

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**İBRAHİM SALAHOV’UN “KOLIMA HİKEYELERÉ”
VE
“KÜKÇETAV DALALARINDA” ADLI ROMANLARI
(İnceleme-Metin-Sözlük ve Dizin)**

DOKTORA TEZİ

**Yusuf ÖZÇOBAN
200312512001**

Balıkesir 2008

KABUL ve ONAY SAYFASI

Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında hazırlanan Yüksek Lisans / Doktora tezi jürimiz tarafından incelenerek, aday Yusuf ÖZÇOBAN/...../200.... tarihinde tez savunma sınavına alınmış ve yapılan sınav sonucunda sunulan tezin olduğuna oy ile karar verilmiştir.

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÖZET

İBRAHİM SALAHOV'UN “KOLİMA HİKEYELERÉ” VE “KÜKÇETAV DALALARINDA” ADLI ROMANLARI (İnceleme-Metin-Sözlük ve Dizin)

Yusuf ÖZÇOBAN

Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Hülya SAVRAN

2008, 765 sayfa

İbrahim Salahov (1911–1998), yirminci yüzyıl Tatar edebiyatının önemli yazarlarından. Salahov, Stalin döneminin baskı politikaları doğrultusunda suçsuz yere on yıl hapis ve sürgün, beş yıl da vatandaşlık haklarından mahrumiyetle cezalandırılmış Tatar aydınlarının öncülerinden birisidir. Çalışmamız, İbrahim Salahov'un *Kükçetav Dalalarında* adlı romanı ile kendisine asıl şöhreti kazandıran şaheseri *Kolıma Hıkeyeleré* romanı üzerinedir. *Kolıma Hıkeyeleré* romanı sayesinde İbrahim Salahov, Tataristan Cumhuriyeti Abdullah Tukay Devlet Ödülü ve Kazakistan Cumhuriyeti'nin en yüksek nişanlarından “Parasad” nişanı ile ödüllendirilmiştir.

Çalışmamızda *Kolıma Hıkeyeleré* ve *Kükçetav Dalalarında* romanları üzerine bir dil ve üslup incelemesi yapılmıştır. Çalışma, “Giriş”, “İnceleme”, “Sonuç”, “Metinler”, “Sözlük ve Dizin” olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Anlatma esasına dayalı eserler oldukları için önce kısaca roman unsurları (biçim ve muhteva) üzerinde durulmuştur. Romanları tanıtmayı amaçlayan bu tahlilden sonra çalışmanın esasını oluşturan dil ve üslup incelemesine geçilmiştir. Dilbilimsel anlamda üslup incelemelerinin kelime ve cümle olmak üzere iki yönü vardır. Yazarın kelime dünyası ve cümle üslubu üzerinde durulduktan sonra romanlarda geçen tekrarlar incelenmiştir. Bu bölümün sonunda eserlerin anlam bilimi açısından incelenmesi yapılmıştır. Metinler bölümünde her iki romanın transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine aktarması yapılmıştır. Çalışmanın sonuna, eserlerde geçen kültür kelimelerinin bulunduğu bir sözlük ve taranan metnin sıklık dizini eklenmiştir.

İnceleme sonuçlarına göre, Salahov, eserlerinde zengin bir dil kullanmıştır. Yazarın üslubunda bir canlılık ve hareketlilik vardır. Zengin kültür birikimini sanat yeteneğiyle birleştiren yazar, edebî bir dille yazdığı eserlerinde açık ve yalın bir üslup kullanmıştır. Zengin hayal gücüyle yarattığı orijinal benzetme ve mecazlar yardımıyla ifadesini güçlü ve etkili kılmayı başarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tatar, Tatar Türkçesi, İbrahim Salahov, Kolıma Hıkeyeleri, Kükçetav Dalalarında, Dil ve Üslup.

ABSTRACT

İBRAHİM SALAHOV'S NOVELS OF KOLİMA HİKEYELERİ AND KUKCETAV DALALARINDA (Analyses-Texts-Dictionary and index)

Yusuf ÖZÇOBAN

Thesis of Ph.D., Turkish Language and Literature Department

Supervisor: Doç. Dr. Hülya SAVRAN

2008, 765 pages

İbrahim Salahov is one of the important writers of twentieth century Tatar literature. Salahov who was put in prison and exiled for ten years and deprived from citizenship rights for five years during Stalin's oppression period was a leading figure among Tatar intellectuals. This study focuses on his novels called *Kukcetav Dalalarında* and *Kolima Hikeyeleri* which gave him his real fame. İbrahim Salahov was awarded with Abdullah Tukay Reward of Tatar Republic and "Parasad" decoration the highest award of Kazakhstan Republic.

In this study an analyses of language and style on *Kolima Hikeyeleri* and *Kukcetav Dalalarında* has been carried out. The work consists of five chapters called "introduction", "analyses", "conclusion", "texts", "dictionary and index". Since the novels are based on story telling novel features such as style and contents have been firstly touched upon. After this review language and style analysis which constitutes the fundamental of the study has followed. In linguistic terms style analyses have two aspects one of which is word and the other one is sentence. After focusing on the author's vocabulary and sentence style the repetitions in novels have been analyzed. At the end of this chapter epistemological analyses of the novels have been done. In the chapter Texts both novels have been transcript to Turkey Turkish. A dictionary consists of cultural words and an index have been added to the end of the work.

According to the results of the study it has been revealed that the language used in Salahov's work is a very rich one. There are liveliness and dynamism in his style. Merging his rich cultural values with his talent in art used a clear and straightforward style in his literary works. By the help of original idioms and imitations created by his own rich visionary power he succeeded to make his expressions effective and powerful.

Keywords: Tatar, Tatar Turkish, İbrahim Salahov, Kolima Hikeyeleri, Kukcetav Dalalarında, Style and Language.

ÖN SÖZ

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra, Türk cumhuriyetlerinin birer birer bağımsızlıklarını elde etmesiyle Türk lehçeleri ve edebiyatlarına yönelik araştırmalar büyük bir hız kazanmıştır. Türkiye’de yapılan çalışmalar neticesinde, Türkiye Türkçesi ile diğer Türk lehçeleri değişik açılardan karşılaştırılmış ve bu lehçelerle yazılmış edebî eserler üzerinde çeşitli incelemeler yapılmıştır. Bu çalışmaların kimisinde Türk lehçelerinin değişik açılardan incelendiği ve karşılaştırıldığı, kimisinde Türkiye Türkçesi dışındaki Türk lehçeleriyle yazılmış edebî eserler üzerinde dil ve üslup çalışması yapıldığı, kimisinde de Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesine aktarma ve aktarma problemleri çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Bizim çalışmamız ikinci gruba, yani dil ve üslup çalışmaları içerisine dâhil edilebilir. İncelememizi Tatar Türkçesi ile yazılmış iki roman üzerine gerçekleştirdik.

Tatar Türkçesi, Kuzey ya da Kıpçak grubu içerisinde İdil-Ural bölgesinde konuşulan Türk lehçelerinden birisidir. Kazan Tatar Türkçesi olarak da adlandırılır. Tatar Türkçesini konuşan Kazan Tatar Türkleri, yüzyıllardır varlıklarını sürdürme ve millet olma mücadelesi vermektedirler.

Yirminci yüzyıl Tatar edebiyatının önemli yazarlarından birisi de İbrahim Salahov (1911–1998)’dur. İbrahim Salahov, Stalin dönemi repressiyaları (baskı, zulüm) doğrultusunda “karşı devrimci milliyetçi örgütün aktif üyesi olmak”, “Sovyet hükümetini yıkarak Büyük Turan devleti kurmak için hazırlıklara başlamış olmak” ve “halk düşmanı olmak”la suçlanıp on yıl hapis ve sürgün, beş yıl da vatandaşlık haklarından mahrumiyetle cezalandırılmış Tatar aydınlarının öncülerindedir. Çalışmamız, İbrahim Salahov’un 1950’li yıllarda Kazak bozkırlarındaki sovhoz oluşturma çalışmalarını anlattığı *Kükçetav Dalalarında* adlı romanı ve Salahov’a asıl şöhreti kazandıran önemli eseri, tutukluluk ve sürgün yıllarını anlattığı tarihî ve belgelere dayalı nitelikteki *Kolıma Hikeyeleré* romanı üzerinedir. Çalışmamızda, yazarın edebî kişiliğinin yanında bu iki romandan hareketle dil ve üslubu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Türkiye dışındaki Türk edebiyatları üzerine yapılmış olan dil ve üslup çalışmalarına göz attığımız zaman çalışmaların genellikle manzum eserler üzerine yapıldığı görülmektedir. Ancak bizim ele alıp incelemiş olduğumuz eserler, birer

romandır. Bu nedenle çalışma planı oluşturulurken bizden önce yapılmış olan dil ve üslup çalışmalarından yararlanılmış olsa da planda bazı farklılıklar yapma gereği doğmuştur.

Çalışmamız yalnız bir dil çalışması değil, aynı zamanda bir üslup çalışmasıdır. Bu tür çalışmalar edebî eserler üzerinde yapılır. Bu nedenle bu tip çalışmalar hem dil hem de edebiyat alanını ilgilendirir. Dil ve üslup çalışmaları ile pek çok eser daha iyi anlaşılacak ve bu sayede eserleri meydana getiren şair ve yazarların fikir ve ruh dünyalarına bir köprü, bir bağ kurulabilecektir.

Üslup incelemeleri, edebî eserde kullanılan dil sistemine dayanmaktadır. Dilbilimsel anlamda üslup incelemelerinin kelime dünyası ve cümle olmak üzere iki yönü bulunur. Sanatçının gerçek niteliğinin ve sanat yeteneğinin ortaya konması açısından metin üzerinde yapılacak olan anlam bilimi çalışmaları da önemlidir. Bu nedenle çalışmamızda dil ve üslup incelemesi yanında anlam bilimi incelemesi de yapılmıştır. Ayrıca ele aldığımız eserlerin birer roman olması nedeniyle eserlerin muhtevassından söz etmek gerekmiştir. Bu noktada eserlerin kısaca çatısı verilmiş ve biçim özelliklerine değinilmiştir.

Çalışmamız, “Giriş”, “İnceleme”, “Sonuç”, “Metinler”, “Sözlük ve Dizin” olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. “Giriş” bölümünde yazarın hayatı ve edebî kişiliği dışında, eserleri hakkında da genel bilgiler verilmiştir. Ardından aynı ana başlık altında, üzerinde dil ve üslup incelemesi yaptığımız *Kolima Hikayeleré* ve *Kükçetav Dalalarında* romanları daha ayrıntılı tanıtılmıştır.

“İnceleme” bölümünde “Romanların Çatısı”, “Dil ve Üslup İncelemesi” ve “Eserlerin Anlam Bilimi Açısından İncelenmesi” olarak üç alt başlık bulunmaktadır. “Romanların Çatısı” başlığı altında, incelediğimiz iki romanın çatısı üzerinde kısaca durulup eserlerin dil ve üslup incelemesine geçilmiştir. Çalışmamızın en kapsamlı bölümü, “Dil ve Üslup Özellikleri” kısmıdır. Bu bölümde eserlerin biçim özellikleri, kelime dünyası, cümle üslubu ve tekrarlar incelenmiştir. “Kelime Dünyası”nda yazarın eserlerinde kullandığı kelimeler, alıntı olup olmama, toplam ve çeşit olarak tespit edilmiştir. Daha sonra kelimelerin sıklıklarının yanı sıra kelime türleri ve sıklıkları, kelime grupları ortaya konulmuştur. Aynı kısmın devamında yazarın romanlarında kullanmış olduğu deyimler, atasözleri, taklidî kelimeler ve özel isimler kendi içerisinde değerlendirilmiş, bunların yazarın üslubundaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Cümle kısmında, daha önce yapılmış olan cümle tasnifleri göz önünde bulundurularak Salahov'un cümleleri değerlendirilmiştir. Bu kısmın sonunda yazarın uzunluk kısalık bakımından ne tür cümleler kullandığı üzerinde durulmuştur. Tekrarlar kısmında yazarın ek, kelime, kelime grubu ve cümle tekrarları ele alınmış ve bunların İbrahim Salahov'un üslubunda ne derece etkili olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

“Eserlerin Anlam Bilimi Açısından İncelenmesi” başlığı altında ise yazarın romanlarında kullanmış olduğu edebî sanatlara değinilmiştir.

“İnceleme” bölümünün ardından “Sonuç” bölümü gelmektedir. Bu bölümde yapılmış olan çalışma özet olarak değerlendirilerek, varılan sonuçlar sıralanmıştır. Sonuç bölümünden sonra ise çalışma esnasında başvurulan kaynakların belirtildiği “Bibliyografya” bölümü yer almaktadır.

“Metinler” bölümünde, ilk olarak *Kolima Hikayeleré* ardından *Kükçetav Dalalarında* romanlarının transkripsiyonu yapılmıştır. Daha sonra aynı sıra ile metinlerin Türkiye Türkçesine aktarması verilmiştir.

“Sözlük ve Dizin” bölümünde ilk olarak sözlük kısmı bulunmaktadır. Sözlük bölümü eserlerde kullanılan bütün kelimeleri kapsamamaktadır. “Kültür Kelimeleri Sözlüğü” başlığı altında ülke, şehir, akrabalık, hayvan, bitki, yiyecek, içecek isimleri gibi alt başlıklarda romanlarda kullanılmış olan kelimelerin karşılıkları verilmiştir. Sözlük kısmının ardından metinlerde yer alan şahıs adları, her iki roman için ayrı başlıklar altında sıralanmıştır. Metinlerden örnekleme yöntemi ile tespit ettiğimiz metnin kullanım sıklığı, “Taranan Metnin Sıklık Dizini” alt bölümünde verilmiştir.

Çalışmakta olduğumuz İbrahim Salahov'un eserlerinin Tataristan'dan temin edilmesindeki yardımlarından dolayı Fatih Kutlu'ya, tez çalışmam sırasında şahsi kütüphanesinden yararlanmamı sağlayan ve beni her zaman destekleyip yönlendiren Doç. Dr. Birsal Oruç Aslan'a teşekkürlerimi ifade etmek istiyorum.

Doktora tez konusunun belirlenmesi aşamasındaki yardımlarından dolayı Prof. Dr. Mustafa Öner'e teşekkür borçluyum. Çalışmam esnasında yardımlarını görüp her zaman fikir alışverişinde bulunduğum Doç. Dr. Mehmet Aça ve Yrd. Doç. Dr. Mustafa Özsarı'ya teşekkür ediyorum.

Belli bir süre tez danışmanlığımı yürüten Yrd. Doç. Dr. İsmail Ulutaş'a, her zaman destek ve yardımlarını gördüğüm danışman hocam sayın Doç. Dr. Hülya

Savran'a, maddi ve manevi destekleriyle beni yalnız bırakmayan eşim Hilmiye'ye, kızlarım Zeynep İrem ve Elifnaz'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Balıkesir, 2008

Yusuf Özçoban

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ.....	1
1. İBRAHİM SALAHOV'UN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	1
2. KOLIMA HİKEYELERÉ (KOLIMA HİKÂYELERİ)	10
3. KÜKÇETAV DALALARINDA (KÜKÇETAV BOZKIRLARINDA)	15
I. İNCELEME	21
1. ROMANLARIN ÇATISI	21
1.1. VAKA (OLAY) VE OLAY ÖRGÜSÜ.....	21
1.2. ZAMAN	23
1.3. MEKÂN	24
1.4. KİŞİLER (ŞAHIS KADROSU).....	26
2. DİL VE ÜSLUP İNCELEMESİ	33
2.1. BİÇİM	34
2.1.1. Anlatım Tarzları.....	34
2.1.2. Anlatıcı ve Bakış Açısı.....	42
2.1.3. Üslup Düzeyi	45
2.2. KELİME DÜNYASI.....	47
2.2.1. Tatar Türkçesi ve Alıntı Kelimeler	47
2.2.2. Toplam Kelime Sayısı.....	50
2.2.3. Farklı Kelime Sayısı.....	51
2.2.4. Kelime Sıklıkları.....	51
2.2.4.1. Tek Tek Kullanım Sıklığı.....	53
2.2.4.2. Kelime Ailesi (Kavramsal Sıklık).....	56
2.2.5. Kelime Türleri ve Sıklıkları.....	58
2.2.5.1. İsimler.....	59
2.2.5.2. Zamirler	60

2.2.5.3. Fiiller	61
2.2.5.4. Sıfatlar	63
2.2.5.5. Zarflar	65
2.2.5.6. Edatlar	67
2.2.5.7. Diğerleri.....	68
2.2.6. Kelime Grupları	69
2.2.6.1. İsim Tamlamaları	69
2.2.6.2. Sıfat Tamlamaları.....	72
2.2.6.3. Edat Grubu.....	75
2.2.6.4. Sıfat-Fiil Grubu.....	77
2.2.6.5. Zarf-Fiil Grubu	77
2.2.7. Deyimler ve Atasözleri.....	79
2.2.7.1. Deyimler	79
2.2.7.2. Atasözleri.....	86
2.2.8. Taklidî Kelimeler	89
2.2.8.1. Taklidî İsimler	90
2.2.8.2. Taklidî Fiiller	91
2.2.9. Özel İsimler	91
2.2.9.1. Tarihî şahsiyetlerin İsimleri.....	92
2.2.9.2. Tarihî Şahsiyetlerin Dışındaki İsimler	98
2.3. CÜMLE	99
2.3.1. Yapı Bakımından Cümleler	100
2.3.1.1. Basit Cümle	101
2.3.1.2. Birleşik Cümle	102
2.3.1.3. Bağlı Cümle	105
2.3.1.4. Sıralı Cümle	106
2.3.2. Yüklem Türüne Göre Cümleler	107
2.3.2.1. Fiil Cümlesi	107
2.3.2.2. İsim Cümlesi	108
2.3.3. Yüklem Yerine Göre Cümleler.....	109
2.3.3.1. Kurallı Cümle (Düz Cümle)	110
2.3.3.2. Devrik Cümle.....	110

2.3.4. Anlamlarına Göre Cümleler	112
2.3.4.1. Olumlu Cümle	112
2.3.4.2. Olumsuz Cümle	113
2.3.4.3. Soru Cümleleri.....	114
2.3.4.4. Hitap cümleleri	115
2.3.4.5. Emir Cümleleri	117
2.3.4.6. Kesik Cümle	119
2.3.4.7. Diyalog Cümleleri.....	120
2.3.5. Uzunluk Kısalık Bakımından Cümleler	122
2.3.5.1. Kısa Cümleler	124
2.3.5.2. Orta Uzunlukta Cümleler	126
2.3.5.3. Uzun Cümleler	127
2.4. TEKRARLAR	128
2.4.1. Ek Tekrarları.....	129
2.4.2. Kelime Tekrarları.....	132
2.4.2.1. İsim Tekrarları	133
2.4.2.2. Fiil Tekrarları.....	134
2.4.2.3. Zamir Tekrarları.....	136
2.4.2.4. Sıfat Tekrarları.....	139
2.4.2.5. Zarf Tekrarları	141
2.4.2.6. Edat Tekrarları	144
2.4.3. Kelime Grubu Tekrarları	146
2.4.4. Cümle Tekrarları.....	147
3. ESERLERİN ANLAM BİLİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ.....	148
3.1. ZİT ANLAMLILIK	149
3.2. EŞ ANLAMLILIK.....	153
3.3. BENZETME.....	158
3.4. AKTARMALAR	166
3.4.1. Deyim Aktarmaları	166
3.4.1.1. İnsandan Doğaya Aktarma	167
3.4.1.2. Doğadan İnsana Aktarma	171
3.4.1.3. Doğadaki Nesnelere Arasında Aktarma.....	175

3.4.1.4. Somutlaştırma	177
3.4.1.5. Duyular Arasında Aktarma.....	180
3.4.2. Ad Aktarmaları	182
3.4.2.1. Bütün Yerine Parçanın Anılması	182
3.4.2.2. Parça Yerine Bütünün Anılması.....	184
SONUÇ.....	186
BİBLİYOGRAFYA	191
II. METİNLER.....	197
1. TRANSKRİPSİYON.....	197
1.1. Transkripsiyonda Uyulan Esaslar	197
KOLIMA HİKEYELERÉ	197
KÜKÇETAV DALALARINDA	318
2. TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARMA.....	449
2.1. Türkiye Türkçesine Aktarmada Uyulan Esaslar.....	449
KOLIMA HİKÂYELERİ.....	449
KÜKÇETAV BOZKIRLARINDA.....	572
III. SÖZLÜK VE DİZİN	704
1. KÜLTÜR KELİMELERİ SÖZLÜĞÜ	704
2. ŞAHIS ADLARI DİZİNİ	721
2.1. KOLIMA HİKEYELERÉ	721
2.2. KÜKÇETAV DALALARINDA	724
3. TARANAN METNİN SIKLIK DİZİNİ.....	728
ÖZ GEÇMİŞ	752

KISALTMALAR

Akt.: Aktaran

bk.: Bakınız

çev.: Çeviren

DTCF: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Ens.: Enstitü, enstitüsü

Fr.: Fransızca

İng.: İngilizce

KD: Kükçetav Dalalarında

KH: Kolıma Hıkeyeleré

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

öl.: Ölüm tarihi

S: Sayı

s.: Sayfa

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Tat.: Tatar Türkçesi

TDK: Türk Dil Kurumu

TKAE: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

t. y.: Tarih yok

Ü: Üniversite

vb.: Ve benzeri

vs.: Vesaire

Yun.: Yunanca

yy.: Yüzyıl

GİRİŞ

1. İBRAHİM SALAHOV'UN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

İbrahim Salahov (İbrahim Nizami oğlu Salahov, 1911-1998), yirminci yüzyılda gelişen Tatar edebiyatının önemli isimlerinden birisidir. Salahov, hikâye, roman, tiyatro ve şiir türlerinde yazdığı eserlerle tanınmıştır. Stalin döneminin baskıcı politikalarına maruz kalan ve buna bağlı olarak haksız yere cezalandırılan Tatar aydınlarının başında gelmektedir¹. Bu durum İbrahim Salahov'un edebî ve siyasal kişiliğinin sadece Tatar kültür ve edebiyatı açısından değil, aynı zamanda ortak Türk kültür ve edebiyatı açısından da dikkate değer bir isim olduğunu ortaya koymaktadır.

Salahov, 30 Ağustos 1911 tarihinde Kazakistan'ın Kükçetav şehrinde bir işçi ailesinde dünyaya gelir (Davutov ve Nurillina, 1986: 410). Yazar, ilk öğrenimine Kükçetav'daki Mortaza Mulla Medresesinde başlamıştır. 1918–1921 tarihleri arasında bu okula devam eden Salahov, Ekim devrimi sonrasında Mortaza Mulla Medresesi kapanınca, eğitimine yedi yıllık Tatar mektebinde devam etmiştir. Bu yıllarda aynı sınıfta olan 20. yüzyıl Tatar şairi ve çevirmeni Nuri Arslanov, Salahov'un 70. yılı için kaleme aldığı yazısında okulların açılması ile Tatar mektebinin şehir halkının medeniyet yurduna dönüştüğünü, Salahov'un orada her türlü organizasyonda aktif rol aldığını ifade ederken şöyle der: "...o, komsomolda, o, bizim edebî topluluğun elyazma dergisi redaktörü, o, türlü gecelerin organize işlerinde en aktif liderlerden biri..." (Arslanov, 1981: 177). Medreseden sonra 1922 yılında Tatar mektebine geçiş, Salahov için farklı bir dünyanın kapısını açar. İlk şiirlerini bu mektebin edebî elyazma dergisi *Yalkın*'da bastırır.

İbrahim Salahov'un Rus ve batı edebiyatı ile tanışmasında Nuri Arslanov'un belirttiğine göre yedi yıllık Tatar mektebinde hocaları olan Gabdrahman Aga Yahin'in büyük rolü olmuştur. Şekspir, Şiller, Puşkin, Tolstoy ve başka pek çok büyük yazarı onlara tanıtan Gabdrahman Aga olmuştur (Arslanov, 1981: 177).

Kükçetav'da yedi yıllık Tatar mektebini bitirdikten sonra Salahov, 1928 yılında büyük ümit ve hayallerle Kazan'a gelir. Kazan Pedagoji Tehnikumuna girebilmek için

¹ Stalin döneminde baskı ve zulüm görmüş, bunun sonucu ölmüş veya hayatta kalabilmiş diğer Türk yazar, şair, sanatçı ve aydınlarla ilgili geniş bilgi için bk.: Bünyadov, 1993; Kasenoğlu-Törehanoğlu, 1996; Mostafin ve Davutov, 1997; Galiullin, 1998.

sınava girer ancak bir dersten başarılı olamayınca bir süre beklemek zorunda kalır. İki ay sonunda okulda öğrenci olmaya hak kazanıp 1931 yılına kadar Pedagoji'ye devam eder. Salahov, bu Pedagoji'de, "büyük hocalar" olarak nitelediği, harf sırasıyla, Camal Velidi, Gabdulla Şınasi, Garif Bogdanov, Gasıym Seydeşev, Huca Bediygi, Möhetdin Korbangaliyev ve Soltan Gabeşi gibi hocalardan ders almıştır (Salahov, 1990b: 143).

Pedagoji Teknikumunda okuduğu yıllarda *Yeş Leninçi* (sonraki adıyla "Sabantuy") (gazete-Kazan), *Kızıl Yeşler* (gazete-Kazan) ve *Pioner Kalem* (sonraki adıyla "Yalkın") (dergi-Kazan) gibi süreli yayınlarda şiir, hikâye ve makaleler yayımlamıştır. Aynı zamanda bu yıllarda *Yeş Leninçi* gazetesinde bölüm müdürü olarak görev yapmıştır. Edebî tecrübesi gittikçe artan Salahov, 1931'de *Yeş Leninçi* gazetesinden ayrılarak *Kızıl Yeşler* gazetesine bölüm müdürü olur. O yıllarda, Ebüzer Türey, Esgat Aydar, Fatih Kerim, Gabdrahman Minskiy, Hadi Taktaş, Kavi Necmi, Sibgat Hekim, Server Edhemova, Söbbuh Rafikov gibi beraber yaşadığı yazarlar, onu Tatar yazar ve fikir adamı Şerif Kemal (1884–1942)'e benzetirler (Minhaceva, 1999: 14–15).

1932 yılında orduya alınıp Birinci Tatar Okçu Alayı'nda altı ay er olarak, sonra *Okçı* isimli alay gazetesi redaktörü olarak üç yıla yakın görev yapar (Davutov ve Nurillina, 1986: 410). Askerliğini yaparken dergide redaktör olarak çalışması, yazarlığa ara vermemesini sağlar.

İ. Salahov'un yazarlığa geçişinde büyük Tatar yazar Galimcan İbrahimov'un önemli tesiri vardır. Salahov, İbrahimov'un eserleri ile yedi yıllık Tatar mektebinde okurken tanışır. O yıllarda babasının Kazan'dan getirttiği *Kazak Kızı*, *Biznéñ Könnér* ve *Kızıl Çeçekler* yazarın karşılaştığı G. İbrahimov'un ilk eserleridir. *Kolıma Hikeyeleré*'nde yazarın anlattığına göre; 1927 yılında İbrahimov'un kırk yaşını doldurması vesilesiyle Kükçetav'da büyük törenler düzenlenir, halkın isteği ile yedi yıllık Tatar mektebine onun ismi verilir ve okula bir portresi asılır. Salahov, dersler bittikten sonra portrenin olduğu salona geçer ve portreye uzun süre hayranlıkla bakar (Salahov, 1989: 20–21). Romanın bir başka bölümünde, İbrahimov'dan söz ederken Salahov şu ifadeleri kullanır: "Güzel edebiyatın ilk unutulmaz lezzetini ben onun eserleri üzerinden tattım, onlarla büyülendim. Ve de bu tılsımlı dünyaya atılmaya, elime kalem almaya onunla cesaret ettim" (Salahov, 1989: 18). Bu ifadeler Tatar yazarın edebî kişiliğinin gelişiminde İbrahimov'un ne derece etkili olduğunu açıkça ortaya

koymaktadır. 1937 yılından sonra genç yazar Salahov'un hayatının hiç beklenmeyen bir tarafa yönelmesi de G. İbrahimov ismi ile doğrudan bağlantılıdır.

Salahov, askerlik hizmetini tamamladıktan sonra, 1935–1937 tarihleri arasında Kazan Devlet Pedagoji Enstitüsü Filoloji Bölümü'nde okur. Bu yıllarda meşhur şairler ve ediplerle bir arada olmak, Salahov'un edebî yaratıcılığını arttırmış ve birbiri ardınca eserlerini yayımlamasına zemin hazırlamıştır. Nitekim 1936 ile 1937 yıllarında Salahov'un *Yaratuv* adlı piyesi, *Duel* ile *Mehebbet hem Ömêt* adlı hikâyeleri ve *Postta* adlı lirik şiir kitabı yayımlanmıştır (Rafikov, 1971: 90).

Kajıbay'ın *31 Maya – Den Pamyati Jertv Politiçeskih Repressiy, Obojjennyy Çernoy Kolı moy* başlıklı yazısında belirttiğine göre, Salahov, yazarlık alanında profesyonelliğinin gelişmesi için daha sağlam bilgilere ihtiyacı olduğuna inanmaktadır. O, edebiyatçılığın sadece doğal bir armağan değil, aynı zamanda üzerinde büyük bir çalışma gerektirdiğini düşünmektedir. Dolayısıyla Salahov, harf sırasıyla F. Emirhan, G. İbrahimov, G. Kamat, G. Tukay, H. Taktaş, M. Gafuri, Ş. Kemal gibi Tatar edebiyatının meşhur isimlerinin eserlerini dikkatlice inceler (Kajıbay, 2002).

1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren Salahov, edebî alanda epeyce bir şöhrete ulaşmıştır. Fakat bu dönem Salahov'un hayatında bazı hususların olumsuz gitmeye başladığı bir dönemdir. Nitekim Salahov, 1937'de beklemediği bir anda Stalin'in baskısına maruz kalır. Yazar, Stalin yönetimi tarafından “milliyetçi örgüt üyesi olmak”, “halk düşmanı olmak” gibi suçlarla itham edilerek hapse atılır (Salahov, 1989: 65). Başta *Sovyet Tatarstanı Yazuçıları* olmak üzere, Sovyet döneminde yazılmış edebiyat tarihi ve benzeri eserlerde Salahov'un 1937–1956 yılları arasındaki devresi belirsizdir. *Sovyet Tatarstanı Yazuçıları*'nda Salahov için şöyle bir cümle kayıtlıdır: “1938 yılından itibaren geçen uzun yıllar (1956'ya kadar) edebiyatın dışında yaşadı” (Davutov ve Nurillina, 1986: 410). Yazarın neden bu kadar süre “edebiyatın dışında kaldığı”, SSCB'nin dağılması sonrasında ortaya çıkmıştır. 1989 yılından 1998 (Salahov'un ölüm yılı) yılına kadarki dönem içinde yazarın yazdığı bazı makale ve kitaplara bakıldığında, yazarın kendi dönemindeki Stalin devri şiddeti sonucu, sayısız yazar, şair, bilim ve fikir adamı gibi “temizlik hareketi”ne takıldığını görüyoruz. Salahov'u, aynı sona uğramış Tatar aydınlarından farklı kılan ise, hapishane ve sürgün yıllarından sonra vatanına sağ olarak dönebilmiş ve bunları yazma cesareti göstermiş olmasıdır.

Salahov'un tutuklanma nedeni, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Kırım'ın Yalta şehrinde tedavi görürken tutuklanan meşhur Tatar edebiyatçısı ve fikir adamı Galimcan İbrahimov ile yakından ilgilidir. Salahov'un tutuklanma nedeni, dokümental-tarihî romanı *Kolima Hıkeyeleré*'nde ifade ettiği gibi, Galimcan İbrahimov'un 50. yaş jübilesi için yazılmış mektuba imza atması ve bizzat bu mektubun ulaşmasında aracı olmasıdır. Yani Salahov, "halk düşmanı" olarak kabul edilen G. İbrahimov ile devrin Yazarlar Birliği Başkanı Kavi Necmi arasında habercilik yapmakla suçlanır.

Salahov, güzel başlayıp beklenmedik bir anda değişen hayatını anlattığı "*Miném İsémséz Ulıma Hat*" (Benim İsimsiz Oğluma Mektup) başlıklı bir şiirinde geçen aşağıdaki mısralarda hayatının ilerleyen dönemlerinde rahat edemediğini vurgular:

Benim hayatım güneş gibi parlak,
Mayıs ayı gibi güzel başladı,
Lakin...
Kara bulut bastı onun göğünü
Ayaklara bukağı vuruldu (Minhaceva, 1999: 18).

Yukarıdaki mısralarda görüldüğü gibi, şair, hapisane ve sürgün dönüşünde beklediği rahata ulaşamamıştır. Yazarın trajik bir hayatı vardır. *Kolima Hıkeyeleré* adlı eserinde anlattığına göre Salahov, on yıllık sürgün sonrasında babası ve üvey annesi ile yaşamaya başlar. Ancak üvey anne ile yaşanan geçimsizlikler üzerine Mahinur isimli dul bir kadınla evlenen yazar, Kızıl Yar köyünün kooperatif büfesinde satıcı olarak çalışmaya başlar. Bu dönem, biraz rahatlansa da onu gelecekte daha başka sıkıntılar bekler (Salahov, 1989: 223).

Kolima Hıkeyeleré adlı eserinden takip edebildiğimiz kadarıyla, Salahov 1938'de SSCB Yüksek Mahkemesi Askerî Kolokyumu tarafından Stalin karşıtı olmak suçundan yargılanarak suçlu bulunmuştur. Mahkeme 12 Mayıs 1938 tarihinde Salahov ile ilgili şu kararı vermiştir: "...Karşı devrimci, milliyetçi örgütün aktif üyesi olmuş. Örgüt, Sovyet hükûmetini yıkmak, Büyük Turan Devleti'ni kurmak için hazırlıklara başlamış. Hain maksatlarına erişmek için bu kötü milliyetçiler, parti liderlerini -başta yoldaş Stalin'i- ortadan kaldırma planı yapmış. Bu kötü niyetlerini hayata geçirme yolunda örgütün aktif üyesi Salahov İbrahim Nizamoviç, genç yazarlar, öğrenciler arasında karşı devrimci propaganda yürütmüş..." (Salahov, 1989: 65). Sovyet mahkemesinin kararından anlaşıldığı kadarıyla, Salahov,

Stalinizm'e karşı Turancı, milliyetçi bir devlet kurmakla suçlanmıştır. Bu durum Salahov'un hayatını olumsuz yönde epeyce etkilemiştir.

Fakat Stalin'in ölümünden sonra 25 Nisan 1956 yılında aynı askerî mahkeme Salahov hakkında 1938'de verdiği kararı, yazarın bizzat başvurusu üzerine yeniden ele alır. İnceleme neticesinde yazar hakkında daha önce verilmiş hükmün yanlış olduğu kanaatine ulaşan mahkeme, yazarın kararın geri alınması yönündeki talebini haklı bularak davanın kapatılması yönünde karar verir. Böylece Salahov, 1956'dan itibaren en azından Komünist Rusya'nın takibatından kısmen kurtulmuştur.

Salahov, mahkemenin neticelenmesinden sonra gençliğinin geçtiği şehir olan Kazan'a gider. Kazan'da eski dostları olan Hesen Tufan ve Söbbuh Rafikov ile karşılaşır. Yazar hayatında son derece önemli kabul ettiği bu karşılaşmayı *Sagınuv* adlı hatıratında ayrıntılı bir şekilde anlatır (Minhaceva, 1999: 19–20).

1956'dan sonra Salahov, yazma faaliyetini hızlandırır. Nitekim şairin 1957'de, *Dala Dulkınarı*, 1961'de *Kükçetav Cırları* adlı şiir kitapları yayımlanır. 1971'de hikâyelerini topladığı *Tön Kızı* adlı eseri neşredilir. Aynı yıl *Mehebbet Kartayamı?* adlı uzun hikâyesi çıkar (Arslanov, 1981: 178). Yazarın edebiyat çevrelerinde tanınmasını sağlayan önemli eserlerinden birisi, *Kükçetav Dalalarında* adlı romanıdır. Bu roman 1965 yılında basılır (Rafikov, 1971: 90). Hem okuyucular hem de eleştirmenler tarafından ilgiyle karşılanan bu eser Salahov'un sadece Kazan Tatarları arasında değil, aynı zamanda Sovyet edebiyat çevrelerinde de tanınmasını sağlamıştır. Salahov'un şiir, hikâye ve roman türünde yayımladığı eserlerin yanı sıra, aynı yıllarda, çeşitli gazete ve dergilerde çok sayıda makale ve denemesi de yayımlanmıştır.

İ. Salahov, özgürlüğüne kavuştuktan sonraki eserlerinde genellikle kendi hayat hikâyesini anlatmıştır. İşte bu noktada onu büyük yazar olarak tanıtan eserleri; 1965'te yayımlanan *Kükçetav Dalalarında*, 1986 yılında basılan *İmenner Tamır Ceygende*² ve 1989 yılında basılan *Kolıma Hıkeyeleré* adlı romanlarıdır (Minhaceva, 1999: 20).

Çarlık devrini anlatan *İmenner Tamır Ceygende* adlı romanında yazar, “gayretli, barışsever ve adil Tatar Kazaklarının Çarlık dönemindeki zor, çileli ve çınara denk hayatlarını kurtarma yollarını ararken, Bolşeviklerle karşılaşmaları sonucunda başlarına gelenleri” ortaya koyar. Kısaca bu roman, “çocuklar gibi safça ümit bağlanan Bolşevizm'in Kazakları felakete götüren çetin yolu hakkında” yazılmış bir eserdir

² Bu roman daha sonra Kazak Türkçesine de aktarılmıştır: Salahov, 1990a.

(Gıylecev, 1991: 169). *Bügéngé Tatar Romani* başlıklı makalesinde Tatar romanını on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren değerlendiren ama özellikle son dönemlere yoğunlaşan Garif Ahunov, bu çerçevede İbrahim Salahov'un da iki romanını ele alır. Ahunov'un değerlendirdiği bu romanlar, *İmenner Tamır Ceygende* ve *Taygak Kiçüv* (*Kolima Hıkeyeleré*) romanlarıdır. Araştırmacı, Tatar edebiyatı içinde roman türünün gelişiminin son derece iyi olduğunu vurguladıktan sonra, tarihî roman türünün uzun süre ele alınmadığını belirtir. Bu noktada ilk tarihî roman türü olarak Salahov'un *İmenner Tamır Ceygende* romanı üzerinde durur (Ahunov, 1989: 181). Bu da bize Salahov'un bu romanının Tatar edebiyatı içerisindeki yerini açıkça göstermektedir.

1962 yılında SSCB Yazarlar Birliği'ne kabul edilmiş olan Salahov'un asıl şaheseri, dokümantal-tarihî roman olarak nitelenen *Kolima Hıkeyeleré* adlı eseridir. Bu roman, ilk olarak 1988 yılında *Kazan Utları* dergisinde “*Taygak Kiçüv*” adıyla tefrika halinde yayımlanmıştır³. Aynı eser, 1989 tarihinde Tataristan Kitap Neşriyatı tarafından kitap olarak basılır (Şirin, 2003: 166).

Tataristan Cumhuriyeti Abdullah Tukay Devlet Ödülü ve Kazakistan Cumhuriyeti'nin en yüksek nişanlarından “Parasad” nişanı ile ödüllendirilmiş olan Salahov, 7 Temmuz 1998 tarihinde doğum yeri Kazakistan'ın Kükçetav şehrinde vefat etmiştir.

Kızıl Yar köyünde yol kenarında Tatar yazar İbrahim Salahov için anıt mezar dikilmiştir. Mermer mezar taşına şairin aşağıdaki şiiri işlenmiştir:

Elinizi iki elimle sıkıyorum,
Doymaksızın gözlerinize bakıyorum.
Benim şefkatli hislerimin akımı,
Kıyıyla durdurulamaz. (<http://kokshetau.online.kz/sm/01/30/30-7-2.htm>)

Gençlik döneminde toplumsal hayata aktif olarak katılmaya çalışan İbrahim Salahov, eserlerine de kendi devrinin ruhunu ve problemlerini yansıtmıştır. Ona göre bir yazar, ancak gördüklerini bildiklerini yazmalıdır. Okuyucuların gönlünü almak için hiçbir uydurmaya yer vermemelidir (Salahov, 1989: 11). Salahov, *Mehebbet hem Ömét* adlı hikâyesini yazarken hikâyenin bir bölümünde Japonların eline esir düşen kahramanın durumunu ifade edebilmek ve daha önce hiçbir fikrinin olmadığı hapisane

³ Salahov, 1988.

şartlarını yaşayabilmek için pazardan birkaç ufak tefek eşya çalarak hapis haneye girip o şartları görmeyi dahi düşünmüştür (Salahov, 1989: 11). Bununla birlikte onun ilk eserleri, Tatar edebiyatına bir yenilik getirmemiştir. Devrinde diğer çağdaşları gibi insanları kolhozlara katılmaya davet edip kulaklara (zengin köylüler) karşı mücadeleye teşvik eder. Edebiyat sahnesindeki ilk hacimli eseri olan *Yaratuv* adlı piyesi, Tatar edebî topluluğu tarafından beğenilir ve söz konusu eser, Tatar Devlet Tiyatro Akademisi'nde sahnelenir. Piyenin içeriği sıradandır. Yazar, *Yaratuv*'da otuzlu yıllar insanının iç dünyasını, ruhi hâletini, o devrin sosyal ve içtimai yüzünü göz önüne getirir (Minhaveca, 1999: 23–25).

Aynı yıllarda kaleme aldığı bir diğer eseri *Duel*'de Kızıl Ordu hayatını anlatmıştır. Hem *Yaratuv* hem de *Duel* adlı eserlerinde yazar, kahramanlarını her yönden örnek insanlar olarak gösterir. Bu kahramanlar, memleketleri için değil güçlerini, gerektiğinde kanlarının son damlasını, hayatlarını bu uğurda feda edeceklerdir. Yazar, bu dönemde hep geleceğe yönelik iyi duygular içerisindedir.

Yukarıda belirtildiği gibi Salahov, şiirle de ilgilenmiştir. Onun şiirlerinin yayımlandığı ilk kitap *Postta* adlı eserdir. Bu küçük şiir mecmuasında 11 şiir yer almaktadır. Şiirlerinde sosyal düzen, işçilerin hayatı, ihtilal ve köyleri kolektifleştirme gibi konular geniş yankı bulur. Salahov'un şiirlerinde işlediği bu konular, çağdaşları F. Kerim, H. Tufan, M. Celil gibi şairlerin şiirlerinde de görülür (Minhaveca, 1999: 27). Bütün bunlar şairin devrinin hâkim şiir anlayışından fazla bir sapma göstermediğini ortaya koymaktadır.

1937–1956 yılları arasında yazar hiçbir edebî faaliyette bulunamaz. Çünkü suçsuz yere on yıl özgürlükten ve beş yıl da vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmıştır. Gençliğinin en güzel yılları hapis hanelerde ve sürgünlerde geçmiştir. Ancak 1956 yılında aklandıktan sonra edebî çalışmalarına tekrar döner⁴. Bu yıllarda ilk olarak yoğun bir lirizm içeren şiirler yazar. Bu şiirler, 1957'de *Dala Dulkinnari*⁵ adıyla yayımlanır.

⁴ Stalin döneminde uygulanan baskı politikaları doğrultusunda suçsuz yere hapis hanelerde ve sürgünlerde kalmış, bunun sonucu kimi ölmüş kimi hayatta kalmayı başarmış yazar, şair, sanatçı ve aydın kişilere, Stalin'in ölümünden (1953) sonra, mahkeme kararlarıyla itibarlarının iade edildiği görülmüştür. Zamanında asılsız suçlamalardan dolayı ceza vermiş mahkemeler, dosyaları yeniden ele alıp birer birer bu kişilerin suçsuz olduğu kararını vermişlerdir. Salahov da aynı şekilde Stalin'in ölümü ardından mehkemeye başvurup suçsuz olduğunu, boş yere yıllarca hapis hane ve sürgünlerde kaldığını kanıtlayıp çalışmalarına dönmüştür.

⁵ Bu şiirleri Kazak Türkçesine de aktarılmıştır; Salahov, 1961.

Memleketi Kükçetav, Salahov için bitmez tükenmez bir ilham kaynağıdır. Memleket sevgisi ve memleketi ile gurur duyma, onun bu döneminde yazdığı şiirlerde en çok kullandığı temalardan birisidir. Şiirlerinde memleketinin güzelliklerini, Kazak bozkırının ihtişamını anlatır. “*Kükçetav*” adlı şiirinde, sihirli güzelliği ile batıp giden güneşin ışıklarında renkten renge giren Kükçetav şu mısralarla anlatılır:

Bir baksan, akik taşı olup yanar,
Bir baksan, mermer taştır.
Güzel dağım, zenger Kükçetavım,
Geniş bozkırda inci kaştır (Minhaceva, 1999: 31).

Bir başka şiirinde, devrin politikaları doğrultusunda Kazak bozkırlarını tarım alanlarına dönüştürmek için yapılan büyük mücadeleyi takdir eden Salahov şöyle diyor:

Gece kaybolmuş burada, geri dönmez...
Sessizlik kaçmış sanki ebediyen,
Yeni buğday, yeni zenginlik için
Kazakistan bugün yarışta (Salahov, 1957: 44).

Salahov, yukarıda belirtilen konular dışında, anne sevgisi, zaman, aşk ve tabiat gibi farklı temalarda da şiirler yazmıştır.

Yazar, 1970’li yıllarda Kazak ediplerinin eserlerini Tatar Türkçesine aktarmıştır. Bunlara ilâveten aynı yıllarda çocuk edebiyatı ürünleri olarak değerlendirebileceğimiz eserler de yazmıştır. *Yaña Macaralar*, *Hur Bulmadık*, *Oyadan Çıkkanda*, *Aristokrat* gibi yazıları, çocuklar içindir. Yazar, bu eserlerinde özellikle genç okuyucularına kendi tecrübelerinden hareketle hayatı öğretmeye çalışır. Eserlerinde Kazak örf ve âdetlerini, Kazakistan’a has tabiat manzaralarını göstererek çocukların estetik açıdan gelişmelerine katkıda bulunmak ister (Minhaveca, 1999: 37). Bu açıdan bakıldığında yazarın gerek romanlarını gerekse çocuklar için yazdıklarını otobiyografik nitelikli eserler olarak değerlendirmek mümkündür.

1970–1980’li yıllarda Salahov’un, nesir alanında yeni arayışlara girdiği görülür. Bu noktada *Mehebbet Kartayamı?* adlı uzun hikâyesine bakmak yeterlidir. Hikâye aşk teması üzerine kurulmuştur. Hikâyede Salahov, ilk aşkın, ilk sevginin hiçbir zaman solmadığına işaret etmiştir. Hikâyenin başkahramanı İlyas ile eserin yazarı Salahov arasındaki benzerlikler dikkati çekmektedir. Yazar, daha önce de ifade edildiği gibi,

hikâye kişileri ve hikâyede ele aldığı olayları gerçek hayattan, hatta bizzat kendi hayatından almıştır. Başka bir ifadeyle bu hikâyedeki kişi ve olaylar muhayyel değildir. Hikâyenin başkahramanı olan İlyas'ın başından geçen olaylarla *Kolima Hikyeleré*'ndeki Salahov'un yaşadıklarının örtüştüğü görülür. Bu hikâyede yazar, edebî açıdan biraz daha ustalaşmıştır.

1980'li yıllarda Salahov, Kükçetav taraflarında yaşayan Tatarların tarihi ile ilgilenmeye başlar. Eserlerinde, önce Kükçetav Tatarlarından söz ettikten sonra kendi dramatik tarihine geçer. *Kolima Hikyeleré* adlı eserinde kullanmadığı bazı malzemelerini ayrı ayrı yazılar halinde değerlendirir. *Utsakal, Yörektegé Yaralar, Namaz* gibi yazılar hem belgeye dayanması açısından hem de edebiyat tarihi açısından önemlidir.

Yazar, son zamanlarında hemşehrilerinin geçmişine eğilir, onlar hakkında malzeme toplar ve 1995 yılında *Kükçetav Tatarları* adlı çalışmasını bastırır. Bu eserde Tatar Kazaklarının tarihi, yaşama tarzları ve medeniyetlerine ait zengin bir içerik toplanmıştır (Minhaceva, 1999: 48).

İlk eserlerinden itibaren takip ettiğimiz Salahov, aslında Tatar edebiyatındaki gerçek yerini romanlarla bulmuştur. Romanlarından önceki yazdıkları, romanlarına bir ön hazırlık, tecrübe kazanma çalışmaları olarak değerlendirilebilir.

Hapishane ve sürgün yılları, Salahov'a dünyanın acımasızlığını öğretmiştir. Bu tecrübeler aynı zamanda, onun hayatı ciddiye almasına ve olayları objektif bir şekilde değerlendirmesine zemin hazırlamıştır. Söz konusu karakter yapısı Salahov'da özgürlüğünü elde ettikten sonra daha da derinleşir.

Salahov'un hayatı ve eserlerinin Tatar edebiyatı tarihinde özel bir yeri vardır. Yazar eserlerinde şahsi biyografisinin derin izlerini yansıtması bakımından ilgi çekicidir. Onun hemen bütün eserlerinin temeli gördüklerine ve yaşadıklarına dayanır.

İbrahim Salahov'un romanlarında Tatar Türklerinin kaderi tasvir edilmiştir. Tatarların yirminci asırda yaşadıkları dram Salahov'un eserlerinde açıkça görülür. Yazar, Tatarların yaşantılarını realist bir tarzda anlatmıştır. Salahov'un sürekli ve zengin çalışma tarzı, ona Tatar edebiyatında özellikle de Tatar nesrinde ayrı bir yer kazandırmıştır (Minhaceva, 1999: 139).

İbrahim Salahov, özgürlüğünü elde ettikten sonra yazmaya başladıklarıyla Server Edhemova tarafından “uzun yıllar önu taşlarla tılandıktan sonra, nihayet yolu açılıp hızla akmaya başlayan pınar”a benzetilmiştir (1967: 147).

Üstteki bölümde İbrahim Salahov’un hayatı, edebî kişiliği ve eserlerinden söz edilmiştir. Aşağıda ise Salahov’un incelememize esas aldığımız *Kolima Hıkeyeleré* ve *Kükçetav Dalalarında* adlı romanları üzerinde daha ayrıntılı durulmuştur.

2. KOLIMA HİKEYELERÉ (KOLIMA HİKÂYELERİ)

Kolima Hıkeyeleré adlı roman, İbrahim Salahov’un sürgün yıllarını anlattığı otobiyografik tarzda başarılı bir eserdir. Salahov, bu romanında Stalin döneminde hapis ve sürgün cezası ile geçen on beş yılın yansımalarını itibari (kurmaca) bir âlemde okuyucuya sunmuştur.

Stalin döneminin acımasız uygulamalarına maruz kalmış, ardından yaşadıklarını bütün dünyaya duyurma çabası içerisinde girmiş olan Stanislaw J. Kowalski; “*Ben, Kolima’nın trajik geçmişinin bir parçası olan diğer pek çok isimsiz gibi tarihin tozlu raflarında kalan ve büyük Sovyet planının dipsiz uçurumunda kaybolup gitmesi beklenen milyonlarca köle işçiden biriyim. Ben, Stalin’in zalim terörüne, Kolima altın madenlerinin acı dolu tutsaklığında, Magadan’da çetin işçi kampına ve Sibirya’nın ölümcül kutup iklimine maruz kalanlardan biriyim. Bu insanlık dışı Komünizm, Stalinizm ve insanlıktan uzaklaştıran köle işçilik döneminin hayatta kalmayı başaran talihlilerinden biri olarak, kendimi o, acı çekerek yok olanlar hakkında yazmaya ve bu olayların gerçeğini gelecek nesiller için korumaya mecbur hissettim. Hayatta kalmayı başaranlarımız, gelecek nesillerin bu suçları kendi insanlarına ne bir anlayış ne de bir şefkat besleyen zalim ve gözü dönmüş yöneticilerine karşı bir uyarı olarak akıllarında tutmalarını sağlamak zorundayız* (Kowalski, <http://www.aerobiologicalengineering.com/wxk116 / sjk / kolyma10. htm>)” diyerek kendisi gibi o döneme şahit olmuşları, bildiklerini, gördüklerini anlatmaya çağırır. İşte aynı duygular içerisinde, dönemin baskı politikalarına maruz kalmış olan Salahov, *Kolima Hıkeyeleré* adlı romanını 1957–1981 yılları arasında kaleme almıştır.

Kolima Hıkeyeleré’nde yazar, tecrübelerine dayanarak, Sovyet hapishanelerindeki feci durumu, okuyucularına çok canlı ve gerçekçi bir şekilde sunar. Salahov, romanında aydınlattığı meseleleri ilk olarak *Kükçetav Dalalarında* adlı

romanında ortaya koymaya başlar. *Kükçetav Dalalarında* bir nebze vermeye çalıştığı Stalin dönemi yansımaları, *Kolıma Hıkeyeleré*'nde açıkça ortaya konur.

Tatar Edebiyatında Modern Hikâye ve Roman (XIX. yy. Sonları XX. yy. Başları) adlı doktora tezinde on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde başlayan modern Tatar hikâye ve romanının, Tatar hayatını anlatmasının ötesinde Tatarca'nın bir edebî dile dönüşerek itibar kazanmasında ve Tatar milli kimliğini şekillendirmede önemli rol oynadığını belirten Ayşen Uslu, yirminci yüzyıl Tatar edebiyatında "hapishane" ve "mahkûm hayatı"nı yeni bir tema olarak karşımıza çıkaran eserlerin Yusuf Akçura'nın *Mahkûmluk Hatıraları* (1906) ile Ayaz İshaki'nin *Zindan*⁶ (1907) adlı eserleri olduğunu ifade eder (2004: 239).

Salahov, 1957 yılında başlayıp 1981 yılında tamamladığı *Kolıma Hıkeyeleré* adlı romanını, dönemin ürkütücü gerçeklerinden dolayı uzun yıllar bir kutu içerisinde bahçesinde gömülü bırakmıştır. Leyle Minhaceva'nın belirttiğine göre Salahov bu yıllarını; "Dibine yazdıklarımı gömünce, sanki elma ağacı acı elmalar vermeye başladı. İlkbaharda bütün bahçe çiçeklerle kaplandığında, elma ağacım bana, hasretten saç ağarmış biri gibi göründü" şeklinde ifade etmektedir (1999: 46).

İbrahim Salahov'un *Kolıma Hıkeyeleré*'nde açık bir şekilde işlediği tema, Tatar edebiyatı için her ne kadar ilk olsa da, başka edebiyatlarda bu temanın yansıdığı eserler vardır. Buna örnek olarak, A. Soljenitsin'in SSCB'de milyonlarca insanın çok zor şartlar altında çalıştırıldığı Gulak'lardaki şartları anlattığı *Gulag Takım Adaları*⁷ adlı eseri verilebilir.

Tatar edebiyatında *Kolıma Hıkeyeleré*'nden sonra aynı tema, A. Gıylecev'in *Yegéz bér Doga*, G. Tavlin'in *Afet*, *Kollık Sehifeleré* gibi eserlerine yansımıştır. İbrahim Salahov, *Kolıma Hıkeyeleré* başlıklı eserini trajedi, kendi ifadesiyle "facia" olarak tarif eder. Bu ad, eserin içeriği ile de uygundur; çünkü ona bir halkın trajedisi yansımıştır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi *Kolıma Hıkeyeleré* ilk olarak *Kazan Utları* Dergisinde "Taygak Kiçüv" adı ile tefrika edilir. Ancak kitap halinde yayımlanırken yazar, romanın adını değiştirmek zorunda kalır. Çünkü *Taygak Kiçüv* adıyla Kazak yazar S. Seyfullin'in bir romanı bulunmaktaydı. Bu benzerliği gören yazar, romanın

⁶ Be eserin söz varlığı üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır; Gülsün, 2006.

⁷ Aleksandr Soljenitsin (1974), *Gulag Takım Adaları* (çev.: Selim Taygan), İstanbul, Nebioğlu Yayınevi. 1975 yılında aynı yayınevi ve aynı çeviren tarafından *Gulag Takım Adaları'nın Devamı, İş, Ruh Yıkımı ve Dikenli Tel 1918–1956* adıyla ikinci cilt yayımlanmıştır.

ismini, kitap halinde basılmadan önce *Kolıma Hıkeyeleré* olarak değiştirir (Minhaceva, 1999: 72).

Salahov, aslında bu romanını basımından uzun yıllar önce tamamlamıştır. Fakat şartlar uygun olmadığı için eserini bastırma imkânı bulamaz. Bu noktada ona eserini yabancı bir ülkede bastırması tavsiye edilmiş olsa da o, bu tavsiyeyi kabul etmez.

Kolıma Hıkeyeleré'nin yayımlanması ile Stalin devrinde Tatar halkının zor şartlar altında olduğu Tatar edebiyatında ilk defa delillerle ifade edilmiş oldu. Salahov'un romanı Tatar edebî topluluğu tarafından Stalin baskıları hakkında yazılmış başarılı bir eser olarak değerlendirilmiştir. Yayımlandıktan sonraki değerlendirmelere göz attığımızda: Eleştirmen F. Galimullin, *Kolıma Hıkeyeleré*'ni günümüz Tatar edebiyatının gurur kaynağı olarak nitelendirir. Bir diğer eleştirmen E. Sehepov, *Kolıma Hıkeyeleré*'nin realist ruhu ile Hesên Tufan'ın esir kampında yazdığı şiirlerin aynı şeyi ifade ettiğine işaret etmiştir (Minhaceva, 1999: 74). A. Gıylecev de, Salahov'un "facia"sının geniş okuyucu kitleleri tarafından çok hoş karşılandığını, bu eserin yazarın yüz akı olduğunu belirttiikten sonra "Can Avaz"ı ismini verdiği romanın sunuş kısmında şöyle devam eder; "Romanda Stalin devrinin aşkı, havadisleri de, memleketimiz insanların derin faciası da var. Bu roman aynı kaderi paylaşan milyonlarca insan arasında mucize eseri sağ kalabilen İbrahim Salahov'un 'can avazı'dır" der (1989: 5).

Kolıma Hıkeyeleré 1991 yılında başına bir bölüm de fazladan eklenerek Rusça basılmıştır. Eklenen ilk bölümde Rus okuyucusuna *Kolıma Hıkeyeleré*'nin yazılış tarihi ve Tatar edebiyatının önemli temsilcileri vasıtasıyla bazı olaylar sunulur. Bu bölüm, eserin var olan ruhunu ve Stalin devrinin keskinliğini anlatmaya yardım eder (Minhaceva, 1999: 75).

Romanın şekline baktığımız zaman, *Kolıma Hıkeyeleré* pek çok açıdan modern romanın bilinen özelliklerine uymamaktadır. Eser tam anlamıyla bir hikâye ya da bir hatıra olarak da değerlendirilememektedir. Salahov'un roman olarak nitelediği, buna bağlı olarak eser üzerinde inceleme yapan araştırmacıların da bir roman olarak kabul ettiği *Kolıma Hıkeyeleré* esasında peş peşe sıralanmış bölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümleri ayrı birer uzun hikâye olarak adlandırmak mümkündür. Fakat eserdeki bölümlerin tamamen birbirinden bağımsız hikâyeler olduğunu söylemek de doğru değildir. Salahov, anlaşıldığı kadarıyla eserinin şeklinden çok içeriğiyle ilgilenmiştir. Onun için önemli olan eserin şekli, türü değil anlatılmak istenenlerin doğru ve etkili bir

şekilde ifade edilebilmesidir. Gerçekten de romanın yazıldığı dönemin şartları göz önüne getirildiği zaman ne kadar büyük bir başarı olduğu ortadadır. On yıllık bir zaman zarfında, başından geçenleri bir an önce okuyucuya ulaştırması gerekmiştir. Çünkü her an Salahov'un yeniden tutuklanma ihtimali söz konusuydu.

Romanın Tatar Türkleri için ne derece büyük öneme sahip olduğunu belirten Ayaz Gıylecev de romanın şekil özelliğine değinip; “Eser, şekli ile de, içeriği ile de bizim bugüne kadar bildiğimiz edebî kalıplara sığmıyor, bu romanı değerlendirebilmek için ona has bir değer, yeni ölçü gerekiyor...” (1989: 5) diyerek *Kolıma Hıkeyeleré*'nin hem şekil hem de içerik açısından Tatar edebiyatı için bir yenilik, bir zenginlik olduğunu ifade etmiştir.

Tatar edebiyatında *Kolıma Hıkeyeleré* ile ilgili yapılmış değerlendirmelerde romanın şekli ile ilgili çok farklı görüşlerle karşılaşılmaktadır. *Kolıma Hıkeyeleré*'ni “Belgeye dayanan (dokümantal) uzun hikâye”, “Uzun hikâye-hatıra” şeklinde değerlendirenler olmuştur. Bunun yanında “roman” olarak niteleyenler de vardır. Yazarın kendisi de eserini “roman” olarak kabul etmiştir.

Romanın ilk sayfasında “Facia-kronik” (tarihî trajedi) olarak tanıtılan bu eser aslında türlü şekil unsurlarının bir araya gelmesinden ibarettir. Tartışmasız bu bir hatıra eseridir. Çünkü içerik, stil, konu, kompozisyon bunu doğrulamaktadır. Bu açıdan eser, geleneksel romandan ayrılmaktadır.

Kolıma Hıkeyeleré belgeye dayanan bir eser olarak da önemlidir. Çünkü eserde, G. İbrahimov, G. Nigmati, H. Tufan, K. Tinçurin, S. Rafikov, Ş. Usmanov ve Tatar Tiyatrosu sanatçısı M. Mutin gibi pek çok bilinen Tatar yazar, şair, fikir adamı hakkında değerli bilgiler bulunmaktadır ki, bu da eseri dokümantal eser sınıfına sokmaktadır. Yazar, eserinde kendi hayatını çizmenin yanında, başka pek çok kişinin yaşantısını ve içtimai hayatını da geniş planda gösterir.

İbrahim Salahov hakkında 1998 yılında “*İbrahim Salahov İcatı (Töp problematikası hem anın sengatçi işlenişi)*” adlı doktora tezi hazırlayıp 1999 yılında Kazan'da yayımlayan Leyle Minhaceva, yukarıda özetlediğimiz romanın şekli ile ilgili olarak düşüncelerini sıraladıktan sonra eseri; “*kronikal-dokümantal otobiyografik roman*” (1999: 77) şeklinde nitelemiştir.

Kolima Hikayeleré'nde sosyalizm fikirlerinin bozulması, Stalin ve onun yandaşlarının ortaya koyduğu sistemin Sovyet halkını köle derecesine indirmeye çalışması, yazarın kötü kaderi aracılığıyla ortaya konuyor.

Romanda, İbrahim Salahov, suçlu olmadığı halde F. Almakayev'in yalan ifadeleri üzerine 58. madde ile tutuklanır ve on yıl ağır hapis, beş yıl da hak mahrumiyeti ile cezalandırılır. Salahov, cezayı aldıktan sonra romandaki olayları anlatmaya başlar. Kazan'dan sonra Bögilme, Sverdlovsk, Çilebi ve Tömen hapishanelerine nakledilir. 1938–1940 yılları arasında, Dostoyevski'in *Ölü Bir Evden Hatıralar*⁸ adlı eserinde tasvir ettiği, kendisinin de yıllarca unutamadığı İrtiş Nehri boyundaki Tubıl hapishanesinde kalır. Linkoln Maden Ocağı'nda çalışır. Maden kuyusunda delik açarken, galerinin çökmesi sonucu taş ve toprak yığını altında kalıp ayağından olur. Bu olaydan sonra uzunca bir süre sakatlar bölümünde çalıştırılır.

Kolima Hikayeleré'nde Stalin'in uyguladığı acımasız entelektüel katliamının izleri de görülür. Stalin'in baskıları öncelikle halk arasındaki entelektüelleri hedef alır. Bunlar arasında sanatçılar, şairler, yazarlar ve bilim adamları gibi toplumun önde gelen insanları vardır. Bunlardan biri meşhur Tatar yazar ve fikir adamı Galimcan İbrahimov'dur. G. İbrahimov'un Salahov'un edebî zevki üzerinde büyük etkisi vardır.

Salahov'un tutuklanma nedeni olarak öne sürülen Galimcan İbrahimov'a götürdüğü mektuba imza atan *Kızıl Tatarstan* gazetesi genç yazar ve şairleri G. Möhemmetşin, K. Şeyhetdinov, L. Gıylmi, S. Rafikov da 1937 yılında tutuklanırlar.

Hapiste Almakayev soyadlı biri, Salahov'un da aralarında bulunduğu on üç kişi hakkında iftira atarak "*karşı devrim örgütü kuruyorlar*" der. Bunların on ikisi öldürülür. Sadece bahtı sayesinde İbrahim Salahov kurtulur.

Kolima Hikayeleré'nde bir taraftan Stalin'in uygulamaları doğrultusunda katledilen hayatlar tasvir edilirken diğer taraftan, soruşturmacı Bikçenteyév gibi, sistemin çalışanları da işlenmiştir.

Romanda, tutukluların hapisane ve esir kamplarındaki yaşayışını tasvirine büyük yer ayrılmıştır. Hapishane işleri, kamplar, buralardaki muhafızlar büyük bir titizlikle anlatılmıştır. Tutuklulara fiziki baskı yanında psikolojik baskının da yapıldığı görülür.

⁸ Fyodor Mihailoviç Dostoyevski (2006), *Ölü Bir Evden Hatıralar* (çev.: Ergin Altay), İstanbul: İletişim Yayınları.

Salahov, eserinde kamp idaresi çalışanlarının gerçek yüzünü ortaya çıkarır. Otoritenin temsilcileri tutukluların çalışmalarından şahsi çıkarları için faydalanırlar. Hastane başhekimi Georgiy Stoyanov ve ayakkabı ustası V. Maslov kampta kişilerin şahsi isteklerini yerine getirmediklerinden işlerinin başından alınıp daha ağır şartlarda başka işlerde çalıştırılırlar. Stoyanov'un suçu, kamp yöneticilerine istedikleri anda hastane için gönderilen alkolden vermemek, Maslov'un suçu ise rütbelilerin "acele ayakkabı" isteklerini zamanında tamamlayamamak ve bunun sonucu kamp düzenini bozmaktır.

Salahov'a göre, yaşanan bu faciaların bir tek suçlusu yoktur. O, anlattığı olaylar vasıtasıyla suçu bütün sistemde, totaliter sistemi ortaya çıkaran, onu yetiştiren kişilerde bulur.

Kolma Hikeyeleré'nin ana düşüncesi Stalin baskısına maruz kalmış halkın ağır kaderini ortaya koymaktır. Salahov, romanıyla o dönemde yaşananları açık açık anlatıp, bunları belgelere dayandırmıştır. Bu roman aracılığıyla okuyucu, Stalin dönemi zulüm politikalarının yansımalarını, bunların bir halkın kaderi üzerinde ne derece etkili olduğunu ilk ağızdan öğrenme fırsatı bulmuştur.

Yukarıda sayılan özellikleri dolayısıyla bu eser, Tatar okurları⁹ ve eleştirmenleri tarafından çok olumlu karşılanmış ve her zaman için Tatar edebiyatı tarihinde özel bir yere sahip olmuştur.

3. KÜKÇETAV DALALARINDA (KÜKÇETAV BOZKIRLARINDA)

İbrahim Salahov'un özgürlüğünü elde ettikten sonraki ilk eseri, *Kükçetav Dalalarında* adlı romanıdır. Tutukluluk yıllarında daha dikkatli olmayı öğrenen yazarın bu romanında iki farklı tabakadan söz edilebilir. Birincisi, devrin ideolojisinin doğruluğunu göstermeyi dileyerek, o dönemde resmî olarak işlenen otlak yerleri refaha kavuşturma propagandasını aydınlatmaya çalışmasıdır ki bu, eserin ilk görünen tabakasıdır. İkincisi, resmî ideolojiye görünüşte bağlı görünerek kendi şahsi hayatı

⁹ Okuyucu mektuplarını "Ukuvçı Süze" başlığı altında yayımlayan *Kazan Utları* dergisi, 1989 yılının sekizinci sayısında Salahov'un bu romanı ile ilgili Mendeleyevsk, Perm, Fergana şehirlerinden gelen üç okuyucu mektubuna yer vermiştir ("Ukuvçı Süze", *Kazan Utları*, 1989, S 8, s. 175-176). Okuyucular, mektuplarında "Taygak Kiçiv" (*Kolma Hikeyeleré* romanı, *Kazan Utları* dergisinde tefrika halinde yayımlandığında ismi bu şekildeydi) romanı vesilesiyle Salahov'u tebrik edip, bu romanın yazıldığı dönemle ilgili pek çok şeyi öğrenmekten duydukları memnuniyeti ifade etmişlerdir.

vesilesiyle Sovyet sisteminin adaletsiz taraflarını da göstererek eser içerisine işlenmiş tabakadır. Bu tabakayı romanda Salahov'un şahsında Seét Battalov temsil etmektedir. Elbette, yazar için bu ikinci tabaka, Stalin'in baskı politikaları sonucu gelişen tabaka, daha önemlidir (Minhaceva, 1999: 54).

Kükçetav Dalalarında adlı romanında esas düşünce Stalin dönemi yaşananlarını ortaya koymak olsa da Salahov, bunu tam olarak açmayıp biraz söz eder. Bu düşünce, eserde önde görülen otlak yerleri refaha kavuşturma düşüncesinin altında bırakılmıştır.

Romanın ikinci tabakasının ana kahramanı Seét Battalov, yazarın kendisini temsil etmektedir. Yazar, Battalov üzerinden yaşamış olduğu adaletsizlikleri, zorlukları birinci tabaka olan otlak yerleri refaha kavuşturmanın gölgesinde azar azar aydınlatarak okuyucuya ulaştırmaktadır.

1960'lı yıllarda Tatar nesrine yansımaya başlayan totaliter rejimin adaletsiz taraflarını gösterme eğilimine, İbrahim Salahov'un *Kükçetav Dalalarında* adlı romanı da eklenmiştir.

Kükçetav Dalalarında adlı romana yazar, yaklaşık yüz yıl önce Kazak bozkırında meydana gelmiş facialı halleri, güzelliği ile şöhret kazanmış Kükçetav yaylalarındaki kuraklığı tasvir ederek giriş yapar. Yani roman bir felaket tablosu ile başlar; güneşin ışıkları altında yanıp kavrulmuş canlılar, kurumuş göller, yanmış otlaklar, hemen ardından bütün bozkırı kaplayan kalın buz katmanları, yaylalardaki leşler, mezarlar vb.

Harabe haline gelmiş olan bozkırdan Karavıl soyunun insanları açlıktan dayanma güçlerini kaybederek, belirsiz bir yöne doğru göç etmek zorunda kalırlar.

Ustaca çizilen felaket tablosunun ardından roman 1950'li yıllara geçer. Bu yıllar, terk edilmiş, kuruyarak harabe haline gelmiş Kükçetav bozkırında Alka Göl sovhozunun kurulmaya başladığı yıllardır.

Romanda otlak yerleri mamur hale getirmeye çalışan insanların sovhoz oluşturma çabalarının iyi ve kötü tarafları, Alka Göl sovhozu müdürü Toyak Börkétbayev tipine bağlı olarak anlatılmaktadır. Minhaceva, Tatar edebiyatı için romandaki temanın yeni bir konu olmasına rağmen anlatılan çalışma fedakârlığının yeni sayılamayacağına işaret eder (1999: 62).

Çocuk yaşta ebeveynini (Asılkul, Börkétbay) kaybeden, bir süre dedesinin (Taşçan eke) yanında kalan, ardından çocuk yurdunda büyüyen Toyak, memleketi

Kükçetav taraflarına, dedesi Taşçan Ekenin vasiyeti üzerine, hayatının ilerleyen yıllarında geri döner. Ölümünden hemen birkaç gün önce dedesi ona; “- *Yavrum, sen şimdi taysın. Gelecekte bir gün, gurbette koşturmaktan sıkılırsın, kendi memleketini özlersin. Kurbağa, gölünde padişah; balık, suyunda padişah; yiğit, memleketinde padişaktır. Dünyayı gez, ancak lütfen ata evini terk etme. Karavıl soyu bu toprağı zorluktan, açlıktan terk etti. Sen er yiğit olursan, şu yaylayı kendine memleket kıl. Memleketinden gücünü esirgeme...* (Salahov, 1965: 56)” diyerek Toyak’ın yıllar sonra yeniden Kükçetav taraflarına gelmesinde etkili olmuştur.

Salahov, zor şartlarda ürün elde etmeyi, kahramanı Börkétbayev’in çalışkanlığına bağlamakta, onu iyi ve güçlü göstermektedir. Ancak bununla birlikte yine de kahramanın karakter özellikleri inandırıcıdır. Salahov, kahramanını çeşitli yönlerden açıklamaya çalışır ancak onu idealize etmek istemez, hataları da bulunan bir insan olarak göstermek ister. Romanın diğer kahramanları da sıradan kişilerdir. Her karakterin kendisine has özellikleri vardır ve birbirlerini tekrarlamazlar. Yeri geldiğinde farklı milletlere mensup kişiler de eserin kompozisyonuna katılır. Salahov, değişik milletlere mensup bu kişiler arasında da doğal bir bağ kurmayı başarmıştır.

Kükçetav Dalalarında romanı, Kazakistan’ın ekilmeyen alanlarını ekmek için yapılan mücadeleyi yansıtan hacimli bir roman olarak değerlendirilir. Mesela, Rafikov, “*Ürlerge Kıyuv Atlıy*” adlı makalesinde; “*İbrahim Salahov’u yazar olarak tanıtan eser, otlak yerleri yükseltenlerin girift karakterlerini açan “Kükçetav Dalalarında” romanı oldu. Bu eser geniş resim tablosunda yazılıp, olayların ustaca örülmesi, güzel dili, oldukça ilgi çekici konusu ile farklılaşmaktadır. Eseri edebî tenkit de asık suratla karşılamadı. “Kükçetav Dalalarında” romanının başarılı eser olduğuna Tataristan yazarlarının VII. toplantısında da işaret edildi.*” diyerek *Kükçetav Dalalarında* adlı romanın toplum tarafından beğeniyle karşılandığını ifade etmektedir (1971: 90). Romanın esasını oluşturan yüzeysel görüntüsü, toplum tarafından hoş karşılanmıştır. Ancak yazarın esas olarak vermeye çalıştığı noktalar eserin ikinci tabakasında Seét Battalov, Gayşe ve Zöbercet’in kaderinde gizlidir.

Romanın başkahramanı Seét Battalov’dur. Seét Battalov’un hayatı ile romanın yazarı olan Salahov’un hayatı arasında büyük benzerlikler vardır. Hatta romandaki Seét Battalov karakteri, bütün yönleriyle yazarın prototipidir. Buna bağlı olarak Seét Battalov’un hayatı, aynı zamanda Stalin baskısı altında ezilen, bazen sürgüne gönderilen Sovyet dönemi entelektüel camiasının hayatının bir yansımasıdır.

Seét Battalov, yeni oluşturulmaya başlanan Alka Göl sovhozuna Nikolay Nikolayeviç'in yerine parti örgütü başkanı olarak gelir. Battalov'un Alka Göl müdürü Toyak üzerindeki ilk intibası hiç de olumlu olmaz. Ancak daha ilk günden Seét, kendisini ispat ederek verilen görevi en iyi şekilde yerine getirir.

Seét, Alka Göl sovhozuna fırtınalı bir günün gecesinde gelir. Uzun yıllar "halk düşmanı" damgası ile hapisshanede kaldıktan sonra rahat bir hayat yaşamaya başlayan Seét, devrin yeni hayat düzenleyicileri arasında olma isteği ile heyecanlanıp yeni yerlere koşturur. Bu dönemde Sovyet Rusyasında kolektif çiftlikler oluşturulmaktadır. Ancak Seét'i hiç de tahmin etmediği sürprizler beklemektedir. On sekiz yıl önce hamile iken ayrılmak zorunda kaldığı eşi Gayşe, şimdi Alka Göl sovhozu müdürünün eşidir. Gayşe, Seét'in dönmesinden ümidini keserek yeniden evlenmiştir. Kızı Zeytüne'nin "halk düşmanının kızı" damgasını yemesinden korkup onu herkesten gizlemiştir. Bu noktada anlatıcı, okuyucuyu kahramanın girift geçmişi ile tanıştırır.

Üvey anne elinde büyüyen Seét, eğitimini Kazan'da tamamlamıştır. Askerlik hizmetini tamamladıktan sonra tekrar enstitüye gelmiş ve bu yıllarda Gayşe ile evlenmiştir. İlk çocukları doğacağı sırada "halk düşmanı" iftirasıyla suçsuz yere tutuklanmış ve bu olayın üzerinden on sekiz yıl geçmiştir.

Cezasını tamamladıktan sonra, bir süre marangozluk yapan Seét, bu sırada açılan muhasebeci kursuna gitmiş ve muhasebeci olarak çalışmaya başlamıştır. Eşi Gayşe'nin izini on sekiz yılın ardından bulamamış olan Seét de bu dönemde Zöbercet ile tanışmış ve evlenmişlerdir.

On sekiz yıl sonra karşılaşan Seét ile Gayşe arasında yaşananlar, romanda ustalıkla anlatılır. Bu olayda parçalanmış bir ailenin dramı vardır. Salahov, bu noktada sormak istediklerini altmışlı yıllar şartlarında Seét'in ağzıyla sorar; "*Kim suçlu? – Seét sorusunu bir daha tekrarladı. – Gerektir. Ağlama, Gayşe. Ben on sekiz yıl boyunca bu soruya cevap aradım. Binlerce, on binlerce tutuklu bu soruyu tekrarladılar. Biz kesinlikle "ona" atamıza inanmış gibi inandık. Sovyet halkının bütün kahramanlıklarını, galibiyetlerini "ona" başışladık. Sadece bu da değil, kendi saflığımız ile "onu" yükseltip, "ona" tapınmaya başladık. Ama "o", şahsi şöhretini insanların vicdanından üstün görüp, en merhametsiz şekilde çiğneyerek geçti. İşte biz kimin kurbanı olduk, Gayşe sevdiğim!"* (1965: 134).

Kükçetav Dalalarında adlı romanın sonunda sovhoz müdürü Toyak, kendisine gelen isimsiz bir mektupla Seét ile eşi Gayşe arasındaki yıllar öncesine dayanan bağlantıyı öğrenir. Büyük tartışmaların ardından tarafların bir araya gelip görüşmeleri

ile roman sona erer. Romanın sonu olaylı bitmez; taraflar, birbirlerini dinledikten sonra bu olayda hiç kimsenin suçu olmadığını ifade ederler. Seét, kızı Zeytüne'ye mektup yazar ve Toyak'a Alka Göl'den başka bir tarafa gideceklerini açıklar.

Roman üzerinde bir değerlendirme yapmış olan Server Edhemova, Gayşe karakterinin çok ayrıntılı verilmediğini, aslında daha ayrıntılı olarak verilebileceğini savunur. Gayşe, kızı Zeytüne ile de roman boyunca sadece bir defa, o da mektup yazarken bir arada göz önüne getirilir. Bunun nedenini Edhemova, o yıllarda eşleri sebepsiz yere tutuklanan pek çok kadının Gayşe gibi evlenmeyip yıllarca onları beklemeleriyle açıklar (1967: 146–147).

İbrahim Salahov'un ilk hacimli eseri olan *Kükçetav Dalalarında* romanı, Tatar edebiyat çevreleri tarafından oldukça olumlu karşılanır. Bu roman, Salahov'un daha sonra kaleme aldığı *Kolima Hıkeyeleré* adlı romanı için bir basamak olmuştur.

Sonuç olarak her iki roman için şunları söylemek mümkündür: İbrahim Salahov, romanlarıyla kendine has bir üslubu olduğunu kanıtlamıştır. *Kükçetav Dalalarında* ve *Kolima Hıkeyeleré* adlı romanları, yazarın Tatar edebiyatının yazarları arasında kendisine önemli bir yer bulmasını sağlamıştır. Özellikle *Kolima Hıkeyeleré* adlı 1937 ile 1957 yılları arasındaki dönemde yaşadıklarından hareketle yazdığı romanı, onun geniş kitleler tarafından tanınmasına zemin hazırlamıştır. Yazar, bu romanında olayları kronolojik bir çizgide başarıyla sıralamıştır. Dönemin şartlarının da etkisiyle yirmi dört yıl gibi (1957–1981) bir sürede tamamladığı bu romanını, bastırabilmek için de yıllarca beklemek zorunda kalmıştır. *Kükçetav Dalalarında* adlı romanında da devrin siyasi politikaları doğrultusunda Kazak bozkırında Alka Göl sovhozunun kuruluşu başarılı bir şekilde işlenmiştir. Her ne kadar roman kahramanı Toyak Börkétbayev ile romanda yazarın kendisini temsil eden Seét Battalov (kahraman-anlatıcı) arasında zaman zaman çatışmalar görülse de, roman sonunda bu çatışmaların ortadan kalktığı ve ikilinin dost oldukları görülecektir.

Romanlarda kompozisyon sağlamdır. Romanların ana fikri ile uyuşmayan hiçbir olay yoktur. Olaylar birbiriyle ilişkilidir. Romanların kompozisyonu, eserlerin ana fikrini, kahramanların karakterlerini, hareket tarzlarını, iç dünyalarını açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Romanlarda hızlı bir aksiyon vardır. Birbirine bağlı ve bağlı olmayan pek çok olay roman sonlarında başarılı bir şekilde çözümlenmiştir.

İbrahim Salahov, Kazak halkının yaşama tarzını, tarihini, örf ve âdetlerini, geleneklerini, karakterini çok iyi bilmekte ve romanları içerisindeki uygun noktalarda realist bir gözle tasvir ettiği bu özelliklere büyük yer vermektedir. Kazak türküleri, masalları ve destanları eserlerinin içeriğine sinip, yazarın anlatım üslubuna bir farklılık kazandırır.

Yazar, değişik milletlere mensup kişileri romanlarının kompozisyonuna dâhil etmiş, bu kişiler arasında doğal bir bağlantı kurmayı başarmıştır. Aynı zamanda Salahov, yeri geldiği zaman her biri, kendi dilinde konuşabilen bu kişiler arasındaki anlaşmayı yansıtabilmiştir. Yaratmış olduğu karakterler sayesinde yaşadığı yılların önemli sosyal ve ahlaki çatışmalarını başarıyla verebilmiştir.

I. İNCELEME

1. ROMANLARIN ÇATISI

Edebî eseri var eden üç temel unsur; tema (konu, fikir), yapı, dil ve üsluptur. Araştırmanın esasını teşkil eden dil ve üslup kısmına geçmeden önce, romanın çatısı ve biçim özelliklerini dikkate alarak *Kolıma Hıkeyeleré* ve *Kükçetav Dalalarında* adlı romanların teması ve yapısı üzerinde kısaca durmakta yarar vardır. Aşağıda *Kolıma Hıkeyeleré* ve *Kükçetav Dalalarında* adlı romanların konu, zaman, mekân ve şahısları üzerinde durulmuştur.

1.1. VAKA (OLAY) VE OLAY ÖRGÜSÜ

“Herhangi bir alaka ile bir arada bulunan veya birbirleriyle ilgilenmek mecburiyetinde kalan fertlerden en az ikisinin karşılıklı münasebetlerinin tezahürü” (Aktaş, 2000: 46) olarak ifade edilen vaka (olay), edebî eserlerin asıl unsurudur. Şahıs kadrosu, zaman ve mekân unsurları olmadan vakadan söz etmek mümkün değildir. Bu üç unsur arasında özellikle de şahıs kadrosunun varlığı, vakanın varlığı için temel şarttır.

Vaka, bir çatışmaya dayanır. Dört çeşit çatışma vardır. Bunlar, insan-insan çatışması, insan-toplum çatışması, insan-tabiat çatışması ve insanın kendisiyle olan çatışmasıdır. Bu çatışmaların etrafında edebî metin içerisinde olay örgüsü ortaya çıkar.

Kolıma Hıkeyeleré'nde vaka, tutuklanma ve onun ardından gelen sürgün üzerine kurulmuştur. Romanın kahramanı yazarın kendisidir. Salahov, 1937 yılında Stalin'in uygulamaları doğrultusunda suçsuz yere on yıllık Kolıma kamplarına sürgüne gönderilir. İşte bu sürgün sırasında hayatta kalmayı başaran Salahov, Stalin'in ölümünden sonra aklanıp başından geçen olayları kronolojik olarak *Kolıma Hıkeyeleré*'nde anlatır. Yazar, yaşadıklarını peş peşe sıralayarak ve bunları birbirine bağlayarak vaka zincirine bir bütünlük kazandırmıştır.

Kükçetav Dalalarında ise vaka, tarıma açılmamış Kazak bozkırı topraklarının tarıma açılması için yapılan mücadeleye dayanmaktadır. SSCB'de sosyalist mülkiyetin

en ileri biçimi olarak, ekim devriminden sonra devlet politikaları doğrultusunda sovhozlar oluşturulmuştur. İşte bu sovhozlardan birisi de Kükçetav'da kurulan Alka Göl adlı sovhozdur. Yaptıkları üretimle, ülkelerine büyük hizmet ettiğini düşünen sovhoz çalışanları, başarıya ulaşmak için tabiat şartları ile mücadele ederler. Bu mücadeleye ilave olarak romanda diğer dikkat çekici unsur, Stalin politikaları doğrultusunda yaşanmış acıların uzun yıllar sonraki yansımalarıdır. Bu romanda da Salahov, olaylar arasındaki merak unsurlarıyla bir vaka zinciri oluşturarak metin içerisinde bir bütünlük sağlamıştır.

Romanlarda olay örgüsü, temel unsurların başında gelir. Olay örgüsü, vaka parçacıklarının belli bir kaideye göre bir araya gelmesi sonucu oluşur. Olay örgüsünün edebî metinler için ne derece önem arz ettiğini izah ettikten sonra İsmail Çetişli, bunu şöyle tanımlar: “Belli bir konu çerçevesinde var olan birden fazla olayın, sebep-sonuç ilişkisine bağlı bir biçimde oluşturdukları bütün.” (2004: 60). Ele aldığımız *Kolima Hikayeleré* ve *Kükçetav Dalalarında* romanlarındaki olaylarda, romanlar içerisine dağıtılmış olan vaka parçacıklarının kurallı bir şekilde art arda sıralanması ile bir bütünlük sağlanmıştır. *Kolima Hikayeleré*, öğrenci olarak Kazan'da bulunan yazarın “halk düşmanı” olarak suçlanıp tutuklanmasıyla başlar. Bu yaşanan olaydan sonra on yıllık hapis hane ve sürgün hayatı anlatılır. Bu süre zarfında yaşananlar yazarın kendi gözüyle okuyucuya izlettirilir. Yazar, cezasını tamamladıktan sonra memleketine döner ve hayatla yeni bir mücadeleye başlar. Roman sonunda yazar kendisine atfedilen suçtan aklanmış ve edebî faaliyetlere yoğunlaşmıştır.

Kükçetav Dalalarında adlı roman ise Kükçetav'da yaşanan bir doğal afet sonucu vatanlarını terk etmek zorunda kalan insanların anlatılmasıyla başlar. Devrin siyasi politikaları sonucu suçsuz yere yıllarca ceza almış olan Seét Battalov, Alka Göl sovhozuna fırtınalı bir günde gelir. Önceleri sovhoz müdürü Toyak Börkétbayev ile yıldızları uyuşmasa da, daha sonra birlikte büyük bir mücadele örneği göstererek ekilmemiş topraklarda ürün yetiştirmede ülke birincisi olurlar. Böylece asırlarca ekilmemiş olan topraklar refaha kavuşturulur. Romanda diğer bir önemli olay, yazarın şahsını temsil eden Battalov'un tutuklanmadan önceki eşinin on sekiz yıl aradan sonra karşısına sovhoz müdürü Börkétbayev'in karısı olarak çıkmış olmasıdır.

Romanda anlatıcının tercih ve imkânları, kronolojik bir zaman içinde meydana gelen vakaların sırasını bozabilir. Yani yazar olayları baştan sona, sondan başa, ortadan

sona gibi farklı sırada anlatabilir. Olay örgüsü tarzı olarak adlandırılan bu kavram yazarın tercihiyle bağlantılıdır. Anlatma esasına dayalı edebî türlerde kalıplaşmış bazı vaka tipleri vardır. Bunların belli başlıları, “tek zincirli olay örgüsü”, “çok zincirli olay örgüsü” ve “helezonik olay örgüsü”dür (Çetişli, 2004: 62–63). Olayların tek bir kişiye (yazarın kendisine) bağlı olarak geliştiği, bu nedenle fazla dallanıp budaklanmayan bir olay örgüsüne sahip olan *Kolima Hikayeleré* adlı romanda tek zincirli olay örgüsü vardır. Bu sayede olaylar kolaylıkla takip edilebilmektedir.

Kükçetav Dalalarında adlı romanda ise olaylar tek bir kişiye bağlı değildir. Birden fazla şahıs etrafında cereyan eden olaylar vardır. Bu olaylar daha sonraki noktalarda kesişirler. Eserde iki ayrı şahsın (sovhoz müdürü Toyak Börkétbayev ve parti örgütü başkanı Seét Battalov’un) hayat hikâyesi etrafında cereyan eden olayların nakledildiği görülür. Bu nedenle bu romanda çok zincirli olay örgüsü tarzı vardır.

1.2. ZAMAN

Anlatma esasına bağlı edebî metinlerin ilk vasfı, itibari (kurmaca) olmasıdır. Gerçek dünya model alınarak kurulmuş olan itibari dünya ve bu dünyanın kişileri için de zamana ihtiyaç duyulur. İhtiyaç duyulan bu zamanın da itibari olması doğaldır (Aktaş, 2000: 107). Romanlarda ve hikâyelerde zaman söz konusu olduğunda; “vaka zamanı” ve “anlatma zamanı” olarak iki farklı zaman karşımıza çıkar. Romandaki olaylar belirli bir zaman noktasında başlar, bir süre devam ettikten sonra yine belirli bir zaman noktasında sona erer. İşte bu zaman, vaka zamanıdır. Romanlarda anlatılan vakalar her zaman kronolojik devam etmeyebilir. Anlatıcı tarafından zamanda atlamalar, geri dönmeler ve özetlemeler yapılabilir.

Kolima Hikayeleré’nde vaka zamanı, İbrahim Salahov’un Kazan Pedagoji Enstitüsünde öğrenci olduğu 1937 yılı ile başlar. Stalin’in baskıcı politikalarının en yoğun olduğu bu dönemde yazar, askerî mahkemenin kararı ile tutuklanır. Böylece, yazarın on yıllık hapisane ve sürgün yılları ile beş yıllık vatandaşlık haklarından mahrumiyet yılları başlar. Stalin’in ölümünden (1953) sonra kendisine atfedilen bütün suçlardan aklanır ve yeniden yayın faaliyetlerine başlar. *Kolima Hikayeleré*’nde vaka zamanı, düz bir çizgi halinde gelişmektedir. Olaylar ve zaman, birbirine uygun bir

çizgidedir. Salahov'un hayatı üzerinden Stalin döneminin politikaları, SSCB'deki Türk halklarının 1930-1955'li yılları esere işlenmiştir.

Anlatma zamanı, anlatıcı tarafından yaşanan olayların tercih ve imkânlar ölçüsünde okuyucuya aktarıldığı zamandır. Yani vaka zamanı olayın olduğu, anlatma zamanı ise onun nakledildiği tarihtir. Bu noktada anlatma veya yazma zamanı ölçülebilen gerçek bir zamandır. Anlatıcı, vaka zamanının içinde veya uzağında olabilir. Ama genellikle romanlarda yazar vaka zamanının uzağındadır. *Kolima Hikeyeleré*'nin vaka zamanı ile anlatma zamanı, birbirini tutmamaktadır. Çünkü bu romanın yazılması 1957–1981 yılları arasındadır. Eserin ilk baskısı, 1988 yılında *Kazan Utları* dergisinin üç sayısında, tefrika halinde yayımlanması ile yapılır. Eser 1989'da kitap olarak basılır. Görüldüğü üzere eserin yazımının tamamlanması ile basılması arasında uzun yıllar geçmiştir. Bunun nedeni, dönemin siyasi şartlarıdır. Salahov, *Kolima Hikeyeleré*'nin basılabileceği ortam oluşmadığından dolayı eserini uzun yıllar bekletir.

Kükçetav Dalalarında adlı romanın vaka zamanı, 1954–1956 yılları arasındadır. Ancak romanda olaylar kronolojik sırada anlatılmamış, yazar eserinde zaman zaman geriye (1930'lu yıllara) dönüş tekniklerine başvurmuştur. Yeni bir sovhoz oluşturma çabası içerisindeki müdür Toyak Börkétbayev ve parti örgütü başkanı Seét Battalov karakterleri etrafında cereyan eden olaylar bir yıllık bir zaman dilimini kapsar. Seét, dönemin siyasi politikaları doğrultusunda 1930'lu yıllarda suçsuz yere tutuklanır. On sekiz yılın sonunda görev yapmak üzere geldiği sovhoz müdürünün eşinin, izini kaybettiği yıllar önceki kendi eşi Gayşe olduğunu görür. Bu noktada ikili arasında geçmişe dönüşler görülür. Şimdiki zaman diliminde ise büyük bir mücadele örneği göstererek devlet adına tahıl yetiştirmeye, ekilmeyen alanları ekmeye çalışırlar.

Kükçetav Dalalarında adlı romanın anlatma zamanı 1957–1964 yılları arasındadır. Yazar eserini bu yıllar arasında kaleme alır. Daha açık bir ifadeyle vaka zamanı ile anlatma zamanı farklı zamanlardır. Anlatıcı önce olayları yaşamış daha sonra anlatmıştır. Her iki zaman arasında bir boşluk vardır.

1.3. MEKÂN

Mekân, en basit ifadeyle, romana özgü olay ya da olayların ve şahısların hareketleri için tasarlanmış sahnedir (Çetin, 2004: 135). İnsan, içinde yaşadığı

mekândan ayrı düşünülemez. Gerçeğin bir parçası olan mekânın zaman ve şahıs kadrosu ile birlikte ayrıntılı olarak tasvir edilmesi son derece önemlidir. Eserlerde tasvir edilen mekânlar, o mekânda yaşayan insanların kişiliklerinin belirlenip açıklanması noktasında pek çok ipucu verebilir. Edebî eserlerde, içinde yaşanan ve bilinen yerler, gerçek isimlerle dahi kullanılmış olsalar, bu mekânlar yazar tarafından kurgulandığı için kurmacadırlar. Edebî eserdeki mekân, gerçek mekândan farklıdır. Çünkü yazarın gözlemi ile kurgulanmıştır.

İncelemeye esas aldığımız romanlardaki mekânlara baktığımızda; *Kolima Hikayeleré* ile *Kükçetav Dalalarında* adlı romanlarda ortak mekânlar olsa da farklı mekânların varlığı da az değildir. *Kolima Hikayeleré*'nde anlatılan olaylar geniş bir coğrafyada, SSCB topraklarında yaşanmıştır. Olay, yazarın öğrenci olarak Tataristan'ın Kazan şehrinde bulunduğu sırada tutuklanması ile başlayıp ardından hapisane ve sürgün cezası doğrultusunda Tubıl'dan yük gemisi ile İrtiş üzerinden Omski'ye, oradan tren katarı ile Vladivostok şehrine, oradan büyük bir yük gemisi ile Pasifik Okyanusu yoluyla Sibiry topraklarındaki Kolima altın madenlerine kadar uzanır. Romanda kahraman sürekli hareket halinde olduğundan pek çok mekân ismi geçmektedir; Kazakistan, Magadan, Susaman, Tayşet, Novgorod, Mariinsk, Kükçetav, Akmulla, Kızıl Yar, Baltaç, Alma-Ata... gibi. Görüldüğü üzere çok geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır.

Kükçetav Dalalarında adlı romanda ise *Kolima Hikayeleré*'ne nispetle daha dar bir coğrafya söz konusudur. Bu coğrafya, Kazakistan bozkırlarıdır. Olaylar büyük oranda Kazakistan'ın büyük şehirlerinden birisi olan Kükçetav bozkırları içerisinde yaşanmaktadır. Kurulmaya çalışılan Alka Göl sovhozu, ismini bölgede bulunan gölden almaktadır. Ancak mekân olarak sadece Kükçetav sınırları söz konusu değildir. Buranın dışında Kazan, Burabay, Nayzatumar, Küktirek, Kuytaş, Çagalı, Akbolak, Burabay, Alma-Ata, Tobol, Akmolla, Karabolak, Ukcitmes, Novosibirski, Petropavel isimleri geçmektedir. Yer isimlerine bakıldığı zaman olayların genel olarak Kazakistan topraklarında gerçekleştiği görülüyor.

Kullanılmış olan mekânların niteliklerine gelince her iki roman arasında açık bir fark göze çarpmaktadır. *Kolima Hikayeleré*'nde kullanılmış olan mekânlar daha çok kapalı mekânlardır. Tabi bunda konunun büyük etkisi vardır. Kahramanımız yıllarca hapisane ve sürgünde kalmıştır. Aslında açık alanda yaşamaya alışmış, açık alan

toplumunun karakter özelliklerini taşıyan Salahov için bu bir zulümdür. Kapalı alan onu daraltmakta ve boğmaktadır. Bununla ilgili olarak *Kolima Hikeyeleré*'nin bir yerinde soğuk bir kış günü dizlerine kadar çamur içinde kalmayı hapishane koğuşunda olmaya tercih etmiştir (1989: 92). Salahov, istemiş olduğu açık ve geniş mekânlara *Kükçetav Dalalarında* adlı romanında sahip olabilmıştır. Bir Kazakistan Tatarı olarak daha önceki bölümlerde belirttiğimiz üzere pek çok Kazak kültürü özelliğine sahip olan Salahov, hayatı at üstünde, tarlada geçen Kazak toplumu için açık alanın ne ifade ettiğini çok iyi bilmektedir. Romanlarda istenilmeyen, kötü olarak nitelenebilecek olayların hemen hemen hepsi kapalı alanlarda gerçekleşmiştir.

Her iki romanda da iyi bir gözlemle yapılan mekân tasvirlerinin genellikle nesnel tasvirler olduğu görülmektedir. Olayların geçtiği mekânlar hiçbir değişikliğe uğratılmadan olduğu gibi göz önünde canlandırılmıştır.

1.4. KİŞİLER (ŞAHIS KADROSU)

“Kurmaca eserlerde nakledilen veya değişik şekillerde ifade edilen vakanın zuhuru için gerekli insan ve insan hüviyeti verilmiş diğer varlıklar ve kavramlar” (Aktaş, 2000: 133) olarak ifade edilen şahıs kadrosunda dikkat edilmesi gereken nokta şahıs kadrosu sözüyle sadece insanlardan oluşmuş bir grup değil, eserde olaya iştirak eden şahıs hali verilmiş eşya, hayvan ve bitkilerin de kastedilmiş olduğudur.

Romanlardaki kahramanlar, yazarın kendisini temsil ettiğini düşündüğümüz kahraman da dâhil, gerçek kişi değildir. Onlar kurgulanmış bir dünyanın kişileridir. Aksi halde böyle bir eser için roman değil biyografi veya hatırat denirdi. *Roman ve Hayat* adlı çalışmasında biyografi yazımında yazarın ancak bildikleri ve gördükleriyle daha dar bir çerçeveye sınırlı olduğunu ancak romanla bu sınırları itibari dünyada rahatlıkla aşabileceğini belirterek biyografi ile biyografik romanı karşılaştıran M. Fatih Andı, eserinde şöyle der: *Romancı hakkında yazdığı hayat hikâyesinin ana çizgilerini, yaşanmış olan hayatın gerçek olaylarıyla çizmiştir. Bunun için o konuda mevcut bilgi ve belge birikiminden yararlanmış da. Fakat bunların yetmediği yerlerde, kendi sanatkâr muhayyilesini devreye sokmuş ve bir “insan” olarak, kalan boşlukları insani bir sıcaklığı ve samimiyeti verecek bir biçimde hayalinden tamamlamıştır. Bu “tamamlama”, ne kadar hayali olursa olsun, neticede kuru bir biyografiye göre, bir insan zihni ve muhayyilesi tarafından oluşturulan daha tam bir insan portresini sunmaktadır* (1999: 111).

Edebî eserlerde kurgulanmış olan kahramanların aynı derecede öneme sahip olmadıkları görülür. Kimisi eserin varlığı için zaruri iken kimisi eser içerisinde sadece dekoratif unsur durumundadır. Şerif Aktaş'ın kişileri eserde üstlendikleri görev bakımından üç farklı kategoriye ayırdığını görüyoruz. Bunlar; a) Vakanın Zuhurunda Rol Alan Kahramanlar, b) Yazarın Sözüne Emanet Ettiği Şahıslar, c) Dekoratif Unsur Durumundaki Kahramanlar'dır (2000: 137–142). Biz de romanlardaki şahısları bu tasnif doğrultusunda ele alacağız.

a) Vakanın Zuhurunda Rol Alan Kahramanlar: Bu kahramanların temel işlevi roman ve hikâyedeki olay örgüsünü gerçekleştirmektir. Roman içerisinde, vakaların her parçasında, ya birbirini destekleyerek ya da birbiriyle çatışarak karşımıza çıkan bu kahramanlar romanın ortaya çıkışını sağlarlar. Olay örgüsü içerisinde rol alan bu kahramanlar, metin içerisinde üstlendikleri görevlere göre guruplara ayrılırlar:

Asıl kahraman veya birinci derecedeki kahraman; eserin merkezinde yer alan, olayların etrafında şekillendiği şahıstır. Yazarın okuyucuya iletmek istediği mesajı üzerinde taşıyan, onu hayata geçiren şahsı temsil eder.

*Kolima Hikeyeleré'*nde asıl kahraman, eserin otobiyografik bir roman olmasından, İbrahim Salahov'un (Salahov İbrahim Nizamoviç) kendisidir. Eser vasıtasıyla iletilmek istenen mesaj romanda yazarın kendi şahsında temsil edilmiştir.

Kükçetav Dalalarında adlı romanın asıl kahramanı Toyak Börkétbayev (Börkétbaıç/Börkét ulı Toyak) ile birlikte Seét Battalov'dur. Yazar iletmek istediği mesajı iki idealist kişi olan sovhoz müdürü Toyak ve Seét Battalov vasıtasıyla iletmektedir. Bu iki kahraman zaman zaman çatışarak, zaman zaman da aynı doğrultuda hareket ederek Salahov'un düşüncelerini ortaya koyarlar.

Hasım veya karşı güç; *Kolima Hikeyleri'*nde asıl kahramanın karşısında dönemin Sovyet politikalarını uygulayan görevli kişiler vardır. Bunlardan bazıları; Sorğu Hâkimi Bikçenteyév, Fazıl (Salahov hakkında iftira mektupları yazan kişi), Çıpçık (Vladivostok'a giderken tren katarını idare eden konvoy başı), İvan İvanoviç (kamp başkanı), Timka-Kadak/Timka (hasta bakıcı), Volkov (karakol başkanıdır, Stayonov'dan alkol ister, alamayınca cezalandırır), Klimént Yéfrémoviç Voroşilov (SSCB yüksek şurası başkanı)'dur. Bunun yanında karşı güç olarak özgürlüğün karşısındaki esaretten de söz edebiliriz.

Kükçetav Dalalarında adlı romanda hasım veya karşı güç olarak nitelenebilecek varlık olarak öncelikle hava şartlarından söz edilebilir. Sovhozdaki ekip çalışanları hava şartlarına karşı büyük mücadele vermek zorunda kalmışlardır. Bir diğer karşı güç olarak Simka-Sémafor/Şadrov Sémén Pétroviç, Kırsa, Samopalov Kirill Matveyeviç gibi çalışma taraftarı olmayan, hile ve kurnazlığa başvuran haydut karakterli kişilerin sovhoz içerisinde bulunmasıdır. Bu kişiler büyük emek harcayarak çalışan ekip çalışanlarının haklarına göz koymaya kalkışmışlardır.

Arzu edilen veya korku duyulan nesne; asıl kahraman tarafından ulaşılması, elde edilmesi veya korunması gereken hedef, ideal olarak gösterilen bir cazibe gücüdür. Korku duyulan nesne ise bunun zıddıdır. Bu bir insan olabileceği gibi eşya, düşünce ve hayat tarzı da olabilir. *Kolıma Hikeyeleré'*nde arzu edilen şey özgürlüktür, aileye duyulan özlemdir. Salahov okuyucusuna 1940'lı yıllarda yaşananları kendi hayatı aracılığıyla göstererek ders alınmasını ister. Eserde korkulan ise rejimden kaynaklanan esaret ve sürgünlerdir.

Kükçetav Dalalarında adlı romanda arzu edilen şey, yıllarca ekilmeden boş bırakılmış bozkır topraklarından, zamanında ve yeterli ölçüde verimli ürün elde etmektir. Bu sayede ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Bunun karşısında korku duyulan ise elverişsiz hava koşullarıdır.

Yardımcı kahraman; asıl kahraman veya kahramanlara, işlevlerini yerine getirme hususunda şu veya bu seviye ve istikamette yardım eden kahraman veya kahramanlardır. *Kolıma Hikeyeleré'*nin otobiyografik bir roman olmasından kaynaklanan pek çok yardımcı kahraman vardır; Galimcan Möhmetşin (Salahov'un *Kızıl Yeşler* gazetesinde karşılaştığı ilk kişi, bu sırada matbaadaki diğer kişiler; Lebib Gıylmi, Kasıym Şeyhédinov 'Kızıl Yeşler gazetesini redaktörü', Söbbuğ Rafikov'dur), Profesör Galimcan Nigmeti, Alkin, Mehmüt Ebelimov (parti komitesi sekreteri), G. Tolmbayskiy (yazar), K. Tinçurin (yazar), Génıy İzmayloviç Réspublikanéts (il kültür idaresi başkanı), Mehmüt Bahautdinov, Zarif İmenkulov (birinci Tatar alayı komiseri), Ardalion Mişayloviç Nijgorodtsév (bölge komsomol komitesi bölüm müdürü), Nikolay Vasiléviç Akimov (Tatprosvet sekreteri), Zeytüne (Salahov'un tutuklanmadan önceki eşi), Aleksey Nikolayeviç (Linkoln maden ocağında heykeltıraş), Zarif İmenkulov (Salahov ile aynı ekipte çalışmaktadır), Madrid/Maksim Pétroviç Javoronkov (Salahov ile aynı ekipteki bir pilot, göçük altında kalır), Gıylémdar abıy

(Tukay şiirleri okuyan bir ihtiyar, Salahov'un çadırındadır), Moroz (hem Ukraynalı hem de Belarosludur, şiir sevgisi dolayısıyla Salahovla kısa sürede dost olurlar), Géorgiy Stoyanov/Karasakal (Salahov'un ayağını ikinci defa ameliyat eden tutuklu cerrah), Mohtar Mutin (Tatar tiyatrocusu, tutuklu olarak Salahov iki defa karşılaşır), Maslov Valentin Valentinoviç/Valya/Valyuşa (kamptaki çizme işlerini yapan, Salahov'a pek çok defa yardım dokunan tutuklu), Mahinur (Salahov'un özgürlüğünü elde ettikten sonra evlendiği dul kadın), Velikanov İvan İvanoviç (Kızıl Yar'da çalıştığı kooperatif yemekhanesinin baş aşçısı ve müdürü), Véra Pétrovna (Koperatif yemekhanesinin müdür yardımcısı ve garsonu) gibi.

Kükçetav Dalalarında adlı romana baktığımız zaman yardımcı kahraman olarak ilk görülenler; Toyak'ın şimdiki, Seét'in eski eşi Gayşe ile Seét'in şimdiki eşi Zöbercet'tir. Bunların dışında pek çok yardımcı kahraman görülmektedir; Hodaybirgen eke (romanın başlangıcında felaket karşısında dua eden ihtiyar Kazak), Nikolay İvanoviç Poddubniy (ikinci ekibin başkanı), Karaküz Akılbékova (yemek pişirici kız), Aşot Kufaryan (sovhozda şoför), Véra Gaydamako/Veroçka (oluşturulan sovhoza -Alka Göl- öğretmen olarak gelip okul olmadığını görünce birinci ekibin muhasebe işlerine bakan kişi), Uçetçitsa Véra, Taşcan eke (Toyak'ın dedesi), Almagöl (Toyak'ın kızı), İlham Atlasov/İlyuşa (kamptaki genç traktörcülerden biri), İrgali Arslanov (birinci ekibin başkanı), Galina Zakirovna/Gölcamal (tarım uzmanı), Ulcabayev/Ulcabay (makine takımlarının başı), Leyle Bulatova (birinci ekibin bir üyesi), Mariya Petrovna Tonkiş (sovhozun baş muhasebecisi), Grişa/Vivdiç Grigoriy Kuzmiç (sovhoza gelen dilsiz ve sağır marangoz), İvan İvanoviç Aléksandrov (sovhozun örnek traktörcüsü), Pétr İvanoviç Morozov (Leningrad heyetinin lideri, ihtiyar Bolşevik).

Alıcı kahraman; eserde gelişen olaylar neticesinde her zaman asıl kahraman olumlu veya olumsuz etkilenmez. Bazen tesadüfen de olsa asıl kahraman dışında olaylardan etkilenen kahramanlar olur. *Kolima Hıkeyeleré* adlı romanda Salahov'un aldığı ceza nedeniyle işinde ilerleyemeyen üvey kız kardeşi Raziye, dönemin şartlarından etkilenmeyip okul müdürlüğüne yükselmiş Salahov'un okul arkadaşı Hıaris (Salahov'un çocukluk arkadaşıdır, Salahov iş bulmak için ondan yardım ister ancak hayal kırıklığına uğrar), bu kahraman tipi için örnektir.

Kükçetav Dalalarında adlı romanda üstteki tanıma uyan ilk kahraman, Gayşe hamileyken Seét'in hapse girmesi sonucu yaklaşık on sekiz yıl boyunca babasının kim

olduğunu öğrenemeyen Zeytüne'dir. Gayşe kızı Zeytüneyi ablasıyla Taşkent'e göndermiştir. Aynı şekilde diğer çocuklar Almagöl ve Gaziz de olaylardan hep olumsuz bir şekilde etkilenmiştir.

b) Yazarın Sözüünü Emanet Ettiği Kahramanlar: Her edebî eserde yazarın okuyucuya iletmek istediği açık veya gizli bir mesaj vardır. Edebî eser dışındaki eserlerde bu doğrudan doğruya okuyucuya aktarılırken, edebî eserde bu görev kurmaca dünyanın bir veya birkaç kahramanına yüklenerek yapılır. Usta bir yazar, söylemek istediklerini, siyasi düşünce ve kanaatlerini, çeşitli hayat tezahürleri karşısındaki tavrını kendi ağzından değil de yaratmış olduğu kahramanlar vasıtasıyla iletir. İşte bu kahramana, yani yazarın iletmek istediklerini okuyucuya nakletmekle görevli kahramana, yazarın sözüünü emanet ettiği kahraman denir (Çetişli, 2004: 70–71).

Kolma Hıkeyeleré adlı roman, otobiyografik bir roman olduğundan ana kahramanımız, yazarın kedisidir. Bu nedenle, bu romanda yazarın düşünceleri, kanaatleri, hayat karşısındaki tepkileri ancak kendisi tarafından ifade edilmiştir. Yazar bize bunları doğrudan doğruya ifade etmemiştir. Biz onun düşüncelerini, kanaatlerini romanda yaşananlar karşısındaki tavırlarından çıkarabilmekteyiz. Aslında devrim taraftarı olan Salahov, tutuklanınca neye uğradığını bilemez ve sürekli kendi kendini sorgular: “Bizim gibi gerçek komünistleri, Sovyet hükümeti için savaşmışları niçin hapisaneye dolduruyorlar? Yoldaş Stalin'in haberi olsa hemen çıkarır.”

Kükçetav Dalalarında adlı romanda üstteki tanımlamaya uyan bir kahraman vardır. O da sovhoza parti örgütü başkanı olarak görevli gelen Seét Battalov'dur. Ekim devrimi ve Sovyet taraftarı olan Battalov, nedensiz yere Stalin dönemi politikaları doğrultusunda 1930'lu yıllarda tutuklanır. Tutuklandıktan sonra hamile eşiyle irtibatı kesilir. On sekiz yılın sonunda görevli geldiği sovhozun müdürünün eşinin izini kaybettiği hanımı olduğunu görür. İbrahim Salahov, Battalov vasıtasıyla kendi fikirlerini, ideallerini, korkularını ve kanaatlerini yansıtmıştır.

Eserin birinci planında devrim sovhozlaştırma çalışmalarına tam destek vardır. Ancak eserde bir ikinci plan vardır ki işte bu bölümde yazar kendi geçmişi üzerinden Seét Battalov'un ağzıyla Sovyet sisteminin adaletsiz taraflarını da göz önüne sermiştir.

c) Dekoratif Unsur Durumundaki Kahramanlar: Tiyatro ve sinemadaki figüran rolündeki oyuncular gibi bu kahramanlar olay örgüsünün oluşumunda doğrudan etkisi olmayan veya yazarın sözüünü okuyucuya nakletmekle görevlendirilmemiş

kişilerdir. Göz önüne serilen olay veya olay parçasına ait tablonun daha iyi şekillenebilmesi için gerekli sosyal şartların oluşmasında görev alırlar. Eserde herhangi bir fonksiyonları yoktur (Aktaş, 2000: 142).

Kolima Hıkeyeleré adlı romanda bu tanıma uyan pek çok kahraman vardır. Bunlar daha çok sosyal şartları, içinde bulunulan durumu daha iyi yansıtılabilmek için kullanılmış kahramanlardır. Bunlardan bazıları şunlardır; Saliĥ Seydeşev (nağmesi ile geçiyor), Galya (sorgu hâkimi Bikçenteyev'in yemek getirmesi için çağırıldığı hizmetçi kız), Hediçe (Galimcan İbrahimov'un eşi), Abdulla Eĥmedullin (Salahov'un bulunduğu koĥuştaki en genç delikanlı, komsomol sekreteri), Selah Atnagulov (Profesör), Gıylém Kamay (tutuklu üniversite rektörü), Çanışev (süvariler bölüğü kumandanı), Gomer Gali (edebiyatçı, redaktör), Nikolay Bortsikovskiy (Kazan Pedagoji Enstitüsü öğrencisi), Gali İlyesov (Tatar akademisi tiyatro rejisörü), Ressam Zebih, Ramazan Miñlégalı (üç günlük sekreter), Tupikov (birinci Tatar alayı komutanı), Möĥemmetgalı ulı Möĥemmetzarif (rayon yürütme komitesi başkanı), Kıyam Abramov (TASSR halk komiserleri Sovyet başkanı), Lépa, Razumov, Papa Piy II (kilise hapishanenin lideri), Pétuşok (kilise hapishanenin başkan yardımcısı), Sabir Ramazanov, Amanbay Bazarbayıv, Korol (hücredeki başkan), Server Edhemova (K. Necmi'nin hanımı, o da tutuklular arasındadır), Mişutka (gardaki çingene kadının çocuğunun ismi), Zifa Basıyrova (Géniy İzmayloviç'in eşi, ses sanatçısıdır, romanda bazen sadece Gölzifa şeklinde geçmektedir), Safa abzıy (Salahovların aile dostu, enişterisi), Buryat yiğidi Vasil Şevçénko (Ukrayna'da komsomol il komitesi sekreteri, Vladivostok'a giderken trende şarkı söyleyince indirilip cezalandırılır), Aléksandr Aléksandrov Andréyéviç (Linkoln maden ocağında çalışırken soğuktan ölür), İvanov, Bazarbaev, Pyatnitsa (çalışma sonrasında dönüş yolundayken kır kazları olarak nitelenen tutuklular), Eşref apa (Salahov'un halası), Hesen (Eşref apanın oğlu), Mahicamal (Salahov'un annesi), Rabiga (Safa eniştenin büyük kızı), Galev Mannapov (Salahov'un eski bir dostu, tren garında zor durumdayken onunla karşılaşır), Şamil (Salahov'un oğlu).

Kükçetav Dalalarında adlı romanda da dekoratif unsur durumundaki kahraman tipine uyan pek çok isim vardır. Bunlardan bazıları şunlardır; Morat Akbérdin (Seét'in yıllar önce Gayşe ile arasını yapmaya çalıştığı ve böylelikle Gayşe ile tanışmasına vesile olan arkadaşı, tedavi için gittiği Yalta'dan ölüm haberi gelir), Tamara, Klara

İvanovna, Ardalion Miḫayloviç (Gayşe ile aynı okuldaki öğretmenler), Pavluşa (traktörcü), Gaziz (Seét'in oğlu), Şışçenko (Seét'ten önce sovhozda görevli parti örgütü başkanı), Cılkıcı Buranbay, Tuksanbay Hacı (Toyak'ın yıllar önce çocukluk yıllarında koyunlarını güttüğü kişi), Laçıntay (Toyak'ın dedesinin kardeşi), Börkétbay-Asılkul (Toyak'ın babası ve annesi), Uralbay-Kuvanıçbik-Kazıyhan (Toyak'ın Kızıl Yar'daki lise arkadaşları), Kanat (Toyak'ın lise yıllarında evlenmeyi düşündüğü sevgilisi), Hediçe (Toyak ve Gayşe'nin Kükçetav'da oda kiraladıkları kadın), Kerim agay (Seét'in babası), Apuş Yamankulov (Toyak'ın yanına oğulları ve gelini ile gelen avcı), Askar Kurmonajın (Toyak'ın isteği ile sovhoza gelen milis çavuşu), Gölcihan-Cihanşa abızı (İrgali Arslanov'un annesi-babası), İrkebay (merkez çiftlikte su taşıyıcısı), Boris Pétroviç (sovhozlar tröstü müdürü), Sılu Bikçurina (dükkândaki satıcı kız), Baltabayev, Şerefétdinov, Pavlov (sovhozdaki traktörcülerden bazıları), Valéntina Fédoravna Fédko (Yemek pişirici), Turgay (Karaküz'ün kız kardeşi), Narimanbek Maméd uğlı (postacı ihtiyar), Fléra Araratskaya (Leyle Bulatova'nın okuldan yakın dostu), Djan Araratskaya/Eḫmetcan (Fléra'nın eşi), Şahveli (sovhozda çalışan Özbek delikanlı), Roza Şipovnik (şehirden kerpiç yapımında yardıma gelenlerden biri), Asılbékov (kooperatif başkanı), Feniye-Faya (İlham'ın annesi-babası), Toma (Kazan şehirde postacı kız), Pélagéye (Véra'nın annesi), Balşiker-Akılbik (Karaküz'ün annesi-babası), Gudkov Makar Makaroviç (Alka Göl sovhozuna demir yolu yapımı için gelen ekibin başkanı), Şehröstem (şehirden yaşayan ve İlham'ı dolandıran ihtiyar), Göliye Kuramşina/Gölkey (İlham Atlasov'u dolandıran Şehröstem'in kızı), Baykénov (rayonun askerî komutanı, binbaşı), Apuş Yamankulov (harman yeri müdürü), Daşa (mutfak çalışanı kız), Sémén (mağaza bekçisi).

Bu bölümde incelemekte olduğumuz iki romanı belirli roman inceleme ölçütleriyle inceledik. Bundan sonraki dil ve üslup incelemesi bölümünde biçim, kelime dünyası, cümle ve tekrarlar başlıkları altında, ele aldığımız romanlardan hareketle İbrahim Salahov'un dil ve üslubu tespit edilmeye çalışılacaktır.

2. DİL VE ÜSLUP İNCELEMESİ

Edebî eserler için olmazsa olmaz bir nitelik olarak kabul edilen üslubu daha iyi anlayabilmek için üsluba dair yapılan tanımlamaya kısaca bakmakta yarar vardır. *Türkçe Sözlük*'te üslup için üç tanımlama vardır. Bu tanımlardan biri; “*sanatçının görüş, duyuş, anlayış ve anlatıştaki özelliği veya bir türün, bir çağın kendine özgü anlatış biçimi, biçem, tarz, stil*”dir (2005: 2062). Martin Gray, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde üslubu bir yazarın kendisini ifade ediş tarzı veya bireysel edebî eserin kendine has yazılış tarzı diye tanımlar. Gray'a göre, her bir yazarın üslubu yegânedir; fakat tek olan bu üslup tipik cümle yapıları, tercih edilen veya öne çıkarılan kelimeler, imaj çeşitleri, konuya yönelik yaklaşımlar, konu çeşitleri vb. pek çok değişik unsurun birleşiminden meydana gelir. Bir edebî eserde yazarın üslubunu belirleyen dilbilimsel faktörler farklı olduğu için özel bir üslubu tanımlamak epeyce zordur (1996: 277). Gray'ın da belirttiği gibi, üslup, dilin özel bir kullanımıdır. Mevcut dilden bir sapmadır. Üslubun ortaya çıkmasında pek çok etken vardır. Bu bakımdan bir yazarın veya şairin edebî yönüne dair herhangi bir değerlendirme yapmak için söz konusu yazarın üslup özelliklerinin belirlenmesi gerekir.

Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser* adlı çalışmasında üslubun sanatçının eserlerine yansıyan bir şahsiyet damgası olduğunu ve bunun taklit edilemeyeceğini belirtir. Üslup ile muhtevanın bir bütün olup ayrılamayacağına değinen Kaplan daha sonra: “*Buna göre dil, daha doğru bir deyimle üslup, duygu ve düşüncenin aynasıdır. Buffon'un 'Le style, c'est l'homme même' (Bu sözü Recaiizâde Ekrem, “üslûb-ı beyan aynıyle insandır.” diye Türkçeye çevirmişti) düsturuna dayanan modern stilistik, bir sanatkârın üslubu ile ruhu ve şahsiyeti arasında çok sıkı münasebetler olduğunu meydana koymuş ve üslubun, şairin el yazısından fizyonomisine kadar yaygın bir birlik prensibi mahiyetini haiz bulunduğunu göstermiştir. Hususî bir üsluba sahip olmak demek, hususî bir şahsiyete sahip olmak demektir. Hatta şahsiyeti belirten alamet duygu ve düşünce değil, üsluptur... Bütün mesele, bir mevzuu anlatışta, yani üsluptadır; her şey taklit olunabilir, yalnız üslup taklit edilemez.*” (1995: 194) diyerek üslupla ilgili düşüncelerini açıklamıştır.

“Üslup İncelemesi” ise anonim bir karakter taşıyan dilin sıradanlıktan kurtarılıp estetik bir metin bütünlüğüne kavuşturulmuş şekil ve mana işçiliğini ele alır. Dile ait

olan unsurların metindeki görünüşünü tespit eder, metinden hareketle onun karakteristiğini belirler. Şerif Aktaş, üslup incelemesinin sınırlarını şöyle çizmiştir: “... edebiyatta kelimeler ve kuruluş formları, yalnızca düz anlamları ve ilk şekilleriyle görev almazlar. Bilerek başvurulan çeşitli seviyelerdeki söz sanatları, benzerlik ve birliktelik (*similarité et contiquité*) üzerine kurulmuş ifade şekilleri, yan anlamın zenginleşmesini sağlayacak kelime ve kuruluşlara iradi olarak fazla yer verilmesi, kısacası metnin estetik değer kazanacak tarzda kurulması onu meydana getiren unsurların keyfi değil, bilerek kasten seçildiğini düşündürmektedir. Yani tabii dilin imkânlarından, şartlarından bir ayrılma, bir sapma söz konusudur. İşte üslup incelemesi bir sapmanın sınırlarını, sebeplerini ve şartlarını belirli prensipler etrafında izaha gayret sarf eder.” (2002: 31).

Bundan sonraki bölümlerde ele alacağımız gibi, olayları anlatan veya aktaran kişinin tutum ve tavrını ifade eden birkaç çeşit üslup türü vardır. Yazar aynı eserde birden fazla üslup çeşidine yer vermiş olabilir. Ancak bunun yanında esere hâkim durumda olan genel bir üslup türü vardır (Çetin, 2004: 275).

Sonuçta üslup için ‘bir sanatkarın eserlerine hâkim bir şahsiyet damgasıdır, bir özgünlüktür, bir ferdîliktir’ diyebiliriz. Üslup ve incelemesine açıklık getirdikten sonra incelediğimiz romanlardaki üslup özelliklerine göz atabiliriz.

Ele aldığımız romanlarla ilgili olarak öncelikle “Biçim” başlığı altında “Anlatım Tarzları”, “Anlatıcı”, “Bakış Açısı”, “Üslup Düzeyi” konuları ele alınacaktır. Ardından romanların “Kelime Dünyası”na geçilecektir.

2.1. BİÇİM

2.1.1. Anlatım Tarzları

Bir yazarın üslubunun belirlenebilmesi için dil veya dil unsurlarını (kelime, kelime grubu, cümle, anlatım tarzı vb.) kullanması ayrıntılı olarak incelenmelidir. Böyle bir incelemenin başında da üslubu oluşturan unsurlardan biri olan anlatım tarzlarının tespit ve tasviri gelir.

Herhangi bir eserde kullanılan anlatım tarzı veya tarzları, eser için bir kıymet veya kusur ölçüsü değildir. Önemli olan anlatım tarzlarının yerli yerinde ve bir bütünlük içerisinde kullanılıp kullanılmadığıdır. Başlıca anlatım tarzları şunlardır:

a) **Tahkiye/Anlatma:** Anlatıcının bir takım olayları ve bu olaylar çerçevesindeki insanları belli bir zaman ve mekân içinde okuyucuya nakletmesi,

tahkiyedir. Anlatmada canlı olan yazar, yaratmış olduğu itibari (kurmaca) dünyadaki itibari (kurmaca) karakterlerin birisine anlatma görevini yüklemiş ve kendisi aradan çekilmiştir. Anlatmada okuyucu, anlatılanla anlatıcı arasındadır. Dolayısıyla okuyucu ancak anlatıcının gördüğü, bildiği ve bazı tasarruflarıyla aktarmak istediği kadarına sahip olabilir. Bu nedenle okuyucunun dikkati anlatıcı üzerindedir. Eserin içeriğini ikinci elden alır (Çetin, 2004: 117).

Anlatma tekniğini kullanan bir eserde vaka zamanındaki olayların bazen sınırlandırıldığı görülür. Bunun nedeni, bazı ince ayrıntılar nedeniyle eseri fazla uzatmamak ve sıkıcılıktan kurtarmaktır. Bu noktada anlatıcı, bir nevi, olayları özetleyerek aktarır.

İncelediğimiz romanlarında İbrahim Salahov doğal olarak en fazla tahkiye anlatım tekniğinden yararlanmıştır. Realist bir kişilik olarak SSCB toprakları üzerinde bizzat şahit olduğu, yaşadığı pek çok olayı devrin imkânları ölçüsünde romanlarında yansıtmaya çalışmıştır.

İncelediğimiz romanlardan bu anlatım tekniğine şu örnekleri verebiliriz:

“1927 yılda G. İbrahimovniñ kırık yıllığı uñayı bélen Kükçetavda zur tantana oyıştırılğan idé. Béz mektep seşnesénde «Yaña kesheler» dramasının küreneshler kuydik, başka eserlerennen özékler ukıdık. Şul tantanalı cıyılıştı, Kükçetav halkınıñ télegé bélen, cidéyılık tatar mektebéne Galimcan İbrahimov isémé biréldé. Méne şuşı tantana aldınnan Kazannan bik küp yaña kitaplar, cömleden G. İbrahimovniñ barlık eserleré hem edipneñ zur portrétı da aldırılğan idé. Portrét mektep zalınıñ nek türéne kuyıldı...” (KH, 20–21)

“Kızlar töş avışkançı avılda kunak buldılar. Karaküzneñ atası Akılbik, anası Balşiker gacep kunakçıl kesheler iken. Véranı örmegen cirge utırtmadılar. Kilép töşüvge, Balşiker apa samovar kaynatıp, bal, kaymak, bavırsak kuyıp, kaymaklı çey éçérdé. Kızlar üzenge barıp koyınıp, çeçekler cıyıp kildéler. Akılbik aga kaklagan cılkı ité salıp, cir uçakka kazan asıp ciberdé. Zur camayaklar bélen tutırıp kımız alıp kildé.” (KD, 195)

Yukarıda verilen roman bölümlerinde yazar tahkiye tarzını kullanmaktadır. *Kolma Hikeyeleré*'nden alınan bölümde Salahov, kendisi 16 yaşlarındayken Kükçetav'da G. İbrahimov için düzenlenen töreni, Tatar okuluna onun isminin verilmesini anlatmaktadır. *Kükçetav Dalalarında* romanından alınan bölümde ise Karaküz ile Véra'nın ziyaret için köye geldiklerinde orada yaptıkları anlatılmıştır.

b) Gösterme/Sahneleme: Görsel sanatlardan sinema ve tiyatroya has olan bu anlatım tarzı, edebiyatta dilin kullanımıyla (diyalog, monolog) gerçekleşir.

Bu yöntemde tahkiye tarzındaki gibi yazarın kendisi ön planda değildir. Yazar mümkün olduğunca ortada görünmemeye ve arka planda kalmaya çalışmaktadır. Bu nedenle okuyucunun dikkati anlatıcı üzerinde değil eser üzerindedir (Çetin, 2004: 118).

Yazar, bu teknikte gözlemci anlatıcı durumundadır. Eserde roman kişilerinin konuşma ve eylemleri, olduğu gibi sergilenir. Kişiler karşılıklı konuşurken yazar ya da anlatıcı araya girmez. Kişiler serbest ve baş başadır. Her şeyi kahraman veya kahramanlar konuşarak ifade ederler.

Tiyatro türünden istifade edilerek geliştirilen sahneleme tarzını ortaya çıkaran diyalog ve monologlar, diğer anlatım tarzlarıyla sentez edilerek kullanılır. Yani gösterme sanatı, eserin tamamını kapsamaz. Aksi takdirde eser, roman veya hikâye değil piyes olur. Bu teknik daha çok yazarın önemli gördüğü olay, durum, tavır ve hareketleri okuyucuya göstermek istediğinde kullanılır.

Gösterme tarzı, anlatımın ikinci şekli; anlatıcının olayı anlatması değil, olayın, hareketin, tavrın, durumun dil vasıtasıyla gösterilmesi; okuyucunun gözünde canlandırılmasıdır. Buna fiillerin en geniş bir biçimde vasıflandırılması da denebilir (Çetişli, 2004: 98). Roman ve hikâyede tahkiye ile birlikte kullanılan gösterme metodu, olayın okuyucunun zihninde canlandırılması, daha müşahhas hâle getirilmesini sağlar.

Salahov'un incelediğimiz romanlarında, gösterme metodu da yerli yerinde kullanılmıştır. Yazar, diyalog ve monologların (bilhassa iç monologlar) yardımıyla kişilerin psikolojilerini ve sosyal konumlarını başarıyla ortaya koymuştur. Eserlerinde diyalog, monologdan daha fazla tercih edilmiştir. Metinlerde dikkati çeken diyalog örnekleri, bu araştırmanın cümle kısmında verilecektir. Bu nedenle burada yalnız monolog örneği vermekle yetinilecektir:

“«Öç könlék sékrétar». Bélmíym, anı nígédér şulay atıylar. Üzé şul kuşamatka öyrogen, rencémiy de. Emma hezer min aniñ kuşamatı bélen kızısınuvdan yaki söyleşerge télevden yırak idém. Üz uylarım üzeme citken – oçı-kırıyı yuk. Tége vakıtta yalgış kına kulga aluvlarıdır, törmené kürsetmiyçe géne çıgarıp cibermegeyleré, dip borçılğan idém. İndé méne törmené de, andagı mehbüslerné de kürdém. Monnan çıguv mömkinlége ise können-kön yıragaya bara. Bötén ışanıç amnistiyede... Anısı bulır da,

bulmas ta töslé – su östéndegé kalkaviç kébék, bér kürénép küñélné yarsita da tagın suga bata...” (KH, 41)

“Min ul hat turında İlhamga elé bér süz de eytmedém bit. Eytmiym de. Bik kirek idé. Öç kön avırıp yattım, e ul bér kilép hélémné de bélmedé... Tekebbér! Başkalar ötelenép yanımnan kitmedéler. Seét aga olı başı bélen aksaklap kildé. Hetta Narimanbek kart yanımda yılarga citéşép tordı. E ul... Bügén de öme bétkençé Véra tiresénde çuvaldı. Hézér sér büléşken bula.” (KD, 177)

“Sin uncidé yıl törmede, sörgénde kıynaldıñ, uncidé yıl zamandaşlarıñıñ yözéne küterélép karıy almadıñ. Sin cemgiyetten kisélép taşlangan, ruhi ülgen kéşé idéñ. Partiye Üzek Komitétı şeşés kultınıñ cinayetlerén yeşermiyçe hálıkka faş itté. Ul moña kader taptalıp kilgen böyék Lénin printsipların, hálıkknı torgızıp, anı Sovét cemgiyeténéñ töp yeşev zakonına evéréldérdé. Ul siné hem sinéñ kébék ük cefalangan méñlegen kéşélerné yañadan tormışka kaytardı, alarga, alar arasında, Seét Battalov, siña da üzénéñ kérséz, izgé ışanıçın tapşırdı. Partiye, nek Léninça, sovét hálkınıñ yazmışım kaygırtıp, gasırlar buyınça faydasız kısır yatkan çirem cirlerné igén basuvlarına eylendéрге, sovét kéşélerénéñ östelén iñ bay, iñ mul östel iter öçén köreşke çakırdı. Méñlegen, yöz méñlegen sovét kéşéleré bu çakıruvı şatlık bélen karşı aldılar hem tevekkellék bélen avır éşke bil buvdılar. Bu ciñél bulmagan hézmetnéñ bérénçé ciméşleré indé küréndé...” (KD, 289)

Kolıma Hikyeleré’nden alınan yukarıdaki ilk örnekte Salahov, Pleten Cezaevi’nde yanında yatan kişi için neden üç günlük sekreter dendiğini, hapishaneye ilk girerken nasıl düşünceler içerisinde olduğunu kendi kendine sorgulamaktadır. *Kükçetav Dalalarında*’dan alınan ikinci örnekte Leyle, hastalığı sırasında kendisini ziyarete gelmemiş olan İlham’a olan kızgınlığını, kırgınlığını o yanındayken ona hissettirmeden içinden geçirmektedir. Son örnekte de yine Salahov’un prototipi Seét, kendi geçmişini zihninden geçirmekte ve gelinen noktada verilen emeğin karşılığını alacağını düşünmektedir. Bu örneklerde de açıkça görüldüğü gibi, bu anlatım tarzında yazarın kendisi devreden çıkmış ve kahramanlar kendi kendilerini ifade etmişlerdir.

c) Tasvir: Tasvir, tahkiyeli eserlerde değişik amaç ve oranlarda sıklıkla karşımıza çıkabilen bir anlatım tarzıdır. Anlatım tarzları içerisinde tahkiyeden sonra en fazla kullanılan tasvirdir.

Aslında resim sanatının en temel ifade biçimi olan tasvir, diğer sanat dalları tarafından da imkânlar ölçüsünde kullanılmaktadır.

Tasvir; insan, tabiat, eşya veya mekânın kelimelerle resmedilmesi; âdeta görünür hâle getirilmesi; okuyucunun gözü önünde canlandırılmasıdır (Çetişli, 2004: 100). Tasvirden daha çok mekân ve eşyanın resmedilmesi anlaşılrsa da insanın dış görünüş itibarıyla anlatılması da bir tasvirdir.

Tasvir, İbrahim Salahov'un incelemiş olduğumuz romanlarında önemli bir yer tutar. Ancak Salahov'un yapmış olduğu tasvirlerde bir abartı yoktur. Yapılan tasvirler anlatılanı belgelendirme çabası içerisinde ayrıntılı bir şekilde yapılmıştır. Salahov'un eserlerinde hayalî, gerçek dışı unsurlar yerine somut tasvirler vardır.

Salahov eserlerinde tarihî gerçekleri verebilmek için veya inandırıcılığı arttırmak için devrin sosyal tabakalarını, tasvir tekniğinin yardımıyla okuyucunun gözünde canlandırmaya çalışır. Ancak yazarın eserlerinde uzun tasvirli paragraflarla okuyucuyu bunaltmadığını görüyoruz. Bunu, roman sanatındaki ustalığı ve diğer bazı anlatım teknikleri vasıtasıyla başarmıştır. Eğer bu şekilde olmasaydı eserleri kuru ve sıkıcı bir hatırat veya biyografi olurdu.

Bu anlatım tekniği için ele almış olduğumuz romanlardan şu örnekleri verebiliriz:

“Ozınlığı öç, kiñlégé iké métr çamasındağı kaméra. Terezesé yuk, cir astında ul. Tüşemde çélter éçénde kéçkéne bér lampoçka yana. Tsémént idenge bérkétélgen karavat. Anıñ östénde – kiyéz. Sarı odéyal, ap-ap ceyme. Ak tışlı ménder. Aptırap kaldım.” (KH, 64)

“Tügerék külné kalın kara karagaylar bélen kaplangan tav urap algan. Tavlar hezér küksél toman éçénde. Tıp-tın. Kül östénde bér cıyrıçık yuk. Tavlar, urmannar kül töbénde şevlenenép ekiyeti bér kürénéşte balkıylar. Güya bu zöbercet kasede ebélheyet suvı...” (KH, 225)

“Kabérler... Alar, yırtkıç canvarlarınıñ önnerésıman, cir östénen az gına kalkıp toralar. Alarga bıyıl kar da tuktamagan, ülen de çıkmagan. Kabérler östénde taşlar da yuk. Barı zıyarat urtasındağı lehtëté cimérélép, balçığı tüben iñgen bér kabér östénde géne yalgız taş bagana tora. Taşınıñ bit yagına yaña tугan ay sureté töşérélgen. Aydan tübenrek, uyıp, garep heréfleré bélen nindidér süzler de yazılğan bulgan. Lekin cil, yañgır ul heréflerné aşagan, taşını şomartıp yalagan. Hezér indé anda nindi süzler

yazılğanın da hem bu kabérge nindi derecelé kéşéneñ meyété kuyıluvın da hiç bélép bulırlık tügél. Taş indé üzé de yartılaş cirge batkan. Eytérséñ, bu cansız bagana da, dönyadan bizép, üz irégé bélen kabérge kéréрге cıyınğan. Zıyarat biyék ür östénde. Anıñ eylene-tiresé taşlar bélen korşalğan bulğan. Emma Һезэр ul işélgen. Бүгэн мéне шуşı kabérstannı Һalık uragan.” (KD, 10)

Yukarıda verilen örneklerden de görüldüğü üzere, Salahov’un tasvirleri çok canlıdır. Yukarıdaki cümleleri okurken ifade edilenler, okuyucunun gözleri önüne bir resim tablosu şekillendirmektedir. Salahov, bu tasvirlerini mümkün olduğunca kendisinden bir şey katmadan çizmeye çalışır.

ç) Konuşma: Büyük ölçüde diyaloglarla gerçekleşen anlatım tarzlarından biri de konuşmadır. Diyalog, oyun, roman, hikâye gibi eserlerde iki veya daha fazla kimsenin karşılıklı konuşmasıdır. Eğer tek kişi tarafından kendi kendine yapılan bir konuşma söz konusu ise bu monolog olur.

Tiyatro türünün tamamında kullanılan, diğer türlerde ise başka anlatım tarzlarıyla bir araya getirilerek belli ölçülerde kullanılan diyalog, edebî eserler için en temel anlatım tarzlarından biridir. Roman ve hikâyede yazar ya da anlatıcı, zaman zaman aradan çekilerek sözü kahramanlarına bırakır ve onları konuşturur. Bu ise, anlatıcının anlatma yetkisini sınırlayıp farklı anlatım tarzlarına imkân verdiği için eserin üslubunu monotonluktan kurtarır ve üsluba çeşitlilik kazandırır (Çetişli, 2004: 103).

İbrahim Salahov, romanlarında yeterli derecede diyaloga yer vermiştir. Böylelikle yazar, okuyucusuna kahramanları kendi ağızlarından tanıma imkânı sağlayarak eserindeki gerçeklik duygusunu arttırmakta, konuşanın karakter, kültür ve sosyal mevkiini okuyucunun gözünde canlandırmaktadır.

Aşağıya bu anlatım tarzı için bir örnek verilmiştir:

“– Tukta elé, – Véra Karaküzne kulınnan tartıp karavatka çüktérdé, – kızların bar bit, eşliyi torırlar. Miném siña eytesé bér sérém bar.

– Sér? – Karaküz utırdı. – Nindi sér ul?

Véra, çeyén éçép bétérep, aşamlıklarını gazéta bélen yaptı.

– Şunda gına kalsın, irtengé aşnı tagın bérge aşarbiz. – Ul üzé de Karaküz yanına karavatka küçép utırdı, pışıldap kına söylerge totındı: – Küktirekke barganda min siña bukétlar turında söylegen idém bit.

– Eyé, eyé. Tagın bérer Һel buldımı?

– Yuk, buluvın bulmadı. No ul sérlé kéşénéñ kém ikenén béldém.

Karaküz Vérañiñ iké kulınnan kısıp, küzleréne tékeldé:

– Ya, eyt, eyt! Kém ul?

– Grişa.

– Vivdiçmı?

– Ul üzé.

Kızlar ikésé de tımp kaldılar. Karaküz Vérañiñ kulın ciberdé, aña karamıçığına eytté:

– Ul bolay bik eybet, tırış yégét...

– Altın yégét ul. Lekin... – Véra Karaküzñeñ kulın kıstı. – ...Min üzém haman anıñ turında uylıym... Ul miné bik yarata... Tik béleséñmé, Karaküz, dörösén eytkende, kurkam.

– Nerseden?” (KD, 254)

Yukarıdaki örnekte, Véra ile Karaküz arasındaki bir konuşma görülmektedir. Véra, kendisine esrarengiz bir şekilde yaklaşmaya çalışan kişinin Grişa olduğunu Karaküze söyler. Anlatıcı, Véra çevresinde dolaşan esrarengiz kişiyi doğrudan kendisi açıklamak yerine bunu iki kişi arasındaki bir konuşmaya dayandırarak daha canlı bir anlatım sağlamıştır.

d) Açıklama/Yorumlama: Her edebî eserde okuyucuya bir mesaj vardır. Ancak bu mesaj sıradan düz bir şekilde okuyucuya iletilmez. Bu mesajın okuyucuya iletilmesi için yukarıda belirttiğimiz anlatım tarzları başta gelenlerdir. Bunların yanında açıklama veya yorumlama da eserlerde kullanılan bir anlatım tarzıdır.

Açıklama/yorumlamada, yazar veya kahramanın olaylar, durumlar, insanlar hakkında kendi kanaat ve inançları doğrultusunda okuyucuyu bilgilendirme ve yönlendirme çabası vardır. Bu tarz, klasik dönem türlerinin bir özelliğidir.

Açıklama tarzı anlatım, farklı şekillerde ve farklı ağızlar vasıtasıyla yapılabilir (Çetişli, 2004: 110). Yazar söylemek istediği şeyi doğrudan söyleyebileceği gibi çoğunlukla bunu eserinde yaratmış olduğu itibari kahramanlarından birisine söylettirir. Aşağıda vereceğimiz örnekte Sovyet hükümetinin sovhoz oluştururken insanların buraya iştiraklerinin zorlama ile değil, gönüllülük esasına bağlı olduğu düşüncesi, Seét Battalov aracılığıyla ortaya konulmuştur:

«...Eyé, agronomiye, selektsiya, avıl hıcalığı maşinaları buyınça elé küp nerseler miña karañgı. Hıcalıkñıñ töp nigézén bélmıyçe, anı citeklerge mömkin tügél. Toyak dörés eyte. Bu – mindegé zur kimçélék. Lekin busı élé töp kurkıñıç tügél. Ul rubéjñı alırga hem kireklé bélém, tecribelerné tuplarga miném tırışlıgım da, tüzémém de citer. Citer! E méne ikénçésé?.. Kéşélerge niçék kararga? Işanırgamı? Şiklenérgemé? Alarga üz initsiativaların tormışka aşırır öçén yul birérgemé, bulmasa yögenlep, dilbége kağıp torırgamı? Yuk! Mondıy karaş bélen kiléşép bulmıy. «Alka kül»de yözlegen kéşéler... Alar gınamı? Çirem cirlerné küterérge kuzgalgan méñlegen sovét kéşéleré! Alar nindi prikazga buysınıp, cılı, tınıç öylerén taşlap dalaga küçtéler soñ? Yuk, andıy mecbüri, kurkıta torgan hiçbér prikaz bulmadı bit! Partiye, gadettegeçe, üzénéñ cılı süzén eyté herbér yörek bélen söyleşté, çakırdı. Sovét kéşéleré ikelenüvséz kuzgaldılar hem tungan ilnéñ beñeté öçén ciñ sızganıp éşke totındılar. Şulay bulgaç!..» (KD, 90–91)

Yukardaki pasajda görüldüğü gibi, yazarı temsil eden Seét ile Toyak düşünce bakımından birbirlerinden farklıdır. Seét, sovhoza gönüllülük esasıyla gelen insanların baskı altında tutulmaması, kendilerini ispat edebilmeleri için onlara fırsat verilmesi taraftarıyken, Toyak onların dizginlerinin her zaman için elde tutulması, yanlış yaptıklarında da hemen cezalandırılmaları gerektiği görüşündedir. Yazar, bu fikrini kendisi doğrudan söylemek yerine kahramanına ifade ettirmiştir.

e) Montaj: “İktibas” sanatını hatırlatan montaj, yazarın başkasına ait (anonim veya ferdi) bir sözü (mısra, beyit, cümle vb.), belli bir amaç için kalıp olarak eserinde kullanmasıdır. Bu şekilde yazar eserine bir derinlik, bir çağrışım zenginliği ve metinler arası bir bütünlük sağlamış olacaktır (Çetişli, 2004: 112).

İbrahim Salahov, romanlarında montaj tekniğinden de yararlanmışır. Yazar incelemiş olduğumuz her iki romanına da birer dörtlükle başlamıştır. Romanlarında Lebedev-Kumaç’ın, Segıyt Remiyev’in, Hadı Taktaş’ın, Abdulla Tukay’ın şiirleri, anonim türküler, şarkılar, yazarın bizzat kendisine ait olan ve kahramanının ağzından okunan şiirler, masal, efsane, mektup, mahkeme tutanağı yer almaktadır. Yazar tarafından özellikle ilgili bölümlerde yerli yerinde kullanılmış atasözleri, deyimler ve deyişler de anonim ifadelerdir ve montaj tekniğine girerler.

Bu anlatım tekniği için bir örnek vereceğiz:

“Ak kübék küpéréne kömés suda,
Sılu kız şul kübékten bitén yugan.
Bér de tınıç, bér de şav-şuv külnéñ östé,

Sérlé ekiyet méne indé şunda tujan...
Kitap tügél, ul ekiyet miras kalgan,
Bér buvinnan bér buvinga küçép bargan,
Kartlarnıñ beyan kılğan eñgemesén
Soñgılar tıñlap torıp otıp algan.

.....”(KD, 209)

Yukarıdaki Kükçetav Şarkısında yazarın Kazak bozkırına olan sevgisini, aşkını açık bir şekilde görmekteyiz. Yazar, bunu kendisi söylemek yerine roman kahramanı Toyak’a söyletmektedir.

2.1.2. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Anlatmaya dayalı edebî türlerin başında yer alan roman ve hikâyenin şekillenmesindeki ana unsurlardan biri de “anlatıcı” ve “bakış açısı”dır. Herhangi bir anlatma, bir anlatıcının var olmasını gerektirir. Anlatıcı bir edebî eserde olayı, şahıs kadrosunu, zamanı, mekânı, her türlü durumu okuyucuya ileten kişidir. Bu nedenle yazar eserine başlarken itibari dünyadaki her şeyi okuyucuya ulaştırması için öncelikle bir anlatıcı ortaya koymak zorundadır. Çünkü yazar, eser boyunca kendi ağzından konuşamaz. Onun yerini yaratmış olduğu itibari bir anlatıcı alır ve bu kişi eser sonuna kadar okuyucuyla eser arasında iletişim kurar.

Anlatıcı, eserde hareket ederken, kişileri veya olayları yansıtırken öznel veya nesnel davranabilir. Olayların akışı sırasında hiç müdahale etmeden sadece dışarıdan gözlemleyerek aktarabileceği gibi araya girerek okuyucuya ilave bilgiler de sunabilir.

Roman anlatıcısı ile roman yazarını aynı kişi olarak kabul edemeyiz. Biri bu dünyanın, gerçek dünyanın unsuru iken, diğeri itibari bir dünyada yaşar. Anlatıcı romanı, olayları belli bir noktadan belli bir bakış açısıyla yansıtır.

Anlatıcı söz konusu olunca ona has bakış açısı da devreye girer. Çünkü anlatıcının eserin neresinde olduğu, olaylara yakınlığı, hâkim olması, psikolojik durumu gibi unsurlar eserin üslubunu da şekillendirir. *Bakış açısı, anlatma esasına bağlı metinlerde vaka zincirlerinin ve bu zincirin meydana gelmesinde kullanılan mekân, zaman, şahıs kadrosu gibi unsurların kim tarafından görüldüğü, idrak edildiği ve kim tarafından, kime nakledilmekte olduğu sorularına verilen cevaptan başka bir şey değildir* (Aktaş, 2000: 78). Şerif Aktaş’ın bu cümlesinden de anlaşıldığı gibi bakış açısı, romandaki itibari dünyayı okuyucuya nakleden kişinin işidir. Anlatıcının benimseyeceği anlatım tutumu ve bakış açısı eserin

edebî başarısını ve eserin okuyucu üzerindeki etkisini belirler. Anlatıcı ve bakış açıları, sahip oldukları niteliklere göre birkaç başlık altında ele alınabilir:

a) Hâkim Bakış Açısı: Bu bakış açısı İlahî/Tanrısal bakış açısı olarak da adlandırılır. Bu anlatıcı tipi, romandaki her şeyin hâkimi durumundadır. Romandaki kişi ve olayların öncesini, şimdiki halini ve sonrasını sınırsız bir şekilde görerek aktarır. Bu “yazar-anlatıcı” da denen anlatıcının bir üslubu yoktur. Romandaki olan biteni, kendine has bir bakış açısından nakleder. O, itibari âlemde sınırsız bir güce sahiptir. Genellikle üçüncü şahıs ağzıyla gördüklerini anlatma, aktarma ya da gösterme yöntemiyle her şeyi anlatır.

b) Kahraman Bakış Açısı ve Anlatıcısı: Anlatmaya dayalı edebî eserde vaka, şahıs ve mekâna ait unsurlar kahramanlardan biri tarafından anlatılır. Yani anlatıcı, itibari âlemde yazar tarafından kurgulanmış itibari bir kişidir. “Kahraman-anlatıcı”, olayın hem yapıcısı olan bir özne hem de anlatıcı, aktarıcı olan kişidir. Bu kişi yaşadıklarını, gördüklerini, izlediklerini, duygu ve düşüncelerini değerlendirme ve yorumlamayı kendisi aktarır (Çetin, 2004: 112).

Bu tür kurgulanmış eserler daha çok otobiyografik eserlerdir. Kahraman-anlatıcı, kendi dil ve üslubunu kullanır ve birinci tekil şahıs ağzıyla konuşur. Olaylara ve çevreye farklı kişilerin değil de tek kişinin bakış açısı egemendir. Anlatıcının bakış açısının merkezi, kendisidir. Bu bakış açısıyla kaleme alınmış eserde kahraman-anlatıcı daima ön plandadır. Eser boyunca onun hayatından kesitler vardır. Bu türlü eserlerde, her halükarda “kahraman-anlatıcı”nın “ben”i eserin merkezindedir (Aktaş, 2000: 94).

Kahraman bakış açısında anlatıcı ya yazardan bağımsız bir roman kahramanı ya da romanı yazan olaylara bizzat karışan romancının kendisidir. *Kolima Hikeyeleré*'nde yazar, bizzat olayların içerisinde yer alan, olaylara müdahil olan bir kişiliktir. Buna rağmen kahraman-anlatıcı durumunda bulunan roman kahramanı İbrahim Salahov'un beşeri bir varlık olan yazardan çok farklı olduğunu da belirtmekte yarar vardır. *Kolima Hikeyeleré*'nde, bir roman kahramanı olarak Salahov, 1937 yılında Kazan'da tutuklanmasıyla başlayıp Stalin'in ölümünden sonra aklanıp yazı hayatına yeniden dönmesine kadarki geçen sürede başından geçenleri, yaşadıklarını, izlenimlerini etkileyici bir biçimde aktarır. Romanda hem “kahraman-anlatıcı” Salahov'un olayların yaşandığı dönemdeki hali, ferdi geçmişi, hem de anlatma zamanındaki durumu

okuyucuya sunulmuştur. Bu üç farklı zaman dilimine ait özellikler sosyal şartlar ile birlikte bir olay etrafında ifade edilmiştir.

İbrahim Salahov, *Kolima Hikayeleré*'nde hem bizzat olayları yaşayan, hem de değerlendirerek okuyucuya aktaran kişi durumundadır. Salahov'un kendini ve kendi yaşadıklarını esas alması, kendi dil ve üslubunu kullanması, okuyucu ile daha sıcak, samimi ve inandırıcı bir diyalog kurmasını sağlamıştır. Ancak, kahraman bakış açısı tarzıyla yazılmış olan *Kolima Hikayeleré*'nde anlatıcı ile kahraman aynı itibari varlık olan İbrahim Salahov'da birleştikleri için anlatıcı, kahramanın bilgisi ile sınırlandırılmıştır.

c) Müşahit Bakış Açısı ve Anlatıcısı: Bu anlatıcı, itibari dünyada olup bitenlerden çok fazla haberdar olmayıp sadece bir gözlemci vasfıyla gözlemlediği olayları belli bir mesafeden aktaran kişi durumundadır. Olayları müşahede etmekle yetinip herhangi bir yorum katmadan bir haberci gibi okuyucuya nakleder. Kahramanlarının ne geçmişlerinden, ne geleceklerinden, ne de zihinlerinde geçenlerden haberdardır.

İncelemekte olduğumuz *Kolima Hikayeleré* ile *Kükçetav Dalalarında* adlı romanlarda müşahit bakış açısı ve anlatıcısı tarzı arada kullanılmış olsa da romanlar, bu tarzda yazılmamıştır.

ç) Çoğulcu Bakış Açısı ve Anlatıcıları: Bu bakış açısında birden fazla anlatıcı tipi vardır. Bu, romanın tekdüze anlatımını kırıp, okuyucuyu uyanık tutarak romana renk getiren bir uygulamadır (Çetin, 2004: 115). Bu tarz bakış açısı, iki farklı şekilde gerçekleşebilir. İlki, yukarıdaki bakış açısı ve anlatıcılarından iki veya daha fazlasının aynı eserde kullanılması; diğeri ise, çoğulcu bakış açısıdır. Buna göre tek bir anlatıcının bulunduğu eserde, kahramanların bakış açılarına da yer verilir.

Kükçetav Dalalarında adlı roman, çoğulcu bakış açısı tarzıyla yazılmıştır. Romanda birden çok anlatıcı tipi vardır. Yazar, yeri geldiği zaman hâkim bakış açısı ve anlatıcısı tarzında (yazar-anlatıcı olarak) üçüncü şahıs ağzıyla gördüklerini aktarmaya ya da göstermeye çalışırken, diğer taraftan yeri geldiğinde de kahraman bakış açısı ve anlatıcısı tarzına (kahraman-anlatıcı olarak) başvurarak eserini kurgulamayı sürdürmüştür. Salahov, *Kükçetav Dalalarında* romanında kendisini temsil eden bir itibari karakter olarak Seét Battalov'u şahıs kadrosuna dâhil etmiştir. Kahraman-anlatıcı Seét aracılığıyla yazarın çeşitli olaylar, durumlar karşısındaki fikrini, düşüncesini

öğrenme fırsatı bulmaktayız. Seét'in sovhoz oluşturmaya gelmeden önceki hayatının en dikkat çekici tarafı, uzun yıllar sebepsiz yere hapisanede ve sürgünde olmasıdır. Bu noktada İbrahim Salahov'un hayatına baktığımız zaman roman kahramanı Seét'le büyük benzerlik bulunduğu görülür. Salahov'un en güzel yılları, hiçbir suçu yokken Stalin dönemi politikaları doğrultusunda tutukluluk ve sürgünle geçmiştir. Yazar kendi trajik hayatını *Kükçetav Dalalarında* adlı romanının ikinci tabakasında okuyucuya nakleder.

Kükçetav Dalalarında romanında yazar, yaşadıklarını realist bir şekilde aktarma çabası içerisindedir. İbrahim Salahov, 1930'lu yıllarda niçin tutuklandığını cevaplayamamaktadır. İşte bu soruyu romanda Gayşe ile birlikteyken Seét'e şu şekilde sordurur ve yine kendisi cevaplandırır:

“– Kém gayıplé? – Seét soravnı kabatlap eytté. – Kirekmiy. Yılama, Gayşe. Min unsigéz yıl buyına bu soravga cavap ézledém. Méñlegen, un méñlegen gayıpséz totkinnar şul soravnı kabatladılar. Béz bit «aña» atabızga işangan kébék işandık. Sovét kéşeleréññ barlık batırlıkların, ciñüvlerén «aña» bağışladık. Alay gına da tügél, üzébézññ bérkatlılık bélen «anı» küterép, üzébéz ük «aña» tabına başladık. E «ul», şeşsi danın ħalıknıñ vöcdanının östén kuyıp, iñ reħimséz revéşte taptap uzdı. Méne béz kémnéñ korbani buldık, Gayşe begirém!” (KD, 134) Burada konuşan, soru soran ve soruyu cevaplandıran yazarın kendisidir.

Salahov, hem *Kolima Ħikeyeleré* hem de *Kükçetav Dalalarında* adlı romanlarında mümkün olduğu kadar gerçekçi davranmış, gördüklerini çok fazla değiştirmeden tasvir edip okuyucuya mesaj vermeyi amaçlamıştır.

Okuyucunun olay ve kahramanlarla ilgili düşünceleri, anlatıcının bakış açısına göre şekil almaktadır. Romandaki dil ve anlatım, üslubu oluşturan özel kullanımlar, ifadeler anlatıcıyı ele vermektedir.

2.1.3. Üslup Düzeyi

İbrahim Salahov, *Kolima Ħikeyeleré* adlı romanında kahraman bakış açısı ve anlatıcısı ağzından, *Kükçetav Dalalarında* romanında da çoğulcu bakış açısı ve anlatıcısı ağzından canlı ve zengin bir dil kullanmıştır. Yazarın üslubunun açık ve yalın bir üslup olduğunu söylemek yanlış olmaz. Yazarın ifadelerinde muğlaklık yoktur. Romanlarında akla ve mantığa aykırı unsurlara, karmaşık çağrışımlara yer

verilmemiştir. Romanlarda olay ve durumlar okuyucuya olabildiğince yalın halde sunulmuştur.

Romanlardaki kişilerin kullanmış oldukları kelimeler, mensubu oldukları tabakanın kültür seviyesine uygundur. Romanlardaki gerçekçi üslup da bu kişilerin konuşmalarının gerçeğe uygunluğunu sağlamaktadır.

Aynı şekilde roman kahramanlarının kullandıkları kelimelerden onların milliyetlerinin tespitinde de yararlanılabilir. Bu açıdan bakıldığında da romanlarda gerçekçi ve yüksek bir üslup vardır.

Salahov, okuyucularını olay zamanına götürebilmek için kahramanlarını sosyal statülerine göre konuşturur. Örneğin *Kükçetav Dalalarında* adlı romanda Seét'in konuşmaları parti örgütü başkanı olarak politik ve siyasi; Şehröstem'inkiler çokbilmiş, kurnaz ve üçkâğıtçı; Simka-Sémafor'unkiler haydutça bir tarzdadır.

Yazar, romanlarında yaptığı tasvirlerle genellikle kendisinden bir şey katmadan tabloyu olduğu gibi çizmiştir. Bu vasıtaıyla da romanlarında gerçeklik unsurunu sağlamaya çalışmıştır.

İbrahim Salahov, romanlarında inandırıcılığı sağlayabilmek için çeşitli vesilelerle olaylara katılmış bulunan Kazak, Rus ve Özbek kişilerinin konuşmalarını kendi dillerinde vermiştir. Kendisi de aslen bir Kazakistan Tatarı olan Salahov, *Kükçetav Dalalarında* adlı romanına Kazak Türkçesiyle başlamıştır. Ancak Kazak Türkçesiyle başladığı ilk birkaç paragraftan sonra Tatar Türkçesine geçmiştir. Sovhoz oluşturma çalışmalarına katılmak için Moskova'dan gelmiş olan Véra Gyadamako, bazen Rusça konuşur. *Kolima Hikeyeleré'*nde tutuklanmadan önce Ukrayna'da komsomol il komitesi sekreteri olarak çalışmış olan Vasil Şévçénko, Rusça şarkı söyler. Seét'in eşi Zöbercet'e Toyak'ın Kazak Türkçesi ile anlattıklarını Gayşe Tatar Türkçesiyle özetler. Bunların dışında romanlarda pek çok defa adı belli olmayan dekoratif unsur durumundaki kişiler mensubu oldukları milletin dili (Rusça, Kazak Türkçesi) ile konuşturulur. Yazar, bu kişilerin konuşmalarını, eserlerinin kompozisyon bütünlüğü içinde bir zenginlik olarak kullanır.

Bütün bunlar romanların inandırıcılığını artırıp onlara zenginlik katmaktadır. Eserlerin geneli dikkate alındığında romanların dilinin edebî ve akıcı bir dil olduğu görülür.

2.2. KELİME DÜNYASI

Bir yazarın üslubunun tespiti için, dili veya dil unsurlarını (kelime, kelime grubu, cümle, anlatım tarzları vb.) nasıl kullandığının incelenmesi gerekir.

Üslubu tayin eden önemli vasitalardan biri de kullanılan kelimelerdir. Yazarın tercih ettiği kelimeler, duygu, düşünce ve ruh dünyasıyla yakından ilgilidir. “Üslup bir bakıma tercih edilen kelimelerin kombinezonuyla ortaya çıkar. Modern stilistikte ‘yapı analizleri’ne önem verilmesinin sebebi budur.” (Özbay, 1994: 178).

Sanatçı, günlük dili, edebî bir dile dönüştürdüğü ölçüde başarılı sayılır. Sanatçının eserinde kullandığı kelimeler arasındaki ilişkilerle kendi zihin dünyası arasındaki etkileşimden üslubu ortaya çıkar. Bu noktada işin içerisine anlam bilimi ve leksikoloji (sözlük bilimi) girer.

Edebî metinler üzerinde yapılacak anlam bilimi ve leksikoloji araştırmaları aynı zamanda sanatçıların gerçek niteliklerini ön plana çıkartacak ve onların sanat kalitesinin tespitinde faydalı olacaktır. Bu konuda yapılan araştırmalar sadece dil bilimi açısından değil aynı zamanda edebiyat araştırmaları açısından da büyük bir öneme sahiptir (Sarıkaya, 2003: 51).

Kolima Hikeyeleré ve Kükçetav Dalalarında adlı romanların yazarı İbrahim Salahov Kazakistan’da doğup büyümüş, Tataristan’da eğitim almış, Kazak Türkçesi ve Tatar Türkçesinin yanında çeviri yapabilecek kadar Rusçayı bilen, halkın içinde Kazak kültür değerlerini, yaşantısını bilen bir kişidir. Kazanmış olduğu dil birikimini eserlerine ustaca taşımasını bilmiştir. Eserlerinde eş anlamlı, zıt anlamlı kelimeleri, tekrarları, atasözlerini vb. dil unsurlarını yerli yerinde ve etkili bir biçimde kullanması onun ifade kabiliyetinin gücünü, üslubunun zenginliğini göstermektedir.

İbrahim Salahov’un kelime dünyasını oluşturan kelimelerin kaynağına baktığımız zaman başta Türkçe (Tatar Türkçesi ve Kazak Türkçesi) olmak üzere Arapça, Farsça ve Rusça kelimelerden oluştuğu görülmektedir. Ancak bununla birlikte alıntı kelimelerin oranının o kadar yüksek olmadığı görülür.

2.2.1. Tatar Türkçesi ve Alıntı Kelimeler

İbrahim Salahov’un *Kolima Hikeyeleré ve Kükçetav Dalalarında* adlı romanlarından örnekleme yöntemiyle her romanın başından, ortasından ve sonundan

birer bölüm alınarak sayılması sonucu yazarın çeşit olarak **3.994**, toplamda ise **23.910** kelime kullandığı tespit edilmiştir. Ancak eserlerde çeşit olarak **243** (toplam **1.070**) adet kişi ve yer ismi kullanılmıştır. Bu sayı toplam kelime çeşidinden çıkarıldığında, geriye **3.751** çeşit (toplam **22.840**) kelime kalmaktadır. Çeşit olarak kelimeleri tespit ederken aynı köke sahip olduğu hâlde farklı yapım eki almış olan kelimelerin her birini ayrı ayrı değerlendirdik. Ancak fiillerde, olumsuzluk eki almış fiilleri ayrı kelime olarak değerlendirmedik. Eserlerde çeşit olarak **890**, yekûn olarak ise **3.148** adet alıntı kelime kullanılmıştır. Bu sonuca göre alıntı kelimelerin asli kelimelere oranı öyledir:

<u>Toplam Kelime Cesidi:</u>	3751	% 100
Türkçe Kelimeler:	2861	% 76.27
Alıntı Kelimeler:	890	% 23.73

Toplam kelime sayısını dikkate aldığımızda, kullanım sıklığından dolayı Türkçe kelimelerin oranı artmakta, alıntı kelimelerin oranı düşmektedir:

<u>Toplam Kelime Sayısı:</u>	22840	% 100
Türkçe Kelimeler:	19692	% 86.22
Alıntı Kelimeler:	3148	% 13.78

Bütün bunlar eserlerde daha ziyade Türkçe kelimelerin kullanıldığını göstermektedir. Eserlerdeki alıntı kelimeler Arapça, Farsça ve Rusça kaynaklıdır. Yazarın kullandığı alıntı kelimeler sıklık bakımından göz önüne alındığında Arapça ve Farsça kelimelerin oranı daha yüksektir. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Türkler özellikle İslamiyet’i kabul ettikten sonra ihtiyaç duydukları Arapça kelimeleri kullanmaya başlamışlar ve zamanla bunların sayısı çoğalmıştır. Diğer yandan Türk edebiyatı uzun yıllar Fars edebiyatından etkilenmiş; bu etkilenmeler sonucunda pek çok Farsça kelime Türk lehçelerine girmiştir. Tatar Türkçesi de bu lehçelerden biridir.

Frekans yüksek alıntı kelimeler şunlardır: hem (141 defa), hezér “şimdi, henüz, hazır” (71 defa), zur “büyük” (56 defa), halık “halk” (52 defa), maşına “makine, araba, tren” (44 defa), h̄at “mektup” (40 defa), emma “ama, lakin, ancak” (37 defa), vakıt

“vakit, devir” (37 defa), lekin “lakin, ama, fakat” (34 defa), ħel “hal, durum” (32 defa), kegaz “kâġıt, resmi evrak” (30 defa), vagon (28 defa), mögayın “muayyen” (23 defa), brigada “ekip” (22 defa), sténa “duvar” (21 defa), ŗofér “ŗoför” (19 defa), kabina “kabin” (18 defa), ömét “ümit” (18 defa), isém “isim, ŗöhret” (17 defa), kitap (17 defa), sékrétar “sekreter” (17 defa), sovġoz “devlet çiftliġi” (17 defa), vraç “doktor” (17 defa), barak “baraka, kulübe” (16 defa), eser (16 defa), ipteŗ “arkadaŗ, yoldaŗ” (16 defa), kaméra “hapishane hücre, koġuŗ” (16 defa), reġmet “acıma, teŗekkür” (16 defa), saf (16 defa), can (15 defa), fortoçka “küçük pencere” (15 defa), aġrı “muhtemelen, belki” (14 defa), soldat “asker” (14 defa), ŗıġır “ŗiir” (14 defa), meydan (13 defa), nihayet “sonunda, nihayet” (13 defa), akıl (12 defa), dörös “gerçek, doġru” (12 defa), gomér “hayat, ömür” (12 defa), ħetta “hatta, üstelik” (12 defa), ħikeye “hikâye” (12 defa), zona “alan, bölge” (12 defa), bakça “bahçe” (11 defa), doŗman “düşman” (11 defa), gacep “tuhaf” (11 defa), gadet “âdet” (11 defa), karavat “kerevet” (11 defa), tantana (11 defa), zıyarat “ziyaret” (11 defa), bina (10 defa), cavap “cevap” (10 defa), dönya “dünya” (10 defa), hava (10 defa), her (10 defa), ħerbi “askeri” (10 defa), kolonna “kolon, kafilé” (10 defa), ofık “ufuk” (10 defa), doga “dua” (9 defa), ħuŗ “hoŗ, hoŗça kal” (9 defa), igtibar “itibar” (9 defa), institut “enstitü” (9 defa), kabér “kabir, mezar” (9 defa), kuzov “kamyon, traktör vb. kasası” (9 defa), may “yaġ, mayıs ayı” (9 defa), meġbüs “tutuklu” (9 defa), nur “nur, ışık” (9 defa), putévka “tedavi için verilen belge” (9 defa), starosta “muhtar, başkan” (9 defa), vahta “vardiya” (9 defa), blank “form, damgalı kaġıt” (8 defa), edebiyat (8 defa), ħézmét “iŗ, hizmet, emek” (8 defa), karar (8 defa), komité “komite” (8 defa), komsomol “komsomol, Genç Komünistler Birliġi” (8 defa), mektep “okul” (8 defa), nadziraté “gözcü, gardiyan” (8 defa), opér “rütbeli” (8 defa), papiro “sigara, sigara kaġıdı” (8 defa), parovoz “lokomotif” (8 defa), partiye “parti” (8 defa), plan (8 defa), poroŗok “toz” (8 defa), sabıy “küçük çocuk, bebek” (8 defa), soyuz “birlik, ittifak, örgüt” (8 defa), tumboçka “komodin” (8 defa), vaġtér “kapıcı” (8 defa), aréstant “tutuklu, mahpus” (7 defa), avtomaşına “otomobil” (7 defa), edip (7 defa), ħeréf “harf” (7 defa), ħis “his” (7 defa), kervan (7 defa), kontr “karŗı devrimci” (7 defa), konvért “mektup zarfı” (7 defa), kostyum “kostüm” (7 defa), mogciza “mucize” (7 defa), oktyabr “ekim ayı” (7 defa), par “çift, ikili, eŗ” (7 defa), revéŗte “halde, ŗekilde” (7 defa), roman (7 defa), segat “saat” (7 defa), sumka “çanta, file” (7 defa), ŗehir “ŗehir” (7 defa), traktor “traktör” (7 defa), usadba “çiftlik” (7 defa).

Eserlerde Arapça tamlama örneği yoktur. Tamlama şeklinde görülen bazı şekiller birleşik olarak karşımıza çıkar; ebélheyet suvı “abıhayat suyu”, elgayezibilleh “euzubillah” gibi.

Salahov’un yaygın olarak kullandığı alıntı kelimelerden Rusça olanlar sayıca fazla olsa da kullanım sıklığı bakımından Arapça ve Farsça kelimelerden sonra gelmektedirler. Bu açıdan daha önceki yapılmış çalışmalardan *Ata Atacanov’un Şiirleri* ve *Gurbannazar Ezizov’un Şiirleri Üzerine Dil ve Üslup Çalışması* ile paralellik arz etmektedir (bk. Kara, 1997; Zal, 2007). Romanlarda yazarın kendi hayatındaki gerçekleri anlatmasından olsa gerek yönetim, araç gereç ve teknoloji ile ilgili kelimeler Rusça kelimelerin sayısını arttırmaktadır.

Salahov eserlerinde asli ve alıntı kelimelerin eş anlamlılarını yaygın bir şekilde kullanarak hem geniş kültürünü ortaya koymakta hem de üslubunu zenginleştirmektedir. Örnek olarak aşağıdaki birkaç kelimeye bakılabilir;

Yalangaç, şır yalangaç, yarlı, yuka, zarlı “**fakir**”; payık, azık, rızık, cim, ikmek “**azık, kumanya**”; eyt-, di-, görle-, söyle- “**söylemek, demek; konuşmak**”; Alla, teñré, ħoda, ħoday, rabb “**Allah**”; dörös, çın, ħas, turı “**gerçek, hakiki**”; bala, ul, neni, malay, kéçkéne “**çocuk**” gibi.

2.2.2. Toplam Kelime Sayısı

Romanların metninin bilgisayarda saydırılması sonucu toplam **140.666** kelimedenden oluştuğu görülmüştür. Ancak toplam 551 sayfadan oluşan bu iki eserin tamamının kelimelerini kelime türlerine göre tasnif etme güçlüğünden dolayı çalışmamızda örnekleme (sondajlama) yöntemine başvurduk. Bu yöntemle her romanın başından, ortasından ve sonundan birer bölüm (metinlerin orijinal sayfa numaraları ile KH’den 7-21, 119-133, 241-255 arası sayfalar ve KD’den 5-19, 140-155, 282-296 arası sayfalar) seçerek bir araya getirilen bölümlerde toplam **23.910** adet kelime kullanılmıştır. Bu toplam içinde üslubu etkileyen kelime türleri olan isim, fiil, niteleme sıfatı, zamir ve zarfların toplamı **20.823**’tür. Eserde doğrudan üsluba etkisi olmayan kelime çeşitlerinden ise **1.070** adet kişi ve yer adı ile **569** adet edat, **1.337** adet bağlaç ve **111** adet ünlem (**3.087**) kullanılmıştır.

2.2.3. Farklı Kelime Sayısı

Bir yazarın veya şairin kullanmış olduğu kelimelerdeki yoğunluğun azlığı onun kelime dünyasının ne kadar geniş olduğunu göstermektedir. Eserdeki farklı kelime sayısının kullanılmış olan toplam kelime sayısına oranlanmasıyla elde edilen bu sonuç yazarın kelime hazinesinin sınırları ile ilgili bilgi verir.

“Dil çalışmalarında sanatçının kalitesi ve verimliliği kullanılan farklı kelime sayısı ile ölçülür. Bir yazar, yüzlerce eser yazabilir fakat yazarın kullandığı farklı kelime sayısı, toplam kelime kadrosuna oranla çok azsa, bu sanatçının kendi kendini tekrarladığı, aynı kelimeleri âdeta çerez gibi kullandığını gösterir.” (Saldere, 2001: 34–35).

Örnekleme yöntemiyle oluşturulan metnin fişlenmesi sonucu yazarın çeşit olarak **3.994** farklı kelime kullandığı görülmüştür. Örneklenen kısımdaki toplam kelime sayısı olan **23.910**'u bu farklı kelime sayısına (**3.994**) oranladığımız zaman, her kelime için **5,99** gibi bir kullanım sıklığı elde ediyoruz. Ancak, iki romanın bütün kelime sayısının **140.666** olduğu ve **4.000** civarındaki farklı kelime sayısının da pek fazla değişmeyeceği göz önüne alınırsa, romanların tamamı için bu sıklık derecesinin değişeceği muhakkaktır. Biz ise her iki romanın fişlenmesi ve bunların tasnif edilmesinin zorluğundan dolayı, 551 sayfalık romanlardan incelediğimiz yaklaşık 100 sayfalık bir bölümdeki kelimeleri sayıp kelime türlerine göre sınıflayabildik.

Yukarıda elde ettiğimiz sıklık oranı, İbrahim Salahov'un fazla tekrara başvurmadığını, Tatar Türkçesinin anlatım yollarından iyi yararlandığını ve geniş bir kelime hazinesine sahip olduğunu göstermektedir.

2.2.4. Kelime Sıklıkları

Üslup, yazarın zihin dünyası ile kelimeler arasındaki ilişkileri açıklamakta bize yardımcı olmaktadır. Bunu bize verecek olan kelimelerin kullanımınıdır. Yazar bazı kelimeleri bilerek veya bilmeyerek fazla kullanabilir. Bu da bize yazarın hayata bakış açısı hakkında ipuçları verir.

Üslubu tayin eden mühim vasıtalarından biri de leksikolojidir. Stilistiğe malzeme sağlamak üzere leksikolojide takip edilen metotlardan biri 'kelime frekansları'dır. (Özbay, 1994: 178).

İnceleme konumuz olan romanlarda bazı kelimeler birkaç defa tekrar ederken bazıları birkaç yüz defa tekrar etmiştir. Az kullanılan bu kelimeler, üslup-veri

çalışmasında bir anlam ifade etmemektedir. Bu nedenle çalışmamızda sıklığı yüksek kelimeler sıralanmış, yirmiden daha az kullanılan kelimeler sıralamaya alınmamıştır.

Salahov'un eserlerinden seçtiğimiz bölümde en çok kullanılan kelime “da (de, ta, te)” bağlacıdır. Bu kelime 497 defa tekrar etmiştir. Daha sonra ise “ul (anda, anı, anısı, anısın, aññ, annan, aña)” (422 defa) ve “bélen” (280 defa) kelimeleri gelmektedir. Her ne kadar ilk üç sırada fiil geçmemiş olsa da İbrahim Salahov'un en çok kullandığı kelimelerin başında fiiller gelmektedir.

Yazarın kullandığı sıklığı yüksek otuz beş kelimenin on üç tanesi fiil, dokuzu isim, dokuzu zamir, dördü bağlaç ve biri de edattır. İlk on sırada bulunan kelimelerin üçü fiil, üçü zamir, ikisi bağlaç, biri edat, biri ise isimdir. Fiillerin sıklık düzeyinin yüksek olması, Salahov'un hayatını anlatırken belirtmiş olduğumuz hareketliliğin eserlerine de yansıdığını göstermiştir. Fiillerin bu kadar yüksek sıklık düzeyinin olması onun aynı zamanda ruhsal açıdan zengin bir dünyaya sahip olduğu kadar hayata da bağlı olduğunu, gelişmelere kayıtsız kalmadığını göstermektedir. Listenin ilk sıralarında sıfat, zarf olarak kullanılan kelimelerin yer almamış olması da onun hareketin vasfından çok kendisiyle ilgilendiğini göstermektedir.

Sıklığı en yüksek üç kelime arasında bulunan “bélen” (280 defa) edatının bu kadar çok tekrar etmesinin nedenlerinden biri de bu edatın vasıta eki olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. “Ul” (422 defa) zamiri de bütün varlıkları temsil veya işaret ifadesi ile karşılayabildiği için kullanım sıklığı fazla olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine frekansı en yüksek kelimeler arasında bulunan fiillerin bir kısmı da (al-, kil-, tor-, i-...) yardımcı fiil olarak kullanılabilirdiklerinden karşımıza yüksek frekanslı çıkmaktadırlar.

İnsanın fiziki yönünü anlatan kelimeler [küz “göz” (130 defa), baş (100 defa), kul “el, kol” (86 defa), taviş “ses, seda” (66 defa), ayak (62 defa), kéşé “kişi” (60 defa), bala “çocuk, evlat” (44 defa), is “akıl, hafıza” (30 defa), yöz “yüz, surat” (30 defa), küñél “gönül; yürek” (29 defa), uy “düşünce; akıl” (28 defa), yégét “yiğit, delikanlı” (26 defa), yörek “yürek” (25 defa), hātın “kadın; eş” (24 defa), buy “boy” (23 defa)] ile zaman, mevsim ve tabiatla ilgili kelimeler [indé “şimdi, şu anda...” (128 defa), hēzér “şimdi, şu anda...” (71 defa), yul “yol” (60 defa), yıl (55 defa), dala “bozkır” (47 defa), cir “dünya, yeryüzü” (45 defa), kön “gündüz; gün, güneş” (44 defa), vakıt “vakit” (37 defa), kül “göl” (33 defa), koyaş “güneş” (31 defa), taş (31 defa), бүгэн “bugün” (29

defa), çak “çağ; devir; zaman” (23 defa), cil “yel” (22 defa), su (22 defa), ay (20 defa), tav “dağ” (20 defa)] fiillerden sonra sıklığı en yüksek olan kelimelerdir.

2.2.4.1. Tek Tek Kullanım Sıklığı

Aşağıda en yüksekten yirmiye kadar frekanstaki kelimelerin listesi verilmiştir. İncelenen eserlerden örnekleme yöntemiyle seçilen bölümlerin fişlenip sayılmasından elde edilen bu rakamlar, kesin bir değer ifade etmemektedir.

FREKANSI EN YÜKSEK KELİMELEK LİSTESİ

da (de, ta, te)	497	bar-	99
ul (anda, anı, anıñ...)	422	béz	99
bélen	280	şul (şunıñ, şunda, şuña...)	99
al-	270	çık-	98
bul-	259	e	94
min (miné, miña, miném)	251	alar	91
gına (géne, kına, kéne)	240	elé	91
bu (monda, monnan, monı)	233	iké	91
bér	228	kal-	90
kil-	193	kul	86
tor-	190	it-	83
i-	170	yuk	83
kit-	166	öst	82
üz (üzé, üzén, üzém...)	166	tagın	81
di-	158	töş-	74
hem	141	utr-	74
küz	130	hezér	71
indé	128	sın (siña, sinéñ, sine)	68
méne	116	iken	67
kara-	109	taviş	66
başla-	101	ayak	62
baş	100	kara	62

séz	61	yat-	46
kéşé	60	cir	45
yul	60	bala	44
bas-	58	kön	44
bir-	58	maşına	44
bit (Elbette, şüphesiz..)	58	bél-	43
yak	58	küterél-	43
eyt-	57	açıl-	42
işék	57	éç	42
zur	56	kém	42
ara	55	kuy-	42
bik	55	östel	42
yıl	55	niçék	41
ciber-	54	ald	40
yeş	54	at	40
kür-	53	ħat	40
tügél	53	yan	40
ħalık	52	süz	39
kér-	52	yör-	39
kız	52	sal-	38
küter-	52	şulay	38
nindi	52	emma	37
art	51	tukta-	37
soñ	51	vakıt	37
aşık-	50	atla-	36
bar	50	urın	36
bérsé	50	cit-	35
elle	49	ni	35
yaz-	49	aç-	34
dala	47	lekin	34
kürén-	46	urta	34
öçén	46	ikénçé	33

kül	33	vagon	28
küp	33	yaña	28
hel	32	kayt-	27
ukı-	32	nige	27
kinet	31	çıgar-	26
koyaş	31	kıçkır-	26
köt-	31	yégét	26
öy	31	borıl-	25
taş	31	çaykal-	25
ast	30	kirek	25
is	30	oç-	25
kegaz	30	tart-	25
kébék	30	taşla-	25
nek	30	yörek	25
nerse	30	barısı	24
yöz (yüz, surat)	30	bét-	24
aga	29	hatın	24
ak	29	kitér-	24
béréncé	29	suz-	24
bügén	29	tot-	24
éş	29	uz-	24
küñél	29	yort	24
taba	29	buy	23
tereze	29	çak	23
yan-	29	iték	23
cır	28	karşı	23
iñ	28	mögayın	23
kızıl	28	soñgı	23
törme	28	yalgız	23
töslé	28	al (ön, kucak...)	22
uy	28	bit (yüz, yanak...)	22
üt-	28	brigada	22

cil	22	başka	20
hetlé	22	bötén	20
sikér-	22	haman	20
söyleş-	22	ozak	20
su	22	tav	20
tiz	22	töp	20
uñ	22	ür	20
yazuvçı	22	ya	20
kıs-	21	yokla-	20
kiy-	21		
ozın	21		
söyle-	21		
sténa	21		
sul	21		
yılmay-	21		
yögér-	21		
ay	20		

2.2.4.2. Kelime Ailesi (Kavramsal Sıklık)

İbrahim Salahov'un eserlerinde bazı kavramları anlatan kelimelerin asli ve alıntı şekillerini birlikte kullanarak üslubuna bir zenginlik kattığı görülmektedir. Kelime ailesi veya kavramsal sıklık diyebileceğimiz bu durum onun dili ne kadar zengin kullandığını göstermektedir. Yazar kelimelerin yakın anlamlı şekillerinin yanında eş anlamlılarını da kullanarak kültürünü ve sanatkârlığını sergilemiştir. Bunlar onun üslubuna bir çeşitlilik ve güzellik katmaktadır.

Aşağıda bazı kavram ve hareketleri anlatan yakın ve daha çok eş anlamlı kelimelerin eserde ne kadar zengin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir:

Güzel, çiber, eybet, hup, küñéllé, kükrem, matur, nefis, sılı, yağımlı, yaşı **“güzel”**; aksakal, kart, baba, babay, çal, olı, ölken **“yaşlı, ihtiyar”**; zaman, vakit, çak, devér, çor, yıl **“vakit, zaman; devir”**; yalangaç, şır yalangaç, yarlı, yuka, zarlı **“fakir”**; payık, azık, rızık, cim, ikmek **“azık, kumanya”**; eyt-, di-, görle-, söyle- **“söylemek, demek; konuşmak”**; Alla, teñré, hoda, hoday, rabb **“Allah”**; dörös, çın, has, turı

“gerçek, hakiki”; bala, ul, neni, malay, kéçkéne “çocuk”; éç, aşkazanı, tamak, karın “mide”; batır, bahadır, kıyuv, kıyulık “kahraman, cesur; güçlü”; yomiş, burıç, eş, hézmet, yök “vazife”; totkın, aréstant, mehbüs “mahkum, tutuklu”; Yaktı, nur, şevle, ut “ışık, parlaklık”; gadet, yola, türe, zakon “gelenek”; azat, irék, hık, irkén “hür, bağımsız”; bav, bey, cép, yon “ip, bağ”; tilmérüv, sagış, hşret, yuksınuv “hasret”; açuv, kaher, üpke “öfke, kızgınlık”; akrın, tınıç, tigéz “sakin”; avaz, ön, taviş “ses”; soklan-, gaceplen-, şakkat- “hayran kalmak”; gomér, tormış, yeşev “hayat”; gü, kabér, lehét “kabir, mezar”; akıl, is, uy “akıl”; cay, urın, cir “yer”; sagın-, yuksın-, köy- “özlemek, hasret çekmek”; térék suvı, cénşén şerabı, ebélhşyet suvı “ hayat suyu”; törme, zindan “zindan, hapishane”; kaméra, kartsér “hapishane hücresi, koğuş”; ahr, soñ “son, netice”; al, öñ “ön”; yöz, bit “yüz, surat”; boyır-, kuş- “emretmek, buyurmak”; boyırık, emér “buyruk, emir”; divar, sténa “duvar”; soldat, gasker “asker”; kordaş, zamandaş “aynı yaşta, çağdaş”; çirat, karavıl “nöbet”; pasajir, yulavçı “yolcu”; sakçı, karavılçı “nöbetçi”; salkın, suvık “serin, soğuk”; köreş, sugış “savaş, dövüş, mücadele”; kala, şehir “şehir”; yav, doşman “düşman”; yazmış, tormış “kader” vs.

İncelenen eserlerde gam, keder, öfke anlatan kelimeler sayı ve çeşitlilik bakımından neşe, mutluluk, sevinç anlatan kelimelere oranla biraz fazla görülmektedir. Bu, yazarın olaylar karşısında yılmadığının, hayata çok da kötümser bakmadığının, umudunu yitirmeyen bir kişi olduğunun işareti sayılabilir. Bunun yanında gam, keder, öfke, korku gibi kelimelerin sayısında yazarın yaşamış olduğu sıkıntılı devrin etkisi vardır.

Keder, gam, öfke, korku ve umutsuzluğu anlatan kelimeler: açuv (15 defa), moñ (14 defa), kaygı (7 defa), şomlı (7 defa), açuvlı (6 defa), zarlı (6 defa), sagış (5 defa), gazap (4 defa), kurkınıç (4 defa), üpke (4 defa), gazaplı (3 defa), hşret (3 defa), hşter (3 defa), sagışlı (3 defa), küñélséz (2 defa), moñlı (2 defa), zar (2 defa), köyénéç (1 defa), kurkınıçlı (1 defa), moñsu (1 defa), yara (1 defa).

Neşe, mutluluk, sevinç ve umut ifade eden kelimeler: ömét (18 defa), söyénéç (14 defa), kuvanıç (12 defa), şatlık (12 defa), küñéllé (9 defa), behet (5 defa), gamséz (3 defa), şatlıklı (3 defa).

2.2.5. Kelime Türleri ve Sıklıkları

İbrahim Salahov'un romanlarından örneklenen metinde toplam olarak **23.910**, çeşit olarak da **3.994** adet kelime kullanılmıştır. Bu sayıdan, üsluba doğrudan etkisi olmayan kişi ve yer adları (**1.070**) ile belirtme sıfatları (**859**), edatlar (**569**), bağlaçlar (**1.337**) ve ünlemler (**111**) düşüldüğünde geriye **19.964** kelime kalmaktadır. Bu toplam içinde üsluba doğrudan etki eden isim, zamir, fiil, niteleme sıfatı ve zarfların sayı ve yüzdeleri ise şöyledir:

TARANAN METNİN TOPLAM KELİME SAYISI (ÇEŞİT OLARAK 3994) 23.910

<u>-Üsluba Doğrudan Etkisi Olmayan Kelime Sayısı</u>	3.946
Kişi ve Yer Adları	1.070
Bağlaçlar	1.337
Belirtme Sıfatları	859
Edatlar	569
Ünlemler	111
<u>-Üsluba Doğrudan Etkisi Olan Kelime Sayısı:</u>	19.964 % 100
İsimler ve zamirler	10.903 % 54.61
Fiiller	6.988 % 35.00
Niteleme Sıfatları	1.127 % 5.65
Zarflar	946 % 4.74

Çalışmamızda kelime türleri tespit edilirken bizden önce yapılmış olan incelemerde (Kara, 1997; Kasapoğlu-Çengel, 2000) olduğu gibi isim, fiil, niteleme sıfatı, zamir ve zarflar dikkate alınmıştır.

Sonuçlara baktığımız zaman Salahov'un isimleri fiillerden daha fazla kullandığı, sıfat ve zarfları ise isim ve fiillere oranla daha az kullandığı görülmektedir. Sıfat ve zarfların az olması yazarın sıfat ve zarfları dengeli olarak kullandığını göstermektedir. Salahov, eserlerinde sıfatlara isimlere oranla daha az yer vermiş; sıfatları yeterince ve gerektiği kadar kullanarak isimleri sıfatlarla boğmamış, dilini anlaşılmazlıktan ve süsten kurtarmıştır. Eserlerde kullanılan dil, anlaşılması zor, süslü bir dil değildir. Salahov'un

üslubuna yalınlık hâkimdir. Romanlarındaki üslupta ayrıntı değil öz, tasvir değil hareket ön plandadır.

2.2.5.1. İsimler

Yukarıdaki tablodan çıkan sonuca göre, İbrahim Salahov'un romanlarında kullandığı kelime türlerinin büyük kısmı isim ve zamirlerden oluşmaktadır. Taranan kısımda kullanılan toplam **10.903** isim ve zamir, üsluba tesir eden kelime toplamı içinde **% 54.61**'lik bir yüzde ile ilk sıradadır. Bu, yazara has özel bir kullanımdan ziyade bir dil gerçeğinin delilidir.

Salahov'un romanlarında kullandığı sıklığı yüksek isimler ve bunların frekansları şu şekildedir: küz (130 defa), baş (100 defa), kul (86defa), yuk (83 defa), öst (82 defa), tagın (81 defa), taviş (66 defa), ayak (62 defa), kéşé (60 defa), yul (60 defa), yak (58 defa), işék (57 defa), ara (55 defa), yıl (55 defa), hılık (52 defa), kız (52 defa), art (51 defa), soñ (51 defa), bar (50 defa), dala (47 defa), cir (45 defa), bala (44 defa), kön (44 defa), maşına (44 defa), éç (42 defa), östel (42 defa), ald (40 defa), at (40 defa), hıat (40 defa), yan (40 defa), süz (39 defa), vakıt (37 defa), urın (36 defa), urta (34 defa), kül (33 defa), hel (32 defa), koyaş (31 defa), öy (31 defa), taş (31 defa), ast (30 defa), is (30 defa), kegaz (30 defa), yöz "yüz, surat" (30 defa), aga (29 defa), éş (29 defa), küñél (29 defa), tereze (29 defa), cır (28 defa), törme (28 defa), uy (28 defa), vagon (28 defa), yégét (26), kirek (25 defa), yörek (25 defa), hıatın (24 defa), yort (24 defa), buy (23 defa), çak (23 defa), iték (23 defa), karşı (23 defa), yalgız (23 defa), al (22 defa), bit (22 defa), brigada (22 defa), cil (22 defa), su (22 defa), uñ (22 defa), yazuvçı (22 defa), sténa (21 defa), sul (21 defa), ay (20 defa), tav (20 defa), ür (20 defa), çeçek (19 defa), irte (19 defa), şofér (19 defa), köç (19 defa), altın (18 defa), kabina (18 defa), kanat (18 defa), kar (18 defa), ömét (18 defa), ağaç (17 defa), kaz (17 defa), kitap (17 defa), koşçık (17 defa), kük (17 defa), sékrétar (17 defa), sovhoz (17 defa), urındık (17 defa), vraç (17 defa), barak (16 defa), barlık (16 defa), eser (16 defa), ipteş (16 defa), ir (16 defa), kaméra (16 defa), kaş (16 defa), kaya (16 defa), kırıy (16 defa), rehmet (16 defa), saf (16 defa), tugan (16 defa), uram (16 defa), açuv (15 defa), ata (15 defa), can (15 defa), fortoçka (15 defa), irén (15 defa), isém (15 defa), kapka (15 defa), tuy (15 defa), yafrak (15 defa).

Uygur şairi Abdurrahim Ötkür ve Türkmen şairi Ata Atacanov'un en fazla kullandığı isim "göz"dür (Kasapoğlu-Çengel, 2000: 203; Kara, 1997: 248). Çolpan'ın şiirlerinde ise aynı kelime üçüncü sırada gelir (Özbay, 1994: 179). Salahov'un romanlarından taranan metinde de "küz" kelimesi ilk sıradadır. Görme, farkına varma, dikkat etme gibi hususiyetlerin işareti küz "göz", sıklığı yüksek olan kelimeler arasındadır.

Kara, Atacanov ile Ötkür'ün kullandığı isimleri karşılaştırmada ikisi arasında en fazla kullanılan isimler içerisinde ilk yirmi beş kelimedede on iki ortak kelime tespit etmiştir (1997: 216). Biz de Atacanov'un kullanmış olduğu frekansı en yüksek ilk yirmi beş ismi Salahov'un en fazla kullandığı isimlerle karşılaştırdık ve aralarında on kelimenin ortak olduğunu tespit ettik. Salahov'unkilerden ufak fonetik farklarla ayrılan Ata Atacanov'a ait bu isimler aşağıdadır:

"baş", "el", "güz", "göz", "gün", "il", "ses", "söz", "yer", "yool".

Kara, yine aynı eserinde bu kelimelerin daha ziyade şiire ait olduğunu Türk nesri ile Türk şiiri arasında kelime seçimi yönünden ne gibi farklılıkların olduğu yapılan çalışmalarla ortaya çıkacak demıştır (1997: 217). Bizim yaptığımız çalışmada nesir ile nazım arasında yine yüksek bir oran (10 ortak kelime) ortaya çıkmıştır.

Salahov'un en çok kullandığı isimler, insanla ilgili (dış görünüş ve organ)'dir: küz, kul, tavış, ayak, kéşé, hálık, kız, bala, is, yöz, aga, küñél, uy, yörek, hıtın, bit, ir, can, irén, kaş, can gibi.

Tabiatla ilgili kelimelerin çokluğu da dikkat çekicidir: yul, dala, cir, kön, urın, kül, koyaş, öy, taş, su, cil, ay, tav, çeçek, ağaç, kük, yafrak gibi.

2.2.5.2. Zamirler

Zamirler nesnelere temsil veya işaret suretiyle karşılayan, fakat tek başlarına bir şey ifade etmeyen kelimelerdir (Ergin, 1993: 249). İsmi yerini tutan kelimeler olarak ifade edilen zamirler, isim gibi çekimlenebildikleri için isimlerin dışında tutulamazlar.

İbrahim Salahov'un romanlarında en çok kullandığı kelime türlerinden biri de zamirlerdir. Özellikle şahıs zamirlerinin sıklık düzeyi oldukça yüksektir. "ul" zamiri romanlarda 422 frekans düzeyi ile "da (de, ta, te)" bağlacından sonraki en fazla tekrar eden kelimedir. Bunu "min", "üz", "béz", "alar", "sin", "séz" izler. Salahov'un

kullandığı şahıs zamirlerinin sıklıkları şöyledir: min (251 defa), üz (166 defa), béz (99 defa), alar (91 defa), sin (68 defa), séz (61 defa).

“ul” zamirinin bu kadar yüksek frekanslı olmasının nedenlerinden birinin yazarın olay, çevre ve şahısları okuyucuya tasvir sırasında durumu müşahhas bir şekilde verebilme gayretinden kaynaklanabileceğidir.

2.2.5.3. Fiiller

Fiiller, hareketleri karşılayan ve geniş anlamda nesnelere zaman ve mekân içindeki her türlü yapma, olma ve durmaları için kullanılan kelimelerdir (Ergin, 1993: 266)

Eserinde hareket halinde bir dünya tasavvur eden sanatkâr ile dünyayı statik şekilde tasavvur eden sanatkâr arasında fiilleri sık kullanım bakımından bir fark vardır. Birincisi, dünyayı hareket halinde kavrayıp eserinde fiilleri çok kullanmaya özen gösterirken diğeri, statik bir dünya tasarlayıp eserinde sıfatlara ağırlık verir. Bu da iki farklı üslup özelliğini ortaya koyar (Kaplan, 1995: 239).

İbrahim Salahov’un romanlarında isimlerden sonra en çok kullanılan sözcükler fiillerdir. Taranan kısımlarda toplam olarak **6.988**, çeşit olarak 1.093 adet fiil kullanılmıştır. Bu sayının tespitinde fiillerin sıfat-fiil, zarf-fiil, isim fiil ve çekimli şekillerini de dikkate aldık. Yine, isim ve fiil köklerinden yapılmış yeni fiil şekilleri de bu sayıya dâhildir. Bu sayının üsluba tesir eden kelime toplamı içerisindeki oranı % **35.00**’tir. Bu oran, yazarın fiilleri sıfatlardan daha çok tercih ettiğini ve nesrinin hareketli bir üsluba sahip olduğunu göstermektedir.

Yazarın en çok kullandığı fiiller ve sıklıkları şunlardır: al- (270 defa), bul- (259 defa), kil- (193 defa), tor- (190 defa), i- (170 defa), kit- (166 defa), di- (158 defa), kara- (109 defa), başla- (101 defa), bar- (99 defa), çık- (98 defa), kal- (90 defa), it- (83 defa), tüş- (74 defa), utır- (74 defa), bas- (58 defa), bir- (58 defa), eyt- (57 defa), ciber- (54 defa), kür- (53 defa), kër- (52 defa), küter- (52 defa), aşık- (50 defa), yaz- (49 defa), kürén- (46 defa), yat- (46 defa), bél- (43 defa), küterél- (43 defa), açıl- (42 defa), kuy- (42 defa), yör- (39 defa), sal- (38 defa), tukta- (37 defa), atla- (36 defa), cit- (35 defa), aç- (34 defa), ukı- (32 defa), köt- (31 defa).

Bu fiillerden, al-, bul-, kil-, tor-, i-, kit-, başla-, kal-, it-, bir-, ciber- fiilleri aynı zamanda yardımcı fiil olarak da kullanılan fiillerdir. İbrahim Salahov’un üslubunu

etkileyen fiiller genelde, gözleme dayalı ve dışa dönük hareketleri ifade eden aksiyon fiilleridir: al-, bul-, kil-, tor-, kit-, di-, kara-, başla-, bar-, çık-, kal-, it-, töş-, utır-, bas-, bir-, ciber-, kür-, kër-, küter-, aşık-, yaz-, kürén-, yat-, kuy-, yör-, sal-, atla-, cit-, aç-, ukı-, köt- gibi. Bunların yanında, işitmeye ve öğrenmeye dayalı diy-, eyt-, bél- gibi fiillerle de karşılaşmaktayız. Salahov'un iyi bir gözlemci olduğu, çevresini, tabiatı çok iyi gözlediği kullandığı şu fiillerin sıklığından anlaşılmaktadır: kara-, kür-, kürén-.

Salahov, yukarıda da görüldüğü gibi fiillerden en fazla "al-" fiilini kullanmıştır. Söz konusu fiilin sayısının yüksek olmasında onun aynı zamanda yardımcı fiil ve iktidari fiil olarak kullanılmasının etkisi vardır. Daha önceki yapılmış birkaç dil ve üslup incelemesinde ilk sırada "bol-" fiilinin çıktığı görülmüştür. Uygur şairi Abdurrahim Ötkür (Kasapoğlu-Çengel, 2000: 205), Türkmen şairi Ata Atacanov (Kara, 1997: 218) ve Türkmen yazar Bedri Kerbabayev (Sarıkaya, 2003: 67) eserlerinde en fazla "bol-" fiilini kullanmışlardır. Bu fiil Salahov'da ise ikinci sıradadır. Yine aynı şekilde "bul-" fiilinin de yardımcı fiil olarak kullanılmasının sıklık üzerinde etkisi vardır. Çağdaş Tatar Türkçesindeki zaman morfemlerini doktora tezi olarak hazırlamış olan Karabeyoğlu, "bul-" tasvir yardımcı fiilinin şimdiki, geçmiş, gelecek ve geniş zaman ekleriyle birlikte çekime girerek oluşturduğu zaman yapılarını "tasvirî zaman morfemleri" başlığı altında ayrıntılı olarak incelemiştir (2002: 163).

İbrahim Salahov'un eserlerinde en çok tekrar ettiği fiilleri Ata Atacanov ve Berdi Kerbabayev'in kullandığı fiillerle karşılaştırdığımızda ilk yirmi fiilden on dört fiilin ortak olduğunu görürüz:

<u>İbrahim Salahov</u>	<u>Ata Atacanov</u>	<u>Berdi Kerbabayev</u>
al- (1. sırada)	7. sırada	8. sırada
bul- (2. sırada)	1. sırada	1. sırada (bol-)
kil- (3. sırada)	2. sırada	5. sırada (gel-)
tor- (4. sırada)	10. sırada	16. sırada (dur-)
kit- (6. sırada)	8. sırada	12. sırada (git-)
di- (7. sırada)	3. sırada	4. sırada (diy-)
bar- (10. sırada)	11. sırada	11. sırada
çık- (11. sırada)	13. sırada	14. sırada
kal- (12. sırada)	19. sırada	10. sırada (gaal-/gal-)

it- (13. sırada)	4. sırada	2. sırada (et-)
töş- (14. sırada)	20. sırada	9. sırada (düş-)
bir- (17. sırada)	5. sırada	3. sırada (ber-)
eyt- (18. sırada)	17. sırada	15. sırada (ayt-)
kür- (20. sırada)	6. sırada	13. sırada (gör-)

Aynı şekilde Abdurrahim Ötkür'ün (Kasapoğlu-Çengel, 2000: 205) kullandığı ilk yirmi fiili Salahov'un kullandığı fiillerle karşılaştırdığımızda on bir fiilin ortak olduğunu tespit ettik.

2.2.5.4. Sıfatlar

Sıfatlar, isimleri niteleyen kelimelerdir. Sıfatlar, yazarın varlığı, eşyayı ve kavramları nasıl algıladığını ve bunları eserlerinde bize nasıl aktardığını göstermesi bakımından önemlidir.

Kasapoğlu-Çengel, sıfatların ismi; zarfların da fiili niteleyen kelimeler olmasından hareketle her ikisinin de bir vasıflandırma ve belirtme fonksiyonu olduğunu ifade etmekte ve bu yüzden sıfatlarla zarfları bir arada değerlendirmektedir (Kasapoğlu-Çengel, 2000: 207). Bu çalışmadan sonra yapılmış bir diğer dil ve üslup incelemesinde de aynı yol takip edilmiştir (Kara, 1997: 215). Ancak biz sıfat ve zarfların ayrı değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü sıfatlar durgunluğu temsil ederken, zarflar hareketi gösterirler.

Bütün sıfatlar üsluba tesir etmezler. Bu sebeple incelememizde yalnız, üslubun belirlenmesinde önemli rol oynayan niteleme sıfatları üzerinde durulmuştur. Yani bir diğer sıfat çeşidi olan belirtme sıfatları incelememizin dışında tutulmuştur. Fiillerin sıfat-fiil şekilleri de zarf-fiil ve isim-fiiller gibi hareket unsuru olarak değerlendirilmiş ve fiil kısmına dâhil edilmiştir.

Eserlerden örnekleme yöntemiyle seçilen bölümdeki toplam niteleme sıfatı **1.127**, bunun toplam kelime sayısı içindeki oranı **% 5.65**'tür.

Salahov'un eserlerinde niteleme sıfatları ve zarfların isim ve fiillere oranla az kullanıldığı görülmektedir.

Yazarın en çok kullandığı niteleme sıfatları şunlardır: kara (62 defa), zur "büyük; iri; fazla; güçlü" (56 defa), ak/ap-ak (36 defa), kızıl/kıp-kızıl (29 defa), yaña

“yeni; taze” (28 defa), ozın “uzun” (21 defa), sul “sol” (21 defa), kiñ “geniş” (19 defa), biyék “uzun” (18 defa), yeş “genç; taze” (15 defa), uñ “sağ taraf” (14 defa), güzel (13 defa), kalın (13 defa), yeşél/yem-yeşél “yeşil” (13 defa), matur “güzel, hoş, sevimli” (12 defa), kömés “gümüş” (11 defa), avır “ağır; üzücü” (10 defa), ħerbi “askerî” (9 defa), açık (8 defa), zeñger “yeşille mavi arasındaki renk” (8 defa), kadérlé “muhterem; değerli” (8 defa), izgé “kutsal, ilahi” (8 defa), salkın “serin, soğuk” (7 defa), yaktı “aydınlık, parlak” (7 defa), açı “ekşi, acı” (7 defa).

Burada varlıkların rengiyle ilgili sıfatların sıklık düzeyi diğerlerine göre yüksektir: “kara”, “kıızıl”, “ak”, “kömés”, “yeşél”, “zeñger”, “yaktı” gibi. Burada özellikle zıt anlamlı sıfatlar dikkat çekicidir. İkinci derecede öne çıkan sıfatlar “zur”, “kiñ”, “ozın”, “biyék”, “kalın” gibi varlıkların genişlik, büyüklük gibi durumlarını bildiren sıfatlardır.

Belirtme sıfatları her ne kadar üslubu etkileyen kelimeler arasında olmasalar da, Salahov’un eserlerinde sıklığı bakımından dikkat çeken belirtme sıfatları şunlardır: bér (228 defa), bu (121 defa), iké (91 defa), bik (55 defa), nindi (52 defa), şul (42 defa), ikénçé (33 defa), küp (33 defa), bérénçé (29 defa), soñğı (23 defa), bötén (20 defa), yöz “yüz sayısı” (13 defa), bérniçe (12 defa), dürt (11 defa), her (10 defa).

Yazarın kullandığı işaret sıfatı “bu”, yakın için kullanılan bir işaret sıfatıdır. Bu sıfat taranan kısımda 121 defa geçmiştir. Biraz uzak için kullanılan “şul” işaret sıfatı ise 42 defa kullanılmıştır.

Nesneleri, özellikle sayılarını, belirsiz olarak bildiren sıfatlar belirsizlik sıfatlarıdır. “bér” sıfatı da belirsizlik sıfatları arsındadır. Salahov’da bu sıfat 228 defa kullanılmıştır. Diğer belirsizlik sıfatlarının kullanım sıklıkları ise şöyledir: bik “çok” (55 defa), küp “çok” (33 defa), bötén “bütün, tüm” (20 defa), bérniçe “biraz, azıcık” (12 defa), her (10 defa).

Metinlerde karşımıza çıkan belirsizlik sıfatlarının, özellikle de “bér (bir)”, üslup açısından hiçbir değer taşımamaktadır. Bu bir dil gerçeğidir. Çünkü niteliklerini veya miktarlarını tam olarak bilemediğimiz nesnelere bahsederken, farkında olmadan, bu sıfatları bolca kullanırız.

Sayı sıfatlarından en çok tekrar edenler ise iké (91 defa), ikénçé (33 defa), bérénçé (29 defa), soñğı (23 defa), yöz “yüz sayısı” (13 defa), dürt (11 defa) sayılarıdır. Soru sıfatlarından nindi “nasıl” de 52 defa tekrarlanmıştır.

Niteleme sıfatlarının cümle içindeki kullanımına eserlerden birkaç örnek:

zur kara küzler, **gamséz** koşçıklar, **yaşsı küñéllé** kéşé, **kızıl yéfek** takıya, **kanathı** cır, **şomlı** bér taviş, **kiyéz** itékler vb.

2.2.5.5. Zarflar

Zarflar, fiilleri niteleyen kelimelerdir. Bir nevi fiillerin sıfatıdır. Ancak bütün zarflar doğrudan üsluba tesir etmemektedirler (Kara, 1997: 223). Bu nedenle, fiillerin zarf-fiil şekillerini hareket unsuru olarak değerlendirdik ve bunları üslubu etkileyen zarfların dışında tutarak fiil kısmına dâhil ettik.

Buna göre, taranan kısımda toplam **946** adet zarf geçmiştir. Bu zarfların üsluba doğrudan tesir eden kelime türleri içerisindeki oranı **% 4.74**'tür.

Taranan bölümdeki sıklığı en yüksek zarflar şunlardır: indé “şimdi” (128 defa), tagın “tekrar, yine” (81 defa), hezér “şimdi, henüz” (71 defa), soñ “geç, sonra” (51 defa), niçék “nasıl” (41 defa), ni “ne” (35 defa), kinet “aniden” (31 defa), бүгэн “bugün, şimdi” (29 defa), iñ “en, pek, çok” (28 defa), yaña “yeni, henüz” (28 defa), nige “niye, niçin” (27 defa), tiz “çabuk, hemen” (22 defa), haman “daima, hep” (20 defa), ozak “uzun, uzak” (20 defa), irte “sabah, sabahleyin” (19 defa), akrın “yavaş” (16 defa), kayda “nerede” (16 defa), nindidér “nasılsa” (16 defa), béráz “biraz” (15 defa).

Görüldüğü gibi yazar en fazla zaman zarflarını kullanmıştır. Bunlardan sıklığı en yüksek olanlar “indé”, “tagın”, “hezér”, “soñ”, “bүгэн”, “irte”dir. Bu da yazarın daha ziyade içinde bulunduğu anla meşgul olduğunu gösterir. Zaman zarflarının dışında soru zarfları “niçék”, “ni”, “nige”, “kayda”, “nindidér” ile tarz (durum) bildiren “kinet”, “yaña”, “tiz”, “haman”, “akrın” zarflarının sıklıkları yüksektir.

Fiillerin tarzını, nasıl gerçekleştiğini, ne durumda olduğunu belirten durum zarflarının daha çok olduğu görülmektedir. Hal ve tavır ifade eden her isim nasıllık-nicelik zarfı olarak kullanılabilir. İbrahim Salahov’un romanlarında da durum zarflarına diğer zarflardan daha çok rastlanmaktadır. Aşağıda verilen örneklerde diğerleriyle birlikte bu kullanımın örnekleri de görülmektedir.

“koyaş **indé** küteréle...”, “Béznékéler yukka, bér de **tikmege**(boş yere) kulga almaslar...”, “Elé tramvaylar da **şaldır-göldér** yöriy başlamagan”, “ul üzén **şulay** tanıştırdı”, “buyga minnen **az gına** kalkuv”, “Başı **yugarı** küterélgen”, “**işareler bélen** ferman biröv”, “Atılıp kilgen avtomaşına astına **çak kına** barıp kérmedé yeş kürşém”,

“gönahsız buluvların **açıktan-açık** söylep birdé”, “Bit almaları, irénneré **tuktavsız** kaltıranalar, tartıllalar”, “Leyle bu süzlerné ukıganda yözén çıtıp, **miskıllı**(alaylı) yılmaydı”, “**Bérazdan tagın ozagrak hem katırak** şakıdı”, “Saban tuyı ene nindi **küñéllé**(neşeli) uzdı”, “Seét Kerimoviç, eydegéz **tızrek**(daha çabuk)”, “**bayragın totkan kiléş** maşınamıñ aryagına sikérdé”, “**kırt-kırt** basıp urtaga çıktı”, “ul üzénéñ sargılt kanatların **kiñ**(geniş) ceyép...”, “ütken kış urtasında, könner **kinet**(aniden) cılınp...”, “**Kazağça** söyleşép kitték”, “Néçke irénneré **katı** kısılgan”, “**bértaviştan** cırnı görlették”, “**Bişer-bişer** kérép, bişterlerégézné alıgız”, “**tup töslé** tegerep, Républikanéts kilép çıktı”, “poroşok kabı **açık kiléş** biréle”, “**iñ eşeké revéšte** miskıl itép, üz ğatıñnı bér yıldan soñ kuliña tottıralar”, “E üzé **ayu kébék** akırıp tora”, “Nige alay **naçarga**(kötü) yurıym”, “**açuv bélen**(öfkeyle) éndeşté”, “**Éssélé-suvıkkı** bulıp kittém”, “Baskıçtan **citéz gene**(ustaca) ménsen”, “Yaña ğrom itékler **şıgır-şıgır** kile”, “Çınnan da, anı béz **gacep küñéllé** uzdırdık”, “sékrétar **ğeylelé** yılmayıp, küz kısıtı”, “Zeytüne **bértuktavsız** söyliy, köle”, “Orkéstr **béraz** tınıp torgan idé”, “ğetta **nezaketlé yılmayıp kına** söyliy...”, “Ħatip bélen **bik tiz** duslaştık”, “Méne şul yalgız yeş karagay ürénnen yul **kinet** borılıp uñga kite”, “nige bu ğetlé **irte** torgızdılar”, “**Köçke** tanıdım üzlerén”, “Ul üzé buyga minnen **tebenegrek** küréne”.

Yazarın bazı kelimeleri hem isim, hem sıfat hem de zarf olarak kullanabildiğinin örneklerini de görmekteyiz. Bunlardan biri “**yağşı**” sözcüğüdür. Yazar bu kelimeyi isim, sıfat ve zarf olarak üç görevde de kullanmıştır.

İsim olarak kullanımına örnek: **Yağşı**, ğezér min sézge analgin birem.

Sıfat olarak kullanımına örnek: Bigrek **yağşı** küñéllé kéşé, tугan abıyıñ da bolay bulmas.

Zarf olarak kullanımına örnek: Yugarı bélémlé bulgaç, latin ğeréflerén **yağşı** bélem

Bu kullanıma benzer hem isim hem sıfat hem de zarf olarak kullanılan başka örnek sözcükler de vardır: “ozın”, “yırak”, “kiñ”, “biyékk”, “matur”, “yaktı”, “açık”, “avır” gibi.

2.2.5.6. Edatlar

Edatlar anlamları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir. Ancak manalı kelimelerle birlikte kullanılarak onları desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi görürler. Anlamalı kelimelerin yanında edatlara da vazifeli kelimeler diyebiliriz (Ergin, 1993: 328–329).

Dildeki edatların sayısı sabittir. Bu yüzden edatlar normal olarak üsluba etki eden kelimeler kategorisinden sayılmamaktadır. Edatların kullanımı sentaktik üslup açısından önemlidir.

Eserlerin taranan kısımlarında edatların **569** defa tekrar ettiği görülmüştür. Yazarın edatları zengin ve yerli yerinde kullanması, onun dile hâkimiyetini ve zihni berraklığını göstermektedir.

Taranan kısımda bélen “ile, beraber” (280 defa) edatının frekansının bu kadar yüksek çıkmasının nedenlerinden birinin, yazarın ortaklığa, yardımlaşmaya, bir işi birlikte yapmaya verdiği önem ve bunu uygulama isteği olsa gerektir. Benzetme sanatına da yer veren Salahov’un kébék “gibi” (30 defa), töslé “benzer, gibi” (28) ve siman “gibi” (8 defa) edatlarına üslup oluşturacak derecede yer verdiğini görüyoruz. Eserlerde kullanılan diğer edatlar ve kullanım sıklıkları şöyledir: tügél “değil” (53 defa), öçén “için” (46 defa), taba “-a doğru” (29 defa), töslé “gibi, benzer” (28 defa), hetlé “kadar, dek” (22 defa), başka (20 defa), sayın “her” (15 defa), birlé “...den itibaren, beri” (11 defa).

Söz konusu edatların kullanımı ile ilgili bazı örnekler:

“Bérvakit çirat garep heréfleré **bélen** yazılğan karalamalarıma kilép citté”, “timér rešetkeler **bélen** nıgıtılğan terezedege fortoçkanı şap itép yabıp biklep kuya idé”, “Dala çık **bélen**, toman bélen yuvınıp bitén aç”, “Méne, kiyéz öyler yanına halık **bélen** şıgrım tulı iké avtomaşına kilép tuktadı”, “Nindidér bér zur vakıyğanı iséne töşére – hetérennen kiçere **kébék**”, “Nek armiyeye algandagı **kébék**, anadan tuvma kaldırıp tikşére başladılar”, “béznéñ maşinalarga, yözlerge karıy, kémnédér ézlegen **kébék**, kürép kalırğa tırışkan **kébék** karıylar”, “Nek romannardagı **kébék**...”, “Lekin uylar yazgı bozlar **kébék** bér çumıp kitép, bér kalkıp çıgıp tagın cıyıla, tıgızlana başladılar”, “Nek bér yeşérép-heter eybér ézlegen **siman** kıldandılar”, “Kısla **siman** kızardı”, “Nerse karaçkı **siman** basıp torasıñ?”, “Meskevden yırak **tügél**, éléktriçka bélen yartı segatlık yulda”, “Sin... sin taşlandı bala **tügél, tügél**, cankiseğém Zeytüne!..”, “Bu elé yanıp

torgan, küzlerné kamaştıruvçı yalkınlı tösler **tügél**”, “kilesé yıl **öçén** tiyéşlé bulgan çeçüv orlıgın hezérlerge hem devletke östeme revéşte tagın öç yöz méñ pot aşlık tapşıruv **öçén** köreşke çakırdı”, “Alka külge taba, tagın şundiý uk yortlar salır **öçén**, baytak kına nigéz-fundaméntlar korılğan”, “Vakıtsız açılğan kaméra işégé de sinéñ **öçén** irék kapkası bulıp toyıldı”, “Vladivostokka **taba** tarta hem kanlı ofikka kére bara”, “miña **taba** omtıldı”, “aniñ iké yagında miltıklı iké sakçı, sın **töslé** katıp toralar”, “üzleré akıldan şaşkan **töslé** tavışlanalar”, “yazga **hetlé** çıgarmıyça üzénde sakladı”, “Anıñ kara külegesé soñgı yıllarga **hetlé** dalanı tétretép tordı”, “Küçken **sayım** bér yurga at buş kiledé”, “gonorar alğan **sayım** bér koçak kitap küterép kayta torgan buldım”.

2.2.5.7. Diğeri

Eserlerde edatların yanında üsluba doğrudan etkileri olmayan bağlaç ve ünlemler de geçmektedir. Yine bunlar da, yazarın dile hâkimiyetini ve zihnî berraklığını göstermesi bakımından önemlidir.

Ünlemlerin yerli yerinde ve bolca kullanılması yazarın dışa dönük karakterinin yanında, sohbet tarzı anlatıma, samimiyete önem verdiğini göstermektedir. Eserlerden taranan kısımda ünlemler **111** defa tekrar etmiştir. Eserlerde geçen ünlemler şunlardır: eyde (17 defa), ya (10 defa), ey (8 defa), aldır (7 defa), goy (5 defa), çü (4 defa), dañ-doñ (4 defa), döp (4 defa), ha-ğa-ğa (4 defa), yalé/yelé (4 defa), şap (3 defa), tak-tok (3 defa), o (3 defa), me (3 defa), pf (2 defa), ehé (2 defa), éhém (2 defa), ay-hay (2 defa), uf, fu, ebev, ah, ağ, ağav, e-e, e-e-e, hay, ha-ğa.

Bağlaçlar ise **1.337** defa geçmektedir. En çok tekrar eden bağlaçlar ve sıklıkları şöyledir: da/de/ta/te (497 defa), gına/géne/kına/kéne (240 defa), hem (141 defa), e (94 defa), elé (91 defa), bit (58 defa), elle (49 defa), emma (37 defa), lekin (34 defa), uk/ük (30 defa), tik (17 defa), hetta (12 defa), ya...ya (10 defa).

Salahov’un her iki romanında da “ve” bağlacı bir iki yer dışında hiç kullanılmamıştır. Bu kullanımlarda da alıntı tamlama durumundadır: “Elfé leyle **ve** leyle” gibi. Ancak buna karşılık “hem” bağlacının kullanım sıklığı oldukça yüksektir. Bu noktada Salahov’un “ve” bağlacının yerine “hem” bağlacını kullandığı görülmektedir. Aşağıda “hem” bağlacının kullanımıyla ilgili örnek bir iki cümle veriyoruz:

“Kéşé küñélén tiren dulkınlandıra torgan gali **hem** güzel moñ bit ul.”, “Tagın oçkinnar çeçredé **hem** sténa eylenérge totındı”.

Üslup incelemesinde esas alınacak kelime çeşidi ve toplamı hesaplanırken kişi ve yer adları da genel kelime toplamından çıkarılmıştır. Bunlar çeşit olarak **243**, toplamda ise **1.070** adet idi. Bu kişi ve yer adları incelememizin “Özel İsimler” bölümünde verilmiştir.

2.2.6. Kelime Grupları

“Kelime grubu, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu, bir hareketi karşılamak veya belirtmek, pekiştirmek ve nitelemek üzere, belirli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan yargısız dil birimidir. Kelime grupları; varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketleri, anlamlarını genişleterek, belirterek, niteleyerek, pekiştirerek karşılar” (Karahana, 2007: 39). Leyla Karahana, *Türkçede Söz Dizimi*’nde, isim tamlaması, sıfat tamlaması, sıfat-fiil grubu, isim-fiil grubu, zarf-fiil grubu, tekrar grubu, edat grubu, bağlama grubu, unvan grubu, birleşik isim grubu, ünlem grubu, sayı grubu, birleşik fiil, kısaltma grupları olmak üzere on dört kelime grubundan söz etmektedir (Karahana, 2007).

Üslubun belirlenmesinde kelime gruplarının da önemi büyüktür. İbrahim Salahov’un en çok kullandığı kelime grupları sıfat ve isim tamlamalarıdır. Daha sonra ise sırasıyla zarf-fiil ve sıfat-fiil gruplarını kullanır.

2.2.6.1. İsim Tamlamaları

İsim tamlaması, bir ismin manasının iyelik sistemi içinde başka bir isimle tamamlanması ile oluşan kelime gurubudur (Ergin, 1993: 359).

Yazarın imaj dünyasını ve ifade gücünü tespit etmede, isim tamlamaları önemlidir. “Söz konusu tamlamalarda, iki veya daha fazla varlık arasındaki ilişkilerin sanatçı tarafından nasıl algılandığını ve onun varlıklara hangi gözle baktığını görmek mümkündür” (Kara, 1997: 229).

Eserlerinde çok değişik isim tamlamalarını kullanan Salahov, varlıklar arası ilişkileri hem objektif hem de subjektif açıdan değerlendirmiştir. Yazarın kullandığı bazı isim tamlamaları sıradandır: irék cırları “özgürlük türküleri”, totkinnar**niñ** kübesé “tutukluların çoğu”, ayak**niñ** şéşleré “ayağın şişleri”, salavat küperé “gök kuşağı”, hılık

doşmanı “halk düşmanı”, Tatar edebiyatı “Tatar edebiyatı”, garep heréfleré “Arap harfleri”, hikeyenéñ tışlıgı “hikâyenin cildi”, Pleten törmesé “Pleten hapishanesi”, Kükçetav dalaları “Kükçetav bozkırları”, kalanıñ çité “şehrin dışı”, studentlarnıñ ezérlégé “öğrencilerin hazırlığı”, gudok tavışı “siren sesi”, edipnéñ teésiré “edibin tesiri”, aş isé “yemek kokusu”.

İbrahim Salahov soyut ve somut varlıklar arasında bağlantı kurarak onları somutlaştırır: Vakıtsız açılan kaméra işégé de sinéñ öçén irék kapkası bulıp toyıldı “Zamansız açılan hücre kapısı da senin için özgürlük kapısı olarak hissedildi”, behet koşı “baht kuşu”, açlık tırnağı “açlık tırnağı”, küznéñ yavı “gözün yağı”.

Salahov’un eserlerinde, bünyesinde sıfat tamlaması bulunduran isim tamlamaları da yaygındır. Bunların bazısında tamlayan unsur bir sıfat tamlaması; bazısında ise tamlanan unsur bir sıfat tamlamasıdır. Bazı isim tamlamalarında ise hem tamlayan hem de tamlanan bir sıfat tamlamasıdır.

Tamlayanı sıfat tamlaması olan isim tamlaması örnekleri: **Eçkéltem temlé alma** isé “ekşimtırak lezzetli elma kokusu”, **lehette yatkan kesheler** aldı “mezarda yatan kişiler önü”, **çelpereme kilép kıryalğan salavat küpérénéñ** herabeleré “tuz buz olup dağılmış gök kuşağının harabeleri”, **rota-rota tézelgen mehbüslernéñ** kaysıbérsé “sıra sıra dizilmiş mahpusların kimisi”, **kanlı küz yeşlerénéñ** hiçbir fayda kitere almavı “kanlı göz yaşlarının hiçbir fayda getirememesi”, **soldat furajkası kiygen, kuyı kara sakallı keshénéñ** başı “asker kasketi giymiş, koyu kara sakallı kişinin başı”, **östeldegé kısıp kuyılğan unlı lampanıñ** filtesé “masadaki kısılarak bırakılmış onlu lambanın filtresi”, **bik küpten ukılğan, avtorınıñ isémé de onıtılğan bér şigırnéñ** kuplétları “çok uzun zaman önce okunmuş, yazarının ismi de unutulmuş bir şiirin bölümleri”, **Asfalt tüşelgen kiñ uramniñ iké yağı buylap tézelgen öçer, dürter katlı taşpulatlarnıñ** terezeleré “Asfalt döşenmiş geniş sokağın iki tarafı boyunca dizilmiş öçer, dörder katlı büyük taş binaların pencereleri”, **bér iské, kara mayga buyalıp bétken barjaniñ** tryumu “eski, kara yağa boyanmış yük gemisinin ambarı”, **yazgı çeçüv vakıtında brigadalar arasında bargan sotsialistik yarışniñ** neticeleré “ilkbahar ekin ekimi sırasında ekipler arasında devam eden sosyalistik yarışın neticeleri”, **bayıp bargan koyaşniñ** nurları “batıp giden güneşin ışıkları”, **Kükçetav dalalarında üstérelgen béréncé uñışniñ** ciméşleré “Kükçetav bozkırlarında yetiştirilen ilk ürünün meyveleri”.

Tamlananı sıfat tamlaması olan isim tamlaması örnekleri: Baraknıñ **takta bélen bülép alıngan kéçkéne bülmesé** “Barakanın tahta ile bölünüp ayrılmış küçük bölmesi”, saban tuynıñ **töp hucaları** “saban toyunun esas sahipleri”, Sébérnéñ **böyük çal yılgası** “Sibirya’nın büyük kadim nehri”, avtomaşınanıñ **kélem tüşelgen kuzovı** “aracın kilim döşenmiş kasası”, Gayşenéñ **gönahsız yözé** “Gayşe’nin günahsız yüzü”, romannıñ **baş géroyı** “romanın baş kahramanı”, tabıgatnéñ **rehimséz afeté** “tabiatın acımasız afeti”, köznéñ **soñgi köñneri** “güzün son günleri”, üzlerénéñ **kadérlé iruvdaşları** “kendilerinin değerli soydaşları”, koyaşnıñ **altın nurları** “güneşin altın nurları”, tabıgatnéñ **artık mekérlé hem helaketlé şayaruvı** “tabiatın fazla hileli ve felaketli aldatması”.

Hem tamlayanı hem de tamlananı sıfat tamlaması olan isim tamlaması örnekleri: **Kızıl Armiyenéñ téhnik köçleré** “Kızıl Ordu’nun teknik güçleri”, **zur taş kéletnéñ bér poçmagı** “büyük taş kilerin bir köşesi”, **çakırılmagan «kunak»larımınñ tülenmegen burıçları** “davetsiz «misafir»lerimin ödenmeyen borçları”, **bu şatlık küreşüvneñ béréncé davıllı hisleré** “bu mutlu karşılaşmanın ilk coşkulu hisleri”, **kart öreñgénéñ közge yafrakları** “eski akça ağacın sonbahar yaprakları”, **şul facigalé yıllarınñ kurkıncılı tavışı** “o facialı yılların ürkütücü sesi”, **aldagı bilgéséz yazmıñnıñ şomlı şevleleré** “öndeki belirsiz talihin korkunç ışıkları”, **Tübesé çım bélen yabılgan tebenek saman kuranıñ uram yak kapkası** “Tepesi kayağan taş ile örtülmüş basık saman kerpiç ağılın sokak tarafındaki kapısı”, **matur edebiyatnıñ béréncé onıtılmas lezzeté** “güzel edebiyatın ilk unutulmaz lezzeti”.

Yukarıdaki isim tamlamalarında özellikle sıfatların yoğunluğu dikkati çekmektedir. İsim tamlamaları içinde bile sıfat tamlamalarının bu kadar çok olması, bize, yazarın tamlama seçimiyle ilgili tavrını gösterir.

Bazı isim tamlamalarında ise unsurlardan biri yine isim tamlamasıdır: **Sovét cemgıyeténéñ töp yeşev zakonı** “Sovyet toplumunun temel yaşama kanunları”, **Tatar opera hem balét teatrı binası** açılıv tantanası “Tatar opera ve bale tiyatrosu binasının açılış töreni”, **Rusiye aréstantlarınñ payteheté** “Rusya mahkûmlarının payitahtı”, **Kinesarı hannıñ zeketçeleré** kamçısı “Kinesarı Han’ın zekâtçılarınin kamçısı”, **biklé bülmenéñ terezesé töbé** “sürgülü bölmenin penceresi dibi”, **konvoy başlıgıñnıñ keyefé** “konvoy başının keyfi”.

Yazar yeri geldiğinde de tamlayan unsuru bir, tamlanan unsuru birden fazla; bazen de tamlayan unsuru birden fazla, tamlanan unsuru bir olan isim tamlamaları kullanmıştır:

Tamlayan unsuru bir, tamlanan unsuru birden fazla olan isim tamlaması:

Galimcan aganıñ eserlerén yeşlernéñ bik yaratıp ukuvları, öyrenüvleré, edipné illé yıllığı bélen tebriklevleré hem aña selametlék, ozın gomér télevleré, yañadan-yaña eserlerén kötép kaluvları, ihtiramnarı “Galimcan ağabeyin eselerini gençlerin çok sevip okudukları, anladıkları, edibi ellinci yılı münasebetiyle tebrik ettikleri ve ona sıhhat, uzun ömür dilekleri, yeni yeni eserlerini bekledikleri, hürmetleri”, **Ceylevnéñ** kürké hem milké “yaylanın otu ve bitkisi”, **tatar** prozası, şigriyeté, dramaturgiyesé hem balalar edebiyatı “Tatar nesri, şiiri, dramaturjisi ve çocuk edebiyatı”.

Tamlayan unsuru birden fazla, tamlanan unsuru bir olan isim tamlaması:

Ĥodaybirgen eke elé yaña gına üzé ukıgan doganıñ, yalvaruvlarınıñ **küktegé allaga barıp iréşüvé** “Ĥodaybirgen eke, biraz önce kendi okuduğu duanın, yalvarmalarının gökteki Allah’a yetişmesi”, Marks, Éngéls **eserleré** “Marks, Engels eserleri”.

2.2.6.2. Sıfat Tamlamaları

İsimleri nitelemek veya belirtmek maksadıyla isim ve ona bağlı sıfatın tamlama dizilişinde oluşturdukları kelime grubudur (Korkmaz, 1992: 133).

Yazarın üslubunu belirlemek için eserlerde kullanılmış olan sıfat tamlamalarının da mutlaka gözden geçirilmesi gerekir. Çünkü her sanatçı, varlıkları kendi dünyasına göre vasıflandırmaktadır.

İbrahim Salahov eserlerinde tasvir tekniğinin imkânlarından azami ölçüde istifade etmiş, varlık ve durumları müşahhas bir şekilde verebilmek gayretiyle, bilhassa sıfat unsuru birden fazla sayıdaki tamlamadan oluşan sıfat tamlamalarından bolca yararlanmıştır.

Tek başına üslubu etkilemeyen, varlık ve kavramların kendilerine has gerçek özelliklerini gösteren sıfat tamlaması örnekleri: **baskıç-baskıç** taşlar “basamak basamak taşlar”, **garep heréfleré bélen yazılğan** karalamalar “Arap harfleri ile yazılmış karalamalar”, **béz utırğan** zindan “bizim oturduğumuz zindan”, **küçme** törme “seyyar hapisane”, **kızıl** kervannar “kızıl kervanlar”, **sovét halkına birgen** ĥokuklar “Sovyet

halkına verilen haklar”, **talantlı** yégét “yetenekli delikanlı”, **hrom** iték “krom çizme”, **salkın** hava “serin hava”, **gomumi kaméralarga yapılğan** mehbüsler “umumi hücrelere kapatılmış tutuklular”, **çenéçkéle** témirçbıklar “dikenli demir çubuklar”, **mltıgın kulnnan töşérmiy, tuktavsız eylenép-karap toruvçı** sakçılar “Tüfeğini elinden düşürmeden, sürekli dolanan nöbetçiler”, **tınçuv** kaméra “kokuşmuş hücre”, **sténa buyındagı kéçkéne géne karavatta, kurkıp uyangan** kız bala “duvar boyundaki küçücük yatakta, korkup uyanan kız çocuğu”, **taş tübedegé** zıyarat “taş tepedeki ziyaret”, **başlarına zur uramal yavlık sargan** karçıklar “başlarına büyük başörtüsü sarmış yaşlı kadınlar”, **kiñ** kayış “geniş kayış”, **konspirativ** kegazler “gizli kağıtlar”, **biklengen timérçbıklar bélen uratılğan** vagon “demir çubuklarla kuşatılmış vagon”, **öçer, dürter katlı** taşpulatlar “üçer, dörder katlı büyük taş binalar”, **çérék** kül bakçası “bozuk göl bahçesi”, **cidé kat** kük “yedi kat gök”.

Yazarın, bilhassa tasvir cümlelerinde başvurduğu uzun sıfat tamlamaları, onun sanatının dikkat çekici bir özelliğidir. Örneklerde de görüleceği gibi, bu sıfat tamlamalarında isim unsurunun önünde çok fazla sayıda kelimedenden oluşan bir sıfat unsuru bulunmaktadır. Tamlamaların sıfat unsuru kısmında genelde geçmiş zaman sıfat-fiilinin (-gAn) kullanıldığı görülmektedir. Sıfat-fiillerin sık bir şekilde kullanımıyla, anlatım monotonluktan ve hareketsizlikten kurtarılıp, canlı ve etkileyici bir biçim kazanmaktadır. Buna bağlı olarak da yapılan tasvirler dinamik tasvir karakteri sergilemektedir: **bigrek yahşı küñéllé** kéşé, **yeş şagıyr, ahiret dus** Galimcan Möhemmetşin “genç şair, ahiret dostu Galimcan Möhemmetşin”, **sargayıp kipken kılğanga tézlenép utırgan, iké kulın kükke kütergen çal kazak** Hodaybirgen eke “sararıp solmuş bozkır otuna diz çöküp oturan, iki elini göğe kaldıran yaşlı Kazak Hodaybirgen eke”, **kiñ kırpulı yéfek tıslı** bürék “geniş kırpıntılı ipek dışlı şapka”, **kırık tapkır yamalgan, töplengen** kiyéz iték “kırk defa yamanmış, dip tutturulmuş kilim çizme”, **Ak tun, ak beren bürék, sorı kiyéz itékler kiygen ozın buylı, çandır gevdelé, çıtik çıraylı, orta yeşlerdegé** kéşé “Beyaz elbise, beyaz kuzu börtü, gri kilim çizmeler giymiş uzun boylu, sıska gövdeli, çatık yüzü, orta yaşlardaki kişi”, **kara tasmalar tégélgen, çité aldan-arttan télengen** kiyéz eşlepe “kara kurdeleler dikilmiş, kenarı önden arkadan delinmiş keçe şapka”, **işékleré zur-zur yozaklar bélen biklengen, terezeleré çenéçkéle timérçbıklar bélen kaplangan, mal-tuvar taşıy torgan kızıl** vagonnar “kapıları büyük büyük kilitlerle kitlenmiş, pencereleri dikenli

demir çubuklarla kaplanmış, mal davar taşıyan kızıl vagonlar”, **Eçkeltém temlé** alma “ekşimtirik tatlı elma”, **Çıpçıktan az gına zur, sargılt tüşlé, kara kanatlı** koşçık “Serçeden azıcık büyük, sarımsı döşlü, kara kanatlı kuşçuk”, **koyaş bélen béрге bayıgan, yırakta kalgan** gomér “güneş ile beraber batan, uzakta kalan hayat”, **gömbezlé, altın terélé** çirkev “kubbeli, altın haçlı kilise”, **yap-yaş, koñırt kara çeçlé, zur sorgılt küzlé, aksıl yözlé, haman yılmayıp tora torgan dertlé** yégét “gepgenç, simsiyah saçlı, iri gri gözlü, parlak yüzlü, sürekli gülümseyip duran heyecanlı delikanlı”, **şul yırak Amur buyların canlandıruvçı, hıyal dulkınnarında tirbetüvçé** vals “o uzak Amur kıyılarını canlandıran, hayal dalgalarında sallayan vals”, **yulga ezérlengen, yök töyelgen** atlar, döyeler “yola hazırlanmış, yük yüklenmiş atlar, develer”, **Nindi ozın, avır, gazaplı bu** könner “Nasıl uzun, zor, azaplı günler”, **kiskén, yörekte sızlanıp çıkkın açı** taviş “keskin, yürekte sızlanarak çıkan acı ses”, **Dürt-biş kön sakalın da kırmagan, yonçıgan yabık yözlé, urta yeşlerdegé** şofér “Dört beş gündür sakalını da kesmemiş, yorgun zayıf yüzlü, orta yaşlardaki şoför”, **ak alyapkıç beylegen sarı çeçlé** bér kız “beyaz önlük bağlamış sarı saçlı bir kız”, **gevdéséne sılanıp torgan, haki töséndege bik kiléşlé ör-yaña** kitél “vücudunu saran, haki rengindeki pek yakışan yepyeni askerî üniforma”, **zur, yaktı, matur** zal “büyük, aydınlık, güzel salon”, **ceygé tösénen çağıştırmashlık derecede matur, soklandırğıç bu** yafraklar “yazınki rengiyle mukayese edilmeyecek derecede güzel, hayran kalınan bu yapraklar”, **urındıklarga utırğan, basıp torgan, arlı-birlé yögérgen** türeler “sandalyelere oturan, ayakta duran, oraya buraya yürüyen yetkililer”, **ayak astında yatkan taktaların bérşéndege** kadak “ayak altında duran tahtaların birisindeki çivi”, **enisé kuynına kérép tınıçlangan** Almagöl “Annesinin koynuna girerek sakinleşen Almagöl”, **iñ kadérlé kéşélerén meñgélékke üzéne algan** ziyarat “en muhterem insanları ebediyet için kendine alan ziyaret”, **patşa törmésinde utırğan** révolütsionérlar “padişah hapisanesinde oturan ihtilalciler”, **tereze töplerénde yeşél çülmeklerge utırılğan** göller “pencere diplerinde yeşil çömlöklere oturtulmuş güller”, **iñneréne hetlé töşép, kabarıp torgan** çeç “omuzlarına kadar düşerek kabaran saç”, **Zöbercet cırlagan her köy** “Zöbercet’in söylediği her şarkı”, **meydan tireséne cıyılğan** hálık “meydan etrafına toplanmış halk”, **küzge kürénmiy torgan ütkér** hencer “göze görünmeyen keskin hançer”, **kegaz pakétka törélgén** poroşok “kâğıt pakete sarılmış toz”, garep heréfé bélen basılğan kitaplar “Arap harfleri ile basılmış kitaplar” **Aldan tav itegé buylap**

borılıp bargan parovoz “Önden dağ kıyısını baştan başa geçip kıvrılarak giden lokomotif”, **allı-göllé tasma bulup suzılgan** salavat küpéré “allı güllü kurdele gibi uzanan gök kuşağı”, **kalm defterge yazılğan** hikeye “kalın deftere yazılmış hikâye”.

Eserlerde yukarıdaki tamlamaların yanında üslubu canlandıran orijinal tamlamalar da bulunmaktadır. Yazar burada benzetme ve kişileştirme sanatlarının yardımıyla varlıkları kendi hayal dünyasına göre vasıflandırmaktadır.

Bunlardan benzetme sanatına yer verdiği sıfat tamlamaları şunlardır: **Köméştey saf** su “gümüş gibi saf su”, **aydan yaktı** kül “aydan parlak göl”, **sihri, ilahi** dulkınnar “sihirli, ilahi dalgalar”, **balkıgan, kanatlıngan** ömét “canlanmış, kanatlanmış ümit”, **piyala töslé yaltırap torgan kalm** boz “cam gibi parlayan kalın buz”, **umarta oyası kébék mjılgan** barak “arı kovanı gibi vızıldayan baraka” **Karındık töslé sargayıp kuvırılğan, éçke batkan tökséz** yañaklar “Mide gibi sararıp kavrulmuş, içe batmış tüysüz yanaklar”, **Karavıl ıruvıñıñ iñ kadérlé cannarın üzénéñ salkın koçağına alğan** cir “Karavıl soyunun en değerli ruhlarını kendi soğuk kucağına alan yer”, **kara tufraq** “kara toprak”.

Sıfat tamlamalarında da isim tamlamalarında olduğu gibi insan ve canlılara ait bir vasıf cansız bir varlığa izafe edilebiliyor. Bu tür kişileştirme sanatının yapıldığı sıfat tamlaması kullanımına da eserlerden örnekler veriyoruz: **Kük çiténdé adaşıp, tuktalıp kalğan** bolıt kisekleré “Gök kıyısında yolunu kaybederek, durup kalmış bulut parçaları”, **töp-töz baskan biyé, kırs, tiren uyga talğan** kiparislar “dümdüz yükselmiş büyük, sert, derin düşünceye dalmış servi ağaçları”, **usal** kaşlar “acımasız kaşlar”, **adaşıp kalğan yalgız** ağaçlar “yolunu kaybetmiş yalnız ağaçlar”, **hevéfné sizmegen gamséz** koşçıklar “korkuyu sezmeyen gamsız kuşçuklar”.

Birkaç sıfat tamlamasında, insanla ilgili sıfatların insan dışındaki varlıkları veya soyut kavramları nitelediği görülüyor: **nazlı** cır, **kanatlı** cır “nazlı şarkı, kanatlı şarkı”, **kanlı** ofık “kanlı ufuk”, **tılsımlı** dönya “tılsımlı dünya”.

2.2.6.3. Edat Grubu

Edat grubu, bir isim unsuru ile bir son çekim edatının meydana getirdiği kelime grubudur (Ergin, 1993: 370). Edat grubu yapı itibariyle Türkçe söz dizimine uymamaktadır. Türkçede ana unsur yardımcı unsurdan sonra gelir. Ancak edat grubunda bu sıralama değişir. Yardımcı unsur ana unsurdan sonra gelir.

Dildeki edatların sayısı sabittir. Yani sayısı değişmemektedir. Edatların yazar tarafından kullanımı sentaktik üslup açısından önemlidir. Sanatçının edatları zengin ve yerli yerinde kullanması Türkçeye hâkimiyetini ve zihnî berraklığını gösterir.

Yukarıda yazarın üslubunu etkileyecek kadar benzetme sanatına başvurduğundan söz edilmişti. Bunu bir benzetme edatı vazifesi gören **kébék** (30 defa), **töslé** (28 defa), **sıman** (8 defa), **şikéllé** (5 defa) edatlarının kullanım sıklığından da anlamak mümkündür. Bu durumun, yazarın varlık, kavram ve durumları müşahhaslaştırma gayretinden kaynaklandığını zannediyoruz.

Örnekler:

E üze ayu **kébék** akırıp tora.

Bolay da ul kanatı singan akkoş **kébék** özgelene tügélmé

Sıyır kötüvé **kébék**, bérébéz alda, ikénçébéz artta.

Min de idende, işék kırıyında, bozga taşlangan balık **töslé** çebelenem.

Bit ceyénké, üze karındık **töslé** sap-sarı, küzler kısılğan.

Ul hezér sargaygan énelerén tırpayıp doşmanın kürgen kérpésıman tora.

Bu edatlarla oluşturulan edat grupları tamamen benzetme sanatı yapmaya yöneliktir: çıpçık **kébék**, kinet nersedendér kurkışıp kuzgalgan sargılt kübelekler **kébék**, umarta oyası **kébék**, öreñgé yafrakları **töslé**, pıyala **töslé**, küksél tavlar **töslé**, bötén tené bizgek toktan **töslé**, ürmeküç **sıman**, öyérden yaña gına alıp kaytқан aygırsıman vb.

Yazarın en çok başvurduğu diğer edat grubu oluşturan edatlar ve örnekleri ise şunlardır: **bélen** “ile”, **tügél** “değil”, **öçén** “için”, **taba** “-a doğru, istikametinde”, **hetlé** “kadar, dek, değin”.

Edatların kullanımına örnekler: “Aşıkmyça, akrın, ışanıçlı adımnar **bélen** atlap yöriy”, “soñğı ömét **bélen** allaga yalvardı”, “balalarda gına bula torgan söykémlé bér ışanuvçanlıq **bélen** yılmaydı”, “üzénéñ tılsımlı kanatları **bélen** miné kütere”, “dönyadan bizép, üz irégé **bélen** kabérge kérége cıyınğan”, “Lekin bu kuvanıç **tügél**”, “Min bit üz goméremde törme, kaméra, kartsér, sorav aluv, nadziratél, tikşérüvçe digennerné kürgen kéşé **tügél**”, “Ak niyetégéz **öçén** reñmet”, “Yaltaga barır **öçén** putévkanı Kavi Necmi birdé”, “töp korpus yanındagı kéçérek bér taş yortka **taba** atladık”, “Rencüv hem nefret bélen baraklarga **taba** taralabız”, “Seét şulay uylana-uyvana saban tuyı meydanına **taba** atladı”, “Unıncı uringa **hetlé** bülek biréldé”, “Bu kötélmegén tav **hetlé** söyénéçné kémge bulsa da eytérge”.

2.2.6.4. Sıfat-Fiil Grubu

Bir sıfat-fiil ve ona bağlı unsurlardan oluşan kelime grubudur¹⁰ (Ergin, 1993: 374). Eserlerde kullanılan sıfat-fiil ve zarf-fiillerin bir hareket unsuru kabul edilerek fiil bölümüne dâhil edildiği daha önce belirtilmişti. Dolayısıyla, bunların yazarın üslubuna etkisi de fiil bahsinde ele alınmıştır. Burada yalnız sıfat-fiil grubunun kullanımına bazı örnekler verilecektir:

“Sargayıp kip**ken** kılğanga tézlenép utı**rgan**, iké kulın kükke küter**gen** çal kazak Ĥodaybir**gen** eke öçpoçmaklı tomak bürék kiy**gen** başın avırlık bélen géne könçığışka bordı”, “garep ĥeréfleré bélen yazıl**gan** karalamalarım”, “Aldımda izvést bélen akşarlan**gan** sténa”, “zevik bélen cıyıl**gan** güzel bukét”, “nıgıp, tamırlanıp uk citme**gen** mönesebetler”, “ret-ret tézél**gen** palatkalar,”, “iñneréne ĥetlé töşép, kabarıp tor**gan** çeç”, “bér stakan aĥak bulıp yanıp tor**gan** kaynar çeç”, “matur edebiyatnıñ bérénçé onıtılmas lezzeté”, “kömeş teñkeler bélen bizel**gen** kızıl yéfek takıya”, “mektepte eşle**gen** ukıtuvçılar”, “iké kalın defterge küçerél**gen** şıgırlar”, “şehar meydanına kuyıl**gan** réproduktor”, “Karaküzneñ cırlavın Véra küp tapkır tıñlaganı bar idé”, “mondıy irkén munçanı kür**gen**ébéz yuk idé”, “Mıltıgın kulınnan töşermiy, tuktavsız eylenép-karap toruv**çı** sakçılar, hem hav-havlap örüv**çé** étler”, “Kayda açı, suvık cillerden saklav**çı** bahadır arkalar”, “küzlerné kamaştıruv**çı** yalkınlı tösler”, “ĥıyal dulkınnarında tirbetüv**çé** vals”, “Ştravs valsı dulkınnarında reĥet yözüv**çé** şat Kazanlılar”.

Örneklerden de görüldüğü üzere en fazla kullanılan sıfat-fiil eki, Tatar Türkçesinde fiillerin duyulan geçmiş zaman çekiminde de kullanılan “-gan/-gen” ekidir.

2.2.6.5. Zarf-Fiil Grubu

Zarf-fiiller, hareket hâli ifade eden fiil şekilleridir. Daima çekimsiz olarak kullanılıp, hüküm ifade eden çekimli fiillerin hareketine yardımcı bir hareket ifade ederler. Zarf-fiillerin eserlerde sık kullanımı anlatımı monotonluktan ve hareketsizlikten kurtarıp canlı ve etkileyici bir biçime sokmuştur.

¹⁰ Türkiye Türkçesinde isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil birer kelime grubu olarak kabul edilirken, Tatar Türkçesinde bu şekiller daha çok birleşik cümle içerisinde değerlendirilip yardımcı cümle olarak nitelendirilmektedirler (Kerimoğlu, 2006: 70).

Sıfat-fiil grubu gibi fiil bahsine dâhil edilen zarf-fiil grubunun yazarın üslubuna etkisi, fiillerin kullanım sıklığına dâhil edilmiştir. Biz burada yalnız, eserde kullanılmış bazı zarf-fiil grubu örneklerini vereceğiz:

“üzémnéñ 1937 yılda naħak gayıplenüvém turında yazı**p**, bu kara taptan arındıruvnı üténdém”, “İşekten protézlı ayagı bélen şıgırdap, aşıgı**p** Seét Battalov kéréde”, “Aptıragan ħatınnar, açuv bélen, tıngısız balalarınñ başına sugı**p**, törté**p** cirge çüktérelér”, “Anıñ artınnan küterélgen tuzan, sorgılt bolıt bulı**p**, yalgız karagay östénde bik ozak asılını**p** tordı”, “Ul arada vaħtadan avtomatların kullarına alı**p**, étlerén citekle**p** konvoy çıktı”, “Ul miña da bér kamış kréslo tartı**p** kuydı”, “Ul başta miña nigedér tübennen yokımsırab karadı”, “Min ħalat késesénnen zakaz kegazén alı**p** naçalnikka suzdım”, “Yeşler gadette ceylevden ceylevge küçken çakta kiye torgan beyrem kiyémnerén kiyé**p** çıkkannar”, “Bézneñ meħebbetébéz können-kön köçeye géne, tamırlana gına bara, béz bér-bérébézne yakınrak, maturrak, tırenrek ité**p** kürebéz”, “İké soldat miné tübenge işekke ħetlé ozatı**p** kile”, “aksıl kılğan urımına kubarılı**p** taşlangan dımlı kap-kara cir”, “Nek şul urındık artındagı sukımdan kémdér aşıgı**p**, aksaklap miña yakınlaşa idé”, “Lekin âdem balası kürüvden tuktıy alamı soñ”, “Min ul vakıtta Seétnéñ küzleréne tékelé**p** karıy almadım”, “Min anıñ turında bar bélgenémne çın küñélden, yeşermiyçe söyliy başlıym”, “séz şuşı brigadadagı ħalık bélen, eş bélen tanışa torıgız”, “Kızılyarga bara torgan poyızd kilé**p** te cite”, “Seét Battalov avılda ukıtuvçı hem mektep mödiré bulı**p** kına kala almadı”, “Canıym da elle kaya ürélmedé, kolħozda sıyr sava başladı”, “Sagındım dip eyte kürme, diym”, “Kön karalgançı kilér”, “Toyak anı ürden töşé**p** yugalgançı karap tordı”, “Tıkşerüv, téntüv temamlangançı kiyénérge yaramıy”, “böten agrégat bélen ħezér siné agargançı yuvarga turı kilér”, “Şulay da zur avızların kayıra algançı açıp çırıldıylar”, “Elé géne ul miné télegençe sügép, sugı**p** yıgarga omtılgan idé”, “Toyak anı stannan çıkk**an**çı ozata barmakçı idé”, “Kayda ul élékké vakıtta ceylevge küçk**en**de bula torgan beygélér”, “Çınnan da yazgı çeçüv bét**ke**ç, bér küñéllé beyrem itüv kirek idé”, “tik tégé usal kaşlar büsélép küzge töş**ke**ç, tagın yeneşebézge basa”, “Bu soravlarğa cavap bir**me**geç, anı gazaplarga totınalar”, “İrgali başta anı «kızgan tabada» totarga mataşsa da, fayda kürén**me**geç, ikénçé yaktan kilép karadı”, “Tölkébayevniñ ħatını bérénçé baladan un yıl uz**ga**ç ir bala taptı”, “Leyle, marlyaga uralgan sul ayagın kuzgat**mi**ya, kapşanı**p** kına topçan kırımındagı törgekné aldı”, “Alar bér-bérséne karamı**ya** süzséz atladılar”, “Üzémne-üzém kaya kuyarga,

kaya kaçarga bé**miyçe** aptırap yörgende”, “Véranıñ kotı oçtı, bér-iké kalcanı avızına salıp çeyne**miyçe** géne yottı”.

Salahov, zarf-fiiller içerisinde en fazla “-p” zarf-fiil ekini kullanmıştır.

2.2.7. Deyimler ve Atasözleri

Atasözleri ve deyimler kelimelerin anlam dünyalarının derinliklerinin aynası gibidir. Kelimenin dilde ne kadar köklü olduğunu atasözleri ve deyimlerden hareketle belirlemek mümkündür. Dilin söz varlığını göstermesi bakımından ayrı bir öneme sahiptirler (Öztürk ve Uyanık, 2006: 5). Halkın hafızasında yer etmiş olan bu deyim ve atasözleri bir mana derinliğine sahiptir.

İbrahim Salahov’un deyim ve atasözü kullanmak bakımından oldukça zengin bir hazineye sahip olduğu görülmektedir. Bunlardan eserlerinde anlatılan durumu en iyi açıklayacak şekilde yerli yerinde ve bolca yararlanmıştır. Bu, onun kültürünü çok iyi bildiğinin bir göstergesidir.

Salahov’un kullanmış olduğu deyim ve atasözlerinin çoğu Türkiye Türkçesi ile ortaktır. Bazıları ise Tatar Türkçesine hasır¹¹.

2.2.7.1. Deyimler

Deyimler, çoğunlukla gerçek anlamının dışında kullanılan yeni, etkileyici ve ilgi çekici bir anlatım özelliği taşıyan, kalıplaşmış ifade topluluklarıdır. Gerek gramer terimleri sözlüklerinde ve gerekse de konuyla ilgili eserlerde “deyim” kavramı genellikle şu şekillerde tanımlanmaktadır: “Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce” (Aksoy, 1995: 52); “Çekici bir anlatım özelliği taşıyan, genellikle gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış kelime öbeği” (Topaloğlu, 1989: 55); “Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği” (Korkmaz, 1992: 35); “Belli bir kavramı, belli bir duyguyu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür” (Aksan, 1998a: 35).

¹¹ Tatar Türkçesindeki deyimler ve atasözleri ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bk.: Taymas, 1988; Öner, 2001.

Deyimler ve atasözlerinde, bir milletin iktisadî ve sosyal hayatının, inanç sisteminin, tarihî macerasının derin izlerini bulmak mümkündür. İnsanların değer verdikleri şeyler deyimlere yansır. Bundan dolayıdır ki, deyimlere bakarak bir millet hakkında birçok şey öğrenilebilir. Ayrıca halk tarafından iyi veya kötü kabul edilen tutum, davranış ve çeşitli insanî özellikler de deyimlere yansımaktadır. Bu özellikler, diğer bütün dünya dillerinde olduğu gibi, Türk lehçelerine de yansımış durumdadır. Deyimlerin bu özelliğini çok iyi kavrayan Mehmet Kaplan yıllar önce: “*Türkiye dışında yaşayan yüz milyona yakın Türkün konuşma ve yazı dili de bizi ilgilendirir. Bütün Türklerin kullandıkları dili, deyimleriyle tespit eden bir Lügate ihtiyaç vardır.*”

Dilciler, umumiyetle muhtelif Türk şiveleri arasındaki fonetik benzerlikler ve farklar üzerinde duruyorlar. Kelime ve deyimlerin mana bakımından mukayesesi kültür yönünden daha önemlidir.” (2005: 41) diyerek bu konuya dikkati çekmiştir.

Deyimler, yukarıda da değinildiği gibi gerçek manalarını az çok kaybederek yeni anlamlar kazanan kelimelerden meydana gelmişlerdir. Bunların taşıdığı derin anlam bilinmedikçe bir metnin tam olarak anlaşılması da mümkün değildir. Bu anlamların tam ve doğru olarak bilinmesi, Türk lehçeleri arasında yapılan veya yapılacak olan aktarmalarda birçok hatanın oluşmasının önüne geçecektir.

Salahov’un romanlarında kullandığı deyimlerin bir kısmı Türkiye Türkçesinde kullanılanlardan farksızdır. Bazı deyimlerse Tatar Türkçesine hastır. Aşağıda, Salahov’un kullandığı deyim örnekleri alfabetik olarak sıralanmıştır:

Açı döréslék: Acı gerçek.

Açuv kil-: Öfkelenmek, kızmak, hiddetlenmek.

Agaç buşlat kiygéz-: Gömmek.

Añiret duslar: Bu dünyada da, “öteki dünya”da da birbirinden ayrılmamaya söz vermiş iki dost, iki sırdaş, birbirine yardımcı gerçek can dostları.

Akıl bir-: Akıl vermek, nasihat etmek; çare öğretmek.

Akıl sat-: Kişilere ondan bundan duyduğunu öğrendiğini söyleyip, akıl öğretip, kendisini başkalarından akıllı olarak göstermeyi sevmek, bildiklerini satmak.

Akıldan şaş-: Aklını kaybetmek, delirmek.

Akılga sıyma-: Kavrayamamak, olabileceğine inanmamak.

Akılga utırt-: Terbiye etmek, akıllandırmak.

Akılını cıy-: Aklını toplamak.

Ala da bar, kola da bar: Tek tip olmayan nesne, kişi.

Alma péş, avızıma töş: Ben hiç emek harcamayayım. Her şey hazır olup ayağıma gelsin.

Anadan tuvma: Çırılçıplak.

Aña kil-: Akli başına gelmek.

Astı öske kil-: Eşyaların tertibinin kalmaması; karışıklığın ortaya çıkması.

Aşka tarakan bulıp töş-: Hiç beklenilmeyen ve istenilmeyen bir anda birinin çıkıp gelmesi.

Avaz bir-: Seslenmek, cevap vermek.

Avaz sal-: Çığlık atmak; haber vermek.

Avız aç-: Söze başlamak, konuşmak.

Avız éçénnen géne cırla-: Kendi kendine, başka kimseye duyurmadan türkü, şarkı söylemek.

Avız it-: Yiyeceğin, içeceğin tadına bakmak.

Avızına su alganday, önséz kal-: Hiç konuşmamak, sessiz durmak.

Avızıñnan süzéñné tartıp al-: Ağızdan sözü zor almak, gerekli sözü ağızından almanın çetin olması.

Ayak basma-: (Bir yere) kesinlikle gitmemek.

Ayak çal-: 1. Bir kimseyi, ayağına çelme geçirerek yıkmaya çalışmak. 2. Bir kimsenin iyi yolda olan işini engelleyecek, bozacak davranışta bulunmak.

Ayak suz-: Ölmek, vefat etmek.

Ayaktan yığıl-: Gücü tükenmek, halsizleşmek.

Aynıñ undürténçé kiçesé kébék balkı-: Yeni yetme güzel kızın veya delikanlının yüzünün aynı yeni dolan çağına benzetilerek parlaması.

Bal kortı çakkanday sikér-: Birden bire, aniden hareketlenmek.

Barısın da bér sébéké bélen sébér-: Hepsini aynı sınıfa sokmak, bir kabul etmek.

Başı eylen-: Çevresi dönüyor, kayıyor duygusu içinde dengesini yitirir gibi olmak; çok hareketli, yorucu durum karşısında düşünme gücü dağılarak olup bitenleri kavrayamayacak duruma düşmek.

Başı kükke tiy-: Çok sevinmek.

Başıña behet koşı kun-: Beklemediği büyük bir nimete kavuşmak.

Beřét iřégé açılma-: Bahtsız, zavallı kişi durumunda olmak.

Bér ayagı cirde, bér ayagı gürde tor-: Son günlerini yaşıyor, ölmesi yakın olmak.

Bér sınık ikmekné bülép aşa-: Birisiyle çok yakın dost olmak.

Bot küterép yat-: Yan gelip yatmak, hiçbir iş yapmamak

Bozga taşlangan balık töslé çebelen-: Hayatta kalma mücadelesi vermek.

Bugazına düğüüm oturmuş gibi ol-: Konuşamayacak hale gelmek.

Buş kuvık: Geveze.

Buyga cit-: Ergenlik çağına girmek.

Can tesliym kıl-: Vefat etmek, ölmek.

Canı cehennemge: İstemiyorum; gitsin, uzaklaşsın ve ne kadar kötü bir duruma düşerse düşsün, umurumda değil.

Canı uç töbéne kil-: Bir durum karşısında çok korkmak.

Canını borınıñnan çıgar-: Öldürmek.

Can kér-: Canlanmak, hayat bulmak, işler duruma gelmek.

Cehennem çokırı: Çok uzak ve gidilmesi zor yer.

Cidé tön urtası: Gecenin bir yarısı, uygunsuz bir saat.

Cilkesén kimér-: Sırtından geçinmek.

Cir tiřégéne kérérdéy bul-: Pek çok utanmak, o anda kimsenin kendisini görmemesini istemek.

Cirénde ciller is-: Artık yerinde olmamak, yerinde görünmez olmak.

Çeçler üre tor-: Saçları diken diken olmak.

Çélpereme kil-: Tuz buz olmak, ufak parçalara bölünüp kullanıma elverişsiz hale gelmek.

Çıbık oçı: Uzak akraba.

Çıgırdan çıgar-: İşi normal düzeninden ayırmak.

Darélfanıdan darélbakıya reşlet eyle-: Vefat etmek, ölmek.

Dönya kuy-: Dünyayı terk etmek, ölmek.

Dönyaga kil-: Doğmak.

Éç poř-: Kederlenmek, endişelenmek.

Éçé ju it-: İçi cız etmek, çok üzüntü duymak.

Éçéné buşat-: Derdini anlatmak.

Éneden géne töşken: Çok yeni, temiz (elbise).

Éssélé-suvıklı bul-: Korkudan, beklenmedik bir anda işitilen haberden vb.'den sonra düşülen durumda olmak.

Feréştenéñ «Amin!» digen mizgéléne turı kil-: Dileği, isteği kabul olmak.

Gayibén tanı-: Suçunu kabul etmek, itiraf etmek.

Hıyalga bat-: Hayale gelen düşünceleri, tasvirleri türlü şekillerde göz önüne getirmek.

Ísé kit-: Bayılmak; çok sevinçten ya da çok korkudan ne yapacağını şaşırarak.

Kanga toz sal-: Yaraya tuz basmak, bir üzüntünün acısını, bir kusurun ağırlığını artıran şeyler yapmak.

Kartalarnı aç-: Gizlemeden, açıktan açığa, doğrudan doğruya söylemek.

Kaş tözetem dip, küz çıgar-: Küçük bir iyilik yapayım derken büyük zarar vermek.

Kece sıyrığı: Keçi bacağı, sigara anlamında.

Kekré kayınga téret-: Kişiyi aldatıp, malını alarak gülünç duruma sokmak.

Kérfék kakma-: Bir damla uyumadan, gözü açık halde uyanık durmak; gözünü açıp da bakmamak, uyanmamak.

Kolak kak-: Mahrum kalmak, boş kalmak, elinden kaçırmak.

Kolak sal-: Kulak vermek, dinlemek, ilgilenmek.

Kot al-: Çok korkutmak.

Kotı oç-: Çok korkmak, ödü patlamak.

Kölé kükke oç-: Kırılmak, harabe olmak, parçalanmak, hiçbir şey kalmamak; boşa çıkmak, bitmek.

Kön kür-: Yaşamak, ömür sürmek.

Kul kuy-: Bir işi savunmak, tavsiye etmek, güzel ve makul bulmak, lüzumlu görmek; İmzalamak, yazı altına adını soyadını eklemek.

Kulga al-: Tutuklamak, hapisaneye koymak.

Kükten yıldızlar ürélép aluv ömété bulma-: Gözü yükseklerde olmamak, elindeki ile yetinmek.

Küñél buşat-: Ruhi haleti tabir. Canı sıkıntısı, üzüntü, kaygı ve kederden gönlün arınması, hafifleyerek, vücuttaki ağırlıklardan kurtulmak.

Küñél küzé açıl-: Görünüü, ahvali veya kişiyi, tabiatı sadece dış tarafı ile görmeyip, içini, ruhunu, manasını anlayarak, gönül ile sezme, anlama salahiyetine sahip olmak.

Küñél küzleré bélen toyıp, küir-: Somut olarak gözlerle görmese de ne olduğunu içten hissetmek, anlamak.

Küñélé kal-: İsteyip de elde edemediği şeye karşı isteği sürdürmek.

Küñél tul-: Sevgi, şefkat, acıma, sezgi veya başka hislerden gönül çok hareketlenip, gözleri dolup ağlayacak olmak.

Küz açıp yomgançı: Çok kısa bir zaman aralığında.

Küz aldı tomanlan- (karañgılan-): Gözlerinin önü dumanlanmak, kararmak; baş dönmesinden, açlıktan, aşırı yorgunluktan gözleri iyi göremez olmak.

Küz söz-: Göz kapaklarını birbirine yaklaştırarak nazlı nazlı bakmak.

Küz sal-: Uzun uzadıya üzerinde durmayıp şöyle bir bakmak.

Küz tiy-: Uğursuzluk, kötülük getirdiğine inanılan kıskanç ya da hayran bakışlar dolayısıyla fena bir duruma düşmek.

Küzden yugal-: Gözden kaybolmak, görülmekte olan kişi, şey görülmez olmak.

Küzéñ karasıday küir-: Hiçbir kir, leke, zorluk değdirmeden, can gibi aziz görmek.

Küzéñ yavın al-: Görüldüğünde gören kişi üzerinde derin etki uyandırmak; güzelliği ile göz kamaştırmak.

Küzge çalın-: Göze çalınmak, göze çarpmak.

Küzler dürt bol-: Gözleri, büyük bir şaşkınlıktan ya da öfkeden dolayı doğal olmayan biçimde açılmak.

Küzleré beylen-: Çok uykusu geldiğinden göz kapakları gevşeyip birbirine yaklaşmak.

Küzleré yaltıra-: Yüzünde sevinç ve umut belirtileri görülmek.

Küzleréñ kan bas-: Öfkelenerek adam öldürmeye kalkışmak.

Küzlerén zur aç-: Gözleri fal taşı gibi açılmak.

Küzleréñné ala alma-: Sürekli olarak bir şeye bakmak.

Lem-mim başka kunma-: Hiçbir şeyin kafaya girmemesi, anlaşılmaması.

Lem-mim deşme-: Ağzını yumup hiçbir şey konuşmamak.

Mektep işégén aç-: Okula girmek, orada okumaya hak kazanmak.

Mıyık astınnan köl-: Birinin durumuna, belli etmeden gülmek, böyle bir duruma sevindiği halde bunu sezdirmemeye çalışmak, bu duruma düşünle içinden alay etmek.

Oya kor-: Yuva kurmak, evlenmek.

Ömét özél-: Bazı sebeplerle inancını kaybetmek, inanmamaya başlamak.

Pıçakka-pıçak yeşe-: Gırtlak gırtlığa birbirini öldürecek şekilde yaşamak.

Sat-: Haince ispiyon etmek.

Smirno bas-: Efendi efendi dikilmek.

Suganlap-borıçlap: Sert sözler söyleyerek.

Süzé cüple-: Sözü kesmek.

Şaytan töslé karal-: Baştan ayağa toz, pislik içerisinde kalmak.

«Takta buşlat» kiy-: Vefat etmek, ölmek.

Tamır bul-: Kendi milletinin dışındaki insanlarla iyi dost olmak.

Taş bulıp katıp tor-: Hiç bir şey söylemez olmak.

Taşlap kit-: Terk etmek.

Taviş bugazda tıgılıp kal-: Söz boğazda düğümle kalma.

Tél oçında bol-: Bir sözcüğü ansıyıp söyleyebilecek gibi olduğu halde bir türlü çıkaramamak.

Télé açtı: Şunu, bunu incitecek sözler söyleyen.

Télé açıl-: Konuşmaya başlamak.

Télé beylen-: Dili bağlanmak, konuşamamak.

Télné téş artında tot-: Sonunu düşünmeden, rast gele söz söylemekten sakınmak.

Tın da almıyça yotlık-: Nefes almadan, çok hızlı, bir defada yudumlamak.

Tormuş yuldaşı (ipteşé): Hayat arkadaşı, eş.

Tormuşka aşır-: Gerçekleştirmek.

Tormuşka çık-: (kızlar için) evlenmek.

Tösé karañgılan-: Rengi kararmak, rengi atmak; keyfi kaçmak.

Tugan busagasına atla-: Akraba ile görüşmek.

Tuzdırılğan kırmıska oyası kébék mij it-: Çok hareketlenmek, kışın ardından güzel havayla birlikte her şeyin harekete geçmesi gibi.

Ut yot-: Çok derin kaygı çekmek, kaygı ve hasretten yüreği yanmak, oflayarak nefes almak.

Uyga tal- (bat-, çum-): Düşünceye dalmak, efkârlanmak.

Utka may sip-: (Ateşe körükle gitmek) Sözü, bahsi her taraftan hararetlendirmek, tartışmanın hararetini dindirmemek.

Uynı uyga suzıp oçların beyliy alma- (Uynıñ oçın-oçka beyliy alma-): Ne olup bittiğini anlayamamak, kafası çok karışık olmak.

Üz başıbizga tötén çığara başla-: Ev bark sahibi olmak.

Üz kolaklarına üzé işanma-: Kendi kulaklarına kendisi inanmamak.

Vakit tar, eş muyınnan: İşi boyundan aşkın.

Yakaga-yaka kilés-: Yaka yakaya gelmek, kavga etmek.

Yaralı yöreкке toz sal-: Bir üzüntünün acısını, bir kusurun ağırlığını arttıran şeyler yapmak.

Yokısı kaç-: Uyuyacak durumda iken ya da uyuması gerekirken bir nedenle uyumamak; bir durumdan kaygılanmak.

Yoldızı ak: Bahtı açık, bahtlı, mutlu, talihli.

Yöregé ju it-: Ansızın içi sızlamak.

Yöregé sıızl-: Derin bir acıma duygusuyla üzülme.

Yöz düündér-: Birisine karşı gösterdiği ilgiyi kesmek.

Yözén çıt-: Yüzüne memnun olmadığını belirten bir anlam vermek.

Yözénde kan eseré yuk: Çok zayıf kişi; hasta kişi.

Yözéne külege töş-: Bir durum karşısında canı sıkılmak, çok üzülme.

Yözén küterép karama-: Kızgın olmak, öfke duymak, konuşmayı bırakın görmeyi dahi dilememek.

2.2.7.2. Atasözleri

Atasözleri, halk muhayyilesinin süzgecinden geçerek belirli bir mana ve ifade zenginliğine ulaşmış özlü sözlerdir. Türk atasözlerinde, milletimizin hayat felsefesi kısa bir cümleye sığdırılabilmektedir. Yazar, bunlardaki ifade gücünü ve etkileyiciliği fark ettiği için eserlerinde atasözlerini kullanmaktan kaçınmamıştır.

Ömer Asım Aksoy, atasözünü, *atalarımızın uzun denemelere dayanan yargularını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler* (1995: 37) olarak tanımlamıştır.

İbrahim Salahov eserlerinde, atasözlerinden de yerli yerinde istifade etmiş ve böylece üslubunu zenginleştirmiştir. Eserlerde kullanılan atasözleriyle Türkiye Türkçesindeki atasözleri arasında ortak ve farklı örnekler görülmektedir.

Yazarın kullanmış olduğu 53 adet atasözü aşağıdadır:

Abızı péşken örép éçken. “Ağzı yanan üfleyerek içmiş.”

Altın kürse, feréşte aza. “Altın görse, melek azar.”

Aptıragan ürdek artı bélen külge çuma. “Şaşkın ördek kıcı ile göle dalar.”

Aşıkında küz beylene. “Acele ettiğinde göz bağlanır.”

Eytken süz – atkan uk bit ul. Avızıñnan çıktı, kuliñ bélen éşle. “Söylenmiş söz, atılmış oktur. Ağzından çıktıysa, elinle çalış.”

Avız açılsa – sér küréne. “Ağız açılrsa, sır görünür.”

Baka – külénde patşa, balık – suvında patşa, cégét – ilénde patşa. “Kurbağa, gölünde padişah; balık, suyunda padişah; yiğit, memleketinde padişaktır.”

Balga-may! Pıçakka-balta! “Bala, yağ! Bıçağa, balta!”

Başnu yugalıkaç, çeç öçén yılav faydasız. “Başı kaybedince, saç için ağlamak faydasızdır.”

Batır-bér uklık, bay-bér cotlık. “Bahadır, bir okluk; zengin, bir kıtlıklıktır.”

Beyrem aşı kara-karşı. “Bayram aşısı karma karışık.”

Beğét, kilem diyse, kükten töşe. “Baht, geliyorum dese, gökten iner.”

Bélmev gayıp tügél, bélérge tırışmav gayıp. “Bilmemek ayıp değil, öğrenmeye çalışmamak ayıp.”

Bér yılga kuyan tirésé de çıdıy. “Bir yıla tavşan derisi de dayanır.”

Biyeden ala da, kola da tuva. “Kısraktan alaca da, kula da doğar.”

Cılı süz can azıgı. “Sıcak söz can azığıdır.”

Çın döréslék beğes arkılı tabıla. “Gerçek doğruluk münakaşa sonunda bulunur.”

Çınlap yılasañ, sukır küzden de yeş çıga. “Gerçek ağlarsan, kör gözden de yaş çıkar.”

Dus dusniñ yartı canı. “Dost dostun yarı canıdır.”

Dus yılatıp, doşman köldérép eytér. “Dost ağlatarak, düşman güldürerek söyler.”

Eñgeme yulnu kısıkarta. “Sohbet yolu kısaltır.”

«Étnéñ kayda kümélgenén» ézlerge kirek. “Köpeğin nerede gömüldüğünü aramak lazım.”

İl tökérse, kül bula. “Memleket tükürse göl olur.”

İmen iyélse sina, ir yégét sıgılsa üle. “Meşe ağacı eğilse kırılır, er yiğit bükülse ölür.”

İrnéñ danın ya atı ıgıgara, ya ıatını ıgıgara. “Erin şanını ya atı çıkarır, ya hanımı çıkarır.”

İt itke, şurpa bitke. “Et ete, çorba yüze.”

Kaygıñ bulsa, dusıña bar, karınıñ açsa, kuvişıña bar. “Kaygın olursa, dostuna git, karnın acıkırsa, kovuğuna git.”

Kiñeş bélen kiskan tun tar bulmıy. “İstişare ile kesilen elbise dar olmaz.”

Kişi karbız tügél, éçén yarıp karap bulmıy. “İnsan karpuz değil, içini yarıp bakmak olmaz.”

Kızınıñ canı kırık. “Kızın canı kırık tanedir.”

Kolaknuñ kırık işétkenénnen küznéñ bér kürgené artık. “Kulağın kırık defa duymasından gözün bir defa görmesi daha iyidir.”

Kunak kilgende it péşe, it péşmeşe, bit péşe. “Misafir geldiğinde et pişer; et pişmezse, yüz pişer.”

Kunak ıodaynıñ irkesé. “Misafir Huda'nın sevgilisidir.”

Küktege tornadan kuldagı ıpçık artık. “Gökteki turnadan eldeki serçe daha iyidir.”

Küp süz – ul köçsézlek bilgésé bit. “Çok söz, güçsüzlük belirtisidir.”

Kürşe tavıgı kürşége kürke bulıp küréne. “Komşunun tavuğu komşuya hindi olarak görünür.”

Mal baydan, can ıodaydan bulsın. “Mal zenginden, can Allah'tan olsun.”

Möhemmet Galiesselam Tur tavına bara almasa, Tur tavı üzé Möhemmetke kile iken. “Muhammed Aleyhisselam Tur Dağına gidemezse, Tur Dağı kendi Muhammed'e gelir imiş.”

Ömétséz şaytan. “Ümitsiz olan şeytandır.”

Sabır töbé saf altın. “Sabrın aslı, saf altındır.”

Sanavlı kön tiz üte. “Sayılı gün çabuk geçer.”

Sıynganıñnan söyelgenéñ köçlé bulsın. “Gizlendiğinden dayandığın güçlü olsun.”

Tevekkel taş yara. “Tevekkül taşı da yarar.”

Tik tormagan belage oçragan. “Uslu durmayan belaya rastlarmış.”

Tik tormagan télde bela bar. “Gereksiz ve boş konuşmuş dilde bela vardır.”

Tur tavınnan kilgen printsiplar miña kulay tügél. “Tur dağından gelen prensipler benim için kolay değil.”

Ulm siña eytem, kiléném sin tñla. “Oğlum sana diyorum, gelinim sen dinle.”

Yalgız yulçınıñ yuldaşı – cır, cırı yuk yulçınıñ yuldaşı – uy. “Yalnız yolcunun yoldaşı, şarkı; şarkısı olmayan yolcunun yoldaşı, sıkıntıdır.”

Yazga – dım, közge – takır. “İlkbahar için, nem; güz için, kuru.”

Yégét namusu – kızını kuvıp citüv. “Yiğidin namusu, kızı kovalayıp yetişmektir.”

Yılanıñ koyrigına bassañ çaga. “Yılanın kuyruğuna basarsan ısırır.”

Yokı yastık télemes. “Uyku yastık dilemez.”

Yurganga karap ayaknı suzuv. “Ayağını yorgana göre uzatmak.”

2.2.8. Taklidî Kelimeler

Zeynep Kormaz’ın yansılama başlığı altında “tabiattaki sesleri yansıtmaya yönelik, bu bakımdan dilin kabul ettiği ses birleşimiyle, gösterilen arasında yakın bir bağ bulunan, dolayısıyla oluşması bir sebebe dayanan dil birlikleri” (1992; 170) olarak tanımladığı taklidî kelimeler, Osmanlı Türkçesinde ilk olarak “lafzı taklidî”, “savtı taklidî” olarak adlandırılmıştır.

İbrahim Salahov, ele almış olduğumuz romanlarında 76 çeşit taklidî kelime kullanmıştır. Bunların 47 çeşidi taklidî fiil, 29 çeşidi taklidî isimdir. Taklidî kelimelerin 69’u ünsüzle, 7’si de ünlüyle başlamaktadır. Kelime başında en fazla kullanılan ünsüz “ş”dir. 22 kelime bununla başlamaktadır. Aşağıdaki frekans sıralamasından da anlaşılacağı gibi “ş”, taklidî sesleri yansıtmada çok büyük önemi olan bir ünsüzdür. “ş”den sonra kelime başında en çok “ç” (14 kelimedede) ve d (7 kelimedede) ünsüzleri kullanılmıştır. Bunları sırasıyla “k” (5 kelimedede), “g” (4 kelimedede), “p” (3 kelimedede), “t” (3 kelimedede), “m” (2 kelimedede), “s” (2 kelimedede), “y” (2 kelimedede), “z” (2 kelimedede), “b” (1 kelimedede), “c” (1 kelimedede) ve “h” (1 kelimedede) izler. Ünlülerden “ı” ile 4, “ü” ile 2 ve “i” ile de 1 kelime başlamaktadır.

Taklidî kelimelerin 58'inde kalın, 18'inde ise ince ünlüler kullanılmıştır. Bu da yazarın, tok sesleri tercih ettiğini gösterir.

Taklidî kelimelerde kullanılan bütün sesler, sıklık derecesine göre şu şekildedir:

“ı” (77 defa), “a” (58 defa), “r” (52 defa), “l” (38 defa), “d” (36 defa), “ş” (36 defa), “t” (31 defa), “k” (27 defa), “ç” (19 defa), “g” (16 defa), “ö” (12 defa), “p” (11 defa), “v” (10 defa), “e” (9 defa), “o” (6 defa), “i” (5 defa), “s” (5 defa), “u” (5 defa), “m” (4 defa), “ü” (4 defa), “z” (4 defa), “b” (2 defa), “j” (2 defa), “n” (2 defa), “y” (2 defa), “c” (1 defa), “f” (1 defa), “h” (1 defa).

Eserlerde geçen taklidî kelimelerin incelenmesinden “ı” ve “a” ünlüleriyle “r”, “l”, “d”, “ş” ünsüzlerinin, taklidî kelimeleri oluşturmada en uygun sesler oldukları anlaşılmaktadır. Bunları sırasıyla “t”, “k”, “ç”, “g”, “p”, “v” ünsüzleri ve “ö”, “e” ünlüleri izler.

2.2.8.1. Taklidî İsimler

Eserlerde kullanılan taklidî isimlerin çeşidi taklidî fiillere göre azdır. Salahov'un kullanmış olduğu 29 taklidî ismin 17 tanesi ikileme şeklindedir.

Yazarın kullanmış olduğu taklidî isimler alfabetik olarak şöyle sıralanabilir: çatnama (suvık) “ağaçları çatlatan (soğuk)”, çır-çır (kil-) “kuş için pır pır (gelmek)”, çır-çu “cıvıltı”, çırıldav “çatırtı”, çupılt “araç için şıpırt şıpırt”, çüp-çüp “bebek için cork cork süt içmek”, dañ-doñ “dan dun”, dért “irkilme ünlemi”, döp/döp-döp “tıp, tıp tıp”, görlevék “gürültü ile akan su”, ıgı-zıgı “gürültü, patırtı, kargaşa”, kınğıravçık “çingirakçık”, kırt-kırt “kırt kırt, gıt gıt”, pır “kuşların uçarken çıkardıkları ses”, şak “tak, şak, pat (sert cisimler birbirine vurduğunda çıkan ses)”, şaltır “telefon sesi, zır sesi”, şaltır-şoltır/şaldır-şoldır/şaltır-göldér “şaldır şuldur; paldır küldür”, şap “şap, şup”, şart-şort “pat küt”, şav-gör “uğultu; gürültü, patırtı; bağırıtı, çağırıtı”, şav-şuv “uğultu; gürültü, partırtı; bağırıtı, çağırıtı”, şav-şuvlı “uğultulu; gürültülü, patırtılı; bağırıtılı, çağırıtılı”, şilt “nesnelerin birbirine değerken çıkardığı ses, çat, pat, çit vb.”, şırık-şırık (köl-) “kıs kıs (gülmek)”, tak-tok “tak tuk”, tık-tık “tık tık”, yañıraşlı “yankılı; diksiyonlu”.

2.2.8.2. Taklidî Fiiller

Yukarıda Salahov'un 76 taklidî kelime kullandığını ifade etmiştik. Bunların 47'si fiildir. Bu fiiller taklidî isimlerden yapılmıştır. Yazar, taklidî fiillere, isimlere oranla daha fazla yer vermiştir. Bunları alfabetik olarak şöyle sıralayabiliriz: balkı- "parlamak, ışımak", cılferde- "rüzgârın etkisiyle hafif, hafif sallanmak; hışırdatmak", çatna- "çatlamak", çımırda- "tüyleri diken diken olmak, ürpermek; (üstü) pütür pütür olmak", çıñla- "çınılamak, tıngırdamak", çırıla- "cırlamak", çıtırda- "çatırdamak", çıtırdat- "çatırdatmak", çıñlat- "çınlatmak", çıkılta- "cıvıldamak", déréde- "titremek", dér/dér-dér it- "tir tir etmek", döberde- "gürlemek, gürüldemek", döpélde- "dapıldamak", görélde- "gürüldemek", görlet- "gürül gürül akıtmak", görsélde- "gümbürdemek", havla- "havlamak", ıjgır- "tıslar gibi ses çıkarmak, toslamak, uğuldamak", inğıraş- "inlemek, inildemek", ısılda- "tıslamak", inre- "inlemek, inildemek", kañgılta- "(kazlar için) ötmek", kıçkır- "bağırarak, haykırmak, bağırıp çağırarak", kıştırda- "hışırdatmak", mıjla- "çok süratli hareket etmek", mıştırda- "ağır hareket etmek", pışılta- "fısıldamak", poşkır- "burun deliklerini titreterek sesli nefes almak", sızgır- "ıslık çalmak", sulkılta- "iç çeke çeke ağlamak, hıçkırarak ağlamak", şak- "bir şeye vurup ses çıkarmak; kapı, pencere vb. çalmak", şakılta- "takırdamak, tıkırdamak, şakırdamak, şıkırdamak", şakkat- "çok şaşırarak, şaşakalmak, hayret etmek; donakalmak", şaltıra- "çingırdamak", şaltırat- "metalik sesler çıkarmak; telefon etmek", şavlaş- "uğuldaşmak", şıgırda- "şıkırdamak, tıkırdamak; ses çıkarmak", şıñla- "çınılamak", şıñşı- "ağlamaklı ses çıkarmak; (köpek) çenilemek", şıtırda- "çıtırdamak", töké- "tükürmek", ükér- "böğürmek", üksé- "hıçkırarak", yañgıra- "güçlü metalik sesler çıkarmak, çınılamak; yankı yapmak; açıkça işitilmek", zıñla- "zangırdamak, zargıldamak", zırılta- "zırıldamak".

2.2.9. Özel İsimler

Kolima Hıkeyeleré ve Kükçetav Dalalarında adlı romanlarda çeşit ve tekrar olarak yüksek sayıda özel isim geçmektedir. Toplam kelime sayısı kısmında romanlarda çeşit olarak **243**, toplam olarak da **1.070** adet kişi ve yer adı geçtiği görülmüştü. Taranan kısımlarda kullanılan toplam kelime sayısı olan **23.910** dikkate alındığında özel isimlerin yaklaşık **1/22** oranında kullanıma sahip olduğu görülmektedir.

Salahov eserlerinde özel isim olarak şahıs, ülke, yer ve topluluk adlarını kullanmıştır. Yazarın özel isimleri fazla kullanması, onun üslubunun bir özelliğidir.

Burada sadece şahıs isimleri verilmiştir. Ülke, yer ve topluluk adları ise incelemenin sonunda “Kültür Kelimeleri Sözlüğü”nde verilmiştir.

Romanlarda taranan kısımlardaki kişi adlarının kullanım sıklıkları şöyledir. Bu sıklık dereceleri romandaki kişilerin arasındaki ilişkilere de ışık tutmaktadır:

Seét/Seét Kerimoviç/Seét Battalov/Battalov (139 defa), Toyak/Börkétbaıç/Börkétbayev/Toyak Börkétbaıç/Toyak Börkétbayev (86 defa), Galimcan aga/İbrahimov/Galimcan İbrahimov/Galimcan aga İbrahimov (35 defa), Gayşe (34 defa), İrgali/İrgali Arslanov (26 defa), Leyle/Bulatova/Leyle Bulatova (26 defa), Nikolay/Nikolay Poddubnıy/ Poddubnıy/Nikolay İvanoviç Poddubnıy (25 defa), Zeytüne (20 defa).

Kolıma Hıkeyeleré ve *Kükçetav Dalalarında* adlı romanlar, yazarın kendi yaşantısına dayanan romanlar olduğundan ve Salahov’un gerçekçi üslubundan dolayı, eserlerde geçen bazı şahıs isimleri yazar tarafından seçilmiş itibari isimler (hayalî kahramanlar), bazıları da gerçekten bir tarihte yaşamış tarihî şahsiyetlerdir. Biz bu durumu dikkate alarak özel isimleri, tarihî şahsiyetlerin isimleri ve bunların dışındaki şahıs isimleri olarak ikiye ayırdık.

2.2.9.1. Tarihî şahsiyetlerin İsimleri

Romanlarda birçok tarihî şahsiyetin ismi geçmektedir. Bunların çoğunun özellikle Salahov’un yaşadığı dönemdeki şair ve yazarlar ile Rus idarecilerin olduğu görülüyor.

Eserlerde geçen tarihî şahsiyetlerin isimleri şunlardır:

Ablay Han: (öl. 1781) Bütün Kazakların han kabul ettiği son handır. Ablay Han’ın idaresindeki Kazaklar kısmi bir barış devresi yaşamışlar ve ekonomik açıdan da durumları düzelmiştir. Bu sebeple Ablay Han bütün Kazaklar tarafından sevilen bir han olmuştur. Romanda anlatılan bir efsanede geçmektedir.

Artur Konan Doyle: İngiliz yazar. Daha çok bütün zamanların en meşhur dedektifi *Şerlok Holms* karakterinin yaratıcısı olarak tanınır. Bundan başka ilmi-fantastik konuda kaleme aldığı *Professor Challenger* ve bir dizi tarihî romanın da

yazarıdır. Eserimizde Şerlok Holms maceralarının anlatımıyla ilgili bölümde geçmektedir.

Éngéls: (Friedrich Engels) XIX. Yüzyıl Alman filozofudur. Birlikte çalıştığı Karl Marks'la beraber, *Komünist Manifesto*'yu (1848) yazarak komünist kuramı geliştirmiştir. Marks'ın ölümü ardından *Kapital*'in son iki cildini, Marks'ın yazılarını düzenleyerek tamamlamıştır.

Galimcan İbrahimov: (1887–1938) Stalin'in tasfiye siyaseti döneminde cezalandırılmış Tatar yazarlarından G. İbrahimov, çok zengin bir edebî miras bırakmıştır. 1913'lü yıllarda Kiev'de tanıştığı Türk/Müslüman ve Rus sosyalist gençleriyle Çar rejimi aleyhine çalışacak gizli bir teşkilat kurulması çalışmalarına katılmaktan hapse atılır. Daha önceleri komünistlerle çok sıkı bir ilişkisi olmamasına rağmen, Ekim ihtilalinin ilk günlerinden itibaren aktif olarak sosyalist yaşamı kurmaya girişir. Bu doğrultuda çeşitli görevlerde bulunur. 1927–1938 yılları arasında Kırım ve Yalta'da verem tedavisi görür. Ağır hasta olmasına rağmen 1938 yılında tutuklanarak Kazan'a getirilir. Tatarların milli bağımsızlığına önem vermek, devrim öncesi Tatar kültürünü yüceltmek, Tatar aydınların rolünü aşırı abartmak, solculara saldırmak, sağcıları görmezden gelmek, Rus komünistlerini çarlık jandarmasıyla kıyaslamak gibi suçlardan yargılanır ve 21 Ocak 1938'de hapishane revirinde ölür.

Galimcan Möhemmetşin: (1911–1938) Galimcan İbrahimov'un ellinci yaş günü dolayısıyla hazırlanmış mektuba imza atmış Tatar yazarlardan birisidir. 1937 yılında tutuklanmış 10 Mayıs 1938 tarihinde mahkemenin verdiği ölüm cezasının tatbiki ile aynı gün öldürülmüştür. Kısa süren (1930–1936) sanat hayatında şiir ve manzumeleri çıkmıştır.

Galimcan Nigmeti: (1897–1941) Repressiya kurbanı Tatar yazar G. Nigmeti'nin zengin bir edebî mirası vardır. Yirmili yıllarda genç Sovyet basınının ve edebiyatının nazari ve pratik meselelerine ait makale ve broşürleri ile ismi tanınır. 1937 yılında tutuklanır. Birkaç yıl süren araştırma esnasında Kazan ve Alabuga zindanlarında yatar. Onu Troçkici karşı ihtilalci örgüte üye olmakla suçlarlar. 1940'ta verilen beş yıllık hapis kararı doğrultusunda Ustvımlag adlı tutuklular kampına gönderirler. Orada 4 Aralık 1941'de vefat eder.

Hadi Taktaş: (1901–1931) Tatar edebiyatının klasik yazarlarından olan Taktaş kısa süren otuz yıllık hayatına şiirler, poemalar ve piyesler sığdırmıştır. Romanda kahramanımız özellikle Taktaş'ın şiirlerini hatırlayarak tekrarlamaktadır.

Hesen Tufan: (1900–1981) Tatar şiirinin klasik şairi H. Tufan da Stalin'in uyguladığı baskılardan kurtulamayanlardandır. 1940 yılında tutuklanmış, 1942 yılında idama mahkûm edilmiştir. Ancak daha sonra idam cezası on yıllık hapis cezasına çevrilmiştir. Bu cezanın sonunda da serbest bırakılmayıp Stalin'in ölümüne kadar sürecek olan ömür boyu Sibiryaya sürgününe gönderilmiştir. Stalin'in ölümünden sonra ülkedeki siyasi değişikliklerle özgürlüğüne kavuşmuştur. 1956 yılında bütün sosyal hakları iade edilmiştir. Bu tarihten sonra yarım kalmış olan edebî hayatı, vefat tarihi olan 1981 yılına kadar devam etmiştir. Tataristan Cumhuriyetinin Abdullah Tukay Devlet Ödülü'ne layık görülmüştür.

Karl Marks: (1818–1883) Marksizm'in kurucusudur. Romanda birkaç farklı noktada geçmektedir. Bir bölümde sokak adı olarak geçerken diğer bir bölümde Salahov, sakalının uzunluğu dolayısıyla arkadaşları tarafından Marks'a benzetilmiştir. Yine diğer bir bölümde Salahov'un odası aranırken odadaki kitaplar arasında Marks'ın eserleri de vardır.

Kavi Necmi: (1901–1957) Tatar yazar/şair K. Necmi 1920'li yıllarda şiirle beraber hikâyeler yazmaya önem vermiştir. İç savaş ve yeni hayat kurmak için mücadeleyi gösteren hikâyeler yazmış ve o dönem Tatar edebiyatının ön safhalarında yer almıştır. Savaştan sonra -1948 yılında- uzun yıllar büyük çaba harcayarak yazdığı asıl eseri *Yazgı Ciller* (İlkbahar Yelleri) isimli tarihî-ihtilalci romanını tamamlamıştır. Bu eseri birçok dile çevrilmiştir. K. Necmi, çocuklar için şiirler, hikâyeler yazmış, tercüme ile meşgul olmuştur. 1937 yılında Tataristan Yazarlar Birliği başkanlığından indirilmiş ve tutuklanmıştır. İki yıla yakın süren soruşturma ve işkencelerden sonra on yıl hapis ve ilaveten beş yıl vatandaşlık haklarından mahrumiyet cezası almıştır. Aynı yıl birbiri ardına yazdığı şikâyet dilekçeleri sonucu dosya yeniden açılmış ve yazar tamamen aklanıp serbest bırakılmıştır.

Kinesarı Han: Rusların Kazakları işgal etmeden önceki son Kazak hanıdır. 1836 yılında başlayan ve önderliğini Kenesarı Han'ın yaptığı Kazakların istiklal mücadelesi yaklaşık on yıl başarı ile sürmüştür. Rusların uzun süre baş edemedikleri Kenesarı Han'ın mücadelesi bir kısım hain soydaşlarının 1846'da yaptığı bir baskın

neticesinde sona ermiştir. Rus mezalimine karşı Türklerin istiklal savaşlarının bir timsali haline gelmiştir.

Klimént Yéfrémoviç Voroşilov: (1881–1969) Rus asker ve siyaset adamı Voroşilov 1903'ten itibaren Bolşevik saflarında yer almıştır. 1917 Ekim devrimini izleyen iç savaşa katılmıştır. 1925 yılında Stalin tarafından savunma halk komiserliğine atanmıştır. Stalin'in ölümünden (Mart 1953) sonra devlet başkanlığına denk olan Yüksek Sovyet Prezidiyumu başkanlığına getirilmiştir. İ. Salahov, Stalin'in ölümünden sonra Voroşilov adına 1937 tarihinde suçsuz yere tutuklandığı hakkında mektup yazıp, bu cezadan arındırılmasını talep etmiştir.

Lebib Gıylmi: (1906–1938) Repressiya kurbanı Tatar yazarlarından L. Gıylmi romanda Salahov ile aynı koğuştaki olan yazarlar arasındadır. Edebiyata 1930'lu yıllar başında girer. Yazar, daha ziyade *Çın Mehebbet* adlı romanı ile meşhurdur. 1935–1937 yılları arasında *Yeş Leninçi* ve *Pioner Kalemi* dergilerinde yazar olarak çalışır. 21 Eylül 1937 tarihinde tutuklanır. Karşı ihtilalci (kontrrevolyutsiyon) faaliyetle suçlanır. Kazan hapishanelerinde cefa çeker. 9 Mayıs 1938'de SSCB Yüksek Mahkemesi'nin oturumunda onu ölüm cezasına mahkûm ederler. Karar aynı gün Çirik Kül zindanında yerine getirilir.

Lénin: Vladimir İliç Lenin. Rusya'da Stalin ile birlikte sosyalist devrimin önderliğini yapmıştır.

M. Gorkiy: (1868–1936) Maksim Gorki, dünya edebiyatında, toplumcu gerçekçilik akımının öncüsüdür. Usta romancılığının yanı sıra, Ekim Devrimi'nin en önemli isimlerindedir. Köylü bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Gorki, zorlu bir gençlik dönemi geçirir. İlk kısa öyküsü, 1892'de yayımlanır. Ardından, 1898 yılında yayımlanan *Skeçler ve Öyküler*, onu tüm Rusya'da ünlü bir isim yapar. Maksim Gorki'nin en büyük özelliği, işçi sınıfını anlatan ancak, anlatırken sevecen ve sıcak anlatıma sahip ilk Rus yazarı olmasıdır. *Ana*, *Çocukluğum*, *Benim Üniversitelerim* gibi birçok ünlü romana imzasını atmıştır.

Mayakovskiy: (1893–1930) Gürcistan'da doğmuş, hareketli bir yaşam sürmüş, 37 yaşındayken intihar etmiş Rus şair. Fütürizmin ülkesindeki en büyük temsilcisi ve çağdaş Rus şiirinin temsilcisi olmuştur. Romanda, roman kahramanlarından İlham Atlasov bir eğlence sırasında Mayakovski'nin "Pasportu"nu okur.

Megcen Comabayev: (1893–1938) Kazak Türklerinin büyük şairlerindedir. Salahov da romanda ondan söz ederken Kazakların Yesenin'i (ünlü Rus şairi) ifadesini kullanır.

Napoléon: Napolyon Bonapart, Fransız devriminin generali, 11 Kasım 1799'dan 18 Mayıs 1804'e kadar Fransa Konsülü olarak Fransa Cumhuriyetinin ilk başkanı, sonrasında da 18 Mayıs 1804 ile 6 Nisan 1814 arasında Napolyon I adını alarak Fransa imparatoru ve İtalya kralı olmuştur. Romanda hapisanede anlatılan hikâyeler arasında *Altı Napoleon* adlı bir hikâye isminde geçmektedir.

Néron: Son Roma imparatoru. *Kolima Hikâyeleré*'nin başlangıcındaki dörtlükte Neron ismi geçmektedir.

Nuri Arslanov: (1912–1991) Şair ve çevirmen olarak tanınan N. Arslanov'un şiir alanındaki çalışmaları II. Dünya Savaşı yıllarında başlar. Edebiyatı özellikle 1960'lı yıllardan sonra ustalaşır. Arslanov tercüme alanında da çok çalışmıştır. *Kolima Hikâyeleré*'nde ismi Salahov'un *Tav Gıyşkı* adlı hikâyesinin cildine çizdiği resimle anılmaktadır.

Salahov İbrahim Nizamoviç: İncelediğimiz romanların yazarı Salahov hakkında geniş bilgi çalışmanın giriş bölümünde verilmiştir. Salahov ismi, yazarın Stalin döneminde başından geçenleri anlattığı *Kolima Hikâyeleré*'nde geçmektedir.

Salih Seydeşev: Meşhur Tatar şarkı yazarı, romanda “Şerik biyüvé (Şark oyunu)” adlı eseri ile geçmektedir.

Sancé Keleyev: İ. Salahov ile birlikte aynı hapisanede tutuklu bulunan, beraber edebî geceler düzenledikleri meşhur Kalmuk yazar. Roman sonlarında Salahov, Moğol hükümetinin, şiire yapmış olduğu hizmetlerinden dolayı S. Keleyev'i tutukluluk yıllarından sonra madalya ile ödüllendirdiğini belirtmiştir.

Söbbuğ Rafikov: (1913–1971) Repressiya kurbanlarından S. Rafikov Edebî faaliyetine gazetecilikten başlar. Şiirleri, hikâyeleri ve romanları vardır. 1937'de henüz 24 yaşındaki redaktör S. Rafikov, G. Möhemmetşin, İ. Salahov vb. genç yazarlarla beraber G. İbrahimov'un ellinci yaş günü dolayısıyla yazılan tebrik mektubuna imza atmaktan tutuklanmıştır. Çünkü G. İbrahimov “halk düşmanı” olarak ilan edilmiştir. 1938'de Yüksek Mahkeme on yıl hapis ve beş yıl vatandaşlık haklarından mahrumiyet cezası verir. 1947 yılında cezasını doldurduğunda memleketine dönme izni vermeyip

eski suçlardan dolayı Krasnoyarsk diyarına ömür boyu sürgün edilir. Kendi memleketine ancak yirmi yıl geçtikten sonra, 1957'de dönebilmiştir.

Stalin: (1879–1953) Tarihin en büyük diktatörlerinden biri olan Josef Visarionoviç Stalin, daha orta öğrenimi sırasında devrimci eyleme katılmış ve Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Bolşevik kanadı saflarında yer almıştır. Uzun yıllar Sibirya'da sürgünde kalmıştır. Lenin'in 1917'de Finlandiya'ya gitmesinin ardından Sverdlov'la birlikte partinin yönetimini üstlenmiştir. Ekim Devrimi'nden sonra Lenin'in başkanlığındaki Sovyet hükümetinde Milliyetler Halk Komiseri olmuştur. Lenin'in ölümünden önce Komünist Partisi genel sekreteri olmuştur. 1920–1930'lu yıllarda sağ ve sol ideolojik mücadele adına binlerce insanı sürgünlere göndermiştir. Özellikle sürgünler ve idamlar, yoğunluklu olarak Türklere karşı olmuştur. Stalin, iktidar için her yol meşrudur sözünü tam anlamıyla uygulayarak binlerce insanın ölümüne sebep olmuştur. Milyonlarca insan bu yolda öldürülmüştür. İşte bu doğrultuda İbrahim Salahov da suçsuz yere tutuklanarak on yıl hapis ve beş yıl vatandaşlık haklarından mahrum olma cezasına çarptırılmıştır. Salahov ancak Stalin öldükten sonra bu cezadan aklanabilmiştir.

Şérlok Hólms: İngiliz yazar Konan Doyle'un en meşhur dedektif karakterli hikâyesidir. Romanda hapisanede anlatılan hikâyeler arasında anılmaktadır.

Ştravs: Avusturyalı baba-oğul bestecilerin orak adıdır. Mavi Tuna'nın bastecisi ve daha meşhur olanı Johann Strauss II'dir. (1825–1899) Johann Strauss II, 19. yüzyıl klasik batı müziği bestecisidir. Vals kralı olarak ün yapmıştır. Romanda Ştravs valsı olarak geçmektedir.

Tolstoy: (1828–1910) Lev Nikoleviç Tolstoy ünlü Rus yazardır. Küçük yaşta öksüz ve yetim kalınca, eğitimi için Kazan'a halalarının yanına gönderilir. Daha bu yaşta Pascal, Platon, Dickens gibi klasikler okumaya başlar ve kendine bir yaşam felsefesi belirlemeye karar verir. 1843'te Doğu dilleri okumak üzere Kazan Üniversitesi'ne girer, kısa süre sonra Hukuk Fakültesi'ne geçer. Mutlu bir aile hayatı sürdürdüğü dönemde, *Kazaklar*, *Sivastopol Hikâyeleri* ve ilk büyük romanı olan *Savaş ve Barış*'ı yazar. Ancak aile hayatının sevinçleri Tolstoy'u huzura kavuşturamaya yetmez. 1875'ten sonra yıldan yıla artacak bir bunalıma girer. 1877'de yayımlanan ikinci büyük romanı *Anna Karenina* bu bunalımın izlerini taşır. Tolstoy 1880'den sonra Ortodoks Kilisesi'ni, Hıristiyanlıktaki ölümsüzlük düşüncesini ve her türlü siyasi

iktidarı yadsıyan, kendine özgü bir tür Hıristiyanlık anarşizmi geliştirmeye başlamıştır. Düşüncelerini açıkladığı “Dogmatik Teolojinin Eleştirisi”, “O Halde Ne Yapmalıyız?” ve “Tanrı’nın Hükümdarlığı Kendi İçimizdedir” adlı makalelerin yayımlanmasından sonra 1901’de Kilise tarafından aforoz edilir. Bu dönemde yazdığı *İvan İlyiç’in Ölümü*, *Kreutzer Sonat*, *Hacı Murat*, *Diriliş* gibi eserleri, aynı manevi arayışa, ahlaksızlıkla suçladığı sanatı ve dogmalar ve mucizeler üreten Kilise’yi yadsıyışına işaret eder. 1900’lerden itibaren bir yandan mülkiyet konusundaki radikal fikirleri nedeniyle ailesiyle arası açılırken, diğer yandan aydın Rus gençleri arasında giderek daha çok tanınır. Bu ikisi, derin bunalımını ve manevi yalnızlığını artırır. 1910’da Astapovo tren istasyonunda zatürreden ölür. Yazarın ismi romanda sokak ismi olarak geçmektedir.

Torkvémodo: (1420–1498) En kanlı hükümleri vermiş ve acımasızlığı ile nam salmış İspanyol engizisyonunun öncü lideridir. İspanyada engizisyonun kanlı ününü kazanması 1487’de kendisi İspanyol bir Dominiken keşişi olan Tomas de Torquemada’nın baş Engizisyoncu atanması ile olmuştur. Romanda başlangıçtaki ilk dörtlükte geçmektedir.

Yéséin: (1895–1925) Rusya’nın en popüler şairlerinden birisidir. Yaşadığı psikolojik rahatsızlık sonucu otel odasında dostu Mayakovskiy’e not bırakıp bileklerini keserek intihar etmiştir. Romanda Salahov, Kazak şair Magcan Cumabayev’i Kazakların Yesenin’i olarak nitelemiştir.

Zeyén Şaşkin: Romanda Salahov gibi tutuklu bulunan, meşhur Kazak yazar olarak tanıtılmaktadır.

2.2.9.2. Tarihî Şahsiyetlerin Dışındaki İsimler

Tarihî şahsiyetlerin dışındaki şahıs isimleri yazarın itibari (hayalî) olarak seçtiği şahıs isimleridir. Her iki roman arasında bir karşılaştırma yapıldığında *Kükçetav Dalalarında* adlı romanda tarihî şahsiyetlerin dışındaki isimlerin *Kolıma Hikayeleré*’ne oranla çok daha fazla olduğu görülmektedir.

Eserlerde geçen şahıs isimlerinden bazıları şunlardır:

Akçarlak, Aléksandrov, Alkin, Almagöl, Almatay, Ardalion Miğayloviç, Arslanbik, Balşiker apa, Baltabayév, Bedigov, Bikçenteyév, Bukeyhan, Cihanşa kart, Çıpçık, Djan, Emine, Eğmetcan, Fléra, Galya, Gayşe, Gaziz/Gazizkey, Géniy, Gıylfanov, Gölcamal, Granovskiy, İlham/İlham Atlasov, İrgali, İrgali Arslanov, İvan,

Kamacay, Karaküz Akılbékova, Kasıym Şeyhédinov, Klara İvanovna, Kufaryan, Laçıntay eke, Léléçka, Lélye, Leyle/Bulatova/Leyle Bulatova, Lihaçév, Lyubov, Mahinur, Maktavbay, Maméd uğlı/Narimanbek/Narimanbek Maméd uğlı, Mariya Pétrovna, Mavzoléy, Nadéjda, Nikolay/Nikolay Poddubny/ Poddubny/Nikolay İvanoviç Poddubny, Pétr Vélikiy, postışév, safa abzıy, Seét/Seét Kerimoviç/Seét Battalov, Toyak/Börkétbaıç/Börkétbayev/Toyak Börkétbaıç/Toyak Börkétbayev, Tölkébayév, Turgay, Uvatson, Vasil/Vasil şévçénko, Véra/Véra Gaydamako, Hodaybirgen eke, Zeytüne, Zöbercet.

Eserlerde ayrıca beş tane at isminin geçtiği görölmektedir. Bunlar; Dulkın, Kükcal, Yıldız, Akbüz ve Karagir'dir.

2.3. CÜMLE

Cümlenin tanımı konusunda araştırmacıların ortak bir noktada buluştuklarını söyleyebiliriz. Bu ortak nokta, cümlenin bir yargı (hüküm) ifade etmesidir. "Cümle bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm hâlinde ifade eden kelime gurubudur." (Ergin, 1993: 376). Cümlelerin mantıki bir sıra içinde bir mana/fikir çekirdeği etrafında toplanması "paragraf"ı, paragrafların bir araya gelmesi de "metin"i meydana getirir.

Dilbilimsel anlamda üslup incelemelerinin "kelime dünyası ve cümle" olmak üzere iki yönü vardır. *Kolıma Hıkeyeleré* ve *Kükçetav Dalalarında* romanlarında üslubu etkileyen kelimeler, kelime grupları, deyim ve atasözlerinden bundan önceki kısımda söz edildi. Kelime ve kelime gruplarının bir araya gelerek meydana getirdiği cümleler ve bu cümlelerin kullanım tarzları ise sanatkârın üslubunun esas belirleyicisidir. Bir yazarın/şairin üslubunu tespit etmek için mutlaka onun kullandığı cümlelerin incelenmesi ve kendine has seçimin tespit edilmesi gerekir. Her yazar/şair, seçmiş olduğu kelimeleri cümleye farklı şekillerde yerleştirmekte ve onlara kendine özgü bir ruh kazandırmaktadır.

İbrahim Salahov'un nesir türündeki bu eserlerinde, işlenen konuyla da bağlantılı olarak tahkiye ve tasvir cümleleri çoğunluktadır. Anlatıcının (yazar anlatıcı durumunda) 3. teklik şahıs ağzıyla kurulan cümlelerinde, yüklem türüne göre daha çok fiil cümlelerinin kullanıldığı görölmektedir. Fiil cümlelerinin yüksek sıklıkta tercih

edilmesi yazarın hareketli bir üsluba sahip olduğunun delillerinden biridir. Eserlerde yazarın, yapı bakımından daha çok basit cümleleri tercih ettiğini görüyoruz. Bu ise onun eserlerinde daha çok asli kelimeleri ve basit tamlamaları tercih edişindeki gibi, cümlede de yalın (basit, sade) bir dil ve üslubu tercih ettiğini göstermektedir. Yüklemin yerine göre ise, çoğunlukla kurallı (sonu yüklemli) cümleler tercih edilmiştir. Bu kullanım, eserlerin türünün roman (nesir) olmasıyla yakından alakalıdır. Eserlere montaj tekniğiyle dâhil edilmiş manzum metinlerde (şiiir, şarkı, türkü, atasözleri vb.) ise nazma has cümle üslubunun gereği olarak daha çok devrik (iç yüklemli) cümleler tercih edilmekte, bu da eserlerin üslubuna bir zenginlik kazandırmaktadır. Anlamına göre ise, daha çok olumlu yapıdaki cümleleri tercih ettiğini görüyoruz. Romanlarda hitap, emir ve soru cümlelerinin de çok kullanıldığına şahit oluyoruz. Bu cümle türlerini ifadesini daha çok güçlendirmek için kullandığını tahmin ediyoruz.

Bir söz dizisinin cümle olabilmesi için her şeyden önce yargı bildirmesi gerekir. Cümle tanımı konusunda başta da ifade ettiğimiz gibi gramercilerimiz arasında ciddi görüş ayrılığı yoktur. Cümlelerin bir yargı, bir hüküm ifadesi olduğu konusunda pek çok araştırmacı hemfikirdir. Ancak cümlelerin sınıflandırılması konusunda farklı farklı görüşler vardır¹². Biz burada cümle tasnifi tartışmalarına girmeden, daha önceki yapılmış dil ve üslup çalışmalarını da göz önüne alarak İbrahim Salahov'un eserlerindeki cümleleri yapı bakımından basit, birleşik, bağlı ve sıralı cümle olarak dört; yüklem türüne göre, isim ve fiil cümlesi olarak iki; yüklem yerine göre, kurallı (Düz) ve devrik olarak iki; anlam bakımından olumlu, olumsuz, soru, hitap, emir, kesik, diyalog cümleleri olmak üzere yedi grupta inceledik.

2.3.1. Yapı Bakımından Cümleler

Türkçenin en tartışmalı konularından biri de cümlelerin yapı bakımından tasnifidir. Leylâ Karahan, ilk baskısını 1991 yılında yayımladığı *Türkçede Söz Dizimi - Cümle Tahlilleri*- adlı çalışmasında “yapı bakımından cümleler” sınıflandırmasına yer verirken daha sonraki çalışmasında (“Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine”, *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*, S 583, Temmuz 2000) böyle bir sınıflandırmanın yanlış olduğuna işaret edip sebeplerini açıklamıştır. Bu doğrultuda 2004 yılında kitabının yeni baskısını hazırlarken tasnifinden “yapı bakımından

¹² Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesindeki cümle sınıflandırmaları ile ilgili olarak bk.: Kerimoğlu, 2006.

cümleler” bölümünü çıkarıp “cümlelerin bağlanma şekilleri” bölümünü eklemiştir. Yapı bakımından cümlelerin basit ve birleşik olarak ikiye ayrılmasında bir birliktelikten söz etmek mümkündür. Ancak hangilerinin basit, hangilerinin birleşik cümle kabul edilmesi gerektiği noktasında tartışma vardır. Bu bakımdan herkes tarafından kabul edilen bir sınıflandırmadan söz etmek mümkün değildir. Biz burada bu tartışmalara girmeyip çalışmamızda yapı bakımından cümleleri “basit, birleşik, bağlı ve sıralı” olarak dört başlık altında değerlendirdik.

İsim veya fiil türünden tek yüklemi olan cümleye basit cümle denilmektedir. Çalışmamızda tek yargı bildiren cümleleri “basit (yalın) cümle” olarak değerlendirdik. Birleşik cümle “bir asıl cümle ile onun manasını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümleden teşekkül eden” cümledir (Ergin, 1993: 382). Şartlı birleşik cümle ve iç içe birleşik cümle olarak iki tip birleşik cümle vardır. Bağlama edatları ile birbirine bağlanmış cümleler bağlı cümle olarak adlandırılır. Bu cümleler “ki” veya diğer bağlama edatları (ve, veya, da, fakat, ama, lakin, halbuki, meğer vb.) ile kurulur. Sıralı cümle, “Türkçede, bir anlatım içinde anlam ilgileri nedeniyle birbirlerine türlü biçimlerde bağlanan tümcelere” denir (Atabay, Özel, Çam, 1981: 105). Cümleler, aralarına virgül veya noktalı virgül konularak sıralanırlar. Zarf-fiil, sıfat-fiil ve isim fiil ile kurulan birlikler ise, tek başlarına yargı bildirmediğinden, ana cümlelerin bir unsuru veya o unsurun bir parçası olduklarından içinde buldukları cümleler basit cümle olarak değerlendirilmiştir.

2.3.1.1. Basit Cümle

“Bir düşünceyi, bir duyguyu veya bir oluş ve kılışı yargı halinde anlatan ve bir tek çekimli fiil ya da ek fiil ile kurulan en az bir özne ile bir yüklemden oluşan cümle türü”dür (Korkmaz, 1992: 20).

Ele aldığımız *Kolima Hikayeleré* ve *Kükçetav Dalalarında* adlı romanlara baktığımızda yapı bakımından daha çok basit cümlelerin tercih edildiğini görüyoruz. Bu eserlerde kullanılan dilin süslü değil sade olduğunun da bir kanıtıdır.

Yazarın kullandığı basit cümlelere birkaç örnek:

“Tolstoy tıkrıgınnan borılıp – béznéñ tulay torak şuşında – Karl Marks uramına çıktık. Monda bup-buş, maşınalar da kürénmiy. Elé tramvaylar da şaldır-göldér yöriy başlamagan. Kala oçén seyér bér tınlık. Asfalt tüşelgen kiñ uramniñ iké yagı buylap

tézélgen öçer, dürter katlı taşpulatlarnıñ terezelerénde – perdeler. Yoklıylar. İrtengé temlé töşlerén küre-küre yoklıylar bulır bu yortlardagı kazanlılar.” (KH, 8)

“– İlham! E üzéñ? – Vagonnıñ argı poçmagında başına odéyal yabınıp yarım bökreyép utırgan kız odéyalın açıp ciberdé. Lekin toman éçénde anıñ yözé kürénmedé. Tavış aşığıp, yarsıp çıktı: – E üzéñ tribuna östénde nerse söyledéñ?” (KD, 40)

“Çönki matur edebiyatnıñ béréñçé onıtılmas lezzetén min anıñ eserleré aşa tatıdım.” (KH, 18)

“Emma Yaltada ütken bu yégérmé dürt kön her yaktan faydalı, şifalı buldı miña.” (KH, 25)

“Bötén ceylev kömés diñgéz bulıp dulkınlana. Méne şul dulkınnar urtasında, kötöv-kötöv kuylar yöriy. Alar, başların da kütermiyçe, yeş, temlé kılğan kırkalar. Argı ürnéñ östénen cılkı öyérlere töşép kile. Alar indé tön buyınça utlap, tuyıp, susap Nayzatumarga borılgannar.” (KD, 191)

2.3.1.2. Birleşik Cümle

“İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile temel cümleyi anlam ve görev bakımından tamamlayan, fiili çekimli olan ve değişik yapı özelliklerine sahip bulunan bir veya daha fazla yan cümlelerden oluşmuş cümle türü”dür (Korkmaz, 1992: 26). Tatar Türkçesinde ki’li cümleler Türkiye Türkçesine göre çok az kullanılmaktadır. İncelemeye esas aldığımız iki roman içerisinde sadece iki üç örnek görebildik. Bu nedenle “ki’li birleşik cümle” diye bir başlık açmadık.

Şartlı Birleşik Cümle: Bir şart cümlesiyle tamamlanmış cümledir. Şart cümleleri, tek başlarına bir yargı bildirmezler. Başka bir cümleyi zaman, şart ve sebep bakımından tamamlayarak birleşik cümleler oluştururlar¹³.

Salahov, iç içe birleşik cümlelere oranla, şartlı birleşik cümlelere daha az başvurmuştur. Aşağıda, yazarın kullandığı şartlı birleşik cümlelerden örnekler verilmiştir:

¹³ Türkçede şartlı birleşik cümle de tartışmalıdır. Bunun nedeni şart eki olarak gösterilen kip ekinin aslında bir gerundium eki olduğu iddiasıdır. G. Gülsevin, “Türkçede –sA Şart Gerundiumu Üzerine” adlı makalesinde gramerlerde fiil kipleri bölümünde verilen “-sA” ekinin aslında (dilek bildiren birkaç özel kullanım dışında) fiil kipi olmadığını ve bu ekin daha çok gerundium eki özelliği taşıdığını belirtmiştir (1990: 279). Aynı şekilde düşünen Leylâ Karahan da *Türkçede Söz Dizimi –Cümle Tahlilleri-* adlı kendi kitabındaki bazı bölümleri yeniden değerlendirip “şartlı birleşik cümle” olarak kabul edilen cümlelerin basit cümle içerisinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmiştir (2000: 19–20).

“Baskıçtan citéz géne ménssem de, véranda işégé töne citkeç, kinet kéne kavşıy kaldım.” (KH, 21)

“Miném elé tagın utırasım kilse de, Galımcın aganıñ köysézlene başlavın (mögayın, üpkese çençe) sizép, savbullaşıp çıgıp kittém.” (KH, 25)

“Emma, koyaş sürélse de, vagon éçéndegé éssélék sürélmıy.” (KH, 128)

“«İh... bér géne tapkır anıñ töpséz zeñger küzlerén kürsem, alsu irénnerénen üpsem, ülsem de ükénmes idém»” (KH, 184)

“Töşke kermese yarar idé. İndé kérse de, kermese de – kéréfkler yomıla, arılğan, ayak-kulnı cıyıp alıp bulmıy.” (KH, 193)

“Çınnan da, hezér cir yarılsa, ul cir astına töşép kiter idé.” (KD, 108)

“Toyak tuktalıp traktorçılar bélen béráz söyleşép alırga iseplese de, tormozga basmadı.” (KD, 283)

“Çey éçerge gadetlengen kéşe vakıtında çey éçmese, temekéçsıman ézlene başlıy, başı avırta.” (KD, 284)

“Véra başta naryadlarım yazılıp bétmegen, jurnallarga térkelmegen, annan şeflarnıñ kiyémneré de ütüklenmegen dip sıltav tabarga tırışsa da, Karaküz kiyéz öy kürsetem diğeç, rıza buldı.” (KD, 190)

“Küpçélék ni eytse, min şuña rıza!” (KD, 295)

“İkmek bélen su bulsa da, bik eybet bulır idé.” (KH, 16)

“Avız açılsa – sér küréne.” (KD, 51)

“Arabızda béznéñ yıllar yata...

Yullar yata borma-bormalı.

Küpmé karlar, bozlar yavsa da,

Béréncé göl – söyüv sulmadı.

Sulmadı.” (KD, 218)

“Seét çalıñ traktornı ni öçén tuktatuvın tızrek bélesé kilse de, kazak goréfé buyınça, ölkennér üzleré süz başlagançı aşıktıruv gayıp buluvın iséne töşérép tıyıldı.” (KD, 104)

İç İçe Birleşik Cümle: Bir cümlenin başka bir cümlenin unsuru olması veya başka bir cümle içine girmesi durumundaki cümle tipidir. Bunlar çok defa birbirinden tırnak (“ ”) işaretiyle ayrılırlar. Biri yan, diğeriye asıl cümle durumundadır. Bu tür

cümleler daha çok di- “de-” fiiliyle yapılan nakillerde kullanılır. Yazar, iki kişi arasında geçen konuşmaları, başkasına yapılan tavsiyeleri ve cansız varlıklarla kurulan diyalogları çok defa iç içe birleşik cümleler aracılığıyla ifade etmiştir. Yazar, eserlerinde iç içe birleşik cümleye şartlı birleşik cümleden daha çok yer vermiştir. Aşağıda bunlardan örnekler veriyoruz:

“Sanavlı kön tiz üte, diyler.” (KH, 25)

“«Aldan biofak barsın. Anda kızlar küp, çeçekler bélen çıgarlar», – dip, bér kötöv yögenséz kıznı kolonnaniñ aldına bastırdı.” (KH, 8)

“«Tilé taş cıyar, sin kitap cıyasıñ», diy torgan idé öyde vakıtta eni merhüme.” (KH, 10)

“«Diñgéz kэшэлernéñ barlık kaygıların yuva!» – dip yukka eytmegenner iken boringı yunanlılar.” (KH, 25)

“«Dörésén eytkende, Hadi aganı sudta gına kürdém», – diy üzé.” (KH, 53)

“Mondıy meşşerde nindi küréşüv bulsın, diy.” (KH, 80)

“Bu hatın çıkmas, çıksa da ölgérmes, dip poşingan idém...” (KH, 137)

“– Kazaklar tagın fétne kütergenner. Kükçetavdan propuskısız bérevné de çıgarmıylar, diy.” (KH, 217)

“Diñgéz kэшэлernéñ kaygısın yuva, diyler. E min: «Urman kэшéneñ heshretén tarata», – diyer idém.” (KH, 225)

“Çınlap yılasañ, sukır küzden de yeş çıga diyler...” (KH, 239)

“– Adem bélen hava gomérge külmekséz yörgenner diy.” (KD, 163)

“Bézneñ kazak: kunak Hodaynıñ irkesé, diy.” (KD, 196)

“Sıyınganıñnan söyelgenén köçlé bulsın diyler çallar.” (KD, 274)

“«İmen iyélse sına, ir yégét sıgılsa üle», didé.” (KD, 108)

“«İgénégéz géne uñsın», didé.” (KD, 130)

“«Tukta, hıkılık bér kön kilér», – diy idé.” (KD, 133)

“...kulları bélen «indé rehım itép yuvıgız» digen işare yasadı.” (KD, 173)

“Kufaryan: «Stantsiyege diréktornı karşı alırga barası bar», dip aşkırtırdı.” (KD, 174)

“Frantsuz, néméts, ingliz téllerénde yahşşı söyleşe, kitaplar tercéme ite idé, diy.” (KH, 53)

2.3.1.3. Bağlı Cümle

En az iki cümlenin bağlama edatları ile bağlanması sonucu oluşan cümlelere bağlı cümle diyoruz. İbrahim Salahov'un eserlerinde, sıralı cümleler kadar olmasa da, "... da/de ..., ... hem ..., hem... hem..., ya ... ya ..." bağlaçlarıyla kurduğu bağlı cümlelere de yer verdiğini görüyoruz. Bunlar arasında en fazla "da/de" ile "hem" bağlacı yardımıyla kurulan bağlı cümle tipi yaygındır. Eserlerden bağlı cümlelere örnek olarak seçilen cümleler aşağıdadır:

"Aldan bargan kolğa nadziratél, kulındağı bér koçak açkıçlarını tesbiğ töslé tartıp bardı **da** bér kaméra aldına kilép tuktadı..." (KH, 29)

"Tufan aga iyélép urındık astınnan kultık tayaklarımını alıp birdé, bér üzéme, bér kultık tayaklarımına karadı **da** nigedér başın çaykadı **hem** rencüvlé yılmaydı." (KH, 246)

"Sudtan soñ miné podvalga alıp töştéler **de** zur gına bér kaméraga kérttéler." (KH, 71)

"Ul arada tagın bérniçe nadziratél yögerép kildé **de** sügéne-sügéne kiré borıldı." (KH, 87)

"Kaytırğa cıyına başlaganda, konvoy başlığı béznéñ brigadını çakırıp nidér eytté **de** yar astına – Kolıмага taba kulı bélen törtép kürsetté." (KH, 177)

"Şahzade kamış arasınnan ürmelep, kürénmiyçe géne, yar çiténe kile **de** külde koyınıp yörgen tégé peri kızlarınıñ külmeklerén urlap alıp, kiré kamış arasına yeşérene." (KH, 179)

"Nihayet, urman éçénnen bargan yégérmé kilométr yulnı ütügge, koridor açılıp kitté **de** yul östéne kara-kuçkıl külege töşté." (KD, 212)

"Emma min Sovét devletén ciméрге ezérlenmedém **hem** kontrrévolütsion oyışma buldıruv niyeté bélen mavıgıv cülerlégéne barıp citmedém." (KH, 53)

"Akbüz at bar köçéne çabıp, göj kilgen halık urtasına kilép kergeç, iyerdegé yégét kinet avışıp, sölek bulıp suzıldı **hem** yul urtasındağı ak yavlık östénnen kömés teñkené küz açıp yomgançı élektérep te kitté." (KD, 149)

"Toyak bér-iké avız cılı süz bélen «Alka kül» éşçélerén, hëzmetkerlerén devlet aldındağı burıçnı namuslı revéşte ütep çıguv bélen kotladı **hem**, kalgan igénné urıp cıyıp bétérep, kilesé yıl öçén tiyészlé bulgan çeçüv orlının hëzerlerge **hem** devletke östeme revéşte tagın öç yöz méñ pot aşlık tapşırıv öçén köreşke çakırdı." (KD, 282)

"İrneñ danın **ya** atı çıgara, **ya** hatını çıgara." (KD, 285)

“**Ya** üler idém, **ya** kaçar idém...” (KH, 27)

“**Ya** heber ala, **ya** üze başka kaméralarga yaña işétken heberlerén tapşıra.” (KH, 60)

“Küz aldımdağı su **ya** yılga bulıp taşıy, **ya** kül bulıp çaykala.” (KH, 136)

“Monı işétken il, **ya** korban çalgan, **ya** bulmasa doşmannı karşı alırga atka atlangan.” (KD, 210)

2.3.1.4. Sıralı Cümle

En az iki cümlenin ortak unsurlarla (zaman ekleri, şahış ekleri vb.) sıralanması sonucu ortaya çıkan eşit değerdeki cümlelere sıralı cümle diyoruz. İbrahim Salahov’un eserlerinde basit cümleden sonra en çok yer verilen cümle türü sıralı cümledir. Sıralı cümlelerin yoğunluğunun fazla olmasında fiiller birinci derecede rol oynamıştır. Çünkü özne gizli olduğu zaman iki fiil, sıralı cümleyi oluşturabilmektedir. Peş peşe birkaç fiil geldiğinde ise, sıralı cümlelerin sayısı daha da artmaktadır.

Yazar, kısa ve kesin hüküm ifade eden, sıralı ve bir ahenk unsuru taşıyan cümleleri peş peşe sıralayarak ifadeyi güçlendirmiştir. Eserlerde geçen bazı sıralı cümle örnekleri aşağıdadır:

“Barısınñ da çeçleré citken, sakalları üsken, yözleré agargan, üzleré akıldan şaşkan töslé tavişlanalar, koridornıñ elé bér, elé ikénçé yagina çabalar, yıgıllar, koçaklaşalar.” (KH, 124)

“Maktavbay heylelé yılmaydı, bité ceyéldé, küzleré urınında tar sızık kına kaldı.” (KD, 149)

“Papirosı süngen iken, Bikçenteyév bik pöhtelék, tekelléf bélen şırıp kabızıp papirosın tötetté, gadgeténçe, aşıkmyça suvırdı.” (KH, 15)

“Cır üsté, küteréldé, kanatlandı.” (KH, 131)

“Bu kişler, niçéktér, küñélge yal bire, kaygılarını onıttıra, yeşev köçé östiy, sünép bargan ömétlerné kabıza idé.” (KH, 254)

“Börkét küzleréne ışanmadı ahrısı, taş bulıp cirge atıldı, gür tufraklarına sugıla yazıp çaykaldı da tagın küteréldé, tagın açuv bélen kükke omtıldı.” (KD, 14)

“Turgay özeñgélerge nıgıtıp bastı, tézgénné tarttı, yégétlerçe kıyulık bélen atın dalaga taba bordı.” (KD, 149)

“Ul kulındağı közge kisegén açuv bélen idenge atıp berdé, küzleréne yeş tuldı, yılıy başladı, bitén kulları bélen kapladı.” (KD, 154)

“Sékrétar borçılıp, yözén çıtıp kréslosına utırdı, uñ kuli bélen iyegéne tayandı, Seétke tékeldé.” (KD, 292)

“Seét östelde torgan grafını alıp, stakanını tutıra yazıp su saldı da tın da almyça yotlıgıp éçép bétérdé, reħmet eytté, buş stakanını ħrustal tabağına kuyıp, kiréden krésloga taba çigéndé.” (KD, 292)

2.3.2. Yüklemin Türüne Göre Cümleler

“Yüklemi bir çekimli fiil veya fiil grubu olan cümleler fiil cümlesi; yüklemi ek-fiille çekimlenmiş bir isim veya isim grubu olan cümleler de isim cümlesidir.” (Karahana, 1997: 68).

İncelenen eserlerde yazar, yüklemi türüne göre genelde fiil cümlelerini tercih etmiştir. Fiil cümlelerinin bu kadar fazla olmasında bu cümle türüyle ifade imkânlarının geniş olmasının da etkisi vardır. Salahov’un eserlerinde isim cümlelerinin kullanımı ise fiil cümlelerine oranla daha azdır.

2.3.2.1. Fiil Cümlesi

Yüklemi, çekimli bir fiil (şahsa ve zamana bağlanmış bir fiil) olan cümlelerdir.

Salahov, romanlarında kelime türü olarak isme fiilden çok yer vermekle birlikte fiil cümlesini isim cümlesinden daha çok kullanmıştır. Bunun nedeni, ifade imkânlarının geniş olmasıdır. Fiil cümlesinde her türlü hareket, iş, oluş beş zamanda ifade edilebilir. Tasarımlar da (şart, istek, emir, gereklilik) ancak fiil cümleleriyle karşılanabilir. Fiil cümlesinde yüklem geçişliyse beş unsur da kullanılabilir. Yüklemi geçişsiz olduğu cümlelerde nesne dışındaki unsurlar bulunabilir.

Eserlerden birkaç fiil cümlesi örneği aşağıdadır:

“Bér törkém totkın torıp, töp korpus yanındağı kéçerek bér taş yortka taba atladık.” (KH, 125)

“Béznéñ Linkoln priiskası Magadannan méñ çakrım yıraklıkta.” (KH, 193)

“E min haman elé tıyıla almıym, üzémné üzém tirgiym, ükénép özgelennem. Ul bit miném yanımda gına yattı. Nige indé sikérep torıp isenleşmedém, kulların

kısmadım? Kaydan kile? Kaya bara? Avırmıyımı? Ul, mögayın, şuşı aralarda gına matériktan kilgendér.” (KH, 197)

“Seétnéñ bügéngé köné Kükçetavda oblispolkom bélen kirpéç zavodı arasında yörép uzdı. Elle niçe kabinétka kéréрге, tavışlanırğa hem segatlep viza köterge turı kildé. Şulay da yul uñdı, nihayet, biş mén kirpéç alındı. Kirpéçlerné töyep zavod kapkasınnan çıgıp barganda, Aléksandrov tüzmedé, maşınanıñ, kabına terezesénen ürélép sklad başlıgına barmak yanadı, küñélén buşattı.” (KD, 157)

2.3.2.2. İsim Cümlesi

Yüklemi, ek fiil ile çekimlenmiş bir isim olan cümledir. İsim cümleleri daha çok bildirme için kullanılır. İsim cümlesi genellikle özne ve yüklemden oluşur.

Salahov, romanlarında isim cümlelerine fiil cümlelerine oranla daha az yer vermiştir. Eserlerdeki isim cümlesi kullanımına bazı örnekler şunlardır:

“Torak bup-buş. Bér kéşe yuk. Kızlar barısı da éşte.” (KD, 153)

“Da, süz yuk, bolar barısı da akılga sıymaslık hel. İpteş Börkétbayev öçén kötélmege avır udar.” (KD, 292)

“Ak niyetégéz öçén rehmet. Emma tar-mar kilgen iske herabené tözetüv öçén, yaña bér binanı cimérüvden ni fayda?” (KD, 295)

“Obkom sékrétaréniñ kiñeşe dörös.” (KD, 295)

“Uñ yagımdağı opérvekil (ul üzén şulay tanıştırdı) buyga minnen az gına kalkuv, gevdege de tulırak.” (KH, 8)

“Ceymege törép beylengen hezinede Kükçetavda vakıtta uk yazılıp, kalın-kalın defterlerge küçerélgén şıgırlar, poemalar, hikeyeler de bar.” (KH, 9)

“Bar küñéllélék bötén dönyada, bar bér yem bügén.” (KH, 172)

“Altmış gradus suvıktan şıñlap torgan Kolıma zaboylarında monnan da «blatnoy» eş buluvı mömkinmé soñ?” (KH, 173)

“Uçétçitsa Véranıñ kabinası – kısan poçmak. Karavat. Urındık. Gazéta yabılğan kéçkéne östel. Anda östéne telinke kaplangan miski, çeynek, krujka, kaşık. Bér tüterem kümeç.” (KD, 43)

“Uyın aldınnan miném bér şartım bar.” (KD, 67)

“Lekin arada, Toyak eytméşliyi, ala da bar, kola da bar.” (KD, 92)

“Bézněň kolhozda «moskviç» mašina bar. Miném bér agam şul maşinanıñ şoféri.” (KD, 193)

“E Kréml astındağı ikéncé törmeněň nek karşında, uram arkılı gına çirkev bar. Sténaları kolaç citmes kalın, idenneré, işékleré timérden, terezeleré şulay uk timér rešetkelé.” (KH, 70)

“Bu bazarnıñ beha nigézé dollar da tügél, funt-stérling ta tügél, sum da tügél. Töp ülçev – payık. Bér payık, yartı payık, çirék payık...” (KH, 73)

“Çınnan da, bolay bérkémné kürmiy, bérkém bélen söyleşmiy, köné-töné yapa-yalgız utıra, uylana torgaç, akıldan yazuv da yırak tügél.” (KH, 112)

“Témpératura réjimi hem yavım-çeçém tigéz tügél.” (KD, 245)

“Stantsiye dip, monda elé küz tuktarlık elle nindi binalar yuk. Kızıl kirpéçten tügereklep salıngan manara – su kuv başnyası hem şlakbloktan salıngan iké katlı stantsiye öyé. Tupikka çıgarıp kuyılğan iské tiptagı, indé ékspluvatatsiyeden alıngan dürt-biş passajir vagonı.” (KD, 265)

“Pétr İvanoviçniñ tavışı kör, süzleré ut.” (KD, 266)

2.3.3. Yüklemin Yerine Göre Cümleler

Yüklemin cümle içindeki yerine göre kurallı ve devrik olmak üzere iki çeşit cümle vardır. “*Yüklemi sonda bulunan cümle, kurallı cümledir. Türkçede cümlenin ana unsuru yüklem, genellikle cümlenin sonunda yer alır. Yardımcı unsurdan ana unsura doğru diziliş, Türk cümle yapısının temel özelliğidir. Yüklemi tamamlayan unsurlar, yüklem önünde sıralanır. Yüklemi sonda bulunmayan cümle ise devrik cümledir.*” (Karahana, 1997: 70).

Türkçede devrik ve kurallı cümle adlandırmaları, cümlenin temel unsuru “yüklem”in yeri esas alınarak yapılan adlandırmalardır. Buna göre yüklemi sonda bulunan cümleler “kurallı”; yüklemi başta veya ortada bulunan cümleler “devrik”tir.

Daha önce yapılmış bazı dil ve üslup incelemelerinde (Sarıkaya, 2003: 122) yüklem yerine göre “kurallı ve devrik cümle” şeklinde adlandırmanın “devrik” şeklinin bir “kuralsızlık” gibi çağrışıma neden olabileceğinden bunun yerine “iç yüklemli” ve “sonu yüklemli” cümle terimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Ancak biz çalışmamızda bu tartışmaya girmeyip Karahana’nın (1997: 70) *Türkçede Söz Dizimi - Cümle Tahlilleri-* adlı eserinde adlandırdığı şekilde “kurallı (düz)” ve “devrik” cümle terimlerini kullanmayı uygun bulduk.

Eserlerin geneline bakıldığında yüklem türüne göre fiil cümlelerinin ağırlıkta olması gibi yüklem yerine göre de kurallı cümlelerin tercih edildiğini görüyoruz. Sonucun bu şekilde çıkması da çok doğaldır. Çünkü yazar bu konuda genel alışkanlık olarak, standart dildeki kullanımdan bir sapmaya neden olacak bir tasarrufta bulunmamış ve bu konuda bir üslup oluşturmamıştır.

2.3.3.1. Kurallı Cümle (Düz Cümle)

Türk sentaksında ana unsur her zaman sonda, yardımcı unsurlar ana unsurdan önce bulunur. Bu, Türk dilini diğer dillerden (Hint-Avrupa, Sâmi dilleri) ayıran en önemli özelliklerden biridir. Bu yüzden Türkçenin bir lehçesine ait bu edebî eserlerdeki cümlelerin neredeyse tamamına yakını bu cümle çeşidine aittir. Aşağıda kurallı cümleye örnek olarak yalnız birkaç cümle örneği vereceğiz:

“1927 yılda G. İbrahimovniñ kırık yıllığı uñayı bélen Kükçetavda zur tantana oyıştırılğan idé. Béz mektep seħnesénde «Yaña kэшeler» dramasınıñ kürenéşler kuydıq, başka eserlerénen özékler ukıdıq. Şul tantanalı cıyılıştı, Kükçetav halkınıñ télegé bélen, cidéyılık tatar mektebéne Galimcan İbrahimov isémé biréldé.” (KH, 20)

“Kabina éçénde utırğan ğatın, östéndege ceyge yuka paltosı bélen balasın urap, başındağı mamık şelén alga uk töşérép, üz sulışı bélen sabıynı cılıtırğa tırıştı. Bala mışnap, temlé aruv bélen yoklıy. Tabıgatnéñ reħimséz afeté anı tınıçsızlamıy.” (KD, 16)

2.3.3.2. Devrik Cümle

Yüklemi sonda olmayan cümledir. “*Bu tür cümleler daha çok şiir dilinde görülür. Çünkü şiirde, kelimelerin ses yapısı, her zaman ön plandadır. Atasözlerinde, günlük konuşmalarda, günlük konuşmaların aksettirildiği veya konuşma, sohbet üslubunun hâkim olduğu eserlerde devrik cümle kullanılmıştır*” (Karahan, 1997: 70) Karahan, aynı eserinde Türk cümle yapısının “yardımcı unsurdan ana unsura doğru diziliş” özelliğinin korunması ve devrik cümlelerin yaygınlaştırılmaması gerektiğini belirtmiştir (1997: 70). Ancak bu düşüncenin karşısında devrik cümlelerin Türkçenin ilk yazılı kaynaklarından itibaren kullanıldığını ve Türkçenin sözdizimi kurallarına aykırı düşmediğini ifade edenler de vardır (Dizdaroğlu, 1976: 250).

Tatar Türkçesinde de karşımıza çıkan devrik cümle ile ilgili olarak *Tatar Türkçesinde Cümle* adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinde Caner Kerimoğlu (2001:

97): “F. S. Safiullina, devrik cümlelerin Tatar nesrinde, 19. yy. sonu – 20. yy. başından itibaren (batı dillerinin, özellikle de Rusçanın tesiriyle) sıkça kullanılmaya başlandığını ifade eder.” diyerek devrik cümlelerin 19. yüzyıldan sonra Tatar Türkçesinde görüldüğüne işaret etmiştir.

Ele aldığımız romanlarda az sayıda devrik cümle bulunmaktadır. Bunlar çoğunlukla, konuşma bölümlerinde geçmektedir. Devrik cümleler, diyalog cümlelerinin dışında nesir eserlerde konuşma dilinden alınmış ve güçlü bir duyguyla ifade edilmiş cümleler olarak görülüyorlar. Devrik cümle örnekleri:

“«Tilé taş cıyar, sin kitap cıyasıñ», diy torgan idé öyde vakıtta eni merhüme.”
(KH, 10)

“Yaratam şul yırak Amur buyların canlandıruvçı, hıyal dulkınnarında tirbetüvçé valsı.” (KH, 12)

“– Küter başıñnı, kontra!” (KH, 13)

“Bigrek çaya, avızına şaytan tökergen, heyérsézneñ.” (KH, 13)

“– Kara, bu sinmé, Söbbuñmı?” (KH, 71)

“Nersedér eytérge télegendey, bik sérlé itép, yaratıp, poşınıp karadı alar mina.”
(KH, 120)

“Kara bolıt kapladı bézneñ kükné.” (KH, 124)

“Ozak, bik ozak toram min ul sağışlı tantanamı karap.” (KH, 128)

“– Şefek yılıy, heyérlége géne bulsın indé, – diy torgan idé merhüme enkem, koyaş bayıgan yakka karap, doga ukıy-ukıy.” (KH, 128)

“Kay cehennemde tora bu Altay? Kayda soñ anıñ Şanğay digené?” (KH, 228)

“Min diñgézde baytak yözgen kéşé,

Dulkınnarnıñ bélem yolasın.

Tik bélmedém Dala Dulkınıñ

Altın bélen cirné yuvasın...” (KD, 15)

“At itép ak tayaknı kulıma totıp,

Kıynalam kuy artınnan irte-kiçén.” (KD, 52)

“Çalñıñ süzé ekiyet tügél, éñgeme-tariğ, Karavıl ıruvınıñ ozın yulı.” (KD, 54)

“– Eytteñ, iské avızdan yaña süz.” (KD, 73)

“Karşıda, sténa buyındagı kéçkéne géne karavatta, kurkıp uyangan kız bala.”
(KD, 18)

“– Mın rehmetten başka eytér süz tapmıym, ipteş Börkétbayev.” (KD, 78)

“– Méne ul kön kildé bit, Seét.

– Kildé, Gayşe...” (KD, 133)

“– Méne kaya çakırasıñ iken sin, koşçık.” (KD, 142)

“Nikader moñlı, nikader sağışlı iken ul ayırılıv, tугan cirден ayırılıv.” (KD, 294)

2.3.4. Anlamlarına Göre Cümleler

Anlamlarına göre cümle türlerine baktığımız zaman pek çok gramer kitabında “olumlu”, “olumsuz” ve “soru” olmak üzere üç çeşit cümleden söz edilmektedir. Bunların yanında ilave olarak “emir”, “hitap” ve “dilek” cümlesinden de söz edilmektedir. Leylâ Karahan, anlamına göre (olumlu cümle, olumsuz cümle ve soru cümlesi olmak üzere) üç çeşit cümle vardır (1997: 70), demektedir.

Farklı bir tasnif çalışması bulunan Hikmet Dizdaroğlu, cümleleri anlamlarına göre; olumlu, olumsuz, soru, emir, ünlem ve dilek olarak altıya ayırır (1976: 282). Biz de çalışmamızda cümleleri anlamlarına göre sınıflandırırken daha önce yapılmış dil ve üslup çalışmalarını göz önünde tutarak; olumlu, olumsuz, soru, hitap, emir, kesik ve diyalog cümleleri olmak üzere yedi grupta inceledik. Diyalog cümlelerinin anlamla ilgisi olmadığından buraya niçin dâhil edildiği düşünülebilir. Daha önce yapılmış benzer çalışmalarda (Sarıkaya, 2003) olduğu gibi biz de üslup biliminde yeri olduğu ve incelenmesinin yararlı olacağı görüşünü paylaştığımız için diyalog cümlelerini bu bölümde ele aldık.

Ele almış olduğumuz romanlarda genellikle olumlu cümlelerle soru cümlelerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir.

2.3.4.1. Olumlu Cümle

Yargının “yapma, yapılma, olma” yönünde gerçekleştiği cümlelerdir. Eserlerde anlamına göre daha çok olumlu cümle tipinin tercih edildiği görülmektedir. Olumlu cümle için sadece bir iki örnek vermekle yetineceğiz:

“Téñkege tiyép bétken karlı yañğırlardan hem kom-tuzan öyermelerénen soñ bügén sulış alırga ciñél bulıp kitté.” (KD, 97)

“Mın üzém de bala çaktan uk koyaşnı ozatıp kalırga yaratam.” (KH, 128)

2.3.4.2. Olumsuz Cümle

Yargının “yapmama, yapılmama, olmama” yönünde gerçekleştiği cümlelerdir. Olumsuzluk ifadesi, ekler (-mA-) ve bazı kelimelerle (yok, değil) sağlanır. Bu ek ve kelimelerin kullanımı yüklem türüne göre farklılık gösterir. Olumsuzluk, isim cümlelerinde farklı, fiil cümlelerinde farklı unsurlarla sağlanır. Fiil cümlelerinde kullanılan -mA- olumsuzluk ekinin ünlüsünün Tatar Türkçesinde sıklıkla darlaştığı (-mIy-) görülür. İsim cümlelerinde olumsuzluk ifadesi için *tügél* “değil” ve *yuk* “yok” kelimeleri kullanılır.

Yazar, olumsuz cümle tipini olumlu cümle tipine göre daha az kullanmıştır. Olumsuz cümle örnekleri:

“Min bit üz gomérémde törme, kaméra, kartsér, sorav aluv, nadziratél, tikşérüvçé digennerné kürgen kéşé tügél.” (KH, 11)

“Emma, kızganiç ki, Galimcan aganı kürüv söyénécéne iréşe almadım.” (KH, 18)

“Nindi eşler? Hiç töşéne almıym. Nindi tozakka töştém? Bélmiym.” (KH, 27)

“Gadette barlavda sanıylar da çıgalar idé, bolay meşherelep yatkırmıylar, sténaga téremiylar idé bit.” (KH, 40)

“Emma bér géne totkın da, ayagüre toruvdan hşelszenüvleréne karamastan, ul urınnarı alırga aşıkmadı.” (KH, 41)

“– Vérhovniy Sovét ta, Stalin da miném garizalarga cavap birmedé.” (KH, 171)

“Çeçlerge, kaşlarga, kérféklerge ukmaşkan boz kisekleré tiz géne érémedéler.” (KD, 36)

“Öyérénnen ayırıp alıngan cılıkı balası kulga ozak iyeleşe almıy.” (KD, 56)

“– Yuk, Leyle, sin miné haman töşénmiyséñ.” (KD, 176)

“Béz anıñ bélen géne çiklenmedék.” (KD, 291)

“Emma min Sovét devletén cimérerge ezérlenmedém hem kontrrévolütsion oyişma buldıruv niyeté bélen mavıgıv cülerlége barıp citmedém.” (KH, 53)

“Ul indé bérkémge de yardım kılın suza almıy hem üzénéñ kadérlé iruvlarım, namuslı balaların bilgéséz seferden borıp alıp kalırlık hşelde tügél.” (KD, 9)

“Bu elé yanıp torgan, küzlerné kamaştıruvçı yalkınlı töslér tügél.” (KD, 19)

2.3.4.3. Soru Cümleleri

Salahov, romanlarında soru cümlelerine de oldukça yer vermiştir. Yazarın soru cümlelerini çok kullanması, onun soru yoluyla duygularını yansıtmaya, düşünme ve sorgulamaya verdiği önemi gösterir. Bunun yanında o, soru cümlelerini her zaman cevap almak için sormamış; bunlar aracılığıyla duygularını etkili bir şekilde ifade etmeyi amaçlamıştır. Yazar, meraktan kaynaklanan soru cümlelerini diğerlerinden daha çok kullanmıştır. Bazı soru cümlelerini sorgulama maksadıyla; bazı soru cümlelerini de çaresizlik, sıkıntı, üzüntü, şaşkınlık, şüphe, korku, tedirginlik ve ürperti ifade eden duyguları güçlü bir şekilde hissettirebilmek için kullanmıştır. Bu tür soru cümlelerinde duygu yoğunluğu oldukça fazladır. Bu yoğunluk, yazarın üslubuna ayrı bir derinlik kazandırmaktadır.

Soru cümlesi örnekleri:

“– Séz bıyıl may ayında Yaltada buldığımızı?” (KH, 14)

“– Kayçan aldılar?

– Doprosta buldınımı?

– Gazétalarda ni yazalar?

– Amnistiye turında söylemiyermé?” (KH, 30)

“E törmede? Bér gayıpséz totknlıkka duçar bulgan kéşe nişlerge tiyész beyrem aldınnan? Bigrek de Oktyabr beyremé aldınnan? Oktyabr révolütsiyesine yégérmé yeş tuluv könnérénde, iñ démokratik Konstitutsiye – Stalin konstitutsiyesé kabul itélgen çorda?!

Nindi uylar, nindi hisler, nindi ömétel anı yaktırtırğa, hel birérge yaki cerehetlerge tiyész soñ? Bu soñğı, hel itüvçé tönde. Ya? Ya?!” (KH, 35)

“E törmeler? Kaméalar? E mehbüsler? Timér reşetkeler, biyék, kalın taş sténalar, çenéçkélé timér çıbıklar, mılığın totıp, bértuktavsız eylenép yörgen sakçılar, tuktavsız abalap-ulap örgen étler bélen uratılıp alıngan törménén bét, borça, kandala tulı tıncuv, sası kaméalarda tilmérép utırğan gayıpsézden gayıplé mehbüsler öçén de yazmı? Alar da yaz hisleré bélen dulkınlanalar miken?” (KH, 62)

“Bu ni bu? Tabutmı? Lehétmé?

Nige elé miné monda yaptılar? Nişletmekçe bulalar?” (KH, 67)

“Séz kayda, duslar? Séz de hezer, miném kébék, bu tsémént lehétte yoklıy almıy gazaplanasızımı?

E Yaña yıl? Ul kayda? Uzdımı? Kilép citmedémé?” (KH, 112)

“Bu kabér tınlığı, yalğızlık kayçanga hetlé suzılır? Bér ay? Öç ay? Bér yıl? Un yıl?” (KH, 118)

“Mondıy tönde yoklarga mömkinmé soñ? Alda – 1941 yıl... Ul mehbüslerge nerse alıp kileçek? Amnistiye? Yaña srok? İrék? Kabér?” (KH, 154)

“E şulay da nige soñ min aksak? Nige min yolkiş? Un yıl élék min aksak ta, yolkiş ta tügél idém iç. Nige?” (KH, 214)

“Nige min garip? Anadan şulay garip bulıp tuvdımmı? Sugış meydanında ilémné saklap gariplendémmé? Ni öçén miné téré garip yasadılar hem hezér çirkanıp yannarınnan kuvalar?” (KH, 231)

“Kayda soñ ul yarsıp, bérsénen-bérsé uzıp oça torgan tolpar atlar?! Kayda ul élékké vakıtta ceylevge küçkende bula torgan beygeler, kükbar aluvlar? Kayda soñ ul könnernéñ küñéllé şav-şuvı?!” (KD, 13)

“Nerse kötü alarnı alda? Behetmé? Elle tagın da dehşetlerek helaketmé? Şatlıkımı? Elle yözép çıga almaslık kaygı diñgézémé?” (KD, 13)

“Nige Leyle de alar kébék behetlé tügél iken? Behet, sin kayda? Nindi yullar kız balanı behet bélen küréstere ala soñ?..” (KD, 157)

“– Monısı ni? Uynımı, çınımı? Kém yazgan?” (KD, 227)

“Enkey, kadérlé enkey, sin kayda hezér?” (KD, 252)

“– İsem, familiye, etiyéñ isémé? Tugan yıl? Statya, punktlar, srok? (KH, 123)

“Nerse kötü alarnı alda? Behetmé? Elle tagın da dehşetlerek helaketmé? Şatlıkımı? Elle yözép çıga almaslık kaygı diñgézémé?” (KD, 13)

“...Almagöl! Cannan artık kürgen Almatay. Sabıynıñ monda ni gayıbé bar? Lekin nişlerge? Niçék anı tugan anasınan ayırıp alırga?” (KD, 285)

2.3.4.4. Hitap cümleleri

Eserlerdeki cümlelerin taranmasından aşağıda da görüleceği gibi, yazarın hitap cümlelerini çok kullandığı görülmektedir. Salahov, söz konusu cümleleri coşku, heyecan, sevinç, ıstırap, korku, hayret ve şaşkınlık ifade eden duyguları anlatabilmek için kullanmıştır:

“– Ey, su taşıvçı! Kaya olaktıñ, çeynek buşadı.” (KH, 176)

- “– Ey, ağaç ayak, akrınrak yür, şıgırdıysıñ.” (KH, 249)
- “– Ey, kontrlar, nerse avızıgızın açıp katıp torasız, taralıgız! Һezér atam.” (KH, 253)
- “– Ya, kara küzém, бүгэн brigadanı nerse bélen sıylarga cıymasıñ?” (KD, 185)
- “Ay-hay, bu Һetlé de yögenséz bulır iken Һatın-kız digen Һalık!” (KH, 8)
- “Hay, ul bala Һaklar, güzel, samimi hem artık bérkatlı uylanıla torgan gamséz Һaklar!” (KH, 18)
- “– Yılannar! Һeşeretler! Min sézné Һezér ük kartserga...” (KH, 28)
- “İrek! Azatlık! Sinnen de tatlırak, sinnen de kadérlérek, kıymmetlérek tagın nerse bar dönyada? Emma sinéñ ikséz-çikséz kiñ, cılı, merҺemetlé koçagıñda vakıtta béz kadéréñné géne bélmıybéz iken, böyék beҺét!” (KH, 37)
- “«Sin – Һıyenetçé! Һalık doşmanı! Sin tujan iléne Һıyenet kılğan öçén katı cezalanırğa tiyész! Siné ülém cezası köte...»” (KH, 66)
- “– Kotlaska! Ak diñgéz kanalına! Norilskiga!
– Solovkiga! Tayşét – Abakan yulına!.. Kolımaga!” (KH, 70)
- “– Açıgız! Açıgız diyim, cén, periler. Kayda miném ulım? Kayda miném Mişutkam! Açı-gız! A-çı-gız! İşétesézmé, yırtkıçlar, işétesézmé?” (KH, 96)
- “– Ya alla, kayda ul Һaklık?!” (KH, 170)
- “Cihanniñ gölé, galemnéñ tulgan ayı, yıllar buyınça ilden il gizép ézlegen beҺétém, güzel Şemsébanu! Min hiç karak tügél. Min Bişék çülénde yalgız kalıp, elséregen biçara gaşıyk. Kotkar miné bu cefalardan, Һanım-soltanı!” (KH, 180)
- “– Açıgavız! Yolkiş! Yünséz aksak! Nerse komaçavlap yöriyséñ! Çitten barırğa yaramıymı elle? Sinéñ arkada yaҺşı kéşéler belage yulıgır!” (KH, 213)
- “– Ya teñrém!.. Bol dönyañdı yuktan bar kıldıñ. Asmandagı koştarga, sudagı balıktarga, daladagı kiyékterge, canvardarga, adem zattarga can birdéñ. Sinéñ küñéléñ ak, reҺiméñ mul, mevlem! Kara tönde yaktırtıp asmanga ay bélen coldızlar yaktıñ.” (KD, 5)
- “– Sukır! Küzéñ Һıkkannmı! Borınnı ize yazdıñ!” (KD, 38)
- “– Ey, cüler yégét, cüler yégét!” (KD, 84)
- “– İpteşler, tınıçlanıgız, başlıybız!” (KD, 123)
- “– E, eyde alaysa, akıllım!” (KD, 172)
- “– Üpkeleme, altın Һeçém! Min siné kunakka Һakıra kıldém.” (KD, 189)

“– Apa! Apa! Söyénçé! Karaküz kile...” (KD, 195)

“Atlar kuzgaldı. Véra kulın bolgap kazak télénde savbullaştı:

– Һуш, ata! Һуш, ana! Reһmet! Reһmet!” (KD, 197)

“Ey séz, kéşéler! Séz méne bézden, tabigatten ürnék alıgız. Çın meһebbet aldında kirte hem kurkıniç yuk. Küresézmé, küresézmé? Béз nindi һeter biyéklélkte masayıp torabız. Çönki béз бér-бэрэбэзнэ saf meһebbet бélen söyebéz.” (KD, 215)

2.3.4.5. Emir Cümleleri

Tasarlanan bir hareketin emir şeklinde yapılmasını veya yapılmamasını bildiren yargılı anlatıma emir cümlesi denmektedir. Salahov’un eserlerinde emir cümlelerinin sayısı da oldukça yüksektir. Romanlardan emir cümlesi örnekleri:

“– Sin, éném, miném yakka borılıp yat elé, бér éçémné buşatıym.” (KH, 41)

“İçmasam monda téré kiléş yatıp һel cıyıym.” (KH, 116)

“– Ya, yarıy, min uçakka barıp kabızıp kiliym.” (KH, 171)

“– Türge uzıgız, tukta, çışéndériym üzégézné.” (KD, 33)

“Tuktagız, östégézge şel salıym, déréldiyséz.” (KD, 33)

“– Séз, bulmasa, yatıp yal itép alıgız, min vagonga, brigada yagina çıgıym.” (KD, 46)

“– Davay! Méne şuşı samosvalnı bir, barıbér buş kaytmıym. E sin, Nikola, yégétlerge başka бér éş tap.” (KD, 158)

“– Buşat bişteréñné!” (KH, 143)

“– Çık, cefa! – Konvoy «tabut»nıñ işégén açtı: – Töş, kontrik!” (KH, 64)

“Eyde, eyde, koriç atım, aşık, tizrek yögér!” (KH, 215)

“– Seét begırém, sin miné gafuv it!” (KD, 27)

“– Cok süzné kuy! – çal énéséne üpkelep, süzén kiré kaktı, – niyetémné bozma, һodaydan kurık!” (KD, 54)

“– Téléñe salınma! – Poddubniy, açuvınnan traktorçını taptap kiterdey bulıp yanına uk kilép bastı. – Yaһşılap eyt!” (KD, 99)

“– Eyde, ulım, tagın da бélerden күтеріyk te, min yal itiyim, e séз Gölkey бélen kinoga-mazarga barıp, küñél açıp kaytıgız.” (KD, 234)

“– Eyde, tizrek starostaga bariyk. Paraşanı başkalarga birép kuymasın tagın!”
(KH, 76)

“Méne şul gonorarlarga Zeytüne Péçen bazarınnan botinkalar, kostyum-çalbar, éçké kiyémner alsın.” (KH, 79)

“Yazmışñ yaktı, bik yaktı bulsın. Behet koşı siné bérvakıtta da, bérvakıtta da taşlamasın!” (KH, 121)

“Bar küñéllerden cılı, yomşak sinéñ kabréñ taşı, –

Şunda tamsın küz yeşémnéñ iñ açı hem tatlısı!” (KH, 222)

“– Kilén, öyaldı işégén açá bir, sabıy tuñıp kalmasın.” (KD, 32)

“Brigada indé ikéncé tevlék aşamagan, povarnıñ yöregé niçék sızlanmasın!”
(KD, 42)

“Kalgan halık çeçüvlékné karasın, maşinalarını maylap, köylep kuysın.” (KD, 48)

“Anı sin üzéñ de béleséñ. Şulay bulgaç, sin başlagan eş hiç te pustyak tügél. Yaşşı eş başlanıp kına kalmasın... Söyleşiyk, kiñeşiyk.” (KD, 103)

“İndé bézné alıştırçaq buvınnar aldında yözébéz kızarıklık bulmasın.” (KD, 135)

“– Kém kémné söye, saylasın da alsın.” (KD, 164)

“İndé hoday ul könnerné kürsetmesén.” (KD, 187)

“– Méne rehetmet, İlham efendé, feréştenéñ, amin digen vakıtına turı kilsén.”
(KD, 233)

“Min tereze töbéne ménép utırdım – eyde, rehetlenép bér tuzanga buyalıgız.”
(KH, 10)

“– Rehim itégéz, – Bikçenteyév östel aşá ürélép miña papiros suzdı, – tartıgız.”
(KH, 15)

“Tizrek! Bérem-bérem miném alga basıgız da isém-familiyegézné, kulga alıngançı kayda, kém bulıp eşlevégézné eytép, sekélerge ménép kaplanıp yatıgız. Kara, monda büten kariysı bulmagız.” (KH, 38)

“«Boyıkmagız! Üz-üzégézné saklagız! Hıklık kilér!»” (KH, 122)

“«Séz borçılmagız, hezer méne kariyk, tikşériyk, bér géne minut»” (KD, 113)

“İndé rehetlenép küñéllé yal itégéz.” (KD, 240)

“Şuniñ öcén, bu akılga-ańga sıymıy torgan uydırma törkémné miña beylemegéz.” (KH, 54)

“– Yaǵşı, aşnı ezérliy torsınnar, béz özélgen eńgemené yalgıyk elé.” (KH, 15)

“– İrtengé cidége brigada uçétçikları üzlerénéñ svodkaları bélen ratsiye yanında bulsınnar.” (KD, 94)

“Eyde, cehennem çokırına ciberseler de cibersénner, tik kiré yalgızak kamérasına gına biklemesénner.” (KH, 126)

2.3.4.6. Kesik Cümle

Çoǵu zaman yüklemi, kimi zaman da başka bir ögesi kullanılmayan anlatıma kesik cümle denmektedir (Dizdaroǵlu, 1976: 274). İbrahim Salahov, eserlerinde kesik cümleleri, her şeyin çok açık olduǵu durumda, söze gerek kalmadıǵında ve bilinen bir şeyi (hükümü) kısa ve etkili bir şekilde ifade etmek istediǵi zamanlarda bolca kullanır.

Eserlerden kesik cümle örnekleri:

“Küzler arasında ğencer... Ğencerden kan tamçılıy...” (KH, 9)

“– Min ğalık doşmanı tügél, bérvakıtta da...” (KH, 68)

“Avızda indé tökerek te yuk, aǵrısı. Tél kabargan, écesé kile. Bér géne yotım...” (KH, 88)

“Min yögerép barıp koçaklıym hem kaynar irénéñe ürélem. Elé méne ğezér de anıñ siġerlé-dertlendirüvçe temé irénnerémde...” (KH, 74)

“Kiçké aştan soñ ozaklamıy tikşérüv buldı:

– Tuksan altı-béréncé, tuksan altı-ikéncé...” (KH, 104)

“Yörekler tibüvden tuktıy... Hem, barı ozak vakıt ütép akılın cıygaç kına, tamaşaçılar şaşınıp, tıyıla almıyça Moġtar aga Mutinnı alkışlıylar...” (KH, 196)

“– Kayda, zonada utın kissénner. Ayakları bulmasa, télleré ozın, barıbér ğalık doşmannarı, anaların...” (KH, 248)

“Monav torgan taş tübede Karavıl ilénéñ ölkenneré – bézdén atalarımız, analarımız, bér karınnan tугan karındaşlarımız, ğelex sötébézné ayamagan balalarımız...” (KD, 11)

“Brigadir Arslanovka kostyum, traktorist Leyle Bulatovaga külmeklék, şofér Kufaryanga kul segaté, aş péşérüvçe Karaküz Akılbékovaga hem uçétçitsa Véra Gaydamakoga külmeklékler...” (KD, 146)

“Ul arada kapka yanınnan atılıp kara külege uzıp kitté. Anıñ artınnan kük...”
(KD, 147)

“Kızlar öç tapkır «bis»ka çıktılar, arıp béttéler, méskénkeyler...” (KD, 150)

“Djan miné bik yarata. Min de...” (KD, 155)

“Kuş terezege karşı, sténa buyında, ütken atnada gına alıngan, yaltırap torgan zur karavat. Anda!...” (KD, 284)

“– Bu facıganéñ başı, bu yomgaknıñ çuvaluvı monnan unsigéz yıl élék, 1937 yılda başlandı...” (KD, 293)

“Çının eytkende, sézden ıatalık buldı, Seét Kerimoviç. Sovhozga kilgennéñ béréncé könénde ük bu avır vakıyganı miña söylegen bulsagız idé...” (KD, 295)

2.3.4.7. Diyalog Cümleleri

Diyaloglar, roman ve hikâye gibi edebî türlerde diğer anlatım tarzlarıyla (tahkiye, tasvir vb.) birlikte sıkça kullanılan anlatım tarzlarındanır. Tiyatro türü ise tamamen konuşma tekniğinin üzerine inşa edilmiştir. Diyalog cümleleri, eserde konuşma tekniğini uygulamanın yollarından biridir. İbrahim Salahov’un romanlarında diyalog cümlelerinden de bolca yararlanıldığı görülmektedir. Biz burada, romanlardan birkaç diyalog örneği vermekle yetineceğiz:

“– Séz bıyıl may ayında Yaltada buldığımızı?

– Buldım.

– Nişledégéz?

– Devalandım. Sécénov iséméndege sanatoriya.

– Nindi avıruvdan?

– Névrasténiyeden.

– Sézge elé yégérmé altı yeş kéne bugay, şul arada névrasténiyemé? Dimek, küp éşliyséz. İnstitutta ukıysız. Şigirler yazasız. Molodéts. Séz talantlı yégét. İrtrek avırgansız. Üzégézné saklarga, samıy glavniy, minémçe, nérvlarnı tuzdırmaska idé. Bit séznéñ alda zur perspéktiva. Séz galim, östevéne ataklı yazuvçı bulaçaksız. Tatardan mondıy talantlı yeşler küterélüvge min bik söyénem.” (KH, 14–15)

Bu diyalog cümleleri bazen çok uzun tutulur ve romanlarda bulunan farklı bölümlerin büyük kısmını kaplar:

“– Tikşerüv, – didé mayorlarnıñ bérse, kaméranı sözép karap, açuvlı taviş bélen.
– Tizrek! Bérem-bérem miném alga basıgız da isém-familiyegézné, kulga alıngançı kayda, kém bulıp eşlevégézné eytép, sekélerge ménép kaplanıp yatıgız. Kara, monda büten kariysı bulmagız. Ya, ya, başladık. Sin?

– Alkin, VKP(b)niñ Kazan şeheré Bavman rayon komitétiniñ béréncé sékrétaré.

– Marş! Sin?

– Galimcan Nigmati, professor.

– Marş! Sin?

– Söbbuğ Rafikov, şagıyr.

– İmenkulov Zarif, béréncé tatar polkı komissarı.

– Sin?

Tübengé sekéden ozın buylı, taza gevdelé kéşe küteréldé. Mayor siskenép artka çigéndé, küreséñ, sugıp ciberér dip kurıktı hem ikénçé tapkır, bu yulı indé akrın gına éndeşté:

– Séz?

– Kamay Gıylém, professor, Vladimir İliç Ulyanov-Lénin iséméndegé Kazan devlet univérsitétı réktori.

Mayor tagın artka çigéndé.

– Sténaga karap basıgız. Sléduyoşçıy?

– Seleğ Atnagulov, professor.

– Öske! Sin?

– Bahautdinov Mehmüt. Komsomolnıñ Tatarstan ölke komitétı sékrétaré.

– Öske!

– Méne almıym. Ayaklarım şéşken.

– Yarar alaysa, – mayor nefretlé karaş taşladı. – Yarar, tübenge yat. Sin?

– Akimov Nikolay Vasiléviç. – Tatprosvét sékrétaré.

– Sin?

– Nijégorodtsév Ardalion Miğayloviç – ölke komsomol komitétiniñ bülék mödiré.

– E sin nerse anda ménép kunakladıñ? Töş!

Öské sekéden ciñél géne sikérép, atlét gevdelé bérev töşté.

– Çanışév.

Elé haman artta basıp torıp, kilüvçélerné bloknotına yazıp torgan mayor, kinet bloknotın töşérép cibere yazıp kabalanıp alga atladı:

– Yakup?

– Yuk. Ul miném abıyım. Ul komdiv. Min caydaklar éskadronı komandıı.

– Öske! – Alda torgan mayor kaşların cıyırdı, yözén çıttı: – Barıgız da yılan Tuhaçévskiynıñ koyrıkları.

Çanışév nersedér eytérge dip avızın açkan idé, busagada basıp torgan törme başlıgı yardımçésé barmak yanadı:

– Tss! Molçat!

Çanışév başın çaykadı da bér sikérép iñ öské sendérege ménép kitté.

– Sin?

– Gomer Gali, edebiyatçı, rédaktor.

– E sin, çulak?

– Mıskıllamagız, – Nikolay çulak kulin sélkép aldı. – Tumiştan.

– Bézge barıber. Familiyeñ? Tizrek.

– Bortsikovskiy Nikolay – Kazan pédagogiya institutı studéntı.

– Sin?

– Şeyhétdinov Kasıym – «Kızıl yeşler» gazétası rédaktorı.

– İlyesov Gali – Tatar akadémiye teatrı réjisséri.

– Sin nerse aptırap torasıñ?

Paraşa yanında basıp torgan Abdulla sissenép kitté.

– Min? Min bit komsomol raykomı sékrétaré. Min...

– Yarar. – Mayor eytép bétérege birmedé, büldé: – Familiyeñ?

– Eñmedullin Abdulla...” (KH, 38–39)

2.3.5. Uzunluk Kısalık Bakımından Cümleler

Cümlelerin uzunluğu kısaliğı bakımından gramercilerce belirlenmiş standart bir ölçü yoktur. Cümlede uzunluğu yazarın tercihi, yani üslubu belirlemektedir. Bu konuyla ilgili daha önce yapılmış ve cümle uzunlukları 1–34 kelime arasında değışen bir çalışmada, en uzun cümledeki kelime sayısı olan 34 sayısı üçe bölünüp, 1–11 kelimedenden oluşanlar kısa, 12–23 kelimedenden oluşanlar orta uzunlukta, 24–34 kelimedenden oluşanlar ise uzun cümleler kabul edilmiştir (Sarıkaya, 2003: 138). Biz de çalışmamızda aynı

ölçüte uyduk. Eserlerdeki örnekleme yöntemiyle seçmiş olduğumuz bölümlerdeki cümlelere baktığımızda şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır:

<u>Taranan Toplam Cümle Sayısı:</u>					3551 Adet	
Bir	Kelimededen Oluşan Cümle Sayısı:				227	Adet
İki	“	“	“	“	335	“
Üç	“	“	“	“	390	“
Dört	“	“	“	“	396	“
Beş	“	“	“	“	373	“
Altı	“	“	“	“	380	“
Yedi	“	“	“	“	262	“
Sekiz	“	“	“	“	236	“
Dokuz	“	“	“	“	193	“
On	“	“	“	“	165	“
On bir	“	“	“	“	119	“
On iki	“	“	“	“	122	“
On üç	“	“	“	“	77	“
On dört	“	“	“	“	64	“
On beş	“	“	“	“	41	“
On altı	“	“	“	“	30	“
On yedi	“	“	“	“	24	“
On sekiz	“	“	“	“	26	“
On dokuz	“	“	“	“	18	“
Yirmi	“	“	“	“	16	“
Yirmi bir	“	“	“	“	11	“
Yirmi iki	“	“	“	“	8	“
Yirmi üç	“	“	“	“	10	“
Yirmi dört	“	“	“	“	8	“
Yirmi beş	“	“	“	“	4	“
Yirmi yedi	“	“	“	“	3	“
Yirmi sekiz	“	“	“	“	2	“
Yirmi dokuz	“	“	“	“	4	“

Otuz	“	“	“	“	2	“
Otuz beş	“	“	“	“	1	“
Otuz yedi	“	“	“	“	1	“
Kırk	“	“	“	“	1	“
Kırk iki	“	“	“	“	1	“
Kırk dört	“	“	“	“	1	“

Buna göre cümlelerdeki kelime sayısı 1 ile 44 arasında değişmektedir. Yukarıdaki ölçüte göre, 1–14 kelimedenden oluşan cümleler kısa kabul edildiği zaman, eserlerdeki cümlelerin hemen hemen tamamının kısa cümlelerden oluştuğu görülmektedir. Çünkü eserlerden örnekleme yöntemi ile seçilip taranan bölümdeki 3551 cümleden 3339 tanesinin (% 94,03) kelime sayısı, 1–14 arasındadır. 205 cümlelerin (% 5,77) kelime sayısı ise 15–29 arasında değişmektedir (orta uzunluktaki cümleler). Geriye kalan 7 cümledeki (% 0,20) kelime sayısı bakımından 30–44 arasındadır (uzun cümleler).

2.3.5.1. Kısa Cümleler

İbrahim Salahov kelime dünyası incelemesine göre *Kolima Hikayeleré* ve *Kükçetav Dalalarında* adlı eserlerinde yalın bir dil kullanmayı tercih etmektedir. Romanlardaki cümleler genelde, uzunluk kısalık bakımından kısa, yapı bakımından basit ve yüklem yerine göre kurallı cümlelerdir. Anlatımda tercih edilen cümlelerin büyük çoğunluğunun (% 94,03), yargıyı kesin ve güçlü bir şekilde ifade eden kısa cümleler olması, yazarın eserlerinde yalın bir dil kullandığını gösterir. Eserlerin genelinde, hatta okuyucunun gözünde canlandırılmak istenen durum ve mekân tasvirlerinde dahi, Salahov’un süslü, abartılı bir dil ve üslup kullanmaktan kaçındığı görülmektedir.

Aşağıda hemen hemen eserlerin geneline hâkim olan kısa cümle örneklerine yer veriyoruz:

“– Ah, heşeret, indé aldaşa da başladıñmı? – Avır dagalı soldat itégé arkamnı ize, elle indé umırtkalarım çatnıy, sımın kattı, tınım kısıldı.

– Me siña! Me siña, halık doşmanı! – Tagın tipkelev... – Tor, ülekse! Méne slédovaté!l kilgeç tagın östeme «payık» alırsıñ, bas ayagıña!” (KH; 14)

“Nihayet, méne ul min ézlegen yort. Uramnan éçte, bakça urtasında iké katlı agaç bina. Yakınlaşam. Yort indé kiparislar arasinnan açıla töşe. İkénçé katka uram yaktan biyéék baskıç küteréle iken. Ul véranda işégé töbénde tukty. Min méne şuşı baskıçtan küterélérge tiyéş.” (KH, 21)

“– Nişlep torasıñ?

– Paraşaga çıgam.

Küz yabıldı. Min «izgé» kegazné çeynep yotıp ciberdém. «Boyıkmagız! Üz-üzégézné saklagız! ħaklık kilér!»

– Kilér! Kilér! Kilér!

– Nerse, akıldan şaşasıñı?!

Min yılmaydım, bötén teném ciñéleyép kitté.” (KH, 122)

“Katıp, tuñıp, arıp çaykala başlagan idék – barakka kérgeç, reĥetlenép kitték. Kizüvler iké miçke de yakkan, cılı. Ozaklamıy kiçké balandanı kitérdéler. Barakta bérdenbér lampa işék töbéndegé baganaga élengen. Anıñ da kuvıgı çatnagan, korımlangan, bulır-bulmas kına yaktırta. Çırat zur ıgı-zıgı.” (KH, 248)

“Sanbaraktan çıkkaç, élékké ipteşlerém yanına élekmedém. Monda da Zeyén Şaşkınıñ yardımé tiydé. Ul miné «savıguçılar baragı»na cibergen. Anda çınlıkta savıkmaslar, indé tamam bétéréşkenner cıyıla. Alar, bilgélé, bér törlé eş te eşliy almıylar. Emma balandaları kuyırak, yatarga urın-cirleré de bar.

Méne min şul barakka urnaştım. Monda bér katlı sekéler. Alar şıgırım tulgan. Kübregé kuzgalmavçılar.” (KH, 252)

“İkénçé safta karasakallar – ir urtası kazaklar. Alarnıñ kaysı tomaktan, kaysı beren kırpulu oçlı bürékten. Öslerénde ala-kola çikmen, bişmet. Uñ kul astında, cirde salt kamçı. Kaşları cıyırılğan, küzlerénde açuv katış yamansulav. Alar ĥodaybirgen ekege karap, tézlenép katıp kalgannar.” (KD, 10)

“Bérazdan kükte zur börkét küréndé. Ul üzénéñ sargılt kanatların kiñ ceyép, salmak kına kagıp, zıyarat östénde eylendé. Kinet kanatlar katıp, asılınıp kaldılar. Börkét komsız ütkér küzleré bélen cirge tékeldé. Daladan canlı rizık ézledé. Lekin cir östénde ülém tınlığı. Bér géne de ĥeretlengen canvar kürénmiy. ĥetta sukır tıçkannar da yögérép ütmiyler. Yomran da, önénen çıgıp, algı ayakların küterép, sızgırmıy.” (KD, 14)

“Toyakniñ küz aldı tomanlana başladı. Elle tağın yañgır başlanamı? Bolitlar kuyıramı? Yuk, uylar başka sıya almyça kabaralar, çençeler. Nige mondıy ħaksızlık? Yörek kısılıp sızly. Kulları kaltırandılar. Toyak kavşap rıçagnı bordı. «Bobik»niñ barışın akrınayttı. Tağın anıñ küz aldı karañğılandı. Maşınanıñ algı terezesennen iké küz karadı. Zur kara küzler. Ozın kara kérfékler. Börélép torgan al irénner açıldı.” (KD, 285)

“Obkom sékrétaréniñ kiñeşé dörös. Bér östel eyleneséne cıyılıyk – çınbarlıknı açıp salıyk. Gaybetke urın kalmasın. Gayşenéñ gönahsız yözé açılısın. Zöbercet naħakka köyép-yanıp yörmesén. Zeytüne de açı döréslékné üz küzé bélen kürsén: bu kirek. Lekin ütkenge kiré kaytuv yuk. Şlagbavm töşken.” (KD, 295–296)

2.3.5.2. Orta Uzunlukta Cümleler

Eserlerdeki kısa cümle sayıları ile karşılaştırıldığında orta uzunlukta cümlelerin çok fazla kullanılmadığı görülmektedir (% 5,77). Kelime sayısının 1–14 kelime arasında değiştiği kısa cümlelere oranla biraz daha uzun olan (15–29 kelime) bu cümlelerin kullanımının, tahkiye ve tasvir gibi anlatım tarzları üzerine kurulu roman ve hikâye türlerinde kaçınılmaz olduğu bir gerçektir. Bu nedenle, orta uzunlukta cümlelerin kullanım oranının düşük olmasından da hareketle bu tür cümlelerin yazar için bir üslup özelliği oluşturmadığı kanısındayız. Çünkü yazar eserlerinde hep kısa ve basit cümleleri tercih etmektedir.

Aşağıda orta uzunlukta cümlelere örnekler sıralanmıştır:

“Béz ene şul zifa yüke ağaçları tireséndege yem-yeşél ħetfe tüşekke suzılıp yatıp, soñğı imtiħannarga ezérledebéz. Şulay bérkön dönyanı onıtıp, kitap-konspéktlarga mökibben kitép gıylém éstegende, institut komsomol komitéti sékrétaré Bedigov yöge-re-atlıy, mışnap kilép çıktı.” (KH, 243)

“Ak tun, ak beren bürék, sorı kiyéz itékler kiygen ozın buylı, çandır gevdelé, çıtık çıraylı, orta yeşlerdege kéşé. Ul aşıkmyça, gevdesén töz totıp, ħerbi adımnar bélen atlap, bézge ötép karap, kolonnanıñ bér başınnan ikénçé başına ütté.” (KH, 247)

“Küktirek kolħozçılarnıñ çakırırğa bargan yégétke Seét ħat birép, Zöbercet bélen Gazizné saban tuyna alıp kilérge kuşkan idé.” (KD, 144)

“Ak tun, ak beren bürék, sorı kiyéz itékler kiygen ozın buylı, çandır gevdelé, çıtık çıraylı, orta yeşlerdege kéşé.” (KH, 247)

“Kabina terezesé aldındağı avtomat şçétkanıñ, tuktavsız uñga-sulga avışıp, pıyalanı sörtép-tazartıp toruvına da karamastan, yul böténley kürénmiy başladı.” (KD, 15)

“Elé géne park östénde kuyırıp, tulğanıp, méne-méne salkın tamçılar bélen koyındıram dip kurkıtkan közgé şıksız kara bolıtlar kinet taraldı.” (KH, 254)

“Kiçe géne niçe yöz öyér cılkı, méñlegen kuy, yözlegen döyeye ğuca bulgan bay kazaklar barmak bélen géne sanarlık karamal bélen kaldılar.” (KD, 8)

“Méne bu, ğezér yanımnda utırgan ak ğalatlı imçé (lékpom) tégé könné béznéñ barakniñ starostası Nikolay İsidoroviç Polotay eytken kazağ yazuvçısı Zeyén Şaşkin iken.” (KH, 251)

“Ürkeçlenép torgan tavlar, ürlér, adaşıp kalgan yalgız agaçlar, uysulardağı vak eremelékler hem salam çümeleleré bélen çuvarlangan kamıllı kırlar – barısı da kömés nurga çumdı.” (KD, 293)

“Kötép-kötép aptırağaç, SSSR Vêrğovniy Sovétı Prézidiumı Prédésdatélé Klimént Yéfrémoviç Voroşilov iséméne üzémnéñ 1937 yılda nağak gayıplenüvém turında yazıp, bu kara taptan arındıruvni üténdém.” (KH, 241)

“– Seét, Toyakniñ aptırağan karaşına da, maşınaniñ yul kırısında tuktalıp kaluvına da igtibar itmiyçe, üzénéñ yul buyınça uylap kilgen uyın bér-iké süz bélen eytérge aşıktı.” (KD, 295)

“Başka yıllarda cey urtalarına ğetlé sandıklarda öyélép yata torgan karınnarın sarı may, kolgalarga, yon arkannarga élénép kuyıla torgan kaklagan siméz kazılar ğezér barı töşte géne kürérge kaldı.” (KD, 9)

“Belkém, ğodaybirgen eke élé yaña ğına üzé ukıgan doganiñ, yalvaruvlarınıñ küktege allaga barıp iréşüvén hem kötmegende dalada mogciza peyda bulıp, yañgır yava başlavın kürérge tırışıp temlé kalgıy torgandır?” (KD, 6)

“Galıya östelge zur taş telinke bélen itlé tokmaç şulpası, kéçkéne telinke bélen tübesénen tulı döge botkası, siméz itten gulyaş hem bér stakan ağak bulıp yanıp torgan kaynar çey kuydı da tiz géne çıgıp kitté.” (KH, 16–17)

2.3.5.3. Uzun Cümleler

Eserlerde, kelime sayısı 30–44 arasında değişen uzun cümle tipine çok az başvurulmuştur (% 0,20).

Aşağıda uzun cümle kullanımına birkaç örnek verilmiştir:

“Galimcan İbrahimovni tebriklev hatına kul kuyganı öçen kulga alınıp, Norilskiga sörelgende ul elé yap-yaş, koñgırt kara çeçlé, zur sorgılt küzlé, aksıl yözlé, haman yılmayıp tora torgan dertlé yégét idé.” (KH, 245)

“Ul kararda «Salahov İbrahim Nizamoviçni gayıplev buyınça eş SSSR Vêrhovniy sudı herbi Kollégiyesé tarafınan 1956 yılınıñ 25 aprelénde yañadan karaldı.

Herbi kollégiyenéñ 1938 yılınıñ 12 mayında Salahovka çıkarılğan hökém kararı kiré kagıla hem, gayıbé bulmav sebeplé, eş tuktatıla», – dip yazılğan.” (KH, 244)

“– Hem ul Gayşenéñ monnan küp yıllar élék anıñ yaratkan, zakonlı hatını buluvın, birége, «Alka kül»ge kilép oçraşkaç, nindi avır helde kaluvların, emma lekin Toyak Börkétbayev aldında ikésenéñ de saf, gönahsız buluvların açıktan-açık söylep birdé.” (KD, 293)

“Maşinkada basarga ezérlengen bu bér bit kegazge yazılğan selam hatta Galimcan aganıñ eserlerén yeşlernéñ bik yaratıp ukuvları, öyrenüvleré, edipné illé yıllığı bélen tebriklevleré hem aña selametlék, ozın gomér télevleré, yañadan-yaña eserlerén kötép kaluvları, ihtiramnarı eytelgen idé.” (KH, 20)

“Karavıl ilé hezér, şomlı bér tınlık eçénde, avır hesret bélen, kışlavın, niçe yazlar, ceyler küçép yörgen ceylevlerén taşlap, kayçandır küz kébék tulıp torgan, hezér ise kibép betken Alka külénen ayrılıp, in kadérlé kéşelerén meñgélékke üzéne alğan zıyaratını yetim kaldırıp, bilgéséz yazmışka atlıy.” (KD, 13)

“Galimcan aga tatar edebiyatına zur hêzmet kürsetken, tiren his, fikér tulı eserleré bélen méñlegen, yöz méñlegen ukuvçılarnıñ küñélleréñ celép itken – söyéndergen, köyéndergen edip, galim uncidénçé yılga hetlé ük révolütsion herakette katnaşkan, şunıñ öçen törmelerde utırgan, emma bu yulınnan taypılmagan kıyuv bolşévik, cemgat eşléklésé bit.” (KH, 17–18)

2.4. TEKRARLAR

2.4.1. Ek Tekrarları

Üslubun belirlenmesinde ek tekrarlarının önemli bir yeri vardır. Aynı zamanda bir şair olan İbrahim Salahov incelediğimiz eserlerinde, şiirde ahengi daha da kuvvetlendirmeye yarayan tekrarlardan bolca istifade etmiş ve böylece benzer gramatik şekillerin tekrarı, simetrik olarak kullanımı ile şiirde meydana getirilen aliterasyonu nesrine de taşıyabilmiştir.

Salahov, eserlerinde en çok sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerini tekrarlamıştır. Bunların dışında sırasıyla fiil şekil ve zaman ekleriyle soru, hal, iyelik ve yapım eklerinin tekrarına başvurmuştur.

“Açuv**innanmı**, elle bik citdi bér gayıp taptım dip kuvan**uvinnanmı**, opér sikérép tordı.” (KH, 10)

“Koridorda ıgı-zıgı. Elle yangın**mı**? Elle indé bérersé kaçarga mataşkan**mı**?” (KH, 37)

“Kinet kaméranıñ işégé açılıp kitté, alcı**gan**, mışnagan nadziratél başın tıktı.” (KH, 45)

“Elle çömérgende yotıp kuy**ganmın**, toymagan**mın**, elle indé çumarnıñ cisémé tügél, isémé géne bul**gan**.” (KH, 54)

“Nindidér sérlé, tılsımlı ul. Kém géne bulmasın, irmé, hatın-kız**mı**, yeşmé-kart**mı**, hiçsikséz, bu tönde ul kinet tuktalıp kala – uylana, hıyallana, ömétlene.” (KH, 58)

“Nihayet, sigéz ay digende kırın**ıp**, yuvın**ıp**, étéş**miyçe**-törtéş**miyçe**, sügén**miyçe** taza urın-cir östéne utırıp çista émal savıttan aşy başladım.” (KH, 64)

“Monda üténéç yazıp birü**vçé** advokatlar **da**, zakonnı yattan bélü**vçé** prokurorlar **da** bar.” (KH, 73)

“Heber yeşén tizlége bélen té**lden**-tél**ge**, seké**den**-sendérege küçté.” (KH, 77)

“Tora torgaç béráz küz iyeleşté. Anadan tuvma undürt-unbiş yeşlék üsmér malaylar bérsé östéne bérsé atlanıp tartış**alar**, siké**reler**, yığı**lalar**, sugı**şalar**.” (KH, 84)

“Çitten karasañ, mögayın, iséñ kiter idé – barısınıñ da çeç**leré** citken, sakalları üsken, yöz**leré** agargan, üz**leré** akıldan şaşkan töslé tavışlan**alar**, koridornıñ elé bér, elé ikénçé yagina çab**alar**, yığı**lalar**, koçaklaş**alar**.” (KH, 124)

“Kölü**v**, kıçkır**uv**, akır**uv**, ükérép yılav hem şatlıkılı cır, irék turında cır.” (KH, 124)

“E méne béz, biş dus, bér-béré**bézné** koçaklagan**bız** da hiç ayırıla almıy**bız**. Tenneré**bézné** kapşıy**bız** – bu bézmé? Béz tügélmé?” (KH, 124)

“İşékleré zur-zur yozaklar bélen biklengen, terezeleré çenéçkélé timérçıbıklar bélen kaplangan, mal-tuvar taşıy torgan kızıl vagonnar.” (KH, 129)

“Karar küzge de bik kiléşlé, bahadir bedenlé yégét – kiñ cilkelé, tulı gevdelé.” (KH, 130)

“Şulay itép, yançık iñ ışanıçlı cirde – kése**de**. Yörgen**de**, utırgan**da**, böğélgen**de** ul tenge berélép kıtıklıy.” (KH, 154)

“Monda kile torgan türe, totkınnarnıñ ħelén, tormışın üz küzé bélen kürép, Meskevge bara**çak** hem bu turıda ipteş Stalinnıñ üzene doklad yasaya**çak** iken. Payık indé altı yöz grammga citkére**leçek** iken. Umaç urınına botka bire**çek**ler, diy...” (KH, 157)

“Çönki tapşır**uvçı** konvoy başlıgı da, al**uvçı** lagér başlıgı da bér-bérséne ışanmıylar.” (KH, 201)

“Önémmé, töşémmé? Min ħezér, çınnan da, iréktemé?” (KH, 211)

“Élékkéleré de, soñgı**ları** da, bér kalıpka koyılğanday, burı**çka** – bu**şka** éçerge, a**şarga** yarata.” (KH, 241)

“Yarsıp, ikélenép, ömé**tenép**, ħevé**flenép** kötem.” (KH, 241)

“Yap-yaş, koñgırt kara çeçlé, zur sorgılt küzlé, aksıl yözlé, haman yılmayıp tora torgan dertlé yégét idé.” (KH, 245)

“Alda koyırık**larına** utırgan iké ayaksız**lar**, alar artında ağaç ayak**lar**, annan sukırlar, sañgırav**lar**.” (KH, 247)

“Büle torgan bénerse de yuk, miçkené, çüméçné elle kayçan alıp çıgıp kittéler.” (KH, 248)

“Katıp, tuñıp, arıp çaykala başlagan idék – barakka kéргеç, reħetlenép kitték.” (KH, 248)

“Nersege, niħe, yaħşılı**kkamı**? Yamanlı**kkamı**?” (KH, 254)

“Asmandagı ko**ştarga**, sudagı balıktarga, daladagı kiyékterge, canvardarga, adem zattarga can birdéñ.” (KD, 5)

“Anav catkan askar tav**dar**, yeşél céfek kiygen siluv ağa**çtar**, tön coktamıy kuvanıp, sayrap torgan bilbıl**dar**, turgay**dar**... Éçseñ tuyalmas, suvı kevser bolaktar...” (KD, 5)

“Aniñ kartlıktan hem açlıktan suvırılğan, tirésé cıyırçıklanıp söyekke yabışkan kulları kaltıranıp, barmakları saksaul botaklarıday katıp, bögele almıyça, bér-bérséne kuşıla almıyça tırpayıp déréldiyler.” (KD, 6)

“Kük çitende adaşıp, tuktalıp kalğan bolıt kisekleré aniñ utlı perevézleréne uralıp köyeler, – kügélcé m kara töslerén aşıgıp üzgerteler, kızaralar, yana başlıylar, kinet yalkınlanıp dala östéne suzılalar.” (KD, 7)

“Yılğalar, bolaklar, küller kibép korıdı. Üsémlekler suldı. Küznéñ yavın alıp balkıp torgan çeçekler şıñdé.” (KD, 7)

“Bolannar, ceyrannar, kır keceleré, kır sarıkları susızlıktan elsérep adaştılar.” (KD, 7)

“Toyaklar yarıldı, tubıklar, sıyraklar kanga battı. Kolınnar helsézlenép boz östéne avdılar. Kuylar bér-bérséneñ yonnarın aşadılar.” (KD, 8)

“Karavıl ilénéñ ölkénneré – bézdén atalarımız, analarımız, bér karınnan tугan karındaşlarımız, helel sötébézné ayamagan balalarımız...” (KD, 11)

“İñ artta – yeş kilénner, kızlar, büz yégétler hem yeşüsmérler.” (KD, 11)

“Kartlar, ir yégétler, kimpérler, yeş kızlar allahé tegaleden yardım kulın suzuvın, kazak balaların cot, açlık tırnagınnan tartıp aluvın soradı.” (KD, 12)

“Zıyarat buyında utıruvçılar yılap, takmaklap, zarlap, iñrep Karavıl ıruvınıñ iñ kadérlé cannarın üzénéñ salkın koçagına alğan cirge – kara tufrakka yığıldılar.” (KD, 12)

“Behetmé? Elle tagın da dehşetlerek helaketmé? Şatlık mı? Elle yözép çıga almaslık kaygı diñgézémé?” (KD, 14)

“bér-béréne küterélép te karamıyça, bér avız süz de eyte almıyça borıluv...” (KD, 48)

“Toyak télséz-çukrak keshélerne kürgelse de, moñarçı alarınıñ bérsé bélen de aña bolay añaşırga turı kilgené yuk idé. Aniñ uyınça, télséz-çukraklar barısı da yeşén yeşegen, aşın aşagan keshéler bulırga tiyész töslé idé.” (KD, 87)

“Biyeden ala da, kola da tuva. «Alka kül»de hezér kırık atanıñ balası. Aniñ éçénde alası da, kolası da bar.” (KD, 91)

“İké traktornıñ prostoyın tüliym. Çeçélmiy kalğan kırını buşka üzém eşliym, çeçüvçelérne rizalıym.” (KD, 106)

“Elle gostinitsaga kaytıp, nomérda gazéta-jurnallar karıştırırgamı? Şuşındıy küñéllé, huş is añkıp torgan yazgı kiçte bülmege biklenép bursırgamı?” (KD, 128)

“Bu oçraklı hel idémé? Elle ul oçraşuvdan yürüy kaçkan idémé?” (KD, 130)

“Oyaga töşüvge, koşçık kanatların ceyép ciberép, balaların kaplap, hëlsızlenép yattı...” (KD, 142)

“Tire-yak avıllardan kilgen aksakallar, kimpérler – kiñ kırpulı say bürékler, aklı-karalı kiyéz eşlepeler, kızıl, yeşél, sarı şeller, ak kimeçékler – çaykalıp maşinalardan töşe başladılar. Yeşler kilép, alarnı koçaklap, kultıklap aldılar.” (KD, 144)

“Annan soñ ul kıska gına «Alka kül» ceylevenéñ tarihına tuktalıp, Ölken Kuyan yılın, halıkniñ açtan kırılıvın hem bu cirlerné taşlap kiterge mecbür buluvların eytté.” (KD, 145)

“Ul da bugün nek apası töslé kiyéngen: başında kızıl takıya, östénde kük atlas külmek, kızıl berhét kamzol, ayaklarında kızıl hrom itékler.” (KD, 149)

“Kart karagay sélkénmiyçe, şilt itmiyçe, gadi bér tınlık saklıy.” (KD, 187)

“Bu da, romantikamı? Bu da géroylıkmı?” (KD, 203)

“Şakmaklanıp öyélgén taşlar. Alar artında ap-ak korpuslar. Balkonnar, vérandalar. Gazonnar, klumbalar, çeçekler, güya törlé-törlé töstegé kübelekler yal iterge töşkenner de yokımsırap oyıp kalgannar.” (KD, 213)

“Toyak Börkétbayevniñ sémye tormışın bozıp, aña hıyenet itüvégézne, ikéyözlé buluvıgızını muyınıgızga alasızmı?! Söylegéz!” (KD, 292)

“Ürkeçlenép torgan tavlar, ürler, adaşıp kalgan yalgız ağaçlar, uysulardagı vak eremelékler hem salam çümeleleré bélen çuvarlangan kamıllı kırılar – barısı da kömësh nurga çumdı.” (KD, 293)

“Bér östel eyleneséne cıyılıyk – çınbarlıknı açıp salıyk.” (KD, 295)

“Gaybetke urın kalmasın. Gayşenéñ gönahsız yözé açılsm. Zöbercet naħakka köyép-yanıp yörmesén. Zeytüne de açı döréslékné üz küzé bélen kürsén: bu kirek.” (KD, 295)

2.4.2. Kelime Tekrarları

Kelimelerin sık sık tekrar etmesinin, şiirdeki ahengin sağlanmasında katkısı büyüktür. Böylelikle yazar/şair, içinde yoğunlaşan duygularını kuvvetli bir şekilde

hissettirebilmektedir. Aynı zamanda şair de olan İbrahim Salahov, romanlarında bu tür tekrarlardan aynı amaçla istifade etmiştir.

Salahov, romanlarında isim, fiil, zamir, sıfat, zarf ve edat gibi kelime türlerini tekrar etmiştir.

2.4.2.1. İsim Tekrarları

İsim tekrarları, aynı isimlerin aynı cümle, birbirini takip eden cümleler veya paragraf içinde tekrarlanmasıyla yapılmaktadır. Yazar aynı isim köklerinin yanında ek almış şekillerini de tekrarlamıştır. Bu şekilde ifadesini kuvvetlendirdiği, şiirdeki gibi bir ritim yakalama peşinde olduğu görülür. Bu isim tekrarları şunlardır:

“Fortoçka nibarı iké-öç **minutka** gına açıla. Méne şuşı **minutlar** hezér miném öçén iñ kadérlé, iñ söyénéçlé **minutlar**. Bu **minutlarda** min barlık kaygı-hesretémné, hetta üzémnéñ törmede ikenémné de onitam, kaméram kinet yaktırıp, balkıp kite. İzgé **minutlar!**” (KH, 116)

“Nindi ilahi kız bu şefkat tutaşı. Üzé **sılu**, küzleré **sılu**, irénneré **sılu**. Küñélé **sılu**. Ene küz vraçı.” (KH, 121)

“Monda elé yögenséz, tézgenséz **hisler! Hisler! Hisler!**” (KH, 124)

“Meydan urtasında béрниçe **östel**. **Östel** östénde öyém-öyém papka-formulyarlar. **Östel** artında urındıklarga utırgan, basıp torgan, arlı-birlé yöđerген türeler.” (KH, 125)

“**Beyrem beyrem** indé ul – ezérlék kirek. Totkın da aña ezérlene.” (KH, 153)

“İkénçé **törkém** şuşı işélgen tokımnı – altın **komın vagonétkalarga** tutıra, öçénçé **törkém, vagonétkalarga** cigélép, **komnı** öske çıgara, butaralardagı bunkérlarga avdara.” (KH, 183)

“E şulay da min méne Kızıl Yar avılındagı koopératsiye aşhanesénde bufétçı – **tovar** alam, **tovar** satam, hisap birem.” (KH, 231)

“Huş **is, béréncé** kar **isé! Béréncé yañgır** – leysen **yañgır!** Şifalı **yañgır.**” (KH, 212)

“Karnı gına-tügél, körekné de bér **yaktan** ikénçé **yakka** çaykadı.” (KD, 17)

“bu yarışta ciñép çıguvçılarnı büleklev turındagı partiye **oyışması**, profsoyuz **oyışması**, diréktsiyenéñ bérleşken utırışınıñ kararın ıgılan itté.” (KD, 145)

“Başında **Kamacaynıñ** bér tal öké

Ayrılıp **Kamacaydan** buldım **kölké**, buldım **kölké**.

Ayrılıp **Kamacay**dan utirganda,
Kaydan kildé **uyn-kölké, uyn-kölké.**

Ahav, **halileyém, halileyém,**

Kamacay, kaldıñ indé, irketayém.

Kulında **Kamacay**nıñ altın yözék,

Kamacay utira miken **küzén** sözép, **küzén** sözép.

Kürmesem yartı segat tüzmiy idém,

Çınnan da kitté miken **ömét** özép, **ömét** özép.” (KD, 148)

“Tereze töplerénde yeşél çülmeklerge utırılğan **göller**: kına, yaran **gölé**, islé **göl**, hetfe **göl...**” (KD, 284)

“Tiré-yaknı dér sélkétép, parga kümélép parovoz uzıp kitté. Anıñ artında **vagonnar, vagonnar, vagonnar!**” (KD, 289)

“Sin **uncidé yıl** törmede, sörgénde kıynaldıñ, **uncidé yıl** zamandaşlarıñnıñ yözéne küterélép kariy almadıñ.” (KD, 290)

“Namuslı hézmetke hórmet **kirek**, dan **kirek** dip Börkétbayevnı, Battalovnı hem sovhozdagı başka aldınıgı eşçélerné büleklev, ordén birüv turında Vérhovnıy Sovét Prézidiumı aldında hodataystvo kuzgatkan idék...” (KD, 291)

“Méskén **kazlar!** Yaktaş **kazlar!** Anda, yırak yulda tanış tügél cirde, çit-yat ilde sézné nindi yazmış köte?” (KD, 294)

2.4.2.2. Fiil Tekrarları

İbrahim Salahov’un, aynı cümle içinde veya birbirini takip eden cümlelerde (bazen paragraflarda), arka arkaya tekrar ettiği fillerle üslubuna bir canlılık, hareket kazandırdığı görülmektedir. Bu aynı zamanda, romanlara şiirde olduğu gibi bir ahenk katmaktadır. Yazar, fiilleri çoğu zaman, kök şeklinde değil, simetrik bir şekilde aynı ekleri almış şekilleriyle tekrarlamıştır. Bunların örnekleri aşağıdadır:

“Alay da in faydalısı hem gomérge hetérde kala torganı, hiçşikséz, Galimcan aga bélen **oçraşuvlar**, ozak-ozak söyleşép-eñgemeleşép utıruvlar buldı. Bu **oçraşuvlar** miña icat hézmetémneñ sérlé işéklerén açtı, armıy-talmıy eşlerge, ukırğa – **öyrenérge, öyrenérge, öyrenérge** kireklégén töşéndérdé.” (KH, 25)

“Alkin idenge caylabrak utırdı da torbaga yene çirte başladı. Bér **çirte** – pavza, iké **çirte** – pavza. Eytérséñ le, Morzé aparatında télégamma bire.” (KH, 32)

“– «Buşatırbız», **didé** bit, e? – **didé** Gabdulla.” (KH, 34)

“«Dörösén eytkende, Hadi aganı sudta gına kürdém», – **diy** üzé. Atlasov sudta méne niçék söyledé, **diy**” (KH, 53)

“Ni géne satmıylar! Tevlékke biréle torgan biş yöz grammlı payık ikmek – «kiben başı» **diyséñmé**, suvingan arış çumarı – balanda **diyséñmé**.” (KH, 73)

“– **Açıgız! Açıgız** diym, cén, periler. Kayda miném ulım? Kayda miném Mişutkam! **Açı-gız! A-çı-gız! İşétesézmé**, yırtkıçlar, **işétesézmé?**” (KH, 96)

“**Alıp** çıgalar, **alıp** kiteler, kaya ikenén eytmiyeler.” (KH, 111)

“Küz yabıldı. Min «izgé» kegazné çeynep yotıp ciberdém. «Boyıkmagız! Üz-üzégézné saklagız! Hakkık **kilér!**»

– **Kilér! Kilér! Kilér!**

– Nerse, akıldan şaşasıñmı?!” (KH, 122)

“Aldan tav itegé buylap borılıp **bargan** parovoz da, hetta aniñ östédegé bökkelép **bargan** tötén-tolımnar da alsu; yanıp, haman-haman kızara **bara...**” (KH, 129)

“**Kötebéz**. Citekçeler yuk. **Kötebéz**. Ayaklar öşiy başladı. Kuzgalırğa boyırık yuk. **Köterge!**” (KH, 157)

“Bunkérdan töşken grunt, su bélen ulak buyınça agıp, çaykalıp, yuvılıp **bara** da, butara oçındagı çüplékke töşe, tav bulıp öyüle **bara**.” (KH, 163)

“Huş is! Béréncé kar isé nindi rehet, sulap tuya **almıym!** Üzém aşıgam – Mariinsk vokzalına citép, Kükçetavga bilét **alırga** kirek! Elé haman bolay konvoysız baruvıma, timér yul poyızdına üzbaş bilét **alırga** aşıguvıma ıšanıp cite **almıym**. Bu aşkınuvlar barısı da töş kenedér dip kurkam, üzémné-üzém çémétép karıym. Üç itkendey, aşıkkan sayın ağaç ayak **tayıp-tayıp** kite yaki yul çiténdegé körtlerge törtéle. Ayaknı küterép alıp, urap atlarga turı kile. Elé haman ağaç ayakka künége **almıym**.” (KH, 212)

“Nerseden kurkındı soñ bu **kürmiy** torgan döm-sukır küzler? O, alar **kürdé**, dala östéne kile torgan afetné, aniñ barlık facıgalé **kürénéşlerén kürdé** alar...” (KD, 6)

“Cil avtomaşına motorı östéne yabılğan sırma kapotnı yul buyınça tartıp, yolkip **kildé-kildé** de, bér borılışta kinet küterép alıp kitép, küzden yugalttı.” (KD, 15)

“– Seét begirém, sin miné gafuv it! Min zur cinayet eşledém. **Nişliym** soñ, **nişliym?**” (KD, 27)

“«Nerse **dip** avızıñnı yırasıñ, tav karçıgası? İrgali yığıldı **dip** kuvanasıñmı?»”
(KD, 114)

“– Seét! **Söyle, söyle** indé, min kurkam.” (KD, 135)

“Kiçe anı miña ipteş Battalov eytté, şunda uk zadaniyé birdé, kilesé yekşembéde, **diy**, tatar avıllarındağı kébék hézmet beyremé – saban tuyı ütkermekçé bulabız, **diy**, brigadañnı hézérle, cırçılar, biyuçéler tap, **diy**.” (KD, 139)

“E bülek tiymegen atların hucalarına zur köyénéc **buldı**. Nişliyséñ, beygé! Alda elé tagın da beygéler **bulaçak**. Belkém bügén artta kilgen atlar anda aldını **bulurlar**. Ömétséz şaytan diy!” (KD, 147)

“Ayırılıp Kamacaydan **buldım kölké, buldım kölké**.” (KD, 148)

“Elé soñ tügél. **Kitiyk, kitiyk**, begirém, yöregém... **Kitiyk**. Kaçıyk bu cehennem çokırınan. İşétesénmé, Seét?” (KD, 169)

“İlham **kilesé** yılını küre alırmı soñ?! «Éh, bik, bik yeşıysé **kile**, enkey... – İlham iké kuli bélen başın kıstı, çigeler çatnap sızlıy. – Yeşıysé **kile**, enkey, kadérlé enkey, miném yeşıysém **kile**...»” (KD, 252)

“– Kunak kilgende it **péşe**, it **péşmese**, bit **péşe**, diy béznéñ kazak halkı. Séz kilgende béznéñ bitébéz **péşmedé péşüvén**, méne itébéz **péşté**. Şunu kabul kürép alıgız, kadérlé kunaklar.” (KD, 266)

2.4.2.3. Zamir Tekrarları

Romanlarda aynı cümle içindeki zamir tekrarlarının sayısı çok fazla değildir. Zamirlerden “min, sin, ul, béz, séz, alar” zamirlerinin tekrarlandığı görülmektedir. Zamir tekrarının örnekleri aşağıdadır:

“Sténa gazétasın **min** çıgar. Démonstratsiyege kolonnanı **min** alıp bar. İndé yorttan-yortka yörége! Yuk, bulmıy! **Min** institutnıñ kéndégé tügél. **Minnen** başkalar da bar.” (KH, 13)

“– İpteş, **sézné** elle yaña gına kulga aldılarımı? Tukta, **séz**... **séz** Béréncé tatar polkı komandırı Tupikov tügélme?” (KH, 44)

“– **Min**... **min**... – nigedér kalıtranam. Téşém téşke sugıla. – **Min**... gayıp-gayıplé tü-gél... **Min**... Sovét...” (KH, 68)

“Tatlı da, aç ı da **sin**, sagışlı sagınuv. **Sinnen** kaçam, **siné** onıtırğa tırışam. Emma... Emma üzém tagın-tagın koçagıña – kaynar, nazlı, gölep kuvagı töslé güzel,

çenéçkéle koçağıña omtılam. Könbağış çeçegé töslé soklandırğıç **sin**, sarı sagınuv. **Sinde** koyaş çatkıları hem erém temé.” (KH, 74)

“Méne şuşı faciğalé yazmıšta zur sorgılt küzlé kız! **Ul** – feréşte! **Ul miné** dönyada yeşerge öndevçé bérdenbér izgé köç! **Min añı** kötem, hem **anıñ** kürénüvéne yuvanıp kına yeşiyim... **Ul** kilér. **Ul** yılmayır. **Ul miña**, «heyérlé irte», diyer.” (KH, 118)

“E méne **béz**, biş dus, bér-bérébézné koçaklaganbız da hiç ayırıla almıybız. Tennerébézné kapşıybız – bu **bézmé?** **Béz** tügélme?” (KH, 124)

“Saflar bozıldı. **Kémdér** alga çıktı. **Kémdér** iyélép asta kaldı.” (KH, 136)

“Canvarlar, koşlar irte bélen **bézné** éşke ozatıp kala, e kiçén alar, yıraktan ürélép karap, **bézné** karşı ala. **Béz** aşıgabız, eytérséñ le anda **bézné** tugannarıbız köte.” (KH, 156)

“**Kémné** tıñlarga, **kémge** ışanırga bélmıyséñ. E şulay da küñélge rehet. **Kém** béle bit.” (KH, 157)

“Elé **béz** uğolovniklarını kuvdık, elé alar **bézné** kısırıkladı. Eger bu sugış tagın bérázga suzılssa, **béz** indé ciñéleçek hem bandıtlar başbaştaklığına duçar bulaçak idék.” (KH, 203)

“**Méne siña** irék! **Méne siña** tujan ata! **Méne siña** eni, séñéléñ...” (KH, 227)

“E **min?** **Min** – büré! **Miné** kuvalar, ézerlékliyer. Kéşeler **miném** bélen söyleşérge kurka. **Min alardan** kurkam. Niğe?! **Min** de bit **alar** töslé ük kéşé. **Miña** bit elé utız sigéz géne yeş. **Min** bötén yaktan kamilleşken, dönyada üz urının tapkan ir bulırğa tiyéş bit! E hezérge – seleme kiyémnerge töréngen ağaç ayaklı garip. Niğe **min** garip?” (KH, 231)

“**Bérevler** yıladı. **Bérevler** legnet ukıdı. **Bérevler** ömétlendé.” (KH, 241)

“**Bérébéz** – Kotlastan, **bérébéz** – Norilskidan, **bérébéz** – Kolımadan.” (KH, 242)

“**Béz** – öçev. Lekin **béz elé bér-bérébézné** kürmegen, küréřmegen. Alay gına da tügél, **béz elé bér-bérébéznéñ** ni helde ikenén de bélmıybéz – isenmé?” (KH, 242)

“**Min** bit un yıl **alar** bélen bérge kaynadım. E hezér **alarınñ** bérsén de tanıımıym, **alar** miné... **Kém** tanısın, diy.” (KH, 244)

“Kabérler... **Alar**, yırtkıç canvarlarınñ önnerésıman, cir östénnen az gına kalkıp toralar. **Alarga** bıyıl kar da tuktamagan, ülen de çıkmagan.” (KD, 10)

“**Béznéñ** meħebbetébéz können-kön köçeye géne, tamırlana gına bara, **béz** bér-bérébézné yakınrak, maturrak, tırenrek itép kürebéz.” (KD, 25)

“**Min** bélem, **min** ışanam, méñ kat ışanam: sin gayépséz? Lekın béznéñ urtak balabız ħakına, anı beħétséz itmes öçén géne **min** andıy naħak pıçrak süzlerne eytérge mecbür buldı. Kıçér, kıçér, begırem, **min** meñgége sinéké!..” (KD, 27)

“«**Béz** kıyınlıklardan kurıkmybız, hervakıt aldınđı safta bulırbız!» – bu sinéñ süzleréñ tügélme? **Béz**, – taviş açuvlı yañğıradı, – **béz** de pryannék aşap utırmıybız. **Béz** de yomşak karavatlarda yatmybız!” (KD, 40)

“Çalınñ süzé ekiyet tügél, éñgeme-tariħ, Karavıl ıruvınıñ ozın yulı. **Monda** güzel Sarı arka da bar. **Monda** kurkıncılı Ölken Kuyan yulı da bar. **Monda** ataklı akın – şayıyr Akan Siré hem anıñ iskitkéç matur üleñneré-cırları... **Monda** Tuksanbay ħacı. Ak pařa... **Monda** Tukaş Bokın, Amangéldé İmanov... **Monda** kanlı sugışlar hem... dönyadadı in kadérlé kéřéler – Toyaknıñ etisé bélen enisé Börkétbay bélen Asılkul – **barısı** da, **barısı** da, térélep, küz aldına basalar...” (KD, 54)

“**Kaysı** buşlatına urangan, **kaysı** odéyal yabınan, **kaysı** östénde ni bar řunıñ bélen avgan.” (KD, 63)

“**Ul** dalada töřép kala. Traktor kilép çıga. **Ul** şul yulavçı traktorga küçép utıra. Méne ħezer géne **ul**, traktordan töřép, öç-dürt kilométr cırné ceyevlep kapçığın kütergen kiléř, Karabolakka kilép citken.”(KD, 86–87)

“Yakındadı iké-öç yıl éçénde **béz** tagın da 70 sovħoz oyıştırırğa hem tagın iké-iké yarım million géktar dalanı igén basuvlarına eylendérérge tiyéřbéz. Eger de **béz** bu éřke ciñ sızganıp totınsak, Kükçetav cirleré **béznéñ** ħézetébézné ecérséz kaldırmas. Yakındadı yıllar éçénde **béz** tugan ilébézge 125–130 million pot Kükçetav aşlıgın bire aluvğa iréřérbéz hem şul nigéзде mal asravnı iké-öç tapkır üstére alırbız.” (KD, 125–126)

“Yuk, **alar** üzleré Seétnéñ susap torgan, şundıy uk yalkınlı irénneréne yakınlaştılar. **Alar** köydére idéler hem şul uk vakıtta in saf, in izgé, in kadérlé béréncé meħebbetnéñ onıtılmas lezzetlé temén birérge, küksél tavlar töslé bulıp yırakta kalgan yeřlékné kiré kaytarırğa vegde iteler idé **alar**...” (KD, 137)

“**Ul** alarga uyların, kaynar ħislerén salgın. Méne şul nefis çeçekler arkılı **ul** nidér eytérge télegen bit. Nerse eytérge télegen soñ **ul** bilgéséz, yaħřı kéřé?” (KD, 141)

“Kalgannar yulnıñ iké yagına **bérséñ-bérsé** kısırıklap tézeldéler. Jyüri çlénarı kapka yanına kildéler. Tuzan éçénen **bérsennen-bérsé** kalışmyça kilgen iké at küréndé: **bérsé** kük, ikénçésé kara turı.” (KD, 146)

“Unınçı uringa hetlé bülek biréldé – **kaybérséne** akçalata, e **kaybérséne** maktav kegazleré öleşéndé.” (KD, 147)

“İlham üzénéñ küzleréne de, kolaklarına da ısanmadı. «Çınnan da bu **béznéñ** Fléramı? **Béznéñ** madonnamı?»” (KD, 268)

“**Miném** hetér **sinnen** başka tayanıçım da, kuvanıçım da yuk. **Barısı** da, **barısı** da – **sin** géne, **sin** géne, Seét... **Min siné** yalgız kaldıra almıym.” (KD, 169)

“– **Béz** üstergen bodaydan péşérélgen ikmekné aşavçılar **bézné** iske alırlar dip uylyysıñmı? **Béz** sala torgan saman öyler fırgavén piramidaları töslé meñgé torırlar dip ھیallanasıñmı? Méne şulmı **béznéñ** yeşlégebézné birép ala torgan dambız!” (KD, 177)

“**Kaysı** sumka, **kaysı** portfél kütergen balalar törkém-törkém bulıp mektepke aşıgalar.” (KD, 289)

“**Barısı** da, **barısı** da şunıñ döréslégéne delil tügélme?” (KD, 290)

2.4.2.4. Sıfat Tekrarları

Salahov, varlıkların vasıflarını, sayılarını veya başka özelliklerini kuvvetli bir şekilde ifade edebilmek için sıfat tekrarlarından çok yararlanmıştır. Bunların çoğu tamlamada ismin önüne gelen ikileme şeklindeki sıfatlardan oluşmaktadır. Tatar Türkçesi yazımında bu ikilemeler arasına Türkiye Türkçesi yazımından farklı olarak kısa bir çizgi ‘-’ girer. “költe-költe altın nurlar, kalın-kalın defterler...” gibi.

Sıfat tekrarı örnekleri şunlardır:

“E min avlak tıkrıktağı **baskıç-baskıç** taşlarga basıp, tavga, Vinograd uramına küterélem.” (KH, 21)

“İşék artında kötép kéne torganar, ahrı, iké **dev-dev** nadziratél atılıp kerdé.” (KH, 41)

“Kirésénçe, beyrem könnerénde kaméraga **yañadan-yaña** aréstantlarını tıgızlap tutıra başladılar.” (KH, 55)

“Bolar indé «**öçénçé** dulkın» kagılğannar. **Öçénçé** sékrétar, **öçénçé** prédsédatél, **öçénçé** zav, **öçénçé** réktor, **öçénçé** diréktorlar.” (KH, 55)

“Koridorniñ iké yagında nindidér **kéçkéne-kéçkéne** işékler, mögayın, kiyém şkafları.” (KH, 67)

“Stolipin vagonında totkınnar öçén de komfort citerlék – kupéli vagonnardığı kébék, **ayırım-ayırım** bülmeler.” (KH, 95)

“**Mondıy temlé** uşanı, **mondıy temlé** botkanı, **mondıy temlé** kümeçné, **mondıy temlé** çey-şikerné miném monnan soñ törmeye de, törmeye çıkaç ta hiçbér cirde aşaganım, éçkeném bulmadı.” (KH, 104)

“Başta gomumi kaméralarga yabılğan mehbüslerné **yégerméşer-yégerméşer** kéşeden maşinalarga utırtıp ozata başladılar.” (KH, 126)

“Urtada – işékleré **zur-zur** yozaklar bélen biklengen, terezeleré çeneçkéle timérçıbıklar bélen kaplangan, mal-tuvar taşıy torgan kızıl vagonnar.” (KH, 129)

“Eytérséz le **öç** kön, **öç** tön şaşınıp tuzıngan şorm, unar métr biyeklékke küterélgen, korabnı yomıçka itép kağıp yörtken **tav-tav** dulkınnar bulmagan da.” (KH, 141)

“«Kükçetav ölke NKVD idaresé sezge **felen** könné, **felen** segatte **felen** kabinétka kilérge kuşa».” (KH, 242)

“Binanıñ **iké** yagındağı kuvıšta **iké** böyek şağıyr basıp tora.” (KH, 243)

“**Ak** tun, **ak** beren bürék, sorı kiyéz itékler kiygen ozın buylı, çandır gevdelé, çıtık çıraylı, urta yeşlerdege kéşé.” (KH, 247)

“Belkém, bu **soñgi** küterélüv, **soñgi** omtılış, egzalarınıñ iñ **soñgi** hareketlenüvedér.” (KD, 6)

“Karındık töslé sargayıp kuvırılğan, éçke batkan tökséz yañakları buylap **éré-éré** tamçılar tegeredé.” (KD, 6)

“Toyak yaña gına şeyledé: yırakta **öyer-öyer** cılkılar utlap yöriy.” (KD, 52)

“Kayandır yakınnan gına iké tapkır **özék-özék** signal tavışı yañıradı: – Tut! Tut!” (KD, 96)

“Véra üzénéñ tugañ hutorında, Dnépr buyında, bik küp **matur-matur** çeçekler kürdé.” (KD, 141)

“«Méne **yaña** cirlerge baram, **yaña** dönya koram». Bu dalada nindi **yaña** nerse kordık?” (KD, 176)

“Méne şul dulkınnar urtasında, **kötüv-kötüv** kuylar yöriy.” (KD, 191)

“Tsélinadagı duslarıña, bigrek te Leyle kızıma, anıñ anası Şemsiyeden sagınıp **küp-küp** selam.” (KD, 204)

“...**Borın-borın** zamanda bu cirlerde bér ak döye yörgen.” (KD, 210)

“Koyaşka yangan, cil aşagan ozınça yözende **börçek-börçek** kara tir tamçıları.” (KD, 230)

“– Ni öçén dip, eytesé kilgeném méne nerse, Seét Kerimoviç. Üzégéz béleséz, **yaña** cir, **yaña** dönya, **yaña** keshéler. **Küp törlé** eş, **küp törlé** ħaraktérlar bér-bérséne kagılalar.” (KD, 272)

“Barı **bér géne**, **bér géne** süz kirek idé.” (KD, 285)

“sovét keshélerénéñ östelén iñ bay, iñ mul östel iter öçén köreşke çakırdı. **Méñlegen**, yöz **méñlegen** sovét keshéleré bu çakıruvını şatlık bélen karşı aldılar hem tevekkellék bélen avır eşke bil buvdılar.” (KD, 290)

“– Da... – Toyak avır itép körséndé, – **kıyın, kıyın** ħel.” (KD, 295)

“**Nikader** moñlı, **nikader** sağışlı iken ul ayırılıv, tujan cirden ayırılıv.” (KD, 294)

“**Yugalğan** ata bélen, **yugalğan** bala bérén-béré taptı...” (KD, 295)

2.4.2.5. Zarf Tekrarları

Zarf tekrarları da yine genelde sıfat tekrarlarında olduğu gibi ikilemeler vasıtasıyla yapılmıştır: ozın-ozın it-, sukrana-sukrana bar-, ozak-ozak söyleş-, kabat-kabat küçér-, sığılıp-sığılıp kit-, köçke-köçke atla-, tarta-tarta ukı-, şıbir-şıbir koyıl-, déréldete-déréldete köl-, sikére-sikére kil-, şıgır-şagır kil-, çağılıp-çağılıp kit- vb. Örnekleri aşağıdadır:

“Bigrek te kızlar **şırık-şırık** kölep téñkege tiye.” (KH, 8)

“İrtengé temlé töşlerén **küre-küre** yoklıylar bulır bu yortlardagı kazanlılar.” (KH, 8)

“Üzé haman **üksép-üksép** yılıy...” (KH, 12)

“komnarga **bata-bata** döyeler atlıy.” (KH, 13)

“Yaña ħrom itékler **şıgır-şıgır** kile.” (KH, 16)

“– Yahşı. **Ĥezér** séz méne mondıy logik netice yasagız. Sézge putévka birüvçé Kavi Necmi – ħalık doşmanı. **Ĥezér** ul törmeye utıra. E séz barıp kürgen Galimcan İbrahimov ta ħalık doşmanı, **ĥezér** Pleten törmesénde yata.” (KH, 16)

“herbér cömlésén **kat-kat** ukıp, céntéklep tikşérdéler” (KH, 20)

“Bülmedegéler barısı da **kuvana-kuvana** kul kuydılar.” (KH, 20)

“tökéréklerén **çeçe-çeçe** kıçkırır başladı.” (KH, 26)

“Tuya almıy **ürélép-ürélép** sulıybız.” (KH, 34)

“– Eñ, eytme **indé!** – Tupikov seké kırıyma utırdı. – Öç kön **indé** sorav alalar. «İmenkulov bélen béрге kontrrévolıyutsion oyışmada torgansız. Ul **indé** gayıbén tanıdı», diy tikşérüvçé.” (KH, 44)

“Dagalı itékler **döp-döp** itép aldagı kaméralarga taba uzdılar.” (KH, 47)

“Étler **buvılıp-buvılıp** öre başladılar.” (KH, 49)

“Bu **irtede** béréncé syurpriz – béznéñ kaméranı **irtengé** balandadan meñrüm itüv buldı.” (KH, 50)

“béznéñ **söyene-söyene** **kétér-kétér** kitérüvge kuvanıp, soraşkanı da kötmesten, kör tavış bélen söylep kitté.” (KH, 57)

“Annan, kultıklaşıp, **köléşe-köléşe** alléyada yöriybéz.” (KH, 75)

“Kalgannar paraşa kapkaçı bélen **suga-suga** yödettéler.” (KH, 85)

“Şulay **bérem-bérem** herbérebéznéñ bar cirén tikşérép karıylar.” (KH, 101)

“Köné buyı elé bér kaméraga, elé ikéncéséne kértép, **ozak-ozak** totıp tintéretkenner idé.” (KH, 112)

“**Bérazdan** «küz» tağın tiz géne açılıp yabıldı. E **bérazdan** fortoçka açıldı. Nadziratél barmağı bélen işarelep miné üzéne çakırdı.” (KH, 113)

“Küzlerémné **ozak-ozak** itép **yomıp-açıp, yomıp-açıp** karadım – bérer nerse kürénmes miken?” (KH, 114)

“Yazmıññ **yaktı**, bik **yaktı** bulsın. Beñét koşı siné **bérvakıtta da, bérvakıtta da** taşlamasın!” (KH, 121)

“Yartı yılga yakın kéşéne kürmiy, bér kéşé bélen söyleşmiy leñette yatkan kéşéler aldında **kinet** işékler açılısın da, **kinet** bu hetlé halık bélen oçraş.” (KH, 124)

“Yomşak bariton tavış, yörek tavışı. Ul **akrın**, bik **akrın** başladı.” (KH, 130)

“Bélmiyim, **elle indé** türelernéñ reñimé kildé, **elle indé** kéşé citéşmev – miné «ippodrom»ga küçérdéler.” (KH, 145)

“E béréncé karnı **niçék** atıylar soñ? Minémçe ul da leysen – pak, yomşak, cirné **niçék** itép agartkan – ak ceyme ceyép çıkkán.” (KH, 212)

“Unlı ülçevde **niçék** ülçiyler? Kontora şçétında **niçék** isepliylér? Hóday bélsén, töşke de kérmege nerseler.” (KH, 231)

“Küñélémde **elé haman** da yaña cırlar yañgırır. Min **haman elé** yaña şıgırler, ħıkeyeler, romannar yazuv utı bélen yalkınlanam.” (KH, 240)

“«Mögayın, Seét... Kinoga bilét algandır», dip **kuvana-kuvana** yöğérdém.” (KD, 24)

“Ul kabalanıp külmegén **ézliy-ézliy** söylendé:” (KD, 32)

“Gayşe **söylene-söylene** yulçılar yanına kildé,” (KD, 36)

“Toyak iké kulu bélen bitén kaplap **üksép-üksép** yılıy başladı.” (KD, 58)

“Kirill da topçanıñ **şığırdata-şığırdata** odéyalına urandı.” (KD, 75)

“Partorg şulay **bormalap-bormalap** kildé.” (KD, 108)

“Seét siskeñep başın küterdé. Gayşe basıp tora. Seét kavşap, kuvanıp, bürene östénen **niçék** kuzgaluvın hem **niçék** itép ayagüre basuvın da sizmiyçe kaldı.” (KD, 130)

“Seét şulay **uylana-uylana** saban tuyı meydanına taba atladı.” (KD, 145)

“Zöbercet Seétné koçaklap, biténnen **übe-übe** yalvara başladı.” (KD, 169)

“Kızlar vagonnar aldındağı meydanga cıyılıp, **köléşe-köléşe** tézélé başladılar.” (KD, 170)

“Karap toruvçılar **buvıla-buvıla**, éçlerén **uva-uva** köle başladılar.” (KD, 173)

“Leyle bélen İlham törkémge iyer miyçe arttarak kaldılar. Niçék kéne batırılmasın, Leylenéñ ayagı elé tözelép bétmege idé. **Vakit-vakit** ul **aksap-aksap** kite.” (KD, 174)

“– Sılu yarım rusça, yarım tatarça **söyliy-söyliy** komissiye çlénnarın sevde zalına alıp kerdé. – Séz karıysız da kiteséz, e miña monda eşlerge kirek. Citer, vagonda kısılıp **éşliy-éşliy** canıma tiydé indé.” (KD, 179)

“– **Tizrek, tizrek** eyt, nerse kuyasıñ?” (KD, 199)

“Nek şul çakta **aksıy-aksıy** Seét Battalov ta kilép citté.” (KD, 200)

“Yeşler garmunga kuşılıp **cırılıy-cırılıy** ozata bardılar.” (KD, 201)

“Toyak yarsıp bülmenéñ bér başınnan ikénçé başına **kızuv-kızuv** atlap eylendé.” (KD, 227)

“Mariya Petrovna, açkıçların alıp, **çaykala-çaykala** kabinéttan çıgıp kitté.” (KD, 236)

“Seét sténa buyındağı divanga tayanıp, bér ayak bélen **sikére-sikére** terezege kildé.” (KD, 242)

“– **Ĥezérge** elé yégétler kaygısı yuk, bik arıym. **Ĥezér** méne irtengé aşnı ölgértérge kirek.” (KD, 254)

“**Niçék** ul **şuşındıy** kérséz küñéllé, eşçen Leylené kübelek Göliyege alıştırı alğan? **Niçék** soñ ul **şuşındıy** yakın, kéşéléklé dusların taşlap, kart tölké Şehröstemnėñ avına töşken?” (KD, 264)

“Kazlar **elle indé** kurkındılar, **elle indé** igéléklé, tuklıklı basuvlardan ayırılıvlarına poşınıp moñlandılar.” (KD, 294)

“– Ĥup, Ĥup, – Toyak rulné uñga-sulga **bora-bora** söyledé: – Zur kuvanıç!” (KD, 295)

2.4.2.6. Edat Tekrarları

Salahov en fazla, frekansı yüksek çıkan bélen “ile” edatını tekrar etmiştir. Tügél “değil”, kébék “gibi”, öçén “için” yazarın tekrarladığı diğer edatlardır. Bunlar seyrek kullanıldıklarında sadece gramer bakımından görev üstlenmektedirler. Cümlede veya cümlelerde birkaç defa tekrarlandıklarında ise, bu görevin yanı sıra anlatımı güçlendirmekte ve ifadeye ahenk katmaktadırlar.

Edat tekrarlarına ait örnekler aşağıda verilmiştir:

“– Yağşı, Annan indé séz şul putévka **bélen** Yaltağa barıp, Galimcan İbrahimov **bélen** oçraştıgız, eyémé?” (KH, 16)

“Min bit elé böyék edip **tügél**. Yazgan eserlerémnėñ kübésėnnen riza **tügél**, dörösregé, kanegat **tügél**.” (KH, 24)

“Totkın ul bar gevdesé **bélen** küre, bar gevdesé **bélen** işéte, bar gevdesé **bélen** toya-size iken.” (KH, 35)

“Yaz kildé. Zeñger küzlé küller, yılgalar **bélen**, allı-göllé çeçekler, Ĥuş islé bolınnar **bélen**, zöbercet urmannar, sandugaçlı tañnar **bélen** yaz kildé – 1938 yılınıñ yazı.” (KH, 61)

“Bu bazarnıñ beha nigézé dollar da **tügél**, funt-stérling ta **tügél**, sum da **tügél**. Töp ülçev – payık.” (KH, 73)

“Cilkedegé pumala baş üzé albastı sıman avır, citmese, botları **bélen** muyınıñı kısıp, ükçeleré **bélen** kükregéme tibép kuya: «Tizrek!»” (KH, 84–85)

“Sul kaş nersegedér işarelep, sikérép aldı **tügélmé**? Kayçandır kızlar şulay kaşlar, kéréfékler (121) bélen söyleşe idéler **tügélmé**?” (KH, 121–122)

“İlehette yatkan kéşeler aldında **kinet** işékler açılısın da, **kinet** bu hetlé halık bélen oçraş.” (KH, 124)

“Halık zur bér dikkat bélen sözép, béznéñ maşinalarga, yözlerge karıy, kémnédér ézlegen **kébék**, kürép kalırğa tırışkan **kébék** karıylar, ozatalar alar bézné...” (KH, 127)

“**Barı tik** cır, **barı tik** anıñ tılsımlı kanatları.” (KH, 131)

“– Ya hoda, ni **öçén** miné bolay gazaplıylar?! Ni **öçén**?!” (KH, 145)

“Momı indé işétép **tügél**, üz küzlerém **bélen** kürép bélem, üz kullarım **bélen** kazıp bélem.” (KH, 161)

“Bilgélé, monda östegé eşten ciñél **tügél**, kirésénçe, avır, uñaysız. Lavalay biyék **tügél**, altın «tamırlarınıñ» katlamına karap, bér küteréle, bér töşe. Gomumen, basıp **tügél**, bökreyép yörérge, bökreyép eşlerge turı kile.” (KH, 183)

“Lekin bu yort miña kızıklı ekiyetler **bélen** géne **tügél**, e facigalé bér het **bélen** de iste.” (KH, 216)

“Éşké yaktan aşhanenéñ sténaları kayçandır fanér **bélen** tışlanıp, ak buyav **bélen** buyalgan da bulgan.” (KH, 234)

“Garlenem, **çönki** östémde tavşalgan iske kiyém-salım. Kavşaym, **çönki** kultık tayaklarım mermer basmalarda şuvıp-şuvıp kite.” (KH, 244)

“Alar üz télekleré bélen yort-cirlerén kaldırıp, dalanı igén basuvlarına eylendérér **öçén**, halık beheté **öçén** köreşke kildéler bit.” (KD, 38)

“Emma moña kader elé bér géne tapkır da çın mehebbet **bélen** oçraşmagan yégét ut **bélen** uynarga yaramaganın kaydan bélsén soñ?” (KD, 73)

“Kazak halkı kübrek kinaye **bélen** söyliy hem kinaye **bélen** eytelgen süzné de bik tiz töşéne.” (KD, 77)

“**Méne-méne** şul suga barıp citerséñ töslé.” (KD, 83)

“Min «Alka kül»ge diréktornıñ eşéne ayak çalır **öçén** **tügél**, aña bulışlık kürsetérge, yökné bergelep küterü **öçén** kilgen kéşé.” (KD, 93)

“**Elle** sulkıdavı basıldı, **elle** iké tevlék sızlanuv hetné aldı.” (KD, 153)

“Emma başka gaileler balaları **bélen** palatkada torıp çirat kötkende, partorg başıñ **bélen** aldan kvartira aluv oyat bit.” (KD, 159)

“Aniñça, döge kaşık bélen aşıy torgan botka péşerér **öçén** tügél, belki may séñép, börtékleré tegerep, taralıp torgan plav **öçén** géne yaralgan kıymmetlé yarma idé.” (KD, 162)

“Avdarılğan izmené yégétler ayak **bélen** taptıylar, senek **bélen**, körek **bélen** yarga taşlıylar. Anda kızlar. Aları izmené kalıplarga tutıralar, ayak **bélen** taptıylar.” (KD, 171)

“Karagir **bélen** Ciren kaşka stannan çıguv **bélen** başların çaykap cildére başlasalar da, tézgénné tartkaç, karışmıyça, ciñél ayanga töştéler.” (KD, 190)

“Kız başın küterdé, biténdegé tirné yavlık **bélen** de tügél, bélegé **bélen** géne aşıgıp sörtép aldı.” (KD, 230)

“Üz öyégézdegé **kébék**. Min sézné üzémneñ merhüm ulım Şhegzem **kébék** kürem. Ul da sézneñ **kébék** bik akıllı, insafılı yégét idé.” (KD, 233)

“Leningrad hëzmet iyeleréne «Alka kül» sovhozı éşçéleré iséménen kaynar selam eytté, bülekler **öçén** hem sovhozga zur bulışlık kürsetüvleré **öçén** çın küñélden rehmet béldérdé.” (KD, 265–266)

“Billerénen altın uka tasma tartılğan, közge **töslé** zur-zur terezelé ör-yaña pasajir vagonnarı «méne küresézmé, béz nindi pöhte, télesegez sézge de urın bar» digen **töslé** üzleréne çakırıp toralar.” (KD, 267)

“Tübeleré kızıl şifer **bélen** yabılğan, sténaları izvést **bélen** agartılğan.” (KD, 283)

“İртеге үк partiye ölke komitétına barırğa, **ya** ul «Alka kül»de kala, **ya** Toyak!” (KD, 285)

“Ul kiskén bér hareket **bélen** torıp bastı. Protézı açı tavış **bélen** çınap sıkrandı. Sékrétar borçılıp, yözén çıtıp kréslosına utırdı, uñ kılı **bélen** iyegéne tayandı, Seétke tékeldé.” (KD, 292)

2.4.3. Kelime Grubu Tekrarları

Salahov, romanlarında ifadesini daha etkileyici kılmak için kelime grubu tekrarlarından da yararlanmıştı. Ancak bunlar kelime tekrarları kadar çok değildir. Eserlerde isim ve sıfat tamlamaları ile zarf-fiil, sıfat-fiil ve edat gruplarının tekrar edildiği görülmektedir:

“– **Öçénçé brigada! Öçénçé brigada**, kıymılda!” (KH, 167)

“Ul, **kiyéz öy kébék**, gömbezlenép utira. Écé de **kiyéz öy kébék** kiñ. Nek tübede tönlek **kébék**, yaktı tőşép tora torgan tişégé de bar.” (KH, 168)

“**Bişköl köyé, Bişköl köyé, Bişköl köyén** yaratam.

Bişköl köyéne cırlasam, Һesretémné taratam...” (KH, 233)

Nindi garlék, nindi garlék! Ul miné yaratmıy. Tamaranı da, Klaranı da bérevné de... «Miña açuvlanma, min meҺebbetné bélmıym, bélerge de télemıym, akıllım», –diy. (KD, 23)

“– Ey, **cüler yégét, cüler yégét!** – Gölcamal köle-köle İrgalinéñ arkasına sugıp aldı, – Һezér tuy kaygısımı?” (KD, 84)

“Kalın irénner **bér ceyélép, hér cıyrılıp** süzséz tibrene.” (KD, 291)

“Bıyılıgı kışta gına béznéñ ölkeñe 16 **yaña sovҺoz** oyıştırıldı. Bıyılıgı yazda **yaña sovҺozlar** öç yöz yégérmé méñ géktar çirem cırné küterép börtéklé aşlık, nigézde boday çeçtéler.” (KD, 125)

“**Tiz arada, bik tiz arada** alarnıñ koyrıgına basarga kirek idé. Lekin niçék?” (KD, 237)

“**Séznéñ brigada** başkalarga karaganda cıynak, tertiplé. TéҺnikanı yahşı béleler Béréncé können **séznéñ brigada** başkalarga ürnék bulırğa tiyész.” (KD, 248)

“Niçék kuvanıp kañıldıylar, Һem muynınarın suga **çumırıp alıp, çumırıp alıp** koyınalar.” (KD, 289)

2.4.4. Cümle Tekrarları

Cümle tekrarları da kelime ve kelime grubu tekrarları gibi ifadeyi kuvvetlendirerek, anlatıma güç katmaktadır. Aynı cümle iki defa tekrar edilerek vurgu yapılmakta, ulaşılmak istenen amaca ulaşılmakta, okuyucu üzerinde bırakılmak istenen etkinin gücü arttırılmaktadır. Salahov’un *Kolıma Һikeyeleré* ve *Kükçetav Dalalarında* adlı romanlarında cümle tekrarları fazla değildir. Cümle tekrarı örnekleri aşağıdadır:

“– **Yalgan! Yal-gan!** Min **hiçbér vakıtta da, hiçbér vakıtta da** tугan iléme Һıyenet itmedém! Һıyenet itmedém, işéte-séz-mé...” (KH, 66)

“**Sızla, sızla, sızla,** küñélém!

Sızla hér tuktamıyça,

Sızla aylar, **sızla** yıllar,

Sızla tön yoklamıyça!” (KH, 75)

“Tık-tık itép cırlap kile. Alar béraz **kileler de tuktylar, kileler de tuktylar** – kürşé kaméralarga. Tagın dö-p-döp. Tagın tık-tık.” (KH, 117)

“**Yeşe, Véra! Yeşe, Nadéjda! Yeşe, Lyubov!**” (KH, 121)

“– **Séz kém? Séz kém?**” (KH, 123)

“Çınnan da, ayırılışuvdan da gazaplırak sagış **barmı iken** bu dönyada? **Barmı iken?**” (KH, 128)

“Elle, ozın yulniñ aħırına ħetlé barıp cite almıyça, bérer borılışta yığılıp kalganmı? **Bélmiy idék** elé ul vakıtta, **bélmiy idék.**” (KH, 242)

“Ülçev tayagı bértuktavsız **küteréle-töşe, küteréle-töşe.**” (KD, 138)

“– **Reħmet, reħmet,** «Géroy»ga barısı da kirek.” (KD, 145)

“İrtişniñ yarların min aralıymın,

Boz bulsa, kük atımnı **dagalıymın, dagalıymın.**

Öç avıldan saylap algan Kamacayım,

Üzéñné tuksan kızga **bahalaymın, bahalaymın...**” (KD, 148)

“– **Sos! Sos! Sos! Sos!**” (KD, 173)

“**Mondamı? Mondamı?**” (KD, 189)

“E ħezér alar béрге barırğa, retten béргеlep atlarga, ħetta bér-bérsé bélen söyleşérge **mecbürler. Mecbürler!**” (KD, 214)

“– **Tukta** elé, **tukta,** Seét agay! Tagın bér kuvanıç bar. **Eytmiy** tüze almıym.

– **Eyt, eyt** alaysa... ħezér kuzgalabız.” (KD, 288)

“– **Yuk,** – Seét tiren itép bér sulap kuydı. – **Yuk,** Börkétbayev, tanmıym!” (KD, 292)

“Ütkenge indé kaytıp **bulmıy... bulmıy!**” (KD, 295)

3. ESERLERİN ANLAM BİLİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yazarın sanat gücünün tam manasıyla anlaşılabilmesi için, onun kullandığı ifadeye canlılık ve güzellik veren, heyecanı yükselten veya akışını hızlandıran, anlamı

değiştiren ve çekici kılan (Çoban, 2004: 53) edebî sanatların (söz ve anlam sanatları) da iyi bilinmesi gerekir. Bu, bir metnin derinliğine anlaşılabilirliği ve yorumlanabilirliği için de gereklidir. İbrahim Salahov, *Kolima Hıkeyeleré ve Kükçetav Dalalarında* adlı romanlarında, dil varlığında hazır hâlde bulunanlara kendisinin ilâve ettiği orijinal imaj ve hayallerle, iç dünyasının, hayal gücünün ne kadar zengin olduğunu gözler önüne sermektedir.

İncelenen eserlerde Salahov'un, bazı edebî sanatları çok yoğun bir şekilde kullandığını, böylece söylemek istediği şeyi daha güçlü ve etkili ifade edebildiğini görüyoruz. Yazar romanlarında, başta benzetme (teşbih) sanatı olmak üzere deyim ve ad aktarmalarından da bolca yararlanmıştır. Kelime türleri ve grupları kısmında da belirtildiği gibi, yazar "kébék, töslé ve sıman" edatlarıyla teşkil edilen ve benzetme ifade eden kelime gruplarını oldukça bol kullanır. Bunlar kadar olmasa da, zıt anlamlılık ve eş anlamlılık sanatlarından da yararlanır. Yazar bu söz sanatlarını, bilhassa kurduğu eş ve zıt anlamlı ikilemeler vasıtasıyla yapar. Aslında benzetme esasına dayanan bir edebî sanat olan aktarmalardan da, en fazla somutlaştırmayı kullanmıştır. Somutlaştırmayı çok tercih etmiş olmasında, onun vaka ve durumları tüm çıplaklığıyla okuyucunun gözünde canlandırabilme gayretinin etkili olduğunu zannediyoruz.

Eserlerde başvurulan başlıca edebî sanatlar ve örnekleri şunlardır:

3.1. ZIT ANLAMLILIK

Zıt anlamlılık (tezat, İng. antonymy, Fr. antonymie), anlamca birbirinin zıddı olan kelimelerin (büyük/küçük, güzel/çirkin, dar/geniş, ileri/geri, iyi/kötü, aşağı/yukarı, gece/gündüz, ucuz/pahalı, genç/yaşlı, zengin/fakir vb.) aynı cümle içinde kullanılmasıyla yapılan bir edebî sanattır.

İncelediğimiz eserlerde yazarın bu edebî sanatı daha çok, zıt anlamlı kelimelerden meydana gelmiş ikilemeleri aynı cümle içinde kullanmak suretiyle yaptığını görüyoruz:

Baskıktan citéz géne ménsem de, véranda işégé töne citkeç, kinet kéne kavşy kaldım. **Éssélé-suvıklı** bulıp kittém. "Basamaktan çabucak çıksam da, veranda kapısına ulaşınca bir anda ne yapacağımı bilemedim. Sıcaklı soğuklu oldum." (KH, 21)

Parořod kıkırtkan avaz iřétéldé. Buřta monda yakın gına bit. Kúpmé korablar **kile**, kúpmé korablar **kite**. Kara dińgéz koçağı kiń... “Çok mu gemi geliyor, çok mu gemi gidiyor. Karadenizin kucağı geniř...” (KH, 23)

– Padla! – Bikçenteyév kara köyép, urındıgınnan sikérép tordı da tókéréklerin çeçe-çeçe kıkıra başladı. Ul yańagındağı **arkılı-torkılı** yabıştırılğan tasma-plastır – préss-papyé bélen suguvımnıń tamgası – bér **öske küteréle**, bér **tüben töşe**. “- Leř! – Bikçenteyev gözleri kararıp, sandalyesinden sıçrayarak kalktı ve tükürüklerini saça saça bağırmaya başladı. O yanağındaki çaprazlama yapıştırılmış kurdele plasterler, prespapiye ile vurduğumun izi, bir úste çıkıyor, bir aşağıya iniyor.” (KH, 26)

Méne indé tugızınçı tevlék ni **köndéz**, ni **tönle** kérfék kaktırmıy, tutıy koř siman, haman bér süzné kabatlıy: «Halıq doşmanı Galimcan İbrahimov kuşkan kontrrévolýutsion éřlerné söylep bir!» “İşte şimdi dokuzuncu gün, ne gündüz ne gece kirpikleri kapattırmıyorlar, papağan gibi, sürekli aynı sözü tekrarlıyorlar: “Halk düşmanı Galimcan İbrahimov’un emrettiğı karşı devrim vazifelerini anlat!” (KH, 27)

Tugız tevlék buyına kamérada yapa-yalgız yatıp, bér kéřéné kürmıy, hiçkém bélen söyleşmiy, barı tik tikřérüvçe Bikçenteyév hem anıń çirüvé bélen **köné-töné** tartışuv-sugışuv miné çıgırdan çigara yazgan idé indé. “Dokuz gün boyunca koğuşta yapa yalnız yatıp, bir kişiyi görmeden, hiçbir kimseyle konuşmadan, sadece soruşturmacı Bikçenteyev ve onun elemanları ile gece gündüz çekişmek, dövüşmek beni çıgırdan çıkarayazmak üzereydi.” (KH, 29)

İřék şaltırıp şunduk yabıldı. Elle tötén, elle toman. Elle indé munça? **Astılı-östéle** sekélerde bérbérséne ukmaşıp, tıgızlanıp utırğan şır yalangaç kéřéler. “Kapı çingırdayarak hemen kapatıldı. Ya sigara, ya da duman. Veya hamam? Altılı üstlü ranzalarda birbirine yapışıp, sıkıştırılmış olarak oturmuş boş çıplak insanlar.” (KH, 29)

Eger ul kara yulga bassam, séz aldıma kitérép bastırğan mulla-**muntagay**larga tügél, **yeş** köçlerge tayangan bulır idém. “Eğer o kötü yola adım atmış olsaydım, sizin karşıma getirip ayağa diktiğiniz mollalara, yaşlılara değil, genç güçlere dayanmış olurdum.” (KH, 54)

Tamak yalgagannan soń tége kragılı yégetné de alıp çıgıp kittéler. Ul Tatprofsovétta fizkultura-sport bülége mödiré bulıp éřlegen diy. Ańa da «kortkıçlık» yamagannar. Elle **kölerge**, elle **yılarga**? “Mideler bağlandıktan sonra o konçlu yiğidi de

olarak, çıktılar. O, Tatprofsovetta fizik kültür, spor bölümü müdürü olarak çalışıyormuş diyorlar. Ona da “asalaklık” yamamışlar. Gülmeli mi, yoksa ağlamalı mı?” (KH, 54)

Kamérada ayrıça avır bér tınlık idé – kaysı yatıp, kaysı **utırıp-kalgıp** uyuğa çumgan. “Koğušta tuhaf bir sessizlik vardı, kimi yatıp, kimi oturup, kimi ayağa kalkarak düşünceye dalmış.” (KH, 55)

Yaña yıl aldı töné.

Nindidér sérlé, tılsımlı ul. Kém géne bulmasın, **irmé, hıatın-kızımı, yeşmé-kartımı**, hiçşikséz, bu tönde ul kinet tuktalıp kala – uylana, hıyallana, ömétlene. “Yeni yıl öncesi gecesi. Nasıl da sırlı, tılsımlı. Nasıl da olmasın, erkek mi, kadın mı, kız mı, genç mi, yaşlı mı, şüphesiz, bu gecede herkes aniden duruyor, düşünceye dalıyor, hayal kuruyor, ümitleniyor.” (KH, 58)

Nihayet, **hakıykat** östénlék alır, yavızlık, **yalgan** yalalar cimérelér. “Sonunda, hakikat üstün gelir, kötülük, yalan iftiralar yıkılır.” (KH, 111)

Ul üzénéñ raspisanıyésén bozmıy – **kiçén töşe, irtén küteréle** de sténa éçéne kérép yabıla – kön buyına. Unsigéz segat tumboçkada utırırğa kirek. Utrasıñ – elle **kön**, elle **tön**. “O kendi programını bozmadan – akşamleyin iniyor, sabahleyin kalkıyor ve duvar içine girerek kapanıyor, her gün. On sekiz saat komodinde oturmak gerekiyor. Oturuyorsun, ya gündüz, ya gece.” (KH, 113)

Bér unbiş minuttan, şığırdap, çınap timér işék açıldı. Gacep! Ul **irte-kiçén** géne açıla idé. “Yaklaşık on beş dakika sonra gıcırdayıp, sesler çıkararak kapı açıldı. Tuhaf! O sadece sabah ve akşam açılıyordu.” (KH, 114)

Vagonnıñ iké yagına korılğan **ash-öslé** sekélerde bildén yalangaç kırık mehbüs lıçma tir éçénde. “Vagonun iki tarafına kurulmuş altlı üstlü yataklarda belden çıplak kırık mahpus sırlıslık ter içinde.” (KH, 128)

Hezér bötén halık, **kartı-yeşé** uramda, kapka töbéne, açık öyaldına çıgıp baskannar. “Şimdi bütün insanlar, yaşlısı genci sokakta, kapı önüne, açık ev önüne çıkıp dikilmişler.” (KH, 135)

Artık biyék bulmagan yalangaç-sorı sopkalar itegénnen éçke taba tişép-kazıp kérgenner de, béráz bargaç, **uñga-sulga** borılğannar. “Fazla büyük olmamış çıplak-kül rengi tepeler eteğinden içe doğru delip kazarak girmişler ve biraz gidince sağa sola kıvrılmışlar.” (KH, 183)

Étap kilgende nindi géne mehbüs yoklap yata ala! Min de **yokılı-uyavlı** küzlerémné açtım. Çatır işégénen işélép suvık kére. “Bölük geldiğinde nasıl mahkûm uyuyup yatabilir! Ben de uyur uyanık gözlerimi açtım. Çadır kapısından yalpalayarak soğuk giriyor.” (KH, 193)

Ul yana! Anda – böyük saf **mehebbet** hem dehşetlé **nefret!** Öyérme! “O çok heyecanlanıyor! O anda, büyük saf sevgi ve dehşetli nefret! Hortum!” (KH, 196)

Bu çal sakallı dorfa kart yanınan niçék içkinganımını da bélmüy, **aldıma-artıma** karamy yögérem. Kaya? Üzém de bélmüy. “Bu ak sakallı kaba ihtiyar yanından nasıl ayrıldığıımı da bilmeden, önüme ardıma bakmadan koşturuyorum. Nereye? Ben de bilmüyorum.” (KH, 229)

İkénçé köné Kükçetavga barıp, Mahinur bélen ulım Şamilné alıp kildém. Mahinur öynéñ **éçén-tışın** sılap, agarta, yuva başladı. “İkinci gün Kükçetav’a gidip, Mahinur ile oğlum Şamil’i alıp geldim. Mahinur evin içini dışını temizleyip, ağartmaya, yıkamaya başladı.” (KH, 232)

– Yuk, – boz töslé salkın tavış uyımnı büle, canım tétrep kite, – taşlagız **yuk-barnı**. Hálık doşmanı Battalovniñ cinayet éşlerén açıp salgız! “- Yok, - buz gibi soğuk ses düşüncelerimi bölüyor, canım titriyor, - açıklayın bütün varını yoğunu. Halk düşmanı Battalov’un cinayet işlerini açıklayınız!” (KD, 26)

Ülçev tayagı bértuktavsız **küteréle-töşe, küteréle-töşe**. Tégérmen kanatı bulıp eylene. “Ölçü sopası durmaksızın kalkıp-iniyor, kalkıp-iniyor. Değirmen kanadı gibi dönüyor.” (KD, 138)

Tire-yak avıllardan kilgen aksakallar, kimpérler – kiñ kırpulı say bürékler, **aklı-karalı** kiyéz éşlepeler, kızıl, yeşél, sarı şeller, ak kimeçékler – çaykalıp maşinalardan töşe başladılar. “Çevre köylerden gelen aksakallar, yaşlı kadınlar -geniş kırpıntılı sığ şapkalar, beyazlı-karalı keçe fötr şapkalar, kızıl, yeşil, sarı şallar, ak başörtüler-sallanarak araçlardan inmeye başladılar.” (KD, 144)

Laçıntay eke bélen Balşiker apa, Toyakniñ obkomdagı tanışları **irlé-hatınlı** iké par, Kükçetavdan Gayşe bélen bér mektepte éşlegen ukıtuvçılar Klara İvanovna hem Ardalion Mişayloviç. “Laçıntay eke ile Balşiker abla, Toyak’ın bölge komitesindeki tanışları, erkekli, hanımlı iki çift, Kükçetav’da Gayşe ile aynı okulda çalışan öğretmenler Klara İvanovna ve Ardalion Mihayloviç.” (KD, 151)

– Katıp-tuñıp palatkada toruv, **açh-tuklı** yörép cir yırtuv, bildən pıçrakka batıp, saman tuguv – bu, sinéñçe, batırlıkmı, romantikamı? “- Üşüyüp donarak çadırdı kalmak, aç tok yürüyerek tarla sürmek, beline kadar balçığa batıp, saman kerpiç yapmak – bu, sana göre, kahramanlık mı, romantiklik mi?” (KD, 177)

Miném eni göller yarata. Anıñ gölleré **kışın-ceyén** çeçek atıp utıralar idé... “Benim annem gülleri sever. Onun gülleri yaz kış çiçek açarlar idi...” (KD, 181)

Eni méskén, şatlıgınnan **ylarga da, kölerge de** bélmiyçe béráz aptırap, Tamara artınnan karap torır da: «Ay alla, min nişlep toram? Cankisegém nerse **yazdı** iken», dip, tiz géne tür bülmege kéré, küzlégén kiyép, ħatnı **ukırğa** utırır. “Annem zavallı, sevincinden ağlamayı da, gülmeyi de bilmeden biraz şaşkınlık içerisinde, Tamara ardından bakıp durur da: “Hay Allah, ben ne yapıyorum? Canımın içi ne yazdı acaba”, diyerek, çabucak salona geçer, gözlüğünü takıp, mektubu okumak için oturur.” (KD, 181–182)

Ap-ak kiyézden tüp-tügerék itép tégélgen öy! Kıl arkannar bélen uralgan. (Mögaym, cil küterép alıp kitmesén öçéndér indé.) Tübesénde kalfak kébék yapma. **Tönle yabıla, köndéz açıla.** “Bembeyaz keçeden yusuvarlak dikilmiş ev! Kıl organlar ile çevrelenmiş. (Muhtemelen, yel alıp götürmesin diyedir.) Tepesinde kalpak gibi kapak. Gece kapanıyor, gündüz açılıyor.” (KD, 196)

Tire-yakta utlar. Elé **uñnan**, elé **suldan**, elé **arttan**, elé nek **karşıdan** költe-költe nurlar karañgı tönné yırtıp, tişép İlhamga suzılalar da, küzlerné çağıldırıp, kinet yugalalar. “Çevrede ateşler. Bir sağdan, bir soldan, bir arkadan, bir karşıdan hüzm hüzm nurlar karanlık geceyi yırtarak, delerek İlham’a uzanıyorlar da, gözleri kamaştırıp, birden kayboluyorlar.” (KD, 249)

Dus yılatıp, doşman köldérep eytér. “Dost ağlatarak, düşman güldürerek söyler.” (KD, 275)

3.2. EŞ ANLAMLILIK

Eş anlamlılık (İng. synonymy, Fr. Synonymie) aynı veya birbirine yakın anlam taşıyan iki veya daha çok kelimenin (anlam/mana, baş/kafa, ak/beyaz, darılmak/küsmek, uygarlık/medeniyet, bıkmak/bezmek/usanmak vb.) anlatımda yan yana kullanılmasıdır.

Zeynep Korkmaz’a (1992: 55) göre, dilbilimi açısından aslında anlamca birbirine tıptı tıptına denk düşen çok az kelime vardır. Başka bir ifadeyle aynı dilde iki

ayrı gösterge, bütünüyle aynı anlama gelemez. Eş anlamlı sözler, genellikle bazı kelimelerdeki kavram inceliklerinin çeşitli sosyal ve dil kesimlerinde zamanla gölgelenmeye uğrayarak anlamca birbirlerine yaklaşımlarından oluşmuştur. Doğan Aksan, “*Bir dilin zenginliğini, işlenmişliğini gösteren örneklerden birisi, bir birine yakın anlamda birçok sözcüğün o dilde bulunmasıdır.*” (1998b: 78) der.

Dilin kendi kelimeleri arasında olduğu gibi alıntı kelimeler arasında da eş anlamlı olanlar vardır. Türkiye Türkçesi gibi Tatar Türkçesinin kelime hazinesi de bu bakımdan son derece zengin bir görünüm arz etmektedir.

Yazar eserlerinde ifadeye güç katan, üslubu zenginleştiren eş anlamlılardan da yararlanmıştı. Örneğin: “hasret” yerine tilmérüv/sağış/hesret/yuksınuv, “Allah” yerine allah/alla/teñré/hoda/hoday/rabb, “hayran kalmak” yerine soklanmak/gaceplenmek /şakkatmak. Bunu bilhassa, yakın ve aynı anlamlı kelimelerin yan yana getirilmesinden oluşan ikilemeler vasıtasıyla yaptığını görüyoruz: isen-sav, tirlép-péşép, açık-kör vb. Aksan, bu şekildeki ikilemelerdeki kelimelerle ilgili olarak, birbirine eş ya da çok yakın anlamlı kelimelerden birisinin yaşam kavgasını kaybederek dilden silineceğini veya burada olduğu gibi ancak ikilemelere tutunarak dilde kalmayı başaracağını belirtmiştir (1998b: 80).

Eş anlamlı kelime ve ikilemelerin aynı cümle içinde kullanımını gösteren örneklerden bazıları şunlardır:

Yanımdağı yeşrek yégétke boyırıkni kaşları bélen géne bire; alarnı bér töşére, bér kütere – yenesé, alıp kal, alıp kit miném kegazlerné (hezér ul **yeşüsmér-soldat** sul yağımnan atlıy). “Yanımdaki genççe yiğide emrini sadece kaşları ile veriyor; onları bir indiriyor, bir yukarı kaldırıyor, sanki benim evraklarımı al kal veya al git diyor (şimdi o yeni yetme asker sol tarafımdan geçiyor).” (KH, 9)

Möhemmetşin söylep bétérüvémné de kötmiyçe, ciñémnen östérep, edebi bülék bülmeséne alıp kérép kitté hem anda minnen de köçlérek **yarsıp-taşıp** söyliy başladı. “Möhemmetşin anlatıp bitirmemi beklemeden kolumdan tutup edebî şube kısmına götürdü ve orada benden de güçlü heyecanlanıp coşarak anlatmaya başladı.” (KH, 20)

Min bülmege uzdım. Tereze karşına kuyılğan zur yazuv östelé yanımdağı **kamış urındık-krés**lodan Galimcan aga küteréldé. “Ben odaya geçtim. Pencere karşısına konulmuş büyük yazı masası yanımdaki kamış sandalyeden Galimcan ağabey ayağa kalktı.” (KH, 22)

Írék! Azathk! Sinnen de tatlírak, sinnen de **kadérlérek, kıymmetlérek** tagın nerse bar dönyada? “Hürriyet! Özgürlük! Senden de tatlı, senden de değerli, kıymetli başka ne var dünyada?” (KH, 37)

Andağı **dus-iş** te yörek yalgar, mulrak bulsın, diym. Índé Kazanda béznéñ iké raykom sékrétaré, iké başkarma komitéť prédsédatélé hem alarnıñ urınbasarları, şulay uk rayonıñ başka citekçéleré utıralar idé. Elhasıyl, şulay bulgaç, miné aluvlarına **şik-şöbhe** yuk idé. “Oradaki eş dost yürek bağlar, bolca olsun, dedim. Şimdi Kazan’da bizim, iki rayon yürütme komitesi sekreteri, iki yürütme komitesi başkanı ve onların yardımcıları gibi rayonun diğer idarecileri yatıyorlardı. Elhasıl, böyle olunca, beni alacaklarında şüphe yoktu.” (KH, 57)

Bu soravga hiçbér totkın cavap bire almıy. Çönki anıñ **ışandırıp-inandırıp** eytérlék delillere yuk. Emma ul **ışana**, küñélé bélen, canı-tené bélen **inana**, ömétlene. “Bu soruya hiçbir tutuklu cevap veremiyor. Çünkü onun ikna edip inandırmak için söylenecek delilleri yok. Ancak o inanıyor, gönlü ile canı teni ile inanıyor, ümitleniyor.” (KH, 59)

– Citer! – didé béznéñ **yılmayuv-kölüvné** kürép tırpaygan nadziratél. – Utır! “-Yeter! Dedi bizim gülümsediğimizi, güldüğümüzü görerek kabaran gardıyan. – Otur!” (KH, 121)

Kaya? Bilgéséz. Emma totkın toya: monda, törme meydanında, barısı da diyerlék **yeş-taza** halık. Dimek, kayadır eşke cibereleler. “Nereye? Belirsiz. Ama tutuklu hisseder; burada, hapishane meydanında, hepsi de yaklaşık olarak genç, güçlü kuvvetli insanlar. Demek, bir yerlere iş için gönderiyorlar.” (KH, 126)

Holkı da kıyafeténe tiñ, **tınıç-salmak** – bérvakıtta da kızıp kitmiy, ülçep kéne söyleşe. “Karakteri de görüntüsüyle denk, sabırlı, sakin, hiçbir zaman da kızmıyor, sadece tartarak konuşuyor. Öfkelenmiyor da.” (KH, 130)

Kartsér, payıktan meħrüm itüv, **oruv-suguv**, herħelde, teésirséz kalmıy – meħbüs ya üle, yığıla, ya şurfını bér métr tirenlékke töşere. “Hücreye atmak, kumanyadan mahrum etmek, vurmak, dövmek, herhalde, etkisiz kalmıyor, mahpus ya ölüyor, ya yaralanıp hasta düşüyor, ya da çukuru bir metre derinliğe indiriyor.” (KH, 145)

Kulları **isen-sav**. Ayakları **isen-sav**! Gacep! Cıyın garip arasına nişlep kilép kergen? “Kolları sağ salim. Ayakları sağ salim! Tuhaf! Bunca sakat arasına ne yapmaya gelip girmiş?” (KH, 178)

Aynıñ undürténçé kiçesé kébék balkıgan Şahzadenıñ yözén kürgeç, kızlar télséz kala. Şemsébanu da **gorur-tekebbér** başın tüben iye hem: «Min ciñéldém», – diy. “Aynı on dördüncü gecesi gibi parlayan Şehzadenin yüzünü görünce, kızlar dilsiz kalır. Şemsibanu da gururlu, kibirli başını aşağıya eğer ve: “Ben yenildim”, der.” (KH, 180)

Bérazdan toman éçénde sırgan buşlat östénen ak halat kiygen sanitar Timka-Kadak küréndé hem, gadgeténçé, şunduk **kıckıra-cikéréne** başladı: “Birazdan duman içinde sıcak ceket üstüne beyaz cübbe giymiş hasta bakıcı Timka-Kadak göründü ve âdetince, şöyle bağırmaya, haykırmaya başladı.” (KH, 180)

Öyérme! Davıl! Tayfun! E Dézdémona, sabıylar gamsézlégé bélen, rehetlenép, hiçbér **hevéf-heter** sizmiyçe, onıtılıp yoklıy. “Hortum! Fırtına! Tayfun! Ama Dezdemona, çocuk gamsızlığı ile rahatlayarak hiçbir korku ve endişe hissetmeden unutulup uyuyor.” (KH, 196)

– Sin nindi pak hem güzel... (Otéllo iyélép Dézdémonanı übe.) Emma... özélgen roza kébék **sularga-şiñerge** tiyéşsén hezer. “- Sen nasıl bu kadar pak ve güzel... (Otello eğilip Dezdemona’yı öper) Ancak... Koparılmış gül gibi solmalı-kurumalısın şimdi.” (KH, 196)

Bügén eşten kaytkaç, radioalgıçnı kuyuvga, isém kitté. Üténécéme cavap revéşénde «Sandugaç» cırır. Bülmede anıñ yaratkan **köyé-cırır** yañgırır! “Bugün işten döndüğümde radyoyu açınca aklım gitti. Ricama cevap tarzında “Bülbül” türküsü. Odada onun sevdiği türkü, şarkı yankılanıyor!” (KH, 201)

Vahta işégénen çıgıp, elé yana gına yavıp ütken kübék kar östénen ağaç ayak bélen **bata-çuma** bér-iké adım atladım da tuktap kaldım. “Kulübe kapısından çıkıp, öyle yeni yürümeye başlamış gibi kar üstünden ağaç ayak ile bata çıka bir iki adım yürüdüm ve durakaldım.” (KH, 211)

Şuña, ahır, anı kıyırıtıp «Uris Nizami» dip atagannar. Emma Kükçetavda annan osta **baltaçı-stolyar** bulmagan. Kükçetavdagı iñ matur, çélter kernizlé, ölgé tereze kapkaçlı öyler – anıñ eşé... “Bunun sonucu onu gücendirip “Rus Nizami” diye adlandırmışlar. Ama Kükçetav’da ondan daha usta marangoz olmamış. Kükçetav’daki en güzel, işlemeli kornişli, örnek pencere kapaklı evler, onun işi...” (KH, 222)

Tirlegen idém, çişénép koyındım, ten **rehetlenép-ciñéleyép** kitté. “Terlemiştım, soyunup üzerimi çıkardım, vücudum rahatladı.” (KH, 225)

Üz gomérémde işétken barlık **dus-iş**, **tanış-béleşlernéñ** taviş tösmérleré kolagımnan zıñlap uzdı. “Hayatımda duyduğum bütün eş dost, tanıdık bildiklerin ses akisleri kulağımdan çınlayarak geçti.” (KH, 245)

Belkém, bu soñğı küterélüv, soñğı omtılış, egzalarınñ iñ soñğı hareketlenüvédér. Méne hezér de şındıy **gazaph-açınuvlı** bér talpınuv bulıp aldı. “Belki, bu son kalkış, son çaba, azalarımın son hareketlenmesidir. İşte şimdi de öylesi gazaplı, öfkeli bir kanat çırpma meydana geldi.” (KD, 6)

Ozak ta ütmédé, bérénçé brigada stanı kolak tondırğıç motorlar görlevé, **signal-gudok** tavişları bélen tuldı. “Çok da geçmedi, birinci ekip kampı kulak donduran motorlar gürültüsü, sinyal sesleri ile doldu.” (KD, 28)

Téhnikumga kérév öçén **konkurs-ımtıhan** başlandı. Seét barlık fennerden «yahşı» bilgésén alıp kilép, iñ soñğı fen – tatar télé buyınça «3» ke tegeredé. “Teknik meslek lisesine girmek için sınav başladı. Seét bütün bilim dallarından “iyi” not alıp, en son dal – Tatar dilinden “3”e düştü.” (KD, 70)

Tañ atmıy bol utarbaga niçék kilép yulıktıgız? Zöbercet balam **avıruv-sırhavlardan** tınıçmı? Gazıztay céğét bulamı? “Tan atmadan bu yaylağa nasıl gelip ulaştınız? Zöbercet yavrum hastalıklardan, dertlerden uzak mı? Gazızcıgım delikanlı oluyor mu?” (KD, 103)

Bayagı tılsımlı yalkın süngen. Ofıkka sirén töse börkélgen. Bu tös küñélge **moñ-sağış** sala idé. “Deminki tılsımlı alev sönmüş. Ufka leylak rengi püskürtülmüş. Bu renk gönle sıkıntı, keder veriyordu.” (KD, 115)

Lekin révolütsiyage hetlé kazak halkı barı mal asrav bélen géne kön kürép, siméz arkaniñ **ikséz-çikséz** baylıgınnan tulısınça faydalana almagan. “Lakin ihtilale kadar Kazak halkı bütün mal mülküyle gün görüp, semiz sırtın şeksiz şüphesiz zenginliğinden tam olarak faydalanamamış.” (KD 125)

Lekin méne bu ciñél bulmagan yökné cilkeleréne küterép baruvçılar arasında buluv, alar bélen bérge **yanuv-köyüv** üzé zur kuvanıç tügélme? “Lakin işte bu hafif olmayan yükü omuzlarına kaldırıp gidenler arasında olmak, onlarla beraber yanıp kavrulmanın kendisi büyük bir mutluluk değil mi?” (KD, 135)

E bit tujan il Һezér yırakta. Poyızd, **oçsız-kırıysız** kiñ kazak dalaların **ütép**, Ural tavlary **aşa** çıgar. İdél yarlarına barıp tuktar. Kazan! “İşte memleketim şimdi uzakta. Tren, uçsuz bucaksız geniş Kazak bozkırlarını geçip, Ural dağlarını aşarak çıkar. İdil kıyılarına varıp durur. Kazan!” (KD, 181)

3.3. BENZETME

Aralarında değişik yönlerden benzerlik bulunan iki varlıktan zayıf olanın kuvvetliye benzetilmesiyle yapılan sanata benzetme (teşbih) denmektedir. Bu sanatın örnekleri, edebiyatımızın her evresindeki edebî eserlerde kolaylıkla bulunabilir. Benzetme çoğunlukla “gibi” (Tat. kébék) edatıyla yapılır.

Ele aldığımız Tatar Türkçesine ait İbrahim Salahov’un *Kolıma Hikayeleré* ve *Kükçetav Dalalarında* adlı romanlarında da edebî sanatlardan en fazla benzetme(teşbih)nin kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda verilen örneklerin sayısının fazla oluşu bundan kaynaklanmaktadır. Yazar klâsik benzetmelerin yanında o zamana göre modern benzetmelerden de yararlanmıştır. İbrahim Salahov, benzetmeleri yaparken özellikle “kébék, töslé ve sıman” edatlarını tercih etmiştir.

Yazarın eserde başvurduğu benzetmelerden bazıları şunlardır:

Utlı tasmalar (ateşli kurdeleler), kéşe küñélé kara urman (İnsan gönlü kara orman), şem kébék töp-töz karagaylar (mum gibi dümdüz çamlar), tölké kébék (tilki gibi), tabut kébék kısan urın (tabut gibi dar yer), yazgı görlevékler östédegé irtengé yuka boz kébék (ilkbahardaki gürültü ile akan su üstündeki sabahki ince buz gibi), ürkeçlé döye töslé taş (hörgüçlü deve gibi taş), kömés töslé aksıl kuyı kaşlar (gümüş gibi akçıl koyu kaşlar), yalkın töslé tomak (alev gibi tomak), firgavén piramidaları töslé (Firavun Piramitleri gibi), yalgız yoldız töslé (yalnız yıldız gibi), soldat sıman (asker gibi), totıy koş sıman (papağan gibi), pıyala küzler (cam gözler), segat télédegé sıman tügerek timér kisége (saat dilindeki gibi yuvarlak demir parçası), torba sıman tişék (boru gibi delik), söyek sıman katı (kemik gibi sert), kiptérelgen balık töslé yabık (kurutulmuş balık gibi cılız), salkınça, toz töslé hava (serince, tuz gibi hava), ekiyet kébék matur kön (masal gibi güzel gün), kazak halkınıñ kiyéz öyé kébék küterélgen tav (Kazak halkının keçe evi gibi yükselmiş dağ).

Romanlarda anlatıma güç katmak üzere en fazla başvurulan edebî sanat olan benzetme sanatına ait örneklerin bir kısmı aşağıda verilmiştir:

Lekin studéntlarınñ ezérlégé taşkülçim, nibarı iké tapkır cıyıldık – saf digennéñ isé de yuk, sıyır kötuvé kébék, bérébéz alda, ikéncébéz artta. “Lakin öğrencilerin hazırlığı yetersiz, topu topu iki defa toplandık, saf dediklerinin esamisi de yok, sığır sürüsü gibi, birimiz önde, diğerimiz arkada.” (KH, 8)

– Bu ni bu? – Açuvınnanmı, elle bik citdi bér gayıp taptım dip kuvanuvınnanmı, opér sikérép tordı. – Bu nindi kırgayak ézleré?

– Bu bit béznéñ élékké alfavit. “- Bu ne bu? Öfkesinden mi, acaba pek ciddi bir suç buldum diye övündüğünden mi, rütbeli zıpladı. – Bu nasıl kırkayak izleri?

- Bu bizim önceki alfabemiz.” (KH, 10)

– Tukta!

Baskıçka abınıp yığıla yazdım. Aldıbizda bişisap zur işék. Anıñ iké yagında mılıklı iké sakçı, sın töslé katıp toralar.

– Uz! “- Dur!

Basamakta sendeleyip düşeyazdım. Önümüzde çok büyük kapı. Onun iki yanında silahlı iki muhafız, heykel gibi donmuş duruyorlar.

- Geç!” (KH, 12)

– Ha-ha-ha! Ha-ha-ha! – Bikçenteyév buvılıp-buvılıp, éçén totıp köle başladı. Kısıla sıman kızardı. Küzlerénen yeşler atılıp çıktı. Haman tuktala almıy. – Ha-ha-ha! Ha-ha-ha! “- Ha ha ha! Ha ha ha! – Bikçenteyev katıla katıla, karnını tutarak gülmeye başladı. Yengeç gibi kızardı. Gözlerinden yaşlar aktı. Hala da durduramıyor. – Ha ha ha! Ha ha ha!” (KH, 17)

– Méne, adaş, tormış ta şulay. Diñgéz şikéllé. Bér tınıç bula, e bérvakit, méne hezérge diñgéz töslé, yarsıp-dulap yarlarga beréle. “- İşte, adaş, hayat da böyle. Deniz gibi. Bir sakin olur, ama bir zaman da şu anki deniz gibi coşup-kudurarak kıyılara çarpar.” (KH, 25)

Citmese, kaméradagı barlık «fatırçılar» – tanış-béléş yaki gazéta-jurnallar aşa meglüm kart bolşevikler, rayon, şehir, ölke partiye sovét oyişmalarınıñ citekçéleré, professorlar, ukituvçılar, studéntlar. “Üstelik koğuştaki bütün “kiracılar (tutuklular)” – tanıdık, bildik veya gazete, dergilerden tanıdık yaşlı Bolşevikler, bölge, şehir, il parti heyeti Sovyet örgütlerinin liderleri, profesörler, öğretmenler, öğrenciler.” (KH, 28–29)

– Gabdulla, sin «büre küze»n kaplap tor elé. Soñgı heberné, – ul miña karap yılmadı, – şağıyrnéñ kilüvén ipteşlerge béldérerge kirek. “- Gabdulla, sen “kurt gözü (kapıdaki küçük pencere)”nü kapat bakalım. Son haberi, bana bakıp gülümsedikten sonra, şairin geldiğini yoldaşlara bildirmeli.” (KH, 31)

Bötén işanıç amnistiyede... Anısı bulır da, bulmas ta töslé – su östédegé kalkaviç kébék, bér kürénép küñélné yarsıta da tagın suga bata... “Bütün inanç afta... Bu, gerçekleşir veya gerçekleşmez, su üstündeki olta mantarı gibi, bir ara görünüp gönlü heyecanlandırıyor ve tekrar suya batıyor...” (KH, 41)

– Svoluç! – Sorav aluvdan kaytuvga askı sekéde kerpé töslé bögerlenép yatıp, kaméradagılar bélen lem-mim söyleşmiy torgan tebenek yuvan kéşé – rayon prokuroru, kémdér üzén tibép cibergendey, çeçrep sikérép tordı da Galimcan agaga sugarga kizendé: – Sinéñ arkañda aç kaldım! “- Rezil herif! – Sorgudan döndükten sonra alttaki sedirde kirpi gibi buruşup yatarak, koğuştakiler ile tek kelime konuşmadan duran tıknaz çirkin kişi, bölge savcısı, biri kendisini tekmelemiş gibi, sıçrayarak silkindi ve Galimcan ağabeye vurmaya yeltendi: - Senin yüzünden aç kaldım!” (KH, 51)

– Konvoy! – bülme kaltıranıp kitté. İşék açıldı. Ayak adımnarı. – Alıp kitégéz.

Urtadağı yuvan herbi kéşé kulındağı papkanı – miném «gamel defterén» sulga taşladı. “- Silahlı müfreze! Oda titredi. Kapı açıldı. Adımlamalar. – Alıp götürün.

Ortadaki şişman askerî kişi elindeki dosyayı, benim “amel defterimi (mahkeme dosyasını)” sola verdi. (KH, 69)

Bötén tire-yak ap-ak toman éçénde. Koyaş ta, tavlarda, kerle ağaçlıklar da – bérsé de kürénmiy. Eytérsén le Kolıma ak keféngé uralgan. “Bütün etraf apak duman içinde. Güneş de, dağlar da, bodur ağaçlıklar da hiçbiri görünmüyor. Sanırsın ki Kolıma ak kefene sarılmış.” (KH, 144)

Ekiyet kébék matur kön. Aşıkmyça, kalgıp kına teñke kar yava, eytérséñ le kükten yıldızlar koyıla... Alar küzlerné çağıldırıp cém-cém iteler. “Masal gibi güzel gün. Yavaşça, uyuyor gibi kar yağıyor, sanırsın ki gökten yıldızlar dökülüyor... Onlar gözleri kamaştırıp pırıl pırıl ediyorlar.” (KH, 155)

Méne miném zaboy yeşkélt baka kébék kabarıp, küzeneklenép yata. Bar köç bélen basıp körekné batıram da, kıyşaytıp, yeşkélt balçıknı körep almakçı bulam. E ul küves çilegéndegé kamır töslé suzılıp küteréle, özélmiy. Aptırağaç, «bakanıñ» küzeneklé küzleréne iké ayaklap basıp, körekné suvıra başlıym – ayaklar bata. “İşte

bizim maden ocağı yeşilimsi kurbağa gibi kabarıp, gözeneklenip yatıyor. Var gücümle bastırıp küreği batırıyorum da yıkılacak hale gelip, yeşilimsi balçığı küreyip almak istiyorum. Ama o ahşap hamur teknesindeki hamur gibi uzayıp kalkıyor, kopmuyor. Şaşırınca, “kurbağanın” gözenekli gözlerine iki ayakla basıp, küreği çekmeye başlıyorum, ayaklarım batıyor.” (KH, 163)

Aynıñ undürténçé kiçesé kébék balkıgan Şahzadenéñ yözén kürgeç, kızlar télséz kala. “Aynı on dördü gecesı gibi palayan Şehzadenin yüzünü görünce, kızlar dilsiz kalır.” (KH, 180)

– Sin nindi pak hem güzel... (Otello iyélép Dézdémonanı übe.) Emma... özélgen roza kébék sularga-şınerge tiyéşsén hezer. “- Sen nasıl bu kadar pak ve güzelsin... (Otello eğilip Dezdemonayı öper) Ancak... Koparılmış gül gibi solmalı-kurumalısın şimdi.” (KH, 196)

– Ey, karagız elé, – dip kıkırıp ciberdé kémdér, – ene, kır kazları kile.

Aptırıp, tavış kilgen yakka borıldım, Kolımaga nindi kır kazları kilsén diy. Zona aryagındağı ürden, bér-bér artlı nek kır kazları töslé tézélésép, bér törkém garip-goraba töşép kilé: bökreygenner, köçke-köçke atlıylar, cilkelerénde korı-sarı kayın botakları. “- Hey, bakın şuraya, diye bağırırverdi birisi, -işte kır kazları geliyor.

Şaşırıp, ses gelen tarafa döndüm, Kolıma’ya nasıl kır kazları gelsin diye. Bölgenin diğér kıyısındaki tepeden, tıpkı bir biri ardınca sıralanmış kır kazları gibi dizilişip, bir grup garip gureba inip geliyor: eğilmişler, güç bela adım atıyorlar, omuzlarında kuru sarı kayın dalları.” (KH, 199)

Cil isép kitté, ağaçlar çaykaldı, şavlaştılar. Kayınnardagı soñgı yafraklar, kinet nersedendér kurkışıp kuzgalgan sargılt kübelekler kébék, kötüvleré bélen küteréldéler de aşığıp cirge kundılar. “Yel esti, ağaçlar sallandı, hışırdadı. Kayınlardaki son yapraklar, aniden birşeyden korkarak hareketlenmiş sarımsı kelebekler gibi, topluca yükseldiler ve aceleyle yere kondular.” (KH, 246)

Nihayet, şul güzel «yarkanat» miném aldımındağı urındıkka kundi. Tüzmedém, alıym dip kulımnı suzdım... “Nihayet, o güzel ‘yarasa’ (yaprak) benim önümdeki oturağa kondu. Sabredemedim, alayım diye elimi uzattım...” (KH, 246)

Ofıktan, utlı karmaviçların yırak taşlap, yanıp torgan koyaş ürmeküçsıman akrın gına yugarı ürmeliy. Ul elé yalkınsız, emma şulkader kızıp kabargan, anıñ şevlesénnen bötén könçığış şomlı kızarıp, küñélge kurkıniç salıp tora. Ürmeküç akrın gına biyékke

üréle. Kük çiténdé adaşıp, tuktalıp kalgan bolıt kisekleré aniñ utlı perevézleréne uralıp köyeler, – kügélcém kara töslerén aşıgıp üzgerteler, kızaralar, yana başlıylar, kinet yalkınlanıp dala östéne suzılalar. “Ufuktan, alevli ağlarını uzağa fırlatarak, parlayan güneş, örümcek gibi yavaşça yukarı yükseliyor. O, henüz ışiksiz, ancak o kadar kızıp kabarmış ki, onun şulesinden bütün doğu ürkütücü bir şekilde kızarak gönle korku salıyor. Örümcek yavaşça büyüyor. Gök kıyısında yolunu kaybederek, durmuş bulut parçaları onun ateşli örümcek ağlarına dolanıp yanıyorlar, - mavimtırak kara renklerini aceleyle değiştiriyorlar, kızarıyorlar, parlamaya başlıyorlar, birden alev alev yanıp bozkır üstüne uzanıyorlar.” (KD, 6–7)

Ceylevnéñ kürké hem milké – kılğan bıyıl çak kına küterélgen de, çeçeklene de almyça, sabakta katıp kalgan. Ul hezér sargaygan énelerén tırpaytıp doşmanın kürgen kerpésıman tora. “Yaylanın otu ve bitkisi bu yıl oldukça yükselmiş de, ancak çiçeklenmeden, sap olarak katılmış. Şimdi, sararmış iğnelerini dik tutarak düşmanını görmüş kirpi gibi duruyor.” (KD, 7)

Aksakallar başların tüben iyép, küzlerén yarım yomıp tiren uyda – dogada kalgıylar. Alar arasında ap-ak gömbe kébék bulıp, başlarına zur uramal yavlık sargan karçıklar küreéne. Alar da, aksakallarga oşşarga tırışıp, cirge iyélgenner. “Aksakallar başlarını yere eğip, gözlerini yarı yumarak derin düşüncedeler, duada uyukluyorlar. Onlar arasında bembeyaz mantar gibi, başlarına büyük başörtüsü saran yaşlı kadınlar görünüyor. Onlar da aksakallara benzemeye çalışarak, yere eğilmişler.” (KD, 10)

E kervan, aña hetéré kalgansıman, tönyakka karap yul tottı. Kervan aldında ozın kara külegeler. Eytérséñ le alar aldagı bilgéséz yazmışniñ şomlı şevleleré bulıp suzılannar. “Ama kervan, ona güvenmiş gibi, kuzeye dönerek yol tuttu. Kervan önünde uzun kara gölgeler. Sanırsın ki onlar öndeki belirsiz talihin korkunç ışıkları olarak uzanmışlar.” (KD, 13)

Karını yavganı da kürénmiy. Ul köçlé taşkın bulıp tuktavsız işéle, öyérden yaña gına alıp kaytkan aygırsıman bér urında uralıp, dulıy da dulıy idé. “Karın yağdığı da görünmüyor. Güçlü bir akım olup durmaksızın yalpalıyor, at sürüsünden daha yeni ayrılmış aygır gibi bir yerde durarak, kuduruyor da kuduruyordu.” (KD, 15)

Kabina écéne kérép tulgan «ak kübelekler» şıñép ériy başladılar. “Kabin içerisine girip dolan “beyaz kelebekler” küçülüp erimeye başladılar.” (KD, 16)

Gayşe, tıştağı buran tsl k tuktavsız yrlp, uralıp, borçıgan uylardan arınırđa tırıştı, yurganın başınnan uk yabınıp, kzlern tırtatıp yomdı hem irnnern ak-ak kına kıymılatıp, z-zne yokı akırđı: «Min yoklıym, br ner-se de... uylamıym. Br-ik--rt. Yok-lıym...» Lekin uylar yazđı bozlar kbk br mıp kitp, br kalkıp çığıp tağın cıyıla, tığızlına başladılar. “Gayşe, dışarıdaki boran gibi durmaksızın toplanıp, dolanıp, rahatsız eden düşüncelerden arınmaya çalıştı, yorganını ta başına kadar çekip, gözlerini kısıp yumdu ve dudaklarını hafif hafif kıpırdatıp, kendi kendine uyku ađırđı: ‘Ben uyuyorum, hiç-bir-şey de... d-şn-m-yo-rum. Bir, iki, , dört. U-yu-yo-rum...’ Lakin düşünceler ilkbahar buzları gibi bir eriyip gidip, bir yükselip çıkarak yine toplanmaya, sıkıştırmaya başladılar.” (KD, 17–18)

Vagonnıñ tar hem tebenek işgnn kısılıp, bkreyp, ak ayusıman Toyak Brktbayev kilp krd. “Vagonun dar ve kısa kapısından sıkışıp, eğilerek, ak ayı gibi Toyak Börketbayev gelip girdi.” (KD, 36)

Ul başın ktermed, krp tsl cıyırılıp, fufaykasınıñ yakasına başın yeşre gne tşt. Toyak sek itne utırdı. Başı atnap avırta, brev k blen tuktavsız sugıp tora kbk: – tuk-tuk, tuk-tuk. “Başını kaldırmadı, kirpi gibi buruşup, kazağının yakasına başını gizleyerek gömüldü. Toyak seki kenarına oturdu. Başı çatlar gibi ağrıyor, birisi ekile durmaksızın vurup duruyor gibi: - Tak tak, tak tak.” (KD, 38)

Ul busagadan atlavga çaykaldı, tbnn kislgen ağaç tsl ava başladı. Anı totıp aldılar. “Eşikten geçerken sallandı, dibinden kesilen ağaç gibi yuvarlanmaya başladı. Tutabildiler.” (KD, 40)

E Battalov n bu hıcalık elge vagon artındaki tn tsl karangı id. “Ancak Battalov için bu yöneticilik şimdilik vagon ardındaki gece gibi karanlık idi.” (KD, 48)

Dala kanatların ceyp yatkan ala kazga oğşap kalgan. El küpten tgl gne kterlgen, tırmalarga lgrmegen buy-buy buraznalarga kar sırışkan. “Bozkır kanatlarını açıp yatan ala kaza benzemiş. Çok fazla yükselmemiş, tırmıklanmaya yetişilmemiş boy boy saban izlerine kar sırnaşmış.” (KD, 50)

Andağı kabrler cir üstünün kterlp, kşp yatkan kara sıyr tsl bulıp, elle kaydan krnp toralar. “Oradaki kabirler yer üstünden yükselerek, geviş getirip yatan karasığır gibi her taraftan grnrlrdi.” (KD, 55)

Br-brsn taptap, cimrp tav-tav dulkınnar kterle. Alar yarsuv at şikll poşkırıp, ak kbkler retp, mğıraşıp yarga sugılalar, hlszlenp kir ignler.

“Birbirini çiğneyip, üzerine çıkmaya çalışarak dağ dağ dalgalar yükseliyor. Coşkulu at gibi burun deliklerinden nefes alıp, ak köpükler sıçratıp, inleyip kıyıya sokuluyorlar, halsizleşip geri çekiliyorlar.” (KD, 58)

Méne ür. Ür östénde tézlenép yatkan kuy töslé ak taş. “İşte tepe. Tepe üstünde diz çöküp yatan koyun gibi ak taş.” (KD, 62)

Alléyanıñ könçıgış poçmagıñda alma ağaçları. Alarnıñ botakları da kürénmiy, şav çeçek, güya béréncé mamık kar töşken. “Koruluğun doğu ucunda elma ağaçları. Onların dalları da görünmüyor, hep çiçek, sanki ilk pamuk kar düşmüş.” (KD, 72)

Başı avırtmıy. Tende ciñéllék. Tik küñélé iles-miles. Nişlerge? Kaya barırğa? Ul arada ürdek töslé alpan-tilpen çaykalıp Mariya Petrovna kilép kéréde. Anıñ kulında ak marlyaga törgép töyéncék. “Başı ağrımıyor. Vücutta hafiflik. Sadece gönlü anormal hareketli. Ne yapmalı? Nereye gitmeli? O sırada ördek gibi paytak paytak sallanarak Mariya Petrovna geldi. Onun elinde beyaz sargı bezine dolanmış küçük bir bohça.” (KD, 110)

Ut indé ceyélgén. Bér télé tsistérnaga yakınlaşa, ikénçé télé yılan töslé ürmelep bénzovozga taba üréle idé. İké arada motopompa. “Ateş çoktan yayılmış. Bir ağzı tanka yaklaşıyor, diğér ağzı yılan gibi sürünerek benzin taşıyan sarnıç kamyonuna doğru yöneliyordu. İkisinin arasında pompa.” (KD, 115)

İrgali irénnerén garmun méhı töslé kiñ ceyép yılmaydı. “İrgali dudaklarını akordeon körüğü gibi geniş yayarak gülümsedi.” (KD, 118)

Yuk, bu cır tügél, küzge kürénmiy torgan ütkér hencer idé. Ul hencer tuktavsız Seétnéñ yöregéne kadiy, télgeliy. Moñ köçeyép, bolay da cerehetlé yörekke toz sibe idé. “Hayır, bu şarkı değıl, göze görünmeyen keskin hançer idi. O hançer durmaksızın Seét’in yüreğine saplanıyor, dilimliyor. Nağme güçlenip, böylesi yaralı yüreğe tuz serpiyordu.” (KD, 152)

Bolay da ul kanatı singan akkoş kébék özgelene tügélme?! “Bu şekilde o, kanadı kırılmış kuğu gibi parçalanacak değil mi?!” (KD, 152)

Hiçbér vakıtta da sıtkı eseré kürmegen ap-ak yöz karalgan. Anısı elé bér hel. Hezér méne kızamık baskansıman börlégen-börlégen bulıp bürtép çıkkán. “Hiçbir zaman da sivilce eseri görülmeyen bembeyaz yüz kararmış. Yoksa bu bir belirti mi? Şimdi kızamık basmış gibi böğürtlen böğürtlen kızarmış.” (KD, 154)

Üç itken kébék, hátını yaza başlavga, sukır çérkisıman, yégétler östelné sırp aldılar.

– Kémge yazasıñ?

– Nerse yazasıñ? “Öç alır gibi, mektubu yazmaya başlayınca, kör sivrisinek gibi, gençler masayı kapladılar.

- Kime yazıyorsun?

- Ne yazıyorsun?” (KD, 182)

Kışkı cil, dala cilé usal, şefkatséz. Ul kart karagaynıñ taş yarıklarına kısılgan, imgengen tamırlarınnan başlap iñ östegé töpçék botaklarına hetlé açuv bélen kitérep suga, tarta-yolka, kinet posıp, tınıp kala. Annan tağın beyden ıçkıngan ét-sıman ulap, sızgırıp, kart karagaynı başınnan iyép avdarırğa tırışa. Méskén karagay! Kémge ışıklansın ul? “Kış rüzgârı, bozkır rüzgârı acımasız, şefkatsiz. Yaşlı çamın dış kabuklarına sıkışmış, yaralanmış damarlarından başlayarak en üstteki en son budaklarına kadar öfke ile gelip çarpıyor, çekiştiriyor, hırpalıyor, birden pusup, rahatlıyor. Ardından tekrar ipten boşalmış köpek gibi havlayarak, uğuldayıp, yaşlı çamı başından eğip yıkmaya çalışıyor. Zavallı çam! Kime sığınsın o?” (KD, 184)

Méne hezér ul duñgız kébék pıçranıp, arıp-talıp topçanda avny. Bu da, romantikamı? Bu da géroylıkımı? “İşte şimdi o domuz gibi pislenip, yorgunluktan kerevette debeleniyor. Bu da, romantik mi? Bu da kahramanlık mı?” (KD, 203)

Kük yözé tağın bolitlap ölgérgen. Koyaş tav-tav bulıp işélgen bolitlar artında. Ene şul, bér-bérséne avıp kuyırgan kara bolit tavlari arasınnan, şarlavıktan taşlangan yılga töslé bulıp taşıp, çeçrep nur tügéle. “Gökyüzü yine bulutlanmış. Güneş dağ dağ olmuş bulutların ardında. İşte şu, birbiri üzerine devrilip koyulaşmış kara bulut dağları arasından, şelaleden akan nehir gibi taşarak, sıçrayarak ışık dökülüyor.” (KD, 207)

– Eyé, – Seét tartıp bétmegen papirosın külge taşladı, – béznéñ yazmış – çuvalgan yomgak. Niçék anı süterge? Tégéley itseñ de vay, bolay itseñ de... “- Peki, - Seét içtiği bitmemiş sigarasını göle fırlattı, - bizim kader; karışık yumak. Nasıl onu çözmeli? Şöyle yapsan da vay, böyle yapsan da...” (KD, 217)

Niçék ul şuşındıy kérséz küñéllé, eşçen Leylené kübelek Göliyege alıştırı algan? Niçék soñ ul şuşındıy yakın, kéşéléklé dusların taşlap, kart tölké Şehröstemnén avına töşken? “Nasıl o böylesi temiz gönüllü, çalışkan Leyle’yi kelebek Göliye’ye

değiştirebilmiş? Nasıl o böylesi yakın, kişilikli dostlarını bırakıp, ihtiyar tilki Şehröstem'in avına düşmüş?" (KD, 264)

Küzleré! Nindi zur kara küzler! Ozın kara kéréféklerde elé tegerep töşerge ölgérmegen yeş tamçıları... Eytérséñ le çık bélen yuvılğan kara karlığan... "Gözleri! Nasıl iri kara gözler! Uzun kara kirpiklerde hâlâ yuvarlanıp düşememiş gözyaşı damlaları... Sanırsın ki çiğ ile yıkanmış kara Frenk üzümü..." (KD, 276)

3.4. AKTARMALAR

Dillerin temel niteliklerinden sayılan ve çokanlamlılığı doğuran etkenlerin başında gelen anlam olayı, aktarmalardır. Aktarma olarak adlandırılan olaylar, benzetmenin bir ileri aşaması olup anlatıma güç katmak için başvurulan söz sanatlarıdır. Örneğin inatçı bir kimse için *keçi gibi* sözünün kullanılması bir benzetme iken aynı kimseden *keçi* diye söz edilmesi bir aktarmadır (Aksan, 1997: 82). Aktarmaların en yaygın türü olan deyim aktarmalarına ve çeşitlerine aşağıda yer verilmiştir.

3.4.1. Deyim Aktarmaları

Deyim aktarması, "aralarında uzak yakın ilgi bulunan iki şey arasında bir benzetme yoluyla ilişki kuran, birinin adını ötekine aktaran bir eğilim, bir dil olayıdır" (Aksan, 1971: 123–124).

Deyim aktarması (İng. metaphor, Fr. metaphore), edebiyatımızda istiare adıyla anılan bir söz sanatı olarak, yüzyıllar boyunca başvurulmuş bir anlatım yoludur ve dünyanın bütün dillerinde görülen bir anlam olayıdır.

Çoğunlukla anlatıma güç kazandırmak, etkili olmak amacıyla, ya da kısa yoldan, kolay anlatmak üzere bir kelimeyi yeni bir anlamla, değişik bir kavramı yansıtmak üzere kullanma isteğinden ötürü seçilen bu anlatım yolu, başlangıçta bir kişinin malıdır. Fakat zamanla, başkaları tarafından kullanıldıkça benimsenip dile yerleşebilir, mecazi anlam, yan anlam olarak sözlüklerde yer alır (Aksan, 1971: 124).

Yukarıdaki cümleden de anlaşılacağı gibi deyim aktarmaları çok anlamlılığın sonucu olarak görülmektedir.

Deyim aktarmalarının türleri şunlardır: 1) İnsandan Doğaya Aktarma, 2) Doğadan İnsana Aktarma, 3) Doğadaki Nesnelere Arasında Aktarma, 4) Somutlaştırma, 5) Duyular Arasında Aktarma.

İncelediğimiz eserlerde çok sayıda deyim aktarması örneği bulunmaktadır. Ancak bunlardan en çok somutlaştırmaya başvurulduğu görülmektedir.

Deyim aktarmalarının türleri ve bunlara eserlerden bulabildiğimiz örnekler şunlardır:

3.4.1.1. İnsandan Doğaya Aktarma

Bu tür deyim aktarmaları “insanoğlunun çevresindeki varlıklara, organlarının ya da vücuduyla hatta giyim kuşamıyla ilgili çeşitli şeylerin adlarını vermesi sonucu” doğmuştur. Bu tür deyim aktarmalarında genellikle benzetmeden yararlanılarak organlarla çevresindeki şeyler arasında biçim benzerliği kurulur.

Ul yalgız, lekin biréşmiy, barlık cefanı, barlık avırlıklarını ayak östénde, havalı masayuv bélen karşıly. Batır yarasız bulmas diyeler, anıñ tenénde de tiren yaralar az tügél. Tönyak kabırgası sıdırılğan, kabıkları kayırılıp töşken, tübengé botakları sınıp bétken. Lekin karagay tüze, usak töslé taviş çığarıp zarlanmıy, tik anda-sanda gına, başın az gına iyép, iñıraşa da tagın turaya. “O, yalnız, yenilmiyor, bütün cefaları, bütün zorlukları ayaküstünde, büyük bir gururla karşılyor. Bahadır yarasız olmaz derler, onun teninde de derin yaralar az değıl. Doğu kaburgası kırılmış, kabukları sıyrılıp düşmüş, alttaki budakları kırılmış. Lakin çam sabrediyor, titrek kavak ağacı gibi ses çıkararak ağlamıyor, sadece arada sırada başını eğip, inliyor ve tekrar doğruluyor.” (KD, 184) Burada çam ağacının her türlü iklim şartına direnmesi ve büyük bir gururla ayakta durmasından söz ediliyor. Yine devamında teninde yaralar olduğu, kaburgalarında kırıklar olduğu, titrek kavak ağacı gibi ağlamadığı belirtilerek insana ait olan pek çok özelliğın çam ağacına verildiğı görülyor.

İncelediğimiz romanlarda pek çok örneğı olan bu tür aktarmalar için şunları gösterebiliriz:

Éñger-méñgerde **yokımsırap torgan uram** siskeńep-siskeńep béznéñ öç par dagalı itéklernéñ şakıldavın kabatly. “Alaca karanlıkta uyuklayıp duran sokak irkilip irkilip bizim üç çift nal takılmış çizmelerin patırtısını yansıtyor.” (KH, 8)

Bér **yomşak kına pışıldap, yeşérén sér söylep**, bér yarsıp yarlarga sugılıp çeçriy bu **dulkınnar**, sıhri, ilahi dulkınnar... “Bir yumuşakça fısıldayıp, gizlice sır söyleyip, bir köpürüp kıyıları sokulup sıçırıyor bu dalgalar, sihirli, ilahi dalgalar...” (KH, 12)

İndé köznéñ soñğı könnere buluvga da karamastan, **koyaş** bıyıl ceygé kébék **köleç** – kızdırıp tora. Yaktı, matur. “Şimdi güzün son günleri olmasına da bakmadan, güneş bu yıl yazınki gibi güleç, ısıtıyor. Parlak, güzel.” (KH, 13)

Uramnıñ iké yağında töp-töz baskan biyék, kırı, **tiren uyga talgan kiparislar**. “Sokağın iki tarafında dümdüz yükselmiş büyük, sert, derin düşünceye dalmış servi ağaçları.” (KH, 21)

Galimcan aga östéne cılı halat borkengen de diñgéz yağına karap uyga talgan.

E **dulkınnar gülep, yarsıp** yarga sugılalar. “Galimcan ağabey üstüne sıcak kaban örtünmüş de deniz tarafına bakarak düşünceye dalmış.

İşte dalgalar gülerek, coşkuya kapılarak kıyıya sokuluyorlar.” (KH, 25)

Gaceyép bér hel. Eger de adem balası mañgay küzleré bélen küröv mömkinléğénen mehrüm itélse, **künél küzleré** bélen toyıp, küre başlıy iken. “Tuhaf bir hal. Eger insanoğlu gözleri ile görme imkânından mahrum edilse, gönül gözleri ile sezip, görmeye başlayormuş.” (KH, 63)

Étler, örüvné **onıtıp**, aldan atıldılar, küreséñ, kaméradagı hava alarga oşamadı. “Köpekler havlamayı unutup, önden koşturdular, galiba, koğuştaki hava onların hoşuna gitmedi.” (KH, 72)

Kolonna ülgen töslé éndeşmiy. Barı şıgır-şıgır itken ayak tavişları gına işetéle. Naçalnik arlı-birlé atlıy. Kolonna östénde **öşegen yıldızlar kultırıy**, salkın hava şart-şort ite. “Kafile ölmüş gibi, ses çıkarmıyor. Sadece gacı gucur eden ayak sesleri işitiliyor. Müdür oraya buraya koşturuyor. Kafile üstünde üşümüş yıldızlar titriyor, soğuk hava pat küt ediyor.” (KH, 174)

Min – balta ostası malayı. Kéçé yeşten eşlep üstém. Östevéne, min bit Sébér kéşésé – suvıklarga күнэккен, «**koyaş balası**» түгél. “Ben, balta ustası çırağımı. Küçük yaştan beri çalışarak büyüdüm. Üstelik ben bir de soğuklara alışmış Sibiryaya insanıyım, ‘güneş çocuğu’ değilim.” (KH, 175)

Ene bit! Bérsénen-bérsé **biyék, töz, kara-kuçkıl çuklı tac kiygen yéget-karagaylar** yul buylap **baskannar** da miné tın gına **ozata baralar**. Alar arasında **yeş**

kayınnar, gölep, tubılgı kuvakları hem çeçekler... “İşte! Biri diğerinden büyük, düz, kara, koyu kahverengi püsküllü taç giymiş delikanlı, kara kayınlar yol boyunca dikilmişler de beni sessizce yolcu ediyorlar. Onların arasında küçük kayınlar, çayirmelikesi çalıları ve çiçekler...” (KH, 225)

Kavşıym, çönki **kültık tayaklarım** mermer basmalarda şuvıp-şuvıp kite. Güya **alar**: «Kara elé, hıca, bız monda yalgış kilép çıktık, ağrı, bu bız yöriy torgan töş tügél iç!» – dip miné **şélteliy** hem atlagan sayın çaykalıp **kiré çigéne**. “Şaşkınlıyorum, çünkü koltuk değneklerim mermer basamaklarda kayıp kayıp gidiyor. Sanki onlar: ‘Bak hele, sahip, biz buraya yanlışlıkla geldik, galiba, bu bizim devam eden rüyamız değil!’ diyerek beni azarlıyor ve adım attıkça şüpheyle geri çekiliyorlar.” (KH, 244)

Anav catkan askar tavidar, **yeşél céfek kiygen siluv ağaçtar**, tön cektamıy kuvanıp, sayrap torgan bilbildar, turgaydar... “Şu uzanan yüce dağlar, yeşil ipek giymiş güzel ağaçlar, gece yas tutmadan mutlu bir şekilde, ötüp duran bülbüller, turgaylar...” (KD, 5)

Zıyarat buyında utıruvçılar yılap, takmaklap, zarlap, iñrep **Karavıl iruviniñ iñ kadérlé cannarın üzénéñ salkın koçagina algan cirge** – kara tufrakka yııldılar. “Karavıl soyunun en değerli ruhlarını kendi soğuk kucağına alan yere, kara toprağa yııldılar.” (KD, 12)

Akrın gına, sızılıp kına kar kitté. Anıñ kay vakıtta kaya yugaluvın bérev de kürmedé. Koyaş küréndé, anı bolıtlar kapladı, salkın cil isté, tağın koyaş çıktı, cılıttı. **Alka kül dalası ak kiyémén şulay kürsetmiyçe géne, tavişsiz gına saldı**. “Yavaşça, sızarcasına kar gitti. Onun hangi zamanda nereye kaybolduğunu kimse de görmedi. Güneş göründü, onu bulutlar kapladı, soğuk rüzgâr esti, tekrar güneş çıktı, ısıttı. Alka Göl bozkırı beyaz elbisesini hiç göstermeden, sessizce çıkarttı.” (KD, 45)

Börkétbayevniñ karşında hezer ceyrep yatkan oçsız-kırıysız **diñgéz**, Yapon diñgézé. Bér karasañ, ul **tıslımlı közgé bulıp küzné çağıldıra**, üzéne çakıra. Yar buyınnan kitesé kilmiy. E bér karasañ, **çeçleréñ üre tora**. “Börketbayev’in karşısında şimdi yayılıp uzanmış uçsuz, bucaksız deniz, Japon Denizi. Bir baktığında, tıslımlı ayna gibi göz kamaştırıyor, kendisine çağırıyor. İnsanın yar kıyısından gidesi gelmiyor. Bir baktığında, saçlarını örüyor.” (KD, 58)

Östeldegé papkasın aldı da aksap işékke taba atladı. **Protéz bala yılağan taviş bélen üksép sızlandı.** “Masadaki dosyasını aldı ve topallayarak kapıya doğru yürüdü. Protez evlat ağlamaklı sesle öksürerek sızlandı.” (KD, 106)

Éşten kaytuvga, ul **garmunınıñ kolagınnan élektére** de munçaga kite. Anda bérev de kürmiy, bérev de canını köydérmiy. **Garmun kaygını urtaklaştı.** Uylamaganda İrgali garmunçı bulıp kitté. “İşten dönünce, akordeonunun kulağından tutuyor ve hamama gidiyor. Orada kimse de görmüyor, kimse de canını sıkıyor. Akordeon kaygıyı paylaştı. Düşünülmedik bir zamanda İrgali akordeoncu olup çıktı.” (KD, 111)

Elé yaña gına irkelenép **küzén açkan ak, kızıl, kügélcém, cété zeñger dala çeçekleré** işélép kilgen kara dulkın astında kümélép kaldılar. “Daha yeni sevinerek güzünü açmış ak, kızıl, mavimsi, koyu yeşil bozkır çiçekleri eşilip gelen kara dalga altında gömülüp kaldılar.” (KD, 170)

– É min ézlemiyimméni? – İlham, kinet kulların ceyép ciberép, Leylené koçaklap aldı.

Bukét cirge töşté. Anı **yoldızlardan** başka bérkém de **kürmedé...** “- Ben aramıyor muyum? – İlham, birden kollarını açiverip, Leyle’yi kucaklayıverdi.

Buket yere düştü. Bunu yıldızlardan başka bir kimse de görmedi...” (KD, 177)

Taş manaranıñ bizeklé kernizleréne sırışıp yabışıp, ürmelep karagaylar üsken. **Karagaylar** güya **granit taşlarga gaşıyk bulıp, ayrılışa almıylar.** “Taş minarenin süslü kornişlerine sarılıp yapışarak, dolanarak çamlar büyümüş. Çamlar sanki granit taşa âşık olup, ayrılamıyorlar.” (KD, 215)

Çal Çagalı üzé de méne şuña **borçılıp yarsıgan,** kaya borılırga bélmiyçe, **açuvlamp yözén çıta** kébék. “Kadim Çagalı kendisi de işte buna kederlenip şaşırması, nereye kıvrılacağını bilmeden, öfkelenip yüzünü çatıyor gibi.” (KD, 239)

Emma «yeşél ut» ozak yanmadı. Töşke taba **kük yözé kaşın cıyırdı, çırayın sıttı.** “Ama ‘yeşil ateş’ uzun süre yanmadı. Öğleye doğru gökyüzü kaşını çattı, yüzünü buruşturdu.” (KD, 260)

Almagölné irkelep kulına kütere, yoklap yatsa, akrın gına kilép, sizdérmiyçe géne biténnen übe, annan östelde **cırlap torgan kömés samovardan** Gayşe bélen parlaşıp çey éçe, yal ite idé. “Almagöl’ü öpüp kucaklayarak kollarına alır, eğer

uyuyorsa, yavaşça gelip, hissettirmeden sadece yanağından öper, daha sonra masada şarkı söyleyen semaverden Gayşe ile beraber çay içer, dinlenirdi.” (KD, 284)

Kazlar elle indé kurkındılar, elle indé igéléklé, tuklıklı basuvlardan ayrılıvlarına **poşınıp moñlandılar**. “Kazlar şimdi ya korktular, ya da bereketli, besinli tarlalardan ayrılmalarına üzülerék kaygıyla ötüştüler.” (KD, 294)

3.4.1.2. Doğadan İnsana Aktarma

Dillerde yaygın olarak görülen bir aktarma türü olarak, doğadaki nesnelere adlarının ve bunlarla ilgili sıfatların insanlar için kullanılmasıyla oluşur. İnsanlar için soyut kavramları anlatan birer yan anlam kazanmış olan eşek, keçi, kuzu, aslan, kaz vb. hayvan adlarının, argoda kullanılan hıyar, kereste, odun... sözcüklerinin, ayrıca sert, yumuşak, soğuk, tatlı gibi doğadaki nesnelere özelliklerini gösteren kelimelerin insanlar için kullanılmasıyla ortaya çıkar (Aksan, 1998b: 65).

– Ah, **heşeret**, indé aldaşa da başladıñmı? – Avır dagalı soldat itégé arkamı ize, elle indé umırtkalarım çatnıy, sınıım kattı, tınıım kısıldı. “- Vay, böcek, şimdi aldatmaya da mı başladın? – Ağır nallı asker çizmesi sırtımı çiğniyor, galiba omurgalarım çatlıyor, bedenim yapışıp kaldı, soluğum kesildi.” (KH, 14)

– Pışıldaşuvnı tuktatıgız, – sakçı işékke priklad bélen suktı. – **Yılannar! Heşeretler!** Min sézné hezér ük kartsérğa... “- Fısıldaşmayı kesin! Nöbetçi kapıya dipçikle vurdu. – Yılanlar! Böcekler! Ben şimdi sizi hücreye...” (KH, 28)

İşékke iké tapkır tiptéler. Tağı tégé karlıkkan tavış kolaknı tondırdı.

– Yatıgız diyim, **étler**, yatıgız! “Kapıya iki defa tekme attılar. Yine o kısık ses kulağı çımlattı.

- Yatın diyorum, köpekler, yatın!” (KH, 47)

Miném télém de eylenmiy.

– **Küsé**, tukta elé, – cilkeme atlanıp yörgen pumala baş miña karap-karap tordı da kıkırıp ciberdé. – Bu bit çirkevdegé ekiyetçé!

– Sin kayan béleséñ? – **Küsé** cınnan da küsé sıman suzılıp pıyala küzleré bélen karadı. – Belki, ul tügédér? “Benim dilim de dönmüyor.

- Fare, dur bir dakika, - enseme çıkıp yürüyen fırça baş bana bakıp bakıp durdu ve birden haykırdı. – Bu kesinlikle kilisedeki hikâyeci!

- Sen nereden biliyorsun? – Fare gerçekten de fare gibi uzanıp cam gözleri ile baktı. – Belki, o değildir?” (KH, 85)

– Bir monda, – didé de tégé türe çégen hatınına kadaldı. – E nerse ul şelge uralgan? Elle bagarga da ölgérdéñmé? Nerse ul?

– Ul – miném **koşçığım**.

– Cüler, nindi **koş** tagın?

– İpteş naçalnik, – didé başkort yégété, – ul – balalı hatın. “- Ver şunu – dedi ve öteki memur çingene kadına dürttü. – Peki, o şala sarılan şey ne? Yoksa bakmaya da muvaffak oldun mu? Ne o?

- O – benim kuşçuğum.

- Deli, nasıl kuş o?

- Yoldaş başkan – dedi Başkurt yiğidi, – o – çocuklu kadın.” (KH, 94)

E miném kémém bar? Bérdenbér ışanıçım Zeytüne hezér miné çakkan **yılan** koçağında.

Géniy iñrep idenge töşté. “Ya benim kimim var? Tek itimat ettiğim Zeytüne şimdi beni sokan yılan kucağında.

Geniy inleyip yere düştü.” (KH, 108)

Méne şuşı facigalé yazmışta zur sorgılt küzlé kız! Ul – **feréste**! Ul miné dönyada yeşerge öndevçé bérdenbér izgé köç! Min añı kötem, hem añıñ kürénüvéne yuvanıp kına yeşiyim... “İşte bu facialı kaderde iri koyu sarıgözlü kız! O, melek! O beni dünyada yaşamaya çağırın tek kutsal güç! Ben onu bekliyorum, hem sadece onun görünmesiyle avunup yaşıyorum...” (KH, 118)

– Şep cırlıysız, Baykal şıñlap tordı. Hıa-hıa!

Béz aptırap kaldık, elle maktıy, elle sügéne. Nige bu **iblisçe** kölüv!

– Cırnı başlavçı kém? Tavışı bik eybet iken. “- Mükemmel türkü söylüyorsunuz, Baykal çınladı. Ha ha!

Biz şaşırıp kaldık, ya övüyor, ya sövüyor. Niçin bu şeytanca gülme!

- Türkiye başlayan kim? Sesi çok güzelmiş.” (KH, 132)

Bu çal sakallı **dorfa kart** yanınnan niçék ıçkınganımnı da bélmıy, aldım-artım karamıy yögérem. Kaya? Üzém de bélmıy. Nindidér bér tıkrıkka kilép kısıldım. “Bu aksakallı kaba ihtiyar yanından nasıl ayrıldığımı da bilmeden, önüme ardıma bakmadan

koşturuyorum. Nereye? Ben de bilmiyorum. Bir zaman sonra bir sokağa gelip gizlendim.” (KH, 229)

Ĥatinnarnıñ aldında, tire-yagında **çebén** bulıp sırışkan bala-çaga. Ös-başları seleme, kaybérleré böténley yalangaç. “Kadınların önünde, sağında solunda sinek olup sırnaşan çoluk çocuk. Üst başları yırtık pırtık, kimileri bütünüyle çıplak.” (KD, 10)

– Leyle! – Sendéreden taşlangan kalın tavış kızını büldé. – Sin bik kızarma! İlham dörösén eyte. Çto béz, **étlermé** elle?

Bérniçe tavış bu süzné kuvetlep cencalını kızdırırğa aşıktı. “- Leyle! – Sedirden çıkan kalın ses kızını böldü. – Sen çok da kızarma! İlham doğrusunu söylüyor. Biz, köpekler miyiz yoksa?

Bazı sesler bu sözü destekleyip münakaşayı kızdırmaya çalıştı.” (KD, 40)

Méñ yarım géktardan artık cir çeçélmiyçe yata. Séz kiyev yégétleré tügél bit.

– **Duñgızlar** da tügél, – dip poçmaktan nindidér kalın bér tavış akırdı. “Bin beş yüz hektardan fazla yer ekilmeden duruyor. Siz damat değilsiniz.

- Domuzlar da değil, - diyerek köşeden nasılsa kalın bir ses bağırdı.” (KD, 68)

– Nersege şürliym, bélesém kile. Ni öçén utırtılar soñ?

– Éz kaldırgan öçén...

– Kit, Kırısá, – Ulcabay Kirillni ménderénnen étép ciberdé, – elle nindi **şaytan** télé bélen söylyiséñ, añlap ta bulmıy. Citer. Yoklarga kirek. “- Niye korkayım, öğrenmek istiyorum. Ne için hapse soktular peki?

- İz bıraktığım için...

- Git, Kırısá, - Ulcabay Kirill’i minderinden itiverdi, - bilmem nasıl şeytan dili ile konuşuyorsun, anlaşılmıyor da. Yeter. Uyumalıyım.” (KD, 74)

Sovhozga elé haman kön sayın diyerlék yañadan-yaña kéşéler kile. Emma tözüv eşlerén citeklep alıp barırlık ostalar oçramıy. Barısı da tecribeséz yeşler.

Attéstatları –éntuziazm, hönerséz éntuziazm – **kanatsız koş**. Fayda-çamalı. “Sovhoza hâlâ hemen hemen her gün yeni yeni insanlar geliyor. Ancak organize etme işlerini idare edebilecek ustalar uğramıyor. Hepsi de tecrübesiz gençler.

Diplomaları, heyecan; hünersiz heyecan, kanatsız kuş. Fayda, sınırlı.” (KD, 85)

İrgali képkasın kiydé, nersedér uylandı, annan yalt borılıp Gölcamalının bélegénnen kıstı:

– Nu, **tölké** sin. Tagın sılap-sıypap kuydiñ, kekré kayinga téretmeseñ yarıy. “İrgali şapkasını giydi, bir şeyler düşündü, daha sonra birden dönüp Gölcamal’ın bileğinden sıktı:

– Hayır deme, tilkisin. Yine ovdun, sıvazladın bıraktın, kandırmasan iyi olur.”
(KD, 119–120)

– Kém bulır bu, kém?

Seét hetérlerge ölgérmedé, arttan Maktavbay kışkıırıp ciberdé:

– Ey, molodéts. Karaküz!

– Oç, oç, **karlıgaçım!**

Karaküz biyép tuktagaç, Maktavbay Seétné ikénçé yakka kıstadı: “- Kim bu, kim?

Seét henüz hatırlayamamıştı, geriden Maktavbay haykırıverdi:

- Hey, aferin. Karaküz!

- Uç, uç, kırlangıcım!

Karaküz oyunu durdurunca, Maktavbay Seét’i diğér tarafa davet etti.” (KD, 148–149)

Mayın hér Léléçka!

Gacepleneséñmé, **kügerçéném?** Çınnan da matur kürénéş bit? Nek romannardagı kébék... Ay. Diñgéz. “Benim sevgili Leleçkam!

Şaşırdın mı, güvercinim? Gerçekten de güzel manzara? Tıpkı romanlardaki gibi... Ay. Deniz.” (KD, 155)

Ul anıñ kultık asların, kabırgaların, ayak tabannarın kıtıkladı. Véra, nişlerge bélmıyçe, avnadı, sikérdé, kölé-köle küzénnen yeşler koyıldı.

– Appagım, cankiseğém, **şomırtım...** Taşla... Sinnen vöcdanlı kéşé yuk. Ciber... “O, onun koltuk altlarını, kaburgalarını, ayak tabanlarını gıdıkladı. Vera, ne yapacağını bilemeden, yuvarlandı, zıpladı, güle güle gözlerinden yaşlar aktı.

– Bembeyazım, canımın içi, kuş üzümüm... Bırak... Senden daha vicdanlı bir kimse yok. Bırak...” (KD, 189)

Kızlar ikésé de tınıp kaldılar. Karaküz Véranıñ kulın ciberdé, aña karamıyça gına eytté:

– Ul bolay bik eybet, tırış yégét...

– **Altın yégét** ul. Lekin... – Véra Karaküzneñ kulin kıstı. – ...Min üzém haman anıñ turında uyılıym... Ul miné bik yarata... “Kızlar ikisi de susup kaldılar. Karaküz, Vera’nın kolunu bıraktı, ona hiç bakmadan konuştu:

- O, öyle mükemmel, gayretli bir delikanlı...

- Altın delikanlı o. Lakin... - Vera, Karaküz’ün elini sıktı. - ...Ben sürekli onun hakkında düşünüyorum... O, beni çok seviyor...” (KD, 254)

Seét üz urınında. Béz üz urınıbızda. Zeytüne, niçék kéne bulmasın, **oyadan oçkan koş**. Bérénçé meħbetet ħisleré ħakına bğéngé gaile tormıñın bozuv cinayet bulır idé. “Seét kendi yerinde. Biz kendi yerimizde. Zeytüne, nasıl da olmasın, yuvadan uçmuş kuş. İlk sevgi hisleri pahasına bugünkü aile hayatını bozmak cinayet olurdu.” (KD, 258)

3.4.1.3. Doğadaki Nesnelere Arasında Aktarma

Doğadaki varlıklar arasında da yine, benzerliklere dayanan ve benzetmenin ileri bir aşaması olan aktarmalar her dilde görülür. Bu aktarmalar doğadaki nesnelere arasında gerçekleştirilmektedir. Doğadaki bitki ve hayvanları, başka bitki ve hayvanların, başka nesnelere adlarıyla kavramlaştırma sonucu oluşur. Bu aktarma türüne şu örnekleri verebiliriz:

Kazanka buyındağı bakçalarda **alma ağaçları ut bulıp yana**. Botaklar almaların küttere almıy sığılgan. Eçkeltém temlé alma isé, ħuş is... “Kazanka kıyısındaki bahçelerde elma ağaçları ateş gibi olmuş yanıyor. Dallar elmaları taşıyamıyor, eğilmişler. Ekşimtırak lezzetli elma kokusu, güzel koku...” (KH, 13)

Küñél dulkınlana, tulıp taşıy. E **muzıka, moñ**, köçeygennen-köçeye barıp, üzénéñ **tılsımlı kanatları** bélen miné küttere. Min oçam... “Gönül dalgalanıyor, dolup taşıyor. Ama müzik, ezgi gittikçe güçlenerek tılsımlı kanatları ile beni yükseltiyor. Uçuyorum...” (KH, 13)

«**Tabut**» tagın kıyşaydı – mañgayım bélen işékke beréldém. Şulay kıyşayganda, içmasam, maşınası avıp ta kitmiy. Ya üler idém, ya kaçır idém... “‘Tabut’ (araç için kullanılmış) yine yıkılacak hale geldi, alnımı sertçe kapıya vurdu. Böyle yıkılacak hale geldiğinde hiç olmazsa, araba yıkılsaydı. Ya öldürdüm, ya da kaçırdım...” (KH, 27)

İrék! Azatlık! Sinnen de tatlırak, sinnen de kadérlérek, kıymmetlérek tagın nerse bar dönyada? Emma sinéñ ikséz-çikséz kiñ, cılı, merħemetlé **koçağı**nda vakıtta

béz kádéréñné géne bélmıybéz iken, böyék beşét! “Hürriyet! Azatlık! Senden de tatlı, senden de değerli, kıymetli başka ne var dünyada? Ama senin sınırsız geniş, sıcak merhametli kucağında zamanında biz kadrini bilmiyormuşuz, büyük baht!” (KH, 37)

Aldagı tuvası unıké ayda, alay gına da tügél, nek méne şuşı tön urtasında, yaña yıl tujan minutlarda, nindidér bér mogciza peyda bulır – «**kük kapısı**» açılır da barlık télekler kabul bulır töslé. “Öndeki doğacak on iki ayda, üstelik bu kadar da değil, tam işte o gece ortasında, yeni yılın doğduğu dakikalarda, her nasılsa bir mucize peyda olur “gök kapısı” açılır ve bütün dilekler kabul olur gibi.” (KH, 58)

Küñél yarsıy, tıpırçına, **kanatlana** hem **oça**. İrékke, İdélge, **özélép sagıngan izgé meşebbet koçagına!** “Gönül heyecanlanıp, çırpınıyor, kanatlanıyor ve uçuyor. Özgürlüğe, İdil’e, parçalanarak hasret çektiği kutsal muhabbet kucağına!” (KH, 62)

– Me, me, tuganım, tégé **gazraillar** kürgençé, yeşér. – Gıylémdar aga uçak yanında cılınp, çey éçép utırgan konvoirlarga karıy-karıy çüprekke törgen törgeler suza. “- Al, al, kardeşim, o Azrailler (nöbetçiler için kullanmış) görmeden, gizle. – Gıylemdar ağabey ocak yanında ısınıp, çay içip oturan muhafızlara baka baka çaputa sarılmış paketler uzatıyor.” (KH, 176)

Parovoz, tagın kıkırtıp, uşıldap, stantsiyede tuktamıyça gına alga omtıldı. Eyde, eyde, **korıç atım**, aşık, tızrek yöger! Alda miném tujan Kükçetavım... “Tren, tekrar bağırıp, puf diyerek, istasyonda hiç durmamış gibi öne atıldı. Haydi, haydi, çelik atım (tren için kullanılmış), acele et, çabuk koştur! Önde benim memleketim Kükçetav’ım...” (KH, 215)

Koş télé hetlé géne hat. Méne şını yazarga da bér atna buyınça caylı vakıt tabılmadı. “Sadace kuşdili kadar mektup. İşte bunu yazmak için dahi bir hafta boyunca uygun zaman bulunmadı.” (KD, 182)

Salmak başakların kütere almıyça iyélgen bodaylar, uysu cirlerdege ülenner, cilek yafrakları, abagalar, kuvaklıklar, anda-monda adaşıp utırgan kayınnar, karagaylar, kılğan bélen örtélgen **kérpé ürlér**, tavlár, hetta tav başlarındagı béren-seren kıyalar – barısı da, barısı da altın bélen putallangan. “Sarkık başaklarını kaldıramadan eğilmiş buğdaylar, vadi alanlardaki otlar, çilek yaprakları, eğrelti otları, kavaklıklar, orada burada yolunu şaşırarak oturmuş kayınlar, çamlar, otları kaplanmış kirpi tepeler, dağlar, hatta dağ başlarındaki seyrek seyrek kayalar, hepsi de, hepsi de altınla yıldızlanmışlar.” (KD, 259)

3.4.1.4. Somutlaştırma

Her dilde görülen bu olay, soyut, anlatımı güç durumların, olayların, kavramların somut kavramlar vasıtasıyla örneklendirilerek dile getirilmesidir (Aksan, 1997: 84–85). Somutlaştırmanın çok belirgin ve güçlü örnekleri deyimlerde görülmektedir.

İncelediğimiz eserlerde, kısaca “soyut kavramların somut kavramlar yardımıyla anlatılması” şeklinde açıklanabilecek bu aktarma türüne birçok örnek tespit ettik. Buna göre, yazar anlatıma güç katmak üzere deyim aktarmalarından en çok somutlaştırmaya başvurmuştur diyebiliriz:

Buş kuvık (geveze), éçéné buşat- (derdini anlatmak), kaş tözetem dip, küz çigar- (küçük bir iyilik yapayım derken büyük zarar vermek), açı döréslék (acı gerçek), oya kor- (yuva kurmak, evlenmek), ağaç buşlat kiygéz- (gömmek), «takta buşlat» kiy- (vefat etmek, ölmek), akıl bir- (akıl vermek, nasihat etmek; çare öğretmek), yoldızı ak (bahtı açık, bahtlı, mutlu, talihli), alma péş, avızıma töş (ben hiç emek harcamayayım her şey hazır olup ayağıma gelsin), bugazına düğüm oturmuş gibi ol- (konuşamayacak hale gelmek), kara uy (kötü düşünce), ak niyet (iyi niyet), cilkesén kimér- (sırtından geçinmek), yartı yulda kal- (yarı yolda kalmak, tamamlanmamak), yıllar bér-bér arthı aşığıp uz- (yıllar birbiri ardınca koşturup geçmek) vb.

Kaya alıp baruvların eytmiyer – baribér bélem. Kötmegende **hoday üzé törme kapkaların açtı** bit elé. “Nereye götürdüklerini söylemiyorlar, bildiklerimin hepsi bu. Beklenmedik bir zamanda Allah kendisi zindan kapılarını açtı sanki.” (KH, 11)

Bu hel miné ayıruça borçıy idé. Çönki **matur edebiyatnıñ béréncé onıtılmas lezzetén** min anıñ eserleré aşa **tatıdım**, sihérlendém. “Bu durum beni özellikle üzüyordu. Çünkü güzel edebiyatın ilk unutulmaz lezzetini ben onun eserleri üzerinden tattım, onlarla büyüledim.” (KH, 18)

Galimcan aga östéne cılı halat borkengen de diñgéz yağına karap **uyga talgan**. “Galimcan ağabey, üstüne sıcak kaban örtünmüş de deniz tarafına bakarak düşünceye dalmış.” (KH, 25)

Sigéz ay buyı Pleten törmesénde tıgız kaméranıñ idenénde yatarga urın taba almıy, küp tönnerné işék töbénde yaki paraşa östénde kalgıp ütkergeñ totkinga **bu urn-cir ocmağ körsiyé bulıp küréndé**. “Sekiz ay boyunca Pleten hapishanesinde dar

koğuşun taban döşemesinde yatmaya yer bulamadan çoğu geceyi kapı dibinde veya paraşa üstünde kalarak geçirmiş tutukluya bu yer cennet kürsüsü olarak göründü.” (KH, 64)

Tagın açuvlı bas. Uyanıp kittém. Sud! **Yazmışımniñ soñgi küpéré.** Ya irék. Ya zindan. “Tekrar öfkeli ses. Uyandım. Mahkeme! Kaderimin son köprüsü. Ya özgürlük. Ya zindan.” (KH, 68)

– Yazdım, – kinet Maksim Pétroviç miña taba borıldı: **küzleré kızargan, açuv-nefret bélen tulgan,** – Vérhovniy Sovétka yazdım. Stalinga yazdım – tikşerégéz: min doşmanımı, yukımı? “– Yazdım, birden Maksim Pétroviç bana doğru döndü: gözleri kızarmış, öfke ve nefretle dolmuş, - Yüksek Sovyet Şurasına yazdım. Stalin’e yazdım, - İnceleyin: ben düşman mıyım, değil miyim?” (KH, 170)

Lekin âdem balası kürüvden tuktıy alamı soñ! Mañgay küzleré sünüv bélen, **küñél küzé açıla, küñél küzé toyıp** sızlana. “Lakin insanoğlu görmekten geri mi kalır! Alın gözleri sönmekle, gönül gözü açılıyor, gönül gözü hissederek sızlıyor.” (KD, 6)

Kaygı – yöreкке batıp, kisép kergen agulı hencer. “Kaygı, yüreğe batarak kesip giren zehirli hançer.” (KD, 6)

Nerse kötü alarnı alda? Beñetmé? Elle tagın da dehşetlerek helaketmé? Şatlıkmı? Elle yözép çığa alması **kaygı diñgézémé?** “Ne bekliyor onları önde? Baht mı? Yoksa daha da dehşetli felaket mi? Mutluluk mu? Yoksa yüzerek çıkılamayan kaygı denizi mi?” (KD, 13)

Lekin kinet **küñélé tulp taşuv,** kızuvlık, kirélenép kaluv yuvılmadı, gomérlék ħolkı bulıp aniñ artınnan kalmıyça iyerdé. “Lakin birden gönlün dolup taşması, çeviklik, inat etme ondan kopmadı, ömür boyu karakteri olup onun ardından ayrılmadan onu takip etti.” (KD, 56)

Tuzanniñ kermegen ciré yuk. Sménadan soñ bér-bérébézné tanıy almıybız. **Şaytan töslé karalabız.** Min üzém şaytanni kürgeném yuk bolay, kéşeler şulay diyler bit. Mojét alar kürgennerdér? “Tozun girmediği yer yok. Vardiyadan sonra birbirimizi tanıyamıyoruz. Şeytan gibi kararıyoruz. Ben kendim şeytanı hiç görmedim tabi, insanlar böyle diyorlar. Yoksa onlar görmüşler midir?” (KD, 102)

İrgali tagın şefek bayıgan yakka borıldı. Gacep! Bayağı tılsımlı yalkın süngen. Ofikka sirén töse börkélgen. Bu tös **küñélge moñ-sağış sala** idé. “İrgali tekrar şafağın

battığı tarafa döndü. Tuhaf! Deminki tılsımlı alev sönmüş. Ufka leylak rengi püskürtülmüş. Bu renk gönle sıkıntı, keder veriyordu.” (KD, 115)

Méne bolarnıñ barısına da igtibar itégéz. Bu, bilgélé, yalgız «Alka kül» sovhozu öçén géne eyténgen süz tügél, başka ipteşler, séz de iségézde totıgız. «**Ulm siña eytem, kiléném sin tıñla**». “İşte bunların hepsine de itibar ediniz. Bunlar, tabi ki, yalnız “Alka Göl” sovhozu için söylenmiş sözler değil, diğer yoldaşlar, siz de aklınızda tutun. “Oğlum sana söylüyorum, gelinim sen dinle”.” (KD, 127)

Moñarçı **yokımsırap torgan küñél** dönyaları kinet, **yazgı taşkınday çaykalıp, tulp taşıy** başladı. “Bu ana kadar uyuklayıp duran gönül dünyaları birden, ilkbahardaki taşkın gibi çalkalayıp, dolup taşmaya başladı.” (KD, 132)

Çélpereme kilép vatılğan ömétler. Vakıtsız sulğan mehebbet. Nañak gayıp. Nañak ceza. Şik hem kurkuv astında bilgéséz kileçek bélen yeşev. Seét üz başınnan kiçken ene şul kotoçkiç avır, gazaplı hëller turında söyliy: “Tuz buz olup parçalanmış ümitler. Zamansız solan sevgi. Sebepsiz suç. Sebepsiz ceza. Şüphe ve korku altında belirsiz bir gelecekle yaşama. Seét kendi başından geçmiş işte o korkunç ağır, azaplı haller hakkında konuşuyor:” (KD, 132)

Şulay da Gayşenëñ **östelé mul**. Küresëñ, yulavçı kunaklarınñ bulasın sizép, aldan ezérlengen. “Yine de Gayşe’nin masası bol. Sanki yolcu misafirlerinin olacağını sezerek, önceden hazırlanmış.” (KD, 151–152)

İké kön, iké tön ayak ernép sulkıladı, **kérfék te kaktırmadı**. E bügën tön ul izrep yoklap kitté. “İki gün, iki gece ayak sızlayıp zonkladı, kirpikleri kapattırmadı. Ama bu gece o mayışıp uyuklayıverdi.” (KD, 153)

Ĥoday amanlık birsén. Başıña behet kunsın. İndé, kızım, siña kéçkëntey bér sıyım bar. Kiré kakma. “Huda sağlık versin. Başına baht konsun. Şimdi, kızım, sana küçücük bir hediyem var. Geri çevirme.” (KD, 197)

– **Başıña behet koşı kunsın**, balam! “- Başına baht kuşu konsun, yavrum!” (KD, 197)

İlham kiréden küzlerén yomdı. Anıñ **uyları** tagın **İdél yarlarına, Kaban külé buylarına kayttılar**. “İlham tekrar gözlerini yumdu. Onun düşünceleri yine İdil kıyılarına, Kaban gölü boylarına döndüler.” (KD, 203)

Ahırında **ĥoday**, kazak ĥalkınıñ tuktavsız yalvaruvınnan başı katkaç, açuvlanıp, **üzëñëñ buşap kalgan kapçıgın sélke başlıy**. Sélke-sélke de iñ aktıktan kapçık

töbéndegé barlık kaldık-postıknı sıvırıp alıp, kazak dalasına taşıy. “Sonunda Huda, Kazak halkının sürekli yalvarmasından başı çatlayıp, öfkelenerek, kendisinin boşalmış torbasını silkmeye başlıyor. Silkiyor silkiyor da en sonunda torba dibindeki bütün artığı, kırıntıyı sıvazlayıp, Kazak bozkırına boşaltıyor.” (KD, 209)

“Bu – kul tiydérmegen kérséz, **gönahsız saf maturlık**. Ul maturlık üzénéñ tabıgıylégé, şuklıgı bélen güzel, şunıñ öçén ciñe hem isérte...” “Bu, el değmemiş kirsiz, günahsız saf güzellik. O güzellik, kendisinin tabiliği, şuhluğu ile güzel, bu nedenle kendisine bağlıyor ve sarhoş ediyor...” (KD, 228)

Kırğa çıgıp, maşına éçénde tirbelép bara torgaç, **kabaklara yokı beylendé**, küzler yulnı abaylamıy başladılar. “Kıra çıkıp, araç içinde hafifçe sallanarak gidince, göz kapaklarına uyku ilişti, gözler yolu fark etmemeye başladılar.” (KD, 283)

Béréncé uram. Ul **yaña gına ayakka basıp, küzge kürénép** kile. “Birinci sokak. O, henüz yeni yeni yükselip, göze görünüyor (yeni oluşturuluyor).” (KD, 283)

Tereze töplerénde yeşél çülmeklerge utırtılğan göller: kına, yaran gölé, islé göl, hetfe göl... Barısı da çeçekte, **küznéñ yavın alıp toralar**. “Pencere diplerinde yeşil çömlere oturtulmuş güller: kına, ıtır çiçeği, kokulu gül, kadife çiçeği... Hepsi de çiçek içerisinde, gözün yağını alıyorlar.” (KD, 284)

Lekin aldagını kém béle, belkém, bara-tora ir **bala buluvı** da bik ihtimal idé. “Lakin geleceği kim bilir, belki, zamanla erkek çocuk olması da çok kuvvetli bir ihtimal idi.” (KD, 285)

Yuk, **uyul başka sıya almıyça kabaralar, çeñçeler**. Nige mondıy ħaksızlık? “Hayır, düşünceler kafaya sığmayarak kabarıyorlar, sancı veriyorlar. Niçin böyle haksızlık?” (KD, 285)

Seétnéñ küz aldı karañgılandı, **yöregé** yarsıy, sızlana hem **iñrep yılıy** idé... “Seét’in gözlerinin önü karardı, yüreği azap duyuyor, sızlıyor ve inleyerek ağlıyordu...” (KD, 290)

3.4.1.5. Duyular Arasında Aktarma

Aktarmaların bu türünde farklı duyu alanlarına ait kavramların bir araya getirilerek canlı bir anlatım sağlanması söz konusudur. Duyu organları arasındaki bağ üzerine kurulan bu anlatım türünde mesela tatma ile edinilen duyular işitme duyusuna; dokunma duyusuna borçlu olduğumuz düşünceler de tat alma duyusuna

aktarılabilmektedir. İncelenen romanlarda, somutlaştırma kadar çok olmasa da, bu türden deyim aktarmalarına da rastlıyoruz. Salahov'un bunları kullanarak ifadesine güç kattığı, ifade gücünü arttırdığı ve etkileyici bir anlatım sağladığı görülür: Zegıyf taviş (zayıf ses), avır, kara tınlık (ağır, koyu sessizlik), kara kaygı (kara kaygı), aç taviş (acı ses), temlé uy (tatlı, keyifli düşünce), temlé töş (tatlı rüya), kiskén cil (keskin rüzgâr) gibi.

Aşağıdaki cümlelerde bu tür aktarmaya ait örnekler bulunmaktadır:

Kırıs emér uylarımın büldérdé. Min yalgız gına tügél, öçev barabız iken lebasa. “Sert emir düşüncelerimi dağıttı. Yalnız ben değilim, üçümüz beraber gidiyoruz galiba.” (KH, 8)

– İbrahim...

Artık yomşak, yakın, yağımlı taviş. Kém soñ ul miném öçén bolay borçıla?

Torıp utırdım.

– Yılavdan fayda yuk, – didé Alkin, miña yakınrak şuvışıp utırıp. – Yalgız sin géne tügél bit. “- İbrahim...

Tekrar yumuşak, samimi, hoş ses. Kim acaba benim için böylesi endişelenen?

Kalkıp oturdum.

- Ağlamaktan fayda yok, dedi Alkin, bana daha da yaklaşıp oturarak. – Kesinlikle sen tek değilsin.” (KH, 43)

– Yuk, – **boz töslé salkın taviş** uyımın büle, canım tétrep kite, – taşlagız yuk-barnı. Hılık doşmanı Battalovniñ cinayet eşlerén açıp salıgız! “- Yok, - buz gibi soğuk ses düşüncelerimi bölüyor, canım titriyor, - açıklayın bütün varını yoğunu. Halk düşmanı Battalov'un cinayet işlerini açıklayın!” (KD, 26)

– Tagın kaya barasıñ bar? – **Taviş boz kébék salkın.** Küzleré haman samovarga tékelgen. Seét aptırap iñnerén sikértép aldı: “- Yine nereye gitmek istiyorsun? – Sesi buz gibi soğuk. Gözleri hâlâ semavere dikilmiş. Seét şaşırıp dudaklarını oynattı.” (KD, 166)

Kayvakıtta yomşarıp kite. Şundi **temlé süzler** taba, yılıysıñ kile başlıy. Yöregéñe kére. “Bazen de yumuşayıveriyor. Öyle tatlı sözler buluyor ki, ağlayasın geliyor. Yüreğine giriyor.” (KD, 201)

Toyak bér-iké avız **cılı süz** bélen «Alka kül» eşçélerén, hüzmetkerlerén devlet aldındağı burıçını namuslı revéşte ütep çıguv bélen kotladı. “Toyak bir iki kelime sıcak

sözle “Alka Göl” işçilerini, hizmetkârlarını devlet karşısındaki vazifeyi namuslu bir şekilde ödemelerinden dolayı kutladı.” (KD, 282)

Seét Battalov, siña da üzénéñ **kérséz, izgé işanıçın** tapşırdı. “Seét Battalov, sana da kendisinin kirsiz, yüce inancını verdi.” (KD, 290)

3.4.2. Ad Aktarmaları

Söz sanatlarından biri olarak görülen ad aktarması yine anlatımı kolaylaştıran ve ona güç kazandıran aktarmalardan biridir. Ad aktarmaları (İng. metonymy, Fr. metonymie), edebiyatımızda yüzyıllardır kullanılan mecaz-ı mürsel sanatından başka bir şey değildir.

Deyim aktarmaları gibi, yine aktarmaya başvuran ve kimi zaman onunla karışan bu anlatım yolunda bir kavramı doğrudan doğruya değil, onunla ilişkili bulunan ya da onu dolaylı yoldan ortaya koyan, betimleyen kavram ya da kavramlarla anlatmak söz konusudur (Aksan, 1997: 123). Bu tür aktarmalarda, kavramlar arasındaki sıkı ilişki ve aynı kavram alanı içine giren kavramlar arasındaki çağrışımın da yardımcı olduğu bir değiştirmeye gidilir. Bu anlam olayı, Türkçede kimi kalıplaşmış, yerleşmiş birtakım sözler ve deyimlerde göze çarpmaktadır: kulak kesilmek (dinlemek), hararet basmak (susamak), anadan doğma (çıplak, çırılçıplak) vb. Söz varlığını geliştiren, genişleten bir etken olarak bir kavramın birçok anlatım biçimini de dile kazandıran ad aktarmalarına örnek olarak “ölmek” kavramının “can vermek, eceli gelmek, son nefesini vermek, gözlerini yummak, öbür dünyaya gitmek, vadesi yetmek” gibi sözlerle ifade edilmesini gösterebiliriz.

Ad aktarmalarının Yun. sünekdokhé adı verilen türünde iki ayrı yoldan adlandırma söz konusudur: “bir bütünü onun bir parçasıyla anlatma” ve “bir bölümü bütünü aracılığıyla anlatma” (Aksan, 1998: 69).

3.4.2.1. Bütün Yerine Parçanın Anılması

Bu tür ad aktarmasının -bütün yerine parçanın anılmasının- örnekleri aşağıdadır:

Pışıldav. İşék katı itép étéldé. **Dagalı itékler** döp-döp itép aldağı kaméralarga taba uzdılar. “Fısıldama. Kapı sert bir şekilde itildi. Nallı çizmeler rap rap ederek öndeki koğuşlara doğru geçtiler.” (KH, 47) “Dagalı iték”ten kasıt bunları giymiş olan kişilerdir.

Bér öleşébéz, kübésénçe kızlar, aldan bilét bélen kérép, béréncé **perdelerné** kariy, annarı teneféste kontramarkalarını bézge – kötép toruvçılarga çıkarıp bireler. Béz indé soñğı **perdelerné** kariybız. Télek – Mohtar aga Mutinnın Otéllonı uynavnın kürüv. “Paylaşıyoruz, kızların hepsi önden biletle girip ilk perdeleri seyrediyor, daha sonra arada davetiyeleri bize, bekleyip duranlara çıkarıp veriyorlar. Biz, son perdeleri seyrediyoruz. Dilek, Mohtar Mutin ağabeyin Otello’yu oynamasını görmek.” (KH, 195) Burada birinci perde, sonuncu perde ifadelerinde perde kelimesi tiyatro oyunu için kullanılmıştır.

Halık tirlep-péşép béréncé buraznalarga boday sibe, **borıngılar** eytkençe, sabanda sayraşıp, yarışıp eşliy, ör-yaña ındırlarda béréncé bay uñışnı – gerebe boday öyémnerén kürérge ömétlene idé tügélmé soñ? “İnsanlar terleyip, pişerek ilk saban izlerine buğday serpiyor, eskilerin (geçmişte yaşamış atalar) dediği gibi, sabanda şarkı söyleyip, yarışarak çalışıyor, yepyeni harman yerlerinde ilk zengin ürünü, kehribar buğday yığınlarını görmek için ümitleniyordu değil mi?” (KD, 19)

Başın küterép, borçılıp çıkkın bér **can iyese** kürénmiy. Elle çınnan da barısı da kaçıp bétkenermé?.. “Başını kaldırıp, dönüp çıkan bir can sahibi görünmüyor. Yoksa gerçekten de hepsi de kaçıp gitmiş mi?.. (KD, 62) Burada “can iyesi” herhangi bir kişi/hayvan, canlı için kullanılmıştır.

Avıl yakaga yaka kilép, talaşıp göj kile idé. Bér yakta – elé yaña gına kolhozga oyışa başlagan yarlı-yabaga, ikénçé yakta – tamırların tireñ cibergen **kulaklar** hem alarnıñ satlık yalagayları. “Köy yaka yakaya gelip, dalaşıp kaynıyordu. Bir tarafta, daha yeni kolhoza alışmaya başlamış fakir, fukara; diğér tarafta, damarlarını derine salmış kulaklar (zengin köylüler) ve onların satılık yaltakçıları.” (KD, 71)

Tölké borımın yugarı çöyép havanı isnedé de, traktornıñ nek aldınnan buraznaga bata-bata, kayınlıkka taba yögérdé, küreséñ, anda kır tavıkları kunaklagan. Bu **hyleker** yukka aşıkmas. “Tilki burnunu yukarı kaldırıp havayı kokladı ve traktörün hemen önünden saban izlerine bata bata, kayınlığa doğru koşturdu, muhtemelen, oraya kır tavukları inmiş. Bu hilekâr boş yere acele etmez.” (KD, 101)

Bügén tañda ikénçé brigada stanında kızıl flag küteréldé. Töş aldınnan şundıy uk **kızıl komaç** béréncé brigada palatkaları östénde cilférdiy başladı. Dimek, bu brigadalar çëçüvne tögellegenner. “Bugün tan vaktinde ikinci ekip kampından kızıl bayrak yükseldi. Öğleden önce aynı renkteki kızıl kumaş birinci ekip çadırları üstünde

yelpirdemeye başladı. Demek, bu ekipler ekin ekme işini tamamlamışlar.” (KD, 116) Burada “kızıl komaç” ile anlatılmak istenen bayraktır, bayrak yerine kızıl kumaş kullanılmıştır.

3.4.2.2. Parça Yerine Bütünün Anılması

Romanlarda bu tür ad aktarmasına -parça yerine bütünün anıldığı- aşağıdaki örnekler verilebilir.

«Aldan **biofak** barsın. Anda kızlar küp, çeçekler bélen çıgarlar», – dip, bér kötöv yögenséz kıznı kolonnaniñ aldına bastırdı. “ ‘Önden biyoloji fakültesi yürüsün. Orada kızlar çok, çeçeklerle çıkarlar’, diyerek, bir sürü dizginsiz kıızı grubun önüne dikti.” (KH, 8) Buradaki “biofak (biyoloji fakültesi)” kelimesi ile öğrenciler, biyoloji fakültesindeki öğrenciler kastedilmiştir.

Éngér-méngérde yokımsırap torgan **uram** siskenép-siskenép béznéñ öç par dagalı itéklernéñ şakıldavın kabatlıy. “Alaca karanlıkta uyuklayıp duran sokak irkilip irkilip bizim üç çift nal takılmış çizmelerin patırtısını yansıtıyor.” (KH, 8) Burada uyuklayan sokakla, sokakta yaşayan insanlar işaret edilmiştir.

Télek – Mohtar aga Mutinnın Otéllonı uynavın kürüv. Béz génemé? Bötén **Kazan** şulay aşkına. Mohtar aga isémé afişalarda kürénüv bélen, teatr kassasında bilét kalmıy. “Dilek, Mohtar Mutin ağabeyin Otello’yu oynamasını görmek. Sadece biz mi? Bütün Kazan bu şekilde coşkuya kapılıyor. Mohtar ağabey’in isminin afişlerde görünmesi ile tiyatro gişesinde bilet kalmıyor.” (KH, 195) Burada coşkuya kapılan Kazan’da yaşayan insanlardır.

Alay da ikénçé könné bötén **fakultét** bélen körekler, lomnar küterép, cırlıy-cırlıy «bakır babay» bakçasına kitték. “O şekilde ikinci gün bütün fakülte ile kürekler, küsküler alıp, şarkı söyleye söyleye “bakır babay” bahçesine gittik.” (KH, 243) “bötén fakultét” ile kastedilen fakülteadaki bütün öğrencilerdir.

Bıyılığ beyrem ayıruçá tantanalı, küñéllé bulır – Böyék **Oktyabr**ge yégérmé yeş tulaçak. “Bu yılki bayram daha tantanalı, neşeli olur, çünkü büyük Ekim yirmi yaşını dolduracak.” (KH, 7) Burada “Oktyabr” ile sözü edilen “Ekim 1917 İhtilali”dir.

Börkét zıyarat östénnen tagın bérniçe kat uradı da, **korban** tabuvdan ömét özép ahır, kanatların avır kagıp, kervan kitken yakka borıldı. “Kartal ziyaret üstünden tekrar

birkaç defa geçti ve kurban (yenebilecek her türlü canlı) bulmaktan ümidini keserek, galiba, kanatlarını yavaşça çırpıp, kervanın gittiği tarafa döndü.” (KD, 14)

Ul şarkıldap köle başladı. Aña başkalar kuşıldı. Bötén **palatka**, akıldan şaşkansıman, tıyıla almıy şarkıldarga totındı. “Kahkaha ile gülmeye başladı. Ona başkaları da katıldı. Bütün çadır, aklını kaybetmiş gibi, kendini tutamadan kahkaha ile gülmeye başladı.” (KD, 64) Burada “bötén palatka” ifadesi ile çadır içerisindeki bütün insanlardan söz edilmektedir.

Banktan akça aldım, mastérskoyga kérédm. “Bankadan para aldım, terzinin oraya girdim.” (KD, 113) Burada bankadan para aldım derken banka içerisindeki memurdan, görevliden para almaktan söz etmektedir.

– Vot brigada, méñ yeşesén **béréncé brigada!** Éşliy de béle, uynıy da béle. “- Haydi, ekip, ebedî yaşasın birinci ekip! Çalışmasını da biliyor, eğlenmesini de biliyor.” (KD, 116) Yaşasın birinci ekip derken kastedilen ekipteki her bir kişidir.

SONUÇ

İbrahim Salahov (1911–1998), yirminci yüzyılda gelişen Tatar edebiyatının önemli isimlerinden birisidir. Salahov, hikâye, roman, tiyatro ve şiir türlerinde yazdığı eserlerle tanınmıştır. Ama asıl şöhretini romanlarına borçludur. Stalin döneminin baskıcı politikalarına maruz kalan ve buna bağlı olarak haksız yere cezalandırılan Tatar aydınlarından birisidir.

İbrahim Salahov, edebî ve siyasal kişiliği ile sadece Tatar kültür ve edebiyatı açısından değil, aynı zamanda ortak Türk kültür ve edebiyatı açısından da dikkate değer bir isimdir.

Bu çalışmamızda Salahov'un edebiyat çevrelerinde tanınmasını sağlayan en önemli eserlerinden birisi *Kükçetav Dalalarında* (1965) ve asıl şaheseri, dokümantal-tarihî otobiyografik nitelikteki *Kolima Hikeyeleré* (1989) adlı romanları konu olarak seçilmiş, eserlerin söz varlığından hareketle bir dil ve üslup çalışması yapılmıştır.

Romanların biçim özelliklerine baktığımızda eserlerde en çok başvurulan anlatım tarzlarının başında anlatmaya dayalı edebî türlerin vazgeçilmez teknikleri olan tahkiye ve tasvir görülür. Bunda Salahov'un realist bir kişilik olarak bizzat şahit olduğu ve yaşadığı pek çok olayı devrin imkânları ölçüsünde somut yansıtma çabası da etkili olmuştur. Bu anlatım tekniklerinin yanında diyalog ve monologlarla oluşturulan sahneleme/gösterme, konuşma ve montaj'dan da yararlanılmıştır. *Kolima Hikeyeleré* yazarın bizzat olayların içerisinde yer aldığı kahraman bakış açısı tarzıyla, *Kükçetav Dalalarında* adlı roman ise çoğulcu bakış açısı tarzıyla yazılmıştır. *Kükçetav Dalalarında* birden çok anlatıcı tipi vardır. Yazar, yeri geldiğinde yazar-anlatıcı olarak, yeri geldiğinde de kahraman-anlatıcı olarak eseri kurgulamıştır. Salahov, eserlerinde zengin bir dil kullanmıştır. Açık ve yalın bir üsluba sahiptir. Üslubunda aynı zamanda bir canlılık ve hareketlilik vardır.

Dilbilimsel anlamda üslup incelemelerinin “kelime dünyası ve cümle” olmak üzere iki yönü vardır. *Kolima Hikeyeleré* ve *Kükçetav Dalalarında* adlı romanlardaki kelime dünyası; üslubu etkileyen kelimeler, kelime türleri, kelime grupları, deyimler, atasözleri ve özel isimlerle ilgili olarak şunları söyleyebiliriz:

Örnekleme yöntemiyle, romanların başından, ortasından ve sonundan birer bölüm alınarak taranan kısımda toplam olarak 23.910, çeşit olarak ise 3.994 kelime

kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu toplamdan üsluba doğrudan etkisi bulunmayan toplam 1.070 (çeşit olarak 243) kişi ve yer ismi çıkarıldığında geriye 22.840 (çeşit olarak 3.751) kelime kalmaktadır.

Eserlerde çeşit olarak 890, toplam olarak ise 3.148 adet alıntı kelime kullanılmıştır. Buna göre alıntı kelimelerin çeşit olarak asli kelimelere oranı % 23.73'tür. Toplam kelime sayısını dikkate aldığımızda, kullanım sıklığından dolayı Türkçe kelimelerin oranı artmakta, alıntı kelimelerin oranı % 13.78'e düşmektedir. Yazar, alıntı kelimeleri çok az kullanmıştır. Eserlerdeki alıntı kelimeler Arapça, Farsça ve Rusça kaynaklıdır. Sayı olarak Rusça kelimeler daha fazla olmasına rağmen sıklık bakımından Arapça ve Farsça kelimelerin oranı daha yüksektir. Alıntı kelimelerden frekansı en yüksek olanlar "hem", "hezér", "zur", "h'alık" ve "maşına"dır.

Salahov'un kullandığı 3.994 adet farklı kelimeyi, toplam kelime sayısı 23.910'a oranladığımızda her kelime için 5,99 gibi bir kullanım sıklığı elde ediyoruz. Bu da yazarın fazla tekrara başvurmadığını, Tatar Türkçesinin anlatım yollarından iyi yararlandığını ve geniş bir kelime hazinesine sahip olduğunu göstermektedir.

23.910 kelime içerisinde üsluba doğrudan etki eden kelime sayısının toplamı (isim, zamir, fiil, niteleme sıfatı ve zarf) 19.964'tür. Üsluba etkisi olmayan kişi ve yer adlarıyla edat, bağlaç, belirtme sıfatı ve ünlemler (3.946) genel toplamdan düşürülmüştür. Üsluba doğrudan etkisi olan 19.964 kelimedenden 10.903 (% 54,61)'ü isim ve zamir, 6.988 (% 35,00)'i fiil, 1.127 (% 5,65)'si niteleme sıfatı ve 946 (% 4,74)'sı zarftır.

Salahov'un isimleri diğer kelime türlerinden daha çok kullandığı görülmektedir. Bu durum yazara has bir kullanımdan ziyade bir dil gerçeğinin yansımasıdır. En çok tekrar eden isimler "küz", "baş", "kul", "yuk" ve "tagın" isimleridir. Salahov'un romanlarında en çok kullandığı zamirler "ul", "min" ve dönüşlülük zamiri "üz"dür. "ul" frekansı en yüksek ikinci kelimedir. Yazarın en fazla kullandığı fiiller "al-", "bul-", "kil-", "tor-" ve "i-" fiilleridir. Niteleme sıfatlarından ise en çok "kara", "kızıl", "ak", "kömêş", "yeşél" gibi varlıkların rengiyle ilgili sıfatlarla "zur", "kiñ", "ozın", "biyék", "kalın" gibi varlıkların genişlik, büyüklük gibi durumlarını bildiren sıfatlar kullanılmıştır. Salahov, zarf türünden en fazla zaman zarflarını kullanmıştır. Bunlardan sıklığı en yüksek olanlar, "indé", "tagın", "hezér", "soñ", "bügén"dir. Bu da onun daha ziyade içinde bulunduğu anla meşgul olduğunu gösterir.

Dildeki edatların sayısı sabittir. Edatların kullanımı, sentaktik üslup açısından önemlidir. Yazarın edatları zengin ve yerli yerinde kullanması, onun dile hâkimiyetini ve zihnî berraklığını göstermektedir. Salahov'un en fazla kullandığı edat "bélen" edatıdır. Eserlerde, en fazla tekrar eden kelimeler arasında bağlaçların sıklığı oldukça yüksektir. En sık tekrar eden bağlaçlar; "da/de/ta/te", "gına/géne/kına/kéne", "hem", "e", "elé"dir.

İbrahim Salahov'un en çok kullandığı kelime grupları sıfat tamlamaları ile isim tamlamalarıdır. Daha sonra ise sırasıyla zarf-fiil ve sıfat-fiil gruplarını kullanmıştır. İsim tamlamalarında varlıklar arası ilişkileri hem objektif hem de sübjektif açıdan değerlendirmiş, sübjektif yaklaştığında mecazlar kullanmıştır. Sıfat tamlamalarında varlıkların nitelikleri ile derinlemesine ilgilenmiştir. Sık kullanılan zarf-fiil ve sıfat-fiiller bir hareket unsuru olarak anlatımı monotonluktan kurtarıp, ona canlı ve etkileyici bir biçim kazandırmıştır.

Salahov, deyim ve atasözü kullanmak bakımından oldukça zengin bir hazineye sahiptir. Romanlarında kullandığı deyim ve atasözlerinin çoğu, bazı küçük farklılıklar dışında, Türkiye Türkçesiyle ortaktır. Bazıları ise Tatar Türkçesine aittir. Atasözlerindeki ifade gücünü ve etkileyiciliği fark eden Salahov, eserlerinde 53 adet atasözü kullanmıştır.

Salahov, 76 çeşit taklidî kelime kullanarak bunların şiire kazandırdığı ahenkten yararlanıp ifadesini güçlendirmiştir. Taklidî kelimelerin 47'si taklidî isimlerden yapılmış fiil, 29'u taklidî isimdir. Taklidî fiil sayısındaki fazlalık da onun hareketli üslubunun kanıtıdır. Taklidî kelimelerin başında en fazla kullanılan ünsüz "ş"dir. "ş"den sonra kelime başında en çok "ç" ve "d" ünsüzleri kullanılmıştır. Bu kelimelerde en çok tekrar eden sesler sırasıyla şunlardır: "ı", "a", "r", "l", "d", "ş", "t", "k", "ç", "g".

Romanlarda kullanılan özel isimler içerisinde kullanım sıklığı en yüksek olanlar şahıs adlarıdır: Seét (Seét Battalov), Toyak (Toyak Börkétbodyev), Gayşe, Galimcan (Galimcan aga İbrahimov), Leyle, Zeytüne, Nikolay, Zöbercet, İrgali, Véra (Véra Gaydamako) gibi. Bu isimler bize romanlardaki ilişkiler ağını, olayların kimler etrafında geliştiğini de göstermektedir. Sıklığı en yüksek olan bu şahıs adları içerisinde Galimcan aga İbrahimov dışındaki isimler, yazarın itibari olarak seçtiği, tarihî şahsiyetlerin dışındaki isimlerdir. Ancak genel olarak şahıs adlarına baktığımız zaman, tarihî şahısların, özellikle Salahov'un kendi dönemindeki şair ve yazarlarla Rus

idarecilerin eserlerde hiç de az yer almadığını görmekteyiz. Bu, Salahov'un devrindeki olaylara uzak durmadığının bir göstergesi sayılabilir. Şehir, ülke, yer, topluluk, boy ve millet gibi diğer özel isimler içerisinde en fazla tekrar edenler Alka Kül, Kükçetav, Yalta, Kazak (Kazağ), Kazan, Tatar, Sovét'tir. Salahov'un kullanmış olduğu özel isimlerin birçoğu, eski Sovyet sınırları içerisinde bulunan yerler ve buralarda yaşayan kişilerle ilgilidir.

Eserlerde kullanılan cümle çeşitleri bize yazarın üslubunu belirlemede yardımcı olan unsurlardan bir diğeridir. İbrahim Salahov, romanlarında yüklem türüne göre daha çok fiil cümlelerini, yapı bakımından ise daha çok basit cümleleri tercih etmiştir. Yapı bakımından basit cümlelerin fazla olması, Salahov'un eserlerinde daha çok asli kelimeleri ve basit tamlamaları tercih etmesindeki gibi, cümlede de yalın (basit, sade) bir dil ve üslubu tercih ettiğini gösterir. Yüklem yerine göre ise, çoğunlukla kurallı (sonu yüklemli) cümleler tercih edilmiştir. Bu kullanım, eserlerin türünün roman (nesir) olmasıyla yakından alakalıdır. Eserlere montaj tekniğiyle dâhil edilmiş manzum metinlerde (şiir, şarkı, türkü, atasözleri vb.) ise nazma has cümle üslubunun gereği olarak daha çok devrik (iç yüklemli) cümleler tercih edilmiş, bu da eserlerin üslubuna bir zenginlik kazandırmıştır. Anlamına göre ise, daha çok olumlu yapıdaki cümlelerin tercih edildiğini görüyoruz. Romanlarda hitap, emir ve soru cümlelerinin de çok kullanıldığına şahit oluyoruz. Bu cümle türlerini, ifadeyi daha çok güçlendirmek için kullandığını tahmin ediyoruz. Uzunluk kısalık bakımından eserlerdeki cümlelerin hemen hemen tamamının kısa cümlelerden oluştuğu görülmektedir. Yazarın daha çok kısa cümleleri tercih etmesi, onun ifadede kesin ve güçlü yargıya öncelik verdiğini ve yine onun dil ve üslubunun yalın olduğunu göstermektedir.

Aynı zamanda bir şair olan İbrahim Salahov, incelediğimiz eserlerinde, şiirde ahengi daha da kuvvetlendirmeye yarayan tekrarlardan bolca istifade etmiş ve böylece benzer gramatikal şekillerin tekrarı, simetrik olarak kullanımı ile şiirde meydana getirilen aliterasyonu nesrine de taşıyabilmiştir. Eserlerinde ek tekrarı olarak en çok sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerini kullanmıştır. Bunların dışında sırasıyla fiil şekil ve zaman ekleriyle soru, hal, iyelik ve yapım eklerinin tekrarına da başvurduğu görülmektedir.

Kelime tekrarlarına da başvuran Salahov, romanlarında isim, sıfat, zarf (özellikle de ikileme şeklindeki sıfat ve zarflar), zamir ve edat gibi kelime türlerini tekrarlamıştır. Kelimelerin sık tekrar edilmesi, anlatıma bir zenginlik kazandırmıştır.

Salahov, aynı amaçla kelime grubu tekrarlarından da faydalanmıştır. Ancak bunlar kelime tekrarları kadar çok değildir.

İbrahim Salahov, eserlerinde söz ve anlam sanatlarına da başvurmuştur. Romanlarında, dil varlığında hazır hâlde bulunanlara kendisinin ilâve ettiği orijinal imaj ve hayallerle iç dünyasının ne kadar zengin olduğunu göz önüne sermektedir. İncelenen eserlerde Salahov'un, bazı edebî sanatları çok yoğun kullandığını, böylece söylemek istediklerini daha güçlü ve daha etkili bir şekilde ifade edebildiğini görüyoruz. Yazar, romanlarında, başta benzetme (teşbih) sanatı olmak üzere deyim ve ad aktarmalarından da bolca yararlanmıştı. “kébék”, “töslé” ve “sıman” edatlarıyla teşkil edilen ve benzetme ifade eden kelime gruplarını oldukça bol kullanmıştır. Aslında benzetme esasına dayanan bir edebî sanat olan aktarmalardan da en fazla somutlaştırmayı kullanmıştır. Somutlaştırmayı çok tercih etmiş olmasında da, onun vaka ve durumları tüm çıplaklığıyla okuyucunun gözünde canlandırabilme gayretinin etkili olduğunu zannediyoruz.

İbrahim Salahov, romanlarıyla kendine has bir üslubu olduğunu kanıtlamıştır. *Kolıma Hıkeyeleré* ve *Kükçetav Dalalarında* adlı romanları, yazarın Tatar edebiyatının yazarları arasında kendisine önemli bir yer bulmasını sağlamıştır. Salahov, Kazak ve Tatar halkının yaşama tarzını, tarihini, örf ve âdetlerini, geleneklerini, karakterini çok iyi bilmekte ve romanları içerisindeki uygun noktalarda realist bir gözle tasvir ettiği bu özelliklere büyük yer vermektedir. Kazak türküleri, masalları ve destanları eserlerinin içeriğine sinip, yazarın anlatım üslubuna bir farklılık kazandırmıştır.

Yapılan bu çalışmayla XX. yüzyıl Tatar edebiyatının önemli yazarlarından İbrahim Salahov ve onun iki romanı (*Kolıma Hıkeyeleré*, *Kükçetav Dalalarında*) incelenmiş, böylelikle İ. Salahov'un ve eserlerinin Türkiye'de tanıtılmasına katkıda bulunulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahunov, Garif (1989). “Bügéngé Tatar Romanı”, *Kazan Utları*, S 5, s. 180–186, Kazan.
- Aksan, Doğan (1971). *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*, Ankara: Ankara Ü, DTCF Yayınları.
- _____ (1995). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Ankara: Engin Yayınevi.
- _____ (1997). *Türkçenin Gücü, Türk Dilinin Zenginliklerine Tanıklar*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- _____ (1998a). *Her Yönüyle Dil – Ana Çizgileriyle Dil Bilim*, Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (1998b). *Anlabilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksoy, Ömer Asım (1995). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (1 Atasözleri Sözlüğü), (2 Deyimler Sözlüğü)*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aktaş, Şerif (2000). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2002). *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Andı, M. Fatih (1999). *Roman ve Hayat*, İstanbul: Kitabevi Yayını.
- Arslanov, Nuri (1981). “İbrahim Salahov’ka 70 Yeş”, *Kazan Utları*, S 8, s. 177–178, Kazan.
- Atabay, Neşe; Özel, Sevgi; Çam, Ayfer (1981). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, Ankara: TDK Yayınları.
- Bünyadov, Ziya (1993). *Gırmızı Terror*, Bakü: Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı.
- Çetin, Nurullah (2004). *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara.
- Çetişli, İsmail (2004). *Metin Tahlillerine Giriş 2, Hikâye-Roman-Tiyatro*, Ankara: Akçağ Yayını.
- Çoban, Ahmet (2004). *Edebiyatta Üslûp Üzerine (Sözün Tadını Dilde Duymak)*, Ankara: Açağ Yayınları.
- Davutov R. N.; Nurillina H. B (1986). *Sovet Tatarstanı Yazuvçuları*, Kazan.
- Devellioğlu, Ferit (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

- Dizdaroğlu, Hikmet (1976). *Tümcebilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- Edhemova, Server (1967). “Kükçetav Dalalarında”, *Kazan Utları*, S 4, s. 146–147, Kazan.
- Ercilasun, Ahmet B. (1996). *Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- _____,-.... (Komisyon) (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (2 cilt)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Ergin, Muharrem (1993). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Galiullin, Telgat (1998). “Stalin Devri Tatar Kültür Hayatı” (Akt.: Hatice Şirin), (“Ütkennen gıybret al”, *Vatanım Tatarstan Gazetesi*, 11. s, 1 Ağustos 1997’den aktarma), *Türk Dünyası, Dil ve Edebiyat Dergisi*, Güz, S 6, s. 646–653, Ankara.
- Ganiyev, Fuat; Ahmetyanov, Rifkat... (1997). *Tatarca-Türkçe Sözlük*, Kazan-Moskova: İnsan Yayınevi.
- Gıyalecev, Ayaz (1989). “Can Avazı”, *Kolima Hıkeyeleré*, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- _____, (1991). “İlçé, İbrahim Salahov’ka 80 Yeş”, *Kazan Utları*, S 8, s. 168–170, Kazan.
- Gray, Martin (1996). *A Dictionary of Literary Terms*, Singapore: Longman York Press.
- Gülsevin, Gürer (1990). “Türkçede –sA Şart Gerundiumu Üzerine”, *Türk Dili, Aylık Dil Dergisi*, S 467, Kasım, s. 276–279, Ankara: TDK Yayınları.
- Gülsün, Arife (2006), *Ayaz İshaki’nin İki Hikâyesinde Söz Varlığı, “İké Yöz Yıldan Soñ İnqaraz” ve “Zindan” (Giriş Metin Dizin)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Ü, Sosyal Bilimler Ens., İzmir.
- Gültek, Vedat (2004). *Rusça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- İsenbet, Nekıy (1989). *Tatar Télénéñ Frazelogik Süzlégé I A-K*, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- _____, (1990). *Tatar Télénéñ Frazelogik Süzlégé II L-H*, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Kajıbay, Tölegen (2002). “31 Maya – Den Pamyati Jertv Politiceskih Repressiy, Obojjenny Çernoy Kolimoy”, *Kokşetavskaya Gazeta “Stepno Mayak”*, No: 22, 30. 05.

2002 Web: <http://kokshetau.online.kz/sm/02/22/2002-22.htm> adresinden 10 Ocak 2006'da alınmıştır.

Kaplan, Mehmet (1995). *Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

_____ (2005). *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kara, Mehmet (1997). *Ata Atacanov'un Şiirleri I (Giriş-Metin-Aktarma), II (İnceleme-Gramer Dizini)*, Ankara: TDK Yayınları.

Karabeyoğlu, Adnan Rüştü (2002). *Çağdaş Tatar Türkçesinde Zaman Morfemleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Ü, Sosyal Bilimler Ens., İstanbul.

Karahan, Leylâ (1997). *Türkçede Söz Dizimi -Cümle Tahlilleri-*, Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2000). “Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine”, *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*, S 583, Temmuz, s. 16–23, Ankara: TDK Yayınları.

_____ (2007). *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kasapoğlu-Çengel, Hülya (2000). *Abdürrahim Ötkür'ün Şiirleri I, II*, Ankara: MEB Yayınları.

Kasenoğlu, Kayırcan; Törehanoğlu, Emirhan (1996). “Kızıl Kırğın'ın Meşhur Kurbanları, I, II, III, IV, V” (Akt.: Hatice Şirin), *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S 113 (s. 25-28) – S 114 (s. 31-34) – S 115 (s. 29-34) – S 116 (s. 35-40) – S 117 (s. 41-43), İstanbul.

Kerimoğlu, Caner (2001). *Tatar Türkçesinde Cümle*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Ü, Sosyal Bilimler Ens., İzmir.

_____ (2006). *Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Ü, Sosyal Bilimler Ens., İzmir.

Koç, Kenan; Bayniyazov, Ayabek; Başkapan, Vehbi (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kokşetavskaya Gazeta “Stepno Mayak” (2001). Sovet Kak Zaveşçaniye, “U Meyte Gorditsya Svoey Natsiyey”, 26. 07. 2001 Web: <http://kokshetau.online.kz/sm/01/30/30-7-2.htm> adresinden 10 Ocak 2006'da alınmıştır.

Komasyon, (1977–1981). *Tatar Télénéñ Añlatmalı Süzlégé 3 Cilt*, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

Komisyon, (1993). *Tatar T l n n Dialektologik S zl g *, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

Komisyon, (2005). *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.

Komisyon, (2005). *Yazım Kılavuzu*, Ankara: TDK Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (1992). *Grammer Terimleri S zl g *, Ankara: TDK Yayınları.

Kowalski, Stanislaw J. (t.y.). “Kolyma The Land of Gold and Death”, Web: <http://www.aerobiologicalengineering.com/wxk116/sjk/kolyma.html> adresinden 23 Ocak 2008’de alınmıştır.

Minhaceva, Leyle (1999). *İbrahim Salahov (TormuŐı hem  ŐŐenl g )*, Kazan: Matbugat Yortı Neşriyatı.

Mostafin, Rafail; Davutov, Reis (1997). “Repressiya Kurbanı Tatar Yazarları” (Akt.: Mustafa  ner), *Türk Dünyası, Dil ve Edebiyat Dergisi*, Bahar, S 3, s. 135–168, Ankara: TDK Yayınları.

Mustafayev, E.; Őerbinin V. G. (1996). *Büyük Rusça – Türkçe Sözlük*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

 ner, Mustafa (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Ankara: TDK Yayınları.

_____ (2001). “İslah Edilmiş Arap Alfabeti ve Huca Bedi’ nin Derlediği Tatar Atasözleri”, *Ege Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* “ zbek Bay ura  zel Sayısı”, X. Cilt, s. 213-313, İzmir.

Özbay, Hüseyin (1994). *Çolpan’ın Şiirleri (Metin-Aktarma-İnceleme)*, Ankara: TKAE Yayını.

 zkan, Fatma (1994). *Abdullah Tukay’ın Şiirleri (İnceleme-Metin-Aktarma)*, Ankara: TKAE Yayını.

Öztürk, R.; Uyanık, O. (2006). *Kumuk Atasözleri ve Deyimleri*, Konya:  izgi Kitabevi.

Rafikov, Söbbuh (1971). “ rlerge Kıyuv Atlıy, İbrahim Salahov’ka 60 Yeş”, *Kazan Utları*, S 8, s. 90–91, Kazan.

Salahov, İbrahim (1957). *Dala Dulkınnarı*, Kazan: Tatknigoizdat Matur Edebiyat Redakatsiyesi.

_____ (1961). *Kükçetav Cırları* (Aktaranlar: S. Aktayev-G. Őumabayev), Alma-Ata.

_____ (1965). *Kükçetav Dalalarında*, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

_____ (1986). *İmenner Tamır Ceygende*, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

_____ (1988). “Taygak Kiçüv”, *Kazan Utları*, S 4 (s. 16–74) – S 5 (s. 3–58) – S 6 (s. 3–52), Kazan.

_____ (1989). *Kolıma Hıkeyeleré*, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

_____ (1990a). *Emender Tamır Cayganda* (Akt.: Ediya Seksenbayeva), Almatı: Dostık Kitaphanası.

_____ (1990b). “Tomannarga Törengen Yeşlék Turında”, *Kazan Utları*, S 12, s. 140–152, Kazan.

Saldere, Gülsüm (2001). *Abdurrahim Karakoç’un Lirik Şiirlerinde Kelime Dünyası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ü, Sosyal Bilimler Ens., Ankara.

Sarıkaya, Yakup (2003). *Bedri Kerbabeyev’in Aygıtlı Ädim Romanı (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Ü, Sosyal Bilimler Ens., Ankara.

Savran, Hülya (2003). *Kırım Tatar Türkçesi, Dil Özellikleri, Metinler, Sözlük*, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Yayınları.

Şayhulov, Almas (1991). “Tatar Türkçesinin Kısa Grameri”, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, s. 1087–1096, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.

Şirin, Hatice (1998). *Hesen Tufan’ın Şiirleri, Giriş-Metin-Sözlük*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Ü, Sosyal Bilimler Ens., İzmir.

_____ (2003). “Tatar-Kazak Yazarı İbrahim Salahov’un (1911-1998) Trajik Hayatı”, *Türk Dünyası, Dil ve Edebiyat Dergisi*, Bahar, S 15, s. 159–170, Ankara.

Taymas, Abdullah Battal (1988). *Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler (Açıklamalar-Düşünceler-Sözlük-Örnekler-Bir Ek)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Topaloğlu, Ahmet (1989). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Uslu, Ayşen (2004). *Tatar Edebiyatında Modern Hikâye ve Roman (XIX. yy. Sonları XX. yy. Başları)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Ü, Sosyal Bilimler Ens., İzmir.

Yuzyiyev, Nil (2001). “İbrahim Salahov”, *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, 18. Cilt (Tatar Edebiyatı II), s. 475–480, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.

Zal, Ünal (2007). *Gurbannazar Ezizov’un Şiirleri Üzerine Dil ve Üslup Çalışması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Ü, Sosyal Bilimler Ens., Ankara.

II. METİNLER

1. TRANSKRİPSİYON

1.1. Transkripsiyonda Uyulan Esaslar

İbrahim Salahov'un *Kolima Hıkeyeleré* ve *Kükçetav Dalalarında* adlı romanlarının transkripsiyonu Kiril harfli metinlerden yapılmıştır. *Kolima Hıkeyeleré* romanı Tatarstan Kitap Neşriyatı tarafından Kazan'da 1989 yılında; *Kükçetav Dalalarında* adlı roman da yine aynı yayınevi ve aynı şehirde 1965 yılında basılmıştır.

Kolima Hıkeyeleré'nde Ayaz Gıylecev tarafından "Can Avazı" başlığı altında, *Kükçetav Dalalarında* Emirhan Yeniki tarafından başlıksız kaleme alınmış olan ve romanların başında yer alan giriş yazıları metinlere dâhil edilmemiş; ancak yazarın hayatı ve edebî kişiliği bölümlerinde bu yazılardan faydalanılmıştır.

Transkripsiyonda mümkün olduğu kadar romanların şekline müdahale edilmemiş, bu bakımdan eserlerin orijinalliği korunmuştur. Yazarın romanlarında kullanmış olduğu dipnotlar aynı şekilde bizim yaptığımız transkripsiyonda da olduğu gibi bırakılmıştır.

Romanlardaki orijinal sayfa numaraları parantez içerisinde koyu olarak verilmiştir. Orijinal metinde sayfa sonlarında bölünmüş olan kelimeler sayfa numarası verilirken önceki sayfaya dâhil edilmiştir.

Transkripsiyonda damak nazalı için " ñ ", kapalı e için " é " ve sızcı h için " ħ " işaretleri kullanılmıştır.

Önce *Kolima Hıkeyeleré*, daha sonra *Kükçetav Dalalarında* adlı roman transkribe edilmiştir.

KOLIMA HıKEYELERÉ

Tıştan soldat,
E éçénen cellad,
Yöregénde agu hem mekér;
Ul yörekné kürse, Néron çirkenér,
Torkvémodo kefénen börkenér.

Yul başı

İnstitutnıñ tulay toragınnan çıkkanda, tañ atıp, koyaş indé küteréle de başlagan idé. Gadette mondıy közge irtelerde Kazan östéne İdélne kaplagan kuyı toman sarıla, kön cılıp bétkençé şeher sunnan arına almıy – ak çııldık astında kala idé.

Bügén ul toman da yuk – kük yözé küm-kük. Könçığıştan költe-költe altın nurlar sibéle. Kön cılı, matur bulır, ahrısı. İrtengé salkın hem dımsulık, mögayın, kiçegé yañgırnıñ sulışı gınadır. Gacep! Yugiyse indé «ebiler çuvagı» uzganga da aydan artık. Bügén oktyabrneñ yégérmé bişé bit indé. Beyremge de yarak kalmadı – iké atnadan da kim. Bıyılığ beyrem ayırucha tantanalı, küñéllé bulır – Böyék Oktyabrge yégérmé yeş tulaçak.

Béznéñ institut kolonnasın beyrem démonstratsiyeséne alıp çıguvnu réktor bıyıl da miña tapşırđı. Ni géne eytme – komandır kisegé bit min. İnstitutka kilép kérgende şinel pétlitsalarımnda çıye kızıl öçpoçmaklar (7)* yana idé... Elé de östen herbi mundır töşmiy. Lekin studéntlarınñ ezérlégé taşkölçim, nibarı iké tapkır cıyıldık – saf digennéñ isé de yuk, sıyr kötüvé kébék, bérébéz alda, ikénçebéz artta. Bigrek te kızlar şırık-şırık kölép téñkege tiye. Kıçkır-kıçkır tamagım karlıgıp bétte. Ay-hay, bu hetlé de yögenséz bulır iken hatın-kız digen halık!

Dörésén eytkende, elé kaysı fakültét artınnan kaysı barası da açıklanmagan. Béréncé cıyılıvda tarih fakültétı alda idé. İkénçésénde, marşirovka vakıtında, réktor miném plannı bozdı da taşladı. «Aldan biofak barsın. Anda kızlar küp, çeçekler bélen çıgarlar», – dip, bér kötüv yögenséz kızını kolonnannıñ aldına bastırđı. Açuvmınnan şartlarga citéstém, çak-çak kına réktornı sügép taşlamadım – téşlerémne kısıp kaldım.

É méne kiçe tönle üzén, réktornı eytem, kulga algannar, halık doşmanı bulgan, diy. Kém béle, bulsa bulgandır, révolvutsiyege hetlé çit ilde ukıp kaytkan zıyalı bit. Bolay üzé bik Sovét yaklı bulıp söyliy idé. Kém eytméşliy, kéşé karbiz tügél, eçén yarıp karap bulmıy. Béznékeler yukka, bér de tikmege kulga almaslar...

– Borıl, uñga!

Kırıs emér uylarımını büldérdé. Min yalgız gına tügél, öçev barabız iken lebası.

Tolstoy tıkrıgınnan borılıp – béznéñ tulay torak şuşında – Karl Marks uramına çıktık. Monda bup-buş, maşınalar da kürénmiy. Elé tramvaylar da şaldır-göldér yöriy başlamagan. Kala öçén seyér bér tınlık. Asfalt tüşelgen kiñ uramnıñ iké yağı buylap tézélgen öçer, dürter katlı taşpulatlarınñ terezelerénde – perdeler. Yoklıylar. İrtengé temlé töşlerén küre-küre yoklıylar bulır bu yortlardagı kazanlılar.

– Şart-şort!

– Şart-şort!

Éñgér-méñgérde yokımsırap torgan uram siskenép-siskenép béznéñ öç par dagalı itéklernéñ şakıldavın kabatlıy.

– Şart-şort!

– Şart-şort!

Uñ yağımdayı opérvekil (ul üzén şulay tanıştırdı) buyga minnen az gına kalkuv, gevdege de tulırak. Kükregé kiyérelép alga çıkkın. Başı yugarı küterélgen – paradta Mavzoléy yanınnan uzamını. Bik tırışıp kırangan buluvına da karamastan, sakal-mıyıkları kügerép tora. (8) Borını – bökré. Kaşları kap-kara – béрге kuşılıp, eçke batkan açuvlı küzlerén kaplap toralar. Zeher, usal küreñe, söyleşmiy. Yanındagı yeşrek yégétke boyırıkını kaşları bélen géne bire; alarını bér töşére, bér kütere – yenesé, alıp kal, alıp kit miném kegazlerné (hezér ul yeşüsmér-soldat sul yağımnan atlıy). Tégésé şuvnu töşénép, boyırıkını ütep kéne tora – işareler bélen ferman birüvge öyrenép bétken küreséñ. Belki, mondıy cavaplı hézmetkerler şulay ım bélen géne söyleşérge tiyészlerdér. Miném kızım kiyev kürgenméni, kodagıy, digendey, alar bélen kém aralaşkan. Tebenek yeşüsmér soldat béznéñ ozın-ozın itép atlavga iyere almıy aptırap bétte, gel yalgışa, cehet kéne iké-öç adım alga çıgıp ta karıy, tik tége usal kaşlar büsélép küzge töşkeç, tagın yeneşebézge basa. Citnese, şinelé de ozın, atlagan sayın, aşıkkan sayın çabuvlarına urala...

– Tukta!

Atılıp kilgen avtomaşına astına çak kına barıp kérmedé yeş kürşém. Maşına bézné cilé bélen kağıp, şofér tormozga baskan küreséñ, çınap siskendérdé.

– Kitték!

Tagın asfalt döpeıldıy başladı:

* **NOT:** Parantez içindeki rakamlar eserin orjinalindeki sayfa numaralarını göstermektedir. Orjinalinde sayfa sonlarında bölünmüş kelimeler önceki sayfaya eklenmiştir.

– Şart-şort.

– Şart-şort.

Ey, eyterge onıtkanmın bit elé, sul yaktağı soldat miném bér koçak kitaplarını, kulyazmalarını küterép bara. Ceymege törép beylengen hezinede Kükçetavda vakıtta uk yazılıp, kalın-kalın defterlerge küçérélgen şıgırlar, poemalar, hikeyeler de bar. «Tav gıyşkı» digen hikeyenéñ tıslığına Nuri Arslanov kıya-taşlar yasagan idé. Alar arasınnan iké açuvlı küz karıy. Küzler arasında hencer... Hencerden kan tamçılıy... Méne hezér şul «kontr kegazlerné» soldat küterép bara. Elé bér, elé ikénçé kulına küçere – kegaz avır bula bit ul. Üzém bulşıym digen idém, opér kaşların cıyırdı:

– Yar-ramıy!

Bigrek eybet, yugıyse min de, bu soldat sıman, ul «kontr» töyenné küterép kile-kile şabır tirge töşken bulır idém.

...Ey, ekemet te buldı indé téntüvleré! Nek bér yeşérép-heter eybér ézlegen sıman kıldılar. Yuksa, arkılığa-buyga öçer métrdan artmagan studént bülmesinde ni tabasıñ – karavat, östel, tumboçka, kitaplar da kulyazmalar gına indé. Soñıqları – tumboçkada, karavat astında, tereze töbende. Kübésé indé koyaşta yata-yata (9) sargayıp bétken. Monda Léninniñ utız tomlığı, Marks, Éngéls eserleré, deréslékler hem edebi kitaplar – Goratsiydan başlap M. Gorkiyga hetlé. «Tilé taş cıyar, sin kitap cıyasıñ», diy torgan idé öyde vakıtta eni merhüme. Monda, Kazanda, çınnan da, gonorar alğan sayın bér koçak kitap küterép kayta torgan buldım. Hezér indé méne şularınıñ astın öske kitereleler. Opér digené her kitapınıñ bit araların tikşérép-karap utıra. Kölesém kile: ni ézliy? Elle indé, patşa törmesinde utırgan révolutsionérlarnıki töslé, kitap yulları arasına söt bélen yazılğan «kontr» süzler-öndemeler bar dip uyılıymı? Kıyafeté! Şundiıy citdi, bötén igtıbarı elégé sargayıp bétken kitap bitlerende – kaşlar cıyırılıp, asılıp töşken. Aktara da aktara. Eyde, bér rehetlensén, ni tabar iken!..

Bérvakit çırat garep heréfleré bélen yazılğan karalamalarıma kilép cittedé.

– Bu ni bu? – Açuvınnanmı, elle bik citdi bér gayıp taptım dip kuvanuvınnanmı, opér sikérép tordı. – Bu nindi kırgayak ézleré?

– Bu bit béznéñ élékké alfavit.

– Konspiratsiya! – Opér soldatka tékeldé. – Kara, bu konspirativ kegazlernéñ barısın da, bér bitén de kaldırmıyça, cıyıp beyle!

Soldat, çın-çınlap kavşap, aşığıp, kulyazmalarını cıyarga totındı. Şıgırlar, hikeyeler, elé yazılıp yatkan «Mehebbet hem ömét»* romanınıñ karalamaları.

– E méne monda... Nindi hencer? Nige kan? E?

Min çıdıy almadım, kölep ciberdém.

– Bu bit «Tav gıyşkı» digen hikeyemnéñ tıslığı.

– Irjayma! – Opér kalın defterge yazılğan hikeyené kulımnan tartıp aldı. Dimek, térrorga öndiysez! Yalé.

Monnan soñ opér üzé de karavat astına kérép kitté. Bötén çüp-çarnı tartıp çıgarıp aktarırga kéréşté. Min tereze töbéne ménép utırdım – eyde, rehetlenép bér tuzanga buyalıgız.

İnstitutınıñ tulay toragında, nigéзде, biş-altı keshége iseplengen bülmeler. E méne iké keshélégé bérniçe géne idé.

Dékanat, yañşı ukıylar, icat éşe bélen şögilleneler dip, alarınıñ bérsén, tüben kattagısın, Hatip Gosmanov** (10) bélen miña birgen idé. Hatip bélen bik tiz duslaştık: sér urtak, bér sınık ikmekné bülép aşıybız. Ütken könné ul bér atnaga Vasilyévoga kitkeç, bülmede yalgızım gına kalgan idém.

Evvelé irtegege léktsiyelerge ezérlendém – ukıdım, konspéktlar yazdım. Annan «Mehebbet hem ömét»ke totındım.

Yazuvçı icatında gacep kızıq hëller bula iken. Méne romannıñ kérés öleşé hem ağırı yazılıp bétken. E urtası – yuk, totınılmagan da.

Sebep? Sebep méne nersede: romannıñ baş géroyı politruk Gıylfanov, çik buyı beréléşlerenéñ bérsende, yaralanıp, yaponnar kulına esirlékke töşe. Bilgélé indé, anı törmegé yabalar, sorav aluvlar başlana. Çik buyı korılmalarınıñ planın, Kızıl Armiyenéñ téhnik köçleré turında söylevne talep iteler. Bu soravlarga cavap birmegeç, anı gazaplarga totınalar.

Méne şuşı büléklerde vakıyganı nek yapon törmelerendegé kébék itép, bar veşşilégé bélen tasvirlarga kirek bit. E niçék? Min bit üz goméremde törme, kaméra, kartsér, sorav aluv, nadziratél, tikşérüvçe digennerné kürgen keshé tügel. Yazuvçı barı üzé kürgenné-bélgenné géne yazarga tiyész.

* Anıñ bérénçé bülékleré «Kızılarméets» gazétasında basılğan da idé indé.

** Sonrak filologiya fenneré doktorı, proféssor buldı.

Ukuvçılarnıñ küñélén celép iterge téliy iken, hiçbér uydırmaga urın birmeske tiyêş. Dörösén géne eytkende, min indé éçémnen, Péçen bazarına barıp, bérer vak-töyek eybér urlap totılırga da törmegge élegerge dip, plan korıp yöriy idém.

Yazıp utra-utıra küzlerém çépeldiy başladı – arıdım. Segatke karasam, töngé iké iken indé. Çişéne başladım. İşékné çirteler. Mógayın, Hatip kaytkan – yal yortı oşamagandır, elle avırıp kittémé? Aşıgıp işékné açsam, méne bu çakırılmagan kunaklar. Başta aptırap kittém.

– Méne ordér, – dip, bér kegaz suzdılar, töşenmedém, şulay da aldım.

Méne hezér miném barlık kulyazmalarını, garep heréfé bélen basılğan kitaplarımı zur iké törgök itép törép, üzém bélen berge alıp kileler. Kaya alıp baruvların eytmiyler – barıbér bélem. Kötmegende hoday üzé törmegge kapkaların açtı bit elé. Tik méne törmegge kértmiyçe kaytarıp cibermeseler géne yarar idé (bar plan cimérelé bit), roman bétmiyçe yartı yulda kalaçak.

Ey, mezek te buldı bit elé çıkkanda. Bülméné (11) astın östéne kitérép, tuzdırıp bétérgeç, opér üzé de arıdı, ahrısı:

– Citer. Kitték, – didé hem soldatka törgöklerné kürsetép imladı: – Al bolarnı.

Min şinélémné kiyép, tumboçkadan bér paçka papiros élektérdém de işékke atladım. Ul açılgaç, ni küzém bélen küriym – Zeytüne. Çeçleré tuzgıgan, üzé éçké külmekten géne.

– İbrahim!

Ul, akırıp yılap, muyınıma sarılmakçı idé, opér arabızga kérép bastı:

– Yar-ramıy!

Başta üzén sugıp yıgasım kilép, açuvım taşıgan idé, annan suvındım. Çın-çınlap kulga alınganday bulsın indé dip, başımını iyép çıgıp kittém. Zeytüne bér adım artka çigéndé de karavatıma yığıldı. Üzé haman üksép-üksép yılıy...

– Tukta!

Baskıçka abınıp yığıla yazdım. Aldıbızda bihisap zur işék. Anıñ iké yagında mılıtklı iké sakçı, sın töslé katıp toralar.

– Uz!

Min busaganı atlap éçke üttém.

İşékler şıgırdap yabıldı.

2

Bér yomşak kına pışıldap, yeşéren sér söylep, bér yarsıp yarlarğa sugılıp çeçriy bu dulkınnar, sihri, ilahi dulkınnar... Méne alar tağın yakınlaşalar hem, nazlı koçaklap, rehetlék diñgézende tirbeteler. Nindi gacep mociza bu «Amur dulkınnarı».

Gadette tikşerüvçé Bikçenteyév, öyéne cıynganda, timér rešetkeler bélen nıgıtılğan terezedege fortoçkanı şap itép yabıp biklep kuya idé, bu yulı aşıguvdan açık kaldırgan. Méne şuşı kéçkéne fortoçkadan anıñ kabinétına kiçké salkın hava bélen berge ilahi bér moñ agıla. Çérék kül bakçasında tınlı orkéstr «Amur dulkınnarı»n uynıy. Tantsı meydançıgı hezér yeşler bélen şıgrım tulıdır. Yaratam şul yırak Amur buyların canlandıruvçı, hıyal dulkınnarında tirbetüvçé valsını. Zeytüne бүгэн kildé miken? Yuktır la, kém bélen kilsén, miné alıp kitkende niçék üksép yılap kaldı iç ul.

E öçéncé kön... Çınnan da, anı béz gacep küñéllé uzdırdık. Gomérge iste kalır ul kön. (12)

İnstitut komsomol komitéti miné Kazanka yılgası buyındağı uramnarnıñ bérséne yaña Stalin konstitutsiyesén, anıñ sovét halkına birgen hokukların tanıtırğa, eñgemeler oyıştırırğa bilgélegen. Başta fakultét sékrétaré bu heberné eytüvge, pır tuzıp açuvlandım. Sténa gazétasını min çıgar. Démonstratsiyege kolonnanı min alıp bar. İndé yorttan-yortka yörérgé! Yuk, bulmıy! Min institutnıñ kéndégé tügél. Minnen başkalar da bar. Alarnı da ciğerge vakıt.

– Cüler, sin anda yalgız barmıysıñ, – sékrétar heylelé yılmayıp, küz kıstı, – biofaknıñ madonnası Zeytüne bélen...

Érédém de töştém – balavızını.

İndé köznéñ soñgı könnere buluvğa da karamastan, koyaş bıyıl ceygé kébék köleç – kızdırıp tora. Yaktı, matur. Hava saf, üteden-üte küréne. Kazanka buyındağı bakçalarda alma agaçları ut bulıp yana. Botaklar almaların kütere almıy sığılğan. Eçkéltem temlé alma isé, huş is...

Méne şul alma bakçaları buyınan, tar tıkrıklardan Zeytüne bélen kultıklaşıp, alma aşap barabız. Yul uñayında bazarga kérép alğan antonovkalar. Temlé de, açı da – téşler kamaşa. Zeytüne bértuktavsız söyliy, köle. Bigrek çaya, avızına şaytan tökérgen, heyérsézneñ. El gayezé billehi, eyttém ise kayttım. E méne yortlarga kérép, halıkını cıynganda, Zeytüne, avızına su alganday, önséz kala. Monda indé bar avırlık miña töşe – Konstitutsiyenéñ barlık statyaların añlatıp çıgarğa kirek!

E бүгөн? Бүгөн бэзнэиң уҗастокка кэм барыр икен? Зейтүне үзэ гёне тёлемес. Ни гёне ейтме, каланйиң җитэ. Анда елэ кёндёз икевлеп йёргенде де куркынҗ – атлаган сайын исёрёклер. Е киҗён! Yuk, Зейтүне бармас.

Оркёстр бёраз тнйп тorgan идэ, һезёр тагын уынйы башлады. Моñ! Gacep гёзел моñ. Tukta, бу бит Салиһ ага Сейдешёвнэиң «Шерик биювё»! Кёшэ кёñёлён тирен дulkинландира тorgan гали hem гёзел моñ бит ул. Eytёрсёñ le Yemen җёллёрёнен, кёмёш кнйгйравларын җнйлатып, кervan киле – komnarga бата-бата дёйелер атлы.

Кёñёл дulkинлана, тuлып ташы. Е музика, моñ, кёҗеygёnnen-кёҗеyе барып, үзёнэиң тйлсймлй канатлары бёлен минэ кётере. Мин оҗам...

– Кётер башйиңны, контра!

Аҗувлы цикёрёнүй. Кёмге? Ҙу, мин калгып барам тугёлмё? Мин kayда? Nindидёр бёр кул, цилkemnen кысып, (13) умйрып алып артка тартты. Gimnastёрkam җытyрдаp киттё, мёгayын, yыртылды. Аннан тегё кул кинет алга таба ётёп кuyды. Башым шак итёп тащ divarga берёлдё. Кюзлерёмнен утлар җеҗёлдё. Ҙayкалып барып стёнага yабыштым, emma totina алмадым. Тёз буvннарйм җатнап, бар gevdem бёлен иденге авып тёштём.

– Аһ, һешерет, индэ алдаша да башладыңмы? – Авыр дагалы солдат итёгё аркамны изе, elle индэ умырткаларым җатны, сыйым катты, тым кысылды.

– Me сиña! Me сиña, һалык дошман! – Тагын тйпкелев... – Тор, үлексе! Мёне слёдоватёл килгеҗ тагын ёстеме «payык» алырсиң, бас аyaгыña!

Индэ икёңҗё теvлёк минэ шулай стёнага каратып, үре катрып totalar. Борылрга да, утырырга да бйрмиyлер. Cидё-сигёз сегат тикшёрүйҗё тёнкеге тйе, annары җиратлашып сакҗылар ceзалы. Мин hamан басып торырга тйёш. Балтырларым итёк кунйҗыларына сйа алмы, шартларга цитёшёп шёшкен. Kургащ булып каткannар. Vакыт-вакыт җатнап, пйҗак бёлен җенҗёгендеy, авыртып, бётён теннё калтырatalар.

Сакҗы солдатлар тагын кётерёп бастырдылар.

Min divarga сёйелёп кёҗе торам. Aldымда изvст бёлен акшарlangan стёна. Nindидёр таплар. Kan таплары. Oҗкынар.

Стёна кинет җayкалды, елэ бёр, елэ икёңҗё yakka авышты. Тагын оҗкынар җеҗредё hem стёна eyleneрге totынды. Баш җатны. Kosасы киле. Toman. Тагын стёна калкып җыкты да зырылдап eylene башлады.

Шул divarga yабышып, мин de eyleneм, hem kayадыр upкыга avам.

Nindидёр моñ. Оркёстр уынйы. Утлы kom оyёмнерё arasынан кызыл кervannар киле...

3

– Сёз бйыл май айында Yaltada bulдыгызмы?

– Bulдым.

– Нишледёгёз?

– Devalандым. Сёҗёnov исёмёндегё санаторийда.

– Nинди авыруvдан?

– Nёvrastёниyeden.

– Сёзге елэ yегёрмё алты yeщ кёне bugay, шуl arada нёvrastёниyемё? Dimeк, күй ёшлиyсёз. Институтта укысыз. Шйгйрлер yazасыз. Molodёts. Сёз талантлы yегёт. Ирterek (14) авырганыз. Ҙзёгёзнё сакларга, самы глаvны, минёмҗе, нёрvларны тuzдырмакка идё. Бит сёзнэиң алда zur пёрспёктива. Сёз галим, ёстёвёне атаклы yazувҗы булаҗаксыз. Tatarдан mondы талантлы yeщлер кётерёлүйге мин бик сёyёнем.

Bикҗентейёv ёстёл ёстёндегё «Puшка» tartmasынан бёр папирос алып кабызды, темлеp сувырды. Ul үзё buyга minnen тебенегрек кёрёне. Emma gevdege тuлы. Yёзё тугерек, мёlayым. Kuyы кара кашлар, тuzгып, бёdrelenёп тorgan кара җеҗ. Mёгayын, елэ yaña гина парикmahёрда bulган, бик пёhte итёп кырыган, һушбуy исё аңкы. Аниñ ёстёнде gevdesёне сйланып тorgan, һaki тёсёндегё бик килёшлё ёр-yaña kitёл.

Ul һезёр айрыҗа cынак, пёhte, һetta nezakетлё yылмайып кина сёyлиy hem «сёз» dip кёне ёндеше. Е киҗе ene килёп керүйге нинди kabaһет сюзлер бёлен сугёндё, цикёрёндё, һetta sugarga omtылды – кuлин тотып калдым.

– Reһim итёгёз, – Bикҗентейёv ёстёл аша үрёлёп миña папирос сузды, – tartыгыз.

Min, «yuk, tartмыым» dip, башымны җayкадым.

– Мёне бик шёp. Сёз سلامتлёгёгёзнё саклысыз. Umно. Е бёзге мёне tartырга турй киле. Gomёрнё кыскартырга. Бёрни ёшлеp bulмы, yazмышыбыз шунды ешекё. – Bикҗентейёv тагын ozак итёп сувырды. Hem кинет нерсенёдёр һетёрlegендеy, темекё tartуvн ёзёп, бик цитди кыyаfet бёлен миña карады. – Gafuv итесёз, мёгayын, сёзнэиң ашысыгыз киледёр? Мин үзём tuk bulгаҗ, onытып та киткенмён.

Deщмедём. Индэ икёңҗё теvлёк авызга бёр valҗык ризык тёшмёген. Ёҗём борып-борып ala.

Östel astında knopka bar ahrısı. Bikçenteyév barmagı bélen basıp tordı. Ozaklamıy kırıydağı işék açıldı, annan ak alyapkıç beylegen sarı çeçlé bér kız küréndé.

– Galya, bu bülmege kiçké aş alıp kilégéz.

Galya «yarıy» dip akrın gına işékné yaptı.

– Yağşı, aşnı ezérliy torsınnar, béz özélgen eñgemené yalgıyk elé. – Papirosı süngen iken, Bikçenteyév bik pöhtelék, tekelléf bélen şırpı kabızıp papirosın tötetté, gadeténçe, aşkımyça suvırdı. – Tek, tek... Séz Yaltada devalanıy kayttım, diysez. Bik eybet bulgan. Yarıy. E méne Yaltada kémner bélen oçraştıgız?

– Yaltada halık citerlék.

– Anısın min üzém de bélem. Min yazuvçılar turında fikér yörtem. (15)

– E-e-e. Galimcan aga İbrahimovnıñ helén belérge bardım.

– Méne bu – miñ kötken cavap. Putévkanı kaydan aldığız?

– Kaydan bulsın, Yazuvçılar soyuzınnan, Kavi aga birdé.

Bikçenteyév tagın yılmaydı. Elé géne Galya yabıp çıkkın işékke dikkat bélen karap tordı. «Kiçké aşnı nige totkarlıylar indé?» megnesénde. Min de ihtıyarsız şul işekten küzlerémné ala almıym. Özélép aşısım kile. Kayçan gına kitéréler iken? Kara, bu tikşérüvçé naçar késé tügél iken, ene niçék iplé söyleşe. Aşarga birérge cıyına. Mógayın, gayıbém yuklugin tüşénép, indé kaytarıp ciberérge niyetliyédér. Az-maz tukmadılar-tukmavın – yarar, cimérélgen tüş yuk. İtékkunıçların Bikçenteyév üzé télép ciberdé, utırırğa urındık birdé. Ayaknıñ şeşleré béráz kayta da başladı, sızlav kimédé.

– Tek, tek, – Bikçenteyév urınınnan torıp, östel artınnan kabinét urtasına çıktı, işéklé-türlé atlıy başladı. Yaña ħrom itékler şıgır-şıgır kile. Borınga temeké, ħuşbuy isé kağıla. E min aş isén ezliym, kayçan gına ul işék açılıp, aşarga kitérüvçé kürénér iken? Ni alıp kilérler? İkmek bélen su bulsa da, bik eybet bulır idé.

– Méne séz, Yaltaga barır öçén putévkanı Kavi Necmi birdé, didégéz, eyémé?

– Eyé.

– Yağşı, Annan indé séz şul putévka bélen Yaltaga barıp, Galimcan İbrahimov bélen oçraştıgız, eyémé?

– Eyé.

– Yağşı. Ėzér séz méne mondıy logik netice yasagız. Sézge putévka birüvçé Kavi Necmi – halık doşmanı. Ėzér ul törméde utıra. E séz barıp kürgen Galimcan İbrahimov ta halık doşmanı, Ėzér Pleten törmesénde yata.

– Bulmas! – Min can tavışım bélen kıkırıp ciberép, ayagüre basarga omıtılğan idém, tora almadım – ayaklarım kuzgalmadı. Ul arada işék açılıp, Galya digenneré podnos küterép kerdé – temlé aş isé borınnı yarıp kitté. Avızınnan sular kildé.

– Méne monda yazuvçı yégét aldına kuyıgız, – didé Bikçenteyév yomşak kına yılmayıp. – Citmese, min tagın knopkaga basarımın.

Galya östelge zur taş telinke bélen itlé tokmaç şulpası, (16) kéçkéne telinke bélen tübesénnen tulı dögé botkası, siméz itten gulyaş hem bér stakan aħak bulıp yanıp torgan kaynar çey kuydı da tiz géne çıgıp kitté.

– Tek, – Bikçenteyév kiréden östel artına, urındıgına kilép utırdı. – Tek, nindi netice: bér halık doşmanı sézge putévka bire, ikénçé halık doşmanı sézné karşı ala, nige?

– Yuk, min ışanmıym. Alar ikésé de bolşeviklar. Galimcan aga elé 1905 yıldan uk révolıytsion ħerekette katnaşıp, Kiyév törmesénde utırgan, Kolçak tılnda yörgen razvedçik ul.

– Ėa-ħa-ħa! Ėa-ħa-ħa! – Bikçenteyév buvılıp-buvılıp, éçén totıp köle başladı. Kısıla sıman kızardı. Küzlerénnen yeşler atılıp çıktı. Haman tuktala almıy. – Ėa-ħa-ħa! Ėa-ħa-ħa!

«Elle indé akıldan şaşa», – dip kurkıp kittém. Emma min gaceplenép ölgére almadım, slédovatel sikérép tordı, yözé agarıp-kügerép kitté. Kaşları salındı, küzler akaydılar. Eytérséñ le küz aldında küz buvıp bitlék kiydé. Tanımaslık vehşi bér canga evérelédé.

– Sin bit, ħeşeret, alar arasında svyaznoy bulgansıñ. Nu-ka, eyt elé, Kavi bélen Galimcan siña nindi kontrrévolıytsion yomışlar kuştılar? Yelé! Kartalarıñnı aç. Kavi bélen Galimcan elle kayçan indé cinayetlerén ösleréne aldılar, i sinéñ élémteçé buluvınnı rasladılar. Priznavatsya!

Aptırıp kaldım, nersené tanırga? Ul arada Bikçenteyév yögere-atlap miném yanga çıktı.

– Ya, priznavatsya iteséñmé, yukmı? – ul sugarga dip kulın kütergende, küzém östeldegé mermer préss-papéga töşté, niçék şuñar suzılğanımnı belmiyçe de kaldım, Bikçenteyév sukkançı, mermer préss-papéni élektérép alıp, aniñ yañagına berdém...

Bu yılın unikençe martında Galimcan İbrahimovka illé yeş tuldı. Béz, yeş yazuvçılar, şul uñay bélen Kazanda, edebiyat dönyasında zur tantana bulır, dip ömetlengen idék. Gacepke, bu köñner bik «tıñç» ütté. Hetta gazéta-jurnal bitlerénde de gadettegé tebriklevler, selamlevler kürünmedé.

Aptıradık. Bu ni hel? Galimcan aga tatar edebiyatına zur hêzmet kürsetken, tiren his, fikir tulı eserleré (17) bélen méñlegen, yöz méñlegen ukuvçılarnıñ küñelleréñ celép itken – söyendergen, köyendergen edip, galim uncidénçé yılga hetlé ük révolյutsion hêrekette katnaşkan, şunıñ öçén törmelerde utırgan, emma bu yılınan taypılmagan kıyuv bolşevik, cemegat eşléklésé bit. Ul tatar edebiyatı, kulturası, fen üsésé öçén bar köçén, gomérén hibe itken talant iyésé. Niçék indé şundıy olı, fidakar zatnıñ hêzmeté, tabış-ciméşleré igtıbarsız, ihtıramsız kala?

Bu hel miné ayırucha borçıy idé. Çönki matur edebiyatnıñ bérénçé onıtılmas lezzetén min anıñ eserleré aşa tatıdım, sihêrlendém. Hem şul tılsımlı dönyaga atlarga, kulıma kalem alırga cöret ittém. Kanatlandım. Akıl köçé bélen nıgıtılmagan alsu ömetler géne idé elé bu. Emma niçék kéne bulmasın, ul izgé ömêt-omitılışnı Galimcan aganıñ güzel muzıkal eserleré uyattı hem edebiyat meydanına çıgarga öndedé.

Kükçetav cidéyılık mektebén temamlav bélen tızrek Kazanga kiterge aşkınuvımda da, hiçsikséz, olı edipnêñ teésiré bar idé. İmêş, Kazanga baruv bélen Galimcan aganı kürép söylešem, üzémnêñ eserlerémné – indé iké kalın defterge küçêrelgen şıgırlar, hıkeyelerémné kürsetem hem... Annan soñ ni bulasın, bilgélé indé, küz aldına kitere almıym. Şulay da miném alda Olimp biyéklégéne alıp baruvçı salavat küpêré açıla sıman idé. Hay, ul bala çaklar, güzel, samimi hem artık bérkatlı uylanıla torgan gamséz çaklar!

Kazanga kildém. Pédagogiya téhnikumına ukırga urnaştım. Emma... Emma, kızganıç ki, Galimcan aganı küröv söyénéçéne irêşe almadım. Ul, üpke çiré bélen cefalanıp, Yaltağa devalanırga kitken idé.

Miném kanatlar şıñdê.

Citnese, méne anıñ 50 yıllıgın da igtıbarsız kaldırdılar.

Bilgélé indé, bu hel miné géne tügél, başkalarnı da, bigrek te yeş yazuvçılarnı bik poşındırdı. Nek şuşı vakıtta min névrasténiye avıruvına tarıp, yokısızlıktan cefalana başladım. Doktorlar sanatoriyğa barıp devalanırga kiñeş itteler. E monda yazgı imtiħannar başlandı. Baş çatnıy, küz allarım karañgılana. Deréslek östénde kalgıp kitem... Lem-mim başka kunmıy. Nişlerge? Başnı kran astına kuyıp, salkın suda totam da imtiħanga kérem.

Méne şulay cefalanıp yörgeñ köñnernêñ bérésinde Yazuvçılar soyuzı idareséne çakırdılar. «Bik kireklé (18) kişer yafragı indé min», – dip sukrana-sukrana barsam, söyénéç, bér tügél – iké!

– İbrahim, siné névrasténiye bélen avırıp dip işették. Méne Yaltadağı Séçénov isémendegé sanatoriyğa putévka. İdare bu putévkanı siña birêrge karar çıgardı, – didé prédsédátél Kavi aga Necmi, miné bik hêrmetlep karşı alıp. Önmé? Töşmé? Putévka! Yaltağa! Ul arada Kavi aga miné ikénçé hêberé bélen cidé kat kükke küterdê. – Üzêñ bélesêñ, bıyıl Oktyabrge yégérmé yeş tula. Şul uñay bélen Tatarstan Yazuvçılar soyuzı hem Tatızdat beyremné bülék bélen karşılarğa buldılar.

– Ul nindi bülék, Kavi aga? – didém kızıkımıp.

– Hêzêr, hêzêr, – didé Kavi aga, gadeténçé aşkınuvıyça, hêrbilerçé açık-kör tavış bélen. Ul indé küpten soyuzda tıñç-gadi eşte buluvına karamastan, haman elé haki töséndegé gimnastêrkadan, zeñger galifédan. Bilé kiñ kayış bélen buvilgan. Gimnarstêrkanıñ çiye kızıl pétlitsalarında ikêşer «şpal» yana idé. – Dürt almanaħ çıgarırga cıyınabız. Yégérmé yıl êçénde tatar prozası, şıgriyeté, dramaturgiyesé hem balalar edebiyatı, hiçsikséz, bu almanaħka iñ yahşı eserler tuplanırga tiyêş. Proza almanaħın, béz olı edibébéz Galimcan aga İbrahimov eseré bélen açıp ciberêrge uylıybız. Yaltağa baruv bélen anıñ yanına kér – hêlén bél, béznêñ selamnê tapşır hem méne hêzêr min eytken fikérné citkér. Yaña eseré ölgêrse, bigrek eybet bulır idé, eger indé yuk iken, Galimcan aga üzé karap, basılgannardan bérsen tekdım itsén. Kara, – Kavi aga busın tavışın küterép, kisetép eytté. – Kara, Yaltadağı kızlarga gaşık bulıp, onıtıp ciberme, – Kavi aga şuk karap kölémséredé. Min kızardım. – Bu bik möhim hem aşığıç êş. Galimcan agaga selamébéznê tapşır hem bik nık ihtıram itüvêbéznê belgért. Béz anıñ tız arada savıgıp, yañadan safka basuvın kötebéz. Yarıy, sin edebi fondka kérép, putévkanı ala tor. Kiter aldınnan tagın bér kérép çıgarsıñ.

Min Galimcan aga İbrahimov yanına baram! Min Yaltağa kitem! Bu kötelmegen tav hetlé söyénéçné kémge bulsa da eytêrge, şatlıknı bülésêrge kirek. Tızrek! Tızrek! Kabinétan çıguvğa, Matbugat yortnıñ öçénçé katındağı «Kızıl yeşler» rédaktsiyeséne yögêrdém. Baskıçta tayıp yığıla yazdım, kémdêr totıp kaldı. Ul rehımlé bendené kürmedém de, rehmet te eytmedém – yögêrdém. Söyénçé! Söyénçé!

Béréncé oçratkan kéşém yeş şagıyr, ağıret dus **(19)** Galimcan Möhemmetşin buldı. Ul gazetaniñ ottiskın ukıp-tikşérép utıra idé. Min işékné açar-açmas, kabalana-kabalana söyénécémné tézép kittém.

– Méne şep bulgan! Méne söyénéc! Eyde, – Möhemmetşin söylep bétérüvémné de kötmıyçe, ciñémnen östérep, edebi bülék bülmeséne alıp kérép kitté hem anda minnen de köçlérek yarsıp-taşıp söyliy başladı. – Ura! İbrahim Yaltaga bara. Eydegéz, Galimcan agaga tebriklev hatı yazabız! Eydegéz!

Möhemmetşin şunduk, işék yanındagı ozın östel yanına utırıp, aldına kegaz salıp, hatnı yaza da başladı. Bülmede Lebib Gıylmi, Kasıym Şeyhédinov, Söbbuş Rafikov hem tağın bérniçe yeş yazuvçı – «Kızıl yeşler» gazetası hézmetkerleré bar idé. Alar da bu tekdimné huplap karşıladılar. Möhemmetşin gomumen bik ciñél, hèreketçen kéşé idé. Utırıp torırğa yaratmıy – şıgırlerén de ayak östé yörep, tavişlanıp yaza idé. Hatnı sırlap bétérüvge sikérép tordı da bülme buyınça arlı-birlé yörep, kulların butap, ruhlanıp ukıp çıktı.

Maşinkada basarga ezérlengen bu bér bit kegazge yazılğan selam hatta Galimcan aganıñ eserlerén yeşlernéñ bik yaratıp ukuvları, öyrenüvleré, edipné illé yıllığı bélen tebriklevleré hem aña selametlék, ozın gomér télevleré, yañadan-yaña eserlerén kötép kaluvları, ihtiramnarı eytelgen idé. Bülmedegé ipteşler hatnı tulayım hup kürseler de, herbér cömlesén kat-kat ukıp, céntéklep tikşérdeler – üzgertteler, nidér alıp taşladılar, nidér kuştılar. Şundi olı edipke çilé-péşlé hat yazarga bulamı!

– Oktyabrneñ yégermé yıllık tantanasına Galimcan aganı kunakka çakırıyk, – didé iñ ağırdı Söbbuş, süzné oçlap.

– Çakırabız, çakırabız! – didék barıbiz da, bu tekdimné huplap.

– İndé kilégéz, kul kuyıgız! – didé Möhemmetşin, hatnı küçérép yazıp östelge kuygaç, – Galimcan aganı bér söyéndériyk.

Bülmedegeler barısı da kuvana-kuvana kul kuydılar.

Min Yaltaga kilép töşken könné ük, hetta yul buyı soklanıp kilgen Kara diñgézge de barmıyça, Galimcan İbrahimov torgan yortnı ézlep kittém.

1927 yılda G. İbrahimovniñ kırık yıllığı uñayı bélen Kükçetavda zur tantana oyıştırılğan idé. Béz mektep seşnesinde «Yaña kéşeler» dramasinan kürenéşler kuydık, başka eserlerennen özékler ukıdık. Şul tantanalı **(20)** cıyılıştı, Kükçetav halkınıñ telegé bélen, cidéyılık tatar mektebéne Galimcan İbrahimov isémé biréldé. Méne şuşı tantana aldınnan Kazannan bik küp yaña kitaplar, cömleden G. İbrahimovniñ barlık eserleré hem edipneñ zur portréti da aldırılğan idé. Portrét mektep zalınıñ nek türéne kuyıldı. Min, ukuv bétép, balalar taralgıç, bérüzém zalga kérép, portrét karşına tuktıym da aña bik ozak soklanıp karap tora torgan idém. Soklanmaslık ta tügél – iñneréne hetlé töşép, kabarıp torgan çeç. Kiñ mañgay, bér-bérséne kuşıla yazgan, kalın kara kaşlar astında zur, uçan küzler. Borın astında gına kaldırılğan töyme mıyk. İrenner katı kısılğan. Baş az gına, belénér-belénmes kéne iyelgen, uyga talgan. Nindidér bér zur vakıyganı iséne töşere – hetérénnen kiçere kébék. Kükrek kalkuv, iñner kiñ. Mögayın, mehabet sını.

Yaltada min méne şuşı mehabet kéşéné, ataklı edipné ézlep kittém.

Kara diñgéz, koyaşnıñ altın nurlarında çağılıp, çaykalıp, ceyrep elle kaya asta yata. E min avlak tukrıktagı baskıç-baskıç taşlarga basıp, tavga, Vinograd uramına küterélem. Uramnıñ iké yagında töp-töz baskan biyék, kırs, tiren uyga talgan kiparislar. Alar artında zöbercet yözémlékler hem küznéñ yavın alırdıy gaceyép güzel-nefis talgöller, altın çeçekler.

Nihayet, méne ul min ézlegen yort. Uramnan éçte, bakça urtasında iké katlı agaç bina. Yakınlaşam. Yort indé kiparislar arasınnan açıla töşe. İkénçé katka uram yaktan biyék baskıç küteréle iken. Ul véranda işégé töbende tuktıy. Min méne şuşı baskıçtan küterélérge tiyész.

Baskıçtan citéz géne ménsem de, véranda işégé töne citkeç, kinet kéne kavşıy kaldım. Éssélésuvıklı bulıp kittém.

«Nige bu hetlé ırte avıruv kéşéné borçıp yöriym? Ul elé yal ite torgandır. Miné géne küresé kilép toramı anıñ? Yuk, kiterge kirek. Tağın bér kilérmén».

– İpteş, séz kémné ézliyséz?

Siskenép kittém. Vérandanıñ işégé açılıp, busagada ciñél çuvar halattan urta yeşlerdegé bér hanım kürendé.

– Gafuv itégéz, – nigedér, küterélüv urınına, bér baskıç tüben töştém. – Min yazuvçı İbrahimovni ézlep kilgen idém.

– Reşim iteséz, – hatnı yılmaydı, az gına artka **(21)** çigénép, yul birdé, – Yugarı ütégéz. Béz kunaklarını yaratabız.

Min çeçekler bélen tulı açık vérandaga kerdém. Tuflilerémné saldım, aşıgıp, çak kına yığılıp kitmedém, roza göle utırılğan zur miçkege tayanıp kaldım. Yarıy elé, anısı avıp kitmedé.

– Galimcan, söyénçé, siña kunak, – miné karşılğan Һatın yañğıravık taviş bélen kışkırdı hem tür bülmenéñ işégén açtı. – Uzıgız, méne agagız torıp ta kile.

Min bülmege uzdım. Tereze karşına kuyılğan zur yazuv östelé yanındagı kamış urındık-kréslodan Galimcan aga küteréldé.

– Һуш kildégéz.

Min aptırap kaldım. Tagın kavşıy başladım. Ul arada Galimcan aga miña yakınlaşıp, üzénéñ ozın, kan tamırları kügerép kalkıp çıkkın yabık kulların suzdı. – İsen-sav kildégézmé? Uzıgız. Utırız.

Méne şunda gına iséme kilép, tırlep-péşép Galimcan aganıñ söyékçél, salkın kulların kıstım. «Cüler, min üzém aldan selam birép küréşérge tiyész idém bit».

– İsenméséz, Galimcan aga! Һelégéz niçék?

– Eydük, eydük, éném. Méne bu urındıkka utır. – Ul miña da bér kamış kréslo tartıp kuydı. – Һel? Һel zarlanırlık tügél. Méne бүгэн сэз kilüvge, aһrı, ciñéleyép, östel yanına utırğan idém. – Galimcan aga miném kulımnı katı gına kıstı da akrın atlap, urındığın az gına miña tabanrak tarta töşté. Utırdı.

– Reһmet, onıtmıyça zıyefet itüvégézge. Üzégézné kém dip tanıym? Kaysı yaktan?

Elle nersege télém beylendé. Yugıyse, elé poyızdda kilgende ük, nerseler eytesén, nindi soravlar biresén küñélden yatlap kilgen idém bit. Eyterséñ le abınıp yıgılıp kulımdagı teñkelerné çeçtém.

Anıñ östénde aksıl-sarı irkén külmek hem şul uk matérialdan tégélgen çalbar. Ayaklarında da ak yonnan basılğan yomşak katalar. Östéndege kiyémneré, nigedér, gevdege yatışmıy, selbérep toralar. Yözé ozınça, yañak söyékleré kalkıp, bitén tagın da suza töşeler. Monda da kan tamırları bürtép, kügerép, yözén suvıtıp-kuvırtıp toralar. Çeçler de kabarıp iñnerge töşmegen, sılanıp yatkannar. Ara-tire çal kılçıklar da küreñe.

Tukta, kayda soñ ul tégé, min Kükçetav cidéyılık mektebé zalında soklanıp karagan, portrét kızasına sıymıy, tulıp, taşıp torgan mehabet ir? Karşımdayı (22) kamış krésloga çumıp utırğan kéşé bik kéçkéne, bik yabık bit, billehi!

– Һediçe, sin samavırınıñı şavlat. Kunakınıñ avızı kipkendér. – Méne şuşı yağımlı, sabır taviş miné teşvişlenüvden uyattı hem min Galimcan aganıñ soravların Һeterledém.

Ul başta miña nigedér tübennen yokımsırıp karadı. Mögayın, Һeberlerém anı kızıksındırmıydır. Uylarım, fikérlerém çuvala başladı. Ul monı sizde, aһrısı, başın küterde.

– Gafuv itégéz, avıruvım béráz borçıdı. Şulay pristup bulıp ala. Һezér méne ütté. – Galimcan aga, yağımlı bér igtibar bélen, miña küz sirpédé. Zur sorgılı küzleré açılıp, çatkılanıp kittéler, yözé yaktırdı.

– Terezené de açıp ciberiyk elé, irtengé hava şıfalı ul.

Talgın gına cil isép kuydı – yafraklar kıştırdadı, Һуш is – çeçekler isé añkıdı. Paroһod kışkırtkan avaz işétéldé. Buhta monda yakın gına bit. Küpmé korablar kile, küpmé korablar kite. Kara diñgéz koçağı kiñ...

Galimcan aga soravlar bire başladı. Aptırap kaldım. Başta ul miné tıñlamıy, avıruvına borçılıp, igtibarsız kaldıra dip, üpkelep te alğan idém. E Һezér tañ kaldım – bér kelime süzémné de ıçkırdırmagan, otıp alğan. Ul gınamı, Galimcan aga avıruv Һeléndé Kazanda basılğan barlık kitaplardan, gazéta-jurnallardan Һeberdar. Ul miném kébék edebiyatka elé yaña kérép kilgen yeş yazuvçılarınıñ eserlerén de ukıp bara iken. Méne şul yeş kalemner Һezér nindi eserler östénde eşliyeler, ukıylarımı? Kayda, niçék ukıylar – barısın da soraştı. Min cavap birép ölgére almıym. E kulım kostyum késesén kapşıy. Anda – Һat. Niçék süzné-eñgemené bülmiyçe géne, caylap – tekelléf bélen tapşırırğa?

– Galimcan, çey ezér, – aş bülmesénnen Һediçe apanıñ tavişı işétéldé. Soñınnan bédém, ul yazuvçınıñ Һatını iken.

Eñgeme büléndé. Galimcan aga miné çeyge çakırdı. Һediçe apa bik temlé varénelar, Һetta üzébéznéñ milli rizık çekçekné de ezérlegen iken.

– Kunak bélen rizık temlé bula şul, – dip, Galimcan aga çeyné bik yaratıp éçté. (23)

– Séz indé, éném, kön de kilégéz. Küresézmé, séznéñ bélen agagız iké kase çey éçté, – dip, Һediçe apa da kuvanıp, miné kıstarga kéréşté.

Çeyden soñ béz tagın tür bülmege çıktık. Galimcan aganıñ bité alsulanıp, ruһı küterélep kitté. Méne şul uñaydan faydalanıp, aña élék Kavi aga Necminéñ selamén, télegén tapşırđım, annan, nihayet, üzébéznéñ Һatını birdém.

– Yeş yazuvçılardan?

Galimcan aga Һatını aşıkmyyça, igtibar bélen ukıp çıktı da Һörmet bélen östelnéñ türéne – kulyazmaları yanına suzıp saldı.

– Reħmet, bik küp reħmet yeşlerge, – didé Galimcan aga yarıysı uk dulkinlanıp, – onıtmagannar. İzgé télekler béldérgenner. Bu miném öçen zur segadet. Emma, – ul ürélép ħatnı kiréden kulna aldı hem küz yörtép kéne ézlene başladı, – kayda elé... E, méne, méne, «böyék edip», – Galimcan aga başın küterép, miña şéltelé karadı, – nige alay artık medéħ! E? Min bit elé böyék edip tügél. Yazgan eserlerémneñ kübesénnen riza tügél, dörösregé, kanegat tügél. Méne «Tatar ħatnı niler kürmiy», «Béznéñ köñner»né yañadan tözetép yazıp çıktım. Elé de kanegatmén dip eyte almıym. Yuk, «böyék» süze artık.

Ul béznéñ şul revéştege medħiyelerge rizasızlık béldérdé de aħırında ħatnı tağı élékké urınına kuyıp yılmadı:

– Yaħşılıkka yamanlık, dip renciy kürmegéz, yeş ipteslerge iħlas küñélden reħmet hem selam. Möğayın, séz ilçé bularak, – ul tağın bik yağımlı itép yılmadı, – bu tapşıruvlarımıñ yeş kalemnerge citkérerséz.

– Hiçsikséz, Galimcan aga.

– Méne reħmet... Tik miném tabıgatém artık medħiyené söymiy. Min böyék tügél, barı tik eşçé kalem – icat eşçésé. Avır ħézmet ul kalem eşé.

Oktyabrneñ yégérmé yıllığına dürt almanaħ çıgarırğa ezérleñüv ħeberén Galimcan aga bik ħupladı.

– Hiçsikséz, bu zur hem zarar mökyafet. Yaħşı eş başlangan. Aldıbızdagı yégérmé yıllık – iñ olı beyremnerneñ bérsé. Anıñ ħörmeténe ezérlene torgan bülek almanaħta katnaşuvnı min üzeme mertebe dip santıym. Adaş, – miném isémémné bélep algaç, ul miña barı şulay «adaş» dip kéne éndeşe başladı, – séz elé tiz kitmiysézdér?

– İyun başında putévkamnıñ sroğı tula. (24)

– Bik yaħşı. Min üzémneñ soñğı yazmalarımıñ karap, bérsén saylap kuyarımın. E séz, adaş, vakıtıgız, mömkinlék birse, kön ara kilép torıgız. Min de, Ĥediçe apañ da kunaknı yaratabız. Méne büğen séznéñ bélen iké kase çey éçtém...

Miném elé tağın utrasım kilse de, Galimcan aganıñ köysézlene başlavın (möğayın, üpkese çençe) sizép, savbullaşıp çığıp kittém.

Sanavlı kön tiz üte, diyeler. Dörös iken, sizmiyçe de kaldım, kiter vakıt ta citté. Emma Yaltada ütken bu yégérmé dürt kön her yaktan faydalı, şıfalı buldı miña. Kön sayın Şarko duşı, diñgézde koyınuv, yar buyında seyran çıgıvlar barlık çirmé kırıp-yuvıp aldı. Reħetlenép yoklıym, kayvakıtta yokım tuymıyça da kala – torası kilmiyçe géne toram. Réjim!

«Diñgéz kéşélernéñ barlık kaygıların yuva!» – dip yukka eytmegenner iken boringı yunanlılar. Alay da iñ faydalısı hem gomérge ħetérde kala torganı, hiçsikséz, Galimcan aga bélen oçraşuvlar, ozak-ozak söyleşép-eñgemeleşép utıruvlar buldı. Bu oçraşuvlar miña icat ħézmetémneñ sérlé işéklerén açtı, armıy-talmıy eşlerge, ukırğa – öyrenérge, öyrenérge, öyrenérge kireklégén töşéndérdé. Min bér üpke bélen géne yeşegen çirlé edipneñ, hiç aruvnı bélmıyçe, üzén jellemiy, tönner, köñner buyına eserleré östénde eşlevén, kabat-kabat küçerüvlerén üz küzlerém bélen kürdém.

– Méne, adaş, Kızıl Armiyeden kaytıp, avılda yaña tertip koruv öçen köreşte helak bulgan Gayfédin turındağı ħıkeyemné almanaħka dip birem, – didé Galimcan aga, soñğı tapkır ħuşlaşkanda kulımın katı kısıp.

Kıçkırın idé. Yalta östéne indé külege – Ay-Pétrı külegesé töşken. Salkınça. Bosfor yağınnan cil kuzgalgan. Kara diñgéz tınıçsızlana – avır dulkınnar yarga sugılalar. Alarnıñ tonık tavışı, avır sulışı monda, béz basıp torgan vérandaga ħetlé işetéle.

Galimcan aga östéne cılı ħalat börkengen de diñgéz yağına karap uyga talgan.

E dulkınnar gülep, yarsıp yarga sugılalar.

– Méne, adaş, tormış ta şulay. Diñgéz şikéllé. Bér tınıç bula, e bérvakıt, méne ħezérgé diñgéz töslé, yarsıp-dulap yarlarga beréle. E kéşe méne şuşı upkın östénde de kavşamıyça, yugalmıyça, üz télegéne barırğa tiyész, – didé Galimcan aga akrın gına pışıldap. Elle miña, elle diñgézge? (25)

Ul tağın da kulımın kısı. Min baskıçtan töşép kittém. Ul yugarıda baskan kiléş diñgéz yağına karap kaldı. E dulkınnar hamın avır körséndéler...

5

– Padla! – Bikçenteyév kara köyép, urındıgınnan sikérép tordı da tökéréklerin çençe-çençe kıçkırına başladı. Ul yañagındağı arkılı-torkılı yabıştırılğan tasma-plastır – préss-papyé bélen suguvımınñ tamgası – bér öske küteréle, bér tüben töşe. – Svoloç! Min sina ħalık doşmanı İbrahimovnıñ kontrrévolütsion yomışları turında yazarga kuştım. E sin... – ul miném tön buyınça tırışıp iħlas küñélden yazgan biş tabak yazuvnı östelden cıyıp aldı da yırtkalap poçmaktadı çüpçar erceséne taşıladı. – Méne alarnıñ urını.

– İpteş slédovatél!
 – Tik tor! İpteşleréñ Bryan urmannarında nuja çige, – ul açuvına çıdıy almıyça, tıırdap, urındıgın avdardı da bülme urtasına çıktı hem arlı-birlé yöréne başladı. Hrom itéklere şıgır-şıgır kile. – Tukta, min siña elé küreçegéñné kürsetérmén. Bu plastırlar buşka kitmes, kiçe kamérada yégétler az birgennerdér... (Birüvén birdéler, bötén teném kügergen. Köçke küterélép çıktım monda). Bügén tagın österler!
 Tagın sugamı?
 – Bas!
 Min yazuvlarıma kul kuyar öçén géne utırgan idém. Ayaklarımnıñ, tenémneñ sızlavınnan iñgıraşıp, çaykalıp, köç-hel bélen küteréldém.
 – Sin, padla, halık doşmanı İbrahimovniñ kontrrévolütsion eş kuşuvların v kontsé kontsov açasıñmı, yukmı, e?
 Tökérékleré bitéme çeçredé.
 – Min bit... İhlas küñélden...
 – Ha-ha! Ha-ha-ha! – Tagın gasabi iblis kölüvê başladı. Kızardı, bürténdé, plastırlar kubıp töşté – kara yangın tamga arlı-birlé avıştı. – Ha-ha! Min sinéñ ihlasıñnı felen item. Miña ihlaslık tügél, faş itüvêñ kirek, fa-aş itüvêñ! Töşéndéñme? – Ul miném yanımda öyérme bulıp tuzınırğa-eylenérge kéréşté. – Sin nerse bebekleréñné şarlandırđıñ? Slédstviyéne bétéérge küpten vakıt. Éşné tuktatıp torasıñ, kortkıç! Yazasıñmı, yukmı?
 – Nersené... (26)
 Eytép te bétére almadım, elé géne şıgırdap, üçeklep torgan itéklernéñ bérsé oçı bélen téz astıma batıp kitté. Çalkan barıp töştém.
 – Déjurnıy!
 Ul arada işék açıldı da iké soldat yögérép kerdé.
 – Kaméraga! Kartsér réjimına. Kiçe az birgenséz. Avızı açılırlık itép eşlegéz. Alıgız, nerse katıp kaldıgız?!
 İké soldat iké ayagımnan östérep alıp ta kittéler.
 – Ha-ha! – tagın Bikçenteyévnéñ kırğıy kölüvê kabatlandı. – Tukta, min siña préss-papéni kürsetérmén elé...

6

«Kara kozgın» çaykalıp, elé bér, elé ikéñçé yakka avıp-avıp kite. Nindidér çokır-çakırılı uramnan barabız. Mögayın, Kazannıñ kırğıy bisteséne çıgabız. Min tabut kébék kışan urında utıram. Şundıy kısınkı – kuzgalıp ta bulmıy, hetta téréklerné kuyarga urın yuk – kulları kükregéme kuşırırğa mecbürmén. «Tabut» avgan sayın min de avam, emma bérkaya kitép bulmıy – işék bik nık yabılğan. Citmese, tégé yakta – urtada mıltıklı soldat utıra. Saklap bara – kaçıp kitmesénner! Kaya alıp baralar soñ tagın? Nişletmekçé bulalar miné? Ni bulsa da bulsın, tik Bikçenteyévten yıakkarak alıp kitseler géne yarar idé. Kanıktı bit, kahe sukkan. Méne indé tugızınçı tevlék ni köndéz, ni tönle kéréfék kaktırmıy, tutıy koş sıman, haman bér süzné kabatlıy: «Halık doşmanı Galımcan İbrahimov kuşkan kontrrévolütsion eşlerné söylep bir!» Nindi eşler? Hiç töşéne almıym. Nindi tozakka töştém? Bélmıym. Elle indé ilde kontrrévolütsion bolğanış bulğan? Alay diyseñ, iké süznéñ bérénde: «İpteş Stalin kürsetmeleré», – diyeler. Ay-hay, ipteş Stalin bér gayıpséz kéşélerne gazaplarga kuşar mikén? Bulmas! Monda nindidér öyér üzleréñni yavız niyetleréne yul salmakçı buladı. Yuk, niçék kéne kıynasalar da, yalğan kürsetmeler birmem, bigrek te Galımcan aga turında. «Tabut» tagın kıyşaydı – mañgayım bélen işékke beréldém. Şulay kıyşayganda, içmasam, maşınası avıp ta kitmiy. Ya üler idém, ya kaçır idém... Tuk-tuk! Tuk-tuk! Çü, sul yak sténadan kémdér çırte kébék. Ene tagın, tuk-tuk. Kolagımni torgızıp tıñlıym.

– Kém çırte? (27)
 – Bu min, Galımcan...
 Tétrenép kittém.
 – Galımcan İbrahimovmı?
 – Yuk, Möhemmetşin. Sin kém?
 Min şaşıp kaldım. Bu ni? Möhemmetşin da mondamı?
 – Sin... Sin de mondamı?
 – Kém, sin kém?
 – Min... İbrahim... Elle pérévorot buldımı iken, e?
 – Bélmıym. Béznéñ kamérada Lebib Gıylmi, Söbbuñ Rafikov. Hatka kul kuygannarıñ barısın da algannar... Min indé unbiş tevlék utıram. Kön de sorav alırğa kitérelér. Galımcan aganı halık doşmanı

dip kürsetérge kuşalar. Bikçenteyév eyte, Salahov elle kayçan tanıdı, diy... Kıynıylar... – ul buvilıp yötkérdé, – sin indé kul kuydıñmını?

– Yuk, yuk! – üz-üzémmé onıtıp kıkırıp cibergenmén, – kürsetme birmedém.

– Pışıldaşuvnı tuktatıgız, – sakçı işékke priklad bélen suktı. – Yılannar! Hëşeretler! Min sézné hëzér ük kartsérğa...

«Kara kozgın» tagın kıyşaydı, avıp kitép, çınap tuktadı.

Şıgırdap nindidér kapka açıldı. Maşına kuzgalıp kitép béráz bardı da tagın tuktadı. Kapka şıgırdap yabıldı.

Kémnerdér arlı-birlé yögérep ütteler. «Kara kozgın»nıñ urtasında utırıp bargan sakçı, timér işékné açıp, sikérep töşté. Kémgedér raport birdé;

– Sigéz kontrnı kitérdék.

7

Nihayet, min – Pleten törmeséneñ öçençe katındağı aréstantlar bélen şıgırım tulı kaméralarnıñ bérsénde. Kazanda un yıl torıp, mondiy törmé buluvın işétép te bélmıy idém. Méne, uylamaganda, bélerge turı kildé.

Slédovatél Bikçenteyév aldında üre katıp torganda, bu şomlı şobaga miña gına töşkendér, nindidér bér añlaşılmaçılık bélen barı tik miné géne «ili» torgannardır, dip poşına idém. Yuk, minnen başkalar da onıtılmagan iken. Citmese, kaméradagı barlık «fatırçılar» – tanış-bélés yağı gazéta-jurnallar aşa meglüm kart bolşeviklar, rayon, şeher, ölke partiya (28) sovét oyışmalarınıñ citekçéleré, professorlar, uktıuvçılar, studéntlar.

Emma kaméraga bérénçe tapkır atlap kérgende, bu «tanışlar» kotımını aldı – canım uç töbéne kildé.

Tugız tevlék buyına kaméradá yapa-yalgız yatıp, bér kéşéne kürmıy, hiçkém bélen söyleşmiy, barı tik tikşérüvçé Bikçenteyév hem anıñ çirtüvé bélen köné-töné tartıšov-sugıšov miné çıgırdan çıgara yazgan idé indé. Tagın da bérniçe tevlék bu hel kabatlınsa, mögayın, akıldan şaşar idém. Méne şunıñ öçén de «kara kozgın»nıñ işégén açıp, törmé işégaldına töşérgeç, kuanıp kittém, içmasam, kéşéler küremén, söyleşermén.

Ul arada kara kıyémlé, karañğı çıraylı, télséz nadziratéller, im bélen géne yullap, miné tar timér baskıçlardan törmeneñ yugarı katına alıp ménép kitteler.

Ozınnan-ozınga suzılğan tar koridor. Barı tik iké oçında gına tereze. Aları da timér çéltér bélen kirtelengen. Tüşemde kızarıp kına öç lampoçka yana. İké yakta – timér bélen tıslangan işékler. Barısına da kalın timér «bilbav» kaptırılğan. Hem at başı hetlé yozaklar éléngen. Tınçuv. Yarım karañğı. Şılt itken tavış ta yuk. Şomlı tınlık.

Aldan bargan kolga nadziraté, kulındağı bér koçak açkıçlarını tesbiş töslé tartıp bardı da bér kaméra aldına kilép tuktadı, niğedér yozaknı arlı-birlé tartkaladı, annan, bér açkıçnı saylap alıp, yozaknı açtı da işékné tarttı. Avır timér işék çınap, akrın gına açıldı.

– Bar!

Min bu süznéñ megnéséne de töşénép cite almadım, nadziraté arkamnan törtép kértép ciberdé:

– Bar, bar!

İşék şaltırap şunduk yabıldı. Elle tötén, elle toman. Elle indé munça? Astılı-östélé sekélerde bérbérséne ukmaşıp, tıgzılanıp utırgan şır yalangaç kéşéler. Sakal-mıyıkları citken, küzleré akaygan, üzleré şabır tirde. Elle çınlap ta munça levkesémé bu? Alay diyseñ, legenneré, sébérkéleré kürénmiy. Belkém, akıldan şaşkan kéşélerdér? Bu uy miné böténley çıgırımnan çıgardı – bizgek totkandagı kébék, tuña-déréldiy başladım hem, üzém de sizmiyçe, işékné arkam bélen étép, ayaklarım bélen tibe başladım.

– Açığız! Açığız! Min... Min...

Arttan, koridordan, nadziraté aħrı, işékke suktı: (29)

– Şıpırt! Kartsérğa atlıgasıñmı elle, korçañğı?!

– İbrahim, – aldagı sekéden, toman éçénnen kémdér miña taba üréldé. – İbrahim... bu sin tügélme?

İmenép kittém. Aldımda – institutnıñ tél-edebiyat fakultétı dékanı, professor Galimcan Nigmati. Kafédraga ul hervakit bik şoma kırnıp, pöhte kıyéne, galstuk tagıp kile torgan idé. Hëzér miném aldımda sap-sarı sakallı, çeçleré tuzgan, barı tik trusiktan gına kalğan bér totkin basıp tora.

– Siné de aldılarımı? – Tavışı üzgermegen, nek élékkéçe yomşak, basıncı, bik yağımlı. Kinet tınıçlına kaldım. İşékke tibüvden tuktap, hëlsézlenép, şuvıp töşép idenge utırdım.

– Kayçan aldılar?

– Doprosta buldıñmı?

– Gazétalarda ni yazalar?
– Amnistiye turında söylemiylermé?
– Méne amnistiye, – kémdér yugarı sendéreden kalın taviş bélen kıçkırıp köldé. – Méne amnistiye: réktor yanına studéntlar kile başladılar.
– Taşla elé, Şeyhi, iblislégeñné. Sin bit raykom sékrétaré.
– Töşérelgen! – didé kahkahelé taviş.
– Tss... – işéktegé «küz» açıldı. Bürénékédey kan baskan bér yaman bebek karadı. – Tagın bér taviş işésem, kaméranı kartsér réjimına kuyam.
– İbrahim, – Galimcan aga Nigmeti miném yanına idenge utırıp arkamnan kaktı. – Ya, tavişlanmıyça gına söyle elé... İnstitutta ni hel? Tagın kémmerné kulga aldılar?
Min, nihayet, añıma kilép, bélgennerémné söylerge kéréstém.
Bu kamérada dürt totkin utıra torgan bülme bulgan. Méne bıyıl, «urıp-cıyuv» artık «uñışlı» bargaç, törmelerdegé komfortka – karavatta yatuvga çık kuyılğan. Alar çıkarıp taşlangan, karavattar urınına kaméranıñ buyınnan-buyına iké katlı seké-sendére éşlengen. Hézér indé monda dürt tügél, yégérmé dürt totkin utıra. Yatkanda yan bélen géne yatalar iken. Seké başkaça sıydırmıy, hava citmiy, Şunıñ öçén mehbüsler üzleré tereze ölgélerén vatıp bétérgenner. Timér reşetkelé tereze bélen «kalfak»* arasında – kar. Hézér annan işélép suvık kére. (30) E kamérada yégérmé dürt can. Alar sulıy. Méne ni öçén monda tınçuv hem munçadagı kébék parlı iken.
Söyleşe torgaç, kaméraga da, mehbüslerge de iyeleştém. Min kitérgen «soñğı heberler» temamlangaç, Galimcan aga Nigmeti miné kultıklap torgızdı da seké kırıyına utırttı. Kémdér torıp, paraşa yanına kitép, miña urın birdé.
– Utır, éném, béráz yal it, bigrek yonçıgansñ.
Öské sekéden kémdér bér sınık ikmek suzdı.
– Séz doprostan bit... Béráz tamak yalgap alıgız. Min çınnan da açıkkan idém. Öçénçé köngé nasıyp bulmagan rizıktan soñ, miné kartsér réjimına kuyıp, tevlékke dürt yöz gramm payık bire başlagannar idé. Barı tik kurkuvınnan gına onıtıp cibergenmén iken. Hézér ikmek kürgeç, yolkıp diyerlék alıp, avızıma kaptım – çeçedém. Kémdér krujka töbénde kalğan çeyén birdé. Barı aşap bétérgeç kéne, rehmet eytüv iséme töşté.
– Aptırama, İbrahim, monda tekelléfke urın yuk. Béráz hel cıy, içmasam.
Miña üz sınığın sındırıp birgen tégé kéşé yugarı sekéden idenge sikérep töşté. Tüm-tügerék, kara sakallı. Çandır. Buyga minnen bik az gına ozınrak bulır, ahrısı. Niçéktér tanış siman. Bigrek te yañgıray, açık taviş, hem bik yaktı sargılı küzleré. Kayda kürdém soñ bu kéşéné?
– Tanıysıñmı? – didé Galimcan aga Nigmeti, tégé kéşége karap. – Bu bit ipteş Alkin, VKP(b)nın Kazan şehér Bavman rayon komitétınıñ béréncé sékrétaré.
Hétérem açılıp kitté. Eyé, eyé! Elé yaz başında gına Akadémiye teatrında yazuvçılarnıñ hem artistlarnıñ bérleşken cıyılışında ul Oktyabrneñ yégérmé yıllığına ezérlenüv, yaña eserler yazuv, seşnege kuyuv turında bik dertlé, yalkınlı doklad söylegen idé bit. Bu çığış barlık tıñlavçılarda tiren éz – ruñlanuv kaldırgan idé.
– Gabdulla, sin «büré küzé»n kaplap tor elé. Soñğı heberné, – ul miña karap yılmaydı, – şayırnéñ kilüvén ipteşlerge beldérérge kirek.
Min heyran kaldım. Kémge, niçék beldérérge? Ul arada Gabdulla, bötén kamérada bérdenbér sakal-mıyksız yeş yégét, tiz géne işékke taba atlap, arkası bélen «küz»né kapladı. E Alkin, ceheet kéne idenge çügép, suyöriy torgan cıltkıç torbaga sak kına bér-iké tapkır çirtté (31) hem şunduk iyélép kolagin kuydı – tıñladı. Annan tagın katırak çirtté. Kaméradagı halık niğedér arlı-birlé kuzgala, söyleşe, tavişlana başladı. E Gabdulla kuzgalmıy, arkası bélen haman «büré küzé»n tomalap tora.
Alkin idenge caylabrak utırdı da torbaga yene çirte başladı. Bér çirte – pavza, iké çirte – pavza. Eytérséñ le, Morzé aparatında télégramma bire.
E kaméradagılar, tıncısızlanıp, küzlerén işekten almıy.
Alkin ayıruça bér dikkat bélen yodrik buvınnarına karap çirte.
– Tık, tık-tık, tık-tık, tık...
Lekin min alarnı büten küzetép tora almadım, sekéde urın tabıluvga, izrep yoklap kittém.
Kamérada bérniçe kön torgaç kına, min bu sérlé çirtüvneñ Béstujév alfavıtı dip ataluvın, dékabristlardan birlé törmelerde bérdenbér söyleşüv-heberleşüv ısulı ikenén beldém. Niğézde, Morzé

* Stalin üzénéñ bér çığışında: «Törme törme bulırğa tiyész», – digen idé. Şunnan soñ törmelernéñ terezeleréne «kalfak» kiydérgenner: tışkı dönyanı karıy da almasınnar, kürmesénner de.

ısulı. Rus alfavıtı avazları yodruk buvınarı isebénnen, bişerlep yullarga büléne. Artık küpke kitmesén öçén, yégérmé dürt avaz faydalanıla iken.

Baştağı çirtüv – yul sanı. Béréncé, ikéncé, öçéncé yul. İkéncé çirtüv şul yuldağı avaznıñ urının bédére. Meselen, A heréfé bolay biréle, başta bér çirtüv – béréncé yul, tağın bér çirtüv – béréncé yuldan béréncé heréf.

Şulay süzler, cömlerler, isém-familiyeler barlıkka kile iken.

Alkin şulhetlé mahirlangan bu söyleşüvge. Ayırım heberlerné tapşıruv bélen géne kanegatlenmiy, hetta yöérge yaqi paraşa tügerge çıkkanda kulga töşken gazéta heberlerén de tapşıra hem torba buyınça birélgen cavaplarını bér yalğışuvsız «ukıy».

Bu hönerge ul miné de öyrete başladı. Emma anı tuktavsız sorav alırğa yörtüvler, annan kıynalıp kilüvler bu «sabaknı» tertiplé revéşte devam iterge mömkinlék birmedé. Şulay da Alkin yuk vakıtta «soñğı heberlerné» min tapşıra başladım.

8

Alkin, elé yaña gına ukırğa öyrene başlagan bala sıman, icéklep «ukıy»:

– Ga-lim-can Í-bra-hi-mov ka-tı a-vı-rıy. Bi-şén-çé ka-mé-ra-ga Eb-ce-li-mov-nı, Rés-pub-li-ka-néts-nı (32) ki-tér-dé-ler... To-lım-bay-skiy dür-tén-çé tev-lék s-toy-ka-da. Tin-çu-rin *...

– Tss! – İşék töbénde déjurda torgan Gabdulla baş barmagın avızına kaptı. – Tss...

Koridorda ıgı-zıgı, yöérgen, ıñıraşkan tavışlar işétéldé.

Alkin sikérép torıp seké kırıyına utırdı. Ul arada işéktege yozak şaltırıp açıldı. Kémnéder söyrep kaméraga kértteler. İşék şıgırdap yabıldı. Gabdulla bélen Alkin idenge yıgılğan kéşéné küterép aldılar.

– Urın!

Sekéden iké kéşé sikérép töşté. Şul buşagan uringa – tübendegéséne, tége sorav aluvdan kilgen kéşéné yatkızdılar.

– Bu bit Mehmüt Bahautdinov, – didé Alkin yanına kilép. – Komsomolnıñ ölke komitétu sékrétaré. Méskén, añın yugaltkan. Şul kader kıynagannar.

Tagın yozak şaltıradı. Kaméra tıp-tın kaldı. Kémnéñ çiratu? İşék açılır-açılmas nadziratél başın suzdı.

– Alkin, doproska!

Kaméra kaltıranıp kitkendey buldı – sulış özéldé. E Alkin, seyranga gına cıynganday, paltosın kiyép, eşlepesén kulına aldı, yılmaydı.

– Ya... poka!

Östen bér yök töşkendey ciñéleyép kitték.

– Buldıra alsañ, tikşérüvçéden karandaş urlarga tırış...

– Tırışırmin, – Alkin tağın yağımlı yılmaydı da tışka çıgıp kitté.

Kaméradagılar, avır sulap, üz urınlarına tarala başlagannar gına idé, tağın yozak şaltıradı. Eytérséñ le éléktır toğı suktı, kaltırıp, tuktap kaldık. İşék açıldı, emma niğedér bérev de kérmedé. Barı tik pışıldap kına söyleşken tavış işétéldé, hem şunda gaceyép bér hel buldı. Kaméradagılar barısı da urınnarınnan torıp işékke taba üréldéler – yotılıp isnedéler.

Huş is! Şundıy temlé, tenge rehet birüvçé huşbuy isé borını kıtıkly. Kaméra yaktırıp kitkendey buldı. Törme artında térelép torgan, élék kadéré bélénmegen (33) gadi tormış, e hezer uy citmes yrag-güzel irék üzé işélép monda kerdé, dörösregé, törme işégé açılıp kitté sıman. Tuya almıy ürélép-ürélép sulıybız. Rehet te, küñéllé de, artık gazaplı da buldı bu kótélmegen oçraşuv.

– Barlav! – Açuvlı kalın tavış rehet kalguvdan uyattı. Barıbız da paraşa yanına tıgızlandık. Sıymagannar öské sendérege utırdılar.

İşék kiñrek açıldı.

Kaméraga aşgıp atlap törme başlıgınıñ yardımçesé kilép kerdé. Ozın buylı, atlét gevdelé yeş yégét. Östénde ör-yaña, üzéne yatışıp-sılanıp torgan forma – kıyık sırlı kara tukımadan tégélgen fréñç, galifé çalbar, yalt-volt itép torgan hrom itékler. Anıñ yözé tügerék, bit almaları tulı, kızarıp tora... Bar gevdesénnen huşbuy isé añkıp tora.

– İsenméséz! – Az gına yılmaya töşép, tavışın kütermiyçe géne éndeşté. – Niçék, jalobalar yukmı?

– Grajdanın naçalnik, – Gabdulla kısıla-kısıla alga çıktı, – kamérada bik tıgız, yatarga urın yuk.

* Tolımbayskiy G., Tinçurin K. – yazuvçılar. Réspublikanéts G. Í. – ölke kultura idaresé başlıgı. Ebcélimov M, – VLKSMnıñ Stalin raykomı sékrétaré.

– Borçılmazız. – Başlık yardemçesé tağın kölémserép, kaméraga küz yörtép aldı. – Çınnan da, tıgızrak iken. Borçılmazız. Bügén buşatırğa tırışırız. – Ul barmağı bélen törtép sanıy başladı: – Bér, iké, öç, yelé, atakay, sin öskerek küterél... (miña éndeşüivé), dürt, biş... yégérmé bér.
 – Öç aréstant doprosta, – didé nadziratél kabalanıp.
 – Aréstant tügél, – didé sanavçı katı kisetép, – pod-sléd-stvén-nıy.
 Nadziratél kaşların cıyrdı, karalıp kitté.
 – Huşgız.
 Başlık yardemçesé tikşerüiv neticesén bloknotına yazdı da kérgendegé kébék aşığıp atlap çıgıp kitté. E kamérada huşbuy isé katış nindidér bilgéséz küterénkélék kaldı.
 – «Buşatırız», didé bit, e? – didé Abdulla.
 – Kém béle. Béréséköngé beyrem. Belki, yégérmé yıllıka amnistiye bulır, – didé öské sekéden karlıkkan tavış.
 – Tot kapçıgıñm!
 – Yuk, yégétler, – didé askı sekéden bérev ömétlenép, – ipteş Stalin bézné bu hælde kaldırmas.
 Kamérada şav-şuv, behes başladı. (34)

9

Pleten törmeséndegé iñ gazaplı hem kurkınıçlı tönnernéñ bérésé, hiçşiksez, cidéncé noyabrge karşı tön buldı. Aréstantlar arasındagı tınıçsızlık indé ay başınnan uk kuzgalgan idé. Beyrem yakınlaşkan sayın ul köçeye bardı.

Beyrem aldı herbér kéşenéñ küñélén dulkinlandıra, cilkéndere bit ul. Beyrem könné nindidér söyénéçlé bér üzgeréş bulır töslé toyıla. Kötélmegen yañalık-şatlık ömét iteséñ. Yaña kön tujan sayın ene şul söyénéçke yakınlaşkan kébék sabırsızlanasıñ. Tizrek-tizrek beyrem citse idé, diyséñ. Zarıgıp köteséñ ul ömétel könné.

E törmede? Bér gayıpséz totkınlıkka duçar bulgan kéşé nişlerge tiyész beyrem aldınnan? Bigrek de Oktyabr beyremé aldınnan? Oktyabr révolütsiyeséne yégérmé yeş tuluv könnérénde, iñ démokratik Konstitutsiye – Stalin konstitutsiyesé kabul itélgen çorda?!

Nindi uylar, nindi hisler, nindi ömétel anı yaktırtırğa, hël birérge yaiki cerehetlerge tiyész soñ? Bu soñıgı, hël itüvçé tönde. Ya? Ya?!

Gacep iken ul totkındagı kéşé. Hëyrän kaldım. Élék eytseler, hiç işanmas idém. E hëzer...

Totkın ul bar gevdesé bélen küre, bar gevdesé bélen işéte, bar gevdesé bélen toya-size iken. Terezeleré timér reşetkeler bélen nıgıtılğan, timér işékleré zur yozaklar bélen biklengen, tışkı dönyadan biyéç, taş divarlar, çenéçkélé timér çıbıklar, köne-töné yokısız küzetép toruvçı uyav sakçılar, étler, miltıklar, pulémétlar bélen ayırılğan, bülénép alıngan kap-karañgı törme kaméraları yañadan-yaña heberler bélen tulıp kına tora. Kaydan gına, niçék kéne kilmiyler alar. Su yöriy torgan cılıtkıç torbalar buylap, kalın, taş sténalar aşı, yugarı kattan tübengéséne tégerçép bélen töşerélgen şırıp kaplarında, yuvınırga çıkkanda bedref divarlarına belénér-belénmes kéne sızgalangan «tavık tepileré» ézende. Paraşa çırgarganda igtibarga alıngan nadziratellernéñ küz karaşında, éndeşüivlerénéñ tonında, nihayet, elé söylerléç hël kalğan bulsa, sorav aluvdan kaytuvçılar aşı hem başka bik küp, irékte böténley igtibar birélmey torgan, béréncé karaşka böténley ehemiyetséz kürenéşlerde, bilgelerde.

Alkın sorav aluvdan köç-hël bélen kaytıp kérdé. Bit-avızı kügergen, sul küz kabagı kanagan idé. İndé ul da, Bahautdinov sıman, sekéçe yığılır da kaméra tormışınnan (35) vaz kiçer, dip uylagan idém. Yuk! Ul, sekéçe utırıp, az gına hël cıydı da yılmaydı. Tézélép torgan ap-ak téşler kaméranı yaktırtıp ciberdé. Tire-yaktagılarnıñ yözleré açıldı. Min de ciñleyép kittém.

– Ya, duslar, – didé de, yılmaya birép, tüben iyéldé. Ahrısı, itégén salmakçı buldı, emma kiré turaydı, yözé çıtıldı. – Bulmıy iken. Sul itékné saldırgız elé. – Min yögérép kilép itékné saldırga omtılğan idém, kaya. Baltırları şésép, itégénéñ kunıçın kiyérgenner. Teném tétrenép kitté. Anı da tönözün bastırıp totkannar ahrı, kansızlar.

– Bulmasa, kunıçın cöyennen sütép ciberégéz. Abdulla, tége pıyala kıypılçıgı kayda? – didé Alkın, tire-yakka karanıp.

Abdulla yoklıy iken, uyattılar. Ul paraşa astına kısırılğan kıypılçıknı aldı. Köç-hël kunıçını sütték.

– Méne, ipteşler, gozerégézne ütedém, – didé Alkın, itéklerén saldırgaç, sul ayagınıñ çolgavı arasınnan çenti barmaq hëtlé géne karandaş çıgarıp. – Galımcın aga, ozınragın alırğa kulım citmedé.

– Monısına da...

Ul arada «küz» çaykaldı. Alkin yürüy, ahrı, ayakların suzıp ciberép, sügéne başladı. «Küz» yabıldı – nadziratéel kitté. Alar, nigedér, mehbüslernéñ sügünüvleréne igtıbar itmiyeler géne tügél, kul séltiyyer idé. Sügéne birsénner, yenesé.

Galimcan aga Nigmeti karandaş töpçégén iştan börmeséne yeşérerge ölgérmedé, kürsé divardan çakıruv signalı çırtteler. Alkin şunduk idenge şuvıp töşép sténaga kolagin kuydı. Kaméra tıp-tın bulıp kaldı.

– Krujka!

Krujka birdéler. Alkin krujkanı sténaga kaplap tñlıy, tége yaktan birgen heberné yatlıy başladı.

– Oktyabrñéñ yégermé yıllığı hörmeténe moña kader hiç kürélmegen zur amnistiye ezérlene.

Barlık seyesi totkınar azat itéleçek. Ukaz cidénçé noyabrde iglan itéleçek.

– Ura!

– Eyttém bit bula dip.

– Tavı-ış! – «Küz» açıldı – kan sargan açuvlı bebek küréndé. – Bu nindi şav-şuv?

Nadziratél, kisetüvén nıgıtır öçén ahrısı, işékke itégé bélen bér-iké tipté de avır atlap başka kaméralarga taba kitté. Küreséñ, alarda da tınıçlık yuk. (36)

E bézde – tantana. Kaméradagılarnıñ barısı da söyliy, her totkın bu gadgetten tış heber turında nigézlé fikérén işéttérép kalırğa tırışa.

Dörésén eytkende, elé yaña gına Alkin krujka aşa kürsé kaméradan alğan heber yaña tügél, ul indé ay buyınça kabalana. Emma hezer, beyrem aldı tönénde! Oktyabrñéñ yégermé yıllığı tantanası aldında! Busı indé, hiçşiksez, nigézlé ömetlenüv.

Böyék Oktyabrge yégermé yıl tulğanda, niçék indé şul révolýutsiyené üz kulları bélen barlıkka kitérge, anı saklap kaluv öçén kan tükken vétérannar, alarnıñ ézbasarları – yeşler, komsomollar törmeye utırsın? Akılğa sıymıy.

Bu heber – amnistiye turındağı süzler – niçe géne tapkır kabalatılmasın, hervakit, bérénçé tapkır işétken siman, tın aluvnı özép, onıtılıp tñlıybız. Küñél yaktıra, küzler nurlanıp kite, hetta sulgan-sargaygan yözlerge alsulık sirpéle. Sulış irkéneye.

İrék! Azatlık! Sinnen de tatlırak, sinnen de kadérlérek, kıymmetlérek tağın nerse bar dönyada? Emma sinéñ ikséz-çikséz kiñ, cılı, merhemetlé koçağında vakıtta béz kadérléñné géne bélmıybéz iken, böyék behet!

İndé küp kalmadı. Az gına, bik az gına tüzerge, sabır iterge kirek. Ozaklamas, bu avır işékler açılıp kiter. Béz tağın da kéşéléknéñ böyék kuvanıçı – azatlık koçağına taşlanırbız hem tuygançı irkelenérbéz.

Barıbız da ul könnéñ tuuvına ışana idék, imanıbız kamil idé. Béz bit yat tügél, ügiy tügél. Barıbız da sovét ilénéñ tugrılıklı, fidakar balaları. Şulay bulğaç...

Tizden! Tizden!

Bötén kaméra şuşı izgé uylar bélen dulkınlandı:

– Dañ-doñ! Dañ-doñ!

Totkınarnıñ yöregén öşéte torgan, nérvların özélérdey itép kakşata, akılını tomalıy torgan çañ! Şomlı, kara kargışlı çañ! Bu ni bu? Gadgette bu çañ kiçké çeyden soñ – tikşérüv aldınnan sugıla idé. Hezer bit elé segat, küp bulsa, biş-altı çamasında gınadır.

– Dañ-doñ! Dañ-doñ!

Koridorda ıgı-zıgı. Elle yangınımı? Elle indé bérersé kaçarga mataşkanımı? Hezer, timér reşetke, kalın taktadan éşlengen «kalfak», taş sténa, çenékkelé timér çıbık, étler, sakçılar, mltık, pulémétlar kirtesé aşa mömkinméni bu?!

Elle? Elle bérersé, bu hırlıkka çıdıy almıy, asılınanımı? (37) Bu helnéñ buluvı bik mömkin. Emma bér totkın asılınan öçén bu hetlé ıgı-zıgı tuvmas. Dañıldav tuktar-tuktamas, kaméranıñ işégé açılıp kitté. Nadziratéel bar tavışına akırdı:

– Torıgız! Basıgız! Tikşérüv. Tizrek!

Uprı-tupır bér-bérébézné kısıp, paraşa yanına öyéréldék.

Kaméraga atılıp iké herbi kéşé kérdé. Öslerénde – ozın sorı şinél, yaka oçlarında yanıp torgan bérer şpal, demek, mayorlar. Başlarında ör-yaña kolakçın bürekler. İkésé de urta yeşlerde, tulı gevdelé. Yözleré suvık. Küzleré, boravlap, açuv bélen karıy. Elé küpten tügél géne barlav yasagan törme başlığı urınbasarı busaga töbénde «smirno» baskan, ölken türelernéñ boyırıkların kóte.

– Tikşérüv, – didé mayorlarnıñ bérsé, kaméranı sözép karap, açuvlı tavış bélen. – Tizrek! Bérem-bérem miném alga basıgız da isém-familiyegézné, kulga almançı kayda, kém bulıp éşlevégézné eytep, sekélerge ménép kaplanıp yatıgız. Kara, monda bütün karıysı bulmagız. Ya, ya, başladık. Sin?

– Alkin, VKP(b)niñ Kazan şehere Bavman rayon komitétiniñ bérénçé sékrétaré.

– Marş! Sin?
– Galimcan Nigmati, professor.
– Marş! Sin?
– Söbbuğ Rafikov, şagıyr.
– İmenkulov Zarif, bérénçé tatar polkı komissarı.
– Sin?
Tübengé sekéden ozın buylı, taza gevdelé kéşé küteréldé. Mayor sisenép artka çigéndé, küreséñ, sugıp ciberér dip kurıktı hem ikénçé tapkır, bu yulı indé akrın gına éndeşté:
– Séz?
– Kamay Gylém, professor, Vladimir İliç Ulyanov-Lénin iséméndegé Kazan devlet univérsitéti réktori.
Mayor tagın artka çigéndé.
– Sténaga karap basıgız. Sléduyoşçıy?
– Seleğ Atnagulov, professor.
– Öske! Sin?
– Bahautdinov Mehmüt. Komsomolnıñ Tatarstan ölke komitéti sékrétaré.
– Öske!
– Méne almıym. Ayaklarım şéşken. (38)
– Yarar alaysa, – mayor nefretlé karaş taşladı. – Yarar, tübenge yat. Sin?
– Akimov Nikolay Vasiléviç. – Tatprosvét sékrétaré.
– Sin?
– Nijégorodtsév Ardalion Miğayloviç – ölke komsomol komitétnıñ bülék mödiré.
– E sin nerse anda ménép kunakladıñ? Töş!
Öské sekéden ciñél géne sikérép, atlét gevdelé bérev töşté.
– Çanışév.
Elé hamın artta basıp torıp, kilüvçelerné bloknotına yazıp torgan mayor, kinet bloknotın töşérép cibere yazıp kabalanıp alga atladı:
– Yakup?
– Yuk. Ul miném abıyım. Ul komdiv. Min caydaklar éskadronı komandı.
– Öske! – Alda torgan mayor kaşların cıyırdı, yözén çıttı: – Barıgız da yılan Tuğaçévskiynıñ koyrıkları.
Çanışév nersedér eytérge dip avızın açkan idé, busagada basıp torgan törme başlıgı yardımçesé barmak yanadı:
– Tss! Molçat!
Çanışév başın çaykadı da bér sikérép in öské sendérege ménép kitté.
– Sin?
– Gomer Gali, edebiyatçı, rédaktor.
– E sin, çulak?
– Mıskıllamagız, – Nikolay çulak kulin sélkép aldı. – Tumiştan.
– Bézge barıbér. Familiyeñ? Tizrek.
– Bortsikovskiy Nikolay – Kazan pédagogiya institutı studéntı.
– Sin?
– Şeyhédinov Kasıym – «Kızıl yeşler» gazétası rédaktori.
– İlyesov Gali – Tatar akadémiye teatri réjisséri.
– Sin nerse aptırap torasıñ?
Paraşa yanında basıp torgan Abdulla sisenép kitté.
– Min? Min bit komsomol raykomı sékrétaré. Min...
– Yarar. – Mayor eytép bétérerge birmedé, büldé: – Familiyeñ? (39)
– Eğmedullin Abdulla...
Annan soñ iké ukıtuvçı, bér prokuror, bér VKP(b)niñ avıl raykomı sékrétaré avaz birdé. Sekéde urın bulmağaç, alarnı sténaga karatıp bastırdılar. Min de şular reténe élektém. Başkalar élé sorav aluvdan kaytmagan idé.
Gadette barlavda sanıylar da çıgalar idé, bolay mesherelep yatkırmıylar, sténaga téremiyler idé bit. Bu ni bu? Beyrem aldınnan tagın nindi «yaña tertip» kürseteler monda?
– Otboy. Yatıgız. Tavışlanmagız, – didé aldagı mayor, tikşérüvne tögellep, tagın bér tapkır kaméranı sözép karap.
– E kiçké aş? – kémdér yugarı sekéden kıkırta saldı.

– Búgén anısı yuk, – didé de başlık yadremçésé işékné yaptı. Yozaknı yüriy, ahrısı, şaltır-şoltur kitérép bikledé. Uynı uyga suzıp oçların beyliy almıyça cefalanganda, tagın işék açıldı, aşıgıp nadziratél kéréd yılan töslé pışıldadı:

– Iş-ş-ş, «A» heréféne kém bar?

Busaga töbéne öç totkın kilép familiyelerén eyttéler.

– Alkin.

– Kirekmiy.

– Akimov.

– Kirekmiy.

– Atnagulov.

Selah aga, bolay da yabık, ozın, ez géne şadra kéşé, hezér böténley karañılanıp, hëlsézlenép kitté. Ul elé irtén géne sorav aluvdan vatılıp, köç-şel bélen kaytkan idé.

– «B» heréféne?

Nadziratél eytép te bétérmedé, öské sendéreden Nikolay sikérép te töşté. Nadziratél çak tayılıp kaldı.

– Heşeret! Basa yazdın bit, çulak cén.

– Min bit Bortsikovskiy, – didé Nikolay bér de borçılmıyça. Ul elé sorav aluvda bulmagan, béréncé çakırılıvı idé.

– «B»ga tagın kém?

Yugarıdan kémdér cavap birdé:

– Bahautdinov tora almıy. Yaña gına...

– Molçat! – Nadziratél açuvınnan sikérép kitté. – Anısı miña kağılmıy, Torgızızız! (40)

Tınlık. Bérkém kuzgalmıy.

– Torgızızız, – dip nadziratél akırıp ciberdé, – kabaşet kontrlar! Kémge eytem min? Östérep töşéregéz.

Tagın tınlık.

– Min sézné akılga utırtırmin, anagızını... – nadziratél, kabaşet süzler bélen sügénép, koridorga taba borıldı. – Kérégéz elé!

İşék artında kötép kéne torgannar, ahrı, iké dev-dev nadziratél atılıp kéréd. Ölken nadziratél tübengé sekéde iñıraşıp yatkan Mehmütke işareledé:

– Ene tégé kontrnı alıp çıgızız.

Bérazdan Kamaynı, Galimcan Nigmatiné, Gomer Galiné, ressam Zebihné aldılar. Sekéde urınnar buşadı. Emma bér géne totkın da, ayagüre toruvdan hëlsézlenüvleréne karamastan, ul urınnarnı alırga aşıkmadı.

Tınlık. Avır, kara tınlık.

E koridorda haman ıgı-zıgı. Nindi tıngısız bu beyrem aldı töné?

– Sin, éném, miném yakka borılıp yat elé, bér écémné buşatıym. Yuksa, bolay uyly-uyly akıldan da şaşarsın... Oçı oçka citmiy, – didé sul yağında yatkan kürşém. «Öç könlék sékrétar». Béliym, anı nigedér şulay atıylar. Üzé şul kuşamatka öyrogen, rencémiy de. Emma hezér min anıñ kuşamatı bélen kızıkınıvudan yaki söyleşerge télevden yırak idém. Üz uylarım üzéme citken – oçı-kırıyı yuk. Tégé vakıtta yalğış kına kulga aluvlardır, törmené kürsetmiyçe géne çıkarıp cibermegeyleré, dip borçılğan idém. İndé méne törmené de, andagı mehbüslerné de kürdém. Monnan çıguv mömkinligé ise können-kön yırığaya bara. Bötén ışanıç amnistiyede... Anısı bulır da, bulmas ta töslé – su östédegé kalkaviç kébék, bér kürenép küñélné yarsıta da tagın suga bata... Şuña küre elége ipteske:

– Éçné pošırma elé, – didém de borılıp yattım.

– Yuk, sin tıñla elé, éném, – dip kanıktı bu, – tıñlasañ, kaygıñ taralır. Kürép toram bit, sin elé öylenmegen de yégét. İnstitutta söygenéñ de kalgandır. Ni öçén miné «öç könlék sékrétar» dip atıylar, şunı söyliyim elé. Sin şayıyr bit. Tége «Kırık vezir»degé «Bér segatlék helif»né ukıgansındır, nek şunıñ sıman.

– Alay bik kızık bulgaç, söyle indé.

Min kürşéme taba borılıp yattım.

– Méne, éném, min köç-şel bélen TKUvnı tamamladım. Annan Kazan artındagı avıllarnıñ bérsénde (41) raykom instruktory bulıp eşliy başladım. Döresén eytkende, minde elle ni oyıştırıv talantı da kepreyép kürenmedé. Kuşkannı eşliyim de yöriym. Kuşmaganga tıksınmıym. Üzém bolay, éném, tumıştan barga kanegat. Kükten yoldızlar ürelép aluv ömétém bulmadı. Derece baskıçlarınan küterélüv turında da uylamıym, çamamnı bélem de mıştım gına yöriym. Ul arada urtakul bér avıl kızına öylenép te

aldım. Canıyım da elle kaya ürélmedé, kolhozda sıyr sava başladı. E méne yıl başınnan éşler üzgerdé de kitté.

– Eyé, şunnan?

– Kızıgı elé alda, éném. Méne bit, yazgı çeçüv aldınnan gına, béznéñ béréncé sékrétarını hem miném turıdan-turı başlık agitprop mödirén bér tönde aldılar da kuydılar. Obkomnan kilgen vekil: «Alar halık doşmannarı», diğec, işanası da kilmedé. Lekin, Kazannan kilép eytkeç, işanmıy kaya barasıñ? İkençé sékrétarını – béréncé, miné mödir itép sayladılar da kuydılar. Cavaplı éşné kabul iterge de ölgérmedém, bér tönde tégé ikénçé sékrétarını da aldılar. Anı da: «Doşman bulgan, astırtın kortkıçlık éşlegen», didéler. Öçénçé sékrétar avırıp bolnitsada yata idé... Obkom vekilé tottı da miné béréncé sékrétar itép tekdim itté. İs kitté. Saylamaslar, digen idém. Byuro çlénarınıñ bérse de karşı kul kütermedé. Dörésén eytkende, bılıtır konféréntsiyede saylangan byuro çlénarınıñ yartısı yuk – törmeye utıralar idé.

Méne min béréncé sékrétar kabinétında. Ul arada Kazannan tağın vekiller kilép tuldı. «Rayon oyişmalarında kortkıçlar utıra, hezér ük aparatını alardan tazartırğa kirek, méne isémlék», – didéler.

Aptıradım. Üzém bélen bérge éşlegen ipteşler. Hiç te kortkıçka oşşanıylar idé. Nişliyséñ, yugarıdan kuşkaç, tınlarga kirek. Byuro cıydım. Öç kön rayon aparatın kortkıçlardan tazartım. İndé dürténçé kön, uf alla, üz éşeme totınım dip cıyınsam, raykom işégé töbénde iké adem:

– İpteş sékrétar, bézge kérép çıgıgız elé, – didéler.

Kittém. Méne indé utız tugızınçı tevlék monda yatam. Elé haman...

Şaltır-şılıtır işék açıldı. Barıbiz da sikérép tordık – kémdér sorav aluvdan kayttı, ahır. Yuk iken.

Nadziratél pışıldap:

– «R» heréféne kém bar? – dip soradı. (42)

Yanımdağı «öç könlék sékrétar» idenge sikérép töşté.

– Ramazanov Miñléğali.

– Kiyén.

Miñléğali paltosın, furajkasın taba almıy kabalana. Min alarını baş oçınnan suvırıp alıp birdém. Ul, aşık-poşık kiyénép, çıgıp kitté. Elle niçék yöregém sızılıp kaldı. Bérkatlı, riyesız şul kéşéné jelledé küñélém.

Kamérada tağın tınlık urnaştı. Tüşemdege korımlanıp bétken lampoçka kızarıp kına yana. Şunıñ öçén monda yarım karañgı. Kémdér buvılıp yotkérde. Kémdér avır körséndé hem tavışlanıp rencédé-gazaplandı:

– Ya alla, bu nindi haksızlık!

Çınnan da, nige mondıy gadélsézlék, e? İrtege bit olı beyrem. Oktyabr révolutsiyesine yégérmé yıl tula. E béz méne monda, tıncıv törmeye, bét, borça, kandala oyasında yatarga urın taba almıy naşak gazaplanabız.

Zeytüne hezér nişliy iken, e? Cüler, nişlesén, rehetlenép karavatında suzılıp yatıp yoklıdır. İrtege démonstratsiyeye barası bar bit. E hezér indé tön urtası... Küñélém tulıp kitté – küzlerémnen yeş koyıldı. Éré-éré tamçılar bitémné péşere. Kaplanıp üksiy başladım.

– İbrahim, İbrahim, siña ni buldı, yılama, – didé nindidér yomşak tavış. – Yaramıy.

E min tıyıla almıym, anıñ sayın buvılıp-buvılıp üksiyim.

– Nige mondıy haksızlık?..

– İbrahim...

Artık yomşak, yakın, yağımlı tavış. Kém soñ ul miném öçén bolay borçıla?

Torıp utırdım.

– Yılavdan fayda yuk, – didé Alkin, miña yakınrak şuvışıp utırıp. – Yalgız sin géne tügél bit.

– Alay da... Min nindi halık doşmanı bulıym diy, Alkin abıy? Min bit baltaçı malayı. Sovét hükümeté miné institutka kader kitérdé.

– E méne Gıylém Kamay? Ul kém? Fabrikant balasımı? Anıñ etisé gomér-goméréne burlak bulgan, İdel buyınça barjalar tartıp yörgen. Gıylém üzé pristannarda yök buşatıp yörgen. Sovét hükümeté arkasında gına ukıp, utız yeşénde professor dereceséne küterélgen. Anıñ açışları fenge zur kazanış kitérdé hem ilébézné dünya küleménde yugarı derecege küterde. Ul... (43)

– Şundıy galimné nige soñ törmeye yapkannar?

– Bu sorav miné de borçıy, – didé Alkin körsénép, süzden yazıp. Annarı östedé: – İpteş Stalin bu başbaştaklıkka yul kuymas, tikşérér.

Alkin sakalın tarap, uylanıp tordı da tağın kabaladı:

– Tikşérér. Başkaça hiç mömkin tügél. Méne, tatar edebiyatınıñ yırak tarihin canlandıruvçı, bügengésen üstérüv öçen armıy-talmıy eşlevçé galimner – Galimcan Nigmati, Seleğ Atnagulov ta yarlı kréstyen gairesénen.

– E séz?

– Miném eti de yarlı kréstyen bulgan. Üzém Kazanda bér olavçı abıyda at karap, «barabız» bulıp eşlep üstém. Annan rabfakta ukıdım.

– E şulay da, abıy... Nige bolay çıp-çın kommunistlarını, Sovét hökümeté öçen sugışkan keshélerné törmelerge tutıralar, e? Elle indé fétne kuzgalıp, hökümet esérler kulına küçkenmé? Belkém, iptesh Stalin da hezér törmeye utıra torgandır, e?

– Yuk, anısı uk bulmas, bulmas, – didé kürşém, sağışlı tavış bélen.

Tagın işék şaltıradı. Açıldı. Nindidér şinellé bér keshéne törtép kérttéler.

Béz tüben töşték. Tanış tügél, yaña keshé idé ul.

– İptesh, sézné elle yaña gına kulga aldılarını? Tukta, séz... séz Béréncé tatar polkı komandırı Tupikov tügélme?

– Alkin!

Koçaklaştılar. Bér-bérsénen ayırıla almıylar. «Küz» açıldı. Açuvlı yalgız bebek karadı. Yabıldı. E Alkin bélen Tupikov haman elé koçaklaşıp, aptırap, kuvanıp, borçılıp, bér-bérséne soravlar yavdırıralar.

– Ya, yarar, – didé Alkin, nihayet, üzénen baytak ozın, taza komandırınıñ koçagınnan çıgıp. – Eyde, utr. Sin kaydan kilép töştéñ?

– Eñ, eytme indé! – Tupikov seké kırınına utırdı. – Öç kön indé sorav alalar. «İmenkulov bélen berge kontrévolyutsion oyışmada torgansız. Ul indé gayıbén tanıdı», diy tikşérüvçé.

– Yalğanlıy, – Alkin utırgan urınınnan sikérép tordı. – Yalğan. Zarıfını elé bügén géne sorav alırga çakırdılar. Ul hiçbér dokuméntka kul kuymıy, şunıñ öçen bargan sayın kıynıylar. (44)

– E min indé, tikşérüvçége işanıp, İmenkulovni yala yaguvda gayıplıy başlagan idém.

– Yuk, yuk, işanma. Zarıfını indé bér atna iliyler. Sorav aluvdan kaytıp yığılrga ölgérmıy, tagın kütereler. Kıynıylar. Korı söyekke géne kalıp bara. Tagın nindi yañalık?

– Ménjinskiy klubında herbi tribunal. Öçençé könné «Buva eşén» karagannar.

– Eyé, eyé, işétken idém. Nersede gayıplıylar, kémnerné?

– Kémnerné bulsın, Buva rayonınıñ barlık citekçélerén. Raykom sékrétarların, başkarma komitéte présédatélen hem başkalarını. Barısı unaltı keshéne*. İmés, kortkıçlık oyıştırıgannar. Kiçe hökém kararı ukılğan.

– Aklagannarını?

– Aklagannar: unbişén atarga, barı rédaktor Yavşévka gına unbiş yıl törmeye.

– Bulmas! – Alkin kışkırtıp ciberdé. – Bulmas!

– Kızganıç, lekin bu dörös, – didé Tupikov, avır sulap. – Dörös.

Alkin kaméra buyınça arlı-birlé yördé de kilép tuktı:

– Tagın?

– Bügén şunda uk bér törkém herbilerge sud başlandı. Anda diviziye komandırı Dzént ta bar, ahrısı. Şulay uk kortkıçlıkta, fétne ezérlevde gayıplıylar, diy. Bézné de şul törkémge tıgarga tırışalar. Anda kuşsalar – bétebéz!

– Şulay uylıysıñını?

– Başkaça mömkin tügél. Kara elé, Alkin, – Tupikov tavışın basa tösté, – isemde vakıtta eytép kalıym. Zarıf kaytsa, bolay digén...

Kinet kaméranıñ işégé açılıp kitté, alcıgan, mışnagan nadziratél başın tıktı:

– Tupikov mondadı?

– Monda.

– Uf alla! – Nadziratél gıjldap sulap, işékne açıp ciberdé: – Sin svoloçını koridor betérep ezlep yöriym, üz kaméranını belmiyséñméné? (45)

– Üzén, kérttéñ lebasa.

– «Üzén, üzén!»! Séz monda törmeye tulı, e min – bér yalgızım. Eyde tor, çık!

– Ya, huşıgız! – Tupikov kullarabızını katı itép kıstı da çıgıp kitté.

Timér işék şap itép yabıldı.

Alkin tübendegé sekége suzılıp yattı. Min ikénçé katkı ménép kittém. Küzlerémne yomdım, emma yokı yuk. Uylar, uylar. Bal kortı töslé mıjıldıylar. Bu ni hel, e? Armiyeden kaytıvıma elé dürt yıl

* «Sotsialistik Tatarstan» gazetasınıñ 1988 yıl, 26 may sanındağı «Buva eşé» digen mekaledé hökémge tartıluvçılar sanı – yégérmé bér, atarga hökém itélgenneré – undürt dip biréle. (Rédaktor iskermesé.)

da yuk. Min öç yıl Kazanda Bérénçé tatar polkında hëzmet ittém. Polknıñ komandırı Tupikov, komissarı İmenkulov idé. Min alarga soklanıp karıy idém. Alar ikésé de grajdannar sugıışında katnaşkan, kannarın, cannarın ayamyça Sovét hökümeté öçén sugıışkan kэшéler. İmenkulov Zarıfınıñ kükregénde Kızıl Bayrak ordını. Anı Révvoynsovét présédátélé iptesh Frunzé üzé büleklegen – Törkéstanda basmaçılar bélen sugıışta kürsetken batırılıkları öçén. E hëzér? Alar ikésé de törmede. Nige? Nige? Artık arılğan, ahrısı, küzlerém yomılıp kitté...

Zeytüne bélen utırıp köymede Kaban külénde yöze idék. Min mandolina uynım, Zeytüne cırlıy, «Ağıydél» köyéne, miném şıgırné cırlıy:

Ağıydél alkın iken,
Suları salkın iken;
Ağıydélkey kızlarınıñ
Yöregé yalkın iken.

Zeytüne kinet cırını büle de miña karıy – barmak yanıy.

– E sin kayan béleséñ?

– Nersené? – aptırap işüvémnén tuktım, töşénmiyim.

Zeytüne bik citdi.

– Nik, üzéñ yazgansın bit. Ağıydél kızlarınıñ yöregé yalkın iken, dip. Kém eytté? Ya, cavap bir elé?

Min kölem.

– Kém bulsın. Sinéñ yörek. Böré kızınıñ yöregé. – Üzém, işkeklerémné taşlap, anıñ irénneréne ürélem.

Şul çak köymebéz çaykalıp kitté.

...Nindidér şav-şuvdan sissenép, küzlerémné açtım. Kaméradagılar barısı da torıp utırgannar – ürélép tıñlıylar. Alkın işék töbénde kolagın işék yarığına kuygan. (46)

Min de torıp utırdım.

Koridorda tağın nindidér ıgı-zıgı. Aşığıp atlap, koridornı dér sélkétép, elé bér, elé ikénçé yakka uzalar. Bérev, ikev géne tügél, kübevler. Pışıldap söyleşken, sügengen tavışlar. İndé bit tañ aldırır? Bu nindi vakıtsız ıgı-zıgı? Barıbız da sulış aluvnı kisép tıñlıybız: nersege bu hëtlé yögeréşeler anda koridorda?

Kinet béznéñ kaméranıñ işégéndege yozak ta şaltıradı. Alkın paraşaga taba avıştı. Elle indé sorav aluvdan kitérdéler, yörek sızlana, sıkrıy, sığılıp-sığılıp kite.

– Döp-döp! Döp-döp!

Bu nindi tavış? Döp-döp... Çü, bu bit miném üz yöregém şulay tavışlanıp suga – tınıçsızlana. Yarsıy. Eytérséñ le méne-méne nindidér kotoçkış faciğa bulırğa tiyéş. Yozak tağın şaltıradı. İşék tartıldı. Bérniçe dagalı iték dopıldap kilép tuktadı. Kitérdéler. Mögayın, sorav aluvda izgenner, kultıklap kitérdéler...

Pışıldav. İşék katı itép étéldé. Dagalı itékler döp-döp itép aldagı kaméralarga taba uzdılar. Alkın tağın işék töbéne çügeledé.

– Karşıdagı kaméra açıldı, – diy ul. – Bér, iké öç... Öç kэшéne alıp çıktılar.

İşék şığırdap yabıldı, yozak şaltıradı. Altı ayak adımı tübengé katkı töşe torgan baskıçka taba kuzgaldı. Döp-döp. Pışıldav. Kinet «küz» açılıp kitté. Akaygan bebek kadalıp karadı da akırıp ciberdé:

– Yatıgız, kontrlar!

İşékke iké tapkır tiptéler. Tağı tége karlıkkan tavış kolaknı tondırdı.

– Yatıgız diyem, étler, yatıgız!

Barıbız de sekége suzıldık. Ayak tavışları yıraklaştı. Koridor tıp-tın bulıp kaldı.

Béz de tınıçlına başladık. Emma igtıbarıbız elé haman işekte. «Küz» açıldı da yabıldı. Alkın elé haman busagaga çükken kiléş tıñlıy. Tınlık. İndé ul da arıp, kiterge dip kuzgala başlagan idé, baskıç yağınnan aşığıp atlagan dagalı itékler tavışı işétéldé. Yakınlaştı. Uzdu. Tuktadı.

– Sizesézmé, – didé Alkın, – ülém kamérasına kildéler.

Barıbız da sikérep torıp utırdık. Sulış kiséldé (47) yörek tibüvden tuktadı. Ni bula? Nindi cinayet eşlerge cıynalar anda, beyrem aldı tañında?

Şığırdap karşıdagı ülém kamérasınıñ işégé açıldı. Korıç tavış çılrap kitté. Mögayın, aşığıp kérgende ştklar bér-bérséne sugıldılar. İşék şığırdap yabıldı. Tınlık. Ülémge hökém itélgennerné kiyéndéreler idé, ahrı. İşék açıldı. ıgı-zıgı. Baskıç yağınnan tağın bérniçe par dagalı iték bu kaméraga taba

aşığıp atladı. İngıraşuv. Nindidér kagıluv-sugıluv. Östériyer idé, ahrı. Kémder göp itép idenge yığıldı. Tagın ıgı-zıgı.

– İp-teş-ler... Buva-lar...

Can tétretkéç açı taviş bötén törmené télgeledé. Eytérséñ le tok suktı. Barıbiz da sekéden sikérép töşték. İşékke öyéldék. Koridordagı ıgı-zıgı köçeygennen-köçeye bara. Sugıluv, görséldev, İngıraşuv, çırıldav. Tınlık. Ayak adımnarı. Kuzgaldılar.

– ...İp-teş-ler, – tagın gırıldap, buvılıp çıkkın taviş – A... atar-ga a-lıp ba-ra-lar... Béz ga-yıp-séz... Stalin... Stalinga...

Taviş gırıldap kiséldé.

Nijégorodtsév iké kulı bélen işékné kıynıy başladı:

– Séz nişliyséz, palaçlar!

Kürsé kaméralarnıñ da işékleréne tipkeliy, kıçkıra başladılar.

– Palaçlar!

– Stalinga yazabız!

– Bügén Oktyabrge yégérmé yıl tula, e séz bolşeviklernı atasız!

Şav-şuv. Döberdev. Akıruv. Bötén koridor, bötén Pleten törmesé dörlep kabındı-kuzgaldı, gör kildé.

Ul arada tagın koridordan İngıraşuv, buvılıp, gırıldap çıkkın taviş:

– Yaşe-sén... Sta-lin!..

– Suk avızına!

– A-a...

Kotoçkıç İngıraşuv.

– Avızına çüprek tıgız.

Tagın ıgı-zıgı. Bérniçe kéşé tartışıp barıp idenge yığıldı, küreséñ. Koridor sélkénép kitkendey buldı.

Törme artında mıltık atkan taviş işétéldé.

Étler buvılıp-buvılıp öre başladılar.

Béz barıbiz da işékke barıp yabırıldık. (49)

10

Nihayet, zarıgıp, sabırsızlanıp, ömétlénép kötken beyrem köné, Oktyabr révolütsiyesénéñ yégérmé yıllık tantanası köné – cidéncé noyabr.

Bu irtede béréncé syurpriz – béznéñ kaméranı irtengé balandadan mehrüm itüv buldı. Ütken kıkçé balandanı birmevné de onıta almıy idék elé. Méne siña kirek bulsa – «beyrem bülegé».

Bolay da buş korsaklar tagın kısıldı hem bıkırdap-kıçkırap aşarga soradı. E balanda miçkesé bügén béznéñ kaméra yanına tuktalmadı.

Sebep?

Sebebé de anıñ elle niçék, ak küñéllélékten, bérkatlılıktan kilép çıktı.

Gadettegeçe, bügén irtede bélen de yokıdan torırğa (kém yokladı iken bu faciğalé tönde!) çañ suktılar.

– Dañ-doñ! Dañ-doñ!

Béz elé urınnardan sikérép torırğa ölgérmedék, işék açıldı, aşığıp törme başlıgınıñ yademçesé kilép kerdé.

Ul köndegéçe bik pöhte kiyéngen – kiyéménéñ bér cirénde cıyırçık yuk. Ciñél, şat, kürkem, rehimlé, mögayın, beyrem teésiréndedér. Béz de ciñéleyép kitték. Kaméra yaktırganday buldı. Min üzémnéñ bérkatlılıgım bélen ul elé bézné bügengé olı beyrem, Oktyabrneñ yégérmé yıllığı bélen tebrik iter, dip te ömétlengen idém. Anısı uk bulmadı. Alay da, ul bügén başka vakıttağı kébék açuvlı kıkkırmadı, yılmayıp kına éndeşté:

– Eydegéz, barlaşıp alıyk.

Béz öyrogenen gadet bélen paraşa yanına kısıldık. Köyez türe barmagı bélen herbérebéznéñ küikregéne törtép sanadı – sekége çıgardı.

– Bér, iké öç... unaltı.

– Başkalar sorav aluvda, grajdanın naçalnik, – dip raport birdé kaméra starostası Alkin.

– Bik yaşşı, – didé ul yılmayıp, késesénen bloknotın aldı, yazarga omtıldı – karandaşı yuk. Elé bér, elé ikéncé késesén aktardı – borçıldı.

– Añ, şaytan algırı, kabinétta onıtıp kaldırğanmın, – ul üténüv bélen bézge karadı. –Belki, bérerégézde karandaş kisegé bardır?

Elé géne sorav aluvdan kaytcan Galimcan aga Nigmeti anıñ yanında tora idé. Ul karaşnı üzene kabul itté. Uñaysız hælde kalgan türege yardım kürsetérge aşıqtı. (50)

– Minde bér bik kéçkéne géne karandaş kisége bar idé...

Bu süzlerné işétüvge, Alkin kalıranıp kitté, küzleré bélen Nigmetige nindidér işareler yasadı. Emma Nigmeti aña igtibar itmedé.

– Méne, méne, – köyez türe hetta iyéle töşté, yılmayuvdan bité balkıp kitté. Béz de yılmaydık, – nindi eybet, üz kéşé. – Miña kéçkéne bulsa da yarıy.

Galimcan aga Nigmeti çalbarın ıçkındırıp ıştan börmesénen kiçe Alkin alıp kaytıp birgen karandaş sınıgın alıp birdé.

– Rehmet, kotkardıgız, – türe bloknotına barlav sanın yazdı da tége karandaş sınıgın késeséne salıp kuydı.

– Grajdanın naçalnik, – Galimcan aga hetta kulın suzdı. – Séz yalğıştıgız...

– Yuk, – didé türe resmi hem korı gına. Şunduk yözé de agarıp, suvınıp kitté: – Bu karandaş monda urlap alıp kiléngen. Anı miña tapşıruvıgız öçén, professor efendé, sézge küp rehmet. E kaméra, tertipné bozgan öçén, kartsér réjimına kuyıla. Nadziratél, emérné alırsız. Poka irtengé aşnı bu kaméraga birmegéz.

Ul, kérgendegé kébék ük, aşıgıp atlap çıgıp kitté. İşék yabıldı. Kamérada huşbuy isé hem tiren açımuv kaldı.

– Svoloç! – Sorav aluvdan kaytuvga askı sekéde kérpé töslé bögerlenép yatıp, kaméradagılar bélen lem-mim söyleşmiy torgan tebenek yuvan kéşé – rayon prokurorı, kémdér üzén tibép cibergendey, çeçrep sikérép tordı da Galimcan agaga sugarga kizendé: – Sinéñ arkañda aç kaldım!

– Akrın, – yakında gına torgan Söbбу Rafikov tégenéñ kulın totıp kaldı, étép ciberdé. – Sin géne tügél, barıbiz da aç. Galimcan aga ene üzé de nişlerge bélmıy...

Çınnan da, Galimcan aga bitén iké kulı bélen kaplap, bögelép töşken idé.

– Sin, malay, miña kul suzma, – prokuror tagın eteçlene başladı.

– Kul suzuv tügél, – Söbбу kızarınp-bürténép, aña taba ürédé, – buvıp uk taşlarımın.

– Karavıl! – Prokuror akırıp işékke taşlandı. – Karavıl, işékné açıgız!

«Küz» çaykaldı, annan akaygan sıñar bebek karadı. İşék açıldı. (51)

– Nişe akırasıñ?

– Ütéreler.

– Ha-ha... – nadziratél kıkırıp köle başladı. – Yuk, ütérge bolay kıkırmıylar, prokuror efendé...

– Min... min... çéstniy. Mondagılar barısı da doşmannar, halık doşmannarı.

– Utır yaşşı gına, – nadziratél çınnan da kérpé sıman tırpaygan, koridorga çıgarga omtılıp, tókéréklerin çeçe-çeçe pişıldagan prokurornı étép ciberdé, – Kém çéstniy, kém yuk – anı tikşérüv açıklar. Kit!

Prokuror idenge tegeredé. Kémdér arttan ayak çaldı, ahrısı. İşék yabıldı. Prokuror kiréden urınına ménép yatmakçı idé, şav-şuvga uyangan Kamay (ul élé tañ aldınnan gına sorav aluvdan kaytcan idé) prokurornı cilkesénen alıp küterdé de, art yagına tibép, seké astuna kértép ciberdé.

– Yat şunda, çıksañ, indé çınlap ütérem, – didé tınıç kına.

Bérazdan işék açılıp, tanış bulmagan bérevné kérttéler. Kün tujurka, şundıy uk kün furajka kiygen. Ayaklarında baltırların kısıp torgan, künnen éşlengen kumıç – kragılar hem sarı botinkalar. Yeş yégét. Yözénde aruv, borçılıv. Aña prokurornıñ urının birdéler. Yégét bérevge de karamıyça, éndeşmiyçe, kürsetélgen uringa utırdı. Bérazdan Alkin anıñ yanına kilép:

– Sin kaydan, ipteş? Nindi yañalık? – dip süz başladı.

– Yañalık çamalı, – didé yégét téler-télemes kéne başın küterép: – Bügén tönle min bér ukıtuvçı bélen utırdım. Elmetten. Anı Atlasov törkéménde sudlıylar iken.

– Nerse, indé sud ta başlanganmı?

– Indé ikénçé kön. Ménjinskiy klubında tribunal hókém ite, diy. Yabık sud. Bérevné de kértmiyler. Klub soldatlar, étler bélen saklana. Méne şul ukıtuvçı gaceplenép, hevéflenenép söyledé.

Min de, başkalar da, yugarı sekélerden töşép, kragılı yégét yanına öyeréldék. Söbбу «küz»né kaplarga bastı.

– Hadi Atlasov indé altmıñnıñ arıyagında buluvına karamastan, taza, nık, ciñél söyeklé, hareketçen kéşé. Ul indé bér srok utırıp kaytcan. Soñıy yıllarda Bögelmede ukıtuvçı bulıp eşliy idé, diy. Üzé bik nezaketlé, (52) terbiyelé, yugarı bélemlé galim. Frantsuz, néméts, ingliz téllerénde yaşşı söyleşe, kitaplar tercéme ite idé, diy.

– Eyé, eyé, bélebéz, – didé Kamay aga, – talantlı kéşé. Şunnan...

– Tribunal anı Bögélmede kontrrévoljutsion oyışma tözép, Sovét hökümetén cimérüvge ezérülenüvde gayıplıy. Bu oyışmanıñ aktiv çlénarı dip, Bögélmeden, anıñ tireséndegé avıllardan altmıştan artıq mulla, mezin, ukıtuvçıları kulga algannar. Miném yanımda utırgan ukıtuvçı da şul isepten iken. «Dörésén eytkende, Hadi aganı sudta gına kürdém», – diy üzé. Atlasov sudta méne niçék söyledé, diy: «Böyék Lénin vafat bulgannan soñ, bigrek te soñğı yıllarda, Stalin milli seyesetné Marks – Éngéls teglimatlarınnan yıraklaştra bara. Milli kadrlarınıñ üsüvüne, alarınıñ möstekıyl fikér yörtüvleréne kirte kuya. Sovét iléndegé köñçığış ıalıklarınıñ garep alfavitınnan latinga küçüvlerén alkışlap, Vladimir İliç: «Bu tarihi vakıyga – köñçığış ıalıkların bötén dönya kulturasına alıp çıguvda küpér», – digen idé. Lekin ul bu böyék borılışını üz küzleré bélen küre almyça kaldı. Emma köñçığış ıalıkları, anıñ vasıyetlerén iste totıp, aña rehmet ukıylar hem latin heréfén kiñ cemeğatçélékke citkérerge – ukıtırğa köç salalar. E Stalin, hiçbér nigézséz revéšte, tagın alfavit alıstıruv meselesén küterdé hem indé mecbüri revéšte tormışka aşıra. Bér kéşe gomérénde sovét köñçığış milletleré indé öçénçé alfavitka küçeler. Béznéñ ıalıkınıñ kübésé bolay tiktomaldan nadan kalaçak. Şulay uk téllernéñ tuuvı, üsésé turındağı Stalinniñ soñğı tezisları Marks teglimatına kapma-karşı», – digen. Bu urında Atlasov, néméts hem ingliz téllerénde Marks ıezmetlerénen tsitatalar kitérép, üz fikérlerén delillegen.

– Molodéts, – didé kémdér, urta sekéden.

Söylevçé aña igtibar itmedé, devam itté:

– Aırıda ul süzén bolay temamlagan: «Eger iptesh Stalinniñ kaybér fikérleré bélen kiléşe almav cinayet iken, min séznéñ hökémde. Emma min Sovét devletén cimérerge ezérilenmedém hem kontrrévoljutsion oyışma buldırıv niyeté bélen mavıgıv cülerlége barıp citmedém. Çönki min üzém ıhel kaderé bu hökümetné urınlaştıruv öçén köreştém, koral bélen çéhlarga karşı sugıstım. Tariğ – şahit».

– Dörés. Atlasov Kolçak tılnda béznéñ öçén (53) eşledé hem bik kireklé dännıylar birdé, – didé komissar İmenkulov.

– Bülmegéz elé! Şunnan?

«Eger de, – digen Hadi aga, östel artındağı tribunal çlénarına karap, – eger de uydırma gayıplev aktıgızda kürsetélgençe, min kontrrévoljutsion oyışma torgızırğa, Sovét hökümetén cimérerge uylagan bulsam, – tagın kabathım, andıy niyet minde bulganı yuk, – kémmnerge, nindi köçlerge tayangan bulır idém? Gafuv itégéz, yartı yıl naıhakka törméde utruvıma da karamastan, min elé üz akılımda. Eger ul kara yulga bassam, séz aldıma kitérép bastırğan mulla-muntagaylarga tügél, yeş köçlerge tayangan bulır idém. Şunıñ öçén, bu akılga-añga sıymıy torgan uydırma törkémmé miña beylemegéz. Min alarını bélimiyim, bélerge de télemiyim». Ul ukıtuvçıını bügén tagın sudka alıp kittéler. Miné...

Kinet kayırıp işék açıldı. Eñgemege mavıgıp, vakıtınıñ uzganın da sizmiy kalganbız. Yozak şıltırganın da işétmegenbéz.

– Töşké aş.

İsébéz kitté. İşék töbénde – rizık kismegé. Par çıgıp tora – çumar. Anıñ isé de borınıñ kıtıklyı. İndé tevlékke yakın korsak bup-buş – «korıga» eşliyi bit. Kızıl balçık çülmekler bérer çüméc balanda bélen kuldan-kulga küçe başladılar. Miña da çırat citté. Çülmek kulga tiyüvge çómére başladım. Töbénde kaşık bélen butarlık bér çumar da yuk idé. Elle çómérgende yotıp kuyganmın, toymaganmın, elle indé çumarınıñ cisémé tügél, isémé géne bulgan. İñ soñğı çülmekke prokurornı tartıp çıgardılar. Emma ul çülmekné aluvga tagın mükelep seké astına kérép kitté.

Tamak yalgagannan soñ tége kragılı yégétné de alıp çıgıp kittéler. Ul Tatprofsovetta fizkultura-sport bülegé mödiré bulıp eşlegen diy. Aña da «kortkıçlık» yamagannar. Elle kölerge, elle yılgarğa?

Kiçké aş aldınnan torbanı şakıdılar. Alkin «Béstujév elifbası»na küçté, idenge çügép, torbaga kolagın kuydı hem annan kilgen ıheberné icékliyi başladı. Sulışını özép, Alkinga töbeldék:

– Tri-bu-nal At-la-sov-lar tör-ké-mén... – ıheberné tapşıruvçı, bu cirge citkeç, pavza eşledé... Elle indé «küz» komaçavladımı. – Atlasovniñ üzén de a-tar-ga hö-kém it-ken...

Alkin, ıheberné eytép bétérér-bétérmes, idenge utırdı. (54) Éléktr toğı sukanday katıp kaldık. «Küz» çaykaldı. Açıldı. Kan baskan açuvlı bebek karıy.

Yörek tibüvden tuktadı sıman. Küzleréme yeş kilép tıgıldı.

– Ya alla, bu nindi beyrem bu?

Sabırsızlanıp, ömetlenép, soñğı işanıçları beylep, dürt küz bélen kötken böyék beyrem – Oktyabrneñ yégérmé yıllık tantanası ütté de kitté. Aşığıç protsésşlar, atuvlar, köné-töné tuktavsız sorav aluvlar, kıynavlar, gariplendérüvler, meşherelevler bélen uzdı. E béz kötken, işanıp kötken amnistiye telge de alınmadı. Kirésénçé, beyrem könnerénde kameraga yañadan-yaña aréstantları tıgzılap tutıra başladılar. Bolar indé «öçénçé dulkan» kagılğannar. Öçénçé sékrétar, öçénçé prédsédátél, öçénçé zav, öçénçé réktor, öçénçé diréktorlar. Alar elé üzleré başkarası eşnéñ éçtelégé-yünelésé bélen tanışuv tügél, yaña kabinétlarınıñ nindi buluvın ıhetérlep kalırğa da ölgérmegenner.

Tukta, yukka zarlanam bit, beyremnėn oçı – rizığı, sońga kalıp bulsa da, béznėn kaméraga da cıtté iç.

Bu sóyénéçlé ħel unınçı noyabr könné kiçke taba buldı.

Kamérada ayırucha avır bér tınlık idé – kaysı yatıp, kaysı utırıp-kalgıp uyga çumgan. Pıyala küzleré vatılğan rešetkelé terezeden suvık cil öre, kalfakka kar öye. Ĥezér indé kamérada yalangaç bérev de yuk. Kémnėn nindi kiyémé – çüpregé bar, şuńa urangan. Töşké balanda indé korsakka kérgen buluvga karamastan, ul haman buş. Töşénép béte almıysıń, şundıy vakıtta totkınnıń uyında elle irék, elle rizık kübrek urın ala. Méne şunıń öçén söyleşesé kilmiy – rencüvlé tınlık.

Yozak şaltıradı.

Törmede utıra torgaç, üzénėn yazmışına künége başlıy totkın, şulay bulırğa tiyěş sıman. E méne çañ tavışına, yozak şaltıravga hiç künėkmiy. Nek bérénçé işetkendegé kébék, bar gevedesé bélen çirkap, kaltırıp kite hem sulışı kiséle – ni bula? Ĥezér de şulay sisenép, kaltrap torıp utırdık.

İşék açıldı.

Gacep! İşekten kéşé tügél, zur bér kapçık kére başladı. Gomérde kürmegen ħel – törme, kaméraga ilemséz zur kapçık kére. Aptırıp kaldık – ni bulır? Bérer ħeter bulmasa yarıy indé. Törmede hernersege şiklenép kariysın bit.

Méne kapçık şıgırdap kaméraga kérdé, şap itép (55) idenge utırdı. Anıń artınan kapçıkńı ħucası küréndé. Elle indé kış babay. Méne sińa kirek bulsa, bérsennen-bérsé gacebrek. Börmelé ak tun, ozın kolaklı kuyan bürék. Ak yonnan basılğan kiyéz itekler...

İşék yabıldı.

– İsenméséz, ipteşler, – didé kör tavış hem kuyan bürék sélkénép kuydı, tire-yakka kar çeçredé, – beyrem kotlı bulsın.

Kaméra aptıravdan télséz kaldı.

Nihayet, kuyan bürék baştan kulga küçté. Urta yeşlerdegė tügerek yözlé ir. Sarı çeç. Zur yeşkelt küzler. Üzé bik tınıç küréne. Tagın kör tavış.

– Nige selamnė almıysız? Méne sézge beyrem küçteneçé alıp kildém, – kunak iyélép, kapçıkńı avızın beylegen cépné ıçkıdırıp ciberdé, bülmege temlé ikmek isé taraldı. – Starosta bardır sézde? Me, bar, ipteşlerge de bülép bir. Beyrem aşı tigéz bulsın. Megéz.

Alkin algarak çıgıp kul birdé.

– Tanış bulıyk, bu kaméranıń starostası Alkin.

– Tukta, tukta elé, – kunak Alkinńı kulin cibermiyçe sélėkkeledé, – kara elé, sin tégé Kazan şeher komitėti sékrėtaré tügėlmé, kürėrmén dip uylamagan idém, – kölep te ciberdé. – E bit «Kızıl Tatarstan»da üzėnė bik sélėkkelegenner idé, kortkıç dip. Üzėn bo-lay... – ul cėntėklep-ıgıtar bélen Alkinı baştanayak karap çıktı, – üzėn bolay kortkıçka oĥşamıysıń... Ĥa-ĥa! Ĥa-ĥa!

Kaméra bėrdem şarkıldap kölep ciberdé.

– Yarar, yégėtler, başta tamak yalgap alıgız, kaya, méne bu sekėge avdarıyk. Bérer nerse ceyégéz elé... – Söbbuĥnıń odėyalı yańarak, tazarak iken, ul şunı seké buyına ceyép ciberdé. Ĥuca kapçıkńı şunda avdardı. Küzler dürt buldı: kiptérėlgen soĥari, tügerek kümeçler, gerebedey sarı bavırsaklar tav bulıp öyėldėler.

– Reĥim itégéz. Ĥezinede barı. Méne bit kötmegende...

Avız suları korıp, küçteneçné «kortlap» torgan bėz totkınnarga Alkin starosta evvelé bėrem-bėrem soĥarını, bavırsakńı öleşép çıktı, annarı şunı sorav aluvdan tagın urlap kaytkan karadaş üzegé bélen uçına yazdı. Herbér rizıkńı yégėrmé dürtke büldé, sorav alırğa çakırılğan ipteşlernėkén ayırım alıp kuydı.

Nihayet, korsaklar çın-çınlap tuldılar. Üzėbėz de tuyındık. Emma, nefés – şaytan, diyeler bit, tuuvın tuysak (56) ta, küńél tuymıy, kėselerge – aldağı könnerge dip yeşérép kuygan soĥarılarnı da anda-sanda «urlap» alıp kėtėrdetebėz.

«Kış babay», kolakçın bürėgén, tunın salıp taşlap, sekėge utırdı da, béznėn sóyėne-sóyėne kėtėr-kėtėr kiterüvge kuvanıp, soraşkannı da kötmesten, kör tavış bélen söylep kitté:

– Mın Mőĥemmetgali Mőĥemmetzarif ulı bulam. Rayon başkarma komitėti prédsėdatėlé idém. Gönah şomlıgı, iyul ayında «Kızıl Tatarstan» gazėtasında «Kortkıçlar» digen mekale çıkmasınmı. Şunda méne miné de telge algannar. Bu gazėta rayonga kilép citüvnėn ikėnçé kőnėnde abzagızńı raykomga çakırdılar da, evvelé partbilėtnı aldılar, annan eşten «azat» ittėler. Öyge kayttım da, «Gölçihan, canım, min eytem, eyde, ħezėrlen. Soĥari kiptér. Anda elle ni sıylamıylardır. Andagı dus-iş te yörek yalgar, mulrak bulsın, diym. İndé Kazanda béznėn ikė raykom sékrėtaré, ikė başkarma komitėt prédsėdatėlé hem alarnıń urınbasarları, şulay uk rayonńıń başka citekçėleré utıralar idé. Elĥasıyl, şulay bulgaç, miné aluvlarına şik-şobhe yuk idé.

– Avıldeşarılıgızını oçratmadıgızını elé? – didé Söbbuş, avızındağı soharımı kétérdetép.
 – Yuk elé, éném, – dip bik rehetlenép yılmaydı kunak. – İnşalla, oçratırmmın.
 – Büldérmegéz indé, kéşége söylerge irék birégéz. Şunnan?
 – Karçık miném zihénlé can. Ukıtuvçı. Alarnı da «çüpledéler» bit. Artık taviş-tın çıgarmıyça gına péşérene başladı. Ul péşére, min turap miçke kuyam. Tön cittémé – kötebéz. Ene kileler, méne kileler. Yokıdan kaldık. Méne şulay köte torgaç, dürt ay ütté.
 «Karçık, min eytem, elle kapçıkını küterép üzém barıymımı iken, bik zarıktırdılar», – dip omtılıp ta kuygaladım. «Kit, cüler, öyde utıruv tıydırdımı? Belki, sinéñ behetke, béznéñ behetke kulga aluvlar tuktar», – diy. Şulay itép tınıçlandı. Beyrem citté. Beyrem indé kuzgatmaslar, diybéz.
 – Beyrem niçék uzdı, Möhemmetgali abızı? – didé Söbbuş.
 – Niçék diyim, dus-iş bézge kéréрге şürliy. Gazétada isémém atalgaç, bilgélé indé, halık doşmanı bulabız. Béz alarga kéréрге bazmıyız. Kesefetébéz tiyép-nitép kalmasın dip. Karçık bélen bérer yözne (57) töşérep, koçaklaşp kına yatkan idék, işékné şakıylar bit heyérsézler...
 Béz köleşép aldık.
 Ul arada sténaga çirte başladılar. Möhemmetzarif ulı Möhemmetgalinéñ eñgemesé özéldé. Alkin, krujkasın alıp, «téléfon»ga küçté.
 –...Ga-lim-can İb-ra-hi-mov ka-tı a-vı-rıy. Törme bolni-tsa-sına sal-dı-lar... Vol-fo-viç yal-gan po-ka-za-niyé-ler bi-re... To-lım-bay-skiy dop-ros-ta a-kıl-dan yaz-gan... Kı-yam Ab-ra-mov* dop-ros-tan çık-kan-da bas-kıç-tan taş-lan-gan... Galım Mö-hem-met-ca-nov pro-vo-ka-tor... Bü-gén un ké-şé-né at-tı-lar...
 Tékkék, tékkék... «Béstujév» tevlék buyınça tınmıy – bérsénen-bérsé avır, şomlı, hevéfle heberler birép kéne tora.
 Kaméra işékleré açıla da yabıla.
 Sorav alırğa. Sorav aluvdan.

11

Yaña yıl aldı töné.
 Nindidér sérle, tılsımlı ul. Kém géne bulmasın, irmé, hatın-kızımı, yeşmé-kartımı, hiçsikséz, bu tönde ul kinet tuktalıp kala – uylana, hıyallana, ömetlene. Aldağı tuvası uniké ayda, alay gına da tügél, nek méne şuşı tön ortasında, yaña yıl tıgan minutlarda, nindidér bér mogciza peyda bulır – «kükkapısı» açılır da barlık télékler kabul bulır töslé. Bér kéşége géne tügél, küp kéşége, bar adem balasına, bötén cihanga, galemge. Şunıñ öçén herbér kéşé bu tönde, bigrek te segat ukları unikege yakınlaşkanda, dülkinlana, kavşiy hem... elé bulmagan, emma bulaçak, hiçsikséz bulaçak söyénéç öçén yılmaya!
 Tizden 1938 yıl tuvaçak.
 Bötén kameralar, bötén törme hezer şuşı tantanalı, tılsımlı mizgél aldında.
 Tizden... Utız cidénçé yıl kapkalrı yabılıp, yaña yılga ayak basaçakbız. Tizden...
 Utız cidénçé yıl bötén niyetlerné tuzdırıp taşladı. Barlık yaktı ömetlerné tuşlap, aşkımp, aşığıp kötken beyrem – Oktyabrneñ yégérmé yıllığı tantanası da uzıp kitté. (58)
 Ömet özéldé.
 Yuk, özélmıy iken ul totkın ömeté. Anıñ bügengé köné nindi géne avır, faciagalé bulmasın, ul elé irtege yaktı sibéleséne ışana.
 Nige?
 Bu soravga hiçbér totkın cavap bire almıy. Çönki anıñ ışandırıp-inandırıp eyterlék delilleré yuk. Emma ul ışana, küñélé bélen, canı-tené bélen inana, ömetlene.
 Ul kön kilér.
 İrek-azatlık kilér, hiçsikséz, méne bu tuvası yılda. Yaña yılda!..
 Tizden Kréml kurantı dañ-doñ itép uniké tapkır şugar da Sovétlar Soyuzı Gimnı yañırar. İrektegé kéşeler bu mizgélde şatlanıp şerab tulı bokalların küterérler hem bér-bérséne behet téléler.
 Yozak şaltıradı, Şıgırdap-çınap işék açıldı hem kémnédér kaméra eçéne étép kértép ciberdeler. Ul idenge kaplanıp töşté. Min, üzém de sizmiyçe, sikérep töşép, idengegé kéşéné küterép sekége utırtım.
 – Mehmüt... Mehmüt, bu sinmé?
 Nijégorodtsév yögerép kildé. İkevlep küterép anı urınga saldı.
 Mehmüt Bahautdinov nersedér eyterge telep avızın açkan idé – avızınnan kara kan atıldı.
 Bérazdan tagın işék açıldı, köçke-köçke atlap Alkin kerdé.

* Kıyam Abramov – TASSR Halık Komissarları Sovéti Présédateljé.

Bu kaméraga kilgennen birlé, min anı béréncé tapkır şundiý hëlséz, vatılğan hëlde kürem. Küz töpleré kara yangan.

– Möhemmetcanov bélen yözge-yöz kitérép sorav aldılar, – didé Alkin, béráz utırıp isén cıygaç. – Ul, küzén de yommiya: «Ni yazsalar, şuña kul kuy. Oyişma isémlégéne kéşélerné kübrek yazarga tırış. Ni hëtlé küp kéşéne butasak, şul hëtlé tizrek tikşérérler», – diy hain. Üzém utırğan urındıknı alıp başına suktım. Şunıñ öçén miné izdéler. Su... su... birégéz elé...

Kamérada nindi su?

Min işékné kıynıy başladım. Rehimlé bér nadziratél iken, bér krujka su birdé. Alkin bér-iké yottı. Kalgan su bélen Mehmütneñ bitén yuvıp, anıñ bérázın avızına tamızdık.

E tereze artınnan yıraktan Kréml segaténéñ sukkanı işétéldé. (59)

Bérázdan Lébedév-Kumaçnıñ «Nindi irkén miném tuğan ilém» cırı yañıradı:

Ya drugoy takoy stranı né znayu,
Gdé tak volno dıřit čélovék...

12

Başta, bu kaméraga kérgennéñ béréncé könnérénde, mondağı totkınnar barısı da bértöslé, avır yazmışların bérdey kiçérelér, hafalanalar, dip uylagan idém.

Alay tügél iken.

Eytiyk, méne Alkin. Ul niçéktér bu yazmışına hiç biréřmiy, alay gına da tügél, kaméradağı başka mehbüslerné de moña igtibar itmeske, küñél töşénelégéne birélmeske öndiy. Kayçan gına bulmasın, hëtta sorav aluvdan kıynalıp-vatılıp, hëlden tayıp kaytkanda da, ađ-vah kilép, kaméranıñ ruhın töşérmiy, éçénnen kiçére. Hël aluv bélen, «cemegat» éşéne totına. Ya hëber ala, ya üzé başka kaméralarga yaña işétken hëberlerén tapşıra. Ya «balık avlarga» totına. Papiros kegazéne bérer hëber yaqi bérer sorav yazıp, şırıpı kabına sala da cép bélen terezeden tüben kaméra kalfagına töşére yaqi şundiý uk poçtanı ala. Ul éř te bëtse, mezek söyliy başlıy – gruzin, ermen, yehüd, ukrain aktséntları bélen. Köle-köle éçéñ kata.

– İbrahim, aşıkma, sabır it. «Sabır töbé – saf altın», dip, borıngılar bélmıyçe eytmegen... – diy Galimcan aga Nigmeti bik akrın pışıldap kına. Nek kafédradağı kébék tınıç hem yağımlı itép. Ul urınınnan tormıya, yatıp, küzlerén yomıp uylanırğa yarata. Nerse uylyy torgandır indé ul köné-töné.

Tebenek, çandır, emma hëreketçen Gomer Gali:

– Yuk, bu hiç mömkin tügél. Monda bér kortkıçlık bar. Monı ipteş Stalinga citkérérge kirek, – dip könnér buyı işék töbénde nadziratéllderden kegaz-karandaş sorıy.

– Miña ipteş Stalinga yazarga kirek, – diy ul, işék açıluvğa.

Anı kiré ételer.

– Kegaz-karandaşnı slédovatélden sora.

Gıylém Kamay:

– Yégétler, vakıt erem ütmesén, min fen dönyasınnan bér-iké kızıklı misal kitériyim, – dip, ħimiya yañalıkları bélen mavıktıra, onıtılıp tıñlıyız. (60)

Mehmüt Bahautdinov kaplanıp yata da üz-üzé bélen söyleşe:

– Kayda yalgıştım? Kayda?

E tégé prokuror bér kéşége de kuşılmıy, söyleşmiy, seké astında posıp utıra da bérer törme hëzmetkeré kërse:

– Grajdanın naçalnik, monda barısı da hálık doşmannarı. Miné monda yalgış utırtkannar. Başka kaméraga küçérégéz, – diy. Yılıy, sügéne, işék kaga. Anı indé iké tapkır rizıktan meħrüm ittéler. Tik ul haman üz «éşénde».

Ardalion Miħayloviç Nijégorodtsév tuktavsız yılıy hem zarlana:

– Séz töşénmiyséz. Törmege alınır aldınnan gına öylengen idém. Miném indé balam bulırğa tiyész. E min anı kürmıym. Nige? Yuk, min bit üz balamnı kürérge hálkı! Nindi gadélsézlek bu?

Ehmet avız éçénnen géne cırlıy, sızgıra. İndé bérniçe tapkır kartsér bélen kurkıttılar, e ul haman cırlıy:

Karurmannan çıkkan çakta
Kisép aldım par kayın...

Yaña yıl ütté. Cillé-davıllı févral kildé. Sorav aluvlar köçeydé. Kitkennernéñ kübésé kaytmıy. Elle şulay ozak bastırıp totalar, elle başka kaméralarga küçérelér, elle?..

Méne indé Mehmüt Bahautdinov ta yuk, Gylém Kamay öçençé tevlék kürénmiy. Bézné beyrem küçteneçé bélen sıylagan tégé «kış babay»nı şul uk tönné algannar idé – elé kürénmiy. Elle indé bézné söyéndérér öçen géne kilgen Hozér buldı miken ul?

E «çıbıksız-téléfon» haman ték-ték itép bérsénnen-bérsé hevéflé heberler bire:

– Ga-lim-can İb-ra-hi-mov tör-me bol-ni-tsa-sın-da ül-dé... Ke-rim Tin-çu-rin aç-lık ig-lan it-té. Bi-şén-çé kön pa-yık-tan baş tar-ta... Meğ-müt Ba-ha-ut-di-nov a-kıl-dan şaş-kan... Üt-ken tön-de yé-gér-mé ci-dé ké-şé-né at-kan-nar. Ba-rı-sı da her-bi-ler... Ga-zé-ta-lar-da «iréklé, i-rék-séz doş-man-nar» di-gen ya-ña fra-za-lar oç-rıy baş-la-dı...

Yaz kildé. Zeñger küzlé küller, yılgalar bélen, allı-göllé çeçekler, huş islé bolınnar bélen, zöbercet urmannar, sandugaçlı tañnar bélen yaz kildé – 1938 yılın yazı. (61)

E törmeler? Kaméralar? E mehbüsler? Timér rešetkeler, biyék, kalın taş sténalar, çenéçkélé timér çıbıklar, multıgın totıp, bértuktavsız eylenép yörgeñ sakçılar, tuktavsız abalap-ulap örgen étler bélen uratılıp alıngan törmenén bét, borça, kandala tulı tıñçuv, sası kaméralarda tilmérép utırgan gayıpsızden gayıplé mehbüsler öçen de yazmı? Alar da yaz hisleré bélen dulkınlanalar miken?

Yıraktan, İdel-Oslan yağınnan, parohodlarınñ bér-bérsé bélen oçraşıp, selamleşüv-huşlaşuv gudokları anda-sanda işétélép, ozak yañgırap, küñéllerge sağış, moñ östiy. Oçınıp, şayarıp oçkan çipçıklar tereze kalfagına kilép kunalar da, «çık-çık» dip, totkınıarnı üçeklep kiteler.

Kay köñnerde cılı yañgır – leysen yañgır yavıp üte. Kaméradagı tıñçuv hava alışınıp, kürekler-üpkeler ciñéleje.

Küñél yarsıy, tıprçına, kanatlana hem oça. İrékke, İdelge, özélép sagıngan izgé mehebber koçagına!

Bügén indé unbérençé may. Bırtırgı bişençé noyabrden birlé min méne şuşı Pleten törmesénde. Öçençé kattagı tar kaméradada. E bér tapkır da törmé işégaldına atlap çıkkanım yuk. Elle onıttılar indé, sorav alırga da çakırmylar. Kaméradagı mehbüsler de alışındı. Min kérgen vakıtta utırgan totkınıarnıñ bérse de yuk. Kiteler. Kaytmıylar. Alar urınına başkalarını, yeşreklerné – «1938 yılğı nabor»nı kitereleler. Kaméradada min indé kart aréstant – starosta.

E şulay da nige miné sorav alırga çakırmylar iken, nige?

Yozak şaltıradı. İşék açıldı.

– «S» heréfene kém?

– Salağov İbrahim Nizamoviç.

– Eyberleréñné ala çık.

Eyber digenneré – iték kuniçıma kısıtılğan kiték ağaç kaşık.

– Huşgız, iptesler.

Kaméradagılar aşıgıp kulımnı kısalar.

– Heyéré bélen.

– Belki irékkedér.

Min işékke atlıym. Ya hoda, nindi yazmış köte miné alda – yaktılıkmı, elle döm-karañgılıkmı?..

(62)

Koyaşlı bülme

Bilgélé indé, miné, tübengé katkı töşüv bélen, koridornıñ éçéne ük kérep torgan yabık maşınaga – «kara kozgın»ga törtép kérttéler. Totkınıarnı köne-töne sorav alırga taşuvçı bu tülevséz taksiniñ éçké tözélésé miña bik tanış. Anda kara-karşı öçer-öçerden altı keşé köçke sıyıp utıra torgan, bastırıp kuyılğan tabut töslé tap-tar bülme. Totkınınar kérer-kérmes işék şap itép yabıla da biklene – tın da ala almıysın.

Bülmeler arasında urtada – sakçı. Miné soñğı, altınçı «tabutka» tıktılar. Dimek, kalğan biş bülme indé tulğan.

Gaceyép bér hel. Eger de adem balası mañgay küzleré bélen kürüv mömkinléğénnen mehrüm itélse, küñél küzleré bélen toyıp, küre başlıy iken. Méne min hezer döm-karañgıda. E şulay da maşınanıñ kaysı cirden, kaysı yakka, hetta kaysı uramnan baruvın bélem-toyam. Méne az gına bardı da tuktadı. Kapka. Şaldır-şoldır timér çını – yozaklarını açalar.

Maşına kapka töbéndegé çokırğa uñ tegermeçé bélen töşép kitté. Köçke géne uñga borıldı – Péçen bazarına taba yul tottı. Şul çak kürşé «tabut»tan çirtkelep avaz bire başladılar. Sténaga avızını kuyıp éndeştém:

– Sin kém?

– Galimcan Möhemmetşin.

– Sin... sin isenméni?
– Éhé-éhé... – Buvílíp yötkérv.
Kürşém buvílíp yötkérgende, maşına çattan borıldı – Bolak küpéréne taba barabız.
– Bézden Lebibné, Söbbuşnı aldılar. Galimcan İbrahimov indé yaña yıl başında uk törme bolnitsasında ülgen. Tolimbayskiy sorav alganda akıldan şaşkan. Kıyam Abramov baskıçtan taşlangan. Galimcan Nigmeti...
– Şış, kontrlar! – işékke priklad bélen suktılar. Başım çñılap kitté. – Yılannar, monda da pışıladaşa başladığımızı?
Kürşé «tabut» işégéne de priklad töşté.
«Kozgın» çınap-ılap küteréle başladı. Bavman uramın ütép, tavga – Çérnişévskiy uramına küterélebéz. Annarı kinet aşığıp cildérdé – tüben töşebéz. Hézér maşına tuktarga tiyész. Şıgır-şıgır kapka açıldı. Uzdık. (63)
– Çık, cefa! – Konvoy «tabut»nıñ işégén açtı: – Töş, kontrik!
Ozınlığı öç, kiñlége iké métr çamasındağı kaméra. Terezesé yuk, cir astında ul. Tüşemde çélter éçénde kéçkéne bér lampoçka yana. Tsémént idenge bérkétélgen karavat. Anıñ östénde – kiyéz. Sarı odéyal, ap-ap ceyme. Ak tışlı ménder. Aptırap kaldım. Sigéz ay buyı Pleten törmesénde tıgız kaméranıñ idenénde yatarga urın taba almıy, küp tönnérne işék töbénde yağı paraşa östénde kalgıp ütkeren totkınga bu urın-cir ocmağ körsiyé bulıp küréndé. Karavatka utırdım. Tordım. Tagın utırdım, suzılıp yatıp karadım – nindi rehet. Bér kéşé kısmıy-étmiy, sügénmiy, télegençe suzıl...
Yozak şaltıradı. İşék açıldı. Nadziratéł bélen bérge kaméraga ak halat kıygen bérev kérdé. Vrač! Yalgıştım, halatlımıñ kulında çeç aluv maşınkası. Sigéz ay buyına britva kürmegen sakal-mıyık, gerçe üzém kürmesem de, bér yıl megarede yatıp çıkkın Ebügalisinanıkınnan kalışırılık tügél idé, mögayın.
Sakal-mıyıkıñ aldırıp, ciñéleyép, keyéflenép utıra gına idém, tagın işék açıldı.
– Çık! – dip imladı nadziratéł, matur gına yeş yégét. Mögayın, elé küpten tügél géne éçké gasker safına alıngan soldat.
Yarım karañğı koridor buyınça barıp sulga borıldım – açık işékten kérdém. Duş. Tagın rehet: sigéz ayda béréncé tapkır cılı su bélen sabunlap yuvındım. Bér kat tirém kubıp töşté, ahrısı. Kaméraga kaytsam, tumboçkada iké camayak. Bérsénde itlé tokmaç, ikénçésénde – bereñgé bolamıgı bélen iké zur kotlét yomarlamı. Ul gınamı. Küzleréme ışanmıyım, barmaklarım bélen kapşap karadım – öç papiros! Nu nindi cennet?
Nihayet, sigéz ay digende kırınıp, yuvınıp, étéşmiyçe-törtéşmiyçe, sügénmiyçe taza urın-cir östéne utırıp çista émal savıttan aşıy başladım. Tokmaçlı şulpa şundıy temlé, téléñnē yotarsıñ. Eni merhüme şulay temlé itép péşére idé tokmaçlı aşını. Aştan soñ bér papirosıñı kabızdım. Bilgélé indé, monda utırgan totkınga şırpı hetlé şırpını ışanıp bire almıylar. Timér işékneñ fortoçkasın şakıdım, koridordagı nadziratéł «küz»né açıp karadı da, kulımdagı papirosıñı kürgéç, ni gacep, bér de açuvlanmıyça yozaknı; işékne açtı hem şırpı sızdı. Bu da – béréncé tapkır. Eçé temlé zeñger töténnē suvırgan sayın canım rehetlene, başım eylene. Nindi rehet! Kaygı digennēñ eseré de (64) kalmadı. Mögayın, miné irékke çıgarırga ezérliylérdé.
Temekéné tartıp bétérep, töpçégén paraşaga taşladım da, çışénép, karavatka yattım – bér rehetlenép yoklıym elé. Mondıy yomşak irkén uringa da yatası bar iken!
Küzlerém élénép kéne bara idé, şaltır-şoltır işék açıldı hem şunda uk nadziratélnēñ açuvlı tavışı kolaknı kisté.
– Tor!
Aptırap ayagüre basarga ölgérmedém, kaméraga herbi kıyémde iké kéşé atladı. Aldagısı işékke köçke sıyıp kısılıp, bökreyép kérdé. Mehabet. Kaméra tap-tar bulıp kaldı. Şinélénēñ pétlitsalarında – ikéşer romb. Arttagısı anıñ kultık astınnan gına. Pétlitsalarında – şakmaklar.
– Min – herbi prokuror, – didé romblı ir kalın tavış bélen miña açuvlı töbelép. – Jaloba barmı?
– Min üzémneñ nige monda buluvımın töşénmiyim, – didém isémne cıyıp.
– Kapitán, séz aña gayıplev kegazén birégéz, – didé prokuror artta papka küterép torgan yabık kéşége kırın karap. Tégegé, papkadan bér bit kegaz alıp, miña suzdı. – Prokuror işékke atladı hem indé miña böténley karamıyça göréldedé: – Ukı! Nige uturuvinıñı töşéñsēñ.
İşék şıgırdap çınap yabıldı.
Min bér géne tabak kegaz dip uylagan idém – monda maşınkada intérválsız basılğan öç bitlé gayıplev aktı. Ukıy başlavga – çeçlerém üre tordı.
«...Kontrrévolyutsion milletçé oyışmanıñ aktiv çléni. Oyışma sovét hókümetén cimérep, Böyék Turan devleté tözérge ezérlék alıp bargan. Mekérlé maksatlarına iréşüv öçén bu yavız milletçéler partiya citekçélerén, béréncé çiratta, ipteş Stalinıñı fizik yuk iterge plan korgannar. Şuşı yavız niyetné tormışka

aşıruv yolında oyışmanıñ aktiv egzası Salaḥov İbrahim Nizamoviç yeş yazuvçılar, studéntlar arasında kontrrévolyutsion ügét ceyéldergen...» hem başkalar.

Ahırda – statya, punktlar.

«Yavız niyetlerén, kontrrévolyutsion eşlerén östéne almasa da, studént Almakayévnıñ kürsetüvleré bélen anıñ cinayetleré isbat itéle hem ul RSFSR Cinayet kodéksınıñ illé sigézénçé statyası nigézénde gayıplene».

Bu ni bu? Hiç töşéne almıym. Kurkınıç töşmé, elle?.. (65)

Tön buyına kamérada arlı-birlé yörép çıktım. Yoklav tügél, utırıp tora almıym, yörek yarsıy, sızlıy, sığıla.

Bu nindi ḥaksızlık?

Kayda, kayda sin, döréslék?!

Kaméra karañgılana. Sorı taş sténalar çaykalıp östéme avıp kilgendey bula. Min, sikérép torıp, timér işékke yabışam. «Küz» açıla, kan savgan bebek karıy hem açuvlı tavış:

– İşekten kit! – dip boyıra.

Elsérep, ḥelsézlenép karavatka kilép yığılam.

Min nige bu tıncuv kamérada? Ḥezér bit may urtası, tabigatnéñ iñ güzel çağı. Kükçetav dalası ḥezér şav çeçektédér. E min? Kinet bit almalarım köyép kitté, kaynar yeş koyıla.

«Sin – ḥıyenetçé! Ḥalılık doşmanı! Sin tугan iléne ḥıyenet kılğan öçén katı cezalanırğa tiyész! Siné ülém cezası köte...»

Bu kotoçkiç avazlardan kolagım tona, yöregém sulkıldıy. Soñgı köçémné cıyıp küterélem hem, akıldan şaşkan kébék, kışkıram:

– Yalğan! Yal-gan! Min hiçbér vakıtta da, hiçbér vakıtta da tугan iléme ḥıyenet itmedém! Ḥıyenet itmedém, işéte-séz-mé...

Ḥelsézlenép tsémént idenge yığıldım.

Şaltırap kaméra işégé açıldı. Barı tik ozak vakıt törmede utırgan aréstantlarga gına ḥas bér sizénüv-kurkınıv bélen sikérép tordım. Küzlerém elé açılmagan.

– Çık! – Uyanıp kittém. Küzlerémdege toman taraldı. Nadziratél – kamérada. İşék töbende – tagın iké yeş soldat.

– Nerse katıp kaldıñ, atla!

Nihayet, iséme kilép, kaméradan koridorga çıktım.

Bér konvoir alga çıktı, ikénçésé artta.

– Atla!

Atlıym. Tar gına koridor. Bér yakta – timér işékler, ikénçé yakta – taş sténa.

– Uñga borıl!

Borıldım. Tar gına taş baskıç öske küteréle.

– Alga, marş!

Tagın borıldık, tagın küteréldék.

– Turı alga!

– Tire-yakka karanmaska! Tavışlanmaska!

Nersegedér sörténdém. Şunduk mesherele tavış: (66)

– Korsaklı ḥatın, tizrek!

Bér-iké borılıp küterélgeç, ozınnan-ozınga suzilgan koridorga çıktık. İdende – yomşak palas.

Koridornıñ iké yağında nindidér kéçkéne-kéçkéne işékler, mögayın, kiyém şkafları. Aldan bargan konvoir, kinet tuktap, şul işéklernéñ bérsén açtı.

– Kér!

Min bu süzge töşénép te citmedém, artınnan kilgen konvoir kulındağı mıltıgınıñ prikladı bélen étép ciberdé. Min sörténép şkaflar éçéne kerdém. İşék yabıldı.

Bu ni bu? Tabutmı? Leḥétmé?

Nige elé miné monda yaptılar? Nişletmekçé bulalar? Çü! Yanımdağı ikénçé ercenéñ işégé açıldı. «Çık!» didéler. Dimek, anda da miném töslé bér meḥbüs kamalgan bulgan. İşék yabıldı. «Atla!» Bérniçe dagalı iték dık-dık kitép bardı. Nihayet, yartı yılga yakın törmede evmeklengen totkınıñ zihéné açıldı, bu «tızbız»nıñ ḥikmeténe töşéne başladım, ahırısı. Koridornıñ iké yağı buylap tézélép kitken bu işékler kiyém şkaflarınıkı tügél – yeşerén tuktalgıçlar. Koridornıñ iké başınnan arlı-birlé yörtéle torgan totkınıñ üzara oçraşmasın, küréşmesén öçén bérsé uzıp kitkençé ikénçésén şuşı erce-tabutka yabıp toralar iken. Üzéné küre «mini kaméra».

– Çık! Alga atla!

Yarım karañgı koridor buyınça dürt-biş adım üterge ölgérmedém, tagın emér:

– Tukta!
Karşıda iké kése biyéklégéndegé ölgélep éşlengen, ak buyavga buyalğan kuş işék. Aldan bargan konvoir alarnı açıp ciberdé.
– Kér!
Busagadan atlavga, küzlerém çağılıp, çaykalıp kittém – yığıla yazdım. İşék yañağına totunıp kaldım.
– Tizrek!
Bik zur bülme. İké yakta öçerden – dev-dev altı tereze. Küterélép kilgen yazgı koyaş ene şul terezelerden bülmege ürélgen.
– Nerse katıp kaldıñ, atla! Atla!
Küzlerémné kullarım bélen uva-uva atladım.
– Tukta!
Aldımda – kızıl postav yabılğan östel. Koyaş nurlarında ul yanıp-yalkınlanıp torgan uçak bulıp çağıldı. Anıñ artında öç kése utıra. Öçésé de herbi kiyémnen. (67) Elé «eneden géne töşken», ħaki töşéndegé postav gimnastérkalar. Yaka kıyıklarındağı pétlitsalarda – oçkınlanıp torgan romblar. Dimek, iñ yugarı çinnar. Urtadagısı yuvan, gimnastérkasına köçke sıyıp tora. Kara sakal. Péleş baş. İké yaktaşları gevdege kéçérek, yabıgrak. Sakal-mıyık pöhtelep kırılğan. Uñ yaktağısı ciren çeçlé. Sul yaktağısınıñ çeçé süs sıman – dulkınlanıp, tora. Öçésé de allarında öyelép torgan papkalarını aktaralar. Küz kabakları töşken, yözleré suvık.
– Konvoy, koridorga! – didé kinet kalın bas bélen urtada utıruvçı péleş başlı yuvanı, aldındağı bér papkanı açıp-yabıp.
Miné kaméradan bu yaktı bülmege alıp kilgen konvoirlar yalt borılıp çığıp ta kittéler. İşék yabıldı.
– Gayıplev kegazén aldığımızı?
Töksé éndeşüv. Kaysısı soradı, aptırvadan abaylamıy da kaldım. Alay da cavap birérge aşıktım.
– Min ħalık doşmanı tügél, bérvakıtta da...
– Citer!
Eytérséñ le kılıç bélen çaptılar, iñgé-miñgé bulıp kittém.
– Kara, kara, – urtada utırgan ħerbinéñ kara sakalı sikérép kitté, tavışı gasabilandı, – sin elé sud aldında da cinayetçé buluvıñnı tanırğa télemiyséñ!
– Min...
– Molçat!
Östeldegé kınığırav çınılap kitté. Küz allarım karañğılandı.
– Sudka nindi üténéçégéz bar?
Tağın açuvlı bas. Uyanıp kittém. Sud! Yazmışımñıñ soñğı küpéré. Ya irék. Ya zindan. Ħezér méne şuşında, şuşı mizgélde bötén kileçegém ħel itéleçek. Dimek, aşığırğa! Akılnı, zihénne cıyarga, hem üzémneñ gönahsız buluvımñı, yalğışlık bélen géne kulga alınuvımñı söylege. Yala bélen çin cinayetné ayırırılar hem gadél ħökém çıgarırılar. Şulay bulgaç, barısın da, barısın da yeşermiyçe eytérge – tikşérüvçenéñ kıynavların, uydırma dokuméntlarga kul kuydırırğa tırışuvların, yalğan şahitlar kitérüvlerén... Üzémneñ balta ostası malayı buluvımñı. Pionérda, komsomolda, partiya saflarında terbiyelenüvémne, barlık icatımñı Sovét iléne bağışlavımñı...
– Soñğı tapkır sorıym: sudka üténéçégéz barmı?
– Min... min... – nigedér kalıranam. Téşém téşke sugıla. – Min... gayıp-gayıplé tü-gél... Min... Sovét... (68)
– Citer! – Kalın bas başıma tukmak bélen ordımñı, tağın küz allarım karañğılandı, – Soñğı tapkır sorıym: cinayetégézné tanıysız mı?
– Min... min... gayıp-séz...
– Konvoy! – bülme kalıranıp kitté. İşék açıldı. Ayak adımnarı. – Alıp kitégéz.
Urtadağı yuvan herbi kése kulındağı papkanı – miném «gamel defterén» sulga taşıladı.
İké konvoir iké kulımnan alıp, borıp-kısıp işékke taba éttéler.
– Tiz! Tiz!
Miné koridorga alıp çığıp, tağın tégé tabutka yaptılar. Elle nerse buldı – ħelém kitté. Yarıy elé işék yabık, kısıp tora. Zihéném taraldı. Uynıñ oçın-oçka beyliy almıym. Bu ni? Çinnan da, şul sud digenneré... Ħerbi kollégiye digenneré şuşımı? Min bit sudta soraşırılar, az bulsa da süzleréme de kolak salırılar, ħakıykatné açarga tırışırılar dip ömétlengen idém lebası.
– Çık!
İşék açılıp kitté.

Miné tagın tégé yaktı bülmege – sud zalına kitérép, kızıl postav yabilgan zur östel aldına – salkın, cıtık yözlé herbiler karşına basturdılar. Konvoirlar aşığıp çığıp kittéler. Şunduk östel artındagılar ayagüre basıp kadalıp kaldılar. Urtadagı herbi kése aldında yatkan kegazné ürélép aldı da boz töslé salkın bas bélen, süzné süzge berép, aşığıp ukıy başladı:

– «SSSR Yugarı sudı Herbi kollégyesénéñ küçme séssiyesé prédsédátél..., egzalar... (isém-familiyeleré hetéremde kalmagan – başta alar kaygısı idéméni!) sostavında Sovét Sotsialistik Réspublikalar Soyuzı iséménen...»

Tézép kitté – ayaz könde boz yavamını! E açık fortoçkadan tınlı orkéstr tavışı işétele. Tango. Salmak. Tınıç. Eytérséñ le kiçké yomşak cilde nazlı çaykaluvçı diñgéz yomşak kına yarlarğa sugıla. Küñélné, hetta bötén tenné irkelevçé siñri muzıka. Min bu tılsımlı moñ astında Zeytüne bélen onıtılıp-söyénép eylenérge bik yarata idém bit.

Karşıda – bakça. Bu siñri muzıka şunnan ağıla. Mögayın, бүгэн yal köné – kordaşlar ilahi moñ astında bérsén-bérsé koçıp, gamséz tirbelelerdér. Güzel tango! İrkelevçé, nazlı ritmnar! Anda miném kordaşlarım. Nige min alar bélen bérge rehet diñgézénde tirbelmiym? Nige?! (69)

Muzıka tındı.

Min aynıp kittém. E sud reisé haman borının tarta-tarta ukıy: «...illé sigézénçé statyanıñ béréncé, cidénçé, sigézénçé, unıncı, unbéréncé, uncidénçé punktları buyınça gayıplenép, un yıl ayırım réjimdagı törmeye yabiluv hem, törmé sroğın tutırgannan soñ, biş yılga barlık grajdanlık hokuklarinnan meñrüm kaldıruvga hokém itéle».

Alla yortında

1

Sudtan soñ miné ikénçé törmé karşındagı kızıl çirkevgé küçérdéler. Ni öçén çirkevgé, diyerséz. Şehernéñ barlık törmeleré totkinnar bélen lık tulgan. Totkinnarnıñ şaktıyın atarga hokém iteler. Törmé işégaldındagı baganaga bérkétélgen «kara tabak» – radio bértuktavsız sefer yüneléşlerén iglan ite:

– Kotlaska! Ak diñgéz kanalına! Norilskiga!

– Solovkiga! Tayşét – Abakan yolına!.. Kolıмага!

Şul taraflarğa Kazannan eşélonnar, barjalar, stolipin vagonnarı ağıla.

Şulay da şehir törmelerénde halık doşmannarına urın citéşmiy. E Kréml astındagı ikénçé törménéñ nek karşında, uram arkılı gına çirkev bar. Sténaları kolaç citmes kalın, idenneré, işékleré timérden, terezeleré şulay uk timér reşetkelé. Eytérséñ le hoday üzé ezérlep kuygan!

Totkinnarnıñ bér brigadası atpa-un kön éçénde bu çirkevné takta kirte bélen eylendérép, koyma östénen çenékéle timérçıbıklar suzıp, çat-çatka biyék manaralar utırtıp bire.

Törmé başlığı, nadziratéller, bér vzvod konvoy – yaña törmé ezér. Rehim itégéz!

Méne şuşı ör-yaña törménéñ – kızıl çirkevnéñ avır timér işékleré şıgırdap-çınap açılgaç, «alla yortı»na béréncé atlap kérgénde, heyran kaldım.

Ya hoday, bu nindi meñşer!

Iğı-zığı, şav-şuv. Kaméra tügél, nindidér zur yarminke! Kaydan bu hetlé halık?

– Kara elé, İbrahim, bu sinmé? (70)

Kémder cilkeme törtté. Tanış tavış. Borıldım. Koçaklaştık. Bik ozak bér-bérébézden ayırıla almıybiz.

– Kara, bu sinmé, Söbbuñmı?

– E min siné atkannardır dip uylagan idém.

Söyekler cıtırıdı...

– Elége béz isen! İsen!!!

– Eyde, avlagrak cirge bariyk elé, min siña bér nerse söyliyim, – dip, Söbbuñ miné altarga taba alıp kitté. Kayda monda avlagrak urın – her cirde kırmıska oyası. Şulay da türdegé bér poçmakka çükték.

– Sudtan soñ miné podvalga alıp töştéler de zur gına bér kaméraga kérttéler, – dip Söbbuñ pışıldap kına söyliy başladı. – İsem kitté. Béznéñ obkom sékrétarları, narkomnar barısı da şunda...

– Béréncé sékrétar da barmı?

– Ul da, Lépa da, Razumov ta. Béznéñ Lebib, Fatih aga Kazanlı, Şamil Usmanov, tagın elle kémner. Min kavşap kaldım. Kaysı yılıy, kaysı: «Bu nindi haksızlık, Stalinga, Stalinga yazam», – dip kıkıra. Lebib yögérép kilép miné koçaklap balavız sıga başladı: «Söbbuñ, cankisegém, siné de atarga hokém ittélémé?» – diy. Ul arada kaméranıñ işégé açıldı da miné kiréden tartıp aldılar...

Dañ-doñ! Dañ-doñ!

Kızıl çirkevnėn bu çańı bűgėn indė gıybadetke tűgėl, totkinnar kaçmagannarmı, asılınıp ۆlmegennermė ikenėn bėlėr ۆcėn kićkė barlavga – safka tėzėlėrge kuŗa. Kıyamet kőnėmėni, çirkev ۆcėnėn ۆstė-astına kildė. Iğı-zıgı, řav-ŗuv, sűgėnűv, akıruv, ıılav. Ul arada řaldır-ŗoldır iŗėkler aćıldı – unlap nadziratėl hem bozav ۆetlė ۆc ۆt iŗėlėp kėrdė. Totkinnarnı kűrűvge, ۆtler tagın da yarsıp-űrselenėp ۆre baŗladılar. Yakınnanrak uzgan bėrniće meħbűsnėn cińnerėn-balakların da talap aldılar.

– Citer, řav-ŗuvnı bėtėrėgėz! – Konvoy baŗlıgı, bar tavıŗına kıćkırıp cikėrėnűv ۆstėne, ۆtėmlėrek bulsın ۆcėn, aŗrı, nek blatnoylarća, ۆc-dűrt katlı itėp sűgėnėp te kuydı.

Yőzer-yőzerden biŗ safka tėzėldėk. Nadziratėller her safnı ikėŗer-ۆcer tapkır sanap ۆıktılar, annarı sendėrelerge mėnėp, barlık ۆezinelernė tuzdırdılar – bėrniće kapćıktan karta, ine, biŗ tiyėnlėk bakır akćadan kisėp, řomartıp ۆŗlengen britva, kőzgė kėbėk ćűp-ćarnı kazıp ۆıgardılar. Konvoy baŗlıgı: (71)

– Tėrme tertibėn bozgan ۆcėn irtege barıgıznı da progulkadan meħrűm item. Eger de kegaz-karandaŗ tabılsa, kartsėr rėjimına kuyam! – dip katı gına kisettė hem tagın bėr kat sűgėndė de komandasın alıp ۆıgıp kittė. ۆtler, ۆrűvnė onıtıp, aldan atıldılar, kűresėn, kamėradagı hava alarga oŗamadı. Çirkev kinet ۆaykalıp kitkendey buldı – biŗ yőz meħbűs bėryulı kuzgalıp, herkaysı aldanrak urın alıp kalırğa tırıŗıp, sekėlerge űrmeledė. Tagın ıgı-zıgı, sűgėnűv, ۆtűv-tėrtűv kittė. Ul arada bėrevnė biŗėnćė kat sendėreden atıp ta berdėler. Timėr idenge kan ceyėldė.

İŗėk aćıldı. Tagın ۆtler, nadziratėller...

Tėgė meyėtnė alıp ۆıgıp, bėraz řav-ŗuv tıngać, Sėbbuŗ minėm yanga kilėp:

– E bėz kaya yatarbiz iken? – didė.

Çirkevnė yőrėp ۆıktık, bėr buŗ urın yuk.

– Eyde, bulmasa, sekė astına – idenge yatıyk! Salkınćarak ta bulır.

Sėbbuŗnıń biŗterėnde bėr ceyme kisegė de bar iken. Műkelep sekė astına kėrdėk te, ceymenė ceyėp, ikev yeneŗe yattık. İndė ikė-ۆc kőn retlep yoklamaganlıktan, yatuvga kűzler-kėrfėkler beylene baŗladı. Emma Sėbbuŗ ta, min de yoklap kite almıybız, arlı-birlė eylenebez. ۆstegė sekėden nersedėr kom tőslė řıbr-ŗıbr koyıla. Bőtėn ten kızıŗıp kıćta.

– Sin yoklıysıńnı?

– Kayda yoklav, elle nerse ćėmėte.

– Min de ۆıdıy almıym. Kaŗısań, nersedėr sıtıla. Kuldan sası is kile.

– Yuk, bulmas, eyde iŗėk tőbėne barıp bėraz utırıyk.

– Sınde tartırğa yukmı?

– Min sud aldınnan birėlgen papirosnıń bėrsėn kėsege tőrėp salgan idėm.

– Buldırgansıń!

Sekė astınnan űrmelep ۆıgıp, ceymebėznė tartıp alsak – isėbez kittė. Ul kıp-kızıl tőske kėrgen! Sekėden kom tűgėl, kandala koyılğan iken. Mėne kėm bėznė yoklatmagan.

Kamėra gırıldıy, mıŗnıy, sűgėne, sataŗa. E bėz Sėbbuŗ bėlen ikev paraŗa tőbėnde utırıp ikėbėzge bėr papirosnı tőtetebėz. řulay da monda yapa-yalgız kamėrada yatuvga karaganda kűnėllėrek.

Kėmner gėne yuk, niler gėne ۆŗlemiylər bu gıybadetŗanede. (72)

Altar poćmagındađı sekė-sendėrelernėn iń tűbėngėse ciren ۆeçlerė ińnerėne ۆetlė tőŗėp torgan bėr pop tėzłengen de, Gayse peygambėrnėn terėge kadaklangan surete ne karap, bėrtuktavsız ۆukına, yel-ۆeçlerė elė bėr, elė ikėnćė yakka ۆaykala. Sėylevlerėne karaganda, pop, yel-ۆeçlerėn kırdırmas ۆcėn elle nikader cefalar ۆıkken – kıynalğan, atnadan artık kartsėrda utırgan. Emma ۆeçėn aldırırğa birmegen. İrtege ul ۆtapka ozatılacak, diy. ۆezėr mėne iŗlas ۆukınıp, Gayseden ozın-ozak yulga kőç-meded yalvara, kűresėn.

Yazmıŗnıń mıskıllap kőlűvėmė, nek mėne řul pop ۆukınıp yatkan sekė ۆstėndegė sendėrede apak sakallı bėr tatar kartı, tastımalın namazlık itėp ceyėp utırgan da, kulların kűkregėne kuŗırıp, kűzlerėn yoma tőŗėp – bu dőnya řav-ŗuvınnan kitėp – pıŗıldap kına dođa ukıy, ara-tire secdege kite. E alar ۆstėndegė sekėde bėr tőrkėm kűlmek-ıŗtansız totkın akırıp-bakırıp karta suga. Kıyėmner ottırılğan indė, çiratta – un, unbiŗ kőn alda birėlećek payık, balandalar... E karŗıdaga bėr sekėde kart partizan ۆzėnėn Grajdannar sugıŗındađı macaraların sėyliy. Bėrevler yoklıy, ikėnćėler yulıy, ۆcėnćėler tıyıla almıy kőle. Kaysı akıldan yazgan – hić tőŗėnėrlėk tűgėl.

Altar karŗındađı meydanda alıŗ-birėŗ, sevde. Ni gėne satmıylar! Tevlėkke birėle torgan biŗ yőz grammlı payık ikmek – «kiben baŗı» diysėnıme, suvırgan arıŗ ۆumarı – balanda diysėnıme. Kayandır řiker, konfėt, ۆelve kėbėk lezzetlė nigmetler de tapkannar. Temekė, papiros – bėremlep, ućlap, tőrėmlep – canıń nındiyėn tėliy. Monda kűlmek-ıŗtan-gımnastėrka, itėk-botinka, oyık, temekė yanćıgı kėbėk kirek-yaraklar da alırğa bula. Bu bazarnıń beha nigėzė dollar da tűgėl, funt-stėrling ta tűgėl, sum da tűgėl. Tőp ۆlćev – payık. Bėr payık, yartı payık, ۆirek payık... Mėne řulay satuvlaŗalar hem řuŗı beyege alıŗ-birėŗ yasıylar.

Terezege yakınrak töšte – könkürësh hëzmeté kürsetüvçéler: yamavçılar, tégüvçéler, itékçéler. Hëtta monda bér törém temekége sakal-mıyırını kırıp, yeşertép cibereler.

Monda üténéç yazıp birüvçé advokatlar da, zakonnı yattan bëlüvçé prokurorlar da bar.

Cırçılar, biyuçéler, tarakta uynavçı muzıkantlar...

Sonğıları – hevesker artistlar kübrek türdegé iñ kiñ, iñ yaktı seké tiresénde eylene. Çönki monda kaméranıñ (73) patşası – starosta yata. Urta buyılı, tıgız bedenlé, kap-kara sakallı, tuzgan bödre çeçlé çégen – at karagı. Unbiş yılını algan. Törme türeleréneñ tayanıçı. Ul monda huca – télese, hökém ite: yatkızıp suktıra yaki tuygançı ikmek, balanda bélen sıylıy ala. Starostaga aş-suvını aşhaneden ayırım savıtta, kapkaçlı kéçérek camayakta kitérelér.

2

Sagınuv!

Tatlı da, açı da sin, sagıslı sagınuv. Sinnen kaçam, siné onıtırğa tırışam. Emma... Emma üzém tagın-tagın koçagıña – kaynar, nazlı, gölep kuvagı töslé güzel, çenékélé koçagıña omtılam. Könbagış çeçegé töslé soklandırğış sin, sarı sagınuv. Sinde koyaş çatkıları hem erém temé. Sekéden bérer aréstant töşép, urını buşadı ise, min tiz géne anıñ urınına ménép yatam da, paltom bélen tomalanıp, uranıp, küzlerémné yomam. Biş yöz totkınlı kaméradada bolay da tınçuv. Çirkevnéñ gıybadet üzégénde. Uranıp yatkaç, tın kısıla, sulış ala almıy başlıym, şabır tirge batam. Alay da bitémné açmıym. Uranıp yatkaç tınç: kaméra, andagı ıgı-zıgı yıraklaşa, yugala, üzémné kéşé yuk, avlak bér cirde his item. Rehet, tılsımlı bér dönyaga küçem hem siné küz aldım kitérem.

...İsenmé, Zeytüne! Ya söyle elé, zaçétlar niçék bara? «Koyrıklar» yukmı? Hëzér bit institutta «urak östé», kurstan kurska küçüvné hel ite torgan yazgı zaçétlar. Méne bit, borıngı tarihtan, istmattan, diamattan bılıtırğı şikéllé üzém géne bulışkan bulır idém de, jel, kötmegende hëllerém bolay bulıp kitté. E şulay da, ömétséz şaytan diyler bit, bu karañgı tön meñgélék bulmas elé.

Hëtérliyséñmé, Zeytüne gölém, bılıtır yazgı zaçétlarga niçék ezérlengen idék ikébéz? Haman elé miném küz aldım da.

...Botakların kiñ ceygen nefis alma ağaçları, mehabet yükeler şav çeçekte. Hıuş is! E béz şul ağaçlar külegesénde – yomşak çiremde bér koçak kitaplarını, konspéktlarını çeçép taşlap, avnap ukıyız, ukıyız. Başlar tomalana başlıy – sugışıp kitebéz. Kıynaşabız.

– Citer! Ene, kulım kara köyép çıktı! – dip üpkelep, yılağan bulıp, kite başlıysıñ. Min yögérép barıp (74) koçaklıym hem kaynar irénéne ürelem. Elé méne hëzér de anıñ sihêrlé-dertlendirüvçé temé irénnerémde... Annan, kultıklaşıp, koléşe-koléşe alléyada yöriybéz. Yar astında kuvaklıkta yeşerénép utırğan éncé taçlı milevşe çeçegé tabıp birem – kükregéne kadıym. Hıuş is – eytérséñ le iñ nefis, iñ kıymmetlé Parij huşbuyı yağingansıñ.

Töşkéne aşap kaytkaç, tagın yükeler astına kilebéz. Koyaş indé baya béz yatkan cirné kızdıra başlağan, tön yakka, yar astına küçép, suzılıp yatabız da, irtençek ukıgan kitaplar buyınça bér-bérébézge soravlar bire başlıyız. Alay küñéllé, kitap-konspékt ukıgandagı sıman yalıkmıysın – hëtérde de ozagrak saklana. Zaçétını da aldan birebéz. Bilgélér de iñ yugarı. Başka studéntlar bézge soklana, kaybérevleré hëtta könleşe de idé bit, eyémé? Bigrek te Fazıl. Ul gél béznéñ tırede çuvala, eytérséñ, parkniñ başka cirénde aña urın yuk. Bérer sebep tabıp yanıbızga kile – «aşka tarakan bulıp töşe». Ya kitabı yuk, iméş, ya konspékti yugalğan. Üzé haman tursaygan bula. İşanasıñımı, Zeytüne, méne şul dus bulıp yörgen Fazıl, tursayıp kına kalmagan, östémnen donoslar da yazıp torgan. Çın, çın! Kulyazmaların, elek hatların üz küzlerém bélen kürdém. Anıñ kulım elle kaydan tanıym – kekré-bökré şaytan tayakları. Tikşerüvçé kürsetté. Nerseler yazgan bit elé, iméş, min kontrrévolütsion oyışmada çlén bulganmın. İméş, anı da şul oyışmaga kéréрге öndegenmén! Méne bit nindi cahil!

Niçék indé dönyada yukını yazarga, üzéñneñ ipteséñe yala yagarga kirek? Oyatsız. Vöcdansız! Mögayın, anda vöcdan bulmagan da. Méne ul ni öçén tursaygan, kara köyép yörgen. Sin, Zeytüne, anıñ bélen söyleşme. Ul hain! İşanma! İh, jel, sin bit hëzér bu süzlerémné işete almıysıñ. E şulay da... Şulay da toyarsıñ, sizerséñ. Bér-bérsén bik-bik yaratkan kéşélernéñ yörekléré bér ritmda tibe, bér-bérséñni küñél avazların yıraktan da işételer iken diy böyék Firdevsi üzéñni robagıyalarında. Mögayın, sin de işétérséñ bu kisetüvçé, siné bela-kazadan saklarga tırışuvçı avazımnı. İşétérséñ bit?!

İh, bëlseñ idé, şundıy-şundıy sagındım üzéñné, begırlérém özéle.

Sızla, sızla, sızla, küñélém!
Sızla bér tuktamıyça, (75)
Sızla aylar, sızla yıllar,
Sızla tön yoklamıyça! –

dip, Segiyt Remiyévnéñ sağışlı yulların kabatlým.
 E sin, Zeytüne? Sin de sagınasıñmı miné? Elle? Yuk, yuk! Eyttém ise kayttım – elgayezé billehi.
 Béz bit ağıret duslar, ağıret cannar...
 – Dañ-doñ! Dañ-doñ!
 Çirkev divarları barlık allaları, feréşteleré, izgélere bélen çaykalıp kitté. Miném de iñ kıymmetlé,
 iñ izgé uylarım çélpereme kildéler. Iğı-zığı, şav-şuv.
 Biş yöz mehbüs béryulı seké, sendérelérénen çuyın plite idenge sikérdéler. Min de.
 Barlavdan soñ türdegé sekélerneñ bérsé astına çüktém de – monda işék töbé – paraşa yanındagı
 kébék meşşer tügél, tınıçrak – tagın uylanıp bétmegen uylarımın oçlarga totındım.
 – Bey, sin monda kaçkansıñ iç, ét bélen ézlep te taba almassıñ. Çık elé, bér şıgır yazdım, – dip,
 Söbbuş miné tartıp-yolkıp üzé yanına çıgardı. (Erem kaldı uylarım, kaydan taptı, heyérséz.) – Méne tñla.
 İsem kitté – dürt yullık kına şıgır ukıdı – tire-yak yaktırıp kitté. İdél, akkoş kébék ak parohodlar
 hem cır. Mayak yandırucı kızınıñ köymedegé cırı.
 – Sin, kara elé, minnen nige kaçasıñ? – didé Söbbuş şıgırén ukıp bétérgeç, miña üpkelep karap.
 Yalğanlıy almıym, sérémné açtım, Zeytünené sagınuvımın eyttém.
 – Eyde, bügén ikev paraşa çıgarıyk. Bügengé baş déjurnıy béznéñ avıl yégété. Min annan
 Zeytünené instituttan téléfon aşa çakırtıp, irtege küréşüv oyıştırıvıñ üténérmén, – didé Söbbuş, bér de
 kötmegende miné kanatlandırıp.
 – May kap! – dip sikérep tordım. – Eyde, tizrek starostaga barıyk. Paraşanı başkalarga birép
 kuymasın tagın!

3

Eytérséñ le çirkevnéñ barlık érelé-vaklı kınıgırlavların kaktılar. Kazan Krémlé astındagı zur çirkev
 – biş yöz totkin utrgan törmé ju itté. Heber yeşén tizlége bélen téldeñ-télge, sekéden-sendérege küçté.
 – Küréşüv!
 – Oçraşuv röşset itkenner.
 Hebran kalmaslık ta tügél bit, bu çirkev törmége (76) eylengennen birlé, mondıy heñneñ hiç
 bulğanı yuk. Buluvı da mömkin tügél, çönki bu kamérada ayırıça kurkıncılı – illé sigézénçé, illé tugızınçı
 statyalı aréstantlar. Alarga nindi küréşüv? E méne kötmegende – heber! İllé sigézénçé statyalı mehbüske
 küréşüv birgenner.
 Bu söyénéçlé heberné işetüvge, bötén kaméra çirat torıp miné tebrıklarge, üzémné niçék totarga,
 niçék söyleşerge – oçraşuv vakıtında nindi heberler alıp kaluv kireklégén öyretérge kéréşté! Heñta bérsé
 papiroos kegazé kiterép birdé: «Bu kegazge üzéñe kireklé süzlerné-üténéçéñné yaz da barmak arasına
 kıstır. Küréşkende kızınıñ kulin gadettegeden ozagrak kıs, çençe barmagıñ bélen uçın kıkıkla hem
 kegazéñné aniñ kulında kaldır». Aldım. Yazdım. Yatıp kalgançı – atıp kal. «Zeytüne, miném naħak
 gayıplenüvém turında Stalin ipteske hat yaz». Kém béle, Stalinga barıp citse, belki «Azat iterge!» digen
 ferman kilér. Tik méne, kavşap, idenge – nadziratélle küzéné töşérep cibermesem géne yarar idé indé.
 Kegazné tökéréklep barmak arasına kıstırıp yöriy başladım – künegérge kirek.
 – Béréñçé eşliysé eş, – didé kaméradagı blatnoylarınıñ atamanı Papa Piy II, üzénéñ ayırıça
 buldıklı, ışanıçlı «mörít»lerén cıyıp alıp, – közge hem kalem*. Yégétébézné tulisniça tertipke kiterüv
 hacet.
 Şunduk bér törkém sır yalangaç «mörít»ler idenge utırıp iké biş tiyénlek bakırını eşkerte
 başladılar. Bér bakır teñkené çuyın idenge ışkıylar – ul közge bulaçak. İkençé bakır teñkené kisép şul uk
 idenge kayrıy başladılar. Ul kalem («britva») bulaçak. Ul arada elé kiçe géne monda kilép élekken bér
 «médvéjatnik» (fatır karagı) kilép, östéndegé ör-yaña kük satin külmegén salıp birdé.
 – Kız aldında méskén kürénme!
 İndé çalbar hem itékler kirek idé. Armiyeden kiyép kaytkan kıyık sırlı kük tukımadan tégélgen
 galifé buy-buyga taraldı, da töşté – bigrek heter tuza iken. E itékler kevéş bulıp kına kalgannar idé indé.
 Üre bastırıp kuyganda baltırlar şeşép, sala almagaç, kuniçların télgelegen idék. Bu yaknı da kaygırtuvçılar
 tabıldı.
 – Karçıgam, bér de kaygırma, – didé kaméra starostası, kap-kara sakallı, kara bödre çeçlé çégen
 (77) Roman (at karagı!). Hem şunduk sekége utırıp, ayagındagı hrom itéklerén salıp miña tottırdı. – Kiy,
 miném töslé biyép kitorséñ... Çalbar da jel tügél, lekin, üzén küreséñ, bu çalbarga sin başıñ bélen kérép
 çumasıñ. Ey, Pétuşok, – dip ul yanıbızdan uzıp bargan yardımçésén, miném çamalı blatnoy yégétné

* Peké (jargon).

tuktattı hem anı, yarminkede at saylagan sıman, eylendérép-tulgandırıp karadı da: – Kügerçéném, yalé, sal çalbarıñnı, – didé.

– E min?.. – didé Pétuşok, aptırap, – miném trusik ta yuk iç.

– Yaramagan tagın, monda kızlar yuk, béráz cillerséñ.

Ul miném trusiknı aña birdé de, kara postav çalbarıñnı miña kiydérdé hem sakalın déréldete-déréldete köldé: – Méne, karçıgam, böténley büten koşka oğşadıñ.

– Dañ-doñ!

– Barlav!

Kamérağa hav-havlap étler, alar artınnan sakçı soldatlar kéréd.

Barlavdan soñ Papa Piy II néñ şeşsi çeçtaraşı «Çikértke» miné tulı tertipke kitere – sakal-mıyıkñı kıra, çeçné kırka başladı.

Éş baytak ozakka suzıldı: bér-iké sızdırıp alğan sayın «kalem»né idenge kayrarga turı kildé, yuksa bitnéñ türésén kayızlıy başlıy. «Çikértke», dörösén eytéрге kirek, helénnen kilgençe avırttırmıyça, şoma itép, töklerné kaldırmıy kırırğa tırıştı hem nigéde bu télegéne irésté de bugay. Bitte, borın astında elle ni küzge çekéreyép torgan kılçıklar kürénmiy. Miném kulda elé géne barlıkka kilgen «közge» – şop-şoma yaltırap torgan biş tiyénlek bakır teñke. Anı eş barışın kürép, tikşérép torır öçen «Çikértke» üzé birdé. Bilgélé, bitte, iyek astında, muynıda kegaz östéne kegaz yabıştırılğan «yamav»lar barlıkka kildé. Eçéte, sızlıy. Şulay da kıyafet yañşı yakka üzgerdé. «Yamav»lar irtegege hetlé böteyép retlenér. Papa Piy II üzé kilép tikşérép, «Çikértkenéñ eşén yañşı dip taptı. Annan soñ starosta, baş nadziratél bélen söyleşép, bér çilek su aldırđı – ul kiçlerén ayak-kulların yuvıp yata torgan idé. Bu yulı da şul maksat bélenđer dip uylasam, miné çakırđı:

– Karçıgam, kızın yanına huş islé bulıp bar, me bér çilek su: yañşılap yuvın.

Kémder sabın bélen muñçala da kitérdé. Sud aldınnan (78) bér yuvındırgannar idé, şunnan birlé ten su kürmegen. Yuvınuv tügél, éçerge citmiy bit su.

E monda – möldéreme tulı bér çilek!

Kiçké aş vakıtında starosta miña üz «hezine»sénnen (ayırım camayaktan) östeme revéşte bér öleş balanda, bér öleş galuşıki birdé. Aşap bétérüvge tagın bér syurpriz.

– Kil, karçıgam, monda, – ul üzé yanında gına yoklata torgan Pétuşoknı kuvıp töşérdé de miña şul urını kürsetté, – yat rehetlenép, ayak suzıp, yokla, kız bélen küréşér aldınnan siné idende avnatıp bulmas.

Min çirkev türéndegé izgé takta tüşekke ménép, ayagımñı suzıp yattım...

4

İrtengé balandadan soñ kiyénüv baytak vakıtñı aldı. Starostaga bérsé de oşamıy. İméş, iték kunıçları közge kébék yaltıramıy, çalbarda cıyırçıklar. Külmeknéñ iké töymesé yuk iken... Möritletler yardıméde barışın da retke kitéréрге turı kildé. Starosta miné eylendérép-tulgandırıp karadı da, nihayet: «Kunak kızı kébékséñ, – didé. – Bar, bar, kit, işék yanında bötérél, sakçı çakıruvga ezér tor! Yuksa alar, bér kıkırır da, çıkmıy dip, işékné yabıp ta kuyar. Bar, böğélme, töz tor. Törmege élegüvge cebégen, dimesén! Bar indé!»

İşék yanında eylenem, hezér ük çakırmasalar gına yarar idé. Uylarım bélen cıyınıp bétkeném yuk. Yuksa, tön buyına da géł şul turıda uylap çıktım bit. E şulay da eytép kalası süzler uylagan sayın östele bara. Küréşüvge barı un minut vakit bireler. Méne şul un minutta, sigéz ay buyı cıyılğan bötén uyların, sagınuvımñı, sağışımñı – barışın-barışın da eytép bétéréрге kirek. Yuk, alay yaramıy. Hısler soñınnan. İñ élék méne bu barmak arasındagını ozatırğa. Tukta, töşép kalmaganmı üzé? Yuk, töşmegen elé, bar. Kaya, tökéreklep yabıştırıym, aşıkında şuvıp töşép kala kürmesén, tfü, tfü. Annan ös-başnı kaygırtuv kirek bit. Radiodan, «Kızıl yeşler», «Yeş Léniçı» gazétalarinnan alası gonorarlar bar idé, şularnı alırğa déjurnıy aldında Zeytüne iséméne doverénnost yazarmın. Belki, méne şuşı doverénnost yazgan arada yazuvnı da birérge? Alay uñaylırak bulmasmı? Méne şul gonorarlarğa Zeytüne Péçen bazarinnan botinkalar, kostyum-çalbar, éçké kiyémner alsın. Tagın nerse? E-e, başka (79) furajka da kirek bit elé... Tagın nerse? Eyé, bér-iké pérédaça da kitérsén – aşamlıklar hem temeké. Temeké kübrek kirek. Kaméradagı ipteshlerné az bulsa da sıylarğa. Méne bit alar miné niçék yalt itép kiyéndérdéler. Beyrem aş – kara-karşı. Annarı elé bit institut hellerén soraşmadım. Hıtip Gosmanovnıñ helé niçék? Anı kulga almadılar miken? Tagın nerse turında? Kükçetavdan, etilerden hıat yuk miken?

Yozakñı şaltıratalar – açalar!

Tukta, iñ aldan nerséné eytéрге buldım elé? Ey, şaytan algırđı, onıtıp ta ölgérdém bit, e! Hıat! Hıat!

İşék açıluvğa, déjurnıy yögerép kéréd de miné étép ciberdé:

– Kit monnan. Tiñlagız, familiyesé atalgannar eybérlerén alıp işék aldına! Starosta! Monda kil, bilgé yasap tor.

– İvanov İvan Pétroviç!

– Min!

– Ramazanov Sabir!

– Min. – Urtadağı sekéden sarı sakallı bér kart töşté, kapçıyı balkaga kısılıp kaldı, ala almıy.

– Çık! Nerse korsaklı hatın töslé tulganasıñ?

Min kapçıknı ıçkındırıp ciberdém. Kart işékke yögérdé.

– Bazarbayev Amanbay.

Monı işétüvge, başım eylenép kitté, Amanbaydan – tagın bér yakın dustan ayırıldım bit. Kaya alıp kiterler indé anı? Yene oçraşırız miken?

– Djaparidzé...

– Hesenov...

Kaméradan iké yöz illélep totkınıni étapka aldılar. Eytüvleréne karaganda, Norilskiga. Annan karşıdağı – Kréml astındağı ikénçé törmeden tagın iké yöz illélep mehbüsne béznéñ kaméraga kitérdéler. Kitté ıgı-zıgı, urın oçén talaşuv-sugışuv. Yarıy elé starosta miné onıtmadı. Türdege ikénçé kat sekéden urıñ birdé.

E küréşüv?

Mondıy meşerde nindi küréşüv bulsın, diy. Yukka gına cilkéndém. İndé méne nişlerge de belmiym. Kiyémnérné salıp hucalarına tapşırırğa kirek.

– Ba-lan-da!

Kizüv toruvçı unbaşılar işék töbéne cıyıldı. İşék açıldı. İké kolagınnan iké mehbüs kütergen kismekler kaméraga kére başladı. Eçé kebéste isé borınnı (80) yarıp kitté. Béznéñ unlıkka da miski kildé. Min de konsérva bankamnı alıp çiratka bastım.

– Salašov, – işékke!

Bankam kulımnan töşép kitté.

– Küréşüv vakıtı biş minut. Oçraşuvğa kilgen keshélerge yakınlaşırğa, kul birérge yaramıy, hiçbér nerse alırğa, birérge röşet yuk. Barı miném arkılı. Politika turında söyleşérge yaramıy. Töşéndém?

– Töşéndém.

– Atla!

Kuzgaldım – téz buvınnarım kalıruy. Ya, alla, önémme, töşémme? Çınnan da, hezer min anı... kürémémme? Zeytüne! Niñetlé eytelmegen süzler, hisler... yörekte. Şuña, ahrı, ul döp-döp ite. Yuk, yuk, kavşamıym. Kavşama, küñélém! Sin, sin beñetlé. Ul, ul saf mehebbet, kérséz-izgé mehebbet bu işék artında bit. Ul, mögayın, miném koçagıma taşlanır. Aña anı eşleme, monı eşle dip kisetüvçe déjur nadziratél yuk bit...

İşék açılıp kitté.

Min busagadan atladım da sın bulıp katıp kaldım.

Bu ni bu? Elle indé küzlerém buvıla? Nindi oyatsızlık bu, nindi meşere?

– Nige ul monda? – dip kıkırıp ciberdém açuvımnan-ernüvémnen kaltıranıp.

– Zeytüne – miném hatınım, – didé Fazıl küzlerén tozlandırıp. E anıñ yanında basıp torgan Zeytüne başın iyde.

– Bulmas, bulmas! – Bér-iké adım alga atladım da, bizgek totkandağı kébék tuñıp, çirkanıp, déréldiy başladım. – Ul – hain! Ul miném östen yalğan elek yazgan.

– Hatınım aldında hurlama! – didé Fazıl, kara köyép.

– E-e, hurlamamı? – bülme urtasında miña utırırğa kuyılğan taburétkanı küterép alıp Fazılñ başına sugarga omtılğan idém, nadziratél, yögérep kilép, kulımnan totıp kaldı.

Zeytüne kıkırıp yılap ciberde.

– Küréşüv tamamlandı! – didé déjurnıy nadziratél, taburétkanı idenge kuyıp.

Oçraşuv bülmesénnen miné tup-turı kartsérğa alıp kittéler. (81)

5

...Zeytüne bélen vafasız küréşüvden soñ, biş tevlékné kartsérda uzdırdım, annan çırgaç tagın şuşı yortka kitérdéler.

Bérden açlık, ikénçéden söygen kızımñıñ hıyeneté miné yarıysı uk yonçıtkan idé. Aşısım kile. Uydan-garlenüvden baş çatnıy. Kayda, kémge zarnı tügerge? Aptırağaç, bérdenbér dus Söbbuñıñ ezlep kittém, étapka kumagan bulsalar gına yarıy indé üzén. Altar tıresénde karanıp yörgende, östen bérev kıkırdı:

– Ey, küzléklé!
Tuktadım. Baksam, öské sendérede ayakların salındırıp utırgan kara sakal – starosta, barmacı bélen işarelep, miné üzé yanına çakıra iken.
– Kil elé monda, karçıgam. Hëller niçék?
– Yarıy şunda.
– Yarasa, kil, utır.
Min téler-télemes kéne anıñ yanına küteréldém. Ul bötén yözén kaplap algan kara, kuyı sakal-mıyığın iké kullap tarap-kupşılanıp aldı da, sul küzén kısıp, hëylelé bér karaş bélen sorav birdé:
– Siné kitap yaza diyler, dörésmé?
– Élék dörös idé, hëzér yuk!
– Niçégo, hëzér de bula, batya... Min siña bér eş taptım, üzé aşı, üzé tuzansız, kiçén yanıma kil, tuygançı botka aşarsıñ. Kiléştékmé?
– Kiléşték.
Nindi eş taptı iken miña bu at karagı?
Méne bit, uylamaganda eşler caylandı da kitté. Kön de – östeme bér payık ikmek. Aş ta balanda tügél – it şulpası, botka, kayvakıtta kotlét, starosta kazanınnan. Üzeme géne tügél, Söbбуhka da ölés çıgar...
E eşé? Éşé, starosta üzé eytméşliy, tuzansız da, örélé de. Nerse eşliym diysézmé? Söyliym. Kön de, kiçké balandadan soñ, yokı aldındağı tikşérüv-barlavga hëtlé, hıkeyet söyliym. Kéçé yeşten ük «Elfé leyle ve leyle», «Kırık vezir», «Şahname», «Ebügalisina», «Tutıname», «Salsal» kébék garep ekiyetlerén ukıp üskenge, zapas citerlék. Méne ezér ul yarap kuydı. Kön de bér yaña ekiyet söyliym – totkında utırgan hılık garep ekiyetleréññ güzellégene, andağı batır şahzadelerge, sılı kızlarga, bigrek te temléden-temlé «envag-envag nigmetlerge», şerablarga hëyran kalıp, hıyal dönyasında yözép, üzéññ bügégé kızganıç hëlén bik azga gına bulsa da (82) onıtıp tora, şuniñ öçén miném ekiyet söyler vakıtını kötép citkére almıylar. Bu ekiyetlerém bigrek te kaméranıñ hucası – at karagı çégenge oşy: yotılıp tuñly...
– Altın kéşé bit sin, börkétém. Avızıñnan éncé-mercenner koyıla. Sinéñ urın monda tügél, cennette bit, canım, – dip, arkamnan kağıp, üséndérép kuya.
Kaméradagı biş yöz mehbüs miné béle, kile başlasam, torıp, sekésénnen urın bire. Min hëzér seké astında – kandala oyasında tügél, altarda, starosta yanında – yaktı, kiñ urında yatam.
Méne bit, behet, kilem diyse, kükten töşe.
Sigéz ay Pleten törmesénde köné-töné sorav aluvga yörép, kartsér payıgında torıp, korı söyekke kalgan idém. Hëzér çirkevedegé bér ay éçénde tazarıp, tulıp kittém.
– Söbһanalla, – diy Söbбуһ, elle kölép, elle indé cınlap. – Sin können-kön maturayasıñ.
Ahrısı, Söbбуһ küz tiydérdé. Bér tönné miné uyattılar da aşıgıç revéşte karşıdagı ikéñçé törmegé alıp kittéler. Nersege? Bilgéséz.

6

– Séz cinayetçelerné törmeden kaçarga öndegenséz hem, şul yavız niyetégézné tormışka aşırır öçén, törkém tuplagansız, çirkev idené astınnan Kazanka yılğasına taba podkop yasarga ezérlengenséz. Bu cinayetégézné tanıysızımı?
– Grajdanın tikşérüvçé... – Östel artında nindidér bér papka açıp, kegazler aktargan küzléklé kéşége aptırap karadım. Elle indé başka bérev bélen butıy? – Gafuv iteséz, min bénerse de bélmıym. Nindi podkop?
– Molçat! – Tikşérüvçé, bérev éne çençép alganday, kinet çëçrep torıp kıkırıp ciberdé, papkadan bér tabak yazılğan kegaz aldı. – Méne gayıbéñ! Séz bérev de sizmiy dip uylagansızdır. Béznéñ küz cir astınnan da küre. Nomérıgız barıp çıkmadı! Yandıgız. Soñğı tapkır sorıym: cinayetégézné tanıysızımı, yukmı?
– Grajdanın...
– Citer! Konvoy! – İşék açılıp, miné monda alıp kilgen soldatlarınñ bérsé atılıp kérdé. – Méne bu adem aktıgın kartsérğa! Gayıbén östéne algançı çıgarmaska. Marş!
– Bar, bar!
Nadziratél étép-törtép kartsérğa tıktı da, timér (83) işékné şaltırıtıp yabıp, bikledé. Min busagada basıp kaldım – uzarga urın yuk. Ozınlığı biş, kiñlége öç métr çamasındağı taş kapçık – terezeséz dürt tsémént sténa. Tüşemde tuzanga, pıçrakka katıp bétken bér lampoçka kızarıp tora. Tınçuv. Yarım karañğı. Bala-çaga tavışı. Başta min üzéññ küzleréme de, kolaklarıma da ışanmadım – sataşam, ahrı. Tor

torgaç béráz küz iyeleşté. Anadan tuvma undürt-unbiş yeşlék üsmér malaylar bérsé östéne bérsé atlanıp tartışalar, sikérelér, yığılalar, sugışalar.

– Efundéler! – Poçmaktan néçke bér tavış kolaknı kıyıp kitté hem şunnan uk ciren sakallı bérev küteréldé. Busı trusiktan. Kükregénde yalangaç kız sureté hem yazuv: «Mehebbet öçén can fida!» Şav-şuv akrınlap tındı. Téğé ciren sakal alga çıktı: – Efundéler, bézge yaña baron kilgen, baş iyégéz.

Ciren sakal aldımında yartılay sığılıp töşté.

– Baron, – didé téğé ciren sakal iyélgen kiléş, – bézné gafuv itégéz, kileségézné bélmegen idék!..

Arttan bérsé kıçkırıp ciberdé.

– Baronga közge kirek, üzén küresé kile.

Ul arada miném alda basıp torgan bér pumala başlı malay yalt borılıp, nek miném borın töbénde tuñkaydı.

– Muzıka!

Téğé tuñkaygan malay şatır-şotır cil çıgara başladı.

– Һа-Һа-Һа!

Akıldan şaşkan kébék akıruv, Һıhıldav, kıçkırıv. Min nişlerge bélmıy aptırıp torganda, téğé ciren sakal tağın komanda birdé:

– Parad!

Ul eytép te bétérmedé, elé géne miném alda tuñkayıp torgan malay sikérép cilkeme ménép utırdı, başkalar anıñ artınnan tézéldéler.

– Şagom a-arş!

Emér işétélüvge, cilkemdegé bala, ayakları bélen kükregéme tibép, kuzgalırğa boyırdı.

– Bér-iké, bér-iké.

Min téğé pumala başını kütergen kiléş aldan, kalgannar arttan...

– Һodayım, padişahnı sakla...

Cilkeme atlangan malay néçke kızlar tavışı bélen patşa devleté gimnın başladı, başkalar küterép aldılar. Alar ulıy, e miném tınım kısıla. Cilkedegé pumala baş üzé albastı siman avır, citmese, botları (84) bélen muyınnı kısıp, ükçeleré bélen kükregéme tibép kuya: «Tizrek!»

Kayda tizrek, min abına-sörténe kaméranı iké tapkır eylendémme-yukmı, elsérep yığıldım. Arttagılar barısı da miném öske avdılar. Şarkıldap, Һıhıldap kölüv, akıruv. E min izélép-vatılıp, indé Һuştan yazam digende géne, tağın emér yañıradı:

– Citer, baronnı öylendérérge vakıt!

Östémdegéler étéşe-törtéşe tordılar.

E min kuzgala almıym.

– Kiyüv yégét, – téğé ciren sakal, aldımá tézlenép, mıskıllap köle başladı, – pop siné kém dip çukındırğan idé?

Miném télém de eylenmiy.

– Küsé, tukta elé, – cilkeme atlanıp yörgeñ pumala baş miña karap-karap tordı da kıçkırıp ciberdé. – Bu bit çirkevedegé ekiyetçé!

– Sin kayan béleséñ? – Küsé çınnan da küsé siman suzılıp pıyala küzleré bélen karadı. – Belki, ul tügélde?

– Ütken atnada min üzém tınladım. Méne digen ekiyetler béle, – ul baş barmagın küterép télén şartlattı. – Da, ul yazuvçı, yaña tanıdım.

– Pisarmı?

– Yuk la, kitaplar yazgan.

– E-e-e! – Ciren sakal miña aptırıp, ikélenép karadı da kinet kıçkırıp ciberdé: – Tamaşa bétté. Ekiyetçége urın birérge!

Pumala baş yögérép kilép miné küterép torgızdı da Korol utırğan cirge – türge alıp barıp utırttı.

– Gafuv itégéz, yazuvçı abıy, min başta sézné tanımyça kaldım.

Ul arada tağın işék şaltıradı. Açıldı. Tağın iké késéné étép-törtép kérttéler. Bérsé işékten köçke sıyıp kérdé – dev, yuvan; ikénçésé – tebenek, yabık.

İşékten kérivçéler başların da küterérge ölgérmedéler, şere üsmérler alar östéne taşlandı. Aldarak torganı dev cilkelerén küterép, östéne taşlangannarnı atıp bergén idé, bötén kartser anıñ östéne yabırıldı. Yıktilar da taptıy-ize başladılar.

Artta kalğan tebenek buylı monı kürép, kurkuvınnan, aħrı, üzé yığıldı. Téğé dev ozak köreşté, elé bér, elé ikénçé malaynı alıp atıp karadı, emma ciñéldé. Ciren sakal üzé anıñ östéne ménép kundı. Kalgannar paraşa kapkaçı bélen suga-suga yödettéler. (85)

Dev aħırda yığıldı.

Şunnan soñ anı «öylendére» başladılar – pop kuşkan isémén eyttérdéler, kayda, kém bulıp eşlevén anıkladılar. Ul bér rayonda prokuror bulıp eşlegen, iméş – ciren sakal üze tanıdı. Méne ni öçén aña kanıgalar iken. Avız-borını kan buluvga karamastan, prokurorni evvelé utırtılar. Annarı çalbarın saldırdılar hem her malay timér kaşık bélen öç tapkır anıñ «yomşak» ciréne suğıp ütté.

Prokuror tamam ħelden tayıp yığıldı. Şunnan soñ gına «öylendérüv» tuktaldı. Tebenek totkın irékte ukıtuvçı bulıp eşlegen iken, aña tiymedéler.

– Méne siña kadak, prokuror efendé, – dip, Korol paraşa östénde köçke utırgan devge zur bér kadak suzdı. Pumala baş kadaknı alıp prokurorniñ borınına törtté, tége başın kütermiyçe géne aldı. Karışırğa cöret itmedé, aħrısı. Korol, küzleré bélen boravlap, süzén yalgadı: – Podémga ħetlé işéknéñ iké tupsasın kazıp çıgar. E sin, Pumala baş, karap tor. Kazımıy başlasa, paraşa kapkaçı bélen cilletép al.

Otboydan soñ kém kayda torsa, şunda utırıp, çügelep yoklap kitté. Kaméra-kartsérda barı Korol, Pumala baş hem min «osta ekiyetçe» géne suzılıp yattık. Barı ħezér géne min üsmér malaylarnıñ nige şır yalangaç buluvına töşéndém. Bötén kiyémné bét sarıp aldı. Külmek üzénnen-üzé kıymıldıy. Şundiý üzékke ütkezép teşliyeler, çıdap bulmıy. Aptırağaç, min de çişénép taşladım.

E işék busagasında kıtır-kıtır ştukatur, kirpéç vagı koyıla. Prokuror kartsér işégénéñ tupsaların çokıy...

Cey. Kömés tolımnarı bélen çaykalıp-dulkınlanıp yatkan dala. Yırakta ap-ak kiyéz öyler küréne. Eçkéltem kımız isé borınıñ kıtıklıy. E min kılğan eçénde suzılıp yatıp ħel cıyam. Talgın gına cil ise. Nindi reħet... Méne kul astında gına kıp-kızıl bulıp péşken cir cilegé. Avız itiyim elé dip kulımnı suzgan gına idém, nindidér tavışka sisenép uyandım.

Kartsér bup-buş, bér kéşe kalmagan. İşék kayırılıp taşlangan. Koridorda yatkan timér işék östénde nadziratél basıp tora: küzleré akaygan, elé bér, elé ikénçé yakka karıy.

– Ey, mondağı totkınnar kayda?

Min aptırap sikérép tordım da yalangaç ikenémné toyıp, yañadan çüktém. (86)

– Bélmim.

– Niçék bélmisén? İşékné kém cimérdé?!

Ul arada tagın bérniçe nadziratél yögerép kildé de sügéne-sügéne kiré borıldı.

Aldan kilgen nadziratél aptıravdan, aħrı, idende yatkan işékné béráz küterép tordı da taşladı hem miné kisetté:

– Ey, sin, kara, bérkaya da kitme!

Min kiyéne başladım.

Törme işégé aldında şav-şuv. Étler öre. İké tapkır mılıtkan attılar.

Bérızdan törmenéñ stolyar tséħında eşlevçéler kilép, kayırılıp taşlangan işékné kiréden urınına kuya, tséméntlap nıgıta başladılar. Alar miña nadziratél kürmegende bér payık ikmek, öç-dürt törémlék maħorka birdéler.

Ozaklamıy kartsérdan kaçkan yeşüsmérlerné bérem-bérem östérep-kıynap kitére başladılar. Prokuror bélen ukıtuvçını beylep bedrefke taşlangan bulgannar iken, alarnı da kitérdéler. İşék, urınına kuyılıp, tagın yabıldı, arkılı timér bilbav-bolt bélen kısılıp biklendé. Kartsér tagın tuldı. Barı tik Korol bélen Pumala baş kına kürénmedé. Elle indé alar törmeden çığıp, kaçıp ölgérdéler, elle indé alarnı başka cirge yaptılar. Kiré kitérelgen üsmérlernéñ barısınıñ da diyerlek kul-ayakları yaralangan, tenneré kara köygen idé. Emma bérsé de yılamıy, barı tik sügénéler, işékné kagalar. Ul arada kartsérniñ tüşeméndege lyuk açıldı da şlangtan su sıptére başladılar. Ozaklamıy su bildén buldı.

Tönozin bil tiñéntén suda tottılar. Katı kıynaluvdan cereħetlengen, ħelsézlengen öç malay basıp ta tora almıylar. Alarnı ipteşleré, almaş-tilmeş, sténaga söyep, küterép tordılar. Bara-tora miném ayaklarını da közen cıyıra başladı. Tagın béráz su eçénde kalsam, yığıla idém.

Nihayet, podémga çañ kakkannan soñ, kartsérniñ işégén açtılar – su, buva yırlıganday, koridorga ceyléde. Ciñéleyép kitték.

Nadziratéller miné alırğa kilgenner iken. Şul yuyış, östen su sarkıp torgan kilés, törme kenseséne alıp kittéler. Öç timér kapka açılıp yabıldı. Nihayet, tereze reşetkesé kügerép bétken ozınça bülme. Yarım karañgı. Östel. Kegazge törtélgen küzléklé tikşérüvçé, başın da kütermiy, miña: (87)

– Niçék, cinayetégézné tanıysız mı? – dip éndeşte.

– Nindi cinayet?

Küzléklé urınınan sikérép tordı da akırdı:

– Konvoy, alıp kitégéz, kartsérda çérésén!

Ĥezér ceynéñ iñ matur çağı – iyul urtası. Mondıy çakta kémnéñ géne küñélé tabıgatke talpınmıy. Tenge sıħet, küñélge reħet birüvçé yeşél urmannarda, ħuş islé çeçekler bélen balkıgan bolınnarda kémnéñ bulası kilmes?

E min méne indé sigézénçé tevlék tıncuv kartsérda cefalanam. Kön de tikşerüvçé çakırta. Hezér indé tön urtasında, yokı baskanda, törme şomlı tınlıkka batkanda aldıra başladı. Haman bér sorav.

– Törmeden kaçuv çaraların kémner bélen, niçék ezérledéñ sin, halık doşmanı? Elle kayçan indé siné atarga kirek idé. Eger bu cinayetéñné de östéne almasañ, siña kotıluv yuk! Eyt, törkéméñde kémner bar idé?

E miném başım eylene, küz aldım karañgılana – nindi kaçuv? Nindi törkém? Nindi cinayet?

Kinet işék açılıp kite. İké taza yégét – konvoirlar miné kıynarga totınalar. E tikşerüvçé haman bér süzné kabatlıy:

– Eyt, törkéméñde kémner bar? Kémner?

Méne bu kartsérniñ kalın taş sténası artında öç-dürt adımda gına uram. Kréml astındağı bu uramnan Kazankaga koyınırğa yöriy idék béz. İh, hezér méne içmasam bér géne tapkır şul suga çump çıksañ. Bötén kér, bar kaygı yuvılır idé...

Şaltırap işék açıldı.

– Slédovátélge!

Evvélé iké tevlék, bigrek te irten payık hem balanda alganda, aşkazanım borıp-avırtıp téñkege tiydé. Başkalar aşaganı kürmıym dip, küzlerémné yomıp yatam. Starosta: «Utız tugızınçınıñ payıgım, balandasın kiré alğız. Ul açlık ıgıan itté», – diy. Her irtede. Bügén indé dürténçé tevlék. Índé aşıysı kilüvden bigrek éçesé kilüv cefalıy. İrennerém yarıldı. Témpératuram küteréldé. «Bér géne tamçı su...» Emma min birseler de éçmiym, üzémné-üzém gazaplıym. Ülémge duçar item. Avızda indé tökérék te yuk, ahrısı. Tél kabargan, éçesé kile. Bér géne yotım...

Soñgı sorav aluvda añımını yugaltkançı kıynap, miné kartsérğa kitérep taşladılar. Bötén teném kara yangan, sul kulımnı kütere de almıym – sızlıy. Elle singan, elle çatnagan. Barı soñgı sorav aluvda gına «podkop»niñ (88) kaydan kilép çıguvın töşéndém. Çirkevde ekiyet söylegende min, tıñlavçılarnı mavıktırır öçén, piratlar turında, alarnıñ zamoklardan, nıgıtmalardan kaçuvların da tasvirliy idém. Kémder «çirtken». Méne şunu indé «podkop»ka hetlé küpértkenner. E min hezér şul yuk «podkop»nı, «törkém»né tabıp birérge tiyész.

Tabalmıysıñ, yeşereséñ iken – yaña srok!

Un yıl törme. Biş yılga hokuktan mehrüm buluv! Índé östéme cinayet – törkém bélen törmeden kaçuvnı citeklev... Karaklar, kéşé ütérüvçelerné géne tügél, e hükümetnéñ, halıkınıñ kan doşmannarın törmeden alıp çırga «cıyngan» kéşé bit min... E bu cinayet tagın kiménde un yıl törme östeyeçek miña. Bulmasa – atuv!

Méne ni öçén min añlı revéşte aşav-éçüvden vaz kıçtém. Bu – soñgı tayanıçım. Min indé ikénçé yalanı – naħak gayıpné céntéklep tikşerép, aklavnı talep item.

Kartsérda indé béniçe tapkır totkınnar alıştı. Emma, dörösén eytérge kirek, miné bér géne karak ta, bér géne rétsidivist ta rencétmedé, kirésénçé, miña yatarga urın birdéler. Payıklarımını, aç buluvlarına karamastan, gadél revéşte kiré kaytaralar hem hezér çiratlaşıp işékné kagalar:

– Kéşé üle, vraç kilsén!

– Doktor!

İrennerémde – kan. Avızımda – toz temé. İh, bér géne yotım su...

– Megéz, éçép ciberégéz.

Bér stakan su, saf salkın su! Çaykalıp, tügélép miña kile.

– Başın küterégéz.

Kémder başımını küterdé. Stakandağı salkın, şıfalı suvniñ dımı indé irénnerémde toyıla, uf alla! Monı da kürér kön bar iken! Bar helemné cıyıp ürélem. Östel! Östel yanında – küzléklé kéşé.

– Éçép ciberégéz!

Sılık itép kiré yığıldım. Stakandağı su çaykalıp tügélép kitté. Min añımını yugalttım...

– İbrahim, aç küzéñné. Méne, béráz su yot. Kurıkma, min, min bu. İmenkulov Zarif. Heđerliyséñimé, Béréñçé tatar polkı komissarı, İmenkulov. Yotıp ciber.

Su tamgaç, irénnerém ceyélép kitkendey buldı.

– İbrahim, tagın, tagın bér yot.

İmenkulov... İmenkulov... Bu familiye kayadır kükte eylenép yördé de sündé. Min tiren bér upkınga töşép kittém. (89)

Bu kaméradá elé İmenkulovtan* başka, Tatizdat buyınça tanış jurnalıstım Kerimov Hémze de bar iken. Ul da, rehmet yavgırı, yardımge kilgen – atnaga yakın miña kaşıktan az gına şikerlé suda izélgen ikmek aşatıp, bulışıp torgan.

7

– Béznéñ kaméraga alıp kilgen nadziratélneñ eytüvéne karaganda, siné iké tapkır slédovatelge küterép alıp bargannar. Ul siña su tekdım itken. Sin eçerge dip omılgansın da, aña kilép, stakanı étép cibergenséñ. Tugızınçı tevlékte témpératureñ kırıkka küterélgen. Törme vraçı siné, kartsérdan alıp, bolnitsaga salırğa kuşkan. Emma tikşerüvçé, ul gayıbén östéne almadı dip, röşset birmegen... Méne ni öçén béznéñ kaméradá sin, İbrahim, – didé İmenkulov.

Min elé vaba avıruvınnan arına başlagan kéşé kébék hêlséz, kaltıranam. E şulay da añım eşliy – İmenkulov! Çınnan da, bu miném yanda yatkan totkın – şul Béréncé tatar polkınıñ komissarı, grajdannar sugışı batırı, kükregénde Kızıl Bayrak ordéni balkıgan meşhür komissarı?

– Taşla, ul turıda soraşma indé. Ene işék açıla. Akırınlap saf havaga çıgıp kériyk, hêl östelér üzéne.

İmenkulov, kultıklap, miné işégaldına alıp çıktı. Kaméra işégénnen atlavga, küzlerém çağıldı, başım eylene başladı.

– Bulmasa, utır monda, – İmenkulov miné yörüv meydanına çıga torgan işék töbéne utırttı da baş nadziratélge nidér eytté. Tégésé kulin sélkédé. Utırsın megenesénde.

Ul arada ikéncé yaktan hava alırğa çıkkın hatın-kızlar kürendé. Gadette, bér kaméranıkılar kérgençé ikéncéséndegelelerné tışka çıgarmıylar idé. Bu yulı nadziratélleer vakıtını butagannar, ahrısı.

Miném yannan, başların iyép, kulların artka kuygan hatın-kız totkinnar uza. Yözleré sulgan, karaşları süren. Arada yeşler de, çal çeçlé kart analar da küreéne. (90)

– Çü, İbrahim, bu sinmé? – kémdér ütép barılışly pışıldap kına éndeşté. – İsenmé.

– Server apa**!

– Şavlama! Hêléñ niçék?

– Elé géne kartsérdan.

– İşéttém. Barısın da işéttém. Tugız tevlék! Yégét ikenséñ! Indé biréşme!

– Cılanar, tağın pışıldaşa başladığımı? Tuktagız! İртеge tağın séznéñ kaméranı progulkadan mehrüm item, – nadziratél hatın ırlerçe öç-dürt katlı itép sügéne, arttagılarnı éte-törte başladı.

Elé bıltr gına Server apa yazuvçılar cıyılışında balalar edebiyatınıñ üsêşé turında doklad bélen çıkkın idé. Tulı kürkem gevdelé, şat çıraylı, kızlar kébék cıynak, matur idé ul vakıtta. E hêzer? Hêzer ene tanımashlık bulıp yabıkkın, yözé sargaygan, emma tavışı kör. Ul, nadziratél hatınıñ sügünüvéne, kuvalavına da karamastan, miña taba borıldı hem indé açık tavış bélen kıkırdı:

– İbrahim, ömétéñné özme! Bu karañğı tön meñgé bulmas – Ul tağın da nersedér eytmekçé idé, nadziratél hatın Server apanı étép ciberdé. Server apa kaméra busagasına abınıp yığıldı.

Avır timér işék şaltır-şoltır kilép yabıldı.

Ana tavışı

Bu faciagalé vakıygadan soñ indé kırık yılga yakın vakıt ütté. Emma ul yörek özgeç tavış, çégen hatınıñ balasın ézlep, zarlap yılavı elé hêzer de kolagımda çınly. Kayvakıt balasın koçaklap pérronda avnagan şul çégen hatını töşéme kére. Kara tirge batıp kurkıp uyanam.

1938 yılınıñ iyuné. Ufa. Timér yul vokzalı. Pérron. Ul şomlı kiçte bézné, bér törkém «hálık doşmannarın», küp gazaplar küreép, nihayet, Ufa törmeséne kilép élekken totkinnarını, tağın kayadır ozatırğa dip vokzalga kitérdéler. Bilgelé indé, «kara kozgın» çitléklerde. Şunuñ öçén yulda kém bélen kilüvébézné belmedék. Bézné pérronda nindidér, kayadır kiterge torgan poyızd yanına kitérep töşérdéler hem şunduk bér Stolıpin vagonı aldında tézlendérdéler. Bu yulı törkém kéçkéne, yégermélep (91) kéne mehbüs idé. Yaña gına yañgır yavıp ütken, pérron pıçrak. Citmese, bézné nek pıçrakınıñ küzéne tézlendérdéler. Çalbarlar şunduk hıçma su buldı. Emma aña bér totkın da igtıbar itmiy. Ufanıñ totkinnar bélen şıgrım tulı, tınçuv törmesénen soñ mondıy saf havada buluv, irkénlep sulış aluv kötelmegen rehset bit. Dörös, vokzal-pérron havasında tötén aralaş kümér, may isé sizéle. Emma indé bu havanı kaméranıkı

* İmenkulov Zarif – grajdannar sugışı géroyı, bérciçe ordén kavaléri, kulga alıngançı Béréncé tatar polkı komissarı.

** Server Edhemova – yazuvçı, K. Necminéñ hatını.

bélen çağıştırıp bulmıy. Bélmegenbéz géne iken irékte vakıtta: vokzalnıñ havası da, tıngısız ıgı-zıgısı da küñélge yatışlı. Ene niçék kaynap tora ul. Bérevler çémodannarın, kapçıkların, ercelerén küterép, vodokaçka yagına taba abına-sörténe yögere, ikénçéleré nek şulay tirlep-péşép alarga karşı çaba. Barısı da aşıga. Tik béz géne – totkinnar gına sülpén. Eytérséñ le tégé dönya kéşéleré – pıçrak suga tézlenép, tınsız utırabız. Yuk, bu tıştan gına şulay. E éçte, méne bu pıçrak suga tézlenen yırtık-kérlé kiyémlé, yabık-sarı, tutlı yözlé totkinnar küñéléndé – öyérme. Alar üzleréññ, nek şuşı passajirlar töslé, télese kay yakka bara algan çakların hetérliyi, tugannarın küz aldına kitére. Alay gına da tügél, küzleré bélen intégép yakınnarın ézliyi, belkém... Belkém, méne şuşı şasıp yögergen yulavçılar arasında atası, hatını, balası bardır... Belkém? Ah, hezér alar kilép çıksa...

Min de, tire-yagımdağı ipteslerém töslé ük, özélép vokzal ıgı-zıgısına karıym. Kötem. Kémné? Üzém de bélmıym. Emma aşığıp, aşkınıp kötem...

– E-e, eü-eü...

Dért itép kittém. Yakında gına bér yeş bala kıkırıp yılap ciberdé. Nindi narasıy? Kayda? Béz indé herbérebéz yıldan artık totkında – gaileden ayırılğan. Şunıñ öçén bu tavış, sabıy bala tavışı, seyér de, yakın da, gazaplı da.

Bala yılıy.

– E-eü... E-eü...

Kayda? Kém balası? Min başımın artka bordım. Gevde bélen borılırga yaramıy. Konvoy her hareketné kaçarga ezérlenüv dip isepli hem şunduk ata. Artta, kırıda, béznéñ kébk ük tézlenép, bér çégen hatını utıra – yalanbaş, çeçleré tuzgıgan, yalanayak. Östénde kérlé, yırtılıp bétken kat-kat külmek hem indé töse uñğan zur şel. Ul şelén iñéne salıp urangan. Şul şel éçénde kéçkéne sabıy küzler – şomırt küzler yıldıy. Hatın şelén béráz buşattı da, yakasın açıp ciberép, sabıyga imçegén (92) kaptırdı. Yılav basıldı. Sabıy, çüp-çüp itép, temlep ime başladı. Küzler yomıldı.

Parovoz kıkırttı. Buférlar bér-bérséne sugılıp çıñladılar.

– Torıgız! – Konvoy başlıgınıñ açuvlı tavışı kolaknı yırtıp kitté. Ul üzé kéçkéne, çandır. Borınnan, kışsañ, canı çıgar. Mondıy açı tavış kay cirénnen çıgadır. – Basıgız! Tézélégéz! Tikşérüv!

Bézné törme konvoyınan yulnıkına tapşırıp başlandı. Törme konvoyı başlıgı – ozın buylı, tulı gevdelé, ceyéñké bitlé, kısıq küzlé başkort yégété yeneşeséndegé soldatka küterép kilgen zur küñ sumkasın cirge kuyarga boyırdı. Kuydılar. Açtılar. Annan zur-zur papkalar çıgara başladılar. Totkinnıñ formulyarın, gamel defteréne yazılğan hökém kararı hem başka kezazlerén.

– İvanov, bér adımgı alga çıgıp bas!

Uñ yaktağı ak sakallı kart professor emérné ütedé hem isémén, tungan yılın, niçe yılga, nindi statya bélen hökém itélgenén eytté.

Yul konvoyı başlıgı formulyarın alıp, totkinnıñ eytkennerén tikşérép, formulyardağı yazmalar bélen çağıştırıp tora.

Béz barıbız da bu gadeti, indé yıl buyına bér törmeden ikénçéséne yöriy-yöriy küñégép bétken «sirat küpérennen» ütép, Stolıpin vagonı aldına bastık. İñ soñgı bulıp çégen hatını kaldı. Baya borılıp karaganda abaylamaganmın iken. Béréñçéden, anda min kübrek igtıbarın sabıy balaga birgen idém. İkénçéden, hatın bögelép balasın iméze idé. Méne ul hezér torıp baskan. İmenép kittém. Elle indé Prospér Mériméññ meşhür Karmémı basıp tora? Töz, zıfa buy. Matur, kiléşlé gevde. Çém-kara, ozın, kalın tolınnar tuzıp cilkege töşken. Kalın kıygaç kara kaşlar. Karçıga borın. Hezér katı kısılğan yuka irénner hem az gına alga omılğan iyek. Dörés, bit almaları yanıp tormıy, aksıl, suvırılğan. Bu indé añlayışlı, ul da béznéñ kébk tıñçuv kaméradan çıkkın, tuyar-tuymas payıkta torgan, citmese, bala iméze. Eger hezér anı irkén taborga ciberseñ, tuygançı aşarga birseñ?.. Miné ayırucha soklandırğanı – zur şomırt kara küzler. Alar nindidér bér köç, yarsuv bélen boravlap karıylar. E torışı – nek taborda biyérgé çıgarga ezérlenen töslé irkén, hetta az gına kuştan da. «Karagız, soklanıgız, min nindi çiber!»

Ul bér adım alga atladı da, gorur bér karaş bélen, başın az gına artka çöyép, şelge urap kükregéne beylegen (93) bebiyin tırbete-tırbete az gına çaykala, borın astınnan gına nindidér bér köy şıñşıy. Küreséñ, béréñçé balası – söyénép tuya almıy.

– Ey, sin nerse, Zémfıra! – Yul konvoyı başlıgı aña mısıllap karap, akırıp ciberdé. – Nerse çaykalasın? Elle kamérada çekép aldıñmı? Sıña ayırım çakırıp kirekmé, atla. – Ul törme konvoyı başlıgına borıldı. – Kayda anıñ formulyarı?

– Çégen hatınıñ formulyarı yuk. Ul elé tikşéréle géne. Ozatuv kezazé géne bar.

– Bir monda, – didé de tégé türe çégen hatınına kadaldı. – E nerse ul şelge uralğan? Elle bagarga da ölgérdéñmé? Nerse ul?

– Ul – miném koşçıgım.

– Cüler, nindi koş tağın?

– İptes naçalnik, – didé başkort yégété, – ul – balalı hatın.
– Nindi bala?! – Konvoy başlığı, açuvınnan, yılan çakkanday, sikérép kitté: – Şul gına citmegen, yulga bala bélen. Bir elé konvoirga, balalar bülmesine tapşırsın.

– Minde köçek yuk!

– Molçat! – Türe kése akırıp ciberdé. – Min siña kürsetermén teşlerénné. İptes İvaşçenko! – Ul çılbur bulıp bézné urap torgan konvoirlarını çégen hatınına yakınrak torganına éndeşte: – Al balanı, vokzaldagi déjur militsionérğa bir!

– Tıñlıym! – İvaşçenko mıltığın yanındagi ipteséne birdé de çégen hatınına taşlandı. Hatın, yalt, arkası bélen borıldı. Soldat alga çıgıp, hatının kükregéne kul suzgan idé, kinet anıñ biténe şap itép hatının kulu tışté.

– Ah, söyrelçék, sin elé konvoirga sugasıñmı? – Gayretlé türe, çıpçık kébék sikére-sikére kilép, balalı çégenné arkasına törtté. Hatın pérronga barıp kaplandı, bebiyé akırıp yılap ciberdé. Konvoy başlığı hatını tagın bér tibép eylendérdé de balanı tartıp alırga iyéldé hem şunduk, «A!..» dip yaman tavış bélen akırıp, artka çigéndé. Anıñ uñ kulınnan kan tamçılıy idé.

İké tapkır kınırav çılladı. Naçalnik késesénnen yavlık alıp, uñ kulın uradı da vagonga yögérdé, tamburda basıp torgan provodnitsanı çakırıp, kolagina nidér pışıldadı. Provodnitsa rizalık béldérép, başın idé.

– Eyde, ülekse, yögér tégé vagonga! – Türe kése çégen hatının kuva, aşiktıra başladı. – Tiz, tiz, padla! (94)

Hatın, balasın koçaklagan kilés mükelep, yığılgan cirénnen tordı. Üzé haman «e-e-e» dip balasın tınıçlandıra. Anıñ elé bala imézép utırgan cirénde zur gına kapçığı da bar iken. Bér kulu bélen balasın kükregéne kısıp, ikénçesé bélen bişterén östérep, yeşél vagonga, konvoy kürsetken, provodnitsa basıp torgan işékke taba aşığıp atladı. Naçalnik arttan anıñ sayın kızuvladı.

– Tizrek, tizrek, ülekse! Poyızd kuzgala. Sinéñ arkada ene sostavnı totıp toram, adem aktığı!

Çégen hatını abına-sörténe kapçığın östérep baskıç töbéne kilép citté. Üzé mışnyı, balası yılıy.

– Eyde, eyde, mén vagonga.

Hatın bér kulu bélen balasın kısıp, ikénçesé bélen kapçığın östérep, vagonga küterélmekçé idé, baskıç biyék, ayagı jıtmıy. Ul arada, öste basıp torgan provodnitsa, yılmayıp:

– Birégéz balagızını, min totıp torıym, – didé.

– Rehmet.

Çégen hatını balasın provodnitsaga birép, üzé iké kullap kapçığın küterdé – vagonga ménerge azaplandı. Şunduk şap itép éçké işék yabıldı. Hatın akırıp ciberdé:

– Mişut-ka-a...

Ul arada kürşé vagonnıñ işége açıldı hem annan tégé provodnitsa kızıl çüprekke törélgen balanı konvoy başlığına suzdı.

– İvaşçenko! – Naçalnik konvoir soldatını çakırıp aldı da akırıp yılağan balanı suzdı: – Me, tizrek vokzalga détpriyémnikka ilt.

İvaşçenko bik şıksız-uñaysız revéşte törgekné alıp kultık astına kıstırdı da vokzalga taba yögérdé. Bala buvılıp, üksép yılıy idé:

– E-eü... Eü...

Parovoz soñğı gudogın birdé.

Bézné tiz géne étép-törtép vagonga kérttéler. Poyızd kuzgaldı.

Stolpın vagonında totkınar öçen de komfort citerlék – kupéli vagonnardagi kébék, ayırım-ayırım bülmeler. Barı tik terezeleré, közgeleré, radiosı, véntilyetsiyesé géne yuk. Anıñ karavı, aşav-écüv öçen restoranga barıp yöriysé yuk – kitérep toralar. Bu kupé-kaméranıñ istelékklé, küzge taşlanıp torgan cihazı – işék. Ul timér bélen tıslangan. Yugarı öleşinde açıla-yabıla torgan timér reşetkelé fortoçkası bar. E fortoçkada segat téléndegé sıman tögerek timér kisege – «médal» (95) asılınıp tora. Bu – «küz». Koridorda kizüvde toruvçı konvoir hervakit «küz» yanında. Ul añ türge ütkende de, işékke atlaganda da açıp karıy – sıñar küz bélen, emma céntéklep. Başkaça mömkin de tügél – ustav kuşa. Kupé-kaméraga biklenen cinayetçelerden télese nindi «baş kiterlék» eşler köterge bula. Meselen, idenné, tüşemné, sténanı tışép kaçuv yaki hat-mazar tışérep kaldıruv, yaki asılınıv... Şunıñ öçen «küz» her minut açılıp-yabılıp tora.

Méne şuşındıy kupé-kaméranıñ bérsénde béz – sigézev. Yanıbızdagi kırıy kaméraga tégé çégen hatının yapkan bulgannar iken. Ul bértuktavsız işékke suga, tibe, kıçkıra.

– Açığız! Açığız diyim, cén, periler. Kayda miném ulım? Kayda miném Mişutkam! Açı-gız! Açı-gız! İşétesézmé, yırtkılar, işétesézmé?

– Cüler, kıkırma! Ufa indé elle kayda kaldı, – diy kizüvdegé İvaşçénko, fortoçkanı şart-şort açıp-yabıp.

– Ulımnı... Ulımnı kaya kuydız? – Yörek özgeç taviş hem akırıp yılav.

Bötén vagon bu zardan, yılav-kargavdan tétrene. Yörek erniy, taşıy, tügéle. E çégen hatını haman işékné şakıy, tırny, suga, tibe hem yaman taviş bélen kıkırta:

– Ulımnı... Mişutkamnı... Koşçıgımnı kaya kuydız?! Birégéz, birégéz...

Bérer segatten soñ kürşé vagona baruvçı konvoy başlıgınıñ taviş işétéldé. Nindidér boyırıklar birdé hem kizüv toruvçı soldatnıñ çégen hatını turındagı raportına tınıç kına:

– Yılasın, tamagı karlıkkaç, tuktar élé, – didé.

Türe çıgıp kitté. Fortoçka açıldı. Bézge bérer sélédka, öç yöz gramm ipi birdéler – kiçké aş. Tamak yalgarga utırdık. Emma nihetlé aç bulmıyık, rizık bugazdan ütmiy, tıgıla. Çönki kolakta çégen hatınıñ zarlı taviş, legneté, yalvaruvı. Öç-dürt segatten işékke suguv, tibüv tuktalı, taviş ta akrınlandı. Hézér şıñşıp yılav, üksüv hem zar...

– Mişutka, begrem... canım... koşçıgım. Indé karınıñ açkandır, imeséñ kiledér. Méne imileréme söt töşté, sızly. Mi... şut... ka... Ah...

Bufér lar bér-bérséne sugılıp şıñşıy. Tegermeçler rélsar başına sugılıp, bértuktavsız şak-şok, şak-şok ite. Anda-sanda parovoz kıkırtıp kuya. Tukty. Pérronda şav-şuv, kñğırav. Bufér lar sugıla. Tagın şak-şok, (96) şak-şok. Poyızd kayadır aşığa. Kaya? Bézge bilgéséz. Nindi yazmış, nindi yaña miñnetler, gazaplar köte bézné?

– Şak-şok, şak-şok.

Kérfékler éléne.

Yaman bér tavişka sisenép uyandım.

– Mişutka, u-lım, sin kay-da-a?

Eytérséñ le yörekné telgelep, toz sibeler, ul erniy, sızly, sığıla.

– Mi-şut-ka-a-a-a!

Karlıkkan taviş tagın tozlı küz yeşéne tıgılıp yalvardı.

Tön. Şak-şok, şak-şok hem kizüvdegé konvoycıınıñ ayak adımnarı. Annan tagın kürşé kupéniñ işégénde akıruv, yılav, şakuv, tibüv, tés şıgırdatuv hem legnetlev. Paravoz bötén dalanı şıñlatıp kıkırta-kıkırta da çaba bire.

– Cénner, periler, kaya kuydız miném gaziz ulımnı, birégéz! – indé taviş akrın, gırıldap çıga.

Nihayet, tañ aldınnan kürşé kaméradagı taviş tındı.

– Biçara hatın. Yoklap kitté, ahrısı, – didé avır sulap kürşém Mehmüt Ebcelimov.

– Arıgandır indé méskén. Eyde, béz de yoklap alıyk ul uyangançı, – didém de, borılıp yattım, küzlerémné yomdım.

Koridorda pış-pış söyleşüv, arlı-birlé yögerüvge uyanıp torıp utırdık. Bar igtıbarıñız – koridorda. Nerse? Méne vagonnıñ tuşkı işégé şart itép yabıldı. Konvoy başlıgınıñ açuvlı taviş yañıradı:

– Ni buldı?

– İpteş... naçalnik... ülgen.

– Kém ülgen?

Tagın kizüvdegé konvoirnıñ hevélle hem pışıldav taviş:

– Çégen hatını, ipteş naçalnik. Asılınan...

Tamış tügél dus

1

Min kabat-kabat 1938 yılınıñ may ayına eylenép kaytam. Unbiş-yégérmé kön éçénde aşık-poşık, ayırucha bér salkın kanlılık, igtıbarsızlık, hetta cirenüvlé karaş bélen, halıkınıñ 1905–1917 yıllar révolütsiyeleré dulkınında (97) küterélép çıgıp, şul révolütsiye ciñüvé öçén fidakar köreşken, kan koygan, emma böğelmegen, haman élé böyek köreş safında kalgan gaziz ulları hem kızları bér gayıpséz, nigéséz «halık doşmanı» dip gayıplendéler. Ölke partiya komitétı hem plénumı egzaları, şulay uk Vêrhovnyy Sovét députatları, halık komissarları, galimner, yazuvçılar, artistlar, kart bolşeviklar, başka sovét oyışmaları citekçeleré küz de yommıyça ülém cezasına hükém itéldé. Azlarına gına «şefkat» kürsetép, alarnı un-unbiş yıl törmege, eger de indé annan ülmiyçe alay-bolay çıga kalsa, biş yılga barlık grajdanlık hokuklarınnan mehrüm iterge digen hükém çıgardılar.

Min, mögayın, yeş buluvım arkasında, behetléler törkéméne – törme cezasına tartılğannar arasına élektém. Kazannan soñ Böğélme, Ufa, Svêrdlovsk, Çilebé, Tömen törmelerén kiçtém.

Bu yul bik avır uzıldı, herbér törmə – yörekte kan sarkıp torgan tözelmes açı yara bulıp kaldı. Elé Һезэр kırık yıldan soñ da ul törmeler, kaméralar, kartsérlar töşeme kérse, min kurkıp, sataşıp, şabır tirge batıp, tétrenép uyanam.

Éssé cey ayları. Totkinnar bélen şıgırım tulı kaméralar – yatarga tügél, basıp torırğa da urın citmiy. Paraşalar tulıp aga. Sası is bugaznı buva. Aşarga korı payık. Su yuk. Törmeden törməge Stolıpin vagonnarınıñ kısırk kaméra-bülmelerénde küçérelér. Anda da bar rizık – balık. Anda da – tevlégéne bér krujka su.

Kazan törmesénen bu yulnı béz, «ayıruçá kurkınıç biş cinayetçé», bérge başladık. Béréncébéz – yañak söyekleré kalkıp torgan, zur kara küzlé, kalın kara çeçlé Mehmüt Ebcelimov. Hiç borın töşermiy, kaygırmıy, nindi de bulsa bér kızık uyun, süz tabıp kına tora. İkəncébéz – Mehmütke kapma-karşı, tebenek, yuvan, emma gaceyép matur sınılı Génıy İzmayloviç Réspublikanéts – Kazanda V. İ. Lénin muzéyén oyıştıruvçı, anıñ béréncé diréktori.

Öçəncébéz – atlét gevdelé Nikolay Vasiléviç Akimov.

Dürtəncébéz – Ardalion Mişayloviç Nijégorodtsév, kiptérélgén balık töslé yabık. Sarı çeçlé. Zur pıyalalı küzlékten. Gél Һevfélenép, tınıçsızlanıp tora.

Bişəncébéz – üzém.

Alda bér eytken idém indé: Mehmüt te, Nikolay da, Ardalion da – bu Һeller kilép çıkkancı komsomol citekçéleré bulıp eşlegen yigétler. (98)

Béz béréncé tapkır 1938 yılınñ közənde Kazan vokzalındağı Stolıpin vagonınıñ bér karañğı, tar kamérasında oçraştık. Méne şunnan başlap bik küp yıllar bérge buldık – urtak kamérada utırdık, bér kaşıktan aşadık. Aşırında Kolıma priiskalarına kader barıp citték.

2

Poyızd Tömen stantsiyeséne kilép tuktadı.

– Mögayın, bézné monda töşérérler. İртеge Oktyabrneñ yégérmé bér yıllığı bit, – didé Mehmüt, timér reşetkege kolagın kuyıp tuñlap. – Ene, ovçarka çiniy, alırğa kilüvleré anık.

Eytép te ölgérmedé, konvoy başlığı yögérép kilép, béznéñ kaméra-kupéniñ yozagın açá başladı:

– Çıgıgız! Eybérlerégéz bélen! Tizrek!

Atılıp-berélép tamburga çıguvıbiz buldı, küzlerébéz çağıldı: pérron ap-ak, béréncé kübék kar töşken. Һuş is, kar isé. Tıңuv kaméradan soñ sulap tuya almybiz.

– Töşégéz!

Ap-ak kar tüşelgen pérronga töşerge ölgérmedék, tagın boyırık: – Tézlenégéz! Kıbırsımagız!

Mondiy emérlerge béz indé künegép bétken – vagonnan töşkende, vagona ménerge ezérlengende totkın cirge tézlenérge tiyész. Yañgır yavıp, pérron izme pıçrakka eylengenmé, Һezérgé kébék tézden karmı, konvoynıñ eşé yuk – tézlen!

Bu yulı da karga çumıp tézlendék. Bér géne kat çalbardan, suvık baltırnı çémétép aldı – déréldiy başladık. Parovoz suzıp kıçkırdı da poşkırdı, poyızd kitté.

– Basıgız! Bérem-bérem, marş!

Béz – biş totkın. E bézné karavıllap törməge alıp barırğa altı konvoir hem bozav Һetlé bér ét kilgen. Bigrek zur «iltifat»!

Törmə kapkası yanına citkeç, konvoy başlığı bézné tuktattı da, konvoirlarga pışıldap kına mindidér bér boyırık birgeç, vaştaga kerdé. Béz sténaga taba yılıştık.

– Allo, allo, – karlıkkan tavışlı konvoy başlığınıñ téléfonnañ söyleskené işétéldé. – İpteş naçalnik, ayıruçá Һeterlerné alıp kildék. Kaya olaktırırğa?

Béz kıçkırap kölép ciberdék. Konvoy şasıp kaldı. (99)

– Séz nerse? Séz? Akıldan şaştıgızmnı elle? – Annan gadeti emérlerén birdéler:

– Tézlenégéz, kontr kiskleré!

Tagın karga batıp körtke tézlendék. E üzébéz yılmayabız.

İndé ikəncé yıl törmədə utırabız, herbérébézge zıندانı şep çepegenner. Lekin haman elé üzébézneñ bu, Һelge – aréstant buluvıbizga, bigrek te ayıruçá kurkınıçlı cinayetçé, Һalık doşmanı buluvıbizga iyeleşép béte almybiz. Méne ni öçén konvoy başlığı «ayıruçá Һeter» digeç, béz pırh itép kölép ciberdék.

Emma bu kölüvébéz Һeyérlége bulmadı – kar éçənde tézlenép, segatten artık köterge turı kildé. Téşler téşke sugılıp, şakıldap, kaltırıp, tuñıp, kügerép béttek. Tagın béráz bolay kar éçənde utırsak, böténley katıp kala idék.

Nihayet, bézné torgızıp, iñ eşeké süzler bélen süge-süge, törmə işégaldına kérttelér, annan priklad bélen suga-törte, kartsér binasına eydedéler. Törmə kapkası aldında bolay ozak utıruvıbiznıñ

sebebén soñinnan gına béldék. «Ayırucha heterler»né urnaştırır öçén törmenéñ kartsérin aşığıç revéşte buşatırğa turı kilgen iken.

«Kara kozgın» çaykalıp kuzgaldı. Béz tagın kitték. Kaya? Bilgéséz. Uyla, borçıl. Gazaplan. Vakıt citerlék siña, aréstant. Un yıllık yulıñ başlandı gına bit elé.

Evvel yarısı gına idé töslé monda. Emma, bara torgaç, tın kısıla, baş çatnıy başladı. Öste fortoçka bulgan. Lekin hezér ul bozlanıp katkan, tıştan hava kére almıy. Ozaklamıy saruv kaynakğa totındı.

– Açıgız, hava citmiy!

– Hava! Hava! – dip kıçkırğa başlagan idék, işéklerge şart-şort priklad bélen sugarga totındılar.

– Önégez çıkmasın! Döméknesséz!

«Kozgın» kayadır tüben töşép kitté. Çaykaldı. Üpkem bugazıma tılganday buldı – çıdıy almadım, uqşıp, kosıp ciberdém. Déréldép tuñıp küzlerémné açsam, kar östénde yatam. Tire-yakta, miném kébék ük suzılıp, ipteslerém yata.

Kémder art yaktan kilép başıma tipté.

– Téré!

Karasam, konvoy başlığı. Beren tirésénnen tégelgen kolakçın bürékten. Tézden tüben töşép torgan börme billé tunnan, ak pimalardan – arlı-birlé atlap, kar östénde avnap yatkan totkinnarıñ «helén» tikşére – tipkelep uza. (100)

Ul tagın bér eylendé de, avızındağı papirosın tökérép taşlap, emér birdé:

– Yüler satuvnı tuktatıgız! Torıgız!

Konvoirlar yögerép kilép, tarta-yolıkkalıy başladı:

– Eyde, eyde, kılanma!

Min torırğa dip kuzgalgan idé, ikénçé yakka avıp kittém, ayaklar cansız. Konvoy başlığı aşığıp kilép biléme tipté:

– Kara sin kontrnıñ nazlanuvın!

...Bér tön, bér kön sugılıp-avırıp, üle yazıp, ikénçé tevlék irtesénde géne Tubıl törmeséne kilép yığıldık. «Kara kozgın» törmenéñ éçké işégaldına – koridorına uk kilép tuktagan. Şunıñ öçén béz şeherné de, hetta üzébéz utıraçak törmené de tışkı yaktan küre almadık. «Kara kozgın»nan añgı-miñgé, köç-hel çıguvga, béréncé emér:

– Çişénégéz! – buldı.

Suvık işégaldında sır yalangaç kalıp çişéndék te bozlanıp katkan tsémént idenge bastık.

Alıp kilüvçé konvoy başlığı, kulındağı papkadan béznéñ gamel defterén çıkarıp, familiyené eyte başladı:

– Ebcelimov!

İndé bu barlavga күnégép bétken totkın bér adım alga atlıy hem tın da almıyça tézép kite:

– Ebcelimov Mehmüt. 1913 yılda Kazanda tugan, un yıl törme, biş yıl mehrümlék, illé sigézénçé statya (felen-felen punktlar).

– Kullarıñnı küter!

Kultık astın karıylar.

– Kolaklar?

Kolak tışéklerén karıylar.

– Bögel...

Şulay bérem-bérem herbérébéznéñ bar cirén tikşérép karıylar. Katıp, tuñıp béttek. Tikşérüv, téntüv temamlangançı kiyénérge yaramıy.

Nihayet, aluv-birüv, téntüv bétte, béznéñ formulyarlar konvoydan törme administratsiyeséne küçté.

Koridornıñ argı başındağı bér işékné açtılar. Nadziratél emér birdé:

– Alga marş!

Ya alla, bu könné de küresébéz bar iken – munça! Levke. Krannar. Legenner. Sabın kisekleré – barısı da bişerden. (101)

Törmege élekkennen birlé mondıy irkén munçanı kürgenébéz yuk idé. Bigrek te hezérge kébék, katıp-tuñgannan soñ...

Salkın su, kaynar su. Par. Cennet. Levkeden töşmiybéz. Barıbızñnıñ da tené kabıklanıp katkan. Kaynar su, par bélen cébétkeç, kabık salına başladı. Bér-bérébézné tırnaklarıbız bélen kırıp yuvabız. Bér kat tirébéz salındı, ahrısı.

Yuvınıp bétép koyıngaç, ikénçé bülmege çıtkık. Sölgé, külmek-ıştan – herbérébézge ayırım-ayırım.

– Kirek-yarak alıgız, – didé nadziratél, işékné açıp.
– Vıtı, bagıgız elé, duşalarım, – diy Meħmüt, yüriy mişerçelep. Üzé, arlı-birlé atlap, ör-yaña formasın kürsete. – Vıtı, nindi kuraj buldım, e?
– Pétlitsalarında altın yıldızlar gına yuk, marşal bulır idéñ, – diy Akimov kölép. Min de yaña formaga töréndém. Üzéndégé kürénmiy, kéşé östéndégé çekreyép tora.
Bézge ör-yaña törme kiyémneré: buşlat, gimnastérka, çalbar, kolaklı bürék birdéler. Alar barısı da küksél kalın kindéren tégélgen hem barısında da kanefér töséndégé «yamavlar». Çalbarnıñ tézlerénde, gimnastérganıñ yakalarında, buşlatnıñ da şulay uk yakasında, ciñ oçlarında, büréknéñ kolaklarında. Bu «yamav»lar, bilgélé indé, kindér citmevden tügél, alay-bolay kaçıp kitseler, elle kaydan anıñ kémlégé kıçkırıp torsın öçén. Botinkalar da birdéler, tik şnurı gına bér totım. Ozın yaramıy, asılınuvıız iħtimal bit.

3

Séz Fédor Miħayloviç Dostoyevskiynıñ «Ülé yort yazmaları» isémlé kitabın, hiçsikséz, ukıgansızdır. Nindi faciagalé kürénéşler, nindi gazaplar, veħşetlékler küz aldınnan ütmiy anı ukıganda. Yörek tétriy, erni. Kotoçkıç ul – Tubıl törmeséne bağışlangan bu kitap. İkençé tapkır kulga alırga da kurkasıñ anı – canıñ öşiy. Méne şul kitapta tasvirlangan – F. M. Dostoyevskiyni cefalangan törmede – Tubıl zindanında miña da 1938 yılınıñ noyabrénen 1940 yılınıñ mayına ħetlé yıl yarımga yakın utırırğa turı kildé.

Başta Fédor Miħayloviç miħnet çikken iské törmede esir buldık. Annan 1939 yılınıñ martında bézné, «cemgiyet öçén ayıruçı kurkınıç politik cinayetçelérne», elé yaña gına salıngan mahsus korpuska küçérdéler. Kéşé, (102) bigrek te totkındagı kéşé, herbér üzgeréşke, ħetta bér kaméradan ikénçeséne küçüvge de söyene. Yañalık! Nadziratélden başka kaméraga küçeçegébézné işétkeç, béz de söyéndék – kabındık. Kém béle, yaña törmede belki tormışız yañaça – caylırak kiter.

Emma... Emma kışın aşıgıç salıngan yaña korpusnıñ tar timér baskıçlarınan küterélép, elé tséménti da kibép citmegen, tar, yarım karañgı koridorınan uzgaç, iké yaktan tézélép kitken kaméralarnıñ avır timér işégén açıp, busagasınan atlavga, bar ömétel çélpereme kildé.

– Eyé... Fédor Miħayloviç utırğan borıngı törme ocmaħ bulgan iken, – didém min açınıp, şıñşıp-çınap kaméra işégé yabılgaç. Canım öşép-tétrenép kitté. Eytérséñ le téré kiléş leħétke kuydılar miné.

Ĥeyér, boları elé aldarak... Elége béznéñ bu törmege yaña ayak basuv...

– Bu minuttan başlap isém-familiyegéz formulyarda gına kala. Vsé! Bu minuttan başlap séz barı üzégéz utıra torgan kaméra sanı hem yatak sanı bélen géne atalasız. Vsé! Añlaşılamı?

– Añladık!

– Vsé!

– Bér sorav birérge mömkinmé?

– Tondır!

– Bézge tugannarımız bélen ħat-ħeber alışırğa mömkinmé?

– Min sézge töséndérdém, Tubıl törmesé gadi törme tügél. Ul polit-i-zo-lya-tor! Töséndégézmé?

– Yuk.

– Méne yüler. Barısın da monda min ħel item. İndé töséndéñmé?

– Eyé.

Törme başlıgınıñ bézné – ayıruçı kurkınıçlı biş seyesi cinayetçéné – bérénçé kabul kıluvı şunıñ bélen tamamlandı. Baş nadziratél bézné töp toraklarga alıp kitté. Koridorınıñ orta bér töséndégé tanış kaméra aldına kilép tuktadı. Tuksan altınçı nomérli kaméra.

Evvelé yozak, annan kaméranıñ avır işégé açıldı.

– Kérégez.

Monda atlavga, küzlerébéz çağılıp kitté – karşı sténada zur-zur öç tereze. Reşetkeler de başka törmelerdeğé töslé bötén terezené tomalap tormıy, şpaga revéşéndégé uklar ramnarnıñ orta küzleréne géne citép tuktıy. Öské yak – reşetkeséz, açık. Bu kaméranıñ ozınlığı (103) sigéz, kiñlégé biş métr çamasında. Biyéklégé de eybet, öç métr yarım bulır kiménde. Tüşem hem sténalar bik yaħşılap izvést bélen akşarlangan. Bu bülme hiç törme kamérasına oħşamagan. Eytérséñ mektepnéñ klass bülmesé. Bigrek te ħezér, irtengé koyaş nurlarında, bülme yalt itép tora.

Ul gınamı? Tagın bér syurpriz. Méne şuşı kiñ, biyéç, yaktı bülmede uniké karavat. Şularnıñ bişesé bik pöħtelep urın-cir: yaña odéyal, iké ceyme, kiyéz, ménder bélen cıyılğan, her karavat başında ap-ak sölgéler.

İsébéz kitté. Elle indé bézné irékke çıgarırğa cıynalarnı?

Ul gınamı? Fortoçka açıldı: – Töşké aş alıgız.

Söyénéçten elé eytérge de onítkanmın: bülme urtasında ozın östel, östel tireli – iké éskemiye. Bilgélé indé, karavatların, östel-urındıkların ayakları idenge bolt bélen nıgıtılğan. Méne şuşı östelge rizik kildé – zur camayak tulı uha. Kéçéregénde – solı botkası. Bér çeynek çey, bérer şakmak şiker. Payıkka ise – altı yözer grammlı boday kümeçé!

Mondıy temlé uhanı, mondıy temlé botkanı, mondıy temlé kümeçné, mondıy temlé çey-şikerné miném monnan soñ törméde de, törméden çıkkaç ta hiçbér cirde aşaganım, éçkeném bulmadı.

Gacep tantanalı bér sıy buldı bu Tubıldagı béréncé aşımız. Sıylanıp tuygaç, ös-başızını salıp, apak ceymeler yabınıp yal iterge yattık. Önmé bu? Töşmé?

İzrep yoklap kitték.

– Torıgız! Kıké aş!

Sikéréşép tordık. Bu ni bu! Tön. Koyaş süngen. Lampoçkalar kabıngan. Nindi rehet yoklaganbız.

Kıké aşka zur gına camayak tup-tulı solı botkası. İzélép péşken, sötlénép tora. Bér çeynek çey, şiker biş şakmak. Töşkéden kalgan yartışar payık kümeçler de bar idé. Tuygançı botka aşadık, annan temlep-şikerlep çey éçték. Kaydan kildé bu rehet?

Kıké aştan soñ ozaklamıy tikşérüv buldı:

– Tuksan altı-béréncé, tuksan altı-ikéncé...

– Urınında.

Méne şunda gına indé béz, üzébézneñ isém-familiyelerébézne yugaltıp, barı tik sanga kaluvıbızını töşéndék.

Tikşérüvden soñ tüşemdege lampoçka öç tapkır «küzen kıstı». (104)

Otboy.

Béz tagın yoklarga yattık. Karavatta odéyal yabınıp, başını ménderge salıp yoklavı nindi rehet.

4

Géniy İzmayloviç ikéncé könné irtengé çeyden soñ, çirat buyınça krujkalarını yuvıp, östelné sörtkeç, bik citdi kıyafet bélen:

– Bélesézmé, yégétler, – didé, – miném başta bér dahi plan tuvıp kile. Köné buyı monda bot küterép yatuv éş tügél.

– Eydegéz, yégétler, – yatkan urınınnan Nikolay sikérép tordı, – hezer naçalniktan çañgılar sorap alıyk ta İrtés artına poğodka kitiyk.

Kémder köle başlagan idé, Géniy, «kü»ge kürsetép, barmak yanadı.

– Tss... Tik tormagan télde bela bar, diy. Kölebéz dip kartsér réjimına élekmiyk.

– Üzeñ başladıñ, – Ardalion, kızarıp-bürténép açuvlanırğa kérésté: – Sinéñ dahi planıñnan başka da saruv kaynıy.

– Poğod – kileçek éşé, – didé Géniy, Nikolayga karap, Ardalionnı işétmegenge salışıp. – Anısı da bulır. E hezerge mondıy plan – raspisanıyé tekdım item. Tıñlagız...

– Eyde indé, suzmıyça gına söyle.

– E séz büldérmegéz. Plan mondıy: her irtede – fızaryadka. Aştan soñ – derés.

– Méne busı dahılarça, indé mektepke yöriy başlıybız, – didé Ardalion mıskılı kölep.

– Yörmeske de bula. Méne şuşı bülmede.

– Ukıtuvçılar?! – didé Ardalion, hamın kanıgıp.

– Béréncé ukıtuvçı – sin, fizikadan. İbrahim – şagıyr, edebiyattan, Nikolay matématikadan, Mehmüt tarihtan. E min kultura tarihinınan léktsiyeler ukıy alam.

– Çınnan da, plan géniálnıy, tik mömkinléklerébéz... çamalırak, – didé Nikolay, mıyık astınnan gına kölep (ul indé mıyık cibergen idé).

Dörésén eytkende, başta min üzém de, Géniynıñ bu «dahi planı» éşke aşuvına şiklenép, başkalar töslé kölep karagan idém. Lekın köyléndé bit.

«Dönya kultura tarihı» buyınça béréncé léktsiyené Géniy İzmayloviç üzé başladı. Buyga kéçkéne, gevdege tulı, yözé nurlı, borıngı grék skulpturalarına oğşaş (105) matur sınılı (yarısı uk zur «tubal» baş). Ul, östel yanına kilép basıp, bik citdi kıyafet bélen:

– İpteşler, béz tıñlayaçak léktsiyelernéñ kéréş téması... – dip, professorlarça vekar bélen söyliy başlağaç, kolaklarıbız tordı.

– Kara elé, tubalbaş, siné yukka gına Géniy dip atamagannar iken, – arkasınnan kağıp, Mehmüt anı maktap ta aldı.

Béréncé léktsiye tiren éçtelégé bélen barıbızga da oşadı.

İkénçé könné kafédrağa Ardalion çıktı. Matématika tarihinınan başladı. Annan Mehmüt, Nikolay, min...

Şulay itép, béznêñ biş fakultétan torgan univérsitéť eşliy başladı.

Uyangaç uk – fizzlyadka. Annan barlav. İrtengé aş. Annan soñ barıbiz da östel yanına tézélép utırabız. Barı tik konspékt yazar öçén kegaz, karandaş kına yuk. Léktiye – töşké aşkaça. Annan soñ iréklé uyınnar. Meñmüt ipiden bik matur itép şahmat sınarı eşledé.

Uyınnan soñ ukuv. Törme kitaphanesé bik bay iken – barlık klassiklar da bar. Kiçké aşka hetlé her kéşé üzé yazdırıp algan kitapnı ukıy. Aştan soñ – eñgeme.

Başta herkéñ çirat bélen üzé ukıgan kitabınıñ kıskaçça éçtelégén söylep çıga.

E annan soñ – «İsteléklar kiçesé». Kém nerse söyliy. Monda indé béréncé meħebbet te, béréncé ömétel de, mezekler de. Canıñ ni téliy – barısı da... Assortimént kiñ...

– Séznêñ ceygé tañda sandugaç sayraganın tñlaganığız barmı? Gacep bit ul. Nikader moñ! Nikader virtuvoz mahirlék. Yörek éri... Küñél dulkınlana, taşıy. Onıtılasıñ, ilahi bér diñgézde yözesêñ. Barlık kaygılarını onıtıla. Şatlık biliy siné. Méne şundıy sişérlé moñ ul tañ aldındağı sandugaç sayravı. Miném Zifam da şulay cırlıy, sandugaç bulıp sayrıy. Méne nindi cırçı ul miném Gölzifam.

– Béráz arttırmıysınıñ? – Ardalion eytép te bétérmedé, Génıy – anıñ kolak töbéne şap bar köçene... Sélédka Ardalion şunduk avıp kitté. Béz ni eytérge, nerse eşlerge de bélmiyçe kaldık – kaysın erlep, kaysın yaklarga?

Génıy kızarıp, yılarga citéşép urınınan tordı da tereze yanına barıp bastı.

– Génka, gafuv it, min bit şayarıp kına... Zifa Basıyrovanıñ çığışlarında min buldım, yahşı cırlıy.

(106) E sin şunduk kolakka. Elé de avırta, – Ardalion, kıp-kızıl bulgan kolagın sul kulu bélen kaplap, uñ kulın Réspublikanéska suzdı: – Eyde kiléşiyk. Bigrek kızuv kanlı ikensêñ.

Réspublikanés kulın birmedé, kiskén bér ħeretek bélen borılıp, aşıgıp atlap, kaméranıñ ikénçé başına kitté. Üzé miş miş kile.

Mogciza bulmıy diyler. Yuk, bula iken. Üzém kürdém, ışandım. Méne üzégéz çamalap karagız elé: bu ħel mogciza tügélme? Nek méne şul tönné izrep yoklap kitken géne idém, kémdér tartkalıy:

– Tor elé, tor tizrek! Ene, işeteséñme, ul cırlıy.

– Kém? Kayda? Cılıy?

– Yüler! Yılamıy, cırlıy... Tor indé.

Torıp utırdım. İpteşler de torıp karavatlarında utıralar. Kayandır yıraktan cır tavışı işetéle – tatarça moñlı cır. Bik-bik yağımlı ħatın-kız tavışı:

Töñge karşı bérev moñlı itép, Ramay,
Ayrılışuv köyén cırladı.
Tinga kaldı urman buyları da, Ramay,
Çişmeler de akımıy tñladı...

– Uf alla, – Génıy tavışlanıp körséndé, – Zifa... Zifa cankisegém cırlıy bit.

Törme nıgıtması aryagındağı şehir meydanına kuyılğan réproduktordan iskitkéç moñ-zar tügélde.

– Akırın... Tavışlanma indé... – Meñmüt, ürélép, Génanıñ külmegénnen tarttı, – déjurnıyını kitérésêñ.

E cır, az gına tınıp-özélép tordı da, mögayın, Zifa anda, yırak Kazanda, radiostudiyede kükregéne kübrek sulış aluvga, tagın kanat kaktı:

Sahralarga çıgıp bér sızgırdım, Ramay,
Çapkan péçennerém kipsén, dip.
Bézné géne kémner kargadı iken, Ramay,
Gomérleré ayırım ütsén, dip.

Génıy bér tordı, bér yattı – iñredé. E cır moñlı, kör tavış anıñ sayın üsté.

Agıydélkeylernêñ yarı biyék, Ramay,
Kürénép tora Kazan kalası.
Şuşı ayırılıvdan küréşe almasak, Ramay,
Gomérlékke yörek yarası.

Kaméra éçé moñ bélen, nur bélen tuldı. Génanıñ gına tügél, miném de, bilgélé indé, kaméradagı başka **(107)** ipteşlernêñ de küzleréne yeş tuldı. Kaynar yeş. Sağış. Üzém uylıym: Géna beħétlé. Beħétlé!

Aniñ söygen yarı bar. Ul anı onıtmıy, sagına. Ömétlene. Çakıra. Köte. Söygenéniñ ilahi tavışı Sébérgé, Tubılga, béznéñ kaméraga hetlé kilép citté... E miném kémém bar? Bérdenbér ışanıçım Zeytüne hezer miné çakkan yılan koçagında.

Géniy iñrep idenge töşté.

Cır özéldé.

Yozak şaltıradı. Çınap, kaméranıñ avır timér işégé açıldı. Busagada – baş nadziratél hem déjurnıy. Yözlerénde kan eseré yuk. Irénneré déréldiy.

– Bu nindi fétne?

– Grajdanin nadziratél, – Géniy işék töbéne kilép bastı, totlıktı. – Grajdanin... na... çalnik... miném hatnım cırçı... İşéttégézmé?

– Kaméra öç tevlékke kartsér réjimini utırtı! – didé baş nadziratél, bar tavışına akırıp. – Irtege irtengé aşı birmegéz.

İşék şaltırap yabıldı. Géniy iñrep, üksép urınma yığıldı.

5

Başta, kizüv toruvcı nadziratél eytkende, bu heberge ışanırga da, ışanmaska da bélmıy aptıragan idék.

Hezer méne bişébéz de östel yanında utırabız, herbérebéznéñ aldında bér tabak ap-ak kegaz hem karandaş. İndé yıldan artık kullarıbızda totkanıbız yuk idé törmé öçén kurkıncılı bu koralnı.

Kaméra éçé tıp-tın. Hetta bér-bérebéznéñ sulış aluvın da işétebéz. Kul déréldiy. Başta uylar, uylar, uylar! Niçék başlap kiterge, nerse yazarga, nersené kaldırıp torırğa? Rehetlenép küñélné bér açıp ciberesé, anda cıylgan barlık ah-zarnı tügesé idé. Yaramıy! Yaramıy! E nerse turında gına yazarga soñ alay bulgaç?

Eniyém elé min bala çakta uk üldé. Şunıñ öçén hatnı etige yazam. Méne indé iké yıl digende béréncé hat. Bu hatnı aluvga niçék kuvanır etkeyém. Barlık tugannarga yögerép yörep, hatnı kürsetér. Bér kön éçénde bötén Kükçetav isen buluvımın işétep söyénér.

– İbrahim, kara elé, – Mehmüt, hatnı yazıp bétérep, miña borıldı. – Sin niçék uylıysıñ, bu hat Kazanga niçe könde barıp citer iken, e? Apama yazdım, enkeyém küpten üldé bit.

– Niçék eytérge, minémçe, bérer atna üter. (108)

– Nige bér atna? – Ardalion, hatnı borın töbéne kitérep (ul naçar küre, kalın pıyalalı küzlék kiyép yöriy) kabat ukıy-ukıy, süzge katıştı: – Nige atna? Atna ozak. Eytıyk, Tubıldan Tömenge bér kön. Annan poyızd bélen...

– Cüler. – Nikolay, yazuvdan tuktap, başın küterde: – Sin elé haman iréktege sıman uylıysıñ. Bu törméde bér géne kaméra tügel... béznéñ kaméra gına tuksan altıncı, iseplep kara.

– Sin, Nikolay, artık péssimist. – Ardalion, hatnı östelge kuyıp, kızıp beşeske taşlandı, üz fikérén öske çıgarır öçén kıkıra başladı: – Her nersege kara küzlék aşa karıysıñ!

– E sin al küzlékten, eyémé?

– Min... min, – Ardalion totlıga başladı, çak kına küzlégé töşép kitmedé, totıp kaldı. – Min bik réalnıy karıym. Bu hatlar biş-altı könde adrásatlar kulında bulaçak. Nige diysézmé? Bu törméde hatnı kaméralar çırat buyınça yazalar. Béz, mögayın, iñ soñılardan.

Fortoçka açıldı:

– Ya, hatlarını, karandaşlarını birégéz.

Nikolay hatnıñ çitene bér-iké süz yazdı da nadziratélge suzdı.

Min de hatnı, karandaşnı birdém. Réspublikanés alpan-tılpen kilép, déjurnıyga hatnı suzdı da kiré tartıp aldı:

– Gafuv itégéz, ulıma selam yazarga onıtkanmın.

– Citer! Vakıtıgız tuldı, selamné kilesé ayda eytérsez.

Nadziratél karandaşlarını sanap, kisép alıp kıskartmaganıñarmı dip tikşérép, bér-bérséne kuyıp ülçep aldı da fortoçkanı şap ittérép yaptı.

– Bélesézmé, yégétler, min Gölzifaga ütken tönde radiodan aniñ tavışın, moñlı cırın işéttüvémné yazdım. Barıbızdan da rehet, didém.

– Buldırgansıñ! – Ardalion Génanıñ kulın kıstı. – Şep itkenséñ! Zifa, çınnan da, sandugaç iken. Aniñ güzel tavışı elé de kolagımda...

6

Bélmıym, nigedér, yaña yıl yakınlaşkan sayın, küñél iles-miles kile. Elle niler uylıysıñ, elle nikader ömétler öyeséñ aña. 1938 yıl tuvar aldınnan, Pleten törmesénde de küñél şulay cilkéngen idé bit...

Nige naçarga yurarga? Kém béle, 1939 yıl kinet ör-yaña, yaktı, söyénéçlé yıl bulır. (109) Belkém, iptiş Stalin Yaña yıl kotlavında: «Béznéñ ilde naħakka törmeye utıruvçılar bulırğa tiyész tügél! Tikşérégéz!» – diyer, hem 1939 yılda barça gayıpsız mehbüsler irékke çıgarlar. Nihayet, ħakıykat östénlék alır, yavızlık, yalğan yalalar cimérélér.

Ömetlenebez. Ukıybız. Yaña yıl kiçesene nomérılar ħezérliybez. Meħmüt – cır, Géniy – şıgır, Ardalion – mezek, Nikolay – çuvaş cırı. E min yaña bér şıgır çıgarırğa tiyéşmén. Küñéllé bulırğa tiyész ul Yaña yıl aldı kiçesé.

Nek utız béré könné irtengé çeyden soñ kaméranıñ işégé açılıp, öç nadziratél kilép kerdé de:

– Tuksan altı-béréncé, tiz kiyén, koridorga çık, – dip boyırdı.

Aptırıp kaldık.

– Yoklıysıñımı elle, tizrek!

– Meħmüt, kiyénép, herbérébéznéñ kulin kısıtı.

İşékke atladı:

– Ĥuşıgız, iptişler.

Meħmüt artınnan, karavat sannarı buyınça, bér-bér artlı Ardalion Nijégorodtsév, Géniy Réspublikanéts, Nikolay Akimov küréşép çıgıp kittéler. Kaya? Bilgéséz. Törmedegé iñ gazaplı ceza, – möğayın, méne şuşı bilgésézlek. Alıp çıgalar, alıp kiteler, kaya ikenén eytmiyeler. Mehbüs télgelene – nindi yazmış alda?

Méne bu yulı da yıldan artık berge bulğan, üzleréne bértugan sıman iyeleşken dürt dustımnı kinet kayadır alıp kittéler. Tagın küréşérbézmé, yukmı? Küréşsek – kayda?

Nindi avır gazap bu – bilgésézlek. Şaltrıap, çınap işék açıldı:

– Tuksan altı-bişéncé, çık!

Soñğı tapkır zur, yaktı kamérada buşap, üksézlenép kalğan biş karavatka karadım da küzleréme yeş tuldı.

7

Ozınlığı öç, kiñlége iké métr çamasındağı kaméra. Tereze yuk. Tereze urınına yugarı poçmakta tüşem kırıyında – fortoçka ħetlé géne bér küz – éçéne timércıbık çéltér kaldırıp koyılğan sorgılt pıyala. Annan koyaş nurları da ütép töşe almıy, barı tik sorgılt bér şevle géne tösmérlene. Kaméranıñ sul poçmagında tséménttan katırılğan bérésé biyék, bérésé tebenek tumba. Biyége östel, tebenegé urındık. İşék töbende paraşa. E yatagı (111) kayda soñ bu ħöcrenén? Karanam. Uñ yak sténanıñ tübengé ölészende nindidér uyım hem timér yetmeler. Kinet tüşemdege éléktr lampası öç tapkır küzén kısıtı, tége uyım éçendegé yetmeler sikérep idenge töşté – yatak payda buldı. Östénde – kiyéz, ménder, odéyal. Şunduk işéktege fortoçka açıldı. Nadziratél:

– Yokla! Başıñını açık kaldırıp, çalkan yat. Kağıydené bozuvçı – kartsérğa yabıla. Öç yaklılık signalı birélgeç, tor. Tiz tor. Karavat avtomat revéşte cıyıla! Yat! – dip akırdı.

Min, tiz géne çışénép, yaña urınga yattım. Arılğan. Köne buyı elé bér kaméraga, elé ikénçeséne kértép, ozak-ozak totıp tintéretkenner idé. Emma, küzlerémne çıtırdatıp yomsam da, yoklıy almıym.

Elé irtén géne béz bişev idék. Bergelep Yaña yılını karşılarga, «kontsért» birerge ezérlene idék bit. Séz kayda, duslar? Séz de ħezér, miném kébék, bu tsémént leħette yoklıy almıy gazaplanasızımı?

E Yaña yıl? Ul kayda? Uzdımı? Kilép citmedémé? Odéyalnı başımnan uranıp, kaméranı kürmeske tırışıp, uyga çumdım.

Nindi bulırsıñ iken soñ sin, yaña 1939 yıl?

Şak-şok.

Sikérep tordım. Fortoçkada nadziratélneñ açuvlı çıtık yözé:

– Nige tertipné bozasıñ? Nige başıñını urap yattıñ? Tertipné tagın bér bozsañ, kartsér! Yat!

Şak-şok, şak-şok.

Koridorda yörgeñ déjurnıyınıñ dagalı itégé. Bér yıraklaşa, bér yakınlaşa. «Küz» açıla. Yabıla, Tagın şak-şok. Şak-şok.

8

Dürt yakta da sarı taş sténa. Koyaş nurları töşmiy. İptişler de yuk. Taş kapçık. Min yapa-yalgız. Nişlerge? Aptıragaç, avız éçémnen géne cırlıym:

Uyly küñélém, uyly küñélém,

Uyly küñélém barsın da;

Uylama, küñélém, barsın da,

Sin uylap şaşarsıñ da.

Çınnan da, bolay bérkémné kürmiy, bérkém bélen söyleşmiy, köné-töné yapa-yalgız utra, uylana torgaç, akıldan yazuv da ırak tügél. Nişlerge? Aptıragaç, işéklé-türlé yöriy başlıym. Dürt adım alga, dürt adım artka (112) – şulay baş eylengençé. Küz alları karañgılana başlıy. Tumboçkaga utiram. Karavat sténadagı uyım éçénde. Ul üzénéñ raspisaniyésén bozmıy – kiçén töşe, irten küteréle de sténa éçéne kérép yabıla – kön buyına. Unsigéz segat tumboçkada utırırğa kirek. Utrasıñ – elle kön, elle tön. Tüşemdegé lampoçka gél çekreyép tora. Karşıda – timér işék. Anda fortoçka hem «küz». Fortoçka tevlégéne öç tapkır – irtengé, töşké, kiçké aşnı – balandanı birgende açıla. Tagın arlı-birlé atlıy başlıym. Hat barıp cittémé iken, e? Kuvangannardır. Kuvanmıyça, min bit etinéñ bérdenbér ulı. «Ulım, indé sin ukı. Tırış. Késé bul!» – digen idé ul min Kükçetavdan Kazanga ukırğa kitkende.

Tırıştım. Kazan pédtéhnikumına kérédm, iské-moskı kiyép, açlı-tuklı yösem de, léktsiyelerné kaldırmadım. Miné elé téhnikum komsomol komitétinıñ (méñnen artık komsomol) sékrétaré itép te sayladılar. Ul éşné de kuldán kilgen kader tırışıp alıp bardım. Aldıngı, tırış komsomol dip, partiya saflarına aldılar. Evvelgédén de cehetrek yögere-éşliy, ukıy başladım. Téhnikum bétérvüge, ölke komsomol komitéti miné (bérénçé sékrétaré biçara Mehmüt Bahautdinov idé) Aktaş rayonına, iptes Stalinnıñ «Uñışlardan baş eyleneüv» mekalesé çıkannan soñ, yalgışlarını tözetérge, kolhoz oyıştırırğa ciberdé. İtén-Buta avılında balalar ukıttım hem kolhoz oyıştırdım. Kulaklar mektepné yandırdılar. Tönle terezeden atılar – çak kına ülénen kaldım.

Tagın Kazan. «Yeş Léniñçı», «Kızıl yeşler», «Pionér kalemé» rédaktsiyeleré. Şıgırlar. Hikeyeler. Bérénçé kitap, ikénçé kitap basılıp çıktı. Kızıl Armiye. Pédinstitut. Eti canım, min, nek sin eykençe, késé bulırğa tırıştım. Können-kön küteréle, üse bara idém bit...

– Ey, balıkçı! – Fortoçka açılgaç, sisenép, ayagüre bastım. – Ha-ha! Balık tota idéñm? Turı utır!

Fortoçka şap itép yabıldı. Uylarım taraldı. Tagın utırdım. Sténadagı uyımğa yabılğan urın-cirden bér cép asılınıp tora. Aptıragaç, şul cépné tarta başladım. Suzıla. Tagın tartam – suzıla. Kızık. Tége cépné barmakka urıy başladım. «Küz» açıldı da yabıldı. Min hamán tége cépné tartıp barmakka urıym. Bérızdan «küz» tagın tiz géne açılıp yabıldı. E bérızdan fortoçka açıldı. Nadziratél barmagı bélen işarelep miné üzéne çakırdı. Pışıldadı: (113)

– Nişliyséñ?

– Bérnerse de eşlemiyim.

– Niçék bérnerse de? Yalé, barmaklarını kürsét elé!

İké kulımnı da suzdım – cép tartıp, barmakka urap utırganımnı onıtkanmın da. Nadziratél kinet bal kortı çakkanday sikérép kitté, tavişlanıp kıkırdı:

– E bu? Bu nerse?

Fortoçka şap itép yabıldı.

Bér unbiş minuttan, şıgırdap, çınap timér işék açıldı. Gacep! Ul irte-kiçén géne açıla idé.

– Kiyén!

Buşlatnı, bürékné kiydém.

– Çık! Kullarını artka kuy, marş!

Karañgı koridor buyınça bérız atlağaç, yaña emér:

– Tukta!

Tuktadım. Alda – baskıç. Bér nadziratél miném alga töşté. Bu – saklık çarası. Min baskıçtan taşlanmasın öçén.

– Marş, aska!

9

Küzlerémné ozak-ozak itép yomıp-açıp, yomıp-açıp karadım – bérer nerse kürénmes miken? Yuk, tıçkan küze hetlé de yaktılık şeylenmiy. Döm-karañgı. Şulay da tikşérép kararga kirek – min nindi kapçıkta? Sténa buylap kapşanıp, ayaklarını akrın gına şudırıp-şudırıp alga taba ürélem. Üzém kurkam – alda su tulı baz bulıp, töşép kitmiyim! Kém béle, nindi mekérle kartsérğa kitérep tıguvların. Uylap ta ölgérmedém, sul ayagım kayadır töşép kite yazdı, tartıp aldım. Yörek döpdöp ite. Téz buvınarım kalıtırıy başladı. Bérız artka çiğénép hel cıydım. Annan tagın «seyeñetné» başladım. Baya töşép kite yazganım bér çokır gına iken. Anı uzdım – karşı sténa! Nihayet, monda bérız torıp tınıçlangaç, idenge böğéldém – bérer utırgıç yuk miken. Yöriy-yöriy arılğan. Östevéne – küñél tınıçsızlığı. İden – boz. Kartsér idenén tézlenép yörep çıktım – urındık yuk. Bastım. Nişlerge? Utrası idé. Tagın kapşana başladım. Çü! Bu nerse! İké kulım bélen kapşap tikşére başladım – kartsérnıñ tür poçmagında, tübende –

uyıntık. Utırgıç. Nihayet, utırdım. İndé bér tınıçlap yal itiyim. Kayandır cil öre sıman. Öşéte başladı. Bér de kéşé utırmaganga (114) suvıktır – tsémént bit. Utıram. Utırgıç bér de cılınırğa uylamıy – öşétkennen-öşéte géne bara. Öre, cil öre. Kaydan? Tire-yaknı kapşım – bérer yarık-tişék yukmı? Yuk. E cil öre. Aptıragaç, torıp, urındıknı kapşıy başladım. Tişék. Sténada nek utırgıç turısında torba sıman tişék. Méne kaydan cil öre iken. Eyé. Yaña töşéndém bu hikmetke. Bik akıllı éşlengen. Urındık bar – utra almıysıñ. Cil. Suvık. Bu tişék te törmé hêzmetkerlerénéñ bér yañalıdır. Artık arıgan, yonçıgan bulsam da, suvık cil utırgıçtan kuvıp torğızdı. Dér-dér kilem. Torıp, kartsér buyınça arlı-birlé eylene başladım.

Başta öyér-öyér uylar. Oçı da, kırıy da yuk. Sataşıp avırgandagı kébék kurkıniç uylar. Hetta küz aldında nindidér hêşeret külegeler avışa kébék. Yuk! Yuk! Niçék te bu uylardan arınırğa kirek.

Elle küpke,
Elle bik ozakka,
Aşrı, meñgé onıta almamın
Tambov urmannarı urtasında
Usal yafrakları şavlavin...

Küñélden, ez géne pışıldap, Taktaşnıñ «Mokamay» şıgırén söyliy başladım. Tınıçlanıp kittém. Uylar taraldı. Tagın-tagın Taktaşnı iséme töşérem.

Bélmiyim, küpmé vakıt ütkenđer, télém eyllenmiy başladı, ayaklarınñ helé kitté – sténaga totnatotına, tége tişék urındıkka barıp, lık itép utırdım. Kartsérnıñ işégé açıldı. Déjurnıy:

– Çık! – dip boyırdı.

Çıktım. Nadziratél miné koridor buyınça işégaldına alıp çıgıp kitté. Elle indé kaméraga kaytara? Yuk, legnet töşkére, ikénçé yakka bordı. Éñgér-meñgér. Elé géne kar yavıp ütken. Hıuş is! Yaña kar isé. Rehetlenép sulıym...

– Tukta!

Tuktadım. Karşıda kartsér korpusınıñ bér yak sténasına bastırıp-törép kuygan tabutlar. Bolay da öşép torgan ten çımırdap kitté – nige dip bu tabutlar yanına kitérdé soñ miné déjurnıy? Boyırık:

– Méne şularnıñ bérsén küter de kaméraga!

Çittegé bér tabutka kilép totındım. Yarıysı uk avır – kalın, çi çaktadan éşlengen. Kaher töşkérené köç-hel kartsérğa östérep kériüvge, işék yabıldı. Otboy. Yoklarga! Aska da, öske de, baş astına da – bér buşlat. Şulay bulgaç, anı salıp tormadım, kiyéngen kiléş kéne (115) tabut éçéne kérép suzıldım. İçmasam monda téré kiléş yatıp hel cıyıym. Yokı yastık télemes, diyeler bit. Küzlerémné yomdım. Dér-dér kilem. Bayagıdan da köçlérek tuñakaltırıy başladım. Astan suvık kile. Yata torgaç takta cılınır digen idém. Yuk, haman öre. Aptıragaç torıp utırdım. Tabutnıñ töbén kapşıy başladım – bu ni bu? İsém kitté. Tabutnıñ töbéndegé takta tişék-tişék. Gaceplenép tişékke barmak tıgıp karıym – yomıçka. Yaña töşéndém suvıknın kaydan kilüvén. Barısı da bik akıllı éşlengen. Bu yastık iké töplé iken. Arasına yomıçka tutırılğan. Ul könozın tıšta torıp suvık cıya, e monda kértkeç, şul suvıknı çıgara... Méne şundi yastıkta yoklap kara.

Öçénçé tevlék digende miné törmé başlıgı kabinétına kitérdéler.

– Séz, yöz altmış sigézénçé totkım, – didé östel artındagı tiren krésloga utırgan türe, nindidér kegazlerge kul kuya-kuya, başın kütermiy géne, – törménéñ éçké kağıydesén bozgan öçén öç tevlékke kartsérğa yabılğan idégéz, srok tuldı. Min sézné çıgaram. Lekin, karagız anı, tagın da tertipné bozsagız, monnan da katırak ceza kullanırmin. Töşéndégézmé?

– Töşéndém.

– Alıp kitégéz.

Üzémnéñ yöz altmış sigézénçé ikenémné belép, kamérama kayttım. Kara, nindi yaktı, nindi irkén iken miném bu kuvişim.

10

İrtengé çeyden soñ şefkat tutaşı küreña başladı. Bilgélé indé, ul yalgız gına tügél, yözén çıtkan nadziratél yanında külege bulıp basıp tora.

Fortoçka nibarı iké-öç minutka gına açıla. Méne şuşı minutlar hêzér miném öçén iñ kadérlé, iñ söyénéçlé minutlar. Bu minutlarda min barlık kaygı-hesretémné, hetta üzémnéñ törméde ikenémné de onıtam, kaméram kinet yaktırıp, balkıp kite. İzgé minutlar! Fortoçka açıla da yabıla. Şatlık süne. Kaméra karañgılana. Min tagın yégérmé dürt segat şul izgé mogcızanı kötép, ömétlenép yeşiyim. Nindi böyék köç iken ul sagınuv, kötöv, ömétlenüv!

Barı tik iké-öç minut. Emma alarda nikader ilahi köç hem tılsımlı kanatlar...

Her irtede payıknı ikége sındırıp, yartısı bélen bér krujka çeyné éçem de işék yanına basıp köte başlıym – (116) canım, teném bélen kötem. Tıñlıym. Méne koridor başındağı işék açılıp yabıldı. Kérdeler. İké kése. Bérés döpdöp itép tupas atlıy. İkençesé nefis. Tık-tık itép cırlap kile. Alar béráz kileler de tuktıylar, kileler de tuktıylar – kürşé kaméralarga. Tagın döpdöp. Tagın tık-tık. Méne alar tınıp kaldılar.

Nadziratél fortoçkanı açtı.

Méne ul zur, sorgılt küzler. Bik nefis, bit almaları alsulanıp torgan tügerek yöz. Alsu irénner hem gaceyép bér yılmayuv. Ul yaktı da, tatlı da, tılsımlı da.

– Heyérlé irté!

Nindi yağımlı, irkelevçé saf taviş. Eytérséñ le kömés kiñgırav çıñladı.

Min rehmetémné eytép bétérerge ölgére almıym, tagın tılsımlı çın:

– Bérer cirégéz avırtmıymı?

Méne şuşı mökatdes minutlarını bik azga gına bulsa da suzarga tırışıp, min tevlék buyı ezérlegen «avıruvlarım»nıñ bérésen – kön de bér ük çirné atap bulmıy iç – eytérge aşıgam:

– Tamagım avırtta... tön buyınça yötkérép çıktım. Ehé-ehé.

Ul, aptéçka sumkasın fortoçka kapkaçı-östeléne kuyıp, daruvlarını ézliy. Min anıñ yözéne karap tuya almıym – soklanam. Ul buyga artık ozın tügél, başı nek fortoçka biyéklégéne turı kile. Şunıñ öçén hervakit tuptulı bötén yözé bélen küréne. E anıñ bélen bérretten torgan déjurnıy ozın buylı. Kaméranı kürér öçén aña böğélérge turı kile. Böğélüv – eş, şunıñ öçén déjurnıy üzén artık «meşekatlemiy» – böğelmiy. Miña bit şul gına kirek.

– Megéz, – nefis barmaklar miña açık pakétta poroşok suza, – éçép ciberégéz.

Min pakétını alıp, poroşoknı avızga salam da kegazné kiré déjurnıyga birem. Méne şunıñ öçén de şefkat tutaşı yanında déjurnıy yöriy – mehbüs kulında koş télé hetlé de kegaz kaldırırga yaramıy. Şart itép fortoçka yabıla.

E kamérada nikader huşbuy isé, yaktılık, nur kala... Min, sıhérlegen kése kébék, işék yanınan kite almıyça toram.

İrtege tagın kilér miken?

Miném öçén in avır, gazaplı kön – yekşembé. Yekşembé – yal kön. İrtengé çeyden soñ indé gadettegeçe fortoçka açılmıy. Miné kara-karañğı uylar basa. Üzémné (117) kaya kuyarga belmiy özgelenem. Akıldan şaşarımın dip kurkam ul dehşetlé yekşembelerde. Dönyada in avır gazap – söyleşmev iken. Bu kaméraga küçüvneñ béréncé könnérinde min elé bu dehşetné sizép bétérmegen idém. E hezér können-kön basa. Yalgızlık. Bér késéné kürmev, béravız süz alışmav. İçmasa nadziratélle de söyleşmiyler.

Bu kabér tınlığı, yalgızlık kayçanga hetlé suzılır? Bér ay? Öç ay? Bér yıl? Un yıl?

Yuk! Yuk! Un yıl bu lehtëtte tüze almam, akıldan şaşarımın! Şaşarımın!

Méne şuşı faciğalé yazmıšta zur sorgılt küzlé kız! Ul – feréşte! Ul miné dönyada yeşerge öndevçé berdenbér izgé köç! Min añı kötem, hem anıñ kürénüvéne yuvanıp kına yeşiyim... Ul kilér. Ul yılmayır. Ul miña, «heyérlé irté», diyer. Hem kase tulı cénşén şerabı – ebélheyet suvın birér. Min yotılıp éçermén bu küzge kürénmiy torgan ilahi şerabını!

Nihayet, kitap ukırğa röşset itteler. Köné-töné ukıym.

Tormışımnda tagın bér yañalık – şıgır yatlav. Puşkinniñ «Yévgényi Onégin» poemasını küñélge bikliym. İrte bélen çeyge hetlé bér bülégén ekrén géne söyliyim. Töşten soñ tagın bér bülégén. Şulay her kön. Poemanı söylep bétérgeç, yañadan başlıym. Dörös, bérniçe tapkır nadziratél:

– Yöz altmış sigézénçé! Kisetem, tavişlanmagız! Kartsér! – dip barmak yanadı.

Nişliym. Kartsér bulsa, kartsér. Anda da ukırımın.

– Heyérlé irté!

Méne şuşı şefkat tutaşı küréne başlagan können başlap, üzemde gacep bér üzgerés sizdém. İrte bélen avtoyataktan sikérép töşüvge, élékkédey yokımsırap utırmıym – gimnastika bélen şögillenem. Yuvınırğa çıkkaç ta, élékké kébék, bitné arlı-birlé çılatuv bélen kanegatlenmiym, çın-çınlap sabınlap yuvınam, teşlerémné de çıstartam. Gimnastérka bélen çalbarımını da kiyéz astına ceyép ütükliy başladım...

11

Kötmegende tagın bér behtësézlik. Bar tayanıçım, yuvanıçım kitap idé. Annan da ayrııldım.

Bügén, behtësézligéme, katrak yoklap kitkenmén – lampoçka küz kısıkanı sizmiyçe kalganmın.

(118)

– Nige yatasıñ?! – dip nadziratélneñ akıruvına, atılıp-berélép tordım da, tumboçka östéndegé çalbarını alam dip, küzlégémné tsémént idenge töşérép ciberdém. Çélpereme!

Ĥezér küzlerém kızarıp kitté. Ukuv tügél, küterélép te kariy almıym – yeş aga.

– Ĥeyérlé irte.

– Reĥmet.

– Sézge ni buldı, haman tüben kariysız?

– Yalgış küzlégémné vattım. Ĥezér küzlékséz kariy almıym.

– Alaysa, min sézné küz vraçına yazam.

Fortoçka yabıldı.

Tumboçkaga utırdım. Küzlerém kırıp, çençép avırta, yeş aga. Ya alla, bu nindi gazap tağm...

Şul uk könné töşké aştan soñ nadziratél miné ikénçé korpustagı küz vraçına alıp bardı. Vraç, küzlerémné karap, küzlék alırga rétsépt yazdı da kırıy kına:

– Şçétıgızda akçagız barmı? – didé.

– Yuk, – didém aptırap hem borçılıp.

– Herbér aréstantka küzlék alıp birérge törmé priyut tügél. – Vraç, mañgayında yanıp torgan yalgız «küzné» salıp, açuv bélen éndeşté: – Töşéndémé?

– Eyé.

– Alıp kitégéz!

Min Aléksandr Marlinskiynıñ (Béstujév) Sébér törmelerénde, Kavkazda yazgan ĥikeye, romannarın, bigrek te «Amalotbék» romanın kızsızınıp ukıy idém. Bu eserler miña niçéktér yakın, sérdeş. Belki, anı yazuvçınıñ da miném töslé meĥbüs buluvı teésirné köçeytkendér. Pleten törmesénde Alkinnan öyrenép kalgan «Béstujév elifbası» elé de miña ara-tire kürşé kaméralar bélen beylenéşerge yardım ite bit...

Méne şul bérdenbér sérdeş te ĥezér ene ukılmıyça yata. Ukıysı kile, kitapnı alıp, küzleréme kitérem – toman. Yeş aga, kira. Sızlıy.

12

Fortoçka açıldı. Tége yomşak, nefis tavış:

– Séz küzlék aldızız mı?

Küzlerémnéñ avırtuvına çıdıy almıy, sölgé bélen başımın urap utıra idém, sikérép tordım – sölgém töşép kitté. (119)

– Yuk. Şçétımda akça yuk bit.

Zur sorgılı küzler miña tékeldé. Nersedér eytérge télegendey, bik sérlé itép, yaratıp, poşınıp karadı alar miña.

Fortoçka yabıldı. Küzlerémnen möldér-möldér yeş aga başladı. Elle avırtkanga, elle...

Etige ĥat yazganga indé bügén siksén altınıcı kön, haman cavap yuk. Nige iken? Elle adrésnı dörés yazmadım mı? Alay bulsa, min bit Kükçetavga Safa abızılar adrésına yazdım. Ul öyde tugannarın bérse bulmıyça bulmas. Elle? Elle indé... Yuk! Yuk! Nige alay naçarga yurıym. Belki, indé ĥat kilgendér, törmé östelénde algannı kötép yata torgandır. Ĥat bélen, belki, az-maz akça da cibergenndér. Küzlék alırga. Méne eybet bulır idé.

Şulay bér könné töşké aştan soñ fortoçka açıldı da baş nadziratél miña nindidér kegaz suzdı. Mögayın, ĥat! Söyénécémnen yığılıp kite yazdım.

– Séznéñ litsévoy şçétka illé sum akça kildé. Eger éçké tertipné bozmasagız, ayına un sumlık aşamlık, temeké aldıra alasız. Méne karandaş. Kirek eybérlerégézné bu blankka yazıgız.

Fortoçka şap itép yabıldı. Kegaz, karandaşnı totkan kiléş katıp kaldım – önémme, töşémme?

Tağm fortoçka açıldı:

– Nerse karaçkı sıman basıp torasıñ? Bir blanknı, karandaşnı.

Şunda gına iséme kilép, bér géne süz yazdım da blanknı, karandaşnı nadziratélge kaytarıp birdém. Ya alla, télegém kabul bulgan. Ĥatım barıp citken! Kaméra buyınça eylenem, yögérem, sikérem.

– Yöz altmış sigézénçé! Tertipné bozmagız.

– Yuk, yuk! Zinhar miné zakazımnan meĥrüm itmegéz. Min şatlıgımnan.

– Utır!

Utırdım. Tın da almıym.

13

Küzlékné bér kıyem, bér salam. Elé işékke, elé tüşemge – lampoçkaga kariym... «Amalotbék»ka küz salam. Kürem, küzlerém avırtmıy. Ukıym! «Eti canım, siña méñmėñ reĥmet. Miné iñ avır gazaptan kotkardıñ. Reĥmet. Tik méne, nigedér ĥatıñnı birmedeler. Belkém? Tukta, sin bit barı garep ĥeréfléré bélen géne yazasıñ. Şuña (120) küre anı, konspiratsiya dip, utka yakkannardır. Alay da sin indé isen

ikenlégémné béleséñ. Min de téré ikenéñné bélem hem behaséz bülegéñ öçén söyénem – başım kükke tiye. Yeşe, eti canım!»

Fortoçka açıldı.

– Niçék küzlerégéz, avırtımıyı?

Kölép ciberdém. Bu kaméraga küçkennen birlé béréncé tapkır fortoçkadagı güzel kız da yılmaydı. Ap-ak éncé teşlerén kürsetép, yaktırıp yılmaydı. Ya alla, mondıy da güzel can bulır iken dönyada!

– Citer! – didé béznéñ yılmayuv-kölüvné kürép tırpaygan nadziratél. – Utır!

Fortoçka yabıldı. Kamérada yaktılık, köleç yılmayuv kaldı.

Nindi ilahi kız bu şefkat tutaşı. Üzé sılı, küzleré sılı, irénneré sılı. Küñélé sılı. Ene küz vraçı. Ul da méditsina ehélé. E üzé ayu kébék akırıp tora. Süzleré – uk. E bu kızınıñ her süzé, herbér avazı – kase tulı térék suvı. Anıñ «heyérlé ırte» digen bér géne süzé de tevlék buyına köç, éger, ömét östiy.

İsémé kém iken? Véra? Nadéjda? Lyubov? Niçék kéne bulsa da, anıñ isémé ciséméne has matur, yañgıraşı bulırğa tiyész. Hiçşikséz şulay!

Yeşe, Véra! Yeşe, Nadéjda! Yeşe, Lyubov!

Min siña behet-segadet téliym. Yazmışñ yaktı, bik yaktı bulsın. Behet koşı siné bérvakıtta da, bérvakıtta da taşlamasın!

Nige, nige sinéñ sorgılt küzler
Küzleréme bolay bagalar?
Nindi köçler, söyle, ey appagam,
Kérfék oçlarıñnan tamalar?

Hörmetlé Hadi abıy, sin indé miné gafuv it, şigiréñné az gına üzgerttém. Sinéñ urman kızınıñ – Emineñ kara küzlé bulgan. Miném ömétém sorgılt küzlé. Şunuñ öçén min kara küzlerné sorgılt ittém. Bar yuvanıçım da şul gına bit, açuvlanma indé, Taktaş abıy.

14

– Heyérlé ırte! Üzégézné niçék his iteséz?!

Tagın sagınıp kötelgen kömés kınırav çıñladı. Yaktı, izgé küzler. Çü, alar nigedér yomılıp aldılar töslé. Sul kaş nersegedér işarelep, sikérép aldı tügélme? Kayçandır kızlar şulay kaşlar, kérfékler (121) bélen söyleşe idéler tügélme? Belkém hezér de!.. Şefkat tutaşı – ömétém fortoçkanıñ nek karşına baskan. Ul üzénéñ nurlı-mölayım yözé bélen miña karıy. E nadziratél – kırıyda, anıñ usal küzleré barı tik minde, kürşéséne igtibar itmiy.

Şefkat tutaşı fortoçka östelé östéne aptéka sumkasın kuyıp aktara başladı hem miña karap, sul küzén kıstı:

– Elé de başıgız avırtamı?

– İndé öçénçé tön yoklıy almıym...

– Yaşşı, hezér min sezge analgin birem. – Nefis barmaklar sumkadan kegaz pakétka törélgen poroşok aldılar: – Megéz. – Sul küz tagın kısılp, baş ez géne iyélép te aldı: – Tiz géne yotıp ciberégéz.

Gadette, kağıyde bularak poroşok kabı açık kilés biréle. Mehbüs poroşoknı şunduk eçép-yotıp, kegazén déjurnıyga kaytarırğa tiyész. Bu yulı da poroşok miña açık kilés biréldé. Totkın sizgér bula bit ul, poroşok pakétın aluvga, barmaklarım toydı: kegaz iké kat!

Kız yürüy, ahrı, déjurnıyga nidér eytté – igtibarın minnen aldı. Şul vakıt min poroşoknıñ askı kegazén töşérép ciberdém, poroşoknı avızıma saldım, kalgan kapnı déjurnıyga birdém.

Fortoçka şap itép yabıldı.

Ayak tavişları yıraklaşuvga, idenge iyéldém, poroşok kegazén aldım – yazuv! İşéknéñ töbéne ük utırıp – «küz» açıla kalsa, kulımdagı kegaz kürénmesén dip, dulkınlanıp ukıy başladım. Vak kına heréfler: «Boyıkmagız. Üz-üzégézné saklagız. Hıaklık kilér».

Adımnar! Kegazge tagın bér kat küz yörtép çıktım da avızıma kaptım.

– Nişlep torasıñ?

– Paraşaga çıgam.

Küz yabıldı. Min «izgé» kegazné çeynep yotıp ciberdém. «Boyıkmagız! Üz-üzégézné saklagız! Hıaklık kilér!»

– Kilér! Kilér! Kilér!

– Nerse, akıldan şaşasıñmı?!

Min yılmaydım, bötén teném ciñéleyép kitté.

15

Yeşlék, küksél tavlár töslé,
Kitken sayın matur, yağımlı;
Tomannarga törénér yeşlégémné
Min onıtmam – kaynar çağımnı... (122)

Elle kayçan indé, Kükçetavda vakıtta yazgan şıgırémnen bu bér kuplétını soñı köñnerde kat-kat kabatlıy başladım. Sagınam. Yarsıym. Dulkanlanam. Miña indé yégérmé sigéz yeş. İpteşlerém indé ukuvların temamlap, öylenép, balalar terbiyeliyédér. E min?..

– Kiyén de çık.

İşék açılıp, déjurnıyınıñ kaméraga kérüvén de sizmiyçe kalganmın.

Zur, yaktı bülme. Dürt östel, her östel artında ap-ak halat kiygen keshéler utıra. Barısı da ırlar.

Miné kırıydağı östel yanına kitérép basturdılar. Östelde bik küp papka-formulyarlar. Küzlék kiygen urta yeşlerdegé keshé, bér papkanı açıp, miña karamıyça gına soravlar bire başladı:

– İsém, familiye, etiyéñ isémé? Tugan yıl? Statya, punktlar, srok?

Barısın eytkeç – papka yabıldı. Miné kürşé östellerge küçére başladılar. Nek armıyege algandığı kébék, anadan tuvma kaldırıp tikşére başladılar. Üpkené, yörekné, küzlerné, kolaklarını...

Bérsé-bér söyleşmiy, eytérseñ le çukraklar. Karıylar da yazalar – nindidér kartoçka-blank tuturalar.

Tagın kaméraga kitérdéler.

Elle indé armıyege alırga cıyınalarmı? Min bit indé öç yıl hézmet itken keshé. Politruk. Elle? Tumboçkadan sikérep torıp, arlı-birlé yöriy başladım. Belkém? Belkém... béznéñ bolay naşakka törmede uturuvıbiz ipteş Stalinga barıp citkendér de...

16

Bu ni bu?

Koridorda şıgırdap, çınap, kaméra işékleré açıla başladı. Iğı-zıgı, şav-şuv. Kıçkırıp söyleşken tavışlar. Hetta kölüvler. Ul arada miném kaméranıñ da işégé açılıp kitté. Nadziratél, kaméraga kermiyçe, busagadan tınıç kına:

– Çık! – didé hem tuktalmıyça uzıp kitté.

Kaméradan çıguvga, zur-zur sakallı öç keshé miné koçaklap aldı, söyleklerné çıturdatıp kısalar, übeler.

– Séz kém? Séz kém?

– E sin kém?

– Kara, sin nek Karl Marks şikéllé bulgansın iç, İbrahim, sakalıñ biléñe citken. (123)

Tagın koçaklaştık. Köçke tanıdım üzlerén. Mehmüt, Ardalion, Nikolay.

– E Génıy kayda? Nige ul kürénmiy?

Eytép ölgérmedém, tup töslé tegerep, Réspublikanéts kilép çıktı, urtabızga taşlandı. Küterép aldık, çöye başladık.

– İrek!

– İrek!

Bu törme, anıñ yarım karañgı koridorları bérvakıtta da mondıy küñéllé şav-şuvını işétmegendér, mögayın. Nindi géne tavışlar yuk monda. Kölüv, kıçkırıv, akırıv, ükérép yılav hem şatlıklılı cır, irék turında cır.

Çitten karasañ, mögayın, iséñ kiter idé – barısınıñ da çeçleré citken, sakalları üsken, yözleré agargan, üzleré akıldan şaşkan töslé tavışlanalar, koridornıñ elé bér, elé ikénçé yagina çabalar, yığılalar, koçaklaşalar.

Béréñçé taşkın! Söyénüv taşkını! Monda elé akıl baş bula almıy. Monda elé yögenséz, tézgenséz hisler! Hisler! Hisler! Başkaça mömkin de tügél bit. Yartı yılga yakın keshéne kürmıy, bér keshé bélen söyleşmiy lehtëtte yatkan keshéler aldında kinet işékler açılısın da, kinet bu hetlé halık bélen oçraş. Bu moçciza tügélme? Monda indé ülçev yuk, kém küpmé hem niçék kıçkırına ala – kıçkırına, koçaklıy, übe hem tıyıla almıy yılıy.

E méne béz, biş dus, bér-bérébézné koçaklaganbız da hiç ayırıla almıybız. Tennerébézné kapşıybız – bu bézmé? Béz tügélme?

Génıy, tamagın kırıp, kör tavış bélen cırlap ciberdé:

Kuzgal, uyan, legnet itélgen
Kollar hem açlar dönyası...

Şav-şuv tındı. Bötén koridor barı bér cır – «İntérnatsional»nı cırlıy başladı.

17

Törme işégaldına çıguvga – başıbızga taş töşkendey buldı. Taviş-tın bétte. Yözler karañğılandı. Başlar iyéldé. Elé bér géne minut élék balkıgan, kanatlangan ömét sündé. Kara bolıt kapladı béznéñ kükné. Aréstant! Méskén aréstant. Sin nindi bérkatlı sabıy! Vakıtsız açılğan kaméra işégé de sinéñ öçén irék kapkası bulıp toyıldı, aşıgıp-yarsıp, irék cırları (124) cırlıy başladıñ. Kanatlanıp oça da başlagan idéñ...

E hezer? Hezer aldında – açı hakıykat: kalın taş sténalar. Çenéçkéle timérçıbıklar. Manaralar. Mıltıgın kulınnan töşermiy, tuktavsız eylenép-karap toruvçı sakçılar, hem hav-havlap örüvçé étler.

– Utırız.

Baskan cirébézge utırdık.

Meydan urtasında bérniçe östel. Östel östénde öyém-öyém papka-formulyarlar. Östel artında urındıklarga utırgan, basıp torgan, arlı-birlé yögérgen türeler.

– Öçénçé kat, kaptérkaga!

Bér törkém totkın torıp, töp korpus yanındagı kéçérek bér taş yortka taba atladık. Zur taş kéletnéñ bér poçmagında tav bulıp érélé-vaklı kapçıklar yata. Herbérsende birka. Birkaga kaméra hem mehbüsneñ şıfrı – hucanıñ «isémé» yazılğan.

– Bişer-bişer kérép, bişterlerégézné alıgız, – didé kélet başlıgı.

Çirat bélen aktara başladık. Ütken közné törmege kilép töşkeç, üzébéznéñ selemelerné salıp, kapçıklarga tutırgan idék. Alarnı monda öygenner iken. Çirat miña da citté: elle niçe yözlegen kapçıkların arlı-birlé taşly torgaç, yöz altmış sigéz sanı sugılğan kéçérek kéne bişter de kilép çıktı. Kiregé çamalı. Alıgız diğéç kéne alam. Anda retlé bérnerse de yuk.

Şulay da, iské bulsa da, monnan bér yıl élék östénde bulğan eybérlerné kürüv kızıık bit. Ul kiyémnérneñ yaña çağı, kiyép kuvangan çak iske töşe. Min de, kéletnéñ ikénçé bér poçmagına kitép, başkalar bélen bérge bişterémné aktara başladım. Méne kün tujurka. Min anı Péçen bazarınnan «Duel» povésté gonorarına biş yöz sumga alğan idém. Ul sap-sarı, yalt-yolt itép tora idé. Anı bérénçé tapkır kürgeç, Zeytüne: «Bu tujurka siña bik kiléşe», – digen idé.

Nige elé anı iske alam, heyérséz? Gimnastérka, çalbar satıp alınmagan – gaskerde uzgan yıllar istelégé. E iték? Nindi eybet hrom kuniçlı idé. Soldat itégén süttérép, yañadan téktérgen idém. Üzé ayaklarga taman – kısmıy da, buş ta tügél – galifé çalbar bélen bik kiléşe idé. Zeytüne bélen tantsıga yörgende – bigrek te. Fu, tağın Zeytüne! Hezer itéknéñ kuniçları ceyélép yata – üre bastırıp totkanda, baltırlar şéşkeç, télép algannar idé bit...

Çü, şul itékler éçénde nindidér kezazler. Bérsen küterép sélkédém – tégé kezazler koyıldı. Hatlar. (125) Mógayın, öyden kilgennerdér! Birérge ölgérmegen bulgannardır. Kuvanıp, aşıgıp bérénçé hatnı kulga alıp, adrésın karavga, hşelsézlenép idenge çüktém. Üzémneñ hat! Etige yazgan hat. Aşıgıp ikénçé itékné sélékkeledém. Annan da hatlar töşté. Miném hatlar! Kış buyınça yazılğan, cavap kitérége tiyéşlé hatlar!

– İbrahim, kara elé, sinéñ bişterde hatlar barmı? – didé artımda kapçığın aktarıp mataşkan Génıy.
– Min... min... Zifadan hat kötem...

Ul arada başka ipteşler de bişterlerén küterép kildéler – cırayları sıtılğan.

– İçmasam yandırsalar, bélnes idék, köter idék... E monda, iñ eşeké revéşte mıskıl itép, üz hatıñnı bér yıldan soñ kuliña tottıralar! – didé Mehmüt, yarsıp.

18

Başta gomumi kaméralarga yabılğan mehbüslerne yégérméşer-yégérméşer kéşéden maşınalarga utırtıp ozata başladılar. Kaya? Bilgéséz. Emma totkın toya: monda, törme meydanında, barısı da diyerlék yeş-taza halık. Dimek, kayadır eşke cibereleler.

– Bér kéşélék taş kapçıkta utırgannan, cir kazıganım artık, – didé Mehmüt, étap ikenén sizgeç.

Min de, başkalar da bu fikérge kuşıldık. Çınnan da, dürt sténa arasında tilmértüvge karaganda, saf havada, kéşeler bélen bérge eşlevge ni cite. Eyde, cehennem çokırına ciberseler de cibersénner, tik kiré yalğızak kamérasına gına biklemesénner.

Töşké balandadan soñ «odinoçnik»larnı töyiy başladılar. Bézge ayırıça hórmet – «kara kozgın» maşınası. İçmasam kitkende Tubıl şherén kürép kalırbız digen idék, ul ömét te özéldé...

İyun başı idé. Sibelep kéne yañgır yavıp ütté. Béraz çılandık. Emma yañgırdan soñ koyaş çıktı. Hava yuvılıp, yaktırıp kitté. Saf hava. Bigrek te tıncuv kaméradan soñ, ul bézge – cofar islé. E şeher östénde allı-göllé tasma bulıp suzilgan salavat küpéré. Anı kürmegenge indé iké yıldan artıktır. Nindi güzel sin, nindi tılsımlı sin, böyek söyénéç küpéré! Méne şuşı küpér buylap Kükçetav dalalarına hetlé kitesé de kitesé idé.

– Tiz! Tizrek maşinalarga!

İn soñgı bulıp kilgen unbiş «odinoçnik»nı yök maşinalarına utırta başladılar. Mógayın, bézge «kara kozgın» citmegen. Aña üpkelemedék. (126)

Méne nindi iken sin Tubıl – Rusiya aréstantlarınıñ payteheté – dékabristlar, Pétraşeviçlar intékken şeher.

Béz utırğan zindan artta kala bara. Ul tav östénde iken, Kazan Krémléne oşşagan – biyek taş sténa bélen uratilgan. Éçte – zur-zur korpuslar, hetta gömbezlé, altın terélé çirkev! Maşınabız tavdan töşép, Tubılınıñ zur uramınnan bara. Bérer, ikéşer katlı ağaç öyler. Nek Kükçetav şikéllé. Tik miném tугan şeherém tav itegénde utıra, e Tubıl – İrtéş buyında. İrtéş hezér, biyékten karaganda, uka tasma bulıp yaltırıy.

Uramnıñ iké yagında, kapka töplerénde halık – kartlar, yeşler, bala-çaga. Küreséñ, bötén Tubıl halkı totkınarnı ozatırğa çıkkın. Şav-şuv yuk. Tınlık. Halık zur bér dikkat bélen sözép, béznéñ maşinalarga, yözlerge kırıy, kémnédér ézlegen kébék, kürep kalırğa tırışkan kébék karıylar, ozatılar alar bézné... Béznéñ küzler de alarda. Ene alda – çattığı öynéñ işégé töbénde, baskıçta bér kız basıp tora. Zeñger külmekten, zeñger yavlık-kıyıkçadan. Yöregém dért itép kitté. Ul da... ul da... Nek şuşındıy külmekten küreñe idé bit. Méne ul uñ kulin mañgayına, kaş östéne kanatlandırđı – kırıy. Cénteklep, tékelép kırıy sımın...

Maşına yakınlaşkannan-yakınlaşa bara. Miném bar igtıbarım şuşı singa biréldé. Ul tügélme?! Ul! Ul! Ya alla, çak kına kıkırıp cibermedém «huş, huş!» dip. Méne béznéñ karaşlar oçraştı. Kız başındağı zeñger kıyıkçasın yolkıp alıp sélkédé. Maşına anı tuzan bélen kümép uzdı...

Pristanga kilép tuktadı. Bézné nindidér bér iské, kara mayga buyalıp bétken barjanıñ tryumına töşérdéler. Ozaklamıy, çaykalıp, barja kuzgaldı, bézné kayadır alıp kittéler. Tryum éçé tıp-tın bulıp kaldı. Béz de uyga çumdık.

– Sin bézné kaya, nindi yazmışka alıp barasıñ, Sébérnéñ böyek çal yılgası İrtéş? Kaya?

Koyaş bayıganda

Kayvakıt anda çélpereme kilép kıyralgan salavat küpéréñéñ herabeleré balkıy. Kayvakıt nindidér bihisap zur tılsımlı kala yalkınlanıp ala. E kayvakıt...

Niçék kéne bulmasın, her könné koyaş üzéne has bér tantana bélen bayıy. Emma bu tantanada hervakit nindidér (127) olı bér sağışnıñ şevlesé yata. Nindi sağış iken ul? Mógayın, ayırılışuvdır, hiçşiksez, şulaydır. Çınnan da, ayırılışuvdan da gazaplırak sağış barmı iken bu dönyada? Barmı iken?

Koyaş, könozın irkén kükte yözép, cir şarın yaktırta, cılıta, anı zöbercet yeşél üsémlekler bélen, allı-göllé çeçekler bélen bizi. E annarı? Annarı ul, cir şarın taşlap, kayadır yırakka – ofik artındağı mohitke kite. Bata. Yugala. Méne şunıñ öçén, ahrısı, koyaş, ofikka yakınlaşkan sayın, ayırılışuv minutları cite bargan sayın, sürenlene, moñayıp kızara başlıy.

– Şefek yılıy, heyérlége géne bulsın indé, – diy torgan idé merhüme enkem, koyaş bayıgan yakka karap, doga ukıy-ukıy.

Min üzém de bala çaktan uk koyaşnı ozatıp kalırğa yaratam. Ozak, bik ozak toram min ul sağışlı tantananı karap. Uyga çumam. Bigrek te, naħak revéşte totkınga élekkeç, koyaş bélen béрге bayıgan, yırakta kalgan gomér iske töşe, hem éçten géne «Zeñger şel» köyén şıñşıym. Kıkırıp cırlarga tavışım yuk.

Al yavlık, zeñger şel,
Üte gomérém bigrek jel...

Méne hezér de nek şındıy şefek bayıgan sağışlı çak idé. Emma, koyaş sürélse de, vagon éçéndege éssélék sürélmıy. Kirésénçe, könozın koyaş küzénde kızıp bargan vagon, hezér üzéñéñ bar kızuvın éçke öre hem şunıñ öçén monda, çamasız yağılğan kara munçadağı töslé, éssé, tıncuv. Vagonnıñ iké yagina korılğan aslı-öslé sekélerde bidden yalangaç kırık mehbüs lıçma tir éçénde. Citmese, vagon yarıklarınnan tuzan tula. Sulış alıp bulmıy. Totkınarnıñ kübésé – urın tapkannarı, sekélerén taşlap, idende avnıy. Min de idende, işék kırısında, bozga taşlangan balık töslé çebelenem.

Şulay cefalanıp yatkanda, öské sendéreden kémdér kıçkırıp ciberdé:

– Baykal! Baykal!

Salkınça, dımsu cil kağıldı. Vagon éçé cileslenép kitté. Barıbız da sikérép torıp, timér reşetke bélen çéltér lengen fortoçkalarga öyérelédék. Bu ni bu? Başta üz küzlerébézge üzébéz ışanmıyça, imenép kaldık – mogciza. Çınnan da mogciza – alsu dulkınnar. Biyék taş kıyatavlar itegénnen bormalanıp bargan eşélon aldında – ofıkta alsu dulkınnar çaykala. Alar vakıt-vakıt küterélép, işélép, ofıkniñ üzéñ kümép kiteler, altın (128) ħerabelerné yuvalar. Annan kiré çigéneler, tağın yanıp yatkan tılsımlı kala östéne üreleler...

Béz, sıħérlengen kébék, tereze reşetkeséne yabışkanbız, bu gacep kürénéřten küzlerébézne ala almıybız. Aldan tav itegé buylap borılıp bargan parovoz da, ħetta anıñ östéndege börkélép bargan töténtolımnar da alsu; yanıp, haman-haman kızara bara... Parovoz aşığa, könçığışka – böyék Tın okeanga aşığa. Yögé avır. Altmışlap vagon, diyeler. Barı alda hem koyrıktı gına yeşél passajir vagonnarı. Anda eşélon sakçılardı. Urtada – işékleré zur-zur yozaklar bélen biklengen, terezeleré çenéçkéle timérçıbıklar bélen kaplangan, mal-tuvar taşıy torgan kızıl vagonnar. Ul vagonnarıñ herbérsénde kırıkrap totkım. Méne şuşı canlı yökné parovoz aşığıp, mıkıldap Vladivostokka taba tarta hem kanlı ofıkka kére bara.

Parovoz suzıp kıçkırttı. Baykal östé řıñlap kitté. Bérazdan gudok tavışı kiré kayttı.

– Tu-tu-tu-u...

Mögayın, Baykal yarındağı taş kıyalarga sugılıp kiré çigéndé bu tavış. E parovoz hamana aşığa, könçığışka aşığa. Vagon tegermeçleré tık-tık, tık-tık ite. Buférlar çıñlap kite. Vagon çaykala. Béz bér-bérébézge sugılabız.

Méne indé uncidé tevlék béz bu küçme törméde çaykalabız, kaklanabız hem kayadır aşıgabız. Kaya? Béznéñ öçén bilgéséz. Mögayın, Vladivostokka. E annan? Ĥoday bélsén.

Bézné, Tubıldan saylap alingan yeřlerné, tazalarını, iské bér barja tryumına tutırdılar da, İrtés buylap Omskıga kitérdéler. Andağı ozatuv törmesénde bér atna totkaç, bik aşığıç revéřte şuşı eşélonga töyep alıp kittéler.

İyun ayı, yañır yuk. Vagonnar irte tañnan kiçké şefekka ħetlé koyaş astında. Yulda korı payık – illé gramm ikmek hem bér portsiye – iké yöz gramm çaması gorbuşa kisege bireler. Bu balık üzé çı toz. Aşıysı kilüvge tüze almıyça, aluvga kimérép kuyasıñ, annan soñ ul su sorry başlıy. Eşélon zur stantsiyelerde géne tuktıy. Konvoy bařlığınñ keyefé yaşşı bulsa, her vagonnan iké kéşe töşérép, ikéřer çilek su aldıra. E indé anıñ keyefé kırılğan bulsa – vagon işékleré açılmıy. Susav tügel – canıñ çıksın. Méne řuñıñ öçén, suga élekseñ, ayrıla almıysıñ – kaynaganmı, kaynamaganmı – anı uylarga vakıt yuk. Soñınnan dizéntériye başlana. Biklé (129) vagonda dizéntériyené küz aldına kitérep karagız...

Po dikim stépyem Zabaykalya,
Gdé zoloto royut v gorah,
Brodyaga, sudbu proklinaya,
Taşılsye é sumoy na pléçah.

Yomşak bariton tavış, yörek tavışı. Ul akrın, bik akrın başlandı. Bér urınnan ikénçé urına küçüv, tereze kırıcı öçén tavışlanuv-sügenüv kinet tuktaldı. Vagon éçé tıp-tın bulıp kaldı. Anda bar moñ, yörekte tulıp taşıgan sagınuv moñı, sagış dulkınlandı:

Béjal iz tyurmi témnoy noçyu,
V tyurmé on za pravdu stradal.
İdti dalşe nét uje moçi.
Péred nim rastilalsya Baykal...

Bu Vasil Şevçénko cırlıy. Gacep kiñ, kör tavışlı yégét ul. Bayıp bargan şefekka – Baykal külenéñ alsu dulkınnarına tereze kırıcınnan karagan da moñlana... Min anıñ bélen barjada – Tubıldan Omskıga küçkende tañıřtım. Karar küzge de bik kiléřle, bahadır bedenle yégét – kiñ cilkelé, tulı gevdelé. Aşkımıyça, akrın, ışanıçlı adımınar bélen atlap yöriy. Holkı da kıyafeténe tiñ, tınıç-salmak – bérvakıtta da kızıp kitmiy, ülçep kéne söyleşe. Açuvlanmıy da. Üzé miña kordaş. Sroğı da minéké tösle «bér katuşka, biş tağılma» – un yıl törme, biş yıl meħrümlék.

– Aréstka ħetlé Ukrainada komsomol ölke komitéti sékrétaré bulıp eşlegen idém, – diy, künelé taşıganda açılıp kitép. – Üzém indé niçék te tüzem, küpçélék bélen béрге. E méne enkey... Ul bu kaygıga, bu meşerege tüze almas. Bérdenbér ulı – ħalık doşmanı... – Vasil avır sulıy. – Ul üzé – Postıřév bélen béрге podpolyıda eşlegen revolyutsionérka. Eti grajdannar sugışında helak buldı... Yarar! – Kinet ul,

uyanıp kitkendey, başın çaykyy, avır uylarını çeçép taşlarga tırışa, ahrısı, cırğa küçe: – Eyde, bulmasa, komsomol könnerné iske töşérép alıyk!

Bügén de «Natalka-Poltavka» ariyesénen üzénéñ iñ yaratkan komsomol cırı «Savbullaşuv»ga küçté. Anı başkalar da küterép aldı. Bu vagona barıbiz da diyerlék yeşler, komsomolétslar:

Uğodili, rasstavilis,
Pokidaya tihiy kray.
«Tı mné çto-nibud, rodnaya,
Na proşçanyı pojélay». (130)

Cır üsté, küteréldé, kanatlandı. Bu cır teésirénde üzébéznéñ aréstant ikenébézné de, biklengen timérçıbıklar bélen uratılğan vagona bilgéséz cırge baruvıbiznı da onıttık. Yañadan üzébéznéñ dertlé komsomol çağıbizga kayttık – bértaviştan cırnı górlétték:

İ rodnaya otvéçala:
«Ya jélayu vséy duşoy, –
Ésli smérți, to – mgnóvennoy,
Ésli ramı – nébolşoy».

Béz küp bulsak ta, barıbiznıñ tavişın kümép, Vasilnéñ köçlé baritonı yañgırıy – ul kanatlanıp küteréle, üse hem yöreklerné déréldetép, yırakka-yırakka suzıla, sünép bargan şefekka, Baykalnıñ alsu dulkınnarına ürele. Bu cır yañgıragan minutlar – Vasil öçén de, başkalar öçén de – iñ izgé minutlar. Barlık kaygı, hşretler onıtıla. Barı tik cır, barı tik anıñ tılsımlı kanatları. Alar bézné yırakta kalğan yeşlékke – komsomol uçaklarına alıp oçalar.

– Tak-tok!

– Tak-tok!

İké yaklap iké kayın çukmar bélen vagon sténalarına suga başladılar. Béz cırğa mavıgıp, poyızdnıñ stantsiyege kilép tuktaganın da sizmegenbéz. Béréñçe çukmar suguvına, cır oçlanmıyça özéldé. Şunduk işek açılıp kitté – vagona Çıpçık sikérép méndé. Ul – bu eşélonnı ozata baruvçı konvoy başlıgı – tebenek, yabık. Emma şundıy citéz – çıpçık kébék oçıp-kunıp kına yöriy. Hşzer ul oçıp tügél, atılıp méndé. Néçke irénneré katı kısılğan, kügergen. Çırayı sıtılğan, küzleré yalt-yolt ite.

– Uñga!

Béz uñ yak sekége öyéréldék.

– Sulga!

Béz, aşıgıp, bér-bérébézné taptıy-ize sul sekége tıgızlandık.

– Tiz-tiz!

Çıpçık kulındağı rézina tayak bélen kırıda kalgannarını yara başladı.

– Öske! Öske!

Öste indé urın yuk. Méngen bérsé avıp töşe. E rézina kamçı haman çoj-çoj kile.

– Küzlégém... – Ardalion yılap, kıçkırıp idenge taşlandı.

– Me siña küzlék! – Çıpçık sikérép küzlék östéne (131) bastı, pıyala çelpereme kildé. – Kontr! –

Kamçı Ardalionnıñ arkasına töşté. Ul sıgılıp idenge avdı.

– Uñga!

– Sulga!

– Tiz-tiz, kontr-yılannar!

Çıpçık bézné şulay bér uñga, bér sulga kuvıp, bik ozak azapladı. Üzé kızardı, karlıktı, tirge battı. Añırda kügerép, söyliy almas hşge kildé. E béz indé bóténley hşelden taydıq, kuzgalırlık çama kalmadı, tagın arlı-birlé kuvmasa gına yarar idé.

– Şep cırlıysız, Baykal şıñlap tordı. Hş-hş!

Béz aptırap kaldık, elle maktıy, elle sügéne. Nige bu iblisçe kölüv!

– Cırnı başlavçı kém? Tavişi bik eybet iken.

Vagon şıp tındı. Bu indé hşeter sorav idé. Mondıy maktavga cavap birnev hşeyérlerék bulır.

– Grajdanın naçalnik, – béznéñ arada İrkutsk törmesénen géne kuşılğan bér buryat yégété bar idé, ul yılmayıp alga bastı: – O, béznéñ starosta buldıra, opera artistınnan hiç te kim tügél.

– Mın üzém de şulay uyliyım, – didé Çıpçık, çak kına avızın kıyşaytıp hem şunduk yılan bulıp ısıldadı. – Yelé, opera artisti, monda kil elé.

– Miné eytesézmé, grajdanın naçalnik?

– Siné, siné! İşékke yakınrak kil elé.
 Hav-havlap ét örgeŋ tavış işétéldé. Ul arada ét citeklegen iké soldat-konvoir béznéñ vagon karşısına kilép tuktadı. İké tapkır kiñgırav çınladı.
 – Tiz bul, starosta.
 Vasil işékke yakınlaşa kilép, karşısına basarga da ölgérmedé, Çıpçık sikérep, iké kullap anıñ yañagına suktı:
 – Rossiyené agitirovat itüiv citmegen, indé taygaga totındıñmı?
 Vasil çaykaldı, emma yıgılmadı. Monı kürgeŋ Çıpçık anı başınnan étép ciberdé. Kémder kul suzdı, totıp kalırğa omtıldı – bulmadı. Vasil bar salmaklıgı bélen işekten pérronga barıp töřté.
 Étler abalap anıñ östéne taşlandı. Ul arada Çıpçık ta sikérep töřté. Vagonniñ işégén tartıp yaptılar.
 – Tu-tuu!
 Parovoz suzip kıkırttı. Poyızd kuzgaldı. Koyaş kızarıp bayıgan idé indé. (132)

Bér yotım su

1

– Dañ-doñ! Dañ-doñ!
 Vařta karşındağı baganaga élép kuyılğan réls kisegéne sugalar.
 – Dañ-doñ! Dañ-doñ!
 Uyanırğa.
 Sikérep tordım – nik kéne küzlerémne açım. Añgı-miñgé kilem, başım sıgılıp-sıgılıp kite. Kérféklerné kuzgatıp bulmıy, eytérséñ, cilém bélen yabıştırgannar.
 – Eyde indé, ni mıřtırdıysıñ? – Meħmüt kulımnı totıp östérep kitté. – Ene béznéñ rota tézélép te yata.
 Bér-iké géne atladım, nindidér taşka abınıp yıgıldım, küzlerémnen utlar çeçredé. Nihayet, yokım açıldı. Sikérep torıp yögedém – safka kilép bastım.
 Éñgér-méñgér. Tañ aldı karañgısı. řunıñ öçén arlı-birlé yögergeŋ kéřeler şevle bulıp kına uza. Salkınça. Tora-torgaç, télge kildém.
 – Meħmüt, nige bu řetlé irte torgızdılar?
 – Monda küpmé yatarga bula? Yulga.
 – Kaya?
 – Kaya bulsın, altın kazırğa.
 – Dimek, Kolımaga. şep.
 Meħmüt tamagın kırıp kuydı – tıncışızlına. Min töřenmedém – nige bu cehennem oyasınnan ıçkınuvga kuvanmıy? Vladivostok řeheréneñ İkençe yılga rayonındağı ozatuv lagérena kilüvébézge indé öç ay tula bit.
 – Lagérda aşav da yaşırak bulır.
 – Bulır! – Meħmüt tagın tamagın kırdı. – Ehé-ehé... Bargaç kürérséñ.
 ...Kapkı aldında zur meydan. Méne şunda rota-rota tézélgeŋ meħbüslernéñ kaysıbérsé cilkeséne bişter askan, kaysı çémodan, erce kütergeŋ – yulga ezérler. Bötén meydan lık tulgan. Bér buş urın kalmagan. Eytérséñ, poşodka ezérlengeŋ gasker. Tik kiyémner géne çuvar – kaysı paltodan, kaysı kostyumnan, kaysı külmekçen. Ara-tire şerbi kiyém kiyenner de küréne. Tik yakalarındağı pétlitsalar gına sütep alıngan – urınnarı yeřerép, gimnastéřkalarınıñ élékké töřlerén eytep toralar. řezér indé alar uñgan, bilgéséz töşke kérgen.
 Başka törme-lagérlarda kolonna dip atıylar idé.(133) Monda, Vladivostok ozatuv punktında, nigedér şerbi böléneř – rota, otryad. Payık öleşer öçén caylangandır, belki. Rotada iké yöz, otryadta – méñ totkın. E monda řezér niçe otryad! řoda üzé bélsén. Herkón almaşınuv bara – béřniçe otryad tönyakka kitse, éçké Rossiyeden yañaları östelép tora.
 E bügeŋ nindidér bişsap zur kervan cıynala. Lagérniñ yartısınnan artıgı kuzgalğandır, mögayın. şak-şok! Nerse şakıldıy dip borılsam, Meħmüt çakma bélen ut «ézliy» iken – şak-şok!
 – Buldı... kulga ut kabındı, köyret.
 Min de buşlat késeséne ük yeřerélgeŋ «kece sıyragın» iplep alıp, tözetép köyrettém, suvırdım. Nigedér çeçedém – yötkére başladım.
 – Me.
 Meħmüt eytep betérgenne de kötümedé – «kece sıyragın» aşıgıp avızına kaptı. Başkalar tüzeřsézlek bélen aña üreldéler – temeké tötenén isniy başladılar.

Östeller de citerlék idé, östel artında türeler de az tügél idé, emma méñlegen totkını çişéndérép, aniñ selemelerén kapşap, formulyarın döröslep, tikşérép, lagérdan konvoyga tapşırğançı, koyaş tübege küteréldé.

İndé avgust ahırını idé. Koyaş sürenlenér vakıt. Emma monda, Yırak Köñçığıšta, koyaş yakın iken. Nek bézdegé cey koyaşı töslé kızdıra, péşére. Başta béz moña söyengen idék, çönki tön salkınça bulıp, yañşı uk kalıtrattı. Bérénçé nurlarda rehetlenép cılındık. E soñrak...

Östevéne tagın bér cefa.

Lagér administratsiyesé bézné – yulga çıguvçı mehbüslerné tuklanuvdan töşergen. E yaña türe – konvoy başlığı, bér uringa alıp barıp yapkançı, totkinnarıñ, aşav-écüvé bélen kızıksınmıy. E soñ béz kaya barabız? Bézné kaya dıñğıçlap tutırırlar? Eytmiyler.

Şulay da totkın töpçéne, isnene hem ahırında ni de bulsa size. Méne béznéñ arada da heber taraldı.

– İméş, portta «Djurma» isémlé bik zur okean korabı tora, diy. Bézné şul korabka töyep alıp kiteçekler. Kaya? Bérevler Şağalinga, diy. İkençéler eytüvénçe – Kamçatkaga. Dimek, ni bulsa da dıñgézge, okeanga. İçmasam, bér rehetlenép dönya gizebéz iken. Miném bit elé okean korablarında yözgeném yuk. Nindi iken ul Böyék Tın okean?

E şulay da aşısı kile, eç borıp-borıp ala, kıkırıp kuya. (134)

2

Lagér üzénéñ vıskaları, çenéçkélé timér çıbıkka uralğan biyék koymaları bélen artta kaldı. Kolonna – un méñ totkın érelé-vaklı sopkalar arasındagı tar yuldan portka taba ağıla – oçı-kırıyı yuk.

Tire-yakta ceyevlé, atlı konvoy, étler. Alda hem kolonnarıñ artında, açık yök maşınalarında pulémétlar.

– Taralmagız!

– Söyleşmegéz!

– Tizrek, tizrek atla, yolkiş!

Ak sakallı, küzléklé, bik zıyalı çıraylı bér kart çémodan kütergen, üze aksıy. Ul başta bézden alda idé. İndé kala-kala artka çıktı. Élékkége karaganda da nıgrak aksıy başladı.

– Tizrek bul, kémgé eytem, kartlaç!

Konvoir arttan kilép, mıltıgınıñ prikladı bélen törtép kıkırdı:

– Atla, kontr!

Kart abınıp barıp yığıldı. Kulınnan çémodanı ıçkınıp tegeredé, açıldı – kitaplar çeçéldé...

– Tiz-tiz!

Béz ürdén tüben töşép kitték.

Koyaş kızdıra. Şabır tirge battık. Yarıy elé bézde çémodan, avır kapçıklar yuk. Yuksa...

– İbrahim, kara elé.

– Nersené?

– Ene yul çiténe kara, – diy Ardalion, – erem kalğan dönya.

Çınnan da, yul kırıyı çup-çuvar: çémodannar, kapçıklar, erceler, kiyém-salım, odéyal, krujka ceynékler. Taşlıylar...

Koyaş kızdırgannan-kızdıra bara. Börküv. Tuzan. Éçesé kile. Tél avızga sıymıy. İrénner çatnagan. İçmasam tökérek te cıyılmıy.

Éçesé kile.

İndé yul çiténde, çémodannar arasında yığılıp kalğan totkinnar da oçrıy başladı. Alarnı étler söyriy...

Elé ménép, elé töşép sopkalar arasınnan bara torgaç, kinet bér uramga kilép çıktık.

Ağaçtan salınğan bér katlı öyler. Bélmıym, elle indé bu Vladivostoknıñ bér bistesé, elle sheherge yakın bér posélok. Hezér bötén halık, kartı-yeşé uramda, kapka töbéne, açık öyaldına çıgıp baskannar. Bala-çagalara koyma östénde, kaybér «batırakları» öy tübeséne, morca (135) yanına urnaşkannar. Bézné küzeteler. Tıp-tın, bér tavış yuk. Yeşler kızıksınıp, kartraklar borçılıp – jellep kariy.

Uramga kilép kérivge, konvoy atları bézné iké yaklap kısıklıy başladı. Ceyevlé konvoylar, atarga ezérülenép, mıltıkların kulga aldı.

Koyaş indé yırak sopkalar artına tegeriy başlasa da, kızuv kimémiy. Uramga kérgéç, tuzan tagın da arttı. Bigrek te atlı konvoy bértuktavsız elé alga, elé artka çaba. Tınçuv. Sulış alıp bulmıy. İndé tende tirlirlék tir de kalmadı, ahırısı. Arkada ap-ak toz. Avızda, irénnerde toz. Ayaklar köçke-köçke géne atlıy.

– Tiz-tiz!

Hav-hav abalap étler öske taşlana.

Kapka töplerénde cıyılğan halık, kolonna yakınlaşuvga hareketke kildé – kaysı kümeç, kaysı kolbasa, kaysı alma taşlıy. Saflar bozıldı. Kémdér alga çıktı. Kémdér iyélép asta kaldı.

– Buğ-buğ!

Bér-iké tapkır mılıktan attılar, mögayın, halıkı kurkıtır öçén, havaga.

Atlı konvoy şaşınıp çaba başladı. Kémnédér kagıp-yığıp, kémnédér taptap uzdılar.

Tagın: bağ-buğ!

E min töştege kébék kéne kilem – kürem de, kürmim de, işétem de, işétmim de. Küz aldımdayı su ya yılga bulıp taşıy, ya kül bulıp çaykala. Min şularga omtılam... Yakınlaşuvga, alar yuk bula. Su! Bér géne yotım su! İrénnerné géne çılatsañ da, hel kéré idé...

Küpmé kildék? Tagın küpmé barası bar? Kayda ul şomlı «Djurma»? Bérkém bélmim.

– Tiz-tiz! Suzılmagız.

– Hav-hav!

Min saf kırısında baram. Konvoy nigedér arttarak kaldı. Alda, min bargan yakta, poçmakta – iké katlı yort. Öyaldı sarıga buyalğan. Anıñ baskıçında kızıl kıyıkça borkengen bér hatın basıp tora – uzuvçılarnı bik céntéklep karıy. Kémnédér ézlegen sıman. Méne anıñ karaşı miña töşté. Küzlerébéz oçraştı. Min soñğı köçémné cıyıp başımın küterdém, avızımın açtım hem. Kulım bélen işarelep, işétélér-ışétélmes éndeştém:

– Su, su...

Hatın başın iyde de öyaldınıñ açık işégénen yögerép éçke kérép kitté. Béz indé bu öyné uzıp barabız. Bu (136) hatın çıkmas, çıksa da ölgérmes, dip poşingan idém, nek öyaldı turısınan atlaganda, tége hatın yögerép cıgıp, miña bér çüméc möldér tulı su suzdı...

Salkın su! Möldér su! Bötén teném rehetlenép kitté – égerlenép kulımın suzdım. Bér çüméc su miném kulımda. Tuygançı, tuygançı...

Çümécne avızıma kitérge de ölgérmedém, arkama priklad bélen kitérep tondırdılar. Tége hatın akırıp yılap işekten kérép yugaldı. Çüméc kulımnan oçıp kitté. Min baskıç töbéndegé taşka barıp meteldém...

Tın okeanda

1

Nihayet, Vladivostok portınan kuzgaluvnıñ ikénçé tevlégénde, Lapéruza bugazın ütép, béznéñ «Djurma» korabı Tın okean kiñlégene çıktı. Yapon utravları kügelcém tomanga törénép artta kaldılar. Kurs – Magadan.

Gacep iken ul okean – oçı da yuk, kırığı da yuk. Elle kaya ofıkka barıp totaşa da yuk bula. Ayırıp ta bulmıy: elle kük işélép okean östéne töşken, elle indé okean üzé cidé kat kükke küterélgen. Ceyrep yatkan küm-kük moñit – şılt ta itmiy, tıp-tın. Kıçke avışıp bargan kızgılt koyaş, üzé şuşı moñit koçagına taşlanıp, anıñ yeşkélt kükregénde çaykala. Salkınça, toz töslé hava. Tryumnıñ sası, tınçuv havasınan soñ, béz yotlıgıp sulıybız.

– Ey, sasıklar, nerse şakkattıgız? – Bort buyınça arlı-birlé yörgen sakçı soldat, elle tik toruvdan irégép, elle indé türeler aldında yahşatlanıp, kıçkırta hem kulındağı mılıgıñın zatvorın açıp-yabıp bézné kurkıtta başladı. – Tizrek! Paraşagızın avdarıgız da marş tryumga!

Nikolay bélen min yürüy, Tın okeanı küriyk dip, çirattan tış paraşa cıgarırğa alingan idék. İké kolagınnan kayın tayak uzdırılğan, kara may bélen maylangan zur miçke paraşa bélen lıkma tulı, tryumnıñ biyék baskıçınan köç-hel küterép méndék. Avır, sası. Uñaysız. Baskıç tar hem téke. Tryumnıñ avızına citép, indé cıgarabız digende géne, miçke tayçanıp kitép östéme töşe yazdı, yarıy elé ayaknı térep kaldım – uñ ayak kısıldı, paraşa çaykalıp östéme tügélde. (137)

Hezér, şul heterden soñ, az, gına yal ite – tire-yaknı tamaşa kıla idék. Konvoir yalın büldé.

– Tiz! Tiz!

Kaya tiz – akrınlap ta köçke iltebéz. Bort eylenesé çenéçkélé timérçıbık bélen uratılıp alingan. Koyrık yakta bér meydançık eşlengen. Şunda küterélép, timérçıbık aşa paraşanı avdarırğa kirek.

Baya paraşanıñ sası sıyıkçası östéme géne tügél, hetta bitéme çeçregen bulgan – yuvınıp alırğa idé. Moñit hetlé moñit östénde barabız – bit yuvarlık su yuk.

Cil isté – toz isé sası paraşa isén alıp kitté...

Béz paraşanı ploşçadkaga küterép avdardık...

2

Méne béz Tın okean urtasında. Kızık ta, kurkınıç ta... Bortnıñ tége yagında – balıklar, kitlar, akulalar hem başka diñgez canvarları mij kilgen tozlı su, töpséz su, çikséz su... E bortnıñ bu yagında totkınnar mij kile.

«Djurma»nıñ bihisap zur «karınında» – un séktsiye. Her séktsiyede – bér otrıad. Béznéñ séktsiye – cidéncé. Ul miña Kazandagı çirkev-törmené hetérlete. Monda da nek tége çirkevdegé sıman biş katlı sendérelér. Monda da alar iké bülékten: bér büléktege sendérelér bort buyına tézélgen, ikéncé bülék – urtada, yuvan térevlerge kalın-kalın taktalar tüşep éşlengen. Bu urtadagı sendérelér dürt yaktan açık – hava yörep tora. Lampoçkalar da alar karşısında – yaktı. Alarnı «lyuks» dip atadık. E béznéké – «toz reté». Çönki béznéñ başlar bortka térelgen. Anda hervakit dımlı, toz isé hem yakor çınarı nérvıga tiye. Baş çatnıy. Yörek dért-dért itép kite. Béz – «Kazan bişlége» – urınnan uñmadık. E «lyuks»ta kón de uyn, kón de tuy.

Méne hezer de «lyuks»çılar pır tuzalar. Ene bér Kızıl sakal ayakların böklep utırgan da bér törkém açık-avızlarga mezekler, ekiyetler söyliy. Hezerégé téması – kaz. Mógayın, karnı açkan – korsagin tınıçlandırırğa tırışa.

– İh, yégétler, kaz botnıñ temlélekleré...

– Üzénneñ aşaganıñ barı soñ?

– Yuk, miném babay kürgen, bay aşap bétérgen.

– Hıa-hıa! Méne siña kalca!

– İh, min hezer bérüzém bér kaznı yotar idém...

– Tukta! Aşıkma, ütén sıtarsıñ da kosarsıñ... (138)

– Hıa-hıa-hıa...

– İndé balık aşı turında söyle, anı sézde niçék hezerliyer?

– Öçlé itép. Andıy aşnı bér kaşık kapsañ, téléñné yotarsıñ. E ul, yégétler, méne niçék hezerlene...

Öste, nek lampoçka astında karta sugalar. Alda bulaçak atnalık paykalar, balandalar «oça».

Tübende bér törkém ukrain cır suza:

Rasprıyagayté, hloptsı, koni...

3

Kayadır tübenge oçtım, kinet küteréldém – avıp kittém. Bu nındi yaman töş? Yokı aralaş uylap-rencép te ölgérmedém, başım bélen bortka kilép sugıldım – küzémnen utlar çeçéldé.

Uyandım. Emma hiçni töşenmiyim – bu ni hel? Nige metelçék atam? Eytérséñ le miné zur bér brézéntka salgannar da arlı-birlé bergeliyer. Aşkazanım bugazıma kile – ukşıym.

Tagın tegerettéler. Tagın başım bélen bortka kilép térelém – başım çatnap, yarılıp kitkendey buldı – añımnı yugalttım. Tagın kayadır étép ciberdéler. Köçhel bélen küzlerémne açtım. Bénerse kürmiyim, elle üzé döm-karañğı, elle küzlerém kürmiyim...

Buvılıp-buvılıp ukşıy başladım, kosası kile. İndé kosam digende géne elle kaya tegerep kitem de helsézlenem.

Nerselerdér çinıy, şıgırdıy, ükére, şıñşıy. Akırıv. Bakırıv. Kıçkırıv. Sügénüv. Can tétretkéç tavişlar. Üksüv. Yılav. Tagın çaykalıp tegerep kitem.

Çınap yakor çılburı tartıla, küteréle, annan kinet névlarını özép, çınap töşép kite.

Bötén dünya eylene – astı öske kile. Ene, tryum tüşeméne élengen, kızarıp kına yangan lampoçka avıp, tüben töşép kite, annan tagın küterélép, utlı kamçı bulıp çaykala.

Tagın ukşıym. Tegeriyim. Karşıdagı «lyuks» şıgırdap béznéñ öske kile – balkalarga térele. Annan kinet çaykalıp ikéncé yakka avışa. Sendéredege totkınnar térevlerge yabışalar, bér-bérséne totınalar, annan taralıp-tegerep kiteler.

Térevler şıgırdıy. Taktalar bér alga üréleler, bér şuvışıp artka çigéneler. «Lyuks» tagan şikéllé çaykala.

Korab, çaykalıp, tagın kırın yattı. Paraşa miçkeleré tegeredé. Kémnerdér sekélerden yığılıp töşté. (139)

Korab turaydı, annan tagın bér gevdesé bélen nindidér upkınga töşép kitté.

Nersedér çatnadı, şartladı hem kük kükregendey görséldep avdı. Kotoçkıkıç tavişlar kolaknı yardı.

4

Nihayet, küzlerémne açtım. Bötén ten ut yana. Baş çatnıy. Avızda temséz tem. Kuzgalırğa tırışam, bulmıy. Eytérséñ le egzalar taralgan – cıyıp ala almıym.

Kayda soñ min? Kapşanam. Astımda – su, pıçrak su. Mögayın, paraşa tügélgen... İñgıraşkan, legnetlé sügéngen tavışlar.

Şulay da, min kayda yatam soñ? Kapşanam. Timér iden. Timér sténa. Korab çaykalmıy. Nige çaykalmıy ul?

Kinet yugarıdan yaktı töşté. Mögayın, lyuknı açtılar. Baskıçtan kémnerdér töşe, söyleşeler.

– Barısın da, barısın da palubaga.

– Kaya?

– Balkalarını, taktalarını kotélnyaga.

– E ülélerné?

– Borın yagına, béremlep taşlagız! Evvel formulyarlar bélen tikşérerge kirek.

– Yaralılarını?

– «Djurma» bit kızıl haç korabı tügél, yata birsénner.

– Paraşa miçkeleré cimérélép bétken.

– Tryumnnı çıstarkaç, sklaktan ikénçé miçkeler alırsız... Ya, eyde, avgan térevlerné kütere başlagız.

– A... a... başımını... kısıtıgız...

– Eyde, eyde, tart.

– Kulım, kulım...

Tagın akırıv, bakırıv, sügénüv, yılav başlandı. Palubadan töşüvçeler térevlerné, taktalarını sıvıra, kayıra, kütere başladılar.

– A... ayaknı sıdırdıgız...

– Kabañetler...

– Tiz! Tiz!

Yaña töşéndém, min seké astında, idende – tryum töbénde yatam iken. Ştorm tıngan. E «lyuks»? Yaña kürdém – «lyuks» yuk. Andagı totkınar da yuk. «Lyuks» urınında arkılı-torkılı öyelgen-işélgen térevler, taktalar; izélgen, kısılgan, asılınıp kalgan meyétler... İñgıraşuv. Akırıv. Sügénüv, hem komanda:

(140)

– Eyde, eyde, taktalarını palubaga!

Köç-ñel kuzgalıp, seké kırıyına ñetlé şuvışıp kıldém. Kémder torırğa bulıştı.

– E, sin térémé?.. Bir kulınnı, – kémder seké östéne tartıp aldı.

Kiçke taba béz tagın Meñmüt bélen, bu yulı indé çirat buyınça, palubaga paraşa alıp çıktık. Tik indé yaña miçke – karamay bélen maylanırğa da ölgérmegen, kolakları da yuk. Töbénnen süs bav bélen élmeklengen. Kütererge caysız. Elé bér, elé ikénçé yakka avışa, tügele. ñel de yuk. Baskıçka kuya-kuya köçke alıp çıktık.

Tıp-tın. Böyek okean ceyrep yata, yokımsırıy. Eytérséz le öç kön, öç tön şaşınıp tuzıngan ştorm, unar métr biyeklékke küterélgen, korabnı yomıçka itép kağıp yörtken tav-tav dulkınar bulmagan da. Emma... üz-üzébézné kapşap-çémétép karıybız – bu bézmé, çınnan da isenmé?

– Ey, sasıklar, tiz eylenégéz!

Paraşanı köç-ñel küterép bort kırıyına taba alıp kitték.

Koyaş, kıp-kızıl koyaş, Tın okean éçéne töşép bara. E béznéñ «Djurma», üz artınan ak kübéklé koyrık kaldırıp, tön yakka aşğa, kurs – Magadan.

Linkoln priiskasında

1

1940 yılını közendé, ulaklarda su tuñıp, altın yuv tuktalgaç, béznéñ kolonnanı Linkoln priiskasına küçérdéler. Kolımada Sovét zamanında Amérika prézidenti iséméndegé priiskamı? Gacep şul. Üzém de töşéne almıym. Ul vakıtta, bilgelé indé, béznéñ başta priiska isémén töpçénüv kaygısı yuk idé.

Kolonna Tomanlıdan tönle ay yaktısında kuzgalsa da, Linkolnga citkençé küz beylene, karañğı töşe başladı. Ul arada kar da yavarga totındı. Béz, bér-bérébézge kısılıp, buşlatlarını bulır-bulmas yakaların küterdék. Suvık.

Nihayet, alda, sopka itegénde, manaralar kürendé. Küñélge cılı bulıp kitté – tizden barak, belkém, kiçké balanda da birérler...

Aldan ciberélgen brigada bézge indé işanıçlı urın – iké ret çenékkelé timérçıbık bélen uratılğan, **(141)** ozınlığı biş yöz, kiñlégé iké yöz métr çamasındagı lagér da eşlep kuygan. Dürt poçmakta hem iké yak ortalıkta manaraları da bar. Anda indé zur ak tolıplarga uranıp, mılıtkların bézge taba töbegen sakçılar

da basıp tora. Lagér éçénde bér-bérséne karşı salıngan dürt barak. Emma, nigedér, alarnıñ kabırgalarına kar öyép kuygannar. Méne şul indé toragıbiz, béz şunda kışlarga tiyészbez.

Lekin anda citüv elé bik möşkel hel. Béznéñ kolonnada niçeme yöz totkın. Citmese, barısı da illé sigézénçé statya bélen. Cezaları da, kim digende, un yıl yaki artıgrak katı réjim. Östevéne, her mehbüsneñ formularyı östéne kızıl kara bélen «Ayırucha heter!» dip yazıp kuyılğan. Méne şularnıñ bérsén géne yugaltıp kara – konvoy ehélénéñ başı yugalaçak.

Maşınalar zona aldına kilép tuktavga, aldagısınnan béréncé bulıp konvoy başlığı sikérép töşté. Açuvlı emér. Sügünüv. Çınap ét örüv, ıgı-zıgı. Maşınalarda bérer géne konvoir kaldırıp, başkaların kamarga ciberdeler. Ul arada manara hem kapka ösleréndege projektorlar kabındı. Konvoy başlığınıñ tavişı yañıradı:

– Tiñlagız! Maşınalardan töşép, unardan safka tézélép, tézlenérge boyıram! Bér adım çitke atlavçılar, kaçarga omtıluvçı isepenép, atılacak! Tiz-tiz töşégéz!

Kuzgaldık. Kön buyınça kısılıp, kuzgalmıy utruvdan, suvıktan ayaklar ağaç bulıp katkan. Kapılı kuzgalıp, alga omtıluvga, athıy almıyça, bér-bérébez östéne avdık. Maşınalarnıñ bortların açtılar – karga meteldék.

– Uuf! Ayağım...

Miném kırıda gına bérev can tavişı bélen kıkırıp ciberdé. Borıldım. Skulptor kart Alékséy Nikolayevič iken. Kar östénde mükeliy, tora almıy. Küteriym dip böğelgen idém, cirge séñép kite yazdım – arkaga priklad töşté.

– Urınıña bar!

Gadettege protsédura başlandı.

– «A» heréfleré, östel yanına!

Totkinnar maşınalarga familiyeleréneñ baş heréfe buyınça törkémlep utırılğan idé. Béréncé maşınadagılar, torıp, östelge yakınlaştı da tağın tézlendé.

– Béréncé nomér, östel yanına kil! Tiz!

Aldagı retnéñ sul yak kırında tézlngen béréncé aréstant küteréldé – ozın, yabık, eytérséñ le kolga. Arkasında neni géne bişter. Ul, abına-sörténe östelge citép, üzénéñ «parolén» kıkırğa başladı: (142)

– Aléksandrov Aléksandr Andréyéviç. 1917 yılda tujan... Unbiş yıl törme.

Konvoy başlığı kulındağı formularyarı lagér vekiléne birdé. Kapka töbénde totkınıñ iké konvoir köte. Téntüv.

– Buşat bişteréñné!

Kapçık çişele. Kar östéne üzé eşlegen ağaç kaşık, konsérv bankası – kotélok, iské-moskı çüprekler çeçele. Bér konvoir şular östéne taşlana – aktara, herbér cöyné kapşıy.

– Çişén tizrek! – dip akıra ikénçé konvoir. – Mıştırdama!

Cil. Yarma bulıp kar sibéle. Suvık. Totkın şır yalangaç köyé kar östénde sikéréne...

Sigéz yöz aréstant méne şulay sirat küpéren kiçe.

Nihayet, tön urtası uzgaç kına alış-biréş meşekaté oçlandı. Annan vahtérılar bézné ikéşer yözden bülep, baraklarga kamadılar. Índé, içmasam, béráz cılınırbız dip atılıp-berélép kérsek – is kitté.

Barak digenébéz kindér çatır bulıp çıktı. Tışkı yak sténalarga kar öyép çıguvınıñ, hikmeténe de méne şunda gına töşéndék. Cılı bulsın öçén iken... Emma bu çatırda cılı digennéñ toruvı çamalı idé. İden – cir. Sténalar, tüşem-tübe – kindér. İké yak sténa buyında ikéşer katlı sekéler (takta urmına ortalay yarılgan kayın büreneler tüşelgen). Sekéler arasında, ortalıkta – işék karşında hem türde – taş östéne kuyılğan iké timér miçke. Alar miç hézmetén başkaraçak iken: öste – morcası, alda – utın tıga torgan tişégé bar.

Vahtér herbér miçke bérer koçak utın birdé. Yağıp ciberdek. Ozaklamıy miçler pészérlgen kısıla kébék kızardı. Méne kayda ul dönyanıñ reheté – cılınıp tuya almıybiz. Elé al, elé art bélen eylenebez. Biyeleylerden, büréklerden köyék isé çıga başladı. Yanınnan hiç kitesé kilmıy...

Lekin bu rehet ozakka suzılmadı – östen tamçı tama başladı. Miçler çıj-pij ite. Karalıp-karalıp kite. Bu küteréle. Eytérséñ le béréncé tapkır yağılğan kışkı kara munça. Miç kızgan sayın palatka tübesé östéndege kar kübrek ériy Tamçı şıbirdıy gına. Öské sekélerden tübendegélerge küçték, lekin anda da ışklanır urın yuk. Tışta buran, e palatka éçénde yañır – tıp-tıp tama. (143)

2

Bötén tire-yak ap-ak toman éçénde. Koyaş ta, tavlur da, kerle ağaçlıklar da – bérsé de kürénmiy. Eytérsén le Kolıma ak keféngé uralğan. Şılt itken taviş yuk. Sulış alıp bulmıy – tın kısıla. Suvık – ut kébék köydere. Barmaklar biyeley bélen bérge katkannar, lom totarga böğép bulmıy. Baskan cirde

tıprıdybız, yuksa ayaklar ÇTZga (Çilebé zavodı traktorınıñ köpçegenen ukmaştırılğan rézin botinkalarga) yabışıp, katıp kalaçak.

Borınga tötén isé kile. Ara-tire toman arasınnan kızıl yalkınnar kürénép kala. Anda – uçak. Uçak yanında – konvoy. Borın kıtkılana. Nindi temlé is, köygen botka isé! Bér géne kaşık şul botkadan avız itép, uçak yanında utırsañ... Kinet toman yarılıp kitté, nersedér döp itté.

– Aléksandr! Saşa! Nerse buldı?! – Yanımda gına şurf kazıp torgan ozın yégét Aléksandrov, lomın koçaklagan kiléş, üzé çokıy başlagan şurf östénde yata. İyéldém. Yözé küm-kük. Küzleré kalaylangan. Tartkalıym: – Saşa, Saşa! – Éndeşmiy. Nişlerge? Uçak yangan yakka karap kışkıram. – Grajdanın naçalnik, kéşé üle!

– Hjöresenner! Kontrlar, ata-babagızını... – Konvoy başlığı sügéne-sügéne kildé. – Monda da kortkıçlık eşliyeler, kabaşetler. Méne bit, eşlemes öçén kırık heyile tabalar. E sin anıñ artınnan söyrel, – ul Aléksandrını piması bélen tibép éterép karadı. – Katkan, ülekse. Méne, halık doşmanı, ülgende de halıkka zıyan itmiyçe ülmıy bit ul, svoloç! – Türe, açuvlanıp, arlı-birlé yöriy başladı. Min, yul birép, artkarak çigéndém. – Hézér méne teleseñ nişle. Kaldırısañ, kiçke hetlé taş bulıp kataçak, cavap bir. Zonaga ozatsañ, sakçılarnıñ ikésén alırga turı kile. E monda – küzge törtseñ kürénmeslek toman: kontrlarnıñ kötkené de şul gına. E sin nerse, bebekleréñné miña térep kattıñ?! – Ul, Aléksandrını taşlap, miña yabıştı. – Siña eytem tügélme? Şurfını kém kazıy? Puşkinmi? Yelé!

Ul sugarga dip kizengen idé, tayıp kitté, min, tiz géne lomını alıp, şurfını çokıy başladım.

– Grajdanın naçalnik! – Éş koralları taşıy torgan çananı östérep, brigadirbız İmenkulov kilép çıktı. – Méne çana kitérdém.

– Yarar. Salgız! Zonaga!

Aléksandrını çanaga suzıp saldı. Brigadir iké totkını çakırıp aldı. Alar çanaga cigéldéler. (144)

– Kuzgalıgız.

Bér konvoir aldan, ikénçesé – arttan. Yégérmé öç yeşlek studént Aléksandr Andréyéviç Aléksandrov kitté. Tomanga küméldé. Meñgélékke...

Konvoy başlığına çınnan da meşekat östeldé. Ul brigadanı bér tügerekke cıydı. Şurflarını uçastok buyına tügél, bocra-bocra torıp kazırğa boyırdı. Kamav sızığı tagın da yakınlaştı. Uçak cılısınnan ayırılğanga, étler çınap, ulap örérge totındı. Kızık hólıklı kéşé bu konvoy başlığı. Elé géne ul miné télegeñçe sügép, sugıp yıgarga omtılğan idé, hézér indé uçaklarını küçérérge kuştı. Bu eş yarıy kaldı. Kisevlerné küçérgende, arlı-birlé yörenép, uçak kabızıp, şaktıy cılınıp aldık. Citmese, uçak tiresénde bér-iké ikmek sınığı da tabıldı. Bilgélé indé, anı yögérgen arada kisevde cılıtıp-érétép aşap bétérdém. Hël kéréde.

Uçaklar tagın yalkınlanıp yana başladı. Étler hucaları bélen béргеlep ut yanına kızınırğa utırdı. Min tagın şurf kazırğa totındım. Normanı tutırırğa kirek bit. Bér karaganda – norması elle ni de tügél – diamétrı utız santimétr, tirenlégé bér métrlı şurf kazuv. Başta min üzém de püçtek eş dip totınğan idém – yuk iken.

Méne bügén irteden birlé azaplanam, e şurfınıñ tirenlégé kırık santimétrga da citmiy. Cir koriç bulıp katkan. Sukkan sayın lom zıñlap sikérep kite. Bar köç bélen tagın bereséñ – tagın sikére. Şulay azaplana tograç kına bér kıypılçık kitéle. Tagın, tagın sugam.

– Ya hoda, ni öçén miné bolay gazaplıylar?! Ni öçén?!

3

Bélmiym, elle indé türelernéñ rehime kildé, elle indé kéşé citéşmev – miné «ippodrom»ga küçérdéler. Monda da kinenérlek elle ni yuk, şulay da, şurf kazıgandagı kébék, sména buyına bér cirde kadalıp tormıysıñ. E Kolıma şartlarında bu indé yarısı uk ciñéllék.

Grunt nikader géne katı bulmasın, totkın şurfını tiyéşlé tirenlékke citkérérge mecbür. Kartsér, payıktan mehrüm itüv, oruv-suguv, herşelde, teésirséz kalmıy – mehbüs ya üle, yığıla, ya şurfını bér métr tirenlékke töşére. Şunnan soñ bu brigadanı başka uçastokka, tagın şurf-çokır kazırğa küçérelér. Tégende şartlatuvçılar kile. (145)

Cir kaltırıp kite. Kük kükregen sıman görséldev işetéle. Annan cir çaykalıp, çélpereme kilép, kükke atıla.

Méne şuşı tar-mar itélgen gruntnıñ bér kıypılçığın da kaldırmıyça cıyıp çitke iltép öyerge kirek. Şunda gına bu uçastok altın yuv sezonnına tulayım ezérlengen bulaçak.

Gruntnı taşır öçén mahsus çanalar eşlene. Alarnıñ tabannarı bürene. Arkılı ağaçlar da şul tabanlıktan kisép kuyılğan hem boltlar bélen bérkétélgen. Çana östéne öç-dürt kubométr cir sıyışlı erce kuyıla. Ul da kalın kayın taktalarinnan cıyılğan hem kırşavlar bélen tarttırılıp nıgıtılğan. Méne şuşı ercelé çana «kolımaşka» dip atala.

Grunt şartlatılğan uçastoktan öyémge hetlé – boz yul. Anıñ ozınlığı iké-öç çakırımğa cite. Bu – üzék yul. Aña törlé yaktağı uçastoklardan kazılıp, çokırılınıp bétken kuşma yullar kile. Béznéñ uçastok ise – bu üzék yulnıñ urta bér cirénde. Şulay bulgaç, bézge kolımaşkanı iké-öç çakırımğa tügél, anıñ yartısına gına iltérge turı kile. Bu da yarısı uk otış.

Her kolımaşkada biş totkın. Öçev, arkalıklarga cigélép, aldan tarta, ikev arttan étép bara. Méne şulay kolımaşkaga cigélép cir taşuv «ippodrom»da eşlev bula indé.

Bügén kön ayaz, bolıtsız, tomansız. Tebenek, sorgılt kükte – öç koyaş. Öçésé de kızgılt bocralar éçénde. Bu koyaşlar gadettege koyaş kébék balkıp, nur çęçmiy, bik süren kızarıp kına toralar. Şunlıktan, kön elé ırte buluvga da karamastan, eylene-tire éñgér-méñgér, koyaş totılğandagı kébék şomlı. Üzé bolay çatnama suvık tügél, kırık-kırık biş graduslar tiresénde géne bulır. Kolıma öçén bu küpméni!

Béznéñ «bişlék»te gél yeşler, kulga alıngançı komsomolnıñ citekçe oyışmalarında eşlegen yégétler. Şunıñ öçén bézné kaybérevler «komsomollar zvénoşı» dip te atıy.

Zvéno başlığı – Ebcelimov Mehmüt. Anıñ yardımçésé – Nikolay Vasiléviç Akimov. Ul Mehmütke karaganda şaktıy taza, imen töbé sıman yuvantık. Lagérda anı Poddubnıy dip yörteler. Eytérlégé de bar. Béniçe tapkır yégétler köreşép karadı, lekin Nikolaynı yıguvçı bulmadı. Bu bit elé açlıtıklı yörgen hélénde. Eger tuygançı aşatsañ! Zvénoñ öçéncé egzası – Ardalion Mişayloviç. Nijégorodtsév. Buyı-sını bélen Nikolayga (146) kapma-karşı. Ozın. Yabık. Korı söyek. Söyekleréñ taralıp kitmiyçe ukmaşıp yörüvéne is kite.

Dürténçébéz – Génıy İzmayloviç Réspublikanéts. Gevdege tebenek, yuvantık bulsa da, yözge çiber. Kiñ mañgay. Tiren utırgan zur, sorgılt küzler. Turı borın. Yuka irénner. Tügerek matur iyek.

Mögayın, sézné anıñ isém-familiyesé gaceplendéredér. Çınnan da artık yañıravlı bit. Yürıy üzleştérelgen tağılma isémdér yaki kuşamattır, dip uyly kürmegéz. Yuk, tégésé de tügél, busı da.

Anıñ ata-anası bik ırte açlıktan üle. Öç yeşlék malay Kazan uramında bér kęşéséz yalgız kala. Kémder anı balalar yortına alıp barıp bire. Isémé niçék? Atası kém? Familiyesé niçék? Bérkém bélmıy. Malay – hel éçénde. Méne şunda, Kazan balalar yortında, kolléktivniñ gomumi cıyılışında, tabıldık balaga isém kuşıla. Cıyılış küpçélék tavış bélen karar çıgara: «Malaynıñ isémé – Génıy, familiyesé – Réspublikanéts bulsın. Tatar balası buluvı kürénép torsın öçén, atası isémén İzmayloviç dip kuyarga».

Ozaklamıy bu balalar yortı, ni sebeptendér, taratıla. Génıy Réspublikanétsnı Béréncé ukçı tatar polkı üzéne balalıkkala ala. Ul şunda terbiyelene, üse, mektepke ukırğa yörüy başlıy. Nihayet, polk ulı Génıy, yugarı bélem alıp, zur tormışka ayak basa. Başta ul Tatar akadémiye teatrınıñ diréktori bulıp bilgélene. Anda béniçe yıl eşlegeç, Génıy İzmayloviçnı Tatarstan kultura idaresé başlığı itép tegayénliyer.

1936 nçı yılda Kazanda Vladimir İliç Léninnıñ mémorial muzéyén oyıştıruv meselesé küteréle. Bu ayırucha cavaplı hem ehemiyetlé éşné – muzéy oyıştıruvnı kémge tapşıırğa soñ? Şobaga Réspublikanétska töşe. Çönki ul indé başka oyışmalarda da üzén oyıştıruv eşleréne seletlé, armıy-talmıy eşliy béluvé bélen tanıtkan bula. Génıy Meskevege Nadéjda Konstantinovna yanına kite. Vladimir İliçniñ gomér yuldaşı Réspublikanéts kandidaturasına bik rıza buluvın béldére hem mömkin bulgan kader yardım kürsetérge vegde ite. Réspublikanéts zur dert, kuvanıç bélen yulbaşçıbnıñ Kazanda torgan yılların, béréncé revolyutsion adımnarın canlandırıp, yaña buvin küz aldına bastıruv eşéne biréle. Muzéyda yañadan-yaña éksponatlar, dokuméntlar barlıkkala kile. Lekin bu elé az, bik az. Ulyanovlar gairesé torgan yortnı nek 1884 yılı helge kitéröv, şul vakıttağıca cihazlav sorala. E vakıt az. Oktyabrneñ yégérmé yıllığına ölgértérge (147) kirek. Şul könné muzéynıñ işékleré açılırga tiyész! Génıy köné-töné yögére, ézliy, aşıga.

1937 yılınıñ ceı urtasında Réspublikanéts Meskevden, Krupskayadan télégramma ala. «Muzéy oyıştıruv eşleré buyınça tiz arada miña kilüvegézné üténem. N. Krupskaya». Génıy şul könné uk vokzalga yögére – bilét alıp vagonga kérép utıra. Poyızd kuzgalır aldınnan gına kupéga NKVD vekilé kérép, Réspublikanétsnı «bér géne minutka» koméndaturaga kérép çıgarga çakıra...*

* 1957 yılını, reabilitatsiyeden soñ, min Kazanda Réspublikanétsnıñ hatını, ataklı cırçı Zifa Basıyrova bélen oçraştım. Génıy İzmaylovniçniñ soñğı könnere turında Zifa hanım miña méne nerseler söyledé: «1942 yılınıñ közünde miné Éçké eşler halık komissariatına çakırdılar. Kotım oçtı. Nişliyséñ, bardım. Canım uç töbénde. Miné çakırğan kęşé, işekten kérévge, isenleşép-nitép tormadı, bik korı gına: «Séz Génıy İzmayloviç Réspublikanétsnı bélesézmé?» – didé. «Niçék bélmeske, ul miném irém. Ul kayda, biş yıl anıñ turında bénerse de bélmıym», – didém. «Yarıy, hezer küréşérséz», – didé. Önémme? Töşémme? Aptırıp kaldım. Miné, maşınaga utırtıp, Arça kırındagı psihbolnitsaga alıp kildéler. Bér palatanıñ işégén açıp, éçke kérérgé kuştılar. Yanımdagı kęşeler bélen bérge kerdém. Bér géne karavat. Anda baştanayak odéyalga urangan bér kęşé yata. Vrač kilép odéyalnı açtı:

Bérencé kolimaşkanı tırışıp, tübesénen öyép töyedék. «İppodrom»da norma – uçastok. Méne şuşındagı tar-mar itélgen gruntnı cıyıp, tazartıp, öyémge taşıp bétérerge kirek. Aldanrak éşné bétérseñ, uçak yağıp, ut yanında cılınırğa röşset itéle. Mondıy rehetke kém ömétlenmiy soñ?

Min, zvénoğa yaña kilgen kése bulganga, gadet buyınça urta arkalıkka cigéldém. Uñda – Mehmüt, sulda – Nikolay. Arttan kolimaşkanı Ardalion bélen Génıy éte. (148)

– Bér, iké, öç, kitték!

– Yalé, tağın bér!

E kolimaşka urınında. Biş aréstantnıñ can-ferman tırışuvına, étüvéne ul «éh» de itmiy, kuzgalmıy.

– Bolay bulmıy, yégétler, – Mehmüt arkalıktan çıga, – tabannar bozga katkan. Lomnarnı alıp kırıydan, astan küterégéz elé. Eydegéz, bergelep, vzyeli!

Méne bit bela, kolimaşkanı bozdan hiç kubarıp alıp bulmıy. Östérep kilgende tabannar kızgan, tuktağaç bozga yabışıp katkannar. Hezér lom bélen de kayırabız, bişevlep cilkelerné kuyıp étebéz. Kuzgalmıy bit, legnet töşkéré! Ağırda, bik ozak azaplana torğaç kına çana kuzgaldı. Arkalıklarga cigélép tartıp kitték... Kolimaşka çınap, sıkrap köçke-köçke géne bara. İñ çiténé – méne şuşı tıkrıktan çıguv, e töp yulga élekseñ, bozdan ciñélrek şuva.

Çıktık. Iğı-zıgı – şeher uramındagı sıman. Uñ yaktan grunt töyelgen kolimaşkalarnı öyémge étép-tartıp baralar. Sul yaktan buş kolimaşkalır kiré kayta. Kıçkırıv. Sügünüv. Meşşer.

Üzek boz yul bargan sayın sözeklenép ürge küteréle. Oçına barıp citkende sin indé biyék, yasalma tav östénde bulasıñ. Asta – yar. Méne şunda citkeç, kolimaşkanı kırıyı bélen borıp, yökné avdarasıñ. Totıp kalmasañ, çana üzéñné de östérep alıp töşép kiteçek. E indé tübende – cehennem çokırı! Yul tuktavsız ürge méne, şunıñ öçén monda gél arttan étép, saklanıp barırğa kirek. Yugıyse, kolimaşka içkına, tuktatam dip uylama. Ul, üz avırlığı bélen basıp tüben oçaçak.

Béznéñ ayaktağı ÇTZlar bozlanıp katkan, timérayak kébék şuva, bér urında basıp torıp bulmıy. Béz alga omtılabız, ayaklar artka kite. Bér urında taptanabız şulay. Aptırağaç, büténnerge yul birép, kolimaşkanı çitke çıgarıp tuktattık. ÇTZlarnı lom bélen sukkalap, bozların vatıp ciñéleytép aldık. Tağın yulga töşték. Ayaklar indé taymıy, bar köç bélen tartabız. Bara. Tızrek! Aşıgabız. Uçastoknı tazartıp bétérerge kirek bit. Uçak yanında cılınuvı nındı rehet!

Kinet öyém yanında şav-şuv küteréldé. Kıçkırıvlar! Sügünüv! Nerse bulgan? Küterélép kararga ölgérmedék, aldızdan bargan kolimaşka, bar gruntnı bélen çigénép kilép, béznéñ kolimaşkaga beréldé... (149)

4

Kaybér késelerné behet digenén, üzé ezlep taba. Méne arhitéktor Alékséy Nikolayevıçnı alıy. Linkolnga kilgen könné ul maşınadan yığılıp ayagın sındırgan idé. Şunıñ arkasında kışnıñ iñ zeher suvıgında öç ay rehetlenép avırıvlar çatırında yattı. Indé annan gına çıkkın idé, béznéñ palatkaga kizüv itép kuydılar. Moña kader Kolımada işétlmegen, bulmagan hel, bit, illé sigézénçé statyalı kizüv bulsın, iméş. İñ şep vazifa iç bu lagérda. Anı barı çın cinayetçéler géne başkara. Büténçe buluvı da mömkin tügél. Kizüv toruvçı tevlégéne öç tapkır konvoysız gına gomumi zonaga çıga. Meselen, irte bélen ul çatırdağı totkinnar sanı buyınça payık alıp kayta. Niçék kéne eytme, ikmek turagan cirde sınık-sanık töşmiyçe, valçık koyılmıyça kalmıy. Kizüv méne şularnı cıyıp aşıy ala. Töş vakıtında ul aşhanega balandaga bara. Bolarnı bézge karaganda yaşıarak aşatalar. Alarnıñ östelénde balık başları, éçép bétérlmegen balanda da kala. Alarnı da cıyıp aşarga bula bit. Kiç bélen tağın aşhanega...

Kizüvnéñ éşé de – ocmağ reheté. Tıšta illé-altmış gradus suvık, e ul çatırda, miç yanında béz cilkege salıp taşığan utını yaga. Tönle indé ayak kiyémnerén, çolgavlarını kiptére. Köndézén – iské-

– Génıy, torıgız, hatmıgız kildé.

Karavattagı kése tiz géne odéyalın tartıp alıp tağın urandı.

– Torıgız!

– Komaçavlamagız, zinhar, min Vladimir İliç bélen söyleşem...

Tavış tanış, Génıy tavışı... Yögérep barıp odéalnı tartıp alıp koçaklamakçı idém, ul miné étép ciberdé. Yığıldım. Min ayagüre baskanda, aldım kotoçkık bér kése basıp tora idé. Bötén yözén kara sakal baskan. Küzleré akayıp elé bér, elé ikénçé yakka taşlanalar.

– Kém séz? Nige röşsetséz kerdégéz! Eyytém bit, min İliç bélen söyleşem. Kitégéz! Kitégéz!

Ul bézné kuvıp çıgardı. Min annan soñ bu palataga bérniçe tapkır kildém. Lekin ul: «İliç bélen söyleşem, vakıtım yuk», – dip, palataga kérttérmedé. Bérniçe yıldan soñ min anıñ ülüvé turında heber işéttém».

moskını yamıy, pima, ÇTZnı töpliıy yaki, çüprek tapsa, biyeley tége. Biyeleyné satıp, östeme bér payık yaki bér-iké törém temeké alırga bula. Totkinga tagın nerse kirek?

Dörös, bu urında Alékséy Nikolayeıviç tügél, başka bérev bulsa, anı poçmakka kısıp yaki ayırım bülékke çağıp küzden cuyarlar idé. E Alékséy Nikolayeıviçka hiçbér aréstant üçékmiy. Anı barısı da yarata.

Ul üzé bolay buyı-sını bélen elle ni küzge taşlanırlık kéşé tügél. Tebenek. Yabık. Citmese, az gına bökrésé de bar. Bité ozınça. Anı tagın da ozınayta tüşép ap-ak kece sakal suzılıp tüşken. Yeşé – citmésler tıresénde bulır. Emma şuña, karamastan, bik hareketçen, tıngısız kart.

Ul hiç tik tormıy, hervakit üzéne bér eş taba. Çatırda bérer totkın avırıy iken, anıñ yanında, hiçsikséz, Alékséy Nikolayeıviç. Kompréss kuya, yafraklar kaynatıp çey éçere. Bérev ömésézlékke birélép baş kütermiy yata başlasa, béznéñ kart aña da citése – köle-köle éçéñ katarlık, mezekler söyliy yaki utız yıl törmede-koyıda utırgan ataklı ispan yazuvçısı Servantes hem bütenner (150) turında gep başlıy. Mehbüs üzé de sizmiyçe küteréle, térneklenép kite.

Küpten tügél ul bötén baraknı şakkatırđı. Hęyran kaldık. Éştan kaytsak, aş östelénde ak hem kara şahmat figuraları, paradtagı sıman kara-karşı tészélép toralar. Méne kızıık. Buş vakıtlarda çiratlaşıp uynıy başladık. Küñéllé. Uyn kızıgına birélép, kayda ikenéñné de onıtasıñ. Ara-tire brigadalar arasında, annan çatırlar arasında turnir da oyıştırırđa kéréséték. Emma bu küñél açuv ozakka barmadı. Çırattagı téntüvlernéñ bérsénde şahmatlarını tabıp miçke yaktılar. Béznéñ çatır öç tevlék kartsér réjimına kuyıldı.

Tik Alékséy Nikolayeıviç birésmiy. Tagın da kızııgırac yañalıklar uylap taba. Şularnıñ bérsé tagın bötén lagérnı kuvandırdı, emma anıñ da soñı faciğalé buldı.

5

Séznéñ yıldızlar tavişın işétkenégéz barmı? Mógayın, yuktur, çönki alarnıñ söyleşken tavişları barı tönyakta gına işétele bit. Tıñlap karagız elé, alar hęzer méne miném yanda söyleşeler.

– Tıp-tıp! Tıp-tıp!

İşéttégézmé, e bit miném yanda bérkém yuk. Kükte kaltırıp torgan yıldızlar hem yartı ay. Ay söyleşmiy. Ul yalgız. E yıldızlar, küresézmé, alar nikader! Eytérséñ le kük yözéne almaz kıypılçıkları sipkenner. Méne şul kuştannar kızlar kébék pış-pış kileler, sérlerén büléşeler:

– Pıp-pıp! Pıp-pıp!

Bér urında basıp torıp bulmıy, suvık. Avız-borınnan çıkkın sulış – par börtékleré havaga taralıp kite almıyça zehir suvıktan şartlıylar: «pıp-pıp». Şuşı tavişnı Yakutlar «yıldızlar tavişı» diyler. Méne bügén de şındıy, yıldızlar söyleşe torgan suvık kiçlernéñ bérsé. Éş bétte. E zonaga haman kaytarmıylar. Torgan sayın suvık köçeye. Elle indé zemherir uçaklarına utın östiylar. Yalkınnarı bötén tenné yalap, köydérép ala. Bér urında sikérebéz. Nihayet, tilmérép kötken boyırık: «Tészélégéz!» Zonaga yögérebéz. Yan yaktan étler de yuvırta. Örmiyler. Kolakları salımp tüşken. Baskan sayın kar şıgırdap kite. Sulış tıgıla. Tın alıp bulmıy. Yandıra. Kérféklerde – boz. Borın agara. Avız korışkan. Atlagan sayın abınabız. Konvoy sügéne, akıra, yıgılannarnıñ arkasına – priklad. Yögérebéz. (151)

Köçke géne zonaga kilép citték. Yarıy elé yahşı déjurnıy turı kildé. Téntép mataşmadı, tiz géne sanadı da kapkanı açtı.

Üzébéznéñ palatkaga yakınlaşkaç, gaceplenép tuktap kaldık. Bu ni bu? Kaydan kilép çıkkın soñ monda Tönyak şahzadesé! Tuñuvıbnı onıtıp, anıñ tıresénde eylene başladık. Gacep! Zona éçénde, béznéñ çatır aldında, tarmaklı mögézlerén artka taşlap, başın yugarı küterép, hava isnep, mehabet bolan basıp tora.

– Karagız elé, iptesler, – didé Alékséy Nikolayeıviç, kiçké balandanı çómérép bétérép, şav-şuv basıla tüşkeç, – eger de vahta kapkasınnan çatırlarga kile torgan yulga alléya eşlese, niçék bulır?

– Nindi alléya tagın? – Aptıraşıp kaldık. Elle indé kart sataşa başladımı?

Palatka éçénde, bomba şartlagan töslé, ha-ha-ħalap kölüv küteréldé.

– Tuktagız! Tuktagız elé! – Kart, kulların sélkép, açuvlı kıyafet bélen kıçkıra başladı. – Nige köleséz, min séznéñ bélen kiñesérge téliım bit.

– İñ yahşısı: bér çüméc balandanı niçégrek artık çelüv turında kiñesiyk.

– Balanda! Balandanıñ citmegenén min üzém de bélem. Ul – korsakka. Küñélge de azık kirek bit...

– Baş katırma elé, korsak buş bulgaç, küñél küzé de sukıraya.

– Eyde, Alékséy Nikolayeıviç, söyle elé.

– Min kardan, su sibép katırıp, tönyak hayvannarınnıñ sinnarın eşlep kuyarga uylım.

– Eybet iç, nige eşlemeske?

– Eyé, eybet bulır idé. Lekin... – Min ikélenép kaldım. – Alarnı eşlerge baytak kar kirek bulır. Anı kaydan alabız? Zonadagı karnı indé éçép bétérép kilebéz iç.

– Méne şunıñ öçén de sézge éndeşüvém.

– Bulmasa, bolay itiyk, – didé brigadiribız Zarif İmenkulov. – Yagarga botak-sanak alıp kaytabız bit. İkéncé kultıkka kar-boz kantarı kısırtıyık.

Bu eşke kürşé çatır totkınarı da kuşıldı. Zona bér, uram bér. Alléya da bér bulaçak bit. İmenkulov bu turıda lagér hem konvoy başlıklarına eytép röşset aldı. Alar öçén de kızık bit, zonada – canvarlar alléyası.

Şulay itép, kiç bélen eşten kaytkanda, cilkege botak-sanak kütersek, kultık astıña kar yaki boz yamarlamın (152) kısıtra torgan buldık. İl tökérse, kül bula, diyler bit, az-azlap taşısak ta, çatırız aldında kar-boz öyémé können-kön üse başladı. Alékséy Nikolayeviç eşke totındı. Tönle ul kizüv vazıfasın başkara: – miçke yaga, ayak kiyémnerén, çolgavlarını, biyeyleyné kiptére, e köndézén, palatkanı tiz géne sébérép-tazartıp çıga da, sın eşlerge kéréşe. Balanda, payık alıp kaytıp öleşkeç – tagın şul eşke.

Başta Alékséy Nikolayeviç karnı palatkaga kértép, tagarakka sala da su koyıp ize. Annan ul bu izmené östelge alıp, kamır evelegen kébék eveliy, öye. Kar öyémé akrınlap sın revéséne kére başlıy Baş, koyırık, ayaklar barlıkka kile. Beylevçé, nıgıtuvçı matérial itép tayak, çıbık-çabık, çüprek-çapraknı da faydalana. Méne şuşı hélénde sın çatır aldına çıkarıla. Ul anda şıkırdap kata. Şunnan soñ indé skulptormıñ töp eşé başlana. Canvarga «kiyém» kiyéndérérge, küzlerén açarga hem tik aña gına has bér hérékette – pozada tuktatıp kaldırırğa kirek.

Tönyak canvarları, koşları kübrek ak töste – buyav kirekmiy. E méne bolannar, pingvinnar hem başkalar öçén sorgılt, kara töslér kirek iç. Osta aptıramıy. Allaga şökér, korım bar, köl bar...

Alékséy Nikolayeviç, konsérv bankasına borın kuyıp, komgan siman bér savıt eşlep algan. Méne şuşı «tıslımlı» komgan bötén sinnarga can indére. Komgan éçéndege su kirek iken kara, kirek iken sorı bula. Méne şul hikmetlé su sın östéne börkéle. Kön – suvık. Sın östéne sibélüvge, su börçéklenép katıp kala. Méne şul revéşlé tiré-yon, kavrıy barlıkka kile. Barlıkka kile, dip eytérge ansat. E çınında – miñnet.

Sınnarnı «téréltüv» eşé, iñ néçke hézmet tısta eşlene. E suvık kırık biş-illé gradustan da kim tügél. Méne şunda su bélen, kar bélen sengat eseré tudırıp kara! Béniçe kön ul, kulına kaşık ta tota almıyça, balandanı savıt çiténnen çómérép kéne yördé – barmakların öşétté. Lekin aña karap, kart eşén taşlamadı. Kayandır balık mayı tabıp, barmakların maylap, çüprek bélen urap, tagın üzénéñ «ostañaneséne» çıktı.

Bu eş iké aydan artıkka bardı. Hem, nihayet, yana yılga – 1940 yılınıñ utız béréncé dékabréne – «mermer sınnar alléyası» ezér buldı.

Beyrem beyrem indé ul – ezérlék kirek. Totkın da aña ezérlene. Bér iké kön kala gına tügél, bér ay aldan. (153)

Bézneñ tüléklék ratsion: biş yöz gramm ikmek. İrtekiçén bérer çüméc (yartı litr) balanda. Töşkége balanda hem yartı çüméc arış kamırınnan çumar. Çumarı, élekse, bik yahşı, kübrek çumar suvı gına bula. Méne şuşı rizıktan soñ illé-altmış gradus suvıkta uniké segat buyı lom bélen çuyır cırné çokırğa yaki kolımaşkaga cigélép grunt taşırğa, – normanı tutırırğa kirek. Payıkını tilmérép köteséñ, indé kulıña tiygeç, aşaganıñını toymıy da kalasıñ – elle buldı, elle yuk. Korsak haman buş, haman sorıy... Tagın köt!

Méne şuşı payıktan beyrem öleşén de çıkarırğa kirek. Kirek! Beyremde, Yaña yılını karşılaganda, içmasam bér tuygançı aşarga. E niçék? Niçék bulsa da! Dékabr başlanuv bélen béz, avızımızdan özép, bérer kıypılçıkını üzébézden üzébéz yeşére başladık. Kaya yeşérérge? Ul ikmek kıypılçıkların çatırda kaldıruv hiç mömkin tügél, anı şunduk «sugalar». Kaya? Kéçkéne yançıkka salasıñ da, küzné yomıp, buşlat késeséneñ iñ töbéne töşérép cibereséñ. Yuksa – kul kaltırıy, küz yotıp alırğa tora. Şulay itép, yançık iñ ışanıçlı cirde – kése. Yörgende, uturganda, bögélgende ul tenge berélép kıtkılıy. Avızga su kile. «Bér géne börték, bér géne valçıkını alıp kap indé! Rehetlenép kitterséñ. Hel kéré!» – diy saytan nefés, vesveseliy. Kayvakıtta üz kulıñını üzéñ kése burlıkta totasıñ. Kulnı tartıp alasıñ da açuvdan sikérép torıp kolımaşkaga cigéleséñ.

Yaña yılga ezérlékte min başkalardan uzdıra töştém. Eytmegeném bulsın: konvoy başlıgı niçéktér miña rehimlérek karıy. Anda-monda yögerérge, çıbık-çabık cıyarga, uçak yagarga bulsa, miña kuşa. Min indé hel kaderénçe citéz, yögerép eşliym. Uçak ta tiz kabına, utn da yarısı bula. Méne şul çıbık cıygan arada kuvaklıkta yafraklar oçrıy. Min alarnı késege, késege. Palatkaga kaytkaç kiptérem. Méne digen çey.

Utız béréncé dékabrdé, eşten kaytuv bélen, bézneñ çatırılarnıñ işégéne yozak saldılar. Étlerné zona éçéne ciberdelér. Saklık. Kém béle, monda gél «illé sigézler» iç. Yaña yıl aldınnan alarnıñ elle nindi usallık eşlevleré de mömkin.

Tön. Barak tiren tınlıkka çumdı. Her totkin sekéde – üz urınında. Kaysı yatkan, kaysı yarım kıyşaygan, kaysı sekéden ayakların töşérép, başın iyép utırgan. Tıp-tın. Yoklıylar. Yuk. Mondiy tönde yoklarga mömkinmé soñ? Alda – 1941 yıl... Ul mehbüslerge nerse alıp kileçek? Amnistiye? Yaña srok? İrek? Kabér? (154)

Totkin uylana. Başı çatnıy, yarıla yaza. Uylana:

...Törlé aşamlıklar, éçémléklar bélen tulı östel. Şat küñéllé, yaktı çıraylı duslar. Balalar. Ata-analar. Hatınıñ...

– Dañ-doñ!

Segat unikéné suga. Östel yanındagı kesheler barısı da ayagüre basalar. Şesheler açıla. Bokallarda yanıp torgan şerab.

– Yaña behét, yaña şatlık öçén...

– Şak-şok!

Totkin sisenép aynıp kite, temlé uylarınnan ayırıla.

İşekte konvoy.

– Yatıgız, ülekseler, nerse köteséz? Otboy!

6

İrtégésén, yaña yıl könné, karavıl başlıgı üzé kilép işektegé yozaknı açıp, irtengé tikşerüv-barlavnı ütkegeç, lagérga çıgıp yörége röşset itté.

Ekiyet kébék matur kön. Aşıkmyça, kalgıp kına teñke kar yava, eytérseñ le kükten yoldızlar koyıla... Alar küzlerne çağıldırıp cém-cém iteler.

Karañgı, tıncuv palatkadan çıguvga, küz çağılıp, baş eylenép kitken idé... Hezér indé sulap tuyıp bulmıy – salkınça huş is! Gacep iken ul yaña yavıp torgan teñke kar isé – şerab éçken kébék temlé isérte, tenge éger östiy, dert östiy. Bar kaygı-hesretéñ onıtıla.

Barıbiz da alléyaga atladık. Yulnıñ iké yağında métr biyéklégéndege mermer nigézler... Alar östénde – tundranıñ güzel canvarları, koşları. Kayadır aşığıp bargan-oçkan cirden alar monda bik azga kına yal iterge tuktagannar, kungannar.

Vahta kapkasınnan kilgende sézné bérénçé bulıp bolan karşılıy. Ul, çabıp bargan mizgélde, kinet sagayıp tuktap kalgan. Zur, tarmaklı mögézler artka taşlangan, kolak şem bulıp torgan. Anıñ karşında art ayaklarına basıp, tundraga heyran kalıp karap torgan ak ayu. Annan tölké, büré, şakal, kuyan, pingvin, akçarlak, morj...

Herbésé üzéne géne has revéş alıp tuktagannar. Béznéñ bélen tanışırğa kilgenner, hezér-hezér küterélép yuk bulırlar kébék... Hemmesé de üz zurlıgında, üz tösénde.

Kar haman yava. Yoldızlar koyıla. Ul yoldızlar postaméntlar östéne, alarga basıp torgan sinnarnıñ inéne (155) kunalar hem tılsımlı bér nur bélen balkıylar. Gaceyép maturlık.

Aréstantlar alléya buyınça akrın gına elé vahtağa, elé palatkalarga taba atlıy, sinnar aldında tuktap kala. Nindi matur, nindi güzel bu dönya!

7

Bu alléya lagérbızın cılıtıp, yaktırtıp ciberdé. Canvarlar, koşlar irte bélen bézné eşke ozatıp kala, e kiçén alar, yıraktan ürélép karap, bézné karşı ala. Béz aşıgabız, eytérseñ le anda bézné tugannarımız köte. Ayına bér bula torgan yal – munça kériiv könénde lagérdagı barlık totkin şuşı alléyada bula.

Bérevler kayçandır, kaydadır kürgen zooparknı iske ala, ikénçeler üzleréneñ av macaraların hetérlep-söylep, tınlavçılarnı köldére, e öçénçeler, singa tabınuvçılar kébék, tuktalıp, başların iyép toralar.

Min üzém de, az gına buş vakıtım buldı ise, alléyaga çıgam. Ozak, bik ozak karap toram bu salkın, emma küñélge bik cılı sinnarga. Yırakta, Tın okean artında, tayga artında, kazak dalalarında kalgan tungan Kükçetavım küz aldım kile miném. Dönya nindi zur, nindi güzel. Anda hayvannarga, koşlarga urın bar. E keshélerge? E keshélerge nige tar bu kiñ dönya?

Min üzém yışrak bolan aldına kilép tuktıym. Nigedér ul miña bik yakın. Anıñ bélen söyleşem, iñ yeşerén, izgé sérlerémne büléşem. Uyga, hıyalga batam... Méne şuşı bolanga atlanıp irekke, tungan cirlerge oçsañ idé. Anda barıp citer öçén niçeme-niçe diñgézlerne, niçeme-niçe tavlarnı, kara-karañgı urmannarnı kiçerge kirek bit. Ozın yul. Avır yul. Kurkınıç yul. Sin abınmassıñmı? Sin arımassıñmı, tolparım? Yuk! Yuk! Sin bit bar canvarlardan tüzém, bar yögéréklerden yögérék. Min işanam siña, canvarım. Oç, alıp oç miné, tolparım, tungan yaklarga!

8

Mart başında Magadannan ölken bér türe kile iken digen heber taraldı. Çatırlarınñ yırtık-tişéklerén yamarga kuştılar. Çıratın tış munçaga alıp barıp çeç-sakalın kırıktilar, yuvılğan külmek-ıştan birdéler. İké tön retten baraktan kuvıp çıkarıp, zur téntüv yasadılar (156) – béz-pıçak yasarga ihtimal bulğan timér kiseklerén bérsén de kaldırmıy sıyrıp aldılar hem çatırızını iké könge kartsér réjimına kuydılar – kiçké aştan soñ işékke yozak éldéler.

Bu ölken türené karşı aluv ezérlégéne Alékséy Nikolayeviç ta katnaşmıyça buldıra almadı. Postaméntlarını tözetté, alar östéndegé sinnarnıñ kitélgen, kırılğan cirlerén yamadı-sıladı, sıypadı. Niçék kéne eytme, bu alléya – sengat, icat cimésé. Olı türe, hiçsikséz, sengatné béle hem hõrmetliy torgan zevıklı késé bulırğa tiyész.

«...Tizden zur amnistiye bula, imész. «İllé sigéz»lernéñ barısın da azat iteler iken. Monda kile torgan türe, totkınırnıñ helen, tormışın üz küzé bélen kürép, Meskevege baraçak hem bu turıda iptesh Stalinniñ üzene doklad yasayaçak iken. Payık indé altı yöz grammga citkéreleçek iken. Umaç urınına botka bireçekler, diy...»

Méne şundi y imész-mimész bélen bötén lagér göj kile. Kémné tınlarga, kémge işanırga bélmiyséñ. E şulay da küñélge rehet. Kém béle bit. Belkém? Belkém çınnan da haklık östénlek alır. Belkém bézge de irék kilér. Ömétséz şaytan, diyer bit...

Nihayet, unöçéncé mart könné irten, eşke çıgarımıyça, vahtadan kiré bordılar. Avral başlandı. Seké taktaların, dörösregé, bürene yargakların kom bélen ışkıp yuvdık. Çatır tiresén sébérép, tap töşken cirlerge kar sibép çıktık. Alékséy Nikolayeviç üzénéñ alléyası bélen azaplandı. Sébérdé, sörtté, su borkép yañartıp mataştı.

Zonada ıgı-zıgı. Vahtérılar, brigadirilar yöge. Kıçkırıv, sügenüv – barısı berge butalğan. Kinet: Dañ-doñ, dañ-doñ!

Vahta yanındagı baganaga asıp kuyılğan rélska suga başladılar. Bu indé her mehbüs öçen añlayışlı – tanış emér: «Vahta yanına kilép, rota-rota bulıp (her palatka – bér rota) tézélérge!»

Tézéldék. Béz – béréncé rota. Şunıñ öçen vahtada béréncé bulıp torabız. Min algı rette. Bötén hareket küz aldında. Kötebéz. Citekçeler yuk. Kötebéz. Ayaklar öşiy başladı. Kuzgalırğa boyırık yuk. Köterge!

Méne bérvakıt vahta işégé açıldı. Bör törkém herbi kiyémdégé kesheler bézge taba atladı. Alda – ozın buylı, tulı gevdelé késé atlıy. Anıñ östénde gevdeséne sılanıp torgan ör-yaña şinél. Başında yıldırap torgan, (157) altın töşéndegé karakül papağa. Alléyaga yakınlaşuvğa, türe kinet tuktap kaldı – töbelép bolanga karadı. Muyının az gına uñga bordı-ak ayuga karadı. Sulga bordı... barlık sinnarga küz yörtép çıktı.

– Naçalnik! – didé ul akrın gına kalın bas bélen. Lagér başlıgı İvan İvanoviç, urta buylı, yuvantık késé, anıñ yanına kilép üre kattı. Papağalı kunak kuzgalımıyça, iyegén kagıp kına sinnarga işare itté. – Bu nerse, Pétérgof?!

– İptesh général... – béznéñ türe kavşap, totlıgıp kaldı. – Monda lagérda bér skulptor bar...

– Yalé, kayda ul skulptor? Küriym elé.

Alékséy Nikolayeviç, çakırgannı da kötmıyçe, général aldına kilép bastı:

– Grajdanın général!

– Gacep, min siné Pétr I kébék mehabet gevdelé keshédér dip uylagan idém.

Tınlık. Aptırıp kaldık. Nerse turında süz bara soñ?

– Gafuv itégéz, – didé kart. – Min sézné töşénmedém, grajdanın général.

– Méne min de töşénmiym, – didé général haman elé akrın tavış bélen. Tınlık. Kinet nindidér bér yırtkış teşlegendey, général kıçkırıp ciberdé. – Nerse?! Siné monda Kolımaga yaña Pétérgof salırğa ciberdélermé? Elle altın kazırgamı?

Yeşén sukkanday buldı. Sisenép, kaltırıp kitték. Général muyının béznéñ lagér başlıgına taba bordı.

– Yalé, nıgrak bér küsek kitérégez elé!

Lagér başlıgı üzé vahtaga yögerép kerdé de kisev agaçı küterép çıktı. Barıbiz da katıp kaldık. Tın aluv kiséldé. Nerse bula? Béznéñ türe, général yanına kilép, bér kulındagı tayakka bér généralga küz yörtép, aptırıp karadı.

– Bu... niçék?..

– Skulptorga bir! – didé général açuvlı tavış bélen.

Alékséy Nikolayeviç kisev agaçı sabın kulına aldı da nişlerge bélmiyçe kavşap généralga karadı:

– Grajdanın général...

– Citer! – kaltırgan tavişnı kalın bas taş bulıp bastı. – Monda nerse, totkinnar lagéremé, elle yal yortımı?! – Taviş küterélép, néçkerép kitté. Générál kızardı: – Yalé, sin, skulptor bulmış... Hézér ük bu çuçekalarnı küzden yugalt!

Başızga tukmak bélen suktıarmını – iyélép töşték. (158) Mésken Alékséy Nikolayeviç hëlsézlenép böğéldé, kulındağı tayağı töşép kitté.

– Vahtér! – didé générál açuvlı taviş bélen. – Monda kil!

Vahtér – ozın buylı, taza ugolovnik yégét – yögerép kilép générál karşına bastı. Kunak, indé tunıçlana töşken sıman, akrın gına éndeşté:

– Ene, cirdegé tayaknı, alıgız da bu hayvannarnı küzden yugaltıgız. Lagér kéşéler öçén, hayvannar öçén tügél. Başlagız!

Küzlerémné yomdım.

Şart-şort, şart-şort. Eytérséñ le başıma sugalar, iyélép-iyélép kitem.

Küzlerémné açkanda alléya urınında indé çélpereme kitérelgen, vatılğan boz kisekleré géne yata idé...

Madrid

1

Monnan bik küp yıllar élék tundrada Kalım isémlé batır yeşegen. Anıñ bötén gevedesé saf altınnan gına torgan. Ul vakıtta koyaş tundra kügénen kitmegen, köné-töné nurın sipken. Şunıñ öçén de monda kar yavmagan, diñgéz tuñmagan. Tundra yıl tevlégéne yam-yeşél gölbakça bulıp, çeçek atıp torgan. Diñgéz buyında kalın kara urmannar şavlagan. Andağı ağaclar temlé ciméşlerénéñ salmagınnan iyélgenner. Bolınnarda kızarıp péşken cileklerden ayak atlar urın kalmagan. Urmannarda – koşlar, bolınnarda – kötöv-kötöv hayvannar, öyér-öyér cenlékler, kurkuvnı, açlıknı tatımıyça, rehet ceylegenner. Mondağı kéşéler de kiyém-salımnı, suvıknı, kaygı-hesretné bélmıyçe, ocmahtağı kébék vayımsız yeşegenner. Şunıñ öçén de ul vakıtta bu cirler Tundra dip tügél, Güzel Yakut dip atalgan iken.

Emma bu rehet ozakka suzılmagan. Könnernéñ bérénde diñgéz artınnan yavız gıyfritler çıgıp, koyaşnı urlap, kotıpka alıp kitkenner, Yakut ciré döm-karañgı bulıp kalgan. Ağaclar korıgan. Üsémlekler sulgan. Diñgéz kalın boz katlavı bélen kaplangan. Koşlar, hayvannar, cenlékler, kéşéler, suvıktan tuñıp, aşarga azık, taba almıyça açıgıp, kaya barırğa bélmıyçe aptırap, zar yılagannar. Güzel Yakut ilé kara kaygıga batkan. (159)

Méne şul şomlı vakıtta Kalım batır ayagüre baskan. Anıñ altın gevedesé balkıp tire-yakka nur çeçken. Yakut ciré yañadan yaktırıp kitken. Lekın bu nur koyaş nurı kébék cılı tügél, salkın nur bulgan. Altın nurı kéşélerné, tabıgatné cılıta almavın kürgeç, Kalım batır, koyaşnı gıyfritlerden tartıp alırğa dip, kotıpka kitken.

Güzel Yakut tağın döm-karañgılıkka çumgan. E anıñ halkı ömétlenép, hevéflenép, üzénéñ batırını Kalımnı kötken. Yakut kügéne unike tapkır ay küterélgen, cırné yaktırırğa tırışkan, lekin üzé de suvıkka çıdıy almıyça, öşép-küşégép diñgézge çumgan. Unike tapkır çumgan. Kalım batır haman kaytmagan. Halkık ömétéñ yugaltır, helé betép yıgılğan. Nek méne şuşı facıgalé mızgélde, nihayet, yırak kotıptan Koyaş balkıp çıkkın. Yakut ciré yañadan yeşerép, maturayıp kitken. Halkık cır cırlap, kubız uynap, barabannar sugıp, üzénéñ batırın karşılagan. Yakut ilénde moñarçı hiç kürélmegen, işétélmegen beyrem – tuy başlangan. İñ kuvetlé şerablar, iñ siméz itler, iñ temlé tegamner östelge kuyılğan. Cır, biyu, uynı-kölké çıgén bélmegen. Halkık üzénéñ batırın hörmetlegen, sıylagan...

Emma arada Kalım batırınıñ, danın köñlevçé hain bér can da bulgan. Ul, gıyfritlerge satılıp, Kalım batır éçe torgan Yakut kasedegé şerabka agu salgan. Unike ay buyına gıyfritler bélen sugışıp arıgan-talgan Kalım agulı şerabnı éçüvge yoklap kitken. Şunı gına kötép yörgen gıyfritler, çatırğa kérép, yoklap yatkan Kalımnı suygannar.

Batır uyanıp kitép ayagına baskan. Gıyfritler koyaşnı diñgéz yarına taşlap kaçkannar. Emma batır ozak basıp tora almagan, kisélgen başı anı cirge tartkan. Kalım hëlsézlenép yıgılğan. Anıñ başı Alyaskaga, gevedesé Yakut ciréne, ayakları Aldanga töşken.

Her yaznı, üzén gıyfritler suygan könné, Kalım batır yıgılğan cirénnen küterélép basa, tугan Yakutstanına – tundrasına karıy, soklanıp, yaratıp karıy hem... helé betép yığıla iken. Méne şul vakıtta, Kalım batır ayagüre basıp torganda, anıñ mehabet altın gevedesé tire-yakka nur sibép balkıy. Bu mogcızanı bélmegen soñgı zaman kéşéleré Kalım batırınıñ nurlı şevlesén yalgışıp Tönyak balkışı dip atıylar iken.

Bu légéndanı miña üzébéznéñ brigadadağı kart bér Yakut söylegen idé. Eytüvéne karaganda, ul, kulga alıngançı, Yakutsk şehérénde ukıtuvçı bulıp eşlegen hem tönyak (160) halkılarınıñ folklorın cıyuv

bélen şögillengen. Bu légéndanıñ nigézende, hiçsikséz, çınbarlıkka işare yata. Döréstén de, Tönyaktağı altın tamırları Alyaskadan başlanıp, bötén Kolıma meydanı buyınça tarmaklanıp, Aldanga çığa bit. Monı indé işetép tügél, üz küzlerém bélen kürép bélem, üz kullarım bélen kazıp bélem. Cidé kat tiréñ tügélé, cidé tapkır canıñ çığa ul altın oyasın kazıganda.

Nihayet, Kalım batır cirleréne de yaz kildé. Kar éredé. Yılğalarda bozlar kuzgaldı. Sopkalar aşığıp yeşere başladılar. E koyaş, yokısın onıtıp tuktavsız eylene. Ene ul boz diñgézleré artına töşép bayıy. Emma şefek nurları sünerge de ölgérmiy, kapma-karşı yaktan, kotıptan, şul uk koyaş yañadan küteréle başlıy. Ul üzé kinendérep kızdırmıy da, böténley ük sünmiy de – süren, saran.

Méne şuşı sorı köñner başlanuvğa, bötén Kolımanıñ astı-östéne kile, tuzdırılğan kırmıska oyası kébék mij ite. Totkınnar, türeler, soldatlar, étler – barısı da zindan-zaboylarga çığa. Vahta kapkaları yanındagı baganalarga asılğan çulak réslarga da tıngılık béte.

– Dañ-doñ! Dañ-doñ!

2

Bu nindi muzıka? Kém uynıy bolay matur itép?

– Tor, ülekse!

Bilém kisélép kitkendey buldı, sikérep tordım. Karşımda – kulına rézina tayak totkan vahtér. E barak işégénnen hav-hav itép, téşlerén ırjaytıp, bozav hetlé ovçarkalar kérép kile.

Abına-sörténe yögerép barıp vahta aldına tézlendék.

– Bügén ilébézneñ valyuta tséhi eşliy başlıy. Séz monda üzégézneñ kara cinayetlerégézne hézmet bélen yuvar öçén sörelgen yavızlar, halık doşmannarı. Aldıgızda taçka, keyle, körek, zaboy, norma! Normanı tutırmav – añlı revéşte kontrrévolyutsion kortkıçlıknı devam itüv. Ékonomik divérsiye! E mondıy sabotaj öçén halık sézge ikénçé tapkır şefkat kürsetmes. Töşéndégézmé, kontrlar!

Kolonna başlıgı – ozın, yabık, ez géne bökreyép, tüben karap yöriy torgan kapitan – bügén ör-yaña formadan, töp-töz basıp, kalın bas bélen emér birdé: **(161)**

– Brigadalarını zaboyga töşérege! Éşke!

Méne şulay Kolımada altın bizgege başlana. Bilgélé indé, bu kürénéş miña yañalık tügél. Min bu 1941 yılını yazında indé öçençé tapkır altın yuvarga çıgam. Evvelé bér sezon Linkoln priiskasında eşledém. Annan monda – Susumanga küçérdéler.

Bézneñ bügengé zaboy Kolıma yılğası bélen sopka arasında. Bu sopka tundra yağınnan bolan mögézé kébék tarmaklanıp kile de, Kolıma yarlarına iké-öç kilometr kalganda, kinet könyakka borıla. Méne şul aralık – bézneñ zaboy. Kış köñé şurflar kazıp, şartlatıp, zaboyınıñ öské kat gruntın alıp, açıp kuygan idék. Radiosı iké-öç çakırma suzılğan bu zaboyınıñ urta bér cirénde biyék éstakada – bunkér urnaştırılğan. Bunkér astınnan yılga yarınnan uk korılğan zur ulak üte. Yar buyındagı nasos stantsiyesé Kolıma suvın şul tiren ulakka – butaraga koya. Su köçlé étém bélen tuktavsız aga. Herbér zaboydan bunkérga bérniçe trap-basmalar suzılğan. Altın komlı gruntını taçkaga tutırabız da trap buyınça bunkérga aşıgabız. Norma – yöz taçka. Ölgér! Şul takta trap buyınça sıñar tegermeçlé «samohodka»nı bar köçke eydiybéz. Zaboy éçénde elé bik ük tıgız tügél, bér-bérébézge yul da birebéz. E méne bunkérga yakınlaşkanda, yugarı küterélgende, kıyamet. Herkém aşığa – tizrek ménép citerge tırışa. Éstakadaga küteréle bargan sayın, taçka avırlığı artka éte. E arttağı taçkalar sinéñ téz astıña sugıp-kuvalap kileler. Az gına yöreşéñné akrınayttıñmı, artındagı taçka téz astına kilép kére de, sin taçkañ, gruntını bélen tüben meteleséñ. Yarıy elé, taçka bér yakka, sin ikénçé yakka tegereseñ... Ene bézneñ brigadada öç kéşé éstakadadan avıp taçkaları astında da kaldılar. Bérsé başı izélép şunda uk üldé. İkésé, ayak-kulları sınıp, bolnitsada yata.

Éstakada yanında zur meydan – zaboy. Andagı eskemiyede uçastok başlıgı utra. Ul biyékte. Bötén zaboy anıñ küz aldında. Ul herbér totkınnıñ niçék eşlegenén kürép, küzetép tora. Eger bérer mehbüs yal iterge utra iken, éstakadadagı rupor hézér anı kuzgata.

– Felen brigada! Ştraf!

Dimek, bu brigada normasına östeme revéşte bunkérga tağın un taçka grunt citkérege tiyész! Şunıñ öçén brigada üzén üzé kovalıy, bérevge de eş vakıtında, arısa da, avırsa da, tuktap torınga birmiy – artık un taçkanı kémnéñ éstakadaga küteresé kile, bigrek te, sména soñınnan. **(162)**

Bökreyép, avır taçkanı köçke-köçke éstakadaga méngérep kilgen totkınnarnı uçastok başlıgı tuktavsız kovalıy:

– Eydegéz, eydegéz! Tizrek!

Bu kaher töşken «eydegéz!» yoklaganda da kolagımda zıñlap tora torgan idé. Elé hézér de, bérer kéşé ul süzné kıçkırıp eytse, tétrenép kitem. Can kurkıp kalğan, küreséñ.

Bunkér astında ulak-butara. Anıñ iké yağında zur ağaç körekler bélen korallangan butaraçılar. Alar agım su bélen étélép-yuvılıp alga kitép bargan kom, balçık, taş kiseklerin bértuktavsız arlı-birlé butap, tuktatmıyça agızıp toralar. Bunkérdan töşken grunt, su bélen ulak buyınça agıp, çaykalıp, yuvılıp bara da, butara oçındağı çüplékke töşe, tav bulıp öyélé bara.

Tevlégene iké tapkır, köndézzgé hem töngé unikéde, birége ayırım bülék vekilleré kile. Bu béznéñ öçén iñ kadérlé minutlar. Vekiller butaralar töbéne utrgan altınnı buşata, e béz ülép zaboylarga suzılabız...

Sezonniñ béréncé könnere béznéñ brigada öçén yarısı uk uñşlı buldı. Yomşak komga turı kildék, herbérébéz normanı arttırıp tutıra bardık. Töp altı yöz grammlı ikmek payıgı östéne östeme revéste Staşanov payıgı – öç tapkır botka, yözer gramm ipi kıyrıçığı hem bérer eçmuğa huş islé maşorka bire başladılar.

Lekin bu rehet könnere ozakka suzılmadı. İndé ikéncé udar dékadanı da yugarı kürsetkéçler bélen tögelliybéz – Staşanov brigadası isémén alabız, béréncé katégoriye teéminatka küçebéz, dip kuvanıp yörgende géne béznéñ zaboy «yeşél bakaga» kilép téreldé.

Méne miném zaboy yeşkélit baka kébék kabarıp, küzeneklenép yata. Bar köç bélen basıp körekné batıram da, kıyşaytıp, yeşkélit balçıkını körep almakçı bulam. E ul küves çilegéndegé kamır töslé suzılıp küteréle, özélmey. Aptırağaç, «bakanıñ» küzeneklé küzleréne iké ayaklap basıp, körekné suvıra başlım – ayaklar bata.

– Madrid! – dip, yardımge çakıram.

Kürşé zaboyda eşlevçé brigadir kilép kuldan tarta başlıy.

– Ya, ya, bér kuliñ bélen köreкке tayan.

– Hezér... Ey, ataña nelet töşkéré, ÇTZlar kala bit...

– Kalmağayı tagın... Eyde, atla!

Zaboydan köç-şel bélen çıgıp, taçka artına ışıkka utrabız. Miném zaboy çokırda, éstakadadağı «rupor»niñ küzé töşerlék tügel. (163)

– Karalé, sinde bérer urarlık yukımı? Minde kiçe ük bétté bit... eç poşa. Bu baka béznéñ aktık kannı suvıra indé, – diy avır sulap Madrid.

Buşlat késelerémné kaytarıp, kagıp-sugıp, çüp-çarı bélen iké «kece sıyrığı» urıybız.

Zaboy nek kırmıska oyası – bérevler bökreyép kazıy, ikéncéler aşığıp, kazılğan grıtnı taçkaga tutıra, öçençeler öyép tutırılğan avır taçka bélen trapka – takta östéne çıga, yögere. Lekin béráz baruvga taçka tegermeçé taktadan şuvıp zaboyga töşép kite. Ul taçkasın küterép kuya almıyça azaplana. Ene, iké totkın, taçkaların taşlap, sugışırğa totındı, möğayın, uzıp kitem digende, taçkaları élegéşken. Şav-şuv. Sügüş. Kıçkırış... Bu tavışların barısın basıp, éstakadadan «rupor» akıra:

– Tizrek kıymıldagız! Tizrek!

Zaboy östénde kügelcém éngér, kötöv-kötöv bulıp mıjldap torgan sukır çebén. E koyaş sopka artına töşép bara. Bötén ofık kızıl yalkın eçénde. Nindidér bér kuyı kızılık bélen, şomlı bér şevle taşlap yana ul hezér.

– Da... İspaniyede de méne şulay yandı... – diy kürşém Madrid, bayıp bargan ofıkka karap.

Min de şul ofıkka tékelép uylanıp utıra idém, sisenép borıldım.

Ul bitlégen furajkasına kütergen de, «kece sıyrığın» avızına kapkan kiléş ofıkka töbelép, herketsez kalğan. Hervakit min aña soklanıp karım – matur kéşé. Ozınça buy, atlét gevde. Méne hezér ul miña kırın utıra. Anıñ profilé ayıruça küzge taşlana – turı borın, nık kısılğan yuka irénner. Tügerelenép çak kına alga çıkkan iyek. Ozınça bitné ak tökler baskan. Furajka astınnan çal çeçler küre. E Madrid minnen nıbarı biş yeşke géne olı bit. Anıñ çın isém-familiyesé Maksim Pétroviç Javoronkov. Maksim Pétroviç – oçuvçı. 1936 yılda général Franko réspublikaga karşı fétne kütergeç, ul üz télegé bélen İspaniyeye kite hem intébrigada sostavında sugışa. Maksim başka sovét oçuvçılardı bélen bérlékte Madrid kügen saklıy. Ul bik küp tapkır Dolorés İbarruri bélen oçraşkan, hava sugışındağı batırılıkları öçén İspaniye réspublikası ordémı hem médalleré bélen büleklengen. Gvadalaxara opératsiyesinde faşist zénitkası anıñ samolétın yandıra. Maksim Pétroviç paraşayut bélen taşlanıp kotıla. Emma cirge töşkende ayagın sındıra, şuña ul hezér de (164) béráz aksap yöriy. İspaniyeden yaralanıp kaytıp bér yıl toğaç anı, şpion dip gayılep, kulga alalar. Herbi tribunal Maksim Pétroviçni ulém cezasına hokém ite – ul bér ay ulém kamerasında her minut sayın ulém kötép utıra. Vérhovniy Sovét Prézidiumı bu cezanı unbiş yıl törmege alıştırta. Méne şul ulém kamerasınnan çıkkanda Maksim Pétroviçniñ çeçleré ap-ak bulıp agargan bula.

Maksim Pétroviçniñ holkı salmak, hiçbér vakıt kızıp kitmiy – sabırlığı, akılı bélen ciñe. Kayda buluvın belép alğaç, aña Madrid kuşamatı birgenner. Bötén lagér – totkinnar da, irékléler de anı Madrid dip yörite, çın isém-familiyesén belüvçé, möğayın, bik sirektér.

Linkolnnan bu Susuman priiskasına kitérgeç, miné öçénçé brigada çokırına urnaştırıldılar da:
 – Méne brigadir Madrid, – dip tanıştırdılar. Şul können béz bér-bérébézge iyeleşép kitték.
 «Kece tepilerébézné» rehetlenép suvırıp ta bétére almadık, «rupor» (kürép ölgérgen bit, cahil):
 – Öçénçé brigada brigadirı Madrid, éstakadaga! – dip akırdı.
 Ozaklamıy Madrid zaboyga kayttı. Béz barıbiz anıñ yanına cıyılıp, tımp kaldık.
 – İpteşler, – didé ul akrın gına... Bitén sıvırıp algan çerkilerné sıvırdı, bitlégen töşérdé. Annan borçılıp başın küterdé. – Bézné «krutuşka»ga küçérdéler.
 Sopka artına töşép koyaş bayıdı. Şunda uk könyak kızardı. Tañ ata başladı. Étler öre. Sügengen, boyırık birgen tavişlar yañgırıy. Normasın tutırgan brigadalarını zonaga – yalga alıp kiterge ezérleneler. E béz, normanı tutırmanan brigada, «krutuşka»da tevlék buyı – normanı tutırmanançı – zaboyda kalırğa tiyész.

3

Méne indé öçénçé tevlék «krutuşka»da eylenebéz. Köne-töne eşlese te, könlék normanı tutıra almıyız. Kullar kabarıp, kanap bétte. Payık altı yöz grammnan dürt yözge töşté. Balanda da sıyklandı. Méne bit ul kahe töşken «yeşél baka» niçék kannı suvıra.

Koyaş tagın gadgeteñçe sopka artına töşép, kızarıp bayıdı. Könyakta indé alsulanıp tañ béléne. Normasın tutırmanan brigadalar zonaga yal iterge yoklarga barırğa cıyına, e béz... Kinet éstakadadan taviş:
(165)

– Öçénçé brigada, zonaga!

Üz kolagıma üzém ıñanmıym, sataşamıy elle dip, brigadirğa yögérdém:

– Karalé, Madrid, sin de işettéñimé? Bézné de zonaga ciberelemé? Çınmı?

Madrid gadgettegeçe yılmayıp zaboyınnan çıktı:

– Brigada, zonaga! Cıyılığız.

Zonaga kaytkaç, bézné aşhanega alıp bardılar. Stañanov sıvı bélen sıyladılar, barakka kaytkaç, bérer eçmuğa mañorka da birdéler.

– Bu ni bu? Töşénmiym, – dip Madrid yanınarak avışa töştém. Béz anıñ bélen bér sekéde yeneşe yatabız.

– Şavlama! – diy ul pışıldap, annan ürélép kolagıma gına eyte: – Memet uğı iké samorodok tapkan, öç yöz grammnar çamasında. Şunu akrın gına uçastok başlıgına törtken.

Béz şunda uk üllep yoklap kitebéz.

Dürténçé kiçné zonaga çakırmadılar. Tagın «krutuşka» başlandı.

– Tagın töpçék ézlerge kirek, – diy Madrid.

Anı tabıp kara! «Yeşél baka», legnet töşkéré, anı tiz géne ıçkındırmıy. Tiren yeşérgen. E béznéñ kullar kararga çirkaniç: kıp-kızıl kan, çép-çi yara.

İlle mezek te indé bu totkın digen ħalık. Üzé aç, üzé yalangaç buluvga karmastan, elle nindi mezekler uylap taba, elle nindi kızıklı kuşamatlar uylap çigara. Ħikeyenéñ başında eytep uzgan, Kolıмага cittém digende ikénçé yakka borılıp sopka başınnan küterélgen kıyanı «Beñét töyénçégé» dip atagannar. Yañşı töyénçék, kazak ħalkınıñ kiyéz öyé kébék küterélgen tav! Méne şuşı «töyénçék» éçénde min de beñét ézliym, az-azlap ul beñétné taba da baram, añrısı. Beñét töşénçesé törlé şartlarda törléçe üzgeredér, küreséñ. Meselen, méne bügén iñ zur beñét – tuygançı aşav hem kése de ħuş islé mañorka buluv. E alar minde bar. Miña Stañanov sıvı bireler. Kayan ul diysézmé? Anı miña méne şuşı «Beñét töyénçégé» birép tora elé.

Monda niçék kilép élektémme? Tége «yeşél baka»da indé bér atnadan artık azaplanabız – norma da yuk, samorodok ta kürenmiy. Brigada ħelden taydı, köçke yöriybez. Éstakadadan «rupor» bértuktavsız kamçılıy:

– Öçénçé brigada, tizrek kıymılda!

Arısam da soñğı köçémne cıyıp, zaboy kırının kırıp, taçkanı tutırıp trapka çıktım. Min alga omtılam, ħelséz **(166)** ayaklarım artka kite, e arttan téz astımın sözép, bastırıp kileler. Tagın «rupor»:

– Öçénçé brigada! Öçénçé brigada, kıymılda!

Nihayet, éstakadaga yakınlaştım, indé soñğı borılışka küterélem digende, elle tayıp kittém, elle étép ciberdéler, taçkan tegermeçé traptan çıktı, kıyşaydı. Avıp kittém.

Küzémne açsam – nindidér taşlandı bér zaboy. Torıp kitıym, dip kuzgalgan idém, canım cıgıp kitkendey kıkırıp ciberdém, sul yanbaşım kuzgalırğa birmiy, ħelsézlenép tagın yattım. Bit-küzné sukır çerki sıvırıp aldı. Kıçıtınuvga, ernégenge çıdap bulmıy. Östérelép bulsa da ürge, cil yakka çıktım. Çerki taraldı. Yanbaş ta evvelgé kébék sızlamıy. Utırdım. Kayda min? Artımda tav küterélgen. Bu bit «Beñét töyénçégé». Anı indé barlık yağınnan kimérgenner, ħetta, ene koyaş çıgış yağınnan éçene tişép kérgenner,

eytárséñ le Ebügalisina yeşegen megare. «Bu da bik caylı zaboy. Emma cimérelüv kurkıncı bar dip yapkannar. Éşletmiyler», – digen idé bit Madrid miña bérkönné.

– Añ sin, ülekse, indé monda postıñımı?

Başımın küterüvge koyılıp töştém – türe!

– Bas ayagıña!

– Grajdanın naçalnik, – köç-ñel bélen tordım, – min éstakadadan yığıldım.

– Anısın kürdém. Belki, sin yüriy yığılgansıñdır?

– Taçka tegermeçé...

– Citer! Marş zaboyga!

– Grajdanın naçalnik, – elle kaydan télème bu sorav töşté, – monda, méne bu zaboyda eşlerge röşset itégézçé?!

Uçastok başlığı, bolay karavga usal kürénse de, vakıt-vakıt yomşap kite torgan gadeté bar idé. Miném soravım feréştenéñ «Amin!» digen mizgéléne turı kildé, añrı. Ul süğénmedé, az gına bökreye töşép, küzleréme tékeldé:

– Kurıkmıysıñımı?

– Başını yugaltkaç, çeç öçén ıylav faydasız.

– Molodéts! – didé naçalnik kinet, kölgen sıman itép avızın yıırıp. Mögayın, béráz spirt töşérep alğan. – Turı eytken kéşéné yaratam. Tik méne nerse, üz kulıñ bélen garıza yazıp, baş injénérğa ilt. Alay-bolay bulsa, bézge cavap birérlék bulmasın! Töşéndéñimé?

İkénçé könné baş injénér, miném garızanıñ kırıyına kızıl karandaş bélen: «Üz üténéçé buyınça «Beñét töyénçégé»nde (167) eşlerge röşset item», – dip sırlap birdé. Min şul könné uk bu zaboyga küçtém.

Éstakadadan yığılgaç, niçék «Beñét töyénçégé» yanına kilép élegüvémné barı tik ikénçé könné géne béldém. Traptan yığılganda östéme taçka töşken. Min añımın yugaltkanmın. Artımnan kilgen béznéñ brigada totkınnarı Memet uğılı bélen Vasil Pétrénko miné kultuklap tav itegéne alıp barıp salgannar. Anda bit éstakada astındağı kébék su éçénde yatmıysıñ, korı jir.

Mına, kazak ilénde tuvıp-üşken kéşége, bu yaña zaboy oşap kitté. Ul, kiyéz öy kébék, gömbezlenép utıra. Éçé de kiyéz öy kébék kiñ. Nek tübede tönlék kébék, yaktı töşép tora torgan tişégé de bar. İñ reheté – keyle bélen bér suksañ, bér taçka grunt işele de töşe. Taşıp kına ölgér. Bu sopka – tulayım boz bulup katkan kom tavı. Tübedegé tönlékné yapsañ, kom éçénde yalt-yolt kilép altın yasmıkları yana.

Éşlerém maylagan arba kébék tegeriy. Kazuvı da ciñél. Bunkér da yakında gına. Töşke hetlé normanı – yöz taçkanı çıgarım da aşap alam. Yal itkennen soñ, tagın utız-kırık taçka stañanovça taşıym. Başkalar ise elé haman «yeşél baka»dan çıga almıy. İpteşleréme anda-sanda üzémnen arttırıp ikmek, balık hem mañorka birép toram.

Elé de hetérimde, Kolımada sirek bula torgan koyaşlı, cılı könnernéñ bérsé idé. Mondıy ayaz könnerde üzéñné niçéktér ciñél his iteséñ, eş te elle ni arıtmıy. Koyaş küterélgénçé yartı normanı eşlep taşladım. İndé tagın bér reys iltem de temeké tartırğa utram, dip taçkanı kuviştan uk yöğértép çıgıp kile idém – brigadir. Çak kına üzén berép yıkmadım. Yarıy elé ul, taçkanı iké kulı bélen totıp, térep kaldı.

– Tukta! – Üzé başın çaykap köle. – Kara bu udarnıknı, elle indé motor kuygannar üzéñe.

– E niçék uyılıysıñ? – Taçkadan kullarımın ıçkırdırdım. – Stañanov payıgı! Eyde, yugarı çıgıyık.

Nişlep bolay bik irte?

– Béleséñimé, – Madrid taçka yanınnan kısılıp ütép yanıma kildé de kulın cilkeme saldı: – Béleséñimé, bézde söyénéç.

– Niçék? Nerse buldı?

Aptırap kaldım. Madrid – balkıp tora. Küzleré zur bulıp açılğan – zeñger çatkılar. Gadette tonık yözénde hezer – alsulık. Sakal-mıyık kırılğan. İrennerénde (168) – yılmayuv. Bu ni bulğan? Béréñçé tapkır min anı şındıy şat kürem...

– Nindi söyénéç? Ni buldı, eyt elé?!

– Hezer... – Maksim Pétroviç aksıy töşép kuvişka taba borıldı, miné kuldan tarttı. – Eyde, megareñe kériyik. Monda nek «karga»nıñ küz aldında.

Min taçkanı kiré kuvişka tartıp kérttém – kürénép tormasın. Bérersé kilép te citer.

– Kara, monda salkınça iken, rehet.

– Ya, söyle indé, nindi söyénéç kitérdéñ?

Ul taçka östéne utırdı. Min anıñ karşına kom östéne kırın yattım. Bu kader suzuvına éçém poşa başladı.

– Ya, suzma indé.

– Béleséñimé nerse, minde bugün iké söyénéç. Béréñçesé – bér segat éçénde öç «töpçék» taptık.

– Şulaymı?! – Min torıp utırdım. – Kémner taptı? Ülçedégézmé?
– Memet ugli, Pétrénko, soñgısın, iñ zurısın, yaña kilgen komissar Gabdrahmanov taptı.
Bizmenge askan idék, biş yöz grammlı payıknı basıp kitté.
– Méne şep... Dimek, yartı kilodan artıq. İndé kaya kuyasız alarnı?
– Brigadnı cıyıp şıptır kına kiñeşték. Min devlet fondına birérge tekdım ittém.
– Şunnan?
– Şunnan kiñeşték. Gomumen, brigada samorodokların devlet fondına birérge karşı tügél. Ni eytseñ de, brigadada barısı da élékké kommunistlar. Lekin kurkalar.
– Kémnen?
– Kémnen bulsın, uçastok başlıgınnan. Memet ugli eyte, eger béz yahşı zaboyda bulıp, normanı tutırıp barsak, bér ħel idé. E bu «bakada indé iké dékada norma tutıra almybız, elége tégégé vakıttıgı «töpçék» saklap kile. Eger mondıy zur kalcanı devletke birsek, başlıknıñ canı çıgaçak. Şul könné ük ul, üç itép, altınnı aña birmegen öçén, brigadanı tribunalga tapşıraçak, diy. Üzeñ béleséñ iç, biltır béréñçé brigada iké yöz gramm bulır-bulmas samorodoknı konvoy komandırına birgen öçén, «rpor» alarnı, normanı tutıra baruvlarına karamastan, aydan artıq ştraf payıgında tottı.
– Ey-yé... Ul andıynı buldırır.
– Memet uglın başlıkka ciberdék. Miña barırğa kuşkannar idé, – Maksim Pétroviçniñ yözé karañgılanıp, (169) sul kabagı déréldép kitté, – baş tarttım. Min andıy şkurniklar bélen söyleşe almyım. Alar devletné tügél, üzlerén kaygırta.
– Anısı şulay indé. Ya, e brigada nindi «kalım» sorıy?
– Nindi bulsın, «baka»dan kotkaruvnı.
Başka zaboyga küçérse, anda béz üz könebézne üzébéz küre alabız.
– Altın kürse, feréşte aza, diyeler bézde.
– E bézneñ naçalnik küpten azgan... Belkém brigadanıñ küzé açılır. E ikéñçé söyénéç?
Maksim Pétroviç cavap birmedé – taçka östénen torıp, kuviş buyınça arlı-birlé yöriy başladı.
Gadette, bolıtlı könnerde bu kuvişte karañgı, küz iyelengençé taçkanı da kürép bulmıy idé. E бүгэн tönlékten eytérseñ le altın bagana suzgannar. Tire-yak yap-yaktı bulıp tora. E yanıp torgan bagana éçénde tuzan, çérki, çebén... Maksim Pétroviç arlı-birlé ütkende bagana süne, annan tagın kabınıp kite...
– İkéñçésé nindi söyénéç diyséñme? – Ul gaceyép bér iñlas küñéllélék bélen yılmaydı, karşıma utırdı: – Zur söyénéç. Bügén kızım Diloris töşéme kerdé. Muynımnan koçaklagan da, eti, nige miné tebriklemysez, miña bit бүгэн dürt yeş tuldı, diy. Uyanıp kittém. Çınnan da бүгэн anıñ tугan köne bit, – ul avır itép körséndé. Anıñ elé gene yaktırıp-söyénép yangan küzlerénde yeş tamçıları. Avır körsénüv. – Miné kulga alganda aña elé bér ay da yuk idé... – Tinlik. Hem kinet sızlanıp çıkkın yörek tavışı: – Ya alla, kayda ul ħaklık?!!
Min sisenép artka çigéndém. Maksim Pétroviç, akıldan yazgan kéşe kébék sikérép torıp, zaboynıñ poçmagına barıp kaplandı da üksép yılıy başladı.
Min nişlerge bélmıy aptırap kaldım.
Bérazdan ul añına kilgendey buldı, kulları bélen küzlerén uvdı, akrın atlap, aksap, taçka östéne kilép utırdı.
– Gafuv it, üz gomérémde béréñçé tapkır... – ul poçmakka tékelép uyga kaldı. Furajkası cirde avnıy. Utız biş yeştege irnéñ çal çeçleré cém-cém ite. – Yazdım, – kinet Maksim Pétroviç miña taba borıldı: küzleré kızargan, açuv-nefret bélen tulgan, – Vérhovnıy Sovétka yazdım. Stalinga yazdım – tikşérégez: min doşmanmı, yukmı? Min şahtér balası. Atam katorgada ülgen. Üzém üz telegém bélen İspaniyege kittém, Réspublika öçén sugıştım, çak kına ülémnen kaldım. Ya eyt elé, sin de (170) sovét kéşésé, yazuvçı bit. Min sovét ħalkınıñ doşmanı bula alam mı soñ?
Nerse diyim? Min üzém de şundıylarınıñ bérse. İkébéz de başlarıbızını iydek.
– Béleséñme nerse, dus, – Maksim Pétroviç miném yanga, zaboyga küçép utırdı, indé aşkımyça, üz-üzéne eytken sıman salmak kına söyliy başladı. – Vérhovnıy Sovét ta, Stalin da miném garızalarga cavap birmedé. Bélmıym, belkém alarga barıp citmegendér ħatlarım. İndé béleséñme, kémge yazarga uylyım. Duglaska!
– Duglaska? – Min aptırap kaldım. – Niçék? Amérika kinoartisti Férbénkskamı?
– Kara elé, min siña général Duglas turında söylemedémmeñi?
– Yuk, béréñçé tapkır işetem andıy général turında. Kém soñ ul, amérikamı?

– Yuk la, üzébézniñ sovét kేశésé. Duglas – kuşamat, çını – Yakov Vladimiroviç Smuşkéviç* .
Aviatsiye général-léyténantı, iké meretebe Sovétlar Soyuzı Géroyı.

– Haman tüşenmiyim, nige Duglas?

– 1936 yılda général Franko İspaniye républikasına karşı fétne kütergeç, bik küp sovét kేశéleré üz télekleré bélen İspaniyege barıp intébrigada oyıştırdılar. E général Smuşkéviç anda herbi aviatsiye ministrliğında baş kiñeşçe bula. Üze turıdan-turı sugışlarda katnaşa hem citekçélék ite. Min de aniñ kul astında, intébrigada sostavında sugıştım. Madrid yanında béz Mussoloniniñ ataklı «Kara yalkın», «Alla köçé» hem «Kara kavrıylar» diviziyelerén tar-mar ittek. Bu opératsiyedegé batırlıgım öçén général Duglas üz saf aldında miné altın segat bélen büleklegen idé... – ul süzén bülép poçmakka taba atladı hem borılıp kildé. – Kara elé, temekni barmı? Minde bétte, küp tarttım, ahrısı, бүgen.

Min temeké yançığımı çıkarıp taçka östéne kuydım. Ul késesénen bik pöhte itép, öçpoçmaklap kisélgen kegaz çıgardı. İkebéz de süzséz géne «kece sıyrakları» uradık.

– Ya, yarıy, min uçakka barıp kabızıp kiliyim. (Totkınga sırpı yörtüv röşset itelmiy.) (171)

– Madrid! – didém min. – Béréncéden, sinéni ayagıni avırtı. İkençéden, sin miném kunak, öçénçéden – min yeşrek... Üzém géne yögériyim...

Ul yılmaydı.

– Alaysa bar, yöger... Min çınlap ta arıp toram... Annan soñ, brigadir kేశége uçaktan uçakka yögériv kiléşmes.

Min kuvişniñ işégéne – tişékke taba atladım.

– Tizrek, ülép tartasım kile. Annan Gvadalaşara opératsiyesé turında, Duglasniñ batırlıkları turında söylermén.

– Hezér.

Kuviştan çıgıp Kolıma yarı buyında töténlep torgan uçakka taba yögérdém. Kinet artıman nersedér kıştırdagan, tüşken töslé buldı. Tuktap, borıldım. Eçém ju itép kitté. Yöregém tibüvden tuktadı kébék. Katıp kaldım. «Behét töyénçégé» yarılıp, işélép tüşép kile.

– Mad-rid!..

Can tavışım bélen kıçkırıp ciberdém. Lakin, miném tavış barıp citkençé, kuvişniñ, işégé işélép yabıldı.

Beyrem бүgen

1

– Gıylémdar abıy, nerse anda pış-pış kileséni, elle doga ukıysıni?

– İy tuganı, dogadan da izgerek – Gabdulla efendé Tukayevniñ şigirlerén ukıym, – kürşém buşlatın başına uk tarta-yabına tüşép, miña yakınrak şuvıştı. – Gacebi hel, tuganı. Eçém poşkanda aniñ şigirlerén ukısam, küñélém yaktıra da kite. Hafalarım tarala. Méne, tuganı, tıñla elé, nindi izgé, şıfalı süzler:

Bar küñéllélék bötén dönyada, bar bér yem бүgen.

Nersedén bu? – Min bélem: beyrem бүgen, beyrem бүgen!

Bu şigirné min üzém de yattan bélem. Mektepte ukıgan çakta, Oktyabr beyremé köñnerénde bu şigirné seşnege çıgıp söylegeném de bar idé elé. Min üzém, nigedér, aşığıp, süzné-süzge çekeşterép söyliym. Şuña ahrı, şigirnéni temé, nurı kite. E méne Gıylémdar abıy (172) aşıkımı – her süzné tup-tulı itép, temlep eyte, eyterséni kızarıp péşken huş isle almalar öleşe:

Bér mökatdes his bélen herbér kేశé heyran бүgen...

Gıylémdar abıynı eytem, üzé bolay elle ni küzge taşlanıp tora torgan dev kేశé tügel – vak söyleklé, çandır. Hervakit pöhte itép, tügereklep kırılğan ap-ak sakal aniñ yaşşı uk şadra biténe yem birép tora. İndé altmış yeşke citép kilüvéne karamastan, hareketçen, citéz, térékömüş sıman tegerep kéne tora. Şunıñ öçén naçalniklar da üzéne yaşşı karıy – kulayrak eş bire. Hezér ul konvoynı utagası, yagni Prométéé. Ul konvoyga uçak yaga, çey kaynata. Altmış gradus suvıktan şıñlap torgan Kolıma

* Nek méne şuşı köñnerde, Böyek Vatan sugışı başlanuvdan iké atna gına élék, SSSR Herbi-hava Flotı başlığı Yakov Vladimiroviç Smuşkéviç kulga alına hem «halık doşmanı» digen yala bélen atıp ütéréle.

zaboylarında monnan da «blatnoy» eş buluvı mömkinmé soñ? Citmese, konvoy östelénen ez-mez sınık-sanık kala.

– Kürşé, méne бүгэн de tégélernéñ çeyneklerén béráz kıstım. – Ul çüprekke törgeñ çey-töpçékler suza. – Bérer töşke yeşérép kuy. Beyrem könné, alla yazsa, temlep çey éçerbéz. Min indé sınık-sanıknı kiptére başladım...

– İy Gıylémdar abıy, bézge nindi beyrem indé. Béz bit Һalık doşmannarı...

– Yuk, yuk, tuganıy, bér de alay dip küñéléñné töşérme, Һalık cirde yatmıy. Bér kön kilér, sizmiy de kalırsıñ.

2

– Min бүгэн bitoviklarga yal birdém. Alarga beyrem. Oktyabrneñ 23 yıllığı. İñ zur beyrem. E séz! – Naçalnik kolonnaniñ aldınnan bér uñga, bér sulga aşgıp atlap uzdı da urtada tuktap kaldı. Başıñ küterdé. Çékereygen zehir küzleré bélen boravlap karadı. Anıñ östénde bilé börmelé, ozın kara tun. Başında kama бүрэк, ayaklarda kiyéz itékler. Üzé kısıla töslé kızargan – mögayın, beyremné «kotlap» ırte bélen ük béráz «töşérép» çıkkın.

E béz?

Kiçe kiçén konvoy barak işégene yozak salgaç, indé ırtege de açmaslar dip kuvangan idék. Ömetébéz aklanmadı – бүгэн çañnı köndegége karaganda de irterek kaktılar. Urınnarıbızdan torıp ölgérmedék, barakka hav-havlap (173) étler atılıp kérdé. Sekéde kalgannarı téşliy, talıy, östériy başladılar.

– Бүгэн irtengé aş yuk sézge. Turı vahta! – didé konvoy naçalnığı, suganlap-boriçlap sügengéç, – Séznéñ arkada bézge de yal yuk. Kontrlar, ülekseler, Һeşeretler, tizrek sélkénégéz!

Vahta aldına kilép tézeldék.

Çatnama suvık. Tın alıp bulmıy, salkın hava bugaznı kısa. Béz géne tügél, yıldızlar da kaltırana kébék. Baskan urında tüzép tora almıybız – tıpırdıybız. Mögayın, altmış gradus bar bu zemherir suvığı. Kaltırnımaslık ta tügél bit. Öste iské, talanıp bétken buşlat, şundıy uk ét talagan çalbar. Başta çüprek бүрэк. Ayakta ÇTZlar.

– E séz, Һalık doşmannarı, – naçalnik tamagın kırıp, tagın bér-iké adım alga atladı, tuktadı. – Séz Oktyabrneñ doşmannarı. Méne ni öçén sézge beyrem yuk. Üzégéznéñ kara cinayetégézné az gına bulsa da aklar öçén, séz бүгэн zaboyda iké norma birérge tiyészéz. Bu prikaznı ütemegen kontr kiçén zonaga kértelmiy. Tup-turı kartsérğa! Töşéndégézné?!

Kolonna ülgen töslé éndeşmiy. Barı şıgır-şıgır itken ayak tavışları gına işétele. Naçalnik arlı-birlé atlıy. Kolonna östénde öşégen yıldızlar kaltırıy, salkın hava şart-şort ite.

– Konvoy! – hava şıñlap kitté. – Һalık doşmannarın eşke!

Étler öre başladı.

Şıgırdap zonaniñ timér kapkası açıldı.

– Béréncé ret, alga!

– Béréncé ret, tézlen.

Zona kapkasınnan çıgıp bér un adım atladık ta şıkırdap torgan karga tézlendék.

– İkénçé ret, alga!

İkénçé ret béznéñ artka kilép tézlene.

Tık toruvdan irékken-tuñgan étler, hav-havlap, zonadan çıkkın herbér totkinga taşlanıp küñél açalar. Konvoirlarga da yuvanıç. Bozav Һetlé bérer ét köçke atlap kilgen bérer totkınnı törtép yıksa, talıy başlasa, reҺetlenép köleler. «Samorodok, eyde, bir kontrlarınıñ kiregén!»

– Ayagüre basıgız!

Nihayet, öç rota çıgıp bétte bugay. Konvoy başlığı kolonnaniñ aldına çıktı:

– Kém alga çıga, kém artka kala, kém kolonnadan (174) çitke çıga – kaçargı cıyınuv digen süz.

Ataçakbız. Añlaşıldımı?

Tınlık.

– Marş, Һalık doşmannarı, zaboyga!

3

Suvık köçeygennen-köçeye bara – taşlar şartlap yarıla, hava kaltırıy. Sulış kiséle – tın alıp bulmıy. E avızdan çıkkın par şunduk şartlap yarıla. Gacep! Kolımaga béréncé kilgen könnerde min bu Һelge aptırıp, tire-yakka karana-ézlene idém – kém soñ anda şulay şart-şort ite? Һezér indé küñéktém. Yuk, suvıkka tügél, yıldızlar «pışıldavına». E suvık üzekke üte – köydére. Az gına kuzgalımıy Һereketséz torsañ, Һezér sın bulıp katıp kalasın... Bu zemherir suvığı – cılı yaktan monda élekken ipteşlerge:

üzbeclerge, taciklarga, azerbaycannarga helaket. Alar lomnarın totkan kilés basıp toralar-toralar da kinet avarlar... Kiç bélen sménadan kaytkanda alarnı çanaga salıp alıp kaytabız da zona karşındağı terezeséz, işekséz barakka – ület cıya torgan urınga kértép taşlıybız.

Min – balta ostası malayı. Kéçé yeşten eşlep üstém. Östevéne, min bit Sébér keshésé – suvıklarga künekken, «koyaş balası» tügél. Şulay da bu suvıkka, Kolıma suvıgına, küñégép-tüzép bulmıy, ürlé-kırlı sikérem. Lomnı kulga alıp cirge sukkalıym.

Min sukkan sayın koriç lom zıñlap cirden sikérep kite. Şurf elé yarı tirenlége de citmegen. E anı bér métr tirenlékte kazırğa kirek. E bügén, beyrem hórmeténe, iké şurf kazırğa.

Cir koriç kébék katı, kitélép-kitélép kéne kala. İské-moskı çüpreklerden yalgaştırıp tékken biyeyleylerém şakırdap katkan. Kul öşégen, barmaklar tırpaygan. Ayaktağı ÇTZlar da, çın traktor tabannarı sıman katıp, borınnarın kütergenner, kuzgalgan sayın şak-şok kileler. Lom zıñlap, kulnı, iñbaşların yañırıtıp töşép kitté. Min bér urında tıprıdıym. Kullarımını üzéme şap-şop sugıp cılınırğa tırışam. E suvık anıñ sayın kanıgıp öte géne.

– Tuganı, méne béráz tabış alıp kildém...

Karasam, yar astınnan, kar-boznı çukıp eşlengen baskıçtan, Gıylémdar aga küterélép kile. ÇTZların köçke-köçke avıştıra.

– Uf, kulıñnı bir elé... (175)

Min yögérép barıp kulımını suzdım. Barmaklar tırpaygan, böğelmiyeler. Gıylémdar aganıñ kulları alay uk biréşmegen iken, totıp aldı. Tartıp çığardım.

– Me, me, tuganı, tégé gazraıllar kürgençé, yeşér. – Gıylémdar aga uçak yanında cılınıp, çey éçép utırgan konvoirlarga karıy-karıy çüprekke törgen törgekler suza. Busı – ikmek kaldıkları, busı – töpçekler, busı... – ul nigedér az gına yılmayıp aldı, – çeyneklerén sıktım, çey çaması, kiçén kaytaç, bergelep beyrem çeyé éçerbéz, yemé, tuganı...

Gıylémdar aga süzén eytép te bétére almadı, uçak yağınnan kıkıra da başladılar:

– Ey, su taşuvçı! Kaya olaktıñ, çeynek buşadı.

– Nelet töşkérleré, bugazlarına köydérgé çıkkırı, – Gıylémdar aga açuvlana-süge, aşıgıp törgeklerén miña ırgıttı da tiz géne çügép, kar östénen şuvışıp yardan tüben töşép te kitté.

Ul arada tönyaktan cil küteréldé. Ak öyermeler öyéréle başladı...

4

Buran bötén zaboyını urap aldı. Ajgırıp suga. Ayagüre basıp torıp bulmıy.

– Béréncé rota, uñga! Tukta!

– İkénçé rota!..

– Öçénçé rota!..

Konvoy başlıgı yutelliy-çeçiy soñgı boyırığın birdé:

– Kolonna, utırırğa! Kém de kém kuzgalısa – kaçırğa omtıluv hisaplana, kisetüvséz atıla...

Konvoy! Kolonnanı çılbrılap urarğa! Étlerné buşatırğa! Marş!

Tézgén cebénéñ buşavın sizüvge, étler kırıda utırgan totkinnarga taşlandılar – yolıkkalıy başladılar. Kémder, ét teşlevéne çıdıy almıyça ahırı, sikérep tordı.

Şunduk miltık şartladı.

Elé géne küterélgen ozın buylı yégét avıp töşté.

Cil köçeydé.

Béz indé körtke küméle başladık...

Kiçke taba buran basıldı. Bézge indé kuzgalırğa, ayagüre basırğa röhset itteler. Emma küpler tora almadı. Kaysı ayagın, kaysı kulın öšetken, e kaybérevler böténley taş bulıp katkan. Miném de sul ayak öşiy yazgan idé, (176) ÇTZ éçénde köç-şel kıbrıdata-kıbrıdata can kérttém. Gıylémdar aga alıp kilgen sınık-sanık ta élekkeç, kan yöreşé köçeydé, ahırı. Bastım.

Kayırğa cıyına başlaganda, konvoy başlıgı béznéñ brigadını çakırıp nidér eytté de yar astına – Kolıмага taba kulı bélen törtép kürsetté. Brigadir, iké totkını alıp, şunda töşép kitté.

Ozaklamıy alar boz bulıp katkan bérevné küterép alıp kilép kolonna aldına saldılar. Ürelép karavga tétrenép kittém: anda... miném Gıylémdar abıy yata idé...

Kolonna akrın gına zonaga taba atlıy. Tuñ kar, atlagan sayın, şıgır-şıgır kile. Artta öç çanada – meyétler. Bişésé – törle rotalardan tuñıp ülgenner. E altıncısı – su taşuvçı Gıylémdar abıy. Ul kalın timér kırşavlar bélen tarttırılğan ağaç çilek bélen su küterép yardan méngende ayagı tayıp kitép yıgılğan da başına tégé avır ağaç çilek töşken iken.

Min çana östériym. Anda Gıylémdar aga. Ul üzénéñ zur yeşkelt küzleré bélen kükke karagan da pışıldap: «Beyrem bügén!» – diy sıman...

Kara sakallı k  s  

1

–  a- a- a!

–  a- a- a!

Sisken  p, kurkıp uyandım. Bu nindi tavi  ?  ınnan da k  lel  m  ? Elle! Elle ind   akıldan   a  alar? Kolıma lag  rlarında ind   dört yıl y  r  p, b  rkay  an da bolay tavişlanıp k  l  vne i  tken  m bulmadı i  . Citmese, bu bit el   sanbarakta – cıyın avıruvlar arasında? Gacep! K  zler  m açılır-açılmas   l sey  r tavi   kilgen yakka borıla başlagan id  m, sınımlı kattı – el   g  ne (ind   ik   tapkır) kis  lgen sul ayagım tagın da çatnap sındanday buldı – a  ımlı yugalttım.

–  a- a- a!

Kolakta haman   l uk sey  r tavi  . Nihayet, tagın k  zler  m   açtım. Ma  ngayda b  r  k  k-b  r  k  k salkın tir! Ind     prek b  len uralgan, sulkıldap-  en  p begirne t  lgelep torgan sul ayaknı kuzgatmıyça gına, ba  ımlı tavi   kilgen yakka borıp, barak   c  ne k  z ta  ladım.   ıpta t  selgen ik   katlı sek  -send  reler. Yarım kara  nı (177) ozın barak. Kar  ı yak sténadagı ik   terezene   ramnarı da kürénmiy, bozlanıp katkan,   etta tereze yañakların kar sargan. K  res  n, tı  ta tagın buran-cil i  gıra. Barak vakıt-vakıt s  lk  n  p kuya, m  ne-m  ne o  ıp kiter sıman. Urtadagı tim  r mi   süngen, sanitarlar b  g  n utinga barmagan. Suvık. Cil terezege kil  p sugıluvga, ramnar d  r  ldey, bolay da k   k  ken tenn   siskend  rd  . M  ne   u  ı ind   ul Linkoln altın priiskasındagı totkinnarın  n can saklav urını – sanbarak. Suvık hem   omlı. Emma nige so  n avıruvlar barısı torıp utırganar da mi  na taba karagannar? Barısının da avızı yırlıgan, eyterse  n b  r   m  c östeme botka   p  genner.

Tagın sisken  p, kaltıranıp kitt  m – zur b  r kuvık   artlaganday buldı.

–  a- a- a!

Nek min  m karşıdagı sekğde yatkan başkort y  g  t   Fenun torıp utırgan da b  g  le-b  g  le k  le, t  rsekten kis  lgen   lak kulları b  r k  ter  l  p, b  r t   p, bu   kalgan k  lmek ci  n  ren arlı-birl   cilferdete, eyterse  n le ak ete   kirtege m  n  p kanatların kaga. U  n yagımdagı ik   ayagı da bot t  b  n  n kis  lgen b  lorus Grişa – brigadir, m  nder  ne kaplanıp uk yatkan, cilkes   sik  r  p-sik  r  p kite. Bu ni   el? Nerse bulgan so  n bolarga?

Ul arada   av-  uv, pırhıldav akrınlap basıla t  st  .

– Ey  ...   nnan, – Fenun   lak kulları b  len k  zler  n uvıp, ye  ler  n s  rtkelep, k  mged  r sorav bird  : – T  g   y  g  t ni  liy?

– Citer, karkılda  magız! –   sten b  rev cik  r  n  p kuydı. – K   ge söylerge bir  g  z, kargalar!

K  mge   nde  e so  n ul? K  mn   söylerge   akıra? Bağımlı sul yakka bordım da imen  p kitt  m – bu k  m tagın? Kırım Gürman kayda? Anı  n urınında bütün bit  n kara sakal baskan, tuzgan kara   e  l tanış t  g  l nindid  r b  r yat k   s   yata.   st  ne od  yal da yabınmagan, k  lmek-i  stannan gına. A  ık k  lmek izi  v  n  n kara yon b  len kaplangan ki  n-kalkuv k  krek k  r  ne. Gevdes   tulı, gadeti totkinga o  şamıy, kipken balık t  g  l.   z   k  n  gı     alıklarına   as irk  nl  k b  len ayakların b  klep od  yal üstüne utırgan. Kulları isen-sav. Ayakları isen-sav! Gacep! Cıyın garip arasına nişlep kil  p k  rgen?   c  m ju it  p kitt   – mögayın, «stuka  »! Y  riy, ni s  yl  rl  r iken dip, b  zn  n araga ta  lagannardır. T  ln   t    artında totarga kirek bu   ain yanında! Kara, melgun, me  b  sl  rne satıp ni  k sim  rgen! (178)

–   nnan... – t  g   Karasakal, aldında yatkan m  nd  rn   iz  p-b  klep t  rsek astına saldı da, yarım kıyşayıp yatıp, mi  na arkası b  len eylen  p, s  z  n yalgadı. Tavi   k  r, ya  gırav. Nindid  r   it millet akts  ntı i  t  l  p kala. A  ıkmıy, bölüp, vekar b  len, herb  r s  z  n eyt  p b  t  r  p, mavıgıp söyliy, –   nnan...   ahzade kamış arasınan ürmelep, k  r  nmiy   g  ne, yar   it  ne kile de külde koyınıp y  rgen t  g   peri kızlarının k  lmekler  n urlap alıp, kir   kamış arasına ye  r  ne.

– Vot, y  g  t! – Grişa m  nder  n  n k  ter  l  p,   vıvıvıv, sek   kırıyınarak kil  p utırdı, – buldırgan,   ulay kirek.

– B  ld  rme el  , nek kızıık cir  nde!

–   nnan... – Karasakal, bu   av-  uvga, s  z atı  uvga b  t  nley igtibar birmiy  ,   ikeyes  n devam itt  . – Koyınıp, su   e  ret  p uynap arga  , peri kızları, külden çıgıp, k  lmekler  n kaldırgan cirge – kamı  lık yanına y  g  reler.

– E k  lmeklerden ciller isken, e?

– Grişa, b  ld  rme el  !

–   h, – Grişa b  t  nley sabırlıgım yugalta, –   h, k  n  l tüzmiy, yğgğtler, kızlar iske t   ke  ... Yarıy, b  tt  , s  yleg  z.

Tukta, mondıy ekiyetné kayda işéttém soñ min? Yuk, işétmedém, ukıdım. Bu meşhür «Elfé leyle ve leyle» («Méñ de bér kiçe») kitabındağı güzel ekiyetlernéñ bérsé tügélme? Eyé, nek üzé. Kara bu şomni, üzé «çaguvçı» bulsa da, kızıktırıp sóyliy. Tıñlarga kirek. Min de Karasakalga taba şuvıstım. Ayak sızlasa da, bayagıday çatnamıy elé.

– Şunnan, kızlar çır-çuv kilép, şavlaşıp külmeklerén ézliy başlıylar. Anda yögéreler – yuk! Monda yögéreler – yuk. Grişa eytméşliy, külmeklerden ciller isken.

– Méne, miném süz de yarap kuydı...

– Ey, bér kıstıby indé sin, Grigoriy, – Fenun çınlap rencédé. – Söylerge bir elé...

– E, min nerse?

– Şunnan, – tégé kör tavış şav-şuvnı ciñdé, – külmekler tabılmağaç, kızlarnıñ kaybérleré yılıy da başlıy. «Citer, ézlemegéz de, yılamagız da!» – diy peri patşası kızı Şemsébanu hem üzé yögérép kiré külge kére. Başka kızlar da aña iyereler. Şemsébanu, su éçéne kérép, başın gına öste kaldıra da kisete: «Tenégézné kürsetmegéz, sudan çıkmagız, monda adem isé kile. Sak (179) bulıgız!» Kızlar üzé yanına cıyılıp bétkeç, Şemsébanu, yarga taba borılıp, açuvlı tavış bélen kıkıra: «Ey sin, kızlar külmegén urlavçı oyatsız adem, çık monda! Kürén! Ya, küriyk üzéñiné, tagın nersege heléñ cite iken, méskén adem balası!» Oyattınan cirge séñép kiterdey bulgan Şahzade, yeşéréngen cirénen çıgıp, yar çiténdegé taş östéne külmeklerné kuya hem Şemsébanunı baş iyép selamliy de sóyliy başlıy: «Cihannıñ gölé, galemnéñ tulgan ayı, yıllar buyınça ilden il gizép ézlegen behétém, güzel Şemsébanu! Min hiç karak tügél. Min Bişék çülénde yalgız kalıp, elséregen biçara gaşıyk. Kotkar miné bu cefalardan, hanım-soltanım!

Aynıñ undürténçé kiçesé kébék balkıgan Şahzadenéñ yözén kürgeç, kızlar télséz kala. Şemsébanu da gorur-tekebbér başın tüben iye hem: «Min ciñéldém», – diy. Annan kıyuvsız gına: «Séz ir kéşé, şere tenlé kızlarnıñ kiyénüvlerén karap tormagız, alar oyala», – diy. Şahzade kiré kamış arasına kérép kite. Biş kız üz külmeklerén kiyép akkoşka evérele. E altıncısı – Şemsébanu külmekséz. Taş östénde anıñ gına külmegé yuk. Şemsébanu: «Külmegémné birégézçé», dip yılıy-yılıy yalvarsa da, Şahzade anıñ külmegén birmiy.

– Dörös eşliy yégét, – diy tüzémé bétken Grişa.

İşék şıgırdap, çınap açıldı, urgılıp kar buranı kéréd. Bérazdan toman éçénde sırgan buşlat östénen ak halat kiygen sanitar Timka-Kadak kürendé hem, gadeténçé, şunduk kıkıra-cikéréne başladı:

– Bu nindi başbaştaklık! Yatıgız. Obhod! – ul öç-dürt katlı lagér sügünüvleré bélen üzéñéñ karaklar öyerénen buluvın isbat itép, tübengé sekéde utırgan elé bér, elé ikénçé avıruvını étép-törtép, kızgannan-kıza bardı. – Kontrlar, elé monda da kortkıçlık eşliyszémé? M-min, – açuvınnan totlıga da başladı, – m-m-min sss-ézné akılga öyretémén... Kartsérga!

Emma ul ahırınaça cikérénep, avıruvlarını kotın alıp ölgérmedé – işék şıgırdadı. Barak tagın ak tomanga tuldı. Timka, kémgedér yodrığı bélen yanap: «Tizrek!» dip akırdı da üzé şunda uk seké kırıyına basıp üre kattı.

İşékten, ös-başların kaga-suga, tire-yakka kar-boz çeçretép, iké kéşé kéréd. Aldagısı ak yakalı, billé ozın tunnan, üzé miçke siman yuvan. Ul kolakçın büürégén salıp, selékkelep, buranda kungan karnı avıruvlar östéne çeçté de kiré kiydé, késesénen yavlık çıgarıp bitén sörte başladı. Üzé kıp-kızıl, eytérséñ yaña gına munçadan (180) çıkkın. Anıñ artındağı kara beren tirésénen tégélgen papağa kiygen, yonlaç postav paltolı, ozın, çandır ir küzlégén salıp sörtérge kéréşté. Kalın kara kaşlar astında açutaş küzler, zur borın, kabarıp torgan kara mıyıklar.

– Grajdanin naçalnik, sanbarakta citméş sigéz avıruv. Barısı da yata. Bügén öç meyét çıktı! Min...

– Yüler! – Türe anıñ raport birép bétéruvén de kötmedé, açuvlı tavış bélen büldé hem artında torgan küzléklége cilke aşa gına éndeşté: – Öç tevlék kartsér. Yaz! Raport ta bire bélmiy.

Elé géne bötén baraknıñ kotın alıp yörgen Timka izrep töşté.

Türe, aña igtibar da birmiyçe, başın yugarı küterép, kükregén buldra algançı kalkıtıp, akaygan hereketséz küzleré bélen avıruvlarını çeñçép, baraknı eylenép çıktı da tégé sını katıp basıp torgan sanitar Timka yanına yakınlaşıp tuktadı; küzléklége borıldı.

– Bu eremtamaklar monda küpmé hükümet akçasın aşap yata indé? Zaboyda eş tuktalıp tora, doktor, e?

– Grajdanin naçalnik, bolar bit avariyyeden soñ... Ayak-kulsızlar...

– Alay bulgaç, alardan ni fayda?

Vraç, aptırap, cavapsız kaldı. Naçalnik haman şul açuvlı kıyafet bélen arlı-birlé atladı da kinet miném yandağı tégé kara sakallı kéşége tékeldé, kıkırıp ciberdé:

– E, Stoyanov efendé! Nerse, sin de monda avnarga kildéñimé?

– Yuk, grajdanin naçalnik. – Kürşém torıp utrdı. – Ayagıma ağaç töşép, yaralangan idém.

– Méne... hoday siné kargagan. – Naçalnik, bötén baraknı gaceplendérép, kıçkırıp köldé. – Sin saran... saran... şunıñ öçén alla ayagıña sukkan, şulaymı, doktor?
 – Bik dörös, – didé artta torgan vraç, nigedér iyéle töşép
 – Méne... méne... İştéñimé, Stoyanov! İndé ayagıña baskaç alay saranlanma.
 Kürşém Stoyanov kalıranıp kitté. Türe kinet başın küterép öské sekége küz yörtté de elé haman katıp basıp torgan Timkaga borıldı:
 – E bu yabalak nige başınnan urangan? Başlıklarını yaratmıymı?
 Timka-Kadak, sikértmege baskanday, sikérep öské sekége (181) küteréldé de tégé avıruvıñ odéyalın yolkip aldı.
 – Tor! – Şunduk ap-ak bulıp kiré sikérep töşté. – Grajdanın naçalnik, ul indé «katkan».
 – Yüler, hezér ük morgka alıp barıgız. Naçalnik kilmese, meyétlerné kürüvçé de yuk. Bu yülerge tagın iké tevlék kartsér öste. Kalgannarını payıgın kıskartırğa kirek. Tizrek zaboyga çıgarlar.

2

Kolonna başlıgınıñ sanbarakka obhod yasav missiyesé ikénçé könné ük üzén sizdérde: gadette avıruvlarga biréle torgan biş yöz grammlı payık dürt yöz grammga kaldı. Bolay da tamak tuymıy idé. E hezér? Méne kóp-kéçkéne, çilé-pésle arış ipiyén koş totkan sıman kısıp toram, kulımnı ceyssem, oçıp kiter sıman. Çınnan da, bu kıyırıkını avızga yakın gına kitérep kara, hezér yuk bulaçak – açlık tüzémné belmiy. E annan yégérmé dürt segat avızınıñ şürlékte tot.

Ul arada şıgırdap-çınap işék açıldı da Timka hem tagın bér sanitar nosilka küterép kéréde. Timkanıñ sömséré koyılgan, küterélép te karamıy, kiçegédey cikérenép kıçkırmıy da, mögayın, kartsérda yoklap çıkkın. Hezér méne meyétlerné alırğa kilgen. Tagın Kémge çirat? İşekten kérgen suvık bélen evvelé bénerse de kürénmedé. Bérazdan toman taraldı, yugarı sendéreden bérevné östérep töşérep nosilkaga saldılar. İké yıl bér zaboyda, almaş-tılmeş bér pérforatorda eşlegen dus – Moroznı alıp kitteler.

Ul miném kordaş idé. Kulga alıngançı Minskida réspublika komsomol gazétasında edebi hézmetker bulıp eşlegen. Şıgırlar yazgan... İkébéz de bér zaboyda işélgen cir astında kaldık. İkébézge de bér könné amputatsiye yasadılar – miném sul ayaknı tubıktan kisteler. Moroznıñ uñ ayagın – baltırđan. Emma ikénçé könné ük ikébézde de gangréna başlandı. Öçénçé könné Morozga yañadan amputatsiye yasap, ayagın bot töbénen kiskenner idé... E miné nindi yazmış köte? Nek şuşı somlı uylar bélen gazaplanganda, kisélgen bot töbém sikérep-sikérep kite. Güya ayakka béryulı yözlegen ine kadıylar.

Gadette, Kolımada altın açık cirde – priiskalarda kazıla, şahtalar bik sirek. Kırgınçı yıllarda anda nibarı iké-öç şahtada gına altın kazıylar idé. (182)

Gomumen, Kolıma şartlarında şahtada eşlev totkın öçén yartı behet. Çönki anda yaz başlanuv bélen kara bolit bulıp sarılıp mehbüsneñ canıñ öte torgan, soñğı kanın eçép-agulap kübéndere torgan komsız çebén-çerki yuk! Kışın söyeklerné öşete torgan zemherir suvıklar tiren zaboyga hetlé barıp cite almıy. Monda – ışık! Östevéne, kanga toz salıp, miyéñné eyelendérep, tuktavsız, «eyde, sélkén!» dip kıçkırıp toruvçılar da yuk!

Miña méne şul behet kötmegende nasıyp buldı. Bér tönné yoklap yatkan cirden torgızdılar da bézneñ brigadanı tulayım maşınaga utırtıp Linkoln priiskasınnan İndigarka buylap alıp kitteler. Kaya? Belmiybez. Nihayet, irte bélen maşınabız bér tav itegéne kilép tuktadı.

Bu şahta tıştan borın zamanda kırgıy keşeler yeşegen megarelerge oşşıy. Monda, gomumen, matériktagı kébék vértikal tügel, e gorizantal şahtalar. Artık biyék bulmagan yalangaç-sorı sopkalar itegénen eçke taba tişép-kazıp kérgenner de, béraz bargaç, uñga-sulga borılannar. Ştréklar. Ştrékniñ tuktagan cirénde – lava. Dimek, nek méne şuşında indé altın tamırları.

Lava – indır tabağı. Monda köne-töne pérforatorlar göréldevé, keyleler çını, vagonétkalar çınarı, sügenüv, tuzan-tufrak hem ara-tire cir. Tugan ilné, yırakta kalgan mehebbetné sagınuv cırları yañgırıy monda. Öste – zaboyda cırlap kara, hezér kartsérğa yul totarsıñ. E monda kém işete moñayuvınıñ?!

Bilgelé, monda östegé eşten ciñél tügel, kirésénçe, avır, uñaysız. Lavalar biyék tügel, altın «tamırlarınıñ» katlamına karap, bér küteréle, bér töşe. Gomumen, basıp tügel, bökreyép yörege, bökreyép eşlerge turı kile.

Her lavada – yégérmé-utız keşélék bér brigada. Anıñ bér törkémé pérforatorlar bélen katlamnarnı tişe. Şurf yasıy. Şartlatuvçılar kilép, ul şurflarga zapalammonal sala hem bikford şurları bélen totaştırıp şartlata. İkençé törkém şuşı işélgen tokımnı – altın komın vagonétkalarga tutıra, öçénçé törkém, vagonétkalarga cigélép, komnı öske çıgara, butaralardagı bunkérlarga avdara. Méne şulay uncidé-unsigéz segat her kön – ay buyınça, yıl buyınça, ceza vakıtıñ tulgançı.

Kolımada agaçka kıtlık! Şunıñ öçén monda ştréklarda, da, lavada da térevler sirek, «tüşem»ner, méne-méne işélép töşem dip, kalıranıp kına tora. Lekin aña igtibar itken keşé yuk... (183)

Moroz béznéñ brigadaga bılır, közge yul bélen Magadannan kildé. Ozın buylı, çandır, aksıl çıraylı yégét. Yalkavlanmıy, kayda eş avır – şunda ürele. Yal vakıtında suzıp, onıtılıp bélorus cırların cırlıy. Tavışı kör, moñlı. Méne şul sıyfatları bélen ul tiz arada brigadada «üz késé» bulıp kitté. E miña bigrek te. Çönki ul da, miném kébék, şıgırler yarata, ukıy, yaza. Min ataklı ukrain şagıyré Taras Şévçénkonıñ şıgırlerén barı tik rusça tercémeleré aşa gına béle idém. E üz télénde ul bigrek te köçlé, aheñlé yañgırıy iken. Moroznıñ anası ukrain hatını, şunlıktan, yégét iké télné de yañşı béle. Minémçe, ul Şévçénko şıgırlerén ukımıy, şagıyrnéñ üzé bulıp yalkınlanıp yana idé. Ul da, miném kébék ük, öylenérge ölgérmegen. Söygen kızı Lyuba Minskida kalgan – univérsitétta ukıy. «İh... bér géne tapkır anıñ töpséz zeñger küzlerén kürsem, alsu irénnerénen üpsem, ülsem de ükénmes idém», – diy torgan idé ul béz ikev kalganda uftanıp.

Méne hezér şul dus yégétné salkın alaçıkka çıgarıp taşladılar. E yırak Minskida studéntka Lyuba haman elé Moroz Pétyanı köte bulır.

Gadette, kürşé lavalarda şartlavlar başlanır aldınnan şahtadan bérevné de kaldırmıy çıgaralar idé. Katı şartlav-sélkénüvden başka lavalarnıñ da işélüv mömkin.

E méne tége facigalé irtede, şahta başlıgı üzé kilép, indé şartlav aldınnan tışka çıgarılğan brigadalarnı kiré lavaga kuvdı.

– Plan tulmıy, alar monda bot küterép yatalar. Hezér ük lavaga! Bügén éşné tikşérerge komissiyé kileçek.

Béz üzébéznéñ lavaga töşép eşke totındık. Moroz pérforator bélen şurf tişe. Min lavada yatkan tokımını vagonétkaga tutram. Başkalar keyle, körek bélen kazıy, köriy, tişeler. Min vagonétkamını tav tokımı bélen tutırıp bétérép, indé étép tışka çıgarırğa gına kéréşken idém, kürşé lavadagı şurflar şartlıy başladı. Lava sélkéndé, kom koyıldı hem baş östénde asılınıp torgan lampoçka «lıp» itép sündé. Şunda uk arkama, ayagıma, nindidér avır nerse işélérge totındı, min yığılıp añımını yugalttım.

Küzlerémné açuvğa sisenép kittém: yap-yaktı. Nindidér seké östénde yatam. Kayda min? Kém kitérgeñ? Torıp karıym elé dip kuzgala gına başlagan idém, sul ayagım, tok sukkanday, déréldép tartıldı, avırtuvğa çıdıy almıy, iñıraşıp küzlerémné yomdım. (184)

Yañagıma sukkalaganga uyanıp kittém, karşımda ak halat kiygen iké tanış tügél késé basıp tora.

– Busı elé téré, – didé küzléklésé, hem şunda uk ikésé de kayadır yuk buldılar.

Iñıraşkan, kıkırğan tavışlar. Ak halatlı késéler nosilka küterép ütteler. Méne şunda gına üzémnéñ kayda yatkanımını töşéndém.

Miném hel artık hevélle tügél iken, sul ayagımınñ barmakları izélgen hem uñ kulım biraz yaralangan.

Brigada yégérmé cidé késéden idé, barakka nibarı tuzız késéne kitérgeñner. Başkalar işélgen cir astında kümélép kalgan. Elé kazıylar, diy. Belkém, téré kalgannar da bardır, kém béle. Bula kürsén.

3

– Kürşé, kürşé, heléñ niçék? Nige başını kütermiysén? – Yanımdagı Karasakal télémné açarğa mataşa. Miném hel bélen kızıksına! Bélem min séznéñ halıkını, lagérda béréncé yıl tügél. Séz şulay yomşak ceyép, katı utırtasız. Çaguvçılar barısı da méne şulay pışıldıy, yılan bulıp yanına ürele. Tukta, méne ayagım gına yazılsın, sinéñ hain canını borınıñnan çıgarırmın. Mehbüslerné satıp niçék simérgeñ, bakamını, retlep borıla da almıy. Ene bit, kiçe türe üzén elle kaydan tanıdı. Elé familiyesén de béle. Stoyanov, diy. Mógayın, Bolgariyeden ciberélgen şpion, indé béznéñ hisapka tirésén saklap kalırğa tırışa.

– Séznéñ aşısız kilmiyé?

Kara, adem aktığı, kay yaktan suga. Küreséñ, payıkını eylendérép-eylendérép karavımını küzetép torgan. Açuvıma çıdıy almadım. «Yuk!» didém de borılıp yattım. Açuv taşuvdan ayaknıñ avırtuvın onıtıp suzıp cibergenmén – balta bélen çaptıllarımını. Sınım kattı – téşlerémné şıgırdatıp-sızlanıp iñıraştım.

– Sézge kayçan amputatsiyé yasadılar?

Méne bit, haman kanga toz sala – miném ayakta anıñ ni eşé bar?

– Nerse, meyétler erdeneséne öyerge aşıgasını?

– Kirésénçe, – didé tége, tigenek bulıp kadalıp, – gangréna başlanmaganımı, dip hafalanam.

– Balsa? Sinén ni eşéñ? Ene Moroznı alıp çıgıp kiteler iç, nige tuktatmadıñ? (185)

– Eyé... – ul avır itép körséndé, – soñga kaldım. Bulışa almadım... Yegéz elé, ayagıgızını kürsetégéz. Karıym elé.

– Séz kém, vraçmı?

– Hırg.

Kürşé üzé miña şuvışıp kilép utırıp, kulıyanı çornagan bintni süte başlagan idé, avır is borınga suktı. E ayagım kisélgen cirénen kara yangan.

– Gangréna!
 – Nişlerge soñ?
 – Hezér ük amputatsiye yasarga! Hezér ük! Bulmasa, gangréna bik tiz küteréleçek.
 – Índé bit iké tapkır amputatsiye eşledéler.
 – Narkoz bélenmé?
 – Hloroform yuk, didé baş vraç. Narkozsız gına kistéler.
 – Kabahet! – Kürşém kızarıp-bürténép kitté, çınlap açuvlangan sıman kılana. – Méne, iké könde altı kéşéné morgka çıgardılar. Barısı da amputatsiyeden soñ gangréna bélen.
 Üz ayagımnan kilgen iske üzém çıdıy almıym – küñélém bolgana. Citmese, sulkıdap sızly.
 Méne siña kirek bulsa. Índé nişlerge? Bér kistéler, iké kistéler. Índé öçénçé kisseler? Annan – bot töbénen. E annan soñ? Teném çımırdap kitté... Kürşém Géorgiy (Karasakalınıñ isémé şulay iken) üzén vraç diğech, béráz yomşara töştém. Kém béle, ömétséz şaytan, diy bit borıngılar. Barak oçındağı fanéra bélen bülengen bülmeden – médpunktan bér ayak bélen sikérgelep barıp yod, marlya alıp kildé, kisélgen urını yod bélen maylap, çısta marlya bélen yañadan uradı. Kara, üzénéñ kuli yomşak. Marlya uravı da télese niçék tügél – bérénçé tapkır beylemevé kürénép tora. Elle çınnan da vraç miken bu Karasakal, e?

4

Béz tön buyı yoklamıyça söyleşép çıktık. Şul eñgemedem min kürşém turında méne nerseler béldém.

Kara sakallı totkın – Géorgiy Stoyanov Bolgariyenéñ, Kazanlı öyezénde tuvíp-üsken iken. Sofiyedegé méditsina institutınıñ hirurgiye fakultétın betérep törlé sheherlerde, bolnitsalarda vraç bulıp eşliyi hem şul yıllarda Géorgiy Dimitrov oyıştırgan yeşérén oyışmaga – (186) kommunistlar partiyasé saflarına kére hem yeşler arasında monarhiyage karşı köreş alıp bara, bérniçe tapkır kulga alına, törmelerde de utıra hem ahırında Bolgariyeden kiterge mecbür bula – Gérmariyeye çıga.

Bélgenébézçe, 1934 yılda hökümet başına Gitlér kilgeç, kommunistlarga térror uzdiruv niyeté bélen, réyhstag binasına ut törttére, yangın çıguvını kommunistlarga sılty, Géorgiy Dimitrovni hem anıñ yuldaşların gayıplıy. Şuşı eş buyınça Stoyanov ta kulga alıngan bula. Géorgiy Dimitrovniñ nıklığı, batırlığı, ézléklélégé, osta orator buluvı ciñüv kitére. Dimitrovçılar azat itele hem Sovétlar Soyuzına çıgarıp ciberéle.

Stoyanov soñğı yıllarda Meskev bolnitsalarınıñ bérsénde hirurg bulıp hézmet ite. E méne 1937 yılıñ başında anı kulga alalar hem, şpionlık itüvde gayıplep, un yıl törmege hökém iteler.

– Méne şulay itép, min Kolıмага kilép çıktım hem Tomanlı priiskasında bolnitsada baş vraç bulıp eşledém.

– E monda, Linkoln bolnitsasına niçék kilép élektégéz soñ?

– İştéttégézmé, kiçe kolonna başlığı miné türelerge hörmet kürsetmevde, saranlıkta gayıplede.

– Eyé-eyé. Üzém de sézden sorıym digen idém elé. Ul sézné nindi saranlıkta gayıplede soñ?

– Spirt az birgen öçén.

– Spirt? Töşénmiym. Nindi spirt?

– İñ taza, tuksan altı graduslını.

– Töşénmiym.

– Nige töşénmeske, bér géne opératsiye de, ukol da spirtsız-dézinféktsiyeséz başkarılmıy. Şuniñ öçén bolnitsada hervakit taza spirt bula. Tomanlı türeleré de kiçlerén miña «avız çılatırğa» kile başladı. Başta min, yaña kéşé bularak, téşné kısıp az-maz koygaladım. Tora-bara alar her kön hem kübevlep kére başladılar. Lekin şpirtni miña Magadan bolnitsasınnan norma bélen géne cibereler. Bigrek te téñkege tigené karavıl başlığı Volkov buldı. Ul, hetta tönle uyatıp, avıruvlar aldında spirt davlıy başladı. «Grajdanin naçalnik, spirt indé opératsiyege de kalmadı. Bire almıym», – diyim. E ul cikéréne: «Ah, şpion, sin elé başlıklar bélen şulay söyleşeséñimé? Min siné hezér ük kartsérğa ozatırmin. Bir diğech, bir. Kolımada su citerlék. (187) Bér çilek kuşsañ, bér ayga citer». Min kızıp kitép anı kuvıp çıgardım.

– Şunnan?

– Şunnan ni bulsın. Volkov eytkençe indé. Miné ikénçé könné ük vraçlıktan alıp kara eşke – utın taşırğa kuvdılar. İké aydan soñ bu priiskaga ciberdéler. Öçénçé uçastokta kolımaşka bélen cir taşıdım. Utken könné, kolımaşka astında kalıp, sul ayagımniñ tubıgın çıgardım.

Bilgélé ki, Bolgariye bik küp yıllar Gosmanlı törék impériyasénéñ koloniyasé bula.

– Béznéñ huş isler añkıp torgan meşhür rozalar alanı Kazanlıkta da törékler küp, – didé Stoyanov. – Béz törék balaları bélen bérge mektepké yördék.

– Alaysa séz törékçe de bélesédér?

– Min törék mektebende öc yıl ukıdım. Méne şunda garep edebiyatı bélen tanıştım. «Méñ de bér kiçe», «Kırık vezir», «Tutıyname»lerné töñner yoklamıy ukıp, hıyallanıp yördém. Bélesézmé, avırıvını daruv bélen devalav gına az hem hetta ul elé tiyészlé neticené de bire almıy.

– Töşénmedém.

– Borıngı yunannar: selamet tende selamet ruħ, digen. E min anı: selamet küñélléñéñ tené de selamet, dip üzgertép eytér idém.

– Niçék?

– Avırıv üz éçéne yomılıp, söyleşmiyçe, kölmıyçe yatsa, üzén-üzé kimére, ħelén avırayta gına. Anı çiré turında uylavdan kotkarırğa kirek. Söyleşsén, kölsén... Eyé, eyé, kölsén. Kölüv ul selametlékné küterüvçé iñ tılsımlı daruv. Şıfalı.

– Eytem, kiçe bötén barak gör kile idé.

– Monda bit barısı da diyerlék «illé sigézler», naħakka gayıplengen kéşéler. Cıtınese, şundiı facıgıge duçarlar: kaysı aksak, kaysı çulak. Şuña küre min alarnıñ éçké gazaplanuvların, facıgalé ħellerén onıttırırğa tırıştım...

Méne bit ul kéşé niçék. ħalık azatlıgı öçén köreşe. Sörelé. Annarı, nihayet, irkén, azat tormış başlıym digende, tagın naħak belage duçar bula. Şulay da kéşélégén yugaltmıy.

E min şiklendém, şöbhelendém hem Géorgiy Stoyanovnı «çaguvçı» dip kaħerledém. (188)

5

İrtengé obħodtan soñ kürşém, bér aksaktay kultık tayakları sorap alıp, baş vraç ħozurına kitté. Uf alla, ni géne bulır iken indé? Röħset itermé? İtse géne yarar idé! E ayagım, üç itken kébék, elle indé tınıçsızlanganga, sulık-sulık itép sıızly, çençe. Tıšta ise küz açkısız buran. Baş oçındağı terezeden suvık öre, dér-dér kilem. Kötem. İşék açılmıy. İçmasam, ağaç ayak bélen bulsa da, tuğan ilge, Kükçetav dalalarına kaytırğa, yalğız atamnı, dus-işlerné kürérge nasıyp bulsın idé. Nihayet, işék açıldı – evvelé kultık tayakları, annan Karasakal küréndé... Nindi ħeber alıp kile iken kürşém? Yörek döp-döp ite. Ayak sikérép-sikérép kite, eytérseñ le kızdırılğan ine çençeler. Tak-tok. Tak-tok! Tayaklar yakınlaşa... Kürşémneñ yözé karañgı. Küzleré miña karamıy.

Dimek, baş vraç kürşéme miném ayaknı amputatsiyelerge röħset itmegen... Bu ömét te çélpereme kilép vatıldı.

İkénçé köñné Magadannan iké ħerbi kéşé – mögayın, Gulag (lagérlarnıñ Baş idaresé) vekilleré kilép, béznéñ sanbaraknı karap, şaħtadağı avariye turında soraşıp yördéler. Alar Géorgiy Stoyanov yanında tuktalıp ozak kına söyleştéler. Küreséñ, anı élékten béleler.

Méne şuşı komissıye röħseté bélen, Géorgiy miña amputatsıye yasarga ezérlene başladı.

Géorgiy sanitar Timka bélen de urtak tél taptı. Ul üzénéñ yardımçesén çakırıp kildé.

İñ élék alar operatsıye bülmeséndegé barlık eyberné – östel, urındık, şkaı, kuşétkalarını çıgarıp, bülmené éssé su bélen yuvıp, sténaların péşéklep çıktılar. E Géorgiy üzé aşħaneden zur bér bak aldırıp, barak urtasındağı plite östéne kuydı da, su salıp, operatsıye vakıtında kiye torgan kiyémnerén, ceyme-salfétkalarını kaynata başladı. Gacep! Béznéñ baş vraç andıy eş bélen meşekatlenép mataşmıy, bér urınga dürt-biş avırıvını yatkırıp turaklıy bire idé. E bu! Ul gınamı? İñ ehemiyetlésé – şkaıñ tazartkan vakıtta askı şürlékten iké şeşe ħloroform da taptılar. Étikétkaları gına töşken bulgan. E bit «ħloroform yuk» dip, uyav kiléş, téré tenné pıçak bélen tunap, pıçkı bélen kisté, melgun. İkénçé tapkır ayagımnı kiskende, avızıma kapkan çüprekné çeynep, üzémné kuşétkaga beylegen kayışlarını (189) özép, ħuştan yazgan idém iç... E ħloroform şunda şkaı éçénde géne avnap yatkan bulgan.

Bak töné buyı bokır-bokır kaynadı. Géorgiy plite bélen iké arada eylendé – eş koralların kaynattı, urın-cirge dézinféktiye yasadı.

Öçénçé köñné irtengé balandadan soñ Timka bélen Pétro miné kultıklap operatsıye bülmeséne kitérdéler. Şakkattım, bülme yaktırıp, kiñeyép kitken. Havası da бүten, ciñél.

– Beħetéñ bar iken, – dip, Géorgiy miné kölep karşıladı. – Méne, bérüzéñe tup-tulı şeşe. İplep kéne yat elé. Méne şulay. Ayak-kulıñnı beylep mataşmıyız. Bu maskanı borıñña salıyık... İsne, isne, başıñnı borgalama! Sana: bér, iké...

Borınga yözlegen kırmıskalar kéreméni. Kıçıtıra, tonçıkıtıra...

– Sana, sana! Öç-dürt...

– Öç... dürt... altı... – başım eyelene, kayadır kitép baram, – un... yégérmé... yégérmé... Artık sanıy almadım, onıtıldım.

Nindidér tiren diñgézde yözem. Yar – yırak. Min ħelsézlenem. Kullarım küterélmıy. Çumıp-çumıp kitem. Batam. Batam! Kotkarıgız!

Köç-şel bélen küzlerémné açtım, bötén nerse eylene.
– Uyan! Uyan! Opératsiye bétté indé. Ozak yoklarga yaramıy. – Avırttırmıyça gına, şap-şap itép yañaklarıma sugalar.
Nihayet, küzlerémné açtım. Bülme, karşımda torgan ak halatlı Géorgiy Stoyanov eylenép kitté, kuşétkaga yabıştım.
– Me, az gına rom yot.
Kuşétka kırında, idendegé legende, yartı sıyragım yata.
– Yarar, borçılmagız. Min tézden unbiş santimétr kaldırdım. Ozın da tügél, kıska da tügél. Herbér protézga yatışlı. Standart protéz sézge nek bulaçak. Elé yögerép yörséz.
Sanitarlar miné kultıklap urınıma alıp barıp saldılar. İzrep yoklap kitkenmén. Ul könné Géorgiy tagın oç totkinga amputatsiye yasagan.
Bér atnada ayagımınıñ yarası bötéydé. Miné gomumi barakka çıgardılar. Géorgiy baraknıñ işék töbéne hetlé aksıy-aksıy ozata kildé. Hıuşlaşkanda, kullarımını katı kısıp: **(190)**
– Kaygırma! Hıaklık bér könné kilér, – dip, soñğı tapkır koçagına aldı.
Méne indé niçe diste yıl bér sıyragım Kolıma cirénde, meñgélék tuñda yata. Niçe diste yıl protézda yöriym. Kisélgen urında bér şés, yara yuk! Her könné irten torıp protéz kiye başlağaç:
– Méñ rehmet siña, yırağtağı dus! – dip, min Géorgiy Stoyanovnı iske alam.
Anı – kara sakallı kürşémné küresé, koçaklıysı, rehmet, méñ rehmet eytesé idé. Bérniçe tapkır Bolgariyege, Sofiyege hat yazıp, anı ézlerge de cilkéngen idém. Emma bulmıy. Artık çetéréklé, uñaysız cirde oçraştık şul béz anıñ bélen...
Emma Géorgiy Stoyanov meñgé miném küñél türémnen kitmes.

İké oçraşuv

İké miçné de totkınar, sukır çebén töslé, öyérélép-sırıp algan. Kaysısı küşékken, öşégen barmakların tırpaytıp, péşe yazıp miçke ürélé. Kaysısı pimasın, çolgavların kiptére. Kaybérevleré, sır yalangaç kalıp, külmek-ıştanın kızdıra – «kuyların» koya. Alar miç östénde şıtır-şıtır kilép şartlıy, köyék isé tarala. Şunda uk érelé-vaklı konsérv bankaları bokırdıy – çey kaynakıy. Bérésé kuya, ikéncésé ala. Bérésé kulin péşere – tüge. Bu oça, sügénüv, şav-şuv tarala.

– Yelé, kontrlar, yul birégéz!

Vanka-Kozgın! Kolga buy. Tuzgan kara bödre çeç. Karçığa küzler. Baraknıñ starostası. Çégen. Yeş. Belki tége Korolnéñ ulıdır? Ul miçke yakınlaşkanda yul birérge ölgérmegennérné şunduk tibép oçırdı. Kozgın, gönah şomlıgı, miç yanında külmegén kızdırıp torgan ap-ak sakallı kartka – rus edebiyatı professorı Péréverzévká berélép, bolay da déreldep kéne torgan gevdené avdardı. Köygen it isé añkıldı. Yarıy elé professorını şunduk tartıp aldılar... Mésken kart kıçkırda da almıy – iñğıraşa gına. Sekége suzıp salıp, köygen töşene boz kuydılar.

Vanka-Kozgın miç östéndege barlık bankalarını arlı-birlé étép töşérdé de üzénéñ oç litrlı kastyulén kuydı. Östeme balanda, botka! Aña aşhaneden mahsus revéşte cibereleler – türe! **(192)**

Çatırnıñ argı oçındağı tüben sekéde (tamçı tama torgan östegé sendérede – politiklar) bér törkém blatnoy, ösleréne odéyal yabınıp, karta suga – payıkka, balandaga, totkın «mundir»ına. Uyın – izgé. Otıluvçı vegdeleşken vakıtta burıçın tülerge tiyész. Yuksa!

Kiçe ene şul karta uynavçılar reténdege tüben sekége kıyşaygan idém. Min barakta «ştatnıy» ekiyetçé. Blatnoylar ekiyet tınlarga yarata. Şunuñ oçén miña ayırucha hórmet, östeme bér çüméç balanda – ekiyet söylegen kiçlerde anda-sanda tüben sekéde yoklarga da röşset. Kazan törmeséndege kartsér onıtıldı – tamak temugka kéрте. Bérvakıt, kémdér bik katı törtép-étép cibergenge uyanıp, cirge barıp töştém. Çatırda iden yuk, totkinga takta erem itelemé soñ, ul elé priiska kirek-yaragina da citmiy. Añgı-miñgé yatam. Şunda nersedér şak itté. Gırıldıy başladı. Köç-şel ayagüre bastım. Karavga, çeçlerém üre tordı. Sulış aluvdan tuktadım. Sekéde – kisélgen baş! Muyınınnan urgılıp kan aga. Kalay küzler miña kadalğan. Grişka-Çıpçık bit bu!

Ottırgan unbiş payıgın vakıtında kitérmegen.

E Vanka-Kozgın, bérnerse de bulmagan siman, kan tamıp torgan bélek ozınlığı pıçagın Grişka-Çıpçıkınıñ buşlatına sörtté-sörtté de, iték kuniçına kıstırıp, nindidér tabor köyén sızgıra-sızgıra, baraknıñ ikéncé başına kitté.

Bügén min Grişa yatkan cirde yatam – urın kiñeyde... Töşke kérmese yarar idé. Indé kérsé de, kérmese de – kérfékler yomıla, arılğan, ayak-kulnı cıyıp alıp bulmıy. İрте karañğıdan kara kiçke hetlé zaboyda, çatnap torgan suvıkta-çéllede, altın yuv sezonnına uçastoklar ezérliybez bit.

Könozin tuñgan ten hezer miç kızuvında da cılına almıy. Buşlatnı baştan uk uranıp, kalaç bulıp böklendém.

Yokı aralaş nindidér şav-şuv kolakka kerdé. Evvelé kolagımnı yaba töşép ikénçé yakka eylendém – şav-şuv tınnıy. Tagın borıldım.

– Magadannan étap kildé!

Béznéñ Linkoln priiskası Magadannan méñ çakrım yıraklıkta. Étap béznéñ öçén zur söyénéç – yaña totkınnar östele. Étap kilgende nindi géne mehbüs yoklap yata ala! Min de yokılı-uyavlı küzlerémné açtım. Çatır işégénen işélép suvık kére. Toman. Şav-şuv. Bénerse de kürenmiy – yokı basa, tagın küzlerné yomdım, yaña gına cılına başladım bit. «Yarar, irtege de küérmén elé». (193) Emma tavışları kolakta. Söyleşeler. Kıçkıralar. Elé öské, elé tübengé sekéden urın ézlep tıksınalar – yığılıp töşeler. Sügünüvler. Kıçkıruvlar. Dimek, kontrlar östelgen, ugolovniklar kilse, urın sorap tormıy, üzleré «hucalar»nı östérep töşére.

Méne miném yanıma da bérsé kilép tıksındı. Ozın korı söyék – şaldır-göldér. Üzé suvık, eytérséñ le çatır artındagı şıñlap katkan kayın yargagın kiterép saldılar. Ayagım bélen étép ciberdém, çiğendé, tavışlanmadı, kısılıbrak yattı. Min yoklap kittém.

Tagı küzetçénén karlıkkan tavışı:

– Étapnıkılar, tıška çıgıgız!

Tagın ıgı-zıgı. Ét örgeñ tavışlar. Sügünüv. Tagın işélép kérgen suvık! Kaher géne töşsén, yaña gına cılınp, yoklap kitken idém, tagın büldéler.

E işék töbénde indé konvoy başlığı baraktan çıgar aldınnan étapçılarnıñ «gamel defterlerén» ukıy.

– Pétrov İvan İvanoviç – illé sigéz, unınçı.

– Pyatnitsa Mikol Kuzmiç – illé sigéz, uncidénçé.

Dimek, alarnı yaña konvoy sanap-tıkşérép ala.

– Tizrek kıymıldagız, tizrek!

– Pétrov!..

– Mutin Mohtar!..

Kürşém işétélér-işétélmes kéne cavap birdé:

– Min!

– Tizrek! Avızıñnı felen itim, yokıñnı açarımın, küterél!

Yanımdagı totkın sikérép tordı, iñgıraştı. Sekéden şuvıp töşté.

– Tizrek! Formulyar!

– Mutin Mohtar, illé sigézénçé statya, ... punkt, un yıl törme...

– Çık eyde!

«Mohtar! Mutin!» Yeşén sukkanday, añgı-miñgé bulıp kittém. Annan, sikérép torıp, işékke taba yöğérdém.

– Sin kaya kuzgaldıñ, ülekse!?

Kémdér yañağıma sugıp ciberdé – yokım açıldı. Aldımda – konvoy başlığı, kulında bér koçak formulyar. Ul açuvlı karadı da çıgıp kitté.

İşék yabıldı. Yozak şaltıradı.

...Méñ tugız yöz utızınçı yıllar. Kazan pédagogiya téhnikumında ukıp yörgen studént çağım: stipéndiya unbiş sum. Şuña aşıybız, şuña kiyénebez, şuña küñél açabız, (194) gazéta-jurnallar yazdırabız, komsomolga, MOPRga*, «Bétsén nadanlık!» cemgıyeténe hem başkalarga vzoslar tüliybéz. Dörsén eytkende, tamak helé elle ni artık tügél idé.

E keyéf hervakit küterénké!

Borınnı töşérmiybéz – kön de uyn, kön de – tuy. Kaysıdır «bulaçak şagıyr» üz şigırlérén elé yazarga ölgérmegenlékten, Tukaynıknı caylaştırgan, béz, karın açsa, kümekleşép şunı cırlıybız:

Fegıyletén, fegıyletén, fegıylet,
Ey, bu studént halkınıñ küñlé şat!

Léktsiyelerné tuñlav cefasınnan kotıluv bélen, béz – yégét-cilkénçek – kışın péçen bazarına, «Köfer poçmagına» barabız da utın kiserge-yarırga yallanabız, ceyén pristanga töşép barjalar buşatabız. Kavın-karbiz kilgende bigrek küñéllé – korsak şartlarga citéşe. Méne şul «östeme kéré» poğodınnan arıp-talıp, östérelép tulay torakka kaytıp yığılganda gına, söyénéçlé heber:

* MOPR – méjdunarodnaya organizatsiya pomoşçi bortsam révolıyutsii. (Réd.)

– Akadémiye teatrında – «Otéllo»!
– Otéllo rolénde – Mohtar aga Mutin!

Efsén ördélermé – aruvlar, yokılar elle kaya kaçá. İkmek alırga dip saklap yörgeñ soñgi tiyénnerne cıyabız da (kızlar-şeflar da béznéñ cilkede, yarlı bulsak ta – yégét) galérkaga bilét alabız. Eger indé bötén kurska citerlék akça cıyılmasa da, kaygı yuk, heylesén tababız. Bér ölészébéz, kübésénçe kızlar, aldan bilét bélen kérép, bérénçe perdelerne karıy, annarı teneféste kontramarkalarını bézge – kötép toruvçılarga çıkarıp bireler. Béz indé soñgi perdelerne karıybız. Télek – Mohtar aga Mutinnın Otéllonı uynavın küriüv. Béz génemé? Bötén Kazan şulay aşkına. Mohtar aga isémé afişalarda kürenüv bélen, teatr kassasında bilét kalmıy.

Zalda ut süne. Avır berhét çarşavlar akrın gına açıla.

Zamok. Yokı bülmesé. Kömés şemdelerde bérniçe géne şem yana. Yarım karañgılık. Türde atlas çibıldıklar bélen kaplangan karavat. Anda, küpérép torgan mamık tüşek-ménderlerge kümélép, ak éfek yurgan yabınıp güzel Dézdémona yoklıy.(195)

Kinet şemner kalturanıp, kızgılı tálléré suzılıp-tibrenép kite. Bülme éçé tagın da karañgılana töşe. İşék açıla. Bülmege aşığıp Otéllo – Mutin kére. Köç hem gayret taşıp torgan mehabet gevde. Soklanırlık kilés-kilbet. Ul Floréntsiye devleténéñ dan hem şöhetke kümélgen ataklı généralı.

İñ avır, kurkınıç sugışlarda da kavşavnı bélmegen méne şuşı kéşé hezér üzéne üzé urın taba almıy gazaplana. Ul böyek hem méskén hezér üzénéñ mökatdes gıyşkı aldında. Général akıllı hem kızuv kanlı mavrhıyanetçe Yagonıñ mekérle heylesé bélen agulangan. Ul yana! Anda – böyek saf mehebbet hem dehşetle nefret! Öyérme! Davıl! Tayfun! E Dézdémona, sabıylar gamsézlégé bélen, rehetlenép, hiçbér hevéf-heter sizmiyçe, onıtılıp yoklıy.

– Sin nindi pak hem güzel... (Otéllo iyélép Dézdémonanı übe.) Emma... özélgen roza kébék sularga-şıñerge tiyészén hezér.

– Otéllo, bu sinmé? – Nindi işanuvlı, nazlı taviş.

Otéllo siskeñép kite, güya anı kara yılan çağa.

– Eyé, kadérlém... – taviş kaltrana. Otéllo iñrep küteréle. Anıñ yöregénde hezér iké ut – mehebbet hem nefret. Otéllo üz-üzé bélen köreşe. Kém kémné?! Mehebbetmé? Nefretmé?

– Miném bérdenbér gönahım – sıña bulgan kérséz mehebbetém...

– O, yuk! Yuk!

Mekér bélen agulangan, küzleré tongan Otéllo, bu ilahi tavişka çıdıy almıy, tulıp-taşıp Dézdémonaga taşlana hem üzénéñ saf, izgé mehebbetene kul suza...

Zal, sulış aluvdan tuktap, tétrene.

E indé yavız hiyenetçe Yagonıñ cinayeté faş bulgaç, Dézdémonanıñ ilahi mehebbeté üzénéñ bar saflığı bélen yañadan açılgaç, Otéllo soñgi köçén yugaltıp yığıla.

Ul elé isen. Emma Dézdémonanıñ samimi mehebbeténen başka yeşev aña nige? Nige?!

Yöreklér tibüvden tuktıy... Hem, barı ozak vakit ütép akılın cıygaç kına, tamaşaçılár şaşınıp, tıyıla almıyça Mohtar aga Mutinnı alkışlıylar...

Méne şuşı böyek artist, gali can, tatar halkınıñ danı hem söyénéçé – bügén aréstant. Kolımanıñ can tétretkéç zemherir suvıgında étap bélen kuvılıp, bér priiskadan ikénçéséne sörele. Ni öçén? (196)

Min üksép yılap urınıma kilép yığıldım. Vahta aldında hamán elé şav-şuv – konvoirlarıñ açuvlı emérleré, sügünüvleré hem östérelgen étlernéñ abalap öriuvé.

E min hamán elé tıyıla almıyım, üzémné üzém tirgiyim, ükénép özgelémem. Ul bit miném yanımda gına yattı. Nige indé sikérép torıp isenleşmedém, kulların kısımadım? Kaydan kile? Kaya bara? Avırmıyım? Ul, mögayın, şuşı aralarda gına matériktañ kilgendér. Kazanda nindi yañalık bar iken? Miném Kazannan kitüvéme-ayırılıvıma indé dürténçé yıl bara bit – iñ, soraşası, söyleşésé idé...

Urınnan-sekéden sikérép torıp yögéresé – Mohtar aganı kuvıp citép koçaklıysı kile. Méskén küñél, yukka gına talpınasıñ bit! Çatır işégénde at başı hetlé yozak. Annan arı çenéçkéle timér çıbıklar, manaralar, mılıtklar, pulémétklar, étler. E şulay da... Sin kayda, Mohtar aga? Kayda sin?

Bu oçraşılmağan oçraşuvdan soñ iké yılga yakın vakit ütté. Kolıma hem İndigirka yılgaları indé iké tapkır, az gına vakıtka bulsa da – iyun, iyul, avgust aylarında ösleréndegé kalın boz katlamnarın salıp, açılıp, nihayet, başka yılgalar kébék tulıp, taşıp agıp, ulaklarda altın yuvdılar, «sorgılıt-kızıl tarakannar» – samorodoklarıñ çaykadılar. E totkinnar her kön, her ay bérsénnen-bérsé ömételrek heberler tıñladı. Tizden moña hetlé işételmegeñ bik zur amnistiye bula iken, illé sigézlernéñ barısın da azat iteler iken...

Emma her kön tañ karañgısınnan vahta karşındagı örlékke éléngeñ çañga sugalar:

– Dañ-doñ! Dañ-doñ!

Uyanuv. Vahta. Konvoy. Téntüv. Kartsér hem... tagın étap. Ömét. Işanuv. Kötüv. Mehbüs şular bélen yeşiy de, méskén.

Méne şulay miñnet çıkkende, nihayet, min agaç ayakka kalıp, invalidlar kolonnasına kilép élektém.

Invalidlar kolonna-lagéré Magadannan yégérmé öç çakırında. Şunıñ öçén «Yégérmé öçénçé kolonna» dip yörteler iken anı.

Bu lagérda iké zona. Bérsé – éşçé zona, anda az-maz kuzgala, elé ni de bulsa maytara ala torgan invalidlar tuplangan. İkénçésé – garip-gorabalar, sukırlar, ayak-kulsızlar.

Miné turıdan-turı béréncé zonaga kérttéler. Monısı da beñét – éşleseñ, ülmiyséñ. Min kerzin ürüvçéler brigadasında éşliyi başladım. (197)

Bu zona zur, monda şirpotréb tséhları – mébél, savıt-saba, uynıçık, karavat yasıylar. Talçıbıktan kenefi, urındık, çémodan, tartmalar hem kerzinner üreler. Bu soñgısı miña bigrek te oşadı – törlé töstegé bizekler töşérép ürelgen kerzinner – tügerek, ozınça, kapkaçlı, kapkaçsız, – uynıçık diyerséñ, şundi maturlar.

Béréncé brigada – ugolovniklar, allaga şökér, alarnıñ ayak-kulları isen-sav, konvoysız da zonadan çıgıp yöriy alalar. Alarga ışanıç zur – Kolıma buyınnan talçıbık kisép, arkalap alıp kaytalar.

Béz bu talçıbıknıñ kabıgım sızırabız, kayızlıybız. Annan anı zur kazannarga salıp kaynatabız. Ul nıgıy, ürgende de çatnamıy, yomşiy, sıgılmalı bula. Talçıbıklar «péşép» ölgérgeç, alıp béráz sarkıtábız da törlé töstegé buyav izélgen kazannarga töşérép manabız. Kaysı kızıl, kaysı yeşél, kaysı kük töске kére. Buyalğan talçıbıklar tséhta béráz kiptérelé. Méne şunnan soñ gına alar éşke faydalanıla – salavat küpéré tösléré bélen balkıgan nefis kerzinnerge evérelé.

Min kilép kuşılğan kerzinçéler brigadasında illé totkın-invalid. Barısı da «illé sigézler». Brigadir Maksim Maksimoviç miném töslé ük agaç ayak. İndé çeçleré agargan, tügerek yözlé, yağımlı kéşé. Açıvlanmıy. Sügénmiy. Sabır. Lagérda andıy kéşé bik sirek oçrıy. Kulga alıngançı ul Kiyév herbi okrugında diviziye komissarı bulıp hézmet itken, grajdannar sugışında Kovpak bélen bérge sugışkan kart komandır, bolşevik diyler üzén.

– Kerzin ürüv töbénnen başlana. Béz de şunnan başlap öyreniyk, yelé, ene tégé néçkerek talçıbıkların bir elé, – dip, Maksim Maksimoviç miné üz yanına utırtıp höneréne öyrete başladı.

Nihayet, monda éşliyi başlavınıñ béréncé yekşembésinde, Kolımaga kilgennen birlé öç yılda béréncé tapkır yal itém, töşké balandaga hetlé yokladım. Üzeme-üzém ışanmıym, köpe-köndéz sekéde avnap yatam. Kızık.

Töşké aştan soñ min de, başkalar kébék, palatka artına koyaşta kızınırğa çıktım.

May. Koyaş yarıysı uk yugarı küterélgen, kış könneréndegé kébék ofık tiresénde géne eylenmiy. Dörés, monda elé, matériktagi kébék, agaçlar yafrak yarıp, sirennér şav çeçekte utırmıy. Kar körtleré yaña gına çélterlene. Yul çitlerénde, tav iteklerénde elé béréncé görlevékler géne... Şulay da yaz! Küñélde – yaz! (198)

Zona iké kat çenéçkélé timér çıbık bélen uratılıp alıngan. Her počmakta – manara. Anda kulına mıltık totkan soldat yalt-yolt karanıp-küzetép tora. Eger indé alay-bolay bérer totkın timérçıbıkka yakınlaşa başlasa, hézér zatvorın arlı-birlé yörtép kıkıkıra:

– Yakın kilme! Atam!

Sul yakta éşten çıkkannar zonası. Arada çenéçkélé timérçıbık koyma hem manara. Arırak – vahta. Anda bér törkém konvoyçılar kapka töbéndegé östelde domino uynıy.

– Ey, karagız elé, – dip kıkıkırıp ciberdé kémdér, – ene, kır kazları kile.

Aptırap, taviş kilgen yakka borıldım, Kolımaga nindi kır kazları kilsén diy. Zona aryagındağı ürden, bér-bér arlı nek kır kazları töslé tézélésép, bér törkém garip-goraba töşép kilé: bökreygenner, köçke-köçke atlıylar, cilkelérénde korı-sarı kayın botakları. Nişliyséñ, Kolımada may ayında da miç yagarga kirek!

Bu indé garip-totkınarnıñ elé béráz kıymıldıy ala torganarı – zonanı utın bélen teémin itüvçé brigada.

«Kır kazları»nıñ aldı indé zonaga citté. Ozın şinél kiygen kolğa buylı vahtér, ugolovnik kulındağı naryad kénegeséne karandaş bélen bilgé yasap, kıkıkıra, vahta kapkasınnan kérté:

– İvanov, uz!

– Bazarbayev, uz!

– Pyatnitsa, uz!

Alpan-tilpen kilép, üz ayaklarına üzleré sörténép, utınçılar uza. Törkémneñ iñ soñında ava-tüne kilgen ozın, yabık bér invalid, vahta kapkasına da cite almıyça, abınıp yığıldı. Artta tartılıp-uynaklap

kilgen ovçarka, beyé buşavga, bér géne sikérép, cirde yatkan tégé utınçınıñ östéne ırgıldı hem talıy başladı.

– Һа-Һа! Һа-Һа!

– Şaytan, eyde, kayızla şul kontrı.

– Һа-Һа, һи-һи-һи! – arttan kilgen konvoyçılar, tuktap kalıp, bu tamaşanı karap köle başladılar.

Buşlattan mamık oça, eytérséñ le kar yava.

Tégé méskén bögelép başın yeşére. Ovçarka, şunı sizgendey, utınçınıñ başındağı iské büregén yolkıp aldı. Ovçarka bürekné yolıkkalap yırtkanda, bér konvoyçı kilép tégé méskénné tibe-tibe tartkaladı:

– Tor, tor, kontr! Zonaga kérgeç irkelenérséñ.

– Ey, Mutin! – Bu yaktan vahtér kıçkır-sügéne başladı, (199) – ...Felen itiyim, tagın komédiye başlıysınıñı? Min siña hezér teatrı kürsetermén. Tiz yöger, brigadanı köttérme!

«Mutin! Mohtar aga!» Min çeçrep urınımnan tordım – ağaç ayak törtélép, avıp kittém. Tagın tordım. Can tavışına kıçkırğa başladım:

– Mutin! Mohtar aga!

Aşıgıp vahtaga taba atladım (kaher töşkére ağaç ayak atlagan sayın sörténe).

Mohtar aga indé üz zonalarınıñ kapkasınnan uzgan, utının taşlagan idé.

– Mohtar aga!

Ul miném tavışını işétté ahrısı, borıldı, kaltıravlı zegıyf tavış:

– Séz kém? Kaydan? – dip ineldé.

– Min... Min... Kazannan.

– Zona yanınnan kit!

Mohtar aga zonaga kérgen idé indé, tagın tégé ovçarka anıñ östéne taşlandı. Manarada mılıtk şartladı. Miném sul cilkem köyép kitté.

Un kön kartserda utırgannan soñ, miné, kaçarga hezérülenüvde gayılep, tikşerüvge hetlé, böténley garipler zonasına küçerdéler. E tégé könné manaradan atılğan pulya cilkemné tınap kına ütken idé, yaram un könde tözeldé.

Zonaga kérivge, vahtérdan: «Mutin Mohtar kayda?» – dip soradım.

Ul kulın séltedé.

– İşétmedéñmeni, ul artistka indé elle kayçan «ağaç buşlat» kiygézdele lebası.

Sandugaç

1

Bérer cirde Alyabévníñ «Sandugaç» köyén cırlavların işésem, hervakit tuktap uyga çumam. Bik yırakta kalgan, erem ütken gomér hem yakın bér dustım iske töşe. Bu tılsımlı köyné işétkende niçék anı sagınmaska! Min bit anı tar yul, taygak kiçüvde – lagérda oçratkan idém. Kiñ küñéllé, yumart, kulınnan göl tügelép tora torgan gacep kéşe idé ul. E tavış? Üzé kör, üzé moñlı. (200) Ul cırlaganda Fédor İvanoviç Şalyapın cırlıy diyerséñ.

Soñınnan, törmeden kotılgaç, ézlep karadım. Ul iké yıldan soñ azat itélérge tiyész idé. Eytüvéne karaganda, Novgorod sheheréne, kart anası yanına kaytırga tiyész idé. Şeher militsiye bülegéne yazdım. «Andıy kéşe bézde isepte yuk» digen cavap kildé.

Annarı Meskev radio studiyeséne: «Felen kéşe Alyabévníñ «Sandugaç» köyén bik yaratıp cırlıy idé. Méne şul dustıma muzıkal selam revéşende «Sandugaç» köyén bérer kürenéklé cırçı başkaruvında tapşırsagız idé» dip hat yazgan idém. Bügén eşten kaytkaç, radioalğıçnı kuyuvga, isém kitté. Üténécéme cavap revéşende «Sandugaç» cırı. Bülméde anıñ yaratkan köyé-cırı yañgırı!

...1945 yılınıñ oktyabr ahırı idé. Trassa tözüv kolonnalarındağı totkınırnı aşıgıç revéşte kayadır küçére, alıp kite başladılar. Çirat bézge – invalidlar kolonnasına da cıtté. Cıyın ayaksız-kulsızlarını vagonnarga töyep, başta Tayşét sheheréne, stantsiyede öç kön totkannan soñ, annarı Marşinsk ozatuv törmeséne kitérep tutırdılar. Şunnan Marlag bülekleréne bülép-bülép ciberüv başladı. Min bütün «illé sigéz»ler bélen «Antibés»ka barıp élektém.

Antibés! Kızık! Şaytannarga, cénnerge karşı digen süz buladı indé.

Yukka gına gaceplenmegenmén iken bu seyér isémge. Dörésende de, bu isém ciséméne bik te muvafıyık iken. Moña béz Antibéska kilép kérgen béréncé tónde ük ışandı.

Marşinskidan ırte çıksak ta, lagérğa kiçke taba gına kilép cıtték.

Béréncé kübék kar – tézden batıp atlıyız. Östevéne, lagérğa yakınlaşa başlağaç, cil kuzgaldı. Buran. Köçke kilép cıtték. Çenéçkelé timér çıbık bélen iké kat uratılğan zur lagér. Manaralar. Vahta,

agaçtan salıngan kéçkéne alaçık. Timér morcadan tötén küteréle. Dimek, anda cılı. Béz vahta yanına kilép tuktavga, kuviştan lagér türeleré kilép çıktı:

– Béréncé saf, alga! Kiyémnerégézné salıgız!

Suvık. Cil. E monda çışénérge kirek. Zonaga kurkınıç eybér alıp kermesénner, yenesé. Çışénüv, kiyénüv, formulyarlarını tıksérüv, sanav – bér géne tügél, béniçe tapkır. Çönki tapşırucı konvoy başlığı da, aluvçı lagér başlığı da bér-bérséne ışanmıylar. Herbérsé üz (201) barmagı bélen totkinnarnıñ kükregéne törte-törte sanıy.

Nihayet, zonaga, barakka kerdék. Monda indé cılınırbız digen idék, kayda ul, zemherir suvıgı. Barakta bér géne bötén tereze yuk. Barısın vatıp-cimérép betérgenner. Aptırağaç, terezené yuk-bar bélen tomalap, kar bélen kümdék.

Bu eş bézné béráz cılıttı. Şul cılını yugaltmıyık dip, barakka kergeç, barıbiz da tübengé sekélerge bérbérebézge tıgzılanıp yattık. Arılğan, yoklap ta kitkenbéz.

Kémder iyegéme suktı, siskenép uyandım.

– Akçañ kayda?

– Nindi akça?

– Méne nindi akça! – Borın töbénde géne pıçak yaltıradı. – Tizrek!

Añgı-mingé kilép başımın küterüvém buldı, sugıp yıktılar.

– Buşlatın al!

– Polundra!

Barak ut kabınganday dért itép kuzgaldı.

– Ugolovniklar!

Ul arada işekten kullarına tayak, törlé timér kisekleré, yasalma pıçaklar, kistenner totkan tağın bér törkém akırıp kilép kerdék.

– Polundra!

– Kontrlarını iz!

Igı-zıgı. Şav-şuv. Sügénüv. Şatır-şotır seké taktaları kubarıla başladı.

– Sin nişlep torasıñ?! – Kémder arttan kilép törtép aldı. – Eyde, miçné cimér!

Ul şunduk iyélép miçnéñ kapkaçın suvırıp aldı da yakınlaşıp kilgen pıçaklı bér ugolovniknıñ başına suktı. Tégé akırıp yığıldı. Min miçné süte başladım. Tuzan, köl, korım. Kirpéçlerné birép toram, arttan kilgenner anı alıp, işék töbéne öyelgen ugolovniklarga ırgıtar. Béréncé höcüm kiré kağıldı – barak urtasına üte almadılar, kiré çigéndéler. Emma béznéñ köç te kimiy bara, miç sütélép, kirpéçleré atılıp bétte. Seké taktaları da citerlék tügél. Küpler buş kul bélen kaldı. E tégeler yeşler, tazalar. Östevéne, aldan uk sugışırğa ezérülenép, korallanıp kergenner.

İkénçé höcüm başlandı. Béz, seké taktalarınnan barrikada yasap, bér poçmakka öyeldék. Ugolovniklar tağın da nıgrak kotırdı, küzleréñ kan baskan. (202)

– Kontrlarını sıt!

Tağın pıçaklar, kistenner yaltıradı. Béz taşlagan kirpéçler kiré üzébéznéñ başka töşe başladı. Béniçe ugolovnik indé barrikada östéne ürmelep, pıçakların yanarga totındı. Béz helden tayabız. Küpler yaralangan... Nişlerge? Eger alar östénlék alsa, barıbiznı da suyıp çıgaçaklar. Nişlerge, köç-hel bélen taktalarını totabız.

– İpteşler! – kalın, köçlé bas, barlık şav-şuvnı, akıruvını basıp, baraknı dér sélkétté. – Kurıkmagız, alga!

Barrikada aldına kalın kayın takta kütergen bérev tézlenép yörep kilép çıktı da, taktası bélen, péçen çapkandagı kébék, arlı-birlé séltiy-suga başladı. Nikader gayret! Nikader köç! Taktaga turı kilgen ugolovniknıñ bérsé de basıp kala almıy, metelép, tegerep kite. E tégé, tézé bélen yörgen iké ayaksız kéşé, bér kurkuvsız alga bara. Monı kürép, béz de küteréldék. Tağın akıruv-bakıruv, sügénüv, pıçak, kisten, takta unıy başladı. Cehennem!

2

Sugış irtenge hetlé bardı. Elé béz ugolovniklarını kuvdık, elé alar bézné kısırladı. Eger bu sugış tağın bérázga suzılssa, béz indé ciñéleçek hem banditlar başbaştaklığına duçar bulaçak idék. Behetke, uyatuv çanı tınar-tınmas, barakka bér otdélénıyé soldat bélen konvoy başlığı kilép kerdék.

Soldatlar priklad bélen sugıp yığıp iké yaknı ayırıp, unlap totkinnıñ kullarına bogav salıp, tipkelep, östérep alıp çıgıp kittéler.

Barak tındı.

Béznéñ yaktan dürt mehbüs ülgen iken, alarnı sanıtarlar nosilkaga salıp morgka alıp kitté. Ciñél yaralılar üzleré médpunkta östérelde. Avır yaralılar kaldı: kaysı cirde, kaysı sekéde. Alar bélen

mataşırğa vakıt ta yuk, mömkinlék te yuk idé. Min, allaga şökér, ciñél kotıldım, sul küz kügergen, uñ kulda pıçak yarası. Külmek ciñén yırtıp kısıp beylegen idém, sızlavı basılğanday buldı.

Ugolovniklarınıñ yugaltuvı ni hetlé bulğandır, bilgéséz. Alar üléklerén de, yaralıların da çıkarıp, üz baraklarına alıp kiterge ölgérgenner. Méne şulay itép, béz Antibés lagéré bélen tanıştık. (203)

Öç-dürt kön baraknı tözetüv, sekélerné ceyüv, terezelerné kuyuv, işéklerné retlev, tazartuv, yuv bélen ütté. Barakka béráz torak tösé kerdé. Emma miçné yañadan sala almadık, içmasam bér bötén kirpéç kalsaçı. Kolosniklar, işékler, yapkıçlar bérse bér kalmagan, vatılıp, kıyralıp bétken.

Vahtadan iké timér miçke birdéler. Alarnı alıp kilép, baraknıñ iké başına urınlaştırdık ta morcalar kuydık. Miçkelernéñ bér yak töplerén tışté.

Miç ezér!

Utın da citerlék, tége sugısta kıyralıp, eşten çıkkın seké taktaların, işék yañakların arlı-birlé yanıp, kisép, miçke tutırdık. Miç dörlep yanıp kitté. Béréncé tapkır barakka cılı tışté.

– Yalé, yeşti, miña da urın kaldır, – dip, kalın bas göréldedé.

Karasam, bérev mükelep sekége ménép mataşa. Bér ayagı baltırdan kisélgen, ikénçéséne iské tun ciñé kiydérélgen, östérelép kile. Başı iské bér çüprek bélen uralğan, kan sirpép tora. Küzler küm-kük. Avız yırılğan...

– Ey, kızık ta buldı soñ saban tuyı, e?

Bu kém? Abaylabrak karasam, tége barrikadada takta bélen sélténép ugolovniklarını pır tuzdırgan batır.

Poçmakkarak kısılıp, urın birdém.

– Eyde, méne monda suzıl, kısılıp yatsak cılırak bulır.

3

Yaña kürşém miña elle ni kısınkılık kürsetmiy, komaçavlamıy, kirésénçe, faydası tiye.

– Min Maslov Valéтин Valéтинoviç. İllé sigézénçé statya, ...punkt, un yıl törme, – dip tanıştırdı ul üzéñ.

– Ul unlıknı kayda élektérdéñ? – diyim.

Avızı tağın yırla... Elle nindi cilbezek sıman. Elle indé şörépleré tulı tügél...

– Kotéloktan, – diy.

Min gaceplenem.

– Niçék kotéloktan? Ul çumar tügél bit.

– Nek méne östéne bastıñ... Çumar éçénnen kilép çıktı.

– Tukta elé, Valéтин, söyleseñ retlep söyle, başnı katırma! Çumar bélen un yıl arasında baytak ayırma bar. (204)

– Alaysa tıñla, – ul koyırığı bélen şuvışıp miném yanga yılıştı. – Volhov yünelésénde, bér höcümde miné yahşı uk tétéler, dürt yarçık béryulı kilép utırdı. Öçésé ayakka, bérse kulga. Kulnıkı zararsız, sanbatta uk alıp taşladılar. E méne ayaktağılar yahşı uk alama buldı. Sul ayaknı çeltérden kiserge turı kildé. E uñ ayaktağısı elle kaya éçke kérép kitken, tabanda, bastırımıy.

– Sin bit gospitalde bulırğa tiyész.

– E miné kaydan diyseñ – gospitalden.

– E nige monda?

– Eyttém bit. – Ul tağın avızın kiñ yırtıp yılmaydı.

Bu üzé ére bedenlé adem, baş zur, kolaklar salımp tora. Utırğaç, anıñ yanında min – büken yanındagı tümgek töslé géne. Emma, şındıy bahadır gevdelé buluvına karamastan, sabıy balalarday bérkathı, açık. Ak küñéllé, açuvlanımıy. E indé bér kuzgalsa, tége köndegé sıman, anı indé bér kéşé tıya alımıy.

– Ozın süznéñ kısıkası, gospitalde bik naçar aşata başladılar. İñ açuv kilgené – sanitarlarınıñ komsızlığı... Déjurnıylar küre bit... Bézge digen it-maynı kuñnyada üzleré bülép aşıylar. E bézge çumar urımına korı su, balanda. Bérkönné irtengé obhodta gospital başlıgına eytep salımıymı: «Lév Abramoviç, bézné étten yaman aşatalar. Sanitarlarıgız ırlıy». İpteş kara köyép kitté, bér süz eytmedé. İkénçé könné miné tribunal hükém itté, kontrrévolյutsion ügét öçén un yıl törme. Yarar! – Ul, koyırığı bélen şuvışıp, sekéden töşe de başladı. Ozın, tabagaç kullarına kultık tayaklarına tayanğan sıman tayanıp, bér küterélép, bér töşép, baraktan çıgıp ta kitté.

Herkön şulay, irtengé tikşérüvden soñ, kayvakıtta balandanı da kötmıyçe, şuvıp töşép kite de suga batkanday yugala. Annan barı kiçké tikşérüv vakıtında gına kayta. Kaya olaga ul – hoday üzé béle. Elle urlaşıp yöriy indé?

4

– Yelé, kürsé, kolagñ şéşken idémé, me tot, – ul, elé sekége ménmes borın uk, biyeley hetlé zur küin yançıgın ırgıttı. – Rehetlen, kegazé de bar.

Yançıknıñ cébén tartıp, avızın açuvga, töçkérép ciberdém. (205)

– Ep-téçi...

– Méne-méne, andıy-mondıy gına maħorka tügél, marca çılatıp üstergen, eçé ciméş. – Méne «kece sıyragı» törép ölgérmedém, yançık kuldán-kulga seké, barak buyınça kitté. Valéntin iké tabagaç kullarına tayandı da sikérép sekége utırdı.

– Niçék, temlémé marca cilegé?

– Tfü... – Min çeçeliyim, küzlerden yeş aga.

Yançık kiré kayttı. Bup-buş, küzge kırıp salırlık börtégé de kalmagan temekénéñ...

Temeké bélen géne tügél, ara-tire ikmek payıqları, alıp kaytıp ta sıylyı Valéntin. E bügén, sekége utıruvga, kuynınnan bér par méne digen ör-yaña ħrom itékler çıgardı.

– Niçék, oşıymı?

Şakkattım, télém beylendé.

Hiçşikséz, karak. Lagérda mondıy itékné kaydan almak kirek. Téntüv kilép, miné de alıp kitmeseler yarıy, «kece sıyrakların», payıqlarını borınıñnan çıkarırlar.

Ul itéklerén kiréden kuynına saldı da bögerlenép yatıp, gırlap ta kitté. E min elé bér, elé ikénçé yakka eylenem, hiç yokı kérmiy küzge. Ħeter kéşé bulıp çıktı bit elé bu kürsé, yukka üzene urın birdém.

5

– Méne şulay, béznéñ iruv gomér-goméрге Gatçınada tora. «Altın ayaklar» dip yörteler béznéñ nesél kéşelerén.

– Ħa-ħa! Méne yabıştırdıñ, Valya, uylap ta tormıysıñ... Sinéñ ayaklarını da altinga mangannarmı?

– Tukta, nerse avızıñnı yırasıñ! Min dörösénnen baram. Rossiyenéñ barlık patşaları béznéñ başmaklarını kiyép yörgeñ.

– Ħa-ħa! Altın başmak arkasında Antibéska kildéñ, e?

– Citer, büldérmegéz! Söylesén, éçénné tişemé. Valya, eyt elé, mondıy kurçak şikéllé itéklerné tégerge matériálnı, ħromnı kaydan alasıñ?

– Cüler, lagérda eybér bétkenmé? İské tun, iské bürek, taşlangan kunıç. Méne şularnı cıyam, tazartam, kirkam, buyıym.

– Tukta, tukta, katı kittéñ. Buyav kaydan? Şurum-burum tügél, ene nindi lak. Yanıp tora. (206)

Béznéñ sekége cıyılğan ħalıq Valéntin tékken şıgırdap torgan ħrom itéklerné kızıksınıp, soklanıp karıy. Kunıçların eylendéreler, oltannarına, ükçeleréne çirtép-çirtép karıylar.

– Fabriçnyı...

– Tukta elé, eytsén, lak kaydan, e?

– Kaydan bulsın, morcadan. Anda siné laklarga da citerlék korım bar.

– Eyé, bu bulır-bulmas başmaqçımñ éşé tügél. Patşa kiyerlék başmaq téğüv diyim.

– E-e, Antibéska niçék élekkenéñné yaña töşéndém. Romanovlar dinastiyesé bélen beylenéşte bulgan öçén!

– Yüler, itékçé bélen patşa arasında nindi beylenéş?

Dañ-doñ! Dañ-doñ!

– Barlav!

6

Valéntin lagérnıñ iték téğüv tséħında éşliy. Antibéstagı barlık türeler, bigrek te alarnıñ ħatınarı, kızları anı sıırıp alıp, çıratlı-çıratsız iték, botı, tuflı téktére başladılar. Ħetta Marşinsk türeleré de Valéntinnı belép algannar.

– Zakaz un yılga citerlék! – diy ul, kiçén kaytıp sekége küterélgeç. Elé haman şayara. Emma élékké kébék ozak-ozak eñgemeler korıp, patşa itékleré turında ħikeyeler söylemiy. – Me, kürsé, yörek yalga, – dip, miña üzénéñ payıgın, anda-sanda kolbasa kisegén törte de buşlatın yabınıp gırlıy başlıy. Arıy, bik arıy başmaqçı.

Niçék kéne bulmasın, ul miña zur térek. Yugrıyse, eşlerém können-kön ħörtılene başlagan idé. Valéntin arkasında gına béráz ħel aldım.

Bu arada lagér türeleré bézge de eş taptı – iké tséħ açtı. Bérésé érlev, ikénçesé tukuv-beylev tséħı. Béréñçé tséħta sıñar ayaklılar. Alar şul ayakları bélen orçık eylendére, mamıktan cép érlıy. İkençé tséħta böténley ayaksızlar, koyrıklarına utırıp, ırgak bélen mamık cépten oyık, biyeley beyliylar.

Min béréncé tséhka élektém. Bašta orçıkını eylendirüv tansık-kızık bulsa da, irteden kiçke kader yalgız ayak bélen bérözlükséz eşlev yarıysı uk arıta başladı. Östevéne, érlevémneñ yuné yuk, ya yuvan, töyérlé bula, ya néçke – özélép téñkege tiye. Kiçén éşné tapşırğanda yomgagımını (207) brakka çığardılar. Neticede, payıgım öç yöz grammga töşté, töşké aşta balandadan soñ biréle torgan yartı çüméç çumardan da kolak kaktım.

– Irtege de brak birseñ – kartsér! – didé tséh başlığı, miném yomgakını sul yaktağı kerzinge taşlap. Süzünde tordı, ikénçé kiçné min üz sekéme kayta almadım, kartsérda yokladım... Valéntin tséh başlığına iték téğép birép miné beladen kotkarmasa, bélmim, kartsérda niçe kön bulır idém. Alay gına tügél, fırt eşke küçérdé.

– Sin tséhta miç yağıp utırırsıñ, – didé tséh başlığı, miné érlevden alıp. Könozın cılıda, citmese, aşhaneden bereñge urlap kitéreler. Péşérep birem, «örésé» üzéme de kala.

7

Bérvakit tönozın kar yavdı. Irte bélen cil çıktı, küz açkısız buran küteréldé. Ul könné bézné eşke çığarmadılar, işékke yozak saldılar. Zonaga timérçıbık suzıp, bérniçe ét ciberdéler.

Hiç kötmegende – beyrem. Bötén barak dért itép kuzgaldı, törlé yarıklarga, tişéklerge, iden aslarına yeşérelgen kartalar, şaşkalar, şahmatlar, aşıklar kalkıp çıktı. Iğı-zıgı. Şav-şuv! Uyun. Seké östénde, seké astında, idende öyér-öyér bulıp utırgan, yatkan, ayagüre baskan, azart bélen şaşkan törkémner.

– Bubi valét!

– Bankada unbiş payık.

– Yap tuz bélen!

– Tukta, çü, heremleşme!

– Méne siña mat!

Tötén, par. Sügénüv. Kıçkırışuv, sugışuv. Tagın valétlar, koroller şapıldıy. Barak artında cil, davıl. Terezelerné kar baskan. Upkın-upkın cil sukkanda, sténalar dért-dért itép kite. E barakta beyrem. Kém niçék buldıra ala-şulay küñél aç, köle, kıçkır, sikére. Gacep, hervakit şat küñéllé, kaygıra bélmim torgan kürşém Valéntin gına küñélséz, bot başların buşlat bélen törgen de tüşemge tékelgen. Evvelé kurkıp kittém, elle indé can tesliym kılğan. Ürelép karıym – avır-avır itép sulıy. Ozın sarı kérfékleré yomılıp-yomılıp kuya.

– Valéntin, elle avırıysıñı! (208)

Cavap yuk. Cavap birmim.

– Valéntin...

– Éç poşa, kürşé... Éç poşa, – sulyak bité tartılıp, sikérep-sikérep kite. – Kontuziyeden...

Borçılısam, hervakit bit almalarım sikére başlıy.

Üzémneñ söyleşesé de kile. Emma, tagın süz katarga bazmıym, nige komaçavlarga, içmasam, bér kön tınıçlanıp sagınsın...

E sagınırlığı, poşınırlığı bar anıñ.

1941 yılınıñ béréncé mayında öylene ul, tuyı bula. E yégérmé ikénçé iyunde sugış başlana. Valéntin frontta. Razvedçik. Kıyuv hem batır hareket itép, «kireklé tél»né alıp kilgen öçén, anı Kızıl Bayrak ordéni bélen bülecliyler. Annan soñ höcüm, kontuziye, iké ayaktan ayırılıv. Gospital. İndé öyge kaytam digende (dörösén eytkende, öy yuk. Gatçına némétslar kulında. Kaya da bulsa tılga kitüv mömkinlége géne bar...) kinet herbi tribunal. Un yıl törmé. Antibés.

Méne bit kéşé yazmışı nindi çokır-çakırlı. Sagına ul. Sarı sagış.

– So-lo-véy...

Kinet barak kaltırap, yañgırap kitté. Min torıp utırdım. Bu ni? Bu nindi köçlé, moñlı, yañgırav tavış? Baraktağı barlık şav-şuv, sügénüv, kıçkıruv tındı.

Cır üsté, köçeydé, sandugaç bulıp özgelendé. Tıšta buran, öyérme, cil sızgıra, iñgıraşa. Cil sataşıp barakka taşlana, anı dér sélkéte. E monda, barak éçénde, mona kader hiç kürénmegen tınlık, izgé tınlık. Kartalar, payıklar, sügénüvler, yakaga-yaka kiléşüvler – barısı da onıtılğan. Bötén barak sihérlengen, tılsımlı cırını tıñlıy. Monda – cey. Monda irtengé koyaşlı, cofar islé urman. Monda özélép-özélép, oçınıp-oçınıp sandugaç sayrıy.

Solovéy moy, solovéy,

Golosisty solovéy!

Tı kuda, kuda létiş,

Gdé vsyu noçku propoyış?

Valéntin urınınnan torıp tézengen, başın artka taşlagan. Yartı gevedesé bélen de ul başkalardan biyék bulıp, mehabet bulıp küréne. Ul bar kükregéne, bar mehabet tavişına irék birép, yöregén buşata.

Yörek! Késé yöregé, sin nindi böyék hem ilahi! Ul méne hezér cır bulıp, ömét bulıp, yırağtağı yaktı azat kön bulıp taşıy: (209)

Solovéy moy, solovéy,
Golosistiy solovéy!..

Valéntin Maslov béznéñ baraknıñ gına tügél, barlık kolonnanıñ – Antibésniñ yuvanıçı, söyénécé buldı. Kiçlerén éşke çıkmagan yañğırılı, buranlı könnérde anıñ cırlavın üténeler. Ul kıstatmıy, dörösregé, üze télep cırlıy, moñaya. «Vniz po Volgé matuşké-réké», «Vdol po Pitérskoy»...

Nindi géne cır cırlamasın, añırında ul, nigedér, Alyabévniñ «Sandugaç»ın kabatlıy... Gacep bér köy, moñılı taviş bélen sandugaç bulıp özgelene ul.

– Bu köyné Dusyam yarata idé... Gél şuşı cırmı cırla elé dip üte né idé, – didé Valéntin miña bérvakit, açılıp kitép.

Tégé béréncé tön sugışınnan soñ, karşıdağı barakta toruvçı ugovovniklar bélen pıçakka-pıçak yeşiy idék. Hetta bézné balanda alırga, payık alırga aşhanegé ütkermiyler, talıylar, kıynıylar idé. Barı tik konvoy bélen géne yöriybez. Bigrek te alar Valétinga üçlé, anı ütérerge cıynalar idé.

Gacep. «Sandugaç»nı işetkeç, alar böténley üzgerdé.

– Valyuşa, béznéñ barakka da kilép bér cırla elé, – dip, üte né, çakıra başladılar.

İké barak arasında duslık urnaştı. Ul gınamı?

Valéntin cırlıy başlasa, anı tuñlarga vañtadağı türeler kile. Manarada sakta torgan soldatlar, avtomatların kuyıp, tañ kalıp tuñlıylar idé. Ul cırlaganda bötén lagér déréldiy. Köçlé, kör, muzıkal idé anıñ tavişı.

E kulları?

Kulları, çınnan da, altın bulıp çıktı. Valéntin tékken itékler, tufliler, iñ soñğı fason, modaga evérelép, lagér türeleré hatınları arasında köñçélék-ızgıñ tudırdı. Herbérsé Maslov tékken tufliné gına kiyerge téliy. Ul hezér, küpmé tırışmasın, tégép ölgérte almıy. E türeler köterge yaratmıy. Añırında şuşı çiber ostalık – altın kullar anıñ başına citté.

Bu vakıyga méne niçék bula. Bérkönné konvoy komandirniñ hatını Valétinga iték tégerge zakaz bire hem tiz tégép bétérerge kuşa – kunakka barırga kirek. E ikénçé könné kolonna başlığı Valéntinni kabinétına çakıra da:

– Bérésékönge kızıma tuflı tégép ölgért. Tuy, – diy.

– Grajdanın naçalnik, minde elé konvoy komandirniñ aşıgıç zakazı bar bit, – diy Valéntin aptırap. (210)

– Emérné üte! – dip, türe anı kuvıp çıgara.

Valéntin bu iké könné yoklarga da kaytmadı, éşte buldı.

– Uf, alla! – dip, ikénçé könné köçke kaytıp yıgıldı. – Bér ubırdan kotıldım. Tuflı kızga oşadı.

Méne bülek itép bér paçka «Kazbék» ta birdé.

Béz papirosnı tartıp ta ölgérmedék, vañtér yögerép kildé, mışnagan.

– Komandir çakıra.

– Kaput! – didé kürşém, miña karap, rencüvlé yılmayıp.

– Yarar, téléñge salınma, tiz!

Valéntin zur biyeley kulı bélen miném kulnı kıstı da koyrıgında şuvıp sekéden töşép kitté.

Eytérséñ le suga battı. Şul kitüvden béz Valéntinni kürmedék. Vañtérleriniñ eytüvéne karaganda, konvoy komandirı Valéntin Maslovnı, lagér réjimın bozuıda gayıplep (masteryskoyda kungan öçén), evvelé kartsérğa yapkan, annan ştraf zonasına cibergen.

...Bülmemde Alyabévniñ «Sandugaç» cırı yañğırıy. Nindidér cırçı, familiyesén işete almıy kaldım, köçlé bas bélen cırlıy, taviş bér üse, küterele-öçima, bér kinet töşép kite.

Yörek özgelene.

Dustım Valéntin da işetemé iken hezér bu cırmı – bu bit miném aña selamém, sagınuv tavişım.

Yulmñ soñı

1

...Nihayet, irék!

Vahta işégénen çıgıp, elé yana gına yavıp ütken kübék kar östénen agaç ayak bélen bata-çuma bér-iké adım atladım da tuktap kaldım. Önémme, töşémme? Min hezér, çınnan da, irékteme? Hevéflenép, şiklenép kéne artıma eylenép karadım. Bu ni hel? Külege bulıp artınnan kalmıy «tiz-tiz!» dip étermelep, sügép yörgen avtomatlı sakçılar da, «hav-hav» kilép öske ırgılıp torgan ovçarka étler de kürénmiy. Seyér! Çınnan da, alar indé yukmı? Elle tége tar işéklé, reşetke terezelé vahtada yeşérenép, bu nişler iken dip sagalap kına toralarını (211) yuksa? Un yıl buyı kanga, tenge, söyekke séñép kalgan bu yavız iyerçénner-tagımlarınıñ kinet yuk buluvına küñél de, küz de ışanıp béte almıy. Aptırap, sagayıp, kurkıp-déréldep tire-yakka karıym. At başı hetlé yozak bélen biklengen timér kapka. İké kat çenéçkéle timérçıbık bélen uratılıp alingan zona.

Tırpaygan çenéçkéle timérçıbıklar artındagı tebenek baraklarga karıym – küzlerémne ala almıym... «İh! Sin behetlé... E béz? Béz ul könné, azatlıkı küre alırbızımı, elle monda «takta buşlat» kiyerbézmé... İrékke selam!» – dip anda kalgan duslarınıñ körsénép, yılamırap eytken süzleré, tavışları kolagımda çıñlıy.

– Nerse katıp kaldıñ, aksak! Elle lagérdan kiteséñ kilmiymé, kontr!

Vışkadagı sakçınıñ kıkırıvına sisenép-kavşap, aşıgıp kuzgalgan idém, agaç ayak tayıp kitté, metelép barıp yul çiténdegé körtke yıgıldım.

– Ha-ğa! Ha-ğa! Ey, ni taptıñ, aksak? Yartısın miña da bir... Ha-ğa! – Tik toruvdan irékken yeş kéne yégét éçé katıp köle. – Ey, kontr kisegé, irék temlémé? Nerse, allaña secde kılasıñımı? Ha-ğa!

Köç-hel agaç ayaknı şudırıp barıp, körtke térep küteréldém, teném – şabır tir. Cilkedegé kapçık eylenép kilép kükreкке töşken, muyınnı kısıp buvıp tora. «Bişterné» arkaga étép taşlap, yulga çıktım.

Nindi matur tire-yak! Cém-cém ite, güya éncé sipkenner. Hış is, béréncé kar isé! Béréncé yañgır – leysen yañgır! Şıfalı yañgır. Bala çakta «üsebéz, üsebéz!» dip şul yañgırda koyına idék iç. E béréncé karnı niçék atıylar soñ? Minémçe ul da leysen – pak, yomşak, cirné niçék itép agartkan – ak ceyme ceyép çıkkın. Mөгayın, miném bügén irékke – azatlıkka çıgıvımnı hórmetlep, tabıgat dönyanı almaz kıypılçıklar sibép bizegendér. Yaña küterélép kilgen koyaş nurlarında alar küzlerémne çağıldıra, salavat küpéré töşleré bélen balkıylar.

Hış is! Béréncé kar isé nindi rehet, sulap tuya almıym! Üzém aşıgam – Mariinsk vokzalına citép, Kükçetavga bilét alırga kirek! Elé hamın bolay konvoysız baruvıma, timér yul poyızına üzbaş bilét alırga aşıguvıma ışanıp cite almıym. Bu aşkınuvlar barısı da töş kénéder dip kurkam, üzémne-üzém çémétép karıym. Üç itkendey, aşıkkan sayın agaç ayak tayıp-tayıp kite ya ki yul çiténdegé körtlerge törtéle. Ayaknı küterép alıp, urap atlarga turı kile. Elé hamın agaç ayakka künege almıym. (212) İh, bu büken başı urınına üz ayagım bulsa, niçék yögerép kiter idém min...

Monnan un yıl élék – 1937 yılınıñ yégérmé bişéncé oktyabré irtesinde nek méne bügengé kébék aşıgıp atlıy idém tügélme? Yuk! Yuk, kızanıç ki, bügengédey tügél şul.

...Kazan. Köz. Tomanlı irte. Uram buyındagı agaçlarınıñ yafrakları elé yaña gına sargaya başlagan. Altın köz. Min yégérmé altı yeşlék, taza, tipsem timér özerlek yégét, – Kazan pédagogiya institutınıñ dürténcé kursı studéntı. Emma çitten karaganda min elé herbi. Öste – haki töşéndegé postav gimnastérka, kügélcém galifé. Başta ör-yaña furajka – yıldızı gına alingan. Ayaklarda – kunıçları yalt-yolt itép torgan hrom itékler. Herhelde, öç yıllık hezmette polk mektebén bétérep, kéçé komandır dereceséne küterélgen yégét idém iç min! İnstitutka kilgeç te, min bu herbi kiyémnereñ kaybérésén gadi pidjak, çalbarga alıştırmadım. Oşıy idé miña herbi kiyém, kiléşe de idé. Kurstaş kızlar da: «İbrahim, herbi kiyém bıç kiléşe siña», – diylér idé...

Biyék, kiñ işekten kérép, indé méne bu ilemséz tebenek vahtanıñ tar kapkasınnan kısılıp çıkkançı barı tik un yıl gomér uzgan. Un yıl! Yégérmé altı bélen utız altı arasındagı altın yıllar!

Yeşlégémneñ iñ güzel, iñ şavlı, iñ mökatdes könnere! Alar şuşı iké işék arasında kaldı... Nige?

Yuldan atılıp kilgen bér «Moskviç» çak kına üzémne taptap kitmedé, köç-hel körtke avıp kaldım.

– Açıgavız! Yolkış! Yünséz aksak! Nerse komaçavlap yöriyséñ! Çitten barırga yaramıymı elle? Sinéñ arkada yahşı kéşeler belage yulıgır! – Maşına éçéndegé adem, terezésennen başın suzıp, ene şulay tirgep-sügép kitté.

E min körtke bata-çuma köçke küteréldém.

Tukta, nige rencédém soñ elé min – döresén eytté iç. Sul ayak urınına çıpta bélen beylengen büken başı. Öste yırtılıp-talanıp bétken totkın buşlatı hem şul uk sorttagı yırtık balaklı çalbar. Yalgız ayakta yamalır urını kalmagan ÇTZ. Başta – bér kolagı yolkıngan bürek kisegé. İrékke çıgasımnı işétkéç, baraktagı ipteslernéñ bérsé posılka bélen algan çalbarın, ikénçesé östéndegé yaña buşlatın salıp birgen idé. «Bézge yarar, e sin indé – irékke! Artık méskén kürénme», – dip söyéndergenner idé. Bügén vahtadan uzganda sakçı: «Lagérdan (213) yaña kiyém bélen çıgarga röşset yuk! Yelé, hezér ük sal», – dip

şunduk çişéndérdé de, yañalarını üzéne alıp, poçmakta yatkan yırtık-portıknı miña taşladı. «Me, yolkiş, mıştırdamıy tizrek él de sızdır. Yuksa hezér, lagér milkén urlagan öçén, ikénçé srok birdérmén».

Mondıylardan bulır da. Kavşavımnan, kiyénér-kiyénmes, vahtadan atılıp çıktım.

E şulay da nige soñ min aksak? Nige min yolkiş? Un yıl élék min aksak ta, yolkiş ta tügél idém iç. Nige?

– Ey, babay, Mariinskigamı? – Bér yök maşınası şıp itép miném yanga tuktadı. – Eyde, utır. İrékke aşığıñımı, batya?

Kabına açıldı. Min agaç ayaknı éte-törte köçke küteréldém.

2

Tık-tık. Tık-tık. Vagon bértuktavsız tıklıdıy, çaykala, buférlar sugılıp, zıñlap kite. Poyızd Sébér urmannarı, Sébér sopkaları aşa könbatışka aşığa.

İndé, mögayın, tön urtası. Vagon urtasındagı «burjuyka» karşında karta sukkan bér törkém «fırt»lar da, yugarı sekége ménép, kalaçlanıp uralgannar. «Burjuyka» indé süngen. Mariinskiga miném kébék lagérdan azat itélgen baytak totkın cıyılğan iken, kübésé ugolovniklar. Barıbızını bérge cıyıp, cimérelép bétken bér tovar vagonına tuturdılar da allaga tapşırdılar.

Lagérda vakıtta: «Ni bulır, azat iterlermé, yukmı?» dip, teşvişlenép, öç-dürt tön yoklıy almagan idém. «İndé vagona éleksem, ayu yokısı bélen yoklarmın», – dip uylan idém. Méne hezér min vagon éçénde, küzlerge yokı gına kunmıy. Küñél aşığa, ul indé elle kayçan Kükçetavda...

Kém karşı alır iken? Bilgélé indé, eti, ügiy bulsa da eni, séñélém Raziye. Ey, kuanırılar! Ul arada tire-kürşé, dus-iş kilép citer. İpteşler küp idé de kübén, sugıştan kémner géne isen-sav kayta aldı iken? Bardır, bardır élé bérge at-at uynap üsken malaylar. İh, sagındım üzlerén!

Tık méne ös-baş bik hörti. Citmese, bét sıırıp algan. Elé monda, vagonda, suvıkta da ya bér, ya ikénçé cirné teşlep, kıçtıtırıp ténkege tiyeler, kaheer töşkérleré. Ey, onıta da yazganmın, eti: «Hezér béz Safalarda torabız. Aña öy salıp birérge söyleştém. Kaytsañ, tup-turı şularga (214) töş», – digen idé bit bér hatında. E Safa ciznilerde borın-borınnan munça bar. Eni, hiçşikséz, min kaytuvga, munça yağıp ciberér. Külmek-iştannı şartlagançı bér kızdırırımın indé, barıp citsem.

İh, rehetlenép bér çabınırğa! Yuk, bér çabınuv bélen géne un yıl kayışlangan arka biréşmes. Anı öç-dürt tapkır kayızlarga turı kilér, hiçşikséz.

Eti ös-başka béler kiyém alıp kuysa yarar idé, hatımda yazgan idém yazuvım. Hezér sugıştan soñ kiyém-salımlı da yuktır, soldat iske-moskısı bulmasa. Bulsa, anısı da yarap torır idé. Nelet, tége vahtadagı sakçı ör-yana buşlat bélen çalbarını tartıp alıp kaldı bit... Anı indé bér «yartı»ga elle kayçan şuvıtkandır.

Eger az-maz retlé kiyém tabılsa, şunda uk eş ézlerge kitem, altmışka citken atanın cilkesén kimérep yatıp bulmas. Nindi eş bulır iken? Bilgélé indé, mektepke ukituvçı itép almaslar aluvın. İllé sigézénçé statyadan soñ biş yıl mehrümlék te bar iç élé. Belkém, rédaktsiyege urınlaşırımın, heberçé kébék yöremsek eş uñaysız bulır buluvın. Tik nişliyseñ, kayda da yöérge kirek. Ey, yarar, nersege monda bürene aşa büre kuvıp yatam. Kaytkaç küz kürér. Tugan cirge kaytam bit. Tugannar da, dus-işler de citerlék iç anda.

– Tu-u-uvv!

Parovoz bötén tire-yaknı şıñlatıp kıçkırttı. Mögayın, béler stantsiyeye yakınlaşabız bulır. Aşığısı da kile... öç könge birélgen korı payıknı vokzalda uk aşap bétérdém bit. Yağşı eşlegenmén. Bulmasa, mondagı ugolovniklar hezér talap alırlar idé. Ene tége askı sekéde yatkan kartnıñ sumkasın küz aldında «şuvıttılar». Méskén akırıp-akırıp yıladı: «Soñı payıgım idé. Tagın dürt kön kaytırğa kirek», – diy.

– Tu-uv...

Parovoz, tagın kıçkırtıp, uñıldap, stantsiyede tuktamıyça gına alga omtıldı. Eyde, eyde, korıç atım, aşık, tizrek yöger! Alda miném tugan Kükçetavım...

3

Yörek döş-döş ite. Bu ni – kavşavımı, elle kuanuvımı?

Ay bolıtlar arasınnan yözép kilép çıktı: tire-yak yaktırıp kitté. Méne karşında indé cirge séñép bargan, kıyşaygan kes tübelé öy – Safa ciznilernéñ yortı. Béznéñ öy ene tége karşındağı meçétnéñ aryağında, poçmakta idé. Utızınçı yıllarda, kalada tormış avıraygaç, (215) eti, ul öyné satıp, altın priiskalarına kitken bulgan. Hezér tagın Kükçetavga küçép kaytgan da, ene, vakıtılıça, üzéne yañanı salıp algançı, Safa ciznilerde tora iken.

Bu iké bülmelé iske öy miña kéçkéneden tanış. Min bit yalnız gına bala idém, uynarga abıyım da, éném de bulmadı. E monda, ciznilerde (etinéñ bér tuganı Eşref apalarda) bér kötüv bala-çaga. Cizni Kükçetav – Akmolla – Kızılyar arasında yök taşıy, e apa – yomşak tabıgatlé, bézné orışımıy. Tire-kürşé

balaları bélen béрге öyné duv kitérép uynıyız. Tönnerén apanıñ ölken ulı Hesen, béz sıyrı astın, at abzarın tazartkan, köregen öçén, «Altınçeq»né söyliy, her tönné şul bér ük ekiyet, emma kızık!..

– Söyle, söyle indé, Hesen abıy.

– İrtege ölken kuramı tazartıp, tirésné tügesézmé?

– Tügebéz.

Mondıy kızık ekiyetné tıñlar öçén tirés tügüv tügél, utın yarırıñ.

Lekin bu yort miña kızıklı ekiyetler bélen géne tügél, e facigalé bér hel bélen de iste. Bu yortniñ busagası töbénde miném kadérlé eniyém Mahicamal facigalé revéşte vafat buldı.

Béznéñ eti bélen eni Tatarstanniñ Baltaç yagınnan, evvelé babay, aniñ artınnan eti Sébéрге eş ézlep kilgenner de Kükçetavda töplenép kalgannar. Eti, soldatka karalırga kaytkan vaktında öylenép, eniné de Kükçetavga alıp kile. Başta alar üzleréne oya tabuv niyeté bélen köné-töné eşliyer, avılga kunakka kaytuv turında uylarga vakıt ta bulmıy. İndé öyné salıp bétérép, «uf alla» dip tınıçlanganda gına Gérman sugışı başlana. Eti frontka kite. Annan révolýutsiye. Annan Kolçak, ataman Annénkov baskınarı, kulaklar fétnesé hem, nihayet, dehşetlé açlık. Yégérmé béréncé yılda, vaba avıruvı bélen béрге, İdél buyı halıkların kırıp salgan kotoçkıç açlık.

Méne şulay itép, eniyém, kilén bulıp töşkennén birlé, un yılga yakın tугan busagasına atlap kére almıy, ata-ana, tugannarın küre almıy.

Nihayet, 1922 yılda dönya béráz tınıçlanganday bula, igénner uña. Béznéñ kürsédegé Banu ebi (ul Tünterden iken) avılına kunakka kaytırga cıyına. Monı işetép, eniyém de cilkéne. «Siña eytem, eti-eniné bik sagındım. Banu ebige iyerép barıp kaytıymçı. Ulımnı da alıp barıym», – diy. «Sala başlagan öyém bar, eşné taşlap kite (216) almıym, alysa, İbray bélen üzéñ géne barıp kil. Öynén akçasın aldanrak sorarlar, yullık semen géne birérmén», – dip, eti bu seferge karşılık kürsetmiy. Eni yulga ezérlene başlıy. Kükçeneçler ala, aş-su péşéрге totına. E min indé uramda, duslarım Galev, Feyzi, Gomerhannarga maktanam:

– Bélesézmé, min Kazanga kitem bit.

– Şartlatasıñ, andıy yırakka siné kém alıp barsın?

– Vallahi, – diym.

– Borçak sibeseñ, – diyeler.

– Baram digeç baram, eni bélen baram.

Bu heberge béznéñ uramdagı barlık balalar şakkattı.

Çınnan da, işarıklık heberméni, baltaçı Nizaminiñ ulı Kazanga barsın, iméş.

E eni indé avıladaşlarga kükçeneçke dip çekçek, koş télé, tukmaç, bavırsak, tagın elle niler, elle niler péşére. Üze: «Aş-suvım bik uña, yulıbız, inşalla, uñ bulır!» – dip söyéne, oçıp-kunıp yöriy. Aruv-taluvni bélmıy, kötöv kuvgannan alıp karañğı tönge hetlé yögere, haman yulga ezérlene. Banu ebi kérép:

– Hoday boyırsa, comga kön Kızıl Yarga kuzgalırbız, kilén, inşalla, – dip, yulga kuzgaluv könén de bilgélep çıktı.

Nek şul könné eti eşten gadettegege karaganda küp soñga kalıp kayttı. Eni anı kapka töbénde ük karşıláp:

– Siña eytem, nige bolay ozakladıñ? Samavırımni öç tapkır yañarttım, – didé.

– Yaman heber işétélép tora elé, – didé eti salkın gına, kapka töbéndegé bürene östéne utıra kalıp, baltasın bükenge çaptı. – Revkomga bargan idém.

– İ... rabbım, – eniyém koyılıp töşté, – elle tagın sugısmı?

– Kazaklar tagın fétne kütergenner. Kükçetavdan propuskısız bérevné de çıgarmıylar, diy.

Ul tönné eni yoklamadı, namazlıgın ceyde de bik ozak namaz ukıdı, yıladı, pııldap nindidér dogalar ukıdı.

Ul vakıtta elé Kükçetavga timér yul kilép citmegen idé. Kazanga barır öçén evvelé yöz siksen çakırmdagı Kızıl Yar kalasına barırga, şunda poyızdga utırırga kirek idé. E méne hezer anda barır öçén VÇKdan propusk kirek. Anı niçék alırga? Méne bit, indé kuzgalam digende géne... (217)

Bér tönde eniyém tanımaslık bulıp suvirıldı, ap-ak bulıp kaldı. Küzleré éçke batkan, irénneré kügergen.

Min de aptıradım. Eger alay-bolay Kazanga bara almıy kalsak, malaylar küzné açırmaslar, «buş kuvık» dip kéne yörtérler.

Eti irtengé çeyden soñ, gadettegeçe, alyapkıçın kiyép, pıçkı-baltasın almadı.

– Bulmasa, Safaga barıym elé. Ul türeler bélen tanış. Mojét propusk alıp birér.

– Eti, min de baram.

Öçébéz de Safa ciznilerge kitték.

Eni nigedér bik akrım, tuktap-tuktap kına bardı. Ciznilerge kilép citkeç te: «Tımım kısa. Méne şuşında gına utırıym elé», – dip, ul baskıç töbéne utırıp kaldı. Eti bélen min éçke, öyge kérédek. Propusk turında eytkeç ük, cizni torıp cilenén kiydé: «Eyde, türe anda-monda kitkençé, bariyk. Fétne bulgaç, alar öyde utırmaslar», – dip, kabalanıp çıgıp ta kitté. Olı kızı Rabiga: «Min de baram», – dip, etiséne iyerde. Min uramda bér malaynı oçratıp, kiçén dalaga at bagarga baruv turında söyleşe, kiñeşe kaldım.

Min indé etiler turında onıtkan da idém. Rabiga yögerép kile, bötén uramnı yañgratıp kıçkır:

– Söyénçé! Söyénçé!

– Nindi söyénçé?

Ul arada Rabiga baskıç töbénde utırgan eni yanına kilép te citté, bayagıdan da katırak kıçkırıp, tézép kitté:

– Apa, apa, söyénçé! Naçalnik, propusk birem, didé!

– E... e! – Eni siskeñép küterélép karadı, pışıldap kına tagın: – E... e, – didé de, iké kulı bélen kükregén kısıp, avıp kitté...

İkénçé könné, comgadan soñ, béznéñ uramnan kül yakka iké olav kuzgaldı. Alda eni, aniñ artında Banu apa. Ul – Kazanga, eni – ziratka. Zirat kül buyında, Kızıl Yarga bara torgan olı yul karşıda idé.

Elé méne hezér de eniyém bu öynéñ baskıçı töbénde hel cıyıp utıra kébék...

Çımırdaş öşép kittém, vokzaldan ceyev kilép tirlegen idém, indé, kuzgalmıy basıp torgaç, tir katkan. Kükçetavda elé kar töşmegen iken, şulay da suvık, közge kara suvık. (218)

Bolit arasına kérép kaçkan ay tagın küréndé. Tuzgan, kıyşaygan iské öy kinet yaktırıp: «Niñel, isen-sav kayttıñmı? Siné kürmegenge baytak buldı bit...» – dip, miném bélen isenleşkende y buldı.

Kayttım, kayttım, aga-yort! Üzém de sizmiyçe, kalın, kart bürenelerné kapşiy-sıypıy başladım, sagınıp kayttım sézné, sabıy çak bişégém.

Yort kinet yuk buldı. Döm-karañgıda kaldım. Elle kurkınıp, elle indé tuñıp déréldiy başladım. Nişlep toram soñ, şakırğa, uyatırğa kirek. Terezege yakınlaştım. Yöregém yarsıp kitté, kulımnı küterem de, déréldé, şakıy almıyça, kiré töşérem. Kémner tora iken hezér bu eyde? Tanırlar miken? Aşıgıp, kavşap terezené şakırğa ürélgen idém, ağaç ayak nigézden tayıp kitté de tereze yañagına barıp sugıldım.

– Ey, kém anda?

Eti tavışı.

– Min... bér mosafir... kunıp çıgarga röşset bulmasmı?

Öy éçé yaktırıp kitté, kısıp kuygan lampanıñ filtesén küterdeler. Östel yanında ozın, çandır bér kéşé, ak külmek-ıştannan. Eti! Sekége iyéldé, mögayın, östéne kiyerge ézliy. Yörek döş-döş ite. Çınnan da, bu miném tугan etiyémme?

– Hıca...

– İbray! – Eti kıçkırıp, terezeden atılıp çıgarday bulıp, yögere-aksıy min torgan tereze yağına kildé: – İbray... sin kayttıñmı?..

Ul üksép ylap ciberde.

4

İrek ul irkenlék-tiñlék tügel iken elé. Miném ömetler, yazgı görlevékler östéndege irtengé yuka boz kébék, atlagan sayın çatnıy, çelpereme kilép vatıla bara.

Kükçetavda rus télénde ölke gazetası çıga iken. Bérkönné rédaktorga kérédek, üzémneñ Kazanda réspublika gazetaları rédaktsiyesinde eşlevémne, şıgırlar yazuvımnı, indé basılıp çıkkın oç kitabım buluvın söyledém. Rédaktor, urta yeşlerdege küzléklé kéşé, östeléne iyélép, miném süzlerné «alay iken» dip cöplep, dikkat bélen tiñladı da, min söylep bétkeç, kinet turayıp, kaşların cıyırdı:

– Gafuv itégéz, bézde sézge layıklı eş tabılmas, – didé hem téléfon trubkasın alıp kémgedér şaltırata (219) başladı. Bu indé – süz bétte, kiterge mömkin digen işare.

Şeher megarif bülégene barıp, üzémneñ pédtéhnikum temamlavımnı, pédınstitutnıñ dürténçé kursınan kitüvémné eytep, başlangıç mektepte urın tabılmasmı digen idém. Sap-sarı bödre çeçlé, mölayım hanım, sörmelé kaşların cıyırıp:

– Balalarımız yazmıñın béz halık doşmannarı kulına tapşıra almıybiz, – didé.

Bala vakıtta berge at-at uynap, annan mektepte berge ukıp üsken Nigmatulla isémlé ipteshém bar idé. Ul hezér Kükçetavda zagotskotnıñ ölke kontorasında diréktor bulıp eşliy iken. Bu heberné işétüvge küñélém yaktırıp kitté, méne kém miña bér eş tabıp birér. Tizrek barıp küreşerge, söyleşerge kirek. Ul elé miném kaytkanımnı işétmegendér, yugıyse, elle kayçan yögerép kilép citken bulır idé bit.

İrkenlebrek söyleşép utırız dip, kontorasına barmadım, kiçné köttém. Aniñ atası Feshétin abıy da (min çitte yörgende üpke avıruvınan vafat bulgan iken) baltaçı idé, eti bélen berge eşliy idé.

Öylerén de béрге salgannar idé. Şunıñ öçén min alarnıñ öylerén bélem, Kızıl uramında, çat başında iké bülmelé, altıpoçmaklı öy.

Bala vakıtta Nıgmetullanı «çérki» dip atıy idék, tebenek, yabık, avıruvdan çıkmıy idé. Hézér, öylerénde karşıma kilép baskaç, imenép kittém: minnen kalkuv, taza, hetta az gına korsagı da bülteyép tora. Elle ul, elle başka...

– E, kayttıñmı? Yahşı bulgan, – didé ul salkın gına, téler-télemes kéne kulın birép.

Kürştek. Uturdık. Ul nigedér, tiz géne aş bülmeséne çıgıp kerdé. Mögayın, hatınına samavır kuyıp ciberérge kuşkandır. Temeké tarttık. İndé yomışım turında süz başlıym gına digen idém, aş bülmesénnen hatın-kız tavışı işétéldé:

– Ey, Nıgmet, béz indé kinoga soñga kalabız iç.

Nıgmet sul kulın küterdé, karadı – altın segaté yaltırap kitté.

– Eyé, eyé, Bibican, – ul, torıp, şifonyerdan kostyumın alıp kiye başladı. – İbrahim, sin indé gafuv it, béz bilét alıp kuygan idék. Bik kızıq kartına diy bügén.

Kapka aldına çıktık. Nıgmetulla nigedér yalt-yolt (220) tire-yakka karadı, miña tiz géne kulın suzdu, huşlaştı hem pııldap kına éndeşté:

– Sin indé, İbrahim, bézge kilép yörme, kürşéler bik alama. Min, navémoyı, vakıt bulsa, üzém sézge barıp çıgarımın. Safa abzıylarda torasızımı? Yarıy, huş.

Ul aşığıp kiré öyéne kérép kitté.

Ügiy eninén yözé können-kön karañgilana başladı. Üzème turıdan-turı eytmese de, kürşélerge kérép: «Kaytkanına öçénçé ay kitté. Éş turında uylamıy da, haman atasınıñ cilkesén kimére», – dip zarlanuvın işéte başladım.

Nişlerge? Kaya, kémgé barırğa? Aptıragan. Yaña yıl, 1948 yıl yakınlaşa, e min haman éşsez.

Kaya gına barıp gozérémné eytmıym, pasportumrı karıylar da yözlerén çıtalar.

Nıgmetullanı kötép ömétlengen idém, ul da kürénmiy. Büten ipteşler de bar idé, bérsé-bér kilép helné bélseçé.

Etinén yözéne kararga oyalam. Eni bolay da küterélép karamıy, kabakları töşken. Béz ciznilernén munçasında torabız.

Tik Eşref apa gına anda-sanda çeyge çakıra, iské-moskını retlep miné kiyéndére – çalbar, pidjak retlep birdé, iské tunnı kıskartıp, «Moskviçka» yasadı, rehmet töşkeré.

E min haman elé ırte toram da, kayvakıtta çey de éçmiyçe, etiden oyalıp, uramga çıgam. Buran. Suvık. Kaya barırğa iken bügén?

Ayaklar sav bulsa, bérer sklodka yök taşırğa-buşatırğa kérép idém. Büken başı bélen üz-üzémné de elé köçke yörtem – atlagan sayın körtke batıp, çıgıp kite almıyça cefalanam bit, korgırı. Kayvakıtta bér işékten ikénçé işékke kağılıp, «Sézge layıklı eş yuk!» cavabınnan can öşégeç, öyge niçék te soñrak kaytıym dip, Kükçetavnı urap algan, bala vakıtta uynap yörge kalkulıklar artına çıgam, bérer taş kuvışına ışıklanam, uylanam... Nigedér, Tukaynıñ haman bér şigirén kabathıym:

Şat yaratsa da, cihanga yat yaratkan rabbısı...

Üksép yılıym. Tuygançı yılıym. Monda, taş kuvişında, suvık bulsa da, avlak – bérev de kürmiy. Kay könnérde zıratka barıp, eniyém kabéré yanına utram da küñélémné buşatam.(221)

Bar küñéllerden cılı, yomşak sinén kabréñ taşı, –
Şunda tamsın küz yeşémnéñ iñ açı hem tatlısı!

Şulay yaña yıl aldınnan bérkönné eti kiçké çeyden soñ: «Eyde, temeké tartıp kériyk», – dip miné işégaldına alıp çıktı. Anda Safa ciznilernén üreçelé çanası tora idé, şunda uturdık. Eti yançıgın çıgarıp temeké töre başladı. Sizem, nidér eyterge téliy. Küresén, yeş hatını aldında küñél sérén açası kilmiy.

Eti yeş vakıtında bik taza bulgan, köreşlerde de, kabak sugışlarında da birésmegen. Üzé meçét salışıp yörse de, meçét işégén yılına iké tapkır, korban gayité bélen uraza gayiténde géne açkan. Şuña, ahrı, anı kıyırsıtıp «Uris Nizami» dip atagannar. Emma Kükçetavda annan osta baltaçı-stolyar bulmagan. Kükçetavdagı iñ matur, çéltér kernizlé, ölgé tereze kapkaçlı öyler – anıñ eşé... Méne şul ataklı osta hézér temeké kabıza. Terezeden töşken cidélé lampa yaktısında ul bigrek te méskén küréne, yabık, arka bökrésé çıkkın. Zamanında anıñ mıyıkları, nek marşal Budénmıynıkı sıman, kabarıp, kolaklarına uralıp, yözéne nindidér bér mehabetlék sirpép toralar idé. Hézér indé ene ul mıyıklar da selpéreygenner, yukarıp, sılanıp tora.

– Ulım! – didé eti, nigedér avır sulap. – Min méne gomér buyına balta çaptım. Elé méne üzéme digen öy de yuk. Sin miném yalgız ulım. Siné ukıtıp, baltadan kotılırımın digen idém, bulmadı, – ul sünép bargan «kece sıyragın» çıtırdatıp suvırdı. Oçkinnar çeçredé. – Bulmadı! – Tagın körsénüv. – Hoday şulay yazgandır indé. Sin de kuliña balta almasañ, bulmas. Min бүгэн Safa bélen kiléştém. Béz aña yaña öy salabız, e ul bézge öyénnen artıp kalgan bürenelerné, taktalarını bire. Şulay tırışıp üzébézge bér kuviş retlemesek, bulmas.

Eti süngen töpçégén kar östéne taşlap taptadı. Yeş kar şıgır-şıgır kildé.
Yakında gına ét ördé.

5

Kalın karagay büreneler. Köç-hel küterebéz, üzleré söyek sıman katı, karadaş oçlıy torgan ütкер balta çapkan sayın sikérép-sikérép kite, bigrek te tuñ vakıtta. Méne şuşı bürenelerné evvelé tap-taza itép kırırğa, çıstartırğa, annan oç yağın takta kébék itép tigézlep çabıp çıgarga hem şop-şoma itép ışkılarga kirek. (222)

Şunnan soñ gına bura burıy başlıybız. Poçmaklarını «frantsuz yozagına» biklep, eti üzé çaba, kise. Ul kaderéséne élé miném kul yatmıy. Min kübrek irteden kiçke hetlé bürene çabam, uyım alam, turnak kuyar öçén tişékler boravlıym.

Bura üsken sayın bürenelerné yugarırak küterép salırğa turı kile, bér géne tapkır tügél – bérniçe tapkır.

– Şulay, şulay... – diy eti, küzlerén kısıp bér alga, bér artka atlıy, élé yaña gına kuygan bürenenén yatışın, uyımın dörés buluvın karıy. Annan bürenené timér sızgıç bélen sızıp çıga. – Eyde élé!

Elé géne köçke-köçke küterép kuygan bürenené tagın köç-hel küterép cirge salabız. Eti bürenenén sızılğan cirénnen tagın baltasın yalatıp, kegaz kalınlığı yunıp ala...

Agaç ayak kirek cirde böğelmiy, kirekmegen cirde tayıp kite, avır kütergende cirné tişép kére, suvırıp ta ala almıysın.

Kiçén çey éçer-éçmes yığılam, e irten... İrtén kuzgala almıym, bötén teném vatılğan, aksak ayagımın tézé kacalıp, çı yara bulıp kansılıy. Torırğa kirek.

Nihayet, yaz başına öyné salıp bétérdék. Safa cizniler dürt bülmelé matur öyge küçteler. Bézge – iské öy hem artıp kalgan béráz bürene, taktalar. Etinén élé moña hetlé de cıyıp kilgen matçalıkları, işék-tereze yañakları bar iken. Méne şularnıñ barısın karıştırıp, indé üzébézge öy salırğa cıyınabız.

– Öyge totınsak, aşarga yuk, – didé bérkönné eti, takta ışkılğanda. – Min torgta eşlevçé Hafızga öy salırğa kiléştém. Köndéz anda eşlerbéz, e ırte-kiçén üzébéznené öyné siplerbéz.

Méne şulay ite-ite, nihayet, üzébéznené digen kuviş ta buldı. Kazah eytméşliy, üz başıybızga tötén çıgara başladık. Miném çulak ayak ta, östérelé torgaç, barbér büténçe bulmas indé dip, ahrısı, söyellenép tupaşlandı, élékkéçe ük atlagan sayın kırılıp çilenmiy. Kullar da baltaga yatışlandı. Eti indé miña bura poçmakların «frantsuz yozakka» biklevné, işék-tereze yañakların utırtuvnı da tapşıra başladı. Bilgélé indé, üzé hervakit küzetép-öyretép tora.

E méne ügiy ana bélen ara haman da cılına almıy. Ul çayı kilgen sayın «ütmes tovar» dip kadap ala, kırıkka citken sakallı sabıynın işırların yuvar helém yuk dip, kérlerémné atıp bere başladı. Ahrırında, eti (223) bélen kiñeşép, öylenérge buldım, Mahinur isémlé bér tol hatınnı alıp kayttım.

Méne şunda isém kitté. Tagın çeççér indé diysem, eni hiç te şav-şuv kütermedé, hetta koymak koyıp, nikağ urınına bér meclés yasap, kürşé hatınların çeyge de çakırdı.

Min de kuvandım. «Elle kayçan öylenesém kalgan iken, eni may buldı», – dip maktanıp ta aldım.

Mahinur bérénçé können ük öydegé bar éşné: kér yuv, iden yuv, sıyır savuv, sıyır kuv, aş-su péşérüvné üz kulına aldı hem citéz-pöhte buluvın kürsetté.

Süzge saran eti de bérkönné aştan soñ:

– Yaradı, kilénnen uñdık, – didé.

Miném de küñél küterélép kitté. Nihayet, sukmaq yulga alıp bara. Éş te citerlék. Sugış vakıtında kıyralğan dönyanı halık tözetérge aşğa. Şunuñ öçén bér eş béter-bétmes ikénçéséne dimlep kileler.

Méne şulay yañşı gına eşlep, torıp yatkanda, bérkönné séñélém Raziye yeş balası bélen irénnen ayırılıp kayttı. Başta min anıñ kaytuvına söyengen de idém. Bilgélé indé, irénnen ayırılıvga tügél, üzébéznené gailege kuşılıvına. Niçék kéne eytme, ügiy anadan tугan bulsa da, bérdenbér kardeş, söylesseñ de, kiñeşseñ de digendey. Ul bit indé akılga utırgan, unyılıknı temamlap, ölke sudında sékrétar bulıp eşliy.

Emma bu yuravım bélen aşıkkanmın iken...

Gacep, Raziye busagadan atlap kürüvge, etin n mi  bulgan kara ı  zgerd  – suvındı. Ul ind  el kk dey min m b len açılıp söyleşmiy, ki ne miy. Kaşları salıngan, yüzü hervakit  ıtık. E b rk nn  eşten kaytkanda turıdan-turı eyte saldı, y reкке  encer kadadı:

– Sin ind   z ne layıklı e  tap ta  z ne kuvi  ezle.  y tıgızlandı, – did  ul a uvlu tavi  b len, kırı s kına.

Koyılıp t  t m. Mondıy s zn  i et rmen dip uylamagan id m. Eti bit k ck neden min  yarata – arkasına asıp y riy id . E ind  Kazanga kit p kulga alınuvımnı işetkeç, ul k n -t n  yılağan,  etta asılına başlagan. Kaytkaq, k kreg ne kısıp, balalar t sl   k r p yıladı, k re almam digen id m...  nm , t  m ... dip, koçaklap yokladı ul min  b r n  t nde. E  ez r? Ni buldı a a? Nige kırıslandı?

Etin n bu k t lmege s zler n min, bilg l  ind , Mahinurga eytmed m, emma  z m t nozın k rf k kakmadım, (224) borçılıp  ıktım. Nişlerge? Kaya barırga?  ez r bit min yalgız başım gına t g l, ikev, belk m   ev de...

Etin n bu kırı s zler n n s r n k r  ler  i  p bird ler. Eni ind  elle kayçan alarga eyt p y riy iken.

–  z ne g ne t g l, k  ge de kesefet  tiye. M ne  ul ristan arkasında kızım yugarırak e ke k  e almıy. «Agaç  alık doşmanı», – dip, yulın kiseler m sk nn n, k n de yılıy. Kayçan gına k zden yugalır, can k y g .

E ik n  k nn  Raziye eti aldında eyte saldı:

– Sin mi a tuga t g l, sin –  alık doşmanı! Sin n arka da min  eşte k termiyler. Kit b zden!

 ul ki n  min  yden çıgıp kitt m. Kaya?  z m de b lmiym...

6

Di gez k  elern n kaygısın yuva, diyer. E min: «Urman k  en n  esret n tarata», – diyer id m. Ene bit! B rs nnen-b rs  biy k, t z, kara-kuçkıl  uklu tac kiygen y g t-karagaylar yul buylap baskannar da min  tin gına ozata baralar. Alar arasında ye  kayınnar, g lep, tubılgı kuvakları hem  e ekler... E k lt m karagay sagızı b len çeçekler is  borınnı kıtıkly. Sulap tuya almıysı !

Yulnı sul yağında k g lc mlen p k l k r n p kala. Borılı ta ul bütün  ozurlıgı b len k r ne. Yarında – arkılı-torkılı granit taşlar. Kaysı kit balıgın  et rlete, kaysı d ye, kaysı kızıl sıyr bulıp tözden su çene kırıp baskan.

–  ıplıt,  ıplıt...

Vak dulkınnar yar  it ndeg  granit taşlarga akrın gına sugılalar da kir   ig neler. Annan tagın pı ılda alar: « ıplıt- ıplıt». Eyt rs n le sırlı ekiyet s yliyer.

T g rek k ln  kalın kara karagaylar b len kaplangan tav urap algan. Tavlar  ez r k ks l toman   ende. Tıp-tın. K l üstünde b r cıyrı k yuk. Tavlar, urmannar k l t b nde  evlelen p ekiyeti b r k r n  te balkıylar. Güya bu zöbercet kasede eb l eyet suvı...

Tirlegen id m,  i  n p koyındım, ten re etlen p-ci n ley p kitt . Urman urtasınnan suzılğan borma yulga kabat çıktım, ind  sefer m yırak kalmadı. Urman   ende (225) urma kan Borovoy urman t hnikumında min m isk  dus  aris direktor iken. Ki e monı Safa cizni eytt .

– B zn n  aris kiyev t hnikumda direktor. Nindi e  kirek,  ez r tabıp bire.  elime de şunda.  z n n kürgeç, kuvanırlar, – did .

T nle tovar poyızdına utırıp  u ı kalasına kild m. Annan ind  – ta ı  yuldan ceyevlep t hnikumga.

  ! Kinet sisken p tuktap kaldım. Nek min m ayak astınnan gına yulnı bölüp tiy n sikğrdğ, mögayın, yulm uçar bolay bulgaç...

– Sin ind  min  gafuv it, – did   elime irteng   ey yanında, ni ek t r, ern vl  tavi  b len.  z  kaltırarıp kitt . –  pkelime... – sözü bölünüp, kinet tuktap kaldı.

Kız vaktında  elimen n yüzü t g rek, bit almaları kızarıp p   p tora id . B z anı  e klep Almapa dip y rte id k. Alay  e klege , ul bigrek te kızara, maturaya t  e id .  ez r  elime niged r sulgan g l t sl  kipken, yukargan, ya ak s yekler  kalkıp, bit  ozınayıp kitken.

– Nige alay diys n? Nersege  pkeliym diy. Ya ı  kar ı aldıgız, sıyladıgız. Re met. Min ind  tanımassız da dip uylağan id m. Yuk, onıtmagansız. B z bit bala  aktan uk duslar.

– M ne  ul e n  boza da ind ...

Aptırıp kaldım.

– Ni ek? Min bit sagmıp kild m.

– Tss! –  elime mi a barmak yanadı da sik r p tordı, y g r p barıp i ekn  tartıbrak yaptı, kir  urınına kil p utırdı, avır k rs nd . – Uf alla... Kara, avıznınnan andıy s z  ıgarası bulma!

– Nindi süz?
– Sagındım dip eyte kürme, diym.
– Niğe?
– Niğe bulsın, bolay da Һaris töné buyı miyémné igep çıktı. Ul sinéñ iské yarıñ, siné ézlep kilgen. Aragızda bénerse bar, – diy.
– İh, Һelime, Һelime, minde Һezér Һatın-kız kaygısını? Üzémneñ yöklé Һatınımnı kaya kuyarga bélmiyim. Elé yalgız başıma da urın yuk. Kiçe kiç Һarıska barısın da söyledém lebası. Min monda Һatın ézlep tügél, eş ézlep kildém. Һaris miné yaǵşı béle bit. Bulıdır dip ömetlengen idém.
– İh!.. – Һelime taǵın körséndé. – Barısın da töşenem, (226) emma... – Küzénnen yeş börtékleré tegeredé. – Kulımnan kilse, min sinéñ öçén elle nerseler eşler idém. Һezér, üzéñ küreséñ, iké bala. Һaris şundi köñçé. Bér adım atlarga birmiy. Méne bügén, sin bulgaç, irtengé çeyné de éçmiyçe, cénlenép çıǵıp kitté.
– Méne siña kirek balsa... E min Һarısın üz kürép, bérer eşke urnaştırır dip kilgen idém.
– Tss! – Һelime éne kadalganday sikérép tordı. – Ene üzé kaytıp kile. Sin tizrek kuzgal indé...
Stantsiyeye kiré kildém. Vokzalda, gadettegeçe, ıǵı-zıǵı, şav-şuv, aşıǵuv, kabalanuv. Bérevler Kükçetav yaǵına kite. Bérevler Akmollaga. E miña kaya barırǵa? Kémge tayanırǵa? Nişlerge? Baş çatnıy. Cavap taba almıym.
Aptıraǵaç, vokzaldan béraz çitkerek kitép, çirem östéne paltomnı ceýdém de yattım. Kón bolıtlı. Yartı ayak sikérép-sikérép kite. Hava bozılır aldınnan şulay kılana ul, Һeyérséz.
Késede nibarı unbiş sum akça (yañaça bér sum 50 tiyén). Anıñ bélen nindi bilét alasıñ. Bér tamak yalgarga da citmiy bit ul. Nişlerge soñ?
Méne siña irék! Méne siña tugañ ata! Méne siña eni, séñéléñ... Kötkenner! Yoklap kitkenmén iken, parovoz kıçkırtkanga sisenép uyandım. Kükçetav yaǵınnan nindidér bér poyızd kilép tuktadı – passajir poyızdı. Bérevler töşe. Bérevler méne. Koçaklaşalar. Übéşeler. Köléşeler... Behtëtlé cannar! Ene, karşıdaǵı vagon terezesénde östelge tézép kuyǵan şeşeler. Söt, kéfir. Avızıma sular kilép kitté...
– İbrahim, bu sinmé! Nişlep torasıñ?
Yıǵılıp kite yazdım. Aldımda – Galev Mannapov. Bérge uynap üsken malay. Һezér indé aǵay bulǵan. Tulı gevdelé. Östénde yaǵşı kostyum. Aptırap kaldım, ni eyterge de bélmiyim.
– İsenme?.. Kaya barasıñ?
– Alma-Ataga, kiñeşmege... Töséñ yuk, elle avırısıñıñı?
– Eyé, başım çatnıy. Kara elé, Galev, min akçamnı aldırđım, indé bilétka da yuk.
Ul arada kızıl furajkalı déjurnıy vokzal işégé aldında élénép torgan ciz kiñǵıravnı kaktı.
– Méne, késede bér utız sum bar...
Galev kostyum késesénen bér uç akça çıǵarıp miña tottırdı da poyızdga taba yöǵérdé.(227)
Késege akça kérgeç, Һetérém de yaktırdı. Tukta, Akmollada miném bér dus bar bit. «Antibésta» bérge yattık. Ul bitovik, sroǵı da tulırǵa tiyéş. «Eger Kükçetavda retlé eş tabılmasa, üzéme kil. Urnaştırıram», – digen idé.
Kassaga yöǵérdém...

7

Tönle az gına yañǵır yavıp uzǵan idé, e monda, Akmolla uramnarında, ayak atlagısız saz, bigrek te miném işé aǵaç ayaklarga. Atlagan sayın tézden batıp kitem, aǵaç ayaknı iké kullap suvıram. Köç-Һel anı tartıp ikénçé adım yasıymnı, taǵın batam. Kay cehennemde tora bu Altay? Kayda soñ anıñ ŞanҺay digené? Şehernéñ könyagındaǵı iské baraklar, saman öyler bélen tıǵızlangan «naҺalkalar» bistesén ŞanҺay dip atıylar iken. Eytüvéne karaganda, Altay şul ŞanҺaynıñ urta bér cirénde, bazarga karşı, çat başındaǵı öyde torırǵa tiyéş.

Nihayet, can tirge töşép, bulırakka batıp, soraşa-soraşa Altay torgan öyge kilép cittém. Éçém ju itép kitté, yartılaş cirge séñgen sıman yort, tübesé kıyşayǵan, işék kayırılǵan. Tüşémé cimérelép töşken bér bülmené ütép, ikénçeséne kerdém. Kap-karañǵı, bénerse de kürénmiy. Barı tik kolak tondırǵıç çébén mıjlavı.

– Öyde kéşé barmı?!

Nersedér kıştırdadı, karşıdaǵı sekéden miyavlap pési sikérép töşté, karlıkkan tavış ǵırıldadı:

– İ... korgırı, taǵın kém cöriy, cokı birmey?

– Çiçey, Altay digen adem şuşında toramı?

Eytérséñ kamçı bélen suktı:

– Kitçé, Altay-baltayındı bélmeymén, ni digen kañǵırgan cansıñ!

– Min, çiçey Kükçetavdan.

– Í... ene bakzal başında Torsın kassapçı toradı. Altay-baltayıñdı şunnan sora!
 Tagın saz yırıp, kirége, vokzal yakka, itçé Torsınnı ézlep kittém.
 Kapka töbénde miné körek bélen su yırıp, kura tazalap yörgen bér kart karşıladı, ozın, çandır, çöy sakal. Östénde iské çapan, başında kırkılıp bétken bürék. (228)
 – Esselamégaleykém, aga?
 Elle sañğırav, selamémné almadı, şıklé bér karap bélen ozak karap tordı, annan kırıs kına éndeşté.
 – Í... könnéñ kaşı karalganda ni kılıp cöriyséñ
 – Ata, séz Altay digen ademné béelmiysézmé?
 Kart siskenép artka çigéndé:
 – Ul kém, culdasıñmı?
 Min kuvanıp kittém: töpçénép soraşa, – mögayın, monda tora.
 – İyé... yakın yuldaşım idé.
 – Í... caksı adem ikenséñ... juldasıñ törméde utıra. Talagan kiçe tönde.
 Busında indé başıma çukmar bélen suktılar, añgı-miñgé kildém.
 – Í caksı kildéñ, – çal açuvlı tavış bélen mıgırdadı: – militsiye ul sukbaynıñ juldasların ézlep cöriy idé... İskertüv kirek.
 Bu çal sakallı dorfa kart yanınnan niçék içkinganımnı da bélmıy, aldım-artım karamıy yögérem. Kaya? Üzém de bélmıy. Nindidér bér tıkrıkka kilép kısıldım. Elle kaydan bér kerle ét çıgıp, abalap öre başladı.
 Arta kémnernéñdér aşığıp kilüvleré, söyleşüvleré işétéldé. Bar köçéme yögére-atlıy tıkrıkñı oçına çıktım. Kümér öyémé. Vagonnar. Nindidér tupık. Min kümér öyémé yanına barıp yığıldım. Yakınnan gına uf-uf kilép parovoz ütté.
 Tön buyınça yañgır yavdı.
 Min tupıktağı bér tovar vagonı astında utırıp çıktım. Arıgan, alcıgan buluvıma karamastan, küzleréme yokı kunmadı. Bérdén, vagon basarga yörgen karak dip totıp yabarlarını dip hevéflensem, ikénçéden, éç bokır-bokır kilép hiç tınıçlık birmıy. Biçara nişlesén, indé ikénçé tevlék avızga bér valçık töşken yuk. Altayga citkeç tamagımnı bér tuydırırın digen idém, yarıy elé üzémné élektérmedéler. Tége dorfa kartnıñ karaşı yaman idé, vakıtında içkindım...
 Alsu nur börkép koyaş küteréle başladı. Tire-yak yaktırıp, maturayıp kitté. Yañğırdan soñ monda kümér öyémneré, tötén séñgen iské, cimérék vagonnar arasında da irtengé temlé hıuş is!
 E şulay da aşıysı kile.
 Vokzal artındağı bazarda, ozınnan-ozınga suzılıp kitken östellerde söt, éremçék, katık, ara-tire bötén tabıkmekler de küréne. Nindi temlé is! (229)
 Vokzaldağı passajırlar kilép elé bér, elé ikénçé östelge tuktıylar, söt bélen, katık bélen tabıkmek aşıylar. Alarga karap avızıma su kile.
 Çitkerek kitép, östémdege külmegémné saldı, törméden kaytkaç, eti üzé: «Me, ulım üzéñ kiyép tuzdır», – dip bülek itken idé bit...
 Vokzaldan çitte avlak bér cirge – taşlandıq şpallar östéne kilép utırdım da iké tabıkmekné bér şeşe söt bélen aşadım da bétérdém... Sizmiy de kaldım. Üz gomérémde, hetta Kolımada da, mondıy temlé rizık aşaganım yuk idé.
 Korsak tulgaç, tınıçlanıp, şpal östéne suzılıp yattım.
 Küzém élenép kitken.
 – Tu-tu-tu!
 Siskenép uyandım.
 Karşıdağı biyék öyélgen timér yuldan poyızd kile. Altın bilbavlı yeşél vagonnar. Alda kızıl tüşlé mehabet téplovoz. Poyızd yakınlaşa. Vagonnarnıñ terezeleré açık. Annan passajırlar karıy. Méne vagon-réstoran. Östellerde şeşeler. Ene iké passajır kullarındağı stakannarnı çekéştére. İşégé açık tamburda herbi kiyémdege bér yégét bélen kük külmeklé bér kız basıp tora. Alar bér-bérsénéñ kullarınnan totışıp, dalaga karap köleşe-köleşe ni turındadır söyleşeler. Poyızd şpallar öyéméne yakınlaştı. Alarnıñ küzleré miña töşté. Kız yılmayıp miña kul bolgadı – «hıuşıgız!» Aña iyerép tége herbi yégét te kul bolgadı.
 Kara, dönya nindi matur! Kara, dönyada elé nindi eybet kéşéler yeşiy. Tüzmedém, sikérép torıp üzém de tége kız bélen yégétke yavlıgımnı bolgadım.
 – Hıuşıgız! Hıuşıgız!
 – Tu-tu-tu!

Poyızd kitté. Yıraktağı çeçeklé Alma-Ataga, karlı tübeleré küklerge ürélgen Alatav yağına kitté. Bügengé bérénçé hem soñğı söyénçém de şul poyızd bélen ofikka kitép yugaldı. Min tağın üzémneñ avır, çenékkelé uylarım bélen kaldım.

Koyaş indé bayıp bara iken. Elé yaña gına küterélép kile idé tügélme? Tağın tön yakınlaşa. Kayda yoklarga? Nige yoklarga? Annan kaya barırğa – uñgamı, sulgamı? Yul yuk! Östémdegé soñğı külmekné satıp aşadım. Késede bér tiyén akça yuk.

Nige soñ bolay? (230)

Ene bérevler nindi pöhte, matur itép kiyéneler, nefésleré ni téliy, şunı aşıylar, kaya barasıları kilse, şunda kiteler. E min? Min – büré! Miné kuvalar, ézerlékliyler. Kéşeler miném bélen söyleşerge kurka. Min alardan kurkam. Nige?! Min de bit alar töslé ük kéşé. Miña bit elé utız sigéz géne yeş. Min bötén yaktan kamilleşken, dönyada üz urının tapkan ir bulırğa tiyész bit! E hezérge – seleme kiyémnerge töréngen ağaç ayaklı garip. Nige min garip? Anadan şulay garip bulıp tuvdımmı? Sugış meydanında ilémné saklap gariplendémme? Ni öçén miné téré garip yasadılar hem hezér çirkanıp yannarınnan kuvalar?

Cir tétrenép kitté. Siskenép ayagüre bastım. Poyızd kile. Kızıl vagonnar! Eytérséñ le bérev cilkemnen törtép toğızdı. Kızıl vagonnarga taba atladım. Tizrek! Tizrek! Aşıkkın sayın ağaç ayak törtéle, sörténe. Ene indé vagonnar göréltésé. Yakınlaşa! Yakınlaşa! Tizrek! Palto çabuvı ayakka uralıp, yögererge birmiy. Anı salıp ırgıtıp, öyémge yögerédém. Cir dér-dér ite. Méne uf-uf itép, par börkép, tire-yakka tötén taratıp kilüvçe parovoz küréndé. Tizrek! Soñğı köçémné cıyıp, tırmaşıp, öyémge ürmeliyim. Töngé yañğırdan soñ balçık yomşargan, şuva, bata. Nersedér dért-dért ite. Elle cir, elle miném yörek. Cite alsam gına yarar idé... Emma... min indé rélska yatam digende géne, soñğı çuyın tegermeç dıñğırdap, tegerep uzdı. Min helesézlenép, açınıp şpallar östéne avdım.

– Bulmadı...

8

Nerse soñ ul faktura? Nerse soñ ul néttö? Brutto? Tara? Unlı ülçevde niçék ülçiyler? Kontora şçétında niçék isepliylar? Höday bélsén, töşke de kermegen nerseler. E şulay da min méne Kızıl Yar avılındığı kooperatsiye aşhanesinde bufétçı – tovar alam, tovar satam, hisap birem.

Mondiy cavaplı eşke niçék aldılar diysezme? Bilgélé indé, kızganıp tügél, çıgırınnan çıkkan mohtaçlıktan gına. Bu aşhanede bufétçı, gadette, biş-altı aydan artık eşlemiy, sudlanıp törmege kite iken. Şunıñ öçén avılda indé bu bufétka kerüvçe tabılmagan. E aşhane-bufét eşlerge tiyész. Min, hödayga tapşırap, tevekkel kıldım. Nişliyséñ, aptıragan ürdek artı bélen külge çuma, diyler bit... (231)

Vakıtı citmese, ülem diyseñ de üle almıysıñ iken. Bu talpınuv da barıp çıkmagaç, béráz suvındım. İkençe könné östegé paltomnu sattım da Kükçetavga kaytıp kittém. Tön urtasında işekné şakıdım. Yoklıylar. Béráz ikelenép, kıymıyça torgaç, tağın tevekkelledém.

– Kém anda cidé tön urtasında?

– Min, eni.

– E, ütmes tovar, tağın kayttıñmı!

Ügiy eni öyaldı işégén açtı, emma üzé urtaga bastı – tebenek, yuvan, ak külmek-ıştannan. Açıvlı. Kulında cidélé lampa.

– Mahinur öydémé?

– Bulır öyde, – eni nigedér cilkelerén sikértté, lampa pılt-pılt itép kitté, – uynaştan bala taptı. Elé méne kiçe Raziyenéñ itegén urlap kaçıp kitken.

– Kayda indé ul hezér?

– Çértım bélemé? Militsiye bélen ézlep taba almadık. Bik kirek bulsa, tabarsıñ elé. Yarar, etiyéñe irtege eşke barırğa kirek.

İşék şap itép yabıldı. Lampa sündé.

Dönyada elé merhemetlé kéşeler de bar iken. Bér ipteşém pasportumnu alıştırıp birdé. İkençe ipteşém «un yıl hisapçı bulıp eşledé» digen yazuvga kul kuyıp, möhér sugarga çöret itté. Nek méne şul dokuméntlarını yullap yörgende, Kızıl Yar avılındığı aşhanegé bufétçı kirek digen heberné işettém.

Sélpo prédsédatéle, urta buylı, az gına şadra bitlé kazaş, dokuméntlarını kürgeç, kölep ciberde:

– Uybay, nek üzé, un cıl hisapçı bulıp eşlegen, – dip dokuméntlarını buhgaltér kızıga suzdı.

Tercémei heñné hezmet kénegeséne yatıştırıp yazıp birdém. Prédsédatéle Mostafin miña bér taşlandık yortnu kürsetté.

– Şuşında katın-balañını alıp kil. Alda küz kürér.

Şul könné ük kéletten arakı, şerab, konfét, şiker kébék tovar alıp, fakturaga kul kuyıp, bufétını açıp ciberdém.

Íkénché köné Kükçetavga barıp, Mahinur bélen ulım Şamilné alıp kildém. Mahinur öynéñ éçén-tışın sılap, agarta, yuva başladı.

Kızıl Yardağı béréncé kön üzé bik kızıklı başlanıp kitté. Ul kiçné bézge Hozér kildé. Çın, hiç yalğan yuk, ışanmasagız, méne üzégéz hókém yörtégéz. (232)

Kiç bélen, aşhane yabılgaç, min buféttan bér bötén ikmek, yartı kilo şiker, bér eçmuğa çey alıp kayttım. E Mahinur, başındağı débét şelén satıp, çilek, çeynek, tabak-savıt, kaşık hem bér kilo it alğan bulğan. Min kaytkanda öy yalt itken, anda temlé aş isé añkıy idé.

Nihayet, béréncé tapkır Mahinur bélen üz kuvişibızda, kürşédegé kazağ karçığı bülek itken tebenek, tügerek östelébézde üzébéz péşérgen aşnı aşarga utırdık. Küptennen indé itlé aş aşagan yuk idé, huş isé borınnı kıtıklıy.

– Ya, karçık, – didém min kölep, – östel baylarça, muzıkası gına yuk!

Süzémné oçlıy da almadım, işék açıldı.

– Esselamégaleykém!

Aptırap kaldım. İşék töbénde ap-ak sakallı bér kazağ kartı basıp tora, kultık astında ak yavlıkka törélgén zur gına törgék.

– Vegaleykémessalam, ata, yugarı çıgıgız, – didém, elé haman gaceplenép.

Kart kıstatıp tormadı, töyénçégén tereze töbéne kuydı da, kulin yuvıp, östel yanına utırdı.

Aştan soñ, çey éçték!

– Heyérlé bulsın, – dip, kart bér ayat ukıp doga kıldı da tağın miña karap: – İndé bér sırlay tartsam, niçék bulır? – didé.

Şakkattık! Bu ni digen süz! Ap-ak sakallı kart! Doga. İndé...

Ul arada kart, urınnınan citéz géne torıp, tereze töbéndegé töyénçékné çışté hem talyan garmun çıgardı.

Barmakları bik citéz géne elé öske, elé aska yögere, garmun télleré aşığıp avaz çıgara. Méne Sébér tatarlarınıñ iñ yaratkan köyleré «Bişkül». Kart yağı uk yañgırav taviş bélen cırlap ta ciberdé.

Bişkül köyé, Bişkül köyé, Bişkül köyén yaratam.

Bişkül köyéne cırlasam, hesretémné taratam...

Bérazdan garmunga Mahinur da kuşıldı.

9

Bu aşhane Kızıl Yar avılınıñ kırısında – Çağalı yılgası borılışında «Г» heréfé şekélénde salınan iské bér öyde urnaşkan idé. İské bulganda da şundi (233) iské – iséñ kiterlék. Ul elé tumışında uk bélek yuvanlığı karagay saygaktardan gına eşté-öşté emellenen bulğan, nigézséz, cirge tüşep kéne. Tora-tora ul tuzgan, utırgan, nek tavık tepiyéndegé öyge evérelgen.

Ene, tereze töpleré astında, poçmaklarında baş sıyarlık tişékler. Alar iské-moskı kapçık, çübék-çabık bélen géne tomalangan. Tübedegé şiférlarnıñ kübésén cil kuptarıp alıp taşlagan.

Éçké yaktan aşhanenéñ sténaları kayçandır fanér bélen tışlanıp, ak buyav bélen buyalğan da bulğan. Emma hezer indé ul fanérlar cıyrıçıklanıp küpérgenner, kalkıp çıkkannar. Buyavı kubıp, sargayıp, şadralangan. «Г» heréfénéñ ırgagında – aş péşérüv bülmesé hem kéçérek kéne bufét kisége. E indé «Г»niñ «botında» – zal. Anda dürtér kéşége iseplengen cidé-sigéz östel hem cimérek urındıklar. Urtada kalay bélen tışlangan zur miç.

Kuñnyada – iké kéşé. Baş povar, ul uk – aşhane mödiré. Anıñ yardımçesé, ul uk – ofitsiantka. Min – bufétçi. Méne bar ştat.

Baş povar – tebenek, yabık, méskén géne bér ir. E isémé, mısıllap kuygan sıman, – Vélikanov İvan İvanoviç. Avızında hervakit kaklanıp bétken trubka pıskıp tora. İvan İvanoviç söyleşérge yaratmıy, emma hervakit nindidér bér köy şıñşıp yöriy.

Yardımçesé Véra Péetrovna şefniñ nek kirisé – mehabet gevdelé, baltırlar, bélekler sılık-sılık itép toralar. Eger ul açuvlanıp bér kizense, Vélikanovniñ kölé kükke oçaçak. Gönahlarına kéré helém yuk – tavişlangannarın işétkeném bulmadı – her ikésé üz eşénde: Véra Péetrovna bértuktavsız söyliy, avılınıñ iñ soñı yañalıkların faş ite, e İvan İvanoviç, trubkasın pıskıtıp, bétmes-tökenmes köyén şıñşıy.

Alar ikésé de miné yağı karşı aldı. İvan İvanoviç zur gına camayaknı tübesénen tuturıp, urtasına könbagiş mayı salıp, tarı botkası birdé. Véra Péetrovna (ul vakıtılıça bufétçi hézmetén de başkara iken) bér tüterem ipi de kitérep kuydı hem aşhanege kémner kilüvén, nerse aşavların söylep kitté.

– Monda kübrek avılnıklar kile bit, kaysı banktan akça ala, kaysı revkomga, kaysı ispolkomga... kaysı koméndaturaga... némétslar, polyaklar, törmeden kaytkannar...

Égém ju itép kitté. Eytérséñ le miném törmöden kaytkannı, yalğan yazuvlar bélen yörgenné bélep, sınap (234) eyte... Emma Véra Pétrovna miña igtıbar da itmiy. İndé dönyadagı bütén hëllerné téze başladı.

– Karagız, séz burıçka birmegéz. Burıçka éçép téñkege tiyeler. Elé miña gına da dürt-biş kéşé burıçlı. Ala alsam yarar idé...

Dörésén eytkende, min takıldavık hıtınıñ bu süzleréne elle ni igtıbar itmegen idém. Emma ozaklamıy bu süzlernéñ altın buluvına şigém kalmadı. İndé kar töşken idé. Bufétta cil uynap tora. Arakı tézélgen kiştelerde ap-ak kar çaçakları asılınıp tora. Aşhanede kunaklar yuk. Min östel-bufét artında utırdım-utırdım da, tamam déréldiy başlağaç, kuñnyaga, İvan İvanıç yanına, temeké tartırğa kerdém – plite yanında cılırak. Véra Pétrovna utın yarırğa çıgıp kitken idé. Papirosımnı tartıp bétérerge de ölgérmedém:

– Naçalnik kile! – dip, atılıp-berélép Véra Pétrovna kerdé. Koçağındağı yartı olav utın plite yanına taşladı, miç sélkénép kitté. Üzé haman takıldıy: – Méne bela... E sin, bufétçı, nerse şakkattıñ. Çık tizrek. Uf, alla, alyapkıçım kayda?! – Ul élé bér, élé ikénçé poçmakka yögérép meş kildé. – Kayda gına kuydım?

– Véra Pétrovna, – didé Vélıkanov artık aşıkmyça, trubkasın plite kırıyına suga-suga, – alyapkıçıñ biléñde iç.

Min çatanlap bufétıma çıktım.

– Öç kéşége zakaz. – Véra Pétrovna zalga çıgıp, kilüvçelerden zakaz ala. Min talon yazam. Povar şul talonnar bélen üzénéñ aş-suvın cibere. Kiçén povar bélen talonnarnı barlap, sanap, kuñnyarızığıñıñ niçe sumlık satıluvın isepliybéz. – Bér litr arakı, öç gulyaş.

– Öç kéşége bér litrmi?

– Tiz diym. Ul köttérgenné yaratmıy.

İké şeşe arakı, stakannar birdém. Tagın yazdım. Ul arada tagın bérniçe kéşé kilép, temeké, şırpı soradı, talon yazdırdı. Min bu kotnı alğan başlıkniñ kém buluvın da soraşa almıy kaldım. Barı zakaz kezazéne «Naçalnik» dip sırlap, şçétta summanı iseplep töşere başladım.

– Tagın bér bötén, iké gulyaş, – dip, Véra Pétrovna isebémné yalğıştırdı.

Arakımı birdém. Gulyaşka talon yazdım. Summanı iseplep, zakazga östedém.

Zalda halık kübeygennen-kübeye bara, östelné östelge kuşalar, kuñnyaga kérép, kıyşık ayaklı eskemiyen de (235) alıp çıktılar. Kunakların barısı da diyerlek kıp-kızıllar, çirtseñ, bitlerénen kan sirpér. Elle suvıktan, elle arakıdan.

Ozaklamıy zalda küklé-yeşéllé taviş bélen cır da küteréldé, rusça, kazağça. Zakaznı yazıp birép, iseplep ölgére almıym. İvan İvanoviçniñ indé öç kön satılmıy tuñıp yatkan gulyaşları da, cılıtıp, «hudka» kitté. Tup-tulı bér yeşçik arakı bar idé, buşadı. Añırda şampan şerabiña küçtéler.

– Miném indé ayaklarım yörmıy, – dip, Véra Pétrovna yılarga citéşép zarlana başladı.

Barı tik töngé segat öcné sugıp kitkeç kéne köç-hël bélen öylerébézge taraldık. İrtegésén tagın bufétka. Buran, kört. Kultık tayakları körtke bata da min metelép barıp töşem. Toram, tagın yığılam. E buran kotırgannan-kotıra bara. Köçke géne aşhanegé kilép citép yığıldım. Bufét şkafin açıp, ülçevné östelge kuyıp, şeşelerné tézerge ölgérmedém, bér hıtın kilép kerdé. Lampoçka kızarıp kına tora, karañğı. Östelge kilép citer-citmes, sorap tügél, boyırıp:

– Bér litr arakı, – didé tégé hıtın. – Min felen naçalnikniñ eyélé (hıtını).

Kuvanıp kittém. Méne eybet buldı dip, tiz géne késemnen kiçegé tülenmiy kalğan zakaz kezazén çıgardım.

– Kiçe irégéz bézde utırgan idé... Zakaznı tülemedé... Tugız yöz citmés sigéz sum yégérmé öç tiyén.

– Cala capmagız, – dip, hıtın kırt kisté. – Méne – bér litrga. – Ul açuv bélen miña illé sumlıknı ırgıttı: – Miném culdasım akça tülemey zakaz birmeydé.

Aptırap ni eytérge bélmıy torganda, hıtın iké şeşené sumkasına saldı da işékke atladı hem açuvlı revéşte:

– Caraydı, min culdasıma séznéñ calagıznı aytayın, – dip ısıldadı.

İşék şap itép yabıldı.

Min sılk itép urındığıma işéldém. Méne siña kirek bulsa! Nindi yala?

Töş avişkaç, türe abzıy herbi kiyémdegé bér kéşé bélen zalga ütté. Bérızdan Véra Pétrovna yögérép kildé:

– Naçalnik siné çakıra.

Mögayın, isepleşérgedér dip, zakaz kezazén késeme salıp, şçétnı kultık tayakka kıstırıp yögérédém.

– Selametsézmé? (236)
 – Reħmet. Yaħşı.
 Mõlayım gene kéşé iken bu naçalnik. Yözé tügerek. Matur. Yılmayıp kına söyleşe.
 – Sin caña bufétçımı?
 – Eyé.
 – Caksı, caksı, – ul tagın yılmaydı. Papiros kabızdı, suvırdı. İpteşé – ozın, taza gevdelé kéşé – nigedér torıp çıgıp kitté. Naçalnik avızınnan zeñger bocralar çıgarıp ördé de miña karadı. – Burıçka tovar birérge yarıymı?
 Aptırap kaldım. Şçétım kulımnan töşép kite yazdı.
 – Yuk, yaramıy, ipteş naçalnik.
 – Alay bulgaç, nige miném eyéleme «burıçgız bar» didéñ?
 – Min bit... zakaz buyınça.
 – Yalé, yelé... monda bir elé ul kegazéñné.
 Uf alla. İçmasam ħetérler... Min ħalat késesénnen zakaz kegazén alıp naçalnikka suzdım.
 – Reħim itégéz. Tikşerégéz.
 Kaşlar cıyırdı. Tavış kinet sikérép açuvlı tonga küçté:
 – Bir, küp söyleme! – Ul miném tugız yöz citmés sigéz sumlık zakaz kegazémné kulımnan tartıp aldı da yırtıp-ırtıp idenge taşladı, üzé şunda uk sikérép torıp işékke taba atladı. – Ħökümet malın tagın burıçka taratası bulsañ, min siña urın tabarımın!
 Kultık tayaklarım töşép kitté. Min miçke söyélép kaldım.
 İşék şap itép yabıldı.

10

Buféttan katıp-tuñıp soñ gına kaytıp, yoklarga gına yatkan idém, kémdér terezené şakıy başladı. Cimérép kéreméni, bötén öy selkéne. Bu döberdevge bişekte yoklap yatkan ulım kurkıp uyandı da yılıy başladı. Üzém de siskeñep kıçkırıp ciberdém.
 – Kém anda? Ni kirek?
 – Militsiye! Aç!
 Miñgérevlenép kittém – «kildéler!»
 Mahinur bişekten balanı ala başlagan idé, bu tavışka ul balanı töşerép ciberdé. Min çalbar urınına gimnastérkanıñ ciñén kiye başlaganmın. Anı atıp berdém. Çalbar yuk, taba almıym gına üzén. (237)
 – Ey, ülép kaldıñmı, aç cıldam!
 Tagı da katırak suga başladılar, elle terezeden kéreler indé!
 Bala akıra. Mahinur yılıy. Min, nerse eşlerge bélmıy, çalbarsız urın östénde eylenem, üzém dér-dér kilem, elle tuñam, elle kurkuvdan.
 Mõgayın, yalğan yazuvlar bélen yörüvémné sizgenner. İñ, nige şul türe bélen beylendém.
 Min elé küpten tügél gene Kazanga, Kavi agaga ħat yazıp, «Akkolak hem Sakkolak» isémlé kéçkéne poemamı ciberép, bérer rédaksiyege tekdim itüvén üténge idém. Cavap tiz kildé, emma vafasız. «Poemañ balalar télé bélen matur yazılğan, syujéti da mavıktırgıç. Emma bér rédaksiyege de tekdim ite almıym. Sebebén üzéñ béleséñ. Elé küpten tügél gene, un yıl sroğın tutrıp, tenkiytçé-jurnalist Gomer Gali kaytkan idé. Öç-dürt ay eş taba alımıy aptırap yördé. Kiçe tagın kulga algannar üzén. Şulay bulgaç, Kazanga kilérge cilkénme!» – digen idé Kavi aga ħatında. Méne, çirat miña da citté.
 – Aç diym, cıldam!
 – Ülöp kaldıñmı, mur kırgırı...
 Mahinur abına-sörténe barıp işékné açtı, öyge ajgırıp buran kérdé. Anıñ eçénnen öslerén ap-ak kar sargan iké militsionér küréndé.
 – Cıyın, militsiye başlıgı çakırdı!
 Küz açkısız buran. Alda kar yırtıp iké militsionér bara. Alar artınnan kultık tayaklarım bélen körtke bata-sörténe min tırmaşam. Artta bala kütergen Mahinur miné ozata bara. Militsiye kontorası avılınıñ argı başında. Üç itkendey, nek şul yaktan buran burıy.
 Min indé şabır tırge battım, e alda elle nikader barası. Béz elé aşhanegé gene yakınlaşabız. Ul buran eçénnen karaçkı bulıp kürénép-kürénép kéne kala. Mõgayın, indé anı da, avılını da soñı küriuvém.
 – Ey, bufétçı! – didé alda bargan militsionérlarınıñ bérsé, yeş kazağ yégété tuktap: – Başlıkka Kükçetavdan kunaklar kildé, iké litr arakı soradı.
 Eytérséñ le östémnen meñ pot yök töşté, buşap, ciñéleyép kittém:
 – Me, Mahinur, açkıçlarını, küpmé sorasalar, şul ħetlé arakı bir üzleréne.
 Mahinur açkıçını aldı da kuvana-kuvana aşhanegé yögérdé. (238)

Min buran éçénde kümélép kaldım.

– Uf, alla, önémme, töşémme?

Çınlap yılasañ, sukır küzden de yeş çıga diyler bit, min de, étleşe torgaç, ülçerge de, sanarga da, şçét tartırğa da öyrene başladım. Emma niçék itép burıçka birmeske – akıl citmiy. Kunaklarım bérsénnen-bérsé ölkenrek türe bit. Alarnı kiré kağıp kara, bigrek te üzéñ «yuyış»ke utırğaç. E méne bér ay sevdeden soñ alış-biréşné iseplep karasam: iké méñ cidé yöz siksén altı sum uncidé tiyén akça citmiy! Nişlerge?..

Kükçetavga barıp, tугan-tumaça, dus-işten burıçka akça sorap karadık. Yuk! Barısı da yöz dündérdé. Méne şunda gına minnen alda bufétta éşlegen bendelernéñ ni öçén sudlanıp kitüvlerén töşéndém.

Emma töşénüvden ni fayda? Akça yuk. Tagın – törme digen süz.

– Bulmasa, aşhanené rémontlarga alınıyk. Ağaç éşén sin éşlerséñ, buyavın, agartuvın min, – didé Mahinur.

Min, sélpo prédsédatélé Mostafın bélen söyleşép, öç méñ sumga kiléşüv tözédém de Mahinur bélen aşhanené tözetérge kéréşték. Éştén soñ, kiçlerén, yal-yokı isebéne. Ulıbnı arakı ercesé östéne yatkızıp torıp. Rémontnı bétéргеç, kiléşüv buyınça akçanı alıp, «tişékné» yamadık. Uf alla! Lekin ozakkamı?!

11

Kızıl Yar avılı yanınnan kéçkéne géne bér yılga aga. Kazahlar anı Çagala üzené diyler. Çagala – Akçarlak digenné añlata. Avılga citer aldınnan yılga yırmaklanıp-tarmaklanıp kite, yıraktan, ürden karaganda, ul oçarga ezérlenép, kanatların ceyép cibergen akçarlakka oşşiy. Belkém, anıñ isémén de ene şul kürenéş tudırgandır.

Éştén buşagan aralarda, bigrek te kiçkırın min şuşı yılga buyına kilép uylanıp utırırğa yaratam. Çagala üze tar, üze say, yarları da téke tügél, sözek! Anda vak-töyek kuvaklıklar. E min utıra torgan töşte şomırt ağaçları. Yaz başında alar şav çeçekte bula. Eçkéltém huş is borınnı kıtıklıy.

Eytkenémçe, min utıra torgan cirde de üzen say – üteli kürene. Kızgılt, sarı, sargılt, ak kom börtékleré, (239) nogıt borçağı kébék, çekéreyép yatalar. Ara-tire alarnı külegelep, vak çabaklar yalt-yolt üte.

Min utırgan cirden az gına alda su éçénde zur gına bér çuyır taş yata. Çagala ağıp barışlıy şul taşka sugılıp, çupıldap ala.

– Çupılt-çupılt, çupılt-çupılt...

Yaratam min şuşı tonık pışıldagan tavışnı tınlarga. Ağıp barışlıy, tége taş yanında bik az gına tuktalıp, yılga aña üzenéñ nindidér bik yeşéren sérén pışıldap kına eytép uza sıman.

– Çupılt-çupılt... çupılt-çupılt.

Nindi sér, nindi ekiyet söyliy iken bu kömés kanatlı akçarlak? Ene, işétesézmé, tagın: – Çupılt-çupılt...

Çagala méne şulay, artık tavışlanmıyça gına, sağışlı bér cır köylep oça-oça da, kılğanlı dalaga çikkaç, kinet yuk bula. Cirge séñép yugala. Akçarlaknıñ kömés kanatları salına, cırı eytelép bétmegen sér bulıp özele.

Gomér! Késé goméré de yılğalar kébék aga bit. Bérevlernéñ goméré Ağıydél töslé tulıp taşıy. Ul ikséz-çikséz deryalarga barıp çıga – zöbercet dulkınların çaykaldıra. E kaybér gomérler, méne şuşı Çagala üzené töslé akrın gına, çupılt-çupılt itép kéne aga da irkén kiñlékke çıktım digende géne ézséz yugala.

Miném gomérém de, nek méne şuşı Çagala üzené töslé sarkıp, teşvişlenép kéne aga. Kayçandır min tav yılğası sıman taştan taşka sikérep, tavışlanıp, çeçrep aga idém bit. Nige soñ elé bolay tıp-tın, şıprıt bulıp kaldım?

Küñélémde elé haman da yaña cırlar yañırıy. Min haman elé yaña şıgırlar, hikeyeler, romannar yazuv utı bélen yalkınlanam.

«Sin indé yaña eserler yazıp azaplanma. Bér rédaktsiye de alarnı kabul itmes», digen Kavi aga miña cibergen soñğı hātında.

– Çupılt-çupılt...

Siskenép başımnı küterem. Uylar oçına cite almıyça özele. Min, kultık tayaklarımın alıp, köçke-köçke géne ayagüre basam.

Akçarlak kanatlarında – şefek yana. Eytérséñ le kanatların ceygen kızıl koş kiçké kükke küterélérge cıyına.

– Çupılt-çupılt...

Sağışlı cır, zarlı pışıldav... (240)

Yırak ofıkta soñğı uçaklar süne. Yıl artınnan yıl uza. Başlıklar almaşına. Üzgereler. Barı tik alarnıñ gadgetleré géne üzgermiy. Élékkéleré de, soñğıları da, bér kalıpka koyılğanday, burıçka – buşka éçerge, aşarga yarata. E min, iké réviziya arasında ut yotıp, yene köyem, méne yanam dip, kızgan tabaga baskanday sikérgeliyim. Aşav-éçüvne kısam. Mahinur anda-monda kenselerge yörep iden yuva, miç yaga. Anıñ hëzmet hâkın da burıçlar tülev isebéne cıyıp kuyam.

Méne 1953 yıl. Mart. Radio. Stalin vafat...

Bérevler yıladı. Bérevler legnet ukıdı. Bérevler ömétlendé. Emma miném tormıška bérnindi de üzgeréş kilmedé. Bufét. Başlıklar. Ecetke soravlar hem tétrenép reviziya kötü.

Nihayet, partiyenëñ XX. syızdı. Ul şehés kultı cinayetlerén kaplap torgan kara, şomlı perdené küterdé. Dönya çirkanıp tétrendé.

Küñél iles-miles. «Hâlık doşmanı» digen tamgadan, hırlıktan, cebérden kotıluv ömétlerém tagın kabındı...

Emma miném gomér Akçarlak üzené töslé haman bér üzgeréssez çupılt-çupılt kile...

Kötép-kötép aptırağaç, SSSR Vêrhovny Sovétı Prézidiumı Prédседателé Klimént Yéfrémoviç Vorosilov isémene üzémneñ 1937 yılda naħak gayıplenuvém turında yazıp, bu kara taptan arındıruvnı üténdém.

Nindi géne cavap kilér iken?

Yarsıp, ikélenép, ömétlenép, hëvêflenép kötem.

Kön de kötem.

Aylar ütté. Meskevden cavap hâtı elé haman yuk. Nindi ozın, avır, gazaplı bu könner. Nindi géne cavap kilér iken?

Étlene torğaç, kırık gariza birép, avırıym dip, buféttan kotıldım. Kotıluvın kotıldım, emma iké méñge yakın akçamnı, çakırılmagan «kunak»larımınñ tülenmegen burıçların tülep.

Kızıl Yar (Pétropavlovsk) kalasında altı aylık buħgaltérar kursı açıla iken, şunda ukırğa yüneltme aldım.

Köz citté. Kar aralaş suvık yañğırılar başlandı. Min indé, kurslarını temamlap, raypotrébsoyuzda buħgaltér bulıp eşliyi başlagan idém. Bêrkönné şulay lıçma su bulıp, öşép öyge kaytıp kériuvém buldı:

(241)

– Méne siña hâat, – dip, Mahinur konvêrt tottırdı. Suvıktan öyge kériuvge küzlék parlangan, bérnerse de kürimiym. Konvêrtını alam digende kultık tayaklarım töşép kitté. Yarıy elé sekége avdım.

Küzlékné alay-bolay sórtép, küşékken-tırpaygan barmaklar bélen köç-hel konvêrtını açtım.

«Kükçetav ölke NKVD idaresé sézge felen könné, felen segatte felen kabinétka kilérge kuşa».

Utırıp temeké tartım. Tége kegazné tagın içeklep ukıp çıktım.

Ya hoda, ni öçen çakıralar miné tagın ul şomlı yortka? Hëyerlégémé? Hëyerésévgémé?

– Döp, döp! Döp, döp!

Nindi taviş?

Çü, bu miném yöregém şulay yarsıp, sızlanıp suga, tıprıçına tügélme? Ya rabbım, nişliym soñ!!!

Saginuv

Albomımda küp vakıt uzuvdan indé tonıklana başlagan bér fotoresém bar. Ul miném öçen ayıruça kadérlé. Éçém poşkanda, küñélsézlengende albomnı alam, ozak kariym. Uylanam. Sagınam, özélép sagınam min bu resémdegé can duslarını.

Béz anda öçev. Öçev... Hëzér min bérüzém géne. Yapa-yalgız. İkébéz indé dönya kuydı – «darélfanıdan darélbakıya rehlet eyledé». Tiren hësret. Ul indé miném küñélde meñgé bötesmes, kansırıp torgan çiy cerehet.

1956 yıl. Köz. Kazan. Kar aralaş yañğır yava. Şıksız könner. Emma nek méne şuşı şıksız, küñélséz vakıt béznëñ yazmıšta iñ şatlıklı, yaktı könnernëñ bérés buldı.

Béz – öçev. Lekin béz elé bér-bérébézné kürmegen, küreşmegen. Alay gına da tügél, béz elé bér-bérébéznëñ ni hêlde ikenén de bëlmiybéz – isenmé? Elle, ozın yulnıñ aħırına hêtlé barıp cite almiyça, bérer borılıšta yığılıp kalğannı? Bëlmiy idék elé ul vakıtta, bëlmiy idék.

Béz – öçev.

Bérébéz – Kotlastan, bérébéz – Norilskidan, bérébéz – Kolımadan.

Utugız yıldan soñ! Bér gomér bit üzé béz ayrılışkanga! (242) Kém uylagan mondıy beħétlé oçraşuv bulır dip.

Bavman uramı. Matbugat yortı. Yekşembé sayın ömeler oyıştırıp, unar-unbişer kirpéçné arkalap, haman yugarıga-yugarıga taşıp salgan bina bit bu! Kultık tayaklarım abına-abına, aşığıp baskıçlardan küterélem, ikénçé katka. Yazuvçılar soyuzı idareséne kérép küréşér-küréşmes, miña çakıruv biléti birdéler. «Hörmetlé iptes, Sézné Tatar opera hem balét teatrı binası açılıv tantanasına çakırabız». İmenép kittém.

Busı da hiç uylanmagan söyénéçlé oçrak labasa. Min bit elé ul binanıñ nigézén ezérlev ömeséne katnaşkan idém. Untugız yıl élék...

Yaz. Pédinstitut parkındağı mehabet yükeler balga manılğan neni yafrakların elé yaña gına ceyép cibergenner. Havada sulap tuya almasıñ huş is. Bal isé. Béz ene şul zifa yüke ağaçları tireséndegé yem-yeshél hetfe tüşekke suzılıp yatıp, soñğı imtihanınga ezérlenebéz. Şulay bérkön dönyanı onıtıp, kitap-konspéktlarga mökibben kitép gıylém éstegende, institut komsomol komitéti sékrétaré Bedigov yöğéreatlıy, mışnap kilép çıktı.

– Kay cehennemge taraldıgız, üzégézné ézliy-ézliy arıp béttém, – diy.

– Ni yana?

– Yanmıy. – Bedigov yüke ağaçına térelde, çınnan da, arıgan iken. – Raykomoldan şaltırattılar, irtege séznéñ fakultét «bakır babay» bakçasına ömege barırğa tiyész.

– İртеge? İртеge yekşembé, annan, üzéñ béleséñ, zaçétlar.

– Barısın da bélem. Bu bik aşığıç eş iken. «Bakır babay» bakçasında zur bér bina salaçaklar, diy. Méne şunıñ öçén andağı ağaçlarını kazıp alıp, kayadır küçérerge, diy.

Aptırıp kaldım. Niçék indé Kazannıñ nek üzegéndegé gölbakçanı tuzdırırğa? Alay da ikénçé könné bötén fakultét bélen körekler, lomnar küterép, cırlıy-cırlıy «bakır babay» bakçasına kitték.

Untugız yıldan soñ heyranıñar kaldım – ekiyet. Kayçandır bakır babay utırğan bakça urınında mehabet, iskitkéç güzel saray. Binanı eylenem – soklanıp tuyalmıym. Binanıñ iké yagındağı kuvişta iké böyek şağıyr basıp tora. Alarga tegzim bélen baş iyép selam birdém. (243)

Nekışlap bizelgen biyék tüşemnerde bellür çeçekler bulıp kandiller balkıy. Alarnıñ herbérsénde küpten-küp şemner yana – mermer baskıçlarga, zallarga, foyélarga nur tügele. Beyremçe matur, pöhte kiyénen hatın-kızlar, irlér köleşe-söyleşe öské katka aşıgalar. Min de şul agımda. Emma min, üzémneñ bu kürkem kavémge yat buluvımnı kürép-toyıp, garlenem hem kavşıym. Garlenem, çönki östémde tavşalğan iské kiyém-salım. Kavşıym, çönki kultık tayaklarım mermer basmalarda şuvıp-şuvıp kite. Güya alar: «Kara elé, huca, béz monda yalgış kilép çıktık, ahrı, bu béz yöriy torgan töş tügél iç!» – dip miné şelteliy hem atlagan sayın çaykalıp kiré çiğéne.

Nihayet, tirlep-pésép, méñ gazap bélen foyéniñ bihisap biyék, açık işegé yanına kilép térelde.

Zur, yaktı, matur zal. Sap-sarı balavız bélen yaltırattılğan parkét iden. Sténa buylarında kızıl berhét bélen tıslangan arkasız yomşak ozınça urındıklar. Urtada şatlık bélen balkıgan halık çaykala – biyék ükçelé nefis tufliler, yalt-soltı itékler, botıklar parkétka tiyer-tiymes kéne şuva.

Min işek kırınındağı yomşak urındıkların bérseñe yılışıp, kıyar-kıymas kına çüktém – kultık tayakların aska yeşérdém. Üzém soklanıp foyéda arlı-birlé yörgen şat, pöhte keshélerge karıym. Kazanlılar. Min bit un yıl alar bélen berge kaynadım. E hezér alarnıñ bérseñ de tanıımıym, alar miné... Kém tanısn, diy. Kazannan kitkenéme indé yégérménçé yıl. E şulay da, kém béle, belki bu küñéllé törkémde miné tanuvçılar da bardır. Lekin alar miné şeylemegen töslé, mögayın, çitkerek avışalardır. «Halık doşmanı» yarlıgı tagılğan aréstant bélen kémnéñ küréşesé kilsén diy, bigrek te mondıy tantanada, halık aldında. Gerçe nek méne kiçe Kazanda Soyuz Vérhovniy sudınıñ miném eşné kiréden karap, gayıpséz dip tabıp, reabilitatsiyelenüvém turında resmi kararın alğan bulsam da...

Ul kararda «Salašov İbrahim Nizamoviçni gayıplev buyınça eş SSSR Vérhovniy sudı Herbi Kollégiyesé tarafınan 1956 yılınıñ 25 aprelénde yañadan karaldı.

Herbi kollégiyenéñ 1938 yılınıñ 12 mayında Salašovka çıgarılğan hökém kararı kiré kagıla hem, gayıbé bulmav sebeplé, eş tuktatıla», – dip yazılğan. SSSR Vérhovniy sudı Herbi Kollégiyeséniñ sud sostavında prédsédatéllék itüvçé yustitsiye polkovnıgı Lihaçéy kul kuygan idé. (244) Nek méne şul kegaz miné bu güzel saraynı açılıv tantanasına kitérdé bit. Emma hezér méne Ştravs valsı dulkınlarında rehet yözüvçé şat Kazanlıların minde ni eşé bar? Kirésénçe, min monda ak kozgın iç. Siskenép kittém – kémdér artımnan kilép koçtı.

– Tanı, kém bu?

Kavşap kaldım, bik tanış tavış şikéllé. Üz gomérémde işétken barlık dus-iş, tanış-béléşlernéñ tavış tösmérleré kolagımnan ziñlap uzdı. Lekin bu yomşak, az gına moñsu tavışnıñ kémnéké buluvın hiç tegayınliy almıym.

– Ya indé, tizrek eyt!

– Söbбуһ, – dip kışkırap ciberdém. – Söbбуһ Rafikov!
Béz koçaklaştıq. Küzlerge kaynar yeş tıgıldı.
Nihayet, bu şatlıklı küréşüvneñ bérénçé davıllı hıslaré akrınlap çigéndé – béz bér-bérébézge karap tın kaldık.

Galimcan İbrahimovnı tebriklev hātuna kul kuyganı öçén kulga alınıp, Norilskiga sörelgende ul elé yap-yaş, koñgırt kara çeçlé, zur sorgılt küzlé, aksıl yözlé, haman yılmayıp tora torgan dertlé yégét idé. Hézér indé – ir urtası. Kiñ mañgayında – cıyrıçıklar, küzlerde – tiren moñ, çeçler siregeye töşken. Emma anıñ yözénde çıtıklık, açuv yaki açınuv yarsuvlığı sizélmıy. Haman elé anıñ irénnerénde samimi yılmayıv.

– İbrahim! – Kinet anıñ irénneré tétrenép kitté, yözéne külege töşté. Küreséñ, miném artık tékelép karavım anı borçıdı, ul bu karaştan kotılırğa aşıqtı. Kulın iñéme saldı hem kışkırap, az gına şayartkan sıman, süzge çakırđı.

– Ya, Kolıma ayuvı, söyle, nindi priiskalarda buldıñ, küpmé altın kazıp alıp kaytıñ?

– Citerlék. – Yartılaş böklenép, bil kayşıma élingen çalbar balagıma işare yasadım. – Tik bér ayaknı...

Süzémne oçly almadım, kémdér büldérdé.

– Méne alar kayda poskannar, e min ézliy-ézliy arıp béttém.

Küterélép karadık ta söyénéçten sikérésép tordık. Min bér ayagım yuklıgım da onıtıp cibergenmén, küterélüvge avıp kittém. Hesen aga Tufan miné koçıp aldı. Ul arada Söbбуһ ta ozın kulları bélen bézné uradı – öçébéz bér koçakka sıydık, bér-bérébézneñ yörek tibéşén tıñlap, süzséz kaldık.

Ciz kiñgıravlar çıñladı. (245)

Halık tamaşa zalına ağıla başladı. Béz de añıbzıga kildék. Tufan aga iyélép urındık astınnan kultık tayaklarımın alıp birdé, bér üzéme, bér kultık tayaklarımın karadı da nigedér başın çaykadı hem rencüvlé yılmadı.

– Mökyafet...

Öreñgeler yafrak koyganda

1

Meskevden yırak tügél, éléktriçka bélen yartı segatlék yulda, urman éçénde yazuvçılarnıñ icat yortı urnaşkan. Her yıl sayın diyerlék min monda yal iterge, yazarga kilem. Yazıla. İlhamlı, şıfalı poçmak bu.

Yazıp, ukıp arısañ, eyde, yal iterge rehim it, karşında – kara urmanga tiñ park. Min alléyalar buyınça yörep, tüteller karşındagı urındıklarga utırıp yal item.

Cil isép kitté, ağaclar çaykaldı, şavlaştılar. Kayınnardagı soñgı yafraklar, kinet nersedendér kurkışıp kuzgalan sargılt kübelekler kébék, kötüvleré bélen küteréldéler de aşığıp cirge kundılar.

E ikénçé ağaçtağı yafraklar tiz biréşmedé, borgalandı, botaklarınnan ayırılmaska tırıştı. E şulay da, ene, bérsé özéldé, emma cirge aşıkmadı, oçtı, hettta tujan öreñgésénnen de biyégrek küteréldé hem elé bér yağın, elé ikénçé yağın kürsetép çaykaldı: eytérséñ le kanatların al, kızıl, altın töslerge mangan tılsımlı yarkanat. Ceygé töşénnen çağıştırmalık derecede matur, soklandırğıç bu yafraklar – kart öreñgénéñ közge yafrakları.

Nihayet, şul güzel «yarkanat» miném aldımdayı urındıkka kundı. Tüzmedém, alıym dip kulımnı suzdım... Hem tuktap kaldım.

Nek şul urındık artındagı sukuktan kémdér aşığıp, aksaklap miña yakınlaşa idé. Kéçerek çandır gevdelé, dala halıklarına has kısıq küzlé, yañak söyekleré az gına kalkuv. Uzıp kiter digen idém, kirésénçé, miña taba omtıldı hem, urındıkın atlap çığıp, miné koçakladı:

– Ya alla, kémné kürem, sin térémeni...

– Sancé!! – Min de aşığıp anı koçtıım. – Çınnan da, sinmé bu, dustım Sancé? – Küzleréme kaynar yeş tıgıldı. (246)

Sancé Keleyév bélen min bérénçé tapkır monnan kırık yıllar élék Toporok koloniyesinde oçraşkan idém. Kırık yıl uzsa da, küñélden kitmeslék hëllerde...

2

İrtengé barlavnı uzdırgaç, vahtérlarnıñ bérsé, yeşregé, tagın atılıp-berélép barakka kilép kerdé. Bar tavışına akırdı:

– Starosta, baraktağılarnıñ barısın da vahtaga! Tiz!

Yugarı sekélerden barak urtasına idenge kultık tayakları şaldır-göldér koyıldı, gadettegé sügünüv, kıçkıruv, ıgı-zıgı başladı.

Vahta aldındağı meydanga dürtér saf bulıp tézédék. Alda koyırıklarına utırgan iké ayaksızlar, alar artında ağaç ayaklar, annan sukırlar, sañıravlar.

Tire-yakta ap-ak kar. Zona aryagında kügélcmenép urman küréne. Tayga. Şul urman artınnan hezér kan-kızıl bulıp koyaş küteréle. Ofık ta, urman da, yangın kabıngan kébék, kızargannan-kızara bara. Cil yuk, korı suvık. Tayga «yangan» sayın suvık köçeye bara – «téşliy».

Vahtérar kolonna buyınça arlı-birlé yögere, suganlap-boriçlap sügéne. Cirde utırgannarı ayakları bélen tibép, baskannarı étép-törtép safları tigézlerge, kolonnarı «tantanalı paradka» – türené karşılar öçén ezérlerge tırışalar. Emma indé küptennen basıp torganga, iské-moskılarga gına urangan totkınnar tuña, kaltırılar. Şunuñ öçén buldıra algannarı tırışa, safını bozalar. Bu heł vahtérarını bigrek te üçektére.

Nihayet, vahta budkasınıñ işégé açılıp, kolonna başlığı çıktı. Ak tun, ak beren bürek, sorı kiyéz itékler kiygen ozın buylı, çandır gevdelé, çıtkı çıraylı, orta yeşlerdegé kéşé. Ul aşıkmyça, gevdesén töz totıp, herbi adımnar bélen atlap, bézge ötép karap, kolonnarıñ bér başınnan ikénçé başına ütté. Yalt borıldı hem kiré kilép, orta bér töşte kolonnaga karap tuktadı:

– Kontrlar, eremtamaklar! – Kinet ul bérev cilkeséne sugıp cibergendey avaz saldı, béz sisenép kitték. Elle indé akıldan şaşa? Yuk, akılında iken, bér-iké adım alga atladı da sügéndé. Kémnéder ézlegendey, aldagılarını sözép ütté. Kurkıp kitték: elle indé bérerébézné kartserga yabarga cıyına? Allaga şóker, tuktalmadı, tagın éré-éré atlap kolonnarıñ argı başına ütté, tagın borıldı hem vahta yanında komanda kötép basıp torgan (247) vahtérar yanına kildé. Şul uk açuvlı taviş bélen boyırdı:

– Hezér ük barısın da utın ezérlerge kuvarga! Min alarını buşka aşatıp yatırmam.

– E... e... ayaksızlarını, – didé aldarak torgan bér vahtér, totlıgıp. – Alarını kayda, ipteş naçalnik?

– Kayda? – Tagın gasabi taviş, açuvlı karaş. – Kayda, zonada utın kissénner. Ayakları bulmasa, télleré ozın, barıbér halık doşmannarı, anaların... barısın da Mariya-Magdalinaga olaktırırğa! – Türe, tagın iké katlap sügénép, bézge karap tökérde de aşığıp atlap vahtaga kérép yugaldı.

Vahta kapkası açıldı.

Igı-zıgı başladı. Vahtérar ayaklılarını bér yakka, ayaksızlarını ikénçége kuvdılar, tézdéler hem utın komandasın kapkaga taba alıp kittéler. Ul arada vahtadan avtomatların kullarına alıp, étlerén citeklep konvoy çıktı. Sañıravlar sukırlarını kultıkladı, alar artınnan üz-üzlerén köçke yörtüvçé küteremner kuzgaldı.

Aldagılar koyırıklarında şuvışıp, béz tayaklarga tayanıp, vahtér artınnan iyerdek, tav-tav itép öyélgen yuvan-yuvan narat ağaçları yanına barıp tuktadı.

Her dürt mehbüske bér pıçkı, tuktalmıyça almaş-tilmeş kiserge. Balta yuk. Zona éçéne balta kértüv – heter. Utını zonadan çıkarıp yaralar, öyeler. Ozaklamıy bötén zonada pıçkı tavişi yañıradı, çinadı, çırladı. Bézné eşten karañğı töşkeç, urmanga utın hezérlerge kitken komanda kaytkaç kına, tuktattılar. İké totkın anda ülgen. Alarını çana bélen tartıp alıp kayttılar.

Katıp, tuñıp, arıp çaykala başlagan idék – barakka kergeç, rehetlenép kitték. Kizüvler iké miçke de yakkan, cılı. Ozaklamıy kiçké balandanı kiterdéler. Barakta bérdenbér lampa işék töbéndegé baganaga éléngen. Anıñ da kuvıgı çatnagan, korımlangan, bulır-bulmas kına yaktırta. Çırat zur ıgı-zıgı.

Elé géne umarta oyası kébék mıjlagan barak tınıçlana başladı. Büle torgan bérnerse de yuk, miçkené, çüméçné elle kayçan alıp çıgıp kittéler.

Min itékné baş oçına ménder urınına saldım da yoklarga ezérlendém. İtékné miç yanına kuyıp kiptérseñ nindi eybet bulır idé de, yarımıy. Hezér urlap kiteler, annan yalanayak kalasıñ.

– İpteşler! – Tagın ni bulgan? Torıp utırdım, starosta éndeşe iken: – İpteşler, tuñlarga ezérlenégéz, (248) tavişlanmagız. Hezér Konan Doynıñ Şérlok Holms macaraları turında hikeyeler ukuvni başlıyız.

– Eyde, eyde, başla.

– Kötebéz.

– Ey, ağaç ayak, akrınrak yör, şıgırdıysıñ.

Mehbüslerge bérdenbér yuvanıç kitérgen, alarınıñ monda, çenéçkelé timér kırşav éçénde, cefalanuvların onıttırgan nerse – starostanıñ kiçké ukuvları gına idé. Artur Konan Doyl hikeyeleré – alardagı isepséz küp sérle, çetéreklé vakıygalar hem alarını faş itüvçé ataklı Şérlok Holms hem doktor Uvotson béznéñ hıyalıbızını biledé. Starosta gaceyép mavıktırıcı hem iskitkéç katlavlı «Sarı yöz», «Bökré», «Buş yort», «Altı Napoléon» kébék hikeyelerné ukıdı. Kübésén min de kızıksınıp tuñladım. Tik elé min haman anıñ bu zegıyf yangın lampa yaktısında niçék ukuvın töşéne almıy idém. Nihayet, bér

buranlı, bész éške çıkmagan könné, min starosta Polotay Nikolay Ísidoroviç yanına kérédm. Barakniñ takta bélen bülep alingan kéčkéne bülmesinde tumboçka, ozin bér éskemiye, topçan (anda kiyéz, odéyal, ménder – naçalniklarça tora!).

Min kérgende ul kultuk tayakların topçanga térep, mögayın, çıgıp kiterge aşgıp, tumboçka östénde bér isémlék yazıp utıra idé. Miña borıldı:

– Sézge ni kirek? – Kiñ mañgay, zur borın, yabık yöz hem éçke batkan zur küzler. Bolay da kansız ak bité çıtılıp kitté: küreséñ, miném kériüv oşamadı – éşén büldém.

– Séz her kiçné Konan Doyl ñikeyelerén ukıysız, bügén köndéz şul kitapnı miña birép tormassız mı?

Starosta, karandaşın kegaz östéne taşlap, miña gaceplenép karadı.

– Anı min kayan alıym?

Bu cavapka indé min tağı da nıgrak şakkattım.

– Nige, séz her kiç anı ukıysız bit?

– E-e, méne nerse, – ul kıkırıp kölép ciberdé. – Min bit anı barı tik küñélden ukıym.

– Küñélden?

– Eyé, küñélden. Monda hiçbér törlé kitap birmegennerén bélmıysézméni?

– Bélem.

– Şulay bulgaç?

Ul borılıp karandaşın aldı da yene yazarga totındı. Min, kultuk tayaklarımı retlep, çıgarga cıyındım. (249)

– Séznéñ, – didé ul, kinet tağın miña karap, – iréktegé hönerégéz nindi idé soñ?

Min üzémnéñ yazuv-sızuv bélen şögillengenémné eyttém.

– Méne şep! – Ul indé miña taba şuvışıp kilép, kulımnı kıstı, yılmadı. – Méne oçraşuv! Utırız. Min de yazuvçı. Şagıyr. Ukrainadan.

Béz söyleşép kitték. Polotay miña bu lağérda bér kazağ, bér kalmık yazuvçısı buluvın, anda-sanda alarnıñ üzé yanına kilép çıguvların eytté hem alar bélen tanıştırırğa vegde birdé. Min bu kötélmegen oçraşuvğa-tanışuvğa kuvanıp çıgıp kittém. Nikolay:

– Buş vakıtta kérép utır, söyleşérbéz, hezér miña isémlékné naçalnikka alıp barırğa kirek, – dip, kultuk tayaklarına üréldé.

Bu oçraşuvdan soñ ozaklamıy min tağın bér belage oçradım: kalgan yalgız ayagımı da sındırdım.

Behétke, ayagım böténley ük sızmagın – çatnagan gına bulgan hem ul tiz tözeldé. Emma min sanbaraktan çıgarga aşıkmadım.

Sanbarak şul uk zonada, şul uk küpsanlı barakların bérésé. Lekin monda öské sekéler yuk. Aska salırğa törlé ülen-yafrak tutırılğan «kiyéş», odéyal, ménder bireler. Bu – indé méne niçe yıllar kürmegen rehetlék – komfort!

Miné de şundi urınnarnıñ béréséne kitérep saldılar. Indé méne, vraç kilép karap, ayagımı gipska salırlar dip kötép yatam. Çönki ayak çatnıy, sızlıy, üz-üzémné kaya kuyarga bélmıym. E vraç yuk ta yuk. Min indé kıkırır, sügéne başladım. Ul arada bér sanitar kilép miném tavışnı bastı:

– Akırma, vraç yuk, anı Mariinskiga ciberdeler. Hezér imçé kile.

Barakta illége yakın avıruv mehbüs yata idé. Kübregé dizéntériye – éç avıruvı bélen. Lekin alar arasında da yatarga bula: urın yomşak, éške kuvmıylar, cılı. Ayaknıñ sızlavı basıla töşkeç, yokı da kilép cıtté...

– Yalé, kürset ayagıñnı, ni bulgan? – Kémder odéyalımnı küterdé.

Uyanıp kittém. Karşımda ak halat kiygen bérev. Buyga yeşüsmér yégét kébék kéne. Yabık, yözé ap-ak, lekin çeçé, kaşları çém-kara, küzleré kısık, bit söyekleré kalkıp çıkkın. Dala halıklarınnan: elle Buryat, elle Yakut. İmçé digenneré şul ahır, odéyalnı alıp taşlap, ayagımı kararga cıyındı. Ayakta kırık tapkır yamalgan, töplengen kiyéz iték, anı kürgeç, «vraç» sanitarga kıkırdı. (250)

– İvan, pıçaknı alıp monda kil.

Sanitar İvan – yeş kéne taza yégét – kilép pimanı kunıçinnan başlap başına hetlé yarıp ciberdé, çolgavlarını sütté.

– Kaya, mondamı?

Eytép bétérmédé, min sikérep kittém. Güya ayagıma ikénçé tapkır bürene töşté.

– Çıda, tüz... İvan, tas bélen su alıp kil!

Min, kıkırmas öçén, irénnerémné téşlep yattım. İmçé ayaknı totıp, sélkép, kapşap karadı da yanıma utırdı.

– Sınıp uk çıkmagan, çatnagan kébék. Kuzgalmıyça yat, hezér bint salırbız. İséméñ, familiyeñ?

Ul bloknotına isém-familyemné yazdı da kaydan ikenémné soradı. Anısın da eyttém. Kinet anıñ yözé yaktırıp kitté:

– Kaysı şherden?

– Kükçetavdan.

– Şulaymı? – Ul miné koçaklap ala yazdı, kulımnı katı itép kıstı. Béz şunduk kazağça söyleşép kitték. Méne bu, hezér yanımda utırgan ak halatlı imçé (lékpom) tégé könné béznéñ baraknıñ starostası Nikolay İsidoroviç Polotay eytken kazağ yazuvçısı Zeyén Şaşkin iken. Béz ul könné bik ozak söyleşép utırdık.

– Tugan cirmé de, tugan télné de üte sagınıp kalgan idém, séznéñ bélen oçraşuv kötélmegen söyénéç buldı, – didé ul, ayaknı yuvıp, bint bélen beylep ménderge salgaç.

Monnan soñ buş vakıtı bulgan sayın Zeyén yanıma kile başladı. Söyleşép tuyalmıyız. Söyleşe torgaç, ortak tanışlar, yazuvçılarnıñ heñlerén beléşték. Ul ataklı şagıyr – kazağnıñ Yésénini – Megcen Comabayevniñ şigirlerén ukıdı. Üze prozaik. Alma-Atada bérniçe kitabı basılıp çıkkın. Yazuvçılar soyuzı egzası, Meskevde tarih, filosofiye hem edebiyat institutın temamlagan bulgan.

– Siña nindi gayıp taktılar soñ? – diyim, süz arasında.

– Nindi bulsın, – diy Zeyén, kalın kaşların cıyırıp, yözén çıtıp. – Milletçélék. Min sovét çorında pionérda, komsomolda terbiyelengen yégét. Annan min – yarlı kazağ balası. Baylarga mal baguvçı buluv urınına, sovét hökümeté arkasında, Meskevde ukıdım. Kaydan kilsén miña milletçélék. (251)

– Anısı alay, ul tamganı barıbızga da bastılar. E méne sin niçék vraç bulıp kittéñ? – diyim, yarım citdi, yarım şayarıp.

– Kayan vraç bulıym min, – diy Zeyén başın çaykap. – Barısı da avıruvdan başladı. Üpkem çirlé. Öyde vakıtta kımız éçép, cılkı ité aşap, dalada saf havada yörép, saklana idém. Törmege élekkeç, kan tökére başladım. Hökém çıgarılgaç, miné törme bolnitsasına saldılar. Anda ozak yatarga turı kildé. Çıgarıp cibermes öçén, vraçlar miné sanitar itép kaldırdı. Yugarı belémlé bulgaç, latin heréflerén yañşı bélem, daruvlarını, alarnıñ sostavın, rétséptların öyrene başladım. Bulıştılar, üzém de tırıştım, şunıñ bélen vraçlar arasına kérép kittém.

– İmçé... monda kil... daruv, – diy baraknıñ argı başında yatkan bér avıruv. – Zeyén, eñgemesén özép, şul avıruvga taba kite...

Ayak tiz tözeldé. Emma Zeyén: «Ayagı sıngan, haman bérékmiy» dip, anı gél bintta totıp, yazga hetlé çıgarmıyça üzende sakladı. Bolnitsanı tikşérerge komissiye kile diğech kéne, sanbaraktan çıgarırğa mecbür buldı.

3

Sanbaraktan çıkkaç, élékké ipteşlerém yanına élekmedém. Monda da Zeyén Şaşkinniñ yardemé tiydé. Ul miné «savıguçılar baragı»na cibergen. Anda çınlıkta savıkmaslar, indé tamam bétéreşkenner cıyıla. Alar, bilgélé, bér törlé eş te eşliy almylar. Emma balandaları kuyırak, yatarga urın-cirleré de bar.

Méne min şul barakka urnaştım. Monda bér katlı sekéler. Alar şıgırım tulgan. Kübregé kuzgalmaçılar. Min zona vraçı urınına kalgan Şaşkinniñ kürsetmesé bélen kilsem de, «urın yuk» dip, ozak kına barak töbende tottılar. Nosilka bélen bér meyétné alıp kitkeç kéne, şunıñ urınına – baraknıñ iñ argı poçmagına barıp yattım. Yañşı urın – tereze yanında.

Hezér indé koyaş kübrek karıy. Köndézlerén kar ériy, tübelerden tamçı tama. Yaz kile. İçmasam terezeden tabıgatnéñ alışınuvın karap hozurlanırga bula.

Yattım. Miña karşı sekéde bérev avnyı. Odéyalga töréngen, bité géne açık. Méne şul yözne kürüvge, kaltrap kittém. Elle indé busı da ayak suzganmı? Bit ceyénké, üze karındık töslé sap-sarı, küzler kısılgan. Borın poçık, irénner küm-kük. Hereketséz. Uringa utırıp, kultık (252) tayaklarımıñ sténaga térep kuyıym diğen idém, alar şaltır-şoltır şuvıp töşép kitté. Bu tavışka tégé kürşém küzlerén açtı, kuzgalıp kuydı. Yuk, elé téré iken, üzaldıma tınıçlına töştém.

– Kaydan? – didé kürşém, yarıysı uk açık tavış bélen.

– Sanbaraktan.

– Şaşkin niçék anda?

Kara, anı da béle, elle kazağ indé? Sınap karar öçén, kazağçalap deştém:

– Helégéz kalay?

– E? – Ul, işetmiy kaldım dip ahrı, başın suza töşté. – Ni didégéz?

– Gafuv itégéz, min sézné kazağ dip uylap, kazağça éndeşkem idém.

– Yuk, – ul torıp utırdı. Şır söyek! – Yuk, kürşé, min kazağ tügél, kalmık.

Niçék avızımnan çıkkanın da belmiy kaldım:

– Sancé Keleyév.

Kürşémneñ karındık bité yaktırıp kitkendey buldı, kısık küzler zurayıp, gaceplené karadı.

– Kaydan béleséz?

– Şaşkin miña séznéñ turıda söylegen idé. Polotaydan da işettém isémégézne.

– Méne söyénéc... Elle séz de yazuvçımı?

Ul arada işék açılıp, bérniçe vahtér kilép kéréde, béz de süzlerébézne bülép, urınnarıbizga suzıldık.

4

Nihayet, taygaga da yaz kildé.

Kar akrın gına érép, cirge séñep yugaldı, ozaklamıy yeşél ülen küteréldé. Zona tışında gına tügél, hetta zonada da, bigrek te ikéncé kat çenéçkélé timérçıbık kirteleré tiresénde. Tıyılğan zonaga barmasak ta, çitten karap hozurlanabız. Zona artındagı urmannar da indé yeşere-yaktıra töşkennér.

Ozak-ozak şul urmannarga karap torabız. Kayvakıt çenéçkélé timérçıbık bélen uratılğan zona, manaralar da, anda koruvlı avtomat totıp torgan sakçı da yugala – béz tabıgat koçağında yögérebéz, yeşél çiremde avnıyız, kédr ağaçlarına ürmelep ménép, temlé, maylı çiklevékler aşıyız. Hıyalda!

– Ey, kontrlar, nerse avızızgıznı açıp katıp torasız, taralıgız! Hézér atam. (253)

Tik toruvdan irékken sakçı, avtomatın şaltır-şoltır kitérép, bézge töbi başlıy. «Kızık öçén» bér oçéréd birivé de mömkin aniñ. Rencüv hem nefret bélen baraklarga taba taralabız. Melgunner, tabıgatke çitten karap küñélné tınıçlandırırğa da birmiylér.

Emma béznéñ ikéncé bér yuvanıç bar idé. Edebi kiçler. Anda-sanda béz – Sancé Keleyév, Zeyén Şaşkin, Nikolay İsidoroviç hem min – ya Polotay, ya Şaşkin kabinasına cıyılábız – kazañ, kalmık, tatar, rus edebiyatı klassikların iske alabız hem üzébézneñ şıgırlarné ukıyız. Bu kiçler, niçektér, küñélge yal bire, kaygıların onıttıra, yeşev köcé östiy, sünép bargan ömetlerné kabıza idé. Kızganıç, bu söyénéc te ozakka barmadı.

Bérkönné béznéñ dürtébézne de aşıgıç revéşte vahtaga çakırdılar, annarı konvoy bélen stantsiyege alıp bardılar. Monda iñdé poyızd kilép tuktagan iken, bézné, vagonga utırtıp, Tayşétka alıp kittéler. Anda kartserda yokısız tön uzdırdık. Nersege, nige, yañşılıkkamı? Yamanlıkkamı? Irte bélen bézné béremlep yeş kéne, emma salkın yözlé, usal karaşlı herbi tikşerüvçege alıp kildéler. Ul nindidér bér papkanı aktarıp, bér kegazné aldı da korı gına itép:

– Séz lagérda kontrrévolýutsion törkém oyıştırıvda hem sovét devleténe karşı agitatsiye alıp baruvda gayıpleneséz. Méne gayıplev aktı, – didé.

Min aptırap, hëlsézlenép kittém. Kultık tayaklarım ıçkındı, dık itép urındıkka utırdım.

* * *

Elé géne park östénde kuyırıp, tulganıp, méne-méne salkın tamçılar bélen koyındıram dip kurkıtkan közge şıksız kara bolıtlar kinet taraldı. İndé küpten zarıktırğan koyaş küréndé. Şundıy yaktı, şundıy cılı, üzé de bézné kürüvge yılmaya kébék. Tire-yak balkıp, maturayıp kitté.

Béz Sancé bélen yomşak talir teñkeler tüşelgen sukıktan, naratlar, çırşlar arasınnan söyleşép barabız, bér-bérébéznéñ hëllerén soraşıp tuya almıyız.

Kinet ul, nersedér iséne töşkendey, kapılıt borılıp miña karadı:

– E Zeyén Şaşkin kayda hëzér?

– O, ul Kazañstanıñ ataklı romançısına evérelde, rus, kazañ téllerénde küp eserleré çıktı.

– E hëzér? (254)

– Hëzér ul vafat şul indé.

Sancé sissenép, borçılıp tuktadı:

– Niçék?

– Şul, lagérdagı çiré – üpkeden...

Béz ozak kına süzséz atladık, tınıp kalıp, ortak dustubızın sagındık.

Asfalt sukımkı çıkkaç, Sancé tağın sorav birdé:

– Nikolay İsidoroviç Polotaynıñ da yazmışın belmiyséñimé? Eybet meseller yaza idé, çukıngan.

– Ul indé küp yıllar Yaltada tora. Satirik şıgırlar yaza. «Krokodil»neñ töp téregé.

– Molodéts! Min şulay bulır dip uylagan idém. Adrésın bir elé, hat yazarın.

– Sancé, – korpus bakçasında torgan bér yazuvçı anı kürép kalıp kışkırdı, – tizrek, siné Élistadan téléfonga çakıralar.

Sancé aşığıp atlap, indé sizélérlek aksap, téléfonga kitté, mögayın, öyénnen şaltıratalar. Ul hezer Kalmıkstannın başkalası – Élistada tora. Bik küp şıgırlar cıyıtığı hem proza kitapları bastırıp çırgan. Kalmık hükümeté aña «halık şagıyré» digen maktavlı isém birgen. Kükregénde Mongoliye hükümeté ordını balkıy. Şıgri hezmetén yugarı beyelep, Ulan-Batırğa çakırıp birgenner bülekné.

Cil isté, ağaclar çaykalıp kitté, cirge sarı yafraklar koyıldı. Méne miném karşıdagı öreñgenéñ karalğan yalangaç botaklarınıñ bérsénde yapa-yalgız bér yafrak cilférdiy, çaykala. Cil anı yolkıp alırğa tırışa, lekin yalgızak yafrak üz oyasınnan, tujan anasınnan – kart öreñgeden ayırılırğa télemiy. Elé bér, elé ikéncé yakka iyéle...

Lekin rehımséz közge cil yalgız yafrakka üçékte, kart öreñgené arlı-birlé selkétte hem, nihayet, tége méskén yafraknı botaktan yolkıp alıp ırgıttı.

Alsu-kızıl töslerge manılğan yoldız – öreñge yafragı, özélgeç te, cirge sıyınırğa aşıkmadı, ağaclar arasına oçtı, kalgındı. Nihayet, hêlsézlenép, karşımdagı kuvak arasına töşép yugaldı.

Kéşé goméré de nek şulay, öreñge yafrakları töslé, sızlanıp, sargayıp, yanıp-köyép, télemiyçe géne özéledér. Mögayın, şulaydır.

1957–1981 yıllar. (255)

KÜKÇETAV DALALARINDA

Prolog

Başından Kara tavnıñ küç* kiledé,
Küçken sayın bér yurga at buş kiledé.
Ayırılıv tuvışlardan** yaman iken, -
Möldérep iké küzden yeş kiledé.

Kazak halık cırı.

– Ya teñrem!.. Bol dönyañdı yuktan bar kıldıñ. Asmandagı koştarga, sudagı balıktarga, daladagı kiyékterge, canvardarga, adem zattarga can birdéñ. Sinéñ küñéléñ ak, rehıméñ mul, mevlem! Kara tönde yaktırtıp asmanga ay bélen coldızlar yaktıñ.

Anav catkan askar*** tavdar, yeşél céfek kiygen siluv ağaclar, tön cektamıy kuvanıp, sayrap torgan bilbildar, turgaydar... Éçseñ tuyalmas, suvı kevser bolaktar... Tolpar at bélen atılıp oçkanda bér cagınnan bér cagına cite almaslık heyran kiñ dala.

Bolar, kodretéñ mul hodayım, bézge birgen ölken sıyın. Béz siña kön-tön doga kılamız, şöker eyteméz. Brak, aytkan süzém köfer bulmasın, hodayım, dalañ bügén ölken kaygıda...(5)

Moñav, yaktırıp tuvıp kilgen könnéñ küze bügén kazak dalasına kuvanış bulmadı goy, yalgızımız... – yörekte sızılıp, sıkranıp çıkkın zarlı doga tögellenmiyçe özéldé. Sargayıp kipken kılğanga tézlenép utırgan, iké kulin kükke kütergen çal**** kazak Hodaybirgen eke öçpoçmaklı tomak bürék kiygen başın avırlık bélen géne köñçığışka bordı. Anıñ kartlıktan hem aılıktan suvırılğan, tıresé cıyırçıklanıp söyekke yabışkan kulları kaltırıp, barmakları saksaul botaklarıday katıp, bögele almiyça, bér-bérséne kuşıla almiyça tırpayıp déréldiyler. Küz kabakları şéşép, salınıp töşken. Küzleré kürénmiy. Kérfékleré urınında barı ukmaşıp katkan sirek-mirek sargılı tökler géne... Belkém, Hodaybirgen eke elé yaña gına üzé ukıgan doganıñ, yalvaruvlarınıñ küktege allaga barıp iréşüvén hem kötmegende dalada mogciza peyda bulıp, yañgır yava başlavın kürérge tırışıp temlé kalgıy torgandır? Belkém?..

Kızganıçka karşı, yuk. Ul küzler indé bik küpten dalanıñ heyran maturlıgına soklana almiylar. Alar indé monnan utız yıllar élék Kinesarı hannıñ zeketçéleré kamçısınnan süngen. Lekin adem balası kürüvden tuktyr alamañ soñ! Mañgay küzleré sünüv bélen, küñél küze açıla, küñél küze toyıp sızlana. Moñardan da dehşetlerek tagın nindi gazap bar soñ bu cir östénde?!. Kaygı – yörekke batıp, kisép kérgen agulı hencer. Ul açuv bulıp taşıy, hêlsézlenép yığılğan kéşélerné de ayagüre bastıra. Belkém, bu soñgı küterélüv, soñgı omtılış, egzalarnıñ iñ soñgı hareketlenüvédér. Méne hezer de şundıy gazaplı-açınuvlı bér talpınuv bulıp aldı. Hodaybirgen ekenéñ salınıp töşken kabakları köñçığışka borılıv bélen bér tartıldılar,

* Küç: bela-kazadan kaçıp baruvçılar.

** Tuvış: tugannar.

*** Askar: biyék.

**** Çal: Kart.

bér cıyırıldılar, ukmaşkan kéréfék kılçıkları tétrendéler. Karındık töslé sargayıp kuvırılğan, éçke batkan tökséz yañaqları buylap éré-éré tamçılar tegeredé. Alar iyek oçına gına asılğan sirek çal sakalga cıyıldılar da kalıranıp kéréle bışmetke tamdılar.

Nerseden kurkındı soñ bu kürmiy torgan döm-sukır küzler? O, alar kürdé, dala östéne kile torgan afetné, anıñ barlık faciagalé kürénéşlerén kürdé alar...

Ofıktan, utlı karmaviçların yırak taşlap, yanıp (6) torgan koyaş ürmeküçsıman akrın gına yugarı ürmeliy. Ul elé yalkınsız, emma şulkader kızıp kabargan, anıñ şevlesénnen bötén könçigış şomlı kızarıp, küñélge kurkınıç salıp tora. Ürmeküç akrın gına biyékke ürele. Kük çitende adaşıp, tuktalıp kalgan bolıt kisekleri anıñ utlı perevzleréne uralıp köyeler, – kügélcém kara töslérén aşıgıp üzgerteler, kızaralar, yana başlıylar, kinet yalkınlanıp dala östéne suzilalar.

Tön éçénde sürélérge ölgére almagan hava yañadan kıza başlıy. Koyaş, ut şarı bulıp kabarıp, yalkınlanıp dalanı köydérérge totına.

Méne şunıñ öçén de bügén bu tuvıp kilgen könné dala başka vakıtlardagı kébék kuvanıp, balkıp karşılamıy. Ceylevnéñ kürké hem milké – kılğan bıyıl çak kına küterélgen de, çeçeklene de almıyça, sabakta katıp kalgan. Ul hezér sargaygan énelérén tıpaytıp doşmanın kürgen kérpésıman tora.

Kurıkmaslık ta tügél, indé iké yıl retten korılık. Kükten bér tamçı yañgır tammıy, külege töşmiy. Yılğalar, bolaklar, küller kibép korıdı. Üsémlekler suldı. Küznéñ yavın alıp balkıp torgan çeçekler şıñdé.

Yıldagıça bebke çıgarırğa aşıgıp kaytkan koşlar kanatların köydérép, oya yasarga urın taba almıyça, kañgırıp başka cirlerge oçtılar. Bolannar, ceyrannar, kır keceleré, kır sarıkları susızlıktan elsérep adaşılar. Ceylevdege mal çémétép kabarlık ülen taba almadı. Ul gınamı?

Ütken kış urtasında, könnér kinet cılınıp, daladagı kar ériy başladı. Bérniçe kön retten yañgır yavdı. Tavlardan görlevékler kuzgaldı. Katıp, tuñıp köç-hel bélen can saklap kilgen koşlar, bu kötélmegen cılıga kuvanıp, kükke küteréldéler. Kalgıp, yözép, bérsén-bérsé kuvıp çır-çu kildéler. Dalaga kötélmegen canlılık hem maturlık kayttı. Eytérséñ le yaz başı...

Lekin bu kuvanıç tügél, kirésénçe, tabıgatnéñ artık mekérlé hem helaketlé şayaruvı idé. Ozak ta ütmedé, çatnama suvıklar başladı. Dala östén pıyala töslé yalıtırap torgan kalın boz kapladı.

Tibénde yörgeñ cıkkılar, toyakları bélen kazınıp, boznu vatarga azaplandılar. Tıgızlanıp yatkan kılğan boz astınnan kürénép ımsındırdı... Lekin katıdan-katı cıkkı toyakları da bu hıyenetçél boz katlavın vata almadı, kürénép torgan kılğanga irénneré (7) tiye almadı. Toyaklar yarıldı, tubıklar, sıyraklar kanga battı. Kolınnar heşsézlenép boz östéne avdılar. Kuylar bér-bérsénéñ yonnarın aşadılar.

Kışlavdagı barlık halık: kartı-yeşé, hatın-kız, bala-çaga – bérsé kalmıy dalaga çıktı. Alar balta, körek, kitmen, kazık bélen kaherlé boz katlavın vatarga kéréştéler. Dalanı kaplap yörgeñ isepséz küp malga boz astınnan çukıp açılğan kılğan tıyarlık azık bula alamı soñ...

Bu bela östéne tağın küz açkısız burannar başladı. Açlıktan korı söyekke kalgan, lekin elé ayaktan yığılmıyça yörgeñ soñğı malnı buran, öyéré-öyéré bélen kuvıp alıp kitép, yılga, küllernén bozları astına iltép töşérdé. Öyérden ayırılğannarı bürélerge, şakallarga azık buldı.

Dalaga dehşetlé cot kildé. Kiçe géne niçe yöz öyér cıkkı, ménlegen kuy, yözlegen döyege huca bulğan bay kazaklar barmak bélen géne sanarlık karamal bélen kaldılar. E giday kazaklarınñ yalgız-yarım malları cotnıñ bérénçé könnérénde ük ayakların suzdılar. Bu yıl legnetlé Kuyan yılı idé. Kazak halkın avır bölgenlékke töşérgeñ bu kara yıl soñınnan Ölken Kuyan isémén aldı. Ul onıtılmıy. Anıñ kara külegesé soñğı yıllarga hetlé dalanı tétretép tordı. Aksakal kazaklar elé bügengé könnérde de Ölken Kuyan yılındagı dehşetlé kürénéşlerné iske alıp zar yılıylar.

– Batır – bér uklık, bay – bér cotlık!

Bu mekal ene şul faciagalé yıllarınñ kurkınıçlı tavışı indé.

Méne şuşı Ölken Kuyan yılındagı cotta kazaknıñ Urta yözden kile torgan ıruvlarınnan bérsé – Karavıl ilé kara ceyev kaldı. Anıñ ceylevleré mal ülekseleré bélen çuvarlandı. Kışlav eylenelerénde yañadan-yaña kabérler kalkıp çıktı. Cir, güya gariplenép, üzénéñ bökrélerén çıgara başladı. Kışlav taşlandık herabege eylendé. Aña törlé yaktan aç büréler, şakallar cıyıldı.

Élékké yıllarda, tön yoklamıyça mal saklap, tuktavsız öröp yöriy torgan işanıçlı étlernéñ de tavışları tındı. Monı sizép alğan büréler, şakallar kışlavnıñ urtasına uk öyérélép kilép ulıylar, ansız da açlık bélen sızılğan cerehetlé yöreklérge şom hem kurkınıç salalar idé. (8)

İndé kün tönleklerden tötén çıkmıy. Kazannar bér asım it kürmıyçe tutıktılar. Sabalar, kırmız tatımıyça kibép, kuvırıldılar. Tebenek tügerek östelge yabılğan dastarhan buş – bavırsak, kort, érmçék, tozlu maylar elle kayçan bétte. Başka yıllarda cey urtalarına hetlé sandıklarda öyélép yata torgan karınnarın sarı may, kolgalarga, yon arkannarga élenép kuyıla torgan kaklagan siméz kazılar hezér barı töşte géne kürérge kaldı.

Ölken Kuyan yılında Karavıl ıruvınıñ bik küp ademneré, gazaplı aç ülémge duçar bulıp, méne şuşı taş tübedegé zıyaratka yattılar. İndé bügén bu ıruvınıñ üz ayagında yöriy alırdayları, soñğı tapkır zıyaratka cıyılıp, üzleréññ kadérlé ıruvdaşları bélen beñilleşeler.

Karavıl ıruvı küçép yöriy torgan Alka kül ceylevé zamanında üzéññ güzellégé, bay utlavları bélen barlık kazak dalasında iñ ataklı ceylev bulgan. Bu cirlerné ħalık yaratıp, maktap hem gorurlanıp Sarı arka dip atagan. Anıñ turında akınnar dumbra çirtép, cır cırlagannar:

...Sarı arka sayran cirém, ay,
Tabılmas ħeyran ilém, ay.
Köméştey saf suvı bar,
Aydan yaktı külém, ay...

Tavları biyék, dalası kiñ, ceylevé irkén, dastarħanı mul bula Sarı arkanıñ. Lekin...

Danlıklı Sarı arka bügén kansırıp, azaplanıp ülém bélen tartışa. Ul indé berkémge de yardım kulin suza almıy hem üzéññ kadérlé ıruvların, namuslı balaların bilgéséz seferden borıp alıp kalırlık ħelde tügél. Anıñ köçlé, şefkatlé kanatları zehérlé yalkın bélen köyép ötelgen.

Karavıl ıruvı bügén kuzgala. Ul, ata-babalarınıñ danlıklı ceylevlerén taşlap, bilgéséz, yırak illerge yul tota. Méne şul irékséz, kaygılı sefer aldınnan bu ıruvınıñ ölkennéñnen sanalğan Ħodaybirgen eke ervaħlarga ilnéñ soñğı dogasın tapşıra:

– Teñrém!..

Tagın zarlı, karlıkkan tavış kabatlandı. Çal kart, kaltrangan kulların kükke suzgan kiléş, könçığıştan zıyaratka taba borıldı. (9)

Kabérler... Alar, yırtkıç canvarlarınıñ öñnerésıman, cir östénen az gına kalkıp toralar. Alarga bıyıl kar da tuktamagan, ülen de çıkmagan. Kabérler östénde taşlar da yuk. Barı zıyarat urtasındağı leħété cimérelép, balçığı tüben iñgen bér kabér östénde géne yalgız taş bagana tora. Taşınıñ bit yağına yaña tугan ay sureté töşérelgen. Aydan tübenrek, uyıp, garep ħeréfleré bélen nindidér süzler de yazılğan bulgan. Lekin cil, yağır ul ħeréflerné aşagan, taşını şomartıp yalagan. Ħezér indé anda nindi süzler yazılğanın da hem bu kabérge nindi derecelé kéşéññ meyété kuyıluvın da ħiç belép bulırlık tügél. Taş indé üzé de yartılaş cirge batkan. Eytérséñ, bu cansız bagana da, dönyadan bizép, üz irégé bélen kabérge kéréрге cıyınğan. Zıyarat biyék ür östénde. Anıñ eylene-tiresé taşlar bélen korşalğan bulgan. Emma ħezér ul işelgen. Bügén méne şuşı kabérstannı ħalık uragan.

Aldağı safta aksakallar. Alar ervaħlarga ħörmét yözénen bu izgé tufrakta tézlenép torırğa tiyész bulsalar da, kart söyekleréññ sızlanuvına tüze almıyça, ayakların böklep utırgannar. Alarınıñ başlarında öçpoçmaklı zur tomak. Tomakınıñ kolakları eçke böklengen. Öslerénde köpé-çapan. Billeré kiñ kayış bilbav bélen buvılğan. Bay hem derecelérek çallarıññ bil kayışları köméshten eşlengen törlé töyme, ay-yoldızlar bélen bizelgen. Ayaklarında kün çitékler. Keveşlerné zıyaratka yakınlaşkanda ür biténde salıp kaldırgannar. Aksakallar başların tüben iyép, küzlerén yarım yomıp tiren uyda – dogada kalğıylar. Alar arasında ap-ak gömbe kébék bulıp, başlarına zur uramal yavlık sargan karçıklar küréne. Alar da, aksakallarga oħşarga tırışıp, cirge iyélgenner.

İkençe safta karasakallar – ir urtası kazaklar. Alarınıñ kaysı tomaktan, kaysı beren kırpulu oçlı bürékten. Öslerénde ala-kola çikmen, bişmet. Uñ kul astında, cirde salt kamçı. Kaşları cıyırılğan, küzlerénde açuv katış yamansulav. Alar Ħodaybirgen ekege karap, tézlenép katıp kalgannar.

Öçénçe safta niçék turı kildé şulay utırgan urta yeştege ħatınnar. Alar, bit urtaların gına açık kaldırıp, koyıklı kimeçeklerge urangannar. Ħatınnarıññ aldında, tire-yagında çében bulıp sırışkan bala-çaga. Ös-başları seleme, kaybérleré böténley (10) yalangaç. Alar analarınnan nersedér sorap yılıylar, bérşén bérşé çémétép sugışıp kiteler. Aptırgan ħatınnar, açuv bélen, tıngısız balalarınıñ başına sugıp, törtép cirge çüktérelér. E kéçéreklerge, köçlep, kérle imçeklerén kaptıralar.

İñ artta – yeş kilénner, kızlar, büz yégétler hem yeşüsmérler. Kilénner çeçeklé şelge uralgannar. Kızlarınıñ östénde kıp-kızıl, cété yeşél, üte sarı töstegé ozın külmek. Külmek östénen bilné kısıp tora torgan bikasap kamzol kiygenner. Kamzolınıñ izüvleré, itekleré altın, kömés uka bélen kayılğan; bér par gına kızıl, yeşél, kük kaşlı zur kömés kaptırma bélen kaptırılğan. Başlarında berħét takıya yeise kiñ kırpulu yéfek tışlı bürék. Alarga teñkeler tağılğan hem nek tübege kabarıp torgan ökéler* kadalğan.

Yégétler yuka itép sırlığan yakasız çapannan, başlarında tar kırpulu bürék yaki kara tasmalar tégélgen, çité aldan-arttan téléngen kiyéz eşlepe. Kayış bélen buvğan billeréne tubılgı saplı, tuğızdan tügereklep ürgen kamçı kısırgannar. Yeşler gadette ceylevden ceylevge küçken çakta kiye torgan beyrem

* Öké: küké mamığı.

kiyémnerén kiyép cıkkannar. Lekin, şuňa da karamastan, alarda élékké dert, kıyulık hem gamséz şayaruvlar yuk. Açlık yeşlerge de üzénéň kara külegesén taşlagan hem alardagı tıngısız aşkınuvını sündergen. Alar aptırıp, nerse eşlerge bélmıyçe, Hodaybirgen ekenéň hareketén kúzeteler.

Halıq kulların yugarı küterdé, kaysı tavışlanıp, kaysı irénnerén géne kıymıldatıp Hodaybirgen eke artınnan doganı kabatladı, soňgı ömét bélen allaga yalvardı.

– ...Könnéň küzénnen dalaımız köydé. Küzéméznéň karasıday kürgen Alka kül korıdı. Cot malımıznı kırdı. Kiň dalanı bézge tar kıldıñ, mevlem. Kazaktıñ balaları bügen küz yeşén bolaktay ağıza... Monav torgan taş tübede Karavıl ilénéň ölkenneré – bézdén atalarımız, analarımız, bér karınnan tugan karındaşlarımız, helel sötébézné ayamagan balalarımız...

Zarlı doga özéldé. Hodaybirgen eke, tomagın salıp, lehet yağı umırılıp tüben iñgen kabér yarına secdege yattı. Dala kinet iñgıraşıp, yarsıp kitté. Zıyarat (11) buyında utıruvçılar yılap, takmaklap, zarlap, iñrep Karavıl ıruvınıñ iñ kadérlé cannarın üzénéň salkın koçagına alğan cirge – kara tufrakka yığıldılar. Bu kötélmege şav-şuvdan hem ata-analarınıñ akıldan şaşıp cirde avnavınnan kotı oçkan balalar can tavışları bélen akırıp yılap dalaga kaçtılar. Alarga bérkém de igtıbar itmedé. Zıyarat östéndege halık üz yöregén üzé tartıp alıp kabérge salırday bulıp yolkıdı. Kartlar, ir yégétler, kimpérler*, yeş kızlar allahé tegaleden yardım kılın suzuvın, kazak balaların cot, açlık tırnağınnan tartıp aluvın soradı.

Lekin ul kul kürénmedé. İlahi köç bu ah-zarnı işetmedé.

Hodaybirgen eke secdeden tordı. Kaltırangan kulları bélen kapşanıp, tomagın aldı da başına kapladı. Artık zarlı yılavdan, gazaplanuvdan arıpmı, elle yugıyse bu kanlı küz yeşleréneñ hiçbér fayda kitere almavına küzleré citépmé, halık cirden başların kütere başladı.

– Balalar, kuzgalyk! – Çal aşığıp urınınnan torırga omtıldı. İké yégét yögerép kilép Hodaybirgen ekené kultıklap torgızdılar da akrın gına ürden tüben alıp töşép kittéler. Başka ırlar de kuzgaldılar. Barı kimpérler géne, kabérlerden ayrıla almıyça, bitlerén tırnap, ozak gazaplandılar, gür östénen uç-uç balçık alıp kükreklere yeşérdeler.

ÜR astında, Alka külnéň susız uysulıgında, yulga ezérlengen, yök töyelgen atlar, döyeler küpten kötép toralar idé indé. Hodaybirgen ekené kultıgınnan küterép atka atlandırdılar. Ul kıyblaga karap tagın bér kat doga kıldı da atınıñ tézgénén tarttı.

Kervan kuzgaldı. Aldan, par ürkeçnéň iké yağına yon arkannar bélen urap beylegen kiyéz öy kormaların hem başka yöklérén akrın gına tırbeldérep, döyeler atladı. Kaybér döyelernéň ürkeçleréne kazan töslé itép törélgén kiyézler utırtılğan. Alar éçénde kimpérler, yeş balalar çaykala. Döyeler artınnan sıñar atka dogasız, kamıt bélen géne cigélgen iké tegermeçlé arbalar tézélgen. Tegermeçler kéşé buyınnan da biyégrek, üz gomérlerénde bér géne tapkır da küçerleré maylanmaganga, (12) alar şıgır-şagır kilép, sıkranıp irékséz géne eyneler. Bu arbalarga cıyılma ağaç karavatlar, kazannar hem başka hucalık eyneleré töyelgen. Arbanıñ astına tıré çilekler, tursıklar asılğan. Kartlar, ir urtası ademem atta. Kalğan halık, hatın-kızlar arbalar artınnan ceyev atlıy. Kayda soñ ul yarsıp, bérsénen-bérsé uzıp oça torgan tolpar atlar?! Kayda ul élékké vakıtta ceylevge küçkende bula torgan beygeler, kükbar aluvlar**? Kayda soñ ul könnéneñ küñéllé şav-şuvı?!

Koyaş aşığıp yugarı küteréldé.

E kervan, aña hetéré kalgansıman, tönyakka karap yul tottı. Kervan aldında ozın kara külegeler. Eytérséñ le alar aldagı bilgéséz yazmıñnıñ şomlı şevleleré bulıp suzılğannar. Lekin ul külegelerge bérkém de igtıbar itmiy. Çönki herbér kéşéneñ küñélende bu külegelerden de karañgırak kaygı utıra. Karavıl ilé hezér, şomlı bér tınlık éçénde, avır hesret bélen, kışlavın, niçe yazlar, ceyler küçép yörgen ceylevlerén taşlap, kayçandır küz kébék tulıp torgan, hezér ise kibép bétken Alka külénnen ayrıılıp, iñ kadérlé kéşelerén meñgélékke üzene alğan zıyaratnı yetim kaldırıp, bilgéséz yazmıška atlıy.

Nerse kötüe alarnı alda? Behetmé? Elle tagın da dehşetlérek helaketmé? Şatlıkmı? Elle yözép çıga almasılk kaygı diñgézémé?

Karşıdagı ür östénde kéçérek öyge oşşagan dürt kırılı ak taş tora. Şul taş östénde adaşıp kilép utırgan bér yeş karagay küreéne. Ul elé böténley sabıy gına, yeşkelt énelere yéfek tök kébék kéne. Ul bérüzé, yalgız-yalgızak. Nindi rehimséz yulavçı anı tugan ıruvınnan adaştırgan? Kém anı yalangaç dala çiténdé, taş östénde ükséz bala itép kaldırgan?

Koyaş küteréle, utlı ukların yalgız sabıy östéne taşıly... Kayda agalarınıñ kalın, kiñ külegeleré? Kayda aç, suvık cillerden saklavçı bahadır arkalar?

* Kimpér: karçık.

** Kükbar aluv: beygénéñ bér töré. Atta çabıp bargan uñayga cirdege yavlık östénen kömés teñkené alıp kitüv.

Méne şul yalgız yeş karagay ürénnen yul kinet borılıp uñga kite. Yırakta, bik yırakta ak bolıt bulıp Burabay, Kükçetav ürkeçleré küréne. Belkém, Karavıl (13) balaları ézlegen behetlé yazmış şul güzel tavlur külegeséndedér?

Kervan akrınlap, çaykalıp ürden töşep yugaldı. Anıñ artınnan küterélgen tuzan, sorgılt bolıt bulıp, yalgız karagay östénde bik ozak asılınıp tordı.

Bérazdan kükte zur börkét küréndé. Ul üzénéñ sargılt kanatların kiñ ceyép, salmak kına kağıp, zıyarat östénde eyléndé. Kinet kanatlar katıp, asılınıp kaldılar. Börkét komsız ütkér küzleré bélen cirge tékeldé. Daladan canlı rizık ézledé. Lekin cir östénde ülém tınlığı. Bér géne de hareketlengen canvar kürénmiy. Hetta sukır tıçkannar da yögerép ütmiyler. Yomran da, önénnen çığıp, algı ayakların küterép, sızgırmıy. Börkét küzleréne ışanmadı ahrısı, taş bulıp cirge atıldı, gür tufraklarına sugıla yazıp çaykaldı da tagın küteréldé, tagın açuv bélen kükke omtıldı.

Cil isté. Tubılgılarınıñ korıgan botakları bér-bérséne kağılıp kıştırdadılar. Cil nindidér bér yat is alıp kildé. Erém isé. Yuk, köyek isé! Ozaklamıy Nayzatumar yağınnan, Karavılınıñ taşlandıq kışlav tübelerénnen töten küteréldé. Kurap torgan dalaga utlı yılan bulıp yalkınnar ürmeledé. Dala yana başladı.

Börkét zıyarat östénnen tagın béniçe kat uradı da, korban tabuvdan ömet özép ahrı, kanatların avır kağıp, kervan kitken yakka borıldı. İşélép yatkan gür tufrakları östénnen şomlı kara külege ütté. (14)

Min diñgézde baytak yözgen kేశé,
Dulkınnarıñ bélem yolasin.
Tik bélmedém Dala Dulkınıñ
Altın bélen cirmé yuvasın...

1

Méñ tugız yöz illé bişençé yılınıñ unöçençé may köné idé бүgen.

Cil avtomaşına motorı östéne yabilgan sırma kapotını yul buyınça tartıp, yolkıp kildé-kildé de, bér borılışta kinet küterép alıp kitép, küzden yugalttı. Maşına tuktadı. Kabina terezese aldındağı avtomat şçétkanıñ, tuktavsız uñga-sulga avışıp, pıyalanı sörtép-tazartıp toruvına da karamastan, yul böténley kürénmiy başladı. Barı ükérép, açı sızgırıp maşınaga taşlangan cil tavişı gına işétéldé. Karnıñ yavganı da kürénmiy. Ul köçlé taşkın bulıp tuktavsız işéle, öyérden yaña gına alıp kaytkan aygırısiman bér urında uralıp, dulıy da dulıy idé.

Motorniñ kalıtrarıp göréldevé tındı. Avtomat şçétka, terezené soñğı kat sörtép, yartı ay sızıp uraldı da tuktap kaldı. Kabinanıñ sul yak işégé tar gına açılıp, soldat furajkası kiygen, kuyı kara sakallı kేశénéñ başı küréndé. Cépşék kar ukmaşıp anıñ biténe sılandı. İşék tiz géne kiré yabıldı. Cil, açuv itkendey, kabinaga vak kom börtékleré bélen berdé, sızdırıp, kamçıláp ütté. İşék tagın açıldı, şofér bu yulı artı bélen töşe başladı. Lekin kirza itékler basмага nıgıtıp basarga ölgérmedéler, cil uralıp kilép işékné kayırıp ciberdé. Ayakları tayıp kitté, şofér çaykalıp kar östéne barıp töşté.

– Zınhar yabıgız, – kabına eçénnen kiskén, yörekteñ sızlanıp çıkkarı açı taviş işétéldé, – balanı ütéréséz bit, yabıgız diyim işékné!

Şofér sikérép torıp kabına işégén yaptı. (15)

Kabına eçéne kérép tulgan «ak kübelekler» šiñép ériy başladılar. E tıstağı buran kabinanıñ terezeleréne, kuzovka sugılıp, maşınanı avdarırğa télegendey yolıkkalarga totındı. Ul öyérme bulıp bötéréldé, bér uñnan, bér suldan ıjırıp, ulap, maşınaga taşlandı. Kar üzé de, bu tıngısız kuvıluvdan hşelszlenép, kaya barıp tuktalırga bélmiyçe aptırıp, yul urtasındağı yalgız maşınaga ışıklanırga tırışa hem şunıñ öçén bötén köçé bélen aña sırışa kébék idé.

Kabına eçénde utırğan hşatın, östéndege ceıyge yuka paltosı bélen balasın urap, başındağı mamık şelén alga uk töşérép, üz sulışı bélen sabıynı cılıtırğa tırıştı. Bala mışnap, temlé aruv bélen yoklıy. Tabıgatnéñ rehımséz afeté anı tınıçsızlamıy. Ana kuyını hervakit cılı hem hşevéfséz bula iç... Hşatınınıñ ayagında rézina botı. Ul alarını bér-bérséne sugıp ayagın cılıta, balanı tırbete, vakıt-vakıt kalıtrarıp iñnerén selkétép ala.

Şofér evvelé itékleré bélen tipkelep skatlarını tikşérép çıktı, annarı artkı tegermeçke basıp kuzov östéne küteréldé.

Yök östéne yabilgan brézéntınıñ kabına yak oçı açıldı, brézént astınnan başlıklı plaşç kiygen küzléklé kేశé küréndé. Ul ayagına basarga ölgérmedé, cil karşı yaktan sugıp, anı yök östéne yıktı. Şofér nidér kıçkırdı, lekin cil anıñ tavişın böténley ikénçé yakka kar bélen bérge tuzdırıp alıp kitté. Küzléklé kేశé tézlenép tordı, mükelep kuzov kırıyına hşetlé kildé. Yök östénnen tartılğan arkanga totınıp şofér da aña taba ürmeledé. Alar ikevlep brézéntınıñ bér poçmagın açtılar da astan iké timér körek, kalaç itép uralğan timér çıbık beylemén çıgardılar. Şofér kar astında kazına torgaç, zur gına brézént kisegé hem iské bér télogréyka tartıp aldı. Köreklerné, timér çıbık beylemén körtke taşladılar. Şofér, köç-hşel bélen télogréykayı östéne kiyép, brézént kisegén kultık astına kıstı. İkesé de kuzovtan töştéler. Şofér, karga taşlangan koralları cıyıp alıp, citéz géne maşınanıñ aldına çıktı. Plaşçlı kేశé körtten ayakların ala almıyça ozak kına azaplandı. Ul, uñ ayagın çıgarıp, sul ayagın iké kulı bélen küterép alga bastırdı da şunnan soñ gına atlap kite aldı. (16)

Yulçılar tegermeçler aldına öyelgen karnı köriy başladılar. Buran élékkéden de köçlérege tuzındı. Karnı gına-tügel, körekné de bér yaktan ikénçé yakka çaykadı. Baskan cirde kört üse. Alda bérnerse de kürénmiy. Kérféklar bozlanıp bér-bérséne yabışalar. Bit almaları kızip yana. Kinet cil çıgéndey buldı. Az gına tındı. İké yulçı, şul aradan faydalanıp, motor östéne brézént taşlap, poçmakların timér çıbık bélen beylerge aşıktılar.

*

Tübesé çım bélen yabilgan tebenek saman kuranıñ uram yak kapkası şıgırdap açıldı. İşélép kérgen buranga karşı iyerlé at citeklegen hşatın çıktı. Anıñ uñ kulı tézgende, sul kulı bélen başına börtkengen çapanını kızip totkan. Hşatın atını cilge artı bélen borıp öynéñ poçmagına ışıklandı. At cılı kuradan buranga çıguvga tınıçsızlandı, başın çaykap poşkırıp kuydı. Kapkadan ikénçé kేశé çıktı. Anıñ başında öçpoçmaklı zur tomak, östénde ozın köpé, bilé kiñ kayış bilbav bélen buvilgan, ayaklarında

başları oçlanıp küterélgen paypaklı itékler. Anıñ kulında zur korık. Korıknıñ oçına yon arkannan élmek beylengen. Kéşé yuyış karda taya-taya at yanına kildé de tézgénné sul kulına aldı, korıknı ھاtinga birdé:

– Al, ھodayga tapsırıp, atlanıym. Monday buranda cılkının çıgıp kitüvé bar goy.

İr kéşé, kalın kiyémnen buluvına karamastan, citéz géne iyerge küteréldé, özeñgélerné retledé, ھاatın korıknı suzdı.

– Culiñ uñ bulsın.

– Aytsın!

Atka atlangan kéşé korıknıñ élmegén sul bélegéne éldé de tézgénné tarttı. At, başın küterép, citéz géne kuzgaldı. Ozaklamıy ul buranga kümélép küzden yugaldı.

2

Gayşe, tıstağı buran töslé ük tuktavsız öyérélép, uralıp, borçıgan uylardan arınırga tırıştı, yurganın başınnan uk yabınıp, küzlerén çıtırdatıp yomdı hem irénnerén çak-çak kına kıymıldatıp, üz-üzéne (17) yokı çakırdı: «Min yoklıym, bér ner-se de... uy-lanıym. Bér-iké-öç-dürt. Yok-lıym...» Lekin uylar yazgı bozlar kébék bér çumıp kitép, bér kalkıp çıgıp tağın cıyıla, tıgzılana başladılar. Başı çınılap, çatnap kitté.

«...Kém ul? Kayda ul? Nige minnen uncidé yıl buyına tугan etiyémneñ isémén yeşereséñ? Elle?...»

Gayşenéñ küzleréne yeş tıgıldı, bötén tené tuñıp, çımırıp kitté.

– Yuk, yuk, begırém! – Ul üksép yılap, ménderge yöztüben kaplandı. – Eytme, eytme alay! Sin... sin taşlandıq bala tügél, tügél, cankisegem Zeytüne!..

Kinet öy tübesénde nersedér kayırılıp, şaltırap küteréldé de görséldep bakça éçéne avdı. Saman sténalar sélkénép kitté.

– Eni! Eni diyim!

Gayşe sisenép urınınan sikérép töşté, östeldegé kısıp kuyılğan unlı lampanıñ filtesén küterdé. Karşıda, sténa buyındağı kéçkéne géne karavatta, kurkıp uyangan kız bala. Sabıy elé yokılı-uyavlı, küzlerén de açıp citkermegen. Ul neni kulları bélen kapşanıp, nersenédér üzénen étép cibermekçé bula:

– Öy cimérelémé, eni?

– Yuk, yuk, kurıkma, Almagöl, – Gayşe yögerép kilép koçaklap, kızın ménderéne saldı. – Min bu, eniyéñ, kurıkma, kolnım.

Balanıñ ozın kara kérfékleré küteréldé, çak kına kısıp küzleré gadettegeden zurrak bulıp açıldı, iké börték kara karlıganday küzleré lampa yaktısına çağıldı. Almagöl küzlerén tağın bér kat yomıp açtı, balalarda gına bula torgan söykémlé bér işanuvçanlıq bélen yılmaydı, iké kulın suzıp, enisénéñ muyınına sarıldı.

– Sin kitme, eniyém! Min kurkıncı töş kürdém, kurkam. Miném yanına yat, eni.

– Yarıy, yarıy! Yatam, altınım, – Gayşe kızınıñ kulların akrın gına muyınınnan ıçkıdırıp, üzé de anıñ yanına kısıldı, – kurıkma, yokla. Ul tısta cil şulay tavışlana.

Öy tübesénen tağın nersedér şuvıp töşép tereze yañagına sugıldı, çélpereme kilép vatıldı. Enisé kuyınına kérép tınıçlangan Almagöl bu soñgı sugıluvları işétmedé, izrep yoklap kitté. Gayşe sagayıp (18) tıñladı, döberdev kabatlandı. «Şifér! Şifér cimérelép töşe. Çatırını alıp taşlagan iken, kaheer sukkan buran!»

Anıñ küz aldına ak palatkalar hem suvıktan bóréşken kéşéler kilép bastı: «Min elé cılı tüşekte, ezér ašta. E sovhozdagı ھاlık?! Méskénner, mondıy buranda nişliyer iken? Bu nindi afet buldı soñ? Toyak indé unbiş kön öyge ayak basmadı. Elle irtege kön açılса, «Alka kül»ge barıp kaytırgamı? Bu arada kaynata da ھےber kitérmiy. Yuk, irtege soñgı deréslerné Arslanbikke tapsırıp, Toyak yanına barıp kaytımyça bulmas».

Kérféklerge yokı kunmadı. Gayşe, arıp, aptırap karavattan töşté.

Almagöl irénnerén küpértép, pf-pf sulap, tınıç kına yoklıy. «Nindi rehet çak!» – Gayşe üz kızına üzé soklanıp, anıñ irkén-tigéz sulış aluvın kürep, kuvanıp yılmaydı, iyélép Almagölnéñ biténen üpté, şuvıp töşken yurganın küterép yabıp, çitlerén matrats astına kısıtıp kuydı. Annarı miç kuvişında torgan kiyéz itéklerén alıp kiyép, cilkeséne cılı ھاatın saldı da östel karşındağı urındıkka barıp utırdı. Östelnéñ bér kırısında pöhtelep öyélgen kitaplar, ikénçé kırısında defterler. Urtada ھرustal vaza. Anda bérsénnen-bérsé maturrak umırzaya çeçekleré. Alarnıñ herbérsénde üzéne géne ھاas tös çağıla. Bu elé yanıp torgan, küzlerné kamaştıruvçı yalkınlı töslér tügél. Alarda – sabıylık, tuvıp kilüvçé maturlıknıñ güzel şevlesé géne. Lekin, şuña da karamastan, bu kiñgıravçıklarda nikader cılılık, nikader samimi şatlık – yaz şatlıgı çağıla! Gayşe elé kiçe géne bu umırzayalarnı daladan cıyıp alıp kérgen idé bit. Nindi matur, koyaşlı, çeçekler bélen balkıgan ھاuş islé yaz idé kiçe dalada... ھاlık tirlep-péşép bérénçé buraznalarga boday sibe,

boringlar eytkençe, sabanda sayraşıp, yarışıp eşliy, ör-yaña indirlarda béréncé bay uñışnı – gerebe boday öyémnerén kürérge ömétlene idé tügélme soñ?

Tereze ramnarı tağın déréldedé. Cil alarnı suvırıp alırga télegendey tarttı, yolıktı, annan bar köçé bélen étép ciberdé. Vak boz kisekleré tereze pıyalasına sibéldé. Miçnéñ kapkaçları tartılıp, sugılıp kuydı. Morcada kéşenéñ éçén poşıra torgan şomlı bér taviş tuktavsız şıñsıdı. Yoklarga da, (19) eşséz uyga birélérge de mondıy tónde kurkıniç idé. Gayşe, öyelép torgan defterlernéñ iñ östegésén alıp, aldına kuydı. Baş yulda éré, tigéz heréfler bélen «Koriç niçék çımıktı» romanında Pavél Korçağın obrazı» dip yazılğan. Yaña yuldan şundıy uk açık-pöhte heréfler bélen tékst başlana. Gayşe herbér süzge, tınış bilgeleréne tuktalıp ukırga hem ara-tire kızıl kara bélen tözetmeler yasarga totındı.

Gayşe öç defterné tikşerép çıktı da tuktaldı. Barmakları buşap kitté, kalemé tegerep östelge töşté. Ul iké kulı bélen çigelerén kısıp üzé de sizmesten uyga çumdı.

İndé ikéncé kön méne şulay Gayşe vakıt-vakıt kayda ikenén, nerse eşlegenén de bélmıyçe zihénén yugalta. Bügén méne mektepte, derés vakıtında, Gayşe bér ukuvçısın torgızıp, Nikolay Ostrovskiynıñ icatı turında söylerge kuştı. Kız, aşığıp, bar bélgenén söyledé. Söylep bétérdé de beye kötép ukıtuvçısına kıyusız gına karadı: «Séz miném cavaptan rizamı?» E ukıtuvçı başın tüben igen de éndeşmiy. Méskén kız, belki, bik ozak basıp torgan bulır idé, çéñgéldep kırıgrav şıltıradı. Gayşe, sissenép kitép, ukuvçılarına teneféske çıgarga röhset birdé. Nindi beylençék uylar borçıy idé soñ anı?

Ul kulların çigesénen alıp, akrın gına östel tartmasın açtı. Zeñger konvértlı hat! Gayşenéñ Taşkénnta, unyılık mektepte ukuvçı kızı Zeytüneden kilgen hat. Ana bu hatta yazılğan süzlerne indé yattan béle. Lekin ul anı tağın ukıy.

Hatnıñ béréncé biténde yazılğan süzler küñéllé, hetta kuvanıçlı da. Zeytüne barlık fennerden bişke géne ukuvın, hezer attéstat aluv öçén ékzaménga ezérlenüvén yazğan. «Eni, min de sinéñ yuldan kiterge, ukıtuvçı bulırga uylıym. Béz, dustım Segadet bélen, pédagogiya institutına gariza birérge cıynabız. Sin karşı tügéldeñsén bit, enkey?» Bu yullarnı ukıganda Gayşe çın küñélden kuvana hem gorurlana. Anıñ kızı Zeytüne indé yuğarı mektep işégén açarga téliy, belémge üréle. Nindi ana moña şatlanmas? E méne ikéncé bittege yullar?..

«...Avtobiografıyemné yazarga utırsam, aptırap kalam. Kém soñ miném etiyém? Kayda ul? Nindi kéşé bulğan soñ ul? Nige minnen uncidé yıl buyına tугan etiyémné, (20) hetta anıñ isémén, familiyesén de yeşérép kileséñ? Sin kızıñnı gafuv it, eni. Min indé sabıy tügél bit. Töşénem. Elle? Elle min zakonsız tугan taşlandık balamı?..»

İké tamçı kaynak küz yeşé hat östéne tamdı. Heréfler ceyélép, bér-bérséne kuşılıp kügélcém tapka evérdédeler. Gayşenéñ tını kısıldı. Bugazına nindidér töyér tıgıldı. Ul köçke géne irénnerén kıymıldata aldı:

– Etiyénéñ yazmışın min üzém de bélmıym bit, akıllım...

Kinet ul nersenédér hetérlegendey başın küterdé, počmakta torgan kitap şkofına karadı, annan borılıp, sténa buyındağı sandıkka karaşın tuktattı. Torıp sandıknı açtı da anıñ éçéndegé kiyém-salımnarnı aşığıp idenge buşata başladı. Sandıktağı barlık eybér idenge öyéldé.

– Méne ul!

Gayşené télge kitérgen bu eybér katırğı papka idé. İdendegé kiyém-salım kiréden retlé-retséz revéşte sandıkka tutırıldı. Gayşe sandıknı yaptı da, anıñ östéne utırıp, kulındağı papkanı açtı. Anıñ éçé bup-buş, ozak yıllar yatuvdan ul sargaya da başlagan. Gayşe iké katırğını béрге yabıştırgan tasmanıñ öské katın kubarıp, papkanıñ uñ yak katırğısın açtı. Annan yuka gına bér bloknot çıktı. İnstitutta ukıganda küp kéne studéntlar istelék albomnarı, köndelék defter yazuv bélen mavıgalar idé. Gayşe alar bélen kızıksınmadı, artık meşekat sanadı. Lekin yazmıştan uzmuş yuk iken... Béréncé mehebbet anıñ kulına da kalem tottırdı. Dörés, ul, başka tiñdeşleré kébék, şigirler, cırlar yazuv dereceséne kader barıp cite almadı. Şulay da béréncé hisler, ömétlér, ikélenüv hem gazaplı kiçeréşler küñélge sıyışa almıyça, kegaz biténe de küçerge téledeler.

Bu bloknot şulay uylamaganda başlagan idé hem şulay uk bér de kötmegende tögellenmiyçe özéldé. Yazmış böténley başka tıkrıklarga borıldı. İndé bu bloknotnı devam ittérüv tügél, anıñ başkalar küzéné töşüvé géne de Gayşege tağın da yaña bela östevé mömkin idé. Bloknotnı böténley yukka çıgarırğa yörek kıymadı. Nindi vöcdan béréncé mehebbetnén izgé istelégén taptap üterge röhset bire alır. Gayşe bu yazmalarını (21) yeşérép, iñ avır şartlarda la yugalımyça, saklap kildé.

Méne bügén, uncidé yıldan soñ, şul bloknot yañadan açıldı.

«– Kızlar, séznéñ kaysızız Gayşe?

Tamara – tapkır, Klara bélen min uylap alğançı, ul cavap ta tabıp ölgérdé:

– Kaysızız maturrak, şunısı Gayşe bulır. Abaylabrak karagız elé, iptesh komandır.

Béz, kultıklaşkan kiléş, baskıçta tuktalıp köleşe başladık. Yulıbızını kisép tuktatkan yégét üzé de az gına kızardı, lekin kavşamadı.

– Yalğışasız, min komandır tügél, studént.

Tamara miném biléme térsegé bélen törtté de çakırılmagan kunaknı kapşy başladı:

– Kaysı fakultétan?

– Tariğ.

– Niçençé kurstan?

– Öçençé.

Min de tüzmedém, süzge kuşıldım:

– Kürşé iken. Lekin sézné...

Tamara süzémné avızımnan yolkıp aldı:

– Şoma yégétné bérénçé tapkır oçratabız.

– Alaysa tanış bulıyk: Seét Battalov, – ul herbérebéznéñ kulın katı-katı itép kıstı, béz isémnerébézné eytken buldık. – Béráz yörép kiliyk.

Béz avız açarga da ölgérmedék, Seét, arabızga kérép, kultıkılap alıp ta kitté. Derés arasındagı unbiş minutlık kına tenefés idé, ırakka kite almadık. İnstitut işégé aldındagı meydanda gına arlı-birlé yördék. Seét üzé turında artık süz kuzgatmadı, haman şayartıp, vak-töyek réplikalar bélen bézné köldérege tırıştı. Min aptıraşka kaldım. Niçék indé, tiktomaldan kürmegen-bélmegen kızını ézliy bu yégét? Miném isémémné kémmen bélgén? Üzém kızıksınam, e sorarga kıyulıgım citmiy...

Üzé bolay buyga-sınga kiléşlé küréne. Hërbi kiyémnen: başında furajka, östénde gimnastérka hem galifé çalbar, ayaklarında yaltırap torgan iték. Buyga minnen kalkuv – min anıñ cilkesénnen géne. Yözé tügerek. Mógayın, tulu, taza bulganga şulay küréne torgandır. Küzleré... Min ul vakıtta Seétneñ küzleréne tékelép (22) karıy almadım. (Soñınnan gına min ul az gına yeşkélt-kügélcém küzlerge soklanıp karıy torgan buldım.)

Bu kızık oçraşuvnı zvonok büldé. (Andıy vakıtta zvonogı da tiz bula bit anıñ.) İndé auditoriyege yögebéz digende géne, Seét miném kulımnan kıstı: «Kıçke, alléyada kötem», – didé.

...Tiktomaldan başını eylendérdé bit cünséz yégét. Léktsiyeler da kolakka kérmiy. Haman uylanam. Niçék indé ul bélmegen, kürmegen Gayşené ézliy. Belkém, ul miné tügél, böténley başka Gayşené ézliy bulır?! Nige ézliy? Aña nerse eytérge téliy? Méne avırtmas başka timér tayak.

Tamara miném tınıçsızlanuvımın sizép algan da téñkeme tiye. «Kara, Gayşe, akıldan şaşma. Hërbi kéşeler uñajivat iterge bik osta bulalar», – diy de şarkıldap köle başlıy. Açuvlanıp, uramga çıgam. Üzém koyaş bayıganı kötem...

...Nihayet, kıç kilép cıtté. Yögérem. Nerse eytér iken, nindi sérlerén açar iken bu tabısmak yégét?

...Ebev, nindi boz yöreklé kéşé ul!

Min anıñ bélen artık söyleşe almadım, sikérép tordım da yögérdém. Bar köçéme yögérdém. Yarıy elé alléyada bérev de yuk idé. Kürseler! Anıñ süzlerén işétseler! Bötén institutka gaybetém taralır idé bit. Min tulay toraktagı bülmeme kaytmadım, yar astındagı karlıganlıkka töştém de yığıldım.

Nindi garlék, nindi garlék! Ul miné yaratmıy. Tamaranı da, Klaranı da bérevné de... «Miña açuvlanma, min meħebbetné bélmeyim, bélerge de télemiyim, akıllım», –diy.

Şul indé akıllı süz bulamı? Min aldandım... Ul kéşé tügél – taş!

...Méne indé bér atna, ul her kıç, aşñaneden çıkkanda, miné gastronom çatında kötép tora.

– Gafuv itégéz, – diy, çak kına başın iyép, yılmaya töşép. Béz, kultıklaşıp, aşıkmyçça gına Lénin bakçasına taba atlybız.

Nindi gacep kéşé ul? Haman ipteş yégéte Moratnı maktıy: «Ul bulgan, akıllı, ul matur. E min...» Şunnan kite tézép, üzén kimsétép. İméş, annan da péşmegenrek kéşé dönyada yuk.

Yarıy, – diyim min, şayargan bulıp, – sin péşmegen, (23) e ipteşéñ Morat üte péşken. Alay bulgaç nige ul başlap miña üzé süz katmadı. Yavçılar aşa söyleşüv zamanı ütken indé, – diyim.

– Çın meħebbet télné beyliy, ayaklarını tışavlıy ul, – diy.

Elle, çınnan da şulay miken?

...Seét miné Morat bélen tanıştırdı. Morat nefis, vak söyleklé, ak çıraylı yégét. Ul az söyley, barabara da onıtılıp uyga kala. Miném üz háraktérım da Moratka tartım. Yuk, min kurkam. İké uçğan berge kuşılma, tormışnıñ ni yemé bulır.

Nigedér dus kızlarımnan çitleşe başladım. Hetta Tamaradan da, Klaradan da... Yuk heyle tabıp alarnı kaldıram da aşığıp kitép baram... Kaya? Üzém de bélmeyim. Yalğız yöriym, yuksınam. Kémné? Küpmé géne tırışsam da, min küñélémné Moratka bora almıym. Gacep bit... Morat miné özélép söyle, gazaplana. Min annan kaçam. Seét gomumen meħebbetten baş tarta, e min anı ézliym... Meħebbet, nige sin şundıy çuvalçık yullar çatına kuyasıñ kız balanı?

...Kötmegende, kitaphaneden kaytışlyy, min tubdispansér yanında Seétné oçrattım. Ul, başın tüben iyép, küñélséz géne bara idé. Üzém de sizmesten yögérép barıp anıñ bélegénen tottım. Uram urtasında! Kéşéler ni uylagandır. Küreséñ, artık zarıkkannmın. Ul miném bu totnaksızlıgıma gaceplenmedé de, açuvlanmadı da, hetta yılmaydı elé hem atlavında devam itté. Anıñ yözé agarıngan, kaşları sıtılğan. Ul yılamısragan bér tavış bélen:

– Gafuv itégéz, Gayşe, bik aşıgam, – didé de, kapılıt borılıp, aptékaga kérép kitté.

...Bügén kiç nigedér éçém poştı. Deréslerémné de hezérliy almadım, küñélséz... Boyıgıp utıra idém, téléfonga çakırdılar. «Mögayın, Seét... Kinoga bilét algandır», dip kuvana-kuvana yögérdém.

Trubkanı alsam, çınnan da Seét.

– Min, Gayşe... vokzaldan... Morat avırıp kitté. Aşıgıç revéşte Yaltaga ozatabız... – didé de körsénép trubkanı kuydı.

Barıym disem, koyıp yañgır yava.

Nige aldanrak eytmedé iken?

...Min gayıplé, miñ géne gayıplé. Min üzémnéñ vöcdansızlıgım arkasında kiçerélmes cinayet éşledém. (24) Tıyıla almıyça yılıym, lekin küz yeşleré ülgen kéşéné térélte alamı soñ? Nige, nige min Moratnıñ saf meħebbetén kiré kaktım iken?..

Yaltadan Moratnıñ ülüvé turında heber kilgeç, Seét bik ozak miña kürénmedé. Küpmé tönnerné yokısız ütkerdém, ménderémnen küz yeşém kipmedé.

...Min beħétlé!

Yuk, béz ikébéz da beħétlé. Kaybérevler: «Meħebbet ul kız bélen yégét bulıp yörgen çakta gına kaynar. Bérgé kuşılgaç, ul können-kön süréle, aħırında küñégü géne kala», – diy idéler. Min méne şul «sürélüvden» kurka idém. Yukka bulğan iken. Seét bélen kuşıluvıbzga indé yartı yıldan artıp bara. Bézge tulay toraktan ayırım bülme da birdéler. İptiş kızlarım soklanıp (belkém kaybérevleré könleşép te) tuymıylar. «Séz nindi tatuv, küñéllé. Aga bélen séñél de séznéñ töslé tora almas», – digen bulalar. Çınnan da şulay bit. Béznéñ meħebbetébéz können-kön köçeye géne, tamırlana gına bara, béz bér-bérébézné yakınrak, maturrak, tırenrek itép kürebéz.

Seét tırış, kiñ küñéllé, cemegatçél kéşé iken. Yaħşı ukuv bélen bérgé, ul komsomol oyışması éşleréne de ölgére. Sport yarışlarında da, heveskerler tügeregéndé de iñ élék ul küréne. Seétke iyerép min de törlé cemegat éşleréne katnaşa başladım. İkeveñ de bér yuldan bargaç, bigrek küñéllé bula iken!

...Bügén edebiyat tariħı derésé bulmadı, professornı kulga algannar.

Ul ħalık doşmanı bulğan diyler.

...İnstitutnıñ diréktorın, tagın oç ukıtuvcını tönle kvartıralarınnan alıp kitép törmege yapkannar.

Alar da ħalık doşmanı buldılar miken? Nindi kurkıniç!

Seétné institut komsomol komitétiniñ sékrétaré itép sapladılar. Ul haman élékkéçe dertlenép éş artınnan çaba. Nigedér yörek sızlıy. Min hevéflenem. Ĥeyérlége géne bulsa yarar idé..

...İké şatlık bérgé yakınlaşa. Tizden institutnı temamlap, ukıtuvcı diplomı alabız. Tizden béznéñ béréncé balabız dönyaga kileçek. Seét te tüzémsézlék bélen anı köte. Bélmıym, kız bulır miken, ir balamı?..

Seét soñgı köñnerde sizélérlek üzgerdé: öyge kayttı ise kitap ala da utıra, söyleşmiy. (25)

Nerse buldı aña?

Min bala kötem. Nek méne hezér, ana bulır çak yakınlaşkanda, irkelenesé kile... E Seét küñélséz!

...Ni buldı? Ni buldı?! Uf añlıy almıym. Seét bügén kaytmadı. Anı da... alıp kitkenner... Köñ buyı yögérdém. Barmagan cirém, soramagan kéşém kalmadı. Kayda ikenén de eytmiyler.

Ene indé tañ da atıp kile. Min haman utıram. Kayda, kayda sin hezér, cankisegém Seét?!

...İndé öçençé köñ, karañgı töşté ise, çakırılar... Ayaklarım köçke atlap, Çérék kül karşındagı oç katlı öyge baram.

Bolay da cereħetlé, télgelengen yöreкке toz sibeler. Haman, haman bér ük soravnı kabatlıylar:

– Seét Battalov institutta nindi kontrévolyutsion éşler alıp bardı? Yeşermegéz. Eytégéz!

Min anıñ turında bar bélgenémné çın küñélden, yeşermiyçe söyliy başlıym.

– Yuk, – boz töslé salkın tavış uyımnı büle, canım tétrep kite, – taşlagız yuk-barnı. Ĥalık doşmanı Battalovnıñ cinayet éşlerén açıp salgız!

Min yılıym. Nerse eytiym soñ? Ul bérnindi de cinayet éşlemedé bit. Nige gazaplıylar miné?

Tégé boz tavış tagın kabalana:

– Séz ħalık doşmanın aklarga tırışasız. Faydasız. Gayıpséz kéşéné NKVD kulga almıy.

Töşéndégézmé? Kaytıgız. Uylanıgız. İrtege soñgı srok.

İké soldat miné tübengé işékke ĥetlé ozatıp kile.

Bügén kiç tagın çakıraçaklar. Küz allarım karañgılana, bötén teném bizgek totkañ töslé kulturana. Nerse, nerse eytérge soñ alarga?

– Seét, Seét begirém, eytçé: elle, elle sin çınnan da yalgış yulga borılğan idéñmê? Miña eytmedéñmê? Ebev! Nindi kotoçkiç uylar!!!

– Min ħalılık doşmanı Seét Battalovtan böténleyge vaz kiçem...

Küz allarım karañgılandı, téz buvınnarım yomşardı, sıgılıp kitté. Çak-çak kına avmıyça östelge totınıp kaldım.

Fakultét cıyılışınnan tulay torakka niçék kaytıp citüvémné de ħetérliy almıym. Elle kitérdéler elle indé üzém östérelém.(26)

– Seét begirém, sin miné gafuv it! Min zur cinayet eşledém. Nişliym soñ, nişliym?

Béznéñ balabız tuvarga tiyêş. Eger irtege diplom alam digende géne instituttan kuvılsam?! Ul balanı niçék terbiyelermén? Min bélem, min ışanam, méñ kat ışanam: sin gayépséz? Lekin béznéñ urtak balabız ħakına, anı beĥétséz itmes öçén géne min andıy naĥak pıçrak süzlerné eytérge mecbür buldım. Kiçér, kiçér, begirém, min meñgege sinéké!..

Seétneñ kulga alınuvına öç ay digende, bala dönyaga kildé. Kız bala – atasız, familiyeséz...»

– Méne, kızım, – Gayşe körsénép bloknotnı yaptı, – sinéñ atañ turında bar bélgeném şul. Tukta! – Ul, süzén bülép, uylanıp kaldı: – Elle? Elle ħat urınına şuşı bloknotnı Zeytünege ciberimmê? İrterek bulmas miken?

Buran hamam basılmıy. Morcadan ulagan, şñşıgan tavışlar kile. Gayşe lampanı sündérdé de urınına barıp yattı.

– Seét, sin dönyada barmı? Kayda sin? Nerse dip kızına cavap biriym soñ?

3

Bügén irté bélen géne Kükçetav dalası kügünde yalt itken koyaş balkıy idé. Bér bolıt eseré kürénmedé. Saban turgayları bértuktavsız oçıp, çırıldap, biyéek yaktı kükte gamséz talpındılar. Alarga kızık ta, seyér de idé. Bu yazda dala böténley üzgergen: aksıl kılğan urınına kubarılıp taşlangan dımlı kap-kara cir. Anıñ östénde törlé kortlar, koñgızlar, sualçannar ürmeliy. Ézlep meřekatlanésé de yuk – ezér, temlé, tuklıklık azık...

Brigada irtengé aşını aşap bétérüvge, İrgali Arslanov gadettege «biş minutlık»nı açtı:

– Yégétler! Kön otlıçnıy. Bügén barlık pédallerge basıgız! Min indé agrégatlarını tikşérép çıktım. Traktorlar ĥodta, çeçüv maşınaları köylengen. Karagız, başbaştaklanıp üzégézce caylarga mataşmagız. İndé nibarı iké méñ géktar çeçesé cir kala. Sınıgız katsa da sınaşmagız, duslar. Brigadanıñ yözén karaltmıy, (27) yemé? No, şunıñ bélen miting tamam, traktorlarga!

İrgali, süzén söylep bétérér-bétérmes kuzgalıp, üzénéñ traktorına taba atladı. Brigada çlénarı da, şavlaşıp, östel yanınnan tordılar, kaysıları traktorlarına, kaysıları traktorga taşılğan çeçüv maşınalarına taba kittéler.

Ozak ta ütmédé, béréñçé brigada stanı kolak tondırğıç motorlar görlevé, signal-gudok tavışları bélen tuldı. İñ aldan orlık töyegen maşınalar ütté. Öçer-dürter çeçüv maşınası östéregen traktorlar-agrégatlar bérsé artınnan bérsé kuzgaldı. Alarınıñ kaysıları stan kırıyınnan uk başlangan kırga kéréder, kaysıları, yulga çıgıp, arıarak kittéler.

Diréktornıñ kabinéti palatkanıñ bér poçmagına gına kısırklangan idé. Bar cihaz: östel, urındık, hem karavat. Toyak, gadeténçe, irtengé aşka kader brigada uçétçikları alıp kilgen svodkalarını karap-tikşérép, üzénéñ bloknotına küçérmeler yasadı. Annan ĥucalık eşlerén başkaruvçı Tutayévni çakırtıp, yağumaylav matérialları, azık-tölék hem başka kirek-yaraqlarını alıp kilüv öçén kalaga niçe avtomaşına ciberüv turında kürsetme birdé, bankka ĥezérlengen poruçéniyélerge, çéklarga kul kuya başladı.

– İpteş diréktor, öç minuttan segat cidé, – palatkanıñ ikénçé yak poçmagında ratsiyené caylap mataşkan radist nauşnikların sala-sala Toyakka éndešté, – kilégéz, ĥezér başlana.

Toyak, dokuméntların östel tartmasına salıp, biklep, bloknotın aldı da ratsiyeye aşıktı. Bügén partiya ölke komitétnıñ sékrétaré yazgı çeçüvnéñ barışı turında sovĥoz diréktorlarınıñ radiokineřmesén uzdıra idé. Béréñçé çıgışmı «Alka kül» sovĥozı diréktori Toyak Börkétbayev yasarga tiyêş.

– Allo-allo, min «Alka kül», sézné yaĥşı işetem. Başlıybız. Mikrofon aldında diréktor.

Radist ımlap Toyakka utırırğa kuştı, üzé östelnéñ artınarak avıştı.

– «Alka kül» diréktori Börkétbayev söyliy. Selam. 13 nçé may irteséne béznéñ sovĥoz buyınça 8873-ga boday çeçéldé. Tagın 7130 ga kala. Orlık citerlék, brigadalarga taşılğan. Téĥnika bar. Traktoristlar citéřmiy. Bu biş könde géne altı traktorist, öç şofér maşınaların (28) kırdı kaldırıp, kaçıp kittéler. Béréñçé brigada (brigadir İrgali Arslanov) hem ikénçé brigada (brigadir Nikolay Poddubny)

köndelék çeçüv planın 120–135 protséntka tuturalar, éşnéñ sıyfatu da yaǵşı. Kalgan brigadalarda totkarlık bar, ul yakka hezér üzém çıgam. Töşké aş vakıtında «biş minutlık»lar ütkerebéz.

Radist ratsiyené «priyém»ga küçérdé. Toyak başka sovǵoz diréktorlarınıñ çıǵıǵların tuılıy başladı.

Radiokiñeşme bér segatke yakın suzıldı. Dörösén eytkende, başka sovǵozlarda da çeçüvneñ barışı elle ni alda kürénmiy. Lekin ölke komité sékrétaré Börkétbayevka ayırucá kisetüv yasap, çeçüvneñ témpın kızuvlatırǵa, aldınǵı agrégatların tönle de eşletérge tekdım itté. İñ aǵırda:

– Hava üzgerérge tora, mömkin bulǵan kader çeçüvneñ aşıktırǵız, ipteşler, – didé.

Toyak kiñeşmeden soñ öçençe brigadaga barırǵa, anda bér-iké kön bulıp, brigadanı nıǵıtuv çaraların kürérge planlaştırǵan idé. Çönki bu brigada bötén «Alka kül»né artka östériy. İndé öç brigadir almaşındı, e eşte haman üzgeréş yuk – çeçüv planlaştırılǵan grafikka kériv tügél, können-kön artka çigéne, üzara ızgıǵ-talaştan arınmıylar.

Uylamaganda marşrutnı üzgertérge turı kildé. İkénçé brigadanıñ uçétçigı brigadir Poddubniynıñ avırıp kaluvın ıber itté. Bu ıber Toyaknı hevéfke töşérdé. Bu indé öçençe brigada tügél, armiyeden kaytkan soldatlardan torgan tertiplé, eşçen brigada. Nikolay brigadanı üzé oyıstırdı, nıǵıttı hem aldınǵılar safına alıp çıktı. Şındıy brigadirniñ ıhelén belmiyçe mömkinmé soñ?

Méne şunıñ öçen Toyak, kiñeşme bétüv belén, brigadanıñ aş péşériüvçesé Karaküz yanına kérép, anı-monı kapkaladı da atına atlanıp yulga çıktı. Emma borçıluvı urınsız bulǵan iken. Stanga yakınlaşuvga, ırden avtomaşına küréndé, Toyak yanına kilép citüv belén şıp tuktadı. Kabinadan tirlegen-péşken Nikolay sikérép töşté.

– Selam, ipteş diréktor!

Toyak, selam aluv urınına, sorav birdé:

– Siné avırıy digenner idé bit? (29)

Brigadir bélegé belén mañǵayındaǵı tirné sıpırıp töşérdé de kulın séltedé:

– Pustyak. Kiçe, méne şulay tirlegeç, salkın su éçken idém, yörek béráz şayarttı. Éş tıǵız, orlık bodayın agrégatlarga ölgérte alımıy başladık. Çeçüvneñ kızuv totalar. Eydegéz, béznékeler monda gına.

Toyak, Nikolaynı üz-üzén karamavı öçen béráz şeltelep, atın brigadanıñ çeçüv kırına taba bordı.

Yégétler tırışıp eşliyeler, çeçüvneñ sıyfatu da yaǵşı. Eger bu témp belén barsalar, dürt könde brigada üzeneñ barlık 3900 géktar kırın çeçép bétéreçek. Toyak monda ozak tuktalmadı. Nikolay soragan zapçastlerné hem solyarkanı kiçke hetlé ciberérge vegde birép, kilgen yulına kiré borıldı.

Yartı yulga cittém digende, kön bolıtlap, salkın cil ise başladı, e yalǵız karagayga yakınlaşkanda kar yavıp, buran küteréldé.

Toyak, stanga barmıyça, atın Arslanov agrégatı çeçép yörgen kırǵa taba bordı. Izan başında brigadir üzé de oçradı. Alar bér-iké süz alıstılar da, ikésé iké yakka kitép, kırdıǵı ıhalıknı cıyırǵa, törlé cirde öyelép yatkan orlık bodayların cil oçtırtıp kitmegeyédip ni turı kildé şunıñ belén kaplarga, yabarga totındılar. Aşıktılar. Öyérme köçeye bardı. İñ kurkıncı – mondıy burannı bérénçé tapkır kürgen keshélernéñ adaşıp kaluvı ihtımal idé. Lekin ıhalık taralmadı, bér tirege tuplanıp, boday öyemnerén yabusaklav öçen, buran belén köreşté.

Brigada, maşınalarını bér cirge tuplap, radiatorlardaǵı sunı aǵızıp, çeçüv orlıkların buran taratmaşlık itép yapkaç kına, béráz tınıçlanıp, ıhel cıyar öçen palatkaga kildé. Toyak ta topçanga yatıp kalgıdı. Emma tınıçlap yal iterge turı kilmedé, kinet öyérme palatkanı urınınan kubarıp alıp taşladı.

Buran haman öyérele, tiré-yakta bérnerse de kürénmiy. Barı ara-tire avışkan bolıtlar arasınan tulǵan ay tegerep çıǵa da az gına vakıtka dalanı yaktırta. Bérénçé brigadanıñ yégétleré, törlésé törlé yakka taralıp, tegerep bargan eyberlerné kuvıp, kulga töşkenén traktor yanına taşıy, öye bardılar.

Bu eş bérniçe segatke suzıldı. Aǵırında traktor yanına matrats, odéyal, çémodan, tabak-savıttan zur gına (30) çümelé öyeldé. Anı palatkanıñ kindéré belén yabıp, topçannar, östeller belén bastırıp kuydılar.

Méne şunda gına arıǵanlık beléndé, basıp tora alımıyça çaykala başladılar, kaybérevler brézént astına ürmelep kérép yoklarga ezérlendé. ıhalık yögerép eşlep tirlegen idé, ıhezér tuktagaç, tir katıp, öşete başladı.

Bu – may buranıñnıñ iñ mekerlé kapkını idé. Bu belané sizéngen Toyak arıǵan, yonçıǵan keshélerge utırıp yal iterge de röşset itmiyçe kuva başladı.

– Eydegéz, tuktamagız. Barıǵız da kızlar tora torgan vagonga!

Ul arada, iñ soñǵı keshé bulıp, zur miçke kütergen İrgali kilép çıktı.

– Taşla miçkeñné, – Toyak açuv belén İrgalinéñ cilkeséndegé miçkené yolkip alıp tegetetép ciberdé, – miçkeñ korsın. ıhalıknı sakla. Barısnı da vagonga alıp bar. Bér adem de dalada kala kürmesén.

İkévlepl alar yoklagannarnı uyatıp, küterép toǵızıp, aşıktırıp vagonga taba kuva başladılar.

Ħalık zarlanıp, sügénép, téler-télemes kéne cilge karşı kuzgaldı. Ħrgali aldan kitté. Tire-yaktan kıkırıp-çakırıp, brézént asların kapşap, dalada bérev de kalmaganlığına ışangaç kına, iñ soñğı bulıp Toyak Börkétbayev atladı.

4

Kémdér tereze şakıdı. Gayşe yokısınnan sisenép uyanıp küzén açtı. Terezené tağın şakıdılar. Ul, yurganın açıp taşlap, uram yak terezege üréldé hem kavşagan tavış bélen éndeşté.

– Kém anda? Kém kirek?

Küreséñ, uramdagı kéşe aniñ tavışın işétmedé, tağın da katırak itép terezenéñ ramına suga başladı. Gayşe kurkınıp karavattan idenge sikérép töşté, terezenéñ perdesén küterép, açuv bélen kıkırdı:

– Akırın. Terezené vatasın bit! Sin kém, kém diym?

Uramnan tonık tavış işétéldé:

– Kilén... İşégéñné aç! – Tağın da nersedér eytté, lekin Gayşe anı işéte almadı.

– Ay, kayınata kilgen iç! (31)

Ul kabalanıp külmegén ézliy-ézliy söylendé: «Méne urındık östéne géne kuyıp yatkan idém lebasa». Gayşe anda üréldé, monda suzıldı, külmek tabılmadı.

– Kay cehenneméne olaktı soñ? Aşıkında géł şulay...

Ul, sukрана-sukрана aş öyéne çıgıp, şırıp alıp kérdé de östeldege lampanı kabızdı. Külmek karavat oçındagı urındıkniñ arkasına élénge idé.

– Ay Ħeyérséz... Aşıkında küz beylene digenneré şuldır indé.

Gayşe söylene-söylene külmegén, kiyéz itégén kiyép aş öyéne çıktı, sténada élénép torgan fonarnı alıp kabızdı, annan östéne fufayka yabınıp, tuşkı işékné açtı.

Tar gına işék aldı, anı ütkeç, tübesé salam bélen yabılğan, saman sténalı kiñ kura. Gayşe, fonarnı cirge utırtıp, bastırıkni tartuvga, zur kapka bar buyına açılıp kitté. Kuraga ap-ak tuzan ırgıldı. Fonar avdı. Gayşe yögerép kilép fonarnı küterép aldı da burannan çitkerek ışıklandı.

Kapkadán kémdér kérdé. Aniñ ös-başın kar sırgan. Nindidér ozınça törgék koçaklagan, anısı da ap-ak kar.

– Kilén, öyaldı işégén aça bir, sabıy tuñıp kalmasın.

Gayşe aşıgıp işékke taba atladı, üzé: «Cidé tön urtasında nerse alıp kile soñ bu kayınata?» – dip gaceplendé.

Alar iké işékné ütép aş öyéne kérdéler. Gayşe tüşemge élénge asılma lampanı kabızdı.

– Kalkam! – Kart tire-yakka karandı. – Kaya kuyıym?

– Ħezér, ata, üzém...

Gayşe kabarıp torgan ak törgékné kayınatası kulınnan alıp miç kırıyndagı sekége saldı, aşıgıp bilevselerén süte başladı.

– Buranda kalğan mosafir ademner goy. Ħoday eydep magan turı kitérgeñ. Séznéñ öy cakın bulgaç, borıldım. Daladagıların alıp kéreyém. Sin sabıynı karıy bir, kalkam.

Kart, süzlerén eytép bétérér-bétérmes, taya-taya kuraga çıgıp kitté. Gayşe bilevsené sütép bétérép, yurgannı açtı. (32)

Balanın yözé küréndé. Ul tirlegen, bit almaları kızarıp kabargannar. Bu küteréle. Elle yaktıga, elle sulışı irkeneyép kitüvge, ul küzlerén açtı. Aña iké yeş bulırmı-yukmı, üzé şundıy tulı, yözé tüm-tügerék, küzleré zep-zeñger. Bala neni kulların suzıp ciberdé, kabarıp torgan al irénneré ceyéldé. Reřetlenép kiyérelde, yılmaydı.

– Üs-üs! – Gayşe balanıñ kulların tüben töşérép, kükregénnen ayaklarına Ħetlé sıypap çıktı.

– Tfü, tfü. Bigrek söykémlé.

Balanıñ küzleré Gayşege töbelép tuktap kaldılar. İrénneré cıyıldı, bóréldé. Kinet ul kıkırıp yılap ciberdé.

– Ebev, aldandıñmını? Eniyéñ tügélmeni?

Gayşe balanı küterép alıp, tür öyge, üzénéñ karavatına iltép saldı, başın gına açık kaldırıp yurgan bélen uradı. Bala tınıçlanmadı, tire-yakka karanıp, sıtılp yilavın beldé. Gayşe étajérkada torgan uynıçık döyené alıp balanıñ kulına tottırdı.

– Méne uynıçık, kara elé, nindi matur. Ürkeçleré nindi zur.

Balanın küzleré tağın yaktırdılar. Alar gaceplenép, kızıkısım karadılar. Gayşe yavlık bélen yeş börtéklerén sörtté:

– Méne şulay... Min siña tağın uynıçıklar birem, – Gayşe étajérkaga borıluvga, bala kulındagı döyené idenge atıp berép, élékkége karaganda da katırak yarsıp yılıy başladı.

– Eni, kém yılıy?

Almagöl uyanıp torıp utırdı, yodrığı bélen küzlerén uvdı, annan yögerép enisé yanına kildé.
 – Eni, bu kémnéñ bebiyé?
 Gayşe aña cavap birmedé, karavatnıñ sirtmeséne basıp balanı tirbetérge, yuvatırğa tırıştı:
 – Yılama, yılama, akıllım, eniyéñ hezér kile.
 Ul arada işék açıldı.
 – Mömkinmé?
 – Mömkin, mömkin. Almagöl, sin tirbet, ene uyınçıklar bir, – Gayşe işekten kériüçgege karşı atladı – Türge uzıgız, tukta, çışéndériym üzégézne.
 – Reḡmet. Ulım niçék, öşémegenmé? Gaziz, Gaziz, yılama, akıllım, min monda.
 Eniséñ tavişın tanıp, bala yılavdan tukta. (33)
 Yuk, öşüv kayda, izrep tirlegen, kulıma alganda üzém de kurıkkan idém... Küz açkısız buran bit. Yarıy elé béznéñ etige turı kilgenséz, – Gayşe, yögerép kilép, ḡatnıñ palto töymelerén ıçkırdı. Ciñneréñ saldırdı. Ayagına küz taşlap başın çaykadı. – Ay-yay... ayagında botı! Öşégendér bit. Salgız tizrek! – Ul, tiz géne urındık kitérép, ḡatnı uturttı da üzé ük botısın saldırap aldı, ayakların kısıp-kısıp karadı: – Yuk, öşémegen. Méne pıma kiyégéz. – Gayşe miç başınnan kara kiyéz itékler alıp birdé. – Eydegéz, tür öyge, ulıgız yanına uzıgız. Tuktagız, östégézge şel salıym, déréldiysez, – ḡuca, aşırıp, yulavçınıñ cilkeséne ak mamık şel yaptı.
 Kön buyı maşınada berélép-sugılıp kilgen bala yılavın onıtıp, yoklap ta kitken idé. Almagöl balanın bolay tiz yoklap kitüvéne keyéfsézlenép karavat tiresénde eylendé de, yat kéşénéñ yakınlaşuvın işetkeç, tiz géne uyınçıkların koçaklap, kiré odéyal astına kérép yattı. Ul başın az gına açık kaldırıp, yoklaganga salııp, bebinéñ eniséñ kötté. ḡatın balası yanına kildé.
 – Arıgan iken méskéném, yoklap kitken.
 Ul, salkın kulların balanıñ tenéne tiydérmeske tırışıp, iplep kéne yurgannı ayak oçına kısıtıp kuydı, annan çitkerek kitép késesénen yavlık aldı da çeçéndegé, kaşındagı érégen boz tamçılarnı sörte başladı. Almagöl bu yat ḡatnıñ tösén, buyın, herbér ḡeretén kızıksınıp küzetép tordı.
 «Béznéñ eniden biyék iken. Külmegé nindi matur, ut şikéllé yanıp tora!» ḡatın çeçén tarıy başladı. «Eninéñ çeçé ozın, kap-kara, miném çeçém töslé. E bu apanıñ çeçleré cilkege géne töşép tora, nige alar şulay kabargan iken? Miném de çeçém şundi bulsa!» Almagöl üz uynnan üzé çak kına kıkırıp kölep cibermedé. Irénnerén téşledé. Küzlerén çitırdatıp yomdı.
 Aş öyénen Gayşenéñ tavişi işételdé.
 – Gafuv itégéz, séznéñ isémégézne de soramadım.
 – Zöbercet.
 – Bigrek matur isém.
 – E séznéñ?
 – Miném gadi géne, Gayşe. (34)
 – Nişe alay diysez? – Zöbercet te aş öyéne çıktı. – Bik ciñél, onıtılmıy torgan isém bit.
 Gayşe samovarga kayın tuzı yandırıp saldı da torbasın uçak avızına karatıp kuydı. Annan tiz géne barıp şkaflı açtı, grafin bélen ryumka aldı.
 – Onıtıp ta toram, samovar kaynap çıkkançı, az gına cılınıp alıgız elé, – ul altın putallı ozınça ryumkaga spirt saldı, béráz su östedé, – megéz, éçép ciberégéz, séz elé de déréldiysez.
 – Edepsézlek bulmasmı? Busagadan atlavga...
 – Yuk, yuk, cılınuv öçén géne diyem bit.
 – Mın bik kurıkkan idém. Citmese bala bélen. May ayında mondiy buran bulır dip kém uylagan. Çınnan da tuñıp kittém, séz gayıplemegéz indé.
 Zöbercet yılmaydı, yuka matur irénneré çak kına açıldılar. Ap-ak téşleré küréndé. Ozın sargılıt kéréfkeré astınnan yaltırap zeñger küzler karadı. Dörösén eytkende, ḡatın-kızlarda bér-bérsénéñ maturlıgınnan könleşüv bar. Alar anı açıktan-açık beldérmeseler de, küñellerénen sızlanalar. Lekin Gayşede maturlıktan könleşüv toygısı bérvakıtta da bulmadı. Ul ipteş kızlarınıñ maturlıgına hervakit soklana, kuvana gına idé. Méne bügeñ de, bu bilgéséz ḡatnıñ siluvlıgı aña çın ruḡi reḡet hem öyéne yem birgen töslé buldı. Üz çiratında Zöbercet te kuvandı. Monnan bér géne segat élék, dala urtasında, bėnzini bétép, karga batıp kalgan suvık maşına éçénde, Gazizne koçaklap nişlerge bėlmiy aptırap utrganda, ul mondiy mölayım, tıgan canlı ḡatnıñ yakında gına yeşevén hem alarnı şatlık bélen karşı alaçağın hiç te küz aldına kitere almagan idé bit.
 Zöbercet az gına «éçimmé, éçmimmé» dip ikelenép tordı da ryumkanı irénneréne kitérdé hem tiz géne, tın almıyça éçép ciberdé.
 – Méne salkın su.
 – Reḡmet.

Zöbercet, çak kına yözén çıtıp, stakan bélen sumı aldı. Bér géne yotıp Gayşege kiré birdé, yavlığı bélen irénnerén sörtté.

– Béznékéler nige kérmiyeler iken indé?

– Ay alla, isémnen de çıgıp kitken iç. Nige kérmiyeler soñ? (35)

Gayşe aşığıp, östéne de kiymiçe, yögérép tıška çıgıp kitté. Kapka aldındağı kar körelép poçmakka öyélgen, kapka yabılğan, bastırığı da salıngan, fonar karşında iké kéşe ösleréndege karnı kagalar. Gayşenén kayınatası atlarını éçké kuraga alıp kérép beylep yöriy.

– Yarar indé, öyge kérégez, – Gayşe söylene-söylene yulçılar yanına kildé, – üzébéz kagıp kiptérérbéz, miç yagılğan.

İşékke artı bélen torıp büregén kaguvçı plaşçlı kéşe kinet borılıp Gayşege karadı. Büregéndege karnı kaguvdan tuktadı. Kura ortasındağı baganaga élenép kuyılğan fonar alarnıñ yözén yaktırttı. Bér-bérséne tékelép, yotılıp karadılar. Cil tağın sızgırıp, nerselergedér berélép, tavişlanıp ütté. Plaşçlı kéşe tiren bér dulkanınuv bélen işétélér-işétélmes kéne deşté:

– Séz... Gafuv itégéz... Gayşe tügelmé?

Gayşenén küz alları karañgılanıp kitté. Fonar çaykaldı. Ul üzé de sizmiyçe kulların alga suzdı, annan, kinet kurkıp, artka çigéndé...

5

Vagonnıñ tar hem tebenek işégénnen kısılıp, bökreyép, ak ayusıman Toyak Börkétbayev kilép kerdé. İşék töbénde çügelep utıruvçılar, işekten kérgen suvık cilden, kériuvçenén kar bélen katkan kiyéménnen çirkanıp, bér-bérséne kıyşaya-ava töşép yul birdéler. Kalgıp utıruvçılardan bérsé, başın kütermiyçe géne, açuvlanıp mıgırdandı:

– Yap tizrek! Monda kebéste başları yatmıy bit.

Kiñ cilkelé, kalkuv kükreklé, éré söyeklé Toyak akrın gına atlap, algarak – yaktıgarak çıktı. Anıñ ös-başın, oçlı papaşasınnan alıp küñ kurtkasına hem çalbarlarına, burkalarına çaklı yuyış kar sırgan. Papaşa astınnan çıgıp kalğan çeçleréne, kaşlarına hem kéréfeleréne boz ukmaşkan idé.

Ul tağın bér adım atlap tuktadı da, idende yatuvçılar östéne bozların koymaska tırışıp, papaşasın sak kına salıp, karşındağı sekénén buş kırıyına kuydı. Annan, kurtka késesénnen yavlık çıgarıp, çılğan, kérlengen bitén söрте başladı. Çeçlerge, kaşlarga, (36) kéréfelerge ukmaşkan boz kisekeleré tiz géne éremedéler. Toyak alarnıñ érép töşüvlerén köterge de télemedé, tartıp-yolkıp, tökleré bélen suvırıp alırga totındı. Kéréfeleré cinéleyép küteréldé, küzler açılıp, yaktırıp kitté.

Tüşemde asılma lampa bértuktavsız çaykalıp tora. Anıñ kuvığı korımlangan, urta bér töşé kitélgen. Tışékné kegaz yabıştırap yamap kungannar. Tıştağı cil vagonga kilép sugılğan sayın, yamavlı kuvık éçéndege ozınça kızgılıt yalkın élé bér yakka, élé ikénçé yakka ürlep, avıp kite de şunda uk lıplıdap kısıla.

Vagon éçé tınçuv. Toman. Tötén. Timér miçné kızdırıp yaguvga da karamastan, vagon sténaların bes sırgan. Tüşemnen bértuktavsız éré-éré tamçılar tama.

Bu – béréncé brigadada éşlevçé kızlar tora torgan küçme vagon. Ul başta poyızd vagonnarına oğşatıp aslı-öslé dürter urınlı bülémner bélen, aralıklar kaldırıp éşlengen bulsa da, soñınnan, urın citmev arkasında, aralıklar da takta bélen tüşelgen, iké katlı seké-sendérege eylendérelgen idé. Barı urtadan işekten türge hetlé tar tıkrık kalğan.

İrlér, üz palatkaların buran avdargaç, iréksézdén şuşında kilép kısılırga mecbür buldılar. Kızlar barısı da tübengé sekége küçép, parlaşıp odéyalga urangannar da bér-bérséne sıyınıp koçaklaşıp yatkannar. Vagonga aldanrak kilép ölgérgen yégétler yugarı sekéde, sendérede. Alarnıñ kaysısı kızlar kaldırgan matratska, kaysısı korı taktaga yatkan, başların yuyış fufaykaları yakasına yeşérep, tézlerén kükrekleréne çençép, bögerlenép yoklıylar. Kalgannarı idende seké buyına çügelep, başların tézleréne salgannar. Bérniçe traktorist seké çiténe, kızların ayak oçına utırıp, başların tota almıyça iyélép-iyélép kalgıylar.

Sendérenén argı başında kémdér sataşıp kıçkırna:

– Radiatorga su kirek...

– Pavluşa! Tizrek, tizrek...

Karşıdağı sekénén kırıyında kalgıp utırgan yégét siskenép uyanıp, başın artka taşladı. Kiré iyélgende, anıñ küzleré vagon ortasında basıp toruvçıga töşté. Yégét kinet iké yodrığı bélen küzlerén katı itép udı da tup şikéllé sikérep urınnan tordı:

– Coldas diréktor, utırnız. (37)

– Utır, utır, kalkam. Urın tabılır.

– Cok, aga, séz utırnız.

Yégét balalarça oyalıp, kavşap, bér Toyakka, bér sekédegélerge küz yörtép çıktı da kapılı kına seké astına iyéldé, kıkırıp ciberdé:

– Uy-bay, urın taptım, aga.

Ul, başın da kütermiye, tegerep seké astına kérép yugaldı.

Toyak, idende bögerlenép yatkan iké yégétnéñ arasına iplep kéne uñ ayagın basıp, kağılmıya atlap kitmekçe idé, kinet bérsé sisenép akırdı:

– Sukır! Küzénı çıkkannı! Borınnı ize yazdın!

Ul başın kütermedé, kérép töslé cıyırılıp, fufaykasınıñ yakasına başın yeşere géne töşté. Toyak seké çitene utırdı. Başı çatnap avırta, bérev çükéç bélen tuktavsız sugıp tora kébék: – tuk-tuk, tuk-tuk. «...Elé cidé méñ géktardan artık cir çeçélmegen. Herbér stan başında tav-tav bulıp öyelép yatkan orlık, kuptarılıp taşlangan palatkalar... Tübesénnen su üte torgan pıçrak karañğı vagonnar. Östevéne bügén ikmek te kilép citmedé. Hıalık irteden birlé avızına valçık ta kapmagan!..»

Toyaknıñ iyélép töşken muynına bér-bér artlı iké salkın tamçı tamdı. Ul çirkanıp başın küterdé, muynıñ uçı bélen sıpırıp sörtép aldı, körsénép tire-yakka karandı.

Bérsé östéne bérsé avıp, bögerlenép yatkan hıalık. Alarnıñ östéne tüşemnen salkın tamçı tama. Sisenép, cilkelérén sikérteler, sataşalar, sügénéler. Korımlanıp katkan lampa tuktavsız lıplıdı, bér kısılıp, bér açılıp kitép, vagon éçén tağın da şıksızrak, şomlırak itép cibere.

Toyak késesénnen portsigarın çıgarıp papiros kabızdı, yotılıp töténén suvırdı.

«Nige bolay? Nige barlık plannar cimérelé? Nige bu hıalık pıçrak, suvık idende avnıy? Alar öyséz-cirséz yolkışlarmı? Yuk. Alar üz télekleré bélen yort-cirlerén kaldırıp, dalanı igén basuvlarına eylendirér öçén, hıalık behtëé öçén köreşke kildéler bit. İndé bar tapkannarı méne şuşı kısan, yuyış vagonmı? Börkét ulı Toyak, bu hıalıknıñ yazmışı öçén sin cavaplı bit!»

Baş iyéldé, yañadan-yaña avır, çenékéle uylar tıgzlandı. **(38)** Lekin arıganlık, suvıktan cılıga kériüv tenné izretté. Toyak utırgan kiléş kalgıp yoklap kitté.

Toyak sisenép küzén açtı. Vagon éçéndé ıgı-zıgı, talaş, kıkırış. Nersege tavışlanalar? Nerse büleler? İdende yatkannarnıñ bérsé, yılan çakkanday kalıranıp, ükérép sikérép tordı da başına yabıngan lıçma su fufaykasın Toyakka atıp berdé.

– Méne kém gayıplé!

Fufayka diréktorga çak tiyemedé, öste yatuvçılarnıñ bérsé totıp kaldı. Toyak utırgan urınıñnan sélkenmedé, yégétke tékeldé. Bu – yaña gına kurs betérep kaytkan yeş traktoristlarnıñ bérsé İlham Atlasov idé. Anıñ bit muskulları tétrene, avızı kıyşaya. Kara çeçleré tuzgan. Mañgayınnan kéléré kar suvı sarkıp, yabık, ozınça bité buylap iyegéne töşe. İlhamnıñ zur kara küzleré Toyakka kadalğannar. Ul totlıga-totlıga kıkırır:

– Aşarga ipi yuk. Yatarga urın yuk. Bu tsélina tügél, katorga! Béz kém, aréstantlarmı, gospodin diréktor? – Ul meşherelep kölerge tırışkan idé de barıp çıkmadı – yuka irénneré tartılıp kıyşaydılar, tavışı kızlar tavışısımın néçkerép kitté: – E-e, bézné karşı alganda mitingovat ittégéz, «huş kildégéz», e méne hezér rehim itép karagız! – Ul iké kulin ceyép vagon éçéndegé şapşaklıknı kürsetmekçe idé, uñ kulin timér miç kabırgasına tiydérep, sügénép ciberdé... – Duñgız kébék pıçrakta avna. İzdévatélstvo. Duñgızlar da hezér bolay tormıylar. Monda prédatélstvo!

Soñğı süz Toyakka pıçak kébék kadaldı. Çınnan da bu süzlerné İlham eyttémé? Hervakit üzénéñ tугan balasıday yakın kürép, kirek urınında aña gél bulışıp yörgeñ işanıçı şulay söyliyémé?

Toyak İlhamnı kışın stantsiyedegé mitingta kürép, bu yégét éşte térek bulır dip uylagan idé, İlham anda Tatarstannan kilgen komsomollar iséménnen söyledé. Nindi yalkınlı, işanıçlı, ömetlé fikérler eytté ul anda...

Toyak anı üzé dimlep Kükçetavga méhanizatorlar kursına ciberdé. İn tıgız eşlerén kaldırıp İlhamnıñ hélén belér öçén kalaga bardı, küçteneçler ciberdé «Bu işanıçlı yégét. Sovhozda mondiy yégétler kübrek bulsa, eş ciñélrek bulır», dip yuvandı. Hezér ul ene nerse söyliy.

İlham tökéréklerén çeçép sorav taşladı:**(39)**

– Kayda soñ Sovét hökümeté?

Ul tağın da nersedér österge dip avızın açkan idé, süzén eyte almıya kinet balalarça yılap ta ciberdé. Vagon éçé tınıp kaldı. Buran vagon sténalarına sugılıp, inğıraşıp aldı. Lampa ozın itép télén suzdı. Hıalık sagayıp kémmédér, nersenédér kötté. Toyak avızın açkan gına idé, karlıkkın néçke tavış anı tuktattı.

– İlham! E üzén? – Vagonnıñ argı poçmagında başına odéyal yabınıp yarım bökreyép utırgan kız odéyalın açıp ciberdé. Lekin toman éçéndé anıñ yözé kürénmedé. Tavış aşığıp, yarsıp çıktı: – E üzén tribuna östénde nerse söyledéñ? «Béz kıynlıklardan kurıkmıyız, hervakit aldındı safta bulırbız!» – bu

sinéñ süzleréñ tügélme? Béz, – taviş açuvlı yañğıradı, – béz de pryannék aşap utırmıyız. Béz de yomşak karavatlarda yatmıyız!

– Leyle! – Sendéreden taşlığan kalın taviş kızını büldé. – Sin bik kızarma! İlham dörésén eyte.

Çto béz, étlerme elle?

Bérniçe taviş bu süzné kuvetlep cencalın kızdırırğa aşıktı.

– Dörés!

– Nige kurkıp torırğa!

– Proizvol.

Tüzéménéñ çigénnen çıkkın Toyak sikérép torıp kıçkırdı:

– Bu nindi başbaştaklık!..

Bérniçe taviş béryulı akırıp Toyakka söylerge birmedé.

– Citer!

– İpteşler! Ul bézné kurkıtmacı bula.

– Tuktagız! – İşék töbénde çügelep utırğan İrgali Arslanov aşıgıp küteréldé. – Séz sukırmı?

Diréktor üze de köné-töné béznéñ bélen bérge.

– Podhalim!

Şav-şuv küteréldé. Şul vakıt işék açıldı, tuzınıp kérgen buran éçénnen kéşé küréndé. Ul busagadan atlavga çaykaldı, töbénnen kisélgen agaç töslé ava başladı. Anı totıp aldılar. Vagon éçéndege şav-şuv basıldı, barısı da vakıtsız kilép çıkkın yulavçığa karap aptırap kaldılar.(40)

6

– Aşot, sin nige ceyev? – Toyak, sabırsızlanıp şoférnı sorav bélen kümdé. – Maşına kayda? Produktlar?

– Maşına? Min maşınanı...

Aşot süzén başlasa da, yalğap kite almadı, küzleré yomıldı. Başı elé bér, elé ikéncé yakka tünép-tünép kitté. Kiyézlengen kara sakalı buylap kérlé su tamçıları ağıp töşté. Nige indé yep-yeş yégétke bu heyérséz sakal-mıyık? Mutlık. Küreséñ, çirem cirge moda alıp kilgen bulgan. Başka vakıt bulsa, yégétler anı tağın kölkége küterérler idé. Hezér sakal-mıyık kaygısı tügél, barısı da maşınanıñ, produktlarını yazmışın belérge téliy idé.

– Kufaryan! Sin yoklıysın bit, – Toyak iyélép töşken yönteç başını küterdé. – Ni buldı? Nige ceyev kaldın?

– E?

Kufaryan uyanıp küzlerén açtı. Toyak tağın şul uk bér soravnı kabatladı:

– Maşına! Maşına kayda?

Aşot cavap urınına körsénép kuydı, irénnerén yalap aldı:

– Su! Avızım kipté.

Bér krujka sunı ul tin da almyça éçép bétérdé. Kémder kabızgan papiros suzdı.

– Me, tугan, yokıñnı açıp ciber.

Aşot papirosnı alıp bér-iké suvırdı da, sekénéñ çiténerek avışıp, turayıp utırdı, maşınanıñ kay cirde tuktap kaluvı turında söyliy başladı.

Yokı kaçtı. Iğı-zıgı başlandı. Toyak traktoristlarga yulga ezérlenérge kuştı. Zavhoznı çakırttı. Seké astınnan, küzlerén uva-uva, zapravşçık – tégé, diréktorga üzénéñ «poçmagın» bülek itken yomrı yégét çıktı. Timér miç östéne çilekler tézeldé: radiatorlarga cılı su kirek! Şav-şuv vagon éçénnen dalaga – traktorlar yanına çıktı. Tön, buran, fakéllar, çilekler, boyırıklar, kıçkıruvlar –barısı bérge butaldı.

Béréncé bulıp Arslanovnıñ traktorına can kéréde. Aña çana tabanına utırılğan küçme vagon taktılar. Brigadir üze bélen bérge iké yégétné alıp kuzgala başlavga, (41) atılıp-berélép vagonga Aşot kilép kéréde. Anı standa kaldırırğa teleseler de bulmadı. İrgali rıçagka bastı. Traktor Nayzatumarga borıldı.

Cil basıla töşép de, tön bolıtlı, yul kürénmiy idé. İrgali yul ézlep vakıtnı erem itmiyçe, dala buyınça turıdan yardırıp kitté. Tevekkel taş yara dip yukka eytmegenner iken. Ozak ta ütmedé, traktor Nayzatumarga, yul urtasında kalğan Kufaryan maşınası yanına kilép çıktı. Derrev töştéler de maşına kuzovındağı produktlarını vagonga küçere başladılar.

İrgalinéñ kaytuvı beyrem buldı. Brigadanıñ barlık çlénnarı anı şavlaşıp-kuvanışıp karşıladılar. Karaküz, traktor kilép tuktar-tuktamas, tağılma vagonnıñ işégéne yabıştı. Brigada indé ikéncé tevlék aşamagan, povarnıñ yöregé niçék sızlanmasın!

Daladağı plite-miç kar astında kaldı. Bar işanıç vagon éçéndege timér miçte idé. Karaküzge bulışuvçılar kübeyde: kaysı ikmek taşıdı, kaysı kapçık bélen yarma kértté, kaysı konsérv bankaların aça başladı. Utın da kilép öyeldé. Timér miç kızarıp bürténdé – yakın kilérlék tügél idé. Anıñ östénde iké zur kestrül. Bérésénde tarı botkası, ikéncésénde çey kaynıy.

Bokırdap aptıratkan, bõrõşken ẽcegélér maylı botka hem şikerlé ẽey belen tulgaç, tınıçlanıp kaldı. Hıalıklıñ yõzede yaktırganday buldı. Ara-tiré şayargan, kõlgen tavışlar da işetéle başladı.

E méne diréktormıñ üzene aşarga utırırga haman vakıt tiymedé. Béréncé brigada tamagın tuydırıp tınıçlansa da, kalgan biş brigadadagı hıalıklı élé aç utıra. Kõn tugannı, buran tıngannı kõtüv cinayet! Hızér ük hesterén kürép, azıklı alarga citkérerge kirek. Toyak yulga ııgası traktorları tagıp bér kat cénteklep tikşérüvne, kirek bulgan matériál belen teémin itüvne Arslanovka tapşırđı da üzé vagon-skladka zavhoz Tutayev yanına kerdé.

Aznı küpke bülüv ciñél eş tügél iken. Ayıruçá may, ẽey-şikerné bik az cibergenner. Tutayev tüzémén yugaltıp, bazadagı «byurokratlar»nı sügép te karadı. Emma aña karap fakturalardagı kilogrammnar artmadı. Yurganga karap ayaknı suzarga turı kildé.

Nihayet, diréktor raznaryadkaga kul kuydı. Tagın (42) ülçev, bülüv, kapçık, yeşçik tabuv hem töyüv azabı başladı.

İñ soñgı traktor töyelép bétép yulga borıldı. Toyak anı stannan ııkkançı ozata barmakçı idé, kémdér ciñénen tartıp tuktattı:

– Aga, diym, – dip éndeşté aña Karaküz, açuvlı tanış belen, – indé õç kabát kildém goy. Aşızgız Vėranıñ kabinasında tora, suvınıp kaldı. Barızgız, açtan üleséz goy.

Toyak Karaküz artınnan iyerép, cepsşk karda taya-taya kızlar vagonına taba atladı.

Uçétçitsa Vėranıñ kabinası – kısın poçmak. Karavat. Urındık. Gazéta yabılğan kéçkéne östel. Anda östéne telinke kaplangan miski, ẽeynek, krujka, kaşık. Bér tüterem kümeç. Karşıdagı sténaga «yarkanat» élengen. Toyak képkasın sténadagı kadakka élép, urındıklı tartıp östel yanına utırdı, késesénen peké ııgarıp kümeç turadı. Fanér sténa artındagı göjéldev basıla töşté, mögayın, yoklap kittéler.

Toyak miskidegė botkanı aşap bétérép krujkaga ẽey sala başlaganda gına, işékné şakıdılar.

– Kérégéz.

Kufaryan kerdé.

– İpteş diréktor, yaña partorgnı alıp kildém.

Toyak krujkadagı ẽeyén kiréden ẽeynekke salıp ayagüre bastı.

– Eytégéz, kérsén.

Kufaryan borılıp ııgıp kitté. Toyak tınıçsızlanıp işéklé-türlé yöriy başladı.

– Yaña! Bu yaña élékké partorgnıñ urınıñ ala alırmı? – Ul tuktap uylanıp tordı da urındıkka utırdı, papiros kabızdı. – Bar idé goy coldas, altın coldas.

...1954 nçé yılınıñ dékabré idé. Çatnap torgan suvık. Toyak bulaçak sovhozınıñ meşekaté belen kõn buyı Kükçetav uramnarında yögérép arıp, gostinitsadagı nomérına kaytıp yıgıldı. Kinet nomérını işégé açıldı, bilgéséz kéşé şakıp ta tormadı, üz kürép, tup-turı ẽçke uzdı. Östéne beren tirésénen bõrme billé kara tun, başına şundıy uk kara bõdre bürék, ayagina kara kiyéz iték kiygen, taza, ozın buyılı bu kéşé işanıçlı nık adımnar belen atlap kilép karavatta yatkan Toyakka zur yonlaç kulın suzdı. (43)

– Hıyerlé kiç! – Tavış kükrep ııktı.

Toyak aptırap torıp utırdı, téler-télemes kéne kulın birdé.

– Yalgışmasam, «Alka kül» sovhozınıñ diréktori Toyak Bõrkétbayev bulasız. Min Nikolay Nikolayevıç Sışçénko.

Toyak, gadeténçé, béréncé oçraşkan kéşé belen citdi-ofitsial töste kürésérge télese de bulmadı. Kérüvçenénı yılmayıp torgan açık yõzede, bér-bérséne kuşılıp üsken kalın kara kaşları astındagı zur kara küzleré anı üzene buysındırdılar. Ul yılmayıp, yakın dustın oçratkan kébék küréşté. Nikolay Nikolayevıç Toyaknıñ kulın katı kısıp, sélkép tordı:

– Séznéñ belen tanışuvıma bik şatmın.

Toyak kunakka urın tekdım iterge õlgérmedé, Nikolay Nikolayevıç nek üz öyéndegé kébék irkénlep õs kiyémén, bürégén salıp şifonyer ẽçéne éldé.

Ul gimnastérkadan, galifé çalbardan, bilénde kiñ kayış. Kalkıp torgan kiñ kükregénde yanıp torgan Altın Yoldız. Nikolay Nikolayevıç ẽeçén barmakları belen géne tarap aldı da Toyak yanına kilép utırdı, söylep kitté:

– Méne, iptes Bõrkétbaiç, bügégé kõnnen bız ikébız berge eşliy başlıyız. Partorg. Méne obkomnıñ kararı, – ul, gimnastérka késesénen dürtke bõklengen kegaz ııgarıp, Toyaknıñ aldına saldı. Toyak kegzané ceyép ukıp ta bétére almadı, Nikolay Nikolayevıç, başlangan eñgemenénı özélép kaluvına borçılğansıman, tızrek süzné yalgarga télep kulın suzdı. – Yarıy, taşla, kalganın min kitkeç ukırsıñ. Başta tanışıp alıyk: frontta – tankist, grajdankada – méhanik. Harkov traktor zavodınnan. Traktornı, kombaynı, avtomaşınanıñ barlık markaların küz yomıp yõrtem. Bozılsa tözetem. E méne avıl hıucalığın, – ul kinet

süzén kisép, balalarça bércatlılık bélen yılmaydı, – igén üstérüv éşén, dörösén eytiym, çamalı bélem. Kazagstannı bügen kürem. Béréncé kazak dustım – séz bulasız. Söylegéz, sovhoz niçék başlana?

Ul köçlep Toyaknıñ avızın açtırdı. «Méne kéşé, avızınnan süzėnė tartıp ala», – dip soklanıp, şunduk iyeleşép, Toyak sovhozniñ niçék korıla başlavıñ söylep kitté. Alar, bér-bérsénnen ayırılışa almıyça, ozak uturdılar, kiñestéler, plan kordılar. Nikolay (44) Nikolayeviç ikéncé könné uk sovhozniñ méhanizatsiye köçlerén tuplav éşéne totındı.

Şundi behtlé kéşelar bula bit cirde. Alarga her işék açık, her kéşé tanış, her eş kulay. Kazaklar andıy kéşége «yoldızı ak» diyler. Méne şundi ak yoldızlı kéşelernėñ bérsé idé Nikolay Nikolayeviç Sışçénko. Bik az vakıt éçénde ul sovhoz öçén kireklé bulgan barlık téhnikanı: traktor, avtomaşına, çeçüv maşınaların hem başkalarını cıyıp ta aldı.

– Yaña kala éléktriciéstvosız bulamı? Dvigatél kirek. Maşına bulgaç, rémont mastérskoıy da bulırğa tiyész. Stanoklar, instruméntlar tabarga kirek, – dip, ul tön yoklamıy şular artınnan çaptı. Vokzal anıñ ştab kvartirasına evérelde. Bér kön maşınalar kabul itté, ikéncé könné şav-şuvlı eşélonnarnı karşı alıp, tribunaga çıktı, yeşlerge yalkınlı réçler söyledé, yaña cirlerne tizrek üzleştérerge öndedé.

«Alka kül» ciréne béréncé eşélon kuzgaldı. Nikolay Nikolayeviç – aldını traktorda. Ul yeşler bélen bérgelep béréncé palatkalarnı korıştı. Alar bélen bérgelep sovhozniñ térritoriyesén karap çıktı, bulaçak brigadaların stannarın bilgéledé. Şunduk brigadalar oıştıra başladı. Téhnikanı yahşı bélgeç, aña méhanizatorlar bélen söyleşüv, alar arasınnan brigadirlarnı saylap aluv da ciñél idé. Ul brigadaların oıştıruvğa ayırucha küñél birdé. Nikolay Nikolayeviç tiz arada sovhoz kéşelerėnėñ in yakın, in kirek kéşéséne evérelép kitté. Anı yarattılar. Annan kurıktılar hem olıladılar.

Tüzemsézlék bélen kötken yaz da kilép cittedé. Bilgélé, ul monda, başka cirlerdegé kébék, şavlap-görlep, koyaş balkıtıp, çeçekler isé añkıtıp kilmedé. Akrın gına, sızılıp kına kar kitté. Anıñ kay vakıtta kaya yugaluvın bérev de kürmedé. Koyaş küréndé, anı bolıtlar kapladı, salkın cil isté, tagın koyaş çıktı, cılttı. Alka kül dalası ak kiyémén şulay kürsetmiyçe géne, tavışsız gına saldı.

İrtege Alka kül dalasında béréncé burazna küteréleçek. Nindi zur şatlık! Sovhozniñ barlık eşçéleré dertlenép, kuvanıp şul meñgé hetérde kalaçak tantanalı könge ezérleñeler. Traktorlar, kultivatorlar, sabannar, zigzag tirmalar üzleréne bilgélengen uçastoklarga yakınlaşıp tuktadılar. İrtege! (45)

Nek méne şul «İrtege!» digen kiçné Börkétbayev bélen Sışçénkonı Kükçetavğa partiya ölke komitétına çakırdılar.

Ayaz könné yeşén sukkanday buldı. İkésé de koyılıp töştéler. Sorav da, ütėnėv de, baş tartuv da fayda itmedé.

Partiya ölke komitétınıñ kararı katgıy buldı: «Nikolay Nikolayeviç Sışçénko Kızıl Tav rayonına sovhoz diréktori itép bilgélene. «Alka kül» sovhozına tiz arada yaña partorg ciberéleçek.»

Toyak «Alka kül»ge yalgızı, uñ kulin yugaltkan kéşédey, tilmérép kayttı. Yazgı çeçüvnėñ bar avırlığı hem cavaplılığı anıñ östéne yattı. E küñél haman ışanmadı, kötté. Méne-méne Nikolay Nikolayeviç kaytıp kilép, yontéç kulin suzar töslé idé...

İşékné şakıdılar. Toyak başın küterde. Süngen papirosı kulınnan töşép kitté. İşékten başlıklı plaşç kiygen küzléklé kéşé kérdé.

7

Sıy sıyık buldı. Bar hórmet – bérer krujka suvingan çey. Elle ni süz de yalganıy kite almadı. Eñgeme sorav, cavap birėv revéşénde géne bardı. Vakıt soñ. Toyak ta, Seét te arıgannar. Havalar retséz. E sovhozniñ helé... Toyak bu turıda süz başlasa da, irtengé radiokiñeşmede partiya ölke komitétı sékrétarına birgen raportınnan artıkkı kite almadı. Dörösénde, ul raportka tagın nersené österge bula? Küz aldındagı afetné kabatlap télge aluvdan ni heyér?..

Toyak östelge tayanıp söylegen kiléş kalgıp kitté.

– İpteş diréktor, – Seét karavattan kuzgalıp, eşlepesén kulına aldı. Protéz sıkranıp çınap kuydı, – séz, bulmasa, yatıp yal itép alıgız, min vagonga, brigada yağına çıgıym.

Toyak sisenép sikérép tordı:

– Gafuv iteséz... cok, cektap bulmay. Hezér altıncı brigadaga barırğa kirek, – ul, papaşasın kiyép, işékke atladı. – Min sézné brigadir Arslanov bélen tanıştırap kitiym.

Vagonniñ işégén açuvğa, Toyak busagada az gına tuktalıp kaldı: vagon éçé yap-yaktı idé. «Niçék bolay?» (46) Baya miç yaktısında gına utırgannar idé bit, e hezér tüşemde kuvıkları yaltıratıp sörtélgen, filteleré zur itép çıgarılğan iké «yarkanat» asılınıp tora. «Mögayın, Kufaryan Küktirekten alıp kilgen». Toyak iyélép busagadan atladı. Anıñ artınnan Seét kérdé. Ul, yaña kéşé bularak, vagonniñ éçén céntéklep karap aldı. Timér miç yanında iké kız tabak-savıt yuva. Bérsé urta buylı, tulı gevdelé. Bité

tügerék. Kıygaçlangan sörmé kaş. Kap-kara çeçén, iké tolım itép ürép, kükregéne salgan. İkençésé küřséséne karaganda kalkuv, çandır. Anıñ yözé ozınça, yabık küréne. Tuzgıp torgan kızgılt kıska çeç. Kızlar Seétke astan gına karap eşlerén devam ittéler. Sekénéñ birgé başında sulanıp bétken fufaykalı bérev miskiyén téz östéne kuygan da, başın da kütermiyeçe, aşığıp botka aşy. Başkalar aslı-öslé sekége tıgzılanıp yatkanar, yoklıylar. Traktorçılarnıñ kaybérse başka brigadalarga azık alıp kitkenge, vagon béraz buşy töşken idé.

Urtağarak uzgaç, Seét tavışın kütermiyeçe géne isenleşté. Kızlar, ikésé béryulı yılmayıp, selam aldılar. Botka aşap utıruvçı siskenép başın küterdé de miskiyén totkan kilés ayagüre bastı. Ul, avızındağı botkasın yotar-yotmas, aşığıp nersedér eytmekçe idé, çeçedé, miskiyé çak kına kulınnan töşép kitmedé. Kızlar pırhıldap kölep ciberdeler.

– Utır, utır, İrgali, – Toyak yégétnéñ su sarkıp torgan ciñennen tarttı, –laç su bulgansıñ goy. Hézér sal da élép kiptér. Sin elle aşka da kilmedéñm? Kayda buldıñ?

İrgali, kiréden seké kırığına çügép, bér-iké kaşık botka kaptı da şunnan soñ gına diréktorga borıldı.

– Zavhozga bulıştım, ipteş diréktor. Argı skladnıñ işégén köçke açtık. Kar baskan.

Toyak İrgaliné, Karaküzné, Véranı Seét Battalov bélen tanıştırdı da:

– Méne nerse, brigadir, – dip töp süzge küçté, – min hézér brigadaga zadaniyé birérge uylagan idém, hálık yoklagan iken. Uyatmıyk, bügégé azap citerlék buldı...

İrgali kalgıp kitép, mañgayı bélen seké baganasına beréldé de siskenép başın küterdé, kızargan çıpılık küzlerén zur itép açtı. Toyak, Seétke karap, «méne (47) hel niçék» megnesénde başın çaykadı da katırak tavış bélen süzén devam itté:

– Hézér yatıp yal itép al. İrtén bar traktorlarıñı Nayzatumar mañgayındağı sörelép bétmegen uçastokka ciber. Kalgan hálık çeçüvlékné karasın, maşinalarını maylap, köylep kuysın. Töşten soñ kön açılса, mojet, çeçüvge çıgarga bulır, töşéndéñm?

– Bik töşéndém, – İrgali hetta aptırap karap kuydı. – Nige töşénmeske? Koyaşnıñ kolagı gına kürensén... Bolay da tsélyı bér kön kazaga kitté.

– Süzén dörös, brigadir, béznéñ kazak hálkı kazanın heyérén birsén diy. Béznéñ öçén heyéré – tuktalıp kalgan éşné tizrek urınnan kuzgatıp ciberüv. Tañ irtén Kükçetavga maşinalar ciberérge kirek. Bénzin, solyarka azayıp kalgan küréne. Takta öylernéñ détalleré de taşılıp bétmegen.

– Maşinalar citéşmiy bit, ipteş diréktor.

– Anısın üzém de bélem. Méne iseplep karıyk.

Toyak késesénen bloknot çıgarıp kaysı şoférnı kaya ciberüv turında kiñeşe hem yaza başladı.

Seét süzge katışmadı, katışırğa cayı da çıkmadı. Diréktor bélen brigadir hıcalıkınıñ konkrét éşe turında – kéşélernéñ isém-familiyelerén, maşinalarınıñ nomérların, markaların eytép söyleşteler. E Battalov öçén bu hıcalık élége vagon artındağı tön töslé karangı idé.

Hézér bar igtıbarını méne şuşı eñgemege tuplarga, mömkın kader kübrek isémnérné, hıcalıkınıñ ayırım tarmakların, urnaşkan cirlerén hetérlep kalırğa kirek idé. Méne bu segatten başlap anıñ yazmışı şuşı kasan vagondağı kéşélernéñ yazmışı bélen bérge beylene... Şulay bulgaç... Seét bér diréktorga, bér brigadirga karadı. Alar eytken isémnérné, familiyelerné küñélénen kabatlap tordı.

Şulay da küñélé iles-miles idé. Uyı büléne. Monnan öç-dürt segat kéne élék bulıp ütken, kötélmegen vakıyga küz aldınnan kitmiy.

«Onıtılğan, ömét özélgen idé bit. Önmé? Töşmé? Kayan, kayan kilép çıktıñ sin, Gayşe?! Unsıgéz yıldan soñ oçraşuv hem... bér-béréne küterélép te karamıyça, bér avız süz de eyte almıyça borıluv... E bala? Sabırsızlık bélen kötken béréncé kuvanıçımız... Ul barmı? Barmı ul kadérlé can dönyada?» Seétnéñ mañgayına (48) salkın tir çıktı. Ul çak kına soñğı süzlerén kıçkırıp eytmédé. Tiz géne késesénen papiros alıp kabızdı, tınıçlanırğa tırıştı, emma...

«...Yuk, Gayşe indé başka kéşe. Ul méne bu, karşıda utırgan Toyak Börkétbayevnıñ... hatını. E sin, Seét?..»

– Coldas partorg, – Toyak brigadir bélen süzén bétérép Seétke taba borıldı, – baya eytkençe, séz şuşı brigadadağı hálık bélen, eş bélen tanışa torıgız. Min yulga çıgam.

– Yuk! – Seét siskenép kitté. Başta nerse eytkenén de hetérli almıyça tordı. «Nerse didém? Da, yuk didém... yuk». Karañgıda utıruv kotkardı. Toyak Seétnéñ kavşap kaluvın sizmedé. Ul arada Seét üzén kulga aldı hem yürüy, süzlerén suzıp, uylangan bulıp, yalgap kitté: – Minémçe... ipteş diréktor, mondağı eşlerné brigadir Arslanov üzé de başkarıp çıga alır. Miña kaya da bulsa yıragrak torgan brigadaga baruv faydalırak bulır. Şulay tügélmé?

– Yağşı, – Toyak urınınnan torıp papaşasın kiydé, – min karşı tügél. Alay bulsa, séz öçéncé brigadaga barıgız. Ul Kuytaşta tora. Anda bér géne yul, yégétler kürsetérler. Min altıncı, bişéncé brigadalarda bulırmın.

Seét, aralıktan çıgıp, diréktorga uzıp kiterge yul birdé. Toyak işékke taba bér-iké atladı da kiré borıldı:

– Da, brigadir, sin hezér konyuşnyaga barıp, cılkıcı Buranbayga eyt, kön yaktıruvga Karagir bélen kük biyené iyerlep monda alıp kilsén...

İşekten bér çilek su küterép Véra kerdé. Toyak süzén bülép aña éndeşté:

– Monısı nige, Véra, tağın çey kuyasıñımı?

– Yuk la, – kız yılmayıp başın çaykadı, – küreséz bit, Börkétbaiç, iden niçék katkan, béráz sórtép alırga kirek. Oyat.

– E kayçan yal iteséz?

Ul arada Karaküz yögerép kilép Véranıñ kulındağı çilekné alıp miç östéne kuydı, cavap ta birép ölgérdé:

– Anısı öçéñ kaygırmagız, aga, vakıtın tabarbiz. Kızınıñ canı kırık.

Karaküzneñ çayalığı Seétné de süzge tarttı: (49)

– E kırık béréncésé?

– Bilgélé indé, – Karaküz citdi kıyafet bélen kaşların cıyırđı, – çıbık...

Barısı da kışkırıp kölöp ciberdeler.

– Yarıy, citer, – Toyak barmagın yanadı, – halıknıñ tınıçlıgın almıyk, yoklasınnar. Eger Véra röhset itse, béz anıñ bülmesén tağın bérer segatke aréndağa alırga uylybiz. Rencemiysézmé?

– Ul ni digen süz, iptiş diréktor, barıgız. Min monda Karaküz yanında yoklarımın.

– Nu, alyasa, rehmet. Coldas Battalov, eydegéz, atlar kilgençé yal itép alıyk.

Seét bélen Toyak Véranıñ kabinasına çıktılar. Kızlar iden yuvarga ezérlene başladılar. İrgali miç östéndeğé kolgaga éléngen fufaykasına üréldé.

8

Sözélép, süren géne kön tuva. Cil tuktagan. Kar yavımıy. Lekin sorgılt, avır bolıtlar haman elé yabaga yon töslé salınıp östéreleler.

Yul pıçrak, taygak. Karagir atlagan sayın tayıp, sórténép kite, başın çaykap kılğanga borılırga omtıla. Toyak tézgénné buşattı. Cılkı balası sizgér, şunda uk yulnı taşlap kılğan östéne çıktı, yuvırtıp kitté.

Yalgız karagay üréne méngeç, Toyak başın küterép eylene-tirege küz taşladı. Dala kanatların ceyép yatkan ala kazga oşşap kalgan. Elé küpten tügél géne küterélgen, tırmalarga ölgérmegen buy-buy buraznalarga kar sırsşkan. Kiçegé buranda kır östénde tuktap kalgan sabannarga, çeçüv maşınalarına kıygaçlanıp kört yatkan.

– Méne siña yazgı çeçüv!

Toyak, körsénép, tujurkasınıñ yakasın küterdé, papaşasın basıbrak kiydé, tézgénné tarttı. Karagir siskenép, başın çaykıy-çaykıy çaba başladı. Toyak anı tartıp tuktattı, ciñél ciléşke töşérdé.

Yalgız yulçınıñ yuldaşı – cır, cırı yuk yulçınıñ yuldaşı – uy, diy kazak. Toyak cırğa bay yégét idé. Ul bala yeşénnen cır, dumbra moñı bélen üsté. Anıñ tavışı kör, cırı mul. E hezér küñélé cırğa yatmadı. Uy borçıdı, oçsız-kırıysız çuvalgan uylar...

Karagir taygak yuldan kılğanga çıktı. Hezér aña ciñél – cildérep bara. Börkét ulı Toyakka da üzéneñ (50) hucalılık eşlerén cildértép alıp barırga vakıt idé indé... Barıp çıkmıy. «Alka kül» haman takır yulga çıga almıy. Ansız da suzılıp, tarkalıp bargan çeçüv legnet töşken buran arkasında tağın artka çigéndé. İртеge, bérsékönge, annan soñ könnéñ küzé niçék karar. Kaygıñ bulsa, dusıña bar, karınıñ açsa, kuvişıña bar, diy kartlar. Avız açılса – sér küréne. Toyak béréncé oçragan kéşége sérén açıp yığıla almıy. Lekin yalgız atlav da çitén...

Toyaknıñ uyları şulay yıraktan uralsa da, töp fikéré tél oçında gına idé.

– Yaña partorg arka tayanıcı bula alırmı?

Béréncé teésir! Ul aldıy da, aldımıy da. Dörsén eytkende, Seét Battalov Toyaknıñ küñéléne ul kötken kéşe bulıp kére almadı. Eşlepe, kostyum, galstuk, küzlék, östevéne protéz! «Bu – balalık. Tışkı kıyafet kéne elé kéşéneñ éçké dönyasın aça almıy!» Toyak üzéneñ béréncé uynı kiré kagar öçén Seétnéñ biografiyesén kapsap karadı. Anda da küñélné yuvatırlık, ışanıçnı nıgıtırılık nigéz kürénmedé. Studént. Un yıl törméde utırgan. Annan kaytkaç, buhgaltér – östel kéşésé. Toyak ézlegen zemin: avıl hucalığında eşlev, téhnikanı bélüv yeise massanı citeklep baruv tecribesé – bérsé de tabılmadı. Méne şuşı kéşe Nikolay Nikolayeviçnıñ urınına basa!

«Tukta, Börkét ulı, – küñél türennen ikénçé bér taviş kildé, – sin nige aldan kiseséñ? Ul da ak niyet bélen bilén buvgannarnıñ bérsé tügélme? Bügén kildé. Bügén ük atka atlandı. Séz ikégéz de yulda iç...»

Karagir kinet örkép artka çigéndé, poşkırap borıldı, baş birmiyçe dalaga alıp çaptı. Toyak yığıluvın yığılmasa da, yaǵşı uk siskendé, özeñgélerge bastı, tézgénné katı tarttı. Karagir béráz tartılıp bardı da borıldı, üzé haman déréldi, kolakların téke torgızgan. «Nerseden örkédé?» Toyak yak-yagına karadı.

– Uy-bay, canvarım, – Toyak kışkırap kölep ciberdé, – kurıkkanıñ şul buldımı?

Yonnarın koya başlagan sorı-ala kuyan can köçéne sikérép ürge çaba. Bolıtlar sarıkkın. Kön yaktırıp kile. Ozaklamıy koyaş ta çıgar töslé. Toyaknıñ küñélé tınıçlap, irkeneyép kitté. Ul Karagirné kızıvlatıp, yolkış kuyan kaçkan ürge çıktı. (51)

Bu yaknıñ kürenésé başkarak. Dala – sorgılt. Bıltırdan kalgan kılğan kiyéz bulıp tüşelgen. Kar da az, anda-sanda uysulukta gına küreñe. Karagir başın çapkap kéşnep ciberdé. Toyak yaña gına şeyledé: yırakta öyér-öyér cılkılar utlap yöriy. Konzavod cılkıları. Monnan yégérmé kilométr yıraklıkta Çagalı üzené buyında devlet konzavodı urnaşkan. Ul asıl neséllé argamaklar üstére. Biyeleré de bar. Aların savalar. Ene argı ür itegénde. Akbolak buyında iké kiyéz öy. Tönléklerden suzılıp zeñgersu tötén küteréle. Anda kımız férması. Toyaknıñ borını kıştıp kitté, eyterséñ le, eçkéltem kımız isé añkıldı... «Yuvırtıp barıp, bér-iké ayak kımız eçkende yaǵşı bulır idé...» Toyak ımsınsa da, tézgénné ul yakka tartmadı, tizrek brigadaga citerge kirek. İndé yırak kalmadı. Ene alda, ofik çiténdé, kügélcém toman. Yuk, ul toman tügél, Kükçetavnıñ mermer ürkeçleré... Küñélé néçkerép, şuşı dalada mal bağıp yörgen köñneré iske töşté.

Méne ul Toyaknıñ tугan tufragı, tугan dalası. Ata-ana koçağın bélmıyçe üşken yetimné irkelegen ceylev hem aşkındırıp kütergen mehabet Burabay. Sinéñ kérséz, izgé meħebbetéñ aldında nindi yörek açılmas, nindi küñél cır bulıp taşımas?!.

Toyak sabıy çağınnan uk ata-anasınnan yetim kalıp, kart babası kulında üsté. Babası Taşcan eke Tuksanbay hacınıñ kuyaların köte idé. Toyak ta köñner buyı kiñ dalada kötöv artınnan iyerép, babasınıñ zarlı-moñlı cırın tıñlap yördé.

...Büz turgay, çırıldıysıñ cirge töşmiy,
Mın yöriymén kiçke kader tamak eçmiy.
At itép ak tayaknı kulıma totıp,
Kıynalam kuy artınnan irte-kiçén.
Ay... av, бүз turgay,
Çırıldıysıñ, koşım, ay!
Kotılır kön bulır miken
Şuşı baydan bér kön, ay?!

– Ata!

Toyak can tavişı bélen kışkırap ciberdé. Cır kırt kiséldé. Taşcan eke sızlagan söyekleréñ köçke cıyıp, tayagına asılınıp, ayagüre bastı. Elé géne kuy, kece betileré bélen sikérép uynap yörgen Toyak zur tekenéñ (52) mögézénde külmegénen élenép tora. Balanıñ çırayı kaçkan, kéçkéne géne kara küzleré çıgıp kiterdey akaygannar. Teke de, anıñ mögézéne élengen kéçkéne Toyak ta bu kötélmegén ħelden aptırap, kuzgalırğa kurkıp katıp kalgannar.

Taşcan ayakların avır söylep Toyaknı kotkarırğa aştkı. Teke evvelgéçe kuzgalmıyça tik tora. Toyak, babasınıñ yakınlaşuvın kürep, kurkuvın onıtıp kölep ciberdé:

– Ata, kulıñnı bir.

Taşcan kulın suzarga ölgérmedé, teke siskenép artka çigéndé, annan bar köçé bélen başın çaykap, çabıp, ürden tüben töşép kitté. Kuylar, keceler örkép törlésé-törlé yakka taraldılar. Bala tagın can tavişı bélen kışkırdı.

Çal ava-tüne kilép citkende, bala ür astında isséz yata idé.

Behétke karşı, cılkıçılar kilép çıktı. Alar Toyaknı küterép yakındagı bolakka alıp barıp yuvındırdılar, iséne kitérdéler, kımız eçérdéler. Çal tagın onıgın citeklep kuylar artınnan kitté.

E бүз turgaylar, bérnerse de bulmagan töslé oçınıp, çırıldap kükke küteréldéler. Alar kiñlékte, biyéklékte, altın nurlar eçénde koyındılar.

Taşcan eke köñnen-kön artka çigéndé. Bigrek te ayakları sızladı, buvınnarın közen cıyırdı, çal yöriy almıy başladı. Şulay itép, kuy baguv da anıñ kulınnan kitté. Méne şul köñnerde Turgay dalasınnan énésé Laçıntay kaytıp, Taşcan eke bélen Toyaknı üz avılına – Burabay yagına küçérép alıp kitté.

Taşcanıñ indé soñğı yuvanıçı Toyak bélen dumbra buldı. Aşka çakırsalar, bérsén citeklep, ikénçésén kultıgına kıştırıp bardı. Kunakta Toyakka siméz kalca, kabırğa tottıra, kımızdan soñ dumbranıñ kulların kuzgata idé.

Taşcan eke üzénéñ bar bélgenén, kürgenén Toyaknıñ küñéline salırğa tırıştı. Belkém, çal bu eñgemeler bélen üzénéñ avır yazmıñın bik azğa gına bulsa da onıtırğa tırışkandır. E, belkém, ul Toyaknıñ yetimléğén iséne töşérmeske, yeşérérge tırışkandır. Kém béle... Kiç buldı ise, ul Toyaknı üzénéñ kuyınına ala da, ölken köpésén baştan yabınıp, söyliy başlıy. Bala bér kurkıp, bér kuvanıp tıñlıy hem izrep yoklap kite (53) idé. Çalñıñ süzê ekiyet tüğél, éñgema-tariñ, Karavıl ıruvınıñ ozın yulı. Monda güzel Sarı arka da bar. Monda kurkıncılı Ölken Kuyan yulı da bar. Monda ataklı akın – şagıyr Akan Siré hem anıñ iskitkéç matur üleñneré-cırları... Monda Tuksanbay ħaci. Ak patşa... Monda Tukaş Bokın, Amangéldé İmanov... Monda kanlı sugıñlar hem... dönyadağı iñ kadérlé kéşéler – Toyaknıñ etisé bélen enisé Börkétbay bélen Asılkul –barısı da, barısı da, térélep, küz aldına basalar...

Toyak alarını küre, küñélé bélen koçaklıy, übe... kiç yakınlaşuvğa, ul üzé ölken atasınıñ muynına sarılıp, yalınıp sorıy başlıy.

– Ata, ata, diyim, tağın da eñgeme eytçé!..

Comga könné Taşcan eke yokısınnan gadettege karaganda küp ırte tordı. Tügerék östel yanına çeyge cıylgaç, ul énése Laçıntayga karap süz kuzgattı:

– Bügén bér töş kürdém. Ölken atamız Ĥodaybirgen, canı cennette bulsın, üpke eytté. «Ölken öyné – zıyaratnı onıttıgız, bézné taşladıgız», – dip avır karadı, kabagın töşérdé. Ervañlarğa barıp, téz çügép, doga birmev gönah goy... Bu faraznıñ başı minde, ayagı sinde, kalkam Laçıntay. Sin at-arba tabıp bir de, Toyagımnı yanına utırtıp, yulga çıkarıp ciber, zıyarat kılıp kaytayın.

Laçıntay agasınıñ yabık yözéne, bökreyép kéçéreygen gevdeséne, déréldép torgan şır, söyek kullarına karap başın çaykadı.

– Agacan, üte alıs cir goy, çamañız...

– Cok süzné kuy! – çal énése üpkelep, süzén kiré kaktı, – niyetémné bozma, ĥodaydan kurık!

Başka süz bulmadı. Şul können yulga ĥezérlene başladılar.

Yulçılar yulda bér avılta tön kunıp, ikénçé könné ırte bélen isen-sav Yalgız karagay üreñe cıttéler. Kart karagay, kanatların ceygen bökéttéy, koñgırt kara botakların taratıp, yalgız moñsulık bélen karşıladı.

Arbadan töşkende Taşcan eke ayaklarına basa almıyça avıp kitté. Toyak yögerép kilép anı koçaklap ölgérdé, çaylap kılğan östéne utırttı. Bolay da közen cıyırıp azaplagan ayaklar arbada oyıgannar – tayak şikéllé (54) böğélmes bulgannar. Çal yözén çıtıp ayakların uva-uva sızlandı. Toyak atnı tuvarıp, tuşavlap utlarga ciberdé. Béraz yal itkeç, Taşcan eke azaplanıp kına tordı. Toyak anı kulukladı. Alar akrınılap zıyaratka ür östéne küteréldéler. Kabérlerge yakınlaşuv bélen çal balanıñ kulınnan tarttı.

– Utra kal, kalkam, evvelé doga kılayın. Şunnan argı atalarıñnıñ öylerén kürseteyén.

Toyak mük sırsışkan tümgek taş östéne utırdı. Taşcan eke yomşak çiremge urnaştı. Ul ayakların suzıp ciberép, kulların kükregéne kuşırıp, utırgan kiléş kéne ozak itép doga kıldı, télek téledé. Anıñ tavışı dumbra bélen üleñ eytkendegé kébkör tüğél, niçéktér basıncı, zarlı idé. Toyak başta bu tavıştan kurkıp yılap cibere yazdı. Bérazdan küñékté, tiré-yakka karap üzén yuvattı.

Kön koyaşlı bulsa da, közge tartım, salkınça. Kabérler östéndegé vak kılğan, erém, alar arasınnan kalkıp, séberké bulıp küterélgen tiléberen ülenneré sargaya başlagannar. Vakıt-vakit kağılıp kitken cilge alar aşıgıp kıstırdaşıp kuyalar. Alardan da doga ukıgansınan şomlandırğıc ön çıga. Toyak üz avılında da, başka avıllarda da balalar bélen zıyaratka bargaladı. Kabér taşların karap yördé. Andagı kabérler cir östénen küterélép, küşep yatқан kara sıyır töslé bulıp, elle kaydan kürenép toralar. E mondagı kabérler cirméñ éçéne işélép töşkennar, çokır-çokır bulıp yatalar. Kabér taşları bér-bérsé östéne avgannar. Barı zıyarat urtasında bér taş kına yığıla almıyça bökreyép kalgan.

Toyak zıyarat östénde başka küz tuktatırılık nerse tapmadı. Taşcan eke dogaların tağı da moñlırak, evvelgédén de zarlırak tavış bélen ukırğa kéréşté. Toyaknıñ küzleré tomalandı. Ul uyga kaldı: «Bu doganı ata-babalarımız işetép yata miken? Ĥezér alar kabérden çıgıp, torıp kilseler». Ul, üz uyınnan üzé sikenép, babasına sıyındı. Çalñıñ başı tüben iyélgen. Köpé yakasına térélep turpaygan ak sakalınnan éré-éré tamçılar tegeriy...

Toyak borılıp ürden tüben karadı. Dala... Ul sarı, kızıl çüpreklerden ölgélep baskan kıyéz töslé çuvarlanıp yanıp tora. Ürnéñ uñ yağında –tiren uysulık. Ul uysulıkñıñ yarında vak kına kuvaklıklar. (55)

Namaz ukıp, doga kılgaç, Taşcan eke şul uk urında kıyşayıp yatıp, béraz ĥel cıydı. Koyaş töşke avıştı. Toyak ul arada arbaga barıp tursıktan eyren éçép kildé. Taşcan kuzgaldı:

– Kolnım, kulıñnı bir... – çal bökreye töşép, torıp bastı, – ĥezér argı ata-babalarıñnıñ töp öylerén kürseteyén...

Alar işélgen kabérler arasınnan atladılar...

Kaytır yulga çıkkaç, Taşcan eke zıyarat östénde başlagan süzén devam itté:

– Kalkam, sin elé kolınsıñ. Kilér bér kön, çitte yörep tarıgırsıñ, üz iléñné sagınırsıñ. Baka – külénde patşa, balık – suvında patşa, cégét – ilénde patşa. Dönya giz, emma bérük ata öyén taşlama. Karavıl ıruvı bu tufraknı kıyınçılıқта, açılıқта taşladı. Sin ir cégét bulsañ, şuşı ceylevne üzéne kunıs – il kıl. Tugan cirge köçéñné ayama...

Toyak tıñladı. Eñgeme yulnı kıskarttı. Kön batkanda, alar avılga cittéler.

Babalarına zıyarat kılıp kaytkannan soñ ozak ta tormıy Taşcan ekenéñ cinazası küteréldé. Avıl kışlavga kayttı. Toyaknı Kükçetavdagı balalar yortına alıp barıp birdéler. Başta anı ceylevge de, kışlakka da ohşamagan bilgéséz şav-şuvlı tormıy aptıratı. Öyérénen ayırıp alıngan cılkı balası kulga ozak iyeleşe almıy. Anıñ küzleré hervakit zur bulıp açılğan, kolakları kayçıday torgan bula, tené tuktavsız kaltırana. Ul eylene-tiredegé herbér nerseden hevéf köte. Yuk kına bér kıştırdav yaqi biyéktege bér koşnıñ aşığıp ütken külegesé de anıñ kotın ala.

Balalar yortındagı bérénçé köñnerde Toyak ta üzén şulay his itté. Şav-şuvlı uyınnarga katışmadı, bérev bélen de söyleşmedé. Gél çitte, gél yalgızı kalırğa tırıştı. Anıñ uyları haman dalada, ceylevde, babasınıñ dumbrası, ülenneré, kızıklı hikeyeleré tiresénde eylendé. Lekin bu kırgıyık hem kıyusızlık ozakka suzıla almadı. Ul, üzé de sizmesten, akrınlap küpçélék ağımına tartıldı. Şulay itép, balalar yortınıñ tungısız tormışına küne başladı. Lekin kinet küñélé tulıp taşuv, kızuvlık, kirélenép kaluv yuvılmadı, gomérlék holkı bulıp anıñ artınnan kalmıyça iyerdé. Yıllar bér-bér artlı aşığıp uzdılar.

Toyak tırışıp ukıdı, cidéyılık mektepné tizrek (56) temamlap, belémneñ yaña, tağın da biyégrek baskıçına küterélérge aşıktı.

Kükçetav şeherénde pédagogiya téhnikumınnan başka urta belém bire torgan ukuv yortı yuk idé. Toyaknıñ küñélé bu téhnikumga tartmadı, kayadır çitke, zurrak şeherge talpındı. Balalar yortı diréktori Toyakka Kızılyar şeheréndege avıl hucalıgı téhnikumına barırğa kiñeş itté. Toyak hem anıñ iptesleré Uralbay, Kuvanıçbik hem Kazıyhan kuvanıp rizalık belérdédeler. Lekin bu oçraklı bér yünelış idé. Kaya da bulsa kiterge kirek idé!

Kiter kön kilép te citté. Moña hetlé kanatlanıp yörgen Toyak koyılıp töşté, küñélé borçıla başladı. Ul indé Kızılyarga barırğa yazılğanga ükéne başladı. Emma çigénérge soñ idé. Toyak tugız yıl terbiyelengen balalar yortınnan tiren bér poşınuv bélen çıktı.

Ul arbaniñ artına ayakların salındırıp utırdı. Kalanıñ argı başında, tavga küterélép méngen uramnarınıñ bérsénde, kızılga buyagan öy tübesé küréne, bér yugala, bér tağın kalkıp çıga. Küzler haman şul tübené géne küzettéler. Arbadan sikérep töşép, kiréden şul yortka yögerép kitesé kildé... Tegermeçler kinet ciñéleyép kitté, zırlap tegeredéler. Tav biténdegé kızıl yalkın sündé. Toyak başın tüben idé.

Ahav, şörkén!..

Toyak siskenép kitté.

Siksen kül Kükçetavnıñ tiresénde,
Herkaıysı altın kese kıyasında.
Havası dertke daruv, cofar islé,
Köné-töné sulasañ da tuyasıñmı?..

At totıp baruvçı Uralbay, karşıga küterélép kilgen Kükçetav ürleréne karap, bar tavışına üleñ eyte. Turı aygır cilüvden tuktap akrın adımgı küçté. Uralbay şeher éçéndege kébék dilbégené de yolıkkalamıy, kamçıñı da kütermiy, kör tavışı bélen cirga mavıkkın. Toyak ta tüzmedé, cirga kuşıldı.

Vokzalda ozak köterge turı kilmedé – bilétlarnı aluvga Kızılyarga bara torgan poyızd kilép te citté.

Vagon éçé halık bélen şıgırım tulı. Basıp torırlık urın kalmagan. Toyak tamburga çıktı. Parovoz, dalanı yañgıratıp, suzıp kıçkırdı da körsénép kuzgaldı. (57) Timér iden astındagı avır tegermeçler tık-tık kilép, aşığıp yögerédeler. Toyak vagon işégéñéñ terezésene ürédé. Ofıkta ürkeçlenép küterélgen küksél tavlar artka çigéneler. Yörek, nek vagon tegermeçlerésiman tavışlanıp, sulkıladı.

– Cok, ata! Mın Kükçetavnı taşlamam, – Toyak iké kulı bélen bitén kaplap üksép-üksép yılıy başladı, – min yañadan siña kaytırmın, Kükçetavnı...

Gomér üte. Yeşlék anıñ ağışın sizmiyçe de kala. Méne öç yıl uzıp ta kitté. Toyak Kızılyar avıl hucalıgı téhnikumın betérep, agronom diplomın kulına aldı. Ul tizrek Kükçetavga kaytıp, şunda hézmetke urnaşırğa plan korgan idé. Kızıl Armiye safına aldılar.

Börkétbayevniň karşında hežer ceyrep yatkan oçsyz-kırıysız diňgéz, Yapon diňgézé. Bér karasaň, ul tılsımlı közge bulıp küzné çağıldıra, üzene çakıra. Yar buyınnan kitesé kilmıy. E bér karasaň, çeçleréň üre tora. Bér-bérsén taptap, cimérép tav-tav dulkınnar küteréle. Alar yarsuv at şikéllé poşkırap, ak kübékler çeçretép, iňgıraşıp yarga sugılalar, hşelsızlenép kiré çigéneler. Annan tagın élékkége karaganda da kurkıncırak taviş bélen ükérép taşlanalar.

Yeş soldatlarıň kübésé başta kazarma tormışına, herbi tormıška tiz géne iyeleşe almyça, tugannarın, söygen kızların sagındılar, hat kötteler. Hat kilüvge, tagın da tırenrek yamansulıy ideler. Toyaknı mondıy hisler borçımadı. Anıň tугan öyde de yuk, camı açıp torgan ata-anası da yuk. E söygen kızı? Kanat!.. Anıň turında uylav indé faydasız. Şulay da yörek üzénéň bérénçé mehebbetén onıta alamı soň? Ul akkoş kanatı kébék ak, ozın, zıfa buylı kız idé bit. Kalın kara kaş astınnan irkelenép karıy torgan karlıganday küzler. Nindi ışanıçlı, ömetlé küzler idé alar. Kém uylagan ul samimi küzlerde de hıyenet bulır dip? Téhnikumda bér kursta, yeneşe utırıp ukıdılar. Bérgelep deréslerén hežerledeler, bar sérlerén yeşermıyçe urtaga saldılar: şatlık, kaygı, baylık, yarlılık – barısı da urtak buldı. Téhnikumnı bétérép çıkkaç, bérgelep Kükçetavga eşke kiterge hem... üzlerénéň oyaların korırga vegde de kuyışkannar idé.

Öçençé kursnı bétérér-bétérmes, Kanat avırıp öyene kitté de kilmedé. Toyak sagınıp, zarıgıp Kanatınnan (58) heber kötté. Ozak ta ütmedé, heber kildé. Lekin bu Toyak kötken, küñélné kanatlandıra torgan heber tügél idé indé: «Kalkam, indé üpkeleme, min üzeme oya kordım», – digen. Mondıy kötelmegen hıyanetten soň Toyak kızlarga nefret bélen karıy başladı.

Méne şunıñ öçen de, başka küp kéne soldatlarga tuktavsız komaçavlap torgan «grajdanka» cépleré anı beylemedé de, tartmadı da, ul bötén barlıgın herbi hežmetke birdé.

Toyak altı aylık polk mektebén bétérép çıgıp, otdélénıyé komandırı buldı. Hervakit tertiplé, kıyuv hem citéz buluvı bélen ul polk komandovaniyesé aldında maktav hem hórmet kazandı. Tagın öç yıl uzıp kitté. Anıň bélen herbi hežmetné bérge başlagan soldatlar öyleréne tarala başladılar. İndé Toyakka da polktan kiterge kirek idé. Lekin ul sroktan tış hežmetke kalırga sorap garıza birdé. Komandovaniye anı kuvanıp karşıladı, rota starşınası itép bilgeledé. Segatlé, tertiplé herbi tormış Toyaknı üzene beyledé.

– Tagın bér yıl hežmet itégéz de herbi mektepke ukırga ciberérbéz, yahşı komandir bulaçaksız, – didé polk komandırı.

Toyak üzé de şunı çamalıy idé... Ömet behet bulıp busagaga kilép baskanda gına, sugış başladı...

Barı méñ tugız yöz kırık sigézénçé yılda gına Toyak, kapitan derecesénde, polknıñ administrativ hıcalık bölégé naçalınıgı hežmeténen yörek avıruvı bélen otstavkaga çıktı. Vraçlar aña Kazagstanga kaytırga kiñeř birdeler.

Kükçetavga kaytkaç Toyaknı partiya ölke komitétı çakırıp, avıl hıcalıgı bölégénde bölék başlıgınıñ yadremçésé bulıp eşlerge tekdım itté. Üzene bu kader cavaplı eşné tapşıruvga Toyak başta aptırap kaldı. «Alıp bara alırmınnı?» dip ikélendé. Lekin ikélene torgan vakıt tügél, eşlerge, tapşırılğan burıçnı aklarga kirek idé.

Fronttan bérniçe méñ kilometrler yıraklıkta buluvga karamastan, sugış Kükçetav dalasına da üzénéň avır yarasın salgan, ölkenéň töp téregé bulgan avıl hıcalıgı bik nık kakşagan idé. Çeçüvlék cirlerénéň yartısınnan artıgı kısır kalgan. Mal kimégen, bigrek te eş atları azaygan. Avılda barlık eş hatın-kız, bala-çaga cilkesénde. (59)

Méne şuşı tarkalgan hıcalıknı yañadan küterérge, kolhozları nıgıtırga, igén igüv, mal ürçétüné ayakka bastırırga kirek idé. Eşé şeherde sanalsa da, Toyak avıldan, kolhozlardan kaytmadı. Ul fronttan kaytuvçılardan brigadalar oyiştırdı. Ukrainaga, Bélorussıyeye barıp, yortsız-cirséz kalgan gailelerné cıyıp alıp kilép, kolhozlarga urnaştırdı, helleerek kolhozlardan burıçka mal alıp, böténley malsız kalgan kolhozlarda mal ürçéte başlarga bulıştı. Eş – buva buvarlık. Devalanuv, řeři tormış, gailéle buluv turında uylanırga çirat citmiy idé elé. Vraçlar haklı buldılar. Kükçetavga kaytıp, tугan dala havasın sulıy başlavga, yöreknéň çeñçüvé, tın kısuvı üzénen-üzé yugaldı. Ul arada uylamagan bér vakıyga bulıp aldı.

Toyak Kükçetavda élékké balalar yortınnan bér géne çat tüben torgan Hediçe isémlé tol hatınga fatırga kérgen idé. Ul monda bik sirek, komandirovkalardan kaytkan aralarda gına tuktyı, munça kérép, kıyémnerén alıştırta da tagın kite. Şunıñ öçen Toyak bu yortta üzénen başka tagın bér kvartıran toruvın abaylamadı. Minsk kalasınnan kaytkaç, ul Hediçe apaga kildé. Küçteneç itép iké plitka takta çey, cilek-ciméř kiterdéd. Tol hatınnıñ kuvanıçı éçene sıymadı, yögere-yögere samovar kuydı. Çey éçken arada zarlanıp ta aldı:

– Méne indé bér atna Gayşe bolnitsada yata, bara da alğannı yuk, buş kul bélen avıruvga niçék barasıñ indé.

– Kém ul Gayşe digenégéz?

– Ay alla, – Hediçe, aptırap, Toyakka karadı, – bélmiysénméné, miném yanımda bér ukituvçı kız da tora bit elé. Gayşe isémlé. Bik akıllı, insafılı kız. Üzé Kazan yagınnan. Monda anıñ öçén canı özéle torgan tuganı da yuk bit, içmasam.

Çey éçép bétérüvge, Toyak, Hediçe apanı iyertép, béráz küçteneç alıp bolnitsaga kitté. Lekin alarga Gayşe yanına kérérgé röhset birmedéler. «Hézér yarımı», didéler. Barı öçénçé kilüvénde géne Toyak, baş vraçtan üténép sorap, avıruv Gaysenén koykası yanınnan tuktamıyça uralıp kına çıktı. Avıruv koykada çalkan yata. Östénde sorı odéyal. Küzleré yomık. Ozın kara kérfékleré hereketséz katıp kalgannar. Kabakları kürgen. Anıñ yözé kéçkéne, tügerek kéne. Yanakları éçke batkan. (60) Toyak kérgen vakıtta avıruvniñ témpératurası küterélgen, bité yanıp, kızarıp tora idé. Méne şuşı kızılıktan başka bér géne de téréklék eseré bélénmey. Hetta sulış aluvı da sizélmey idé. Toyaknı palataga alıp kérgen séstra üzé de hevélénép aşkırttı, Toyakka tuktalırğa birmiyçe, tiz géne işékke borıldı.

– Gafuv itégéz, – didé ul koridorga çıkkaç, – anıñ üpkéséne suvık tigen. Hézér avıruv krizis kiçére.

Gayşe bolnitsada öç aydan artık yattı. Toyak üzénén kulınnan kilgenné – akçanı da, vakıtın da jellemedé. Çın küñélden, tungan canlılık bélen bulıştı. Tabılmagan daruvlarını taptı.

Kürmegen, bélmegen kéşénén bu kader şefkaté hem igtıbarı Gaysené gayat şatlandırdı, ruñın küterdé hem tizrek ayagına basarga yardım itté. Şulay, bér de uylamaganda, alar bér-bérséne iyeleştelér, yaratışıp kittéler hem ozaklamıy gaile tözédéler. Gayşe élékkéçe mektepte balalar ukıttı. Toyak haman üzénén kolhozlar eşénde buldı. Bér yıldan Almagöl dönyaga kildé. Gaile tormışı bigrek te küñéllélenép kitté.

Méñ tugız yöz illé dürténçé yılını, partiya Üzek Komitétı Plénumınıñ çirem cirlerné üzleşterüv turındağı kararı çıguvga, Toyak üzén sovhoz tözüv eşéne cibertüvne üténdé. Bu télekke partiya ölke komitétı karşı kilmedé. Toyak Börkétbayevka sovhoz oyıştıruv eşé tapşırdı. Ul kayçandır babaları taşlap kiterge mecbür bulgan Alka kül ceylevén saylap algan idé...

Karagir ürge küteréldé. Bitke salkın cil beréldé. Toyak başın küterdé. Uyları taraldılar. Küzleré yaktırıp kitkendey buldı. Kük yözénde elé haman kiyéz bulıp ukmaşkan bolıtlar. Lekin ofikniñ könyak itégénde az gına açıklık. Koyaş nurlarınıñ çatkaları sizéle. Belkém, töşke taba kön açılıp ta kiter.

Toyak Karagirné sulga, tar yulga bordı. Monda indé cir béráz sarkıy töşken. Yul korı. Küresén, bu yakta kar elle ni küp yavmagan. Alda kéçkéne géne kaynılık. Yalangaç, yafraksız botaklar cil bélen eydelép bér-bérséne sugıllar, kıynalalar. Şul çıbık botaklar arasınnan küçme vagonnarnıñ torbaları kürenép kala, hem tötén küteréle. Karagir, tötén isén sizép ahır, yöréşén tizletté, brigada stanına aşığıp yuvırttı. (61)

9

Öçénçé brigada stanına yakınlaşkan sayın Seétnén yözé çıtıla bardı:

Un yakta yulniñ buyınnan-buyına kayırılıp taşlangan kalın katlamnar. Traktor bérniçe tapkır uragan da kitken. Arıdarak biltırgıdan kalgan, sargayıp karala başlagan kılğan östéne ala-kola kar yatkan. Yulniñ sul yağında – sörélép, tırmalanıp, orlık çeçélgen basuvlar. Lekin kaysı yakka karama, anda hucasız taşlangan sabannar, tırmalar, çeçüv maşinaları. Izan çiténdé tuktap kalgan traktorlar.

Kuyı kara bolıtlar avırayıp, cirge yakınayıp söyleleler. Suvık cil ise. Güya kışka tételép kilgen köz. Cıtıme, Seétnén kisélgen ayagı tuktavsız sızlıy, vakıt-vakıt yözlegen énelér bér cirge kadalğanday bula. Avırtuga çıdıy almıyça, ul protézlı ayagın özeñgédén ıçkırdı. Annarı iyélép, botinkasını kulı bélen yañadan özeñgege kiydére de yögenné tartkalap kuya. Ciren kaşka ana karap aşkımy, başın tüben iyép, üz köyüne akrın yuvırtta.

Méne ür. Ür östénde tézlenép yatkan kuy töslé ak taş. Dimek, alda stan bulırğa tiyész. Çınnan da, ürné küterélüvge stan kürendé. Ür astında bér-bérséne kapma-karşı tuktatılğan iké vagon. Aldarak küçme kuñnya. Arıda ozın brézént palatka. Monda da niçék turı kildé şulay tuktap kalgan traktorlar, çeçüv maşinaları, avdarılğan sabannar, baklar, tırmalar. Başın küterép, borçılıp çıkkán bér can iyésé kürenmiy. Elle çınnan da barısı da kaçıp bétkenermé?..

Seét palatkanı uzıp kitép iyerden töşté de ciren kaşkanı traktor artına beylep kuydı. Şunnan soñ aşkımyça gına palatka işégéne yüneldé.

Palatkanıñ iké yak sténası buyına tızılınıp tézélgen topçannar. Urtada erlé-birlé kağıp-sugıp kına eşlengen ozın östel. İké yakta ışkılmagan kalın taktadan yasalgan éskemiye. Östel östénde şaytan tuyı: urtada bér kırıyı yençélgen çilek; anıñ tireséndé avgan, tüngen krujkalar, bankalar, miskiler, buş şeseler; alar arasında balık başları, kılçıklar, sugan kabıkları; bér miskide aşalıp bétmegen tozlı kebéste.

Cir iden papiros töpçékléré, çüp-çar, kegaz bélen tulgan, palatka kuyılğannan birlé sébérké yözé kürmegen (62) ahrısı. Palatka terezeleréneñ bér pıyalası da kalmagan. İñ argı baştağı tereze tişégene maylanıp bétken buşlat tıgılğan. Kalgannarı açık, cil sugıp tora.

Şıgırım tulı halık. Barısı da topçannarına suzılğannar. Kaysı buşlatına urangan, kaysı odéyal yabıngan, kaysı östénde ni bar şuniñ bélen avgan. Başları kürenmiy. Barı ayaklar, ayaklar.

Seét, işék töbénde tuktap kalıp, tamak kırdı, yötkérgen buldı. Plaşçınıñ başlıgım töymelerénen ıçkındırıp, késeséne saldı. Éşlepesén kakkalap-sukkalap, tözetép kiydé. Küzlégén ozak kına sörtép, yañadan kolaklarına éldé. Tavış birüvçé, küterélép karavçı bulmadı. Seét algarak uzdı.

– Selam batırlarga!

Tavış-tın yuk. Seét, aptırağaç, urındık kırıyına kilép utırdı da östel östénde avnap yatkan tabak-savıtlarını térésege bélen étép ciberdé. Bér-iké krujka, şeşe tegerep cirge töştéler.

– Min monda kéşéler bar disem, bérev de yuk iken.

Tınlık. Seét késesénen «Bélor» paçkasın çıgarıp yırttı da bér papirosını avızına kaptı, şırpı sızdı.

– Barın! – Palatkanıñ argı başınnan kalın bér tavış möngérep çıktı. – Tartırğa bir!

– Tart. Yaşşı kéşéler öçén... jel tügél.

Palatkanıñ argı oçında kiñ çitlé kamış eşlepe çaykaldı. Méne eşlepenéñ hucası da kürendé. Éşlepelé iké kulı bélen topçan kırıyına totınıp gevedesén küterdé de östel yanına kilép bastı. Ul ozın buylı, tügerek, sipké bilé, béréncé karaşka yağımlı gına yégét. Trusiktan. Külmekséz. Kalkıp torgan muskullı kiñ kükregénde éne törtérlek buş urın kalmagan – «bizep» bétérgen: zur kara börkét kanatların kükrek iñlégene ceyép cibergen de tırnakları bélen şır-yalangaç kızını élektérep oçıp bara. Kızınıñ kükregénde yazuv – «mehebbet öçén ülem!» Yégétnéñ şere muyımında kara galstuk. Galstukınıñ oçında kızıl yéfek bélen çigélgen yılan. Gevde tuktavsız çaykala, börkét tırnaklarına duçar bulgan méskén kızıy çınlap ta oçıp kitép bargan töslé toyıla. Yégét bik citdi kıyafet bélen östelde yatkan «Bélor»ga üreldé. Bér papirosını çirtép çıgarıp, fırt kına irénneréne kısıtı da, kinet avızın kıyşaytıp, (63) cirenüvlé yılmaydı, yeşél küzleré bélen Seétke tékeldé. Seét éndeşmedé. Yégétnéñ irénneré cıyırıldı, kabaklar salındılar, tağın citdi kıyafetke küçté. Seét hamannann küzén almıy küzetép tordı. Yégét, bér kulı bélen östelde yatkan şırpı kabın açıp şırpı aluvğa, kap sikérep kitép, yandıra torgan yağı bélen kırın yattı. Şırpı üzénen-üzé sızıldı da çıtırdağp yana başladı. Yégét, papirosın kabızuvğa, akırıp ciberdé:

– Brattısı, barın razoryeétsye, né zévayté!

Moña kader tıp-tın yatkan halık döber-şatır urınnarınnan tordı. Topçanar astı-öske kildé. «Bélor» kuldan kulğa küçté. Şav-şuv béráz tıngaç, Seét eşlepelé yégétke karap tınıç kına, lekin palatkadagılarnıñ barısı da işétérlek itép éndeşté:

– Min barın tügél, yaña partorg.

– Da?! – Yégét yığılıp kite yazgan bulıp iké kulı bélen östelge tayandı. Süs kaşları sikérdé.

Küzleré çığıp kiterdey bulıp akaydı, annarı eşlepesén artka çöyép, palatka éçéndegélerge borıldı: – İşéttégézmé, suvıyayaklar? Bézge yaña partorg kilgen! – Eytép te bétérmédé, östel östéne ménép, ayakların salındırıp utırdı da yeşél küzlerén Seétke kadadı: – Partorg diyséñ, e? Yaña gına miçten çıktını mı?.. E bézge ak ét, kara ét – barısı bér ét. Şulaymı, efendéler. Ha-şa-şa...

Ul şarkıldap köle başladı. Aña başkalar kuşıldı. Bötén palatka, akıldan şaşkansıman, tıyıla almıy şarkıldarga totındı. Seétnéñ tını kısıldı. Tené kalıtrana başladı. Lekin ul akılın cıyıp, üzén kulğa alıp ölgérdé. Küzlerén östel östéndege nağaldan almadı: «Tağın nindi nomérılar taşlar iken?»

Kamış eşlepelé, börkét tırnagındağı kızını iké kulı bélen kısa-kısa, çeçelegençé köldé de tağın Seétke akayıp karadı:

– Béznéñ muyınga utırıp, ocmaşka kérérgé cıyınğan, ha-şa! Tot kapçıgını.

Éssé su sıptélerméni, Seétnéñ bötén tené kızıp yana başladı. Mañgayına tir çıktı, bötén tené sulkıldadı. Seét, üzénéñ bu helén sizdérmeske tırşıp, irénneréñ teşledé. Kulların késeséne tıktı.

Yégét otırı kanıgıp mısıllıy birdé:

– Başında kozgın oyası. Borınında – véloşepéd. Tegermeçleréñ kayış bélen tartılğan. Siñamı soñ partorg bulırğa! (64)

Tagın haşıldıy başladılar.

– Tsıs! – Yégét östel tiréséndegélergé «şavlamagız, min anı hezer töpséz çumanga utırtam» digén megnede sul küzén kısıp aldı da tağın süzge kéréşté. – Bar idé bézde partorg, Nikolay Nikolayeviç Sışçénko. Vot, zakonny! Kilép kérse, kotıñ oçar. İmen. Kükregénde Altın Yıldız, şayarma, sinéñ töslé bozav tügél. Polny kavalér. Söylese – ayu bulıp akıra. Koyıp kuygan hoşol. Vot, jalkı, obkom tartıp aldı. Sin nerse? Sin söyrelép yörgen sölek.

Açuv akılını cuydı. Seét niçék sikérep torıp, nerse kıkırğanın da bélmıy kaldı.

– Molçat!
– Miném avızını tıgarga? Andıy elé... tumagan.
Kötmegende yégét sul kulı bélen Seétnéñ yañağına sugıp ciberdé.
Seétnéñ küzlerénen utlar küréndé. Küzlék çélpereme kilép vatıldı, Seét çaykalıp kitép topçanga avdı. Kémder anı küterép torgızıp, eşlepesén başına kigézdé.
– Sémafor! Bu – ħuliganlık!
Küzléknéñ kıypılçıkları kabaknı télép, iké küz kan éçénde kaldı. Seét üzén yaklavçınıñ kém buluvın şeyli almadı. Lekin kazak yégété bulırğa kirek – aktsént kazakça idé. Seét késesénen yavlıgın alıp küzlerén sórtté de uñ kulın tağın plaşç késeséne tıgıp, östel yanına bastı. Palatka éçéndege ħalık taviş-tınsız Seét bélen Sémaforğa karap katıp kaldılar: «Kém ciñép çıga?»
Tağın küzlerén kan bastı. Seét tağın yavlıgın alıp küzlerén sórtté. Uñ kulı kése de kaldı.
Sémafor avızın kıyşaytıp nersedér eyterge cıyınan idé, Seét anıñ küzéne tékeldé.
– Sin julik tügél, suka!
Sémafor kinet artka çıkté. Ul blatnoylar dönyasında «suka» süzénéñ «satlık can» megnesénde buluvın hiçşiksez béle idé. Şuña aħrı anıñ tavişi ikélenép çıktı:
– Nét, çéstniy.
– Ésli çéstniy, dokaji, po kakomu pravu udaril? Oskorbil – tı, a né ya!
– Pravo? – Sémafor kémgedér küz kıstı, – Kırısı, kalem oçın kitér... (65)
Şunduk östel astınnan sap-sarı kerpé çeç küréndé. Kúsénéké kébék büselép çıkkın küzler Seétke karap çekreydeler. Kırısı sul kulı bélen Sémaforğa nersedér suzdı. Yaltırğan finka oçı çağılıp kitté.
– Siña pravo kirekmé?! – Sémafor atılıp Seétnéñ aldına bastı. Yeşél küzleré yalt-yolt itté. Bité kızardı. – Me, siña pravo! – Finka yaltırıp küteréldé.
Seét tiz géne artka çigéndé.
– Taşla, gad! Atam!
Küterélgen kul kiré töşe almıyça baş östénde asılınıp kaldı. Barmakları buşap, finka cir idenge kadaldı.
– Artka çigén!
Sémafor, nerse eşlerge bélmıyçe kavşap, arkası bélen östelge barıp téreldé.
Seét, naganın töbegen kilés, küzlerén Sémafordan almıyça çükté de sul kulı bélen finkanı aldı. Karap toruvçılar bu tartıñnıñ aħrı kan tügüvge ħetlé barıp citmevéne kuvansalar da, üzlerén indé ciñélgenge sanap, Seétke turı kararga bazmadılar, törlésé törlé yakka eylendeler. Seét üzé de ħezér alarnı kürmıy idé. Ul naganıñ suzgan kilés katıp kalğan. Tereze tişégénen salkın cil suktı. Mangaydağı borçak tir tegerep bitke yögérdé. Seét uyanıp kitkendey buldı.
– Nu, niçék, Sémén Pétroviç? – Seét naganın késeséne salıp, böténley duslarça, güya bér nerse de bulmagan kébék yılmayıp éndeşté. – Nomér ütmedémé, e?
Sémafor cirge téregen küzlerén küterdé, aptırıp karadı. «Miném isémné, otçéstvomı kayan béle?»
Annın tılsız kalğanday sılık itép éskemiyege utırdı.
Karap toruvçılar da «indé eş bétté» digendey süzséz géne urınlarına taraldılar. Seét palatkanıñ tübesén küterép torgan kazıkñı aratasına finkanı kıstırıp sındırdı da sabın östelge ırgıttı.
– «Kalem oçın» da tota belérge kirek, korış!
Seét östel buyındağı ikéncé éskemiyege, Simkaga karşı utırdı.
– İptiş partorg! – Sémafor Seétke kırın karap kına süz başladı. – Miném bér soravım bar.
«Ehe, partorgka küçtéñimé?» – didé Seét éçénen géne kinenép, annarı Sémaforğa baş kaktı:
– Tıñlıym.
– Sandugaç bulıp sayradıñmı? (66)
– Sayradım.
– Ozak?
– Bér katuşka.
– Kırısı!
Tégé kerpé baş, östel astınnan atılıp çığıp, bér koloda ör-yaña atlas kartalar suzdı.
– Buriş? Ramsiş? Pli na stos?
– Kaysısın da uynıym.
– Kırısı! Poryadok!
Kırısı atılıp-berélép östel östéndege tabak-savıtını cıyıp alıp, sórtép, urtağa kléyénka ceyép taşladı. Sémafor yañadan téreldé, küzleré yaltırıp yana başladı. Bit ortaları kızardı. Arkasına taşlangan galstuknı aldına tartıp, gadettegeçe avızın kıyşaytıp yılmaygan buldı.
– Poşli.
– Bér minut, – Seét kulıñ küterdé. – Uyın aldınnan miném bér şartım bar.

– Takılda!
 Palatkadagılar urinnarinnan kuzgaldılar: «Tagın ni bula?»
 Seét, urındıgınnan torıp, palatka éçéndegelege küz yörtép çıktı.
 – İpteşler, sézge nerse kirek, nerse citéşmiy?
 Mondiy kapılı sorav uñıssız buldı aħrı. Elle indé töşenmedeler, bérev de avızın açmadı, aptırap tordılar. Barısı öçén Sémafor cavap birdé:
 – Akça.
 – Tagın?
 – Aşarga.
 – Tagın?
 – Urın-cir karalgan, yuvarga kéşé yuk.
 – Tagın?
 – Citer. Bik bay bulsañ, şul eytkennerné aldıbızga sal!
 Hıalılık şavlaşa, kıçkırına başladı:
 – Simka dörös eyte!
 – Akıl satma, kulga bir!
 – Citer, – Seét kulın küterdé. – Az gına sabır. Aşav-éçüv yagın bergelep retlerbéz, urın-cir bar. Kér yuvçı tabılır. E akça? Akçanı, yégétler, éşlep alırga kirek. Sézde elé mén sigéz yöz géktar cir sörelmegen. (67) Méñ yarım géktardan artık cir çeçélmiyçe yata. Séz kiyev yégétleré tügél bit.
 – Duñgızlar da tügél, – dip počmaktan nindidér kalın bér tavış akırdı.
 – Yarıy. Méne nerse, yégétler. Az gına tıñlagız elé. – Şav-şuv béraz basıldı. Seét süzén devam itté. – Alası akçalarızını şuşı bér-iké kön éçénde alırsız, e méne kalganın éşlep alırga kirek. Alma, péş, avızıma töş – barıp çıkmıy. Kém eşliy – şul aşıp. Davay, yégétler, hezér küp süzné taşlap, mirovoy uynıyk.
 – Mögeriç sinnen!
 – Yarıy. Min aña da rıza. Minnen bulsın. Méne akça! Tıšta miném at. Yégétlerden béwersé atka atlansın da Küktirekke barıp kilsén, sıylıym üzégézné, – Seét nek Sémafor şikéllé avızın kıyşayıp küzén kıstı.
 «Ni bula?» dip şakkatıp karap torgan Kırıs, Seétnéñ kılanışın kürgeç, küse küzlerén çılt-çılt kitérep, avızın yırdı:
 – Hezér üzém barıp kilem!
 Yégét çıgıp yugaldı, Sémafor Seétke borıldı.
 – Nu, partorg, davay, katay!
 – Davay.
 – Yuk, miña bir, – Sémafor kolodanı Seétnéñ kulınnan yolkıp aldı, – miném hod. Nersege yöriyséñ?
 – İrek sinde. Sin korol.
 – Davay. Sinéñ péleş başıña! Otılsañ – béznéñ sudka.
 – Otsam?
 Sémafor cavap taba almiyça aptırap kaldı.
 – Bélmim.
 – Durak. Min başımını salam, e sin nerse kuyarga bélmıyséñ. Méne çéstniy vegde, min otılsam, karşı tormıym. Télesegez niçék sudlagız, séznéñ pravo. Eger min otsam, – Seét palatka éçéndegelelernéñ barısına da karap çıktı, – bér kéşé kalmıyça hezér ük eşke çıga.
 – Anısın yégétlerden sora.
 İndé béraz tınıçlangan, küñélleré küterélgen yégétlerge karap Seét küzéñ kıstı.
 – Nu, tugannar, baramı?
 – Bara!
 Seét aldına taşlangan kartalarını kulına alıp (68) véyér itép ceyép ciberdé de nek urtadan bér kartanı suvirip alıp östelge taşladı.
 – Me, valét! Pan ili propal.

10

Kanatları nıgıy başlavga, koşçıklar da cilpéneler, tar oyadan irkén, oçsız-kırıysız kükke talpınalar. Kéşéler de şulay.

Seét te, cidé yıllık mektepné temamlav bélen, çitke kiterge aşkındı, etisénnen Kazanga ciberüvné üténdé. Ul indé yaz başında uk Kazan pédagogiya téhnikumına garıza ciberép, imtiħanga kérérgé röħset

kegazé alıp ta ölgérgen idé. Kerim agay balasınıñ télegén kiré kakmadı. «Yarar alaysa, bar, ulım, gıylém alsañ, kim-ñur bulmassıñ, üzébéznéñ Kazan bit...» dip rizalık béldérdé. Ul cayı kilép çıkkanda süzné şulay «üzébéznéñ Kazan bit...» dip başlap kiterge yarata idé. Dörésénde ise Kerim agay gomér-goméréne Kazan kalasına barmagan da, anı kürmegen de. Barı atası baltaçı Zarif kına, söylevénçe, Kazan yağınnan bulgan. Ul Sébér ciréne eş ézlep kilép çıkkanda da Tömen kalasına citkeç tuktagan. Öylengen. Kerim Tömente tungan, kulı eşke yata başlagan, atası höneréne iye bulgan. Sébér – tungan cir. E şulay da Kazan nigedér küñélge yakın, haman üzéne tartıp tora. Barıp çıgarga kul citmiy. Méne hezer indé ulı Seét buyga cittedé, içmasam ul ata-baba nigézén kürép kuvansın, bélém alsın, bézden indé bulmadı...

Ata şulay uyladı. Ügiy ana kuvanıçınnan küzlerén kalaylandırıp yılmayıp uk kuydı:

– Barsın, barsın, kéşé bulır. – E éçénde kara uy idé: «Şunda olagıp kalmamı?»

Seét etisénen az-maz akça alıp, béréncé tapkır poyızdga utırıp, yapa-yalgızı tanış tügél yulga çıktı. Poyızd Kazan stantsiyésine kilép tuktaga, vagonıñ ıñalıtılğan bér bérse étép-törtép çıga da başladı. İñ soñı bulıp, arkasına kapçıgın asıp, Seét çıktı.

Kazan! Méne nindi iken ul Gabdulla Tukaynıñ: «İy, Kazan, moñlı Kazan, nurlı Kazan», – dip maktagan Kazan kalası. Çınnan da maktarlık. Vagonnan töşüvge, taş idenge basasıñ. Nindi tigéz. Kara, nindi yortlar! Barısı da taştan salınan bit. Busı vokzal binasıdır (69) indé. Kızıl kirpéçten, niçék matur itép salgannar. Üze biyek, tübesén da kürép bulmıy. Ey, nerse ul anda? Segat! Çınnan da, öy tübesénde segat. Méne ekemet.

– Ey, yul bir! Malay, şürlégeñné bik küterme, karga yomırka salır!

Halık Seétné étép-törtép, kısıp, üzé bélen berge alıp kitté. Barısı da kayadır aşığılar. Bara torgaç, bér kéçerek timér kapkadan çıktılar. Halık törlésé törlé yakka yögérdé. Seét tuktap kalıp hel çıydı. Cilkelerné basıp töşken kapçıknı küterép ciberép, uñaylabrak kuydı. Rézin tegermeçlé ciñél faétonnarga cigélgen atlar, argamaklar bérse artınnan bérse kilép tuktap kına toralar. Yulçılar şularga uturalar da kayadır kiteler. Halık siregeye töşkeç, Seét te bér faéton yanına kildé, kıyusız gına éndeşté:

– Abıy, miné Çérnişévskiy uramına alıp barasınıñmı?

Biyék kuzovta kukrayıp utırgan ciren miyıklı izvozçik Seétke bér küzén géne kıyşayıp karadı:

– Aldan yöriy torgan taşın barmı?

– Yuk, yuk, abıy, bérnindi de taş yuk. Arkamdagı kapçıknı eyteséñimé? Anda suhari bit.

Ciren miyık şarkıldap köldé.

– Añgıra! Akçañ barmı diym.

– Bar, bar, abıy. Nik bulmasın.

Seét, tiz géne cilkesénen kapçıgın salıp, cirge taşladı da, késesén kaptırıp kuygan bulavkanı ıçkındırıp, portmanétın kapşadı. Éçé ju itép kitté. Ul tiz géne çalbarınıñ kéçkéne késesén eylendérep taşladı. Yuk! Seétnéñ kavşap, ılgarga citésép, aptırap késelelerén kapşaganın karap torgan izvozçik sızgırıp ciberdé.

– Fi! Vot, éném... béznéñ Kazan kalasında yoklap yörséñ, bik tiz uyatalar. Aldan yöriy torgan taşların üzéñnen alda kaçkannar, – ul atınıñ dilbégelerén çak kına kaktı da kuzgalıp kitté.

İkénçé bela béréncésé kébék ük kötelmegende kilép çıktı. Téhnikumga kériv öçén konkurs-ımtıhan başlandı. Seét barlık fennerden «yaşşı» bilgésén alıp kilép, iñ soñı fen – tatar télé buyınça «3» ke tegeredé. Anı téhnikumga almadılar. Tulay toraktan da kudılar. Seét zur şeherde bér tiyén akçasız, bér tanıssız (70) uramda kaldı. Yañadan ügiy ana kulıña kaytuv, bigrek te ukırğa kére almıyça kaytuv, ülém bélen bér idé.

«Bérer zavodka kérép eşliym, e kiçlerén hezerlenem. Barı bér ukıym digeç ukıym», – dip karar itté.

Ul şehér buyınça eş ézlep kitté.

Seét açıldı, tuñdı, lekin sér birmedé. Etiséne hat yazganda da, anı borçımaska tırışıp: «Ukıym. Stipéndiye alam, miném öçén kaygırmagız», – dip yazdı. E üzé «Spartak» fabrikasında köne buyınça çiy tiré taşıp kiçén téhnikumga hezerlenüv kursına yöriy idé. Barı ikénçé közné géne anı téhnikumga aldılar.

Téhnikumnı bétériuvge, Seétné avılga ukıtuvçı itép ciberdeler. Avıl yakaga yaka kilép, talaşıp göj kile idé. Bér yakta – elé yaña gına kolhozga oyışa başlagan yarlı-yabaga, ikénçé yakta – tamırların tireñ cibergen kulaklar hem alarnıñ satlık yalagayları. Seét Battalov avılda ukıtuvçı hem mektep mödiré bulıp kına kala almadı. Anı şav-şuvlı tormışnıñ nek üzegéne tarttılar. Volost partiya komitétı aña, yep-yeş komsomolga, avılda kolhoz oyıştıruvçı vekil vazifasını yökledé.

Balalarını ukıtuv kuvanıç idé: E méne kolhoz oyıştıruv kıyın... Tormış tecribesé az buluv hem avıl hucalığı éşéñéñ gadi tertiplerén bélmév téñkege tiydé. Lekin Seét aptıramadı. Halıkınıñ éçéne kerdé, soradı, küzetté, öyrendé hem alarnı bar köçé bélen kolhoz yağına östéredé. Avılınıñ küpçélégé, bigrek te

kolhozçılar, anı üz kürdéler, emma tamırlarınıñ kiséle barganın, avılınıñ üz kullarınnan kitép barganın sizgen kulaklar Seétné törléçe kurkıttılar, hetta Seét ukıtkan mektepné de yandırdılar.

İkénçé közde Seét Kızıl Armiye safına çakırıldı. Başta ul polk mektebénde ukıdı. Anı bétérép çıguvga, Seétné diviziye gazéatasında éşlerge küçérdéler. Monda indé vakıt artık çiklenmegen, télegen vakıtta tor, télegen vakıtta yat, gazéta gına çıksıñ. Şul mömkinlékten faydalanıp, Seét yugarı ukuv yortına kéréрге hezérleme başladı.

Hezmet srogı tuldı. Seét kazarmadan institut avditoriyeséne küçté. Studéntlarınñ kübesé unyıllıknı yaqi téhnikumnı bétérüv bélen ük turıdan-turı institutka kilgen yeşler idé. Alarnıñ kullarında ezér konspékt, hetérlerénde kiçe géne yatlagan tsitatalar. Seétnéñ yeşé (71) de alarga karaganda olıraq. Dimek, tırışırğa, oyatka kalmaska kirek. Şul télek bélen Seét üzénéñ barlık vakıtın, barlık gamén ukuvga birdé. Hetta kızlar bélen de mavıkmaska tırıştı, anısı institutnı bétérgeç.. Emma öçénçé yazda kötélmegen bér hel anıñ başın eylendérdé.

...Ul könné de Seét gadgeténçe irté uyandı. Yuvındı. Kiyéndé. Tulay torak elé tıp-tın, studéntlar barısı da yoklıylar idé. Ul bülmenéñ terezelerén açtı. Salkınça saf hava. Koyaş küterélép kile. Mondıy irtede bülmede utırıp bulamı soñ. Seét şinélén iñéne géne salıp, kitapların planşétka tutırıp, tulay torak karşındagı bakçaga çıktı.

Cir dımlı, küresén, tañ aldınnan gına yañgır yavıp ütken. Béréncé yañgır. Kartlar anı leysen – şifalı yañgır diyler. Çınnan da şifalı hem tılsımlı iken ul. Tabıgat iskitkéç güzel tös algan. Alléyanıñ iké yağında ret-ret bulıp baskan yuke agaçlarınıñ yafrakları, ceyélép, üte yeşél bulıp yaltırıp kitkenner. Yugarı botaklardan ara-tire tamçılar tama. Alar çeçrep bér yafraktan ikénçé yafrakka sibéleler, koyaş nurlarında çağılıp, brilliant börtéklerédey yana başlıylar. Alléyanıñ könçığış poçmagıñda alma agaçları. Alarnıñ botakları da kürénmiy, şav çeçek, güya béréncé mamık kar tüşken.

Méne şuşı kürénéşlerge soklanıp, onıtılıp bara torgaç, Seét park oçındagı yarga kilép citüvéñ sizmiy de kaldı. Küreséñ, kayçandır bu cirden su akkan. Hezér suvı yuk. Yar yem-yeşél ülen bélen sıyrılgan. Yarnıñ arıyagınnan şehir parkı başlana. Monda hervakit tın avlak. Seét bu tüşné saylap alıp, üz bülmesé kébék iyeleşken idé. Monda uylanırğa da, ukırğa da bula. Bérev de komaçavlamıy.

Seét tuktalıp tire-yakka karap béráz tordı da şinéléñ ceyép suzılıp yattı, planşétın açtı, kitabın aldı.

Kémdér akrın gına cilkege kulın saldı.

– Bigrek yırakka kaçkansıñ, köçke ézlep taptım.

Seét, vakıtsız kilép ukuvın bülgen keshége açınıp, téler-télemes kéne başın bordı:

– Kém kuşkan, yoklar idéñ.

– Açuvlanma, Seét. Min iñdé dürténçé tön kéréfék kakmıym. (72)

– Nerse buldı?

Seét, kitabın yabıp, torıp utırdı. Anıñ yanında bér ük kursta ukuvçı, lekin başka tulay torakta toruvçı Morat Akbérdin idé. Çınnan da anıñ bolay da yabık, ozınça bité suzıla tüşken. Kızlarınkı tösle mölayım karıy torgan zur sorgılt küzleré éçke batkan. Tavışı da élékké kébék yañgıramıy, yıraktan, taş astınnan kısılıp çikkanday basıknı.

– Elle avırıysıñmı?

– Yuk, – didé Morat evvelgeçe küñélséz géne.

– Elle öyéñnen bérer kaygılı heber aldıñmı?

– Yuk.

Seétnéñ tüzémé kitép açuvlana başladı:

– Alay bulgaç, nerse?

– Seét, sin açuvlanma, min kapılı kına başlap kite almıym, – Morat balalarça kavşap, oyalıp Seétke karadı. Béréncé tapkır anıñ bit almalarında alsulık küréndé. – Yöregemde miném bér sér bar...

Dus yardım köte. Nindi vöcdan anı kéré kaga? Seét riza buldı. Morat bélen Gayşené tanıştıırğa hem iké yörekné kuvandırırğa aşıkı. Kérséz, izgé télek idé bu. Emma moña kader elé bér géne tapkır da çın mehebbet bélen oçraşmagan yégét ut bélen uynarga yaramaganın kaydan bélsén soñ? Ozak tormıy, Morat üpke avrıvınnan ülep kitté, e Seét bélen Gayşe arasında kaynar mehebbet başlandı.

11

– Ulcabay, sin yokladıñmı?

– Yuk.

– Min de yoklıy almıym.

Topçan şıgırdadı. Kürşé borılıp yattı.

– Ni buldı, Kirill? Elle öyéñnen borçulı hat kildémé?

– Eyytéñ, iské avızdan yaña süz. Miném nindi öy bulsın, diy. Kayda yakor taşlıym, şunda zaton.
– Tugannarıñ da yukmı?
– Şaytan bélsén. Evvelé balalar yortında butaldım. FZUGa kaptırdılar. Annan tup-turı yal yortına ciberdeler.
– Nindi yal yortı?
– Reşetkelé. (73)
Ulcabay gaceplendé:
– O!
– Nerse «o»? Elle şürliyséñmé?
– Nersege şürliym, bélesém kile. Ni öçén utırtılar soñ?
– Éz kaldırğan öçén...
– Kit, Kırıs, – Ulcabay Kirillni ménderénen étép ciberdé, – elle nindi şaytan télé bélen söyliyséñ, añlap ta bulmıy. Citer. Yoklarga kirek.
Kirill yürüy aña taba yılıştı.
– Öyren, kürşé, şaytan téléne de öyren. Gomérge traktor éçénde kalmassıñ, adem retlé kэшéler arasına da borın tıgarsıñ.
Ulcabay deşmedé, borılıp yattı. Cil köçeydé. Palatkanıñ işék yapmaları açılıp-yabılıp şapıldıy başladı. Kémnerdér parlaşıp gırlarga totındılar. Kirill arlı-birlé avışıp yatıp karasa da, yoklap kite almadı. Torıp utırdı. Şırpı sızdı. Papiros kabızdı.
– Elle tartırğa barmı? – Ulcabay odéyalın açtı. – Miña da töpçék kaldır elé.
– Tor, – Kirill Ulcabaynıñ süz katuvına kuvanıp, anı kulınnan tartıp torğızdı, papiros suzdı. – Nerse, yaña kürşéñné yolkiş dip béleséñmé? Me, bötéñné birem. Alma-Atinskiy.
Ulcabay torıp utırıp papirosını aldı. Köyretté. Ozak itép suvırdı.
– Eybet. Kaydan aldıñ?
– Artist üzé birdé.
– Nindi artist tağın?
– Sin küterép alğan barın.
– Kirill, – Ulcabay açuvlanıp kıkırıp ciberdé. – Oyat. Üzeñneñ atañnan ölken kэшéne mısıkl iteséñ. Anıñ gayıbé ni. Ul bézge akıl eyte. E sez... pıçak bélen.
– Tss! – Kirill Ulcabaynıñ kolagina ürelép pışıldadı, – Buldı. Bétté. Kvit. Tavışlanma, sin monda yalgız tügél. Min üzém de ul aksakka heyran kaldım. Şurum-burum tügél, şomargan taş küréne. Kıkırmıy, kurkıtmıy, podhod bélen ala. Bér konda Sémaforni tuz bélen kapladı. Nomér, e?
– Molodéts. Simkaga şul kirek te. Borının artık kütergen idé. Bügén azrak kirtege kerdé.
– Partorg anıñ koyrıgına bastı diyséñ, e? (74)
– No, citer, – Ulcabay papirosın tartıp betérep töpçégén taşladı da urımına yattı, – yoklıyk. İртеge eş. Kön de, kön de prohodnoy bulmas.
Kirill da topçanıñ şıgırdata-şıgırdata odéyalına urandı. Kémder sataşıp mıgırdana başladı.
Béraz yatkaç, Ulcabay Kirillniñ odéyalı astına başın tıktı:
– Béleséñmé, Kiryuşa, min Sémafordan şiklenem... Ul küz buyar öçén géne eşliş töslé. Kazakta bér mekal bar. Yılannıñ koyrıgına bassañ çağa diy. Şulay bulmasmı?
Kirill elle yürüy, elle çımlap gırıldıy başladı. Ulcabay borılıp yattı. Yıraftan kük kükregen tavış işétéldé.

12

Yaman heber kırık ayaklı, ürde-kırda tuktalmıyça, ilge çaba, diyler. Méne şul kırık ayaklı heber dürtéñcé brigadaga da kilép cittedé.

Toyak brigadir Yahşıbayev bélen kırda çeçüvneñ barışın, agrégatlarınñ orlıkını nindi tirenlekte çeçüvlerén tikşerép yöriy idé. Heber anıñ başına tay bulıp tipté. Ul uyga kaldı. Yahşıbayev ta, brigadanıñ başka çlennarı da, borçılıp, başların çaykadılar. Toyaktan uzıp bérev de süz başlamadı. Kötteler. Emma diréktor bu turıda süz kuzgatmadı, huşlaştı da burazna buyında utlap yörgeñ Karagiréne taba atladı. Agrégat eşén devam itté. Traktorlar kuzgaldı. Çeçüv başladı.

Karagir tuktadı. Uy – diñgéz iken. Uniké kilometr yul ütélgené sizélmıyçe de kalgan.

Karşıda kızıl vagon – diréktorniñ ştab-kvartirası. Buran basılğannıñ ikéñcé kónénde sovhozga torak yort isebéne tağın biş dane küçme vagon kilgen idé. Dürtésé brigada stannarına ciberéldé. Bér vagonnı Toyak üzék usadbada kaldırıp, anıñ éçéne béraz üzgeréş kértté. Vagonnıñ bér yagında sovhoznıñ buhgaltériyesé, ikéñcé yagında fanéra bélen büléngeñ poçmak – kabinét. Toyak, iyerden töşép, Karagirné vagon poçmagındağı bocraga beyledé de, tar kızıl işéknéñ yozagın açıp, «kabinéti»na kerdé.

Bér bit kegaz yazılıp bétép, kul kuyıldı. Konvértka (75) salındı. Adrés yazıldı: «Rayon militsiye başlığı léytenant Sokolovka». Konvértınıñ uñ poçmagına tagın bér süz östeldé: «Aşığıç». Toyak konvértını kulına alıp béráz uylanıp tordı da urta sténaga iké tapkır şakıdı.

Busagada tügerek yözlé, sap-sarı bödre çeçlé kız küréndé:

– Séz çakırdıgızımı, ipteş diréktor?

– Hézér şofér Kufaryanı tabıp miña ciberégéz.

Kız başın iyép yögérép çıgıp ta kitté. Ozak köterge turı kilmedé. İşék tagın açıldı.

– Mın monda, ipteş diréktor, skatlarını alıştırta idém.

– Me, – Toyak östel arkılı konvértını suzdı. – Hézér maşınaga utır da – rayonga. Militsiye başlığı Sokolovka tapşır. Ul bér militsionér ciberér. Anı üzēñ bēlen utırtıp tiz géne alıp kil. Tiz. Añladıñımı?

Kufaryan çıgıp kitüvge, Toyak ikénçé bit kegazné alıp, tagın yaza başladı.

««Alka küil» sovhozı buyınça prikaz.

Béréncé punkt...»

Bu punktta öçénçé brigadada hézmet distsiplinasınıñ üte naçar buluvı, çirem cirlerné söriüv, çeçüv planınıñ ütelmevé, başbaştaklık hókém söriüvé hem yaña kilgen partorg Seét Battalovnı kıynavga, hetta pıçak bēlen kizenüvge kader barıp citüvleré kürsetéldé.

«İkénçé punkt...»

Monda partorgnı kıynavçı hem aña pıçak bēlen taşlanuvçı Şadrov Sémén Pétroviçnı brigadirlikten alıp sudka birérge, şulay uk kıynavda bulıslık kürsetüvçé Samopalov Kirill Matveyeviçnı eşēnnen alıp sudka birérge dip yazılıp, nokta kuyıldı.

İndé öçénçé punkt. Öçénçé brigadaga kémné brigadir itép kıyuvnı kürsetérge kirek idé «Kémné kuyarga?» Toyak méne şul sorav östēnde uylanıp kaldı. Kémder vagonnıñ işégén şakıdı.

– O... partorg! – Toyak aşığıp urınınan torıp, işékke taba atladı. – Selam, aman kildégézmé? – Ul Seétneñ kulin katı kısıp kürésté. – Kak raz min sézge barırğa tora idém. Uzıgız.

– Rehmet, – Seét Toyak bēlen isenleşté de, sul kuli bēlen protézın kütere tōşép, aksap algarak çıktı. (76) Şayartıp yılmaydı. – Mōhemmet Galiesselam Tur tavına bara almasa, Tur tavı üzé Mōhemmetke kile iken...

– O, séz süzné mekaller bēlen başlıysız.

Kazak halkı kübrek kinaye bēlen söyliy hem kinaye bēlen eytelgen süzné de bik tiz tōşēne. Emma Toyak Seétneñ tēl töbēn tōşēnmegege salışıp kölgen buldı, östel yanındagı yalgız urındıknı alıp kilép Seét aldına kuydı.

– Utırız, Seét Kerimoviç. – Üzé stēna kırıyndagı timér yaşçıkkā – séyfka utırdı. – Hēller niçék?

– Zarlanırlık tügél, ipteş diréktor, öyrene başladım.

Seét, urındıkkā utırıp, plaşçınıñ töymelerēñ ıçkırdırdı, küzlék bēlen yöriüvçelernēñ gadeténçé, késesēnnen yavlık çıgarıp küzlerēn sörtté, annan küzlék pıyalaların korıta başladı.

– Üzégézde nindi yañalıklar?

– Bügēn Gayşeden hāt aldım.

Gayşe isémé işétélüvge, Seétneñ barmakları küzlék pıyalasın sörtüvden tuktadılar. Başı tübenrek iyéldé. Toyak söyliy, üzé küz kırıyı bēlen kürşēsēn baştanayak küzete: plaşçı balçıkkā buyalgan, eşlepesé izélgen, uñ küz töbé kara yangan. Elle küzlékné salganga, elle yokısızlıktan, küzleré ikésé de kızargannar. Tügerek, tulı bitēn sorgılı tökler basa başlagan. Seét küzlégēn kiyép, başın küterdé. Küzlerēnēñ kızaruví yugalğanday buldı.

– Ciñgey* bēlen ulıgız Gaziz isen-aman. Sézge selam eytken. Kilēnēnez Gayşe yalgız, ul: «Sovhozda öyler salınıp bétkençé partorgnıñ sémyası bēzde torsın, bēzge ipteş bulırlar», digen. Mın rıza.

Dörēsēnde ise Toyak Gayşeden bērnindi de hāt almadı. Ul Seétne busagadan atlar-atlamas öçénçé brigadaga cibergenge üzēn gayıplé sanap, şul hātın niçék bulsa da yuvarga tırışa idé. Hātını süz cayında uylap çıgarsa da, anıñ éçtelégé Toyaknıñ çın télegé idé. Öyge kilgen kéşé – kunak. Kunaknı sıylav kazak halkı öçēn zur kuvanıç. Östevēne, Gayşe hēzér öyde kéçkéne Almagöl bēlen géne kaldı. Balaga – bala, hātına – sérdeş. Bolay küñēllérek. Şulay bulgaç, Seét Battalovka nige kvartira ézlerge? İké sémya bérge bulsa, (77) iké küñēl tagın da yakınayır. Süz barışında tungan bu fikér Toyaknıñ küñēlén yaktırtıp ciberdé:

– Séz, Seét Kerimoviç, ni diséz?

* Kazak halkı, hōrmet yōzēnnen, ölken kéşēnēñ hātının «ciñge», kéçé kéşēnēñ hātının «kilēn» dip söyliy.

– Min rehmetten başka eytér süz tapmıym, ipteş Börkétbayev. Dörösén eytkende, min üzém de evvelé brigadadagı eşler turında kiñeşerge, annan sémyanı urnaştırıv turında söyleşerge dip kilgen idém. Dimek, ikénçé mesele avtomatiçeski tüşep kala. İndé béréncésé...

Toyak anıñ süzén büldé:

– Da, da, min ul vakırganı monnan bér géne segat alda işetép aşıgıp monda kildém. Séz nige miña şul könné ük heber salmadıgız? Min ul svoloçnı...

– Toyak Börkétbaiç, sabır itégéz, – Seét Toyaknıñ kızıp açuvlana başlavın kürép, anı tizrek tınıçlandırırğa aşıktı: – Hezér barısı da caylandı. Brigada şul könné ük çeçüvge çıktı. Şav-şuv yuk. Kiçe agronom Gölcamal kilép tikşérdé. Az-maz ogréhlar bar idé, tözettéler.

– Coldas Battalov, süzné bormagız! – Toyak tınıçlanu urımına kabınıp kitté. – Bügén pıçak, irtege balta! Bélesézmé kaya bara?!

– Séz ھاıklı, ipteş diréktor, küñélséz vakıyga. No, alar hezér eşke çıktılar. Eşlesénner, alda küz kürér. Bügén alardan başka da aşıgıç eşler tulıp yata. Şularnı ھاel itiyk!

– Ni eş? Söyle.

– Brigadada bér géne könlék solyarka kaldı. Solidol da az. İké traktor bügén eşlemedé. Bér traktorist avırıp kaldı. Bérsé tönle kaçıp kitken.

– Kitse, canı cehennemge! – Toyak portsigarın açıp papiros kabızdı: – Solyarka yugin üzém de bélem. Bügén néftébazaga biş bėnzovoz ciberdém. Kön karalgançı kilér. Belanéñ ölkené, – ul urımınnan torıp arlı-birlé atlıy başladı, – traktorların tuktaluvında. Bişénçé, altınçı brigadada traktoristlar citéşmiy. Tréstnıñ raznaryadkası buyınça Kükçetav méhanizatsiye mektebėnnen unöç traktorist kilérge tiyész idé, bérevé yuk. Bügén şunda barammı digen idém, tagın bu vakıyga kilép çıktı... Da, onıtkanmın, – Toyak östelde yatkan prikaznı alıp Seétke suzdı. – Tanışgız. (78)

Seét prikaznı alıp ukıy başladı. Toyak terezené açıp ciberdé. Bülmege saf hava tuldı. Bügén kön koyaşlı, cılı. Yıraktan traktorların tıkdagan tonik tavışı işetéle.

– İpteş diréktor, – Seét, prikaznı ukıp bétérép, östelge kuydı, – minémçe, séz bėraz aşikkansız.

Toyak terezeden yalt borıldı.

– Ni didėñéz?

– Minémçe, bėznėñ burıç cezalav tügél, terbiyelev.

Toyaknıñ kaşları cıyırıldı, küzleré tékelép karadılar.

– Eger şunda sézné ütėrseler?!

– Gafuv itégéz, – Seét yılmaydı, – elége min isen-sav, aldığızda utram. Şadrov üzé de, brigadası da kırda, baya eytkençe, eşlep yöriy. Poka, barıbiz da üz urımında, şulay tügėlmé, Börkétbaiç?

– Citer! Prikaz – zakon! Anı tikşėrėv séznėñ eş tügél, – Toyak tartıp bétėrmegen papirosın açuvınnan idenge taşlap, taptap ütté. Seét üzėnėñ yılmayuvı bėlen iké aradagı kiyėrėnkėlékné taratırğa télegen idé, kirėсэнçé kilép çıktı. Diréktor partorgnıñ yılmayuvın sabırlıkka öndev tügél, kirėсэнçé, anıñ citekçėlék itėv stilėnнен kölüv-mıskıllav dip añladı bulsa kirek. Méne şul kızuvlık bėlen ul artık tirenge kėrép kitté– urınsız süz eytép taşladı: – Monda min diréktor. Tur tavınnan kilgen printsiplar miña kulay tügél!

– İpteş Börkétbayev! – Seét urımınnan torganın sizmiyçe de kaldı. – Bu nindi süz? Uynap kına eytėlgen mekalge seyesi zemin salasız. Séz kommunist. Uylap söylegėz.

İşek açılıp kitté. Bülmege aşıgıp militsiye formasında yeş yėgét kėrdé, uñ kılın kırt kisėp furajkasına küterdé.

– Séznėñ çakıruvıgız buyınça kildém, militsiye serjantı Askar Kurmonajın.

Toyak bėlen Seét nerse eytėrge bėlmiyçe bér-bėrsėne karadılar.

13

Kap-kara sırma berhet bulıp suzılğan kır. Ul koyaşka cılınıp, tirlėp, parlanıp yata. Méne şul kır buyınça traktor bara. Anıñ artına kıygaçlap öç (79) çeçüv maşınası tagılğan. Traktor zagonnıñ oçına kader bara da zur tügerek yasap borıla, yañadan kır buyınça çeçüv maşınaların östėriy. Orlık tutırılğan yeşçiknıñ artındagı basmada – çeçüvçėler. Bügén kön koyaşlı. İñ kuvanıçlısı – cil yuk. Tuzan tuzmıy, «şaytan tuyı» uynamıy. Çeçüv maşınalarındagı yėgėtler cilsėz koyaşlı könné tulısınça faydalanıp kalırğa aşıgalar. Hezėrge elé eş maylaganday bara. Traktor tarta, maşına çeçe. Régulyator kuyılğan. Diñgėz tubıktan... Bigrek te arttagı, urta buynı alıp baruvçı çeçüv maşınasındagı yomrı yėgét tıngısız, baskan urımında tora almıy. Ul bér sikėrėp yeşçik östėne méne, ayakların salındırıp «şaytan balasın tırbete», bér atılıp tüşėp, basma östėnde biyėp ala. Başkalar aña karap eçleré katıp köleşeler.

– Ey! Tuktat motornı! – Zagon aldında kızıl kosinka çaykaldı. Traktor şıp tuktadı. Hėnersenėñ isėn aldan toya torgan Kırıs monda ھاeter barın sizėndé:

– Yégétler, aşka tarakan töşté. Gölcamal!

Lekin soñ idé indé. Zagon başınnan aşığıp atlap, ozın buylı, çandır gevdelé kız kile. Östénde sıryk yeşél töstegé fufayka, şundi uk yubka. Başında kızıl kosinka.

Ulcabay traktordan töşté. Elé géne çır-çu kilép küléşép bargan çeçüvçéler: Kirill, Ehtem, Maksim, avızlarına su alganday tıp-tın kalıp, traktor yañına cıyıldılar. Gölcamal alar yanına tuktalmıyça çeçüv maşınalarına taba uzdı. Yégétler papiros kabızdılar. Çeçüv maşınalarının yeşçik kapkaçları şart-şort açılıp yabıldı. Disklar çüñlap kitté.

Gölcamal, maşınalarını tikşérép bétkeç, traktor yanına kildé. Ul yégétler bélen isenleşté de ozak kına süz başlamıyça karap tordı. Anıñ zur küksél küzleré herbér yégétke tuktalıp, ülçep, sınap ütté.

– Ya, ipteş Ulcabayev, – ul akrın, lekin salkın tavış bélen agrégatnıñ başlıgına éndeşté. – Éşler niçék bara?

– Yaman imes, coldas agronom. Norma tuluvga cakin.

– Norma! – Gölcamal kıkırıp ciberdé, – nindi norma turında söyliyseñ? Bar éşégéz brak! Eydegéz elé miném bélen, – ul yégétlerné üzé bélen iyertép çeçüv maşınaları (80) artuna alıp kitté de kır urtasına citkeç tuktadı. – Bu nerse? Şulay norma tuturasız mı?

Yégétler aptırap kaldılar. Niçék kürmegenner. Töténlep yatkan kara tufrak östénde sap-sarı gerebe bodaylar. Üç itkendey, alar koyaş nurlarında çağılıp, çekreyép yatarlar. Hevflénüv yukka bulmagan iken. Yuksa, Gölcamal tiktomaldan traktornı tuktatmıy bit. Cevapnı tağın Ulcabayga birérge turı kildé:

– Coldas agronom, min traktorda goy, abaylamıy kalganmın.

– Kürérge kirek, ipteş Ulcabayev. Sin agrégatnıñ başlıgı. Orlıknı cir östéne çeçerge kém öyretté sézné?

Yégétler başların tübeñ iydéler. Eger karşılarında üzleré kébék yégét torsa, anıñ avızın «maylap» ciberüvden de tartınmaslar idé. Kıyulık alarda citerlék. E monda – kız. Tél beylene. Oyat.

– E sin, fokusnik, – Gölcamal Kirillga tékeldé, – çeçüv maşınasında salto-mortalé yasagançı, tarélkalarını karar idéñ. Ene ikéséñ töşérép kaldırgansıñ. E sin! – Gölcamal çitterek başın salındırıp torgan ozın yabık yégétke borıldı, – e sin, Ehtem, koltsolarını taratkansıñ. Şulmı éşégéz? Oyalımıyça norma tutrabız digen bulasız. Citmese, üzégéz yégét isémén küterép yöriyséz. Ene bérénçé brigadaga barıp, Leyle Bulatovaniñ éşlegen kırım karagız. Bér çi yuk. Séz nindi yégétler, kızlar hetlé de éşliş almıysız?!

Kirill tüzmedé, ipteşlerén beladen kotkarıp kalırğa aşıktı:

– Galina Zakirovna, gafuv itégéz. Monda ala karga min. Ulcabay çınnan da traktorda utırıp bérnensené de kürmıy. Min béráz kızıp kitép, bér-iké nomér kürsetép taşlagan idém...

Gölcamal külép ciberdé:

– Méne nerse alaysa, Ala karga, – yégétler de başların küterép yılmayıştılar, – bötén agrégat bélen hezér siné agargançı yuvarga turı kilér.

Kirill canlanıp kitté.

– Galina Zakirovna, yusınnar, min karşı tügél. Lekin az-maz tap kalsa da yarar. Minnen barıbér akkoş yasıy almaslar.

Süzneñ bolay uylamaganda küñéllé éngemege borıluvına kuvanıp, yégétler küléşe başlasalar da, Gölcamalnıñ (81) tağın kaşların cıyıruvın küргеç, avızların yomdılar.

– Méne nerse, ipteşler, – Gölcamal korı, prikaz birüv tonı bélen söyliy başladı, – citer. Kaysız ala karga, kaysız kara karga, anda miném éşém yuk. Min kitkeç, üzégéz tikşérérséz. Disklarını, koltsolarını hezér ük tabıp urınlarına kuygız. Brak polosanı yañadan çeçégéz. E erem-şerem itélgen orlıknıñ hakın, buşka yörgen traktornıñ, çeçüv maşınalarının raşhodların agrégat üzé tüleyecek. Rasçét buhgaltériyede bulır. Bügén uçétçik séznéñ éşné kabul itép alganda min üzém de bulır mın.

Tık-tık itken motor tavışı işétéldé. Şunduk ızan başınnan mototsikl küréndé. Yégétler şul yakka borıldılar. Gölcamal da «bu kém kile iken?» dip kızıksınıp karaşıp şul yakka küçérdé.

Kirill, barısınan da tebenek buluvına karamastan, aldan tanıdı:

– Arslanov iç! Kara, nindi samoğod élektérgen, bişégé bélen...

Ul arada İrgalı ızan buyına kilép te cittä, mototsiklın tuktattı, lekin töşmedé, kulın bolgap kına kıkırdı:

– Gölcamal! Siné kontoraga çakıralar. Rayonnan kéşéler kilgen.

– Yarıy alaysa, – Gölcamal kuzgala başladı, – huş bula torıgız. Braknı tözetégéz. İgén çeçüv uynı eş tügél. Ulcabay, cavaplılık sinéñ öste. Onıtma.

– Caksı, coldas agronom.

Gölcamal aşığıp mototsiklga taba atladı.

– Galina Zakirovna! – Kirill tagın şuklanmıyça buldıra almadı, – Leyle Bulatovaga bézden vozduşny potséluy!

Gölcamal indé yıraklaşkan idé, cavap birmedé. Ulcabay açuvlanıp Kirillni étép ciberdé:

– Kit, arman Kırıs! Sinéñ arkañda oyatlı buldık. Bar, disklarıñni tap, uñmagan.

Çokır-çakırları ütép takır yulga çıkkaç, Gölcamal tınıçlap, Arslanovka taba borılıp utırdı:

– Nindi kేశşeler kilgen soñ?

– İkésé eşlepeden, bérsé kama bürékten.

– İrgali! – Gölcamal kızarıp kitté, – kayçan (82) şul kirlé-mırlı söylevéñné taşlıysıñ? Kaysı oyışmadan kilgenner diym bit? Sin bala tügél iç.

İrgali mototsikliniñ yöréşén akrınayttı, kölémséredé:

– Kara, sinéñ tertéñ bik kıskargan, Gölcamal. Bér atlavga tibeseñ. Min bit kürgenné eytem. Alar miném bélen söyleşmedéler. Bérséñniñ muynında fotoapparat. Mөгayın, bérer rédaktsiyedendér.

– Seét abıy kayda?

– Diréktor kabinétında. Barısı da şunda. Min kérmedém. Seét aga üze çıgıp siné alıp kilérge kuştı. Min Mariya Petrovnaga naryadlarını tapşırırga kilgen idém. Tége fotoapparatlı yégét mototsiklin birdé. İndé bu süzém de kirlé-mırlımı?

Gölcamal cavap birmedé. Mototsikl yöréşén tizletté.

Yulniñ iké yagında sörelgen, çeçélgen berhét kara kırlar. Ara-tire uysulıklarda gına vak eremelékler, kuvaklıklar kürenép kala. Alar elé yaña gına yeşerép kileler. Arırak, kır östénde kömés dulkınnar tirbele, nindidér zur yılga taşıp yarlarınnan çıkkın da işélép aga kébék. Méne-méne şul suga barıp citerséñ töslé. Lekin sin yakınlaşkan sayın, ul yıragrak avışa.

Gölcamal başta ene şul cir sulışıñıñ aldavık, gacep kürenéseñe soklanıp bardı da karaşın tagın İrgalige küçérdé. Gadette maylanıp bétken kiyém bélen yöriy torgan brigadir bügén ör-yaña zeñger kombinézon kiygen, başında bérét. Kırınğan. Gölcamal: «Nige bügén kupşılandıñ?» dip İrgaliné çémétép alırga uylasa da, elé géne kirlé-mırlı digen süzge üpkelevén hetérlep, télén tıydı. Annan, fotograf kilgeç, tikmege géne tügél, mögayın, anıñ brigadası turında gazétaga yazıp, üzén kartočkaga töşere toğannardır, şuña kiyéngendér dip uyladı.

Mototsikl kinet şıp tuktadı. Gölcamal aptırap kitté:

– Nerse buldı? Nige tuktadıñ?

İrgali, mototsikldan töşüvge, papiros çıgarıp kabızdı.

– Motor kıza başladı. Suvınsın. Yeşél çirem östéne utırıp béráz yal itiyk.

– Alaysa min de töşiyim.

Gölcamal da urınınnan çıktı. (83)

Yulga térelép tuktağan kéçkéne géne kayınlık. Yaña gına kalkıp çıkkın hetfe ülen. Gölcamal, fufaykasın salıp taşlap, ös-başın kaktı, annan kosınsın çışép, çeçén tararga kéréşté.

– Kara, İrgali, nek béznéñ inés başındağı kayınlık töslé... Nindi küñéllé. Saf hava. Buraznada yöriy-yöriy tuzanga tonçığıp bétém, – ul, çeçén tarap bétérep, kosınsın beyledé. – Avılını da sagındım... Hat-heber yukmı?

– Yuk.

İrgali yuldan éçtérek torgan kuş kayın tibéne barıp suzılıp yattı.

Gölcamal aña karavga gaceplenép kitté:

– Nerse buldı? Yözén kindér kébék. Elle avırıysıñmı?

– Avırıym.

– Kay töşéñ avırta soñ?

– Yöregém.

– Çeñçiyémé? Nerse buldı iken? Barısı şul temekédendér. Bértuktamıy suvırasıñ. Taşla indé, nerse dip ikénçésén kabızasıñ?!

– Gölcamal, – İrgali elé géne kabızgan papirosın bér géne de suvırmıyça ırgıtıp, torıp utırdı, – kil elé. Utır elé.

– Kildém, – Gölcamal İrgali yanına kilép, ayakların suzıp utırdı. – utırdım. Şunnan?

– Şunnan méne nerse, sin miña tup-turı cavap bir: kayçanga hetlé miné sabıy bala töslé aldap yörteseñ?

– Aldap?

– Eyé, küz de yommıyça aldıysıñ. Tsélinaga barıyk, şunda tuylap kuşılırbız dip avılda vegde kuyıştıkımı?

– Kuyıştık.

– E hezér?

– Ey, cüler yégét, cüler yégét! – Gölcamal köle-köle Írgalinéñ arkasına sugıp aldı, – hezér tuy kaygısını? Üzén uylap kara, iptes brigadir.

– Citer. Borgalama. Min küp uyladım. Avıldan kilgenge dürt ay bulıp kile, e sin miném bélen bér retlep söyleşmedéñ de. Haman anda da monda, to Poddubnyı... to Atlasov...

– İh... Yégétém, yégétém, – Gölcamal körsénép başın (84) çaykadı. – Yuknı kürép üzénne üzén aşap yöriyseñ iken. Taşla kısır kaygıñnı.

– Bér de kısır tügél. Írgalide de küz bar, – Írgalinéñ tavişı kinet tübeneyép, tını kısılıp kitté. – Éh, yörek yana bit, yörek, Gölcamal...

– Méne nerse, cankisegém, – Gölcamal Írgalinéñ kulin kıstı, kölémséredé, – motoriñ indé şat suvingandır. Kuzgalıyk. Soñga kalabız bit. Köttérüv kilésme, – ul Írgaliné kulıñnan tartıp, üzé bélen bérge torgızdı, – e tuy, nek avıldagıça, köz köné, ındır tabagın yapkaç bulır. Sabır töbé saf altın.

Írgalideşmedé, mototsıklın kabıza başladı. Gölcamal fufaykasın utırğıçka salıp, sirtmelé bişéknéñ éçene kérép utırdı.

14

Soñgı iké-öç kön éçénde Toyak tagın, üz-üzéne urın taba almyça, borçılıp yöriy başladı. Dörös, hezér çeçüvde totkarlık yuk. Kükçetavdan traktorçılar kildé. Agrégatlar bér karañgıdan ikénçé karañgıga hetlé kırdan kitmiyeler, tırışalar. Reħmet yégétlerge, méñ reħmet.

Lekin şulay da Toyaknıñ küñelé tınıç tügél. Moña iké sebep bar: bérsé – partorg bélen urtak fikér, urtak tél taba almav bulsa, ikénçesé – kışka hezérlek!

Plan buyınça «Alka kül» yaz başınnan uk, çeçüv bélen bérretten, tözélés eşlerén de aşığıç revéşte alıp barırğa tiyész. Közge hetlé éléktrostantsiye, rémont mastérskoyı, garaj, mektep, magazin, torak yortlar – barısı utızdan artık obéktñi ékspluvatatsiyege birérge kirek. İndé may ayı ütép bara, elé küzge küréngen bérnerse de yuk.

Sovħozga elé haman kön sayın diyerlek yañadan-yaña kéşeler kile. Emma tözüv eşlerén citeklep alıp barırlık ostalar oçramıy. Barısı da tecribeséz yeşler.

Attéstatları –éntuziazm, hönerséz éntuziazm – kanatsız koş. Fayda–çamalı.

Bügén irten géne Toyak şundiyların bér törkémene turı kildé. Éşé eş bulsa idé, pustyak. Kürşé avıldagı ezér buranı küçérép, magazin itép salırğa kirek idé. Buranıñ ozınlığı sigéz métr yarım, e fundaméntın (85) tugız métr yarım itép suzgannar. Toyak açuvlandı, sükté. Faydası ni? Fundaméntnı bozarga turı kildé.

Toyak şul açuv bélen kabinétına kaytıp yanıp-köyép utıra idé, işékné şakıdılar. Ul, östelge iyélgen kilés, başın kütermiyçe géne éndeşté:

– Kérégéz.

İşék açılıp yabıldı. İdenge nindidér avır nerse töşté, gitara kılları çınlaganday taviş çıktı.

Toyak başın küterdé. İşék töbénde urta buylı, taza bér yégét basıp tora. Şabır tirge batkan. Östénde zeñger töste çañgıçı kostyumu. Başında şul uk töste bérét. Ul késesénnen yavlık çıgarıp, biténdege tirné sörte başladı. İden urtasında zur kapçık, ul nindidér mögézle eybérler bélen dıñgıçlap tutırılğan, poçmaklanıp törtép-törtép tora. Toyaknıñ açuvı kilép kitté: «Tagın bérazardan at-arba bélen kéré başlarlar».

– Bu ni tagın? Nige monda kapçık bélen kérédén?

– Tu-tu-tu. Tu-tu-tu...

Yégét, iké yodrıgın avızına kuyıp, parovoz gudogına oħşagan taviş çıgardı. Annan uñ kulınıñ baş barmagı bélen cilkesé aşá nersegedér işare itté. Arıpsalınıp torgan gevde gacep bér tizlék bélen canlandı: ayaklar, kullar, barmaklar, hetta yomşak aksıl kaşlar, zur kügélcém küzler, irénner – barısı da hareketke kildé. Alar böténésé bérge, kümeklep, güya zur bér ħikeyené söyliyler idé.

Toyak, nerse eyterge bélmıyçe aptırap, yağüre bastı, yılmaydı. Yégétke urın kürsetté.

– Utırız, iptes, utırız.

Lekin yégét utırırğa uylamıy da, yañadan-yaña kızıklı hareketler yasıy, haman nidér ımlıy. Toyak kiréden urınına utırdı. Elle isérék? Elle indé akılga cıñél nerse? Yuk, alay tügél şikéllé. Aħırda añlap aldı: ul, baksañ, bik tırışıp, cénteklep, üzénéñ monda niçek kilüvén söyliy iken.

...Poyızd bélen stantsiyege kilép töşe. Bérkémné de bélmıy. Kaya barırğa? Kémnen sorarga? Kapçık avır. Kapçıkñı arkasına asıp sovħozlar tréstına kite. Anı «Alka kül»ge bilgéliyeler. Tagın stantsiyege kile. Vokzalda yoklıy. İkençé könné avtomaşına bélen yulga çıga. Yartı yulnı ütkeç, maşına başka yulga borıla. Ul dalada töşép kala. Traktor kilép çıga. Ul şul yulavçı traktorga küçép utıra. Méne hezér géne ul, (86) traktordan töşép, öç-dürt kilométr cirné ceyevlep kapçığın kütergen kilés, Karabolakka kilép citken.

Toyak télséz-çukrak késélerné kürgelese de, moñarçı alarnıñ bérse bélen de aña bolay añlaşırğa turı kilgené yuk idé. Anıñ uynça, télséz-çukraklar barısı da yeşen yeşegen, aşın aşagan késeler bulırğa tiyész töslé idé. E méne hezer anıñ aldında yep-yeş yégét – küterélép, nıgıp kilgen yeş narat. Öské irénéne elé yaña gına borkép tök çıgıp kile. Elé bér tapkır da parikmağer britvası tiymegen tulı yañakları alsulanıp yanıp tora. Alar hervakıtta da şundiı alsımı? Elle avır kapçıkı küterép kilüvden şulay kızarganmı? Télese niçek bulsın, alsulık yégétke yatışıp, söykémlélék birép tora. Anıñ irénneré bér géne süzné de tulı itép eyte almadılar. Lekin ul söyledé, üzénñ bik tögel, osta hareketleré bélen açık, matur itép, çın küñélden söyledé.

Toyak, bu yégétke işekten kérüvge artık kısır éndeşüvén hetérlep, ükénép, aña nindidér bér cılı süz eyterge télese de, ul süzné niçek añlatırğa bélmıyçe aptırap kaldı. Niçek kéne uylamasın, çara tapmadı, başın küterdé. Tagın gacep hel: yégét «sérle kapçık»nıñ avızın çışép, anıñ éçéndege barlık milkén idenge tézép çıkkın.

Érelé-vaklı kul pıçkılardı. Bérse yassı, bérse tar, bérse ozın, bérse kıska ötergeler, mögéz töslé uralğan törlé yuvanlıktağı boravlar. Aşığıp bér alga, bér artka kaçıp, tigézlékné ézlep toruvçı tıngısız vatérpas. İké poçmaklı, üç poçmaklı ugolniklar, érelé-vaklı tsirkuller. Balta ostalarınñ kuvanıçı hem tayanıçı bulğan bu pöhte hem nefis korallarnıñ nek urtasında barısınnan da ozın, barısınnan da biyék, söyek töslé yıltırap torgan katı agaçtan eşlengen mehabet hem güzel fuganok.

Yégét «kürdéñimé, ipteş diréktor, min nindi kadérlé korallar alıp kildém? Mondıy baylıkı taşlap kaldırırğa mömkinmé soñ? Alar üzleré mogciza eşliı béleler...» digen ihtıramlı hem masayuvlı karaş bélen bér Toyakka, bér idenge tézélgen korallarga karadı da késesénen kızıl tışlı putévkasın alıp östel arkılı suzdı.

Toyak putévkanı alıp ukıy başladı. Tışında altın (87) heréfler bélen «Komsomol putévkası» dip yazılğan. Putévkanıñ ikénçé biténde:

«Minsk ölkése Minsk şeherenéñ Lénin iséméndege rayon komsomol komitéti bu komsomol putévkasın çirem hem yatkın cirlerné üzleştérerge barırğa iréklé télek béldérge ipteş Vivdiç Grigoriy Kuzmiçka tapşıra.

Raykom komsomolı sékrétaré Bogdanoviç.

1955 yıl, 10 may».

Grigoriy Vivdiçni yort saluvçılar brigadasına ozatıp, bugén kilgen poçtanı karıy başlağaç kına, tagın bérev işékné açıp, busagadan atlar-atlamas selam birdé:

– Esselamégaleyküm, ipteş diréktor.

– Vegaleykümesselam, ata, uzıgız, utırıgız.

– Reşmet, kebam, utırıgı da bula. Béz prostoy késé. – Urındık şıgırdap kitté. Kiñ cilke. Mehabet gevde. Bötén yözné kaplap alıp kükreke hetlé töşken zur, ciz sakal. Şundiı uk ciz, salnıp töşken kaşlar astında heréketséz kalğan iké sorı küz. Éşlepe. Sarı dérmatin plaşç. Toyaknıñ igtıbarın alğan bu késé ene şundiı kıyafette idé. Utruvçı soravnı kötmıyçe üç süz başladı:

– Ataynıñ kulin ayu sıdırğan, ohotnik, znaçıt, ul bulğan. Vot i bézné ayuçılar dip yörteler avılda. Knigada min Apuş Yamankulov yazılam. Tartırğa röşset barmı?

– Tartıgız.

– Min papiro tartmıym, kulga totarlığı yuk. Ataydan kalğan trubkanı suvıram. Üzém utırtkan samasad. Bal isé kile. Turétskiy bér yakta torsın...

Yamankulov plaşçınñ iteklerén açıp taşlap, kostyum késesénen ozın mundştuklı karalıp bétken trubka hem kızıl-yeşél bizekler çigélgen, çuklı temeké yançıgı tartıp çıgardı.

– Bu trubkanı atay altmış yıl suvırgan. Min indé kırık yıl suvıram, – ul yılmadı bugay, lekin bér-bérséne uralğan ciz tökler arasınnan bu yılmayuv küzge taşlanmadı. Gacepke karşı, tip-tigéz ap-ak téşler kürendé. Toyak soklanıp karadı: «Üz kart bulsa da, téşleré nindi taza».

– Üzém üstérge samasad. Temén tatıp karagız, – ohotnik çuklı yançıgım Toyakka suzdı. (88)

– Reşmet. Min az tartam.

Yamankulov artık kıstamadı. Yançıgım iplep kéne açıp, bötérélép torgan sap-sarı temeké yafrakları bélen trubkasın töygéçlep tutırdı da şırpı kabızdı, köyretté.

– Üzémnen başka tagın dürt bagana alıp kildém, – Yamankulov urındıkca caylabrak utırdı, avızınnan tötén bocraları çıgardı. Bülmege çınnan da bal isé añkıldı. – Par narattay iké malayım bar. Maşına yörteler. İké kiléném. Bérse doktor. Bérse uçitel. Min üzém kar töşkençé kuznéts, kar töşkeç, büre kuvam. Bu yakta oħota niçek, kanatım?..

Bülme huş islé temeké töténé bélen tuldı. Kart ohotnik üzénñ iñ söygen témasına küçkeç, başka barlık hacetlerén onıtıp, Kükçetav dalasında nindi cenlékler, koşlar, canvarlar buluvı turında Toyakka bér-bér arlı soravlar bire başladı.

Simka-Sémafor süzendé tordí. Finka, karta bélen hël itélgen könde géne tügél, ikénçé, öçénçé könderde de anıñ brigadası tulayım eşke çıktı. Ul üzé de çıgımçılamiyça gına eşlep yörgen töslé küréne. Belkém, küñéléndé kasmık yatadır. Anısın indé kayan béleséñ. Késé küñélé kara urman diyler bit... Herhélde, hezérge eşliyer. Ul-bu sizélmüy. Yazgı çeçüv bétüv bélen, brigada sostavın béráz üzgertérge kirek bulır. Lekin hezér, çeçüv barışında, andıy üzgerés yasav eşke tarkavlık, totkarlık yasar. Köterge kirek. Éşnéñ bügégésé kıymmet.

Seét, öçénçé brigadadağı soñgı borılışka kanegatlenép, bu mesele turında çeçüv bétkençé süz kuzgalmas dip tınıçlana da başlagan idé. Emma yalgıskan iken. Kötmegende «Sémafor meselesé» tagın küteréldé.

Seét, eş barışında kiñesép aluv kirek dip, bügén partiya oyışmasınıñ byuro utırışın çakırgan idé.

Utırışınıñ kön tertibéndé bér géne mesele: sovhoz eşçéleré arasında politik terbiye eşlerén köçeytív hem brigadalar, agrégatlar arasındagı sotsialistik yarışını ceyéldérüv meselesé tora idé. Seét, gadettegé kérés süzné de eytmüyçe, turıdan-turı kön tertibéndegé mesele buyınça hezér lengen kaléndar planını hem tormışka (89) aşırılırga tiyész konkrét çaralarını ukıp çıgıp, kiñeske kuydı.

Partbyuro çlénarı Granovski, Maylıbayev, Poddubniy hem Gólcamal bu meselenéñ bik vakıtlı kuyıluvın eytép, fikér alısuvgá kızıksınuv bélen katnaşılar, tözetmeler kérttéler, yaña tekdimmer östedéler. Çınında bu mesele hiçbér törlé karşı fikérler ya ki behesler tudırırğa tiyész tügél idé.

Soñgı süzné Toyak Bórkétbayev aldı. Ul da partorg tarafınan tekdım itélgen planga hem konkrét çaralarga nigézde karşı bulmadı, barı kaybér détalarné anıklap, bérniçe agitatorını alıştırırğa kirek dip taptı. Seét diréktornıñ bu kürsetmelerén urınlı sanap, planga tözetmeler kértté. Şunıñ bélen bu meselené tikşérüv oçlanırğa tiyész idé. Lekin Toyak süzénéñ aħırın böténley kötmegen yakka borıp ciberdé.

– Indé süz – partorg turında... – didé ul. Seét yazıp torgan bloknótın yabıp, igtibarın Toyakka yüneldérdé. Bórkétbayev, ana karamıyça, kırın torgan kilés, süzén devam itté. – Dórés, sovhozda ul élé yaña késé, hucalık bélen tanışıp bétmegen, obstanovkaga iyeleşmegen. Töp süz ul turıda tügél. Süz – taktikada. Battalov yış kına «ısanırğa kirek», «irék birérge kirek» digen süzlerné kabatlarğa yarata. Praktikada üzénéñ şul printsibın ütkerérge de tırışa. Neticede nerse kilép çıga? – Tavışı anıñ élékké tigézlégén, basıncılığın yugalttı, yugarı tonga küçté: – Neticede şul kilép çıga: sovhoz diréktorınıñ prikazları buş kegaz bulıp kala. Yögenné al da ciber, kém nerse téliy, şunı eşlesén. Séznéñ logika hem praktika, iptes partorg, méne kaya alıp bara. Mona min yul kuya almıym. Bu, – Toyak açuvlı karas bélen Seétke borıldı, – bu anarhizm!

Toyak monıñ bélen géne tuktamadı, kızıp kitép, Sışçénkonı da iske aldı:

– Nikolay Nikolayeviç sóyledé de, eşledé de. Ul téhnikanı yahşı béle idé. E sez... – ul eytép bétérmiyçe başın çaykadı da öçénçé brigadadağı vakıygaga küçté. Şadrov bélen Samopalovni eşten alıp sudka birüv turındagı prikazga Battalovniñ karşı töşüvén eytté, – Şadrov partorgnı kınıy, hetta pıçak bélen taşlana. Banditizm! Mondiy cinayetçé in avır cezaga tartılırga tiyész. E bézneñ partorg üzén ütérerge omtılğan hıuliganı yaklap, hodataystvo bélen yöriy. Mondiy (90) taktika miña añlaşılmıy. Biyeden ala da, kola da tuva. «Alka kül»de hezér kırık atanıñ balası. Anıñ eçénde alası da, kolası da bar. İsanırğa tügél, tabanga taban basıp, kolaknı torgızıp, yoklamıyça yöérge kirek. Töp tayanıç – timér distsiplina. Yahşıga –tür, yamanga –ışék! Prikaz – zakon. Agitatsiye, propaganda şul prikaznı tızrek tormışka aşırıvga yademçé. Behes tügél, iptes partorg, eş kirek! E eşler, – Toyak bu cömléséne ayırırğa basım yasap, östel yanında utıruvçılarga kisetüvlé karas taşlap çıktı, – eşler «Alka kül»de, kızganıçka karşı, yartı yulda. Moña kém cavaplı?

Toyak, soravına cavap kötkendey, béráz süzséz basıp tordı da kinet kiskén bér hareket bélen urındıgın östel yanınan tartıp sténa buyına kuydı, utırdı, şunda uk késesénnen papiros çıkarıp kabızdı.

Vagon eçé tıp-tın bulıp kaldı. Tıstıgı şav-şuv, avtomaşınalarnıñ göréldevé, signal tavışları işétéldé. Kémnerdér vagon yanınan gına köleşép uzdılar. Östel tiresénde utırgan byuro çlénarı, bér-bérséne karamıyça, törlésé törlé kıyafette uyga kaldılar. Seét küzlégén bér salıp, bér kiyép kötté, bér ük süzné bérniçe tapkır kabatladı.

– İptesler, tagın kém süz ala?

Lem-mim yuk. Eytérséñ avızlarına su kapkannar.

«...Eyé, agronomiye, selektsiya, avıl hucalığı maşınaları buyınça élé küp nerseler miña karañgı. Hucalıknıñ töp nigézén bélmüyçe, anı citeklerge mömkin tügél. Toyak dórés eyte. Bu – mindegé zur kimçélék. Lekin busı élé töp kurkıncı tügél. Ul rubéjını alırğa hem kireklé bélem, tecribelerné tuplarga

miném tırışlıgım da, tüzémém de citer. Citer! E méne ikénçésé?.. Késélerge niçék kararga? İşanırgamı? Şiklenérgemé? Alarga üz initsiativaların tormışka aşırır öçén yul birérgemé, bulmasa yögenlep, dilbége kağıp torırgamı? Yuk! Mondıy karaş bélen kilésép bulmıy. «Alka kül»de yözlegen késéler... Alar gınamı? Çirem cirlerné küterérge kuzgalgan méñlegen sovét késéleré! Alar nindi prikazga buysınıp, cılı, tınıç öylerén taşlap dalaga küçtelér soñ? Yuk, andıy mecbürı, kurkıta torgan hiçbér prikaz bulmadı bit! Partiya, gadettegeçe, üzénéñ cılı süzén eytép herbér yörek bélen söyleşté, çakırdı. Sovét késéleré ikélenüvséz kuzgaldılar (91) hem tujan ilnėñ beñtété öçén cıñ sızganıp eşke totındılar. Şulay bulgaç!..

Şulay bulgaç?.. Lekin arada, Toyak eytmėşliı, ala da bar, kola da bar. Öçénçé brigadadağı suvıgayaklar? Samopalovlar, Şadrovlar. Alarga karata nindi taktika bulırğa tiyész? Kisép taşlavmı? Terbiyelevmė? Béz barı şuşı çatta gına ayırılábızmı? Belkém, çınında min yalgışam, e ul ħaklıdır?!»

– Bulmasa, Seét balam, min bér-iké avız süz eytiım.

Başnı tomalap, çençép butalğan çuvalçık uylar taralıp kitté. Seét cıñléıyép, irkén sulap, süz soravçığa karadı.

– Söylegéz, Baltabik aga.

Byuro çlėnnarı da, éçpoşırğıç tınlıkñıñ bozuluvına kuvanıp, başların kart traktorçı Maylıbayevka bordılar. «Nerse eytér iken?»

Baltabik eke iyek astınnan gına sözlélep töşken bér totam sakalın sul kulı bélen uçlap süzén başladı:

– Balalar, min indé üzébéznėñ kazak télėnde aytayım: süznėñ töyéné Börkét ulımda goı.

– Davay, atay, – Granovskiy, yanında utrgan Poddubnıyñıñ cilkesėne kulıñ salıp, kartka başın sėlkédé, – min malo-malo kazak, Nikolayga tılmaç bulam, yakşıy?

Barısı da yılmaydılar. Baltabik eke, uynı süzge igtıbar itmiyçe, çınnan da bér-iké avız gına süz eytté:

– Börkét balam, sinėñ tél töbėñ magan oşamadı. Kiñeş bélen kiskan tun tar bulmıy. Cılı süz can azıgı digenné onıtmasak, ħeyérlé bulmasmı?

– İpteş dirėktor dörös eytté, – Baltabik eke süzén bétérüvge, Gölcamal söılyı başladı da, tuktalıp, uñaysızlanıp Seétke karadı. – Gafuv itégéz, min röhsette soramadım... – Seét başı bélen géne ımladı: «Devam itégéz», – ħezér çınnan da beħes vakıtı tügél, eş vakıtı. Bolay da çeçüvde zur totkarlıklar buldı. Anısı indé barıbızga da meglüm. Min ikénçé mesele, ipteş dirėktor çıgışınnan soñ tujan uylarım turında eytép uzasım kile. Bézde bėlmev gayıp tügél, bėlérge tırışmav gayıp diıler. İpteş Battalov moña kadar avıl ħıcalıgında eşlemegen. Şunıñ öçėñ avıl ħıcalıgı ölkesėndegé küp kėne eşlernėñ aña tanış bulmavı açık. Bu citekçe késé, partorg öçén zur citėşsėzlėk. (92) Lekin gayıp tügél. Ni öçén? Çönki ul bėlmevén yeşermiy, anı turıdan-turı eytép, soraşa, bėlérge tırışa. Bėrençé können ük miña Battalov ipteş bélen berge bér brigadada eşlerge turı kildé. Ul köne-töne ħalıık arasında. Öçénçé brigadanı, andağı ħalııkñı barıgız da bėlesėz. Battalov kilgen könné ük brigada tulayım eşke çıktı. Éşliıyer. Dörös, ogrėħlar buldı. Tözettėler. İndé Şadrov turında, – Gölcamal dirėktor prikaznıñ «Şadrovñı brigadirliktan alırğa» digen bėrençé punktın dörös dip sanadı. – Lekin, – didé ul bėraz uylanıp torgaç, – minémçe, prikaznıñ ikénçé punktı aşırğıçrak. Şadrov – ħulıgan. Anısı açık. Emma ul kiñ profillé méħanizator. Andıy késélerge bėz elé moħtac. Eger anı sınav şartı bélen başka eşke küçėrsek, faydalırak bulmasmı? Belkém, akılga utırır.

Gölcamaldan soñ süz alğan Granovskiy «her citekçe üz urınında bulırğa tiyész» dip borgalap kilép, nigėzde «katı kullı buluv»nı yakladı. Poddubnıy süzge katışmadı. Soñgı süz – yomgak partorgka idé. Dirėktorñıñ bu kader avır, naħak yala bélen çıguvına cavapsız kaluv – gayıpné öske aluv bulır idé.

Seét başta yarsıp, cilkėnép bloknotına yazdı, yazdı... Deliller, fikėrler, aklanuv süzleré östé-östėné tézėldé. Söılerge! Söılerge!

Emma Baltabik eke bélen Gölcamalñıñ çıgışınnan soñ Seėtnėñ küñélé kinet yomşarıp kitté. Yarsuvı basıldı. Cilkėnüvé kimédé. «Nige süz köreştėrerge? Küp süz – ul köçsėzlėk bilgėsé bit, kirekmiı».

– Min – kommunist, – didé Seét, akrın, yörek tavışı bélen süzén başlap, – ipteş Börkėtbayev, séz de kommunist. Séznėñ soñgı çıgışızga karata şunı gına eytem. Min «Alka kül»ge dirėktorñıñ eşėne ayak çalır öçén tügél, aña bulışlık kürsetėrge, yökné bergelep küterüv öçén kilgen kėşe. Anıñ dörösleğén andağı eş kürsetér. İndé, ipteş byuro çlėnnarı, – ul östel eylenesėnde utıruvçılarga karaşın yörtép ütté, – eger dirėktorñıñ soñgı prikazı turında östeme fikėrlerėgéz bulsa, eytėgéz.

Toyak süzge katışmadı. Başkalar bu mesele buyınça Gölcamalñıñ çıgışın nigėz itép alırğa didėler. Şunıñ bélen utırış yabıldı. Toyak kėmge kaysı brigadaga barırğa hem nerse eşlerge tiyėşleğén eytté de: (93)

– İrtengé cidége brigada uçétçikleri üzlerénéñ svodkaları bélen ratsiye yanında bulsınnar – dip kisetép, aşığıp çığıp kitté. Kalgan byuro çlénarı da ozaklamadılar, kaysı atka atlanıp, kaysı yulavçı avtomaşınaga yađi traktorga utırıp brigadalarga taraldılar.

Vagonnın iñ soñğı késé bulıp Seét çıktı. Koyaş bayıgan. Ofiktan, Nayzatumar yağınnan kızarıp tulgan ay küteréle. Az gına dımsu, cilséz, cılı tön. Yıraktan traktor motorlarınıñ göréldevé işétele. Kükte projektorlar çaykalıp üte. Yıldızlar atılıp kiteler... Tire-yakta yaz isé, yaz tavişları. Lekin Seét alarını kürmédé de, toymadı da.

Ul akrın gına atladı. Kaya? Ni öçén?.. Bara torgaç, Seét borıngı kazak zıyaratına yakınlaştı. Yul çiténdé iké ürkeçlé döye töslé taş yata. Seét şul ürkeçler arasına kérép utırdı, papiros kabızdı. Bér tapkır sıvırdı da onıttı. Papiros iréndé kiléş sündé.

Seét, sovhoz tufragına ayak baskan segatten başlap, eşén nık bér plan bélen alıp barırğa karar kılğan idé. Bilgélé, bu plan kegaz biténe töşmedé, akıl bélen géne iseplendé. İñ élék barlık brigadalarını yörep çıgarga, eş barışı bélen tanışırğa. Niçe kommunist bar, niçe komsomolés bar? Alar nindi eşte eşliyer, niçék eşliyer? Herbérsé bélen söyleşérge, tanışırğa. Annan soñ indé byuro cıyıp kiñesérge.

Seétnén akıl bélen iseplengen, ülçengen bu planı praktikada faydasız, yaraksız nerse bulıp çıktı.

Béréncé könné aptıragannan lagér «hönér»lerén kullanırğa turı kildé. Bu métodniñ dörésmé, dörés tügélme ikenén uylarga da vakıt bulmadı. Nişliyséñ, nindi de bulsa bér çara kullanıp brigadanı eşke alıp çıgarga kirek idé bit.

Brigada eşke çıkkaç, Seét aña birgen süzén üterge, urın-cir, kér yuv, aşav-éçüv meselelerén de retlerge tiyész buldı. Busı da uylagança ciñél géne retlenmedé, bérsé bulsa, bérsé yuk. Ul arada brigadada aş péşérüvçe hatın «éçém avırta» dip bögerlenép yatıp kaldı. Brigadada başka hatın-kız zatı yuk. Yégétler aş péşérüvge yakın da kilmiyer. E vakıt uza, obéd yakınlaşa. Zavhoz Tutayevka mörecegat iterge turı kildé. Reşmet, Musa karışmagan, şunduk Ufa eşelonı bélen kilép töşken bér başkort kızın cibergen. «Povar kildé» (94) digen heberné işétüvge, Seét kuvangan idé, kuñnyaga barıp kérgeç, aptırap kaldı. Tebenek kéne, yabık kına, sarı çeçlé bér kız. Plita yanında kulların salındırıp, yılamsırap tora. «Bu da indé povar kiseğémé?» Seét isenleşérge ölgérmedé, kız kinet turayıp, küzlerén çekreytép Seétke sorav taşladı:

– Agay, séz bu cirde kém bulasız?

– Partorg, – Seét kölémséredé. – Béleségéz kilem?

– Bik bélesém kile, – kız hetta bér adım Seétke taba atladı, yözé agarıp kitté, – Partorg bulgaç, bu cirde ni eş kırıp yöriyséz?

Seét cınlap şakkatıp, niçék cavap birérge bélmıy torganda, sarı kız tézép kitté, télé télge yokmıy:

– Nerseden öyre péşériym? Solı yarmasınnan başka yarma da kalmagan. Sugan yuk. Söt eçegen.

Çey de bér salırık kına. Brigada kaytsa, nerse aşatıym? – Kız plitaga borıldı, annan tağın Seétke eyelendé. Açıvlı taviş, cıyırılğan kaş yugalğan, ul indé Seétke yalvarıp, yılamsırap éndeşté: – Agay, bulgan nerséné péşérüv kuyın bulmas idé, yuk bit... Yuk! Oyat... Hılık eşten kayta bit.

Kız çak kına üksémiy. Seét: «Barın karıy tor, séñélém. Hezér zavhozga produktlar alırğa maşına cibere», – dip çığıp kitté.

Késé ciberérge tügél, üzéne barırğa, tavişlanırğa, taptırırğa turı kildé. Annan soñ palatkanı yamavnı oyıştırdı. Küçme munça kitértté. Ul arada, «agrégatlarga orlık kitérep citkérmiyer», dip jaloba bélen kildéler. Anda kiterge turı kildé. Şulay itép, iké tevlék öçénçe brigadada ütép kitté...

E kiçe, bişénçe brigadaga tuktalıp, töşké aş vakıtında, hılıkara hel turında informatsiye yasap almakçı idé.

«Dönya hellerén işétép béráz açılısınnar. Yañalık dert bire», dip kilse, brigada eşlegen uçastok bup-buş. Kır urtasında kaya turı kildé, şunda tuktap kalgan çeçüv maşınaları, traktorlar. Téré bér can iyésé kalmagan.

Tagın bér planlaştırılmagan eş kilép çıktı. Brigada töşké aşnı biş kilometr yıralıkta torgan stanga kaytıp aşy iken. Obédni agrégatlarga taşırğa bidonnar yuk, at yuk. İnformatsiyen kuyıp, biş minutlık kına kiñesme uzdırırğa turı kildé. Kiñesme (95) yarap kaldı, çayı tabıldı. Bidonni kooperativ birérge buldı. E agrégatlarga obéd kitérüvne su taşuvçı kart Davlıbay üz östéne aldı. Lekin şunduk traktorçılar ikénçe bér möhim meselené kabırğası bélen kuydılar:

– Yarıy, obédni ızanga alıp kileséz. Anısı yañşı bulır. Vakıtka ékonomiye. E méne zpravka cehennem çokırında, monnan biş-altı kilometrda. Solidol bétse, şunda bar. Nigrol bétse, şunda bar. Solyarka bétse, şunda bar. V kontsé kontsov, elle eşlerge, elle iké arada yöérge?

Bu meselené hel iterge de bér kön vakıt kirek buldı. Bolarnıñ bérsé de partorgniñ eş planına kermegen idé lebası. Kayda zavhoz, kayda méhanik, agronom hem diréktor başkarırğa tiyész bulğan eşlernéñ çiğé béte de, kay cirden, kay noktadan barı partorg alıp kiterge tiyész bulğan maşsus yök başlana? Seét küpmé géne baş vatsa da, hıcalık hem administrativ eşlerné alıp baruvçılar bélen üz eşé arasındagı

çik baganasın küre almadı. Kayda soñ ul?.. Östevéne Gayşe vakıygası... Aldağı bilgésézlék. Tagın da anıñ bélen oçraşırğa turı kilérmé? Oçraşırğa idé. Eger, mömkinlége turı kilép, oçraşsalar... Oçraşırğa, söyleşérge idé. Lekin nindi netice bulır? Şatlıkmı? Yaki gomérlek ükénéç kéne bulırımı?..

Kayandır yakınnan gına iké tapkır özék-özék signal tavişı yañıradı: – Tut! Tut! Seét sikérép tordı. Yulga maşına kilép tuktagan bulgan, e ul sizmegen de...

Kuzov östénen Nikolay Poddubnıy sikérép tışép, Seét yanına kildé. Ul niğe monda utrasız, ni turında uylandız dip te soramadı. Küreséñ, brigadir byuro utrışındağı diréktornıñ çığışı partorgka nindi avır teésir kaldıruvın sizéngen.

– Said Karimoviç, – ul küteréñké taviş bélen éndeşté, – min sézné kaydan tabıym iken dip tire-yakka karanıp kile idém. Yul östénde buluvıgız yaradı. Séz kiçe Aléksandrov turında soraşkan idégéz. Eydegéz miném bélen. Min brigadaga produktlar alıp baram. Aléksandrov бүгэн stan yanındağı kırdá eşliý, şunda söyleşérséz. Kuzgalıyık, maşına kötép tora.

– Yağşı, – Seét kuvanıp kitté, – Aléksandrov bélen tanışırğa bik kirek idé. Onıtmagansıñ elé, reğmet.

– Niğe onıtıym, diy. Brigada çlénarınıñ tırışıp eşlevleré barıbzıga da kuvanıç bit. (96)

Alar yul urtasında tuktap torgan yök maşinasına yakınlaştılar. Kuzovta yaşçıklar, kapçıklar, bidonnar. Seét kuzovka utırıp ay yaktısında töngé dalanı karap barırğa kızıksa da, Nikolay anda ménerge röhset itmedé.

– Yuk, yuk, – ul kulın gına séltedé, – küresézmé anda niğetlé yök töyelgen. Brigadaga bér atnalık azık. Utırırğa urın yuk. Üzém de suzılıp yatıp kına baram. Séz protéz bélen şuvıp tışép te kalırsız. Şmidt, – ul kabına işégene taba kildé, – nerse mıştırdıysın, aç işékné.

Kabinanıñ işége açıldı.

– Reğim iteséz.

Seét protézlı ayagın kütere birép, kabinaga ménép utırdı, şofér bélen isenleşté. Citén çeçlé, zepzeñger küzlé şofér yégét baş iyép kéne selam aldı, işék yabılır-yabılmas gaz birdé. Maşına kuzgalıp kitté.

16

Kükçetav dalalarında sirek bula torgan cılı hem cilséz tön. Téñkege tiyép bétken karlı yañırlardan hem kom-tuzan öyermelerénen soñ бүгэн sulış alırğa ciñél bulıp kitté.

Köné-töné yoklamıyça kılğanlı dalanı sörép, tırmalap, orlık çeçép yürüvçé kéşeler de, elé yaña gına tırışıp-tırmaşıp bornap, şıtıp çıga başlagan sabıy ülenner de, bal sagızlı börélerén açıp ciberép, yemyeşél yafraqlarıñ ceye başlagan kayınnar da бүгэн béréñçé tapkır irkénlep yaz havasın sulıylar.

Ofıktan, kızarıp, tulgan ay kalıktı. Ul bolıtsız, yoldızlı kükke küteréldé. Küterélgen sayın anıñ kızılıgı uñıp, yaktıra bardı. Dala östéne kömés nur tügéldé.

Seét Battalov bélen Nikolay Poddubnıy, brigada stanınnan çıkkaç, yeş kayınnar arasınnan suzılğan tar yulga borıldılar. Kayınnar yokımsırıy. Tınlık. Alar şul tınlıkka birélép béráz süzséz atladılar. Lekin Nikolay tüzmedé, tagın standá başlagan süzéne kayttı:

– Eyttém bit, ipteş partorg, kızık kéşé ul béznéñ İvan İvanoviç. Elle maşına céné kağılgan şunda. Sménadan kaytuvga, başkalar yoklarga yatalar, ya ikénçé (97) brigadadağı kızlar yanına yögereleler. E ul bötén stannı eylenép, maşınalarnı karap yöriy. Sovhozga bérer yaña maşına yaki dvigatél kilse, anıñ yanına iñ élék Aléksandrov barıp cite. Pasportların karıy, bloknotına nersedér yaza, sıza. Bérkönné şundiý hel buldı. Traktorist Pavluşa avırıp kitté. Nişlerge? Aptıradık bit. Alıştırırğa kéşé yuk! Ul arada Aléksandrov kilép çıktı. Çeçlerém üre tordı. Elle monıñ da traktorı vatılğanmı dip kurkıp kittém. E ul köle, minde sménşçik bar, pritsépşçik Timérhan indé üzé traktor yöрте, diy. Miña da eytmegen, üzé eş arasında öyretken. Yağşı buldı. Pavluşa urımına Timérhanı kuydık. E Aléksandrov üz traktorında, aña pritsépşçik ta kirekmiy.

– Niçék soñ, – didé Seét, gaceplenép, – Aléksandrov pritsépşçiksız söruvne bérar cirde kürgenmé?

– Kaydan kürsén. Anıñ biografiyesé de minéké töslé bér géne totam: okkupatsiye, armıye, tsélina. Kürérge, öyrenérge vakıt bulmadı. Ul üzé tıngısız can. Gél kéşé eşlemegenge totına.

Kayınnar siregeydéler. Yul yaña gına sörelgen kırga alıp çıktı.

– Méne kilép te citték, – Nikolay, öyéne kunak alıp kilgen kéşédey, tanıştıırırğa kéréşté: – Bu béznéñ öçénçé uçastok. Monda Aléksandrov eşliý. Ozaklamıy kilép çıkar. İртеge bu kırdá da çeçüvne başlıybız. Şunıñ bélen brigadanıñ çeçüv planı ütele.

– Anısı yağşı. E kilesé yıl? Anı da onıtırğa yararıy bit.

– Onıtımybız da, kul da citmiy. No niçégo, béznéñ muyında burıç kalmas. E hezer Aléksandrovniñ eş sıyfatin karagız, – Nikolay buraznaga iyélép küpérép torgan kara tufraknı iké kullap

kapşy başladı. – Niçék sörélgen! Bér kantar yuk. Tirenlégen karagız, – ul ciñén sızganıp kulın buraznaniñ töbéne batırdı – tέρsekke cite yaza. E tufragı kvaşnyadağı kamırmini...

– Kara elé, Nikolay, – Seét buraznaniñ éçénerek kέρép kayınlıknıñ argı başına töbelép karadı, – ene anda traktor tuktap tora tügélme?

– Traktor? – Nikolay aşıgıp küteréldé, Seét kulın suzgan yakka karadı, iyegén kaktı. – Eyé, traktor. Nerse buldı iken? İvan tikmege tuktap tora torgan yégét tügél. Eydegéz, bariyk elé. (98)

Ul süzén bétérér-bétérmes kuzgaldı. Seét te aña iyerdé.

Kır başında traktor tuktap tora. Anıñ artında biş törenlé plug, zigzag tırmalar. Traktor yanında çiremde Nikolay kékék ük yomrı, tulı gevdelé, tebenek buylı bérev yata.

Kuzgalmıy da, küterélép te karamıy.

Nikolay kilép citer-citmes kıçkırdı:

– İvan! Nerse buldı? Nişe tuktadıñ?

İvan téler-télemes kéne başın bordı:

– Kürmiysézmé? Ay nurında kızınam.

– Téléñe salınma! – Poddubniy, açuvınnan traktorçını taptap kiterdey bulıp yanına uk kilép bastı.

– Yaşşılap eyt!

– Bik yaşşılap eytem. Yata idém, e méne hezér, – ul aşıkmıyça, bér de isé kitmegen kıyafet bélen torıp utırdı, – utıram.

Seét aptıradı. Méne siña aldınğı traktorçı! Anıñ tecribesén başkalarga küçér, – kır başında suzılıp yatkan. Soravlarga da retlep cavap birmiy. İsenleşüv de yuk. Seét anıñ yanına kilép, üzénéñ de barlıgın béldérérge télegensıman, kulın suzdı:

– İsenméséz, ipteş Aléksandrov. Min – partorg Battalov.

İvan kulını kıstı.

– Bik yaşşı.

– Tor! – Nikolay, açuvına çıdaşa almıyça, nek armiyedegé kékék komanda birdé, – ayagüre bas!

Zurlar bélen kırın yatıp söyleşmiyer.

Aléksandrov tordı. Çiremde avnap yatkan iské soldat furajkasın başına kapladı.

– İpteş brigadir, tartırğa yukmı? Poddubniy éndeşmedé. Küzlerén aña tékep, taş bulıp katıp tordı.

Seét aşıgıp portsigarın açtı:

– Reşim iteséz.

Aléksandrov papirosını alıp kabızdı, suvırdı, annan kara köyép torgan Nikolayga karap, balalarça yılmayıp ciberdé:

– Nikolay Pavloviç, yukka nérvlarıgızını bozmagız, hezér soñ indé.

– Nerse soñ? – Poddubniyñ tavisı göréldep çıktı. (99)

– Avariye mé?

– Avariye uk dip eytép bulmıy, – İvan papirosın suvırıp süzén bülép tordı. – No, öç segat prostoy buldı.

– Sebep?

– Manjétlar kisélgen.

– Tözettéñmé?

– İpteş partorg, – İvan, Nikolayga cavap birmiyçe, Battalovka borıldı, – séz gafuv itégéz, min üzém de, méne ipteş brigadir kékék açuvım taşıp yata idém. Mondıy kızuv eş östénde öç segat tuktap tor elé, pustyak nerse arkasında bit.

Seét töşénmedé.

– Nindi pustyak?

– Ul, ipteş partorg, traktor éşliy torgan zavodlar öçén pustyak nerse. E traktorçınıñ canın çıkara. Éş méne nersede, – İvan Seétke yakınrak kilép, uç töbéne nerselerdér sızgalap söylep kitté, – katoklarınıñ pınlıkları ştapovkadan soñ yaşşılap şlifovat itélmegen, anıñ iké yağında böğélgen oçları kalgan. Méne şular katoklarınıñ manjétların kiseler.

Nikolay papirosı çıkarıp kabızdı. Anıñ yözéndegé kızılılık béráz süréle başladı. Ul tavisın kütermiyçe géne soradı:

– No, sin indé tözetép bétérdéñmé?

– Bétérdém. Zubila bélen, şabra bélen. E zavodta ul bér minutlık eş. Yarar, – ul papirosın tartıp bétérép kuzgala başladı. – Normanı kuvarga kirek. Séz indé gafuv itégéz, – ul tagın yılmaydı, – açuvlı idém... béráz küñélné buşattık.

Nikolay yomşarmadı.

– Arsañ da, talsañ da, zurlar bélen retlep söylesérge kirek. Méne iptes partorg sinéñ bélen béraz traktorda yörmekçe idé. Min standa bulam.

– Bik yahşı, utırsın.

İvan késesénen şnurın alıp puskaçnı tartırğa kitté.

Nikolay Seét bélen süzséz géne baş iyép huşlaştı da stanga taba atladı. Küreséñ, aldan maktap kilgen kéşésé bélen bolay kırıy oçraşuv anıñ hetéren kaldırğan idé...

Aléksandrov süzge saran yégét tügél iken, zarıktırmadı; **(100)** traktori kuzgalıp kitüvge tagın şul elégé üzén borçığan pılniklar turında süz başladı.

– Manjétlar arkasında oç segat tuktalıp tordım bit, e... Méne yazgı çeçüv géne bétsén, zavodka jaloba yazam. Détallerné yahşılap eşlesénner, séz niçék uylıysız, iptes partorg?

– Dörös, yazarga kirek.

– Çınnan da, yazmıyça bulmas. Alar méñlep, yöz méñlep traktor çıgaralar. Her traktorist kır urtasında yartı kön utırsa. Niçeme niçe yıllar bula bit ul. Karagız elé, karagız, kürdégézmé?

Seét bérnerse de kürmıyçe aptırap kaldı.

– Nerse buldı, nerse?

– Tölké. İh, multıknı almaganmın...

Seét kabinanıñ terezésine üreldé:

– Ét bit.

– Koyrıgına karagız!

Çınnan da, cirge söyrelép kilgen küpérénké ozın koyırıkka igtibar itmegende, bu «yulavçını» av etéñnen ayırıp bulmıy idé. Ul yabık, suzıknı, yonı aksıl-kızgılıt. Tölké borının yugarı çöyep havanı isnedé de, traktornıñ nek aldınnan buraznaga bata-bata, kayınlıkka taba yögérdé, küreséñ, anda kır tavıkları kunaklagan. Bu heyleker yukka aşıkmas.

Traktornıñ yulın kisép, méne tagın yolkiş kuyan sikérep kaçtı. Anıñ artınnan tön karaçkısı – meçé başlı yabalak küteréldé. Ul yeş kayınnar östénde karmanıp uraldı da kuvaklıkka kérép postı. Ay indé ofıkka avişıp, dalanı kırım yatıp yaktırta başlagan. Könçığıştan sızılıp kına tañ béléne. İvan İvanoviç kinet uñ rıçağnı tarttı, şunduk trosnı küterdé. Traktor kişerlek başında zur tügerek yasap, yañadan buraznaga töşté. Tros tagın buşatıldı. Törenner kılğannı kisép, zur-zur katlamnarnı kayıra başladılar. Seét İvan İvanoviçka komaçavlamadı – süz katmadı. Nige kéşéñeñ uyların bülerge? Seétneñ üz başında da ozın bér tönge sıymaslık uylar tıgzılğan bit.

İvan İvanoviç, uyanıp kitkendey, Seétke borıldı:

– Yarıy elé bügén séz kildégéz.

– Nige alay diyséz?

– Nige dip, – Aléksandrov béraz uylanıp tordı, – bolay. Bügén elle nersege eç poşa idé. Annan, dörösén eytkende, arıta. Köndéz éssé, tuzan, tın alıp bulmıy. **(101)** Tuzannıñ kermegen ciré yuk. Sménadan soñ bér-bérébézné tanıy almıyız. Şaytan töslé karalabız. Min üzém şaytanı kürgeném yuk bolay, kéşeler şulay diyler bit. Mojét alar kürgennerdér? – Borılıp, balalarça yılmayıp aldı. – Tönle eşlegende tuzan az. Lekin méne tañ aldınnan şulhetlé yokı basa, küzge kurgaşın takkanmını. Başnı küterép bulmıy. Küzéñ açık, e üzéñ yoklıysıñ. Bağ mañgayıñ rıçağka. Rehetlenép kiteséñ. Yokı açıla. Mañgaynıñ avırtuvı kimüvge, tagın kalgıysıñ. Ütken atnada tönné yoklap kitép kotlovanga barıp çıkkannmın, çak kına yardan töşép kitmedém. Kémder törtép uyattı. Elle şaytan buldı indé... – tagın borılıp küzén kısıp kuydı. – Kayvakıt cırlıym, bélmesem de cırlıym. Tik akıram şunda. Kayvakıt üzémne üzém çémétem. Kay vakıtta traktornı tuktatıp kuyıp, buraznada tilé kéşé töslé yögérép alam. Çın-çın, yalğanlamıym, yoklap kitmes öçén.

– E ikev bulgaç yokı basmıymı?

– Üzégéz küreséz bit, méne niçék akırıp baram. Yokı tügél, büre kaçar.

– Alay bulgaç, – Seét Aléksandrovka yakınrak şuvışıp utırdı, – nige pritsépşıkknı ciberép yalgız gına kaldıñ? Béрге eşlevé ciñélrek te, küñéllérek te bulır idé. Şulay tügélme?

Aléksandrov soravnı işétmégensıman üz eşé bélen meşgul buldı – rıçağların küterdé, töşérdé, kabına artı terezésine borılıp nersenédér céntéklep küzetté, trosnı tartkaladı, tagın rıçağka kulıñ saldı. Şunnan soñ gına ul Seétneñ soravnı hetérlegendey buldı:

– Ul bit, iptes partorg, pustyak, régulyatornı eytem, – ul trosnıñ bélezék itép uralğan oçın kuzgatıp kuydı, – méne pustyak kéne nerse. Bérvakıtın başka uy töşté. Névjéli, min eytem, plugnı traktordan régulirovat itép bulmıy? Mataşa torgaç, barıp çıktı. Indé timér çıbık başkara torgan eşke kéşé östérep yörep bulamı? Oyat.

– Yarıy, sin eşlegen regulyator pustyak, diy. E nige soñ başka traktorçılar şul pustyaknı eşlemiyler?

Aléksandrov iñnerén sikértté de bérázdan östöp kuydı:

– Miña elé borın küterérge irterek. Başkalar, mojet, traktornı kేశéséz yörte başlarlar.

– Anısı da mömkin, bik mömkin. Kేశé akılı aña (102) da citer. Lekin, herşelde, tecribe urtak bulırğa tiyész. Anıñ bar kıymmeté de şunda bit. Eger méne sovhozdagı barlık traktorçılar sinéñ töslé pritsépşçiksız eşleseler, niñetlé kేశé başka eşke küçer idé. Küpmé ékonomiye bulır idé. Anı sin üzéñ de béleséñ. Şulay bulgaç, sin başlagan eş hiç te pustyak tügél. Yaşşı eş başlanıp kına kalmasın... Söyleşik, kiñeşik. Miném sinéñ yanına kilüvém de şunıñ öçén. Niçégrek eşleseک faydalırak bulır iken? Elle maşsus listovka çıgarırğamı? – Seét béráz uylanıp utırıp Aléksandrovka karadı. – Belkém, sménalar alışkan vakıtta üzéñ bu turıda bér-iké süz eyterséñ, e?

– Yuk, ipteş partorg, – Aléksandrov kulin séltedé. – Yazuv da, söylev de minnen bulmıy ul. Eger bérersé kızıksınsa, min, pojaluysta, bulışam. Karagız elé, – ul aşıgıp tormozga bastı, – kémdér bézge kıçkırğa, ene, küresézmé, kulin bolgıy.

Seét terezege ürédé. Kayınlık arasınnan kilép çıkkan yul başında kük atka méngen kేశé tora. Sul bélegéñde cirge östérelgen ozın korık. Başında ayırı eşlepe. Östénde sırma bişmet.

Ul, kamçısın küterép, bolarga «tuktagız» digendey séltedé.

– Mögayın, cılkıçı, – Seét kuzgala başladı. – Eyde töşiyk, tikmege bulmas.

Aléksandrov motornı tuktattı, kabına işégén açtı. İkésé de buraznaga töştéler.

Korıklı kేశé atın yuvırıp ızan buyınnan kildé de, traktor turısına yakınlaşkaç, sörelgen kırga kéréde. Seét belen Aléksandrov aña karşı atladılar.

Atlı yakınlaşır-yakınlaşmas kıçkırıp selam birdé:

– Esselamégaleykém, amansıñmı, Seétbattal gazi.

Seét kartnı tanıp, kuvanıp selam aldı, iké kulin suzıp küréşté.

– Vegaleykémessalam, Laçıntay aga. Mal-can, il amanmı? Yulıñ uñ bulsın.

– Şulay bulsın, – Laçıntay eke, kazak gadeténçe, süzné yıraktan başladı. – Bol cirde sézné kürérmén digen uyımda cok idé. Tañ atmıy bol utarbaga niçék kilép yulıktıgız? Zöbercet balam avıruv-sırhavlardan tınıçmı? Gazıztay céğét bulamı? (103)

– Reşmet, ata, barısı da isen-savlar. Sézge ölken selam eyteler.

Seét çalıñ traktornı ni öçén tuktatuvın tizrek bélesé kilse de, kazak goréfé buyınça, ölkenner üzleré süz başlagançı aşıktıruv gayıp buluvın iséne töşérép tıyıldı, kötté.

Laçıntay eke üzé de bu helné töşéndé bulırğa kirek, süzné şul yakka bordı:

– Seétbattal ulım, sézné kürüvém caksı buldı, bér heberém bar idé.

– Eytégéz, ata, tıñlıym.

– Moñav agaçtan öç çakrım arı Nayzatumar digen su bar. Şul sunıñ éçénde, allanıñ hikmeté, bér traktor utıra. Heýran boldım. Kayan kérgen? Canına barıym disem, eylesé saz, biyem buvaz idé, kéréрге kurıktı.

Seét işanırga da, işanmaska da bélmedé – bér Laçıntay ekege, bér İvan İvanoviçka karadı. Aléksandrov süznéñ ni turıda baruvın töşéñmegenge, «Nerse bulgan?» – dip aptırap tordı. Çal süzén devam itté:

– Mina kırga traktor tavışın işétép, heber bireyém dip borılıp kildém. Sézné kürüvém üte yaşşı buldı. Yarıy, – Laçıntay eke iyerge caylap utırıp, atnıñ tézgénén kuzgattı, – Toyak balama, kiléném Gayşecanga selam eyténéz. Üzém cılkıga bara catırmin. Traktornı indé üzéñéz kürérséz, adem zatka zıyan kilmese yarıy. Al, huş bulıñız.

– Huş, ata. Yulıgız uñ bulsın. Traktornı hezer barıp karabız. Reşmet.

Laçıntay eke atın borıp üz yulına kitté.

Seét, Aléksandrovka Laçıntay ekeden işétken heberén eytep, traktornı stanga taba borırğa kuştı.

17

– İpteş partorg... Artıgrak salıp cibergenmén. Annan... üzégéz béleséz bit, isérék kేశége diñgéz tubıktan... – Arslanov uylamaganda mondıy kulay mekalnéñ télge kilüvéne keyéflenép yılmaya da başlagan idé, Seetnéñ küzlék bocraları arkılı tékelgen açuvlu karaşın kürép, başın bögép, körsénép kuydı. – Gayıp minde. Östéme alam. – Tavışı tübeneyép, sızlanıp çıktı. (104) – Buldı. Bétséñ. Niğe indé bötén sovhozga kiñgirav kagarga?..

– Komsomol oyışması dörös eşliy, – Seét açuvlanıp İrgalinéñ süzén büldé. – Mondıy başbaştaklıknı yabıp kalırğa yaramıy. Östevéne üzéñ brigadir – halıknıñ citekçésé.

– Seét agay, – başı tagın da iyéle töşté. Tavışı yılamısrıp işétéldé, – hezer méne sézge, séznéñ yözégézge kararga da oyalam. Cir tişégéne kérérdéy bulıp utıram.

– Anı aldanrak uylarga kirek idé, ipteş brigadir.

– Uylavın da uyladım. Tik méne miném Һарактёр Һóрти.

Írgali süzénéń oçın yugalttı. Һезёр borgalap torgançı bar sérne açarga da salırğa kirek idé. E ul başı eylenép, böténley kirekmesten Һарактёрını kitérép kısırdı. «Priçém monda Һарактёр? Bela – yörekte. Yörek erniy. Niçék oyalmıyça söylerge. Öç yıl indé vegde birép yöriy. Şul Gölcamal kaygısınnan canday paltodan, premiyege alğan kara kıyéz itéklerden kolak kaktım. Eçmes cirden eçerséń. Méne şunıń barısın niçék itép partorgka yarıp salırğa?»

– Miń séznéń Һарактёрını tikşermiyim, nige Baymoratnı aldap traktordan töşérdéń?

– Aldap? – Írgali utlı kümérge baskanday oçıp tordı. – Yaşén atсын, Seét agay, aldamadım. Ak küñélden...

– Utırız, ipteş Arslanov, utırız!

Írgali tağın süzné niçék yalgap alıp kiterge bélmıyçe aptırıp tordı. Başınnan képkasın alıp iké kulı bélen yomarlıy başladı. Çeçé tuzgıp mańgayına töşté. Yözé çıtıldı.

– Kötem. Suzmagız!

– EҺ, Seét agay, – Írgali körsénép urındıkka utırdı. – Cir yotsın aldamadım. Baymoratnıñ tecribesé citép bétmiy. Tönle çeçüivé çitén –ogréҺlar kaldıra. Min anı béráz yal itsén dip ciberdém de üzém traktorga utırdım.

– Şunnan Nayzatumarga barıp battıń, e? – Seét zeherlé géne kölep kuydı. Bu Írgalinéń yöregéne ine bulıp kadaldı. Şulay da tüzdé, işétmegenge salıstı: (105)

– Méne şul-şul, yörekte tıñçlık yuk. Kiçkırım Gölcamalga açuv itép bér yartımı salıp alğan idém...

Seét yılmaya töşép nindidér bér sorav birérge avızın açkan idé, Írgalinéń artık cefalanıp söylevén kürgeç, tıñp kaldı.

– Azrak bulğan töslé. Yörek hamam sızlıy. Şunnan isérék baş bélen pluglarını ıçkındırıp taşladım da traktornı Küktirekke taba bordım. Yenesé, arakıga. AҺmaklık. Bér melné motor tındı. Küzné açıp cibersem, krugom su... Barısı da Seét agay şul Gölcamal arkasında. Eger de ul...

Vagonnıń işégén şakıdılar.

– Mómkinmé?

– Kérégez.

Írgali işékke yalt karap aldı da borılıp utırdı. Képkasın basıp kiydé. Kombinézón késesénnen papiros tartıp çıgardı. Şırpı şartlap atılıp kitté. Véra şart-şort basıp kilép östel yanına tuktadı.

– İpteş partorg, brigada cıyıldı, sézné köteler.

Arslanov ikénçé tapkır şartlatıp şırpı sızdı.

– Min Һезёр, – Seét östelde taralıp yatkan kezazlerné cıyıp papkaga saldı da sul yağına ava töşép urınınan tordı, – eydegéz, ipteş brigadir. Eş östé, köttérmiyk.

– Véra, séz çıga torızız elé, – Arslanov bér géne suvirgan papirosın idenge taşlap, itégé bélen sıttı. – Miném partorgka süzém bar.

Gaydamako ana karşı nersedér eyterge uyladı da ikélenép partorgka karadı. Seét küz kısıtı: «Kirekmiy». Véra tiz tiz atlap çıgıp kitté. İşék yabıldı. Seét östel kırığına çıgıp, sabırsızlanıp kötté.

– İpteş partorg, bér géne minutka... – Írgali ayagüire bastı. Anıñ salımp töşken kabak astındağı kızargan yeşkél küzleré tomalandı. Alar balalarça bérkatlılık bélen ömétlenép, yalvarıp karadılar, – Seét agay, min barısın da üz östéme alam. İké traktornıñ prostoyın tüliym. Çeçélmiy kalğan kırnı buşka üzém eşliym, çeçüivélerné rizalıym. Şuşındıy kızuv eş östénde nersege cıyılış cıyıp mataşırğa. Şulay bit!

Seét cavap birmedé. Östeldegé papkasın aldı da aksap işékke taba atladı. Protéz bala yılan tavış bélen üksép sızlandı.

Véra aktıñ ukıp bétérép östelge kuydı, şul üzé (106) kuygan bér tabak kezazden küzén almıyça uylanıp tordı, annan kiskén revéşte başın küterép, yarsıp söylep kitté.

– Bu nindi Һurlık. Oyat! Béz ikénçé brigadanı sotsialistik yarışka çakırdık. Alar indé çeçüivné tögellep kileler. E béznéń brigadir traktori bélen su eçénde utıra. Nerse dip eyterge de bélmiyim. İpteş brigadir, cıyılış sézden cavap köte.

Véra, bérevge da karamıyça, yılgarğa citéşép, urındığına utırdı.

Írgali aktıñ ukıgannı tıñlamadı da, işétmedé de. Vagon eçénde elle ni tügél idé, dalaga çıguvga, başı çatnıy başladı. Küñéle bolgandı. «Söyle, iméş... Avızın açuvga atıp ciberseń, adem meşheresé bit. Méne şundıy vakıtta bér stakanıñ toz salıp kağıp cibersek idé...»

– Ya, söyle, küpmé köterge bula, Arslanov!

Açı bér tavış kolaknı télép kitté. «Busı kém bulır? Mógayın, tağın şul tigenektér. Bér géne yöz gramm bulsa... tél açılıp kiter idé...» Írgali yokıdan uyangan töslé, çaykalıp kuzgaldı. Tormakçı bulğan idé, çalbarnıñ balagı traktornıñ tabanına élekken. Yanında utırgan Baymorat iyélép balaknı ıçkındırıp

ciberdğ.  rgali ayag re bastı. Traktorlar,  e iv maşinaları, şularga atlanıp utırgan yğgğtler, kızlar, – barısı da aņa karıylar.  aykala başladılar. Tagın k z aldı karaņılandı. «Tizrek. Nerse de bulsa eyterge kirek...»

– Kirek urınında eytt m.

– Yalgıřasıñ!

Nindid r kalın tavış sugıp yıkkanday buldı.  rgali başın k terd : «K m bolay gayret ora?» K zler  yaktırıp kit p, tir -yaknı s zdeleer de b nzovozga kil p citkeç, tuktaldılar. «Kufaryan iken. Min cüler, anı kızgandım. Avırım dıge , traktordan alıp maşınaga kuygan id m».

Kufaryan b r n  süzlerne a uv b len taşlasa da, kızıp kite almadı. Totlıgıp sakalın kapşıy başladı.

– M... da da. M ne nerse, ipteş Arslanov. Sin bit b znen  brigadir. B z sine ĥormet iteb z. E m ne bolay, arakı e ep, traktornı kırdan alıp kit p, k lge batıruv eş t g l.  ken  brigade Çınnan da  e ivne b ter p kile. (107) E b zde? – Ul tağı da nid r  st mek  id , totlıktı, kuln seltep urınına utırdı.

– Tagın k m söyliy?

– Nerse söylep torırğa. Barısı da açık.

 rgali k rs n p tagın traktornıñ gus nitsasına  ukt . «A ık? Açık t g l şul. Eytes  s z tel oçında gına. E m ne başnı kis, eyte almıysıñ».

– Arslanov b znen  mıskıl ite.

E e tavış  rgalin   en ep aldı. Başnı k ter rge turı kild . Karak z – matur, tırış kız. Anı açuvlana b lmiy diy id ler. Kara, ĥez r kaşların ni ek cıyırğan. G lcamaldan k n l kayta başlağaq, ul Karak znen  uyga salıp kuygan id  de, ĥez r yar işeld ... Tel  telge yokmıy, t te gene.  rgali tagın sıtılıp, başın ik  kulı b len kısıp aldı. Karak z  rgalin  ozak telgeled m ? Annan soñ torıp tagın yargalav ılar buldımı? Arslanov iş tm d . Başı sızlap cefaladı. Kinet şav-şuv k ter ld :

– Citer, citer!

– Brigadirliktan alırğa!

 rgali k  ke-k  ke gene başın k ter p şavlaşkan ĥalıkkı k z taşladı. Barısı da  t p karıylar. M ne siņa duslar... Ul tagın iy ld . «Eyde, alsalar, alsınnar, «Alka k l»den başka sovĥoz b tkenm ?»

–  pteşler, min de b r-ik  s z eytiym el .

Bu ind  Se t Battalovnıñ tavışı. Ul aşıkmıyça herb r s z n bölüp, açık eyt p, akrın gına söyliy. Monı tınlarga kirek. Bu – soņı kadak. Battalov s z n yıraktan başladı. K telmegen buran arkasında sovĥozda ig n  e ivnen  soņga kaluvın, monıñ bulaçak uñı o en zıyan it v  m mkin ikenğn eyt p, ni ek te bulsa, şuşı ik -o  k n e ende ig n  e ivne t gellevge bar k  n  saluv – b r n  burı , did . Annan Arslanovka tuktap, t tmes n t tt . Kay cir n kı ta.  rgali açuvlanmadı. Gayıp muynında bulğaq nişliys n, t zerge kirek. Partorg şulay bormalap-bormalap kild . « men iyélse sına, ir y g t sıgılsa  le», did .  rgali bu s zge de kul kuydı.  ınnan da, ĥez r cir yarılsa, ul cir astına t ş p kiter id . Uylap eyte Se t agay. Annan:

– B z Arslanovnı  z b znen  aradan  ıgarıp taşlamıyık, ul t zel r. Cezasız da kaldıra almıybız. Ul b znen  ayakka tışav taşladı. Min cıyılışka mondıy tekdım birmek  bulam. Ul eşliy torgan y g t. Arslanov (108) brigadir bulıp kalsın. Lekin Arslanovka put vka birgen oyışmaga hem anıñ ata-analarına  rgalin n b g ng  macaraların eyt p ĥat yazıyık.

 rgali, can tavışı b len kı kırıp, o ıp tordı:

– Yuk!

Anıñ k z aldınnan yeş n atılğanday buldı. Koladı  nılap kitt . Maņğay tamırları kabarıp, b rt p çıktı.

... rgali el  monnan b r gene atna  lek, Cihanşa abziy b len G lcihan apaga ĥat yazıp, yarısı uk maktanıp ta alğan id .  atta: « z mn  brigadir it p kuydılar.  alıkkı yarata. Na alstvo maktıy. Ayga meñ yarım-ik  meñnen kim almıym.  s-başnı t zett m.  nd   z me  y saldırırğa isep bar. K zge urak b tke , tel gramm sugarımın. Parlaşıp kunakka kil g z. Cir-su kırıp, kunak bulıp kites z. S n l m Gölbike de kils n. Bu cirler bik k n ll  iken, it-kırmız mul.  alkı kunakçıl. Ořasa torıp ta kalırsız. Monda balta ostaları bik kad rl . Eti, sin kilseñ eş citerl k. K tem, kil g z», digen s zler de bar id . şundıy uk kabarınkı ĥat kolĥoz komsomol oyışması s kr tar  Nekıy Sattarovka da yullandı. Eger  ın- nılap t nle bulğan macaralarını beyne-beyne yazsalar, traktor b len k l urtasına k r p batuvnı, kabına  st nde ayak salındırıp utıruvımnı da  steseler, eti b len enige, kart könnerénde, uramga da  ıgarlık kalmas. B t n avıl ĥalkı bot  abıp k ler.

şav-şuv tındı. Cıyılış aptırap  rgalige tékeldé. Alarnıñ aldında mehabet gevdelé y g t basıp tora. Lekin ĥez r anıñ y z ne kararga kurkını . Ul b r agara, b r kızarıp b rt n p kite. B r k k-b r k k tir kalıkkın. Yeřk lt k zler  atılıp çıgarday bulıp zuraygannar, sargılt  e ler  tuzıp, tışayıp toralar. Sulışı citmiy. Ul avızın açıp bar gevdes  b len sulıy. B razdan  rgali tıncılanganday buldı, y z ndeg  kızılıkk

süréldé. Tın aluvı tigézlendé. Baymorat cirde yatkan képkanı alıp İrgalinéñ kulına tottırdı. Ul mañgayga töşken çeçlerén barmakları bélen artka taba taradı da képkasın kiydé. İrenneré yılmayırga télegendey ceyéle başladılar. Nersedér eytmekçé bulıp avızın açkan idé, bit almaları tiz-tiz sikérép tartıldılar, avızı kıyşaydı. Ul yılap ciberdé:

– Yazmagız! (109)

İrgali cıyılışnı urtadan yarıp uzıp, cirde yatuvçılarnı sikérép ütép yögérdé. Kaya? Ni öçén? İrgalinéñ başı anı uylyı almadı. Anda hezér bér géne télek – kaçuv, cir yarılsa, cir astına töşerge, lekin kéşé küzéné kürenmeske! Şul uy anı dalaga alıp kitté. Emma üç itken kébék, İrgali kırğa çıguvga, standagı barlık traktorlar béryulı tıkdap, zıñlap, ükérép kuzgaldılar da aña taba kile başladılar. Güya anı kısırıkılap, urap alırga teliylér. Baş sızlyı yarıla. Küz alları karañılana. Ayaklarını kaya barganın da çamalap bulmıy. Tizrek, tizrek! İrgali stannan urap kilép palatkaga kéréd, topçanına avdı. Yörek döp-döp ite. Saruv kaynıy. Kosası kile. Kémder éndeşe kébék. Ul küzén açtı.

– İpteş brigadir, me, kegép ciber. Moskovskiy. Başın açılıp kiter.

«Kém bu? Önmé, elle töşmé?» İrgali kulın suzdı. Krujka. İsnep karadı. Borının yarıp ciberdé, küzé yaktırıp kitté. Ul üzénén palatkasında, üz topçanında. Anıñ karşında hernalsenéñ isén aldan sizép toruvçı Kırıs. Küzlerén maylandırğan, avızın yırgan.

– Tizrek tünker. Bulmasa, tarakan töşer.

Krujka tağın avızga kildé. Spirt isé borınını kıtkıladı. Şul sékundta İrgalinéñ mañgay tamırını tartılıp bötén tené çirkanıp kitté.

– Kapla da sal!

– Kapla da salmı?! – İrgali krujkanı tartıp aldı da Kırısanıñ yaltır mañgayına séltedé. Arakı çeçrep tügélde. Kırıs akırıp palatkadan çıgıp kaçtı. İrgali kiréden topçanga avdı.

Ul kiçke taba gına uyandı. Torıp yuvındı. Palatka bup-buş. Elé kaytmagannar. Kırıs da kürenmiy. Başı avırtmıy. Tende ciñéllék. Tik küñélé iles-miles. Nişlerge? Kaya barırga? Ul arada ürdek töslé alpan-tılpen çaykalıp Mariya Petrovna kilép kéréd. Anıñ kulında ak marlyaga törgöp töyönçék.

– Rehim iteséz, – didé Mariya Petrovna, töyönçékné İrgalinéñ topçanı östéne kuyıp. – Séznéñ zakazıgız ezér, méne alıp kayttım.

İrgali sovhozda béréncé hezmet hakın aluvga, üzéne kiléşlé kiyém-salım ezliy başlagan idé. Sovhoz kooperatıvı magazinına kilgen barlık kostyumnarnı, paltolarını kiyép karadı. Yakın da kilmiylér. Balakları (110) baltırdan, ciñneré bélezékten. Méne «kolga buy» bulıp üsüvnéñ belasé. Üzén télegen kiyémné de saylap kiye almıysıñ. Bu suraygan buy İrgalige tamam hesret buldı. Kémge oşşap şulay suzılğan ul? Etisé Cihanşa bélen enisé Gölcihan ikésé de urta buylı kéşeler idé yugıyse.

İrgali bala vakıtınnan uk şuşı buy arkasında cefa çıkté. Kaya barsa, şunda torna bulıp ayırılıp tordı. Bigrek te yégét çak citkeç, helé möşkéllendé. Kaher sukkan kızlar kıçıtkan téllé bulalar bit. «Akkoşka torna tiñ tügél», diyler de, şarık-şorık köleşép başka yégétler bélen kitép baralar. Niçék yörek yanmasın? İrgalinéñ garléğennen yılağan köñneré de az bulmadı.

Şul «tornalıgı» arkasında, İrgali ipteslerénnen de çitleşerge mecbür buldı. Yarıy, beheténe garmun tabıldı. Éşten kaytuvga, ul garmunınıñ kolagınnan élektére de munçaga kite. Anda bérev de kürmıy, bérev de cannı köydérmıy. Garmun kaygını urtaklaştı. Uylamaganda İrgali garmunçı bulıp kitté. Avıl heyran kaldı, niçék özdérép uynıy élé, iséñ kiter! Kızlar garmun moñına sihérlenép, anıñ tornalıgın kürmıy başladılar. Kayda uynı, kayda biyu, kayda öme, béréncé urında İrgali Arslanov. Gölcamal da zamanında ene şul garmun bélen «sihérlengen» kızlarınıñ bérsé idé de, sovhozga kilgeç, borının çöye başladı, çukıngan. Tsélinniy sovhozda glavniy agronom bulgaç, masaygan bula.

Ak-karanı kürmıyçe, can talaşıp, tsélinada béréncé çeçüvné tizrek tögellev öçén tırışkanda, brigadir Arslanov, iméş, tiktomaldan arakı eçe başlasın! Yuk, yégétler, yalgışasız! Tiktomaldan tügél şul, sebep bar. Urıs eytméşliyi, «étnéñ kayda kümélgenén» ézlerge kirek. Eger de meger İrgali nige arakıga sabıştı dip kazına başlasañ, ul bazdan ét balası tügél, adem balası Gölcamal – glavniy agronom kilép çıgar idé. Lekin İrgali bérkémge de üzénéñ yöregénde kazınırga röhsét itmiy. İrgali de adem balası, darm çto buyı ozın... Namus bar, namus! E méne Gölcamalda namus çamalı... Elé Atlasov, élé Poddubniy yanında. İrgali sukır tügél le! Yöregé tüzmedé, arakıga üréldé. Kém gayıplé? İrgalimé? Gölcamalmı? Bar ısanıç Seét agayda idé. Üzéne bérkatlılık bélen sérné de açıp (111) taşladım, büken baş. E ul polojeniyege kériv urınına, avılga hat yazarga, iméş. İş kakoy? Luçşé, başnı alıp bu sovhozdan olagırga! Muyın bulsa, kamıt tabılır.

Méne Mariya Petrovna içmasam kéşé. Altın. Tugan anañ töslé, yörekné éréte béle. Ul İrgalinéñ kiyém-salım ezlegenén işétkeç, aña bulşırga buldı.

– Béz, ulım, ikébéz de hodaynıñ irkeleré. Min yuvan, sin ozın, üpkeleme tağın, nişleteséñ indé, şulay yaratkaç. Béznéñ ikébézge de magazında ezér kiyém tabılmıy. Min üzém atéléda téktérem. Méne Kükçetavda kiyém tégüv mastérskoyı açılğan, şunda barıp zakaz biriik, – didé.

Hem bér yekşembéde alar Kükçetavga barıp, mastérskoyga kostyum, palto tégerge zakaz birép kayttılar. E méne бүгүн Mariya Petrovna alarnı alıp ta kaytkan.

– Méne, İrgali Ziganoviç! Séz hezér çın-çınlap kiyéü yégéténe oşşap kittégéz. Mondiy kostyum bélen tuyga barsañ da kızarırlık tügél. Koyıp kuyganmını? İñneré yatışıp tora. Cıñneré de, balakları da çak kına. Indé paltogızın da kiyégéz elé. Aşıkmağız. Barlık töymelerén de töymelegéz. Ene öçençésé töymelenmiyçe kaldı. Indé arkagızın eylenégéz.

– Séz miné ayu töslé biyétéséz.

– Başıgızın turı totıgız. Bökreymegéz. Méne şulay. Eybet. Bér cirde bér cıyırçık yuk. Salnıp ta tormıy. İtekler de baltırdan az gına töşép tora. İrlerge ozın kiyém kiléşe. Bigrek te sezge...

İrgali tüzémén yugaltıp borıldı.

– Séz indé minnen köle başladıgız.

– Yuk, yuk, alla saklasın, – Mariya Petrovna kömés töslé aksıl kuyı kaşların küterép, indé nurı süne başlagan kük küzlerén zur açıp, gaceplenép karadı. – Nişe şulay dip uylıysız?

Arslanov çak-çak kına kölep cibermedé. Bugazga kilép térelgen kölkéné yütellegen bulıp yotıp kaldı.

Mariya Petrovna – üzé tebenek, üzé artık yuvan. İyegé iké katlanıp salnıp töşken. Ul basıp torganda üz ayakların üzé küre almıydır, méskéném. Kulları kısa, yuvan. Bu gevdede iñ behtëséz egza – hiçşikséz, yuvantık kısa ayaklar. Méskén ayaklar! Bu kader yökné niçék küterép yörteler. (112)

Mariya Petrovnanıñ familiyesé ciséméne kapma-karşı. Anıñ familiyesé Tonkiñ. İrgalinéñ kölesén kitergen «şaytan» da nek ene şul familiye idé.

Altın haraktérlı hatın ul üzé. Ul sovhozniñ baş buğgaltéri. Éşe nikader tıgız hem aşıgıç bulmasın, hiçbér keşenéñ üténéçén kiré kakmıy. «Séz borçılmağız, hezér méne kariyk, tikşériyk, bér géne minut», – diy de, elle nikader naryadlarını, védomostlarını aktara. Zakonnarnı ézliy. Şçét salıp isepliy. Kayvakıt bér keşe bélen iké-öç segat azaplana, lekin soravçını kanegatlendérmiyçe cibermiy. Hézmet haki buyınça baytak rızasızlıklar, çuvalçıklar bula bit. Arslanov üzé de, brigadir bularak, yış kına şundi meseleler bélen Mariya Petrovnaga kile hem hervakit çın küñélden kanegat bulıp kite idé. Ul: «Tir tügép tapkan tiyénne yugaltırğa berkémnéñ de haki yuk», – dip, üz kul astındağı buğgaltérlarını tuktavsız kisete hem igtibar bélen eşlerge kuşa. Anıñ béréñçe hem töp télegé – keşeğe yaşlılık itüv. Şunıñ öçén sovhozdağı barlık hálak anı yarata, hórmetliy. Aña her cirde «enkey» dip kéne deşeler. Küpler anıñ familiyesén de bélmıy.

Mariya Petrovna üzé de herkémgé yakın itép, «balalarım» dip irkelep kéne cavap bire. Belkém bu kuşamat anıñ bérdenbér yuvanıçıdır. Çönki Mariya Petrovnanın balası bulmagan, iré taşlap kitken.

Méne şuşındiy kiték küñéllé keşeğe, östevéne anıñ rıyasız hézmetéñ küre torıp, «séz köleséz» dip eytüv şıksızlık, hetta kimsétüv idé. İrgali üzénéñ yalğışuvın vakıtında töşenép alıp, Mariya Petrovnadan gafuv üténdé.

– Séz açuvlana kürmegéz tağın, min şayarıp, üz kürép kéne, enkey... Miném öçén meşekatlengenséz diyüiyim. Bik zur reğmet indé.

– Nişlep meşekat bulsın? Min sinéñ zakazıñ öçén géne barmadım bit. Kufaryan kalaga barırğa çıkkan iken. Şunıñ kabinasına uturdım da kittém. Banktan akça aldım, mastérskoyga kérdém. Kaytkanda diréktor üzé oçrap, maşinasına utırttı. İртеge eşçélerge akça birérge kirek. Elé védomostlar da ölgérmegen. Yarıy, huş. Ene koyaş ta bayıp kile, aşığırğa kirek. Huş, üzéñ kiyép tuzdır, ulım. Kiyémneréñ bik kiléşlé bulğan. (113)

– Reğmet, enkey, – İrgali yaña kiyém eçénde üzén uñaysız toyıp, bögele-sığıla Mariya Petrovnanıñ küpérép torgan ap-ak kulın kısıtı. – Sézné meşekatledém indé.

– Eyttém bit, meşekatséz buldı, – Mariya Petrovna İrgalige açuvlanırğa télegen idé, tını kısıldı. Küpérnéké kömés kaşları sıtılıp cıyırıldılar. Ul borıldı. – Miném bar kuvanıçım da séz bit, ulım, – Mariya Petrovna alpan-tilpen kilép palatkadan çıgıp kitté.

Ul kitkeç, küñélséz bulıp kaldı. İrgali baya, kiyémnerne kiygen çağında, bérniçe tapkır: «Mariya Petrovna, min irtege kitem, miña rasçét hezérlegéz», – dip eyterge télegen idé de, niçektér kıyulığı citmedé, telé eylenmedé. Hézér nişlerge?

İrgali palatka yanında ozak kına basıp, aptırap tordı, üzé de sizmiyçe, şul kiyép kararga gına kiyélgen yaña kostyum, palto bélen Yalğız karagay üréne taba atladı. Annan uç töbéndegé kébék bulıp brigadanıñ barlık kırları küreñe. Soñğı tapkır karap kalırğa kirek... İrgali ürge küterélép, kart karagay basıp torgan taşnıñ çiténe utırdı. Koyaş indé bayıgan. Ul kürenmiy, emma ofik yalkınlana. Güya anda

nindidér bér tılsımlı saray yana. Şul yangın astınnan ut çeçekleré çeçrep çıga, féyérverk bulıp sibéle hem bötén könbatış kügéne alsu şevle taşıy. Méne şul yanıp yatkan ofık çigéñnen kara berhét basuv başlana. Anda öçer-dürter çeçüv maşınası östérep traktorlar bara. E kaybérleré timér ballonnar – katoklar takkan. Bér ay da ütmes, bu kara berhét yem-yeşél hetfe bélen öretélér. E közén... İrgali kazak dalasına altın başaklar üstérér öçén, ilneñ baylıgın mulaytır öçén kilgen idé tügélme soñ?..

Bérniçe tapkır özép-özép kıkırtkan signal tavışı İrgalinéñ uyların büldé:

– Selam, selam, Arslanov!

ÜR astınnan bənzovoz küteréldé. Kabinadan Kufaryan kulin bolgadı. İrgali selamge cavap birmedé. Küñéledegé rencüv bətmegen idé elé. «Nerse dip avızıñnı yrasıñ, tav karçıgası? İrgali yığıldı dip kuvanasıñmı?»

Bənzovoz ıñgıraşp, gülep ürge méndé de yar astına bənzokolonkaga tüşép kitté. (114)

İrgali tagın şefek bayıgan yakka borıldı. Gacep! Bayağı tılsımlı yalkın süngen. Ofıkka sirén tösé borkélgen. Bu tös küñélge moñ-sağış sala idé. «Həzér bəznéñ avılda da şulay moñsu bulıp koyaş bayıy miken?»

Kinet kıké salkında ap-açık yañgırap tık-tık itken dvigatél tavışı işétele başladı. Kaydan bu? İrgali utırıp torgan taşınnan tüşép, tuñlarga kérésté. Bənzokolonkadan iken. Ul nersegédér aptırıp, nersedér eşlerge télep te, həl ite almıyça, rızasızlık bélen başın çaykadı. Annan şul tıkıldagan tavış yagına atlap kiterge omtıldı, lekin ikélenép kalıp, yañadan evvelgé urınına, taş östéne utırdı. Şefek indé süngen. Kügélcém kükte béréncé yoldız – Zöhre yoldızı kalıkkın.

İrgali kəsésənnen portsigarın çıgarıp papiros kaptı. Şırpı sızıp kabızam digende géne, papirosı irénənnen tüşép kitté.

– Yana!

– Yanam! – dip kémdér açı tavış bélen akıra başladı. İrgali atılıp yar astına tsistərnalar torgan yakka yögərdé. Yarga citüvge, tuktap kaldı. Asta bér-bərséne yeneşe kuyılğan iké tsistərna. Urtada – bənzovoz. Anıñ yanında dvigatél. Lyuktan bənzın aga. Bənzovoz bélen tsistərna arasındagı cirde ut! Ul da bulmadı, İrgalinéñ aldına bar kiyémén ut alğan Kufaryan yögérép kilép çıktı. Ul şaşuvınnan İrgaliné kürmiy, bér alga, bér artka yögére. Üzé haman akıra:

– Yana! Yanam!

İrgali iké géne atladı hem yalkın bélen dörlep bargan Kufaryanı törtép yıktı da bérniçe tapkır cirde tegetétté, östéndegé fufaykasın hem sırma çalbarın ayırıp taşıladı. Kufaryan nersedér kıkırıp tegerep kaldı. İrgali tsistərnalar yanına taşılandı.

Ut indé ceyélgen. Bér télé tsistərnaga yakınlaşa, ikéncé télé yılan tösle ürmelep bənzovozga taba üréle idé. İkə arada motopompa. Ut, mögayın, şul dvigatélden tüşken oçkınnan kabıngan! İrgali kilép citüvge östéndegé paltosın yolkıp alıp, ürlep bargan ut östéne taşıladı da taptap ütté. Annan tagın da algarak taşıladı, tagın taptadı. Öçəncé tapkır palto (115) bélen taptap uzuvga, tsistərnaga yakınlaşkan ut basıldı. İrgali, indé bəraz tınıçlanıp, irkənlep sulış alğan gına idé, küzleré bənzovozga tüşté. Ut şlang buyınça bənzovoz tsistərnasına ürmeliy idé. Sulış kiséldé. İrgali atılıp kabına eçéne kərdé. Zamoknı açıp (yarıy elé Kufaryan açkıçnı üzé bélen almagan), startərğa bastı. Bənzovoz kaltranıp artka çigéndé, annan kisek borılıp, cilge karşı omtıldı. Bənzovoz artınnan oçkınnar çeçép utlı yılan östérelde.

18

Bügén tañda ikéncé brigada stanında kızıl flag küteréldé. Töş aldınnan şundıy uk kızıl komaç béréncé brigada palatkaları östénde cılıfərdiy başladı. Dimek, bu brigadalar çeçüvne tögellegenner. Agrəgatlar şavlaşp, uyın-kölké, cır bélen stannarına kayttılar.

İkəncé brigadanı Toyak üzé karşıladı. Ul Nikolay Poddubnyga Küçme kızıl vımpél tapşırıp, həzmet cıñéşé bélen kotladı. Yégétler de kul çabıp kına kalmadılar, çeçüvne bétére almagan kürşé bişəncé brigadaga yardımge barırğa buldılar. İrtengé aştan soñ halık tagın maşınalar yanına cıyıldı, alarını tikşérüv, tazartu, maylav başlandı. Ömege barganda, yöz kızarıklık bulmasın!

Béréncé brigada stanına kilép tüşken Seét bélen Gölcamal andagı tamaşaga heyran kaldılar. Çégen taborımını! Garmun, takmak eytöv, sızgıruv, kıkırıp kölüv, kul çabuvlardan stan dér sélkéne. Halık urtada meydan kaldırıp tügerek tıreséne tıgzlanıp baskan. Yat maşınanıñ kilép tuktavına, kabinadan kəşələr tüşüvəne igtibar itüvçé de yuk!

Seətlərnə alıp kilüvçé şofér Maktavbay, ozınça buylı, tügerek yözlé, kap-kara çeçlé yégét, tüzmedé, kıkırıp ciberde:

– Vot brigada, méñ yeşesén béréncé brigada! Éşliy de béle, uynıy da béle. Eydegéz, coldastar, – ul, dertlenép kitép, Seét bélen Gölcamalga yabıştı, – kızıkını kürmiy kalabız.

– Bar, bar, yögér, – Gölcamal yégétnéñ kulınnan ıçkınp étép ciberde, – kızık kaçıp kiter.

Yégétnéñ taşlap kitesé kilmedé aħrı:
 – E séz barmıysızımı, coldas agronom? (116)
 – Min kilgende ük eyttém bit, buħgaltériyede éşém bar dip, – Gölcamal kite de başladı, – Véranı ézliyım, svodkalar kirek.
 – Çınnan da agronomnıñ éşleré bar, – dip araga Seét kéréde, – soñınnan kilér. Béz indé ikev géne bariyk. Kara, niçék göj kileler.
 Gölcamal vagona kérép kitté. Seét bélen Maktavbay şav-gör kilgen törkémge taba atladılar.
 Meydannıñ bér kırıtında, tünkerélgen bak östénde, başım kınğır salgan İrgali utıra, kulında bayan. Anıñ zur barmakları pérlamutr töymeler östénde gacep citéz yögeleler, bér öske aşğalar, bér tüben atılıp töşeler. Yörekné cilkéndére torgan, oçındıra torgan biyu köyé tügele. Meydan urtasında yégét bélen kız yarışıp biyiiler. Yégét çügép-çügép ala, orçıksıman bötérelép kite. Kém soñ bu? Ey, Atlasov iken. «Molodéts, üzébeznéñ Kazan yégété iken...» Seét, atası Kerimnéñ süzén hetérlep, yılmayıp kuydı. Kız da biréşmiy! Méne eylenép, tulğanıp kilép te çıktı. Busı da Kazan kızı Leyle. Özdére géne. Ul iké kulı bélen biléne tayangan da İlhamnı taptap kiterdey bulıp bér aldına, bér artına töşe.
 – İlham, biréşme!
 – Sikérep bas, sikérep bas!
 İlham sikérep basmadı, bér ayagın suzıp ciberép, tégermen bulıp eylenmékçe idé... bulmadı, avıp kitté. Küreséñ arıgan.
 – Leyle!
 – Leyle ciñdé.
 – Éħ, Atlas, ħarap ittéñ bit, çıpta buldıñ iç... – Köléşép kul çabarga kéréştéler. Bayan tındı. İrgali mañğayındağı tirén sörtép başın borgan idé, Battalovka küzé töşép, sikérep tordı:
 – Bey, Seét agay, séz de mondamnı?
 – Mondıy tuydan çitte kalıp bulamı soñ?
 Yégétler, kızlar Seétné urap aldılar. İrgali bayanın futlyarga salıp, gadeténçe, iké kulın suzıp küréşté:
 – İsen-sav kildégézmé. Séz indé, Seét agay, eş vakıtında dip açuvlanmagız.
 – Yuk, yuk. Bik eybet, eş bétkeç, küñél açuv gayıp tügél.
 – Yalğıstıgız, Seét agay, eş bétmegen, – İrgali (117) brigada çlénarına karap sul küzén kısıp kuydı, – elé költe cıyası bar.
 – Nindi költe tağın?
 – Ey, tél bistesé, – Leyle açuvlangan bulıp İrgalinéñ biléne törtép aldı, – süzné dilbége buyı suzasın. Tot ta eyt, öçénçe brigadaga ömege cıynabız digén, şulaymı, iptesler?
 Brigada şavlaşın Leylenéñ süzén kuvetledé:
 – Şulay, şulay!
 İrgali irénnerén garmun méħı töslé kiñ ceyép yılmadı.
 Kéçkéne géne cıyılış bulıp aldı. Battalov brigada çlénarın yazğı çeçüvne uñışlı tögellev bélen kotladı. Aħırdan diréktornıñ soñğı prikazın ukıdı. Bu prikazda brigadir Arslanov İrgalige, bėnzokolonkada ut çıkkın vakıtta ayıruçı tevekkellék, tapkırlık kürsetüv öçén, reħmet bėldérep, anı aylık ħezmet ħakı bélen büleklev turında eytelgen idé.
 Brigada göj kilép kul çaptı. Yégétler tüzmedéler, sikérep torıp, İrgaliné çöye başladılar. Şul çak Karaküz kilép brigadanı töşké aşka çakırdı. Seét tağın Maktavbaynıñ maşinasına utırıp öçénçe brigadaga, ömege kilüvçelerné karşı alırğa ħezérlene torırğa kitté.
 Tirlegen, péşken İrgali vagon yanına kilép külegege utırgan gına idé, kémdér arkasına şapıldattı. Karasa, Gölcamal. Yılmaya.
 – Niçék, bėraz cilpép aldılarmı?
 – Cilpüv génemé, tirge töşérdéler. E üzéñ kaydan kilép çıktıñ elé?
 – Seét abıylar bélen berge kilgen idém, – Gölcamal kinet tavışın akrınayttı. – İrgali, eyde Vėranıñ bülmeséne kériyk elé... süzémbar.
 İrgali bėrnerse de eytmedé, torıp, Gölcamal artınnan vagona kéréde.
 İşékné yabuvga, Gölcamal açuvlana başladı:
 – Ni buldı sıña, İrgali? Siné nişletérge? Aptıraş. Elle tukmarga, elle koçaklarga? Utır elé.
 Gölcamal İrgalige urındık tartıp kuydı, üzé Vėranıñ karavatı çitene utırdı, tağın söyliy başladı, lekin indé uylanıp, süzlerén bülép-bülép eytté: – Elle nindi kéşe sin. Gél bér çikten ikénçe çikke taşlanasın. (118) Ya üte naçar, ya üte yahşı. Ya eyt indé, tége könné nerse dip eçtéñ?
 İrgali terezeye karadı, cavap birmedé.
 – Adem ħurı buldıñ bit, niğe kirek buldı şul arakı?

– Nige de nige? – İrgali torıp, tınıçsızlanıp bülme buyınça arlı-birlé yöre né başladı. – Eytérséñ, le bélmey. Başkalar bélen çuvalırğa vakıt bar. E minnen tornasıman kaçasıñ.

– Tagın şul balık başı.

– Siña balık başı, e miña söyek bulıp bugazga kadala, – İrgali urındıkka kilép utırdı, borçılıp Gölcamalga tékeldé. – Gölcamal, – anıñ tavişi sızlanıp, işétélér-işétélmes kéne çıktı, – névjéli min başkalardan kim. Minde de yörek bar. Sızlıy. Tüzmedém, éçtém... artıraq bulıp kitken... Üzém de ükénem. Añırı naçar bulıp çıktı.

– Añırı... – Gölcamal İrgaliné tınıçlandırırğa tırıştı, – añırı, kuvanıçka karşı, heyérlé buldı. Aşotnı ülémnen alıp kaldıñ.

– Béleséñimé, Gölcamal, – İrgali képkasın salıp östel östéne kuydı, – dörösén eytkende, ul yangınnıñ çıgıvına Aşottan élék zavhoz Tutayev gayıplé.

– Ni öçén?

– Ni öçén bulsın, motopompanı bénzin yanında kaldırırğa yarımını? Niçe tapkır Musa agaga eyttém, küçérem-küçérem digen buldı. Kufaryan kaytkanda, min yalgız karagay töbénde utıra idém. Motopompanın eşliy başlaganın da işéttém. Barıp tuktatıym digen idém, elle nersege kuzgalıp kite almadım. Üz kaygım üzéme citken idé.

– Ya, yarar, İrgali, borçılma, Aşotnıñ helé kurkıniç tügél. Sin yégétlék kürsettéñ. Eger méne şul tevekkellégén bulmasa, min niçék siña kile alır idém... – Gölcamal İrgalinéñ mañgayına töşken çeçlerén barmakları bélen tarap kuydı, – indé citer. Akılga utırırğa vakıt. Vegdem bar, min anı bozmıym. Hézér eş vakıtı. Eyde, – Gölcamal urınınan torıp, karavatnıñ ceymesén tözetté, – kitiyk. Öçénçé brigadaga kayçan kuzgalasız?

İrgali képkasın kiydé, nersedér uylandı, annan yalt borılıp Gölcamalın bélégenen kıstı: **(119)**

– Nu, tölké sin. Tagın sılap-sıypap kuydıñ, kekré kayınğa tétetmeseñ yarıy.

– Kit, heyérséz... – Gölcamal kıkırıp kölep İrgaliné işékke taba étté, – eşéñné kara, iptes brigadir, sılav-sıypav soñınnan bulır...

Ozaklamıy standagı barlık traktorlar hareketke kildé. Alarga çeçüv maşınaların taktılar. Béréncé brigada ömege kuzgaldı.

19

Ömege kilgen brigadanı agréatlarga bülép uçastoklarga ozatkaç, Toyak bélen Seét, ızan buyına yatıp, söyleşe başladılar. Süz evvelé bişénçé, altıncı brigadalarda çeçüvne iké sména alıp baruv hem tözüv eşlerén tizletüv çaraları turında bardı. Bu kiñes élé oçlanıp ta bétmegen idé, Toyak, nersedér hetérlegendey yılmayıp, kıkırıp cibérdé:

– Uy-bay... Seét Kerimoviç, onitkanmın, sezge emanet bar.

– Nindi emanet? Kémnen?

– Ciñgi bélen Gaziztaydan, Almagölden i glavny Gayşe hanımnan sezge küp selam.

Seétnéñ küñnelé ju itép kitté, éssélé-suvıklı buldı. «Nige glavny Gayşeden? Elle bérer nersené sizép törttérép eytüyémé?»

– Hürmetleréne reşmet. Tik, töşenmiym, ni öçén glavny Gayşe hanımnan.

Seét köldé:

– Çönki ul gayıplé.

– Gayıplé? Hiç töşenmiym, kém aldında gayıplé ul?

– Séznéñ alda.

Seét télén yotkanday buldı, ni eytérge, eşlerge bélmey aptırap kaldı.

– Séz gafuv itéñéz, – didé Toyak Seétke igtıbar itmiyçe süzén devam ittérép, – béznéñ kazakta bér goréf bar – çit cirden kilgen kéşége kalca birüv kirek. Tatarça eytsek, kunakka çakıruv bula indé. Kiçe min öyge kérép çıkkın idém, Gayşe açuvlana, Battalovların kilgenéne un kön bula, öyge çakırıp, bér tabak it birmedék, diy.

Seétnéñ östénen tav töşkeney buldı.

– Bar gayıbé şulmı? **(120)**

– İyé, coldas Battalov, béznéñ ilde ul zur gayıp. Gayşe dörös eyte, bézge de bér östelge cıylıp adem şikéllé utırırğa vakıt citkendér.

– Anısı alay da, çeçüvne bétérép alyk indé. Kunak buluv kaçmas. Beyrem aşı kara-karşı diyler bézde. Minde élé, Toyak Börkétbaiç, ikénçé bér uy bar idé.

– Ni uy?

Seét yazgı çeçüv bétkeç, tatar avıllarındağı kébék, «Alka kül»de de hézmet beyremé – saban tuy ütkerége kireklégén eytté. Bu tekdım Toyakka da oşy kaldı.

– Caksı. Min riza. – Signal birgen tavış işétdé, – ene maşına da kildé. Min altıncı brigadaga barıp kaytam, – maşına tuktavga, Toyak kabinaga kérép utırdı – tereze aşa kıçkırdı: – Könnéñ küzé karalganda, kontoraga kilégéz, uylaşırız. Hıuşıgız.

– Hıuş bulgız.

Avtomaşına Kuytaşka taba kitté. Seét brigadaniñ stanına kilép, uçétçik Narimanga köndelék «Yeşén» gazétasını çıkarırğa bulıştı da kiçén yulavçı maşınaga utırıp üzék usadbaga kayttı.

Bügén Seétnéñ küñélé ayırucha küteréñké idé. Şuniñ öçén ul salkın cilge de, ara-tire biléññ sızlavına, ayagınıñ avırtuvına da igtıbar itmiyçe, ciñél adım bélen kontoraga taba atladı.

Lekin bügengé yulniñ soñğı ölészénde kötélmegén küñélséz vakıyga buldı. Ul aşhaneden başlandı. Seét bérer stakan çey éçim dip aşhanega kergen idé, povar Karaküz yılap utıra. Seét kurkıp kaldı. «Elle bérer hıuliganı kıynap kitkenmé? Elle bérerse zıyan itép çıkkanmı?» Ul çey éçesé kilüvén de onıttı.

– Nerse buldı, séñélém, elle bérerse suktımı?

Karaküz, yeşlé küzlerén kulı bélen uvıp, östel yanındagı buş çileklege kürsetté:

– Su yuk. Tizden brigada kayta, e min aş ezérlıy almıym.

– Nige yuk?

– İrkebay su alıp kile catkanda, öçéñçé baraktagı hıtınnar çıgıp, atnı borgannar da sunı talap algannar. Anda hıtınnar bérsén-bérsé çeçénnen colkıp catır. Min bargan idém, miña da élekté.

Seét aşıgıp öçéñçé barakka kitté.

«Alka kül» sovhızı béreñçé könenen başlap suga tilmére. Yazgı çeçüv vakıtında radiatorlarga salırğa (121) su kilép citmev arkasında, traktorlar da yış kına tuktalıp torgaladı. Biş bėnzovoz cidé çakırım Nayzatumardan su taşıy. Şulay da üzék usadbada suga kıtlık. Şuniñ arkasında kön de hılık arasında rızasızlık tuva idé.

Toyak gidro-georazvédká otryadı bélen kilészép béniçe cirden koyı boravlattı. Lekın barı bér géne koyınıñ suvı töçé bulıp çıktı. Başka koyılarnıñ suvı tozlı. Hılık können-kön kübeye. Bér koyı nerse. Izgış, cencal!

Seét öçéñçé barakka yakınlaştı. İrkebay yuk. At tuvarılğan. İké hıtın, arba östéndegé su miçkesén avdarıp, soñğı kaşık sunı sarkıtıp azaplanalar. Alar, Seétnéñ yakınlaşıp kilüvén kürüvge, mögayın yürıy, miçkené arbadan étép ciberdéler. Zur timér miçke dañgır-doñgır kilép Seétnéñ östéne tegeredé. Yarıy elé, ul protézlı ayagın kulı bélen tartıp, tayçanıp kaldı. Miçke dıñgırdap yulga tegerep kitté.

Hıtınnarnıñ bérsé, Seétnéñ aldına çıgıp, kulların butap, çeçriy başladı:

– Can köyékleré! Hėşret naçalniklar. Hılıknı bér kaşık suga zar kılasız. Sézné başıgız bélen miçke tişégéne tıgarga kirek! Eremtamaklar!

Seét sunıñ ni sebeplé citéşmevén eyte başlagan idé, hıtın élékkéden de kızıp kitté. Seétke, kulın séltep, kontoraga kiterge turı kildé.

Seét işékné açuvga, Toyak aktarıp utırğan papkasın yabıp, başın küterdé, kölémséredé:

– Méne bik yahşı, Seét Kerimoviç, nek vakıtında kilép cıttégéz. Hėzer indé aşıkmıyça söyleşerge bula. Utırız!

Seét eşlepesén salıp çöyge éldé, kulyavlıgın alıp, bitén, muyınmın sörtté, küzlék pıyalaların korıtıp, kiréden kiydé. Şunnan soñ gına ul urındıkka kilép utırıp, tége iké hıtın bélen oçraşuv vakıygasıñ söyliy başladı.

Toyaknıñ yözé karañgılana bardı. Kaşları salındı. Sul kabagı tuktavsız tartıla başladı. Açuvınnan süzné ahırına kader tıñlap ta bétmiyçe, torıp, işéklé-türlé atlıy başladı:

– Podlétslar! İndé hıtınnar razboynıçat iterge totingannar. Cok. Bulmas! Min alarnıñ cögenén kazıkka urıym. Su citéşmiy. No, priçém monda séz, partorg! (122) İртеge min ul kargarlarnı suga tuydırırmmın! Bitsézler!

Seét süz katmadı. Nige utka may siberge. Ul papiros kabızdı, aşıkmıyça gına suvırdı. Terezede bayıp bargan koyaşnıñ soñğı nurları aħak bulıp balkıy. Mögayın, irtege kön ayaz bulır.

– Battalov, sézde nindi papiros, – Toyak biraz yörép tınıçlıana töşkeç, Seét yanına kilép tuktadı – magazına kéréрге de onıtkanmın.

– Alma-Ata «Bélorı», reħim iteséz.

– Reħmet.

– Da, Seét coldas, – Toyak papirosın köyretép östel artına kérép utırdı, – bügengé vakıyga hırlık. No belanéñ atası alda bulır.

– E séznéñ Çagalı – Alka kül proyıktı ni hælde?

– Trést akça birmiy. Ministrdan cavap yuk. E monda, séz gafuv itégéz, Seét Kerimoviç, urıs eytméshiy, vsé shıski na nas létyet.
 – Küreséñ, çat başında torabız.
 Toyak başın iyép nidér uylandı. İşék açıldı. Sékrétar kız iké télégamma alıp kórdé.
 – Aşığıç. Hézér birérge kuştılar.
 – Rehmet.
 Kız cıgıp kitté. Toyak télégammalarını kıkırıp ukıdı.
 Bérsé Kükçetavdan. Diréktor hem partorg irtege ölke partiya aktivı cıyılışına kilérge tiyészler, diyélgen.
 İkénçésé Alma-Atadan: «Alka kül» sovhozı diréktarı Toyak Bórkétbayev aşığıç revéşte sovhozlar ministrılıgına çakırıla.

20

Seét kérgende, zal indé halık bélen tulgan, barı iñ artkı rette géne bér-iké urnı buş idé. Ul aşığıp şunda barıp utırdı. Ul arada kınırav da şılıradı.

– İpteşler, tınıçlanıgız, başlıyız!

Zalını işékleré yabıldı. Şav-şuv tındı. Aşığıp yürüv tirletken. Çeçler manma su. Seét yavlıgı bélen tirén sörtép, küzlégén korıtıp kiydé de béráz cinéleyép başın küterdé, sehnege karadı. Kızıl berhét yabılğan (123) östel. Anıñ artında unbişlep késé – prézidium. Östelnéñ birgé yagında biyék tribuna. Ul da kızıl berhét bélen tıslangan. Prézidium östelénéñ nek urta töşende utruvçı bérev, ayagüre basıp, zaldagı halıkka küz yörtép çıktı. Ul ozın buylı, çandır. Östende kara kostyum hem açık yakalı ak külmek. Çeçleré kırılğan. Ul bögelép, üzénéñ uñ yagında utruvçı herbi kiyémdegé küzléklé késé bélen nersedér söyleşkeç, östelden bér tabak kegaz alıp, tamagın kırıp süz başladı:

– İpteşler! – Tavışı kalın, az gına kazak aktséntı sizéle, – Partiyenéñ Kükçetav ölke komitétı aktivı cıyılışın açık dip beldérem. Kön tertibénde bér géne mesele: Kükçetav ölkesinde çirem cirlerné üzleştérüvneñ barışı hem yazgı çeçüvneñ yomgakları. Dokladçı partiya ölke komitétınıñ bérénçé sékrétaré. Kön tertibé buyınça, iptesler, sézde östeme tekdimner yukmı?

Zaldagı halık béráz gına şavlaşıp «yuk» didé. Süz dokladçıga – herbi kiyémdegé küzléklé késége biréldé.

Dokladınıñ başlanuvı Seétke oşamadı. Sékrétar üzénéñ bérénçé süzé itép tamagı avırtuvın hem şunıñ öçén kıkırıp söyliy almavın eytép, gafuv üténdé. Zal cıyılışlar öçén yaraklaştırılmagan, monda mikrofon da, réproduktorlar da kuyılmagan. Dokladçıınıñ bérénçé süzleré Battalov utırgan retlerge işétélér-ışétélmes kéne kilép cite aldı. Seét gevedesé bélen alga yata töşép, başın uñga-sulga borıp, herbér süzné kolagı bélen avlap alırga tırıştı. Bolay yartı-yurtı tınlav eçné pošırdı. Lekin bu bérénçé minutlarda gına şulay buldı. Elle halık tınıçlanıp tavışka irken yul açıldı, elle dokladçıınıñ tamagı, süz barışında kiñeyép, normal helge kildé. (Tribunaga stakan bélen kaynar çey kuygannar idé. Ul tuktalıp bér-iké yotıp aldı.) Herhelde, bérızdan süzler tınlavçıga açık işétéle başladı.

– ...İpteşler! Bu cıyılışınıñ tagın bér üzénçelégéne tuktalıp kitesém kile. Bu zalda utruvçılarınıñ kübésé, partiya Üzek Komitétınıñ çakıruvı buyınça, üz telekleré bélen Kükçetav dalalarındagı çirem cirlerné küterüv öçén kilgen yaña késéler. Alar bu zur köreşneñ bérénçé étabında – sovhozlarını oyıştırıp ciberüv hem yazgı çeçüvne uñışlı tögellevede eşçenlek (124) hem tırışlık kürsetteler. Béznéñ bu yaña yuldaşlarıbızga çın küñélden rehmet eytérge röhset itégéz!

Doklad kul çabuvlar bélen bérniçe minutka özéldé.

– Şul uñay bélen min, bu dokladınıñ kérés öleşinde, Kükçetav ölkesenéñ kaybér tarihi moméntların çağıldırıp kiterge uylym. Ütkenné belmiyçe, kileçekke kolaç taşlav avır, minémçe.

Bu téma Seétné ayıruça kızıksındırdı. Çönki bu yakınıñ tarihi, anıñ öçén, dalanıñ üzé kébék ük, küterélmegen çirem idé.

– ...Kükçetav – Kazagstannıñ iñ bay hem iñ güzel ölkelerénen bérsé. Yukka gına kazak halkı anı Sarı arka – siméz arka dip atamagan. Lekin révolutsiyage hetlé kazak halkı barı mal asrav bélen géne kön kürép, siméz arkanıñ ikséz-çikséz baylıgınnan tulısınça faydalana almagan. Ölken Kuyan yılı kébék afetlé yıllarda kazaklar bu ceylevlerné taşlap, aç-yalangaç kañgırıp, başka dalalara küçerge mecbür bulgannar. Lekin ul dalalarda da behét işékleré açılmagan...

– ...Kükçetav ölkesenéñ hezergé territoriyesé, – didé dokladçı tagın stakannan bér-iké yotım çey éçkeç, – 78 504 kvadrat kilométr. Bu sannarnı tulırak küz aldına kitérer öçén, bér çağıştırıv yasarga röhset itégéz. Meselen, Evropadagı urta külem memleketlerden Bélgiyenéñ bar territoriyesé 31 000 kvadrat kilométr, e Daniyenéñ 43 000 kvadrat kilométr. Küreséz, bu iké devletnéñ barlık cir meydanın

bérge kuşkanda da, béznéñ ölkenéñ cirénnen küp kim bula. Méne ul béznéñ baylık. Lekin béz annan niček faydalanabız soñ?

Kızganıçka karşı, 1954 yılga kader ölkedegé kolhozlar hem sovhozlar barı 900 000 géktar cirmé géne igép, yılına, urta isep bélen, nibarı dürt million biş yöz méñ pot çamasında börtéklé aşılk ala aldılar. Öç million géktarga yakın kara tufraklı yaǵşı cirler böténley faydalanılmıyça yattı. Méne ul béznéñ ikmek balansıbızın kütere torgan aktiv kayda? Bu zur eşte bérénçé adım atlandı. Bıyılıgı kışta gına béznéñ ölkeñe 16 yaña sovhoz oyıştırdı. Bıyılıgı yazda yaña sovhozlar öç yöz yégérmé méñ géktar çirem cirmé küterép börtéklé aşılk, nigéзде boday çeçtélér.

Yakındagı iké-öç yıl éçénde béz taǵın da 70 sovhoz oyıştıırğa hem taǵın iké-iké yarım million géktar dalanı (125) igén basuvlarına eylendéрге tiyészbez. Eger de béz bu eşke ciñ sızganıp totınsak, Kükçetav cirleré béznéñ hézmetébézné ecérséz kaldırmas. Yakındagı yıllar éçénde béz tujan ilébézge 125–130 million pot Kükçetav aşılgın bire aluvğa iréşérbéz hem şul nigéзде mal asravnı iké-öç tapkır üstére alırbız.

...Küz yomıp üz-üzébézné yuvatuv faydasız, hetta zıyanlı. Dörösén eytiyk, hézer béznéñ alga kuyılğan burıç avır hem katlavlı. Monda da, nek sugış yıllarındagı kébék ük, kıyuvlık, tüzémlek hem kakşamas işanıç buluv sorala, bigrek te bézden – kommunistlardan.

Bu olı köreşte, iptesler, béz yalgız tügél. Partiya Üzek Komitétı hem Sovét hükümeté tuktavsız zur bulıshlık kürsete. Misal öçén min taǵın kaybér sannarga tuktalıym, – dokladçı aldında yatkan kegazlerné aktarıp, in astan bérsén suvirıp çıgardı da ukıy başladı, – Kükçetav ölkéséndegé çirem cirlerné üzlestérüv öçén, barı bıyılıgı yılda gına hükümet iké milliard sumga yakın akça birdé. Krédit açtı. Méne, bıyıl Kükçetav ölkéséne kilgen yaki béznéñ adrés bélen yulga çıkkán kaybér avıl hucalıgı téhnikası turında sannar: traktorlar 20709 dane, avtomaşınalar 8153 dane, kombaynnar (bügén-irtege kilép citeçekleré) 9154 dane.

Gadette dokladlarda kitéréle torgan sannar tınlavçıların yalıktıra, hetta éçné pošıra başlıylar idé. E méne bügéngé sannar böténley başka! Alar küñélge kuvanıç östiy, dert hem köç arttırta. Méne nindi arsénal bélen sovét keshéleré ikmek öçén, mullık öçén hócümge çıga.

Dokladnıñ soñgı ölésénde partiya öлке komitétı sékrétaré, sovhozlar oyıştıruv barışındagı uñıshlı hem citésséz yaklarga analiz yasap, herbér sovhoznıñ bügéngé heléne ayırım-ayırım tuktaldı, tenkıytledé hem kiñeş birdé.

– ...İndé bér-iké géne süz «Alka kül» turında. Yazgı çeçüv vakıtında ütkerélgen radiokiñeşmelerde min bu sovhozda çirem cirlerné küterüv hem igén çeçüvneñ bik tarkav baruvın, hézmet distsiplinasınıñ kakşavın hem anıñ sebeplerén kürsetép uzgan idém...

Üzén eşlegen proizvodstvo turında süz başlansa, herkém dulkinlana. Seét te, «Alka kül» télge alınuv bélen urınınnan kuzgalıp, béráz avışıp utırdı hem (126) dokladçıdan küzén almıyça bik cigélép tınlıy başladı.

– «Alka kül»degé iptesler, bigrek te kommunistlar, komsomollar vakıtında tiyéshlé borılış yasıy aldılar, oyışkanlık hem tırışlık kürsettélér. Neticede plan tulısiñça üteldé. Anısı öçén rehmet ipteslerge. Lekin bu elé bötén eş üz kalıbına tösté digen süz tügél, iptes Battalov.

Seét üzé de sizmesten urınınnan sikérep tordı.

– Utırız, utırız, iptes Battalov! – didé dokladçı, kulı bélen işare yasap, hem, Seét kiré utırğaç, süzén devam ittédé:

– Séznéñ töp eşégéz, Seét Kerimoviç, her keshé turında kaygırtuv. Sovhozdagı eşçélerge massa itép karamav, e herbérsén ayırım, canlı keshé itép küriuv hem aña vakıtında tiyéshlé bulıshlık kürsetüv. Katlavlı, avır eş. Dörös. Bér keshé monı başkarıp çıga almıy. Dimek, partiya hem komsomol köçlerén bérge tuplarga hem politik-terbiye eşlerén törlendérep, canlı itép oyıştıra bélérge kirek. Terbiyelev ul nesihet kéne tügél, ul eşçélerge tiyéshlé hézmet şartları tuvdıruv, torak buldıruv, küñéllé, faydalı yal oyıştıruv, ukıtuv hem kaygı-şatlıkların tugannarça urtaklaşa bélüv. Süz arasında şunu da iske töşérep ütiym, sézde elé su meselesé hel itélmegen. Méne bolarnıñ barısına da igtibar itégéz. Bu, bilgélé, yalgız «Alka kül» sovhozi öçén géne eytelgen süz tügél, başka iptesler, séz de iségézde totıgız. «Ulım siña eytem, kiléném sin tıla».

Mekal oşadı – tınlavçılar üzara yılmayışıp, kölésép aldılar.

Soñgı süz urakka hézérlenüv hem şuna kader torak yortlar, proizvodstvo binaları saluvnı tizletüv, méhanizator kadrlar, bigrek te kombaynçılar hézérlevge bağışlandı.

Unbiş minutlık teneféstén soñ doklad buyınça fikér alıshuv başlandı. Seét süz soramadı, hézérlemegen de idé, ikénçéden, añarda elé nindi tecibe. Ul başkalarını tınlav bélen kanegatlenérge buldı.

Köndézzgé éssé sürélgen. Uramnıń yartı yagına külege yatkan. Koyaş tav artına töşep bara. Yort aldı bakçalarındagı akatsiye ağaçları hem siren kuvakları şav (127) çeçekte. Borınnı kıtıkılap bal tatım huş is añkıy. Sulış algan sayın, kükrek kiñeye. Nindi rehet hem şıfalı ul yazgı kiç havası.

Seét cıyılıştan soń klub karşındagı çeyhanega kérép iké stakan limonlı çey éçté de uramga çıktı. İrtengé plan buyınça ul бүгэн үк «Alka kül»ge kaytırga tiyész idé. Şofér Kufaryan da irteden birlé maşınası bélen anı kötép tordı. Cıyılış bétkende géne, sovhoz partiya oyışması sékrétarlarına tagın bér könge séminarga kalırğa kuştılar. Şunıń öçén Kufaryannı sovhozga ciberép Seét Kükçetavda kalırğa mecbür buldı. Hézér ul çat başında tuktalıp uyga kaldı. Kaya barırğa? Şeherde tanış-bélésleré yuk. Kuybişév muzéyına barsañ? Düşembé kön ul yabık. Kitap magazinına kérép çırgarmı? Tagın düşembé. Bu nindi kısır kön – düşembé. Elle gostinitsaga kaytıp, nomérda gazéta-jurnallar karaştırırgamı? Şuşındıy küñéllé, huş is añkıp torgan yazgı kiçte bülmege biklenép bursırgamı? Yuk, kaya bulsa da barıp kilérge kirek. Seétnéñ karaşı şehar artındagı biyék tavga tuktaldı. Koyaş tavnıñ nek tübesénde, tegerep töşep kiterge tora. Tav bité yem-yeşél ülen. Méne şunda küterélép tire-yaknı küzetérge idé! Bu da üzéne küre bér Ay-Pétrı tügélme? Seét yaña gına borılğan uramnan trotuvar buyınça tavga taba atladı.

Uram tın. Maşınalar da az uza. Halıq ta elle ni küp yörmiy, kübésé yort buyındagı éskemiyelerde yal itép uturalar. Seét bérnerse turında da uylamıyça, irkén sulap, aşıkmyyça gına bardı. Tenénde nindidér ciñéllék, küñél küterénné idé. Hemme nerse matur, yılmayıp torgan şikéllé! Mögayın, yaz teésirédér!

Karşıdagı yortnıñ açık kapkasınnan dürt-biş yeşlerdegé kız bala yögérép çıktı. Anıñ östénde kiñ iteklé, allı-göllé bizeklé sarafan, küpérép torgan kap-kara bödre çeçénde kızıl bant. Neni kulında cépke takkan kızıl hem sarı iké şar tulğana. Yakınlaşıp kilgen Seétke karap, kız yılmaydı. Seét te kölemsérep soklanıp karadı: «Nindi çiber bala!» Bala kulındagı şarlar kinet ciñéleyép yugarı küteréldéler. Sabıy, uzıp baruvçı abzyga karıym dip, cépné ıçkındırgan... Kız kulların butap, sikérép şarlarını totıp alırğa tırıştı. E şarlar anıñ sayın yugarıraq kaçtılar. Kız, yılamırap, irénnerén bördé. Seét tiz géne ürélép, cépnéñ (128) oçın élektérdé de şarlarını kızga taba tarttı:

– Me, akıllım, indé ıçkındırma!

– Rehet, abıy...

Kız cépné iké kulı bélen totıp, kiréden kapka éçéne yögérdé.

«Miném Gazizém de şulay yögere bit! Aña da bér-iké şar alırğa idé...»

Kémder katı gına kilép beréldé. Gaziz turındagı uyları bülénép kaldı. Seét çaykalıp kitép, başın küterdé. Yégét bélen kız kultıklaşkannar da, bar dönyaların onıtıp, köle-köle kitép baralar. Alar Seétke kilép berélüvlerén de sizmedéler, gafuv da üténmedéler. Seét açuvlanmadı. Yeşlékke, gamséz şatlıkka açuvlanıp bulamı soń!

Tav itegéndege uramga citkeç, Seét tuktadı. Baytak halık cıyılıp tora. Avtomaşınalar, atlı arbalar bér-bér artlı tézélép kitken. Yul yabık. Bu arkılı uram. Ul şehar çiténdegé külge hetlé suzıla. Annan, tav buylap, rayonnarga, sovhozlarga bara torgan olı yul kite. Méne şuşı tıkrık uramnan buyuvlarına elé kér de töşmegen ör-yaña DT-54 traktorları, kombaynnar uza. Tav artına töşep bargan koyaşnıñ kıygaç nurları kombayn şturvallarında, bunkérlarda, fil borını bulıp suzilgan orlık buşatkıç hem salam buşatkıçlarda çağılıp-çağılıp kite. Traktorçı yégétler, kabinadan başların çıkarıp, uram buyına tézélgen halıkka, bigrek te kızlarga nersedér kıçkırılar. Motor göréldéve alarnıñ tavışın işéttérmiy. Yégétler kulların alga taba bolgıylar: «Eydegéz béznéñ bélen!» Kızlar şarkıldap köleler. Şugrakları, yégétlernéñ küñélén kaldırmaska tırışıp ahrı (belkém, çımlap ta), «kötégéz, kötégéz, tizden!» dip kulların yugarı küterép, hetta yavlık cilferdetép ozatıp kalalar. Tagın mıyıklı-mıyıksız yégétler kürenép kite. Tagın şayan süzler, motorlar göréldéve, gusenitsalarnıñ cir turnap uraluvları işétele... Tavışsız gına tegeriy torgan rézina tegermeçlé, kızıl buyavlı mehabet kombaynnar uza...

Seét ozak kına karap, ozatıp tordı da, arıgaç, koyma buyındagı büreneler östéne barıp utırdı, papiros kabızdı.

Hiçşikséz, bu kolonnadan béniçe traktor hem kombayn «Alka kül»ge de baraçak. Sovhozlar trésti upravlyayuşçiyé (129) Boris Pétroviç cıyılış arasında teneféste bu yaña heberné eytép Seéttan söyénçé algan idé indé. Lekin ul «Alka kül»ge küpmé traktor, küpmé kombayn ciberéleçegén açık eytmedé. Raznaryadka plan bülégénde, herhelde, rencérlék bulmas. «İgénégéz géne uñsın», didé. Bu maşınalarnıñ kilüvé «Alka kül»degélerge tagın nikader şatlık östeyeçek! Mögayın, İrgali alarnı garmun bélen karşılar. Ul andıynı aldan sizéne. Eybet yégét... jel, méne üzém şul tantanada katışa almıym. Bigrek küñéllé bulır idé.

– İsenméséz, ipteş Battalov!

Seét sisenép başın küterdé. Gayşe basıp tora. Seét kavşap, kuanıp, bürene östénen niçék kuzgaluvın hem niçék itép ayagüre basuvın da sizmiyçe kaldı.

«...Nek tégé, buranlı töndegé kébék, tagın hiç kötmegende...»

Béréncé oçraşuvdan soñ indé oç atnaga yakın vakıt ütté. Soñğı atnada Seét iké tapkır Gayşeler öyene, Zöbercet bélen Gaziznéñ ħelén béléрге kérép çıktı. İkésinde de Gayşe mektepte buldı. Bu oçraklı ħel idémé? Elle ul oçraşuvdan yürüy kaçkan idémé?

– Gayşe, sézné monda nindi cil taşladı?

– Minémçe, Seét, başta isenleşeler, annan sorav bireler.

– Gafuv itégéz, isenméséz, Gayşe ħanım.

– Seét, zinhar alay dip deşme miña! – Gayşe tavışına üpke tonı birép «sin»ge küçté. – Nişlep monda, uram çatında boyıgıp utirasıñ? Siné cıyılıştı digenner idé bit.

– Cıyılış küpten tügél géne taraldı, – süznéñ bolay gadi, eş turında gına başlanıp kitüvé Seétné béraz tınıçlandırdı. – İртеge obkomda bér könlék séminar. Şuña küre «Alka kül»ge kaytırga turı kilmedé. Anda-monda barırğa tanışlar yuk. Kiç eybet bulgaç, tav yakka yörép kiliym digen idém. Üzeñ kayan kileséñ?

– İrtенçек Toyaknı ozattım. Annan oblonoga kerdém, çakırgannar idé. «Alka kül» mektebéne diréktor bulırğa dimliyeler.

– Bik yañşı, – didé Seét, kuanıp.

– Bélmim indé, – dip kéne kuydı Gayşe, annarı üzenéñ ni oçén bu yakka kilép çıguvın söyliy başladı. – Monnan iké çat kına arı ħediçe apa tora. Kükçetavga kilgeç, bérniçe yıl min anda kvartirada torgan idém. (130) Kéçé küñéllé, bik açık ħatın. Küpten kile alğanım yuk idé. Bügén sovhozga kaytırga soñga kaldım da şunda yoklap çıgarımın dip bara idém. Méne sin turı kildéñ. Eyde, nerse uram urtasında torabız. Béргеlep yörép kiliyk. Çınnan da kiçé bik matur bit, Seét.

İkésé de béryulı başların küterép bér-bérséne karadılar. Küzleré oçraştı. İké yörek tétrenép, sızlanıp kitté. Küzler möldérep tuldılar. Alarda nikader meħebbet hem sagınuv çağıla idé!

Yeşlék! Yırakta kalgan yeşlék! Yıllar bu yeşlékten nersené algannar hem şuniñ isebéne, üzlerénnen östep, nerse birgenner soñ? Monnan unsigéz yıl élék Gayşe oçıp-kunıp yöriy torgan karlıgaç idé. (Çınnan da anı institutta «Karlıgaç» dip yörteler idé bit.) ħezér indé ul gevdege tulılınıp kitken... ħereketleré salmaklangan, buyga az gına utırgansıman. Gevde tulılıgı aña kiléşe. Açık yakalı, kıska ciñlé zeñger yéfek külmek bu gevdege niçék yatışıp tora! Ayaklarında kara tuflı. Ul élé de, nek kız vakıtındağı kébék, gadi hem pöħte kiyéne iken.

Töp üzgeréş Gayşenéñ gevdesinde tügél, e yözénde idé. Ul yözde ħezér citdilék, alay gına da tügél, tiren bér uyçanlık külegesé bar idé. Mangayında tiren, küz töplerénde néçke géne cıyrıçlıklar. Yañakları suvırıla, ozınaya töşken. İrenneré yukarıp kısılgannar.

Lekin Seét yalğıştı, ħetta üz küzleréne üzé ışanmadı: mogciza! Méne Gayşenéñ irénneré kinet ceyéldéler. Ap-ak téşleré çağıldı. Ozın kéréfeleré küteréldé. Alar astınnan küzleré açıldı. Zur, kara, şomırt kara küzler! Eytérséñ le, alarda koyaş tamçılardı! Bötén yözé yaktırıp, térélep kitté. Méne kayda iken ul kéşé küzleréneñ şıħerlé köçé! Ul küzler yaktırıp kına kalmadılar, irkeledéler, köydérdéler, begirge ütép kerdéler. Seét bu yalkınlı karaşka tüze alımıyça başın çitke borırğa mecbür buldı. Gayşe üzé de bu ħelné sizde aħrısı, tizrek kuzgalırğa aşıktı:

– Eyde, Seét, ekrénlep tavga küteréliyik.

Karşıdağı uramnan avır çaykalıp iñ soñğı kombayn ütté. Böyelép torgan ħalılık tavışlanıp, bérsén-bérsé uzıp alga işéldé. Maşınalar, atlar kuzgaldı. Uram buşap kaldı.

Seét bélen Gayşe akrın gına tavga taba atladılar.

13 nçé may köngé buran, tabıgat oçén géne tügél, (131) Seét bélen Gayşenéñ yazmışları oçén de kötélmegeñ zur vakıyga buldı. Bu tönnen soñ alarınıñ, ütkenge küz yomıp, bügengé çınbarlıkka rıza bulıp, tınıç kına yeşevleré bétté. Moñarçı yokımsırap torgan küñél dönyaları kinet, yazgı taşkınday çaykalıp, tulıp taşıy başladı.

Seét te, Gayşe de bu ikéncé oçraşuvga bar küñélleré bélen aşkıngannar idé. Nihayet, mine şul minutlar: alar bérge! Alar bér sukılmaktan élékkéçe bérge atlıylar. Unsigéz yıldan soñ tagın béréncé meħebbet bélen oçraşuv, bér-béréñneñ yörek tibéşén işétüv nindi zur şatlık! Lekin çınında şatlık idémé soñ bu artık soñga kalgan yarsuvlu oçraşuv?

Sukmak borgalanıp uralıp barsa da, tav biyéç, Seétke küterélüvé çitén idé. Gayşe anı kultıklap aldı, tékerek borılışlarda küterép cibergeledé. Anıñ kulları éssé, kostyum aşa bélekné kızdıra. Elle tavga küterélüv anıñ kan yöreşén şulay kızuvlatkan, elle indé ul da, Seét kébék ük, yazmışnıñ bu kader butalçık hem çeneçkéle buluvına yanıp köye.

Tav östéne ménép citkeç, Gayşe şatlanıp tire-yakka karadı:

– Seét, kara elé, monnan nindi matur kürénés açıla. Eyde, ene tégé taş östéne uturıp yal itiyk.

Alar zur bér kıyanıñ itegéndege yassı taş östéne utırdılar. Gayşe tuflilerén sala başladı. Seét portsigarın çıgardı, açtı, annan şap ittérép yabıp késéséne saldı.

– Gayşe... miné gafuv it... Siné kürgennen birlé tél oçımda, e üzém haman eyte almıym. Ul... béznéñ bérénçé ömétébéz, dönyaga kildémé?

Bér ayaknıñ tufliyé salınmıyça kaldı. Gayşe iké kulı bélen bitén kapladı da üksép yılap ciberdé.

İké aradağı süz özék-özék soravlar, cavaplar revéşénde géne bardı. Seét te, Gayşe de unsigéz yılga artka çigénép üz gomérleréñ taygak yullarına karadılar... Çélpereme kilép vatılğan ömétel. Vakıtsız sulğan meħebbet. Naħak gayıp. Naħak ceza. Şik hem kurkuv astında bilgéséz kileçek bélen yeşev. Seét üz başınnan kiçken ene şul kotoçkıç avır, gazaplı ħeller turında söyliy:

– ...İndé, Gayşe, sinéñ soñğı soravıña tuktalıym. Şulay itép, un yıldan soñ agaç ayak, singan kul bélen (132) törmeden çıktım. Kazan yağına barırğa röhset bulmadı. Séberde kalırğa turı kildé. Miné Tobol şeheréne ciberdéler. İrtış buyında utırğan kékçkéne géne şav-şuvsız, tınıç bér kala. Anda kilgeç te, Kazanga ħat yazıp siné soraştım. «Kaya kitkené bilgéséz», dip cavap kildé.

– Ul vakıtta, Seét, kémné kém taba ala. Söyledém bit, sugış başlangaç, Kazanda tormış avıraydı. Zeytunené Taşkentan kilgen apama birép ciberérge turı kildé. Közge taba, bér ipteş kız bélen, üzém de méne bu Kükçetav şeheréne kilép çıktım. Bigrek avır yıllar idé bit. Tukta, süzénéñ büldérdém. Şunnan, Tobolda?

– Törmede çitén bulsa da, üzén kébék aréstantlar arasında yalgızlık artık sizélmiy. Künégeséñ iken. E méne irkén sörgénde... – Seét avır sulap süzén büldé. Gayşe sorav bélen aña komaçavlamadı, kötté. Bérızdan Seét tagın akrın gına söyliy başladı: – Kaya barma, siña şiklenép karıylar. Şiklenmeslék te tügél bit. Un yıl törmede utırğan! Ħalık doşmanı! Tire-yağında ħalık, tormış kaynıy. E sin, çuma bélen avırğan kése kébék, çitke kağılğan. Bolay yeşevden ni megne, ni kızık? Bérniçe tapkır üz-üzéme kul salırğa da omtıldım. Lekin iñ çikke kilép citkende géne, bérev totıp kala idé. Ul – ömét. Küñélnéñ tiren bér poçmagında kékçkéne géne nur céméldiy. Ul akılnı yaktırta, kiñeş bire. «Tukta, ħaklık bér kön kilér», – diy idé.

– Méne ul kön kildé bit, Seét.

– Kildé, Gayşe... Tik anı kötép aluv artık gazaplı buldı. E bik küplernéñ anı kötép alırğa ħelleré de, ışanıçları da citmedé. E min ömétémné yugaltmadım, ışandıım, köttém. Éşledém. Élék etiden öyrengeñ höner yaradı: kulga balta alıp, Tobolda öy salıp yördém. Avır büreneler küterüvge protéz çıdamadı, sındı. Balta eşén taşlarga turı kildé. Beħétke karşı, şul vakıtta buħgaltérlar kursı açıldı. Min şunda kérép ukıy başladım. Kursnı bétéргеç, miné gortorgka buħgaltér itép bilgéledéler. Şunda eşlegende Zöbercet bélen tanışıp kitték. Ul mağazında satuvçı bulıp eşliy, atna sayın miña otçét bélen kile idé. Ul da yalgız, min de. Şulay, uylamağanda kuşıldık ta kuydık.

– Nişliyséñ indé... – Seétnéñ süzén Gayşe yalgap alıp kitté, – miném şeħsi tormış ta nek sinéke töslé (133) oçraklı başladı. Ħezér méne sinéñ küzleréne kararga da oyalam. Küreséñ, béznéñ yazmış şulay...

– Yuk, Gayşe! Yalgısañ. Bu yazmış tügél.

– Alay bulgaç min töşénmiy, niçék añlarga? Béz ikébéz de bér-bérébézné yarattık. Méne ħezér de, – ul kinet totlıgıp kaldı, başın iyde, annarı tiren bér sulap, akrın gına eytep kuydı: – Ħezér de meħebbetém sünmegen, Seét. Yuk, sünmegen... ışan... Ħetérliyséñimé, bérvakıtın min siña sorav birgen idém. Sin: «Beħét ul – aldña kuygan yaktı télekke iréşüv», – didéñ. Şulay tügélme? Béznéñ télekler yaktı, izgé idé iç. Méne şul beħétke citték digende géne, barısı da çélpereme kilép vatıldı. Sin bér gayıpséz törmelerde, lagérlarda miħnet çiktéñ. Min, instituttan kuvıluvdan kurkıp, ħalık aldında sinnen vaz kiçtém. Kağıldım-sugıldım. Bérdenbér kızız Zeytüne, üzénéñ tungan atasınıñ kém ikenén bélmıyçe, anı küre almıyça çitte gazaplana. Min Zeytunenéñ dönyada buluvın Toyaktan da yeşérerge mecbür buldım. Küreséñ, béz ikébéz géne tügél, ħetta, – Gayşe tétrenép kitté, – ħetta öçébéz de téré garıp. Alarnıñ yazmışın şuşı helaketke kiterüvde kém gayıplé?

Taviş sıkranıp, üksép özéldé.

– Kém gayıplé? – Seét soravnı kabatlap eytté. – Kirekmiy. Yılama, Gayşe. Min unsigéz yıl buyına bu soravga cavap ézledém. Ménlegen, un ménlegen gayıpséz totkınnar şul soravnı kabatladılar. Béz bit «aña» atabızga ışangan kébék ışandıık. Sovét késeşleréñ barlık batırılıkların, ciñüvlerén «aña» bağışladık. Alay gına da tügél, üzébéznéñ bérkatlılık bélen «anı» küterép, üzébéz ük «aña» tabına başladık. E «ul», şeħsi danın ħalıknıñ vöcdanınnan östén kuyıp, iñ reħimséz revéşte taptap uzdı. Méne béz kémnéñ korbanı buldık, Gayşe begirém!

Seét éçké bér gazaplanuv, açınuv bélen tuktadı. Süz kisélép kaldı. İndé bu turıda sorav birüvnéñ de, artık söylevnen da kiregé yuk idé, çönki kéşé yöregénéñ helaketén süzler bélen géne eytép bétérerge mömkinmé soñ? Alar ikésé de tınıp kalıp üz yöreklerénéñ tavışın tıñladılar. Bu tavışlar eytelgen süzlerge karaganda çağıştırmalı derecede kurkıncıracak hem dehşetlerek idé. Seét te, Gayşe de tétrenép kittéler.

Bu avır tınlıknı Gayşe bozdı: **(134)**

– Seét! Söyle, söyle indé, min kurkam.

– Hézér indé, Gayşe, kurkırga tügél, söyénérge kirek, – Seét böténley başka – irkén hem tınıç tavış bélen söyliy başladı. – Béznéñ behet élé böténley ük kisélmegen iken. Min partiya Üzek Komitetına méñ-méñ rehmet eytem. Ul haksız revéşte taptalğan yazmışlılarını yañadan küterép aldı hem başkalar bélen bér retke kuydı. Şiklenép karav kéşénéñ kul-ayagın tışavlıy, e işanuv aña kötélmegeñ köç hem dert östiy. Partiya miña işandı. Şuña küre de min méne birége, çirem cirlerge sınır ayagım bélen bulsa da kildém. Dörös, Zöbercetnéñ yort-cirné taşlap kitesé kilmedé. Soñğı vakıtta béz de kéşé arasına kérép, adem retlé tora başlagan idék. Yağşı kvartıra, eybet kéne cihaz, tınıç tormış. Zöbercet şul könküréşke rıza idé. E min kısıldım, yörek tınıçlık tapmadı. Belkém, min sovhozda elle nindi zur eşler de kürsete almam. Lekin méne bu ciñél bulmagan yökné cilkelere küterép baruvçılar arasında buluv, alar bélen bérge yanuv-köyüv üzé zur kuvanıç tügélme? Béz dönyada bér géne tapkır yeşiybéz. Üzébézden bulmagan sebepler arkasında, bézge bik küp çigénéşler yasarga turı kildé. İndé bézné alıştırarak buvınar aldında yözébéz kızarıklık bulmasın. Monıñ öçén canıñ-tenéñ bélen birélép eşlerge, eşlerge kirek. Min şul telek bélen bu dalalarga aşıkkan idém. E hézér...

– E nerse hézér?

– Nige yeşérerge, Gayşe! Min tağın da ut östéne bastım. Toyak hiçşiksez yağşı kéşé. Ul bar köçé bélen sovhoznı kütererge tırışa. Lekin kızuv tabigatlé. Alga barganda, artka borılıp kararga onıta. Méne şul çakta min aña bulışırğa aşıgam. E ul anı kirésénçe añlıy hem béznéñ arada yış kına añlaşımavçılıklar kilép çıga. Bu élé tözetélmeslek tügél. Añlaşırız. E méne béznéñ oçraşuvıız?

– Seét, – Gayşe ihtıyarsızdan Seétnéñ kükregéne başın kuydı, – sin nerse diyséñ? Unsıgez yıldan soñ küréşüv üzé bér behet tügélme? Béz bit bér-bérébézné haman élékké kébék yaratabız.

– İh! Gayşe... – Seét avır itép körséndé, – bar bela de méne şuşı sünerge ölgérmegeñ béréñçe mehebbette...

İndé tön. Şeher uramnarında utlar cémeldiy. Tav **(135)** itegénde tügerék kül. Kül töbénde tulğan ay hem isepséz küp yıldızlar çağıla. Akrın gına cil isép kuydı. Kül bité şadralandı. Ay da, yıldızlar da çaykalıp kittéler.

– Sin tuñasıñ ahrısı. – Seét kostyumın salıp, Gayşenéñ östéne yaptı, – ciñneréñ de kıska.

– Alaysa, bérge yabınıyk, – Gayşe kostyumı ikésénéñ de cilkeséne salıp, kısılıp utırdı, – kara, nindi matur tön! E béz biçaralar kürmiybéz de... Haman üz-üzébézné talıyız... Onıtyk élé şul bétmegeñ kaygılarını. Az gına bulsa da...

– Onıtıp bulsa idé, akıllım.

– Anısı alay da... İndé küpmé yılgara bula. Alda élé vakıt bar. Uylanırız... Bolay urlaşıp küréşüvge béz gayıplé tügél iç... Méne bu tön, Seét, miña niçektér yeşlékné, studént yılların iske töşére. Heterliyséñmé, béz sinéñ bélen Oslanga çıkkan idék. Elé yaña tanışkan könner... Béz tön buyı Oslan tavınnan İdelge karap utırdık... Nek méne şuşındıy aylı tön idé bit, e?

– Paroğodlar... Kızıl mek bulıp çaykalğan bakénnar... Sin alarını onıtıñ?

– Yuk, nige onıtıym, barısı da bügengé kébék küz aldında. Tukta, sin bit anda bik matur bér şıgır ukıgan idéñ. Anıñ béréñçe strofası miña bigrek oşagan idé. Ozak yıllar buyına, bigrek te yalgız kalganda, kabatlap yördém.

– E hézér heterliyséñmé?

– Tukta, – Gayşe, başın artka taşlap, béráz uylanıp tordı da, kuvanıp, kıkırıp ciberde, – heterliym. Méne tıñla élé.

Yeşlék, küksél tavlar töslé,
Kitken sayın matur, yağımlı.
Tomannarga törénér yeşlégémné –
Min onıtınam kaynar çağımnı...

Nindi gacep tavış!

Şıgır tügél, méne şul şıgır süzlerén canlandıruvçı tavış – Gayşenéñ tavışı – Seétné tañga kaldırdı. Ul akrın, bik akrın ukıdı. Méne şul işetélér-işetélmes kéne tavış Seétnéñ barlık uyların, hislerén üzéne

buysındırdı. Ul taviş küksél tavlur töslé bulıp yırakta, bik yırakta kalgan yeşlékke çakırdı... Yuk, bu kése tavişü tügél, yörek tavişü! Yalkınlanıp (136) yangan, kan bélen buvilgan, emma şulay da yeşerge, söyerge télegen yaralı yöreknéñ zarlı tavişü idé bu...

Tél beylendé. Hısler tulıp taşdılar... Seét üzén-üzé onıta, yugalta başladı. İrenner irénnerge, mehebbet bélen yangan utlı irénnerge üréldéler. Yuk, alar üzleré Seétnéñ susap torgan, şundıy uk yalkınlı irénneréne yakınlaştılar. Alar köydére idéler hem şul uk vakıtta iñ saf, iñ izgé, iñ kadérlé béréncé mehebbetnéñ onıtılmas lezzetlé temén birérge, küksél tavlur töslé bulıp yırakta kalgan yeşlékné kiré kaytarırğa vegde iteler idé alar...

Lekin akıl hıslerge irék birmedé, tıydı hem kisetté:

«...Yuk, yuk! Bu artık zur gönahlı hem kiçérlmeslék, mekérlé hıyenet bulaçak! Küterél, iyélme sin ul çikséz behet hem cuyılmas behetésizlék bireçek söyékli, izgé hem kurkıncı irénnerge!»

Yörek güya hencer bélen ikége téléndé.

– Yuk, – Seét çaykalıp ayagüre bastı, – citer, akıllım, kaytıyk.

22

Véra, iké métrlı öçpoçmaklı ülçev tayagin vagon sténasına söyep kuyıp, késesénen açkıçın aldı, işékke taba atladı. Téz buvınarı yomşarıp sıgıldılar. Kön buyınça aşığıp yögérge aruv sizélmıy. Ayaklar kızıp kitép yal kiregén de onıtalar. E méne eş aşıırına – kiçke taba atlarlık hel de kalmıy.

Açkıçını bér géne tapkır boruvğa işék açılıp kitté. Véra östérelép kabinétına kerdé, karavat yanındagı urındıkka sılık itép utırdı. Östelge sumka töşté, anıñ östéne kük satin kosınka taşlandı. İtéklerné salırğa idé, bögelesé kilmıy.

İké terezenéñ de perdesé töşérelgen. Alar alsulanıp toralar, koyaş bayıy. Tınlık. Bülmé artındagı kızlar toragı gadettegeçe çır-çu kilmıy. Barısı da ömede. Eş tıgız. Karañgı töşkençé kayta da almaslar. Alar kaytkançı yatıp az gına yal itép alsañ idé. Ayaklar tirlép şeşéngenner. İtéklerné köçke-köçke géne salıp Véra karavatka küçép utırdı, suzılıp yattı.

– Nindi rehet! Méne şulay kuzgalmıyça irtege hetlé yatsañ idé... (137)

Emma östel köte. Arlı-birlé géne kağılgan kéçkéne östel östénde zur bér buhgaltériye: isep-hısap jurnalları, blanklar, ordérlar, védomostlar, hézmet normaları, tablitsalar. Kırıyda zur şçét. Vérañ téñkeséne tiygen nerse! Anıñ sarı, kara töymelerén arlı-birlé avıştırıp baş vatarın dip Vérañ töşéne de kermegen idé. E méne çirem cir anı şuşı töymelerge cépséz beyledé.

Véra elé bılur gına Harkov pédagogiya uçılışçesın temamladı. Ul ör-yaña diplom bélen çirem cirge, yaña mektepke ukıtuvçı bulırğa aşkkan idé. Kilép citkeç, aptırap kaldı: mektep tügél, sovhoznıñ üzé de yuk. Dala urtasında yalgız bér bagana. Aña «Alka kül» sovhozı dip yazılğan takta kadaklangan.

Diréktor közge hetlé, mektep salınıp bétkençé, béréncé brigadada uçétçitsa bulıp eşlerge tekdim itté. Şulay itép Véra Gaydamako, diplomın çémodan töbéne salıp, kulına iké instrumént aldı: bérse – ülçev tayagı, ikénçesé – şçét. Östemege östel tulı kegazler.

Véra tañ karañgısınan buraznada. Bér kişerlékten ikénçé kişerlékke, bér uçastoktan ikénçé uçastokka yögere. Ülçev tayagı bértuktavsız küteréle-töse, küteréle-töse. Tégérmen kanatı bulıp eylene. Brigadada kırık bér kése, iké sména bulıp eşke çıga. Uçétçitsa herbér késeñéñ eş adımın ülçerge, bloknotka yazarga, e annan soñ östel yanına kaytıp védomostlarga töşérerge, tiyészlé hézmet hakin iseplerge hem kéréç-çığım jurnalına térkerge tiyész.

E bügén méne östel yanı buş, uçétçitsa yoklap ta kitken. İşék şığırdap açıldı. İşékné açuvçı üzé kürengénçé, göréldegen tavişü yañgıradı:

– Hucalar öydemé?

– Ay, – Véra uyanıp ménderden başın küterdé, – öyde, öyde.

Bülmege bénzin isé añkıtıp, İrgali kilép kerdé. Anıñ kulında érelé-vaklı açkıçlar. Östénde maylanıp, yaltırap bétken kombinézon. Başında da şundıy uk yaltır, celpeygen képka. Ul evvelé açkıçların tereze töbéne kuyıp, şunnan soñ gına Vérağa taba borıldı, başın çaykadı:

– Ay-yay, bu ni bu? Brigada nastupléniyéde, e komissar yoklap yata.

– Gafuv itégéz, ipteş brigadir. – Véra torıp, karavattan (138) ayakların salındırıp utırdı. – Lekin min nişlep komissar bulıym diy.

İrgali iké géne atlap urındıkka kilép utırdı.

– Brigadanıñ politik citekçesé – komsorg. Herbi télge küçerseñ, komissar bula indé.

– Yarar, siña cavap taba almassıñ. Çımında bügén, ipteş Arslanov, bik arıdım.

– Tatar eyte, arısañ at yalla, diy. At dimekten, çınnan da sin nige at bélen yörmıysén? Kırılar können-kön yıraklaşa bara.

– At? Yuk, yuk, atka atlanırğa kurkam.

– Taptuñ süz, kurkam imés. Ene Karaküz yégétleréñné bér yakta kaldıra.
– Karaküz ul – kazak kızı... Karaküz miña indé elle niçe tapkır eytté, eyde üzém öyretim, diy, – Véra kosinkasın alıp karavattan tösté de, işék töbénerék kitté, – e miném kotım oça.
Tarağı bélen çeçén cıyıp, kosinkasın beyledé. Anıñ östénde açık yakalı, kızgılt şakmaklı kofta, kara satin çalbar. Véranıñ yözé hezér Harkovtan kilgendegége karaganda şaktıy uk suvırılğan. Buyı ozınayğan. Gevde cıynaklana töşken.
İrgali ütken cıyılışnı iske töşérép, bér-iké süz eytép alırga iseplese de, İlhamnıñ açkıçlar kötép toruvın hetérlegeç, töp süzge kaytırğa buldı:
– Béleséñimé, ipteş komsorg, kilesé yekşembé könné bézde tuy bula bit.
– Nindi tuy? Kém öylene, elle üzéñ?..
– Üzémnéñ de isep yuk tügél-tügélén. No balık çirtmiy.
– Yeşérme, yeşérme, baribér bélem. Balıkñnıñ zurısına karmak taşlıysıñ.
– Yarar indé, komsorg kéşé andıy yuk-bar süz söylemiy. Kil, utır elé. Min zur éş turında kiñeşérge kildém.
– Yarıy, utırıym, – Véra karavat kırıyına kilép çükté, – üzéñ başladıñ bit.
– Sin töşénmedéñ, süz böténley başka tuy turında bara. Kiçe anı miña ipteş Battalov eytté, şunda uk zadaniyé birdé, kilesé yekşembéde, diy, tatar avıllarındağı kébék hezmet beyremé – saban tuyı ütkermekçe bulabız, diy, brigadañnı hezérle, cırçılar, biyuçéler tap, diy. Méne şundiuy tuy, töşéndéñimé, çiberém? **(139)**
– Béznéñ bakçada çiberlék üsmiy, emma uyın-kölkéné tabarga bula.
– Miña, akıllım, şul gına kirek te. Yarıy, İlham anda açkıçların yugaltkan, heyérséz, şuña açkıçlar ézlep kilgen idém. Éştén soñ tağın söyleşérbéz.
İrgali, torıp, açkıçların cıya başladı. Véra sölgésén aldı:
– Méne yuvınıp kérem de raznoskaga utıram. Kızlar kaytkaç kiñeşérbéz. Çınnan da yazgı çeçüv bétkeç, bér küñéllé beyrem itüv kirek idé. Alaysa ezérlen.
İrgali garağı kitté. Véra yuvınıp kérép östel yanına utırdı. Ul sumkasın açtı. Östelge érelé-vaklı bloknotlar, defterler tézdé. Véra alarnı bérem-bérem karap çıgıp, uçét blankların tutıra başladı.
– ...«Traktor DT-54, nomér 36.
Traktorçı – Bulatova L.
8 nçé söriuv kırı, norma – 7,45 ga, ütélés – 9 ga.
Yaguv matériallarıñnıñ rashodı: norma – 112 kilogramm, yağılğan – 110 kilogramm».
Ul blanknıñ ikénçé yağın eylendérép, yaguv matérialların birüv grafaların tutırdı.
– Nu, Léléçka, bügéngé sménada küpmé akça éşledéñ iken? – didé Véra Leylenéñ üzé bélen söyleşkendey hem şçét töymelerén sala başladı.
– Molodéts, Lélye. – Véra yılmaydı hem blankka «54 sum 36 tiyén» dip yazıp kuydı. Véra Leylenéñ uçét listın tutırıp bétérép kul kuydı da tereze töbéne suzdı. Östelde urın tarlıktan, ul hervakit yazılıp bétken kegazlerén şunda kuya bara idé. Perde açılmagan. Ul perdené tartıp ciberüvge aptırıp kitté:
– Bu kém éşé? – Véra üz küzleréne üzé ışanmadı. – Kém kitérgen?
Bayıp - bargan koyaşnıñ soñgı nurları kıygaçlanıp tereze töbéne töşken. Méne şul nurlar astında, litrlı pıyala bankada, yanıp torgan téré çeçekler.
– Nindi matur çeçekler!
Véra şatlıgınnan kıçkırap ciberdé de, bérer kéşé tıñlap tormıy miken dip, tiz géne artına borıldı. İşék yabık. Şılt itken tavış yuk. Kulları bukétka üréldé. Temlé huş is borınnı kıtkıladı... Alarnı elé küpten tügél géne daladan cıyannar, küreséñ, salkın suda bürtép maturayıp kitkenner...
Véra, biklé bülmenéñ terezése töbéne kilép utırgan **(140)** bukétka karap, anıñ maturlıgına, huş iséne isérép bér kuvandı, bér gaceplendé.
– Kém kitérdé iken?
Bu bit niçék élekté, şulay özép alıp, çuvar sébérké-sıman tıgzılap, bankaga tutırılğan beylem tügél, belki zevik bélen cıyılğan güzel bukét. Kémder ézlegen, saylagan hem küñéleñe iñ yakın kürengen çeçeklerné géne özép alğan. Ul alarga uyların, kaynar hislerén salğan. Méne şul nefis çeçekler arkılı ul nidér eytérge télegen bit. Nerse eytérge télegen soñ ul bilgéséz, yaşşı kéşé?
Bukétñnıñ nek urtasında, bar çeçeklerden de biyék, barısına karaganda da tulırak bulıp kızıl çeçek yana...
– Niçék soñ séznéñ isémnerégéz, kadérlé kunaklar?
Véra üzénéñ tугan hutorida, Dnépr buyında, bik küp matur-matur çeçekler kürdé. Alardan alkalar ürdé, muyınsalar kiydé, bukétlar yasadı. E méne bu çeçekler böténley başka törlé. Alar dalanıñ üzé kébék ük kırığı hem gacep güzel... Véra «Alka kül» kırların niçe eylendé. Ayak basmagan ciré kalmadı

kébék. E nige ul mondiy çeçeklerné kürmedé iken. Nige ul dalanıñ güzellégé hem maturlığı kaydadır çitte kaldı iken? Véra tagın bér tapkır çeçeklerge soklanıp karadı da bankanı üz urınına, tereze töbéne kuydı. Kulları indé kegazlerge ürélmedé. Ul uyga kaldı.

Kém béle? Méne şuşı çeçeklerné kürmegen kébék ük, ul üzénéñ yanında gına torgan behtën de abaylamıyça üte torganır?..

23

Seét tuktap kaldı. Yul urtasına atılıp bérnerse töşté. Ul tire-yagına karandı. Bérkém de kürénmiy. Yul urtasında nidér tıprıçındı. Koşçık! Çıpçıktan az gına zur, sargılt tüşlé, kara kanatlı koşçık tora almıyça azaplana. Mögayın, bérer yırtkır koşını tırnagınnan ıçkınıp töşép kalgandır. Méskénkey! Seét iyélép koşçıkını kulına almakçı bulgan idé, ul kanatların citéz géne cilpép, algarak küçép utırdı. Elle oçarga öyrenép citmegen bala koşını? Alay diseñ iyun başı gına, bu yakta koş balalarına küterélérge elé (141) irterek. Seét algarak barıp tagın iyéldé, koşçık tagı, totam digende géne, oçıp çitkerék kundı. Üzé bértuktavsız çır-çır kile. Nindi koş soñ? Seét aşığıp barıp kulin suzgan idé, koş tagın az gına küterélép yuldan çıktı. Üzé Seétke karap çır-çır kile. Bér cirge çakırasıman. Gacep.

Seét ikelenép tuktadı. Bu koş artınnan kitergemé, kaya hetlé şulay aldaştırıp alıp barrı iken? Ul könçığışka karadı. Koyaş elé ofıktan yaña gına küterélép kile. Kük yözé açık, bolıtsız. Bügén nek şundi köñ kirek idé. Bügén – saban tuyı. Vakit tıgız, elle nikader yöriysé eşler bar, e monda...

Koşçık tagın kanatların cirge sugıp zır-zır eylendé. Seétnéñ tuktap kaluvın kürgeç, kiréden aña taba yögerép kilép, aç bér tavış bélen çikıldiy başladı. Seét aptıradı. Tagın koşçıkka iyéldé. Lekin koşçık tottırmadı, oçıp kitép yuldan béráz arırak torgan vak kına kuvaklıkka töşté, élékkéden de zarlırak tavış bélen çırıldap, bér kunıp, bér oçıp üz-üzén atıp-berép, kıynalırğa totındı. Kuvakta nerse bulsa bulırğa tiyész. Seét şunda taba atladı. Bu cir uysu, sazlık. Şunıñ öçén ul sörelmiyçe kalgan. Ara-tire yeş tubılıgı hem erékmen üsken. Kuvaklıkka yakınlaşuvga, çır-çu köçeydé. Seét tubılıgınıñ botakların kayırıp ciberüvge yılmaydı:

– Méne kaya çakırasıñ iken sin, koşçık.

Tümgek östéndege yem-yeşél mükte iké kéçkéne géne koşçık. Bigrek neni, şır-yalangaç üzleré. Elé tökleré de kibép ölgérmegen. Şulay da zur avızların kayıra algançı açıp çırıldılar, cim sorıylar. Seét koşçıklarını alıp kararga télep kulin suzgan gına idé, anaları atılıp Seétnéñ kükregéne sugıldı. Nersedér kıştırdaganday buldı. Seét koşçıkını kükregéne kıskan kilész artka çigéndé, ayak astına küzé töşép, kurkuvdan sikérep kitté. Erékmen arasında zur kara yılan! Ul başın küterép, borgalap, toz küzleré bélen Seétke karadı da yomgak bulıp urala başladı. Seét tagın bér adım artka çigéndé. Aptıravınnan koşçıkını kostyum késeséne salıp, yul buyındağı taşka yögerdé.

Yılan sıtıldı. Seét tiz géne késeséndege koşçıkını alıp tümgekke kuydı. Oyaga töşüvge, koşçık kanatların ceyép ciberép, balaların kaplap, hëlsézlenép yattı... Hëvéfné sizmegen gamséz koşçıklar, analarınıñ kanat (142) astınnan çırıldap çığıp, anıñ avızına üréldéler.

– Méne niçék kadérlé ul bala!..

Seét soklanıp ozak karap tordı. Bérázdan koşçık kanatların cıydı, küteréldé, avızın açıp, açıkkan balalarına cim bire başladı. Seét başın tüben iyép yulga çıktı.

«...Bala? Méne niçék kadérlé ul bala. Méskén koşçık, üzénéñ sabıyların yılannan kotkaruv öçén niçék bergelendé. İké bala! Elé kanatlanmagan iké sabıy...

E sinde? Sinde de hëzér ikev bit...

Bérençésé... Sin elé anıñ kız balamı, ir balamı ikenén de bélmıyçe zarıgıp yördéñ. E neticede anıñ isémén géne işétép béleséñ. Bér géne tapkır da küzleréñné tutırıp aña karıy alganıñ yuk. Gayşe Zeytünenéñ hatların kürsetté. Niçék ul özgelénép, hetta açuv bélen anasın kisetép, sabırsızlanıp atasın ézliy. Üz kızınıñ ernüvlé çakıruv tavışın işéte torıp, niçék sañırav bulırğa? Nindi ata yöregé moña tüze alır! – Seét adımnarın akrınayta barıp tuktadı, yul buyındağı taşka utırdı. – Bér uylasañ, ciñél géne şikéllé... Hat yazarga, akça ciberérge mömkin, Zeytüne üzé kilép te citer. Yugalğan dip yanıp-köyép ézlep yörgen atasın kürép koçaklar. Monnan soñ Gayşe de üz kızın kéşélerden yeşérep gazaplanmas. Nindi kuvanıç! Kuvanıçı soñ? Seétnéñ tené çımırđap, bér öşép, bér kızıp kitté. Yuk! Monda elé Toyakınıñ, Gayşenéñ, Almagölnéñ, Zöbercetnéñ hem Gazıznéñ yazmışı – barısı çuvala. Seét Battalov bélen Zeytünenéñ kuvanıçı öçén kalgan biş kéşé üz şatlıkların, üz tormışların yugalırğa tiyészlermé? Alay gına da tügél. Mondıy vakıygadan soñ, diréktor bélen partorg arasındagı mönesebet nindi yünelész alır? Elé yaña gına iké aradagı kıyeréñkélék kimép, bér-bérebézné dörös añlıy başladık töslé. Elé bu nıgıp, tamırlanıp uk citmegen mönesebetler arasına Gayşe bélen Zeytüne kilép kërse!?

Nige miném yulım mondy téke yarlar östénen bara?! Uylap uy bétemé!» – Seét üz-üzén şéltelep ayagüre bastı, akrın gına atladı. Alda ür. Koyaş indé kütérelgen. Anıñ bérénçé nurları öytaş östéne baskan yalgız karagay énelerénde zöbercet yalkın bulıp yana.

Yalgız karagay üréne kütérelgeç, Seét tuktalıp tiré-yakka karadı. (143)

Dala çık bélen, toman bélen yuvınıp bitén açá. Ürnéñ sul yak itegénde ret-ret tézélgen palatkalar, vagonnar, korıla başlagan yortlar. Bulaçak üzék usadba. Uñ yakta çın-çınlap beyrem kürenéşé. Kiçe kızuvlanıp, aşığıp meydanıñ hezerlegende, anıñ tantanalı kürenéşé küzge çalınmagan idé. E méne bugén irten biyékten tamaşa kılğanda, küñél kuvana.

Nek karşıda biyék kapka. Anıñ östénde barlık Soyuz réspublikalarınñ flagları. Üzekte zur kızıl bayrak. Bayraknıñ kolgasında altın çuklar. Tübenrek kızıl komaç lozunglar. Kapkanıñ baganalarında költe makétları. Alar altın putal bélen buyalğan, koyaş nurlarına çağılıp, yalkınlanıp toralar. Kapkadan birerek iké ak kiyéz öy. Zeñgersu tötén kütérelé. Bişbarmak péşére başlagannar. Annan arıarak yeşél palatka – çeyhane. Meydanniñ urtasında biyék bagana. Saban tuyı açılgaç, aña flag kütéreléçek.

Méne, kiyéz öyler yanına halık bélen şıgırım tulı iké avtomaşına kilép tuktadı. Bortlarını açıp, ayak astına urındıklar kuydılar. Tire-yak avıllardan kilgen aksakallar, kimpérler – kiñ kırpulu say bürékler, akılı-karalı kiyéz eşlepeler, kızıl, yeşél, sarı şeller, ak kimeçékler – çaykalıp maşinalardan töşe başladılar. Yeşler kilép, alarnı koçaklap, kultıklap aldılar. Ene tağın maşinalar kürené. Cır, kümek cır. Busı indé hiçşikséz yeşler, saban tuynıñ töp hucaları kile. E Seétnékeler yuk...

Küktirek kolhozçıların çakırırğa bargan yégétke Seét hat birép, Zöbercet bélen Gazizné saban tuyna alıp kilérge kuşkan idé. «Alka kül»ge kilgennen birlé Seét gailésé yanında barı iké tapkır, anda da Kükçetavga ütép barışly gına kérép çıkkán idé. Ul üzé kayda tukty, şunda yoklap yöriy. Torak yortlar salınıp bétkençé, ayırım toruvdan başka çara yuk.

Seét kiçe avtolavkaga barıp Zöbercetke külmeklék, yéfek şarf, Gazizge belekey géne, bik kiléstérep tégélgen moryak kostyumu aldı. Kostyumnıñ iké ciñénde altın uka bélen çigélgen yakorları da bar. Satuvçı Sılu Bikçurına östevéne béskozırka da tekdım itté. Léntasına «Géroy» dip yazılğan idé. Sılu çaya kız iken, kay arada sevde eşnéñ «sérén» tóşénép alğan: «Géroy kapitanga parohod ta kirek bit», – dip köle-köle, su östénde üzé yözép yöriy torgan parohod «Avrora»nı suzdı. (144) Seét parohodnı alğan gına idé, Sılu tağın: «Méne cüler, onıta da yazganmın, kapitan niçék kortiksız yörsén» dip, altın saplı kortik ta kitérep kuydı. Seét çın küñélden Sıluga reħmet eytté.

– Reħmet, reħmet, «Géroy»ga barısı da kirek.

Seét Gazizné moryak formasına kiyéndérep, uynıçkların kulına tottırıp kuvandırıym dip kötken idé de, bulmadı. Yégét Zöbercet bélen Gaziz urınına barı kéçkéne géne hat alıp kildé.

Hatına tóşénép te bulmıy, bér-iké géne süz yazgan: «Çakıruvına reħmet, kile almıybız», digen. Nerse buldı iken?..

Seét şulay uylana-uyvana saban tuyı meydanına taba atladı.

24

Saban tuyı açılıv hórmeténe flagnı şav-şuvlu kul çabuvlar astında brigadir Nikolay Poddubnyı kütéredé.

Toyak Börkétbayev, avtomaşınanıñ kélem tüşelgen kuzovına basıp, cıylğan halıkını bügengé hézmet beyremé bélen kotladı. Annan soñ ul kıska gına «Alka kül» ceylevéñéñ tarihına tuktalıp, Ölken Kuyan yılın, halıkınıñ açtan kırılıvın hem bu cirlerne taşlap kiterge mecbür buluvların eytté. Yeşerép kilgen igén kırlarına kulın suzıp kürsetép; şul taşlangan ceylevlerde hezer nikader igén igélüvé, «Alka kül» sovhozınıñ perspéktivası turında söyledé hem yazgı çeçüvde kaysı brigadalarınñ niçék eşlevlerén eytép kitté.

Toyaktan soñ Seét Battalov çıgıp, yazgı çeçüv vakıtında brigadalar arasında bargan sotsialistik yarışnıñ neticeleréne tuktaldı, bu yarışta ciñép çıguvçıların büleklev turındağı partiya oyışması, profsoyuz oyışması, diréksiyenéñ bérleşken utırışnıñ kararın iglan itté.

– İkençé brigada 2346 géktar çirem cir kütérep, barlık brigadalar arasında bérénçé bulıp çeçüvné tögelledé hem öçénçé brigadaga yardımge kildé. Brigadir Nikolay İvanoviç Poddubnyı, reħim iteséz.

Nikolay aldap ezérlenép torgan bulsa kirek, maşınanıñ kabına yagınnan ciñél géne sikérep méndé de kırt-kırt basıp urtaga çıktı. Ul baştanayak herbi kiyémde: iték, yeşkél çalbar, gimnastérka; kayışınıñ ciz (145) yoldızlı kaptırması yalt-yolt ite. Ul smirno bastı. Herbi gadeté hamın kitmegen! Toyak, anıñ yanına çıgıp, kızıl berhét bayraknı ceyép cibéredé.

– Ciñüvçelerge Küçme bayrak!

Toyak süzén eytép bétérér-bétérmés, duv kilép kul çaptılar. Seét kararını ukuvın devam itté:

– Brigada çlénarına bülekler biréle: brigadaga radiola, brigadir Poddubniyga mototsikl. Traktoristlardan Aléksandrov, Baltabayév, Şerefétdinov, Pavlovlarnı maktav taktasına yazarga hem herkaysına kul segaté, é aş péşerüvçe Valéntina Fédorovna Fédkoga külmeklék biréle.

Toyak Nikolayniñ kulın kısıp bayraknı tapşırđı. Nikolay bayraknı totkan kiléş bér adım alga atladı:

– Reşmet, ipteşler! Béz tagın da... – dip ul kör tavış bélen eybet kéne söyliy başlagan idé, kinet totlıktı. Béráz süzséz tordı. Annan yalt borıldı da, bérkémgé de karamıyça, bayragın totkan kiléş maşınanıñ aryagina sikérdé.

– Yarışta ikénçé urınnı béréncé brigada aldı. Brigadaga bülek itép akkordéon hem kitapşane biréle. Brigadir Arslanovka kostyum, traktorist Leyle Bulatovaga külmeklék, şofér Kufaryanga kul segaté, aş péşerüvçe Karaküz Akılbékovaga hem uçétçitsa Véra Gaydamakoga külmeklékler...

Büleklerné tapşıruv şav-şuvı tınar-tınmasta, tavış küteréldé:

– Atlar kile!

– Beygé!

Nayzatumar yagında töténlegen tuzan küréne. Hıalık göj kilép kuzgaldı. Atlarnıñ kilép citkenén köterge yeşreklernéñ sabırını citmedé, alga yögérdéler. Kalgannar yulniñ iké yagına bérséñ-bérsé kısırklap tézéldéler. Jyüri çlénarı kapka yanına kildéler. Tuzan éçénnen bérsénnen-bérsé kalışmıyça kilgen iké at küréndé: bérsé kük, ikénçesé kara turı. At östéndegé malaylar, suzılıp, yalga yabışıp utırgannar, atların kuvalar. Karşılavçılar aşkındırıp, alarga kıkırılar:

– Aldır, aldır, eyde!

– Kükcal!

– Karagir!

– Aldır, aldır! (146)

Hıalık tüzémén yugaltıp, bérsén-bérsé étép, atlar kile torgan yulnı kısı. Komissiye çlénarı alga çıgıp, hıalıknı çigéndere başladılar. Ul arada kapka yanınnan atılıp kara külege uzıp kitté. Anıñ artınnan kük...

Béréncélekne kürşe sovhoznıñ kara turı atı «Yoldız» aldı. Anıñ östéne kıymmetlé kélem yaptılar. İkénçé bulıp «Alka kül»néñ «Dulkın» isemlé atı kildé. Aña yéfek şel saldılar. Beygége utızdan artık çabışkı katnaşkan idé. Unıncı urınga hetlé bülek biréldé – kaybérséne akçalata, e kaybérséne maktav kezazleré öleşéndé. E bülek tiymegen atlarınıñ hıucalarına zur köyénéç buldı. Nişliyseñ, beygé! Alda elé tagın da beygélér bulaçak. Belkém bügén artta kilgen atlar anda aldını bulırlar. Ömetséz şaytan diy!

Kazakça köreş başlandı. Evvelé meydanga kéçkéne balalar çıktı. Aşırında köreş sınılgan batırlarga kaldı. İn kızığı İrgali Arslanov bélen Küktirek kolhozınnan kilgen Töye pelvan arasında köreş buldı. Alar ikésé de buyga ozın, köçleré tigéz. Öç tapkır köreşep te bérsén bérsé yıga almadılar. Arslanov indé kul seltep kite de başlagan idé, kolhoz batırı: «Arslanıgız kaçtı», dip mısillarga kéréşkeç, İrgali hıurlıgına çıdıy almıyça tagın çıktı. Köreş yartı segatke suzıldı. İndé vakıt bétte digende géne, İrgali yatıp kalıp, Töye pelvanı baş östénen atıp ciberdé.

«Alka kül» kéşeleré kuvanıçtan şav kilép ayagüre bastılar. Arslanovnı küterép alıp çöye başladılar.

Seét İrgalige «Alka kül» sovhoznıñ béréncé saban tuyı batırı digen gramota birdé hem östéne kazakça tégélgen kızıl berhet çapan, başına tölké tomak kigézdé. Meydan tireséne tézélép utırgan hıalık, kul çabuvnı onıtıp, éçlerén uva-uva köle başladılar. Çınnan da bu ekemet bér kürénés idé. Kolga buylı İrgalinéñ östénde yanıp torgan çapan, başında yalkın töslé tomak. Kulın artka kuyıp, éré-éré géne atlap kile, Pétr Vélikiy iken diyerséñ...

Seét, Toyak bélen kiyéz öyge kérép, bişbarmak aşap, bér-iké kese kımız éçté de, Toyaknı kartlar yanında kaldırıp, üze yañadan saban tuynı kararga çıktı.

Cır yañıradı. Nindi ciñél, oçıp kuna torgan cır!.. Meydan tireséne cıyılğan hıalık ürélép-ürélép (147) kémnédér, nersenédér karıy. Cır tındı. Yuk, garmun akkord birdé. Nazlı cır, kanatlı cır tagın kabatlandı:

Başında Kamacaynıñ bér tal öké*
Ayırılıp Kamacaydan buldım kölké, buldım kölké.
Ayırılıp Kamacaydan utırganda,
Kaydan kildé uyn-kölké, uyn-kölké.
Ahav, hıalileyém, hıalileyém,

* Öké: küké mamıgı, kalfakka tégele.

Kamacay, kaldıñ indé, irketayém.
Kulında Kamacaynıñ altın yözék,
Kamacay utıra miken küzén sözép, küzén sözép.
Kürmesem yartı segat tüzmiy idém,
Çınnan da kitté miken ömét özép, ömét özép.

Kém ul şulay matur cırlıy? Yuk, üzé cırlap, üzé biyiy de bulırğa kirek. Bigrek ciñél köy. Seét tügerekné eyelendérep alğan Һalılık arasına kısılıp kére başladı. Lekin alga çıguvı ciñél bulmadı. Һalıklıñ küzé biyuçéde, başka vakıtta Seét kürénüv bélen urın birép, Һörmetlep torgan Һalılık Һezér eylenép te karamıy. Seét ersézlenép bulsa da araga kısıldı. Tavış köçlérek yañıradı:

İrtıñnıñ yarlarnıñ min aralıymın,
Boz bulsa, kük atımnı dagalıymın, dagalıymın.
Öç avıldan saylap alğan Kamacayım,
Üzénne tuksan kızga bahalaymın, bahalaymın...

Bérazdan nindidér bér koş mamıgıñnıñ oçıp-oçıp tirbelüvé küzge çalınıp kitté. Annan kömés teñkeler bélen bizelgen kızıl yéfek takıya çaykaldı. Şunduk çém-kara çeçler küréndé. Seét köç-Һel bélen meydan aldınarak yakınlaştı. Tügerek yözlé tulı kara kız saban turgayı bulıp oçına. Ozın kük külmek östénen bilén kısıp torgan altın ukalı kamzol kiygen. Altı tolım kara çeçénen kömés çulpları yaltırap, çılrap kite. Biyék ükçelé yeşél Һrom itékler basalar da, basmıylar da... Oçıp kına üteler. Kız kulların tibrendérep, yözép alga kite, kinet çiğénép artka kaç. Urala, orçık bulıp bötéréle.

– Kém bulır bu, kém?

Seét Һetérlerge ölgérmedé, arttan Maktavbay kıçkırap ciberdé:

– Ey, molodéts. Karaküz! (148)

– Oç, oç, karlıgaçım!

Karaküz biyép tuktagaç, Maktavbay Seétné ikénçé yakka kıstadı:

– Coldas Battalov, anav kırdı yégétter kükbar alıp catır. Şunda barayık.

– Ul nindi uyn soñ?

Maktavbay Һeylelé yılmadı, bité ceyéldé, küzleré urınında tar sızık kına kaldı.

– Uy-bay, Һezér ük aytsan, kızığı kiter goy. Barayık. Kürérséz.

– Alaysa, bariyk!

Seétler kilép citer aldınnan, törkém taralıp, Һalılık bér retke tézéle başladı. Ciñneréne kızıl tasma beylegen iké yégét Һalıklı tertipke çakırdı:

– Artkarak çiğénégez!

– At sugıp kiter.

Ul arada öç atlı ürge taba çabıp uzdı.

Atlar çabıp üte torgan yulnıñ nek urtasına ak yavlık ceyélgen. Yavlık östénde nersedér yaltırıy.

Seét ürélép karadı – kömés teñke iken.

Ciñéne kızıl tasma beylegen yégétlernéñ bérsé algarak çıgıp kulındağı ak yavlıknı selkédé. Ür östéne barıp tuktagan öç atlınıñ bérsé atına kamçı bélen ordı. Akbüz at başın alga suzıp törkémge taba atıldı.

Һalılık anı şav-gör kilép karşıladı:

– BukeyҺan!

– Eyde, eyde, kuv atnı!

Akbüz at bar köçéne çabıp, göj kilgen Һalılık urtasına kilép kérgeç, iyerdegé yégét kinet avışıp, sölék bulıp suzıldı hem yul urtasındağı ak yavlık östénen kömés teñkené küz açıp yomgançı élektérep te kitté.

Öçénçé atka Karaküzneñ séñélésé Turgay atlangan idé. Ul da bügén nek apası töslé kiyengen: başında kızıl takıya, östénde kük atlas külmek, kızıl berҺet kamzol, ayaklarında kızıl Һrom itékler.

Ul gevdege Karaküzdey kéçérek, yabıgrak. Emma bik ütkén, çaya küréne. Turgay özeñgelerge nıgıtıp bastı, tézgené tarttı, yégétlerçe kıyulık bélen atın dalaga taba bordı. Atı timgél kük bulıp, Turgaynıñ külmege töslé ük yıldıydı idé.

Tagın ak yavlık çaykaldı. Kük yalkın dalaga oçtı. Anıñ artınnan turı atka atlangan yégét atıldı. Yégét (149) namusı-kızını kuvıp citüv. E kük yalkın indé ürden töşép sündé.

Bortları açılğan iké maşına yeneşe tora. Busı seҺne. Tamaşaçılar ayak böklep kılğan östéne utırganar, kaybérevleré suzılıp yatkan. Arttarak yeşler basıp tora.

Sehenede yañadan-yaña nomérlar alışına: «Alka kül»neñ altı brigadası bér-bér arlı kuzov östéne küterélép hel kaderénçe üzénéñ talantların kürsetérge aşığa. Bilgélé indé, monda da, iñ kiskén yarış «tankovaya brigada» bélen Arslanov brigadası arasında bardı.

Tankistlar hor bélen poñod cırları cırladılar, kümeklep «Yabloçko»nı biyedéler. Alkışlar, «bis»lar özlékséz yañırıp tordı, küp kéne nomérlarını yañadan kabalarga da turı kildé.

Nihayet, iñ soñınnan bérénçe brigada çıktı. Bu brigadada kızlar küp. Kızlar bar cirde uyın-kölkénéñ de, tamaşanıñ da çigé bulmıy. Citmese monda brigadir üzé akkompaniator.

Tamaşaçıların küzlerén siherlep, küñellerén iles-miles kitérep «Gopak» başlandı. Véra Gaydamako, Leyle Bulatova, Karaküz Akılbékova, Sılu Bikçurina allı-göllé tasmalarga kümélép salavat küpéré bulıp balkıylar. Özdérelér géne. Kuzov sıgılıp-sıgılıp kite. Kızlar öç tapkır «bis»ka çıktılar, arıp béttelér, méskénkeyler... Arslanov tatar köylerénen popuri uynadı. İlham Atlasov çıktı. Buyı-sını, tavışı – koyıp kuygan artist. Ul Mayakovskiynıñ «Pasportı»n ukıy başladı.

– İpteş partorg, – Véra kilép Seétnéñ kolagina pııldadı, – sézné diréktor deşe.

Seét «sehne» artına çıktı. Toyak anı «Volga»da kötép tora iken. Toyak «Volga»nıñ işégén açtı:

– Seét Kerimoviç, eydegéz tizrek. Gayşe maşına cibergen, kunaklar kötép toralar digen. Aşıgyk.

25

Seétler kaytıp citkende, kunaklar indé kapka aldında cıyılıp toralar idé. İrlér bér töşte üzara nerse turındadır kızuv gına beşesleşeler. Hatın-kızlar yort buyındağı éskemiyege utırgannar, köleşeler. Toyak kunaklar bélen isenleşép te tormadı, Seétné töşérdé (150) de, hezér kilem dip, maşınanı magazinga taba bordı, tuzan tuzdırıp kitép bardı.

Seét irlér bélen géne kürésép, yuvınıp kilim elé dip borılğan idé, karşına tey-teylep Gaziz kilép çıktı. Seét anı küterép aldı. Zöbercet yanda gına torsa da borılmadı. Seét, Zöbercetneñ keyéfséz buluvın sizép, hatın-kızlar törkémene barmadı, Gaziz bélen söyleşken bulıp, üzlerénéñ işégene taba uzdı. (Toyak yortnıñ ayırım işéklé bér bülmesén buşatıp, Seétlerge birgen idé.)

Bülmege kérivge Seét, portfélén açıp, büleklerén çıgardı, Gazizné kiyéndere başladı. Kostyum üzene tégélgendey taman bulıp çıktı. Béskozırka çak kına zurrak iken, zarar yuk. Gazizkey tiz üse bit. Hezérge katırğı kuyarga bula. Gazizneñ üzene iñ oñşagan bülek paroñod bélen kortik buldı. Ul alarnı kulınnan töşérmedé, kuvanıp tuya almadı.

Zöbercet baytak soñlap kéréde, hetta Gazizneñ öryaña «mundırına», uyınçıklarına da igtibar itmedé. Seét aña digen bülekné birérge aşkıtı:

– Méne, Zöbercet, siña da bülek aldım. Nige saban tuyına kilmedégéz?

– Tuydan soñ dömbérge! – Zöbercet, küterélép te karamıyça uzıp, östel yanındağı urındıkka utırdı. – Zapıska bélen yöérge min tol hatın tügél. Granovskiye ene üzé kaytıp hatının taksi bélen alıp kitté. E sin...

Möğayın süz cencalga küçe idé, Gayşe yögérép kéréde, aşkıtırırğa kéréşté.

– Eydegéz indé, nişlep ozaklıysız. Kunaklar östel yanına utırdılar, sézné kötelér. Ay-hay, abaylamıy da toram, – Gayşe Gazizné küterép aldı, – kara, nindi çiber moryak bulgan. Kém alıp kayttı bu tetilerné? Eydegéz, kitték!

Sténa arkılı gına torıp, kunaklarını köttérérge yaramıy, çıgarga turı kildé. Hılık küp tügél idé. Laçıntay eke bélen Balşiker apa, Toyaknıñ obkomdağı tanışları irlé-hatınlı iké par, Kükçetavdan Gayşe bélen bér mektepte eşlegen ukıtuvçılar Klara İvanovna hem Ardalion Miñayloviç. Gölcamal yomış bélen kilép kérgen idé, anı kıstap, utırırğa mecbür ittélér. Barısı da oçraklı cıyılğan, kötelmegen kunaklar, saban tuyınnan kaytışlıy gına tuktagannar.

Şulay da Gayşenéñ östelé mul. Küreséñ, yulavçı (151) kunaklarınıñ bulasın sizép, aldan ezérlengen. Toyak ta, Gayşe de kunaklarını yaktı yöz bélen tırışıp sıyladılar. Küñellerén açarga tırıştılar. Saban tuyında alıngan «zaryadka» taralıp bétmegen iken, bér-iké bokal şampanskiydan soñ küñéllé şavşuv üzénen-üzé kabınıp kitté.

Cırnı Zöbercet başlap ciberdé. Anıñ tavışı artık köçlé tügél, basıncı. Emma bu tavışta üzene géne has bér moñ bar. Şunıñ öçén Zöbercet cırlagan her köy niçektér moña kader işétmegen yaña cır, yaña moñ bulıp yörekné üzene buysındıra, dulkanlıdırğa idé. Bügén bu moñ ayırırğa köçlé işétdé. Başkalar anı sizdélermé, yukmı, e Seét toydı. Yuk, bu cır tügél, küzge kürénmiy torgan ütér hencer idé. Ul hencer tuktavsız Seétnéñ yöregene kadıy, télgeliy. Moñ köçeyép, bolay da cerehetlé yöreкке toz sibe idé.

Gayşe monı sizde bulırğa kirek, kunaklarını çirem cir hörmetene tost küterérge çakırdı. Bokallar buşav bélen, Zöbercetné koçaklap alıp biyérge töşté. Aña başkalar kuşıldılar. Kunaklar tañ aldınnan gına taraldılar.

Zöbercet bülemege kaytuv bélen çişéndé de, lem-mim deşmiyçe, Gaziz yanma divanga barıp kısıldı. Seét karavatka barıp yattı. Divan tar, bala bélen yatuvı kıyın. Seét anı bérmıçe tapkır karavatka çakırdı, Zöbercet éndeşmedé, yoklaganga sabıştı.

Çınnan da, nige zapıska yazıp mataşırğa idé. Sovhozda nihetlé maşına. Bérséne utırıp kayt ta büleklerénné bir, hörmetlep béргеlep alıp kil. Saban tuyı ene nindi küñéllé uzdı. Tik anı Zöbercet te, Gazizkey de küre almadılar. Gayıp Seétnéñ üzéndé. Éş bélen mavıgıp, ul üzénéñ bérdenbér tormış yuldaşın onıttı. Anıñ da yöregé bar, gorurlıgı, namusı bar! E sin!..

Seét yoklıy almıyça elé bér, elé ikénçé yakka eylendé. «Çınnan da soñgı vakıtta min anı onıta başladım. Ul size, bik yaǵşı size. Méne şunıñ öçén de anıñ tavişında, cırında zarlı moñ hem saǵış...»

Yörek ikége büléndé. Kaysı yak üzéne tartıp alıp kiter? Nige bolay ikéyözlé bulıp üzéñné hem siña izgé ışanıç beylegen kéşéné aldap yeşerge? İñ döresé, yeşermiyçe küñélde bar bulgannı, açı ğakıykatné eytép birüv! Lekin annan ni fayda? Bolay da ul kanatı singan akkoş kébék özgelene tügelme?! (152)

26

Seét Leyle bélen ğuşlaşıp işékke taba atladı. Protéz çikértke tavişı bélen çikıldadı da tındı. İşék yabıldı.

– Bigrek yaǵşı küñéllé kéşé, tujan abıyñ da bolay bulmas. Ğel béléрге kilgen. Kiçe vraçnı cibergen idé. «Séñélém, monda eniyéñ yuk. Yamansulap yatma. Vraçtan soradım, tiz tözelér, dip eytté. Kéçkéne géne küçteneç algan idém...» diy. Nerse kitérgen iken?

Leyle şulay üzaldına söylenép ménderden kuzgaluvı buldı, yılgara citéşép kıçkırıp ciberdé:

– En-key!

Torak bup-buş. Bér kéşé yuk. Kızlar barısı da éşte. Çeçüv bétüv bélen, tözüv éşleré başlandı. Brigada, zvé nolarga bülénép, törlé obyektılgara taraldı. Kızlar garaj tözéléséndé. Şunda, nosilka bélen tsémént alıp barganda, ul ayak astında yatkan taktaların bérsendegé kadakka bastı. Kadak uñ ayaknıñ tabanın tişép öske çıktı. Yarıy elé, can açısı bélen ayagın şunduk tartıp aldı. Méne indé öçénçé kön ul eşke çıga almıy. İké kön, iké tön ayak ernép sulkıldadı, kérfék te kaktırmadı. E bügén tön ul izrep yoklap kitté. Elle sulkıldavı basıldı, elle iké tevlék sızlanuv ğelné aldı.

Ul elé géne partorg bélen söyleşüvden soñ kuvanıp, ayagınıñ avırtuvın onıtıp cibergen idé – irterek iken. E ğezér az gına kuzgaluvga, Leylenéñ mañgayına salkın tir çıktı. Bérmıçe minut tın da almıyça, sını katıp yattı. Bérazdan sulkıldav basıldı. «Seét abıyñın ayagı da şulay avırta miken? Ey cüler, cüler, tapkan çagıştıruv. Anıñ ayagın kisép algannar. E sinéñ ayagıña barı kadak kérgen. Sin elé şuña da tüze almıysıñ. Şulay da Seét abıy nerse alıp kildé iken?...»

Leyle, marlyaga uralgan sul ayagın kuzgatmıyça, kapşanıp kına topçan kırıyındağı törgekné aldı, açtı.

– Alma! Kayan tapkan anı! Avız kibép, eçesé kilép tora idé. Reğmet, abıy, bik zur reğmet.

Leyle vak-vak téşlep, ozak çeynep, temlep alma aşıy başladı. Eçkeltém. «Bézneñ eni mondıy almanı küñél aça torgan alma diy torgan idé...» Alma aşıgaç, ğel kérgendey buldı. Sızlav onıtıldı. Leyle indé tınıçlap yal iterge uylagan idé, bulmadı. Ul tıyıla (153) almıyça muyının, bitén, başın kaşıy başladı. Küpérmegen töşé yuk. Üze kıçta, üze eçéte. Kaşıy başlasañ, bigrek te aza, tüzep bulmıy.

– Bu ğetlé de eşeké çérki bulır iken.

Ménder astınnan kéçkéne tügerek közgé alıp karadı:

– Ebev, bu minmé.

Hiçbér vakıtta da sıtkı eseré kürmegen ap-ak yöz karalğan. Anısı elé bér ğel. Ğezér méne kızamık baskansıman bölégen-börlégen bulıp bürtép çıkkın. Sıtılırğa toralar. Leyle üzén bérvakıtta da «koyıp kuygan» matur kız dip ğıyallanmadı. Anıñ yözé ozınça, yabık idé. Bit oçları da bérkayçan da tulıp kızarıp tormadı. Leyle şuña da kanegat idé. E ğezér... Ul kulındağı közgé kisegén açuv bélen idenge atıp berdé, küzleréne yeş tuldı, yılıy başladı, bitén kulları bélen kapladı.

Kémdér işék şakıdı. Bérazdan tağın ozagrak hem katırak şakıdı. Leyle taviş birmedé. İşék açıldı.

– Éhém, éhém!

İden şıgırdıy. Akırın gına atlap kile. İdennéñ şıgırdavı tındı. Tuktadı.

– Kızım, e, kızım, yoklıysıñmı?

Leyle, biténnen kulların alıp, küzlerén açtı. Ozın buylı, kap-kara sakallı kéşé basıp tora. Muyınma zur kün sumka askan. Narimanbek Maméd uǵlı iken. Poçtalon kart.

– Kızım, – ul az gına iyéle töşté, – sinéñ familiyeñ Bulatova kébék, ğeterém yalğıştırmasa. Şulaymı?

– Eyé, Leyle Bulatova.

– Méne, kızım, siña hat bar, – Narimanbek sumkasınnan konvért tartıp çığarıp, Leylege suzdı, – avırıp yata digeç, zarıkmasın dip üzém alıp kildém. Eniyéñnendér. – Leyle suzılıp hatnı aldı. – Héléñ niçék, güzelém? Ayagıñ bik sızlamıymı? Éşlegende iték kiyerge kirek. E séz yeşler, tecribe citmiy.

Leyle konvértın açarga aşıktı.

– Reħmet, babay, reħmet.

Narimanbek sumkasın yaptı.

– Yarar, min kitim. Taratası hatlarım küp. Bügén poçta bik bay buldı. Hıuş, güzelém, tizrek selametlen.

– Hıuşıgız.

Maméd ugli zur-zur atlap çığıp kitté. (154)

– Mögayın, enkeyden... Yuk, Yal-ta-dan. Kızık, Kırımnan kém miña hat yaza?

Ul konvértın iplep kéne açtı. Konvérttan fotokartoçka hem dürtke böklengen hat çıktı. Leyle fotokartoçkaga ozak kına, céntéklep karap tordı da kıçkırıp ciberde:

– Fléradan, Fléradan... – Kartoçkanı ménder kırıyına kuyıp, hatnı ukıy başladı:

«Mayın hér Léléçka!

Gacepleneséñmé, kügerçéném? Çınnan da matur kürénéş bit? Nek romannardagı kébék... Ay. Diñgez. Rusalka. Yar buyında biyek kiparis astında iké yeş kéşé... Tanıysıñmı kémner alar? Bérsén tanıysıñ indé – can dustıñ. Miném östémde kiçké külmek, şunıñ öçén ul ozın hem ciñlé, töse kuyı zeñger, tön töslé. Miña kilésép tora. Eyémé? Min bu külmegémmé bik yaratam. Bérden, ul matur, yatışlı tora. İkençéden... Sin, Léléçka, üzéñ uylap kara elé! Ni öçén iken?

Bu hatımda, dustım, siña zur şatlıgımnı da eyte alam. Min... tormışka çıktım. İpteşém ħudojnik. Sin kartoçkanı yahşılalrak kara elé, ul niçék vkus bélen kiyéne béle. Nek angliyskiy djéntlmén.

Miném Djan (anıñ isémé élék Eħmetcan bulgan, ul anı kıskartkan, ħezér pasportında da Djan) şundi matur péyzajlar yaza. Kürgen kéşeler tañ kalalar. Géniy diyler. Béznéñçe dahımı, ilhammı şunda. Sin gafuv it miné, appagım. Béz siña «ak kügerçén» diy torgan idék bit. ħeterliyséñmé?»

Leyle bu süzlerné ukıganda yözén çıtıp, mıskıllı yılmadı:

– E ħezér kürsegéz, kara karga diyerséz...

Leyle hatnı ukuvın devam itté:

«Min monda kilgeç, tatarçanı onıta başladım: kompaniyede tatarça söyleşüv oyat bit! Méne ilham digeç, iséme töşép kitté elé. Béznéñ bélen bér klassta İlham digen yégét ukıy idé. Ul da patriot bugay, tsélinada kürseñ, minnen privét i vozduşnıy potséluy...

Djan miné bik yarata. Min de...

Béz Kırımnda iké ay yal iterge cıyınabız. Djan: «Kavkazga barırbız, irkem, miña tvorçeskiy razmaħ kirek», diy. Min üzémmé çın-çınnan beħétlé sanıym. İrtege Ay-Pétrige koyaş çıkkanın kararga barabız. (155) Gacep matur kürénéş diyler. E ħudojnik kéşé öçén vpéçatleniyé bik kirek ul.

Niçék, dustım, yamansulamıysızımı? Sin indé koyaşta küp yörme. Bitéññeñ kojası grubıylanır. Minde bik yahşı zagranıçnıy krémnar bar. Eger kirek bulsa, ciberem, akçabız citerlék.

Onıta yazganmın. Lélye, bu güzel külmekné miña Djan kiyev bülegé itép alıp kilgen idé. Kalgannı üzéñ añla...

Siña beħét hem matur-matur yégét télep, koçaklap irénneréñnen übem. Avfvidérezéyn. Siné hervakıt söyüvçé Fléra Araratskaya.

Yalta. May.

R. S.

İpteşém Djan siña hem barlık tsélinniklarga yalkınlı selam yazarga kuştı. Ul eyte: «Tséline ħezér modada. Kavkazdan kaytaç, bérer zur polotno yazarga kirek, pojaluy. Béréñçe planda sinéñ dustıñ Leyle bulır», diy. Znaçit sin géroinye bulasıñ! E min könleşem!.. Million tapkır übem. ħat kötem...

Fléra hem Djan Araratskiyé».

Kérféklerde yeş tamçıları. Alar térékóméş bulıp tegeriyler, irénnerge cıylalar. Alardan toz temé kile.

Üç itken kébék, nek karşı sténada Leylenéñ maylanıp bétken kombinézonı élénép tora.

– Ene miném... kiyev bülegém!

Kazan, unıyılıknı temamlav tantanası küz aldına kildé. Maktav süzleré eytéldé. Bülekler biréldé. Leyle, İlham, tağın cidé aldınıgı ukuvçı proizvodstvoga barırga buldılar: tukuv fabrikasına, höner alırga! E Fléra Leylelerge kuşılmadı. Ul turıdan-turı institutka atladı.

Fabrikaga künegép, kul észke öyrengeç kéne, çirem cir turında süz çıktı. Leyle béréncé bulip gariza birdé, klasstaşların da yaña cirler kürérge öndedé. Çirem cirge kildéler. Leyle béréncé bulip traktorçılar kursına kéréde...

– Téhnikanı avızlıkladım! E hezér üzémneñ közgege kararlıgım da kalmagan...

Ménder kırırında foto. Anda yılmayıp iké behétlé kéşe karap tora... Ay. Diñgéz. Rusalka. (156)

«Niğe Leyle de alar kébék behétlé tügél iken? Behé, sin kayda? Nindi yullar kız balanı behé bélien küréstére ala soñ?..

27

Leyleniñ heléñ belép çıgıv bélien, Seét salıp yatkan éléktrostantsiyeye taba kitté.

Toyak indé öçençé kön Akmollada. Anda sovhoz diréktorlarınıñ ölke küleméndegé kiñeşmesé bara. Kiñeşme bétüv bélien, Toyakka ölke sovhozlar tréstuna kérép çıgarga kirek idé. Mesele haman elégé su turında. İyun başında ul Alma-Atada bulıp, Çagalı – Alka kül kanalı proyektınıñ raslanuvın belép, kuvanıp kaytkan idé. İndé iyun uzıp bara. Banktagı şçétka haman akça kérmey. Hel möşkel. Hezér bu meselené hel itmiyçe kaytırga hiç yaramıy. Dimek, Toyak Akmollada tagın bérniçe kön totkarlanırga mecbür bulaçak.

Bu arada Seétke hucalık eşlerén de kulga alırga turı kildé. İké brigada péçen çabuvda. Andagı eşler totkarlıksız bara. Maşına citerlék. Dalada ülen mul. Heléñ citkençe çap. E méne tözüv eşé téñkege tiye. Bérsé bulsa, bérsé yuk. Bétmes-tökenmes cencal.

Éléktrostantsiye üzék usadbaniñ argı oçında, boringı kazak zıyaratı yanında salına idé. İkençé brigada sér birmiy, soldatlar tırışalar. Bér atnada ene binaniñ sténaları da küzge küréne başladı.

Şunda barıp citerek, karşıga bér samosval atılıp-berélép çıktı da Seétke yakınlaşkaç şıp tuktadı. Kabinadan Nikolay Poddubniy sikérép töşté.

– İpteş Battalov, – ul tirlegen, péşken, aşıga, totlıga, – ta-gın be-la!

– Nerse buldı?

– Samosvallar buş kayttı. Zavod diréktori, talonnarnıñ sroğı uzgan dip, kirpéç birmegen.

– Ni öçen? Öçençé könné barganda, ezér kirpéç yuk, soñınnan kilép alırsız, dip eytté didégéz tügélme?

– Vot iménno. Byurokrat ul, tfü, – Nikolay açuvınnan yözén çıtıp cirge tökérde. – No Aléksandrov üzeneñ de tétmesén tétte, matlap ciberde.

– Anısı artık. Alay yaramıy.

– Niçék artık! Kirpéç yuk, brigadada prostoy. Eytmes ciréñnen eytérseñ. (157)

– Méne nerse, Nikolay, – Seét Poddubniyını tınıçlandırırğa tırışıp, cilkeséne kulın saldı, – alarnı sukkan bélien barıbér kirpéç kilmiy. Talonnar kanda?

– Mінде.

– Bir. Min hezér oblispolkomga barıp srokların yañartam.

– Maşınagız barmı soñ?

Seét ikélenép, uylanıp tordı da kulın séltedé:

– Davay! Méne şuşı samosvalnı bir, barıbér buş kaytımyım. E sin, Nikola, yégétlerge başka bér eş tap.

Nikolay, tınıçlana töşép, papiros kabızdı:

– Min eşséz yatalar dip, ipteş partorg, bolay gına eyttém. Eş citerlék. No kirpéç bik kirek.

– Alaysa, eyde maşınaga. Sin brigada yanında töşép kalırñıñ.

İkésé de kabinaga utırdılar. Samosval göréldep kuzgaldı.

Seétneñ bügengé köne Kükçetavda oblispolkom bélien kirpéç zavodı arasında yörép uzdı. Elle niçe kabinétka kérérgé, tavışlanırğa hem segatlep viza köterge turı kildé. Şulay da yul uñdı, nihayet, biş mén kirpéç alındı. Kirpéçlerné töyep zavod kapkasınnan çığıp barganda, Aléksandrov tüzmedé, maşınanıñ, kabına terezeséñnen ürélép sklad başlıgına barmak yanadı, küñélén buşattı.

– Eyttém bit siña alabız dip, aldık. Béz şurum-burum tügél, tsélina!

Seét Kükçetavdan kaytkanda, koyaş bayıp bara idé indé. Ul maşınanı mektep turısında tuktatıp töşép kaldı.

Monda elé fundamént kına. Eylene-tirede ştabél-ştabél itép öyelgen şçitlar, détaller. Plan buyınça mektep taştan iké katlı itép salınırğa tiyész idé. Emma bıyıl aña kul citerlék bulmadı. Şuniñ öçen cıyılma şçitlardan torgan iké öy alıp, şularnı bérge kuşıp saluv bélien kanegatlenérge turı kildé. Taş mektep salınça, bu bina balalarga torak yort bulıp kalaçak.

Ştabéllernéñ argı başında tübeleré kızıl şifér bélen yabılğan ikéşer kvartiralı dürt öy. Alardan arıraq iké katlı sigéz kvartiralı öy. Anıñ yugarı (158) kat terezelerénde bayıp bargan koyaşnıñ soñğı nurları çağıla.

Sul yakta elé korılıp bétmegen dürt-biş öynéñ karkasları çéltirlene. Hezér ük uram töse kérgen. Kileçekte ul «Alka kül»néñ halık bélen kaynap torgan baş uramı bulaçak.

Yaña salıngan yortlarga, béréncé çiratta, küp balalı gaileler urnaştı. Seétke de bér kvartira alırga vakıt idé indé. Kön de Karabolakka kaytıp-kitép yöriuvé tuydırdı. Emma başka gaileler balaları bélen palatkada torıp çirat kötkende, partorg başnı bélen aldan kvartira aluv oyat bit.

Seét şulay tiré-yakka karap, uylanıp stolyar mastérskoyına taba atladı. Mektep yagınnan şaň-şoň itken taviş işétéldé. Dimek, kémdér eşliy.

Seét mastérskoyga kérgende, Grişa tereze ramnarı yasap tora idé. Ul işékke arkası bélen torıp eşlegege, Seétnéñ kériüvén sizmedé, eşén devam itté.

Bala vakıttan borınga séñép kalgan eçéltém narat sagızı isé. Cirde érelé-vaklı şakmaklar. Véstak yanında fuganok pıçagınnan koyılğan bocra-bocra bulıp uralğan tasmalar... Alar bala çakta Seétnéñ béréncé uynıçıkları idé. Anıñ atası balta ostası Kerim de, nek méne Grişa kébék, borav östéne kükregé bélen yatıp «tégermen kanatın» eylendére idé. Gomér buyına baltasın taşlamadı, bilén turaytmadı. Aşırında ul Seét törmeye vakıtta dönyadan küçken. Yalgız baladan – ömétten ayrıluv bik avır bulğandır. Nikader açı hesret yotıp kitté ul méskén ata...

Grişa, ramnarı tişép bétérep, véstak östéndege çöylerge ürélgende, Seétné kürép aldı, yılmaydı. Ul hervakit şulay, kém bélen géne oçraşmasın, balalarça samimi yılmaya. Mógayın bu anıñ tavişsiz salamédér. Grişa tiz géne kilép Seétnéñ kulin katı kısıp isenleşté, ımlap stolyarkanıñ argı başına çakırdı.

Sténa buyında ret-ret tézélép ezér ramnar tora. Öy şçıtları bélen bérge tereze ramnarı da kilgen idé, lekin alar az, mektep bulgaç, terezeler kübrek bulırğa tiyész. Şunıñ öçén Grişa tagın cidé ram hezérlep kuygan. Dörösén eytérge kirek, ul eşlegen ramnar standart ramnarga karaganda pöhterek te, nıgrak ta. Poçmaklarda, cépselerde bér yarık yuk, yabışıp toralar. Koyıp kuygan kébék. Seét üzé de balta ostası, tik (159) Grişa bélen yarışırılık tügél. Kayçan bu yégét bu hönerné üzleştérerge ölgérgen. Aña elé küp bulsa yégermé- yégermé bér yeş çaması gına.

Stolyarkada tertip. Hernerse üz urınında. Ayak astında avnap yatkan bér büken başı, takta kisége yuk Instruméntlar magazındağısıman töré-töré bélen şürlékke tézélgen yaiki élgéçke kısırılğan.

Tereze ramnarın, işék kısıpların kürsetép bétéргеç Grişa véstak östén çüprek bélen sörtép, Seétke utırırğa ımladı. Télé bulsa, rehetlenép söyleşép kiter idéñ. Seét véstakka ménép utırdı. Küñélé kalmasın. İndé nişler iken?

Grişa kombinézonınıñ kükre késésennen dürtke böklengen kegaz çıkarıp Seétke suzdı.

Kegazde bik pöhtelep, masştab bélen ülçep sızılğan ozınça dürtpoçmak. Anda şartlı bilgeler: tügerekler, öçpoçmaklar, şakmaklar. Seét niçék kéne céntéklep karamasın, bu sızıklar, şekéllernéñ megneséne töşéne almadı, aptırap Grişağa tékeldé. Vivdiç ikénçé kegaz tottırdı. Seét bu kegazge ozak karap tordı, aşırında rizalık béldérép başın sélkédé, Vivdiçniñ arkasınan kaktı:

– Molodéts.

Béréncé kegaz – plan, e ikénçé kegaz şul plan buyınça tözéléçek obyektınıñ profil hem anfas kürénéşleré idé. Bu béréncé brigadanıñ stanında salınacak aşhane planı idé. Hiçşikséz aşhane kirek. Lekin mondiy vérandalar bélen kupşılup aşhane saluv, bigrek te ayırım brigada öçén géne saluv, bilgélé, sovhoznıñ tözüv planında yuk idé. Seét plannıñ uñışlı buluvına mavıgıp béréncé teésir bélen Grişanı kuvandırsa da, citdirek uylagaç, bu plannıñ eşke aşmayaçağına töşéndé. Bolay da eşçé kullar citéşmiy. Bulmıy. Emma Vivdiçka niçék itép töşéndérerge?

Ul arada Grişa öçénçé kegaz birdé. Busı indé avtomnıñ üténéçé idé:

«İpteş partorg!

Aşhanené saluvda ağaç eşlerén barısın da üzém tülevséz eşliym. Sménadan soñ, yal könnérénde.

Sézden üténem:

1. Brigada saman hezérlesén. (Bu mesele cıylıšta hel itélsén.) (160)

2. Diréktor kireklé tözüv matérialların alırga röşset itsén. (Sméta bar.)

G. Vivdiç».

28

Cıylış tiz bétte. Karar da kıska buldı. Bérkétmege barı iké punkt kına yazıldı. Béréncésé, Grigoriy Vivdiçniñ brigada stanında yaña aşhane saluv turındağı tekdimén urınlı dip tabarga hem diréktordan proyıktını raslavını sorarga. İkénçésé, yal könnérénde ömege çıgıp, biş méñ saman kirpéç sugarga hem Vivdiçka tözüv barışında kümeklep yardım iterge.

Görleşép kul küterdeler. Véra cıylışını yabık dip beldérdé. Kılğan östéne utırgan, kaysı suzılıp yatkan yeşler şayara-köle urınnarınnan kuzgaldılar.

Seét yulavçı maşına bélen Karabolakka gailésé yanına kitté. Brigada çlénarı ceygé kuñnya tıreséne cıyıldılar.

Miskilerén alıp çiratka bastılar. Karaküz ozın saplı aş çümécén sap-sarı örélé aşka batırıp, bolgap ciberdé. Bu küteréldé, borınnı kıtıklap temlé is añkıldı. Çümécé anıñ kulında citéz hem osta eylene. Astan aşnıñ kuyısın, vérmişél bélen bereñgésén cıyıp ala da, yalt böğélép, şulpanıñ altın öresén östiy. Şunduk herbér miskiga béler kisek zur gına maylı kalca da salıp ölgére. Aldan kilgenge de, soñga kalganga da tigéz. Aşı temlé. Vérmişélge may séñgen, it te izrep péşken. Kazak halkı aş péşérerge osta. Alar kazan astın dörletép yandırıp, taşıp çıgarlık bokırdatmıylar. Ozak, ekrén, tigéz kaynatarlar, kazan östé hervakit açık. Aña dalanıñ huş isle havası da kuşıla. Méne şunıñ öçén de alar péşérge it yomşak, lezzetlé bula.

Karaküz kulinariye kursında ukımasa da, aş péşérüvneñ «hıkmetlerén» kiyéz öy aldındağı cir uçakta kürép, öyrenép üsken idé.

Nindi géne aşhanegé kérép aşasa da, aştan gayıp tabıp utıra torgan «kala yégété» Atlasov ta lem-mim eytmıy. Ul da Karaküz péşérge aştan rıza, e başkalar bigrek te.

Bik temlep, keyéflenép, üzara şayan süzler eytése-eytése aşylar: (161)

– Kufaryan, borınnı aşka tişép kite iç.

– Aña kalganı da cite.

– Éh, korsak rehetlenép kitté bit.

– Kırıs, iplep, téléñné yotarsıñ.

– Karaküz, İlham östeme sorıy.

Atlasov vakıtın süzge erem itmedé, irénen yaladı da aldındağı maylı kabırganı alıp kimérerge totındı. Tagın bér tiktorması anı çémétép karadı:

– İplep, söyegéne kadalasıñ.

İkénçége döge botkası idé. Busı da oşadı. Kaybérevler çınlap östeme sorap aşadılar.

Barı üzбек yégété Şahveli géne mıgırdanıp utırdı. Anıñça, döge kaşık bélen aşy torgan botka péşérer öçén tügél, belki may séñép, börtékleré tegerep, taralıp torgan plav öçén géne yaralgan kıymmetlé yarma idé.

– Bézém Boñarada, – didé ul, botkanı aşap bétérép avızın sörtkeç, – göréşten cöde yahşı plav kıladılar.

Şahveli, plav «kılır» öçén dögeden başka tagın nerseler kirek ikenén sanap, bérem-bérem barmakların böktté.

– Vak kına itép, şakmaklap turalgan siméz kuy ité, örek, meyéz, kişmiş, kişér.

– Uy-bay, – didé Şahvelinén karşıda utırgan Baltabay. – İртеge Veli ekené Karaküz yanında kaldırayık. Caksılav plav bassın. Kuy itén üzém tabıp birem. Brigadir, sin rizamı?

İrgali karşı kilmedé. Şahvelinén normasın bergelep üzébéz eşlerbéz, ul kuñnyada kalır didé. Örek, meyézne magazinann alırga buldılar. Plav hezerlev problémasın hel itép bétérép taralırga torganda gına, östel yanına zur ak tögkek küterép Véra Gaydamako kildé.

– İpteşler, bér minutka!

– Nerse, gazéta ukıysıñmı?

– Yöklemeleñ üteléş turında söyliydér.

– Yuk la, Véra Karaküz bélen Velige tuy bülegé alıp kilgen.

Barısı da şarkıldap köle başladılar.

– Véra östelnén kléyénkasın küterép, tögegén iplep kéne kuydı, östel tıreséndegé brigada çlénarına karap çıktı. Kölüvden tuktadılar. Véranıñ zur zeñger (162) küzleré ayıruça yaktırıp kitken, «bélesézmé, min sézge nerse eytérge téliym, tabıgız, tabışmak» digen töslé şayartıp karıylar. Ul, gadeténçe, gadi, pöhte kiyéngen: açık yakalı ap-ak kofta, zeñger çalbar, başında zeñger kosınka. İrennerénde hervakıttağıca irke hem yağımlı yılmayuv.

Behtlé kız ul Véra! Anı yégétler de, kızlar da bértigéz hörmetliyeler, tugannarıday küreler. Ul açuvlana bélmıy. Lekin anıñ aldında tıynaksız bulırga tartınalar. Ul, komsorg bularak, brigadadağı komsomollarga törlé yomışlar kuşa. Anı karulaşmıyça ciréne citkérép ütiyeler. Küreséñ, anıñ teésir köçé zur, kéşéné tıñlata béle. Méne hezer de anıñ söylevén kızsınıp köttéler.

– Kırıs, kayda kısılasıñ, Véranıñ koftasın buyıysıñ bit. – İrgali, Véranıñ kultık astına diyerlék kérép bargan, ös-başı kap-kara bulıp mayga katıp bétken Kirillni zur kulları bélen iplep kéne tartıp aldı da östelnén artına bastırdı. – Kuzgalma!

Kirill teşleşmiyçe kala almadı:

– Üzeñ de akkoş tügél elé. Ene, külmegéñné kara, yalt-yolt ite, lakirovannıymını.

İrgali bu kötölmegen törtme süzden uñaysızlanıp çitkerek kitté.
 – Kirill dörös eyte, yégétler, – kötmegende Véra Kirillni yaklap çıktı, – kaysıgız maylangan, kaysıgız laklangan...
 Yégétler bér-bérséne karaştılar. Çınnan da kiyémneréneñ çıstalgı, böténlégé bélen maktanırılık ret yuk idé. Lekin sér birmeske tırıştılar:
 – Véroçka, sin yukka kaygırma. Méne tizden boların salıp taşlıybız da eni külmekleré bélen géne kalabız.
 – Adem bélen hava gomérge külmekséz yörgenner diy.
 – Praçka bulmağaç, nişlik soñ?
 – Citer, tavişlanmagız elé, iptesler!
 Véra östeldegé törgekné çişe başladı. Şav-şuv tındı. Barısı da «nerse çıga?» dip törgekke tékeldéler. Yuvilgan, ütöklengen külmekler, maykalar kilép çıktı. Véra törgegén açıp bétérgeç, tire-yaktagılarga karadı.
 – Kér yuvçı avırıp yata. Bu kérler yuvılmagan köyé munçada yatkannar. Béz Karaküz bélen ikev tabıp aldık (163) ta yuvdık. Kémneñ kiyémneré ikenén bélmıybéz. Üzégéz tanıp alıgız.
 Kirill tagın Véranıñ kultuk astınnan kilép çıgıp anıñ biténe ürélgensıman iténdé.
 – Birçé, üzéñné bér übim elé? Sinéñ irénneréñ feréşte süzlerén eyte, kullarıñ altın...
 – Arman tor! – Bu yulı Kırısanı Baltabay alıp taşlamakçı idé, tégésé yılt itép östel astına postı.
 Véra östelden çitkerek çigéndé. Yégétler, şavlaşıp, barısı bérgé östeldegé maturlap tézép salıngan kiyémnerge üréldéler.
 – Tuktagız elé! – Yégétlerné étép-törtép östel yanına Karaküz kildé. – Kullarıgız pıçrak. Kiyemes borın kérleteséz bit. Méne külmek, kémnéké?
 – Altmışınçı razmérmi? Arslanovnikı...
 – Mayka?
 – Ciñséz bulsa, minéké.
 – Trus?
 – Balalarmıkımı? Alaysa Kırısanı...
 – ...
 Yégétlernéñ avızları yıırdı. Alar indé bu kérlerneñ yuvıluvına ömét özgenner idé..
 Şav-şuv basıluvga, Véra tagın östel yanına çıktı:
 – Kızlar! Praçka kilemé, yukmı, anı kötmıyk. Minde mondıy tekdım bar: eydegéz üzébézneñ brigada yégétlerén şéfka alıyk. Brigadada barlıgı kırık biş keşé. Şunıñ unbişé kızlar. Herbér kızga iké yégét turı kile. Béz...
 – Vallahi, nek ocmağtağı şikéllé.
 Östel astınnan Kirillniñ kerpé başı küréngen idé, Véra kulındağı sölgé bélen anıñ arkasına töşérép te aldı. Baş şunduk yugaldı. Kızlar Véranıñ tekdımına rizalık béldérép kulların küterdéler.
 – Ya, kızlar, – Véra iptes kızlarına borıldı, – yégétlerné niçék bülebéz?
 – Kém kémné söye, saylasın da alsın.
 – Uy-bay, ulay bulmaydı, – Baltabay utırğan cirénnen atılıp tordı. – Bér kız iké yégétné söyse, bela. Yégétler bérsén bérsé suyar goy.
 – Kurıkma, siña ikev kalır.
 Tagın şav-şuv, duslarça üçékleşüv başladı. Añırında şobaga salırğa buldılar. Véra şunduk defter alıp kilép, bilétlar yaza başladı. Bér bilétta iké (164) yégétnéñ familiyesé... Bilétların bötérép Grişanıñ furajkasına saldılar hem anı uk lotéréyanıñ hucası itép urtaga bastırdılar.
 – Eydegéz, kızlar, öleşéne çıkkın köméséñ, – bérénçé bilétnı Véra üzé alıp Karaküzge suzdı. – Me, ukı!
 – Arslanov hem Grişa Vivdiç.
 Kızlar, bérsén-bérsé étép, köleşe-köleşe lotéréye yanına cıyıldılar. Bilétlarga ikénçé bulıp Roza kulın suzdı.

29

Seét kaytkanda, Gaziz indé yoklagan idé. Zöbercet üzé géne çey éçép utıra. Samovarı süngen, gadettegeçe şavlap tormıy. Ul Seétnéñ isenleşüvéne de cavap birmedé, çey éçerge de çakırmadı. «Nerse bulgan?» Mögayın yamansulıy. Karabolakta aña kulay eş te yuk bit içmasam. Kürşéler de barısı da kazaklar. Zöbercet hamın elé télleréne töşéne almıy. Çınnan da aña küñélséz. Yuk, bolay yaramıy, niçék te üzék usadbaga küçerge kirek.

Seét şulay uylana-poşına bit-kulın yuvdı, Gazizneñ karavatı yanına barıp, idenge şuvıp töşken ceymesén küterép yaptı, annan östel yanına kilép utırdı. Zöbercet süzséz géne çey agızdı.

Kayçakta nignedér tél beylenép kala. Söyleşesé kile, başlap kite almıysıñ. Ul nersegedér bik borçıla. Yuvatırğa idé. Niçék? Çeyneñ de temé bulmadı. Seét bér çımayak kaymaklı çeyne kéçke-köçke éçép betérep kapladı, segaténe karadı:

– Zöbercet, segat uniké de bulıp kile iken. Eyde, yatıyk. Miña irtege irte torırğa kirek.

Zöbercet, çımayagına çeynekten çey agıza birép, küterélép karamıyça gına éndeşté:

– Irtege yekşembé tügélme?

– Anısı alay da, – söylerge téma tabıluvğa kuvanıp, Seét tézép kitté: – élé géne béréncé brigadada cıylış buldı. Tége télséz Grişa Vivdiç bar bit, şul standa aşhane saluv proyıktı tekdım itté. Brigada irtege saman sugarga çıga. Başka brigadalarda da öme – stannarın tözeteler. Diréktor yuk, miña barmıyça (165) yaramıy. Kara, çeyneğéñiné küter, çımayagıñ tulıp taşıy bit.

Zöbercet samovarga tékelgen de uyga batkan, çeyneğé onıtılğan. Anıñ kuli avtomat şikéllé géne küterélép, çeynekné samovar başına kuydı, tulıp taşığan çımayaknı Seétke taba étté.

– Tagın kaya barasıñ bar? – Tavışı boz kébék salkın. Küzleré hamam samovarga tékelgen. Seét aptırap iñnerén sikértép aldı:

– Töşenmiym. Tagın kaya barıym iken.

– Nişe! Kızlar baragında da eşeñ bardır bit élé.

İrennerénde zehir yılmayuv. Küzlerénde açuv. Méne-méne kabınıp kiterge tora. Hézér süz köreştérüv faydasız.

Seét mömkin kader tınıç bulırğa tırıştı.

– Üzeñ béleséñ bit, eş şundi. Miña kızlar, yéğétler dip ayırıp torırğa turı kilmıy. Kişe eyttém bit, Leyle avırıp yata. Bügén irten anıñ yanına kérép çıktım. Barısı da eşte. Yalgız yata bit.

– E hatınıñ yalgız tügél! Kızlar küñélén tabarga vakıtıñ bar. Monda...

– Zöbercet!

– Bülme, bülme süzémné! – Zöbercet kabınıp kitté, süzler taş bulıp atıldılar. – Bélem. Barısın da bélem. Granovskiy elle kayçan kvartira aldı. Gölcamal kız başı bélen méne digen öyge huca buldı. E partorgka hamam çirat citmiy. Hézér indé añladım. Min küçép barsam, aşıña tarakan bulıp töşemdér. Şulaymı?!

– Méne diréktor kaytsın, – Seét süzné ikénçé yakka borırğa tırıştı, – tagın iké öy ékspluvatsiyege biréle. Küpke tüzgenné...

– Citer, – Zöbercet, kulın séltep, süzné kisté, – tüzdém indé, küñélémné buşatasım kile. Yöregemde töyén bulıp, taş bulıp yatkan uylarımın açasım kile... – tavışı kinet yomşarıp kitté. – Seét, eyt élé, ni öçén kéşe dönyada yeşiy? Yuk, yuk! Açma avızınıñ. Nerse eyteséñné aldan uk bélép toram. Sin yeşevneñ temé – kéşéléknéñ beheté öçén köreşüv dimekçe bulasıñ, sizép toram. Yağşı. Min siña kuşılam. Kéşéléknéñ beheté öçén köreşüv ul izgé eş, ul batırılık! Yarıy, alay bulgaç, cavap bir miña, iptiş Seét Battalov! – Zöbercet Seétnéñ küzleréne tékelép, tavışın (166) küterdé. – Cavap bir miña! Méne sinéñ, Seét Battalovnıñ, şeşsi beheté öçén kém köreşe? Kém? Sinéñ öçén üzén korban iterge kém ezér tora?

Zöbercet kinet kéne östel artınnan çıgıp, karşı sténada asılınıp torgan zur portrétká kuli bélen törtép kürsetté.

– Kém bu?!

Seét iké kuli bélen başın kısıp, östelge tayanıp utırğan cirénnen kulların akrın gına ceyép ciberdé de béréncé tapkır kürgensıman, küzlerén zur açıp, céntéklep portrétká karadı. Resemde östéne koyıp kuygan kébék yatışıp torgan ozın şinel, başına bik kiléşlé itép tégélgen budénnovka, ayaklarına yaltırap torgan hrom itékler kiygen yéğét basıp tora. Budénnovkanıñ mañgayında kızıl yıldız. Şinelnéñ yaka oçlarında kızıl pétlitsalar. Bilén yıldızlı kayış bélen buvğan. Küterélép torgan kiñ cilkelerden portupéye töşken. Kullar «po şvam». Yéğétnéñ bité tulı, kan sirpép tora. Ul küzlerén zur açıp, kuvanıp, kaydadır atlap kiterge cıyngansıman...

Tınıçsızlanıp cavap kötep torgan Zöbercet tagın soravın kabaladı:

– Kém bu silü, taza yéğét? Tanıysıñmı?

– Tanıym, – didé Seét avır sulap, – Seét Battalov.

– Alay bulgaç, hórmetlé Battalov, – Zöbercet yüriy tavışına ironiye tonı birdé, – artıgızga eylenép közgege karagız élé! Nerse kalğan sézden?

Seét borılmadı. Elle tıñlıy, elle yuk.

– Başnı yartılay péleş. Küzleréñ tuktavsız çıpıldıylar. Méne, méne sukırayam dip yöriyséz. Ayak urınına protéz. E yöregén ni helde? Miokardit, skléroz. Ene östelde yatkan barmaklarıña gına kara. Sin indé kéşe tügél, yartı garip bit, méskéném... Méne bu sténadağı portréttan karap toruvçı mölayım yéğétnéñ tazalıgı, silüvlüğü kaya yugaldı soñ? Kémge birdéñ siñ anı?

– Hálıkka birdém!

– Yuk, akıllım, yalğışasıñ! - Zöbercet Seét karşındagı urındıkka kilép utırdı. – Eger sin faşistlar kulında cefalansañ, anda çınnan da ħalık öçen intéktém dip üz-üzéñné yuvatkan da bulır idéñ. Sin bit üz ilébézde... naħaktan... ħalık öçen tügél, barı bér kéşéñéñ kaprizı arkasında... (167)

– Citer! – Seét tüzémén yugaltıp, açuvlanıp Zöbercetneñ süzen büldé. – Ul beħétsézlék yalğız miném başıma gına avmadı.

– Tukta, min eyttém bit siña, küñélémné buşatam dip... bülme miné, – Seét aksaklap işéklé-türlé bér-iké eylendé de sténa buyındagı divanga kilép utırdı. Zébercét aña karamıyça süzen devam itté: – Dörös, ul bela yalğız sinéñ başıña gına töşmedé. Bik küp yaħşı kéşéler gönahsız revéşte şeħés kultınıñ korbanı buldılar. Lekin ħezér min barı sinéñ yazmıñıñ turında gına süz alıp baram. Törmeden çıgıp Tobolga kildéñ. Nerse taptıñ? Kém siné kızganıp, kuanıp karşı aldı? Sin bit sudan çıgarıp taşlangan balık töslé tıprıçındıñ. Yalğanmı?

– Yuk, yalğan tügél.

– Nek méne şul vakıtta, kéşéler sinnen bizgende, min siné koçagıma aldım, kulımnan kilgen kader siña bulışırğa téledém. Kaygıñı urtaklaştım bit, Seét!

– Bik dörös. Anısı öçen min riza. Reħmet.

– Min de bay kızı tügél. Avılda üstém. Etiler yarlı buldı. Unyıllık mektepné bétérgeç te, eşke çıgarga turı kildé. Maşınistka bulıp eşledém. Buħgaltér bulıp eşledém. Atam-anamñı taşlamıyım dip, utız yeşéme kader kiyevge çıkmadım. Küñélémné yuvatırlık, yöregémneñ yarasın devaly alırlık akıllı kéşéñé ezledém min... Taptım. Siné taptım. Yarattım, ışandı. Canımñı, tenémné, bötén barlıgımñı jellemiyçe birdém bit siña, begirém... – Zöbercet bitén kaplap üksép östelge yattı. Seét divannan torıp papiros kabızdı da Zöbercetneñ karşıısına, östel yanına kilép utırdı.

– Nerse buldı üzéne бүгэн? Ütkenné-bétkenné kuzgatıp, üzéñné de, miné de borçıysıñ. Eyde, yatıyk. Miña brigadalar torgançı barıp citerge kirek bit.

– Tagın brigadalar, – Zöbercet kiskén ħeretet bélen başın küterdé. – Sin akıldan şaştıñ. İndé reħet kürebézmé digende géne, bar dönyanı taşladıñ da tsélinaga. Min cüler sinéñ süzéne ışandı. İyerdém. Tsélinada Seét Battalovñı sagınıp kötép torganar... May ayında küz açkısız buran. Çak kına ülémnen kaldık. İkençé könné brigadaga baruvga, üzéñné totıp kıynadılar. ħezér de sin anda kitken sayın éçém ju itép (168) tora, tön yoklamıyım, kurkam. Cıyın ħulıgan. Alarnıñ yartısın törmege yabıp, yartısın atarga kirek. E sin alar bélen kommünizm kormakçı bulasıñ. Eħ sin, partorg, goré lukovıy!

– Zöbercet! Taşla yuk-bar süzné, sovħozda yaħşı kéşéler kübrek. Nige barısın da bér sébérké bélen sébéreséñ? Bügén nerse buldı siña?

– Yuk, citmiy élé. Kém siné sovħozda kéşé dip sanıy. ħetta diréktor bélen, açuvın kilmegeyé, étlé-meçélé yöriyséz.

– Anda sinéñ eşéñ yuk.

– Bar, bik bar. Min indé artık tüze almıyım. İşanasıñmı, begirém, çıdıy almıyım... Min kaygımnan akıldan şaşam. Seét begirém, – Zöbercet Seétné koçaklap, biténnen übe-übe yalvara başladı. – Min siné yaratam, yaratam, begirém. Miném ħezér sinnen başka tayanıçım da, kuanıçım da yuk. Barısın da, barısın da – sin géne, sin géne, Seét... Min siné yalğız kaldıra almıyım. Elé soñ tügél. Kitiyk, kitiyk, begirém, yöregém... Kitiyk. Kaçıyk bu cehennem çokırınnan. İşétesémné, Seét?

Tereze artında tön. Bolıtlı tön. Cil öy tübeséndegé anténanı dér selkéte. Şıgır-şıgır, tagın şıgır-şıgır. Seét késesénnen yavlık alıp, Zöbercetneñ yeş bélen tulgan küzlerén sörtté.

30

İyun koyaşınıñ béréncé nurları yalğız karagaynıñ yeşél énelé çuklarında, palatkalarnıñ ak kindérléréndé, kızıl, kören, sarı töslerge buyalğan küçme vagonnarnıñ kalay tübeleréndé çağılırğa ölgérmedé, béréncé brigada görlep yokıdan tordı.

Palatkalarnıñ işék ħezmetén ütevçé kindér yapmaları açılıp öske taşlandı. Bérsén bérsé kuvıp, bér-bérséñéñ yalangaç arkalarına şap-şop sugıp, şayarıp, tavışlanıp yégétler çıktılar.

Bér-bér artlı küçme vagonnarnıñ işékleré açıldı. Tar baskıçlardan, inñeréne sölgélerén taşlagan, kullarına sabın, tés şçétkası, pastalar totkan, kaysı kıkırıp cırlap, kaysı avız éçénnen géne moñlap, kaysıları nersedendér kıkırıp kölep kızlar töştéler. (169)

– Fiz-za-ryad-ka-ga!..

Yégétler palatkalar artındagı alanga çıktılar. Kızlar vagonnar aldındagı meydanga cıyılıp, köleşé-köléşe tézélé başladılar.

İrgali rıçagnı basuvga, buldozérnıñ pıçaklı étergéc kalagı kılğannı kisép töşép cirge kadaldı. Tasma tabannar göréldep, aşıgıp alga omıldılar. Kılğan, tamırları bélen kubarılıp, tıprıçınıp, kaplanıp töşté. Anıñ östéne kara tufrak öyeldé. Elé yaña gına irkelenép küzén açkan ak, kızıl, kügélcé, céte

zeñger dala çeçekleré işélép kilgen kara dulkın astında kümélép kaldılar. Buldozér alarnı jellemedé, kubardı, küterdé, zur çümele itép öyélgen salamga taba işe başladı.

Küreséñ, brigadir bügengé könge kiçe kiçten ük ezérlegen, yugıyse, dala urtasına salam öyémé kaydan kilép utırsın indé. Çümelege yakınlaşkaç, buldozér çigénép ikénçé yaktan kéréde. Annan öçénçé, dürténçé yaktan eylendé. Çümele tiresénde zur kotlovan kazırğa totındı.

Ul arada iké bėnzovoz su bėlen kilép tuktadı.

Stan yagınnan kümek cır işétéldé. Ul yakınlaştı, haman köçeye bardı. İrtengé salkında cır yırakka-yırakka yañıradı. Nikader saflık hem nikader dert añarda! Ul turgaylar bėlen bėrge kanatlanıp oçtı, dala añnı irkéne biréldé:

...Mama, né skuçay,
Sléz né prolivay,
Spravit novosélé
Poskoréyé priéjzjay!..
Édém mı, druzya,
V dalnıyı kraya,
Staném novosélami
İ tı, i ya!..

Töşke taba koyaş yaman kızdıra başladı. Ömeçeler tirge çumdılar.

Eytken süz – atkan uk bit ul. Avızınan çıktı, kulıñ bėlan eşle. Vegde – namus. İrte bėlen stanga partorg Battalov kilgen idé. Ul ikénçé, dürténçé brigadalarnıñ da bügėn ömege çıgaçakların eytté. Bėrençé brigada, İrgali Arslanov brigadası, alardan kalışır mı? Yuk, şalış, bėrençé brigada koyırıkta çuvalmas! (170) Standa bėr can iyese kalmadı, barısı da ömege çıktı. Hetta elé kiçe gėne «uf-ah» kilép yatkan Leyle Bulatova da sikérép tordı:

– Elle min invalidkamı? Baram digeç, baram.

Vėra bėlen Karaküz aña aşhane tiresénde gėne eşlep yörėrge kuşsalar da, Leyle kırt kisté:

– Eyttém, baram!

Ul aşığıp kiyėne de başladı. Elle yeş organizm üzėnėñ avıruvğa tiz birėşmevėn kürsetėrge téledémé, elle indé Leyle «invalidka» bulası kilmiyçe, gorurlığı ciñdémé, ul ömege çıktı. Anı ceyev cibermedėler, Kufaryan üz maşinasınıñ kabinasına utırtıp alıp kitté.

Leylege kalıp yuvıp torırğa kuştılar. Şayarma, ul da eş! Kalıp yuv da iké taza kul sorry.

İrgali buldozėri bėlen tügerek tiren çokırını kazıp bétėrdé. Urtada salam çümelesé gėne kaldı. Anı şul çokırğa işép töşėrdėler. Kufaryan Nayzatumardan bėnzovoz bėlen su taşıdı. İké traktor ise balçık bėlen salamnı aralaştırıp izdé. Lekin bu méhanikalaştırılğan izmeden koyaşta yarılmıy torgan, yañırğa cėbėmiy torgan, nık saman kirpėç çıkmıy iken elé. Traktornıñ tabannarı balçık bėlen salamnı taptap izép kėne üteler, kiregėnce kuşıp citkėre almıylar. Şunıñ öçėn traktordan soñ elé ayak bėlen izerge turı kildé. Bulgaç-bulgaç, bėregeylé bulsın indé. Aşhanenė sala başlamas borın kirpėç tarala başlasa, oyatınnan kaçıp kotıla almassın.

İrgali çokırınıñ töbėnnen izmené senek bėlen umırıp alıp eylendirėp kėne taşlıy. Bėr alganda kimėnde kırık-illé kilogramm izmené kubaradır. Bu kader köç kayan kilgendér, hetta senek sabı da çıdamıy. Grişa indé öçénçé sap eşlep birdé. Yartı segatke de citmiy, şırt ite de, İrgalinėñ kulında tayaq kına kala. Grişa senekke dürténçé tapkır méne digen katı kayınnan sap sapladı da brigadirğa açuv bėlen barmak yanadı. Annarı «başka sap yuk, téleseñ nişle, kulıñ bėlen al» digennė añlatırğa télép, iké kulın ceyép ciberdé. İrgali çamalap avdara başladı. Avdarılğan izmené yėgėtler ayak bėlen taptıylar, senek bėlen, körek bėlen yarga taşlıylar. Anda kızlar. Aları izmené kalıplarga tutralar, ayak bėlen taptıylar. Annarı tartıp kırğa çıgaralar da ret-ret itép tızeler. (171) Şulay bėr oçtan şaktıy gına kirpėç supıp taşladılar. Bėraz yatıp yal itkeç, İrgali tagın yėgėtlerné çokır éçėne kuva başladı:

– Davayıgız, yėgėtler! Tagın péçtik kėne biyėp alıyk. Seət aga eytté bit, tégé brigadalar da ömege çıkkın. Alardan artta kala kürmiyk! İlham, sin «Epipe»ge, e séz, Grişa, Nikola, İvan, Maksim, ilahi optım «Yabloçko»ga, e sin, Şahveli... – ul üzбек yėgėtėne nindi köy tekdım iterge bėlmiyçe totlğıp tordı da kulın séltedé, – yarar, üzėñ bėlgençe biyé. Nu, yėgėtler, tolko balçıkınıñ mayı çıkkınçı!..

Kalıpka salıngın izmené kılğan östėne avdarıp, kiberge tızép yörėgen Vėra, kalıbın taşlap, brigadirınıñ süzėne karşı töşté:

– Yuk, yuk, ipteş Arslanov, alay milli köylėrge bülme. Kontrolirovat iterge çitėn bula. Alar valska, «Dunay dulkınarı»na biyėsėnner.

– Şulay mı?

– E, eyde alaysa, akıllım! – Çokır eylenesén körek bélen tazartıp, kırıp yörgen İlham, köregén taşlap, Véraga taba yögérdé. Kız aptırap, «bu nersege tilére» dip torgançı, İlham anı bilénnen koçaklap, tıprıçımuvına, kıçkıruvına da karamastan küterép kildé de izme éçéne bastırdı. Véra çak kına kaplanıp barıp töşmedé. Kay arada kilép ölgérgen Grişa anıñ bélegénnen totıp kaldı.

İlham, şarkıldap köle-köle, Véraga tağıñ nersedér eytmekçé bulıp avızın açkan idé, Grişanıñ zur açılğan, yaman açuv bélen karagan küzlerén kürép, tiz géne yomdı hem ul küzlernéñ açuvlı utına tüze almıyça tizrek çitke borıldı.

Saman basa başladılar. Balçık kamırlangan, sağız bulğan, ayaknı üzéne suvırıp ala, cilém bulıp yabışa, cibermiy. Bér ayaknı köç-şel bélen suvırıp alsañ, ikénçé ayak tağıñ da tirenrek çuma. Méne şulay bavsız tışav bélen yörep kara! Anıñ östéne koyaş şefkatséz kızdıra, manma tirge batıra. Aña nerse, samannan yort salası yuk bit anıñ!..

Bér-iké eylenüvge, ozın sıyrak Roza Şipovnik bélen küpten tügél géne şeherden yadmege kilgen kızlarınñ bérse, parikmaşér Klara, ayagıbızga kamil kerdé dip aksap, «valstan» çıktılar. Çınnan da alarnıñ ayakların bérniçe cirden kamil tırnagan, kanap ta çıkkın (172) idé. Moña hetlé gél tuflı éçénde géne yörgen tepiler saman basuvga çıdıymı soñ? Alarnıñ ayakların yuvıp, cerehetke yod sörtép, marlyya bélen beylerge turı kildé. Döresén eyterge kirek, Roza da, Klara da brigadanı taşlap kitmedeler. İkésé de kalıp tazartıp, yuvıp tordılar.

Tik tormagan belage oçragan, diyeler bit. Şunıñ töslé, İlham tağıñ da bér vakıyganıñ géroyına eylendé.

– Oyat bulsa da eytiym elé, iptesler... Bér ebi eytken diy, miném kızım kiyev kürgenmé dip. Şunıñ töslé min de saman sugıp... – İlham süzén eytep te bétérmiyçe, kulındağı köregén bar köçé bélen izmege kadap, çıgıp kitmekçé bulğan idé, uñ ayagın balçıktan tartıp çigara almıyça, bar gevdesé bélen kaplanıp yattı.

– Avariye!

– Һа-Һа-Һа...

– Kiyev yégété maylı botkaga battı.

– Sos! Sos! Sos! Sos!

Éş tuktaldı. Şav-şuv, kölüv-mıskıllav, üçeklev kitté. İlham tiz géne tormakçı bulıp talpıngan idé, kulları töpten ük izmege batıp kerdé.

– Citer, nerse avız yırasız, – Véra yuvıp yatkan kalıbın ayagı bélen tibép ciberép çokırğa sikérep töşté. – Késé tonçığıp bara, e séz!

Ul iyélép İlhamnıñ başınnan kütermekçé idé, kémdér anıñ kulınnan tottı. Véra başın küterérgé ölgérmedé, Grişa İlhamnı yeş bala kébék iké kulına salıp yarga alıp çıktı da ayagüre bastırdı. Kızlarga küz kıstı, kulları bélen «indé rehim itép yuvıgız» digen işare yasadı. Karap toruvçılar buvıla-buvıla, éçlerén uva-uva köle başladılar.

Bu küñéllé şav-şuvga barı bér géne kız kuşılmadı, yılmaymadı. Kirésénçe, iptesleré İlhamnan kölgen sayın, anıñ töse agarına bardı, kabakları avırayıp tüben töşteler. Ul, nersenedér yugaltkan töslé, kapşandı, kalıplarnı élékkége karaganda tizrek yuva, bérse artınnan bérsen artka taşlıy başladı. Bu kız Leyle idé.

Yégétler İlhamnı yuvındırırğa bėnzovoz yanına cıyıldılar. Grişa şlang bélen su siptérgé totındı.

Stan yağınnan ciren kaşka küréndé.

– Bravo! Obéd!

– Karaküz kile. (173)

Véra Karaküzné karşılarga yögérdé. Kızlar çilek bélen su kitérep yuvına başladılar.

Ciren kaşka yakınlaştı, Véra atnıñ dilbégesén totkan. Karaküz arbanıñ artına, bidonnar arasına baskan da kıçkırap cırlıy:

Yıdu, yıdu gıyşıktan,
Min, vodovoz, aşıkkan,
Möldér su bar, duslar, ey!
Möldér su bar, duslar, ey,
Komu nujno, poskoréy!

– Bravo!

– Yeşe, Karaküz.

Ciren kaşka avtomaşına yanına citép tuktadı.

Ömeçeler eşten koyaş bayıp aldınnan gına tuktadılar. Öç méñge yakın saman kirpéc sugıldı. Barısı da arıdılar. Éşnéñ kübrek öléşé töşten soñ eşlendé. Kük yözé béráz bolıtılgan idé, éssé sürélép, cilesletép te ciberdé. Tagın iké-öç tapkır méne şundiý ömege çıksalar, aşhane saluv öçén kireklé kirpéc ezér bulaçak.

Éşten soñ ömeçeler yuvınıp béráz yal itteler. Ul arada üzék usadbagı kitken Kufaryan kilép citté. Zavhoz bér bidon kıız cibergen iken, susavnı basar öçén ul da yarıy kaldı.

Arıgan hálık tağı da béráz dalada yatıp hel cıyarga iseplese de, Kufaryan: «Stantsiyege diréktornı karşı alırga barası bar», dip aşkırttı. Ömeçeler şavlaşıp avtomaşınanıñ kuzovına tuldılar. Maşına kuzgaldı. Kıké tın dalada kümek cır yañıradı.

Maşına, stanga citer-citmes, Kükçetavga bara torgan yul çatında tuktadı. Ömeçeler töşép, ceyevlep stanga taba atladılar. Kufaryan maşınasın Kükçetav yulına borıp, tuzanga kümélép küzden yugaldı.

Leyle bélen İlham törkémge iyermiyçe arttarak kaldılar. Niçék kéne batırılmasın, Leylenéñ ayagı elé tözelép bétmegen idé. Vakıt-vakıt ul aksap-aksap kite.

Parlap kalgaç, başkalar da alarga komaçavlamadılar. Üz yullarında buldılar. Yeşler helén yeşler töşene, bilgélé... (174)

Hálık béráz yıraklaşkaç, İlham süz başladı:

– Leyle, siña eytesé süzém bar...

– Ya, söyle, söyle, tıñlıym, – didé Leyle, e üzé kılğan arasındagı romaşkalarnı özerge iyéldé, – ey, kürmiy de barabız, nindi matur çeçekler...

– Taşla indé şularnı, haman balalıgıñ çıkmagan.

– Nişe? – Leyle çeçekler öze-öze İlhamga yakınlaştı. – Kara, min nindi matur bukét cıydım. Nersege üpkelegen bulasıñ? Méne bu romaşkalarga bér géne kara elé. Alar bézdegé töslé ak tügél, siren tösende. – Ul elé yaña gına börelerénen açılıp, kıızıl, kük, sarı, şemeşe çatkılar çeçép torgan kéçkéne géne çeçekler beylemén İlhamga suzdı. – Oşymı?

– Minde çeçekler kaygısı yuk elé.

– Nindi kaygı tagın sinde?

Leyle küzlerén zur açıp, yürüy aptıragansıman karadı. E üzénéñ irénnerénde çaya yılmayuv çağıla idé.

– Citer! – İlham tuktap kaldı. Leyle bu yulı çınlap aptıradı, yılmayuvdan tuktadı.

– Siña nerse buldı bügén, İlham?

İlham deşmedé. Arıgan bér kıyafet bélen kuzgalıp kitté. Alar bér-bérséne karamıyça süzséz atladılar. Yul stanga taba borıldı. Koyaş indé bayıgan. Anıñ soñgı nurları taş östénde basıp torgan yalgız karagayga töşken. Ul yana. Uttan yaralgan mehabet bér göl bulıp bötén tav östén balkıta.

– Leyle, – İlham işétélér-ışétélmés kéne söylep kitté, – miném söyleşesém kile... Tıñla elé.

Leyle bukétın sul kulına küçérép, uñ kulı bélen İlhamnı kultuklap aldı.

– Yarıy, yarıy, tıñlıym, üpkeleme.

– Éş üpkelevde tügél, Leyle. – İlham avır körsénép kuydı. – Sin üzén de béleséñ bit, min kitap ukırğa yaratam. Jyul VERN turında eytmıym de. Méne grajdannar sugışı çorınnan: «Razgrom», «Tıñiy Don», «Şobaga», «Koriç niçék çınıktı». Annan méne Böyek Vatan sugışı turında yazılğan kitaplar: «Povést o nastoyaşçém çelovéké», «Molodaya gvardiye», «Namus», Musa Celil şigirleré...

– Miña da alar oşy.

– Min alarnıñ kübésén yattan bélem.

İlham tınıp kaldı. Béráz süzséz bardı. (175)

– Méne, içmasam, alar géroy. Dörös, alarga atlagan sayın ülém kurkıncı yanagan. Aç, yalangaç yörgenner. Lekin alar üzleré aldındagı doşmannı kürép, şımı cinüv öçén köreşkenner hem korban bulgannar. Bu géroylarnıñ isémé meñgé yeşeyeçek. Ene tégé, yanıp torgan karagaysıman, gasırlar östéne basıp, meñgélék dan bulıp yanıp toraçak. E béz?..

Ul soravlı karaşın Leylege töbedé. İndé karañgı töşken idé. İlham Leylenéñ yabık yözende üzénéñ soravına cavap ukıy almadı. Ul niçektér hereketséz katıp kalgansıman toyıldı. Leyle anıñ bélegén katırac kısıtı. Leylenéñ yöregé aşgıp tibe, anıñ kulı kızu, bik kızu idé.

– Nişe alay üz-üzéñné kimséteséñ?

– Yuk. Bézné kimsételer.

Leylenéñ bélegé sisenép tartılıp kuydı.

– Kémner?

– Kémner diyséñmé? – İlham Leylenéñ kulın üzénéñ uçına aldı. – Bér géne nerse... tsélina!

– Tsélina? – Leyle kulın tartıp aldı. – Sin elle bügén isérékmé?

– Ísérék! – İlham tınıç, basıncı tavış bėlen cavap birdė. Leylenė kultıklarga da omtılmadı. Akırın gına anıñ yanınnan atladı. Üz-üzė bėlen söyleşkendey, süzėn devam ittė. – Ísérék min, Leyle. Minė uylar isérteler.

– Nindi uylar?

– Nindi uylar diyseñmė? – Alar tagın kultıklaştılar. – Tėgė, may buranında dirėktor bėlen erleşken öçėn sin minė niçe tapkır açuvlandıñ?

– Öç tapkır.

– Belkém, biş tapkırdır. Éş sanda tügél.

– Alay bulgaç, nige sorıysın?

– Yuk, Leyle, sin minė haman töşenmiyseñ. Tsėlinaga minė bėrev de kuvmadı. Üzėm kildėm. Min yeş. Minėm nindidėr zur, danlı eş eşliysėm kile. Kazanda, tsėlina turında şav-şuv başlangaç, min çın küñėlden kuvandı: «Méne yaña cirlerge baram, yaña dönya koram». Bu dalada nindi yaña nerse kordık? Tukta, tukta, sin minė bülme elė. Sinėñ nerse eytesėñnė bik yaşşı bėlem. 18 meñ géktar cirnė sörėp, tormalap, igén çeçték dimekçė bulasın. Anıñ östėne bğėn 3000 saman suktık. Şul samannan yortlar salabız, aşhane salabız digėn. (176)

– Alay bulgaç, eyt miña, bėz nerse öçėn monda kildėk?

– Katıp-tuñıp palatkada toruv, açlı-tuklı yörėp cir yırtuv, biden pıçrakka batıp, saman tuguv – bu, sinėñçe, batırlıkımı, romantıkamı?

Leyle cavap birmedė, uyga çumdı. Elė öçėnçė könnė gėne ul üzė de, nek méne İlham eytkençe, çirem cirge kilüvėne ükėnėp yılanan idė. Anıñ östėne Flėraniñ ğatı kilėp töştė...

«Min ul ğat turında İlhamga elė bėr süz de eytmedėm bit. Eytmiym de. Bik kirek idė. Öç kön avırıp yattım, e ul bėr kilėp ğelėmnė de bėlmedė... Tekebbėr! Başkalar ötelenėp yanınnan kitmedėler. Seğt aga olı başı bėlen aksaklap kildė. Ğetta Narimanbek kart yanımda yılgarga citėşėp tordı. E ul... Bğėn de öme bėtkençė Vėra tiresėnde çuvaldı. Ğezėr sėr bülėşken bula».

İlham, bėraz süzsėz atlagaç, tagın bülėngen tėmasına küçtė:

– Bėz üstėrgen bodaydan pėşėrėlgen ikmeknė aşavçılar bėznė iske alırlar dip uylıysıñımı? Bėz sala torgan saman öyler firgavėn piramidaları töslė meñgė torırlar dip ğıyallanasınımı? Méne şulmı bėznėñ yeşlėgėbėznė birėp ala torgan danıbız!

Leyle tınıçsızlanıp bukėtm sėltedė:

– Taşla indė, İlham, bėr bėtmegen soravlar. Min arıdım, tizrek kaytıp yoklarga kirek. İртеge beyrem tügél bit.

– Sin minė yaratmıysıñ.

Leyle İlhamnı étėp ciberdė.

– İskė avızdan yaña süz. Cüler. Cir sörüv, saman suguv turında söylep-söylep firgavėnnerge barıp citėp, meğebbetke kaytıñımı?..

Alar indė stanga yakınlaşkannar idė. Bėrniçe cirde yalkınlap uçak yana. Kölgen, kıçkırıp söyleşken tavışlar işėtėle. Kėmnėdėr sagınıp, kėmnėdėr ezlep garmun moñlana.

– İşėtesėñmė, – Leyle İlhamga yakınlaştı, – işėtesėñmė, İrgali kėmnėdėr ezliy.

– É min ezlemiyimmėni? – İlham, kinet kulların ceyėp ciberėp, Leylenė koçaklap aldı.

Bukėt cirge töştė. Anı yıldızlardan başka bėrkém de kürmedė... (177)

32

Bğėn kuvanıç artınnan kuvanıç kildė. Brigadalar yokıdan torır-tormas şatlıklı ğebėr işėttėler. Gadette, her kön ırte bėlen dirėktor ratsiye aşı brigadalar bėlen «ğeberleşe» hem sovğozdagı yañalıklarnı şunda bėldėre idė. E bğėn ise yañalık «ğeberleşüv»ge ğetlė ük işėtėldė. Hiçşiksėz, bu ğebėrnė bėrėnçė oçırıp ciberüvçė Aşot Kufaryan bulırğa tiyėş. Çönki stantsiyege, dirėktornı karşı alırğa ul bardı bit. Emma şunısı gacep, Kufaryan elė üzė Karabolakta, üzek usadbaga kaytıp ölgėrmegen, e «Alka kül» indė göj kile.

Bėrėnçė brigadanıñ küçme radiostantsiyesė «Urojay», başka brigadalardagı kėbėk ük, uçėtçik kabinasında tora idė. Çönki «ğeberleşüv»ge kübrek ikė kėşė – brigadir bėlen uçėtçik kına katnaşa idė. E bğėn brigada çlėnnarı irtengė aşnı aşar-aşamas Vėraniñ kabinası yanına cıyıldılar. İrgali «Urojay»nıñ «kolakların» borıp, üzek radiostantsiyenėñ dulkınların ezliy başladı. Nihayet, «Urojay»nıñ yalgız küzė çiyė bulıp kızardı.

Rėproduktordan dirėktornıñ tamak kıruvı işėtėldė. Vagon artındagı şav-şuv basıldı. İrtengė saf havada köçlė tavış yañıradı:

– İndé, iptesler, soñgi sefer turında bér-iké süz. Yulım uñışlı buldı. Kilesé atnadan başlap, Çagalı – Alka kül kanalın kazuv eşlerén başlıyız. Tiyéşlé summadağı krédit bankka béznéñ şçétka küçeréldé. Nihayet, suga kulıbiz cite, iptesler!

Kémdér kul çaba başlagan idé, açuvlanıp tuktattılar.

– Yuler, bu cıyılış tügél bit.

– Şavlamagız, tıñlarga komaçavlıysız!

Börkétbayev tagın tamagın kırıp yötkérdé de süzén davam itté:

– Alka kül yarlarına su kileçek. Bu béznéñ barıbiz öçén de zur kuvanıç. Emma eşnéñ külemé gayat zur. Vakit az. Bérden, plan buyınça salına başlagan barlık obyektlarını srogında ékspluvatatsiyege birérge kirek. İkénçeden, péçen hezerlev de béznéñ cilmeden töşmiy. Yakın arada Latviyeden öç yöz baş neséllé sıyrılar kileçek. Dimek, bézde zur söt férması da bulaçak. Hıcalıkta (178) başka mallar da bar. Şulay bulgaç, azık kirek, küp kirek. İndé kaysı brigadalar trassaga çıgaçak? Bu meselené kiñesép hel itmiyçe bulmıy. Şunıñ öçén bügén kiç segat cidéde barlık brigadılar kontoraga kilérge tiyésler. Hezer, – didé diréktor béráz tınıp torgaç, – brigadılar, çirat buyınça, soñgi iké kön eçénde eşlegen eşlerégéz turında belésme birégéz. Kıska gına. Tıñlıym.

Mikrofonda başka tavış – radist tavışı yañıradı:

– Süz béréncé brigadanıñ brigadırı iptes Arslanovka biréle. Başlagız.

İrgali kesesénen bloknotın alıp östelge kuydı da trubkanı aldı.

İrtengé radioheberleşüv bétüv bélen, diréktor kabinétına Grişa Vivdiç kildé. İsenleşté. Kükrek kesesénen bér kegaz kisegé çigarıp diréktorga birdé. Toyak ımlap urın tekdim itse de, Grişa utırmadı, kulı bélen işékke işare itté. Aşıgam, yenesé.

Ul bügén gadettegege karaganda da pöhterek kiyéngen. Östénde ör-yaña kombinézon. Başında bérét. Kırınğan. İrenneré sizélér-sizélmes kéne yılmaya. Küreséñ, küñélénde nindidér şatlığı bar.

Toyak yazuvını ukıp çıguv bélen, Vivdiçka karap başın iyde:

– Molodéts! – Annan téléfon trubkasın aldı. – Miña sékrétarnı birégéz elé. Da. Rita, bu sinmé? Min hezer Vivdiç bélen yaña obyektlarını kabul itép alırga baram. Batalovni, kooperativ başlığı Asılbékovni tabıp magazinga ciber. Véra Gaydamakoga da eyt. Kilsén. Min kittém.

– Hıuş kileséz, – magazinniñ işégén Sılu Bikçurina açtı, – saklanıbrak kérégez, kiyémégéz buyalmasın. İşék yañakları kibép citmegen.

– Uy-bay! – Toyak yüriy kışkıırıp gaceplengen buldı. – Komissiyeden alda satuvçı kérép utırgan goy.

– A kakjé? Minnen başka nindi priyém. – Sılu yarım rusça, yarım tatarça söyliy-söyliy komissiyé çlénların sevde zalına alıp kerdé. – Séz karıysız da kiteséz, e miña monda eşlerge kirek. Citer, vagona kısılıp eşliy-eşliy canıma tiydé indé. (179)

Magazinni karap, küzge töşken kimçéléklerné akta kürsetkennen soñ, komissiyé çlénları karşı yaktığı torak yortlarga taba yüneldéler.

Bügén «Alka kül» sovhozındağı un gaile yaña yortka küçeçek. Börkétbayev bélen Batalovka da bu yulı kvartira bar idé.

Obyektlarını karap bétéргеç, komissiyé çlénları aktka kul kuyıp taraldılar, herkaysı üz eşéne kitté. Toyak bélen Seét kabinétka kayttılar.

– No, Seét Kerimoviç, östelge yakınrak urnaşıyız. – Toyak üzénéñ urınına utıruv bélen, iyélép östelnéñ tübengé tartmasın açtı hem östel östéne başlanmagan bér şeşe şampanskoyı çigarıp kuydı. – Novosélé! Yuvımıyça yaramas...

– O! Séz bigrek ırte, Börkétbaiç! – Seét sténa buyındağı urındıknı östel yanınarak tartıp utırdı. – Baş eylenmesén.

– Eylenmes! Bézge, kazak aytkanday, at östénen géne yotmasak, utırırga vakıt yuk. – Toyak şeşenéñ uka kalfagın saldırap, «avızlık»ların ıçkındıra başladı.

Böké şartlap atılıp tüşemge beréldé. Ap-ak kübék aga başladı.

– Uy-bay... cıldam!

Seét tiz géne tumboçkadan iké stakan alıp östelge kuydı. Toyak elé bér, elé ikénçé stakanga agızıp, kübékne basarga kéréşté. Anıñ keyéfé bügén şep, nek şampanskoyı töslé tulıp, taşıp tora. Küreséñ, Akmolla seferénde yulı uñuv hem kaytuvına biş obyektını ékspluvatatsiyege ezér toruvı, citmese bügén yaña kvartiraga küçüv kuvanıçı anıñ gadettege kırkuv haraktérin üzgertken. Yözénde, tavışında, hetta hareketénde ihlas küñélden söyénüv, kuvanıçın büleşérge télévé sizélép tora. Stakannar pışıldap, börçéklenép kaynap tuldılar.

– Al, coldas Batalov, – Toyak möldérep torgan stakanı küterdé, – alıyız. İndé bügénnen başlap béz kapitalniy kürşéler bulabız goy. Kilénégéz Gayşe aldığımızda bulır. Zöbercet hanımga buhgaltériyede eş

ezér. Voobščém, za vsé ħorošéyé, – ul üzéněň stakanın Seétnékéne çekeštérép, çaykaldırıp ciberdé, – küršé ħakı – teñré ħakı.

– Reħmet, Toyak Börkétbaiç, – Seét, küršéséněň keyéféne yaraşırga tırışıp, tavışın küterdé, – ħeyérlé (180) segatte. – İrenner kaynap, borınnı kıtıqlap torgan eçkeltém şerabka tiydeler. Küñél taşıdı... «Küršé ħakı – teñré ħakı, emma ut bélen yeneşe toruv ħeyérlé bulır miken soñ?!»

33

Cilkeden avır yök töšté: ħat kitté. Niçék kitté bit elé. Nek uylagança. Yuk. Annan da caylırak, bérev de kürmedé. İlham, pérronga çıgıp, poçta vagonınıñ yaşıçısına ħatın tösérüvé buldı, poyızd kuzgala da başladı. İlham bik ozak annan küzén ayıra almıyça karap tordı. Poyızd yılan kébék borgalanıp yırak dalalarga küméldé. Barı parovoznıñ kara-kuçkıl yalı tuzgıp, irtengé yaktı kükte asılınıp kaldı.

«Poyızd kite. Üzénen soñ ul herbér stantsiyede, herbér razézdda tiren bér moñ, sağış kaldıra. Ayırılışuv sağışı ul! Şunıñ öçén de avırdır ul poyızd artınnan karap kaluvlar. Şerifcan abıy bélmıyçe cırlamagan iken:

...Parovoz bara iken, töténé kara iken,
Bara torgaç onıtkanmın, tungan il kala iken...

E bit tungan il ħezér yırakta. Poyızd, oçsız-kırıysız kiñ kazak dalaların ütép, Ural tavları aşa çıgar. İdel yarlarına barıp tuktar. Kazan! İdelge tételép utırgan güzel kala. Kömés uka bulıp ceyélgen Kaban külé. Görlep torgan Yaña biste. Bötén dönyaga danı taralgan méħ fabrikası. Çat başında balkonnar bélen bizelgen biyék öy. İkençe kattagı perdeleré tösérélgen dürténçe terezeden yaran gölénéň kızıl çeçekleré elé de yanıp, ütken-bargannarnıñ küzlerén üzéne tarta torgannardır. Miném eni göller yarata. Anıñ gölleré kışın-ceyén çeçek atıp utralar idé...

Küpérép torgan bödre çeçlé poçtalon kız Toma baskıçtan vak-vak atlap yögérép méner da zvonoknı iké tapkır basar. Şilt itép işék açılır da, eni çıgar. Tamara aşıgıp: «Tétye Faya, vam radost... Ot İlyuşı...» dip, miném elé yaña gına poçta vagonına salgan konvörtımnı suzar. Eni kuvana-kuvana ħatnı iké kulu bélen alıp, Tamaranı çey eçép çıgarga kıstar. Bilgélé indé, Tamara tuktamaz.

– Spasibo, tétye Faya, v drugoy raz, kogda İlyuşa priyédét, – dip, aşıgıp, ikénçe işeklerge kiter. Eni méskén, şatlıgınnan yılgara da, kölerge de bélmıyçe béráz (181) aptırap, Tamara artınnan karap torır da: «Ay alla, min nişlep toram? Cankisegém nerse yazdı iken», dip, tiz géne tür bülmege kéré, küzlégén kiyép, ħatnı ukırğa utırır.

Koş télé ħetlé géne ħat. Méne şunı yazarga da bér atna buyınça caylı vakıt tabılmadı. Köné-töné traktor eçénde déréldép utırasnı. Tuzan-tufrak, may. Eni begırém, ul elé haman da miné öydegé kébék apak külmeklé, galstuklı, kostyum kiygen, çeçné kiñgir taragan itép küz aldına kitére torgandır, méskéném.

E min... tséline kaharmanı!»

İlham üzéněň solidol, nigrol, solyarka bélen kaklanıp, yarılıp bétken kullarına, maylanuvdan yaltırap torgan kombinézonına, cirenép, yılamsırıp karadı.

– Méne ul tséline kaharmanı!

«Üç itken kébék, ħatnı yaza başlavga, sukır çerkisiman, yégétler östelné sırıp aldılar.

– Kémge yazasın?

– Nerse yazasın?

E Arslanov:

– Leylege ħat yazıp mataşma, anıñ ħat ukırğa barıbér vakıtı yuk, – dip üçeklerge totındı. Elle könleşe indé, kart alaşa. Leyle aña eylenép te karamıy. Çukıngan Kırıs papiros köyretérge kilgen bulıp çak kına ħatnı yolkıp almadı. Abaylap kaldım. Kulına töşse, bötén plan cimérelé idé bit!

Elle nerse, bu arada partorg ta arttan kalmıy başladı. «Ĥelén niçék, İlham, bérer ciréň avırtmıymı, Feniye apadan ħat yukmı?» digen bula. Eninéň isémén kayan bélép algan? Üzémné-üzém kaya kuyarga, kaya kaçarga bélmıyçe aptırap yörgende, ul çatanga ni kalgan iken miné ézerléklep?»

İlham vokzaldan isen-sav, kéşe küzéne çalınmıyça, kaytıp yoklarga yattı. Lekin yoklıy almadı. Uylar haman tungılık birmiyler idé. İlhamnıñ tené kıza başladı. Ul başınnan uk uranıp yabıngan odéyalın açıp ciberdé. Eylene-tirede mışnylar, gırlıylar. Palatka kıyığındagı sütélgen yamavlıktan yartı ay küréne. Ene tagın bér yıldız! Zep-zeñger. Kaltıranıp tora. Nige iken? İlhamnıñ küñélé ħezér ene şul yalgız yıldız töslé tınıçsız. Yuk, tizden, bik tizden İlhamnıñ yöregé tınıçlar. Ĥat ħevéf-ĥeterséz géne kitté. İndé bér un können İlham Atlasovka Kazannan «Mat (182) pri smérti, vıyızjay» digen aşıgıç télégramma kilép citer.

Ílham rehetlenép kuvanıp yılmaydı. Yöregé yarsuvdan tuktadı. Zep-zeñger yoldız sündé. Yartı ay yıgılıp töşté bulırğa kirek, yugaldı. Kérféklar yomıldılar Ílham yarım kölémsérep yoklap kitté.

34

Kötmegende tönyaktan köçlé, salkın cil çıga. Elé köndéz géne kuyan mamıgı töslé küpérep, isepséz kömés çatkılar bélem céméldep, küzlerné çağıldırıp, tıp-tınıç kına yatkan dala karı kinet kuzgala, öyérelé hem avırayıp cirge salınıp kilgen bolıtlarga uralıp tuzgıy başlıy. Küz açkısız buran küteréle.

Barası kışlavlarına cite almıyça, yartı yulda kalgan yulavçılar, tomakların basıp kiyép, élmeklerén beylep, tolıp yakaların küterép uranalar da çanalarına avarlar. Dilbégeler üreçege éléne. Yazmış atlarga tapşırıla. Kısa ayaklı yomrı kazak atları başların sözép yuvırtalar. Bargan sayın buran köçeye. Ak tuzan aşa bénerse de kürénmiy. Atlarnıñ kérféklaréne, borınnarına, irén aslarına boz kata. Lekin alar haman baralar. Atlar hezér küzden bigrek toyaklarına ışanalar. At toyagı sizgér, aldamiy, kayda yul, kanda yulsız kört ikenén toya. At borıla, yulga çıga.

Méne bérvakit atlar şıp tuktıy. Dimek, kört kalınaygan, toyaklar yul takırın toyıp basa almıylar. Índé ömét özéle. Yulçılar çanalarinnan töşép, kaya barırğa bélmıyçe aptırap, arlı-birlé sugılalar. Tir baskan atlar öşép kaltırana başlıylar. Índé nişlerge? Kışlav yıraktamı, yakındamı – bérev de bélmıy. Yulavçılar süzséz. Hezér alar aldında fekat bér géne yazmış – buranda öşép ülüv.

Nek méne şul ömét özélgen minutlarda, avır bolıtlar sarılıp üteler de tuzgıgan kar tuzanı aşa biyekte bér karaçkı küzge çalınıp kite. Yulçılarnıñ şatlıgı éçleréne sıymıy. Alar körtke bata-bata sikérelér şkırdap katkan biyeleylerén bér-bérséne sugalar, tuñgan avızların kıyşaytıp kıçkırğa başlıylar:

– Yalgız karagay! Yalgız karagay!

– Kanatım, karagay!

– Méñ rehet, karagay.

– Kışlav aldıbızda! Kuv atlarını! (183)

Atlarga da, yulavçılarga da hel kére, burannı kağıp ür astındağı kışlavga aşığalar.

Alar ışık kuralarga, cılı öylerge kérep yugalalar. Tik yalgız karagay, salkın taška baskan kilés, béruzé kala. Kışkı cil, dala cilé usal, şefkatséz. Ul kart karagaynıñ taş yarıklarına kısılgan, imgenen tamırlarinnan başlap iñ östegé töpçék botaklarına hetlé açuv bélen kitérep suga, tarta-yolka, kinet posıp, tınıp kala. Annan tagın beyden ıçkıngan ét-sıman ulap, sızgırıp, kart karagaynı başınnan iyép avdarırğa tırışa. Méskén karagay! Kémge ışıklansın ul? Bu kotoçkıç burannan saklap kém aña üzénéñ arkasın kuysın?

Ul yalgız, lekin biréşmiy, barlık cefanı, barlık avırılıklarnı ayak östénde, havalı masayuv bélen karşıly. Batır yarasız bulmas diyler, anıñ tenénde de tiren yaralar az tügél. Tönyak kabırğası sıdırılğan, kabıkları kayırılıp töşken, tübengé botakları sınıp bétken. Lekin karagay tüze, usak töslé tavış çıgarıp zarlanmıy, tik anda-sanda gına, başın az gına iyép, iñıraşa da tagın turaya. Adaşkan yulçılarga turı yul kürsetérge aşıga.

Yaz kile. Barlık ağaçlar ör-yaña, yeşél yéfek teñkeler bélen bizeneler. Tik yalgız karagay gına haman üzé kébék uk kartaygan, katkan, kara-kuçkıl éneleré bélen kala. Cey cite. Yılınıñ bu ayları da kart karagaynı irkelemiy. Dala koyaşınıñ utlı éneleré tup-turı aña kadalalar. Ul basıp torgan granitni köydérep, komga eylendérep, ekrénlep işeler. Cil komnı sébérép alıp çeçe, tamırlarnı yalangaçlıy, e koyaş cirden dım tartıp torgan şere tamırlarnı köydére başlıy.

Nindi géne cefalar kürmegen bu kart ağaç üzénéñ yalgızlıkta ütken behétséz gomérénde!

Yalgız karagay üzé tuktavsız kağılsa-sugılsa da, başkalarga karata rehimlé. Ul, diñgéz buylarındagı mayak töslé, tönén-könén yulçılarga yul kürsete, üzé tireséne kilüvçelerné koyaşnıñ éssé nurlarinnan yeşere, botakların kiñ ceyép, énelé çukların kabat-kabat tüşep, külege töşere.

Méne бүгэн de ceynéñ éssé köñnerénen bérsé idé. Kük yözénde bér bolıt eseré kürénmedé. Koyaş dala östéndege barlık üsémleklerné köydére, cenléklerné önneréne (184) kuva, koşlar, hayvannar, adem balaları elsérep, hêlden tayıp külege ézliyeler.

Véra manma su bulıp, vatılıp urınnan tordı. Kérféklerné yokı basa, yoklap bulmıy. Börküv.

Ay ağırı. Bu köñner isep-hısap kéşésé öçén urak östé kébék tıgız bula. Köndelék eşéñné de alıp bar, şul uk vakıtta aylık isepné de yomgakla.

Yazgı çeçüv tögellenüv bélen, brigada tözüv eşleréne küçté. Monda indé herbér eş törénéñ normasın bélerge, eşlevçénéñ razryadın, matériallarnıñ klassın hem başka bik küp tözüv eşénéñ spétsifikasın öyrenérge turı kildé.

Lekin téleseñ nişle, otçétını vakıtında tapşır. Mariya Petrovna, az gına kiçektérseñ de, şélteliy başlıy. «Yaramıy, kızım, yaramıy, tarkav bulma, tertipke öyren. İsepné çuvaltuv, vakıtında otçét birmev ul eş kéşésén rencétüv bula, añladıñmı, kızım», diy. Hezmet hâkın nek vakıtında, bilgélengen köñnen

kaldırmıyça birérge kızuvlyı. Véra anı üzé de tóşéne. Ul bit elé hisapçı gına tügél, brigada komsomol citekçesé de.

Véra tön buyı utıra, védomostlar töziy, yaguv-maylav matérialların isepliy.

Kükçetav ürleré artınnan alsulanıp tañ bélénuvge, yokıdan sikérép tora da aşhanege, dustı Karaküzge bulışırğa yögré.

– Ya, kara küzém, бүгэн brigadanı nerse bélen sıylarğa cıyınasıñ?

Plita yanında yanıp-péşép yörgen Karaküz, cavap urınına, anıñ kulına buş çilek totgıra.

– Su!

Su alıp kilüvge, bereñgé yuvarga, it turarga kuşa. Annan çıbık-çabık cıyıp kitérérge kuva.

Karaküzneñ avızında bér géne süz:

– Cıldam, cıldam.

Ul yüriy Véraga kazakça éndeşe. Annan rusça kabatlap kuya:

– Bıstro, bıstro!

Véra, uçakka çıbık-çabık taşlagan arada, povarga küz kırıyın taşlap ala, «nindi usal, yılmaymıy da...»

Karaküz çak kına kabarıp torgan öské irénén téşliy de, kalın kara kaşların cıyırıp, boravlap karıy. Bu vakıtta sinéñ karaşıñ anıñ oçkınlı küzleré bélen oçraşa, kuzgalırğa kurkasıñ. Kara küzlerde gıpnöz (185) köçleré bar diyler. Küreséñ, bu süz dörös. Tuganda uk sizgenner, isémén de bit Karaküz kuygannar. Mine nindi sizgér kazak halkı.

Karaküz at östénde yégétlerden de ostarak, kıyurak yöriy. Bar köçéne çabıp bargan atnıñ iyerénen, kinet avıp, sölek töslé suzıla da, cirden kömés teñke alıp küzgen yugala... Kuvıp cit!

Tuvıp-üsép at yanına kilmegen Dnépr kızın Karaküz hezér at östénde yörége öyrete. Ul, tугan avılı Kükütrekke barıp, kolhozdan iké at alıp kildé. Bérsé altın töslé yıldırap torgan ciren at. Mañgayında ak yoldızı da bar, anısı Véraga. Véra üzé de şundiý altın çeçlé bit. İkençesé, üzéne digené, kara turı at.

Véra başta atka ménerge riza bulmıyça, kurkıp, kırğa ceyevlep kaçıp kitép karadı. E Karaküz yartı yulda anı kuvıp cite de köçlep küterép iyerge méngére.

– Kurıkma, baltırlarıñnı kısıp, rehetlenép utır. Cılka balası kurkak keshéne yaratmıy. Eyde, – diy de cildérép uzıp kite. Véranıñ Ciren kaşkası da kalışırğa télemiy, yuvırta. Véra tézgénne taşlap, iké kulı bélen çıtrdatıp yalga yabışa, çın-çınlap yıldı başlıy:

– Karaküz...

E Karaküz şunduk anıñ yanına kilép cite, uñ kulı bélen Véranıñ bilénen koçaklıy da tıyıla almıyça köle.

– Küter, küter başıñnı, kullarıñnı ciber, kurıkma. Méne şulay. Elé beygége çıgarbız. Yégétlernéñ küzleré ut bulır.

Méne бүгэн de Véra Karaküzge aş ezérlerge bulıştı. İrtengé aştan soñ, İrgali bélen üzék usadbaga, buğaltériyegé kitté. Bötén kön isep-hısap, akça aluv bélen ütté. Brigada eşten kaytıp, akça bire başlagançı, az gına bulsa da, yoklap alırğa idé...

Çeçüvden soñ elé bér géne tapkır yañgır yavıp ütté. İgénner yem-yeşél bulıp tigéz küteréldéler. Küñél kuvangan idé. İndé méne atnadan artık kükte bér bolıt eséré kürénmiy. Koyaş kızdıra, alay gına da tügél, köydére. Könner bolay korı torsa, igénnerneñ helé möşkél. Bүгэн ayırucha éssé, cil de ismiy.

– İçmasam koyınırlık su da yuk. Alka külge tizrek su kilse idé. Hezér avılda bulsañ idé, anda Dnépr...

Bala vakıttan uk iyeleşken, mul sulı, aşığıp aga (186) torgan tугan yılga iske tüşüv bélen, Véra kulın ménder astuna tığıp, konvért aldı, açıp ukıy başladı.

Bu hatnı Véra ırte bélen, üzék usadbaga barganda algan idé, elle niçe tapkır ukıp çıktı.

«Kadérlém Véra!

Sinnen hat algan sayın, miña zur kuvanıç bula. Min anı üzém géne ukımıym, barlık kürşéler cıyıla.

Soñgı hatnıda, yañşı eşlevéñ öçén bülek aluvıñnı yazgansıñ, anı işetkeç, kürşéler barısı da şatlandılar, selam eyttéler. Tırış indé, kızım, kulıñnan kilgenné jelleme. Ölkennernéñ süzén tıñla, keshé bulırsıñ. Séznéñ eşégéz – bik izgé eş. İkmek ul – behet. Kızım, üzéñ de hetérliyséñ bit, néméts okkupantları kulı astında bér télém ikmek kürmiyçe niçek tilmérdék. İndé hoday ul könnerné kürsetmesén.

Dörös, sinnen, Véroçka, yalgız kızımnan ayırılıp toruv miña bik çitén. Bik sagınam. Kay vakıtta küñélém tula da yılga aryagındağı Ebiler tavına baram, küzlerém talgançı karıym. Sin kitken yulga karıym... Sin indé küñélsézlenme. Méne isenlék bulsa, üzém séznéñ yakka barıp çıgarımın, közge, igénnerne cıyıp algaç indé.

Ħuř, kızım, isen-sav bul. Ħatıñnı yışrak yaz, kızım.

Sağımıp Ħat yazuvçı eniyėñ Pėlagėye».

Vėra Ħatnı ũptė de östel őstėne kuydı.

– Mėne közge eni de kile. Min indė anı mektepte karşılarımın, – Vėra ũz aldına söylene-söylene ayagőre bastı, – fu, bigrek bėrkőv, tőzer Ħel yuk.

Ul kėĸkėne kolak mėnderė bėlen ceyme alıp dalaga ĸıktı. Monda da kőlege hem ciles urın ene şul yalgız karagay tőbėndegė öytaş kına. Vėra şunda taba atladı: eşten ĸıgıp arısa hem yalgız gına kalıp, ũz-őzė bėlen kiñeřesė kilse, ul şuşı yalgız karagay tőbėne kilėp utıra idė. Kart karagay sėlkėnmiyĸe, şılt itmiyĸe, gadi bėr tınlık saklıy. Usak tőslė tuktavsız şıbirdap, gaybet söylemiy ul. Mėne Ħezėr de ũzėnėñ enelė ĸukların kiñ ceyp, Vėranı koyařnıñ eřsė nurlarınnan kőlegeledė.

Vėra ceymenė karagaynıñ nek tőbėne ceyp. Kolak mėnderėn cil bėlen aşalıp, kalkıp ĸıkkın ikė kalın tamır őstėne taşladı. Utırdı. Yalan ayakka gına elėp (187) ĸıkkın tapoĸkaların salıp, kırıydağı sandık bulıp kalkıp torgan taş őstėne kuydı da suzılıp yattı.

Taş artında nersedėr kıştırdadı. Kıl arkan kőlegenė kisėp suzıldı. Annan bocra bulıp uralıp, Ħereketsėz kaldı.

Sizelėr-sizelmes kėne cil ise. Borınnı eĸkeltėm karagay sağızı isė kıtıklıy. Vėra cilkesėne salgan kızıl yefek kosıkkasın tartıp alıp bitėne yaptı, ayakların suzıp, reřetlenėp kőzlerėn yomdı...

Vėra nersedendėr kurkıp, siskenėp uyandı. Kőlegeler ozınaygan. Kön sőrėlgen. şılt itken tavış yuk. «Fu, min hervakit şulay siskenem». Ul ũz-őzėn şeltelep, kulların ceyp kiyrėldė de torıp utırdı.

– İ-i yaĦřı yal ittėm...

Kinet anıñ tenė salkın su sipkendey ĸırcanıp kittė. Kőzlerė Ħereketsėz kaldılar. Tını kısıldı.

– Enkey!

Ul ceymeden ĸitke sikėrdė. Ceymenėñ nek kırıyında kanĸı bulıp suzılğan zur kara yılan! Vėra kurkuvınnan nişlerge bėlmiyĸe katıp kaldı.

Yılan! ĸınnan da zur kara yılan! Nek anıñ ayak oĸında. Bocralanıp anıñ őstėne atılsa?! Vėra kurkıp artka ĸigėndė. Yılan kuzgalmadı. şunda gına anıñ kőzlerė Ħeternėñ indė ũtken ikenėn kőre aldılar. Yılannıñ başı yuk, ul zur taş bėlen sıtılğan idė. Yılanga tağın bėr kararga Vėranıñ Ħelė citmedė, taşka borılıp, tapoĸkalarına ũrėldė. Tapoĸkanıñ eĸėnde kegaz. Vėra tapoĸkanı tőřėrep ciberėp kegaznė aĸtı.

«Vėra! Bu cirde yoklamağız. Monda yılanlar kőp».

– Kėm yazgan? – Vėra aşıgıp yazuvnı ikėnĸe tapkır ukıp ĸıktı. Yazuvçı ũzėnėñ kėm ikenlėgėn yeřėrgen. İmzası yuk.

– Kėm? Kėm anı ũlėmnen saklap alıp kalgan?

Vėra kavşap, aptırap, cavap eźlep tire-yakka karadı. Lekın bėrev de kőrėnmedė. Kart karagay evvelgeğey tıp-tın. Ul barı kőlegelerėn kuyırtıp, yırağak taşlağan.

35

Bėgėn irte gacep matur idė. Vėra elė yoklap yata. Karakőz atılıp kilėp kėrdė de anı tőrtkelep uyatırğa totındı. (188)

– Tor, tor, yokı ĸőlmegė.

Vėra ũpkelegen bulıp başın mėnder astına yeřėrdė:

– Kit. Yeĸřembė kőnnė de yoklarga birmiysėñ, vöcdansız.

– Vöcdansız diysėñmė? – Karakőz tavışın kalınaytıp, aĸuv bėlen endėřtė: – Minmė vöcdansız? Ay, oyatsız, min sinėñ vőcdanıñnı kapşap karıym elė... – Ul, odėyalnı yokkıp taşlap, eĸkė kőlmekten gėne yatkan Vėranı kıtıklıy başladı. – Kay cirėñ kıĸıta. Kay cirėñ? Mondamı? Mondamı?

Ul anıñ kultık asların, kabırgaların, ayak tabannarın kıtıkladı. Vėra, nişlerge bėlmiyĸe, avnadı, sikėrdė, kőlė-köle kőzėnнен yeşler koyıldı.

– Appağım, cankiseđėm, şomırtım... Taşla... Sinnen vöcdanlı kėřė yuk. Ciber...

– E-e, şulaymı? Sin minnen kőlesėñmė? Min nindi appağım bulıym. Min çuyın kitėgė bit.

Karakőz ũzė de köle-köle kızışıp kitėp elėkkėden de katırak kıtıklıy başladı.

Vėra can tavışı bėlen kıĸkırıp, şarkıldap kőlėp, idenge tegerep tőřtė. Karakőz anı koĸaklap, kőterėp toğızdı. İkesė de tıyıla almıyĸa kőlėřtelėr. Karakőz avızın kulı bėlen kaplap, kőlővėn tıydı da Vėranıñ bitėnнен ũptė.

– ũpkeleme, altın ĸeĸėm! Min sinė kunakka ĸakıra kıldėm.

Vėra tınıĸlana tőřėp, karavat başına elėp kuygan kőlmegėn aldı:

– Kaya? Kėm ĸakırdı?

Karakőz cavap urınına Vėranın kiye başlağan kőlmegėn başınnan yokkıp alıp, kirėden urınına elėp kuydı.

– Çalbar kiy!
Véra küzlerén zur açıp gaceplenép dustına karadı:
– Üzén kunakka diyséñ, üzéñ külmekné tartıp alıp, çalbar kiyerge kuşasıñ. Kunakka çalbar bélen baralarını? Min...
Karaküz aña süzén eytép bétérege irék birmiyçe tagın kilép koçakladı.
– Kit, siné бүгэн cén alıştırgan, – Véra açuvlanıp Karaküzneñ koçagınnan ıçkındı. – Töşénérlék itép söyle elé. Min hamán eçké külmekten toram bit. Bérev kilép kérse... (189)
– Kotıñ oçmasın elé, barısı da yoklıylar. Kile torganı kilgendér indé...
– Bu ni digen süzéñ? – Véra kıkırıp ciberdé. – Duslar andıy süz eytmiyler. Bu bülmege kémnéñ kilgenén kürdéñ? Sin çınnan da vöcdansız!
Véra üpkelep karavatına utırdı. Karaküz kaş cıyırırğa biremé soñ. Kildé, irkeledé, koçakladı, dustınıñ canın kıtıqlıy torgan bér-iké avız süz eytté, Véra çıdıy almıyça yılmaydı.
– Sin siherçé.
Karaküz anı üz avıllarına Küktirekke kunakka çakırdı. Kiçe anıñ séñélésé Turgay kilgen. Avılga çakırğan, Veranı da kaldırmasğa kuşkan. Hızér avılda küñéllé çak. Kımız küp. Veranıñ kazak avılın kürgené yuk bit elé. Barsın, Küktirek bik matur cirde utıra bit.
Véra başta naryadlarını yazılıp bétmegen, jurnallarga térkelmegen, annan şeflarınıñ kiyémneré de ütüklenmegen dip siltav tabarga tırışsa da, Karaküz kiyéz öy kürsetem diğech, rıza buldı. Çınnan da kazaklar yeşiy torgan kiyéz öy nindi bula iken? Kışın Ukrainaga enisé yanına kunakka kaytkanda, hiçışkséz, annan kiyéz öyler turında da sorarlar.
– Baram, baram, – Véra nek sabıy balalarça kul çebeklep sikérep tordı. Yulda, Nayzatumarda koyınırız dip, yuvınıp ta tormadı, ak kofta bélen kara çalbar kiyde, başına kızıl yéfek kosınkasın yabındı.
Vagon karşında Karagir bélen Ciren kaşka iyerlengen kiléş hucaların kötép toralar idé. Kızlar atka atlandılar.
Karagir bélen Ciren kaşka stannan çıguv bélen başların çaykap cildere başlasalar da, tézgénne tartkaç, karışmıyça, ciñél ayanga töştéler.
Koyaş elé yaña gına Burabay tavları artınnan küterélép kile. Salkınça, ciles hava, huş is! Dala çeçekleréneñ irtengé sulışı taralgan. Karlıgaçlar, turgaylar, kupşı pésneler bér küterélép, bér atılıp töşép, irtengé kükte çır-çuv kilép talpınalar.
Yulnıñ iké yağında yem-yeşél basuv. Elé küpten tügél géne şıtıp çıkkán igénner indé sabaklana başlagannar. Alarnıñ neni kıyaklarında çık börtékleré yaltırıy. (190)
Bara-tora yul ürge küteréldé. Véra tézgénne tartıp, Ciren kaşkanı tuktattı.
– Nindi matur ırte бүгэн!
Karagir de tuktadı. Véra tiré-yakka karap soklanıp tuya almadı.
Ürneñ itegénnen alıp yırak ofıkka hetlé kuyı kılğan bélen kaplangan ceylev. Kılğan indé çeçek atkan. Anıñ çeçekleré başka çeçeklerge hiç oşşamıy. Alar yéfek çeç kébék sibélép toralar. Cil ise. Bötén ceylev kömés diñgéz bulıp dulkınlana. Méne şul dulkınnar urtasında, kötöv-kötöv kuylar yöriy. Alar, başların da kütermiyçe, yeş, temlé kılğan kırkalar. Arğı ürneñ östénnen cılkı öyérleré töşép kile. Alar indé tön buyınça utlap, tuyıp, susap Nayzatumarga borılğannar.
– Méne nindi bay, güzel iken ul Kükçetav dalası!
Véra bu maturlıktan küzén ala almıy. E Karaküz bér de isé kitmiyçe Karagırneñ yalın tarıy, muyınınnan koçıp ırkeliy.
Aña nerse, ul kılğan östénde avnap, kuylar, cılkılar arasında uynap üsken. Dala kürenésé Karaküzge bala vakıttan uk tanış. Şuña küre ul Véra kébék dulkınlanmıy. Elé alda Karaküz monnan da maturrak, monnan da güzelrek urınnarını béle. Eger de Vérağa ene tége ofıkta ürkeçlenép torgan Kükçetavnı, sandık töslé granit taşlardan tüşelép kükke ürélgen Ukcitmesné, anıñ eyleneséndege sanap bétérgéséz zeñger küllerné, kara-kuçkıl urmannarını kürsetseñ...
– Véroçka, kara elé, – Karaküz atın Vérağa yakın kitérep, uñ kılın koyaş küterélép kilgen yakka suzdı, – ene ofıkta bolıt töslé kügerép torgan tavlarnı küreséñme? Ul ataklı Burabay tavları. Bura – döye, ak döye digen süz. Anı kübrek Kükçetav – Zeñgertav dip yörteler. Jel, sin kazak télén belmiyseñ. Min siña üleñ eytép birer idém. Bézneñ şağıyr Sekén Seyfullin gacep matur poema yazgan. Min anı küñélden bélem. Eyde, kuzgaliyk, yul ozın.
Tézgénner selkénüvge, atlar kuzgaldı. Ürden töşe başladılar. Alda Nayzatumar. Yem-yeşél mük bélen kaplangan tümgekler. Alar eylenesénde küz-küz bulıp möldérep torgan su. Arırak tümgekler yugala, kara-kuçkıl suda kiñ-kiñ yafraklarga sarılıp, ak, sarı tönboyıklar kalgıy... Tönboyıklarga kader tar gına basma suzılğan. (191)

Kızlar, basma turısına citkeç, atlarinnan töştéler. Karaküz Ciren kaşka bélen Karagirnėn avızlıkların saldırap, yögennerén iyerge élép kuyı kılğanga utlarga ciberdé. Véra şul arada çişénép suga cumarga da ölgégen.

– Tizrek, Karaküz, su cıp-cılı... Kara, min tönboyıklar astınnan çıgam...

Karaküz, külmegén sala-sala, basma östénen yögérdé.

Kızlar sudan çıgıp koyaşta béraz kibéndéler de atlarına atlandılar. Koyingaç, tenneré rehetlenép, ciñéleyép kitté. Oçası kile! Karagir bélen Ciren kaşka monı sizgen töslé béraz yuvırtıp aldılar. Aldağı ürge küterélgende, atlar tigézlendé.

– Dustım, – Véra Karaküzge taba borıldı, – sin baya eytken üleñeñné cırla elé. Bik, bik tıñlıysım kile. Béрниçe kuplétın miña tercéme de iterséñ, yarımı?

Karaküz yalındıra bélemé, bigrek te üleñ eytérge aña kuş. Ul cildére başlagan Karagirnėn tézgénén tartıp Véra bélen tigézlendé de köçlé kiñ taviş bélen dalanı yañgıratıp ciberdé:

Arkanıñ köyez, sıluv Kükçetavı,
Bértuktavsız yañgır yuvgan anıñ bitén;
İRte-kiçén kük bolıtlar helén belgen,
Tav östéne börkep kuyıp şelnéñ çitén.

Nindi moñ! Nindi irkén taviş! Karaküzneñ cırlavın Véra küp tapkır tıñlaganı bar idé. Lekin méne hezérge töslé kanatlı, bolıtlarga küterélüvçé, ofıklarga kader kitép yañgıravçı aheñné bérénçé tapkır işétté. Ul cırını megnesén töşénmiy. Emma moñ... Bu moñ dalanıñ nek üzé kébék ük kiñ.

Karagay taş kıyaga tamır salgan,
Hiçbér kéşé aña citép çıga almagan.
Kanatın taş kıyaga kagıp oçkan
Tik yalgız kük karçıga oyalagan.

– Citer, eyé bit? – Karaküz cırın bülép Véraga borıldı, – kazak cırı siné arıtkandır indé.

– Yuk, yuk, cankisegém. – Véra üpkelerge citéşép irénnerén bördé. – Tagın cırla, tagın.

– Alaysa, – Karaküz kıçkırıp köldé, – tıñla.

Gacep sérlé ekiyet monda halık söyliy,
Sarılıp, tavdan isken ciller söyliy,
Sérleşép süzé bétmes yafraklar,
Küzén yommiy kölép torgan küller söyliy... (192)

– Méne rehetmet, – Véra Ciren kaşkanıñ tézgénén tarttı, – kiyevéñ matur bulsın.

Karaküz kıçkırıp köldé de, Karagirgé özeñgélér bélen kagıp, cildérép Véranı uzıp kitté.

Hezér indé Véra da iyer östéninde utırırğa күnékken, ul da kalıñmadı, tomırılıp artınnan çabıp kitté.

Karagir bélen Ciren kaşka yarsıp bérsén-bérsé kuvdılar. İkénçé ürge citkende géne alar tigézlenép, çabuvdan ciléşke, annan akrın ayanga töştéler! Kızlar arasında eñgeme başlandı. Karaküz Burabay turında halıkarasında yörgen kızıklı légendalarını söyledé. Kükçetav dalasınıñ danı bulgan ataklı tolpar Kolagirnėn eytérge de onıtmadı. Ul Kolagirnėn hucası şagıyr Alsan Sirénėn kız urlav macaraların söylep Véranıñ eçén katırdı.

– Eyde, Véroçka, kilesé yal könende Burabayga barıyk. Béznéñ kolhozda «moskviç» maşına bar. Miném bér agam şul maşınanıñ şoferı. Sorasak, ul bézné bérsüzsez alıp barır. Méne şunda Kükçetavnın gacep güzellégén üz күzén bélen күrerséñ. Yarımı?

– O, rehetlenép! Ul tavlarnı miném bik küresém kile. Lekin ikébéz géne tügél, barlık brigada bélen barıyk. Diréktorga eytsek, ul béznéñ süzné kiré kakmas. Maşına birér. Kümeklep bigrek te күñéllé bulır, eyé bit!

– Rıza, bik rıza, күñéllérek bulır. Min ékskursovod bulırmin, yemé?

– Obyazatélno.

– Vegde.

Kul biréşüv urınına bér-bérsénėn billerénen koçaklaştılar. Véra çak kına iyerden avıp kitmedé. Nişleteséñ, kızlar!

Ürden töşüvge, Véra üzé moñlanıp cırlıy başladı:

Ridna mati moya, ti noçéy né dospala
Í vodila méné, u polya kray séla,
Í v dorogu daléku ti méné na zori provojala
Í ruşnik vişivaniy na şçastya dala...

Cır akrın, bik akrın ağıla, sağış bélen yörekteñ çığa idé. Karaküz de moñğa biréldé.
Íkénçé kuplét başlanganda, Karaküz tüze almadı. Vérağa iyerép, akrın gına cırğa kuşıldı:

Í v dorogu daléku ti méné na zori provojala... (193)

Cır tındı. Lekin moñ kaldı. Íké kız, atların üz irkéne kuyıp, süzséz bardılar. Kém bélsén, nindi uy, nindi moñ, nindi hıyal hezér alarnı biledé iken? Emma bu tınlık ozakka suzıla almadı. Tagın köleşüv, şayaruv, sér bülüşüv başlandı. Süz evvelé sovhozdagı eşler turında bardı. Véra, mektep salınıp bétüv bélen, ukıtuvçı bulıp eşlerge télevén, Alma-Ata pédagogiya institutına çitten torıp ukırğa garıza birüvén, söyledé. Annan... Annan ul elé moña kader berkémge de eytmegen iñ yeşérén sérén açtı.

Biklé bülmenéñ terezése töbéndegé bukét... Vérañıñ ayak oçında çagarga kilgen yılannıñ başsız yatuvı... İmzasız zapıska... Nek urta gasır romannarındağı kébék.

Bu sér Karaküzne de aptıraşta kaldırdı, hiçşikséz, kémdér Vérañı yarata, tuktavsız anı küzete, kayda buluvın bélép tora. Lekin nige mondıy sérlé adımnar? Gacep!

Bér uylasañ, kızık. Bér uylasañ, kurkıniç. Yarıy elé, Véra yalgız karagay töbende yoklap yatkanda, ul sérlé kéşé anda bulgan... Yuksa?!

Belkém ul bilgéséz géroy méne hezér de alarnı küzetedér. Kinet karşığa kilép çıksa?!

Kızlar atlarınıñ tézgénnerén tartılar.

Eñgeme yulnı kısıkarta, diyeler kazaklar. Şulay söylene, moñlana torgaç, utız biş kilometr aranı ütép, kızlar Küktirekke kilép citkennerén sizmiyçe de kaldılar.

Yulnıñ iké yagında, nek «Alka kül»degé kébék ük, yaña küterélép kilgen yem-yeşél igén. Alda usak urmanı. Yul şunda kérép yugala. Sulda, agaçlar ışığında, ret-ret bulıp tézélgen kombaynnar, çeçüv maşinaları, tırmalar, sabannar hem başka avıl hıcalığı koralları.

Usaklar buyga ozın, kiparislar kébék töz. Yafraklar az gına da sélkénmiy. Şundıy tın. Çeçek hem cilek isé añkıy.

Ozak ta barmadılar, avıl küréndé. Zur tügél iken, iké géne uram. Samannan salıngan, şifér tübelé öyler. Alar barısı da izvést bélen agartilgan. Nek Vérañıñ tungan avılındağı hataklar kébék. Uramda éléktr çıbıkları tartılğan baganalar. Bér-iké cirde anténna maçtaları. E méne uramnıñ argı başında, agaçlar (194) arasınan ak çümele küréne. Karaküz şul ak çümelege taba kulın suzdı:

– Véra, ene béznéñ ceygé öyébéz.

Atlar üzleré şunda taba borıldılar. Karşığa Karaküz kébék ük kara, tügerek yözlé bér kız yögérép çıktı. Ul béráz kilgeç, artına eylenép kıkırğa başladı:

– Apa! Apa! Söyénçé! Karaküz kile...

Kızlar töş avışkançı avılda kunak buldılar. Karaküzneñ atası Akılbik, anası Balşiker gacep kunakçıl kéşeler iken. Vérañı örmegen cirge utırtmadılar. Kilép töşüvge, Balşiker apa samovar kaynatıp, bal, kaymak, bavırsak kuyıp, kaymaklı çey éçérdé. Kızlar üzenge barıp koyınıp, çeçekler cıyıp kildéler. Akılbik aga kaklagan cılkı ité salıp, cir uçakka kazan asıp ciberdé. Zur camayaklar bélen tutırıp kırmız alıp kildé.

Véra Karaküzge küçteneçke kilgen kırmızını bérniçe tapkır tatıp karaganı bar idé. Ul vakıtta küp éçe almadı. Hezér Véra üzé de gacepke kaldı, litr sıyışlı, camayak tulı kırmızını töbéne hetlé buşattı. Kırmızdan soñ yokı bastı. Alar, agaç arasına barıp, salkın külegede bérer segat yoklap hel aldılar. Yuvınıp kaytuvlarına, tagın sıy kötép tora. Kiyéz öynéñ nek urtasında cir idenge tüşelgen ap-ak kiyézde tebenek kéne tügerek östel. Ul kléyénka bélen yabilgan. Östel östénde yaña gına kazannan töşérélgen bér tabak it, kaklagan kazılık, çojık hem sap-sarı ermeklenép torgan cılkı mayı. Balşiker apa: «Kunagıbız başka atanıñ balası goy. Ayagı bögele kuymas», – dip söylene-söylene dalaga çıgıp, tep-tebenek, kéçkéne urındık alıp kérép tügerek östelneñ türéne kuydı.

– Utır, kızım, utır, malo-malo koroşo...

Karaküz kıkırıp köldé.

– Kara, béznéñ eni rusça da söyliy.

Véra üzéne ayırucha hörmet kürsetélüvge tartınıp kızardı, urındıkka utıruvdan baş tarttı.

– Reşmet. Sézde kunakta bulgaç, nek séznéñçe utıram.

Lekin bérázdán, künékmegen ayakları oyıy başlağaç, (195) ul, östel tireséndegélerge sizdérmeske tırışıp, ayakların suzıp ciberdė.

Akılbik eke késesėnnen zur pekė çıkarıp açtı, tabaknı üz aldınarak tarttı, annan it turıy-turıy kunagin sıylarga kéréştė.

– Al, kızım, al, – tabaknıñ Vėraga karagan kırıyına éré-éré maylı kalcalar taşladı, – bu – kazaknıñ sıyı. Aşap bétér. Aşap bétėrmeseñ, östel yanınnan torırğa röhset yuk. Béznėñ goréf şundıy...

Vėranıñ kotı oçtı, bér-ikė kalcanı avızına salıp çeynemiyçe géne yottı. Artık ala almadı. Hıca rehımsız tügél iken, kunagin artık rencėtmedė, maysızrak kalcalarını turap saldı.

Busın indė kunak üzė de yaratıp aşadı. Nindi lezzetlė! Mondıy hıuş islė, üzėnнен-üzė érép torgan itnė Vėra bėrkayçan da aşamadı bit. «Öyge kaytkaç, enige, hiçşiksız, bu temlė it turında da söylerge kirek».

Östel yanına utırganda, Vėra tabakka karap gaceplengen idė. Bu kader it bér atnaga citer. E hėzėr tabak bup-buş.

İt aşalıp bėtkeç, Balşiker apa zur keselerge salıp suvıtılğan, kort izėlgen şulpa öleşėp çıktı. Vėra da kızık öçėn géne şulpanı tatıp karamakçı idė, éçėp bėtėrğenėn sizmiyçe de kaldı.

Aştan soñ kızlar urmanga kittėler. Alar anda ozak yörėp, küp bulmasa da kıp-kızıl bulıp pėşken kayın cilegė cıyıp kayttılar.

Kön kiçke avıştı. Akılbik eke atlarını iyerlep alıp kildė. Yulga çığarga vakıt cittė.

Vėra kiter aldınnan tagın bér karap kalıym elė dip, dalaga, kiyėz öy eylenesėne çıktı. Ap-ak kiyėzden tüp-tügerek itėp tégėlgen öy! Kıl arkannar bėlen uralğan. (Mögayın, cil küterėp alıp kitmesėn öçėndėr indė.) Tübesėnde kalfak kėbėk yapma. Tönle yabıla, köndėz açıla. Üzė tereze de, üzė, öy urtasındağı uçak yağılganda, tötėn çığa torgan açık morca da... Kızık!

– Dustım, – Karaküz Vėranıñ «ėkskursiya»sėn hem oçlanıp bėte almagan kızıklı uyların büldė, – eyde, eniyėm sinė çakıra.

Kızlar kiyėz öyge kėrdėler.

– Karagım, – didė Balşiker apa, Vėraga yılmayıp karap. – Alıs cirden kilgen kunaksnı. Béznėñ kazak: kunak hodaynıñ irkesė, diy. Sin bėzge bigrek kadėrlė (196) irke. Üzėñ Karaküzėmnėñ kordası da, coldası da. Kızım sinė bik yakın küre. Sinėñ de minėm kėbėk eniyėñ bardır. Sinė kėtėp-kėtėp, kilmegenge moñlanıp cılıydır da. Hoday amanlık birsėn. Başıña behėt kunsın. İndė, kızım, sıña kėçkėntey bér sıyım bar. Kirė kakma. Üpkem katı bulır. – Ul Vėranı koçaklap arkasınnan kaktı, bitėnнен üptė. Vėranıñ küñelė tuldı, küzlerėne yeş tıgıldı. Tėlė bér süz de eyte almadı. Ul barı Karaküzñėñ anasın, üz anasın koçkanday, kısıp koçakladı, iñėne başnı saldı.

– Kızım, – didė Balşiker apa, Vėranıñ başınnan yomşak kına sıypap, – méne, al, kolınım. Bu minėm kız könémdegė yasavımınñ* bėrsė idė.

Balşiker apanın kılında kızıl berhėt tışlı, kiñ kondız kırpuhı, nek tübesėne ökė takkan, teñkeler bėlen bizelgen takıya-kalfak.

Karaküz Vėranıñ kosıncasın çişėp aldı. Balşiker apa kalfaknı Vėranıñ başına üzė kiydėrdė:

– Başıña behėt koşı kunsın, balam!

Akılbik eke Vėranı atka küterėp méndėrdė, ikė kullap kulın kıstı:

– Kızım, indė tamır** buldı, tagın kil. Hıuş bulıgız, balalar.

– Al, balalarım, aman bulnı. Yulıgız ak bulsın.

– Tete, tete, – Turgay atlar tiresėnde zır eylendė, bér Karaküzge, bér Vėraga karap kıçkırdı, – argı yekşembėde tagın kilėgėz, kötem. Anda cilek indė küp bula, kilmeseğėz, çınlap üpkeliym.

Atlar kuzgaldı. Vėra kulın bolgap kazak tėlėnde savbullaştı:

– Hıuş, ata! Hıuş, ana! Rehmet! Rehmet!

Nayzatumarga hetlė Ciren kaşka bėlen Karagir yeneşe yurtıp kildėler. Yıraktan kara-kuçkıllanıp öytaş östėne baskan yalgız karagay kürėndė.

– Vė-ra, beygė!

Karaküz Karagirga kamçı bėlen suktı da, tėzgėnėn buşatıp, tümgeklerden atılıp uzdı. Vėra kavşap kalmadı, şunda uk özeñgėlerė bėlen Ciren kaşkanıñ korsagına (197) tibėp, kamçısın bolğıy-bolğıy, Karagir artınnan uktay atıldı.

Kük yözė bolıtlap, yañır sibeliy başlagan idė. Yañırnı zarıgıp kötken «Alka kül» kėşelerė, öylerėn, palatkarların, vagonnarın taşlap, stanga çıktılar. Yeşrekler Yalgız karagay ürėne küterėldėler.

* Yasav: kiyevge çığa torgan kıznıñ tuyga ezėrlegen kiyėm-salımnı.

** Tamır: çit millet kėşelerė bėlen üte dus buluv.

Méne şul törkémneñ küzène yıraktan çabıp, yarışıp kilgen iké atlı küréndé. Barısı da kızıksınıp şul athıların küzete başladılar. Kémner ikén? Kaysı uzar? Atlar indé yakılaşalar.

Alda béréñçelékne birmiyçe ciren at kile. Anıñ östénde atnıñ yalına suzilgan kız. Kıznıñ başında kızıl kalfak. Kalfak östénde kavırsınar çaykala.

– Karagız elé, karagız, nindi ekemet!

– Kém ul, kém?

Bérev de tösmérliy almadı. Ciren kaşka Yalgız karagay üréne küteréldé. Anda da kıznıñ kém buluvın tanıy almadılar. Törkémneñ iñ aldına çıgıp baskan İrgali, balalar töslé kuvanıp, bot çabıp kıçkırıp ciberdé:

– İpteşler, bu Véra bit, Véra!

Şunduk yögerép barıp Véranı at östénen küterép aldı.

– Çöyerge!

– Beygé Véranıkı.

– Véra yañgır alıp kildé.

Şav-şuv, kölké küteréldé. Yögeréşép kilgen yégétler küz açıp yomgançı Véranı kulga alıp tup töslé çöye de başladılar.

Karaküz, Ciren kaşkanı artına iyertép, ürden töşép kitté. Beygéden kilgen atnı kapılıp tuktatıp totarga yaramıy bit, yanıp kite. Kazak kızı anı yañşı béle.

Yañgır indé yarıysı uk sibeliy. Lekin annan kaçkan kéşe yuk. Kızışıp, tavışlanıp Véranı çöyeler.

– Davay, mögeriç, mögeriç!

– Nerse kuyasıñ? Bulmasa tön buyınça sikértebéz!

Ĥelden taygan Véra yalına başladı:

– Zinhar cirge kuyıgız, eytem... tınım bétté...

– Aldıy, aldıy, töşérmegéz...

İrgali yégétlernéñ süzén tıñlamadı, Véranı kullarınnan alıp, iplep kéne cirgé bastırıldı. Kémder oçıp kitken kalfaknı da kitérep kigézdé. Yégétler haman tınmadılar. **(198)**

– Tizrek, tizrek eyt, nerse kuyasıñ?

– Bulmasa tağın çöyebéz.

– Ulcabay, davay!

Véra ökélé kalfagın yugarı küterép kıçkırıp köldé:

– Tuktagız! Ĥezér, – şav-şuv basıldı, – min yañgır alıp kildém. Dimek, «Alka kül»de yañşı urojay bulaçak. İgén uragında kaysı yégét rékord birse, şul miném kiyevém bulır.

Yégétler rehetlenép, riza bulıp köleşe başladılar. E Véra ul arada ıçkımp, kaçıp kitté. Yañgır köçeydé.

Véra atılıp-berélép bülmeséne kériuvge, imenép artka çigéndé. Kémder, kara kostyumlı kéşe, östelge banka bélen çeçekler kuyıp mataşa. Ayak tavışına kavşadı bulırğa kirek, banka avıp kitté, su tügéldé, çeçekler östelge taraldılar. Bukét kuyuvçı kara kostyumlı yégét borıldı. Véra nişlerge bélmiyçe aptırap kaldı: anıñ karşıısında başın tüben iyép kavşap toruvçı kéşe Grişa Vivdiç idé.

36

Nikolay Poddubnyy, armiyeden kilgen gadeté buyınça, Toyaknı kolonnadan bér adım alga çıgıp, uñ kulin furajkasına tiydérep karşı aldı:

– İpteş diréktor, ikénçé brigada üzéne yöklengen burıçnı üterge ezér!

Toyak ta elé yaña gına köyretken papirosın taşlap, sul kulin késesénen aldı da, ĥerbilerçe başın küterép, «smirno» bastı. Brigadınıñ kör tavış bélen özép-özép eytken raportun iĥtiram bélen tıñladı, gevdesén kuzgatmıyça, başın gına borıp kolonnaga küz yörtép çıktı.

Bér-bér artlı tézélép kitken maşınalar. Alda turnaklı çüméçlerén yugarı kütergen ékskavatorlar. Alar artında éterme kalakların az gına kalkıtıp kuygan buldozérler. Annan soñ iké bėnzovoz, küçme avtomastérskaya, azık-tölék, urın-cir, palatkalar töyelgen yök maşınaları. Soñı maşınanıñ artına küçme ĥerbi kuĥnya térkelgen. Méne şuşı kolonnanıñ aldında utız cidé yégét basıp tora. Barısı da ör-yaña kük kombinézon kiygen. Barı komandanıñ aldına basıp raport birüvçé Poddubnyy gına kiyémé bélen alardan ayırılıp tora. Ul **(199)** baştanayak ĥerbi kiyémnen. Paradka çırgarga ezérlengenméni. Toyak çın küñélden kuvandı. «Bu brigadanı trassaga bilgélevébéz dörös bulgan. Sinatmıy torgan yégétler!» Şulay da ul «kapşap» kararga uyladı.

– Brigada yaña maşınalar bélen yañşılap tanıştı mı?

– Teoriye bélen géne kalmadık, ipteş diréktor, praktikada sındık. Her agrégat tecribe revéşénde üz eşén başkarıp karadı. İpteş Granovskiy bélen ipteş Battalov üzleré tikşérdéler. Beye otliçnıy.

– Azık niçe könlék?
 – Unbiş könlék. İtten başka barısı da bar.
 – Anısın bélem. Kön éssé, dalada itné sakly almassız. İrtege un kuy ciberérmén. Kiregéndé suyıp aşarsız. Bügén Sarısuga citép urnaşız. İrtege miñ üzém de trassaga çıgam, – Toyak, Nikolay bélen süzén tögellep, karaşın brigadaga yüneltté, tavişın kütere töşté. – İpteşler! Alka kül sézden su köte. Séz anı, hiçsikséz, alıp kilérséz dip işanam. Heyérlé yul!
 – Rehmet! – Nikolay, kulin töşérep, yalt borıldı da bar tavişına kıkırıp komanda birdé:
 – Briga-da, ma-şi-na-larga!
 Nek şul çakta aksıy-aksıy Seét Battalov ta kilép citté.
 – Gafuv iteséz, Börkétbaiç, biraz soñladım. Gaziz uyandı da cibermiyçe aptıratı.
 – Zarar yuk, – didé Toyak, – elé yaña kuzgalırğa toralar.
 Battalov Kolmada vakıtta altın priiskalarında markşéydér bulıp eşlegen idé. Trassaga baruv meselesé küterélgeç, ul üzén béréncé kandidat itép tekdim itté. Diréktor karşı kilmedé. Kéçkéne eş tügél, citekçe kirek. Östevéne Seét ékskavatorada da eşlegen bulgan, bu da trassa öçén bér plyus.
 Kön elé bik ırte buluvga karamastan, kolonnamı ozatırğa baytak halık cıyılğan. Kémder ciltéretép garmun da kitérep ölgérgen. Anı, bilgélé indé, İrgalige taktılar. Ul, garmunçılar gadeténçe, başta biraz nazlanıp torsa da, tüzmedé, kayışlarını iñéne éldé, béréncé akkord yañıradı.
 Kolonna kuzgala başladı. Seét béréncé maşınamıñ kabinasına kérép utırdı. Başkalar bélen retlep huşlaşa (200) da almadı. Kolonna kitté. Yeşler garmunga kuşılıp cırlıy-cırlıy ozata bardılar. Toyak azrak karap tordı da kontoraga taba borıldı.

37

Segaté ay, köné yıldıy bulıp zarıkırıp, yörekné tırnap, un tevlék ütté, emma hat kilmedé. Tagın biş kön ütép kitté. Haman da yuk. Nerse buldı soñ? Kém béle? Belkém, ul kötken hat elle kayçan kilgendér de (ana küñélé tüzmes), tik yeşérep tota torgannardır? Alarga nerse, éçleré avırtmıy.

İlham poçta maşınasınıñ kilüvén her könné dürt küz bélen köte, kayda gına eşlemesén, küzete. Poçta maşınası Yalgız karagay ürennen töşe başlavga, ul iñ aşığış eşén taşlap yögere. «Bu yulı, hiçsikséz, bardır», diy éçénnen. Üzén nık işandıra. Lekin...

Poçta bülegé başlıgı Narımanbek Maméd uglı aşıkmıyça gına kabinadan töşe de İlhamga selam bire. Nersege ul selam! İlham annan selam kötép kilmiy bit. E ul cırayın da sıtmıyça: «Bügén yuk elé, ulım», – digen bula. Bér ayagı cirde, bér ayagı gürde torgan bu téré ervañını kém tabıp poçta başlıgı itép kuygandır. Cünlérek kéşé tabılmadı mı iken. Éh, tsélina, tsélina! Nindi retlé kéşé monda kañgırıp kilsén indé! Cıyın suvıgayak. Maméd uglı az balsa, tagın bér kéşé İlhamnıñ açuvın kabarta, canın köydére, ul tége ağaç ayak partorg. Köné-töné brigada tiresénde eylene. Nerse citmiy, nerse kirek aña? Traktornı tuktatıp ölgérmiyséñ, buraznadan eşlepesé küreñe başlıy. Annan yaltırıp küzlégé çıga. «Nige tuktadıñ? Nige may salmadıñ? Nige karamadıñ? Vakıt tıgız, kötmıy. Partiya bézge böyek eş tapşırdı...» Ey kite tézép, kay ciréñ kıçta. Tırnap, kan çıkarıp kaşy başlıy. Dörésén eytkende, bu çatannı töşénüv de çitén. Kayvakıtta yomşarıp kite. Şundıy temlé süzler taba, yılıysıñ kile başlıy. Yöregéne kére. Belkém, ul naçar kéşé de tügélde. Lekin işanıp bulamı soñ? Bervakıtını tiktomaldan ul İlhamga beylendé: «Nige, İlham, kolléktivka kuşılmıysıñ, söyleşmiyséñ, haman yalgız kalıp, uylanıp yöriyséñ? Elle bérer ciréñ avırtamı? Feniye apadan avır heber kildémé elle?» - digen bula. Nerse ul gélgél (201) İlhamnı küzete. Nersege min aña şulkader kireklé kişer yafragı?

Ütken yal könné tagın da gacebrek bér süz eytép taşladı. Saman sugarga ömege barırğa cıynganda, elle kaydan gına kilép çıktı da isen-savlıkını soraşkan buldı, annan: «İlham iptéş, belki traktorda eşlev sézge avırdır, vakıtlıça başka eşke küçérsek, niçék bulır, méne rabkopka zavtorg kirek. Sin gramotalı yégét. Üzeñ komsomol. Bézge traktorçılar, kombaynçılar gına tügél, alarnı kireklé tovar bélen teémin ite torgan sevde kéşeleré de kirek. Uylap kara, éném», – didé de aksıy-tuksıy brigadir yanına kitté.

Yuk indé, abıy kéşé, soñga kaldıñ! İlham éneñ küpten uylagan, ülçegen, kisken.

Yarıy elé ikénçé brigada bélen kanal kazırğa kitté. Kolak biraz tındı. Eniden hat kilgençé, kaytmasa gına yarar idé.

Başında şundıy uylar kaynagan İlham kiçké aşını annan-monnan gına kapkaladı da östelden béréncé bulıp kuzgaldı.

– Stop, yégét, – İrgali senek kulları bélen cilmeden bastı. – Hezér Véroçka svéjij gazéta ukıy, aşıkma!

Başka malay-şalay balsa, İlham ikmek şürlégéne ménép te töşken bulır idé. Mondıy diyuge kul küterép bulamını? İlham kızuvlık bélen, uylamastan eyte saldı:

– Éçém avırtı...

Östel yanındagılar şarkıldap köle başladılar.

– Alay bulgaç, İrgali, totma anı.

– Urındıknı çiladır...

«Éh... nerse eytép taşladım min?» İlham oyatınnan cir işégéne kérérdéy buldı, yanıp çıktı. Leyle de, Karaküz de östel yanında utralar idé bit. Hézér yarılıp köle torgannardır. Mondıy hálık bélen niçék torırğa? İlham tup-turı palatkaga yüneldé. Ul añgı-miñgé bulıp östérelép kéréde de, çışenmiy-nitmiy, pıçrak kiyémé bélen topçanga avdı. Palatka bup-buş. Cılı, ceygé kiçte bérev de palatkaga aşıkmiy. Alar gazéta ukıylar. Annan tantsı başlana. Voléybol uynıylar. Alarga kızık! E İlham yalgızı, tınıçlık kirek aña.

Radioladan akrın gına nindidér tanış tügél, (202) lekin yöreкке yatışlı moñlı romans tügéle. İlham yarısı uk arıgan. Bügén tagın klub öçén saman sugıp ét buldı. Kileçek buvınnarga dan kaldırırğa saman saray salırğa çıktı. Méne hézér ul duñgız kébék pıçranıp, arıp-talıp topçanda avniy. Bu da, romantikamı? Bu da géroylıkmı? Başı sızly. Tagın da şul uk, kırık tapkır uylangan, lekin oçlana almagan tıngısız uylar İlhamnıñ yöregéne éne bulıp kadalalar. Küzler yomıla, yokı kilmiy. Şundıy tıngısız uylar bélen vatılğanda, kayda indé yokı bulsın. «Éh, eni-eni, yalgız ulıña öç süzlék télégamma cibermiyçe tilmerteséñ...» İlham körsénép küzlerén açtı. Palatka éçéne karañgılık iñgen. Radiola tıngan. İçmasam bayagı romans ta işételmiy, küñélné buşatırğa... İlham kiréden küzlerén yomdı. Anıñ uyları tagın İdel yarlarına, Kaban külé buylarına kayttılar.

– ...Kadérlé ulım, İlham! Hıatıñnı aldım. Kart anañnı onıtmıyça, selam yazuvına çın küñélden kuvandım, küñélem yomşarıp, yılap ta aldım. Gayıpleme indé, küz nurım...

İlham küzlerén çiturdap yomdı. «Uyanıp kına kitmesem yarar idé», nindi kadérlé töş, nindi açık işétéle anıñ tavişı, hetta tamak kırıvı da...

– ...Éhém, éhém. Üzém, şökér, sav-selamet. Bu yılını ayak-kullarım da sızlamıy. Haman şul tséhta eşlep yöriym. May beyreménde, planı arttırıp tutırğan öçén, atlas külmek yene keşimir şel bélen bülekledele. Reşmet indé. Şunı da eytiym, avıldan Şerifcan agañ bélen Galime apañ kildé. Siña küptin-küp selam eytéрге kuştılar. Tizden küçteneç te salabız didéler. Min üzém de siña ciberérge dip kerezlé bal aldım. Kortlı may katırdım. Ulım, işeteséñmé! Tége poçta taşuvçı kız Tamara: «Apa, minnen İlyuşaga selam eytéрге onıtma», – digen idé. Çak kına hetérmnen çıgarıp cibermedém... Naileden, Sabiradan, Davıt bélen Nikolaydan hem başka duslarıñnan küptin-küp selam. Reşmet töşkerleré, hervakit kilép, heléñné belésép toralar. Siné bik maktap: «Tırış yégét idé, tsélinada da biréşmes, aldınğı bulır», dip yuvandırılar. Éhém, éhém...

İlham küzlerén açtı. Sikérép torıp utırdı. Topçan sıgılıp şıgırdap kuydı. E taviş haman yugalımadı. Yuk, bu töş tügél, ön idé. Ana, İlhamnıñ kadérlé anası, radio aşa söyliy idé. Méne ul, gadeténçe, tamagın (203) kırıp, hel cıyıp aldı da tagın akrın gına, yörek tavişı bélen ulına éndeşte:

– İlham ulım, bézde bér yañalık bar. İşék aldındağı utın kéleté bar bit, şunıñ terezése östéne yabıştırıp karlıgaç oya yasagan. Şunı kürép, isém kitté. Kızıksınıp, oyaniñ éçéne de karadım. Gacep heyran kaldım. Koş ta şundıy bala canlı bulır iken... Bér géne börték sabıy bala. Méne şunı etisé bélen enisé, üzleré cim ézlep kitkende yığılıp töşmesén dip, ayakların kıl bélen buvıp, oyaga beylep kuvgannar. Éhém, éhém.

Ana soñgı süzlerén bik akrın, işétélér-ışétélmes kéne eytté de ozak itép tınıp kaldı. İlhamnıñ yöregé tibüvden tuktaganday buldı. Ul uysız, hereketséz aptıraşta tordı. Annan sikérép torıp radio yanına barıp utırdı. «Tagın bér-iké géne süz eytse idé».

– Gaziz ulım, İlham! – Taviş bu yulı néçkerde, ananıñ kaynar küz yeşleré koyılğan töslé buldı. – Ulım, min siné karlıgaç balasıday saklarga tırışam. Añlıysıñmı? – Kinet ana turayganday buldı. Tavişı irkén hem kuvetlé yañıradı: – Tsélinadağı duslarıña, bigrek te Leyle kızıma, anıñ anası Şemsiyeden sagınıp küp-küp selam. Şunı da eytép kalıym. Zavkom Zaşar Kuzmiç, bıyıl otpuskıga çıkkanda Kırımğa barırğa putévka birem, dünya kürép, hel cıyıp kayt, diy. Reşmet töşkeré. Méne şul, Kırım yagına barganda, eylenéç bulsa da, sézge kérép, helégézné belép çıgarımın dip hıyallanam. Yarar, bik küp söylep ciberdém ahrı... İlhamkayım! İsen-sav bul. Başkalardan kalışma. Kulıñnan kilse, aldan barırğa tırış. Min siña işanam. Hıuş, begirém...»

İlham, başın iké kulı bélen kısıp, üksép yılıy başladı. Radiodan küterénké ruhlı köçlé marş hem kümek cır yañıradı.

38

– Seét, tor indé! – Zöbercet aldağı bülmeden ikéñçé tapkır kıçkırdı. – Ene uram tulı hálık. Min Gazizné Cihan apalarga gına iltem. Tagın yoklap kitme. Maşına kilép te citer. İşettéñmé?!

Seét çınnan da élénép bargan küzlerén iréksézlep kéne açtı: (204)

– Yarıy hezér, – küzleré taġın yomıldı. Bötén tené izregen. Torası kilmiy. Ul bér-iké minut şulay yokılı-uyavlı yattı da, üz-üzén köçlep, torıp utırdı. – Yuk, bolay yaramıy. Kötép torsalar, oyat.

Ul arada tereze yanınan ġına göréldép iké maşına uzıp kitté. Kölgen, kıçkırgan tavışlar işétélép kaldı. Seét karavattan ayakların tóşérép, protézın aldı, oyıkların kiye başladı.

Ul kiçe, şimbe könné, munça kérép çıġarga dip kéne trassadan kaytkan idé, kiré kite almıyça kaldı.

Munçadan çıġuvga, Toyak oçradı. Trassadaġı eşler turında soraşkannan soñ, Seétné üzleréne çakırdı:

– Eydegéz, munçadan soñ béznéñ öyge kérép, bér-iké kese kımız éçép çıġıgız. Sézge eytesé süzém de bar idé, – didé.

Çakıruvını kiré kaguv iltifatsızlık. Riza bulırġa turı kildé. Ul arada Gayşe Zöbercetné çakırıp alıp kéréd. Östel yanına kéçkéne ġéne kompaniye cıynaldı. Kımız éçtéler. Eñgeme kuyırdı.

Toyak, süz arasında, Véra bélen Karaküzneñ yekşembéde kümeklep Burabayġa barıyık dip üténüvén, üzénéñ bu tekdimge riza buluvın béldérdé de östép kuydı:

– Séznéñ kaytuvıgız yaġşı buldı, Seét Kerimoviç. İrtege bérgelep bér küñél açıp alıyık. Burabay ġacep ġüzel cir. Ĥalıġ cir-su kürép, Ĥel cıysın. Trassadaġı yéġétler Alka külge su kilgeç barırlar. Poka kuzġatmıyık. Min indé kireġençe it, kımız ezérlerge zadaniyé birdém. Yeşlerné Karaküz bélen Véra oyıştırır. Béz kartlar, – ul tabaktaġı kımızını aġaç çüméç bélen şapırıp torgan Gayşege küzén kısıp kuydı, – üz cayıbızını üzébéz kararbız, şulaymı, cankisegém?

Gayşe şunduk élektérép aldı:

– Yarar, yarar, canıñını da kisme, küzéñné de kısıma. Caylı-caysızın bargaç kararbız. Monda ene, öyéñe kilgen kunaklarıñını sıylarġa onıtma.

– Uy-bay, mınav nindi katı Ĥatın.

İt, kımız, eñgeme bélen yarı tönnéñ ütkené sizénmiyçe de kalġan.

Méne şunıñ öçén büġén Seét urınınan tiz ġéne torıp kite almıyça azaplandı. Ul arada Zöbercet kaytıp işékten ük aşıktra kéréd:

– Tiz bul, tiz. Sumkanı al. Simka kilép te citken. İşékné üzém biklermén. **(205)**

Simka Seét bélen Zöbercetné baskıç yanında selam birép karşıladı.

– İsenméséz. Ĥeyérlé irte, – ul şunduk yöġérép barıp maşınanıñ işégén açtı, kamış eşlepesén yuġarı küterép, başın az ġına iye tóşté. – ReĤim iteséz.

Simka bik pöĤte, moda bélen kiyéngen. Anıñ östénde zeñger yéfek ténniska, sır çıġarıp ütüklenen küġélcém çalbar, ayaklarda oçlı borınlı yaltırıp torgan kara tufliler.

Zöbercet «reĤmet» dip maşınarġa aldan ütté, annan Seét kérép utırdı.

– Kara, – Zöbercet Seétke küzén kısıp iyegé bélen Simkara ımladı, – diréktoriñınıñ şoféri kiyev yéġéténen kim tüġél. Küz tiymesén.

Seét yılmaydı.

– Molodéts, ul bit miném podzaşçitnıy.

– Bigrek maylı küréne, – Zöbercet kölep ciberdé, – üzéñné tişék çumanga utırtmasa yarıy...

Ul arada Simka üz urınına kérép utırıp Seétka taba borıldı.

– Kuzġalırġa mömkinmé?

Seét başın iydé.

«Bobik» cay ġına, sélkéndérmıyçe ġéne urınınan kuzġaldı.

Simka, Seét bélen Zöbercetné turıdan ġına alıp çıkmıyça, yüriy ikénçé uram bélen eylendirép kitérép, diréktor kvartırası aldına tuktattı.

Küpten tüġél ġéne Bórkétbayev üzéne yaña maşına alġan idé. Seét bu maşınarġa şoférlıkka Samopalovını tekdim itté. Béréñçé könnérde ul: «Barıp çıġkan blatnoy, kaş tózetem dip, küz çıġarmasam yarar idé?» – dip şiklenép yörgen idé. Lekin Simka artık şıklık kürsetmedé. Öçénçé brigadadaġı blatnoylar bélen de katnaşkanı sizélmiy, karta da uynamıy kébék. Belkém, yeşérép uynıy bulır, nişleteséñ bit? Ul üzé maşınanı bik yaġşı béle, béréñçé klass şofér. Brigadirlikten alıngaç, Simka bėnzovozda eşledé. Maşına bér kön de tuktamıyça eşlep tordı. Kiçlerén kızlar vagonınan çıkmıy çıġuvın, saġız bélen bér... Ni eyteséñ. Buyı-sını kızlarıñın başın eylendiré torgan... Östé-başına kér tóşérmıy. Kiléşlé itép kiyéne béle. Büġén de, Zöbercet eytmésliyi, kiyev yéġeté kébék kiyéngen. Zıyan yuk, eşlesén ġéne... **(206)**

May ayındaġı téġe beréléşten soñ, Simka duslaşıp kitté elé. Kürġende kölep, bik tekelléf bélen küréşe, kuşkan eşné, tön yoklamasa da, urınına citkérép eşliy. Üzé tik torırġa yaratmıy, kayda bulsa da üzéne bér eş tabıp ala. Méne hezér de kilép tuktavġa, Simka kabınasınan çıġıp «Bobik»niñ kabına kabırġalarıñı eybetlep sörtép çıktı, annan terezelerén açā başladı – yulda barganda bórküv bulmasın, diy, küreséñ...

Ħucalar zarıktırmyça, tiz çyktılar. Börkétbayevnıń kulında zur gına sarı kün tışlı sakvoyaj.

Zöbercetnėń küze öyden cıgıp kilüvçelernėń kiyėmnerene tőřtė. «Kara, ikėse de pardan, eytersėń le kurortka barırga cıynalar». Toyaknıń östėnde çak kına sargılt şevlele çėsuça kitel, şundıy uk çalbar, başında řul uk matėrialdan kilėřle itep tégelgen furajka. «Nindi pőhte kiyėngen, bėr tőřėnde cıyrıçık yuk, yatışıp tora». Ayaklarında yaltırıp torgan ap-ak bosonojkalar. Kara kėřege ak kiyėm bik kilėře iken. Kölėp kile. «Nerseden kőle iken?» Zöbercet mańgayına tőřken çeç bödrelerėn barmakları bėlen tarap artka taşladı. Gayře hanımnıń da külmege kilėřle. Ak şifon. Dėkaltė yaka. şarfı nindi matur. Oçıp tora. Ap-ak külmeç östėnde kap-kara tolımnar. Nindi ozın tolımnar. Bilėnnen tőřep tora: kilėře üzėne, bik kilėře... Zöbercet ni oçėndėr avır gına sulap kuydı.

Yulnıń bėraz öleşen söyleşmyçe tın gına bardılar. Süz başlap ciberüvçe tabılmadı. Toyak alda – řofėr yanında. Artkı divanda Gayře, Zöbercet hem Seėt. Alar ikė yaktağı yem-yeşel igėn basuvların karap baralar. Bu arada zarlanırlık tügel, yańırlar bulıp tora. İgenner tigėz bulıp küterelgen, tizden indė başakka da utırırlar. «Bobik» 60–80 kilomėtr tizlek bėlen barsa da, haman elė «Alka kül» basuvlarınıń oçına cıga almıy.

Kük yözė tağın bolıtlap ölgėgen. Koyaş tav-tav bulıp işelgen bolıtlar artında. Ene şul, bėrbėrsene avıp kuyırgan kara bolıt tavları arasınnan, şarlavıktan taşlangan yılga tőslė bulıp taşıp, çeçrep nur tügele.

Tınlıkny Gayşe bozdı:

– Toyak, yoklap bargançı, bėrer nerse söyle elė.

– Bik Ħup, Gayře hanım, – didė Toyak, annarı kazakçalap östedė: – Brak, eńgeme söyleytėn telėm cok. (207)

– Tukta elė, – Gayře Toyaknıń süzėn büldėrdė. – Mařınada oç tatar. E sin yalgız kazak. Küpçelėkke buysınıp tatarça söyle. Sin tatarça yaĦıřı söyleysiń bit.

– Uy-bay, Ħoday ordı, – Toyak Gayřege taba borıldı, – cankisegeń, min tatarça řöldėrdey bėlmeyėm iç, – üzė Gayřenėń bitėnnen çup itep übep te ölgėrdė. Barısı da kıçkırap kölėp ciberdele. Gayře kaşların cıyrıp, açuvlanğan kıyafet bėlen, Toyaknıń arkasına suğıp aldı.

– Cünsėz... Oyalmysıń da.

Toyak, kaçkan bulıp, kabinanıń aldınarak ışıklandı, tağın küzėn kısıp Gayřege sorav taşladı:

– Osı, tatarđnı consız digenė ni süz?

Bu yulı indė kük kükregen tavişlar cıgarıp köldeler. Gayşe kölüvden tuktap, tağın Toyakka sugarga üredė. Toyak başın iyep kaldı. şulay da arkaga yaĦıřı uk şapıldadı.

– Consız tügel, cünsėz, cünsėz... Ańladıńmı? Toyak posıp kına bařın küterde de saf tatarça cavap birdė:

– Gafuv itėgez, sukır tavıkka barı da boday...

– İpteş direktor, – Zöbercet, yeşle küzlerėn sörtėp, Börkétbayevka karadı. Toyak kulma alğan papiroşın çak kına tőřerėp cibermedė. «Küzlerė... eytersėń le möldėr kül». Kay vakıtta Ħatın-kızlar yılasalar, alarnıń küzlerė yuvılıp, yaktırıp kite. Mėne Ħezėr de küp kölüvden Zöbercetnėń, ozınça yańakları alsulangan. Küzlerė yeř bėlen yuvılıp, soklanırlık derecede yaktırıp, zurayıp, zep-zeńger bulgannar. Nėçke, sargılt kaşlar kıygaçlangan. İrenner nindi yuka, kan sirpėp, kızarıp toralar! Toyak kapılt isėn cıyıp, eylene-tiredegelerge küz taşladı. «Sizmedelermė?» Seėt, kabinadan başın cıgarıp, kügelcėmlenėp küreńe başlangan Burabay tavlarnıń küzete idė. Simka süngen papiroşın askı ireńene yabıştırgan da küzėn yuldan almıy bara. Gayře iyėlep sumkasınnan nersedėr ezlep mataşa. Toyaknı ımsındırgan yuka, kızıl ireńner açılıp kitėp, ap-ak teşler çagıldı: – Sėz bėzge Burabay turında söylegez elė? Anıń turında bik küp cırlar, lėgėndalar bar diyler.

Cavap urınına gacep irkėn, mońlı taviř yańıradı. Toyak bėraz artka çalkayıp, bėrevge de igtibar itmiyçe (208) Kükçetav cırınıń güzel mońına birėldė. Taviř küterele, köçeye bardı:

Ak kübėk küpėreńe kömeř suda,
Sılu kız şul kübėkten bitėn yugan.
Bėr de tınıç, bėr de řav-řuv külnėń östė,
Sėrlė ekiyet mėne indė şunda tugan...
Kitap tügel, ul ekiyet miras kalğan,
Bėr buvınnan bėr buvinga küçep bargan,
Kartlarınıń beyan kılğan eńgemesėn
Sońırlar tıńlap torıp otıp alğan.
.....

– Méne şulay... Allahétegale, bu yaktı dönyanı yaratkannan soñ, cir östédegé adem balalarına üzénéñ baylıkların öleşe başlıy. Bér ǵalıqlarga isepséz küp urmannar, ǵuş islé göller, üsemlékler bélen tulı bolınnar, temlé sulı yılgalar bire. İkençe ǵalıqlarga ul kıyaları bolıtlarga uralǵan biyék hem iskitkéç güzel tavlur, zeñger küller bülek ite. Kazak ǵalkına barı yalangaç dala gına kala.

Allahétegalenéñ öleş bülgendegé bu gadélsézlégéne kazak ǵalkı üpkeliy. Köné-töné gıybadet kılıp, güzel tabıgatnéñ bér kéçkéne géne poçmagın bulsa da bülep birüvén ütene. Aǵırında ǵoday, kazak ǵalkınıñ tuktavsız yalvaruvınnan başı katqaç, açuvlanıp, üzénéñ buşap kalǵan kapçıgın selke başlıy. Selke-selke de in aktıktan kapçık töbéndegé barlık kaldık-postıknı sıyrıp alıp, kazak dalasına taşlıy. Vak kılǵan ülené bélen géne öretélgen aydala urtasında gacep güzel, yallarıñ bolıtlarga uragan tavlur, teke, granit kıyalar, küz töslé tulıp, möldérep torgan zeñger küller barlıkka kile. Granit taşlar astınnan küz yeşé kébék saf hem kar suvı töslé salkın çışmeler sirpép çıǵıp, köne-töne yoklamıyça, çıltrap agalar, kömés yalkınnar bulıp teke yarlardan sikereleler. Tavlur, mehabet buylı karagaylar, kayınnar, çırşılar, naratlar bélen bizele. Urmannarda törlé ǵayvannar, cenlékler, koşlar üzleréne mul azık, tınıç torak tabalar. Küllerde, yılgalarda isémnerén atap bétérgéséz, isepséz küp balıklar uynaklıy. Tavlur, urmannar, küller üzlerénéñ zıfalıǵı bélen küzlerné kamaştırular. Çeçekler, göller ǵuş isleré bélen rehet isérteler. Kıp-kızıl cilekler tamam-tamam dip tamçılup toralar. (209)

Cir östénén başka bér poçmagında da bulmagan güzellék tıslımlı kapçık töbénnen méne şuşı bér cirge – Kükçetavga töşe...

– ...Borın-borın zamanda bu cirlerde bér ak döye yörgeñ. Anı ǵalıktı Akbura dip atagannar. Ul üzén berkémge de tottırmagan, avızınnan ak kübek çeçép, isken cildey çabıp, keşelerden kaçta torgan bulǵan. Akbura köndézén utlap, kiçlerén küldé koyınıp, tınıç yoklagan. Eger ilge béreñ ǵevéf-ǵeter, afet yakınlaşsa, Akbura anı aldan sizép, cir tétretép dulagan, ak kübek çeçép akırgan. Küldegé sular çaykalıp yarlardıñnan çıkkın. Kön karañǵılǵan. Cenlékler, koşlar inrep, yeşerénérge urın tapmagan. Monı işetken il, ya korban çalǵan, ya bulmasa doşmanıñ karşı alırga atka atlangan. Şunuñ öçén ul döye izgé sanalǵan. Ana berkém de zıyan tiydérmegen. Emma bér könné kanéçkéç Ablay ǵannıñ balası Kasıym türe tınıç yörgeñ Akburaga uk atkan. Küp könné Akbura yuk bulıp torgan. Aǵırında, bér könné ul, kansırap kilép, ǵelé bétép, kül yanına çıkkın hem tav bulıp katıp kalǵan. Şul zamannan birlé bu biyék tav Burabay atala. Moñardan başka tagın monda «yoklagan batır», «Tabışmak taş», «Öç kız tavi», «Sérlé sandık», «Kine Sarı ǵannıñ kuviş» digen tavlur da bar.

Gasırlar buyınça, buvınnan-buvınga küçép, Kükçetav – Burabay cirénéñ gacep güzellégén söylegen isepséz küp légéndalarıñ barısın da eytép, yazıp bétérérge mömkinmé soñ, – Toyak eñgemesén şulay oçladı: – Kolakınıñ kırık işetkenénen küznéñ bér kürgeñe artık. Aldıbızda – Kükçetav.

Zöbercet, yokıdan uyanganday, başın küterde:

– Çınnan da légéndalar kızığına mavıǵıp eylene-tirené kararga da onıtkanbız. İpteş diréktor, – ul tagın ap-ak teşleréñ kürsetép yılmadı, – sézge bik zur rehetmet. Mondıy matur légéndalarıñ miném berkayçan da işetkeném yuk idé.

– Zöbercet, – Gayşe barmak yanagan buldı, – alay artık maktap ciberme. İkençe vakıt nazlanıp söylemes te...

– Uy-bay, alay dime, Gayşe can, ciñgey sorasa, söylev tügel, cırlap birem.

– Bar baylıǵınıñ bér yulı tükme, zapaska da kalsın. (210)

Küñellé şav-şuvdan soñ maşınadagılar açık terezelerge taba avıştılar. Kara-kuçkıllanıp kalıkkın tavlur. Alar bér-bérsénéñ ineréne basıp toralar kébék. Bu tavlurını, ürkeçlerénen başlap sözek itekleréne ǵetlé, kalın urman kaplap alǵan. Küz kébék möldérep, tulıp torgan yaktı küllerde mehabet tavlurınıñ şevleleré çaykala. Kararga kurkıñıç. Niçék alar cimérélép, avıp kitmiyçe asılınıp toralar iken, diyséñ.

Yul tuktavsız borıla da sarıla. Bér töşép kite, bér tagın ürge méne. Lekin ul tavlurını da, elé uñnan, elé suldan yaktırap kilép çıkkın küllerné de uzıp kite almıy. Kirésénçe, bargan sayın alarınıñ arasına kısıla.

– Karagız elé, karagız, – Zöbercet kulın suzıp kürsetté, – ene tav başındaǵı bér taş selkéne.

– Cüler, – didé Seét kölep, – nindi taş bulsın, tav kecesé iç.

Kıya östéne baskan kece söngé mögézleré bélen havanı sözep bér alga kile, bér artka çigéne. Kinet ul taş kıyadan içkınıp kitté...

– Ebév! – Zöbercet kıkırıp, küzlerén kulları bélen kapladı, – ay méskén, yığılıp töşté bit...

Maşınadagılar tın aluvdan tuktadılar. Lekin kece tübende yatkan ikénçe bér taş östéne töşté da béрни bulmaganday sikere-sikere küzden yugaldı.

Yulınıñ iké yağında şem kébék töp-töz karagaylar. Ara-tire géne ak sıyraklı, yeşél teñke iteklé kayınnar kürénép kala. Monda salkınça. Koyaş küpmé géne kızdırsa da, anıñ nurları karagaylarıñ biyék-

biyéktege çuklı taclarınnan ütép töşe almıy. Urman éçénde hervakit hetfe külege. Karagay sagızı isé borınnı kıtklıy.

Yul kiñ hem takır. Simka maşınanıñ tizlégen 80 ge, 100 ge küçergen idé, Toyak açuvlanıp tıydı.

– Sin beygéde tügél iç, bézge karap barırğa kirek. Akırırak!

Karagaylar arasınnan ara-tire granit taşlar kalkıp çığa başladı. Méne alda su töbénen küterélép kile torgan çurtan balıksıman granit küréne. Anıñ ışığında nerse tora? Sıyırmı? Yuk. Arkar. Ul bozavın iméze. Ana arkar muyının yugarı suzıp ciberép, küzlerén zur açıp, tire-yaknı küzete. Sabıy balasına zıyan tiydérérlék doşman kürénmiymé? E bozavı böténley (211) gamséz, néçke ayakların tézlenép anasınıñ cilénénen cılı söt imé.

Nihayet, urman éçénen bargan yégérmé kilométr yulnı ütívge, koridor açılıp kitté de yul östéne kara-kuçkıl külege töşté. Nerse bu? Alda başı bolıtlarga uralgan, tomanlanıp torgan mehabat Burabay.

Maşına şuşı biyék tav ışığında utırgan matur gına avılğa kérép azrak bargaç ta bér kapka töbéne kilép tuktadı. Kapka östéne altın heréfler bélen «Burabay devlet kurortı. Rehim itégéz!» dip yazılğan.

Kurort térritoriyeséne avtomaşınalar, mototsikllar kértélmiy. Devalanuvçılarga tulı tınlık hem saf hava kirek.

– Citték, maşınanı ciberép, üzébéz şuşında kalıyk, – dip, Toyak kabına artındagılarga borıldı. – Yeşler Aynakül buyında. Soñınnan alar da monda kilérler. Simka, sin şuşı uram bélen tup-turı barıp, uñğa borıl. Anda yalgız yul – Aynakülge alıp bara. Nu, yeşlerge selam. Ozaklamıy kilsénner. Yulnı tabarsıñmı?

Toyak kabinanıñ işégén açtı. Simka, salam eşlepesén çak kına küterép, başın iyde:

– Tabam, ipteş diréktor. – Simka, maşınadan başın çıkarıp, eşlepesén tagın bér kat sélkédé de yalt borılıp kuzgalıp kitté. Tizrek Aynakülge, yeşler yanına!

Seét başın çaykadı.

– Mut yégét.

– Anısında süz de yuk, ut şikéllé... – Toyak Simkanı sovhozdan kuvarga télep, Seét bélen tartıshuvın hetérledé bulsa kirek, kölep şuña işareledé. – Şulay da, Seét Kerimoviç, séz yalgışmadıgız. Séznéñ podzaşçıtnıy üzén aklarga tırışa. Eydegéz, hanımnar, – ul Gayşe bélen Zöbercetke taba atladı, – eydegéz, pavilonga kérép, susavnı basıp çıgıyk.

Pavilonda bérer kese kımız éçép, hel algannan soñ, alar dürtevpel kurort parkına kittéler.

Sanatoriynıñ kapkasınnan ütép, bér-iké adım atlavga, kuyı agaçlık başlana. Yul ikége ayırıla. Bérésé tup-turı ürge küteréle, anda sanatoriylar. İkénçé yul ür astınnan kul buylap kite. Yal itüvçéler méne şul tübendegé yul bélen géne yöriyler. Kül elé kürénmiy. Anı agaçlar (212) kaplıy. Lekin anıñ dımlı sulışı sizéle. Karagay sagızı isé, yul buyında üsken akatsiye, ranétka agaçlarınıñ huş isé bélen kuşılıp, cannı gına tügél, tenné rehetlendérep cibere. Bargan sayın küréneş alışına. Şakmaklanıp öyelgen taşlar. Alar artında ap-ak korpuslar. Balkonnar, vérandalar. Gazonnar, klumbalar, çeçekler, güya törlé-törlé töstegé kübelekler yal iterge töşkenner de yokımsırıp oyıp kalgannar.

– Kilégéz elé, kilégéz, – didé Zöbercet, sérlé géne itép. – Ene nindidér cenlék yögére.

– Kayda? – Toyak béréncé bulıp kilép citté.

– Ene, ene... ey, yugaldı da.

Barısı da, yul çiténdegé karagay yanına cıyılıp, başların yugarı küterdéler. İkénçé karagaynıñ yugarı botagı kisek kéne iyéldé de çaykala başladı. Méne tiktormas şayan üzé de küréndé.

Pési balası kader géne kızgılt tunlı cenlék. Ul gevdesénen iké tapkır zurrak mamık koyrıgın arkasına salğan da, art ayaklarına çügelep, algı tepileré bélen karagay kürkesén totıp kimére hem kurkuvsız tirbele...

– Uy-bay, monav tiyén goy. Min fazan kürdegézmé dip toram, Zöbercet hanım.

– Sin, yégét, üzéñ bik fazanlana başladıñ elé, – Gayşe kölep Toyakka barmak yanadı, – ahırı heyérlége géne bulsın...

– Seét Kerimoviç – miném dusım. E dus dusnıñ yartı canı. Şulay goy, Battal aga?

Seét kölep nersedér eytmekçé idé, tagın Gayşe élép aldı.

– Sin borgalama, tatar alay eytmiy.

– E niçék dip eyte? Tatarnıñ da eytkenén tuñlap kariyk.

Gayşe Zöbercetke küz kısıp aldı:

– İşétmegen bulsañ, işét, coldas Börkétbayev. Tatar méne niçék eyte: kürşé tavıgı kürşége kürke bulıp küréne.

– Kara sin anı!

Toyak Gayséné koçaklap biténen üpken buldı, Zöbercet bélen Seét tıyıla almıyça köleşe başladılar.

– Kit, meħebbetséz, – Gayşe Toyaknı éterép ciberdé. (213)
– İndé kaya barıym? – Toyak çaykalgan bulıp, Zöbercetke tabarak avıştı, – içmasam séz miné kızgansagız idé, Zöbercet ħanımlı?..

– Kürşé ħakı – teñré ħakı, – Zöbercet Seét bélen Gayşege yılmayıp başın iyde de Toyaknı kultuklap yulga alıp çıktı. Kötmegende Seét bélen Gayşe béрге kaldılar. Bu alar öçen in zur gazap hem kurkınıç idé. Yulda, maşınada kilgende de, pavilonga kérép kımız éçkende de, park buyınça atlaganda da, alar bér-bérséne süz katuv tügel, ħetta küz karaşları bélen oçraşuvdan da saklandılar. Barı şunıñ öçen géne Gayşe Toyaknı légendalar söylege kıstadı, barı şunıñ öçen géne ul kübrek üzé süz başlarga hem Toyaknıñ igtıbarın üzennen özmeske tırıştı.

Üz çiratında Seét te nek şul télek bélen, yul buyınça avızınan lem-mim süz çıgarmıyça, tabıgat bélen mavıkkın bulıp kildé, maşınadan töşkeç te, çitkerek kağılrga tırıştı. Behétke karşı, Toyak bügen üte açık hem küp söyli. E ħezér alar béрге barırga, retten béргеlep atlarga, ħetta bér-bérsé bélen söyleşerge mecbürler. Mecbürler! Eger mömkinlék bulsa, alarnıñ süzleré könge de, tönge de, annan artıkkı da citer idé, anda da tögellenmes idé. E ħezér alay açılıp söyleşep bulamı? Bolay gına, küz buyap söyleşüv mömkin tügel! Yörek üz tavışın birmese, tél nerse eyte ala ul?

Behétke, aldağı baskıç-baskıç taşlardan küterélüvge, yaltırap, közge bulıp kül açıldı. Tüp-tügerék kül – küz yeşé kébék saf. Anıñ töbénde vak kına altın sarı kom. Toyak bélen Zöbercet kül éçennen kalkıp torgan östel töslé tügerék taşka baskannar. Seét bélen Gayşe de şul taşka kildéler.

Toyak maşınada kilgende söylegen légendalar hem ekiyetlernéñ töp géroyları bélen tanıştıra başladı.

– Uñ yağıbızda iké ürkeçene ala bolıt uralgan Burabay tavı. Burabaydan tübenrek, bér-bér artlı torgan öç tav – Öç kız tavı. Méne nek karşıbızdagısı yoklap yatkan batır tavı. İndé Ukcitmeske taba barıyk, eydegéz.

Kül yarınan az gına çitte, Öç kız tavı aldında biyék, kızıl granit manara. Nigézende dürt poçmaklı kiñ granit. Ul küterélgen sayıñ taraya bara hem tügeréklenép (214) oçlana. Nindi köç hem ostalık bu granitnı şulay mehabet hem tantanalı itép torgızıp, közgedey şomartıp kuya aldı iken?

Taş manaranıñ bizeklé kernizlerene sıvışıp yabışıp, ürmelep karagaylar üsken. Karagaylar güya granit taşlarga gaşyık bulıp, ayırılışa almıylar. Şunıñ öçen de alar açılı cillerge, burannarga, açılı-tuklı tormışka tüzeler, helak buluvdan da kurıkmıylar...

«Ey séz, kéşeler! Séz méne bézden, tabıgatten ünrek alıgız. Çın meħebbet aldında kirte hem kurkınıç yuk. Küresézmé, küresézmé? Béz nindi ħeter biyeklékte masayıp torabız. Çönki béz bér-bérebézné saf meħebbet bélen söylebéz», – diyeler kébék alar. Çınnan da şulay tügelme iken?

Ukcitmesnéñ nek karşında kül éçende zur bér granit sıyr taş östene baskan da başın suzıp su éçerge cıyna...

Toyak şul taşka karap tordı da, nersenedér iséne töşerép, aşığıp Gayşege borıldı:

– Gayşecan, anav sıyr da su éçem dip tora. Béz añardan kimmé? Sakvoyaj kayda?

– Beléş! – Gayşe kulların ceyép ciberdé, – sinéñ aldında idé bit.

Toyak nişlerge bélmıyçe aptırap kaldı.

– Min...

– Eyé... sin.

Alar bér-bérséne karaşıp tordılar da ihtıyarsız kölep ciberdeler. Ul arada Ukcitmesné yakınrak barıp kararga kitken Zöbercet bélen Seét te kilép çıktılar.

– Kara, Seét, bolar tağın köleler. Nerse taptıgız, Gayşe?

– Taptık... Ene, ipteş diréktor bézné aç kaldırdı.

– Niçék?

– Niçék bulsın, sakvoyaj maşınada kitken.

– E béznéké kayda? – Zöbercet kavşap Seétke tékeldé. – Béz de sumkanı onıtkanbız iç... Méne cıyın isséz.

– Yukka borçılma, karçık. – Seét yılmaydı gına, – Eyde, Börkétbaiç, kurort magazinına barıp bérer nerse alıp kiliyk. Kilénner açuvlanmasın.

– Altın bit béznéñ partorg, – Toyak, kuvanıp, Seétneñ (215) arkasınan kaktı. – Miné bér ülémnen alıp kaldıñ. Bulmasa monav karındaşın...

– Bar, bar indé, zinhar téléñe salınma.

İrlér ħanımnarnıñ üzlerén géne kaldırıp, sanatoriyağa taba kitép bardılar.

Īatınnar su koyınıp, külmeklerén kiyénüvge, irler kaytıp ta citteler. Herbérséneñ koçağında törgeler, şeşeler.

Burabay külé yarında taş östéndegé «korı obéd» naçar bulmadı. Şampanskiy bélen kımızdan soñ téller tagın da açıla töşté. Gayşe bélen Zöbercet kuşılıp «Reyhan» köyéne cırladılar. Toyak, küpçéléknéñ soravı buyınça, «Kükçetav»nı suzdı. Seét Taktaşnıñ «Alsu» şıgırén söyledi.

– Coldastar, miném bér uyım bar. Anav torgan taş kıyanı küreséz goy, – Toyak sanatoriylarga arkası bélen torgan biyék tavını kürsetté. – Yaşılıp karañızçı. Anıñ başında açıp kuygan sandık şikéllé bér taş tora. Ruslar «Babuşkin çémodan» diyeler. Şunıñ başına çıgamını digen komarım bar.

Gayşe tüzmedé, «çémétép» aldı:

– Şul çémodanga ebi akça tutırıp kuygandır dip uylıysıñmı?

– Seét, bu tatar kızınıñ télé niçék açı. Söyekke batıp bara.

Seét cavap tapkançı, Gayşe élép aldı:

– Kısır kaygı bélen baş vatma elé. Hézér yeşler de kilép citer. Bolay da kolléktivtan çitte kaldık.

Oyat bit, bérge çikkaç...

– Yuk, Gayşecan, alar elé aşarga hézérlep kuzgalgançı, min kaytıp citem.

– Seét, – Zöbercet yalınıp Seétke karadı. – Min de barıymını, küresém kile.

– Bar, bar! – didé Seét, kölémsérep. – Üz ayaklarını iç, nige röşset sorıysıñ?

– Méne siña par da tabıldı.

– Seét Kerimoviç üzé röşset birdé, Gayşecan. Sinéñ yomışın az, Zöbercet hanım, eydegéz kitték.

– Gayşe apa, sin elle nerse uylama tagın, – Zöbercet, bér Seétke, bér Gayşege karap, sizélérlek kızardı. – Burabaynı biyékten küresém kile.

Gayşe bélen Seét béryulı kul bolgadılar:

– Barıgız, barıgız, heyérlé sefer. (216)

Seét bélen Gayşe ikev géne kalgaç, nerseden süz başlarga bélmiyçe, şaktıy vakıt külge karap, tın gına utırdılar. Alarnıñ bér-bérséne eytér süzleré küp idé, lekin başlap kitiv ikésé öçén de niçéktér bik avır idé bulsa kirek. Ahırda Seét, ozakka suzılğan tınlıkını bozıp, akrın gına sorap kuydı:

– Gayşe, sin miném haktá béznéñ Zeytünege hat yazmadıñmı?

– Yuk, Seét, min Zeytünege sinéñ turıda bér süz de yazmadım. Kirekmiy. Bélmesén. Nige sabıynı gazaplarga, aña hézér ukırğa kirek. Eger bélse?.. Yuk, yuk, béznéñ ikébéznéñ gazaplanuvıñız da citerlék.

– Eyé, – Seét tartıp bétmegen papirosın külge taşladı, – béznéñ yazmış – çuvalgan yomgak. Niçék anı süterge? Tégeley itseñ de vay, bolay itseñ de... – Ul soñgı süzén eytép bétérmiyçe, urınıñnan tordı.

Yıraktağı tavlár kügélcém toman bélen kaplangannar, küreséñ, anda yañgır yava. Tübende kül. Kül östénde zur-zur dulkınnar. Alar kayırılıp küteréleler, suzılalar, ak kübékler çeçép işéleler. Aşığıp kilép yarga, taşlarga, Seét bélen Gayşe torgan granit kıyaga sugılalar. Bu dulkınnar bayagıday şıpıldap, irkelenép tügél, aşkıñıp, iñgıraşıp taşlanalar hem çélpereme kilép vatılalar.

Méne kéşé küñélé de şulay... Bér tınıç, rehet. E bér...

Seét bér-iké adım çitke atladı – taş kıyanınıñ nek çitene bastı, bik ozak, onıtılıp külge karap tordı. Annarı üz-üzé béléñ söyleşkendey, akrın gına şıgır söyley başladı:

Arabızda béznéñ yıllar yata...

Yullar yata, kalın kar yata.

Bozlı sular bélen çaykalıp

Téke taşlı biyék yar yata.

Yar yata...

Gayşé de urınıñnan tordı. Yar kıryına kildé. Seét hamın şulay akrın tavışı bélen şıgırné devam itté:

Arabızda béznéñ tavlár yata,

Kara urman yata, kır yata.

Küñéléme sağış, moñ salıp

Bik yırakta kalgan cır yata.

Cır yata... (217)

Arabızda béznéñ yıllar yata...

Yullar yata borma-bormalı.

Küpmé karlar, bozlar yavsa da,

Béréncé göl – söyüv sulmadı.
Sulmadı.

Cil köçeydé. Dulkinnar taşıp, şavlap yarga sugıldılar. Seét haman tınıçsızlanıp işélgen dulkinnarga kariy...

– Seét, bu kém şigiré?

– Nige aniñ avtorı, – Seét borıldı, – uyları, hisleré béznéké bulgaç, şul citmiymé. Eyde utırıyk.

Alar tagın élékké urınnarına, biyék taş ışığına utırdılar.

Süz yalğanmadı. Dulkın tavışı köçeyép küñélge borçuv saldı. Yıradan kük kükregen tavış işétéldé.

– Seét, – Gayşa aña taba yılışa töşté, – nige tagın uyga kaldıñ? Süzséz kalganda min kurkam. Yörek bolay da ju itép tora. Östevéne kük kükriy. Zöbercetler hezer kaytıp ta citerler. E béz elé retlep kiñeskenébéz de yuk. Tuktavsız yanıp-köyép yörüvden ni fayda? Bér konkret adım eşlerge kirek. Eyt, sin ni uylıysıñ, nişliybéz?

– Nişliybéz... – Seét Gayşenéñ soñğı süzén kabatlap tagın az gına uylanıp tordı da, tınıç, salmak tavış bélen cavap birdé: – Tagın béráz köterge kirek.

– Nerse?! – Gayşe aptırap karadı. – Kémné? Nersené köterge? Töşenmiym. Süz béznéñ kileçegébéz, Zeytünenéñ yazmışı turında bara.

– Dörös, süz béznéñ yazmışı turında bara, – didé Seét, şul uk tınıç hem ikelenüvséz tavış bélen. – Lekin şul uk vakıtta ikénçé bér yazmışı da isepten çıkarıp taşlarga béznéñ hakıbiz yuk. Tukta, Gayşe, sin sabırsızlanma, hezer eytép bétérem. Ul – «Alka kül» sovhozınıñ yazmışı, aniñ kileçegé. Toyak ta, min de, şul cömleden, mektep diréktori bularak, sin de «Alka kül»nén bügengésé hem irtegésé öçén cavaplı, partiya aldında, vöcdanıbiz aldında...

– Tukta elé, sin nige miña léktsiye söyliyséñ? Dimek, ütkenge, Zeytünege hem barlık ömétlerge yul kiséldé? – Gayşe urınınan tora başladı. – Reşmet!

– Gayşe, az gına sabır, – Seét Gayşenéñ iké kulınnan totıp kalıp, kiré urınına utırttı. – Aşıkma. (218) Unsıgez yıl éçénde tar-mar kilgen herabelerné bér künde géne yañartıp bulamı? Közge hetlé, igén urağı tögellengençé sabır itiyk, uylanıyk. Belkém, vakıt üzé bézge faydalı kiñes birér... Belkém...

Seét fikérén oçlap bétérmıyçe tuktadı... Dörösén eytkende, añarda elé hezer bu fikérné oçlap çıga alırlık delil de, zemin de yuk idé. Ul barı Gayşené tınıçlandırırğa tırıştı.

Gayşe başın salıp, tavıhsız-tınsız kaldı. Bérızdan küzlerén küterdé. Alarda möldérep torgan kaynar yeş idé. Gayşenéñ bötén tené dér-dér ite, yöregé kükregénen atılıp çıgarday bulıp tibe. Seét kurkıp agarıp kitté.

– Gayşe?

– Seét... – tavış üksép, iñrep çıktı, – Seét, sin küz aldımında yörgende, min tüze almıym. Sin sünép bargan utnı tagın kabızdıñ. Jelle bézné. Miné de, bérvakıtta da kürmegen kızını Zeytünené de... Min siné yaratam, nek yeşlégémdege kébék yaratam... Şuniñ hakı öçén, kit, Seét... kit monnan, begirém, kürénme...

Seét sissenép, aptıravlı tavış bélen deşté:

– Bu ni bu? Akıldan şaştıñmı? Eytérséñ, kitüv yaki kaluv barı miném télektan géne tora! Min...

Seétneñ soñğı süzleré işétélmedé. Kük kükredé. Tavlar tétrep, işélép töşkeney buldılar. Koyıp yañgır yava başladı.

Toyak bélen Zöbercet arıp-talıp kaytkanda, «Alka kül» halkı Ukcitmes töbéne cıyılğan, göj kileler idé.

Yañgır uzgınçı buldı. Koyıp yavdı da kinet tuktadı. Koyaş çıktı. Ülenner, ağaçlar yeşerép, yaktırıp kittéler. Yañgırdan soñ hava bigrek te saf, huş islé bula. Yal itüvçélerge tagın ni kirek.

– Uf alla... – Zöbercet kül buyında şarfin kıptérép utırgan Gayşe yanına kilép taş östéne utırdı, – köçke kilép cittém. Gayşe apa, karagız elé, bosonojkalarım ni bulğan?.. Kırılmagan ciré yuk. Seét kürse...

– Yarar, bosonojka yarası tiz tözelér... Sin alarnı salıp taşla. Méne béráz utırğaç, külge töşép koyın, hel kéré. Ya, söyle indé, – Gayşe yılmaydı, – çémodannan bérer nerse taptıgızmı soñ? (219)

– Taptık... kulıbiz gına citmedé... – Zöbercet bosonojkaların salıp taşlap köle-köle söylerge totındı. – Ul «Ebi çémodanı» monnan gına yakın küréne iken... Bér tavga méndék, annan töşték, ikénçé tavga méndék, annan töşték. Annan öçénçége... Toyak aga aldan kite, min iyere almıym, bosonojkalar taya. Salıp kulıma tottum. Alay da çitén... Elle nindi çenéçkéler ayagımnı yırtıp bétérdé. Annarı teke taşlar başladı. Asılınıp, turmaşıp ménerge kirek... Ayakka kiyerge turı kildé... Indé ménép citebéz digende, ey koyıp yañgır yavarga totındı... Yarıy elé bér megare şikéllé uyıntı taş bar iken, yañgır ütkençé, şuniñ ışığında tordık. Yañgırdan soñ tagın bér-iké taşka küteréldék te tuktadık. Alda sténa töslé şop-şoma taş

kıya. Tégé çémodan digenneré kürénép tora. Toyak aga eyte: «Éh, ırgaklı arkan bulsa, hezér anı taşlap çémodan kırıyına élektérér idék te, raz-dva, anda bulır idék», diy.

– Anı aldanrak uylarga kirek idé.

– Üze de şulay didé. «İkénçé kilgende, çémodanniñ éçéne kérép utırmıyça kaytmabız», diy.

– Çémodanniñ töbé tişék bulsa?..

– Séz, apalar, bigrek küñéllé utırasız.

Gayşe bélen Zöbercet kölüvden tuktap, taviş kilgen yakka borıldılar. İlham Atlasov basıp tora. Ul bügén ayırucha pöhte kiyéngen. Östénde kıska ciñlé kük yéfek külmek, sır çıgarıp ütüklenen ak çalbar. Ayaklarda soñğı fason bélen tégélgen üte oçlı başlı sargılı tufliler. Kara bödre çeçleré tuzgan. Bit almaları gadettegege karaganda kızara tüşken. Küreséñ, béraz éçken. Béryulı iké hatın töbelép karavga, yéget kavşap kitté, tagın da kızara tüşté.

– Gafuv itégéz. İsenméséz. Sézné iptiş diréktor çakıra.

– Çakıruvıña reşmet, éném. E iptiş diréktor üzé kayda?

– Ene tégé naratlar arasında gına, Gayşe apa. Anda miném avtolavka tora. Zöbercet apa, sézné de atap çakırdı. Kilmiyçe kalmasınnar, didé.

– Reşmet.

Gayşe şarfin suzılıp aldı, urınınan tordı:

– Zöbercet, eyde, bosonojkalarıñnı al. Alay bik üténép çakırğaç, buşka bulmas. **(220)**

Avtolavka kırıyındağı zur karagay külegesénde cıyılma östel. Yan yağında şundi uk dürt cıyılma urındık. Toyak şularnıñ bérséne utırgan da, çalkan yata tüşép, temlep papiros suvıra. Östelde bizeklé térmos. Çélter tabakta tort. Dürt çınayak. Gayşe bélen Zöbercet yakınlaşuvga, Toyak, papirosın sündérép, ayagüre bastı:

– Reşim iteséz, hanımınar... Utırız, bérer çınayak kaynar kakao éçép alıyk.

– E dürténçé pribornıñ hucası kayda?

– İşétmiysézmé, ene Ukcitmes töbénde niçék dertlenép kul çabalar, garmun uynıylar. Seét Kerimoviç hezér anda huca. Üze dirijér, üzé konférensé. Utırışız. Bézge de uyinga baruv kirek. Kızıktan kolak kağıp kalırmız.

Hatınnar utırıştılar. Toyak térmosnıñ kapkaçın bora başladı.

– Reşim iteséz... – İlham telinke bélen péçéné kitérép kuydı, – tagın bérer nerse kirekmiymé, iptiş diréktor?

– Cok, reşmet. Da, avtolavkañnı Ukcitméske, halık küp cirge alıp barırga idé.

– Hezér. Min üzém de şulay uylagan idém.

İlham tiz-tiz atlap avtolavkaga taba atladı. Gayşe anıñ artınan soklanıp karap kaldı.

– Kara, niçék osta kunak sıylıy béle. Kém bulıp eşliy ul?

– Bélmıyséñmé? Béznéñ caña koopérator goy. Molodéts. Tırışa. Reşim itégéz, – Toyak kakaolı çınayakları Zöbercet bélen Gayşenéñ aldına kuydı, – éçiyk te kontsértka barıyk. Çınnan da, gél halıktan ayrılıp çitte yöriybéz.

Ukcitmés töbénde kiñ plita taş. «Artist»lar şunda çıgıp üzleréñ nomérların başkaralar. Tamaşaçılar da üzleréne urın tapkannar: kaysıları yeşél çiremge suzılıp yatkannar, kaysıları taş östéne utırganar. Toyaklar kilép citkende, Seét çırattığı nomérnı béldére idé:

– Hezér Leyle Bulatova «Sarman» köyéne cırlıy...

Kontsérttan soñ yeşler küldé su koyındılar. Şul arada İrgali, béniçe cirge brézént ceyép, aşarga ezérletken. **(221)**

Su koyıngannan soñ, halık bik appétitlap aşap-éçép aldı. Karaküz yeşlerge irkénlep utırırğa da birmedé:

– Eydegéz, min hezér sézge Burabaynıñ tagın da maturrak cirlerén kürsetem, – dip ékskursiyege alıp kitté.

Kartraklar kül buyında balık totarga kéréştéler. Toyak bélen Seét te şunda kaldılar. Gayşe bélen Zöbercet, tagın béniçe hatın cilek cıyarga kittéler.

Yal itüvçéler arıp-talıp, emma küterénké keyéf bélen barı karañğı tüşkeç kéne kaytırga cıyına başladılar.

Maşınalar yulga çikkanda, Ukcitmes kıyası artınan yaña tугan aynıñ kömés mögézé küréndé. Kük yözénde céméldep yıldızlar kabındı.

39

...Seét Gayşené kulınan citeklep, pési şikéllé sak kına basıp, kiyéz öyden çıktı. Eyleneş artına karadı. Tıp-tın, barısı da yoklıylar. Ul işékné akrın gına yabıp tışkı kélesén saldı.

Ay nindi yaktı. Kayın ağaçları arasındaki sukmacı köndévgé töslé yarılıp yata. Seét bélen Gayşe şul sukmacı töşép bar köçleréne yögerérgé totındılar... Sukmacı ağaçlar arasından urala-urala bara. Kaya alıp bara ul? Belkém, bu sukmacı şulay tölké kébké uralır-uralır da yañadan kiyéz öyge alıp barıp çıgarır?.. «Annan min de, Gayşe de ğur bulabız. Yuk, yuk!» Seét avır sulap tuktadı. Gayşe de tuktadı. Ul söyleşmiy. Kurkıngan küzleré bélen Seétke karagan da: «Kayda yul? Kaya alıp barasın?» digen töslé bula. Seét üz de bélmiy. Kaya bara? Kotıluv kayda?

Kinet anıñ yözé yaktırıp kitté. Alda ay nurı bélen yaltırıp yatkan alan. Ağaçlar indé siregeygen. Seét tağın Gayşenéñ kulınnan kısıp tottı da yögeré başladı. Urman artta kaldı. Alar kiñ yulga çıktilar. Alda tavlur, tavlur... Şul tavlurğa! Tizrek şul tavlurıñ artına! «Kuvıp kilmiylerme?» Seét yögergen kiléş artına borılıp karadı. Yuk, bérev de küréniy. Tizrek, tizrek!.. Sukmacı biyék taşlar arasına alıp kérdé. Alar bér küteréleler, bér töşeler. Nindi avır yul! Başka yul bulmadımı ikenni? Yuk, yuk. Ğezér anı (222) uyly torgan vakıt tügél. Tañ atkançı, ene tégέ kügerép torgan tavlurıñ artına çıgarga kirek. Gayşe géne arıp kalmasa yarar idé...

Méne ceyrep yatkan kül. Nindi güzel ul, nindi tonık. Nek ekiyettegέ şikéllé kömés kül. Közge bulıp balkıp yata.

– Uf!

Seét arıp taş östéne utırdı. Gayşe de yanına utırdı. Alda Ukcitmes. Granit taşların kırıylarına, poçmaklarına yabışıp üsken karagaylar.

– ...Gayşe! Min siné yaratam. Méne bu mehabet karagaylar, granit taşlardan ayrılmıyça, kurkıncı biyéklikke küterélgen töslé, min de sinéñ bélen bérgé ene tégέ zeñger tavlurğa küterélem. Sin ıñanasıñmı?

Gayşe süzséz géne başın iyde de sarılıp Seétneñ muyınnan koçakladı. Üpté, bik ozak üpté...

Kémdér Seétneñ cilkesénen totıp tarttı. Seét siskenép kitté hem küzlerén açıp ciberde. Yanında Zöbercet:

– Siña nerse buldı? Eylenesén, tulganasıñ, ıñıraşasıñ. Bérev kurkıncı töş kürdéñme elle?

Seét avır itép suladı, emma kaytarıp cavap bire almadı.

40

Toyak sklodka yakınlaşkanda, Seét bélen Aşot trassaga baraçak maşınanı töyep bétérep, östéne brézént yabıp, indé arkanlap yöriyler idé. Sklad işégge biklé. Tutayev, mögayın, monda eşén bétérep ikéncé sklodka aşşanelerge produkt birérgé kitkendér. Toyak üzénéñ bolay başkalardan soñga kaluvına uñaysızlanıp adımın kızuvlattı, kilép citer-citmes selam birdé:

– İsenméséz, iptesler! Gafuv itégéz, Seét Kérimoviç, kiçegé poĥodtan soñ söylekler taralıp kitken. Köçke tordım.

– Selam, selam, Börkétbaıç, – Battalov, kulındağı arkannıñ oçın kuzov arkılı Aşotka ırıtıp, Toyakka borıldı, kürésté, – elé kön irte, ölgérerbéz. Zöbercet uyatmasa, min üzém de yoklap kala idém. Sézde tartırğa yukmı? Aşığıp östelde kaldırğanmın, ğeyérsézné.

Toyak portsigarıñ açıp Seétke suzdı. İkésé de papiros köyretép, su tutırılğan miçke yanındağı urındıkka (223) utırdılar. Seét papirosın suvıra-suvıra süzén devam itté:

– Poĥod gacep küñéllé buldı. Bar ğalık «reĥetlenép bér yal itték» dip kuvana. Tik kızganıç, trassadağı yégétler ayırılıp kaldılar. Üpkelerler indé.

– Cok-cok, – Toyak başın çaykadı. – Yégétlerge selam eyt, «Alka kül»ge su kilgen könné zur tuy yasıybız. Alarnı iké-öç köngé yalga üzém alıp baram. Niçék, produktların barısın da aldırız mı?

– Faktura buyınça barısın da. Tolko ak may bélen döge yarması azrak buldı. Musa aga irtege bazaga barıp alıp kilem diy. No béz maşına cibere almıybız. Bolay da eş tırız.

– Maşına kuvnıñ kirege yuk. Min Atlasovka zadaniyé birem, ul irtege sézge avtolavka ciberér. Kirek-yaraknı şunnan alırsız.

Miçke yanına Kufaryan kilép tuktadı.

– Min ezér, kuzgalmybız mı, iptes partorg?

– Yaĥşı, alaysa kuzgalyk, Aşot, – Seét te, Toyak ta urınarınnan tordılar. Kufaryan maşınasın kabızırğa kitté. Seét te kiterge cıyındı. – Ğuş bulıgız, iptes Börkétbayev.

– Ğeyérlé sefer! Da... – Toyak nersenédér ğeterlep, Seétne tuktattı, – bér géne minutka... Onıtıp baram ikén. Nikolayga eytéğéz, min bügen, kiçe eykençe, Küktirekke barıp kilem. Kolĥoz prédsédatelé Aktayev iké buldozér ciberérgé vegde itken idé. Aşıktırırğa kirek. Mojét bér-iké samosval da kuşar. – Motor göréldiy başladı. – Yulıgız uñ bulsın. Yégétlerge selam – témpni töşérmesénner. Urak yakınlaşa.

Seét indé kabinaga ménép utırıp, tereze aşı kul bolgadı.

– Anısı öçén kaygırmagız, bér yégérmé können bétérebéz dip ıñanam.

Maşına kuzgalıp kitté, Toyak anı ürden töşép yugalgançı karap tordı da kontoraga taba atladı. Mariya Petrovna «aşığıç eşler» papkasın östelge kuyarga da ölgérgen. Toyak kabinétına kériüv bélen, östel yanına utırıp, şul papkanı açtı – çeklar, poruçeniyélerge kul kuya başladı.

Kémdér işék şakıdı.

Toyak başın kütermiye géne éndeşté:

– Kérégéz. (224)

– Heyérlé irté!

Toyak kériüvçege küterélép karadı. Kükregéne hetlé töşép torgan kap-kara sakallı, ozın buylı kéşé basıp tora. Östénde kara şinél, başında da şundiý uk kara matériyeden tégélgen furajka, timér yulçılar forması. Furajkanıñ kaymasında, şinél yakasındağı pétlitsalarda yaltırap torgan kömés çükéçler.

Kara sakallı kéşé, salmak adımnar bélen östel yanına yakınlaşıp, biyeley şikéllé zur kulların suzdı:

– Tanış bulıyk. Min – Gudkov Makar Makaroviç. Yaña timér yul saluv öçén ézlenüv eşlerén alıp baruvçı ékspéditsiyenéñ başlıgı.

Toyak kulındağı kalem sabın kuyıp, urınınnan torıp, Gudkovniñ kulın kıstı.

– Hıuş kildégéz, min kegazler bélen mavıgıp kitkenmén, gafuv iteséz. Diréktor – Toyak Börkétbayev.

Gudkov östel yanındağı urındıkka utırdı. Üzara isenlék-savlık, hel-eşvel soraşkannan soñ, Makar Makaroviç töp meselege küçté:

– Séz işétkensézdér, hükümetnéñ kararı nigézénde Kükçetavdan Péskiga hetlé bıyl timér yul salınırğa tiyész. Çirem hem yatkın cirlerdege yaña sovhozlar üstereçek aşıkkı yul açarğa kirek. Bik aşığıç hem bik möhim eş.

Makar Makaroviç planşétinnan karta alıp östelge ceyde de Toyaknı salınacak timér yulniñ trassası kaysı rayonnar, avıllar, sovhozlar aşa uzaçak, kay cirde stantsiyeler korılacak –şular bélen tanıştıra başladı.

Trassa «Alka kül» sovhozı térritoriyesénnen de uza ikén. Béréncé stantsiye «Alka kül»de bulırğa tiyész. Ékspéditsiye trassanı tikşerép, aniñ gruntın, rélyéfın açıklagan.

– Lekin, şunıñ bélen bérge, timér yul trassası üte torgan cirdege kolhozlar hem sovhozlarınıñ fikéré hem tekdimneré bélen de tanışuv béznéñ öçén bik kirek, – didé Makar Makaroviç.

– Eger faydalı fikér eyte alabız ikén, béz aña bik rıza! – didé Toyak, yılmayıp, hem alar «Alka kül»den uzaçak timér yul turında ozak kına söyleşep utırdılar.

Gayşe öyde bulmaganlıktan, Toyak Makar Makaroviçni aşhanegé alıp bardı. Aştan soñ Arslanovni, (225) Gölcamalrı hem tağın bérniçe brigadirni iyertép «Alka kül» stantsiyesénéñ ploşçadkasın bilgélerge çıktılar.

Üzara kızuv gına beşesleşüvlerden soñ «Alka kül» stantsiyesén Yalgız karagay ürénnen tübenrek, tigézlékte koruv faydalı bulır digen gomumi fikérge kildéler.

Toyak, bézde béráz yal itégéz, töşké aşını da bergelep aşarbiz dip kıstasa da, Gudkov rıza bulmadı. Ul tağın üzénéñ zur kulın birép, katı kısıp huşlaştı hem: ««Alka kül» stantsiyesénen béréncé parovoz uzganda, bankétka kilem», – dip göréldep kölep maşinasına utırdı.

Toyak kontoraga kiré kaytmadı, garajga barıp maşinasına utırdı da Küktrekke kitté.

Ul üzék usadbagı eylenép kaytkanda, karañgı töşken idé indé. Kük yüzé bolıtlı, élenké-salınkı. Gadette mondıy könné eç poşa. Lekin Toyak бүгэн үзэн айруча яһşı һис иттэ. Yul uñdı, Aktayev süzénde torgan, trassaga eytelgen iké buldozérni cibergen. Irtege öç samosval ciberecek. Bu indé zur bulışlık. Bolay bulgaç, bér atnadan Alka külge su kilüvéne çın-çımlap ısanırğa bula. Artık kısılmıyça igén urağna ezelenérge mömkin. Küñél yaktı bulgaç, könnéñ karañgılığınnan ni zıyan.

Toyak maşinasın garajga kuydı da küterénké küñél bélen öyéne kayttı. Ul, işékné açkıç bélen açıp kérép, sténadağı vklyuçatélné bastı. Öy eçé yaktırıp kitté. Bülmeler buş. Almatay avılда, kart atasında. Gayşe Kükçetavда, ukıtuvçılar konféréntsiyesinde.

Portfélén östel östéne taşladı. Kitél, furajkasın şifonyerga élép, üzé divanga kilép yattı. Öyde bérév de bulmagaç, küñélséz iken. Eger Gayşe bélen Almatay bulsa, öy eçé şav iter idé. Bigrek te бүгэнгэ кэбэк tantanalı könde. Sovhozniñ nek urtasınnan timér yul ütecek. «Alka kül»néñ üzénde stantsiye, élévator bulaçak. Niçe yıllar korıp, kibép yatkan Alka kül yarlarına yanadan su kaytaçak. Bér kön eçénde nindi zur, küñéllé vakıygalar tuva ala béznéñ çorda. Behet digenéñ şuşı tügélme indé. Küñéldegé tulıp, taşıp torgan kuvanıçni söylyisé idé. Gayşe de yuk, Almatay da yuk. Toyak üz-üzé bélen söyleşep, «Alka kül»néñ kilecek perspéktivası bélen kuvanıp, ozak kına yattı da avızı kibép tordı. Çeynékke su salıp, éléktroplitka östéne (226) kuydı. Çolanga çıgıp, may, kaymak alıp kerdé. Gayşe bavırsak peshérep-kızdırıp kaldırған. Anı östelge kuydı. Nersedér citmiy. Elle mondiy tantanalı kön

hörmeténe bér yöz gramm yotıp alırgamı? Ul şkaftan grafin alıp stakanga yartılaş arakı saldı da ayak östénen géne éçép ciberdé. Arakı tamaknı kızdırıp, köydérép aldı. Toyak may yağıp bér-iké bavırsak kaptı.

Toyak portfélénnen бүгэн kilgen bér törgék gazétalarını alıp divanga kıyşaydı. Çey kaynap çıkkañçı karap çıgarga kirek. Annan tön buyınça ukırğa bula. Gazétalarını aktara başlavğa, idenge zeñger konvért şuvıp töşté.

– Busı ni, bérevnéñ ğatı iyergenmé?

Ul iyélép idendegé konvértını aldı. Eylendérdé, konvértınıñ tışında adrés:

««Alka küil» sovĥozı diréktarı Bórkétbayev Toyakka».

Toyak béráz gaceplenép konvértını açmıyça tordı. Kaydan? Konvértta marka da yuk, ştamptay yuk.

– Küp kızınıñ bérsé sér salıp yórmese yarıy elé?

Ul reĥetlenép yılmaydı, aşıkmyça gına konvértını açtı. Şakmaklı defter biténe yazılğan bérniçe yul. Toyak ukıy başladı. Kinet anıñ kalın kara kaşları dugalanıp sikérdéler. Mañgayı çatnagan pıyala töslé cıyırçıklar bélen kiskelendé. Ul yılan çakkanday sikérep tordı. Ğat idenge şuvıp töşép kitté. Toyak yarsıp bülmenéñ bér başınnan ikénçé başına kızuv-kızuv atlap eylendé. Anıñ tené bér kızıp, bér öşép, bizgek totkan töslé dérdiye başladı.

– Monısı ni? Uyınmı, çımmı? Kém yazğan?

Éléktroplitka östéndegé çeynek kaynagan. Anıñ kapkaçı bér küteréle, bér töşe. Ul da Toyak töslé kaltıranıp, tavışlanıp kuya. Lekin ĥuca anı işetmiy. Toyak nerse éşlerge, nerse uylarğa bélmiyçe aptırap divanga utırdı. Anıñ mañgayına bórçék-bórçék salkın tir çıktı. Küzleré idende yatkan şakmaklı kegazde. Ul nefret hem cirenüv bélen kegazné tağın kulına aldı, ukıy başladı. Yuk, küzler yalgışmagan, şul uk pıçrak süzler:

«Grajdanin Toyak Bórkétbayev!

Sézge – can. Bézge – akça. Béz küp soramıyız. Un méñ sum. Şul summanı iské kazak zıyaratındağı avıp (227) bargan taş bagana astına salıgız. Srok – öç kön! Öç können soñ akça bulmasa, üpkelemegéz, séznéñ başıgız béznéñ kulda.

«Kara meçéler».

41

– Séznéñ etégéz şağıyr tügélme?

– Yuk.

– Belkém, eniyégéz?..

– Séz nige andıy soravlar bireséz?

– Çönki séznéñ isémégéz... şundıy matur... şağıyrane.

Göliye ozın, sargılt yéfek kérféklerén küterdé. Zep-zeñger küzleré yaktırıp, kölep karadılar. Az gına küpérep torgan, çiye üpken irénneré: «Min maturmı?» dip yılmaydılar.

İlham kızardı. Bit almaları, kolak yafrakları yana başlagan töslé buldı.

Maturlık! Üz beyesén üzé toyıp, anıñ bélen gorurlana hem masaya béle başlagan yeşüsmér kızlarınıñ maturlığı.

Bu maturlıkta yeşlek te, bötén kan tamırları buyınça taşıp torgan tabıgıy tazalık ta, yaktı, sérle karaş ta, ülçenmegen irkén adımnar da, saksız, lekin hervakit yatışlı kılanişlar da, kirélék te, irkelék te – barısı da, barısı da bar. Bu – kul tiydérmegen kérséz, gönahsız saf maturlık. Ul maturlık üzénéñ tabıgıylégé, şuklığı bélen güzel, şunıñ öçén ciñe hem iserte...

Göliye, İlhamnıñ kavşavın sizép, üzén artık kıyuv tottı:

– Min romannarda ukıdım. İmés şağıyrlerge tañ aldınnan gına ilham digen bér nerse kile de alar şunduk iskitkéç eybet şıgırlar yazıp taşlıylar... Séz ışanmıysızımı? Jel. Yılmaymagız! Belkém, séz elé üzégéz de şıgırlar yaza torgansızdır? Şulaymı, ipteş İlham?

İlham: «Eyé, yazam. Miném elé sézge bağışlap yazğan şıgırém de bar...» dip çak ıçkındırıp taşlamadı. Bik-bik eyesé, maktanıp alası kilse de, üzén-üzé köçlep totıp kaldı. «Bu matur küzlerné kém béle. Elle (228) yaratarlar, elle barı şayartalar gına. Çıdarga, açılıp bétmeske kirek».

– Yuk, – didé ul, yasalma korılık bélen. Annan, ni éşlerge bélmiyçe, aptıragannan gına barmakları bélen çeçén tarap, östep kuydı, – tsélinaga ĥezér şıgır tügél, maşına, tovar, produktlar kirek. İt-may, şiker.

– On, – diyégéz.

– Eyé, on. Séz kölmegéz, iñ kiregé – on. Bézge açlıknıñ da tozın tatırğa turı kildé.

– Tsélinada! Aç yördégéz? – Göliye yasalma gaceplenüv bélen karadı, – ışanmıym!

– E miña ışanırga turı kile. Çönki...
– Yuk, – Göliye aşıgıp İlhamnıñ süzen büldé, – séz cir kéşésé bulırğa bik tırışasız. Eger bu yeşten... – Ul utırğan urındıgınnan torıp uram yak terezené açtı. Tyül perdené küterdé. Bülmege borınnı kıtıkılap çeçek isé kérép tuldı. Göliye karşıdğı řıfonyérnıñ közğéséne kilép arkası bélen sóyeldé. Kullarıñ biléne kuydı.

– Séz haman éř turında gına uylıysız.

– Tagın nerse turında uylarğa kuşasız? – dip, İlham terezege karagan kilés yüriy iltifatsız gına cavap birdé, e üzé éçten borçıldı: «Nindi ģeter soravlar bire bu kız?..»

– Üzégéz turında... – Göliye, kötmegende yöğérép kilép, yomşak, éssé kulları bélen İlhamnıñ iké biténen kısıtı da tékelép, köydérép karadı. İlhamnıñ başı eylendé. «Nindi siģérlé küzler...»

Göliye kıçkırıp kölöp ciberdé:

– Séz kurkasız?

Üzé şunduk, kaçış uynagan çayalık bélen, östelnéñ ikénçé yagına çıgıp bastı. Kölémséredé. Al irénneré yanıp kittéler.

İlham aña karadı, kavşap, yotılıp, yaratıp karadı. Méne ul – Göliye Kuramşına. Ul da elé bılır gına un yıllık mektepné bétérgen de Novosibirskidğı sevde institutına kérgen. Ĥezér öyene kanikulga kaytkan. E İlham öyén taşlap monda, Kazagstanga kildé. Traktorda éřledé. Ĥezér sevdege küçté. Çirem cirge tovar taşıy. Dan davlıy. İlhamda könleşüv hem üz- üzénen rizasızlık toygıları uyandı. Bu küzge kürénnegen köçlernéñ tartışıvı, kuvanıçka karşı, ozakka barmadı. Ul nindidér yaktı uylar dulkınnı küçté. (229) Alar anı irkelep tırbettéler. Ul ciñéleyép kitté. «Nige sóyénmeske? Anıñ aldında canlı göl basıp tora tügélme?»

Göliye buyga ozın tügél, elé yaña gına tulıp, yaña gına bakçadğı siren gölé kébék açılıp kile. Anıñ östénde ciñsez hem yakasız ak yéfek külmek. Kükrek östénde béрниçe kat ürelgen éncé muyınsa. Ul muyınsa bér küteréle, bér töşe, éncéler méne-méne tegerep kiter töslé dérelدیler.

Ak yéfek astında al kombinatsiye řevlesé. Ul Göliyenéñ bötén tulılıgın, tenéñ güzellégén ayıruçka küzge taşlap oyalta. İlham bügén, üz gomérénde béréncé tapkır, kızlarınıñ gevesén yalangaçlıkka yakın tulılıgı bélen kürdé. Üz küzlerénen, alarnıñ artık komsızlık hem ımsınuv bélen karavınnan oyalıp, tagın kızara töřté. Ul, küzlerén terezege, tereze töbéndége kıp-kızıl çeçek atkan yaran gölleréne küçérép, üzén suvtırğa tırıştı. Lekin karaşı tagın iréksézden Göliyege küçté. Nindi matur ayaklar!

«E min?»

Kinet İlhamnıñ küz aldına başka bér külege kalıktı – östéne kérlenép bétken gimnastérka, kara çalbar kiygen kız kilép bastı. Anıñ çeçleré kürénniy. Ul başın kızıl kosınka bélen mañgayınnan uk kısıp beylegen. Koyařka yangın, cil aşagan ozınça yözénde börçek-börçek kara tır tamçıları. Kız başın küterdé, biténdége tirné yavlık bélen de tügél, bélegé bélen géne aşıgıp sörtép aldı. «Nindi terbiyesézlék!» Kızın kulları İlhamga suzıldılar. Tupaslangan kérlé kullar! Alardan avtol, solyarka, bénzin isé ańkiy. Bu Leylenéñ kulları idé. İlham çirkanıp yözén çıttı. «Niçék şundi tupas kızga beylengen idém iken».

Emma bu şıksız külege anı ozak borçımadı, tiz géne tomanga törenép, kitép yugaldı. İlhamnıñ aldında ģezér böténley başka, hiç te Leylege oşşamagan, güzel, ilahi kız basıp tora. Ul béréncé kar töslé saf, kérséz. Ul artıgı bélen pöģte, aña yakınlaşkanda kavşap kalasıñ. Ene, anıñ soklandırğıç zifa buyı, kotırtıp torgan nefis tené...

İlham üz uyınnan üzé sisenép kitté, béréncé tapkır gönah éřlegende y tetrenép yana başladı... hem kinet kéne töçkerép te ciberdé. (230)

– Ebev!.. – Göliye şarkıldap köle başladı. – şuşındıy çéllede? Ĥa-ģa-ģa.. Sézge suvık tigen! Né mogu, né mogu...

Ul buvıla-buvıla, éçén kulları bélen kısıp, bötén bülmené yañgıratıp köle. İlham oyatınnan nişlerge, nerse eytérge bélmiiçe, ģereketséz, télséz kaldı.

– Séz çınnan da avırıysızımı, ģörmetlé yéget?..

Göliyenéñ küzleré zur bulıp açılğannar. Alarda almaz tamçıları... kölgen sayın ul tamçılar tegerep töşeler.

Göliye sargılıt çeçlerén turıdan gına açıp zur iké tolım itép ürgeren de kükrek östéne töřérgen. Mögayın, tolımınarınıñ ozınlıgı, küpérép toruvları bélen masayır öçéndér. Tukta, nerse de bulsa eytérge kirek bit...

– Gafuv itégéz, miña kiterge de vakt...

İlham utırğan kreslosınnan akrın gına tora başladı. Bu anıñ télegéne karşı bulgan ģeraket idé. Ul ikélene, borçıla başladı. «Mondıy güzel kızını tiktomaldan taşlap kitelerméni? Min nindi köçsez. Min elé haman bala! İndé nişlerge? Yañadan utırırgamı? Oyat!» İlham nişlerge bélmiiçe taptanıp torgan arada, beģéténe karşı, iřék açılıp kitté.

– Esselamégaleykém! Öyde kadérlé kunak ta bar iken, – Göliyenéñ atası Şehröstem, İlhamnı kürüvge şatlanıp, iké kulin birép küréşté. – Berekalla, berekalla, isen-sav yöriysézmé? Utırıgız. Kaya aşıgasız? Kızım! – Ul, Göliyege borılıp, sizélér-sizélmes kéne küz kıstı. – Gölkey, İlham efendé bélen ikébézge bérer susın alıp kil elé. Enkeyéñnéñ öyde yuklıgı sizélmesén. Kadérlé, bik kadérlé kunak kilgen bit. Kön bügén bik börküv, yañgır bulır ahırısı.

Göliye tiz géne çıgıp yugaldı. İlham bu kader hõrmet, iltifatka niçék cavap birérge bélmıyçe, insafılık saklap, süzséz géne, elé géne kuzgalgan kréslosına yañadan utırdı.

Şehröstem eşlepesén, östéndegé kostyumın salıp sténadagı zur bolan mögézene éldé, şifonyérnı açtı. Annan bik põhtelep, dürtke bõklep kuygan, Boğara ostaları çikken yéfek tübeteyén aldı:

– Béz indé kart kéşé, yalanbaş utıruv kiléşmiy.

Şehröstem – indé altmışnı atlap uzgan, kéçkéne géne buylı, yabık kına kart. Anıñ açık yözé her kéşéné (231) hõrmet bélen karşılıy. Koñgırt küzleré hareketçen hem hëylelé...

İlham bu kéşéné, koopératsiyede eşlerge küçkeç te, ölke potrébsoyuznıñ üzék tovar skladında oçratıp tanıştı. Sovhoz koopératsiyesé oçén alına torgan tovar fondların béryulı sovhozga alıp kitép bulmıy. Şulay uk anı skladta kaldırırga da yaramıy. Üz vakıtında alınıp betérlimegen fond oçén baza ştraf tülete. Méne şunıñ oçén şeherde işanıçlı bér yort kirek buldı. İlham bu turıda eytív bélen, Şehröstem kart:

– Alay bulgaç, minde géne kaldırıgız. Allaga şókér, kura-kupşı bar, bér énegézge de zıyan kilmes. Üzegézneñ késedegé kébék sak torır, – dip, şunduk öyene alıp kitté.

Çınnan da Şehröstem kart dürt bülmelé, kalay bélen yabılğan eybet öyde tora iken. Eylene-tiresé biyéktakta koymalar bélen uratıp alıngan. Kura éçénde iké zur saray – sklad. Bu kötélmege şatlık buldı. İlham indé méne iké ay yöz méñlegen tovarlarını Şehröstem kartka tapşırıp kite, bérnerse de yugalımıy, bik eybet saklana. Şulay itép, alar arasında duslık başlandı.

Şehröstem kart İlham utırgan kréslo yanına, yomşak urındıkka utırdı, késesénen ap-ak yavlık alıp, muynın, bitén, başın sörtté, ipep kéne takıyasın kiydé.

– Hodayga mén şókér, – didé Şehröstem kart aşıkmyça gına. – Sovét hõkümetene bik zur rehmet. Méne min indé altmıştan aşıp kittém. Ulim Vatan sugışında şehit buldı. Kilén başka kalada tora. Béz méne kart bélen karçık töpçék kızımız Göliye bélen géne kaldık. Ul ukıy. Hëzér zamanası şundıy bit, ukımyça kön kürép bulmıy. Eytıyk, bézge elle ni ukırğa da turı kilmedé. Tırışlık bélen yördék. Min üzém révolütsiyage kader Heliulla hacınıñ kibétende prikazçık bulıp eşledém. Révolütsiyaden soñ koopératsiyege küçtém. Méne indé öç yıl, pénsiyege çıktım. Her ay sayın 700 sum akçanı öyge kitérép bireler. Sana da al, – kartnıñ barmakları şunduk akça sanagansıman uynaklıy başladılar.

İlham tınıçlangan idé indé. Ul bik tırışıp Şehröstem kartnı tıñlıysıman küréne. Lekin anıñ uyları haman Göliye tiresénde. «Nige kilmiy iken?» Şulay uylavı buldı, kinet işék açılıp, ul kilép kérdé. (232)

– Rehmet, kızım... – Şehröstem gacep ciñéllék bélen kuzgalıp östel yanına kildé.

Göliye östelge hırustal grafin bélen nindidér yalkınlı éçémlék, altın putallı iké ryumka kitérép kuydı. Kiré çıgıp iké tarélkada zakuska kértté: kolbasa töslé itép tügereklep turalgan kaklagan kazılık hem ozınça itép télémlegen yeş kıyar.

– Rehım iteséz, İlham efendé.

– Eti, – Göliye, irkelenép, etisine yartılaş borıldı da şunduk «kötem» dip eytérge télegendey İlhamga küz kıstı. – Min bakçaga çıgıp deréslerémné karıym.

– Bar, bar, kızım. Kara, bik küp ukıp başıña zıyan kilmesén. Artık küp ukıysıñ, Gölgenem.

Göliye kübelek kébék oçıp yugaldı.

Şehröstem, herbér ata-anaga has gadet buyınça, üz balasınıñ bérer artıklığın kürgende tuva torgan tatlı bér yılmayuv bélen işékke karadı.

– Bik zihénlé... Ukıtuvçılardı da bik maktıylar.

– Küz tiymesén, – İlham, süzséz utırmas oçén géne, téléne kilgen bérénçé süzné eytép taşlavı buldı, kartka bu süz bik oşap kaldı.

– Méne rehmet, İlham efendé, feréštenéñ, amin digen vakıtına turı kilsén. Bik eybet süz eyttégéz. Küz géne tiymesén, gölkeyéme. Ya, kilégéz, östelge yakınrak utırıgız, yatsınmagız. Üz öyégézdege kébék. Min sézné üzémneñ merhüm ulım Şehgezem kébék kürem. Ul da sézneñ kébék bik akıllı, insafılı yéget idé. Canı cennette bulsın indé, merhümkeyémneñ. Vatan oçén şehit buldı şul.

İlham östel yanındagı urındıkka küçép utırdı. Şehröstem ryumkalarga éçémlék saldı. Balası Şehgezemné iske aluvdan yözéne külege töşse de, ozakka barmadı. Kart tagın élékké kébék açılıp ryumkanı küterdé.

– Séz borçılmagız, bu şerabnıñ gradusı zur tügél. Şirbet misalında gına.

İlham éçté. Bal kébék temlé, salkınça. Nindi éçémlék iken bu? İsemén sorarga kıyınısındı. «Üzé koopérator, üzé vinolarını da ayıra bélmıy dip, Göliyege eytép kuyar tagın».

– Zakuskasın alıgız. Üzébéznéké, hodayga şökér. Kışkı sugımnan kalgan sarkıt. (233)
 Kazılık İlhamga bik oşadı. Cılkınıñ sap-sarı mayı, az gına kara it avızga aluvğa üzénnen-üzé érép kite. İlham üz gomérénde mondıy temlé zakuskadan avız itkené yuk idé elé.
 Şehröstem tagın saldı.
 – Alıgız, béráz keyéf küterélép kiterlék bulsın. İndé kön kiçeyép kile, бүгэн seferge çıkmavıgız, inşa alla, heyérlé bulır. Bu kader dönya mal bélen... Kém béle? Hézér halıkka ışanıç yuk. Al, al, ulım, oyalma. Şirbet misalında gına.
 İlham tagın éçté. Ul üzé de бүгэн şherde kaluv öçén siltav tapmıyça aptırap utıra idé. Şehröstem kartnıñ turıdan-turı şherde kalırğa dimlevé anı kanatlandırıp ciberdé.
 – Eger sézné meşekatlev bulmasa? Min...
 – Yuk, yuk, – kart, İlhamnıñ süzén bulép, aşıgıp eytté: – İlham efendé, tagı da bér tapkır şundiý avır süz eytér bulsagız, miné üpkeletérséz, min bit sézné Şehgezmem kékék kürem. Eydegéz, şunıñ raslıgına.
 Alar şulay ozak kına utırdılar. Şehröstem İlhamga sevde éşéndegé üzénñ tecribelerén söyledé, baytak akıllı kiñeşler birdé.
 – Sovét hökümeté – béznéñ üz hökümetébéz. Anıñ malına hıyanet itüv bilkölli zur gönah. Hoday şunnan saklasın. Eger de, eytiyk, béz üz kéşé, kızıbız bulgaç, aña kéşé töslé meher ezérlev ata-apaga farız éş. Şul izgé niyet öçén bézge berhét, kélem, ve hem de şundiý vak-töyekné üz behaséne kaldırasız iken, bu indé hıyanet tügél. Anıñ ecéré de bula, – kart üzénñ tecribelé küzleré bélen «töşéndéñme?» dip İlhamga karadı. Lekin İlhamnıñ bu süzné töşenmevéne ışangaç, gadirek itép eytté. – Misalı, yeş kéşége halık aldına çıgarga turı kile, – kart heyelé yılmaydı, – kiyéméñe karap karşı alalar, digen boringılar...
 İlham indé yahşı uk kızgan, anıñ uyu hézér östelden «ıçkınuv» yagında idé. Şehröstem kart monı sızde bugay.
 – Eyde, ulım, tagın da bélerden küteriyk te, min yal itiyim, e séz Gölkey bélen kinoga-mazarga barıp, küñél açıp kaytıgız, lekin, – didé Şehröstem, – bér süzémne nitma, ibén tapsañ saz yana...
 Ryumkalar çaykaldılar. Hrustal grafin indé buşagan idé. (234)

42

– Toyak Börkétbaıç, – didé Mariya Petrovna kalıtrangan tavış bélen. – Min monda artık kala almıym, kurkam. Megéz, alıgız, – hem ul bér költe açkıçlarını östelge taşıladı da iyélép töşép yılap ta ciberdé.
 Toyak aptırap urındıgınnan sikérep tordı. Östel aldına çıktı. İyélde.
 – Mariya Petrovna, sézge nerse buldı? Min töşenmiym. Nige yılıysız?
 Mariya Petrovna üzén-üzé tota almıyça bötén gevdesé bélen kalıtrarıp hamana üksédé.
 – Ya alla, min kémge yamanlık éşledém? Nige miné gazaplıylar?..
 Toyak kavşavınnan işekke yögérdé. Kémne de bulsa çakırırğa kirek! İşekneñ salkın timér totkası nérvların béráz suvıtıp, aña kitérgendey buldı. Ul, borılıp, yañadan östel yanına kildé, grafinnan bér stakan su salıp Mariya Petrovnaga suzdı:
 – Mariya Petrovna, méne salkın su, bér géne yotıgız elé...
 Mariya Petrovna sulkıldap torgan kükregén kıska kulları bélen kısıp, başın küterdé. Anıñ gadette yılmayıp tora torgan mölayım yözé kinet ozınayıp kitken, bit almaları tuktavsız tartılalar. Toyak stakanı Mariya Petrovnanıñ irénneréne kitérdé.
 – Reşmet. – Ul sunı éçép bétérep stakanı östelge kuydı, azrak tıñçlanganday buldı. – Miném üzémneñ de sézden kitesém kilmiy de bit. Lekin... – ul borılıp, urındıkka kuygan sumkasınnan yomarlangan bér kegaz aldı. Toyakka suzdı, – méne bu kaher sukkan yazuv miné kiterge mecbür ite.
 Kegazné ceyép ciberüvge, Toyaknıñ yözé çitıldı. Ul, üzénñ borçılıvın sızdermeske tırışıp, kiréden östel artına, üz urınına kérép utırdı.
 Basma heréfler bélen yazılğan tanış kulyazma.
 «Grajdanka Tonkiş!
 Sézge – can, bézge – akça. Béz küp soramıyız. Öç méñ sum. Şul summanı iske kazak zıyaratındagı avıp torgan taş bagana astına salgız. Srok 3 kön. Öç können soñ akça bulmasa, üpkelemegéz. Séznéñ başıgız béznéñ kulda.

«Kara meçeler». (235)

– Mariya Petrovna, – Toyak kinet yılmayıp kegazné östelge taşıladı, – bar kurıkkanıgız şuşı hatmı?
 Mariya Petrovna, küz yeşlerén yavlıgı bélen sörtüvden tuktap, gaceplenép Toyakka karadı:

– Niçék kurikmaska? Minde, üzégéz béleséz, andıy summa yuk.
 – Alar minnen de sorap karadılar, – Toyak haman elé yılmaya birép, tavışına yüriy şayaruv tonı östep, kitél késesénnen nek Mariya Petrovna birgen kegazge oşşaş yazuv çıgarıp saldı. – Karagız, ikésé de bér kul bélen yazılğan bit.
 Mariya Petrovna kegazné ukıp Toyakka suzdı:
 – Eyé şul. Séz nişledégéz soñ?
 – Totıp aldık ta tiyészlé ciréne ozattık.
 Mariya Petrovna Toyaknıñ süzleréne çın küñélden ışanıp tınıçlıana başladı.
 – E min bit, Börkétbaiç, tön buyı yoklamadım... Kartaysañ da, ülesé kilmiy iken, can kadérlé...
 – Méne nerse, Mariya Petrovna, séz yukka borçılmağız, béz ul «kara meçéler»néñ koyrıgına bastık. Bügén elle ni tıgız eş kürénmiy. Séz kaytıp, yal itégéz. İrtege...
 – E balans?
 – İrtege, irtege, séz bit yoklamagan.
 – Yuk, yuk, Börkétbaiç, – Mariya Petrovna böténley tınıçlanıp, nek élékkéçe yılmayıp, kulın séltedé. – Balansnı srogınnan kiçéktére almıym. Alay bulsa min kitiym, gayıplemegéz. Min, kart cüler, elle nerseler uylap sataşıp çıktım bit, – ul kuzgalıp sumkasın ala başladı. – Kitiym...
 – Mariya Petrovna, megéz, açkıçlarıgıznı onıttıgız.
 – Ey alla... Hétér. Yarıy, min üz eşlerémné kariym. Börkétbaiç, anda elé kul kuyılmagan bank dokuméntları da bar, sézge kitérmén. Tizden eşçélerge zarplata biriuv sroğı cite.
 – Yarıy, yarıy, min bügén köné buyınça öyde bulam. Mariya Petrovna, açkıçların alıp, çaykala-çaykala kabinéttan çıgıp kitté.
 İşék yabıluvga, Toyak urınınnan tordı.
 – Öçénçé hat bit indé! – didé ul üzaldına. Yözé kara yandı.
 Bügén ırte bélen Toyak zakaznoy hat alğan idé. Ul (236) yazgı çeçüv vakıtında kinet yukka çıkkın, kaçıp kitken baş méhanik Granovskiy Génnadiydan idé. Toyak ul köñnerde, Génnadiyga açuvlanıp, létunlıkta gayıplep, anıñ östénnen avıl hucalıgı ministrılıgına jalobalar da yazgan idé. Méne anıñ kulında hezér hat. Génnadiy gayıpséz. «Kara meçéler» elé ul vakıtta da bulgannar. Granovskiyge bér-bér artlı öç hat yazıp, 10 méñ sum tabıp birérge kuşkannar. Granovskiy kurkuvınnan kaçkan. Belkém, başka traktorlarınıñ, brigadirlarınıñ kırdá eşlep yörgen cirden kaçıp kitüvleréne da şuşı «kara meçéler» sebeççé bulgandır.
 Tiz arada, bik tiz arada alarınıñ koyrıgına basarga kirek idé. Lekin niçék?
 Toyak bér-bér artlı bérniçe papiros tartıp, borçılıp kabinét buyınça yördé de kiréden urınına utırdı, téléfón trubkasın aldı.
 – Miña rayon militsiye naçalnıgın birégéz elé.

43

Cılı yañğırlar yavıp ütté. «Alka kül» kırlarındağı igénner başakka tula başladılar. İgénnernéñ mondıy ömetlé torışı «Alka kül» keshéleréneñ ruñın küterdé. Alar torak yortlar saluv hem péçen çabuvnı tizletép, igénne, bérénçé uñışnı çeçmiy-tükmiy, vakıtında urıp-cıyıp aluv turında kaygırta başladılar. Yaña kilgen yeşler öçén traktor hem kombayn yörtérge öyrenüv kursları açıldı. Kır stannarı, ındır tabakları koruv, alarını éléktrlaştıruv eşleré tizletéldé. Brigadaların zuraytuv hem téhnika bélen nıgıtuv çaraları planlaştırıldı. Uruk başlangançı, Çagalı – Alka kül kanalın kazıp, sovhozga su kitérep citkérérge kirek idé. Alda tağın elle nikader oyıştıruv-hezérlek eşlerén başkarıp çıguv tora. Avır hem katlavlı vakıt!
 Nek méne şuşı cavaplı köñnerde elle kaydan gına «kara meçéler» kilép çıktılar. Alar «Alka kül» keshélerénde, bigrek te cavaplı eşlerné başkaruvçılar arasında, şiklenüv hem kurkuv tudıra başladı. Elége bu «meçéler» turında küpçélék béliy idé. Lekin béz kapçıkta yatmıy bit. Méne şul béz, tişép çıgıp, küpçélékneñ yöregéne şom salgançı, aşıgıç çaralar kürérge hem «meçéler»néñ koyrıgına basarga kirek idé. (237)

Börkétbayev bérénçé hatnı algannıñ ikénçé könénde ük rayon militsiye başlıgı mayor Baykénovka barıp vakıyganı söyledé, hatnı konvérti bélen bérge tapşırdı hem yardım itüvne soradı. Baykénov bik tınıç kıyafet bélen: «Yarıy, tiyészlé çaraların kürérbéz. Borçılmağız. Éşliy birégéz», – dip, Toyaknı tınıçlandırıp kaytarıp ciberdé.

Bérazdan Granovskiydan hat kildé. Annarı Mariya Petrovna, ylap kérép, açkıçların östelge taşladı. Méne, tınıçlan! Toyak tağın Baykénovka kitté.

Soñgı baruvnıñ neticesé bularak, «Alka kül»ge opérativniklar kildéler, brigadalarga bardılar, ayırım keshélerné çakırıp söyleştéler hem... kaytıp kittéler. Bar avırlık Börkétbayev cilkesénde kaldı. Hezér

indé Toyaknı yalgız üz yazmışı gına tügél, Mariya Petrovnaniñ yazmışı da hem başka eşçelerniñ de yazmışları tuktavsız borçiy idé.

«Alar irtege tağın brigadirlarga ya ki aldını eşçelerge şundi uk zeherlé zapiskalar taşlarlar. Taşlap kına kalsalar yarıy elé?.. E annan soñ «Alka kül»de kém kalaçak?! Tağın hata eşledém. Nige partorgnı trassaga ciberdém elé min? Yuk! Yaramıy. Battalovnı çakırtıp alıp, kiñeşerge kirek!»

Toyak aşığış revéşte, Seétné trassadan çakırtıp alıp, «kara meçeler» vakıygasını söyledi. Şul uk kiçné partbyuro utırışı çakırıldı.

Ozak kına kiñeşkenné soñ, utırış: «Kara meçeler»neñ hatların halıkka faş itmeske, şul uk vakıtta herbér brigadada, herbér keşenéñ hareketéne küz-kolak bulırğa hem hatta kürsetélgen, elége kazak zıyaratındağ taş bagana astına konvért kuyıp, köné-töné yeşerén sakçılar totarga digen kararga kildé.

Öç atna vakıt ütté. Lekin «kara meçeler»neñ ezleré sizélmedé. Kazak zıyaratında taş bagana astındağ konvért urımınan kuzgalmadı.

44

Bolganıp-tulganıp sarı su aga. İké yaklap küterélgen biyék téke kızıl balçık yar aña çitke ceyélérge irék birmiy. Urtadan kısılıp bolgançık su aga da aga.

Töbendegé vak kına kom börtéklerén de çağıldırıp yatkan möldér Çagalı su nişlep bolay bolğan soñ? (238) Kömeş kılğan bélen örtélgen tañş yulın nige üzgertken ul? Çal Çagalı üzé de méne şña borçılıp yarsıgan, kaya borılırğa bélmiyçe, açuvlanıp yözén çıta kébék.

Alka kül yarında ret-ret bulıp ékskavatorlar, buldozérler, samosvallar tézélgen. Halık cıyılğan. Yarnıñ in biyék tübeséne ozın kolga-maçta kadalgan. Méne şul kolga buylap yugarıga zeñger flag ürmeliy başladı. Bırğılar tavışı yañıradı. Dañ-doñ itken baraban tavışı işétéldé. Bakır diskler çeçrep çılalılar. Kolga oçında zeñger flag cilferdedé. Orkéstr «Karşılav marşı»n uynıy başladı.

Alkışlar yañıradı, şatlıklı avazlar işétéldé:

– Su kildé!

– Ura! Su, su!

– Hürmetlé aksakallar, coldastar, balalar! Sézderge bér-iké avız süz aytayın digen uyım bar idé. Al... İye... – Laçıntay eke totlıgıp tuktap kaldı, iké kulın vélvét kostyumınıñ késelelerine tıktı, nersedér kapşandı, eyterséñ le yugaltkan süzlerén ezledé.

Ul avtomaşınanıñ kélem tüşelgen kuzovı östénde basıp tora, eylene-tirede isepséz küp halık: ayakların böklep yeşél ülen östéne utırğan aksakallar, kimpérler, alar artında canlı koyma bulıp baskan irler, hatın-kızlar hem balalar. Halık, tavışlanmıyça, sabırlık bélen Laçıntay ekenéñ başlagan süzén köte. Ul, Karavıl ıruvı ölkenneréneñ bérse bularak, bügengé beyrem tantanasın açıp ciberérge tiyész. Seét, kazak halıkınıñ goréfén saklap, Çagalı – Alka kül kanalın açuv tantanasındağ béréncé süzné ilnéñ ölkené Laçıntay ekege tapşırıldı. Çal süzné bik matur başlagan idé. Kinet tuktap kaldı. Seét tınıçsızlanıp, nişliybéz digendey, Toyakka karadı. Toyak küzén kıstı, «sabır it!» yenesé.

Laçıntay eke, kostyum késesénen bérnerse de tapmagaç, çalbar késeséne kulın saldı, ak yavlık çıgardı, küzlerén sörte-sörte süzén devam itté:

– Ölkenner, balalar! Gayıpke boyırmañız. Küñélém tulıp, uyım taralıp kitté. Aytayın digeném, monav idé... Argı ata-analarımız küre almıy, ükénéçte kitken behet kayta, – Laçıntay eke yavlıgın késeséne yeşerép, su kilgen yakka borıldı, ozak karap tordı da kuvanıçlı bér tavış bélen süzén tögelledé: – Bügengeden artık (239) tuy bulırmı? Aynalayın, Alka kül möldérep aldımızda catır...

İrgali Laçıntay ekené kuzovtan küterép aldı. Halık kul çaptı. Orkéstr «tuş» uynadı.

Battalov süzné Çagalı – Alka kül kanalın kazuv eşlerén başkarıp çıguvçı brigadanıñ başlığı Nikolay Poddubniyga, annan soñ aldını ékskavatorçı İvan İvanoviç Aléksandrovka birdé.

Soñğı süzné direktör üzé aldı. Ul «Alka kül» keşelerén zur kuvanıç bélen kotladı, ayırucha tırışıp eşlep, kanalnı sroginnan alda ékspluvatsiyege birgen ikéncé brigadaga rehet eytté, şulay uk kanal kazuvda bulışlık kürsetken Küktirek kolhozçılarına «Alka kül» keşeleréneñ tiren ihtiramın beldeerde.

– İkençé brigadadağ iptişler, – didé Toyak süz ahırında, – séz yaşşı, üte yaşşı eşledégéz. Utız kilométrga suzilgan su yulı dürt atnada kiñeytélde hem tireneytélde. Çagalı yılgası tağın üzeneñ boringı yuldaşı Alka kül bélen oçraştı. İndé rehetlenép küñellé yal itégéz. Sézge, öç könge, Burabayga barıp yal iterge röhset birem. Vakıtım tar buluv arkasında, üzém bara almıyım, bu yalını oyıştırıvını Karaküz bélen Véra Gaydamakoga tapşıram.

Bu heber yegetlerge oşadı, ikéncé brigada bérniçe tapkır «ura» kıkırdı. Çıgışlar tögellengeç, Seét Battalov, kanal kazuvda ayırucha tırışlık kürsetken eşçelerge, şular cömlesénen kolhozçılarga da bülek tapşırıldı. Annan soñ kümek uynnar başlandı.

Tön kildé. Yar buyındağı Һалık kimémedé. Küñéllé Һav-Һuv, cır tavıҺı yırak-yırak dalaga kitép yañıradı. Bu tönné Alka kül gadettegece kügerép, tomanlanıp yamansulamadı. Ul sérlé bér күз bulıp yaktırған idé. Aniñ töbénде isepséz күр yıldızlar cémédedé. Tulған ay Һaykaldı. KóméҺ nurlarga törenép yokımsırgan yarlar arasınнан tuktavsız tonık göréldev işétélép tordı.

45

Kiçten yeşén yeşnep, күк күкrep yañır yava başladı. Vakıt-vakıt öy dér sélkénép kite idé. Bülme éçé éne töşse tabarlık bulıp yalt ite. Annan döm-karañgılık urnaҺa. Tereze artında Һıbır-Һıbır éç poşırğıç, (240) küñélséz tavıҺ. Miç buyındağı kéçkéne karavatta yatkan Gaziz bérniçe tapkır kurkıp, yılap uyandı. Seét torıp terezelerne ceyme, odéyal bélen kapladı, Gaziz yanına yatıp arkasınнан kaktı, yuvatıp yoklattı.

Karavat tar, kıska. Seétnéñ arkası avırttı, ayakları oyıdı, üz urınına күçerge turı kildé.

Zöbercet yatuvga izrep yoklap kitté. Kontoradan kaytkaç kér uğan idé, arıған. Üzek usadbaga kilüv, yaҺa kvartiraga күçüv, buҺgaltériyede éšliy başlav aniñ keyéfén sizélérlek üzgertté. Tınıçlandı. Élékké kébék «kitiyk te kitiyk» dip yarsuvlar, kuvanıçka karşı, Һezér indé kabatlanmıy. Kvartiranı, Toboldagı kébék үк, cынак, pöҺte itép cыıҺtırdı. Cihaz elle ni bulmasa da, hernerse üz urınına tertip bélen kuyıldı. Östevéne ul çigerge, çélter beylerge osta. Az gına buҺ vakıtı bulsa, kulına ırğaklı éne hem muline yomgakları alıp utıra.

Her kön irten toruvga yuvılған, ütöklengen kiyém-salım. Nek béréncé, bérge kuşılған köñnerdegé kébék Zöbercet üz kalıbına kéréd. E Seétnéñ küñélé «Alka kül»ge kilgenge kader bulған tınıçlıғın taba almadı. Һıbır-Һıbır yañır haman yava. Kayçan tuktıy indé? Çabilған péçenné de cыyarga birmiy. İğénnerge de Һezér su түgél, koyaş kirek. E yañır haman yava da yava. Zöbercet temlep yoklıy... Seétnéñ de күзleré beylendé.

...Kaméra. Karañgı. Timér işektege «volçok»ta kıp-kızıl ut yana. Yuk, ut түgél, ul koridordagı nadziratélneñ sıñar күзé, Seétné sagalıy. «Volçok» yabıldı. Seét ürmelep sténaga méne başladı. Tizrek. Tizrek! Tége legnet töşkére ut күз taғın kabınғанçı, terezege ménép citerge kirek. Kullar timér rešetkené çıtrdatıp kısıtlar. Seét can köçé bélen tarta başladı. Taғın! Taғın! Rešetke kayırılıp çıktı. Seét çak kına avıp töşmedé. Tizrek kaçarga! Seét terezege ürélgen géne idé, dıñırдаp kaméra işégé açıldı. Һartlap miltık atıldı. Seét ırğılıp terezeden taşlandı.

Taşlar, tümgekler. Seét Һularga ışıklana-ışıklana mükelep kaça. Arttan kıçkırgan, sügénген tavıҺlar işétéle. «Totarga ét cibermeseler géne yarar idé» dip uylavı buldı, aniñ aldına bozav zurlıғındağı ovçarka ıjırıp kilép çıktı. Méne-méne yolkıp ala (241) indé. Seét borıldı. Téke yar. Tübende su. Seét Һul suga taşlandı.

Sup-suvık. Protéz avırayıp haman түben tarta. Yar күrenmıy. Çınap, ıjırıp ét öre. Miltık atalar. Seét, bar köçén cыıp yözép karasa da, yarga yakınlaşa almadı, bata başladı. Indé ömétné özép, su töbéne kitem digende géne, kémdér aniñ kulınнан tottı, күterép aldı.

Seét köymede Һelséz yata. Aniñ karşıнда yeş kéne kız. Ul aşıғıp-aşıғıp işkek işe. Nihayet, alar yarga da kilép cittéler. Tége kız Seétné kultıklap bér öyge alıp kéréd. Karavatka utırttı.

– Kurıkmagız, séz indé kotıldız.

– Sin kém, batır kız? İsemén niçék? Sin bit törmeden kaçқан aréstantnı kotkardıñ. Һezér kilép citseler.

Kız Seétné koçaklap yılıy başladı:

– Tanımıysıñmını? Eti canım... min sinéñ kızın Zeytüne bit...

Yort Һaykalıp kitkendey buldı. Göréldep, Һartlap күк күkredé. Seét sisenép uyanıp күзlerén açtı.

– İpteş partorg, – kémdér tereze Һakıdı, taғın Һul uk bér süzné kabatladı, – iptеş partorg!

Seét sténa buyındağı divanga tayanıp, bér ayak bélen sikére-sikére terezege kildé.

– Kém ul? Nerse buldı?

– Min, Kufaryan. Bik tiz kontoraga çakırалar. Maşına bélen kildém.

– Yarıy. Һezér çıgam.

– Kém ul anda, Seét? – Zöbercet sikérép torıp utırdı. – Elle pojarmı?

– Yuk. Kontoraga çakırалar.

Seét aşıғıp protézın kiye başladı. Yañır tuktаған. Sorgıltlanıp tañ beléne başлаған idé indé.

Seét, kabinetka kérivge, borçılıp, sagayıp kaldı. Sténa buyındağı urındıkta rayon militsiye başlıғı mayor Baykénov utıra, aniñ yanında tanış түgél iké militsionér basıp tora. Östel artında – açuvı yözéne çıкқан Toyak Börkétbayev. Karşıдаğı yalғız urındıkta ozın buylı, plaşçlı bér kéşe artı bélen utıra. Ul işekten kérivgege böténley igtıbar itmedé, borılıp karamadı. (242)

Toyak, urınınnan torıp, Seétke karşı çıktı. İsenleşmedé, açuvlı tavış bélen éndeşte:
– İpteş partorg, rehim itép, tanışgız, séznéñ podzaşçitny – «kara méçéler»néñ atası!
Plaşçlı kéşe kinet başın küterdé, borıldı. Seét aptıravdan iké kulı bélen küzlégén tartıp aldı.
Urındıkta utıruvçı plaşçlı kéşe Simka-Sémafor idé.

46

Koyaş können-kön nıgrak kızdıra. «Alka kül» basuvlarındagı igénner elé küpten tügel géne zöbercet yeşél idéler. Annan kügelcémlene başladılar. Başaklar başların kiñgir saldılar. Hézér indé basuv sargılı putal töséne kerdé.

İn aldan arpa ölgérdé. Béréncé tapkır méne şul arpada abındılar. Basuvnı yörép, karap çikkaç, Gölcamal, Arslanovnı çakırıp, arpanı ura başlarga kuştı.

Brigadir ikélenép başın kaşdı:

– İpteş agronom, uruvnı urıp taşlarga bula da ul...

– Hikmet nersede alay bulgaç?

– Hikmet şunda, Gölcamal, yalnız karagay artındagı basuvnı urırğa yarım, ölgérgen, süz yuk, e méne tübende, – ul kulin suzıp uysulıkkı kürsetté, – anda elé yeşélrek.

– Kurıkma, İrgali, könnér korı. Séz anda barıp citkençé, uysudagı arpa da péşép ölgérer. E kötsek, mondagı başaklar koyıla başlar.

Arpanı çabıp bétérüv géne buldı, yañgır yavdı. Uysulıktagı elé péşép ölgérmegen arpa, kamılga yığılgaç, agronom uylagança cillep kipmedé, kızıp kügere başladı. Yañgır anı basıp kamıl éçéne batırdı.

Yığılğan arpanı sugarga çıkkan öç kombayn irteden kara kiçke kader eşlep un géktar arpanı da cıyıp suga almadı. Sabırsızlık bélen, kuvanıp, ömétlenép kötken uraknıñ bolay téré zıyan bélen başlanuvı keyéfné bozdı.

Temeké tartıp, béráz cillengeç, halık tagın zalga cıyıldı.

Yeşlernéñ tırışuvları buşka kitmedé. Méne nindi (243) zur hem yaktı zallı klub ölgérdé. Ör-yaña urındıklar. Öç yöz illé kéşe rehetlenép utıra ala. Kiñ seşne. Kino kararga da, kotsért, spēktakl kuyarga da, cıyılışlar uzdıırğa da urın ezér. Östevéne, karşıdagı sténa artında tagın iké zur bülmé bar. Anıñ bérsé – kitapşane, ikénçesé – kızıl poçmak. Anda törlé tügerekler eşleyecek, kürgemeler oyıştırılacak.

Bügén méne, eşten soñ, zalda proizvodstvo kiñeşmesé bara. Seşnede kızıl komaç yabılğan östel. Kiñeşmené Seét Battalov alıp bara.

– İpteşler, kiñeşmené devam itebéz, – Seét suvı éçélép bétken buş grafinga karadaş bélen şakıp tınıçlanırğa çakırdı. İşékné yaptılar. Üzara söyleşüv, tamak kırıvlar tuktaldı. Nikolay bélen İrgali artkı urındıklardan torıp, algarak küçép utırdılar, Seét süzén devam itté: – Çınnan da arpa béznéñ küzébézge kılçık bulıp kadaldı... Nişleteséñ, béréncé adım. Abızı péşken örep éçken diyeler kartlar. Bügén irtén sovhozdagı töp kultura – boday uragı başlana. Monda arpa kébék abınırğa yaramıy. Hézér suvık sunı da örep éçerge kirek. – Zaldagı halık kölémsérep, bér-bérséne karaşıp aldı. – Teneféske hetlé bu turıda baytak kına faydalı fikérlér eytéldé. Hézér süz, çirat buyınça, baş agronomga biréle, rehim iteséz, ipteş Yusupova.

Seşnege tiz-tiz atlap Gölcamal çıktı. Hervakit anı eş kiyémende géne kürép öyrenen küzler hézér gaceplenép kaldılar... «Çınlap ta bu béznéñ baş agronommı? Kara, nindi çiber kız iken...»

Adem kürké çüprek dip yukka gına eytélmegen iken. Kük yéfek külmek, cilkeséne salgan bizéklé kügelcém kosinka, biyek ükçelé kara tufliler Gölcamalnı yeşertép, cıynaklap, maturlap cibergenner. Biténe alsuluk ta östelgensıman.

– İpteşler! – Ul, bloknotın östelge kuyıp, üzé béráz algarak atladı. – Aldıbızda zur sınav. Kış buyınça, yaz hem cey buyınça tügelgen tirnéñ, köcnéñ ciméşlerén cıyırğa ezérlenebéz. Bu bézné hiçşikséz kuvandıra, şul uk vakıtta bik sak bulırğa da kuşa. Bu turıda minnen alda çıkkan ipteşler üzlerénéñ tekdimnerén eyttéler. Monda avıl hucalığı eşéne yaña gına күnége başlagan yeş ipteşler bar. Şunıñ öçén, vakıtıgıznı alsam da, yugarı uñış öçén köreştege (244) kaybér gıylmi kürsetmelerge de tuktalıp kitergé uylym. Karşılık yukmı?

– Söyle, – barısı öçén İrgali cavap birdé, – maydan botka bozılmıy.

Gölcamal yılmaydı. Zaldagılar köle başladılar.

Artkı retten réplika östeldé:

– İrgali botkanıñ temén béle ul...

– Alaysa, – Gölcamal citdi kisetüv bélen zalga karadı. Şav-şuv tındı, – min töp meselege küçem. Béznéñ, sovhozda igélgen bodaynıñ citlégüv srokları hem uñışı törlé uçastokta törléçe. Bu elége tabıgıy hel. Béznéñ basuvlar nigézde kara tufraklı. Ara-tire slanétslı hem komsıl tufraklar da oçrıy. Tufrak urtaça gumuslı. Ul yış kına cil éroziyeséne birélép ciméréle.

Çeçüvlék cirébéznéñ tufrak strukturası méne şulay tora. Bézge nişlerge soñ? Kükke karap, yañgır bulamı dip tilmérép yöreğemé? Yuk, nindi géne tabigıy şartlar bulmasın, her yılını béz tigéz, planlı uñış aluvga iréşerge tiyészbéz. Şunı da iste totarga kirek, béznéñ sovhoz barı börtéklé aşıklar üstérüv bélen géne kanegatlene almıy. Aldıbızda ikénçé burıç – sovhoznı it, may, söt, yomırka fabrikasına eylendirüv. Bu burıçnı hel itüv öçén hiçşiksez her yılını tigéz hem mul uñış alırga tiyészbéz. Moña niçék iréşerge soñ?

– Da... avır tabışmak, – dip kuydı İrgali, kıçkırır birép.

Gölcamal aña igtibar itmıyçe süzén devam itté.

Yugarı uñış öçén köreşte béréncé, helitkéç baskıç üzébézge layıklı, yugarı sortlı orlık tabarga yaki anı üzébézde siléktsiya yulı bélen barlıkka kitérerge kirek. Bu bik kıyın, lekin, şuña da karamastan, hel itélerge tiyészlé möhim eş. Bézde töp çiténlek, totkarlık hava torışında. Kükçetav ölkésenéñ, hava torışı kiskén üzgeréşlé. Galimnérnéñ küzetüvü buyınça, hetta bötén cir şarında birédegé kébek kiskén üzgeréşlé havalı başka zona yuk. Monda korı yıllar bélen retten, totaştan yañgırlı yıllar da kabatlına. Témpératura réjimi hem yavım-çeçém tigéz tügél. Yaz başında hem közén kötelmegen suvıklar bula. Méne bıyl, nek çeçüv östénde, buran buldı bit. Küpmé eş tuktaldı. Çeçüiv soñladı. Kış köné çatnagan suvıklar, burannar başlına. Cey, kirésénçe, éssé. Dala cirénde koyaş bik nık kızdıra. (245) İñ kurkıncılısı – orlıknıñ tulıp kilgen çorında isken éssé ciller. Eger de tégé yaki bu sort bodaynıñ tamırları tiren urnaşmagan hem zegıyf bulsa, östevéne bu sort bodaynıñ tamırlarınan sabaklarına dım akrın küterélse, ul, sékundına 5 métrdan artık tizlék bélen ise torgan éssé cillerge çıdıy almıyça, sabakta katıp kala yaki bik vak, töşsez orlık bire.

– Alay bulgaç, – İrgali süz kıstırmyça tüze almadı, – kısır orlık bula indé ul.

Nikolay aña törtép kuydı:

– E sin, brigadir, kısır kaldırmaska tırış.

Kémder pırıldap kölep ciberdé. Aña başkalar da kuşıldılar.

– İpteşler, – Seét urınınan torıp kisetüv yasadı, – iptesler, tavışlanmagız. E sin, Arslanov, üz çiratinıñi köt. Késé söylegende büldérme. İpteş Yusupova, devam itégéz.

İrgali başın tüben iyép idenge karadı. Kölüv tuktaldı. Gölcamal östeldegé bloknotın alıp, bér-iké bitén karap çıktı da özélgen süzén yalgap kitté:

– Kölüvén kölsek te, iptesler, minémçe, Arslanovnıñ da, Poddubnıynıñ da réplikaları urınlı. Çınnan da, töşsez orlık – kısır orlık. Ul béznéñ öçén bölgénlek. E méne niçék itép orlıklarını kısır itmeske? Bu möhim problémayı hel itüv öçén, béznéñ şartlarda nindi sort boday kübrek uñış bire ala hem, gomumen, andıy sort boday orlıkları bézde barımı, yukımı, şunı bélérge kirek. Béz élége ul bodaynı tabuvda barı razvédka, ezlenüv géne alıp barabız. Bıyl çeçüvlék orlıklarını béz Urta İdél, Krasnoyar, Voronéj, Rostov ölkelerénen aldık.

Gomumen, kontrol öçén urıp-sugılğan polosalarınñ neticeleré kuvanıçlı. Plan buyınça herbér géktardan 8 tsétnér boday alırga tiyész idék. Hézér urta isep bélen 11 tsétnér kötéle.

– Arpa da 14 tsétnérdan birem dip kuvandırgan idé. Péşik buldı bit, akıllım.

– Ul turıda soñınan.

– Niçék soñınan? – Altıncı brigadanıñ brigadırı kara mıyık Gaynullin açuvlanıp sikérép tordı. – Min indé yégérmé yıl urak urgan igénçé. E méne mondıy israfnı béréncé kürem. Yaña métod bélen 200 géktar arpanı çéréttégémé? Çéréttégéz. Méne şuña otçét bir, (246) iptes agronom. Küktege tornadan kuldağı çıpçık artık.

Kızıp kitép, kulların butap söyliy başlagan Gaynullinga Seét kisetüv yasadı:

– İpteş Gaynullin, süzné bülmegéz. Agronom söylep bétérsén, annan üz fikérégezné eytérséz.

– Turı süz tuganıña da yaramıy, e? – Gaynullin, kaşların cıyırıp, Gölcamalga karadı da, kulin séltep, utırdı. Açuvı basılmadı ahrısı, utırgan cirénen küñélén buşattı. – Séznéñ üz süzégéz süz, başkanıkı – béz, tişép çıga! Şulaymı?

Tınlık urnaştı. Gölcamal kavşadı. Ul kiñeşmede mondıy höcümneñ bulasın aldan uk sizép kilse de, süz arasında mondıy çığış bulır dip uylamagan idé. Citmese, diréktor da, brigadirlar da, aña tékelép, «ya, arpa öçén cavap bir», dip karıylar töslé. Söylep bargan uynıñ oçı çuvaldı. Monı sizgen Seét yardemge kildé, sorav birdé:

– Devletke küpmé aşlık tapşırırğa tiyész béz? Şul isepten, maşına, téhnika rasçétları niçék tora? Uruvnı niçék alıp barırğa kirek bulır? Şul turıda da eytégez.

Gölcamal, béráz tınıçlanıp, yaña témaga küçté:

– Pot isebéne eylendirsek, cıyıp alınacak bar bodaynıñ çaması bér million iké yöz unöç méñ pot bulaçak. Hézér sovhozda barlığı 60 kombayn bar. Herbér kombaynnıñ köndelék urıp-suguv norması 12 géktar. Dimek, barlık bodaynı cıyıp alır öçén, plan buyınça 25 kön kirek. Eger béz igén uragın bu kader ozın srokka suzsak, bodaynıñ küp ölészé sabakta koyılıp kalaçak.

– E agronom nerse tekdim ite?

Süzné Toyak büldé. Bu törtmelé sorav idé. Lekin Gölcamal bu yulı kavşamadı, alda elé soravlar gına tügél, açıktan-açık behes küréne. Şunıñ öçén ul, fikérén çuvaltmıyça, üzénéñ çığışın tizrek oçlarga aşıktı.

– İpteş diréktor da üz fikérén eytsén, miném tekdim açık: igénné çeçmiy-tükmiy cıyıp aluvda töp yul – ayırı uruv. Séz, ipteş Gaynullin, yukka mıyık astınnan köleséz. Arpa tulayım çérémedé. Anıñ öçten béré hezér yahşı sugıla. Min süzémné bétérem, az gına sabır itégéz. Miném rasçét buyınça, her könné ındır tabaklarına 47 méñ pottan artık boday cıyılırga tiyész. **(247)** Méne şul kader bodaynı çérétmiyçe tiz géne cilgerép, maşinalarga töyep ozatırğa kirek. Eger de her avtomaşına élévator bélen iké arada dürter réys eşliy alsa, bézge tagın, östeme revéşte, 60–70 avtomaşına kirek bulaçak, ındır tabaklarınıñ mödirleré hem baş méhanik ipteş Motorin üzleréññ hezérleklerén, rasçétların urtaga salsınnar.

Kiñeşmede bügégé könnéñ iñ helitkéç meselesé – «Alka kül» kırlarında ölgérgen aşıknı tükmiy-çeçmiy, çérétmiyçe, mömkin kader kıska sroktta cıyıp aluv hem anı élévatorlarga ozatuv meselesé tikşéréle.

Bér karaganda, mesele açık, rasçétlar dörös, téhnikanı kulga alırğa hem, küp söylenmiyçe, eşke totınırğa, uraknı başlarga gına kirek idé.

Kiñeşme kiç bélen başlanıp, karañğı tönge hetlé bardı.

Ĥalılık şavlaşıp tarala başlagan arada, Seét Nikolaynı üzé yanına çakırıp aldı:

– İpteş Poddubniy. Bér géne minutka utırızız elé.

Nikolay téler-télemes kéne urındıknı tarttı.

– Ĥezér indé, ipteş partorg, utırırğa vakıt kalmadı.

– Min de, Nikolay, şul turıda, – Seét, küzlégén salıp, kızargan küzlerén yavlık bélen sörtép aldı:

– Méne min şunıñ öçén de siné tuktattım. Ĥezér éşné başlarga kirek. Bu açık. Séznéñ brigada başkalarga karaganda cıynak, tertiplé. Téhnikanı yahşı béleler Béréñcé können séznéñ brigada başkalarga ünrek bulırğa tiyész.

Nikolay uyga kaldı, uñıp bétken soldat furajkasın bér kuldand ikénçé kulga küçérdé:

– Yarıy, yégétler bélen kiñeşép karıym, séz de kilégéz.

– Kayçan?

–İRte bélen segat bişte.

Éñgér-méñgér. Tomanlı ırte. Kırınğan, yuvingan, beyrem köñnerénde géne kiye torgan Ĥerbi formasın kiygen Nikolay Poddubniy, şart-şort atlap kilép, barak urtasına bastı:

– Briga-da! Pod-ém! Torızız!

Elé bér, elé ikénçé karavattan başlar küteréldé: **(248)**

– Nikola, elé ırte bit.

– Zina bitén de yumagandır.

Kalın, köçlé taviş tagın yañıradı, tereze pıyalaları zıñlap kitté:

– Aş ezér. Torızız. Urak başlana!

Odéyallar açıldı. Parlanıp cılınıp yoklagan yégétler şavlaşıp urınnarınnan kuzgaldılar.

İndır tabagında dörlep, yalkınlap uçaklar yana. Montérlar, baganalarga ürmelep ménép, projéktorlar urnaştırılar. Boday cilgerüçé maşinalarga kara rézina köpşelerge yeşérenge éléktır cıbıkları suzıla.

İndır tabağı mödiré Apuş Yamankulov, elé bér törkém, elé ikénçé törkémdegé kızlar yanına kilép, kızuvlata: «Nu, sénélkeşler, tizrek, kölné tazartıgız, yahşılap, yahşılap séberégéz. Urak başlana! Küresézme, ene Poddubniy brigadası indé basuvğa çıga da başladı. İndır tabağı bügén kızıaçak, tolko, kanatlarım, bit kızarmasın, oyatka kalmıyk».

47

– Nişlerge, nişlerge?

İréñner, déréldé, haman şul bér süzné kabatlıy. Yörek, is tiygen töslé lépéldep, kükreten çıgıp kiterdey bulıp tıprçına. Bötén ten çımırıldıy. Buvınnarınñ Ĥelé kite. E uy aşğa, kuva, kayadır citekliy, yögerde.

İlham sulış ala almıyça Ĥelsézlenép tuktadı, dörösregé, çaykalıp barıp yığıldı.

Karañğı tön. E dalada köndézgésıman ıgı-zıgı, şav-şuv. Traktor, kombayn, avtomaşına motorları tuktavsız göréldiylér. Alar yakınlaşıp kolaknı tondırılar, annan, yragaya barıp, küñélné ırnıy başlıylar. Méne şul motorlar tavişı tınganda, yıraktan, mögayın, Yalgız karagay üréndégé ındırdan özek-özek cır tavişları yañırıp kala. Bügén igén ura başlavıññ béréñcé köne. Şunıñ öçén basuvda da, ındır tabagında da tıngısız Ĥeraket. Tire-yakta utlar. Elé uñnan, elé suldan, elé arttan, elé nek karşıdan költe-költe nurlar

karañğı tönné yırtıp, tişép İlhamga suzılalar da, küzlerné çağıldırıp, kinet yugalalar. Annan tagın, tagın kabınalar, kapşıylar, karmalıylar. (249)

İlham méne şuşı şav-şuvdan, yaktılıktan kaçtı. Ul hezér yalgızlık, tınıçlık, karañgılık ézliy. Lekin nige ul alardan kaçıp kotıla almıy? Nige anı ézerlékliylar?..

Yata torgaç, İlham tuñıp kitté. Ul, kostyumınıñ yakasın küterép, képkasın mañgayına hetlé batırıp töşérdé de cirden küteréldé. Evvelé akrın, annan yışrak atlap, bara-tora, üzén-üzé tota almıyça, bar köçéne yöğere başladı.

Yaña gına urılğan boday kırı – kamıllık. Tufilileré élé bér, élé ikénçé yakka kıyşayıp kiteler. Ütkén kamıl yéfek oyıkbaşlarını tişép kérép, tubıkka, baltırğa kadala. İlham tuktala almıyça yöğere. Kırdá kombayn taşlap kaldırğan salam öyémneré. İlham élé bérséne, élé ikénçéséne kérép bata, yığıla, ürmelep çığa, tagın, artınnan bérev kuvıp kilgen töslé, ak-karanı ayırmıyça çaba. Ul şabır tirge töşté. Añırında helden tayıp, salam öyémneréniñ bérséne abınıp avdı.

Dér-dér kilép torgan irénneré haman bér süzné kabatlıy:

– Nişlerge?! Nişlerge?!

Ul bügén öçénçé tapkır canın uçına uçlap, Kükçetavğa bardı. Mondıy kiskén, ciméréliuv aldında torgan minutlarda kaya barsın soñ?

Brigadagamı? Yuk, İlham annan ayırıldı. Ul indé kisélgen buvın. Leylegemé? Niçék ul garlenmiyçe anıñ aldına barıp yaralı yöregén açá alsın.

Yuk, yuk, yul yabık. Ul kapkalar İlham öçén açılmıy torgan avır yozaklar bélen biklengen. Şulay bulgaç?..

Ul indé iké tapkır, tayanıç, yardım ézlep, şeherdege barlık öylerden maturrak, cılrak bulıp küréngen yeşél öyge bardı. Ömét hem işanıç bélen bardı ul bu öyge! Emma...

Hervakit kübelektey oçıp, al irénneré bélen tuktavsız yılmayıp, hetta muyınga sarılıp, koçaklap karşı ala torgan Göliye de, ulım dip, selam bélen köte torgan Şehröstem aga da bu yulı kabakların kütermedéler. Alar İlhamnıñ başına töşken belané elle kayçan işétkenner.

Şehröstem kart İlhamnı busagadan uk kiré kaktı:

– Sin, éném, bu tirede küp çuvalma. Béznéñ artık dönyabız yuk, üzéñ töşken çokırdan üzéñ çığa da bél, bézge yabışma, – didé. (250)

İlham aptırap, bér süz de eyte almıyça, başın tüben iyde de borılıp çıgıp kitté. «Alka kül»ge kaytuvğa, anı prokuror çakırttı. Tagın şul, canını tırny torgan bér ük soravnı birdé:

– Koopératsiyenéñ siksen biş méñ sumlık tovarın kaya kuydıñ?

İlham üzé de bélmıy. Kaya kiterge mömkin ul kader tovar. Dörés, ul az-maz éçté, Göliye bélen bér-iké tapkır restoranga bardı. Göliyenéñ tungan kónénde bülek itép panberhet külmeklék birdé. Üzéné kostyum aldı. Külmekler aldı. Lekin bolar barısı da défitsit tovarlarını satıvdan kilgen fayda, Şehröstem aga eytméşliy, «ecér» isebéne idé bit. Ul akçanı Şehröstem aga üzé şırtırdatıp sanap İlhamnıñ kulına tottırdı. E méne tikşerüvde siksen biş méñ sumlık tovar citmiy. Kaya kitté? İlham kurgaşın bulıp avırayğan, iyélép töşken méskén başın köçke-köçke küterép yalvarıp karadı:

– Bélmıym, ipteş prokuror...

Prokuror – yeş kéne, ceyénké bitlé kazak yégété. Ul kısıq küzleré bélen İlhamnı boravlap süzén kurt kisté:

– Öç kön éçénde siksen biş méñ sumnı tabıp kitermesegéz, min sézné kulğa alırğa sanktsiya birem. Töşéndéñmé?!

İlham tagın Kükçetavğa kitté. «Yuk, Göliye miné mondıy avır helde taşlamas, ul andıy terbiyeséz kız tügél bit. Ul kiçe yürüy géne, miné snar öçén géne söyleşmiyçe borılıp kitkendér. Ul üzé miné koçaklap: «İlham, min sinséz tora almıym, bér géne kön de, bér géne segat te», – diy idé bit. Eger hezér miné törmegé yabarga ezérülenüvlerén bélse, ul hiçşikséz bulıdır. Şehröstem aga da naçar kéşé tügél iç. Min, başımnı iyép, süzséz géne kitkeç, üzleré de kızgangannardır... Belkém, soñınnan çıgıp ézlegennerde de? Min aşkıtm. Nige aşkıtm iken?»

İlham öçénçé tapkır yeşél öyge bardı. Lekin moña kader töbéne hetlé açık tora torgan kıyık tübelé kapka bu yulı bastırık bélen nıgıtıp biklengen. İlham şakıdı, ozak şakıdı. Tik bérev de tavış birmedé.

– Indé nişlerge?

İlham çümeleden başın çıkarıp ayagüre bastı da aptırap kaldı. (251)

–Bu ni bu?

Yalgız karagay ürenéñ artı kızarıp balkıy.

Elle indé tañ ata başlagan? Elle sataşa? Küzleréne géne kürénemé? Ul küzlerén çıtırdatıp yomıp, tagın açtı. Lekin karşıdagı kızıl şevlé sünmedé.

Ayakları şul sérlé yaktlıkka taba alıp kitté. Başında çuvalgan uylar aña tıngılık birmedé: «Enkey, kadérlé enkey, sin kayda hezér?» Biténe kaynar tamçılar tegeredé. «Enkey, sin indé hezér Kara diñgéz buyında, dulkınnarga karap yal iteséndér. Miném İlhamım Kazagstan dalalarında, méni şundi y igén dulkınnarı arasında yöriy torgandır dip kuvanasıñdır... E min?» Ul üksép-üksép yılıy başladı.

Ayakları tırışıp-tırmaşıp ürge küteréldéler.

Tübende, Yalgız karagay üre astında, urılğan basuv östénde ut. Kamıl yana. Tön. Yalkınnar, projéktorlar bélen yırtkalangan, şav-şuvlı, gazaplı hem kurkıncı tön! İlham öytaşka söyelép hereketséz kaldı. Tübennen cılı cil bélen tötén isé kildé. Öyém-öyém salam yana, kamıl yana. Irtege bu kırlarga traktorlar kilér. Alar indé kilesé yıl bodayları öçén cir söre başlarlar.

İlham kilesé yılını küre alırmı soñ?! «Éh, bik, bik yeşiyse kile, enkey... – İlham iké kulı bélen başın kısı, çiğeler çatnap sızly. – Yeşiyse kile, enkey, kadérlé enkey, miném yeşiysem kile...»

48

– Sin elé haman da yoklamıysıñmı?

Véra Karaküzné tavışınnan tanıp borılmıyça gına yazuvın devam itté.

– Hezér. Bér-iké géne grafanı tutırıym. Kil. Utır.

Karaküz akrın gına kilép, odéyalnı kaytarıp kuyıp, karavat çiténe utırdı.

– Buğgaltériyeñné tizrek yabıp, kotılırga aşgasıñmı?

Véra uçét blankısın tutırıp, kalemén kuydı da borılıp utırdı. Karaküznéñ soravın işétmegenge sabışıp, süzné başka yakka bordı.

Késéné tikşereséñ, e üzéñ nige yatmıysıñ? İndé tizden eteçler de kıçkırır. (252)

– Çınnan da... – Karaküz avızın açıp, kulların ceyép ciberdé, kiyérelde – karavatka utırğaç, yokı basıp kitté ahrı. – Min elé yaña gına produktlar alıp bétérdém. Kızlar bereñgé erçiyler. Tizden töngé sména aş alırga kilérge tiyész. Tukta, min hezér...

Karaküz, süzén eytép te bétérmiyçe, yögérép çıgıp kitté. Véra işékten «nerse buldı» dip kıçkırıp kaldı.

Karaküz tiz eylenép kéréde. Anıñ kulında çeynek bélen nindidér törgék idé. Alarını östel östéne kuyıp, papkalarını béré östéne bérén saldı.

– Eyde, yokıñnı açıp alıyk.

– Çey alıp kildéñme? Méne minde kiçeden kalgan «Kis-kis»lar da bar idé elé. – Véra tumboçkasının konfétlar alıp kuydı. – Miné de yokı basa başlagan idé. Eyde, yakınrak utır.

Karaküz, karavatnıñ östelge térelép torgan başına utırıp, törgekné açtı.

– Méne eniyém bavırsak cibergen. Çeyné üzéñ géne yasa indé.

Alar çey éçe başladılar. Véra bavırsak alıp kaptı.

– Niçék kabarıp péşken. Bigrek temlé. Hat yazganda, Balşiker apaga, Akılbik agaga minnen de selam digén, yemé. Tagın bér séznéñ avılga barırbız elé, yemé.

Karaküz krujkasın kuyıp, «Kis-kis»nıñ kegazén açta başladı.

– Bélmiyim... Sin indé bézden kiteséñ iç.

Véra yürüy küzlerén zur açıp gaceplengen buldı:

– Eyé şul. Bik yırakka, Meskevge kitem.

Karaküz tüben karap, tiren körséndé.

– Miném öçén Meskevden yıragrak. Bügén mektepné karap çıktım. Eybet bulgan. Grişa eyte, irtege komissiye kabul itép ala, diy. Min siña iyeleşép bétken idém...

– Yarar, çeyéñ suvına, – Véra Karaküznéñ krujkasına kaynar çey östedé, – éç indé. Min bit barırbér komsomol uçétında sinde bulam.

– Kara, hazér ök köle başladıñ.

– Kölmiyim. Cıyılış sayladı iç. Irtege méne yaña uçétçik kile. Bér yeş yégét. Tukta, üzéñ elé miné onıtıp bétérmegeyéñ. (253)

Karaküz süzséz géne çeyén éçép bétérdé de tora başladı.

– Hezérge elé yégétler kaygısı yuk, bik arıym. Hezér méne irtengé aşnı ölgértérge kirek. Üzéñ béleséñ, halık können-kön arta bara. E sin şulay da, çınlap eytem, ukıtuvçı bulğaç, bézné onıtıp bétérme tagın... Kittém.

– Tukta elé, – Véra Karaküzné kulınnan tartıp karavatka çüktérdé, – kızların bar bit, eşliy torurlar. Miném siña eytesé bér sérém bar.

– Sér? – Karaküz utırdı. – Nindi sér ul?

Véra, çeyén éçép bétérep, aşamlıkların gazéta bélen yaptı.

– Şunda gına kalsın, irtengé aşını tağın bérge aşarbiz. – Ul üzé de Karaküz yanına karavatka küçép utırdı, pışıldap kına söylerge totındı: – Küktirekke barganda min siña bukétlar turında söylegen idém bit.

– Eyé, eyé. Tağın bérer hel buldımı?

– Yuk, buluvın bulmadı. No ul sérlé kéşéniñ kém ikenén beldém.

Karaküz Véranıñ iké kulınnan kısıp, küzleréne tékeldé:

– Ya, eyt, eyt! Kém ul?

– Grişa.

– Vivdiçımı?

– Ul üzé.

Kızlar ikésé de tınıp kaldılar. Karaküz Véranıñ kulın ciberdé, aña karamıyça gına eytté:

– Ul bolay bik eybet, tırış yégét...

– Altın yégét ul. Lekin... – Véra Karaküzniñ kulın kısıtı. – ...Min üzém hamam anıñ turında uylıym... Ul miné bik yarata... Tik béleséñmé, Karaküz, dörösén eytkende, kurkam.

– Nerseden?

– Nerseden dip, sin üzéñ de töşéneséñ bit. Niçék kéne yaşşı kéşé bulmasın... Kulınnan göl tügélmesén. Goméréñné télséz kéşé bélen beylev uyın eş tügél bit ul... Nişlerge de béliym, canım. Grişanı da jelliym, üzémné de...

– Dustım, nerse dip eytiym...

Barak yanına gına avtomaşına kilép tuktadı. İké tapkır suzıp-suzıp signal birdé. (254)

Karaküz sikérep tordı.

– Ene, miné çakıralar da... – Karaküz yögerép çıgıp kitté. Véra çışénmegen kiléş urınına yattı da ménderge kaplanıp yılıy başladı.

Tereze artınnan sızılıp kına tañ béléndé.

49

Almagöl ménderge başın kuyuga izrep yoklap ta kitté.

– Yokla, altınım, – Gayşe kızın küterép uñ yagına eyelendérep saldı, yuka kızıl satin yurganın kısıtıp kuydı. – Sin бүгэн бэрэнчэ tapkır eş eşlep arıp kaytuñ, kolımın, yokla indé...

Gayşe kuzgalıp kitmekçé idé, urındıkka küzé töşép, tuktaldı. Karavat kırıyındağı urındıkniñ arkasına kanefér tösendegé ak yakalı külmek, kara satin alyapkiç élengen. «Niçék tırışıp, pöhtelep élgen!..» Urındık astında kızıl künnen tégélgen kéçkéne botinkalar. Alar östénde bér par ak oyıkbaşlar. «Oyıklarıñ niçék saklap kiygen, bér ciréne de tap töşérmegen, içmasam».

– Méne niçék pöhte miném küz nurım.

Gayşe barı analarda gına bula torgan gorur bér kuvanuv bélen kızına soklanıp karap tordı. Sabıy anasınıñ bu cılı irke karaşın sizmiy, rehetlenép, balalar gamsézlégé bélen, kiñ-kiñ sulış alıp yoklıy. Hézér anıñ kéçkéne géne kolagı hem yartı alma töslé alsu bité géne küréne.

Gayşe iyélép kızınıñ biténnen üpté.

Almagöl бүгэн көндегеден күп ırте uyandı, bit-kulın tırışıp bérniçe kat sabınlap yuvdı, irtengé aşın annan-monnan gına kabıp iptesleré bélen dalaga kitté. Daladan ul tirlép-pésép arıp kayttı. Lekin arıganın sizdermiy, işekten ük kışkırap, maktanıp kérdé:

– Eni, eni, kara elé, méne min nindi çeçekler cıydım. Maturımı?

– Bik matur.

– Başka kızlarda mondıy kızıl çeçek çok. – Almagöl, bér költe kır çeçekleré arasında yalgız gına yanıp torgan kızıl çeçekné kürsetép, maktanıp kitté. – Min tavdan taptım. Bik matur bit, eni? (255)

Gayşe Almagölné aşattı, aldan uk hezérlep kuygan formasın kiyértté.

Almagölnéñ bér kulında bukét, ikénçé kulında yaña sumka. Alar ikevlep бүгэн, бэрэнчэ tapkır, yaña gına salınıp bétken sovhoz mektebéne bardılar.

Bérénçé tapkır mektep işégén açuv! Nindi kadérlé, meñgé onıtlımıy torgan minutlar. Kéşé kartaya, dönya meşekaté bélen vatıla. Üz gomérénde adem balası nindi géne künellé, küñélséz vakıygalarga oçramıy. Lekin bérénçé tapkır mektep işégén açkanda kavşav katış şatlanuvın ul hiçbér vakıtta da onıtıy. Kirésénçé, ozak yıllardan soñ şul kadérlé minutlarını hetérene töşérep, tatlı bér sağış kiçére tügélme?

«...Méne Almagöl de üser... Selametlége géne bulsın. Ata-anasınıñ tigézlégé bulsın. Yetimlék? Yuk, yuk, anıñ Almatayı bérvakıtta da yetimlék kürmes. Citer, Gayşe üzé de ügiy ana kulında onıtılmaslık miñnet çıktı. Méne ül бүгэн elifbanıñ bérénçé bitén açtı. Yıllar üter, sizmiyçe de kalırsıñ.

Almagöl buy citken kız bulıp, «Ölgérgenlék attéstati» alır...» Kinet yöregé télénép, toz sipkendey açittırıp aldı. Yaktı, tatlı uylar borçılıv hem üz-üzénen kanegatsézlék bélen alışındı: «E Zeytüne!..»

Ul da, Almagöl kébkük, Gayşenén üz kızı bit... «Zeytüne бүгэн институт işégén açtı. Bu da şatlık bit. Tik ul niçektér tonık, tulı bulmagan şatlık. Tukta, min niçék uylım: «Tonık, tulı bulmagan şatlık?» Şundıy yarım-yortı şatlık bula mikenni? Uf! Bula iken!»

Zeytüne üzénén soñğı hátında atasın sorap süz kuzgatmadı. «Ékzamen kirtelerénen üttém. Bar fennerden de «yahşı» bilgeleré géne aldım. Enkey, min indé pédagogiya institutu studéntı. Kızık bit – Zeytüne studént!.. Üzém işanmıym da. Enkey, institutka kérgende, sinén de şulay buldı mı?»

«Yuk, kızım, min institutka sinén töslé tiz géne urnaşa almadım. İn élék rabfak betérérge, annan soñ eşlerge turı kildé. Şunnan soñ gına min institut işégén açá aldım. Sin, Zeytüne, başka çor kéşésé. Sin behtëlé. Her hátında min siña «Sin behtëlé» dip yazam. Lekin tulımı ul?!

Seét eytméşliy, tégeley de ut, bolay da yalkın.»

Gayşe terezené açtı. Bülmege salkınça, dımlı (256) hava agıldı. Tön bolıtlı. E kırdan haman elé yokısız motorlar tavışı işétele. İgén uralar. İgén sugalar. İgén taşıylar. Bıyl igénner bik yahşı bulıp uñdı. Soklanıp, kuvanıp tuya almıysın. Nige méne Gayşenén yazmısında da şundıy uk mul, kuvanırlık uñış yuk iken. Nige yuk?!

Gayşe, Küktirek mektebéndegé ukuv yılı temamlanuv bélen, «Alka kül» sovhozı mektebéne diréktor bulıp bilgélendé. Alka kül mektebé! Ul vakıtta elé mektep digennén nigéz taşı da yuk idé. Bulaçak ukuvçılar kübésé Sovétlar Soyuzınıñ törlé poçmaklarında, torlé şeherlerénde, avıllarında, stantsiyelerénde pır tuzıp uynap, cir östénde «Alka kül» digen sovhoz barlıgın da bélmıyçe yörgennerdér. Gayşe, bér yaktan, Küktirektegé eşlerén yaña diréktorga tapşırđı. İkençé yaktan, yaña mektep saluvnıñ meşekaté artınnan yögérđé. Kükçetavdan injénér tabıp, korılaçak mektepnén proyıktın, smétasın yasattı, banktan ssuda aluv kegazlerén resmileştérérge turı kildé.

Emma kabinét hucaları iseplep, ülçep, özép-suzıp kul kuygançı, vakıt kötmedé, köz yakınlaştı. Taş mektep urınına cıyılma şçitlardan salırğa turı kildé. Elé Grişa Vivdiçka reşmet, canı-tené bélen bulıştı. Başka brigadalar da yardımge kildéler. Êş citerlék idé, kümek kul totınçaç, barısın da yırap çıktılar.

Méne bérénçé séntyabrge mektep salınıp ta bétte. Dörös, idennerén buyarga ölgérmedéler. Yarıy, nişletesén bér yılga kuyan tıresé de çıdıy diyler bit. Bér yıl buyavsız iden bélen de çıgarga bulır. Bu mektep 10 yıllık mektep bulırğa tiyész. Bıyl elé monda biş kéne klass açıla. Kalgan klasslarını tulı iterlék ukuvçılar yuk. Kilesé yılga hiçşikséz barlık un klass ta açılır. Bıyl ise yugarı klassta ukıy torgan bérer-seren ukuvçılarını sovhoz kön sayın avtomasına bélen Küktirekke alıp bara, kiçén alıp kayta. Buran könerde ukuvçılar kaytmıyça, şunda kunıp ta kalalar. Çitén, nişliysén, barısı da beryulı bulmıy bit. Kilesé yılga hetlé azaplanırğa turı kilér.

Sovhoznıñ üzénen biş ukıtuvcı tabıldı. Méne Véra Gaydamako yeş kéne buluvına karamastan akıllı, insaflı kız... Oçıp-kunıp eşlep yöriy. (257)

Kiçe Kükçetavdan irlé-hatınlı iké ukıtuvcı kildé. Bik kırılı küreneler kürenüvén... Süzné: «Bézge udobstvo kirek... Kvartira niçék?» – dip başladılar. Toyak uylarbiz didé. Nerse uylyı torgandır. Uylasa-uylamasa, hezérge bér bülmeden artıknı kayan alasıñ.

Mektep cihazları, ukuv esbapları tabuv artınnan küp çabarga turı kildé.

Méne nihayet бүгэн kötélgen tantanalı kön kilép te cıtté.

Mektepnén fasadında kızıl flaglar, işék turısına kızıl tasma suzılğan. Bérénçé tapkır mektepke kilgen kéçkéne kara kız Aygöl kayçı bélen atlas léntanı kisté...

Tereze. Tereze yanında Gayşe basıp tora. Tıştá karañğı tön. Almagöl yoklıy. Gayşe yalgız. Nindi çitén ul yalgız kaluv. Uylar. Uylar. Alar Gayşege hiç kéne de tınıçlık birmiyler.

– Tu-tu-tu-u...

Töngé dala yañgırıp, çıllap kitté. Tık-tık, tık-tık itép vagonnar uzdılar. Parovoz tagın bér tapkır suzıp kıçkırdı, savbullaştı, kitté.

Uylasañ isén kiter. Elé sovhoz korıla başlaganga küp bulsa bér yıl. E Alka kül buylarında nikader yañalık. Korıp kipken külge su kildé. Timér yul suzıldı. Yañadan-yaña yortlar, binalar salına. Dalada dulkinlanıp torgan igén. Indir tabaklarında tav-tav boday öyémneré... Bu bit küzge kürenép torgan şatlık. Toyak ta, Seét te, sovhozdagı yözlegen irlér, hátın-kızlar da, Gayşe üzé de şuşı zur şatlıknı tuvdiruv öçén bar köçlerén salmıylarmı?! Méne şunıñ öçén de yeşiyse kile, balkıp kilgen tormışnı kiñrek koçaklıysı kile. Lekin éçké, ruhi dönyada nige tınıçlık yuk. Anı tınıçlandırırğa mömkin tügélmeni? Herbér kéşénén tormışı yeşléktegé ağış bélen géne barmıy iç. Dönya bulgaç, törléçe bula. Cırda da eyteler bit: «Bér bolganmıy, su da tonmıy, bolganmıy bulmıy, bulmıy...» Bolgangan iken, indé tonsın. Seét üz

urımında. Béz üz urımbızda. Zeytüne, niçék kéne bulmasın, oyadan oçkan koş. Bérénçé mehebbet hisleré ĥakına bügégé gaile tormışın bozuv cinayet bulır idé.

Eyé, akıl şulay diy. Emma yörek!.. Adem balası dönyaga barı bér géne tapkır kile bit. Bér géne yeşiy. (258) Annan soñ ul meñgége yugala. Kaytmıy. Nindi kıska ul kéşe goméré. Şulay bulgaç, üz hisleréñné üzéñ beyde totuv, üz télegéñné üzéñ kümüv – korban itüv, neticede meñgé sıkranuv-ruĥanı garip bulıp yeşev ĥaklıkmı? Uylar, uylar... Niçék itép kiléştérérge bu sabır akıl bélen tıngısız yörekné?!

Salkın cil isép kitté. Östeldegé kegazler oçıp töştéler.

– Ay! Terezené yabarga da onıtkanmın iç.

Gayşe torıp terezené yaptı, perdesén töşérdé. Sténadağı segatnéñ kéçkéne işégé şılt itép açılıp, küké iyéldé:

– Kük-kü, kük-kü...

– Segat unbér de bulgan, yatarga vakıt. İртеge kalaga barıp, kümérge naryad alası da bar iken elé.

Almagöl yurganın tibép töşérgeñ. Gayşe, yurgannı küterép, kızın eybetlep urap tördé de çişénép karavatına yattı.

50

Kükçetav dalasınıñ hava torışına hiç töşénmesséñ. Méne bügén de koyaşlı ırte idé. Dala, salkın tomannan arınıp, cılı nurlar bélen irkelené. Nindi güzel ul koyaşlı közge dala irtesé! Salmak başakların kütere almıyça iyélgen bodaylar, uysu cirlerdege ülenner, cilek yafrakları, abagalar, kuvaklıklar, andamonda adaşıp utırgan kayınnar, karagaylar, kılğan bélen örtélgen kérpé ürler, tavlar, ĥetta tav başlarındığı béren-seren kıyalar – barısı da, barısı da altın bélen putallangan. Alar cété sarı, kızıl, kören töslér bélen balkıp yanalar, küzlerné çağıldırılar hem kızıkıtırıp çakırılar. Kük yözé bolıtsız. Hemme nerse ciñél, üteden-üte küréne, oçıp kiterge torgansıman. Küñélde dert, küteréñkélék ruĥı arta.

Lekin mondıy könnernéñ kıymmeté ĥezér küzlerné irkeliy torgan güzellégénde tügél, avır ĥézmét bélen küterélgen dala ciréñéñ bérénçé uñışın tükmiy-çeçmiy, bér başağın da kaldırmıyça tizrek cıyıp aluv öçén mömkinlék birüvénde. (259)

Şunuñ öçén bügén «Alka kül»néñ olısı da, kéçésé de koyaşlı ırtené kuvanıp karşıladı. Töngé sménada eşlevçéler, yal itép kilgen iptesleréne maşınaların tapşırıp, «bügén barlık pédallerge basarga» nakaz birdéler. İndé yaĥşılup maylangan, kön buyına citerlék bénzin, solyarka bélen zapaslangan traktorlar, kombaynnar, avtomaşınalar az gına tuktap toruvdan soñ, tağın göréldep kuzgaldılar. İndır tabağındağı cilgergéciler, zérnopulıtar, aşlık töyegéciler ĥeraketke kildé, gerebe bodaylar altın yañgır bulıp yavdı.

– Nu, cankiseklerém, – didé İrgali üzénéñ brigadasına. – Bügén tézgéñné nık totarga, kiménde iké norma birérge kirek! Küreséz, sémafor açık!

Emma «yeşél ut» ozak yanmadı. Töşke taba kük yözé kaşın cıyırdı, çırayın sıttı. Tönyaktan kiskén, salkın cil isté. Avır kara bolıtlar tav ürkeçleréne uralıp, salınıp östéreldeleler.

Traktor kır başına citüvge, urap kilép, kombaynnı cilge karşı bordı. Cil uñayına barganda, tüzerlék idé elé. E ĥezér bitke berép kamçıly başlağaç, şturvalda toruv ayırıuça çitenleşté. Küzné açıp bulmıy. Bitné kise. Lekin nişliyséñ, şturvalda küz yomıp eşlep bulmıy bit. Leyle başın iyép cilge biréşmeske tırıştı. Ul tézémnernéñ yatışına karap cıyığıñı bér küterdé, bér töşérdé, borılıp, bunkirga boday koyıluvın küzetté, artkı ploşçadkada salam taşlap torgan Kirillnı aşkırtırdı, şunduk kul bolgap, kıkırıp traktorçıga kürsetmeler yasadı, tağın küşékken kulları bélen şturvalga totındı. Borınga salkın yañgır isé beréldé. Leyle tınıçsızlanıp, sukrana başladı:

– Éĥ, sin aşığasıñ... E ul yartı yulda taşlatırğa mataşa! Bu nindi kaheer sukkan cil bu! E bit elé yartı kişerlék te cıyılmagan, – ul açuvlanıp, cilge üç itép, turaydı. Alda ret-ret bulıp yatkan tézémner. Alarnıñ oçı da, kırıyı da kürénmiy.

Leyle traktorçıga kulin bolgadı:

– Tizlet, tizlet! – Üzé cıyığıñı béráz kütere töşté. Bunkérge boday tizrek, mulrak koyıla başladı.

Öçénçé brigadadan bérénçége küçérélgeç te, Kirill üzénén küsélék gadgetén ozak taşlyı almadı. Éştén (260) kaçkaladı, palatka tiresénde butalıp, «urınsız yatkan» eybérlerné cıyıştırdı, akıl birüvçélerge téşén batırdı. İrgali başta anı «kırgan tabada» totarga mataşsa da, fayda kürénmegeç, ikénçé yaktan kilép karadı. Yumalap, salpı yağına salam kıstırgaladı. Mondıy mönesebet Kirillga oşap kitté, kul astına kére başladı, başkalardan uzıp, küzge kürénérge tırıştı. Kirélék kabıgın salıp başlağaç, Kirill citéz hem kıyuv eşçé bulıp çıktı. Kayda kuy, şunda kadalıp kala, eşliy almıym dip tormıy – sını katsa da sinatmıy. Tağın da bér höneré bar, ul biyiy, tup bulıp tegeriy, orçık bulıp bötéréle, brigadanı köldérép éçén katıra. Brigadada andıy cilbezeknéñ de buluvı yarıy ul.

E hezér Kirillniñ helé maktanırlık tügel idé. Cil karşıdan. Tuzan, tufrak, salam, çüp-çar «şaytan tuyı» bulıp öyéréle. Bénerse de küréniy, kayan alırga, kaya salırga. Transportér aña karamıy aşıga, işép-işép salamnı tutıra gına. Kirill kürse de, kürmese de, salamnı senegé bélen tartuvdan buşamadı. Cil béráz tınganday buldı, tire-yak açıqlandı. Salam buşatkıç şıgırım tulgan! Ul aşıgıp pédalge bastı, hem bér çümele salam kamıl östéne yattı. Kirill, tınıçlıana töşép, senegén taşladı: «İndé az gına yal iterge de bula».

Eytép te bétére almadı, cil bitke suktı, tagın öyérme başlandı. Kirill tagın salam éçéne çumıp transportérni buşatırğa kéréşté. Kombayn yöreşén kızuvlattı, salam tuktavsız işéldé. Senek niçék kéne tiz yörmesén, ölgére almadı – salam, kalfak astına tızızlanıp, uralıp yattı. Transportér tıgılıp kaldı.

Leyle açuvlı taviş bélen kıçkırıp, traktornı tuktattı da, kombaynnıñ motorın sünderép, aşıgıp artkı ploşçadkaga çıktı. Salam préss bélen basılğan töslé tızızlangan. Leyle Kirillga éndeşmedé de, kürmédé de, salamga çumıp, kulları bélen tartıp, yolkıp, étép transportérni buşatırğa totındı. Kirill salam arasınnan bér küréniy, bér yugalıp Leylege bulıştı. Lekin anıñ küzleré bélen oçraşırğa kurıktı «Yégét başın bélen salam éçénde kümélép kalıp, kombaynnı tuktat. Oyat bit!» Citnese, sménadan soñ Leyle «munça kértép, parlap» aluvdan da kaçmas. (261)

Kirill oyatınnan şabır tirge töşté, tırıştı. İké öyém salam kamılga yattı. Transportér buşadı. Tagın motor göréldé. Tagın öyérme küteréldé. Ozaklamıy alar kır başına çıktılar. Bunkér tuldı. Ul arada samosval kilép çıgıp, boday buşatkıç astına kuzovın bordı.

Bér çübé yuk, şıtırıp torgan éré-éré börtékler kıştırdap kuzovka ağıldılar. Leyle biyeleylerén saldı, kombinézon késesénnen kvitantsiyelerén alıp, küpmé boday buşatuvın sızgalap kabinaga suzdı.

– Molodéts, Leyle, – kabinanıñ terezesénnen evvelé kap-kara sakal, annan Kufaryannıñ bürék hetlé bulıp küpérép torgan bödre çeçlé başı küréndé. Aviz yırlıgan. – Sin bügén rékord kuyasıñ. Başkalar...

Leyle Aşotnıñ süzén kırt kisté.

– Téléne salınma, tizrek kulıñnı kuy!

Leyle yözén çıttı, küşékken kulların avızına kitérep örep cılıtırğa totındı. Kufaryan kızınıñ açuvlı kıyafetén kürgeç, artık süz kuzgatmadı, kvitantsiyenén kopiyesén kiré birdé de startérğa bastı, maşına kuzgaldı. Ul arada traktor da göréldep borıla başladı.

Kombayn, avır çaykalıp, tagın urılğan igén östéne kéréde. Leyle cıygıçnı töşérdé. Tézémde yatkan başaklar siskelep kuzgaldılar, sikérep tordılar hem, aşıgıp, polotno buyınça barabanga ürmeledéler. Buşagan bunkérğa yañadan boday ağıla başladı. Kirill hezér élékkége karaganda kızuvrak éşledé. Salam tızızlanmıy, ploşçadkaga tuluv bélen, öyém-öyém bulıp kamıl östéne töşép kala.

Kön açılmasa da, cil béráz süréldé. Bolıtlar tarala başladılar. Leyle kük yözéné ömetlenép karadı: kém béle, belkém, behetke karşı, açılıp ta kiter. Traktornıñ da, kombaynnıñ da motorları totkarlıksız éşliy. Eger bolay caylı barsa, bügén kişerléktegé barlık igénné cıyıp, sugıp alırga da ölgérbéz.

Bu uylar küñélné cılıtırğa ölgérmedéler, nersedér şakıldıy başladı. Kayda? Ni buldı?

Leyle sagayıp kolak saldı, iyélép cıygıçnı küzete başladı. Şakıldav köçeye töşté. (262)

– İl-ham! – Leyle kulın bolgap, karlıkkan taviş bélen kıçkırdı. – Tuk-ta!

Traktor tuktadı. Leyle, cıygıçnı küterép, motorın sünderde de yögerép baskıç buyınça tüben töşép kitté. İlham indé iyélép cıygıçnıñ seneklerén karmalıy idé. Leyle aşıgıp anıñ yanına kildé.

– Nerse? Tagın şundamı?

– Eyé le, – İlham, tézlenép, bögelgen téşné iké kullap tarta başladı, – böténley kekreygen.

Leyle polotnoga yabışkan balçıklarnı alıp taşlap, kombaynnı eylenép, karap çıktı. Elége barlık çastlar tözék. Kurkınıç yuksıman.

– Leyle, buldı. Tözettém.

– Reşmet. Kuzgalabız. Tizrek barırğa tırış. Aşırırğa kirek. Havaga ışamıç yuk.

– Üzém de kürem, Leyle. Tırışam.

İkésé de üz urınarına kittéler.

Traktor tagın tézém buylap alga omtıldı. İlham alga karıy, tézémnerenén yatışıña caylap traktornıñ yüneléşén tigézliy; artka borıla: tézémner cıygıçnıñ nek urtasına turı kilelermé, şunduk küzénén bér kırıyı bélen şturvaldagı Leylené küzete: bérer kürsetme, boyırık birmiyémé. Ul agrégatnıñ komandı. Anı tıñlarga hem boyırığın ütérge kirek. Niçék? Barı méne şul başlık buluvı oçén géne İlham Leylege buysınamı? Ul berköngé vakıyganı hetérene töşérdé.

...Brigada cıyılışın İrgali açtı, bérénçé süzné Seét Battalovka birdé. İlham anıñ süzlerén işétmedé, kombayn töbéninde başın tüben iygen kiléş ağı-miñgé bulıp utırdı. Oyat, garlék. «Cüler. Çın-çınlap asılınırğa mataştım. Eger Véra bélen İrgali kilép çıkmasa?.. Éh! Nindi sazga battım min». İlham iñrep iké kulı bélen bitén kapladı.

Lekin bér géne kéşé de anı kıyırıtmadı. Bérev de erlev süzén ıçkırdırmadı. Bik tiz, bik kıska söyledeler de taraldılar.

– Kaygırma, énékeş, – kémdér duslarça arkadan kaktı. İlham başın küterdé. Battalov iken. Anıñ küzlégé kıyşaygan, bitén sarı sakal baskan. – Siné sevde eşéne küçérép, min de zur hata eşledém, – diy. – Yarar. Sabak bulsın... Başını salındırma, yañadan réviziya yasatırız. Téğé siña «izgélék» eşlegen mösélman (263) kartı da elle kaya kitmes, koyrıgına basarlar. E hézér brigadaga kaytırğa kirek. Leyle siné üz agrégatına alırğa buldı. Bik tızgız vakıt. Agrégatınıñ yözéne kızılık kitérmeske tırış, yarımı? Yuk-bar uynı taşla.

İlham elle kavşadı, elle oyaldı, cavapsız kaldı. Battalov artık süz kuzgatmadı, üz eşé bélen kitté. Ul arada Arslanov, Kufaryan, Leyle kildé – bergelep aşhanega bardılar. Aştan soñ İlham Leylenéñ agrégatında traktornı kabul itép aldı. Leyle üzé barıp avtol alıp kildé, traktorga bénzin saldı. Yözénde de, süz bélen de üpkelev, rencüvén kürsetmedé, kirésénçe, İlhamga bulışırğa gına tırıştı.

İlhamını küñéléndegé katuv, kaygı taraldı da kitté. Elé kiçe géne ul şuşı yaktı dönyadan böténleyge kiterge cıyınan idé bit. Niçék ul şuşındıy kérséz küñéllé, eşçen Leylené kübelek Göliyege alıştırta alğan? Niçék soñ ul şuşındıy yakın, kéşéléklé dusların taşlap, kart tölké Şehrostemnéñ avına töşken?

Kombaynda kızıl flag küteréldé. Dimek, bunker boday bélen tulgan. Méne Kufaryanıñ samosvalı da yakınlaşa. İlham traktornı tuktattı. Sibelep yañgır yava başladı. Basuvlarda elé nikader igén! Uzgınçı yañgır bulsa gına yarar idé indé.

51

Bügén, söyénéçke karşı, kön üte ayaz buldı. Kük yözénde bér bolıt eseré yuk, zep-zeñger. Hava az gına dimli, az gına salkınça. Tirletmiy de, tuñdırmıy da. Köznéñ mondıy matur köñnerén «ebiler ceyé» diylér. Élek mondıy, söyekné cılıta torgan közge köñnerde ebiler öy yanında, eçkeltém çéréme isén añkıtıp torgan érgege yaki kilesé yazga öy salırğa ezérlep öyép kuygan narat büreneler östéne ayakların sızıp utırıp, oyıkbaş, biyeley beyliylér hem «gaybet» satarlar idé.

E бүгэн şındıy közge könde «Alka kül»de kızuv eş kaynıy. Sovhoznıñ kartı da, yeşé de hel kaderénçe aşıknı tizrek cıyıp bétérérge tırışa.

İgenné ura başlağaç, «Alka kül»ge Léningradtan (264) délégatsiye kilgen idé, alar bülek itép éléktrovigatél, radio kirek-yarakları, aparatlar, méditsina koralları, törlé daruvlar, muzıka koralları hem küp kéne kitaplar kitérgenner. Délégatsiye çlénarı, kilüv bélen, sovhoznıñ her brigadasına taralıp, ciñ sızganıp eşke kuşıldılar.

«Alka kül» eşçeleré üz çiratında Léningrad hézmet iyeleréne bér eşélon boday ciberérge digen yökleme aldılar. Bu eşélonga igén uruvda iñ yugarı kürsetkéçler birgen aldingı brigada kırında üsken boday töyeleçek idé.

Bügén şul kuvanıçlı kön tuvdı. Léningrad hézmet iyeleréne büleкке digen eşélon yarıştá bérénçé urınıñ alğan İrgali Arslanov brigadasınıñ bodayı bélen şıgırım tutırıldı. Eşélon tizden yulga çıgaçak. Anı Léningradtan kilgen kunaklarga tapşırıv öçén bérénçé brigadadan délégatsiye de saylandı.

Kükçetavdan Péskiga taba salına başlagan timér yul elé korılıp uk bétmegen. Yırak dalada timér yulçılar haman elé polotno kütereler, şpallar tézeler, réslar salalar. E «Yalgız karagay – Kükçetav» stantsiyesé indé ékspluvatsiyede. Stantsiye dip, monda elé küz tuktarlık elle nindi binalar yuk. Kızıl kirpéçten tügereklep salıngan manara – su kuv başnyası hem şlakbloktan salıngan iké katlı stantsiye öyé. Tupikka çıgarıp kuyılğan iske tiptagi, indé ékspluvatsiyeden alıngan dürt-biş passajir vagonı. Bu indé timér yul eşçeleréneñ torak yortları bula. Méne şular barısı berge cıyılıp «Yalgız karagay» stantsiyesé dip atala.

Stantsiyege baytak kına hálık cıyıldı: «Alka kül»den délégatsiye, Léningrad şehéré délégatsiyesé, timér yulçılar, tire-yaktağı kolhozlardan kilgen kazaklar hém poyızd kötép zarıgıp utırgan passajirlar.

Éşélonnı tapşırıv hem ozatuv tantanası başlandı. Ul ozakka suzılmadı. Maşsus tribuna bulmaganlıktan, tantana «Alka kül»den kilgen yök maşınası kuzovı östénde açıldı. Hálık maşınanı urap aldı. Seét Battalov kéçkéne géne kérés bélen mitingni açıp, bérénçé süzné Toyak Bórkétbayevka birdé.

Diréktor Léningradtan kilgen kunaklarga hem alar arkılı barlık Léningrad hézmet iyeleréne «Alka kül» (265) sovhozı eşçeleré iséménen kaynar selam eytté, bülekler öçén hem sovhozga zur bulışlık kürsetüvleré öçén çin küñélden rehmet béldérdé. Hálık anıñ süzén huplap kul çaptı. Aşırında Toyak üzénéñ süzéne, gadeténçe, mekal kuşıp ciberdé:

– Kunak kilgende it péşe, it pésmese, bit péşe, diy béznéñ kazak hálkı. Séz kilgende béznéñ bitébéz péşmedé péşüvén, méne itébéz péşté. Şunı kabul kürép alıgız, kadérlé kunaklar.

Toyak şul süzlerné eytté de, kuzovniñ idenéne iyélép, üzé buylığı boday költésé küterdé. Cıyılıp toruvçılar tagın kuvanıp kul çaba başladılar.

Maşınaga térep kuyılğan baskıç buyınça kuzovka ozın buylı, çandır gevdelé kéşe küteréldé. Maşına yanında torgan İrgali kultıklap anı méngézép ciberdé. Bu – Lénıngrad délégatsiyeséneñ citekçesé kart bolşevik Pétr İvanoviç Morozov idé. Ul Börkétbayev birgen költéné iké kuli bélen koçaklap alıp ħalıkká borıldı. Bérniçe tapkır başın idé.

Alkışlar béráz tıngaç, Pétr İvanoviç költéné maşınanıñ kabinasına térep utırtıp kuydı, evvelé Toyaknı, annan Seét Battalovnı koçaklap üpté. Kart bolşevik Arslanov, Leyle Bulatova, Karaküz Akılbékova hem başkalarnıñ da kulların iké kullap kısıp, atalarça ħörmet bélen arkalarinnan kaktı.

Pétr İvanoviçniñ tavışı kör, süzleré ut. Alar yöreкке dert, küñélge kanat üstérelér. Ul baytak kına söyledé. Lénin kalasınıñ böyek révolütsion traditsiyelerén iske tüşérdé. Lénıngradlılar töslé armıy-talmıy eşlerge çakırdı. Lénıngradlılarga yullangan bér eşélon boday öçén zur reĥmet eytté. İñ aĥırda ul:

– Lénin kalası ħézmet iyeleré «Alka kül» sovĥozı eşçeleréneñ bu béréncé uñışıp çın küñélden kotlıy hem kuvana. Séz bu kiñ dalanı beĥét dalasına eylendérséz. Béz moña ışanabız, bu köreşte Lénıngrad – sézneñ yakın dusıgız. Ul hervakit sézge yardımge ħezér, – didé.

Stantsiye déjurnıyı iké tapkır kınırav suktı. Kunaklar ħuşlaşıp, eşélonga tagılğan passajir vagonına urnaşılar. Parovoz bötén dalanı yañırıtıp savbullaştı. (266)

Tötén, kuyırıp, gölt-gölt küteréle başladı. Kızıl ırmavlı avır tegermeçler élék salmak, téler-télemes kéne eylene başlap, annan aşgıp, yögérép timér réslarnı déréldetép çaptılar.

Eşélon küzden yugaluvga, Karaküz Leyle bélen İlhamnı stantsiye çiténderek tursıktan kımız satıp utırgan karçık yanına alıp kildé.

– Apa, bézge kımıznızdan bér öç kese koyınızçı.

– Berekalla, – élé géne tursayıp utırgan karçıkniñ avızı yırılıp kitté, – ħezér, balam. Akçañnı aldan bire kuy, kızım.

Karaküz akça suzdı. Kimpér akçanı élt kına kamzol késeséne yeşérdé. Téz östéne kuygan tursıknıñ bökésén açtı, sul térésege bélen tursıknı bastı, uñ kulındağı kesegé ipler kéne kımız ağıza başladı.

– Üzemézéñ kük biyenéñ söté, balakayım.

Karaküz kımız tutırılğan kesené iptesleréne alıp birdé. Soñgısın üzé aldı. Karçık bökéden tamarga torgan kımız tamçısın avızı bélen yalap alıp tursıknıñ bökésén tıktı.

– Aknı – kımıznı cirge tamızuv gönah goy, balam.

Leyle bélen İlham susagannar idé. Karaküzneñ sıyı oşap kaldı. Alar yotılıp eçe başladılar.

Şulay öçevleşép temlep kéne kımız eçép torganda, siskendérep parovoz kıçkırdı. Leyle bélen İlham kızıkınıp tavış kilgen yakka borıldılar. Poşkırap, parga kümélép, poyızd kilép tuktadı. Billerénnen altın uka tasma tartılğan, közge töslé zur-zur terezelé ör-yaña passajir vagonnarı «méne küresézmé, béz nindi pöĥte, télesegez sézge de urın bar» digen töslé üzleréne çakırıp toralar.

Bu Pétopavél – Alma-Ata poyızdı idé. Ul monda barı biş kéne minut tora. Sevdeger karçık, monı yaĥşı bélgenge, tursıknı tızrek buşatıp kalırğa aşıktı. Ul kimeçegenéñ koyrıgına basa-basa, abına-sörténe vagonnar aldına çıktı.

– Şampan bar! Şampan! – Tavış açı, takmaklap yara. – Arak péş – durak budéş, şampan péş – batır budéş. Kımız bar! Bal tatıy, kaymak tatıy. Kımız! Kımız!

Karaküz köle-köle ni öçéndér kımız satuvçı kimpér artınnan kitté. Leyle bélen İlham vagonnarga taba (267) atladılar. Kızık bit ul yulçı poyızdnı küzetüv... Hervakit annan nindidér bér yañalık köteséñ. Passajirlar vagonnarinnan tüşmiyeler, terezege, tamborga cıyılğannar – küz satarlar. Alarga da kızık...

Leyle bélen İlham poyızdga yakınlaştılar.

– Leyle!.. Canım.

Leyle aptırıp tuktap kaldı. Ul arada karşıdağı öçençé nomérli vagonnan bér ĥatın tüşép Leylenéñ muynına sarıldı, übe başladı.

– Cankisegém... Siné de kürdém bit, kügerçéném...

İlham, nişlerge bélmiyçe, uñaysızlanıp Leyleden çitkerek avıştı. Ĥatınıñ ut töslé yanıp torgan kızgılıt çeçleré tuzgan, östénde kızıl yéfek ĥalat, ayaklarında yomşak plyuş başmaklar.

Leyle köçke-köçke géne ĥatınıñ koçagınnan ıçkındı.

– Tukta, Fléra! Bu sinmé? Kaydan? Kaya barasıñ?

– Sorama, – Fléra Leylenéñ kükregéne başın kuyıp üksép yılıy başladı, – beĥétséz min... Leyle canım. Ĥezér kaya barganımnı da bélmiyim. Baram. Alma-Atada çıbık oçı apam bar idé. Enilerge niçék kürenérge?

İlham oyaluvinnan kızarıp kitté, arkası bélen borıldı. «Fléra! Nindi çiber, nindi insaflı kız idé ul mektepte çakta. E hézér?..» İlham üzénéñ küzlerine de, kolaklarına da ışanmadı. «Çınnan da bu béznéñ Fléramı? Béznéñ madonnamı?»

Fléra Leylenéñ kükregénnen başın küterép, iké kulı bélen tuzgan çeçlerén arkasına taşladı. Küzleré kızargan, yeş bélen tulgan. Kabakları řeřéngen. Kayda ul yégétlerné utka ata torgan şuk zeñger küzler? Élék tüp-tügerék bulıp kızarıp-yanıp torgan bité ozınaygan, suvırılğan, sarı tut baskan, eytérséñ le anıñ biténe vak-vak kına yamavlıklar salgannar. Irénneré kügerép, salınıp töşken. Elé kayçan gına ul irénner çiyevey peřép toralar idé bit... Çıñnan da bu şul béznéñ Fléramı?

– Elle tanımysıñ damı, İlham? – Fléra, kız vakıtındağı gadgeténçe, yılmayırga télegen idé, barıp çıkmadı, irénneré kıyşayıp kına kaldılar. – Min bu. Bışaya madonna.

İlham yakın kilép, Fléranıñ yabık kulın kıstı. (268)

– Çınnan da... Séz üzgergenséz...

– Ebi bulgansıñ digén.

Fléra İlhamnı kulınnan tartıp koçagına aldı, biténnen üpté.

– Sagındım, bik sagındım üzégézné.

– E ipteřéñ? Niçék elé? Djan Araratskiy?

– Djan? – Fléranıñ tutlı bité tétrenép kitté. – Djan, iméř. Çép-çi Eħmetcan. Familiyesé de uydırma iken. Bér şantrapa bulıp çıktı. Anıñ «altın tavları»na ışanıp, başımnı gına ħarap ittém... Ul Kavkazga bargaç, miné taşladı da...

Fléra süzén eytép bétére almadı, stantsiye déjurnıyı kınığırav kaktı. Leyle bélen İlham Fléranı kultıklap alıp, vagon baskıçına küterép basturdılar. Fléra iyélép, tağın da duslarınıñ kullarıñ kıstı. Parovoz suzıp kıçkırttı. Buférlar bér-bérséne sugılıp çıñladılar, vagonnar kuzgaldı. Fléra haman elé baskıçtan küterélmıye, vagon yanınınan ozata bargan Leylege kübrek söylep kalırğa tırıştı:

– Jel, bik az tordı... Min Alma-Ataga kilgeç te adrésımnı ciberémén, ħat yaz.

– Fléra, min bit Alma-Ata avıl ħucalığı institutına çitten torıp ukırğa kérdém. Kışın konsultatsiyege baram. şunda...

– Niçék? Sin elé ukırğa kérege de ölgérdéñiméni?.. E min?.. – Fléra yılap ciberdé. – E min...

Leylenéñ küzlerine de yeş tuldı, nerse dip Fléramı yuvatırğa bélmıye kaldı. Yardemge İlham kildé:

– Fléra, bér de kurıkma. Bézde balalar yaslésé bar, kil.

– Çınnan da, Fléra, – Leyle kuvanıp dustınıñ kulın kıstı. – Kil, canım!

Poyızd yöreřén kızuvlattı, ozatuvçılar iyere almıy başladılar.

– Kilem, obyezatélno kilem, tolko eş tabıp kuyıgız.

– Anısına kaygırma, ħuř.

– ħuř, ħuř bulıgız, maturlarım...

Poyızd yıraklaştı, öçéncé vagonnıñ tamburınnan ak yavlık suzıldı. Ul ozak cilférdé bardı...

(269)

52

Éřélonnı ozatkaç, Toyak bélen Seét «Bobik»ka utırıp, başkalardan aldarak, üzék usadbaga taba kuzgaldılar.

Simka-Sémafor kulga alınuv bélen, «kara meçéler»néñ de taviş-tını bétté. «Alka kül» kéřéleré tınıçlanıp kaldılar. Toyak maşinasına başka řofér ézlemedé. Ul armiyede ħézmet itkende, řoférlar kursına yöreş, öçéncé klass řofér pravosı alğan idé. Kükçetavga kaytkaç, aña üz başına maşına yörtérge turı kilmedé.

Sémafordan isen-sav kotılgaç, Toyak öyde béráz ħezérlendé de GAġga barıp yañadan sınav tottı, rulné üz kulına aldı.

«Bobik» usadbaga yakınlaşıp kilgende géne sulga – brigada stannarına bara torgan tar yulga borıldı.

– Stop! – Seét aptırıp Toyaknıñ cilkeséne kulın saldı. – Yalğıştıgız, ipteş řofér.

– Naoborot, Seét Kérimoviç, – Toyak kul astındağı rıçagnı borıp, tizlékné ikénçege küçérdé de, Seétke karap küz kıstı, – řofér yalğışmıy – Zeñger aşşanege! Kunaklarını ozattık, indé üzébéz bér sıylanıp alıyk. Séz karşı tügélme?

– Niřliyséñ... – Seét kölémséredé. – Mal baydan...

– O, alysa, – Toyak mekalnéñ aħırın üzé oçladı, – can ħodaydan bulsın... Min tañ irten Karaküzge obéd ezérlerge zakaz birgen idém. Nisén eyteséñ, köné-töné yöşüv arıta. Vakıtında aşıy da almıysıñ. Búgen béráz, béргеlep utırıp, ħel alıyk. Da, séz Pétr İvanoviçnıñ soñğı süzéne niçék karıysız?

– Léningradka baruv turındamı? Yağşı bulır idé. Min de şunı uylap kilem.

– Davay, Seét Kerimoviç, igénnerné cıyıp alıp bétérgeç, yaña yıl aldınnan hatunnar bélen béргеlep Léningradka barıp kaytıyk. Pétr İvanoviç kabat-kabat çakırdı bit.

Maşına flaglar, lozunglar bélen bizelgen biyék kapkadan ütép borıldı da tuktadı.

– Séz zalga üte torıgız. Min kuñnyaga kérép çıgıym. (270)

Toyak maşınanıñ motorın sündérép, açkıçın késeséne saldı da aşhanenéñ art yak işégéne taba atladı.

Méne ul brigada yégétlerénéñ tırışlığı bélen barlıkka kilgen Zeñger aşhane!.. Tübesé şifér bélen yabılğan zur hem biyék bina. Aniñ yartı yağı kış öçén yabık aşhane, al yakta irkén açık vérandá.

Béréñçé brigada çın-çınlap zur hem matur aşhanegé huca buldı. Brigadanıñ stanına kére torgan olı yul östéne yıraktan uk kürénép tora torgan biyék kapka torgızıldı.

Vérandada radiola uynap tora. Orkéstr Oginskiynıñ «Tugan il bélen savbullaşuv» polonézın uynıy. Nindi tiren, küñéllerné dulkınlandıra torgan moñ! Nikader ħis, nikader meħebbet hem möldérep torgan kaynar küz yeşleré bu köyde...

– Seét Kerimoviç, – zaldan Toyaknıñ çakıruvı işétéldé, – monda kérégéz.

Seét zalga uzdı.

Östéne ak ħalat, başına ak kalfak kiygen aş péşérüvçé kız Daşa Seétné aş-su ezérlengen östelge çakırdı:

– Utırıgız, abıy!

– Reħmet, séñélém.

Seét utırdı. Daşa çenéçké, kaşıkarnı kuyıp, kiterge borıldı da tuktap Toyakka sorav bélen karadı.

– Tagın bérer nerse kirekmiymé, ipteş diréktor? Karaküz brigadaga aş alıp barırğa kuşkan idé. Üzé elé kaytıp citmedé.

– Barıgız, barıgız. Annan kaytaç, iké kese şurpa alıp kilérséz.

– Séz aşıkmağız, utırıgız. Béz ħezér...

Östelde iké grafın bélen kımız hem zur tabakta bişbarmak. Toyak pekésén açıp tabaktağı itné turarga kéréşté.

Kunakların ozatuv meşekaté bélen borçılıp, Seét irten bér stakan çey bélen géne kitken idé, bişbarmak yarap kaldı. İt aşagan arada bérer kese kımız da küterdéler. Közgé kımız, soñğı kımız. Ul may ayındagı kımızga karaganda sıyıgırak bulsa da, gradusı bélen şampanskoyı vinodan kim tügél. (271)

Azrak kapkalap algaç, üzara eñgeme de başlandı. Evvelé dürtéñçé, altıncı brigada ındır tabaklarındagı bodaynıñ kızı başlavı, anı tizrek cilgerép élévatorga ozatuv çaraları turında söyleşteler. Annan süz ayırım brigadalarda urıp-cıyuvnıñ barışı hem tuñga sörüvge küçté.

– Seét Kérimoviç, – Toyak, it turap maylangan kulın kegaz salfétka bélen sörtép, urındıkınıñ artına çalkayıbrak utırdı, – indé miném sézge liçnıy bér soravım bar.

– Eytégéz, nindi sorav iken ul?

– Séz miña rencép yöriyséz, iye?

– Niçék? – didé Seét, gaceplenép. – Ni öçén?

– Ni öçén dip, eytesé kilgeném méne nerse, Seét Kerimoviç. Üzégéz béleséz, yaña cir, yaña dönya, yaña keşeler. Küp törlé eş, küp törlé ħarakterlar bér-bérséne kağılalar. Anısın séz üzégéz de töşeneséz. Kayvakıt aptırap kalasıñ, kaysı yakka borılırga, kay kabırğadan totınırga belmiyséñ. Şundıy baş katkan, aptıragan çaklarda sézge de urınsız tél tiydérüvém bulgaladı şikéllé...

– Börkét, minémçe, ul indé ütélgen yul. Dörös, baştarak beħesleşérge de turı kildé. Nişliyséñ, eş şoma gına barmıy. Tagın şunı onıtmıyık, boringı gréklar: çın döréslék beħes arkılı tabıla, digenner tügélme?

– Min, coldas Seét, beħeske karşı tügél. Béznéñ dönya büle torgan tügél, cıya torgan dönya. Barıbıznıñ da uyıbız bér – «Alka kül»né tizrek ayakka bastırıv. Lekin törlé ademde törlé ħarakter. Bér ük basmadan bérev yögérép uza, e ikéñçé bérev yak-yagına karanıp, saklanıp çıga. Kaysısı dörös eşliy?

– Basması nindi bit.

– Akıllı süz. Dörösén eytkende, min elé haman da basmanıñ çıdamlıgına az igtibar item. Turıdan. E séz başkaça.

Karaküz zur iké kese bélen suvıtılğan şulpa alıp kilép östelge kuydı.

– Méne min kaytıtm da, ħezér ındır tabagındagı eşçélerge obéd alıp barabız. Sézge tagın kımız kitériymmé?

Toyak eñgemenéñ bülénüvéne keyéfé kitép, kaşların (272) cıyırgan idé, kıznıñ yılmayıp, üz eşéne mavıgıp söylevén kürgeç açıldı, östelge yakınrak avıştı.

– Elé başlanmagan bér grafin bar, citer. Alaysa, kalkam, éşçelerné köttérme, bara bir. Béz de hezér kuzgalabız. Da, iské töşerüvêñ yahşı buldı, ındır tabagına bargaç, Yamankulovka eytérge onıtma, avtobazadan kiçke biş samosval kilérge tiyész, töngé sménanı irterek kuzgatsın. Tuktatmyça töyep ozatırğa kirek. Partorg bélen min da barıp çıgarmin. Onıtma.

– Yuk, nige onıtırğa, hezér bargaç uk aytam. Ul şundıy kızıq çal, gél köldére... – Karaküz söylene-söylene östelné pöhtelep sörtép, maturlap ta kuydı. – İtné aşamagansız da.

Seét kölep ciberdé:

– Söyekleré géne kalganmı?

– Yuk la, nige alay diyséz, – Karaküz kızarıp bér Seétke, bér Toyakka karadı, – elé yartı tabak it bar goy.

– Tuydik, karıdas, rehmet, – Toyak tabaknı çitkerek éterdé, – şurpa kilgeç itke yul yabıla. Alsañ da yarıy.

Karaküz tabaknı alıp tiz géne kuñnyaga isérép kitté.

– İt itke, şurpa bitke diyler. – Toyak iké kullap kesené küterdé, – alıgız, bu – kazakça, kort izgen küce.

– Min üzém bolay da şulpa yaratam, – Seét kücené bér-iké yotıp temlep karadı, – çınnan da, eçkeltém, avızga tem bire torgan.

Küce eçélép bétkeç te, Toyak kuzgalırğa aşıkmadı, yañadan eñgemege kayttı:

– Törlé késé, Seét coldas, törléçe. Bérevnêñ eçéndegé tışında, uylaganı télende bula. Ul bérénçé oçragan késége bar bulganın tügép sala. İkénçé bérev üzénêñ eçké dönyası bélen yeşiy, uylana, ikélene. Anıñ küñélende katlavlı avır köreş bara. Şulay da bérénçé oçragan késé aña sérdeş tügél. Taş kıyalar arasına kısılgan buva da bérvakıtnı tula hem yarlarinnan çıgıp taşıy başlıy. E késé küñélé?..

Elle bügengé tantanalı ırte, elle küpérép torgan közge kırmız teésir itté, Toyak irkénlep küñélén buşattı. (273)

– ...Çınnan da, Seét dus, bérlek töbé bereket. Hezér indé aşıkmyça, yak-yakka karap, bergelep, ülçep basarga bula. Sıynganıñnan söyelgenen köçlé bulsın diyler çallar. İndé söyle torgan baganıñ barlıgın üz küzém bélen kürem. Ul béznêñ partiya oyışması – kommunistlar. Anıñ saflarına yaña kilgen yeşler – Nikolay Poddubnyy, Arslanov, Ulcabayév, Véra Gaydamako, Vivdiç, Aléksandrovlar – iñ avır yökne üz cilkelere alalar... Alka kül yarları yañadan möldérep tuldı. Su kaygısı kitté. Kilesé yılını Alka kül buyında koş férması oyıştırsak... Dalaga kuy kötövlere ceyelse... Yahşı nesellé sıyırlar alsak... Min köne-töne şular turında uylyım. Sovhoznı çın-çınlap ayakka bastırır öçen télek kéne az, plan, gylmi rasçet hem oyışkanlık kirek. İgnerné cıyp bétériv bélen, «Alka kül»nêñ öç yıllık perspéktiv planın hezerlev töp eş bulırğa tiyész.

Toyak ruñlanıp «Alka kül»nen irtegése turında söyliy, e Seetnêñ anıñ sayın üz küñélé tınıcsızlana bara. Yöregé sızlana başladı. «Alka kül»nêñ irtegése, nek Toyak uylagança, yaktı hem matur bulır. Méne şul ırtené tizrek küresé kile. Lekin... «Gayşe hem Zeytüne bar bit. Alar kayısı yakta kalırğa tiyészler. Bérlek, duslık, diy. Ul siña işana, e sin? Min gayıplémé? Alay bulgaç, ikéyözlülenme, küñélende ni barın yeşirme! Barısın da, barısın da söylep bir... Eyé, bu – bérdenbér dörös yul. Söylerge. E annan soñ?...»

– Seét Kerimoviç, – Toyak papiros töpçegêñ köl savıtına salıp sündérdé de, urındık başına élép kuygan furajkasın alıp kiydé, – indé kuzgalsak ta yarar. Küp utırıp kaldık. E sez Léningradka baruv turında uylanıgız.

– Da, da... – dip kéne kuydı Seét, üz uylarınıñ oçına cite almavına borçılıp; ul onıtılıp utıra idé, soñgı süzné köçke élektérép kaldı, tiz géne urınnan tordı, – yahşı, yahşı, uylarmin.

Toyak kuñnya yakka borıldı:

– Karaküz, béz kitték. Rehmet.

– Tagın da kilégéz!

Seetné bérénçé brigada stanında kaldırıp, Toyak sovhoz kontorasına kayttı. Buğaltériyede eşlevçeler töşké aşka kitkenner, bülmeler buş. Toyak kabinétin (274) açıp, östel yanına kilép utırdı. Östelde bügengé potça – gazétalar, pakétlar, bandéroller hem bérniçe hat. Toyak kulga töşken bérénçé konvértın açtı.

Defter biténe yazılğan kéçkéne géne hat.

«Hörmetlé iptiş Börkétbayev!

Séznêñ kazak halkında bik akıllı mekal bar: «Dus ylatıp, doşman köldérep eytér», – diy. Méne min de sézné dus kürgenge, sézné çın küñélden kızganıp, küñélséz bér heber yazarga mecbür buldım. Gafuv itégéz. Kıskaçı, bolay: séznêñ tormış iptişégéz – hatınıgız Gayşe hanım bélen partorg Seét

Battalov arasında nindidér şiklé beylenés bar. Béréncé tapkır, séz Alma-Atada vakıtta, alar bér tönné Kükçetav tavı artında ütkerdeler. İkençé tapkır, busı indé köndéz, Küktirek yanında. Öçénçé tapkır Kükçetavda oçraşıp, Gayşenéñ élékké kvartirasına bardılar. (Séz de ul öyde tordıgız bit.) Küñélséz heber yazuvım öçén gafuv iteséz. Sézge ihtiram bélen, duslarıgızdan bérsé».

Toyak hatnı ukıp bétérép östelge kuydı. Portsıgarınnan papiros aldı. Kabızdı. Aşıkmyça papiros yanıp bétkençé tarttı. Hatnı alıp kitél késeséne saldı:

– Tagın bér provokatsiye! – Annan borçılıp östep kuydı. – Provokatsiye gınamı?..

53

Toyak işekten kérék-kérmes, Almagöl atılıp-berélép aña taşlandı:

– Eti, söyénçé! Söyénçé, söyénçé... Bér ep itseñ, eytem.

– Uy-bay... kolinım, kit, kit, – Toyak yuyış plaşçka asılıngan kızın akrın gına, iké kullap çitkerek étté, – külmegéñné buyıysıñ. Kürmiyséñimé, östémnen su agıp tora goy.

Çınnan da ul manma su. Plaşçnıñ başlıgınnan, ciñnerénnen, çabuvlarınnan bértuktavsız su tama. İtékléré kuniçtan bilçirakka batkannar.

Almagöl atasnıñ mondy iltifatsızlıgına üpkelep, başın tüben iyép, irénnerén bórép tordı da kinet üksép, tür bülmegé yögérép kérép kitté. (275)

– Almatay! Kolinım, siña ni buldı? Hezér, plaşçnı, itékné géne salam.

Almagöl deşmedé. Anıñ mışık-mışık itép borının tartıp yılavı gına işétéldé. Toyak, plaşçın, itéklérén salıp, tiz géne tür bülmegé kérép, karavatka kaplanıp yılap torgan Almagölné küterép alıp, élé bér, élé ikénçé biténnen üpté. Kız bik nık üpkelegen, Toyak küpmé géne tartıp karasa da, biténe çıtırdatıp kaplagan neni kulların cibermiy.

– Kolinım, Almatay! Méne tagın, tagın söyem. Eyt, ni söyénçé? Eytseñ, kéçkéne lıjalar alıp birem.

– E min yılamadım, eyé, eti!

Küzleré! Nindi zur kara küzler! Ozın kara kéréfkelde élé tegerep töşerge ölgérmegen yeş tamçaları... Eytérséñ le çık bélen yuvılğan kara karlıgıñ... İrénner az gına küpérép, alsulanıp bórélép toralar. Nindi siluv hem cannı éréte torgan yağımly kız bulgan Almagöl!

Ul arada çolannan tabak bélen on küterép Gayşe de kilép kérép. Toyaknı kürüvge, ul da kuvanıp yılmaydı:

– Börkétcan, Almagöl söyénçé aldımı? Bézde bügén zur kuvanıç bit. Ul irteden birlé siné kötté. Söyénçé soradıñmı, kızım?

– Eti miña lıjalar alıp bire.

– Belés, – Gayşe kulınnan bér yakka avışıp töşép bargan onlı tabaknı yalt küterép kaldı. – Séznéñ kızıkka aldanıp tabagımny çak töşérép cibarmedém. Hezér kilem.

Ul aşığıp aş bülmésene kérép kitté.

– Ni buldı? Ni söyénçé? Eyt indé, irketayım!

Almagöl tagın irénnerén bórép, başın çaykap atasına irkelendé de çup itép biténnen üpté.

– Eni, tiz kil. Bulmasa eytép kuyam.

– Hezér, hezér, Almatay, onnıñ östén géne yabam.

– Eniyéñ kilmese eyte almıysıñmı? Yaña gına eytem dip söyénçé soradıñ goy!

– Béleséñimé, Börkétcan, – biléndegé alyapkıçın çışép taşlap, kulın tastımalga sörte-sörté Gayşe kérép. – Almagöl bügén mektepten kızıl yoldız alıp kayttı bit.

– Çın, eti. Hezér kürsetem. Ciber. – Almagöl Toyaknıñ koçagınnan şuvıp töşép, östeldege sumkasınnan (276) barlık kitapların, defterlerén çıgarıp, aşığıp aktara başladı.

– Nindi yoldız? – Toyak karavat yanındagı urındıkka kilép utırdı. – Yaşılıp eytégez indé.

– Méne, etiyém, – Almagöl Toyaknıñ kulına kızıl kegazden kisélép eşlengen biş poçmaklı yoldız suzdı, – klassta min géne aldım.

– Kızım, defterleréñné de kitér élé, atañ bélen bérge karıyk. – Almagöl defterén kitérep te ölgérdé. Gayşe defternéñ bitlerén açtı. Öç sızıklı yulga bötén bit tulgançı zur-zur itép heréfler yazılğan. Heréfler bik ük tigéz barmıylar, kaysı avışıp kitken. Lekin bér cirde de kara tabı küréñmiy. Çista. Her bitnéñ aħırında kızıl kara bélen «5» kuyılğan. – Méne kıznıñ biş kön retten barı «5» bilgésene géne yazgan. Şunıñ öçén Almagölge kızıl yoldız birgennen. Añladıñmı indé? Şunıñ öçén bügén bézde beyrem.

– Molodéts, kızım, – Toyak Almagölnéñ başınnan sıypap irkeledé de kızıl yoldızın, defterné kulına tottırdı, – şulay yaħşı ukı, yarımym!

– E lıja?

– Lja? Ljanı kar töşkençe obyazatélno alıp birem. Poka me, – ul késesénnen kéçkéne törgök çıgarıp kızına birdé, – çiklevék. Aş öyge çığıp vatıp aša. Gayşe, karınım açtı, ašarga barmı?

– Bar, bar. Mondıy kuvanıçlı könde... Hézér pilmen bögem. Nerse buldı, elle avırıysını mı?

Toyak cavap birmedé. Östénen basıp torgan avır bér yökné alıp taşlarga télegendey, başın çaykap, cilkelerén küterép kuydı. Küzleré megneséz bér karaş bélen arıp Gayşege karadılar.

– Sin soñğı vakıtta bik yonçıdıñ, – Gayşe urındıknıñ art yağınnan kilép Toyaknıñ başın kükregéne kıstı, – éş öçén yanıp barasın, nige şulhetlé borçılasıñ? Yañgırnı sin çakırmıysıñ bit... tuktar. Béráz üzéñné de saklarga kirek. Bügén méne munçağa kérép çık ta tınıçlap yokla. Tönle, belkém, yañgır da basılır.

Bülme éçé kinet ut bélen kiskelengendey buldı. Küz çağıldı.

– Ebev, fortoçka açık bit.

Gayşe aş öyge yögérdé. Fortoçkanı yaptı. Tonık bér göréldev işétéldé. Ul kayadır kitép yugalğanday (277) buldı da şartlap cimérelde hem kotoçkıç bér inğıraşuv bélen çaykalıp işélép töşté.

– Eni!

Almagöl kurkuvınnan kıçkırıp yılap ciberde.

Gayşe anı küterép aş öyge alıp çıktı da kéçkéne karavatka saldı:

– Sin méne monda yata tor, kızım. Kurıkma. Min östéne yabam. Pilmen péşkeç te üzéñné uyatırmin, yarımını, akıllım. Méne şulay, yañşılup yabın. Yokla, yokla, kurıkma, etiyéñ de, eniyéñ de öyde bit.

Tereze pıyalaları şadralandılar. Yañgır koyıp yava başladı. Uram su buranı éçénde kalıp tomalandı.

– İndé ni bula? – Toyak tereze yanına küçép utırdı. Ul tereze töbéne térseklerén kuyıp başın iké kulı bélen kıstı da uyga kaldı. – İndé ni bula?

...Çak kına iyélép, ciz mıyıkların cilge kiptérép, gamséz tirbelgen başaklar kinet tuzınıp, bér-bérséne sugılalar, kıynalalar. Başaklar biréşérge télemiyçe çaykalıp küteréleler, bér-bérséne sıynıp, basıp kalırğa tırışalar. Yañgır, üç itkendey, köçeygennen-köçeye, buranlanıp tuza, başaklarını şefkatséz revéšte işép, kıynap buraznaga yatkıra.

Kamil östéne tézélép, orlıkların kiptérép yatkan başaklar izrep, avırayıp kamil töbéne töşeler. Zagonnıñ élé bér başında, élé ikénçé başında tuktap kalğan traktorlar, kombaynlar. Yullarda tegermeçlerén tartıp çıgara almyça ükérép, bér alga, bér artka omılğan avtomaşınalar hem manma su bulğan şoférlar.

İndir tabaklarında tav-tav bulıp öyélgen bodaylar. Alar arasında adaşkan döye töslé başın yugarı küterép aptırıp tuktap kalğan boday töyegéçler, boday tazartkıçlar hem zérnopultlar. Gerebe bodaylar karalalar, kügereler, kızalar, töténlep yana başlıylar.

– İndé ni bula?

E yañgır haman koya da koya. Avır kara bolıtlar söyrelép ofıkka hetlé töşeler.

Brigada stannarında, baraklarda şıgım tulğan halık. Alar da hézér, tuktavsız koygan yañgırğa karap oftanıp, Toyak kébék ük, bér-bérséne sorav bélen karıylar:

– İndé nişlerge? Béznéñ bar hézmetébéz, tırışuvıız buşka kitemé? Nişlerge soñ? İndé ni bula?

(278)

Toyaknıñ yöregé sızlap çenéçté. Sulışı kısıldı. Bu kaygı östéne yörekte élé tagın bér töyén – çiyelengen töyén bar... «Nişlerge?!»

– Börkétcan! Sin yoklamıysınıñmıni élé? Siné bimazalamasın dip min Almagölné de yoklarga salğan idém. Méne pilmen de ölgérdé, – Gayşe zur kıtay tabağın östelge kitérep kuydı. Vak kına tügerek pilmenner kabarıp, bu börkép tora. Kara borıç, sugan hem temlé kuy ité isé borınnı kıtkılıy. – Bérer ryumka éçép alasıñmı elle? Yoklap kiterge yañşırak bulır.

– Alıp kil.

Gayşe grafin bélen arakı hem kéçkéne ryumka alıp kilép östelge kuydı.

– Almagölné uyatırğa kıymadım...

– Tiyme, yoklasın.

– Kil, utır indé, aşıysım kildé digen idéñ bit, pilmen suvıngaç, temé kite.

Toyak başın tüben igen kiléş, Gayşege karamıyça gına, urındıgın östel yanına tartıp utırdı.

– Kara, küzleréñ niçék éçke batkan. Yañaklarıñ suvırılğan. Nige vraçka kürenép karamıysıñ?

– Vrač üzé miña kildé.

– Nerse didé soñ? Aşıy başla indé, suvına bit. Névrosténiyé dimé?

Toyak, aldındagı çenéçkéne aluv urınına, kitél késeséne tıgılıp, dürtke böklengen kegaz çıgardı da Gayşege suzdı.

– Méne miném avıruvnuñ diagnozı... Alganıma indé bérniçe kön buldı... Urak bétsén dip suzgan idém... Bulmadı.

Gayşe avızına kitérep citkérgen pilmenné kapmıyça, kiré aldındağı tarélkaga saldı. Kegazné kulına alıp açtı da «bu ni bu, şayarasını?» dip gaceplenüv bélen Toyakka karadı.

– Ukı!

Toyak urınınnan torıp şkafka bardı, stakan aldı, östeldegé ryumka yanına kuydı, utırdı. Urındık katı şğırdap kitté.

...Méne bu küzler! Hervakit irkelep, küñélné érétep karıy torgan izgé küzler. Alar hıyenetné yeşere alalarını soñ? Méne bu hervakit yılmayıp, yörektegé bar kaygını suvırıp ala torgan, şatlık bire torgan irénner yalğan söyliy alalarını soñ? E méne bu ap-ak, kérséz kullar? (279) Yuk, yuk! Ene niçék ul kaşların cıyırıp, tının da almıyça ukıy. Méne ul hezér arabızda yılan bulırğa télegen hıyenetlé kegaz kiségen atıp berér de yögerép kilép koçaklar... Mın bit anı ülém tırnagınnan tartıp alıp kaldım. Anıñ vöcdanı bu yaşılıknı ayak astına taptıy almas. Ene, sténa artında gına bala yoklıy. Niçék vayımsız, rehetlenép, irkén sulış ala ul. Ul bit béznéñ kanıbız, tenébéz... Almagöl béznéñ urtak şatlıgıbız... Nindi ana üzénéñ cankiségen téré yetim ite alsın soñ?..

Yuk, yuk, bulmas! Gayşecan andıy hıyenetke barıp cite almas. Méne hezér ul hıyenetlé, mekerélé kegaz kiségen atın berér de, yögerép kilép koçaklar hem:

– ...

Gayşe, avır kurgaşın tabaknı kuyganday, hatnı akrın gına östelge kuydı. Anıñ küzleré hereketséz katıp kaldılar. Yözé agarıp kitté. Irénneré tétredé. Yazmışnıñ bu helaketlé sekundın Toyak üzé borıp ciberérge aşıktı:

– Bu hat yalğan, şulaymı, Gayşe?

Taş bulıp katıp hereketséz kalğan baş kinet avırayıp, iyélép töşté. Sulış aluvı tuktaldı. Gevdenéñ bér géne egzası da kuzgalmıy. Nerse buldı aña? Yuk, méne ul başın tagın küterdé. Tagın katıp kaldı. Gayşenéñ yözénde kan eseré yuk. Ak çüprek bulıp agargan. Küzleré cansız, hereketséz. Ul şulay ozak tordı. Kinet irénneré déréldép kıymıldadılar hem lehtëten çıkkan töslé tonık, suvık tavış işétéldé:

– Dörös. Oçraşuvıız hak. Lekin anıñ sebebé bar.

Toyak yılan çakkanday çirkanıp, sikérep urınınnan tordı.

– Hıyenetçé! Miña sebep kirek imes.

Ul stakanı tutırıp arakı écté, Gayşege küterélép te karamıyça, aldaga öyge çıktı. İtégen, plaşçın kiydé. Şartlap işék yabıldı.

Sın bulıp katkan gevde kinet yomşarıp, taralıp kitté. Gayşe arkası bélen urındıkka avdı, annan çaykalıp iké kulı bélen östelge tayanıp küteréldé. Küzleré işékke borıldılar. Açı, yörek tavışı işétéldé:

– Börkécan! Tukta, barısın, barısın eytem...

Aldaga öyde karavatta yoklap yatkan Almagöl kurkıp yılap uyandı.

– Eni, eni diyim, éti kayda miném?! (280)

54

– Könnéñ bité açık.

Çınnan da bügégé tuvıp kilgen könnéñ bité açık, yözé nurlı idé. Kükte bér géne de bolıt eseré yuk. Kükçetav artınnan koyaş küteréle. Tav ürkeçleré, oçlanıp küterélgen kıyalar kızarıp yalkınlana. Biyék kükke altın tamçılar börkéle. Dala yaktıra hem kiñeye bara. Küpten tügél géne yulnıñ elé bér yağında, elé ikénçé yağında posıp, küñélge şom salıp torgan şıksız karaçkılar hezér indé salam öyémneré, péçen çümeleleré hem adaşıp utırgan yalgız ağaçlar bulıp açılalar. Tönyak tav itekleréndegé toman tarala. Bér-bér artlı ürler kalka. Uysuda, ışıkta utırgan ereme-kuvaklıklar kıp-kızıl yalkın bulıp kabınalar. Ür bitleréndegé, tav itekleréndegé sargaygan kılğan, katıp kalğan kılçıkların tizrek cılıtıp kalırğa tırışkansıman, tırpayıp koyaşka üréle.

Toyak bu kürénéşke ozak kına soklanıp karap tordı da tagın kabatlap kuydı:

– Heyérlé kön!

Tené tuñıp, çımırdaş kitté. Salkınça, dımlı hava yokısın açtı. Koyaşlı ırte küñélén küterdé. İndé kuzgalırğa da vakıt idé. Toyak yul urtasında tuktatkan maşinasına kildé, şofér gadeténçe, skatlarga itégé bélen tibép, tegermeçlerén tikşérdé, radiatornıñ kapkaçın açıp, sunıñ küpmé buluvın karadı. Barısı da normada.

– Al, kuzgalayık.

Toyak kabinaga kérép utırıp startérğa bastı, tizlékné totaştırdı. «Bobik» göréldep urınınnan kuzgaldı. Börkétbayev tañ aldınnan gına altınçı brigadadan çıkkan idé. Bu ürge citkeç, ul maşinasın yüriy tuktattı, çönki yokı basa başlagan idé. Soñğı dürt-biş kön éçénde yal itüv turında uylarga da vakıt

bulmadı. Ütken yağırdan soñ, koyaş çıgıp, könnér açılıp kitté. Tézémdégé başaklar cilledéler. Hava, İrgali eytméşliy, kalıpka utırdı. Emma, busaga töbénde kış térelép torganı da herkémege açık. Şunıñ öçén uruv, suguv, indir tabagındağı bodaynı cilgerüv hem maşinalarga töyep ozatuv eşlerén tevlék buyı özlékséz alıp barırğa turı kildé. Éş tıgızlangan sayın, ana komaçavlavçı, totkarlavçı sebepler de arta bardı. Evvelé almaşçı traktorçılar, (281) kombaynçılar citéşmedé. Dörös, küp kéne méhanizatorlar, yardımçé-buluşçılardan baş tartıp, maşinaların yapa-yalgız yörtérge buldılar hem şulay eşledéler de. Emma mondiy fidakarlık küpmége cite? Bér tevlék! İké tevlék! E annan soñ?.. Toyak ölkedégé barlık resmi oyışmalarnı yörép çıgıp tiyészlé yardımne ala almağaç, sovhoznıñ şefi – Kükçetav maşına yasav zavodı kolléktivına möreçegat itté. Zavod kolléktivı utız dürt méhanizator tabıp, şul uk könné «Alka kül»ge ciberdé. Ul arada bazada bénzin bétép kaldı. Bénzin tabılğan idé, pékarnyanıñ miçé cimérelép töşté, ikmek citéşmiy başladı. Éléktrostantsiyenéñ dvigatélé yandı. Dürténçé hem altınçı brigadalarda bér-bér artlı iké traktor, üç kombayn vatıldı. Tiyészlé zapas çastlar yuk. Östevéne, eş barışında başka vak-töyek komaçavlıklar... Şundıy ıgı-zıgıda diréktor küzéné yokı kunamı?

Nihayet, kiçe «Alka kül» sovhoznıñ üzék usadbasında hem brigada stannarında kızıl flaglar, transporantlar hem komaçka yazılğan lozunglar küteréldé. Töşké aştan soñ barlık brigadalar bérénçé brigadanıñ indir tabağına cıyıldılar.

Toyak bér-iké avız cılı süz bélen «Alka kül» eşçélerén, hézmetkerlerén devlet aldındağı burıçnı namuslı revéşte ütep çıguv bélen kotladı hem, kalğan igénné urıp-cıyıp bétérép, kilesé yıl öçén tiyészlé bulğan çéçüv orlıgın hézérlerge hem devletke östeme revéşte tagın üç yöz méñ pot aşlık tapşıruv öçén köreşke çakırdı. Artık söylep torırğa vakit yuk idé. Avtopoyızd élévator yulına taba borıldı. Ozatuvçılar da aşıktılar, üzlerén kötép torgan avtomaşinaların kuzovlarına töyeldéler de uçastoklarga, agrégatlarga taraldılar.

Börkétbayev garağa kérép «Bobik»ka may, bénzin saldı da brigadalarga kitté.

Devletke aşlık tapşıruv planı üteldé, bu hiçsikséz zur kuvanıç. Tügélgen köç, tir hem ömét buşka kitmedé.

Bu şatlıktan, dala gadeténçé, at çaptırıp, «kız kudırıp», kükbar aldırıp beyrem yasav kirek idé. Lekin vakıt tar, eş muyınnan. Şunıñ öçén Toyak bu tantananı yakınlaşıp kilgen Oktyabr beyreméne kiçektérerge mecbür buldı. (282)

Bu tön tagın kırdı, traktorlar, kombaynlar arasında ütté. Şav-şuv, eş meşekaté bélen yokı kilgené sizélmegen idé. Kırga çıgıp, maşına eçénde tirbelép bara torgaç, kabaklarga yokı beylendé, küzler yulnı abaylamıy başladılar. Méne şunıñ öçén de Toyak, ür östénde tuktalıp, koyaş çıkkannı karşı alıp, yokısın açtı da, üzék usadbagı taba yul tottı.

Ürden tüben yul turı hem takır. Ul uk bulıp tavlarga taba suzılğan. Koyaş küterélgen sayın, tavlur yaktırıp, biyégrek kalkalar hem yakınlaşalar. Yulnıñ iké yagında tırpayıp torgan kamıllı igén kırları hem kombayn taşlagan salam öyémneré. Béráz bargaç, bu tertipséz yatkan öyémner yugaladı, kırnıñ aryak başınnan traktorlar küréndé. Alar üzleré artınnan kiñ kara tasma kaldırıp yulga yakınlaşalar. Toyak rıçagnı borıp tizlékné küçérdé, kuvanıç traktorlarga karadı.

– İr yégét goy, Arslanov...

Bu bérénçé brigadanıñ ciré. Arslanov mondağı igénné urıp-sugıp, salamnı cıyıp alıp Nayzatumar yagına küçken idé. E bérniçe agrégatnı par küterérge kaldırgan.

Toyak tuktalıp traktorçılar bélen béráz söyleşép alırğa iseplesé de, tormozga basmadı. İndé dürt kön ul kontora yagına yul salgannı yuk, Mariya Petrovna otçétları bélen kötü torganıdır. Toyak tagın rıçagka bastı. Traktorlar artta kaldı. Yıradan Yalgız karagay üré küréndé.

Maşına, kügélcmelenép, kara-kuçkıllanıp yatkan Alka külné urap, üzék usadbagı kéréd. Bérénçé uram. Ul yaña gına ayakka basıp, küzge kürénép kile. Uñ yakta cıyılma şçitlardan torgızılğan ikéşer katlı unlap yort. Alka külge taba, tagın şundıy uk yortlar salır öçén, baytak kına nigéz-fundaméntlar korılğan. Bu yortlar da indé salınıp bétken bulır idé, plan buyınça bilgélengen cıyılma şçitlar haman elé kilép cite almıy. Uramnıñ sul yagında sovhoz eşçélerenéñ hökümet birgen ssuda akçasına üzleré salgan bérer katlı öyleré. Tübeleré kızıl şifér bélen yabilğan, sténaları izvést bélen agartılğan. Birgé çattıyı öynéñ de tübe kıygaçları küterélgen. Tak-tok itken tavış işetéle. Ene balta ostası üzé de küréne, tüşem östénde iyélép nidér yuna. Méne ul bérnizge küterdé: kükrekçelék ak kindér alyapkıçtan, eşlepesén kiñgir salgan kart. (283) Ul yungan taktasın kornizge kuyıp ülçep karıy. Bu – İrgalinéñ atası Cihanşa kart. Niçék ırte eşke totıngan. Ulın tizrek yaña öyge kértép, tuy yasarga cıyına torganıdır... Cihanşa taktasın bér alıp, bér kuyıp diréktornıñ uzıp kitüvén şeylemedé de. Başka vakıtta ul elle kayan uk tamak kırıp «essalamégaleykém»né eyte torgan idé bit.

Magazin. İşék töbénde cilkeséne miltık askan karavılçı dyadya Sémén basıp tora. Ul bürégén salıp, iyélép Toyaknı selamlep kaldı. Aşhane. Nindi kız ul ırte tañnan kapçık küterép kilé? E, Karaküz

iken. Skladtan azıklar alğan, küresēñ. Ul yul çitēne tuktap uñ kuln küterēp-bolgap kaldı: «Selam, selam!» Toyak ta başın iyēp yılmayıp selamledē. «Tırış kız. Kayçan gına yoklıy? Hervakit ayak östēnde, haman yögērēp yōriy».

Maşına tuktadı. Toyaknıñ yortı. Cıylma şçitlardan korılğan standart öy, stēnaları tsémēnt bēlen ştukaturlanıp, izvést bēlen agartılğan. Uram yakta öç tereze, urtagası – kuş. Tereze töplerēnde yeşēl çülmeklerge utırılğan göller: kına, yaran gölé, islē göl, hetfe göl... Barısı da çeçekte, küznēñ yavın alıp toralar. Alar artına çēlter perdeler tōşērēlgen. Çitké tereze kırısında kēçkéne karavat. Anda Almagöl izrep, rehetlenēp yoklıydır. Nindi tōş küre iken kolımım? Kuş terezege karşı, stēna buyında, ütken atnada gına alingan, yaltırap torgan zur karavat. Anda!.. Toyak açuv bēlen tormozdan ayagın aldı. «Bobik» sissenēp kalıranıp alga tegeredē. Toyak yuldan kayvakıtta gına kaytmasın, iñ élēk üzēnēñ öyēne tuktyı idē. Almagölnē irkelep kulına kütere, yoklap yatsa, akrın gına kilēp, sizdērmiyçe gēne bitēnnen übe, annan östelde cırlap torgan kömēş samovardan Gayşe bēlen parlaşıp çey ēçe, yal ite idē. E bügēn? Toyaknıñ tamagı kipken, başı avırta. Çey ul temekē bēlen bér. Çey ēçerge gadetlengen kēşē vakıtında çey ēçmese, temekēçēsıman ēzlene başlıy, başı avırta. Belkém, Toyaknıñ başı, nek mēne şul gadet buyınça, vakıtında çey ēçmegen öçēn çatnıy torganıdır? Nige öyge kērēp östel yanına utırmaska hem kaymak salıp bērer kese hind çeyēn ēçmeske? Emma maşına indē öyden yırak kitken idē.

Toyaknıñ hezēr öyē barmı soñ? Hātını, gailēsē? Ul sigēz yıl Gayşe bēlen tordı. Anı yarattı hem hōrmet (284) ittē. Urtak kuvanıç bulıp Almagöl üstē. Ul indē zur kız, bıyıl mektep işēgēn açtı. Toyak üzēnēñ gaile tormışında mēne şunnan artık kızık hem rehet ēzlemedē. Dōrés, ul atka atlana torgan ulı bulmavga vakıt-vakıt poşına idē. Lekin aldagını kēm bēle, belkém, bara-tora ir bala buluvı da bik ihtimal idē. Ene, obkom sēkrētarē Tōlkēbayēvñnıñ hātını bērēnçē baladan un yıl uzgaç ir bala taptı. Ömētsēz şaytan diyler bit. Toyak ta ömētēn özmedē. Mēne hezēr, kötmegende, bér aksak kildē de Toyaknıñ barlık ömētlerēn çēlpereme kitērēp vattı, gaile tormışın cimērdē. «İrnēñ danın ya atı çıgara, ya hātını çıgara», diy kazak mekalē. Nek şul mekaldegēçe buldı. Toyaknıñ danın Karagir atı çıgarmadı, hātını Gayşe anı hālık aldında hūrlıkka batırdı. Dirēktornıñ hātını Gayşe irē östēnnen partorg bēlen yōriy. Akılga sıymalıq heber! Heber gēne de tūgēl, fakt. Toyak başta ışanmadı, ışanırga da tēlemedē. Ul Gayşēnēñ isēmēne taşlangan barlık kērnē, yalanı sēbērēp taşlarga tēledē. Bari bér gēne, bér gēne süz kirek idē. Toyak ul izgē süznēñ eytēlūvēne ışanıp-inanıp kötken idē. Lekin... Nindi kara yılan anıñ yanında yatkan! Toyak üz kolaklarına üzē ışanmadı! Ul agulı hem hıyenetlē süznē eytērgē Gayşēnēñ tēlé niçēk eylendē? Mēne şunnan soñ Toyak Gayşe tora torgan öynēñ busagasınnan niçēk atlap kērsēn soñ?

...Almagöl! Cannan artık kürgen Almatay. Sabıynıñ monda ni gayıbē bar? Lekin nişlerge? Niçēk anı tuğan anasınnan ayırıp alırga? Toyaknıñ başı eylendē. Battalov! Ul indē Toyak karşında partorg tūgēl, hıyenetçē. Anıñ bēlen isep kıska bulır. İртеge ük partiya ölke komitētına barırga, ya ul «Alka kül»de kala, ya Toyak! İkēnēñ bērsē. Urtalıkka yul kalmadı. Balga – may! Pıçakka – balta!

Toyaknıñ küz aldı tomanlana başladı. Elle tagın yañgır başlanamı? Bolıtlar kuyıramı? Yuk, uylar başka sıya almyça kabalar, çençeler. Nige mondıy haksızlık? Yōrek kısılıp sızlıy. Kulları kaltırandılar. Toyak kavşap rıçağnı bordı. «Bobik»nıñ barışın akrınayttı. Tagın anıñ küz aldı karañğılandı. Maşınanıñ algi terezēsēnnen ikē küz karadı. Zur kara küzler. Ozın kara kērfēkler. Bōrēlēp torgan al irēnner açıldı:

– Etiyém! (285)

Toyak tormozga bastı. «Bobik» şıp itēp tuktadı. Bērēnçē tapkır Toyaknıñ küzlerēne yeş tıgıldı. Ul yılap ciberdē...

Toyak üz uyları bēlen üzē tartışıp usadbadan elle kaya yırakka çıgıp kitken bulgan. Mēne bit uy nişlete?! Yarıy elē, şundıy vakıtta onıtılıp bērer kēşēnē taptap kitmegen. Ul «Bobik»nı kirē usadba yagına bordı, bér-bér artlı ikē papiros tartıp taşladı, avır sulap startērga bastı. Bér-bér artlı aşıgıp yortlar, karaltılar üttēler. Kızıl flag küterēlgen biyēk fasad küzge çalındı. «Bobik» sovhoznıñ kontorası aldına tuktadı.

Toyak Mariya Petrovna ezērlep, östelge kuyıp kaldırgan papkanı açıp, bankka alıp barılası dokumēntlarga – poruçēniyēlerge, çēklarga kul kuyıp bētērēp, indē brigadalarnıñ eş svodkaların kariym digende gēne, kēmdēr kabinētñiñ işēgēn şakıdı.

– Kērégēz!

İşēkten protēzlı ayagı bēlen şıgırdap, aşıgıp Seēt Battalov kērdē. Anıñ yōzē ayırıça açık, tavışında kuvanıç:

– Bōrkētbaiç, söyēnçē...

Toyak, aldındağı kezazlernē aktargan kilēş, başın kütermiyçe gēne, açuv bēlen soradı:

– Ni yangan?!

Seēt aptırap kittē:

– Yanmagan. Tēlégramma. Yaña gına...

Élékkéden de kırısrak kalın bas süzné büldé:

– Kaydan?

Seét kostyum késesénen télégamma blankısın alıp Toyakka suzdı:

– Partiya ölke komitéttınan, aşlık tapşıruv planın tutıruv bélen kotlıylar hem...

– Bir monda!

Toyak télégammaı yolkip alıp, ukımıyça gına östelge taşladı da başın küterdé. Seét kavşap, kurkınıp artka çigéndé:

– Börkétbaıç! Sézge ni buldı? Elle... Elle avırıysız mı?

Toyaknıñ yözénde bér kan eseré yuk. Bit almaları, irénneré tuktavsız kalıtranalar, tartılalar. Küzleré zur bulıp açılğan. Alar kadalıp boravlıylar.

– Avırıym! – Toyak artında torgan urındıknı kağıp (286) ciberép bér adım alga atladı. – Da avırıym podléts!

Eytép te bétérmedé, uñ kılı bélen séltenép Seétnéñ biténe suktı. Seét çaykalıp kitté, küzlék işék yanagına berélép çélpereme vatıldı.

55

Seét ındır tabagınnan boday töyep çıkkın béréncé maşınanı tuktattı da kabinaga kérép utırdı. Yarıy elé tanış şofér oçramadı. Yugıyse, söyleşép, soravlar birép, bolay da açınğan, yaralı yöreкке toz sala barır idé. E bu şoférnıñ söyleşmevénnen sıña ciñélrekmé? Ul barıbér siné béle... Sin aña: «Kalaga bolnitsaga baram... Avırıym», – didéñ, ul ışandı. E çınında?!

Seét, üzéneñ dulkınlanuvın, tınıçsızlanuvın sizdérmeske tırışıp, maşına kuzgaluvga, portsigarın çıgarıp papiros kabızdı, şoférğa tekdim itté. Dürt-biş kön sakalın da kırmagan, yonçıgan yabık yözlé, orta yeşlerdege şofér papirosnı almadı, başın çaykadı, «kirekmiy». Ul bar igtıbarın yulga yüneldérge, dimek, söyleşerge télemy. Hézér Seétke nek méne şındıy süzge saran yuldaş kirek te idé.

Emma maşına üzék usadba uramınnan, Seét télegençe, tiz géne uzıp kite almadı. Yulnı kötüvge çıgıp bargan sıyırlar totkarladı. Tuktalırga turı kildé. Maşına yanınnan Gölcamal uzıp kitté. Seét, kabinanıñ artınarak kayşalıp, kürénmiyçe kaldı. Annan gına kotılğan idé, Nikolay Poddubnıy kilép çıktı. Ul aşıgıp iké yégét bélen kontoraga taba bara.

Yarıy elé borılıp karamadı, nek kabına aldınnan kisép ütté bit. Kaya aşıga bu kader? Elle bérer cirde avariya bulgan mı?! Seétnéñ éçé «ju» itép kitté. Ul bu minutta üzéneñ kayda utıruvın hem nindi télek bélen yulga çıguvın onıtıp, çak kına «Nikolay!» dip kıkırmadı, taviş bugazda tıgılıp kaldı. Kabinanıñ terezésennen ozın yönteç kul suzıldı, Seét sisenép kitté.

– İsenméséz, Seét agay! – Nek balalar bérkatlılığı bélen yılmayıp İrgali basıp tora. – Kaya bolay bik irte kuzgaldıgız?

Seét kulnı kıstı, yözén çıttı:

– Avırıym. Kalaga, vraçka barıp kaytam... (287)

– Jel, jel! Tuktagız elé, – İrgali başın kabına éçéne suzdı, – Nikolay sézné kürmedéméni?

– Yuk, nige? Elle yomışı bar idémé?

– Anıñ bügén bik zur kuvanıçı bar.

– Nindi?

– No, Seét agay, sézge mén reşmet. Séznéñ arkada Nikolay atasın taptı bit. Vot mogciza.

– Atasın? – Seét kıkırıp ciberdé. – Kaydan? Niçék?

– Çıstıy mogciza. Nikolay etiyém sugıšta ülgen dip yöriy idé bit. E ul méne monda. Arık-balık rayonında kolhozda tép-téré kiléş eşlep yöriy bulgan. Tége könné séz ölke gazétasına Poddubnıy turında oçérk yazıp, kartoçkasın da bastırıp çıgargan idégéz bit.

– Eyé, şunnan?

– Méne şul gazéta Nikolaynıñ atası kulına töşmesénné! Kart bügén tañ bélen «Alka kül»ge kilép citken. Kontorada utra diy. Yaña gına Nikolaynı tabıp atasına alıp kittéler.

– Méne şatlık! – Seét kuvanıp, açılıp kitté. – Eytem, yögere...

– Yögérmiy ni? Üllep téréngen ata bit!.. No, Nikolay sézné kürse... Cel méne çirlep kitkenséz.

Niçégo, andıy gına bula ul...

Seét çarasızdan İrgalinéñ süzén cüplep, süzné kiserge uyladı:

– Nişliyséñ, İrgali dus, avırıv sorap kilmiy... Yarıy, elége huşlaşıyık.

İrgali kulın birmedé:

– Tukta elé, tukta, Seét agay! Tagın bér kuvanıç bar. Eytmiy tüze almıym.

– Eyt, eyt alaysa... Hézér kuzgalabız.

– Búgén tönle indír tabagın yalt ittérdék. Töştén soñ dürténçé brigadaga yademege çıgabız. Yarıy, Seét agay, huş bulıgız... Bolnitsada yatıp kala kürmegéz. Tiz kaytıgız, – İrgali Seétnéñ kulin üzé kapşap alıp kıstı da cibermiyçe totıp kaldı, bité kızardı, tavışı yomşarıp kitté, – Seét agay... soñğı süzém...

Tagın béersé kilép çıkmagayı dip tınıçsızlanıp utırgan Seét anı aşkırtırdı.

– Tizrek, İrgali! Ene kötüv uzdı. Kitebéz.

– Seét agay... – İrgali Seétnéñ kulin az gına buşattı da annan tagın élékkége karaganda da katırak (288) kısa töşté. – Télekke iréştém bit... Aldağı yekşembéde Gölcamal bélen tuy iterge niyetledék... Séz indé Seét agay, baş koda bulırsız. Tiz...

Ul süzén eytép bétére almadı, şofér signal birép startérge bastı.

İrgali kulin ıçkındırıp, kabinadan başın aldı. Avtomaşına kuzgaldı. Seét huşlaşa da, tebrik ite de almıyça kaldı. Şofér açuvlı, küreséñ, köte-köte zarıkkın, artık kızuv alıp kitté.

Buydan buyga suzılğan garaj, rémont mastérskoıları. Garajnıñ açık kapkasınnan bér-bér artlı maşınalar çıga. İşék aldı tulğan halık: rémont eşçéleré, şoférler. Iğı-zıgı. Şav-şuv. Signal tavışları.

Sulda flaglar, kızıl komaç lozunglar cılıfédedé, hem klub binası kürénep kaldı. Maşına yöréşén akrınayıp, yuldan çitkerek borıldı. Kaysı sumka, kaysı portfél kütergen balalar törkém-törkém bulıp mektepke aşıgalar. Méne, kérşen yagingan töslé ap-ak mektep binası. Kém ul baskıçtan aşığıp ménép bara? Kıska gına kara jakét, zeñger külmek. Başında zeñger kosınka. İşékné açtı da artına borılıp karadı. Gayşe!..

Kiçe kiç bélen Seét uyga batıp, onıtılıp öyge kaytıp kilgende, elle kaydan gına Almagöl yögérép kilép çıktı da: «Eniyém birdé», – dip Seétke bér kegaz tottırdı, üzé şunduk küzden yugaldı. Yazuv Gayşeden idé. «...İndé üzéñ hel it! Kalasıñmı? Kiteséñmé? Niçék kéne hel itseñ de min rıza». Seét kegazné yırtıp taşladı. E yörektegé yaranı méne şulay kegaz şikéllé géne alıp taşlap bulamı soñ?..

– Kıygak-kıygak!

Elle indé adaşıp kalğan kır kazları? Yuk iken. Öy tübeleré östénnen oçıp kilép bér kötüv yort kazları Alka külge töştéler. Barısı da bér oyadan aħrı. Niçék kuvanıp kañğıldıylar, şem muyınların suga çumırıp alıp, çumırıp alıp koyınalar.

Maşına Yalgız karagay ürén urap çıguvga, tagın tuktaldı, yakınlaşıp kilgen parovoz küréndé. Şlagbavm töşté.

– Tu-tuuu!

Tiré-yaknı dér selkétép, parga kümélép parovoz uzıp kitté. Anıñ artında vagonnar, vagonnar, vagonnar! Hemmesénde de şıgırım tulı boday. Kükçetav dalalarında üstérélgen béréncé uñışnıñ ciméşleré. Poyzd (289) ütép kitüvge, şlagbavm küteréldé. Maşına yöréşén tizletép, takır yulga – dalaga çıktı.

«Alka kül» artta kaldı...

Eytérsén le yörekné télép ciberdéler. Küzéné yeş tuldı. Bötén tené bizgek totkan töslé selkéne başladı. Yuk! Seét hezér şlagbavm arkılı gına ütmedé, ul üzénéñ rubikonın atlap çıktı. İndé kiré borılırga mömkin tügél. Yul kiséldé. Seét Battalov öçén indé «Alka kül» yuk!

Sin uncidé yıl törméde, sörgénde kıynaldıñ, uncidé yıl zamandaşlarıñnıñ yözene küterélép karıy almadıñ. Sin cemgiyetten kisélép taşlangan, ruhi ülgen kéşe idéñ. Partiya Üzek Komitétü şeħes kultınıñ cinayetlerén yeşermiyçe halıkka faş itté. Ul moña kader taptalıp kilgen böyék Lénin printsipların, haıklıknı torgızıp, anı Sovét cemgiyeténéñ töp yeşev zakonına evérelérdé. Ul siné hem sinéñ kébek ük cefalangan ménlegen kéşelerné yañadan tormıška kaytardı, alarga, alar arasında, Seét Battalov, siña da üzénéñ kérséz, izgé işanıçın tapşırdı. Partiya, nek Léninça, sovét haıklınıñ yazmışım kaygırtıp, gasırlar buyınça faydasız kısır yatkan çirem cirlerné igén basuvlarına eyelendérerge, sovét kéşelerénéñ östelén iñ bay, iñ mul östel iter öçén köreşke çakırdı. Ménlegen, yöz ménlegen sovét kéşeleré bu çakıruvını şatlık bélen karşı aldılar hem tevekkelék bélen avır eşke bil buvdılar. Bu ciñél bulmagan hezmetnéñ béréncé ciméşleré indé küréndé...

«Alka kül» sovhozi eşçéleré üstérgen bér million biş yöz méñ pot ikmek! Yaña gına uzıp kitken eşélon, méne sin utırgan avtomaşınanıñ kuzovındağı gerebe bodaylar... Barısı da, barısı da şunıñ döréslégéne delil tügélme?

– Uf!

– Çınnan da, ipteş partorg, séz bik katı avırıysız aħrı, – didé şofér. Küz kırıyın Seétke taşlap başın çaykadı. – Yözégéz kindér töslé agargan. Tüzerge tırışgız. Hezér bolnitsaga citebéz.

Ul uñ kuli bélen rıçağnı borıp, tizlékné küçérdé. Spidometrniñ strélkası «80»né kürsete başladı.

Seétnéñ küz aldı karañğılandı, yöregé yarsıy, sızlana hem iñrep yılıy idé... (290)

– Bu heber başıma tay bulıp tipté. Bélmim coldas Battalov, ni dip eytéрге de télém barmıy... – partiya ölke komitétü sékrétaré aptırıp başın çaykadı körséndé, kiñ, kalın gevdesé bélen östelge iyéldé. Ul evvelé iké kuli bélen çigelerén kıstı, eytérséñ le, nindidér bér uynı sıgıp çıgarırğa téledé. Annan yuvantık

barmakları bélen çeçén tarıy başladı. Aniñ tügerek, tulı yözé kızargan. Çak kına kısıq sorgılt küzleré arıp kariylar. Kalın irénner bér ceyélép, bér cıyırılıp süzséz tibrene. Dörés, altmışka yakınlasıp kilgen bu kేశénéñ yözé soklandırğıç tügél. Lekin aniñ sakal-mıyısız, şoma itép kırılğan yözénde küñél cılılığı, éçké yakıtılık çağıla. Mondıy kేశéler gadette akrın, tınıç eñgemené söyeler. Alar herbér çuvalgan töyénne cebén özmiyçe tüzémlelék bélen süterge tırışalar. E méne hezér bu töyénne özmiyçe süterge mömkinmé soñ? Aniñ salınıp tōşken kuyı kaşları kinet sikérép kittéler. Elé géne yokımsırap kısılğan küzleré zurayıp açıldı. Tavış tabıgıy bulmagan aşığıçlık bélen yañıradı: – Toyak Börkétbayevniñ hezér séznéñ küzégézge karap aytkan süze akılga sıya torgan hel imes. Bolay bulganda, sézné başka sovhozga küçérüv turında tügél, séznéñ partiya safında kaluv-kalmav meselesén hel iterge mecbür bulaçakbiz. «Alka kül» Kükçetav ölkésinde aldingı sovhozlarnıñ bérsé sanala. Kiçe géne bu sovhoz ölkede bérénçé bulıp devletke ikmek tapşıruv planın ütép çıktı. Beygé aldı. Bu – ölken kuvanıç. Kiçe géne ölke komité séznéñ isémge, – sékrétar tavışın kütere tōşép, soñğı süzge ayırıça basım yasadı, – séznéñ arkılı sovhozniñ barlık éşçeleréne kotlav télégramması ciberdé. Béz aniñ bélen géne çiklenmedék. Namuslı hezmetke hōrmet kirek, dan kirek dip Börkétbayevni, Battalovni hem sovhozdagi başka aldingı éşçelerné büleklev, ordén birüv turında Vérhovniy Sovét Prézidiumı aldında hōdataystvo kuzgatkan idék... – sékrétar bérázga gına tınıp kaldı. Barmakları tagın takır başın taradılar. Terezeden bayıp bargan koyaşniñ nurları suzıldı, kırav çeçé kömés bulıp yaltırap kitté. – Bélmim, – didé sékrétar, başın küterép, – indé mondıy cencal. Oyat! Hurlık!

Ul tınıçlıgın cuyp urınınan tordı, iké kuli bélen östelge tayandı, arıgan küzleré bélen evvelé sténa buyındagi divanda başın tüben iyép utırgan Toyakka karadı, (291) annarı taş bulıp katıp kalğan Seétke töbeldé: – Ya, ni diyéséz, Battalov? Diréktorniñ eytken süzleré dōrésme?

Seét hēreketséz hem cavapsız kaldı.

– Battalov! – Sékrétar tavışın kütere tōşté: – Min sézden sorıym. Toyak Börkétbayevniñ sémye tormışın bozıp, aña hıyenet itüvégézné, ikéyözlé buluvıgızni muyınıgızga alasızmi?! Söylegéz!

Seétnéñ kindér töslé yözéne kan sirpéle başladı. Kérfékleré kaltranıp kuydı. Ul kiskén bér hēreket bélen torıp bastı. Protézi açı tavış bélen çınap sıkırandı. Sékrétar borçılıp, yözén çıtıp kréslosına utırdı, uñ kuli bélen iyegéne tayandı, Seétke tékeldé.

– Da, kızganiçka karşı, – Seét akrın, basınıkı tavış bélen süzén başladı, – Gayşe bélen miném arada beylenés bar.

Sékrétarnıñ kaşları cıyırıldı, tōsé karañgilandı. Toyak siskenép başın küterdé, kışkırap ciberdé.

– Battalov! Hét, tanar idéñ, içmasam...

– Yuk, – Seét tiren itép bér sulap kuydı. – Yuk, Börkétbayev, tanımyım!

Toyak divannan sikérép torıp, kabinétniñ argı sténası buyında torgan urındıklarniñ bérséne barıp utırdı, urındık şıtırdap kitté. Sékrétarnıñ tavışı ayırıça açuv-kisetüv bélen yañıradı:

– Açıgrak söylegéz, Battalov! Nindi beylenés ul, kayçan başladı?

– Eyé, min barısın da söylep birérge tiyéşmén. – Seét kinet östelge taba atladı. – Su éçerge mömkinmé?

– Rehim iteséz.

Seét östelde torgan grafını alıp, stakanı tutıra yazıp su saldı da tın da almiyça yotlıgıp éçép bétérdé, rehmet eytté, buş stakanı hrustal tabagına kuyıp, kiréden krésloga taba çigéndé.

– Kōtebéz.

– Yarıy, – Seét tavışın kütere tōşép, kızuv gına söylep kitmekçé idé, tını kısıldı, bugazına töyén utırganday buldı, elé géne kızara başlagan bit almaları tagın agarıp kittéler. Irénner déréldedé. – Da, süz yuk, bolar barısı da akılga sıymaslık hel. İpteş Börkétbayev öçén kōtélmegén avır udar. Min hezér aniñ öçén de gazaplanam... E miña, iptes sékrétar, – Seétnéñ (292) tavışı yañadan özéle yazıp, kaltranıp kitté. – Miña, Gayşege elle ciñélrek dip bélesézmé?

Sékrétar gaceplenép küzlerén zur açtı. Toyak ta ihtıyarsızdan başın küterdé. Seét avır itép suladı da akrın, basınıkı tavış bélen süzén devam itté:

– Bu faciganéñ başı, bu yomgakniñ çuvaluvı monnan unsigéz yıl élék, 1937 yılda başladı... – Hem ul Gayşenéñ monnan küp yıllar élék aniñ yaratkan, zakonlı hatını buluvın, birége, «Alka kül»ge kilép oçraşkaç, nindi avır helde kaluvların, emma lekin Toyak Börkétbayev aldında ikésenéñ de saf, gönahsız buluvların açıktan-açık söylep birdé.

57

Kükçetav dalaları artınnan ay kalıktı, tüp-tügerek, tulğan ay. Dala kiñeyép, yıldızlar biyégrek küterélép kitken töslé buldı. Cidégen yıldızı çüméçé éçénde céméldep torgan bér yıldız kinet çaykalıp

avdı, altın uk bulıp ofikka atıldı. Ürkeçlenép torgan tavlar, ürler, adaşıp kalgan yalgız agaçlar, uysulardagı vak eremelékler hem salam çümeleleré bélen çuvarlangan kamıllı kırlar – barısı da kömés nurga çumdı. Cil de yuk. Dala sérlé bér tınlık éçénde kalgıp yokımsırıy...

– Gacep asıl tön! – Toyak Nayzatumar üre né ménéşli y rıçagnı borıp, «Bobik»nıñ yöréşén akrınayttı. – Şuşındıy hava Oktyabr beyreméne hetlé torsa diyim, e?

– Eyé, ul vakıtta ındır tabaklarındagı barlık aşlıkları cilgerép bétérep, parga söruvne de tögellerge bulır idé.

– İyé, ni eyteséñ, Seét Kerimoviç, yazga – dim, közge – takır diy kazak. Mondıy asıl tön üzé kükten töşken diyerséñ!

Maşına ürden töşép, «Alka kül»ge bara torgan turı yulga borıldı. Yulnıñ iké yagındagı salam öyémneré yışaydı. Basuvnıñ argı başınnan sörep kilgen traktorlar küréndé. Nayzatumar yagınnan bér törkém kır kazları küteréldé. Alar başta törlésé törlé yakka taralıp, su östénde kañgıldap eylendéler de, biyégrek ménép oçtılar. Aradan bérsé, olıraq gevdelé kaz, mögayın, törkémneñ başlap baruvçısıdır, başkalardan ayırılıp (293) könyakka borıldı. Kalgan kazlar aşıgıp, kanatların citéz kagıp, aña iyerdéler. Ozaklamı alar, herbérsé üz urının alıp, kıygaç retke tézédéler hem muyınların suzıp, kanatların salmak kagıp, «kaz yulı»na töştéler. Tagın bérnice yoldız yığıldı, oçıp bargan kaz törkémé aldınnan utlı tasmalar suzıldı.

Kazlar elle indé kurkındılar, elle indé igéléklé, tuklıklı basuvlardan ayırılulvarına pošınıp moñlandılar.

– Kıygak kıygak! – digen taviş salkınça töngé havada yañgırap kitté.

Tagın zarlı taviş kabatlandı:

– Kıygak-kıygak!

Maşınanıñ açık terezésennen karap bargan Seét te, Toyak ta yıraklaşıp bargan kaz törkémén küzetép, başlagan eñgemelerén onıttılar. Herbérsé üz uyına battı.

Seét kıygaçlanıp oçkan kazlardan küzlerén ala almadı. Alar yıraklaşkan sayın, anıñ küñélé tuldı, yamansuladı. Nikader moñlı, nikader sağışlı iken ul ayırıluv, tugan cirden ayırıluv. Méskén kazlar! Yaktaş kazlar! Anda, yırak yulda tanış tügél cirde, çit-yat ilde sézné nindi yazmış köte?

Küñél nersenédér yuksındı, indé bik küpten ukılğan, avtorınıñ isémé de onıtılğan bér şıgırneñ kuplétların hetérledé:

Kazlar oça, kazlar yırakka,
Béz bélmegen yaña torakka;
Kiçké salkın bélen yañgırap
Moñlı taviş kile kolakka.

Kıygaç-kıygaç iken kaz yulı,
Nige yılıy iken kaz ulı?
Kız tuganı cirde kalğanmı,
Şuña zarlıy miken bu yulı?

Kaz kanatları, ay, kavırsın, –
Yıraklarga, aħrı, barırsıñ.
E kém béle bit, cankisegém,
Diñgéz öslerénde arırsıñ...

– Uy-bay, – şıgırné büldérep Toyak süz başladı, – baya... sorarga onıtkanmın, Zeytünege télégamma cibere aldığız mı?

– Birdém, – Seét kabına terezésennen başın alıp borılıp utırdı, – télégamma da birdém, yulına akça da saldı. (294)

– Hup, hup, – Toyak rulné uñga-sulga bora-bora söyledé: – Zur kuvanıç! Yugalğan ata bélen, yugalğan bala bérén-béré taptı... Çının eytkende, sézden hatalık buldı, Seét Kerimoviç. Sovhozga kilgennéñ béréncé könénde ük bu avır vakıyganı miña söylegen bulsagız idé... Mın de adem balası goy. Kiñeşép bér kararga kile alğan bulır idék. Naħaktan aramızda zur cencal çıga yazdı. Eger...

– Börkétbaiç, – Seét tüzemsézlék bélen süzné büldé, – séz ğaklı. Baya obkomda da eyttém bit, mın bérnice tapkıru bu küñélséz tariħnı sézge açıp salırğa cıyındım. Lekin hervakit ikélendém, bazmadım. Bu bit gadi eñgame tügél. Méne elé bugün de, resmi priémda söylegende de séz niçék gazaplandıgız!

– Da... – Toyak avır itép körséndé, – kıyın, kıyın hël. Kém uylagan bolay bulır dip. Dörösén eytkende, ul yıllarnıñ azabı kėmnėñ canına tiymedé. İndé mène miña – çitte kalgan kėsége de kitérıp sukti... – Toyak süzén kisép, bėraz uylanıp tordı da, başın çaykap başka tonga küçté. – Ya yarar, Seét Kerimoviç, hėşretlenüvden fayda yuk. Barısı da üter! İñ dörösé, Seét coldas, baya sékrėtar aytkan akılga tuktav. Zeytüne kızız bız kilsén, kuvansın. Şunnan soñ Gayşe, Zöbercet, séz, barımız bér östelge cıyılıp kiñeş korıyk. Küpçélék ni eytse, min şuña rıza!

Seétné, eytérsėñ, bėrev törtép uyattı. Ul kinet başın artka taşlap turaydı. Toyaknıñ tekdimén kiskén revéşte kiré kaktı:

– Yuk, andıy kiléşüvge min rıza tügél!

– Ni didėñéz? – Toyak aptırıp kaldı. Ruldegé kulu buşap, maşına çak kına kamıl éçene kérép kitmedé, ayagı siskenép tormozga bastı. – Süzégızge töşenmedém, coldas Battalov?

– Bėrkėtbaıç, – Seét, Toyaknıñ aptıragan karaşına da, maşınanıñ yul kırıyında tuktalıp kaluvına da igtıbar itmiyçe, üzėnėñ yul buyınça uylap kilgen uyın bér-iké süz bėlen eytérge aşıktı: –Min sézné töşėndém. Ak niyetégız öçen rehmet. Emma tar-mar kilgen iské hėrabenė tözetüv öçen, yaña bér binanı cimėrėvden ni fayda? Ütkenge indé kaytıp bulmıy... bulmıy! Obkom sékrėtarėnıñ kiñeşé dörös. Bér östel eylenesėne cıyılık – çınbarlıknı açıp salıyk. Gaybetke urın kalmasın. Gayşenėñ gönahsız yözé açılısın. Zöbercet naħakka (295) köyep-yanıp yörmesén. Zeytüne de açi döröslekné üz küzė bėlen kürsén: bu kirek. Lekin ütkenge kiré kaytuv yuk. Şlagbavm töşken. Yul yabık, Bėrkėtbaıç, – Seét kinet kiskén hėreket bėlen Toyakka taba borıldı, anıñ küzlerėne tup-turı itép karadı: – indé Oktyabr beyremėnnen soñ miña tağın da yaña seferge ezėrlenėrge kirek bulır. Küresėñ, miném yazmış şundıy...

Toyak cavap birmedé, ayagın tormozdan aldı, rulné bordı. Maşına çaykalıp yulga çıktı. Kamıl östėndegé öyėmner aşıgıp artka çigėndėler. Alda kara-kuçkıllanıp yalgız karagay hem cémėldep «Alka kül»nėñ utları kürėndé.

1957–1964

Kükçetav, «Simféropol» sovħozı. (296)

2. TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARMA

2.1. Türkiye Türkçesine Aktarmada Uyulan Esaslar

Romanların Türkiye Türkçesine aktarılmasında transkripsiyon bölümündeki sıra, - yani önce *Kolima Hikayeleré* ardından *Kükçetav Dalalarında* adlı roman - korunmuştur. Aktarmada mümkün olduğunca metne bağlı kalınarak ifadenin Türkiye Türkçesindeki en iyi şekli verilmeye çalışılmıştır. Türkiye Türkçesi için çok uzak olmayan bazı anlamlar korunmaya çalışılmıştır.

Romanların şekline genellikle müdahale edilmemiş, yazarın romanlarında kullanmış olduğu dipnotlar Türkiye Türkçesine aktarılmış ve aynı noktada gösterilmiştir. Bizim tarafımızdan aktarma bölümüne eklenmiş olan dipnotların sonuna “aktaranın notu” şeklinde bir ifade eklenmiştir. Transkripsiyon bölümünde olduğu gibi yine bu bölümde de romanların orijinal sayfa numaraları, sayfanın tamamlandığı yerde parantez içerisinde ve koyu olarak belirtilmiştir.

Transkripsiyon bölümünde, eserde geçen ve olduğu gibi bırakılmış olan Rusça cümle ve ifadeler aktarma bölümünde genellikle Türkiye Türkçesine tercüme edilmiştir. Rusça bazı alıntılar uygun görülen noktalarda aynen bırakılmıştır. Türkiye Türkçesinde tam karşılığı olmayan yemek, giysi, bitki vb. isimler, aktarma bölümünde olduğu gibi bırakılmıştır. Romanlarda geçen özel adlar da orijinallerindeki şekli korunarak verilmiştir.

KOLIMA HİKÂYELERİ

Dışarıdan asker,
İçeriden cellât,
Yüreğinde acı ve hile;
O yüreği görse, Neron rahatsızlanır,
Torkvemado kefenine bürünür.

Yol Başı

1

Enstitünün yurdundan çıktığımda, tan atıp, güneş henüz yükselmeye başlamıştı. Hep böyle güzel sabahlarında Kazan üstünü İdil'i kaplayan koyu sis sarar, gün ısınmaya kadar şehir bundan kurtulamaz, beyaz cibinlik altında kalırdı.

Bugün o sis de yok, gökyüzü masmavi. Doğudan demet demet altın nurlar saçılıyor. Gün ısınıp güzel olacak galiba. Sabahki serinlik ve nem, muhtemelen, sadece geceki yağmurun soluğudur. Şaşılacak

şey! Aslında “ebiler çuvacı*” geçeli de bir aydan fazla zaman oldu. Bugün ekimin yirmi beşi. Bayrama da çok kalmadı, iki haftadan da az var. Bu yılki bayram daha tantanalı, neşeli olur, çünkü büyük Ekim yirmi yaşını dolduracak.

Bizim enstitü grubunu bayram törenine götürme işini rektör bu yıl da bana verdi. Niçin sadece sen demeyin, çünkü komutan yardımcısı benim. Enstitüye girdiğimde kaput rütbe işaretlerimde kiraz kızılı üçgenler (7)** parlıyordu... Hâlâ da üstümden askerî ceketin çıktığı yok. Lakin öğrencilerin hazırlığı yetersiz, topu topu iki defa toplandık, saf dediklerinin esamisi bile yok, sığır sürüsü gibi, birimiz önde, diğerimiz arkada. Özellikle de kızlar kıs kıs gülerken sinire dokunuyor. Bağıra bağıra sesim kısıldı. Hay, bu kadar mı dizginsiz olur acaba kadın, kız milleti!

Doğrusunu söylemek gerekirse, henüz hangi fakülte ardından hangisinin gideceği de açıklanmamış. İlk toplanmada tarih fakültesi öndeydi. İkincisinde, yürüyüş vaktinde, rektör benim planımı değiştirdi ve iptal etti. “Önden biyoloji fakültesi yürüsün. Orada kızlar çok, çiçeklerle çıkarlar”, diyerek, bir sürü dizginsiz kıızı grubun önüne dikti. Öfkemden patlayacaktım, son anda rektöre sövmedim, dişlerimi sıktım.

Ama dün gece kendisini, rektörü, tutuklamışlar, halk düşmanı olmuş diyerek. Kim bilir, belki olmuştur. İhtilale kadar yabancı ülkede okuyup dönmüş bir aydın ne de olsa. Öyle Sovyet yanlısı gibi konuşurdu ki. Söylendiği gibi, insan karpuz değil ki, içini yarıp bakasın. Bizimkiler boş yere, lüzumsuz yere tutuklamazlar...

- Sağa dön!

Sert emir düşüncelerimi dağıttı. Yalnız ben değilim, üçümüz beraber gidiyoruz galiba.

Tolstoy sokağından dönüp, bizim yurt durağı karşısında, Karl Marks sokağına çıktık. Burası bomboş, araçlar da görünmüyor. Henüz tramvaylar da paldır küldür yürümeye başlamamış. Şehir için garip bir sessizlik. Asfalt döşenmiş geniş sokağın iki tarafı boyunca dizilmiş üçer, dörder katlı büyük taş binaların pencerelerinde perdeler. Uyuyorlar. Sabahki tatlı düşlerini göre göre uyuyor olmalı bu evlerdeki Kazanlılar.

- Rap rap!

- Rap rap!

Alaca karanlıkta uyuklayıp duran sokak irkile irkile bizim üç çift nal takılmış çizmelerin patırtısını yansıtıyor.

- Rap rap!

- Rap rap!

Sağ tarafımdaki soruşturma ve takipten sorumlu kişi (o kendisini bu şekilde tanıttı) boy olarak benden biraz uzun, gövdesi de şişmanca. Göğsü kabarıp öne çıkmış. Başı yukarı kalkmış, askerî resmî geçitte Mavzoley yanından mı geçiyor ne. Çok gayret edip tıraş olmasına rağmen, sakal ve bıyıkları göğserip duruyor. (8) Burnu, eğri. Bitişik kapkara kaşları, çukurlaşmış öfkeli gözlerini kaplamış. Öfkeli, zalim görünüyor, konuşmuyor. Yanındaki genççe yiğide emrini sadece kaşları ile veriyor; onları bir indiriyor, bir yukarı kaldırıyor, sanki benim evraklarımı al kal veya al git diyor (şimdi o yeni yetme asker sol tarafımdan geçiyor). Diğeri onu anlayarak, emri hemen yerine getiriyor, işaretlerle emir vermeyi öğrenmiş galiba. Belki, böyle sorumlu hizmetkârlar sadece bu şekilde işaretle konuşmalıydılar. Benim kızım güvey mi görmüş, düdür, dendiği gibi, onlarla kim bir arada olmuş. Tıknaz yeni yetme asker bizim uzun uzun adımlarla yürümemize yetişemeyince şaşırarak sürekli hata yapıyor, çabucak iki üç adım öne çıkarak bakıyor, fakat o sert kaşlar çatılınca yine yanımıza dikiliyor. Üstelik askerî paltosu da uzun, adım attıkça, acele ettikçe eteklerine dolanıyor...

- Dur!

Fırlayıp gelen otomobilin önünden son anda çekilebildi genç komşum. Araç bizi rüzgârı ile savurdu, şoför frene basmış olmalı ki, acı fren sesi irkiltti.

- Gidelim!

Yine asfalt tapırdamaya başladı:

- Rap rap.

- Rap rap.

Hay, söylemeyi unuttum galiba, sol taraftaki asker benim bir kucak kitabımı, el yazmalarımı götürüyor. Çarşafa sarılarak bağlanmış hazinede Kükçetav'da zamanında yazılıp, kalın kalın defterlere kopya edilmiş şiirler, manzumeler, hikâyeler de var. “Tav gıyşkı (Dağ Aşkısı)” adlı hikâyenin kapağına

* Ebiler çuvacı: Güz mevsimi sonunda sıcak geçen 10–15 günlük yaz dönemi, pastırma yazı (aktaranın notu).

** Parantez içindeki rakamlar eserin orijinalindeki sayfa numaralarını göstermektedir. Orijinalinde sayfa sonlarında bölünmüş kelimeler önceki sayfaya eklenmiştir.

Nuri Arslanov taşlar, kayalar çizmiş idi. Onların arasından iki öfkeli göz bakar. Gözler arasında hançer... Hançerden kan damlar... İşte şimdi o “karşı devrimci kâğıtları” asker götürüyor. Bir bu eline bir diğer eline aktarmakta, kâğıtlar ağır olmalı. Kendim yardım edeyim demiştim, rütbeli kaşlarını çattı:

- Ol-maz!

Belki daha iyi, yoksa ben de bu asker gibi o “karşı devrimci” bohçasını taşıyıp gele gele buram buram terlemiş olurum.

... Eh, komik de oldu şimdi her tarafı didik didik aramaları! Tıpkı gizlenmiş tehlikeli bir şey ararmış gibi davrandılar. Yoksa, enine boyuna üçer metreden fazla olmayan öğrenci odasında ne bulacaksın, sadece yatak, masa, komodin, kitaplar ve elyazmaları. Sonuncuları, komodinde, karyola altında ve pencere dibinde. Hepsi artık güneşte dura dura (9) sararmış. Bunlar arasında Lenin’in otuz ciltlik eseri, Marks, Engels eserleri, ders kitapları ve edebî eserler – Goratsiy’den başlayıp M. Gorki’ye kadar - vardı. Zamanında evde “Deli taş toplar, sen kitap topluyorsun” der dururdu anam merhume. Burada, Kazan’da gerçekten de, her telif hakkı aldıkça bir kucak kitap olarak dönerdim. İşte şimdi onların altını üstüne getiriyorlar. Rütbeli dedikleri her kitabın ta aralarını inceleyip bakıyor. Gülesim geliyor: ne arıyor ki? Acaba şimdi, padişah hapishanesinde oturan ihtilalcilerinki gibi, kitap satırları arasına süt ile yazılmış “karşı devrimci” sözleri, temennileri var diye mi düşünüyor? Görünüşü! Öyle ciddi, bütün dikkati şu sararmış kitap sayfalarında, kaşlar çatılıp asılarak inmiş. Karıştırıyor da karıştırıyor. Haydi, bir rahatlasın, ne bulacak acaba!..

Bir dönem sıralı Arap harfleri ile yazılmış karalamalarımla karşılaştı.

- Bu ne bu? Öfkesinden mi, acaba pek ciddi bir suç buldum diye övündüğünden mi, rütbeli zıpladı. – Bu nasıl kırkayak izleri?

- Bu bizim önceki alfabemiz.

- Gizli içtimai iş! – Rütbeli askere dikkatle baktı. – Bak, bu gizli kâğıtların tamamını bir sayfasını dahi bırakmadan toplayıp bağla!

Asker, gerçekten afallayıp, aceleyle, elyazmalarımı toplamaya başladı. Şiirler, hikâyeler, bugüne kadar yazılmış olan “Mehebbet hem Ömét (Sevgi ve Ümit)”* romanımın müsveddeleri.

- Evet işte burada... Neden hançer? Niye kan? Hı?

Ben dayanamadım, gülüverdim.

- Bu sayfa “Tav Gıyşkı (Dağ Aşkısı)” adlı hikâyemin kapağı.

- Gülme! – Rütbeli kalın deftere yazılmış hikâyeyi elimden çekip aldı. Demek terör istiyorsunuz!

Haydi görelim.

Ondan sonra rütbelinin kendisi de yatak altına girdi. Bütün çer çöpü çekip karıştırmaya girişti. Ben pencere önüne çıkıp oturdum, haydi, rahatlayıp bir toza boyanın.

Enstitünün yurdunda, aslında odalar beş altı kişi için planlanmış. Ama işte böyle iki kişilik odalar sadece birkaç tane idi.

Dekanlık, iyi çalışıyorlar, yazarlıkla meşgul oluyorlar diye, onlardan birini, alt kattakini Hatip Gosmanov** (10) ile bana vermişti. Hatip ile çok çabuk dost olduk; sır ortağım, bir parça ekmeği bölerek yiyoruz. Geçen gün o bir haftalığına Vasilyevo’ya gidince odada yalnız kalmışım.

Önce yarınki derslere hazırlandım, okudum, özetler yazdım. Daha sonra “Mehebbet Hem Ömét (Sevgi ve Ümit)”e başladım

Yazar eserinde şaşırtıcı ve ilgi çekici haller bulmuş. İşte romanın giriş bölümü ve sonu bitmiş. Ama ortası yok, başlanmamış da.

Sebep? Sebep işte burada: romanın başkahramanı politruk*** Gıylfanov, sınır boyu hücumlarının birisinde yaralanıp Japonların eline esir düşer. Şüphe yok ki, onu zindana kapatırlar, sorgulamaya başlarlar. Sınır boyu hazırlıklarının planı ve Kızıl Ordu’nun teknik güçleri hakkında konuşmasını isterler. Bu sorulara cevap vermeyince ona işkence yapmaya başlarlar.

İşte bu bölümlerde olayı tıpkı Japon zindanlarındaki gibi düzenleyip, var olan vahşiliği ile tasvir etmeli. Ama nasıl? Ben kendi hayatımda zindan, koğuş, hapishane hücresi, sorgulama, gardiyan, soruşturucu denilenleri görmüş bir kişi değilim. Yazar, sadece kendi gördüklerini ve bildiklerini yazmalıdır. Okuyucularının gönlünü celbetmek isterken, hiçbir uydurmaya yer vermemelidir. Doğrusunu söylemek gerekirse, içimden, Piçen pazarına gidip, birer ufak tefek eşya çalıp yakalanmalı ve zindana girmeli diye plan kurarak düşünüyordum.

* Onun birinci bölümleri “Kızılarméets” gazetesinde basılmıştı.

** Daha sonra Filoloji doktoru, profesör oldu.

*** Politruk: Sovyet ordusunda askerlerin politik eğitimiyle uğraşan ve kumandanla aynı derecede sorumluluğa sahip askerî lider (aktaranın notu).

Yazıp otura otura gözlerim yanmaya başladı, yoruldu. Saate baktığımda, o an gece ikiydi. Elbiselerimi çıkarmaya başladım. Kapıyı tıklatıyorlar. Muhtemelen, Hatip geri dönmüştür, dinlenme yurdunu beğenmemiştir, yoksa rahatsızlandı mı acaba? Aceleyle düşünmeden kapıyı açınca, işte bu davetsiz konuklar. Önce çok şaşırdım.

- İşte tutuklama emri, diyerek, bir kâğıt uzattılar, anlamadım ama yine de aldım.

İşte şimdi benim bütün elyazmalarımı, Arap harfleri ile basılmış kitaplarımı büyük iki paket edip sararak, benimle beraber götürüyorlar. Nereye götürdüklerini söylemiyorlar, bildiklerimin hepsi bu. Beklenmedik bir zamanda Allah kendisi zindan kapılarını açtı sanki. Bari beni zindana atmadan çevirip geri göndermeseler iyi olurdu (plan gerçekleşmiyor), roman bitmeden yarı yolda kalacak.

Tabi, komik de oldu çıktığında. Odanın (11) altını üstüne getirip, tozutanca, rütbeli kendisi de yoruldu, herhalde:

- Yeter. Gidelim, dedi ve askere paketleri göstererek işaret etti: - Al bunları.

Ben paltomu giyip, komodinden bir paket sigara aldım ve kapıya yürüdüm. Açılınca, gözümle ne göreyim, Zeytüne. Saçları dağılmış, üzerinde sadece iç gömleği var.

- İbrahim!

O, bağıra ağlaya, boynuma sarılmak istedi, rütbeli aramıza girip durdu:

- Ol-maz!

Başta onu vurup yıkasım gelerek öfkem taşmıştı, sonra sakinleştim. Sessizce tutuklanmış gibi olsun diye başımı eğip çıktım. Zeytüne bir adım geriye çekildi ve yatağına yığıldı. Durmadan hıçkırığa hıçkırığa ağlıyor...

- Dur!

Basamakta sendeleyip düşeyazdım. Önümüzde çok büyük kapı. Onun iki yanında silahlı iki muhafız, heykel gibi donmuş duruyorlar.

- Geç!

Ben eşiği adımlayıp içeri geçtim.

Kapılar gıcırdayarak kapatıldı.

2

Bir yumuşakça fısıldayıp, gizlice sır söyleyip, bir köpürüp kıyıları sokulup sırıyor bu dalgalar, sihirli, ilahi dalgalar... İşte onlar yine yakınlaşıyorlar ve nazlı bir şekilde kucaklayıp, rahatlık denizinde sallıyorlar. Nasıl şaşırtıcı bir mucize bu "Amur dalgaları".

Normalde soruşturmacı Bikçenteyev, evine gitmek üzere hazırlandığında demir parmaklarla pekiştirilmiş küçük pencereyi şap ederek kapatıp kilitlerdi. Bu defa aceleden açık bırakmış. İşte küçücük pencereden onun odasına akşamki serin hava ile beraber ilahi bir ezgi akıyor. Çürük göl bahçesinde nefesli sazlar orkestrası "Amur dalgaları"nı çalıyor. Dans meydancığı şimdi gençlerle tıklım tıklım doludur. Seviyorum o uzak Amur kıyılarını canlandıran hayal dalgalarında titretici vals. Zeytüne bugün geldi mi acaba? Yoktur belki, kimle gelsin, beni alıp gittiklerinde nasıl da hıçkırarak ağladı.

Ama üçüncü gün... Gerçekten de, onu acayip sevinçli geçirdik. Ömür boyunca akılda kalır o gün. (12)

Enstitü komsomol komitesi beni Kazanka ırmağı kıyısındaki sokakların birisine yeni Stalin anayasasını, onun Sovyet halkına verdiği haklarını tanıtmaya, sohbetler yapmaya tayin etmiş. Başta fakülte sekreterinin bu haberi söylemesine bağırıp çağırıp öfkelenmişim. Stena gazetesini ben çıkarayım. Tören grubunu ben götüreyim. Şimdi de evden eve dolaşmak! Hayır, olmaz! Ben enstitünün göbeği değilim. Benim dışımda olanlar da var. Onları da koşturma zamanı.

- Akılsız, sen orada yalnız gitmiyorsun, sekreter hileli bir şekilde gülümseyerek, göz kıstı, biyoloji fakültesinin madonnası Zeytüne ile...

Eriyiverdim, balmumu muyum neyim?

Şimdi güzün son günleri olmasına da bakmadan, güneş bu yıl yazınki gibi güleç, ısıtıyor. Parlak, güzel. Hava temiz, çok uzaklar görünüyor. Kazanka kıyısındaki bahçelerde elma ağaçları ateş gibi olmuş yanıyor. Dallar elmaları taşıyamıyor, eğilmişler. Ekşimtrak lezzetli elma kokusu, güzel koku...

İşte o elma bahçeleri boyundan, dar sokaklardan Zeytüne ile el ele tutuşup, elma yiyerek gidiyoruz. Yol düzlüğünde pazara girip aldığımız hoş kokulu elmalar. Tatlı da, ekşi de var, dişler kamaşıyor. Zeytüne durmadan konuşuyor, gülüyor. Haddinden fazla hızlı, ağzına şeytan tükürmüş, hayırsızın. Euzübillahi, dedimse vazgeçtim. Ancak evlere girip insanları topladığında Zeytüne ağzına su almış gibi sessiz duruyor. İşte burada bütün ağırlık bana düşüyor, Anayasanın var olan maddelerini anlatıp ortaya koymalı!

Ya bugün? Bugün bizim bölgeye kim gider acaba? Zeytüne kendi başına istemez. Neden diye sorma, şehrin dışı çünkü. Orada gündüz ikimiz yürüdüğümüzde de tehlikeli idi, her adımda sarhoşlar. Ya gece! Hayır, Zeytüne gitmez.

Orkestra biraz sessizleşmişti, şimdi tekrar çalmaya başladı. Ezgi! Şaşırtıcı güzel ezgi. Dur, bu kesinlikle Salih Seydeşev ağabeyin “Şerık biyüvé (Şark oyunu)”! İnsanın gönlünü derinden dalgalandıran yüce ve güzel ezgi bu. Sanırsın ki Yemen çöllerinden gümüş çingiraklarını çınlatarak kervan geliyor, kumlara bata bata develer yürüyor.

Gönül dalgalanıyor, dolup taşıyor. Ama müzik, ezgi gittikçe güçlenerek tılsımlı kanatları ile beni yükseltiyor. Uçuyorum...

- Kaldır başını, karşı devrimci!

Öfkeli haykırış. Kime? Hey, ben kalkıp gidiyorum değil mi? Ben neredeyim? Bir el, ensemden sıkıp (13) kopararak arkaya çekti. Asker gömleğim çatırdadı, muhtemelen yırtıldı. Daha sonra o el bir anda öne doğru itti. Başım küt diye taş duvara çarptı. Gözlerimden ateşler saçıldı. Yan yan yürüyüp duvara yapıştım, fakat tutunamadım. Anında eklemelerim yarıldı bütün gövdeyle taban döşemesine yuvarlanıp düştüm.

- Vay, böcek, şimdi aldatmaya da mı başladın? – Ağır nallı asker çizmesi sırtımı çiğniyor, şimdi omurgalarım çatlıyor, bedenim yapışıp kaldı, soluğum kesildi.

- Al sana! Al sana, halk düşmanı! Tekrar tekme... - Kalk ayağa, leş! Sorgu hâkimi gelince yine ilave “kumanya” alırsın, ayağa kalk!

İki gündür beni öylece duvara çevirip, hazır olda tutuyorlar. Başka bir tarafa dönmeye de oturmaya da izin vermiyorlar. Yedi sekiz saat soruşturucu sınırları kurutuyor, daha sonra muhafızlar nöbetleşerek cezalandırıyor. Ben sürekli ayakta durmalıyım. Baldırlarım çizme koncuna sığamıyor, patlayacak gibi şişmiş. Lehimlenip katılmışlar. Zaman zaman yarıldı, bıçak saplanmış gibi, ağrıyıp, bütün vücudu titretiyorlar.

Muhafız askerler tekrar kaldırıp ayağa diktiler.

Ben duvara yaslanıp zorlukla duruyorum. Önümde kireç ile badanalanmış duvar. Nedense lekeli. Kan lekeleri. Kıvılcımlar.

Duvar aniden çalkalandı, bir bu tarafa bir diğer tarafa eğildi. Tekrar kıvılcımlar sıçradı ve duvar dönmeye başladı. Başım çatlıyor. Kusasım geliyor. Duman. Tekrar duvar yükseldi ve fir fir dönmeye başladı.

O duvara yapışarak, ben de dönüyorum ve bir uçuruma yuvarlanıyorum.

Nasıl ezgi. Orkestra çalıyor. Alevli kum yığınları arasından kızıl kervanlar geliyor...

3

- Siz bu yıl mayıs ayında Yalta’da buldunuz mu?

- Buldum.

- Ne yaptınız?

- Tedavi oldum. Seçenov ismindeki sanatoryumda.

- Hangi hastalıktan?

- Nevrasteni’den

- Siz daha yirmi altı yaşındasınız, bu yaşta nevrasteni mi? Demek, çok çalışıyorsunuz. Enstitüde okuyorsunuz. Şiirler yazıyorsunuz. Bravo. Siz yetenekli bir gençsiniz. Erkenden (14) hastalanmışsınız. Kendinizi korusaydınız, bence en önemlisi bu, sınırlarınız yıpranmazdı. Sizin önünüzde büyük bir gelecek var. Siz âlim, artı meşhur bir yazar olacaksınız. Tatarlardan böyle yetenekli gençlerin ortaya çıkmasına ben çok seviniyorum.

Bikçenteyev masa üstündeki “Puşka” paketinden bir sigara alıp yaktı, lezzet duyarak dumanı içine çekti. Boyca benden kısa gibi görünüyor. Ama gövde olarak şişman. Yüzü yuvarlak, sevimli. Koyu kara kaşlar, yıpranıp, kıvrıklaşmış kara saç. Belli, daha yeni berbere gitmiş, pek düzgün şekilde kesilmiş, hoş kokusu yayılıyor. Onun üstünde vücudunu saran, hâkî rengindeki pek yakışan yepyeni askerî üniforma.

O, ayrıca her şeyi ile temiz, düzenli, hatta nezaketle gülümseyerek konuşuyor ve sadece “siz” diye hitap ediyor. Ama dün geldiğinde nasıl da kabahatli sözlerle sövdü, bağırdı, hatta vurmaya yeltendi, elini tuttum.

- Hoş geldiniz, Bikçenteyev masa üzerinden uzanıp bana sigara uzattı, içiniz.

Ben, “hayır, içmiyorum” diye, başımı salladım.

- Tabi çok doğru. Siz sağlığınıza koruyorsunuz. Akıllıca. Ama bize göre şu an içmek doğru geliyor. Ömrü kısaltır. Hiçbir şey yapamıyoruz, kaderimiz böyle kötü. – Bikçenteyev tekrar uzaklaşp

üfürdü. Ve aniden bir şey hatırlamış gibi, sigara içmeyi bırakıp, pek ciddi bir şekilde bana baktı. – Bağışlayınız, muhtemelen, yemek yemek istiyorsunuzdur? Ben kendim tok olunca unutmuşum.

Cevap vermedim. İki gündür ağzıma bir tek kırıntı girmemiş durumda. İçim gurul gurul ediyor.

Masa altında bir düğme var galiba. Bikçenteyev parmağı ile bastı. Çok geçmeden köşedeki kapı açıldı, daha sonra beyaz önlük bağlamış sarı saçlı bir kız göründü.

- Galya, bu odaya akşam yemeğinden alıp getiriniz.

Galya “baş üstüne” diyerek yavaşça kapıyı kapattı.

- Güzel, yemeği hazırlaya dursunlar, biz kesilen muhabbetimize devam edelim şimdi. – Sigarası sönmüşmüş, Bikçenteyev pek kibarca, özenle kibrit yakıp sigarasını tüttürdü, âdetince, acele etmeden üfürdü. – Öyle, öyle... Siz Yalta’da tedavi olup döndüm, diyorsunuz. Çok güzel olmuş. İyi yapmışsınız. Peki Yalta’da kimlerle karşılaştınız?

- Yalta’da insan çok.

- Onu ben de biliyorum. Ben yazarlarla ilgili olarak soruyorum. (15)

- E-e-e. Galimcan İbrahimov ağabeyin halini sormaya gittim.

- İşte bu – benim beklediğim cevap. Tedavi belgesini nereden aldınız?

- Nereden olsun, Yazarlar Birliği’nden, Kavi ağabey verdi.

Bikçenteyev tekrar gülümsedi. Öylece Galya’nın kapatıp çıktığı kapıya dikkatle bakacaktı. “Akşam yemeğini niçin geciktiriyorlar?” anlamında. Ben de elimde olmadan o kapıdan gözlerimi alamıyorum. Ara verip yemek yiyelim geliyor. Ne zaman getirirler ki acaba? Bak, bu soruşturucu kötü insan değil galiba, bak nasıl da uygun konuşuyor. Yemek vermeye hazırlanıyor. Belki de, suçumun olmadığını düşünüp, şimdi beni göndermeyi düşünüyor. Az buçuk dövmediler dövmesine ama olabilir, bozulmayan rüya yoktur. Çizme konçlarını Bikçenteyev kendisi yarıverdi, oturmak için sandalye verdi. Ayak şişleri biraz geçmeye başladı, sızı azaldı.

- Öyle, öyle, Bikçenteyev yerinden kalkarak, masa ardından odanın ortasına çıktı, aşağıya yukarıya doğru adımlamaya başladı. Yeni krom çizmeler parıl parıl parlıyor. Burna sigaranın hoş kokusu geliyor. Ama ben yemek kokusunu arıyorum, ne zaman şu kapı açılıp yemek getiren görünür acaba? Ne alıp getirecekler? Ekmekle su dahi olsa, pek güzel olurdu.

- Bana siz Yalta’ya gitmek için tedavi belgesini Kavi Necmi verdi, dediniz, doğru mu?

- Doğru.

- Güzel. Ondan sonra siz o tedavi belgesi ile Yalta’ya gidip Galimcan İbrahimov ile görüştünüz, doğru mu?

- Doğru.

- Güzel. Şimdi siz işte şöyle mantıklı bir sonuç ortaya çıkardınız. Size tedavi belgesini veren Kavi Necmi, bir halk düşmanı. Şu an o, hapishanede. E, sizin gidip görüştüğünüz Galimcan İbrahimov da halk düşmanı, şuan Pleten caza evinde yatıyor.

- Olmaz! – Ben can havliyle bağırıp, ayaküstü dikilmeye yeltenmişim, kalkamadım, ayaklarım kıpırdamadı. O arada kapı açılıp, Galya dedikleri tepsi getirdi, lezzetli yemek kokusu burnumu yardı. Ağzımdan sular aktı.

- İşte şuraya, yazar yiğit önüne koyunuz, dedi Bikçenteyev hafifçe gülümseyerek. – Yetmezse, ben yine düğmeye basarım.

Galya, masaya büyük taş tabakla etli erişte çorbası, (16) daha küçük bir tabakla tepesine kadar dolu pirinç lapası, semiz etten gulaş ve bir bardak akikleşip parlayan sıcak çay koydu ve çabucak çıkıp gitti.

- Öyle, Bikçenteyev tekrar masa arkasına, sandalyesine gelip oturdu. – Peki, şimdi sonuç: bir halk düşmanı size tedavi belgesi veriyor, ikinci halk düşmanı sizi karşılıyor, niçin?

- Hayır, ben inanmıyorum. Onların ikisi de Bolşevik’ler. Hele Galimcan ağabey, 1905 yılından beri ihtilal hareketine katılıp, Kiev hapisanesinde yatmış, Kolçak arkasında yürümüş bir görevlidir.

- Ha ha ha! Ha ha ha! – Bikçenteyev katıla katıla, karnını tutarak gülmeye başladı. Yengeç gibi kızardı. Gözlerinden yaşlar aktı. Hâlâ da durduramıyor. – Ha ha ha! Ha ha ha!

“Yoksa şimdi aklını mı kaybediyor”, diyerek korktum. Fakat ben şaşkınlığımı tamamlamadan, sorgu hâkimi sıçrayıp kalktı, yüzü ağarıp göğerti. Kaşları salındı, gözler fal taşı gibi açıldı. Sanki göz önünde göz bağlayıp peçe taktı. Tanınmaz vahşi bir yaratığa dönüştü.

- Sen kesinlikle böceksin, onlar arasında haberci olmuşsun. Haydi, anlat bakalım, Kavi ile Galimcan sana hangi karşı devrim görevlerini verdiler? Hadi! Kartlarını aç. Kavi ile Galimcan çok önce şimdiye kadarki suçlarını üzerlerine aldılar, tabii senin bağlantılı olduğunu da doğruladılar. İtiraf et!

Şaşırdım kaldım, neyi kabul edeceğim? O arada Bikçenteyev koşturarak yanıma geldi.

- Evet, itiraf ediyor musun, etmiyor musun? O, vurmak için elini yukarı kaldırdığında, gözüm masadaki mermer prespapiyeye çarptı, neden ona uzandığımı da bilmeden, Bikçenteyev vuracakken mermer prespapiyeyi kaparak onun yanağına sertçe indirdim...

4

Bu yılın on iki martında Galimcan İbrahimov'un ellinci yaşı doldu. Biz, genç yazarlar, bu düşünce ile Kazan'da, edebiyat dünyasında büyük tantana olur, diyerek ümitlenmiştik. Tuhaf bir şekilde, o günler pek "sessiz" geçti. Hatta gazete-dergi sayfalarında da her zamanki tebrikler, selamlamalar da görünmedi.

Şaşırdık. Bu ne hal? Galimcan ağabey Tatar edebiyatına büyük emek harcamış, derin his, fikir dolu eserleri (17) ile binlerce, yüz binlerce okuyucunun gönüllerini celp etmiş, sevindirmiş, hasret çekirmiş biri olarak, âlim on yedinci yıla kadar bizzat ihtilal hareketine katılmış, onun için hapishanelerde yatmış, fakat yine de yolundan dönmemiş cesur bir Bolşevik, toplum çalışanıdır. O, Tatar edebiyatı, kültürü ve biliminin ilerlemesi için var gücüyle ömrünü hibe etmiş bir kabiliyet sahibidir. Neden şimdi böyle yüce, fedakâr bir insanın hizmeti, ortaya koydukları itibarsız, hürmetsiz kalıyor?

Bu durum beni özellikle üzüyordu. Çünkü güzel edebiyatın ilk unutulmaz lezzetini ben onun eserleri üzerinden tattım, onlarla büyüdüm. Ve de bu tılsımlı dünyaya atılmaya elime kalem almaya onunla cesaret ettim. Kanatlandım. Şimdiye kadar akıl gücü ile sağlamlaştırılmamış pembe ümitler gibi idi o. Ancak nasıl olmasın, o mukaddes ümidi-hevesi Galimcan ağabeyin güzel müzikal eserleri uyandırdı ve edebiyat meydanına çıkarmaya davet etti.

Kükçetav yedi yıllık mektebini tamamlar tamamlamaz çabucak Kazan'a gitme hevesimde de, şüphesiz, ulu edibin etkisi vardı. Güya, Kazan'a gitmekle Galimcan ağabeyi görüp söyleyeceğim, kendi eserlerimi, iki deftere geçirilmiş şiirlerimi, hikâyelerimi göstereceğim ve... Ondan sonra ne olsun, malum, göz önüne getiremiyorum. Yine de benim önümde Olimpos yüksekliğine alıp götüren gök kuşağı açılıyor gibi idi. Hey, o çocukluk çağları, güzel, samimi ve daha çok saf hayal kurulan çağlar!

Kazan'a geldim. Pedagoji teknik meslek lisesine okumak için yerleştim. Ama... Ama ne yazık ki, Galimcan ağabeyi görme mutluluğuna erişemedim. O, ciğer hastalığı ile cefalanıp, Yalta'ya tedavi olmaya gitmişti.

Benim kanatlarım düştü.

Üstelik onun 50. yılını da itibarsız bıraktılar.

Malum, bu durum sadece beni değil, başkalarını da, özellikle de genç yazarları pek kaygılandırdı. Tam o dönemde ben nevrasteni hastalığına tutuldum, uykusuzluktan sıkıntı çekmeye başladım. Doktorlar hastaneye gidip tedavi olmamı tavsiye ettiler. Ama şimdi yaz sınavları başladı. Başım çatlıyor, gözümün önü kararıyor. Ders esnasında uyuklayıveriyorum... Lem-mim başka bir şey girmiyor. Ne yapmalı? Kafayı musluk altına koyup, soğuk suda tutuyorum ve sınava öyle giriyorum.

İşte bu şekilde eziyet çektiğim günlerin birinde Yazarlar Birliği İdaresine çağırdılar. "Pek gerekli (18) havuç yaprağıym şimdi ben", diyerek söylene söylene gitsem de, sevinç, bir değil iki tane!

- İbrahim, senin nevrasteni hastalığına yakalandığını duyduk. İşte Yalta'daki Seçenov adındaki hastane için tedavi belgesi. İdare bu tedavi belgesini sana vermeyi kararlaştırdı, dedi başkan Kavi Necmi ağabey, bana pek hürmet ederek. Gerçek mi? Rüya mi? Tedavi belgesi! Yalta'ya! O arada Kavi ağabey, beni ikinci bir haberi ile yedi kat göğe yükseltti. - Sen de biliyorsun, bu yıl Ekim (1917 Ekim İhtilali)'in yirminci yılı doluyor. Bu vesile ile Tataristan Yazarlar Birliği ve Tatizdat, bayramı armağan ile karşılamaya karar verdiler.

- Nasıl bir armağan, Kavi ağabey? dedim ilgi duyarak.

- Şimdi, şimdi, dedi Kavi ağabey, tabiatınca acele etmeden, asker gibi açık ve gür bir ses ile. Uzun zamandan beri Yazarlar Birliğinde rahat, sıradan işte olduğuna bakmadan, sürekli hâki renkteki asker gömleği ve zenger pantolonu ile. Beli geniş, kemer ile sıkılmış. Gömleğin kiraz kızılı rütbelerinde ikişer travers parlıyordu. - Dört almanak çıkarmaya hazırlanıyoruz. Geçen yirmi yıl içerisindeki Tatar nesri, şiiri, dramaturjisi ve çocuk edebiyatı, şüphesiz, bu almanakta en güzel eserler ile toplanmalı. Nesir almanakımı, biz ulu edibimiz Galimcan İbrahimov ağabeyin eseri ile başlatmayı düşünüyoruz. Yalta'ya gidince onun yanına git, durumunu öğren, bizim selamımızı ilet ve işte şimdi benim sana anlattığım bu düşünceyi ulaştır. Yeni eseri hazırsa çok daha güzel olurdu, eğer şimdi yenisi hazır değilse Galimcan ağabey kendisi bakıp basılmışlardan birisini takdim etsin. Bak, Kavi ağabey sesini yükseltip, tehdit ederek şöyle dedi. - Bak, Yalta'daki kızlara âşık olup, unutup gitme, - Kavi ağabey cilveli bakıp gülümsedi. Ben kızardım. - Bu çok önemli ve acil bir iş. Galimcan ağabeye selamımızı ilet ve pek çok hürmet ettiğimizi belirt. Biz onun çabucak iyileşip, tekrar aramıza katılmasını bekliyoruz. Hadi, sen edebî vakfa gidip, tedavi belgeni aladur. Gitmeden önce de bir girip çıkarsın.

Ben Galimcan İbrahimov ağabey yanına gidiyorum! Ben Yalta'ya gidiyorum! Bu beklenmedik dağ kadar sevinci kimi bulsam da söylesem, mutluluğumu paylaşmalıyım. Acele! Acele! Odadan çıkınca, matbaa binasının üçüncü katındaki “Kızıl Yeşler” (Kızıl Gençler) editörlüğüne koşturdum. Basamakta kayıp yıkıla yazdım, birisi tuttu. O merhametli kulu görmedim de, teşekkür de etmedim, koşturdum. Müjde! Müjde!

İlk rastladığım kişi genç şair, ahiret dostu (19) Galimcan Möhemmetşin oldu. O, gazetenin baskısını okuyarak inceliyordu. Ben kapıyı açar açmaz telaşlı telaşlı sevincimi sıraladım.

- Elbette mükemmel olmuş! Tabî ki müjde! Haydi, Möhemmetşin anlatıp bitirmemi beklemeden kolumdan tutup edebî şube kısmına götürdü ve orada benden de güçlü heyecanlanıp coşarak anlatmaya başladı. – Hey! İbrahim Yalta'ya gidiyor. Haydi, Galimcan ağabeye tebrik mektubu yazalım! Hadi!

Möhemmetşin hemen, kapı yanındaki uzun masa yanına oturup önüne kâğıt alarak mektubu yazmaya da başladı. Bölmede Lebib Gıylmi, Kasım Şeyhetdinov, Söbbuh Rafikov ve yine birkaç genç yazar, “Kızıl Yeşler” gazetesinin çalışanları vardı. Onlar da bu teklifi hoş karşıladılar. Möhemmetşin genellikle pek çevik, hareketli bir kişi idi. Oturup durmayı sevmiyor, şiirlerini de ayaküstü, yürüyerek sesli bir şekilde yazıyordu. Mektubu bezeyip bitirince fırladı ve bölme boyunca bir o yana bir bu yana yürüyüp, ellerini sallayıp, coşkuyla okudu.

Yazı makinesinde basmak için hazırlanan bu bir sayfa kâğıda yazılmış selam mektubunda Galimcan ağabeyin eserlerini gençlerin çok sevip okudukları, anladıkları, edibi ellinci yılı münasebetiyle tebrik ettikleri ve ona sıhhat, uzun ömür dilekleri, yeni yeni eserlerini bekledikleri, hürmetleri ifade edilmişti. Bölmedeki arkadaşlar mektubun tamamını hoş görseler de, her bir cümlesini tekrar tekrar okuyup, ayrıntılarını kontrol ettiler, değiştirdiler, birini çıkardılar, bir diğerini eklediler. Böylesi büyük bir edibe yarım yamalak mektup yazmak olur mu!

- Ekimin yirminci yıl merasimine Galimcan ağabeyi misafir olarak çağırıyoruz, dedi, en sonunda Söbbuh, sözü bitirerek.

- Çağırılım, çağırılım! dedik hepimiz de, bu teklifi hoş görerek.

- Şimdi gelin, imzalayın! dedi Möhemmetşin, mektubun yönünü değiştirip yayararak masaya koyunca, Galimcan ağabeyi bir sevindirelim.

Bölmedekilerin hepsi de sevine sevine imzaladılar.

Ben Yalta'ya geldiğim ilk günü, yol boyu hayran olduğum Karadeniz'e de gitmeden, Galimcan İbrahimov'un kaldığı yeri aradım.

1927 yılında G. İbrahimov'un kırkinci yılı münasebeti ile Kükçetav'da büyük tören düzenlenmişti. Biz okul sahnesinde “Yaña kешeler” (Yeni kişiler) dramasından oyunlar sahneledik, diğer eserlerinden bölümler okuduk. O şaşalı (20) toplantıda, Kükçetav halkının isteği ile, yedi yıllık Tatar okuluna Galimcan İbrahimov ismi verildi. İşte bu tören öncesinde Kazan'dan pek çok yeni kitaplar, özellikle G. İbrahimov'un bütün eserleri ve yazarın büyük portresi de aldırılmış idi. Portre okul salonunun başköşesine konuldu. Ben, dersler bitip öğrenciler dağılıncaya tek başıma salona girip, resim karşısına oturup da çok uzun süre hayranlıkla bakadurdum. Hayran olmamak da mümkün değil – omuzlarına kadar düşerek kabaran saç. Geniş alın, birbirine koşula yazmış, kalın kara kaşlar altında iri, düşünceli gözler. Hemen burun altında bırakılmış düğme bıyık. Dudaklar katı kısılmış. Baş azıcık, belli belirsizce eğilmiş, düşünceye dalmış. Her nasılsa büyük bir olayı aklına getiriyor, hafızasından geçiriyor gibi. Göğüs kalkık, omuzlar geniş. Belli, büyük bedenli.

Yalta'da ben işte böyle büyük insanı, meşhur edibi aradım.

Karadeniz, güneşin altın nurlarında yansıyor, çalkalanıp, yayılıp belirsizce altta yatıyor. Ama ben tenha patikadaki basamak basamak taşlara basıp, dağa, Vinograd sokağına çıkıyorum. Sokağın iki tarafında dümdüz yükselmiş büyük, sert, derin düşünceye dalmış servi ağaçları. Onların ardında zebecet üzümlikler ve gözün düşmanını yok eder gibi acayip güzel-nefis zakkumlar, altın çiçekler.

Sonunda işte o benim aradığım bina. Sokaktan içerde, bahçe ortasında iki katlı ağaç bir bina. Yaklaşıyorum. Bina şimdi servi ağaçları arasından biraz görünüyor. İkinci kata sokak tarafından büyük basamak yükseliyormuş. Veranda kapısı dibinde duruyor. Ben işte o basamaktan çıkmalıyım.

Basamaktan çabucak çıksam da, veranda kapısına ulaşıncaya bir anda ne yapacağımı bilemedim. Sıcaklı soğuklu oldum.

“Niçin bu kadar erken hasta bir insanı rahatsız ediyorum? O şimdi dinleniyordur. Beni şu an görme isteği var mı onun? Hayır, gitmeliyim. Tekrar gelirim”.

- Arkadaş, siz kimi arıyorsunuz?

İrkildim. Verandanın kapısı açılıp, eşikte hafif alaca halde orta yaşlardaki bir kadın görüldü.

- Bağışlayınız, -nedense, çıkmak yerine, bir basamak aşağı indim. – Ben yazar İbrahimov'u aramaya gelmiştim.

- Buyrunuz, kadın gülümsedi, biraz geri (21) çekilerek yol verdi, - Yukarı geçiniz. Biz misafirleri severiz.

Ben çiçeklerle dolu açık verandaya girdim. Ayakkabılarımı çıkardım, aceleyle, az kalsın düşüyordum, gül konulmuş büyük varile dayandım. Allaktan o da devrilmedi.

- Galimcan, müjde, sana misafir, beni karşılayan kadın tanıdık sesiyle seslendi ve misafir odasının kapısını açtı. – Geçiniz, işte ağabeyiniz kalkıp geliyor.

Ben odaya geçtim. Pencere karşısına konulmuş büyük yazı masası yanındaki kamış sandalyeden Galimcan ağabey ayağa kalktı.

- Hoş geldiniz.

Ben şaşırım. Tekrar şaşkınlığa başladım. O arada Galimcan ağabey bana yaklaşıp, uzun, kan damarları göğeri kalkarak çıkmış zayıf ellerini uzattı. – Sağ salim geldiniz mi? Geçin. Oturun.

İşte tam o anda aklıma gelip, aceleyle ve çeviklikle Galimcan ağabeyin kemik gibi, soğuk ellerini sıktım. “Akılsız, aslında ben kendim önceden selam verip görüşmeliydim”.

- İyi misiniz, Galimcan ağabey! Durumunuz nasıl?

- Hoş geldiniz, hoş geldiniz, kardeşim. İşte şu sandalyeye otur. – O, bana da bir kamış sandalye çekti. – Durum? Durum şikâyet edilecek gibi değil. İşte bugün siz geldiğinizde, galiba, dayanamayıp masa yanına oturmuştum. – Galimcan ağabey benim elimi sıkıca sıkı ve acele etmeden yürüyerek sandalyesini azıcık bana doğru çekti. Oturdu.

- Teşekkür ederim, unutmadan yemek yiyelim. Size kim diye hitap edeyim? Ne taraftansınız?

Nedense dilim bağlandı. Yoksa özellikle trende gelirken, neler söyleyeceğimi, nasıl sorular soracağımı gönlümden geçiriyordum. Sanki ayağım takılıp düşerek elimdeki altınları saçtım.

Onun üstünde akçıl-sarı rahat gömlek ve yine aynı dokumadan dikilmiş şalvar. Ayaklarında da ak yünden işlenmiş yumuşak keçe çizme. Üstündeki elbiseleri, niyeyse, vücuduna yapışmıyor, genişçe duruyorlar. Yüzü uzunca, yanak kemikleri kalkıp, yüzünü de kaplıyorlar. Burada da kan damarları şişmiş, göğeri, yüzünü zayıflatıyorlar. Saçlar da kabarık omuzlara inmemiş, yapışık kalmışlar. Yer yer ağarmış saçlar da görünüyor.

Dur, nerede peki o, benim Kükçetav yedi yıllık okulunun salonunda hayran kalarak baktığım, portre çerçevesine sığmayıp, dolup, taşaduran heybetli kişi? Karşımdaki (22) kamış iskemleye gömülüp oturan kişi çok küçük, aşırı zayıf, billahi!

- Hatice, sen semaverini ateşle. Misafirin ağzı kurumuştur. – İşte o sevimli, sabırlı ses beni bulanıklıktan uyandırdı ve Galimcan ağabeyin sorularını hatırladım.

O, başta, bana nedense önemsizce uyuklayarak baktı. Muhtemelen, haberlerim onun dikkatini çekmiyordu. Düşüncelerim, fikirlerim karışmaya başladı. O bunu sezdi, galiba, başını kaldırdı.

- Bağışlayınız, hastalığım biraz sıkıntı verdi. Bu şekilde nöbet oluyor. İşte şimdi geçti. – Galimcan ağabey, sevimli bir itibar ile bana baktı. İri koyu sarı gözleri açılıp, kıvılcımlandılar, yüzü aydınlandı.

- Pencereyi de açiverelim hele, sabah havası şifalıdır.

Hafifçe rüzgâr esti, yapraklar hışırdadı, hoş koku, çiçeklerin kokusu yayıldı. Vapurun düdüğü sesi işitildi. Liman buraya yakın olmalı. Çok mu gemi geliyor, çok mu gemi gidiyor. Karadeniz'in kucağı geniş...

Galimcan ağabey sorular sormaya başladı. Şaşıp kaldım. Başta o beni dinlemeyip, hastalığından huzursuzlanıp, bana itibar etmiyor diye kızmışım. Ama şimdi şaşıp kaldım, bir kelime sözümü de kaçırmamış, aklında tutmuş. Sadece bu mu, Galimcan ağabey hasta halinde Kazan'da basılmış bütün kitaplardan, gazete ve dergilerden haberdar. O, benim gibi edebiyata daha yeni giren genç yazarların eserlerinden de okuyormuş. İşte o genç kalemler şuan nasıl eserler üstünde çalışıyorlar, okuyorlar mı? Nerede, ne okuyorlar, bunların hepsini de sordu. Ben cevap vermeye yetişemiyordum. Fakat elim mont cebini yokluyor. Mektup orada. Nasıl sözünü bölmeden, uygun bir şekilde vermeli?

- Galimcan, çay hazır, mutfaktan Hatice ablanın sesi duyuldu. Sonradan anladım o edibin hanımı imiş.

Muhabet bölündü. Galimcan ağabey beni çaya davet etti. Hatice abla çok güzel reçeller, hatta kendi milli yemeğimiz çekçeği de hazırlamış.

- Misafir ile yemek tatlı olur, diyerek, Galimcan ağabey çayını pek severek içti. (23)

- Siz şimdi oğlum, her gün geliniz. Görüyor musunuz, sizinle ağabeyiniz iki kâse çay içti, diyerek, Hatice abla da memnun olarak, beni yeme içmeye davet etmeye girişti.

Çaydan sonra biz tekrar misafir odasına çıktık. Galimcan ağabeyin beti kanlanıp, ruhu canlandı. Ben de bu durumdan faydalanıp, ona önce Kavi Necmi ağabeyin selamını, dileğini ilettim, ondan sonra nihayet kendi mektubumuzu verdim.

- Genç yazarlardan?

Galimcan ağabey mektubu acele etmeden, dikkatle okudu ve hürmetle masanın köşesine, el yazmaları yanına uzanıp bıraktı.

- Teşekkür ederim, çok çok teşekkürler gençlere, dedi Galimcan ağabey iyice duygulanarak, - unutmamışlar. Değerli istekler ilemişler. Bu benim için büyük saadet. Fakat doğrularak mektubu tekrar eline aldı ve göz gezdirip incelemeye başladı, nerede şimdi... İşte, işte “büyük edip”, Galimcan ağabey başını kaldırıp, bana kızgınlıkla baktı, - niçin böyle fazla övgü! Hı? Ben ne de olsa büyük edip değilim. Yazdığım eserlerin çoğundan memnun değilim, doğrusu, yeterli değil. İşte “Tatar Kadını Neler Görmüyor”, “Bizim Günler”i tekrar düzeltip yazdım. Hâlâ da memnunum diyemiyorum. Hayır, “büyük” sözü fazla.

O, bizim bu konudaki övgülerimize rızasızlık bildirdi ve sonunda mektubu tekrar önceki yerine koyarak gülümsedi.

- İyiliğe kötülük, diye üzülmeiniz, genç arkadaşlara ihlas gönülden teşekkür ve selamlar. Malum, siz elçi olarak, yine pek sıcak bir şekilde gülümsedi, bu ilettiklerimi genç kalemlere ulaştırırsınız.

- Hiç şüphesiz, Galimcan ağabey.

- Çok teşekkürler... Yalnız benim tabiatım fazla övgüyü sevmiyor. Ben büyük değilim, herkes bir işçi kalem, icat işçisi. Ağır hizmet bu kalem işi.

Ekimin yirminci yılı için dört almanak çıkarma hazırlığı haberini Galimcan ağabey çok hoş karşıladı.

- Şüphesiz, bu büyük ve gerekli bir mükafat. Güzel bir işe başlanmış. Önümüzdeki yirminci yıl, en büyük bayramların birisidir. Onun hürmetine hazırlanmış hediye almanağa katılmayı ben kendime merteye diye kabul ediyorum. Adaş, benim ismimi öğrenince, o bana daha sonra “adaş” diye seslenmeye başladı, siz hemen çabucak gitmiyorsunuzdur?

- Haziran ayı başında tedavi belgemin süresi doluyor. (24)

- Pek güzel. Ben son yazdıklarına bakıp, birisini seçip koyarım. Ama siz, adaş, zamanınız elverdiğince her gün geliniz. Ben de, Hatice ablan da misafiri severiz. İşte bugün sizinle iki kase çay içtim...

Benim de daha oturma isteğim olsa da, Galimcan ağabeyin huzursuzlaşmaya başladığını (belli, ciğeri sancı çektiriyor) sezip, vedalaşıp çıktım.

Sayılı gün tez geçer, derler. Doğruymuş, hiç anlamadım, gitme vakti geldi. Ama Yalta'da geçen bu yirmi dört gün her yönden faydalı, şifalı oldu benim için. Her gün Şarko duşu, denizde yıkanmak, kıyı boyunca gezinmeler bütün hastalığı temizleyip yok etti. Rahatlayarak uyuyorum, hiçbir zaman uykuma doymuyorum da – kalkma isteğim gelmeden kalkıyorum. Düzen!

- “Deniz insanların bütün kaygılarını temizler!” diye boş yere dememişlermiş eski Yunanlılar. Bunların da en faydalısı ve hayatım boyunca akılda kalanı, şüphesiz, Galimcan ağabey ile buluşmalar, uzun uzun söyleşerek sohbet edip oturmalar oldu. Bu buluşmalar bana icat hizmetinin sırlı kapılarını açtı, hiç yorulmadan çalışmanın, okumanın, öğrenmenin, öğrenmenin, öğrenmenin gerekli olduğunu anlattı. Ben sadece bir ciğerle yaşayan hasta edibin hiç hastalığını düşünmeden kendisine acımayıp geceler, günler boyunca eserleri üstünde çalıştığımı, tekrar tekrar yeniden yazdığını kendi gözlerimle gördüm.

- İşte, adaş, Kızıl Ordu'dan dönüp köyde yeni düzen kurmak için mücadelede helak olan Gayfettin hakkındaki hikâyemi almanak için veriyorum, dedi Galimcan ağabey, son defa görüşmemizde elimi sıkıca sıkarak.

Akşama doğru idi. Yalta üstüne şimdi gölge, Ay-Petri gölgesi düşmüş. Serince. Bosfor tarafından rüzgâr hareketlenmiş. Karadeniz heyecanlanıyor, ağır dalgalar kıyıya vuruyorlar. Onların donuk gürültüsü, ağır soluğu buraya, bizim çıkıp dikildiğimiz verandaya kadar geliyor.

Galimcan ağabey üstüne sıcak kaban örtünmüş de deniz tarafına bakarak düşünceye dalmış.

İşte dalgalar gülererek, coşkuya kapılarak kıyıya sokuluyorlar.

- İşte, adaş, hayat da böyle. Deniz gibi. Bir sakin olur, ama bir zaman da şu anki deniz gibi coşup-kudurarak kıyıya çarpar. Ama insan işte bu uçurum üstünde gevşemeden, kaybolmadan hedeflerine ulaşmalıdır, dedi Galimcan ağabey yavaşça fısıldayarak. Ya bana ya da Denize? (25)

O, yine elimi sıkı. Ben basamaktan indim. O, yukarıda dikili bir şekilde coşkun deniz tarafına bakakaldı. Fakat dalgalar durmaksızın iç çektiler...

5

- Leş! – Bıkçenteyev gözleri kararıp, sandalyesinden sıçrayarak kalktı ve tükürüklerini saça saça bağırmaya başladı. O yanağındaki çaprazlama yapıştırılmış kurdele plasterler, prespapiye ile vurduğumun izi, bir üste çıkıyor, bir aşağıya iniyor. – Alçak! Ben sana halk düşmanı İbrahimov'un karşı devrim görevleri hakkında yazmanı emrettim. Ya sen... - o, benim gece boyunca özenerek canıgönülden

yazdığım beş tabaka yazıyı masadan toplayıp aldı ve yırtarak köşedeki çerçöp sepetine attı. – İşte onların yeri.

- Yoldaş sorgu hâkimi!

- Dik dur! Yoldaşların Bryan ormanlarında sıkıntı çekiyor, o, intikamını almadan, ayakları ile ses çıkarıp, sandalyesini devirdi ve oda ortasına çıktı ve ileri geri yürümeye başladı. Krom çizmeleri şıkır şıkır ediyor. – Dur, ben sana şimdi gününü gösteririm. Bu plasterler boşa gitmez, akşam hücrede yiğitler az vermişlerdir... (Vereceklerini verdiler, bütün vücudum morarmış. Zor kalkıp çıktım oradan). Bugün yine devam ederler!

Tekrar mı vursunlar?

- Kalk!

Ben sadece yazılarıma imza atmak için oturmuştum. Ayaklarımın, vücudumun sızısından inleyip, sallanarak güç bela ayağa kalktım.

- Sen, leş, halk düşmanı İbrahimov'un karşı devrim iş talep etmelerini nihayetinde açıklıyor musun, açıklamıyor musun, evet?

Tükürükleri yüzüme sıçradı.

- Ben elbette... Samimi gönülden...

- Ha ha! Ha ha ha! Yine asabi şeytan gülüşü başladı. Kızardı, morardı, plasterler kopup indi, siyah parlayan damga oraya buraya eğildi. – Ha ha! Ben senin samimiyetini falan edeyim. Bana samimiyet değil, itiraf etmen gerek, i-ti-raf etmen! Anladın mı? – O, benim yanımda fırtına olup tozutmaya girişti. – Sen neden göz bebeklerini fincan gibi açtın? Soruşturmanı bitirmenin zamanı çoktan geçti. İş yavaşlatıp duruyorsun, asalak! Yazıyor musun, yazmıyor musun?

- Neyi... (26)

Sözümü bitiremedim, öylece gıcırdayıp, öfke ve kin uyandıran çizmelerinin biri burnu ile diz altıma battı. Sırtüstü düştüm.

- Nöbetçi!

O arada kapı açıldı ve iki asker koşturup girdi.

- Zindana! Hücre rejimine. Akşam az vermişsiniz. Konuşuncaya kadar devam edin. Alın, neden donakaldınız?!

İki asker iki ayağımdan sürükleyerek alıp götürdüler.

- Ha ha! – yine Bikçenteyev'in vahşi gülüşü tekrarlandı. – Dur, ben sana prespapiyeyi gösteririm daha...

6

“Kara kuzgun” çalkalanıp, bir bu tarafa, bir diğer tarafa yıkıla yıkıla gidiyor. Her nasılsa çukur çakırlı sokaktan gidiyoruz. Muhtemelen, Kazan'ın kıyı mahallesine çıkıyoruz. Ben tabut gibi dar yerde oturuyorum. Öyle dar ki, hareket etmek dahi mümkün değil, hatta dirseklerimi koymaya yer yok, kollarımı göğsüme birleştirmeye mecburum. “Tabut” eğildikçe ben de eğiliyorum, ama bir tarafa gidemiyorum, kapı çok sıkı kapatılmış. Üstelik öteki tarafta silahlı asker oturuyor. Bakıp duruyor, kaçıp gitmesinler! Yine, nereye alıp götürüyorlar? Ne yapacaklar beni? Ne olursa olsun, sadece Bikçenteyev'den uzağa alıp götürseler yeterliydi. Gözlerini kan бүрүdü, kahrolası. İşte şimdi dokuzuncu gün, ne gündüz ne gece kirpikleri kapatılmıyorlar, papağan gibi, sürekli aynı sözü tekrarlıyorlar: “Halk düşmanı Galimcan İbrahimov'un emrettiği karşı devrim vazifelerini anlat!” Nasıl işler? Hiç bilemiyorum. Nasıl bir tuzağa düştüm? Bilmiyorum. Yoksa şimdi memlekette karşı devrim kavgası mı olmuş? Öyle desen, iki sözün birinde: “Yoldaş Stalin göstermeleri”, diyorlar. Hay, yoldaş Stalin suçsuz insanları işkenceye uğratar mı ki? Olmaz! Burada nasılsa köpek sürüsü kendi kötü niyetlerini düzeltecektir. Hayır, nasıl döverlerse dövsünler yalan ifadeler vermem, özellikle de Galimcan ağabey hakkında. “Tabut” yine yıkılacak hale geldi, alnımı sertçe kapıya vurdum. Böyle yıkılacak hale geldiğinde hiç olmazsa, araba yıkılsaydı. Ya ölürdüm, ya da kaçardım... Tık tık! Tık tık! Dinle, sol taraftaki duvardan birisi tıklatıyor gibi. İşte yine, tık tık. Kulağımı dikip dinliyorum.

- Kim vuruyor? (27)

- Ben, Galimcan...

Titredim.

- Galimcan İbrahimov mu?

- Hayır, Möhemmetşin. Sen kimsin?

Ben şaşıp kaldım. Bu ne? Möhemmetşin de mi burada?

- Sen... Sen de mi buradasın?

- Kim, sen kimsin?

- Ben... İbrahim... Yoksa devrim mi oldu acaba?

- Bilmiyorum. Bizim koğuŖta Lebib Gıylmi, Söbbuh Rafikov. Mektuba imza atanların tamamını da tutuklamışlar... Ben de on beş gündür tutukluyum. Her gün soruşturmaya götürüyorlar. Galimcan ağabeyi halk düşmanı diye göstermeye çalışıyorlar. Bikçenteyev söyledi, Salahov çok önce kabul etti, diye... Dövüyorlar... Tıkanıp öksürdü, sen şimdi imzalandın mı?

- Hayır, hayır! Kendimden geçip bağırışım, iftira etmedim.

- Fısıldanmayı kesin! Nöbetçi kapıya dipçikle vurdu. – Yılanlar! Böcekler! Ben şimdi sizi hücreye...

“Kara kuzgun” yine yıkılacak gibi oldu, eğildi, ince bir ses çıkararak durdu.

Gıcırdayarak nereninse bir kapı açıldı. Araba hareket edip biraz gitti ve yine durdu. Kapı gıcırdayarak kapandı.

Birileri oraya buraya koşturup geçtiler. “Kara kuzgun”un ortasında oturarak giden nöbetçi, demir kapıyı açarak sıçrayıp indi. Birisine rapor verdi;

- Sekiz karşı devrimciyi getirdik.

7

Nihayet, ben, Pleten hapishanesinin üçüncü katındaki tutuklularla tıklım tıklım hücrelerden birisindeyim. Kazan’da on yıl kalmama rağmen böyle hapishane olduğundan haberdar değildim. İşte, planlanmadığında da, öğrenmek nasip oldu.

Sorgu hâkimi Bikçenteyev önünde dik durmuş olduğumdan, bu korkunç kur’a tek bana düşmüş, her nasılsa bir anlaşmazlıkla sadece beni “inceleye” durmuşlardır, diye üzüliyordum. Hayır, benden başkaları da unutulmamış. Üstelik koğuŖtaki bütün “kiracılar” – tanıdık, bildik veya gazete, dergilerden tanıdık yaşlı Bolşevikler, bölge, şehir, il parti heyeti (28) Sovyet örgütlerinin liderleri, profesörler, öğretmenler, öğrenciler.

Fakat koğuŖa ilk adım attığımda, bu “tanıdıklar” canımı aldı, canım avuç içine geldi.

Dokuz gün boyunca koğuŖta yapa yalnız yatıp, bir insan görmeden, hiçbir kimseyle konuşmadan, sadece soruşturmacı Bikçenteyev ve onun elemanları ile gece gündüz çekişmek, dövüşmek beni çığırından çıkarayazmak üzereydi. Yine birkaç gün daha bu durum devam etseydi, muhtemelen, aklımı kaybederdim. İşte bunun için de “kara kuzgun”un kapısını açıp hapishane avlusuna inince, sevindim, hiç olmazsa, insanları görürüm, onlarla konuşurum.

Bu arada kara giyimli, karanlık yüzlü, dilsiz gardiyanlar sadece işaretle yönlendirerek beni demir basamaklardan hapishanenin üst katına alıp götürdüler.

Boydan boya uzanmış dar koridor. Sadece iki ucunda birer pencere. Onlar da demir parmaklık ile örülmüş. Tavanda kızarmış üç ampul yanıyor. İki tarafta, demirle kaplanmış kapılar. Tümü de kalın demir “kemer” ile sıkıştırılmış. Ve de at başı kadar kilitler iliştilmiş. Sessizlik. Yarı karanlık. Çıt eden ses de yok. Ürkütücü bir sessizlik.

Önden giden uzun boylu gardiyan, elindeki bir kucak anahtarı tespih gibi çekerek gitti ve bir koğuŖ önüne gelerek durdu, nedense kilidi oraya buraya çekiştirdi, onlardan bir anahtarı seçip alarak kilidi açtı ve kapıyı itti. Ağır demir kapı gıcırdayarak yavaşça açıldı.

- Gir!

Ben bu sözün manasını da anlamadan gardiyan arkamdan itip kakarak:

- Gir, Gir!

Kapı çingirdayarak hemen kapatıldı. Ya sigara, ya da duman. Veya hamam? Altı üstlü ranzalarda birbirine yapışıp, sıkıştırılmış olarak oturmuş boş çıplak insanlar. Sakal ve bıyıkları uzamış, gözleri fal taşı gibi açılmış, buram buram ter içindeler. Yoksa gerçekten de hamamdaki göbek taşı mı bu? Öyle desen, leğenleri, süpürgeleri görünmüyor. Belki, aklını kaybetmiş kişilerdir? Bu düşünce beni tamamen çığırından çıkardı, sıtma tutmuş gibi, titremeye, zangırdamaya başladım ve kendim de fark etmeden kapıyı sırtımla iterek ayaklarımla tepmeye başladım.

- Açın! Açın! Ben... Ben...

Arkadan, Koridordan, gardiyan muhtemelen kapıya vurdu: (29)

- Sessiz ol! Yoksa hücreye mi atılmak istiyorsun, uyuz?!

- İbrahim, -öndeki ranzadan, duman içinden birisi bana doğru seslendi. – İbrahim... bu sen değil misin?

Çok korktum. Önümde, – enstitünün dil-edebiyat fakültesi dekanı, Profesör Galimcan Nigmati. Bölüme o, her zaman pek düzgün tıraş olup, tertipli giyinip, kravat takarak gelirdi. Şimdi benim karşımda sap sarı sakallı, saçları uzamış, sadece bir tek külotla kalmış bir tutuklu dikilip duruyor.

- Seni de mi tutukladılar? Sesi değişmemiş, hâlâ önceki gibi yumuşak, sakın, pek cana yakın. Ansızın sessizleştirdim. Kapıyı tekmelemeyi bırakıp, halsizleşip, kayıp düşemeye oturdum.

- Ne zaman tutukladılar?

- Sorguya çekildin mi?
- Gazetelerde ne yazıyorlar?
- Af hakkında yazıyorlar mı?
- İşte af, birisi yukarı ranzadan kalın sesi ile haykırarak güldü. – işte af: rektör yanına öğrenciler gelmeye başladı.

- Bırak hele, Şeyhi, iblisliğini. Sen sadece ilçe parti komitesi sekreterisin.
- İndirilmiş! Dedi kahkahalı ses.
- Tss... Kapıdaki “göz” açıldı. Kurt gözü gibi kan saçan bir yaman göz bebeği baktı. – Tekrar bir ses duyarsam, koğuştaki hücre rejimine koyacağım.

- İbrahim, -Galimcan Nigmeti ağabey, benim yanıma döşemeye oturup arkamdan dokundu. – Haydi, sessizce anlat bakalım... Enstitüde durum nasıl? Daha başka kimleri tutukladılar?

Ben nihayet kendime gelip bildiklerimi anlatmaya başladım.

Bu koğuştaki dört tutuklunun kalacağı yer varmış. İşte bu yıl “hasat yapıp” fazla “verimli” olunca, odalardaki konfora, karyolada yatmaya, sınır konulmuş. Yataklar çıkarılıp atılmış, onların yerine koğuştaki boydan boya iki katlı tahta sedir döşenmiş. Şimdi burada dört değil, yirmi dört tutuklu kalıyor. Yattıklarında sadece yan olarak yatarlarmış. Sedire başka türlü sığılmıyor ve hava yetmiyor. Bunun için mahpuslar kendileri pencere kısımlarını kırmışlar. Demir parmaklıklı pencere ile “kalfak”^{*} arasında – kar. Şimdi oradan akarak soğuk giriyor. (30) Ama koğuştaki yirmi dört can. Onlar nefes alıyor. İşte buradaki sessizlik ve hamamdaki gibi terlemenin nedeni.

Konuştukça koğuştaki mahkûmlara da alıştım. Benim getirdiğim “son haberler” tamamlanınca Galimcan ağabey Nigmeti beni destekleyerek ayağa kaldırdı ve sedir kenarına oturttu. Birisi paraşa yanına gidip bana yer verdi.

- Otur, yavrum, biraz dinlen, çok yıpranmışsın.

- Üst sedirden birisi bir parça ekmek uzattı.

- Siz sorgudan değil mi... Biraz karnınızın gurultusunu bastırın. Ben gerçekten de acıkmıştım.

Üçüncü gün de nasip olmayan rızktan sonra işte hücre rejimine koyup dört yüz gram somun vermeye başlamışlardı. Acaba sadece korkumdan mı unutmuştum. Şimdi ekmek görünce, koparıp alıp, ağzıma aldım, çiğnedim. Birisi metal bardak dibinde kalmış çay verdi. Hepsini yiyip bitirince teşekkür etmek aklıma geldi.

- Şaşırma, İbrahim, burada tekellüfe yer yok. Biraz toparlan, hiç olmazsa.

Bana kendi bir parça ekmeğinden koparıp veren öteki kişi yukarı sedirden döşemeye sıçrayıp indi. Yusuvarlak kara sakallı. Cılız. Boyu benden azıcık uzun galiba. Nedense tanıdık gibi. Onun açık sesini çok iyi hatırlıyorum. Ayrıca çok parlak sarı gözleri de. Nerede gördüm daha önce bu kişiyi?

- Tanıyor musun?, dedi Galimcan Nigmeti ağabey, ötedeki kişiye bakarak. – Bu kesinlikle yoldaş Alkin, VKP (b)nin Kazan şehri Bavman rayon komitesinin birinci sekreteri.

Hatırladım. Tamam, tamam! Tam yaz başında akademi tiyatrosunda yazarların ve artistlerin bir araya geliş toplantısında o, Ekim’in yirminci yılına hazırlanma, yeni eserler yazma, sahneye koyma hakkında çok dertli, heyecanlı bir tebliğ vermişti. Bu bildiri bütün dinleyicilerde derin iz ve coşku bırakmıştı.

- Gabdulla, sen “kurt gözü”nü kapat bakalım. Son haberi, bana bakıp gülümsedikten sonra, şairin geldiğini yoldaşlara bildirmeli.

Ben şaşırıldım. Kime, nasıl bildirmeli? Bu arada Gabdulla, koğuştaki hücrede sakalsız ve bıyısız tek genç yiğit. Çabucak kapıya doğru yürüyüp, sırtı ile “göz”ü kapattı. Sonra Alkin, hızlıca döşemeye çöküp, su geçen ısıtıcı boruya dikkatlice bir iki defa tıklattı. (31) Ardından hemen eğilip kulağını koyarak dinledi. Daha sonra tekrar ilkinden daha sert vurdu. Koğuştaki diğer tutuklular nedense oraya buraya hareket etmeye, konuşmaya, gürültü yapmaya başladılar. Fakat Gabdulla hareket etmeden sırtı ile sürekli “kurt gözü”nü kapatıyordu.

Alkin hazırlanıp döşemeye oturdu ve boruya yine vurmaya başladı. Bir tıklattı bir duraklıyor, iki tıklattı yine duraklıyor. Sanki Mors makinesinde telgraf çekiyor.

Fakat koğuştakiler gürültü yaparak gözlerini kapıdan almıyorlardı.

Alkin ayrıca bir dikkatle yumruk eklemlerine bakarak vuruyor.

- Tık, tık tık, tık tık, tık...

Lakin ben onları daha fazla izleyemedim, sedirde yer bulduğumdan, mayışıp uyudum.

Koğuştaki birkaç gün geçince, ben bu sırlı tıklamaların Bestujev alfabesi diye adlandırıldığını, Dekabristlerden beri hapishanelerde bir konuşma, haberleşme yolu olduğunu öğrendim. Esasında, Mors

* Stalin kendisinin bir konuşmasında: “Hapishane, hapishane olmalı.”, demiş idi. Ondan sonra hapishanelerin pencerelerine “kalfak” takmışlar; dış dünyaya bakamıyorlar da, görmesinler de.

usulü. Rus alfabesi sesleri yumruk boğumları hesabı ile beşerli yollara bölünür. Çok artmaması için, yirmi dört sestən faydalanılmış.

İlk vuruş yol sayısı. Birinci, ikinci, üçüncü yol. İkinci vurma o yoldaki sesin yerini bildirir. Mesela, A harfi şöyle iletilir, başta bir vurma, birinci yol, tekrar bir vuruş, birinci yoldan birinci harf.

Böylece sözler, cümleler, adlar-soyadlar ortaya çıkarmış.

Alkin, çok ustalaşmış bu iletişimde. Özel haberleri iletmekle de yetinmeyip, hatta yürüyüşe veya paraşa dökmeye çıktığında eline geçen gazete haberlerini de iletiyor ve boru boyunca verilen cevapları yanlışsız “okuyor”.

Bu hüneri bana da öğretmeye başladı. Ancak onu sürekli sorguya götürmeler, oradan şiddetli dayak yiyerek dönmeler bu “dersi” düzenli bir şekilde devam ettirmeye müsaade etmedi. Yine de Alkin olmadığı zaman “son haberleri” ben iletmeye başladım.

8

Alkin, daha yeni okuyup yazmayı öğrenmeye başlayan çocuk gibi heceleyerek “okuyor”.

- Ga-lim-can İb-ra-hi-mov a-ğır has-ta. Be-şin-ci ko-ğu-şa Eb-ce-li-mo-vu, Res-pub-li-ka-net-si (32) ge-tir-di-ler... To-lım-bays-kiy dör-dün-cü gün-dür sor-gu-da. Tin-çu-rin* ...

- Suss! Kapı dibinde nöbet tutan Gabdulla başparmağını ağzına aldı. – Suss...

Koridorda yaygara, koşturan, inleyen sesler işitildi.

Alkin sıçrayıp sedir kenarına oturdu. O arada kapıdaki kilit çingirdayarak açıldı. Birisini sürüyüp koğuşa attılar. Kapı gıcırdayarak kapatıldı. Gabdulla ile Alkin döşemeye yığılan kişiyi kaldırdılar.

- Yer!

Sedirden iki kişi sıçrayıp indi. O boşalan yere, alttakine, o, sorgudan gelen kişiyi yatırdılar.

- Bu Mehmüt Bahautdinov, dedi Alkin yanıma gelerek. – Komsomolun il komitesi sekreteri. Baygım, şuurunu kaybetmiş. O kadar çok dövmüşler ki.

Tekrar kilit gıcırdadı. Koğuş sepsessiz kaldı. Kimin sırası? Kapı açılır açılmaz gardiyan başını uzattı.

- Alkin, sorguya!

Koğuş kendi kendine titreyip gidecek gibi oldu, soluklar durdu. Fakat Alkin, sadece gezmeye hazırlanmış gibi, paltosunu giyip, şapkasını eline aldı ve gülümsedi.

- Haydi... şimdilik!

Üstümüzden bir yük kalkmış gibi hafifledik.

- Yapabilirsen, soruşturucudan kurşun kalem çalmaya çalış...

- Gayret ederim, Alkin tekrar sıcakça gülümsedi ve dışarı çıktı.

Koğuştakiler, ağır soluyarak, kendi yerlerine henüz dağılmaya başlamışlardı, tekrar kilit şangırdadı. Sanki elektrik cereyanı çarptı, titreyip, olduğumuz yerde kaldık. Kapı açıldı, ama nedense kimse de girmedi. Sadece fısıldanarak konuşan sesler işitildi ve o sırada tuhaf bir durum oldu. Koğuştakilerin hepsi de yerlerinden kalkarak kapıya doğru yöneldiler, yutup esnediler.

Hoş koku! Öylesine tatlı, bedene rahatlık veren güzel koku ki burnu gıdıklıyor. Koğuş ateşe verilmiş gibi oldu. Hapishane ardında takılıp kalan, önce kıymeti bilinmeyen (33) sıradan hayat, ama şimdi düşüncenin yaklaşmadığı uzak, güzel havanın kendisi yayılıp buraya girdi, doğrusu, hapishane kapısı açıldı gibi. Doyamıyoruz uzun uzun soluyoruz. Huzur ve keyif verici de fazlası eziyetli de oldu bu beklenmeyen karşılaşmanın.

- Yoklama! Öfkeli kalın bir ses rahatlıktan uyandırdı. Hepimiz de paraşa yanına sıkıştırıldık. Sığmayanlar üstteki sedire oturdular.

Kapı genişçe açıldı.

Koğuşa acele adımlarla hapishane müdürünün yardımcısı girdi. Uzun boylu, atlet gövdeli genç yiğit. Üstünde yepyeni, üzerine tam oturmuş, salınıp duran üniforma, eğri çizgili kara dokumadan dikilmiş bir askerî üniforma, galife pantolon, şimşekler çaktıran krom çizmeler. Yüzü şişmanca, yanak elmaları semiz, kızarıp duruyor... Bütün gövdesinden hoş koku yayılıyor.

- İyi misiniz! Azıcık gülümsemeye yeltenip, sesini yükseltmeden sadece seslendi. – Nasıl, şikâyet yok mu?

- Yurttaş müdür, Gabdulla yumruklarını sika sika öne çıktı, koğuş çok dar, yatmaya yer yok.

- Endişelenmeyin. Müdür yardımcısı yine gülümseyerek, koğuşa göz gezdirdi. – Gerçekten de çok darmış. Endişelenmeyin. Bugün boşaltmaya çalışırız. – Parmağı ile işaret ederek saymaya başladı: - Bir, iki, üç, haydi, babalık, sen yukarıya doğru çık... (sözü bana), dört, beş... Yirmi bir.

* Tolımbayskiy G., Tinçurin K. – Yazarlar. Respublikanets G. İ. – İl kültür idaresi başkanı. Ebelimov M., - VLKSM'nin Stalin ilçe parti komitesi sekreteri.

- Üç tutuklu sorguda, dedi gardiyan aceleyle.
- Tutuklu değil, dedi sayıcı sertçe tehdit ederek, - sor-gu-ya çe-ki-len.
- Gardiyan kaşlarını çattı, kararıp gitti.
- Hoşça kalın.

Müdür yardımcısı kontrol sonuçlarını bloknotuna yazdı ve girdiği gibi acele ile yürüyüp çıktı. Ama koğuştaki hoş kokusuyla karışık nasıl olduğu belli olmayan bir heyecan kaldı.

- “Boşaltırız”, dedi sadece, ama? dedi Gabdulla.
 - Kim bilir. Öbür gün bayram. Belki, yirminci yıl için af çıkar, dedi üst sedirden kısılmış bir ses.
 - Tut çuvalımı!
 - Yok, yiğitler, dedi, alt sedirden biri ümitlenerek, - yoldaş Stalin bizi bu halde bırakmaz.
- Koğuştaki gürültü, münakaşa başladı. (34)

9

Pleten cezaevindeki en eziyetli ve korkunç gecelerden biri, şüphesiz yedi kasım gecesi idi. Tutuklular arasındaki huzursuzluk ay başından beri hareketlenmiş idi. Bayram her yaklaştıkça bu daha da arttı.

Bayram öncesi, her bir kişinin gönlünü dalgalandırıyor, heyecanlandırıyor. Bayram günü nasılsa sevinçli bir değişim olur gibi düşünülüyor. Beklenmeyen yenilikler-mutluluklar ümit ediyorsun. Her yeni gün doğdukça işte o sevince yaklaşmış gibi sabırsızlanıyorsun. Çabuk çabuk bayram olsa idi, diyorsun. Bıkarak bekliyorsun o ümitli günü.

Fakat hapishanede? Suçsuz yere mahpusluğa düşmüş kişi ne yapmalı bayram öncesinde? Özellikle de Ekim bayramı öncesinde? Ekim ihtilalinin yirminci yılının dolduğu günlerde, en demokratik anayasa, Stalin anayasasının kabul edildiği dönemde?!

Nasıl düşünceler, nasıl hisler, nasıl ümitler onu aydınlatmalı, güç vermeli veya yaralamalı? Bu son halledici gecede. Veya? Veya?!

Tuhafmış hapisteki insan. Şaşırp kaldım. Önce söyleselerdi, hiç inanmazdım. Ama şimdi...

Tutuklu bütün bedeni ile görüyor, bütün bedeni ile işitiyor, bütün bedeni ile hissediyormuş, seziyormuş. Pencereleri demir parmaklık ile kapatılmış, demir kapıları büyük kilitlerle berkitilmiş, dış dünyadan büyük, taş duvarlar, dikenli demir çubuklar, gece gündüz uykusuz duran uyanık nöbetçiler, köpekler, tüfekler, makineli tüfeklerle ayrılmış, bölünmüş kap karanlık hapishane koğuşları yeni yeni haberler ile dolup taşacak. Nereden ve nasıl gelmiyorlar ki. Su geçen ısıtıcı boruları geçip, kalın, taş duvarları aşarak üst kattan aşağısına ipile düşürülmüş kibrit kutularında, yıkanmaya çıktığında tuvalet duvarlarına belli belirsizce yazılmış “tavuk ayakları” izinde. Paraşa dökmeye çıktığında itibara alınan gardiyanların bakışlarında, konuşmalarının tonunda, son olarak da, şayet söyleyecek hali kalmışsa, sorgudan dönenler yoluyla ve başka pek çok, özgürlükte itibar edilmeyen ilk bakışta tamamen önemsiz görünenlerde, bilgilerde.

Alkin sorgudan çok zor durumda döndü. Özellikle ağzı morarmış, sol göz kapağı kanamıştı. Şimdi o da, Bahautdinov gibi sedire yığılır ve koğuştaki hayatından (35) vazgeçer, diye düşünmüştüm. Hayır! O, sedire oturup, azıcık güç topladı ve gülümsedi. Dizilip duran apak dişler koğuştaki aydınlattı. Çevresindekilerinin yüzleri aydınlandı. Ben de rahatladım.

- Hey, dostlar, dedi ve gülümseyiverip, ağzı eğildi. Muhtemelen, çizmesini çıkarmak istedi, ama geri doğruldu, yüzü çatıldı. – Olmuyormuş. Sol çizmeyi çıkarınız hele. Ben koşturup gelerek çizmeyi çıkarmaya çabalamıştım, nereye. Baldırları şişerek çizmesinin ağzını germişler. Vücudum titredi. Onu da gece boyunca ayağa dikmişler olsa gerek, kansızlar.

- Olmazsa, ağız kısmını dikiş yerinden söküp çıkarınız. Gabdulla, o cam parçası nerede? dedi Alkin, çevresine bakınarak.

Gabdulla uyuyormuş, uyandırdılar. O, Paraşa altına kıştırılmış cam parçasını aldı. Güç bela çizme ağzını söktük.

- İşte, yoldaşlar, ricanızı yerine getirdim, dedi Alkin, çizmelerini çıkarınca, sol ayağının dolağından sadece serçe parmağı kadar olan kalemi çıkararak. – Galimcan ağabey, daha uzununu almaya elim yetişmedi.

- Bununla da...

O arada “göz” silkelendi. Alkin belki de mahsus, ayaklarını uzatarak kendi kendine söylenmeye başladı. “Göz” kapatıldı, gardiyan gitti. Onlar, niyeyse, mahpusların sövmelerine itibar etmiyor değiller ama el silkiyorlardı. Söyleniversinler, anlamında.

Galimcan Nigmeti ağabey daha kurşun kalem parçasını pantolon büzmesine gizlemeyi tamamlamamıştı ki, yan duvardan çağrı işareti bildirdiler. Alkin hemen taban döşemesine kayıp duvara kulağını koydu. Koğuştaki suspus oldu.

- Metal bardak!

Metal bardak verdiler. Alkin Metal bardağı taban döşemesine dayayıp dinlemeye, diğer yandan verilen haberi ezberlemeye başladı.

- Ekim'in yirminci yılı hürmetine bugüne kadar hiç görülmemiş büyük törenler hazırlanıyor. Bütün siyasi tutuklular affedilecek. Kararname yedi kısımda ilan edilecek.

- Hurra!

- Söyledim kesinlikle olacak diye.

- Ses-siiiz! – “Göz” açıldı, kan bürümüş öfkeli göz göründü. – Bu ne gürültü?

Gardiyan, tehdidini sağlamlaştırmak için olacak, kapıya çizmesi ile bir iki tepti ve acele ile diğer koğuşlara doğru gitti. Galiba, onlarda da sükûnet yok. (36)

Ama bizde de tantana. Koğuştakilerin hepsi de konuşuyor, her tutuklu bu olağanüstü haber hakkında dayanıklı fikrini duyurmaya çalışıyor.

Doğrusunu söylemek gerekirse, daha yeni Alkin'in metal bardak vasıtasıyla yan koğuştan aldığı haber yeni değil, o şimdiye dek bir aydır tekrarlanıyor. Ama şimdi, bayram arifesi gecesinde! Ekim'in yirminci yılı törenlerinin arifesinde! Bu şimdi, hiç şüphesiz, esaslı ümitlenme.

Büyük Ekim'in yirminci yılı dolduğunda, nasıl şimdi şu ihtilali kendi elleri ile ortaya çıkararak, onu koruyup yaşatmak için kan döken gaziler, onların izinden gelenler, gençler, komsomol üyeleri hapisanede olsun? Akıl almıyor.

Bu haber -af konusundaki sözler- nasıl defalarca tekrarlanmasın, her defasında ilk defa işitilmiş gibi, nefes almayı bırakıp, kendimize hakim olamayıp dinliyoruz. Gönül aydınlanıyor, gözler nurlanıyor, hatta solmuş sararmış yüzlere pembelik serpiliyor. Soluk almak rahatlaşıyor.

Hürriyet! Azatlık! Senden de tatlı, senden de değerli, kıymetli başka ne var dünyada? Ama senin sınırsız geniş, sıcak merhametli kucağında zamanında biz kadrini bilmiyormuşuz, büyük baht!

Şimdi çok kalmadı. Azıcık, çok az dayanmalı, sabretmeli. Çok sürmez, bu ağır kapılar açılır. Biz tekrar insanlığın büyük övüncü, özgürlük kucağına çıkarız ve bıkcıncaya kadar öpüp kucaklarız.

Hepimiz de o günün doğacağına inanıyorduk, inancımız tamdı. Biz kesinlikle yabancı değiliz, üvey değiliz. Hepimiz de Sovyet ülkesinin dürüst, fedakâr çocuklarıyız. Böyle olunca...

Hemen! Hemen!

Bütün koğuş bu kutsal düşünce ile dalgalandı:

- Dan dun! Dan dun!

Tutukluların yüreğini hoplatan, sınırlarını ayırıyor gibi zayıflatan, aklını kaplaya duran bir çan! Korkutucu, kara lanetli çan! Bu ne bu? Normalde bu çan akşam çayından sonra, sayımdan önce vururdu. Şimdi saat olsa olsa beş altıdır.

- Dan dun! Dan dun!

Koridorda yaygara. Yoksa yangın mı? Yoksa şimdi biri kaçmaya mı yeltendi? Fakat, demir parmaklık, kalın tahtadan yapılmış “kalfak” (pencere kaplaması), taş duvar, dikenli demir çubuklar, köpekler, muhafızlar, tüfek, makineli tüfek engelini aşmak, mümkün mü?!

Yoksa? Yoksa biri, bu küçümsenmeye dayanamayıp, kendini mi astı? (37) Bu durumun olması pek mümkün. Ancak bir tutuklu kendini asmış diye bu kadar yaygara olmaz. Tangırdama durur durmaz, koğuşun kapısı açıldı. Gardiyan bütün sesiyle bağırды:

- Kalkın! Sıraya geçin! Sayım. Çabuk!

Apar topar birbirimize girip, paraşa yanına yığıldık.

Koğuşa fırlayıp iki ordu mensubu girdi. Üstlerinde, uzun koyu sarı kaput, yaka uçlarında parlayan birer travers, demek ki, binbaşılar. Başlarında yepyeni, kulağı örten şapkalar. İki de orta yaşlarda, toplu gövdeli. Yüzleri soğuk. Gözleri, burgulanıp, öfke ile bakıyor. Bu, uzun zamandan beri görülmemiş bir durum, araştırma yapılan hapisane müdür yardımcısı eşik dibinde “smirno” ayakta durmuş, yüksek rütbeli üstlerinin emirlerini bekliyor.

- Teftiş, dedi binbaşılardan birisi, koğuşu süzüp bakarak, kızgın bir sesle. – Çabuk! Birer birer benim önümde durup da adınızı, soyadınızı, niçin tutuklandığınızı, ne iş yaptığınızı söyleyerek, sedirlere çıkıp uzanınız. Bakın, burada farklı olmayın. Haydi, haydi başlıyoruz. Sen?

- Alkin, VKP(b)nin Kazan şehri Bavman bölge komitesinin birinci sekreteri.

- Marş! Sen?

- Galimcan Nigmati, profesör.

- Marş! Sen?

- Söbbuh Rafikov, şair.

- İmenkulov Zarif, birinci Tatar alayı komiseri.

- Sen?

Alt sedirden uzun boylu, sağlam gövdeli kişi ayağa kalktı. Binbaşı irkilip geri çekildi, muhtemelen, vurur diye korktu ve ikinci kez, bu defa dikkatle sordu:

- Siz?

- Kamay Gıylem, profesör, Vladimir İliç Ulyanov-Lenin ismindeki Kazan Devlet Üniversitesi rektörü.

Binbaşı yine geri çekildi.

- Duvara dönüp dikiliniz. Sıra kimde?

- Seleh Atmagulov, profesör.

- Yukarı! Sen?

- Bahautdinov Mehmüt. Komsomolun Tataristan bölge komitesi sekreteri.

- Yukarı!

- Çıkamıyorum. Ayaklarım şişmiş **(38)**

- Peki öyleyse, binbaşı nefretli bir bakış attı. – Peki, alta yat. Sen?

- Akimov Nikolay Vasileviç. – Tatprosvet sekreteri.

- Sen?

- Nijegorodtsev Ardalion Mihayloviç – bölge komsomol komitesi bölüm müdürü.

- Ya sen neden oraya çıkıp tünedin? İn!

Üst sedirden çevikçe sıçrayarak atlet gövdeli biri indi.

- Çanışev.

Şimdiye kadar arkada duran, gelenleri bloknotuna yazan binbaşı, bir anda bloknotunu düşüre yazıp telaş ederek öne çıktı:

- Yakup?

- Hayır. O, benim ağabeyim. O, tümen komutanı. Ben süvariler bölüğü komutanıyım.

- Yukarı! Önde duran binbaşı kaşlarını çattı, yüzünü buruşturdu: - Hepiniz de yılan Tuhaçevski'in kuyruğusunuz.

Çanışev bir şeyler söyleyeyim diye ağzını açmıştı ki, eşikte dikilip duran hapishane müdür yardımcısı parmakla tehdit ederek:

- Şşş! Sus!

- Çanışev başını salladı ve bir sıçrayıp en üst sedire çıkıverdi.

- Sen?

- Gomer Gali, edebiyatçı, redaktör.

- Ya sen, çolak?

- Alay etmeyin, Nikolay çolak kolunu çekip aldı. – Doğuştan.

- Bizim için hepsi aynı. Soyadın? Çabuk.

- Bortsikovskiy Nikolay, Kazan Pedagoji Enstitüsü öğrencisi.

- Sen?

- Şeyhetdinov Kasıym «Kızıl Yeşler» gazetesi redaktörü.

- İlyesov Gali, Tatar akademisi tiyatro rejisörü.

- Sen neden şaşkın şaşkın bakıyorsun?

Paraşa yanında dikilip duran Abdulla irkildi.

- Ben? Ben, Komsomol sekreteri. Ben...

-Yeter. Binbaşı söyleyip bitirmesine fırsat vermedi, böldü: - Soyadın? **(39)**

- Ehmedullin Abdulla...

Ondan sonra iki öğretmen, bir savcı, bir VKP(b)'nin köy bölgesi sekreteri konuştu. Sedirde yer kalmayınca onları duvara çevirerek ayakta tuttular. Ben de onların arasına katıldım. Bazıları henüz sorgudan dönmemişti.

Normalde teftiş esnasında sayar ve çıkarlardı. Bu şekilde alay edip yatırmıyorlar, duvara çevirerek dikmiyorlardı. Bu ne bu? Bayram arifesinde yine nasıl “yeni tertip” gösteriyorlar burada?

- Yat borusu. Yatın. Gürültü yapmayın, dedi öndeki binbaşı, teftişini tamamlayıp, bir kez daha koğuşu süzerek.

- Ya akşam yemeği? diyerek biri üst sedirden haykırıverdi.

- Bugün o sizin dediğiniz yok, dedi ve müdür yardımcısı kapıyı kapattı. Kilidi kasıtlı olarak, belki, şaldır şuldur ettirerek kilitledi. Düşünceyi düşünceye katıp uçlarını bağlayamadan cefalandığımız anda, tekrar kapı açıldı, aceleyle gardiyan girdi, yılan gibi tısladı:

- İş-ş-ş, “A” harfinden kim var?

Kapı eşğine üç tutuklu gelip soyadlarını söylediler.

- Alkin.

- Geremez.

- Akimov.
- Gerekmez.
- Atnagulov.

Selah ağabey, öyle de zayıf, uzun, azıcık çopur kişi, şimdi tamamen kararıp, halsizleşti. O, daha sabahleyin sorgudan sağlığı bozulmuş, güç bir durumda dönmüştü.

- “B” harfinden?

Gardiyan söyleyip bitirmeden üst sedirden Nikolay sıçrayıp indi. Gardiyan son anda yana kayd.

- Böcek! Az kalsın eziyordun, çolak cin.

- Ben Bortsovskiy, dedi Nikolay bir de endişe duymadan. O daha sorgulanmamış, ilk çağrılışı idi.

- “B”den yine kim var?

Yukarıdan biri cevap verdi:

- Bahautdinov kalkamıyor. Daha yeni...

- Kapat ağzını! Gardiyan öfkesinden fırladı. – O beni ilgilendirmiyor, Kaldırın! (40)

Sessizlik. Hiç kimse kıpırdamıyor.

- Kaldırın, diyerek gardiyan bağırıverdi, - suç, karşı devrimciler! Kime söylüyorum ben? Sürükleyip indirin.

Yine sessizlik.

- Ben sizin aklınızı başınıza getiririm, ananızı... -gardiyan, kötü sözler söyleyerek, koridora doğru yöneldi. – Girin hadi!

Kapı ardında bekleyip duruyorlarmış galiba, iki dev gibi gardiyan aceleyle girdi. Kıdemli gardiyan alt sedirde inleyip yatan Mehmüt’e işaret etti:

- İşte ötedeki karşı devrimciyi alıp çıkarın.

Bir süre sonra Kamay’ı, Galimcan Nigmati’yi, Gomer Gali’yi, ressam Zebih’i aldılar. Sedirde yerler boşaldı. Ancak hiçbir tutuklu da, ayaküstü durmaktan halsizleşmelerine aldırmadan, o yerleri almak için acele etmedi.

Sessizlik. Ağır, koyu sessizlik.

Ama koridorda sürekli yaygara. Nasıl huzursuz bu bayram arifesi gecesi?

- Sen, kardeşim, benim tarafıma dön de uzan şimdi, bir içimi boşaltayım. Yoksa böyle düşünme düşünme aklını kaybedersin... Ucu ucuna yetişmiyor, dedi sol tarafımda yatan komşum. “Üç günlük sekreter”. Bilmiyorum, ona neden böyle diyorlar. Kendisi bu lakapla tanınmış, kızılmıyor da. Ancak şimdi ben onun lakabı ile ilgilenmekten veya bu konuda söyleşmeyi istemekten uzaktım. Kendi sıkıntılarım kendime yetiyor, başı sonu yok. O dönemlerde yanlışlıkla tutuklanmışlardır, hapishaneyi göstermeden göndermeyecekler, diye endişelenmişim. Şimdi işte hapishaneyi de oradaki mahpusları da gördüm. Buradan çıkma ihtimali ise günden güne uzağa gidiyor. Bütün inanç afta... Bu, gerçekleşir veya gerçekleşmez, su üstündeki olta mantarı gibi, bir ara görünüp gönlü heyecanlandırıyor ve tekrar suya batıyor... Buna göre az önceki yoldaşa:

- İçini kaygılandırma şimdi, dedim ve dönüp yattım.

- Yok, sen dinle şimdi, kardeşim, diye musallat oldu, - dinlersen, kaygın dağılır. Gördüğüm kadarıyla, sen şimdiye dek evlenmemiş bir yiğitsin. Enstitüde sevdiğin de kalmıştır. Neden beni “üç günlük sekreter” diye adlandırıyorlar, bunu anlatayım. Sen herhalde şairsin. O “Kırk Vezir”deki “Bir Saatlik Halife”yi okumuşundur, aynı onun gibi.

- O kadar çok ilgi çekiciyse, anlat şimdi.

Ben komşuma doğru dönüp uzandım.

- İşte, kardeşim, güç bela ile TKU’yu tamamladım. Oradan Kazan ardındaki köylerin birinde (41) rayon komitesi talimatçısı olarak çalışmaya başladım. Doğru söylemek gerekirse bende belki organize etme yeteneği de kabarak görünmedi. Buyrulana yapıyorum ve devam ediyorum. Emredilmediğinde hiçbir şeye karışmıyorum. Ben böyleyim, kardeşim, doğuştan var olana memnuniyet. Gökten yıldızlara uzanıp alma ümidim olmadı. Derece basamaklarından yükselme konusunda da düşünmüyorum, haddimi biliyorum ve yavaşça yürüyorum. Bu arada vasat bir köylü kızıyla evlendim. Sevgilim de herhangi bir yere yükselmedi, kolhozda sığır sağmaya başladı. Ama işte yıl başında işler değişti.

- Peki, daha sonra?

- İlginç olanı daha gelecekte, kardeşim. İşte, ilkbahardaki ekin ekme öncesinde bizim birinci sekreteri ve benim doğrudan doğruya başkanım ajitasyon ve propaganda kurumu müdürünü bir gecede aldılar ve hapishaneye koydular. Bölge komitesinden gelen temsilci: “Onlar halk düşmanları”, diyince, insanın inanası da gelmedi. Lakin Kazan’dan gelerek söyleyince, inanmayıp nereye gidersen? İkinci sekreteri, birinci yerine, beni de müdür olarak seçtiler ve tayin ettiler. Sorumlu işi kabul etmeye de yetkin

olmadım, bir gecede diğer ikinci sekteri de aldılar. Onu da: “Düşman olmuş, gizlice asalaklık yapmış”, dediler. Üçüncü sekreter hasta olup hastanede yatıyordu... Bölge komitesi temsilcisi tuttu da beni birinci sekreter olarak takdim etti. Aklım gitti. Seçmezler, demiştim. Büro üyelerinden biri de karşı oy kullanmadı. Doğruyu söylemek gerekirse, geçen yıl toplantıda seçilmiş büro üyelerinin yarısı yok, hapishanede yatıyorlardı.

İşte ben birinci sekreter odasındayım. Bu arada Kazan’dan yine üyeler gelip doldu. “Rayon teşkilatlarında asalaklar oturuyor, şimdi bizzat kadroyu onlardan temizlemeli, işte liste”, dediler.

Şaşırdım. Benimle beraber çalışan yoldaşlar. Hiç de asalağa benzemiyorlardı. Ne yapacaksın, üstten gelen emir, dinlemeli. Büroyu düzenledim. Üç gün rayon kadrosunu asalaklardan temizledim. Şimdi dördüncü gün, of Allah’ım, kendi işime tutunayım diye hazırlanırken, ilçe parti komitesi kapısının dibinde iki adam:

- Yoldaş sekreter, bizimle gelin, dediler.

Gittim. İşte şimdi otuz dokuz gündür burada yatıyorum. Hâlâ, sürekli...

Paldır küldür kapı açıldı. Hepimiz olduğumuz yerde irkildik, birisi sorgudan döndü, herhalde.

Değilmiş. Gardiyan fısıldayarak:

- “R” harfinden kim var? diye sordu. (42)

Yanımdaki “üç günlük sekreter” taban döşemesine sıçrayıp indi.

- Ramazan Minlegali.

- Giyin.

Minlegali paltosunu, şapkasını bulamayıp telaş ediyor. Ben onları baş ucundan çekerek verdim. O, apar topar giyinerek çıktı. Nasıl da yüreğim sızladı. Saf, gösterişsiz bu kişiye acıdı gönlüm.

Koğuştaki tekrar sessizlik hâkim oldu. Tavandaki kurumlanıp bitmiş lamba sadece kızarak yanıyor. Bundan dolayı burası yarı karanlık. Birisi tıkanıp öksürdü. Birisi iyice kederlendi ve sesini öfke ile yükselterek kızdı, meşakkatlendi.

- Ey Allah’ım, bu ne haksızlık!

Gerçekten de niçin böyle adaletsizlik, yahu? Yarın çok büyük bayram. Ekim ihtilalinin yirminci yılı doluyor. Ya biz işte buradayız, kokuşmuş hapishanede, bit, pire, tahtakurusu yuvasında yatmaya yer bulamayarak boş yere meşakkatleniyoruz.

Zeytüne şimdi ne yapıyor acaba, hı? Akılsız, ne yapsın, rahatlayarak yatağında uzanıp uyuyordur. Muhakkak ki yarınki gösteriye gitme isteği vardır. Ama şimdi gece yarısı... Gönlüm doldu, gözlerimden yaş döküldü. İri iri damlalar yanağımı yakıyor. Kapanıp hıçkırarak ağlamaya başladım.

- İbrahim, İbrahim, sana ne oldu, ağlama, dedi yumuşak bir ses. – Yararı olmaz.

Ama ben kendimi tutamıyorum, her defasında boğula boğula hıçkırarak ağlıyorum.

- Niçin böyle haksızlık?..

- İbrahim...

Tekrar yumuşak, samimi, hoş ses. Kim acaba benim için böylesi endişelenen?

Kalkıp oturdum.

- Ağlamaktan fayda yok, dedi Alkin, bana daha da yaklaşip oturarak. – Kesinlikle sen tek değilsin.

- Hepimiz de... Ben şimdi halk düşmanı mı oluyormuşum, Alkin ağabey? Ben sadece dülger çırağım. Sovyet hükûmeti beni enstitüye kadar getirdi.

- Peki işte Gıyem Kamay? O kim? Fabrikatör çocuğu mu? Onun babası ömrü boyunca yedekçi olmuş, İdil boyunca gemileri akıntıya karşı kıydan ipe çekerek yüzdürmüş. Gıyem kendisi iskelelerde yük boşaltmış. Sadece Sovyet hükûmeti sayesinde okuyup, otuz yaşında profesör derecesine yükselmiş. Onun keşifleri bilim için büyük kazançlar getirdi ve ülkemizi dünya üstünde üst seviyelere çıkardı. O... (43)

- Böylesi âlimi niçin acaba hapishaneye kapatmışlar?

- Bu soru beni de huzursuz ediyor, dedi Alkin iç çekerek, sözünü bölüp. Daha sonra ilave etti: - Yoldaş Stalin bu keyfice davranışa izin vermez, cezalandırır.

Alkin sakalını tarayıp, düşündü ve tekrar aksettirdi:

- Cezalandırır. Başka türlü hiç mümkün değil. İşte, Tatar edebiyatının uzak tarihini canlandıran, bugünkünü zenginleştirmek için hiç yorulmadan çalışan âlimler - Galimcan Nigmati, Seleh Atagulov da yoksul köylü ailesinden.

- Ya siz?

- Benim babam da yoksul köylü imiş. Kendim Kazan’da bir at arabası sürücüsü ağabey yanında at bakıp, “kızakçı” olarak çalışarak büyüdüm. Daha sonra işçi üniversitesinde okudum.

- Ama öyle de, ağabey... Niçin böylesi gerçek komünistleri, Sovyet hükûmeti için savaşmış insanları hapisanelere dolduruyorlar? Yoksa şimdi fitne hareketlenip, hükûmet sosyalist ihtilalcilerin eline mi geçti? Belki, yoldaş Stalin de şimdi hapisanede kalıyordur, öyle mi?

- Hayır, o dediğin olmaz, olmaz, dedi komşum, kederli sesle.

Yine kapı şangırdadı. Açıldı. Her nasılsa kaputlu bir kişiyi itip soktular.

Biz aşağı indik. Tanıdık değil, yeni bir kişi idi bu.

- Yoldaş, yoksa sizi yeni mi tutukladılar? Dur, siz... Siz Birinci Tatar Alayı komutanı Tupikov değil misiniz?

- Alkin!

Kucaklaştılar. Birbirlerinden ayrılamıyorlar. “Göz” açıldı. Öfkeli tek göz baktı. Kapattı. Alkin ile Tupikov durmaksızın kucaklaşıp, şaşırarak, sevinip, endişelenerek, birbirine sorular yağdırıyorlar.

- Tamam, peki, dedi Alkin, nihayet kendisinden epeyce uzun genç komutanın kucağından çıkararak. – Haydi, otur. Sen nereden çıktın böyle?

- Ah, hiç sorma şimdi!, Tupikov yatak kenarına oturdu. – Üç gündür sorguluyorlar. “İmenkulov ile beraber karşı devrim teşkilatında bulunmuşsunuz. O, suçunu kabul etti”, diyor sorgucu.

- Yalan söylüyor, - Alkin oturduğu yerden fırlayarak kalktı. – Yalan. Zarif’i daha sadece bugün sorguya çağırdılar. O, hiçbir belgeye imza atmadı, bunun için her gittiğinde dövüyorlar. (44)

- Ama ben şimdi, soruşturmacıya inanarak, İmenkulov’u iftira etmekle suçlamaya başlamıştım.

- Hayır, hayır, inanma. Zarif’i bir haftadır dövüyorlar. Sorgudan dönüp geldiğinde daha yıkılmadan geri götürüyorlar. Vuruyorlar. Sadece kuru kemik gibi kalmış. Yine ne tür yenilikler var?

- Menjinskiy derneğinde askerî yargılama. Üçüncü gün “Buva meselesi”ne bakmışlar.

- Evet, evet, duymuştum. Neyle suçluyorlar, kimleri?

- Kimleri olsun, Buva rayonunun bütün idarecilerini. İlçe parti komitesi sekreterlerini, yürütme komitesi başkanını ve diğerlerini. Tamamı on altı kişi*. Güya, asalaklık organize etmişler. Dün mahkeme kararı okunmuş.

- Aklamışlar mı?

- Aklamışlar: on beşi idam, hepsi redaktör. Yalnız Yavşevka on beş yıl hapisane ile cezalandırılmış.

- Olmaz! Alkin haykırdı. – Olmaz!

- Feci, lakin bu doğru, dedi Tupikov, zor nefes alarak. – Doğru.

Alkin koşuş boyunca oraya buraya yürüdü ve gelip durdu:

- Dahası?

- Bugün orada bir grup ordu mensubu yargılanmaya başladı. Orada tümen komutanı Dzent de var, galiba. Aynı şekilde asalaklık, fitne hazırlamakla suçlanıyorlar, diyor. Bizi de o gruba dâhil etmeye çaba sarf ediyorlar. Oraya katarlarsa, büyük bir felakete uğrarız!

- Öyle mi düşünüyorsun?

- Başka türlü mümkün değil. Bak hele, Alkin, -Tupikov sesini hafifletti, - aklımdayken zamanında söyleyeyim. Zarif dönse, böyle dediğini...

Bir anda koşuşun kapısı açıldı, yorulmuş, soluk soluğa kalmış gardiyan başını soktu:

- Tupikov burada mı?

- Burada.

- Of Allah’ım! – Gardiyan hırıldayarak soluyup, kapıyı açıp girdi: - Sen alçağı koridor boyunca arıyorum, kendi koşuşunu bilmiyor musun? (45)

- Kendin sokmadın mı?

- “Kendin, kendin”! Siz burada bir dünyasınız, ya ben, tek başımayım. Haydi kalk, çık!

- Haydi, hoşçakalın! Tupikov ellerimizi güçlüce sıktı ve çıkıp gitti.

Demir kapı pat ederek kapandı.

Alkin alttaki sedire uzanıp yattı. Ben ikinci kata çıktım. Gözlerimi yumdum, ama uyum yok. Düşünceler, düşünceler. Bal arısı gibi vızıldıyorlar. Be ne hal, ya? Ordudan dönüşüm üzerinden daha dört yıl da geçmedi. Ben üç yıl Kazan’da Birinci Tatar Alayında görev yaptım. Alayın kumandanı Tupikov, komiseri İmenkulov idi. Ben onlara hayranlıkla bakıyordum. Onların ikisi de iç savaşa katılmış, kanlarını, canlarını esirgemenen Sovyet hükûmeti için savaşmış kişiler. İmenkulov Zarif’in göğsünde Kızıl Bayrak madalyası. Onu, Askerî İhtilal Sovyetleri başkanı yoldaş Frunze kendisi ödüllendirmiş, Türkistan’da

* “Sotsialistik Tatarstan” gazetesinin 1988 yılı, 26 Mayıs sayısındaki “Buva eşé (Buva meselesi)” denilen makalede mahkemeye çıkarılanların sayısı yirmi bir, öldürülenlerin sayısı on dört olarak veriliyor. (Redaktörün açıklaması)

basmacılar ile savaşta göstermiş olduğu kahramanlıkları için. Ya şimdi? Onların ikisi de hapisanede. Niçin? Niçin? Gözlerim çok yorulmuş olsa gerek, kapanıp gitti...

Zeytüne ile oturup sandalda Kaban gölünde yüzüyorduk. Ben mandolin çalıyorum, Zeytüne türkü söylüyor, “Ak İdil” tarzında, benim şiirimi söylüyor:

Ak İdil coşkun imiş,
Suları serin imiş;
Ak İdil kızlarının
Yüreği alev imiş.

Zeytüne aniden türküyü bölüyor ve bana bakıyor, parmakla tehdit ediyor.

- Peki sen nereden biliyorsun?

- Neyi? Şaşırıp kürek çekmeyi bırakıyorum, anlamıyorum.

Zeytüne pek ciddi.

- Neden, kendin yazmışsın. Ak İdil kızlarının yüreği alev imiş, diye. Kim söyledi? Evet, cevap ver şimdi?

Ben gülüyorum.

- Kim olsun. Senin yüreğin. Gonca kızının yüreği. – Küreklerimi bırakıp, onun dudaklarına uzanıyorum.

O an sandalımız çalkalandı.

...Her ne ise gürültüden sıçrayıp, gözlerimi açtım. Koğuştakilerin hepsi de kalkarak oturmuşlar, kafalarını uzatmış dinliyorlar. Alkin kapı dibinde kulağını kapı aralığına koymuş. (46)

Ben de kalkıp oturdum.

Koridorda yine bir gürültü patırtı. Aceleyle koşturup, koridoru tir tir titretip, bir bu tarafa, bir diğer tarafa gidiyorlar. Sadece bir, iki tanesi değil, hep beraber. Fısıldayarak konuşan, küfür eden sesler. Şimdi tam tan öncesi mi? Bu ne vakitsiz gürültü patırtı? Hepimiz de nefes almayı kesip dinliyoruz: niçin bu kadar koşuşturuyorlar koridorda?

Birden bizim koğuşun kapısındaki kilit de şangırdadı. Alkin paraşaya doğru yöneldi. Yoksa şimdi sorgudakileri mi getirdiler, yürek sızlıyor, inliyor, sıkılıp sıkılıp gidiyor.

- Güp güp! Güp güp!

Bu nasıl ses? Güp güp... Dinle, bu benim kendi yüreğim böyle çarparak vuruyor, heyecanlanıyor. Öfkeleniyor. Sanırsın ki işte işte bilmem nasıl dehşetli facia olmalı. Kilit yine şangırdadı. Kapı çekiştirildi. Birkaç nal takılmış çizme dapıldayıp gelerek durdu. Getirdiler. Malum, sorguda dayak atmışlar, koltuklarına girerek getirdiler...

Fısıldama. Kapı sert bir şekilde itildi. Nallı çizmeler rap rap ederek öndeki koğuşlara doğru geçtiler. Alkin tekrar kapı dibine çömeldi.

- Karşıdaki koğuş açıldı, diyor o. – Bir, iki, üç... Üç kişiyi alarak çıktılar.

Kapı gıcırdayarak kapandı, kilit şangırdadı. Altı adım aşağıdaki kata inen basamağa doğru hareketlendi. Güp güp. Fısıldama. Aniden “göz” açıldı. Gözü fal taşı gibi açılmış göz bebeği öç almağa çalışarak baktı ve bağırırverdi:

- Yatın, karşı devrimciler!

Kapıya iki defa tekme attılar. Yine o kısık ses kulağı cınlattı.

- Yatın diyorum, köpekler, yatın!

Hepimiz de sedire uzandık. Ayak sesleri uzaklaştı. Koridor çok sessizleşti.

Biz de sakinleşmeye başladık. Fakat bütün dikkatimiz sürekli kapıda. “Göz” açıldı ve kapandı. Alkin hâlâ eşige çökmüş bir şekilde dinliyor. Sessizlik. Şimdi o da yorulup, gitmek için hareketlenmeye başlamıştı, basamak tarafından aceleyle yürüyen nallı çizmelerin sesi işitildi. Yakınlaştı. İlerledi. Durdu.

- Hissediyor musunuz, dedi Alkin, - ölüm koğuşuna geldiler.

Hepimiz de sıçrayarak kalkıp oturduk. Nefesler kesildi (47) yürek çarpmayı bıraktı. Ne olacak? Şimdi cinayet işlemeye mi hazırlanıyorlar orada, bayram arifesinin tan vaktinde?

Gıcırdayarak karşıdaki ölüm koğuşunun kapısı açıldı. Çelik sesi cınladı. Muhtemelen, aceleyle girdiklerinden kasaturalar birbirine çarptı. Kapı gıcırdayıp kapandı. Sessizlik. Ölüme mahkûm edilenleri giyindiriyorlardı, galiba. Kapı açıldı. Gürültü patırtı. Basamak tarafından tekrar birkaç çift nallı çizme bu koğuşa doğru aceleyle koşturdu. İleme. Bilmem nasıl itme, kakma. Sürüklüyorlardı, galiba. Birisi güm diye taban döşemesine yıkıldı. Tekrar gürültü patırtı.

- Yol-daş-lar... Boğuyor-lar...

Ruhu titreten acı ses bütün hapishaneyi dilimledi Sanki elektrik çarptı. Hepimiz de sedirlerden sıçrayıp indik. Kapıya toplandık. Koridordaki gürültü patırtı gittikçe artıyor. Çarpma, gümbürdeme, inleme, çattırtı. Sessizlik. Ayak sesleri. Hareketlendiler.

- ...Yol-daş-lar, yine hırıldayarak boğulup çıkan ses – A... öldür-me-ye gö-tü-rü-yor-lar... Biz suç-su-zuz... Stalin... Stalin'e...

Ses hırıldayarak kesildi.

Nijegorodtsev iki kolu ile kapıya vurmaya başladı:

- Sız ne yapıyorsunuz, cellatlar!

Komşu koşullarının da kapıları tekmelenmeye, içindekileri bağırmağa başladılar.

- Cellatlar!

- Stalin'e yazacağız!

- Bugün Ekimin yirminci yılı doluyor, ama siz Bolşevikleri öldürüyorsunuz!

Uğultu gürültü. Gürüldeme. Bağırma. Bütün koridor, bütün Pleten Hapishanesi tutuşup alev aldı, topluca isyan etti, hep birden konuşmaya başladı.

O arada yine koridordan inilti, boğulup hırıldayarak çıkan ses:

- Yaşa-sm... Sta-lin!..

- Vur ağzına!

- A-a...

Korkunç bir inilti.

- Ağzına bez tıkayın.

Tekrar gürültü patırtı. Birkaç kişi çekişerek taban döşemesine yığıldı, galiba. Koridor sarsılır gibi oldu.

Hapishane ardında ateş etme sesi duyuldu.

Köpekler boğula boğula ürümeye başladılar.

Biz hepimiz de kapıya gidip üşüştük. (49)

10

Sonunda, üzüntüyle, sabırsızlıkla, ümitle beklenen bayram günü, Ekim devriminin yirminci yıl tören günü, yedi kasım.

Bu sabahki ilk sürpriz - bizim koğuşu sabahki balandadan mahrum etmek oldu. Geçen akşamki balandayı vermediklerini de hâlâ unutamıyorduk. İşte sana çok lazımsa – “bayram hediyesi”.

Bu nedenle boş karınlar yine sıkıldı ve fokurdayıp-guruldayarak yemek yemek istedi. Ama balanda bidonu bugün bizim koğuş yanında durdurulmadı.

Sebep?

Sebebi de nasıl desem, temiz gönüllülükten, saf ve tecrübesizlikten ileri geldi.

Âdet olduğu üzere, bugün sabahleyin uykudan uyandırmak için (kim uyudu ki bu facialı gecede!) çan çaldılar.

- Dan dun! Dan dun!

Henüz yerlerimizden fırlayıp kalkmamıştık ki, kapı açıldı, aceleyle müdür yardımcısı girdi.

O, her günkü gibi çok düzgün giyinmiş, elbisesinin hiçbir yerinde leke yok. Rahat, mutlu, şefkatli, belli, bayram tesirinde. Biz de rahatladık. Koğuşa güneş doğmuş gibi oldu. Ben kendi saf ve tecrübesizliğim ile bizi, bugünkü büyük bayram, Ekimin yirminci yılı münasebetiyle tebrik eder, diye de ümitlenmişim. Dediğim olmadı. Öylece, o bugün, diğer zamanlardaki gibi kızgın bir şekilde bağırmadı, gülümser gibi konuştu:

- Haydi, yoklama alıyoruz.

Biz öğrendiğimiz âdet üzere paraşa yanına sıkıştık. Süslü müdür parmağı ile her birimizin göğsüne dürterek saydı, sedire çıkardı.

- Bir, iki, üç... on altı.

- Diğerleri sorguda, yurttaş müdür, diyerek rapor verdi koğuş başkanı Alkin.

- Çok güzel, dedi gülümseyerek, cebinden bloknotunu aldı, yazmaya hazırlandı ki kalem yoktu.

Bir bu cebini bir diğerini aktardı, huzursuzlaştı.

- Ah, şeytan almış olmalı, odada unutmuşum, o, rica ile bize baktı. - Belki birinizde bir kalem parçası vardır?

Daha yeni sorgudan dönmüş olan Galimcan Nigmeti ağabey, onun yanında duruyordu. O, bakışları kendi üzerine aldı. Uygunsuz durumda kalmış müdüre yardım etmeye çalıştı. (50)

- Bende küçücük bir kalem parçası vardı...

Bu sözleri duyunca Alkin'in yüreği hızla çarptı, gözleri ile Nigmeti'ye işaretler yaptı. Ancak Nigmeti ona itibar etmedi.

- İşte, işte, - yakışıklı müdür hatta eğildi, gülümsemekten yüzü canlandı. Biz de gülümsedik, nasıl da keyifli, aynı düşüncede olanlar. – Benim için küçücük olsa da yeterli.

Galimcan Niğmeti ağabey, pantolonunu çıkarıp iç donu büzmesinden geçenlerde Alkin'in alıp getirdiği kalem parçasını alıp verdi.

- Teşekkürler, kurtardınız, -müdür bloknotuna yoklama sayısını yazdı ve o kalem parçasını cebine attı.

- Yurttaş müdür, Galimcan ağabey hatta elini uzattı. – Affedersiniz...

- Hayır, dedi müdür resmî ve soğuk bir şekilde. Hemen yüzü de ağarıp, soğudu: - Bu kalem buraya çalınarak getirilmiş. Onu bana verdiğiniz için, profesör efendi, size çok teşekkürler. Ancak koğuş, düzeni bozduğu için hücre düzenine konulacak. Gardiyan, emri al. Şimdilik, sabah yemeğini bu koğuşa vermeyin.

O, girdiği gibi, aceleyle koşturarak çıktı. Kapı kapatıldı. Koğuştaki hoş kokusu ve derin açlık kaldı.

- Rezil herif! – Sorgudan döndükten sonra alttaki sedirde kirpi gibi buruşup yatarak, koğuştakiler ile tek kelime konuşmadan duran tıknaz çirkin kişi, bölge savcısı, biri kendisini tekmelemiş gibi, sıçrayarak silkindi ve Galimcan ağabeye vurmaya yeltendi: - Senin yüzünden aç kaldım!

- Yavaş, yakınında duran Söbbuh Rafikov onun kolunu tuttu, iterek uzaklaştırdı. - Sen tek değilsin, hepimiz de açız. Galimcan ağabey kendisi de ne yapacağını bilmiyor...

Gerçekten de Galimcan ağabey yüzünü iki eli ile kapatıp, eğilip oturmuştu.

- Sen, çocuk, bana el uzatma, savcı yine horozlanmaya başladı.

- El uzatmak değil, Söbbuh kızarıp bozarıp, ona doğru uzandı, - bak şimdi seni boğuveririm.

- Nöbetçi! – Savcı bağırarak kapıya yöneldi. – Nöbetçi, kapıyı aç!

“Göz” çalkalandı, oradan gözü fal taşı gibi açılmış göz bebeği baktı. Kapı açıldı. (51)

- Neden bağırıyorsun?

- Öldürecekler.

- Ha ha... Gardiyan haykırarak gülmeye başladı, - Hayır, ölürken böyle haykırmazlar, savcı efendi...

- Ben... Ben... Namusluyum. Buradakilerin hepsi de düşman, halk düşmanları.

- Otur güzelce, gardiyan gerçekten de kirpi gibi kabarmış, koridora çıkmaya çalışan, tükürüklerini saçsa saçsa tıslayan savcıyı iterek uzaklaştırdı, - Kim namuslu, kim değil, onu sorgu açıklar. Git!

Savcı yere yuvarlandı. Biri arkasından çelme taktı, galiba. Kapı kapandı. Savcı tekrar yerine çıkıp yatacağı, gürültü patırtıya uyanan Kamay (o, tan vaktinden az önce sorgudan dönmüştü) savcıyı ensesinden tutup kaldırdı ve arkasından tekmeleyerek sedir altına soktu.

- Yat burada, çıkarsan bu defa gerçekten öldürürüm, dedi sessizce.

Bir süre sonra kapı açıldı, tanıdık olmayan birisini soktular. Deri ceket, ona benzer deri kasket giymiş. Ayaklarında baldırlarını sıkıp duran, deriden işlenmiş konç, baldır bağı ve sarı botlar. Genç yiğit. Yüzünde halsizlik, üzüntü. Ona, savcının yerini verdiler. Yiğit hiçkimseye bakmadan, konuşmadan gösterilen yere oturdu. Az sonra Alkin onun yanına gelerek:

- Sen nereden, yoldaş? Nasıl yeni haberler? diyerek söze başladı.

- Haberler sınırlı, dedi yiğit, ister istemez başını kaldırarak: - Bugün gece boyunca bir öğretmenle kaldım. Elmet'ten. Onu, Atlasov hapisanesinde mahkeme ediyorlarmış.

- Ne, şimdi mahkeme de başlamış mı?

- Şimdi ikinci gün. Menjinskiy kulübünde mahkeme hüküm veriyor, diyor. Kapalı mahkeme. Bir kişiyi dahi sokmuyorlar. Kulüp, askerler ve köpeklerle korunuyor. Bana o öğretmen şaşkınlıkla ve korkarak söyledi.

Ben de, diğerleri de üst yataklardan inerek, konçlu yiğit yanına toplandık. Söbbuh “göz”ü kapatmak için dikildi.

- Hadi Atlasov altmış yaşını geçmiş olduğuna bakmadan, genç, sağlam, hafif yapılı hareketli bir kişi. O, bir süre dinlenip dönmüş. Son yıllarda Bögelme'de öğretmen olarak çalışıyordu. Kendisi çok nezaketli, (52) terbiyeli, çok bilgili bir âlim. Fransız, Alman, İngiliz dillerinde güzel konuşur, kitaplar tercüme ederdi, diyor.

- Tamam, tamam, biliyoruz, dedi Kamay ağabey, o, yetenekli bir insan. Ondan sonra...

- Mahkeme onu Bögelme'de karşı devrim organize ederek Sovyet hükümetini yıkmaya hazırlanmakla suçluyor. Bu organizasyonun aktif üyesi diyerek, Bögelme'den, onun civarındaki köylerden altmıştan fazla molla, müezzin ve öğretmeni tutuklamışlar. Benim yanımda oturan öğretmen de bu kişilerden biriydi. “Doğru söylüyorum, Hadi ağabeyi sadece mahkemede gördüm” diyor kendisi. Atlasov, mahkemede nasıl konuştu, diyor: “Büyük Lenin vefat ettikten sonra, özellikle de son yıllarda,

Stalin'in milli siyaseti Marks-Engels talimatlarından uzaklaşıyor. Milli değerlerin gelişmesine, onların müstakil fikir hareketlerini yönlendirmelerine engel olmakta. Sovyet ülkesindeki Doğu halklarının Arap alfabesinden Latine geçmelerini alkışlayarak, Vladimir İliç: "Bu tarihi vakıa, Doğu halklarını dünya kültürüne alıp çıkarmada köprü", demişti. Lakin o, bu büyük değişimi kendi gözleri ile göremedi. Ama Doğu halkları, onun vasiyetlerini akılda tutarak, ona şükran duyuyorlar ve Latin harflerini bütün topluma ulaştırmaya-okutmaya gayret ediyorlar. Ama Stalin, herhangi bir dayanaksız şekilde, yine alfabe değiştirme meselesini kaldırdı ve şimdi zorunlu bir şekilde istediğini gerçekleştiriyor. Bir insan ömründe Sovyet Doğu halkları şimdi üçüncü alfabeğe geçiyorlar. Bizim halkın çoğu, bu şekilde, sebepsiz yere cahil kalacak. Bu nedenle dillerin doğuşu, yükselişi hakkında Stalin'in son tezleri Marks talimatlarıyla zıt", demiş. Bu bağlamda Atlasov, Alman ve İngiliz dillerinde Marks çalışmalarından iktibaslar getirip kendi fikirlerini delillendirmiş.

- Bravo, dedi biri, orta yataktan.

Konuşan ona itibar etmedi, devam etti:

- Sonunda o, sözlerini şöyle tamamlamış: "Eğer yoldaş Stalin'in bazı fikirlerini kabul etmemek cinayet ise ben sizin hükmünüzdeyim. Ama ben Sovyet devletini yıkmak için hazırlık yapmadım ve karşı devrim örgütü kurmaya heveslenmek akılsızlığına kapılmadım. Çünkü ben kendim elden geldiği kadar bu hükümeti yerleştirmek için mücadele ettim, silah ile Çeklere karşı savaştım. Tarih şahittir".

- Doğru. Atlasov, Kolçak arkasında bizim için (53) hizmet etti ve çok lüzumlu malumatlar verdi, dedi komiser İmenkulov.

- Bölmeyin şimdi! Ondan sonra?

"Eğer ki, demiş Hadi ağabey, masa ardındaki mahkeme üyesine bakarak, - eğer ki uydurma suçlama tutanağınızda gösterildiği gibi, ben karşı devrim örgütü kurmayı, Sovyet hükümetini yıkmayı düşünmüş olsam, - yine tekrarlıyorum, öyle bir niyet bende hiç olmadı, - kimlere, hangi güçlere dayanmış olurum? Bağışlayınız, yarım yıl boş yere hapisanede kalmama da bakmadan, ben hâlâ aklı başındayım. Eğer o kötü yola adım atmış olsaydım, sizin karşıma getirip ayağa diktiğiniz mollalara, yaşlılara değil, genç güçlere dayanmış olurum. Onun için, bu akla mantığa sığmayan uydurma mahkeme benim için hiçbir şey ifade etmez. Ben onları bilmiyorum, bilmeyi de istemiyorum". O öğretmeni bugün tekrar mahkemeye götürdüler. İşte...

Aniden kanırılıp kapı açıldı. Konuşmaya dalıp, vaktin geçtiğini de fark etmemişiz. Kilidin şangırtısını da duymamışız.

- Öğle yemeği.

Aklımız gitti. Kapı dibinde, yiyecek teknesi. Buhar çıkıp duruyor, çumar. Onun kokusu da burnu gıdıklıyor. Şimdi yaklaşık bir gündür karın bomboş, sadece "boşa" çalışıyor. Kızıl balçık çömler birer kepçe balanda ile elden ele geçmeye başladılar. Bana da sıra geldi. Çömlek elime değdiğinde sömürmeye başladım. Dibinde kaşıkla karıştırılacak bir çumar da yoktu. Ya sömürdüğümde yutmuşum, fark etmemişim, ya da şimdi çumarın cismi değil, sadece ismi kalmış. En son çömlek için savcuyu çekip çıkardılar. Ama o, çömleği alıp tekrar emekleyerek sedir altına girdi.

Mideler bağlandıktan sonra o konçlu yiğidi de alarak, çıktılar. O, Tatprofsovet'ta fizik kültür, spor bölümü müdürü olarak çalışıyormuş diyorlar. Ona da "asalaklık" yamamışlar. Gülmeli mi, yoksa ağlamalı mı?

Akşam yemeğinden önce boruyu tıkrattılar. Alkin "Bestujev elifbası"na geçti, taban döşemesine çöküp, boruya kulağını dayadı ve gelen haberi hecelemeye başladı. Nefes almayı bırakıp, Alkin'e döndük:

- Mah-ke-me At-la-sov-lar ha-pis-ha-ne-si-ni... haberi gönderen, buraya gelince, ara verdi... Yoksa "göz" mü engelledi. - Atlasov'un kendisini de öl-dür-me-ye ka-rar ver-miş...

Alkin haberi iletir iletmez, yere oturdu. (54) Elektrik çarpmış gibi kas katı kaldık. "Göz" çalkalandı. Açıldı. Kan sıçramış göz bebeği bakıyor.

Yürek çarpıntından durdu gibi. Gözlerime yaş doldu.

- Ey Allah'ım bu nasıl bir bayram bu?

Sabırsızlanıp, ümitlenip, son itimatları bağlayarak dört gözle beklediğimiz büyük bayram, Ekimin yirminci yıl sevinci geldi ve gitti. Kısa zamanda hüküm vermeler, kurşuna dizmeler, gece gündüz ara vermeden sorgulamalar, dövmeler, sakat bırakmalar, alay etmelerle geçti. Ancak bizim beklediğimiz, inanarak beklediğimiz af, dile bile getirilmedi. Tam tersine, bayram günlerinde koğuşa yeni yeni tutukluları sıkıştırarak arttırmaya başladılar. Bunlar şimdi "üçüncü dalga" yoldan çıkarlar. Üçüncü sekreter, üçüncü başkan, üçüncü demirbaş müdürü, üçüncü rektör, üçüncü müdürler. Onlar henüz kendileri, yürütülecek işin muhteva ve tertiplenmesinden haberdar değil, yeni odalarının nasıl olduğunu dahi hatırlayacak durumda değiller.

Dur, kesinlikle boşuna sızlanıyorum, bayramın başı, yiyeceği, sona kalmış olsa da bizim koğuşa da yaklaştı muhakkak.

Bu sevinçli hal, on kasım günü akşama doğru oldu.

Koğuştaki tuhaf bir sessizlik vardı, kimi yatıp, kimi oturup, kimi ayağa kalkarak düşünmeye dalmış. Cam kısımları kırılmış parmaklıklı pencereden soğuk yel esiyor, kalfağa kar yığıyor. Şuanda koğuştaki çıplak kimse de yok. Kimin ne giysisi, paçavrası varsa, ona sarılmış. Öğlenki balanda kursağa girmiş olduğuna bakmadan, mide sürekli boş. Böyle zamanlarda tutuklunun düşüncesinde ya özgürlük, ya da yiyeceğin çokça yer alması düşüncesini sonlandıramıyorsun. İşte bu nedenle konuşma isteği olmuyor, üzüntülü sessizlik.

Kilit şangırdadı.

Hapishanede kaldıkça, kendi kaderine alışmaya başlıyor tutuklu, böyle olması gerekiyor gibi. Ancak çan sesine, kilit şangırtısına hiç alışmıyor. Tıpkı ilk işittiğindeki gibi, bütün vücudu ile iğreniyor, kendi kendine titriyor ve nefesi kesiliyor, ne oluyor? Şimdi de öylece silkinerek, kalkıp oturduk.

Kapı açıldı.

Tuhaf! Kapıdan insan değil büyük bir torba girmeye başladı. Hayatımda görmediğim bir durum, hapishanede koğuşa biçimsiz büyük bir torba giriyor. Şaşırıp kaldık, ne oluyor? Korkunç bir şeyler olmasa bari. Hapishanedeki her şeye korkarak bakıyorsun.

İşte çuval şıkırdayıp koğuşa girdi, şap edip (55) taban döşemesine oturdu. Onun ardından torbanın sahibi görüldü. Belki de Noel baba. Hangisini seçersen seç, her biri diğerinden şaşırtıcı. Bürmeli beyaz elbise, uzun kulaklı tavşan şapka. Ak yüнден işlenmiş keçe çizmeler...

Kapı kapandı.

- İyi misiniz, yoldaşlar, dedi gür bir ses ve tavşan şapkası sallandı, sağa sola kar sıçradı, bayramınız kutlu olsun.

Koğuştaki şaşkınlıktan dilini yuttu.

Nihayet, tavşan şapka baştan ele geçti. Orta yaşlarda yuvarlak yüzlü bir erkek. Sarı saç. İri, açık yeşil gözler. Kendisi çok dinç görünüyor. Tekrar gür ses.

- Niçin selamımı almıyorsunuz? Size bayram hediyesi yiyecekler getirdim, misafir eğilip torbanın bağlanmış ipini çözerek açtı, bölmeye nefis ekmek kokusu yayıldı. – Başkan var mı sizde? Al, gel, yoldaşlara da bölüp ver. Bayram yiyeceği eşit olsun. Alınız.

Alkin öne doğru çıkıp el uzattı.

- Tanışalım, bu koğuştaki başkan Alkin.

- Dur, dur hele, misafir Alkin'in elini bırakmadan salladı, bak hele, sen şu Kazan şehir komitesi sekreteri değil misin, seni göreceğimi düşünmemiştim, gülüverdi. – Ancak “Kızıl Tatarstan”da seni çok silkelemişlerdi, asalak diyerek. Sen böy-le... o ayrıntılı olarak dikkatle Alkin'i baştan ayağa süzdü, - sen bu halinle asalağa benzemiyorsun... Ha ha! Ha ha!

Koğuştaki aynı anda kahkaha attı.

- Yeter, yiğitler, önce karın gurultusunu bastırın, nereye, işte bu yatağa koyalım. Birer parça bir şey yayınız hele... - Söbbuh'un battaniyesi daha yeni, daha temizmiş, o bunu yatak yanına yaydı. Torba sahibi torbayı buraya aktardı. Gözler fal taşı gibi açıldı: kurutulmuş peksimet, yuvarlak ekmekler, kehribar gibi sarı bavırsaklar dağılıp yığıldılar.

- Ricamı geri çevirmeyiniz. Hazineyedeki her şey. Elbette çok hazırlık yapılmadığından...

Ağız suları kuruyup, hediye olarak getirilen yiyecekleri “tırtıklayıp” duran biz tutuklulara Alkin başkan önce birer birer peksimeti, bavırsakı paylaştırdı. Sonra bunu yine sorgu sırasında çalıp getirmiş olduğu kalem parçası ile avucuna yazdı. Her bir yiyeceği yirmi dörde böldü, sorguya çağırılmış yoldaşlarını ayırdı.

Sonunda, mideler gerçekten doldu. Kendimiz de doyduk. Ancak, nefis, şeytandır derler doğru, doymasına doysak (56) da, gönül doymuyor, ceplere, önümüzdeki günler için diyerek gizlice koyduğumuz peksimetleri de ara sıra “çalarak” kısırdatıyoruz.

“Noel baba”, kulağı örten şapkasını, elbisenin üstünü çıkarıp, yatağa oturdu ve bizim sevine sevine ktır ktır bitirdiğimize sevinip, soru sormamızı da beklemeden, gür sesle konuşmaya başladı:

- Ben Mõhemmetgali Mõhemmetzarif oğluyum. Rayon yürütme komitesi başkanıydım. Suç unsuru, Temmuz ayında “Kızıl Tatarstan” gazetesinde “Kortkıçlar (Asalaklar)” denen makalenin çıkması. Burada beni de yazmışlar. Bu gazetenin rayona gelişinin ikinci gününde ağabeyinizi rayon komitesine çağırıldılar ve ilk önce parti cüzdanını aldılar, daha sonra işten “azat” ettiler. Eve döndüm ve “Gõlcihan, canım, haydi, hazırlan. Peksimet kurut. Orada muhakkak misafirperverlik göstermiyorlardır. Oradaki eş dost yürek bağlar, bolca olsun, dedim. Şimdi Kazan'da bizim, iki rayon yürütme komitesi sekreteri, iki yürütme komitesi başkanı ve onların yardımcıları gibi rayonun diğer idarecileri yatıyorlardı. Elhasıl, böyle olunca, beni alacaklarında şüphe yoktu.

- Hemşehrilerinizi bulamadınız mı hâlâ? Dedi Söbbuh, ağızdaki peksimeti kıtırdatarak.
- Hayır hâlâ, kardeşim, diye pek memnun olarak gülümsedi misafir. – İnşallah, bulacağım.
- Bölmeyin şimdi, anlatmasına izin verin. Daha sonra?

- Kocakarı benim akıllı dostum. Öğretmen. Onları da “ayıkladılar” tabi. Fazla ses çıkarmadan pişirmeye başladı. O, pişiriyor, ben kalkıp bidona koyuyorum. Akşam oluncaya kadar bekliyoruz. Ha şimdi geliyorlar, ha şimdi geliyorlar. Uykudan olduk. İşe böyle beklerken dört ay geçti.

“Kocakarı, ben diyorum, acaba torbayı alıp kendim gideyim mi, pek beklettiler”, diye hızla gittim. “Git, akılsız, evde oturmak sıkı mı? Belki, senin bahtına, bizim bahtımıza tutuklamalar durur” diyor. Bu şekilde rahatladık. Bayram geldi. Bayram şimdi kıpırdatmazlar, diyoruz.

- Bayram nasıl geçti, Möhemmetgali ağabey? Dedi Söbbuh.

- Nasıl diyeyim, eş dost bizim eve gelmekten korkuyor. Gazetede ismim geçince, nasıl olduğunu biliyorsunuz, halk düşmanı oluyoruz. Biz onlara girmeye cesaret edemiyoruz. Kötü tesirimiz bulaşmasın diyerek. Kocakarı ile birer yüzlük rakıyı(57) içip, kucaklaşarak yatmıştık, kapıyı tıkırdatıyorlar hayırsızlar...

Gülüştük.

O arada boruyu tıklatmaya başladılar. Möhemmetzarif oğlu Möhemmetgali'nin sohbeti kesildi. Alkin, metal bardağını alıp, “telefon”a geçti.

- Ga-lim-can İb-ra-hi-mov çok has-ta. Ha-pis-ha-ne has-ta-ne-si-ne kal-dır-dı-lar... Vol-fo-viç ya-lan i-fa-de-ler ve-ri-yor... To-lım-bay-skiy so-ruş-tur-ma-da ak-lı-nı kay-bet-miş... Kı-yam Ab-ra-mov* sor-gu-dan çı-kar-ken ba-sa-mak-tan fır-la-tıl-mış... Âlim Mō-hem-met-ca-nov pro-vo-ka-tör... Bu-gün on ki-şi-yi öl-dür-dü-ler...

Tık tık, tık tık... “Bestujev” gün boyunca susmadan, biri diğerinden ağır, ürkütücü, korkulu haberler verip duruyor.

Koğuş kapıları açılıyor ve kapanıyor.

Sorgulanmaya. Sorgulanmadan.

11

Yeni yıl öncesi gecesi.

Nasıl da sırlı, tılsımlı. Nasıl da olmasın, erkek mi, kadın mı, kız mı, genç mi, yaşlı mı, şüphesiz, bu gecede her şey birden duruyor, düşünceye dalıyor, hayal kuruyor, ümitleniyor. Öndeki doğacak on iki ayda, üstelik bu kadar da değil, tam işte o gece ortasında, yeni yılın doğduğu dakikalarda, her nasılsa bir mucize peyda olur “gök kapısı” açılır ve bütün dilekler kabul olur gibi. Sadece bir kişi için değil, pek çok insan için, bütün insanoğlu için, bütün cihan için, için. Bu sebeple her bir kişi bu gecede, özellikle de saat okları on ikiye yaklaştığında, heyecanlanır, ne yapacağını bilemez ve... Bugüne kadar olmamış, ancak olacak, şüphesiz olacak sevinç için gülümser!

Kısa zaman sonra 1938 yılı doğacak.

Bütün koğuşlar, bütün hapisane şimdi böyle tantanalı, tılsımlı an öncesinde.

Kısa süre sonra... Otuz yedinci yılın kapıları kapanıp, yeni yıla ayak basacağız. Kısa süre sonra...

Otuz yedinci yıl bütün niyetleri aşındırıp attı. Var olan bütün aydınlık ümitleri toplayıp, heyecanla aceleyle beklenen bayram, Ekim'in yirminci yılı merasimleri de geçip gitti. (58)

Ümit kırıldı.

Hayır, kırılmıyormuş tutuklunun ümidi. Onun bugünkü günü ne kadar da ağır, facialı olsa, o yine de yarına aydınlık serpileceğine inanır.

Niçin?

Bu soruya hiçbir tutuklu cevap veremiyor. Çünkü onun ikna edip inandırmak için söylenecek delilleri yok. Ancak o inanıyor, gönlü ile canı teni ile inanıyor, ümitleniyor.

O gün gelir.

Hürriyet özgürlük gelir, şüphesiz, işte bu doğacak yılda. Yeni yılda!...

Kısa zaman sonra Kreml kulesindeki çalar saat dan dun on iki defa vurur ve Sovyetler Birliği Marşı yankılanır. Hürriyetteki insanlar bu anda neşelenip şarap dolu kadehlerini kaldırırlar ve birbirine şans dilerler.

Kilit şangırdadı. Şangır şungur kapı açıldı ve birisini koğuş içerisine itekleyerek soktular. Yer döşemesine kapandı. Ben, farkında olmadan, sıçrayarak inip yerdeki kişiyi kaldırıp yatağa oturttum.

- Mehmüt... Mehmüt, bu sen misin?

Nijegorodtsev koşturup geldi. İkimiz kaldırıp onu yerine uzattık.

* Kıyam Abramov – TASSR Halk Komiserleri Sovyet Başkanı.

Mehmüt Bahautdinov bir şeyler söylemeyi arzulayıp ağzını açmıştı, ağzından kara kan sıçradı. Birazdan tekrar kapı açıldı, güç bela yürüyerek Alkin girdi.

Bu koğuşa geldiğimden beri, ben onu ilk defa böylesine halsiz, yıpranmış halde görüyorum. Göz dipleri morarmış.

- Mõhemmetcanov ile yüz yüze getirip sorguya çektiler, dedi Alkin, biraz oturup kafasını toplayınca. – O, gözünü yummadan: “Ne yazsalar, onu imzala. Örgüt listesine kişileri çokça yazmaya gayret et. Ne kadar çok kişiyi karıştırırsak, o kadar kısa sürede tutuklarlar”, diyor hain. Kendi oturduğum sandalyeyi alıp başına indirdim. Bunun için beni ezdiler. Su... su... Verin hele...

Koğuştta ne suyu?

Ben kapıya vurmaya başladım. Merhametli bir gardiyanmış, bir bardak su verdi. Alkin bir iki yudum aldı. Kalan su ile Mehmüt’ün yüzünü yıkayıp, birazını da ağzına damlattık.

İşte pencere ardından uzaktan Kreml saatinin vurduğu duyuldu. (59)

Az sonra Lebedev-Kumaç’ın “Nindi irkén miném tugan ilém (Nasıl hür benim vatanım)” şarkısı yankılandı:

İnsanın böyle rahat nefes aldığı
Böylesi başka bir ülke bilmiyorum...

12

Başta, bu koğuşa girdiğim ilk günlerde, buradaki tutukluların hepsi de aynı, ağır kaderlerini benzer geçiriyorlar, endişeleniyorlar, diye düşünmüştüm.

Öyle değilmiş.

Mesela, işte Alkin. O her nasılsa bu kaderine hiç mağlup olmuyor, sadece bu da değil, koğuştaki diğer mahpusları da buna itibar etmemeye, gönül düşkünlüğüne teslim olmamaya çağırıyor. Hiçbir zaman, hatta sorgudan dayak yiyerek, bütün gücünü kaybedip döndüğünde de ah vah ederek, koğuşun ruhunu düşürmüyor, rahatsızlığını içinden yaşıyor. Güç toplayarak “toplum” işine tutunuyor. Ya haber alır, ya kendisi diğer koğuşlara yeni işittiği haberlerini iletir. Ya da “balık avlamaya” tutunur. Tütün kâğıdına bir haber veya soru yazıp, kibrit kutusuna koyar ve iple pencereden alt koğuş kalfağına düşürür veya aynı şekilde postayı alır. O iş de biterse fikra anlatmaya başlıyor, Gürcü, Ermeni, Yahudi, Ukrayna aksanları ile. Güle güle insanın içini katıyor.

- İbrahim, acele etme, sabret. “Sabrın dibi, saf altın” diye atalar bilmeden söylememiş... Diyor Galimcan Niğmeti ağabey, çok yavaşça fısıldayarak. Tıpkı kürsüdeki gibi sakin ve hoş bir şekilde. O, yerinden kalkmadan, uzanıp, gözlerini yumarak düşünmeyi seviyor. Ne düşünüp duruyordur şimdi o gece gündüz.

Kısa, zayıf, ama hareketli Gomer Gali:

- Yok, bu hiç mümkün değil. Bunda bir asalaklık var. Bunu yoldaş Stalin’e yetiştirmeli, diyerek günlerdir kapı dibinde gardiyanlardan kâğıt, kalem istiyor.

- Benim yoldaş Stalin’e yazmam gerek, diyor, kapı açıldıkça.

Onu geri itiyorlar.

- Kâğıt, kalemi sorgu hâkiminden iste.

Gıylem Kamay:

- Yiğitler, zaman boşa geçmesin, ben bilim dünyasından bir iki ilgi çekici örnek anlatayım, diyerek, kimya yenilikleri ile heveslendiriyor, kendi kendimize hakim olamayıp dinliyoruz. (60)

Mehmüt Bahautdinov kapanıp yatarak kendi kendisiyle konuşuyor:

- Nerede yanlış yaptım? Nerede?

Ancak diğer savcı hiç kimseye katılmıyor, kimseyle konuşmuyor, sedir altında pusup oturuyor ve bir hapishane çalışanı girse:

- Yurttaş başkan, buradakilerin tamamı halk düşmanı. Beni buraya yanlışlıkla koymuşlar. Başka koğuşa geçirin, diyor. Ağlıyor, sövüyor, kapıya vuruyor. Onu şimdiye kadar iki defa yemekten mahrum ettiler. Ancak o, sürekli kendi “işinde”.

Ardalion Mihayloviç Nijegorodtsev durmaksızın feryat ediyor ve ağlıyor:

- Siz bilmiyorsunuz. Hapishaneye konmadan hemen önce evlenmişim. Benim şimdi çocuğum olmuştur. Ancak ben onu görmüyorum. Niçin? Hayır, benim kesinlikle kendi çocuğumu görme hakkım var! Nasıl adaletsizlik bu?

Ehmet sadece ağız içinden şarkı söylüyor, melodi mırıldanıyor. Şimdiye kadar birkaç defa hücre ile korkuttular, ancak o, sürekli şarkı söylüyor:

Kara ormandan çıkılan çağda

Kesip aldım çift kayın...

Yeni yıl geçti. Rüzgârlı, fırtınalı şubat geldi. Sorgulamalar güçleşti. Gidenlerin çoğu dönmüyor. Acaba öylece uzunca ayakta mı tutuyorlar, yoksa başka koğuşlara mı geçiriyorlar, ya da?...

İşte Mehmüt Bahautdinov da yok, Gıyem Kamay üç gündür görünmüyor. Bizi bayram yiyeceği ile ağırlayan o “noel baba”yı aynı gece almışlardı, hâlâ görünmüyor. Yoksa bizi sevindirmek için tekrar gelen Hızır mı ki acaba?

Ama “çubuksuz-telefon” sürekli tık tık ederek birbirinden korkunç haberler veriyor:

- Ga-lim-can İb-ra-hi-mov ha-pis-ha-ne has-ta-ne-sin-de öl-dü... Ke-rim Tin-çu-rin aç-lık i-lan et-ti. Beş gün-dür ku-man-ya-yı red-de-di-yor... Meh-müt Ba-ha-ut-di-nov ak-lı-nı kay-bet-miş... Ge-çen ge-ce yir-mi ye-di ki-şi-yi öl-dür-müş-ler. Hep-si de or-du men-su-bu... Ga-ze-te-ler-de “hür, hür ol-ma-yan düş-man-lar” de-nen ye-ni i-ba-re-le-re rast-lan-ma-ya baş-lan-dı...

Yaz geldi. Mavi gözlü güller, ırmaklarla, allı-güllü çiçekler, hoş kokulu çayırlarla, zebercet ormanlar, bülbüllü seher vakitleri ile yaz geldi, 1938 yılının yazı. (61)

Ya hapishaneler? Koğuşlar? Ya mahpuslar? Demir parmaklıklar, yüksek, kalın taş duvarlar, dikenli demir çubuklar, tüfeğini tutarak aralıksız dolaşıp yürüyen muhafızlar, aralıksız havlayıp uluyan köpekler ile kuşatılmış hapishanenin bit, pire, tahtakurusu dolu çürük, pis kokulu koğuşlarında her şeye muhtaç kalıp azap çekerek oturan suçsuzluktan suçlu mahkûmlar için de yaz mı? Onlar da yaz hisleri ile heyecanlanırlar mı acaba?

Uzaktan, İdil-Oslan tarafından, vapurların birbirleri ile karşılaşip selamlaşip hoşlaşarak sirenleri ara sıra işitilip, uzaktan çınlayarak, gönüllere hasret, hüznü katıyor. Kanat çırpıp, oyun oynayarak uçan serçeler pencere kalfağına gelip konuyorlar ve “cik cik” diyerek tutuklularda öfke ve kin uyandırarak gidiyorlar.

Bazı günlerde sıcak yağmur, nisan yağmuru yağıyor. Koğuştaki kokuşmuş hava değişip, göğüsler, ciğerler rahatlıyor.

Gönül heyecanlanıp, çırpınıyor, kanatlanıyor ve uçuyor. Özgürlüğe, İdil’e, parçalanarak hasret çektiği kutsal muhabbet kucığına!

Bugün mayısın on biri. Geçen seneki beş kasımdan beri ben Pleten hapishanesindeyim. Üçüncü kattaki dar koğuştaki. Sadece bir defa bile hapishane avlusuna adım attığım yok. Yoksa unuttular mı şimdi, artık sorguya da çağırıyorlar. Koğuştaki mahkûmlar da değiştirildi. Benim girdiğim dönemdeki kalan tutukluların hiçbiri de yok. Gidiyorlar. Dönmüyorlar. Onların yerine başkalarını, gençleri, “1938 yılının askerlik çağındakileri”ni getiriyorlar. Koğuştaki ben şimdi yaşlı tutuklu olarak başkanıım.

Ama böyle de niye beni sorguya çağırıyorlar acaba, niye?

Kilit çingirdadı. Kapı açıldı.

- “S” harfinden kim var?

- Salahov İbrahim Nizamoviç.

- Eşyalarımı alıp çık.

Eşya dedikleri, çizme koncuma kısırılmış kırıntı ağaç kaşık.

- Hoşça kalın yoldaşlar.

Koğuştakiler aceleyle elimi sıkıyorlar.

- Hayırlısıyla.

- Belki özgürlüğüdür.

Ben kapıya doğru yürüyorum. Ey Allah’ım, nasıl bir kader bekliyor beni önümde, aydınlık mı, yoksa zifirî karanlık mı?... (62)

Güneşli Bölme

Muhtemelen, beni, alt kata indirerek, koridorun içine kadar girip çalışmayan arabaya - “kara kuzgun” a itip soktular. Tutukluları gece gündüz sorguya taşıyan bu ücretsiz taksinin iç dizaynı bana pek tanıdık. Orada karşı karşıya üçer üçerden altı kişi güçlükle sığıp oturmuş, bastırıp konulmuş tabut gibi dardar bölme. Tutuklular girer girmez kapı şap ederek kapatılıyor ve kilitleniyor, nefes de alamıyorsun.

Bölmeler arasında ortada, muhafız. Beni sonuncu, altıncı “tabuta” tıktılar. Demek ki kalan beş bölme dolmuş.

Tuhaf bir hal. Eğer insanoğlu gözleri ile görme imkânından mahrum edilse, gönül gözleri ile sezip, görmeye başlıyormuş. İşte ben şimdi zifirî karanlıktayım. Ancak bu şekilde de aracın nereden, ne tarafa, hatta hangi sokaktan geçtiğini biliyorum ve hissediyorum. İşte azıcık gitti ve durdu. Kapı. Şaldır şuldur demir çingirtısı, kilitleri açıyorlar.

Araba kapı dibindeki çukura sağ tekerleği ile battı. Zorlukla sağa döndü, Piçen pazarına doğru yol aldı. O sırada komşu “tabut”tan tıklatarak seslenmeye başladılar. Duvara ağzımı koyup seslendim:

- Sen kimsin?
- Galimcan Möhemmetşin.
- Sen... sen sağ mısın?
- Ühü, ühü... Tıkanıp öksürme.

Komşum boğulup öksürdüğünde, araba köşeden döndü, Bolak köprüsüne doğru gidiyoruz.

- Bizden Lebib’i, Söbbuh’u tutukladılar. Galimcan İbrahimov, yeni yıl başında hapishane hastanesinde ölmüş. Tolımbayskiy sorguda aklını kaybetmiş. Kıyam Abramov basamaktan atılmış. Galimcan Nigmeti...

- Şışt, karşı devrimciler! kapıya dipçikle vurdular. Beynim zonkladı. – Yılanlar, burada da mı fısıldanmaya başladınız?

Komşu “tabut” kapısına da dipçik indi.

“Kuzgun” bağıra uluya yukarı çıkmaya başladı. Bavman sokağını geçip, dağa, Çernışevskiy sokağına tırmanıyoruz. Daha sonra bir anda acele ederek koştu, aşağı iniyoruz. Şimdi araba duracak olmalı. Gacır gucur kapı açıldı. Geçtik. (63)

- Çık, cefa! Silahlı müfreze, “tabut”un kapısını açtı: - İn, karşı devrimci!

Uzunluğu üç, genişliği iki metre ölçüsünde koğuş. Penceresi yok, yeraltında. Tavanda teller içinde küçük bir ampul yanıyor. Çimento taban döşemesine yerleştirilmiş yatak. Onun üstünde kilim. Sarı battaniye, bembeyaz çarşaf. Beyaz kılıflı minder. Şaşırp kaldım. Sekiz ay boyunca Pleten hapishanesinde dar koğuşun taban döşemesinde yatmaya yer bulamadan çoğu geceyi kapı dibinde veya paraşa üstünde kalarak geçirmiş tutukluya bu yer cennet kürsüsü olarak görüldü. Yatağa oturdum. Kalktım. Tekrar oturdum, uzanıp yatıp baktım, nasıl da rahat. Hiç kimse sıkıştırmıyor, dokunmuyor, sövmüyor, istediğin kadar uzan...

Kilit çingirdadı. Kapı açıldı. Gardiyan ile beraber koğuşa beyaz önlük giymiş birisi girdi. Doktor! Yanıldım, önlüklünün elinde saç kesme makinesi. Sekiz ay boyunca ustura görmemiş sakal bıyık, gerçi kendim görsem de, bir yıl mağarada kalmış Ebügalisanıninkinden geri kalmış değildi, muhtemelen.

Sakal bıyığı kestirip, hafifleyip, keyiflenerek oturuyordum, tekrar kapı açıldı.

- Çık! diye işaret etti gardiyan, oldukça yakışıklı genç yiğit. Belli, şimdiye kadar gördüklerimden değil dâhili asker safına alınmış asker.

Yarı karanlık koridor boyunca gidip sola döndüm, açık kapıdan girdim. Duş. Yine rahat: sekiz ayda ilk defa sıcak su ile sabunlanıp yıkandım. Bir kat terim akıp gitti, galiba. Koğuşa döndüğümde, komodinde iki testi. Birisinde etli erişte, ikincisinde, patates bulamacı ile iki büyük köfte topağı. Sadece bu kadar mı. Gözlerime inanamıyorum, parmaklarım ile yoklayıp baktım, üç sigara! Ah, cennet nasıl?

Nihayet, sekiz ay sonunda tıraş olup, yıkanarak, itişip dürtüşmeden, sövüşmeden yeni yatak üstüne oturup temiz mine kap kaccaktan yemek yemeye başladım. Erişteli çorba öyle güzel ki, dilini yutarsın. Anam merhume böyle güzel yapıp pişirirdi erişteli yemeği. Yemekten sonra bir sigarayı yaktım. Malum, burada kalan tutukluya kibrit kadar kibriti güvenip veremiyorlar. Demir kapının küçük penceresini tıklattım, koridordaki gardiyan “göz”ü açıp baktı ve elimdeki sigarayı görünce, ne tuhaf, bir de öfkelenmeden kilidi, kapıyı açtı ve kibrit yaktı. Bu da ilk defa oluyor. Ekşi tatlı mavi dumanı her çektiğimde canım rahatlıyor, başım dönüyor. Nasıl huzur! Kaygı denen şeyin eseri de (64) kalmadı. Muhtemelen, beni özgürlüğe çıkarmaya hazırlıyorlardır.

Tütünü içip bitirip, izmaritini paraşaya attım ve elbiselerimi çıkarıp, yatağa uzandım, bir rahatlayıp uyuyayım hele. Böylesi yumuşak geniş bir yerde yatasım varmış!

Gözlerim hemen hemen kapanmak üzere idi, şaldir şuldur kapı açıldı ve o anda gardiyanın öfkeli sesi kulağımı zonklattı.

- Kalk!

Şaşırp aceleyle ayağa kalkamadım, koğuşa askerî giyimli iki kişi girdi. Öndeki kapıya zorlukla sığıp, eğilerek girdi. Mehabetli. Koğuş dapdar oldu. Kaputunun yaka rütbelerinde, ikişer eşkenar dörtgen. Arkadaki sadece onun koltuk altlarında. Yaka rütbelerinde dörtgenler.

- Ben, askerî savcı, dedi dikdörtgenli olan kalm sesle bana öfkeyle dönerek. – Şikâyet var mı?

- Ben niçin burada olduğumu bilmiyorum, dedim kafamı toplayarak.

- Kaptan, siz ona suç dosyasını verin, dedi savcı arkada dosya taşıyan cılız kişiye yan gözle bakarak. Öteki, dosyadan bir tek kâğıt alıp, bana uzattı. – Savcı kapıya yöneldi ve bana hiç bakmadan gürlendi: - Oku! Neden burada olduğunı anlarsın.

Kapı paldır küldür kapandı.

Ben sadece bir sayfa kâğıt diye düşünmüştüm, burada makinede aralıksız basılmış üç sayfalı suçlama aktı. Okumaya başladım, saçlarım diken diken oldu.

“...Karşı devrimci milliyetçi örgütün aktif üyesi olmak. Örgüt, Sovyet hükümetini yıkmak, Büyük Turan devletini kurmak için hazırlıklara başlamış. Hain maksatlarına erişmek için bu kötü milliyetçiler parti liderlerini, başta yoldaş Stalin’i ortadan kaldırma planı kurmuşlar. Bu kötü niyetlerini hayata geçirme yolunda örgütün aktif üyesi Salahov İbrahim Nizamoviç, genç yazarlar, öğrenciler arasında karşı devrimci propaganda yürütmüş...” ve daha neler.

Sonunda, kanun maddesi, noktalar.

“Kötü niyetlerini, karşı devrim işlerini itiraf etmemiş olsa da öğrenci Almakayev’in şahitliği ile onun suçları ispat edilir ve o, RSFSR Ceza Kanununun elli sekizinci kanun maddesince suçlanır”.

Bu ne bu? Hiç anlayamıyorum. Yoksa korkunç bir rüya mı?... (65)

Gece boyunca koğuştaki gidip geldim. Uykum gelmiyor, oturamıyorum, yüreğim parçalanıyor, sızlıyor, daralıyor.

Bu nasıl bir haksızlık?

Nerede, neredesin, dürüstlük?!

Koğuştaki kararıyor. Gri taş duvarlar dalgalanıp üzerime geliyormuş gibi oluyor. Ben, sıçrayıp kalkarak, demir kapıya yapıyorum. “Göz” açılıyor, kan saçan göz bebeği bakıyor ve de öfkeli bir sesle:

- Kapıdan uzaklaş! diye emrediyor.

Havasızlıktan halsizleşerek yatağa gelip yığılıyorum.

Ben niçin bu kokuşmuş koğuştayım? Şimdi tam da mayıs ortası, tabiatın en güzel çağı. Kükçetav bozkırı şimdi tamamıyla çiçektir. Ya ben? Hiç beklenmedik bir şekilde elmalarım solup gitti, kızgın gözyaşlarım birbiri ardınca akıyor.

“Sen – hain! Halk düşmanı! Sen vatanına hıyanet etmiş olduğun için katı cezalandırılmalısın! Seni ölüm cezası bekliyor...”

Bu korkunç seslerden kulağım çınlıyor, yüreğim çok hızlı çarpıyor. Son kuvvetimi toplayıp ayağa kalkıyorum ve aklımı kaybetmiş gibi haykırıyorum:

- Yalan! Ya-lan! Ben hiçbir zaman, hiçbir zaman da vatanıma ihanet etmedim! İhanet etmedim, duyuyor-mu-sunuz...

Halsizleşerek beton döşemeye yığıldım.

Gıcırdayarak koğuştaki kapısı açıldı. Çok uzun zamandır hapishanede kalmış mahpuslar gibi bir hissetme, korkma ile sıçrayıp ayağa kalktım. Gözlerim hâlâ açılmamış.

- Çık! Uyanıverdim. Gözlerimdeki sis dağıldı. Gardiyan koğuştaki. Kapı dibinde yine iki genç asker.

- Neden donup kaldın, yürü!

Nihayet, aklım başıma gelip koğuştan koridora çıktım.

Bir muhafız er öne çıktı, ikincisi arkada.

- İlerle!

Yürüyorum. Daracık koridor. Bir tarafta demir kapılar, diğer tarafta taş duvar.

- Sağa dön!

Döndüm. Oldukça dar taş basamak üste çıkıyor.

- İlerle, marş!

Tekrar döndük, tekrar çıktık.

- Doğruca öne!

- Sağa sola bakışılmayacak! Bağırılmayacak!

Nedense sürçtüm. Hemen alaylı hitap: (66)

- Gebe hatun, çabuk!

Bir iki kıvrılıp ilerleyince uzunca devam eden koridora çıktık. Taban döşemesinde yumuşak kalın kilim.

Koridorun her iki tarafında nedense küçük küçük kapılar, belli, giysi dolapları. Önden giden muhafız er, birden durup, o kapılardan birisini açtı.

- Gir!

Ben bu sözü daha anlayamadan, arımdan gelen muhafız er elindeki silahının dipçiği ile itekleyip soktu. Sürçerek dolap içine girdim. Kapı kapatıldı.

Bu ne bu? Tabut mu? Lahit mi?

Beni niçin buraya kapattılar? Ne yapmaya çalışıyorlar? Hey! Yanımdaki ikinci küfenin kapısı açıldı. “Çık” dediler. Demek onda da benim gibi bir mahpus kuşatılmış. Kapı kapandı. “Yürü!” Birkaç nallı çizme tık tık ederek gitti. Nihayet, yarım yıla yakın hapishanede üst üste yığılmış tutuklunun zihni açıldı, bu “koşurma”nın hikmetini anlamaya başladım, galiba. Koridorun iki tarafında boydan boya

uzayıp giden bu kapılar giysi dolapları değil, gizli saklama yerleri. Koridorun iki başından bir o yana bir bu yana götürülen tutuklular birbiriyle karşılaşmaması, görüşmemesi için biri gidince ikincisini bu küfeta buta kapatıyorlarmış. Ona göre “mini oda”.

- Çık! Öne yürü!

Yarı karanlık koridor boyunca dört beş adım atmadım, tekrar emir:

- Dur!

Karşıda iki kişi uzunluğundaki kadar hazırlanmış, beyaz boyayla boyanmış çift kapı. Önden giden muhafız er onları açtı.

- Gir!

Eşikten adım atarken gözlerim kamaşıp, tökezledim, yıkıla yazdım. Kapı kenarına tutunup durdum.

- Çabuk!

Çok büyük bir oda. İki tarafta üçerden, koca koca altı pencere. Yükselmiş yaz güneşi işte bu pencerelerden odaya uzanmış.

- Neden donup kaldın, yürü! Geç!

Gözlerimi ellerimle ova ova girdim.

-Dur!

Önümde, kızıl çuha örtülmüş masa. Güneş ışıklarında o, yanıp alevlenmiş ocak olup parladı. Onun ardında üç kişi oturuyor. Üçü de askerî giyimli. (67) Henüz “iğneden yeni çıkmış”, hâkî rengindeki çuha asker gömlekleri. Yaka kenarlarındaki rütbe işaretlerinde, parlayıp duran eşkenar dörtgenler. Demek, en üst rütbelere. Ortadaki şişman, askerî gömleğine güçlkle sığıyor. Kara sakal. Kel baş. İki tarafındakiler gövdece daha küçük, zayıfça. Sakal-bıyık düzeltilip kesilmiş. Sağ taraftaki koyu sarı saçlı. Sol taraftakinin saçı lif gibi dalgalanıyor. Üçü de önlerine yığılmış dosyaları karıştırıyorlar. Göz kapakları inmiş, yüzleri soğuk.

- Silahlı müfreze, koridora! Dedi birden kalın sesle ortada oturan kel başlı şişman, önündeki bir dosyayı açıp, kapatarak.

Beni koğuştan bu taraftaki bölmeye alıp getiren muhafız erler hemen döndüler ve gittiler. Kapı kapatıldı.

- Suçlama kâğıdını aldınız mı?

Asık suratlı soru. Hangisi sordu, şaşkınlıktan farkına da varamadım. Yine de cevap vermeye çalıştım.

- Ben halk düşmanı değilim, hiçbir zamanda da...

- Yeter!

Sanırsın ki kılıç ile vurdular, parça parça oldum.

- Bak, bak, ortada oturan ordu mensubunun kara sakalı titredi, sesi asabileşti, -sen şimdi mahkeme önünde de suçlu olduğun kabul etmek istemiyorsun!

- Ben...

- Sus!

Masadaki çingirak çınladı. Gözlerimin önü karardı.

- Mahkemeye nasıl bir teklifiniz var?

Tekrar öfkeli ses. Uyandım. Mahkeme! Kaderimin son köprüsü. Ya özgürlük. Ya zindan. Şimdi işte şu lahzada bütün geleceğim halledilecek. Demek, acele etmeliyim! Akli, zihni toplamalıyım ve suçsuz olduğumu, yanlışlıkla tutuklandığımı anlatmalıyım. İftira ile gerçek suçu ayırırlar ve adaletli hüküm verirler. Böyle olursa, hepsini de, hepsini de gizlemeden söylemeliyim soruşturucunun dövmelerini, uydurma belgelere imza attırmaya zorlamalarını, yalancı şahitler getirdiklerini... Marangoz ustası çırağı olduğumu. Pionyede, komsomol üyeliğinde, parti saflarında yetiştiğimi, bütün eserlerimi Sovyet ülkesine bağışladığımı...

- Son kez soruyorum: mahkemeye söyleyeceğiniz bir şey var mı?

- Ben... ben... nedense titriyorum. Dişlerim birbirine çarpıyor. - Ben.. Suç-suçlu de-ğil...

Ben... Sovyet... (68)

- Yeter! Kalın ses başıma tokmakla vurdu mu ne, yine gözlerimin önü karardı, - Son defa soruyorum: suçunuzu kabul ediyor musunuz?

- Ben... ben... suç-suz...

- Silahlı müfreze! Oda titredi. Kapı açıldı. Adımlamalar. - Alıp götürün.

Ortadaki şişman askerî kişi elindeki dosyayı, benim “amel defterimi” sola verdi.

İki muhafız er iki kolumdan tutarak, ite kaka kapıya doğru götürdüler.

- Çabuk! Çabuk!

Beni koridora çıkarıp, tekrar önceki tabuta kapattılar. Bir süre geçti, takatim kalmadı. Tabi kapı kilitli, sıkıştırıp duruyor. Zihnim dağıldı. Düşüncenin ucunu ucuna bağlayamıyorum. Bu ne? Gerçekten de, bu mahkeme dedikleri... Askerî heyet dedikleri bu mu? Ben gerçekten mahkemede konuştururlar, az da olsa sözlerime de kulak asarlar, hakikati ortaya çıkarmaya çalışırlar diye ümitlenmişim.

- Çık!

Kapı açıldı.

Beni tekrar diğer bölme, mahkeme salonuna getirerek, kızıl çul örtülmüş büyük masa önüne, asık, çatık yüzlü askerler karşısına diktiler. Muhafız erler aceleyle çıkıp gittiler. Hemen masa ardındakiler ayağa kalkarak gözlerini dike kaldılar. Ortadaki askerî kişi önündeki duran kâğıdı kaldırdı ve buz gibi duygusuz sesle, sözü söze bağlayıp, aceleyle okumaya başladı:

- “SSSR Yüksek Mahkemesi Askerî Kolokyumunun seyyar parlamento toplantısı başkan..., üyeler... (İsimleri, soyadları hatırımda kalmamış – başta onların kaygısı mı idi ne!) tertibinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ismiyle...”

Sıraladı – ayaz günde buz mu yağıyor ne! Ama açık küçük pencereden nefesli sazlar orkestrasının sesi iştiliyor. Tango. Ağır. Sakin. Sanırsın ki gece vakti yumuşak yelde nazlı dalgalanan deniz yumuşakça kıyıları çarpıyor. Gönlü, hatta bütün vücudu okşayan sihirli bir müzik. Ben bu tılsımlı ezgi altında Zeytüne ile hakikatten uzaklaşıp sevinerek dolaşmayı çok isterdim çok.

Karşıda, bahçe. Bu sihirli müzik oradan akıyor. Belli, bugün tatil günü, yaşlılar ilahi ezgi altında birbirini kucaklayarak, gamsız hafifçe sallanıyorlardır. Güzel tango! Okşayıcı, nazlı ritimler! Orada benim yaşlılarım. Niçin ben onlarla beraber rahat denizinde hafifçe sallanmıyorum? Niçin?! (69)

Müzik sustu.

Ben kendime geldim. İşte mahkeme reisi durmaksızın burnunu çeke çeke okuyor: “...elli sekizinci maddenin birinci, yedinci, sekizinci, onuncu, on birinci, on yedinci noktaları boyunca suçlanıp, on yıl yalnız bir hapisaneye kapatılmasına ve hapisane cezasını çektikten sonra beş yıl bütün vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmasına hüküm verilir”.

Allah Yurdunda

1

Mahkemeden sonra beni ikinci hapisane karşısındaki kızıl kiliseye taşıdılar. Niçin kiliseye diyorsunuz. Şehrin bütün hapisaneleri tutuklularla ağzına kadar dolmuş. Tutukluların çoğunu öldürmeye karar vermişler. Hapisane avlusundaki sütuna takılmış “kara tabak” – radyo durmaksızın sefer yonelişlerini ilan ediyor:

- Kotlas’a! Akdeniz kanalına! Norilski’ye!

- Solovki’ye! Tayset – Abakan yoluna!... Kolıma’ya!

Şu tarafa Kazan’dan tren katarları, yük gemileri, Stolipin vagonları toplanıyor.

Yine de şehir hapisanelerinde halk düşmanlarına yer yetiştiriyor. Ama Kreml altındaki ikinci hapisanenin tam karşısında, sokak üzerinde kilise var. Duvarları kulaç yetmez kalınlıkta, taban döşemeleri, kapıları demirden, pencereleri aynı şekilde demir parmaklıklı. Sanırsın ki Allah kendisi hazırlayıp koymuş!

Tutukluların bir ekibi, bir hafta, on gün içinde bu kiliseyi tahta çit ile kuşatıp, tahta perde üstünden dikenli demir çubuklar uzatıp, köşelere büyük kuleler oturtuveriyorlar.

Hapisane müdürü, gardiyanlar, birtakım silahlı müfreze – yeni hapisane hazır. Buyurunuz!

Elbette bu yepyeni hapisanenin, kızıl kilisenin ağır demir kapıları gıcırdayıp-ince ses çıkararak açılınca “Allah yurdu”na ilk girdiğimde hayran kaldım.

Ey Allah’ım, bu nasıl mahşer!

Kargaşa, gürültü patırtı. Koşuş değil, nasıl da büyük panayı! Nereden bu kadar insan?

- Bak hele, İbahim, bu sen misin? (70)

Birisi arkamdan dürttü. Tanıdık bir ses. Döndüm. Kucaklaştık. Çok uzun süre birbirimizden ayrılamıyoruz.

- Bak, bu sen misin, Söbbuh mu?

- Ama ben seni öldürmüşlerdir diye düşünmüştüm.

Kemikler çatırdıyor...

- Şimdilik biz yaşıyoruz! Sağız!!!

- Haydi, تنها bir yere gidelim hele, ben sana bir şey söyleyeyim diyerek, Söbbuh beni öne doğru alıp götürdü. Nerede تنها bir yer, her tarafta karınca yuvası. Yine de bir köşeye çöktük.

- Mahkemeden sonra beni bodruma götürdüler ve büyükçe bir koğuşa soktular, diye Söbbuh fısıldayarak anlatmaya başladı. – Aklımı kaybettim. Bizim bölge komitesi sekreterleri, halk komiserlerinin tamamı da orada...

- Birinci sekreter de var mı?

- O da, Lepa da, Razumov da. Bizim Lebib, Kazanlı Fatih ağabey, Şamil Usmanov ve daha kimler. Ben şaşırıp kaldım. Kimisi ağlıyor, kimisi: “Bu nasıl haksızlık, Stalin’e, Stalin’e yazacağım”, diye bağırıyor. Lebib yürüyüp gelerek beni kucaklayıp sessizce ağlamaya başladı: “Söbbuh, can dostum, seni idama mahkûm ettiler mi?” diyerek. O arada koğuşun kapısı açıldı ve beni arkamdan çekip aldılar...

Dan dun! Dan dun!

Kızıl kilisenin çanı şuan ibadet için değil, tutuklular kaçmamışlar mı, kendilerini asıp ölmemişler mi bunu anlayabilmek için akşam yoklamasına, safa dizilmeye çağırıyor. Kıyamet günü mü ne, kilise içinin altı üstüne geldi. Karmaşa, gürültü patırtı, sövme, bağırma, ağlama. O arada şaldir şuldur kapılar açıldı, on kadar gardiyan ve buzağı kadar üç köpek yalpalayıp girdi. Tutukluları görünce köpekler daha da kudurup, ölecek gibi ıstırap çekerek havlamaya başladılar. Yakınlarından geçen birkaç mahpusun kollarından paçalarından da ısırıverdiler.

- Yeter, gürültü patırtıyı kesin! Silahlı müfreze başı, bütün sesiyle bağırıp haykırmak üstüne, daha etki olsun diye, galiba, tıpkı küfürbazlar gibi, üç dört katlı ederek sövmeye başladı.

Yüzer yüzerden beş safa dizildik. Gardiyanlar her safı ikişer üçer defa saydılar, daha sonra sedire çıkıp, bütün hazinelerini yaydılar – birkaç keseden matbu kâğıt, iğne, beş kuruşluk bakır paradan kesilip, düzleştirilip işlenmiş ustura, ayna gibi çer çöpu eşip çıkardılar. Silahlı müfreze başı: (71)

- Hapishane düzenini bozduğunuz için yarın hepinizi de gezinmeden mahrum ediyorum. Eğer ki kâğıt, kalem bulunursa hücre rejimine koyarım! diye sert bir şekilde tehdit etti ve tekrar bir defa daha sövdü de takımını alarak çıkıp gitti. Köpekler havlamayı unutup, önden koşurdular, galiba, koğuştaki hava onların hoşuna gitmedi. Kilise aniden çalkalanıp yıkılacak gibi oldu, beş yüz tutuklu aynı anda aynı yöne yönelip her biri daha önce yer kapmaya çabalayıp, sedirlere tırmandı. Tekrar gürültü patırtı, sövme, itip kakma gitti. O arada birini beşinci kat sedirden atıverdiler. Demir taban döşemesine kan yayıldı.

Kapı açıldı. Tekrar köpekler, gardiyanlar...

Malum ölüyü alıp çıkarak, biraz gürültü durulunca Söbbuh benim yanıma gelerek:

- E biz nereye yatarız acaba? Dedi.

Kiliseyi dolaştık, bir tek boş yer yok.

- Haydi, olmazsa sedir altına, taban döşemesine yatalım! Serince de olur.

Söbbuh’un sırt torbasında bir yaygı parçası da varmış. Emekleyip sedir altına girdik ve yaygıyı yayıp her ikimiz yan yana yattık. Şimdiye kadar iki üç gündür yeterince uyumamışlıktan yatmak için gözler kirpikler düğümlenmeye başladı. Ama Söbbuh da ben de uyuyamıyoruz, bir o yana bir bu yana dönüyoruz. Üstteki sedirden nasılsa kum renkli bir şeyler sıpır sıpır dökülüyor. Bütün vücudumu kızıştırıp kaşındırıyor.

- Sen uyuyor musun?

- Nerede uyku, her tarafım çimdikleniyor.

- Ben de dayanamıyorum. Kaşığıın zaman, her ne ise eziliyor. Elimden pis koku geliyor.

- Hayır, olmaz, haydi kapı dibine gidip biraz oturalım.

- Sende sigara yok mu?

- Ben mahkeme öncesinde verilen sigaraların birisini cebime dürüp koymuştum.

- Becermişsin!

Sedir altından emekleyerek çıkıp, yaygımızı çekip alınca aklımız gitti. O, kıp kızıl renge dönmüş! Sedirden kum değil, tahtakurusu dökülüyormuş. İşte bunlar bizi uyutmamış.

Koğuş horulduyor, soluyor, kendi kendine söyleniyor, sayıklıyor. Ama biz Söbbuh ile ikimiz paraşa dibinde oturup bir sigarayı tütürüyoruz. Bu şekilde burada yapa yalnız yatmak, koğuşta yatmak dikkate alındığında daha iyi.

Kimsecikler yok, şimdi hiçbir şey yapmıyorlar bu ibadethanede. (72)

Kilise mihrabı köşesindeki sedirlerin, yatakların en alttakine koyu sarı saçları omuzlarına kadar düşmüş bir rahip diz çökmüş ve Gayse peygamberin haça çivilenmiş suretine bakarak, aralıksız tapınıyor, yeleleri, saçları bir bu tarafa, bir diğer tarafa sallanıyor. Söylevlerine dikkat edildiğinde rahip, yelelerini, saçlarını kestirmemek için bilmem ne kadar cefalar çekmiş, dayak yemiş, bir haftadan fazla bir süre hücrede kalmış. Ama saçlarını kesmelerine izin vermemiş. Yarın o etaba gönderilecek, diyor. Şimdi samimiyetle tapınarak, Gayse’den çok uzak yol için güç, medet istiyor, galiba.

Kaderin alay edip gülmesi mi bu, işte o rahibin tapınıp yattığı sedir üstündeki yatakta apak sakallı bir Tatar ihtiyarı, mendilini namazlık ederek yayıp oturmuş ve ellerini göğsünde birleştirip, gözlerini yumarak, bu dünya keşmekeşinden çıkıp, fısıldar gibi dua okuyor, ara sıra secdeye gidiyor. Ama

onların üstündeki sedirde bir grup pantolonsuz, gömleksiz tutuklu haykırıp bağırarak ihtiyara vuruyor. Elbiseler kaybettirilmiş şimdi, planda –on, on beş gün sonra verilecek kumanya, balanda... Ama karşıdaki bir sedirde yaşlı bir partizan kendisinin İç savaştaki maceralarını anlatıyor. Birileri uyuyor, birileri ağlıyor, birileri de kendilerini tutamayıp gülüyor. Kimisi aklını kaybetmiş, hiç anlayacak durumda değil.

Kilise mihrabı karşısındaki meydanda alışveriş, ticaret. Ne satmıyorlar ki! Günlük verilen beş yüz gramlık kumanya ekmek – “kuru saman başı” mı dersin, soğumuş çavdar çumarı – balanda mı dersin. Nereden getirmişlerse şeker, şekerleme, helva gibi lezzetli nimetler de bulmuşlar. Tütün, sigara kâğıdı – birer birer, avuçlayarak, dürümleyip – canın hangisini istiyorsa. Burada pantolon-gömlek-asker gömleği, çizme-bot, çorap, tütün kesesi gibi pek gerekli malzemeler de alınabiliyor. Bu pazarın baha esası dolar da değil, font-sterlin de değil, som da değil. Esas ölçü, kumanya. Bir kumanya, yarım kumanya, çeyrek kumanya... İşte böyle satıyorlar ve bu fiyata alışveriş yapıyorlar.

Pencereye daha yakın köşede, hayat hizmeti sunanlar: yamacılar, terziler, çizmeciler. Hatta burada bir dürüm tütün için sakal bıyığını kesip, gençleştirerek gönderiyorlar.

Burada temenni yazıp veren avukatlar da, kanunu yabancından öğrenen savcılar da var.

Şarkıcılar, köçekler, tarakta oyuncu müzisyenler...

En alçakları – heveskâr artistler, çoğunlukla en köşedeki en geniş, en aydınlık sedir çevresinde dolaşiyor. Çünkü burada koğuşun (73) padişahı, başkanı yatıyor. Orta boylu, tıknaz bedenli, kap kara sakallı, dağınık kıvrıkcık saçlı çingene, at bakıcısı. On beş yıl almış. Hapishane yetkililerinin yardımcısı. O, burada efendi, dilerse emrediyor: yatırıp dövdürüyor veya doyuncaya kadar ekmek, balanda ile misafirperverlik gösterebiliyor. Başkana yemeğini, suyunu yemekhaneden ayrı tabaklarda, kapaklı küçük testilerde getiriyorlar.

2

Hasret!

Tatlı da, acı da sensin, kederli hasret. Senden kaçıyorum, seni unutmaya çalışıyorum. Ama... Ama kendim tekrar tekrar kucağına, sıcak, nazlı, yaban gülü çalısı gibi güzel, dikenli kucağına can atıyorum. Günebakan çiçeği gibi hayran edicisin, sarı hasret. Sende güneş ışıkları ve pelin otu lezzeti. Sedirden bir tutuklu inip, yerini boşaltırsa, ben çabucak onun yerine çıkıp yatıyorum da paltoma bürünüp, sarınıp, gözlerimi yumuyorum. Beş yüz mahpuslu koğuşta iğrenç kokuşmuşluk. Kilisenin ibadet merkezinde. Sarınıp yatınca daralıyorum, nefes alamamaya başlıyorum, buram buram terliyorum. Yine de üstümü açmıyorum. Sarınıp yatınca sakın: koğuş, ondaki curcuna uzaklaşıyor, kayboluyor, kendimi hiç kimsenin olmadığı, ücra bir yerde hissediyorum. Huzurlu, tılsımlı bir dünyaya geçiyorum ve seni gözlerimin önüne getiriyorum.

... İyi misin, Zeytüne! Haydi, söyle hele, sınavlar nasıl gidiyor? “Kuyruklar” yok mu? Şimdi enstitüde “ekinlerin biçildiği vakit”, kurstan kursa geçmeyi tamamlayan ilkbahar sınavları. İşte elbette, eski tarihten, tarihi materyalizmden, diyalektik materyalizmden geçen yılki gibi sadece kendimle meşgul olmuş olurdum da, yazık, istemeden durumum böyle oldu. Ama yine de şüphesiz ümitsiz olan şeytandır derler, bu karanlık gece ebedî olmaz.

Hatırlıyor musun, Zeytüne gülüm, geçen yılki ilkbahar sınavları için nasıl hazırlanmıştık ikimiz? Hâlâ benim gözlerimin önünde.

... Budaklarını geniş yayan nefis elma ağaçları, heybetli ıhlamurlar tamamıyla çiçek içinde. Hoş koku! Ama biz o ağaçlar gölgesinde – yumuşak çimde bir kucak kitabı, özetlerini seçip çıkararak, yuvarlanarak okuyoruz, okuyoruz. Başlar donuklaşmaya başlıyor, dövüşüyoruz. Kavga ediyoruz.

- Yeter! İşte, kolum morardı! Diye öfkelenip, ağlamaklı olup, gitmeye başlıyorsun. Ben yürüyüp yetişerek (74) kucaklıyorum ve sıcak dudaklarına uzanıyorum. İşte hâlâ da onun büyüülü, ihtiraslı tadı dudaklarımda... Oradan, el ele verip, gülüşe gülüşe korulukta yürüyoruz. Yar altında çalılıkta saklanmış inci taçlı menekşe çiçeği bulup veriyorum, göğsüne iliştiriyorum. Hoş koku, sanırsın ki en nefis, en kıymetli Paris kokusu sürünmüşsün.

Öğleyi geçte dönünce, yine ıhlamurlar altına geliyoruz. Güneş şimdi geçen sefer uzanmış olduğumuz yeri kızdırmaya başlamış, soğuk ve serin yere, yar altına geçip, uzanarak yatıyoruz ve sabahleyin okuduğumuz kitaplar boyunca bir birimize sorular sormaya başlıyoruz. Böyle neşeyle, kitap, özet okunduğunda sıkılmıyorsun, hatırdı da uzunca bir süre saklanabiliyor. Sınavı da önceden veriyoruz. Bilgiler de en üst seviyede oluyor. Diğer öğrenciler bize hayran kalıyor, hatta bazıları da kıskanıyordu, iyi mi? Özellikle de Fazıl. O, her zaman bizim çevremizde ayak bağı oluyor, sanırsın ki, parkın başka yerinde ona yer yok. Bir bahane bulup bizim yanımıza gelir, “yemeğe hamam böceği olup düşüyor”. Ya kitabı yokmuş, ya da özeti kaybolmuş. Kendisi sürekli dudak ve çene kabartıyor. İnanır mısın, Zeytüne, işte o dost olan Fazıl, sadece dudak ve çene kabartmakla kalmamış, üstümden ihbarlar da yazıp durmuş.

Gerçek, gerçek! El yazılarını, ilk hatlarını kendi gözlerim ile gördüm. Onun yazı stilini çok iyi bilirim, eğri büğrü şeytan sopaları. Soruşturmacı gösterdi. Neler yazmış neler, sayfalarca, sözde ben karşı devrim örgütüne üye olmuşmuşum. Güya, ben onu da o örgüte katılmaya davet etmişim! İşte nasıl da cahil!

Nasıl bu dünyada olmayanı yazmak, kendi arkadaşına iftira atmak? Utanmaz. Vicdansız! Belli, onda vicdan da yokmuş. İşte onun, neden dudak çene kabartarak, kaygılanıp yürümüş olduğunun nedeni. Sen, Zeytüne, onunla konuşma. O hain! İnanma! Ah, yazık, sen şüphesiz şimdi bu sözlerimi duyamıyorsun. Ama böyle de... Böyle de duyarsın, sezersin. Birbirini çok çok seven kişilerin yüreği aynı ritimde atar, birbirinin gönül seslerini uzaktan da duyarmış der büyük Firdevsi kendisinin rubailerinde. Belli, sen de duyarsın bu uyarı, seni kaza beladan korumaya çalışan sesimi. Duyarsın öyle değil mi?!

Ah, bilseydin, ne kadar özledim seni, içim parçalanıyor.

Sızla, sızla, sızla gönlüm,
Sızla bir defa durmadan, (75)
Sızla aylarca, sızla yıllarca,
Sızla gece uyumadan!-

deyip, Segiyt Remiyev'in acılı mısralarını tekrarlıyorum.

Ama sen, Zeytüne? Sen de özledin mi beni? Yoksa? Hayır, hayır! Söylediysem vazgeçtim, eüzü billahi. Biz muhakkak ahiret dostuyuz, ahiret canlarıyız...

- Dan dun! Dan dun!

Kilise duvarları bütün Tanrıları, melekleri, dindarları ile çalkalandı. Benim de en değerli, en mukaddes düşüncelerim tuz buz haline geldiler. Curcuna, gürültü patırtı.

Beş yüz mahpus aynı anda sedir, yataklarından demir taban döşemesine sıçradılar. Ben de.

Sayımdan sonra köşedeki sedirlerden birisinin altına çöktüm de, -burası kapı dibi, paraşa yanındaki gibi mahşer yeri değil, daha sakın- yine düşünüp bitmemiş düşüncelerimi tamamlamaya çalıştım.

- Efendi, sen burada saklanmışsın, köpek ile aransan bile bulunamazsın. Çık hele, bir şiir yazdım, diyerek, Söbbuh beni çekip, çekiştirip kendi yanına çağırdı. (Boşa gitti düşüncelerim, nereden buldu, hayırsız.) – Beni dinle.

Aklım gitti – dört mısra kadar şiir okudu – çevreyi aydınlattı. İdil, kuğu gibi ak vapurlar ve ezgi. Fener tutuşturan kızın sandaldaki şarkısı.

- Sen, bak hele, benden niçin kaçırıyorsun? Dedi Söbbuh şiirini okuyup bitirince, bana kızgınlıkla bakarak. Yalan söyleyemiyorum, sırrımı açtım, Zeytüne'yi özlediğimi söyledim.

- Tamam, bugün ikimiz paraşa çıkaralım. Bugünkü baş nöbetçi bizim köyün genci. Ben onunla Zeytüne'yi enstitüden telefon ettirerek çağırıp, yarına görüşme maksadını iletmesini rica ederim, dedi Söbbuh, hiç ümit etmediğimden beni sevindirerek.

- Sus! diyerek sıçrayıp kalktım. – Haydi, çabuk başkana gidelim. Paraşayı başkalarına vermesin yine!

3

Sanırsın ki kilisenin bütün irili ufaklı çanlarını çaldılar. Kazan Kremle altındaki büyük kilise – beş yüz tutuklunun kaldığı hapishane korkudan irkildi. Haber yıldırım hızı ile dilden dile, sedirden sedire geçti.

- Görüşme!

- Buluşmalarına izin vermişler.

Şaşırılmamak mümkün değil, bu kilise, hapishaneye (76) dönüştürüldüğünden beri böyle bir durum olmamıştı. Olması da mümkün değil, çünkü bu koşuza özellikle tehlikeli, elli sekizinci, elli dokuzuncu kanun maddeli tutuklular var. Onlar için nasıl görüşme? Ama işte beklenmeyen haber! Elli sekizinci kanun maddeli mahpusa görüşme izni vermişler.

Bu sevinçli haberi duyunca, bütün koşuza sıraya geçerek beni tebrik etmeye, kendimi nasıl kontrol etmem gerektiğini, nasıl konuşmam gerektiğini, karşılaşma zamanında nasıl haberler almam gerektiğini anlatmaya girişti! Hatta birisi sigara kâğıdı getirip verdi: “Bu kâğıda kendin için gerekli sözleri-ricaları yaz ve parmak arasına kıstır. Buluştuğunda kızın elini her zamankinden daha uzun sık, serçe parmağı ile avucunu gıdıkla ve kâğıdı onun eline bırak”. Aldım. Yazdım. Yatınca – atıver. “Zeytüne, benim boş yere suçlandığım hakkında Stalin yoldaşa yaz”. Kim bilir, Stalin'e ulaşırsa, belki “Azat edilsin!” denen ferman gelir. Fakat şimdi, ne yapacağımı bilemeyip, sadece taban döşemesine, gardiyanların gözüne çarptırıp düşürmesem yeterdi. Kâğıdı tükürükleyip parmak arasına kıstırıp yürümeye başladım, alışmalı.

- İlk çalışacağı iş, dedi koğuştaki külhanbeylerin lideri Papa Piy II, kendisinin ayrıca çalışkan, güvenli "mürüt"lerini toplayıp, ayna ve kalem*. Arkadaşımızı tam düzene sokmak için.

Hemen bir grup hiçbir şeyi olamayan "mürüt"ler taban döşemesine oturup iki beş kuruşluk bakırı şekillendirmeye başladılar. Bir bakır parayı taban döşemesine sertçe bastırıyorlar, o ayna olacak. İkinci bakır parayı kesip aynı yere bastırmaya başladılar. O, kalem ("ustura, jilet") olacak. O arada henüz dün yakalanıp buraya gelmiş bir "ayı avcısı" (daire bakıcısı) gelip, üstündeki yepyeni gök saten gömleğini çıkarıp verdi.

- Kız önünde zavallı görünme!

Şimdi pantolon ve çizmeler gerekli idi. Ordudan giyindiğim eğri çizgili gök renkli dokumadan dikilmiş galife tamamen dağıldı ve düştü, özellikle çok eskimiş. Bir de çizmeler, kolayca giyilen hafif ayakkabı haline gelmişlerdi. Ayağa kaldırıp esas duruşa geçirdiklerinde baldırlar şişip girmeyince konçlarını parçalamıştık. Bu sebepten de endişelenenler oldu.

- Atmacam, sen endişelenme, dedi koğu başkanı, kapkara sakallı, kara kıvrıkcık saçlı çingene (77) Roman (at bakıcısı!). Ve hemen sedire oturup, ayağındaki krom çizmeleri çıkarıp bana uzattı.

- Giy, benim gibi oynayıp gidersin... Pantolon da fena değil, lakin kendin görüyorsun, bu pantolona sen başınla girip gömülürsün. Hey, Petuşok, diyerek o, yanımızdan geçip giden yardımcısını, benim boylardaki külhanbeyi yiğidi durdurdu ve onu, panayırda at seçiyormuş gibi evirip çevirip baktı ve: - Güvercinim, hele, çıkar pantolonunu, dedi.

- Ya ben? dedi Petuşok, şaşırarak, - benim külotum da yok.

- Bahane üretme, burada kızlar yok, biraz rahatlırsın.

O, benim külotumu ona verdi ve kara çuha pantolonu bana giydirdi ve sakalını sıvazlaya sıvazlaya güldü: - İşte, atmacam, tam kuşa benzedin.

- Dan dun!

- Yoklama!

Koğuşa havlayarak itler, onların ardından muhafız askerler girdi.

Yoklamadan sonra Papa Piy II'nin şahsi berberi "Çekirge" beni muhtevalı bir tertipten geçiriyor - sakal, bıyıklarımı tıraş edip, saçlarımı kesmeye başladı.

İş epeyce uzun sürdü: bir iki defa sürüp aldıkça "kalem"i tabanda bilemek iyi oldu, yoksa yüzümün derisini yüzmeye başlıyor. "Çekirge", doğrusunu söylemek gerekirse, elinden geldiğince acıtmadan, gerip, kılları bırakmadan tıraş etmeye çalıştı ve esasta bu dileğine erişti de muhtemelen. Bitti, burun altında uzamış olan kıllar görünmüyor. Benim elimde yeni yapılmış "ayna", dümdüz parlayan beş kuruşluk bakır para. Onu işin gidişatını görüp kontrol etmem için "Çekirge" kendisi verdi. Malum, bitti, çene altında, boyunda kâğıt üstüne kâğıt yapıştırılmış "yama"lar ortaya çıktı. Acı veriyor, sızlıyor. Böylece kıyafet güzelleşti. "Yama"lar yarına kadar kapanıp iyileşir. Papa Piy II kendisi gelip tetkik ederek, "Çekirgenin yaptığını güzel bulduğunu söyledi. Ondandır başkan, başgardıyan ile konuşup, bir kova su aldırdı - o, geceleri ellerini ayaklarını yıkayıp yatardı. Bu defa da o amaç içindir diye düşünürken beni çağırdı:

- Atmacam, kızın yanına hoş koku ile git, işte bir kova su: iyice yıkan.

Birisi sabun ile kese getirdi. Mahkeme öncesinde (78) bir defa yıkanmaya izin vermişlerdi, o zamandan beri ten su görmemiş. Yıkanmaya değil, içmeye yetmiyor su.

Ama burada, ağzına kadar dolu bir kova!

Akşam yemeği sırasında başkan bana kendi "hazine"sinden "ayrı tabaktan" ilave tarzda bir parça balanda, bir parça galuşki verdi. Yiyip bitirince üstüne bir sürpriz.

- Gel, atmacam, buraya, kendi yanında uyuyan Petuşok'u kovup indirdi de bana boşalan yeri gösterdi, - yat rahatlayarak, ayaklarını uzatıp uyu, kız ile görüşme öncesinde seni taban döşemesinde ağnatmak olmaz.

Ben kilise köşesindeki yüce tahta döşeğe çıkıp, ayağımı uzatıp yattım...

4

Sabahki balandadan sonra giyinme epeyce zaman aldı. Başkana hiçbiri de hoş gelmiyor. Güya, çizme konçları ayna gibi parlamıyor, pantolonda yırtıklar varmış. Gömleğinin iki düğmesi yokmuş... Mürütlerin yardımıyla hepsi de bir düzene sokuldu. Başkan beni döndürüp baktı ve sonunda: "Misafir kıza gibisin, dedi. - Git, git, kapı yanında dolan, nöbetçi çağırdığında hazır dur! Yoksa onlar, bir defa seslenir ve çıkmıyor diyerek, kapıyı kapatıp da giderler. Git, eğilme, dik dur. Hapishaneyeye kapılıp ne yapacağımı bilememiş, demesin! Git şimdi!"

* Çakı bıçağı (jargon).

Kapı yanında dolaşıyorum, şimdi çağırmasalar daha iyi gibiydi. Düşüncelerimi tamamlayıp hazır olduğum söylenemez. Aslında, gece boyunca da aralıksız bu konuda düşündüm. Ama böyle söylenip kalacak sözler düşündükçe masaya gidiyor. Görüşmede hepsi on dakika zaman veriyorlar. İşte bu on dakikada, sekiz ay boyunca toplanmış bütün düşüncelerimi, hasretimi, endişemi, hepsini-hepsini de söyleyip bitirmeliyim. Hayır, mümkün değil. Hisler son noktada. İlk önce işte bu parmak arasındakini uzatmalı. Dur, düşmüş mü yoksa? Hayır, düşmemiş işte, yerinde. Nereye, tükürükleyip yapıştırayım, acele ettiğimde kayıp düşerek görünmesin, tuf, tuf. Daha sonra üst başı hazırlamalı. Radyodan, “Kızıl Yeşler”, “Yeş Leninci” gazetelerinden alınacak telif hakları vardı, onları alması için nöbetçi huzurunda Zeytüne ismine vekâletname yazarım. Belki, o vekâletname yazma sırasında yazıyı da veririm? Bu şekilde kolay olmaz mı? İşte o telif ücretleri ile Zeytüne, Piçen pazarından potinler, elbise, pantolon, iç çamaşırları alsın. Yine ne? E-e, ilaveten (79) şapka da lazım tabi şimdi... Yine ne? Ha, bir iki paket de getirsin, yiyecekler ve tütün. Tütün çokça lazım. Koğuştaki yoldaşları az olsa da ağırlar. İşte onlar beni nasıl parlatıp giyindirdiler. Bayram aşısı – karma karışık. Üstelik şimdiye kadar enstitünün vaziyetini sormadım. Hatip Gosmanov’un durumu nasıl? Onu tutuklamadılar mı acaba? Daha pek çok şey hakkında? Kükçetav’dan, babamlardan mektup yok mu?

Kilidi tıkırdatıyorlar, açıyorlar!

Dur, en önemli şeyi söyleyecek oldum şimdi? Hay, şeytanın becerisi, unuttum elbette, ha! Yazı!

Yazı!

Kapı açıldığında nöbetçi yürüyüp içeri girdi ve beni bir tarafa itiverdi:

- Git buradan. Dinleyin, soyadı okunanlar eşyalarını alarak kapı önüne! Başkan! Buraya gel, bilgi ver.

- İvanov İvan Petroviç!

- Ben!

- Ramazanov Sabir!

- Ben. – Ortadaki sedirden sarı sakallı bir yaşlı indi, torbası kirişe sıkıştı, alamıyor.

- Çık! Neden gebe kadın gibi dolanıyorsun?

Ben torbasını sıkıştığı yerden çıkarıp verdim. Yaşlı kapıya doğru yürüdü.

- Bazarbayıv Amanbay.

Bunu duyunca, başım döndü, Amanbay’dan, yine yakın bir dosttan ayrıldım galiba. Nereye götürüyorlar şimdi onu? Yine karşılaşır mıyız ki?

- Djaparidze...

- Hesenov...

Koğuştan iki yüz elli kadar tutukluyu askerî karargâha aldılar. Konuşmalarına bakıldığında, Norilski’ye. Daha sonra karşıdaki, Kreml altındaki ikinci hapisneden yine iki yüz elli kadar mahpusu bizim koğuşa getirdiler. Gürültü patırtı, yer için dalaşma, dövüşme devam etti. Tabi başkan beni unutmadı. Köşedeki ikinci kat sedirden yer verdi.

Ya görüşme?

Böyle mahşerde nasıl görüşme olsun, diyor. Sadece ihtimali olmayan şey için silkindim. Şimdi işte ne yapacağımı da bilmiyorum. Elbiseleri çıkarıp sahiplerine vermeli.

- Ba-lan-da!

Nöbet tutan onbaşlar kapı önüne toplandı. Kapı açıldı. İki kulağından iki mahpusun taşıdığı yalıklar koğuşa girmeye başladı. Ekşi lahana kokusu burnu (80) yardı. Bizim onluğa da misk kokusu geldi. Ben de konserve kavanozumu alıp sıraya girdim.

- Salahov, kapıya!

Kavanozum elimden düştü.

- Görüşme zamanı beş dakika. Ziyarete gelen kişilere yakınlaşmak, el uzatmak yasak, hiçbir şey almaya vermeye izin yok. Hepsi bu kadar. Politika hakkında konuşmak yasak. Anladın mı?

- Anladım.

- Çık!

Hareketlendim, diz eklemlerim titriyor. Ey, Allah’ım, gerçek mi, rüya mı? Gerçekten de, şimdi ben onu... Görecek miyim? Zeytüne! Ne zamandır söylenmemiş sözler, hisler... Yürekte. Bu nedenle, galiba, güp güp ediyor. Hayır, hayır şaşırıyorum. Afallama, gönlüm! Sen, sen bahtlısın. O, o saf sevgi, kirsiz mukaddes muhabbet bu kapı ardında. O, herhalde, benim kucağıma atılır. Ona onu yapma, bunu yap diye tehdit eden nöbetçi gardiyan yoktur şüphesiz..

Kapı açıldı.

Ben eşikten geçtim ve put gibi kaskatı kesildim.

Bu ne bu? Yoksa şimdi gözlerim mi boğuluyor? Nasıl utanmazlık bu, nasıl rezalet?

- Niçin o burada? diye bağırardım öfkemden, acımdan titreyerek.

- Zeytüne, benim hanımım, -dedi Fazıl gözlerini kısarak. Ama onun yanında dikilip duran Zeytüne başını eğdi.
- Olmaz, olmaz! – Bir iki adım öne yürüdüm ve sıtma tutmuş gibi donup, iğrenip, zangırdamaya başladım. – O – hain! O benim hakkımda yalan iftira yazmış.
- Hanımım önünde horlama! Dedi Fazıl, kötü bakarak.
- Ya ya, horlama mı? – oda ortasına benim oturmam için konulmuş tabureyi kapıp alarak Fazıl'ın başına vurmak için gayret etmişim, gardiyan, koşturup gelerek, elimden tutakaldı.
Zeytüne hıçkırarak ağlamaya başladı.
- Görüşme tamamlandı! – dedi nöbetçi gardiyan, tabureyi yere koyarak.
Görüşme bölmesinden beni dosdoğru ayrı hücreye alıp götürdüler. (81)

5

...Zeytüne ile vefasız görüşmeden sonra, beş günü hücrede geçirdim, oradan çıkarınca tekrar aynı yere getirdiler.

Önce açlık, daha sonra sevdiğim kızın ihaneti beni iyice yıpratmıştı. Yemek yemek istiyorum. Düşünmekten, utanmaktan başım çatlıyor. Nerede, kime kederimi anlatmalı? Şaşırınca, yegâne dost Söbbuh'u aramaya gittim, onu henüz askerî karargâha koymamış olsalar iyi olacak. Kilise mihrabı çevresinde bakınıp yürürken üstten birisi seslendi:

- Hey, gözlüklü!

Durdum. Baktım ki, üst sedirde ayaklarını salıp oturmuş kara sakal, başkan, parmağı ile işaret edip, beni kendi yanına çağırıyordu.

- Gel hele buraya, atmacam. Durumlar nasıl?

- İyi o konuda.

- Öyleyse, gel, otur.

Ben ister istemez onun yanına çıktım. O, bütün yüzünü kaplamış kara, koyu sakal bıyığını iki eli ile tarayıp süslendi ve sol gözünü kısarak, hileli bir bakış ile soruverdi:

- Senin için kitap yazıyor diyorlar, doğru mu?

- Önceleri doğru idi, şimdi değil!

- Ziyarı yok, şimdi de olur, babalık... Ben sana bir iş buldum, yemekli, temiz, akşam yanıma gel, doyuncaya kadar bulamaç yersin. Anlaştık mı?

- Anlaştık.

Nasıl bir iş buldu acaba bana bu at bakıcısı?

İşte bak, düşünmediğinde işler yoluna girdi. Her gün – ilave bir kumanya ekmek. Yemek de balanda değil, et çorbası, lapa, bazen pırzola, başkan kazanından. Sadece bana değil, Söbbuh'a da hisse çıkar...

Ya iş? İş, başkanın söylediği gibi, temiz ve kibar da. Ne yapıyorum mu diyorsunuz? Söyleyeyim. Her gün akşam balandasından sonra uyku öncesindeki teftişe, yoklamaya kadar, hikâye anlatıyorum. Küçük yaştan beri “Elfé leyle ve leyle (Binbir Gece)”, “Kırık vezir (Kırk Vezir)”, “Şahname (Şehname)”, “Ebügalisina”, “Tutıyname (Tutiname)”, “Salsal” gibi Arap hikâyelerini okuyarak büyümüştük, hafızamda kâfi derecede bunlardan vardı. İşte şimdi onların faydası oldu. Her gün yeni bir hikâye anlatıyorum, tutuklu bulunanlar Arap hikâyelerinin güzelliğine, ondaki kahraman şehzadelere, güzel kızlara, özellikle de çok lezzetli “çeşit çeşit nimetlere”, şaraplara hayran kalarak hayal dünyasında yüzüp, kendilerinin bugünkü zavallı hallerini çok az olsa da (82) unutuyor, bunun için benim hikâye anlatma vaktimi beklemeye dayanamıyorlar. Bu hikâyelerim özellikle de koğuşun sahibi – at bakıcısı çingeneye hoş geliyor: bütün dikkatini toplayarak dinliyor...

- Sen çok seçkin bir insansın, kartalım. Ağzından inci mercan saçılıyor. Senin yerin burası değil, cennet elbette, canım, diye arkamdan hafifçe vurarak, övdü.

Koğuştaki beş yüz mahpus beni biliyor, yürümeye başlasam, kalkıp sedirinden yer veriyorlar. Ben şimdi sedir altında, tahtakurusu yuvasında değil, kilise mihrabında, başkan yanında – aydınlık, geniş yerde yatıyorum.

İşte, baht, geliyorum dese, gökten iner.

Sekiz ay Pleten hapishanesinde gece gündüz sorgulamaya gidip, hücre kumanyasında kalıp, kuru kemiğe kalmışım. Şimdi kilisedeki bir ay içinde olgunlaşıp, şişmanladım.

- Suphanallah, diyor Söbbuh, bazen gülüp, bazen ciddileşerek. – Sen günden güne güzelleşiyorsun.

Muhtemelen, Söbbuh göz değdirdi. Bir gece beni uyandırdılar ve acele bir şekilde karşıdaki ikinci hapishaneye götürdüler. Niçin? Belirsiz.

- Siz suçluları hapisaneden kaçmaya teşvik etmişsiniz ve o kötü niyetinizi gerçekleştirmek için, grup toplamışsınız, kilise tabanı altından Kazanka nehrine doğru tünel yapmaya hazırlanmışsınız. Bu suçunuzu kabul ediyor musunuz?

- Yurttaş soruşturucu... - Masa ardında herhangi bir dosya açıp, kâğıtları karıştıran gözlüklü kişiye şaşırarak baktım. Yoksa şimdi başka birisi ile mi karıştırıyor? - Bağışlayın, ben hiçbir şey de bilmiyorum. Ne tüneli?

- Sus! - Soruşturucu, iğne saplanmış gibi, birden fırlayıp bağırdı, dosyadan bir sayfa yazılı kâğıt aldı. - İşte suçun! Siz hiçbir şey sezmiyorlar diye düşünmüşsünüzdür. Bizim gözümüz yeraltından da görüyor. Oyununuz gerçekleşmedi! Yandınız. Son defa soruyorum: suçunuzu kabul ediyor musunuz, etmiyor musunuz?

- Yurttaş...

- Yeter! Müfreze! - Kapı açılarak beni buraya alıp getiren askerlerin birisi koşturup girdi. - İşte bu adamı en son hücreye! Suçunu kabul edinceye kadar çıkmayacak. Marş!

- Yürü, yürü!

Gardiyan ite kaka hücreye tıktı ve demir (83) kapıyı şangırdatarak kapatıp, kilitledi. Ben dikilip kaldım, uzanmaya yer yok. Uzunluğu beş, genişliği yaklaşık üç metre ölçüsündeki taş kese, penceresiz dört çimento duvar. Tavanda toza, pisliğe batmış bir lamba yanıyor. Kokuşmuş. Yarı karanlık. Çoluk çocuk sesi. Başta ben kendi gözlerime de kulaklarım da inanmadım, deliriyorum, galiba. Durdukça biraz göz alıştı. Anadan doğma on dört-on beş yaşlarında genç çocuklar birinin üstüne birisi binip çekişiyorlar, zıplıyorlar, düşüyorlar, vuruşuyorlar.

- Efendiler! - Köşeden ince bir ses kulağı delip geçti ve hemen ardından koyu sarı sakallı birisi kalktı. Bu, külotlulardan. Göğsünde çıplak kız resmi ve yazı: "Sevgi için can feda!" Uğultu gürültü yavaşlayarak dindi. Diğer koyu sarı sakal öne çıktı: - Efendiler, bize yeni baron gelmiş, baş eğin.

Koyu sarı sakal önümde yarım eğildi.

- Baron, dedi o koyu sarı sakallı eğilmiş bir şekilde, - bizi bağışlayınız, geldiğinizi fark etmemişiz!..

Arkadan birisi haykırdı.

- Barona ayna gerek, kendisini görmek istiyor.

O arada benim önümde dikilip duran fırça başlı bir çocuk kıvrılıp tam benim burnumun dibinde domaldı.

- Müzik!

O domalmış çocuk çatır çutur yel çıkarmaya başladı.

- Ha ha ha!

Aklını kaybetmiş gibi bağırma, kısık sesle gülme, haykırma. Ben ne yapacağımı bilmeden şaşırıldığımda, diğer koyu sarı sakal yine komut verdi:

- Askerî resmî geçit!

O daha bitirmeden, öylece benim önümde domalıp duran çocuk sıçrayıp enseme tırmanarak oturdu, diğerleri onun ardından dizildiler.

- Adi adım ma-marş!

Emir duyulunca, ensemdeki çocuk ayakları ile göğsümü tekmeleyip, kıpırdanmamı emretti.

- Bir iki, bir iki.

Ben diğer fırça başlıyı sırtlamış şekilde önden, geriye kalanlar arkadan...

- Allah'im, padişahı koru...

Enseme atlayan çocuk ince kız sesi ile padişah devleti marşına başladı, diğerleri yükselttiler. Onlar ulur gibi şarkı söylüyor, ama benim canım çıkıyor. Ensemdeki fırça baş kendisi albastı gibi ağır, yürümediğimde botları (84) ile boynumu kısıp, ökçeleri ile göğsümü tekmeliyor. "Çabuk!"

Nereye çabuk, ben yıkıla sendeleye koğuşu iki defa döndüm mü dönmedim mi, havasızlıktan halsizleşip yıkıldım. Arkadakilerin hepsi de benim üstüme yıkıldılar. Kahkaha atmalar, kısık sesle gülmeler, haykırımlar. Ama ben ezilip parçalanarak, şimdi öle yazıyorum diyecektim ki, yine emir duyuldu:

- Yeter, baronu evlendirme zamanı!

Üstümdekiler itişe kakışa kalktılar.

Ama ben kıpırdamıyorum.

- Sağdıç, - o koyu sarı sakal, önümde diz çöküp, alay ederek gülmeye başladı, - Rahip seni kim diye Hıristiyanlaştırmış idi?

Benim dilim de dönmüyor.

- Fare, dur bir dakika, - enseme çıkıp yürüyen fırça baş bana bakıp bakıp durdu ve birden haykırdı. – Bu kesinlikle kilisedeki hikâyeci!

- Sen nereden biliyorsun? – Fare gerçekten de fare gibi uzanıp cam gözleri ile baktı. – Belki, o değildir?

- Geçen hafta ben kendim dinledim. İşte dediği hikâyelerle, - o başparmağımı kaldırıp dilini şaklattı. – Evet, o yazar, yeni tanıdım.

- Sekreter mi?

- Hayır tabii ki, kitaplar yazmış.

- E-e-e! – Koyu sarı sakal bana şaşırıp, kararsız kalıp baktı ve birden bağırды: - Oyun bitti. Hikâyeciye yer verin!

Fırça baş koşturup gelerek beni kaldırıp doğrulttu ve Korol'un oturduğu yere, başköşeye götürüp oturttu.

- Bağışlayın, yazıcı ağabey, ben başta sizi tanıyamadım.

O arada tekrar kapı gıcırdadı. Açıldı. Yine iki kişiyi ite kaka soktular. Biri kapıdan güçlükle sığıp girdi, dev, şişman; diğeri, kısa, cılız.

Kapıdan girenler başlarını dahi kaldırmaya fırsat bulmadılar, çıplak gençler onların üstüne atladı. Daha önde duran dev, omuzlarını kaldırıp, üstüne çullananları atıvermişti, bütün hücre onun üstüne çullandı. Yıkılarak ve çığneyip ezmeye başladılar.

Arkada kalan kısa boylu bunu görüp, korkusundan, olsa gerek, kendisi yıkıldı. Diğer dev uzunca güreşti, ya bir ya iki çocuğu alıp attı, ancak yenildi. Koyu sarı sakal kendisi onun üstüne çıkıp kondu. Geriye kalanlar paraşa kapağı ile vura vura canını çıkardılar. (85)

Dev sonunda yıkıldı.

Ondan sonra onu “evlendirmeye” başladılar – rahibin verdiği ismi söylettirdiler, nerede, kim olarak görev yaptığını belirlediler. O, bir rayonda savcı olarak çalışmış – koyu sarı sakal kendisi tanıdı. Niçin ona sataşıyorlar acaba. Ağız burnu kan içinde olmasına bakmadan, savcıyı önce oturttular. Daha sonra pantolonunu çıkardılar ve her genç demir kaşığı üç defa onun “yumuşak” yerine soktu.

Savcı tamamen halden düşüp yığıldı. Bundan sonra “evlendirme” sona erdi. Kısa tutuklu özgürlüğünde öğretmen olarak çalışıyormuş, ona dokunmadılar.

- İşte sana çivi, savcı efendi, diyerek, Korol, paraşa üstünde güçlükle oturan deve büyük bir çivi soktu. Fırça baş çivi alıp savcının burnuna dürttü, o, başını kaldırmadan durdu. Karışmaya cesaret etmedi, galiba. Korol, gözleri ile burgulayıp, sözünü devam ettirdi: Uyanana kadar kapının iki mafsallını kazıp çıkar. Hey sen, fırça baş, bakadır. Kazmazsa, paraşa kapağı ile kuvvetli rüzgâr estir.

Yat borusundan sonra kim nerede bulunuyorsa, orada oturarak, çökerek uyukladı. Koğuş-hücrede sadece Korol, fırça baş ve ben “usta hikâyeci” uzanarak yattık. Ancak şimdi ben, genç delikanlıların niçin çırılçıplak olduğunu anladım. Bütün giysimi bit sardı. Gömlek kendi kendine kımıldıyor. Bu şekilde üstüne çıkıp ısıyorlar, tahammül etmek mümkün değil. Şaşkınlığım geçince, ben de elbiseleri çıkarıp attım.

Ama kapı eşğinde ktır ktır sıva, kerpiç kırıntıları dökülüyor. Savcı, hücre kapısının mafsallarını kazıyor...

Yaz. Gümüş saç örgüsü ile çalkalanıp dalgalanıp yatan bozkır. Uzakta apak kilim evler görünüyor. Ekşimtrak kırmızı kokusu burnu gıdıklıyor. Ama, ben bozkır otu içinde uzanıp yatıp güç topluyorum. Hafifçe rüzgâr esiyor. Nasıl ferah... İşte el altında yeni kıp kıp kızıl pişmiş yer çileği. Tadına bakayım diyerek henüz elimi uzatacaktım, her nasılsa sese sıçrayıp uyandım.

Hücre bomboş, bir kişi kalmamış. Kapı sökülüp çıkarılmış. Koridorda yatan demir kapı üstünde gardiyan dikilip duruyor: gözleri fal taşı gibi açılmış, bir bu yana bir diğer tarafa bakıyor.

- Hey, buradaki tutuklular nerede?

Ben şaşkınlıkla sıçrayıp kalktım ve çıplak olduğumu fark ederek tekrar çöktüm. (86)

- Bilmiyorum.

- Nasıl bilmiyorsun? Kapıyı kim söktü?!

O arada yine birkaç gardiyan koşturup geldi ve küfrede küfrede geri döndü.

Önden gelen gardiyan şaşkınlıktan, galiba, yerde yatan kapıyı biraz kaldırdı, bıraktı ve beni tehdit etti:

- Hey, sen, bak, bir tarafa da gitme!

Ben giyinmeye başladım.

Hapishane kapısı önünde gürültü patırtı. Köpekler havlıyor. İki defa tüfek sıktılar.

Bir süre sonra hapishanenin marangoz atölyesinde çalışanlar gelip, sökülüp çıkarılmış olan kapıyı yeniden yerine koymaya, çimentolayıp sağlamlaştırmaya başladılar. Onlar bana, gardiyan görmeden bir parça ekmek, üç dört sarımsak tütünü verdiler.

Çok geçmeden hücreden kaçan yeni yetmeleri teker teker şiddetli bir şekilde döverek getirmeye başladılar. Savcı ile öğretmeni bağlı vaziyette tuvalete atılmış olarak bulmuşlarmış, onları da getirdiler. Kapı, yerine konularak tekrar kapatıldı, çapraz demir kemer, cıvata ile sıkıştırılıp sağlamlaştırıldı. Hücre tekrar doldu. Sadece Korol ile fırça baş görünmedi. Onlar, ya hapishaneden çıkıp, kaçarak kurtuldular, ya da onları başka bir yere kapattılar. Geri getirilmiş yeni yetmelerin yaklaşık olarak hepsinin de el ve ayakları yaralanmış, vücutları kararmıştı. Ancak biri de ağlamıyor, sadece sövüyorlar, kapıya vuruyorlardı. O arada hücrenin tabanındaki lombar açıldı ve lastik hortumdan su püskürtmeye başladılar. Çok geçmeden su bele kadar çıktı.

Gece boyunca bel seviyesindeki suda tuttular. Çok dayak yemekten yaralanmış, halsizleşmiş üç çocuk ayakta duramıyorlar. Onları yoldaşları, değiştire değiştire, duvara dayanarak kaldırdılar. Dura dura benim ayaklarımı da kramp uyuşturmaya başladı. Biraz daha suyun içinde kalsam yıkılacaktım.

Nihayet, uyanma çanı vurduktan sonra hücrenin kapısını açtılar, su, baraj yıkılmış gibi koridora yayıldı. Hafifleyiverdik.

Gardiyanlar beni almaya gelmişlermiş. Bu yıkama, üstten su sızıp gelmiş gibi, hapishane bürosuna alıp götürdüler. Üç demir kapı açılıp kapandı. Nihayet, pencere parmaklığı paslanmış uzunca oda. Yarı karanlık. Masa. Kâğıda dalmış gözlüklü sorgulayıcı, başımı dahi kaldırmadan, bana: (87)

- Nasıl, suçunuzu kabul ediyor musunuz? diye surdu.

- Hangi suç?

Gözlüklü yerinden sıçrayıp kalktı ve bağırdı:

- Müfreze, alıp götürün, hücrede çürüsün!

Şimdi yazın en güzel dönemi, temmuz ortası. Böylesi dönemde şimdi kimin gönü tabiata kanat çırpıyor. Tene sıhhat, gönle rahat veren yeşil ormanlarda, hoş kokulu çiçeklerle canlanmış çayırarda kim bulunmak istemez?

Ama ben işte şimdi sekiz gündür kokuşmuş hücrede eziyet çekiyorum. Her gün sorgulayıcı çağırıyor. Şimdi tam gece ortasında, uyku bastırıldığında, hapishane ürkütücü sessizliğe büründüğünde aldirmaya başladı. Sürekli aynı soru.

- Hapishaneden kaçma yollarını kimlerle, nasıl hazırladın, halk düşmanı? Aslında seni şimdi öldürmeliydi. Eğer bu suçunu da üzerine almazsan sana kurtuluş yok! Söyle, grubunda kimler vardı?

Ancak benim başım dönüyor, gözlerimin önü kararıyor, hangi kaçış? Hangi grup? Hangi suç?

Birden kapı açılıyor. İki genç yiğit – muhafız polisler beni dövmeye girişiyorlar. Ama sorgulayıcı sürekli bir sözü tekrarlıyor:

- Söyle, grubunda kimler var? Kimler?

İşte bu hücrenin kalın taş duvarları ardında sadece üç dört adımda sokak. Kreml altındaki bu sokaktan Kazanka'ya su dökünmeye gidiyorduk. Ah, şimdi işte hiç olmazsa bir defacık şu suya dalıp çiksan. Bütün kir, var olan kaygı dağılırdı...

Gıcırdayarak kapı açıldı.

- Sorgu hâkimine!

Önce iki gün, özellikle de sabahleyin kumanya ve balanda alındığında, midem kıvrandırıp, ıstırap verip sinire dokundu. Başkalarının yemek yemesini görmeyeyim diye gözlerimi yumarak yatıyorum. Başkan: “Otuz dokuzuncunun kumanyasını, balandasını geri alın. O açlık ilan etti”, diyor. Her sabah. Bugün şimdi dördüncü gün. Şimdi yemek yeme isteğinden çok su içme isteği sıkıntı veriyor. Dudaklarım yarıldı. Ateşim yükseldi. “Sadece bir damla su...” Ancak ben verseler de içmiyorum, kendi kendime azap ediyorum. Ölümüne düşer ediyorum. Ağızda şimdi tükürük de kalmadı, galiba. Dil kabarmış, su içmek istiyor. Sadece bir yudum...

Son sorgulamada şuurumu kaybedince döverek beni hücreye getirip attılar. Bütün vücudum karardı, sol kolumu kaldıramıyorum, sızlıyor. Ya kırılmış ya da çatlamış. Yalnızca son sorgulamada “tünel kazma”nın (88) nereden gelip çıktığını düşündüm. Kilisede hikâye anlatırken ben, dinleyicilerin ilgisini çeker diyerek korsanlar hakkında, onların şatolardan, surlardan kaçışlarını da tasvir ediyordum. Biri “yakalamış”. İşte bunu şimdi “tünel kazma”ya kadar ilerletmişler. Ama ben şimdi bu olmayan “tünel kazma”yı, “grup”u bulup vermiyim.

İtiraf edemiyormuşsun, gizliyormuşsun - yeni süre!

On yıl hapishane. Beş yıl da haklardan mahrum olma! Şimdi üzerime suç, grupla hapishaneden kaçmayı planlamak... Hırsızları, sadece insan öldürenleri değil, aynı zamanda hükûmetin, halkın kan düşmanlarını hapishaneden alıp çıkarmaya “hazırlanmış” kişi benim... İşte bu suç yine en az on yıl hapishane ilave edecek bana. Olmazsa – ölüm!

Yeme içmeden vazgeçmemin sebebi bu. Bu, son dayanağım. Ben şimdi ikinci yalanı, gerçek olmayan suçu araştırıp inceleyerek, aklanmayı talep ediyorum.

Koşu şu ana kadar birkaç defa tutuklular ele geçirdi. Ancak, doğru söylemek lazım, beni tek bir hırsız da, tek bir sabıkalı da üzmedi, tam aksine, bana yatacak yer verdiler. Kumanyalarımı, aç olmalarına bakmadan, adil bir şekilde geri gönderiyorlar ve şimdi nöbetleşerek kapıya vuruyorlar:

- Adam ölüyor, hekim gelsin!

- Doktor!

Dudaklarımda, kan. Ağzımda, tuz tadı. Ah, sadece bir yudum su...

- Alın, içiniz.

Bir bardak su, saf soğuk su! Çalkalanıp, dökülüp bana doğru geliyor.

- Başımı kaldırın.

Birisi başımı kaldırdı. Bardaktaki soğuk, şifalı suyun ıslaklığı şimdi dudaklarımda duyuluyor, oh Allah! Bunu da göreceğim gün var imiş! Bütün gücümü toplayıp uzanıyorum. Masa! Masa yanında, gözlüklü kişi.

- İçiniz!

Aniden geriye yıkıldım. Bardaktaki su çalkalanıp döküldü. Ben hafızamı kaybettim...

- İbrahim, aç gözünü. İşte, biraz su yut. Korkma, ben, ben bu. İmenkulov Zarif. Hatırlıyor musun, Birinci Tatar Alayı Komiseri, İmenkulov. İçiver.

Su damlayınca, dudaklarım dağılıp gidecek gibi oldu.

- İbrahim, tekrar, tekrar bir iç.

İmenkulov... İmenkulov... Bu soyadı bir süre gökte dolaşıp yürüdü ve söndü. Ben derin bir uçuruma düştüm. (89)

Bu koşu bugüne kadar İmenkulov* dan başka, Tatizdat boyunca tanıdığım gazeteci Kerimov Hemze de varmış. O da, merhamet yaveri, yardıma gelmiş – bir haftaya yakın bana kaşıktan azıcık şekerli suda ezilmiş ekme yedirip, yardım etmiş.

7

- Bizim koşu alıp getiren gardiyanın söylediğine bakılırsa, seni iki defa sorgu hâkimine alıp götürmüşler. O sana su takdim etmiş. Sen içeyim diye çaba göstermişsin de aklına gelip bardağı itmişsin. Dokuzuncu gün ateşin kırka yükselmiş. Hapishane hekimi seni, hücreden alıp, hastaneye göndermek için izin istemiş. Ancak sorgulayıcı, o suçunu üzerine almadı diyerek izin vermemiş... İşte bunun için bizim koşu tasın İbrahim, dedi İmenkulov.

Ben daha yeni veba hastalığından kurtulmaya başlamış gibi halsiz, titriyorum. Ancak bu halde de hafızam çalışıyor, İmenkulov! Gerçekten de bu benim yanımda yatan tutuklu, o Birinci Tatar Alayı Komiseri, iç savaş kahramanı, göğsünde Kızıl Bayrak nişanı gözleri kamaştıran meşhur komiser mi?

- Bırak, bu konuda konuşma şimdi. İşte kapı açılıyor. Yavaşça saf havaya çıkmalı, güç katar sana.

İmenkulov, koltuk altıma girip, beni kapı önüne çıkardı. Koşu kapısından geçerken gözlerim kamaştı, başım dönmeye başladı.

- Olmazsa, otur şuraya, İmenkulov beni yürüyüş meydanına çıkan kapı dibine oturttu ve başgardiyana bir şey söyledi. Diğer kolunu silkti. Otursun anlamında.

O arada diğer taraftan hava almaya çıkmış kadınlar, kızlar görüldü. Normalde, bir koşutakiler girinceye kadar diğer koşutakileri dışarı çıkarmıyorlardı. Bu defa gardiyanlar zamanı karıştırmışlar, galiba.

Benim yanımdan başlarını eğip ellerini arkalarına koymuş kadın, kız tutuklular geçiyor. Yüzleri solmuş, bakışları hissiz. Aralarında gençler de ak saçlı analar da görünüyor. (90)

- Hey, İbrahim, bu sen misin? - Biri geçip giderken fısıldayarak konuştu. – İyi misin, - Server abla **!

- Bağırma! Durumun nasıl?

- Daha yeni hücreden.

- Duydum. Hepsini de duydum. Dokuz gün! Yiğitmişsin! Şimdi yenilme!

- Yılanlar, yine fısıldanmaya başladınız mı? Durun! Yarın yine sizin koşu gezintiden mahrum ediyorum, - gardiyan kadın, erkek gibi üç dört katlı edip söverek, arkadakileri itip dürtmeye başladı.

Daha geçen sene Server abla yazarlar toplantısında çocuk edebiyatının yükselişi hakkında tebliğ sunmuştu. Boylu poslu, güler yüzlü, kızlar gibi düzenli, güzel idi o dönemde. Ya şimdi? Şimdi işte

* İmenkulov Zarif – İç savaş kahramanı, bir miktar madalya kavalyesi, tutuklandığında Birinci Tatar Alayı Komiseri.

** Server Edhemova – Yazar, K. Necmi'nin hanımı.

tanınmaz olup zayıflamış, yüzü sararmış, ama sesi gür. O, gardiyan kadının sövmesine kovalamasına aldırmadan, bana doğru yöneldi ve şimdi açık sesle bağırdı:

- İbrahim, ümidini kırma! Bu karanlık gece ebedî olmaz – O daha da bir şeyler söylemek istiyordu ki, gardiyan kadın Server ablayı itti. Server abla koğuş eşliğine kapanıp yığıldı.

Ağır demir kapı şaldır-şuldur kapatıldı.

Ana Sesi

Şu facialı olaydan sonra şimdi kırk yıla yakın zaman geçti. Ama o yürek parçalayan ses, çingene kadının çocuğunu arayıp, yürek parçalayan ağlaması hâlâ kulağında çınlıyor. Bazen çocuğunu kucaklayarak peronda yatan o çingene kadın rüyama giriyor. Kara tere batıp korkarak uyanıyorum.

1938 yılının Haziran ayı. Ufa. Demir yolu garı. Peron. O korkunç gecede bizi, bir grup “halk düşmanları”, çok eziyet görüp, nihayet, Ufa hapishanesine gelip yakalanmış tutukluları, yine bir yere göndermek için gara getirdiler. Tabi ki, “kara kuzgun” kafeslerinde. Onun için yolda kiminle geldiğimizi bilmedik. Bizi peronda nasıl ve nereye gideceği belli olmayan trenin yanına getirip indirdiler ve hemen bir Stolpin vagonu önünde diz çöktürdüler. Bu kez grup küçük, yirmi kadar (91) mahpus idi. Daha yeni yağmur yağıp geçmiş, peron pis. Yetmezmiş gibi, bizi tam çamurun içine diz çöktürdüler. Pantolonlar hemen sırlıklam su oldu. Ama buna hiçbir tutuklu itibar etmiyor. Ufa'nın tutuklular ile ağzına kadar dolu, kokuşmuş hapishanesinden sonra böyle temiz havada olmak, zorlanmadan nefes almak beklenmeyen bir rahatlıktı. Doğru, gar, peron havasında dumanla karışık kömür, yağ kokusu hissediliyor. Ama şimdi bu havayı koğuşunki ile karşılaştırmak olmaz. Özgürlük zamanında: garın havasının da, rahatsız eden yaygarasının da gönle uygun olduğunu bilmemiştik. İşte nasıl da kaynıyor o. Birileri valizlerini, torbalarını, küfelerini kaldırıp, su pompası merkezi tarafına doğru tökezleye takıla yürüyor, kimileri aynı şekilde acele ve çeviklikle onlara karşı koşturuyor. Hepsi de acele ediyor. Sadece biz tutuklular sakiniz. Sanırsın ki öteki dünya insanlarıyız, pis suya diz çökerek, cansız oturuyoruz. Hayır, sadece dışardan böyle. Ama içte, işte bu pis suya diz çökmüş yırtık kirli giysili, zayıf, sarı, esmer yüzlü tutukluların gönlünde fırtına. Onlar kendilerinin tıpkı bu yolcular gibi, nereye isterse gidebildikleri zamanları hatırlıyorlar, dostlarını göz önüne getiriyorlar. Sadece bu da değil, gözleri ile ne yapacağını bilemeyip yakınlıklarını arıyorlar, belki... Belki, işte şu şaşırıp yürüten yolcular arasında babası, hanımı, çocuğu vardır... Belki? Ah, şimdi onlar gelip çıksa...

Ben de çevremdeki yoldaşlarım gibi, kederlenerek, gar koşuşturmasına bakıyorum. Bekliyorum? Kimi? Kendim de bilmiyorum. Ama aceleyle, heyecanlanarak bekliyorum...

- E-e, eü-eü...

İrkildim. Hemen yakında bir küçük çocuk hıçkırıklarla ağlamaya başladı. Hangi çocuk? Nerede? Biz şimdi her birimiz bir yıldan fazla bir zamandır mahkûmuz, aileden ayrılmışız. Bu nedenle bu ses, küçük çocuk sesi, tuhaf da, yakın da, azaplı da.

Çocuk ağlıyor.

- E-eü... E-eü...

Nerede? Kimin çocuğu? Ben başımı arkaya çevirdim. Gövde ile dönmek yasak. Silahlı müfreze her hareketi kaçmaya hazırlanma olarak kabul ediyor ve hemen vuruyor. Arkada, kenarda, bizim gibi diz çökerek, bir çingene kadını oturuyor – başı açık, saçları dağılmış, yalın ayak. Üstünde kirli, yırtılıp bitmiş kat kat gömlek ve rengi solmuş büyük bir şal. O, şalını omuzlarına atıp örtünmüş. O şal içinde küçücük sabi gözler – kuşkirazı gözler parlıyor. Kadın şalını biraz bıraktı da yakasını açarak çocuğa memesini (92) tutturdu. Ağlama kesildi. Çocuk, cork cork ederek, tatlı tatlı emmeye başladı. Gözleri kapandı.

Tren bağırdı. Vagonlar birbirlerine çarpıp çınladılar.

- Kalkın! – Silahlı müfreze başının kızgın sesi kulakları yırttı. Kendisi kısa boylu, zayıf. Burnundan sıksan canı çıkar. Böylesi öfkeli ses neresinden çıkıyor ki. – Kalkın! Sıraya geçin! Sayım!

Bizi hapishane konvoyundan yol konvoyuna teslim etme başladı. Hapishane konvoyu başı, uzun boylu, geniş gövdeli, geniş yüzlü, kısık gözlü Başkurt yiğidi yanındaki askere sırtlayıp getirdiği büyük deri çantasını yere koymasını emretti. Koydular. Açtılar. Daha sonra kalın kalın dosyalar çıkarmaya başladılar. Tutukluların formülleri, amel defterine yazılmış hüküm kararları ve diğer kâğıtları.

- İvanov, bir adım öne çıkarak dur!

Sağ taraftaki ak sakallı yaşlı profesör emri yerine getirdi ve adını, doğum yılını, kaç yıl, hangi kanun maddesi ile hüküm giydiğini söyledi.

Yol konvoyunun başı sicil kayıtlarını alıp, tutuklunun söylediklerini inceleyerek, sicil kayıtlarındaki yazılar ile karşılaştırıyor.

Biz hepimiz de bu âdet üzere, yıl boyunca bir hapisaneden diğere gide gide alıştığımız “sırat köprüsünden” geçerek, Stolipin vagonu önüne dikildik. En sona çingene kadını kaldı. Biraz önce dönüp baktığımda dikkat etmemişim. İlkinde, orada ben daha çok dikkatimi sabi çocuğa vermişim. Aynı zamanda kadın eğilip çocuğunu emziriyordu. İşte şimdi kalkıp dikilmiş. Şaşkınlık içinde kaldım. Yoksa şimdi Prosper Merime'nin meşhur Karmen'i mi dikiliyor? Düzgün, boylu poslu. Güzel, alımlı vücut. Simsiyah, uzun, kalın saç örgüleri yıpranıp sırtına inmiş. Kalın çekik kara kaşlar. Karga burun. Şimdi katıca kısılmış ince dudaklar ve azıcık öne çıkan çene. Doğrusu, yüz elmacıkları kızarmıyor, beyazımsı, solmuş. Bu şimdi anlaşılabilir, o da bizim gibi kokuşmuş koğuştan çıkmış, doyurur veya doyurmaz kumanya almış, üstelik bir de çocuk emziriyor. Eğer şimdi onu özgür çingene kafilesine göndersen, doyuncaya kadar yemek versen?... Beni ayrıca hayran bırakanı – iri simsiyah kara gözer. Onlar her nasılsa bir güçle, öfkeyle burguyla deler gibi bakıyorlar. Ya duruşu – tam çingene kafilesinde dans etmeye çıkmaya hazırlanmış gibi, hatta azıcık yosma da. “Bakın, hayran olun, ben nasıl güzelim!”

O, bir adım öne yürüdü ve gururlu bir bakış ile başını azıcık arkaya eğip, şala sarıp göğsüne bağlamış (93) bebeğini sallaya sallaya azıcık çalkalayıp, yalnızca burun altından her nasılsa bir melodiyle ağlamaklı ses çıkarıyor. Galiba ilk çocuğu, sevmeye doyamıyor.

- Hey, sen necisin, Zemfira! – Yol konvoyu başı ona küçümseyerek bakarak, bağırdı. – Niçin sallanıyorsun? Yoksa koğuştan çektin mi? Sana özel davetiye mi gerekiyor, yürü. – O, hapisane konvoyu başına döndü. – Nerede bunun sicil kâğıdı?

- Çingene kadının dosyası yok. Hâlâ araştırılıyor. Sadece yol kâğıdı var.

- Ver şunu – dedi ve öteki memur çingene kadınına dürttü. – Peki o şala sarılan şey ne? Yoksa bakmaya da muvaffak oldun mu? Ne o?

- O – benim kuşçuğum.

- Deli, nasıl kuş o?

- Yoldaş başkan – dedi Başkurt yiğidi, – o – çocuklu kadın.

- Nasıl çocuk?! Konvoy başı öfkesinden yılan sokmuş gibi sıçradı: - Bu yetmiyormuş gibi, yola çocukla. Ver şimdi memura, çocuklar bölmesine versin.

- Bende enik yok!

- Sus! – Yetkili kişi bağırıverdi. – Ben sana gösteririm dişlerini. Yoldaş İvaşçenko! – O, zincir olarak bizi kuşatmış muhafız erlerin çingene kadına daha yakın olanına seslendi: - Al çocuğu, gardaki nöbetçi polise ver!

- Emredersiniz! – İvaşçenko silahını yanındaki yoldaşına verdi ve çingene kadının üzerine atladı. Kadın, hızla sırtını döndü. Asker öne geçip, kadının göğsüne doğru elini uzatmıştı, birden onun yüzüne şap edip kadının eli indi.

- Vay sürtük, demek sen şimdi muhafıza mı vuruyorsun? – Kahraman başkan, serçe gibi zıplaya zıplaya gelerek, çocuklu çingenenin sırtına vurdu. Kadın perona kapandı, bebeği bağırip ağlamaya başladı. Konvoy başı kadına yine bir tekme atarak çevirdi ve çocuğu çekip almaya eğildi ve hemen “Aaah!..” diye acı ile bağırarak, geriye çekildi. Onun sağ kolundan kan damlıyordu.

İki defa çan çinladı. Konvoy başı kesesinden mendil alıp sağ koluna sardı ve vagona yürüdü, iki vagon arasında dikilip duran muavin kadını çağırdı, kulağına bir şeyler fısıldadı. Muavin kadın anladığını belirtip başını eğdi.

- Haydi, leş torbası, koştur diğer vagona! – müdür çingene kadını kovalamaya, acele ettirmeye başladı. – Çabuk, çabuk, pislik! (94)

Kadın, çocuğunu kucaklamış bir şekilde emekleyip, yıkıldığı yerden kalktı. Kendisi sürekli “e, e, e” diyerek çocuğunu susturuyor. Onun şimdiye kadar çocuk emzirip oturduğu yerde büyükçe bir çuvalı da varmış. Bir eli ile çocuğunu göğsüne bastırıp, diğeri ile sırt torbasını kaldırıp, yeşil vagona, muhafızın gösterdiği muavin kadının dikilip durduğu kapıya doğru acele ile yürüdü. Müdür arkadan onun gibi acele etti.

- Çabuk, çabuk, leş! Tren kalkıyor. Senin yüzünden bak treni yavaşlatıyorum, insan sonuncusu!

Çingene kadın sendeleye sürüne torbasını kaldırıp basamak önüne ulaştı. Kendisi soluk soluğa kalıyor, çocuğu ağlıyor.

- Haydi, haydi, bin vagona.

Kadın bir eli ile çocuğunu tutup, diğeri ile torbasını kaldırarak, vagona çıkmaya çalışıyordu, basamak yüksek, ayağı yetişmiyor. O arada, yukarıda dikilip duran muavin kadın, gülümseyerek:

- Verin çocuğunuzu, ben tutayım, dedi.

- Teşekkürler.

Çingene kadın çocuğunu muavin kadına verip, kendisi iki kolu ile torbasını kaldırdı – vagona binmeye çalışıyordu. Hemen şap ederek iç kapı kapatıldı. Kadın bağırıverdi:

- Mişut-ka-a...

O arada yan vagonun kapısı açıldı ve oradan az önceki muavin kadın kızıl paçavraya sarılmış çocuğu konvoy başına uzattı.

- İvaşçenko! – Müdür, muhafız askeri çağırdı ve bağırp ağlayan çocuğu uzattı: - Tut, çabuk garın çocuklar odasına götür.

İvaşçenko çok kaba ve uygunsuz bir şekilde paketi alıp koltuk altına sıkıştırdı ve gara doğru koştu. Çocuk boğula, öksüre ağlıyordu:

- E-eü... Eü...

Tren son düdüğünü çaldı.

Bizi çabucak ite kaka vagona soktular. Tren hareket etti.

Stolipin vagonunda tutuklular için de konfor yeterli – kompartımanlı vagonlardaki gibi, ayrı ayrı bölmeler. Sadece pencereleri, aynaları, radyosu, havalandırması yok. Bunun yanında, yeme içme için restorana gidip yürümek yok, getiriyorlar. Bu kompartıman-hücrelerin akılda kalan, göze çarpan yegâne araç gereci – kapı. O, demirle kaplanmış. Yukarı bölmesinde açılıp kapanan demir parmaklıklı küçük penceresi var. Ama küçük pencerede saat dilindeki gibi yuvarlak demir parçası – “madalya” (95) sallanıp duruyor. Bu – “göz”. Koridorda gezinip duran muhafız er sürekli “göz” yanında. Ona, köşeye geçerken de, kapıya geldiğinde de bakıyor – bir gözü ile ama ayrıntılı bir şekilde. Başka türlü mümkün de değil – tüzük emrediyor. Kompartıman-hücreye tıklımış suçlulardan herhangi bir “baş kaldırma” işi beklenebilir. Mesela, tabanı, çatıyı ya da duvarı delip kaçma veya mektup falan atma, ya da intihar etme... Bunun için “göz” her dakika açılıp kapanıyor.

İşte böylesi bir kompartıman-hücrenin birinde biz, sekiz kişiyiz. Yanımızdaki son hücreye o çingene kadını kapatmışlar. O, sürekli kapıya vuruyor, tekmeliyor, bağıyor.

- Açın! Açın diyorum, cinler, periler. Nerede benim oğlum? Nerede benim Mişutka'm! A-çın! A-çın! Duyuyor musunuz, zalimler, duyuyor musunuz?

- Akılsız, bağıрма! Ufa şimdi ta nerede kaldı, - diyor nöbetteki İvaşçenko, küçük pencereyi pat küt açıp kapatarak.

- Oğlumu... Oğlumu nereye bıraktınız? – Yürek parçalayan bir ses ve bağıarak ağlama.

Bütün vagon bu sestense, ağlama ve lanetten titriyordu. Yürek sızlıyor, taşıyor, dökülüyordu. Ama çingene kadın aralıksız kapıyı çalıyor, tırmalıyor, vuruyor, tekmeliyor ve sürekli bağıyor:

- Oğlumu... Mişutka'mı... Kuşçuğumu nereye koydunuz?! Verin, verin...

Bir saat sonra yan vagona giden konvoy başının sesi duyuldu. Birkaç emir verdi ve nöbetçi askerin çingene kadını hakkındaki raporuna sakince:

- Ağlasın, sesi kısılınca keser herhalde, dedi.

Konvoy başı gitti. Küçük pencere açıldı. Bize birer tütün balığı, üç yüz gram ekme verdiler – akşam yemeği. Yemek için oturduk. Ama nedense aç değiliz, yemek boğazdan geçmiyor, takılıyor. Çünkü kulakta çingene kadının acılı sesi, laneti, yalvarması. Üç dört saat sonra kapıya vurma, tekmeleme durdu, ses de duyulmamaya başladı. Şimdi inlemeli ağlama, hıçkırma ve öfke...

- Mişutka, bağırm... Canım... Kuşçuğum. Şimdi karnın acıkmıştır, emesin geliyordur. İşte göğüslerime süt toplandı, sızlıyor. Mi... şut... ka... Aah...

Vagonlar birbirine çarpıp ses çıkarıyor. Çarklar rayların başına vurup, durmadan tak tuk, tak tuk ediyor. Arada sırada tren bağıyor. Duruyor. Peronda uğultu gürültü, zil. Vagonlar birbirine çarpıyor. Yine tak tuk, (96) tak tuk. Tren bir yerlere acele ediyor. Nereye? Bizim için belirsiz. Nasıl kader, nasıl yeni sıkıntılar, azaplar bekliyor bizi?

- Tak tuk, tak tuk.

Kirpikler ağırlaşıyor.

Korkunç bir sese sıçrayıp uyandım.

- Mişutka, oğ-lum, sen ne re de si-in?

Sanırsın ki yüreği dilimleyip, tuz basıyorlar, acıyor, sızlanıyor, sıkılıyor.

- Mi-şut-ka-a-a-a!

Kısık ses yine tuzlu gözyaşına boğulup, yalvardı.

Gece. Tak tuk, tak tuk ve nöbetteki muhafız erin ayak sesleri. Oradan yine yan kompartımanın kapısında bağıрма, ağlama, kapı çalma, tekmeleme, diş gıcırdatma ve lanetleme. Tren bütün bozkırı çınlatıp bağıyor bağıyor da çok hızlı bir şekilde yoluna devam ediyor.

- Cinler, periler, nereye koydunuz benim aziz oğlumu, verin! – şimdi ses kısık, hırıldayarak çıkıyor.

Nihayet, tan öncesinde yan hücredeki ses dindi.

- Biçare kadın. Uyuya kaldı, galiba, dedi zorlukla soluyarak komşu Mehmüt Ebelimov.

- Yorulmuştur şimdi zavallı. Haydi, biz de uyuyalım o uyanana kadar, dedim ve dönüp yattım, gözlerimi yumdum.

Koridorda fısıf fısıf konuşma, ardi ardına koşuşturmaya uyanıp kalkıp oturduk. Bütün dikkatimiz koridorda. Niçin? İşte vagonun dış kapısı şak edip kapatıldı. Konvoy başının kızgın sesi çınladı:

- Ne oldu?
- Yoldaş... Müdür... Ölmüş.
- Kim ölmüş?
- Yine nöbetteki muhafızın korkulu ve fısıltılı sesi:
- Çingene kadın, yoldaş müdür. Kendini asmış...

Tamış Değil Dost

1

Ben zaman zaman 1938 yılının Mayıs ayına tekrar dönüyorum. On beş yirmi gün içinde apar topar, ayrı bir soğukkanlılık, itibarsızlık, hatta tiksindirici bakış ile halkın 1905–1917 yıllarındaki ihtilalleri hareketinde (97) yükselip, bu ihtilalin zaferi için fedakârca savaşmış, kan akıtmış, ama boyun eğmemiş, sürekli büyük mücadele safında kalmış aziz oğullar ve kızlar suçsuz, asılsız bir şekilde “halk düşmanı” olarak suçlandılar. Ülke parti komitesi ve genel toplantı üyeleri, tıpkı Sovyet Yüksek Şura mebusları, halk komiserleri, âlimler, yazarlar, sanatçılar, yaşlı Bolşevikler, diğer Sovyet teşkilatları liderleri gibi göz yummadan ölüm cezasına çarptırıldı. Sadece pek azına “şefkat” göstererek, onları on, on beş yıl hapishaneye mahkûm ederek, orada ölmeden öyle veya böyle çıkabilirlerse, beş yıl da bütün vatandaşlık haklarından mahrum edilecek denen hükmü çıkardılar.

Ben, muhtemelen, genç olmam sayesinde, şanslılar grubuna, hapislane cezasına çarptılmışlar arasına dâhil oldum. Kazan’dan sonra Bögelme, Ufa, Sverdlovsk, Çilebe, Tömen hapishanelerine geçtim.

Bu yol çok zor geçti, her bir hapislane, yürekte kan sızdıran düzelmez acı yara olarak kaldı. Şimdi bile kırk yıldan sonra da o hapishaneler, hücreler, gardiyanlar rüyama girse, ben korkarak, sayıklayıp, kara tere batıp, titreyerek uyanıyorum.

Sıcak yaz ayları. Tutuklular ile ağzına kadar dolu hücreler, yatmaya değil, ayakta durmaya dahi yer yetmiyor. Paraşalar dolup taşıyor. Pis koku boğazı tıkiyor. Yemek için kuru azık. Su yok. Hapishaneden hapishaneye Stolipin vagonlarının dar hücrelerinde, bölmelerinde taşıyorlar. Onlarda da tek yemek, balık. Onda da, günde bir bardak su.

Kazan hapishanesinden bu yola biz, “çok tehlikeli beş suçlu”, beraber başladık. İlkimiz, yanak kemikleri kalkmış, iri kara gözlü, kalın kara saçlı Mehmüt Ebcelimov. Hiç burun eğmiyor, endişelenmiyor, her nasılsa ilgi çekici bir oyun, söz buluyor. İkincimiz – Mehmüt’e tamamen zıt, kısa, şişman, ama acayip güzel vücutlu Geniy İzmayloviç Respublikanets, Kazan’da V. İ. Lenin müzesini organize eden, onun ilk yöneticisi.

Üçüncümüz, atlet gövdeli Nikolay Vasileviç Akimov.

Dördüncümüz, Ardalion Mihayloviç Nijegorodsev, kurutulmuş balık gibi cılız. Sarı saçlı. Büyük camlı gözlüklü. Daima korkarak sessizleşiyor.

Beşincimiz, ben.

Daha önce de ifade etmişim: Mehmüt de, Nikolay da, Ardalion da, bu durum ortaya çıkana kadar komsomolun üyesi olarak çalışmış yiğitleriz. (98)

Biz ilk defa 1938 yılının güzünde Kazan garındaki Stolipin vagonunun bir karanlık, dar hücrelerinde karşılaştık. İşte oradan başlayarak pek çok yıl beraber olduk, ortak hücrede oturduk, bir kaşıkla yemek yedik. Sonunda Kolıma maden ocaklarına kadar gittik.

2

Tren, Tömen istasyonuna gelip durdu.

- Muhtemelen, bizi burada indirirler. Yarın Ekim’in yirmi birinci yılı, dedi Mehmüt, demir parmaklığa kulağımı koyup dinleyerek. – İşte, çoban köpeği havlıyor, almaya başlamak için hazırlar.

Sözünü bitiremedi, konvoy başı koşturup gelerek, bizim hücre-kompartımanın kilidini açmaya başladı:

- Çıkın! Eşyalarınızla! Çabuk!

Acele ile vagonlar arasındaki boşluğa çıktık, gözlerimiz kamaştı: peron bembeyaz, ilk köpük kar yağmış. Hoş koku, kar kokusu. Kokuşmuş hücreden sonra soluk almaya doyamıyoruz.

- İnin!

Bembeyaz kar düşmüş perona tam inmemiştik ki, tekrar emir: - Diz çökün! Kıpırdaşmayın!

Böylesi emirlere biz şimdi alışmış durumdayız, vagonlardan inildiğinde, vagona binmeye hazırlandığında tutuklu yerde diz çöker bir şekilde durur. Yağmur yağıp peron ezme çamura mı dönüşmüş, şimdiki gibi dize kadar kar mı var, muhafızı ilgilendirmez– diz çök!

Bu defa da kar üzerine eğilip diz çöktük. Sadece bir kat pantolondan soğuk baldırı çimdiklemeye başladı, zangırdamaya başladık. Lokomotif uzayıp bağırdı ve püskürdü, tren gitti.

- Kalkın! Birer birer, marş!

Biz, beş tutukluyuz. Ama bizi bekleyerek hapishaneye alıp götürmeye altı muhafız er ve buzağı kadar bir köpek gelmiş. Çok büyük "iltifat"!

Hapishane kapısı yanına gelince, konvoy başı bizi durdurdu ve muhafız erlere fısıldayarak bir emir vererek, kulübeye girdi. Biz duvara doğru yaklaştık.

- Alo, alo – kısık bir şekilde konvoy başının telefonla konuşması duyuldu. – Yoldaş müdür, çok tehlikelileri alıp geldik. Nereye göndereceğiz?

Biz kıkırdayarak güldük. Muhafız şaşırıp kaldı. (99)

- Siz ne yapıyorsunuz? Siz? Delirdiniz mi yoksa? – Daha sonra malum emirlerini verdiler:

- Diz çökün, karşı devrimci parçaları!

Tekrar kara batıp kalın kar tabakasına diz çöktük. Ama biz gülüyoruz.

Şimdiye dek iki yıldır hapishanedeyiz, her birimize zindanı çok iyi düzenlemişler. Ancak bugüne kadar, mahkûm olduğumuza, özellikle de çok korku veren suçlu, halk düşmanı olduğumuza alışamıyoruz. İşte nedense muhafızların başı "çok tehlikeli" deyince biz içten içe gülüverdik.

Ancak bu gülüşümüz hayırlı olmadı, kar içinde diz çökerek, bir saatten fazla bir süre beklemek zorunda kaldık. Dişler dişlere vurup, şakıldayıp, titreyip, donup, morardık. Biraz daha bu şekilde kar içinde otursak tamamen katılaşıp kalacaktık.

Nihayet, bizi kaldırıp, en kötü sözler ile söve söve, hapishane kapısına getirdiler, orada dipçikle vura, dürte, tutuklu binasına haydaladılar. Hapishane kapısı önünde böyle uzun oturmamızın sebebini en sonunda öğrendik. "Çok tehlikeliler"i yerleştirmek için hapishanenin mahkûmlarını acele bir şekilde boşaltmak doğru görülmüşmüş.

"Kara kuzgun" çalkalanıp hareket etti. Biz yine gidiyoruz. Nereye? Belirsiz. Hayal et, üzül. Azaplan. Vakit yeter sana, mahkûmsun. On yıllık yolun daha başındasın.

Önce iyice gibiydi hayat burada. Ancak gittikçe, nefes kesilip, baş çatlamaya başladı. Üstte küçük pencere varmış. Lakin şimdi buzlanıp kapanmış, dışarıdan hava giremiyor. Az sonra mide kaynamaya başladı.

- Açın, hava gelmiyor!

- Hava! Hava! diye bağırmaya başlamıştık, kapılara bam güm dipçikle vurmaya tutundular.

- Sesiniz çıkmaz! Gebermezsiniz!

"Kuzgun" nedense aşağıya düştü. Çalkalandı. Akciğerim boğazıma tıklımış gibi oldu, dayanamadım, kusmak için ıknıp kustum. Donarak kendime gelip gözlerimi açtığımda, kar üstünde yatıyordum. Sağımda solumda benim gibi uzanıp, yoldaşlarım yatıyor.

Birisi arka taraftan gelip başıma tepti.

- Diri!

Baktım ki, konvoy başı. Oğlak derisinden dikilmiş kulaklıklılı şapkalı. Dizden aşağı inmiş bürme belli elbiseli, beyaz yün çizmelerle – oraya buraya koşturup, kar üstünde yatmış tutukluların "durumunu" araştırıyor, tekmeleyip geçiyor. (100)

O yine bir döndü ve ağzındaki tütünü tükürerek, emir verdi:

- Akılsız ticaretini durdurun! Kalkın!

Muhafız erler koşturup gelerek, sürüklemeye, çekiştirmeye başladı.

- Haydi, haydi, numara yapma!

Ben ayağa kalkmak için hareketlenmiştim, diğer tarafa yıkıldım, ayaklar cansız. Konvoy başı aceleyle gelerek belime tekme attı:

- Bak sen karşı devrimcinin nazlanmasına!

...Bir gün bir gece rahatsızlanıp, hastalanıp, öle yazıp, ikinci günün hemen sabahında Tubıl hapishanesine gelip yıkıldık. "Kara kuzgun" hapishanenin iç kapısına, koridoruna kadar gelerek durmuş. Bunun için biz şehri de hatta kendimizin kalacağı hapishaneyi de dış taraftan göremedik. "Kara kuzgun"dan bayılacak şekilde, zor bela çıkınca ilk emir:

- Elbiselerinizi çıkarın! Oldu.

Soğuk kapı önünde çırılçplak kalacak şekilde soyunduk ve buz haline gelmiş beton tabana dikildik.

Getiren konvoy başı, elindeki dosyadan bizim amel defterini çıkarıp, soyadlarını okumaya başladı:

- Ebelimov!

Şimdi bu yoklamaya alışmış tutuklu bir adım öne çıkıyor ve nefes almadan sıralayıp gidiyor:

- Ebelimov Mehmüt. 1913 yılında Kazan'da doğmuş, on yıl hapisane, beş yıl hak mahrumiyeti, eli sekizinci madde (falanca falanca noktalar).

- Kollarını kaldır!

Koltuk altına bakıyorlar.

- Kulaklar?

Kulak deliklerine bakıyorlar.

- Eğil...

Bu şekilde teker teker hepimizin her tarafını inceleyip bakıyorlar. Katılaştık, donduk. İnceleme, didik didik arama tamamlanınca giyinmeye izin yok.

Nihayet, alış veriş, didik didik arama bitti, bizim dosyalar konvoydan hapisane idaresine geçti.

Koridorun diğer başındaki bir kapıyı açtılar. Gardiyan emir verdi:

- İleri marş!

Ey Allah'ım, bugünü de göreceğimiz varmış, hamam! Göbek taşı. Musluklar. Leğenler. Sabun parçaları, hepsi de beşer tane. **(101)**

Hapishaneye girdiğimizden beri böylesi geniş hamam görmemiştik. Özellikle de şimdiki gibi, katlaşıp, donduktan sonra...

Soğuk su, kaynar su. Buhar. Cennet. Göbek taşından inmiyoruz. Hepimizin vücudu kabuk bağlamış. Kaynar su, buhar ile yumuşayınca, kabuk atmaya başladı. Birbirimizi tırnaklarımız ile kazıyıp temizliyoruz. Bir kat ter aktı, galiba.

Yıkanıp temizlenince, ikinci bölmeye çıktık. Havlu, gömlek, elbise, her birimize ayrı ayrı.

- Gerekli olanları alın, dedi gardiyan, kapıyı açarak.

- İşte, bakın şimdi, canlarım, diyor Mehmüt, kasten Mişer diyalekti ile konuşarak. Kendisi, oraya buraya koşturarak, yepyeni formasını gösteriyor. - İşte, nasıl havalı oldum, değil mi?

- Sadece yakalarında altın yıldızlar yok, mareşal olurdun, diyor Akimov gülerken. Ben de yeni formaya büründüm. Kendindeki görünmüyor, başkasının üstündeki parlayıp duruyor.

Bize yepyeni hapisane elbiseleri: denizci ceket, asker gömleği, pantolon, kulaklı şapka verdiler. Bunların hepsi de açık mavi kalın ketenden dikilmiş ve hepsinde de karanfil rengindeki "yamalar". Pantolonun dizlerinde, gömleğin yakalarında, ceketin de aynı şekilde yakasında, kol uçlarında, şapkanın kulaklarında. Bu "yama"lar, belli şimdi, keten yetmediğinden değil, şöyle böyle kaçıp giderlerse, kimliği haykırıp dursun diye. Botlar da verdiler, sadece ipi bir tutam. Uzun yasak, kendimizi asma ihtimaline karşı olmalı.

3

Siz Fedor Mihayloviç Dostoyevski'nin "Ölümler Evinden Hatıralar" isimli kitabını şüphesiz okumuşsunuzdur. Nasıl facialı görünüşler, nasıl azaplar, vahşetler göz önünden gitmiyor onu okuyunca. Yürek parçalanır, sızlar. Korkunçtur, Tubıl Hapishanesine ithaf edilen bu kitap. İkinci defa ele almaya da korkarsın onu, ruhun üşür. İşte bu kitapta tasvir edilen - F. M. Dostoyevski'nin işkence gördüğü hapisanede, Tubıl zindanında ben de 1938 yılının Kasımından 1940 yılının Mayısına kadar bir buçuk yıla yakın yatmak zorunda kaldım.

Önce Fedor Mihayloviç'in çile çektiği eski hapisanede esir olduk. Oradan 1939 Martında bizi, "cemiyet için çok tehlikeli siyasi suçluları", daha yeni yapılmış özel binaya naklettiler. İnsan, **(102)** özellikle de mahpus kişi, her bir değişime, hatta bir hücreden diğerine geçişine sevinir. Yenilik! Gardiyan, başka bir hücreye geçeceğimizi duyunca, biz de sevindik, heyecanlandık. Kim bilir, belki yeni hapisanede hayatımıza yeni bir düzen gelir, hayatımız daha kolay devam eder.

Fakat... Fakat kışın aceleyle yapılmış yeni binanın dar demir basamaklarından çıkarılıp, henüz çimentosu bile kurumamış, dar, yarı karanlık koridorundan geçince, iki taraflı dizilmiş hücrelerin ağır demir kapısını açıp, eşliğinden geçince, bütün ümitlerim tuz buz oldu.

- Evet... Fedor Mihayloviç'in kaldığı önceki hapisane cennetmiş, dedim ben acınıp, öfkeyle, kapı şangır şungur kapatıldıktan sonra. Ruhum üşüyüp, titredi. Âdeta diri diri mezara koydular beni.

Mamafih, bunları şimdi ilk önce... Öncelikle bizim bu hapisaneye yeni ayak basmamız...

- Şu dakikadan başlayarak adınız, soyadınız dosyada kalıyor. Hepiniz! Bu dakikadan başlayarak siz hepiniz sadece kendi kaldığınız hücre numarası ve yatak numarası ile adlandırılacaksınız. Hepiniz! Anlaşıyor mu?

- Anladık!

- Hepiniz!

- Bir soru sormaya izin var mı?

- Sor!

- Bizim için akrabalarımızla mektuplaşıp, haberleşmek mümkün mü?

- Ben size anlattım, Tubıl hapishanesi sıradan hapishane değildir. Bu politik i-zo-la-tör!
Anladınız mı?

- Hayır.

- İşte akılsızlar. Hepsini de burada ben hallediyorum. Şimdi anladınız mı?

- Peki.

Hapishane müdürünün bizi, çok tehlikeli beş siyasi suçluyu, ilk kabulü bununla tamamladı. Başgardıyan bizi aşağı yatakhanelere götürdü. Koridorun orta bir yerindeki tanıdık hücre önüne gelip durduk. Doksan altı numaralı hücre.

Önce kilit, daha sonra hücrenin ağır kapısı açıldı.

- Girin.

Buraya girince gözlerimiz parladı – karşı duvarda büyük büyük üç pencere. Parmaklıklar da diğer hapishanelerdeki gibi bütün pencereyi kaplamıyor, kılıç şeklindeki oklar çerçevelerinin orta gözlerine kadar gelip duruyor. Üst tarafı, parmaklıksız, açık. Bu hücrenin uzunluğu (103) sekiz, genişliği beş metre tahmini ölçüde. Yüksekliği de uygun, en az üç buçuk metre vardır. Döşeme ve duvarlar pek güzel kireç ile beyazlatılmış. Bu bölme hiç hapishane hücrelerine benzememiş. Sanırsın ki bir okulun sınıfı. Özellikle de şimdi, sabah güneşi nurlarında, bölme parlıyor.

Sadece bu kadar mı? Yine bir sürpriz. İşte bu geniş, büyük, aydınlık bölmede on iki sedir. Bunların beşi özellikle düzenlenmiş yatak: yeni battaniye, iki çarşaf, kilim, minder ile toplanmış, her sedir başında bembeyaz havlular.

Aklımız gitti. Yoksa şimdi bizi özgürlüğe çıkarmaya mı hazırlanıyorlar?

Sadece bu mu? Küçük pencere açıldı: - Öğle yemeğini alın.

Sevinçten olsa gerek şimdiye kadar söylemeyi de unutmuşum: bölme ortasında uzun masa, masa etrafında, iki iskemle. Tabi şimdi, sedirlerin, masa ve sandalyelerin ayakları tabana cıvata ile tutturulmuş. İşte bu masaya yemek geldi, büyük testi dolu uha. Küçüğünde, yulaf ezmesi. Bir çaydanlık çay, birer kare şeker. Kumanya ise, altı yüzer gram buğday kümeçi!

Böyle lezzetli uhayı, böyle lezzetli lapayı, böyle lezzetli kümeçi, böyle lezzetli çayı-şekeri benim bundan sonra hapishanede de, hapishaneden çıktıktan sonra da hiçbir yerde yediğim, içtiğim olmadı.

Şaşırtıcı tantanalı bir ikram oldu bu. Tubıl'daki ilk yemeğimiz. Ziyafet çekip doyunca, üst başımızı çıkarıp, bembeyaz çarşafı örtünüp dinlenmek için yattık. Gerçek mi? Rüya mı?

Mayışıp uyuduk.

- Kalkın! Akşam yemeği!

Sıçrayıp kalktık. Bu ne bu? Gece. Güneş sönmüş. Lambalar yanmış. Nasıl da rahat uyumuşuz.

Akşam yemeğinde büyükçe bir testi ağzına kadar dolu yulaf ezmesi. Yumuşayıp pişmiş, sütlenmiş. Bir çaydanlık çay, şeker beş kare. Öğleden kalmış yarımşar kumanya kümeçler de vardı. Doyuncaya kadar yulaf yedik, daha sonra tatlandırıp-şeker katarak çay içtik. Nereden çıktı bu rahat?

Akşam yemeğinden sonra çok geçmeden yoklama oldu:

- Doksan altı-birinci, doksan altı-ikinci...

- Yerinde.

İşte bu şekilde şimdi biz, kendi adımızı-soyadımızı kaybedip, sadece sayılara kaldığımızı anladık.

Yoklamadan sonra tavadaki ampul üç defa “göz kırptı”. (104)

Yat borusu.

Biz tekrar uyumak için uzandık. Sedirde battaniye örtünüp, başı mindere koyarak uyumak nasıl da rahat.

4

Geniy İzmayloviç ikinci gün sabah çayından sonra, nöbet boyunca metal bardakları yıkayıp, masayı silince, pek ciddi bir şekilde:

- Biliyor musunuz, yiğitler, dedi – benim aklıma bir plan geliyor. Gün boyunca burada bacak dikip yatmak iş değil.

- Haydi, yiğitler, yattığı yerden Nikolay sıçrayıp kalktı, - şimdi müdürden kayaklar alalım da İrtiş ardına gezmeye gidelim.

Birisi gülmeye başlamıştı, Geniy, “göz”ü gösterip, parmağını dudaklarına götürdü.

- Suss... Gereksiz ve boş konuşmuş dilde bela vardır, derler. Gülüyoruz diye hücre rejimine uğramayalım.

- Kendin başladın, Ardalion, kızarıp, bozarıp öfkelenmeye başladı: Senin dahi planından başka da bir şeyler var.

- Gezinti – gelecek zaman işi, dedi Geniy, Nikolay’a bakarak, Ardalion’u duymamaya çalışarak.
- O da olur. Ama şimdiki plan – ders programını takdim ediyorum. Dinleyin...
- Hadi şimdi, uzatmadan söyle.
- Ama siz bölmeyin. Plan şöyle: Her sabah, kültür fizik hareketleri. Yemekten sonra, ders.
- İşte bu dahice, şimdi okula gitmeye başlıyoruz, dedi Ardalion alaylı bir şekilde güler.
- Yürümeye de gerek yok. İşte bu odada.
- Öğretmenler?! dedi Ardalion, durmadan sataşarak.
- İlk öğretmen – sen, fizikten. İbrahim, şair, edebiyattan, Nikolay matematikten, Mehmüt tarihten. Ben de kültür tarihinden dersler verebileceğim.
- Gerçekten de, plan dahiyane, ama imkânlarımız... Sınırlı, dedi Nikolay, bıyık altından güler.
(o şimdi bıyık bırakmıştı).
Doğru söylemek gerekirse, başta ben kendim de, Geniy’in bu “dahi planı” hayata geçirmesine güvenmeyip, diğerleri gibi güler bakmışım. Lakin düzenlendi.
“Dünya kültürü tarihi” boyunca ilk derse Geniy İzmayloviç kendisi başladı. Boy olarak küçüçük, gövde olarak toplu, yüzü nurlu, eski Grek heykellerine benzer (105) güzel görünüşlü (yarısı büyük “geniş” baş). O, masa yanına gelip dikilerek, çok ciddi bir şekilde:
- Yoldaşlar, bizim dinleyeceğimiz derslerin giriş konusu... diyerek, profesörler gibi vakar bir şekilde anlatmaya başlayınca kulaklarımız canlandı.
- Bak hele, geniş kafa, seni boşuna Geniy diye isimlendirmemişlermiş, - sırtını sıvazlayarak, Mehmüt onu övdü.
İlk ders derin içeriği ile hepimize de keyif verdi.
İkinci gün kürsüye Ardalion çıktı. Matematik tarihinden başladı. Daha sonra Mehmüt, Nikolay, ben...
Bu şekilde düzenleyerek, bizim beş fakülteden oluşan üniversite çalışmaya başladı.
Uyanınca – kültürfizik hareketleri. Daha sonra yoklama. Sabah yemeği. Ardından hepimiz de masa yanına dizilip oturuyoruz. Sadece özet yazmak için kâğıt, kalem yok. Ders öğle yemeğine kadar. Ondan sonra rahat oyunlar. Mehmüt ekmekten çok güzel satranç taşları yaptı.
Oyundan sonra okuma. Hapishane kütüphanesi çok zenginmiş, bütün klasikler de var. Akşam yemeğine kadar herkes kendisinin yazdırıp aldığı kitabı okuyor. Yemekten sonra, sohbet.
Başta herkes sırayla kendi okumuş olduğu kitabın kısaca özetini anlatıyor.
İşte ondan sonra, “Hatıralar gecesi”. Kimisi bir şeyler anlatıyor. Burada şimdi ilk muhabbet de, ilk ümitler de, fıkralar da. Canın ne ister, hepsi de... Çeşit çok...
- Sizin içinizde yaz şafağında bülbül dinleyeniniz var mı? Acayıptır. Nasıl ezgi! Ne kadar usta maharet. Yürek erir... Gönül dalgalanır, taşar. Kendinden geçersin, ilahi bir denizde yüzersin. Bütün kaygılarını unuttur. Mutluluk etkisi altına alır seni. İşte böyle sihirli ezgi, o tan öncesindeki bülbül ötüşü. Benim Zifam da böyle türkü söylüyor, bülbül olup ötüyor. Elbette nasıl türküçüdür benim Gölzifam.
- Biraz abartmıyor musun? – Ardalion sözünü tamamlayamadı, Geniy, onun kulağının dibine şap ederek bütün gücüyle... Tütün balığı Ardalion hemen yıkılıverdi. Biz ne söyleyeceğimizi, ne yapacağımızı da bilmeden kalakaldık, hangisini azarlayıp, hangisini müdafaa etmeli?
Geniy kızarıp, ağlayacak olup yerinden kalktı ve pencere yanına gidip dikildi.
- Genka, bağışla, ben tabii ki sadece şaka yapmak... Zifa Basiyova’nın türkü ziyafetlerinde ben bulundum, güzel söylüyor. (106) Ama sen hemen kulağa. Hâlâ da ağrıyor, -Ardalion, kıpkırmızı olmuş kulağını sol eli ile kapatıp, sağ elini Respublikanets’e uzattı: - Haydi barışalım. Çok fazla sıcak kanlıymışsın.
Respublikanets elini vermedi, ani bir hareket ile dönüp, yürüyerek, hücrenin diğer başına gitti. Kendisi soluk soluğa.
Mucize olmaz derler. Hayır, olurmuş. Kendim gördüm, inandım. İşte kendiniz bakın hadi: bu durum mucize değil mi? İşte tam o gece vakti yeni mayışıp uyuklamıştım, birisi çekiştiriyor:
- Kalk hele, kalk çabuk! İşte, duyuyor musun, o, türkü söylüyor.
- Kim? Nerede? Ağlıyor?
- Akılsız! Ağlamıyor, türkü söylüyor... Kalk şimdi.
Kalkıp oturdum. Yoldaşlar da kalkıp yataklarında oturuyorlar. Neredense uzaktan türkü sesi duyuluyor, Tatarca ezgili türkü. Çok, çok güzel kadın, kız sesi:

Geceye karşı birisi ezgiyle, Ramay,
Ayrılık türküsünü söyledi.
Sessiz kaldı orman boyları da, Ramay,
Çeşmeler de akmadan dinledi...

- Of Allah'ım, Geniy sesini öfke ile yükselterek iç çekti, - Zifa... Zifa sevgilim söylüyor muhakkak.

Hapishane surunun karşı tarafındaki şehir meydanına konulmuş hoparlörden duyulan sıkıntı, keder değildi.

- Yavaş... Sesini yükseltme şimdi... - Mehmüt, uzanarak, Gena'nın gömleğinden çekti, - nöbetçiği getirirsin.

Türkü azıcık dinip-kısılarak durdu ve muhtemelen, Zifa orada, uzak Kazan'da, radyo stüdyosunda göğsüne daha çok hava aldı, tekrar kanat çırpıtı:

Sahralara çıkıp bir şarkı mırıldandım, Ramay,
Biçilmiş otlarım kurusun, diye.
Sadece bize kimler beddua etti acaba, Ramay,
Ömürleri yalnız geçsin, diye.

Geniy bir kalktı, bir uzandı, odayı baştanbaşa dolaştı. Ama türkü gamlı, gür ses her defasında arttı.

Ak İdillerin yarı büyük, Ramay,
Görünüyor Kazan şehri.
Bu ayrılıktan görüşemezsek, Ramay,
Bütün ömre yürek yarası.

Hücre içi nağmeyle, ışıkla doldu. Sadece Gena'nın değil, benim de, muhtemelen şimdi, hücredeki diğer (107) yoldaşların da gözlerine yaş doldu. Coşkun gözyaşı. Hasret. Kendi kendime düşünüyorum: Gena şanslı. Şanslı! Onun sevdiği var. O, onu unutmuyor, özlüyor. Ümitleniyor. Çağırıyor. Bekliyor. Sevdiğinin ilahi sesi Sibirya'ya, Tubıl'a, bizim hücreye kadar geliyor... Ya benim kimim var? Tek itimat ettiğim Zeytüne şimdi beni sokan yılan kucağında.

Geniy inleyip yere düştü.

Türkü kesildi.

Kilit şangırdadı. Gıcırdayarak hücrenin ağır demir kapısı açıldı. Eşikte başgardıyan ve nöbetçi. Yüzlerinde kan eseri yok. Dudakları zangırdıyor.

- Bu nasıl fitne?

- Başgardıyan, - Geniy kapı önüne gelerek dikildi, kekeledi. - Baş... gar... diyan... benim karım türkücü... Duydunuz mu?

- Koğuş üç gün hücre rejimine maruz bırakılsın! dedi başgardıyan, bütün sesiyle bağırarak. - Yarına sabah yemeğini vermeyin.

Kapı şangırdayıp kapandı. Geniy inleyip, öksürerek yatağına yığıldı.

5

Başta, gezinen gardıyan söylediğinde, bu habere inanmalı mı, inanmamalı mı bilemeden şaşırıp kalmıştık.

İşte şimdi beşimiz de masa yanında oturuyoruz, her birimizin önünde bir sayfa bembeyaz kâğıt ve kalem. Bir yıldan fazla bir süredir ele aldığımız yoktu, hapishane için tehlikeli bu kuralı.

Koğuş içinde çıt yok. Hatta birbirimizin soluk almasını da duyuyoruz. El titriyor. Kafada düşünceler, düşünceler, düşünceler! Nasıl başlamalı, ne yazmalı, neyi öne çıkarmalı? Rahatlayıp gönü açivermeli, onda toplanmış bütün ah u zarı boşaltmalıydı. Olmuyor! Olmuyor! Peki, şimdi ne hakkında yazmalı öyleyse?

Anam henüz ben çocuk yaştayken öldü. Bu nedenle mektubu babama yazıyorum. İşte şimdi iki yıl içinde ilk mektup. Bu mektubu aldığı anda nasıl sevinir babam. Bütün akrabalarımaya koşturup giderek mektubu gösterir. Bir gün içinde bütün Kükçetav sağ olduğumu duyarak sevinir.

- İbrahim, bak hele, - Mehmüt, mektubunu yazıp bitirerek, bana döndü. - Sen ne düşünüyorsun, bu mektup Kazan'a kaç günde gider acaba, hı? Ablama yazdım, anam çoktan öldü.

- Ne diyeyim, bence, bir hafta geçer. (108)

- Niçin bir hafta? -Ardalion, mektubu burnunun dibine getirip (o, az görüyor, kalın camlı gözlük takıyor) tekrar okuya okuya, söze katıldı: - Niçin hafta? Bir hafta çok. Diyelim ki, Tubıl'dan Tömen'e bir gün. Oradan trenle...

- Akılsızlar. – Nikolay, yazmaktan başını kaldırdı: - Sen hâlâ özgürlükteki gibi düşünüyorsun. Bu hapisanede sadece bir tek koğuş değil... Sadece bizim koğuş doksan altıncı, hesapla bakalım.

- Sen, Nikolay, fazla kötüsersin. – Ardalion, mektubunu masaya koyup, kızarak tartışmaya atıldı, kendi fikrini üste çıkarmak için bağırmağa başladı: - Her şeye kara gözlükle bakıyorsunuz!

- Peki sen al gözlükten, öyle mi?

- Ben... Ben, -Ardalion kekelemeye başladı, az kalsın gözlüğü düşüyordu, tuttu. – Ben çok realist bakıyorum. Bu mektuplar beş altı günde alıcıların elinde olacak. Niçin mi diyorsunuz? Bu hapisanede mektubu koğuşlar sıra boyunca yazıyorlar. Biz, biliyorsunuz, en sonuncularız.

Küçük pencere açıldı:

- Hey, mektupları, kalemleri verin.

Nikolay mektubunun kenarına bir iki söz yazdı ve gardiyana uzattı.

Ben de mektubu, kalemi verdim. Respublikanets, paytak paytak gelerek nöbetçiye mektubunu uzattı ve geri çekip aldı:

- Affedersiniz, oğluma selam yazmayı unutmuşum.

- Yeter! Zamanınız doldu, selamınızı gelecek ayda yazarsınız.

Gardiyan, kurşun kalemleri sayıp, keserek kısaltmışlar mı diye düşünüp, bir araya getirip ölçüverdi ve küçük pencereyi şak ettirip kapattı.

- Biliyor musunuz, yiğitler, ben Gölzifa'ya geçen gün radyodan onun sesini, ezgili sesini duyduğumu yazdım. Hepimizden de şükran diledim.

- İyi yapmışın! – Ardalion Gena'nın elini sıktı. – Harika yapmışın! Zifa, gerçekten de, bülbülmüş. Onun güzel sesi hâlâ da kulağımda...

6

Bilmiyorum, nedense, her yeni yıl yaklaştığında, gönül anormal hareket ediyor. Bilmem neler düşünüyorsun, ne kadar ümit yüklüyorsun ona. 1938 yılı öncesinde de, Pleten hapisanesinde de gönül bu şekilde heyecanlanmıştı... Niçin kötüye yormalı? Kim bilir, 1939 yılı hiç beklenmedik bir şekilde yepyeni, aydınlık, sevinçli bir yıl olur. (109) Belki, yoldaş Stalin yeni yıl kutlamasında: "Bizim ülkemizde haksız yere hapisanede kalan olmamalı! Kontrol edin!" der ve 1939 yılında bütün suçsuz mahkûmlar özgürlüğe çıkarlar. Sonunda, hakikat üstün gelir, kötülük, yalan iftiralar yıkılır.

Ümitleniyoruz. Okuyoruz. Yeni yıl gecesine oyunlar hazırlıyoruz. Mehmüt türkü, Geniy şiir, Ardalion fıkra, Nikolay Çuvaş türküsü. Ben de yeni bir şiir ortaya koymalıyım. Şen olmalı o, yeni yıl öncesi gecesi.

Tam otuz biri günü sabah çayından sonra koğuşun kapısı açılıp, üç gardiyan gelerek girdi ve:

- Doksan altı-birinci, çabuk giyin, koridora çık, diye emretti.

Şaşa kaldık.

- Uykuluyor musun yoksa, çabuk!

- Mehmüt, giyinip, her birimizin elini sıktı.

Kapıya geçti:

- Hoşça kalın, yoldaşlar.

Mehmüt ardımdan, yatak numaraları sırasıyla, bir biri ardınca Ardalion Nijegorodtsev, Geniy Respublikanets, Nikolay Akimov el sıkışıp gittiler. Nereye? Belirsiz. Hapisanede en azaplı ceza, muhtemelen, işte bu belirsizlik. Alıp çıkarıyorlar, alıp götürüyorlar, nereye olduğunu söylemiyorlar. Tutuklu dilimleniyor, nasıl bir kader var önümde?

İşte bu şekilde bir yıldan fazla bir zamandır beraber olduğumuz, kendileriyle beraber kardeş gibi alışmış olduğumuz dört dostumu bir anda nereye alıp götürdüler. Tekrar görüşür müyüz, görüşemeyiz mi? Görüşürsek, nerede?

Nasıl ağır azap şu, belirsizlik. Şangır, şungur kapı açıldı:

- Doksan altı-beşinci, çık!

Son defa büyük, aydınlık koğuştaki tenhalaşmış, öksüzleşmiş kalmış beş yatağa baktım ve gözlerime yaş doldu.

7

Uzunluğu üç, genişliği iki metre ölçüsünde bir hücre. Pencere yok. Pencere yerine tavanda köşe kenarında, sadece küçük bir pencere kadar bir göz, içine demir tel oya yapıp konulmuş gri cam. Oradan güneş ışıkları da geçip giremiyor, ama sadece gri bir gölge gibi seziliyor. Hücresinin sol köşesinde çimentodan dondurulmuş biri büyük, biri küçük kaldırım taşı. Büyüğü masa, küçüğü sandalye. Kapı dibinde paraşa. Peki, yatağı (111) nerede ki bu hücrenin? Bakıyorum. Sağ yan duvarın alt kısmında her nasıl yapılmışsa oyuk ve demir büyük gözenekli ağlar. Birden tavandaki elektrik lambası üç defa göz

kırptı, o oyuk içindeki ağlar fırlayarak yere indi, yatak ortaya çıktı. Üstünde, kilim, minder, battaniye. Hemen kapıdaki göz açıldı. Gardiyan:

- Uyu! Başını açıkta bırakarak, sırtüstü yat. Kuralı bozan, hücreye kapatılır. Üç defa parlak sinyal verilince kalk. Çabuk kalk. Yatak otomatik bir şekilde toplanır! Yat! Diyerek bağırды.

Ben, çabucak elbiselerimi çıkarıp, yeni yere yattım. Yorulmuşum. Gün boyunca bir bu hücreye bir diğerine sokup, uzun uzun tutarak eziyet çektirmişlerdi. Ancak, gözlerimi çatırdatıp yumsam da, uyuyamıyorum.

Daha sabahleyin biz beş kişiydik. Bir araya gelip yeni yılı karşılamaya, “konser” vermeye hazırlanıyorduk. Siz neredesiniz, dostlar? Siz de şimdi, benim gibi, bu beton mezarda uyuyamadan eziyet mi çekiyorsunuz?

Peki yeni yıl? O nerede? Geçti mi? Gelip gitti mi? Battaniyeyi başıma sarıp, hücreyi görmemeye çalışarak, uykuya daldım.

Nasıl olacaksın acaba sen, yeni 1939 yılı?

Şak şuk.

Sıçrayıp kalktım. Küçük pencerede gardiyanın öfkeli çatık yüzü:

- Niçin düzeni bozuyorsun? Niçin başını kapatarak yattın? Eğer düzeni bir daha bozarsan, hücre!

Yat!

Şak şuk, şak şuk.

Koridorda yürüyen nöbetçinin nallı çizmesi. Bir uzaklaşıyor, bir yakınlaşıyor. “Göz” açılıyor. Kapanıyor, tekrar şak şuk. Şak şuk.

8

Dört tarafta da sarı taş duvar. Güneş ışıkları düşmüyor. Yoldaşlar da yok. Taş torba. Ben yapayalnızım. Ne yapmalı? Şaşkınlaşınca, sadece ağız içinden türkü söylüyorum:

Endişeleniyor gönlüm, endişeleniyor gönlüm,
Endişeleniyor gönlüm, gitsin de;
Endişelenme, gönlüm, gitsin de,
Sen endişelenip şaşarsın da.

Gerçekten de, bu şekilde hiç kimseyi görmeden, kimse ile konuşmadan, gece gündüz yapayalnız oturmak, düşünmek, aklını kaybetmek de çok uzak değil. Ne yapmalı? Şaşkınlaşınca, aşağı yukarı yürümeye başlıyorum. Dört adım öne, dört adım geriye (112) – bu şekilde baş dönecek. Gözlerimin önü kararmaya başlıyor. Komodine oturuyorum. Yatak duvardaki düşüncelerim içinde. O kendi programını bozmadan – akşamleyin iniyor, sabahleyin kalkıyor ve duvar içine girerek kapanıyor, her gün. On sekiz saat komodinde oturmak gerekiyor. Oturuyorsun, ya gündüz, ya gece. Tavandaki lamba her vakit kısık duruyor. Karşıda, demir kapı. Onun üzerinde küçük pencere ve “göz”. Küçük pencere her gün üç defa, sabah, öğle, akşam yemeğinde, balanda verilirken açılıyor. Tekrar oraya buraya yürümeye başlıyorum. Mektup gidip ulaştı mı ki acaba, hı? Sevinmişlerdir. Nasıl sevinmesin, ben babamın tek oğlum. “Oğlum, şimdi sen oku. Çabala. Adam ol!” demişti o bana Kükçetav’dan Kazan’a okumaya gittiğimde.

Gayret ettim. Kazan Pedagoji Yüksek Okuluna girdim, eski püskü giyip, aç tok dolaşsam da dersleri bırakmadım. İşte şimdi teknik meslek lisesi komsomolunun (binden fazla üyeli) sekreteri olarak kabul ettiler. O işi de elimden geldiği kadar gayret edip yürüttüm. Öncü, gayretli üye diye parti saflarına aldılar. Öncekinden de daha hızlı dolaşmaya, çalışmaya, okumaya başladım. Teknik okulu bitirince, il komsomol komitesi beni (ilk sekreter zavallı Mehmüt Bahautdinov’du) Aktaş rayonuna, yoldaş Stalin’in “Zaferlerden başı dönmek” makalesi çıktıktan sonra, yanlışlarını düzeltmek için, kolhoz düzenlemeye gönderdi. İlten-Buta köyünde çocuklar okuttum ve kolhoz organize ettim. Kulaklar mektebi ateşe verdiler. Gece vakti pencereden atıldılar, az daha ölecektim.

Tekrar Kazan. “Yeş Leninçi”, «Kızıl yeşler», «Pioner kalemi» editörlükleri. Şiirler. Hikâyeler. Birinci kitap, ikinci kitap basılıp çıktı. Kızıl Ordu. Pedagoji enstitüsü. Baba canım, ben, tam senin dediğin gibi, adam olmaya çalıştım. Günden güne yükselmeye, üste çıkmaya...

- Hey, balıkçı! Küçük pencere açılınca, sıçrayıp, ayağa kalktım. – Ha ha! Balık mı tutuyordun? Doğru otur!

Küçük pencere şap ederek kapatıldı. Düşüncelerim dağıldı. Tekrar oturdum. Duvardaki oyukta kapatılmış yerden bir ip aşağı doğru sallanıyor. Şaşkınlıktan sonra, o ipi çekmeye başladım. Uzuyor. Tekrar çekiyorum, uzuyor. İlginç. O ipi parmağa dolamaya başladım. “Göz” açıldı ve kapandı. Ben durmadan o ipi çekip parmağa doluyorum. Birazdan “göz” tekrar çabucak açılıp kapandı. Biraz sonra küçük pencere açıldı. Gardiyan parmağı ile işaret edip beni yanına çağırdı. Fısıldadı: (113)

- Ne yapıyorsun?
- Hiçbir şey yapmıyorum.
- Nasıl hiçbir şey? Haydi, parmaklarını göster bakalım!
İki kolumu da uzattım, ip çekip, parmağa doladığımı unutmuşum ve. Gardiyan aniden arı sokmuş gibi sıçradı, öfke ile bağırdı:
- Peki bu? Bu ne?
Küçük pencere şap ederek kapandı.
Yaklaşık on beş dakika sonra gıcırdayıp, sesler çıkarak kapı açıldı. Tuhaf! O sadece sabah ve akşam açılıyordu.
- Giyin!
Ceketi, şapkayı giydim.
- Çık! Kollarını arkaya koy, marş!
Karanlık koridor boyunca biraz yürüyünce, yeni emir:
- Dur!
Durdum. Önde, basamak. Bir gardiyan benim önüme geçti. Bu, emniyet tedbiri. Ben basamaktan düşmeyeyim diye.
- Marş, aşağıya!

9

Gözlerimi uzun süre yumup açıp, yumup açıp baktım, hiçbir şey görünmez mi acaba? Hayır, sıçan gözü kadar bile ışık görünmüyor. Zifirî karanlık. Yine de kontrol edip bakmalı, ben nasıl bir çuvaldayım? Duvar boyunca elle yoklayarak, ayaklarımı yavaşça sürüye sürüye öne doğru uzanıyorum. Korkuyorum, önde su dolu çukur olup da düşmemeyim! Kim bilir, nasıl hileli hücreye getirip tıktıklarını. Henüz anlayamamıştım, sol ayağım bir yere düşe yazdı, çektim. Kalbim güp güp ediyor. Dizlerim titremeye başladı. Biraz geriye çekilerek güç topladım. Daha sonra yine “seyahate” başladım. Az önce düşe yazdığım sadece bir çukurmuş. Onu geçtim – karşı duvar! Nihayet, burada biraz durup dinlenince, yere eğildim, bir oturacak yer yok mu ki. Yürüye yürüye yoruldu. Üstüne, gönül rahatsızlığı. Yer, buz. Hücre tabanını diz çökerek yürüdüm, sandalye yok. Ayağa kalktım. Ne yapmalı? Oturmaliydi. Tekrar aranmaya başladım. Hey! Bu ne! İki elimle yoklayıp incelemeye başladım, hücrenin köşesinde, dipte – oyulmuş bir yer. Oturacak. Sonunda, oturdum. Şimdi bir rahat edip dinleneyim. Bir yerden yel esiyor gibi. Üşütmeye başladı. Hiç kimse oturamaz (114) soğuk, beton. Oturuyorum. Oturak bir türlü ısınmıyor, üşüttükçe üşütüyor. Esiyor, yel esiyor. Nereden? Sağı solu yokluyorum, bir yarık delik var mı diye? Yok. Ama yel esiyor. Şaşırp, kalkarak, sandalyeyi yoklamaya başladım. Delik. Duvarda tam oturulacak yer doğrultusunda boru gibi delik. İşte nereden yel esiyormuş. Evet. Şimdi anladım bu hikmeti. Çok akıllıca yapılmış. Oturacak yer var, oturamıyorsun. Yel. Soğuk. Bu delik de hapishane hizmetkârlarının bir yeniliğidir. Çok yorulmuş, halsizleşmiş olsam da, soğuk yel, oturdum beni uzaklaştırdı. Tir tir titriyorum. Kalkıp, hücre boyunca oraya buraya dolaşmaya başladım.

Başımda sürü sürü düşünceler. Başı da sonu da yok. Delirip hastalandığımdaki gibi korkunç düşünceler. Hatta gözümün önünde nasılsa haşere karaltıları geçiyor gibi. Hayır! Hayır! Bir şekilde düşüncelerden arınmalı.

Ya uzun zamana kadar,
Ya da çok çok uzun zamana kadar,
Galiba, ebedî unutmuyorum
Tambov ormanları ortasında
Sertçe yaprakları uğuldattığını...

Gönülden, azıcık fısıldayarak, Taktaş'ın “Mokamay” şiirini söylemeye başladım. Rahatladım. Düşünceler dağıldı. Tekrar tekrar Taktaş'ı aklıma getiriyorum.

Bilmiyorum, çok mu zaman geçmiştir, dilim dönmemeye başladı, ayaklarımın dermanı tükendi, duvara tutuna tutuna, o delik oturağa varıp, lap edip oturdum. Hücrenin kapısı açıldı. Nöbetçi:

- Çık! diye emretti.

Çıktım. Gardiyan beni koridor boyunca bir kapı önüne getirdi. Yoksa şimdi koğuşa mı götürüyor? Hayır, lanet olası, diğer tarafa döndü. Alaca karanlık. Daha yeni kar yağmış. Güzel koku! Yeni kar kokusu. Rahatlayarak soluyorum...

- Dur!

Durdum. Karşıda hücre blokunun yan duvarına dayayıp, dikilip bırakılmış tabutlar. Öylece üşümüş vücudum ürperdi, ne diye bu tabutların yanına getirdi beni nöbetçi? Emir:

- Bunlardan birini götür hücreye!

Kenardaki bir tabutun yanına gelip tuttum. Epeyce ağır, kalın, ıslak tahtadan yapılmış. Kahrolasını zor bela hücreye sokunca kapı kapatıldı. Yat borusu. Uyumalısın! Alta da, üste de, baş altına da, bir ceket. Böyle olunca, onu çıkartmadım, giyinik bir şekilde (115) tabut içine girip uzandım. Hiç olmazsa burada diri bir şekilde yatıp dinleniyorum. Uyku yastık dilemez, derler tabi. Gözlerimi yumdum. Tir tir titriyorum. Biraz öncekinden de daha şiddetli bir şekilde donmaya başladım. Alttan soğuk geliyor. Yatınca tahta ısınır demiştim. Hayır, sürekli üflüyor. Şaşkınlıkla kalkıp oturdum. Tabutun dibine dokunmaya başladım, bu ne bu? Aklım gitti. Tabutun dibinde tahta delik deşik. Şaşırıp deliğe parmak sokup bakıyorum, yonga. Yeni anladım soğuğun nereden geldiğini. Hepsi de çok akıllıca yapılmış. Bu yastık iki dipli imiş. Arasına yonga doldurulmuş. O, gün boyunca dışarıda durarak soğuk topluyor, işte buraya girince, o soğuğu çıkarıyor... İşte böylesi yastıkta uyu bakalım.

Üçüncü gün olduğunda beni hapishane müdürünün odasına getirdiler.

- Siz, yüz altmış sekizinci tutuklu, dedi masa ardındaki derin koltuğa oturmuş yetkili, bazı kâğıtlara imza ata ata, başını kaldırmadan, hapishanenin iç kuralını bozduğun için üç gündür hücreye kapatılmıştınız, süre doldu. Ben sizi çıkarıyorum. Lakin bakın şuna, tekrar düzeni bozarsanız, bundan daha da katı ceza kullanırım. Anladınız mı?

- Anladım.

- Alıp gidin.

Kendimin yüz altmış sekizinci olduğumu bilerek, bölmeme döndüm. Bak, nasıl aydınlık, nasıl ferahmış benim bölmem.

10

Sabah çayından sonra hemşire görünmeye başladı. Tabi, o yalnız değil, yüzünü çatan gardiyan yanında gölge olarak dikiliyor.

Küçük pencere topu topu iki-üç dakika için açılıyor. İşte o dakikalar benim için en kıymetli, en sevinçli dakikalar. Bu dakikalarda ben bütün kaygımı, hasretimi, hatta hapishanede olduğumu da unutuyorum, kamaram birden aydınlanıp, parlıyor. Mukaddes dakikalar! Küçük pencere açılıyor ve kapanıyor. Mutluluk sönüyor. Kamaram kararıyor. Ben tekrar yirmi dört saat o mukaddes mucizeyi bekleyip, ümitlenerek yaşıyorum. Nasıl büyük güçmüş özlemek, beklemek, ümitlenmek!

Hepsi sadece iki-üç dakika. Ama onlarda ne kadar ilahi bir güç ve tılsımlı kanatlar...

Her sabah somunu ikiye bölüp, yarısı ile bir bardak çayı içiyorum ve kapı yanına dikilip beklemeye başlıyorum, (116) canımla, tenimle bekliyorum. Dinliyorum. İşte koridor başındaki kapı açılıp kapandı. Girdiler. İki kişi. Biri güm güm ederek kaba yürüyor. Diğeri nefis. Tık tık ederek türkü söyleyip geliyor. Onlar biraz geliyorlar ve duruyorlar, geliyorlar ve duruyorlar, komşu koşuşlar için. Tekrar güm güm. Tekrar tık tık. İşte onlar dindiler.

Gardiyan küçük pencereyi açtı.

İşte o iri, koyu sarı gözler. Çok nefis, yüzünün elmaları pembeleşip duran değirmi yüz. Pembe dudaklar ve acayip bir gülümseyiş. O parlak da, tatlı da, tılsımlı da.

- Hayırlı sabahlar!

Nasıl sevimli, okşayıcı saf ses. Sanki gümüş çan çınladı.

Ben teşekkürümü ifade edip tamamlamadan, tekrar tılsımlı ses:

- Bir yeriniz ağrıyor mu?

İşte bu mukaddes dakikalar çok az olsa da uzatmaya çalışarak, ben gün boyunca hazırlamış olduğum "hastalıklarım"ın birisini – her gün aynı hastalığı söylemek olmaz elbette – söylemeye çalışıyorum:

- Boğazım ağrıyor... gece boyunca öksürdüm. Ehi ehi.

O, ecza kutusu çantasını küçük pencere kapağına, masasına koyup, ilaçları arıyor. Ben onun yüzüne bakmaya doyamıyorum, hayran kalıyorum. O, boyca fazla uzun değil, başı tam küçük pencere yüksekliğine kadar geliyor. Bu nedenle her zaman bütün yüzü ile görünüyor. Ama onunla beraber yan yana duran nöbetçi uzun boylu. Koşuşu görmek için ona doğru eğilmesi gerek. Eğilmek iş demek, bu nedenle nöbetçi kendisini fazla "zahmete sokmuyor" – eğilmiyor. Bana sadece bu kadar yeterli.

- Buyrun, - nefis parmaklar bana açık pakette toz uzatıyor – içiverin.

Ben paketi alıp, tozu ağzıma atıyor ve kâğıdı tekrar nöbetçiye veriyorum. İşte bunun için de hemşire yanında nöbetçi yürüyor – mahpus elinde kuş dili kadar da kâğıt bırakmak yasak. Pat edip küçük pencere kapatılıyor.

İşte koşuşta ne kadar hoş koku, ışıltı, nur kalıyor... Ben, büyülenmiş kişi gibi, kapı yanından gidemeden duruyorum.

Sabaha tekrar gelir mi acaba?

Benim için en ağır, azaplı gün, Pazar. Pazar, istirahat günü. Sabahki çaydan sonra şimdi her zamanki gibi küçük pencere açılmıyor. İşte kapkaranlık düşünceler istila ediyor. Kendimi (117) nereye koyacağımı bilmeden kaygı duyuyorum. Aklımı kaybederim diye korkuyorum o dehşetli pazarlarda. Dünyada en ağır azap, konuşmamakmış. Bu koğuşa geçişin ilk günlerinde ben henüz bu dehşeti fark etmemiştim. Ama şimdi günden güne artıyor. Yalnızlık. Hiç kimseyi görmemek, bir kelime söz duymamak. Yetmezmiş gibi gardiyanlar da konuşuyorlar.

Bu kabir sessizliği, yalnızlık ne zamana kadar uzatılır? Bir ay? Üç ay? Bir yıl? On yıl?

Hayır! Hayır! On yıl bu mezarda tahammül edemem, aklımı kaybederim! Kaybederim!

İşte bu facialı kaderde iri koyu sarı gözlü kız! O, melek! O beni dünyada yaşamaya çağıran tek kutsal güç! Ben onu bekliyorum, hem sadece onun görünmesiyle avunup yaşıyorum... O gelir. O gülümser. O, bana "hayırlı sabahlar" der. Hem kâse dolusu ceñşen şarabı, abıhayat suyu verir. Ben yudumlayıp içerim bu göze görünmeyen ilahi şarabı!

Nihayet, kitap okumaya izin verdiler. Gece gündüz okuyorum.

Hayatımda tekrar bir yenilik, şiir ezberlemek. Puşkin'in "Yevgeniy Onegin" şiirini gönle hapsediyorum. Sabahleyin çaya kadar bir bölümünü sessizce okuyorum. Öğleden sonra da yine bir bölümünü. Bu şekilde her gün. Şiiri okuyup bitirince tekrar başlıyorum. Doğrusu, birkaç defa hazır cevap gardiyan:

- Yüz altmış sekizinci! Uyarıyorum, ses yapma! Hücre! diyerek parmak ile işaret edip azarladı.

Ne yapayım. Hücre olursa olsun. Orada da okurum.

- Hayırlı sabahlar!

İşte o hemşirenin gördüğü günden başlayarak kendimde tuhaf bir değişiklik sezdim. Sabahleyin otomatik yataktan sıçrayıp inince, önceki gibi uyuklayıp oturmuyorum, sabah kültürafiziği ile meşgul oluyorum. Yıkanmaya çıkınca da önceki gibi vücudumu şöyle böyle ıslatmakla yetinmiyor, ciddi ciddi sabunlanıp yıkanıyorum, dişlerimi de temizliyorum. Kültürafizikle beraber pantolonumu da kilim altına serip ütölemeye başladım...

11

Beklenmeyen bir dönemde yine bir bahtsızlık. Bütün dayanağım, avuntum kitaptı. Ondan da ayrıldım.

Bugün, bahtsızlığıma, derince uyuyakalmışım, lambanın göz kırptığını fark etmemişim. (118)

- Ne yatıyorsun?! diye gardiyanın bağırmasına, fırlayıp, çarparak kalktım da komodin üstündeki pantolonumu alayım derken gözlüğümü beton zemine düşürdüm. Tuz buz!

Şimdi gözlerim kızardı. Okumak değil, kaldırıp da bakamıyorum, yaş akıyor.

- Hayırlı sabahlar.

- Sağ olun.

- Size ne oldu, sürekli yere bakıyorsunuz?

- Yanlışlıkla gözlüğümü kırdım. Şimdi gözlüksüz bakamıyorum.

- Öyleyse, ben sizi göz doktoruna kaydedeyim.

Küçük pencere kapandı.

Komodine oturdum. Gözlerim rahatsız ederek, batıp acı veriyor, yaş akıyor. Ey Allah'ım, bu nasıl azap tekrar...

O gün öğle yemeğinden sonra gardiyan beni ikinci bloktaki göz doktoruna götürdü. Doktor, gözlerime bakıp, gözlük almak için reçete yazdı ve sert bir şekilde:

- Hesabınızda paranız var mı? Dedi.

- Yok, dedim şaşırarak ve endişelenerek.

- Her bir tutukluya gözlük alıp vermeye hapis hane yetim hane değil. – Doktor, alnında yanıp duran tek "gözünü" çıkarıp, öfke ile sordu: - Anladın mı?

- Evet.

- Alıp götürün!

Ben Aleksandr Marlinskiy'in (Bestujev) Sibiryaya hapis hanelerinde, Kavkaz'da yazmış olduğu hikâye ve romanlarını özellikle de "Amalotbek" romanını dikkat ederek okuyordum. Bu eserler bana nasıl da yakın, sırdaş. Belki, onu yazanın da benim gibi mahpus olması onun etkisini güçlendirmiştir. Pleten hapis hanesinde Alkin'den öğrendiğim "Bestujev alfabesi" hâlâ bana ara sıra komşu koğuşlarla haberleşmeye yardım ediyor...

İşte şu tek sırdaş da şimdi işte okunmadan duruyor. Okuyasım geliyor, kitabı alıp gözlerime yaklaştırıyorum, sis. Yaş akıyor, batıyor. Sızlıyor.

12

Küçük pencere açıldı. O yumuşak, nefis ses:

- Siz gözlük aldınız mı?

Gözlerimin ağrmasına dayanamayıp, havlu ile başımı sarıp oturuyordum, sıçrayıp kalktım, havlum düştü. (119)

- Hayır. Hesabımda param yok.

İri koyu sarı gözler bana dikildi. Bir şeyler söylemek istiyor gibi çok sırlı bir şekilde, hoşlanıp, üzülerek baktı onlar bana.

Küçük pencere kapandı. Gözlerimden tane tane yaş akmaya başladı. Ya ağrıdığından, ya da...

Babama mektup yazdığımın bugün seksen altıncı günü, hâlâ cevap yok. Neden acaba? Yoksa adresi doğru yazmadım mı? Öyle olsa, ben Kükçetav'a Safa ağabeylerin adresine yazdım. O evde akrabalarından biri olmadan olmaz. Yoksa? Yoksa şimdi... Hayır! Hayır! Neden böyle kötüye yoruyorum. Belki, şimdi mektup gelmiştir, hapishane masasında alınmayı bekleyip duruyordur. Mektupla, belki, azıcık para da göndermişlerdir. Gözlük almaya. Elbette mükemmel olurdu.

Bu şekilde bir gün öğle yemeğinden sonra küçük pencere açıldı ve başgardıyan bana bir kâğıt uzattı. Belli, mektup! Sevincimden yıkılıp gide yazdım.

- Sizin yazı hesabınıza elli som para geldi. Eğer iç düzeni bozmasanız, her ay on somluk yemek, sigara aldırabilirsiniz. İşte kalem. Gerekli malzemelerinizi bu boş kâğıda yazınız.

Küçük pencere şap ederek kapandı. Kâğıt, kalemi tutmuş halde kalakaldım, gerçek mi, rüya mı?

Tekrar küçük pencere açıldı:

- Niçin korkuluk gibi dikilip duruyorsun? Ver kâğıdı, kalemi.

Hemen o anda aklıma gelen birkaç kelimeyi yazdım ve kâğıdı, kalemi gardıyana geri verdim. Ey Allah'ım, dileğim kabul olmuş. Mektubum ulaşmış! Koğuş boyunca dönüyorum, koşuyorum, zıplıyorum.

- Yüz altmış sekizinci! Düzeni bozma.

- Hayır, Hayır! Zinhar beni siparişimden mahrum etmeyin. Ben sevincimden.

- Otur.

Oturdum. Nefes de almıyorum.

13

Gözlüğü bir takıyorum, bir çıkarıyorum. Bir kapıya, bir tavana, bir lambaya bakıyorum... "Amalotbek"e göz atıyorum. Görüyorum, gözlerim ağrımıyor. Okuyorum! "Baba canım, sana benden teşekkür. Beni en ağır azaptan kurtardın. Teşekkürler. Fakat işte nedense mektubunu vermediler. Belki? Dur, sen her zaman sadece Arap harfleri ile yazarsın. Bu nedenle (120) onu, gizli içtimai iş diyerek, ateşte yakmışlardır. Öyle de olsa sen şimdi sağ olduğumu biliyorsun. Ben de sağ olduğumu biliyorum ve değeri ölçülmez hediyen için seviniyorum, başım göğe değiyor. Yaşa, baba canım!"

Küçük pencere açıldı.

- Nasıl gözleriniz, ağrımıyor mu?

Gülüverdim. Bu koğuşa geçtiğimden beri ilk defa küçük penceredeki güzel kız da gülümsedi. Apak inci dişlerini gösterip, ışık saçarak gülümsedi. Ey Allah'ım, böyle de güzel can olur muymuş dünyada!

- Yeter! Dedi bizim gülümsediğimizi, güldüğümüzü görerek kabaran gardıyan. – Otur!

Küçük pencere kapandı. Koğuştaki aydınlık, sevimli gülümseme kaldı.

Nasıl ilahi kız bu hemşire. Kendi güzel, gözleri güzel, dudakları güzel. Gönlü güzel. İşte göz doktoru. O da tıp ehlinden. Ama kendisi ayı gibi bağıyor. Sözleri de öyle. Ama bu kızın her sözü, her bir kelimesi, kâse dolusu hayat suyu. Onun "hayırlı sabahlar" dediği bir tek sözü de gün boyunca güç, sebat, ümit katıyor.

İsmi ne acaba? Vera? Nadejda? Lyubov? Nasıl olsa da, onun ismi cismine has güzel, edalı olmalı. Hiç şüphesiz böyledir!

Yaşa, Vera! Yaşa, Nadejda! Yaşa, Lyubov!

Ben sana baht, saadet diliyorum. Kaderin açık, pek açık olsun. Baht kuşu seni hiçbir zaman da, hiçbir zaman da bırakmasın!

Neden, neden senin koyu sarı gözler
Gözlerime böyle bakıyorlar?
Nasıl güçler, söyle, ey appağım,
Kirpik uçlarından damlıyorlar?

Hürmetli Hadi ağabey, sen beni bağışla, şiirini azıcık değiştirdim. Senin orman kızın, Emine'n kara gözlü olmuş. Benim ümidim koyu sarı gözlü. Bunun için ben kara gözleri koyu sarı ettim. Bütün tesellim de sadece bu, kızma şimdi, Taktaş ağabey.

14

- Hayırlı sabahlar! Kendinizi nasıl hissediyorsunuz?!

Yine özlenip beklenen gümüş çan çınladı. Aydınlık, mukaddes gözler. Hey, onlar nedense yumuldular gibi. Sol kaş bir şeyler işaret edip, titredi değil mi? Ara sıra kızlar böyle kaşlar, kirpiklerle (121) söyleşirlerdi değil mi? Belki şimdi de!.. Hemşire, ümidim küçük pencerenin tam karşısına dikilmiş. O, kendi aydınlık, mülayim yüzü ile bana bakıyor. Ancak gardiyan, kenarda, onun acımasız gözleri sürekli bende, yanındakine itibar etmiyor.

Hemşire küçük pencere masası üzerine ecza çantasını koyup karıştırmaya başladı ve bana bakarak, sol gözünü kıstı:

- Hâlâ da başınız ağrıyor mu?

- Şimdi üçüncü gece uyuyamıyorum...

- Güzel, şimdi ben size analjin veriyorum. – Narin parmaklar çantadan kâğıt pakete sarılmış toz aldılar: - Buyrun. – Sol göz tekrar kısılip, baş azıcık eğildi. – Çabucak yutunuz.

Normalde, kaide olarak toz kabı açık bir şekilde verilir. Mahpus tozu hemen içip, yutarak, kâğıdı gardiyana geri vermelidir. Bu şekilde toz bana açık bir şekilde verildi. Tutuklu hassas oluyor herhalde, toz paketini alınca, parmaklarım hissetti: kâğıt iki kat!

Kız mahsus, galiba, gardiyana bir şey söyledi, dikkatini benden aldı. O zaman ben tozun alttaki kâğıdını düşürdüm, tozu ağzıma attım, kalan kabı gardiyana verdim.

Küçük pencere şap ederek kapandı.

Ayak sesleri uzaklaşınca, yere eğildim, toz kâğıdını aldım, yazı. Tam kapının dibine oturarak, “göz” açılırsa elimdeki kâğıt görünmesin diye, heyecanlanıp okumaya başladım. Küçücük harfler: “Hüzünlenmeyin. Kendi kendinizi koruyun. Doğruluk gelir”.

Adımlar! Kâğıda tekrar bir daha göz gezdirdim ve ağzıma attım.

- Ne yapıyorsun?

- Paraşaya gidiyorum.

Göz kapatıldı. Ben “mukaddes” kâğıdı çiğneyerek yuttum. “Hüzünlenmeyin! Kendi kendinizi koruyun! Doğruluk gelir!”

- Gelir! Gelir! Gelir!

- Yoksa, aklımı mı kaybediyorsun?!

Gülümsedim, bütün vücudum hafifleyiverdi.

15

Gençlik, açık mavi dağlar gibi,
İlerledikçe güzel, sevimli;
Dumanlara bürünen gençliğimi
Ben unutmam – heyecanlı çağımı... (122)

Bilmem nedendir şimdi, Kükçetav'da zamanında yazdığım şiirimden bu bir kıtayı son günlerde defalarca tekrarlamaya başladım. Özlüyorum. Coşuyorum. Dalgalanıyorum. Ben şimdi yirmi sekiz yaşımdayım. Arkadaşlarım şimdi okullarını bitirip, evlenip, çocuklar yetiştiriyorlardır. Peki ben?..

- Giyin ve çık.

Kapı açılıp, gardiyanın hücreye girdiğini dahi fark etmemişim.

Büyük, aydınlık bölme. Dört masa, her masa ardında bembeyaz elbiseler giymiş kişiler oturuyor. Hepsinde erkek.

Beni kenardaki masa yanına getirip ayağa diktiler. Masada pek çok dosyalar, kâğıtlar. Gözlük takmış orta yaşlardaki kişi, bir dosyayı açarak, bana hiç bakmadan sorular sormaya başladı:

- Adın, soyadın, babanın ismi? Doğum yılın? Kanun maddesi, noktalar, süre?

Hepsini söyleyince, dosya kapatıldı. Beni yan masalara geçirmeye başladılar. Tam askere aldıkları gibi, anadan doğma bırakarak incelemeye başladılar. Ciğeri, kalbi, gözleri, kulakları...

Hiç biri konuşmuyor, sanırsın ki sağır. Bakıyorlar ve yazıyorlar, bir şeyleri karta, forma ilave ediyorlar.

Tekrar hücreye getirdiler.

Yoksa şimdi orduya almaya mı hazırlanıyorlar? Ben orduya üç yıl hizmet etmiş biriyim. Orduda parti temsilcisi mi? Yoksa? Komodinden sıçrayıp kalkarak, oraya buraya yürümeye başladım. Belki? Belki... Bizim böylesine suçsuz yere hapisanede oluşumuz yoldaş Stalin'e ulaşmıştır ve...

16

Bu ne bu?

Koridorda gıcırdayıp, şangırdayarak hücre kapıları açılmaya başladı. Gürültü patırtı, uğultu. Bağırarak konuşanlar, sesler. Hatta gülmeler. Bu arada benim hücremin de kapısı açılıp gitti. Gardiyan, hücreye girmeden, eşikten yavaşça:

- Çık! dedi ve duraklamadan geçip gitti.

Hücreden çıkınca, uzun uzun sakallı üç kişi beni kucakladı, kemikleri çatırdatarak sıkıyorlar, öpüyorlar.

- Siz kimsiniz? Siz kimsiniz?

- Ya sen kimsin?

- Bak, sen tam Karl Marks gibi olmuşsun, İbrahim, sakalın beline ulaşmış. (123)

Tekrar kucaklaştık. Güçlülükle tanıdım kendilerini. Mehmüt, Ardalion, Nikolay.

- Ya Geniy nerede? Niçin o görünmüyor?

Sözümü bitirmedim, top gibi yuvarlanıp, Respublikanets gelip çıktı, ortamıza atladı. Ayağa kaldırdık, sevinçle kollarından zıplattık başladık.

- Özgürlük!

- Özgürlük!

Bu hapisane, onun yarı karanlık koridorları hiçbir zaman böyle neşeli uğultuyu işitmemiştir, muhtemelen. Ne türlü sesler yok ki burada. Gülme, haykırma, bağırma, hıçkırarak ağlama ve neşeli türkü, özgürlük hakkında türkü.

Kenardan baksan, muhtemelen, aklın giderdi, hepsinin de saçları uzamış, sakalları uzamış, yüzleri ağarmış, akıllarını kaybetmiş gibi bağışıyorlar, koridorun bir bu tarafına bir diğer tarafına koşturuyorlar, düşüyorlar, kucaklaşıyorlar.

İlk coşku! Sevinme coşkusu! Burada şimdi akıl baş bulunamıyor. Burada şimdi yularsız, dizginsiz hisler! Hisler! Hisler! Başka türlü de mümkün değil. Yarım yıla yakın kimseyi görmeden, bir kişi ile konuşmadan mezarda yatmış kişiler önünde birden kapılar açılınsın da, birden bu kadar insan ile karşılaş. Bu mucize değil mi? Burada şimdi ölçü de yok, kim ne kadar ve nasıl bağırabiliyorsa, bağırıyor, kucaklıyor, öpüyor ve kendisini tutamayıp ağlıyor.

İşte biz, beş dost, birbirimizi kucaklamışız ve hiç ayrılamıyoruz. Vücutlarımızı çimdikliyoruz, bu biz miyiz? Biz değil miyiz?

Geniy, hafifçe öksürüp, gür sesle türkü söyleyiverdi:

Kıpırda, uyan, lanet edilmiş

Kullar ve açlar dünyası...

Uğultu dindi. Bütün koridor hepsi aynı şarkıyı, "İnternatsional"ı söylemeye başladı.

17

Hapisane kapısının önüne çıktığımızda, başımıza taş düşmüş gibi oldu. Ses soluk kesildi. Yüzler karardı. Başlar eğildi. Daha bir dakika önce canlanmış, kanatlanmış ümit söndü. Kara bulut kapladı bizim göğü. Tutuklu! Zavallı tutuklu. Sen nasıl saf çocuksun! Vakitsiz açılmış hücre kapısı da senin için özgürlük geçidi olarak anlaşıldı, acele edip can atarak, özgürlük şarkıları (124) söylemeye başladın. Kanatlanıp uçmaya da başlamıştın...

Ama şimdi? Şimdi önünde, acı hakikat: kalın taş duvarlar. İğneli parmaklıklar. Kuleler. Tüfeğini elinden indirmeden, sürekli dolanan nöbetçiler ve havlayıp ürüyen köpekler.

- Oturun.

Dikildiğimiz yere oturduk.

Meydan ortasında birkaç masa. Masa üstünde yığın yığın dosyalar siciller. Masa ardında sandalyelere oturan, ayakta duran, oraya buraya yürüyen yetkililer.

- Üçüncü kat, ambara!

Bir grup tutuklu kalkıp, yan bina yanındaki küçük bir taş binaya doğru yürüdük. Büyük taş kilerin bir köşesinde dağ olup irili ufaklı torbalar yatıyor. Her birinde etiket. Etikete koğuş ve mahpusun şifresi, sahibinin "ismi" yazılmış.

- Beşer beşer girip, sırt torbalarınızı alın, dedi kilerbaşı.

Sıra ile karıştırmaya başladık. Geçen güz hapishaneye gelip girince, kendi eski püskü elbiselerimizi çıkarıp, torbalara doldurmuştuk. Onları burada istiflemişlermiş. Sıra bana da geldi: belki yüzlerce torbayı oraya buraya atarak, yüz altmış sekiz sayısı verilmiş küçük küçük sırt torbası da çıktı. Gerekliği kadar. Al, der demez alıyorum. Onda düzgün bir şey de yok.

Yine de, eski olsa da, bundan bir yıl önce üstümde olan eşyaları görmek ilgi çekici. O elbiselerin yeni olduğu dönemi, giyip övündüğüm çağ aklıma geldi. Ben de kilerin diğer bir köşesine gidip, diğerleri ile beraber sırt torbamı karıştırmaya başladım. İşte deri ceket. Ben onu Piçen pazarından “Duel (Düello)” hikâyesinin telif hakkıyla beş yüz soma almıştım. Sap sarı, parıl parıl parlıyordu. Onu ilk gördüğünde, Zeytüne: “Bu ceket sana pek yakışıyor” demişti.

Niçin şimdi onu aklıma getiriyorum, hayırsız? Asker gömleği ve pantolon satın alınmamış, askerde geçen yılların hatırası. Ya çizme? Nasıl güzel krom konçlu idi. Asker çizmesini söktürüp, tekrar diktirmiştim. Ayaklarıma tam uyuyor, sıkılmıyor da boşluk da yok, galife pantolon ile pek uyuyordu. Özellikle de, Zeytüne ile dansa gittiğimizde. Öf, yine Zeytüne! Çizmenin konçları dağılmış vaziyette, ayakta uzun süre dik tuttuklarında, baldırlar şişince, yarıvermişlerdi...

Dur, bu çizmeler içinde bazı kâğıtlar. Birini kaldırıp silktim, o kâğıtlar döküldü. Mektuplar. (125) Muhtemelen, evden gelmişlerdir! Dağıtmaya yetişememişlerdir. Sevinip, acele ederek ilk mektubu ele alıp, adresine bakınca, halsizleşip yere çöktüm. Kendi mektubum! Babama yazdığım mektup. Acele ederek diğer çizmeyi silkeledim. Ondan da mektuplar düştü. Benim mektuplarım! Kış boyunca yazılmış, cevap getirecek mektuplar!

- İbrahim, bak hele, senin sırt torbanda mektuplar var mı? dedi ardımda torbasını karıştırıp cebelleşen Geniy. – Ben... Ben... Zifadan mektup bekliyorum...

O arada diğer arkadaşlar da sırt torbalarını alıp geldiler, çehreleri sıkılmış.

- Hiç olmazsa yaksalardı, bilmezdik, beklerdik... Ama burada, en kötü bir şekilde alay ederek, kendi mektubunu bir yıldan sonra eline veriyorlar! Dedi Mehmüt, köpürerek.

18

Önce umumi koğuşlara kapatılmış mahpusları yirmişer yirmişer arabalara oturtup uğurlamaya başladılar. Nereye? Belirsiz. Ama tutuklu hisseder; burada, hapishane meydanında, hepsi de yaklaşık olarak genç, güçlü kuvvetli insanlar. Demek, bir yerlere iş için gönderiyorlar.

- Bir kişilik bölmede kalmaktan, yer kazmak daha iyidir, dedi Mehmüt, intikal olduğunu sezince.

Ben de, diğerleri de bu fikre katıldık. Gerçekten de, dört duvar arasında şefkat beklemeye baktığında, açık havada, insanlarla beraber çalışmaya ne ulaşır. Haydi, cehennem çukuruna gönderirlerse de göndersinler, sadece tekrar yalnızlık hücrelerine kapatmasınlar.

Öğle balandasından sonra “tek kişilik”leri yüklemeye başladılar. Bize ayrı bir hürmet, “kara kuzgun” arabası. Hiç olmazsa giderken Tubıl şehrini görerek buradan kurtuluruz demiştik, o ümit de kırıldı...

Haziran başı idi. Sağanak yağmur yağıp geçti. Biraz ıslandık. Ama yağmurdan sonra güneş çıktı. Hava yıkanıp, tebessüm etti. Temiz hava. Özellikle de kokuşmuş hücreden sonra, o bizim için desman* kokulu. Şehir üstünde allı güllü kurdele gibi uzanan gök kuşağı. Onu görmeyeli iki yıldan fazla zaman olmuştur. Nasıl güzelsin, nasıl tılsımlısın, büyük sevinç kuşağı! İşte bu kuşak baştanbaşa geçerek Kükçetav bozkırlarına kadar uzansa, uzanırdı.

- Hızlı! Daha hızlı arabalara!

En son gelmiş on beş “tek kişilik”i yük arabalarına oturtmaya başladılar. Muhtemelen, bize “kara kuzgun” yetmemiş. Ona kızmadık. (126)

Şimdi nasılsın acaba Tubıl – Rusya mahkûmlarının payitahtı – dekabristlere, Petraşevicilere ıstırap çektiren şehir.

Bizim kaldığımız zindan arkada kalıyor. O, dağ üstündeymiş, Kazan, Kremlin benzemiş, büyük taş duvar ile kuşatılmış. İçinde büyük büyük binalar, hatta kubbeli, altın haçlı kilise! Arabamız dağdan inerek Tubıl’ın kocaman caddesinden gidiyor. Birer, ikişer katlı ağaç evler. Tıpkı Kükçetav’a benziyor. Fakat benim doğduğum şehir dağ eteğinde duruyor ama Tubıl, İrtiş boyunda. İrtiş şimdi, tepeden baktığında, parlak iplerle süslenmiş bir kurdele olarak parlıyor.

Caddenin iki tarafında kapı önlerinde insanlar, yaşlılar, gençler, çoluk çocuk. Herhalde bütün Tubıl halkı tutukluları uğurlamaya çıkmış. Gürültü patırtı yok. Sessizlik. İnsanlar büyük bir dikkatle süzerek, bizim arabalarımıza, yüzlerimize bakıyor, birini arıyormuş gibi, yalakamaya çalışıyormuş gibi bakıyorlar, uğurluyorlar bizi... Bizim gözlerimiz de onlarda. İşte önde, köşedeki evin kapısı önünde,

* Desman: Böcekçiller takımının köstebekgiller familyasından bir memeli türü. Uzunluğu 25, kuyruğu 17 cm. Kuyruğunun altında misk bezi vardır. Batı Asya ve Güney Rusya’da göllerde yaşar (Aktaranın notu).

basamakta bir kız dikilip duruyor. Mavi gömlekli, mavi başörtülü, şallı. Yüreğim irkildi. O da... O da... Sadece o gömlekle görünüyordu. İşte o, sağ kolunu alına, kaşlarının üstüne kanatlandırdı, bakıyor. Kıpırdamayıp, dikkatle bakıyor gibi...

Araba gittikçe yaklaşıyor. Benim bütün dikkatim o bedene çevrildi. O değil mi?! O! O! Ey Allah'ım, son anda bağırmadım "hoşça kal, hoşça kal!" diye. İşte bizim bakışlarımız kesişti. Kız başındaki mavi şalını çekiştirip alarak salladı. Araba onu toza gömüp geçti...

İskeleye gelip durduk. Bizi çok eski, kara yağa boyanmış yük gemisinin ambarına indirdiler. Çok geçmeden, çalkalanarak, yük gemisi yola çıktı, bizi nereye alıp götürüyorlar. Ambarın içi sepsessiz kaldı. Biz de düşünceye daldık.

- Sen bizi nereye, nasıl bir alın yazısına alıp götürüyorsun, Sibirya'nın büyük kadim nehri İrtiş? Nereye?

Güneş Battığında

Bazen orada tuz buz olup dağılmış gök kuşağının harabeleri parlıyor. Bazen her nasılsa ölçsüz büyük tılsımlı şehir ışıltıyor. Ama bazen...

Nasıl olmasın, her gün güneş kendine has bir tantana ile batıyor. Ancak bu tantanada her zaman nasıl da (127) ulu bir acının aksı yansır. Nasıl bir acı acaba bu? Muhtemelen, ayrılıktır, şüphesiz, böyledir. Gerçekten de, ayrılıktan da daha azaplı acı var mı acaba bu dünyada? Var mı acaba?

Güneş, gün boyunca açık havada yüzüp, yeryüzünü aydınlatıyor, ısıtıyor, onu zebercet yeşili bitkilerle, allı güllü çiçeklerle beziyor. Ya daha sonra? Daha sonra o, yeryüzünü terk ederek, uzağa, ufuk ardındaki muhite gidiyor. Batıyor. Yok oluyor. İşte bunun için, olsa gerek, güneş, ufka her yaklaştığında, ayrılık dakikaları yaklaştıkça, zayıflıyor, kederlenip kızarmaya başlıyor.

- Şafak ağlıyor, hayırlısı olsun şimdi, derdi merhume anam, güneşin battığı tarafa bakarak dua okuya okuya.

Ben kendim de çocukluktan beri güneşi uğurlamayı seviyorum. Uzun, çok uzun duruyorum ben o kederli tantanayı seyrederek. Düşünceye dalıyorum. Özellikle de, haksız yere tutuklanınca, güneş ile beraber batan, uzakta kalan hayatım aklıma düşüyor ve sadece içimden "Zenger şal" türküsünü ağlamaklı sesle mırıldanıyorum. Bağırıp söylemeye sesim yok.

Al eşarp, zenger şal,
Geçiyor ömrüm bilhassa yazık...

İşte şimdi de tam böylesi şafağın battığı hüznü an idi. Ama güneş dinse de vagon içindeki sıcaklık azalmıyor. Tam aksine, gün boyunca güneş önünde kızarıp giden vagon, şimdi kendisinin bütün kızgınlığını içe üflüyor ve bunun için burada, ölçsüz yakılmış kara hamamdaki gibi sıcak, kokuşmuşluk. Vagonun iki tarafına kurulmuş altlı üstlü yataklarda belden çıplak kırk mahpus sırlıslam ter içinde. Üstelik vagon deliklerinden toz doluyor. Nefes alınmıyor. Tutukluların çoğu, yer bulanlar, yataklarını birakarak yerde debeleniyor. Ben de yerde, kapı kıyısında, buza yatırılmış balık gibi çabalıyorum.

Bu şekilde cefalanıp yatarken üst yataktan birisi bağırverdi:

- Baykal! Baykal!

Serince, biraz nemli yel çarptı. Vagon içi serinledi. Hepimiz de sıçrayıp ayağa kalkarak, demir parmaklık ile örülmüş küçük pencerelere toplandık. Bu ne bu? Başta kendi gözlerimize kendimiz inanmadan, korktuk, mucize. Gerçekten de mucize, pembe dalgalar. Büyük taş kayalı dağların kıyısından kıvrılıp giden tren katarı önünde, ufukta pembe dalgalar çalkalanıyor. Onlar zaman zaman yükselip, yıkılıp, ufuğun kendisini kaplıyorlar, altın (128) harabeleri yıkıyorlar. Oradan geri çekiliyorlar, tekrar parlayıp uzanan tılsımlı şehir üstüne uzanıyorlar...

Biz, büyülenmiş gibi, pencere parmaklığına yapışmışız, bu tuhaf görüntüden gözlerimizi alamıyoruz. Önden dağ kıyısını baştanbaşa geçip kıvrılarak giden lokomotif de, hatta onun üstündeki yayılıp giden duman, saç örgüleri de pembe; parlayarak, durmaksızın kızarıyor... Lokomotif acele ediyor, doğuya, büyük Pasifik Okyanusu'na doğru acele ediyor. Yüğü ağır. Altmış kadar vagon diyorlar. Hepsi önde ve kuyruk kısmında sadece yeşil yolcu vagonları. Onda tren katarı muhafızları. Ortada, kapıları büyük büyük kilitlerle kitlenmiş, pencereleri dikenli demir çubuklarla kaplanmış, mal davar taşıyan kızıl vagonlar. O vagonların her birinde kırk kadar tutuklu. Bu canlı yükü lokomotif acele edip tika basa bir şekilde Vladivostok'a doğru çekiyor ve kanlı ufka giriyor.

Lokomotif uzun uzun bağırıldı. Baykal üstü çınladı. Birazdan siren sesi geri döndü.

- Tu-tu-tu-u...

Muhtemelen, Baykal kıyısındaki taş kayalara sokulup geri döndü o ses. Ama lokomotif sürekli acele ediyor, doğruya doğru acele ediyor. Vagon tekerlekleri tık tık, tık tık ediyor. Tamponlar çınlıyor. Vagon çalkalanıyor. Biz birbirimize sokuluyoruz.

İşte şimdi on yedi gündür biz bu gezici hapishanede çalkalanıyoruz, pestilleşiyoruz ve her nereye ise acele ediyoruz. Nereye? Bizim için belirsiz. Muhtemelen, Vladivostok'a. Peki oradan? Allah bilir.

Bizi, Tubıl'dan seçilip alınan gençleri, dayanıklıları, eski bir yük gemisi ambarına doldurdular ve İrtiş'i boydan boya geçip Omski'ye getirdiler. Oradaki uğurlama hapishanesinde bir hafta tuttuktan sonra, çok acele bir şekilde bu tren katarına doldurarak götürdüler.

Haziran ayı, yağmur yok. Vagonlar sabah tanından gece şafağına kadar güneş altında. Yolda kuru kumanya, elli gram ekme ve bir porsiyon, yaklaşık iki yüz gram yayın balığı veriyorlar. Bu balığın kendisi çiğ tuz. Yeme isteği gelince dayanamayarak, alınca kemirip bırakırsın, ondan sonra o, susatıyor. Tren katarı sadece büyük istasyonlarda duruyor. Konvoy başının keyfi yerinde olursa, her vagonun iki kişi indirip, ikişer kova su aldırıyor. Ama şimdi onun keyfi kırılmış olsa gerek, vagon kapıları açılmıyor. Değil susamak, canın çıksın. İşte bunun için, suya ulaşırsan, ayrılamıyorsun, kaynamış mı kaynamamış mı, onu düşünmeye vakit yok. Sonunda dizanteri başlıyor. Kilitli (129) vagona dizanteriyi göz önüne getirip bakınız...

Baykal ötesi yabancı bozkırlarda,
Dağlarında altın kazılan yerlerde,
Kaderinden yakınan bir serseri,
Sırtında çanta ile sürünüyordu.

Yumuşak bariton ses, yürek sesi. O, yavaş, çok yavaşça başladı. Bir yerden diğerine geçme, pencere kenarı için kavga etme, küfür etme birden durdu. Vagon içi sepsessiz oldu. Daha sonra bütün kaygı, yürekten dolup taşan hasret kaygısı, keder dalgalandı:

Karanlık bir gecede hapisten kaçtı,
Ancak hapiste çektikleri ise adalet içindi,
Gitmek için artık gücü de kalmadı,
Karşısında Baykal gölü uzuyordu...

Şu Vasil Şevçenko söylüyor. Acayip geniş, gür sesli yiğit o. Batıp giden şafağa, Baykal gölünün pembe dalgalarına pencere kenarından bakmış da kederleniyor... Ben onunla yük gemisinde, Tubıl'dan Omski'ye göçerken tanıştım. Bakan göz için de pek uygun, bahadır bedenli yiğit, geniş omuzlu, dolu gövdeli. Acele etmeden, yavaş, güvenilir adımlarla adım atıp yürüyor. Karakteri de görüntüsüyle denk, sabırlı, sakin, hiçbir zaman kızmadan, sadece tartarak konuşuyor. Öfkelenmiyor da. Benimle aynı yaşlarda. Süresi de benimki gibi "bir makara, beş romork" on yıl hapishane, beş yıl hak mahrumiyeti.

- Mahkûm olana kadar Ukrayna'da Komsomol il komitesi sekreteri olarak çalışmıştım, diyor, gönüllü taşıdığımda açılarak. - Kendim nasıl olsa da tahammül ederim, insanlarla beraber. Ama işte anacığım... O, bu kaygıya, bu rezalete dayanamaz. Bir tek olan oğlu, halk düşmanı... - Vasil ağır soluyor. - O kendisi, Postişev ile beraber illegal bir şekilde çalışmış ihtilal için. Babam, iç savaşta öldü... Doğru! - Birden o, uyanmış gibi, başını sallıyor, ağır düşünceleri saçıp atmaya çalışıyor, galiba, türküyeye geçiyor: - Haydi, en azından, Komsomol günlerini akla getirelim!

Bugün de "Natalka-Poltavka" aryasından kendisinin en sevdiği komsomol türküsü "Savbullaşuv (Vedalaşma)"a geçti. Onu diğerleri de söylemeye başladı. Bu vagona hepimiz de güya gençler, komsomolistler:

Gittiler, ayrıldılar,
Sakin bölgeyi terk ederek,
"Giderken benim için
Bir şeyler dile sevgilim." (130)

Türkü arttı, yankılandı, kanatlandı. Bu türkü tesirinde kendimizin tutuklu olduğunu da kilitlenmiş demir çubuklarla kuşatılmış vagona belirsiz bir yere gittiğimizi de unuttuk. Yeniden kendimizin dertli komsomol çağımıza döndük, bir tek sesle türküyü gürl ettik:

Ve sevgilisi şöyle cevap verdi:
"Bütün gönlümle arzuluyorum ki,

Eğer ölüm ise ani olsun,
Yaralanmak ise yaran küçük olsun.”

Biz çok olsak da hepimizin sesini bastırarak, Vasil'in güçlü baritonu açıkça işitiliyor, o kanatlanıp yükseliyor, artıyor ve yürekleri titreterek uzağa uzaklara gidiyor, sönüp gitmiş şafağa, Baykal'ın pembe dalgalarına uzanıyor. O, türkü yankılanan saatler, Vasil için de diğerleri için de, en kutsal dakikalar. Bütün kaygı, hasretler unutuluyor. Sadece türkü, sadece onun tılsımlı kanatları. Onlar bizi uzakta kalmış gençliğe, komsomol merkezlerine alıp uçuruyorlar.

- Tak tuk!

- Tak tuk!

İki taraftan iki kayın topuz ile vagon duvarlarına vurmaya başladılar. Biz türküye dalıp, trenin istasyona gelip durduğunu da fark etmemişiz. İlk topuz vuruşuyla türkü devam etmeden hemen kesildi. Hemen kapı açıldı, vagona Çıpçık sıçrayıp bindi. O, bu tren katarını uğurlayan konvoy başı, kısa, zayıf. Ama öyle de becerikli, serçe gibi uçup konarak yürüyor. Şimdi o uçarak değil, fırlayıp bindi. İnce dudakları katı kısılmış, morarmış. Suratı dağılmış, gözleri şimşekler çaktırıyor.

- Sağa!

Biz sağ taraf yatağına toplandık.

- Sola!

Biz, acele edip, birbirimizi çiğneyip ezerek sol yatağa sıkıştık.

- Çabuk çabuk!

Çıpçık elindeki lastik sopa ile kenarda kalanları ayırmaya başladı.

- Üste! Üste!

Üste şimdi yer yok. Çıkan biri yuvarlanarak düşüyor. Ancak lastik kamçı durmaksızın caz cuz ediyor.

- Gözlüğüm... - Ardalion ağlayıp bağırarak yere fırladı.

- Al sana gözlük! – Çıpçık sıçrayıp gözlük üstüne (131) bastı, cam tuz buz hale geldi. – Karşı devrimci! – Kamçı Ardalion'un sırtına indi. O eğilerek yere serildi.

- Sağa!

- Sola!

- Çabuk çabuk, karşı devrimciler, yılanlar!

Çıpçık bizi bu şekilde bir sağa, bir sola kovarak, çok uzun süre işkence yaptı. Kendisi kızardı, sesi kısılıp değişti, ter içinde kaldı. Sonunda morarıp, konuşamaz hale geldi. Ama biz şimdi tamamen gücümüzü kaybettik, kımıldayacak hal kalmadı, tekrar oraya buraya kovmasa iyi idi.

- Mükemmel türkü söylüyorsunuz, Baykal çınladı. Ha ha!

Biz şaşırıp kaldık, ya övüyor, ya sövüyor. Niçin bu şeytanca gülme!

- Türküye başlayan kim? Sesi çok güzelmiş.

Vagon birden sus pus oldu. Bu şimdi tehlikeli soru idi. Böylesi övgüye cevap vermemek daha hayırlı olur.

- Yurttaş müdür, bizim aramızda İrkuts hapishanesinden daha yeni katılmış bir Buryat yiğidi vardı, o gülümseyerek öne çıktı: - O, bizim başkanımız oluyor, opera sanatçısından az da değil.

- Ben kendim de böyle düşünüyorum, dedi Çıpçık, zorlukla ağzını eğerek ve hemen yılan gibi tısladı. – Hadi, opera sanatçısı, buraya gel hele.

- Bana mı sesleniyorsunuz, yurttaş müdür?

- Sana, sana! Kapıya daha da yaklaş bakalım.

Havlayıp duran köpeklerin sesi duyuldu. O arada köpekleri dolaştıran iki asker, muhafız er bizim vagon karşısına gelerek durdu. İki defa zil çınladı.

- Çabuk ol, başkan.

Vasil kapının yakınına gelip, karşısına dikilmeye de fırsat bulmadan, Çıpçık sıçrayarak, iki eliyle onun yanağına vurdu:

- Rusya'da propaganda yapmak yetmemiş, şimdi de Tayga ormanına mı tutundun?

Vasil sendeledi, ama yıkılmadı. Bunu gören Çıpçık onu başından itti. Biri el uzattı, tutmaya çalıştı, olmadı. Vasil bütün ağırlığı ile kapıdan perona düştü.

Köpekler birden onun üstüne atıldı. O arada Çıpçık da sıçrayıp indi. Vagonun kapısını çekip kapattılar.

- Tu-tuv!

Lokomotif uzun uzun bağırdı. Tren hareket etti. Güneş kızarıp batmıştı şimdi. (132)

Bir Yudum Su

- Dan dun! Dan dun!

Kulübe karşısındaki direğe iliştipirip konulmuş ray parçasına vuruyorlar.

- Dan dun! Dan dun!

Uyanma.

Sıçrayıp kalktım, niçin gözlerimi açıyorum. Bayılacak gibiyim, başım eğilip eğilip gidiyor. Kirpikler hareket etmiyor, sanırsın ki, tutkalla yapıştırmışlar.

- Haydi şimdi, niçin ağır hareket ediyorsun? Mehmüt elimi tutup kaldırdı. – İşte bizim bölük diziliyor.

Sadece bir iki adım attım, bir taşa takılıp yıkıldım, gözlerimden ateş sıçradı. Nihayet uykum açıldı. Sıçrayıp kalkarak koşturdum, safa gelip dikildim.

Alaca karanlık. Tan öncesi karanlığı. Bu nedenle oraya buraya yürüyen insanlar siluet olarak geçiyor. Serince. Ayağa kalkar kalkmaz, dile geldim.

- Mehmüt, niçin bu kadar erken kaldırdılar?

- Burada çok mu kalacağız? Yol için.

- Nereye?

- Nereye olsun, altın kazmaya.

- Demek, Kolıma'ya. Mükemmel.

Mehmüt hafifçe öksürdü, sessizleşti. Ben anlamadım, niçin bu cehennem yuvasından kurtulmaya sevinmiyor? Vladivostok şehrinin İkinci nehir rayonundaki uğurlama kampına geldiğimizden bu yana üç ay doluyor.

- Kampta yemek de daha iyi olur.

- Olur! Mahmut yine öksürdü. – Ehe ehe... Gidince görürsün.

...Kapı önünde geniş meydan. İşte orada sıra sıra dizilmiş mahpusların kimisi sırtına torba asmış, kimisi bavul, küfe sırtlamış, yola hazırlar. Bütün meydan ağzına kadar dolmuş. Bir tek boş yer kalmamış. Sanki sefere hazırlanmış askerler. Sadece elbiseler alaca – kimisi palto ile, kimisi kostümle, kimisi sadece gömlekle. Ara sıra askerî elbise giymişler de görünüyor. Sadece yakalarındaki rütbelere sökülmüş, yerleri gizlenip, askerî gömleklerin önceki vaziyetlerini gösteriyorlar. Şimdi renkleri atmış, belirsiz bir renge girmişler.

Diğer hapisanelerde, kamplarda kabile olarak adlandırıyorlardı. (133) Burada, Vladivostok uğurlama noktasında, nedense askerî bölünüş, bölük, müfreze. Kumanya paylaşmak için tertip edilmiştir, belki. Safta iki yüz, müfrezede bin tutuklu. Ama şimdi burada neden müfreze! Allah bilir. Her gün değiş tokuş devam ediyor, bir miktar müfreze kuzeye gitse, iç Rusya'dan yenileri ilave ediliyor.

Ama bugün nedense ölçsüz büyük kervan hazırlanıyor. Kampın yarısından fazlası yola çıkmıştır, muhtemelen.

Şak şuk! Ne tıkrıyor diye döndüğümde, Mehmüt çakmak ile ateş "arıyor" imiş, şak şuk!

- Oldu... Ele ateş aldı, tutuştur.

Ben de ceket cebine gizlenmiş "keçi bacağı" faydalanabilecek hale getirip, düzleştirip yaktım, içime çektim. Nedense aksırıp tıksırdım, öksürmeye başladım.

- Al.

Mehmüt sözümü tamamlamamı da beklemeden, "keçi bacağı" acele ile ağzına soktu. Diğerleri sabırsızlıkla ona uzandılar, sigara dumanını koklamaya başladılar.

Masalar da yeteri kadar idi, masa ardındaki yetkililer de az değildi. Ama binlerce tutukluyu elbiselerini çıkarttırıp, onların elbiselerini yoklamak, sicillerini tasdik ederek incelemek, kamptan müfrezeye gönderene kadar, güneş tepeye yükseldi.

Şimdi ağustos sonu idi. Güneşin zayıfladığı zaman. Ama burada, Uzak Doğu'da, güneş yakınmış. Tıpkı bizdeki yaz güneşi gibi kızdırıyor, pişiriyor. Önceleri biz buna sevinmiştik, çünkü gece soğukça olup, iyice titretti. İlk ışıklarda rahatlayıp ısındık. Ama sonra...

İlave olarak yine bir cefa.

Kamp idaresi bizi, yola çıkacak mahpusları beslenmeden düşürmüş. İşte yeni rütbeli, müfreze başı, bir yere götürüp kapatıncaya kadar, tutukluların yeme içmesi ile ilgilenmiyor. Peki sonra biz nereye gidiyoruz? Bizi nereye tıka basa dolduruyorlar? Söylemiyorlar.

Bu şekilde de tutuklu araştırır, hafiyelik yapar ve sonunda ne olduğunu sezer. İşte bizim aramızda da haber yayıldı.

- Güya, limanda "Djurma" isimli çok büyük okyanus gemisi duruyor, diyorlar. Bizi o gemiye doldurup alıp götürecekler. Nereye? Birileri Sahalin'e diyor. Diğerlerinin dediğine göre, Kamçatka'ya.

Demek neresi olsa da denize, okyanusa. Hiç olmazsa, bir rahatlayıp dünyayı gezecekmişiz. Ben şimdiye dek okyanus gemilerinde hiç yolculuk yapmadım. Nasıl acaba o Büyük Pasifik Okyanusu?
İşte bu şekilde de yemek yeme isteği geliyor, iç buruluyor, gurulduyor. (134)

2

Esir kampının kuleleri, dikenli demir çubuklarla dolanmış büyük duvarları geride kaldı. Kafile, on bin tutuklu ile irili ufaklı tepeler arasındaki dar yoldan limana doğru yürüyor, başı sonu yok.
Çevrede yaya, atlı, silahlı müfreze, köpekler. Önde ve kafilenin arkasında, açık yük arabalarında makineli tüfekler.

- Dağılmayın!

- Konuşmayın!

- Çabuk, çabuk yürü, baldırı çıplak!

Ak sakallı, gözlüklü, yüzü nurlu bir yaşlı bavul kaldırmış, topallıyor. O, başta bizden öndeydi. Şimdi sona kala kala arkaya geçti. Önceki vaziyetine göre iyice aksamaya başladı.

- Çabuk ol, kime söylüyorum, moruk!

Muhafız arkadan gelip, tüfeğin dipçiği ile dürtüp bağırdı:

- Yürü, karşı devrimci!

Yaşlı abanıp yıkıldı. Kolundan bavulu fırlayıp yuvarlandı, açıldı, kitaplar saçıldı...

- Çabuk, çabuk!

Biz yokuş aşağı inip gittik.

Güneş yakıyor. Buram buram terledik. Allah'tan bizde bavul, ağır kap kakak yok. Yoksa...

- İbrahim, bak şimdi.

- Neye?

- Oradaki yol kenarına bak, diyor Ardalion, boş dünya.

Gerçekten de, yol kenarı alaca-bulaca: bavullar, kap kakaklar, küfeler, giyim kuşam, battaniye, metal bardak çaydanlıklar. Atıyorlar...

Güneş yaktıkça yakıyor. Çok sıcak ve rutubetli hava. Toz. Su içesin geliyor. Dil ağza sığmıyor. Dudaklar çatlamış. Üstelik tükürük de toplanmıyor.

Su içesin geliyor.

Şimdi yol kenarında, bavullar arasında yıkılıp kalmış tutuklulara da rastlanmaya başlandı. Onları köpekler sürüklüyor...

Bir çıkıp bir inip tepeler arasından giderken birden bir sokağa geldik.

Ağaçtan yapılmış bir katlı evler. Bilmiyorum, yoksa şimdi bu Vladivostok'un bir kasabası mı, yoksa şehre yakın bir mahallesi mi? Bütün insanlar, yaşlısı genci sokakta, kapı önüne, açık ev önüne çıkıp dikilmişler. Çoluk çocuk duvar üstünde, kimi "daha bahadırları" ev tepesine, baca (135) yanına yerleşmişler. Bizi seyrediyorlar. Sepsessiz, bir ses dahi yok. Gençler merak ederek, daha yaşlılar endişelenerek, acıyarak bakıyor.

Sokağa gelip girince, müfreze atları bizi iki taraftan sıkıştırmaya başladı. Piyade askerler, ateş etmeye hazırlanıp tüfeklerini ele aldılar.

Güneş şimdi uzak tepeler ardına inmeye başlasa da sıcaklık azalmıyor. Sokağa girince toz tekrar arttı. Özellikle atlı müfreze durmaksızın bir öne bir arkaya koşturuyor. Kötü koku. Nefes almıyorum. Artık vücutta çıkacak ter de kalmadı, galiba. Arkada bembeyaz tuz. Ağızda, dudaklarda tuz. Ayaklar güçlkle adım atıyor.

- Çabuk çabuk!

Hav hav havlayarak köpekler üste atlıyor.

Kapı önlerinde toplanmış insanlar, kafile yaklaşınca hareketlendi, kimisi ekmek, kimisi kolbasa, kimisi elma atıyor. Saflar bozuldu. Kimisi öne çıktı. Kimisi eğilip geride kaldı.

- Tak tak!

Bir iki defa tüfekte ateş ettiler, muhtemelen, insanları korkutmak için, havaya.

Atlı müfreze kendi kendine şaşırıp koşturmaya başladı. Kimisi itekleyip yıkarak, kimisi çiğneyerek geçti.

Tekrar: tak tak!

Şimdi ben rüyada gibi hareket ediyorum, görüyorum da görmüyorum da, duyuyorum da duymuyorum da. Göz önümdeki su ya nehir olup taşıyor ya göl olup çalkalanıyor. Ben onlara doğru yöneliyorum... Yaklaşınca, onlar yok oluyor. Su! Sadece bir yudum su! Sadece dudakları ıslatsan da güç gelirdi...

Çok mu geldik? Yine çok mu gideceğimiz yol var? Nerede o esrarengiz "Djurma"? Hiç kimse bilmiyor.

- Çabuk çabuk! Sallanmayın.

- Hav hav!

Ben sıranın kenarında gidiyorum. Müfreze nedense daha geride kaldı. Önde, benim gittiğim tarafta, köşede, iki katlı ev. Avlu sarıya boyanmış. Onun basamağında kızıl örtü örtünmüş bir kadın dikilip duruyor, geçenlere çok dikkatlice bakıyor. Birisini arıyor gibi. İşte onun bakışı bana değdi. Gözlerimiz karşılaştı. Ben son dermanımı toplayıp başımı kaldırdım, ağzımı açtım ve. Elimle işaret ederek, duyulur duyulmazca seslendim:

- Su, su...

Kadın başını eğdi ve avlunun açık kapısından yürüyüp içeri girdi. Biz şimdi o evi geçip gidiyoruz. O (136) kadın çıkmaz, çıksa da yetişemez, diye düşünmüştüm, tam avlunun hizasından geçerken, o kadın koşturup çıkarak bana bir kepçe ağzına kadar dolu su uzattı...

Soğuk su! Taşkın su! Bütün vücudum rahatladı, hazırlanıp elimi uzattım. Bir kepçe su benim elimde. Doyuncaya kadar, doyuncaya kadar...

Kepçeyi ağzıma götürmeye de fırsat bulmadan, sırtıma dipçik ile gelip vurdular. O kadın bağırıp ağlayarak kapıdan girip kayboldu. Kepçe elimden uçup gitti. Ben basamak dibindeki taşa varıp takla attım...

Pasifik Okyanusunda

1

Nihayet, Vladivostok limanından yola çıktığımızın ikinci gününde, Laperuza boğazını geçerek, bizim "Djurma" gemisi Pasifik Okyanusunun açıklığına çıktı. Japon adaları mavimtırak dumana bürünüp arkada kaldılar. İstikamet, Magadan.

Tuhafmiş bu Okyanus, başı da yok, sonu da yok. Bilmem nerede ufka yetişip tutuşuyor ve yok oluyor. Ayrılmıyor da: ya gök yıkılıp okyanus üstüne düşmüş, ya da şimdi okyanus kendisi yedi kat göğe yükselmiş. Yayılıp yatmış masmavi yer, çıt da etmiyor, sepsessiz. Akşamleyin kayıp giden kırmızımtrak güneş, kendisini bu muhitin kucağına atmış, onun yeşilimsi göğsünde çalkalanıyor. Serince, tuzlu hava. Gemi ambarının pis kokulu, çürük havasından sonra, biz açıklıktan yutkunarak soluyoruz.

- Hey, tahta kuruları, niçin durdunuz? – Borda boyunca oraya buraya yürüten nöbetçi asker, ya sadece durmaktan bıkararak, ya da şimdi yetkililer önünde kendini iyi göstermek için bağırıyor ve elindeki tüfeğin emniyetini açıp kapatarak bizi korkutmaya çalışıyor. – Çabuk! Paraşanızı boşaltın ve doğru gemi ambarına!

Nikolay ile ben özellikle, Pasifik Okyanusunu görelim diye, sıra dışında paraşa çıkarmaya alınmıştık. İki kulağın kayın ağacından sopa geçirilmiş, kara yağ ile yağlanmış büyük varil, paraşa ağzına kadar dolu, ambarın büyük basamağın güc bela kaldırıp çıktık. Ağır, pis kokulu. Çıkmak imkânsız. Basamak dar ve dik. Ambarın ağzına yetişip, tam çıkaracağız derken, varil kayarak üstüme düşe yazdı, hemen ayağımı dayadım, sağ ayağım kısıldı, paraşa çalkalanıp üstüme döküldü. (137)

Şimdi, bu tehlikeden sonra, azıcık dinlenerek, çevreyi seyrediyorduk. Muhafız istirahati böldü.

- Çabuk! Çabuk!

Nereye çabuk – yavaş dahi zorlukla götürüyoruz. Borda çevrilmiş sivri demir çubuk ile çevrelenmiş. Kuyruk tarafında bir meydancık yapılmış. Burada kaldırarak, demir çubukları aşarak paraşayı boşaltmak gerek.

O paraşanın pis kokusu suyu sadece üstüme değil, vücuduma da sıçramış, yıkanmalıydı. Okyanus üstünde gidiyoruz, ancak yüz yıkayacak su yok.

Yel esti, tuz kokusu paraşa kokusunu alıp götürdü...

Biz paraşayı meydana götürüp boşalttık...

2

İşte biz Pasifik Okyanusunun ortasındayız. Heyecanlandırıcı da, ürkütücü de... Bordanın diğer tarafında, balıklar, balinalar, köpek balıkları ve diğer deniz hayvanları dolup taşan tuzlu su, dipsiz su, sınırsız su... Ama bordanın bu tarafında tutuklular çok fazla.

"Djurma"nın ölçsüz büyük "karnında", on bölüm. Her bölümde, bir müfreze. Bizim bölüm, yedinci. Bu bana Kazan'daki kilise-hapishaneyi hatırlatıyor. Burada da tam o kilisedeki gibi beş katlı yataklar. Burada da bunlar iki tarafta: bir taraftaki yataklar borda boyuna dizilmiş, diğer kısmı, ortada, iri desteklere kalın kalın tahtalar döşeyip yapmışlar. Bu ortadaki yataklar dört taraftan da açık, her taraftan hava geliyor. Elektrik lambaları da onların karşısında, aydınlık. Bunları "lüks" olarak adlandırdık. Ama bizimki, "tuz sırası". Çünkü bizim başlar bordaya dayanmış. Daha sonra sürekli nemli, tuz kokusu ve

demir sesi sinirlere dokunuyor. Baş çatlıyor. Yürek irkiliyor. Biz, “Kazan beşlisi”, yer olarak şanssızdık. Ama “lüks”te her gün oyun, her gün toy.

İşte şimdi de “lüks”çüler öfke ile bağırıp çağırıyorlar. Bak bir Kızıl sakal ayaklarını büküp oturmuş ve bir grup açık ağza fıkralar, hikâyeler anlatıyor. Şimdiki konusu, kaz. Muhtemelen, karnı acıkmış, midesini rahatlatmaya çalışıyor.

- Ah, yiğitler, kaz budunun lezzetleri...

- Yedikten sonra mı?

- Yok, benim dedem görmüş, zengin biri yiyip bitirmiş.

- Ha ha! İşte sana etin en lezzetli yeri!

- Ah, ben şimdi tek başıma bir kazı yutardım...

- Dur! Acele etme, ödünü sıkıp suyunu çıkarırsın da kusarsın...(138)

- Ha ha ha...

- Şimdi balık yemeğini anlat, onu sizde nasıl hazırlıyorlar?

- Üçlük ederek. Böyle yemekten bir kaşık alsan, dilini yutarsın. Ama o, yiğitler, şöyle hazırlanır...

Üstte, tam lamba altında bir ihtiyara vuruyorlar. Önde olacak haftalık paykalar, balandalar “uçuyor”.

Aşağıda bir grup Ukrayna türküsü söylüyor:

Atları yerleştirin, uşaklar...

3

Aşağıya bir yerlere fırladım, birden yükseldim, yere yığıldım. Bu nasıl kötü rüya? Uyku arasında anlayamadım da, başımı bordaya vurdum, gözümden ateşler saçıldı.

Uyandım. Ancak hiçbir şey anlamıyorum, bu ne hal? Niçin takla atıyorum? Sanırsın ki beni büyük bir branda bezine koymuşlar da oraya buraya beraber çekiştiriyorlar. Midem ağzıma geliyor, kusmak için ıkınıyorum.

Tekrar yuvarladılar. Yine başımla bordaya gelip yaslandım, başım çatlayıp, yarılıp gidecek gibi oldu, şuurumu kaybettim. Tekrar bir tarafa itip yıktılar. Güç bela gözlerimi açtım. Hiçbir şey görmüyorum, acaba kapkaranlık mı, yoksa gözlerim mi görmüyor...

Boğula boğula kusmaya başladım, kusasım geliyor. Şimdi kusayım derken nedense yuvarlanıyorum ve halsizleşiyorum.

Bir şeyler çarpıyor, gıcırıyor, böğürüyor, inliyor. Bağırma. Çağırma. Haykırmaya. Sövme. Can titreten sesler. Öksürme. Ağlama. Tekrar çalkalanıp yuvarlanıyorum.

Gacırdarak çapa zinciri çekiliyor, yükseliyor, o anda birden sinirleri koparıp gacırdarak iniyor.

Bütün dünya dönüyor, altı üstüne geliyor. İşte, gemi ambarının tavanına takılmış, kızarıncasına yanan lamba devrilip, yere düşüyor, oradan tekrar yükselip, ateşli kamçı olarak sallanıyor.

Tekrar kusuyorum. Yuvarlanıyorum. Karşıdaki “lüks” gacırdayıp bizim üstümüze geliyor, kalaslara dayanıyor. Daha sonra birden sallanıp diğer tarafa yöneliyor. Yataklardaki tutuklular direklerle yapıyorlar, bir birlerine tutunuyorlar, daha sonra dağılıp, yuvarlanıyorlar.

Direkler gacırdıyor. Tahtalar bir öne yükseliyorlar, bir sürünüp arkaya çekiliyorlar. “Lüks” salıncak sehpası gibi sallanıyor.

Büyük gemi, çalkalanıp, tekrar yan yattı. Paraşa bidonları yuvarlandı. Birileri yataklardan yıkılıp düştü. (139)

Büyük gemi doğruldu, oradan tekrar gövdesi ile bir yarığa düştü.

Bir şeyler çatladı, patladı ve gök gürelemiş gibi gümbürdeyerek devrildi. Korkunç sesler kulağı parçaladı.

4

Nihayet, gözlerimi açtım. Bütün vücudum ateş gibi yanıyor. Başım çatlıyor. Ağzımda tatsız bir tat. Hareket etmeye çalışıyorum, olmuyor. Sanırsın ki bütün uzuvlarım dağılmış, bir araya getiremiyorum.

Bilmem ne kadar sonra? Elle yokluyorum. Altımda, su, pis su. Muhtemelen, paraşa dökülmüş... İnleyen, lanetli bir şekilde söven sesler.

Bu şekilde, ben nerede yatıyorum? Yokluyorum. Demir taban döşemesi. Demir duvar. Gemi sallanmıyor. Niçin sallanmıyor?

Birden yukarıdan ışık düştü. Muhtemelen, kapağı açtılar. Basamaktan birileri iniyor, konuşuyorlar.

- Hepsini, hepsini de güverteye.

- Nereye?

- Kalasları, tahtaları kazan dairesine.

- Peki ölüleri?

- Burun tarafına, birer birer çıkarın! Önce dosyalarla karşılaştırmak lazım.

- Yaralıları?

- “Djurma” kızıl haç gemisi değil, değil mi, yatıversinler.

- Paraşa bidonları devrilmiş.

- Gemi ambarını temizleyince, depodan diğer bidonları alırsınız... Evet, haydi, devrilen destekleri kaldırmaya başlayın.

- A... a... Başımı... Sıkıştırdınız...

- Haydi, haydi, çek.

- Kolum, kolum...

Tekrar haykırış, bağırış, sövme, ağlama başladı. Güverteden inenler destekleri, tahtaları çekmeye, koparıp çıkarmaya, kaldırmaya başladılar.

- A... ayağımı kırdınız...

- Suçlular...

- Çabuk! Çabuk!

Yeni anladım, ben yatak altında, yerde, ambar dibinde yatıyordum. Fırtına dinmiş. Peki “lüks”? Yeni gördüm, lüks yok. Ondaki tutuklular da yok. “Lüks” yerinde çaprazlama üst üste yığılmış, bükülmüş destekler, tahtalar; ezilmiş, kısılmış, asılı kalmış cesetler... İnleme. Haykırma. Sövme. Ve emir: **(140)**

- Haydi, haydi, tahtaları güverteye!

Güç bela hareket edip, duvar kenarına kadar sürünerek geldim. Birisiyle karşılaştım.

- Hey, sen dirimisin?.. Biri elini, yatak üstünden çekti.

Akşama doğru biz tekrar Mehmüd ile bu defa şimdiki sıraya göre, güverteye paraşa alıp çıktık. Şimdiki, yeni bidon, kara yağ ile yağlanmamış, kulakları da yok. Dibinden iplik bağ ile ilmiklenmiş. Kaldırmak imkânsız. Bir bu tarafa, bir diğer tarafa eğiliyor, dökülüyor. Güç de yok. Basamağa koya koya güçlkle alıp çıktık.

Sepsessiz. Büyük okyanus serilip yatıyor, uyukluyor. Sanırsınız ki üç gün, üç gece şaşırıp kavga etmiş olan fırtına, onar metre boyunda yükselen, büyük gemiyi yonga edip itekleyip yürütmüş dağ dağ dalgalar da olmamış. Ancak... Kendi kendimize dokunup-çimdikleyip bakıyoruz, bu biz miyiz, gerçekten de sağ mıyız?

- Hey, tahta kuruları, acele edin!

Paraşayı güç bela kaldırıp borda kenarına doğru götürdük.

Güneş, kıp kızıl güneş, Pasifik Okyanusunun içine düşüyor. Ama bizim “Djurma”, kendi ardından ak köpüklü kuyruk kaldırıp, kuzeye doğru acele ediyor, istikamet, Magadan.

Linkoln Maden Ocağında

1

1940 yılının güzünde, oluklarda su donup, altın süzme işleri durunca, bizim kabileyi Linkoln maden ocağına geçirdiler. Kolıma’da, Sovyet zamanında Amerikan başkanının adının verildiği maden ocağı mı? Tuhaf bu. Ben de anlayamıyorum. O dönemde, galiba, bizim kafalarımızda maden ocağının ismini düşünme kaygısı yoktu.

Kafile Tomanlı’dan gece vaktinde ay ışığında yola çıksa da, Linkoln’e ulaşıncaya kadar göz göremeyecek hale gelmeye, karanlık inmeye başladı. Bu arada kar da yağmaya başladı. Biz, bir birimize sokulup, ceketlerin belli belirsiz yakalarını kaldırdık. Soğuk.

Nihayet, önde, tepe eteğinde, kuleler görüldü. Gönle sıcaklık gitti, çabuk gidelim, belki, akşam balandası verirler...

Önden gönderilen kol bizim için şimdi güvenilir bir yer, iki defa dikenli demir çubukla sarılmış, **(141)** uzunluğu beş yüz, genişliği iki yüz metre ölçüsündeki esir kampı hazırlamışlar. Dört köşede ve iki tarafın ortasında kuleler var. Orada büyük ak gocuklara bürünüp, tüfeklerini bize doğrultan nöbetçiler de dikilip duruyor. Kamp içerisinde bir birine karşı yerleştirilmiş dört baraka. Ama nedense, onların kaburgalarına kar yığılmışlar. İşte bu şimdi evimiz, burada kışı geçireceğiz.

Lakin oraya ulaşmak çok zor iş. Bizim kafilede yaklaşık yüz tutuklu var. Üstelik hepsi de elli sekizinci maddeden sabıkalı. Cezaları da her kimi sorsan, on yıl veya daha fazla katı rejim. İlave olarak, her mahpusun dosyası üzerine kızıl mürekkeple “çok tehlikeli!” diye yazılmış. İşte sadece bunlardan birisini kaybet bak, müfreze ahalisinin başı gidecek.

Araçlar bölge önüne gelip durunca, öndekinden ilk olarak müfreze başı sıçrayıp indi. Öfkeli emir. Küfür. İnce sesle köpek havlıyor, yaygara. Araçlarda sadece birer asker bırakıp, diğerlerini kuşatmaya gönderdiler. O sırada kule ve kapı üstlerindeki projektörler alevlendirildi. Müfreze başının sesi yankılandı:

- Dinleyin! Araçlardan inerek onardan safa dizilip, diz çökmenizi emrediyorum! Bir adım dışarı adım atanlar, kaçmaya teşebbüs etmek istediği düşünülerek, vurulacak! Çabuk, çabuk ininiz!

Hareket ettik. Gün boyunca kısılp, hareket etmeden oturmaktan, soğuktan ayaklar ağaç gibi katılaşmış. Birden bire hareketlenip, öne yönelince adım atamadan birbirimizin üstüne yuvarlandık. Araçların yanlarını açtılar, kara yuvarlandık.

- Oof! Ayağım...

Benim hemen yanımda birisi can havliyle bağırıverdi. Döndüm. Heykeltıraş yaşlı Aleksey Nikolayeviç imiş. Kar üstünde emekliyor, kalkamıyor. Kaldırayım diye eğilmiştim, yere sinmeye gideyazdım, sırtuma dipçik indi.

- Yerine geç!

Âdet olunan prosedüre başlandı.

- “A” harfleri, masa yanına!

Tutuklular araçlara soyadlarının baş harfi sırasınca tasnif edilip oturtulmuştu. Birinci araçtakiler, kalkarak, masaya yaklaştı ve tekrar diz çöktü.

- Bir numara, masa yanına gel! Çabuk!

Öndeki sıranın sol kenarında diz çökmüş ilk tutuklu kalktı, uzun, zayıf, sanırsın ki uzun direk. Sırtında bir çuval. O, yıkıla sürtüne masaya ulaşip kendi “parolasını” haykırmaya başladı: **(142)**

- Aleksandrov Aleksandr Andreyeviç. 1917 yılı doğumluyum... On beş yıl hapishane.

Müfreze başı elindeki dosyayı kamp vekiline verdi. Kapı dibinde tutukluyu iki muhafız bekliyor.

Arama.

- Boşalt sırt torbanı!

Torba açılıyor. Kar üstüne kendi yaptığı ağaç kaşık, konserve kavanozu, sefer tası, eski meski çaputlar saçılıyor. Bir muhafız bunların üstüne geçerek, karıştırıyor, her bir dikiş yerini elle yokluyor.

- Soyun çabuk! Diye bağılıyor diğer muhafız: - Ağır hareket etme!

Rüzgâr. Yarma kar yağıyor. Soğuk. Tutuklu çırılçıplak bir şekilde kar üstünde zıplıyor...

Sekiz yüz tutuklu işte bu şekilde sırat köprüsünü geçiyor.

Nihayet, gece yarısını gece alışveriş meşakkati sonlandı. Oradan nöbetçi askerler bizi ikişer yüz olarak bölüp, barakalara soktular. Şimdi, hiç olmazsa, biraz ısınırız diye acele ile girince aklımız gitti.

Baraka dediğimiz keten çadır çıktı. Dış taraf duvarlarına kar toplanmasının hikmetini de işte şimdi anladık. Sıcak olsunmuş... Ancak bu çadırdaki sıcak dediklerinin durması zor idi. Taban, toprak. Duvarlar, döşeme, tavan, keten. İki taraf duvar boyunca ikişer katlı yataklar (tahta yerine ortalararak yapılmış kayın kütük döşenmiş). Yataklar arasında, ortalıkta, kapı karşısında ve köşede, taş üstüne konulmuş iki demir varil. Onlar soba hizmetini yerine getirecekmiş: üstte bacası, önde odun sokulan deliği var.

Nöbetçi asker her bir varil için birer kucak odun verdi. Yaktık. Çok geçmeden sobalar pişirilmiş yengeç gibi kızardı. Hani nerede bu dünyanın rahatı, ısınmıyoruz. Bir öne, bir arkaya dönüyoruz. Eldivenlerden, şapkalardan yanık kokusu çıkmaya başladı. Yanından hiç gidesimiz gelmiyor...

Lakin bu rahat uzun sürmedi, üstten su damlamaya başladı. Variller cız bız ediyor. Kararıp kararıp gidiyor. Duman yükseliyor. Sanırsın ki ilk defa yakılmış olan kısım kara hamamı. Soba kızdıkça çadır tepesi üstündeki kar daha fazla eriyor. Damla şıprıyor. Üst yataklardan alttakilere göçtük, lakin orada da sığınacak yer yok. Dışarıda boran, ama çadır içinde yağmur, tıp tıp damlıyor. **(143)**

2

Bütün etraf apak duman içinde. Güneş de, dağlar da, bodur ağaçlıklar da hiçbiri görünmüyor. Sanırsın ki Kolıma ak kefeneye sarılmış. Tık eden ses yok. Soluk alınmıyor, nefes kısıyor. Soğuk, ateş gibi yakıyor. Parmaklar eldivenlerle beraber katılaşmışlar, küskü tutmak için bükülmüyor. Durduğumuz yerde zıplıyoruz, yoksa ayaklar ÇTZye (Çilebe fabrikası traktörünün tekerinden yapılmış lastik botlara) yapışp kalacak.

Burna duman kokusu geliyor. Ara sıra duman arasından kızıl alevler görünüyor. Orada, ocak var. Ocak yanında silahlı müfreze. Burun gıdıklanıyor. Nasıl tatlı koku, yanmış lapa kokusu! Sadece bir kaşık şu lapadan ağzına atıp, ocak yanında otursan... Birden duman yarıldı, bir şey tıp etti.

- Aleksandr! Saşa! Ne oldu?! – Hemen yanımda çukur kazan uzun yiğit Aleksandrov, küsküyü kucaklamış şekilde, kendi kazmaya başladığı çukur üstünde yatıyor. Eğildim. Yüzü masmavi. Gözleri parlamış. Çekiştiriyorum: - Saşa, Saşa! – Ses çıkarmıyor. Ne yapmalı? Ocak yanan tarafa dönüp bağırıyorum. – Yurttaş müdür, adam ölüyor!

- Ahmaklar! Karşı devrimciler, babanızı, dedenizi... - Müfreze başı söve söve geldi. – Burada da asalaklık yapıyorlar, suçlular. İşte, çalışmamak için kırk hile buluyorlar. Hey sen onun ardından yürü, - o Aleksandr'ı yün çizmesi ile teperek, ittirip baktı. – Donmuş, leş. İşte, halk düşmanı, öldüğünde de insanlara zarar vermeden ölmüyor, alçak! – Rütbeli, öfkelenip, oraya buraya yürümeye başladı. Ben, yol verip arakaya doğru çekildim. – Şimdi ne yapacaksın. Bıraksan, akşama kadar taş olup donacak, cevap ver. Bölgeye göndersen, bekçilerin ikisini yollamak lazım. Ama burada, göze dürtsen görünmez duman: Kontrların beklediği de sadece bu. Hey sen, neden gözlerini bana diktin?! – O, Aleksandr'ı bırakıp, bana yapıştı. – Sana söylüyorum değil mi? Çukuru kim kazıyor? Puşkin mi? Haydi bakalım!

O, vurmak için el kaldırmıştı, kaydı, ben, çabucak küsküyü alıp çukuru kazmaya başladım.

- Yurttaş müdür! – İş malzemelerini taşıyan kızığa üstüne doğru koşturarak, ekip başkanı İmenkulov geldi. – İşte kızak geldi.

- Tamam. Yerleştir! Bölgeye!

Aleksandr'ı kızığa uzatarak yerleştirdik. Ekip başkanı iki tutukluyu çağırdı. Onlar kızığa koşuldular. (144)

- Yola koyulun.

Bir muhafız asker önden, diğeri arkadan. Yirmi üç yaşındaki öğrenci Aleksandr Andreyeviç Aleksandrov gitti. Dumana gömüldü. Ebediyete...

Müfreze başına gerçekten de meşakkat ekledi. O, ekibi bir daireye topladı. Çukurları emniyet boyuna değil, halka halka kazmayı emretti. Kuşatma sınırı yine de yaklaştı. Ocak ısısından ayrıldıklarında, köpekler bağırarak, uluyup ürümeye başladılar. Tuhaf mizaçlı kişi bu müfreze başı. Daha biraz önce bana istediği kadar sövüp, vurup yıkmaya niyetlenmişti, neyse şimdi ateşlerin yerini değiştirmeyi emretti. Bu iş pek iyi oldu. Közleri taşırken, oraya buraya gezinip, ateş yakıp, epeyce ısındık. Üstelik ateş etrafında bir iki ekmek parçası da bulundu. Tabi, onu yürürken arada közde ısıtıp, eritip, yedim. Güç geldi.

Ateşler tekrar alevlenip yanmaya başladı. Köpekler sahipleriyle beraber ateş yanına ısınmaya oturdu. Ben yine çukur kazmaya tutundum. Düsturu yerine getirmeli. Bir baktığımda, kural öyle böyle değil, çapı otuz santimetre, derinliği bir metre çukur kazmak. Önce ben kendim de kolay iş diye ele almıştım, değilmiş.

İşte bugün sabahdan beri boş yere uğraşıyorum, çukurun derinliği kırk santimetre dahi gelmiyor. Yer çelik gibi katılaşmış. Vurdukça küskü zangırdayıp sığıyor. Bütün gücünle tekrar sertçe vuruyorsun, yine sığıyor. Böyle azap çekerek sadece bir parça ilerleniyor. Tekrar, tekrar vuruyorum.

- Ey Allah'ım, niçin bana böyle zulmediyorlar?! Niçin?!

3

Bilmiyorum, ya şimdi yetkililer merhamete geldi, ya da adam yetmedi, beni “hipodrom” a geçirdiler. Burada da bundan daha gönenecek başka şey yok, bu şekilde, çukur kazdığındaki gibi, nöbet boyunca bir yerde takılıp durmuyorsun. Ancak Kolıma şartlarında bu epeyce kolaylık.

Toprak ne kadar katı olursa olsun, tutuklu çukuru gerekli derinliğe ulaştırmak zorunda. Hücreye atmak, kumanyadan mahrum etmek, vurmak, dövmek, galiba, sonuçsuz kalmıyor, mahpus ya ölüyor, ya yaralanıp hasta düşüyor, ya da çukuru bir metre derinliğe indiriyor. Ondan sonra o ekibi başka yere, yine çukur, delik kazmaya götürüyorlar. Öteden patlatıcılar geliyor. (145)

Yer titriyor. Gök gürelemiş gibi gümbürdeme duyuluyor. Daha sonra yer sallanıp, tuz buz olup, göğe fırlıyor.

İşte bu tarumar edilmiş toprağın bir parçasını da bırakmadan toplayarak yığmak gerek. Bu şekilde toprak, altın yıkama sezonuna tamamen hazırlanmış olacak.

Toprağı taşımak için özel kızaklar çalışıyor. Onların tabanları tomruktan. Çaprazlama ağaçlar o tabanlıktan kesilip konulmuş ve civatalarla sıkıştırılmış. Kızak üstüne üç dört metre küp toprak sığacak küfe konuluyor. O da kalın kayın tahtalarından oluşturulmuş ve halkalarla çekiştirilip sağlamlaştırılmış. İşte bu küfeli kızak “kolımaşka” olarak isimlendiriliyor.

Toprak patlatılan yerden toplanılan yere kadar buz yol. Onun uzunluğu iki üç kilometre vardır. Bu, merkez yol. Ona türlü taraflardaki bölgelerden kazılıp, çukurlaşmış tali yollar ekleniyor. Bizim bölge

ise, bu merkez yolun orta bir yerinde. Böyle olunca, bizim için kolımaşkayı iki üç kilometreye değil, onun sadece yarısına götürme zorunluluğu kalıyor. Bu da iyi bir kazanç.

Her kolımaşkada beş tutuklu. Üçü at eğerindeki arka kayışa koşulup önden çekiyor, ikisi arkadan ittiriyor. İşte bu şekilde kolımaşkaya koşularak toprak taşıma “hipodrom”da çalışıyorum şimdi.

Bugün hava ayaz, bulutsuz, sissiz. Basık, grimsi, üç güneş. Üçü de kırmızımsı halkalar içinde. Bu güneşler normal güneş gibi parlayarak, ışık saçmıyor, kısık alev gibi sadece kızarıyorlar. O nedenle, gün şimdi sabah olmasına bakmadan, dönüyor. Etraf alaca karanlık, güneş tutulduğundaki gibi korkulu. Öyle ağaçları çatlatan soğuk değil, sadece kırk, kırk beş derece civarındadır. Kolıma için bu çok mu!

Bizim “beşlik”te hep gençler, tutuklanana kadar komsomolun rehber örgütlerinde çalışmış yiğitler. Bunun için bizi bazıları “komsomollar grubu” diye de adlandırıyorlar.

Grup başkanı, Ebelimov Mehmüt. Onun yardımcısı, Nikolay Vasileviç Akimov. O, Mehmüt’le karşılaştığında epey genç, meşe dibi gibi gövdesi kalın. Kampta onu Poddubnyı diye adlandırıyorlar. Açıklaması da var. Birçok defa yiğitler güreşti, lakin Nikolayı yıkamadılar. Bu tabi aç-tok yürür halinde. Eğer doyuncaya kadar yedersen! Grubun üçüncü üyesi, Ardalion Mihayloviç Nijegorodtsev. Boyu posu ile Nikolay’ın (146) tam tersi. Uzun. Zayıf. Kuru kimse. Kemiklerinin dağılmadan birbirine yapışıp yürümesine hayret ediliyor.

Dördüncümüz, Geniy İzmayloviç Respublikanets. Tıknaz ve kalın gövdeli olsa da yüz olarak güzel. Geniş alın. Derinde iri, koyu sarı gözler. Düz burun. İnce dudaklar. Yuvarlak güzel çene.

Muhtemelen, sizi onun adı soyadı şaşırtıyordur. Gerçekten de fazla yankılı. Sonradan kendine mal edilmiş takma isimdir veya lakaptır, diye düşünmeyin. Hayır, o da değil, bu da değil.

Onun ana babası yıllar önce kıtlıktan ölür. Üç yaşındaki erkek çocuğu Kazan sokağında kimsesiz, yalnız kalır. Biri onu çocuklar yurduna verir. İsmi ne? Babası kim? Soyadı ne? Hiç kimse bilmez. Çocuk, beklenmedik durum içinde. İşte burada, Kazan çocuklar yurdunda, birliğin umumi toplantısında, buluntu çocuğa isim konur. Toplantı çoğunluk kararıyla: “Çocuğun ismi Geniy, soyadı Respublikanets olsun. Tatar olduğu belli olsun diye baba ismini İzmayloviç olarak koyalım.” der.

Çok geçmeden o çocuklar yurdu, ne sebeptense dağıtılıyor. Geniy Respublikanets’i Birinci Okçu Tatar Alayı kendisi için evlatlık alıyor. Orada terbiyelenir, büyür, okula gitmeye başlar. Nihayet, alay oğlu Geniy, çok iyi eğitim alıp, zor hayata adım atar. Önce, Tatar akademi tiyatrosunun müdürü olarak atanır. Orada birkaç yıl çalışınca, Geniy İzmayloviç’i Tataristan Kültür İdaresi başı olarak tayin ederler.

1936 yılında Kazan’da Vladimir İliç Lenin’in memorial müzesini kurma meselesi ortaya çıkıyor. Bu çok sorumlu ve ehemmiyetli işi, müze kurma işini kime vermeli? Kura Respublikanets’e düşer. Çünkü o, şimdiye kadar diğer teşkilatlarda da kendi düzenlediği işler dolayısıyla salahiyyetli, hiç yorulmadan çalışması ile tanınmıştır. Geniy, Moskova’ya Nadejda Konstantinovna yanına gider. Vladimir İliç’in hayat arkadaşı Respublikanets’in adaylığına razı olduğunu bildirir ve mümkün olduğu kadar yardım etmeye söz verir. Respublikanets büyük sevgi, kıvançla önderimizin Kazan’da kaldığı yıllarını, ilk devrim adımlarını canlandırıp, yeni parçalar göz önüne getirme işine verilir. Müzede yepyeni eşyalar, dokümanlar ortaya çıkar. Lakin bunlar az, çok azdır. Ulyanovlar ailesinin kaldığı ev tıpkı 1884 yılındaki haline getirilmek, o zamana göre tefriş edilmek isteniyor. Ama zaman az. Ekim 1917 ihtilalinin yirminci yılına yetiştirmek (147) gerek. O gün müzenin kapıları açılmalı! Geniy gece gündüz koşturur, araştırır, acele eder.

1937 yılının yaz ortasında Respublikanets, Moskova’dan, Krupskaya’dan telgraf alır. “Müze oluşturma çalışmaları sırasında acele bana gelmenizi rica ediyorum. N. Krupskaya”. Geniy o gün hemen gara gider, bilet alıp vagona girip oturur. Tren hareket etmeden hemen önce kompartımana NKVD vekili girip, Respublikanets’i “sadece bir dakikalığına” kumandanlık karargâhına girip çıkmaya çağırır...*

* 1957 yılı, şeref ve itibarımı geri aldıktan sonra, ben Kazan’da Respublikanets’in hanımı, meşhur türkücü Zifa Basyrova ile karşılaştım. Geniy İzmayloviç’in son günleri hakkında Zifa Hanım bana işte şunları anlattı: “1942 yılının güzünde beni İç İşleri halk komiserliğine çağırdılar. Korkudan canım çıktı. Ne yaparsın, gittim. Canım çıkacak gibi. Beni çağıran kişi, kapıdan girince, hal hatır sormadı, sadece soğuk bir şekilde: “Siz Geniy İzmayloviç Respublikanets’i tanıyor musunuz?” dedi. “Nasıl tanımam, o benim kocam. O, nerede, beş yıldır onun hakkında hiçbir şey de bilmiyorum” dedim. “İyi, şimdi görüşürsünüz”, dedi. Gerçek mi? Rüya mı? Şaşırdım kaldım. Beni, arabaya bindirip, Arça kenarındaki deliler hastanesine alıp geldiler. Bir odanın kapısını açarak, içeri girmemi emrettiler. Yanımdaki kişilerle beraber girdim. Sadece bir yatak. Onda battaniyeye sarılmış bir kişi yatıyor. Doktor gelip battaniyeyi açtı:

- Geniy, kalk, hanımın geldi.
- Yataktaki kişi hemencecik battaniyesini çekip alarak sarıldı.
- Kalk!
- Mâni olmayın, zinhar, ben Vladimir İliç ile konuşuyorum...

İlk kolmaşkayı çok çalışıp, tepesine kadar yığarak yükledik. “Hipodrom”da düstur, arazi. İşte buradaki tarumar edilmiş toprağı toplayıp, temizleyip, yığına taşıyıp bitirmeli. Daha önce işi bitirirsen, ocak yakıp, ateş yanında ısınmaya izin veriliyor. Böyle rahata kim ümitlenmez?

Ben, gruba yeni gelen kişi olduğumdan, âdet üzere orta eyerin arka kayışına koşuldum. Sağda Mehmüt, solda Nikolay. Arkadan kolmaşkayı Ardalion ile Geniy itiyor. (148)

- Bir, iki, üç, gidiyoruz!

- Haydi, tekrar bir!

Ama kolmaşka yerinde. Beş tutuklunun can atarak çalışmasına, itmesine o “ıh” da etmiyor, kıpırdamıyor.

- Böyle olmuyor, yiğitler, Mehmüt arkadan çıkıyor, tabanlar buz tutmuş. Küsküleri alıp kenardan, alttan kaldırım hadi. Haydi, hep beraber, kaldır!

İşte bela, kolmaşkayı buzdan koparmak mümkün değil. Sürüyerek geldiğimizden tabanları kızmış, durunca buza yapışıp katılaşımlar. Şimdi küskü ile de kanırtıyoruz, beşimiz birlikte sırtımızı koyup itiyoruz. Milim oynamıyor, lanet olası! Sonunda, çok fazla eziyet çekince kızak hareket etti. Eğer kayışlarına koşulup çekerek gittik... Kolmaşka bağıra, sızlana zar zor gidiyor. En çetini, işte şu aradan çıkmak, ama ana yola ulaşırsan, buzdan kolayca kayıyor.

Çıktık. Gürültü patırtı, şehir sokağındaki gibi. Sağ taraftan toprak yüklenmiş kolmaşkaları meydana doğru iterek, çekerek gidiyorlar. Sol taraftan boş kolmaşkalar geri dönüyor. Bağırıtı. Sövme. Mahşer.

Ana buz yoldan gittikçe yatay bir hale gelip tepeye çıkıyor. Ucuna varıp ulaştığında büyük, suni dağ üstünde olursun. Altta, uçurum. İşte buraya ulaşınca kolmaşkayı kenarından çevirip, yükü boşaltıyorsun. Tutunmasan, kızak seni de sürükleyip alıp götürecektir. İşte şimdi dipte, cehennem çukuru! Yol durmadan tepeye çıkıyor, bunun için burada sürekli arkadan itip, çok dikkatli gitmeli. Yoksa kolmaşka yoldan çıkarsa, durdurayım diye düşünme. O, kendi ağırlığı ile ezerek aşağıya uçacaktır.

Bizim taraftaki ÇTZlar buzlanıp donmuş, paten gibi kayıyor, bir yerde durmuyor. Biz öne gitmeye çabalıyoruz, ayaklar arkaya gidiyor. Bir yerde çigneneceğiz bu şekilde. Şaşkınlaşınca, diğerlerine yol verip, kolmaşkayı kenara çıkarıp durakladık. ÇTZlara küskü ile vurup, buzlarını kırıp hafiflettik. Tekrar yola düştük. Ayaklar şimdi kaymıyor, bütün gücümüzle çekiyoruz. Gidiyor. Çabuk! Acele ediyoruz. Bölgeyi temizleyip bitirmeli. Ocak yanında ısınmak ne kadar rahattır!

Birden yığıntı yanında uğultu yükseldi. Bağırıtılar! Küfretmeler! Ne olmuş? Kalkıp bakmaya fırsat bulamadık, önümüzden giden kolmaşka, bütün toprağı ile geri gelerek bizim kolmaşkaya çarptı... (149)

4

Bazı kişileri baht kendisi arayıp bulur. İşte mimar Aleksey Nikolayeviç'i ele alalım. Linkoln'e geldiği gün o, araçtan düşüp ayağını kırmıştı. Bunun için kışın en hışımlı soğukunda üç ay rahatlayıp hastalar çadırında yattı. Oradan daha yeni çıkmıştı, bizim çadıra nöbetçi bıraktılar. Bu zamana kadar Kolıma'da duyulmamış, olmamış hal, elli sekizinci maddeden tutuklu birinin nöbetçi olması. En harika vazife bu kampta. Bu işi diğer gerçek suçlular dahi yerine getirebilir. Farklı olması da mümkün değil. Nöbetçi, her gün üç defa muhafızsız umumi meydana çıkıyor. Mesela, sabahleyin bu çadırdaki tutuklular sayısınca kumanya alıp getiriyor. Sadece bu da değil, ekmek doğranan yerde kırık parça bırakmadan, kırıntı bırakmadan geliyor. Nöbetçi, bunları toplayıp yiyebiliyor. Öğle vaktinde yemekhaneye balanda için gidiyor. Oları bizimle karşılaştırdığında daha iyi besliyorlar. Onların masalarında balık başları, içip bitirilmemiş balanda da kalıyor. Onları da toplayıp yiyebiliyorlar. Akşamleyin yine yemekhaneye...

Nöbetçinin işi de, cennet rahatı. Dışarıda elli altmış derece soğuk, ama o, çadırda, ocak yanında ensemeze koyup taşıdığımız odunu yakıyor. Geceleyin ayakkabıları, ayak dolaklarını kurutuyor. Gündüzün, eski püsküleri yamıyor, yün çizme, ÇTZ'ye taban koyuyor veya çaput bulsa, eldiven dikiyor. Eldiveni satıp, ilave bir kumanya veya bir iki dürüm sigara alınabilir. Tutukluya daha başka ne lazımdır ki?

Ses tanıdık, Geniy'in sesi... Yürüyüp battaniyeyi çekip alarak kucaklayacaktım, o beni itiverdi. Yıkıldım. Ben ayağa kalktığımda, karşımda ürkütücü bir kişi dikilip duruyordu. Bütün yüzünü kara sakal kaplamış. Gözleri fal taşı gibi açılıp bir bu tarafa, bir diğer tarafa dönüyorlar.

- Kimsiniz? Niçin izinsiz girdiniz! Söyledim size, ben İliç ile konuşuyorum. Gidin! Gidin!

O, bizi kovup çıkardı. Ben ondan sonra bu odaya birkaç defa geldim. Lakin o: “İliç ile konuşuyorum, vaktim yok”, diyerek odaya sokturmadı. Birkaç yıl sonra ben onun ölümü hakkında haber duydum”.

Doğrusu, bu noktada Aleksey Nikolayeviç değil, başka birisi olsa, onu köşeye sıkıştırıp veya ayrı bölmeye saklayıp göz önünden kaybederlerdi. Ama Aleksey Nikolayeviç'e hiçbir tutuklu kin beslemiyor. Onu hepsi de seviyor.

O, kendisi boyu posu ile göze çarpacek bir kişi değil. Kısa. Zayıf. Üstelik azıcık kamburu da var. Yüzü uzunca. Onu da yine çeneden uzanan apak keçi sakal uzunlaştırıyor. Yaşı, yetmişler civarında vardır. Ama buna bakmadan çok hareketli, heyecanlı bir yaşlı.

O, hiç işsiz durmuyor, her zaman kendisine bir iş buluyor. Çadırda bir tutuklu hastaymış, onun yanında hiç şüphesiz Aleksey Nikolayeviç. Kompres koyuyor, yapraklar kaynatıp çay içiriyor. Biri ümitsizliğe düşüp başını kaldırmadan yatmaya başlasa, bizim yaşlı ona da yetişiyor, güle güle karnın ağrır, fıkralar anlatıyor yahut otuz yıl hapisyanede, kuyuda kalmış meşhur İspanyol yazar Servantes ve diğerleri (150) hakkında konuşmaya başlıyor. Mahpus kendisi de fark etmeden kalkıyor, iyileşiyor.

Çok olmadı, bütün barakayı şaşırtdı. Hayran kaldık. İşten döndüğümüzde, yemek masasında ak ve kara satranç figürleri, askerî resmî geçit gibi karşı karşıya dizilip duruyorlar. İşte en güzeli. Boş zamanlarda nöbetleşip oynamaya başladık. Keyifli. Oyunun dikkatine kaptırıp, nerede olduğunu da unutuyorsun. Ara sıra ekipler arasında, daha sonra çadırlar arasında turnuva da düzenlemeye giriştik. Ama bu gönül rahatlatma uzun sürmedi. Sıradaki aramaların birisinde satrançları bulup sobada yaktılar. Bizim çadır üç günlük hücre rejimine konuldu.

Sadece Aleksey Nikolayeviç teslim olmuyor. Yine de daha ilginç yenilikler düşünüp buluyor. Bunlardan biri yine kampı sevindirdi, ancak onun sonu da facialı oldu.

5

Sizler arasında yıldızların sesini duyanınız var mı? Muhtemelen, yoktur, çünkü onların konuşma sesleri sadece kuzeyde işitilir. Dinleyip bakın bir, onlar şimdi benim yanımda konuşuyorlar.

- Tıp, tıp! Tıp, tıp!

Duydunuz mu, ama benim yanımda hiç kimse yok. Gökte parlayan yıldızlar ve yarım ay. Ay konuşmuyor. O yalnız. Ama yıldızlar, görüyor musunuz, onlar ne kadar! Sanırsın ki gökyüzüne elmas kırıntıları serpmişler. İşte şu yosmalar, kızlar gibi pış pış geliyorlar, sırlarını bölüşüyorlar:

- Pıp, pıp! Pıp, pıp!

Bir yerde dikilip durmak mümkün değil, soğuk. Ağızdan, burundan çıkan nefes, buhar taneleri havada dağılıp gidemeden şiddetli soğuktan patlıyorlar: “pıp, pıp”. Bu sese Yakutlar “yıldızlar sesi” diyorlar. İşte bugün de böylesi, yıldızların söyleştiği soğuk gecelerin biri. İş bitti. Ama bölgeye hemen geri getirmiyorlar. Bekledikçe soğuk şiddetleniyor. Sanki şimdi zemheri ocaklarına odun ilave ediyorlar. Alevleri bütün vücudu yalayıp, yakıyor. Bir noktada zıplıyoruz. Nihayet, hasretle beklediğimiz emir: “Dizilin!”. Bölgeye yürüyoruz. Yan taraftan köpekler de koşturuyor. Havlamıyorlar. Kulakları salınıp düşmüş. Bastıkça kar gıcırıyor. Soluk dağılıyor. Nefes alınmıyor. Yakıyor. Kirpiklerde buz. Burun soluyor. Ağız kurumuş. Yürüdükçe takılıp dengeyi kaybediyoruz. Muhafız sövüyor, bağırıyor, düşenlerin sırtına dipçik. Yürütüyoruz. (151)

Zorlukla bölgeye gelip ulaştık. Haydi, yine iyi nöbetçi denk geldi. Her yeri didik didik edip cebelleşmedi, çabucak saydı ve kapıyı açtı.

Kendi çadırımıza yaklaşıncı, şaşırıp kaldık. Bu ne bu? Nereden gelip çıkmış bu Kuzey şehzadesi! Donduğumuzu unutup onun çevresinde toplandık. Tuhaf! Bölge içinde, bizim çadır önünde, dallı boynuzlarını arkaya atıp, başını yukarı kaldırıp, havayı koklayarak, mehabetle bir geyik dikilip duruyor.

- Bakın hele, yoldaşlar, dedi Aleksey Nikolayeviç, akşam balandasını sömürüp, gürültü kesilince, kulübe kapısından çadırlara gelen yola koruluk yapsak nasıl olur?

- Ne koruluğu yine? Şaşırıp kaldık. Yoksa şimdi yaşlı delirmeye mi başladı?

Çadır içinde, bomba patlamış gibi, ha ha ha gülme yükseldi.

- Durun! Durun hele! Yaşlı, ellerini silkip, kızgın bir şekilde bağırmağa başladı. – Niçin gülüyorsunuz, ben sizinle akıl alışverişinde bulunmak istiyorum.

- En iyisi: bir kepçe balandayı nasıl daha fazla çalma konusunda fikir alışverişinde bulunalım.

- Balanda! Balandanın yetmediğini ben de biliyorum. O, mideye. Gönle de azık gereklidir...

- Kafayı üşütme şimdi, mide boş olunca, gönül gözü de tamamen kör oluyor.

- Haydi, Aleksey Nikolayeviç, söyle şimdi.

- Ben, kardan, su serpip katılaştırarak kuzey hayvanlarının heykelini yapıp yerleştirmeyi düşünüyorum.

- Mükemmel, neden başarmayalım?

- Tamam, mükemmel olurdu. Ancak... - Ben şüphelendim. – Onları yapmak için bir hayli kar lazım olur. Onu nereden alırsız? Bölgedeki karı içerek bitiriyoruz.

- İşte bu nedenle de sizin fikrinizi soruyorum.

- Olmazsa, şöyle yapalım, dedi ekibimizden Zarf İmenkulov. – Yakmaya dal, budak alıp getiriyoruz. Diğer koltuklarımıza kar buz topağı sıkıştıralım.

Bu işe komşu çadır tutukluları da koşuldu. Bölge bir, sokak bir. Koruluk da bir olacak tabi. İmenkulov bu konuyu kamp ve muhafız başkanlarına söyleyerek izin aldı. Onlar için de oldukça ilginç, bölgede, hayvanlar korusu.

Bu şekilde, akşamüzeri işten dönerken, ensemize dal budak koysak, koltuk altına kar veya buz keseklerini (152) yerleştirir olmuştuk. Memleket tükürse göl olur, derler, azıcık azıcık taşısak da, çadırımızın önünde kar buz yığını gündün güne yükselmeye başladı. Aleksey Nikolayeviç işe başladı. O, geceleyin nöbet görevini yürütüyor: - soba yakıyor, ayakkabıları, ayak dolaklarını, parmaksız eldivenleri kurutuyor, ama gündüz çadırı çabucak süpürüp temizleyerek çıkıyor ve heykel yapmaya girişiyor. Balanda, ekme alıp dağıttıktan sonra yine o işe dönüyor.

Önce Aleksey Nikolayeviç karı çadıra taşıyıp, ağaç tekneye dolduruyor ve su koyup eziyor. Daha sonra o, bu bulamacı masaya alıp, hamur yuvarlanmış gibi yuvarlıyor, üst üste yığıyor. Kar yığını yavaşça heykel şekline girmeye başlıyor. Baş, kuyruk, ayaklar ortaya çıkıyor. Bağlayıcı, sağlamlaştırıcı malzeme olarak değnek, dal çubuk, paçavra bezinden de faydalanıyor. İşte bu şekilde heykel çadır önüne çıkarılıyor. O anda gıcırdayıp donuyor. Ondan sonra şimdi heykeltıraşın esas işi başlıyor. Hayvana “elbise” giydirmeli, gözlerini açmalı ve sadece ona has bir harekette, pozda dikip bırakmalı.

Kuzey canavarları, kuşları çoğunlukla ak renkli, boyamak gerekmiyor. Ama elbette geyikler, penguenler ve diğerleri için grimsi, kara renkler gerek tabi. Usta şaşırıyor. Allaha şükür kurum var, küll var...

Aleksey Nikolayeviç, konserve kavanozuna burun koyup, ibrik gibi bir kap kacak yapmış. İşte bu “tılsımlı” ibrik bütün heykellere can indiriyor. İbrik içindeki su gerektiğinde kara, gerektiğinde koyu sarı oluyor. İşte bu hikmetli su, heykel üstüne püskürtülüyor. Hava soğuk. Heykel üstüne serpilince su, nokta nokta kumlanıp katılaşıyor. İşte bu şekilde çevrelerinde, yün, tüy ortaya çıkıyor. Ortaya çıkıyor, diye anlatmak kolay. Ama gerçekten sıkıntılı.

Heykelleri “diriltme” işi, en ince çalışma, dışarıda yapılıyor. Ama soğuk kırk beş, elli dereceden de az değil. İşte bu şartlarda su ile, kar ile sanat eseri ortaya koy bakalım! Birkaç gün o, eliyle kaşık da tutamadan, balandayı kap kacak kenarından sömürerek yedi, parmaklarını üşüttü. Ancak buna bakarak, yaşlı işini bırakmadı. Bir yerlerden balık yağı bulup, parmaklarını yağlayıp bez ile sararak, yine kendi “ustahanesine” çıktı.

Bu iş iki aydan fazla sürdü. Ve nihayet, yeni yıla, 1940 yılının otuz bir Aralığına, “mermer heykeller korusu” hazır oldu.

Bayram bayram şimdi bu, hazırlık gerek. Tutuklu da ona hazırlanıyor. Sadece bir iki gün kala değil, bir ay önceden. (153)

Bizim bir günlük azığımız: beş yüz gram ekme. Sabahları birer kepçe (yarım litre) balanda. Akşama balanda ve yarım kepçe çavdar hamurundan çumar. Çumar olsa çok iyi, ancak çoğunlukla sadece çumar suyu oluyor. İşte bu yemekten sonra elli, altmış derece soğukta on iki saat boyunca küskü ile çakıl yeri kazıma veya kolımaşkaya koşulup toprak taşıma, emirleri dinleme. Kumanyayı dört gözle bekliyorsun, eline değince hemen yiyorsun ancak karnını doyumadan kalıyorsun, ya doydun ya doymadın. Mide sürekli boş, sürekli kıvranıyor... Yine bekle!

İşte bu kumanyadan bayram payını da çıkarmak gerek. Gerek! Bayramda, yeni yılı karşıladığında hiç olmazsa bir defa doyuncaya kadar yemeli. Ama nasıl? Nasıl olsa ki! Aralığın başlaması ile biz, ağzımızdan kısıp, birer parçayı kendi kendimizden gizlemeye başladık. Nereye saklamalı? O ekme parçalarını çadırdaki bırakmak hiç mümkün değil, onu anında “çalarlar”. Nereye? Küçükçük çantaya koyarsın ve gözünü yumup ceket cebinin en dibine sıkıştırıp bırakırsın. Yürürken, otururken, eğilirken o tene değip gıdıklıyor. Ağza su geliyor. “Sadece bir lokma, bir parçacık alıp kap şimdi! Rahatlırsın. Güç gelir!” diye şeytan nefis, vesvese veriyor. Bazen kendi elini kendi cebinde hırsızlık yaparken yakalıyorsun. Elini çekip alıyorsun ve öfkeden sıçrayarak kalkıp kolımaşkaya koşturuyorsun.

Yeni yıl için hazırlıkta ben diğerlerini geride bıraktım. Söylememiş olayım: müfreze başı nedense bana merhametlice bakıyor. Orada burada yürürken, dal çubuk toplayacak, ateş yakacak olsa bana emrediyor. Ben elimden geldiğince başarılı bir şekilde koşturarak yapıyorum. Ateş de çabucak alev alıyor, odun da yetecek kadar. İşte o dal toplama sırasında kavaklıkta yapraklar uçuyor. Ben onları cebime, cebime koyuyorum. Saraya dönünce kurutuyorum. İşte çay.

Otuz bir aralıkta, işten dönünce bizim çadırların kapısına kilit vurdular. Köpekleri bölge içine saldılar. Güvenlik. Kim bilir, burada hep “elli sekizler” içindir. Yeni yıl arifesinde onların tabi şimdi kötülük yapmaları da mümkün.

Gece. Baraka derin sessizliğe gömüldü. Her tutuklu yatakta, kendi yerinde. Kimisi uyumuş, kimisi yarı eğilmiş, kimisi yataktan ayaklarını salıp başını eğerek oturmuş. Sepsessiz. Uyuyorlar. Hayır.

Böylesi gecede uyumak mümkün mü şimdi? Önümüzde 1941 yılı... O mahpuslara ne alıp gelecek? Af? Yeni süre? Özgürlük? Mezar? (154)

Tutuklu düşünüyor. Başu çatlıyor, yarılayıyor. Düşünüyor:

...Türlü yemekler, içkilerle dolu masa. Şat gönüllü, nur yüzlü dostlar. Çocuklar. Ana babalar.

Hatunun...

- Dan, dun!

Saat on ikiyi vuruyor. Masa yanındaki insanların hepsi de ayağa kalkıyorlar. Şişeler açılıyor.

Kadehlerde yanıp duran şarap.

- Tekrar baht, tekrar mutluluk için...

- Şak, şuk!

Tutuklu sıçrayıp ayılıyor, tatlı düşüncelerinden ayrılıyor.

Kapıda nöbetçi.

- Yatın, leşler, ne bekliyorsunuz? Yatış zamanı!

6

Sabah, yeni yıl günü, nöbetçi başu kendisi gelip kapıdaki kilidi açarak, sabah yoklaması tamamlanana kadar, kampa çıkıp dolaşmaya izin verdi.

Masal gibi güzel gün. Yavaşça, uyuyor gibi kar yağıyor, sanırsın ki gökten yıldızlar dökülüyor... Onlar gözleri kamaştırıp pırıl pırıl ediyorlar.

Karanlık, kokuşmuş çadırdan çıktığında, göz kamaşıp, başım eğilmişti... İşte şimdi solumaya doyulmuyor, serince hoş koku! Tuhafmış bu yeni yağın hoş görünümlü kar taneciklerinin kokusu, şarap içmiş gibi tatlı, sarhoş ediyor, vücuda direnç katıyor, heyecan katıyor. Bütün kaygın ve hasretin unutuluyor.

Hepimiz de koruluğa çıktık. Yolun iki tarafında bir metre büyüklüğünde mermer zeminler... Onların üstünde tundranın güzel vahşi hayvanları, kuşları. Acele ile gittikleri, uçtukları yere giderken onlar burada çok az dinlenmek için durmuşlar, konmuşlar.

Kulübe kapısından geldiğinde sizi ilk olarak geyik karşılıyor. O, bir koşturma sırasında birden kuşkulanıp durmuş. İri, budaklı boynuzlar arkaya eğilmiş, kulak mum olmuş. Onun karşısında arka ayakları üzerine dikilip, tundraya hayran kalarak bakıp duran ak ayı. Daha sonra tilki, kurt, çakal, tavşan, penguen, martı, kunduz...

Her biri kendine has tarz alıp durmuşlar. Bizimle tanışmaya gelmişler, hemen şimdi kayolup gidecekler gibi... Hepsi de kendi büyüklüğünde, kendi renginde.

Kar durmaksızın yağıyor. Yıldızlar dökülüyor. O yıldızlar, kaideler üstüne, onlarda dikilip durmuş heykellerin omzuna (155) konuyorlar ve tılsımlı bir nur ile parlıyorlar. Şaşırtıcı bir güzellik.

Tutuklular, koruluk boyunca yavaşça ya kulübeye, ya çadırlara doğru yürüyor, heykeller önünde duraklıyor. Ne hoş, ne güzel şu dünya!

7

Bu koruluk, kampımızı ısıtıp, aydınlatıverdi. Hayvanlar, kuşlar sabahleyin bizi işe uğurluyor, akşam da onlar, uzaktan uzanıp bakarak bizi karşılıyorlar. Acele ediyoruz, sanırsın ki orada bizi yakınlarımız bekliyor. Ayda bir defa olan dinlenme, hamamda yıkanma gününde kamptaki bütün tutuklular bu korulukta oluyor.

Kimisi bir zamanlar bir yerlerde gördüğü hayvanat bahçesini hatırlıyor, kimi kendi av maceralarını hatırlayıp anlatıyor, dinleyenleri güldürüyor, ama kimileri de puta tapanlar gibi dikilmiş, başlarını eğmiş bir şekilde duruyorlar.

Ben kendim de azıcık boş vaktim olursa koruluğa çıkıyorum. Uzun, çok uzun bakıp duruyorum bu soğuk, ama gönle çok sıcak heykellere. Uzakta, Pasifik Okyanusunun ardında, Tayga ardında, Kazak bozkırlarında kalmış memleketim Kükçetav'ım gözlerimin önüne geliyor benim. Dünya ne kadar büyük, ne kadar güzel. Onda, hayvanlara, kuşlara yer var. Ama insanlara? Ama insanlara niçin dar bu geniş dünya?

Ben kendim sıklıkla geyik önüne gelip duruyorum. Nedense o bana çok yakın. Onunla söyleşiyorum, en gizli, değerli sırlarımı paylaşıyorum. Düşünceye, hayale dalıyorum... İşte şu geyiğe binip özgürlüğe, memleketine uçsaydın. Oraya ulaşmak için nice nice denizleri, nice nice dağları, kapkaranlık ormanları geçmeli elbette. Uzun yol. Çetin yol. Tehlikeli yol. Sen tökezlemez misin? Sen yorulmaz mısın, tolparım? Hayır! Hayır! Sen kesinlikle bütün hayvanlardan sabırlı, bütün hızlıların içinde en hızlısısın. Ben sana inanıyorum, canavarım. Uç, alıp uç beni, tolparım, doğduğum yerlere!

8

Mart başında Magadan'dan yüksek rütbeli bir yetkili gelecekmiş diye haber yayıldı. Çadırların yırtık, deliklerini yamamaya çalıştılar. Sırayla dışarıdaki hamama götürerek saç sakalı kestiler, yıkanmış gömlek, pantolon verdiler. İki gece, sırayla barakadan çıkarıp, büyük arama yaptılar (156) – delici alet, bıçak yapmaya elverişli olan demir parçalarının birini dahi bırakmadan temizleyiverdiler ve çadırımızı iki günlük hücre rejimine koydular, akşam yemeğinden sonra kapıya kilit vurdular.

Bu yüksek rütbeli yetkili kişiyi karşılama hazırlığına Aleksey Nikolayeviç de katılmadan edemedi. Kaideleri düzeltti, onlar üstündeki heykellerin aşınmış, kırılmış yerlerini yamadı, yapıştırdı, sıvazladı. Nasıl söylemeyeyim, bu kuru, sanat, icat meyvesi. Büyük yetkili, şüphesiz, sanata da hürmeti olan zevkli bir kişi olmalı.

“...Tez zamanda büyük af çıkacakmış. “Elli sekiz”lerin hepsini de azat edeceklermiş. Buraya gelen yetkili, tutukluların halini, vaziyetlerini kendi gözü ile görüp, Moskova’ya gidecek ve bu konuda yoldaş Stalin’e tebliğ sunacakmış. Kumanya artık altı yüz grama çıkarılacakmış. Ovmaç yerine lapa vereceklermiş, diyorlar...”

İşte bu şekilde imiş mimiş ile bütün kamp yaygara koparıyor. Kimi dinlemeli, kime inanmalı bilemiyorsun. Ama böyle de gönle rahat veriyor. Kim bilebilir ki. Belki? Belki gerçekten de gerçek üstün gelir. Belki bize de özgürlük gelir. Ümitsiz olan şeytandır, derler elbette...

Nihayet, on üç mart günü sabahleyin, işe çıkarmadan, kulübeden geri çevirdiler. Alarm başladı. Yatak tahtalarını, doğrusu, kütük parçalarını kum ile zımparalayarak yıkadık. Çadır çevresini süpürüp, leke düşmüş yerlere kar serptik. Aleksey Nikolayeviç kendisinin koruluğu ile meşgul oldu. Süpürdü, sildi, su püskürtüp yenileştirmeye çalıştı.

Bölgede koşuşturma. Nöbetçiler, ekip başkanları koşturuyor. Bağırma, küfür, hepsi birbirine karışmış. Birden: Dan, dun, dan, dun!

Kulübe yanındaki direğe asılmış raya vurmaya başladılar. Bu şimdi her mahpus için anlaşılın, bildik emir: “Kulübe yanına gelip, bölük bölük olup (her çadır, bir bölük) dizilmeli!”

Dizildik. Biz, ilk bölük. Onun için kulübede ilk olarak duruyoruz. Ben ön sıradayım. Bütün hareket gözümün önünde. Bekliyoruz. Önderler yok. Bekliyoruz. Ayaklar üşümeye başladı. Kıpırdamaya izin yok. Bekle!

İşte bir ara kulübe kapısı açıldı. Bir grup askerî giyimli kişi bize doğru yöneldi. Önde, uzun boylu, iri gövdeli biri yürüyor. Onun üstünde gövdesinden salınan yeni kaput. Başında parıldayan, (157) altın rengindeki astragan kürkü kalpak. Koruluğa yaklaşıncaya, yetkili birden durakaldı, dönüp geyiğe baktı. Boynunu azıcık sağa çevirip ak ayağına baktı. Sola çevirdi... bütün heykellere göz gezdirdi.

- Müdür! dedi o acele etmeden kalın sesle. Kamp başı İvan İvanoviç, orta boylu, şişmanca biri, onun yanına gelip esas duruşa geçti. Kalpaklı misafir hareket etmeden çenesine vurmuş gibi heykelleri işaret etti. – Bu ne, Petergof?!

- Yoldaş general... bizim başkan afallayıp, dili tutuldu. – Burada kampta bir heykeltıraş var...

- Hani, nerede o heykeltıraş? Göreyim hele.

Aleksey Nikolayeviç, çağırılmayı da beklemeden, generalin önüne gelip dikildi:

- Yurttaş general!

- Şaşırtıcı, ben senin için I. Petro gibi mehabetli cüsseli bir kişidir diye düşünmüştüm.

Sessizlik. Şaşırdık kaldık. Ne hakkında söz devam eder sonra?

- Bağışlayın, dedi yaşlı. – Ben sizi anlamadım, yurttaş general.

- İşte ben de anlamıyorum, dedi general hemen aynı yavaş sesle. Sessizlik. Birden her nasılsa bir yirtıcı hayvan dişlemiş gibi, general bağırırverdi. – Ne?! Seni buraya Kolıma’ya yeni Petergof yapmak için mi gönderdiler? Yoksa altın aramaya mı?

Şimşek çakmış gibi oldu. Silkinip, titredik. General boynunu bizim kamp başkanına doğru çevirdi.

- Haydi, sağlamca bir köz ağacı getirin hele!

Kamp başkanı kendisi kulübeye koşturup girdi ve köz ağacı alıp çıktı. Hepimiz de donup kaldık. Nefes alma kesildi. Ne olacak? Bizim yetkili kişi, general yanına gelip, bir elindeki sopaya, bir generale göz gezdirip, şaşkınlıkla bakındı.

- Bu... nasıl?..

- Heykeltıraşa ver! Dedi general öfkeli sesle.

Aleksey Nikolayeviç köz ağacı sapını eline aldı ve ne yapacağını bilmeden şaşırarak generale baktı:

- Yurttaş general...

- Yeter! Titremiş sesi kalın bas, taş olup indi. – Burası ne, tutuklular kampı mı, yoksa tatil yurdu mu?! Ses yükselip, tizleşti. General kızardı: - Haydi bakalım, sen, heykeltıraş olmuştun... Şimdi şu domuzları göz önünden kaldır!

Başımıza tokmakla mı vurdular ne, eğilip düştük. (158) Zavallı Aleksey Nikolayeviç halsizleşip eğildi, elindeki sopası düşüp gitti.

- Nöbetçi! Dedi general öfkeli sesle. – Buraya gel!

Nöbetçi, uzun boylu, genç, suçlu delikanlı, koşturup gelerek general karşısına dikildi. Misafir, şimdi dinleniyormuş gibi, yavaşça seslendi:

- İşte, yerdeki sopayı al ve bu hayvanları göz önünden yok et. Kamp insanlar için, hayvanlar için değil. Başla!

Gözlerimi yumdum.

Pat, küt, pat, küt. Sanırsın ki başıma vuruyorlar, eğilip eğilip gidiyorum.

Gözlerimi açtığımda koruluk yerinde şimdi sadece tuz buz edilmiş, ufalanmış buz parçaları yatıyordu...

Madrid

1

Bundan uzun uzun yıllar önce tundrada Kalım isimli bir bahadır yaşamış. Onun bütün gövdesi sadece altındanmış. O zamanda güneş tundra göğünden gitmemiş, gece gündüz nurlarını serpmiş. Bunun için de burada kar yağmamış, deniz donmamış. Tundra yıl boyunca yemyeşil gül bahçesi olarak, çiçek açıp durmuş. Deniz kıyısında kalın kara ormanlar uğuldamış. Oradaki ağaçlar tatlı yemişlerini bırakmak için eğilmişler. Çayırlarda kızarıp olgunlaşan çileklerden adım atacak yer kalmamış. Ormanlarda kuşlar, çayırlarda sürü sürü canlılar, yığın yığın vahşi hayvanlar, korkuyu, açlığı tatmadan rahatça yayılmışlar. Oradaki insanlar da giyim kuşamı, soğuğu, kaygıyı, hasreti bilmeden cennetteki gibi tasasız yaşamışlar. Onun için de o zamanda bu yerler Tundra diye değil, Güzel Yakut diye adlandırılmış.

Ama bu rahat uzun sürmemiş. Günlerin birinde deniz ardından çok kötü ifritler çıkıp, güneşi çalarak alıp kutba götürmüşler, Yakut ülkesi zifirî karanlık içinde kalmış. Ağaçlar kurumuş. Bitkiler solmuş. Deniz kalın buz katmanı ile kaplanmış. Kuşlar, hayvanlar, otlar, insanlar soğuktan donup, yemeye azık bulamayıp acıkarak nereye gideceklerini de bilmeden afallayıp, ağlamışlar. Güzel Yakut ülkesi kara kaygıya batmış. (159)

İşte bu korkunç vakitte Kalım bahadır ortaya çıkmış. Onun altın gövdesi parlayıp çevreye ışık saçmış. Yakut ülkesi yeniden aydınlanmış. Lakin bu ışık güneş ışığı gibi sıcak değil, soğuk ışık olmuş. Altın ışığının insanları, tabiatı ısıtmadığını görünce, Kalım bahadır güneşi ifritlerden çekip alırım diye kutba gitmiş.

Güzel Yakut tekrar zifirî karanlığa gömülmüş. Ama onun halkı ümitlene, korka kendi bahadırları Kalım'ı beklemiş. Yakut göğüne on iki defa ay yükselmiş, yeryüzünü aydınlatmaya çalışmış, lakin kendisi de soğuğa dayanamayıp, üşüyüp büzüşüp denize batmış. On iki defa batmış. Kalım bahadır hemen dönmemiş. İnsanlar ümidini kaybetmiş, güçleri tükenip yıkılmışlar. Tam işte o facialı anda, uzak kutuptan güneş parlayıp çıkmış. Yakut ülkesi yeniden yeşerip, güzelleşmiş. İnsanlar şarkı söyleyerek, kopuz çalarak, davullar çalarak kendi bahadırlarını karşılamış. Yakut ülkesinde bu ana kadar hiç görülmemiş, işitilmemiş bayram, toy başlamış. En kuvvetli şaraplar, en semiz etler, en tatlı yemekler masaya konmuş. Şarkı, dans etme, oyun, eğlence bitmek bilmemiş. İnsanlar kendi bahadırlarına hürmet etmiş, ikramda bulunmuş...

Ancak arada Kalım bahadırın, şöhretini kıskanan hain bir can da varmış. O, ifritlere haber verip, Kalım bahadırın içtiği Yakut kâsedeki şaraba zehir koymuş. On iki ay boyunca ifritler ile savaşıp zayıflamış, halsizleşmiş Kalım, zehirli şarabı içince uyuklayıvermiş. Hemen onu bekleyen ifritler, çadıra girip uyuyan Kalım'ı soymuşlar.

Bahadır uyanıp ayağa kalkmış. İfritler, güneşi deniz kenarına sürükleyip kaçmışlar. Ama bahadır uzun süre ayakta kalamamış, kesilen başı onu yere çekmiş. Kalım halsizleşip yıkılmış. Onun başı Alyaska'ya, gövdesi Yakut ülkesine, ayakları Aldan'a düşmüş.

Her ilkbahar, kendisini ifritlerin soyduğu gün, Kalım bahadır devrilmiş olduğu yerden yükselip doğruluyor, vatanı Yakutistan'ına, tundrasına bakıyor, hayran olup, sevinerek bakıyor ve... Dermanı tükenip yıkılıyormuş. İşte o zamanda, Kalım bahadır ayağa kalkıp dikildiğinde, onun mehabetli altın gövdesi her tarafa ışık saçıp parlıyor. Bu mucizeyi bilmeyen son dönem insanları Kalım bahadırın nurlu sulesini yanlışlıkla kuzey parlıtı diye adlandırıyorlarmış.

Bu efsaneyi bana bizim ekipteki yaşlı bir Yakut anlatmıştı. Anlattığına bakılırsa, o, dikkate değer, Yakutsk şehrinde hoca olarak çalışmış ve kuzey (160) halklarının folklorunu toplamakla meşgul olmuş. Bu efsanenin esasında, tabi ki, gerçeğe işaret yatıyor. Gerçekten de, Kuzeydeki altın damarları Alyaska'dan başlayıp bütün Kolima meydanı boyunca dallanıp, Aldan'a çıkıyor. Bunu şimdi işitmiş

değilim, kendi gözlerimle görüp biliyorum, kendi ellerimle kazıp biliyorum. Yedi kat derin dökülür, yedi defa canın çıkar o altın yuvasını kazıdığında.

Nihayet, Kalım bahadır memleketine de yaz geldi. Kar eridi. Akarsularda buzlar hareket etti. Tomurcuklar aceleyle yeşermeye başladılar. İşte güneş, uykusunu unutup durmaksızın dönüyor. İşte şu buz denizleri ardına inip batıyor. Ancak şafak ışıkları tam olarak daha sönmeden, karşı taraftan, kutuptan, aynı güneş tekrar yükselmeye başlıyor. Gönendirip ısıtmıyor da, tamamen sönmüyor da, kısık alev, hasis.

İşte bu boz günler başladığında, bütün Kolıma'nın altı üstüne geliyor, tozdurulmuş karınca yuvası gibi vızıldıyor. Tutuklular, rütbeliler, askerler, köpekler, hepsi de zindanlara, maden ocağı galerine çıkıyor. Kulübe kapıları yanındaki direklere asılmış çolak raylar için sessizlik bitiyor.

- Dan, dun! Dan, dun!

2

Bu ne müzik? Kim çalıyor böyle güzel bir şekilde?

- Kalk, leş!

Belim kesilecek gibi oldu, sıçradım. Karşımda, elinde lastik sopa tutmuş nöbetçi. Aynı zamanda baraka kapısından hav hav ederek, dişlerini gösterip, buzağı kadar çoban köpekleri geliyor.

Sürüne sürüne koşturup kulübe önüne diz çöktük.

- Bugün yurdumuzun döviz atölyesi çalışmaya başlıyor. Siz burada kendi kara cinayetlerinizi çalışma ile temizlemek için sürülmüş kötüler, halk düşmanları. Önünüzde el arabası, külünk, kürek, maden ocağı, ölçü! Ölçüyü tutturmamak, şuurlu bir şekilde karşı devrim asalaklığına devam etmektir. Ekonomik kundakçılık! Ama böylesi bir sabotaj için halk size ikinci defa şefkat göstermez. Anladınız mı, karşı devrimciler!

Kafile başkanı, uzun, zayıf, azıcık kamburlaşmış, yere bakarak yürüyen yüzbaşı, bugün yepyeni formuyla dik durarak, kalın sesle emir verdi: **(161)**

- Ekipleri maden ocağına indirin! Çalışmaya!

İşte bu şekilde Kolıma'da altın sıtması başlıyor. Malum tabi ki, bu görüntü benim için yeni bir şey değil. Ben 1941 yılının yazında şimdi üçüncü defa altın yıkamaya çıkıyorum. Önceki sezon Linkoln Hapishanesinde çalıştım. Daha sonra buraya, Susaman'a geçirdiler.

Bizim bugünkü maden ocağı, Kolıma Nehri ile tepe arasında. Bu tepe tundra tarafından geyik boynuzu gibi dallanıp geliyor ve Kolıma kıyılarına iki üç kilometre kaldığında birden güneye kıvrılıyor. İşte bu aralık bizim maden ocağı. Kış günü çukurlar kazıp, patlatıp, maden ocağının üst tabaka toprağını alıp, açık bırakmıştık. Yarıçapı iki üç kilometre genişletilmiş bu maden ocağının orta yerine büyük iskele, ambar yerleştirilmiş. Ambar altından hemen nehir kıyısına kurulmuş büyük oluk geçiyor. Kıyı boyundaki pompa istasyonu Kolıma suyunu o derin oluğa akıtıyor. Su güçlü itim ile durmadan akıyor. Her bir maden ocağından ambara birkaç merdiven uzatılmış. Altın kumlu toprağı el arabasına doldurup da basamak boyunca ambara çıkarıyoruz. Ölçü, yüz araba. Başarmalı! O tahta basamak boyunca tek tekerlekli "samohodka"yı bütün gücümüzle sürüklüyoruz. Maden ocağı içi öyle çok dar da değil, bir birimize yol da veriyoruz. Ama işte ambara yaklaştığında, yukarı çıktığında kıyamet. Herkes acele ediyor, çabucak çıkıp yetişmeye çalışıyor. İskeleyle çıktıkça el arabasının ağırlığı geriye itiyor. Ancak arkadaki el arabaları senin hemen arkandan itip, kovalayarak geliyorlar. Azıcık yürümeyi yavaşlattın mı, arkadaki el arabası hemen ardına gelip girer ve sen, el arabanla, toprağınla aşağı yuvarlanırsın. Tabi, el arabası bir tarafa, sen diğer tarafa yuvarlanırsın... İşte bizim ekipte de üç kişi iskeleden düşüp el arabaları altında kaldılar. Biri başı ezilip o anda öldü. Diğer ikisi, elleri ayakları kırılıp, hastanede yatıyor.

İskele yanında büyük meydan, maden ocağı ucu. Oradaki iskemlede karakol bölgesinin başkanı oturuyor. O, yüksekte. Bütün maden ocağı onun gözü önünde. O her bir tutuklunun nasıl çalıştığını görüp, gözetiyor. Eğer bir mahkûm istirahat ederse iskeledeki megafon hemen onu uyarır.

- Falanca ekip! Ceza!

Demek, o ekip, ölçüsüne ilave bir şekilde, ambara tekrar on araba toprak taşımak zorunda! Bu sebeple, ekip ekibi kovalıyor, hiç biri iş zamanında, yorulsa da, canı acısa da mola vermiyor, fazladan on el arabasını kim iskeleyle çıkarmak ister, özellikle de, vardiya sonrasında. **(162)**

Eğilip, ağır el arabasını güç bela iskeleden çıkarıp gelen tutukluları bölge başkanı durmaksızın kovalıyor:

- Haydi, haydi! Çabuk!

Bu lanet "haydi!" uyuduğumda da kulağımda çınlamaya devam ediyordu. Şu anda bile bir kişi o sözü bağırarak söylese, titreyiveriyorum. Can korkmuş, herhalde.

Ambar altında oluk. Onun iki tarafında büyük ağaç küreklerle teçhiz edilmiş olukçular. Onlar akan su ile itilip yuvarlanan, öne giden kum, balçık, taş parçalarını durmaksızın oraya buraya dağıtıp,

durmadan boşaltıyorlar. Ambardan düşen toprak, su ile oluk boyunca akıp, çalkalanıp, yıkanarak gidiyor da oluk ucundaki çöplüğe düşüyor, dağ olup yığılmaya başlıyor.

Günde iki defa, gece ve gündüz on ikide, buraya ayrı bölüm temsilcileri geliyor. Bu bizim için en değerli dakikalar. Temsilciler olukların dibine çökmüş altını boşaltıyor, aynı dakikalarda biz ölerek maden ocağına uzanıyoruz...

Sezonun ilk günleri bizim ekip için çok başarılı oldu. Yumuşak kuma denk geldik, her birimiz ölçüyü arttırdık. Tam altı yüz gramlı ekme kumanyası üstüne ilave bir şekilde Stahanov kumanyası –üç defa lapa, yüzer gram ekme kırıntısı ve birer ölçü hoş kokulu mahorka tütün vermeye başladılar.

Ancak bu rahat günler uzun sürmedi. İkinci defa on günü de yukarı göstergelerle tamamlıyoruz, Stahanov ekibi ismini alırsın, birinci kategori teminatına yükseliriz, diye sevinirken yine bizim maden ocağı “yeşil kurbağa”ya gelip dayandı.

İşte bizim maden ocağı, yeşilimsi kurbağa gibi kabarıp, gözeneklenip yatıyor. Var gücümle bastırıp küreği batırıyorum da yıkılacak hale gelip, yeşilimsi balçığı küreyip almak istiyorum. Ama o, ahşap hamur teknesindeki hamur gibi uzayıp kalkıyor, kopmuyor. Şaşırınca, “kurbağanın” gözenekli gözlerine iki ayakla basıp, küreği çekmeye başlıyorum, ayaklarım batıyor.

- Madrid! Diyerek yardıma çağırıyorum.

Yan madende çalışan ekip, koşturarak elimden çekmeye başlıyor.

- Hadi, hadi, bir elinle küreğe dayan.

- Şimdi... Hay, babana lanet değesi, ÇTZler kaldı tabi...

- Kurtulmayacak yine... Haydi, yürü!

Madenden güç bela çıkıp, el arabası arkasına, kuytuya oturuyoruz. Benim maden, çukur içinde, iskeledeki “megafon”un gözü değmiyor. (163)

- Bak hele, sende bir sarmalık yok mu? Bende akşam bitti... İçim kazanıyor. Bu kurbağa bizim son kanımızı emecek şimdi, diyor ağır soluyarak Madrid.

Ceket ceplerimi çevirip, silkeleyip, çer çöp ile iki “keçi bacağı” sarıyoruz.

Maden ocağı tam karınca yuvası, kimileri eğilmiş kazıyor, kimisi acele ederek kazılmış toprağı el arabasına dolduruyor, kimisi de yağmaca doldurulmuş el arabası ile tahta üstüne çıkıyor, koşturuyor. Lakin biraz gidince el arabası tekerleği tahtadan kayıp maden ocağına düşüyor. El arabasını kaldırıp koyamamaktan eziyet görüyorlar. İşte, iki tutuklu el arabalarını bırakıp kavgaya başladı, muhtemelen, geçip gideyim derken el arabaları takılmış. Gürültü patırtı. Küfür. Bağırışlar... Bu seslerin hepsini bastırarak, iskeleden “megafon” haykırıyor:

- Çabuk kımıldayın! Çabuk!

Maden ocağı üstünde mavimsi gurup vakti, yığın yığın olup vızıldayıp duran kör sinekler. İşte güneş tepe ardına gizlenip kayboluyor. Bütün ufuk kızıl alev içinde. Her nasılsa koyu bir kızılıkla, esrarengiz bir akis tutuşuyor şimdi.

- Ve... İspanya’da da işte böyle yandı... Diyor yanımdaki Madrid, batıp giden ufka bakarak.

Ben de o ufuğa dikkatle bakıp düşünerek oturuyordum, irkilip döndüm.

O, yüz örtüsünü kasketine kaldırmış da “keçi bacağı” ağzına almış bir şekilde ufka gözlerini dikerek hareketsiz kalmış. Sürekli ben ona hayran kalarak bakıyorum, güzel insan. Uzunca boylu, atletik gövdeli. Şimdi o bana yan oturuyor. Onun profili özellikle göze çarpıyor, doğru burun, sıkı kısılmış ince dudaklar. Yuvarlanıp hafifçe öne çıkmış çene. Uzunca yüzünü ak tüyler kaplamış. Kasket altından ağarmış saçlar görünüyor. Bunun yanında Madrid, benden olsa olsa sadece beş yaş büyüktür. Onun gerçek adı soyadı Maksim Petroviç Javoronkov. Maksim Petroviç, pilot. 1936 yılında General Franko, cumhuriyete karşı fitne çıkarınca, o kendi isteği ile İspanya’ya gider ve uluslar arası takımında savaşır. Maksim diğer Sovyet pilotları ile birlikte Madrid göğünü korur. O pek çok defa Dolores İbarruri ile karşılaşmış, hava savaşında kahramanlıkları için İspanya Cumhuriyeti nişanı ve madalyaları ile ödüllendirilmiş. Gvadalajara operasyonunda faşist uçaksavarı onun uçağını vurur. Maksim Petroviç paraşütle atlayıp kurtulur. Ancak yere indiğinde ayağını kırar, bu nedenle şimdi de (164) biraz aksayarak yürüyor. İspanyada yaralanıp geri dönünce bir yıl geçtikten sonra onu, casuslukla suçlayıp, tutuklarlar. Askerî mahkeme Maksim Petroviç’i ölüm cezasına çarptırır, o bir ay ölüm koğuşunda her dakika ölümü bekleyerek oturur. Sovyet yüksek şurası bu cezayı on beş yıl hapse çevirir. İşte o ölüm koğuşundan çıkarken Maksim Petroviç’in saçları bembeyaz olup ağarmış.

Maksim Petroviç’in mizacı ağır, hiçbir zaman kızmıyor, sabrı, akli ile mağlup ediyor. Nereden olduğunu öğrenince ona Madrid lakabını vermişler. Bütün kamp, tutuklular da, özgürler de onu Madrid diye çağırıyorlar, gerçek adını soyadını bilen, muhtemelen, çok azdır.

Linkoln’den buraya, Susaman hapishanesine getirince, beni üçüncü ekip çukuruna yerleştirdiler ve:

- İşte ekip başkanı Madrid, diye tanıştırdılar. O günden beri biz birbirimize alıştık.

“Keçi ayaklarımızı” rahatça içip de bitiremedik, “megafon” (kesin görmüştür, cahil):

- Üçüncü ekip başkanı Madrid, iskeleye! Diye bağırdı.

Çok geçmeden Madrid, maden bölgesine döndü. Biz hepimiz onun yanına toplanıp, sustuk.

- Yoldaşlar, dedi o yavaşça... Yüzünü kaplamış sivrisinekleri sıyırdı, peçesini indirdi. Daha sonra endişelenerek başını kaldırdı. – Bizi “dönen yer”e geçirdiler.

Tepe ardına inerek güneş battı. Tam o anda güney kızardı. Tan atmaya başladı. Köpekler havlıyor. Küfür eden, emir veren sesler yankılanıyor. Ölçüyü tutturan ekipleri bölgeye, dinlenmeye alıp götürmeye hazırlanıyorlar. Ama biz, ölçüyü tutturamamış ekip, “dönen yer”de gün boyunca, ölçüyü tutturana kadar, maden ocağında kalmalıyız.

3

İşte şimdi tam üç gündür “dönen yer”de dönüyoruz. Gece gündüz çalışsak da günlük ölçüyü tutturamıyoruz. Ellerimiz kabarıp kanadı. Kumanya altı yüz gramdan dört yüz grama düştü. Balanda da cıvıklaştı. İşte bu kahır değmiş “yeşil kurbağa” nasıl kan emiyor.

Güneş tekrar âdetince tepe ardına gizlenip, kızarıp battı. Güneyde şimdi pembeleşip tan ortaya çıkmaya başlıyor. Ölçüsünü tutturan ekipler bölgeye dinlenmeye, uyumaya gitmeye hazırlanıyorlar, ama biz... Birden iskeleden bir ses: (165)

- Üçüncü ekip, bölgeye!

Kendi kulağıma kendim inanmıyorum, yanılıyor muyum yoksa diye, ekip başkanına gittim:

- Bak hele, Madrid, sen de duydun mu? Bizi de bölgeye götürüyorlar mı? Gerçek mi?

Madrid her zamanki gibi gülümseyerek madeninden çıktı:

- Ekip, bölgeye! Toplanın.

Bölgeye dönünce bizi yemekhaneye götürdüler. Stahanov ikramı ile ağırladılar, barakaya dönünce, birer ölçü tütün de verdiler.

- Bu ne bu? Anlamıyorum, diye Madrid’in yanına gittim. Biz onunla aynı yatakta yan yana yatıyoruz.

- Ses çıkarma! Diye fısıldayıp, daha sonra uzanarak kulağıma şöyle dedi: - Memet oğlu iki altın külçesi bulmuş, üç yüz gram ölçüsünde. Bunu gizlice karakol başkanına ulaştırmış.

Biz hemen ölüp uyuklayıveriyoruz.

Dördüncü gece bölgeye çağırmadılar. Tekrar “dönen yer” başlatıldı.

- Tekrar külçe bulmalı, diyor Madrid.

Onu ara bul! “Yeşil kurbağa”, lanet olası, çabucak kopmuyor. Derine gizlenmiş. Ama bizim ellerimiz bakılamaz durumda: kıpkızıl kan, iltihaplı yara.

Çok da şakacı şimdi bu tutuklu denen insanlar. Karnı aç, üstü çıplak olmasına bakmadan, ya şakalar düşünüp buluyor, ya ilgi çekici lakaplar düşünüp uyduruyor. Hikâyenin başında geçen, Kolıma’ya vardım dendiğinde diğer tarafa kıvrılıp tepe üstünden yükselen kayayı “Baht bohçası” diye adlandırmışlar. Güzel bohça, Kazak halkının keçe evi gibi yükselmiş dağ! İşte bu “bohça” içinde ben de baht arıyorum, az az bahtı bulmaya gidiyorum, galiba. Baht düşüncesi farklı şartlarda farklılaşmakta, muhtemelen. Mesela, işte bugün en büyük baht, doyuncaya kadar yemek ve kesede hoş kokulu tütün bulmak. İşte onlar bende var. Bana Stahanov ikramı veriyorlar. Nasıl mı oluyor diyorsunuz? Bunu bana o “Baht bohçası” veriyor.

Buraya nasıl gelip de takıldım mı? Tarif ettiğim o “yeşil kurbağa”da bir haftadan fazla bir süredir cezalandırılıyor, ölçü de tutmuyor, külçe de görünmüyor. Ekip güçten düştü, güçlülük yürüyor. İskeleden “megafon” durmadan kamçılıyor:

- Üçüncü ekip, çabuk kımıl!da!

Yorulsam da son gücümü toplayıp, maden kenarını kırıp, el arabasını doldurup merdivene çıktım. Ben öne doğru yöneliyorum, halsiz (166) ayaklarım geriye gidiyor, ama arkadan çabucak süsüp, bastırıp geliyorlar. Tekrar “megafon”:

- Üçüncü ekip! Üçüncü ekip, kımıl!da!

Nihayet, iskeleye yaklaştım, şimdi sonuncu dönemece çıkıyorum dediğim sırada, ya kaydım, ya da ittiler, el arabamın tekerleği yoldan çıktı, eğildi. Yuvarlandım.

Gözümü açtığımda, nasılsa terk edilmiş bir maden galerisi. Kalkıp gideyim diye hareket etmiştim, canım çıkmış gibi bağırıverdim, sol yanım hareket etmiyor, halsizleşip tekrar uzandım. Yüzümü gözümü kör sivrisinek sardı. Kaşınmaya, sızlamaya dayanılmıyor. Üstüme devrilmiş olsa da tepeye, rüzgâr tarafına çıktım. Sivrisinekler dağıldı. Yan tarafım da önceki gibi sızlamıyor. Oturdum. Neredeyim? Arkamda dağ yükseliyor. Bu kesinlikle “Baht bohçası”. Onu şimdiye dek hep bir tarafından kemirmişler, hatta işte o güneş çıkış tarafından içini deşip girmişler, sanırsın ki Ebügalisine’nın yaşamış olduğu

mağara. “Bu da pek kolay maden ocağı galerisi. Ama yıkılma tehlikesi var diye kapatmışlar. İşletmiyorlar” demişti doğru Madrid bir gün bana.

- Vay sen, leş, şimdi burada pustun mu?

Başımı kaldırmaya koyuldum, başkan!

- Kalk ayağa!

- Yurttaş müdür, güç bela kalktum, - ben iskeleden düştüm.

- Ben de gördüm. Belki, sen kasten düşmüşsündür?

- El arabasının tekerleği...

- Yeter! Marş madene!

- Yurttaş müdür, - bilmem nereden dilime şu soru geldi, - burada, işte bu maden ocağı galerisinde çalışmaya izin verir misiniz?!

Bölge başkanı, öyle bakıldığında sert görünse de, zaman zaman yumuşayan âdeti vardı. Benim sorum meleğin “Âmin!” dediği döneme denk geldi, galiba. Kızmadı, azıcık eğilip, gözlerime baktı:

- Korkmuyor musun?

- Başı kaybedince, saç için ağlamak faydasızdır.

- Bravo sana! dedi müdür birden, gülümser gibi ağzını açarak. Belli, biraz alkol almış. – Doğru söyleyen insanı severim. Tek bir şey yap, kendi elinle dilekçe yazıp, başmühendise götür. Şöyle böyle olursa, bizi sorumlu tutmasın! Anladın mı?

İkinci gün başmühendis, benim dilekçemin kenarına kıvılcık mürekkep ile: “kendi isteği doğrultusunda “Baht bohçası”nda (167) çalışmasına izin veriyorum”, diyerek çiziverdi. İşte ben o gün bu galeriye geçtim.

İskeleden düşünce nasıl “Baht bohçası” yanına gelip iliştiğimi ta ikinci gün öğrendim. Merdivenden düşünce üstüme el arabası düşmüş. Ben şuurumu kaybetmişim. Ardımdan gelen bizim ekip tutukluları Memet oğlu ile Vasil Petrenko beni kaldırıp dağ eteğine getirip bırakmışlar. Orada kesinlikle iskele altındaki gibi su içinde yatmıyorsun, kuru yer.

Benim için, Kazak memleketinde doğup büyümüş insan için, bu yeni maden ocağı galerisi güzel göründü. O, keçe ev gibi, kubbeleşip oturuyor. İçi de keçe ev gibi geniş. Tam tepede baca gibi, ışık akıp duran deliği de var. En rahatı, külünk ile bir vursan, bir araba toprak akıp geliyor. Sadece taşımaya yetiş. Bu tepe, tamamıyla buz olup katılaşmış kum dağı. Tepedeki bacayı kapattığında kum içinde çakmak çakmak altın tanecikleri parlıyor.

İşlerim yağlanmış araba gibi yuvarlanıyor. Kazması da kolay. Ambar da hemen yakında. Öğleye kadar ölçüyü, yüz el arabasını çıkarıyorum hatta geçebiliyorum. Dinlendikten sonra, yine otuz kırk el arabası Stahanov için taşıyorum. Diğerleri ise “yeşil kurbağa”dan hiç çıkamıyor. Yoldaşlarıma ara sıra kendimden arttırıp ekmek, balık ve tütün veriyorum.

Hâlâ da aklımda, Kolıma’da seyrek olan güneşli, sıcak günlerden birisiydi. Öyle ayaz günlerde kendini nasıl da hafif hissedersin, iş de öyle çok yormuyor. Güneş yükselene kadar yarım ölçü çalışıp çıkardım. Şimdi tekrar bir sefer ulaştırayım da sigara içmeye oturayım, diye el arabasını boşluktan koşturup gidip geliyordum, ekip başkanı. Ucu ucuna ona çarpıp yıkmadım. Haydi bakalım, el arabasını iki eli ile tutup, yaslandı.

- Dur! Başını sallayarak gülüyor. – Bak şu çok çalışana, yoksa şimdi motor mu takmışlar sana.

- Sen ne diyorsun? - El arabasından ellerimi çektim. – Stahanov yemeği! Haydi yukarı çıkıyoruz. Niçin böyle çok erken?

- Biliyor musun, - Madrid el arabası yanından kısılarak geçip yanıma geldi ve elini omzuma attı:

- Biliyor musun, bizde sevinç var.

- Nasıl? Ne oldu?

Şaşırıp kaldım. Madrid, parlıyor. Gözleri büyüyüp açılmış, gök kıvılcımlar. Alışık olduğum donuk yüzünde şimdi pembelik. Sakal bıyık kesilmiş. Dudaklarında (168) gülümseme. Ne olmuş? İlk defa ben onu mutlu görüyorum...

- Bu ne sevinç? Ne oldu, söyle hadi?!

- Şimdi... -Maksim Petroviç aksayıp düşerek kovuğa doğru döndü, beni kolumdan çekti. – Haydi, mağarana girelim. Burası tam “karga”nın gözü önünde.

Ben el arabasını geri kovuğa doğru çekip soktum, görünüp durmasın. Biri gelir de rastlar.

- Bak, burası serinceymiş, rahat.

- Ya, söyle şimdi, ne sevinci getirdin?

El arabası üstüne oturdu. Ben onun karşısına kum üstüne yan yattım. Bu kadar uzatmasından içim dertlenmeye başladı.

- Ya, uzatma şimdi.

- Biliyor musun, bende bugün iki sevinç. İlki, bir saat içinde üç “parça” bulduk.

- Gerçekten mi?! – Ben kalkıp oturdum. – Kimler buldu? Ölçtünüz mü?
- Memet oğlu, Petrenko, sonuncusunu, en büyüğünü yeni gelmiş Komiser Gabdrahmanov buldu.
Teraziye asmıştık, beş yüz gramlı aızığı geçti.
- İşte mükemmel... Demek, yarım kilodan fazla. Şimdi nereye koyuyorsunuz onları?
- Ekibi toplayıp sessizce görüştük. Ben devlet fonuna vermeyi teklif ettim.
- Sonra?
- Bu konuda istişare ettik. Umum, ekip külçelerini devlet fonuna vermeye karşı değil. Ne desen de, ekiptekilerin hepsi de ilk komünistler. Lakin korkuyorlar.
- Kimden?
- Kimden olsun, bölge başkanından. Memet oğlu söylüyor, eğer biz iyi maden ocağında olup, ölçüyü tuttursaydık, normaldi. Ama bu “kurbağa”da şimdiye kadar yirmi gündür ölçüyü tutturamıyoruz, önceki gibi “kıvrıntı” saklıyoruz. Eğer böylesi, etin en lezzetli yerini devlete verirsek, baştakinin canı çıkacak. O gün bizzat, kin besleyerek, altını ona vermediğimiz için, ekibi askerî mahkemeye çıkaracak, diyor. Kendin de biliyorsun, geçen sene birinci ekip iki yüz gram bulur bulmaz külçeyi müfreze komutanına verdiği için “megafon” onları, ölçüyü tutturmalarına bakmadan bir aydan fazla ceza aızığında tuttu.
- E-vet... O aynen öyle yapar.
- Memet oğlunu başkana gönderdik. Bana birlikte gitmemi söylemişlerdi, Maksim Petroviç’in yüzü kararıp (169) sol göz kapağı titredi, kabul etmedim. Ben onun gibi çıkarıcılarla konuşmuyorum. Onlar devlet için değil, kendileri için endişeleniyorlar.
- Dediğiniz gibi. Peki, ya ekip nasıl “kalım” istiyor?
- Ne olsun, “kurbağa”dan kurtulmayı.
Başka maden ocağına geçirirse, orada biz kendi ışığımızı kendimiz görebiliriz.
- Altın görse, melek azar, derler bizde.
- Ama bizim başkan çoktan azmış... Belki ekibin gözü açılır. Peki, ikinci sevinç?
Maksim Petroviç cevap vermedi, el arabasının üstünden kalkıp, kovuk boyunca oraya buraya yürümeye başladı.
Normalde, bulutlu günlerde bu kovukta karanlıkta, göz alışınca kadar el arabasını da görmek mümkün olmuyordu. Ama bugün bacadan sanırsın ki altın sütun uzatmışlar. Etraf apaydınlık parlıyor. İşte parlayıp duran sütunun içinde toz zerreciği, sivrisinek, sinek... Maksim Petroviç bir o yana bir bu yana geçtiğinde sütun sönüyor, daha sonra tekrar alev alıyor...
- İkincisi nasıl bir sevinç mi diyorsun? – O, tuhaf bir içten güzellikle gülümsedi, karşıma oturdu:
- Büyük sevinç. Bugün kızım Diloris rüyama girdi. Boynumdan kucaklamış da, baba, niçin beni tebrik etmiyorsun, benim bugün dördüncü yaşım doldu, diyor. Uyandım. Gerçekten de bugün onun doğum günü, o yavaşça iç çekti. Onun öylece parlayıp sevinip yanan gözlerinde yaş damlacıkları. Kederli bir iç çekiş. – Beni tutukladıklarında henüz bir aylık dahi yoktu... - Sessizlik. Ve birden sızlanıp çıkan yürek sesi: - Ey Allah’ım, nerede bu doğruluk?!!
Ben irkilip geriye çekildim. Maksim Petroviç, aklını kaybetmiş adam gibi sıçrayarak, maden ocağının köşesine gidip kapandı ve hıçkırarak ağlamaya başladı.
Ben ne yapacağımı bilemeden şaşırıp kaldım.
Birazdan o, kendine gelir gibi oldu, elleri ile gözlerini ovdu, yavaşça adımlayıp, aksayarak el arabası üstüne gelip oturdu.
- Bağışla, ömrümde ilk defa... - o, köşede dikilip düşünceye daldı. Kasketi yere düşmüş. Otuz beş yaşındaki adamın ağarmış ak saçları parıl parıl parlıyor. – Yazdım, birden Maksim Petroviç bana doğru döndü: gözleri kızarmış, öfke ve nefretle dolmuş, - Yüksek Sovyet Şurasına yazdım. Stalin’e yazdım, - İnceleyin: ben düşman mıyım, değil miyim? Ben madenci çocuğuyum. Babam kürek cezasından ölmüş. Ben kendim, kendi isteğimle İspanya’ya gittim, cumhuriyet için savaştım, az daha ölüyordum. Evet, söyle hadi, sen de (170) Sovyet vatandaşısın, yazarsın. Ben Sovyet halkının düşmanı olabilir miyim?
Ne diyeyim? Ben kendim de onlardan biriyim. İkimiz de başlarımızı eğdik.
- Biliyor musun, dost, Maksim Petroviç benim yanıma, maden ocağına geçip oturdu, şimdi acele etmeden, kendi kendine anlatıyormuş gibi konuşmaya başladı. – Yüksek Sovyet Şurası da, Stalin de benim dilekçelerime cevap vermedi. Bilmiyorum, belki onlara ulaşmamıştır da mektuplarım. Şimdi biliyor musun, kime yazmayı düşünüyorum. Douglas’a!
- Douglas’a? Ben şaşırıp kaldım. – Nasıl? Amerika sinema artisti Ferbenks’e mi?
- Bak daha, ben sana general Douglas hakkında hiçbir şey anlatmadım mı?
- Hayır, ilk defa duyuyorum, öyle bir generali. Kim gerçekten o, Amerikalı mı?

- Hayır, bizim Sovyet halkından. Duglas, takma ad, gerçeği – Yakov Vladimiroviç Smuşkeviç* .
Havacılık generali, teğmeni olarak bu iki rütbe ile Sovyetler Birliği Kahramanıdır.

- Hâlâ anlamıyorum, niçin Duglas?

- 1936 yılında general Franko İspanya cumhuriyetine karşı fitne çıkarınca, pek çok Sovyet vatandaşı kendi dilekleri ile İspanya'ya gidip uluslar arası ekip oluşturdular. İşte General Smuşkeviç orada askerî havacılık bakanlığında başdanışman olur. Kendisi doğrudan doğruya savaflara katılır ve önderlik eder. Ben de onun elinin altında, uluslar arası ekipte savaftım. Madrid yanında biz Mussoloni'nin meşhur “Kara Alev”, “Allah Gücü” ve “Kara Tüylere” tümenlerini tarumar ettik. Bu operasyondaki kahramanlığım için General Duglas kendisi sıra önünde beni altın saat ile onurlandırmıştı... - O, sözünü bölerek köşeye doğru yürüdü ve dönüp geldi. – Bak hele, tütünün var mı? Bende bitti, çok içtim galiba bugün.

Ben küçük tütün çantasını çıkarıp el arabasının üstüne koydum. O, cebinden pek düzgün bir şekilde üçgen şeklinde kesilmiş kâğıt çıkardı. İkimiz de sessizce “keçi bacakları” sardık.

- Tamam, doğrusu ben ocağa varıp ateşleyip geleyim. (Tutukluya kibrit taşınması için izin verilmiyor.) (171)

- Madrid! Dedim ben. – Birincisi, senin ayağın ağrıyor. İkincisi, sen benim misafirimsin, üçüncüsü, ben daha gencim... Ben tek gideyim...

Gülümsedi.

- Öyleyse git, yürü bakalım... Ben gerçekten dinleneyim... Daha sonra, ekip başkanının ocaktan ocağa yürütmesi uygun olmaz.

Ben kovuğun kapısına, deliğe doğru yürüdüm.

- Çabuk ol, çok sigara içesim geliyor. Daha sonra Gvadalajara operasyonu hakkında, Duglas'ın kahramanlıkları hakkında anlatırım.

- Derhâl.

Kovuktan çıkıp Kolıma nehri kenarında tüten ocağa doğru yürüdüm. Birden arımdan bir şey hışırdamış, düşmüş gibi oldu. Durup, döndüm. İçim cız etti. Kalbim çarpıttı durdu gibi. Donup kaldım. “Baht bohçası” yarılıp, yıkılarak aşağı iniyor.

- Mad-rid!..

Can sesimle bağırıverdim. Lakin benim sesim gidip ulaşınca kadar, kovuğun kapısı yıkılıp kapandı.

Bayram bugün

1

- Gıyemdar ağabey, niçin orada fısır fısır ediyorsun, yoksa dua mı okuyorsun?

- Ey kardeşim, duadan da yüce, Gabdulla Tukay efendinin şiirlerini okuyorum, komşum ceketini ta başına çekip, örtünerek, bana doğru daha yakına süründü. - Şaşılacak hal, kardeşim. İçim dertlendiğinde onun şiirlerini okusam, gönlüm aydınlanıveriyor. Korkularım dağılıyor. İşte kardeşim, dinle bak, nasıl mukaddes, şifalı sözler:

Var mutluluk bütün dünyada, var bir güzellik bugün.

Niçin o? – Ben biliyorum: bayram bugün, bayram bugün!

Bu şiiri ben de ezbere biliyorum. Mektepte okuduğum zamanlarda, Ekim bayramı günlerinde bu şiiri sahneye çıkararak söylediğim de olmuştu. Ben kendim, nedense, acele edip sözü söze karıştırarak söylüyorum. Bu yüzden olsa gerek, şiirin tadı, ışığı gidiyor. Ama işte Gıyemdar ağabey (172) acele etmiyor, her sözü dopdolu bir şekilde, tatlandırarak söylüyor, sanırsın ki kızarıp olgunlaşmış hoş kokulu elmalar paylaşıyor:

Bir mukaddes his ile her bir insan hayran bugün...

Gıyemdar ağabeyi tarif edeyim, kendi öyle göze çarpıp duran dev kişi değil, ufak yapılı, zayıf. Her daim dikkatli davranarak, yuvarlanıp kesilmiş apak sakal onun güzel çopur yüzüne güzellik verip duruyor. Şimdi altmış yaşına ulaşmış geldiğine bakmadan hareketli, eli çabuk, cıva gibi koşturup duruyor.

* Tam da o günlerde, Büyük Vatan savaşı başlamasından hemen iki hafta önce, SSCB Askerî-Hava Filo kumandanı Yakov Vladimiroviç Smuşkeviç tutuklanıyor ve “halk düşmanı” iftirası ile vurulup öldürülüyor.

Bu nedenle müdürler de kendisine iyi bakıyorlar, daha kolay iş veriyorlar. Şimdi o müfrezinin yol göstericisi, yani Prometesi. O müfrez için ateş yakıyor, çay kaynatıyor. Altmış derece soğuktan çınlayıp duran Kolıma maden ocaklarında bundan da “kayıma” iş bulması mümkün mü? Üstelik müfrez masasından azmaz kırık kırıntı da kalıyor.

- Komşu, işte bugün de onların çaydanlıklarını biraz sıktım. – O, çaputa dürülmüş çaylar, kırıntılar uzatıyor. – Bir köşeye gizleyip koy. Bayram günü, Allah kısmet ederse, demleyip çay içeriz. Ben şimdi kırık sırtı kurutmaya başladım...

- Ey Gıylenmar ağabey, bizim için ne bayramı şimdi. Biz halk düşmanları...

- Hayır, hayır, kardeşim, bir de böyle diyerek gönlünü kederlendirme, doğruluk yerde yatmaz. Bir gün gelir, farkında da olmadan kurtulursun.

2

- Ben bugün hizmetkarlara mola verdim. Onlara bayram. Ekimin 23. yılı. En büyük bayram. Ya siz! – Müdür kafilenin önünden bir sağa, bir sola acele ile yürüdü ve ortada durdu. Başını kaldırdı. Kısılmış zehir gözleri ile delerek baktı. Onun üzerinde beli büzmeli, uzun kara elbise. Başında samur şapka, ayaklarda keçe çizmeler. Kendisi yengeç gibi kızarmış, malum, bayramı “kutlayıp” erkenden biraz “içerek” çıkmış.

Ama biz?

Dün akşamleyin baraka kapısına kilit vurunca, sabaha da açmazlar diye sevinmiştik. Ümidimiz doğru çıkmadı, bugün çanı her zamankiyle karşılaştığında daha da erken çaldılar. Yerlerimizden kalkıp yetişemedik, barakaya hav hav ederek (173) köpekler atılıp girdi. Yatakta kalanları dişlemeye, dalamaya, üzerlerine saldırmaya başladılar.

- Bugün sabah yemeği yok size. Doğru kulübeye! dedi müfrez başı, sert sözler söyleyip söverek, - Sizin yüzünüzden bize de dinlenme yok. Karşı devrimciler, leşler, böcekler, çabuk silkinin!

Kulübe önüne gelip dizildik.

Ağaçları çatlatan soğuk. Nefes alınmıyor, soğuk hava boğazı sıkıyor. Sadece biz değil, yıldızlar da titriyor gibi. Dikildiğimiz yerde sabredip duramıyoruz, zıplıyoruz. Muhtemelen, altmış derece var bu zemheri soğuğu. Titrememek mümkün değil. Üstümüzde eski, parçalanıp bitmiş ceket, tabi ki köpeğin dalmış olduğu pantolon. Başta paçavra şapka. Ayaklarda ÇTZler.

- Ama siz halk düşmanları, müdür hafifçe öksürerek, tekrar bir iki adım öne yürüdü, durdu. – Siz Ekim’in düşmanlarıdır. İşte neden size bayram olmadığını sebebi. Kendinizin kara cinayetini azıcık olsa da aklamak için siz bugün maden ocağında iki ölçü vermekle yükümlüsünüz. Bu emri yerine getirmeyen karşı devrimci, akşam bölgeye sokulmayacak. Dosdoğru hücreye! Anladınız mı?!

Kafile ölmüş gibi, cevap vermiyor. Sadece gacur gucur eden ayak sesleri işitiliyor. Müdür oraya buraya koşturuyor. Kafile üstünde üşümüş yıldızlar titriyor, soğuk hava pat küt ediyor.

- Müfrez! -hava yankılandı. – Halk düşmanlarını çalıştırmaya!

Köpekler ürümeye başladı.

Gıcırdayarak bölgenin demir kapısı açıldı.

- Birinci sıra, öne!

- Birinci sıra, diz çök.

Bölge kapısından çıkıp on adım yürüdük de gıcırdayıp duran kar üstüne diz çöktük.

- İkinci sıra, öne!

İkinci sıra bizim arkamıza gelip diz çöküyor.

Hareketsiz durmaktan donmuş köpekler, havlayarak, bölgeden çıkan her bir tutukluya doğru atılıp gönül açıyorlar. Muhafızlar için de oyalanma. Buzağı kadar bir köpek zorlukla yürüyüp gelen bir tutukluyu itip yıksa, dalamaya başlasa, rahatlayarak gülüyorlar. “Altın külçesi, haydi, ver karşı devrimcilerin gereğini!”

- Ayağa kalkın!

Nihayet, üç bölük çıktı, galiba. Müfrez başı kafilenin önüne çıktı:

- Kim öne çıkar, kim arkada kalır, kim kafileden (174) dışarı çıkarsa, kaçmaya hazırlanıyor denen söz. Vuracağız. Anlaşıldı mı?

Sessizlik.

- Marş, halk düşmanları, maden ocağına!

3

Soğuk güçlendikçe günleniyor, taşlar çatlayıp yarıyor, hava titriyor. Soluk kesiliyor, nefes almak mümkün değil. Ağızdan çıkan buhar hemen patlayıp parçalanıyor. Şaşırıcı, Kolıma’ya ilk geldiğim günlerde ben bu duruma şaşırıp, sağa sola bakıyor, inceliyordum, acaba nasıl böyle pat küt

ediyor? Şimdi alıştım. Hayır, soğuğa değil, yıldızların “fısıldamasına”. Soğuk içine işliyor, yakıyor. Azıcık kıpırdamadan hareketsiz dursan, hemen taş olup katılırsın... Bu zemheri soğuğu, sıcak taraflardan buraya gelen yoldaşlar için: Özbekler, Tacikler, Azerbaycanlılar için felaket. Onlar küskülerini tutar bir şekilde dikiliyorlar, dikiliyorlar da birden yıkılıveriyorlar... Akşam olunca vardiyadan döndüğümüzde onları kızağa koyarak dönüyoruz ve bölge karşısındaki penceresiz, kapısız barakaya, salgın hastalıkların toplandığı yere bırakıyoruz.

Ben, balta ustası çırağıyım. Küçük yaştan beri çalışarak büyüdüm. Üstelik ben bir de soğuklara alışmış Sibiryalı insanıyım, “güneş çocuğu” değilim. Yine de bu soğuğa, Kolıma soğuşuna, alışıp, dayanmak mümkün değil, aşağı yukarı sığıyorum. Küsküyü elime alıp yere vuruyorum.

Ben vurdukça çelik küskü zangırdayıp yerden sığıyorum. Çukur daha yarı derinliğine de ulaşmamış. Ama onu bir metre derinliğinde kazmak gerek. Bir de bugün bayram hürmetine, iki çukur kazılacak.

Yer çelik gibi katı, aşınıp aşınıp yine yerinde duruyor. Eski püskü paçavralardan birbirine tutturup dikiğim eldivenlerim kaskatı donmuş. El üşümüş, parmaklar kabarmış. Ayaktaki ÇTZler de gerçek traktör tabanları gibi katlaşıp, burunlarını kaldırmışlar, hareket ettikçe şak şak ediyorlar. Küskü zangırdayıp, kolu, omuzları çınlatıp düştü. Ben bir yerde zıplıyorum. Ellerimi kendime şap şap vurarak ısınmaya çalışıyorum. Ancak soğuk daha da çok rahatsız ederek bastırıyor.

- Dostum, işte biraz kırıntı alıp geldim...

Baktım ki, kıyı altından, karı, buz kırıntı merdivenden, Gıylemdar ağabey çıkıp geliyor. ÇTZlerini güç bela büküyor.

- Of, elini uzat hadi... (175)

Ben koşturup giderek elimi uzattım. Parmaklar kabarmış, bükülmüyorlar. Gıylemdar ağabeyin elleri o kadar halsiz kalmamış, tutabildi. Çekip çıkardım.

- Al, al, kardeşim, o Azrailler görmeden, gizle. - Gıylemdar ağabey ocak yanında ısınıp, çay içip oturan muhafızlara baka baka çaputa sarılmış paketler uzatıyor. Bu, ekmeğin artıkları; bu, izmaritler; bu... - o, nedense azıcık gülümsedi, çaydanlıklarını sıktım, çay niyeti ile, akşam dönünce hep beraber çayı içeriz, tamam mı, kardeşim...

Gıylemdar ağabey sözünü tamamlayamadı, ocak yanından çağırılmaya başladılar:

- Hey, su taşıyıcı! Nereye gittin, çaydanlık boşaldı.

- Lanet olasıcalar, boğazları yanasıcalar, - Gıylemdar ağabey kıza söve, acele ederek paketlerini bana fırlattı ve çabucak çöküp, kar üstünden kayarak kıyıdan aşağıya indi ve gitti.

O arada kuzeyden rüzgâr yükseldi. Ak hortumlar çıkmaya başladı...

4

Boran bütün bölgeyi kaplayıverdi. Uğuldayarak çarpıyor. Ayağa kalkıp dikilmek mümkün değil.

- Birinci bölük, sağa! Dur!

- İkinci bölük!...

- Üçüncü bölük!...

Müfreze başı öksürüyor, aksırıyor son emrini verdi:

- Kafile, otur! Her kim hareket ederse, kaçmak için hazırlık yaptığı düşünülerek, uyarılmadan vurulacak... Müfreze! Kafileyi zincirleyip kuşatın! Köpekleri serbest bırakın! Marş!

Dizgin ipinin boşaldığını fark edince köpekler kenarda oturan tutuklulara atıldılar, saldırmaya başladılar. Birisi köpek dişlemesine dayanamadı galiba, fırlayıp kalktı.

Anında tüfek ateşlendi.

Daha yeni kalkmış olan uzun boylu yiğit yuvarlanıp düştü.

Rüzgâr kuvvetlendi.

Biz şimdi kar yığınına gömülmeye başladık...

Akşama doğru boran dindi. Bize şimdi kımıldamaya, ayağa kalkmaya izin verdiler. Fakat çoğu kişi ayağa kalkamadı. Kimi ayağını, kimi kolunu üşütmüş, kimisi de bütünüyle taş olup donmuş. Benim de sol ayağım üşüye yazmış idi, (176) ÇTZ içinde zorlukla kıpırdama kıpırdama can verdim. Gıylemdar ağabeyin alıp geldiği kırık kırıntı da nasip olunca kan akışı güçlendi, galiba. Kalktım.

Dönmek için toplanmaya başladığımızda, müfreze başı bizim ekip başkanını çağırıp bir şeyler söyledi ve kıyı altına, Kolıma'ya doğru kolu ile dürtüp gösterdi. Ekip başkanı, iki tutukluyu alıp, oraya inip gitti.

Çok geçmeden onlar buz olup donmuş birisini kaldırıp getirerek kafile önüne uzattılar. Uzanıp bakınca titreyiverdim: orada... Benim Gıylemdar ağabeyim yatıyordu...

Kafile yavaşça bölgeye doğru yürüyor. Don kar, adım attıkça, gacur gacur ediyor. Arkada üç kızakta, ölümler. Beşi, türlü bölüklerden donup ölmüş olanlar. Ama altıncısı, su taşıyıcı Gıylemdar ağabey.

O, kalın demir halkalarla çevrilmiş ağaç kova ile su taşıyıp kıyıdan tırmanırken ayağı kayıp düşmüş ve başına o ağır ağaç kova düşmüştü.

Ben kızak sürüyorum. Onda Gıyemdar ağabey. O, iri yeşilimsi gözleri ile göğe bakmış da fısıldayarak: “Bayram bugün!” diyor gibi...

Kara sakallı kişi

1

- Ha, ha, ha!

- Ha, ha, ha!

Sıçrayıp korkarak uyandım. Bu nasıl ses? Gerçekten de gülüyorlar mı? Yoksa! Yoksa şimdi akıllarını mı kaybettiler? Kolıma kamplarında şimdiye kadar dört yıldır kalmama rağmen, hiçbir zaman böyle bağırarak güleni duyduğum olmadı. Üstelik tıbbi barınakta, her türlü hastalıklar arasında mı? Şaşılacak şey! Gözlerim açılır açılmaz o tuhaf sesin geldiği tarafa dönmeye başlamıştım, bedenim dondu, şimdi yalnızca (şimdiye kadar iki defa) kesilmiş sol ayağım yine çatlayıp kırılacak gibi oldu, bilincimi kaybettim.

- Ha, ha, ha!

Kulağımda sürekli o tuhaf ses. Nihayet, yine gözlerimi açtım. Alnımda boncuk boncuk soğuk ter! Şimdi paçavra ile dolanmış, hıçkırık hıçkırık ağlatıp, batıp bağı dilimleyip duran sol ayağımı hiç hareket ettirmeden, başımı sesin geldiği tarafa çevirerek, baraka içine göz gezdirdim. Hasır yayılmış iki katlı sedirler, divanlar. Yarı karanlık (177) geniş baraka. Karşı taraftaki duvardaki iki pencerenin çerçeveleri de görünmüyor, buzlanıp katılaşmış, hatta pencere kenarlarını kar kaplamış. Herhalde, dışarıda yine boran, rüzgâr uğulduyor. Baraka ara ara sallanıyor, hemen şimdi uçup gidecek gibi. Ortadaki demir soba sönmüş, hasta bakıcılar bugün oduna gitmemiş. Soğuk. Rüzgâr pencereye gelip vurduğunda, çerçeveleri zangırdatıp bunun sonucu soğuktan uyuşmuş vücudu irkiltti. İşte burası şimdi Linkoln altın ocağındaki tutukluların canını koruma yeri, tıbbi barınak. Soğuk ve ürkütücü. Ancak niçin acaba hastaların hepsi kalkıp oturmuşlar da bana doğru bakıyorlar? Hepsinin de ağız açılmış, sanırsın ki bir keçe ilave lapa şapırdatmışlar.

Tekrar irkilip, titredim, büyük bir kovuk patlamış gibi oldu.

- Ha, ha, ha!

Tam benim karşımdaki yatakta yatan Başkurt yiğidi Fenun kalkıp oturmuş ve eğile eğile gülüyor, dirsekten itibaren kesilmiş çolak kolları bir kalkıp, bir inerek boş kalmış gömlek yenlerini oraya buraya yelpirdetiyor, sanırsın ki ak horoz ağaç gövdesine çıkıp kanatlarını çırpıyor. Sağ yanımdaki iki ayağı da bacak dibinden kesilmiş Belarus Grişa, ekip başkanı, minderine kapanarak yatmış, ensesi sıçrayıp sıçrayıp gidiyor. Bu ne hal? Ne olmuş acaba bunlara?

Bu arada gürültü patırtı, içten içe gülme, yavaşlayarak dindi.

- Tamam... Şundan, Fenun çolak kolları ile gözlerini ovup, yaşlarını silerek, birisine sordı: - O genç ne yapıyor?

- Yeter, gaklamayın! Üstten biri haykırıverdi. – Kişiye söyleyiverin, kargalar!

Kime sesleniyor acaba o? Kimi anlatmaya çağırıyor? Başımı sol yanıma çevirdim ve çok korktum, bu kim yine? Komşum Alman nerede? Onun yerinde bütün yüzünü kara sakal kaplamış, dağınık kara saçlı tanıdık olmayan nasılsa bir yabancı kişi yatıyor. Üstüne battaniye de örtülmemiş, sadece gömlek, pantolonla. Açık gömlek kenarından kara yün ile kaplanmış geniş, kabarık göğüs görünüyor. Vücutlu, duruşu tutukluya benzemiyor, kurumuş balık değil. Kendisi doğu halklarına has rahatlıkla ayaklarını büküp battaniye üzerine oturmuş. Kolları sağ, yerinde. Ayakları sağ salim! Tuhaf! Bunca sakat arasına ne yapmaya gelip girmiş? İçim cız etti, muhtemelen, “ajan”! Kasten, ne konuşuyorlar diye, bizim aramıza göndermişlerdir. Dilini diş ardında tutmalı bu hain yanında! Bak, melun, mahkûmları satıp nasıl semirmiş! (178)

- Ondan sonra... O Karasakal, önünde uzanmış minderi bastırıp, bükerek dirsek altına koydu ve yarı uzanıp yatarak bana arkası ile dönüp, sözüne devam etti. Sesi gür, güçlü. Bir kenar millet şivesi duyuluyor. Acele etmiyor, bilerek, vakarla her bir sözünü söyleyip bitirerek dikkatli bir şekilde konuşuyor, - ondan... Şehzade kamış arasından sürünerek, hiç görünmeden, kıyı kenarına geliyor ve gölde su dökünüp giden o peri kızlarının gömleklerini çalarak, tekrar kamış arasına gizleniyor.

- Tam öyle, yiğit! – Grişa, minderinden kalkıp, gizlice hareket ederek yatak kenarına gelip oturdu, başarmış olmalı.

- Bölme hele, tam ilgi çekici yerinde!

- Sonra... Karasakal, bu gürültü patırtıya, söz atışmasına hiç itibar etmeden, hikâyesine devam etti. – Yıkayıp, su sıçratarak oynayıp yorulunca, peri kızları, gölden çıkarak, gömleklerini bıraktıkları yere, kamışlık yanına giderler.

- Ama gömleklerin yerinde yeller esmiş, değil mi?

- Grişa, bölme şimdi!

- Eh, - Grişa tamamıyla sabrını kaybedip, - eh, gönül tahammül edemiyor, yiğitler, kızlar akla düşünce... Tamam, bitti, anlatın.

Dur, böyle hikâyeyi nerede duydum acaba ben? Hayır, duymadım, okudum. Bu meşhur “Elfe Leyle ve Leyle” (“Bin Bir Gece”) kitabındaki güzel hikâyelerin biri değil mi? Doğru, ta kendisi. Bak haine, kendisi “ajan” olsa da, ilgi uyandırarak anlatıyor. Dinlemeli. Ben de Karasakal’a doğru kaydım. Ayak sızlasa da, deminki gibi zonklamıyor şimdi.

- Daha sonra, kızlar bağırsıp, gürültü çıkararak gömleklerini aramaya başlıyorlar. Oraya koşturuyorlar, yok! Buraya koşturuyorlar, yok. Grişa’nın dediği gibi, gömleklerden yeller esmiş.

- İşte, benim sözüm de uygun geldi...

- Hey, tek maydanoz sensin, Grigoriy, Fenun hakikaten incindi. – Anlatıver bakalım...

- Ama, ben ne?

- Daha sonra, - o gür ses gürültü patırtıyı bastırdı, - gömlekler bulunmayınca, kızların her biri ağlamaya da başlıyor. “Yeter, aramayın da, ağlamayın da!” der peri padişahı, kızı Şemsibanu ve kendisi yürüyerek tekrar göle girer. Diğer kızlar da ona katılırlar. Şemsibanu, su içine girip sadece başını üstte bırakır ve uyarır: “Vücudunuzu göstermeyin, sudan çıkmayın, burada yabancı kokusu geliyor. Dikkatli (179) olun!” Kızların hepsi yanına toplanınca Şemsibanu, kıyıya doğru dönüp, öfkeli sesle bağıırır: “Hey sen, kızların gömleğini çalan utanmaz adam, çık oradan! Görün! Hey, görüyoruz seni, yine neye gücün yetiyormuş, zavallı insanoğlu!” Utancından yere batıp girecek gibi olan Şehzade, gizlendiği yerden çıkarak, kıyı kenarındaki taş üstüne gömlekleri bırakır ve Şemsibanu’ya baş eğip selamlar ve konuşmaya başlar: “Cihanın gülü, âlemin dolunayı, yıllar boyunca memleket memleket gezip aradığım bahtım, güzel Şemsibanu! Ben hiç hırsız değilim. Ben, Bişik Çölünde yalnız kalıp, halsizleşmiş biçare aşığım. Kurtar beni bu cefalardan, hanımım, sultanım!

Ayın on dördüncü gecesı gibi parlayan Şehzadenin yüzünü görünce, kızlar dilsiz kalır. Şemsibanu da gururlu, kibirli başını aşağıya eğer ve: “Ben yenildim”, der. Daha sonra ürkekçesine: “Siz er kişisiniz, çıplak vücutlu kızların giyinmelerine bakmayın, onlar utaniyorlar”, der. Şehzade tekrar kamış arasına girer. Beş kız kendi gömleklerini giyip kuğuya dönüşür. Ama altıncısı, Şemsibanu gömleksiz. Taş üstünde sadece onun gömleği yok. Şemsibanu: “Gömleğimi veriniz”, diye ağlaya ağlaya yalvarsa da, Şehzade onun gömleğini vermez.

- Doğru yapıyor yiğit, diyor sabrı tükenen Grişa.

Kapı gıcırdayıp, ses çıkarak açıldı, hızla akarak kar boranı girdi. Birazdan duman içinde sıcak ceket üstüne beyaz önlük giymiş hasta bakıcı Timka - Hırsız göründü ve âdetince, şöyle bağırmaya, haykırmaya başladı:

- Bu nasıl keyfilik! Yatın. Vizite! –o, üç dört katlı kamp küfürleriyle kendisinin hırsız sürüsünden olduğunu ispat ederek, alttaki yatakta oturan ya birinci, ya da ikinci hastayı itip dürterek, öfkeli kekelemeye de başladı, -b-b-ben sss-izin aklınızı başınıza getiririm... Hücreye!

Ancak o, sonuna kadar bağıırıp, hastaların canını almayı tamamlayamadı, kapı gıcırdaydı. Baraka tekrar beyaz dumanla doldu. Timka, birini yumruğu ile tehdit ederek: “Çabuk!” diye bağırdı ve kendisi hemen yatak kenarına dikilip kök saldı.

Kapıdan, üst başlarını silkeleye silkeleye, etrafa kar buz sıçratarak iki kişi girdi. Öndeki beyaz yakalı, belli uzun elbiseli, kendisi fiçı gibi şişman. O, kulaklı şapkasını çıkarıp, silkeleyip, boranda toplanmış karı, hastalar üstüne saçtı ve geri giydi, cebinden mendil çıkarıp yüzünü silmeye başladı. Yüzü kıp kıp kızıl, sanırsın ki daha yeni hamamdan (180) çıkmış. Onun ardındaki kara oğlak derisinden dikilmiş papaha giymiş, çok yünlü çuha paltolu, uzun, zayıf adam gözlüğünü çıkarıp silmeye girişti. Kalın kara kaşlar altında şap gözler, iri burun, kabarık duran kara bıyıklar.

- Yurttaş müdür, tıbbi barınakta yetmiş sekiz hasta. Hepsı de yatıyor. Bugün üç ölü çıktı! Ben...

- Akılsız! – Yetkili onun rapor verip bitirmesini de beklemedi, öfkeli sesle böldü ve ardında duran gözlüklüye omzundan aşarcasına konuştu: - Üç günlük hücre. Yaz! Rapor da veremiyor.

Az önce bütün barakanın canını çıkaran Timka ezildi.

Yetkili, ona itibar da etmeden kafasını yukarı kaldırıp, göğsünü mümkün olduğunca yükseltip, fal taşı gibi açılmış gözleri ile hastaları tarayıp, barakayı dolanı çıkı ve o taş kesilmiş dikilip duran hasta bakıcı Timka yanına yaklaşıp durdu: gözlüklüye döndü.

- Bu asalaklar burada çok mu hükümet akçesini yiyip yatıyorlar şimdi? Maden ocağında iş bekliyor, doktor, ama?

- Yurttaş müdür, bunlar elbette kazadan sonra... Ayaksızlar, kolsuzlar...

- Öyleyse, onlardan ne fayda?

Doktor, şaşırıp, cevap vermedi. Müdür durmaksızın bu öfkeli halde oraya buraya yürüdü ve birden benim yanımdaki o kara sakallı kişinin yanına dikildi, haykırıverdi:

- Sen, Stoyanov efendi! Yoksa, sen de buraya dinlenmeye mi geldin?

- Yok, yurttaş müdür. – Komşum kalkıp oturdu. – Ayağıma ağaç düşüp yaralanmıştım.

- İşte... Allah sana beddua etmiş. – Müdür, bütün barakayı şaşırıp, bağırarak güldürdü. – Sen cimrisin... Cimri... Bunun için Allah ayağına vurmuş, doğru değil mi, doktor?

- Çok doğru, dedi arkada duran doktor, nedense eğilerek.

- İşte... İşte... Duydun mu, Stoyanov! Bundan sonra ayağa kalkınca cimrilik yapma.

Komşum Stoyanov titreyiverdi. Yetkili birden başını kaldırıp üst yatağa göz gezdirdi ve hâlâ dikilip duran Timka'ya döndü:

- Peki bu baykuş niçin başına kadar sarılmış? Başındakileri sevmiyor mu?

Timka-Hırsız, sıçrama tahtasına basmış gibi, sıçrayıp üst yatağa (181) çıktı ve o hastanın battaniyesini sert bir şekilde çekip aldı.

- Dur! Hemen bembeyaz olup geri sıçrayarak indi. – Yurttaş müdür, bu “donmuş”.

- Akılsız, hemen morga götürün. Müdür gelme, ölenleri gören de yok. Bu akılsıza yine iki günlük hücre cezası ilave et. Kalkanların kumanyasını azaltmalı. Çabucak maden ocağına çıkarlar.

2

Kafile başkanının tıbbi barınağı teftiş etme vazifesi hemen ikinci gün kendisini hissettirdi: normalde hastalara verilen beş yüz gramlı kumanya dört yüz grama düştü. Bu şekilde de mide doymuyordu. Ya şimdi? Şu anda küçücük, yarı pişmiş yarı pişmemiş kuş tutmuş gibi sıkıyorum, kolumu açsam, uçup gidecek gibi. Gerçekten de, bu ekmeğin kenarını ağza yaklaştırarak bak, şimdi yok olacak, açlık dayanmak bilmiyor. Daha sonra yirmi dört saat ağzını rafta tut.

Bu arada gıcırdayıp, tıkırdayarak kapı açıldı. Timka ve yine bir hasta bakıcı sedye alıp girdi. Timka üzüntüden hissizleşmiş, diklenerek bakmıyor, akşamki gibi haykırıp bağırıyor da, muhtemelen, hücrede kalmış. Elbette ölüleri almaya gelmiş. Yine sıra kimde? Kapıdan giren soğuk ile evvela hiçbir şey de görünmedi. Az sonra duman dağıldı, yukarı yataktan birisini sürüyüp indirerek sedyeye koydular. İki yıl boyunca bir maden ocağında, sırayla bir delme makinesinde çalışmış dost, Moroz'u alıp gittiler.

O, benim yaşıtımdı. Tutuklandığında Minski'de respublika komsomol gazetesinde edebî hizmetkâr olarak çalışmış. Şiirler yazmış... İkimiz de madende eşilip kayan toprak altında kaldık. İkimizi de aynı gün kestiler, benim sol ayağımı topuktan kestiler. Moroz'un sağ ayağını baldırdan kestiler. Ancak ikinci gün ikimizde de kangren başladı. Üçüncü gün Moroz'a yeniden kesme işlemi yapıp, ayağını bacak dibinden kesmişlerdi... Acaba beni nasıl bir kader bekliyor? Tam işte böyle kötü düşüncelerle eziyet çektiğimde, kesilen bacak dibi atıp atıp duruyor. Sanki ayağa aynı anda yüzlerce iğne saplıyorlar.

Normalde, Kolıma'da altın, açık ortamda, maden ocaklarında kazılıyor, maden kuyusu pek seyrek. Kırkinci yıllarda orada sadece iki üç maden kuyusunda altın kazıyorlardı. (182)

Umumen, Kolıma şartlarında maden kuyularında çalışmak tutuklu için yarı baht sayılır. Çünkü orada ilkbaharın başlaması ile kara bulut gibi sarılıp mahpusların canını çeken, kanının son damlasını içip, zehirleyip şişirten açgözlü sinek ve sivrisinek yok! Kışın kemikleri donduran zemheri soğuklar derin maden kuyusuna kadar ulaşmıyor. Orada, ışık! Üstelik, kana tuz basıp, beynini bulandırarak, durmaksızın “haydi, hareketlen!” diye bağırıp çağıranlar da yok!

Bana baht beklenmedik bir anda nasip oldu. Bir gün uyuklayıp yattığımız yerden kaldırdılar ve bizim ekibin hepsini araca oturtup Linkoln maden ocağından İndigar'ı geçerek götürdüler. Nereye? Bilmiyoruz. Nihayet, sabahleyin arabamız bir dağ eteğine gelip durdu.

Bu maden kuyusu, dışarıdan, eski zamanlarda yabani insanların yaşadığı mağaralara benziyor. Burada, hep, anakaradaki gibi dik çizgi değil, ama yatay maden kuyuları. Fazla yükselmemiş çıplak-kül rengi tepeler eteğinden içe doğru delip kazarak girmişler ve biraz gidince sağa sola kıvrılmışlar. Galeriler. Galerinin durduğu yerde, lav. Demek ki, tam işte burada altın damarları var.

Lav, temizlenmiş harman yeri. Burada gece gündüz delme makinelerinin gürültüsü, külünklerin çınlaması, vagonetler sesi, küfür, toz toprak ve yer yer türkü. Memlekete, uzakta kalmış sevgiye hasret türküleri yankılanıyor burada. Yukarıda, maden ocağında türkü söyle bakalım, anında hücrenin yolunu tutarsın. Ama burada kim duyar kederli türküler söylediğini?!

Tabi ki, buradaki iş üstteki işten kolay değil, tam tersi zor, zahmetli. Altın galerileri büyük değil, altın “damarlarının” katmanına bakarak, bir yükseliyor, bir iniyor. Genellikle, ayakta durmak için uygun değil, eğilerek yürümek, eğilerek çalışmak zorundasın.

Her galeride, yirmi otuz kişilik bir ekip. Onların bir grubu, delme makineleri ile katmanları deliyor. Çukur hazırlıyor. Patlatıcılar gelip, o çukurlara dinamit yerleştirip ateşleme fitili ile tutuşturarak patlatıyor. İkinci bir grup o eşilmiş tabakayı, altın kumunu vagonetlere yüklüyor, üçüncü bir grup vagonetlere koşulup kumu üste çıkarıyor, oluklardaki deliklere aktarıyor. İşte bu şekilde her gün on yedi-on sekiz saat, ay boyunca, yıl boyunca ceza süresini dolduruncaya kadar.

Kolıma’da ağaç kıtlığı var! Onun için burada galerilerde de maden damarlarında da destekler aralıklı, “tavan”lar, tez zamanda eşilip düşeceğim diyerek titriyorcasına duruyor. Lakin buna itibar eden kimse yok... (183)

Moroz bizim ekibe geçen sene, güz yolu ile Magadan’dan geldi. Uzun boylu, zayıf, beyazımsı yüzlü yiğitti. Üşenmeden nerede ağır iş varsa oraya koşuyor. Dinlenme zamanında uzanarak, kendini tutamayıp Belarus şarkılarını söylüyor. Sesi gür, nağmeli idi. İşte bu sıfatları ile kısa sürede ekipte “dost kişi” oldu. Ama özellikle de benim için. Çünkü o da, benim gibi şiirleri seviyor, okuyor, yazıyor. Ben meşhur Ukrayna şairi Taras Şevçenko’nun şiirlerini sadece Rusça tercümelemleri üzerinden biliyordum. Ancak kendi dilinde daha güçlü, ahenkli yankılanıyormuş. Moroz’un annesi Ukrayna kadını, bu sayede yiğit iki dili de iyi biliyor. Bana göre o, Şevçenko’nun şiirlerini okumuyor, şairin kendisi olarak parlayıp yanıyordu. O da benim gibi evlenmeye zaman bulamamış. Sevdiği kız, üniversite öğrencisi Lyuba, Minski’de kalmış. “Ah... Sadece bir defa onun derin mavimsi gözlerini görsem, pembe dudaklarından öpsem, ölsem de pişman olmazdım”, deyip dururdu, biz ikimiz yalnız kaldığımızda utanarak.

İşte şimdi o dost yiğidi soğuk çadıra attılar. Ama uzak Minski’de öğrenci Lyuba, daima Moroz Petya’yı bekliyordur.

Normalde, yan galerilerde patlamalar başlamadan önce maden kuyusunda hiç kimseyi bırakmadan dışarı çıkarıyorlardı. Şiddetli patlamadan, sallanmadan dolayı diğer galerilerin de göçmesi ihtimali var.

Ama işte o facialı sabahta, maden kuyusu başkanı kendi gelip, hemen patlama öncesinde dışarı çıkarılmış ekipleri tekrar galerilere soktu.

- Plan gerçekleşmiyor, onlar burada yan gelip yatıyorlar. Şimdi hemen galeriye! Bugün işi teftiş etmeye komisyon gelecek.

Biz kendi galerimize inip çalışmaya başladık. Moroz delme makinesi ile delik açıyor. Ben galeride yayılmış katmanı vagonete yüklüyorum. Diğerleri küllük, kürek ile kazıyor, kürtüyor, deliyor. Ben vagonetimi dağ tabakası ile doldurup bitirerek, yeni itip dışarı çıkarmaya girişmişim, yan galerideki patlayıcılar patlamaya başladı. Galeri sallandı, kum aktı ve baş üstünde asılı duran lamba “tıp” ederek söndü. Tam o anda sırtıma, ayağıma her nasılsa ağır bir şey yıkılmaya başladı, ben düşerek bilincimi kaybettim.

Gözlerimi açtığımda irkildim: apaydınlık. Bir yatak üstünde yatıyorum. Neredeyim? Kim getirmiş? Doğrulup bakayım hele diye daha yeni hareket etmeye başlamışım ki sol ayağım elektrik çarpmış gibi zangırdayıp çekildi, acısına tahammül edilmiyor, inleyerek gözlerimi yumdum. (184)

Yanağıma vurulmasıyla uyandım, karşımda beyaz önlük giymiş iki tanıdık olmayan kişi dikilip duruyor.

- Bu, hâlâ canlı, dedi gözlüklüsü, ve o anda ikisi de yok oldular.

İnleyen, bağırın sesler. Beyaz gömlekli kişiler sedyeye koyup kaldırdılar. İşte o anda nerede yattığımı anladım.

Benim durumum çok kötü değilmiş, barakaya ancak dokuz kişiyi getirmişler. Diğerleri eşilen toprak altında gömülü kalmış. Hâlâ kazıyorlar, diyor. Belki, canlı kalanlar vardır, kim bilir. Kazınlar bakalım.

3

- Komşu, komşu, halin nasıl? Niçin başını kaldırmıyorsun? – Yanımdaki Karasakal dilimi açmaya çalışıyor. Benim durumum ile ilgileniyor! Ben biliyorum sizin halkı, kampta ilk yılım değil. Siz böyle kolay yayıp, zor oturtursunuz. Sokanların hepsi de işte böyle fısıldar, yılan olup yanına uzanırlar. Dur, şu ayağım bir düzelsin, senin hain canını burnundan çıkarırım. Mahkûmları satıp nasıl da semirmiş, bakıyor mu ne, toparlanıp dönmüyor da. Kesin öyle, akşam başkan onu yoksa nereden tanıdı. Soyadını da biliyor. Stoyanov diyor. Muhtemelen, Bulgaristan’dan gönderilmiş casus, şimdi bizim hesabımıza rengini gizlemeye çalışıyor.

- Sizin yemek yeme isteğiniz gelmiyor mu?

Bak, en tehlikeli adam, ne taraftan sokuyor. Herhalde, kumanyayı çevirip çevirip baktığımı gözetmiş. Öfkeme dayanamadım. “Hayır!” dedim de dönüp yattım. Öfkemin taşmasından ayağımın ağrısını unutup uzatıvermişim, balta ile vurdular mı ne. Bedenim katılaştı, dişlerimi sıkıp, sızlayarak inledim.

- Sizi ne zaman kesmeye aldılar?

İşte, sürekli yaraya tuz basıyor, benim ayağımda onun ne işi var?

- Ne o, ölümlerin arasına katmak için acele mi ediyorsun?

- Tam tersi, dedi o, dul avrat otu gibi yapışarak, -kangren başlamamış mı, diye endişeleniyorum.

- Olsa ne olacak? Sana ne? İşte Moroz’u alıp çıkardılar, niçin durdurdun? (185)

- Evet...-o, yavaşça iç çekti, geç kaldım. Yetişemedim... Haydi bakalım, ayağınızı gösterin.

Bakayım bir.

- Siz kimsiniz, doktor musunuz?

- Cerrah.

Komşu kendisi bana yanaşarak oturup, kesilmiş bacağı saran bandajı çözmeye başlamıştı, ağır bir koku burna çarptı. Ayağım kesilen yerinden kararmış.

- Kangren!

- Ne yapmalıyım?

- Şimdi hemen ameliyat etmeli! Hemen şimdi! Yapılmazsa, kangren çok çabuk ilerleyecek.

- Daha yeni iki defa ameliyat yaptılar.

- Narkoz ile mi?

- Kloroform yok, dedi başhekim. Narkozsuz kestiler.

- Suç! –Komşum kızarıp, öfkeleni, hakikaten öfkelenmiş gibi görünüyor. – İşte, iki günde altı kişiyi morga götürdüler. Hepsi de ameliyattan sonra kangrenden.

Kendi ayağımdan gelen kokuya kendim dayanamıyorum, içim bulanıyor. Üstelik zonklayarak sızlıyor.

İşte sana gerekse. Şimdi ne yapmalı? Bir kestiler, iki kestiler. Şimdi üçüncü defa kesseler? Daha sonra, bacak dibinden. Peki daha sonra? Vücudum diken diken oldu... Komşum Georgiy (Karasakalın ismi böyleymiş) doktor olduğunu söyleyince biraz yumuşamaya başladım. Kim bilir, ümitsiz olan şeytandır, derler eskiler. Baraka köşesindeki kontrplak ile ayrılmış bölmeden, sıhhi yardım merkezinden, bir ayakla zıplayarak gidip, iyot, gazlı bez alıp geldi, kesilmiş yeri iyotla ilaçlayıp, temiz gazlı bezle yeniden sardı. Bak, onun eli yumuşak. Sargı bezi dolması da istenmeyecek bir şekilde değil, ilk defa bağladığı görülüyor. Gerçekten de doktor mu bu Karasakal, acaba?

4

Gece boyunca konuştuk. Bu sohbetten ben, komşum hakkında bir şeyler öğrendim.

Karasakallı tutuklu, Georgiy Stoyanov Bulgaristan’ın Kazanlı ilçesinde doğup büyümüşmüş. Sofya’daki tıp enstitüsünün cerrahi fakültesini bitirerek çeşitli şehirlerde, hastanelerde doktor olarak çalışıyor ve o yıllarda Georgiy Dimitrov’un organize ettiği gizli teşkilata, (186) komünistler partisi saflarına giriyor ve gençler arasında monarşiye karşı görüş alışverişinde bulunuyor, birkaç defa gözaltına alınıyor, hapishanelerde de kalıyor ve sonunda Bulgaristan’dan gitmeye mecbur kalıyor, Almanya’ya geçiyor.

Bildiğimiz kadarıyla, 1934 yılında hükümet başına Hitler geçince Komünistlere terör bulaştırmak niyeti ile rayıştag binasını ateşe verir, yangının çıkış nedenini Komünistlerin üzerine atar, Georgiy Dimitrov’u ve onun arkadaşlarını suçlar. İşte bu iş sırasında Stoyanov da tutuklanmış olur. Georgiy Dimitrov’un inancı, kahramanlığı, tutarlılığı, usta konuşmacı olması galibiyet getirir. Dimitrovcular serbest bırakılır ve Sovyetler Birliğine gönderilirler.

Stoyanov son yıllarda Moskova hastanelerinin birisinde cerrah olarak çalışır. Ama işte 1937 yılının başında onu tutuklarlar ve casusluk yapmakla suçlayarak, on yıl hapishane cezası ile hüküm giydirebilirler.

- İşte bu şekilde, ben Kolıma’ya geldim ve Tomanlı maden ocağında başhekim olarak çalıştım.

- Peki buraya, Linkoln hastanesine nasıl gelip tıkdınız?

- Duydun mu, akşam kafile başkanı beni yetkililere hürmet göstermemekle, cimrilikle suçladı.

- Evet, evet. Ben de şimdi size sorayım demiştim. O sizi niçin cimrilikle suçladı?

- Alkol az verdiğim için.

- Alkol? Anlamıyorum. Ne alkolü?

- En safı, doksan altı derecelisi.

- Anlamıyorum.

- Niçin anlamıyorsun, sadece bir ameliyat da, iğne yapmak da alkolsüz, dezenfektansız yapılmıyor. Bunun için hastanede her zaman için saf alkol oluyor. Kim olduğu belli olmayan yetkililer de bana “ağız ıslatmaya” gelmeye başladılar. Lakin alkollü bana Magadan hastanesinden sadece ölçü ile gönderiyorlar. Özellikle de sinirime dokunan karakol başkanı Volkov oldu. O, özellikle geceleyin uyandırıp, hastalar önünde alkol hakkı iddia etmeye başladı. “Yurttaş müdür, alkol şimdi ameliyat için de kalmadı. Veremem?” diyorum. Ama o haykırıyor: “Vay, casus, sen şimdi üstündekilerle böyle mi konuşuyorsun? Ben seni şimdi hücreye sokarım. Ver diyorum, ver. Kolıma’da su yeteri kadar var. (187) Bir kova istesen, bir ay yeter”. Ben kıziverip onu kovarak çıkardım.

- Daha sonra?

- Sonra ne olsun. Volkov’un dediği gibi şimdi. Beni ikinci gün hemen doktorluktan alıp kara işe, odun taşımaya koştular. İki ay sonra bu hapisaneyeye gönderdiler. Üçüncü bölgede kolımaşka ile toprak taşıdım. Geçen gün, kolımaşka altında kalıp, sol ayağımın topuğunu çıkardım.

Bulgaristan’ın çok uzun yıllar Osmanlı Türk İmparatorluğunun kolonisi olduğu malumdur.

- Bizim hoş kokular yayılan meşhur güller düzlüğü Kazanlık’ta da Türkler çok, dedi Stoyanov. – Biz Türk çocukları ile beraber okula gittik.

- Öyleyse siz Türkçe de biliyorsunuzdur?

- Ben Türk okulunda üç yıl okudum. İşte orada Arap edebiyatı ile tanıştım. “Bin Bir Gece”, “Kırk Vezir”, “Tutiname”leri geceler boyunca uyumadan okuyup, hayaller kurdum. Biliyor musunuz, hastalığı sadece ilaçla tedavi etmek az ve hatta gerekli sonucu da veremiyor.

- Anlamadım.

- Eski Yunanlar: sağlıklı bedende sağlıklı ruh olur, demiş. Ama ben onu: sağlıklı gönüllünün vücudu da sağlıklı olur, diye değiştirerek söyledim.

- Nasıl?

- Hasta kendi içine kapanıp, konuşmadan, gülmeden yatarsa, kendi kendini kemirir, sadece durumunu kötüye götürür. Onu hastalık hakkında düşünmekten kurtarmak gerek. Konuşsun, gülsün... Evet, evet, gülsün. Gülmek, sağlığını düzeltmede en tılsımlı ilaç. Şifalı.

- Anlatıyordum, akşam bütün baraka sevinçle konuşmaya başlıyordu.

- Buradakilerin hemen hepsi de güya “elli sekizler”, haksız yere suçlanan kişiler. Yetmezmiş gibi bir de böyleleri faciaya uğramışlar: kimisi aksak, kimisi çolak. Bunun için ben onların iç sıkıntılarını, facialı hallerini unutturmaya çalıştım...

İşte o adamın nasıl olduğu. İnsanların özgürlüğü için uğraşiyor. Sürülüyor. Daha sonra nihayet, rahat, özgür hayata başlıyorum derken, tekrar suçsuz yere belaya düşer oluyor. Buna rağmen kişiliğini kaybetmiyor.

Ama ben güvenmedim, şüphelendim ve Georgiy Stoyanov’u “satıcı” diye lanetledim. (188)

5

Sabah yoklamasından sonra komşum, bir aksaktan koltuk değnekleri isteyerek, başhekim huzuruna gitti. Of Allah’ım, ne olacak acaba şimdi? İzin verir mi? Verse çok iyi olurdu! İşte ayağım, kin duyar gibi, rahatsız ediyor, soluk soluğa sızlıyor, batıyor. Dışarıda ise göz açtırmayan boran var. Başucundaki pencereden soğuk esiyor, tir tir titriyorum. Bekliyorum. Kapı açılmıyor. Hiç olmazsa, ağaç ayakla da olsa, memleketime, Kükçetav bozkırlarına dönmek, yalnız babamı, dost ve arkadaşlarımı görmek nasip olsun. Nihayet kapı açıldı, evvela koltuk değnekleri, ardından Karasakal göründü... Nasıl haber alıp geliyor acaba komşum? Yürek güp güp ediyor. Ayağım zonk zonk zonkluo, sanırsın ki kızdırılmış iğne batırıyorlar. Tak tuk. Tak tuk! Değnekler yaklaşıyor... Komşumun yüzü karanlık. Gözleri bana bakmıyor.

Demek, başhekim komşuma ayağımı ameliyat etme izni vermemiş... Bu ümit de tuz buz olup parçalandı.

İkinci gün Magadan’dan bir iki askerî kişi, muhtemelen, Gulag (kampların baş idaresi) vekilleri gelip, bizim revirimizi kontrol edip, maden ocağındaki kaza hakkında soru sordular. Onlar Georgiy Stoyanov yanında durarak uzunca konuştular. Zannedersin ki onu önceden tanıyorlar.

İşte o komisyonun izni ile Georgiy bana ameliyat yapma hazırlıklarına başladı.

Georgiy hasta bakıcı Timka ile de ortak dil buldu. O, kendi yardımcısını çağırıp geldi.

İlk önce onlar operasyon bölmesindeki bütün malzemeleri, masa, sandalye, dolap, kuşetleri çıkarıp, bölmeyi sıcak su ile yıkayıp, duvarlarını kaynar su ile temizlediler. Ama Georgiy kendisi yemekhaneden büyük bir teneke aldırıp, baraka ortasındaki mutfak ocağının üstüne koydu ve su doldurup operasyon sırasında giyilen elbiseleri, çarşafı, peşkirleri kaynatmaya başladı. Tuhaf! Bizim başhekim böyle iş ile meşgul olarak zaman kaybetmiyor, bir yere dört, beş hastayı yatırıp dilim dilim doğrayıveriyordu. Ama bu! Sadece bu kadar mı? En önemlisi, dolabı temizlerken alt raftan iki şişe

kloroform da buldular. Sadece etiketleri düşmüş. Ama elbette “kloroform yok” diyerek uyanık vaziyette, diri tenin bıçakla derisini yüzüp bıçkı ile kesti, melun. İkinci defa ayağımı kestiğinde, ağzıma kapatılmış paçavrayı çiğneyip, beni yatağa bağlayan kayışları (189) kopararak bayılmıştım... Ama kloroform hemen burada dolap içinde duruyormuş.

Teneke, gece boyunca fokur fokur kaynadı. Georgiy mutfak ocağı ile iki arada dolaştı, iş malzemelerini kaynattı, yeri dezenfekte etti.

Üçüncü gün sabah balandasından sonra Timka ile Petro beni koltuklarımdan kaldırıp operasyon bölgesine götürdüler. Hayran kaldım, bölme parlamış, genişlemiş. Havası da başka, hafif.

- Şansın varmış, deyip Georgiy beni gülerek karşıladı. – İşte, yalnız sana dopdolu şişe. Uygun bir şekilde yat bakalım. İşte şöyle. Elini ayağımı bağlamaya çalışmayacağız. Bu maskeyi burnuna takalım... Nefes al, nefes al, başını çevirme! Say: bir, iki...

Burna yüzlerce karınca mı giriyor ne. Kaşındırıyor, havasız bırakıyor...

- Say, say! Üç, dört...

- Üç... dört... altı... -başım dönüyor, nereye gidiyorum- On... Yirmi... Yirmi... Daha fazla saymadım, kendimi kaybettim.

Sanki derin denizde yüzyorum. Kıyı uzak. Ben halsizleşiyorum. Kollarım kalkmıyor. Batıp batıp gidiyorum. Batıyorum. Batıyorum! Kurtarın!

Güç bela gözlerimi açtım, her şey dönüyor.

- Uyan! Uyan! Operasyon bitti. Çok uyumak iyi değil. – Acıtmadan, şap şap edip yanaklarıma vuruyorlar.

Nihayet gözlerimi açtım. Bölme, karşımda duran beyaz gömleklili Georgiy Stoyanov kayıp gitti, yatağa yapıştım.

- Al, azıcık rom yut.

Yatak yanında, yerdeki leğende yarım kaval kemiğim duruyor.

- Gayet iyi, hiç üzülme. Ben dizden on beş santimetre bıraktım. Uzun da değil kısa da değil. Her proteze uygun. Standart protez size tam olacak. Hâlâ koşturup yürüebilirsiniz.

Hasta bakıcılar beni kucaklayıp yerime götürerek uzattılar. Mayışıp uyuyakalmışım. O gün Georgiy yine üç tutukluyu ameliyat etmiş.

Bir haftada ayağımın yarası kapandı. Beni genel barakaya çıkardılar. Georgiy barakanın kapı önüne kadar topallaya topallaya uğurlamaya geldi. Vedalaşırken ellerimi katıca sıkıp: (190)

- Kaygılanma! Hak bir gün gelir, diyerek son defa kucakladı.

İşte şimdiye kadar kaç yıldır bir kaval kemiğim Kolıma topraklarında, ebedilik buzunda yatıyor. Kaç yıldır protezle yürüyorum. Kesilen yerde bir şiş, yara yok! Her gün erkenden kalkıp protez takmaya başlayınca:

- Binlerce teşekkür sana, uzaktaki dost! Deyip, ben Georgiy Stoyanov'u anıyorum.

Onu, kara sakallı komşumu göresim, kucaklayasım, teşekkür edesim, binlerce teşekkür edesim geliyordu. Birkaç defa Bulgaristan'a, Sofya'ya mektup yazıp, onu aramaya da gayret etmişim. Ancak bulamadım. Çok karışık, elverişsiz bir yerde karşılaştık biz onunla...

Ancak Georgiy Stoyanov ebedî benim gönül köşemden gitmez.

İki Karşılaşma

İki sobayı da tutuklular, kör sinek gibi, toplanıp istila etmişler. Kimisi soğuktan büzüşmüş, üşümüş parmaklarını dik tutup, pişeyazarak sobaya uzatıyor. Kimisi yün çizmesini, ayak dolaklarını kurutuyor. Bazısı da çırılçıplak kalarak gömlek ve pantolonunu kızdırıyor, “koyunlarını” döküyor. Onlar soba üstünde çıtır çıtır edip çatlıyor, yanık kokusu yayılıyor. Orada, soba üzerinde irili ufaklı konserve kutuları fokurduyor, çay kaynıyor. Biri koyuyor, diğeri alıyor. Biri elini yakıyor, döküyor. Bu karışıklık, sövme, gürültü patırtı dağılıyor.

- Haydi, karşı devrimciler, yol verin!

Vanka-Kuzgun! Uzun boy. Dağınık kara kıvrıkcık saç. Atmaca gözler. Barakanın başkanı. Çingene. Genç. Belki o Korol'un oğludur? Sobaya yaklaştığımda yol vermeye yanaşmayanları anında tekmeleyip uçurdu. Kuzgun, suç korkusu, soba yanında gömleğini kızdırıp duran bembeyaz sakallı yaşlıya, Rus edebiyatı profesörü Pereverzev'e çarparak öylece dikilip duran gövdesini yıktı. Yanmış et kokusu yayıldı. Tabi, Profesörü hemen çektiler... Zavallı yaşlı bağırıyor da, sadece inliyor. Yatağa uzatıp, yanmış döşüne buz koydular.

Vanka-Kuzgun soba üstündeki bütün kutuları oraya buraya itip düşürdü ve kendisinin üç litrelik tenceresini koydu. İlave balanda, lapa! Ona yemekhaneden özel bir şekilde gönderiyorlar, başkan! (192)

Çadırın öteki ucundaki alt yatakta (damla damlayan üst yatakta, politikler) bir grup külhanbeyi, üstlerine battaniye çekip, iskambil kâğıdı oynuyorlar, kumanya, balanda, tutuklu “ceket”i için. Oyun önemli. Kaybeden, söz verilen zamanda borcunu ödemeli. Yoksa!

Akşam o iskambil oynayanlar sırasındaki alt yatağa eğilmişim. Ben barakada “kadrolu” hikâyeciyim. Külhanbeyleri hikâye dinlemeyi seviyorlar. Bu nedenle bana ayrıca hürmet, ilave bir kepçe balanda, hikâye anlattığım gecelerde ara sıra alt yatakta uyumaya da izin veriyorlar. Kazan hapisanesindeki hücre unutuldu, mide cehenneme döndü. Bir vakit, birisi çok sert dürtüp, iterek kovmak için uyandırdı, yere düştüm. Çadırda yer yok, tutuklu için tahta israf edilir mi hiç, tahta şimdi maden ocağında gerekli malzemelere de yetmiyor. Bayılmaya yakın yatıyorum. O anda bir şey şak etti. Hırıldama başladı. Güç bela ayağa kalktım. Bakınca saçlarım diken diken oldu. Nefes almayı bıraktım. Yerde kesik baş! Boynundan çok hızlı kan akıyor. Kalay gözler bana dikilmiş. Grişka-Çıpçık bu!

Kaybettiği onbeş azığı zamanında getirmemiş.

Ama Vanka-Kuzgun, hiçbir şey olmamış gibi, kan damlayan bilek uzunluğundaki bıçağını Grişka-Çıpçık’ın ceketine sürttü sürttü ve çizme koncuna kıştırıp bir çingene kafilesi gibi ıslık çala çala barakanın diğer başına gitti.

Bugün ben Grişa’nın yattığı yerde yatıyorum, yer genişledi... Rüyama girmese iyiydi. Şimdi girse de girmese de, kirpikler kapanıyor, gücü tükenmiş el ayak toplanmıyor. Sabah karanlığından kara geceye kadar maden ocağında, çatlatan soğukta, altın yıkama sezonuna yer hazırlıyoruz.

Gün boyunca donmuş ten şimdi soba ısısında da ısınamıyor. Ceketimi baştan aşağıya sarınıp, yuvarlanıp eğildim.

Uyku arasında gürültü patırtı kulağıma geldi. Önce kulağımı tıkayıp diğer tarafa döndüm, gürültü patırtı dinmiyor. Tekrar döndüm.

- Magadan’dan bölük geldi!

Bizim Linkoln hapisanesi Magadan’dan bin kilometre uzaklıkta. Bölük bizim için büyük sevinç, yeni tutuklular ilave ediliyor. Bölük geldiğinde nasıl mahkûm uyuyup yatabilir! Ben de uyur uyanık gözlerimi açtım. Çadır kapısından yalpalayarak soğuk giriyor. Duman. Gürültü patırtı. Hiçbir şey de görünmüyor, uyku bastırıyor, tekrar gözlerimi yumdum, yine ısınmaya başladım. “Hadi, yarına da görürüm”. (193) Ancak sesleri kulağımda. Konuşuyorlar. Ya üst, ya alt yataktan yer bakınıp sıkışmaya çalışıyorlar, yıkılıp düşüyorlar. Sövüşmeler. Bağırışmalar. Demek ki, karşı devrimciler artmış, suçlular gelse, yer aramadan, kendileri “ev sahipleri”ne saldırarak onları indirir.

İşte benim yanıma da birisi gelip sıkıştı. Uzun kuru kemik, paldır küldür. Kendisi soğuk, sanırsın ki çadır arkasındaki çatlayıp donmuş kayın parçasını getirip koydular. Ayağımla itiverdim, çekindi, ses çıkarmadı, sıkışıp yattı. Ben uyuyuverdim.

Yine gözcünün kısılmış sesi:

- Bölük elemanları, dışarı çıkın!

Tekrar yaygara. Köpek havlama sesleri. Sövme. Tekrar yalpalayıp giren soğuk! Lanet olsun, daha yeni ısınıp, uyuyakalmıştım, tekrar böldüler.

İşte kapı dibinde şimdi müfreze başı barakadan çıkmadan önce etapçıların “amel defterleri”ni okuyor.

- Petrov İvan İvanoviç, elli sekiz, onuncu.

- Pyatnitsa Mikol Kuzmiç, elli sekiz, on yedinci.

Demek, onları yeni müfreze kabul ederek, mahkûm ediyorlar.

- Çabuk kımıldayın, çabuk!

- Petrov!..

- Mutin Mohtar!..

Yanımdaki duyar duymaz cevap verdi:

- Ben!

- Çabuk! Ağzını falan edeyim, uykunu şimdi açarım, ayağa kalk!

Yanımdaki tutuklu sıçrayıp kalktı, inledi. Yataktan kayıp düştü.

- Çabuk! Sicil!

- Mutin Mohtar, elli sekizinci madde,... Nokta, on yıl hapis...

- Çık haydi!

“Mohtar, Mutin!” Yıldırım çarpmış gibi, bayılacak gibi oldum. Daha sonra sıçrayıp kalkarak kapıya doğru koşturdum.

- Sen niçin kalktın, leş!?

Birisi yanağıma vuruverdi, uykum açıldı. Önümde, müfreze başı, kucağında bir kucak sicil. O, öfkeyle baktı ve çıkıp gitti.

Kapı kapandı. Kilit şangırdadı.

...Bin dokuz yüz otuzuncu yıl. Kazan Pedagoji Teknik Meslek Lisesinde okuduğum öğrenci çağım: burs on beş som. Bununla yemek yiyoruz, giyiniyoruz, gönül açıyoruz, (194) gazeteler, dergiler yazdırıyoruz, Komsomol'a, MOPR'a*, "Bitsin cahillik!" cemiyetine ve diğerlerine aidatlar ödüyorum. Doğrusunu söylemek gerekirse, midenin durumu şimdikinden farklı değildi.

Ama keyif her zaman yüksek!

Burnu indirmiyoruz, her gün oyun, her gün toy. Bir "olgunlaşacak şair" kendi şiirlerini hâlâ yazmaya olgunlaşmadığından, Tukay'inkilerini adapte etmiş, karnımız acıksa toplaşıp bunu söylüyoruz:

Fegıyletin, fegıyletin, fegıylet,
Hey, bu öğrenci milletin gönlü şad!

Dersleri dinleme cefasından kurtulmakla, biz-geç, yelkencik- kısım Piçen pazarına, "Küfür noktasına" gidiyoruz ve odun kesmek, yarmak için ücretle çalışıyoruz. Yazın nehir iskelesine inip yük gemisi boşaltıyoruz. Kavun karpuz geldiğinde özellikle çok neşeli, mide çatlayacak gibi oluyor. İşte bu "ilave gelir" gezisinden yorulup, sürünerek yurda dönüp yığıldığımızda, sevinçli haber:

- Akademi tiyatrosunda – "Otello"!

- Otello rolünde, Mohtar Mutin ağabey!

Efsun mu üfürdüler, yorgunluklar, uykular hemen dağılıyor. Ekmek alırsız diye sakladığımız son kuruşlarımızı bir araya getiriyoruz ve (kızlar-şefler de bizim sırtımızda, fakir olsak da genciz) anfitiyatroya bilet alıyoruz. Eğer bütün kurstakilere yetecek akçe toplanmasa da sorun değil, hilesini buluyoruz. Paylaşıyoruz, kızların hepsi, önden biletle girip ilk perdeleri seyrediyor, daha sonra arada davetiyeleri bize, bekleyenlere çıkarıp veriyorlar. Biz, son perdeleri seyrediyoruz. Dilek, Mohtar Mutin ağabeyin Otello'yu oynamasını görmek. Sadece biz mi? Bütün Kazan bu şekilde coşkuya kapılıyor. Mohtar ağabey'in isminin afişlerde görünmesi ile tiyatro gişesinde bilet kalmıyor.

Salonda ışık söner. Ağır kadife perdeler yavaşça açılır.

Saray. Yatak odası. Gümüş şamdanlarda birkaç mum yanıyor. Yarı karanlık. Köşede atlas cibinliklerle çevrilmiş yatak. Orada, kabaran pamuk döşek, minderlere gömülüp, ak ipek yorgan örtünerek güzel Dezdemonaya uyuyor. (195)

Birden mumlar titreyip, kırmızımsı dilleri uzayıp, dalgalanıveriyor. Oda içi daha da kararıyor. Kapı açılıyor. Odaya acele ile Otello, Mutin giriyor. Güç ve kuvvet taşan mehabetli gövde. Hayran kalınacak bir görüntü. O, Floransa devletinin şan ve şöhrete gömülmüş meşhur generali.

En ağır, korkunç savaşlarda da afallayıp şaşırmamış bu kişi şimdi kendine yer bulamayıp azaplanıyor. O, büyük ve miskin kişi kendi mukaddes aşkı karşısında. General, akıllı ve sıcakkanlı, batılı ihanetçi Yago'nun sinsisi hilesi ile zehirlenmiş. Çok heyecanlanıyor! O anda, büyük, saf sevgi ve dehşetli nefret! Hortum! Fırtına! Tayfun! Ama Dezdemonaya, çocuk gamsızlığı ile rahatlayarak hiçbir korku ve endişe hissetmeden unutulup uyuyor.

- Sen nasıl bu kadar pak ve güzelsin... (Otello eğilip Dezdemonayı öper) Ancak... Koparılmış gül gibi solmalı-kurumalısın şimdi.

- Otello, bu sen misin? –Nasıl güvenli, nazlı ses.

Otello silkiniverdi, sanki onu kara yılan soktu.

- Evet, bir tanem... -Ses titrer. Otello gittikçe acı çekiyor. Onun yüreğinde şimdi iki ateş, sevgi ve nefret. Otello kendi kendi ile mücadele ediyor. Kim kimi? Sevgi mi? Nefret mi?

- Benim tek günahım, sana olan saf sevgim...

- Ya, hayır! Hayır!

Hile ile zehirlenmiş, gözleri donmuş Otello, bu ilahi sese dayanamayıp, dolup taşarak Dezdemonaya doğru atılır ve kendisinin saf, mukaddes sevgisine el uzatır...

Salon, nefes almayı bırakarak, titriyor.

İşte şimdi kötü ihanetçi Yago'nun cinayeti ortaya çıkacak, Dezdemonanın ilahi sevgisi kendisinin saflığı ile yeniden açılınca, Otello, son gücünü tüketip yıkılıyor.

O, hâlâ yaşıyor. Ancak Dezdemonanın samimi sevgisinden ayrı yaşamak onun neyine? Niçin yaşasın?!

Yüreklere çarpıttan duruyor... Ve çok uzun zaman geçip akıllarını toplayınca seyirciler şaşırıp, kendilerini tutamadan Mohtar Mutin ağabeyi alkışlıyorlar...

* MOPR: Mejdunarodnaya organizatsiya pomoşçi bortsam revolyutsii. (İhtilalcilere Yardım için Oluşturulmuş Kuruluş)

İşte böylesi büyük sanatçı, yüce insan, Tatar halkının iftihar ve sevinci, bugün tutuklu. Kolımanın ruhu titreten zemheri soğuşunda gözaltında, kovularak, bir hapishaneden diğerine sürülüyor. Ne için? (196)

Ben öksürüp ağlayarak yerime gelip yığıldım. Kulübe önünde sürekli gürültü patırtı, muhafızların öfkeli emirleri, küfürleri ve kışkırtılan köpeklerin havlayarak uluması.

Ancak ben hâlâ kendimi tutamıyorum, kendi kendime kötü sözler söylüyorum, pişman olup üzülüyorum. O, hemen benim yanımda yattı. Niçin hemen fırlayıp kalkarak halini sormadım, ellerini sıkmadım? Nereden geliyor? Nereye gidiyor? Yorulmuyor mu? O, muhtemelen, o esnada anakaradan gelmiştir. Kazan'da ne yenilikler var acaba? Benim Kazan'dan çıkıp ayrılışımın şimdi dördüncü yılı bitiyor, keşke sorsaydım, konuşsaydım...

Yerimden, yatağımdan sıçrayıp kalkarak yürüyesim, Mohtar ağabeyi, koşup yetişerek kucaklayasım geliyor. Zavallı gönül, sadece boş yere kanat çırpınıyorsun! Çadır kapısında at başı kadar kilit. Daha sonra da dikenli demir çubuklar, kuleler, makineli tüfekler, köpekler. Ama böyle de... Sen neredesin, Mohtar ağabey? Neredesin?

Bu beklenmeyen karşılaşmadan sonra iki yıla yakın zaman geçti. Kolıma ve İndigirka ırmakları iki defa, zaman çok kısa olsa da - haziran, temmuz, ağustos aylarında - üstlerindeki kalın buz katmanlarını salıp, açılarak nihayet başka ırmaklar gibi dolup taşarak oluklarda altın yıkadılar, “grimsi-kızıl hamam böcekleri” – altın külçelerini duruladılar. Ama tutuklular her gün, her ay birbirlerinden daha ümitli bir şekilde haberleri dinlediler. Kısa sürede bu zamana kadar duyulmamış çok büyük af olacaktı, elli sekizlerin hepsini de azat edeceklermiş...

Ancak her gün tan karanlığından kulübe karşısındaki kirişe takılı çana vuruyorlar:

- Dan, dun! Dan, dun!

Uyanma. Kulübe. Müfreze. Didik didik arama. Hücre ve... Yine bölük. Ümit. İnanç. Bekleme. Mahkûm, bunlarla yaşıyor, zavallı.

İşte bu şekilde mihnet çekerken, sonunda, ben ağaç ayaklı olarak, sakatlar kafilesine gelip katıldım.

Sakatlar kafilesi, kampı, Magadan'dan yirmi üç kilometre mesafede. Bunun için “Yirmi üçüncü kafiye” diye adlandırıyorlarmış onu.

Bu kampta iki bölge var. Birincisi, işçi bölgesi, orada azmaz hareket var, ne de olsa bir şeyler yapabilen sakatlar toplanmış. İkincisi, garip gurebalar, körler, elsiz ayaksızlar.

Beni doğrudan doğruya birinci bölgeye soktular. Bu da baht, çalışıyorsun, ölmüyorsun. Ben sepet örücülerin ekibinde çalışmaya başladım. (197)

Bu bölge büyük, burada geniş tüketim malları atölyeleri, mobilya, çanak çömlek, oyuncak, yatak yapıyorlar. Söğüt çubuğundan kanepeler, sandalye, bavul, kutu ve sepetler örüyorlar. Bu sonuncusu bana çok keyifli geldi, türlü renklerdeki süsler takılarak örülmüş sepetler - yuvarlak, uzunca, kapaklı, kapaksız – oyuncak dersin, o kadar güzeller.

Birinci ekip, suçlular, Allah'a şükür, onların elleri ayakları sağ salım, müfrezesiz de bölgeden çıkıp yürüyebiliyorlar. Onlara itimat etmek zor, Kolıma boyundan söğüt çubuğu kesip, sırtlarına alıp dönüyorlar.

Biz bu söğüt çubuklarının kabuğunu sıyrıyoruz, işliyoruz. Daha sonra bunu büyük kazanlara koyup kaynatıyoruz. Sağlaşıyor, ördüğünde de çatlamıyor, yumuşuyor, esnek oluyor. Söğüt çubukları “pişip” olgunlaşınca alıp biraz sızdırıyoruz ve türlü renkteki boya ezilmiş kazanlara koyup boyuyoruz. Kimisi kırmızı, kimisi yeşil, kimisi gök renge giriyor. Boyanan söğüt çubukları atölyede biraz kurutuluyor. İşte bundan sonra onlardan iş için faydalanılıyor, gök kuşağı renkleri ile parlayan nefis sepetlere dönüşüyorlar.

Benim katıldığım sepetçiler ekibinde elli tutuklu, sakat. Hepsisi de “elli sekizler”. Ekip başkanı Maksim Maksimoviç benim gibi ağaç ayak. Şimdi saçları ağarmış, yuvarlak yüzlü, sevimli biri. Öfkelenmiyor. Küfretmiyor. Sabırlı. Kampta bunun gibi insana çok seyrek rastlanır. Tutuklanana kadar o, Kiyev savaşı bölgesinde tümen komiseri olarak çalışmış, iç savaşta Kovpak ile beraber savaşmış yaşlı komutan, Bolşevik diyorlar kendisine.

- Sepet örmeye altından başlanıyor. Biz de buradan başlayarak öğreniyoruz, haydi, oradaki o daha ince söğüt çubuklarını ver hele, diyerek, Maksim Maksimoviç, beni kendi yanına oturtup hünerini öğretmeye başladı.

Nihayet, burada çalışmaya başladığımın ilk pazar gününde, Kolıma'ya geldiğimden beri üç yılda ilk defa dinlendim, öğle balandasına kadar uyudum. Kendi kendime inanmıyorum, güpegündüz yataкта yuvarlanıp yatıyorum. Çok hoş.

Öğle yemeğinden sonra ben de, diğerleri gibi, çadır arkasına güneşte ısınmaya çıktım.

Mayıs. Güneş idare edebilecek kadar yükselmiş, kış günlerindeki gibi sadece ufuk çevresinde dönmüyor. Doğrusu, burada öyle, anakaradaki gibi, ağaçlar yaprak açıp, leylaklar baştan başa çiçekte durmuyor. Kar yığınları hemencecik şarıldatıyor. Yol kenarlarında, dağ eteklerinde bugüne kadar ilk güürültü ile sadece akan sular... Buna rağmen yaz! Gönülde yaz! (198)

Bölge iki kat sivri demir çubuk ile çevrilivermiş. Her köşede, kule. Orada elinde tüfek tutan asker, oraya buraya bakınarak, gözetleyip duruyor. Eğer şimdi öyle veya böyle bir tutuklu demir çubuğa yaklaşmaya başlasa, hemen sürgüsünü oraya buraya hareket ettirip bağıyor:

- Yaklaşma! Ateş ederim!

Sol tarafta işten çıkmışların bölgesi. Arada sivri demir çubuk duvar ve kule. Daha ileride, kulübe. Orada bir grup müfrezeciler kapı önündeki masada domino oynuyor.

- Hey, bakın şuraya, diye bağırıverdi birisi, -işte kır kazları geliyor.

Şaşırıp, ses gelen tarafa döndüm, Kolıma'ya nasıl kır kazları gelsin diye. Bölgenin diğer kıyısındaki tepeden, tıpkı bir biri ardınca sıralanmış kır kazları gibi dizilişip, bir grup garip gureba inip geliyor: eğilmişler, güç bela adım atıyorlar, omuzlarında kuru sarı kayın dalları. Ne yapsınlar, Kolıma'da mayıs ayında da soba yakmalı!

Bunlar, tutukluların biraz hareket edebilenleri, bölgenin odun ihtiyacını karşılayan ekip.

"Kır kazları"nın öncüsü şimdi bölgeye ulaştı. Uzun kaput giymiş, uzun boylu nöbetçi, suçlu elindeki görev hesap defterine kalemle işaret koyup, bağıyor, kulübe kapısından sokuyor:

- İvanov, geç!

- Bazarbaev, geç!

- Pyatnitsa, geç!

Paytak paytak gelip, kendi ayaklarına kendileri dolanarak, oduncular geçiyor. Grubun en sonunda yuvarlana yıkıla gelen uzun, zayıf bir sakat, kulübe kapısına da yetişmeden, yuvarlanıp yıkıldı. Arkada çekilerek gelen çoban köpeği, ipini boşaltıp, bir defa sıçrayarak yerde yatan o oduncunun üstüne atıldı ve dalamaya başladı.

- Ha, ha! Ha, ha!

- Şeytan, haydi, parçala şu karşı devrimciyi.

- Ha, ha; hi, hi, hi! Arkadan gelen silahlı müfrezeciler, duruverip, bu temaşayı seyrederek gülmeye başladılar.

Ceketten pamuk uçuyor, sanırsın ki kar yağıyor.

O zavallı eğilip başını gizliyor. Çoban köpeği bunu sezmiş gibi, oduncunun başındaki eski şapkasını çekiştirip aldı. Çoban köpeği şapkayı çekiştirip yırtınca, bir müfreze eri gelip o zavallıyı tekmeleme tekmeleme çekiştirdi:

- Kalk, kalk, karşı devrimci! Bölgeye girince şımarırsın.

- Hey, Mutin! – Bu taraftan nöbetçi, bağııp sövmeye başladı, (199) -Falan edeyim, yine komediye mi başlıyorsun? Ben sana şimdi tiyatroyu gösteririm. Çabuk yürü, ekibini bekletme!

"Mutin! Mohtar ağabey!" Ben sıçrayıp yerinden kalktım, ağaç ayak saplanıp, yuvarlanıverdim. Tekrar kalktım. Can kuvvetimle bağırımaya başladım:

- Mutin! Mohtar ağabey!

Acele edip kulübeye doğru koşurdum (kahrolası ağaç ayak adım attıkça sırtınıyor).

Mohtar ağabey, şimdi kendi bölgelerinin kapısından geçmiş, odununu bırakmıştı.

- Mohtar ağabey!

O, benim sesimi duydu galiba, döndü, titrek zayıf ses:

- Siz kimsiniz? Nereden? Diye inledi.

- Ben... Ben... Kazan'dan.

- Bölge yanından uzaklaş!

Mohtar ağabey, şimdi bölgeye girmişti, yine çoban köpeği onun üstüne atladı. Kulede tüfek patladı. Benim sol tarafım yanıverdi.

On gün hücrede kaldıktan sonra, beni, kaçmaya hazırlanmakla suçlayıp, soruşturmaya kadar, tamamen garipler bölgesine geçirdiler. O gün kuleden atılan kurşun omzumu tırnak gibi sıyırmıştı, yaram on günde düzeldi.

Bölgeye girince, nöbetçiye: "Mutin Mohtar nerede?" diye sordum.

O, elini salladı.

- Duymadın mı, o sanatçıya bilmem ne zaman "ağaç ceket" giydirdiler galiba.

Bülbül

Bir yerde Alyabev'in "Bülbül" şarkısını söylediklerini duysam, her zaman durup düşünceye dalarım. Çok uzakta kalmış, boşa geçmiş ömür ve yakın bir dostum aklıma düşer. Bu tılsımlı şarkıyı duyduğumda nasıl onu özlemem! Ben ona tam dar yolda, kaygan geçitte-kampta- rastlamıştım. Geniş gönüllü, cömert, elinden gül dökülen tuhaf kişi idi o. Ya sesi? Sesi gür, ezgili. (200) O, şarkı söylediğinde Fedor İvanoviç Şalyapın söylüyor zannedersin.

Sonradan, hapishaneden kurtulunca aradım. İki yılın sonunda serbest bırakılmış olmalı idi. Söylediğine, bakıldığında, Novgorod şehrine, yaşlı anasının yanına dönmüş olmalı idi. Şehir polis merkezine yazdım. "Öyle bir kişi bizde kayıtlı değil" diye cevap geldi.

Daha sonra Moskova radyo stüdyosuna: "Falanca kişi Alyabev'in "Bülbül" şarkısını çok güzel söylüyordu. İşte o dostuma müzikal selam tarzında "Bülbül" şarkısını meşhur bir şarkıcı eşliğinde göndererseniz" diye mektup yazmıştım. Bugün işten döndüğümde radyoyu açınca aklım gitti. Ricama cevap tarzında "Bülbül" şarkısı. Odada onun sevdiği türkü, şarkı yankılanıyor!

...1945 yılının Ekim sonu idi. Yol yapma kafilelerindeki tutukluları süratli bir şekilde bir yerlere sevk etmeye, alıp götürmeye başladılar. Sıra bize, sakatlar kafilesine de ulaştı. Etsiz ayaksız insanları vagonlara doldurup, önce Tayşet şehrine, istasyonda üç gün tutuktan sonra oradan Marşinsk uğurlama hapishanesine getirip yığdılar. Daha sonra Marlag kısımlarına böyle böyle yollamaya başladılar. Ben bütün "elli sekiz"lerle beraber "Antibes"e yerleştim.

Antibes! Orijinal! Şeytanlara, cinlere düşman denen söz oluyordu.

Boş yere şaşırمامışım bu tuhaf isme. Doğrusu, bu isim cismine de pek uygunmuş. Buna, Antibes'e girdiğimiz ilk gecede hemen inandık.

Marşinski'den sabah çıksak da kampa akşama doğru ancak ulaştık.

Önceki gibi kar, dize kadar batarak yürüyoruz. Bunun üstüne, kampa yaklaşılmaya başlayınca rüzgâr hareketlendi. Boran. Zorlukla gelip ulaştık. Sivri demir çubuk ile iki defa çevrelenmiş büyük esir kampı. Kuleler. Kulübe, ağaçtan yapılmış küçücük çadır. Demir bacadan duman yükseliyor. Demek ki, orası sıcak. Biz kulübe yanına gelip durunca, koğuştan kamp rütbelileri çıktı:

- Birinci sıra, öne! Elbiselerinizi çıkarın!

Soğuk. Rüzgâr. Ama burada soyunmak gerekiyor. Bölgeye tehlikeli malzeme sokmasınlar, anlamında. Soyunmak, giyinmek, sicilleri inceleme, sayma, sadece bir defa değil birkaç defa. Çünkü veren müfreze başı da, alan kamp başı da birbirine inanmıyor. Her biri kendi (201) parmağı ile tutukluların göğsüne dürte dürte sayıyor.

Nihayet, bölgeye, barakaya girdik. Burada şimdi ısınırız demiştik, nerede o, zemheri soğuğu. Barakada bir tek bütün pencere yok. Hepsini kırıp parçalayarak dağıtmışlar. Şaşkınlıktan sonra pencere var yok fark etmeden kapatıp kar ile kapladık.

Bu iş bizi biraz ısıttı. Bu ısıyı kaybetmeyelim diye barakaya girince hepimiz de alt yataklarda birbirimize sokulup yattık. Yorulmuşuz, uyuyuverdik.

Birisi çeneme vurdu, sıçrayıp uyandım.

- Paran nerede?

- Ne parası?

- İşte ne parası! - Hemen burnumun dibinde bıçak parladı. - Çabuk!

Bayılacak gibi olup başımı kaldırdım, vurup yıktılar.

- Ceketini al!

- Savulun!

Baraka alev almış gibi irkilip hareketlendi.

- Caniler!

O arada kapıdan ellerine sopa, türlü demir parçaları, uydurma bıçaklar, demir parmaklıklar tutmuş ilave bir grup bağırarak girdi.

- Savulun!

- Karşı devrimcileri ezin!

Yaygara. Gürültü patırtı. Küfürler. Çatır çutur yatak tahtaları koparılmaya başlandı.

- Sen ne yapıyorsun?! - Birisi arkadan gelip dürtüverdi. - Haydi, sobayı devir!

O, hemen eğilip sobanın kapağını kapdı ve yaklaşmış gelen bıçaklı bir caninin başına vurdu. Cani bağırarak devrildi. Ben sobayı sürüklemeye başladım. Toz, kül, kurum. Kerpiçleri verip duruyorum, arkadan gelenler onları alıp kapı dibine toplanmış canilere atıyorlar. İlk hücum püskürtüldü, baraka ortasını geçemediler, geri çekildiler. Ancak bizim gücümüz azalıyor, soba devrildi, kerpiçleri atılıp bitti. Yatak tahtaları da yeterli değil. Çoğu kişi boş elleriyle kaldı. Ama onlar genç ve güçlüler. Üstelik önceden savaşmaya hazırlanıp, silahlanıp gelmişler.

İkinci hücum başladı. Biz, yatak tahtalarından barikat yapıp bir köşeye toplandık. Caniler iyice kudurdu, gözlerini kan basmış. (202)

- Karşı devrimcileri ezin!

Yine bıçaklar, gürzler parladı. Bizim fırlattığımız kerpiçler geri bizim başımıza inmeye başladı. Birkaç canı şimdi barikat üstüne tırmanıp, bıçaklarını sallayıverdi. Biz gücümüzü kaybediyoruz. Çoğu yaralanmış... Ne yapmalı? Eğer onlar üstün gelirlerse, hepimizi soyup çıkacaklar. Ne yapmalı, zor bela tahtaları tutuyoruz.

- Yoldaşlar! – kalın, güçlü ses, bütün gürültü patırtıyı, bağırtıyı bastırıp, barakayı çınlattı. – Korkmayın, öne!

Barikat önünde kalın kayın tahta kaldırmış biri ayağa kalktı ve tahtası ile ot biçildiğindeki gibi oraya buraya sallamaya, çarpmaya başladı. Bu nasıl gayret! Bu nasıl güç! Tahtaya doğru gelen canilerin hiçbirisi de ayakta duramıyor, takla atıp, yuvarlanıp gidiyor. İşte diğerleri, dizleri ile yürüyen iki kişi hiç korkmadan öne çıkıyor. Bunu görüp biz de ayağa kalktık. Tekrar haykırış, bağırış, sövme, bıçak, gürz, tahta oynamaya başladı. Cehennem!

2

Kavga sabaha kadar devam etti. Bir biz canileri kovduk, bir onlar bizi sıkıştırdı. Eğer o kavga biraz daha uzasaydı, biz yenilecek ve çetecilerin keyfince davranmasına düşer olacaktık. Bahtımıza, uyandırma çanı vurur vurmaz barakaya bir bölük askerle müfrezeye başı girdi.

Askerler dipçikle vurup yıkarak iki tarafı ayırıp onlarca tutuklunun kollarına kelepçe takarak, tekmeleyip, saldıracak götürdüler.

Baraka sustu.

Bizim taraftan dört mahkûm ölmüşmüş, onları hasta bakıcılar sedyeye koyup morga götürdüler. Hafif yaralılar, kendileri sıhhi yardım merkezine sürüldü. Ağır yaralılar kaldı: kimi yerde, kimi yatakta. Onlarla yardımlaşmaya zaman da, imkân da yoktu. Ben, Allah'a şükür, hafif kurtuldum, sol gözüm morarmış, sağ kolda bıçak yarası. Gömlek kolunu yırtıp sıkarak bağlamıştım, sızlaması kesilir gibi oldu.

Canilerin kayıplarının ne kadar olduğu belirsiz. Onlar, ölülerini de yaralılarını da çıkarıp, kendi barakalarına götürmeye muvaffak olmuşlar. İşte bu şekilde biz Antibes kampı ile tanıştık. (203)

Üç dört gün barakayı düzeltme, yatakları toplama, pencereleri yapma, kapıları sağlamlaştırma, temizleme ile geçti. Barakaya biraz ev kokusu girdi. Ancak sobayı yeniden yerleştiremedik, hiç olmazsa bir bütün kerpiç kalsaydı. Soba ızgaraları, kapaklar hiçbirisi kalmamış, kırılıp darmadağın olmuş.

Külübeden iki demir fiçiyi verdiler. Onları getirerek, barakanın iki başına koyduk ve bacalar yerleştirdik. Fiçilerin birer taraflarını deldik.

Soba hazır!

Odun da yeterince, kavga sırasında kırılıp, bozulan yatak tahtalarını kapı kenarlarını yarıp doğrayarak sobayı tutuşturduk. Soba gürleyerek yandı. İlk defa barakaya sıcak düştü.

- Haydi, genç, bana da yer bırak, diye, kalın bir ses gürledi.

Baktım ki, birisi emekleyerek yatağa çıkmaya çalışıyor. Bir ayağı baldırdan kesilmiş, diğerine eski elbise kolu giydirilmiş, sürünerek geliyor. Başı eski bir bezle sarılmış, kan sızıp duruyor. Gözler masmavi. Ağız dağılmış...

- Hey, güzel oldu galiba saban toyu, değil mi?

Bu kim? Dikkat ederek batım ki, o, barikatta tahta ile vurmak için tahtayı sallayıp canileri tozutan bahadır.

Köşeye kadar kayıp yer verdim.

- Haydi, işte buraya uzan, sıkışarak yatarsak daha sıcak olur.

3

Yeni komşum bana hiç darlık göstermiyor, ayak bağı olmuyor, aksine, faydası oluyor.

- Ben Maslov Valentin Valentinoviç. Elli sekizinci madde, ...nokta, on yıl hapis, diye tanıttı kendisini.

- O onluğu nereden ele geçirdin? – diyorum.

Ağzı yine açılıyor... Ya cilveli gibi. Ya da şimdi vidaları sıkı değil...

- Tencereden, diyor.

Ben şaşırđım.

- Nasıl tencereden? Bu çumar değil.

- İşte tam üstüne bastın... Çumar içinden çıktı.

- Dur bakalım, Valentin, söylüyorsan düzgün söyle, kafayı üşütme! Çumar ile on yıl arasında epeyce fark var. (204)

- Öyleyse dinle, - O, kıçığı ile kayıp benim yanına sokuldu. – Volhov istikametinde, bir hücumda beni iyice delik deşik ettiler, dört şarapnel parçası aynı anda gelip saplandı. Üçü ayağa, biri kola. Koldaki

zararsız, tıbbi alayda hemen alıp çıkardılar. Ancak işte ayaktakiler çok kötü oldu. Sol bacağıın kaval kemiğinden kesilmesine kadar sürdü. Ama sağ ayaktaki nasılsa içe girmiş, tabanda, basamıyorum.

- Sen kesinlikle hastanede olmalısın.
- Tamam işte nereden olsun, hastanede.
- Peki niçin buradasın?
- Söyledim ya işte. – O, yine ağzını geniş açarak gülümsedi.

Kendisi iri bedenli biri, kafa büyük, kulaklar sallanıyor. Oturunca onun yanında ben sadece kütük yanındaki tümsek gibiyim. Ama böyle bahadır gövdeli olduğuna bakmadan, küçük çocuklar gibi saf, dürüst. Ak gönüllü, öfkelenmiyor. Ama şimdi ayağa kalksa, o günkü gibi, onu bir kişi bile engelleyemez.

- Uzun sözün kısası, askerî hastanede çok kötü yemek vermeye başladılar. En çok kızdıranı ise, hasta bakıcıların açgözlülüğü... Nöbetçiler görüyor... Bizim için denen eti, yemeği mutfakta kendileri bölüşüp yiyorlar. Bize çumar yerine katıksız su, balanda. Bir gün sabah vizitesinde askerî hastane başına söylemeyeyim mi: “Lev Abramoviç, bizi köpekten daha kötü besliyorlar. Hasta bakıcılarınız çalıyor”. Yoldaş kararıp gitti, hiçbir şey söylemedi. İkinci gün beni mahkeme, mahkûm etti, karşı devrim nasihatinden dolayı on yıl hapis. Doğru! – O, kıcı ile kayıp, yataktan inmeye başladı. Uzun, maşa kollarına, koltuk değneklerine dayanmış gibi yaslanıp, bir yükselip, bir inerek barakadan çıktı ve gitti.

Her gün bu şekilde, sabah içtimasından sonra, bazen balandasını da beklemeden, kayıp inerek gidiyor ve suya dalmış gibi kayboluyor. Daha sonra tam akşam içtiması saatinde dönüyor. Nereye kayboluyor, - Allah biliyor. Yoksa hırsızlık mı yapıyor şimdi?

4

- Haydi, komşu, kulağın mı şişmişti, al tut, -o, hemen yatağa çıkmadan önce, eldiven kadar büyük para kesesini fırlattı. – Rahatla, kâğıdı da var.

Para kesesinin cebini çekip ağzını açtığımda hapşırıverdim. (205)

- Hap-şuu...

- İşte işte, öyle böyle tütün değil, Rus kızı sulayıp yetiştirmiş, acı yemiş. – Daha “keçi bacağı” dürmeyi tamamlayamadım, para kesesi elden ele yatak, baraka boyunca gitti. Valentin iki maşa kollarına dayandı ve sıçrayıp yatağa oturdu.

- Nasıl, tatlı mı Rus kızının çileği?

- Ühü... - Ben aksırıp püskürüyorum, gözlerimden yaş akıyor.

Para kesesi geri geldi. Bomboş, göze sürülecek damlası bile kalmamış tütünün...

Sadece tütün değil, ara sıra ekmek parçaları da alıp dönerek ikram ediyor Valentin. Ama bugün yatağa oturunca koynundan bir çift yepyeni krom çizme çıkardı.

- Nasıl, beğendin mi?

Donakaldım, dilim bağlandı.

Kesinlikle hırsız. Kampta böylesi çizmeyi nereden alabilirsin. Aramaya geldiklerinde beni de alıp gitmeseler iyi, “keçi bacaklarını”, ekmekleri burnundan getirirler.

Çizmeleri tekrar koynuna koydu ve iki büklüm olarak yatıp horladı. Ama ben bir bu tarafa bir diğer tarafa dönüyorum, uyku hiç girmiyor gözüme. Tehlikeli adam olup çıktı bu komşu, boşuna yer verdim.

5

- İşte bu şekilde, bizim soyumuz ömrü boyunca Gatçına’da duruyor. “Altın ayaklar” diye anlatırlar bizim nesil insanlarını.

- Ha ha! İşte yapıştırdın, Valya, düşünmüyorsun da... Senin ayaklarını da altına banmışlar mı?

- Dur, niçin ağzını açıyorsun! Ben doğru söylüyorum. Rusya’nın bütün padişahları bizim ayakkabılarımızı giymiş.

- Ha ha! Altın ayakkabı sonrasında Antibes’e geldin, öyle mi?

- Tamam, bölmeyin! Anlatsın, içindekileri. Valya, anlat bakalım, böylesi bebek gibi çizmeleri dikecek malzemeyi, kromu nereden alıyorsun?

- Zavallılar, kampta eşya bitmiş mi? Eski elbise, eski şapka, atılmış konç. İşte bunları topluyorum, temizliyorum, kesiyorum, boyuyorum.

- Dur, dur, çok gittin. Boya nereden? Şurum-burum değil, oradaki vernik nasıl. Parlayıp duruyor.(206)

Bizim yatağa toplanmış insanlar Valentin’in diktiği gıcırdayıp duran krom çizmelere dikkat edip hayran kalarak bakıyor. Konçlarını çeviriyorlar, tabanlarına, ökçelerine parmakla vura vura bakıyorlar.

- Fabrika...

- Dur bakalım, anlatsın, vernik nereden, öyleyse?
- Nereden olsun, bacadan. Orada seni verniklemeye de yetecek kadar kurum var.
- Peki, bu öyle böyle ayakkabıcının işi değil. Padişahın giyeceği ayakkabı dikimi diyorum.
- Tamam tamam, Antibes'e nasıl düştüğünü yeni anladım. Romanovlar sülalesi ile alakadar olduğun için!
- Akılsız, çizme ile padişah arasında nasıl alaka?
- Dan dun! Dan dun!
- Yoklama!

6

Valentin kampın çizme dikme atölyesinde çalışıyor. Antibes'teki bütün yetkililer, özellikle de onların hanımları, kızları onu sarıp, düzenli düzensiz çizme, şoson, iskarpin diktirmeye başladılar. Hatta Marşinsk yetkilileri de Valentin'i bilerek almışlar.

- Rezarvasyon on yıla yetecek kadar! Diyor o, akşam dönüp yatağa çıkınca. Sürekli şakalar yapıyor. Ama önceki gibi uzun uzun sohbetler kurup, padişah çizmeleri hakkında hikâyeler anlatmıyor. – Al, komşu, yürek yapıştır, -diyerek, bana kendi kumanyasını, orasını burasını sucuk torbasını karıştırıyor ve ceketini örtünüp horlamaya başlıyor. Yoruluyor, çok yoruluyor ayakkabıcı.

Nasıl olmasın, o, benim için büyük dayanak. Yoksa işlerim günden güne kötüleşmeye başlamış idi. Sadece Valentin sayesinde biraz güç topladım.

Bu arada kamp yetkilileri bizim için de iş buldu, iki atölye açtı. Biri eğirme, diğeri dokuma, örme atölyesi. Birinci atölyede tek ayaklılar. Onlar, o ayakları ile iş döndürüyor, pamuktan ip eğiriyorlar. İkinci atölyede tamamen ayaksızlar, kışları üzerine oturup, kanca ile pamuk ipten çorap, eldiven örüyorlar.

Ben birinci atölyeye katıldım. Başta işi döndürmek hoş ve ilgi çekici olsa da, sabahtan akşama kadar tek ayakla durmaksızın çalışmak çok yormaya başladı. Üstelik eğirmemin standardı yok, ya kalın, düğümlü oluyor, ya da ince olup, bölünerek sinirine dokunuyor. Akşam, işi ulaştırdığında yumağımı (207) ıskartaya çıkardılar. Sonuçta, kumanyam üç yüz grama düştü, öğle yemeğinde balandadan sonra verilen yarım kepeçe çumardan da mahrum kaldım.

- Gelecek sefere de ıskarta verirsen, hücre! Dedi atölye başı, benim yumağımı sol taraftaki sepete atarak. Sözünde durdu, ikinci gece ben kendi yatağıma dönemedim, hücrede uyudum... Valentin, atölye başına çizme dikip vererek beni beladan kurtarmasa, bilmiyorum, hücrede ne kadar gün kalırdım. Sadece bu da değil beni şık giyimli işe geçirdi.

- Sen atölyede soba yakıp oturursun, dedi atölye başı, beni ip eğirmekten alarak. Bütün gün sıcağımı, üstelik yemekhaneden patates çalıp getiriyorlar. Pişirip veriyorum, "kabuğu" bana da kalıyor.

7

Bir gün, gece boyunca kar yağdı. Sabahleyin rüzgâr çıktı, göz açtırmayan boran yükseldi. O gün bizi işe çıkarmadılar, kapıya kilit vurdular. Bölgeye demir çubuklar çekip birkaç köpek saldılar.

Hiç beklenmedik anda, bayram. Bütün baraka silkinip hareketlendi, türlü köşelere, deliklere, döşeme altlarına gizlenmiş iskambil kâğıtları, dama taşları, satrançlar, aşıklar ortaya çıktı. Yaygara. Gürültü patırtı! Oyun. Yatak üstünde, altında, yerde grup grup oturmuş, yatmış, ayağa kalkmış, coşkunlukla şaşırmış insanlar.

- Bubi vale!
- Kavanozda on beş kumanya.
- Kapat papazla!
- Dur, hop, hile yapma!
- Al sana mat!

Duman, buhar. Kendi kendine söylenmek. Bağırışma, kavga. Tekrar valeler, papazlar şapıldıyor. Baraka ardında rüzgâr, fırtına. Pencereleri kar kaplamış. Sert sert rüzgâr çarptığında duvarlar titriyor. Ama barakada bayram. Nasıl oluyor, insanlar gönül açıyor, gülüyor, bağırıyor, sıçırıyor. Tuhaf, sadece her zaman şen şakrak, kaygılanmak bilmeyen komşum Valentin kaygılı, bacak başlarını ceket ile dürmüş ve döşemede dikilmiş. Önce korktum, yoksa canımı mı teslim etmiş. Uzanıp baktım, ağır ağır soluk alıyor. Uzun sarı kirpikleri yumulup yumulup düşüyor.

- Valentin, yoksa hasta mısın?(208)

Cevap yok. Cevap vermiyor.

- Valentin...

- Endişeleniyorum, komşu... Endişeleniyorum, - yüzünün sol tarafı çekilip, titriyor. – Şuur kaybından... Endişelendiğimde, her zaman yüz elmalarım titremeye başlıyor.

Benimle konuşmak da istiyor. Ancak, yine söz katmaya cesaret edemiyorum, hiç olmazsa bir gün dinlenip sakinleşsin istiyorum...

Bu arada özlemi, kaygısı var onun.

1941 yılının bir Mayısında evleniyor, düğünü oluyor. Ancak yirmi iki Haziranda savaş başlıyor. Valentin cephede. Keşifçi. Cesur ve kahramanca hareket edip, “gerekli dil”i alıp geldiği için onu Kızıl Bayrak madalyası ile ödüllendiriyorlar. Ondandır beklenmedik kaza, şuur kaybı, iki ayaktan ayrılma. Askerî hastane. Şimdi eve dönerim dediğinde (Doğrusunu söylemek gerekirse ev yok. Gatçına, Almanların elinde. Nereye gitmek istese de sadece cephe gerisine gitme imkânı var...) birden askerî mahkeme. On yıl mahkûmiyet. Antibes.

İşte insan kaderi nasıl çukurlu. Özlüyor. Hüzünlü düşünce.

- Bül-bü-lüm...

Birden baraka titreyip, yankılanıverdi. Ben doğrulup oturdum. Bu ne? Bu nasıl güçlü, nağmeli, yankılı ses? Barakadaki bütün gürültü patırtı, sövme, bağırışma dindi.

Şarkı yükseldi, güçlendi, bülbül olup yürek sızlattı. Dışarıda boran, rüzgâr uğulduyor, inliyor. Rüzgâr çıldırıp barakayı dövüyor, onu tir tir silkiyor. Ama burada, baraka içinde, bu zamana kadar hiç görülmemiş sessizlik, mukaddes sessizlik. İskambil kâğıtları, kumanyalar, kendi kendine söylenmeler, yaka yakaya gelmeler... Hepsisi de unutulmuş. Bütün baraka sihirlenmiş, tılsımlı şarkıyı dinliyor. Burada yaz mevsimi, sabah güneşini alan, desman kokulu orman. Konarak, uçarak bülbül şarkıyor.

Bülbülüm benim, bülbülüm,
Güzel sesli bülbülüm!
Sen nereye, nereye uçuyorsun,
Gece boyunca nerede öteceksin?

Valentin, yerinden kalkıp dizlerinin üstünde durmuş, başını geriye eğmiş. Yarım gövdesi ile de o, diğerlerinden büyük, mehabetli görünüyor. Göğsüne, mehabet sesine güç verip, yüreğini boşaltıyor.

Yürek! İnsan yüreği, sen nasıl büyük ve ilahisin! O, şimdi şarkı olup, ümit olup, uzaktaki aydınlık özgür gün olup taşıyor: (209)

Bülbülüm benim, bülbülüm,
Güzel sesli bülbülüm!

Valentin Maslov sadece bizim barakanın değil, bütün kampın, Antibes’in avuntusu, sevinci oldu. Akşamları işe gitmediği yağmurlu, boranlı günlerde onun şarkı söylemesini rica ediyorlar. İsrar ettirtmiyor, doğrusu, kendisi isteyerek şarkı söylüyor, duygulanıyor. “Aşağıda anneciğim Volga nehri”, “Piter boyunca”...

Ne zaman şarkı söylese, sonunda, nedense, Alyabev’in “Bülbül”ünü tekrarlıyor... Şaşırtıcı bir şarkı, nağmeli bir sesle bülbül olup yürek sızlatıyor.

- Bu şarkıyı Dusyam severdi... Gel şu şarkıyı söyle hele diye rica ederdi, dedi Valentin bana bir ara açıldığında.

O ilk gece savaşından sonra, karşıdaki barakada kalan canilerle bıçak bıçağa yaşıyorduk. Hatta bizi balanda almaya, kumanya almaya geçirmiyorlar, dalıyorlar, dövüyorlardı. Sadece müfreze ile yürüyoruz. Özellikle de onlar Valentin’den intikam almak istiyorlar, onu öldürmeyi planlıyorlardı.

Tuhaf. “Bülbül”ü duyunca, onlar tamamen değişti.

- Valyuşa, bizim barakaya da gelip şarkı söyle hadi, diye, rica etmeye, çağırmaya başladılar.

İki baraka arasında dostluk yerleşti. Sadece bu mu?

Valentin şarkı söylemeye başladığında onu dinlemeye kulübedeki rütbeliler geliyor. Kulelerde nöbette duran askerler, makinelerini bırakıp, şaşkınlıkla dinliyorlardı. O, şarkı söylediğinde bütün kamp titriyor. Güçlü, gür, müzikal idi onun sesi.

Ya elleri?

Elleri, gerçekten de altın olup çıktı. Valentin’in diktiği çizmeler, iskarpinler, en son fason, moda dönüştürüp, kamp rütbelileri hanımları arasında kıskançlık, kavga meydana getirdi. Hepsisi de sadece Maslov’un diktiği iskarpinleri giymek istiyor. O, çok çalışsa da dikmeye yetişemiyor. Ancak rütbeliler bekleme sevmiyor. Sonuçta o güzel ustalık, altın eller onun başına yetti.

Bu olay şöyle olur: Bir gün müfreze komutanının hanımı Valentin’e çizme dikmesi için sipariş verir ve tez bitirme şartını koşar, misafire yetişmesi gerekiyormuş. Ama ikinci gün kamp başkanı Valentin’i odasına çağırır ve:

- Öbür güne kızıma iskarpin dikip yetiştir. Düğün var, der.

- Yurttaş müdür, bende hâlâ müfreze komutanının acele siparişi var, der Valentin şaşırarak. (210)
- Emrimi yerine getir! Deyip, rütbeli onu kovarak çıkarır.
Valentin, o iki gün, uyumaya da dönmedi, işte kaldı.
- Of, Allahım! Deyip, ikinci gün güçlkle dönüp yıkıldı. – Bir oburdan kurtuldum. İskarpın kızına yakıştı. İşte hediye edip bir paket “Kazbek” de verdi.
Biz sigarayı çıkarıp da daha yakmamıştık, nöbetçi çıkageldi, soluk soluğa kalmış.
- Komutan çağırıyor.
- Koz! dedi komşum, bana bakıp, endişeli bir şekilde gülümseyerek.
- Haydi, çok konuşma, çabuk!
Valentin iri eldivenli eli ile benim elimi sıktı ve kızı üzerine kayıp yataktan indi.
Sanki suya daldı. O gidişten sonra biz Valentin’i görmedik. Nöbetçilerin dediğine bakarsan kamp komutanı Valentin Maslov’u, kamp rejimini bozmakla suçlayarak (çalışma yerinde konakladığı için), önce hücreye kapatmış, daha sonra ceza bölgesine göndermiş.
...Odamda Alyabev’in “Bülbül” şarkısı yankılanıyor. Bir şarkıcı, soyadını duyamadım, güçlü başla söylüyor, ses bir artıyor, yükseliyor, kanat çırpıyor, bir de aniden düşüyor.
Yürek sızlıyor.
Dostum Valentin de işliyor mu acaba şimdi bu şarkıyı, bu benim ona selamım, hasret sesim.

Yolun Sonu

1

...Nihayet özgürlük!
Kulübe kapısından çıkıp, öyle yeni yürümeye başlamış gibi kar üstünden ağaç ayak ile bata çıka bir iki adım yürüdüm ve durakaldım. Gerçek mi, rüya mı? Ben şimdi, gerçekten de özgürlükte miyim? Korkup, şüphelenmişçesine ardıma dönüp baktım. Bu ne hal? Gölge olarak arımdan kaybolmadan “çabuk, çabuk!” diyerek ittirip, küfrederek yürüyen makineli, tüfekli nöbetçiler de, “hav, hav” gelip üstüne atlayıp duran çoban köpekleri de görünmüyor. Tuhaf! Gerçekten de onlar şimdi yok mu? Acaba o dar kapılı, parmaklıklı pencere kulübede gizlenerek bu ne yapıyor diyerek gizleniyorlar mı? (211) On yıl boyunca kana, tene, kemiğe sinip kalmış bu kötü takip edicilerin, peşine takılanların birden yok olmasına gönül de, göz de inanmıyor. Şaşırıp, kuşkulanıp, korkudan titreyerek çevreye bakıyorum. At başı kadar kilitle kilitlemiş demir kapı. İki kat dikenli demir çubukla çevrelenmiş bölge.
Yükseltilmiş dikenli demir çubuklar ardındaki basık barakalara bakıyorum, gözlerimi alamıyorum... “Ah! Sen bahtlısın... Ama biz? Biz o günü, azatlığı görebilir miyiz, yoksa burada “tahta ceket” mi giyeriz... Özgürlüğe selam!” diyerek orada kalan dostların iç çekip, gülümseyerek söyledikleri, sesleri kulağımda çınlıyor.
- Neden donup kaldın, aksak! Yoksa kamptan gidesin gelmiyor mu, karşı devrimci!
Kuledeki nöbetçinin bağırtısına irkilip, şaşırarak, acele edip hareketlenmişim, ağaç ayak kaydı, tökezleyip yol kenarındaki kar yığınına yuvarlandım.
- Ha, ha!, Ha, ha! Hey, ne buldun, aksak? Yarısını da bana ver... Ha, ha! Dik durmaktan sıkılmış genççe yiğit içi katılarak güllüyor. – Hey, karşı devrimci parçası, özgürlük tatlı mı? Yoksa Allah’ına secde mi ediyorsun? Ha, ha!
Zorlukla ağaç ayağı sürükleyip, kar yığınına dayanarak kalktım, benim buram buram ter içinde. Sırtımdaki torba dönüp göğsüme inmiş, boynumu kısıp boğuyor. “Çuvalı” arkama itip yola çıktım.
Nasıl güzel her taraf! Pırıl pırıl parlıyor, sanki inci serpmişler. Hoş koku, ilk kar kokusu! İlk yağmur, leysen, nisan yağmuru! Şifalı yağmur. Çocuk yaşta “büyüyoruz, büyüyoruz!” diyerek o yağmurda yıkanıyorduk elbette. Peki, ilk karı nasıl adlandırıyorlar acaba? Bence o da leysen, pak, yumuşak, yeri nasıl da ağartmış, beyaz çarşaf yaymış. Muhtemelen, benim bugün özgürlüğe, azatlığa çıkmamı kutlayıp, tabiat, dünyayı elmas parçacıklar serpererek bezemiştir. Yeni yükselip çıkmış güneş ışıklarında onlar gözlerimi kamaştırıyor, gök kuşağı renkleri ile parlıyorlar.
Hoş koku! İlk kar kokusu nasıl ferah, solumaya doyamıyorum! Acele ediyorum, Mariinski garına ulaşıp, Küçükçetav’a bilet almalı! Hâlâ bu şekilde müfrezesiz gittiğime, trene müstakil bilet almaya acele ettiğime inanmıyorum. Bu heyecanlanmaların hepsi de sadece rüyadır diye korkuyorum, kendi kendimi çimdikleyp bakıyorum. Öç alıyormuş gibi, acele ettikçe ağaç ayak kayıp kayıp gidiyor veya yol kenarındaki kar yığınlarına takılıyor. Ayağı kaldırırmek, sarıp yürümek doğru oluyor. Yoksa sürekli ağaç ayağa alışamıyorum. (212) Ah, bu kütük ucu yerine kendi ayağım olsa, nasıl koşturup giderdim ben...
Bundan on yıl önce, 1937 yılının yirmi beş Ekimi sabahında tam da işte bugünkü gibi acele ederek yürüyordum değil mi? Hayır! Hayır, ne yazık ki, bugünkü gibi değil o.

...Kazan. Güz. Sisli sabah. Cadde boyundaki ağaçların yaprakları daha yeni sararmaya başlamış. Altın güz. Ben yirmi altı yaşında, genç, vurduğunda demiri parçalayacak yiğit, Kazan pedagoji enstitüsünün dördüncü sınıf öğrencisiyim. Ancak kenardan bakıldığında ben hâlâ ordu mensubuyum. Üstte hâki renkteki çuha asker gömleği, mavimtırak pantolon. Başta yepyeni kasket, sadece yıldız alınmış. Ayaklarda konçları çakmak çakmak parlayan krom çizmeler. Herhalde, üç yıllık hizmette alay mektebini bitirip, alt rütbeli komutan derecesine yükselmiş yiğit idim ben! Enstitüye gelince de, ben bu askerî elbiselerin hiçbirisini sıradan ceket, pantolona değiştirmedim. Yakışıyordu bana askerî elbise, hoşlanıyordum da. Aynı sınıftaki kızlar da: "İbrahim, askerî elbise sana çok yakışıyor" diyorlardı...

Büyük, geniş kapıdan girip, şimdi bu biçimsiz, kısa kulübenin dar kapısından sıkışarak çıkana kadar tam on yıl ömür geçmiş. On yıl! Yirmi altı ile otuz altı arasındaki altın yıllar!

Gençliğimin en güzel, en hayat dolu, en mukaddes günleri! Onlar şu iki kapı arasında kaldı... Neden?

Yoldan fırlayıp gelen bir "Moskovalı" az kalsın beni çiğneyecekti, güç bela kar yığına yuvarlandım.

- Şaşkın! Dilenci! Ahlıksız topal! Niçin yolun ortasından yürüyorsun! Kenardan yürümek hoşuna gitmiyor mu yoksa? Senin yüzünden iyi insanlar bela ile karşılaşır! - Araba içindeki adam, penceresinden başını uzatıp işte bu şekilde küfredip söverek gitti.

Ben kar yığına bata çıka güçlkle kalktım.

Dur, niçin kızıyorum ben, doğru söyledi. Sol ayak yerine kalın kumaşla bağlanmış kütük başı. Üstte yırtılıp talan olmuş tutuklu elbisesi ve bir cins yırtık balaklı pantolon. Tek ayakta yamanabilecek yeri kalmamış ÇTZ. Kafada, bir kulağı koparılmış şapka parçası. Özgürlüğe çıkacağımı duyunca barakadaki dostlarımdan biri, posta paketiyle almış olduğu pantolonunu, bir diğeri üstündeki yeni ceketini çıkarıp vermişti. "Bizim için önemli değil, ama sen şimdi özgürlüğe! Artık zavallı görünme", diyerek sevindirmişlerdi. Bugün kulübeden uzaklaşırken nöbetçi: "Kamptan (213) yeni elbise ile çıkmaya izin yok! Haydi, hemen çıkar", deyip soyundurdu ve yenilerini kendine alıp, köşede duran yırtık pırtığı bana verdi. "Al, dilenci, ağır hareket etmeden çabuk al da git. Yoksa şimdi, kamp malzemesini çalmış diyerek ikinci süreyi verdiririm".

Böylelerinden beklenir de. Şaşkınlığımdan, giyinir giyinmez, kulübeden koşarak çıktım.

Peki ama yine de niçin topalım? Niçin dilenciyim? On yıl önce ben topal da, dilenci de değildim.

Niçin?

- Hey, ihtiyar, Mariinski'ye mi? - Bir yük arabası aniden yanımda durdu. - Haydi, otur. Özgürlüğe acele mi ediyorsun, babalık?

Kabin açıldı. Ben ağaç ayağı ite dürte güçlkle çıktım.

2

Tık, tık. Tık, tık. Vagon durmaksızın tıkırdıyor, çalkalıyor, tamponlar birbirine çarparak zangırdıyor. Tren, Sibirya ormanlarını, Sibirya tepelerini aşarak batıya doğru koşuyor.

Şimdi, muhtemelen, gece yarısı. Vagon ortasındaki "soba" karşısında kâğıt oynayan bir grup "şık giyimli"ler de üst yatağa çıkarak yuvarlanıp kapanmışlar. "Soba" şimdi sönmüş. Mariinski'ye benim gibi kamptan serbest bırakılmış epeyce tutuklu toplanmış, çoğu caniler. Hepimizi bir araya toplayıp işe yaramaz hale gelmiş bir yük vagonuna doldurdular ve Allah'a havale ettiler.

Kampta bir ara: "Ne olur, serbest bırakırlar mı, bırakmazlar mı?" diye, endişelenerek, üç dört gün uyuyamadım. "Şimdi vagona bir adım atsam, ayı uykusu ile uyurum" diye düşünmüştüm. İşte şimdi ben vagon içerisindeyim, gözlere hiç uyku girmiyor. Gönül acele ediyor, o çoktan Kükçetav'da...

Kim karşılar acaba? Belli şimdi, babam, üvey olsa da annem, kız kardeşim Raziye. Hey, sevinirler! Bu arada çevre, komşu, eş dost gelir. Dostlar çoktu çok olmasına, savaştan kimler sağ salim geri döndü acaba? Vardır, vardır beraber at oynayıp büyüdüğümüz çocuklar. Ah, özledim onları!

Sadece üst baş çok berbat. Üstelik bit sarmış. Burada, vagon içinde, soğukta da ya bir, ya iki yeri dişleyip, kaşındırarak sinire dokunuyorlar, lanet olasıcalar. Hey, unutayazmışım, babam: "Şimdi biz Safalarda oturuyoruz. Onunla ev yapmak için konuştum. Dönersen, dosdoğru oraya (214) in", demişti bir mektubunda. Tabi Safa enişterde, çok çok eski bir hamam var. Annem, şüphesiz, ben dönünce, hamamı yakıverir. Gömlek ve pantolonu parçalanana kadar kızdırırım şimdi, ulaşırsam.

Ah, rahatlayıp bir keselenmeli! Hayır, sadece bir defa keselenme ile on yıldır kayışlaşmış sırt temizlenmez. Üç dört defa deri yüzülene kadar temizlemek doğru olur, elbette.

Babam, üst baş için birer elbise olsa iyi olurdu, mektubumda yazmıştım. Şimdi savaştan sonra giyim kuşam da yoktur, asker eski püsküleri olmasa. Bulunsa, onlar da benim için iyi olurdu. Lanet, o kulübedeki nöbetçi yepyeni ceket ile pantolonu benden çekip aldı... Onu şimdi "yarım litre rakı"ya kim bilir gizlice götürmüştür.

Eğer azıcık makul elbise bulursa, hemen iş aramaya giderim, altmışa ulaşmış atanın sırtını kemirip yatmak olmaz. Nasıl iş bulurum acaba? Muhtemelen şimdi, okula öğretmen olarak almazlar tutuklanana. Elli sekizinci maddeden sonra beş yıl mahrumiyet de var tabi daha. Belki, redaksiyona yerleşirim, haberci gibi çok fazla yürüme gerektiren iş uygun olmaz. Tek ayakla ne yaparsın, nasıl yürüyeceksin. Hey, tamam, niçin burada kütük üzerinden kurt kovuyorum. Dönünce göz görür. Memleketime döneyim bir. Kardeşlerim de, eş dost da yeter orada muhakkak.

- Tu-u-uvv!

Tren bütün sağı solu çınlatarak bağırıyor. Muhtemelen, bir istasyona yaklaşıyoruz. Acıktım da... üç gün için verilen kuru ekmeği garda hemen yiyip bitirdim. İyi yapmışım. Yoksa buradaki caniler hemen saldırıp alırlardı. İşte o alt yataкта yatan ihtiyarın çantasını göz önünde “talan ettiler”. Zavallı bağıra bağıra ağladı: “Son ekmeğimdi. Tekrar dört gün geçmesi gerekiyor”, diyor.

-Tu-uv...

Tren, tekrar bağırıp, oh diyerek, istasyonda hiç durmamış gibi öne atıldı. Haydi, haydi, çelik atım, acele et, çabuk koştur! Önde benim memleketim Kükçetav’ım...

3

Yürek güp güp ediyor. Bu ne, şaşkınlık mı, yoksa sevinç mi?

Ay bulutların arasından yüzüp çıktı: çevreyi aydınlattı. İşte karşımda yere sinmiş, eğilmiş toprak çatlı ev, Safa enişterin evi. Bizim ev, karşıdaki mescidin karşı tarafında, köşede idi. Otuzlu yıllarda, şehirde hayat zorlaşınca (215) babam, o evi satarak, altın madenlerine gitmiş. Şimdi tekrar Kükçetav’a dönmüş ve kendilerine yenisini alıncaya kadar, Safa enişterde kalıyorlarmış.

Bu iki odalı eski ev, benim için küçüklüğümünden beri bildik. Ben, tek çocuktum, oynamaya abim de kardeşim de olmadı. Ama burada, enişterde (babamın kardeşi Eşref ablalarda) bir grup çoluk çocuk. Eniştem, Kükçetav, Akmulla, Kızılyar arasında yük taşıyor; abla, yumuşak huylu, bize çıkışmıyor. Etraf komşu çocuklarıyla beraber evin altını üstüne getirerek oynuyoruz. Geceleri, ablanın büyük oğlu Hesin, biz sığır altını, at ahırını temizlediğimiz, küredığımız için, “Altınsaç”ı anlatıyor, her gece o aynı hikâye, ama ilginç!..

- Anlat, anlat haydi, Hesin ağabey.

- Sabaha büyük ahırını temizleyip, tezekleri döker misiniz?

- Dökeriz.

Böylesi ilgi çekici hikâyeyi dinlemek için tezek dökmek değil, odun yararsın.

Lakin bu ev benim için sadece ilgi çekici hikâyelerle değil, en facialı bir durum nedeniyle de aklımda. Bu evin eşik dibinde benim muhterem annem Mahicamal facialı bir şekilde vefat etti.

Bizim baba ile anne Tataristan’ın Baltaç tarafından, önce dedem, onun ardından babam Sibiryaya iş aramaya gelmişler ve Kükçetav’da yerleşip kalmışlar. Babam, askerden döndüğü zaman evlenip, annemi de Kükçetav’a getiriyor. Önceleri onlar kendilerine ev bulmak niyeti ile gece gündüz çalışıyorlar, köye misafirliğe gitmek konusunda düşünmeye zaman da olmuyor. Tam evi bitirip, “Of Allah’ım” diyerek dinlenecekleri sırada Alman savaşı başlar. Babam cepheye gider. Sonra ihtilal. Daha sonra Kolçak, ataman Annenkov baskınları, kulaklar fitnessi ve sonunda dehşetli açlık. Yirmi birinci yılda veba hastalığıyla beraber İdil boyu halklarını kırıp geçiren korkunç açlık.

İşte bu şekilde, annem, gelin olarak geldikten sonra, on yıla yakın bir süre akraba eşliğine adım atamaz, ana babasını, kardeşlerini göremez.

Nihayet, 1922 yılında dünyaya biraz durgunlaşır gibi olur, ekinler bereketli olur. Bizim yanımızdaki Banu nine (o, Tünter’denmiş) köyüne misafirliğe gitmeye hazırlanır. Bunu işitip, annem de heyecanlanır. “Sana söylüyorum, annemi babamı çok özledim. Banu nineye katılıp gitmek istiyorum. Oğlumu da alıp gideyim”, der. “Yapmaya başladığım evim var, işi bırakıp gidemem, (216) o halde, İbray ile sadece sen gidip gel. Evin parasını isterler, sadece yolluk veririm”, diyerek babam bu yolculuğa karşı çıkmıyor. Annem yol için hazırlıklara başlıyor. Hediyeler alıyor, yemek pişirmeye girişiyor. Ama ben sokakta, dostlarım Galev, Feyzi, Gomerhan’lara hava atıyorum:

- Biliyor musunuz, ben Kazan’a gideceğim.

- Atıyorsun, öyle uzağa seni kim götürsün?

- Vallahi, diyorum.

- Uyduruyorsun, diyorlar.

- Gidiyorum diyorsam gidiyorum, annemle gidiyorum.

Bu habere bizim sokaktaki bütün çocuklar çok şaşırıyor.

Gerçekten de inanılacak haber mi bu, marangoz Nizami’nin oğlu Kazan’a gitsin.

Ama annem şimdi köylülerine hediye olarak çekçek, kuşdili, tukaç, bavırsak gibi daha neler neler pişiriyor. Kendisi: “Aşım suyum pek güzel, yolumuz, inşallah, güzel olur!”- diyerek seviniyor, uçup

konarak yürüyor. Yorulmak bilmeden, sürüyü erkenden alıp karanlık geceye kadar koşturuyor, sürekli yola hazırlanıyor. Banu nine girip:

- Hüda izin verirse Cuma günü Kızıl Yar'a hareket ederiz, gelin, inşallah – deyip, yola çıkma gününü de haber verdi.

Tam da o gün babam işten her zamankine göre çok geç döndü. Annem onu hemen kapı önünde karşılayıp:

- Sana söylüyorum, niçin bu kadar geç kaldın? Semaveri üç defa ısıttım – dedi.

- Kötü bir haber duydum, dedi babam sakince, kapı önündeki kütük üstünde oturakalıp, baltasını kütük ucuna sapladı. – Askerî devrim kuruluna gitmişim.

- Ey... Rabbim, - annem eğilip düştü – yoksa yine savaş mı?

- Kazaklar yine fitne çıkarmışlar. Kükçetav'dan, yazılı izin belgesiz hiç kimseyi de çıkarmıyorlar, diyor.

O gece annem uyumadı, namazlığını yaydı ve uzun süre namaz kıldı, ağladı, fısıldayarak bazı dualar okudu.

O dönemde, o güne kadar Kükçetav'a demiryolu ulaşmamıştı. Kazan'a gitmek için önce yüz seksen kilometre mesafedeki Kızıl Yar şehrine gitmeli, oradan trene binmeliydi. Ama işte şimdi oraya gitmek için VÇK'den yazılı izin gerekiyor. Onu nasıl almalı? İşte, hemen yola çıkayım dediğinde...(217)

Bir gecede annem tanınmaz bir hale gelip zayıfladı, bembeyaz oldu. Gözleri içe batmış, dudakları morarmış.

Ben de affladım. Eğer öyle veya böyle Kazan'a gidemedem kalırsak, çocuklar göz açtırmazlar, "yalancı" diye dalga geçerler.

Babam sabah çayından sonra her günkü gibi, önlüğünü giyip, bıçkısını, baltasını almadı.

- Olmazsa, Safa'ya gideyim hele. O rütbelilerle tanış. Belki, yazılı izin alıverir.

- Baba, ben de geleyim.

Üçümüz de Safa eniştelere gittik.

Annem nedense pek yavaş, dura dura gitti. Eniştelere ulaşınca da: "Zor nefes alıyorum. Hemencecik şuraya oturayım hele", deyip, merdiven kenarına oturakaldı. Babamla ben içeri, eve girdik. Yazılı izin hakkında konuştuktan sonra, enişte kalkıp cübbesini giydi: "Haydi, yetkili bir tarafa gitmeden, yetişelim. Fitne olunca onlar evde durmazlar", deyip, acele ederek çıktı. Büyük kızı Rabiga: "Ben de geleyim", diyerek, babasının peşinden gitti. Ben, sokakta bir çocukla karşılaşşıp akşam vaktinde bozkıra at bakmaya gitme konusunda konuşmaya, sohbet daldım.

Babamları unutmuşum. Rabiga koşturarak, bütün sokağı çınlatarak bağıriyor:

- Müjde! Müjde!

- Ne müjdesi?

O arada Rabiga basamak dibinde oturmuş olan anamın yanına gelip ulaştı, deminkinden daha da yüksek sesle bağırıverdi:

- Abla, abla, müjde! Müdür, yazılı izin vereceğim dedi!

- E... e! – Annem sıçrayarak kalkıp baktı, fısıldarcasına tekrar: - E... e, dedi ve iki eliyle göğsüne bastırıp, yıkılıverdi...

İkinci gün, cumadan sonra, bizim sokaktan göl tarafına iki at arabası hareket etti. Önde annem, onun ardında Banu abla. O, Kazan'a, annem, mezarlığa. Mezarlık göl kıyısında, Kızıl Yar'a giden büyük yol karşısında idi.

Hâlâ işte şimdi de annem bu evin basamakları dibinde derman toplayıp oturuyor gibi...

Tüyerim diken diken olup üşüyüverdim, gardan yaya gelip terlemiştirim, şimdi, hareket etmeden durunca, ter yapışıp kaldı. Kükçetav'a hâlâ kar düşmemişmiş, öyle de soğuk ki, güzün kara soğuğu. (218)

Bulut arasına girip kaçmış olan ay yine göründü. İhtiyarlanmış, yıkılacak hale gelmiş eski ev birden canlanıp: "Nasılsın, sağ salim döndün mü? Seni görmeyeli epeyce oldu galiba..." – diyerek benimle selamlaşmış gibi oldu.

Döndüm, döndüm, ağabey - ev! Farkında olmadan, kalın, eski kütüklere dokunup onları okşamaya başladım, özleyip döndüm sizi, bebekliğimdeki beşiğimi.

Ev, birden yok oldu. Zifirî karanlıkta kaldım. Korkudan mı yoksa şimdi donmaktan mı zangırdamaya başladım. Ne yapıyorum, çalmak, uyandırmak lazım. Pencereye yaklaştım. Yüreğim coşkuya kapıldı, elimi kaldırıyorum, titreyerek vuramadan geri indiriyorum. Kimler kalıyor acaba şimdi bu evde? Tanırlar mı ki? Acele ederek, şaşkınlıkla pencereyi çalmaya uzanmışım, ağaç ayağım kenardan kayıverdi ve pencere yanına varıp çarptım.

- Hey, kim var orada?

Babamın sesi.

- Ben... Bir misafir... Konaklamaya izin verir misiniz?

Evin içi aydınlanıverdi, kısılmış lambanın firtresini yükselttiler. Masa yanında uzun, zayıf bir kişi, beyaz gömlek ve pantolonla. Babam! Yatağa eğildi, belli, üstünü giymeye çalışıyor. Yürek güp güp ediyor. Gerçekten de, o benim babam mı?

- Hoca...

- İbray! – Babam bağırarak, pencereden atılıp çıkacak gibi oldu, yürüye aksaya benim durduğum pencere yanına geldi: - İbray.. sen döndün mü?..

Hıçkırarak ağlamaya başlayıverdi.

4

Özgürlük, rahatlık ve eşitlik değilmiş henüz. Ümitlerim, ilkbaharda gürültü ile akan su üstündeki sabahın ince buzu gibi, her adımda çatlıyor, tuz buz olup parçalara ayrılıyor.

Kükçetav'da, Rusça vilayet gazetesi çıkıyormuş. Bir gün redaktöre gittim, Kazan'da respublika gazeteleri redaktörlüğünde çalıştığımı, şiirler yazdığımı, şimdiye kadar basılmış üç kitabım olduğunu söyledim. Redaktör, orta yaşlarda gözlüklü biri, masasına eğilip, benim sözlerimi "öyle imiş" diyerek sözümü tasdik edip, dikkatle dinledi ve ben bitirince birden doğrulup, kaşlarını çattı:

- Affedersiniz, bizde size layık iş bulunmaz, - dedi ve telefon ahizesini alıp birisini aramaya (219) başladı. Bu, şimdi, söz bitti, gidebilirsiniz denen işaret.

Şehrin maarif şubesine gidip, pedagoji lisesini tamamladığımı, pedagoji enstitüsünün dördüncü sınıfına gittiğimi söyleyip, başlangıç mektebinde yer bulunmaz mı demiştim. Sapsarı kıvrıkcık saçlı, mülayim kadın, sürmeli kaşlarını çatarak:

- Çocuklarımızın kaderini biz halk düşmanları eline bırakamayız, dedi.

Çocuk yaşta beraber at oynayıp, daha sonra okulda beraber okuyup büyüdüğümüz Nigmetulla isimli bir dostum vardı. O, şimdi Kükçetav'da mezbahanın il bürosunda müdür olarak çalışıyormuş. Bu haberi duyunca gönlüm aydınlanıverdi, işte kimin bana bir iş bulup vereceği. Çabucak gidip görüşmeli, konuşmalı. Henüz benim döndüğümü duymamıştır, yoksa bir ara gelip ziyaret ederdi.

Rahat bir şekilde oturup konuşuruz diyerek, müdürlüğüne gitmedim, geceyi bekledim. Onun babası Feshetdin ağabey de (ben dışarıda iken veremden vefat etmişmiş) marangozdu, babamla beraber çalışıyordu. Evlerini de beraber yapmışlardı. Bu nedenle ben onların evlerini biliyorum, Kızıl sokağında, kavşak başında iki bölmeli, altı açılı ev.

Çocukluk çağımızda Nigmetulla'yı "sivrisinek" diye çağırıyorduk, kısa, zayıf, hastalıktan kurtulmuyordu. Şimdi, evlerinde karşıma dikilince korktum: benden uzun, genç, hatta azıcık göbeği de çıkmış. O mu, yoksa başkası mı...

- Ya, döndün mü? İyi olmuş, - dedi sakince, ister istemez elini uzatarak.

Görüştük. Oturduk. Nedense, çabucak yemek odasına girdi. Muhtemelen, hanımından semaver koymasını rica etmiştir. Sigara içtik. Şimdi görevim hakkında söze başlayayım demiştim ki, yemek odasından kadın, kız sesi işitildi:

- Hey, Nigmet, biz şimdi sinemaya geç kalıyoruz bak.

Nigmet sol kolunu kaldırdı, baktı, altın saati parlayıverdi.

- Tamam, tamam, Bibican, - kalkıp şifoniyerden üstünü alarak giymeye başladı. – İbrahim, bağışla, biz bilet almıştık. Çok ilgi çekici film diyorlar bugün.

Kapı önüne çıktık. Nigmetulla nedense çakmak çakmak gözlerle (220) sağa sola bakındı, bana çabucak elini uzattı, selamlaştı ve fısıldarcasına konuştu:

- Sen şimdi, İbrahim, bize gelme, komşular çok kötü. Ben, muhakkak, vakit bulursam kendim size gelirim. Safa ağabeylerde mi kalıyorsunuz? İyi, hoş.

O, acele ederek tekrar evine girdi.

Üvey annemin yüzü günden güne kararmaya başladı. Bana doğrudan doğruya söylemese de, komşulara gidip: "Döndüğünden beri üç ay geçti. İş de düşünmüyor, sürekli babasının sırtından geçiniyor", diye yakındığımı işitmeye başladım.

Ne yapmalı? Nereye, kime gitmeli? Şaşırđım. Yeni yıl, 1948 yılı yaklaşıyor, ama ben hâlâ işsizim.

Nereye gidip de özrümü söylemeyeyim, kimliğime bakıyorlar ve yüzlerini çatıyorlar.

Nigmetulla'yı bekleyip ümitlenmişim, o da görünmüyor. Başka arkadaşlar da vardı, hiçbiri gelip halimi sormuyor.

Babamın yüzüne bakmaya utanıyorum. Annem de bakmıyor, göz kapakları inmiş. Biz eniştelere evinde kalıyoruz.

Sadece Eşref abla ara sıra çaya çağırıyor, eskileri düzenleyip bana giydiriyor, pantolon, ceketleri kullanılacak hale getirip verdi, eski elbiseyi kısaltıp "Moskovalı" haline getirdi, sağ olsun.

Ama ben hep erken kalkıyorum ve hiçbir zaman çay da içmeden, babamdan utanarak, sokağa çıkıyorum. Boran. Soğuk. Nereye gitmeli acaba bugün?

Ayaklarım sağlam olsa, bir ambara yük taşıyıp boşaltmaya girerdim. Kütük başı ile kendi kendimi güçlkle taşıyorum, adım attıkça kar yığınına bata çıka gidemeden cefalanıyorum, kahrolası. Bazen bir kapıdan diğer kapıya kakılıp, “Size layık iş yok!” cevabından can üşüyünce, eve geç döneyim diye Kükçetav’ı saran, çocukluk zamanında oynayıp koşturduğum tepelerin ardına çıkıyorum, bir taş kovuğuna gizleniyorum, düşünüyorum... Nedense, Tukay’ın sürekli aynı şiirini tekrarlıyorum:

Şad yaratsa da, cihana yad yaratmış rabbi...

Hıçkırarak ağlıyorum. Doyana kadar ağlıyorum. Burada, taş kovuğunda, soğuk da olsa, tenha, kimse de görmüyor.

Bazı günler mezarlığa varıp, annemim kabri yanına oturuyorum ve gönlümü boşaltıyorum.(221)

Bütün gönüllerden sıcak, yumuşak senin kabrinin taşı, -
Burada damlasın gözyaşımın en acısı ve tatlısı!

Bu şekilde yeni yıl öncesinde bir gün babam akşam yemeğinden sonra: “Haydi, sigara içelim”, deyip beni kapı önüne çıkardı. Orada, Safa enişterinin üstü file ile örtülü kızağı duruyordu, oraya oturduk. Babam para kesesini çıkarıp sigara sarmaya başladı. Hissediyorum, ne söylemek istediğini. Sanki genç eşi önünde gönül sırrını açası gelmiyor.

Babam gençliğinde çok gürbüzmüş, güreşlerde de, meyhane savaşlarında da yenilmemiş. Kendisi sürekli mescit yapsa da, mescit kapısını yılda iki defa, sadece kurban bayramı ile ramazan bayramında açmış. Bunun sonucu onu gücendirip “Rus Nizami” diye adlandırmışlar. Ama Kükçetav’da ondan daha usta marangoz olmamış. Kükçetav’daki en güzel, işlemeli kornişli, örnek pencere kapaklı evler, onun işi... İşte o meşhur usta şimdi sigara çekiyor. Pencereden süzülen yedili lamba ışığında daha da kederli görünüyor, zayıf, sırtının kamburu çıkmış. Zamanında onun bıyıkları, tam Mareşal Budenny’inki gibi, kabarıp kulaklarına dolanıp, yüzüne nasılsa bir büyüklük serperlerdi. Şimdi o bıyıklar da düşmüşler, inceliyorlar.

- Oğlum! Dedi babam, nedense ağır soluyarak. – Ben, ömrüm boyunca balta vurduğum. Hâlâ benim dediğim bir ev de yok. Sen benim tek oğlumsun. Seni okutup, baltadan kurtulurum demiştim, olmadı, - sönmeyedurun “keçi bacağı” çatırdatıp dumanını çekti. Kıvılcıklar sıçradı. – Olmadı! – Tekrar iç çekme. – Allah böyle yazmış. Sen de eline balta almazsan, olmaz. Ben bugün Safa ile anlaştım. Biz ona yeni ev yapacağız, o da bize evinden arta kalan kütükleri, tahtaları verecek. Bu şekilde gayret ederek kendimize bir kovuk düzenlemezssek, olmaz.

Babam sönen izmariti kar üstüne atıp çığnedi. Taze kar gacı gur etti.

Yakınımızda köpek üdü.

5

Kalın, kara kayın kütükler. Güçlkle kaldırıyoruz, kemik gibi sertler, kurşun kalem sivrilten keskin balta vurdukça sıçrayıp sıçrayıp geri geri geliyor, özellikle de don zamanında. İşte o kütükleri önce tertemiz yontmak, ayıklamak, daha sonra da üç tarafı tahta gibi edip eşit hale getirerek doğramak ve dümdüz zımparalamak gerek. (222)

Ondan sonra hemen tomruklardan duvar yapmaya başlıyoruz. Köşeleri “Fransız kilidiyle” kapayıp, babam kendisi vuruyor, kesiyor. O kadarına henüz benim elim yatmıyor. Ben, çoğunlukla sabahtan akşama kadar kütük doğruyorum, oyuk alıyorum, tırnak koymak için delik burguluyorum.

Tomruklar yükseldikçe kütükleri daha yukarı kaldırıp koymak gerekiyor, sadece bir defa değil, defalarca.

- Şöyle, şöyle... - diyor babam, gözlerini kısıp bir öne bir arkaya giderek, daha yeni koyduğum kütüğün yatışının, oyğunun doğru olup olmadığına bakıyor. Daha sonra kütüğü demir cetvel ile çizip çıkıyor. – Haydi tamam!

Bu şekilde güçlkle kaldırıp koyduğumuz kütüğü tekrar güç bela kaldırıp yere bırakıyoruz. Babam kütüğün çizilmiş yerinden tekrar baltasını yalatıp, kâğıt kalınlığı yontuveriyor...

Ağaç ayağım gerekli yerde bükülmüyor, lazım olmayan yerde kayıp gidiyor, ağır kaldırdığında yeri delip giriyor, çekip de alamıyorsun.

Akşam çayını içer içmez yıkılıyorum, tabi sabahleyin... Sabahleyin hareket edemiyorum, bütün vücudum kırılıyor, topal ayağımın dizi sıyrılıp, çiğ yara olup kanıyor. Kalkmak lazım.

Nihayet, yaz başında evi bitirdik. Safa eniştelere dört odalı güzel eve göçtüler. Bize, eski ev ve arta kalan biraz kütük ve tahtalar kaldı. Babamın bu zamana kadar da topladığı hatıraları, kapı pencere kenarları varmış. İşte bunların hepsini karıştırıp, şimdi kendimize ev yapmaya hazırlanıyoruz.

- Kendi evimizi yapmakla uğraşırsak, yiyecek bulamayız, - dedi bir gün babam, tahta düzeltirken. - Ben ticaret şirketinde çalışan Hafız'la ev yapımı konusunda anlaştım. Gündüz orada çalışırız, aynı zamanda sabah akşam kendi evimizi tamir ederiz.

Bu şekilde yapa yapa, nihayet, kendimize ait dediğimiz kovuk da oldu. Kazakların dediği gibi, kendimiz için duman çıkarmaya başladık. Benim çolak ayağım, yaralar daha da arttıkça, başka şekilde iyileşilmez şimdi deyip, galiba, nasırlanıp körleşti, önceki gibi adım attıkça kırılıp sulanmıyor. Kollar da baltaya yattı. Babam, bana tomruk köşelerini "Fransız kilidi ile" kilitlemeyi, kapı pencere kenarlarını yerleştirmeyi de havale etmeye başladı. Tabii kendisi sürekli gözetleyerek kontrol ediyor.

Ancak işte üvey anne ile aram hâlâ ısınmıyor. O, yeri geldikçe "geçmez davar" diye iğneleyiveriyor, kırkına ulaşmış sakallı çocuğun elbiselerini yıkayacak halim yok deyip, kirlilerimi atıvermeye başladı. Sonunda, babamla (223) konuşup evlenmeye karar verdim, Mahinur isimli bir dul kadınla evlendim.

Şu noktada aklım gitti. Yine protesto eder dediğim sırada, annem hiç de gürültü patırtı çıkarmadı, hatta gözleme yapıp, nikâh yerinde bir meclis oluşturup komşu kadınlarını çaya da çağırdı.

Ben de memnun oldum. "Yıllardır evlenememişim, annem merhem oldu", - diye övündüm.

Mahinur, ilk günden hemen evdeki bütün işi: kirlileri yıkama, yerleri yıkama, sığır sağma, sığır sürme, yemek pişirmeyi kendi eline aldı. Çevik ve çabuk olduğunu gösterdi.

Sözde cimri olan babam da bir gün yemekten sonra:

- İyi oldu, gelinden iyilik gördük, dedi.

Benim de gönlüm yükseldi. Nihayet, durum düzeliyor. İş de yeterince var. Savaş zamanında darmadağın olmuş dünyayı insanlar düzeltmeye çalışıyorlar. Bunun için bir iş biter bitmez ikincisine çağırıyorlar.

Bu şekilde güzelce çalışıp, yatıp kalkarken bir gün kız kardeşim Raziye, küçük çocuğu ile kocasından ayrılıp döndü. Başlangıçta ben onun dönmesine sevinmişim de. Tabii eşinden ayrılmasına değil, bizim ailemize katılmasına. Önceden söylememiştim, üvey anadan olsa da, öz kardeş, konuşursun da, fikir alışverişinde bulunursun da demiştim. Akli başında biri, on yıllığı tamamlayıp bölge mahkemesinde sekreter olarak çalışıyordu.

Ancak bu yorumum ile acele etmişim...

Tuhaf, Raziye eşikten adım atıp girince, babamın bana olan bakışı değişti, soğudu. Önceki gibi benimle açılıp konuşmuyor. Kaşları düşmüş, yüzü her zaman çatık. Bir gün işten döndüğümde doğrudan doğruya söyleyiverdi, yüreğe hançer sapladı:

- Sen artık kendine layık bir iş bul ve bir delik ara. Ev daraldı, - dedi o öfkeli sesle, sert bir şekilde.

Dağılıp düştüm. Böylesi bir söz duyarım diye düşünmemiştim. Babam beni küçüklüğümden beri sever, sırtına alıp yürürdü. Aynı zamanda Kazan'a gidip tutuklandığımı duyunca, gece gündüz ağlamış, üstelik intihar etmek istemişti. Dönünce, göğsüne bastırıp, çocuklar gibi hıçkırarak ağladı, göremem demiştim... gerçek mi, rüya mı... diyerek kucaklayıp uyudu, beni, ilk gecede. Ama şimdi? Ne oldu ona? Niçin soğudu?

Babamın bu beklenmeyen sözlerini ben, tabii, Mahinur'a söylemedim, ama kendim gece boyunca kirpik çarpmadım, (224) huzursuzlaştım. Ne yapmalı? Nereye gitmeli? Şimdi ben yalnız başıma da değilim, iki, belki üç kişi...

Babamın bu sert sözlerinin sırrını komşular fısıldayıverdiler. Annem her zaman onlara anlatıyormuş.

- Sadece kendisine değil, insanlara da kötü etkisi oluyor. İşte bu tutuklu yüzünden kızım daha üst dereceli işe geçemiyor. "Ağabeyin halk düşmanı", - deyip, yolunu kapatıyorlar zavallının, her gün ağlıyor. Ne zaman gözden kaybolur, can hasreti.

İkinci gün Raziye babamın yanında söyleyiverdi:

- Sen benim kardeşim değilsin - halk düşmanı! Senin yüzünden beni işte yükseltmiyorlar. Git bizden!

O gece ben evden çıkıp gittim. Nereye? Kendim de bilmiyorum...

6

Deniz, insanların kaygısını temizler, derler. Ben de: "Orman, insanın hasretini dağıtır", diyordum. İşte! Biri diğerinden büyük, düz, kara, koyu kahverengi püsküllü taç giymiş delikanlı, kara kayınlar yol boyunca dikilmişler de beni sessizce yolcu ediyorlar. Onlar arasında küçük kayınlar, yaban

gülü, çayirmelikesi çalıları ve çiçekler... Ekşimtırak kara kayın sakızı ile çiçeklerin kokusu burnu gıdıklıyor. Solumaya doyamıyorsun!

Yolun sol tarafında mavimtıraklaşarak göl görünüyor. Dönüşte o, bütün huzuruyla görünüyor. Kıyısında çaprazlama granit taşlar. Kimisi balınayı hatırlatıyor, kimisi deve, kimisi kızıl sığır olup dize kadar su içine girmiş.

- Şıptır, şıptır...!

Küçük dalgalar kıyı kenarındaki granit taşlara yavaşça sokuluyorlar ve geri çekiliyorlar. Daha sonra tekrar fısıldaşıyorlar: “Şıptır, şıptır”. Sanırsın ki esrarlı hikâye anlatıyorlar.

Yuvarlak gölü, kalın kara kayınlarla kaplanmış dağ çevrelemiş. Dağlar şimdi mavimsi duman içerisinde. Sessiz. Göl üzerinde bir kılçık dahi yok. Dağlar, ormanlar, göl dibinde şuleleşip masalımsı bir görünüşle parlıyorlar. Âdeta bu zebercet kâsede abihayat suyu...

Terlemiştim, soyunup üzerimi çıkardım, vücudum rahatladı. Orman ortasında uzayan kıvrımlı yola yeniden çıktım, şimdi seyahatimi tamamlamaya az kaldı. Orman içine (225) yerleşmiş Borovoy Orman Teknik Meslek Lisesinde benim eski dostum Haris, müdürlük yapıyormuş. Akşam, bunu Safa enişte söyledi.

- Bizim Haris güvey, teknik lisede müdür. Nasıl bir iş lazımsa hemen buluverir. Helime de orada. Seni görünce sevinirler, dedi.

Akşam yük trenine binerek Şuçı şehrine geldim. Oradan, bildik yoldan yaya olarak, teknik meslek lisesine.

Ah! Birden irkilip durakaldım. Ayaklarımın altından yolu bölerek sincap fırladı, muhtemelen, yolum sağ salim olacak...

- Beni bağışla, dedi Helime sabahleyin çay esnasında, nedense, üzüntülü bir sesle. Titreyiverdi. – Öfkelenme... - sözü bölünüp, birden duruverdi.

Genç kız iken Helime'nin yuvarlak yüzü, yüz elmaları kızarıp pişiverirdi. Biz, onu kızdırarak Almapa diye çağırırdık. Bu şekilde öfkelenince o daha da kızarıyor, güzelleşiyordu. Şimdi Helime, nedense solmuş gül gibi kurumuş, incelmış, yanak kemikleri çıkıp, yüzü uzayıvermiş.

- Neden böyle diyorsun? Niçin öfkeleneyim diyor. İyi karşıladınız, misafirperverlik gösterdiniz. Sağ olun. Ben şimdi tanımazsınız da diye düşünmüştüm. Hayır, unutmamışsınız. Biz çocukluktan beri dostuz.

- İşte bu, durumu bozuyor ve şimdi...

Afallayıp kaldım.

- Nasıl? Ben kesinlikle sizleri özleyip geldim.

- Suss! – Helime beni parmakla uyardı ve fırlayıp kalktı, gidip kapıyı iyice kapattı, tekrar yerine gelip oturdu, çok endişelendi. – Of Allah'ım... Bak, ağzından öyle söz çıkarma sakın!

- Nasıl söz?

- Özledim diye konuşma, diyorum.

- Niçin?

- Niçin olsun, Haris gece boyunca beynimi yedi. O, senin eski sevgilin, seni aramaya gelmiş. Aranızda bir şeyler var, diyor.

- Ah, Helime, Helime, bende şimdi hanım kız kaygısı mı var? Hamile hanımı nereye yerleştireceğimi bilmiyorum. Üstelik sadece bana bile yer yok. Dün akşam, Haris'e hepsini de anlattım. Ben, buraya hanım aramaya değil, iş aramaya geldim. Haris beni iyi tanır. Yardım eder diye ümitlenmiştim.

- Ah!... - Helime yine kederlendi. – Hepsini de anlıyorum, (226) ancak... -Gözünden yaş damlaları yuvarlandı. – Elimden gelse ben senin için neler yapardım. Şimdi kendin görüyorsun iki çocuk. Haris, bu kadar kıskanç biri. Bir adım atmaya izin vermiyor. İşte bak, bugün sen varsın diye, sabah çayını da içmeden, huysuzlanıp çıkıp gitti.

- Tamam, senin için ise... Ancak ben Haris'i görüp, bir işe yerleştirir diye gelmiştim.

- Suss! – Helime iğne batırılmış gibi sıçrayıp kalktı. – İşte geliyor. Sen çabuk yola çık şimdi...

İstasyona geri geldim. Garda, her zamanki gibi, gürültü patırtı, uğultu, acele edenler, telaş edenler. Kimileri, Kükçetav tarafına gidiyor. Kimileri, Akmolla'ya. Ancak ben ne tarafa gitmeliyim? Kime dayanmalıyım? Ne yapmalıyım? Başım çatlıyor. Cevap bulamıyorum.

Şaşkınlıktan gardan biraz dışarıya doğru çıkıp, çim üstüne paltomu serdim ve uzandım. Gökyüzü bulutlu. Yarım ayağım ince ince sızlıyor. Hava bozulmadan önce hep bu şekilde oluyor, hayırsız.

Cepte hepsi on beş som akça (şimdi bir som 50 kuruş). Onunla nasıl bilet alacaksın. Bir defa yemek yemeye de yetmiyor bu. Ne yapmalı?

İşte sana özgürlük! İşte sana doğduğun ata! İşte sana anne, kız kardeş... Beklemişler! Uyuklayıvermişim, lokomotif düdüğü çaldığında sıçrayıp uyandım. Kükçetav tarafından bir tren gelip

durdu, yolcu treni. Birileri iniyor. Birileri biniyor. Kucaklaşıyorlar. Öpüşüyorlar. Gülüşüyorlar... Bahtlı insanlar! İşte, karşıda vagon penceresinde masaya dizilip konmuş şişeler. Süt, kefir. Ağzımın suları aktı...

- İbrahim, bu sen misin! Ne yapıyorsun?

Yıkılıyordum. Önümde, Galev Mannapov. Beraber oynayıp büyüdüğümüz çocuk. Şimdi tam ağabey olmuş. Dolu gövdeli. Üstünde güzel elbise. Şaşırıp kaldım, ne diyeceğimi de bilemedim.

- Sağ mısın?.. Nereye gidiyorsun?

- Alma-Ata'ya, görüşüp konuşmaya... Rengin atmış, yoksa hasta mısın?

- Evet, başım çatlıyor. Bak hele, Galev, ben paramı çaldırdım, şimdi bilet almaya da param yok.

O arada kızıl kasketli nöbetçi, gar kapısı önüne ilinmiş metal çingırağa vurdu.

- İşte, cepte otuz som var...

Galev, elbise cebinden bir avuç para çıkarıp bana verdi ve trene doğru yürüdü. (227)

Cebime para girince zihnim de aydınlandı. Dur, Akmolla'da benim bir dostum var. "Antibeste" beraber yattık. O, hizmetkâr, süresi de dolmuş olmalı. "Eğer Kükçetav'da düzgün bir iş bulamazsan, bana gel. İş bulurum", demişti.

Gişeye koşturdum...

7

Geceleyn azıcık yağmur yağıp geçmişti, işte şimdi, Akmolla ormanlarında, her yer bataklık, özellikle de benim kendisi gibi ağaç ayaklarım için. Adım attıkça dizden batıyorum, ağaç ayağımı iki elimle çekip çıkarıyorum. Zorlukla çekip ikinci adımımı attım mı, yine batıyorum. Hangi cehennemde bu Altay? Nerede onun Şanhay dediği yer? Şehrin doğu tarafında eski barakalar, saman evlerle sıkıştırılmış "gece kondular" varoşunu Şanhay diye adlandırıyorlarmış. Dediğine bakılırsa, Altay, Şanhay'ın orta yerinde, pazar karşısında, köşe başındaki evde oturuyor olmalı.

Sonunda, kan ter içinde kalıp, pisliğe batıp, sora sora Altay'ın kaldığı eve ulaştım. İçim cız etti, yarı şekilde yere sinmiş gibi bir ev, tepesi yıkılacak hale gelmiş, kapı koparılıp sökülmüş. Döşemesi dağıtılmış bir odayı geçip, diğerine girdim. Kapkaranlık, hiçbir şey görünmüyor. Sadece kulak donduran sinek vızıldaması.

- Evde kimse var mı?

Bir şeyler hışırdadı, karşıdaki yataktan miyavlayarak bir kedi indi, soğuktan sesi kısılmış bir ses homurdandı:

- Hey... Kahrolası, yine kim yürüyor, uyutmuyor?

- Çiçey, Altay adlı adam burada mı oturuyor?

Sanırsın ki kamçı ile vurdu:

- Git, Altay'ı-baltayı tanımıyorum, ne diye şaşkın şaşkın dolaşıyorsun!

- Ben, çiçey Kükçetav'dan.

- Hey... İstasyon başında kasap Torsın vardı. Altay-baltayı ondan sor!

Tekrar çamura batıp, geriye, gar tarafına, kasap Torsın'ı aramaya gittim.

Kapı dibinde beni kürekle su yolu açarak, ağıl temizleyerek yürüyen bir yaşlı karşıladı, uzun, zayıf, çivi sakallı. Üstünde eski kaftan, başında kırkılıp bitmiş şapka. (228)

- Esselamünaleyküm, ağabey?

Yoksa sağır mı, selamımı almadı, şüpheli bir bakışla uzunca baktı, daha sonra sert bir şekilde sordu.

- Hey... Günün kaşı karardığında ne diye yürüyorsun?

- Baba, siz Altay adlı adamı tanıyor musunuz?

Yaşlı, irkilip geri çekildi:

- O kim, dostun mu?

Sevindim: ayrıntılı olarak soruyor, - muhtemelen, burada yaşıyor.

- Evet... Yakın dostumdu.

- E... İyi adammışsın... Dostun hapisanede kalıyor. Hırsızlık yapmış dün gece.

O anda başıma topuzla vurdular, bayılacak gibi oldum.

- Vay, hoş geldin, - ihtiyar öfkeli bir sesle mırıldandı: - polis o serserinin arkadaşlarını arıyordu... İhbar etmeli.

Bu ak sakallı kaba ihtiyar yanından nasıl ayrıldığımı da bilmeden, önüme ardıma bakmadan koşturuyorum. Nereye? Ben de bilmiyorum. Bir zaman sonra bir sokağa gelip gizlendim. Bilmem nereden bir bücür köpek çıkıp, bir önüme bir ardıma geçerek havlamaya başladı.

Ardından birilerinin acele ile koşurmaları, konuşmaları duyuldu. Var gücümle koştura zıplaya sokağın başına çıktım. Kömür yığını. Vagonlar. Her nasılsa çıkmaz sokak. Kömür yığını yanına gidip yıkıldım. Hemen yakınından çuf-çuf ederek lokomotif geçti.

Gece boyunca yağmur yağdı.

Ben çıkmaz sokaktaki bir yük vagonu altında gizlendim. Yorulmuş, ne yapacağımı belememiş halde olduğuma bakmadan, gözlerime uyku girmede. Birden, vagon soymaya gelmiş hırsız diye tutup kapatırlar mı diye korksam da karnım gurul gurul ederek hiç huzur vermiyor. Biçare ne yapsın iki gündür ağzıma bir lokma yiyecek girmemiş. Altay'a gidince midemi bir doyururum demiştim, ama beni yakalayamadılar. O kaba ihtiyarın bakışı kötü idi, zamanında sıvıştım...

Pembe ışık püskürterek güneş yükselmeye başladı. Her taraf aydınlanıp, güzelleşti. Yağmurdan sonra burada kömür yığınları, duman sinmiş, eski, harap vagonlar arasında da sabahki tatlı hoş koku!

Ama yine yemek yeme isteği geliyor.

Gar ardındaki pazarda, uzun uzadıya uzayıp giden masalarda süt, lor, katık, ara sıra bütün tabikmekler de görünüyor. Nasıl tatlı koku! (229)

Gardaki yolcular gelip ya birinci ya da ikinci masaya oturuyorlar, sütle, katıkla tabikmek yiyorlar. Onlara bakınca ağzımın suyu akıyor.

Dışarı doğru gidip, üstümdeki gömleği çıkardım, hapishaneden dönünce, babam kendisi: "Al, oğlum kendini donat" – diye hediye etmişti...

Gardan dışarıda تنها bir yere – atılmış traverslerin üstüne gelip oturdum ve iki tabikmeği bir şişe sütle yiyip bitirdim... Hiç hissetmedim bile. Ömrümde, hatta Kolıma'da da, böylesi tatlı yiyecek yememişim.

Mide doyunca, rahatlayarak, travers üzerine uzandım.

Gözüm kapanıvermiş.

- Tu-tu-tu!

Sıçrayıp uyandım.

Karşıdaki uzun demir yolundan tren geliyor. Altın kuşaklı yeşil vagonlar. Önde kızıl döşlü, iri, dizel lokomotif. Tren yaklaşıyor. Vagonların pencereleri açık. Oradan yolcular bakıyor. İşte vagon restoran. Masalarda şişeler. İşte iki yolcu ellerindeki bardakları tokuşturuyor. Kapısı açık iki vagon arasındaki boşlukta askerî giyimli bir delikanlı ile mavi gömlekli bir kız dikiliyor. Onlar birbirlerinin ellerinden tutup, bozkıra bakarak gülüşe gülüşe bir şeyler hakkında konuşuyorlar. Tren, traversler yığınına yaklaştı. Onların gözleri bana döndü. Kız gülümseyerek bana el salladı – "Hoşça kalın!" Ona katılarak o askerî delikanlı da el salladı.

Bak, dünya ne kadar güzel! Bak, dünyada nasıl da iyi insanlar yaşıyor. Dayanamadım, sıçrayıp ayağa kalkarak ben de, o kızla delikanlıya mendilimi salladım.

- Hoşça kalın! Hoşça kalın!

- Tu-tu-tu!

Tren gitti. Uzaktaki çiçekli Alma-Ata'ya, karlı tepeleri göklere uzanmış Aladağ yanına gitti. Bugünkü ilk ve son sevincim de o trenle ufka gidip yok oldu. Ben yine hasta, sancılı düşüncelerimle kaldım.

Güneş, şimdi batmaya başlamış. Daha yeni yükselmeye başlamıştı değil mi? Yine gece yaklaşıyor. Nerede uyumalı? Niçin uyumalı? Daha sonra nereye gitmeli – sağa mı, sola mı? Yol yok! Üstümdeki son gömleği satıp yemek yedim. Cepte bir kuruş para yok.

Sonum ne olacak? (230)

Bak, birileri nasıl düzgün, güzel bir şekilde giyiniyorlar, canları ne istiyorsa onu yiyorlar, nereye gitmek istiyorlarsa oraya gidiyorlar. Ama ben? Ben – kurt! Beni kovalıyorlar, takip ediyorlar. İnsanlar benimle konuşmaya korkuyorlar. Ben onlardan korkuyorum. Niçin?! Ben de onlar gibi insanım. Ben daha sadece otuz sekiz yaşındayım. Ben, her yönden olgunlaşmış, dünyada kendi yerini bulmuş erkek olmalıyım! Ama şu ana kadar – eski püskü elbiselere bürünmüş ağaç ayaklı sakatım. Niçin ben sakatım? Anadan bu şekilde sakat olarak doğdum mu? Savaş meydanında memleketimi koruyarak mı sakatlandım? Ne için beni sağken sakat bıraktılar ve şimdi iğrenerek yanlarından kovuyorlar?

Yer titredi. Sıçrayıp ayağa kalktım. Tren geliyor. Kızıl vagonlar! Sanırsın ki biri beni sırtımdan dürtüp ayağa kaldırdı. Kızıl vagonlara doğru atıldım. Çabuk! Çabuk! Acele ettikçe ağaç ayağım yere batıyor, sürtünüyor. İşte şimdi vagonların güürültüsü. Yaklaşıyor! Yaklaşıyor! Çabuk! Palto paçası ayağa dolanıp, koşturmaya izin vermiyor. Onu çıkarıp fırlatarak, topluluğa koşturdum. Yer sallanıyor. İşte çuf çuf edip, buhar püskürterek, sağa sola duman dağıtıp gelen tren görüldü. Çabuk! Son gücümü toplayıp, tırmanıp, topluluğa karışıyorum. Akşam yağmurundan sonra balçık yumuşamış, kayıyor, batıyor. Bir şey, güp güp ediyor. Ya yer, ya da benim yüreğim. Yetişsem iyiydi... Ancak... Ben tam raylara yatarım dediğim anda, son demir tekerlek tıngırdayıp, yuvarlanıp geçti. Halsizleşerek, tökezleyip traversler üstüne serildim.

- Olmadı...

Ne faturası? Ne ağırlığı? Brüt? Dara? Onlu ölçüde nasıl ölçüyorlar? Yazıhane faturasında nasıl hesaplıyorlar? Allah biliyor, rüyama da girmeyen şeyler. Ancak yine de ben Kızıl Yar köyündeki kooperatif yemekhanesinde büfeciyim – mal alıp, mal satıyorum, hesap veriyorum.

Böyle mesuliyetli işe nasıl aldılar diyor musunuz? Belli, acıyarak değil, sadece çıkırından çıkmış olan ihtiyaçtan. Bu yemekhanede büfeci, normalde, beş altı aydan fazla çalışmamış, mahkemeye düşüp hapse giriyormuş. Bu nedenle köyde, bu büfede çalışacak kişi bulunamamış. Ancak yemekhane, büfe çalışmalı. Ben, Allah’a havale ederek, tevekkül ettim. Ne yaparsın, şaşkın ördek gerisi ile göle dalar, derler... (231)

Zamanı gelmeyince, öleyim desen de ölemiyormuşsun. Bu çalışıp çabalama da sonuç vermeyince, biraz sakinleştim. İkinci gün üstümdeki paltomu sattım ve Kükçetav’a döndüm. Gece ortasında kapıyı çaldım. Uyuyorlar. Biraz kararsız kalıp, cesaret gösteremeyince yine tevekkül ettim.

- Kim var orada karanlık gece ortasında?

- Ben, anne.

- İşte, geçmez mal, yine mi döndün!

Üvey annem camlı taraça kapısını açtı, ancak kendisi ortasına dikildi – yuvarlak, yavan, beyaz gömlek – elbiseyle. Öfkeli. Elinde yedili lamba.

- Mahinur evde mi?

- Olur evde, - annem nedense omuzlarını silkti, lamba pılt pılt etti, - oynaştan çocuk buldu. İşte akşam Raziye’nin eteğini çalarak kaçıp gitmiş.

- Nerede o şu anda?

- Şeytan bilir mi? Polisle beraber arayıp bulamadık. Çok lazımsa bulursun daha. Hadi, babanın yarın sabahleyin işe gitmesi gerekiyor.

Kapı şap edip kapandı. Lamba söndü.

Dünyada hâlâ merhametli insanlar da varmış. Bir dostum kimliğimi değiştirdi. Diğer bir dostum “on yıl muhasebeci olarak çalıştı” denen yazıya imza atarak, mühür vurmaya cüret etti. İşte bu dokümanları yollarken, Kızıl Yar köyündeki yemekhaneye büfeci lazım olduğu haberini işittim.

Köy satış merkezi başkanı, orta boylu, azıcık çopur yüzlü Kazak, belgeleri görünce gülüverdi:

- Oo, ta kendisi, on yıl muhasebeci olarak çalışmış, deyip belgeleri muhasebeci kıza uzattı.

Tercüme-i halî çalışma hesap defterine uydurup yazıverdim. Başkan Mostafin, bana terkedilmiş bir ev gösterdi.

- Şimdi hanımını, çocuğunu alıp gel. Önde gözün görür.

O gün hemen depodan rakı, şarap, şekerleme, şeker gibi malzeme alıp, faturayı imzalayıp, büfeyi açıverdim.

İkinci gün Kükçetav’a gidip, Mahinur ile oğlum Şamil’i alıp geldim. Mahinur evin içini dışını temizleyip, ağartmaya, yıkamaya başladı.

Kızıl Yar’daki ilk gün, çok hoş başladı. O gece bize Hızır geldi. Gerçekten, hiç yalan yok, inanmazsanız, işte kendiniz hükmedin. (232)

Geceleyin, yemekhane kapanınca, ben büfeden bir bütün ekmek, yarım kilo şeker, elli gram çay alıp döndüm. Mahinur, başındaki tiftik şalını satıp, kova, çaydanlık, çanak çömlek, kaşık ve bir kilo et almış. Ben döndüğümde ev parlamış ve içeride lezzetli yemek kokuları yayılıyordu.

Nihayet, ilk defa Mahinur’la kendi kovuğumuzda, komşumuz yaşlı Kazak kadınının hediye ettiği kısa, yuvarlak masamızda kendi pişirdiğimiz yemeği yemeye oturduk. Çoktan beri etli yemek yememiştik, güzel kokusu burnu gıdıklıyor.

- Hey, ihtiyar, dedim ben gülererek, - masa zenginlere göre, sadece müzik eksik!

Daha sözümü bitirmedim, kapı açıldı.

- Essalamüaleyküm!

Şaşırp kaldım. Kapı dibinde bembeyaz sakallı bir Kazak ihtiyarı duruyor, koltuk altında beyaz mendile dürülmüş büyükçe paket.

- Vealeykümüsselam, baba, yukarı çık, dedim, şaşkınlığım devam ederken.

İhtiyar ısrar ettirmede, küçük bohçasını pencere dibine koydu ve ellerini yıkayıp, masa yanına oturdu.

Yemekten sonra çay içtik!

- Hayırlı olsun, diyerek, ihtiyar bir ayet okuyup dua etti ve tekrar bana dönerek: - Şimdi bir şarkı söylesem, nasıl olur? Dedi.

Şaşırdık! Bu da ne demek! Bembeyaz sakallı ihtiyar! Dua. Şimdi...

O arada ihtiyar, yerinden çabucak kalkarak, pencere dibindeki küçük bohçasını çözdü ve talyan akordeon çıkardı.

Parmakları çok ustaca bir yukarı bir aşağı gidiyor, akordeon telleri aceleyle ses çıkarıyor. İşte Sibir Tatarlarının en sevdiği şarkıları “Bişköl”. İhtiyar, güzel yankılanan sesiyle söyleyiverdi.

Bişköl şarkısı, Bişköl şarkısı, Bişköl şarkısını severim.
Bişköl şarkısını söylersem, hasretimi dağıtırım...

Bir süre sonra akordeona Mahinur da katıldı.

9

Bu yemekhane Kızıl Yar köyünün kenarında – Çağalı ırmağı dönüşünde “L” harfi şeklinde yapılmış eski bir eve yerleşmişti. Öylesine (233) eski ki – hayret edersin. İlk yapıldığındaki bilek kalınlığı çam döşeme tahtalarından öylesine, gelişi güzel bir araya getirilmiş, temelsiz, sadece yere döşenmiş gibi. Dura dura yıpranmış, tıpkı tavuk kümesine dönmüş.

Bak, pencere dipleri altında, köşelerinde baş sığacak delikler. Onlar, eski meski çuval, kırık derik malzeme ile kapatılmış. Çatıdaki kiremitlerin hepsini rüzgâr koparıp fırlatmış.

İç taraftan yemekhanenin duvarları kim bilir ne zamandır kontrplak ile kaplanıp, beyaz boya ile boyanmış. Ancak şimdi o kontrplaklar bozulup kabarmışlar, çıkmışlar. Boyası dökülüp, sararıp, çopurlanmış. “L” harfinin kancasında – yemek pişirme bölmesi ve küçük büfe köşesi. Ama işte “L”nin “butunda”, salon. Orada, dörder kişilik olarak düşünülmüş yedi, sekiz masa ve kırık sandalyeler. Ortada kalayla kaplanmış büyük soba.

Mutfakta, iki kişi. Baş aşçı, o, yemekhane müdürü. Onun yardımcısı, tabi ki garson. Ben, büfeciyim. İşte bütün personel bu.

Baş aşçı, kısa, zayıf, zavallıca bir adam. Adı, alay edilerek konmuş gibi, - Velikanov İvan İvanoviç. Ağzında sürekli kısırılmış piposu yavaş yavaş duman çıkararak yanıyor. İvan İvanoviç konuşmayı sevmiyor, ancak her zaman bir şarkı mırıldanıyor.

Yardımcısı Vera Petrovna şefin tam tersi, iri gövdeli, baldırları, bilekleri bingil bingil ediyorlar. Eğer o, öfkelenip bir el kaldırsa, Velikanov’un küllü göğe uçacak. Günahlarına girecek durumum yok, tartışıklarını dahi duyduğum olmadı, her ikisi de kendi işinde: Vera Petrovna sürekli konuşuyor, köyün en yeni haberlerini ortaya döküyor, ama İvan İvanoviç, piposunu yavaş yavaş tüttürüp, bitmez tükenmez şarkısını mırıldanıyor.

Onların ikisi de beni iyi karşıladı. İvan İvanoviç büyükçe testisini tepesinden tutup, ortasına ayçiçeği yağı koyarak, darı lapası verdi. Vera Petrovna (o, zamanında büfecilik işini de yapıyormuş) bir çeyrek ekme getirdi ve yemekhaneye kimlerin geldiğini, ne yediklerini anlattı.

- Buraya çoğunlukla köylüler geliyor, kimisi bankadan para alıyor, kimisi askerî devrim komitesine, kimisi icra komitesine... Kimisi kumandanlığa... Almanlar, Polonyalılar, hapishaneden dönenler...

İçim cız etti. Sanki benim hapishaneden çıktığımı, sahte belgelerle yaşadığımı bilip, sınyarak (234) konuşuyor... Ancak Vera Petrovna bana itibar da etmiyor. Şimdi dünyadaki bütün halleri sıralamaya başladı.

- Bakın, siz borca vermeyin. Borca içip sinirine dokunurlar. Sadece bana halen dört beş kişi borçlu. Alabilsem iyi olurdu...

Doğrusunu söylemek gerekirse, ben geveze hanımın bu sözlerine hiç de itibar etmemiştim. Ancak çok geçmeden bu sözlerin altın olduğuna şüphem kalmadı. Şimdi kar düşmüştü. Büfede rüzgâr oynayıp duruyor. Rakı dizilmiş raflarda bembeyaz kar saçakları sarkıyor. Yemekhanede misafir yok. Ben masaya, büfe ardına, oturdum ve bütünüyle zangırdamaya başlayınca, mutfaka, İvan İvanoviç yanına, sigara içmeye girdim – mutfak ocağının yanı sıcak. Vera Petrovna, odun kesmeye çıkmıştı. Sigaramı içip daha bitirememiştim:

- Müdür geliyor! Diyerek, soluk soluğa Vera Petrovna girdi. Kucağındaki yarım at arabası odunu mutfak ocağı yanına bıraktı, kuzine sarsıldı. Durmadan heyecanlı ve hızlı bir şekilde konuşuyor: - İşte bela... Hey sen, büfeci, niçin şaşkınlıydın. Çık çabuk. Of, Allah’ım, önlüğüm nerede?! – O, bir bu köşeye, bir diğer köşeye koşturup kaynaştı. – Nereye koydum?

- Vera Petrovna, -dedi Velikanov fazla acele etmeden, piposunu mutfak ocağının kenarına vura vura, - önlüğün belinde işte.

Ben topallayarak büfeme çıktım.

- Üç kişi için rezervasyon. – Vera Petrovna, salona çıkıp, gelenlerden sipariş alıyor. Ben yiyecek listesi yazıyorum. Aşçı o yiyecek listesi ile kendi yiyecek ve içeceğini gönderiyor. Akşamleyin aşçı ile yemek listelerini karşılaştırıp, sayarak, mutfak erzakının kaç paraya satıldığını hesaplıyoruz. – Bir litre rakı, üç Macar kavurması.

- Üç kişiye bir litre mi?

- Çabuk diyorum. O, bekleteni sevmiyor.

İki şişe rakı ve bardaklar verdim. Yine yazdım. O arada yine birkaç kişi gelip, sigara, kibrit sordu, yemek listesi yazdırdı. Ben bu korkutucu yetkilinin kim olduğunu da sormadım. Hep sipariş kâğıdına “Müdür” diye oyuk çizgiler çizip, faturada yekûnu hesaplayarak indirmeye başladım.

- Tekrar bir bütün, iki Macar kavurması, diyerek, Vera Petrovna hesabımı karıştırdı.

Rakıyı verdim. Macar Kavurmasını, yemek listesine yazdım. Yekûnu hesaplayarak, siparişe ekledim.

Salonda insanlar arttıkça artıyor, masayı masaya ekliyorlar, mutfağa girip, eğri ayaklı iskemleyi de (235) alıp çıkardılar. Misafirlerin hemen hemen hepsi de kıpkızılar, fiske vursan yüzlerinden kan fişkırır. Ya soğuktan ya da rakıdan.

Çok geçmeden salonda mavili yeşilli sesle şarkı da yükselmeye başladı, Rusça, Kazakça. Siparişi yazıp vermeye, hesaplama yetiştiriyorum. İvan İvanoviç’in üç gündür satılmadan donup kalmış Macar kavurmaları da ısıtılıp, “kullanıma” gitti. Dopdolu bir kasa rakı vardı, boşaldı. Ardından şampanyaya geçtiler.

- Benim artık ayaklarım gitmiyor, diyerek, Vera Petrovna ağlayacak gibi olup yakınmaya başladı.

Tam gece saat üçü vurduğunda güç bela evlerimize dağıldık. Sabahleyin tekrar büfeye. Boran, kalın kar tabakası. Koltuk değnekleri kar yığına batıyor ve ben yuvarlanarak düşüyorum. Kalkıyorum, tekrar yıkılıyorum. Ancak boran kudurdukça kuduruyor. Güçlükle yemekhaneye gelip yığıldım. Büfe kapısını açıp, ölçüyü masaya koyup, şişeleri dizmeye zaman bulamadım, bir hanım gelip içeri girdi. Lamba, sadece kızarmış bir şekilde duruyor, karanlık. Masaya ulaşır ulaşmaz, rica ederek değil, emrederek:

- Bir litre rakı, dedi kadın. – Ben falanca müdürün hanımıyım.

Sevindim. İşte şimdi mükemmel oldu deyip çabucak cebimden akşamki ödenmeyen sipariş kâğıdını çıkardım.

- Akşam kocanız buradaydı... Siparişini ödemedi... Dokuz yüz yetmiş sekiz som yirmi üç kuruş.

- İftira atmayın, deyip, kadın birden sözümü kesti. – İşte, bir litre. – Öfkeyle bana elli somluğu fırlattı: - Benim kocam parasını ödemedi sipariş vermez.

Şaşırıp ne diyeceğimi bilemeden dururken, kadın iki şişeyi çantasına koydu ve kapıya yürüdü ve kızgın bir şekilde:

- Tamam, ben kocama sizin iftiranızı söyleyeyim, diye tısladı.

Kapı pat ederek kapandı.

Ben löp edip yerime yığıldım. Al sana işte, ne lazımsa! Nasıl iftira?

Öğle vakti geçince, yüce büyük, askerî giyimli bir kişi ile salona geçti. Birazdan Vera Petrovna koşturup geldi:

- Müdür seni çağırıyor.

Malum, hesaplaşacaktır deyip sipariş kâğıdını cebime koyup, faturayı koltuk değneğine kıştırıp yürüdüm.

- Nasılsınız? (236)

- Teşekkürler. İyiyim.

Yumuşak huylu bir adammış bu müdür. Yuvarlak yüzü. Yakışıklı. Gülümseyerek konuşuyor.

- Sen yeni büfeci misin?

- Evet.

- Güzel, güzel, - tekrar gülümsedi. Sigara yaktı, üfürdü. Arkadaşı – uzun, atlet gövdeli biri – nedense kalkıp çıktı. Müdür ağzından mavi halkalar çıkarıp üfürdü ve bana baktı. – Borca mal verdiğin doğru mu?

Şaşırıp kaldım. Faturam elimden düşeyazdı.

- Hayır, doğru değil, yoldaş müdür.

- Öyleyse niçin benim karıma “borcunuz var” dedin?

- Ben sadece... Sipariş konusunda.

- Hadi, hadi... Ver bakalım o kâğıdı.

Of Allah'ım. Hiç olmazsa hatırlar... Ben gömlek cebinden sipariş kâğıdını alıp müdüre uzattım.

- Buyurun. İnceleyin.

Kaşlar çatıldı. Ses birden yükselip öfkeli tona geçti:

- Ver, çok konuşma! – Benim dokuz yüz yetmiş sekiz somluk sipariş kâğıdını elimden çekip aldı ve yırtı yırtı yere fırlattı, o anda sıçrayarak kapıya doğru yürüdü. – Devlet malını tekrar borca dağıtacak olursan, ben sana yer bulurum!

Koltuk değneklerim düşüverdi. Ben kuzineye yaslanarak durabildim.
Kapı pat ederek kapandı.

10

Büfeden donarak dönüp, daha yeni uyumak için uzanmıştım, birisi pencereye vurmaya başladı. Kırarak giriyor mu yoksa, bütün ev sallanıyor. Bu gümbürtüye beşikte yatan oğlum korkarak uyandı ve ağlamaya başladı. Ben de sıçrayıp bağırıverdim.

- Kim var orada? Ne istiyorsunuz?

- Polis! Aç!

Afalladım – “geldiler!”

Mahinur, beşikten çocuğu almaya başlamıştı, bu ses yüzünden çocuğu düşürüverdi. Pantolon yerine gömleğin kolunu giymeye başlamışım. Onu atıverdim. Pantolon yok, bulamıyorum onu. (237)

- Hey, ölüp kaldın mı, aç çabuk!

Daha da sertçe vurmaya başladılar, yoksa pencereden mi giriyorlar şimdi!

Çocuk bağılıyor. Mahinur ağlıyor. Ben, ne yapacağımı bilmeden, pantolonsuz, ortalıkta dönüyorum, tir tir titriyorum, ya donuyorum, ya da korkudan.

Muhtemelen, sahte belgelerle çalıştığımı sezmişler. Ah, niçin o rütbeli ile inatlaştım.

Ben, daha çok olmamıştı Kazan’a, Kavi ağabeye mektup yazıp “Akkolak hem Sakkolak” isimli küçük şiir kitabımı göndererek, bir editöre sunmasını rica etmişim. Cevap çabucak geldi, ancak olumsuz. “Şiirlerin çocukların dili ile çok güzel yazılmış, vakiası da heveslendirici. Ancak hiçbir editöre de takdim edemiyorum. Sebebini sen biliyorsun. Daha çok olmadı, on yıllık mahkûmiyetini doldurarak, tenkitçi-gazeteci Gomer Gali evine dönmüştü. Üç dört ay iş bulamadan şaşkınlık içinde hayat sürdü. Akşam tekrar tutuklanmışlar onu. Böyle olunca, Kazan’a gelmeye heves etme!” demişti Kavi ağabey mektubunda. İşte, sıra bana da geldi.

- Aç diyorum, çabuk!

- Ölüp kaldın mı, yok olası...

Mahinur, sendeleye sendeleye gidip kapıyı açtı, eve kudurarak boran girdi. İçinde üzerlerini bembeyaz kar sarmış iki polis görüldü.

- Hazırlan, polis müdürü çağırıldı!

Göz açtırmayan boran. Önde, karı yararak iki polis gidiyor. Onların ardından koltuk değneklerimle kar yığınınına bata çıka ben tırmanıyorum. Arkada çocuğu kucaklamış Mahinur beni uğurluyor. Polis bürosu, köyün diğer başında. Sanki oç alırcasına tam o taraftan boran bürüyor.

Ben sırlıslıkam ter içinde kaldım, ancak önde daha bilmem ne kadar gidilecek yol var. Şimdi yemekhaneye yaklaşıyoruz. Boran içerisinde korkuluk gibi görünüp görünüp kayboluyor. Muhtemelen, şimdi onu da, köyü de son görüşüm.

- Hey, büfeci! Dedi önde giden polislerden biri, genç Kazak yiğidi durarak: - Başkana Kükçetav’dan misafirler geldi, iki litre rakı istedi.

Sanırsın ki üstümden bin pud yük indi, gevşeyip, rahatlayıverdim.

- Al, Mahinur, anahtarları, çok da isteseler, o kadar rakı ver kendilerine.

Mahinur, anahtarı aldı ve sevine sevine yemekhaneye yürüdü. (238)

Ben boran içerisinde kayboldum.

- Of, Allah’ım, gerçek mi, rüya mı?

Gerçekten ağlarsan, kör gözden de yaş çıkar derler, ben de, zor durumda kalınca, ölçmeyi de, saymayı da, fatura düzenlemeyi de öğrenmeye başladım. Ancak ne yapsam da borca vermesem, aklım almıyor. Misafirlerimin her biri diğerinden daha yüksek rütbeli. Onları geri itip bak, özellikle de kendin “ıslak”a oturunca. Ancak işte bir ay ticaretten sonra alışverişi hesaplayıp baktığımda: iki bin yedi yüz seksen altı som on yedi kuruş para eksik! Ne yapmalı?..

Kükçetav’a gidip, hısım akraba, eş dosttan borç para aradık. Yok! Hepsi de yüz çevirdi. İşte şimdi benden önce büfede çalışmış bendelerin niçin mahkemeye düştüklerini anladım.

Ancak anlamaktan ne fayda? Para yok. Yine, hapishane kelimesi.

- Olmazsa, yemekhaneyi tamir edelim. Ağaç işlerini sen yaparsın, boyamasını, temizliğini ben, dedi Mahinur.

Ben, köy satış merkezi başkanı Mostafin ile konuşup, üç bin soma anlaşma imzaladım ve Mahinur ile yemekhaneyi tamir etmeye giriştik. İşten sonra, akşamları, dinlenmeyi ve uyumayı düşünüyoruz. Oğlumuzu içki küfesi üstüne yatırıyoruz. Tamiri bitirince, anlaşma doğrultusunda parayı alıp, “deliği” yamadık. Of Allah’ım! Lakin ne zamana kadar?!

Kızıl Yar köyü yanından küçük bir ırmak akıyor. Kazaklar ona Çagala su yolu diyorlar. Çagala, martıyı(Akçarlık) anımsatıyor. Köye ulaşmadan önce nehir, derin yarılıp dallanıyor, uzaktan, tepeden bakıldığında, uçmaya hazırlanıp, kanatlarını yayarak açmış martıya benziyor. Belki, onun adını da bu görüntüden koymuşlardır.

İşten çıktığım zamanlarda, özellikle de akşama doğru ben bu nehir boyuna gelip düşünerek oturmayı seviyorum. Çagala'nın kendisi dar, sığ, kıyıları da dik değil, yatay! Orada ufak tefek kavaklıklar. İşte benim oturduğum yerde kuş üzümü ağaçları. Yaz başında baştanbaşa çiçek içerisinde oluyolar. Ekşimtrak hoş koku burnu gıdıklıyor.

Söylediğim gibi, benim oturduğum yerde de nehir vadisi sığ, tamamen görünüyor. Kırmızımsı, sarı, sarımsı, beyaz kum taneleri, (239) nohut tanesi gibi apaçık bir şekilde yatıyorlar. Ara sıra onları gölgeleyerek, küçük çamça balıkları yansıyor.

Oturduğum yerden azıcık önde, su içinde büyükçe bir çakıl taşı yatıyor. Çagala, aktıkça bu taş çarpıp, şırdıyor.

- Şırt, şırt! Şırt, şırt...

Seviyorum bu donuk, fısıldayan sesi dinlemeyi. Akarken, o taş yanında çok az duraklayarak, nehir, ona ne kadar gizli sırrı varsa fısıldayıp söyleyerek geçiyor gibi.

- Şırt, şırt... Şırt, şırt.

Ne sırrı, ne hikâyesi anlatıyor acaba bu gümüş kanatlı martı? İşte, işitmiyor musunuz, yine:

-Şırt, şırt...

Çagala, bu şekilde, fazla seslenmiyor gibi, tatlı ve hüzünlü bir şarkı mırıldanıp uçuyor, uçuyor da, otlu bozkıra çıkınca, birden yok oluyor. Yere sinip kayboluyor. Martının gümüş kanatları koyuluyor, şarkısı söylenip bitmemiş sır olup kesiliyor.

Ömür! İnsanın ömrü de nehirlere gibi akıyor. Kimilerinin ömrü, Ak İdil gibi dolup taşıyor. O, şeksiz şüphesiz deryalara varıp çıkıyor, zebercet dalgaları çalkalandırıyor. Ama bazı ömürler, işte bu Çagala vadisi gibi yavaşça, şırt, şırt edercesine akıyor da özgür genişliğe çıktım dediği sırada iz bırakmadan kayboluyor.

Benim ömrüm de, tıpkı bu Çagala vadisi gibi sızıp, karma karışık olurcasına akıyor. Ne zamandır ben dağ ırmağı gibi taştan taşta sıçrayıp, coşup, sıçrayarak akıyordum. Niçin şimdi bu şekilde sepsessiz kaldım?

Gönümde sürekli yeni şarkılar yankılanıyor. Ben sürekli yeni şiirler, hikâyeler, romanlar yazma ateşi ile heyecanlanıyorum.

“Sen şimdi yeni eserler yazarak boş yere uğraşma. Hiçbir redaktör de onları kabul etmez”, demiş Kavi ağabey bana gönderdiği son mektubunda.

- Şırt, şırt...

İrkilip başımı kaldırıyorum. Düşünceler birbirine ulaşmadan kırılıyor. Ben, koltuk değneklerimi alıp, güc bela ayağa kalkıyorum.

Akçarlık kanatlarında, şafak yanıyor. Sanırsın ki kanatlarını açmış kızıl kuş, akşam göğüne yükselmeye çalışıyor.

- Şırt, şırt...

Tatlı ve hüzünlü şarkı, kederli fısıldama... (240)

Uzak ufukta son ocaklar söniyor. Yıl ardından yıl geçiyor. Rütbeliler değişiyor. Başkalaşıyor. Sadece onların davranışları değişmiyor. Öncekileri de sonrakileri de bir kalıba konulmuş gibi, borca, bedavaya yemeyi, içmeyi seviyorlar. Ama ben, iki kontrol arasında ateş yutup, yine yanıyorum, şimdi kavruluyorum deyip, kızgın tavaya basmış gibi sıçrıyorum. Yeme içmeyi kısıyorum. Mahinur, orada burada kalem odalarına gidip yerleri temizliyor, soba yakıyor. Onun çalışma hakkını da borçları ödeme hesabına katarak biriktiriyorum.

Şimdi yıl 1953. Mart. Radyo. Stalin öldü...

Kimileri ağladı. Kimileri lanet okudu. Kimileri de ümitlendi. Ancak benim hayatımda hiçbir değişiklik meydana gelmedi. Büfe. Yetkililer. Borca rica edenler, korkarak yeni bir düzenleme bekliyor.

Nihayet, partinin XX. kongresi. O, şahıs kültü cinayetlerini kaplayan kara, ürkütücü perdeyi kaldırdı. Dünya iğrenerek titredi.

Gönül, şevkli coşkulu. “Halk düşmanı” denen damgadan, utançtan, baskıdan kurtulma ümitlerim tekrar alevlendi...

Ancak benim ömrüm, Akçarlık nehri gibi sürekli bir değişmezlik içinde şırt, şırt gidiyor...

Bekleye bekleye şaşır kalınca, SSCB Yüksek Şurası Başkanı Kliment Yefremoviç Vorosilov adına, benim 1937 yılında boş yere suçlanmam konusunda mektup yazıp, bu kara lekeden temizlendirilmemi rica ettim.

Nasıl bir cevap gelir acaba?

Can atarak, kararsız kalarak, ümitlenerek, korkarak bekliyorum.

Her gün bekliyorum.

Aylar geçti. Moskova'dan cevap yazısı hâlâ yok. Nasıl uzun, zor, azaplı günler. Nasıl bir cevap gelir acaba?

Azaplandıkça, pek çok dilekçe verip, hastayım diyerek büfeden kurtuldum. Kurtulmasına kurtuldum, ancak iki bine yakın paramı, davetsiz "misafir"lerimin ödenmeyen borçlarına vererek.

Kızıl Yar (Petropavlovsk) şehrinde altı aylık muhasebeci kursu açılıyormuş, orada okumaya yönlendirildim.

Güz geldi. Karla karışık soğuk yağmurlar yağmaya başladı. Ben şimdi, kursları tamamlayıp, rayon tüketici birliğinde muhasebeci olarak çalışmaya başlamıştım. Bir gün öyle sırsıklam ıslanıp, üşüyerek eve döndüğümde: (241)

- İşte sana mektup, diyerek, Mahinur, zarf tutuşturdu. Soğuk ortamdan eve girince gözlük buğulanmış, hiçbir şey görünmüyor. Zarfı alayım derken koltuk değneklerim düştü. Allahtan yatağa yığıldım.

Gözlüğü oraya buraya sürtüp, soğuktan büzüşmüş, kabarmış parmaklarla zorlukla zarfı açtım.

"Kükçetav bölge NKVD idaresi falan gün, falanca saatte falanca odaya gelmenizi emrediyor."

Oturup sigara yaktım. O kâğıdı tekrar dikkatlice okudum.

Ey Allah'ım, ne için çağırıyorlar beni yine o ürkütücü binaya? Hayırlı bir şey için mi? Hayırsız bir şey için mi?

- Güp güp! Güp güp!

Ne sesi bu?

Dinle, bu benim yüreğimin can atıp, sızlayarak vurması, çırpınması değil mi? Ey rabbim, ne yapayım!!!

Özlem

Albümümde, çok uzun zaman geçtiğinden şimdi bozulmaya başlamış bir fotoğraf var. O, benim için ayrıca değerli. İçim daraldığında, canım sıkıldığında albümü alıyorum, uzun uzun bakıyorum. Düşünüyorum. Özlüyorum, kederlenerek özlüyorum ben bu resimdeki can dostları.

Biz orada üç kişiyiz. Üçlü... Şimdi ben tek başıyım. Yapayalnız. İkimiz şimdi dünyayı terk etti, "darülfenadan darülbekaya rihlet eyledi.". Derin hasret. Bu, benim gönlümde ebedî tükenmeyen, kanayıp duran yara, cerahat.

Yıl 1956. Güz. Kazan. Karla karışık yağmur yağıyor. Sıkıcı günler. Ancak, tam da işte bu sıkıcı, gönülsüz zaman bizim yazgımızda en mutlu, aydınlık günlerden biri oldu.

Biz, üçlüyüz. Ancak şimdiye kadar birbirimizi görmemiş, görüşmemişiz. Sadece bu da değil, birbirimizin ne halde olduğunu da bilmiyoruz, sağ mı? Yoksa uzun yolun sonuna kadar gidmeden, bir dönüšte yıkılıp kalmış mı? Bilmiyorduk o sırada, bilmiyorduk.

Biz, üçlü.

Birimiz, Kotlas'tan, birimiz, Norilski'den, birimiz, Kolıma'dan.

On dokuz yıldan sonra! Ömür, bizi ayırmış! (242) Kim düşünmüştür böylesi bahtlı karşılaşma olur diye.

Bavman sokağı. Matbuat binası. Her pazar imece usulü ile toplanıp, onar, on beşer kerpici sırtlayıp yukarıya taşıyarak yapılmış bir bina bu! Koltuk değneklerime dayana dayana, acele edip basamaklardan çıkıyorum, ikinci kata. Yazarlar birliği idaresine girip görüşür görüşmez bana davet bileti verdiler. "Hürmetli yoldaş, sizi Tatar opera ve bale tiyatrosu binasının açılış törenine davet ediyoruz". Korktum.

Bu da hiç düşünülmemiş sevinçli bir karşılaşma gerçekten. Ben o binanın temelini hazırlama imcesine katılmıştım. On dokuz yıl önce...

Yaz. Pedagoji enstitüsü parkındaki büyük ıhlamurlar, bala banılmış küçük yapraklarını daha yeni açmışlar. Havada solumaya doyulamayan hoş koku. Bal kokusu. Biz, o güzel ıhlamur ağaçları etrafındaki yemyeşil kadife dōşeğe uzanarak, son sınavlara hazırlanıyoruz. Böylesi bir gün, dünyayı unutup kitaplara, özetlere dalıp ilim öğrenirken, enstitü komsomol komitesi sekreteri Bedigov koştura koştura, soluk soluğa çıkıp geldi.

- Ne cehenneme dağıldınız, sizi araya araya takatim kalmadı, diyor.

- Bu ne öfke?

- Öfkelenmiyorum. – Bedigov ıhlamur ağacına dayandı, gerçekten de, yorulmuşmuş. – Raykomoldan telefon ettiler, sabaha sizin fakülte "bakır babay" bahçesine imeceye varmalıymış.

- Sabaha? Sabaha Pazar, daha sonra, sen de biliyorsun, sınavlar.

- Hepsini de biliyorum. Bu çok acele iş imiş. “Bakır babay” bahçesinde büyük bir bina yapacaklar, diyor. İşte bunun için oradaki ağaçları söküp, başka taraflara taşımak gerek, diyor.

Şaşıp kaldım. Niçin, şimdi Kazan’ın tam ortasındaki gül bahçesini bozmak gereksin? O şekilde ikinci gün bütün fakülte ile kürekler, küsküler alıp, şarkı söyleye söyleye “bakır babay” bahçesine gittik.

On dokuz yıldan sonra hayran kaldım. Bir zamanlar “bakır babay”ın olduğu yerde, bahçe yerinde, büyük, güzel saray. Binayı dolaşıyorum, hayran kalıp doyamıyorum. Binanın iki tarafındaki boşlukta, iki büyük şair dikilip duruyor. Onlara tazimle baş eğip selam verdim. (243)

Nakışlanarak süslenmiş büyük tavanlarda billur çiçekler olarak kandiller parlıyor. Onların her birinde birden fazla kandil yanıyor, mermer basamaklara, salonlara, fuayelere ışık dökülüyor. Bayrama uygun, intizamlı giyinmiş hanımlar, kızlar, erkekler gülüşe, konuşa üst kata acele ile çıkıyorlar. Ben de o akımdayım. Ancak ben, bu görkemli topluluğa yabancı olduğumu görüp, fark ederek, utanıyorum ve şaşkınlaşıyorum. Utanıyorum, çünkü üzerimde yıpranmış eski giyim kuşam. Şaşkınlaşıyorum, çünkü koltuk değneklerim mermer basamaklarda kayıp kayıp gidiyor. Sanki onlar: “Bak hele, sahip, biz buraya yanlışlıkla geldik, galiba, bu bizim devam eden rüyamız değil!” diyerek beni azarlıyor ve adım attıkça şüpheyle geri çekiliyorlar.

Nihayet, terleyip pişerek, bin azapla fuayenin muazzam büyük, açık kapısı yanına gelip dikildim.

Büyük, parlak, güzel salon. Sapsarı mumla parlatılmış parke taban döşemesi. Duvar boyalarında kıvılcıkla kaplanmış sırsız yumuşak uzunca sandalyeler. Ortada mutlulukla göz kamaştıran insanlar çalkalanıyor – büyük ökçeli nefis ayakkabılar, parıl parıl çizmeler, şosonlar yere değer, değmez bir şekilde kayıyor.

Ben, kapı kenarındaki yumuşak koltukların birine yığılıp, cesaret eder etmez bir tarzda çöktüm – koltuk değneklerini alta gizledim. Hayranlıkla fuayede oraya buraya yürüyen mutlu, muntazam kişilere bakıyorum. Kazanlılar. Ben, tam on yıl onlarla beraber yaşadım. Ancak şimdi onların birini dahi tanımıyorum, onlar beni... Kim tanısin, diyorum. Kazan’dan ayrılışımın şimdi yirminci yılı. Ama yine de, kim bilir, belki bu mutlu gurupta beni tanıyanlar da vardır. Lakin onlar da beni görmemiş gibi, muhtemelen, daha uzaktan gidiyorlardır. “Halk düşmanı” etiketi takılmış mahkûm ile kimin görüşme isteği gelsin diyorum, özellikle de böylesi tantanada, insanların önünde. Gerçi, daha akşamüzeri Kazan’da, Yüksek Mahkemenin benim durumumu yeniden gözden geçirip, suçsuz olduğumu kabul ederek, şeref ve hakkımı iade etmesi hakkında resmî kararını almış olsam da...

O kararda “Salahov İbrahim Nizamoviç’i suçlama dolayısıyla konu, SSCB Yüksek Mahkemesi Askerî Kolokyumu tarafından 1956 yılının 25 Nisanında yeniden görüşüldü.

Askerî Kolokyumun 1938 yılının 12 Mayıs’ında Salahov’a çıkarılan hüküm kararı geri alınıyor ve suçu olmadığından dava kapatılıyor” diye yazılmış. SSCB Yüksek Mahkemesi Askerî Kolokyumunun mahkeme heyetinde başkanlık eden adliye albayı Lihaçev imza atmış. (244) İşte bu kâğıt, beni bu güzel sarayı açma törenine getirdi tabi. Ancak şimdi Ştravs valsı dalgalarında rahat yüzen mutlu Kazanlıların benimle ne işi olur? Tam tersi, ben burada ak kuzgunum. İrkildim, biri arımdan gelip kucakladı.

- Tanı, kim bu?

Şaşıp kaldım, çok tanıdık bir ses gibi. Hayatımda duyduğum bütün eş dost, tanıdık ve bildiklerimin ses akisleri kulağımdan çınlayarak geçti. Lakin bu yumuşak, azıcık ezgili sesin kiminki olduğunu hiç tahmin edemiyorum.

- Hadi şimdi, çabuk söyle!

- Söbbuh, diye bağırıverdim. – Söbbuh Rafikov!

Kucaklaştık. Gözlere sıcak yaş doldu.

Nihayet, bu mutlu karşılaşmanın ilk coşkulu hisleri yavaşlayıp geriledi, biz birbirimize bakarak sessiz kaldık.

Galimcan İbrahimov’u tebrik etme mektubuna imza attığı için tutuklanıp, Norilski’ye sürüldüğünde, o, daha genç, simsiyah saçlı, iri gri gözlü, parlak yüzlü, sürekli gülümseyip duran heyecanlı bir delikanlı idi. Ancak şimdi, yiğit ortası. Geniş alnında kıvrımlar, gözlerde derin keder, saçlar seyrekleşmiş. Ancak onun yüzünde çatıklık, öfke veya öfkelenme heyecanı sezilmiyor. Dudaklarında sürekli bir samimi gülümseme.

- İbrahim! – Birden onun dudakları titreyiverdi, yüzüne gölge düştü. Sanki, benim fazla dikilip bakışım onu huzursuz etti, o, bu bakıştan kurtulmaya çalıştı. Kolunu omzuma koydu ve bağırarak, azıcık şaka yapar gibi, konuşmaya başladı.

- Hey, Kolima ayısı, söyle, hangi maden ocaklarında bulundun, çok mu altın kazarak alıp döndün?

- Yeterince. – Biraz eğilip, bel kayışıma ilişmiş pantolon balağıma işret ettim. – Sadece bir ayağı...

Sözümü bitiremedim, biri böldü.

- Bak, nereye gizlenmişler, ama ben araya araya çok yorulдум.

Doğrulup baktık ve sevinçten hoplaşıp durduk. Ben bir ayağımın yokluğunu da unutuvermişim, kalkınca düşeyazdım. Hesen Tufan ağabey beni kucaklayıverdi. O arada Söbbuh da uzun kolları ile bizi sardı – üçümüz bir kucağa sığırdık, birbirimizin yürek atışlarını dinleyip, sessiz kaldık.

Bakır ziller çınladı. (245)

İnsanlar seyir salonuna toplanmaya başladı. Biz de kendimize geldik. Tufan ağabey eğilip koltuk altından koltuk değneklerimi alıverdi, bir bana, bir koltuk değneklerime baktı ve nedense başını salladı ve üzüntülü bir şekilde gülümsedi.

- Mükâfat...

Akça ağaçlar yaprak döktüğünde

1

Moskova'dan uzak değil, elektrikli trenle yarım saatlik mesafede, orman içerisine yazarların icat mekânı yerleştirilmiş. Hemen hemen her yıl ben burada dinlenmeye, yazmaya geliyorum. Yazılıyor. İlhamlı, şifalı bir köşe burası.

Yazıp okumaktan yorulursan, haydi, dinlenmene bak, karşında – kara ormana denk park. Ben, koruluklar boyunca yürüyüp, sebze tarhları karşısındaki sandalyelere oturup dinleniyorum.

Yel esti, ağaçlar sallandı, hışırdadılar. Kayınlardaki son yapraklar, birden birşeyden korkarak hareketlenmiş sarımsı kelebekler gibi, topluca yükseldiler ve aceleyle yere kondular.

Ama diğer ağaçtaki yapraklar çabuk yenilmedi, evirip çevirdi, budaklarından ayrılmamaya çalıştı. Ancak yine de, işte, biri koptu, ama yere koşturmadı, uçtu, hatta doğduğu akça ağaçtan da yükseğe çıktı ve önce bir tarafımı sonra diğer tarafımı göstererek dalgalandı: zannedersin ki kanatlarını al, kızıl, altın renklerine banmış tılsımlı yarasa. Yazınki rengiyle mukayese edilmeyecek derecede güzel, hayran kalınan bu yapraklar – eski akça ağacın sonbahar yaprakları.

Nihayet, o güzel “yarasa” benim önümdeki oturağa kondu. Sabredemedim, alayım diye elimi uzattım... Ve durakaldım.

Tam o oturağın ardındaki patikadan biri, aceleyle aksayarak bana yaklaşıyordu. Küçücük zayıf gövdeli, bozkır insanlarına has kısık gözlü, yanak kemikleri azıcık kalkık. Geçip gider demiştim, tersine, bana doğru yöneldi ve oturağı geçip yukarı çıkarak beni kucakladı.

- Ey Allah'ım, kimi görüyorum, sen yaşıyor musun...

- Sance!! – Ben de hemen onu kucakladım. – Gerçekten de bu sen misin, dostum Sance? – Gözlerime sıcak yaş doldu. (246)

Sance Keleyev ile ben ilk defa bundan kırk yıl önce Toporok kolonisinde karşılaşmıştım. Kırk yıl geçse de, gönülden gitmeyen haller...

2

Sabah içtimasını geçtikten sonra, nöbetçilerin biri, genç olanı, tekrar koştura koştura barakaya girdi. Bütün nefesiyle bağırdı:

- Başkan, barakadakilerin hepsini de vardiyaya! Çabuk!

Üst yataklardan baraka ortasına, döşemeye, koltuk değnekleri şaldır şuldur atıldı, her zamanki küfür, bağıış, gürültü patırtı başladı.

Kulübe önündeki meydana dörder saf olarak dizildik. Önde, kışları üzerine oturan ayaksızlar, onların ardında ağaç ayaklılar, daha sonra körler, sağırılar.

Sağda solda bembeyaz kar. Bölgenin karşı tarafında mavimtraklaşarak orman görünüyor. Tayga. O ormanın ardında, kan kızılı olarak güneş yükseliyor. Ufuk da orman da alev almış gibi, kızardıkça kızarıyor. Rüzgâr yok, kuru soğuk. Tayga “yandıkça” soğuk iyice artıyor – “dişliyor”.

Nöbetçiler, kafile boyunca öne arkaya yürüyor, sert ifadelerle küfür ediyorlar. Yerde oturanları ayakları ile tepip, ayakta dikilenleri ite dürtme safları düzeltmeye, kafileyi “tantanalı askerî resmî geçide” – töreni karşılamak için hazırlamaya çalışıyorlar. Ancak uzun zandır dikilip durduklarından ve sadece eski püskülere büründüklerinden tutuklular donuyorlar, titriyorlar. Bu nedenle hizaya sokulmuş olanlar hareket ediyorlar, safı bozuyorlar. Bu durum nöbetçileri daha fazla kinlendiriyor.

Nihayet, vardiya kulübesinin kapısı açılıp, kafile başkanı çıktı. Beyaz elbise, beyaz kuzu börtü, gri keçe çizmeler giymiş, uzun boylu, sıska gövdeli, çatık yüzlü, orta yaşlardaki biri. Acele etmeden bedenini dik tutup, askerî adımlarla yürüyüp bize bakarak, kafilenin bir başından diğerine geçti. Birden döndü ve geri gelerek, ortalarda kafileye bakarak durdu:

- Karşı devrimciler, asalaklar! – Birden, biri onun sırtına vurmuş gibi bağırdı, titredik. Yoksa şimdi aklını mı kaybediyor? Hayır, aklı başındaymış, bir iki adım öne yürüdü ve küfretti. Birini arıyormuş gibi, ödekileri süzüp geçti. Korktuk: yoksa şimdi birimizi hücreye mi kapatacak? Allaha şükür, durmadı, tekrar kocaman kocaman adımlar atıp kafilenin diğer başına geçti, tekrar döndü ve kulübe yanında komut bekleyerek dikilip duran (247) nöbetçilerin yanına geldi. Öfkeli bir sesle emretti:

- Şimdi hepsini de odun hazırlamaya götürün! Ben bunları boş yere yedirip yatırmam.

- Fakat... Fakat... Ayaksızları, dedi daha önde duran bir nöbetçi, kekeleyerek. – Onları nereye, yoldaş müdür?

- Nereye? – Tekrar asabi ses, öfkeli bakış. – Nereye, bölgede odun kessinler. Ayakları olmasa da dilleri uzun, hepsi de halk düşmanları, analarının... Hepsini de Mariya-Magdalena'ya sürmeli! – Başkan, tekrar iki kat daha küfredip, bize dönerek tükürdü ve aceleyle kulübeye girip gözden kayboldu.

Kulübe kapısı açıldı.

Gürültü patırtı başladı. Nöbetçiler, ayaklıları bir tarafa, ayaksızları diğer tarafa ayırdılar, dizdiler ve odun takımını kapıya doğru götürdüler. O arada kulübeden otomatik tüfeklerini ellerine alıp, köpeklerini yedekleyerek müfreze çıktı. Sağır, körlerin koltuklarına girdi, onların ardından kendi kendilerini güçlükle taşıyanlar hareket etti.

Ödekiler, kışları üzerinde hareket edip, biz değneklere dayanıp, nöbetçi ardından takip ettik, dağ dağ toplanmış kalın kalın çam ağaçları yanına gelip durduk.

Her dört mahpusa bir bıçkı, ara vermeksizin değiştire değiştire kesmeli. Balta yok. Bölge içerisine balta sokmak yasak. Odunu, bölge içerisinden çıkarıp yarıyorlar, istif ediyorlar. Çok geçmeden bütün bölgede bıçkı sesi yankılandı, yayıldı, aksetti. Bizi, karanlık oluncaya, ormana odun hazırlamaya giden takım dönünceye kadar beklettiler. İki tutuklu orada ölmüş. Onları kızakla çekip döndüler.

Katlaşıp, donup, yorularak sallanmaya başlamıştık – barakaya girince rahatladık. Nöbette kalan tutuklular, iki sobayı da yakmışlar, sıcak. Çok geçmeden akşam balandasını getirdiler. Barakadaki tek lamba, kapı önündeki direğe iştirilmiş. Onun da kovuğu yarılmış, kurumlanmış olur olmaz bir şekilde aydınlatıyor. Sıra uzun, keşmekeş.

Tıpkı arı kovanı gibi vızıldayan baraka, sessizleşmeye başladı. Bölen hiçbir şey yok, bidonu, kepeyi ne zaman götürdüler.

Ben çizmemi başucuma minder yerine koydum ve uyumaya hazırlandım. Çizmeyi soba yanına koyup kurutsan ne de iyi olurdu, ancak olmaz. Hemen çalıp götürürler, sonra yalınayak kalırsın.

- Yoldaşlar! – Yine ne olmuş? Kalkıp oturdum, başkan konuşuyormuş: - Yoldaşlar, dinlemeye hazırlanın, (248) gürültü yapmayın. Şimdi Konan Doyle'un Şerlok Holms maceraları hakkında hikâyeler okumaya başlıyoruz.

- Haydi, haydi, başla.

- Bekliyoruz.

- Hey, ağaç ayak, daha yavaş yürü, gıcırđyorsun.

Mahpuslara yegâne teselli getirmiş, onların burada, sivri demir parmaklıklar içinde, cefalanmalarını unutturan şey – sadece koğuş başkanın gece okumaları idi. Artur Konan Doyle hikâyeleri – onlardaki sayısız sırlı, çetrefilli olaylar ve onları ortaya çıkararak meşhur Şerlok Holms ve Doktor Uvotson bizim hayalimizi biliyordu. Başkan, tuhaf, ilgi çekici ve hoşça girift "Sarı Yüz", "Kambur", "Boş Ev", "Altı Napolyon" gibi hikâyeleri okudu. Hepsini, ben de dikkatle dinledim. Ancak ben hâlâ da onun bu zayıf yanan lamba ışığında nasıl okuduğunu anlayamıyordum. Sonunda, fırtınalı, işe çıkmadığımız bir gün, başkan Polotay Nikolay İsidoroviç yanına girdim. Barakanın tahta ile bölünüp ayrılmış küçük küçük bölmesinde komodin, uzun bir iskemle, kerevet (orada kilim, battaniye, minder – rütbelilerinki gibi!).

Ben girdiğimde o, koltuk değneklerini kerevete yaslayıp, muhtemelen, çıkıp gitmek için acele ederek, komodin üstünde bir isimlik yazıyordu. Bana döndü:

- Ne istiyorsunuz? – Geniş alın, koca burun, zayıf yüz ve içe batmış iri gözler. Öyle de kansız ak yüzü çatıldı: galiba, beni görmekten hoşlanmadı – işini böldüm.

- Siz, her gece Konan Doyle hikâyelerini okuyorsunuz, bugün gündüz o kitabı bana veremez misiniz?

Başkan, kalemimi kâğıt üzerine bırakıp, bana şaşkınlıkla baktı.

- Onu ben nereden alayım?

Bu cevaba şimdi ben daha da şaşardım.

- Neden, siz her gece onu okuyorsunuz?

- Ama-ama, işte şey, - o haykırarak gülmeye başladı. – Ben onu tamamen gönülden okuyorum.

- Gönülden?

- Evet, gönülden. Burada hiçbir şekilde kitap vermediklerini bilmiyor musunuz?

- Biliyorum.

- Öyleyse?

Dönüp kalemini eline aldı ve yine yazmaya girişti. Ben, koltuk değneklerimi düzeltip, çıkmaya yeltendim. (249)

- Sizin, dedi, birden tekrar bana dönerek, - özgürlükteki hüneriniz ne idi?

Ben, yazı çizi ile meşgul olduğumu söyledim.

- İşte, mükemmel! – Şimdi, bana doğru aceleyle gelip, elimi sıktı, gülmüsedü. – İşte karşılaşma! Oturun. Ben de yazarım. Şair. Ukrayna’dan.

Konuştuk. Polotay bana bu kampta bir Kazak, bir Kalmuk yazarın olduğunu, arada sırada onların kendisi yanına gelip gittiklerini söyledi ve onlarla tanıştırmaya söz verdi. Ben bu beklenmeyen karşılaşmaya, tanışmaya sevinerek çıktım. Nikolay:

- Boş zamanlarda gir otur, konuşuruz, şimdi isimliği komutana götürmeliyim, - diyerek, koltuk değneklerine uzandı.

Bu karşılaşmadan sonra çok geçmeden ben yine bir belaya düştüm: kalan tek ayağımı da kırdım.

Bahtıma, ayağım tamamen kırılmamış – sadece çatlamış gibi ve çabuk düzeldi. Ancak ben tıbbi barınaktan çıkmak için acele etmedim.

Tıbbi barınak hemen bölge içinde, kesinlikle çok itibarlı barakalardan biri. Lakin burada üst yataklar yok. Alta koymak için çeşitli ot, yaprak tutturulmuş “kilim”, battaniye, minder veriyorlar. Bu, benim için yıllardır görmediğim rahatlık, konfor!

Beni de böylesi yerlerin birine getirip uzattılar. Şimdi, doktor gelip bakarak, ayağımı alçıya alır diye bekleyip yatıyorum. Çünkü ayağım çatlıyor, kendi kendimi nereye koyacağımı bilemiyorum. Ancak doktor yok da yok. Ben şimdi haykırmaya, sövmeye başladım. O arada bir hasta bakıcı gelip benim sesimi kesti:

- Bağırma, doktor yok, onu Mariinski’ye gönderdiler. Şimdi efsuncu gelecek.

Barakada elliye yakın hasta tutuklu yatıyordu. Çoğu dizanteri – iç hastalığı ile. Lakin onlar arasında yatmak fena değil: yer yumuşak, işe koşmuyorlar, sıcak. Ayağımın sızlaması biraz dinince, uyku da gelip yetişti...

- Haydi, göster ayağımı, ne olmuş? – Birisi battaniyemi kaldırdı.

Uyanıverdim. Karşımda beyaz önlük giymiş biri. Boy olarak yeni yetme bir genç gibi. Zayıf, yüzü bembeyaz, lakin saçları, kaşları simsiyah, gözleri kısık, ancak kemikleri kalkıp çıkmış. Bozkır halklarından: ya Buryat, ya Yakut. Efsuncu dedikleri bu galiba, battaniyeyi çekerek, ayağıma bakmaya çalıştı. Ayağımda kırk defa yamanmış, dip tutturulmuş keçe çizme, onu görünce “doktor” hasta bakıcıya bağırdı. (250)

- İvan, bıçağımı alıp buraya gel.

Hasta bakıcı İvan – genççe bir yiğit, delikanlı – gelerek yün çizmeyi koncundan başlayarak başına kadar yarıverdi, dolakları söktü.

- Nerede, burada mı?

Sözünü tamamlamadı, ben sıçrayıverdim. Sanki ayağıma kinci defa tomruk düştü.

- Dayan, sabret... İvan, tas ile su alıp gel!

Ben, bağırılmak için, dudaklarımı ısırıp uzandım. Efsuncu ayağımı tutup, silkip, dokunarak baktı ve yanına oturdu.

- Tam olarak kırılmamış, çatlamış gibi. Kıpırdamadan yat, şimdi sargı bezi sararız. Adın, soyadın?

Bloknotuna adımı, soyadımı yazdı ve nereden olduğumu sordu. Onu da söyledim. Birden yüzü aydınlanıverdi:

- Hangi şehirden?

- Kükçetav’dan.

- Öyle mi? – Beni kucaklayıp alayazdı, elimi katı bir şekilde sıktı. Biz hemen Kazakça konuşuverdik. İşte o, şimdi yanımda oturan beyaz önlüklü efsuncu (doktor yardımcısı) o gün bizim barakanın başkanı Nikolay İsidoroviç Polotay’ın söylediği Kazak yazarı Zeyen Şaşkin imiş. Biz, o gün çok uzun konuşup oturduk.

- Memleketimi de, anadilimi de çok özlemiştim, sizinle karşılaşmak beklenmeyen sevinç oldu, dedi o, ayağımı yıkayıp, sargı bezi ile bağlayıp mindere bırakınca.

Ondan sonra boş vakti oldukça Zeyen yanına gelmeye başladı. Konuşmaya doyamıyoruz. Konuştukça ortak tanıdıkların, yazarların durumlarını öğrendik. O meşhur şair – Kazak’ın Yeseni’si – Megcen Comabayev’in şiirlerini okudu. Kendisi nesir yazarı. Alma-Ata’da birkaç kitabı basılmış. Yazarlar birliği üyesi, Moskova’da tarih, felsefe ve edebiyat enstitüsünü tamamlamış.

- Sana nasıl suç yapıştırdılar? diyorum, söz arasında.

- Nasıl olsun, diyor Zeyen, kalın kaşlarını kırıştırıp, yüzünü çatarak. – Milletçilik. Ben Sovyet devrinde pionerde, Komsomolda terbiyelenmiş gencim. Dahası ben – yoksul bir Kazak çocuğuyum. Zenginler için hayvan bakmak yerine, Sovyet hükümeti vesilesiyle Moskova’da okudum. Nereden gelsin bana milletçilik. (251)

- Dediğiniz doğru, o damgayı hepimize de vurdular. Peki sen nasıl oldu da doktor oldun? diyorum, yarı ciddi, yarı şaka.

- Ne zaman doktor olayım ben, diyor Zeyen başını sallayarak. – Hepsi de hastalıktan başladı. Ciğerim hastalıklı. Evde, zamanında kımız içip, yulky eti yiyip, bozkırda saf havada yürüyerek korunuyordum. Hapishaneye düşünce, kan tükürmeye başladım. Karar çıkınca beni hapishane hastanesine gönderdiler. Orada, çok kalmak zorunda kaldım. Çıkarıp göndermemeleri için hekimler beni doktor olarak bıraktırdılar. Yüksek eğitilmiş olunca, Latin harflerini iyi biliyorum, hastalıkları, onların düzenini, reçetelerini öğrenmeye başladım. Yardım ettiler, kendim de gayret ettim, bu sayede doktorlar arasına katıldım.

- Efsuncu... Buraya gel... İlaç, diyor barakanın diğer başında yatan bir hasta. – Zeyen, sözünü kesip, o hastaya doğru gitti...

Ayak çabuk düzeldi. Ama Zeyen : “Ayağı kırılmış, çabucak birleşmiyor” diyerek, sürekli sargıda tutup, yaza kadar çıkarmadan kendisi sakladı. Hastaneyi teftiş komisyon geliyor denince tıbbi barınaktan çıkarmaya mecbur oldu.

3

Tıbbi barınaktan çıkınca, önceki yoldaşlarımın yanına katılmadım. Bunda da Zeyen Şaşkin’in yardımı oldu. O, beni “iyileşmişler barakası”na göndermiş. Burada, gerçekte iyileşmezler, tamamen işi bitmişler toplanıyor. Onlar, elbette, hiçbir iş de yapamıyorlar. Ama balandaları çok, yatmak için yerleri de var.

İşte ben o barakaya yerleştim. Burada bir katlı yataklar. Onlar da tıklım tıklım dolmuş. Pek çoğu hareket edemeyenler. Ben bölge doktoru yerine kalan Şaşkin’in vesilesi ile gelsem de, “yer yok” diyerek, beni uzunca bir süre baraka dibinde tuttular. Sedye ile bir cesedi alınca onun yerine – barakanın en uzak köşesine gidip yattım. Güzel yer, pencere yanında.

Üstelik şimdi güneş iyice parlıyor. Gündüzleri kar eriyor, tepelerden damla damlıyor. Yaz geliyor. Hiç olmazsa pencereden tabiatın dirilişine bakarak huzur bulunuyor.

Yattım. Benim karşımdaki yatakta biri uzanıyor. Battaniyeye sarılmış, sadece yüzü açıkta. O yüzü görünce titreyiverdim. Yoksa şimdi bu da mı ölmüş? Yüzü geniş, gerçekten diyafram gibi sapsarı, gözleri kısılmış. Burnu kısa ve kalkık, dudaklar masmavi. Hareketsiz. Yerime oturunca, koltuk (252) değneklerimi duvara yaslayıp koyayım demiştim, onlar şaldır şuldur kayıp düştü. Bu sese, o komşum gözlerini açtı, kıpırdadı. Hayır, daha diri imiş, rahatladım.

- Nereden? dedi komşum, çok net olmayan bir sesle.

- Tıbbi barınaktan.

- Şaşkin nasıl orada?

Bak, onu da tanıyor, yoksa Kazak mı? Sınayıp görmek için, Kazakçaya müracaat ettim:

- Haliniz nasıl?

- Hı? – duyamadım diyerek başını uzattı. – Ne dediniz?

- Bağışlayın, ben sizi Kazak düşünerek Kazakça seslenmişim.

- Hayır, - kalkıp oturdu. Tamamen kemik! – Yok, komşu, ben Kazak değil, Kalmuk’um.

Nasıl ağzımdan çıktığını da bilemeden:

- Sance Keleyev.

Komşumun karanlık yüzü aydınlanır gibi oldu, kısık gözler irileşip, şaşırarak baktı.

- Nereden biliyorsunuz?

- Şaşkin bana sizin hakkınızda anlatmıştı. Polotay’dan da duydum isminizi.

- İşte mutluluk... Yoksa siz de yazar mısınız?

O arada kapı açılıp, birkaç nöbetçi gelip girdi, biz de sözlerimizi bölüp, yataklarımıza uzandık.

4

Nihayet, taygaya da yaz geldi.

Kar yavaşça eriyip, yere sinerek kayboldu, çok geçmeden yeşil ot yükseldi. Sadece bölge dışında değil, hatta bölge içinde de, özellikle de ikinci defa sivri demir parmaklık sınırı çevresinde. Yasaklanmış bölgeye gidemesek de kenardan bakarak huzur buluyoruz. Bölge ardındaki ormanlar da şimdi yeşermeye, parlamaya başlamışlar.

Uzun uzun o ormanlara bakıp duruyoruz. Zaman zaman dikenli demir çubukla çevrelenmiş bölge de, kuleler de, orada kurulu tüfek tutarak duran nöbetçiler de yok oluyor – biz tabiat kucağında yürüyoruz, yeşil otlakta yuvarlanıyoruz, sedir ağaçlarına çıkıp, tatlı, lezzetli çerezler yiyoruz. Hayallerde!

- Hey, karşı devrimciler, niçin ağzı açık duruyorsunuz, dağılm! Şimdi sıkarım. (253)

Dikilip durmaktan sıkılan nöbetçi, tüfeğini şaldır şuldur ettirip, bize doğrultmaya başlıyor. “Dikkat çekmek için” bir defa ateş etmesi de mümkün. Kızgınlık ve nefretle barakalara doğru dağılıyoruz. Lanetliler, tabiata kenardan bakarak gönü huzurlandırmaya da izin vermiyorlar.

Ama bizim ikinci bir avuntumuz vardı. Edebî geceler. Arada sırada biz –Sance Keleyev, Zeyen Şaşkin, Nikolay İsidoroviç ve ben- ya Polotay, ya Şaşkin kabinine toplanıyoruz, Kazak, Kalmuk, Tatar, Rus edebiyatı klasiklerini anıyoruz ve kendi şiirlerimizi okuyoruz. Bu geceler, her nasılsa, gönle dinlenme veriyor, kişinin kaygılarını unutturuyor, yaşama gücünü arttırıyor, sönüp giden ümitlerini tutuşturuyordu. Feci, bu sevinç de uzun sürmedi.

Bir gün bizim dördümüzü de acele bir şekilde kulübeye çağırdılar, daha sonra silahlı müfreze ile istasyona ulaştırdılar. Burada zaten tren gelmiş bekliyormuş, bizi vagona oturtup Tayşet’e götürdüler. Orada, hücrede uykusuz bir gece geçirdik. Ne sebeple, niçin, iyilikten mi? Kötülükten mi? Sabahleyin bizi birer birer genççe, ancak soğuk yüzlü, zalim bakışlı askerî soruşturucuya getirdiler. O, bir dosyayı karıştırarak, bir kâğıdı aldı ve sert bir şekilde:

- Kampta karşı devrimci gurup oluşturmak ve Sovyet devletine karşı ajitasyonla suçlanıyorsunuz. İşte suçlama ihbarı, dedi.

Ben şaşırıp, takatten düştüm. Koltuk değneklerim kaydı, pat ederek yere oturdum.

* * *

Park üstünde koyulaşp, dolanarak, hemen şimdi soğuk damlalarla bardaktan boşanırcasına yağmur yağdırayım diye korkutan, güzün sıkıcı kara bulutları, birden dağıldı. Ardından çoktandır beklenen güneş görüldü. Öylesine parlak, öylesine sıcak, kendisi de bizi gördüğü için gülümsüyor gibi. Çevre aydınlanarak, güzelleşiverdi.

Sance ile esnek gümüş paralar döşenmiş patikadan, çamlar, köknarlar arasından söyleşerek gidiyoruz, birbirimizin halini sormaya doyamıyoruz.

Aniden, o, bir şey aklına gelmiş gibi, dönerek bana baktı:

- Peki Zeyen Şaşkin nerede şimdi?

- O, o Kazakistan’ın meşhur romancılarından oldu, Rus, Kazak dillerinde pek çok eseri çıktı.

- Ya şimdi? (254)

- Şimdi vefat etti.

- Sance irkilip, kaygılanarak durdu:

- Nasıl?

- O, kamptaki hastalığı – ciğerden...

Uzun süre konuşmadık, sessiz kalıp ortak dostumuzu düşündük.

Asfalt patikaya çıkınca, Sance tekrar soruverdi:

- Nikolay İsidoroviç Polotay’ın kaderinden haberdar mısın? Güzel masallar yazıyordu, gavur.

- O, yıllardır Yalta’da kalıyor. Satirik şiirler yazıyor. “Krokodil”in en önemli destekçisi.

- Bravo! Ben de öyle olur diye düşünmüştüm. Adresini ver bakalım, mektup yazarım.

- Sance, - bina bahçesinde duran bir yazar onu görünce seslendi, - çabuk, seni Elista’dan telefona çağırıyorlar.

Sance aceleyle yürüyüp, açıkça aksayarak, telefona gitti, muhtemelen, evinden telefon ediyorlar. O, Kalmukistan’ın başşehri Elista’da yaşıyor. Pek çok şiir derlemeleri ve nesir kitapları bastırılmış. Kalmuk hükûmeti ona “halk şairi” adlı övgülü ismi vermiş. Göğsünde Moğolistan hükûmeti madalyası parlıyor. Şiire hizmetini mükemmel kabul ederek, Ulan-Batır’a çağırıp vermişler hediyesini.

Rüzgâr esti, ağaçlar sallandı, yere sarı yapraklar döküldü. İşte benim karşımdaki akça ağacın kararmış çıplak budaklarının birinde yapayalnız bir yaprak hafif hafif sallanıyor, çırpınıyor. Yel onu çekiştirerek koparıp almaya çalışıyor, lakin yalnız yaprak kendi yuvasından, doğduğu anasından – yaşlı akça ağaçtan ayrılmak istemiyor. Bir bu yana bir diğer yana eğiliyor...

Lakin acımasız güz yeli, yalnız yaprağa öç duydu, yaşlı akça ağacı oraya buraya silkti ve nihayet, o zavallı yaprağı dalından çekiştirerek koparıp fırlattı.

Pembe, kızıl renklere boyanmış yıldız-akça ağaç yaprağı, kopunca da yere gizlenmeye acele etmedi, ağaçlar arasına uçtu, rahatladı. Nihayet, halsizleşip, karşımdaki kavak arasına inerek kayboldu.

İnsan ömrü de tıpkı bu şekilde, akça ağaç yaprakları gibi, sızlayıp, sararıp, yanarak istemeden de olsa sona eriyordur. Muhtemelen, bu şekildedir.

KÜKÇETAV BOZKIRLARINDA

Başlangıç

Başından Kara Dağın göç geliyor,
Göçtükçe bir yurga at boş geliyor.
Ayrılmak kardeşlerden zor imiş, -
Kaynayarak iki gözden yaş geliyor.
Kazak halk cırı.

- Ey Tanrım!... Bu dünyayı yoktan var ettin. Gökteki kuşlara, sudaki balıklara, bozkırdaki yabani hayvanlara, haşerata, insanoğluna can verdin. Senin gönlün ak, rahmetin boldur, Mevla'm! Kara gecede aydınlatarak göğe ay ile yıldızlar yaktın.

Şu uzanan yüce dağlar, yeşil ipek giymiş güzel ağaçlar, gece yas tutmadan mutlu bir şekilde öten bülbüller, turgaylar... İçtiğinde doyumaz, suyu Kevser pınarlar... Tolpar at ile atılıp uçtuğunda bir tarafından bir tarafına ulaşamayan muazzam geniş bozkır.

Bunlar, kudreti bol Huda'm, bize verdiğin memleket hediyen. Biz, sana gece gündüz dua ediyoruz, şükür ediyoruz. Söylediklerim küfür olmasın, Huda'm, bozkırım bugün çok kaygıda... (5)

Kederlen, parlayarak doğup gelen günün gözü bugün Kazak bozkırına sevinç olmadı, kaderimiz... - yürekte sızıp, inleyerek çıkan kederli dua tamamlanmadan kesildi. Sararıp solmuş bozkır otuna diz çöküp oturmuş, iki elini göğe kaldırmış yaşlı Kazak Hodaybirgen eke üç köşeli tomak şapka giymiş başını zorlukla tekrar doğuya çevirdi. Onun yaşlılıktan ve açlıktan zayıflamış, derisi buruşup kemiğe yapışmış kolları titreyip, parmakları saksaul dalları gibi katlaşıp, bükülemeden, birbiriyle birleşmeden kabarak zangırdıyorlar. Göz kapakları şişip, salınarak inmiş. Gözleri görünmüyor. Kirpiklerinin yerinde sadece birbirine yapışıp katılmış seyrek meyrek sarı tüyler... Belki, Hodaybirgen eke, biraz önce kendi okuduğu duanın, yalvarmalarının gökteki Allah'a yetişmesini ve beklenmedik bir anda bozkırda bir mucize peyda olup, yağmur yağmaya başladığını görmeye çalışıp tatlı tatlı uyukluyordur? Belki?...

Ne yazık ki, hayır. O gözler, uzun zamandan beri bozkırım şaşırtıcı güzelliğine hayranlıkla bakamıyorlar. Onlar, bundan otuz yıl önce Kinesarı Han'ın zekâtçılarının kamçılarıyla sönmüş. Lakin insanoğlu görmekten geri mi kalır! Alın gözleri sönmekle, gönül gözü açılıyor, gönül gözü hissederek sızlıyor. Bundan da daha dehşetli başka ne azap var şu yer yüzünde?! Kaygı, yüreğe batarak kesip giren zehirli hançer. O, öfke olup taşıyor, halsizleşip yığılmış kişileri de ayağa kaldırıyor. Belki, bu son kalkış, son çaba, azalarının son hareketlenmesidir. İşte şimdi de öylesi gazaplı, öfkeli bir kanat çırpma meydana geldi. Hodaybirgen ekenin salınıp düşmüş göz kapakları doğuya dönmekle bir çekildiler, bir buruştular, birbirine yapışmış kirpikleri titrediler. Zar gibi sararıp kavrulmuş, içe batmış tüysüz yanakları boyunca iri iri damlalar düştü. Onlar sadece çene ucuna asılmış seyrek aksakala toplandılar ve titreyerek kirli kaftana damladılar.

Neden korktu bu görmeyen kapalı gözler? O, onlar gördü, bozkır üstüne gelen afeti, onun bütün facialı görünüşlerini gördü onlar...

Ufuktan, alevli ağlarını uzağa fırlatarak, parlayan (6) güneş, örümcek gibi yavaşça yukarı yükseliyor. O, henüz ışsız, ancak o kadar kızıp kabarmış ki, onun şulesinden bütün doğu ürkütücü bir şekilde kızarak gönle korku salıyor. Örümcek yavaşça büyüyor. Gök kıyısında yolunu kaybederek, durmuş bulut parçaları onun ateşli örümcek ağlarına dolanıp yanıyorlar, - mavimtrak kara renklerini aceleyle değiştiriyorlar, kızarıyorlar, parlamaya başlıyorlar, birden alev alev yanıp bozkır üstüne uzanıyorlar.

Gece boyunca soğumasını tamamlayamayan hava, yeniden kızmaya başlıyor. Güneş, ateş küre olup kabarak, alev saçıp bozkırı yakmaya girişiyor.

İşte bunun için de bugün, bu doğup gelen günü, bozkır, diğer zamanlardaki gibi sevinerek, mutlu olarak karşılamıyor. Yaylanın otu ve bitkisi bu yıl oldukça yükselmiş de, ancak çiçeklenmeden, sap olarak katılmış. Şimdi, sararmış iğnelerini dik tutarak düşmanını görmüş kirpi gibi duruyor.

Endişelenmemek mümkün değil, iki yıldır kuraklık. Gökten bir damla yağmur damlamıyor, gölge inmiyor. Nehirler, pınarlar, göller suyunu çekip kurudu. Bitkiler soldu. Gözün yağını alarak mutluluk veren çiçekler kurudu.

Bir yıldan beridir yavru çıkarmak için acele ederek dönen kuşlar kanatlarını yakıp, yuva yapmaya yer bulamadan, şaşkın şaşkın dolaşip başka yerlere uçtular. Ceylanlar, geyikler, kır keçileri, kır koyunları susuzluktan halsizleşip uzak yerlere gittiler. Yayladaki hayvan, tadacak kadar bile ot bulamadı. Sadece bu kadar mı?

Geçen kış ortasında, havalar birden bire ısınıp, bozkırdaki kar erimeye başladı. Birkaç gün geçtikten sonra yağmur yağdı. Dağlardan sel geldi. Katılaşıp, donarak zorlukla canını koruyan kuşlar, bu beklenmeyen sığa sevinerek göğe yükseldiler. Yükselip, yüzüp, biri diğerini kovalayarak mutlulukla bağıştılar. Bozkıra beklenmedik bir canlılık ve güzellik döndü. Zannedersin ki yaz başı...

Lakin bu mutluluk değil, tam tersine, tabiatın fazla hileli ve felaketli aldatmasıydı. Çok da geçmedi, çatlatan soğuklar başladı. Bozkır üstünü, cam gibi parlayan kalın buz kapladı.

Yerde yürüyen yıklar, toynakları ile kazınıp, buz kırmaya çalıştılar. Sıkışip uzanan kalın buz altından görünerek imrendirdi... Lakin çok sert yıldı toynakları dahi bu hain buz katmanını kıramadı, görünüp duran otlara dudakları (7) erişemedi. Toynaklar yarıldı, topuklar, bacaklar kan içinde kaldı. Taylar, halsizleşip buz üstüne devrildiler. Koyunlar birbirinin yünlerini yediler.

Kışlaktaki bütün insanlar: yaşlısı genci, kadın kız, çoluk çocuk hiç kimse geride kalmadan bozkıra çıktı. Onlar, balta, kürek, çapa, kazık ile kahırlı buz katmanını kırmaya giriştiler. Bozkırı kaplayan sayısız hayvanı, buz altından çıkarılan ot, doyumak için yeter mi hiç...

Bu bela üstüne yine göz açtırmayan boranlar başladı. Açlıktan kuru kemik kalmış, ancak henüz ayaktan düşmemiş yürüyen son hayvanları boran, bir araya toplaya toplaya sürükleyerek götürüp nehirlerin, göllerin buzları altına soktu. Sürüden ayrılanlar, kurtlara, çakallara yemek oldu.

Bozkıra, dehşetli kıtlık geldi. Yakın zamanda kadar, nice yüzlerce yıldı, binlerce koyun, yüzlerce deveye sahip olan zengin Kazaklar, sadece parmakla sayılacak hayvanla kaldılar. Çok fakir Kazakların hemen hemen tek hayvanları da kıtlığın hemen ilk günlerinde ayaklarını uzattılar. Bu yıl, lanetli Tavşan yılı idi. Kazak halkını ağır iflasa düşüren bu kara yıl sonradan Büyük Tavşan ismini aldı. O, unutulmuyor. Kara gölgesi, son yıllara kadar bozkırı titretti. Aksakal Kazaklar hâlâ bugünlerde de Büyük Tavşan yılındaki dehşetli manzaraları hatırına getirip çok ağlıyorlar.

- Bahadır, bir okluk; zengin, bir kıtlıklık!

Bu atasözü, işte o facialı yılların ürütücü sesi şimdi.

İşte o Büyük Tavşan yılındaki kıtlıkta, Kazak'ın Orta yüzden gelen soyundan biri olan Karavıl memleketi, kara yayla kaldı. Yaylaları, hayvan leşleri ile alacalandı. Kışlak çevrelerinde yeni yeni kabirler ortaya çıktı. Yeryüzü, sanki sakatlanıp, kendisinin kamburlarını ortaya çıkarmaya başladı. Kışlak terkedilmiş harabeye döndü. Ona çeşitli taraflardan aç kurtlar, çakallar toplandı.

Önceki yıllarda, gece uyumadan hayvan koruyarak, durmaksızın havlayıp dolaşan itimatlı köpeklerin de sesleri dindi. Bunu, fark eden kurtlar, çakallar kışlağın ortasına kadar sürü halinde gelip uluyorlar, bu şekilde açlıkla sızlayan yaralı yüreklere korku ve ürperti salıyorlardı. (8)

Şimdi, deri bacalardan duman çıkmıyor. Kazanlar, bir lokma et görmeden paslandılar. Deri mataralar, kırmızı tatmadan kuruyup kavruldu. Kısa, yuvarlak masaya örtülen örtü boş, bavırsak, kurutulmuş süzme yoğurt, lor, tuzlu yağlar çoktandır bitti. Diğer yıllarda yaz ortalarına kadar sandıklara doldurulup yataduran kursaklar, sarı yağ, uzun direklere, kıl organlara asıladuran pestillemiş semiz kazılar şimdi sadece rüyalarda görmeye kaldı.

Büyük Tavşan yılında, Karavıl memleketinin çok büyük insanları, azaplı aç ölüme duçar olarak, işte bu taş tepedeki ziyarete uzandılar. Bugün, o neslin kendi ayakları ile yürüyebilenleri, son defa ziyarete toplanarak, kendilerinin kadir bilir soydaşları ile helalleşiyorlar.

Karavıl memleketinin göçtüğü, yaşadığı Alka Göl yaylası, zamanında kendi güzelliği, zengin otlakları ile bütün Kazak bozkırında en meşhur yayla olmuş. Bu yerleri insanlar severek, överek ve gururlanarak Sarı Sirt diye adlandırmışlar. Onun hakkında ozanlar dombra çalıp, cır cırlamışlar:

...Sarı Sirt güzel yerim, hey,
Bulunmaz mükemmel ilim, hey.
Gümüş gibi saf suyu var,
Aydan daha parlak gölüm, hey...

Dağları yüksek, bozkırı sınırsız, yaylası geniş, sofrası bol olur Sarı Sirtin. Lakin...

Şanlı Sarı Sirt, bugün kan kaybedip, azap içinde ölümlle çekişiyor. Şimdi hiç kimseye de yardım elini uzatamıyor ve kendi kadir bilir neslini, namuslu çocuklarını belirsiz bir yolculuktan döndürüp vazgeçirecek halde değil. Onun güçlü, şefkatli kanatları zehirli ateş ile yanıp kavrulmuş.

Karavıl soyu, bugün hareket ediyor. Ana babalarının şanlı yaylalarını terk edip, belirsiz, uzak memleketlere yol tutuyor. İşte bu zoraki, kaygılı sefer öncesinde, o neslin büyüklerinden sayılan Hodaybirgen eke ervahlara memleketin son duasını gönderiyor:

- Tanırım!..

Tekrar ağlamaklı, kısık ses yankılandı. Aksakal ihtiyar, titreyen kollarını göğe uzatmış bir şekilde, doğudan ziyarete doğru döndü (9)

Kabirler... Onlar yırtıcı vahşi hayvanların yuvası gibi, yer üstünden azıcık kalkmış vaziyetler. Onlarda bu yıl kar da toplanmamış, ot da çıkmamış. Kabirler üstünde taşlar da yok. Hepsi ziyaret ortasındaki lahiti bozup, sadece balçığı aşağı inmiş bir kabir üstünde, yalnız taş sütun gibi duruyor. Taşın yüzüne, yeni doğmuş ay sureti çizilmiş. Aydan daha aşağıda, oyularak, Arap harfleri ile bir şeyler yazılmış. Lakin rüzgâr, yağmur o harfleri aşındırmış, taşı düzleştirip yalamış. Şimdi burada nasıl sözler yazıldığını da hem bu kabre ne dereceli bir kişinin cenazesinin konulduğunu da bilmek mümkün değil. Taş, şimdi kendisi de yarıya kadar yere batmış. Sanki bu cansız sütun da, dünyadan bezip, kendi iradesi ile kabre girmeye hazırlanıyor. Ziyaret, yüksek tepe üstünde. Etrafı taşlarla kuşatılmış. Ancak o, şimdi eşilmiş. Bugün işte o kabristanı insanlar çevrelemiş.

Ön safta aksakallılar. Onlar, ervahlara hürmet için bu mukaddes toprakta diz çökerek oturmak gerektiğini düşünmüş olsalar da, yaşlı kemiklerinin sızlamasına dayanamayıp ayaklarını bükerek oturmuşlar. Başlarında, üç köşeli büyük tomak. Togağın kulakları içe bükülmüş. Üstlerinde kaftan. Belleri geniş, kayış kemerle sıkılmış. Zengin ve derece olarak daha üst aksakalların bel kayışları gümüşten işlenmiş türlü düğme, ay yıldızlarla süslenmiş. Ayaklarında deri çetıklar. Kevişlerini, ziyarete yaklaştırdıklarında tepe kenarında çıkarmışlar. Aksakallar, başlarını yere eğip, gözlerini yarı yumarak derin düşüncedeler, duada uyukluyorlar. Onlar arasında, bembeyaz mantar gibi, başlarına büyük başörtüsü sarmış yaşlı kadınlar görünüyor. Onlar da aksakallara benzemeye çalışarak, yere eğilmişler.

İkinci safta, kara sakallılar, orta yaşlı Kazaklar. Kimisi tomaklı, kimi ise kuzu kırpıntılı uçlu börklü. Üstlerinde alaca bulaca cepken, kaftan. Sağ kol altında, yerde tek kamçı. Kaşları çatılmış, gözlerinde öfkeli, huzursuz kederlenme. Hodaybirgen ekeye bakarak, diz çöküp kıpırdamayanlar.

Üçüncü safta nasıl geldilerse o şekilde oturan orta yaştaki kadınlar. Onlar, sadece yüz ortalarını açık bırakarak, kuyruklu başörtülere dolanmışlar. Kadınların önünde, sağında solunda sinek gibi sırnaşan çoluk çocuk. Üst başları yırtık pırtık, kimileri tamamen (10) çıplak. Onlar analarından bir şeyler isteyerek ağlıyorlar, biri diğerini çimdikleyip kavga ediyorlar. Şaşkın kadınlar, kızgınlıkla gürültü yapan çocukların başlarına vurup, dürterek yere çöktürüyorlar. Ama daha küçükleri, zorlayarak, kirli memelerini dudaklarına sıkıştırıyorlar.

En geride, genç gelinler, kızlar, boz yiğitler ve yeniyetmeler. Gelinler, çiçekli şala sarılmışlar. Kızların üstlerinde kıpkızıl, koyu yeşil, koyu sarı renkteki uzun gömlek. Gömlek üstünden beli sıkıp duran ölçüsüz yelek giymişler. Yeleğin yakaları, etekleri altın, gümüş şerit ile süslenmiş; sadece bir çift kızıl, yeşil, gök taşlı büyük gümüş kopça ile kopçalanmış. Başlarında kadife takke veya geniş kırpıntılı ipek dışı şapka. Onlara paralar takılmış ve tam tepeye kabarıp duran puhu kuşu tüyleri batırılmış.

Gençler, incecik yapışmış yakasız kaftanla, başlarında dar kırpıntılı börk veya kara kurdeleler dikilmiş, kenarı önden arkadan delinmiş keçe şapka takmış. Kayışla sıkılan bellerine çayirmelikesi saplı, dokuz defa dolanarak örülmüş kamçı kıstırmışlar. Gençler, âdet olduğu üzere yayladan yaylaya göçerken giydikleri bayram giyimlerini giyerek çıkmışlar. Lakin buna da aldırılmadan onlarda önceki heyecan, cesaret ve gamsız neşe içinde olmak yok. Açlık, gençlere de kendisinin kara gölgesini bırakmış ve onlardaki aşırı heyecanı söndürmüştü. Onlar şaşırarak, ne yapacaklarını bilmeden Hodaybirgen ekenin hareketini takip ediyorlar.

İnsanlar kollarını yukarı kaldırıp, kimi ses çıkararak, kimi sadece dudaklarını oynatarak Hodaybirgen ekenin ardından duayı tekrarladı, son bir ümitle Allah'a yalvardı.

- ...Gündüzün gözünde bozkırımız yandı. Gözümüzün karası gibi gördüğümüz Alka Göl kurudu. Kıtık, hayvanlarımızı kırdı. Geniş bozkırı bize dar ettin, Mevla'm. Kazak'ın çocukları bugün gözyaşını pınar gibi akıtıyor... Burada duran taş tepede Karavıl memleketinin büyükleri, bizim babalarımız, analarımız, aynı karından doğan kardeşlerimiz, helal sütümüzü esirgemediğimiz balalarımız...

Ağlamaklı dua kesildi. Hodaybirgen eke, tomağını çıkarıp, lahit kenarı koparılıp aşağıya çökmüş kabrin kıyasına, secdeye yattı. Bozkır birden inilideyip, yanıp tutuştu. Ziyaret (11) boyunca oturanlar, ağlayıp, kederlenip, koşma gibi söz söyleyip inleyerek Karavıl soyunun en değerli ruhlarını, kendi soğuk kucağına alan yere, kara toprağa yığıldılar. Bu beklenmeyen kargaşadan ve ana babalarının aklını kaybedip yerde debelenmesinden ruhları uçan balalar gönül sesleri ile haykırıp bozkıra kaçtılar. Onlara, hiç kimse de itibar etmedi. Ziyaret üstündeki insanlar, kendi yüreklerini kendileri çekerek kabre koyuyormuş gibi debelendi. Aksakallar, er yiğitler, kocakarılar, genç kızlar, Allahuteala'dan yardım elini uzatmasını, Kazak balalarını kıtlık, açlık pençesinden çekip almasını istedi.

Lakin o el, görünmedi. İlahi güç, bu ahuzarı iştmedi.

Hodaybirgen eke secdeden kalktı. Titreyen kolları ile yoklayarak tomağını aldı ve başına geçirdi. Aşırı kederli ağlamaktan, meşakkatten yorularak mı, yoksa bu kanlı gözyaşlarının hiçbir fayda getirmediğine gözleri inandığı için mi, insanlar yerden başlarını kaldırmaya başladı.

- Çocuklar, gidelim! – Aksakal acele ederek yerinden kalkmaya yeltendi. İki genç koşturup gelerek Hodaybirgen ekeyi koltuklayarak ayağa kaldırdılar ve yavaşça tepeden aşağıya alıp indirdiler. Diğer erler de hareketlendiler. Sadece kocakarılar, kabirlerden ayrılmadan yüzlerini yırtıp, çok azaplandılar, mezar üstünden avuç avuç balçık alıp göğüslerine gizlediler.

Tepe altında, Alka Gölün susuz vadisinde, yola hazırlanmış, yük yüklenmiş atlar, develer uzun zamandır bekleyip duruyorlardı. Hodaybirgen ekeyi koltuklarından kaldırıp ata bindirdiler. O, kibleye bakarak yine bir defa daha dua etti ve atının dizginini çekti.

Kervan hareket etti. Önden, iki hörgücün iki tarafına yün urganlarla sarılıp bağlanmış keçe ev malzemelerini ve diğer yükleri yavaşça sallayarak, develer yürüdü. Bazı develerin hörgüçlerine kazan gibi dürrülmüş keçeler oturtulmuş. Onların içinde yaşlı kadınlar, küçük çocuklar çalkalanıyor. Develer ardından iki attan birine koşum yaysız, sadece hamut ile koşulmuş iki tekerlekli arabalar dizilmiş. Tekerlekler insan boyundan da daha büyük, hayatlarında bir defa dahi milleri yağlanmadığından, (12) onlar gacır gelip, sızlanıp zorla dönüyorlar. Bu arabalara yığma ağaç kerevetler, kazanlar ve diğer ev bark malzemeleri doldurulmuş. Arabanın altına deri kovalar, kayın ağacından yapılmış testiler asılmış. Yaşlılar, er ortası adamlar atta. Kalanlar, hanımlar, kızlar arabalar ardından yaya yürüyor. Peki nerede o heyecanlanarak, biri diğerini geçerek uçan tolpar atlar?! Nerede o önceki dönemlerde yaylaya göçtüğünde yapılan at yarışları, kükbar almalar*? Nerede o günlerin sevinçli gürültü patırtısı?!

Güneş aceleyle yukarı yükseldi.

Ama kervan, ona güvenmiş gibi, kuzeye dönerek yol tuttu. Kervan önünde uzun kara gölgeler. Sanırsın ki onlar öndeki belirsiz talihin korkunç ışıkları olarak uzanmışlar. Lakin o gölgelere hiç kimse itibar etmiyor. Çünkü her bir kişinin gönlünde bu gölgelerden de daha karanlık kaygı oturuyor. Karavıl memleketi şimdi, ürkütücü bir sessizlik içerisinde, ağır hasretle, kışlağını, nice ilkbaharlar, yazlar göçüp gittiği yaylalarını terk edip, yılladır göz gibi dolup duran, şimdi ise kuruyarak bitmiş Alka Göl'ünden ayrılıp, en muhterem insanları ebediyet için kendine alan ziyareti yetim bırakıp, belirsiz kadere yürüyor.

Ne bekliyor onları önde? Baht mı? Yoksa daha da dehşetli felaket mi? Mutluluk mu? Yoksa yüzerek çıkılamayan kaygı denizi mi?

Karşıdaki tepe üstünde, küçücük eve benzeyen dört köşeli ak taş duruyor. Taş üstünde yolunu kaybederek gelip yerleşmiş bir genç kara kayın görünüyor. Henüz tıpkı bebek gibi, yeşilimsi iğneleri sadece ipek tüy gibi. Kendi başına, yapayalnız. Hangi acımasız yolcu onu doğduğu soyundan ayırmış? Kim onu çıplak bozkır kenarında, taş üstünde öksüz yavru olarak bırakmış?

Güneş yükseliyor, ateşli oklarını yalnız çocuk üstüne fırlatıyor... Nerede ağabeylerinin kalın, geniş gölgeleri? Nerede kuvvetli, soğuk rüzgârlardan koruyan bahadır sırtlar?

İşte o yalnız genç kara kayın tepesinden yol birden kıvrılıp sağa gidiyor. Uzakta, çok uzakta ak bulut olarak Burabay, Kükçetav hörgüçleri görünüyor. Belki, Karavıl (13) balalarının aradığı bahtlı talih o güzel dağlar gölgesindedir?

Kervan yavaşça, çalkalanarak tepeden inip kaybıldı. Onun ardından yükselen toz, grimsi bulut olup, yalnız kara kayın üstünde çok uzun süre asılı kaldı.

Birazdan gökte büyük kartal görüldü. Kendi sarımsı kanatlarını genişçe yayıp, sakince kanat çırparak, ziyaret üstünde dolaştı. Birden kanatlar donup, takılıp kaldılar. Kartal cimri keskin gözleri ile yere dikildi. Bozkırdan canlı yiyecek aradı. Lakin yer üstünde ölüm sessizliği. Bir tek hareketlenen hayvan görünmüyor. Hatta kör sıçanlar dahi koşturarak dolaşmıyorlar. Tarla sincabı da ininden çıkarak, ön ayaklarını kaldırıp, ıslık çalmıyor. Kartal gözlerine inanmadı galiba, taş olup yere atıldı, kabir topraklarına sokulayazıp yan yan yürüdü ve tekrar yükseldi, yine öfkeyle göğe yöneldi.

Rüzgâr esti. Çayır melikelerinin kuruyan dalları birbirine çarpıp hışırdadılar. Rüzgâr belirsiz bir yabancı koku alıp geldi. Pelin otu kokusu. Hayır, yanık kokusu! Çok geçmeden Nayzatumar tarafından, Karavıl'ın terkedilmiş kışlak tepelerinden duman yükseldi. Kurak duran bozkırı ateşli yılan gibi alevler sardı. Bozkır yanmaya başladı.

Kartal ziyaret üstünden tekrar birkaç defa geçti ve kurban bulmaktan ümidini keserek, galiba, kanatlarını yavaşça çırpıp, kervanın gittiği tarafa döndü. Eşilip uzanan mezar toprakları üstünden ürkütücü kara gölge geçti. (14)

* Kükbar almak: At yarışının bir türü. At koştururken düzenli bir şekilde yerdeki mendil üstünden gümüş parayı alıp gitmek.

Ben denizde çok yüzmüş kişiyim,
Dalgaların bilirim âdetini.
Tek bilmedim Bozkır Fırtınasının
Altın ile yeri yıkamasını...

1

Bin dokuz yüz elli beş yılının on üç Mayıs günü idi bugün.

Rüzgâr araç motoru üstüne örtülmüş sırma kaputu yol boyunca çekiştirip, zorlayarak geldi geldi de bir dönüşte birden kaldırarak fırlatıp, gözden kaybetti. Araba durdu. Kabin penceresi önündeki otomatik fırçanın, durmaksızın sağa sola yönelip, camı tırmalayıp kazmasına da bakmadan, yol hiç görünmemeye başladı. Sadece böğürüp, acı acı ıslık çalarak araca çarpan rüzgâr sesi duyuldu. Karın yağdığı da görünmüyor. Güçlü bir akım olup durmaksızın yalpalıyor, at sürüsünden daha yeni ayrılmış aygır gibi bir noktada dolanarak, kuduruyor da kuduruyordu.

Motorun titreyip güruledemesi dindi. Otomatik fırça, pencereye son defa sürtüp, yarım ay uzanıp sarıldı ve durdu. Kabinin sol taraf kapısı azıcık açılıp, asker kasketi giymiş, koyu kara sakallı bir kişinin başı görüldü. Sulu kar, birbirine yapışıp onun yüzüne sıvandı. Kapı hemen geri kapandı. Rüzgâr, öfkelenmiş gibi, kabine ufak kum parçacıklarıyla çarptı, kaygılandırdı, kamçılایarak geçti. Kapı tekrar açıldı, şoför bu defa geri geri inmeye başladı. Ancak kirza çizmeler basamağa tam basamadılar, rüzgâr dolanıp gelerek kapıyı tersine çevirdi. Ayakları kaydı, şoför savrulup kar üstüne yuvarlandı.

- Hemen kapatın, -kabin içinden keskin, yürekte sızlanarak çıkan acı ses duyuldu, - çocuğu öldüreceksiniz, kapatın diyorum kapıyı!

Şoför fırlayıp kabin kapısını kapattı. (15)

Kabin içerisine giren "beyaz kelebekler" küçülüp erimeye başladılar. Ancak dışarıdaki boran kabinin pencerelerine, kamyon kasasına çarpıp, aracı devirmeye çalışıyormuş gibi sarsmaya başladı. O, kar hortumu olup dolandı, bir sağdan, bir soldan uğuldayıp, uluyarak araca saldırdı. Karın kendisi de, bu huzursuz kovulmadan yorulup, nereye gidip duracağını bilmeden şaşkınlık içerisinde, yol ortasındaki yalnız makine ardında saklanmaya çalışıyor ve bunun için bütün gücü ile ona sarılıyor gibiydi.

Kabin içinde oturan kadın, üstündeki yazlık ince paltosu ile balasını sarıp, başındaki pamuk şalını hemen önüne indirip, kendi nefesi ile çocuğu ısıtmaya çalışıyor. Bala, soluk soluğa kalıp, tatlı yorgunlukla uyuyor. Tabiatın merhametsiz afeti onu huzursuzlandırmıyor. Ana koynu her zaman sıcak ve korkusuz olur... Kadının ayağında lastik bot. Onları birbirine sertçe vurarak ayağını ısıtıyor, balasını sallıyor, zaman zaman kımıldayıp omuzlarını silkiyor.

Şoför, önce çizmeleri ile tekmeleyip lastikleri kontrol etti, daha sonra arka tekerleğe basarak kamyon kasası üstüne çıktı.

Yük üstüne örtülen branda bezinin kabin tarafındaki ucu, açıldı, branda bezi altından başlıklı yağmurluk giymiş gözlüklü kişi görüldü. Ayağa kalkmayı tamamlayamadı, rüzgâr karşı taraftan çarpıp, onu yük üstüne yıktı. Şoför, bir şeyler diyerek bağırdı, ancak rüzgâr onun sesini bütünüyle diğer tarafa karla beraber alıp götürdü. Gözlüklü kişi diz çökerek kalktı, emekleyerek kamyon kasası kenarına kadar geldi. Yük üstünden çekiştirilmiş urgana tutunup şoför de ona doğru emekledi. İki birlikte branda bezinin bir köşesini açtılar ve alttan iki demir kürek, simit gibi sarılmış demir çubuk düğümünü çıkardılar. Şoför, kar altında eşelenererek, büyüğe bir branda bezi parçası ve eski sıcak tutan bir elbise çekip aldı. Kürekleri, demir çubuk düğümünü kar yığını üzerine attılar. Şoför, zorlukla sıcak tutucu elbiseyi üzerine giyip, branda bezi parçasını koltuk altına sıkıştırdı. İki de kamyon kasasından indiler. Şoför, kar üzerine bırakılmış silahlarını toplayarak, ustaca makinenin önüne çıktı. Yağmurluklu kişi kar yığından ayaklarını kurtaramadığından uzun süre sıkıntı çekti. O, sağ ayağını çıkarıp, sol ayağını iki kolu ile yukarı çekip öne bastırdı da ancak ondan sonra gidebildi. (16)

Yolcular tekerlekler önüne toplanan karı küremeye başladılar. Boran öncekinden de daha kuvvetli tozuttu. Sadece karı değil, küreği de bir taraftan diğer tarafa savurdu. Durduğumuz yerde kar yığınları yükseliyor. Önde hiçbir şey de görünmüyor. Kirpikler buz tutup birbirlerine yapışıyorlar. Yüz yanakları kızarıp yanıyor. Birden rüzgâr gerilemiş gibi oldu. Azıcık dindi. İki yolcu bu aradan faydalanarak, motor üstüne branda bezi serip, köşelerini demir çubukla bağlamaya çalıştılar.

*

Tepesi çim ile örtülmüş, basık, saman kerpiç ağılın sokak tarafındaki kapısı gıcırdayarak açıldı. Eşilip giren borana karşı eğerli atı dizgininden tutarak götüren kadın çıktı. Onun sağ kolu dizginde, sol kolu ile başına örttüğü kaftanı sıkıp tutmuş. Kadın, atı rüzgâra gerisin geri çevirip evin köşesine sığındı. At, sıcak ağıldan borana çıkmaya huzursuzlandı, başını sallayıp burun deliklerini titreterek nefes aldı. Kapıdan ikinci kişi çıktı. Onun başında üç köşeli büyük tomak, üstünde uzun yelek, beli, geniş kayış kemerle sıkılmış, ayaklarında başları uçlanıp yükselmiş keçe çizmeler. Onun, elinde büyük uzun sivri

sırık. Sırıgın ucuna kıl urgandan ilmik bağlanmış. Bu kişi ıslak karda kaya kaya at yanına geldi ve dizgini sol eline aldı, sırtığı kadına verdi:

- Haydi, Allah'a havale edip, biniyorum. Böylesi boranda yılının gitme isteği var.

Er kişi, kalın giyimli olmasına bakmadan, çabucak eğere çıktı, üzengileri düzeltti, kadın sırtığı uzattı.

- Yolun açık olsun.

- Sağ olasın!

Ata binen kişi sırtığın ilmeğini sol bileğine ilişti ve dizgini çekti. At, başını kaldırıp, hemencecik hareketlendi. Çok geçmeden borana gömülüp gözden kayboldu.

2

Gayşe, dışarıdaki boran gibi durmaksızın bir araya gelip, dolanıp, rahatsız eden düşüncelerden arınmaya çalıştı, yorganını ta başına kadar çekip, gözlerini kısarak yumdu ve dudaklarını hafif hafif kıpırdatıp, kendi kendine (17) uyku çağırdı: "Ben uyuyorum, hiç-bir-şey de... dü-şün-mü-yo-rum. Bir, iki, üç, dört. U-yu-yo-rum..." Lakin düşünceler ilkbahar buzları gibi bir eriyip gidip, bir yükselip çıkarak yine toplanmaya, sıkıştırmaya başladılar. Baş çınlayıp, çatladı.

"...Kim o? Nerede o? Niçin benden on yedi yıl boyunca doğduğum babamın ismini gizliyorsun? Yoksa?.."

Gayşe'nin gözlerine yaş doldu, bütün vücudu donup, tüyleri diken diken oldu.

- Hayır, hayır, sevdiğim! - hıçkırarak ağlayıp, mindere yüz üstü kapandı. - Deme, deme öyle! Sen... sen terkedilmiş çocuk değilsin, değilsin, canım Zeytüne!..

Birden ev çatısında bir şeyler sökülüp, şangırdayarak yükseldi ve gümbürdeyerek bahçe içine yuvarlandı. Saman duvarlar zangırdadı.

- Anne! Anne diyorum!

Gayşe silkinip yerinden sıçrayarak indi, masadaki kısılarak bırakılmış onlu lambanın filtresini yükseltti. Karşıdaki, duvar boyundaki küçücük yatakta, korkup uyanan kız çocuğu. Sabi hâlâ uykulu, gözlerini dahi tam açmamış. Küçük kolları ile yoklayarak, bir şeyleri kendisinden itip uzaklaştırmaya çalışıyor:

- Ev yıkıldı mı, anne?

- Hayır, hayır, korkma, Almagöl, - Gayşe koşturup gelip kucaklayarak, kızını mindesine uzattı. - Benim, annen, korkma, canım.

Çocuğun uzun kara kirpikleri aralandı, tamamen kısık gözleri normalden daha da büyük açıldı, iki parça siyaha dönmüş gibi olan gözleri lamba ışığıyla kamaştı. Almagöl tekrar gözlerini yumup açtı, sadece çocuklarda olan sevimli bir itimatlılık ile gülümsedi, iki kolunu uzatarak, annesinin boynuna sarıldı.

- Sen gitme, anneciğim! Ben korkunç rüya gördüm, korkuyorum. Benim yanıma yat, anne.

- Tamam, tamam! Yatıyorum, altınım, - Gayşe kızının kollarını yavaşça boynundan alıp, kendisi de onun yanına sıkıştı, - korkma, uyu. O sırada dışarıda rüzgâr daha da çok gürültü çıkarıyordu.

Ev tepesinden yine bir şeyler koparak düşüp pencere kenarına çarptı, tuz buz oldu. Annesinin koynuna girip rahatlayan Almagöl bu son çarpmaları duymadı, mayışıp uyuklayıverdi. Gayşe, kuşkulanarak (18) dinledi, gümbürdeme katlanarak arttı. "Kayağan taş! Kayağan taş dağılıp düşüyor. Çadırı alıp fırlatacak, kahrolası fırtına!"

Gözlerinin önüne beyaz çadırlar ve soğuktan büzüşmüş insanlar geldi: "Ben şimdi sıcak döşekte, tokum. Peki sovhodzaki insanlar?! Zavallılar, böylesi boranda ne yapıyorlar acaba? Bu nasıl bir afet? Toyak, şu ana kadar on beş gündür eve ayak basmadı. Acaba yarına hava açılırsa, "Alka Göl"e varıp dönsem mi? Bu arada kayınbaba da haber getirmiyor. Hayır, sabaha son dersleri Arslanbik'e havale edip, Toyak yanına varıp dönmeden olmaz."

Kirpiklere uyku konmadı. Gayşe, halsizleşip, şaşkınlıkla yataktan indi.

Almagöl dudaklarını köpürtüp, puf puf soluyarak, rahat bir şekilde uyuyor. "Nasıl rahat çağ!" - Gayşe kendi kızına kendisi hayran olup, onun rahat rahat soluk almasını görüp, sevinerek gülümsedi, eğilip Almagöl'ün yanağından öptü, kayıp inen yorganını kaldırıp örtterek, köşelerini minder altına kısırdı. Daha sonra soba köşesinde duran keçe çizmelerini giyip, ensesine sıcak entarisini koydu ve masa karşısındaki sandalyeye gidip oturdu. Masanın bir köşesinde düzenlenerek yığılmış kitaplar, diğer tarafında defterler. Ortada kristal vazo. Onda, biri diğerinden daha güzel kardelen çiçekleri. Her birinde kendisine has renk yansıyor. Bunlar, öyle yanan, gözleri kamaştıran parlak renkler değil. Sadece bebekliğin, doğup ortaya çıkışın güzel şulesi. Lakin buna da bakmadan, bu çingirak çiçeklerinde ne kadar büyük sıcaklık, ne kadar samimi mutluluk, yaz mutluluğu yansıyor! Gayşe, daha kısa süre önce bu kardelenleri bozkırdan toplayıp getirmişti. Nasıl güzel, güneşli, çiçeklerle göz kamaştıran hoş kokulu yaz

idi o zamanlar bozkırda... İnsanlar terleyip, pişerek ilk saban izlerine buğday serpiyor, eskilerin dediği gibi, sabanda şarkı söyleyip, yarışarak çalışıyor, yepyeni harman yerlerinde ilk zengin ürünü, kehribar buğday yığınlarını görmek için ümitleniyordu değil mi?

Pencere çerçeveleri yine zangırdadı. Rüzgâr onları savurup almaya çalışıyormuş gibi çekiştirdi, kopardı, daha sonra var gücü ile itti. Ufak buz parçaları pencere camına saçıldı. Sobanın kapakları çekiştirilip, birbirine çarptı. Bacada insanı huzursuz eden ürkütücü bir ses durmaksızın çınladı. Uyumak da, (19) işsiz, düşünceye dalmak da böylesi bir gecede korkunçtu. Gayşe, üst üste yığılmış defterlerin en üstündekini alıp, önüne koydu. Baş sayfada kocaman, düzgün harflerle “Korıç niçek çınıktı (Çelik Nasıl Kuvvetlendi) romanında Pavel Korçagin tarzı” diye yazılmış. Yeni satırdan bu şekilde açık harflerle tekst başlıyor. Gayşe her bir sözde, noktalama işaretlerinde durup okumaya ve ara sıra kızıl mürekkep ile tashih yapmaya girişti.

Gayşe, üç defteri kontrol ettikten sonra durakladı. Parmakları gevşeyiverdi, kalemi yuvarlanıp masaya düştü. İki eli ile şakaklarını sıkıp kendisi de fark etmeden düşünceye daldı.

Şimdi ikinci gün, bu şekilde Gayşe zaman zaman nerede olduğunu, ne yaptığını bilmeden aklını kaybediyor. Bugün okulda, ders sırasında, Gayşe bir talebesini durdurup, Nikolay Ostrovskiy’in sanatı hakkında konuşmasını istedi. Kız, acele ederek, bütün bildiklerini söyledi. Söyleyip bitirdi ve değerlendirmeye bekleyerek öğretmenine korkarak baktı: “Siz benim cevabımdan memnun musunuz?” Ancak öğretmen başını yere eğmiş ve konuşmuyor. Zavallı kız, belki, çok uzun süre ayakta kalacaktı, çingirdayarak zil çaldı. Gayşe, irkildi, öğrencelerine teneffüse çıkmaları için izin verdi. Hangi yersiz düşünceler üzüyordu onu?

Ellerini şakaklarından alıp, yavaşça masa çekmecesini açtı. Mavi zarflı mektup! Gayşe’nin Taşkent’te, on yıllık mektepte öğrenci kızı Zeytüne’den gelen mektup. Anne, bu mektupta yazılan sözleri ezbere biliyor. Lakin onu tekrar okuyor.

Mektubun ilk sayfasında yazılmış sözler sevinçli, hatta mutluluk verici de. Zeytüne bütün fenlerden beşe kadar okuduğunu, şimdi diploma almak için imtihana hazırlandığını yazmış. “Anne, ben de senin yolundan gitmeyi, öğretmen olmayı düşünüyorum. Biz, dostum Segadet ile pedagoji enstitüsüne dilekçe vermeye hazırlanıyoruz. Sen karşı değilsindir değil mi, anneciğim?” Bu satırları okuduğunda Gayşe, içtenlikle seviniyor ve gururlanıyor. Kızı Zeytüne, şimdi yukarı mektep kapısını açmayı diliyor, bilime el uzatıyor. Hangi anne bununla mutlu olmaz? Ancak diğer sayfadaki satırlar?...

“...Otobiyografimi yazmak için otursam, şaşırıp kalıyorum. Kim benim babam? Nerede? Nasıl birisi? Niçin, benim on yedi yıl boyunca, doğduğum babamı, (20) hatta onun adını, soyadını da gizliyorsun? Sen kızını başısla, anne. Ben, artık, çocuk değilim. Düşünüyorum. Yoksa? Yoksa ben kanunsuz doğup terkedilmiş çocuk muyum?...”

İki damla sıcak gözyaşı, mektup üzerine damladı. Harfler yayılıp, birbirine karışarak mavimtrak lekeye dönüştüler. Gayşe’nin nefesi kesildi. Boğazına bir yumru oturdu. Zorlukla dudaklarını kımıldatabildi:

- Babanın kaderini ben de bilmiyorum, akıllım...

Birden bir şeyler hatırlamış gibi başını kaldırdı, köşede duran kitap dolabına baktı, daha sonra dönüp, duvar kenarındaki sandığa çevirdi bakışlarını. Kalkıp sandığı açtı ve içindeki giyim kuşamı acele ederek yere boşaltmaya başladı. Sandıktaki bütün malzeme yere yığıldı.

- İşte bu!

Gayşe’yi dile getiren bu eşya kartonu, dosya idi. Yerdeki giyim kuşam yeniden düzenli düzensiz bir şekilde sandığa dolduruldu. Gayşe, sandığı kapattı ve onun üstüne oturup, elindeki dosyayı açtı. İçi bom boş, uzun yıllar beklemekten sararmaya da başlamış. Gayşe, iki tarafını bir araya getiren kurdelenin üst tarafını koparıp, dosyanın sağ taraf parçasını açtı. Oradan incecik bir bloknot çıktı. Enstitüde okurken pek çok öğrenci hatıra albümleri, günlük defter yazmakla meşgul olurdu. Gayşe, onlarla ilgilenmedi, daha fazla meşakkat olarak gördü. Lakin kaderden kaçmak yokmuş... İlk sevgi, onun eline de kalem tutturdu. Doğrusu, o, diğer akranları gibi, şiirler, şarkılar yazma derecesine kadar ulaşamadı. Yine de ilk hisler, ümitler, kuşkulu ve azaplı duygular gönülden taşıp, kâğıt sayfasına da geçirilmeyi dilediler.

Bu bloknot, bu şekilde, hiç tasarlanmadığında başlanmıştı ve aynı şekilde beklenmedik bir anda tamamlanmadan kesildi. Kader tamamen başka yollara kıvrıldı. Şimdi bu bloknotu devam ettirmek değil, onun başkalarının gözüne çarpması dahi Gayşe’ye tekrar yeni bela getirmesi mümkündü. Bloknotu tamamen yok etmeye yürek izin vermedi. Hangi vicdan ilk aşkın kutsal hatrasını ezdirmeye izin verebilir. Gayşe bu mektuplarını (21) gizleyip, en ağır şartlarda bile kaybetmeden, sakladı.

İşte bugün, on yedi yıldan sonra, o bloknot yeniden açıldı.

“ - Kızlar sizin kaygısız Gayşe?

Tamara-hazır cevap-, Klara ile ben düşünene kadar, o cevap da buluverdi:

- Hangimiz daha güzel, bir tek Gayşe olur. Dikkatlice bakın hadi, yoldaş komutan.

Biz, kol kola girmiş bir şekilde, merdivende dikilip gülüşmeye başladık. Yolumuzu kesen genç, kendisi de azıcık kızardı, lakin çok şaşırmadı.

- Yanılıyorsunuz, ben komutan değil, öğrenciyim.

Tamara benim belime dirseği ile dürttü ve davetsiz misafiri yoklamaya başladı:

- Hangi fakülteden?

- Tarih.

- Kaçınıcı kurstan?

- Üçüncü.

Ben de dayanamadım, söze katıldım:

- Komşuyuz. Lakin sizi...

Tamara sözümü ağzımdan yolup aldı:

- Her hadisenin altından kolayca çıkabilen yiğidi ilk defa görüyoruz.

- Öyleyse tanışalım: Seét Battalov, - o, her birimizin elini sıkı sıkı sıkı, biz isimlerimizi söyledik. – Biraz yürüyelim.

Biz daha ağzımızı dahi açmamıştık, Seét, aramıza girip, koltukladı. Ders arasındaki sadece on beş dakikalık teneffüsü, uzağa gidemedik. Hemen enstitü kapısı önündeki meydana, oraya buraya yürüdük. Seét kendisi hakkında daha fazla söz söylemedi, sürekli şaka yaparak, ufak tefek replikler ile bizi güldürmeye çalıştı. Ben şaşkınlık içinde kaldım. Nasıl şimdi, sebepsiz yere görmediği, bilmediği kızı arıyor bu genç? Benim ismimi kimden öğrenmiş? Merak ediyorum, ancak sormaya cesaret edemiyorum...

Kendisi öyle boylu poslu görünüyor. Askerî elbiseli: başında şapka, üstünde asker gömleği ve kadife pantolon, ayaklarında parlak çizme. Boyca benden uzun, ben sadece onun omuzlarındayım. Yüzü değirmi. Muhtemelen, dolgun, güçlü kuvvetli olduğundan böyle görünüyor. Gözleri... Ben o sırada Seét'in gözlerine dikilip (22) bakamadım. (Sonradan ben o azıcık yeşilimsi, mavimsi gözlere hayran kalarak bakar oldum.)

Bu ilgi çekici karşılaşmayı zil böldü. (O zamanlarda zil de çok çabuk çalıyordu.) Şimdi dershaneye gidiyoruz dediğimizde, Seét, benim elimi sıkıp: "Akşamleyin, park yolunda bekliyorum", dedi.

...Sebepsiz yere başı döndürdü tüysüz genç. Dersler de kulağa girmiyor. Sürekli düşünüyorum. Nasıl şimdi bilmediği, görmediği Gayşe'yi arıyor. Belki, o beni değil, tamamen başka bir Gayşe'yi arıyordur?!. Niçin arıyor? Ona ne demek istiyor? İşte ağrımayan başa demir sopa.

Tamara benim huzursuzluğumu sezmiş ve sinirime dokunuyor. "Bak, Gayşe, aklını kaybetme. Askerî kişiler kur yapmakta çok usta olurlar", diyor ve kakhaha ile gülmeye başlıyor. Öfkelenerek, sokağa çıkıyorum. Güneşin batmasını bekliyorum...

...Nihayet, akşam gelip yetişti. Yürüyorum. Ne söyler acaba, hangi sırlarını açar acaba o bilmece genç?

...Ama, nasıl buz yürekli kişi o!

Ben onunla daha fazla konuşamadım, sıçrayıp kalktım ve koşturdum. Bütün gücümle koşturdum. Tabi park yolunda kimse de yoktu. Görseler! Onun sözlerini duysalar! Bütün enstitüye dedikodum yayılırdı. Yurttaki odama dönmedim, kıyı altındaki ormanlığa indim ve yığıldım.

Ne namusluluk, ne namusluluk! O, beni sevmiyor. Tamara'yı da, Klara'yı da hiç kimseyi de... "Bana kızma, ben sevgiyi de bilmiyorum, bilmeyi de dilemiyorum, akıllım", diyor.

Bu şimdi akıllı söz olur mu? Ben aldandım... O, insan değil, taş!

...İşte bir haftadır, o her gece, yemekhaneden çıktığında, beni yiyecek dükkânı köşesinde bekleyip duruyor.

- Bağışlayın, diyor, hemen başımı eğip, gülümseyerek. Biz, kol kola girerek, acele etmeden Lenin bahçesine doğru yürüyoruz.

Nasıl tuhaf bir kişi o? Sürekli dostu delikanlı Morat'ı övüyor: "O, akıllı, yakışıklı. Ama ben..." Bu şekilde sıralayıp, kendisini aşağılayarak. Âdeta, ondan da daha beceriksiz kişi bu dünyada yokmuş gibi.

Peki -diyorum ben, şaka yaparak- sen beceriksizsin, (23) ama arkadaşın Morat da çok olgunlaşmış. Niçin başta o benimle kendisi konuşmadı. Dünürçüler üzerinden konuşma zamanı, geçti şimdi, diyorum.

- Gerçek sevgi, dili bağlıyor, ayakları köstekliyor, diyor.

Yoksa, gerçekten de öyle mi acaba?

...Seét, beni Morat'la tanıştırdı. Morat, güzel, ufak kemikli, beyaz çehreli genç. Az konuşuyor, gidiyor gidiyor da unutarak düşüncelere dalıyor. Benim karakterim de Morat'a benziyor. Hayır, korkuyorum. İki dalgın bir araya gelse, hayatın ne tadı olur.

Nedense dost kızlardan uzaklaşmaya başladım. Hatta Tamara'dan da, Klara'dan da... Bir hile bulup onları terk ediyor ve acele ile gidiyorum... Nereye? Kendim de bilmiyorum. Yalnız koşturuyorum, özlüyorum. Kimi? Çok çaba sarf etsem de, ben gönlümü Morat'a döndüremiyorum. Tuhaf... Morat beni üzülerek seviyor, azaplanıyor. Ben ondan kaçıyorum. Seét genellikle muhabbetten uzak duruyor, ancak ben onu arıyorum... Muhabbet, neden böyle karışık yollar çatına koyuyorsun kız çocuğunu?

...Beklenmedik bir anda, kütüphaneden dönerken, dispanser yanında Seét'e rastladım. Başımı yere eğip, keyifsiz bir şekilde yürüyordu. Kendim de farkında olmadan yürüyüp onun bileğinden tuttum. Sokak ortasında! İnsanlar ne düşünmüştür. Galiba, çok fazla beklemişim. Benim bu edepsizliğime şaşırmadı da, kızmadı da, hatta gülümsedi ve yürümeye devam etti. Yüzü ağarmış, kaşları çatılmış. Ağlamaklı bir sesle:

- Bağışla, Gayşe, çok acelem var, dedi ve birdenbire dönüp, eczaneye girdi.

...Bu akşam nedense içim göyündü. Derslerimi de hazırlayamadım, isteksiz... Hüzünlenip oturuyordum, telefona çağırdılar. "Muhtemelen, Seét... Sinemaya bilet almıştır", diye sevine sevine koşturdum.

Telefon ahizesini aldığımda, gerçekten de Seét.

- Ben, Gayşe... gardan... Morat hastalandı. Acele bir şekilde Yalta'ya yolcu ediyoruz... dedi ve kederlenerek telefon ahizesini bıraktı.

Gideyim desem, bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor.

Niçin daha önce söylemedi acaba?

...Ben suçluyum, ben yine suçluyum. Ben kendi vicdansızlığım arkasında affedilmez cinayet işledim. (24) Kendimi tutamadan ağlıyorum, lakin göz yaşları ölmüş insanı diriltebilir mi? Niçin, niçin ben Morat'ın saf sevgisini geri çevirdim?..

Yalta'dan Morat'ın ölümü hakkında haber gelince, Seét, çok uzun süre bana görünmedi. Pek çok geceyi uykusuz geçirdim, yastığımda gözyaşım kurumadı.

...Ben bahtlıyım!

Hayır, biz ikimiz de bahtlıyız. Bazıları: "Sevgi, kızla yiğit beraber yürüdüğü sırada coşar. Bir araya getirilince, gündün güne harareti diner, sonunda sadece talim geriye kalır", diyordu. Ben işte o "sönmeden" korkuyordum. Öyle değilmiş. Seét ile beraberliğimiz şimdi yarım yıldan fazla oldu. Bize, yurtta ayrı oda da verdiler. Dost kız arkadaşlarım hayran kalıyorlar (belki bazıları kıskanarak). "Siz ne kadar dostsunuz, mutlusunuz. Ağabey ile kız kardeş dahi sizin gibi bir arada duramaz", demişlerdi. Gerçekten de öyle. Bizim sevgimiz gündün güne güçleniyor, kökleniyor, biz birbirimizi daha yakın, daha uyumlu, daha esrarlı bir şekilde görüyoruz.

Seét, gayretli, geniş gönüllü, cemiyet işlerine düşkün bir kişi imiş. İyi bir eğitim ile beraber, komsomol organize etme işlerine de yetişiyor. Spor yarışmalarında da, heveskârlar topluluğunda da en önce o görünüyor. Seét'e katılarak ben de türlü topluluk işlerine katılmaya başladım. İkiniz de bir yoldan gidince, çok daha fazla mutlu oluyormuş!

...Bugün edebiyat tarihi dersi olmadı, profesörü tutuklamışlar.

O, halk düşmanı olmuş diyorlar.

...Enstitünün müdürünü ve yine üç öğretmeni geceleyin evlerinden alıp hapishaneye kapatmışlar.

Onlar da halk düşmanı oldular mı ki? Nasıl ürkütücü!

Seét'i enstitü komsomol komitesinin sekreteri olarak atadılar. O, sürekli önceki gibi dertlenerek iş peşinden koşturuyor. Nedense yüreğim sızlıyor. Korkuyorum. Hayrolsa iyi idi...

...İki mutluluk beraber yaklaşıyor. Çabucak enstitüyü tamamlayıp, öğretmen diploması alıyoruz. Kısa süre sonra bizim ilk çocuğumuz dünyaya gelecek. Seét de sabırsızlıkla onu bekliyor. Bilmiyorum, kız çocuğu mu olur acaba, erkek çocuğu mu?..

Seét son günlerde hissedilir bir şekilde değişti; eve dönünce kitap alıp oturuyor, konuşmuyor.

(25)

Ne oldu ona?

Ben çocuk bekliyorum. Bak işte şimdi, anne olacak zaman yaklaştığında, insanın şımartılma isteği geliyor... Ama Seét, mutsuz!

Ne oldu? Ne oldu?! Of anlayamıyorum. Seét, bugün dönmedi. Onu da... alıp götürmüşler... Gün boyunca koşturdum. Gitmediğim yer, sormadığım kişi kalmadı. Nerede olduğunu da söylemiyorlar.

İşte şimdi tan da atıyor. Ben, hâlâ oturuyorum. Nerede, neredesin şimdi, sevgilim Seét?!

...Şimdi üçüncü gün, karanlık inince çağırıyorlar... Ayaklarım güçlkle adımıyor, Çerek Göl karşısındaki üç katlı binaya varıyorum.

Bu şekilde yaralı, dilimlenmiş yüreğe tuz basıyorlar. Devamlı, devamlı aynı soruyu tekrarlıyorlar:

- Seét Battalov, enstitüde ne tür karşı devrim işleri yaptı? Gizlemeyin. Söyleyin!
Ben, onun hakkındaki bütün bildiklerimi içtenlikle, gizlemeden anlatmaya başlıyorum.
- Yok, - buz gibi soğuk ses düşüncelerimi bölüyor, canım titriyor, - açıklayın bütün varını
yoğunlu. Halk düşmanı Battalov'un cinayet işlerini açıklayın!
Ben, ağlıyorum. Ne anlatayım daha? O, hiçbir şekilde de cinayet işlemedi. Niçin azap ediyorlar bana?

Soğuk ses tekrar ortaya çıktı:
- Siz, halk düşmanını aklamaya çalışıyorsunuz. Nafile. Suçsuz bir insanı NKVD tutuklamaz.
Anladınız mı? Geri dönün. Düşünün. Yarına kadar son bir süre.

İki asker, beni aşağıdaki kapıya kadar yolcu etti.
Bugün akşam tekrar çağıracağız. Gözlerimin önü kararıyor, bütün vücudum sıtma tutmuş gibi titriyor. Ne, ne söyleyeceğim onlara?

- Seét, Seét sevdiğim; yoksa, yoksa sen gerçekten de yanlış yola girmiş miydin? Bana söylemedin mi? Hey! Nasıl korkunç düşünceler!!!

- Ben, halk düşmanı Seét Battalov'dan tamamen vazgeçiyorum...
Gözlerimin önü kararı, dizlerimin bağı çözüldü, büküldü. Tam düşmek üzereyken masaya tutundum.

Fakülte toplantısından yurda nasıl döndüğümü de hatırlayamıyorum. Acaba getirdiler mi yoksa kendim mi ayağa kalktım. (26)

- Seét sevdiğim, sen beni bağışla! Ben, büyük suç işledim. Ne yapayım, ne yapayım?
Bizim çocuğumuz doğmalı. Eğer yarına diploma alayım dediğimde enstitüden kovulursam?! O çocuğu nasıl yetiştiririm? Ben biliyorum, inanıyorum, bin defa inanıyorum: sen suçsuzsun? Lakin ortak çocuğumuz adına, sadece onu bahtsız etmemek için ben böylesi gerçek olmayan kötü sözleri söylemeye mecbur oldum. Bağışla, bağışla, sevdiğim, ben ebediyen seninim!..

Seét, tutuklanalı üç ay olduğunda, çocuk dünyaya geldi. Kız çocuğu, babasız, soyadsız..."
- İşte, kızım, - Gayşe, iç çekerek bloknotu kapattı - senin baban hakkında bütün bildiklerim bunlar. Dur! - Sözü bölüp, düşüncelere daldı: - Acaba? Acaba mektup yerine bu bloknotu Zeytüne'ye göndereyim mi? Erken olmaz mı ki?

Fırtına hiç dinmiyor. Bacadan uluyan, çinileyen sesler geliyor. Gayşe, lambayı söndürdü ve yerine gidip yattı.

- Seét, sen yaşıyor musun? Neredesin? Ne diyerek kızına cevap vereyim?

3

Bugün sabahtan itibaren, Kükçetav bozkırı göğünde, yaldızlanan güneş parlıyordu. Bir bulut eseri dahi görünmedi. Saban turgayları, hiç durmaksızın uçup, cırlayarak, yüksek aydınlık gökte gamsız kanat çırpıyorlar. Onlar, hoş ve tuhaftılar. Bu ilkbaharda bozkır tamamen değişmiş; beyazımsı bozkır otu yerine koparıp atılmış nemli kapkara toprak. Onun üzerinde türlü kurtlar, kurtçuklar, solucanlar sürünüyor. Arayarak meşakkatlenme de yok, hazır, tatlı, besinli yiyecek...

Ekip, sabah yemeğini yiyip tamamlarken, İrgali Arslanov âdet olduğu üzere "beş dakikalık"ı açtı:

- Yiğitler! Güneş çok iyi. Bugün bütün pedallara basın! Ben şimdi makine takımlarını topladım. Traktörler çalışıyor, ekin ekme araçları hazırlanmış. Bakın, keyfi davranarak kendinize göre düzene sokmaya çalışmayın. Şimdi olsa olsa iki bin hektar saçılacak yer kalıyor. Vücudunuz üşüse de yenilmeyin, dostlar. Ekibin yüzünü karartmayalım, (27) tamam mı? Haydi, bununla birlikte miting bitti, traktörlere!

İrgali, sözünü söyleyip bitirir bitirmez hareketlenip, kendi traktörüne doğru yürüdü. Ekip üyeleri de, bağrışarak, masa yanından kalktılar, kimileri traktörlerine, kimileri traktöre takılan ekin ekme makinelerine doğru gittiler.

Çok da geçmedi, birinci ekip kampı, kulak donduran motorların gürültüsü, sinyal sesleri ile doldu. En önden tohum yüklenen araçlar geçti. Üçer dörder ekin ekme makinesi sürüyen traktörler ve makine takımları birbiri ardına hareket ettiler. Onların kimisi hemen kamp kenarından başlayan kıra girdiler, kimileri yola çıkıp, daha ileriye gittiler.

Müdürün kabini, çadırın hemen bir köşesine kısırılmıştı. Bütün malzemesi; masa, sandalye ve kerevet. Toyak, âdetince, sabah yemeğine kadar ekip üyelerinin alıp getirdiği günlük raporlara bakıp, inceleyerek, kendi bloknotuna aktarmalar yaptı. Daha sonra ev bark işlerini beceren Tutayev'i çağırıp, yakacak malzemeleri, azık yemek ve diğer gerekli malzemeleri alıp gelmesi için kasabaya ne kadar araç göndermesi gerektiği konusunda emir verdi, banka için hazırlanmış işlere, çeklere imza atmaya başladı.

- Yoldaş müdür, üç dakika sonra saat yedi, çadırın diğer köşesinde telsizini hazırlayıp düzenleyen radyocu kulaklıklarını sallaya sallaya Toyak'a seslendi, geliniz, şimdi başlıyor.

Toyak, dokümanlarını masa çekmecesine koyup, kilitleyerek, bloknotunu aldı ve telsize doğru acele etti. Bugün, parti il komitesinin sekreteri, ilkbahar ekin ekmesinin gidişatı hakkında sovhoz müdürlerinin radyo konuşmasını organize ediyordu. İlk çıkışı "Alka Göl" sovhozu müdürü Toyak Börketbayev yapmalı.

- Alo, alo, ben "Alka Göl", sizi iyi duyuyorum. Başlıyoruz. Mikrofon önünde müdür.

Radyocu işaret ederek Toyak'a oturmasını söyledi, kendisi masanın gerisine doğru geçti.

- "Alka Göl" müdürü Börketbayev konuşuyor. Selam. 13 Mayıs sabahına kadar bizim sovhoz boyunca 8873 metre alana buğday serpildi. Yine 7130'u sonraya kalıyor. Tohum, yeterli miktarda, ekiplere taşınmış durumda. Teknik var. Traktörçüler yetmiyor. Sadece şu beş günde altı traktörçü ve üç şoför araçlarını (28) tarlada bırakarak kaçıp gittiler. Birinci ekip (ekip başı İrgali Arslanov) ve ikinci ekip (ekip başı Nikolay Poddubny) günlük ekin ekme planını yüzde 120-135 tutturuyorlar, işin kalitesi de güzel. Diğer ekiplerde engel var, o tarafa şimdi kendim geçiyorum. Öğle yemeği zamanında "beş dakikalık"lar uygulayacağız.

Radyocu telsizini "alıcı"ya çevirdi. Toyak, diğer sovhoz müdürlerinin tebliğlerini dinlemeye başladı.

Radyo konuşması bir saate yakın sürdü. Doğrusunu söylemek gerekirse, diğer sovhozlarda da ekin ekmenin gidişatı çok da önde görünmüyor. Lakin il komitesi sekreteri Börketbayev'i özellikle tehdit ederek, ekin ekme temposunu arttırmayı, öndeki makineler takımını gece de çalıştırmayı takdim etti. En sonunda:

- Hava değişiyor, mümkün olduğu kadar ekin ekme işini hızlandırın, yoldaşlar, dedi.

Toyak, toplantıdan sonra üçüncü ekibin yanına gitmeyi, orada bir iki gün kalıp, ekibi iyileştirme çarelerini bulmayı planlamıştı. Çünkü bu ekip, bütün "Alka Göl"ü ardına üşüştürüyor. Şimdiye kadar üç ekip başı değiştirildi, ama işte hâlâ bir değişiklik yok, ekin ekme, planlaştırılan grafiğe uygun değil, gündün güne geriliyor, birbirleriyle kavga edip dalaşmaktan yorulmuyorlar.

Planlanmayan bir anda yolu değiştirmek uygun oldu. İkinci ekibin muhasebecisi ekip başı Poddubny'nin hastalandığını haber verdi. Bu haber, Toyak'ı korkuya düşürdü. Bu, üçüncü ekip değil, ordudan dönen askerlerden oluşturulmuş, çalışkan ekip. Nikolay, ekibi kendisi organize etti, güçlendirdi ve öndekiler sırasına alıp çıkarttı. Böylesi bir ekip başının durumunu bilmemek mümkün mü hiç?

İşte bunun için Toyak, toplantının tamamlanmasıyla, ekibin yemek pişiricisi Karaküz'ün yanına girip, onu bunu azarladı ve atına binip yola çıktı. Ancak üzüntüsü boşunaymış. Kampa yaklaştığında, yokuştan taşıt görüldü, Toyak yanına gelince uygun bir şekilde sessizce durdu. Kabinden terleyip, pişmiş Nikolay fırlayıp indi.

- Selam, yoldaş müdür!

Toyak, selam almak yerine, soru sordu:

- Senin için hastalanmış demişlerdi? (29)

Ekip başı bileği ile alındaki teri sıyırıp damlattı ve kolunu silkeledi:

- Önemsiz bir şey. Geceleyin, işte bu şekilde terleyince, soğuk su içmiştim, yürek biraz şaka yaptı. İş çok, tohumluk buğdayı makine takımlarına yetiştirememeye başladık. Ekin ekmeyi çabuk yapıyorlar. Buyrun, bizimkiler hemen şurada.

Toyak, Nikolay'ı kendisine biraz daha dikkat etmesi için uyarıp, atını ekibin ekin ekme tarafına doğru çevirdi.

Gençler özenerek çalışıyorlar, ekin ekmenin kalitesi de iyi. Eğer bu tempo ile giderlerse, dört günde, bu ekip, kendisinin 3900 hektar bölgesini ekip bitirecek. Toyak, burada uzun süre kalmadı. Nikolay'ın istediği yedek parçaları ve yakacağı akşama kadar göndermeye söz verip, geldiği yola geri döndü.

Yarı yola vardım dediğinde, gök bulutlanıp, soğuk rüzgâr esmeye başladı, ama yalnız çama yaklaştığında kar yağıp, fırtına yükseldi.

Toyak, kampa varmadan, atını Arslanov'un tohum saçtığı bölgeye doğru çevirdi. Sınır başında ekip başı kendisi de rastladı. Onlar bir kaç kelime konuştular da, ikisi de farklı yönlere gidip, kırdaki halkı toplamaya, çeşitli yerlerde yığılmış tohumluk buğdayları rüzgâr uçurup götürmesin diye ne uygun gelirse onunla kaplamaya, kapatmaya tutundular. Acele ettiler. Fırtına güçlendi. En tehlikelisi, böylesi boranı ilk defa gören kişilerin sapıtıp kalması ihtimali idi. Lakin insanlar dağılmadı, bir bölgeye toplanıp, buğday yığınlarını örtüp, saklamak için, boran ile savaştı.

Ekip, araçları bir yere toplayıp, radyatörlerdeki suyu akıtıp, saçılacak tohumları, fırtına dokunup dağıtamayacak bir şekilde kapatınca, biraz rahatlayıp, güç toplamak için çadıra geldi. Toyak da kerevete

uzanıp uyukladı. Ancak rahatlayıp dinlenmek uygun olmadı, birden bire fırtına, çadırı yerinden kopararak alıp fırlattı.

Boran, sürekli kuvvetleniyor, çevrede hiçbir şey de görünmüyor. Sadece ara sıra eğilen bulutlar arasından dolunay, yuvarlana yuvarlana çıkıyor ve çok az bir süre bozkırı aydınlatıyor. Birinci ekibin gençleri, her biri farklı taraflara dağılıp, yuvarlanıp giden eşyalarını arayıp, ellerine geçenleri traktör yanına taşıyarak, yığmaya başladılar.

Bu iş birkaç saate kadar sürdü. Sonunda traktör yanına minder, battaniye, valiz, tabak çanaklardan büyükçe bir (30) saman yığını toplandı. Onu, çadırın köşesi ile kapatıp, kerevetler, masalarla basturdular.

Bunu yaparken de yorgunluk ortaya çıkmaya başladı, ayakta duramayarak sallanmaya başladılar, kimileri branda bezi altına emekleyerek girip uyumaya çalıştı. İnsanlar koşturup çalışarak terlemişti, şimdi durunca, ter donup, üşütmeye başladı.

Bu, mayıs fırtınasının en hileli tuzağı idi. Bu belayı fark eden Toyak, yorulmuş, halsizleşmiş kişilerin oturup dinlenmelerine de izin vermeden kovmaya başladı.

- Haydi, durmayın. Hepiniz de kızların kaldığı vagona!

Bu arada en sonuncu kişi olarak büyük bidon sırtlamış olan İrgali geldi.

- At bidonunu! Toyak öfkeyle İrgali'nin sırtındaki bidonu kapıp yuvarladı. -Bidonun yok olsun. İnsanları koru. Hepsiniz de vagona götür. Hiç kimse bozkırda kalmasin.

İkisi bir araya gelip uyuyanları uyandırarak, çekip kaldırıp, acele ederek vagona doğru kovalamaya başladılar.

İnsanlar sızlanıp, söverek, ister istemez bir şekilde rüzgâra karşı harekete geçti. İrgali önden gitti. Sağdan soldan haykırıp, çağırarak, branda bezinin altını yoklayarak bozkırda bir tek kişinin dahi kalmadığına ikna olunca, en son olarak Toyak Börketbayev gitti.

4

Birisi pencereyi tıklattı. Gayşe, uykusundan sıçrayıp uyanarak gözlerini açtı. Pencereye tekrar vurdular. O, yorganını kaldırıp kenara bırakarak, sokak tarafındaki pencereye uzandı ve şaşkın bir sesle seslendi:

- Kim var orada? Kimi arıyorsun?

Galiba, sokaktaki kişi onun sesini duymadı, tekrar daha da sertçe pencerenin çerçevesine vurmaya başladı. Gayşe korkudan yataktan yere fırlayıp indi, pencerenin perdesini kaldırıp, öfke ile bağırdı:

- Yavaş. Pencereyi kıracaksın! Sen kimsin, kimsin diyorum?

Sokaktan donuk ses işitildi:

- Gelin... Kapıyı aç! Daha başka bir şeyler de söyledi, lakin Gayşe, onu duyamadı.

- Hay, kayınbaba gelmiş galiba! (31)

Acele ederek gömleğini araya araya söylendi: "Hemen sandalye üstüne koyup yatmıştım". Gayşe oraya baktı, buraya uzandı, gömlek bulunmadı.

- Hangi cehenneme girdi? Acele ettiğinde hep böyle olur...

Kızgın kızgın söylenerek yemek odasına çıkıp, kibrit alıp geldi ve masadaki lambayı yaktı. Gömlek yatak ucundaki sandalyenin arkasına iliştilmişti.

- Ah hayırsız... Acele ettiğinde göz bağlanırdı dedikleri bu olsa gerek.

Gayşe, söylene söylene gömleğini, keçe çizmesini giyip yemek odasına çıktı, duvarda asılı duran feneri alıp yaktı, daha sonra üstüne kalın kazak örtünerek dış kapıyı açtı.

Daracık kapı önü, onu geçince, tepesi samanla örtülmüş, saman kerpiç duvarlı geniş ağıl. Gayşe feneri yere oturtup, kapının kütük parçasını çekince, büyük kapı olduğu gibi açıldı. Ağıla bembeyaz kar tanecikleri doldu. Fener, yuvarlandı. Gayşe, koşturarak feneri aldı ve borandan uzakta tuttu.

Kapıdan birisi girdi. Onun üstünü başını kar kaplamış. Her ne ise uzunca bir paket kucaklamış, o da bembeyaz kar içinde.

- Gelin, evin kapısını açiver, bebek donmasın.

Gayşe ecele edip kapıya doğru koşturdu, kendi: "Gece karanlığında ne alıp getiriyor bu kayınbaba?" diye şaşırdı.

Onlar, iki kapıyı geçerek yemek odasına girdiler. Gayşe tavana takılan asılı lambayı tutuşturdu.

- Yavrum! İhtiyar, sağına soluna bakındı. - Nereye koyayım?

- Şimdi, baba, kendim...

Gayşe kabarıp duran ak paketi kayınbabasının elinden alıp kuzine kenarındaki yatağa bıraktı, acele ile belek bağlarını çözmeye başladı.

- Fırtınada kalmış misafirler bunlar. Allah, haydalayıp bana doğru getirmiş. Sizin ev yakın olunca döndüm. Bozkırdakilerini alıp geleyim. Sen bebeğe bakıver, yavrum.

İhtiyar, sözlerini söyleyip bitirir bitirmez, acele ede ede ağıla gitti. Gayşe belek bağını çözmeyi bitirip, yorganı açtı. (32)

Çocuğun yüzü görüldü. Terlemiş, yanak elmaları kızarıp kabarmışlar. Buhar yükseliyor. Ya ışıktan, ya da nefesi rahatladığından gözlerini açtı. İki yaşında var yok; kendisi öyle toplu, yüzü yusuvarlak, gözleri masmavi... Çocuk, küçük kollarını uzatıverdi, kabarıp duran kırmızı dudakları yayıldı. Rahatlayıp gerildi, gülümsedi.

- Üs-üs! – Gayşe çocuğun kollarını aşağıya indirip, göğsünden ayaklarına kadar sıvazladı.
- Tfü, tfü. Çok da sevimli.

Çocuğun gözleri Gayşe'ye dikilip kaldılar. Dudakları kıvrıldı, büzüştü. Birden hıçkırarak ağlayıverdi.

- Yoksa, aldandın mı? Annen değil mi?

Gayşe, çocuğu kaldırıp, iç odaya, kendisinin yatağına uzatıp bıraktı, sadece başını açık bırakıp yorganla sardı. Çocuk susmadı, sağa sola bakınıp, harap bir şekilde ağladı. Gayşe etajerde duran oyuncak deveyi alıp çocuğun eline tutturdu.

- İşte oyuncak, bak hele, nasıl da güzel! Hörgüçleri ne kadar büyük!

Çocuğun gözleri yine parladı. Onlar şaşırarak, ilgi duyarak baktılar. Gayşe, mendille gözyaşlarını sildi:

- İşte böyle... Ben sana yine oyuncaklar vereceğim, - Gayşe, etajere dönünce, çocuk elindeki deveyi yere atıverdi, öneğine bakıldığında daha da feci bir şekilde ağlamaya başladı.

- Anne, kim ağlıyor?

Almagöl, uyanarak oturdu, elleri ile gözlerini ovdu, daha sonra yürüyüp annesinin yanına geldi.

- Anne, bu kimin bebeği?

Gayşe ona cevap vermedi, yatağın çıkırığına basıp çocuğu hafifçe sallamaya, avutmaya çalıştı:

- Ağlama, ağlama, akıllım, annen şimdi geliyor.

Bu arada kapı açıldı.

- İzin var mı?

- Buyrun, buyrun. Almagöl, sen salla, işte oyuncakları ver, - Gayşe kapıdan girene doğru yürüdü.

- Odaya geçiniz, dur, üstünüzü çıkarayım sizin.

- Teşekkürler. Oğlum nasıl, üşümemiş değil mi? Gaziz, Gaziz, ağlama, akıllım, ben buradayım.

Annesinin sesini tanıyarak, çocuk ağlamayı kesti. (33)

Hayır, üşümek nerde, sırlıklam terlemiş, elime aldığımda ben dahi korkmuştum... Göz açtırmayan fırtına. İyi ki babamıza rastlamışsınız, Gayşe, koşturup gelip, kadının palto düğmelerini çözdü. Yenlerini saldı. Ayağına göz gezdirip başını salladı. – Ay – yay... Ayağında şoson! Üşümüştür. Çıkarın çabuk! O, çabucak sandalye getirip, kadını oturttu ve kendisi bizzat şosonlarını çıkarttı, ayaklarını sıkıp sıkıp baktı: - Hayır, üşümemiş. Buyrun yün çizme giyiniz. – Gayşe, kuzine başından kara keçe çizmeler verdi. – Haydi, iç odaya, oğlunuzun yanına geçin. Bir dakika, üstünüze şal vereyim, zangırdıyorsunuz, ev sahibi, koşturup, yolcunun omzuna beyaz pamuk şal örttü.

Gün boyunca araçta sallana sallana gelen çocuk ağlamayı unutarak, uyumuştü. Almagöl çocuğun bu şekilde çabucak uyuklamasından keyifsizlenip yatak etrafında dolandı ve yabancı kişinin yaklaştığını duyunca, çabucak oyuncaklarını kucaklayıp, tekrar battaniye altına girip yattı. Başını azıcık açık bırakarak, uyumaya çalışıp, bebeğin annesini bekledi. Kadın, çocuğunun yanına geldi.

- Yorulmuş zavallım, uyuyuvermiş.

Soğuk ellerini çocuğun vücuduna değdirmemeye çalışarak, dikkatlice yorganı ayakucuna kıstırdı, daha sonra kenara kadar gidip cebinden mendil aldı ve saçındaki, kaşındaki erimiş buz damlalarına sürtmeye başladı. Almagöl, bu yabancı kadının görüntüsünü, boyunu, her bir hareketini ilgi ile izledi.

“Bizim anneden uzunmuş. Gömleği nasıl güzel, ateş gibi parlayıp duruyor!” Kadın saçlarını taramaya başladı. “Annemin saçı uzun, kapkara, benim saçım gibi. Ama bu ablanın saçları sadece omzuna kadar iniyor, niçin bu kadar kabarmış? Benim de saçım şöyle olsa!” Almagöl, kendi oyununa kendisi az daha gülüyordu. Dudaklarını ısırıldı. Gözlerini sıkarak yumdu.

Yemek odasından Gayşe'nin sesi işitildi.

- Bağışlayın, sizin isminizi de sormadım.

- Zöbercet.

- Çok da güzel isim.

- Ya sizin?

- Benimki sıradan, Gayşe. (34)

- Niçin böyle diyorsunuz? Zöbercet de yemek odasına çıktı. – Pek zarif, hiç unutulmayan isim.

Gayşe, semavere kayın tozu yakıp koydu ve bacasını ocak ağzına çevirerek bıraktı. Daha sonra çabucak gidip dolabı açtı, sürahi ile kadeh aldı.

- Unutuyorum, semaver kaynamaya çıkana kadar, azıcık ısının hadi! Altın yaldızlı uzunca kadehe alkol koydu, biraz su ilave etti, - Buyrun, içiverin, siz hemen kendinize gelirsiniz.

- Edepsizlik olmaz mı? Eşikten adım atıp...

- Hayır, hayır, sadece ısınmak için diyorum.

- Ben, çok korkmuştum. Üstelik çocukla. Mayıs ayında böyle fırtına olur diye kim düşünmüş. Gerçekten de donup kaldım, siz ayıplamayın şimdi.

Zöbercet gülümsedi, ince zarif dudakları hemencecik açıldılar. Bembeyaz dişleri göründü. Uzun sarı kirpikleri altından parlayarak yeşil gözleri baktı. Doğrusunu söylemek gerekirse, kadınlarda, kızlarda birbirlerinin güzelliğini kıskanma vardır. Onlar bunu açıktan açığa söylemeseler de, gönüllerinden geçirirler. Lakin Gayşe'de güzellikten yana kıskançlık duygusu hiçbir zaman da olmadı. O, yoldaş kızlarının güzelliğine her daim hayran olur, kıvanç duyardı. İşte bugün de, şu yabancı kadının alımlılığı ona gerçek ruhi rahatlık ve evine huzur vermiş gibi oldu. Haddizatında Zöbercet de memnun oldu. Bundan daha bir saat önce, bozkır ortasında, benzini bitip, kara saplanmış kalmış soğuk araç içinde, Gaziz'i kucaklayıp ne yapacağını bilmeden şaşırıp kaldığında, o böyle sevimli, sıcakkanlı kadının hemen yakında yaşadığını ve onları mutlulukla karşılayacağını hiç de göz önüne getirememişti.

Zöbercet azıcık "içeyim mi, içmeyeyim mi" diye iki arada kaldı ve kadehi dudaklarına götürdü ve çabucak, nefes almadan içiverdi.

- İşte soğuk su.

- Sağ olasin.

Zöbercet, hemen yüzünü buruşturarak, kadehle suyu aldı. Bir defa yutup Gayşe'ye geri verdi, mendili ile dudaklarını sildi.

- Bizimkiler niçin girmiyorlar ki acaba?

- Hay Allah, aklımdan çıkmış. Niçin girmiyorlar? (35)

Gayşe, acele edip, üstünü de giymeden, koşturup dışarı çıktı. Kapı önündeki kar kürülp köşeye toplanmış, kapı kapanmış, sopası da kırılmış, fener karşısında iki kişi üstlerindeki karı temizliyorlar. Gayşe'nin kayınbabası atları iç ağla alıp bağlıyor.

- Tamam şimdi, eve girin, Gayşe, söylene söylene yolcuların yanına geldi. -Kendimiz temizleyip kuruturuz, soba yanmış.

Kapıda sırtı dönük durup şapkasını temizleyen pardösülü kişi birden dönüp Gayşe'ye baktı. Şapkasındaki karı temizlemeyi bıraktı. Ağıl ortasındaki direğe asılan fener onların yüzlerini aydınlattı. Birbirine dönerek, dikkatle baktılar. Rüzgâr tekrar uğuldayıp, bir şeylere çarpıp, ses çıkararak geçti. Pardösülü kişi derin bir dalgalanma ile duyulur duyulmaz bir şekilde:

- Siz... Bağışlayın... Gayşe değil misiniz?

Gayşe'nin gözlerinin önü kararı. Fener sallandı. Kendisi de farkında olmadan kollarını öne uzattı, daha sonra, birden korkarak, geriye çekildi...

5

Vagonun dar ve kısa kapısından sıkışıp, eğilerek, ak ayı gibi Toyak Börketbayev gelip girdi. Kapı dibinde çömelerek oturanlar, kapıdan giren soğuk rüzgârdan, girenin karla katılaştıran elbisesinden iğrenerek, birbiri üzerine düşse yuvarlana yol verdiler. Oturarak uyuklayanlardan biri, başını kaldırmadan, öfkelenip mırıldandı:

- Kapa çabuk! Burada lahana başları yatmıyor.

Geniş omuzlu, kalkık göğüslü, iri kemikli Toyak çabucak yürüyüp, daha öne, daha aydınlık alana çıktı. Onun üstünü başını, uçlu kalpağından ceketine, pantolonuna ve keçe konçlu çizmelerine kadar sulu kar sarmış. Kalpak altından çıkıp görünen saçlarına, kaşlarına ve kirpiklerine buz toplanmıştı.

Tekrar bir adım atıp durdu ve yerde yatanlar üzerine buzlarını dökmemeye çalışarak, kalpağını dikkatli bir şekilde çıkarıp, karşıdaki yatağın boş köşesine koydu. Sonra, ceket cebinden mendil çıkarıp, ıslanmış, kirlenmiş yüzüne sürtmeye başladı. Saçlara, kaşlara, (36) kirpiklere toplanan buz parçaları hemen erimediler. Toyak, onların eriyerek düşmelerini beklemeyi de istemedi, çekip, yolarak, kılları ile beraber yolup almaya başladı. Kirpikleri hafifleyip kalktı, gözler açılarak parladı.

Tavanda asılı lamba, durmaksızın sallanıp duruyor. Kovuğu kurumlanmış, orta deliği yıpranmış. Deliği, kâğıt yapııştırarak yamamışlar. Dışarıdaki rüzgâr vagona çarptıkça, yamalı kovuk içindeki uzunca kıvılcık alev bir bu tarafa, bir diğer tarafa dönüp, yuvarlanarak gidiyor da hemen pıt pıt ederek kısıyor.

Vagonun içi havasız. Sis, duman... Demir sobayı kızdırarak yakmaya da bakmadan, vagon duvarlarını don kaplamış. Tavandan durmaksızın iri iri damlalar düşüyor.

Bu, birinci ekipte çalışan kızların kaldığı seyyar vagon. Başta tren vagonlarına benzeterek altlı üstlü dörder yataklı bölmeler ile aralıklar bırakarak hazırlanmış olsa da, sonradan, yer yetmediğinden, aralıklar da tahta ile döşenmiş, iki katlı seki, tahta yataklığa dönüştürülmüştü. Böylece ortadan kapıdan köşeye kadar dar ara kalmış.

Erkekler, kendi çadırlarını boran yıkınca, istemeyerek buraya sığınmak zorunda kaldılar. Kızların hepsi üstteki yatağa göçüp, ikili olarak battaniyeye sarılmışlar ve birbirine sarılıp kucaklaşarak yatmışlar. Vagona daha önce ulaşan gençler üst sekide, tahta yatakta. Onların kimisi kızların bıraktığı mindere, kimisi kuru tahtaya uzanmış, başlarını, ıslak kazaklarının yakasına gizleyip, dizlerini göğüslerine doğru çekip, iki büklüm olarak yatıyorlar. Geriye kalanlar, yerde yatak boyuna çömelip, başlarını dizlerine koymuşlar. Birçok traktörcü, seki kenarına, kızların ayakucuna oturup, başlarını tutamayarak eğilip eğilip uyukluyorlar.

Tahta yatağın diğer ucunda biri sataşarak bağıyor:

- Radyatöre su gerek...

- Pavluşa! Çabuk, çabuk...

Karşıdaki sekinin kenarında uyuklayarak oturan genç, sıçrayarak uyanıp başını arkaya çarptı. Tekrar eğildiğinde onun gözleri vagon ortasında dikilip durana çarptı. Genç, birden iki yumruğu ile gözlerini katıca ovdu ve top gibi sıçrayıp yerinden kalktı:

- Yoldaş müdür, oturun. (37)

- Otur, otur, yavrum. Yer bulunur.

- Hayır, ağabey, siz oturun.

Genç, çocuklar gibi utanıp, ne yapacağını bilemeyip, bir Toyak'a, bir sekidekilere göz gezdirdi ve birden seki altına eğildi, bağııverdi:

- Ooo, yer buldum, ağabey.

Başını da kaldırmadan, yuvarlanıp seki altına girip kayboldu.

Toyak, yerde iki büklüm yatan iki yiğidin arasına dikkatlice sağ ayağını basıp, dokunmadan geçip gitmek istiyordu, birden biri sıçrayıp bağıırdı:

- Kör! Gözün yok mu! Burnumu ezeyazdın!

Başını kaldırmadı, kirpi gibi buruşup, kazağının yakasına başını gizleyerek gömüldü. Toyak, seki kenarına oturdu. Baş çatlar gibi ağrıyor, birisi çekiçle durmaksızın vurup duruyor gibi: - Tak tak, tak tak "...Hâlâ yedi bin hektardan fazla yer ekilmemiş. Her bir kamp başında dağ dağ olup yığılıp duran tohum, sökülüp fırlatılmış çadırlar... Tepesinden su geçen pis karanlık vagonlar... Üstelik bugün ekmek de gelip ulaşmadı. İnsanlar sabahtan beri ağzına kırıntı da koymamış!.."

Toyak'ın eğilip düşen boynuna birbiri ardı sıra iki soğuk damla damladı. Titreyerek başını kaldırdı, boynunun ucuyla sıyırıp aldı, iç çekerek sağa sola bakındı.

Biri diğeri üstüne yuvarlanarak, kıvrılıp yatan insanlar. Onların üstüne soğuk damla damlıyor. Sıçrayıp, omuzlarını silkiliyorlar, sataşıyorlar, küfrediyorlar. Kurumlanıp katılaşmış lamba sürekli pıt pıt ediyor, bir kısılıyor, bir açılıyor, vagonun içini daha da sıkıcı, ürkütücü bir hale getiriyor.

Toyak cebinden sigara kutusunu çıkarıp sigara yaktı, çekip dumanını savurdu.

"Niçin böyle? Niçin bütün planlar bozuluyor? Niçin bu insanlar pis, soğuk yerde debeleniyor? Onlar, evsiz barsız dilenciler mi? Hayır. Onlar, kendi istekleri ile evlerini yurtlarını bırakıp, bozkırı ekin tarlalarına çevirmek için, insanların bahtı için mücadele etmeye geldiler. Şimdi bütün buldukları, işte bu dar, ıslak vagon mu? Börkit oğlu Toyak, bu insanların kaderinden sen sorumlusun!"

Baş eğildi, tekrar tekrar ağır, sancılı düşünceler doldu. (38) Lakin yorgunluk, soğuktan sıcağa girince vücudu uyuşturdu. Toyak, oturduğu yerde uyuklayıverdi.

Toyak, sıçrayarak gözünü açtı. Vagon içinde gürültü, patırtı, dalaşma, bağııış... Niçin bağıışıyorlar? Ne paylaşıyorlar? Yerde yatanların biri, yılan sokmuş gibi titreyip, böğürdü ve başına örttüğü su dolu kalın kazağını Toyak'a atıverdi.

- İşte kim suçlu!

Kazak, müdürü sıyırdı, üstte yatanlardan biri yakalayiverdi. Toyak oturduğu yerden silkinmedi, yiğide döndü. Bu – daha yeni kursu tamamlayıp dönen genç traktörcülerin biri, İlham Atlasov'du. Onun yüz kasları titriyor, ağzı eğiliyor. Kara saçları dağılmış. Alnından kirli kar suyu sarkıp, zayıf, uzunca yüzü boyunca çizmesine akıyor. İlham'ın iri, siyah gözleri Toyak'a saplanmışlar. Kekeleye kekeleye bağıııyor:

- Yemeye ekmek yok. Yatmaya yer yok. Bu toprak sürmek değil, kürek mahkûmiyeti! Biz kimiz, tutuklular mı, beyefendi müdür? – Alay ederek gülmeye çalışmıştı ama gülmedi – ince dudakları çekilip eğildiler, sesi kız sesi gibi incelip gitti: - E-e, bizi karşıladığımızda miting yaptınız, "hoş geldiniz", ama işte şimdi merhamet edip bakın! İki kolunu açıp vagon içindeki pasaklılığı göstermek istiyordu, sağ kolunu demir soba kaburgasına değdirip, kendi kendine söyleniverdi... - Domuz gibi pislikte debelenme. Alay edilme. Domuzlar da şimdi böyle durmuyorlar. Burada ihanet!

Son söz Toyak'a bıçak gibi saplandı. Gerçekten de bu sözleri İlham söyledi mi? Her zaman kendi çocuğu gibi yakın görüp, gerektiğinde onunla sürekli beraber olan güvendiği kişi böyle konuşuyor mu?

Toyak, İlham'ı kışın istasyondaki mitingde görüp, bu delikanlı, işte destek olur diye düşünmüştü, İlham, orada Tataristan'dan gelen komsomolların isimlerini söyledi. Nasıl parlak, inandırıcı, ümitli fikirler söyledi, orada...

Toyak, onu kendisi tavsiye edip Kükçetav'a makinelik tarım uzmanları kursuna gönderdi. En sıkı işlerini bırakıp İlham'ın halini öğrenmek için şehre gitti, hediyeler gönderdi "Güvenilir yığıttır. Sovhozda böyle yığıtler çok olsa, iş daha rahat olur", diye avundu. Şimdi o, bak neler söylüyor.

İlham, tükürüklerini saçarak sordu: (39)

- Nerede peki Sovyet hükümeti?

Daha da bir şeyler ekleyeyim diye ağzını açmıştı, sözünü söyleyemeden birden çocuklar gibi ağlayıverdi. Vagon içi donup kaldı. Boran vagon duvarlarına çarpıp, inledi. Lamba, uzun süre dilini uzattı. İnsanlar kuşkulananarak birini, bir şeyi bekledi. Toyak, tam ağzını açmıştı ki, kısık ince ses onu durdurdu.

- İlham! Peki sen? Vagonun diğer köşesinde başına battaniye örtünüp yarı eğilip oturan kız battaniesini açtı. Ancak bulanıklık içinde onun yüzü görünmedi. Ses acele edip, kızgınlıkla çıktı: - Peki sen tribün üstünde ne söyledin? "Biz zorluklardan korkmuyoruz, her zaman en ön safta oluruz!" - bunlar senin sözlerin değil mi? Biz, -ses öfkeyle yakılandı, - biz de pryank yiyip oturuyoruz. Biz de yumuşak yataklarda yatmıyoruz!

- Leyle! - Sedirden çıkan kalın ses kızı böldü. - Sen çok da kızarma! İlham doğrusunu söylüyor. Biz, köpekler miyiz yoksa?

Bazı sesler bu sözü destekleyip münakaşayı kızdırmaya çalıştı.

- Doğru!

- Niçin korkalım!

- Zorbalık.

Tahammül sınırından çıkan Toyak fırlayarak bağırdı:

- Bu nasıl keyfi davranış!..

Birkaç ses birden bağırp Toyak'a konuşma izni vermedi.

- Yeter!

- Yoldaşlar! O, bizi korkutmak istiyor.

- Durun! - Kapı dibinde çökerek oturan İrgali Arslanov, acele ile kalktı. - Siz kör müsünüz? Müdür kendisi de gece gündüz bizimle beraber.

- Dalkavuk!

Gürültü patırtı yükseldi. O anda kapı açıldı, tozutarak giren boran içinden birisi göründü. Eşikten geçerken sallandı, dibinden kesilen ağaç gibi yuvarlanmaya başladı. Tutabildiler. Vagon içindeki gürültü patırtı dindi, hepsi de zamansız çıkıp gelen yolcuya bakıp şaşkınlık içerisinde kaldılar. (40)

6

- Aşot, sen niçin yayasın? Toyak, sabırsızlanarak şoförü soru yağmuruna tuttu. - Araç nerede? Malzemeler?

- Araç? Ben aracı...

Aşot sözüne başlasa da, devam edemedi, gözleri yumuldu. Baş, bir bu tarafa, bir diğer tarafa döne döne gitti. Keçelenmiş kara sakalı boyunca kirli su damlaları akıp düştü. Niçin şimdi bu gepgenç yiğide bu hayırsız sakal, bıyık? Dolandırıcılık. Sanki otlak yere moda getirmiş. Başka zaman olsa, gençler onu yine gülünç duruma sokarlardı. Şimdi sakal, bıyık kaygısı değil, hepsi de aracın, malzemelerin kaderini öğrenmeyi istiyordu.

- Kufaryan! Sen uyukluyorsun, Toyak, eğilip düşen kıllı başı kaldırdı. - Ne oldu? Niçin yaya kaldın?

- Evet?

Kufaryan, uyanıp gözlerini açtı. Toyak, yine aynı soruyu tekrarladı:

- Araç! Araç nerede?

Aşot, cevap vermek yerine kederlendi, dudaklarını yaladı:

- Su! Ağzım kurudu.

Bir bardak suyu nefes almadan içip bitirdi. Birisi, yanmış sigara uzattı.

- Al, kardeş, uykunu açıver.

Aşot, sigarayı alıp bir iki defa çekti, sekinin kenarına doğru kayıp, doğrulup oturdu, aracın nerede kaldığı hakkında anlatmaya başladı.

Uyku kaçtı. Gürültü patırtı başladı. Toyak, traktörcülere yola hazırlanmaları için emretti. Demirbaş müdürünü çağırttı. Seki altından, gözlerini ova ova, pompacı, müdüre kendisine ait “köşeyi” hediye eden yumru genç, çıktı. Demir soba üzerine kovalar dizildi: Radyatörlere sıcak su lazım! Gürültü patırtı vagon içinden bozkıra, traktörlerin yanına ulaştı. Gece, boran, meşaleler, kovalar, emirler, bağrışmalar hepsi birbirine karıştı.

İlk olarak Arslanov’un traktörüne can geldi. Ona, kızak tabanına oturtulmuş seyyar vagon taktılar. Ekip başı kendisi ile beraber iki genç alıp hareketlenmeye başladığı sırada, (41) koşturarak vagona Aşot girdi. Onu, kampta bırakmayı dileseler de olmadı. İrgali, manivelaya bastı. Traktör, Nayzatumar’a döndü.

Rüzgâr iyice bastırmıştı, gece bulutlu, yol görünmüyordu. İrgali, yol arama zamanını ziyan etmeden, bozkır boyunca doğrudan doğruya yardıarak gitti. Tevekkül taşı da yarar, diye boşuna dememişlermiş. Uzun da sürmedi, traktör Nayzatumar’a, yol ortasında kalmış Kufaryan’ın aracının yanına geldi. Derhâl indiler ve araç kasasındaki malzemeleri vagona geçirmeye başladılar.

İrgali’nin dönüşü bayram oldu. Ekibin bütün üyeleri onu mutluluk ve memnuniyet içinde karşıladılar. Karaküz, traktör gelip durur durmaz, römork vagonun kapısına yanaştı. Ekip iki gündür yemek yememiş, aşçının yüreği nasıl sızlanmasın!

Bozkırdaki mutfak ocağı, kuzine, kar altında kaldı. Bütün ümit vagon içindeki demir kuzinede idi. Karaküz’e yardımcıları çoğaldı: kimisi ekmeğe taşıdı, kimisi çuvala yarma götürdü, kimisi konserve kutularını açmaya başladı. Odun da getirilip yığıldı. Demir kuzine kızarıp alevlendi, ona yaklaşmak mümkün değildi. Üstünde iki büyük tencere. Birinde darı lapası, ikincisinde çay kaynıyor.

Guruldayıp, büzüşmüş bağırsaklar, yağlı lapa ve şekerli çayla dolunca, rahatladı. İnsanların yüzü de aydınlanır gibi oldu. Ara sıra şaka yapan, gülen sesler de duyulmaya başladı.

Ancak müdürün kendisi yemek yemek için oturmaya hiç zaman bulamadı. İlk ekip, karnını doyurup rahatlasa da, kalan beş ekipteki insanlar hâlâ aç oturuyor. Güneşin doğmasını, boranın dinmesini beklemek cinayet! Hemen şimdi kaygısını çekip, yemeği onlara ulaştırmalı. Toyak, yola çıkacak traktörleri takip bir defa daha ayrıntılarını incelemek, gerekli materyalleri temin etmeyi Arslanov’a havale etti ve kendisi vagon-depoya demirbaş müdürü Tutayev’in yanına girdi.

Azı çok parçaya bölmek kolay iş değilmiş. Ayrıca yağ, çay ve şekeri çok az göndermişler. Tutayev, dayanamayıp, sütündeki “bürokratlar”ı söküp baktı. Ancak ona bakarak faturalardaki kilogramlar artmadı. Yorgana bakarak ayağı uzatmak uygun geldi.

Nihayet, müdür emre imza attı. Tekrar (42) ölçme, bölme, çuval, sandık bulma ve küçük parçalara ayırma eziyeti başladı.

En son traktör doldurulup yola koyuldu. Toyak onu kamptan çıkana kadar yolcu etmek istiyordu, birisi omzundan çekip durdurdu:

- Ağabey, diyorum, diye çıkıştı ona Karaküz, öfkeli bir sesle, - şimdiye kadar üç defa geliverdim. Yemeğiniz Vera’nın kabininde duruyor, soğudu. Gidin, açlıktan ölürsünüz.

Toyak, Karaküz’ü izleyip, sulu karda kaya kaya kızlar vagonuna doğru yürüdü.

Uçtçitsa Vera’nın kabini, dar köşe. Yatak, sandalye, gazete örtülmüş küçücük masa... Onda üstüne tabak kapatılmış tencere, çaydanlık, metal bardak, kaşık, bir çeyrek küçük ekmeğe... Karşıdaki duvara “yarasa” iliştilmiş. Toyak şapkasını duvardaki çiviye takıp, sandalyeyi çekip masanın yanına oturdu, cebinden çakı bıçağı çıkarıp ekmeğe doğradı. Kontrplak duvar ardındaki gürültü patırtı dindi, muhtemelen, uyudular.

Toyak tenceredeki lapayı yiyip bitirerek bardağa çay koymaya başlamıştı ki, kapıyı çaldılar.

- Girin.

Kufaryan girdi.

- Yoldaş müdür, yeni parti örgütü başkanını getirdim.

Toyak bardaktaki çayını geri çaydanlığa koyup ayağa kalktı.

- Söyleyin, girsin.

Kufaryan dönüp çıktı. Toyak huzursuzlanıp bir kapıya bir köşeye yürümeye başladı.

- Yeni! Bu yenisi eski parti örgütü başkanının yerini alır mı acaba? – Duraklayıp, düşünüp durdu ve sandalyeye oturdu, sigara yaktı. – Var idi ya yoldaş, altın yoldaş.

...1954 yılının Aralık ayı idi. Çatlatan soğuk. Toyak oluşturulacak sovhozun meşakkati ile gün boyu Kükçetav sokaklarında dolaşıp yorularak, oteldeki odasına dönüp yığıldı. Birden odanın kapısı açıldı, belirsiz kişi tıklamadı da, kendisi görüp, dosdoğru içeri geçti. Üstüne oğlak derisinden büzme belli kara manto, başına aynı şekilde kara kıvrıkcık şapka, ayağına kara keçe çizme giymiş, genç, uzun boylu bu kişi güven veren sağlam adımlarla yürüyüp gelip yataкта yatan Toyak’a iri yünlü kolunu uzattı. (43)

- Hayırlı akşamlar! Ses kükreyerek çıktı.

Toyak, şaşkınlık içinde doğrulup oturdu, ister istemez elini verdi.

- Yanılmıyorsam, “Alka Göl” sovhozunun müdürü Toyak Börketbeyav oluyorsunuz. Ben Nikolay Nikolayeviç Şışçenko.

Toyak, âdetince, ilk defa tanıştığı kişi ile ciddi, resmî bir şekilde görüşmeyi istese de olmadı. Giren kişinin gülümseyip duran açık yüzü, birbiriyle birleşip yükselmiş karakaşları altındaki iri gözleri onu kendisine tabi etti. Gülümsedi, yakın dostu ile karşılaşmış gibi görüştü. Nikolay Nikolayeviç, Toyak’ın elini sıkıca sıkıp, sallayıp oturdu:

- Sizinle tanıştığuma çok memnunum.

Toyak henüz misafire yer takdim etmemişti, Nikolay Nikolayeviç tıpkı kendi evindeki gibi rahatça üstünü, şapkasını çıkarıp şifoniyerin içine astı.

Gömlek, galife pantolonla, belinde geniş kayış, yükselip inen geniş göğsünde parlayan Altın Yıldız... Nikolay Nikolayeviç hemen parmakları ile saçlarını taradı ve Toyak’ın yanına gelip oturdu, konuştu:

- İşte, yoldaş Börketbaıç, bugünden itibaren ikimiz beraber çalışmaya başlıyoruz. Parti örgütü başkanı. Buyrun bölge komitesi sekreterinin kararı. Gömleğinin cebinden dörde katlanmış kâğıt çıkarıp, Toyak’ın önüne bıraktı. Toyak, kâğıdı açıp okuyup da bitiremedi, Nikolay Nikolayeviç, başlamış olduğu sohbetin bölünmesine üzülmüş gibi, çabucak söz eklemek isteyerek elini uzattı. – Hadi, bırak, kalanını ben gidince okursun. Önce tanışalım: Cephede, tankçı; sivilde, mekanikçiyim. Harkov traktör fabrikasında. Traktörü, biçerdöveri, otomobilin bütün markalarını gözüm kapalı sürerim. Bozulursa tamir ederim. Ancak işte köy yöneticiliğini -birden sözünü kesip, çocuklar gibi bir defa gülümsedi- ekin ekme işini, doğru söyleyeyim, az biliyorum. Kazakistan’ı bugün görüyorum. İlk Kazak dostum, siz oluyorsunuz. Söyleyin, sovhoza nasıl başlanıyor?

Güçlkle Toyak’ın ağızını açtırdı. “İşte kişi, ağızından sözünü çekip alıyor” deyip hayran olarak, ona hemen alışıp, Toyak, sovhoz’un nasıl kurulmaya başladığını anlattı. Onlar, birbirlerinden ayrılamadan, uzun oturdular, bilgi alışverişinde bulundular, plan yaptılar. Nikolay (44) Nikolayeviç, hemen ikinci gün sovhozun mekanize güçlerini toplama işine girişti.

Böylesi bahtlı insanlar da vardır yeryüzünde. Onlara her kapı açık, her kişi tanıdık, her iş kolay olur. Kazaklar, böylesi kişiye “yıldızı ak” derler. İşte böylesi ak yıldızlı kişilerden birisi idi Nikolay Nikolayeviç Şışçenko. Çok kısa bir zaman içinde sovhoz için lazım olan bütün teknik malzemeyi; traktör, otomobil, serpm makinelerini ve diğerlerini toplayıverdi.

- Yeni şehir elektriksiz olur mu? Hareketlenmeli. Araç olunca, tamir ustası da olmalı. Tezgâhlar, aletler bulmalı, diyerek, gece uyumadan onların peşinden koşturdu. Garaj, onun ordu karargâhına dönüştürüldü. Bir gün araçları kabul etti, ikinci gün gürültülü patırtılı tren katarlarını karşıladı, tribüne çıktı, gençlere heyecanlı nutuklar attı, yeni yerleri biran önce değiştirmeyi tavsiye etti.

“Alka Göl” yerine birinci tren katarı hareket etti. Nikolay Nikolayeviç, öndeki traktörde. Gençlerle beraber ilk çadırları kurdu. Onlarla beraber sovhozun arazisini gözden geçirdi, oluşturulacak ekiplerin kamplarını belirledi. Hemen ekipler organize etmeye başladı. Tekniği iyi bilince, sonra mekaniklerle konuşma, onlar arasından ekip başlarını seçme de kolaydı. Ekipleri oluşturmaya ayrı bir önem verdi. Nikolay Nikolayeviç, tez zamanda sovhoz kişilerinin en yakın, en lüzumlu adamı olup çıktı. Onu sevdi. Ondan hem korktular hem de ona saygı gösterdiler.

Sabırsızlıkla beklenen yaz da gelip yetişti. Malum, burada, diğer yerlerdeki gibi, uğuldayıp gürlereyere, güneş aydınlatarak, çiçekler koku yayarak gelmedi. Yavaşça, sızarcasına kar gitti. Onun hangi zamanda nereye kaybolduğunu kimse de görmedi. Güneş göründü, onu bulutlar kapladı, serin rüzgâr esti, tekrar güneş çıktı, ısıttı. Alka Göl bozkırı beyaz elbisesini hiç göstermeden, sessizce çıkarttı.

Yarına, Alka Göl bozkırında ilk saban izi yükselecek. Nasıl büyük mutluluk! Sovhozun bütün çalışanları heyecanlanıp, mutlulukla o ebedî olarak hatırda kalacak tantanalı güne hazırlanıyorlar. Traktörler, kültivatörler, sabanlar, zikzak tırmıklar kendilerine havale edilmiş bölgelere yaklaşarak durdular. Yarına! (45)

İşte tam o “Yarına!” denen gece Börketbayev ile Şışçenko’yu Kükçetav’a il parti komitesine çağırdılar.

Ayaz günde yıldırım çarpmış gibi oldu. İkisi de birbiri ardınca indiler. Rica da, teklif de, reddetmek de fayda etmedi.

Parti il komitesinin kararı kesinleşti: “Nikolay Nikolayeviç Şışçenko Kızıl Tav rayonuna sovhoz müdürü olarak görevlendirildi. “Alka Göl” sovhozuna tez zamanda yeni parti örgütü başkanı gönderilecek.”

Toyak “Alka Göl’e tek, sağ kolunu kaybetmiş kişi gibi, şefkat bekleyerek döndü. Yaz tohum ekiminin bütün ağırlığı ve sorumluluğu onun üstüne kaldı. Ama gönül hemen ikna olmadı, bekledi. Hemen o an Nikolay Nikolayeviç dönüp, kıllı elini uzatır gibi idi...

Kapıyı çaldılar. Toyak başını kaldırdı. Sönen sigarası elinden düştü. Kapıdan başlıklı pardösü giymiş gözlüklü bir kişi girdi.

7

İkram yetersiz oldu. Bütün hürmet, birer bardak soğumuş çay. Bunun dışında söz de birbirine eklenmedi. Sohbet, sadece soru sorma, cevap verme şeklinde devam etti. Vakit geç. Toyak da, Seét de yorulmuşlar. Havalar düzensiz. İşte sovhozun hali... Toyak, bu konuda söze başlasa da, sabahki radyo konuşmasında parti il komitesi sekreterine vermiş olduğu rapordan daha fazlasını veremedi. Doğrusu, o rapora daha başka ne ilave edilir? Göz önündeki afeti tekrarlayıp dile getirmekten ne fayda?...

Toyak, masaya dayanıp konuşur vaziyette oturduğu yerde uyukladı.

- Yoldaş müdür, - Seét, kerevetten ayağa kalkıp, şapkasını eline aldı. Protez sızlanıp ince ses çıkardı, - siz, olmazsa, yatıp dinleniverin, ben vagona, ekip yanına çıkayım.

Toyak, silkinip sıçrayarak kalktı:

- Bağışlayın... Hayır, uyumak olmaz. Şimdi altıncı ekibe gitmek lazım, kalpağını giyip, kapıya yürüdü. - Ben sizi ekip başı Arslanov ile tanıştırayım.

Vagonun kapısını açınca, Toyak, eşikte azıcık durakladı; vagonun içi apaydınlık idi. "Nasıl bu şekilde?" (46) Biraz önce sadece kuzine aydınlığında oturmuşlardı, ama şimdi tavanda kovukları parlatılıp temizlenmiş, filtreleri uzatılıp çıkarılmış iki "yarasa" sallanıp duruyor. "Muhtemelen, Kufaryan, Küktirek'ten alıp gelmiş". Toyak, eğilerek eşikten geçti. Onun ardından Seét girdi. Yeni kişi olarak, vagonun içine dikkatle inceleyerek baktı. Demir kuzine yanında iki kız, tabak, çanak yıkıyor. Biri orta boylu, dolu gövdeli, yüzü yuvarlak. Çekiklenmiş sürme kaş. Kapkara saçını, iki saç örgüsü şeklinde örüp, göğsüne salmış. İkincisi yanındakiyle karşılaştırıldığında uzun boylu, zayıf. Yüzü uzunca, cılız görünüyor. Dağılmış kıvılcık kısa saç. Kızlar, Seét'e sadece alttan bakıp işlerine devam ettiler. Sekinin diğer başında tamamen ıslanmış kalın kazaklı biri çanağını dizinin üstüne koymuş da, başını dahi kaldırmadan, aceleyle lapa yiyor. Başkaları altlı üstlü sekiye sıkışıp uzanmışlar, uyuyorlar. Traktörçülerin bazıları diğer ekiplere azık götürdüklerinden, vagon içi biraz boşalmış gibiydi.

Ortaya doğru geçince, Seét sesini yükseltmeden selamlaştı. Kızlar, ikisi birden gülümseyerek, selam aldılar. Lapa yiyerek oturan kişi sıçrayıp başını kaldırdı ve çanağını tutar bir vaziyette ayağa kalktı. Ağzındaki lapasını yutar yutmaz, acele ederek bir şeyler söyleyecek oldu, aksırıp püskürdü, çanağı az daha elinden düşüyordu. Kızlar, kıkırdayarak gülüverdiler.

- Otur, otur, İrgali, -Toyak, yiğidin su sarkan sırtından çekti, - sırlıklam su olmuşsun ya. Hemen çıkar da kurut. Sen yoksa yemeğe de gelmedin mi? Nerede idin?

İrgali, tekrar seki kenarına çöküp, bir iki kaşık lapa yedi ve daha sonra müdüre döndü.

- Demirbaş müdürü ile görüştüm, yoldaş müdür. Öteki deponun kapısını zorlukla açtık. Kar basmış.

Toyak; İrgali'yi, Karaküz'ü, Vera'yı Seét Battalov ile tanıştırdı ve:

- İşte, ekip başı, - diyerek esas söze geçti, - ben şimdi ekibe vazife vermeyi düşünmüştüm, insanlar uyumuş. Uyandırmayalım, bugünkü azap yeterince oldu...

İrgali, ayakta uyuklayıp, alını seki direğine çarptı ve sıçrayıp başını kaldırdı, kızarmış çipil çipil gözlerini irileştirerek açtı. Toyak, Seét'e bakarak, "işte (47) durum nasıl" manasında başını salladı ve güçlü bir sesle sözüne devam etti:

- Şimdi yatıp dinlen. Sabahleyin git traktörleri Nayzatumar kıyısındaki sürülüp bitmemiş bölgeye götür. Kalanlar tohumu gözden geçirsin, araçları yağlayıp, düzene soksun. Öğleden sonra hava açılırsa, belki, ekin ekmeye çıkılabilir, anladın mı?

- Çok iyi anladım, - İrgali şaşkınlıkla baktı. - Niçin anlamayayım? Güneşin sadece kulağı görünsün... Bu şekilde bütün bir gün kazaya kurban gitti.

- Sözü doğru, ekip başı, bizim Kazak halkı kazanın hayırlısını versin der. Bizim için hayırlısı, duraklamış işi çabucak yerinden hareket ettirivermek. Şafaktan önce Kükçetav'a araçları göndermeli. Benzin, gazyağı azalmış görünüyor. Tahta evlerin malzemeleri de taşınıp bitirilmemiş.

- Araçlar yetişmiyor, yoldaş müdür.

- Onu ben de biliyorum. Hesaplayıp gözden geçiriyoruz.

Toyak cebinden bloknot çıkarıp hangi şoförü nereye göndereceği konusunda istişare etmeye ve yazmaya başladı.

Seét, söze katılmadı, katılmayı canı da istemedi. Müdür ile ekip başı yöneticiliğin sarıh işi konusunda - kişilerin adını, soyadını, araçlarının numaralarını, markalarını belirterek konuştular. Ancak Battalov için bu yöneticilik şimdilik vagon ardındaki gece gibi karanlık idi.

Şimdi bütün dikkatini bu görüşmeye toplamak, mümkün olduğu kadar çok ismi, yöneticiliğin ayrı kollarını, yerleştirilmiş yerleri hatırlamak gerekli idi. Bu saatten itibaren onun kaderi şu dar

vagondaki insanların kaderi ile beraber bağlanıyor... Böyle olunca... Seét, bir müdüre, bir ekip başına baktı. Onların söylediği isimleri, soyadları içinden tekrarlayıp durdu.

Bu şekilde de gönlü karmakarışık idi. Düşüncesi bölünüyor. Bundan sadece üç dört saat önce olup geçen, beklenmeyen olay gözlerinin önünden gitmiyor.

“Unutulmuş, ümidi kesilmiş idi. Gerçek mi? Rüya mı? Nereden, nereden gelip çıktın sen, Gayşe?! On sekiz yıldan sonra karşılaşma ve... birbirine baş kaldırıp da bakmadan, bir tek kelime söz de söyleyemeden dönmek... Ya çocuk? Sabırsızlıkla beklenen ilk mutluluğumuz... O, hayatta mı? Var mı o değerli can, dünyada?” Seét’in alınına (48) soğuk ter çıktı. Son anda son sözlerini haykırarak söylemedi. Çabucak cebinden sigara alıp yaktı, rahatlamaya çalıştı, ancak...

“...Hayır, Gayşe şimdi başka kişi. O, işte şu, karşıda oturan Toyak Börketbayev’in... hanımı. Ya sen, Seét?...”

- Yoldaş parti örgütü başkanı, - Toyak ekip başı ile sözünü tamamlayıp Seét’e döndü, - demin konuştuğumuz gibi, siz şu ekipteki insanlarla, işle tanışadurun. Ben yola çıkıyorum.

- Hayır! – Seét sıçrayıverdi. Başta ne konuştuğunu da hatırlayamadan kalktı. “Ne dedim? Fakat hayır dedim... hayır”. Karanlıkta oturmak kurtardı. Toyak, Seét’in şaşkınlığını fark etmedi. O arada Seét kendisini ele aldı ve yürüyüp, sözlerini uzatıp, düşünerek, konuşmayı devam ettirdi: Bana göre... yoldaş müdür, buradaki işleri ekip başı Arslanov kendisi yerine getirebilir. Benim için nerede olursa olsun daha uzak olan ekibe gitmek daha faydalı olur. Öyle değil mi?

- Doğru, -Toyak, yerinden kalkıp kalpağını giydi- ben karşı değilim. Öyleyse, siz üçüncü ekibe gidin. O, Kuytaş’ta bulunuyor. Yolu tek, gençler gösterirler. Ben altıncı, beşinci ekiplerde olurum.

Seét, aradan çıkıp, müdüre geçip gitmesi için yol verdi. Toyak, kapıya doğru bir iki adım attı ve geri döndü:

- Ayrıca, ekip başı, sen şimdi ahıra git, cılcıkçı Buranbay’a söyle, hava aydınlanırken Karagir ile gök kırağı eyerleyip buraya alıp gelsin...

Kapıdan bir kova su taşır vaziyette Vera girdi. Toyak, sözünü bölerek ona seslendi:

- Bu ne için, Vera, yine çay mı koyuyorsun?

- Hayır, - kız gülümseyerek başını salladı, - görüyorsunuz, Börketbaiç, yer nasıl donmuş, biraz kazımak lazım. Ayıp.

- Peki ne zaman dinleneceksiniz?

Bu arada Karaküz koşturarak Vera’nın elindeki kovayı alıp kuzine üstüne koydu, cevap da verdi:

- Bunun için kaygılanmayın, ağabey, vakit buluruz. Kızın canı kırktır.

Karaküz’ün cesareti Seét’i de söze çekti: (49)

- Peki kırk birincisi?

- Muhtemelen şimdi - Karaküz ciddi bir şekilde kaşlarını çattı- çubuk...

Hepsi de kakhaha ile gülüverdiler.

- Tamam, yeter, -Toyak parmağını dudaklarına götürdü- insanların huzurunu kaçırmayalım, uyusunlar. Eğer Vera, izin verirse, biz onun bölmesini yine birer saatlik kiralamayı düşünüyoruz. Razi değil misiniz?

- O nasıl söz, yoldaş müdür, gidin. Ben burada Karaküz’ün yanında uyurum.

- Haydi, öyleyse, sağ olası. Yoldaş Battalov, haydi, atlar gelinceye kadar dinlenelim.

Seét ile Toyak, Vera’nın odasına çıktılar. Kızlar, yer yıkama hazırlıklarına başladılar. İrgali, kuzine üstündeki direğe iliştirilmiş kalın kazağına uzandı.

8

Süzülüp, yavaşça güneş doğuyor. Rüzgâr kesilmiş. Kar yağmıyor. Lakin gri, bunaltıcı bulutlar sürekli yapağı yün gibi yapışarak üstüne saldırıyorlar.

Yol çamur, kaygan. Karagir, adım attıkça kayıp, tökezliyor, başını sallayıp bozkır otuna yönelmeye çalışıyor. Toyak dizgini boşalttı. Yılkı yavrusu hassas, anında yoldan çıkıp bozkır otunun üstüne çıktı, rahvan koşturdu.

Yalnız çam tepesine çıkınca, Toyak başını kaldırıp sağına soluna göz gezdirdi. Bozkır, kanatlarını açıp yatan ala kaza benzemiş. Yeni yükselmiş, tırmıklanması tamamlanmamış boy boy saban izlerine kar sırnaşmış. Akşamki fırtınada kır üstünde kalan sabanları, ekin biçme makinelerini eğri büğrü bir şekilde kar yığını kaplamış.

- İşte sana ilkbahar ekimi!

Toyak, kederlenip, ceketinin yakasını kaldırdı, kalpağını bastırarak giydi, dizginini çekti. Karagir silkinip, başını sallaya sallaya koşurmaya başladı. Toyak onu çekip durdurdu, rahat yürüyüşe geçirdi.

Yalnız yolcunun yoldaşı, şarkı; şarkısı olmayan yolcunun yoldaşı, sıkıntıdır, der Kazaklar. Toyak, şarkı konusunda oldukça zengin bir gençti. Çocukluğundan beri şarkıyla, dombra ezgisiyle

büyüdü. Onun sesi gür, şarkısı çok. Ancak şimdi gönlü şarkıya yatmadı. Düşünce rahatsız etti, uçsuz, bucaksız çoğalan düşünceler...

Karagir, kaygan yoldan bozkır otuna çıktı. Şimdi rahatça, koşturarak gidiyor. Börket oğlu Toyak için de kendi (50) yöneticilik işlerini koşturarak yürütme zamanı idi şimdi... Varılmıyor. "Alka Göl" hâlâ takır yola çıkamıyor. Paylaştırılarak devam eden ekin ekme, lanet olasıca boran nedeniyle tekrar geriledi. Yarına, öbür güne, ondan sonraki güne hava nasıl olur acaba. Kaygın olursa, dostuna git; karnın acıkırsa, kovuğuna git, diyor eskiler. Ağız açılrsa, sır görünür. Toyak, ilk karşılaştığı kişiye sırrını açıp dökemiyor. Lakin yalnız gitmek de çetin...

Toyak'ın düşünceleri bu şekilde uzaktan dolansa da, esas düşüncesi hemen dil ucundaydı.

- Yeni parti örgütü başkanı destek olabilir mi?

İlk etki! Hoşnut ediyor da, etmiyor da. Doğrusunu söylemek gerekirse, Seét Battalov, Toyak'ın gönlüne o beklenen kişi olarak girmede. Şapka, kostüm, kravat, gözlük, bunların üstüne protez! "Bu, çocukluk. Sadece dış kıyafet insanın iç dünyasını açamıyor!" Toyak kendisinin ilk düşüncesini temizlemek için Seét'in biyografisini arayıp baktı. Onda da gönlü avutacak, güveni sağlamaştıracak dayanak görünmedi. Öğrenci. On yıl hapiste kalmış. Daha sonra dönünce, muhasebeci, masa başı kişisi. Toyak'ın aradığı zemin; köy yönetiminde çalışma, teknikten anlama veya halka önderlik edip çalıştırma tecrübesi. Hiçbiri de bulunmadı. İşte bu kişi Nikolay Nikolayeviç'in yerinde duruyor!

"Dur, Börket oğlu! Gönlül köşesinden ikinci bir ses geldi; sen niçin baştan ümidini kesiyorsun? O da iyi niyetle belini sıkınlardan biri değil mi? Bugün geldi. Bugün hemen ata bindi. Siz ikiniz de yoldasınız..."

Karagir, birden ürkererek geriye çekildi, huzursuzlanıp döndü, baş eğmeden bozkıra doğru koştu. Toyak, yıkılmasına yıkılmasa da, iyi bir silkindi, üzengilere bastı, dizgini sertçe çekti. Karagir biraz çekiştirip gitti ve döndü, hâlâ zangırdıyor, kulaklarını dik tutmuş. "Neden ürktü?" Toyak çevresine bakındı.

- Ooo, canavarım, -Toyak kakhaha ile gülüverdi- bundan mı korktun?

Yünlerini dökmeye başlamış sarı-ala tavşan, can havliyle sıçrayıp tepeye tırmanıyor. Bulutlar nefes almış. Gök aydınlanarak açılıyor. Çok geçmeden güneş de çıkacak gibi. Toyak'ın gönlü rahatlayıp, genişleyiverdi. Karagir'i hızlandırıp, zavallı tavşanın kaçtığı tepeye çıktı. (51)

Bu tarafın görünüşü daha başka. Bozkır, gri. Geçen yıldan kalmış bozkır otu yükselip bozkırı kaplamış. Kar da az, orada burada sadece kovuklarda görünüyor. Karagir başını sallayıp kişneyiverdi. Toyak, yine gördü: Uzakta sürü sürü yıldıklar otuyor. Hara yıldıkları. Buradan yirmi kilometre uzaklıkta Çagalı mecrası boyunca devlet harayı yerleştirmiş. Orası asıl olarak soylu savaş atları yetiştiriyor. Kısrakları da var. Onları sağlıyorlar. İşte öndeki tepe eteğinde, Akbolak boyunca iki keçe ev. Bacalardan süzülerek mavimsi duman yükseliyor. Orada kırmızı firması. Toyak'ın burnu gıdıklandı, sanki ekşimsi kırmızı kokusu yayıldı... "Rahvan koşturup, bir iki kadeh kırmızı içmek iyi olurdu..." Toyak çok fazla arzu etse de, dizginini o tarafa çekmedi, çabucak kampa yetişmek lazım. Şimdi çok kalmadı. İşte önde, ufuk kenarında, mavimsi sis. Hayır, bu sis değil, Kükçetav'ın mermer hörgüçleri... Gönlü sızlanıp, şu bozkırda hayvan baktığı günler aklına geldi.

İşte Toyak'ın doğduğu yer, doğduğu bozkır. Ana baba kucağı bilmeden büyüyen yetimi öpüp kucaklayan köy ve heyecanlandırıp coşturan mehabetli Burabay. Senin temiz, mukaddes sevgin önünde nasıl yürek açılmaz, nasıl gönül şarkı olup taşmaz?!

Toyak küçük yaşından itibaren ana babasından yetim kalıp, ihtiyar dedesi elinde büyüdü. Dedesi Taşcan Eke, Tuksanbay Hacının koyunlarını güdüyordu. Toyak da günlerce geniş bozkırda koyun gütmeye peşinden giderek, dedesinin ezgili şarkısını dinledi.

...Beyaz turgay, ötüyorsun yere inmeden,
Ben yürüyorum akşama kadar bir lokma yemeden.
At edip ak değneğini elime alıp,
İnciniyorum koyun ardından sabah, akşam.
Ay... ah, beyaz turgay,
Ötüyorsun, kuşum, ay!
Kurtulacak gün olur mu acaba
Şu zenginden bir gün, ay?!

- Dede!

Toyak can havliyle bağırıverdi. Şarkı birden kesildi. Taşcan eke sızlayan kemiklerini zorlukla toplayıp, sopasına asılıp, ayağa kalktı. Sadece koyun ve oğlaklarla sıçraya oynaya yürüyen Toyak, büyük tekenin (52) boynuzunda gömleğiyle asılı duruyor. Çocuğun rengi uçmuş, küçücük kara gözleri çıkıp

gidecek gibi açılmışlar. Teke de, onun boynuzuna iliştirilmiş küçücük Toyak da bu beklenmeyen durumdan şaşkınlık içinde kalıp, hareket etmeye korkup donakalmışlar.

Taşcan, ayaklarını zorlukla sürüyüp Toyak'ı kurtarmaya çalıştı. Teke önceki gibi hareket etmeyip yerinde duruyor. Toyak, dedesinin yaklaştığını görüp, korkusunu unutarak gülüverdi:

- Dede, elini ver.

Taşcan daha elini uzatmadan, teke sıçrayıp geriye çekildi, daha sonra var gücüyle başını sallayıp koşturarak, tepeden aşağıya indi. Koyunlar, keçiler ürküp türlü türlü taraflara dağıldılar. Çocuk tekrar can havli ile bağırды.

İhtiyar yıkıla yuvarlana gelip yetiştiğinde, çocuk tepe altında öylece yatıyordu.

Bahtına, yılıkcılar yetişti. Onlar Toyak'ı kaldırıp yakındaki pınara götürüp yüzünü yıkadılar, aklını başına getirdiler, kımız içirdiler. İhtiyar, tekrar torununun elinden tutup koyunların peşinden gitti.

İşte beyaz turgaylar, hiçbir şey olmamış gibi uçup, ötüşerek göğe yükseldiler. Onlar genişlikte, yükseklikte, altın nurlar içinde su dökündüler.

Taşcan eke günden güne geriye gitti. Özellikle de ayakları sızladı, eklemelerini kramp buruşturdu; ihtiyar, yürüyememeye başladı. Böyle olunca, koyun gütmeye de onun elinden gitti. İşte o günlerde Turgay bozkırından kardeşi Laçıntay dönüp, Taşcan eke ile Toyak'ı kendi köyüne, Burabay tarafına götürdü.

Taşcan'ın şimdi son avuntusu Toyak ile dombra oldu. Yemeğe çağırıldılar, birisini elinden tutup, diğerini koltuğuna kıştırarak gitti. Misafirlikte Toyak'a semiz et, kaburga veriyor; kızımdan sonra dombranın kollarını hareketlendiriyordu.

Taşcan eke, bütün bildiğini, gördüğünü Toyak'ın gönlüne yerleştirmeye çalıştı. Belki, ihtiyar bu konuşmalar ile kendi zor hayatını çok azıcık olsa da unutmaya çalışmıştır. Ama belki, Toyak'ın yetimliğini aklına düşürmemeye, gizlemeye çalışmıştır. Kim bilir... Gece olunca, Toyak'ı kendi koynuna alıyor ve büyük yeleşini örtüp, anlatmaya başlıyor. Çocuk bir korkup, bir neşelenerek dinliyor ve mayışıp uyuklayıveriyor (53) idi. İhtiyarın sözü hikâye değil, sözlü tarih, Karavıl neslinin uzun yolu. Onda güzel Sarı Sırt da var. Onda korkunç Büyük Tavşan yılı da var. Onda meşhur şair Akan Sire ve onun hoşça güzel ölenleri, şarkıları... Onda Tuksanbay Hacı, Ak padişah... Onda Tukaş Bokin, Amangildi İmanov... Onda kanlı savaşlar ve... dünyadaki en muhterem kişiler, Toyak'ın babası ile annesi Börketbay ile Asılkul, hepsi de, hepsi de, dirilip, göz önüne dikiliyorlar...

Toyak, onları görüyor, gönlü ile kucaklıyor, öpüyor... Akşam yaklaştıkça, kendisi büyük dedesinin boynuna sarılıp, yalvarıp, yakararak sormaya başlıyor.

- Dede, dede, diyorum, yine anlat!..

Cuma günü Taşcan eke uykusundan -her zamanki ile karşılaştığında- çok erken kalktı. Yuvarlak masa yanına çaya toplanınca, kardeşi Laçıntay'a bakarak söz söyledi:

- Bugün bir düş gördüm. Büyük atamız Hodaybirgen, ruhu cennette olsun, kızgınlığını belirtti.

"Büyük evi, ziyareti unuttunuz, bizi terk ettiniz", diyerek kötü baktı, göz kapaklarını indirdi. Ervahlara gidip, diz çöküp, dua etmemek günahdır... Bu farzın başı bende, ayağı sende, canım Laçıntay. Sen at, araba buluver de Toyak'ımı yanıma oturtup, yola çıkarıver, ziyaret edip döneyim.

Laçıntay, ağabeyinin zayıf yüzüne, kamburlaşmış küçülmüş gövdesine, zangırdayıp duran çıplak, kemik ellerine bakıp başını salladı:

- Ağabeyciğim, gidebileceğiniz yer değil, durumunuz...

- Hayır konuşmayı bırak! İhtiyar, kardeşine öfkelenip, sözünü tekrar etti, niyetimi bozma, Allah'tan kork!

Başka söz olmadı. O günden itibaren yola hazırlanmaya başladılar.

Yolcular yolda bir köyde misafir olup, ikinci gün erkenden sağ salım Yalnız çam Tepesine gittiler. Yaşlı çam, kanatlarını açmış kartal gibi, kahverengi kara dallarını dağıtıp, yalnız kederlilik ile karşıladı.

Arabadan inerken Taşcan eke ayakları üzerine basmadan yuvarlanıp gitti. Toyak koşturup gelerek onu kucaklayıp kaldırdı, yavaşça bozkır otu üstüne oturttu. Kramp girip azap veren ayaklar arabada uyuşmuşlar, sopa gibi (54) bükülmez olmuşlar. İhtiyar yüzünü çatıp ayaklarını ova ova sızlandı. Toyak, atı çıkarıp ayaklarını kuşaklayıp otlamaya bıraktı. Biraz dinlenince, Taşcan eke azap çekerek ayağa kalktı. Toyak onu koltukladı. Onlar yavaşça ziyarete, tepe üstüne çıktılar. Kabirlere yaklaşınca ihtiyar, çocuğun kolundan çekti.

- Oturadur, yavrum, önce dua edeyim. Daha sonra atalarının evlerini göstereyim.

Toyak, yosun sarmış tümsek taş üstüne oturdu. Taşcan eke yumuşak çime yerleşti. Ayaklarını uzatıp, kollarını göğsünde birleştirip, hemen oturur bir şekilde uzunca dua etti, dilek diledi. Sesi dombra ile ölen söylediğindeki gibi gür değil, nedense basık, ağlamaklı idi. Toyak, önce bu sestten korkarak ağlayayazdı. Az sonra teskin oldu, sağa sola bakarak kendisini avuttu.

Hava güneşli olsa da güze benziyor, serince. Kabirler üstündeki ufak bozkır otu, pelin otu, onlar arasından fişkırpıp süpürge gibi yükselmiş olan deli otlar sararmaya başlamış. Zaman zaman eserek geçen rüzgâra onlar acele ederek hışırdatarak eşlik ediyorlar. Onlardan da dua okuyormuş gibi ürkütücü ses çıkıyor. Toyak, kendi köyünde de, başka köylerde de çocuklarla ziyarete katıldı. Kabir taşlarına baktı. Oradaki kabirler yer üstünden yükselerek, geviş getirip yatan karasığır gibi her taraftan görünürlerdi. Ama buradaki kabirler yerin içine eşilip inmişler, çukur çukur olup uzanıyorlar. Kabir taşları birbiri üzerine yuvarlanmışlar. Fakat ziyaret ortasında sadece bir taş yıkılmadan eğilip kalmış.

Toyak ziyaret üstünde başka göze çarpan bir şey bulmadı. Taşcan eke dualarını daha da kederli bir şekilde, öncekinden de daha fazla ağlamaklı bir sesle okumaya girişti. Toyak'ın gözleri doldu. Düşünceye daldı: "Bu duayı babalarımız, dedelerimiz duyup yatıyor mu acaba? Şimdi onlar kabirden çıkıp, kalkıp gelseler". O, kendi düşüncesinden kendisi ürküp, dedesine sığındı. İhtiyarın başı yere eğildi. Yeleşin yakasına dayanıp kabarmış aksakalından iri iri damlalar yuvarlanıyor...

Toyak dönüp yukarıdan aşağıya baktı. Bozkır... Sarı, kızıl çaputlardan kesilerek hazırlanmış keçe gibi alacalanıp parlıyor. Tepenin sağ tarafında, derin çukurluk; o çukurluğun kıyısında ufucuk fundalıklar. (55)

Namaz kılıp, dua ettikten sonra, Taşcan eke hemen olduğu yere eğilip uzanarak, biraz güç topladı. Güneş ögle vaktine geldi. Toyak, o arada arabaya gidip kayın testiden ayran içip geldi. Taşcan hareketlendi:

- Tayım, elini ver... -ihtiyar eğilerek, ayağa kalktı- şimdi o yerdeki atalarının, dedelerinin esas evlerini göstereyim...

Onlar eşilmiş kabirler arasından yürüdüler...

Dönüş yoluna çıkınca, Taşcan eke ziyaret üzerinde başlamış olduğu sözüne devam etti:

- Yavrum, sen şimdi taysın. Gelecek bir gün, gurbette koşturmaktan sıkılırsın, kendi memleketini özlersin. Kurbağa, gölünde padişah; balık, suyunda padişah; yiğit, memleketinde padişaktır. Dünyayı gez, ancak lütfen ata evini terk etme. Karavıl soyu bu toprağı zorlukta, açlıkta terk etti. Sen er yiğit olursan, şu yaylayı kendine memleket kıl. Vatanın için gücünü esirgeme...

Toyak dinledi. Konuşma yolu kısalttı. Güneş batarken, onlar köye ulaştılar.

Dedelerini ziyaret edip döndükten sonra çok geçmeden Taşcan ekenin cenazesi kaldırıldı. Köy, kışlağa döndü. Toyak'ı Kükçetav'daki çocuklar yurduna verdiler. Başta onu yaylaya da, kışlağa da benzemeyen, belirsiz, gürültülü patırtılı hayat şaşırttı. Sürüsünden ayrılıp alınan yulku yavrusu ele gelmeye uzun süre alışamaz. Onun gözleri sürekli iri bir şekilde, kulakları makas gibi açılmış bir şekilde olur, teni durmaksızın titrer. Etrafındaki her bir nesneden korku duyar. Belirsiz bir hışırdama veya yüksekteki bir kuşun acele ile gelen gölgesi onun aklını başından alır.

Çocuklar yurdundaki ilk günlerde Toyak da kendisini bu şekilde hissetti. Gürültülü patırtılı oyunlara katılmadı, hiç kimseyle de konuşmadı. Her zaman kenarda, yalnız kalmaya çalıştı. Onun düşünceleri sürekli yaylada, dedesinin dombrası, ölenleri, hoş hikâyeleri etrafında dolandı. Lakin bu yabaniyet ve çekingenlik uzun süre devam edemedi. Kendisi de farkında olmadan, yavaşça çoğunluk akımına karıştı. Bu şekilde, çocuklar yurdunun huzursuz hayatına alışmaya başladı. Lakin birden gönlün dolup taşması, çeviklik, inat etme ondan kopmadı; ömür boyu karakteri olup onun ardından ayrılmadan onu takip etti. Yıllar birbiri ardınca koşturup geçtiler.

Toyak gayret edip okudu, yedi yıllık mektebi çabucak (56) tamamlayıp, bilimin yeni, özellikle de daha büyük basamağına çıkmaya çalıştı.

Kükçetav şehrinde pedagoji teknik meslek lisesinden başka orta eğitim veren okuma yurdu yoktu. Toyak'ın, gönlü bu teknik meslek lisesine gitmek istemedi, uzaklarda, daha büyükşehre atılmak istedi. Çocuklar yurdu müdürü, Toyak'a Kızılyar şehrindeki köy yöneticiliği teknik meslek lisesine gitmesini tavsiye etti. Toyak ve onun dostları Uralbay, Kuvanıçbik ve Kazıyhan memnuniyetle kabul ettiler. Lakin bu tesadüfî bir yönelme idi. Neresi de olsa gitmek lazımdı!

Gidilecek gün gelip çattı. Bu zamana kadar kanatlanarak uçan Toyak düştü, gönlü huzursuz olmaya başladı. Kızılyar'a gitmek için yazıldığına pişman olmaya başladı. Ancak vazgeçmenin zamanı geçmişti. Toyak, dokuz yıl kaldığı çocuklar yurdundan derin bir üzüntü ile çıktı.

Arabanın ardından ayaklarını sarkıtarak oturdu. Şehrin diğer başında, dağa uzanıp çıkmış sokakların birinde, kızıla boyanmış ev çatısı bir görünüyor, bir kayboluyor, bir tekrar yükselerek ortaya çıkıyor. Gözler sürekli sadece o çatıyı aradılar. Arabadan sıçrayıp inerek, tekrardan o yurda koşturup gidesi geldi... Tekerlekler birden hafifledi, fırlayıp yuvarlandılar. Dağ yüzündeki kızıl alev söndü. Toyak başını yere eğdi.

Ah, şökrén!..

Toyak silkindi.

Seksen göl Kükçetav'ın çevresinde,
Her biri altın kâse kayasında.
Havası derde deva, desman kokulu,
Gece gündüz solusan da doyar mısın?..

At tutarak giden Uralbay, karşıda yükselip gelen Kükçetav tepelerine bakarak, bütün sesiyle ölen söylüyor. Doru aygır, koşturmayı bırakıp yavaş adıma geçti. Uralbay, şehir içindeki gibi dizgini de kullanmadan, kamçıyı da kaldırmadan, gür sesi ile türküye kapılmış. Toyak da dayanamadı, türküye katıldı.

İstasyonda uzun süre beklemediler, biletlerini alana kadar Kızılyar'a giden tren gelip yetiştii.

Vagonun içi insanlarla tıka basa dolu. Dikilip duracak yer kalmamış. Toyak, vagonlar arasındaki eyvana çıktı. Lokomotif, bozkırı çınlatıp uzanarak bağırdı ve iç çekerek hareket etti. (57) Demir taban altındaki ağır tekerlekler tık tık edip, acele ile koşturdular. Toyak, vagon kapısının penceresine uzandı. Ufukta hörgüç gibi yükselmiş açık mavi dağlar geriye çekiliyorlar. Yürek, tıpkı vagon tekerlekleri gibi ses çıkarıp, iç çeke çeke ağladı.

- Hayır, ata! Ben Kükçetav'ı terk etmem, - Toyak iki eli ile yüzünü kapatıp hıçkırma hıçkırma ağlamaya başladı, - ben tekrar sana dönerim, Kükçetav'ım...

Ömür geçti. Gençlik onun aktığını fark edememiş. İşte üç yıl geçip gitti. Toyak, Kızılyar köy yöneticiliği teknik meslek lisesini bitirip, tarım uzmanı diplomasını eline aldı. Hemen Kükçetav'a dönüp, orada çalışmayı planlamıştı. Kızıl Ordu safına aldılar.

Börketbayev'in karşısında şimdi yayılıp uzanmış uçsuz bucaksız deniz; Japon Denizi. Bir baktığında, tılsımlı ayna gibi göz kamaştırıyor, kendisine çağırıyor. İnsanın yar kıyısından gidesi gelmiyor. Bir baktığında, saçlarını örüyor. Birbirini çiğneyip, üzerine çıkmaya çalışarak dağ dağ dalgalar yükseliyor. Coşkulu at gibi burun deliklerinden nefes alıp, ak köpükler sıçratıp, inleyip kıyıya sokuluyorlar, halsizleşip geri çekiliyorlar. Daha sonra öncekiyle karşılaştırıldığında daha da korkunç sesle böğürerek çarpıyorlar.

Genç askerlerin çoğu, başta kışla hayatına, askerî hayata çabucak alışmadan, akrabalarını, sevdiği kızları özlediler, mektup beklediler. Mektup geldiğinde, daha da derin bir şekilde kederleniyorlardı. Toyak'ı böylesi hisler huzursuz etmedi. Onun vatani da yok, can acıtan ana babası da yok. Peki, sevdiği kız? Kanat!.. Onun hakkında düşünmek şimdi faydasız. Öyle olsa da yürek kendisinin ilk sevgisini unutabilir mi hiç? O, kuğu kanadı gibi ak, uzun, boylu poslu bir kız idi. Kalın karakaş altından şımarıklaşarak bakaduran Frenk üzümü gibi gözler. Nasıl güven verici, ümitli gözlerdi onlar! Kim düşünmüş o samimi gözlerde de hainlik olur diye? Teknik meslek lisesinde aynı sınıfta, yan yana oturup okudular. Beraber derslerini hazırladılar, hiçbir sırlarını gizlemeden ortaya döktüler: mutluluk, kaygı, zenginlik, fakirlik... Hepsisi de ortak oldu. Teknik meslek lisesini bitirince, beraber Kükçetav'a çalışmaya gitmeye ve... kendi yuvalarını kurmaya söz vermişlerdi.

Üçüncü sınıfı bitirir bitirmez, Kanat hastalanıp evine gitti ve gelmedi. Toyak, özleyip, acı duyarak Kanat'ından (58) haber bekledi. Çok da geçmedi, haber geldi. Lakin bu Toyak'ın beklediği, gönüllü kanatlandırılan haber değildi şimdi: "Canım, şimdi öfkelenme, ben kendime yuva kurdum", demiş. Böylesi beklenmeyen hainlikten sonra Toyak, kızlara nefretle bakmaya başladı.

İşte bunun için de, diğer pek çok askeri sürekli engelleyen "sivil ipler", onu bağlamadı da çekmedi de. Bütün varlığını askerî hizmete verdi.

Toyak, altı aylık alay okulunu bitirip, manga komutanı oldu. Her zaman tertipli, cesur ve çevik olması ile o, alay komutanlığı nezdinde övgü ve hürmet kazandı. Tekrar üç yıl geçip gitti. Onunla askerî hizmete beraber başlayan askerler evlerine dağılmaya başladılar. Şimdi Toyak'ın da alaydan gitmesi gerekiyordu. Lakin o, süreden dış hizmete kalmak için istek dilekçesi verdi. Komutanlık, bunu memnuniyetle karşıladı, bölük başçavuşu olarak görevlendirdi. Zamanlı, tertipli askerî hayat, Toyak'ı kendisine bağladı.

- Tekrar bir yıl hizmet ediniz de askerî okula okumaya göndeririz, mükemmel komutan olacaksınız, dedi alay komutanı.

Toyak kendisi de bunu tahmin ediyordu... Ümit, baht olup eşiğe gelip dikildiğinde, savaş başladı...

Daha bin dokuz yüz kırk sekiz yılında Toyak, yüzbaşı derecesinde, alayın idari yöneticilik bölümü şefliği hizmetinden yürek hastalığı nedeniyle istifa etti. Doktorlar ona Kazakistan'a dönmelerini tavsiye ettiler.

Kükçetav'a dönünce Toyak'ı parti il komitesi çağırıp, köy yöneticiliği bölümünde bölükbaşlığının yardımcısı olarak çalışmasını teklif etti. Kendisine bu kadar sorumlu işi vermelerine Toyak başta şaşırıldı. "Alıp yönetebilir miyim?" diye tereddütte kaldı. Lakin tereddüt geçirme zamanı değil, çalışmak, gönderilen borcu temizlemek gerek idi.

Cepheden birkaç bin kilometre uzaklıkta olmasına bakmadan, savaş Kükçetav bozkırına da kendi ağır yarasını salmış, memleketin temel direği köy yöneticiliği pek fazla gevşemiş idi. Ekilecek alanların yarısından fazlası kısır kalmış, hayvanlar, özellikle de iş atları azalmış. Köyde bütün iş, kadın kız, çoluk çocuk sırtında. (59)

İşte bu dağılmış yöneticiliği yeniden yükseltmek, kolhozları sağlamlaştırmak, ekin ekmek, üretimi ayağa kaldırmak gerek idi. İşi şehirde görülse de, Toyak, köyden, kolhozlardan dönmedi. O, cepheden dönenlerden ekipler oluşturdu. Ukrayna'ya, Belerus'a gidip yurtsuz yersiz kalmış aileleri toplayıp getirerek, kolhozlara yerleştirdi, daha iyi durumdaki kolhozlardan borca mal alıp, tamamen malsız kalmış kolhozlarda mal üretmeye başlamaya çalıştı. İş, pek çok... Tedavi olma, şahsi hayat, aileli olmak konusunda düşünmeye sıra da gelmiyordu tabii. Doktorlar haklı çıktılar. Kükçetav'a dönüp, doğduğu bozkırın havasını solumaya başlayınca, yüreğin sızısı, nefes kısılması kendi kendisine yok oldu. O sırada düşünülmeyen bir hadise gerçekleşti.

Toyak, Kükçetav'da önceki çocuklar yurdundan sadece bir kavşak aşağıda bulunan Hediçe isimli dul kadından oda kiralamış idi. O, burada çok seyrek, sadece komutanlıklardan döndüğü aralarda kalıyor, banyoya girip elbiselerini değiştiriyor ve tekrar gidiyordu. Bunun için Toyak, bu yurttan kendisinden başka bir kiracı kaldığını fark edemedi. Minsk şehrinde dönünce, o, Hediçe ablaya geldi. Armağan olarak iki çini tahta gibi presleştirilmiş çay, meyveler getirdi. Dul kadının mutluluğu içine sığmadı, koştura semaver koydu. Çay içme sırasında dert yandı:

- İşte şimdi bir haftadır Gayşe hastanede yatıyor, gidemiyorum, boş elle hastaneye nasıl gidersin şimdi?

- Kim o Gayşe dediğiniz?

- Hay Allah'im! - Hediçe, şaşkınlıkla, Toyak'a baktı; Bilmiyor musun, benim yanımda bir öğretmen kız da kalıyor. Gayşe isimli. Pek akıllı, insafı kız. Kendisi Kazan tarafından. Yanılmıyorsam, burada onun için üzülen akrabası da yok.

Çay içip bitirdikten sonra, Toyak, Hediçe ablaya katılıp, biraz hediye alıp hastaneye gitti. Lakin onlara Gayşe'nin yanına girmek için izin vermediler. "Şimdi yasak", dediler. Ta üçüncü gelişinde Toyak, başhekimden rica ederek, hasta Gayşe'nin yatağı yanında durmadan dolanıp çıktı. Hasta, yatakta sırt üstü yatıyor. Üstünde gri battaniye. Gözleri yumuk. Uzun kara kirpikleri hareketsiz bir şekilde duruyorlar. Göz kapakları morarmış. Yüzü küçücük, yusuvarlak. Yanakları içe batmış. (60) Toyak girdiği sırada hastanın ateşi yükselmiş, yanakları yanıp, kızarıp duruyordu. İşte o kızılıktan başka bir tane hayat eseri görülüyor. Hatta soluk alması da sezilmiyordu. Toyak'ı odaya getiren hemşirenin kendisi de korkup acele etti, Toyak'a kalması için izin vermeden, çabucak kapıya döndü.

- Bağışlayın, - dedi, koridora çıkınca, onun ciğerleri soğuk almış. Şimdi hasta kriz geçiriyor.

Gayşe, hastanede üç aydan fazla yattı. Toyak kendi elinden geleni, parasını da, zamanını da esirgemedi. İçtenlikle, yakın akraba gibi koşturdu. Bulunmayan ilaçları buldu.

Görmediği, bilmediği kişinin bu kadar şefkati ve itibarı, Gayşe'yi gayet mutlu etti, psikolojisini yükseltti ve tez zamanda ayakları üzerine kalkmasına yardım etti. Bu şekilde, hiç düşünülmeyen bir sırada, onlar birbirlerine alıştılar, birbirlerini sevdiler ve çok geçmeden aile oldular. Gayşe, önceki gibi okulda çocukları okuttu. Toyak, sürekli kendi kolhozları içinde oldu. Bir yıla kadar Almagöl dünyaya geldi. Aile hayatı bununla beraber çok daha şenlendi.

Bin dokuz yüz elli dört yılı, parti Merkez Komitesi Zirve Toplantısının çim yerleri kendine mal etmek konusundaki kararı çıkarken, Toyak, kendisinin sovhoz organize etme işine tayin edilmesini istedi. Bu isteğe parti il komitesi karşı çıkmadı. Toyak Börketbayev'e sovhoz organize etme işi verildi. O, bir zamanlar atalarının terk edip gitmeye mecbur kaldığı Alka Göl köyünü tercih etmişti...

Karagir tepeye çıktı. Yüze serin yel çarptı. Toyak başını kaldırdı. Düşünceleri dağıldı. Gözleri aydınlanır gibi oldu. Gökyüzünde hep keçe gibi toplanmış bulutlar; lakin ufuğun doğu eteğinde azıcık açıklık... Güneş ışıklarının yansımaları seziliyor. Belki, öğleye doğru gökyüzü açılır.

Toyak, Karagir'i sola, dar yola çevirdi. Burada şimdi toprak biraz kurumaya başlamış. Yol kuru. Sanki bu tarafta kar çok fazla yağmamış. Önde küçücük kayınlık. Çıplak, yapraksız dallar yel ile sürüklenip birbirine çarpıp ses çıkarıyorlar. O çubuk dallar arasından seyyar vagonların bacaları görünüyor, hem duman yükseliyor. Karagir, duman kokusunu fark etti galiba, yürüyüşünü hızlandırdı, ekip kampına acele ile rahvan koşturdu. (61)

9

Üçüncü ekip kampına yaklaştıkça Seét'in yüzü çatılmaya başladı:

Sağ tarafta yolun boydan boyuna kazılıp terkedilmiş kalın katmanlar. Traktör, birkaç defa dolanmış ve gitmiş. Daha ileride geçen seneden kalan, sararıp kararmaya başlamış bozkır otu üstüne alaca bulaca kar toplanmış. Yolun sol tarafında, sürülerek, tırmıklanarak, tohum saçılmış tarlalar... Ancak ne

tarafa baksan, orada sahipsiz terkedilmiş sabanlar, tırmıklar, ekin ekme makineleri, sürülmüş sıra kenarında durdurulup bırakılmış traktörler...

Koyu kara bulutlar yavaşlayıp, yere yaklaşarak sürünüyorlar. Soğuk rüzgâr esiyor. Sanki kışa dayanarak gelen güz. Üstelik, Seét'in kesilmiş ayağı durmaksızın sızlıyor, zaman zaman yüzlerce iğne bir yere batırılmış gibi oluyor. Ağrıya dayanamayarak, protezli ayağını üzengiden çıkarıyor. Daha sonra eğilip, botlarını eli ile yeniden üzengiye koyuyor ve yuları çekiyor. Ciren Kaşka, buna bakarak acele etmiyor, başını yere eğip, kendi keyfince yavaşça koşturuyor.

İşte tepe. Tepe üstünde diz çöküp yatan koyun gibi ak taş. Demek ki, önde kamp olmalı. Gerçekten de, tepeyi çıkınca kamp görüldü. Tepe aşağısında birbiriyle karşı karşıya yerleştirilmiş iki vagon, daha önde seyyar mutfak, ileride uzun branda bezi çadır. Burada da nasıl geldilerse öylece durup kalmış traktörler, ekin makineleri, bir tarafa devrilmiş sabanlar, depolar, tırmıklar... Başını kaldırıp, dönüp çıkan bir can sahibi görünmüyor. Yoksa gerçekten de hepsi de kaçıp gitmiş mi?..

Seét çadırı geçip giderek eyerden indi ve Ciren Kaşka'yı traktör ardına bağladı. Ardından acele etmeden çadır kapısına doğru yöneldi.

Çadırın iki taraf duvarı boyunca sıkıştırılarak dizilmiş kerevetler. Ortada oraya buraya vurula çakıla oluşturulmuş uzun masa. İki tarafında düzlenmemiş kalın tahtadan yapılmış iskemle. Masa üstünde şeytan toyu; ortada bir kenarı kırılmış kova; onun çevresinde düşmüş, devrilmiş bardaklar, kavanozlar, taslar, boş şişeler; onların arasında balık başları, kılıçklar, soğan kabukları; bir tasta yenip bitmemiş tuzlu lahana.

Taban sigara izmaritleri, çer çöp, kâğıt ile dolmuş, çadır kurulduğundan beri süpürge yüzü görmemiş (62) galiba. Çadır pencerelerinin hiçbir çerçevesi de kalmamış. En ileri baştaki pencere deliğine, yağlanarak harap olmuş ceket tıklamış. Geriye kalanları açık, rüzgâr vurup duruyor.

Ağzına kadar dolu insan. Hepsi de kerevetlerine uzanmışlar. Kimisi ceketine sarılmış, kimisi battaniye örtünmüş, kimisi de üstünde ne varsa onunla yuvarlanmış. Başları görünmüyor. Hep ayaklar, ayaklar...

Seét, kapı dibinde durup, öksürür gibi ses çıkarıp, öksürdü. Paltosunun başlığını düğmelerinden kurtarıp, cebine koydu. Şapkasını çekiştirip, düzelterek giydi. Gözlüğünü uzun süre temizleyip, tekrar kulaklarına ilişti. Ses veren, kalkıp bakan olmadı. Seét, daha öne doğru geçti.

- Selam bahadırlara!

Ses seda yok. Seét, şaşkınlık içinde, sandalye kenarına gelip oturdu ve masa üstündeki yuvarlanıp yatan tabak çanakları dirseği ile itip devirdi. Bir iki metal bardak, şişe yuvarlanarak yere düştüler.

- Ben burada insanlar var diyordum, kimse de yokmuş.

Sessizlik. Seét cebinden "Belomor" paketini çıkarıp yırttı ve bir sigarayı ağzına aldı, kibrit çaktı.

- Beyefendi! -Çadırın diğer başından kalın bir ses yankılanarak çıktı.- Bir firt çekeyim!

- Çek. İyi kişiler için... suç değil.

Çadırın diğer ucunda geniş kenarlı kamış şapka sallandı. İşte şapkanın sahibi de görüldü. Şapkalı iki eli ile yatak kenarına tutunup gövdesini kaldırdı ve masa yanına gelip dikildi. Uzun boylu, yuvarlak, çil yüzlü, ilk bakışta hoş bir genç. İç çamaşırlarıyla. Gömleksiz. Kalkıp duran kaslı geniş göğsünde iğne sokulacak boş yer kalmamış – "süsleyip" bitirmiş: İri kara kartal, kanatlarını göğüs enine kadar açivermiş ve tırnakları ile çırılçiplak kız kapıp uçuyor. Kızın göğsünde yazı: "Sevgi için ölüm!". Yiğidin çıplak boynunda siyah kravat, kravatın ucunda kızıl ipekle işlenmiş yılan... Gövde durmaksızın sallanıyor, kartal tırnaklarına düşen zavallı kız gerçekten de uçuyor gibi görünüyor. Genç, ciddi şekilde masada duran "Belomor"a uzandı. Bir sigarayı parmaklayıp çıkararak, şık bir şekilde dudaklarına kısırdı ve birden ağzını eğip, (63) iğrenç bir şekilde gülümsedi, yeşil gözleri Seét'e dikildi. Seét konuşmadı. Yiğidin dudakları buruştu, göz kapakları salındı, daha ciddi bir şekle girdi. Seét gözlerini ondan almadan seyredip durdu. Genç, bir eli ile masada yatan kibrit kutusunu açıp kibrit alınca, kutu fırladı, yaktığı tarafı ile yan yattı. Kibrit kendi kendine çizildi ve çitirdayarak yanmaya başladı. Genç sigarasını yakınca, bağırıverdi:

- Kardeşlerim, ağa kızıyor, esnemeyin!

Bu dakikaya kadar çit çıkarmadan yatan insanlar paldır küldür yerlerinden kalktı. Kerevetlerin altı üstüne geldi. Gürültü patırtı biraz dinince, Seét, şapkalı yiğide bakarak rahat bir şekilde, ancak çadırdakilerin hepsinin de duyacağı bir şekilde seslendi:

- Ben beyefendi değilim, yeni parti örgütü başkanım.

- Evet?! - Genç yıkılıp gideyazacak olup iki kolu ile masaya dayandı. Lif kaşları attı. Gözleri çıkıp gidecek gibi açıldı, daha sonra şapkasını arkasına çevirip, çadır içindekilere döndü: Duydunuz mu, soğukayaklar? Bize yeni parti örgütü başkanı gelmiş! - söyleyip de bitiremedi, masa üstüne çıkıp, ayaklarını sallayarak oturdu ve yeşil gözlerini Seét'e yönlendirdi: Parti örgütü başkanı diyorsun, öyle mi?

Daha yeni mi kuzineden çıktın?.. Ama bizim için beyaz et, kara et, hepsi de bir et. Öyle mi, efendiler? Ha, ha, ha...

Kahkaha ile gülmeye başladı. Ona başkaları da katıldı. Bütün çadır, aklını kaybetmiş gibi, kendini tutamadan kahkaha ile gülmeye başladı. Seét'in nefesi kısıldı. Vücudu titremeye başladı. Lakin aklını toplayıp, kendisini kontrol etmeye muvaffak oldu. Gözlerini masa üstündeki küstahtan almadı: "Yine nasıl numaralar yumurtlayacak acaba?"

Kamış şapkalı, kartal tırnağındaki kızı iki eli ile sıkı sıkı, aksıra püsküre güldü ve tekrar Seét'e gözlerini fal taşı gibi açarak baktı:

- Bizim omzumuzu oturup, cennete girmeye hazırlanmış, ha, ha! Tut torbanı.

Sıcak su mu serptiler ne, Seét'in bütün vücudu kızarıp yanmaya başladı. Alnına ter çıktı, bütün vücudu zangırdadı. Seét, kendisinin bu durumunu belli etmemeye çalışıp, dudaklarını dişledi. Ellerini cebine soktu.

Genç, gittikçe kin duyarak alay ediverdi:

- Başında kuzgun yuvası. Burnunda, bisiklet. Tekerleklerin kayış ile çekilmiş. Sana mı kaldı parti örgütü başkanı olmak! (64)

Yine kahkaha ile gülmeye başladılar.

- Suss! – Genç, masa çevresindekileri "Gürültü etmeyin, ben onu şimdi dipsiz kabuk sandığa oturturum." der manada sol gözüünü kısiverdi ve yine söze girişti. – Vardı bizde parti örgütü başkanı, Nikolay Nikolayeviç Şişçenko. Tam öyle, kurallı! Gelip girse, canın çıkar. Meşe ağacı. Göğsünde Altın Yıldız, şakacı, senin gibi buzağı değil. Tam bir kavalye. Konuşsa, ayı olup bağırır. Heykel gibi saç tutamı. İşte öyle, yalnız, bölge komitesi çekip aldı. Sen nesin? Sen sürünerek yürüyen sülüksün.

Kızgınlık aklı ortadan kaldırdı. Seét nasıl davranacağını, ne söylediğini de bilmeden kalakaldı.

- Sus!

- Benim ağzımı mı kapatacağın? Öyle daha... doğmamış.

Beklenmedik bir anda genç sol kolu ile Seét'in yanağına vuruverdi.

Seét'in gözlerinden ateşler çıktı. Gözlük, tuz buz olup dağıldı, Seét, sarsılıp kerevete yuvarlandı.

Birisi onu kaldırarak, şapkasını başına giydirdi.

- Semafor! Bu, serserilik!

Gözlüğün parçaları göz kapağını delerek, iki gözü kan içinde bıraktı. Seét kendisini koruyanın kim olduğunu göremedi. Ancak Kazak delikanlısı olsa gerek, aksanı Kazakça idi. Seét, cebinden mendilini alıp gözlerine sürdü ve sağ kolunu tekrar palto cebine koyup, masanın yanına dikildi. Çadır içindeki insanlar sessiz sedasız Seét ile Semafor'a bakıp donup kaldılar: "Kim galip gelecek?"

Yine gözlerini kan kapladı. Seét tekrar mendilini alıp gözelerine sürdü. Sağ kolu cebinde kaldı.

Semafor ağzını eğip bir şeyler söylemeye hazırlanıyordu, Seét onun gözüne dikildi.

- Sen haydut değilsin, suka!

Semafor birden geri çekildi. O, külhanbeyi dünyasında "suka" sözünün "hain" anlamında olduğunu hiç şüphesiz biliyordu. Bu nedenle onun sesi tereddüt ederek çıktı:

- Hayır, dürüstüm.

- Eğer dürüstsen, kanıtla, ne hakla vurdun? Sen hakaret ettin, ben değil!

- Konuşma hakkı mı? – Semafor birisine göz kırptı, - Kırısı, kalem ucunu getir... (65)

Anında masa altından sapsarı kirpi saç göründü. Kirpininki gibi büzülüp çıkan gözler Seét'e kısık ve öfkeyle baktılar. Kırısı, sol kolu ile Semafor'a bir şeyler uzattı. Parlayan kasatura ucu yansıdı.

- Sana vesika lazım mı?! Semafor, atılıp Seét'in karşısına dikildi. Yeşil gözlerinden şimşekler çaktı. Yüzü kızardı. – Al, sana vesika! Kasatura parlayarak yükseldi.

Seét hemen geri çekildi.

- Bırak, sürünge! Ateş ederim!

Kalkmış kol tekrar inmeden baş üstünde asılı kaldı. Parmakları boşalıp, kasatura yere saplandı.

- Geri çekil!

Semafor, ne yapacağını bilmeden afallayıp, geri geri masaya gidip dikildi.

Seét, silahını doğrultur bir şekilde, gözlerini Semafor'dan almadan çöktü ve sol eli ile kasaturayı aldı. Bakıp duranlar bu kavganın sonucunun kan dökmeye kadar varmamasına sevinse de, kendilerinin şimdi yenildiğini kabul edip, Seét'e doğru bakmaya cesaret edemediler, her biri farklı farklı tarafa döndüler. Seét, kendisi de şimdi onları görmüyordu. Silahını doğrultmuş bir şekilde donup kalmıştı. Pencere deliğinden soğuk rüzgâr çarptı. Alnındaki burçak ter yuvarlanıp yüzüne indi. Seét uyanır gibi oldu.

- Nasıl, Semen Petroviç? – Seét silahını cebine koyup, tamamen dostlar gibi, güya hiçbir şey de olmamış gibi gülümseyerek konuştu: Numara kabul edilmedi mi?

Semafor yere diktiği gözlerini kaldırdı, şaşkınlıkla baktı. “Benim adımlı, babamın adını nereden biliyor?” Daha sonra dilini yutmuş gibi bakıp iskemleye oturdu.

Seyredenler de “şimdi iş bitti” demiş gibi konuşmadan yerlerine dağıldılar. Seét, çadırın tepesini yükselten kazığın basamağına kasaturayı kısıtırıp kırdı ve sapını masaya fırlattı.

- “Kalem ucunu” da tutabilmek gerek, korış!

Seét masa kenarındaki diğer iskemleye, Simka’ya karşı oturdu.

- Yoldaş parti örgütü başkanı! Semafor, Seét’e yan gözle bakarak söze başladı: Benim bir isteğim var.

“Hah, parti örgütü başkanına yöneldin mi?” – dedi Seét sadece içinden gönenerek, daha sonra Semafor’a baş uzattı:

- Dinliyorum.

- Bülbül olup öttün mü? (66)

- Öttüm.

- Uzun mu?

- Bir makara.

- Kirpi!

O kirpi baş, masa altından fırlayıp çıkararak, bir deste yepyeni atlas kartlar uzattı.

- Buriş? Ramsiş? Pli na stos?

- Hepsini de oynarım.

- Kırısı! Düzen!

Kırısı atılıp, çarpılarak masa üstündeki tabak çanağı toplayıp, sürükleyip, ortaya muşamba yayıp üstüne yığıldı. Semafor, tekrar canlandı, gözleri parlayıp yanmaya başladı. Yanakları kızardı. Arkasına bırakılmış kravatu önüne çekip, her zamanki gibi ağzını eğerek gülümsedi.

- Devam edelim.

- Bir dakika, - Seét elini kaldırdı. – Oyun öncesinde benim bir şartım var.

- Konuş!

Çadırdakiler yerlerinden kımıldadılar: “Yine ne oluyor?”

Seét, sandalyesinden kalkıp, çadır içindekilere göz gezdirdi.

- Yoldaşlar, size ne lazım, ne yetişmiyor?

Böyle ansızın sormak yersiz oldu galiba. Veya şimdi düşünmediler, biri dahi ağzını açmadı, şaşırıp kaldılar. Hepsi için Semafor cevap verdi:

- Para.

- Başka?

- Yemek.

- Başka?

- Yataklar kirlenmiş, yıkayacak insan yok.

- Başka?

- Yeter! Çok zenginsen şu söylediklerimi önümüze koy!

İnsanlar uğuldamaya, bağırılmaya başladı.

- Simka doğru söylüyor!

- Akıl satma, ele ver!

- Yeter, Seét elini kaldırdı. – Azıcık sabır. Yeme içme tarafını beraber düzenleriz, yatak var. Kir temizleyecek bulunur. Ama para? Parayı, delikanlılar, çalışarak almalıdır. Sizde hâlâ bin sekiz yüz hektar toprak sürülmemiş. (67) Bin beş yüz hektardan fazla yer ekilmeden duruyor. Siz damat değilsiniz.

- Domuzlar da değil, diyerek köşeden nasılsa kalın bir ses bağırdı.

- Tamam. İşte neyse, gençler. Azıcık dinleyin hadi. Gürültü patırtı biraz dindi. Seét sözüne devam etti. – Alacak olacağımız paralarınızı bu bir iki gün içinde alırsınız, ama işte kalanını çalışıp kazanmak gerek. Elma, piş; ağzıma düş – devam etmiyor. Kim çalışırsa, o yer. Haydi, gençler, şimdi çok sözü bırakıp, barış içerisinde oynayalım.

- İçkiler senden!

- Tamam. Ben ona da razıyım. Benden olsun. İşte para! Dışarıda benim atım. Gençlerden birisi benim ata binsin de Küktirek’e gidip gelsin, ikram ediyorum size, - Seét tıpkı Semafor gibi ağzını eğip göz kırptı.

“Ne oluyor?” diye şaşkınlık içinde bakıp duran Kırısı, Seét’in davranışını görünce, fare gözlerini pıt pıt edip, ağzını eğdi:

- Hemen ben gidip geleyim!

Genç çıkıp kayboldu, Semafor, Seét’e döndü.

- Haydi, parti örgütü başkanı, haydi, git buradan!

- Hadi.
- Hayır, bana ver, - Semafor, oyun kâğıdı destesini Seét'in elinden çekip aldı, - benim hamle sırası. Niçin koşturuyorsun?
- Güç sende. Sensin kral.
- Hadi. Senin kel başına! Kaybedersen, bizim mahkemeye.
- Kazanırsam?
Semafor cevap bulamadan şaşırıp kaldı.
- Bilmiyorum.
- Ahmak. Ben başımı koyuyorum, ama sen ne koyacağını bilmiyorsun. İşte şeref sözü, ben yenilirim, karşı koymuyorum. İsteğiniz nasılsa öyle mahkeme edin, sizin yetkiniz. Eğer ben kazanırsam, - Seét çadır içindekilerinin hepsine de baktı, - bir tek kişi geride kalmadan hemen şimdi işe çıkacak.
- Onu yiğitlere sor.
Şimdi biraz rahatlamış, gönülleri yükselmiş yiğitlere bakarak Seét gözlerini kıstı.
- Haydi, kardeşler, gidiyor muyuz?
- Gidiyoruz!
Seét önüne bırakılmış kâğıtları eline alıp (68) yelpaze edip yayıverdi ve tam ortadan bir kartı çekip alarak masaya bıraktı.
- Al, vale! Ya ağa olurum, ya da batar giderim.

10

Kanatları sağlamlaşmaya başlayınca, kuşçuklar da kanat çırpıyorlar, dar yuvadan özgür, uçsuz bucaksız göğe kanat çırpıyorlar. İnsanlar da öyle...

Seét de, yedi yıllık okulu tamamlamakla, dışarı gitmeye çalıştı, atasının Kazan'a göndermesini istedi. O, hemen yaz başında Kazan pedagoji teknik meslek lisesine dilekçe gönderip, imtihana girmek için izin belgesini almayı da başarmıştı. Kerim ağabey çocuğunun dileğini geri çevirmedi. "Tamam, öyleyse, git, oğlum, ilim tahsil edersen, noksan ve hakir olmazsın, bizim Kazan tarafında..." diyerek rızasını belirtti. Yeri geldiğinde o, söze bu şekilde "bizim Kazan tarafında..." diyerek başlayıp devam etmeyi severdi. Doğrusunu söylemek gerekirse Kerim ağabey bütün ömründe Kazan şehrine gitmemiş de, onu görmemiş de. Topu topu sadece dedesi baltacı Zarif, söylediğine göre, Kazan tarafından imiş. O, Sibiryaya'ya iş aramak için gitmiş ve Tömen şehrine ulaştınca orada kalmış. Evlenmiş. Kerim, Tömen'de doğmuş, eli işe yatmaya başlayınca, atasının hünerine sahip olmuş. Sibiryaya, doğduğu yer. Ancak yine de Kazan ne kadar olsa da gönle yakın, sürekli kendisine çekiyor. Gitip gelmeye güç yetmiyor. İşte şimdi oğlu Seét ergenlik çağına girdi, hiç olmazsa o, babasının, dedelerinin ocağını görüp mutlu olsun, ilim tahsil etsin, bizden şimdiye kadar olmadı...

Babası bu şekilde düşündü. Üvey anne, sevincinden gözlerini parlatarak gülümsedi:

- Gitsin, gitsin, adam olur. Ama içinde kara düşünce vardı: "Orada yer yarılıp içine girmez mi?"

Seét, babasından azıcık para alarak, ilk defa trene oturup, yapayalnız, bilmediği yola çıktı. Tren, Kazan istasyonuna gelip durunca, vagondaki insanlar birbirini ite düрте çıkmaya başladı. En son olarak, sırtına torbasını asıp, Seét çıktı.

Kazan! Nasıl acaba, Gabdulla Tukay'ın: "Ey, Kazan, kederli Kazan, nurlu Kazan", diye övdüğü Kazan şehri. Gerçekten de övülmeye değer. Vagondan inince, taş tabana basıyorsun. Nasıl düzenli, bak, nasıl evler! Hepsisi de taştan yapılmış. Bu gar binasıdır (69) şimdi. Kızıl kerpiçten, nasıl güzel yapmışlar! Yüksek, tepesini de görmek mümkün değil. Hey, şey nerede? Saat! Gerçekten de, bina tepesinde saat. İşte mucize!

- Hey, yol ver! Evlat, masuramı çok kaldırma, karga yumurtlar!

İnsanlar Seét'i ite düрте, sıkıştırıp, kendileri ile beraber alıp götürdü. Hepsisi de nereye acele ediyorlar? Giderken, küçücük bir demir kapıdan çıktılar. İnsanlar türlü türlü taraflara koşturdu. Seét, durup soluklandı. Omuzlarına basıp duran torbasını kaldırıp indirip, kolayca bıraktı. Lastik tekerlekli hafif faytonlara koşulmuş atlar, çok iyi atlar, biri ardından biri gelip duruyor. Yolcular onlara oturuyorlar ve bir taraflara gidiyorlar. İnsanlar seyrekleşmeye başlayınca, Seét de fayton yanına geldi, ürkek bir şekilde seslendi:

- Ağabey, beni Çernişevskiy Ceddesine götürür müsün?

Yüksek kasada kibirlenerek oturan boz bıyıklı arabacı, Seét'e sadece göz ucuyla baktı:

- Önden gideduran taşın var mı?

- Yok, yok, ağabey, hiçbir taşım yok. Sırtımdaki torbayı mı diyorsun? Onda peksimet var.

Boz bıyık kakhaha ile güldü.

- Aptal! Paran var mı diyorum.

- Var, var, ağabey. Niçin olmasın?

Seét, çabucak omzundan torbasını salıp, yere indirdi ve cebini iliklediği toplu iğneyi açıp, küçük para cüzdanını elle yokladı. İçi cız etti. Çabucak pantolonunun küçücük cebini çevirip çıkardı. Yok! Seét'in ne yapacağını bilemeyerek, ağlayacak gibi, şaşkınlıkla ceplerini yokladığını gören arabacı ıslık çalıyordu.

- Fi! Neredeyse kardeşim... bizim Kazan şehrinde uyuklayarak yürüyorsun, çok çabuk uyandırılır. Önden gideduran taşların senden önce kaçmışlar. Atının dizginlerini anında çekti ve hareket edip gitti.

İkinci bela, ilkindeki gibi beklenmedik bir anda gelip çıktı. Teknik meslek lisesine girmek için sınav başladı. Seét, bütün bilim dallarından “iyi” not alıp, en son dal – Tatar dilinden “3”e düştü. Onu, teknik meslek lisesine almadılar. Yurttan da kovdular. Seét, koca şehirde bir kuruş parasız, hiçbir tanıdık olmadan (70) sokakta kaldı. Tekrar üvey anne eline dönmek, özellikle de okumaya girmeden dönmek, ölümle birdi.

“Bir fabrikaya girip çalışayım, geceleri de hazırlanayım. Kesinlikle okumalıyım dedikçe okumalıyım”, diye karar verdi.

Şehir boyunca iş aradı.

Seét acıktı, dondu, lakin sır vermedi. Babasına mektup yazdığına da, onu üzmemeye çalışarak: “Okuyorum. Burs alıyorum, benim için kaygılanmayın” diye yazdı. Ama kendisi “Spartak” fabrikasında gün boyunca çığ deri taşıyıp akşam teknik meslek lisesine hazırlanma kursuna gidiyordu. Hemen ikinci güz onu teknik meslek lisesine aldılar.

Teknik meslek lisesini bitirince, Seét'i köye öğretmen olarak gönderdiler. Köy yaka yakaya gelip, dalaşıp kaynıyordu. Bir tarafta, daha yeni kolhoza alışmaya başlamış fakir, fukara; diğer tarafta, damarlarını derine salmış kulaklar ve onların satılık yaltakçıları. Seét Battalov, köyde öğretmen ve okul müdürü olarak kalamadı. Onu gürültülü patırtılı hayatın tam merkezine çektiler. Nahiye parti komitesi ona, taptaze komsomola, köyde kolhoz organize edici vekil vazifesini yükledi.

Çocukları okutmak mutluluk verici idi. Ama işte kolhoz oluşturmak zor... Hayat tecrübesinin az olması ve köy yöneticiliği işinin sıradan tertiplerini bilmemek sinirine dokundu. Lakin Seét şaşırmadı. İnsanların içine girdi, konuştu, gözledi, öğrendi ve onları bütün gücü ile kolhoz tarafına sürükledi. Köyün çoğu, özellikle de kolhozcular, onu kendileri gibi gördüler, ancak damarlarının kesildiğini, köyün kendi ellerinden gittiğini fark eden kulaklar Seét'i çeşitli şekillerde korkuttular, hatta Seét'in hocalık yaptığı okulu da yaktırdılar.

İkinci günde Seét, Kızıl Ordu safına çağırıldı. Başta, alay okulunda okudu. Onu bitirince, Seét'i tümen gazetesinde çalışmaya geçirdiler. Burada zaman fazla sınırlanmamış, istediğin vakitte kalk, istediğin vakitte yat, sadece gazete çıksın yeter. Bu imkândan faydalanıp, Seét üst okuma kurumuna girmek için hazırlanmaya başladı.

Hizmet süresi doldu. Seét, kışladan enstitü dershanesine geçti. Öğrencilerin çoğu on yıllığı veya teknik meslek lisesini bitirir bitirmez doğrudan doğruya enstitüye gelmiş gençler idi. Onların ellerinde hazır notlar, zihinlerinde daha yakın geçmişte tekrarladıkları iktibaslar... Seét'in yaşı (71) da onlara bakıldığında daha büyük. Demek ki, çalışmalı, utanmamalı. Bu dilek ile Seét kendisinin tüm zamanını, bütün kaygısını okumaya verdi. Hatta kızlarla dahi ilgilenmemeye çalıştı, ta ki enstitüyü bitirinceye kadar... Ama üçüncü yazda beklenmeyen bir durum onun başını döndürdü.

...O gün de Seét, âdetince erken uyandı. Yıkandı. Giyindi. Yurtta hâlâ çıt yok, öğrencilerin hepsi de uyuyorlardı. Odanın pencerelerini açtı. Serince temiz hava. Güneş yükselip çıkıyor. Böylesi sabah vaktinde odada oturmak olur mu hiç? Seét sadece kaputunu omzuna atıp, kitaplarını plan tahtasına doldurup, yurt karşısındaki bahçeye çıktı.

Rüzgâr nemli, sanki hemen tan atmadan önce yağmur yağıp geçmiş. İlk yağmur. Yaşlılar onu leysen, şifalı yağmur olarak adlandırıyorlar. Gerçekten de şifalı ve tılsımlı imiş bu. Tabiat hoşça güzel çehre almış. Koruluğun iki tarafında sıra sıra dikilmiş ıhlamur ağaçlarının yaprakları, yayılıp, iyice yeşillenip parlamışlar. Yukarı dallarından ara sıra damlalar damlıyor. Sıçrayıp bir yapraktan diğer yaprağa serpiliyorlar, güneş ışıklarında aksedip, pırlanta parçaları gibi yanmaya başlıyorlar. Koruluğun doğu ucunda elma ağaçları. Onların dalları da görünmüyor, hep çiçek, sanki ilk pamuk kar düşmüş.

İşte bu manzaralara hayran kalıp, gerçeklerden uzaklaşıp giderken, Seét, park ucundaki kıyıya ulaştığını da fark etmedi. Sanki uzun süre bu yerden su akmış. Ama şimdi suyu yok. Kıyı yemyeşil ot ile kaplanmış. Kıyının karşı tarafından şehir parkı başlıyor. Burası her zaman sepsessiz. Seét bu yeri tercih edip, kendi odası gibi sahiplenmişti. Burada düşünmek de, okumak da olur. Kimse de mâni olmuyor.

Seét, duraklayıp sağa sola bakıp biraz durdu ve kaputunu yayıp uzandı, plan kutusunu açtı, kitabını aldı.

Birisi yavaşça omzuna elini koydu:

- Çok uzağa kaçmışsın, zorlukla arayıp buldum.

Seét zamansız gelip okumasını bölen kişiye kızıp, ister istemez başını çevirdi:

- Kim demiş, uyuyordun.
- Öfkelenme, Seét. Ben şimdiye dek dört gecedir kirpiklerimi birleştirmedim. (72)
- Ne oldu?

Seét, kitabını kapatıp, kalkıp oturdu. Onun yanındaki aynı kursta okuyan, ancak başka yurttaki kalan Morat Akberdin idi. Gerçekten de onun öyle zayıf, uzun yüzü süzülmişti. Kızlar gibi mülayim bakan iri koyu sarıgözleri içe batmış. Sesi de önceki gibi yankılanmıyor, uzaktan, taş altından sıkışarak çıkıyormuş gibi sakin.

- Yoksa hasta mısın?
- Hayır, dedi Morat, önceki gibi gönülsüz bir şekilde.
- Yoksa evinden bir kaygılı haber mi aldın?
- Hayır.

Seét'in sabrı tükenip öfkelenmeye başladı:

- Öyleyse, ne?

- Seét, öfkelenme, ben birdenbire başlayamıyorum. Morat, çocuklar gibi ne yapacağını bilemeyip, utanarak Seét'e baktı. İlk defa onun yanak elmalarında pembelik göründü. – Yüreğimde benim bir sır var...

Dost yardım bekliyor. Nasıl vicdan onu reddeder? Seét kabul etti. Morat ile Gayşe'yi tanıştırmaya ve iki yüreği mutlu etmeye çalıştı. Kirsiz, değerli istek idi bu. Ancak bu zamana kadar bir defalık da gerçek sevgi ile karşılaşmamış delikanlı, ateşle oynamanın faydalı olmayacağını nereden bilsin? Çok geçmeden, Morat, ciğer hastalığından ölüp gitti, ama Seét ile Gayşe arasında sıcak bir sevgi başladı.

11

- Ulcabay, sen uyudun mu?

- Hayır.

- Ben de uyuyamıyorum.

Kerevet şingirdadı. Komşu dönüp uzandı.

- Ne oldu, Kirill? Yoksa evinden üzüntülü mektup mu geldi?

- Konuştun, eski ağızdan yeni söz! Benim nasıl evim olsun, diyor. Nerede çapa bırakırsam, orası koy.

- Akrabaların da yok mu?

- Şeytan bilsin. Önce çocuklar yurdunda karıştı. FZU'ya tıktılar. Daha sonra dosdoğru dinlenme yurduna gönderdiler.

- Nasıl dinlenme yurdu?

- Parmaklıkları. (73)

Ulcabay şaşırıldı:

- O!

- Niçin "o"? Yoksa korkuyor musun?

- Niye korkayım, öğrenmek istiyorum. Ne için hapse soktular peki?

- İz bıraktığım için...

- Git, Kırsa, - Ulcabay, Kirill'i minderinden itiverdi, - bilmem nasıl şeytan dili ile konuşuyorsun, anlaşılmıyor da. Yeter. Uyumalıyım.

Kirill, kasten ona doğru yılıştı:

- Öğren, komşu, şeytan dilini de öğren. Ömrün boyunca traktör içinde kalmazsın, adam gibi kişiler arasına da burun sokarsın.

Ulcabay, gel demedi, dönüp yattı. Rüzgâr güçlendi. Çadırın kapı barakaları açılıp kapanıp şapıdamaya başladı. Birileri hep beraber hırıldamaya başladılar. Kirill, oraya buraya dönüp yatmaya çalışsa da, uyuyamadı. Kalkıp oturdu. Kibrit yaktı. Sigara tutuşturdu.

- Yoksa sigara var mı? Ulcabay battaniyesini açtı. – Bana da izmarit bırak tamam mı?

- Kalk! – Kirill, Ulcabay'ın söz söylemesinden memnun olup, onu kolundan çekip kaldırdı, sigara uzattı. – Ne, yeni komşunu baldırı çıplak mı zannettin? Al, tamamını vereyim. Alma-Atalı.

Ulcabay kalkıp oturarak sigarayı aldı. Harlattı. Uzun süre savurdu.

- Güzel. Nereden aldın?

- Artist kendisi verdi.

- Ne artisti yine?

- Senin kaldırabildiğin efendi.

- Kirill, - Ulcabay öfkelenip bağırırverdi. – Utanç. Babandan büyük kişiyle alay ediyorsun. Onun suçu ne. O, bize akıl veriyor. Ama siz... bıçakla.

- Tss! – Kirill, Ulcabay'ın kulağına uzanıp fısıldadı, - Oldu. Bitti. Ödeşik. Sesini yükseltme, sen burada yalnız değilsin. Ben de o aksağa hayran kaldım. Öyle böyle değil, her hadisenin altından kolay kalkabilen taş gibi görünüyor. Bağırıyor, korkutmuyor, yaklaşma yolu ile alıyor. Bir hamlede Semafor'u toz ile kapladı. Savaşçı, ha?

- Bravo. Simka'ya bu da gerek. Burnu fazla havalanmıştı. Bugün azıcık deliğe girdi.

- Parti örgütü başkanı onun kuyruğuna bastı diyorsun, öyle mi? (74)

- Hayır, yeter! Ulcabay sigarasını çekip bitirip izmaritini attı ve yerine uzandı, - uyuyalım. Sabaha iş. Her gün, her gün göçer olunmaz.

Kirill de kerevetini gıcırdata gıcırdata battaniyesine sarıldı. Biri sayıklayıp mırıldanmaya başladı.

Biraz yatınca, Ulcabay, Kirill'in battaniyesinin altına başını soktu:

- Biliyor musun, Kiryuşa, ben Semafor'dan şüpheleniyorum... O, sadece göz boyamak için çalışıyor gibi. Kazaklarda bir atasözü var: Yılanın kuyruğuna basarsan ısırır, der. Öyle olmaz mı?

Kirill ya numaradan, ya da gerçekten horuldamağa başladı. Ulcabay dönüp yattı. Uzaktan gök gürlemesinin sesi işitildi.

12

Kötü haber kırk ayaklı derler, tepede, bozkırda durmadan, memlekete koşturarak varır, derler. İşte o kırk ayaklı haber dördüncü ekibe ulaştı.

Toyak ekip başı Yahşibayev ile bozkırda ekin ekmenin gidişatını, makineler takımının tohumu ne derinlikte ettiklerini inceliyordu. Haber onun başına tay gibi tepti. Düşünceye daldı. Yahşibayev de, ekibin diğer üyeleri de, dönüp, başlarını salladılar. Toyak'ı geçerek birisi de söze başlamadı. Beklediler. Ama müdür bu konuda tek kelime söylemedi, vedalaştı ve saban izi kıyısında otlayan Karagir'ine doğru yöneldi. Makine takımları işine devam etti. Traktörler hareketlendi. Ekin ekme başladı.

Karagir durdu. Ova, denizmiş. On iki kilometre yol aşıldığı fark edilmemiş.

Karşıdaki kızıl vagon, müdürün karargâhı. Fırtınanın dindiğinin ikinci gününde sovhoza yine yurt hesabına beş tane seyyar vagon gelmişti. Dördü ekip kamplarına gönderildi. Bir vagonu Toyak kendisi çitlikte bırakıp, onun içinde biraz değişiklik yaptı. Vagonun bir tarafında sovhozun muhasebesi, diğer tarafında kontrplakla bölünmüş köşe, kabin. Toyak, eğerden inip, Karagir'i vagon köşesindeki zincir halkasına bağladı ve dar kızıl kapının kilidini açıp, "kabini"ne girdi.

Bir sayfa kâğıt yazılıp tamamlanarak, imza atıldı. Zarfa (75) konuldu. Adres yazıldı: "Rayon milis başkanı teğmen Sokolov'a". Zarfın sağ köşesine yine bir söz ilave edildi: "Acil". Toyak zarfı eline alıp biraz düşündü ve orta duvara iki defa tıklattı.

Eşikte yuvarlak yüzlü, sapsarı kıvrık saçlı kız göründü:

- Siz mi çağırdınız, yoldaş müdür?

- Hemen şoför Kufaryan'ı bulup bana gönderin.

Kız başını eğerek çıktı ve gitti. Çok geçmedi. Kapı tekrar açıldı.

- Ben buradayım, yoldaş müdür, tekerlekleri değiştiriyordum.

- Al, - Toyak masanın çaprazına zarfı uzattı. – Şimdi araca bin ve doğru rayona. Militsiye başı Sokolov'a ulaştır. O, bir milis eri gönderir. Beraber çabucak gel. Çabuk. Anladın mı?

Kufaryan çıkıp gidince, Toyak ikinci sayfa kâğıdı alıp, yine yazmaya başladı.

"Alka Göl" sovhozu boyunca emir.

Birinci nokta..."

Bu noktada üçüncü ekipte iş disiplininin, aşırı derecede bozulmuş olduğu, meraları sürme, ekme planının gerçekleşmediği, keyfi davranmanın hüküm sürdüğü ve yeni gelen parti örgütü başkanı Seét Battalov'u dövdükleri, hatta bıçaklamaya kalkıştıkları belirtildi.

"İkinci nokta..."

Burada parti örgütü başkanını döven ve ona bıçakla saldıran Şadrov Semen Petroviç ekipte çalışmaktan alınıp mahkemeye çıkarılmalı, aynı şekilde saldırıda yardımcı olan Samopalov Kirill Matveyeviç işinden alınıp mahkemeye verilmeli diye yazıp, noktayı koydu.

Şimdi üçüncü nokta. Üçüncü ekibe kimi ekip başı olarak atayıp koyacağını belirtmeli idi "Kimi koymalı?" Toyak işte bu soru hakkında düşündü. Biri vagonun kapısını tıklattı.

- O... Parti örgütü başkanı! Toyak aceleyle yerinden kalkıp, kapıya doğru yürüdü. – Selam, rahat geldiniz mi? Seét'in elini sıkıca sıkıp selamlaştı. – Açıkçası ben de size geliyordum. Geçin.

- Sağ olun. Seét, Toyak ile selamlaştı ve sol eliyle protezini kaldırıp indirerek, topallayıp öne doğru çıktı. (76) Neşeyle gülümsedi. – Muhammed Aleyhisselam Tur dağına gidemezse, Tur dağı kendi Muhammed'e gelir imiş...

- O, siz söze atasözleri ile başlıyorsunuz.

Kazaklar çoğunlukla kinaye ile konuşur ve kinaye ile söylenen sözü de çok çabuk anlar. Ancak Toyak, Seét'in dil derinliğini anlamamaya çalışıp gülecek oldu, masa yanındaki tek sandalyeyi getirip Seét'in önüne koydu.

- Oturun, Seét Kerimoviç. Kendisi duvar kenarındaki demir kutuya oturdu. – Durumlar nasıl?

- Yakınılacak gibi değil, yoldaş müdür, öğrenmeye başladım.

Seét, sandalyeye oturup paltosunun düğmelerini çözdü, gözlüklü insanların âdetince, cebinden mendil çıkarıp gözlerine sürttü, daha sonra gözlük çerçevelerini kurutmaya başladı.

- Sizde ne yenilikler var?

- Bugün Gayşe'den mektup aldım.

Gayşe ismi duyulunca, Seét'in parmakları gözlük çerçevesini silmeyi bıraktı. Başını yere doğru eğildi. Toyak konuşuyor, aynı zamanda yanındakini baştan ayağa süzüyor; paltosu balçığa bulanmış, şapkası ezilmiş, sağ gözünün altı kararmış. Ya gözlüğünü çıkardığından, ya da uykusuzluktan, gözlerinin ikisi de kızarmışlar. Yuvarlak, dolu yüzünü sarımsı tüyler sarmaya başlamış. Seét, gözlüğünü takıp, başını kaldırdı. Gözlerinin kızarıklığı kaybolur gibi oldu.

- Yenge* ile oğlunuz Gaziz sağ salım. Size selam söylemişler. Gelininiz Gayşe yalnız, o: "Sovhozda evler yapıp bitene kadar parti örgütünün başkanının ailesi bizde kalsın, bize yoldaş olurlar", demiş. Ben kabul ediyorum.

Gerçekte ise Toyak, Gayşe'den hiçbir mektup da almadı. O, Seét'i eşikten girer girmez üçüncü ekibe gönderdiği için kendisini suçlu kabul edip, bu hatasını bir şekilde temizlemeye çalışıyordu. Mektubu söz esnasında düşünüp uydursa da, onun içeriği Toyak'ın dileği idi. Eve gelen kişi, misafirdir. Misafiri ağırlamak Kazak halkı için büyük kıvançtır. Üstelik Gayşe şimdi evde sadece küçük Almagöl ile kaldı. Çocuğa, çocuk; hanıma, sırdaş. Bu şekilde çok mutluluk verici. Böyle olunca, Seét Battalov niçin ev arasın? İki aile beraber olsa, (77) iki gönül daha da samimileşir. Söz sırasında doğan bu fikir Toyak'ın gönlünü aydınlatıverdi:

- Siz, Seét Kerimoviç, ne diyorsunuz?

- Ben teşekkür etmekten başka söyleyecek söz bulamıyorum, yoldaş Börketbayev. Doğrusunu söylemek gerekirse, kendim de önce ekipteki işler hakkında bilgi alışverişinde bulunmaya, daha sonra aileyi yerleştirme konusunda konuşurum diye gelmiştim. Demek, ikinci mesele kendiliğinden ortadan kalkıyor. Şimdi birincisi...

Toyak, onun sözünü böldü:

- Evet, evet, ben o olayı bundan bir saat önce duyup aceleyle buraya geldim. Siz niçin bana bugüne kadar haber göndermediniz? Ben o alçağı...

- Toyak Börketbayev, sabredin. Seét, Toyak'ın kızıp öfkelenmeye başladığını görüp, onu çabucak sakinleştirmeye çalıştı: Şimdi hepsi de düzene girdi. Ekip, hemen o gün ekin ekmeye çıktı. Gürültü patırtı yok. Akşam tarım uzmanı Gölcamal gelip inceledi. Azıcık yanlışlar vardı, düzeltiler.

- Yoldaş Battalov, sözü değiştirmeyin! Toyak sakinleşmek yerine daha da köpürdü. – Bugün bıçak, yarın balta! Biliyor musunuz nereye varır?!

- Siz haklısınız, yoldaş müdür, hoş olmayan olay. Ama onlar şimdi çalışmaya çıktılar. Çalışsınlar, gelecekte göz görür. Bugün onlardan başka da acele işler yığılmış duruyor. Onları halledelim.

- Ne iş? Söyle.

- Ekipte sadece bir günlük mazot kaldı. Gaz yağı da az. İki traktör bugün çalışmadı. Bir traktörcü hastalandı. Bir diğeri gece kaçıp gitmiş.

- Gitsin, canı cehenneme! Toyak, sigara paketini açıp sigara yaktı: - Mazot olmadığını ben de biliyorum. Bugün petrol merkezine beş petrol taşıyan sarnıç kamyonu gönderdim. Gün kararana kadar gelir. Belanın büyüğü, yerinden kalkıp oraya buraya yürümeye başladı, - traktörlerin çalışmamasında. Beşinci, altıncı ekiplerde de traktörcüler yetişmiyor. Tröstün emri boyunca Kükçetav makineleştirme mektebinden on üç traktörcü gelmeliydi, biri dahi yok. Bugün oraya gideyim mi demiştim, yine bu olay ortaya çıktı... Ve, unuttuğum, Toyak masada duran emri alıp Seét'e uzattı. – Haberdar olun. (78)

Seét emri alıp okumaya başladı. Toyak, pencereyi açıverdi. Odaya temiz hava doldu. Bugün hava güneşli, sıcak. Uzaktan traktörlerin çalışmasının donuk sesi duyuluyor.

- Yoldaş müdür, -Seét, emri okuyup bitirerek, masaya bıraktı, - bence, siz biraz acele etmişsiniz.

* Kazak halkı, hürmet için, büyük kişinin hanımını "yenge", küçük kişinin hanımını "gelin" olarak ifade eder.

Toyak, pencereden birden döndü.

- Ne dediniz?

- Bence, bizim vazifemiz cezalandırmak değil, terbiye etmek.

Toyak'ın kaşları çatıldı, gözleri dikilip baktular.

- Eger orada sizi öldürseler?!

- Bağışlayın, Seét gülümsedi, - öncelikle ben sağ salım bir şekildeyim, karşınızda oturuyorum.

Şadrov kendisi de, ekibi de ovada, az önce belirttiğim gibi, çalışıyorlar. Halen, hepimiz de kendi yerimizdeyiz, öyle değil mi, Börketbaıç?

- Yeter! Emir, kanun! Bunu değerlendirmek sizin işiniz değil, Toyak, içip bitirmediği sigarasını öfkesinden yere atıp, çiğnedi. Seét, kendi gülümsemesi ile aradaki gerginliği dağıtmak istemişti, geri çekildi. Müdür, parti örgütü başkanının gülümsemesini sabırlılığa çağrı değil, tam tersine, onun müdürlük etme stiline gülüp, dalga geçtiğini düşünmüş olsa gerek. İşte o kızgınlıkla daha fazla anlaşılmaz oldu, yersiz söz söylemeye başladı: - Burada ben müdürüm. Tur dağından gelen prensipler benim için kolay değil!

- Yoldaş Börketbayev! Seét, yerinden kalktığını fark etmedi. - Bu nasıl söz? Latife olarak söylenen atasözüne siyasi zemin koyuyorsunuz. Siz komünistsiniz. Düşünerek konuşun.

Kapı açıldı. Odaya acele ile milis üniformasıyla genç delikanlı girdi, sağ elini birden çekerek şapkasına kaldırdı.

- Sizin çağırmanız üzerine geldim: Milis Çavuşu Aksar Kurmonajin.

Toyak ile Seét ne söyleyeceğini bilemeden birbirlerine baktılar.

13

Kap kara sırma kadife gibi uzanan bozkır. Güneşte ısınıp, terleyip, buharlanarak uzanıyor. İşte şu bozkır boyunca traktör gidiyor. Onun ardına çekiştirilerek üç (79) ekme makinesi takılmış. Traktör, bölgenin ucuna kadar gidiyor ve büyük bir yuvarlak yapıp dönüyor, yeniden bozkır boyunca ekme makinelerini koşturuyor. Tohum doldurulmuş sandığın ardındaki basamakta, ekiciler. Bugün hava güneşli. En mutluluk verici olanı, rüzgâr yok. Toz olmuyor, "şeytan toyu" oynamıyor. Ekme makinelerindeki delikanlılar rüzgârsız güneşli günden dolu dolu faydalanmak için acele ediyorlar. Şimdilik iş yağlanmış gibi gidiyor. Traktör çekiyor, makine ekiyor. Regülâtör ortaya konulmuş. Deniz topuktan... Özellikle de artaki, orta boyu alıp giden ekme makinesindeki yumru delikanlı huzursuz, bastığı yerde duramıyor. O, bir sıçrayıp sandık üstüne biniyor, ayaklarını sallandırıp "şeytan yavrusunu terbiye ediyor", bir atılıp inip, basamak üstünde dans ediyor. Diğerleri ona bakıp içleri katıla katıla gülüşüyorlar.

- Hey! Durdur motoru! - Bölge önünde kızıl başörtüsü sallandı. Traktör anında durdu. Her şeyin kokusunu önden alan Kırsa bunda tehlike olduğunu sezdi:

- Delikanlılar, yemeğe hamam böceği düştü. Gölcamal!

Lakin çok geç idi. Bölge başından acele koşturarak, uzun boylu, sıska gövdeli kız geliyor. Üstünde açık yeşil renkteki kazak ve aynı renkte etek. Başında kızıl başörtüsü.

Ulcabay, traktörden indi. Öylece kıkırdayıp gülüşerek gelen ekinciler: Kirill, Ehtem, Maksim ağızlarına su almış gibi çit çıkarmadılar, traktör yanına toplandılar. Gölcamal, onların yanında durmadan ekin makinelerine doğru geçti. Delikanlılar sigara yaktılar. Ekin ekme makinelerinin sandık kapakları çat pat açılıp kapandı. Diskler çınladı.

Gölcamal, makineleri inceledikten sonra, traktör yanına geldi. Delikanlılarla selamlaştı ve uzun süre hiç konuşmadan baktı. Onun iri mavi gözleri her bir delikanlıda durup, ölçüp, sınıyarak geçti.

- Ey, yoldaş Ulcabayev! Yavaş, lakin soğuk bir sesle makine takımlarının başına sordu. - İşler nasıl gidiyor?

- Kötü değil, yoldaş tarım uzmanı. Ölçü tutmaya yakın.

- Ölçü! Gölcamal haykırıverdi, - Hangi ölçü hakkında konuşuyorsun? Bütün işiniz kusurlu!

Gelin bakalım benimle, delikanlıları kendisi ile beraber ekme makineleri (80) ardına alıp götürdü ve bozkır ortasına ulaşınca durdu. - Bu ne? Böyle mi ölçüyü tutturuyorsunuz?

Delikanlılar, şaşırıp kaldılar. Nasıl görmemişler. Duman çıkan kara toprak üstünde sapsarı kehribar buğdaylar. İntikam alıyormuş gibi, onlar güneş ışıklarında yansıyor, parlayarak yatıyorlar. Korkmak boşuna değilmiş. Yoksa Gölcamal sebepsiz yere traktörü durdurmazdı. Cevap vermek yine Ulcabay'a daha doğru geldi:

- Yoldaş tarım uzmanı, ben traktördeyim, farkına varamamışım.

- Görmek lazım, yoldaş Ulcabayev. Sen makine takımlarının başısın. Tohumu toprak üstüne saçmayı kim öğretti size?

Delikanlılar, başlarını yere eğdiler. Eğer karşılarında kendileri gibi delikanlı olsaydı, onun ağzını “yağlayıp” göndermekten de çekinmezlerdi. Cesaret onlarda yeterince var. Ama burada, kız var. Dil bağlanıyor. Ayıp.

- Ya sen, hokkabaz, - Gölcamal, Kirill’e dikildi, - ekin makinesinde parende atacağına, disklere bakardım. İşte ikisini düşürmüşsün. Ya sen! – Gölcamal, daha kıyıda kafasını sallayıp duran uzun zayıf gence döndü, - ya sen, Ehem, dişlileri dağıtmışsın. Bu mu işiniz? Utanmadan ölçüyü tutturuyoruz diyecek oluyorsunuz. Üstelik delikanlı ismini taşıyarak yürüyorsunuz. İşte birinci ekibe gidip, Leyle Bulatova’nın çalıştığı bozkıra bakın. Bir tek tane yok. Siz nasıl delikanlısınız, kızlar kadar da çalışmıyor musunuz?!

Kirill, sabredemedi, arkadaşlarını beladan kurtarmaya çalıştı:

- Galina Zakirovna, bağışlayın. Burada ala karga benim. Ulcabay, gerçekten de traktörde oturarak hiçbir şey görmüyor. Ben biraz coşkuya gelip, bir iki numara göstermişim...

Gölcamal gülüverdi:

- Pekâlâ öyleyse, Ala karga! - delikanlılar da başlarını kaldırıp gülüştüler, - Bütün makinelerle şimdi seni temizlenene kadar yıkamak uygun olur.

Kirill canlandı:

- Galina Zakirovna, yıkasınlar, ben itiraz etmiyorum. Lakin azıcık leke kalsa iyi olur. Benden tam bir kuğu yapamazlar.

Sözün bu şekilde beklenmedik bir anda hoş sohbete dönmesine sevinip, delikanlılar gülmeye başlasalar da, Gölcamal’ın (81) tekrar kaşlarını çattığını görünce, ağızlarını yumdular.

- Her neyse, yoldaşlar, Gölcamal kuru, emretme tonu ile konuşmaya başladı, - yeter. Kaygısız ala karga, kaygısız kara karga, bu konuda benim işim yok. Ben gidince, kendiniz görüşürsünüz. Diskleri, dişlileri şimdi bulup yerlerine yerleştirin. Özürlü sırayı yeniden ekiniz. Ama ziyan edilen tohumun hakkını, boşa çalışan traktörün, ekin ekme makinelerinin masraflarını makine takımı kendisi ödeyecek. Hesap kapama işi muhasebede olur. Bugün muhasebeci sizin işi kabul edip alırken ben kendim de olurum orada.

Tar tar eden motor sesi duyuldu. Yeni sürülmüş bir sıra başından motosiklet görüldü. Delikanlılar, o tarafa döndüler. Gölcamal da “Kim geliyor ki?” diye merak ederek o tarafa döndü.

Kirill, hepsinden kısa boylu olmasına bakmadan, önceden tanıdı:

- Arslanov bu! Bak, nasıl kayak ilişirmiş, beşiği ile...

O arada İrgali sıra başına gelip yetişti, motosikletini durdurdu, lakin inmedi, kolunu sallayarak bağırdı:

- Gölcamal! Seni büroya çağırıyorlar. Rayondan birileri gelmiş.

- Peki öyleyse, - Gölcamal hareketlenmeye başladı, - Hoşça kalın. Kusurlu kısmı düzeltin. Ekin ekme oyun işi değil. Ulcabay, sorumluluk senin üzerinde. Unutma.

- Sağ olun, yoldaş tarım uzmanı.

Gölcamal, acele ederek motosiklete doğru yürüdü.

- Galina Zakirovna! Kirill, yine yaramazlığından geri duramadı, - Leyle Bulatova’ya bizden öpücükler!

Gölcamal şimdi uzaklaşmıştı, cevap vermedi. Ulcabay, öfkelenip Kirill’i itiverdi:

- Kaybol, hayal Kırısı! Senin yüzünden mahcup olduk. Git, diskleri bul! İyi sonuçlanmamış.

Çakır çukurları geçip düz yola çıkınca, Gölcamal rahatlayıp, Arslanov’a doğru dönerek oturdu:

- Nasıl insanlar gelmiş?

- İkişi şapkalı, biri börtü.

- İrgali! – Gölcamal kızardı, - ne zaman (82) bu çelişkili konuşmanı bırakacaksın? Hangi örgütten gelmişler diyorum? Sen çocuk değilsin.

İrgali, motosikletin gidişatını yavaşlattı, gülümsedi:

- Bak, sen çok çabuk öfkeleniyorsun, Gölcamal. Bir adımda tekmeliyorsun. Ben sadece gördüğümü söylüyorum. Onlar benimle konuşmadılar. Birisinin boynunda fotoğraf makinesi. Muhtemelen, bir redaksiyondandır.

- Seét ağabey nerede?

- Müdür kabininde. Hepsi de orada. Ben girmedim. Seét ağabey kendisi çıkıp seni alıp gelmemi emretti. Ben Mariya Petrovna’ya vazifeleri teslim etmeye gelmişim. O fotoğraf makineli delikanlı motosikletini verdi. Şimdi bu sözüm de çelişkili mi?

Gölcamal cevap vermedi. Motosiklet gidişini hızlandırdı.

Yolun iki tarafında sürülmüş, ekilmiş kadife kara bozkırlar. Ara sıra sadece çukurlarda küçük çalılıklar, kavaklıklar görünüyor. Onlar daha yeni yeşeriyorlar. Zayıfça, bozkır üstünde berrak dalgalar

hafifçe sallanıyor, tıpkı büyük bir nehrin taşıp kenarlarından akması gibi. İşte hemen şimdi o suya yetişirsin gibi. Lakin sen yaklaştıkça, o daha uzağa yöneliyor.

Gölcamal, başta o yerin nefesinin hileli, tuhaf görünüşüne hayran kalarak gitti ve sonra bakışlarını tekrar İrgali'ye çevirdi. Normalde yağlanmış elbise ile gezen ekip başı bugün yepyeni gök rengi kombinezon giymiş, başında bere. Tıraş olmuş. Gölcamal: "Niçin bugün şık giyindin?" diye İrgali'yi çimdiklemeyi düşünse de, daha biraz önce çelişkili denemeye sözde kızdığını hatırlayıp, dilini tuttu. Daha sonra, fotoğrafçı gelince, boşuna değildir, muhtemelen, onun ekibi hakkında gazete yazıp, kendisini karta fotoğraflayacaklardır, bu yüzden giyinmiştir diye düşündü.

Motosiklet birden şıp edip durdu. Gölcamal şaşırıp kaldı:

- Ne oldu? Niçin durdun?

İrgali, motosikletten inince, sigara çıkarıp yaktı.

- Motor ısınmaya başladı. Soğusun. Yeşil çimen üzerine oturup biraz dinlenelim.

- Öyleyse ben de ineyim.

Gölcamal da yerinden çıktı. (83)

Yola doğru yönelip kalmış küçücük bir kaynık. Henüz yeni yükselmiş kadife ot. Gölcamal, kalın kazağını çıkarıp, üst başını silkeledi, daha sonra başörtüsünü çözüp, saçlarını taramaya başladı.

- Bak, İrgali, tam bizim dere başındaki kaynık gibi... Nasıl güzel. Temiz hava. Saban izlerinde koştura koştura toz içinde kaldım, - o, saçlarını taramayı bitirip, başörtüsünü bağladı. - Köyü de özledim... Mektup, haber yok mu?

- Yok.

İrgali yoldan daha içeride duran kayın dibine gidip uzandı.

Gölcamal ona bakınca şaşırıp:

- Ne oldu? Yüzün kendir gibi. Yoksa hasta mısın?

- Hastayım.

- Neren ağrıyor peki?

- Yüreğim.

- Sancılanıyor mu? Ne oldu ki acaba? Hep şu sigaradandır. Durmaksızın çekiyorsun. At şimdi, ne diye ikincisini yakıyorsun?!

- Gölcamal, İrgali daha yeni yaktığı sigarasını bir defa bile çekmeden fırlatıp, kalkıp oturdu, - gel hele. Otur hele.

- Geldim, - Gölcamal, İrgali'nin yanına gelip, ayaklarını uzatıp oturdu. - Oturdum. Daha sonra?

- İşte bundan sonra, sen bana dürüstçe cevap ver: Ne zamana kadar beni küçük çocuk gibi kandıracağını?

- Kandırmak?

- Evet, göz kapatmadan kandırıyorsun. Sürülmemiş topraklara gidelim, orada düğün yapıp evleniriz diye köyde söz vermedik mi?

- Verdik.

- Peki şimdi?

- Hay, akılsız yiğit, akılsız yiğit! Gölcamal, güle güle İrgali'nin sırtına vurdu, - şimdi düğün kaygısı mı? Kendin düşünüp bak, yoldaş ekip başkanı.

- Yeter. Kinayeli konuşma. Ben çok düşündüm. Köyden geleli dört ay oluyor, ama sen benimle bir defa dahi konuşmadın da. Sürekli orada da burada da, kâh Poddubnyı... Kâh Atlasov...

- Eh... Yiğidim, yiğidim, - Gölcamal iç çekerek başını (84) salladı. - Olmayan bir şeyi görüp kendi kendini yiyormuşsun. At, kısır kaygını.

- Hiç de kısır değil. İrgali'de de göz var, İrgali'nin sesi birden alçalıp, nefesi kısıldı, - Ah, yüreğim yanıyor, yürek, Gölcamal...

- İşte, canımın parçası, - Gölcamal, İrgali'nin elini sıktı, gülümsedi, - motorun şimdi iyice soğumuştur. Hareket edelim. Geç kalırız sonra. Bekletmek doğru olmaz, İrgali'yi kolundan çekip, kendisi ile beraber kaldırdı, - ama düğün, tam köydeki gibi, güz günü, temizlenmiş harman yeri kapatılınca olur. Sabrın esası saf altındır.

İrgali, cevap vermedi, motosikletini hareket ettirmeye başladı. Gölcamal, kalın kazağını oturağa serip, kaldıraçlı beşiğin içine girip oturdu.

14

Son iki üç gün içinde Toyak yine, kendi kendine yer bulamadan, endişelenerek dolaşmaya başladı. Doğrusu, şimdi ekin ekmede engel yok. Kükçetav'dan traktörçüler geldi. Makine takımları bir karanlıktan diğer karanlığa kadar bozkırdan gitmiyorlar, çalışıyorlar. Teşekkürler delikanlılara, bin teşekkür...

Lakin bu şekilde de Toyak'ın gönlü huzurlu değil. Bunun iki sebebi var: biri, parti örgütü başkanı ile ortak fikir, ortak dil bulamama olsa da, ikincisi, kışa hazırlık!

Plan boyunca "Alka Göl"de hemen yaz başında, ekin ekme ile aynı zamanda, inşa işlerinin de acele bir şekilde tamamlanması gerekiyor. Güze kadar elektrik santrali, tamir atölyesi, garaj, okul, mağaza, kalınacak binalar – tamamı otuzdan fazla yeri faaliyete geçirmek lazım. Şimdi Mayıs ayı bitiyor, hâlâ göze görünen bir şey de yok.

Sovhozda hâlâ, hemen hemen her gün yeni yeni insanlar geliyor. Ancak organize etme işlerini idare edebilecek ustalar uğramıyor. Hepsini de tecrübesiz gençler.

Diplomaları, heyecan; hünersiz heyecan, kanatsız kuş. Faydaları, sınırlı.

Daha bu sabah, Toyak, böylesi bir grupla karşılaştı. İşi iş olsaydı, önemli değildi. Komşu köydeki hazır iskeleti taşıyıp, mağaza yapıp kurmak gerek idi. İskeletin uzunluğu sekiz buçuk metre, ama temeli (85) dokuz buçuk metre olarak yapmışlar. Toyak öfkelenmişti, sövdü. Çaresi ne? Temeli bozmak uygun geldi.

Toyak bu öfkeyle kabinine dönüp yana kavruyla oturuyordu, kapıyı çaldılar. O, masaya eğilmiş bir şekilde, hiç başını kaldırmadan seslendi:

- Girin.

Kapı açılıp kapandı. Yere her nasılsa ağır bir şey düştü, gitar telleri çınlamış gibi ses çıktı.

Toyak başını kaldırdı. Kapı dibinde orta boylu, genç bir delikanlı dikilip duruyor. Sırlıklam ter içinde kalmış. Üstünde gök renkte kayakçı kostümü. Başında aynı renkte bere. Cebinden mendil çıkarıp, yüzündeki tere sürtmeye başladı. Yerde kocaman çuval, o, her ne iseler boynuzlu eşyalarla bastırılarak doldurulmuş, köşelenip dürtüyorlar. Toyak öfkelenmişti: "Şimdi birazdan at, araba ile girmeye başlarlar".

- Bu ne yine? Niçin buraya çuvala girdin?

- Tu,tu,tu. Tu, tu, tu...

Delikanlı, iki yumruğunu ağzına koyup, lokomotif düdüğüne benzeyen ses çıkardı. Daha sonra sağ elinin başparmağı ile omzu üzerinden bir şeyler işaret etti. Yorulup, bitmiş gövde acayip bir çabuklukla canlandı; ayaklar, kollar, parmaklar, hatta yumuşak renksiz kaşlar, iri mavimtırak gözler, dudaklar hepsi de harekete geldiler. Onların hepsi beraber, yardımlaşarak, güya hacimli bir hikâyeyi anlatıyorlardı.

Toyak, ne söyleyeceğini bilemeden şaşkınlık içerisinde, ayağa kalktı, gülümsedi. Delikanlıya yer gösterdi.

- Oturun, yoldaş, oturun.

Lakin delikanlı oturmayı düşünmüyor ve tekrar tekrar ilgi çekici hareketler yapıyor, sürekli bir şeyleri işaretlerle anlatıyordu. Toyak tekrar yerine oturdu. Ya sarhoş, ya da aklını kaybetmiş biri? Hayır, öyle değil gibi. Sonunda anladı: O, dikkat edildiğinde, çok gayret ederek, kendisinin buraya nasıl geldiğini anlatmaya çalışıyormuş.

...Trenle istasyona gelip iniyor. Kimseyi de tanımıyor. Nereye gitmeli? Kime sormalı? Çuval ağır. Çuvalı sırtına asıp sovhozlar tröstüne gider. Onu "Alka Göl"e yönlendirirler. Tekrar istasyona gelir. Garda uyur. İkinci gün araçla yola çıkar. Yarı yolu geçince, araç başka yola döner. O, bozkırda inip kalır. Bir traktör çıkagelir. O yolcu, traktöre geçip oturur. İşte şimdi, (86) traktörden inip, üç dört kilometre yeri yayan, çuvalını sırtlamış bir şekilde, Karabolak'a gelip ulaşmış.

Toyak, dilsiz, sağır insanları görmüş olsa da, bu ana kadar onların biriyle de işte bu şekilde tanıştığı yoktu. Onun düşüncesine göre, dilsiz, sağır insanların hepsi de yaşını yaşamış, yiyeceğini yemiş kişiler olmalı gibi idi. Ama şimdi onun karşısında gepgenç delikanlı, yükselmiş, sağlamlaşmış genç çam ağacı. Üst dudağında daha yeni tüylenip kıllar çıkıyor. Henüz bir defa dahi berber usturası değmemiş dolu yanakları pembeleşip parlıyor. Onlar her zaman bu şekilde pembe mi? Yoksa ağır çuvalı kaldırmaktan mı bu şekilde kızarmışlar? Nasıl olursa olsun, pembelik, delikanlıya yakışıp, sevimlilik veriyor. Onun dudakları tek bir sözü dahi tamamlayarak söyleyemediler. Lakin o anlattı, kendisinin pek kâfi, usta hareketleri ile açık, güzelleştirip, içtenlikle söyledi.

Toyak, bu delikanlıya kapıdan girince fazla sert çıktığını hatırlayıp, pişman olup, ona nasıl edip de sıcak bir söz söylemek istese de, nasıl anlatacağını bilmeden şaşkınlık içinde kaldı. Nasıl yapacağını düşündü, çare bulamadı, başını kaldırdı. Yine tuhaf bir durum; delikanlı "sırlı çuval"ın ağzını çözüp, onun içindeki bütün malzemesini yere dizmiş.

İrili, ufaklı el bıçkıları; biri yassı, biri dar, biri uzun, biri kısa keskinler, boynuz gibi dolanmış türlü kalınlıktaki burgular. Acele edip bir öne, bir arkaya kaçıp, düzgünlüğünü izleyen huzursuz kabarcıklı düzeç. İki köşeli, üç köşeli gönyeler, irili ufaklı pergeller... Marangozların mutluluğu ve dayanağı olan bu muntazam ve nefis araç gereçlerin tam ortasında hepsinden de uzun, hepsinden de yüksek, kemik gibi parlak ışık saçan katı ağaçtan işlenmiş büyük ve güzel ağaç rendesi.

Delikanlı “Gördün mü, yoldaş müdür, ben nasıl kıymetli araç gereç alıp geldim? Böylesi zenginliği bir kenara atmak mümkün mü? Onlar kendileri mucize işler yapabiliyorlar...” diyen ihtiramlı ve kibirli bakışla bir Toyak’a, bir yerde dizilen araç gereçlere baktı ve cebinden kızıl dışlı yol listesini alıp masanın gerisine doğru uzattı.

Toyak yol listesini alıp okumaya başladı. Dışında altın (87) harflerle “Komsomol yol listesi” diye yazılmış. Yol listesinin diğer sayfasında:

“Minsk ili Minsk şehrinin Lenin ismindeki rayon komsomol komitesi bu komsomol yol listesini mera ve düz alanları değiştirmeye gitmek için hür istek bildiren yoldaş Vivdiç Grigoriy Kuzmiç’i gönderiyor.

İlçe parti komitesi komsomolu sekreteri Bogdanoviç.

1955 yılı 10 Mayıs”.

Grigoriy Vivdiç’i inşaat yapanlar ekibine yollayıp, bugün gelen postaya bakmaya başlamıştı ki, yine birisi kapıyı açıp, eşikten adım atar atmaz selam verdi:

- Esselamualeyküm, yoldaş müdür.

- Vealeykümüselam, dede, geçin, oturun.

- Sağ olasın, canım, oturalım hadi. Biz boş adamız. – Sandalye gıcırdadı. Geniş omuz. Büyük gövde. Bütün yüzünü kaplayıp göğsüne kadar inen uzun, bakır sakal. Aynı şekilde bakır, salınıp düşen kaşlar altında hareketsiz duran iki koyu, sarı göz. Şapka. Sarı dermatin pardösü. Toyak’ın itibarını çeken bu kişi, işte bu kıyafette idi. Oturan kişi soruyu beklemeden hemen söze başladı:

- Babamın kolunu ayı kırmış, avcı, demek ki, bu gerçekleşmiş. İşte e bizi ayıcılar diye bilirler köyde. Kimlikte ben Apuş Yamankulov olarak kayıtlıyım. Tütün içmeye izin var mı?

- İçin.

- Ben sigara içmiyorum, elde tutulmuyor. Babamdan kalan pipoyu içiyorum. Kendi yetiştirdiğim ürün. Bal kokusu geliyor. Türk bir tarafta dursun...

Yamankulov paltosunun eteklerini açarak, kostüm cebinden uzun ağızlıklar kararmış pipo ve kızıl, yeşil süsler çizilmiş, püsküllü tütün torbası çekip çıkardı.

- Bu pipoyu babam altmış yıl çekmiş. Ben de kırk yıldır çekiyorum, gülümsedi muhtemelen, lakin birbirine dolaşmış bakır tüyler arasından bu gülümseme göze çarpmadı. Şaşırtıcı bir şekilde, aynı seviyede bembeyaz dişler görüldü. Toyak hayranlıkla baktı: “Kendisi yaşlı olsa da, dişleri nasıl sağlam”.

- Kendi yetiştirdiğim ürün. Lezzetini tadıp bakın, avcı, püsküllü torbayı Toyak’a uzattı. (88)

- Teşekkürler. Ben az içiyorum.

Yamankulov, fazla ısrar etmedi. Torbasını düzenli bir şekilde açıp, dolanmış sapsarı tütün yaprakları ile piposunu ağzına kadar doldurdu ve kibrit yaktı, harlattı.

- Kendimden başka yine dört uzun boylu kişi alıp geldim, - Yamankulov sandalyeye edeple oturdu, ağzından duman halkaları çıkardı. Odaya gerçekten de bal kokusu yayıldı. – Çift çam ağacı gibi iki oğlum var. Araç kullanıyorlar. İki gelinim var. Biri doktor. Biri öğretmen. Ben, kar düşene kadar demirciyim, kar düştükten sonra, kurt kovalarım. Bu tarafta avlanma nasıl, dostum?..

Oda hoş kokulu tütün kokusu ile doldu. Yaşlı avcı kendi en sevdiği konuya geçince, diğer bütün ihtiyaçlarını unutup, Kükçetav bozkırında nasıl vahşi hayvanlar, kuşlar, canavarlar olduğu hakkında Toyak’a birbiri ardınca sorular sormaya başladı.

15

Simka Semafor, sözünde durdu. Finka, sadece iskambil kâğıtları ile mağlup olduğu günde değil, ikinci, üçüncü günlerde de ekibi ile birlikte hep beraber işe çıktı. O, kendisi de hiç şahlanmayarak çalışıyor gibi görünüyor. Belki, gönlünde izi duruyordur. Bunu şimdi nereden bileceksin? İnsan gönlü kara orman gibidir derler... Her halükarda, şimdi çalışıyorlar. Bir şey sezilmiyor. İlkbahar ekiminin bitmesi ile ekip düzenini biraz değiştirmek lazımdır. Lakin şimdi, ekin ekme sırasında, böylesi bir değişiklik yapmak, işe dağılımlık, engellilik katar. Beklemek gerekir. İşin bugünkü kıymetlidir.

Seét, üçüncü ekipteki son değişime kanıp, o mesele hakkında ekin işi bitinceye kadar söz söylenmez diye rahatlamaya da başlamıştı. Ancak yanılmış. Beklenmedik bir anda “Semafor meselesi” tekrar ortaya çıktı.

Seét, işin gidişatı hakkında görüş alışverişinde bulunmak gerek diyerek, bugün parti örgütünün büro toplantısına ilgilileri davet etmişti.

Toplantının gün tertibinde tek mesele; sovhöz işçileri arasında politik terbiye işlerini güçlendirmek ve ekipler, makine takımları arasındaki sosyal yarışını yaygınlaştırmak meselesiydi. Seét, her zamanki giriş sözünü de söylemeden, doğrudan doğruya günün tertibindeki mesele boyunca hazırlanmış takvim planını ve hayata (89) geçirilmesi gereken açık çareleri okuyup, tartışmaya açtı.

Parti bürosu üyeleri Granovskiy, Maylıbayev, Poddubnyı ve Gölcamal bu meselenin iyi zamanda ele alındığını belirtip, fikir alışverişine şevkle katıldılar, düzeltmeler belirttiler, yeni teklifler eklediler. Gerçekten de bu mesele hiçbir türlü karşı fikir veya bahisler doğuracak gibi değildi.

Son sözü Toyak Börketbayev aldı. O da parti örgütü başkanı tarafından takdim edilen plana ve açık çarelere esasında karşı olmadı, sadece bazı detayları belirtip, birkaç propagandacıyı değiştirmek gerek diye noktalandı. Seét, müdürün bu işaretlerinin çok yerinde olduğunu kabul edip, planda düzeltmeler yaptı. Bununla beraber bu meseleyi tartışmak sonlanmış idi. Lakin Toyak lafının sonunu hiç beklenmeyen bir tarafa çeviriverdi.

- Şimdi söz, parti örgütü başkanı hakkında... dedi. Seét, yazıp durduğu bloknotunu kapatıp, dikkatini Toyak'a yönlendirdi. Börketbayev, ona bakmadan, yan durmuş bir şekilde, sözüne devam etti. – Doğrusu, sovhozda, daha yeni birisi, yöneticiliği daha tam öğrenmemiş, şartlara alışmamış. Asıl söz bu konuda değil. Söz, taktikte. Battalov, sıkça “inanmak gerek”, “rahat bırakmak gerek” gibi sözleri tekrarlamayı seviyor. Pratikte kendisinin bu prensibini hayata geçirmeye de çalışıyor. Sonuçta ne oluyor? Sesi onun baştaki denkliliğini, basıklığını kaybetti, yukarı tona geçti: - Sonuçta şu oluyor; sovhöz müdürünün emirleri boş kâğıt olarak kalıyor. Yuları al ve serbest bırak, kim ne istiyorsa, onu yapsın. Sizin mantığınız ve pratiğiniz, yoldaş parti örgütü başkanı, işte nereye alıp götürüyor. Buna ben izin veremiyorum. Bu, Toyak, öfkeli bakışla Seét'e döndü, - ben anarşizm!

Toyak sadece bununla da kalmadı, öfkelenip, Sışenko'yu da hatırlattı:

- Nikolay Nikolayeviç konuştu da, çalıştı da. O, tekniği iyi biliyordu. Ama siz... söyleyip bitirmeden başını salladı ve üçüncü ekipteki olaya geçti. Şadrov ile Samopalov'u işten alıp mahkemeye verme konusundaki emre Battalov'un karşı çıktığını anlattı, - Şadrov parti örgütü başkanını dövüyor, hatta bıçakla saldırıyor. Eşkıyalık! Bunun gibi bir suçlunun en ağır cezaya çarptırılması lazım. Ama bizim parti örgütü başkanı kendisini öldürmeye çalışan serseriye koruyup, şefaata çalışıyor. Böylesi (90) taktik benim için anlaşılmaz. Kısırdan alaca da, kula da doğar. “Alka Göl”de şimdi kırk babanın çocuğu var. Onun içinde alacası da, kulası da var. İnanılacak gibi değil, taban tabana basarak, kulakları dik tutarak, uyumadan yürümek lazım. Esas dayanak, demir disiplindir. İyiye, başköşe; kötüye, kapı! Emir, kanundur. Kampanya, propaganda bu emri çabucak hayata geçirmeye yardımcıdır. Münakaşa değil, yoldaş parti örgütü başkanı, iş lazım! Ama işler, Toyak bu cümlesine ayrıca bir vurgu yapıp, masa yanında oturanlara tehditli bakış attı, -işler “Alka Göl”de, ne yazık ki, yarı yolda. Bundan kim sorumlu?

Toyak, sorusuna cevap beklemiş gibi, biraz konuşmadan durdu ve birden keskin bir hareketle sandalyesini masanın yanından çekip duvar kenarına koydu, oturdu, hemen cebinden sigara çıkarıp yaktı.

Vagon içinde çıt çıkmadı. Dışarıdaki gürültü patırtı, araçların gürültüsü, korna sesleri duyuldu. Birileri vagon yanından gülüşerek geçtiler. Masa etrafında oturan büro üyeleri, birbirine bakmadan, her biri farklı düşüncelere daldılar. Seét, gözlüğünü bir çıkarıp, bir takarak bekledi, bir kelimeyi birkaç defa içinden tekrarladı.

- Yoldaşlar, tekrar kim söz alacak?

Çıt yok. Sanırsın ki ağızlarına su almışlar.

“...Evet, tarım bilimi, tohum ıslahı, köy yöneticiliği araçları boyunca pek çok şey bana yabancı. Yöneticiliğin esas noktalarını bilmeden, onu yürütmek mümkün değil. Toyak doğru söylüyor. Bu, bendeki büyük eksiklik. Lakin bu o kadar da tehlikeli değil. O sınırı aşmak için ve gerekli bilim, tecrübeleri toplamak için benim gayretim de, tahammülüm de yeter. Yeter! İşte şimdi ikincisi?.. İnsanlara nasıl bakılmalı? Güvenmeli mi? Şüphelenmeli mi? Onlara kendi inisiyatiflerini hayata geçirmek için izin vermeli mi veya yularlayıp, dizginleyerek serbest bırakmalı mı? Hayır! Böylesi bakışla gelişme olmaz. “Alka Göl”de yüzlerce insan... Sadece bunlar mı? Kır alanları yükseltmeye çalışan binlerce Sovyet insanı! Onlar hangi emre uyararak, sıcak, rahat evlerini bırakıp bozkıra göçtüler? Hayır, böylesi zorunlu, korkutucu hiçbir emir olmadı! Parti, alışık olduğu üzere, kendisinin sıcak sözünü söyleyip her bir yürekle konuştu, çağırdı. Sovyet insanları tereddüt etmeksizin harekete geçtiler (91) ve memleketlerinin bahtı için kolları sıvayıp işe tutundular. Böyle olunca!..

Böyle olunca?.. Lakin arada, Toyak'ın dediği gibi, alaca da var, kula da var. Üçüncü ekipteki davetsiz misafirler? Samopalovlar, Şadrovlar. Onlara bakarak nasıl taktik geliştirmeli? Kesip atmak mı? Terbiyelemek mi? Biz sadece bu noktada mı ayrılıyoruz? Belki, gerçekten ben yanılıyorum ve o haklıdır?!”

- Olmazsa, Seét çocuğum, ben bir iki söz söyleyeyim.

Başı kaplayan, sancı verip anlaşılmaz hale gelen karışık düşünceler dağılıp gitti. Seét hafifleyip, rahat nefes alarak, söz isteyen kişiye baktı.

- Söyleyin, Baltabik ağabey.

Büro üyeleri de, bıktırıcı sessizliğin bozulmasına sevinip, başlarını yaşlı traktörcü Maylıbayev'e çevirdiler. “Ne söyleyecek acaba?”

Baltabik eke hemen çene altından süzülüp inen bir tutam sakalını sol eli ile sıvazlayıp sözüne başladı:

- Çocuklar, ben şimdi bizim Kazak dilinde söyleyeyim: Sözüň düğümü Börket oğlumdadır.

- Haydi, dede, - Granovskiy, yanında oturan Poddubniy'ın omzuna kolunu koyup, yaşlıya başını salladı, - ben azıcık Kazak'ım, Nikolay'a tercüman olayım, uygun mu?

Hepsi de gülmüşler. Baltabik eke, latife söze itibar etmeden, gerçek bir iki kelime söz söyledi:

- Börket çocuğum, senin söylemek istediğin mana bana uygun gelmedi. İstişare ile kesilen elbise dar olmaz. Sıcak söz can azıgıdır denen sözü unutmasak, hayırlı olmaz mı?

- Yoldaş müdür doğru söylüyor, Baltabik eke sözünü bitirince, Gölcamal konuşmaya başladı ve durup, çekinerek Seét'e baktı. – Bağışlayın, ben izin de istemedim... Seét sadece başı ile işaret etti: “Devam ediniz”, - şimdi gerçekten de münakaşa zamanı değil, iş zamanı. Bu şekilde ekin ekmede büyük engeller oldu. Bunlar şimdi hepimizce de malum. Ben ikinci mesele olarak, yoldaş müdürün çıkışından sonra ortaya çıkan düşüncelerim hakkında konuşmak istiyorum. Bizde bilmemek ayıp değil, öğrenmeye çalışmamak ayıp derler. Yoldaş Battalov bugüne kadar köy yöneticiliğinde çalışmamış. Bunun için köy yöneticiliği alanındaki pek çok işlerin ona tanıdık olmadığı açık. Bu bir lider için, parti örgütü başkanı için büyük eksiklik. (92) Lakin ayıp değil. Ne için? Çünkü o, bilmediğini gizlemiyor, doğrudan doğruya söyleyip, soruşturup, öğrenmeye çalışıyor. İlk günden beri bana Battalov yoldaş ile beraber aynı ekipte çalışmak doğru geldi. Gece gündüz halk arasında. Üçüncü ekibi, ondaki insanları hepimiz biliyorsunuz. Battalov geldiği gün hemen bütün ekip hep beraber çalışmaya çıktı. Çalışıyorlar. Doğrusu, yanlışlar oldu. Düzeltiler. Şimdi Şadrov konusunda, Gölcamal müdür emrinin “Şadrov ekip başkanlığından alınmalı” denen birinci noktası doğru diye ifade etti. – Lakin dedi o, biraz düşündükten sonra, - bence, emrin ikinci noktası fazla aşırı. Şadrov, serseri. Bu açık. Ancak o, geniş profilli, makineli tarım uzmanı. Böylesi insanlara biz hâlâ muhtacız. Eğer onu denemek şartıyla başka işe geçirsek, daha faydalı olmaz mı? Belki, akli başına gelir.

Gölcamal'dan sonra söz alan Granovskiy “Her rehber kendi yerinde olmalı” deyip kinayeli konuşarak, esasta “sert kollu olma” taraftarı oldu. Poddubniy söze katılmadı. Son söz, hüküm, parti örgütü başkanında idi. Müdürün bu kadar ağır, asılsız iftira ile çıkışına cevapsız kalmak, suçü üstüne almak olurdu.

Seét başta öfkelenip, galeyana gelip bloknotuna yazdı, yazdı... Deliller, düşünceler, aklanma sözleri üst üste dizildi. Söylemeli! Söylemeli!

Ama Baltabik eke ile Gölcamal'ın çıkışından sonra Seét'in gönlü birden yumuşadı. Öfkesi dindi. Heyecanı azaldı. “Niçin söz dalaşına girmeli? Çok söz, güçsüzlük belirtisidir, gerekmez”.

- Ben, komünistim, dedi Seét, sakın, yürek sesi ile sözüne başlayarak, - yoldaş Börketbayev, siz de komünistsiniz. Sizin son çıkışınıza bakarak bunu söylüyorum. Ben “Alka Göl”e müdürün işine ayak bağı olmak için değil, ona yardımcı olmak, yükü beraber kaldırmak için gelmiş biriyim. Bunun doğruluğunu öndeki iş gösterir. Şimdi, yoldaş büro üyeleri, masa etrafında oturanları gözleriyle süzdü, - eğer müdürün son emri hakkında ilave fikirleriniz varsa, söyleyin.

Toyak söze ilavede bulunmadı. Başkaları da bu mesele boyunca Gölcamal'ın çıkışını esas kabul edip alalım dediler. Bununla toplantı sona erdi. Toyak kime, hangi ekibe gitmesi ve ne yapması gerektiğini söyledi ve: (93)

- Sabah yedide ekip muhasebecileri kendi günlük raporları ile telsiz yanında olsunlar, diyerek ikaz edip, acele ederek çıkıp gitti. Kalan büro üyeleri de uzun durmadılar, kimisi ata binip, kimisi yolcu taşıyan araca veya traktöre oturup ekiplere dağıldı.

Vagondan en son kişi olarak Seét çıktı. Güneş batmış. Ufuktan, Nayzatumar tarafından kızarak dolunay yükseliyor. Azıcık nemli, rüzgârsız, sıcak gece. Uzaktan traktör motorlarının gürüldemesi işitiliyor. Gökte projektörler sallanarak geçiyor. Yıldızlar atılıp gidiyorlar... Sağda solda ilkbahar kokusu, ilkbahar sesleri... Lakin Seét onları görmedi de, duymadı da.

Yavaşça yürüdü. Nereye? Ne için?.. Gittikçe, Seét çok evvelki Kazak ziyaretine yakınlıktı. Yol kenarında iki hörgüçlü deve gibi taş duruyor. Seét o hörgüçler arasına girip oturdu, sigara yaktı. Bir defa çekti ve unuttu. Sigara kendi kendine söndü.

Seét, sovhoz toprağına ayak bastığı andan itibaren, işini sağlam bir planla devam ettirmeye karar vermişti. Malum, bu plan kâğıt sayfasına dökülmedi, sadece akıldan geçildi. İlk önce bütün ekipleri dolaşmalı, işin gidişatını öğrenmeli. Ne kadar komünist var, ne kadar komsomolcu var? Onlar hangi işlerde çalışıyorlar, nasıl çalışıyorlar? Her biri ile konuşmalı, tanışmalı. Ondan sonra büroyu toplayıp fikir alışverişinde bulunmalı.

Seét'in akıl ile hesaplanan, ölçülen bu planı pratikte faydasız, yararsız bir şey olup çıktı.

İlk gün şaşkınlıktan kamp “hüner”lerini kullanmak yerinde oldu. Bu metodun doğru mu, doğru değil mi diye düşünmeye de zaman olmadı. Ne yaparsa yapsın, ne olursa olsun bir çare kullanıp ekibi işe alıp çıkarmak gerek idi.

Ekip işe çıkınca, Seét onlara verdiği sözünü yerine getirmeli, kalacak yer, kirlileri yıkama, yeme içme meselelerini düzenlemeliydi. Bu da düşünüldüğü gibi kolayca gerçekleşmedi, biri olsa, biri yok. Bu arada ekipte yemek pişirici kadın “karnım ağrıyor” deyip iki büklüm yattı. Ekipte zaten başka kadın, kız da yok. Delikanlılar yemek pişirmekten anlamıyorlar. Ama zaman geçiyor, yemek zamanı yakınlaşıyor. Zavhoz Tutayev’e müracaat etmek doğru oldu. Sağ olsun, Musa karışmamış, hemen Ufa tren katarı ile gelen bir Başkurt kızını göndermiş. “Aşçı geldi.” (94) haberini işitince, Seét sevinmişti, mutfağa gidince, şaşırıp kaldı. Pek kısa, pek zayıf, sarı saçlı bir kız. Mutfak ocağı yanında kollarını sallayıp, gülümseyerek duruyor. “Bu da şimdi aşçı parçası mı?” Seét selamlaşmasını tamamlamadı, kız birden doğrulup, gözlerini kısıp Seét’e soru sordu:

- Ağabey, siz burada kim oluyorsunuz?

- Parti örgütü başkanı, Seét gülümsedi. – Biliyor musunuz?

- Çok iyi biliyorum, kız hatta bir adım Seét’e doğru yürüdü, yüzü ağardı, - Parti örgütü başkanı olacaksınız, burada ne iş yapıyorsunuz?

Seét gerçekten çok şaşırıp, nasıl cevap vereceğini de bilmeden dururken, sarı kız sıraladı, dili dile değmiyor:

- Neyle yemek pişireyim? Yulaf yarmasından başka yarma da kalmamış. Soğan yok. Süt ekşimiş. Çay da sadece bir demlemelik. Ekip dönünce, ne yedireyim? Kız mutfak ocağına döndü, daha sonra yine Seét’e yaklaştı. Öfkeli ses, çatılmış kaş kaybolmuş, bu defa Seét’e yalvarıp, gülümseyerek sordu: - Ağabey, olan malzemeyi pişirmek zor olmazdı, yok ama... Yok! Utanç... İnsanlar işten dönecek.

Kız son anda ağlamadı. Seét: “Olanı karıştır, kardeşim. Şimdi demirbaş müdürüne malzeme almak için araç gönderiyorum”, deyip çıktı.

Adam göndermek değil, kendisine gitmek, konuşmak, buldurmak daha uygun oldu. Ondan sonra çadırı yamamayı tamamladı. Seyyar hamam getirtti. Bu arada, “makine takımlarına tohum yetiştirmiyorlar” diye şikâyet ile geldiler. Onu gidermek yerinde oldu. Bu şekilde, iki gün üçüncü ekipte geçti...

Daha kısa süre önce, beşinci ekibe uğrayıp, akşam yemeği sırasında, insanlar arasında durum konusunda malumatlar alıyordu.

“Dünya hallerini duyup biraz açılınsınlar. Yenilik heyecan verir” diye gelirken, ekibin çalıştığı arazi bomboş. Kır ortasına doğru geldi, burada bırakılmış ekin ekme makineleri, traktörler. Yaşayan bir can sahibi kalmamış.

Yine planda olmayan bir iş ortaya çıktı. Ekip öğle yemeğini beş kilometre uzaklıkta olan kampa dönüp yiyormuş. Öğle yemeğini makine takımlarına taşımaya bidonlar yok, at yok. Meseleyi ortaya koyup, beş dakikalık toplantı düzenlemek yerinde oldu. Toplantı (95) yaradı, yeri bulundu. Bidonu kooperatif verecek oldu. Ama makine takımlarına öğle yemeği götürmeyi su taşıyıcı yaşlı Davlıbay üzerine aldı. Lakin hemen traktörçüler ikinci bir mühim meseleyi kaburgası ile koydular:

- Tamam, öğle yemeğini alıp getiriyorsunuz. Bu iyi olur. Zamandan tasarruf. Ama işte ikmal noktasıcehennem çukurunda, buradan beş altı kilometre mesafede. Gaz yağı bitse, oraya git. Nigrol bitse, oraya git. Mazot bitse, oraya git. Vesaire vesaire, çalışacak mıyız, yoksa iki arada koşturacak mıyız?

Bu meseleyi halletmek için de bir günlük zaman gerekti. Bunların hiçbiri de parti örgütü başkanının palanına girmemişti tabi. Nerede demirbaş müdürü, nerede makinist, tarım uzmanı ve müdürün yürüteceği işlerin hududu bitiyor ve hangi yerden, hangi noktadan sadece parti örgütü başkanının alıp devam ettireceği özel vazife başlıyor? Seét çokça kafa patlatsa da, yöneticilik hem idari işleri devam ettirenlerle kendi işi arasındaki sınır çizgisini göremedi. Nerede o?.. Üstüne Gayşe olayı... Öndeki belirsizlik. Yine onunla karşılaşılır mı? Karşılaşırdı. Eğer, imkân olup, karşılaşsalar... Karşılaşmalı, konuşmalı idi. Lakin nasıl bir sonuç ortaya çıkar? Mutluluk mu? Veya sadece ömür boyunca pişmanlık mı olur?..

Bir taraftan, hemen yakından iki defa kopuk kopuk korna sesi yankılandı: - Düt! Düt! Seét sıçrayıp kalktı. Yola araç gelip durmuş, ama o fark etmemiş ve...

Kamyon kasası üstünden Nikolay Poddubnyı sıçrayıp inerek, Seét’in yanına geldi. Niçin burada oturuyorsunuz, hangi konuda düşündünüz diye de sormadı. Muhtemelen, ekip başı, büro toplantısındaki müdürün çıkışının parti örgütü başkanına ne kadar ağır tesir bıraktığını sezmişti.

- Seét Kerimoviç, - o, heyecanlı bir sesle seslendi, - ben sizi nereden bulayım acaba diye sağa sola bakınarak geliyordum. Yol üstünde olmanız çok iyi oldu. Siz akşam Aleksandrov hakkında sorular sormuştunuz. Haydi, benimle gelin. Ben ekibe malzeme götürüyorum. Aleksandrov bugün kamp yanındaki bozkırda çalışıyor, orada konuşursunuz. Hareket etmeliyiz, araç bekliyor.

- Güzel, Seét sevindi, - Aleksandrov ile tanışmak pek lazımdı. Unutmamışsın bak, sağ olası.
- Niçin unutayım. Ekip üyelerinin canla başla çalışmaları hepimiz için de mutluluk kaynağıdır.

(96)

Onlar yol ortasında duran yük aracına yaklaştılar. Kasada kutular, çuvallar, bidonlar. Seét, kasaya oturup ay parlaklığında akşam bozkırını seyrederek gitmek için heveslense de, Nikolay oraya binmesine müsaade etmedi.

- Hayır, hayır, - elini salladı, - görüyor musunuz oraya ne kadar yük yığılmış. Ekip için bir haftalık azık. Oturmak için yer yok. Ben de sadece uzanıp yatarak gidiyorum. Siz protezle kayıp da düşersiniz. Şmidt, - kabin eşiğine doğru geldi, - niçin ağır hareket ediyorsun, aç kapıyı.

Kabinin kapısı açıldı.

- Sağ olası.

Seét, protezli ayağını kaldırıverip, kabine çıkıp oturdu, şoförle selamlaştı. Keten saçlı, masmavi gözlü genç şoför, sadece baş eğerek selam aldı, kapı kapanır kapanmaz gaz verdi. Araç hareket etti.

16

Kükçetav bozkırlarında seyrek olan sıcak ve rüzgârsız gece. Sinire dokunup biten karlı yağmurlardan ve kum toz fırtınalarından sonra bugün nefes almak çok rahat oldu.

Gece gündüz uyumadan bozkır otuyla kaplı bozkırı sürüp, tırmıklayıp, tohum eken insanlar da, henüz daha yenice çok çalışıp, gayret ederek cücüklenip, çatlayıp çıkmaya başlayan otlar da, bal sakızlı tomurcuklarını açiverip, yem yeşil yapraklarını yaymaya başlayan kayınlar da bugün ilk defa rahat bir şekilde ilkbahar havasını soluyorlar.

Ufuktan, kızarak, dolunay çıktı. Bulutsuz, yıldızlı göğe yükseldi. Yükseldikçe kızıllığı solup, parlamaya başladı. Bozkır üstüne gümüş nur döküldü.

Seét Battalov ile Nikolay Poddubnyı, ekip kampından çıkınca, taze kayınlar arasından uzanan dar yola kıvrıldılar. Kayınlar uyukluyor. Sessizlik. Onlar da bu sessizliğe kapılıp biraz konuşmadan yürüdüler. Lakin Nikolay sabredemedi, tekrar kampta başladığı konuşmasına döndü:

- Söylediğim gibi, yoldaş parti örgütü başkanı, ilginç kişi bu bizim İvan İvanoviç. Sanki makine cini çarpmış onu. Vardiyadan dönünce, başkaları uyumaya giderler veya ikinci (97) ekipteki kızların yanına koştururlar. Ama o bütün kampı dolanıp, makinelere göz gezdirir. Sovhoza yeni bir makine veya motor gelse, onun yanına ilk önce Aleksandrov gider. Sertifikalarına bakar, bloknotuna bir şeyler yazar, çizer. Bir gün böyle bir durum oldu. Traktörcü Pavluşa hastalandı. Ne yapmalı? Şaşırдық. Bilen kimse yok! O arada Aleksandrov geldi. Saçlarını diken diken oldu. Yoksa bunun da traktörü mü bozuldu deyip korktum. Ama o gülüyor, "Bende yerine geçecek vardiya işçisi var, araç çekici Timerhan şimdi kendisi traktör sürüyor." diyor. Bana da söylememiş, kendisi iş arasında öğretmiş. İyi oldu. Pavluşa yerine Timerhan'ı koyduk. Ama Aleksandrov kendi traktöründe, ona araç çekici de gerekmiyor.

- Nasıl yani, dedi Seét, şaşırarak, - Aleksandrov, makine teknisyeni olmadan traktör ve ekipmanını sürmeyi bir yerde görmüş mü?

- Nereden görsün. Onun biyografisi de benimki gibi sadece bir tutam: işgal, ordu, ham toprak. Görecek, öğrenecek zaman olmadı. O kendisi huzursuz insan. Sürekli çalışan bir insan.

Kayınlar seyrekleştiler. Yol daha yeni sürülmüş alana çıktı.

- İşte geldik, Nikolay, evine misafir alıp gelmiş kişi gibi, tanıştırmaya girişti: - Bu bizim üçüncü bölge. Burada Aleksandrov çalışıyor. Çok geçmeden gelir. Sabaha bu alanda da ekime başlıyoruz. Bununla beraber ekibin ekme planı gerçekleşiyor.

- Bu çok güzel. Peki, gelecek yıl? Onu da unutmak olmaz.

- Unutmuyoruz da, el de yetişmiyor. Fakat oldukça iyi, bizim boynumuzda borç kalmaz. İşte Aleksandrov'un iş kalitesine bakın, - Nikolay saban izine eğilip kabaran kara toprağı iki elle yoklamaya başladı. - Nasıl sürülmüş! Bir balçık toprağı toprak yok. Derinliğine bakın. Kolunu sıvazlayıp saban izinin dibine batırdı - dirseğe kadar gideyazıyor. Yoksa toprağı hamur teknesindeki hamur mu ne?

- Bak hele, Nikolay, - Seét saban izinin içine kadar girip kayınlığın diğer başına dikkatle baktı, - bak, orada traktör çalışmadan duruyor değil mi?

- Traktör? - Nikolay acele ile kalktı, Seét'in elini uzattığı tarafa baktı, çenesini salladı. - Evet, traktör. Ne oldu acaba? İvan, boş yere duracak adam değil. Haydi, gidelim bakalım. (98)

Sözünü bitirir bitirmez hareketlendi. Seét de ona katıldı.

Bozkır başında traktör çalışmadan duruyor. Onun arkasında beş saban demirli pulluk, zikzak tırmıklar. Traktörün yanında, çimde, Nikolay gibi yumru, dolu gövdeli, kısa boylu biri yatıyor.

Hareket de etmiyor, başını kaldırıp bakmıyor da.

Nikolay, ulaşır ulaşmaz bağırdı:

- İvan! Ne oldu? Niçin durdun?

İvan, ister istemez başını çevirdi:
- Görmüyor musunuz? Ay ışığında güneşleniyorum.
- Alay etme! – Poddubnıy, öfkesinden traktörcüyü çiğneyecek gibi olup tam yanına gelip dikildi.
– Düzgün konuş!
- Çok düzgün konuşuyorum. Yatıyordum, ama işte şimdi - acele etmeden, hiç de şaşırmamış bir şekilde kalkıp oturdu - oturuyorum.
Seét şaşırıldı. İşte sana öndeki traktörcü! Onun tecrübesini diğerlerine kazandır, - bozkır başında uzanıp yatmış. Sorulara da düzenli cevap vermiyor. Selamlaşma da yok. Seét onun yanına gelip, kendisinin de varlığını bildirmek istercesine, elini uzattı:
- İyi misiniz, yoldaş Aleksandrov. Ben, parti örgütü başkanı Battalov.
İvan elini sıktı:
- Çok güzel.
- Kalk! – Nikolay, öfkesini engelleyemeyerek, tıpkı ordudaki gibi komut verdi, - ayağa kalk!
Büyüklerle yan yatarak konuşulmaz.
Aleksandrov kalktı. Çimde yuvarlanıp yattığı eski asker şapkasını başına giydi.
- Yoldaş ekip başı, sigara yok mu? Poddubnıy konuşmadı. Gözlerini ona dikerek, taş kesildi.
Seét çabucak sigara paketini açtı:
- Buyrun.
Aleksandrov, sigarayı alıp yaktı, üfürdü, daha sonra kararıp yanmış Nikolay’a bakıp, çocuklar gibi gülümseyiverdi:
- Nikolay Pavloviç, boş yere sinirlerinizi bozmayın, şimdi bitiyor.
- Ne bitiyor? – Poddubnıy’ın sesi gürleyerek çıktı. (99)
- Arıza mı?
- Hemen arıza diye söylemek olmuyor, - İvan sigarasını çekip sözünü böldü. – Fakat üç saat boş geçti.
- Sebep?
- Kolluklar kesilmiş.
- Düzelttin mi?
- Yoldaş parti örgütü başkanı, - İvan, Nikolay’a cevap vermeden, Battalov’a döndü, - siz bağışlayın, ben kendim de, işte yoldaş ekip başı gibi öfkeleniyordum. Böyle acele iş üstünde üç saat istop edip dur bakalım, önemsiz bir şey yüzünden.
Seét anlamadı.
- Nasıl önemsiz bir şey?
- O, yoldaş parti örgütü başkanı, traktör yapan fabrikalar için önemsiz bir şey. Ama traktörcünün canını çıkarıyor. Problem bak nerede - İvan, Seét’e daha da yaklaşıp, uç kısmına bir şeyler çizip anlattı - merdanelerin kapakları preslemeden sonra iyi bir şekilde rötüşlanmamış, onun iki tarafında bükülen uçları kalmış. İşte onlar merdanelerin kollarını kesiyorlar.
Nikolay, sigara çıkarıp yaktı. Onun yüzündeki kızılık biraz sönmeye başladı. Sesini yükseltmeden sordu:
- Peki, sen şimdi düzeltip bitirdin mi?
- Bitirdim. Keski ile ege ile. Ama fabrikada bu bir dakikalık iş. Haydi, - sigarasını çekip bitirerek hareketlenmeye başladı. – Ölçüyü devam ettirmek lazım. Siz şimdi bağışlayın, - tekrar gülümsedi, - kızgındım... Biraz gönü boşalttık.
Nikolay yumuşamadı.
- Yorulsan da, halin kalmasa da büyüklerle düzgün konuşmalısın. Yoldaş parti örgütü başkanı seninle biraz traktörde dolaşmak istiyordu. Ben kampta olurum.
- Çok iyi, otursun.
İvan, cebinden ipi alıp çalıştırmaya başlatmak için marş düğmesini çekmeye başladı.
Nikolay, Seét ile konuşmadan sadece baş eğerek vedalaştı ve kampa doğru yürüdü. Muhtemelen, önceden övülen kişi ile bu şekilde istenmeyen bir vaziyette karşılaşma onun aklını almıştı...
Aleksandrov konuşmada cimri delikanlı değilmiş, bıktırmadı; (100) traktörü sürüp giderken yine o deminki kendisini huzursuz eden kapaklar hakkında konuşmaya başladı.
- Kolluklar sebebiyle üç saat istop edip durdum, ama... İşte ilkbahar ekimi bitsin, fabrikaya dilekçe yazacağım. Parçaları düzgün yapsınlar, siz nasıl düşünüyorsunuz, yoldaş parti örgütü başkanı?
- Doğru, yazmak lazım.
- Gerçekten de, yazmadan olmaz. Onlar binlerce, yüz binlerce traktör çıkarıyorlar. Her traktörcü bozkır ortasında yarım gün oturursa. Nice nice yıllar olur kesin. Bakın şimdi, bakın, gördünüz mü?
Seét hiçbir şey görmeden şaşırıp kaldı.

- Ne oldu, ne?
- Tilki. Ah, silahımı almamışım...
- Seét kabinin penceresine uzandı:
- Köpek bu.
- Kuyruğuna bakın!

Gerçekten de, yere sürünüp gelen kabarık uzun kuyruğa itibar etmediğinde, bu “yolcuyu” av köpeğinden ayırmak mümkün değildi. Cılız, uzun, tüyü beyazımsı, kızıl. Tilki burnunu yukarı kaldırıp havayı kokladı ve traktörün hemen önünden saban izlerine bata bata, kayınlığa doğru koştu, muhtemelen, oraya kır tavukları inmiş. Bu hilekâr boş yere acele etmez.

Traktörün yolunu kesip, işte yine zavallı bir tavşan sıçrayıp kaçtı. Onun ardından gece korkuluğu, kedi başlı puhu kuşu yükseldi. Taze kayınlar üstünde yoklayıp dolandı ve kavaklığa girip pustu. Ay, şimdi ufka yönelip, bozkırı yan yatarak aydınlatmaya başlamış. Doğudan çizilmiş gibi tan ortaya çıkmaya başlıyor. İvan İvanoviç birden sağ kaldıraç kolunu çekti, anında halatı kaldırdı. Traktör arazi başında büyük bir yuvarlak yapıp, tekrar saban izine döndü. Kaldıraç kolu tekrar boşaltıldı. Saban demirleri bozkır otlarını kesip, iri iri katmanları yarmaya başladı. Seét, İvan İvanoviç’i engellemedi, konuşmadı. Niçin adamın düşüncelerini bölsün? Seét’in başında da uzun bir geceye sığmayacak düşünceler sıkışmış durumda.

İvan İvanoviç, uyanmış gibi, Seét’e döndü:

- İyi ki bugün siz geldiniz.
- Niçin böyle diyorsunuz?

- Niçin? deyip Aleksandrov biraz düşünüp durdu. – Şöyle; bugün nedense canım sıkılıyordu.

Daha sonra, doğru söylemek gerekirse, yoruyor. Gündüz sıcak, toz toprak, nefes alınmıyor. **(101)** Tozun girmedığı yer yok. Vardiyadan sonra birbirimizi tanıyamıyoruz. Şeytan gibi kararıyoruz. Ben kendim şeytanı hiç görmedim tabi, insanlar böyle diyorlar. Yoksa onlar görmüşler midir? – Dönüp çocuklar gibi gülümsedi. – Geceleyin çalıştığında toz az. Lakin işte tan öncesinde o kadar uyku basıyor ki, göze kurşun mu takılmış ne? Kafayı kaldıramıyorsun. Gözün açık, ama sen uyuyorsun. Vah, alnın kaldıraç kolunda. Rahatlayıveriyorsun. Uyku açılıyor. Alnının ağrısı azalınca, yine oturduğun yerde uyukluyorsun. Geçen hafta gece uyuklayarak gidip temel hendeğine varıp çıkmışım, son anda yardan düşmedim. Birisi dürtüp uyandırdı. Yoksa şeytan mıydı?... - Tekrar dönüp gözünü kısıverdi. – Bazen şarkı söylüyorum, bilmesem de söylüyorum. Sadece bağıriyorum o zaman. Bazen kendi kendimi çimdikliyorum. Bazen de traktörü durdurup, saban izlerinde deli gibi koşturuyorum. Gerçek, hakikaten gerçek, yalan söylemiyorum, uyuyakalmamak için.

- Peki, iki kişi olunca uyku basmıyor mu?

- Kendiniz görüyorsunuz, işte nasıl bağırarak gidiyorum. Uyku değil, kurt kaçır.

- Öyle olunca, - Seét, Aleksandrov’a daha da yaklaşarak oturdu, - Niçin mekanisyeni gönderip yalnız kaldın? Beraber çalışmak daha da rahat, daha da hoş olurdu. Öyle değil mi?

Aleksandrov soruyu duymamış gibi kendi işi ile meşgul oldu, kaldıraç kollarını kaldırdı, indirdi, kabin arkasındaki pencereye dönüp bir şeylere dikkat ederek göz gezdirdi, halatı çekiştirdi, tekrar kaldıraç koluna elini uzattı. Bundan hemen sonra o, Seét’in sorusunu hatırlamış gibi oldu:

- Doğru, yoldaş parti örgütü başkanı, önemsiz bir şey, regülatörü diyorum, - halatın bilezik edip dolanmış ucunu hareket ettirip bıraktı, - işte önemsiz bir şey bu. Bir ara aklıma başka bir fikir geldi. Acaba, ben diyorum ki, pulluğu traktörden ayarlamak olmaz mı? Uğraşırken ortaya bu çıktı. Şimdi demir çubukla yapılan işe adam koşturmak olur mu? Ayıp.

- Peki, sen çalışan regülatör önemsiz bir şey, diyorsun. Peki, ama niçin başka traktörcüler o önemsiz şeyi çalıştırmıyorlar?

Aleksandrov omuzlarını silkti ve az sonra ilave ediverdi:

- Benim için burun kaldırmak çok erken. Başkaları, yoksa traktörü insansız yürütmeye başlarlar.

- Bu da mümkün, pek mümkün. İnsan aklı ona **(102)** da yeter. Lakin herhalde, tecrübe olmalı.

Onun bütün kıymeti de orada. Eğer işte sovhodzaki bütün traktörcüler senin gibi mekanisyensiz çalışsalar, pek çok kişi başka işe geçerdi. Çok ekonomik olurdu. Onu sen kendin de biliyorsun. Böyle olunca, senin başladığın iş hiç de önemsiz bir iş değil. İyi iş sadece başlanmış olarak kalmasın... Konuşuyoruz, fikir alışverişinde bulunuyoruz. Benim senin yanına gelmem de bunun için. Nasıl çalışsak daha faydalı olur acaba? Yoksa özel bildirge mi çıkarsak? – Seét biraz düşünerek oturup Aleksandrov’a baktı. – Belki, vardiyalarla görüşme sırasında bir iki söz söylersin, olmaz mı?

- Hayır, yoldaş parti örgütü başkanı, - Aleksandrov elini salladı. – Yazıyı da, konuşmayı da ben yapmam. Eğer biri ilgilenirse, ben, hayhay, yardım edeyim. Bakın hele, - acele edip frene bastı, - biri bizi çağırıyor, bak, görüyor musunuz? Kolunu sallıyor.

Seét pencereye uzandı. Kayınlık arasından gelip çıkan yol başında doru ata binmiş biri duruyor. Sol bileğinde yere salınmış uzun sırık. Başında ayrı şapka. Üstünde sırma kaftan.

Kamçısını kaldırıp, onlara “durun” der gibi salladı.

- Muhtemelen, yilkıcı, - Seét hareketlenmeye başladı. – Haydi, inelim, sebepsiz değildir.

Aleksandrov motoru durdurdu, kabin kapısını açtı. İkisi de saban izlerine indiler.

Sırıklı kişi atını rahvan yürütüp saban izinden geldi ve traktör doğrultusuna yakınlaşınca, sürülmüş tarlaya girdi. Seét ile Aleksandrov ona doğru yürüdüler.

Atlı yaklaşır yaklaşmaz haykırıp selam verdi:

- Esselamünaleyküm, iyi misin, Seétbattal Gazi.

Seét ihtiyarı tanıyıp, sevinerek selam aldı, iki elini uzatıp selamlaştı.

- Vealeykümüselam, Laçıntay ağabey. Mal, can, memleket iyi mi? Yolun açık olsun.

- Öyle olsun. - Laçıntay eke, Kazak âdetince, söze uzaktan başladı. – Burada sizi göreceğimi hiç düşünmemiştim. Tan atmadan bu yaylağa nasıl gelip ulaştınız? Zöbercet yavrum hastalıklardan, dertlerden uzak mı? Gazizciğim delikanlı oluyor mu? (103)

- Sağ olasın, dede, hepsi de sağ salimler. Size çok selam söylüyorlar.

Seét, aksakalın traktörü niçin durdurduğunu hemen öğrenmek istese de, Kazak örfü boyunca, büyükler kendileri söze başlayana kadar acele etmenin ayıp olduğunu hatırlayıp kendisini tuttu, bekledi.

Laçıntay eke kendisi de bu hali anlamış olsa gerek, sözünü o tarafa çevirdi:

- Seétbattal oğlum, sizi gördüğüm iyi oldu, bir haberim vardı.

- Söyleyin, dede, dinliyorum.

- İşte şu ağaçtan üç kilometre ileride Nayzatumar denen su var. O suyun içinde, Allah'ın hikmeti, bir traktör duruyor. Şaşırdım. Nereden girmiş? Yanına gideyim desem, çevresi bataklık, kırsağım gebe idi, girmeye korktu.

Seét, inanıp inanmayacağını bilmedi – bir Laçıntay ekeye, bir İvan İvanoviç'e baktı. Aleksandrov sözün hangi konuda devam ettiğini anlamamış bir şekilde “Ne olmuş?” – diye şaşırdı. Aksakal sözüne devam etti:

- Bu kırdaki traktör sesini işitince, haber vereyim deyip dönüp geldim. Sizi görmem çok iyi oldu.

Haydi, - Laçıntay eke eğere düzgünce oturup, atının dizginini çekti, - Toyak çocuğuma, gelinim Gayşecan'a selam söyle. Ben yilkıya yetişmeliyim. Traktörü şimdi kendiniz görürsünüz, adama zarar gelmemiş olsa iyi olurdu. Haydi, hoşça kalın.

- Hoşça kal, dede. Yolunuz açık olsun. Traktöre, şimdi gidip bakarız. Sağ olasın.

Laçıntay eke atını çevirip kendi yoluna gitti.

Seét, Aleksandrov'a Laçıntay ekeden duyduğu haberi aktarıp, traktörü kampa doğru çevirmesini istedi.

17

- Yoldaş parti örgütü başkanı... Çok fazla sürüvermişim. Daha sonra... kendiniz biliyorsunuz, sarhoş kişiye deniz dizden... - Arslanov, düşünmediği sırada böylesi kolay hikâyenin dile gelmesinden keyiflenip gülmeye başlamıştı, Seét'in gözlük halkaları ardından dikilen öfkeli bakışını görüp, başını eğip, iç çekti. – Suç bende. Kabul ediyorum. – Sesi alçalıp, sızlanarak çıktı. (104) – Oldu bir defa. Bitsin. Neden şimdi bütün sovhoza çingirak çalalım?..

- Komsomol örgütü dürüst çalışır, - Seét, öfkelenip İrgali'nin sözünü böldü. – Böylesi keyfi davranmalık yapıp cezasız kalmak olmaz. Üstelik sen ekip başısın, insanların rehberisin.

- Seét ağabey, - başı daha da aşağı eğildi. Sesi ağlamaklı duyuldu, - şimdi işte size, sizin yüzünüze bakmaya da utanıyorum. Yer deliğine girmiş gibi oturuyorum.

- Bunu daha başta düşünecektin, yoldaş ekip başkanı.

- Düşünmesine düşündüm. Fakat işte benim karakterim bozuk.

İrgali sözlerini birbirine ekledi. Şimdi burguladıkça bütün sırlarını açıp ortaya dökmek gerekti. Ama kafası karışıp, hiç lüzumu olmayan karakterini karıştırdı. “Ne ilgisi var bununla karakterin? Bela, yürekte. Yürek sızlıyor. Nasıl utanmadan söylemeli. Şimdiye kadar üç yıldır söz verip duruyor. Şu Gölcamal'in kaygısından, can gibi paltoya, mükâfat karşılığı aldığım kara keçe çizmelere sahip olamadım. İçilmeyecek yerden içersin. İşte bunların hepsini nasıl edip de parti örgütü başkanına açıp söylemeli?”

- Ben sizin karakterinizi araştırmıyorum, niçin Baymorat'ı kandırıp traktörden indirdin?

- Kandırmak? – İrgali, ateşli kömüre basmış gibi fırlayıp kalktı. – Yıldırım çarpsın, Seét ağabey, aldatmadım. Ak gönülden...

- Oturun, yoldaş Arslanov, oturun!

İrgali, yine sözü nasıl devam ettireceğini bilmeden şaşırıp kaldı. Başından şapkasını alıp iki eliyle yuvarlamaya başladı. Saçı dağılıp alınaya indi. Yüzü çatıldı.

- Bekliyorum. Uzatmayın!

- Ah, Seét ağabey, - İrgali iç çekip sandalyeye oturdu. - Yer yutsun aldatmadım. Baymorat'ın tecrübesi tükenmez. Geceleyin ekin ekmesi çetin, kusurlu bırakıyor. Ben onu biraz dinlensin diye gönderdim de kendim traktöre oturdum.

- Oradan Nayzatumar'a varıp battın, öyle mi? - Seét yine fena bakarak güldü. Bu İrgali'nin yüreğine iğne olup saplandı. Yine de devam etti, duymamaya çalıştı: **(105)**

- İşte böyle böyle, yürekte huzur yok. Akşama doğru Gölcamal'a kızıp yarım litre rakı almıştım...

Seét gülüp bir soru sormak için ağzını açmıştı, İrgali'nin çok cefalanarak konuştuğunu görünce, sessiz kaldı.

- Azıcık olmuş gibi. Yürek sürekli sızlıyor. Oradan sarhoş kafa ile pullukları söküp bıraktım ve traktörü Küktirek'e doğru çevirdim. Güya, rakıya. Ahmaklık. Bir ara motor sustu. Gözümü açıverdiğimde, her taraf su... Hepsi de Seét ağabey o Gölcamal yüzünden. Eğer ki o...

Vagonun kapısını tıklattılar.

- Müsaade var mı?

- Girin.

İrgali, kapıya birden baktı ve dönüp oturdu. Şapkasını eğip giydi. Tulumun cebinden sigara çıkardı. Kibrit kırılıp parçalandı. Vera, pat küt ederek gelip masanın yanında durdu.

- Yoldaş parti örgütü başkanı, ekip toplandı, sizi bekliyorlar.

Arslanov, ikinci defa çatlatarak kibrit yaktı.

- Ben hazırım, -Seét masada dağılmış kâğıtları toplayıp çekmeceye koydu ve sol tarafına eğilip yerinden kalktı- Haydi, yoldaş ekip başı. İş üstü, bekletmeyelim.

- Vera, siz çıkadurun bakalım, Arslanov bir defa çektiği sigarasını yere atıp, çizmesi ile çiğnedi.

- Benim parti örgütü başkanına sözüm var.

Gaydamako, ona karşı bir şeyler söylemeyi düşündü ama tereddüt edip parti örgütü başkanına baktı. Seét göz kırptı: "Gerekmez". Vera, çabuk çabuk yürüyüp çıktı. Kapı kapandı. Seét, masa kenarına çıkıp, sabırsızlanarak bekledi.

- Yoldaş parti örgütü başkanı, sadece bir dakika... - İrgali ayağa kalktı. Onun salınıp inmiş göz kapakları altındaki kızarmış yeşilimsi gözleri dumanlandı. Onlar çocuklar gibi masumlukla ümitlenip yalvararak baktılar. - Seét ağabey, ben hepsini de kendi üzerime alıyorum. İki traktörün boşa geçen zamanının parasını ödeyeceğim. Ekilmeden kalan bozkırı ücretsiz kendim ekeyim, ekim işlerini kabul ediyorum. Bu şekilde kızgın iş üstünde niçin toplantı düzenleyip meşgul olmalı. Öyle değil mi?

Seét cevap vermedi. Masadaki dosyasını aldı ve topallayarak kapıya doğru yürüdü. Protez evlat ağlamaklı sesle öksürerek sızlandı.

Vera, tutanağı okuyup bitirerek masaya koydu, kendi **(106)** koyduğu bir parça kâğıttan gözünü alamadan düşündü, daha sonra keskin bir şekilde başını kaldırıp, köpürerek konuştu:

- Bu nasıl serserilik. Utanç! Biz ikinci ekibi sosyalistlik yarışına çağırdık. Onlar şimdi ekin ekmeyi tamamlıyorlar. Ama bizim ekip başı traktörü ile su içinde oturuyor. Ne diyeceğini de bilmiyorum. Yoldaş ekip başı, topluluk sizden cevap bekliyor.

Vera, hiç kimseye bakmadan, ağlamaklı olup, sandalyesine oturdu.

İrgali, tutanağın okunduğunu dinlemedi de, duymadı da. Vagon içerisinde bu kadar değildi, bozkıra çıkınca, başı çatlamaya başladı. Gönlü karıştı. "Anlat, güya... Ağzını açıp söylesen, alay konususun. İşte böylesi zamanlarda bir bardak tuz koyup temizleyiversek idi..."

- Hey, konuş, çok mu bekleyeceğiz, Arslanov!

Acı bir ses kulağı delip geçti. "Bu kim oluyor? Muhtemelen, yine o dulavrat otudur. Sadece yüz gram olsa... dil açılıverirdi..." İrgali, uykudan uyanmış gibi, silkelenip hareketlendi. Ayağa kalkmak istedi, pantolonunun balağı traktörün tabanına sıkışmış. Yanında oturan Baymorat, eğilip balağını sıkıştığı yerden kurtardı. İrgali ayağa kalktı. Traktörler, ekin makineleri, onlara binip oturan delikanlılar, kızlar, hepsi de ona bakıyorlar. Sallanmaya başladılar. Tekrar gözlerinin önu kararı. "Çabuk. Ne olmuşsa söylemek lazım..."

- Lazım olan yerde söyledim.

- Yanlıyorsun!

Her nasılsa kalın bir ses çarpıp yıkacak gibi oldu. İrgali başını kaldırdı: "Kim bu şekilde kuvvetli çarpıyor?" Gözleri aydınlandı, sağını solunu süzdüler ve benzin taşıyan sarnıç kamyonuna ulaşıncaya, durdular. "Kufaryan imiş. Ben akılsızca ona acıdım. Hastayım deyince, traktörden alıp araca koymuştum".

Kufaryan, ilk sözlerini öfkeyle söylemiş olsa da, kızamadı. Kekeleyip sakalını sıvazlamaya başladı.

- M... ve ve. İşte ne ise, yoldaş Arslanov. Sen bizim ekip başısın. Biz sana hürmet ediyoruz. Ama işte bu şekilde, rakı içip, traktörü bozkırdan alarak gidip, göle batırmak iş değil. İkinci ekip gerçekten de ekin ekme bitiriyor. (107) Ama bizde? – O daha da neler ilave edecekti, kekeleyip, elini sallayıp yerine oturdu.

- Tekrar kim konuşuyor?

- Ne konuşup duracağız. Hepsi de açık.

İrgali iç çekip yine traktörün tırtılına çöktü. “Açık? Açık değil bu. Söylenecek söz sadece dil ucunda. Ama işte başını kessen, söyletemiyorsun”.

- Arslanov bizimle alay ediyor.

Acı ses İrgali’yi incitti. Başını kaldırması yerinde oldu. Karaküz, güzel, gayretli kız. Onun için öfkelenmesini bilmiyor diyorlardı. Bak, şimdi kaşlarını nasıl çatmış. Gölcamal’dan gönlü vazgeçmeye başlayınca, o, Karaküz’ü aklına koymuştu ve şimdi yâr harap oldu... Hızlı konuşuyor, sadece kötü söz söylüyor. İrgali yine ezilerek, başını iki eli ile sıktı. Karaküz İrgali’yi uzun süre dilimledi mi? Ondan sonra kalkıp yine yargılayanlar oldu mu? Arslanov duymadı. Başını sıvazlayıp eziyet etti. Birden gürültü patırtı yükseldi:

- Yeter, yeter!

- Ekip başkanlığından alınmalı!

İrgali, güçlkle sadece başını kaldırıp uğuldaşan insanlara göz gezdirdi. Hepsi de bağırsarak bakıyorlar. İşte sana dostlar... O, yine eğildi. “Haydi, alırlarsa, alsınlar, “Alka Göl”den başka sovhoz yok mu?”

- Yoldaşlar, ben de bir iki söz söyleyeyim hele.

Bu şimdi Seét Battalov’un sesi. Acele etmeden her bir sözünü bölerek, açık söyleyip, sakın sakın konuşuyor. Bunu dinlemek lazım. Bu, son çivi. Battalov sözüne uzaktan başladı. Beklenmeyen fırtına yüzünden sovhozda ekin ekmenin sona kaldığını, bundan olacak ürün için zarar etmenin mümkün olduğunu söyleyip, “Ne olursa olsun, şu iki üç gün içerisinde ekin ekmeyi tamamlamak için bütün gücü kullanmak, birinci vazife.” dedi. Daha sonra Arslanov’da durup, azarlayacağı kadar azarladı. Hangi tarafını kaşısa da, İrgali kızmadı. Suç omzunda olunca ne yaparsın, düzeltmek lazım. Parti örgütü başkanı bu şekilde dokundura dokundura geldi. “Meşe ağacı eğilse kırılır, er yiğit bükülse ölü.” dedi. İrgali bu sözü de kabul etti. Gerçekten de, şimdi yer yarılrsa, yeraltına inip giderdi. Düşünerek konuşuyor Seét ağabey. Daha sonra:

- Biz Arslanov’u kendi aramızdan çıkarıp atmıyoruz, düzelir. Cezasız da bırakamayız. O, bizim ayağımıza köstek köstekledi. Ben topluluğa şöyle takdim ediyorum. O, çalışkan bir delikanlı. Arslanov (108) ekip başı olarak kalsın. Lakin Arslanov için dinlenme belgesi veren örgüte ve onun ana babasına İrgali’nin bugünkü maceralarını anlatarak mektup yazalım.

İrgali, gönül sesi ile bağırıp, fırlayarak kalktı:

- Hayır!

Onun gözlerinin önünde şimşek çakmış gibi oldu. Kulağı çınladı. Alnının damarları kabarıp, ortaya çıktı.

...İrgali daha bundan bir hafta önce, Cihanşa ağabey ile Gölcihan ahlaya mektup yazıp, az çok övünmüştü. Hatta: “Beni ekip başı olarak tayin ettiler. İnsanlar seviyor. Amirler övüyor. Ayda bin beş yüz, iki binden az almıyorum. Üst başı düzelttim. Şimdi kendime ev yapmayı düşünüyorum. Güz biçmesi bitince, telgraf çekerim. Hep beraber misafirlige gelin. Yer su görüp, misafir olup gidirsiniz. Kız kardeşim Gölbike de gelsin. Bu yerler çok güzelmiş, et, kırmızı bol. Halkı misafirperver. Severseniz yerleşirsiniz. Burada balta ustaları çok değerli. Baba, sen gelsen iş çok. Bekliyorum, gelin.” sözleri de vardı. Anında bu kabarık mektup kolhoz komsomol örgütü sekreteri Nekıy Sattarov’a da yollandı. Eğer gerçekten geceleyin olan maceraları açık açık yazsalar, traktör ile göl ortasına girip battığını, kabin üstünde ayaklarını salıp oturduğunu da ekleseler, annem ile babama, bu yaşlı günlerinde sokağa da çıkacak hal kalmaz. Bütün köy halkı bacaklarına vura vura gülerler.

Gürültü patırtı dindi. Topluluk şaşkınlık içinde İrgali’ye dikildi. Onların karşısında iri gövdeli yiğit dikilip duruyor. Lakin şimdi onun yüzüne bakınca ürktüler. O, bir ağarıyor, bir kızarıp şişiyor. Boncuk boncuk ter toplanmış. Yeşilimsi gözleri atılıp çıkacak gibi olup kocamanlaşmışlar, sarımsı saçları karışıp kabarmışlar. Nefesi yetmiyor. Ağzını açıp bütün gövdesi ile soluyor. Biraz sonra İrgali rahatlar gibi oldu, yüzündeki kızılık söndü. Nefes alıştı düzeldi. Baymorat, yerde yatan şapkasını alıp İrgali’nin eline tutturdu. O, alnına düşen saçlarını parmaklarıyla geriye doğru taradı ve şapkasını giydi. Dudakları gülümsemek istercesine yayılmaya başladılar. Bir şeyler söyleyecek olup ağzını açmıştı, yanak elmaları tez tez sıçrayıp çekildiler, ağzı eğildi. Ağlayıverdi:

- Yazmayın! (109)

İrgali topluluğu ortadan yarararak, yerde duranların üzerinden sıçrayarak geçip koştu. Nereye? Ne için? İrgali'nin başı bunu düşünemedi. Onda şimdi sadece tek bir istek, kaçmak. Yer yarılrsa, yeraltına inecek, ama insan gözüne görünmeyecek! Bu düşünce onu bozkıra götürdü. Ama oç alıyormuş gibi, İrgali kıra çıkınca, kamptaki bütün traktörler aynı anda tıkrdayıp, zangırdayıp, böğürerek hareketlendiler ve ona doğru gelmeye başladılar. Güya onu sıkıştırıp, kuşatmak istiyorlar. Başı sızlayarak çatlıyor. Gözlerinin önü kararıyor. Ayaklarının nereye gideceğini de tahmin etmek mümkün olmuyor. Çabuk, çabuk! İrgali kamptan dolanıp çadıra girdi, kerevetine yuvarlandı. Yürek güp güp ediyor. Mide kaynıyor. Kusası geliyor. Biri sesleniyor gibi. Gözünü açtı.

- Yoldeş ekip başı, al, dikiver. Moskovskiy. Kendine gelersin.

"Kim bu? Gerçek mi, yoksa rüya mı?" İrgali elini uzattı. Metal bardak. Koklayıp baktı. Burnunu delip geçti, gözü parladı. O, kendi çadırında, kendi kerevetinde. Karşısında her şeyin kokusunu önceden hisseden Kırıs. Gözlerini yağlamış, ağzını açmış.

- Çabucak çevir. Yoksa hamam böceği düşer.

Bardak tekrar ağza geldi. Alkol kokusu burnu gıdıkladı. O saniyede İrgali'nin alınının damarı çekilip bütün vücudu iğrendi.

- Dibine kadar iç!

- Dibine kadar iç mi?! – İrgali bardağı çekip aldı ve Kırıs'ın açık alnına fırlattı. Rakı saçılıp döküldü. Kırıs bağırarak çadırdan çıkıp kaçtı. İrgali yeniden kerevete yuvarlandı.

Ta akşama doğru uyandı. Kalkıp yıkandı. Çadır bomboş. Galiba daha dönmemişler. Kırıs da görünmüyor. Başı ağrımıyor. Vücutta hafiflik. Sadece gönlü anormal hareketli. Ne yapmalı? Nereye gitmeli? O sırada ördek gibi paytak paytak sallanarak Mariya Petrovna geldi. Onun elinde beyaz sargı bezine dolanmış küçük bir bohça.

- Buyrunuz, dedi Mariya Petrovna, bohçayı İrgali'nin kereveti üstüne koyarak. – Sizin siparişiniz hazır, işte alıp döndüm.

İrgali sovhozda ilk hizmet ücretini almak için, kendisine uygun giyim kuşamı aramaya başlamıştı. Sovhoz kooperatifi mağazasına gelmiş bütün kostümleri, paltoları giyip baktı. Uygun gelmiyorlar. Balakları (110) baldırda, yenleri bilezikte. İşte "sırık boy" olup uzamanın belası. Kendi istediğin elbiseyi seçip giyemiyorsun. Bu uzamış boy, İrgali için tamamen felaket oldu. Kime çekip böyle uzamış bu? Babası Cihanşa ile annesi Gölcihan, ikisi de orta boylu kişilerdi oysa.

İrgali çocukluk çağında işte bu boy yüzünden cefa çekti. Nereye gitse, orada turna olup diğerlerinden ayrıldı. Özellikle de delikanlı çağı geldiğinde, durumu iyice zorlaştı. Kahrolası kızlar sivri dilli oluyorlar. "Akkuşa turna denk değil." diyorlar da, kıkır kıkır gülüşüp başka delikanlılarla gidiyorlar. Nasıl yürek yanmasın? İrgali'nin utancından ağladığı günleri de az olmadı.

Bu "turnalığı" yüzünden, İrgali dostlarıyla da uzaklaşmak zorunda kaldı. Allah'tan, bahtına akordeon bulundu. İşten dönünce, akordeonunun kulağından tutuyor ve hamama gidiyor. Orada kimse de görmüyor, kimse de canını sıkıyor. Akordeon kaygısını paylaştı. Düşünülmedik bir zamanda İrgali akordeoncu olup çıktı. Köy hayran kaldı, nasıl kederli çalıyor hele, aklın gider! Kızlar akordeonun ezgisiyle büyülenip, onun turnalığını görmemeye başladılar. Nerede çalgı, nerede dans, nerede topluluk en ön sırada İrgali Arslanov. Gölcamal da zamanında işte o akordeon ile "büyülenmiş" kızlardan birisi idi, sovhozda gelince, burnunu kaldırmaya başladı, Hıristiyanlaşmış. Sürülmemiş sovhozda baş tarım uzmanı olunca, kibirlenmiş.

Beyazı-karayı görmeden, can dalaşıp, sürülmemiş topraklarda ilk ekini çabucak tamamlamak için çalıştığı sırada, ekip başı Arslanov, güya, sebepsiz yere rakı içmeye başlasın! Hayır, gençler, yanılıyorsunuz! Sebepsiz yere değil, sebebi var. Rus'un dediği gibi, "köpeğin nerede gömüldüğünü" aramak lazım. Eğer ki İrgali niçin rakı içmeye duçar oldu diye araştırmaya başlasan, o çukurdan köpek eniği değil, insanoğlu Gölcamal, baş tarım uzmanı ortaya çıkardı. Lakin İrgali hiç kimseye de kendi yüreğinde kazanmaya müsaade etmiyor. İrgali de insanoğlu, boş yere mi boyu uzun... Namus var, namus! Ama işte Gölcamal'da namus sınırlı... Ya Atlasov, ya da Poddubnyı yanında. İrgali kör değil ya! Yüreği dayanamadı, içkiye sarıldı. Kim suçlu? İrgali mi?, Gölcamal mı? Bütün itimat Seét ağabeyde idi. Kendisine saflıkla sırrımı açıp (111) söyledim, aptal kafa! Ama o, duruma müdahale etmek yerine, köye mektup yazacakmış, güya. Ne biçim iş? En iyisi, başı alıp bu sovhozdan uzaklaşmalı! Boyun olsa, hamut bulunur.

Bak Mariya Petrovna hiç olmazsa insan. Altın. Öz annen gibi, yüreğini yumuşatabiliyor. İrgali'nin giyim kuşam aradığını duyunca, ona yardım etmek istedi.

- Biz, oğlum, ikimiz de Allah'ın sevimselileriyiz. Ben şişman, sen uzun. Öfkelenme yine, ne yapacaksın şimdi, böyle yaratunca. İkimize de mağazada hazır giyim bulunmuyor. Ben kendim atölyede diktiriyorum. Bak Kükçetav'da elbise dikme dükkânı açılmış, oraya gidip sipariş verelim, dedi.

Ve bir Pazar günü onlar Kükçetav'a gidip, ustaya elbise, palto dikmesi için sipariş verdiler. İşte bugün Mariya Petrovna onları alıp dönmüş.

- İşte, İrgali Ziganoviç! Siz şimdi gerçekten damat delikanlıya benzediniz. Böyle elbise ile düğüne gitsen utanılacak değil. Tam oturmuş mu ne? Omuzları tam geliyor. Kolları da, balakları da tam. Şimdi paltonuzu da giyin bakalım. Acele etmeyin. Bütün düğmelerini de ilikleysin. Bak üçüncüsü düğmelenmeden kaldı. Şimdi arkanızı dönün.

- Siz beni ayı gibi oynatıyorsunuz.

- Başınızı dik tutun. Eğmeyin. İşte böyle. Mükemmel. Hiçbir yerde kırışıklık yok. Sarkmıyor da. Etekleri de baldırdan azıcık iniyor. Erkeklerle uzun elbise yakıyor. Özellikle de size...

İrgali düzenini bozup döndü.

- Siz şimdi bana gülmeye başladınız.

- Hayır, hayır, Allah korusun, - Mariya Petrovna gümüş gibi akçıl koyu kaşlarını kaldırıp, şimdi ışığı sönmeye başlayan gök rengi gözlerini irileştirip, şaşkınlıkla baktı: - Niçin böyle düşünüyorsunuz?

Arslanov son anda gülüvermedi. Boğaza gelip takılan gülüşü öksürerek ortadan kaldırdı.

Mariya Petrovna, kısa ve haddinden fazla şişman. Çenesi ikiye katlanarak aşağı salınmış. Ayakta durduğunda kendi ayaklarını kendisi göremiyordur, zavallım. Kolları kısa, şişman. Bu gövdede en bahtsız aza, şüphesiz, kalın kısa ayaklar. Zavallı ayaklar! Bu kadar yükü nasıl kaldırıp taşıyorlar. (112)

Mariya Petrovna'nın soyadı, cisminin tam tersi. Onun soyadı Tonkih (ince, zarif). İrgali'nin gülmesine neden olan "şeytan" da tam işte bu soyadı idi.

Altın karakterli kadın kendisi. O, sovhoz'un baş muhasebecisi. İşi ne kadar yoğun ve acele olsa da, hiçbir kimsenin ricasını geri çevirmiyor. "Siz kaygılanmayın, işte şimdi bakıyoruz, inceliyoruz, sadece bir dakika." diyor da, bilmem ne kadar görevi, bordroyu karıştırıyor. Kanunları araştırıyor. Fatura ile hesaplıyor. Bazen bir kişi ile iki üç saat uğraşır, lakin soru soranı ikna etmeden göndermiyor. Hizmet hakkı boyunca epeyce rızasızlıklar, karışıklıklar oluyor tabi. Arslanov kendisi de, ekip başı olarak, iş icabı böyle meseleler ile Mariya Petrovna'ya gelir ve her zaman içtenlikle ikna olup giderdi. O: "Ter dökülerek kazanılan kuruşu saklamaya kimsenin de hakkı yoktur." deyip, kendi eli altındaki muhasebecileri sürekli denetler ve dikkatle çalışmalarını emrederdi. Onun ilk ve esas isteği, insanlara iyilik etmektir. Bunun için sovhozdaki bütün insanlar onu sever, hürmet eder. Ona her yerde "anne" diye seslenirler. Çoğu onun soyadını da bilmez.

Mariya Petrovna kendisi de herkesi yakın görüp, "çocuklarım" diye severek karşılık verir. Belki bu lakap onun tek mutluluğudur. Çünkü Mariya Petrovna'nın çocuğu olmamış, eşi onu terk etmiş.

İşte böylesi kırık gönüllü kişiye, üstelik onun rıyasız hizmetini görerek, "siz gülüyorsunuz" diye söylenmek yakışksız, hatta alay etmek idi. İrgali kendi hatasını zamanında anlayabilip, Mariya Petrovna'dan af diledi.

- Siz öfkelenmeyin yine, ben şımarıp, kendime yakın gördüğümünden, anneciğim... Benim için zahmet etmişsiniz, diyorum. Çok çok teşekkür ediyorum.

- Niçin eziyet olsun? Ben sadece senin siparişin için gitmedim. Kufaryan şehre gitmek için çıkmışım. Onun kabinine oturdum da gittim. Bankadan para aldım, terzinin oraya girdim. Dönerken müdür rast gelip, aracına oturttu. Yarına işçilere para vermek lazım. Hâlâ bordrolar da bitmemiş. Pekâlâ, hoş! İşte güneş de batıyor, acele etmek lazım. Güzel, kendin giyinip düzelt, oğlum. Elbiselerin çok güzel olmuş. (113)

- Teşekkürler, anne, - İrgali yeni elbiseler içerisinde kendisini rahat hissetmeyerek, eğile, sıkıla Mariya Petrovna'nın sarkan bembeyaz elini sıktı: - Size zahmet verdim şimdi.

- Söyledim ya, zahmetsiz oldu, Mariya Petrovna İrgali'ye kızmaya niyetlenmişti ki, nefesi kesildi. Kabarık gümüş kaşları sıkılıp bir araya toplandılar. Döndü: - Benim bütün mutluluğum da sizsiniz, oğlum. Mariya Petrovna paytak paytak çadırdan çıkıp gitti.

O gidince, ortamın tadı kaçtı. İrgali biraz önce, elbiselerini giydiği sırada, birkaç defa: "Mariya Petrovna, ben yarına gidiyorum, benim için hesap kesimi çıkarın." diye söylemek istemişti de, nedense cesaret edemedi, dili dönmedi. Şimdi ne yapmalı?

İrgali, çadırın yanında uzun süre dikilip, şaşkınlık içerisinde kaldı, kendisi de fark etmeden, o sadece giyip bakmak için giyilen yeni elbise, palto ile yalnız çam tepesine doğru yürüdü. Oradan avuç içi gibi ekibin bütün kırları görünüyor. Son defa bakmak lazım... İrgali tepeye çıkıp, yaşlı çamın durduğu taşın kenarına oturdu. Güneş şimdi batmış. Görünmüyor, ancak ufuk parlıyor. Sanki orada her nasılsa bir tılsımlı saray yanıyor. O yangın altından ateş kıvılcımları sıçrayıp çıkıyor, havai fişek gibi dağılıyor ve batının göğüne pembe ışıklar yayıyor. İşte o yanıp duran ufuk kenarından siyah kadife tarla başlıyor. Orada üçer dörder ekin ekme makinesi takılarak traktörler gidiyor. İşte kimileri demir iç lastikler, merdaneler takmış. Bir ay da geçmez, bu kara tarla yemyeşil kadife ile kaplanır. Ama güzun... İrgali

Kazak bozkırında altın başaklar yetiştirmek için, memleketinin zenginliğini arttırmak için gelmemiş miydi?..

Birkaç defa kesik kesik bağırarak korna sesi İrgali'nin düşüncelerini böldü:

- Selam, selam, Arslanov!

Tepe aşağısından benzin taşıyan sarnıç kamyonu çıktı. Kabinden Kufaryan elini salladı. İrgali selama karşılık vermedi. Gönlündeki kırgınlık geçmemişti hâlâ. "Ne diye ağzını açıyorsun, dağ atmacası? İrgali yığıldı diye seviniyor musun?"

Benzin taşıyan sarnıç kamyonu bağrıışarak, gülererek tepeye çıktı ve yar aşağısına benzin istasyonuna gitti. (114)

İrgali tekrar şafağın battığı tarafa döndü. Tuhaf! Deminki tılsımlı alev sönmüş. Ufka leylak rengi püskürtülmüş. Bu renk gönle sıkıntı, keder veriyordu. "Şimdi bizim köyde de böyle biraz kederli olarak güneş batıyor mu acaba?"

Birden akşam serinliğinde apaçık yankılanıp tık tık eden motor sesi duyulmaya başladı. Nereden bu? İrgali oturduğu taştan inip, dinlemeye çalıştı. Benzinlikten geliyormuş. O şaşkınlık içerisinde, bir şeyler yapmak isteyip de, halledemeden, rızasızlık ile başını salladı. Daha sonra o tık tık eden ses tarafına yönelmeye niyetlendi, lakin tereddütte kalıp, yeniden önceki yerine, taş üstüne oturdu. Şafak şimdi sönmüş. Mavimtırak gökte ilk yıldız, Zühre yıldızı kalmış.

İrgali cebinden sigara paketini çıkarıp ağzına sigara aldı. Kibrit çakıp yakayım dediği sırada, sigarası dudaklarından düştü.

- Yanıyor!

- Yanıyorum! – diyerek birisi acı bir sesle bağırmağa başladı. İrgali, atlayıp tepe aşağısına benzin tanklarının bulunduğu tarafa koştu. Yokuşa varınca, durup kaldı. Aşağıda birbiriyle yan yana konulmuş iki tank. Ortada, benzin taşıyan sarnıç kamyonu. Onun yanında motor. Kaportadan benzin akıyor. Benzin taşıyan sarnıç kamyonu ile tank arasındaki yerde ateş! O da yetmedi, İrgali'nin karşısına bütün elbiselerini ateş sarmış olan Kufaryan koşturarak çıktı. O şaşkınlığından İrgali'yi görmüyor, bir öne, bir arkaya koşturuyor. Sürekli bağırıyor:

- Yanıyor! Yanıyorum!

İrgali, sadece iki adım attı ve alevle dolanmış olan Kufaryan'ı itip yıktı ve birkaç defa yerde yuvarladı, üstündeki kalın kazağını ve sıрма pantolonunu çıkarıp attı. Kufaryan bir şeyler haykırıp yuvarlanıp kaldı. İrgali tankların yanına koştu.

Ateş çoktan yayılmış. Bir ağzı tanka yaklaşıyor, diğer ağzı yılan gibi sürünerek benzin taşıyan sarnıç kamyonuna doğru yöneliyordu. İkisinin arasında pompa. Ateş, muhtemelen, o motordan düşen kıvılcımdan alev almıştır! İrgali yetişirken üstündeki paltosunu sıyırıp, yavaş yavaş uzanan ateş üstüne attı ve ayağının altında çiğneyerek geçti. Daha sonra daha da öne gitti, yine ayaklarının altında ezdi. Üçüncü defa palto (115) ile çiğneyip geçince, tanka yaklaşan ateş azaldı. İrgali, şimdi biraz rahatlayıp, rahat nefes almaya başlamıştı, gözleri benzin taşıyan kamyonu çarptı. Ateş, hortum boyunca benzin taşıyan kamyonu dolanıyordu. Nefesi kesildi. İrgali atlayıp kabin içine girdi. Kilidi açıp -Allah'tan Kufaryan anahtarı kendi yanına almamış- marşa bastı. Benzin taşıyan kamyon titreyip geriye çekildi, daha sonra bir parça dönüp, rüzgâra karşı hızla gitti. Sanki benzin taşıyan kamyonun ardından kıvılcıklar sıçrayarak ateşli yılan uzandı.

18

Bugün tan vaktinde ikinci ekip kampından kızıl bayrak yükseldi. Öğleden önce aynı renkteki kızıl kumaş birinci ekip çadırları üstünde dalgalanmaya başladı. Demek ki, bu ekipler ekin ekme işini tamamlamışlar. Makine takımları uğuldarken, oyunbazlık, şarkı ile kamplarına döndüler.

İkinci ekibi Toyak kendisi karşıladı. O, Nikolay Poddubny'a seyyar kızıl flama verip, hizmet galibiyeti ile kutladı. Delikanlılar da sadece el çırpmağa kalmadılar, ekin ekme işini bitiremeyen komşu beşinci ekibe yardıma koştu. Sabahki yemekten sonra halk tekrar makinelerin yanına toplandı; onları kontrol, temizleme, yağlama başladı. Yardıma gidildiğinde, yüz kızartıcı olmasın!

Birinci ekip kampına gelen Seét ile Gölcamal oradaki manzaraya hayran kaldılar. Çingene kafilesi mi yoksa! Akordeon, koşma söyleme, ıslık çalmak, kahkaha ile gülmek, alkış çalmaktan kamp zangır zangır sallıyor. İnsanlar ortada bir meydan bırakıp daire bir şekilde çevresine sıkışarak dikilmişler. Yabancı bir aracın gelip durmasına, kabininden insanların inmesine itibar eden de yok!

Seét'leri alıp getiren şoför Maktavbay -uzunca boylu, yuvarlak yüzlü, simsiyah saçlı delikanlı-dayanamadı, haykırıverdi:

- Haydi ekip, ebedî yaşasın birinci ekip! Çalışmasını da biliyor, eğlenmesini de biliyor. Haydi, yoldaşlar, - o, heyecanlanıp, Seét ile Gölcamal'a yapıştı- kaçırıyoruz.

- Git, git, koştur, - Gölcamal delikanlının kolundan kurtulup onu itiverdi.- hemen git.

Delikanlının bırakıp gidesi gelmedi galiba:

- Ama siz gelmiyor musunuz, yoldaş tarım uzmanı? (116)

- Ben geldiğimde söyledim ya, muhasebede işim var diye, -Gölcamal yürümeye de başladı.- Vera'yı arıyorum, raporlar lazım.

- Gerçekten de tarım uzmanının işleri var, -diyerek araya Seét girdi- sonradan gelir. Biz şimdi sadece ikimiz gidelim. Bak, nasıl gürültü yapıyorlar.

Gölcamal vagona girdi. Seét ile Maktavbay gürültü patırtı gelen kalabalığa doğru yürüdüler.

Meydanın bir köşesinde, çevrilen bidon üstünde, başını eğmiş İrgali oturuyor, kolunda akordeon. Onun kocaman parmakları sedef düğmeler üstünde çok tuhaf koşturuyorlar, bir üste koşturuyorlar, bir aşağıya yönelip iniyorlar. Yüreği şevklendiren, havalandıran oynama melodisi dökülüyor. Meydan ortasında delikanlı ile kız yarışarak oynuyorlar. Delikanlı çökü çöküveriyor, iğ gibi bükülüyor. Kim bu acaba? Hey, Atlasov imiş! "Bravo, bizim Kazan delikanlısıymış..." Seét, dedesi Kerim'in sözünü hatırlayıp, gülümseyiverdi. Kız da teslim olmuyor! İşte dönüp, dolanıp çıktı. O da Kazan kızı Leyle. Kopartıyor gibi. O iki kolu ile beline dayanmış da İlham'ı mahvediyor gibi bir önüne, bir ardına geçiyor.

- İlham, teslim olma!

- Sıçra kalk, sıçra kalk!

İlham sıçrayıp kalkmadı, bir ayağını uzatıp, değirmen olup dönmek istiyordu... Olmadı, yuvarlandı. Muhtemelen yorulmuş.

- Leyle!

- Leyle kazandı.

- Ah, Atlas, harap ettin, hasır oldun tabii... - Gülüşüp alkışlamaya başladılar. Akordeon sustu.

İrgali alındaki terini silmek için başını çevirmişti, Battalov'a gözü çarptı, fırlayıp kalktı:

- Vay, Seét ağabey, siz de burada mıydınız?

- Böylesi toyun dışında kalmak olur mu hiç?

Delikanlılar, kızlar Seét'i çevrelediler. İrgali akordeonunu kutusuna bırakıp, âdetince, iki kolunu uzatarak selamlaştı:

- Sağ, salım geldiniz mi. Siz şimdi, Seét ağabey, iş zamanı diye öfkelenmeyin.

- Hayır, hayır. Pek güzel, iş bitince, gönül açmak suç değil.

- Yanıldınız, Seét ağabey, iş bitmemiş, - İrgali (117) ekip üyelerine bakıp sol gözünü kıstı, - daha deste düzenlenmesi var.

- Ne destesi yine?

- Hey, pazar ağzı, - Leyle öfkelenip İrgali'nin beline dürttüverdi, - sözü iyice uzatıyorsun. Tut da söyle, üçüncü ekibe yardıma hazırlanıyoruz demişsiniz, öyle mi yoldaşlar?

Ekibin gürültüsü Leyle'nin sözünü güçlendirdi:

- Öyle, öyle!

İrgali dudaklarını akordeon körüğü gibi geniş yayarak gülümsedi.

Küçük bir toplantı oluşuverdi. Battalov, ekip üyelerini ilkbahar ekimini başarılı bir şekilde tamamladıkları için kutladı. Ardından müdürün son emrini okudu. Bu emirde ekip başkanı Arslanov İrgali'ye, benzin istasyonunda ateş çıktığı sırada özellikle tevekküllük, hemen çözüm bulduğu için teşekkür edilip, onu bir aylık çalışma ücreti ile ödüllendirme hakkındaki sözleri belirtilmişti.

Ekip uğuldayarak alkışladı. Gençler sabredemediler, fırlayıp, İrgali'yi zıplatmaya başladılar. O sırada Karaküz gelip ekibi öğle yemeğine çağırırdı. Seét tekrar Maktavbay'ın aracına binip üçüncü ekibe, yardıma gelecekler için hazırlık yapmaya gitti.

Terlemiş, yanmış İrgali, vagon yanına gelip hemen gölgeye oturmuştu, biri arkasından dürttü. Baktığında, Gölcamal. Gülümsüyor.

- Nasıl, biraz salladılar mı?

- Sadece sallamak mı, ter içinde bıraktılar. Peki, sen nereden çıktın şimdi?

- Seét ağabeyler ile beraber geldim, - Gölcamal birden sesini yavaşlattı. - İrgali, haydi Vera'nın odasına geçelim hadi... söyleyeceklerim var.

İrgali hiçbir şey söylemedi, kalkıp, Gölcamal'ın ardından vagona girdi.

Kapıyı kapatınca, Gölcamal kızmaya başladı:

- Ne oldu sana, İrgali? Seni ne yapmalı? Şaşkın. Seni dövmeli mi, sevmeli mi? Otur bakalım.

Gölcamal, İrgali'ye sandalye çekip verdi, kendisi Vera'nın kereveti kenarına oturdu, yine konuşmaya başladı; lakin şimdi düşünerek, sözlerini tan tane söylüyor: - Acaba nasıl birisin. Sürekli bir taraftan diğer tarafa atılıyorsun. (118) Ya çok beceriksiz, ya çok iyi. Haydi, anlat şimdi, geçen gün ne diye içtin?

İrgali pencereye baktı, cevap vermedi.

- İnsanların aşağılığı oldun, niçin gerek oldu o içki?

- Niçin de niçin? İrgali kalkıp, huzursuz olup oda boyunca oraya buraya yürümeye başladı. – Sanki bilmiyorsun. Başkaları ile bir araya gelmeye zaman var. Ama benden turna gibi kaçırıyorsun.

- Yine şu balık başı.

- Senin için balık başı, ama benim için kemik olup boğaza batıyor. İrgali sandalyeye gelip oturdu, üzülerek Gölcamal'a dikildi. – Gölcamal, sesi sızlayıp, duyulur duyulmaz bir şekilde çıktı, - acaba ben diğerlerinden kötü müyüm? Bende de yürek var. Sızlıyor. Dayanamadım, içtim... fazla kaçırmışım... Ben de pişman oluyorum. Sonuçta bir hata oldu.

- Sonuçta... Gölcamal, İrgali'yi rahatlatmaya çalıştı, - sonuçta, mutluluk için iyi oldu. Aşot'u ölümden aldın.

- Biliyor musun, Gölcamal, İrgali şapkasını çıkarıp masa üzerine koydu, doğrusunu söylemek gerekirse, o yangının çıkmasında Aşot'tan önce demirbaş müdür Tutayev suçlu.

- Niçin?

- Niçin olsun, pompayı benzin yanında bırakmak doğru mu? Kaç defa Musa ağabeye söyledim, yerini değiştirelim, değiştirelim demişti. Kufaryan döndüğünde, ben yalnız çam dibinde otuyordum. Pompanın çalışmaya başladığını da duydum. Gidip durdurayım demiştim, ama nedense hareketlenip gidemedim. Kendi kaygım kendime yetmişti.

- Evet, doğru, İrgali, üzülme. Aşot'un durumu korkulacak gibi değil. Sen yiğitlik gösterdin. Eğer senin şu tevekküllülüğün olmasa, ben sana nasıl gelebilirdim... Gölcamal, İrgali'nin alnına inen saçlarını parmakları ile tarayıverdi, şimdilik tamam. Akıllıca oturma zamanı. Sözüm var, ben onu bozmuyorum. Şimdi iş zamanı. Haydi, Gölcamal yerinden kalkıp, kerevetin çarşafını düzeltti, - gidelim. Üçüncü ekibe ne zaman hareket ediyorsunuz?

İrgali şapkasını giydi, bir şeyler düşündü, daha sonra birden dönüp Gölcamal'ın bileğinden sıktı:

(119)

- Amma tilkisin ha! Yine ovdun, sıvazladın, bıraktın, kandırmasan iyi olur.

- Git, hayırsız... Gölcamal kakhaha atarak gülüp İrgali'yi kapıya doğru itti, - işine bak, yoldaş ekip başı, ovmak, sıvazlamak sonradan olur...

Çok geçmeden kamptaki bütün traktörler harekete geçti. Onlara ekin ekme makinelerini taktılar. Birinci ekip yardım için harekete geçti.

19

Yardıma gelen ekibi makine takımlarına bölüp bölgelere yolcu ettikten sonra, Toyak ile Seét, saban ile sürülmüş bir sıraya uzanıp, konuşmaya başladılar. Söz önce beşinci, altıncı ekiplerde ekin ekme için vardiyaya çıkarma ve organizasyon işlerini düzenleme çareleri konusunda devam etti. Bu görüşme henüz bitmemişti, Toyak, bir şey hatırlamış gibi gülümseyerek, bağırıverdi:

- Ah, vah... Seét Kerimoviç, unutmuşum, size emanet var.

- Ne emaneti? Kimden?

- Yenge ile Gazıztay'dan, Almagöl'den ve özellikle Gayşe hanımdan size çok selam.

Seét'in gönlü cız etti, soğuklu sıcaklı oldu. "Niçin özellikle Gayşe'den? Yoksa bir şeyler sezip kinayeli olarak mı konuşuyor?"

- Hüremetleri için teşekkürler. Sadece, anlayamadım, niçin özellikle Gayşe hanımdan.

Seét güldü:

- Çünkü o suçlu.

- Suçlu? Hiç anlamıyorum, kim karşısında suçlu o?

- Sizin karşınızda.

Seét dilini yutacak gibi oldu, ne diyeceğini, ne yapacağını bilmeden şaşırıp kaldı.

- Siz bağışlayın, - dedi Toyak, Seét'e itibar etmeden sözünü devam ettirerek, - bizim Kazaklarda bir âdet vardır – dışarıdan gelen kişiye etin en lezzetli yerini vermek lazımdır. Tatarca söylersek, misafirlige çağırılmak olur. Akşam ben eve gitmişim, Gayşe kızıyor, Battalovlar geldiğinden bu yana on gün oluyor, eve çağırıp, bir tabak semiz et vermedik, diyor.

Seét'in üstünden dağ inmiş gibi oldu.

- Bütün suçu bu mu? (120)

- Evet, yoldaş Battalov, bizim memlekette bu en büyük ayıptır. Gayşe doğru söylüyor, bizim için de bir masaya toplanıp insan gibi oturmanın zamanı gelmiştir.

- Orası öyle de, ekin ekme bitiriverelim şimdi. Misafir olmak kaçmaz. Bayram yemeği karşı karşıya derler bizde. Bende daha, Toyak Börketbaiç, ikinci bir düşünce vardı.

- Ne düşüncesi?

Seét, ilkbahar ekin ekmesi bitince, Tatar köylerindeki gibi, "Alka Göl"de de çalışma bayramı - saban toyu- düzenlemenin gerekliliğini belirtti. Bu teklif Toyak'a da uygun geldi.

- Güzel. Kabul ediyorum. Korna sesi duyuldu, - işte araç da geldi. Ben altıncı ekibe gidip döneyim. Araç durunca, Toyak kabin'e girip oturdu. Pencereyi açarak haykırdı: - Havanın gözü karardığında, büroya gelin, düşünürüz. Hoşça kalın.

- Hoşça kalın.

Otomobil Kuytaş'a doğru gitti. Seét, ekibin kampına gelip, muhasebeci Nariman'a günlük "Yeşin" gazetesini çıkarmak için yardım etti ve akşamleyin yolcu aracına binip merkez çiftliğe döndü.

Bugün Seét'in gönlü ayrı bir coşkunluk içinde idi. Bu nedenle o soğuk rüzgâra da, ara sıra belinin sızlamasına da, ayağının ağrısına da itibar etmeden, rahat adımlarla büroya doğru yürüdü.

Lakin bugünkü yolun son kısmında beklenmeyen, gönülsüz bir olay oldu. Bu, yemekhanede başladı. Seét bir bardak çay içeyim diye yemekhaneye girmiş idi, aşçı Karaküz ağlayarak oturuyor. Seét korktu. "Acaba bir serseri şiddetli bir şekilde dövdü mü? Ya da birisi zarar mı verdi?" Çay içme isteğinin geldiğini de unuttu.

- Ne oldu, kardeşim, yoksa biri dövdü mü?

Karaküz, yaşlı gözlerini eli ile ovup, masa yanındaki boş kovaları gösterdi:

- Su yok. Kısa süre sonra ekip dönecek, ama ben yemek hazırlayamıyorum.

- Niçin yok?

- İrkebay su alıp geldiği sırada, üçüncü barakadaki kadınlar çıkıp, atı çevirmişler de suyu gasp edip almışlar. Oradaki kadınlar birbirinin saçlarını yoluyorlar. Ben gitmiştim, bana da denk geldi.

Seét, acele edip üçüncü barakaya gitti.

"Alka Göl" sovhozu ilk günden başlayarak suya hasretle bakıyor. İlkbahar ekimi zamanında radyatörlere koymak için (121) su yetmediğinden, traktörler de sıkça istop edip durdu. Beş tanker, yedi kilometre mesafede olan Nayzatumar'dan su taşıyor. Yine de merkez çiftlikte su kıtlığı var. Bu nedenle halk arasında da her gün memnuniyetsizlik doğuyordu.

Toyak, hidro-su arama takımı ile anlaşp birçok yerde kuyu vurdurdu. Ancak sadece bir kuyunun suyu tuzsuz çıktı. Diğer kuyuların suyu tuzlu. İnsanlar günden güne çoğalıyor. Bir kuyu ne yapacak? Münakaşa, kavgal!

Seét üçüncü barakaya yaklaştı. İrkebay yok. At durmuş. İki kadın, araba üstündeki su fiçisini yatırıp, son bir kaşık suyu sızdırarak azaplanıyorlar. Onlar, Seét'in gelip yaklaştığını görünce, muhtemelen kasten, fiçiyi arabadan yere devirdiler. Büyük demir fiçi dangır dungur gelerek Seét'in üstüne yuvarlandı. Allah'tan ki, o protezli bacağını eli ile çekip, savruldu. Fiçi tıngırdayıp yola yuvarlandı.

Kadınların birisi, Seét'in önüne çıkıp, ellerini sallayıp, sıçramaya başladı:

- Can hasretleri! Felaket yetkililer. İnsanları bir kaşık suya muhtaç bırakıyorsunuz. Sizi kafanızla fiçi deliğine tıkmak lazım! Asalaklar!

Seét suyun ne sebeple yetişmediğini anlatmaya başlamıştı, kadın öncekinden de daha fazla öfkeleni. Seét'in, elini sallayıp, büroya gitmesi daha uygun oldu.

Seét kapıyı açınca, Toyak karıştırıp durduğu dosyasını kapatıp, başını kaldırdı, gülümsedi:

- İşte pek güzel, Seét Kerimoviç, tam zamanında gelip yetiştiniz. Şimdi acele etmeden konuşabiliriz. Oturun!

Seét şapkasını çıkarıp çiviye taktı, mendilini alıp yüzüne, boynuna sürttü, gözlük camlarını kurutup, tekrar taktı. Ondan sonra hemen sandalyeye oturup, o iki kadınla karşılaşma olayını anlatmaya başladı.

Toyak'ın yüzü kararmaya başladı. Kaşları çatıldı. Sol göz kapağı durmaksızın çekilmeye başladı. Öfkesinden sözü sonuna kadar dinleyip de bitirmeden, kalkıp, aşağı yukarı yürümeye başladı:

- Namussuzlar! Şimdi kadınlar eşkıyalık yapmaya başlamışlar. Hayır, olmaz! Ben onların dizginlerini kazığa bağlayayım. Su yetişmiyor. Üstelik burada siz parti örgütü başkanısınız! (122) Yarına ben o beddua edenleri suya doyururum! Yüzsüzler!

Seét söz eklemeyi. Niçin ateşe yağ serpmeli? O, sigara yaktı, acele etmeden üfürdü. Pencerede batıp giden güneşin son ışıkları akik olup göz kamaştırıyor. Muhtemelen, yarına hava ayaz olur.

- Battalov, sizde hangi sigara var? - Toyak biraz yürüyüp sakinleşmeye başlayınca, Seét'in yanına gelip durdu – mağazaya girmeyi de unutmuşum.

- Alma-Ata "Belomoru", buyrun.

- Sağ olasın.

- Evet, Seét yoldaş, - Toyak, sigara yakıp masa ardına geçip oturdu, - bugünkü olay serserilik. Ama belanın babası gelecekte olur.

- Bu arada sizin Çağalı – Alka Göl planı ne durumda?

- Tröst para vermiyor. Bakandan cevap yok. Ama burada, siz bağışlayın, Seét Kerimoviç, Rus'un dediği gibi, bütün kozalaklar bize doğru geliyor.

- Belki, köşe başında duruyoruz.

Toyak başını eğip bir şeyler düşündü. Kapı açıldı. Sekreter kız iki telgraf ile girdi.

- Acele. Hemen ulaştırmamı emrettiler.

- Teşekkürler.

Kız çıkıp gitti. Toyak telgrafları sesli okudu.

“Biri Kükçetav’dan; Müdür ve parti örgütü başkanı yarına il parti organizasyonu toplantısına gelmeli.” demişler.

“İkincisi Alma-Ata’dan; “Alka gül” sovhozu müdürü Toyak Börketbayev acele bir şekilde sovhozlar başkanlığına çağrılıyor.”

20

Seét girdiğinde, salon insanlarla dolmuş, sadece en arka sırada bir iki sandalye boş kalmıştı. Acele ederek oraya gidip oturdu. O arada çingirak çingirdadı:

- Yoldaşlar, sessiz olun, başlıyoruz!

Salonun kapıları kapatıldı. Gürültü patırtı dindi. Acele koşturmak terletmiş. Saçlar olduğu gibi su. Seét mendili ile terini silip, gözlüğünü kurutup taktı ve biraz sakinleşip kafasını kaldırdı, sahneye baktı. Kızıl kadife örtülmüş (123) masa. Onun ardında on beş kişi, başkanlık konseyi. Masanın beri tarafında yüksek tribün. O da kızıl kadife ile kaplanmış. Başkanlık konseyinin tam orta yerinde oturan birisi, ayağa kalkıp, salondaki insanlara göz gezdirdi. Uzun boylu, zayıf, üstünde siyah kostüm ve açık yakalı beyaz gömlek, saçları tıraş edilmiş, eğilip, kendisinin sağında oturan askerî giyimdeki gözlüklü kişi ile bir şeyler konuştuktan sonra, masadan bir tabaka kâğıt alıp, boğazını temizleyerek söze başladı:

- Yoldaşlar! – Ses kalın, azıcık Kazak aksanı hissediliyor, - Partinin Kükçetav il komitesi organizasyonu toplantısının başladığını bildiriyorum. Günün tek konusu: Kükçetav memleketinde çim alanları değiştirmenin gidişatı ve ilkbahar ekin ekiminin sonuçları. Tebliğci, parti il komitesinin birinci sekreteri. Gün tertibi boyunca, yoldaşlar, sizde ilave takdimler yok mu?

Salondaki insanlar biraz uğultu yaparak “yok” dedi. Söz tebliğciye, askerî giyimdeki gözlüklü kişiye, verildi.

Tebliğcinin söze başlaması Seét’in hoşuna gitmedi. Sekreter, ilk söz olarak boğazının ağrıdığını ve bunun için bağıarak konuşamayacağını belirtip, bağışlanmasını istedi. Salon toplantılar için uygun hale getirilmemiş, buraya mikrofon da, hoparlörler de konulmamış. Tebliğcinin ilk sözleri, Battalov’un oturduğu sıralara işitilir işitilmez bir şekilde ulaşabili. Seét bedeni ile öne doğru uzanıp, başını sağa sola çevirerek, her bir sözü kulağı ile avlayıp yakalamaya çalıştı. Bu şekilde yarım yamalak dinlemek canını sıktı. Lakin bu sadece ilk dakikalarda oldu. Ya insanlar sakinleşip ses için rahat yol açıldı, ya da tebliğcinin boğazı, söz sırasında rahatlayıp, normale döndü. (Tribüne bardak ile sıcak çay koymuşlardı. O, ara verip, bir iki yudum aldı.) Herhalde, onun ardından sözleri dinleyiciler tarafından açıkça işitilmeye başladı.

- ...Yoldaşlar! Bu toplantının yine başka bir özelliğini vurgulamak istiyorum. Bu salonda oturanların çoğu, Parti Merkez Komitesinin daveti üzerine, kendi istekleriyle Kükçetav bozkırlarındaki otluk alanları sürmek için gelmiş yeni kişilerdir. Onlar, bu zor mücadelenin birinci etabında -sovhozları organize etmede ve ilkbahar ekin ekiminde- başarı yakalamada çalışkanlık (124) ve gayret gösterdiler. Bizim bu yeni yoldaşlarımıza canıgönülden teşekkür etmeme izin veriniz!

Tebliğ alkışlarla birkaç dakika kesildi.

- Bu tertiple ben, bu tebliğin giriş kısmında, Kükçetav ilinin bazı tarihi cihetlerini yansıtmayı düşünüyorum. Geçmiş bilmeden, geleceğe kulaç atmak zordur, bence.

Bu konu, Seét’i özellikle ilgilendirdi. Çünkü bu tarafın tarihi, bozkırın kendisi gibi, sürülmemiş otlaktı.

- ... Kükçetav – Kazakistan’ın en zengin ve en güzel şehirlerinden birisidir. Boş yere Kazak halkı onu Sarı Sırt – semiz sırt diye adlandırmamış. Lakin ihtilale kadar Kazak halkı bütün mal mülküyle gün görüp, semiz sırtın şeksiz şüphesiz zenginliğinden tam olarak faydalanamamış. Büyük Tavşan yılı gibi afetli yıllarda Kazaklar bu yaylaları terk edip, aç, yalınayak, şaşkın şaşkın dolaşıp, başka bozkırlara göçmeye mecbur olmuşlar. Lakin o bozkırlarda da baht kapıları açılmamış...

- ...Kükçetav ilinin şimdiki arazisi - dedi tebliğci yine bardaktan bir iki yudum çay içtikten sonra, - 78 504 kilometre kare. Bu sayıları tam olarak göz önüne getirebilmek için, bir örnek vermeme izin veriniz. Mesela, Avrupa’daki orta büyüklüklerdeki memleketlerden Belçika’nın bütün arazisi 31 000 kilometre kare, yine Danimarka’nın 43 000 kilometre kare. Görüyorsunuz, bu iki devletin bütün arazisini bir araya getirdiğinizde de, bizim memleketimizin arazisinden çok daha az oluyor. İşte bu bizim zenginliğimiz. Lakin biz ondan nasıl faydalanıyoruz?

Maalesef, 1954 yılına kadar şehirdeki kolhozlar ve sovhozların tamamı sadece 900 000 hektar yeri ekip, yıllık, orta hesap ile tahmini olarak dört milyon beş yüz bin pot ölçüsünde tahıl alabildiler. Üç milyon hektara yakın kara topraklı güzel yerler, hiç faydalanılmadan durdu. Peki, bu bizim ekin yetiştirme bilançomuzu yükselten değer nerede? Bu büyük işte ilk adım atıldı. Sadece bu yılın kışında bizim ilde 16 yeni sovhoz organize edildi. Bu yılın ilkbaharında yeni sovhozlar, üç yüz yirmi bin hektar otlak yeri sürüp tahıl, özellikle de buğday ektiler.

Gelecekteki iki üç yıl içinde biz yine 70 sovhoz organize etmeli ve yine iki, iki buçuk milyon hektar bozkırı (125) ekin tarlalarına dönüştürmeliyiz. Eğer ki biz bu işe kolları sıvayıp tutunursak, Kükçetav arazileri bizim hizmetimizi karşılıksız bırakmaz. Gelecek yıllar içinde biz memleketimize 125-130 milyon pot Kükçetav tahılını verebilmeye erişiriz ve bu noktada mal mülkü iki, üç katına çıkarabiliriz.

... Göz yumup kendi kendimizi avutmak faydasız, hatta zararlı... Doğrusunu söylemek lazım, şimdi bizim önümüze konulan borç, ağır ve katmanlı. Bunda da, tıpkı savaş yıllarındaki gibi, kahramanlık, sabırlılık ve azalmayan bir inanç sahibi olmak isteniyor, özellikle de bizden, komünistlerden.

Bu büyük mücadelede, yoldaşlar, biz yalnız değiliz. Parti Merkez Komitesi ve Sovyet Hükûmeti sürekli büyük yardımda bulunuyor. Örnek için ben yine bazı sayılar vurgulamak istiyorum, - tebliğci önünde duran kâğıtları aktarıp, en alttan birisini çekip çıkardı ve okumaya başladı. - Kükçetav ilindeki otlak yerleri değiştirmek için, sadece bu yılda hükûmet iki milyar soma yakın para verdi. Kredi açtı. İşte, bu yıl Kükçetav iline gelen veya bizim yazımızla yola çıkan bazı köy yöneticiliği tekniği hakkında sayılar: traktörler 20709 adet, otomobiller 8153 adet, biçerdöverler (bugün-yarın gelip ulaşacaklarla) 9154 adet.

Normalde tebliğlerde belirtilen sayılar dinleyicileri yorar, hatta canını sıkıyaya başlardı. Ama işte bugünkü sayılar tamamen başka! Onlar, gönle mutluluk katıyor, şevk ve güç artırıyor. İşte bakın, ne tür silahlarla Sovyet halkı, ekmek için, bolluk için hücumu çıkıyor.

Tebliğin son kısmında parti ülke komitesi sekreteri, sovhozları organize etmedeki başarılı ve hatalı taraflar için analiz yapıp, her bir sovhozun bugünkü durumuna ayrı ayrı dokundu, onları tenkit etti ve onlara tavsiyede bulundu.

- ...Şimdi de sadece bir iki söz, “Alka Göl” hakkında. İlkbahardaki ekin ekme zamanında yapılan radyo konuşmalarında ben bu sovhozda otlak alanları sürme ve ekin ekmenin pek dağınık devam ettiğini, çalışma disiplininin gevşediğini ve bunun sebeplerini gösterip geçmişim...

Kendi çalıştığı işletme hakkında söz başladığında, herkes heyecanlanır. Seét de “Alka Göl”ün dile alınmasıyla yerinden hareket edip, biraz eğilerek oturdu ve (126) tebliğciden gözünü almadan pek dikkat kesilerek dinlemeye başladı.

- “Alka Göl”deki yoldaşlar, özellikle de komünistler, komsomollar zamanında kendilerine düşen kısmı çevirebildiler, birliktelik ve gayret gösterdiler. Sonuçta plan tamamen gerçekleşti. Bunun için teşekkürler yoldaşlara. Lakin bu öyle bütün iş, kendi kalıbına girdi demek değil, yoldaş Battalov.

Seét kendisi de farkında olmadan yerinden fırlayıp kalktı.

- Oturun, oturun, yoldaş Battalov! – dedi tebliğci, eli ile işaret ederek ve Seét geri oturunca, sözünü devam ettirdi:

- Sizin esas işiniz, Seét Kerimoviç, her kişi hakkında kaygılanmak. Sovhozdaki işçilere ahali olarak bakmamak, her birini ayrı, canlı kişi olarak görmek ve ona zamanında gerekli olan yardımı göstermektir. Girift, ağır iş. Doğru, bir kişi yalnız başına bunu yapamaz. Demek ki, parti ve komsomol güçlerini bir araya toplamayı ve politika-eğitim işlerini değiştirip, canlı olarak düzenlemeyi bilmek lazım. Terbiye etmek sadece nasihat etmek değil, işçilere gerekli çalışma şartları hazırlamak, kalacak yer bulmak, iç açıcı, faydalı dinlenme sağlamak, ders vermek ve kaygılarını-mutluluklarını kardeşleri gibi ortaklaşabilmektir. Söz arasında şunu da aklınıza getirmiş olayım, sizde hâlâ su meselesi halledilmemiş. İşte bunların hepsine de itibar ediniz. Bunlar, tabi ki, yalnız “Alka Göl” sovhozu için söylenmiş sözler değil, diğer yoldaşlar, siz de aklınızda tutun. “Oğlum sana söylüyorum, gelinim sen dinle.”

Atasözü uygun geldi, dinleyiciler hep beraber gülümseyip, gülere karşıldılar.

Son söz ekin biçmeye hazırlanma ve o zamana kadar apartmanlar, üretim binaları yapmayı hızlandırma, makineli tarım uzmanı elemanlar, özellikle de biçerdöverciler yetiştirmeye ayrıldı.

On beş dakikalık aradan sonra tebliğ üzerinde fikir alışverişi başladı. Seét söz istemedi, hazırlanmamış da idi. Bir diğer şey, onda daha ne tecrübesi var ki? O, diğerlerini dinlemekle yetindi.

21

Gündüzkü sıcak sönmüş. Sokağın bir tarafına gölge düşmüş. Güneş, dağ ardına iniyor. Bina önü bahçelerindeki akasya ağaçları ve leylak fundaları baştanbaşa (127) çiçek içerisinde. Burnu gıdıklayarak

bal tadında hoş koku yayılıyor. Nefes aldıkça, göğüs genişliyor. Nasıl rahat ve şifalı bu ilkbahar akşam havası!

Seét toplantıdan sonra kulüp karşısındaki çayhaneye girip iki bardak limonlu çay içti ve sokağa çıktı. Yarınki plan doğrultusunda, bugün hemen “Alka Göl”e dönmeliydi. Şoför Kufaryan da sabahtan beri onu bekledi. Ancak toplantı bittiğinde, sovhoz parti organizasyonu sekreterlerine yine bir gün daha seminer için kalmalarını emrettiler. Bu sebeple Kufaryan’ı sovhoza göndererek, Seét, Kükçetav’da kalmak zorunda kaldı. Köşe başında durup düşünceye daldı. Nereye gitmeli? Şehirde tanıdık, bildik kimse yok. Kuybişev müzesine gitsen, pazartesi günü o kapalı. Kitap mağazasına girip çıksam mı? Yine pazartesi. Bu nasıl kısır gündür, pazartesi. Yoksa otele dönüp, odada gazete dergi mi karıştırırsam? Böylesi güzel, hoş koku yayılan ilkbahar akşamında odaya kapanıp kokuşsam mı? Hayır, nereye olsa da gidip dolaşmalı. Seét’in bakışları şehir ardındaki yüksek dağa ilişti. Güneş, dağın tam tepesinde, yuvarlanıp kaybolmaya başlıyor. Dağ yamaçları yemyeşil ot. İşte oraya çıkıp etrafı seyretmeli idi! Bu da kendisine göre Ay-Petri değil mi? Seét, daha yeni kıvrıldığı sokaktan kaldırım boyunca dağa doğru yürüdü.

Sokak sepsessiz. Araçlar da az geçiyor. İnsanlar da çok fazla koşturmuyor, çoğu evlerindeki iskemlelerde dinlenip oturuyorlar. Seét, hiçbir şey düşünmeden, rahatça soluyarak, hiç acele etmeden yürüdü. Vücudunda belirsiz bir hafiflik, gönlünde coşkunluk vardı. Her şey ne kadar güzel, gülümsüyor gibi! Muhtemelen, ilkbahar etkisidir!

Karşıdaki evin açık kapısından dört beş yaşlarındaki kız çocuğu koşturarak çıktı. Onun üzerinde geniş etekli, allı güllü, süslü, askılı entari, kabarıp duran simsiyah kıvrık saçında kızıl bant. Minik elinde ipe bağlanmış kızıl ve sarı iki balon dolaşüyor. Yaklaşıp gelen Seét’e bakarak, kız gülümsedi. Seét de gülümseyip hayranlıkla baktı: “Ne güzel çocuk!” Çocuğun elindeki balonlar birden hafifleyip yukarı yükseldiler. Çocuk, geçip giden amcaya bakayım derken, ipi bırakmış... Kız kollarını uzatıp, sıçrayıp balonları yakalaya çalıştı. Ancak balonlar her defasında daha yukarıya kaçtılar. Kız, ağlayacak gibi olup, dudaklarını büzdü. Seét çabucak uzanıp, ipin (128) ucunu yakaladı da balonları kıza doğru çekti:

- Al, güzelim, bir daha bırakma!

- Teşekkürler, ağabey...

Kız ipi iki eli ile tutarak, tekrar kapıya doğru koştu.

“Benim Gaziz’im de böyle koşuyordur! Ona da bir iki balon almalı idi...”

Birisi sert bir şekilde gelip çarptı. Gaziz hakkındaki düşünceleri bölündü. Seét sarsılarak, başını kaldırdı. Delikanlı ile kız sarılmışlar da, bütün dünyayı unutup, güle güle gidiyorlar. Onlar gelip Seét’e çarptıklarını da fark etmediler, özür de dilemediler. Seét kızmadı. Gençliğe, gamsız mutluluğa kızmak olur mu hiç?

Dağ eteğindeki sokağa ulaşınca, Seét durdu. Bir hayli insan toplanmış duruyor. Araçlar, atlı arabalar birbiri ardınca dizilmiş. Yol kapalı. Bu, çapraz sokak. Şehir kanarındaki göle kadar uzanıyor. Daha sonra, dağ boyunca, rayonlara, sovhozlara giden büyük yol geçiyor. İşte şu kavşak sokaktan, boyalarına dahi kir değmemiş yepyeni DT-54 traktörleri, biçerdöverler geçiyor. Dağ ardına gizlenen güneşin eğik ışıkları biçerdöver kumanda çarklarında, depolarında, fil burnu olup uzanan tohum boşaltıcı ve saman boşaltıcılarda yansıyıp yansıyıp kayboluyor. Traktörcü delikanlılar, kabinden başlarını çıkarıp, sokak boyunca dizilmiş insanlara, özellikle de kızlara bir şeyler haykırıyorlar. Motor gürültüsü onların sesini duyurmuyor. Delikanlılar ellerini öne doğru eğiyorlar: “Haydi bizimle beraber!” Kızlar kahkaha ile gülüyorlar. Daha cilvelileri, delikanlıların gönlünü çalmaya çalışarak galiba (belki, gerçekten de), “Bekleyin, bekleyin, hemen!” diyerek kollarını yukarı kaldırıp, hatta mendil sallayarak uğurluyorlar. Tekrar tekrar bıyıklı, bıyksız delikanlılar görünüp geçiyor. Yine şaka sözler, motor gürültüsü, paletlerin yeri tırmalayıp dolaştıkları işitiliyor... Sessizce dönen lastik tekerlekli, kızıl boyalı koca biçerdöverler geçiyor...

Seét uzun süre seyredip, onları uğurladı ve yorulunca, tahta duvar boyundaki tomrukların üstüne gidip oturdu, sigara yaktı.

Hiç şüphesiz, bu kafileden birkaç traktör ve biçerdöver “Alka Göl”e de gidecek. Sovhozlar tröstü müdürü (129) Boris Petroviç toplantı arasında teneffüste bu yeni haberi söyleyip Seét’ten müjde almıştı. Lakin o “Alka Göl”e ne kadar traktör, biçerdöver gönderileceğini açıkça söylemedi. Emir, plan şubesinde, herhalde, rencide olunmaz. “Ekininiz güzel mahsul versin”, dedi. Bu araçların gelişi “Alka Göl”dekilere yine ne kadar mutluluk katacaktır! Muhtemelen, İrgali, onları akordeon ile karşılar. O, böyle şeyleri önceden hissediyor. Güzel yiğit... yazık, işte ben o tantanaya onlarla beraber katılamıyorum. Çok neşeli olurdu.

- İyi misiniz, yoldaş Battalov!

Seét titreyerek başını kaldırdı. Gayşe dikilip duruyor. Seét, şaşkınlık içerisinde, sevinerek, tomruk üstünde nasıl hareket edeceğini ve nasıl ayağa kalkacağını da bilemedi.

“...Tıpkı o, fırtınalı gecedeği gibi, yine hiç beklenmedik bir anda...”

İlk karşılaşmadan sonra şimdiye dek üç haftaya yakın zaman geçti. Son hafta Seét iki defa Gayşe'lerin evine, Zöbercet ile Gaziz'in halini sormak için girip çıktı. İkisinde de Gayşe okuldaydı. Bu tesadüfî bir durum mu idi, yoksa o, karşılaşmaktan kaçıyor mu idi?

- Gayşe, sizi buraya hangi rüzgâr attı?

- Bence, Seét, önce selamlaşılır, ondan sonra soru sorulur.

- Bağışlayın. İyi misiniz, Gayşe Hanım?

- Seét, lütfen bu şekilde konuşarak karşılık verme bana! Gayşe sesine kızgınlık tonu vererek "sen"e geçti. – Ne yapıyorsun burada, sokak köşesinde kederlenerek oturuyorsun? Senin için toplantıda demişlerdi.

- Toplantı az önce dağıldı, -sözün bu şekilde sıradan, iş hakkında başlayıp devam etmesi Seét'i biraz rahatlattı. – Yarın bölge komitesinde bir günlük seminer var. Bu nedenle "Alka Göl"e dönmek doğru olmadı. Orada burada gidecek tanış yok. Gece güzel olunca, dağa doğru yürüyüp geleyim demiştim. Sen nereden geliyorsun?

- Erken vakitte Toyak'ı yolcu ettim. Daha sonra Bölge Eğitim Müdürlüğüne girdim, çağırmışlardı. "Alka Göl" mektebine müdür olmamı tavsiye ediyorlar.

- Çok güzel, dedi Seét, sevinerek.

- Bilmiyorum şimdi, diyerek kesti Gayşe, daha sonra kendisinin niçin bu tarafa geldiğini anlatmaya başladı. – Buradan iki kavşak ötede Hediçe abla bulunuyor. Kükçetav'a gelince, birkaç yıl ben orada kiracı kalmıştım. (130) Alçakgönüllü, pek açık hanım. Çoktan beridir gelemiyordum. Bugün sovhoza gitmek için çok geç kaldım da oraya gidip uyurum diye gidiyordum. İşte sen çıkageldin. Haydi, niçin sokak ortasında duruyoruz. Beraber yürüyelim. Gerçekten de gece çok güzel, Seét.

İkisi de aynı anda başlarını kaldırıp birbirine baktılar. Gözleri karşılaştı. İki yürek titreyip, sızlanıverdi. Gözler bulutlanarak doldular. Onlarda ne kadar çok sevgi ve özlem yansıyor!

Gençlik! Uzakta kalan gençlik! Yıllar bu gençlikten her şeyi almışlar da bunun karşılığında, kendilerine ilave olarak, ne vermişler acaba? Bundan on sekiz yıl önce Gayşe uçup konarak koşturan kırlangıç idi. (Gerçekten de onu enstitüde "Kırlangıç" olarak çağırıyorlardı.) Şimdi o, gövde olarak dolgunlaşmış... Hareketleri ağırlaşmış, boyca azıcık oturmuş gibi. Vücudunun topluluğu ona yakışıyor. Açık yakalı, kısa kollu mavi gömlek bu bedene nasıl da yakışıyor! Ayaklarında siyah iskarpin. O hâlâ da, genç kız çağındaki gibi, sade ve uyumlu giyiniyormuş.

Esas değişiklik Gayşe'nin gövdesinde değil, ama yüzünde idi. O yüzde şimdi bir ciddilik, sadece bu kadar değil, derin bir düşünmeye düşkünlük gölgesi vardı. Alnında derin, göz üstlerinde incecik kırışıklıklar. Yanakları solmuş, uzamaya başlamış. Dudakları inceliyor kısılmışlar.

Lakin Seét yanıldı, hatta kendi gözlerine kendisi inanmadı: Mucize! İşte Gayşe'nin dudakları birden yayıldılar. Bembeyaz dişleri yansıdı. Uzun kirpikleri kalktı. Onların altından gözleri açıldı. İri, siyah, kuş kirazı kara gözler! Zannedersin ki onlarda güneş damlaları! Bütün yüzü aydınlanıp, diriliverdi. Bak nerdeymiş o insan gözlerinin sihirli gücü! O gözler aydınlatmakla kalmadılar, okşadılar, yaktırdılar, bağı delerek girdiler. Seét bu alevli bakışa dayanamayınca başını kenara çevirmeye mecbur oldu. Gayşe, kendisi de bu durumu sezdi galiba, çabucak hareketlenmek için acele etti:

- Haydi, Seét, yavaş yavaş dağa çıkalım.

Karşıdaki sokaktan yavaşça sallanarak en son biçerdöver geçti. Toplanmış olan insanlar bağırsıp, biri diğerini geçerek öne doğru aktı. Araçlar, atlar hareketlendi. Sokak bomboş kaldı.

Seét ile Gayşe yavaşça dağa doğru yürüdüler.

13 Mayıs günündeki fırtına, sadece tabiat için değil, (131) Seét ile Gayşe'nin kaderleri için de beklenmeyen büyük bir olay oldu. Bu geceden sonra onların, geçmişe göz yumup, bugünkü gerçeğe razı olup, huzurlu bir şekilde yaşamaları sona erdi. Bu ana kadar uyuklayıp duran gönül dünyaları birden, ilkbahardaki taşkın gibi çalkalayıp, dolup taşmaya başladı.

Seét de, Gayşe de bu ikinci karşılaşmaya bütün gönülleri ile acele etmişlerdi. Nihayet, işte o dakikalar; onlar beraber! Onlar bir patikadan önceki gibi beraber yürüyorlar. On sekiz yıldan sonra tekrar ilk sevgi ile karşılaşma, birbirinin yürek atışını işitmek nasıl büyük bir mutluluk! Lakin gerçekten mutluluk muydu acaba bu çok geriye kalmış heyecanlı karşılaşma?

Patika, dolanıp uzayıp gitse de, dağ yüksek, Seét için tırmanmak zordu. Gayşe onun koltuğuna girdi, dik dönüşlerde kaldırarak geçirdi. Onun elleri sıcak, kostüm üzerinden bilekleri ısıtıyor. Ya dağa tırmanma onun kan akışını böyle ateşlendiriyor, ya şimdi o da, Seét gibi, kaderinin bu kadar karışık ve dikenli olmasına yanıp kavruluyor.

Dağ üstüne tırmanınca, Gayşe sevinerek sağa sola bakındı:

- Seét, bak hele, buradan nasıl güzel manzara açılıyor. Haydi, işte şu taş üstüne oturup dinlenelim.

Onlar büyük bir kayanın eteğindeki yassı taş üstüne oturdular. Gayşe, iskarpinlerini çıkarmaya başladı. Seét, sigara paketini çıkardı, açtı, daha sonra şap ederek kapatıp cebine bıraktı.

- Gayşe... Beni bağışla... Seni gördüğümden beri dilimin ucunda, ama ben bir türlü söyleyemiyorum. O... bizim ilk ümidimiz, dünyaya geldi mi?

Bir ayağının iskarpinini çıkaramadan durdu. Gayşe, iki eli ile yüzünü kapattı ve hıçkırarak ağlamaya başlayıverdi.

İki aradaki konuşma sadece parça parça sorular, cevaplar şeklinde devam etti. Seét de, Gayşe de on sekiz yıl geriye gidip kendi ömürlerinin kaygan yollarına baktılar... Tuz buz olup parçalanmış ümitler, zamansız solan sevgi, sebepsiz suç, sebepsiz ceza... Şüphe ve korku altında belirsiz bir gelecekle yaşama... Seét, kendi başından geçmiş o korkunç ağır, azaplı haller hakkında konuşuyor:

- ...Şimdi, Gayşe, senin son soruna geliyorum. Bu şekilde, on yıldan sonra ağaç ayak, kırık kol ile (132) hapishaneden çıktım. Kazan tarafına gitmeye izin verilmedi. Sibirya'da kalmak uygun oldu. İşte, Tobol şehrine gönderdiler. İrtiş boyuna yerleşmiş küçücük gürültüsüz, patırtısız, huzurlu bir şehir. Oraya gelince de, Kazan'a mektup yazıp seni aradım. "Nereye gittiği belirsiz." diye cevap geldi.

- O zamanda, Seét, kimi kim bulabilir? Söyledim, savaş başlayınca, Kazan'da hayat zorlaştı. Zeytüne'yi Taşkent'ten gelen ablama yollamak doğru oldu. Güze doğru, bir yoldaş kız ile ben de işte bu Kükçetav şehrine geldim. Çok ağır yıllardı. Dur, sözünü böldüm. Ondan sonra, Tobol'da?

- Hapishane çetin olsa da, kendin gibi tutuklular arasında yalnızlık fazla hissedilmiyor. Alışıyormuşsun. Ama işte özgür sürgünde... - Seét zor nefes alıp konuşmasını böldü. Gayşe soru ile ona engel olmadı, bekledi. Birazdan Seét yine yavaşça anlatmaya başladı: - Nereye gitsen sana şüphe ile bakıyorlar. Şüphelenmemek mümkün değil tabi. On yıl hapishanede kalmış! Halk düşmanı! Sağında solunda insan, hayat kaynıyor. Ama sen, vebaya tutulmuş hasta kişi gibi, kenara itilmişsin. Böylesi yaşamdan ne mana, ne fayda? Birkaç defa kendi kendime kıymaya heveslendim. Lakin tam en son noktaya geldiğimde, birisi engelliyordu. Bu, ümit. Gönlün derin bir köşesinde küçücük bir ışık pırıldıyor. O, akli aydınlatıyor, akıl fikir veriyor, "Dur, hak bir gün gelir." diyordu.

- İşte o gün geldi, Seét.

- Geldi, Gayşe... Sadece onu bekleyip almak fazla azaplı oldu. Bak, pek çoğunun onu bekleyip almaya halleri de, inançları da yetmedi. Ama ben ümidimi kaybetmedim, inandım, bekledim, çalıştım. Önce babamdan öğrendiğim hüner işe yaradı; elime balta alıp, Tobol'da ev yaptım. Ağır tomruklar kaldırmaya protez dayanamadı, kırıldı. Balta işini bırakmak doğru oldu. Bahtıma, o sırada muhasebeci kursu açıldı. Ben oraya girip okumaya başladım. Kursu bitirince, şehir satış kooperatifine muhasebeci olarak aldılar. Orada çalışırken Zöbercet ile tanıştık. O, mağazada satıcı olarak çalışıyordu, her hafta bana mali raporla geliyordu. O da yalnız, ben de. Bu şekilde, düşünülmedik bir sırada evlendik.

- Ne yapıyorsun şimdi... - Seét'in sözüne Gayşe ekledi, - benim şahsi hayatım da tıpkı seninki gibi (133) tesadüfi başladı. Şimdi işte senin gözlerine bakmaya da utaniyorum. Sanki bizim kaderimiz böyle...

- Hayır, Gayşe! Yanılıyorsun. Bu, kader değil.

- Öyle ise ben bilemiyorum, nasıl anlamalı? Biz ikimiz de birbirimizi sevdik. İşte şimdi de, - birden durakladı, başını eğdi, daha sonra derin bir soluk alıp, yavaşça söyleyiverdi: - Şimdi de sevgim sönmemiş, Seét. Hayır, sönmemiş... İnan... Hatırlıyormusun, bir zamanlar ben sana soru sormuştum. Sen: "Baht, önüne konulan aydınlık dileğe erişmektir", dedin. Öyle değil mi? Bizim dileklerimiz aydınlık, mukaddes idi elbette. İşte o bahta ulaştık dediğimiz anda, hepsi de paramparça olup dağıldı. Sen, hiç suçsuz yere hapishanelerde, esir kamplarında sıkıntı çektin. Ben, enstitüden atılmaktan korkup, insanlar karşısında senden vazgeçtim. Hırpalandım, dövüldüm. Biricik kızımız Zeytüne, kendi babasının kim olduğunu bilmeden, onu göremeden kenarda azap çekiyor. Ben Zeytüne'nin hayatta olduğunu Toyak'tan da gizlemeye mecbur kaldım. Sanki sadece biz ikimiz değil, hatta - Gayşe ürperiverdi, - hatta üçümüz de yaşayan özürülüleriz. Onların kaderlerini bu felaketli hale getirmede kim suçlu?

Ses sızlanıp, öksürerek kesildi.

- Kim suçlu? - Seét, sorusunu bir daha tekrarladı. - Gerekmez. Ağlama, Gayşe. Ben on sekiz yıl boyunca bu soruya cevap aradım. Binlerce, on binlerce tutuklu bu soruyu tekrarladılar. Biz kesinlikle "ona" atamıza inanmış gibi inandık. Sovyet halkının bütün kahramanlıklarını, galibiyetlerini "ona" bağışladık. Sadece bu da değil, kendi saflığımız ile "onu" yükseltip, "ona" tapınmaya başladık. Ama "o", şahsi şöhretini insanların vicdanından üstün görüp, en merhametsiz şekilde çiğneyerek geçti. İşte biz kimin kurbanı olduk, Gayşe sevdiğim!

Seét, derin bir gazaplanma, öfke ile durdu. Söz yarım kaldı. Artık bu konuda soru sormanın da, fazla konuşmanın da gereği yoktu, çünkü insan yüreğinin felaketini sadece sözlerle söyleyip bitirmek mümkün mü? İki de sessiz kalıp kendi yüreklerinin sesini dinlediler. Bu sesler, söylenen sözlere bakıldığında karşılaştırılmayacak derecede daha korkunç ve daha dehşetli idi. Seét de, Gayşe de titrediler.

Bu ağır sessizliği Gayşe bozdu: (134)

- Seét! Konuş, konuş şimdi, korkuyorum.

- Bundan sonra, Gayşe, korkmak değil, sevinmek gerek, - Seét tamamen başka – rahat ve huzurlu nefes ile konuşmaya başladı. – Bizim bahtımız hâlâ tamamen kesilmemiş imiş. Ben parti Merkez Komitesine binlerce defa teşekkür ediyorum. O, haksız bir şekilde çiğnenmiş kaderlileri yeniden kaldırdı ve diğerleri ile aynı seviyeye koydu. Şüphelenerek bakmak insanın elini ayağını köstekliyor, ama inanç ona beklenmeyen güç ve ihtiras veriyor. Parti bana inandı. Buna göre de ben işte buraya, otlak alanlara sakat ayağımla da olsa geldim. Doğrusu, Zöbercet, ev barkını terk edip gelmek istemedi. Son zamanlarda biz de insanlar arasına girip, adam gibi yaşamaya başlamıştık. Güzel ev, iyice mobilya, huzurlu hayat. Zöbercet bu yaşama tarzına razı idi. Ama ben sıkıldım, yürek huzur bulmadı. Belki, ben sovhozda öyle çok fazla zor işler de yapamam. Lakin işte bu hafif olmayan yükü omuzlarına kaldırıp gidenler arasında olmak, onlarla beraber yanıp kavrulmanın kendisi, büyük bir mutluluk değil mi? Biz dünyada sadece bir defa yaşıyoruz. Kendimizden olmayan sebepler yüzünden, bizim için pek çok geri çekilme yapmak zorunda kaldık. Şimdi bizi değiştirecek kuşaklar önünde yüzümüz kızaracak olmasın. Bunun için bütün canınla, teninle bir araya gelip çalışmak, çalışmak gerek. Ben bu istekle şu bozkırlara koşturmuştum. Ama şimdi...

- Ama ne şimdi?

- Niçin gızlemek, Gayşe! Ben yine ateş üstüne bastım. Toyak şüphesiz iyi insan. O, bütün gücü ile sovhozu kalkındırmaya çalışıyor. Lakin kızgın tabiatlı. Öne giderken, geriye dönüp bakmayı unutuyor. İşte o anda ben onunla buluşmak için can atıyorum. Ama o onu tersinden anlıyor ve bizim aramızda sıkça anlaşmazlıklar çıkıyor. Onlar öyle düzeltilmeyecek şeyler değil. Anlaşırız. Ama işte bizim karşılaşmamız?

- Seét, - Gayşe, bilinçsiz bir şekilde Seét'in göğsüne başını koydu, - sen ne diyorsun? On sekiz yıldan sonra görüşmenin kendisi bir baht değil mi? Biz birbirimizi hâlâ eskisi gibi seviyoruz.

- Ah! Gayşe... - Seét kederlendi, - bütün bela da işte şu bir türlü sönmeyen ilk sevgide...

Şimdi akşam. Şehir sokaklarında ateşler parıldıyor. Dağ (135) eteğinde yuvarlak göl. Göl dibinde dolunay ve sayısız pek çok yıldız yansıyor. Hafifçe rüzgâr esti. Göl yüzü çopurlandı. Ay da, yıldızlar da çalkalandılar.

- Sen üşüyorsun galiba. – Seét, paltosunu çıkarıp, Gayşe'nin üstüne örttü, - kolların da kısa.

- Öyleyse beraber örtünelim, - Gayşe paltosunu ikisinin de omzuna atıp, sokularak oturdu, - bak, nasıl güzel gece! Ama biz biçareler görmüyoruz da... Sürekli kendi kendimizi ısırtıyoruz... Unutalım hadi şimdi şu bitmeyen kaygıları. Azıcık olsa da...

- Unutmak olsaydı, güzelim.

- Orası öyle de... Şimdi çok ağlamakla mı olacak. Önümüzde hâlâ zaman var. Düşünürüz... Bu şekilde gizlice görüşmekten biz suçlu değiliz... İşte şu gece, Seét, bana nasıl da gençliği, öğrenci yıllarını hatırlatıyor. Hatırlıyor musun, biz seninle Oslan'a çıkmıştık. Daha yeni tanıştığımız günler... Gece boyunca Oslan dağından İdil'e bakarak oturmuştuk... Tıpkı işte böylesi aylı bir gece idi değil mi, hı?

- Vapurlar... Kızıl haşhaş olup çalkalanan deniz fenerleri... Sen onları unuttun?

- Hayır, niçin unutayım, hepsi de bugünkü gibi gözlerimin önünde. Dur, sen tam o esnada güzel bir şiir okumuştun. Onun ilk satırı çok hoşuma gitmişti. Uzun yıllar boyunca, özellikle de yalnız kaldığımda, tekrarlayıp durdum.

- Peki şimdi hatırlıyor musun?

- Dur, - Gayşe, başını geriye eğip, biraz düşündü ve sevinerek, haykırıverdi, - hatırlıyorum. İşte dinle şimdi.

Gençlik, mavimsi dağlar gibi,
Gittikçe daha güzel, alımlı.
Dumanlara bürünen gençliğimi –
Ben unutmam heyecanlı çağımı...

Nasıl tuhaf ses!

Şiir değil, işte şu şiir sözlerini canlandıran ses -Gayşe'nin sesi- Seét'i hayrette bıraktı. O, yavaş, çok yavaş okudu. İşte o iştiril iştirilmez ses Seét'in bütün düşüncelerini, hislerini kendisine tabi etti. O ses, mavimsi dağlar gibi uzakta, çok uzakta kalan gençliği çağırdı... Hayır, bu insan sesi değil, yürek sesi! Alevlenip (136) yanan, kan ile boğulan, ancak yine de yaşamak, sevmek isteyen yaralı yüreğin ağlamaklı sesiydi bu...

Dil bağlandı. Hisler dolup taşılar... Seét, kendi kendisini unutmaya, kaybetmeye başladı. Dudaklar dudaklara, sevgi ile yanan alevli dudaklara uzandılar. Hayır, onlar kendileri Seét'in susayan, alevli dudaklarına yaklaştılar. Onlar yakıyorlardı ve aynı zamanda en saf, en mukaddes, en değerli ilk

sevginin unutulmaz lezzetli tadını vermeye, mavimsi dağlar gibi uzakta kalan gençliği geri getirmeye söz veriyordu onlar...

Lakin akıl, hislere özgürlük tanımadı, engelledi ve tehdit etti:

“...Hayır, hayır! Bu çok büyük günah ve affedilmezlik, hileli bir ihanet olacak! Kalk, eğilme sen, sınırsız baht ve tükenmeyecek bahtsızlık verecek sevgili, mukaddes ve korkunç dudaklara!”

Yürek sanki hançerle ikiye ayrıldı.

- Hayır, - Seét sarsılıp ayağa kalktı, - yeter, güzelim, dönelim.

22

Vera, iki metrelik üçköşe ölçme sopasını vagon duvarına dayayıp, cebinden anahtarını aldı, kapıya doğru yürüdü. Diz boğumları yumuşayıp büküldüler. Gün boyunca acele ile koştururken yorgunluk hissedilmiyor. Ayaklar ısınıp dinlenmek gerektiğini de unutuyorlar. Ama işte iş sonunda, akşama doğru adım atacak hal de kalmıyor.

Anahtarı sadece bir defa çevirince kapı açıldı. Vera, sürüklenip kabinine girdi, yatak yanındaki sandalyeye yığılıp oturdu. Masaya çanta düştü, onun üstüne mavi saten üç köşeli başörtüsü bırakıldı. Çizmelerini çıkarmalıydı, eğilmek istemiyor.

İki pencerenin de perdesi indirilmiş, pembeleşip duruyorlar, güneş batıyor. Sessizlik. Oda ardındaki kızlar yurdundan, her zamanki gibi gürültü patırtı gelmiyor. Hepsi de imcedede. İş, çok yoğun. Karanlık düşene kadar da dönmezler. Onlar dönene kadar yatıp azıcık dinlenseydim. Ayaklarım terleyip şişmişler. Çizmeleri zorlukla çıkarıp, Vera, yatağa geçip oturdu, uzandı.

- Nasıl rahat! İşte bu şekilde hareket etmeden sabaha kadar yatsaydım... (137)

Ama masa bekliyor. Öylesine çakılarak yapılmış küçücük masa üstünde büyük bir muhasebe; hesap kitap dergileri, formlar, emirler, bordrolar, hizmet kaideleri, tablolar. Köşede büyük hesap pusulası. Vera'nın sinirine dokunan şey! Onun sarı, siyah düğmelerini oraya buraya eğriltilip baş kırarım diye Vera'nın düşüne de girmemişti. Ama işte otlak yerler onu şu düğmelere ipsiz bağladı.

Vera, daha bu sene Harkov pedagoji okulunu tamamladı. Yepyeni diploma ile otlak alana, yeni okula öğretmen olmak için koşturmuştu. Gelince, şaşırıp kaldı; okul değil, sovhozun kendisi de yok. Bozkır ortasında yalnız bir sütun. Ona “Alka Göl” sovhozu diye yazılmış bir tahta iliştilmiş.

Müdür, güze kadar, okul yapılıp bitirilene kadar, birinci ekipte muhasebeci olarak çalışmayı teklif etti. Bu şekilde hareket ederek Vera Gaydamako, diplomasını valiz dibine koyup, eline iki alet aldı; biri, ölçü sopası, diğeri, sayı. İlave olarak masa dolusu kâğıtlar.

Vera, tan karanlığından itibaren saban izlerinde. Bir araziden diğer araziye, bir bölgeden diğer bölgeye koşturuyor. Ölçü sopası durmaksızın kalkıp-iniyor, kalkıp-iniyor. Değirmen kanadı gibi dönüyor. Ekip, kırk bir kişi, iki vardiya olarak işe çıkıyor. Muhasebeci her bir kişinin iş adımını ölçmeli, bloknotta yazmalı, ondan sonra masa yanına dönüp cetvellere geçirmeli, hizmet hakkını hesaplamalı ve giriş-çıkış defterine kaydetmeli.

Ama bugün işte masa yanı boş, muhasebeci uyumuş. Kapı gıcırdayarak açıldı. Kapıyı açan kişinin kendisi görünene kadar, gürleyen sesi yankılandı:

- Ev sahipleri evde mi?

- Hey, - Vera, uyanıp minderden başını kaldırdı, - evde, evde.

Odaya benzin kokusu yayıldı, İrgali, gelip girdi. Onun elinde irili ufaklı anahtarlar. Üzerinde yağlanıp, parlayan kombinezon. Başında da aynı şekilde yaldır, yassılaştırmış şapka. O, önce anahtarları pencere kenarına koyup, hemen sonra Vera'ya doğru döndü, başını salladı:

- Vah vah, bu ne bu? Ekip taarruzda, ama komiser uzanmış yatıyor.

- Bağışlayın, yoldaş ekip başı. - Vera, kalkıp, yataktan (138) ayaklarını sarkıtarak oturdu. - Lakin ben ne diye komiser oluyorum.

İrgali sadece iki adım atıp sandalyeye oturdu.

- Ekibin politik yardımcısı, komsomol kurulu başkanıdır. Askerî dile aktarırsan, komiser oluyor şimdi.

- Tamam, sana cevap yetiştirilemez. Gerçekte bugün, yoldaş Arslanov, çok yoruldu.

- Tatarlar, yorulursan at koştur, der. At deyince, gerçekten de sen niçin atla koşturmuyorsun? Kırklar, günden güne uzaklara gidiyor.

- At? Hayır, hayır, ata binmeye korkuyorum.

- Bulduğun söz, korkuyorum imiş. Bak Karaküz'e, delikanlıları bir tarafta bırakıyor.

- Karaküz o, - Kazak kızı... Karaküz, bana da şimdiye kadar kaç defa söyledi, haydi ben öğretirim, diye, - Vera, üç köşeli başörtüsünü alıp yataktan indi de, kapı dibine kadar gitti, - ama ben çok korkuyorum.

Tarağı ile saçlarını toplayıp, başörtüsünü bağladı. Onun üstünde açık yakalı, kızıl kareli bluz, siyah saten şalvar. Vera'nın yüzü şimdi Harkov'dan geldiğindeki ile karşılaştırıldığında kesinlikle solmuş. Boyu uzamış, gövdesi tıknazlaşmaya başlamış.

İrgali, geçen toplantıyı hatırlayıp, bir iki söz söylemeyi hesap etmiş olsa da, İlham'ın anahtarları beklediğini hatırlayınca, esas söze döndü:

- Biliyor musun, yoldaş komsomol kurulu başkanı, gelecek pazartesi günü bizde toy olacak.

- Nasıl toy? Kim evleniyor, yoksa sen?..

- Kendimin de hesabı yok değil. Fakat balık oltaya gelmiyor

- Gizleme, gizleme, hepsini de biliyorum. Balığın büyüğüne olta atıyorsun.

- Tamam şimdi, komsomol kurulu başkanı böyle yalan yanlış sözü söylemez. Gel, otur hele. Ben büyük iş hakkında fikir danışmaya geldim.

- Peki, oturayım, - Vera, yatak kenarına gelip çöktü, - kendin başladın ama.

- Sen anlamadın, söz tamamen başka toy hakkında gidiyor. Akşam onu bana yoldaş Battalov söyledi, orada hemen vazife verdi, gelecek pazartesi günü, Tatar köylerindeki gibi çalışma bayramı, saban toyu düzenlemek istiyoruz, ekibini hazırla, şarkıcılar, oyuncular bul, diyor. İşte böylesi toy, anladın mı, güzelim? (139)

- Bizim bahçede güzellik yetişmiyor, ama oyun ve eğlence bulunabilir.

- İşte, güzelim, o lazım zaten. Tamam, İlham orada anahtarlarını kaybetmiş, hayırsız, onun için anahtar aramaya gelmişim. İştten sonra tekrar konuşuruz.

İrgali, kalkıp, anahtarları toplamaya başladı. Vera, havlusunu aldı:

- Yıkanayım da kaydetmeye oturayım. Kızlar dönünce görüşürüz. Gerçekten de ilkbahar ekimi bitince, bir gönülden bayram yapmak lazımdı. Öyleyse hazırlan.

İrgali garaja gitti. Vera yıkanarak masa yanına oturdu. Çantasını açtı. Masaya irili ufaklı bloknotlar, defterler dizdi. Vera onlara birer birer bakıp, muhasebe formlarını doldurmaya başladı.

- ... "Traktör DT-54, numara 36.

Traktörcü, Bulatova L.

8'inci sürme alanı, ölçü – 7,45; gerçekleşme – 9.

Yakacak materyallerinin gideri; ölçü – 112 kilogram, yakılan – 110 kilogram."

O, formun diğer tarafını çevirip, yakacak materyallerin veriş sütunlarını doldurdu.

- Haydi, Leleçka, bugünkü vardiyada çok mu para işledin acaba? – dedi Vera Leyle'nin kendisi ile konuşmuş gibi ve ardından hesap düğmelerini çözmeye başladı.

- Aferin sana, Leyle. Vera, gülümsedi ve forma "54 som 36 kuruş" diye yazdı. Vera, Leyle'nin muhasebe listesini doldurup bitirerek imza attı ve pencere dibine bıraktı. Masada yer darlığından, her zaman yazılıp tamamlanan kâğıtları, oraya koyup bırakırdı. Perde açılmamış. Perdeyi çekince şaşırıp kaldı:

- Bu kimin işi? Vera, kendi gözlerine kendisi inanmadı. – Kim getirmiş?

Batıp giden güneşin son ışıkları bükülerek pencere dibine düşmüş. İşte o ışıklar altında, litrelik cam kavanozda, yanıp duran canlı çiçekler.

- Nasıl güzel çiçekler!

Vera mutluluğundan bağırır ve birisi dinliyor mu diye, çabucak arkasına döndü. Kapı kapalı. Çıt yok. Elleri buketle uzandı. Tatlı, hoş koku burnu gıdıkladı... Onları bozkırdan toplayalı çok olmamış daha, sanki soğuk suda kabarıp güzelleşmişler...

Vera, sürgülü bölmenin penceresi dibine gelen (140) buketle bakıp, onun güzelliğiyle, hoş kokusuyla bir sarhoş olup mutlu oldu, bir şaşırıldı.

- Kim getirdi acaba?

Bu nasıl ilişti, öyle koparıp alarak, alaca süpürge gibi sıkıştırıp, kavanoza tutturulan demet değil, belki zevkle toplanmış güzel bir buket. Birisi aramış, saymış ve sadece gönlüne en yakın görünen çiçekleri koparıp almış. O, bunlara, düşüncelerini, sıcak hislerini salmış. Bu nefis çiçekler vasıtasıyla bir şeyler söylemek istiyor. Ne demeyi dilemiş bu belirsiz, güzel insan?

Buketin tam ortasında, bütün çiçeklerden de yüksek, hepsine bakıldığında da daha dolgun olarak kızıl çiçek parlıyor...

- Peki nasıl sizin isimleriniz, değerli misafirler?

Vera kendi doğduğu küçük çiftlikte, Dnepr boyunda, pek çok güzel çiçek gördü. Onlardan halkalar ördü, kolyeler taktı, buketler yaptı. Ama bu çiçekler tamamen başka. Onlar, bozkırın kendisi gibi yabancı ve tuhaf güzel... Vera "Alka Göl" kırlarını ne kadar çok dolandı. Ayak basmadığı yer kalmadı gibi. Peki niçin böylesi çiçekleri görmedi acaba. Niçin o bozkırın güzelliği ve harikuladeliği ne zamandır kenarda kaldı acaba? Vera, yine bir defa daha çiçeklere hayranlıkla baktı ve kavanozu yerine, pencere dibine koydu. Elleri şimdi kâğıtlara uzanmadı. Düşünceye daldı.

Kim bilir? İşte şu çiçekleri görmediği gibi, hemen yanı başında duran bahtını da farkında olmadan geçiriyordur?..

23

Seét durakladı. Yol ortasına atılarak bir şey düştü. Sağına soluna bakındı. Hiç kimse de görünmüyor. Yol ortasında bir şey kıpırdadı. Kuşçuk! Serçeden azıcık büyük, sarımsı döşlü, kara kanatlı kuşçuk, durmaksızın azaplanıyor. Muhtemelen, bir yırtıcı kuşun tırnağından kurtulup düşüp kalmıştır. Zavalıcık! Seét eğilip kuşçuğu eline alacak olmuştı, kanatlarını çabuk bir şekilde çırıp, öne doğru koşturup durdu. Yoksa hâlâ uçmayı öğrenememiş yavru bir kuş mu? Öyle desen daha haziran başı, bu taraflarda kuş yavrularının havalanması için (141) daha erken. Seét öne doğru gidip yine eğildi, kuşçuk yine, tutayım dediği sırada, uçup daha ileriye kondu. Durmaksızın cik cik ötüyor. Nasıl bir kuş bu? Seét, koşturup elini uzatmıştı, kuş yine azıcık yükselip yoldan çıktı. Kendisi Seét'e bakarak cik cik ötüyor. Bir yere çağırıyor gibi. Tuhaf.

Seét, şüphelenip durdu. Bu kuş ardından gitmeli mi, nereye kadar böyle kandırarak götürür acaba? Doğuya baktı. Güneş ufuktan henüz yeni yükselmeye başlamış. Gökyüzü açık, bulutsuz. Bugün tam da böylesi bir hava gerekliydi. Bugün, saban toyu. Zaman sıkışık, daha ne kadar koşturulacak iş var, ama burada...

Kuşçuk yine kanatlarını yere vurup zır zır dolaştı. Seét'in durduğunu görünce, tekrar ona doğru koşturup gelerek, acı bir sesle cıvıdamaya başladı. Seét şaşırıldı. Tekrar kuşçuğa eğildi. Lakin kuşçuk tutturmadı, uçarak yoldan biraz daha ileride olan ufakça kavaklığa indi, öncekinden daha da endişeli bir sesle ciyak ciyak bağırıp, bir konup, bir uçarak kendi kendini atıverip, şiddetli dövünmeye başladı. Kavaklıkta bir şeyler olsa gerek. Seét ona doğru yürüdü. Bu yer çukur bir yer, sazlık. Bu nedenle sürülmeden kalmış. Sağında solunda genç çayirmelikesi ve dulavrat otu çıkmış. Kavaklığa yaklaşıncı, cıvıltı güçlendi. Seét, çayirmelikesinin dallarını açiverince gülümsedi:

- Nereye çağırıyorsun sen acaba, kuşçuk.

Tümsek üstündeki yemyeşil yosunda iki küçücük kuşçuk. Çok minik, çırılcıplak kendileri. Daha tüyleri de kabarıp çıkmamış. Bu şekilde koca ağızlarını açabildikleri kadar açıp cıvıdıyorlar, yem istiyorlar. Seét, kuşçukları alıp bakmak isteyerek elini uzatmış idi, anaları atılıp Seét'in göğsüne çarptı. Bir şeyler hışırdaya gibi oldu. Seét kuşçuğu göğsüne kısırmış bir şekilde geriye çekildi, ayaklarının altına gözü çarpıp, korkudan sıçrayıverdi. Dulavrat otu arasında büyük kara yılan! Başını kaldırıp, burarak, tuz gözleri ile Seét'e baktı ve yumak olup dolanmaya başladı. Seét, yine bir adım geriye çekildi. Şaşkınlığından kuşçuğu palto cebine koyup, yol boyundaki taşlığa koşturdu.

Yılan öldürüldü. Seét çabucak cebindeki kuşçuğu alıp tümseğe koydu. Yuvaya inince, kuşçuk kanatlarını yayıverip, yavrularını kaplayarak, halsizleşip yattı... Korkuyu hissetmeyen gamsız kuşçuklar, analarının kanadı (142) altından ciyaklayarak çıkıp, onun ağzına uzandılar.

- Bak nasıl da değerli evlat!..

Seét hayranlıkla uzun süre bakakaldı. Birazdan kuşçuk kanatlarını topladı, yükseldi, ağzını açıp, acıkmış yavrularına yem vermeye başladı. Seét başını yere eğip yola çıktı.

"...Evlat? İşte nasıl değerli evlat. Zavallı kuşçuk, kendi yavrularını yılandan kurtarmak için nasıl kıızgınlıkla çarptı. İki evlat! Henüz kanatlanmamış iki yavru..."

Peki sende? Sende de şimdi iki tane...

İlki... Sen daha onun kız çocuğu mu, erkek çocuğu mu olduğunu bilmeden sıkıntı ile yaşadın. Ama neticede onun sadece ismini işitip biliyorsun. Sadece bir defacık dahi gözlerini dikip ona bakabildiğin yok. Gayşe, Zeytüne'nin mektuplarını gösterdi. Nasıl üzülüp, öfke ile anasını tehdit edip, sabırsızlıkla babasını arıyor. Öz kızının sızılı çağırma sesini duyup, nasıl sağır olunur? Nasıl baba yüreği buna dayanabilir! – Seét adımlarını yavaşlatarak giderken durdu, yol boyundaki taşa oturdu. – Düşününce kolay gibi... Mektup yazmak, para göndermek mümkün, Zeytüne kendisi de gelir. Yok olmuş diye yana kavruyla arayıp durduğu babasını görüp kucaklar. Ondandır Gayşe de öz kızını insanlardan gizleyerek gazaplanmaz. Nasıl mutluluk! Mutluluk mu? Seét'in vücudu ürperip, bir üşüyüp, bir alevlenip yandı. Hayır! Burada şimdi Toyak'ın, Gayşe'nin, Almagöl'ün, Zöbercet'in ve Gaziz'in kaderi, hepsi karışıyor. Seét Battalov ile Zeytüne'nin mutluluğu için kalan beş kişinin kendi mutluluklarını kaybetmeleri doğru mu? Sadece bu da değil. Böylesi bir olaydan sonra, müdür ile parti örgütü başkanı arasındaki münasebet nasıl bir istikamet alır? Daha yeni aradaki gerginlik azalıp, birbirimizi doğru anlamaya başladık gibi. Henüz bu sağlamlaşıp, kök salmayan münasebetler arasına Gayşe ile Zeytüne gelip girse!?

Niçin benim yolum böylesi dik uçurumlar üstünden gidiyor?! Düşünerek düşünce biter mi!" Seét kendi kendini azarlayıp ayağa kalktı, yavaşça yürüdü. Önde yokuş. Güneş şimdi yükselmiş. Onun ilk ışıkları taş yığını üstüne dikilen yalnız çam iğnelerinde zebecet alev gibi yansıyor.

Yalnız çam tepesine çıkınca, Seét durup çevresine bakındı. (143)

Bozkır çiğle, sisle yıkanarak yüzünü açıyor. Tepenin sol eteğinde sıra sıra dizilmiş çadırlar, vagonlar, yapılmaya başlanan binalar. Yapılacak olan merkez çiftlik. Sağ tarafta tam bayram manzarası. Akşam telaşa, acele ederek meydanı hazırlarken, onun muazzam görünüşü göze çarpmamıştı. Ama işte bugün sabahleyin yüksekten izlediğinde, gönül mutlu oluyor.

Tam karşıda yüksek kapı. Onun üstünde bütün Birlik Cumhuriyetlerinin bayrakları. Merkezde büyük kızıl bayrak. Bayrağın gönderinde altın püsküller. Daha aşağıda kızıl kumaş dövizler. Kapının sütunlarında demet maketleri. Onlar altın yıldız ile boyanmış, güneş ışıklarına çarparak yansıyorlar. Kapıdan daha ötede iki ak keçe ev. Mavimsi duman yükseliyor. Beşparmak pişirmeye başlamışlar. Ondan daha da ileride yeşil çadır, çayhane. Meydanın ortasında yüksek direk. Saban toyu açılınca, ona bayrak çekilecek.

İşte, keçe evler yanına insanlarla ağzına kadar dolu iki araç gelip durdu. Bordalarını açıp, ayakaltına sandalyeler koydular. Çevre köylerden gelen aksakallar, yaşlı kadınlar -geniş kırpıntılı sığ şapkalar, beyazlı-karalı keçe fötr şapkalar, kızıl, yeşil, sarı şallar, ak başörtüler- sallanarak araçlardan inmeye başladılar. Gençler gelip, onları kucaklayıp, koltuklayarak aldılar. İşte yine araçlar görünüyor. Şarkı, ortak şarkı. Bunlar şimdi hiç şüphesiz gençler, saban toyunun esas sahipleri geliyor. Ama Seét'inkiler yok...

Küktirek kolhozcularını davet etmeye giden delikanlıya Seét mektup vererek, Zöbercet ile Gaziz'i saban toyuna alıp getirmesi için emretmişti. "Alka Göl"e geldiğinden beri Seét ailesi yanına sadece iki defa, onda da Kükçetav'a geçip giderken girip çıkmıştı. Nerede kalsa, orada uyuyordu. Kalacak binalar bitinceye kadar, ayrı durmaktan başka çare yok.

Seét, akşam, seyyar satış arabasına gidip Zöbercet'e gömleklik, ipek eşarp, Gaziz'e küçücük, pek güzel dikilmiş denizci kostümü aldı. Kostümün iki kolunda altın sırma ile çekilmiş çapa demirleri de var. Satıcı Silu Bikçurina üstüne sipersiz şapka da takdim etti. Kurdelesine "Kahraman" diye yazılmış idi. Silu, atılgan kız imiş, ne zaman ticaret işinin "sırrını" öğrenmiş: "Kahraman kaptana vapur da gerektir", diyerek güle güle, su üzerinde kendi kendine giden vapur "Avrora"yı uzattı. (144) Seét, vapuru da almıştı ki, Silu yine: "Hay akılsız kafam, unutayazmışım, kaptan nasıl kılıçsız dolaşsın" deyip, altın saplı kılıç da getirip koydu. Seét, canıgönülden teşekkür etti.

- Teşekkürler, teşekkürler, "Kahraman"a hepsi de lazım.

Seét, Gaziz'e denizci forması giydirip, oyuncaklarını eline tutturup sevindireyim diye beklemişti de, olmadı. Delikanlı, Zöbercet ile Gaziz yerine sadece küçücük bir kâğıt alıp geldi.

Mektubu anlamak da mümkün değil, sadece bir iki söz yazmış: "Davetin için teşekkürler, gelelimiz", demiş. Ne oldu acaba?..

Seét, böyle düşünme düşünme saban toyu meydanına doğru yürüdü.

24

Saban toyunun açılışı hürmetine sancağı gürültülü patırtılı alkışlar arasında ekip başı Nikolay Poddubny yükseltti.

Toyak Börketbayev, aracın kilim döşenmiş kasasına dikilip, toplanan insanları bugünkü hizmet bayramı ile kutladı. Daha sonra, kısaca "Alka Göl" yaylasının tarihine değinip, Büyük Tavşan Yılında, insanların aklıktan kırıldığını ve bu yerleri terk edip gitmeye mecbur kaldıklarını anlattı. Yeşerip ortaya çıkan ekin tarlalarına elini uzatıp, işaret ederek; şu terkedilmiş yaylalarda şimdi ne kadar ekin ekildiği, "Alka Göl" sovhozunun görünüşü hakkında konuştu ve ilkbahar ekin ekiminde hangi ekiplerin ne kadar çalıştıklarını da ifade ederek sürdürdü.

Toyak'tan sonra Seét Battalov çıkararak, ilkbahar ekin ekimi sırasında ekipler arasında devam eden sosyalistik yarışım neticeleri üzerinde durdu, bu yarışlarda yenenleri ödüllendirme konusundaki parti toplantısı, sendika toplantısı, idare heyetinin birleşik oturumunun kararını ilan etti.

- İkinci ekip 2346 hektar otluk alanı ekip, bütün ekipler arasında birinci olarak ekin ekmeyi tamamladı ve üçüncü ekibe yardıma geldi. Ekip başı Nikolay İvanoviç Poddubny, buyrun.

Nikolay, önceden hazırlanmış olsa gerek, aracın kabin tarafından hafifçe sıçrayıp çıktı ve yavaş yavaş yürüyüp ortaya geldi. Baştan ayağa askerî giyim içinde; çizme, yeşilimsi pantolon, kazak; kemerinin pirinç metal (145) yıldızlı kopçası şimşekler çaktırıyordu. Efendi efendi dikildi. Askerî âdeti hâlâ gitmemiş! Toyak onun yanına çıkıp, kızıl kadife bayrağı yayıverdi.

- Yenelere Seyyar bayrak!

Toyak, sözünü söyleyip bitirir bitirmez, gürültü kopararak alkışladılar. Seét, kararı okumasını sürdürdü:

- Ekip üyelerine hediyeler verilecek; ekibe pikap, ekip başı Poddubny'ya motosiklet. Traktörcülerden Aleksandrov, Baltabayev, Şerefetdinov, Pavlovlar övgü tahtasına yazılacak ve her birine kol saati verilecek, tabi yemek pişirici Valentina Fedoravna Fedko'ya da gömleklik verilecek.

Toyak, Nikolay'ın elini sıkıp bayrağı verdi. Nikolay, bayrağı tutar vaziyette bir adım öne yürüdü:

- Sağ olun, yoldaşlar! Biz yine de... - diyerek gür sesle güzelce konuşmaya başlamış idi, birden kesti. Bir süre konuşmadan durdu. Daha sonra yana döndü ve hiç kimseye bakmadan, bayrağı tutar bir şekilde aracın diğer tarafına sıçradı.

- Yarışta ikinci sırayı, birinci ekip aldı. Ekibe hediye olarak akordeon ve kütüphane verilecek. Ekip başı Arslanov'a palto, traktörcü Leyle Bulatova'ya gömleklik, Şoför Kufaryan'a kol saati, yemek pişirici Karaküz Akılbekova'ya ve muhasebeci Vera Gaydamako'ya gömleklikler...

Hediyeleri verme gürültü patırtısı diner dinmez, ses yükseldi:

- Atlar geliyor!

- At yarışı!

Nayzatumar tarafında dumanlanmış toz görünüyor. İnsanlar gürültü içinde hareketlendi. Atların gelip yetişmesini beklemeye daha genç olanların sabrı yetmedi, öne koşurdular. Kalanlar yolun iki tarafına birbirini sıkıştırarak dizildiler. Jüri üyeleri kapı yanına geldiler. Toz içerisinde biri diğerinden geri kalmayan iki at görüldü: biri gök, diğeri kara doru. At üstündeki oğlanlar, uzanıp, yeleye yapışarak oturmuşlar, atlarını dürtüyorlar. Karşılıycılar acele ettirip, onlara bağıyorlar:

- Koştur, koştur, haydi!

- Kükcal!

- Karagir!

- Koştur, koştur! (146)

İnsanlar düzeni bozup, birbirini iterek, atların geldiği yolu daralttılar. Komisyon üyeleri öne çıkıp, insanları geriye doğru itmeye başladılar. O arada kapı yanından atılarak kara gölge geçip gitti. Onun ardından gök...

Birinciliği komşu sovhozun kara doru atı "Yıldız" aldı. Onun üstüne kıymetli kilim örttüler. İkinci olarak "Alka Göl"ün "Dalga" isimli atı geldi. Ona ipek şal attılar. Yarışmaya otuzdan fazla soylu koşu atı katılmıştı. Onuncu sıraya kadar hediye verildi – kimisine para, kimisine de övgü kâğıtları payı düştü. Ama hediye verilmeyen atların sahiplerine büyük üzüntü oldu. Ne yaparsın, yarış bu! Gelecekte yine yarışmalar olacak. Belki bugün geride gelen atlar onda önde olurlar. Ümitsiz olan şeytandır derler!

Kazak güreşi başladı. Önce meydana küçücük çocuklar çıktı. Sonrasında güreş deneyimli bahadırlara kaldı. En heyecanlısı İrgali Arslanov ile Küktirek kolhozundan gelen Töye pehlivan arasındaki güreş oldu. İkisi de boy olarak uzun, güçleri denk. Üç defa güreşip de birbirlerini yıkamadılar. Arslanov şimdi el silkemeye de başlamıştı, kolhoz bahadırı; "Arslanımız kaçtı", diye alay etmeye girişince, İrgali horluğa dayanamayıp yine çıktı. Güreş yarım saat sürdü. Tam zaman bitti denecek sırada, İrgali uzanıp, Töye pehlivanı baş üstünden atıverdi.

"Alka Göl" kişileri sevinçten gürültü patırtı edip ayağa kalktılar. Arslanov'u kaldırıp zıplatmaya başladılar.

Seét, İrgali'ye "Alka Göl" sovhozunun ilk saban toyu bahadırı adlı vesikayı verdi ve üstüne Kazakça dikilmiş kızıl kadife kaftan, başına tilki tomak giydirdi. Meydan çevresine dizilip oturan insanlar, alkışlamayı unutup, karınlarını ova ova gülmeye başladılar. Gerçekten de bu meczup bir görünüş idi. Gönder boylu İrgali'nin üstünde parlayan kaftan, başında alev gibi duran tomak. Elini arkaya koyup, kocaman kocaman adımlar atarak geliyor, Petr Velikiy imiş dersin...

Seét, Toyak ile keçe eve girip, beşparmak yiyip, bir iki kâse kımız içti ve Toyak'ı yaşlılar yanında bırakıp, yeniden saban toyuna bakmak için çıktı.

Şarkı yankılandı. Nasıl da hafif, uçup konan şarkı!.. Meydan çevresine toplanmış insanlar uzanıp, uzanıp (147) kimdir, necidir diye bakıyor. Şarkı dindi. Hayır, akordeon akort verdi. Nazlı şarkı, kanatlı şarkı yine tekrarlandı:

Başında Kamacay'ın bir dal öke*

Ayrılıp Kamacay'dan oldum maskara, oldum maskara.

Ayrılıp Kamacay'dan otururken,

Nereden geldi oyunbazlık, oyunbazlık.

Ahav, halileyim, halileyim,

Kamacay, kaldın şimdi, şımarık çocuğum.

Elinde Kamacay'ın altın yüzük,

Kamacay oturuyor mu acaba gözünü süzüp, gözünü süzüp.

Görmesem yarım saat dayanmaz idim,

* Öke: Guguk kuşu tüyü, kalpağa dikilir.

Gerçekten de gitti mi acaba ümidini keserek, ümidini keserek.

Kim bu böyle güzel şarkı söylüyor? Hayır, kendisi şarkı söyleyip, kendisi oynuyor olsa gerek. Çok kolay makam. Seét, halka oluşturmuş insanlar arasına sıkışarak girmeye başladı. Lakin öne çıkması kolay olmadı. İnsanların gözü oyuncuda, başka zaman Seét'in görünmesi ile yer verip, hürmet gösterenler şimdi dönüp de bakmıyor. Seét, arsızlanmış olsa da araya sıkıştı. Ses daha güçlü yankılandı:

İrtiş'in yarlarını ben savunurum,
Buz olsa, gök atımı nallarım, nallarım.
Üç köyden seçip aldığım Kamacay'ım,
Seni doksan kıza denk tutarım, denk tutarım...

Birazdan her nasılsa bir kuş tüyünün uça uça, hafifçe sallandığı görüldü. Daha sonra gümüş pullarla süslenmiş kızıl ipek takke çalkalandı. Hemen ardından siyah saç telleri görüldü. Seét zorlukla meydanın daha önüne doğru yaklaştı. Yuvarlak yüzü dolu kara kız saban turgayı olup uçuyor. Uzun gök gömlek üstünden belini sıkkan altın sırmalı yelek giymiş. Altı örgü kara saçının gümüş örgüleri, yaldızlanıp, çınıyor. Yüksek ökçeli, yeşil krom çizmeler bir basıyorlar, bir basmıyorlar... Uçar gibi geçiyorlar. Kız kollarını hareket ettirip, yüzerek öne gidiyor, birden çekilip geriye kaçıyor. Dolanıyor, iğ olup dönüyor.

- Kim bu, kim?

Seét henüz hatırlayamamıştı, geriden Maktavbay haykırıyordu:

- Hey, aferin. Karaküz! (148)

- Uç, uç, kırlangıcım!

Karaküz oyunu durdurunca, Maktavbay, Seét'i diğer tarafa davet etti:

- Yoldaş Battalov, orada, kırdaki yiğitler kükbar alıyor. Oraya gidelim.

- O nasıl oyun?

Maktavbay hileli bir şekilde gülümsedi, yüzü açıldı, gözleri yerinde dar bir çizgi gibi kaldı.

- Ooo, şimdi söylersem, merakın gider. Gidelim. Görürsün.

- Öyleyse, gidelim!

Seétler yetişmeden önce, grup yayılıp, insanlar bir sıraya dizilmeye başladı. Omuzlarına kızıl kurdele bağlamış iki delikanlı insanları tertip almaya davet etti:

- Geriye doğru çekilin!

- At çarpar.

O arada üç atlı, tepeye doğru koşturarak geçti.

Atların koşturup geçtiği yolun tam ortasına beyaz mendil yayılmış. Mendil üzerinde bir şeyler parlıyor. Seét uzanıp baktı; gümüş paraymış.

Omzuna kızıl kurdele bağlayan yiğitlerden birisi, öne doğru çıkıp elindeki beyaz mendili salladı.

Tepe üstüne varıp duran üç atlıdan biri atına kamçı ile vurdu. Akbüz at başını öne uzatıp topluluğa doğru atıldı.

İnsanlar onu gürültü patırtı içinde karşıladı:

- Bukeyhan!

- Haydi, haydi, kamçıla atını!

Akbüz at var gücü ile dörtlüye koşturarak gürültü patırtı yapan insanlar arasına girince, eğerdeki yiğit birden eğilip, sülük gibi uzandı ve yol ortasındaki beyaz mendil üstünden gümüş parayı, göz açıp kapayıncaya kadar kapıp gitti.

Üçüncü ata Karaküz'ün kız kardeşi Turgay binmiş idi. O da bugün tıpkı ablası gibi giyinmiş; başında kızıl takke, üstünde gök atlas gömlek, kızıl kadife yelek, ayaklarında kızıl krom çizmeler.

O, gövde olarak Karaküz gibi ufakça, zayıfça. Ama pek becerikli, cesur görünüyor. Turgay, üzenlere sıkıca bastı, dizginini çekti, yiğit cesareti ile atını bozkıra doğru çevirdi. Atı lekeli gök olup, Turgay'ın gömleği gibi parlıyordu.

Tekrar beyaz mendil sallandı. Gök alev bozkıra uçtu. Onun ardından doru ata binmiş yiğit atıldı. Yiğit (149) için şeref, kızı kovalayıp yetişmek. İşte gök alev şimdi tepeden inip söndü.

Yanları açılmış iki araç yan yana duruyor. Burası sahne. Seyirciler, ayak büküp bozkır otu üstüne oturmuşlar, kimileri uzanıp yatmış. Daha geride gençler dikilip duruyor.

Sahnede yeni yeni oyunlar gösteriliyor: "Alk göl"ün altı ekibi birbiri ardınca kamyon kasası üstüne çıkıp hal kaderince kendi maharetlerini göstermeye çalışıyor. Malum, burada da, en çetin yarış "tank ekibi" ile Arslanov ekibi arasında gerçekleşti.

Tankçılar, koro halinde sefer şarkıları söylediler, hep beraber “Yabloçko”yu oynadılar. Alkışlar, “bis”ler durmaksızın yankılandı, pek çok oyunu tekrar etmek zorunda kaldılar.

Nihayet, en sonunda birinci ekip çıktı. Bu ekipte kızlar çok. Kızların olduğu yerde oyunbazlığın da, seyrin de sınırı olmaz. Üstelik burada ekip başı kendisi de eşlik ediyor.

Seyircilerin gözlerini büyüleyip, gönüllerini hoş ederek “Gopak” başladı. Vera Gaydamako, Leyle Bulatova, Karaküz Akılbekova, Silu Bikçurina allı, güllü kurdelelerle kaplanıp gökkuşağı gibi parlıyorlar. Çekiştiriyorlar. Kamyon kasası eğili eğiliveriyor. Kızlar üç defa “bis”e çıktılar, yoruldular, zavallılıklar... Arslanov, Tatar makamlarından popuri çaldı. İlham Atlasov çıktı. Boyu posu, sesi, tam bir sanatçı. O, Mayakovskiy’in “Pasport”unu okumaya başladı.

- Yoldaş parti örgütü başkanı, - Vera, Seét’in kulağına fısıldadı, - sizi müdür çağırıyor.

Seét “sahne” ardına geçti. Toyak onu “Volga”da bekleyip duruyormuş. Toyak “Volga”nın kapısını açtı:

- Seét Kerimoviç, haydi çabuk. Gayşe, araç göndermiş, misafirler bekliyor demiş. Acele etmeliyiz.

25

Seétler vardıklarında, misafirler kapı önünde toplanmışlardı. Erkekler bir köşede kendi aralarında bir şeyler hakkında şiddetli bir şekilde tartışıyorlar. Hanımlar, kızlar ev boyundaki iskemleye oturmuşlar, gülüşüyorlar. Toyak, misafirlerle salamaşıp da durmadı, Seét’i indirdi (150) ve şimdi geliyorum diyerek, aracı mağazaya doğru çevirdi, tozu dumana katarak gitti.

Seét, sadece erkeklerle görüşükten sonra yıkanıp geleyim diye dönmüştü, karşısına paytak paytak Gaziz geldi. Seét onu kaldırdı. Zöbercet hemen yanda dursa da dönmedi. Seét, Zöbercet’in keyifsiz olduğunu hissedip, kadınlar, kızlar grubuna gitmedi, Gazizle söyleşerek, kendilerinin kapısına doğru geçti. (Toyak evin ayrı kapılı, bir odasını boşaltıp, Seétlere vermişti.)

Odaya girince Seét, çantasını açıp, hediyelerini çıkardı, Gaziz’i giydirmeye başladı. Kostüm kendisine dikilmiş gibi tam geldi. Sipersiz şapka azıcık büyükçe imiş, zararı yok. Gazizciğim çabuk büyüyor. Şimdilik karton yerleştirmek uygun olacak. Gaziz’in en sevdiği hediye, vapur ile kılıç oldu. O, bunları elinden bırakmadı. Sevincinden onlara doyamadı.

Zöbercet, epey sonra girdi, hatta Gaziz’in yepyeni “resmî ceketine”, oyuncularına da itibar etmedi. Seét, onun için aldığı hediyeyi vermek için acele etti:

- İşte, Zöbercet, sana da hediye aldım. Niçin saban toyuna gelmediniz?

- Toydan sonra dayak! Zöbercet, bakmadan geçip, masa yanındaki sandalyeye oturdu. – Ben mektupla hareket edecek dul kadın değilim. Granovski, kendisi gelip hanımını taksi ile alıp gitti. Peki sen...

Muhtemelen söz münakaşaya doğru gidiyordu, Gayşe koşturup girdi, acele ettirmeye çalıştı.

- Haydi şimdi, niçin bekletiyorsunuz. Misafirler masa yanına oturdular, sizi bekliyorlar. Ah, ah, fark edememişim, Gayşe, Gaziz’i kaldırdı, - bak, nasıl güzel denizci olmuş. Kim alıp getirdi bu oyuncakları? Haydi, gidelim!

Hemen duvar ardında durarak, misafirleri bekletmek doğru olmaz, çıkmak uygun oldu. İnsan çok değildi. Laçıntay eke ile Balşiker abla, Toyak’ın bölge komitesindeki tanışları, erkekli, hanımlı iki çift, Kükçetav’da Gayşe ile aynı okulda çalışan öğretmenler Klara İvanovna ve Ardalion Mihayloviç. Gölcamal, bir görev üzere gelmişti, onu ısrar ederek, oturmaya mecbur ettiler. Hepsi de tesadüf toplanmış, beklenmeyen misafirler, saban toyundan dönerken sadece uğramışlar.

Yine de Gayşe’nin masası bol. Sanki yolcu (151) misafirlerinin olacağını sezerek, önceden hazırlanmış. Toyak da, Gayşe de misafirlerini aydınlık yüz ile gayret göstererek ağırladılar. Gönüllerini açmaya çalıştılar. Saban toyundan alınan “hak” dağılıp bitmemişmiş, bir iki kadeh şampanyadan sonra neşeli gürültü, patırtı kendi kendine artarak devam etti.

Şarkıya Zöbercet başlayıverdi. Onun sesi çok fazla güçlü değil, basık. Ancak bu seste kendisine has bir nağme var. Bunun için Zöbercet’in söylediği her şarkı nedense o zamana kadar işitilmemiş yeni ezgi, yeni nağme gibi yüreği kendisine bağımlı hale getiriyor, dalgalandırıyor. Bugün bu nağme özellikle güçlü işitildi. Diğerleri bunu hissetiler mi, hissetmediler mi, ama Seét fark etti. Hayır, bu şarkı değil, göze görünmeyen keskin hançer idi. O hançer durmaksızın Seét’in yüreğine saplanıyor, dilimliyordü. Nağme güçlenip, böylesi yaralı yüreğe tuz serpiyordu.

Gayşe, bunu sezmiş olsa gerek, misafirlerini ekilen yerler hürmetine şerefe kadeh kaldırmaya davet etti. Kadehlerin boşalmasıyla Zöbercet’i kucaklayıp dans etmeye çıktı. Ona diğerleri katıldılar. Misafirler hemen tan öncesinde dağıldılar.

Zöbercet, odaya döner dönmez soyundu ve hiçbir şey söylemeden, Gaziz'in yanına divana gidip sıkıştı. Seét, yatağa gidip yattı. Divan dar, çocukla yatmak zor. Seét, onu birkaç defa yatağa çağırdı, Zöbercet cevap vermedi, uyumuş gibi davrandı.

Gerçekten de, niçin yazı yazmaya niyetlenmiş idi. Sovhozda ne kadar çok araç var. Birisine oturup dön de hediyelerini ver, hürmet ederek beraber alıp gel. Saban toyu işte ne kadar da neşeli geçti. Sadece bunu Zöbercet ve Gazizcik göremediler. Kabahat, Seét'in kendisinde. İş ile meşgul olup, kendisinin biricik hayat yoldaşını unuttu. Onun da yüreği var, gururu, şerefi var! Ama sen!..

Seét, uyuyamayıp bir bu tarafa, bir diğer tarafa döndü. "Gerçekten de son zamanlarda ben onu unutmaya başladım. Hissediyor, çok iyi hissediyor. İşte bunun için de onun sesinde, şarkısında hüznünlü nağme ve keder..."

Yürek ikiye bölündü. Hangi taraf kendisine çekip götürür? Niçin bu şekilde ikiyüzlü olarak hem kendini hem de sana mukaddes inançla bağlanmış kişiyi aldatarak yaşamak? En doğrusu, gizlemeden gönülde var olanı, acı hakikati söyleyivermek! Lakin bundan ne fayda? Bu şekilde o kanadı kırılmış kuğu gibi parçalanacak değil mi?!. (152)

26

Seét, Leyle ile vedalaşıp kapıya doğru yürüdü. Protez, çekirge sesi ile cıvıladı ve dindi. Kapı kapandı.

- Çok iyi insan, kardeşin dahi böyle olmaz. Durumu öğrenmeye gelmiş. Akşam doktoru göndermişti. "Kardeşim, burada annen yok. Üzülerek yatma. Doktora sordum, çabuk düzeler, diye söyledi. Küçük bir hediye almıştım..." diyor. Ne getirmiş acaba?

Leyle bu şekilde kendi kendine söylenip minderden hareket etti, ağlayacak gibi olup bağırıverdi:

- Anne-ciğim!

Bina bomboş. Bir kişi dahi yok. Kızların hepsi de işte. Ekin ekmenin bitmesi ile inşa işleri başladı. Ekip, parçalara bölünüp, çeşitli inşaatlara dağıldı. Kızlar, garaj yapımında. Orada, sedye ile çimento alıp götürürken, ayakaltında yatan tahtaların birisindeki çiviye bastı. Çivi sağ ayağının tabanını delip üste çıktı. İyi ki, can acısı ile ayağını hemen çekti. İşte şimdi üç gündür işe çıkamıyor. İki gün, iki gece ayak sızlayarak zonkladı, kirpikleri kapattırmadı. Ama bu gece o, mayışıp uyuklayıverdi. Ya zonklaması dindi, ya da iki günlük sızlama takatini aldı.

Parti örgütü başkanı ile konuşmasından sonra neşelenip, ayağının ağrısını unutmıştu, çok erkenmiş. İşte şimdi azıcık hareket edince, Leyle'nin alınna soğuk ter çıktı. Birkaç dakika nefes almadan, hareket etmeden yattı. Birazdan zonklama dindi. "Seét ağabeyin ayağı da böyle ağrıyor mu acaba? Hey akılsız, akılsız, boş karşılaştırma. Onun ayağını kesip almışlar. Ama senin ayağına sadece bir çivi batmış. Sen hâlâ buna da dayanamıyorsun. Seét ağabey ne alıp geldi acaba?.."

Leyle, sargı bezine sarılmış sol ayağını hareket ettirmeden, sadece elle yoklayarak yatak kenarındaki paketi aldı, açtı.

- Elma! Nereden bulmuş bunu! Ağzı sulanıp, gönlünden geçirip duruyordu. Teşekkürler, ağabey, çok çok teşekkürler.

Leyle, ufak ufak dişleyip, uzun süre çiğneyip, tadına vararak elma yemeye başladı. Ekşimsi. "Bizim anne böylesi elmaya gönül açan elma deyip dururdu..." Elma yiyince, güç kuvvet gelir gibi oldu. Sızlama unutuldu. Leyle, şimdi rahat bir şekilde dinlenmeyi düşünüyordu, olmadı. Dayanamayıp (153) boynunu, yüzünü, başını kaşımaya başladı. Kabarmamış yeri yok. Kendisi kaşıyor, kendisi acıtıyor. Kaşımaya başlasan, daha çok azıyor, dayanmak mümkün değil.

- Bu kadar da kötü sivrisinek olurmuş.

Minder altından küçücük yuvarlak ayna alıp baktı:

- Aman, bu ben miyim.

Hiçbir zaman da sivilce eseri görülmeyen bembeyaz yüz kararmış. Yoksa bu bir belirti mi? Şimdi kızamık basmış gibi böğürtlen böğürtlen kızarmış. Sıkılmak istiyorlar. Leyle, kendisini hiçbir zaman da "mükemmel" güzel bir kız diye hayal etmedi. Onun yüzü uzunca, zayıf idi. Yüz uçları da hiçbir zaman da dolgunlaşıp kızarmadı. Leyle, buna da razı idi. Ama şimdi... O, elindeki ayna parçasını öfkeyle yere atıverdi, gözlerine yaş doldu, ağlamaya başladı, yüzünü elleri ile kapattı.

Birisi kapıyı çaldı. Birazdan tekrar, daha uzun ve daha sert bir şekilde çaldı. Leyle, ses vermedi. Kapı açıldı.

- Ehe, ehe!

Yer gıcırıyor. Yavaşça yürüyüp geliyor. Tabanın gıcırdaması dindi. Durdu.

- Kızım, ay, kızım, uyuyor musun?

Leyle, yüzünden ellerini çekip, gözlerini açtı. Uzun boylu, kapkara sakallı bir kişi dikilip duruyor. Boynuna büyük deri çanta asmış. Narimanbek Mamed oğlu imiş. Postacı ihtiyar.

- Kızım, -azıcık eğildi, - senin soyadın Bulatova gibi, hafızam yanıltmıyorsa. Öyle mi?
- Doğru, Leyle Bulatova.
- İşte, kızım, sana mektup var, - Narimanbek çantasından zarf çıkararak, Leyle'ye uzattı, - hastalanmış yatıyor denince, zahmet etmeseyin diye kendim alıp geldim. Annendendir. – Leyle uzanıp mektubu aldı. – Halin nasıl, güzelim? Ayağın çok sızlıyor mu? Çalışırken çizme giymek lazım. Ama siz gençler, tecrübesizsiniz.
Leyle zarfı açmak için acele etti.
- Teşekkürler, dede, teşekkürler.
Narimanbek çantasını kapattı.
- Tamam, ben gidiyorum. Dağıtılacak mektuplarım çok fazla. Bugün posta, çok zengin oldu.
Hoşça kal, güzelim, çabucak selametlen.
- Hoşça kalın.
Mamed oğlu koca koca adımlar atarak çıkıp gitti. (154)
- Muhtemelen, anneciğimden... Hayır, Yal-ta-dan. İlginç, Kırım'dan kim bana mektup yazar?
O, zarfı düzgün bir şekilde açtı. Zarftan fotoğraf ve dörde katlanmış bir mektup çıktı. Leyle, fotoğrafa uzun bir süre, inceleyerek baktı ve bağırıverdi:
- Flera'dan, Flera'dan... - resmi, minder kenarına koyup, mektubu okumaya başladı:
"Benim sevgili Leleçkam!
Şaşırдың mı, güvercinim? Gerçekten de güzel manzara değil mi? Tıpkı romanlardaki gibi... Ay. Deniz. Denizkızı. Kıyı boyunda, yüksek servi altında iki genç kişi... Tanıyor musun kimler onlar? Birisini tanıyorsun şimdi, can dostun. Benim üstümde akşamlik gömlek, bu nedenle uzun ve kollu, rengi koyu mavi, gece gibi. Bana yakışıyor. Değil mi? Ben, bu gömleğimi çok seviyorum. Öncelikle, güzel, tam geliyor. İkinci olarak... Sen, Leleçka, kendin düşünerek bak hadi! Ne için imiş?
Bu mektubumda, dostum, sana büyük sevincimi de söyleyebiliyorum. Ben... evlendim. Eşim, ressam. Sen, resme daha dikkatli bak şimdi, o nasıl zevkli giyinebiliyor. Tıpkı bir İngiliz centilmen.
Benim Djan (onun ismi önce Ehmetcan imiş, bunu kısaltmış, şimdi nüfus cüzdanında da Djan) böyle güzel peyzajlar çiziyor. Gören kişiler hayrette kalıyorlar. Dahi diyorlar. Bize göre dahi mi, ilham mı işte burada. Sen bağışla beni, canım. Biz sana "ak güvercin" deyip dururduk. Hatırlıyor musun?"
Leyle, bu sözleri okuduğunda yüzünü çatıp, alaylı gülümsedi:
- Ama şimdi görseniz, kara karga dersiniz...
Leyle, mektubu okumaya devam etti:
"Ben buraya gelince, Tatarca'yı unutmaya başladım; şirkette Tatarca konuşmak ayıp tabi! İşte ilham diyince, aklıma geldi. Bizimle aynı sınıfta İlham adlı bir delikanlı okuyordu. O da vatansever galiba, sürülmemiş topraklarda görürsen, benden selam ve öpücükler...
Djan beni çok seviyor. Ben de...
Biz Kırım'da iki ay tatile hazırlanıyoruz. Djan: "Kavkaz'a gideriz, sevgilim, bana yaratıcı genişlik lazım" diyor. Ben kendi kendimi gerçekten bahtlı sayıyorum. Yarına Ay-Petri'ye güneşin doğuşunu izlemeye gideceğiz. (155) Şaşırtıcı, güzel manzara diyorlar. Tabi ressam kişi için izlenim çok önemli.
Nasıl, dostum, kaygılanıyor musunuz? Sen şimdi güneşte çok yürüme. Yüzünün derisi sertleşir. Bende çok güzel yabancı kremler var. Eğer lazım olursa, gönderirim, paramız yeterli.
Unutayazmışım. Leyla, bu güzel gömleği bana Djan, damat hediyesi olarak almış idi. Geri kalanımı kendin anla...
Sana baht ve güzel güzel delikanlı dileyip, kucaklayarak dudaklarından öpüyorum. Allaha ısmarladık. Seni her zaman seven Flera Araratskaya.
Yatla. Mayıs.
R. S.
Eşim Djan sana ve bütün sürülmemiş topraklarda çalışanlara, sıcak selam yazmamı istedi. O diyor ki: "Sürülmemiş topraklar şimdi modada. Kavkaz'dan dönünce, birer büyük tablo çizmeli, belki de. Birinci planda senin dostun Leyle olur", diyor. Demek oluyor ki sen kahraman ana oluyorsun! Ama ben kıskanıyorum!.. Milyonlarca defa öpüyorum. Mektup bekliyorum...
Flera ve Djan Araratskiye".
Kırpiklerde yaş damlacıkları. Cıva gibi yuvarlanıyorlar, dudaklara toplanıyorlar. Onlardan tuz tadı geliyor.
Öç alıyormuş gibi, tam karşı duvarda Leyle'nin yağlanmış kombinezonu ilinmiş duruyor.
- İşte benim... güvey hediye!

Kazan, on yıllığını tamamlama tantanası gözlerimin önüne geldi. Övgü sözleri söylendi. Hediyeler verildi. Leyle, İlham ve yine yedi ön sıradaki öğrenci fabrikaya gidecek oldular; dokuma fabrikasına, hüner almaya! Ama Flera, Leylelere katılmadı. O, doğrudan doğruya enstitüye atladı.

Fabrikaya alışıp, el işe yatkınlığı sırada, ekin ekilecek yerler hakkında söz çıktı. İlk olarak Leyle dilekçe verdi, sınıf arkadaşlarını da yeni yerler görmeye çağırırdı. Ekin ekilecek yere geldiler. İlk olarak Leyle, traktörçüler kursuna girdi...

- Tekniğe gem vurdum! İşte şimdi kendi kendime aynaya bakışım da kalmamış...

Minder kenarında resim. Onda gülümseyerek iki bahtlı insan bakıp duruyor... Ay. Deniz. Denizkızı. (156)

"Niçin Leyle de onlar gibi bahtlı değil acaba? Baht, sen neredesin? Hangi yollar kız çocuğunu bahtla görüştürebilir acaba?..

27

Leyle'nin halini öğrendikten sonra, Seét, devrilip yatan elektrik istasyonuna doğru gitti.

Toyak, üç gündür Akmolla'da. Orada sovhoz müdürlerinin bütün ülke hakkındaki istişaresi devam ediyor. Fikir alışverişi bitince, Toyak'ın ülke sovhozlar tröstüne uğraması gerekiyordu. Devam eden şu su meselesi hakkında. Haziran başında o Alma-Ata'da olup, Çağalı-Alka Göl kanalı projesinin gerçekleştirildiğini öğrenip, mutlu bir şekilde dönmüştü. Şimdi Haziran gelip geçiyor. Bankadaki hesaba hâlâ para girmiyor. Durum müşkül. Şimdi bu meseleyi halletmeden dönmek hiç uygun olmaz. Demek ki, Toyak, Akmolla'da yine birkaç gün takılmak zorunda kalacak.

Bu arada Seét de yöneticilik işlerini eline almak zorunda kaldı. İki ekip, ot biçmekte. Oradakiler sorunsuz devam ediyor. Araç yeterince var. Bozkırda ot bol. Gücün yettiği kadar biç. Ama işte inşaat işleri sinire dokunuyor. Biri olsa, diğeri bozuluyor. Bitmez tükenmez münakaşa.

Santral, merkez çiftliğin diğeri ucunda, eski Kazak ziyareti yanında kuruluyordu. İkinci ekip sır vermiyor, askerler çok çalışıyorlar. Bir haftada binanın duvarları da göze görünmeye başladı.

Buraya ulaşıncı, karşıda bir damperli kamyon atıla-çarpıla çıktı ve Seét'e yaklaşıncı birden durdu. Kabinden Nikolay Poddubnyı fırlayıp indi.

- Yoldaş Battalov, -terlemiş, pişmiş, acele ediyor, kekeliyor, - yi-ne be-la!

- Ne oldu?

- Damperler boş döndü. Fabrika müdürü, karnelerin süresi geçmiş diye, kerpiç vermemiş.

- Niçin? Üçüncü gün gittiğinizde, hazır kerpiç yok, sonradan gelip alırsınız, diye söyledi dediniz değil mi?

- Aynen öyle. Bürokrat o, tuf, - Nikolay öfkesinden yüzünü çatıp yere tükürdü. – Fakat Aleksandrov kendisinin de tozunu dumanına kattı, laf saydı.

- Bu da fazla. Böyle olmaz.

- Nasıl fazla! Kerpiç yok, ekipte işsiz geçen zaman. Söylenmeyecek taraftan söylüyorsun. (157)

- Her neyse, Nikolay, - Seét, Poddubnyı'ı rahatlatmaya çalışıp, omzuna elini attı, - onları dövmekle bir tek kerpiç gelmez. Karneler nerede?

- Bende.

- Ver. Ben şimdi bölge icra komitesine gidip sürelerini yenilerim.

- Aracınız var mı peki?

Seét, tereddüt edip, düşündü ve elini salladı:

- Haydi! İşte şu damperi ver, boş dönmeyeyim. Ama sen, Nikola, gençlere başka bir iş bul.

Nikolay, sakinleşip, sigara yaktı:

- Ben, işsiz yatıyorlar diyerek, yoldaş parti örgütü başkanı, sadece öylesine dedim. İş yeterince var. Fakat kerpiç çok lazım.

- Öyleyse haydi araca. Sen ekip yanında iner kalırsın.

İkisi de kabine oturdular. Damper gürleyerek hareket etti.

Seét'in bugünü Kükçetav'da bölge icra komitesi ile kerpiç fabrikası arasında koşturarak geçti. Muhtemelen kabine girmek, konuşmak ve birkaç saat boyunca vize beklemek günü bitirdi. Bu şekilde yol tamamlandı, sonuçta, beş bin kerpiç alındı. Kerpiçleri yükleyip fabrika kapısından çıkıp giderken, Aleksandrov dayanamadı, aracın, kabin penceresinden uzanıp depo sorumlusuna parmak gösterdi, gönlünü boşalttı.

- Söyledim sana, alırsız diye, aldık. Biz öyle böyle değiliz, sürülmemiş toprak!

Seét, Kükçetav'dan döndüğünde, güneş batmaya başlamıştı. Aracı, okul yanında durdurup indi.

Burası henüz temel halinde. Sağında solunda istif istif bırakılmış kalkanlar, malzemeler. Plan doğrultusunda okul, taştan iki katlı olarak yapılmalıydı. Ama bu yıl ona gücümüz yetmedi. Bunun için

toplama kalkanlardan yapılmış iki ev alıp, bunları bir araya getirip birleştirme ile kanaat etmek yerinde oldu. Taş okul yapılıncaya, bu bina çocuklara yurt olarak kalacak.

İstiflerin diğer başında tepeleri kızıl kayağan taş ile kapatılmış ikişer dairesel dört ev. Onlardan daha uzakta iki katlı sekiz dairesel ev. Onun üst (158) kat pencerelerinde batan güneşin son ışıkları yansıyor.

Sol tarafta daha kurulum bitmemiş dört beş evin iskeletleri dantel haline konuyor. Şimdi tam da caddeye benzemeye başlamış. Gelecekte o “Alka Göl”ün insanlarla kaynayan ana caddesi olacak.

Yeni yapılan binalara, ilk etapta, çok çocuklu aileler yerleşti. Seét için de bir daire almanın zamanı idi şimdi. Her gün Karabolak’a gidip gelmek bıktırdı. Ama başka aileler çocukları ile çadırda kalıp sıra beklerken, parti örgütü başkanının kendisi için önden daire alması ayrıptır.

Seét, bu şekilde çevreye bakıp, düşünerek marangozhaneye doğru yürüdü. Okul tarafından dan dun eden ses duyuldu. Demek ki birisi çalışıyor.

Seét, marangozhaneye girdiğinde, Grişa, pencere çerçeveleri yapıyordu. Kapıya sırtını dönüp çalıştığından, Seét’in girdiğini hissetmedi, işine devam etti.

Çocukluk zamanından burna sinip kalan ekşimsi çam sakızı kokusu. Yerde irili ufaklı kareler. Tezgâh yanında uzun rende bıçağından dökülen halka halka dolanmış şeritler... Onlar çocukluk çağında Seét’in ilk oyuncakları idi. Babası balta ustası Kerim de, tıpkı işte Grişa gibi, burju üstüne göğsü ile yatıp “değirmen kanadını” çeviriyordu. Ömrü boyunca baltasını bırakmadı, belini doğrultmadı. Sonunda o, Seét hapishanedeyken dünyadan göçtü. Tek çocuktan, ümitten ayrılmak pek ağır olmuştur. Ne kadar acı hasret yutarak gitti o zavallı baba...

Grişa, çerçeveleri delip bitirerek, tezgâh üstündeki ağaç çivilere uzandığında, Seét’i görebildi, gülümsedi. O, her zaman bu şekilde, kiminle karşılaşırsa karşılaşın, çocuklar gibi samimi gülümsüyor. Muhtemelen bu onun sözsüz selamıdır. Grişa, çabucak gelip Seét’in elini sıkıca sıkıp selamlaştı, işaretlerle marangozhanenin diğer başına çağırdı.

Duvar boyunca sıra sıra dizilmiş hazır çerçeveler duruyor. Ev kalkanları ile beraber pencere çerçeveleri de gelmişti, lakin bunlar az, okul olunca, pencereler çokça olmalı. Bunun için Grişa, yine yedi çerçeve hazırlamış. Doğrusunu söylemek gerekirse, yaptığı çerçeveler standart çerçevelerle karşılaştırıldığında daha muntazam, daha sağlam da. Köşelerde, sağlamaleştiricilerde bir yarık dahi yok, yapışmışlar. Tam oturmuş gibi. Seét, kendisi de balta ustası, ama (159) Grişa ile yarışacak kadar değil. Ne zaman delikanlı bu hüneri kendisine mal etmiş. Olsa olsa yirmi, yirmi beş yaşlarında daha.

Marangozhanede düzen var. Her şey kendi yerinde. Ayakaltında yuvarlanıp kalmış bir kütük başı, tahta parçası yok. Aletler mağazadaki gibi tür tür olarak rafa dizilmiş veya askıya kısırlanmış.

Pencere çerçevelerini, kapı kasalarını göstermeyi tamamlayınca Grişa, tezgâh üstünü bezle temizleyip, Seét’e oturması için işaret etti. Dili olsa, huzur bularak konuşurdun. Seét tezgâha çıkıp oturdu. Gönlü kalmasın. Şimdi ne yapacak acaba?

Grişa iş elbisesinin göğüs cebinden dörde katlanmış kâğıt çıkarıp Seét’e uzattı.

Kâğıtta pek tertipli şekilde, cetvelle ölçülerek çizilmiş uzunca kare. Onda şartlı bilgiler; yuvarlaklar, üçgenler, dörtgenler. Seét, nasıl şaşırarak bakmasın, bu çizgilerin, şekillerin anlamını bilemedi, şaşkınlıkla Grişa’ya baktı. Vivdiç, ikinci kâğıdı tutturdu. Seét, bu kâğıda uzun süre baktı, sonunda rızasını bildirip başını salladı, Vivdiç’in arkasından dokundu:

- Aferin.

Birinci kâğıt, plan, işte ikinci kâğıt o plan doğrultusunda hazırlanacak nesnenin profili ve cephe görüntüleri idi. Bu birinci ekibin kampında yapılacak yemekhane planı idi. Hiç şüphesiz yemekhane lazım. Lakin böylesi verandalarla süsleyerek yemekhaneyi yapmak, özellikle sadece bir ekip için yapmak, muhtemelen, sovhozun inşa planında yoktu. Seét, planın sağlıklı olduğuna heveslenip ilk tesirle Grişa’yı sevdirse de, daha ciddi düşününce, bu planın gerçekleşmeyeceğini anladı. Böylesi zanaatkâr eller yetişmiyor. Olmaz. Ancak Vivdiç’e nasıl edip de anlatmalı?

O arada Grişa üçüncü kâğıdı verdi. Bu, yazanın ricası idi:

“Yoldaş parti örgütü başkanı!

Yemekhane yapımında ağaç işlerinin hepsini de kendim karşılıksız yapıyorum. Vardiyadan sonra, dinlenme günlerinde.

Sizden ricam:

1. Ekip, saman kerpiç hazırlasın. (Bu mesele toplantıda halledilsin.) (160)

2. Müdür, gerekli inşaat malzemesini almak için izin versin. (Muhasebe defteri var.)

G. Vivdiç”.

Toplantı çabuk bitti. Karar da kısa oldu. Görev vermek için sadece iki nokta yazıldı. Birincisi, Grigoriy Vivdiç'in ekip kampında yeni yemekhane yapma hakkındaki teklifi uygun görülmüştür diye belirtilecek ve müdürden projeyi gerçekleştirmesi istenecek. İkincisi, dinlenme günlerinde yardımlaşmaya çıkıp, beş bin saman kerpiç kalıptan çıkarılacak ve Vivdiç'e inşaat sırasında kolektif yardım yapılacak.

Bağrışarak el kaldırdılar. Vera, toplantı sona erdi diye bildirdi. Bozkır otu üstüne oturan, kimi uzanan gençler sevinçle yerlerinden kalktılar.

Seét, yolcu aracı ile Karabolak'a ailesi yanına gitti. Ekip üyeleri yazlık mutfak etrafına toplandılar.

Taslarını alıp sıraya geçtiler. Karaküz uzun saplı yemek kepçesini sapsarı köpüklü yemeğe batırıp, karıştırıverdi. Buhar yükseldi, burnu gıdıklayan tatlı koku yayıldı. Kepece onun elinde rahat ve ustaca dönüyor. Alttan yemeğin koyusunu, tel şehriye ile patatesini toplayıp alıyor ve birden eğrilerek, çorbanın altın köpüğünü ilave ediyor. Hemen her bir tabağa birer parça büyükçe yağlı et parçası da koyarak tamamlıyor. Önden gelene de, geriden gelene de eşit. Yemeği lezzetli. Tel şehriyeye yağ sinmiş, et de ezilerek pişmiş. Kazak halkı yemek pişirmekte ustadır. Onlar, kazanın altını gürlleterek yakıp, taşırarak fokurdanıyorlar. Uzun, kısık, aynı seviyede kaynatıyorlar, kazanın üstü her zaman açık. Ona bozkırın hoş kokulu havası da karışıyor. İşte bu nedenle de onların pişirdiği et yumuşak, lezzetli olur.

Karaküz, aççılık kursunda okumasa da, yemek pişirmesinin "hikmetlerini" keçe ev önündeki yer ocağında görüp, öğrenerek büyümüş idi.

Yemekhaneye girip yemek yediği her defasında, yemekte kusur bulan "şehir delikanlısı" Atlasov da çıt çıkarmıyor. O da Karaküz'ün pişirdiği yemekten memnun, tabi diğerleri daha fazla.

Çok lezzetli bir şekilde, keyiflenerek, kendi aralarında şaka sözler söyleşe söyleşe yemek yiyorlar: (161)

- Kufaryan, burnun yemeğe girecek.
- Ona kalanı da yetiyor.
- Eh, mide rahatladı tabii.
- Kırsa, düzgün dur, dilini yutarsın.
- Karaküz, İlham ilave istiyor.

Atlasov, zamanını sözle boşa geçirmede, dudaklarını yaladı ve önündeki yağlı kaburgayı alıp kemirmeye başladı. Yine bir yaramaz onu çimdikleyp baktı:

- Yavaş, kemiği batırıyorsun.

Diğeri pirinç lapası idi. Kokusu da hoşlarına gitti. Bazıları gerçekten ilave isteyerek yediler.

Sadece Özbek yiğidi Şahveli mırıldanıp oturdu. Ona göre, pirinç kaşık ile yenen lapa pişirmek için değil, belki yağ sinip, taneleri tane tane olup, dağılıp duran pilav için sadece oluşan kıymetli bir yarma idi.

- Bizim Buhara'da, - dedi o, lapasını yiyip bitirip ağzını sildikten sonra, - pirinçten çok güzel pilav yapıyorlardı.

Şahveli, pilav "yapmak" için pirinçten başka yine neler lazım olduğunu sayıp, birer birer parmaklarını büktü.

- Ufalanarak, parça parça edilmiş semiz koyun eti, kayısı, kuru üzüm, kişmiş, havuç.

- Ooo, - dedi Şahveli'nin karşısında oturan Baltabay. - Yarına Veli ekeyi Karaküz yanında bırakalım. Güzelce pilav yapısın. Koyun etini kendim bulup veririm. Ekip başı, siz kabul ediyor musunuz?

İrgali, karşı çıkmadı. Şahveli'nin vazifesini hep beraber kendimiz yaparız, o mutfakta kalır dedi. Kayısı ve kuru üzümü mağazadan aldılar. Pilav hazırlama problemini halledip tam dağılmaya başladıkları sırada, masa yanına büyük beyaz paketle Vera Gaydamako geldi.

- Yoldaşlar, bir dakika!
- Ne, gazete mi okuyorsun?
- Vazifelerin gerçekleşmesi hakkında söylüyordur.
- Hayır tabi ki, Vera, Karaküz ile Veli'ye toy hediyesi alıp gelmiş.

Hepsi de kahkaha ile gülmeye başladılar.

- Vera, masanın muşambasını kaldırıp, paketi uygun bir şekilde koydu, masa çevresindeki ekip üyelerine bakarak çekildi. Gülmeyi bıraktılar. Vera'nın iri mavi (162) gözleri ayrı bir aydınlanmış, "biliyor musunuz, ben size ne demek istiyorum, bulun, bilmece" der gibi şaka yaparak bakıyorlar. O, her zamanki gibi, sıradan, tertipli giyinmiş; açık yakalı bembeyaz bluz, mavi pantolon, başında mavi üçköşe başörtüsü. Dudaklarında her zamanki gibi nazlı ve hoş gülümseme.

Bahtlı kız bu Vera! Ona delikanlılar da, kızlar da aynı şekilde hürmet ediyorlar, onu kardeşleri gibi görüyorlar. Kızamıyor. Lakin karşısında kibirli olmaya çekiniyorlar. O, komsomol sekreteri olarak, ekipteki komsomollara çeşitli vazifeler veriyor. Onu karşılık vermeye kalkışmadan yerine getiriyorlar.

Zannedersen, onun etkileme gücü yüksek, insanı dinletebiliyor. İşte şimdi de onun konuşmasını heyecanla beklediler.

- Kırsa, nereye saklanıyorsun, Vera'nın bluzunu boyuyorsun. – İrgali, Vera'nın koltuk altına çok sokulmuş, üstü başı kapkara yağa batmış Kirill'i koca elleri ile uygun bir şekilde çaktı ve masanın arkasına dikti: - Kıpırdama!

Kirill, diş diş mücadele etmeden duramadı:

- Kendin de kuğu değilsin tabi. Gömleğine bak, şimşekler çaktırıyor, vernikli mi ne.

İrgali bu beklenmeyen iğneleyici sözden rahatsız olup daha kenara doğru gitti.

- Kirill doğru söylüyor, gençler, - beklenmedik anda Vera, Kirill taraftarı oldu, - kaygısız yağlanmış, kaygısız parlamış...

Gençler birbirine baktılar. Gerçekten de elbiselerinin temizliği, bütünlüğü ile övünecek imkân yok idi. Lakin sır vermeye çalıştılar:

- Veroçka, sen boş yere endişelenme. İşte çabucak bunları çıkarırız da sadece anne gömlekleri ile kalırız.

- Âdem ile Havva ömürleri boyunca gömleksiz dolaşmışlardır, derler.

- Çamaşırıcı kadın olmayınca, ne yapalım?

- Yeter, konuşmayın bakalım, yoldaşlar!

Vera, masadaki paketi çözmeye başladı. Gürültü patırtı dindi. Hepsi de "ne çıkacak?" diye dikkatle baktılar. Yıkanmış, ütülenmiş gömlekler, atlet fanilaları çıktı. Vera, paketi açmayı tamamlayınca, çevresindekilere baktı.

- Kirlileri yıkayan hasta, yatıyor. Bu kirliler, yıkanmamış halde hamamda duruyordu. Biz, Karaküz ile ikimiz bulduk (163) ve yıkadık. Kimin elbiseleri olduğunu bilmiyoruz. Kendiniz tanıyıp alın.

Kirill, tekrar Vera'nın koltuk altından çıkıp onun yüzüne uzanmış gibi durdu.

- İzin verirsen, seni bir öpeyim mi? Senin dudakların melek sözleri söylüyor, ellerin altın...

- Arman dur! – Bu defa Kırsa'yı Baltabay alıp sürüklüyordu, o fırt edip masa altına pustu.

Vera, masadan kenara doğru çekildi. Gençler, uğuldaşarak, hepsi beraber masadaki güzelce dizilip konmuş elbiselere uzandılar.

- Durun bakalım! – Gençleri ite dürte masa yanına Karaküz geldi. – Ellerinizi pis. Giymeden kirletiyorsunuz. Şu gömlek, kimin?

- Altmış beden mi? Arslanov'un ki...

- Atlet fanila?

- Kolsuz ise, benim ki.

- Cibin?

- Çocukların ki mi? Öyleyse Kırsa'nın ki...

-...

Gençlerin ağızları açıldı. Onlar şimdi kirlilerinin yıkanmasına sevinmişlerdi...

Gürültü patırtı dinince, Vera, tekrar masa yanına çıktı:

- Kızlar! Çamaşırıcı kadın gelir mi, gelmez mi, onu beklemeyelim. Benim şöyle bir teklifim var; haydi kendimizin ekip üyelerini şef olarak kabul edelim. Ekipte toplam kırk beş kişi var. Bunun on beşi kızlar. Her bir kıza iki kişi düşüyor. Biz...

- Vallahi, tıpkı cennetteki gibi.

Masa altından Kirill'in kirpi başı görünmüştü, Vera elindeki havlu ile onun sırtına vurdu. Kafa hemen kayboldu. Kızlar, Vera'nın teklifini kabul ettiklerini belirterek ellerini kaldırdılar.

- Peki, kızlar, - Vera, yoldaş kızlarına döndü, - yiğitleri nasıl böleceğiz?

- Kim kimi seviyor, sayсын alsın.

- Ooo, böyle olmadı, - Baltabay, oturduğu yerden fırlayıp kalktı. – Bir kız iki yiğidi severse, bela olur. Yiğitler birbirini öldürür elbette.

- Korkma, sana iki tane kalır.

Tekrar gürültü patırtı, dostlar arasında münakaşa başladı. Sonunda kura çekmeye karar verdiler. Vera, hemen defter alıp, biletler yazmaya başladı. Bir bilete iki (164) yiğidin soyadı...

Biletleri katlayıp Grişa'nın şapkasına doldurdular ve onu da çekiliş yöneticisi olarak ortaya diktiler.

- Haydi, kızlar, hissenize çıkan paranız, - ilk bileti Vera kendisi çekip Karaküz'e uzattı. – Al, oku!

- Arslanov ve Grişa Vivdiç.

Kızlar, birbirini iterek, gülüşe gülüşe çekiliş yanına toplandılar. Biletlere ikinci olarak Roza elini uzattı.

Seét döndüğünde, Gaziz şimdi uyumuş idi. Zöbercet yalnız başına çay içiyordu. Semaveri sönmüş, her zamanki gibi çıtırdayarak yanmıyor. O, Seét'in selam vermesine de cevap vermedi, çay içmeye de davet etmedi. "Ne olmuş?" Muhtemelen sıkılıyor. Karabolak'ta ona kolay iş de yok tabii ayrıca. Komşuların hepsi de Kazaklar. Zöbercet hâlâ dillerini anlamıyor. Gerçekten de bu yüzden çok keyifsiz. Hayır, böyle olmaz, bir şekilde merkez çiftliğe geçmek lazım.

Seét bu şekilde üzülüp, endişe duyarak elini, yüzünü yıkadı, Gaziz'in yatağı yanına gidip, yere düşmüş battaniesini kaldırıp örttü, daha sonra masa yanına gelip oturdu. Zöbercet hiç konuşmadan çay doldurdu.

Bazı zamanlarda nedense dil bağlanıp kalıyor. Konuşmak istiyorsun, ama başlayamıyorsun. O, nedense çok huzursuzlanıyor. Teselli vermek lazımdı. Nasıl? Çayın da tadı olmadı. Seét bir porselen kaymaklı çayı zorlukla içip kapattı, saatine baktı:

- Zöbercet, saat on ikiye geliyormuş. Haydi, yatalım. Benim yarın sabah erken kalkmam lazım.

Zöbercet, porselen bardağına çaydanlıktan çay aktararak, kafasını kaldırıp bakmadan konuştu:

- Yarın Pazar günü değil mi?

- Orası öyle de, - konuşmak için konu bulunmasına sevinerek, Seét devam etti: - biraz önce birinci ekipte toplantı yapıldı. O dilsiz Grişa Vivdiç var ya, kampta yemekhane yapma projesini teklif etti. Ekip yarın kerpiç yapmaya çıkıyor. Diğer ekiplerde de imcece, makinelerini tamir ediyorlar. Müdür yok, benim gitmemem (165) uygun olmaz. Bak, çaydanlığını kaldır, porselen bardağın taşıyor.

Zöbercet, semavere gözlerini dikmiş, düşünceye dalmış, çaydanlığı unutmuş. Onun eli makine gibi hemen kalkıp, çaydanlığı semaver üstüne koydu, dolup taşan porselen bardağı Seét'e doğru uzattı.

- Yine nereye gitmek istiyorsun? - Sesi buz gibi soğuk. Gözleri hâlâ semavere dikilmiş. Seét, şaşırıp dudaklarını oynattı:

- Anlamıyorum. Yine nereye gidiyor muşum.

- Niçin! Kızlar barakasında da işin vardır kesin.

Dudaklarında zehir gülümseme. Gözlerinde öfke. İşte işte alev alıp yanacak gibi duruyor. Şimdi tartışmak faydasız.

Seét mümkün olduğu kadar sessiz kalmaya çalıştı.

- Kendin biliyorsun, iş böyle. İşte kızlar, yiğitler diye ayırmak doğru olmuyor. Akşam söyledim daha, Leyle hasta, yatıyor. Bugün erkenden onun yanına girip çıktım. Hepsini de işte, çalışıyor. Tek yatıyor tabii.

- Ama kadının yalnız değil! Kızların gönlünü almaya zamanın var. Burada...

- Zöbercet!

- Kesme, kesme sözümü! - Zöbercet şiddetlendi, sözler taş gibi atıldı. - Biliyorum. Hepsini de biliyorum. Granovskiy bilmem ne kadar daire aldı. Gölcamal kız başı ile işte dediğin evin sahibi oldu. Ama parti örgütü başkanına hâlâ sıra gelmiyor. Tamam, şimdi anladım. Ben göçüp gelirim, yemeğine hamam böceği olup düşeceğimdir. Öyle mi?!

- İşte müdür dönsün, - Seét sözü diğer tarafa çevirmeye çalıştı, - yine iki ev işletmeye veriliyor. Uzun zaman sabredeni...

- Yeter, - Zöbercet, elini silkeleyip, sözü kesti, - şimdiye kadar sabrettim, içimi boşaltmak istiyorum. Yüreğimde düğümlenip, taş olup oturan düşüncelerimi açmak istiyorum... - sesi birden yumuşadı. - Seét, söyle bakalım ne için insan dünyada yaşıyor? Hayır, hayır! Açma ağzını. Ne diyeceğini önceden biliyorum zaten. Sen yaşamının tadı - insanın bahtı için savaşması diyeceksin, hissediyorum. Güzel. Ben de sana katılıyorum. İnsanın bahtı için mücadele etmesi kutsal bir iş, bu bahadırılık! Tamam, öyle ise, cevap ver bana, yoldaş Seét Battalov! - Zöbercet, Seét'in gözlerinin içine bakarak, sesini (166) yükseltti. - Cevap ver bana! İşte senin, Seét Battalov'un, şahsi bahtı için kim mücadele ediyor? Kim? Senin için kendisini kurban etmeye kim hazır duruyor?

Zöbercet, birden bire masa ardından çıkıp, karşı duvarda asılı duran koca portreye eli ile dürtüp gösterdi.

- Kim bu?

Seét iki eli ile başını tutup, masaya dayanarak oturduğu yerden kollarını yavaşça açtı ve ilk defa görmüş gibi, gözlerini fal taşı gibi açarak, dikkatle portreye baktı. Resimde üstüne biçilmiş gibi yakışan uzun kaput, başına pek uygun bir şekilde dikilmiş budennovka, ayaklarına parlayıp duran krom çizmeler giymiş delikanlı dikilip duruyor. Budennovkanın altında kızıl yıldız. Kaputun yaka uçlarında kızıl yaka işaretleri. Belini yıldızlı kemerle sıkımsı. Yükselip duran geniş omuzlarından kılıç kemeri inmiş. Kollar "çizikli". Delikanlının yüzü dolgun, kan sızıyor. O, gözlerini kocaman açıp, sevinerek, bir taraflara koşturmaya hazırlanmış gibi...

Sabırsızlıkla cevap bekleyen Zöbercet yine sorusunu tekrarladı:

- Kim bu güzel, gürbüz yiğit? Tanıyor musun?
- Tanıyorum, - dedi Seét zor nefes alarak, - Seét Battalov.
- Öyleyse, hürmetli Battalov, - Zöbercet kasıtlı olarak sesine ironi tonu verdi, - arkanıza dönüp aynaya bakın bakalım! Ne kalmış sizden?

Seét dönmedi. Ya dinliyor, ya dinlemiyor.

- Başın hemen hemen kel. Gözlerin durmaksızın çıpıldıyorlar. İşte, işte âmâyım diyerek yürüyorsunuz. Ayak yerine protez. Peki yüreğin ne halde? Miyokardit, skleroz. İşte sadece masada duran parmaklarına bak. Sen şimdi adam değilsin, yarı sakatsın, zavallım... İşte bu duvardaki portreden bakıp duran mülayim delikanlının gürbüzlüğü, güzelliği nereye kayboldu? Kime verdin sen onu?

- Halka verdim!

- Hayır, akıllım, yanılıyorsun! – Zöbercet, Seét karşısındaki sandalyeye gelip oturdu. – Eğer sen faşistler elinde cefa çeksen, orada gerçekten de halk için ıstırap çektim diyerek kendi kendini teselli etmiş de olurdu. Sen şimdi kendi memleketimizde... boş yere... halk için değil, sadece bir kişinin kaprisi yüzünden... (167)

- Yeter! – Seét, tahammül edemeyip, öfkelenerek Zöbercet'in sözünü böldü. – Bu bahtsızlık yalnız benim başıma gelmedi.

- Dur, ben sana söyledim, içimdekileri boşaltayım diye... bölme şimdi, - Seét topallayarak kapıya, köşeye bir iki dolandı ve duvar boyundaki divana gelip oturdu. Zöbercet ona bakmadan sözüne devam etti: - Doğru, o bela yalnız senin başına gelmedi. Pek çok iyi kişi, günahsız bir şekilde şahıs kültürünün kurbanı oldular. Lakin şimdi ben sadece senin kaderin hakkında konuşuyorum. Hapishaneden çıkıp Tobol'a geldin. Ne buldun? Kim seni şefkat göstererek, sevinçle karşıladı? Sen tıpkı sudan çıkarılıp atılan balık gibi çırpındın. Yalan mı?

- Hayır, yalan değil.

- Tam da işte o zamanda, insanlar senden bezdiğinde, ben seni kucağıma aldım, elimden geldiği kadar sana yardım etmeye çalıştım. Kaygına ortak oldum, Seét!

- Çok doğru. Bunları ben de kabul ediyorum. Sağ olasın.

- Ben de zengin kızı değilim. Köyde büyüdüm. Babamlar yarlılardan oldu. On yıllık okulu bitirince de, çalışmaya çıkmak yerinde oldu. Daktilocu olarak çalıştım. Muhasebeci olarak çalıştım. Ana babamı bırakmayayım diye, otuz yaşına kadar evlenmedim. Gönlümlü hoş tutacak, yüreğimin yarasını ilaçlayacak akıllı kişiyi aradım ben... Buldum. Seni buldum. Sevdim, inandım. Canımı, tenimi, bütün varlığımı esirgmeden verdim sana, sevdiğim... - Zöbercet, yüzünü kapayıp hıçkırarak masaya kapandı. Seét, divandan kalkıp sigara yaktı ve Zöbercet'in karşısına, masa yanına gelip oturdu.

- Ne oldu bugün sana? Geçmiş, bitmiş karıştırıp, kendini de, beni de üzüyorsun. Haydi, yatalım. Benim ekipler kalkana kadar gitmem gerekiyor.

- Yine ekipler, - Zöbercet, keskin bir hareketle başını kaldırdı. – Sen aklını kaybettin. Şimdi rahat görür müyüz dediğimizde, bütün dünyayı da bıraktın ve sürülmemiş topraklara. Ben akılsız, senin sözüne inandım. Seni takip ettim. Sürülmemiş topraklarda Seét Battalov'u özleyerek bekleyip duruyorlar... Mayıs ayında göz açtırmayan boran. Son anda ölümden kurtulduk. İkinci gün ekibe varınca, seni dövdüler. Şimdi de sen oraya gittikçe içim cız edip (168) duruyor, gece uyumuyorum, korkuyorum. Grubun hepsi serseri. Onların yarısını hapishaneye kapatıp, yarısını öldürmek lazım. Ama sen onlarla Komünizm organizatöresi oluyorsun. Tabi sen, parti örgütü başkanısın, başımın belası!

- Zöbercet! Bırak olan, olmayan sözlerini, sovhozda iyi insanlar çokça. Niçin hepsini de bir süpürge ile süpürüyorsun? Bugün ne oldu sana?

- Hayır, bitmedi daha. Kim seni sovhozda adam diye sayıyor. Hatta müdürle, öfkelenmeden, kedili köpekli yaşıyorsunuz.

- Onda senin işin yok.

- Var, elbette var. Ben artık dayanamıyorum. İnanyor musun, sevdiğim, dayanamıyorum... Ben kaygımdan aklımı kaybedeceğim. Seét, sevdiğim, - Zöbercet, Seét'i kucaklayıp, yanaklarından öpe öpe yalvarmaya başladı. – Ben seni seviyorum, seviyorum, sevdiğim. Benim şimdi senden başka dayanağım da, avuntum da yok. Hepsi de, hepsi de – sadece sen, sadece sen, Seét... Ben seni yalnız bırakamam. Son değil. Gidelim, gidelim, sevdiğim, yüreğim... Gidelim. Kaçalım bu cehennem çukurundan. Duyuyor musun, Seét?

Pencere ardında gece. Bulutlu gece. Rüzgâr, ev tepesindeki anteni sallıyor. Şıgır şıgır, tekrar şıgır şıgır. Seét cebinden mendil alıp, Zöbercet'in yaşla dolan gözlerine sürdü.

Haziran güneşinin ilk ışıkları Yalnız çam'ın yeşil iğneli püsküllerinde, çadırların ak kumaşlarında, kızıl, kahverengi, sarı renklere boyanmış seyyar vagonların teneke tepelerinde tam olarak aksetmeden, birinci ekip gürlüyle uyukudan uyandı.

Çadırların kapı hizmetini yerine getiren kendir ipten örtüler, açılıp üste atıldı. Birbirlerini kovalayıp, birbirlerinin çıplak sırtlarına pat küt vurarak, güle oynaya, gürlüyle yaparak delikanlılar çıktılar.

Birbiri ardınca seyyar vagonların kapıları açıldı. Dar basamaklardan, omuzlarına havlularını atmış, ellerine sabun, diş fırçası, macun almış, kimisi haykırarak şarkı söyleyip, kimisi sadece ağız içinden mırıldanarak, kimisi de her ne için ise gürlüyle kızlar indiler. (169)

- Kül-tür fi-zik ha-re-ket-le-ri-ne!

Delikanlılar, çadırların ardındaki alana çıktılar. Kızlar, vagonlar önündeki meydana toplanıp, gürlüyle gürlüyle dizilmeye başladılar.

İrgali, kaldıraç koluna basınca, buldozerinin bıçaklı sevk edici nesnesiyle şehirdeki bozkır otunu keserek yere indirdi. Tasma tabanlar gürlüyle, acele bir şekilde öne fırladılar. Bozkır otu, damarları ile koparılıp, çırpınıp, yayıldı. Onu üstüne kara toprak yığıldı. Daha yeni sevinerek güzünü açmış ak, kızıl, mavimsi, koyu yeşil bozkır çiçekleri eşilip gelen kara dalga altında gömülüp kaldılar. Buldozer onlara acımadı, kopardı, kaldırdı, büyük yığın haline getirip toplanmış samana doğru çekmeye başladı.

Zannedersem, ekip başı bugün için gece geç saatlerden beri hazırlanmış, yoksa bozkır ortasına saman yığını nereden gelip toplansın şimdi. Yığma yaklaşınca, buldozer geri çekilip ikinci taraftan girdi. Daha sonra üçüncü, dördüncü taraftan döndü. Yığın etrafında büyük temel hendeği kazmaya girişti.

Bu arada iki tanker suyla gelip durdu.

Kamp tarafından ortak şarkı duyuldu. Yakınlaştı, sürekli artmaya başladı. Sabah serinliğinde şarkı uzaktan uzağa yankılandı. Ne kadar saflık ve ne kadar coşku var onda! Turgaylarla beraber kanatlanıp uçtu, bozkır onun coşkusuna kapıldı:

...Anne, üzülme,
Gözyaşlarını akıtma,
Yeni yerleşimi kutlamak için
Yakın zamanda gel!
Biz gidiyoruz dostlar,
Uzak diyarlara,
Yeni taşınanlar olacağız
Hem sen, hem de ben!..

Öğleye doğru güneş fena yakmaya başladı. İmececiler, sırlıslık ter içerisinde kaldılar.

Söylenmiş söz, atılmış oktur. Ağzından çıktıysa, elinle çalış. Söz, namustur. Sabah erkenden kampa parti örgütü başkanı Battalov gelmişti. O, ikinci, dördüncü ekiplerin de bugün imeceye çıkacaklarını söyledi. Birinci ekip, İrgali Arslanov ekibi, onlardan geri kalır mı? Hayır, yağma yok, birinci ekip geride lüzumsuz işlerle uğraşmaz! (170) Kampta bir can sahibi kalmadı, hepsi de imeceye çıktı. Hatta daha gece "ah vah" ederek yatan Leyle Bulatova da sıçrayıp kalktı:

- Yoksa ben iskarta mıyım? Gideceğim de, gideceğim.

Vera ile Karaküz ona sadece yemekhane etrafında çalışıp dolaşmasını emretseler de, Leyle anında kesti:

- Söyledim, gidiyorum!

O, acele ederek giyinmeye başladı. Ya genç organizma kendisinin hastalığa çabuk yenilmediğini göstermek istedi, ya da şimdi Leyla "iskarta" olmak istemediğinden, gururluluğu yendi ve imeceye çıktı. Onu yaya göndermediler, Kufaryan kendi aracının kabinine oturarak götürdü.

Leyla'ya kalıp yıkama işini verdiler. Alay etme, o da iş! Kalıp yıkamak da iki güçlü kol istiyor.

İrgali, buldozeri ile yuvarlak derin çukuru kazıp bitirdi. Ortada sadece saman yığını kaldı. Onu, bu çukura çekip yıktılar. Kufaryan, Nayzatumar'dan tankerle su taşıdı. İki traktör ise balçıkla samanı karıştırıp ezdi. Lakin bu makineleştirilmiş ezmeden güneşte yarılmayan, yağmurda yumuşamayan, sağlam saman kerpiç çıkmıyormuş daha. Traktörün tabanları balçıkla samanı sadece çığneyip ezerek geçiyorlar, yeterince karıştıramıyorlar. Ondan sonra bir daha ayaklarla ezme doğru oldu. Olacak olacak, biricik olsun şimdi. Yemekhane yapmaya başlamadan önce kerpiç dağılmaya başlarsa, utancından kaçıp kurtulamazsın.

İrgali, çukurun dibinden harcı dirgen ile kopararak alıp çevirerek tekrar bırakıyor. Bir almada yaklaşık kırk elli kilogram harcı alıyordur. Bu kadar güç nereden gelmiştir, hatta dirgen sapı da dayanmıyor. Grişa, şimdi üçüncü sapı yapıp verdi. Yarım saat sürmeden, çat ediyor ve İrgali'nin elinde sadece sopa kalıyor. Grişa dirgene dördüncü defa, bu defa katı kayından sap taktı ve ekip başını kızgın bir

şekilde parmakla tehdit etti. Bundan sonra “başka sap yok, ne yaparsan yap, istersen elinle al” demek isteyerek, iki elini açıverdi. İrgali de bu şekilde düşünerek aktarmaya başladı. Aktarılan harcı delikanlılar ayak ile çigniyorlar, dirgenle, kürekle kenara taşıyorlar. Orada kızlar var. Onlar, harcı kalıplara dolduruyorlar, ayakla sıkıştırıyorlar. Daha sonra çekip meydana çıkarıyorlar ve sıra sıra diziyorlar. (171) Bu şekilde bir uçtan başlayarak epeyce kerpiç döktüler. Biraz uzanıp dinlenince, İrgali tekrar delikanlıları çukur içine kovalamaya başladı:

- Haydi davranın, delikanlılar! Yine azıcık dans edelim. Seét ağabey söyledi, diğer ekipler de imeceye çıkmış. Onlardan geriye kalmamalıyız! İlham, sen “Epipe”ye, hey siz, Grişa, Nikola, İvan, Maksim, ilahi beste “Yabloçko”ya, sen, Şahveli... - Özbek delikanlısına nasıl ezgi takdim edeceğini bilmeden kekeledi ve elini salladı, - tamam, kendin bildiğin gibi oyna. Haydi, delikanlılar, ta ki balçığın yağı çıkana kadar...

Kalıba konmuş harcı ot üstüne çevirip, saman serpen Vera, kalıbı bırakıp, ekip başının sözüne karşı çıktı:

- Hayır, hayır, yoldaş Arslanov, öyle milli ezgilere bölme. Kontrol etmek zor olur. Onlar vals olarak, “Dunay Dulkınları”(Dunay Dalgaları)nı söylesinler.

- Öyle mi?

- Peki, haydi öyleyse, akıllım! – Çukur çevresini kürekle sağlamlaştırıp, temizleyen İlham, küreğini bırakıp, Vera’ya doğru koşturdu. Kız şaşırıp, “bu ne yapmak istiyor” diye düşünürken, İlham onu belinden kucaklayıp, çırpınmasına, bağırmasına bakmadan kaldırıp getirdi de harç içerisine dikti. Vera, son anda kapanıp düşmedi. O arada koşturup gelen Grişa, onun bileğinden tuttu.

İlham, kahkaha ile güle güle, Vera’ya yine bir şeyler söyleyecek olup ağzını açmıştı, Grişa’nın kocaman açılmış, şiddetli öfke ile bakan gözlerini görüp, çabucak ağzını yumdu ve o gözlerin öfkeli ateşine dayanamayarak çabucak diğer tarafa döndü.

Harç çignemeye başladılar. Balçık hamurlaşmış, sakız olmuş, ayağı kendisine çekiyor, tutkal olup yapışıyor, bırakmıyor. Bir ayağı güç bela çekip alsan, ikinci ayak daha da derine batıyor. İşte bu şekilde ıpsız kuşakla yürü de bak! Üstelik güneş de acımadan yakıyor, sırlıklam ter içerisinde bırakıyor. Ona ne, saman kerpiçten ev yapacağı yok tabi onun!..

Bir iki dönünce, uzun bacak Roza Şipovnik ile uzaktan değil hemen şehirden yardıma gelen kızlardan birisi olan kuaför Klara, ayağımıza sap battı deyip topallayarak, “valstan” çıktılar. Gerçekten de onların ayaklarına birkaç yerden sap batmış, kanamıştı. (172) Bu zamana kadar sürekli ayakkabı içinde yürümüş patiler saman kerpiç tepelemeye dayanır mı hiç? Onların ayaklarını yıkayıp, yaraya iyot sürüp, sargı bezi ile sarmak yerinde oldu. Doğrusunu söylemek lazım, Roza da, Klara da ekibi terk edip gitmediler. İkisi de kalıp temizleyip, yıkadılar.

Uslu durmayan belaya rastlarmış, derler. Şunun gibi, İlham yine bir olayın kahramanına dönüştü.

- Utanç olsa da anlatayım hadi, yoldaşlar... Bir nine söylemiş diyor, benim kızım güvey mi görmüş diyerek. Bunun gibi ben de saman kerpiç çıkararak... - İlham sözünü söyleyip bitirmeden, elindeki küreğini var gücü ile harca saplayıp, çıkıp gidecek olmuştu, sağ ayağını balçıktan çekip çıkaramadan, bütün vücudu ile kapanıp uzandı.

- Kaza!

- Ha ha ha...

- Sağdıç yağlı lapaya battı.

- Vur! Vur! Vur! Vur!

İş durdu. Gürültü patırtı, gülüş, alay, öfke ve kin uyandırdı. İlham çabucak kalkacak olup bütün gücüyle gayret etmişti, kolları dibine kadar harca batıp girdi.

- Yeter, niçin ağzınızı eğiyorsunuz, - Vera, yıkayıp bıraktığı kalıbı ayağı ile tekmeleyiverip çukura sıçrayıp indi. – Adam havasızlıktan boğuluyor, ya siz!

Eğilip İlham’ı başından kaldıracak idi, birisi onun kolundan tuttu. Vera, daha başını kaldırmamıştı, Grişa, İlham’ı çocuk gibi iki koluna alıp kenara çıktı ve ayağa dikti. Kızlara göz kırptı, elleri ile “şimdi merhamet edip yıkayın” diye işaret etti. Bakıp duranlar boğula boğula, karınlarını tuta tuta gülmeye başladılar.

Bu neşeli gürültü patırtıya tek bir kız katılmadı, gülümsemedi. Tam tersine arkadaşları İlham’a güldükçe, onun rengi ağarmaya başladı, göz kapakları rahatsızlanıp aşağı indiler. O, bir şeyler kaybetmiş gibi, arandı, kalıpları öncekiyle karşılaştığında daha çabuk yıkıyor, biri ardından diğerini arkaya atmaya başladı. Bu kız Leyle idi.

Delikanlılar, İlham’ı yıkamak için su tankeri yanına toplandılar. Grişa, lastik hortum ile su püskürtmeye girişti.

Kamp tarafından Ciren Kaşka göründü.

- Bravo! Öğle yemeği!

- Karaküz geliyor. (173)

Vera, Karaküz'ü karşılamak için koştu. Kızlar kova ile su getirip yıkanmaya başladılar.

Ciren Kaşka yaklaştı, Vera, atın dizginini tutmuş. Karaküz, arabanın ardına, bidonlar arasına dikilmiş de haykırarak şarkı söylüyor:

Uzaklaşıyorum, uzaklaşıyorum aşktan,
Ben, su taşıyanım, acele eden,
Kaynar su var, dostlar, hey!
Kaynar su var, dostlar, hey!
Kime lazımsa çabuk olsun!

- Bravo!

- Yaşa, Karaküz.

Ciren Kaşka araba yanına varıp durdu.

31

İmececiler işi güneş batmadan hemen önce bıraktılar. Üç bine yakın saman kerpiç çıkarıldı. Hepsini de yoruldular. İşin en büyük kısmı öğleden sonra yapıldı. Gökyüzü biraz bulutlanmıştı, sıcak hafifleyip, hafiften hava esmeye başladı. Tekrar, iki üç defa bu şekilde imeceye çıksalar, yemekhane yapmak için gerekli kerpiç hazır olacak.

İşten sonra imececiler yıkanıp biraz dinlendiler. O arada merkez çiftliğe gitmiş olan Kufaryan geldi. Demirbaş müdürü bir bidon kıymış göndermiş, susamayı bastırmak için bu da iyi geldi.

Yorulmuş olan insanlar yine biraz bozkırda yatıp güç toplamayı düşünse de, Kufaryan: "İstasyona müdürü karşılamaya gitmek lazım", diye acele ettirdi. İmececiler bağrışarak aracın kasasına doldular. Araç hareket etti. Akşamın sessiz bozkırında hep beraber söylenen şarkı yankılandı.

Araç, kampa ulaşır ulaşmaz, Kükçetav'a giden yol kavşağında durdu. İmececiler inip, yaya olarak istasyona doğru yürümeye başladılar. Kufaryan, aracını Kükçetav yoluna çevirip, toza gömülüp gözden kayboldu.

Leyle ile İlham gruba bulaşmayarak daha geride kaldılar. Nasıl kahraman gibi davranmasın, Leyle'nin ayağı henüz düzelmemiş. Zaman zaman o, aksaya aksaya gidiyor.

Çift olunca, diğerleri de onlara mâni olmadılar. Kendi yollarında oldular. Gençlerin halini gençler anlıyor, muhtemelen... (174)

İnsanlar biraz uzaklaşınca İlham söze başladı:

- Leyle, sana söyleyecek sözüm var...

- Ya, söyle, söyle, dinliyorum, - dedi Leyle, bozkır otları arasındaki papatyaları koparmak için eğildi, - hey, görmeden gidiyoruz, nasıl güzel çiçekler...

- Bırak şimdi şunları, hâlâ çocukluğun sona ermemiş.

- Niçin? - Leyle, çiçek toplaya toplaya İlham'a yaklaştı. - Bak, ben nasıl güzel buket topladım. Niçin öfkeleniyorsun? İşte şu papatyalara bir bak bakalım. Onlar bizdeki gibi ak değil, leylak renginde. - O daha yeni tomurcuklarından açılıp, kızıl, gök rengi, sarı, mor kıvılcımlar saçıp duran küçücük çiçekler demetini İlham'a uzattı. - Beğendin mi?

- Bende, çiçeklerin kaygısı yok şimdi.

- Ne kaygısı var yine sende?

Leyle gözlerini kocaman açıp, mahsus şaşırmış gibi baktı. Ama kendisinin dudaklarında keskin bir gülümseme yansyordu.

- Yeter! - İlham durdu. Leyle, bu defa gerçekten şaşırıp, gülümsemeyi bıraktı.

- Sana ne oldu bugün, İlham?

İlham cevap vermedi. Yorgun bir şekilde devam etti. Onlar birbirlerine bakmadan konuşmadan yürüdüler. Yol, kampa doğru kıvrıldı. Güneş şimdi batmış. Onun son ışıkları taş üzerinde dikilip duran Yalnız çam'a düşmüş. O, yanıyor. Alevden ortaya çıkmış mehabetli bir gövde olup bütün dağ üstünü aydınlatıyor.

- Leyle, - İlham duyulur duyulmaz bir şekilde konuştu, - ben konuşmak istiyorum... Dinle hadi.

Leyle, buketini sol eline geçirip, sağ eli ile İlham'ı koltukladı.

- Tamam, tamam, dinliyorum, öfkelenme.

- İş öfkelenmekte değil, Leyle. - İlham kederli bir şekilde iç çekti. - Sen kendin de biliyorsun, ben kitap okumayı seviyorum. Jyul Vern hakkında konuşmuyorum. İşte iç savaş devrinden: "Razgrom"(Tahrip), "Tihiy Don"(Sakin Don), "Şobaga"(Kur'a), "Koriç niçik çınktı"(Çelik Nasıl Sağlamlaştı). Daha sonra Büyük Vatan Savaşı hakkında yazılmış kitaplar: "Povest o nastoyaşçem

çeloveke”(Gerçek İnsan Hakkında Povest), “Molodaya gvardiye” (Genç Gvardiya), “Namus”, Musa Celil şiiirleri...

- Ben de onları seviyorum.
- Ben, onların çoğunu ezbere biliyorum.

İlham, sözünü kesti. Biraz konuşmadan yürüdü. (175)

- İşte, hiç olmazsa, onlar kahraman. Doğrusu, onları adım attıkça ölüm korkusu tehdit etmiş. Aç, çıplak koşturmuşlar. Lakin onlar kendileri önündeki düşmanı görüp, onu yenmek için mücadele etmiş ve kurban olmuşlar. Bu kahramanların ismi sonsuza kadar yaşayacak. İşte şu, parlayıp duran çam gibi, asırların üstüne dikilip, ebedî şöhret içinde yanıp duracak. Ama biz?..

O, sorulu bakışını Leyle’ye dikti. Şimdi karanlık düşmüştü. İlham, Leyle’nin zayıf yüzünde kendi sorusuna cevap okuyamadı. O, her nasılsa hareketsiz donup kalmış gibi hissedildi. Leyle onun bileğini sıkıca sıkı. Leyle’nin yüreği hızlıca çarpıyor, eli sıcak, çok sıcak idi.

- Niçin bu şekilde kendi kendini hor görüyorsun?

- Hayır. Bizi hor görüyorlar.

Leyle’nin bileği irkilip çekildi.

- Kimler?

- Kimler mi diyorsun? – İlham, Leyle’nin elini kendi avucuna aldı. – Sadece bir tek şey... sürülmemiş toprak!

- Sürülmemiş toprak? – Leyle, elini çekip aldı. – Sen yoksa bugün sarhoş musun?

- Sarhoş! – İlham sakin, basık sesle cevap verdi. Leyle’yi koltuklamaya niyetlenmedi. Yavaşça onun yanından yürüdü. Kendi kendine konuşuyormuş gibi sözüne devam etti. – Sarhoşum ben, Leyle. İşte düşünceler sarhoş ediyorlar.

- Nasıl düşünceler?

- Nasıl düşünceler mi diyorsun? – Onlar tekrar kol kola girdiler. – O, mayıs fırtınasında müdür ile karşılıklı sitem ettiğim için sen bana kaç defa kızdın?

- Üç defa.

- Belki beş defadır. İş, sayıda değil.

- Öyleyse niçin soruyorsun?

- Hayır, Leyle, sen hâlâ anlamıyorsun. Sürülmemiş topraklara beni kimse de kovalamadı. Kendim geldim. Ben gencim. Benim büyük, şöhretli iş yapasım geliyor. Kazan’da, sürülmemiş topraklar hakkında gürültü patırtı başlayınca, ben canıgönülden sevindim: “Yeni yerlere gideyim, yeni dünya kurayım”. Bu bozkırda nasıl yeni bir şey kurduk? Dur, dur, sen beni bölme bakalım. Senin ne diyeceğini çok iyi biliyorum. On sekiz bin hektar alanı sürüp, tırmıklayıp, tohum saçtık diyecek oluyorsun. Onun üstüne bugün üç bin saman kerpiç çıkardık. Bu saman kerpiçlerden binalar yapacağız, yemekhane yapacağız diyeceksin. (176)

- Öyleyse, söyle bana, biz ne için buraya geldik?

- Üşüyüp donarak çadırda kalmak, aç tok yürüyerek tarla sürmek, beline kadar balçığa batıp saman kerpiç yapmak – bu, sana göre, kahramanlık mı, romantiklik mi?

Leyle, cevap vermedi, düşünceye daldı. Daha üçüncü gün o kendisi de, tıpkı işte İlham’ın dediği gibi, sürülmemiş topraklara gelmesine pişman olup ağlamıştı. Onun üstüne Flera’nın mektubu gelip indi...

“Ben o mektup hakkında İlham’a henüz bir söz dahi söylemedim. Söylemem de. Çok lazım idi. Üç gün hastalanıp yattım, ama o bir defa gelip halimi de sormadı... Kibirlik! Başkaları kendilerini parçalarcasına yanımdan gitmediler. Seét ağabey büyüklüğü ile topallayarak geldi. Hatta Narimanbek ihtiyarı yanımda az kalsın ağlıyordu. Ama o... Bugün de imece bitene kadar Vera çevresinde dolaştı. Şimdi sır paylaşmak istiyor”.

İlham, biraz konuşmadan yürüdükten sonra, yine bölünen konusuna geçti:

- Bizim yetiştirdiğimiz buğdaydan pişirilmiş ekmeği yiyenler bizi hatırlarlar mı diye düşünüyorsun? Bizim yaptığımız saman kerpiç evler Firavun piramitleri gibi ebediyen dururlar mı diye hayal ediyorsun? İşte bu mu bizim gençliğimizi vererek aldığımız şöhretimiz!

Leyle, sessizleşerek buketini salladı:

- Bırak şimdi, İlham, bitmeyen sorular. Ben yorulduğum, çabucak dönüp uyumak lazım. Yarına bayram değil elbette.

- Sen beni sevmiyorsun.

Leyle, İlham’ı itiverdi.

- Eski ağızdan yeni söz. Deli. Yer sürmek, saman kerpiçler yapmak hakkında konuşup konuşup Firavunlara ulaşarak, sevgiye mi döndün?..

Onlar bu sırada kampa yaklaşmışlardı. Birkaç yerde parlayarak ocak yanıyor. Gülen, bağırarak konuşan sesler işitiliyor. Kimileri hasret çekip, kimileri de aranarak akordeonla kederli şarkılar söylüyor.
- Duyuyor musun, - Leyle, İlham'a yaklaştı, - duyuyor musun, İrgali birisini arıyor.
- Ben aramıyor muyum? - İlham, birden kollarını açiverip, Leyle'yi kucaklayıverdi.
Buket yere düştü. Bunu yıldızlardan başka bir kimse de görmedi... (177)

32

Bugün sevinç ardından sevinç geldi. Ekipler uykudan kalkar kalkmaz sevinçli haberler duydular. Normalde olduğu üzere, her gün sabahleyin müdür telsiz üzerinden ekiplerle "haberleşiyor" ve sovhzdaki yenilikleri burada bildiriyordu. İşte bugün ise yenilik "haberleşme"ye kadar çoktan duyuldu. Şüphesiz, bu haberi ilk uçurup getiren Aşot Kufaryan olmalı. Çünkü istasyona, müdürü karşılamaya o gitti. Ama şu tuhaf, Kufaryan daha kendisi Karabolak'ta, merkez çiftliğe dönmemiş, ama "Alka Göl" şimdi çalkalanıyor.

Birinci ekibin seyyar radyo istasyonu "Urojay", diğer ekiplerdeki gibi, muhasebeci kabininde duruyordu. Çünkü "haberleşme"ye çoğunlukla iki kişi -sadece ekip başı ile muhasebeci- katılıyordu. Ama bugün ekip üyeleri sabah kahvaltısını yapar yapmaz Vera'nın kabini yanına toplandılar. İrgali, "Urojay"ın "kulaklarını"burup, merkez radyo istasyonunun dalgalarını aramaya başladı. Nihayet, "Urojay"ın tek gözü kiraz gibi kızardı.

Hoparlörden müdürün boğazını temizleme sesi işitildi. Vagon ardındaki gürültü patırtı dindi. Sabahki temiz havada güçlü ses yankılandı:

- Şimdi, yoldaşlar, son yolculuk hakkında bir iki söz. Yolum sağlıklı oldu. Gelecek haftadan itibaren başlayarak, Çağalı-Alka Göl kanalının kazma işlerine başlıyoruz. Gerekli somdaki kredi bankaya, bizim hesaba geçirildi. Nihayet, suya elimiz yetiyor, yoldaşlar.

Biri alkış yapmaya başlamıştı, kızdılar.

- Akılsız, bu toplantı değil.

- Gürültü yapmayın, dinlemeye engel olmayın!

Börketbayev tekrar boğazını temizleyip öksürdü ve sözüne devam etti:

- Alka Göl kıyılarına su gelecek. Bu, hepimiz için de büyük mutluluk. Ancak işin hacmi çok büyük. Zaman az. Aynı anda, plan doğrultusunda yapılmaya başlanan bütün hedefleri zamanında işletmeye vermek lazım. İkinci olarak, ot hazırlamak da bizim omzumuzdan inmiyor. Yakın zamanda Letonya'dan üç yüz baş soylu sığır gelecek. Demek ki bizde büyük süt firması da olacak. Ekonomide (178) başka mallar da var. Böyle olunca, yiyecek lazım, hem de çok lazım. Şimdi hangi ekipler yola çıkacak? Şu meseleyi görüşüp halletmeden olmaz. Bunun için bugün akşam saat yedide bütün ekip başları büroya gelmelidirler. Şimdi, -dedi müdür biraz sessiz durduktan sonra - ekip başları, sıra boyunca, son iki gün içinde gerçekleştirdiğiniz işleriniz hakkında malumat veriniz. Kısaca. Dinliyorum.

Mikrofondada başka ses – radyocu sesi yankılandı:

- Söz birinci ekibin ekip başı yoldaş Arslanov'a veriliyor. Başlayın.

İrgali, cebinden bloknotunu alıp masaya koydu ve ahizeyi aldı.

Sabah radyo görüşmesinin bitmesi ile müdür kabinine Grişa Vivdiç geldi. Selamlaştı. Göğüs cebinden bir kâğıt parçası çıkarıp müdüre verdi. Toyak, işaret ederek sandalye takdim etse de, Grişa oturmadi, kolu ile kapıyı işaret etti. Acelem var, anlamında.

O, bugün her zamankiyle karşılaştırıldığında daha düzgün giyinmiş. Üstünde yepyeni kombinasyon. Başında bere. Tıraş olmuş. Dudakları belli belirsiz gülümsüyor. Herhalde, gönlünde her ne ise bir mutluluk var.

Toyak yazıyı okuyup bitirince, Vivdiç'e bakarak başını eğdi:

- Aferin! – Daha sonra telefon ahizesini aldı. – Bana sekreteri verin bakalım. Evet. Rita, bu sen misin? Ben şimdi Vivdiç ile yeni malzemeleri kabul edip almaya gidiyorum. Battalov'u, kooperatif başkanı Asılbekov'u bularak mağazaya gönder. Vera Gaydamako'ya da söyle. Gelsin. Ben gidiyorum.

- Hoş gelmişsiniz, - mağazanın kapısını Silu Bikçurina açtı, - dikkatlice girin, elbiseniz boyanmasın. Kapı yanakları henüz kurumamış.

- Ooo! – Toyak, mahsus bağırıp şaşırılmış gibi yaptı. – Komisyondan önce satıcı, girip oturmuş galiba.

- Başka nasıl olabilir? Bensiz nasıl davet olur. – Silu, yarı Rusça, yarı Tatarca konuşa konuşa komisyon üyelerini ticaret salonuna alıp girdi. – Siz bakıyorsunuz ve gidiyorsunuz, ama benim burada çalışmam gerekiyor. Yeter, vagona sıkışarak çalışa çalışa canıma tak etti şimdi. (179)

Mağazaya bakıp, göze çarpan eksiklikleri sözleşmede gösterdikten sonra, komisyon üyeleri karşı taraftaki binalara doğru yöneldiler.

Bugün “Alka Göl” sovhozundaki on aile yeni binaya geçecek. Börketbayev ile Battalov’a da bu defa daire vardı.

Malzemelere bakıp tamamlayınca, komisyon üyeleri sözleşmeye imza atıp dağıldılar, her biri kendi işine gitti. Toyak ile Seét kabine döndüler.

- Haydi, Seét Kerimoviç, masaya daha yakın yerleşin. – Toyak, kendi yerine oturunca, eğilip masanın altındaki çekmecesini açtı ve masa üstüne başlanmamış bir şişe şampanyayı çıkarıp koydu. – Yeni eve! İslatmadan olmaz...

- O! Siz çok erken, Börketbaiç! – Seét, duvar boyundaki sandalyeyi masa yanına doğru çekip oturdu. – Baş dönmesin.

- Dönmez! Bize, Kazakların dediği gibi, hemen at üstünde yutmasak, oturmaya zaman yok. – Toyak, şişenin sırma başlığını çıkarıp, “ağızlık”larını çözmeye başladı.

Tıpa patlayıp fırlayarak yere yuvarlandı. Bembeyaz köpük akmaya başladı.

- Ooo... çabuk!

Seét, çabucak komodinden iki kadeh alıp masaya koydu. Toyak, bir bu kadehe, bir diğer kadehe akıtarak, köpüğü bastırmaya çalıştı. Onun keyfi bugün şahane, tıpkı şampanya gibi dolup, taşıyor. Galiba, Akmolla ziyaretinde yolunun açık ve döndüğünde beş işletmenin kullanıma hazır olması, bunların üstüne bugün yeni daireye göçme sevinci onun her zamanki korku karakterini değiştirmiş. Yüzünde, sesinde, hatta hareketinde içtenlikle sevincini, mutluluğunu paylaşma isteği seziliyor. Kadehler fısıldayıp, nokta nokta olup kaynadılar.

- Al, yoldaş Battalov, - Toyak ağzına kadar dolu olan kadehi kaldırdı, - alınız. Şimdi bugünden itibaren biz esas komşular oluyoruz. Gelininiz Gayşe karşınızda olur. Zöbercet hanıma muhasebede iş hazır. Genel olarak, bütün güzellikler için - o, kendi kadehini Seét’inkine çarptırıp, çalkalayiverdi, - komşu hakkı, Tanrı hakkı.

- Teşekkürler, Toyak Börketbaiç, - Seét, komşunun keyfine uyum sağlamaya çalışarak, sesini yükseltti, - hayırlı (180) saatte. Dudaklar kaynayıp, burnu gıdıklayıp duran ekşimtrak şaraba dokundular. Gönül taşı... “Komşu hakkı, Tanrı hakkı, ancak ateş ile yan yana durmak hayırlı olur mu ki acaba?!”

33

Omzumdan ağır yük indi: mektup gitti. Nasıl gitti ama. Tıpkı düşündüğüm gibi. Hayır. Ondan da daha kolay, bir kişi dahi görmedi. İlham, perona çıkıp, posta vagonunun kutusuna mektubunu attı, tren hareket etmeye de başladı. İlham uzun süre ondan gözlerini alamadan bakıp durdu. Tren, yılan gibi kıvrılıp uzak bozkırlara gömüldü. Sadece lokomotifin kara kızıl çalışması havaya karışarak, sabahki aydınlık gökte asılı kaldı.

“Tren gider. Kendinden sonra o her bir istasyonda, her bir ayrılıştta derin bir keder, hasret bırakır. Ayrılık hasreti bu! Bunun için de zordur o tren ardından bakıp kalmalar. Şerifcan ağabey bilmeden söylememiş imiş:

...Lokomotif gider imiş, dumanı kara imiş,
Gittikçe unutmuşum, vatanım kalır imiş...

Tabi memleketim şimdi uzakta. Tren, uçsuz bucaksız geniş Kazak bozkırlarını geçip, Ural dağlarını aşarak çıkar. İdil kıyılarına varıp durur. Kazan! İdil’e yaslanarak oturan güzel şehir. Gümüş şerit olup yayılmış Kaban gölü. Gürleyip duran Yana kasaba. Bütün dünyaya şöhreti yayılmış kürk fabrikası. Köşe başında balkonlarla süslenmiş yüksek bina. İkinci kattaki perdeleri indirilmiş dördüncü pencereden yaran gülünün kızıl çiçekleri henüz parlayarak, gelip geçenlerin gözlerini kendilerine çekip duruyorlardır. Benim annem, gülleri sever. Onun gülleri yaz kış çiçek açarlar idi...

Kabarmış kıvrıcık saçlı postacı kız Toma, merdivenlerden ufak ufak adımlayıp yürüyerek çıkar ve zile iki defa basar. Çıngırdayarak kapı açılır da, annem çıkar. Tamara acele bir şekilde: “Faya Teyze, sizin için sevindirici haber... İlyuşa’dan...” diyerek, benim daha yeni posta vagonuna attığım zarfımı uzatır. Annem, sevine sevine mektubu iki eli ile alıp, Tamara’ya çay içtikten sonra çıkması için ısrar eder. Muhtemelen, Tamara kalmaz.

- Teşekkür ederim, Faya Teyze, bir dahakine İlyuşa geldiğinde, – deyip, acele ederek diğer kapılara gider. Annem zavallı, sevincinden ağlamayı da, gülmeyi de bilmeden biraz (181) şaşkınlık içerisinde, Tamara ardından bakıp durur da: “Hay Allah, ben ne yapıyorum? Canımın içi ne yazdı acaba”, diyerek, çabucak salona geçer, gözlüğünü takıp, mektubu okumak için oturur.

Sadace kuşdili kadar mektup. İşte bunu yazmak için dahi bir hafta boyunca uygun zaman bulunmadı. Gece gündüz traktör içerisinde zangırdayarak oturuyorsun. Toz toprak, yağ. Annem, bir

tanem, hâlâ beni de tıpkı evdeki gibi bembeyaz gömlekli, kravatlı, takım giymiş, saçını yan taramış diye gözlerinin önüne getiriyordur, zavallım.

Ama ben... Sürülmemiş toprakların kahramanı!"

İlham, kendisinin gaz yağı, nigrol, mazot ile kurumuş, yarılmış ellerine, yağlanmaktan parlayıp duran üst başına, iğrenerek, gülümseyip baktı.

- İşte şu sürülmemiş toprakların kahramanı!

Öç alır gibi, mektubu yazmaya başlayınca, kör sivrisinek gibi, gençler masayı kapladılar.

- Kime yazıyorsun?

- Ne yazıyorsun?

Arslanov:

- Leyle'ye mektup yazmaya niyetlenme, onun mektup okumaya ne olursa olsun zamanı yok, - diyerek öç almaya çalıştı. Yoksa kıskanıyor mu, ihtiyar aygır. Leyle, ona dönüp de bakmıyor. Hristiyan Kırsa sigara yakmaya gelmişti son anda mektubu çekip alamadı. Hissettim. Eline geçse, bütün plan bozulacaktı!

Her neyse, bu arada parti örgütü başkanı da geri kalmamaya başladı. "Halin nasıl, İlham, bir yerin ağrıyor mu, Feniye abladan mektup yok mu?" dedi. Annemin ismini nereden öğrenmiş? Kendi kendimi nereye koyacağımı, nereye kaçacağımı bilemeden şaşkınlık içerisinde koştururken, o topala neymiş beni takip etmek?"

İlham, gardan sağ salım, kimseye görünmeden dönüp, uyumak için uzandı. Lakin uyuyamadı. Düşünceler hiçbir şekilde huzur vermiyorlardı. İlham'ın ateşi yükselmeye başladı. Başına kadar sarılıp örtündüğü battaniyesini açıverdi. Sağında solunda horluyorlar, sayıklıyorlar. Çadır köşesindeki sökülen yamalaktan yarım ay görünüyor. İşte orada bir yıldız! Masmavi. Titreyip duruyor. Niçin? İlham'ın gönlü şimdi işte şu yalnız yıldız gibi huzursuz. Hayır, çabuk, çok çabuk İlham'ın yüreği rahatlar. Mektup tehlike korkusu olmaksızın gitti. Çok geçmeden on güne kadar İlham Atlasov'a Kazan'dan "Annen (182) ölüm yatağında, hemen gel" diye acele telgraf gelir. İlham, rahatlayıp sevinerek gülümsedi. Yüreği heyecandan kurtuldu. Masmavi yıldız söndü. Yarım ay yıkılıp düşmüş olsa gerek, kayboldu. Kirpikler yumuldular İlham, yarı gülümseyip uyuklayıverdi.

34

Beklenmedik bir anda güçlü, soğuk bir rüzgâr çıkar. Daha gündüzden tavşan pamuğu gibi köpürüp, sayısız gümüş kıvılcımlarla parlayıp, gözleri kamaştırıp, çıt çıkarmadan yatan bozkır karı, birden hareket eder, hortum şeklinde uçuşur ve kararıp yere inen bulutlara dolanıp yayılmaya başlar. Göz açtırmayan fırtına yükselir.

Gidilecek kışlaklarına yetişmeden, yarı yolda kalan yolcular, kulaksız şapkalarını giyerek, ilmeklerini bağlayıp, gocuk yakalarını kaldırıp sarınıyorlar da kızaklarına yıkılıyorlar. Dizginler koruyucu fileye iliştiliyor. Kader atlara havale ediliyor. Kısa ayaklı yumru Kazak atları başlarını süsüp rahvan koşturuyorlar. İlerledikçe fırtına güçleniyor. Ak tozan üstünden hiçbir şey de görünmüyor. Atların kirpiklerine, burunlarına, dudak altlarına buz yapışıp kalıyor. Lakin onlar sürekli koşturuyorlar. Şimdi gözlerinden çok toynaklarına güveniyorlar. At toynağı hassas, şaşırıyor, nerede yol, nerede yol olmayan kar yığını olduğunu hissediyor. At dönüyor, yola çıkıyor.

İşte bir ara atlar birden duruyor. Demek ki, kar yığını kalınlaşmış, toynaklar yol düzlüğünü hissedemiyorlar. Şimdi ümit kesiliyor. Yolcular kızaklarından inip, nereye gideceklerini bilmeden şaşkınlık içerisinde, bir o tarafa bir diğer tarafa yöneliyorlar. Ter içerisindeki atlar üşüyüp buz tutmaya başlıyor. Şimdi ne yapmalı? Kışlak uzakta mı, yakında mı – kimse de bilmiyor. Yolcular sessiz. Şimdi onların karşısında sadece bir tek kader var; fırtınada donup ölmek.

Tam da işte bu ümit kesilen dakikalarda, kara bulutlar sarılıp yerlerine gidiyorlar ve tozutan kar tozunu üzerinden yüksekte bir korkuluk göze çarpıyor. Yolcuların mutluluğu içlerine sığmıyor. Onlar kar yığımına bata bata zıplayarak gıcırdayıp donmuş eldivenlerini birbirine vuruyorlar, donmuş ağızlarını eğritip bağırmağa başlıyorlar:

- Yalnız çam! Yalnız çam!

- Dayanağım, çam!

- Binlerce teşekkür, çam.

- Kışlak karşımızda! Kamçılı atları! (183)

Atlara da, yolculara da güç geliyor, fırtınayı geçerek tepe aşağısındaki kışlağa doğru acele koşturuyorlar.

Onlar, muhafazalı ağıllara, sıcak evlere girip gözden kayboluyorlar. Sadece yalnız çam, soğuk taş üzerinde dikili vaziyette, tek başına kalıyor. Kış rüzgârı, bozkır rüzgârı acımasız, şefkatsiz. Yaşlı çamın dış kabuklarına sıkışmış, yaralanmış damarlarından başlayarak en üstteki en son budaklarına kadar

öfkeyle gelip çarpıyor, çekiştiriyor, hırpalıyor, birden pusup, rahatlıyor. Ardından tekrar ipten boşalmış köpek gibi havlayarak, uğuldayıp, yaşlı çamı başından eğip yıkmaya çalışıyor. Zavallı çam! Kime sığınsın o? Bu korkunç fırtınadan sakınarak kim ona sırtını dayasın?

O, yalnız, yenilmiyor, bütün cefaları, bütün zorlukları ayaküstünde, havalı gururla karşılıyor. Bahadır yarasız olmaz derler, onun teninde de derin yaralar az değil. Doğu kaburgası kırılmış, kabukları sıyrılıp düşmüş, alttaki budakları kırılmış. Lakin çam sabrediyor, kavak ağacı gibi ses çıkararak ağlamıyor, sadece arada sırada başını eğip, inliyor ve tekrar doğruluyor. Yolunu kaybetmiş yolculara, doğru yolu göstermek için acele ediyor.

İlkbahar geliyor. Bütün ağaçlar yepyeni, yeşil ipek pullarla bezeniyorlar. Sadece yalnız çam hep kendi gibi yaşlanmış, donmuş, kara kızıl iğneleri ile kalıyor. Yaz geliyor. Yılın bu ayları da yaşlı çamı sevmiyor. Bozkır güneşinin alevli iğneleri dosdoğru ona saplanıyorlar. Onun dikildiği graniti yakıp, kuma çevirerek, yavaşça eşeler. Rüzgâr, kumu süpürüp alarak saçar, damarları çırılçıplak bir şekilde açıkta bırakır, güneş, yerden nem çeken çıplak damarlarını yakmaya başlar.

Daha ne cefalar görmemiş bu yaşlı ağaç yalnızlıkla geçen bahtsız ömründe!

Yalnız çam kendisi sürekli hırpalansa, dövülse de, başkalarıyla karşılaştırıldığında merhametli. O, deniz kenarlarında fener gibi, gece gündüz yolculara yol gösteriyor, kendi çevresine gelenleri güneşin sıcak ışınlarından gizliyor, dallarını geniş yayıp, iğneli püsküllerini tekrar tekrar uzatıp, gölge indiriyor.

İşte bugün de yazın sıcak günlerinin biri idi. Gökyüzünde bir tek bulut izi dahi görünmedi. Güneş bozkır üstündeki bütün bitkileri yakıyor, vahşi hayvanları inlerine (184) kovalıyor, kuşlar, hayvanlar, insanoğlu sıcaktan halsizleşip, takatini kaybedip gölge arıyordu.

Vera, sırsıklam su olup, sınırları bozularak yerinden kalktı. Kirpikleri uyku basıyor, uyumamak mümkün değil. Çok sıcak ve rutubetli hava.

Ay sonu. Bugünler hesap kitap kişisi için orak üstü gibi sıkışık olur. Günlük işlerini yerine getirirken aynı zamanda aylık hesabı da sonuçlandır.

İlkbahar ekin ekme işi tamamlanınca, ekip, inşa işlerine geçti. Burada şimdi her bir iş türünün ölçüsünü bilmek, çalışanın derecesini, malzemesinin sınıfını ve diğer pek çok inşa işinin vasıflarını öğrenmek yerinde oldu.

Lakin ne yaparsan yap, hesabı zamanında gönder. Mariya Petrovna, azıcık geciktirsen de, azarlamaya başlar. “Olmaz, kızım, olmaz, dağınık olma, tertipli olmayı öğren. Hesabı karıştırmak, zamanında hesap vermemek çalışmanı incitmek olur, anladın mı, kızım”, der. Hizmet hakkını tam zamanında, belirlenen günü geçirmeden vermek için acele ettirir. Vera, bunu kendisi de anlıyor. O, sadece muhasebeci değil, ekip komsomol idarecisi de.

Vera, gün boyunca oturur, bordrolar düzenler, yakacak, yağ malzemelerini hesaplar.

Kükçetav tepeleri ardından kızarak tan belirince, uykudan fırlayıp kalkar ve yemekhaneye, dostu Karaküz’le görüşmeye koşturur.

- Hey, kara gözüm, bugün ekibini ne ile ağırlamaya hazırlanıyorsun?

Mutfak ocağı yanında yanıp, pişerek koşturan Karaküz, cevap yerine, onun eline boş kova tutturuyor.

- Su!

Su alıp gelince, patates yıkamayı, et doğramayı emrediyor. Daha sonra dal çubuk getirmeye kovalıyor.

Karaküz’ün ağzında tek bir söz:

- Çabuk, çabuk.

O, mahsus Vera’ya Kazakça sesleniyor. Daha sonra Rusça devam ediyor:

- Çabuk, çabuk!

Vera, ocağa dal çubuk attığı sırada, aşçıya göz ucuyla bakıveriyor, “nasıl merhametsiz, gülmüyor da...”

Karaküz, birden kabarıp duran üst dudağını dişliyor da kalın kara kaşlarını çatıp, burgulayarak bakıyor. Bu sırada bakışların onun kıvılcımlı gözleri ile karşılaşırsa, kıpırdamaya korkarsın. Kara gözlerde hipnoz (185) güçleri var diyorlar. Galiba, bu söz doğru. Hemen doğduğu anda hissetmişler, ismini de anında Karaküz koymuşlar. İşte nasıl sevgili Kazak halkı.

Karaküz, at üstünde yiğitlerden de daha usta, rahvan koşturarak gidiyor. Var gücüyle koşturup giden atın eğerinden, birden eğilip, sülük gibi uzanıyor da, yerden gümüş para alıp gözden kayboluyor... Koştur da yetiş!

Doğduğundan bu yana at yanına gelmemiş Dnêpr kızına Karaküz şimdi at üstünde koşturmayı öğretiyor. O, memleketi Küktirek’e gidip, kolhozdan iki at alıp geldi. Biri altın renkli parlayıp duran Ciren Kaşka. Alnında ak yıldızı da var, bu Vera için. Vera, kendisi de onun gibi altın saçlı. Diğeri, kendisi için olanı, kara doru at.

Vera, başta ata binmeyi kabul etmedi, korkarak, bozkıra, yaya olarak koşturup baktı. Ama Karaküz yarı yolda ona yetişiyor ve güçlkle kaldırıp eğere bindiriyor.

- Korkma, baldırlarını sıkıp, rahatça otur. Yılıkı yavrusu korkak kişiyi sevmez. Haydi, - diyor ve at koşturarak geçip gidiyor. Vera'nın Ciren Kaşkası da geri kalmak istemiyor, rahvan koşturuyor. Vera, dizgini bırakıp, iki eli ile çatırdatarak yeleye yapıyor, gerçekten ağlamaya başlıyor:

- Karaküz...

Karaküz hemen onun yanına varıyor, sağ kolu ile Vera'nın belinden kucaklıyor ve dayanamayarak gülüyor.

- Kaldır, kaldır başını, ellerini uzat, korkma. İşte böyle. Daha at yarışına çıkacağız. Yiğitlerin gözleri ateş olur.

İşte bugün de Vera, Karaküz'e yemek hazırlamakta yardım etti. Sabah yemeğinden sonra, İrgali ile merkez çiftliğe, muhasebeye gitti. Bütün gün hesap kitap, para almakla geçti. Ekip işten dönüp, para vermeye başlayınca kadar, azıcık olsa da, uyuklamak lazımdı...

Ekin ekildikten sonra sadece bir defa yağmur yağdı. Ekinler yemyeşil olup düzenli bir şekilde yükseldiler. Gönül mutlu olmuş idi. Şimdi bir haftadan fazladır gökte bir bulut eseri görünmüyor. Güneş ısıtıyor, sadece bu da değil, yakıyor. Günler bu şekilde kurak olursa, ekinlerin hali müşkül. Bugün özellikle sıcak, rüzgâr da esmiyor.

- Üstelik yıkanacak su da yok. Alka Göl'e, çabucak su gelseydi. Şimdi köyde olsaydın, orada Dnepr...

Çocukluğundan beri alışıktığı, bol sulu, coşkun akan (186) kardeş nehir akla gelince, Vera elini minder altına sokup, zarf aldı, açıp okumaya başladı.

Bu mektubu Vera, sabahleyin, merkez çiftliğe gittiğinde almıştı, birkaç defa okudu:

“Sevgili Vera!

Senden mektup aldıkça çok mutlu oluyorum. Ben onu yalnız başıma okumuyorum, bütün komşular topluyor.

Son mektubunda, iyi çalıştığın için hediye aldığını yazmışsın, bunu duyunca, komşuların hepsi de mutlu oldular, selam söylediler. Gayret et şimdi, kızım, elinden geleni yap. Büyüklerinin sözünü dinle, adam olursun. Sizin işiniz, çok değerli iş. Ekmek, baht. Kızım, kendin de hatırlıyorsundur, Alman işgalleri altında bir dilim ekmek görmeden nasıl azap çektik. Şimdi Huda o günleri göstermesin.

Doğrusu, senden, Veroçka, tek kızımдан ayrılmak benim için çok zor. Çok özliyorum. Bazen gönlüm doluyor da nehrin karşı yakasındaki Ebiler dağına gidiyorum, gözlerim dalana kadar bakıyorum. Senin gittiğin yola bakıyorum... Sen şimdi kaygılanma. Sağlık olursa, kendim sizin tarafa gelirim, güzün, ekinleri toplayıp alınca.

Hoşça kal, kızım, esen kal. Mektubunu sıkça yaz, kızım.

Hasretle mektup yazan annen Pelageye”.

Vera, mektubu öptü ve masanın üstüne koydu.

- İşte güzün annem de geliyor. Ben onu okulda karşılarım, - Vera, kendi kendine konuşa konuşa ayağa kalktı, - öf, çok sıcak ve nemli hava, dayanacak güç yok.

O, küçücük kulak minderi ile yaygı alıp bozkıra çıktı. Burada da gölge ve serin yer sadece işte şu yalnız çam dibindeki taş yer. Vera, oraya doğru yürüdü; işten çıkıp yorulursa ve yalnız kalıp, kendi kendine konuşmak isterse, bu yalnız çam dibine gelip oturuyordu. Yaşlı çam, silkinmeden, çıt çıkarmadan, saf bir sessizlik temin ediyor. Kavak ağacı gibi sürekli şırdatarak, dedikodu etmiyor. İşte şimdi de kendisinin iğneli püsküllerini geniş açıp, Vera'yı güneşin sıcak ışınlarından gölgeledi.

Vera, yaygıyı çamın tam dibine yaydı. Kulak minderini, rüzgârı aşınıp, yükselerek ortaya çıkan iki kalın damar üstüne koydu. Oturdu. Çıplak ayağa iliştiyerek (187) çıktığı ayakkabılarını çıkarıp, kenarda sandık gibi kalkmış taş üstüne koydu ve uzanıp yattı.

Taş arkasında bir şeyler hışırdadı. Kıl organ karartısı görünüp kayboldu. Daha sonra halka olup dolanıp, hareketsiz kaldı.

Hissedilir hissedilmezcesine rüzgâr esiyor. Burnu, ekşimsi çam sakızı kokusu gıdıklıyor. Vera, omzuna attığı kızıl ipek şalını çekip alarak yüzüne örttü, ayaklarını uzatıp, rahatlayarak gözlerini yumdu...

Vera bir şeyden korkup, sıçrayarak uyandı. Gölgeler uzamış. Hava kararmış. Çıt yok. “Tu, ben her zaman böyle sıçırıyorum”. Kendi kendini azarlayıp, kollarını açıp gerildi ve kalkıp oturdu.

- E-e güzel dinlendim...

Birden onun vücudu soğuk su serpilmiş gibi titredi. Gözleri donup kaldı. Nefesi kesildi.

- Anneciğim!

Yaygıdan dışarı fırladı. Yaygının hemen kenarında kamçı gibi uzanmış büyük kara bir yılan! Vera, korkusundan ne yapacağını bilmeden donup kaldı.

Yılan! Gerçekten de büyük kara bir yılan! Tam da onun ayakucunda. Halka haline gelip onun üstüne atılsa?! Vera, korkup geri çekildi. Yılan kıpırdamadı. O zaman gözleri tehlikenin geçmiş olduğunu görebildiler. Yılanın başı yok, koca bir taşla ezilmişti. Yılanı tekrar bir defa daha bakmaya Vera'nın gücü yetmedi, taştan kıvrılıp, ayakkabılarına uzandı. Ayakkabının içinde kâğıt. Vera ayakkabıyı indirip kâğıdı açtı.

“Vera! Bu yerde uyuma. Burada yılanlar çok”.

- Kim yazmış? – Vera acele ile kâğıdı ikinci defa okudu. Yazan kendisinin kim olduğunu gizlemiş. İmzası yok.

- Kim? Kim onu ölümden kurtaran?

Vera, afallayıp, şaşkınlık içerisinde, cevap arayarak sağa sola bakındı. Lakin kimse de görünmedi. Yaşlı çam önceki gibi sepsessiz. O, bütün gölgelerini koyulaştırıp, daha uzağa taşımış.

35

Bu sabah, şaşırtıcı bir güzellikteydi. Vera, hâlâ uyuyor. Karaküz, atılıp girdi ve onu dürterek uyandırmaya çalıştı. (188)

- Kalk, kalk, uyku çömleği.

Vera, kızarak başını minder altına gizledi:

- Git. Pazar günü de uyumaya izin vermiyorsun, vicdansız.

- Vicdansız mı diyorsun? – Karaküz sesini yükseltip, öfkeyle çıkıştı: - Ben mi vicdansızım? Vay, utanmaz ben senin vicdanını arayayım bakalım... -Battaniyeyi çekip alarak, sadece iç gömlekle yatan Vera'yı gıdıklamaya başladı. – Neren kaşınıyor. Neren? Burası mı? Burası mı?

Koltuk altlarını, kaburgalarını, ayak tabanlarını gıdıkladı. Vera, ne yapacağını bilemeden, yuvarlandı, zıpladı, güle güle gözlerinden yaşlar aktı.

- Appağım, canımın içi, kuş üzümüm... Bırak... Senden daha vicdanlı bir kimse yok. Bırak...

- A-a, öyle mi? Sen benimle alay mı ediyorsun? Ben nasıl appak oluyorum. Ben tencere kırığıyım.

Karaküz, kendisi de güle güle kızışıp öncekinden de daha katı gıdıklamaya başladı.

Vera, can sesi ile bağırıp, kahkaha ile gülerek, yere yuvarlanıp düştü. Karaküz onu kucaklayıp, kaldırdı. İkisi de dayanamayıp güldüler. Karaküz, ağzını eli ile kapayıp, gülmesini kesti ve Vera'nın yanağından öptü.

- Öfkelenme, altın saçım! Ben, seni misafirlğe çağırma geldim.

Vera, sakinleşip, kerevet başına ilıştırılıp bırakılmış gömleği aldı:

- Nereye? Kim çağırdı?

Karaküz cevap yerine Vera'nın giymeye başladığı gömleği başından çekip alıp, tekrar yerine ilaştırdı.

- Pantolon giy!

Vera, gözlerini kocaman açıp şaşkınlıkla dostuna baktı:

- Misafirlğe diyorsun, gömleği çekiştirip alıp pantolon giymemi istiyorsun. Misafirlğe pantolonla gidilir mi? Ben...

Karaküz onu, sözünü söyleyip bitirmesine izin vermeyerek tekrar kucakladı.

- Git, seni bugün cin çarpmış, - Vera, öfkelenip Karaküz'ün kucağından kurtuldu. – Açık söyle şimdi. Ben hâlâ iç gömleği ile duruyorum. Biri gelip girse... (189)

- Ödün patlamasın hele, hepsi de uyuyorlar. Gelen gelmiştir şimdide dek...

- Bu nasıl söz? Vera bağırırverdi. – Dostlar böylesi söz söylemezler. Bu odaya kimin geldiğini gördün? Sen gerçekten de vicdansızsın!

Vera, öfkelenerek kerevetine oturdu. Karaküz, kaş çatmayı bıraktı. Geldi, öpüp kucakladı, dostunun içini gıdıklayan bir iki kelime söz söyledi, Vera dayanamayarak gülümsedi.

- Sen büyücüsün.

Karaküz onu kendi köyelerine Küktirek'e misafirlğe çağırdı. Akşam onun kız kardeşi Turgay gelmiş. Köye çağırılmış, Vera'yı da kaldırmasını söylemiş. Şimdi köyde güzel dönem. Kıymız çok. Vera'nın Kazak köyünü gördüğü de yok tabi. Gitsin, Küktirek çok güzel bir yere kurulmuş durumda.

Vera, başta görevlerim yazılıp bitmemiş, dergilere kaydedilmemiş, daha sonra şeflerin elbiseleri de titülenmemiş diyerek bahane bulmaya çalışsa da, Karaküz, keçe ev göstereceğim deyince, kabul etti. Gerçekten de Kazakların yaşadığı keçe ev nasıl oluyor acaba? Kışın annesi yanına misafirlğe döndüğünde, şüphesiz, ona keçe evler hakkında da sorarlar.

- Geliyorum, geliyorum, - Vera, tıpkı küçük çocuklar gibi el çırparak zıplayıp durdu. Yolda, Nayzatumar'da yıkanırız diyerek, yıkanmadı da, beyaz bluz ile siyah pantolon giydi, başına kızıl ipek üçköşe başörtüsünü bağladı.

Vagon karşısında Karagir ile Ciren Kaşka eğlenmiş bir şekilde sahiplerini bekliyorlar. Kızlar ata bindiler.

Karagir ile Ciren Kaşka kamptan çıkınca başlarını sallayıp koşturmaya başlasalar da, dizgini çekince, söyleneni dinleyerek, rahat ayağa döndüler.

Güneş henüz yeni Burabay dağları ardından yükseliyor. Serince, esintili hava, hoş koku! Bozkır çiçeklerinin sabahki soluk almaları yayılmış. Kırlangıçlar, turgaylar, şık isketeler bir yükselip, bir atılıp inerek, sabah göğünde cıvıdayıp kanat çırpıyorlar.

Yolun iki tarafında yemyeşil tarla. Henüz çok değil, yeni yeşermiş ekinler şimdi gövdelenmeye başlamışlar. Onların küçük yapraklarında çiğ damlaları parlıyor.(190)

Gide gide yol tepeye çıktı. Vera dizgini çekip, Ciren Kaşkayı durdurdu.

- Ne güzel sabah bugün!

Karagir de durdu. Vera sağa sola bakıp hayran kalarak manzaraya doyamadı.

Tepenin eteğinden uzak ufka kadar koyu bozkır otu ile kaplanmış yayla. Bozkır otu şimdi çiçek açmış. Onun çiçekleri başka çiçeklere hiç benzemiyor. Onlar, ipek saç gibi saçılıp duruyorlar. Rüzgâr esiyor. Bütün yayla gümüş deniz olup dalgalanıyor. İşte şu dalgalar ortasında, sürü sürü koyunlar geziniyor. Onlar, başlarını dahi kaldırmadan, taze, tatlı bozkır otu kırıyorlar. Karşıdaki tepenin üstünden yıldı sürüleri iniyor. Gece boyunca otlayıp, doyarak, susayıp Nayzatumar'a kıvrılmışlar.

- Ne zengin, güzel imiş bu Kükçetav bozkırını!

Vera bu güzellikten gözünü alamıyor. Ama Karaküz hiç de hayran kalmadan Karagir'in yelesini tarıyor, boynunu kucaklayıp okşuyor.

Onun için ne ki, o, bozkır otu üstünde yuvarlanıp, koyunlar, yarıklar arasında oynayarak büyümüş. Bozkır manzarası Karaküz için çocukluğundan beri tanıdık. Bu nedenle Vera gibi heyecanlanmıyor. Daha önde Karaküz, bundan da güzel, bundan da hoş yerleri biliyor. Eğer Vera'ya işte şu ufukta yükselen Kükçetav'ı, sandık gibi granit taşlardan döşenerek göğe uzanan Ukcitmes'i, onun çevresindeki sayarak bitirilemeyen mavi gölleri, kara kızıl ormanları göstersen...

- Veroçka, bak şimdi, - Karaküz, atını Vera'ya yaklaştırıp, sağ elini güneşin yükseldiği tarafa uzattı, - işte ufukta bulut gibi göğeri duran dağları görüyor musun? Onlar, meşhur Burabay dağları. Buğra, deve/ak deve denen kelime. Onu çoğunlukla Kükçetav'da, Zengertav olarak bilirler. Yazık, sen Kazak dilini bilmiyorsun. Ben sana ölen söyleyiverirdim. Bizim şair Sekin Seyfullin çok güzel şiir yazmış. Ben onu gönülden biliyorum. Haydi, hareketlenelim, yol uzun.

Dizginler silkinince, atlar hareketlendi. Tepeden inmeye başladılar. Önde Nayzatumar. Yemyeşil yosunla kaplanmış tümsekler. Onlar etrafında göz göz olup tanelenip duran su. Daha ileride tümsekler kayboluyor, kara kızıl suda geniş geniş yapraklara sarılıp, beyaz, sarı nilüferler yüzeye çıkıyor... Nilüferlere kadar daracık basamak uzatılmış.(191)

Kızlar, basamak yoluna varınca, atlarından indiler. Karaküz, Ciren Kaşka ile Karagir'in ağızlıklarını çözüp, dizginlerini eğere iliştirip koyu bozkır otuna otlamaya bıraktı. Vera, o sırada soyunup suya da dalmış.

- Çabuk, Karaküz, su sımsıcak... Bak, ben nilüferler altından çıkıyorum...

Karaküz, gömleğini çıkara çıkara basamak üzerinden koştu.

Kızlar sudan çıkıp güneşte biraz kurulandılar ve atlarına bindiler. Yıkanınca, vücutları rahatlayıp, ferahlayıverdi. Uçmak istiyorlar! Karagir ile Ciren Kaşka bunu sezmiş gibi biraz koşturdular. Öndeki tepeye çıkıldığında, atlar dengelendi.

- Dostum, - Vera, Karaküz'e doğru döndü, - sen biraz önce dediğin öleni söyle bakalım. Çok ama çok dinlemek istiyorum. Birkaç kıtasını bana tercüme de edersen, olmaz mı?

Karaküz yalvartabilir mi, özellikle de ölen söylemesini iste ondan. O, koşturmaya başlayan Karagir'in dizginini çekip Vera ile aynı hizaya geldi ve güçlü sesiyle bozkırın inletiverdi:

Tepenin güzel, hoş Kükçetav'ı,
Durmaksızın onun yağmur yağmış yüzünü;
Sabah akşam gök bulutlar halini bilmiş,
Dağ üstüne yayarak bırakıp şalının kenarını.

Nasıl ezgi! Nasıl açık ses! Karaküz'ün şarkı söylediğini Vera çok defa dinlemişti. Lakin işte şimdiki gibi kanatlı, bulutlara yükselen, ufuklara kadar gidip yankılanan ahengi ilk defa duyuyor. O, şarkının anlamını anlamıyor. Ancak ezgi... Bu ezgi, bozkırın tam merkezi gibi geniş.

Çam, taş kayaya damar salmış,
Hiçbir kişi ona yetişip çıkamamış.

Kanadını taş kayaya vurup uçmuş
Sadece ve sadece gök atmacaya yuva olmuş.

- Yeter, tamam mı? – Karaküz, şarkısını bölüp Vera'ya döndü, - Kazak şarkısı seni yormuştur şimdi.

- Hayır, hayır, canımın içi. – Vera, kızmış gibi dudaklarını büzdü. – Yine söyle, yine.

- Öyleyse, - Karaküz, kahkaha ile güldü, - dinle.

Çok sırlı hikâyeyi burada halk anlatır,
Sarılıp, dağdan esen yeller anlatır,
Sırlaşarak sözü bitmez yapraklar,
Gözünü yummadan gülen göller anlatır... (192)

- Çok teşekkürler, - Vera, Ciren Kaşkanın dizginini çekti, - güveyin güzel olsun.

Karaküz, kahkaha ile güldü ve Karagir'e üzengilerle dürtüp, koşturarak Vera'yı geçip gitti.

Artık Vera da eğer üstünde oturmaya alışmış, o da geri kalmadı, bütün gücüyle hücum edip ardından koşturdu.

Karagir ile Ciren Kaşka kudurarak birbirini kovaladılar. Diğer tepeye ulaştıklarında onlar birbirine yetişip, çok hızlı koşmayı bırakıp, ardından yavaş adıma geçtiler! Kızlar arasında muhabbet başladı. Karaküz, Burabay hakkında halk arasında dolaşan ilginç efsaneleri anlattı. Kükçetav bozkırının şanı olan meşhur Tolpar Kolagir'i anlatmayı da unutmadı. Kolagir'in sahibi şair Alsan Siren'in kız kaçırma maceralarını anlatıp Vera'nın içini ürperti.

- Haydi, Veroçka, gelecek mola zamanında Burabay'a varırız. Bizim kolhozda "Moskovalı" makine var. Benim bir ağabeyim o makinenin şoförü. Rica edersek, o bizi tek kelime etmeden alıp götürür. İşte orada Kükçetav'ın müthiş güzelliğini kendi gözlerinle görürsün. Olmaz mı?

- O, çok isterim! O dağları görmeyi çok istiyorum. Lakin sadece ikimiz değil, bütün ekiple gidelim. Müdüre söylesek, o, bizim sözümüzü geri çevirmez. Araç verir. Özellikle topluca çok daha neşeli olur, tabii!

- Kabul, gerçekten kabul, daha neşeli olur. Ben rehber olurum, tamam mı?

- Muhakkak.

- Söz.

El sıkışmak yerine birbirinin bellerinden kucaklaştılar. Vera son anda eğerden düşmedi. Ne yaparsın, kızlar!

Tepeden inince, Vera kendisi duygulanıp şarkı söylemeye başladı:

Öz annem benim geceleri uyumadın,
Köyün kenarındaki tarlada gezdirdin,
Sabah şafakta beni uzak yollara uğurladın
Ve mutluluğum için umut verdin...

Şarkı yavaş, çok yavaş akıyor, acı ile yürekten çıkıyordu. Karaküz de ezgiye katıldı.

İkinci kıta başladığında, Karaküz dayanamadı. Vera'yı taklit ederek yavaşça şarkıya katıldı:

Sabah şafakta beni uzak yollara uğurladın... (193)

Şarkı bitti. Lakin ezgisi kaldı. İki kız, atları kendi hallerine bırakıp, konuşmadan yola devam ettiler. Kim bilir, nasıl düşünce, nasıl keder, nasıl hayal şimdi onları kapladı acaba? Ancak bu sessizlik uzun süre devam etmedi. Tekrar gülüşme, şaka yapma, sır paylaşma başladı. Konuşma, önce sovhozdaki işler hakkında devam etti. Vera, okul yapıp tamamlanınca, öğretmen olarak çalışmak istediğini, Alma-Ata pedagoji enstitüsünde dışarıda kalıp okumak için dilekçe verdiğini anlattı. Daha sonra... Ondan sonra o, henüz bu ana kadar hiç kimseye de söylemediği en gizli sırrını açtı.

Kilitli odanın penceresi dibindeki buket... Vera'nın ayakucunda sokmaya gelen yılanın başsız yatması... İmzasız not... Tıpkı orta asır romanlarındaki gibi.

Bu sır Karaküz'ü de şaşkınlık içerisinde bıraktı, şüphesiz, biri Vera'yı seviyor, sürekli onu takip ediyor, nerede olduğunu hep biliyor. Lakin niçin böyle sırlı adımlar? Tuhaf!

Bir düşündüğünde, ilginç. Bir düşündüğünde, ürkütücü geliyor. İyi ki, Vera yalnız çam dibinde uzanıp yattığında, o sırlı kişi orada olmuş... Yoksa?!

Belki bu belirsiz kahraman şimdi de onları gözetliyordur. Birden karşlarına gelip çıksa?!

Kızlar atlarının dizginlerine asıldılar.

Sohbet yolu kısaltır, der Kazaklar. Bu şekilde konuşup, kederlenirken, otuz beş kilometre mesafeyi geçerek, kızlar Küktirek'e ulaştıklarını da fark etmediler.

Yolun iki tarafında, tıpkı "Alka Göl"deki gibi, yeni çıkmaya başlamış yemyeşil ekin. Önde kavak ağacı ormanı. Yol oraya girip kayboluyor. Solda, ağaçlar gölgesinde, sıra sıra olup dizilmiş biçerdöverler, ekin ekme makineleri, tırmıklar, sabanlar ve diğer köy yöneticiliğinin araç gereçleri.

Kavak ağaçları boyca uzun, serviler gibi düz. Yapraklar azıcık dahi kıpırdamıyor. Öylece sessiz. Çiçek ve çilek kokusu yayılıyor.

Çok da gitmediler, köy görüldü. Büyük değilmiş, sadece iki sokak. Saman kerpiçten yapılmış, kayağan taş çatılı evler. Onların hepsi de kireç ile ağırlanmış. Tıpkı Vera'nın doğduğu köydeki damlar gibi. Sokakta elektrik çubukları çekilmiş direkler. Bir iki yerde anten direkleri. Bak işte sokağın diğer başında, ağaçlar (194) arasında beyaz ot yığını görünüyor. Karaküz o beyaz yığına doğru elini uzattı:

- Vera, işte bizim yazlık evimiz.

Atlar kendileri oraya doğru döndüler. Karşıya Karaküz gibi kara, yuvarlak yüzlü bir kız koşturup çıktı. Biraz gelince, ardına dönüp bağırılmaya başladı:

- Ablam! Ablam! Müjde! Karaküz geliyor...

Kızlar öğleden sonraya kadar köyde misafir oldular. Karaküz'ün babası Akılbik, anası Balşiker çok misafir sever insanlarmış. Vera'yı havasız yere oturtmadılar. İnce, Balşiker abla semaver kaynatıp, bal, kaymak, bavırsak koyup, kaymaklı çay içirdi. Kızlar vadiye varıp su dökünüp, çiçekler toplayıp geldiler. Akılbik ağabey kurutulmuş yıllık eti koyup, yer ocağına kazan asıverdi. Büyük testilerle ağızına kadar dolu kıymız alıp geldi.

Vera, Karaküz'e hediye olarak gelen kıymızdan birkaç defa tadıp bakmıştı. O zamanda çok içememişti. Şimdi Vera kendisi de şaşırdı, litrelik, kıymız dolu testiye dibine kadar boşalttı. Kıymızdan sonra uyku bastırdı. Onlar, ağaç arasına gidip, serin gölgede birer saat uyuyup güç topladılar. Yıkınıp döndüklerinde bu defa ikram bekleyip duruyor. Keçe evin tam ortasında yere döşenmiş bembeyaz kilimde basıkça yuvarlak masa. Muşamba ile örtülmüş. Masa üzerinde daha yeni kazandan çıkarılmış bir tabak et, pestilleşmiş at sucuğu, kızdırılmış hayvan yağı ve sapsarı yansıyan yıllık yağı. Balşiker abla: "Misafirimiz yabancı. Ayağını bükemez", diye söylene söylene bozkıra çıkıp, kısacık, küçücük oturak alıp girerek yuvarlak masanın köşesine koydu.

- Otur, kızım, otur, az-az daha iyi...

Karaküz kahkaha ile güldü.

- Bak, bizim anne Rusça da konuşuyor.

Vera, kendisine ayrı hürmet gösterilmesinden utanıp kızardı, oturağa oturmayı kabul etmedi.

- Teşekkürler. Sizde misafirlüğüm süresince, tıpkı sizin gibi otururum.

Lakin birazdan, alışık olmayan ayakları uyuşmaya başlayınca, (195) o, masa çevresindekilere hissettirmemeye çalışarak, ayaklarını uzatıverdi.

Akılbik eke cebinden büyük çakı çıkarıp açtı, tabağı kendi önüne doğru çekti, daha sonra et doğraya doğraya misafirini ağırlamaya girişti.

- Al, kızım, al, - tabağın Vera'ya bakan köşesine iri iri yağlı et parçaları bıraktı, - bu - Kazak'ın ikramı. Yiyip bitir. Yiyip bitirmezsen, masa yanından kalkmaya izin yok. Bizim âdet böyle...

Vera'nın ödü patladı, bir iki et parçasını ağızına atıp hiç çiğnemedi, yağsız et parçaları koydu. Ev sahibi merhametsiz değilmiş, misafirini daha fazla incitmedi, yağsız et parçaları koydu.

Bunu misafir kendisi de severek yedi. Ne lezzetli! Böylesi hoş kokulu, kendi kendine eriyen eti, Vera hayatında yememişti. "Eve dönünce, anneme, kesinlikle, bu lezzetli et hakkında da anlatmalı".

Masa yanına otururken, Vera tabağa bakıp şaşırmıştı. Bu kadar et bir hafta yeter. Ama şimdi tabak bomboş.

Et yenip bitince, Balşiker abla büyük kâselere konularak soğutulmuş, kurt ezilmiş çorba paylaştırdı. Vera da ilginç olduğu için sadece tadına bakacaktı, içip bitirdiğinin farkına bile varmadı.

Yemekten sonra kızlar ormana gittiler. Onlar orada uzun süre yürüyerek, çok olmasa da kıpkızıl pişmiş kayın çileği toplayıp döndüler.

Gün akşama döndü. Akılbik eke, atları eyerleyerek alıp geldi. Yola çıkma zamanı yetmişti.

Vera, gitmeden önce bir bakıp geleyim deyip, bozkıra, keçe ev çevresine çıktı. Bembeyaz keçeden yusuvarlak dikilmiş ev! Kıl organlar ile çevrelenmiş. (Muhtemelen, yel alıp götürmesin diyerdir.) Tepesinde kalpak gibi kapak. Gece kapanıyor, gündüz açılıyor. Bu, pencere de, ev ortasındaki ocak yakıldığında, duman çıkan açık baca da... İlginç!

- Dostum, - Karaküz, Vera'nın "gezi"sini ve sonlanmayan ilginç düşüncelerini böldü, - haydi, annem seni çağırıyor.

Kızlar keçe eve girdiler.

- Yavrum, - dedi Balşiker abla, Vera'ya gülümseyerek bakıp. – Uzak yerden gelmiş misafirsin. Bizim Kazaklar; misafir Huda'nın sevgilisi, derler. Sen bizim için çok değerli (196) sevgilisin. Sen Karaküz'ümün kardeşisin de, yoldaşısın da. Kızım seni çok yakın görüyor. Senin de benim gibi annen vardır. Seni bekleyip bekleyip, gelmediğinde hüzünlenip ağlıyordur da. Huda sağlık versin. Başına baht konsun. Şimdi, kızım, sana küçük bir hediyem var. Geri çevirme. Öfkem katı olur. – Vera'yı kucaklayarak sırtından patpatladı, yüzünden öptü. Vera'nın gönlü doldu, gözlerine yaş birikti. Dili tek bir kelime diyemedi. Sadece Karaküz'ün annesini, kendi annesini kucaklamış gibi sıkarak kucakladı, omzuna başını koydu.

- Kızım, dedi Balşiker abla, Vera'nın başını yumuşakça okşayarak, - işte, al, kulunum. Bu benim kız zamanımdaki yasavımın* birisi idi.

Balşiker ablanın elinde kızıl kadife dışlı, geniş kunduz kırpıntılı, tam tepesine puhu kuşu takılmış, madeni paralarla süslenmiş takke-kalpak.

Karaküz Vera'nın üçköşe başörtüsünü çözüp çıkardı. Balşiker abla kalfağı Vera'nın başına kendisi giydirdi:

- Başına baht kuşu konsun, yavrum!

Akılbik eke Vera'yı ata götürüp bindirdi, iki eliyle elini sıktı:

- Kızım şimdi tamır** olduk, yine gel. Hoşça kalın, çocuklar.

- Al, yavrularım aman olun. Yolunuz ak olsun.

- Tete, tete, - Turgay atlar çevresinde fır fır döndü, bir Karaküz'e, bir Vera'ya bakıp seslendi, - gelecek pazar yine gelin, bekliyorum. O zaman çilek bugünkünden çok olur, gelmezseniz, gerçekten çok kızarım.

Atlar hareketlendi. Vera, elini sallayıp Kazak dilinde vedalaştı:

- Hoşça kalın, baba! Hoşça kalın, ana! Teşekkürler! Teşekkürler!

Nayzatumar'a kadar Ciren Kaşka ile Karagir yan yana koşturarak geldiler. Uzaktan kara kızıl taş üstünde dikili duran yalnız çam göründü.

- Ve-ra, yarış!

Karaküz Karagir'e kamçı ile vurdu ve dizginini salıverip, tümseklerden atlayarak geçti. Vera geri kalmadı, anında üzengileri ile Ciren Kaşkanın kursağına (197) dürtüp, kamçısını sallaya sallaya, Karagir ardından ok gibi atıldı.

Gökyüzü bulutlanıp, yağmur serpmeye başlamış idi. Yağmuru özlemle bekleyen "Alka Göl" kişileri, evlerini, çadırlarını, vagonlarını terk edip, kampa çıktılar. Daha genç olanlar yalnız çam tepesine çıktılar. İşte bu grubun gözüne uzaktan koşturup, yarışarak gelen iki atlı göründü. Hepsini de merak edip o atlıları takip etmeye başladılar. Kimler acaba? Hangisi geçecek? Atlar şimdi yaklaşıyorlar.

Önde birinciliği vermeden Ciren at geliyor. Onun üzerinde atın yelesine uzanmış kız. Kızın başında kızıl kalpak. Kalpak üstünde kuş teleği sapı sallanıyor.

- Bakın hadi, bakın, nasıl mucize!

- Kim bu, kim?

Kimse de tanıyamadı. Ciren Kaşka yalnız çam tepesine tırmandı. Orada da kızın kim olduğunu bilemediler. Grubun en önüne çıkan İrgali, çocuklar gibi sevinerek, bacaklarına vurarak bağırıverdi:

- Yoldaşlar, bu kesinlikle Vera, Vera!

Hemen koşturup giderek Vera'yı at üstünden kaldırdı.

- Zıplatmalı!

- Yarış Vera'nın.

- Vera, yağmur getirdi.

Gürültü patırtı, kahkaha yükseldi. Koşturup gelen delikanlılar göz açıp kapayıncaya kadar Vera'yı ellerine alıp top gibi zıplatmaya başladılar.

Karaküz, Ciren Kaşkayı ardına takıp, tepeden inip gitti. Yarıştan gelen atı birden durdurup sabitlemek olmaz, yarıyor. Kazak kızı bunu çok iyi biliyor.

Yağmur çok olmasa da az çok serpiyor. Lakin ondan kaçan kimse de yok. Kızışp, bağırarak Vera'yı zıplatıyorlar.

- Haydi, kutlama, kutlama!

- Ne veriyorsun? Vermezsen gece boyunca zıplatırız!

Dermanı tükenen Vera yalvarmaya başladı:

- Hemen yere bırakın, diyorum... Nefesim kesildi...

- Kandırıyor, kandırıyor, indirmeyin...

* Yasav: Güveye çıkan kızın düğüne hazırlanmış olduğu üst başı.

** Tamır: Yabancı millet insanları ile çok yakın dost olmak.

İrgali, delikanlıların sözlerini dinlemedi, Vera'yı ellerinden alıp, düzgünce yere bıraktı. Birisi uçup giden kalpağı da getirip giydirdi. Delikanlılar yine de susmadılar. (198)

- Çabuk, çabuk söyle, ne veriyorsun?
- Olmazsa yine zıplattırız.
- Ulcabay, haydi!

Vera puhu kuşlu kalpağını yukarı kaldırıp haykırarak güldü:

- Durun! Şimdi, - gürültü patırtı dindi, - ben yağmur alıp geldim. Demek, "Alka Göl"de güzel mahsul olacak. Ekin biçiminde hangi delikanlı rekor kırarsa, o benim damadım olur.

Delikanlılar rahatlayıp, kabul ederek gülüşmeye başladılar. Ama Vera o arada kurtulup, kaçıp gitti. Yağmur arttı.

Vera koştura koştura odasına girince, irkilip geri çekildi. Biri, siyah elbiseli biri, masaya kavanozla çiçekler koyarak bir şeylerle meşgul oluyor. Ayak seslerinden afallamış olsa gerek, kavanoz yuvarlandı, su döküldü, çiçekler masaya dağıldılar. Buket koyan siyah elbiseli yiğit döndü. Vera, ne yapacağını bilmeden şaşırıp kaldı; onun karşısında başını yere eğip ne yapacağını bilemeden duran kişi Grişa Vivdiç idi.

36

Nikolay Poddubnyy, ordudan gelen alışkanlığı üzere, Toyak'ı, kafileden bir adım öne çıkıp, sağ elini şapkasına değdirerek karşıladı:

- Yoldaş müdür, ikinci ekip kendi üzerine yüklendiği borcu ödemeye hazır!

Toyak da henüz yeni yakmış olduğu sigarasını atıp, sol elini cebinden çıkardı ve ordu mensupları gibi başını kaldırarak, "efendice" durdu. Ekip başının gür sesle kesik kesik aktardığı raporu ihtiramla dinledi, gövdesini oynatmadan, sadece başını çevirip kafileye göz gezdirdi.

Bir biri ardınca dizilmiş araçlar. Önde tırnaklı kepçelerini yukarı kaldırmış ekskavatörler. Onların ardında itme küreklerini azıcık kaldırmış buldozerler. Ondandan sonra iki tanker, seyyar avtomasterskaya, azık yiyecek, sandalye, oturak, çadır yüklenmiş yük araçları. Son aracın arkasına seyyar askerî mutfak takılmış. İşte bu kafilenin önünde otuz yedi genç dikiliyor. Hepsi de yepyeni mavi tulum giymiş. Hepsi de kumandanın önüne dikilip rapor veren Poddubnyy gibi giyimi ile diğerlerinden ayrılıyorlar. (199) Baştan ayağa askerî elbise ile. Askerî resmigeçide çıkmaya mı hazırlanmışlar ne. Toyak, canı gönülden mutlu oldu. "Bu ekibi yola vermemiz doğru olmuş. Mağlup olmayan gençler!" Bu şekilde, o da "dikkatle inceleyip" bakmayı düşündü.

- Ekip, yeni araçlarla iyice tanıştı mı?

- Sadece teori ile kalmadık, yoldaş müdür, pratikte de denedik. Her makine takımı tecrübe sırasında kendi işini başarıyla tamamladı. Yoldaş Granovskiy ile yoldaş Battalov kendileri teftiş ettiler. Çok başarılılar.

- Azık kaç günlük?

- On beş günlük. Et dışında hepsi de var.

- Onu biliyorum. Hava sıcak, bozkırda eti koruyamazsınız. Yarına, on koyun gönderirim.

Gerektiğinde soyup yersiniz. Bugün Sarısu'ya varıp yerleşin. Yarına kendim de yola çıkarım, - Toyak, Nikolay ile konuşmasını bitirip, bakışlarını ekibe doğrulttu, sesini yükseltti. - Yoldaşlar! Alka Göl sizden su bekliyor. Siz onu, şüphesiz alıp gelirsiniz diye inanıyorum. Hayırlı yolculuklar!

- Teşekkürler! - Nikolay, elini indirip, birden döndü ve bütün sesi ile bağırarak komut verdi:

- E-kip, a-raç-lara!

Tam o sırada topallaya topallaya Seét Battalov geldi.

- Bağışlayın, Börketbaiç, biraz geç kaldım. Gaziz uyandı da bırakmak istemedi.

- Zararı yok, dedi Toyak, - daha yeni hareket ediyorlar.

Battalov, Kolıma'da zamanında altın madenlerinde markşeyder olarak çalışmış idi. Yola gitme meselesi ortaya çıkınca, kendisini birinci aday olarak takdim etti. Müdür karşı çıkmadı. Küçük iş değil, lider lazım. Üstelik Seét, ekskavatörde de çalışmış, bu da yol için bir artı.

Zamanın daha çok erken olmasına bakmadan, kafileyi yolcu etmek için epey insan toplanmış. Birisi fır fır dönüp akordeon da getirmeyi ihmal etmemiş. Onu, muhtemelen, İrgali'ye verdiler. O, akordeoncuların âdetince, başta biraz nazlansa da, dayanamadı, kayışları omzuna taktı, ilk akort yankılandı.

Kafile hareket etmeye başladı. Seét birinci makinenin kabinine girip oturdu. Diğerleri ile sırayla vedalaşamadı da. (200) Kafile hareket etti. Gençler, akordeona eşlik edip şarkı söyleye söyleye yolcu etmeye başladılar. Toyak azıcık bakadurdu ve büroya döndü.

37

Saat ay, gün yıl gibi olup üzerek, yüreği parçalayarak on gün geçti, ancak mektup gelmedi. Tekrar beş gün geçip gitti. Hâlâ da yok. Ne oldu acaba? Kim bilir? Belki, o beklenen mektup çoktan gelmiştir (ana gönlü dayanamaz), ama gizliyorlardır? Onlara ne var ki, içleri sızlamıyor.

İlham, posta arabasının gelişini her gün dört gözle bekliyor, nerede çalışırsa çalışsın, takip ediyor. Posta arabası yalnız çam tepesinden inmeye başlayınca, o, en acele işini bırakıp koşturuyor. “Bu defa, hiç şüphesiz, vardır”, diyor içinden. Kendisini kati olarak inandırıyor. Lakin...

Posta şubesi başkanı Narimanbek Mamed oğlu acele etmeden kabinden iniyor ve İlham’a selam veriyor. Niçin bu selam! İlham ondan selam beklemek için gelmiyor. Ama o, yüzünü dahi buruşturmadan: “Bugün yok yine, oğlum” – demiş oluyor. Bir ayağı yerde, bir ayağı mezarda olan bu canlı ruhu kim bulup da posta başkanı yapmıştır. Daha edepli bir kişi bulamadılar mı acaba. Ah, sürülmemiş topraklar, sürülmemiş topraklar! Nasıl, düzenli kişi buraya şaşkın şaşkın dolaşıp gelsin şimdi! Hepsisi de hediyesiz gelen misafir. Mamed oğlu az gelince, yine başka bir kişi İlham’ın öfkesini kabartıyor, canını yakıyor, bir diğeri ağaç ayak parti örgütü başkanı. Gece gündüz ekip etrafında dolanıyor. Niçin uzaklaşmıyor, ne lazım ona? Traktörü durdurup çalışmadığın zaman, saban izinde şapkası görünmeye başlıyor. Daha sonra parlayarak gözlüğü çıkıyor. “Niçin durdun? Niçin yağ koymadın? Niçin bakmadın? Zaman sıkışık, bekleme! Parti bize büyük görev verdi...” İyice üstüne gelip, bazı taraflarını kaşındırıyor. Tırmalayıp, kan çıkararak kaşımaya başlıyor. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu ayağı kesilmiş anlamak da çetin. Bazen de yumuşayıveriyor. Öyle tatlı sözler buluyor ki, ağlayasın geliyor. Yüreğine giriyor. Belki, o, kötü bir insan değildir. Lakin inanmalı mı ki? Bir ara sebepsiz yere İlham’a takıldı: “Niçin, İlham, topluluğa katılmıyorsun, konuşmuyorsun, sürekli yalnız kalıp, düşünceli yaşıyorsun? Yoksa bir tarafını mı ağrıyor? Feniye abladan kötü haber mi geldi yoksa?” demişti. Niçin sürekli (201) İlham’ı gözetliyor. Niçin ben onun için bu kadar lüzumlu havuç yaprağıyım?

Geçen dinlenme günü yine daha da tuhaf bir söz söyleyiverdi. Saman kerpiç dökmek için imeceye toplandıığımızda, bir taraftan gelip çıktı da hal hatırımı sordu, daha sonra: “İlham yoldaş, belki traktörde çalışmak sizin için zordur, vakitlice başka işe geçerseniz, nasıl olur, bak işçi kooperatifine satış müdürü lazım. Sen okuryazar bir gençsin. Komsomolsun. Bize sadece traktörcüler, biçerdöverciler lazım değil, onları lüzumlu malla temin eden ticaret erbabı da gerek. Düşün bakalım, kardeşim”, dedi ve aksaya aksaya ekip başı yanına gitti.

Yok, şimdi, ağabey, geç kaldın! İlham kardeşin çoktan düşünmüş, ölçmüş, kesmiş.

İyi ki ikinci ekiple beraber kanal kazmaya gitti. Kulak biraz rahatladı. Annemden mektup gelene kadar, dönmese iyi olacaktı.

Başında böyle düşünceler kaynayan İlham akşam yemeğini sadece oradan buradan parmakladı ve masadan ilk kişi olarak hareketlendi.

- Stop, delikanlı, - İrgali, dirgen elleri ile omzundan bastırđı. – Şimdi Veročka son gazeteyi okuyacak, acele etme!

Başka bir oçlan-delikanlı olsa, İlham, ekmek rafına çıkmış ve inmiş olurdu. Böylesi deve el kaldırmak olur mu hiç? İlham kızgınlıkla, düşünmeden konuşuverdi:

- Karnım ağrıyor...

Masa yanındakiler kahkaha ile gülmeye başladılar.

- Öyleyse, İrgali, tutma onu.

- Sandalyeyi ıslatır...

“Ah... ne dedim ben?” İlham utancından yerin dibine gelecek gibi oldu, kızarıp çıktı. Leyle de, Karaküz de masa yanında oturuyorlardı. Şimdi çatlayacak gibi gülüyorlardır. Bu şekilde insanlarla nasıl durmalı? İlham, dosdoğru çadıra yöneldi. Kendisini kaybedip, sürüklenerek girdi de soyunmadan, pis elbiseleri ile kerevete yuvarlandı. Çadır bomboş. Sıcak, yaz akşamında hiç kimse çadıra gitmek için acele etmiyor. Onlar gazete okuyorlar. Daha sonra dansa başlıyorlar. Voleybol oynuyorlar. Onlar için zevkli! Ama İlham yalnız, huzur gerek ona.

Pikaptan yavaşça tanıdık olmayan, (202) lakin yüreğe hoş gelen ezgili romans dökülüyor. İlham çok yorulmuş. Bugün yine kulüp için saman kerpiç çıkardı. Gelecek kuşaklara şöhet bırakacak saman kerpiçten saray yapmaya çıktı. Ama şimdi domuz gibi pislenip, yorgunluktan kerevette debeleniyor. Bu da, romantik mi? Bu da kahramanlık mı? Başsı sızlıyor. Yine o, kırk defa düşünölen, lakin sonlandırılmayan rahatsız edici düşünceler İlham’ın yüreğine iğne olup saplanıyorlar. Gözler yumuluyor, uyku gelmiyor. Böylesi huzur vermeyen düşüncelerle sınırları yıprandığında, nasıl uykusu olsun. “Ah, anne, anne, biricik oğluna üç kelimelik telgraf göndermeyerek azap çektiyorsun...” İlham iç çekerek gözlerini açtı. Çadır içerisine karanlık çökmüş. Pikap susmuş. Üstelik deminki romans da duyulmuyor, gönlü boşaltınca... İlham tekrar gözlerini yumdu. Onun düşünceleri yine İdil kıyılarına, Kaban gölü boylarına döndüler.

- ...Kıymetli oğlum, İlham! Mektubunu aldım. Yaşlı anneni unutmadan, selam yazmana canıgönülünden sevindim, gönlüm dolup, ağlayıverdim. Ayıplama şimdi, göz nurum...

İlham, gözlerini çatırdatarak yumdu. “Uyanmasam iyi olacaktı”, nasıl değerli rüya, nasıl açıkça işitiliyor onun sesi, hatta boğazını temizlemesi dahi...

-...ehe, ehe. Kendim, şükür, sağ selametteyim. Bu yıl ayaklarım, kollarım da sızlamıyor. Hâlâ o işyerinde çalışıyorum. Mayıs bayramında, planı arttırıp geçmiş olduğum için, atlas gömlek ve ilave şal ile ödüllendirdiler. Sağ olsunlar. Şunu da söyleyeyim, köyden Şerifcan ağabeyin ile Galime ablan geldi. Sana çok çok selam söylememi istediler. Kısa zamanda hediye yiyecekler de göndeririz dediler. Ben de sana gönderirim diye petekli bal aldım. Arılı yağ dondurttum. Oğlum, duyuyor musun! O posta taşıyıcısı kız Tamara: “Abla, benden İlyuşa’ya selam söylemeyi unutma”, demişti. Son anda unutmadım... Naile’den, Sabira’dan, Davit ile Nikolay’dan ve diğer arkadaşlarından çok çok selam. Allah razı olsun, her zaman gelip, halini soruyorlar. Seni pek överek: “Çalışkan delikanlı idi, sürülmemiş topraklarda da mağlup olmaz, birinci olur”, deyip avutuyorlar. Ehe, ehe...

İlham gözlerini açtı. Sıçrayıp doğrularak oturdu. Kerevet esneyip gıcırdadı. Ama ses hâlâ kesilmedi. Hayır, bu rüya değil, gerçek idi. Ana, İlham’ın muhterem anası, radyo üzerinden konuşuyordu. İşte o, alışık olduğu üzere, boğazını (203) temizleyip, güç topladı ve yine yavaşa, yürek sesi ile oğluna seslendi:

- İlham oğlum, bizde bir yenilik var. Kapı önündeki odun kileri var ya, onun penceresi üstüne yapıştıran bir kırlangıç yuva yapmış. Bunu görünce, aklım gitti. Merak edip yuvanın içine de baktım. Pek hayran kaldım. Kuş da bu kadarlık güzel yavru olur imiş... Bir tanecik yavru. İşte onu babası ile annesi, kendileri yem aramaya gittiklerinde yıkılıp düşmesin diye, ayaklarını kılla dolayıp, yuvaya bağlayıvermişler. Ehe, ehe.

Ana, son sözlerini çok yavaş, duyulur duyulmaz bir şekilde söyledi ve uzun süre sessiz kaldı. İlham’ın yüreği çarpıntıdan duracak gibi oldu. Düşüncesiz, hareketsiz şaşkınlık içerisinde kaldı. Daha sonra fırlayıp kalkarak radyo yanına varıp oturdu. “Tekrar bir iki tanecik söz söyleseydi”.

- Aziz oğlum, İlham! – Ses bu defa inceldi, ananın sıcak gözyaşları salıverilmiş gibi oldu. – Oğlum, ben seni kırlangıç yavrusu gibi korumaya çalışıyorum. Anlıyor musun? – Birden, ana doğrulur gibi oldu. Sesi gür ve kuvvetli yankılandı: - Sürülmemiş topraklardaki dostlarına, özellikle de Leyle kızıma, onun anası Şemsiye’den sakınarak çok çok selam. Şunu da söyleyip tamamlıyorum. Fabrika sendika komitesinden Zahar Kuzmiç, bu yıl izne çıktığında Kırım’a gitmen için belge vereyim, dünya görüp, güç topla da dön, diyor. Allah razı olsun. İşte o zaman, Kırım tarafına gittiğimde, dolaşmak olsa da, size uğrayıp, durumunuzu öğrenirim diye hayal ediyorum. Peki, çok fazla konuştum galiba... İlhamcığım! Sağ ve selamette kal. Başkalarından geri kalma. Elinden gelirse, önden gitmeye çabala. Ben sana güveniyorum. Hoşça kal, sevdiğim...”

İlham, başını iki eli ile sıkıp, hıçkırarak ağlamaya başladı. Radyodan yüksek ruhlu, güçlü marş ve birliktelik şarkısı yankılandı.

38

- Seét, kalk hadi! – Zöbercet, öndeki odadan ikinci defa bağırdı. – Bak, sokak dolu insan. Ben Gaziz’i, Cihan ablalara götürüyorum. Yine uyuya kalma. Araba gelir. Duydun mu?!

Seét gerçekten de düğümlenmiş gözlerini zoraki bir şekilde açtı: (204)

- Tamam, gözleri tekrar yumuldu. Bütün vücudu mayışmış. Kalkası gelmiyor. O, bir iki dakika bu şekilde uykulu, uyanık yattı ve kendi kendine güç vererek, kalkıp oturdu. – Hayır, böyle olmaz. Beklerlerse, ayıp.

O arada hemen pencere yanından gürleyerek iki araç geçip gitti. Gülen, haykıran sesler işitilip kaldı. Seét, yataktan ayaklarını salıp protezini aldı, oyuklarını giymeye başladı.

Akşam, cumartesi günü, hamama girip çıkayım diye yoldan dönmüştü, geri gidemeden kaldı.

Hamamdan çıkınca, Toyak, yanına geldi. Yoldaki işler hakkında sorular sorduktan sonra, Seét’i kendilerine çağırdı:

- Haydi, hamamdan sonra bizim eve girip, bir iki kase kırmız içelim. Size söyleyecek sözüm de vardı, dedi.

Daveti geri çevirmek iltifatsızlıktır. Kabul etmek uygun oldu. O arada Gayşe, Zöbercet’i çağırıp ararak girdi. Masa yanına küçücük bir meclis toplandı. Kırmız içtiler. Sohbet koyulaştı.

Toyak, söz arasında, Vera ile Karaküz’ün Pazar günü beraber Burabay’a gidelim diye teklifte bulduklarını, kendisinin de bu teklifi kabul ettiğini bildirdi ve ilave etti:

- Sizin dönmeniz iyi oldu, Seét Kerimoviç. Yarına hep beraber bir gönül açıverelim. Burabay, çok güzel bir yer. İnsanlar yer, su görüp, güç toplansın. Yol çalışmasındaki yiğitler Alka Göl’e su gelince giderler. Bugün hareket etmiyoruz. Ben, şimdi yeterince et, kırmız hazırlamaları için vazife verdim.

Gençleri, Karaküz ile Vera organize eder. Biz yaşlılar, - tabaktaki kımızı, ağaç kepçe ile şapırdatan Gayşe'ye göz kırptı, - kendi planımızı kendimiz hazırlarız, öyle değil mi, sevgilim?

Gayşe o anda ısırırverdi:

- Tamam, tamam, canını da kesme, gözünü de kısma. Yerli mi yersiz mi olduğuna gidince karar veririz. Burada şimdi, evine gelen misafirlerini ağırlamayı unutm.

- Ooo, bu nasıl sert hanım.

Et, kımız, sohbet ile gece yarısını geçtiğimizi de fark etmemişiz.

İşte bu nedenle bugün Seét yerinden çabucak kalkmakta sıkıntı çekti. O arada Zöbercet dönüp kapıdan aceleyle girdi:

- Çabuk ol, çabuk. Çantanı al. Simka gelmiş. Kapıyı kendim kilitletim. (205)

Simka, Seét ile Zöbercet'i merdiven yanında selam vererek karşıladı.

- Nasılsınız. Hayırlı sabahlar, - hemen koşturup aracın kapısını açtı, kamış şapkasını yukarı kaldırıp, başını azıcık eğdi. - Allah rahatlık versin.

Simka pek düzgün, moda uygun giyinmiş. Onun üzerinde mavi ipek kısa kollu gömlek, ütülenmiş mavimtırak pantolon, ayaklarda sivri burunlu parlak siyah iskarpinler.

Zöbercet "teşekkürler" diyerek araca önden geçti, daha sonra Seét girip oturdu.

- Bak, - Zöbercet, Seét'e göz kırpıp çenesi ile Simka'yu işaret etti, - müdürün şoförü damattan az değil. Göz değmesin.

Seét gülümsedi.

- Aferin, o benim müvekkilim.

- Çok yağlı görünüyor, - Zöbercet gülüverdi, - kendisini delik, kabuk sandığa oturtmasa iyi olur...

O arada Simka kendi yerine geçip oturarak Seét'e doğru döndü.

- Hareket edebilir miyiz?

Seét başını eğdi.

"Bobik" acele etmeden, sarımadan yerinden hareket etti.

Simka, Seét ile Zöbercet'i doğrudan alıp çıkmadan, mahsus diğer sokaktan dolaştırıp, müdür dairesi önünde durdurdu.

Çok olmamıştı, Börketbayev kendisine yeni araç almıştı. Seét bu araca şoför olarak Samopalov'u takdim etti. İlk günlerde o: "Meşhur kabadayı, kaş yapayım derken, göz çıkarmasa iyi idi?" - diyerek şüpheyle ilerliyordu. Lakin Simka tekrar yaramazlık göstermedi. Üçüncü ekipteki kabadayılar ile de bir araya geldiği görülüyor, kâğıt da oynamıyor gibi. Belki, gizlice oynuyordur, ne yapabilirsin ki? Kendisi araçtan çok iyi anlıyor, birinci sınıf şoför. Ekip başkanlığından alınınca, Simka tankerde çalıştı. Araç bir gün bile duraksamadan çalıştı. Akşamları kızlar vagonundan çıkmıyor çıkmasına, sakız ile bir... Ne yaparsın. Boyu posu kızların başlarını döndürüyor... Üstüne başına kir değdirmiyor. Tertipli bir şekilde giyinmeyi biliyor. Bugün de, Zöbercet'in dediği gibi, damat gibi giyinmiş. Zıyanı yok, çalışsın da... (206)

Mayıs ayındaki o azarlamadan sonra, Simka, dost oldu. Gördüğünde gülüp, pek itibarlı bir şekilde davranıyor, emredilen işi, gece uyumasa da, yerine getiriyor. Boş durmayı sevmiyor, nerede olsa kendisine bir iş arayıp buluyor. İşte şimdi de gelip durunca, Simka kabininden çıkıp "Bobik"ın kabin kaportalarını itinayla temizledi, daha sonra pencerelerini açmaya başladı - yolda giderken çok sıcak olmasın, diye, zannedersem...

Ev sahipleri, bekletip de sıkmadan, tez çıktılar. Börketbayev'in elinde büyükçe sarı deri kaplamalı valiz.

Zöbercet'in gözü evden çıkıp gelenlerin giyimlerine takıldı. "Bak, ikisi de terlemiş, sanırsın ki kaplıcaya gitmeye hazırlanıyorlar". Toyak'ın üzerine tam oturan sarımsı ışıklı temizlenmiş askerî üniforma, aynı şekilde pantolon, başında aynı malzemededen, uygun bir şekilde dikilmiş şapka. "Nasıl tertipli giyinmiş, sadece döşünde dalga yok, yakışıyor". Ayaklarında parlayıp duran bembeyaz terlikler. Kara kişiye beyaz elbise pek yakışıyor. Gülerek geliyor. "Niçin gülüyor acaba?" Zöbercet, alnına düşen saç kıvrımlarını parmakları ile tarayıp geriye attı. Gayşe hanımın gömleği de çok uygun. Beyaz şifon. Dekolte yaka. Eşarbi ne kadar güzel. Uçuşup duruyor. Bembeyaz gömlek üzerinde simsiyah saç örgüleri. Nasıl da uzun örgüler. Belinden iniyor; yakışıyor kendisine, pek yakışıyor... Zöbercet nedense kederli bir şekilde nefes alıp verdi.

Yolun bir kısmını konuşmadan sessizce gittiler. Söze başlayıp devam ettirecek bulunmadı. Toyak önde, şoför yanında. Arka koltukta Gayşe, Zöbercet ve Seét. Onlar iki taraftaki yemyeşil ekin tarlalarına bakınarak gidiyorlar. Bu arada sıkıntı edecek durum yok, yağmurlar yağıyor. Ekinler aynı seviyede yükselmiş, kısa süre sonra başağa da dururlar. "Bobik" 60-80 kilometre hızla gitse de, henüz "Alka Göl" tarlalarının sonuna varamıyor.

Gökyüzü yine bulutlanmış. Güneş, dağ dağ olmuş bulutların ardında. İşte şu, birbiri üzerine devrilip koyulaşmış kara bulut dağları arasından, şelaleden akan nehir gibi taşarak, sıçrayarak ışık dökülüyor.

Sessizliği Gayşe bozdu:

- Toyak, uyuklayarak gideceğine, bir şeyler anlat hadi.

- Pek doğru, Gayşe hanım, - dedi Toyak, daha sonra Kazakça devam etti: - Maalesef, sohbet edecek dilim yok. (207)

- Dur şimdi, - Gayşe Toyak'ın sözünü böldü. - Araçta üç Tatar. Ama sen tek Kazaksın. Çoğunluğa uyarak Tatarca konuş. Sen Tatarca'yı güzel konuşuyorsun elbette.

- Ooo, Huda çarptı, - Toyak, Gayşe'ye doğru döndü, - canımın parçası, ben Tatarca konuşmayı bilmiyorum, - Gayşe'nin yanağından şap diye öptü. Hepsisi de kahkaha ile güldüler. Gayşe, kaşlarını çatıp, öfkelenmiş bir şekilde, Toyak'ın sırtına vurdu.

- Akılsız... Utanmıyorsun da.

Toyak, kaçmak isteyip, kabinin önüne doğru saklandı, tekrar göz kırıp Gayşe'ye sordu:

- Şu, Tatarca 'consız' dediğin ne demek?

Bu defa gök gürlemiş gibi sesler çıkararak güldüler. Gayşe gülmeyi bırakıp, tekrar Toyak'a vurmak için uzandı. Toyak sadece başını eğdi. Bu şekilde sırtına iyi şaplak indi.

- Consız değil, cünsüz, cünsüz... Anladın mı? Toyak pusmuş bir şekilde başını kaldırdı ve saf Tatarca cevap verdi:

- Bağışlayın, kör tavuğa hepsi de buğday...

- Yoldaş müdür, - Zöbercet, yaşlı gözlerini silip, Börketbayev'e baktı. Toyak eline almış olduğu sigarasını son anda elinden düşürmedi. "Gözleri... Sanırsın ki su dolu göl". Ne zaman kadınlar, kızlar ağlasalar, onların gözleri yıkanıp, parlayıveriyor. İşte şimdi de çok gülmekten Zöbercet'in, uzunca yanakları pembeleşmiş. Gözleri yaşla yıkanıp, hayranlık derecesinde parlayıp, irileşip, masmavi olmuşlar. İnce, sarımsı kaşlar yay gibi olmuş. Dudaklar nasıl ince, kan serpip, kızarıyorlar! Toyak birden aklını toplayıp, çevresindekilere göz gezdirdi. "Hissettiler mi?" Seét, kabinden başını çıkarıp, mavileşerek görünmeye başlamış Burabay dağlarını seyrediyordu. Simka, sönmüş sigarasını alt dudağına yapıştırmış da gözünü yoldan ayırmadan gidiyor. Gayşe, eğilip çantasından bir şeyler aranarak meşgul oluyor. Toyak'ı arzulandıran ince, kızıl dudaklar açılıverip, bembeyaz dişler parladı: - Siz bize Burabay hakkında anlatın hadi? Onun hakkında pek çok şarkılar, efsaneler var diyorlar.

Cevap yerine çok ferah, ezgili ses yankılandı. Toyak, biraz geriye çekilip, kimseye de itibar etmeden (208) Kükçetav şarkısının güzel ezgisine eşlik etti. Ses yükselmeye, güçlenmeye başladı:

Ak köpük kabarıyor gümüş suda,
Güzel kız bu köpükle yüzünü yıkamış.
Bir sakın, bir de gürültülü patırtılı gölün üstü,
Sırlı efsane işte tam da burada doğmuş...
Kitap değil, o efsane miras kalmış,
Bir nesilden bir nesle geçip giden,
Yaşlıların beyan ettiği anlatmasını
Sonrakiler dinleyip akılda tutmuş.

.....

- İşte böyle... Allahuteala, bu aydınlık dünyayı yarattıktan sonra, yeryüzündeki insanoğullarına kendilerinin zenginliklerini paylaştırmaya başlıyor. Bir halka, hesapsız çok orman, hoş kokulu göller, bitkilerle dolu çayır, tatlı sulu ırmaklar veriyor. Diğer halka kayaları bulutlara ulaşan yüksek ve hoşça güzel dağlar, mavi göller hediye ediyor. Kazak halkına sadece çıplak bozkır kalıyor.

Allahuteala'nın pay bölüşürmekteki bu adaletsizliğine Kazak halkı kızıyor. Gece gündüz ibadet edip, güzel tabiatın küçücük bir köşesini dahi olsa bölüp vermesini istiyorlar. Sonunda Huda, Kazak halkının sürekli yalvarmasından başı çatlayıp, öfkelenerek, kendisinin boşalmış torbasını silkmeye başlıyor. Silkiyor, silkiyor da en sonunda torba dibindeki bütün artığı, kırıntıyı sıvazlayıp, Kazak bozkırına boşaltıyor. Ufacık bozkır otu ile kaplanan bozkır ortasında çok güzel, yelelerini bulutlara sarmış dağlar, dik, granit kayalar, göz gibi dolup, sulanıp duran mavi göller ortaya çıkıyor. Granit taşlar altından gözyaşı gibi saf ve kar suyu gibi soğuk çeşmeler serpilip çıkarak, gece gündüz uyumadan, şırıldayarak akıyorlar, gümüş alev olup sarp yamaçlardan sıçırıyorlar. Dağlar, mehabet boylu kara kayınlar, kayınlar, çam ağaçları, köknarlarla süsleniyorlar. Ormanlarda türlü canlılar, yırtıcı hayvanlar, kuşlar kendilerine bol azık, huzurlu yuva buluyorlar. Göllerde, ırmaklarda isimleri söylenmekle bitirilemeyecek, sayısız balık

oynuyor. Dağlar, ormanlar, göller kendilerinin güzelliği ile gözleri kamaştırıyorlar. Çiçekler, güller hoş kokuları ile sarhoş ediyorlar. Kıpkızıl çilekler damlıyor damlıyor diyerek damlıyorlar. (209)

Yeryüzünün başka bir köşesinde de olmayan güzellik, tılsımlı torba dibinden işte bu yere, Kükçetav'a düşüyor...

- ...Evvel zamanda bu yerlerde bir ak deve yaşarmış. Onu, insanlar arasında Akbura diye adlandırmışlar. O kendisini hiç kimseye de tutturmamış, ağzından ak köpük sıçratarak, esen rüzgâr gibi koşturup, insanlardan kaçarmış. Akbura, gündüzün otlayıp, geceleri gölde su dökünüp, rahat yatarmış. Eğer memlekete bir korku, afet yaklaşırsa, Akbura onu önceden sezip, yeri titreterek kudurmuş gibi ak köpük saçıp bağırmış. Göldeki sular çalkalanıp kıyılarından çıkarmış. Hava karararmış. Yırtıcı hayvanlar, kuşlar inleyerek, gizlenecek yer bulamazmış. Bunu duyan halk, ya kurban kesermiş, ya da olmazsa düşmanı karşılamak için ata binermiş. Bu nedenle o deve kutsal sayılmış. Ona hiç kimse zarar vermemiş. Ancak bir gün kan içici Ablay Han'ın çocuğu Kasıym huzur içerisinde yaşayan Akbura'ya ok atmış. Epey gün Akbura kaybolmuş. Sonunda, birgün o, kan kaybederek gelip, hali tükenerek, göl yanına çökmüş ve dağ olup katılmış. O zamandan beri bu yüksek dağ Burabay olarak adlandırılıyor. Bundan başka yine burada "Yoklagan Batır" (Uyuyan Bahadır), "Tabışmak Taş" (Bilmece Taş), "Öç Kız Tavı" (Üç Kız Dağı), "Sırlı Sandık", "Kine Sarı Hannın Kuvışı" (Kine Sarı Hanın Kovuğu) denen dağlar da var.

Asırlar boyunca, nesilden nesile geçip, Kükçetav – Burabay yerinin pek çok güzelliğini anlatan sayısız efsanelerin hepsini de anlatıp, yazarak bitirmek mümkün mü, - Toyak anlatımını şöyle noktaladı: - Kulağın kırk defa duymasından gözüün bir defa görmesi daha iyidir. Karşımızda, Kükçetav.

Zöbercet, uykudan uyanmış gibi, başını kaldırdı:

- Gerçekten de efsanelerin güzelliğine kapılıp sağımıza solumuza bakmayı da unuttunuz. Yoldaş müdür, -yine bembeyaz dişlerini göstererek gülümsedi, - size çok çok teşekkürler. Böylesi güzel efsaneleri daha önce hiç duymamıştım.

- Zöbercet, - Gayşe, parmağımı dudaklarına kapadı, - böyle fazla övgü söyleme. İkinci defa nazlanıp anlatmaz da...

- Ooo, öyle deme, Gayşecan, yenge isterse, anlatmak değil, şarkı söyleyiveririm.

- Bütün zenginliğini bir defada dökme, yedekte de kalsın. (210)

Neşeli gürültü, patırtıdan sonra araçtakiler açık pencerelere doğru yanaştılar. Kara kızılanıp katılmış dağlar. Onlar, birbirlerinin omuzlarına basıyorlar gibi. Bu dağları, hörgüçlerinden başlayarak yatay eteklerine kadar, sık orman kaplayıvermiş. Göz gibi sulanıp, dolan parlak göllerde mehabetli dağların gölgeleri çalkalanıyor. Görünüşü ürkütücü. Nasıl kopup, yuvarlanarak gitmeden asılı duruyorlar acaba, diyorsun.

Yol sürekli kıvrılıyor, dolanıyor. Bir aşağı iniyor, bir tekrar tepeye çıkıyor. Lakin o dağları da, hem sağdan, hem soldan parlayarak karşımıza çıkan gölleri de geçemiyoruz. Tam tersine, gittikçe onların arasına sıkışıyoruz.

- Bakın şimdi, bakın, - Zöbercet kolunu uzatarak gösterdi, - işte dağ başında bir taş sallanıyor.

- Akılsız, - dedi Seét gülererek, - nasıl taş olsun, dağ geçisidir muhakkak.

Kaya üzerinde dikilen keçi süngü boynuzları ile havayı süzüp bir öne geliyor, bir geriye çekiliyor. Birden o taş kayadan fırlayıp gitti...

- Aman! – Zöbercet bağırpıp, gözlerini elleri ile kapattı, - vah zavallı, yıkılıp düştü...

Araçtakiler nefes almayı kestiler. Lakin keçi yerde duran diğer bir taş üstüne indi ve hiçbir şey olmamış gibi sıçraya sıçraya gözden kayboldu.

Yolun iki tarafında mum gibi dümdüz çamlar. Ara sıra sadece ak baldırlı, yeşil kozalak etekli kayınlar görünüyor. Burası serince. Güneş çok kızdırsa da, onun ışıkları çamların yüksekteki püsküllü taçlarından geçip inemiyor. Orman içerisinde her zaman kadife gölge. Çam sakızı kokusu burnu gıdıklıyor.

Yol geniş ve düz. Simka aracın hızını 80'e, 100'e çıkarmıştı, Toyak kızarak yasakladı.

- Sen yarışta değilsin, bizim seyrederek gitmemiz gerekiyor. Daha yavaş!

Çamlar arasından ara sıra granit taşlar yükselip çıkmaya başladı. İşte önde su dibinden yükselerek gelen turna balığı gibi granit görünüyor. Onun gölgesinde ne duruyor? Sığır mı? Hayır. Dişi dağ keçisi. O, buzağısını emziriyor. Ana dağ keçisi boynunu yukarı uzatıverip, gözlerini kocaman açıp, sağı solu gözetliyor. Küçük yavrusuna zarar verecek düşman gözüküyor mu? Ama buzağı tamamen (211) gamsız, ince ayaklarını dizlerinden büküp anasının yelelerinden sıcak süt emiyor.

Nihayet, orman içinden geçen yirmi kilometre yolu geçince, koridor açıldı ve yol üstüne kara kıvılcık gölge düştü. Ne bu? Önde, başı bulutlara uzanan, dumanlanıp duran mehabetli Burabay.

Araç, o yüksek dağ gölgesine yerleşmiş şirince köye girip azıcık gidince bir kapı önüne gelip durdu. Kapı üstüne altın harflerle "Burabay devlet kapıcısı. Hoş geldiniz!" diye yazılmış.

Kaplıca arazisine araçlar, motosikletler sokulmuyor. Tedavi olacıklara huzur ve temiz hava lazım.

- Geldik, aracı gönderip, kendimiz burada kalıyoruz, - diyerek, Toyak kabin ardındakilere döndü. Gençler, Aynakül boyunda. Sonradan onlar da buraya gelirler. Simka, sen şu sokaktan dosdoğru gidip, sağa dön. Orada tek bir yol – Aynakül'e alıp götürür. Haydi, gençlere selam. Çok geçmeden gelsinler. Yolu bulabilir misin?

Toyak Kabinin kapısını açtı. Simka, saman şapkasını aniden çıkarıp, başını eğdi:

- Bulurum, yoldaş müdür. – Simka, araçtan başını çıkarıp, şapkasını yine bir defa daha salladı ve birden dönüp hareketlendi. Çabucak Aynakül'e, gençler yanına!

Seét başını salladı:

- Zeki delikanlı.

- Ona söz yok, ateş gibi... - Toyak, Simka'yı sovhozdan kovmayı dileyip, Seét ile tartışmasını hatırlamış olsa gerek, gülerken ona işaret etti. – bu şekilde, Seét Kerimoviç, siz yanılmadınız. Sizin müvekkil, kendisini aklamaya çalışıyor. Haydi, hanımlar, - o, Gayşe ile Zöbercet'e doğru yürüdü, - haydi, pavyona girip, susuzluğumuzu bastıralım.

Pavyonda birer kâse kırmızı içip, güç topladıktan sonra, dördü birlikte kaplıca parkına gittiler.

Sanatoryum kapısından geçip, biri iki adım atınca, koyu ağaçlık başlıyor. Yol ikiye ayrılıyor. Birisi dosdoğru tepeye çıkıyor, orada sanatoryumlar. İkinci yol tepe aşağısından o istikamet boyunca gidiyor. Dinlenecekler işte bu aşağıdaki yoldan yürüyorlar. Göl, hâlâ görünmüyor. Onu ağaçlar (212) kaplıyor. Lakin nemli nefesi hissediliyor. Çam sakızı kokusu, yol boyunca yükselmiş akasya, benekli Frenk elması ağaçlarının hoş kokusu ile karışıp, sadece camı değil, teni de rahatlatıyor. Gittikçe, manzara insanı ele geçiriyor. Dörtköşe olup yığılmış taşlar. Onlar ardında bembeyaz yapılar. Balkonlar, verandalar. Çimenler, çiçeklikler, çiçekler, sanki türlü türlü renkteki kelebekler dinlenmek için konmuşlar da uykuları gelip uyuşup kalmışlar.

- Gelin hadi, gelin, - dedi Zöbercet, esrarlı bir şekilde. – işte vahşi bir hayvan koşturuyor.

- Nerede? – Toyak birinci olarak gelip yetişti.

- İşte, işte... Ah, kayboldu da.

Hepsi de yol kenarındaki çam yanına toplanıp, başlarını yukarı kaldırdılar. İkinci çamın üst dalı parça olup eğildi ve sallanmaya başladı. İşte hareketli yaramaz kendisi de göründü.

Kedi yavrusu kadar kızıl donlu bir hayvan. Gövdesinden iki defa daha büyük pamuk kuyruğunu arkasına asmış da, arka ayakları üzerine çöküp, ön patileri ile çam kozalağını tutup kemiriyor ve korkusuzca hafifçe sallanıyor...

- Ooo, bu sincap. Sülün gördünüz mü, Zöbercet hanım.

- Sen, delikanlı, kendin pek sülünlenmeye başladın şimdi, - Gayşe gülüp Toyak'a parmakla işaret etti, - sonu hayır olsun...

- Seét Kerimoviç – benim dostum. Dost dostun yarı canıdır. Öyle değil mi, Battal ağabey?

Seét gülüp bir şeyler söyleyecek idi, yine Gayşe yetişti.

- Sen burgulama, Tatar öyle demiyor.

- Peki nasıl söylüyor? Tatarın da söylemesini dinleyip görelim.

Gayşe, Zöbercet'e göz kırptı.

- Duymadıysan duy, yoldaş Börketbayev. Tatar bak nasıl söyler; komşunun tavuğu komşuya hindi olarak görünür.

- Bak sen ona!

Toyak, Gayşe'yi kucaklayıp yüzünden öpecek oldu, Zöbercet ile Seét dayanamayarak gülüşmeye başladılar.

- Git, sevgisiz, - Gayşe Toyak'ı itiverdi. (213)

- Nereye gideyim? – Toyak sallanıp, Zöbercet'e doğru yuvarlandı, - hiç olmazsa siz bana acısaydınız, Zöbercet hanım?..

- Komşu hakkı – Tanrı hakkı, - Zöbercet, Seét ile Gayşe'ye gülümseyerek başını eğdi ve Toyak'ın koltuğuna girip yola çıktı. Beklenmedik bir anda Seét ile Gayşe beraber kaldılar. Bu, onlar için en zor azap ve tehlike idi. Yolda, araçta geldiklerinde de, pavyona girip kırmızı içtiklerinde de, park boyunca yürüdüklerinde de, onlar birbirlerine söz söylemek değil, hatta göz bakışlarıyla karşılaşmaktan da sakındılar. Hep onun için Gayşe, Toyak'a efsaneler anlatması için ısrar etti, hep onun için kendisi söze başladı ve Toyak'ın itibarını kendisinden koparmamaya çalıştı.

Haddi zatında Seét de tıpkı bu dilekle, yol boyunca ağzından tek bir kelime çıkarmadan, tabiatla meşgul olarak geldi, araçtan inince de, daha kenarda kalmaya çalıştı. Allah'tan, Toyak bugün çok açık ve çok konuşuyor. Ama şimdi onlar beraber gitmeye, aynı doğrultuda beraber yürümeye, hatta birbiriyle konuşmaya mecburlar. Mecburlar! Eğer mümkün olsa, onların sözleri gündüze de, geceye de, ondan

fazlasına da yeterdi, o zaman da bitmezdi. Ama şimdi öylesine açılıp konuşmak olur mu? Bu şekilde, göz boyamak için konuşmak mümkün değil! Yürek kendi sesini vermese, dil ne söyleyebilecek?

Bahtına, öndeki basamak basamak taşlardan çıkınca, parlayarak, ayna gibi göl açıldı. Yusuvarlak göl, gözyaşı gibi saf. Onun dibinde ufacık altın sarısı kum. Toyak ile Zöbercet göl içinden kalkıp duran masa gibi yuvarlak taş üstünde ayakta duruyorlar. Seét ile Gayşe de o taşa geldiler.

Toyak araçta gelirken anlattığı efsaneler ve hikâyelerin esas kahramanları ile tanıştırmaya başladı:

- Sağ tarafımızda iki hörgücüne ala bulut dolanmış Burabay Dağı. Burabay'dan daha daha aşağıda, birbiri ardınca duran üç dağ, Üç kız dağı. İşte tam karşımızdaki uyuklayıp yatan bahadır dağı. Şimdi Ukcitmes'e doğru gidelim, hadi.

Göl kenarından azıcık dışarıda, Üç kız dağı karşısında yüksek, kızıl granit minare. Temelinde dört köşeli geniş granit. O, yükseldikçe darlaşıyor ve yuvarlaklaşıp (214) sonlanıyor. Hangi güç ve ustalık bu graniti bu şekilde mehabet ve tantanalı bir şekilde dikerek, ayna gibi düzleştirip koyabildi acaba?

Taş minarenin süslü kornişlerine sarılıp yapışarak, dolanarak çamlar yükselmiş. Çamlar, sanki granit taşa âşık olup, ayrılamıyorlar. Onun için de onlar şiddetli yellere, fırtınalara, açlı toklu hayata sabrediyorlar, helak olmaktan da korkmuyorlar...

"Hey siz, insanlar! Siz işte bizden, tabiattan örnek alın. Gerçek sevgi karşısında engel ve tehlike yok. Görüyor musunuz, görüyor musunuz? Biz nasıl korkunç bir yükseklikte kibirlenip duruyoruz. Çünkü biz birbirimizi saf sevgi ile seviyoruz", diyorlar gibi onlar. Gerçekten de öyle değil mi acaba?

Ukcitmes'in tam karşısında göl içinde koca bir granit, sığır taş üstüne dikilmiş de başını uzatıp su içmeye hazırlanıyor...

Toyak o taşa bakıp durdu da, bir şeyler aklına gelip, acele ile Gayşe'ye döndü:

- Gayşecan, bak sığır da su içeyim deyip duruyor. Biz ondan eksik miyiz? Valiz nerede?

- Vay! - Gayşe kollarını açıverdi, - senin önündeydi.

Toyak ne yapacağını bilmeden şaşırıp kaldı.

- Ben...

- Evet... sen.

Onlar birbirlerine baktılar ve ellerinde olmadan gülüverdiler. O arada Ukcitmes'i daha yakından görmeye giden Zöbercet ve Seét de geldiler.

- Bak, Seét bunlar yine gülüyorlar. Ne buldunuz, Gayşe?

- Bulduk... İşte, yoldaş müdür bizi aç bıraktı.

- Nasıl?

- Nasıl olsun, valiz araçta gitmiş.

- Peki bizimki nerede? - Zöbercet afallayarak Seét'e baktı. - Biz de çantayı unutmuşuz galiba...

İşte herkes akılsız.

- Boşuna endişelenme, kocakarı. - Seét gülümsercesine, - Haydi, Börketbaiç, kaplıca mağazasına gidip bir şeyler alıp gelelim. Gelinler öfkelenmesin.

- Altındır bizim parti örgütü başkanı, - Toyak, sevinip, Seét'in (215) sırtından dürttü. - İşte bir ölümle kaldın. Olmazsa bu kardeşin...

- Git, git şimdi, aman diline yerleştirme.

Erkekler, hanımlarını kendi başlarına bırakıp, sanatoryuma doğru gittiler.

Hanımlar su dökünüp, gömleklerini giyininceye kadar, erkekler de geldiler. Her birinin kucığında paketler, şişeler.

Burabay gölü kıyısında taş üstündeki "kuru öğle yemeği" kötü olmadı. Şampanya ile kıımızdan sonra diller daha da açıldı. Gayşe ile Zöbercet beraber "Reyhan" türküsünü söylediler. Toyak, hepsinin isteği doğrultusunda, "Kükçetav"ı okudu. Seét, Taktaş'ın "Alsu" şiirini söyledi.

- Yoldaşlar, benim bir düşüncem var. Şu duran taş kayayı görüyorsunuz, - Toyak sanatoryumlara arkası ile duran yüksek dağı gösterdi. - Dikkatlice bakın. Onun başında açık bırakılmış bir şekilde bir taş duruyor. Ruslar "Babuşkin çémodan" diyorlar. Onun başına çıkayım mı diye bir arzum var.

Gayşe sabredemedi, "çimdikledi":

- O bavula ninen para doldurmuştur diye mi düşünüyorsun?

- Seét, bu Tatar kızının dili nasıl sivri. Kemiğe batıyor.

Seét cevap bulana kadar, Gayşe kızgın bir şekilde konuşmaya başladı:

- Kısır kaygı ile baş ağrıta şimdi. Şimdi gençler de gelir. Bu şekilde de birliktelikten uzak kaldık. Ayıptır, beraber çıkınca...

- Hayır, Gayşecan, onlar daha yemek için hazırlanıp hareket edene kadar, ben dönüp yetişirim.

- Seét, - Zöbercet rica ederek Seét'e baktı. - Ben de gideyim mi, göresim geliyor.

- Git, git! - dedi Seét, gülümseyerek. - Kendi ayakların, niçin izin istiyorsun?

- İşte sana eş de bulundu.
- Seét Kerimoviç kendisi izin verdi, Gayşecan. Senin sorumluluğun az, Zöbercet hanım, haydi gidelim.

- Gayşe abla, sen şimdi bir şey düşünme tekrar, - Zöbercet, bir Seét'e, bir Gayşe'ye bakıp, fark edilir şekilde kızardı. - Burabay'ı yüksekte göresim geliyor.

Gayşe ile Seét beraber el salladılar:

- Gidin, gidin, hayırlı yolculuklar. (216)

Seét ile Gayşe sadece ikisi kalınca, neden söze başlayacaklarını bilemeden, epeyce zaman göle bakıp, sessizce oturdular. Onların birbirlerine söyleyecek sözleri çoktu, lakin başlayıp devam ettirmek ikisi için de nedense pek zordu galiba. Sonunda Seét, uzun süren sessizliği bozup, yavaşça sordu:

- Gayşe, sen benim hakkımda bizim Zeytüne'ye mektup yazmadın mı?

- Hayır, Seét, ben Zeytüne'ye senin hakkında bir tek kelime de yazmadım. Gerekmez. Bilmesin. Niçin çocuğu azaplayalım, onun şimdi okuması lazım. Eğer bilirse?.. Hayır, hayır, bizim ikimizin azaplanması da yeterli.

- Peki, - Seét içtiği bitmemiş sigarasını göle fırlattı, - bizim kader; karışık yumak. Nasıl çözmeli? Şöyle yapsan da vay, böyle yapsan da... - O, son sözünü söyleyip bitirmeden, yerinden kalktı.

Uzaktaki dağlar mavimtırak sisle kaplanmışlar, sanki orada yağmur yağıyor. Tepede göl. Göl üstünde büyük büyük dalgalar. Onlar koparılıp yukarı çıkıyorlar, uzanıyorlar, ak köpükler saçıp eşiliyorlar. Acele bir şekilde gelerek kıyıya, taşlara, Seét ile Gayşe'nin durduğu granit kayaya çarpıyorlar. Bu dalgalar deminki gibi sessiz bir şekilde, öpüp kucaklayarak değil, heyecanlanarak, inildeverek atılıyorlar ve tuz buz haline geliyorlar.

İşte insan gönlü de bu şekilde... Bir huzurlu, rahat. Ama bir...

Seét bir iki adım kenara yürüdü - taş kayanın tam kenarına bastı, uzun süre, kendini tutamayarak göle bakıp durdu. Daha sonra kendi kendine konuşuyormuş gibi, yavaşça şiir söylemeye başladı:

Aramızda bizim yıllar yatıyor...
Yollar yatıyor, kalın kar yatıyor.
Buzlu sularla çalkalanıp
Dik taşlı yüksek yar yatıyor.
Yar yatıyor...

Gayşe de yerinden kalktı. Yar kenarına geldi. Seét, aynı şekilde yavaş sesiyle şiirine devam etti.

Aramızda bizim dağlar yatıyor,
Kara orman yatıyor, kır yatıyor.
Gönlüme acı, keder salıp
Pek uzakta kalan şarkı yatıyor.
Şarkı yatıyor... (217)

Aramızda bizim yıllar yatıyor...
Yollar yatıyor burma burmalı.
Çok fazla kar, dolu yağsa da,
İlk gül, sevgi, solmadı.
Solmadı.

Rüzgâr güçlendi. Dalgalar taşıp, bağırarak kıyıya sokuldular. Seét hâlâ sabırsızlıkla eşilen dalgalara bakıyor...

- Seét, bu kimin şiiri?

- Ne yapacaksın onun şairini, -Seét döndü- düşünceleri, hisleri bizimki olunca, bu yetmiyor mu. Haydi oturalım.

Onlar tekrar önceki yerlerine, yüksek taş gölgesine oturdular.

Konuşma devam etmedi. Dalga sesi güçlenerek gönle endişe saldı. Uzaktan gök gürültüsü sesi duyuldu.

- Seét, - Gayşe, ona doğru yaklaştı, - niçin yine düşünceye daldın? Konuşmadığımda korkuyorum. Yürek bu şekilde cız ediyor. Üstüne üstlük gök gürüyor. Zöbercetler şimdi dönüp gelirler. Ama biz hâlâ düzgün bir şekilde konuşmadık. Sürekli yanıp dolaşmaktan ne fayda? Açık bir adım atmak lazım. Söyle, sen ne düşünüyorsun, ne yapacağız?

- Ne yapacağız... - Seét, Gayşe'nin son sözünü tekrarlayıp tekrar azıcık düşündü ve rahat, yumuşak bir sesle cevap verdi: - Tekrar biraz beklemek lazım.

- Niçin?! - Gayşe şaşkınlıkla baktı. - Kimi? Neyi bekleyeceğiz? Anlamıyorum. Konuşma bizim geleceğimiz, Zeytüne'nin kaderi hakkında devam eder.

- Doğru, konuşma bizim kaderimiz hakkında devam eder, - dedi Seét, aynı şekilde rahat ve kesin bir sesle. - lakin aynı zamanda ikinci bir kaderi de hesaptan çıkarıp atmaya bizim hakkımız yok. Dur, Gayşe, sen sabırsızlanma, şimdi söyleyip bitiriyorum. Bu - "Alka Göl" sovhozunun kaderi, onun geleceği. Toyak da, ben de bu cümledeniz, mektep yöneticisi olarak, sen de "Alka Göl"ün bugünü ve yarını için sorumlusun, parti önünde, vicdanımız önünde...

- Dur bakalım, sen niçin bana tebliğ veriyorsun? Demek, geçmişe, Zeytüne'ye ve bütün ümitlere yol kapandı? - Gayşe yerinden kalkmaya başladı. - Sağ olasin!

- Gayşe, azıcık sabır, - Seét, Gayşe'nin iki kolundan tutup, geri yerine oturttu. - Acele etme. **(218)** On sekiz yıl içerisinde paramparça olmuş harabeleri hemen bir günde yenileştirmek mümkün mü? Güze kadar, ekin biçimi tamamlanmaya kadar sabredelim, düşünelim. Belki, zaman kendisi bize faydalı fikir verir... Belki...

Seét fikrini tamamlayıp bitirmeden durdu... Doğrusunu söylemek gerekirse, onlarda henüz şimdi bu fikri sonlandırarak delil de, zemin de yoktu. O sadece Geyşe'yi rahatlatmaya çalıştı.

Gayşe başını eğip, sessiz, soluksuz kaldı. Biraz sonra gözlerini kaldırdı. Onlar kaynayan yaş içerisinde idiler. Gayşe'nin bütün vücudu tir tir titiyor, yüreği göğsünden fırlayıp çıkacak gibi atıyor. Seét korkup ağardı.

- Gayşe?

- Seét... Ses öksürerek, inleyerek çıktı, - Seét, sen gözlerimin önünde dolaştığında, ben dayanamıyorum. Sönmüş ateşi tekrar alevlendirdin. Merhamet et bize. Bana da, bir defa görmediğin kızın Zeytüne'ye de... Ben seni seviyorum, tıpkı gençliğimdeki gibi seviyorum... Bunun hakkı için, git, Seét... Git buradan, sevgilim, görünme...

Seét titreyip, şaşkın bir sesle sordu:

- Bu ne bu? Aklını mı kaybettin? Sanki gitmek veya kalmak sadece benim isteğime göre mi oluyor! Ben...

Seét'in son sözleri duyulmadı. Gök gürledi. Dağlar titreyip, eşilip devrilecek gibi oldular. Boşalarak yağmur yağmaya başladı.

Toyak ile Zöbercet bitkin bir şekilde döndüğünde, "Alka Göl" halkı, Ukcitmes dibine toplanmış, güttü patırtı yapıyordu.

Yağmur diner gibi oldu. Sağanak yağdı ve birden durdu. Güneş çıktı. Otlar, ağaçlar yeşerip, parladılar. Yağmurdan sonra hava aşırı temiz, hoş kokulu oluyor. Dinlenecek insanlara daha başka ne lazımdır.

- Of Allah'ım... - Zöbercet göl boyunda eşarını kurutarak oturan Gayşe yanına gelip taş üstüne oturdu, - zor gelip yetiştim. Gayşe abla, bakın hele, terliklerime ne olmuş?.. Parçalanmayan yeri yok. Seét görse...

- Olur, terlik yarası çabuk düzelir... Sen onları at. Biraz oturduktan sonra, göle girip yıkan, güç gelir. Hadi, söyle şimdi, - Gayşe gülümsedi, - valizden bir şey buldunuz mu peki? **(219)**

- Bulduk... Sadece elimiz yetişmedi... - Zöbercet, terliklerini bırakıp güle güle anlatmaya başladı. - O "Ebi valizi" buradan yakın görünüyor... Bir dağa çıktık, oradan indik, diğer dağa çıktık, oradan indik. Daha sonra üçüncü... Toyak ağabey önden gidiyor, ben yetişemiyorum, terlikler kayıyor. Çıkarıp elime aldım. Öyle de zor... Bilmem ne kadar diken ayağımı yırtıp mahvetti. Daha sonra dik kayalar başladı. Asılıp, tırmanarak çıkmak lazım... Ayağıma giymek daha doğru oldu... Şimdi çıkıp varırız dediğimiz sırada, boşalircasına yağmur yağmaya başladı... İyi ki bir mağara şekilli oyuntu taş varmış, yağmur geçene kadar, onun gölgesinde durduk. Yağmurdan sonra tekrar bir iki taşa çıktık ve durduk. Önde duvar gibi dümdüz taş kaya. O valiz dedikleri görünüp duruyor. Toyak ağabey: "Ah, kancalı kement olsa, şimdi onu fırlatıp valiz köşesine tuttururduk da, bir iki der, orada olurduk", diyor.

- Onu daha önceden düşünmek gerekirdi.

- Kendisi de öyle dedi. "İkinci defa geldiğimizde, valizin içine oturmadan dönmeyiz" dedi.

- Valizin dibi delik olursa?..

- Siz, ablalar, çok neşeli oturuyorsunuz.

Gayşe ile Zöbercet gülmeyi kesip, sesin geldiği tarafa döndüler. İlham Atlasov dikiliyor. Bugün özellikle düzgün giyinmiş. Üzerinde kısa kollu mavi ipek gömlek, ütülenmiş beyaz pantolon. Ayaklarda son moda ile dikilmiş sivri burunlu sarımsı iskarpinler. Kara kıvrıkcık saçları dağılmış. Yanak elmaları normaldekiyle karşılaştırıldığında kızarmış. Sanki biraz içmiş. Aynı anda iki hanım dönüp bakınca, delikanlı şaşırды, daha da kızarmaya başladı.

- Bağışlayın. İyi misiniz? Sizi yoldaş müdür çağırıyor.

- Seslenmen için teşekkürler, kardeşim. Peki, yoldaş müdür kendisi nerede?

- İşte hemen şu çam ağaçları arasında, Gayşe abla. Orada benim seyyar satış arabası duruyor. Zöbercet abla, sizi de isim vererek çağırdı. Orada kalmasınlar, dedi.

- Sağ olsun.

Gayşe uzanıp eşarbnı aldı, yerinden kalktı:

- Zöbercet, haydi, terliklerini al. Bu şekilde pek rica ederek çağırınca, boşa değildir.(220)

Seyyar satış arabası kenarındaki büyük çam gölgesinde toplama masa. Hemen yan tarafında dört toplama oturak. Toyak, bunların birisine oturmuş da, sırt üstü yatıp, keyifle sigara tütürüyor. Masada süslü termos, oyalı tabakta turta, dört porselen kadeh. Gayşe ile Zöbercet yaklaşıncı, Toyak, sigarasını söndürüp, ayağa kalktı:

- Buyrunuz, hanımlar... Oturunuz, birer kadeh sıcak kakao içelim.

- Peki dördüncü kadehin sahibi nerede?

- Duymuyor musunuz, işte Ukcitmes dibinde nasıl heyecanla alkışlıyorlar, akordeon çalıyorlar. Seét Kerimoviç şimdi orada yönetici. Kendisi orkestra şefi, konseri ilan eden ve yöneten artist. Oturunuz. Bizim de oyuna gitmemiz lazım. Yoksa mahrum kalırız.

Hanımlar oturdular. Toyak termosun kapağını çevirmeye başladı.

- Buyrunuz... - İlham, tabakla bisküvi getirip koydu, - başka bir şey gerekiyor mu, yoldaş müdür?

- Hayır, teşekkürler. Fakat seyyar satış arabasını Ukcitmes'e, insanların çok olduğu yere götürmek gerekiyordu.

- Şimdi. Ben de bu şekilde düşünmüştüm.

İlham, çabuk çabuk adımlayıp, seyyar satış arabasına doğru yürüdü. Gayşe, onun ardından hayranlıkla bakakaldı.

- Bak, nasıl ustaca misafir ağırlamasını biliyor. Ne olarak çalışıyor o?

- Bilmiyor musun? Bizim yeni kooperatifçi. Aferin. Çalışıyor. Buyrunuz, - Toyak kakaolu porselen kadehleri Zöbercet ile Gayşe'nin önüne koydu, - içelim de konsere gidelim. Gerçekten de, insanlardan ayrılıp dışardan gidiyoruz.

Ukcitmes dibinde geniş döşeme taşı. "Artist"ler oraya çıkıp kendilerinin gösterilerini sergiliyorlar. Seyirciler de kendilerine yer bulmuşlar; kimileri yeşil çimlere uzanmışlar, kimileri taş üstüne oturmuşlar. Toyaklar gelip ulaştıklarında, Seét sıradaki gösteriyi bildiriyordu:

- Şimdi Leyle Bulatova "Sarman" türküsünü söyleyecek...

Konserden sonra gençler gölde su dökündüler. O arada İrgali, birkaç yere branda bezi yayıp, yemek hazırlatmış. (221)

Su dökündükten sonra, insanlar pek iştahlı bir şekilde yiyip içtiler. Karaküz, gençlerin rahat oturmalarına izin vermedi:

- Haydi, ben şimdi size Burabay'ın daha da güzel yerlerini göstereyim, - diyerek geziye götürdü.

Daha yaşlılar göl boyunda balık tutmaya giriştiler. Toyak ile Seét de burada kaldı. Gayşe ile Zöbercet ve yine birkaç hanım çilek toplamaya gittiler.

Dinlenmeye gelmiş olanlar, yorgunlukla, ancak yüksek keyifle hemen akşam karanlığı inmeden önce dönüş için toplanmaya başladılar.

Araçlar yola çıktıklarında, Ukcitmes kayası ardından yeni doğmuş ayın gümüş boynuzu görüldü. Gökyüzünde ışıdayarak yıldızlar alev aldı.

39

...Seét, Gayşe'nin elinden tutup, kedi gibi dikkatli bir şekilde basarak, keçe evden çıktı. Dönüp ardına baktı. Sepsessiz, hepsi de uyuyorlar. Kapıyı yavaşça kapayıp dış kilidi taktı.

Ay ne kadar parlak. Kayın ağaçları arasındaki patika, gündüz gibi parlayıp uzanıyor. Seét ile Gayşe o patikaya inip bütün güçleriyle koşurmaya başladılar... Patika, ağaçlar arasından dolanıyor dolanıyor da devam ediyor. Nereye götürüyor? Belki, bu patika şöyle tilki gibi dolanır dolanır da tekrar keçe eve çıkarır?.. "Daha sonra ben de, Gayşe de rezil oluruz. Hayır, hayır!" Seét derin nefes alıp durdu. Gayşe de durdu. Konuşmuyor. Korkmuş gözleri ile Seét'e bakmış da: "Nerede yol? Nereye götürüyorsun?" demiş gibi bakıyor. Seét kendisi de bilmiyor. Nereye gidiyor? Kurtuluş nerede?

Birden onun yüzü aydınlandı. Önde ay ışığı ile parlayıp duran düzlük. Ağaçlar şimdi seyrekleşmiş. Seét yine Gayşe'nin kolundan sıkıca tuttu ve koşurmaya başladı. Orman geride kaldı. Geniş yola çıktılar. Önde dağlar, dağlar... Şu dağlara! Çabuk şu dağların ardına! "Takip ediyorlar mı?" Seét koşturur halde ardına dönüp baktı. Hayır, hiç kimse de görünmüyor. Çabuk, çabuk!.. Patika, yüksek taşlar arasına girdi. Onlar bir yükseliyorlar, bir alçalıyorlar. Nasıl çetin yol! Başka yol yok mu acaba? Hayır, hayır. Şimdi bunu (222) düşünüp duracak zaman değil. Tan atana kadar, işte şu mavileşip duran dağların ardına çıkmak lazım. Gayşe yorulmasa iyi idi...

İşte, yayılan göl. Nasıl güzel o, nasıl donuk. Tıpkı efsanedeki gibi gümüş göl. Ayna gibi parlayarak uzanıyor.

- Of!

Seét yorulup taş üstüne oturdu. Gayşe de yanına oturdu. Önde Ukcitmes. Granit taşların kenarlarına, köşelerine yapışarak büyümüş çamlar.

- ...Gayşe! Ben seni seviyorum. İşte şu mehabetli çamların granit taşlardan ayrılmadan, korkunç yüksekliğe çıktığı gibi, ben de seninle beraber o mavi dağlara çıkıyorum. Sen inanıyor musun?

Gayşe hiç konuşmadan başını eğdi ve sarılıp Seét'i boynundan kucakladı. Öptü, çok uzun süre öptü...

Birisi Seét'in omzundan tutup sarstı. Seét silkindi ve gözlerini açiverdi. Yanında Zöbercet:

- Sana ne oldu? Dönüyorsun, yatakta dolanıyorsun, inliyorsun. Korkunç bir rüya mı gördün yoksa?

Seét derin bir nefes aldı, ancak geri dönüp cevap veremedi.

40

Toyak depoya yaklaştığında, Seét ile Aşot yola gidecek aracı yükleyip, üstüne branda bezi kapatarak, şimdi yavaşça yürüyorlardı. Depo kapısı kilitli. Tutayev, muhtemelen, burada işini bitirip ikinci depoya yemekhanelere malzeme vermeye gitmiştir. Toyak, kendisinin bu şekilde başkalarından sonraya kalmasından çekinerek adımlarını hızlandırdı, varır varmaz selam verdi:

- Merhaba, nasılsınız, yoldaşlar! Bağışlayın, Seét Kerimoviç, dünkü geziden sonra kemikler dağılmış. Zor kalktım.

- Selam, selam, Börketbaiç, - Battalov, elindeki kemendin ucunu kamyon kasası üzerinden Aşot'a fırlatıp, Toyak'a döndü, görüştü, - henüz erken, yetiştiririz. Zöbercet uyandırmasa, ben de uyuyakalırdım. Sizde sigara yok mu? Acele ederken masada bırakmışım, hayırsızı.

Toyak sigara paketini açıp Seét'e uzattı. İkisi de sigara yakıp, su doldurulan bidon yanındaki sandalyeye (223) oturdular. Seét, sigarasını savura savura sözüne devam etti:

- Gezi çok güzel oldu. Bütün insanlar "rahatlayıp dinlendik" deyip mutlu oluyorlar. Sadece zavallı, yoldaki gençler ayrı kaldılar. Kızarlar şimdi.

- Hayır hayır, - Toyak başını salladı. - Gençlere selam söyle, "Alka Göl"e su geldiği gün büyük toy yapacağız. Onları iki üç günlüğüne dinlenmeye kendim alıp götüreceğim. Nasıl, malzemelerin hepsini de aldınız mı?

- Fatura doğrultusunda hepsini de. Tolko, beyaz yağ ile pirinç yarması az gibi oldu. Musa ağabey yarına depoya gidip alıp geleyim diyor. Fakat biz araç gönderemiyoruz. Bu şekilde iş sıkışık.

- Araç göndermenin gereği yok. Ben Atlasov'a vazife veririm, o yarına, size seyyar satış arabasını gönderir. Gerekli malzemeyi ondan alırsınız.

Bidon yanına Kufaryan gelip durdu.

- Ben hazırım, hareket etmiyor muyuz, yoldaş parti örgütü başkanı?

- İyi, öyleyse hareket edelim, Aşot, - Seét de, Toyak da yerlerinden kalktılar. Kufaryan aracını çalıştırmaya gitti. Seét de gitmek için hazırlandı. - Hoşça kalın, yoldaş Börketbayev.

- Hayırlı yolculuklar! Ama... - Toyak bir şeyler hatırlayıp, Seét'i durdurdu, - sadece bir dakika... Unutuvermişim. Nikolay'a söyleyin, ben bugün, dün söylediğim gibi, Küktirek'e gidip geleceğim. Kolhoz başkanı Aktayev iki buldozer göndermeye söz vermişti. Acele ettirmek lazım. Belki bir iki damperli kamyon da ekler. - Motor güürldemeye başladı. - Yolunuz açık olsun. Gençlere selam - tempoyu düşürmesinler. Ekin biçme zamanı yaklaşıyor.

Seét, kabine binerek, pencereden sarkıp el salladı:

- Onun için kaygılanmayın, yirmi günde bitiririz diye inanıyorum.

Araç hareket etti, Toyak, ona tepeden inip gözden kaybolana kadar bakadurdu ve büroya doğru yürüdü.

Mariya Petrovna "acil işler" dosyasını masaya koymuş. Toyak odasına girer girmez, masa yanına oturup, o dosyayı açtı - çeklere, vazifelere imza atmaya başladı.

Biri kapıyı tıklattı.

Toyak başını kaldırmadan seslendi:

- Girin. (224)

- Hayırlı sabahlar!

Toyak giren kişiye kafasını kaldırıp baktı. Göğsüne kadar inen kapkara sakallı, uzun boylu bir kişi dikilip duruyor. Üstünde siyah üniforma, başında da yine aynı malzemeden dikilmiş şapka, demir yolcuların üniforması. Şapkanın kaytan işlenen kenarında, kaput yakasındaki rütbe işaretlerinde parlayıp duran gümüş çekiçler.

Kara sakallı kişi, yavaş adımlarla masa yanına yaklaşmış, parmaksız eldiven şekilli koca ellerini uzattı:

- Tanışalım. Ben, Gudkov Makar Makaroviç. Yeni demir yolu yapmak için araştırma işlerini yürüten araştırma gezisinin başkanı.

Toyak, elindeki kalem parçasını bırakıp, yerinden kalkıp, Gudkov'un elini sıktı.

- Hoş geldiniz, ben kâğıtlara dalmışım, bağışlayın. Müdür, Toyak Börketbayev.

Gudkov, masa yanındaki sandalyeye oturdu. Aralarında esenlik sağlık, hal ahval soruştuktan sonra, Makar Makaroviç esas meseleye geçti:

- Siz duymuşsunuzdur, hükûmetin kararı doğrultusunda Kükçetav'dan Peski'ye kadar, bu yıl demir yolu inşa edilmeli. Otlak ve maden cevheri alanlarındaki yeni sovhozların yetiştireceği tahıla yol açmak lazım. Çok acele ve de çok mühim iş.

Makar Makaroviç plançeteden bir kart alıp masaya yaydı ve Toyak'ı yapılacak demir yolu hattı hangi rayonlar, köyler, sovhozlar üzerinden geçecek, nerede istasyonlar olacak – bunlarla tanıştırmaya başladı.

Hat "Alka Göl" sovhozu arazisinden de geçiyormuş. İlk istasyon "Alka Göl"de olmalıydı. Araştırma gezisi hattı, inceleyip, onun toprağını, rölyefini açıklamış.

- Lakin, bununla beraber, demir yolu hattı geçecek olan yerdeki kolhoz ve sovhozların fikir ve tekliflerini almak bizim için çok gerekli, - dedi Makar Makaroviç.

- Şayet faydalı fikir söyleyebilirsek, biz ona çoktan razıyız! – dedi Toyak, gülümseyerek ve onlar "Alka Göl"den geçecek demir yolu hakkında uzun süre konuşarak oturdular.

Gayşe evde olmadığından, Toyak, Makar Makaroviç'i yemekhaneye götürdü. Yemekten sonra Arslanov'u, (225) Gölcamal'ı ve daha pek çok ekip başını yanlarına alıp "Alka Göl" istasyonunun alanını belirlemeye çıktılar.

Kendi aralarında hararetli tartışmalardan sonra "Alka Göl" istasyonunun yalnız çam tepesinin aşağısına doğru, düzlükte kurulması faydalı olur deneni umumi fikirde birleştiler.

Toyak, bizde biraz dinlenin, öğle yemeğini de beraber yiyelim diye ısrar etse de, Gudkov kabul etmedi. O, yine kocaman elini uzatıp, sıkıca sıkıp vedalaştı ve: "Alka Göl" istasyonundan ilk tren geçtiğinde, ziyafete gelirim", deyip kahkaha ile gülerken aracına oturdu.

Toyak, büroya tekrar dönmedi, garaja gidip aracına bindi ve Küktirek'e gitti.

O, merkez çiftliğe dönüp geldiğinde, karanlık düşmüştü şimdi. Gökyüzü bulutlu, özensizce, savsakça. Normalde böylesi günlerde insanın keyfi kaçır. Lakin Toyak bugün kendisini farklı bir şekilde iyi hissetti. Yol açtı, Aktayev sözünde durmuş, yol için söylenen iki buldozeri göndermiş. Yarına üç damperli kamyon gönderecek. Bu, şimdi büyük yardım. Böyle olunca, bir haftada Alka Göle su geleceğine gerçekten inanılabilir. Fazla sıkılmadan ekin biçilmesine hazırlanmak mümkün. Gönül aydınlık olunca, havanın karanlık olmasından ne zarar.

Toyak, aracını garaja koydu ve neşeli bir şekilde evine döndü. Kapıyı anahtarla açıp girerek, duvardaki elektrik düğmesine bastı. Evin içi aydınlandı. Odalar bomboş. Almatay, köyde, ihtiyar dedesinde. Gayşe, Kükçetav'da, öğretmenler konferansında.

Çantasını masa üzerine bıraktı. Askerî üniformasını, şapkasını şifonyere iştirip, divana uzandı. Evde hiç kimse de olmayınca, sıkıntılı imiş. Eğer Gayşe ile Almatay olsa, evin içinde gürültü kopardı. Özellikle de bugünkü gibi tantanalı günde. Sovhozun tam ortasından demir yolu geçecek. "Alka Göl"ün kendisinde istasyon, silo olacak. Nice yıl kuruyup, çoraklaşmış Alka Göl kıyılarına yeniden su dönecek. Bir gün içerisinde nasıl büyük, sevinçli olaylar doğabiliyor bizim devrimizde. Baht deneni işte bu değil mi şimdi. Gönüldeki dolup taşan sevinci anlatmak istiyordu. Gayşe de yok, Almatay da yok. Toyak kendi kendine konuşup, "Alka Göl"ün gelecek perspektifi ile mutlu olup, uzun süre uzandı da ağzı kurudu. Çaydanlığa su koyup, elektrik ocağı üzerine (226) koydu. Kilere çıkıp, yağ, kaymak alıp döndü. Gayşe bavırsak pişirip, kızartıp bırakmış. Onu masaya koydu. Nedense yetmiyor. Yoksa böylesi tantanalı gün hürmetine yüz gram içmeli mi? Dolaptan sürahiyi alıp bardağa biraz içki koydu ve ayaküstü hemen içiverdi. Rakı damağını yakıp, kavurdu. Toyak ilaç olarak bir iki bavırsak yuttu.

Toyak çantasından bugün gelen bir paket gazeteyi alıp divana eğildi. Çay kaynayınca kadar bakıp bitirmek lazım. Daha sonra gece boyunca okunabilir. Gazeteleri aktarmaya başlayınca, yere mavi bir zarf kayıp düştü.

- Bu da ne, birisinin mektubu mu araya sıkıştı?

Eğilip yerden zarfı aldı. Çevirdi, zarfın üzerinde adres:

"Alka Göl" sovhozu müdürü Börketbayev Toyak'a".

Toyak biraz şaşırıp zarfı açmadan durdu. Nereden? Zarfta posta pulu da yok, damga da yok.

- Pek çok kızdan biri sırrını yollamış olmasın?

Hoşuna giderek gülümsedi, acele etmeden zarfı açtı. Kareli defter yaprağına yazılmış birkaç satır. Toyak okumaya başladı. Birden onun kalın karakaşları yarım ay şekline gelip sıçradılar. Alını, çatlamış cam gibi parçalarla kesildi. Yılan sokmuş gibi fırladı. Mektup yere kayıp düştü. Toyak çok kızıp odanın bir başından diğer başına kızgın kızgın yürüyüp dolandı. Teni bir yanıp, bir üşüyüp, sıtma tutmuş gibi titremeye başladı.

- Bu ne? Şaka mı, gerçek mi? Kim yazmış?

Elektrikli ocağın üstündeki çaydanlık kaynamış. Onun kapağı bir kalkıyor, bir iniyor. O da Toyak gibi titreyip, gürültü yapıyor. Lakin ev sahibi onu duymuyor. Toyak ne yapacağını, ne düşüneceğini bilmeden şaşkınlık içerisinde divana oturdu. Onun alınına boncuk boncuk soğuk ter çıktı. Gözleri yerde duran kareli kâğıtta. Nefret ve iğrenme ile kâğıdı tekrar eline aldı, okumaya başladı. Hayır, gözleri yanılmamış, apaçık kötü sözler:

“Grajdanin Toyak Börketbayev!

Size, can. Bize, para. Biz çok istemiyoruz. On bin som. Bu somları eski Kazak ziyaretindeki yuvarlanmış (227) taş sütun altına bırakınız. Süre, üç gün! Üç günden sonra para olmazsa, kızmayın, sizin başınız bizim elimizde.”

“Kara kediler”.

41

- Sizin babanız şair değil mi?

- Hayır.

- Belki, anneniz?..

- Siz niçin böyle sorular soruyorsunuz?

- Çünkü sizin isminiz... Öyle güzel... Şairane.

Göliye, uzun, sarı kirpiklerini kaldırdı. Masmavi gözleri parlayıp, gülerek baktılar. Azıcık kabaran, kiraz öpmüş dudakları: “Ben güzel miyim?” diyerek gülümsediler.

İlham kızardı. Yanak elmaları, kulak yaprakları yanmaya başlamış gibi oldu.

Güzellik! Kendi değerini kendisi anlayan, onunla gururlanmaya ve kibirlenmeye bile başlamış yeni yetme kızların güzelliği.

Bu güzellikte gençlik de, bütün kan damarları boyunca taşıp duran doğal tazelik de, iç açıcı, sırlı bakış da, ölçülmeyen rahat adımlar da, dikkatsiz, lakin her vakit hoş giden yapmacıklar da, inatçılık da, sevimlilik de - hepsi de, hepsi de var. Bu, el değmemiş kirsiz, günahsız saf güzellik. O güzellik, kendi tabiliği, şuhluğu ile güzel, bu nedenle kendisine bağlıyor ve sarhoş ediyor...

Göliye, İlham'ın afalladığını sezip, kendisini daha fazla utanmaz gösterdi:

- Ben romanlarda okudum. Güya şairlere hemen tan öncesinde ilham denen bir şey geliyor da onlar o anda hoşça mükemmel şiirler yazıyorlar... Siz inanıyor musunuz? Yazık. Gülmeyin! Belki, siz kendiniz de hâlâ şiirler yazıyorsunuzdur? Öyle mi, yoldaş İlham?

İlham: “Evet, yazıyorum. Benim hatta size bağışlayarak yazdığım şiirim de var...” diyerek son anda konuşmadı. Aşırı derecede konuşma, övme isteği gelse de, kendi kendisini zor tuttu. “Bu güzel gözleri kim tanıyor. Ya (228) seviyorlar, ya da kandırıyorlar gibi. Dayanmalı, açılmamak gerek”.

- Hayır, - dedi o, yapmacık bir kuruluk ile. Daha sonra ne yapacağını bilmeden, şaşkınlığından parmakları ile saçını tarayıp, düzeltti, - sürülmemiş topraklara şimdi şiir değil, malzemeler, ürünler gerek. Et, yağ, şeker.

- Un, - diyorsunuz.

- Evet, un. Siz gülmeyin, en lüzumlusunu, un. Biz açlığın da tuzunu tatmak zorunda kaldık.

- Sürelmemiş topraklarda! Aç yaşadınız? - Göliye, suni şaşkınlıkla baktı, - inanmıyorum!

- Ama inanmalısın. Çünkü...

- Hayır, - Göliye, acele ile İlham'ın sözünü böldü, - siz vatan insanı olmak için çok çalışıyorsunuz. Eğer bu yaşta... - Oturduğu sandalyesinden kalkıp sokak tarafındaki pencereyi açtı. Tül perdeyi kaldırdı. Odaya burnu gıdıklayarak çiçek kokusu doldu. Göliye, karşıdaki şifonyerin aynasına gelip sırtı ile dayandı. Ellerini beline koydu.

- Siz sürekli iş hakkında düşünüyorsunuz.

- Başka ne hakkında düşünmemi istiyorsunuz? - deyip, İlham pencereye bakar şekilde yürüyerek iltifatsız bir şekilde cevap verdi, ama kendisi içten huzursuz oldu: “Ne tehlikeli sorular soruyor bu kız?..”

- Kendiniz hakkında... - Göliye, beklenmedik bir anda yürüyüp gelerek, yumuşak, sıcak elleri ile İlham'ın iki yanağını sıktı ve gözlerine dikilip, alevlendirerek baktı. İlham'ın başı döndü. “Nasıl sihirli gözler...”

Göliye kahkaha ile gülüverdi:

- Siz korkuyor musunuz?

Kendisi o anda, gizlenmenin atikliği ile masanın diğer tarafına gelip dikildi. Gülümsedi. Al dudakları alevlendiler.

İlham, ona baktı, şaşırıp, bütün dikkatiyle yönelip, hoşlanarak baktı. İşte bu, Göliye Kuramşına. O henüz bu yıl on yıllık okulu bitirmiş ve Novosibirski'deki ticaret enstitüsüne girmiş. Şimdi evine tatile dönmüş. Meraya malzeme taşıyor. Şöhret arıyor. İlham'da imrenme ve kendi elinde olmayan duygular uyandı. Bu, göze görünmeyen güçlerin münakaşası, sevince karşı, uzun sürmedi. Parlak düşüncelerin coşkusuna kapıldı. (229) Onu öpüp kucaklayarak titrettiler. Rahatladı. "Niçin sevinmiyor? Onun karşısında canlı gül dikilip duruyor değil mi?"

Göliye, boy olarak uzun değil, henüz yeni serpilip, tazecik bahçedeki leylak güllü gibi açılıyor. Onun üzerinde kolsuz ve yakasız ak gömlek. Göğüs üzerinde birkaç kat uzatılmış ince kolye. O kolye bir yükseliyor, bir alçalıyor, inciler şimdi şimdi yuvarlanıp dökülecek gibi zangırdıyorlar.

Ak gömlek altında al kombinezon yansıması. O, Göliye'nin bütün doluluğuna, teninin güzelliğine ayrıca göz gezdirip utandırıyor. İlham bugün, hayatında ilk defa, kızların bedenini çıplaklığa yakın dolulukla gördü. Kendi gözlerinden, fazla açgözlülük ve arzuyla bakmalarından utanıp, yine kızarmaya başladı. Gözlerini pencereye, pencere dibindeki kıpkızıl çiçek açmış ıtır çiçeği güllerine çevirip, kendisini sakinleştirmeye çalıştı. Lakin bakışları yine elinde olmadan Göliye'ye döndü. Nasıl güzel ayaklar!

"Ama ben?"

Birden İlham'ın gözlerinin önüne başka bir gölge yükseldi – üzerine kirli asker gömleği, siyah pantolon giymiş bir kız gelip dikildi. Onun saçları görünmüyor. Başını kızıl üçköşe başörtüsü ile hemen alnından itibaren sıkıp bağlamış. Güneşte yanmış, rüzgâr aşındırmış yüzünde boncuk boncuk siyah ter damlaları. Kız başını kaldırdı, yüzündeki teri mendil ile de değil, hemen bileği ile acele ile süttüp aldı. "Nasıl terbiyesizlik!" Kızın elleri İlham'a uzandılar. Güzelliğini kaybetmiş kirli eller! Onlardan motor yağı, mazot, benzin kokusu yayılıyor. Bunlar, Leyle'nin elleri idi. İlham, iğrenip yüzünü buruşturdu. "Niçin böyle çirkin kıza bağlanmışım acaba".

Ancak bu çirkin gölge, onu uzun süre rahatsız etmedi, çabucak sise bürünüp, gözden kayboldu. İlham'ın karşısında şimdi tamamen farklı, hiç de Leyle'ye benzemeyen, güzel, ilahi kız dikilip duruyor. İlk kar gibi saf, kirsiz. Fazlasıyla tertipli, ona yaklaştığında afallayıp kalıyorsun. İşte, onun hayran bırakan güzel yapılı boyu, kudurtan nefis teni...

İlham, kendi düşüncesinden kendisi irkildi, ilk defa günah işlemiş gibi titreyerek yanmaya başladı... Ve birden hapşırırverdi. (230)

- Hapşu!.. – Göliye kahkaha ile gülmeye başladı. – Böylesi sıcak zamanda? Ha ha ha... Size soğuk değmiş! Yapamam, yapamam...

O, boğula boğula, karnını elleri ile sıkıp, bütün odayı inleterek gülüyor. İlham utancından ne yapacağını, ne diyeceğini bilmeden, hareketsiz, dilsiz kaldı.

- Siz gerçekten de hasta mısınız, hürmetli yiğit?..

Göliye'nin gözleri kocaman olup açılmışlar. Onlarda elmas damlaları... Güldükçe o damlalar yuvarlanıp düşüyorlar.

Göliye sarı saçlarını tamamen açıp büyük iki örgü yaparak örmüş ve göğsü üzerine bırakmış. Muhtemelen, saç örgülerinin uzunluğu, kabarık durmaları ile kibirlenmek içindir. Dur, ne olsa da bir şeyler söylemek lazım...

- Bağışlayın, benim gitme zamanım...

İlham oturduğu kolçaklı sandalyesinden yavaşça kalkmaya başladı. Bu, onun isteğine zıt bir hareket idi. Tereddüt etmeye, huzursuz olmaya başladı. "Böylesi güzel bir kız boş yere terk edip gidilir mi? Ben nasıl güçsüzüm. Hâlâ çocuğum! Şimdi ne yapmalı? Yeniden otursam mı? Ayıp!" İlham, ne yapacağını bilmeden aranıp durduğu sırada, bahtına, kapı açıldı.

- Esselamüaleyküm! Evde kıymetli misafir de varmış, - Göliye'nin babası Şehröstem, İlham'ı görünce mutlu olup, iki elini uzatarak selamlaştı. – Barekallah, barekallah, sağ salim yaşıyor musunuz? Oturun. Nereye acele ediyorsunuz? Kızım! – O, Göliye'ye dönüp, fark edilir fark edilmez bir şekilde göz kırptı. – Gölkey, İlham Efendi ile ikimize birer içecek alıp gel hadi. Anneciğinin evde olmadığı hissedilmesin. Kıymetli, pek kıymetli misafir gelmiş. Hava bugün çok sıcak ve rutubetli, yağmur olacak galiba.

Göliye, çabucak çıkıp kayboldu. İlham, bu kadar hürmete, iltifata nasıl cevap vereceğini bilmeden, terbiyesini koruyarak, konuşmadan, henüz yeni kalktığı kolçaklı sandalyesine yeniden oturdu.

Şehröstem, fotr şapkasını, üzerindeki paltosunu çıkarıp duvardaki büyük ceylan boynuzuna ilişti, şifonyeri açtı. Oradan pek dikkatlice, dörde bükülerek konulmuş, Buhara ustalarının nakış işlediği ipek takkeyi aldı:

- Biz şimdi yaşlı kişiyiz, çıplak kafayla oturmak uygun olmuyor.

Şehröstem – şimdi altmışı geçmiş durumda, kısacık boylu, zayıfça bir ihtiyar. Onun açık yüzü her kişiyi (231) hürmet ile karşılıyor. Kahverengi gözleri hareketli ve hileli...

İlham bu kişiyle, kooperatifte çalışmaya geçtiğinde, ülke tüketiciler birliğinin merkez malzeme deposunda karşılaşmış tanıştı. Sovhoz kooperatifi için alınan malların stoklarını aynı anda sovhoza alıp gitmek olmuyor. Aynı zamanda onları depoda tutmak da uygun olmuyor. Kendi zamanında alınıp bitirilmeyen stoklar için depo ceza ödetiyor. İşte bu yüzden şehirde güvenli bir yer lazım oldu. İlham bu konuda konuşurken, Şehröstem ihtiyar:

- Öyleyse bende bırakın. Allah'a şükür, ağıl var, bir tek iğnenize de zarar gelmez. Kendi cebinizdeki gibi güvende durur, - deyip, anında evine alıp getirdi.

Gerçekten de Şehröstem ihtiyar dört odalı, kalayla kaplanmış güzel bir evde yaşıyor. Sağı solu yüksek tahta çitlerle çevrelenmiş. Ağıl içerisinde iki büyük garaj, depo. Bu beklenmeyen bir mutluluk oldu. İlham şimdi işte iki aydır yüz binlerce malı Şehröstem ihtiyara ulaştırıp gidiyor, hiçbir şey de kaybolmuyor, pek güvenle korunuyor. Bu şekilde, onlar arasında dostluk başladı.

Şehröstem ihtiyar, İlham'ın oturduğu kolçaklı sandalye yanına, yumuşak oturağa oturdu, cebinden bembeyaz mendil alıp, boynunu, yüzünü, başını sildi, düzenli bir şekilde takkesini giydi.

- Huda'ya bin şükür, - dedi Şehröstem ihtiyar, acele etmeden. – Sovyet hükûmetine çok çok teşekkürler. Bak ben şimdi altmışı geçtim. Oğlum Vatan Savaşında şehit oldu. Gelin başka şehirde kalıyor. Biz, ihtiyar ile kocakarı en son çocuğumuz, kızımız Göliye ile kaldık. O, okuyor. Şimdiki zaman böyle, okumadan gün yüzü göremiyorsun. Mesela, bizim için okumak uygun olmadı. Çalışmakla hayatımızı devam ettirdik. Ben kendim ihtilale kadar Heliulla hacının dükkânında satıcı olarak çalıştım. İhtilalden sonra kooperatife geçtim. Üç yıldır emekliye ayrılmış durumdayım. Her ay 700 som parayı eve getirip veriyorlar. Say da al, - ihtiyarın parmakları anında para sayar gibi oynamaya başladılar.

İlham, rahatlamıştı şimdi. Gayret ederek Şehröstem ihtiyarı dinliyormuş gibi görünüyor. Lakin onun düşünceleri hâlâ Göliye etrafında. "Niçin gelmiyor acaba?" Böyle düşünürken, birden kapı açılıp, gelip girdi. (232)

- Sağ ol, kızım... - Şehröstem zariflikle hareket edip masa yanına geldi.

Göliye, masaya kristal sürahi ile nasılsa parlak içimlik, altın yaldızlı iki kadeh getirip koydu. Tekrar çıkıp iki tabakta meze getirdi; sucuk gibi yuvarlaklaştırılıp doğranan kurumuş at sucuğu ve uzun bir şekilde dilimlenmiş taze salatalık.

-Buyrunuz, İlham efendi.

- Baba, - Göliye, şumararak, babasına yarı döndü ve hemen "bekliyorum" demek istermiş gibi İlham'a göz kırptı. – Ben, bahçeye çıkıp derslerime bakayım.

- Git, git, kızım. Bak, çok fazla okuyup da başına zarar gelmesin. Çok fazla okuyorsun, Gülüm. Göliye, kelebek gibi uçarak kayboldu.

Şehröstem, her bir ana babaya has âdet boyunca, kendi çocuğunun bir güzelliğini gördüğünde doğan tatlı bir gülümseme ile kapıya baktı.

- Çok zekâlı... Öğretmenleri de çok övüyorlar.

- Göz değmesin, - İlham, konuşmadan oturmamak için, diline gelen ilk sözü söyleyiverdi, ihtiyara bu söz çok güzel geldi.

- Çok teşekkürler, İlham efendi, meleğin, amin dediği zamana denk gelsin. Çok münasip söz söylediniz. Göz değmesin, gülcüğüme. Haydi, gelin, masaya daha yakın oturun, yabancı gibi durmayın. Kendi evinizdeki gibi. Ben sizi benim merhum oğlum Şehgezem gibi görüyorum. O da sizin gibi çok akıllı, terbiyeli delikanlı idi. Ruhu cennette olsun şimdi, merhumcuğumun. Vatan için şehit oldu o.

İlham, masa yanındaki sandalyeye geçip oturdu. Şehröstem, kadehlere içecek koydu. Çocuğu Şehgezem'i aklına getirmekten yüzüne gölge düşse de, uzun sürmedi. İhtiyar yine önceki gibi açılıp kadehi kaldırdı.

- Siz endişelenmeyin, bu şarabın derecesi yüksek değil. Şerbet misalinde.

İlham içti. Bal gibi tatlı, serince. Nasıl içecek acaba bu? İsmi sormaya yeltendi. "Kendisi koopertifçi, kendisi şarapları ayıramıyor diye, Göliye'ye anlatır sonra".

- Meze almız. Kendimizinki, Allah'a şükür. Kış kesiminden kalan yiyecek. (233)

At sucuğunu İlham çok sevdi. Yılkinın sapsarı yağı, azıcık kara eti, ağza alınınca kendi kendine eriyip gitti. İlham, ömrü boyunca böylesi lezzetli at sucuğundan ağzına koymamıştı.

Şehröstem yine doldurdu.

- Al, biraz keyif versin. Şimdi hava kararıyor, bugün yola çıkmayın, inşallah, hayırlı olur. Bu kadar dünya malı ile... Kim bilir? Şimdi insanlara güven yok. Al, al, oğlum, çekinme. Şerbet gibi.

İlham yine içti. Kendisi de bugün şehirde kalmak için bahane bulamadan şaşkınlık içerisinde oturuyordu. Şehröstem ihtiyarın doğrudan doğruya şehirde kalması için tavsiyede bulunması onu kanatlandırdı.

- Fakat size zahmet olmasın? Ben...
- Yok, yok, - ihtiyar, İlham'ın sözünü bölüp, aceleyle konuştu: - İlham efendi, bir daha böylesi ağır söz söyleyecek olursanız, beni kızdırırsınız, ben sizi Şehrezem'im gibi görüyorum. Haydi, bunun doğruluğuna.

Onlar, bu şekilde uzun süre oturdular. Şehröstem, İlham'a ticaret işindeki kendi tecrübelerini anlattı, çok faydalı fikirler verdi.

- Sovyet hükümeti – bizim kendi hükümetimiz. Onun malına hıyanet etmek tamamen büyük günah. Allah bundan korusun. Nasıl ki, mesela, kendi kızımız olunca, ona başka bir kişiymiş gibi çeyiz hazırlamak ana babaya farz işse, bu kutsal niyet için kendimize kadife, kilim ve hem de bunun gibi ufak tefek eşyayı kendi pahasına saklıyoruz olalım, bu hainlik değil. Bunun ecri de olur, - ihtiyar, tecrübeli gözleri ile “anladın mı?” diye İlham'a baktı. Lakin İlham'ın bu sözü anlamadığına inanınca, açıkça söyledi. – Misal, genç kişiyi insanlar önüne çıkmak yerinde bir harekettir - ihtiyar hileli gülümsedi, - elbisesine bakarak karşılarla, demiş eskiler...

İlham, şimdi iyice ısınmış, onun düşüncesi şimdi masadan “kurtulma” tarafında idi. Şehröstem ihtiyar bunu sezdi muhtemelen.

- Haydi, oğlum, tekrar birer tane kaldıralım da, ben dinleneyim, ama siz Gölkey ile sinemaya falan gidip, gönül açıp dönün, lakin - dedi Şehröstem, - bir sözümü unutma, yolunu bulsan saz yanar...

Kadehler sallandılar. Kristal sürahi artık boşalmıştı. (234)

42

- Toyak Börketbaıç, - dedi Mariya Petrovna titreyen bir sesle. – Ben burada artık kalamıyorum, korkuyorum. Buyrun, alın - bir demet anahtarı masaya attı ve eğilip ağlamaya başladı.

Toyak, şaşkınlık içerisinde sandalyesinden fırlayıp kalktı, masa önüne çıktı, eğildi.

- Mariya Petrovna, size ne oldu? Ben anlamıyorum. Niçin ağlıyorsunuz?

Mariya Petrovna, kendi kendisini tutamayarak bütün bedeni ile titreyip defalarca öksürdü.

- Hay Allah, ben kime kötülük yaptım? Niçin beni korkutuyorlar?..

Toyak ne yapacağını bilemediğinden kapıya koştu. Kim olsa da çağırmalı! Kapının soğuk demir kolu, sınırlarını biraz soğutup, aklını başına getirir gibi oldu. Dönüp, tekrar masa yanına geldi, sürahidenden bir bardak su doldurup Mariya Petrovna'ya uzattı:

- Mariya Petrovna, işte soğuk su, bir yudum alın hadi...

Mariya Petrovna iç çeke çeke ağlar vaziyette göğsüne, kısa kolları ile bastırıp, başını kaldırdı. Onun normalde gülümseyip duran mülayim yüzü birden uzamış, yanak elmaları durmasızın geriliyorlar. Toyak, bardağı Mariya Petrovna'nın dudaklarına getirdi.

- Sağ olun. – Suyu içip bitirerek bardağı masaya koydu, azıcık rahatlar gibi oldu. – Ben kendim de sizden ayrılmak istemiyorum. Lakin... - Dönüp, masaya koyduğu çantasından buruşturulmuş bir kâğıt aldı. Toyak'a uzattı, - işte bu kahrolası yazı beni gitmeye mecbur ediyor.

Kâğıdı açınca, Toyak'ın yüzü çatıldı. O, kedisinin huzursuzlandığını sezdirmemeye çalışıp, tekrar masa ardına, kendi yerine girip oturdu.

Basma harflerle yazılmış tanıdık yazma:

“Grajdanin Tonkih!

Size, can. Bize, para. Biz çok istemiyoruz. Üç bin som. Bu somları, eski Kazak ziyaretindeki yuvarlanmış taş sütun altına bırakınız. Süre, üç gün. Üç günden sonra para olmazsa, kızmayın. Sizin başınız bizim elimizde.

“Kara kediler”. (235)

- Mariya Petrovna, - Toyak birden gülüp kâğıdı masaya bıraktı, - bütün korktuğunuz işte bu mektup mu?

Mariya Petrovna, gözyaşlarını mendili ile silmeyi bırakıp, şaşkınlıkla Toyak'a baktı:

- Nasıl korkmayayım? Bende, siz de biliyorsunuz, o kadar som yok.

- Onlar benden de istediler, - Toyak, sürekli gülümseyip, sesine kasten neşe tonu ilave edip, üniforma cebinden tıpkı Mariya Petrovna'ya verilen kâğıda benzer yazı çıkarıp koydu.- Bakın, ikisi de aynı elle yazılmış.

Mariya Petrovna kâğıdı okuyup Toyak'a uzattı:

- Evet öyle. Siz ne yaptınız sonra?

- Tutukladık ve gerekli yere havale ettik.

Mariya Petrovna, Toyak'ın sözlerine gerçekten inanıp rahatlamaya başladı.

- Ama ben, Börketbaıç, gece boyu uyumadım... Yaşlansan da, kişinin ölesi gelmiyormuş, can tatlı...

- İşte neyse, Mariya Petrovna, siz boşuna endişe etmeyin, biz o “kara kediler”in kuyruğuna bastık. Bugün, pek sıkışık iş görünmüyor. Siz dönüp, dinlenin. Yarına...

- Ama bilanço?

- Yarına, yarına, siz uyumamışsınız.

- Hayır, hayır, Börketbaïç, - Mariya Petrovna tamamen rahatlayıp, tıpkı önceki gibi gülümseyip, elini salladı. – Bilançoyu süresinden sonraya bırakamam. Öyleyse ben gideyim, ayıplamayın. Ben, ihtiyar deli, daha neler düşünerek çıktım, - o hareketlenip çantasını almaya başladı. – Gideyim...

- Mariya Petrovna, buyrun, anahtarlarınızı unuttunuz.

- Hay Allah... Hafıza. Peki, ben kendi işlerime bakayım. Börketbaïç, orada daha imzalanmamış banka dokümanları da var, size getiririm. Kısa zaman sonra işçilere maaş verme zamanı geliyor.

- Tamam, tamam, ben bugün, gün boyunca evde olacağım. -Mariya Petrovna, anahtarlarını alıp, sallana sallana kabinde çıkıp gitti.

Kapı kapanınca, Toyak yerinden kalktı.

- Üçüncü mektup şimdi! – dedi o kendi kendine. Yüzü karardı.

Bugün sabahleyin Toyak taahhütlü mektup almıştı. O (236) ilkbahar ekin ekme zamanında birden bire sebepsiz çıkan, kaçıp giden baş mekanikçi Granovskiy Gennadiy’den idi. Toyak o günlerde, Gennadiy’e kızıp, bir dalda durmamazlıkla suçlayıp, onun hakkında köy yönetimi başkanlığına şikâyetler de yazmıştı. İşte onun elinde şimdi mektup. Gennadiy suçsuz. “Kara kediler” işte o zamanda da varlanmış. Granovskiy’e birbiri ardınca üç mektup yazıp, 10 bin som bulup vermesini emretmişler. Granovskiy, korkusundan kaçmış. Belki, diğer traktörçülerin, ekip başlarının tarlada çalıştıkları yerden kaçıp gitmelerine de işte bu “kara kediler” sebep olmuşlardır.

Kısa zamanda, çok kısa zamanda onların kuyruğuna basmak lazımdı. Lakin nasıl?

Toyak birbiri ardınca birkaç sigara çekip, huzursuzlanıp kabin boyunca yürüdü ve tekrar yerine oturdu telefon ahizesini aldı.

- Bana rayon askerî komutanlığını bağlayın.

43

Sıcak yağmurlar yağıp geçti. “Alka Göl” kırlarındaki ekinler başaklarla dolmaya başladılar. Ekinlerin bu şekilde ümitli yükselmesi “Alka Göl” kişilerinin ruhunu yükseltti. Onlar kalacak binalar yapmayı ve hayvanlara ot biçmeyi hızlandırıp, ekini, ilk ürünü saçıp dökmeyen, zamanında biçip toplayarak almak için hazırlanmaya başladılar. Yeni gelen gençler için traktör ve biçerdöver kullanmayı öğrenme kursları açıldı. Kır kampları, temizlenmiş harman yeri kurma, onları elektrikleştirme işleri hızlandırıldı. Ekipleri büyütme ve teknik ile güçlendirme çareleri planlaştırıldı. Ekin biçimine başlayana kadar, Çağalı-Alka Göl kanalını kazıp, sovhoza su getirmek lazımdı. Önde daha başka ne kadar organizasyon, hazırlık işlerini başarıyla gerçekleştirmek duruyor. Sıkıntılı ve katmanlı zaman!

Tam da işte bu sorumlu günlerde bilmem nereden “kara kediler” ortaya çıktılar. Onlar “Alka Göl” kişileri arasında, özellikle de sorumlu işleri gerçekleştirenler arasında, şüphe ve korku doğurmaya başladı. Şimdilik bu “kediler” hakkında çoğunluk bir şey bilmiyor. Lakin biz torbada yatmıyoruz. İşte bu bez, delinip, çoğunluğun yüreğine korku salana kadar, acele çareler bulmak ve “kediler”in kuyruğuna basmak gerekiyordu. (237)

Börketbayev, ilk mektubu aldığı gününde hemen rayon askerî komutanı Binbaşı Baykenov’a gidip olayı anlattı, mektubu, zarfı ile beraber teslim etti ve yardım etmesini istedi. Baykenov pek rahat bir şekilde: “Tamam, münasip çözümleri buluruz. Endişelenmeyin. Siz çalışın”, - deyip Toyak’ı rahatlatarak gönderdi.

Ardından Granovskiy’den mektup geldi. Daha sonra Mariya Petrovna, ağlayarak girip, anahtarları masaya fırlattı. İşte, rahatla! Toyak yine Baykenov’a gitti.

Son gidişinin neticesi olarak, “Alka Göl”e harekâtçılar geldiler, ekiplere gittiler, farklı kişileri çağırıp konuştular ve... Dönüp gittiler. Bütün ağırlık Börketbayev’in omzunda kaldı. Şimdi artık Toyak’ı yalnız kendi kaderi değil, Mariya Petrovna’nın kaderi de hem diğer işçilerin kaderleri de durmaksızın huzursuz ediyordu.

“Onlar, yarına yine ekiplere veya öndeki işçilere tıpkı böyle zehirli notlar atarlar. Sadece atmakla kalsalar yine iyi?.. Peki ondan sonra “Alka Göl”de kim kalacak?! Yine hata yaptım. Niçin parti örgütü başkanını yola gönderdim şimdi ben? Hayır! Olmaz. Battalov’u çağırıp, görüşmek lazım!”

Toyak acele bir şekilde, Seét’i yoldan çağırıp, “kara kediler” olayını anlattı. Aynı gece parti bürosu toplantıya çağırıldı.

Uzun süre görüştüktan sonra, oturum: “Kara kediler”in mektuplarını halka açıklamamaya, şundan itibaren her bir ekipte, her bir kişinin hareketine göz kulak olunmaya ve mektupta gösterilen, adı

geçen Kazak ziyaretindeki taş sütun altına zarf koyup, gece gündüz gizlice nöbetçiler tutmaya karar verilerek sonuçlandı.

Üç hafta zaman geçti. Lakin “kara kediler”in izleri fark edilmedi. Kazak ziyaretinde taş sütun altındaki zarf yerinden kıpırdamadı.

44

Bulanıp, karışarak sarı su akıyor. İki taraftan yükselmiş büyük dik kızıl balçık kaya, ona dışarı yayılması için izin vermiyor. Ortadan sıkışarak bulanık su akıyor da akıyor.

Dibindeki ufacık kum tanelerini de yansıtarak duran billur Çağalı suyu niçin bu şekilde bulanmış? (238) Gümüş bozkır otu ile örtülen bildik yolunu niçin değiştirmiş? Kadim Çağalı kendisi de işte buna kederlenip şaşırılmış, nereye kıvrılacağını bilmeden, öfkelenip yüzünü çatıyor gibi.

Alka Göl kıyısına sıra sıra ekskavatörler, buldozerler, damperler dizilmiş. Halk toplanmış. Kıyının en yüksek tepesine uzun gönder saplanmış. İşte o gönder boyunca yukarıya mavi bayrak yükselmeye başladı. Boruların sesi yankılandı. Dan dun eden davul sesi işitildi. Bakır diskler titreyip çınladılar. Gönder ucunda mavi bayrak hafif hafif sallandı. Orkestra “Karşılama marşı”nı çalmaya başladı.

Alkışlar yankılandı, sevinçli sesler işitildi:

- Su geldi!

- Hurra! Su, su!

- Hürmetli aksakallar, yoldaşlar, çocuklar! Sizlere bir iki kelime söz söyleyeyim diye düşüncem var idi. Al... Sahip... - Laçıntay eke kekeleyip durdu, iki elini kadife elbisesinin ceplerine soktu, bir şeyler arandı, zannedersin ki kaybettiği sözlerini aradı.

O, aracın kilim döşenmiş kasası üstünde dikiliyor, sağında solunda sayısız insan; ayaklarını bükerek yeşil ot üstüne oturan aksakallar, yaşlı kadınlar, onlar ardında canlı duvar gibi duran erkekler, kadınlar kızlar ve çocuklar. İnsanlar ses çıkarmadan, sabırla Laçıntay ekenin başladığı konuşmasını bekliyor. Karavil soyunun büyüklerinden birisi olarak, bugünkü bayram merasimini açmalı. Seét, Kazak halkının örfünü dikkate alarak, Çağalı-Alka Göl kanalını açma merasimindeki ilk sözü memleketin büyüğü Laçıntay ekeye verdi. İhtiyar sözüne çok güzel başlamıştı. Birden durdu. Seét, huzursuzlanıp, ne yapacağınız der gibi, Toyak’a baktı. Toyak göz kırptı, “sabret!” anlamında.

Laçıntay eke, elbise cebinden hiçbir şey bulamayınca, pantolon cebine elini soktu, beyaz mendil çıkardı, gözlerini sile sile sözüne devam etti:

- Büyükler, çocuklar! Ayıplamayın. Gönülüm dolup, düşüncelerim dağıldı. Söyleyeyim dediğim, işte bu idi... Öndeki ana babalarımız göremiyor, pişmanlıkla giden, baht dönüyor, - Laçıntay eke mendilini cebine gizleyip, suyun geldiği tarafa döndü, uzun süre bakıp durdu ve sevinçli bir sesle sözünü tamamladı: - Bugünkünden de güzel (239) toy olur mu? Evlatlarım, Alka Göl berraklaşp karşımızda uzanıyor...

İrgali, Laçıntay ekeyi kasadan kaldırıp indirdi. Halk alkışladı. Orkestra “merasim borusu”nu çaldı.

Battalov sözü Çağalı-Alka Göl kanalını kazma işlerini yürütüp tamamlayan ekibin başı Nikolay Poddubny’ya, ondan sonra birinci ekskavatörücü İvan İvanoviç Aleksandrov’a verdi.

Son sözü müdür kendisi aldı. O, “Alka Göl” insanlarını büyük bir mutlulukla kutladı, özellikle çalışıp gayret göstererek, kanalı süresinden önce işletmeye veren ikinci ekibe teşekkürlerini ifade etti, aynı şekilde kanal kazmada yardımda bulunan Küktirek kolhozcularına “Alka Göl” insanların derin ihtiramını bildirdi.

- İkinci ekipteki yoldaşlar, - dedi Toyak söz sonunda, - siz iyi, çok iyi çalıştınız. Otuz kilometre kadar uzayan su yolu dört haftada genişletildi ve derinleştirildi. Çağalı nehri yine kendisinin eski yoldaşı Alka Göl ile buluştu. Şimdi rahatlayıp mutlulukla dinlenin. Size, üç gün, Burabay’a gidip dinlenmeye izin veriyorum. Zamanımın çok dar olmasından, kendim gelemiyorum, bu tatili organize etmeyi Karaküz ile Vera Gaydamako’ya havale ediyorum.

Bu haber delikanlıların hoşuna gitti, ikinci ekip birkaç defa “hurra” diye bağırdı. Nutuklar tamamlanınca, Seét Battalov, kanal kazmada ayrıca gayret gösteren işçilere, aynı cümleden kolhozculara da hediyeler verdi. Ondan sonra kolektif oyunlar başladı.

Gece oldu. Kıyı boyundaki insanlar azalmadı. Neşeli gürültü, patırtı, şarkı sesi uzak uzak bozkırlara yayılıp yankılandı. Bu gece Alka Göl, her zamanki gibi morarıp, sislenip sıkıcı olmadı. O, sırlı bir göz gibi parlamıştı. Onun tepesinde sayısız çok yıldız ışıldadı. Dolunay dalgalandı. Gümüş nurlara bürünüp uyuyan kıyıları arasından sürekli donuk gürüldeme işitilip durdu.

45

Akşamleyin şimşek çakıp, gök gürleyerek yağmur yağmaya başladı. Zaman zaman ev zangırdıyordu. Odanın içi iğne düşse bulunabilecek kadar aydınlanıyordu. Ardından zifirî karanlık kaplıyordu. Pencere arkasında şıpır şıpır iç sıkıcı, (240) sıkıntılı ses. Soba yanındaki küçücük kerevette yatan Gaziz birkaç defa korkup, ağlayarak uyandı. Seét, kalkıp pencereleri çarşaf, battaniye ile kapattı, Gaziz yanına uzanıp pışpışladı, avutarak uyuttu.

Kerevet dar, kısa. Seét'in sırtı ağrıdı, ayakları uyuştı, kendi yerine geçmesi daha doğru oldu.

Zöbercet uzanınca mayışıp uyudu. Bürodan dönünce kirlileri yıkamıştı, yorulmuş. Merkez çiftliğe gelmek, yeni daireye geçmek, muhasebede çalışmaya başlamak onun keyfini fark edilir derecede değiştirdi. Rahatladı. Önceki gibi "gidelim de gidelim" diye heyecanlar, kıvanca karşı, şimdi tekrarlanmıyor. Daireyi, Tobol'daki gibi, tertemiz, düzenli bir şekilde yerleştirdi. Her ne kadar mobilya olmasa da, her bir şey kendi yerine tertiple konuldu. Üstelik o nakış işlemekte, oya yapmakta usta. Azıcık boş zamanı olsa, eline kancalı iğne ve muline yumakları alıp oturuyor.

Her gün sabahleyin kalkınca yıkanmış, ütülenmiş giyim kuşam. Tıpkı ilk, beraber yaşanılan günlerdeki gibi Zöbercet, kendi kalıbına girdi. Ama Seét'in gönlü "Alka Göl"e gelene kadar olan huzurunu bulamadı. Şıpır şıpır yağmur hâlâ yağıyor. Ne zaman duracak acaba? Biçilen demetleri de toplamaya izin vermiyor. Ekinlere de şimdi su değil, güneş lazım. Ancak yağmur hâlâ yağıyor da yağıyor. Zöbercet keyif içerisinde uyuyor... Seét'in de gözleri bağlandı.

...Hücre. Karanlık. Demir kapıdaki "topaç"ta kıpkızıl ateş yanıyor. Hayır, ateş değil, o koridordaki gardiyanın tek gözü, Seét'i gizlice gözetliyor. "Topaç" kapandı. Seét tirmanarak duvara çıkmaya başladı. Çabuk. Çabuk! O lanet olası ateş göz yine alev alana kadar, pencereye çıkmak lazım. Eller demir parmaklıkları çatırdatarak sıktılar. Seét can gücü ile çekmeye başladı. Tekrar! Tekrar! Parmaklık kanırılıp çıktı. Seét, son anda yuvarlanıp düşmedi. Çabuk kaçmalı! Seét, pencereye yenicecik çıkmıştı ki, tıngırdayarak hücre kapısı açıldı. Patlayarak tüfek ateşlendi. Seét fırlayıp pencereden atladı.

Taşlar, tümsekler. Seét onlara gizlene gizlene emekleyerek kaçıyor. Arkadan haykıran, küfreden sesler duyuluyor. "Yakalamak için köpek göndermeseler iyi olurdu" diye düşünmüştü, onun karşısına buzağı büyüklüğünde çoban köpeği saldırmak çıktı. İşte işte parçalayabilecek (241) şimdi. Seét döndü. Dik uçurum. Dibinde su. Seét o suya atladı.

Sopsoğuk. Protez ağırlaşıp sürekli aşağıya çekiyor. Kıyı görünmüyor. Havlayıp, saldırmak köpek ürüyor. Tüfek atıyorlar. Seét, bütün gücünü toplayıp yüzmeye çalışsa da, kıyıya yaklaşamadı, batmaya başladı. Şimdi ümidini kesip, tam su dibine gideceğim dediği sırada, birisi onun elinden tuttu, çekip aldı.

Seét teknece halsiz yatıyor. Onun karşısında gencecik kız. O, acele acele kürek çekiyor. Nihayet, onlar kıyıya da ulaştılar. O kız, Seét'i koltuklayıp bir eve girdi. Kerevete oturttu.

- Korkmayın, siz şimdi kurtuldunuz.

- Sen kimsin, cesur kız? İsmi ne? Sen hapishaneden kaçan mahkûmu kurtardın. Şimdi gelip yetişirlerse.

Kız, Seét'i kucaklayarak ağlamaya başladı:

- Tanımıyor musun? Baba, canım... ben senin kızın Zeytüne'yim...

Ev sallanıp gidecek gibi oldu. Gümbürdeyip, patlayarak gök gürledi. Seét fırlayıp gözlerini açtı.

- Yoldaş parti örgütü başkanı, - birisi pencereyi tıklattı, tekrar aynı sözü tekrarladı, - yoldaş parti örgütü başkanı!

Seét duvar kenarındaki divana dayanıp, bir ayakla sıçraya sıçraya pencereye geldi.

- Kim o? Ne oldu?

- Ben, Kufaryan. Çok acele büroya çağırıyorlar. Araba ile geldim.

- Tamam. Şimdi çıkıyorum.

- Kim o oradaki, Seét? - Zöbercet sıçrayıp kalkarak oturdu. - Yoksa yangın mı?

- Hayır. Büroya çağırıyorlar.

Seét acele ile protezini giymeye başladı. Yağmur durmuş. Sarararak tan belirmeye başlamıştı şimdi.

Seét, kabine girince, dönüp, kuşkulandı. Duvar boyundaki sandalyede rayon askerî komutanı Binbaşı Baykenov oturuyor, onun yanında tanıdık olmayan iki milis dikilip duruyor. Masa ardında - öfkesi yüzüne çıkmış Toyak Börketbayev. Karşıdaki tek sandalyede uzun boylu, paltolu bir kişi arkası dönük oturuyor. O, kapıdan girene hiçbir şekilde itibar etmedi, dönüp bakmadı. (242)

Toyak, sandalyesinden kalkıp, Seét'in karşısına dikildi. Selamlaşmadı, kızgın bir sesle çıktı:

- Yoldaş parti örgütü başkanı, merhamet edip, tanışınız, sizin müvekkil - "kara kediler" in atası!

Paltolu kişi birden başını kaldırdı, döndü. Seét, şaşkınlığından iki eli ile gözlüğünü çekip aldı.

Sandalyeye oturan paltolu kişi Simka-Semafor idi.

Güneş, günden güne şiddetli bir şekilde ısıtıyor. “Alka Göl” tarlalarındaki ekinler çok kısa süre önce zebercet yeşili idiler. Daha sonra mavimtrak olmaya başladılar. Başaklar başlarını eğdiler. Şimdi tarla sarı bakır rengine girdi.

En önce arpa olgunlaştı. İlk olarak işte o arpada hata yaptılar. Tarlayı dolaşıp, bakıp çıkınca, Gölcamal, Arslanov’u çağırıp, arpayı biçmeye başlamasını emretti.

Ekip başı sevinerek başını kaşdı:

- Yoldaş tarım uzmanı, biçmesine biçilir de...

- Hikmet nerede öyleyse?

- Hikmet şurada, Gölcamal, yalnız çam ardındaki tarlayı biçelim olur, olgunlaşmış, sözüüm yok, bak işte aşağıda, - o, elini uzatarak çukurluğu gösterdi, - burada ise daha yeşil.

- Korkma, İrgali, havalar kuru. Siz oraya varıncaya kadar, çukurdaki arpa da pişip olgunlaşır. Ama beklersek, buradaki başaklar dökülmeye başlar.

Arpayı biçip bitirince, yağmur yağdı. Çukurluktaki henüz olgunlaşmamış arpa, anıza yığılınca, tarım uzmanının düşündüğü gibi rüzgârda kurumadı, ısınıp gövmeye başladı. Yağmur onu bastırarak anız içine batırdı.

Yığılan arpayı başaklarından ayırmaya çıkan üç biçerdöver sabah erkenden akşam karanlığına kadar çalışarak on hektar arpayı bile toplayıp başaklarından ayıramadı. Sabırsızlıkla, mutlulukla, ümit edilerek beklenen ekin biçmenin bu şekilde henüz olgunlaşmadan zararla başlaması keyfi bozdu.

Sigara içip, biraz dinlendikten sonra, insanlar tekrar salona toplandı.

Gençlerin gayretleri boşa gitmedi. İşte nasıl da (243) büyük ve aydınlık salonlu kulüp tamamlandı. Yepyeni sandalyeler. Üç yüz elli kişi rahatça oturabiliyor. Geniş sahne. Sinema seyretmeye de, konser, temsil yerleştirmeye de, toplantılar gerçekleştirmeye de yer hazır. Üstelik karşıdaki duvar ardında yine iki büyük oda var. Onun biri, kütüphane; diğeri, kızıl köşe. Orada çeşitli daireler çalışacak, sergiler organize edilecek.

Bugün işte, işten sonra, salonda üretim toplantısı yapılıyor. Sahnede kızıl kumaş örtülmüş masa. Toplantıyı Seét Battalov yürütüyor.

- Yoldaşlar, toplantıya devam ediyoruz, - Seét suyu içilip bitmiş boş sürahiye kalemle tıklatıp sessizliğe davet etti. Kapıyı kapadılar. Kendi aralarında konuşmalar, öksürmeler kesildi. Nikolay ile İrgali arka sandalyelerden kalkıp, daha öne geçip oturdular, Seét sözüne devam etti: - Gerçekten de arpa bizim gözümüze kılçık olup saplandı... Ne yapalım, ilk adım. Ağzı yanan üfleyerek içmiş derler atalar. Bu sabah sovhozdaki esas ürün, buğday biçimi başlayacak. Bunda arpa gibi hata yapmak olmaz. Artık soğuk suyu da üfleyerek içmek lazım. - Salondaki insanlar gülümseyerek, birbirine baktı. - Araya kadar bu konuda epeyce faydalı fikirler anlatıldı. Şimdi söz, sıra doğrultusunda, baş tarım uzmanına veriliyor, buyrunuz, yoldaş Yusupova.

Sahneye çabuk çabuk yürüyerek Gölcamal çıktı. Her zaman onu sadece iş elbiseleri ile görüp tanıyan gözler şimdi afalladılar... “Gerçekten de bu bizim baş tarım uzmanı mı? Bak, nasıl da hoş kız imiş...”

İnsan kürkü paçavra diye boşuna söylenmemiş imiş. Mavi ipek gömlek, omzuna attığı süslü mavimtrak üçköşe başörtüsü, yüksek ökçeli siyah iskarpinler Gölcamal’ı gençleştirip, düzenli hale getirip, güzelleştirivermişler. Yüzüne pembelik de ilave edilmiş gibi.

- Yoldaşlar! - Bloknotunu masaya koyup, kendisi biraz öne doğru yürüdü. - Önümüzde büyük sınav. Kış boyunca, ilkbahar ve yaz boyunca dökülen terin, gücün meyvelerini toplamaya hazırlanıyoruz. Bu bizi hiç şüphesiz mutlu ediyor, aynı zamanda çok dikkatli olmaya da zorluyor. Bu konuda benden önce çıkan yoldaşlar kendi takdimlerini anlattılar. Burada köy yöneticiliği işini henüz yeni öğrenmeye başlamış genç yoldaşlar var. Bunun için, vaktinizi alsam da, mükemmel ürün için mücadeledeki (244) bazı ilmî noktalara da dokunup devam etmeyi üşünüyorum. Tamam mı?

- Anlat, - hepsi için İrgali cevap verdi, - yağdan lapa bozulmaz

Gölcamal gülümsedi. Salondakiler gülmeye başladılar.

Arkadaki sıradan bir laf yükseldi:

- İrgali lapanın tadını biliyor...

- Öyleyse, - Gölcamal ciddi bir tehditle salona baktı. Gürültü patırtı dindi, - ben esas meseleye geçiyorum. Bizim sovhozda ekilen buğdayın olgunlaşma süreleri ve boyları her arazide farklı farklı. Bu şimdilik tabii bir durum. Bizim tarlalar esasında kara topraklı. Ara sıra şistli ve kumlu topraklara da rastlanıyor. Toprak orta derece humuslu. Sıkça rüzgâr erozyonuna uğrayıp bozuluyor.

Ekimlik yerimizin toprak yapısı işte bu şekilde. Biz ne yapmalıyız? Göge bakıp, yağmur olsun diye yalvararak koşturalım mı? Hayır, nasıl tabii şartlar olursa olsun, her yıl biz aynı seviyede, planlı ürün almaya erişmeliyiz. Bunu da akılda tutmak lazım, bizim sovhoz sadece lifli tahıllar yetiştirmekle

yetinmiyor. Karşımızda ikinci bir vazife, sovhozu et, yağ, süt, yumurta fabrikasına çevirmek. Bu vazifeyi yerine getirmek için hiç şüphesiz her yıl aynı ölçüde ve bol ürün almalıyız. Buna nasıl erişeceğiz?

- Fakat... Zor bilmece, - deyiverdi İrgali, kahkaha atarak.

Gölcamal, ona itibar etmeden sözüne devam etti.

En yüksek kazanç için mücadelede ilk, önemli basamak kendimize layık, yüksek çeşitte tohum bulmak veya onu seçim yolu ile kendimiz ortaya çıkarmak zorundayız. Bu çok zor, lakin buna bakmadan, halledilmesi gereken önemli iş. Bizim için esas zorluk, engel, hava durumundadır. Kükçetav memleketinin, hava durumu keskin değişken. Bilginlerin incelemesi boyunca, hatta bütün yeryüzünde buradaki gibi keskin değişken havalı başka bölge yok. Burada kurak yıllarla aynı sayıda, durmaksızın yağın yağmurlu yıllar da eksik olmuyor. Hava durumu ve ekme biçme düzenli değil. İlkbahar başında ve güzün beklenmeyen soğuklar oluyor. İşte bu yıl, tam da ekim sırasında, fırtına oldu. Pek çok iş durdu. Ekin ekme sonlandırıldı. Kış günü çatlatan soğuklar, boranlar başlıyor. Yaz, tam tersine, sıcak. Bozkırda güneş çok fazla ısıtıyor. (245) En tehlikelisi, tohumun dolup geldiği sırada esen sıcak rüzgârlar. Eğer ki o veya bu çeşit buğdayın damarları derin yerleşmemiş ve zayıf olsa, üzerine bu çeşit buğdayın damarlarından saplarına ıslaklık yavaş çıksa, o, saniyede 5 metreden fazla hızla esen sıcak rüzgârlara dayanamayarak, sapta donup kalır veya çok ufak, içsiz tohum verir.

- Öyle olunca, - İrgali söz sokmadan duramadı, - kısır tohum oluyor şimdi o.

Nikolay ona dürttü.

- Ama sen, ekip başı, kısır bırakmamaya çalış.

Birisi içten içe gülüverdi. Ona diğerleri de katıldılar.

- Yoldaşlar, - Seét yerinden kalkıp uyardı, - yoldaşlar, ses çıkarmayın. Hey sen, Arslanov, kendi sıranı bekle. Biri konuşurken bölme. Yoldaş Yusupova devam ediniz.

İrgali başını aşağıya eğip yere baktı. Gülme kesildi. Gölcamal, masadaki bloknotunu alıp, bir iki sayfasına baktı ve kesilen sözüne devam etti:

- Gülmesine gülsük de yoldaşlar, bence, Arslanov'un da, Poddubny'ın da sözleri yerinde. Gerçekten de, içsiz tohum, kısır tohum. Bu bizim için iflastır. İşte şimdi nasıl yapmalı da tohumları kısır bırakmamalı? Bu önemli problemin halledilmesi için, bizim şartlarda ne çeşit buğday daha çok kazanç verebilir ve o tür buğday tohumları bizde var mı, yok mu, bunu bilmek lazım. Biz şimdiye kadar o buğdayı bulmada sadece keşif ve arayış içerisindeyiz. Bu yıl ekinlik tohumları biz Orta İdil, Kranoyar, Voronej, Rostov liderlerinden aldık.

Genellikle kontrol için biçilen ve dövülen demetlerin neticeleri mutluluk verici. Plan doğrultusunda her bir hektardan 8 kental buğday almalıydık. Şimdi ortalama bir hesap ile 11 kental bekleniyor.

- Arpa da 14 kentalden veririm diye sevindirmişti. Yandı, akıllım.

- O konuda sonradan.

- Nasıl sonradan? – Altıncı ekibin ekip başı kara bıyık Gaynullin öfkelenerek fırlayıp kalktı. – Ben bugün itibariyle yirmi yıldır orak sallamış ekinciyim. Ancak işte böylesi israfı ilk defa görüyorum. Yeni metotla 200 hektar arpayı çürüttünüz mü? Çürüttünüz. İşte bunun hesabını ver, (246) yoldaş tarım uzmanı. Gökteki turnadan eldeki serçe daha iyidir.

Kızıp, ellerini sallayarak konuşmaya başlayan Gaynullin'i, Seét uyardı:

- Yoldaş Gaynullin, sözü bölmeyiniz. Tarım uzmanı söyleyip bitirsin, daha sonra kendi fikrinizi belirtirsiniz.

- Doğru söz kardeşine de yaramıyor, tabi? – Gaynullin, kaşlarını çatıp, Gölcamal'a baktı ve elini sallayıp oturdu. Öfkesi dinmedi galiba, oturduğu yerden gönlünü boşalttı. –Sizin kendi sözünüz söz, başkalarının – tığ, delip çıkıyor! Öyle mi?

Sessizlik sağlandı. Gölcamal şaşırıldı. Görüşme esnasında böylesi saldırganlığın olacağını önceden sezerek gelse de, söz arasında bu şekilde çıkış olur diye düşünmemişti. Üstelik müdür de, ekip başları da, onun karşısına dikilip; "Haydi, arpa için cevap ver", diye bakıyorlar gibi. Anlattığı düşüncelerin sonu çoğaldı. Bunu hisseden Seét yardıma geldi, soru sordu:

- Devlete çok mu tahıl göndermeliyiz? Bu doğrultuda, araç, teknik hesaplar ne durumda? Ekin biçmeyi nasıl devam ettirmeliyiz? Bu konuda da konuşunuz.

Gölcamal, biraz rahatlayıp, yeni konuya geçti:

- Pot hesabına çevirecek olursak, toplanıp alınacak buğdayın tahmini ölçüsü bir milyon ikiz yüz on üç bin pot olacak. Şimdi sovhozda toplam 60 biçerdöver var. Her bir biçerdöverin gündelik biçip dövme haddi 12 hektar. Demek, bütün buğdayı toplayıp almak için, plan boyunca 25 gün gerek. Eğer biz ekin biçme işini bu kadar uzun süre uzatırsak, buğdayın büyük kısmı saptan dökülüp kalacak.

- Peki tarım uzmanı ne teklif ediyor?

Sözü, Toyak böldü. Bu, dikenli söz idi. Lakin Gölcamal bu defa şaşırmadı, karşısında sadece sorular değil, açık açık münakaşa görünüyor. O nedenle, fikrini çoğaltmadan, kendi çıkışını biran önce sonlandırmak için acele etti.

- Yoldaş müdür de kendi fikrini söylesin, benim teklifim açık; ekini saçıp dökmeden toplayıp almakta esas yol, ayrı biçmek. Siz, yoldaş Gaynullin, boşuna bıyık altından gülüyorsunuz. Arpa tamamen çürümedi. Onun üçte biri şimdi çok güzel dövülüyor. Ben sözümü bitiriyorum, azıcık sabredin. Benim hesabım doğrultusunda, her gün harman yerlerine 47 bin pottan fazla buğday toplanmalı. (247) İşte bu kadar buğdayı çürütmeden çabucak eleyip, araçlara yükleyip yolcu etmek gerek. Eğer her araç, silo ile iki arada dörder sefer çalışsa, bize yine, ilave bir şekilde, 60-70 araç gerek olacak, harman yerlerinin müdürleri ve baş mekanik yoldaş Motorin kendilerinin hazırlıklarını, hesaplarını ortaya koysunlar.

Toplantıda bugünün en önemli meselesi, “Alka Göl” kırlarında yetişen tahılı döküp saçmadan, çürütmeden, mümkün olan en kısa sürede toplayıp almak ve onu elevatörlere yolcu etmek meselesidir.

Bakıldığında, mesele açık, hesaplar doğru, tekniği ele almalı ve çok konuşmadan, işe girişmeli, hemen ekin biçmeye başlamak gerek idi.

Toplantı akşam başlayıp, gece yarısına kadar sürdü.

İnsanlar vedalaşıp dağılmaya başladığı sırada, Seét, Nikolay’ı yanına çağırırverdi:

- Yoldaş Poddubny. Sadece bir dakika oturunuz.

Nikolay ister istemez sandalyeyi çekti.

- Artık, yoldaş parti örgütü başkanı, oturmak için zaman kalmadı.

- Ben de, Nikolay, bu konuda, - Seét, gözlüğünü çıkarıp, kızaran gözlerini mendil ile sildi: - İşte ben de seni bunun için durdurdum. Şimdi işe başlamak lazım. Bu açık. Sizin ekip diğerlerine bakıldığında düzenli, tertipli. Makineleri iyi tanıyorlar. İlk günden itibaren sizin ekip diğerlerine örnek olmalı.

Nikolay düşündü, rengi solmuş asker şapkasını bir elinden diğer eline geçirdi:

- Tamam, delikanlılarla görüşüp bakayım, siz de gelin.

- Ne zaman?

- Sabahleyin saat beşte.

Alaca karanlık. Sisli sabah. Temizlenmiş, yıkanmış, sadece bayram günlerinde giydiği askerî üniformasını giyen Nikolay Poddubny, pat küt gelip, baraka ortasında dikildi:

- E-kip! Kal-kış! Kalkın!

Bir birinci, bir ikinci yataktan başlar yükseldi: (248)

- Nikola, henüz çok erken.

- Zina yüzünü de yıkamamıştır.

Kalın, güçlü ses yine yankılandı, pencere camları çınladı:

- Yemek hazır. Ekin biçme başlıyor!

Battaniyeler açıldı. Sıcakla terlemiş delikanlılar gürültü ile yerlerinden kalktılar.

Harman yerinde çatırdayarak, parlayarak ocaklar yanıyor. Elektrikçiler, direklere tırmanıp, projektörler yerleştiriyorlar. Buğday eleyecek makinelere kara lastik borulara gizlenmiş elektrik çubukları uzatılıyor.

Harman yeri müdürü Apuş Yamankulov, bir birinci grup, bir ikinci gruptaki kızların yanına gelip, hızlandırıyor: “Haydi, sevimli küçük kız kardeşler, daha çabuk, küllü temizleyin, güzel güzel süpürün. Ekin biçme başlıyor! Görüyor musunuz, işte Poddubny ekibi şimdi tarlaya çıkmaya da başladı. Harman yeri bugün kızacak, ancak, ellerim kızarmasın, utanç içerisinde kalmayalım”.

47

- Ne yapmalı, ne yapmalı?

Dudaklar, titreyerek, sürekli bu sözü tekrarlıyor. Yürek, zehirlenmiş gibi çarpıp, göğüsten çıkıp gidecekmiş gibi çırpınıyor. Bütün vücut diken diken oluyor. Dizlerinin bağı çözülüyor. Düşünce acele ettiriyor, kovalıyor, bir tarafa sürüklüyor, koşturuyor.

İlham soluk alamadan halsizleşip durdu, daha doğrusu, sallanarak gidip yığıldı.

Karanlık gece. Ancak bozkırda gündüz vakti gibi koşuşturma, gürültü patırtı. Traktör, biçerdöver, araç motorları durmaksızın gürültüyorlar. Onlar yaklaşarak kulağı zonklatıyorlar, ardından, uzaklaşıp, gönü huzursuz etmeye başlıyorlar. İşte bu motor sesleri dindiğinde, uzaktan, muhtemelen, yalnız çam tepesindeki harman yerinden kesik kesik türkü sesi yankılanıp kalıyor. Bugün ekin biçmeye başlamanın ilk günü. Bunun için tarlada da, harman yerinde de rahatsız edici koşuşturma. Çevrede ateşler. Bir sağdan, bir soldan, bir arkadan, bir karşıdan hüzmeye hüzmeye nurlar karanlık geceyi yırtarak, delerek İlham’a uzanıyorlar da, gözleri kamaştırıp, birden kayboluyorlar. Daha sonra yeniden, yeniden alevleniyorlar, arıyorlar, yokluyorlar. (249)

İlham bu gürültü patırtıdan, aydınlıktan kaçtı. O, şimdi yalnızlık, huzur, karanlık arıyor. Lakin niçin bunlardan kaçıp kurtulamıyor? Niçin onu takip ediyorlar?..

Yatınca İlham üşüdü. Paltosunun yakasını kaldırıp, şapkasını alına kadar bastırıp indirdi ve yerden kalktı. Önce yavaş, ardından daha hızlı yürüyerek gide gide, kendi kendini tutamayarak, var gücüyle koşturmaya başladı.

Daha yeni biçilmiş buğday kırları, anızlık. İskarpinleri bir bu tarafa, bir diğer tarafa eğiliyorlar. Yükselmiş sap kısa çorapları delip girerek, topuğa, baldıra saplanıyor. İlham durmaksızın koşturuyor. Kırdan biçerdöverin bıraktığı saman yığınları. İlham bir buna, bir diğerine girip batıyor, yıkılıyor, sürünerek çıkıyor, yine, ardından birisi kovalayıp geliyormuş gibi, siyahı beyazı ayırmadan koşturuyor. Sırlısklam ter içerisinde kaldı. Sonunda halden düşüp, saman yığınlarının birisine takılıp yuvarlandı.

Tir tir titreyen dudakları sürekli aynı sözü tekrarlıyor:

- Ne yapmalı, ne yapmalı?!

O bugün üç defa takati kalmayarak, Kükçetav'a gitti. Böylesi gergin, harap olma öncesinde kalan dakikalarda nereye gitsin?

Ekibe mi? Hayır, İlham ondan ayrıldı. O şimdi kesilmiş uzuv. Leyle'ye mi? Nasıl o arlanmadan onun karşısına gidip yaralı yüreğini açabilsin.

Hayır, hayır, yol kapalı. O kapılar İlham için açılmayan ağır kilitlerle berkitilmiş. Böyle olunca?..

O, şimdiye dek iki defa, dayanak, yardım arayarak, şehirdeki bütün evlerden daha güzel, sıcak görünen yeşil eve gitti. Ümit ve inançla gitti o, bu eve! Ancak...

Her zaman kelebek gibi uçup, al dudakları ile sürekli gülümseyip, hatta boynuna sarılıp, kucaklayarak karşılayan Göliye de, oğlum diyerek, selamla bekleyen Şehröstem ağabey de bu defa göz kapaklarını kaldırmadılar. Onlar, İlham'ın başına inen belayı acaba ne zaman duymuşlar.

Şehröstem ihtiyar, İlham'ı hemen eşikten geri itti:

- Sen, yavrum, bu çevrede çok dolaşma. Bizim fazla dünyamız yok, kendi düştüğün çukurdan kendin çıkmasını da bil, bize yapışma, dedi. (250)

İlham şaşırıp, bir tek kelime de edemedi, başını yere eğdi ve dönüp çıktı. "Alka Göl'e dönünce, onu savcı çağırttı. Yine, canını tırmıklayan aynı soruyu sordu:

- Kooperatifin seksen beş bin somluk malını ne yaptın?

İlham kendisi de bilmiyor. Nereye gidebilir o kadar mal. Doğrusu, o azıcık içti, Göliye ile bir iki defa restorana gitti. Göliye'nin doğum gününde hediye olarak kadife gömleklik verdi. Kendisine elbise aldı. Gömlekler aldı. Lakin bunlar hepsi de açık, malları satmaktan elde edilen fayda, Şehröstem ağabeyin dediği gibi, "ecir" hesabına idi. O parayı Şehröstem ağabey kendisi çitirdatıp sayarak İlham'ın eline tutturdu. Ama işte incelemede seksen beş bin somluk mal eksik çıkıyor. Nereye gitti? İlham kurşun olup ağırlaşmış, eğilip düşen zavallı başını zor zor kaldırıp yalvararak baktı:

- Bilmiyorum, yoldaş savcı...

Savcı, gencecik, geniş yüzlü Kazak delikanlısı. Kısık gözleri ile İlham'ı burgulayıp sözünü birden kesti:

- Üç gün içinde seksen beş bin somu bulup getirmezseniz, ben sizin tutuklanmanız için emir veririm. Anladınız mı?!

İlham tekrar Kükçetav'a gitti. "Hayır, Göliye beni böylesi zor durumda terk etmez, o böyle terbiyesiz kız değil. Akşam kasten, beni sınamak için sadece konuşmadan dönüp gitmiştir. O kendisi beni kucaklayıp: "İlham, ben sensiz duramıyorum, sadece bir gün dahi, bir saat dahi", derdi. Şayet şimdi beni hapishaneye kapatmak için hazırladıklarını bilse, şüphesiz bana yardım eder. Şehröstem ağabey de kötü insan değil. Ben, başımı eğip konuşmadan gidince, kendileri de kızmışlardır... Belki, sonradan çıkıp aramışlardır da? Ben acele ettim. Neden acele ettim acaba?"

İlham, üçüncü defa yeşil eve gitti. Lakin bugüne kadar sonuna kadar açık duran eğri tepeli kapı bu defa bastırıkla sağlamlaştırılarak kilitlenmiş. İlham çaldı, uzun süre çaldı. Hiç kimse de ses vermedi.

- Şimdi ne yapmalı?

İlham küçük saman yığını üzerinden başını uzatıp ayağa kalktı ve şaşırıp kaldı. (251)

- Bu ne bu?

Yalnız çam tepesinin ardı kızarak parlıyor.

Yoksa şimdi tan mı atmaya başlıyor? Yoksa deliriyor muyum? Gözleri yeterince görüyor mu? Gözlerini çitirdatarak yumup, tekrar açtı. Lakin karşıdaki kızıl ışık sönmedi.

Ayakları o sırlı aydınlığa doğru alıp götürdü. Başına toplanan düşünceler ona huzur vermedi: "Anneciğim, kıymetli anneciğim, sen neredesin şimdi?" Yüzüne sıcak damlalar yuvarlandı. "Anneciğim, sen şimdi Karadeniz boyunda, dalgalara bakıp dinleniyorsundur. Benim, İlham'ım Kazakistan

bozkırlarında, işte şöyle ekin dalgaları arasında koşturup duruyordur diye seviniyordur... Ama ben? Hıçkırma hıçkırma ağlamaya başladı.

Ayakları gayret ederek tepeye çıktılar.

Tepede, Yalnız çam tepesi altında, biçilen tarlanın üstünde ateş. Anız yanıyor. Gece. Alevler, projektörlerle parçalanmış, gürültülü patırtılı, azaplı ve tehlikeli gece! İlham kayaya dayanıp hareketsiz durdu. Tepeden sıcak rüzgârla duman kokusu geldi. Yığın yığın saman yanıyor, anız yanıyor. Sabaha bu kırlara traktörler gelir. Onlar, gelecek yıl buğdayları için toprağı sürmeye başlarlar.

İlham, gelecek yılı görebilir mi?! “Ah, çok, çok yaşamak istiyorum, anneciğim... - İlham iki eli ile başını tuttu, şakakları çatlayarak sızlıyor. – Yaşamak istiyorum, anneciğim, kıymetli anneciğim, ben yaşamak istiyorum...”

48

- Sen hâlâ uyumuyor musun?

Vera, Karaküz’ü sesinden tanıyıp dönmeden yazısına devam etti.

- Şimdi. Sadece bir iki sütunu tamamlıyorum. Gel. Otur.

Karaküz, yavaşça gelip, battaniyeyi çekip, kerevet kenarına oturdu.

- Muhasebeni çabucak kapatıp, kurtulmak için mi acele ediyorsun?

Vera, muhasebe formunu doldurup, kalemını bıraktı ve dönüp oturdu. Karaküz’ün sorusunu işitmemiş gibi görünüp, sözü başka tarafa çevirdi.

İnsanları mı teftiş ediyorsun, peki kendin neden yatmıyorsun? Az sonra horozlar da öter. (252)

- Gerçekten de... - Karaküz ağzını açıp, kollarını açiverdi, gerildi – kerevete oturunca, uyku bastı galiba. – Ben yepyeni ürünler alıp dağıttım. Kızlar patates soyuyorlar. Kısa süre içerisinde akşam vardiyası yemek almaya gelecek. Dur, ben şimdi...

Karaküz, sözünü söyleyip de bitiremeden, koşturup çıktı. Vera kapıdan “ne oldu” diye bağıra kaldı.

Karaküz çabuk dönüp girdi. Onun elinde çaydanlık ile her ne ise bir paket vardı. Onları masa üzerine koyup, dosyaları birbiri üzerine bıraktı.

- Haydi, uykunu açalım.

- Çay mı alıp geldin? İşte bende de akşamdan kalan “Kis-kis”ler de vardı daha. – Vera komodininin şekerlemeler alıp koydu. – Beni de uyku basmaya başlamış idi. Haydi, daha yakına otur.

Karaküz, kerevetin masaya bitişik olan başına oturup, paketi açtı.

- İşte annem bavırsak göndermiş. Çayı istediğin gibi doldur şimdi.

Onlar çay içmeye başladılar. Vera bavırsak alıp yedi.

- Nasıl da kabarıp pişmiş. Çok lezzetli. Mektup yazdığında, Balşiker ablaya, Akılbik ağabeye benden de selam söyle, tamam mı? Tekrar sizin köye gideriz, tamam mı?

Karaküz, bardağını bırakıp, “Kis-kis”in kâğıdını açmaya başladı.

- Bilmiyorum... Sen şimdi bizden gidiyorsun.

Vera bile bile gözlerini kocaman açıp şaşırılmış gibi yaptı:

- Evet öyle. Çok uzağa, Moskova’ya gidiyorum.

Karaküz yere bakıp, derin bir nefes aldı.

- Benim için Moskova’dan daha uzak. Bugün okula baktım. Güzel olmuş. Grişa söyledi, yarına komisyon kabul edecek, diyor. Ben sana alışmıştım...

- Tamam, çayın soğuyor, - Vera, Karaküz’ün bardağına sıcak çay ilave etti, - iç şimdi. Ben sadece komsomol muhasebesinde sende olurum.

- Bak, şimdi alay etmeye başladın.

- Alay etmiyorum. Kurul seçti. Yarına yeni muhasebeci geliyor. Genç bir delikanlı. Dur, sen daha beni unutmamışsın. (253)

Karaküz sessizce çayını içip bitirdi ve kalkmaya başladı.

- Şimdilik delikanlıların kaygısı yok, çok yoruluyorum. Şimdi, sabahki yemeği yetiştirmeli. Sen de biliyorsun, insanlar günden güne artıyor. Ama yine de, çok ciddi söylüyorum, öğretmen olunca, bizi unutma sakın... Gideyim.

- Dur bakalım, - Vera, Karaküz’ü kolundan çekip kerevete çöktürdü, - kızların var, çalışıp duruyorlar. Benim sana söyleyecek bir sırrım var.

- Sır? – Karaküz oturdu. – Nasıl bir sır bu?

Vera, çayını içip bitirerek, yiyecekleri gazete ile kapattı.

- Oracıkta kalsın, sabah yemeğini tekrar beraber yeriz. – O, kendisi de Karaküz yanına kerevete geçip oturdu, fısıldayarak anlatmaya başladı: - Küktirek’e gittiğimizde ben sana buketler hakkında anlatmıştım.

- Evet, evet. Yine bir hal oldu mu?
- Hayır, olmasına olmadı. Ama o sırlı kişinin kim olduğunu öğrendim.
Karaküz, Vera'nın iki kolundan sıkıp, gözlerine dikildi:
- Ya, söyle, söyle! Kim o?
- Grişa.
- Vivdiç mi?
- Ta kendisi.
Kızlar ikisi de susup kaldılar. Karaküz, Vera'nın kolunu bıraktı, ona hiç bakmadan konuştu:
- O, öyle mükemmel, gayretli bir delikanlı...
- Altın delikanlı o. Lakin... - Vera, Karaküz'ün elini sıktı. - ...Sürekli onun hakkında düşünüyorum... O, beni çok seviyor... Ancak biliyor musun, Karaküz, doğrusunu söylemek gerekirse, korkuyorum.
- Neden?
- Neden diyerek, sen de anlıyorsun. Nasıl mükemmel insan olmasın... Elinden gül dökülmesin. Ömrünü dilsiz kişi ile bağlamak oyun iş değil... Ne yapacağımı da bilmiyorum, canım. Grişa'ya da acıyorum, kendime de...
- Dostum, ne diyeyim...
Hemen baraka yanına araç gelip durdu. İki defa uzun uzun korna çaldı. (254)
Karaküz fırlayıp kalktı.
- İşte, beni çağırıyorlar da... - Karaküz koştu çıkıp gitti. Vera üzerini çıkarmadan yerine yattı ve mindere kapanıp ağlamaya başladı.
Pencere ardından sızarcasına tan belirmeye başladı.

49

Almagöl mindere başını koyunca mayışıp uyuyuverdi.
- Uyu, altınım, - Gayşe, kızını kaldırıp sağ tarafına çevirip bıraktı, ince kızıl saten yorganını kıstırırverdi. - Sen bugün ilk defa iş yapıp yorularak döndün, kulunum, uyu şimdi...
Gayşe, kalkıp gidecek idi, sandalyeye gözü çarpıp, durakladı. Kerevet kenarındaki sandalyenin arkasına karanfil rengindeki beyaz yakalı gömlek, siyah saten önlük iliştilmiş. "Nasıl çabalayıp, düzgünce iliştilmiş!.." Sandalye altında kızıl yünden dikilmiş küçük botlar. Onlar üzerinde bir çift ak corap. "Çoraplarını nasıl da dikkatli giymiş, bir yerine dahi leke deşirmemiş, galiba".
- İşte nasıl da tertipli benim göz nurum.
Gayşe sadece annelerde bulunan gururlu bir sevinçle kızına hayranlıkla bakadurdu. Sabi annesinin bu sıcak yumuşak bakışını sezmeden, rahatlayıp, çocuk gamsızlığı ile geniş geniş nefes alıp uyuyor. Şimdi sadece onun küçük kulağı ve yarım elma gibi pembe yüzü görünüyor.
Gayşe eğilip kızının yüzünden öptü.
Almagöl, bugün her günküden çok erken uyandı, elini yüzünü gayretle birkaç defa sabunlayarak yıkadı, sabah yemeğini hemen ondan bundan tadıp arkadaşları ile bozkıra çıktı. Bozkırdan terleyerek, yorularak döndü. Lakin yorulduğunu hissettirmeden, kapıdan haykırarak, övünerek girdi:
- Anne, anne, bak hadi, işte ben nasıl çiçekler topladım. Güzel mi?
- Çok güzel.
- Diğer kızlarda böyle kızıl çiçek yok. - Almagöl, bir demet kır çiçeği arasında tek başına parlayan kızıl çiçeği gösterip, övündü. - Ben dağdan buldum. Çok güzel çok, değil mi anne? (255)
Gayşe, Almagöl'e yemek yedirdi, önceden hazırlamış olduğu formasını giydirdi.
Almagöl'ün bir elinde buket, diğer elinde yeni çanta. Onlar ikisi birlikte bugün, ilk defa, yeni yapılan sovhöz okuluna gittiler.
İlk defa okul kapısını açmak! Nasıl kıymetli, ebedî unutulmayacak dakikalar. İnsan yaşlanıyor, dünya meşakkati ile parçalanıyor. Kendi hayatında insanoğlu nasıl da mutlu, kaygılı olaylarla karşılaşılıyor. Lakin ilk okul kapısını açtığındaki şaşkınlık içindeki mutluluğunu hiçbir zaman da unutmuyor. Tam tersine, uzun yıllardan sonra o kıymetli dakikaları hatırına getirip, tatlı bir hasret geçiriyor değil mi?
"... İşte Almagöl büyüyor... Selamette olsun. Ana babasının düzenliliği olsun. Yetimlik? Hayır, hayır, onun Almatay'ı hiçbir zaman da yetimlik görmez. Yeterince, Gayşe kendisi de üvey anne elinde unutulmaz mihnet çekti. İşte o bugün elifbanın ilk sayfasını açtı. Yıllar geçer, fark edemezsin de. Almagöl boylu kız olup, "yetkinlik diploması" alır..." Birden yüreği delinip, tuz serpilmiş gibi acıyıverdi. Parlak, tatlı düşünceler huzursuzluk ve kendi kendisinin kanaatsizliği ile deşti: "Peki Zeytüne!.."

O da, Almagöl gibi, Gayşe'nin öz kızı... "Zeytüne bugün enstitünün kapısını açtı. Bu da mutluluk. Ama o nedense donuk, derin olmayan mutluluk. Dur, ben nasıl düşünüyorum: "Donuk, derin olmayan mutluluk?" Bu şekilde yarım yamalak mutluluk olur mu ki? Of! Olur imiş!"

Zeytüne son mektubunda babasını sorarak sözü devam ettirmedi. "İmtihan engellerini geçtim. Bütün derslerden de "iyi" notlar aldım. Anneciğim, ben artık pedagoji enstitüsü öğrencisiyim. Çok hoş, Zeytüne, öğrenci!.. Kendim inanmıyorum da. Anneciğim, enstitüye girdiğimde, senin de böyle oldu mu?"

"Hayır, kızım, ben enstitüye senin gibi çabucak yerleşemedim. İlk önce yüksek okula hazırlık kursunu bitirmek, ondan sonra çalışmak zorunda kaldım. Ondan sonra ben enstitü kapısını açabildim. Sen, Zeytüne, başka devir insanısın. Sen bahtlısın. Her mektubumda ben sana "Sen bahtlısın" diye yazıyorum. Lakin yeterli mi bu?

Seét'in dediği gibi, şöyle de ateş, böyle de alev."

Gayşe pencereyi açtı. Odaya serince, nemli (256) hava aktı. Gece bulutlu. Ama kırdan sürekli uykusuz motorların sesi duyuluyor. Ekin biçiyorlar. Ekin dövüyorlar. Ekin taşıyorlar. Bu yıl ekinler çok güzel ürün verdi. Hayran kalmaya, sevinmeye doyamıyorsun. Niçin işte Gayşe'nin kaderinde de böylesi bol, mutluluk verici başarı yok acaba. niçin yok?!

Gayşe, Küktirek okulundaki ders yılının tamamlanması ile "Alka Göl" sovhozu okuluna müdür olarak seçildi. Alka Göl okulu! O zamanda okul dediklerinin temel taşı da yoktu. Kalacak öğrencilerin çoğu Sovyetler Birliğinin türlü köşelerinde, türlü şehirlerinde, köylerinde, istasyonlarında öylesine oynayarak, yeryüzünde "Alka Göl" denen sovhozun varlığını dahi bilmeden koşturmuşlardır. Gayşe, bir taraftan, Küktirek'teki işlerini yeni müdüre havale etti. Diğer taraftan, yeni okul yapmanın meşakkati peşinden koşturdu. Kükçetavdan mühendis bulup, kurulacak okulun projesini, muhasebe defterini yaptırttı, bankadan borç alma kâğıtlarını resmîleştirmek yerinde oldu.

Ancak büro yetkilileri hesaplayıp, ölçüp, işi tamamlayıp imza atana kadar, zaman beklemedi, güz yaklaştı. Taş okul yerine, toplama kalkanlardan okul yapmak uygun oldu. Grişa Vivdiç sağ olsun, canıyla teniyle yardım etti. Başka ekipler de yardıma geldiler. İş yeterince idi, kolektif el birliği yapınca, hepsini de tamamlayıp bitirdiler.

İşte bir eylülde okul yapılıp tamamlandı. Doğrusu, tabanları boyamayı yetiştiremediler. Olsun, ne yapacaksın bir yıl tavşan derisi de dayanır derler. Bir yıl boyasız tabanla çıkarılır. Bu okul on yıllık okul olmalı. Bu yıl burada sadece beş tane sınıf açılıyor. Kalan sınıfları dolduracak öğrenciler yok. Gelecek yıl şüphesiz bütün on sınıf da açılır. Bu yıl üst sınıflarda okuyan birkaç öğrenciyi sovhoz her gün araçla Küktirek'e alıp götürüyor, akşam alıp dönüyor. Fırtınalı günlerde öğrenciler dönmeyerek orada kalıyorlar. Çetin, ne yaparsın, hepsi de aynı anda olmuyor. Gelecek yıla kadar eziyet çekmek daha iyi olacak.

Sovhozun kendisinden beş öğretmen bulundu. İşte Vera Gaydamako genç olduğuna bakmayarak akıllı, terbiyeli kız... Koşturarak çalışıyor. (257)

Akşam Kükçetav'dan erkekli, kadınlı iki öğretmen geldi. Pek keskin kenarlı görünüyorlar görünmesine... Söze: "Bize konfor lazım.. Daire nasıl?" diye başladılar. Toyak düşünüyoruz dedi. Ne düşünecek. Düşünse de düşünmese de, hazırdaki bir odadan fazlasını nereden bulacak.

Okul teçhizatları, okul kıyafetleri bulma ardından çok fazla koşturmak zorunda kaldık.

İşte nihayet bugün beklenen tantanalı gün geldi.

Okulun cephesinde kızıl bayraklar, kapı karşısına kızıl kurdele uzatılmış. İlk defa okula gelen küçücük kara kız Aygöl makasla atlas kurdeleyi kesti...

Pencere. Pencere yanında Gayşe dikilip duruyor. Dışarıda karanlık gece. Almagöl uyuyor. Gayşe yalnız. Nasıl çetin şu yalnız kalmak. Düşünceler. Düşünceler. Onlar Gayşe'ye hiç de huzur vermiyorlar.

- Tu-tu-tu-u...

Akşam bozkır yankılanıp, çınlayıverdi. Tık tık, tık tık edip vagonlar geçtiler. Lokomotif tekrar bir defa daha bağırıp, vedalaştı, gitti.

Düşününce aklın gidiyor. Daha sovhoz kurulmaya başladığından bu yana olsa olsa bir yıl oldu. Ama Alka Göl boylarında ne kadar yenilik. Kuruyup çekilmiş göle su geldi. Demir yolu geçti. Yeni yeni evler, binalar yapılıyor. Bozkırda dalgalanıp duran ekin. Harman yerlerinde dağ dağ yükselen buğday yığınları... Bu göze görünen mutluluk. Toyak da, Seét de, sovhozdaki yüzlerce erkek, kadın, kız da, Gayşe kendisi de bu büyük mutluluğu ortaya çıkarmak için var güçlerini sarf etmiyorlar mı?!. İşte bunun için de insan yaşamak istiyor, ışıyıp gelen hayatı daha geniş kucaklamak istiyor. Lakin içte, ruhi dünyada niçin huzur yok. Onu rahatlatmak mümkün değil mi? Her bir kişinin hayatı sadece gençliğindeki akış ile devam etmiyor. Dünya oldukça, farklı oluyor. Türküde de söylüyorlar ya: "Bir bulanmadan, su da berraklaşmıyor, bulanmadan olmuyor, olmuyor..." Bulanmış imiş, şimdi de berraklaşsın. Seét kendi yerinde. Biz kendi yerimizde. Zeytüne, nasıl da olmasın, yuvadan uçmuş kuş. İlk sevgi hisleri pahasına bugünkü aile hayatını bozmak cinayet olur idi.

Evet, akıl böyle diyor. Ancak yürek!.. İnsanoğlu dünyaya sadece bir defa geliyor. Bir defa yaşıyor. (258) Ondan sonra o kayboluyor. Dönüyor. Nasıl kısa bu insan ömrü. Böyle olunca, kendi hislerini kendin zincirde tutmak, kendi dileğini kendin gömmek – kurban etmek, neticede ebedî inlemek, ruhani sakat olarak yaşamak hak mı? Düşünceler, düşünceler... Nasıl edip de uyuşturmalı bu sabırlı akıl ile huzursuz yüreği?!

Soğuk rüzgâr esti. Masadaki kâğıtlar uçuştular.

- Hay! Pencereyi kapatmayı da unuttum.

Gayşe kalkıp pencereyi kapattı, perdesini indirdi. Duvardaki saatin küçüçük kapağı şilt edip açılarak, guguk kuşu eğildi:

- Guk-gu, guk-gu...

- Saat de on bir olmuş, yatma zamanı. Yarına şehre gidip, kömür için emir alası da varmış.

Almağöl yorganını tekmeleyip düşürmüştü. Gayşe, yorganı kaldırıp, kızını güzelce sarıp düdü ve üzerini çıkarıp kerevetine yattı.

50

Kükçetaç'ın havasını hiç anlamazsın. İşte bugün de güneşli bir sabahtı. Bozkır, serin güneşten kurtulup, sıcak nurlarla kucakladı. Nasıl da güzel bu güneşli günün bozkır sabahı! Sarkık başıklarını kaldıramadan eğilmiş buğdaylar, vadi alanlardaki otlar, çilek yaprakları, eğrelti otları, kavaklıklar, orada burada yolunu şaşırarak oturmuş kayınlar, çamlar, otla kaplanmış kirpi tepeler, dağlar, hatta dağ başlarındaki seyrek seyrek kayalar, hepsi de, hepsi de altınla yaldızlanmışlar. Onlar koyu sarı, kırmızı, kahverengi renklerle ışığı parlıyorlar, gözleri kamaştırıyorlar ve heveslendirerek kendilerine çağırıyorlar. Gökyüzü bulutsuz. Her şey zarif, engelsiz görünüyor, uçup gidecekmiş gibi duruyor. Gönülde heyecan, coşku ruhu artıyor.

Lakin böylesi günlerin kıymeti, şimdi gözleri okşayan güzelliğinde değil, zor şartlarda yükseltilen bozkır bölgesinin ilk ürününü, döküp saçmadan, bir başağını dahi bırakmadan çabucak toplayıp almak için imkân vermesinde. (259)

Onun için bugün "Alka Göl"ün büyüğü de, küçüğü de güneşli sabahı mutlulukla karşıladı. Akşam vardiyasında çalışanlar, dinlenip gelen yoldaşlarına araçlarını teslim edip, "bugün bütün pedallara basın" diye talimat verdiler. İyice yağlanmış, gün boyu yetecek kadar benzin, mazot ile yedeklenmiş traktörler, biçerdöverler, araçlar azıcık durduktan sonra, tekrar gürüldyerek hareketlendiler. Harman yerindeki savurma makineleri, buğday makineleri, tahıl doldurucular harekete geldi, kehribar buğdaylar altın yağmur olup yağdı.

- Haydi, canlarım, - dedi İrgali kendi ekibine. – Bugün dizgini sağlam tutmak, en az iki ölçü vermek lazım! Görüyorsunuz, tren yolu açık!

Ama "yeşil ateş" uzun süre yanmadı. Öğleye doğru gökyüzü kaşını çattı, yüzünü buruşturdu. Doğudan keskin, soğuk rüzgâr esti. Ağır kara bulutlar dağ hörgüçlerine dolanıp, salınarak çoğaldılar.

Traktör, kır başına yetişince, dolanıp, biçerdöveri rüzgâra karşı çevirdi. Rüzgâr kullanmaya elverişli olana kadar, sabretmek gerekiyordu. İşte şimdi yüze çarpıp kamçılamağa başlayınca, dümen çarkında durmak iyice zorlaştı. Göz açmak mümkün değil. Yüzü kesiyor. Lakin ne yapacağını, dümen çarkında göz kapayarak çalışmak olmaz. Leyle, başını eğip rüzgâra karşı çevirmemeye çalıştı. O, sıraların uzantısına bakıp yığıcıyı bir kaldırdı, bir indirdi, dönüp, ambara buğday akışını gözledi, arkadaki alana saman atıp duran Kirill'e acele ettirdi, hemen el sallayıp, bağırarak traktörcüye anlattı, tekrar soğuktan uyuşmuş elleri ile dümen çarkına tutundu. Burna soğuk yağmur kokusu geldi. Leyle, huzursuzlanıp, öfkeyle kendi kendine konuşmaya başladı:

- Ah, sen acele ediyorsun... Ama o da yarı yolda bırakmaya niyetleniyor! Bu nasıl kahrolası bir rüzgâr bu! Ancak henüz yarı tarla da toplanmamış, öfkelenip, rüzgâra kin duyarak, doğruldu. Önde saf saf uzayan sıralar. Onların başı da, sonu da görünmüyor.

Leyle, traktörcüye elini salladı:

- Çabuk, çabuk! – Kendisi toplayıcıyı biraz kaldırmaya başladı. Ambara buğday daha çabuk, daha bol akmaya başladı.

Üçüncü ekipten birinciye geçirilince de, Kirill kendi farelik âdetini uzun süre üzerinden atamadı. İştenden (260) kaçtı, çadır etrafında ayağa dolanıp, "yersiz duran" eşyaları topladı, akıl verenlere dişini batırdı. İrgali, başta onu "kırgın tavada" tutmaya niyetlense de, fayda görünmeyince, diğer taraftan gelip baktı. Pophohlayıp, ağır tarafına saman sıkıştırdı. Bu şekildeki ilgi Kirill'in hoşuna gitti, el altına girmeye başladı, diğerlerini geçip, göze görünmeye çalıştı. Muhalefet elbisesini çıkarınca, Kirill eli çabuk ve cesur işçi olup çıktı. Nereye bıraksan, oraya saplanıp kalıyor, çalışmıyorum demiyor – taş kesilse de yenilmiyor. Yine başka bir hüneri var, o, dans ediyor, top olup yuvarlanıyor, iğ olup dönüyor, ekibi güldürmekten karınlarını ağrıtıyor. Ekipte böyle cilvelinin olması da iyidir.

Ancak şimdi Kirill'in hali övülecek gibi değildi. Rüzgâr karşıda. Toz toprak, saman, çer çöp “şeytan toyu” olup dönüyor. Hiçbir şey görünmüyor, nereden almalı, nereye bırakmalı. Konveyör ona bakmadan acele ediyor, eşip eşip samanı dolduruyor. Kirill görse de, görmese de, samanı dirgen ile çekmeyi bırakmadı. Rüzgâr biraz dinmiş gibi oldu, etraf açıldı. Saman boşaltıcısı ağzına kadar dolmuş! O, acele ederek pedala bastı ve bir yığın saman anız üstüne yattı. Kirill, rahatlayıp, dirgeni bıraktı: “Şimdi azıcık dinlensem olacak”.

Daha cümlesini tamamlayamadı, rüzgâr yüzüne çarptı, tekrar hortum başladı. Kirill yine saman içine dalıp konveyörü boşaltmaya girişti. Biçerdöver gidişini hızlandırdı, saman durmaksızın eşildi. Dirgen nasıl da hızlı koşturmasın, yetişemedi – saman, başlık altına sıkışıp, dolanıp kaldı. Konveyör tıkanı.

Leyle, öfkeli bir sesle bağırp, traktörü durdurdu ve biçerdöverin motorunu susturup, aceleyle arka alana çıktı. Saman presle bastırılmış gibi sıkışmış. Leyle, Kirill'e çıkışmadı da, onu görmedi de, samana dalıp, kolları ile çekip, yolarak, itip konveyörü boşaltmaya çalıştı. Kiril saman arasından bir görünüp, bir kaybolarak Leyle ile karşılaştı. Lakin onun gözleri ile karşılaşmaktan korktu “Delikanlı başın ile saman içinde gömülüp kal, biçerdöveri durdur. Utanç!” Üstelik vardiyadan sonra Leyle “hamama sokup, buhar çıkartmaktan” da geri kalmaz. (261)

Kirill utancından sırlı sıkılam ter içinde kaldı, gayret etti. İki yığın saman anıza yattı. Konveyör boşaldı. Tekrar motor güürüldedi. Tekrar hortum yükseldi. Çok geçmeden onlar kır başına çıktılar. Ambar doldu. O arada damperli kamyon çıkıp gelerek, buğday boşaltıcısı altına kasasını çevirdi.

Bir tek çöp olmayan, kayıp duran iri iri taneler hışırdarak kasaya aktılar. Leyle eldivenlerini çıkardı, palto cebinden makbuzlarını alıp, ne kadar buğday boşalttığını yazıp kabine uzandı.

- Aferin, Leyle, - kabinin penceresinden önce kapkara sakal, daha sonra Kufaryan'ın şapka gibi kabarmış kıvrık saçlı başı görüldü. Ağız yayılmış. – Sen bugün rekor kırıyorsun. Diğerleri...

Leyle, Aşot'un sözünü aniden kesti.

- Dilini oynatma, çabuk elini çalıştır!

Leyle yüzünü buruşturdu, uyuşmuş ellerini ağzına getirip üfürerek ısıtmaya çalıştı. Kufaryan, kızın öfkeli halini görünce, fazla söz söylemedi, makbuzun kopyasını geri verdi ve starta bastı, araç hareket etti. O arada traktör de gürlereyerek dönmeye başladı.

Biçerdöver, güçlülükle yan yan giderek, tekrar biçilen ekin üzerine girdi. Leyle toplayıcıyı indirdi. Sırada yatan başaklar irkilip hareketlendiler, zıplayıp kalktılar ve acele edip, keten boyunca silindir üstüne yığıldılar. Boşalan ambara yeniden buğday akmaya başladı. Kirill şimdi, öncekiyle karşılaştığında daha hızlı çalıştı. Saman sıkışmıyor, alana girmesi ile yığın yığın olup anız üstüne iniyor.

Hava açılmasa da, rüzgâr biraz hafifledi. Bulutlar dağılmaya başladı. Leyle gökyüzüne ümitle baktı; kim bilir, belki, bahtımıza, açılır. Traktörün de, biçerdöverin de motorları durmaksızın çalışıyorlar. Eğer bu şekilde düzenli devam ederse, bugün arazideki bütün ekini toplayıp, dövüp almayı tamamlarız.

Bu düşünceler gönü ısıtmaya yetmediler, bir şeyler takırdamaya başladı. Nerede? Ne oldu?

Leyle gözetleyip kulak saldı, eğilip toplayıcıya bakmaya başladı. Takırdama gittikçe arttı. (262)

- İl-ham! – Leyle elini sallayıp, sesi kısılmış bir şekilde haykırdı. – Dur-dur!

Traktör durdu. Leyle, toplayıcıyı kaldırıp, motoru söndürdü ve koşturup merdiven boyunca aşağıya indi. İlham eğilip toplayıcının dirgenlerini elle yokluyordu. Leyle acele ile onun yanına geldi.

- Niçin? Yine şurada mı?

- Evet, - İlham, diz çöküp, bükülen dişi iki eliyle çekmeye başladı, - tamamen eğilmiş.

Leyle, keten bezine yapışan balçıkları alıp atarak, biçerdöveri dolanıp, baktı. Şimdilik bütün parçalar sağlam. Tehlike yok gibi.

- Leyle, oldu. Düzelttim.

- Sağ olasın. Hareket edelim. Daha çabuk gitmeye çalış. Acele etmek lazım. Havaya güven yok.

- Ben de görüyorum, Leyle. Gayret edeyim.

İkisi de kendi yerlerine gittiler.

Traktör, tekrar sıra boyunca öne yöneldi. İlham öne bakıyor, sıraların yatışına uygun olarak traktörün yönünü düzeltiyor; arkaya dönüyor, sıralar toplayıcının tam ortasına denk geliyor mu, hemen gözünün bir ucu ile dümen çarkındaki Leyle'yi gözetliyor; bir işaret, emir veriyor mu diye. O, makineler takımının komutanı. Onu dinlemek ve emrini yerine getirmek lazım. Nasıl? Sadece işte şu başkanlığımdan dolayı İlham, Leyle'ye bağımlı halde mi oluyor? O, birkaç gün önceki olayı hatırladı.

...Ekip toplantısını İrgali açtı, ilk sözü Seét Battalov'a verdi. İlham onun sözlerini duymadı, biçerdöver dibinde başını yere eğip kendini bilmez vaziyette oturdu. Utanç, arlık. “Akılsızca. Gerçekten kendimi asmaya niyetlendim. Eğer Vera ile İrgali gelip yetişmese?.. Of! Nasıl bataklığa battım ben”. İlham inleyerek eki eli ile yüzünü kapattı.

Lakin bir tek kişi de onu gücendirmede. Biri de ayıplamadı. Çok çabuk, çok kısa konuştular da dağıldılar.

- Üzülme, kardeşçğim, - birisi arkadan dokundu. İlham başını kaldırdı. Battalov imiş. Onun gözlüğü eğilmiş, yüzünü sarı sakal basmış. – Seni ticaret işine geçirerek, ben de büyük hata işledim, - diyor. – Olsun. İbret olsun... Başını sallama, tekrar yenilenme yaptırırız. O sana “kutsallık” yapan Müslüman (263) ihtiyar hiçbir tarafa kaçamaz, kuyruğuna basarlar. Ama şimdi ekibe dönmek lazım. Leyle seni kendi makine takımına almak istedi. Çok sıkışık zaman. Makineler takımının yüzüne kızılık getirmemeye çalış, olur mu? Olan olmayan düşünceyi at.

İlham ya şaşırды, ya da utandı, cevapsız kaldı. Battalov fazla söz eklemedi, kendi işine gitti. O arada Arslanov, Kufaryan, Leyle geldi, hep beraber yemekhaneye gittiler. Yemekten sonra İlham, Leyle'nin makine takımında traktörü kabul edip aldı. Leyle kendisi gidip motor yağı alıp geldi, traktöre benzin koydu. Yüzü ile de, sözü ile de kızgınlık, incitme göstermedi, tam tersine İlham'a yardım etmeye çalıştı.

İlham'ın gönlündeki katılaşıma, kaygı dağıldı ve gitti. Daha akşam o, şu aydınlık dünyadan tamamen gitmeye hazırlanmıştı. Nasıl böylesi temiz gönüllü, çalışkan Leyle'yi kelebek Gölü'ye değiştirebilmiş? Nasıl böylesi yakın, kişilikli dostlarını bırakıp, ihtiyar tilki Şehröstem'in avına düşmüş?

Biçerdöverde kızıl bayrak yükseldi. Demek, ambar buğday ile dolmuş. İşte Kufaryan'ın damperli kamyonu da yaklaşıyor. İlham traktörü durdurdu. Hafif hafif yağmur yağmaya başladı. Tarlalarda daha ne kadar ekin! Gelip geçici yağmur olsa yine iyiydi.

51

Bugün, sevince karşı, hava çok ayaz oldu. Gökyüzünde bir bulut eseri yok, masmavi. Hava azıcık nemli, azıcık serince. Terletmiyor da, dondurmuyor da. Güzün böylesi güzel günlerine “ebiler ceyi (nineler yazı)” derler. Önceleri bu şekilde, kemikleri ısıtan güz günlerinde nineler ev yanında, ekşimtrak çürüme kokusunu yayan duvara veya gelecek yıl ev yapmak için hazırlanıp yığılıp konmuş çam tomruklar üstüne ayaklarını uzatıp oturarak, kısa çorap, eldiven örer ve “dedikodu” yaparlar idi.

İşte bugün böylesi güz gününde “Alka Göl”de hararetili iş kaynıyor. Sovhozun yaşlısı da, genci de durumunca tahılı çabucak toplayıp bitirmeye çalışıyor.

Ekini biçmeye başlayınca, “Alka Göl”e Leningrad'dan (264) heyet gelmiş idi, onlar hediye olarak; elektromotor, radyo malzemeleri, aparatlar, tıp malzemeleri, türlü ilaçlar, müzik aletleri ve pek çok kitap getirmişler. Heyet üyeleri, gelmekle, sovhözün her ekibine dağılıp, kolları sıvayıp işe katıldılar.

“Alka Göl” işçileri kendi sıralarında Leningrad hizmet sahiplerine bir tren katarı buğday döndermek için yükleme yaptılar. Bu tren katarına ekin biçmede en iyi takdimi yapan birinci ekip arazisinde yetmiş buğday doldurulacak idi.

Bugün o mutlu gün doğdu. Leningrad hizmet sahiplerine hediye edilecek tren katarı, yarışta ilk sırayı alan İrgali Arslanov ekibinin buğdayı ile ağzına kadar dolduruldu. Tren katarı tezden yola çıkacak. Onu Leningrad'dan gelen misafirlere teslim etmek için birinci ekipten heyet de seçildi.

Kükçetav'dan Peski'ye doğru yapılmaya başlanan demir yol hâlâ tam olarak kurulup bitmemiş durumda. Uzak bozkırda demir yolcular sürekli demir yolu katarı kaldırıyorlar, demir yolu kerestesi diziyorlar, raylar döşüyorlar. Ama “Yalnız Çam-Kükçetav” istasyonu şimdi işletmede. İstasyon olarak, burada hâlâ göze çarpacak hiçbir bina da yok. Kızıl kerpiçten yuvarlaklaştırılarak yapılmış kule, su kulesi ve cüruf duvardan yapılmış iki katlı istasyon evi. Çıkmaz yola konulmuş eski tipteki, şimdi işletmeden alınmış dört beş yolcu vagonu. Bunlar şimdi demir yolu işçilerinin kalacak binaları oluyor. İşte bunların hepsi bir araya gelip “Yalnız Çam” istasyonu olarak adlandırılıyor.

İstasyona epey insan toplandı: “Alka Göl”den heyet, Leningrad şehri heyeti, demir yolcular, çevredeki kolhozlardan gelmiş Kazaklar ve tren bekleyerek usanmış yolcular.

Tren katarını teslim etme ve gönderme töreni başladı. Çok uzun sürmedi. Özel tribün olmadığından, tören “Alka Göl”den gelen yük aracı kasası üzerinde açıldı. Halk aracı sarıverdi. Seét Battalov, küçücük bir girişle mitingi açıp, ilk sözü Toyak Berketbayev'e verdi.

Müdür, Leningrad'dan gelen misafirlere ve onlar aracılığıyla bütün Leningrad çalışanlarına “Alka Göl” (265) sovhözü işçileri adına çok çok selam söyledi, hediyeler için ve sovhözüye büyük yardım gösterdikleri için canı gönülden teşekkürlerini bildirdi. Halk, onun sözlerini hoş bulup alkışladı. Sonunda Toyak kendi sözüne, âdetince, atasözü ile devam etti:

- Misafir geldiğinde et pişer, et pişmezse, bit pişer, der bizim Kazak halkı. Siz geldiğinizde bizim bitimiz pişmedi pişmesine, işte etimiz pişti. Bunu kabul edip alınız, değerli misafirler.

Toyak bu sözlerini söyledi ve kasanın tabanına eğilip, kendi boyunda buğday demeti kaldırdı. Toplananlar yine gururla alkışlamaya başladılar.

Araca dayayıp konulmuş merdiven boyunca kasaya uzun boylu, zayıf biri çıktı. Araç yanında duran İrgali onu koltuklayarak yukarı çıkartıverdi. Bu, Leningrad heyetinin lideri ihtiyar Bolşevik Petr İvanoviç Morozov idi. O, Börketbayev'in verdiği demedi iki kolu ile kucaklayıp halka döndü. Birkaç defa başını eğdi.

Alkışlar biraz dinince, Petr İvanoviç demedi aracın kabinine dayadı, önce Toyak'ı, daha sonra Seét Battalov'u kucaklayıp öptü. İhtiyar Bolşevik Arslanov, Leyle Bulatova, Karaküz Akılbekova ve başkalarının ellerini de iki eliyle sıkıp, eskilerce hürmetle sırtlarına vurdu.

Petr İvanoviç'in sesi gür, sözleri ateş. Onlar yüreğe heyecan, gönle kanat ilave ediyorlar. Epeyce konuştu. Lenin şehrinin büyük ihtilal geleneklerini hatırlattı. Leningradlılar gibi hiç yorulmadan çalışmaya davet etti. Leningradlılara yollanan bir tren katarı buğday için çok teşekkür etti. En sonunda o:

- Lenin şehri hizmet sahipleri "Alka Göl" sovhozu işçilerinin bu ilk ürününü içtenlikle kutluyor ve seviyor. Siz bu geniş bozkırı baht bozkırına çeviriyorsunuz. Biz buna inanıyoruz, bu fikirde Leningrad, sizin yakın dostunuz. O, her zaman size yardıma hazır, dedi.

İstasyon nöbetçisi iki defa çingırağa vurdu. Misafirler vedalaşıp, tren katarına takılan yolcu vagonuna yerleştiler. Tren bütün bozkırı yankılatarak vedalaştı. (266)

Duman, sıklaşmaya, gült gült yükselmeye başladı. Kızıl oluklu hantal tekerlekler önce düzenli ve yavaşça, ister istemez bir şekilde dönmeye başlayıp, daha sonra acele ederek, koşturup demir rayları titreterek hızla gittiler.

Tren katarı gözden kaybolunca, Karaküz, Leyle ile İlham'ı hemen istasyon kenarındaki kayın ağacı testiden kırmız satan ihtiyar kadın yanına getirdi.

- Abla, bize kırmızınızdan üç kase koyun.

- Barekallah, - öylece kızgınlıkla oturan ihtiyar kadının ağzı yayılıp gitti, - hemen, yavrum. Param önden veredur, kızm.

Karaküz para uzattı. Kocakarı, parayı anında yelek cebine gizledi. Diz üstüne koyduğu kayın ağacı testisinin kapağını açtı, sol dirseği ile testi bastırdı, sağ elindeki kâseye dikkatlice kırmız akıtmaya başladı.

- Bizim gök kırsığının sütü, yavrucuğum.

Karaküz, kırmız doldurulan kâseyi dostlarına alıp verdi. Sonuncusunu kendisi aldı. İhtiyar kadın kapaktan damlayan kırmız damlasını ağzı ile yalayiverip kayın ağacı testinin kapağını tıktı.

- Akı, kırmızı yere damlatmak günah, yavrum.

Leyle ile İlham susamışlardı. Karaküz'ün ikramı hoşlarına gitti. Yudumlayarak içmeye başladılar.

Bu şekilde üçü birlikte lezzetlice kırmız içip dururken, ürküterek tren haykırdı. Leyle ile İlham merak ederek ses gelen tarafa döndüler. Burun deliklerinden nefes alıp buhara gömülerek, tren gelip durdu. Bellerinden altın kurdele çekilmiş, ayna gibi koca koca pencereyi yepyeni yolcu vagonları "işte görüyor musunuz, biz nasıl düzenliyiz, isterseniz sizin için de yerimiz var" der gibi kendilerine çağırıp duruyorlar.

Bu Petropavel – Alma-Ata treni idi. Burada sadece beş dakika duruyor. Satıcı ihtiyar kadın, bunu iyi gördü, kayın ağacı testisini çabucak boşaltmak için acele etti. Başörtüsünün kuyruğuna basa basa, yıkıla sürüne vagonların önüne çıktı.

- Şampan var! Şampan var! – Ses keskin, koşma gibi yankılanıyor. – Arak piş, durak budiş; şampan piş, batır budiş. Kırmız var! Bal tadında, kaymak tadında. Kırmız! Kırmız!

Karaküz güle güle ve nedense kırmız satan kocakarı ardından gitti. Leyle ile İlham vagonlara doğru (267) yürüdüler. Çok hoş, yolcu trenine bakmak... Her zaman onda nedense bir yenilik bekliyorsun. Yolcular, vagonlarından inmiyorlar, pencereye, vagonlar arasındaki boşluğa toplanmışlar – göz atıyorlar. Onlar için de ilgi çekici...

Leyle ile İlham trene yaklaştılar.

- Leyle!.. Canım.

Leyle şaşırıp durakaldı. O arada karşıdaki üç numaralı vagonun bir kadın inip Leyle'nin boynuna sarıldı, öpmeye başladı.

- Canımın içi... Seni de gördüm ya, güvercinim...

İlham, ne yapacağını bilemeden, çekinerek Leyle'den daha uzağa geçti. Kadının ateş gibi yanıp duran kızılımsı saçları dağılmış, üstünde kızıl ipek entari, ayaklarında yumuşak pelüş ayakkabılar.

Leyle güç bela kadının kucağından kurtuldu.

- Dur, Flera! Bu sen misin? Nereden? Nereye gidiyorsun?

- Sorma, - Flera, Leyle'nin göğsüne başını koyup hıçkırma hıçkırma ağlamaya başladı, - bahtsızım...

Leyle canım. Şimdi nereye gideceğimi de bilmiyorum. Gidiyorum. Alma-Ata'da uzak akraba ablam var idi. Annelere nasıl görüneyim?

İlham utancından kızardı, arkasını döndü. “Flera! Nasıl hoş, nasıl terbiyeli kız idi o okul çağında. Ama şimdi?..” İlham kendi gözlerine de, kulaklarına da inanmadı. “Gerçekten de bu bizim Flera mı? Bizim Madonna mı?”

Flera, Leyle'nin göğsünden başını kaldırıp, iki eli ile dağılmış saçlarını arkaya attı. Gözleri kızarmış, yaşla dolmuş. Göz kapakları şişmiş. Nerede o delikanlıları ateşe atan şuh mavi gözler? Önceleri yusuvarlak olup kızarıp yanan yüzü uzamış, solmuş, sarı tut basmış, zannedersin ki onun yüzüne ufak ufak yamalıklar koymuşlar. Dudakları göverip, salınıp düşmüş. Ama önceden o dudaklar kiraz gibi kızarıp dururlardı... Gerçekten de bu o bizim Flera mı?

- Yoksa tanımıyor musun da mı, İlham? – Flera, kız dönemlerindeki âdetince, gülümsemek istemişti, devam edemedi, dudakları eğilmiş bir şekilde kaldılar. – Bu benim. Bıvşaya Madonna.

İlham yakına gelip, Flera'nın zayıf elini sıktı. (268)

- Gerçekten de... Siz değişmişsiniz...

- Yaşlanmışsın diyorsun.

Flera, İlham'ı kolundan çekip kucığına aldı, yanağından öptü.

- Özledim, çok özledim sizi.

- Peki arkadaşım? Nasıl şimdi? Djan Araratskiy?

- Djan? – Flera'nın yüzü titreyiverdi. – Djan, sözde. Doğrusu Ehmetcan. Soyadı da uydurma imiş. Bir serseri olduğu ortaya çıktı. Onun “altın dağları”na inanıp, başımı harap ettim... O, Kavkaz'a varınca, beni attı ve...

Flera sözünü bitiremedi, istasyon nöbetçisi çingırağa vurdu. Leyle ile İlham, Flera'yı kucaklayıp, vagon kapısına kaldırıp diktiler. Flera eğilip, tekrar dostlarının ellerini sıktı. Tren uzun uzun bağırdı. Tamponlar birbirlerine çarpıp çınıladılar, vagonlar hareket etti. Flera hâlâ basamaktan çıkmayarak, vagon yanında yolcu eden Leyle'ye çok fazla şey söylemeye çalıştı:

- Yazık, çok az durdu... Ben Alma-Ata'ya gelince de adresimi gönderirim, mektup yaz.

- Flera, ben Alma-Ata köy yöneticiliği enstitüsüne dışarıdan okumaya girdim. Kışın konsültasyona geleceğim. Orada...

- Nasıl? Sen şimdi okumak için enstitüye girmeye de zaman buldun mu?.. Ama ben?.. – Flera ağlayıverdi. – Ama ben...

Leyle'nin gözlerine de yaş doldu, ne deyip Flera'yı avutacağını bilemedi. Yardıma İlham geldi:

- Flera, hiç korkma. Bizde çocuklar kreşi var, gel.

- Gerçekten de, Flera, - Leyle sevinerek dostunun elini sıktı. – Gel, canım!

Tren hareketini hızlandırdı, yolcu etmeye gelenler yetişememeye başladılar.

- Gelirim, muhakkak gelirim, sadece siz iş bulun.

- Onu düşünme, hoşça kal.

- Hoşça kal, hoşça kalın, güzellerim...

Tren uzaklaştı, üçüncü vagonun boşluğundan beyaz mendil sallandı. Uzun süre sallanarak gitti...

(269)

52

Tren katarını yolcu ettikten sonra, Toyak ile Seét “Bobik”e oturup, diğerlerinden daha önce, merkez çiftliğe doğru hareket ettiler.

Simka-Semafor tutuklanınca, “kara kediler”in de sesi soluğu kesildi. “Alka Göl” insanları rahatladılar. Toyak, aracına başka şoför aramadı. Orduda hizmet ederken, şoför kursuna gidip, üçüncü sınıf şoför hakkı almıştı. Kükçetav'a dönünce, ona göre kendi başına araç kullanmak doğru gelmedi.

Semafor'dan sağ salim kurtulunca, Toyak, evde biraz hazırlandı ve GAİ'ye gidip yeniden sınava girdi, direksiyonu kendi eline aldı.

“Bobik” çiftliğe yaklaşırken hemen sola, ekip kamplarına giden dar yola kıvrıldı.

- Stop! – Seét şaşkınlık içerisinde Toyak'ın omzuna elini koydu. – Hata yaptınız, yoldaş şoför.

- Tam tersine, Seét Kerimoviç, - Toyak el altındaki kolu burkup, hızı ikiye çıkardı ve Seét'e bakarak göz kırptı, - Şoför yanılmıyor – Mavi yemekhaneye! Misafirleri yolcu ettik, şimdi kendimiz bir ziyafet çekelim. Siz karşı değilsiniz değil mi?

- Ne yapıyorsun... - Seét gülümsedi. – Mal zenginden...

- Öyleyse, - Toyak atasözünün sonunu kendisi tamamladı, - can Huda'dan olsun... Ben, sabah erkenden Karaküz'e öğle yemeği hazırlaması için emir vermişim. Ne diyorsun, gece gündüz koşturmak yoruyor. Zamanında yemek de yiyemiyorsun. Bugün biraz, beraber oturup, güç toplayalım. Ayrıca, siz Petr İvanoviç'in son sözüne nasıl bakıyorsunuz?

- Leningrad'a gitme konusunda mı? İyi olurdu. Ben de bunu düşünüyorum.

- Haydi, Seét Kerimoviç, ekinleri toplayıp bitirince, yeni yıl öncesinde hanımlarla beraber Leningrad'a gidip gelelim. Petr İvanoviç tekrar tekrar çağırıldı.

Araç, bayraklarla, dövizlerle süslenmiş yüksek kapıdan geçip kıvrıldı ve durdu.

- Siz salona geçedurun. Ben mutfağa girip çıkayım. (270)

Toyak aracın motorunu durdurup, anahtarını cebine koydu ve yemekhanenin arka taraftaki kapısına doğru yürüdü.

İşte o, ekip delikanlılarının gayretleri ile meydana gelen Mavi yemekhane!.. Tepesi kayağan taş ile kapatılmış büyük ve yüksek bina. Onun yarısı kış için kapalı yemekhane, ön tarafı geniş açık veranda.

Birinci ekip gerçekten de büyük ve güzel yemekhaneye sahip oldu. Ekibin kampına giren büyük yol üzerine ta uzaktan görünen yüksek kapı yaptırıldı.

Verandada pikap çalıyor. Orkestra Oginskiy'in "Tugan il bilen savbullaşuv" (Doğduğun yer ile vedalaşmak) polonezini çalıyor. Nasıl derin, gönülleri dalgalandıran ezgi! Ne kadar his, ne kadar sevgi ve kaynayıp duran gözyaşları bu nağmede...

- Seét Kerimoviç, - salondan Toyak'ın seslendiği duyuldu, - buraya giriniz.

Seét, salona geçti.

Üzerine beyaz entari, başına kalpak giymiş yemek pişirici kız Daşa, Seét'i yemek, su hazırlanmış masaya davet etti:

- Oturunuz, ağabey!

- Sağ olasın, kardeşim.

Seét oturdu. Daşa, çatal, kaşıkları koyup, gitmeye niyetlendi ve durup Toyak'a soru ile baktı.

- Daha başka bir şey istiyor musunuz, yoldaş müdür? Karaküz ekibe yemek alıp götürmemi emretmişti. Kendisi henüz dönüp gelmedi.

- Gidiniz, gidiniz. Oradan dönünce, iki kâse çorba alıp gelirsiniz.

- Siz acele etmeyin, oturun. Biz şimdi...

Masada iki sürahi ile kırmız ve büyük tabakta beşparmak. Toyak, çakısını açıp tabaktaki eti doğramaya girişti.

Misafirlerini yolcu etme meşakkati ile kaygılanıp, Seét sabahleyin sadece bir bardak çay ile gitmişti, beşparmak çok iyi oldu. Et yedikleri sırada birer kâse kırmız da kaldırdılar. Güz kırmızı, son kırmız. O, mayıs ayındaki kırmızla karşılaştırıldığında zayıf olsa da, derecesi ile şampanyadan, şaraptan az değil. (271)

Azıcık içtikten sonra, sohbet de başladı. Önce dördüncü, altıncı ekip harman yerlerindeki buğdayın nemden ısınıp çürümeye başladığı, onu daha çabuk elevatöre gönderme çareleri hakkında konuşular. Daha sonra söz bazı ekiplerde biçip toplamanın gidişatı ve nadasa sürmeye geçti.

- Seét Kerimoviç, - Toyak, et doğradığı yağlanmış kolunu kâğıt peçete ile silip, sandalyenin arkasına yaslanarak oturdu, - şimdi benim size özel bir sorum var.

- Söyleyin, nasıl bir soru imiş?

- Siz bana kızıyorsunuz, doğru mu?

- Niçin? Dedi Seét, şaşırarak. - Ne için?

- Ne için diye, işte söylemek istediğim şey, Seét Kerimoviç. Kendiniz biliyorsunuz, yeni yer, yeni dünya, yeni insanlar. Çok türlü iş, çok türlü karakterler birbirine çarpıyorlar. Bunu siz kendiniz de anlıyorsunuz. Bazen afallayıp kalıyorsunuz, ne tarafa dönmeli, hangi kaburgadan tutunmalı bilmiyorsunuz. Bu şekilde başın donduğu, şaşkınlık zamanlarımda size de yersiz laf çarptığım oldu gibi...

- Börket, bence, o şimdi geçmiş yol. Doğrusu, başta münakaşa etmek de doğru oldu. Ne yaparsan yap, iş mükemmel bir şekilde devam etmiyor. Yine şunu da unutmayalım, eski Yunanlar: Gerçek doğruluk münakaşa sonunda bulunur, demişler değil mi?

- Ben, yoldaş Seét, tartışmaya karşı değilim. Bizim dünyamız bölen dünya değil, toplayan dünya. Hepimizin de düşüncesi bir, "Alka Göl"ü çok çabuk ayağa kaldırmak. Lakin türlü insanlarda türlü karakterler. Birisi adım atmadan biri koşturup geçiyor, ama diğer birisi de sağına soluna bakınıp oyalanarak çıkıyor. Hangisi dürüst çalışıyor?

- Basması nasıl.

- Akıllı söz. Doğrusunu söylemek gerekirse, ben hâlâ da basmanın dayanıklılığına az itibar ediyorum. Açıkça. Ama siz başka türlü.

Karaküz büyük iki kâse ile soğutulmuş şulpa alıp getirerek masaya koydu.

- Ben döndüm ve şimdi harman yerindeki işçilere öğle yemeği alıp gideceğiz. Size tekrar kırmız getireyim mi?

Toyak sohbetin bölünmesinden keyfi kaçıp, kaşlarını (272) çatmıştı, kızın gülümseyip, kendini işine adadığını görünce açıldı, masaya daha yakın eğildi.

- Daha başlanmamış bir sürahi var, yeter. Öyleyse, yavrum, işçilerini beklettirme, gidiver. Biz de şimdi hareket ederiz. Ama hatırlatman iyi oldu, harman yerine varınca, Yamankulov'a söylemeyi unutma, garajdan akşama beş damperli gelmeli, akşamki vardiyayı daha erken hareket ettirsin. Durmaksızın yükleyip yolcu etmek lazım. Parti örgütü başkanı ile ben de giderim. Unutma.

- Hayır, niçin unutayım, şimdi gidince hemen söylerim. Komik ihtiyar, sürekli güldürüyor... - Karaküz söylene söylene masayı düzeltip temizleyip, güzelleştirdi. – Eti de yememişsiniz.

Seét gülüverdi:

- Sadece kemikleri mi kalmış?

- Hayır, niçin öyle diyorsunuz, - Karaküz kızarıp bir Seét'e, bir Toyak'a baktı, - daha yarım tabak et var.

- Doyduk, kardeş, sağ olasin, - Toyak tabağı kenara doğru ittirdi, - çorba gelince ete yol kapanıyor. Alsan da olur.

Karaküz tabağı alıp çabucak mutfağa mest olup gitti.

- Et ete, çorba yüze derler. – Toyak iki eliyle tutarak kâsesini kaldırdı, - alınız, bu – Kazakça, kurt öldüren çorba.

- Ben bu şekilde de şulpa seviyorum, - Seét çorbayı bir iki yutup tadarak baktı, - gerçekten de, ekşimtırak, ağza tat veriyor.

Çorba içilip bitince de, Toyak hareket etmek için acele etmedi, yeniden sohbete döndü:

- Türlü insan, Seét yoldaş, türlüce. Kimisinin içindeki dışında, düşündüğü dilinde oluyor. O ilk karşılaştığı kişiye bütün olanını döküveriyor. İkinci bir insan kendisinin iç dünyası ile yaşıyor, düşünüyor, tereddütte kalıyor. Onun gönlünde katmanlı ağır mücadele devam ediyor. Bu şekilde de ilk karşılaştığı kişi ona sırdaş değil. Taş kayalar arasına sıkışmış baraj da bir zaman doluyor ve kıyılarından çıkıp taşmaya başlıyor. İşte insan gönlü?..

Ya bugünkü tantanalı sabah, ya da köpürüp duran güz kırmızı etki etti, Toyak çekinmeden gönlünü boşalttı. (273)

- ...Gerçekten de, Seét dost, birlik esas bereket. İşte şimdi acele etmeden, sağa sola bakıp, beraber, seyrederek adım atmak gerekecek. Gizlendiğinden dayandığın güçlü olsun derler yaşlılar. Şimdi dayanılan sütunun varlığını kendi gözümle görüyorum. O bizim parti toplantısı – Komünistler. Onun saflarına yeni gelen kişiler – Nikolay Poddubnyı, Arslanov, Ulcabayev, Vera Gaydamako, Vivdiç, Aleksandrovlar – en ağır yükü kendi omuzlarına alıyorlar... Alka Göl yarıları yeniden kaynayıp doldu. Su kaygısı gitti. Gelecek yıl Alka Göl boyunda kuş çiftliği organize etsek... Bozkıra koyun sürüleri yayılsa... Güzel soylu sığırlar alsak... Ben gece gündüz bunlar hakkında düşünüyorum. Sovhozu gerçekten ayağa kaldırmak için istekçe az, bir plan, bir ilmi hesap ve bir birlik lazım. Ekinleri toplayıp bitirmekle, "Alka Göl"ün üç yıllık perspektif planını hazırlamak esas iş olmalı.

Toyak, coşup "Alka Göl"ün yarını hakkında konuşuyor, ama Seét'in o devam ettikçe gönlü huzursuzlanmaya başlıyor. Yüreği sızlamaya başladı. "Alka Göl"ün yarını, tıpkı Toyak'ın düşündüğü gibi, parlak ve güzel olur. İşte o sabahı çabucak göresi geliyor. Lakin... "Gayşe ve Zeytüne var. Onlar hangi tarafta kalmalılar. Birlik, dostluk diyor. O sana güveniyor, ama sen? Ben suçlu muyum? Öyle olunca, ikiyüzlü olma, gönlünde ne varsa gizleme! Hepsini de, hepsini de söyleyiver... Evet, bu, tek dürüst yol. Söylemeli. Peki ondan sonra?.."

- Seét Kerimoviç, - Toyak sigara izmaritini kül tabağına atıp söndürdü ve sandalye başına iliştip koyduğu şapkasını alıp giydi, - şimdi hareket etsek iyi olacak. Çok oturduk. Ama siz Leningrad'a gitme konusunda düşünün.

- Evet, evet... - dedi Seét, kendi düşüncelerini sonlandıramadığından huzursuz olup; o, gerçekten uzaklaşarak oturuyordu, son sözü güçlkle yakaladı, çabucak yerinden kalktı, - iyi, iyi, düşünürüm.

Toyak mutfağa doğru döndü:

- Karaküz, biz gidiyoruz. Sağ olasin.

- Yine gelin!

Seét'i birinci ekip kampında bırakıp, Toyak sovhoz bürosuna döndü. Muhasebede çalışanlar öğle yemeğine gitmişler, odalar boş. Toyak, kabinini (274) açıp, masa yanına gelerek oturdu. Masada bugünkü posta – gazeteler, paketler, bandroller ve birkaç mektup. Toyak eline gelen ilk zarfi açtı.

Defter sayfasına yazılmış küçük yazı.

"Hürmetli yoldaş Börketbayev!

Sizin Kazak halkında çok akıllı bir atasözü var: "Dost ağlatarak, düşman güldürerek söyler", - der. İşte ben de sizi dost gördüğümünden, size canıgönülden acıyıp, neşesiz bir haber yazmaya mecbur oldum. Bağışlayın. Kısacası, şu şekilde; sizin hayat yoldaşınız – hanımınız Gayşe hanım ile parti örgütü başkanı Seét Battalov arasında her nasılsa şüpheli bir yakın ilişki var. İlkinde onlar, siz Alma-Ata'da olduğunuz zaman, bir gece, Kükçetav'da dağın ardında vakit geçirdiler. İkinci defa, gündüz, Küktirek

yanında. Üçüncü defa Kükçetaş'ta karşılaşır, Gayşe'nin önceki odasına gittiler (Siz de o evde kaldınız). Üzüntü verici haber yazdığım için başışlayınız. Size ihtiram ile dostlarınızdan birisi”.

Toyak mektubu okuyup bitirerek masaya koydu. Sigara paketinden sigara aldı. Yaktı. Acele etmeden sigara yanıp bitinceye kadar çekti. Mektubu alıp üniforma cebine koydu:

- Yine bir provokasyon! – Daha sonra huzursuzlandı. – Sadece provokasyon mu?..

53

Toyak kapıdan girer girmez, Almagöl fırlaya çarpa ona atıldı:

- Baba, müjde! Müjde, müjde... Bir defa öp, söyleyeyim.

- Ooo... Kulunum, git, git, - Toyak ıslak pardösüye asılan kızını yavaşça, iki kolundan tutarak kenara doğru itti, - gömleğini kirletiyorsun. Görmüyor musun, üstümden su akıp duruyor.

Gerçekten de o banma su. Paltonun başlığundan, kollarından, eteklerinden durmaksızın su damlıyor. Çizmeleri konçtan itibaren balçığa batmışlar.

Almagöl babasının böylesi iltifatsızlığına öfkelenip, başını yere eğip, dudaklarını büzdü ve birden hıçkırarak, salona koşturarak gitti. (275)

- Almatay! Kulunum, sana ne oldu? Hemen, paltoyu, çizmeyi çıkarırım.

Almagöl cevap vermedi. Onun sadece mışık mışık ederek burnunu çekip ağlaması işitildi. Toyak, paltosunu, çizmelerini çıkarıp, çabucak salona girdi, kerevette kapanarak ağlayan Almagöl'ü kaldırıp, bir bu yanağından, bir diğer yanağından öptü. Kız çok fena öfkelenmiş, Toyak çokça çekip baksa da, yüzünü sıkıca kapatan küçük ellerini çekmiyor.

- Kulunum, Almatay! İşte yine, yine seviyorum. Söyle, ne müjdesi? Söylersen, küçücük kayaklar alırım.

- Bak ben ağlamadım, tamam, baba!

Gözleri! Nasıl iri kara gözler! Uzun kara kirpiklerde henüz yuvarlanıp düşmemiş gözyaşı damlaları... Sanırsın ki çiğ ile yıkanmış kara Frenk üzümü... Dudaklar azıcık köpürüp, pembeleşip tomurcuklanıyorlar. Nasıl hoş ve canı eriten sevimli kız olmuş Almagöl!

O sırada kilerden tabakla un alıp gelen Gayşe de girdi. Toyak'ı görünce, o da sevinerek gülümsedi:

- Börketcan, Almagöl müjdeyi aldı mı? Bizde bugün büyük mutluluk. Sabahtan beri seni bekledi. Müjdeni istedin mi, kızım?

- Babam bana kayaklar alıverecek.

- Vay, - Gayşe elinden bir tarafa yuvarlanıp düşeyazan unlu tabağını birden kaldırdı. – Sizin cazibenize aldanıp tabağımı son anda düşürmedim. Şimdi geliyorum.

O, acele ederek yemek odasına geçti.

- Ne oldu? Ne müjdesi? Anlat şimdi, şımarığım!

Almagöl tekrar dudaklarını büzüp, başını sallayarak babasına şımarıklık yaptı ve cup ederek yanağından öptü.

- Anne, çabuk gel. Yoksa anlatıyorum.

- Şimdi, şimdi, Almatay, sadece unun üstünü örtüyorum.

- Annen gelmeden anlatmıyor musun? Hemen anlatıyorum diyerek müjdeyi istedin ama!

- Biliyor musun, Börketcan, - belindeki önlüğü çözüp, elini mendile sürte sürte Gayşe girdi. – Almagöl bugün okuldan kızıl yıldız alıp döndü ya.

- Doğru, baba. Şimdi gösteririm. Bırak. – Almagöl Toyak'ın kucağından kayıp inerek, masadaki çantasından (276) bütün kitaplarını, defterlerini çıkarıp, acele ile karıştırmaya başladı.

- Nasıl yıldız? – Toyak kerevet yanındaki sandalyeye gelip oturdu. – Doğru bir şekilde anlatın şimdi.

- İşte, babacığım, - Almagöl, Toyak'ın eline kızıl kâğıttan kesilip işlenmiş beş köşeli yıldız uzattı, - sınıfta sadece ben aldım.

- Kızım defterlerini de getir bakalım, babanla beraber bakalım. – Almagöl hemen defterini de getirdi. Gayşe defterin sayfalarını açtı. Üç çizgili yola bütün sayfa dolana kadar kocaman kocaman harfler yazılmış. Harfler çok da eşit devam etmiyorlar, kimisi kayıp gitmiş. Lakin hiçbir yerde de mürekkep lekesi görünmüyor. Temiz. Her bir sayfanın sonunda kızıl mürekkep ile “5” konulmuş. – İşte kızın beş gün boyunca sırasıyla sadece “5” notunu almış. Bunun için Almagöl'e kızıl yıldız vermişler. Anladın mı şimdi? Bu nedenle bugün bizde bayram.

- Aferin, kızım, - Toyak Almagöl'ün başını okşayıp sevdi ve kızıl yıldızı, defteri eline tutturdu, - bu şekilde güzel oku, tamam mı!

- Peki kayak?

- Kayak? Kayağı, kar inene kadar mutlaka alıp veririm. Şimdilik al, - o, cebinden küçücük paket çıkarıp kızına verdi, ceviz. Yemek odasına çıkıp hemen ye. Gayşe, karnım acıktı, yemek var mı?

- Var, var. Böylesi sevinçli günde... Şimdi pilmen büküyorum. Ne oldu, yoksa hasta mısın?

Toyak cevap vermedi. Üstünden bastırıp duran ağır bir yükü atmamak istercesine, başını sallayıp, sırtını kaldırdı. Gözleri anlamsız bir bakışla halsizleşerek Gayşe'ye baktılar.

- Sen son zamanlarda çok yoruldu, - Gayşe, sandalyenin arkasından gelip Toyak'ın başını göğsüne bastırıp, - iş için yanıp duruyorsun, niçin bu kadar kendini harap ediyorsun? Yağmuru sen çağırılmıyorsun herhalde... Kesilir. Biraz kendini de koruman gerekiyor. Bugün hemen hamama gir de rahatlayarak uyu. Gece, belki, yağmur da kesilir.

Oda içi birden alevle parlamış gibi oldu. Göz açıldı.

- Aman, küçük pencere açık.

Gayşe, yemek odasına koştu. Küçük pencereyi kapattı. Donuk bir gürlüme duyuldu. O bir taraflara gidip kaybolur gibi (277) oldu ve çatlayarak yıkıldı ve korkunç bir inilti ile sallanıp eşilerek düştü.

- Anne!

Almagöl korkusundan hıçkırarak ağlayıverdi.

Gayşe onu kaldırıp yemek odasına çıkarttı ve küçük kerevete bıraktı:

- Sen işte burada yatadur, kızım. Korkma. Ben üzerini örteyim. Pilmen pişince de seni uyandırırım, tamam mı, güzelim. İşte böyle, güzelce örtün. Uyu, uyu, korkma, baban da, annen de evdeler.

Pencere camları çopurlandılar. Yağmur sağanak şeklinde yağmaya başladı. Sokak su boranı içinde kaldı.

- Şimdi ne olacak? – Toyak pencere yanına geçip oturdu. Pencere dibine dirseklerini koyup başını iki eli ile sıktı ve düşünceye daldı. – Şimdi ne olacak?

... Birden eğilerek pirinç bıyıklarını rüzgâra kurutturup, gamsızca hafifçe sallanan başaklar birden saçılıp, birbirine çarpıyorlar, birbirini dövüyorlar. Başaklar yenilmek istemeyerek sallanıp yükseliyorlar, birbirine sığınıp, ayakta kalmaya çalışıyorlar. Yağmur, öç almak istercesine, kuvvetlendikçe kuvvetleniyor, fırtına haline gelip havaya yayılıyor, başakları şefkatsizce harap edip, vurarak saban izine yatırıyor.

Anız üzerine dizilip, tohumlarını kurutarak yatan başaklar ezilip, yorgun düşerek anız dibine düşüyorlar. Çitle çevrili bölgenin ya bu tarafında ya diğer tarafında istop edip kalmış traktörler, biçerdöverler. Yollarda tekerleklerini çekip çıkaramadan böğürüp, bir öne, bir arkaya gitmeye çalışan araçlar ve banma su olan şoförler.

Harman yerlerinde dağ dağ olup yığılmış buğdaylar. Onlar arasında yolunu kaybetmiş deve gibi başını yukarı kaldırıp şaşkınlık içerisinde durakalmış buğday doldurucular, buğday temizleyiciler ve buğday makineleri. Kehribar buğdaylar kararıyorlar, göveriyorlar, kızıyorlar, dumanlanıp yanmaya başlıyorlar.

- Şimdi ne olacak?

Ancak yağmur arttıkça artıyor. Ağır kara bulutlar sürüklenip ufka kadar iniyorlar.

Ekip kamplarında, barakalarda ağızına kadar dolu halk. Onlar da şimdi, durmaksızın bardaktan boşanırcasına yağın yağmura bakıp üzümlü, Toyak gibi, birbirlerine sorarak bakıyorlar:

- Şimdi ne yapmalı? Bizim bütün çalışmamız, gayretimiz boşa mı gitti? Ne yapmalı? Şimdi ne olur? (278)

Toyak'ın yüreği sızlayıp sancıdı. Nefesi kesildi. Bu kaygı üstüne yürekte daha başka bir düğüm – sıkıştırılmış düğüm var... "Ne yapmalı?!"

- Börketcan! Sen uyukluyor musun ne hâlâ? Seni rahatsız etmesin diye ben Almagöl'ü de uyumaya göndermişim. İşte pilmen de yetişti, - Gayşe, büyük Çin tabağını masaya getirip koydu. Ufakça yuvarlak pilmenler kabarıp, buhar yayıyor. Karabiber, soğan ve lezzetli koyun eti kokusu burnu gıdıklıyor. – Bir kadeh içer misin yoksa? Uyumak için çok güzel olur.

- Al gel.

Gayşe küçük sürahi ile içki ve küçücük kadeh alıp getirerek masaya koydu.

- Almagöl'ü uyandırmaya kıyamadım...

- Dokunma, uyusun.

- Gel. Otur şimdi, acıktım demiştin, pilmen soğuyunca, lezzeti gider.

Toyak başını yere eğmiş bir halde, Gayşe'ye bakmadan, sandalyesini masa yanına çekip oturdu.

- Bak, gözlerin nasıl içe batmış. Yanakların solmuş. Niçin doktora görünüp kendine baktırmıyorsun?

- Doktor kendisi bana geldi.

- Ne dedi? Yemeğe başla şimdi, soğuyor. Nevrasteni deme?

Toyak, önündeki çatalı almak yerine, asker ceketi cebine tıklıp, dörde katlanmış kâğıdı çıkardı ve Gayşe'ye uzattı.

- İşte benim hastalığının teşhisi... Aldığımdan bu yana birkaç gün oldu... Ekin biçme bitsin diye beklemiştim... Olmadı.

Gayşe ağzına getirdiği pilmeni ağzına koymadan, geri önündeki tabağa bıraktı. Kâğıdı eline alıp açtı ve "bu ne bu, şaka mı yapıyorsun?" diye şaşkınlıkla Toyak'a baktı.

- Oku!

Toyak yerinden kalkıp dolaba gitti, bardak aldı, masadaki kadeh yanına koydu, oturdu. Sandalye sertçe çatırdadı.

...İşte bu gözler! Her zaman öpüp kucaklayan, gönlü eriterek bakan mukaddes gözler. Onlar ihaneti gizleyebilirler mi? İşte o her zaman gülümseyip, yürekteki bütün kaygıyı emip alan, mutluluk veren dudaklar yalan söyleyebilirler mi? Peki bu bembeyaz, kirsiz eller? (279) Hayır, hayır! İşte nasıl da o kaşlarını çatıp, nefes de almadan okuyor. Bak o şimdi aramızda yılan olmayı isteyen ihanetli kâğıt parçasını atıverir ve koşturup gelerek kucaklar... Ben onu ölüm tırnağından çekip aldım. Onun vicdanı bu iyiliği ayakaltında çiğneyemez. İşte, hemen duvar ardında çocuk uyuyor. Nasıl da korkusuz, huzur bularak, rahat nefes alıyor o. O, bizim kanımız, tenimiz... Almagöl bizim ortak mutluluğumuz... Nasıl, anne kendi canının parçasını diri yetim bırakabilsin?..

Hayır, hayır, olmaz! Gayşecan böylesi ihaneti yapamaz. İşte şimdi o ihanetli, hileli kâğıt parçasını atıverir de, koşturup gelerek kucaklar ve:

- ...

Gayşe, ağır kurşun tabağı koyar gibi, mektubu yavaşça masaya koydu. Onun gözleri hareketsiz bir şekilde donup kaldılar. Yüzü ağardı. Dudakları titredi. Kaderinin bu felaketli saniyelerini Toyak kendisi çevirmeye çalıştı:

- Bu mektup yalan, değil mi, Gayşe?

Taş olup katlaşıp hareketsiz kalan baş birden ağırlaşmış düştü. Nefes alması kesildi. Gövdenin bir tek uzvu da hareket etmiyor. Ne oldu ona? Hayır, işte o tekrar başını kaldırdı. Tekrar donup kaldı. Gayşe'nin yüzünde kan eseri yok. Ak paçavra gibi ağarmış. Gözleri cansız, hareketsiz. O, bu şekilde uzun süre durdu. Birden dudakları titreyip kımıldadılar ve lahitten çıkmış gibi donuk, soğuk ses işitildi:

- Doğru. Görüşmemiz gerçek. Lakin bunun sebebi var.

Toyak yılan sokmuş gibi iğrenip, fırlayarak yerinden kalktı.

- İhanetçi! Bana sebep gerek değil.

Bardağı doldurarak içki içti, Gayşe'ye dönüp de bakmadan, öndeki odaya çıktı. Çizmesini, paltosunu giydi. Pat ederek kapı kapandı.

Heykel gibi katlaşmış gövde birden yumuşayıp, dağılıverdi. Gayşe sırtı üzere sandalyeye yuvarlandı, daha sonra sallanarak iki eliyle masaya dayanıp kalktı. Gözleri kapıya döndüler. Acı, yürek sesi işitildi:

- Börketcan! Dur, hepsini, hepsini de anlatayım...

Öndeki odada kerevette yatan Almagöl korkup ağlayarak uyandı.

- Anne, anne diyorum, babam nerede benim?!. (280)

54

- Havanın yüzü açık.

Gerçekten de bugünkü doğup gelen günün çehresi açık, yüzü nurlu idi. Gökte bir tek dahi bulut eseri yok. Kükçetav ardından güneş yükseliyor. Dağ hörgüçleri, ucunu sivrilterek yükselen kayalar kızarıp alev saçıyorlar. Yüksek gökte altın damlalar sızıyor. Bozkır aydınlanıyor ve genişliyor. Daha uzun zaman önce değil yolun ya bu tarafında, ya diğer tarafında pusup, gönle korku salan kaba korkuluklar şimdi saman yığınları, ot yığınları ve yalnız başına oturan yalnız ağaçlar olarak açılıyorlar. Doğudaki dağ eteklerindeki sis dağılıyor. Birbiri ardınca tepeler yükseliyor. Vadide, tenhada oturan çalılıklar, kavaklıklar kıpkızıl ateş gibi alevleniyor. Tepe üstlerindeki, dağ eteklerindeki sararmış bozkır otu, donup kalmış kılçıklarını çabucak ısıtmaya çalışıyormuş gibi, kabarak güneşe uzanıyor.

Toyak bu manzaraya uzunca hayranlıkla bakıp durdu ve yine tekrarladı:

- Hayırlı gün!

Vücudu donup, tüyleri diken diken oldu. Soğukça, nemli hava uykusunu açtı. Güneşli sabah gönlünü açtı. Şimdi hareket etme zamanı idi. Toyak, yol ortasında durdurduğu aracına geldi, şoför âdetince, lastiklere çizmesi ile tepip, tekerlekleri kontrol etti, radyatörün kapağını açıp, suyunun az mı çok mu olduğuna baktı. Hepsini de ölçüsünde.

- Güzel, hareket ediyoruz.

Toyak kabine girip oturarak starta bastı, hızını arttırdı. “Bobik” gürüldeyerek yerinden hareket etti. Börketbayev hemen tan öncesinde, altıncı ekipten çıkmıştı. Bu tepeye varınca, o, aracını kasten durdurdu, çünkü uyku basmaya başlamıştı. Son dört beş gün içinde dinlenmek yerine düşünmeye dahi zaman olmadı. Geçen yağmurdan sonra, güneş çıkıp, havalar açıldı. Sıradaki başaklar rüzgârda kurudular. Hava, İrgali'nin dediği gibi, kalıba oturdu. Ancak, eşik dibinde kışın dirilip kalktığı da herkese açık. Bu nedenle biçmek, dövmek, harman yerindeki buğdayı elemek ve araçlara yükleyip yollamak işlerini gün boyunca ara vermeksizin devam ettirmek yerinde oldu. İş sıkışıkça, ona engel olan, durduran sebepler de artmaya başladı. Önce vardiyacı traktörçüler, (281) biçerdöverciler yetişmedi. Doğrusu, pek çok mekanizatör, yardımcılarını reddedip, araçlarını yapayalnız yürütmek zorunda kaldı ve bu şekilde çalıştılar da. Ancak bu şekildeki fedakârlık ne kadar sürer ki? Bir gün! İki gün! Peki daha sonra?.. Toyak ülkedeki bütün resmî örgütleri dolaşip gerekli yardımı alamayınca, sovhozun şefi – Kükçetav araç yapma fabrikası birliğine müracaat etti. Fabrika birliği otuz dört mekanizatör bulup, aynı gün “Alka Göl”e gönderdi. Bu arada depoda benzin bitiverdi. Benzin bulunmuştu, fırının ocağı tahrip olup yıkıldı, ekme yetişmemeye başladı. Elektrik santralinin motoru yandı. Dördüncü ve altıncı ekiplerde bir biri ardınca iki traktör, üç biçerdöver bozuldu. Gerekli yedek parçalar yok. Bunların üzerine, iş devam ederken ufak tefek engeller... Böylesi yaygarada müdür gözüne uyku girer mi?

Nihayet, gece “Alka Göl” sovhozunun merkez çiftliğinde ve ekip kamplarında kızıl bayraklar, pankartlar ve al kumaşa yazılmış dövizler yükseldi. Ögle yemeğinden sonra bütün ekipler birinci ekibin harman yerine toplandılar.

Toyak bir iki kelime sıcak sözle “Alka Göl” işçilerini, hizmetkârlarını, devlet karşısındaki vazifeyi namuslu bir şekilde ödemelerinden dolayı kutladı ve kalan ekini biçip toplayarak bitirip, gelecek yıl için gerekli olan serpmeye tohumu hazırlamak ve devlete ilave bir şekilde yine üç yüz bin pot tahılı göndermek için mücadeleye çağırdı. Fazla konuşup durmaya zaman yoktu. Römorklu kamyon, elevator yoluna doğru döndü. Yolcu etmeye gelenler de acele ettiler, kendilerini bekleyip duran araçların kasalarına toplandılar ve arazilere, makine takımlarına dağıldılar.

Börketbayev garaja girip “Bobik”e yağ, benzin koydu ve ekiplere gitti.

Devlete tahıl gönderme planı gerçekleştirildi, bu şüphesiz büyük mutluluk. Harcanan güç, dökülen ter ve ümit boşa gitmedi.

Bu mutluluktan, bozkır âdetince, at koşturup, “Kız kudurup”, kükbar aldırıp bayram yapmak gerek idi. Lakin zaman dar, iş boyundan aşkın. Bunun için Toyak bu tantanayı yaklaşan Ekim bayramına ertelemeye mecbur oldu. (282)

O gece yine kırdı, traktörler, biçerdöverler arasında geçti. Gürültü patırtı, iş meşakkati ile uykunun geldiği fark edilmemişti. Kıra çıkıp, araç içinde hafifçe sallanarak gidince, göz kapaklarına uyku ilişti, gözler yolu fark etmemeye başladılar. İşte bunun için de Toyak, tepe üzerinde durup, güneşin doğuşunu karşılayıp, uykusunu açtı ve merkez çiftliğe doğru yol aldı.

Tepeden aşağıya yol, düz ve kuru. Ok gibi dağlara doğru uzanmış. Güneş yükseldikçe, dağlar parlayıp, yükseliyorlar ve yakınlaşıyorlar. Yolun iki tarafında kabarık duran anızlı ekin tarlaları ve biçerdöverlerin bıraktığı saman yığınları. Biraz gidince, bu tertipsiz duran yığınlar kayboldu, kırın diğer başından traktörler görüldü. Onlar kendi arkalarından geniş kara şerit kaldırarak yola yaklaşıyorlar. Toyak manivelayı burup hızı değiştirdi, neşeyle traktörlere baktı.

- Er yiğit, Arslanov...

Bu, birinci ekibin yeri. Arslanov buradaki ekini biçip döverek, samanını toplayıp Nayzatumar tarafına geçmişti. Ama birkaç makine takımını arkada bırakmak zorunda kalmış.

Toyak durup traktörçülerle biraz konuşmayı düşünse de, frene basmadı. Şimdiye dek dört gündür büro tarafına geçtiği yok, Mariya Petrovna raporları ile bekliyordur. Toyak tekrar manivelaya bastı. Traktörler geride kaldı. Uzaktan yalnız çam tepesi görüldü.

Araç, mavimtraklaşıp, kara kızıl uzanan Alka Göl'ü dolanıp, merkez çiftliğe girdi. Birinci sokak. O, henüz yeni yeni yükselip göze görünüyor. Sağ tarafta toplama kalkanlardan oluşturulmuş ikişer katlı on kadar bina. Alka Göle doğru, yine aynı şekilde binalar yapmak için, epeyce temeller kurulmuş. Bu binalar da şimdiye kadar yapıp bitmiş olurdu, plan boyunca belirlenen toplama kalkanlar hâlâ yetişmemiş. Sokağın sol tarafında sovhoz işçilerinin hükümetin verdiği borç parayla kendilerinin yaptığı birer katlı evleri. Çatıları kızıl kayağan taş ile kapatılmış, duvarları kireçle ağartılmış. Beri köşedeki evin de çatı ağaçları yükseltilmiş. Tak tuk eden sesler duyuluyor. İşte balta ustası kendisi de görünüyor, döşeme üzerinde eğilip bir şey yontuyor. İşte başını kaldırdı; göğsünü kaplayan ak kendir önlüklü, kenarlıklı şapkasını çıkarmış bir ihtiyar. (283) Yonttuğu tahtasını kornişe koyup ölçerek bakıyor. Bu, İrgali'nin babası Cihanşa ihtiyar. Nasıl erkenden işe başlamış. Oğlunu çabucak yeni eve sokarak, toy yapmaya hazırlanıyordu... Cihanşa tahtasını bir alıp, bir koyup müdürün geçtiğini fark etmedi bile. Başka zaman o, nerede olursa olsun boğazını açarak “esselamüaleyküm”ü söylerdi.

Mağaza. Kapı dibinde omzuna tüfek asmış nöbetçi amca Semen dikiliyor. Şapkasını çıkarıp, eğilerek Toyak'ı selamladı. Yemekhane. Hangi kız sabahın bu tan vaktinde torba yüklenmiş geliyor? İşte, Karaküz imiş. Depodan azıkları almış, muhtemelen. Yol kenarında durup sağ kolunu kaldırıp, salladı: "Selam, selam!" Toyak da başını eğip gülümseyerek selamladı. "Gayretli kız. Ne zaman uyuyor acaba? Sürekli ayakta, hep koşturup duruyor".

Araç durdu. Toyak'ın evi. Toplama kalkanlardan kurulmuş standart ev, duvarları çimento ile sıvanıp, kireç ile ağırtılmış. Sokak tarafında üç pencere, ortadakisi – ikili. Pencere diplerinde yeşil çömlöklere oturtulmuş güller; kına, ıtır çiçeği, kokulu gül, kadife çiçeği... Hepsi de çiçek içerisinde, gözün yağın alıyorlar. Onların ardına dantel perdeler indirilmiş. Kenar pencere köşesinde küçücük kerevet. Orada Almagöl mayışıp, rahatlayarak uyuyordur. Nasıl rüya görüyordur acaba kulunum? İkili pencereye karşı, duvar boyunda, daha geçen hafta alınan, parlak büyük kerevet. Orada!.. Toyak öfkeyle ayağını frenden çekti. "Bobik" silkinip titreyerek öne atıldı. Toyak, yoldan ne zaman dönse, ilk önce kendi evine uğradı. Almagöl'ü öpüp kucaklayarak kollarına alır, eğer uyuyorsa, yavaşça gelip, hissettirmeden sadece yanağından öper, daha sonra masada şarkı söyleyen semaverden Gayşe ile beraber çay içer, dinlenirdi. Ama bugün? Toyak'ın damağı kurumuş, başı ağrıyor. Çay, sigarayla aynı. Çay içmeye alışmış birisi zamanında çay içmese, sigara gibi aramaya başlıyor, başı ağrıyor. Belki, Toyak'ın başı, tıpkı işte o âdet boyunca, zamanında çay içmediği için çatlayıp duruyordur? Niçin eve girip masa yanına oturmasını ve kaymak koyup bir kâse Hint çayını içmesin? Ancak araç şimdi evden uzağa gitmişti.

Toyak'ın şimdi evi var mı acaba? Hanımı, ailesi? Sekiz yıl Gayşe ile durdu. Onu sevdi ve ona hürmet (284) etti. Ortak mutluluk olarak Almagöl büyüdü. O, şimdi büyük kız, bu yıl mektep kapısını açtı. Toyak, kendi aile hayatında bundan fazla güzellik ve rahat aramadı. Doğusu, ata binen oğlu olmadığına zaman zaman üzülyordu. Lakin geleceği kim bilir, belki, zamanla erkek çocuk olması da çok kuvvetli bir ihtimal idi. İşte, bölge komitesi sekreteri Tölkebayev'in hanımı ilk çocuktan on yıl geçtikten sonra erkek çocuk buldu. Ümitsiz şeytandır derler. Toyak da ümidini kesmedi. Ama şimdi, beklenmedik bir anda, bir topal geldi ve Toyak'ın bütün ümitlerini un ufak ederek parçaladı, aile hayatını yıktı. "Erin şanını ya atı çıkarır, ya hanımı çıkarır", der Kazak atasözü. Tıpkı işte bu atasözündeki gibi oldu. Toyak'ın şanını Karagir atı çıkarmadı, hanımı Gayşe onu halk karşısında alçalttı. Müdürün hanımı Gayşe, eri üzerinden parti örgütü başkanı ile de kırıştırıyor. Akla sığmayacak haber! Sadece haber de değil, gerçek! Toyak başta inanmadı, inanmak da istemedi. O, Gayşe'nin ismine atılan kiri, yalanı temizlemek istedi. Sadece bir tanecik, bir tanecik söz gerek idi. Toyak o kutsal sözün söyleneceğine inanıp, beklemişti. Lakin... Nasıl bir kara yılan onun yanında yatmış! Toyak kendi kulaklarına kendisi inanmadı! O zehirli ve ihanetli sözü söylemeye Gayşe'nin dili nasıl döndü? İşte bundan sonra Toyak, Gayşe'nin yaşadığı evin eşliğinden nasıl adım atıp da girsin?

...Almagöl! Canımdan değerli gördüğüm Almatay. Sabinin bunda ne suçu var? Lakin ne yapmalı? Nasıl onu doğduğu anasından ayırıp almalı? Toyak'ın başı döndü. Battalov! O şimdi Toyak nezdinde parti örgütü başkanı değil, hain. Onunla hesap kısa olur. Yarına ülke parti komitesine varınca, ya o "Alka Göl"de kalır, ya Toyak! İkisinden biri. Ortaklığa yol kalmadı. Bala, yağ! Bıçağa, balta!

Toyak'ın gözlerinin önü dumanlanmaya başladı. Yoksa şimdi yağmur mu yağmaya başlıyor? Bulutlar koyulaşıyor mu? Hayır, düşünceler kafaya sığmayarak kabarıyorlar, sancı veriyorlar. Niçin böyle haksızlık? Yürek daralarak sızlıyor. Elleri titriyor. Toyak ne yapacağını bilemeyerek manivelayı burdu. "Bobik" in gidişini yavaşlattı. Yine gözlerinin önü kararlı. Aracın ön penceresinden iki göz baktı. İri kara gözler. Uzun kara kirpikler. Büzülen al dudaklar açıldı:

- Babacığım! (285)

Toyak frene bastı. "Bobik" şıp edip durdu. İlk defa Toyak'ın gözlerine yaş doldu. Ağlayıverdi...

Toyak kendi düşünceleri ile hesaplaşırken merkez çiftlikten epey uzağa gitmişmiş. İşte düşünce neler yaptırıyor?! İyi ki, bu sırada bir kişiyi ezmemiş. "Bobik"i tekrar merkez çiftlik tarafına çevirdi, birbiri ardınca iki sigara içip attı, derin bir nefes alarak marşa bastı. Birbiri ardınca acele bir şekilde binalar, karartılar geçtiler. Kızıl bayrak çekilmiş yüksek gönder göze göründü. "Bobik" sovhozun bürosu önünde durdu.

Toyak, Mariya Petrovna'nın hazırlayıp, masaya bıraktığı dosyayı açıp, bankaya gidecek dokümanlara, vazifelere, çeklere imza atıp bitirerek, şimdi ekiplerin günlük iş raporlarına bakayım dediği sırada, biri kabinin kapısını tıklattı.

- Girin!

Kapıdan protezli ayağı ile gıcırdayıp, acele ederek Seét Battalov girdi. Onun yüzü bugün bambaşka açık, sesi neşeli idi:

-Börketbaiç, müjde...

Toyak önündeki kâğıtları karıştırır bir şekilde, başını hiç kaldırmadan, öfke ile sordu:

- Ne yapmış?!

Seét afalladı:

- Yanmamış. Telgraf. Daha yeni...

Öncekinden de daha sert bir ses sözünü böldü:

- Nereden?

Seét palto cebinden telgraf formunu alıp Toyak'a uzattı:

- Ülke parti komitesinden, tahıl gönderme planını tutturduğumuz için kutluyorlar ve...

- Ver bana!

Toyak telgrafi çekip alarak, okumadan masaya attı ve başını kaldırdı. Seét şaşırıp, korkarak geriye çekildi:

- Börketbaiç! Size ne oldu? Yoksa... Yoksa hasta mısınız?

Toyak'ın yüzünde bir kan eseri yok. Yanakları, dudakları durmaksızın titriyorlar, çekiliyorlar. Gözleri kocaman bir şekilde açılmış. Onlar dikilip burguluyorlar.

- Hastayım! – Toyak arkasında duran sandalyesini itip (286) yıkarak bir adım öne yürüdü. – Evet, hastayım alçak herif!

Sözünü tamamlamadı, sağ kolunu kaldırıp Seét'in yüzüne indirdi. Seét sarsılıp yıkıldı, gözlük kapı kenarına yuvarlanıp paramparça oldu.

55

Seét, harman yerinden buğday yükleyerek çıkan ilk aracı durdurdu ve kabine girip oturdu. İyi ki, tanıdık şoför rastlamadı. Yoksa konuşup, sorular sorarak, bu şekilde acımış, yaralı yüreğe tuz serperdi. Peki, bu şoförün konuşmaması senin için daha mı iyi? O sadece seni biliyor... Sen ona: "Şehre hastaneye gidiyorum... Hastayım", - dedin, o inandı. Ama gerçekte?!

Seét, kendi dalgalanmasını, huzursuzluğunu hissettirmemeye çalışarak, araç hareket edince, sigara paketini çıkarıp sigara yaktı, şoföre takdim etti. Dört beş gündür sakalını da kesmemiş, yorgun, zayıf yüzlü, orta yaşlardaki şoför sigarayı almadı, başını salladı, "gerektirmez". Bütün itibarını yola yönlendirmiş, demek, konuşmak istemiyor. Şimdi Seét'e tıpkı işte bunun gibi sözde cimri yoldaş gerek idi.

Ancak araç merkez çiftlik sokağından, Seét'in istediği gibi, çabucak geçip gidemedi. Yolu otlamaya giden sığırlar kesti. Durmak zorunda kalındı. Araç yanından Gölcamal geçip gitti. Seét, aracın arkasına doğru kayıp, görünmedi. Ondan yeni kurtulmuştu ki, Nikolay Poddubny gelip çıktı. Acele ederek iki delikanlı ile büroya doğru gidiyordu.

İyi ki dönüp bakmadı, tam da kabin önünden geçip gitti. Nereye koşturuyor bu kadar? Yoksa bir yerde hasta mı var?! Seét'in içi "cız" etti. O, bu dakikada kendisinin nerede oturduğunu ve nasıl dilekle yola çıktığını unutarak, son anda "Nikolay!" diye bağırmadı, söz boğazda düğümlenip kaldı. Kabinin penceresinden uzun kıllı kol uzandı, Seét irkildi.

- İyi misiniz, Seét Ağabey! – Tıpkı çocukların saflığı ile gülümseyerek İrgali dikilip duruyor. – Nereye böyle çok erken hareket etmişsiniz?

Seét elini sıktı, yüzünü çattı:

- Hastayım. Şehre, doktora gidip döneceğim... (287)

- Vah, vah! Dur bakalım, - İrgali başını kabin içerisine uzattı, - Nikolay sizi görmedi mi?

- Hayır, niçin? Yoksa bir ricası mı vardı?

- Onun bugün büyük mutluluğu var.

- Nasıl?

- Fakat, Seét ağabey, size binlerce teşekkür. Sizin sayenizde Nikolay babasını buldu. Neredeyse mucize.

- Babasını? – Seét bağırıverdi. – Nereden? Nasıl?

- Gerçek mucize. Nikolay, babam savaşta ölmüş diye anlatıyordu. Ama işte o burada. Arık-balık rayonunda kolhozda dipdiri bir şekilde çalışıp yaşıyor. O gün siz ülke gazetesine Poddubny hakkında röportaj yazıp, kartını da bastırıp yayınlamıştınız.

- Evet, sonra?

- İşte o gazete Nikolayın babasının eline geçmesin mi! İhtiyar bugün erkenden "Alka Göl"e gelmiş. Büroda oturuyor dediler. Daha yeni Nikolay'ı bulup babasına alıp götürdüler.

- İşte mutluluk! – Seét sevinerek, açıldı. – Dedim ya, koşturuyor...

- Nasıl koşturmasın? Ölüp dirilmiş baba bu!.. Fakat Nikolay sizi görse... Yazık işte hastalanmışsınız. Zararı yok, o kadar da olur...

Seét çaresizlikten İrgali'nin sözünü doğru diye kabul edip, sözü kesmeyi düşündü:

- Ne yaparsın, İrgali dost, hastalık rica ile gelmiyor... Haydi, şimdilik vedalaşalım.

İrgali elini vermedi:

- Dur bakalım, dur, Seét ağabey! Başka bir müjde var. Söylemeden duramayacağım.
- Söyle, söyle öyleyse... Şimdi hareket ediyoruz.
- Bugün akşam harman yerini temizledik. Öğleden sonra dördüncü ekibe yardıma çıkıyoruz.
Tamam, Seét ağabey, hoşça kal... Hastanede yatıp kalmayın. Çabuk dönün, - İrgali Seét'in elini sıkı ve bırakmadı, yüzü kızardı, sesi yumuşadı, - Seét ağabey... Son sözüm...
Yine biri gelip çıkmasın diye huzursuzlanarak oturan Seét onu acele ettirdi.
- Çabuk, İrgali! Bak sürü geçti. Gidiyoruz.
- Seét ağabey... - İrgali, Seét'in elini azıcık bıraktı ve daha sonra yine öncekine bakıldığında daha da sıkıca (288) sıkı. - Dileğime eriştim... Önümüzdeki pazar günü Gölcamal ile düğün yapmaya niyetlendik... Siz şimdi Seét ağabey, baş dönür olursunuz. Çabuk...
Sözünü bitiremedi, şoför sinyal verip marşa bastı.
İrgali kolunu çekip, kabinden başını aldı. Araç hareket etti. Seét vedalaşamadı da, tebrik de edemedi kaldı. Şoför öfkeli, muhtemelen, bekleye bekleye sıkılmış, çok hızlı sürdü.
Boydan boya uzanan garaj, ikmal ustaları. Garajın açık kapısından birbiri ardınca araçlar çıkıyor. Kapı önü dolu insan; ikmal işçileri, şoförler. Karmaşa. Gürültü patırtı. Sinyal sesleri.
Solda bayraklar, kızıl kumaş dövizler rüzgârla hafifçe sallandı ve kulüp binası görüldü. Araç hızını yavaşlattı, yoldan daha dışa kıvrıldı. Kimisi çanta, kimisi klasör yüklenmiş çocuklar, grup grup okula koşturuyorlar. İşte, krem sürünmüş gibi bembeyaz mektep binası. Kim o basamaktan acele ile çıkıp giden? Kısacık kara ceket, mavi gömlek. Başında mavi üçköşeli başörtüsü. Kapıyı açtı ve arkasına dönüp baktı. Gayşe!..
Akşamleyin Seét düşünceye dalıp, aklını kaybetmiş bir şekilde eve geldiğinde, bir taraftan Almagöl koşturup çıktı ve: "Annem verdi", - diyerek Seét'e bir kâğıt tutturdu, kendisi anında gözden kayboldu. Yazı Gayşe'den idi. "...Şimdi kendin hallet! Kalıyor musun? Gidiyor musun? Nasıl halletsen de ben razıyım". Seét kâğıdı yırtıp attı. Ama yürekteki yarayı işte böyle kâğıt gibi alıp atmak olur mu?..
- Kıygak-kıygak!
Yoksa şimdi yolunu kaybetmiş kır kazları mı? Değilmiş. Ev çatıları üstünden uçarak bir sürü evcil kaz Alka Göl'e indi. Hepsi de bir evden galiba. Nasıl sevinerek galkıyorlar, mum boyunlarını suya daldırıp çekip, daldırıp çekip yıkanıyorlar.
Araç yalnız çam tepesini dolanıp çıkınca, yine durdu, yaklaşp gelen tren görüldü. Bariyer indi.
- Tu-tuuu!
Sağı solu tir tir titreterek, buhara gömülerek lokomotif geçip gitti. Onun ardından vagonlar, vagonlar, vagonlar! Hepsinde de ağzına kadar dolu buğday. Kükçetav bozkırlarında yetiştirilen ilk ürünün meyveleri. Lokomotif (289) geçip gidince, bariyer kalktı. Araç gidişini hızlandırıp, düz yola, bozkıra çıktı.
"Alka Göl" geride kaldı...
Zannedersin ki yüreğini deldiler. Gözüne yaş doldu. Bütün vücudu sıtma tutmuş gibi titremeye başladı. Hayır! Seét şimdi sadece bariyeri geçmedi, o kendi Rubikonunu geçti. Şimdi geri dönmek mümkün değil. Yol kesildi. Seét Battalov için şimdi "Alka Göl" yok!
Sen on yedi yıl hapishanede, sürgünde dayak yedin, on yedi yıl çağdaşlarının yüzüne kafayı kaldırıp bakamadın. Sen cemiyetten koparılıp atılmış, ruh olarak ölmüş kişi idin. Parti Merkez Komitesi şahıs kültürünün cinayetlerini gizlemeden halka ifşa etti. O bu zamana kadar çiğnenen büyük Lenin prensiplerini, doğruluğunu ayağa kaldırıp, onu Sovyet toplunun temel yaşama kanunlarına dönüştürdü. O, seni ve senin gibi cezalanmış binlerce kişiyi yeniden hayata döndürdü, onlara, onlar arasında, Seét Battalov, sana da kendisinin kirsiz, yüce inancını verdi. Parti, tıpkı Lenin gibi, Sovyet halkının yazgısını kaygılandırıp, asırlar boyunca faydasız kısır duran çim yerleri ekin tarlalarına çevirmeye, Sovyet halkının masasını en zengin, en bol masa yapmak için mücadeleye çağırdı. Binlerce, yüz binlerce Sovyet halkı bu daveti mutlulukla kabul ettiler ve tevekküllük ile ağır işe kuşandılar. Bu hafif olmayan hizmetin ilk meyveleri şimdi görüldü...
"Alka Göl" sovhozu işçilerinin yetiştirdiği bir milyon beş yüz bin pot ekmek! Daha yeni geçip giden katar, işte senin oturduğun aracın kasasındaki kehribar buğdaylar... Hepsi de, hepsi de bunun doğruluğuna delil değil mi?
- Of!
- Gerçekten de, yoldaş parti örgütü başkanı, siz çok fena hasta olmuşsunuz galiba, - dedi şoför. Göz ucuyla Seét'e bakarak, başını salladı. - Yüzünüz kendir gibi ağarmış. Dayanmaya çalışın. Şimdi hastaneye ulaşırsınız.
Sağ kolu ile kolu burup, hızı arttırdı. Sürat sayacının ibresi "80"i göstermeye başladı.
Seét'in gözlerinin önü karardı, yüreği azap duyuyor, sızlıyor ve inleyerek ağlıyordu... (290)

- Bu haber başıma tay gibi tepti. Bilmiyorum yoldaş Battalov, ne diyeceğimi bilmiyorum... - parti ülke komitesi sekreteri şaşkınlıkla başını salladı iç çekti, geniş, kalın gövdesi ile masaya eğildi. Önce iki eliyle şakaklarını sıktı, zannedersin ki, nasılsa bir düşünceyi sıkarak çıkarmak istedi. Daha sonra şişman parmakları ile saçını taramaya başladı. Onun yuvarlak, dolu yüzü kızarmış. Çok kısık sarıgözleri yorgunlukla bakıyorlar. Kalın dudaklar bir yayılıp, bir toplanarak sözsüz titriyorlar. Doğrusu, altmışa yaklaşmış gelen bu kişinin yüzü hayran bırakacak gibi değil. Lakin onun sakalsız, bıyiksız, kaymak gibi tıraş edilmiş yüzünde gönül sıcaklığı, iç aydınlığı parlıyor. Böylesi kişiler normalde yavaş, rahat konuşmayı severler. Onlar her bir dolaşmış düğümün ipini koparmadan sabırla çözmeye gayret ederler. Ama şimdi bu düğümü kesmeden çözmek mümkün mü? Onun salınıp düşen koyu kaşları birden zıpladılar. Henüz yeni uyuklayıp kısılan gözleri kocaman bir şekilde açıldı. Ses tabii olmayan bir acele ile yankılandı: - Toyak Börketbayev'in şimdi sizin gözüne bakarak söylediği söz aklın alacağı hal değil. Bu şekilde, sizi başka sovhoza geçirmek hakkında değil, sizin parti safında kalıp kalmama meselesini halletmeye mecbur olacağız. "Alka Göl", Kükçetav ilinde en önde gelen sovhozlardan biri olarak kabul ediliyor. Daha dün bu sovhoz ülkede birinci olarak devlete azık gönderme planını gerçekleştirdi. Yarışı kazandı. Bu, büyük başarı. Dün daha ülke komitesi sizin adınıza, - sekreter sesini yükseltip, son sözü özellikle vurguladı, - sizin aracılığımızla sovhozun bütün işçilerine kutlama telgrafı gönderdi. Biz sadece bununla da sınırlanmadık. Namuslu hizmete hümet gerek, şöhret gerek diyerek Börketbayev'i, Battalov'u ve sovhozdaki diğer gelen işçileri ödüllendirmek, nişan vermek konusunda Yüksek Sovyet Başkanlığı önünde dilekçe yazmaya başlamıştık... - sekreter birazcık sessiz kaldı. Parmakları tekrar kel başını taradılar. Pencereden batıp giden güneşin ışıkları uzandı, usturaıyla temizlenmiş saçları gümüş gibi parladılar. - Bilmiyorum, - dedi sekreter, başını kaldırarak, - şimdi böylesi rezalet. Utanç! Alçalma!

Sessizliğini kaybedip yerinden kalktı, iki kolu ile masaya dayandı, yorgun gözleri ile önce duvar boyundaki divana başını eğerek oturan Toyak'a baktı, (291) daha sonra taş gibi katılaşmış Seét'e dikildi: - Peki, ne diyorsunuz, Battalov? Müdürün söylediği sözler doğru mu?

Seét hareketsiz ve cevapsız kaldı.

- Battalov! - Sekreter sesini yükseltmeye başladı: - Ben size soruyorum. Toyak Börketbayev'in aile hayatını bozup, ona ihanet ettiğinizi, iki yüzlü olduğunuzu kabul ediyor musunuz?! Söyleyin!

Seét'in kendir gibi yüzüne kan serpilmeye başladı. Kirpikleri titredi. Sert bir hareketle kalkıp dikildi. Protez acı sesle bağırıp sızladı. Sekreter huzursuzlanıp, yüzünü çatıp kolçaklı koltuğuna oturdu, sağ kolu ile çenesine dayandı, Seét'e dikildi.

- Evet, bu feci duruma karşı, - Seét yavaş, basık sesle sözüne başladı, - Gayşe ile benim aramda ilişki var.

Sekreterin kaşları toplandı, rengi karardı. Toyak irkilerek başını kaldırdı, bağırverdi.

- Battalov! Hiç olmazsa, inkâr etseydin, hatta...

- Hayır, - Seét derin bir soluk aldı. - Hayır, Börketbayev, inkâr etmiyorum!

Toyak divandan fırlayıp kalkarak, kabinin diğer duvarı boyunda duran sandalyelerin birisine gidip oturdu, sandalye çatırdadı. Sekreterin sesi iyice öfke ve tehditle yankılandı:

- Açıkça anlatınız, Battalov! Nasıl bir ilişki bu, ne zaman başladı?

- Tamam, hepsini de anlatmalıyım. - Seét birden masaya doğru yürüdü. - Su içebilir miyim?

- Buyrunuz.

Seét masada duran sürahiyi alıp, bardağı doldurayazıp su aldı ve nefes almadan yudumlayıp içti, teşekkür etti, boş bardağı kristal tabağına koyup, tekrar kolçaklı sandalyeye doğru çekildi.

- Bekliyoruz.

- Tamam, - Seét sesini yükseltiyazıp, hızlı bir şekilde anlatmak istiyordu, nefesi kısıldı, boğazına düğüm oturmuş gibi oldu, daha yeni kızarmaya başlayan yanak elmaları yine ağardılar. Dudaklar titredi. - Fakat söz yok, bunların hepsi de akla sığmayacak haller. Yoldaş Börketbayev için beklenmeyen ağır darbe. Ben şimdi onun için de azap çekiyorum... Ama işte, yoldaş sekreter, - Seét'in (292) sesi yeniden kesileyazıp, titredi. - Benim için, Gayşe için çok mu kolay zannediyorsunuz?

Sekreter şaşkınlıkla gözlerini kocaman açtı. Toyak da elinde olmadan başını kaldırdı. Seét derin nefes aldı ve yavaş, basık sesle sözüne devam etti:

- Bu facianın başı, bu düğümün karışması bundan on sekiz yıl önce, 1937 yılında başladı... - Hem, Gayşe'nin bundan uzun yıllar önce onun sevdiği, kanuni eşi olduğunu, bu tarafa, "Alka Göl"e gelip karşılaşıncı, nasıl zor durumda kaldıklarını, amma velakin Toyak Börketbayev huzurunda ikisinin de saf, günahsız olduklarını apaçık söyledi.

Kükçetav bozkırları ardından ay yükseldi, yusuvarlak, dolunay. Bozkır genişleyip, yıldızlar daha yükseğe çıkmış gibi oldu. Büyükey yıldızı kepçe içerisinde ışıdayıp duran bir yıldız gibi sallanıp yuvarlandı, altın ok olup ufka atıldı. Hörgüçleşmiş dağlar, tepeler, yolunu kaybedip yalnız kalmış ağaçlar, vadilerdeki ufak çalılıklar ve saman dokurcunları ile alacalanmış anızlı kırlar - hepsi de gümüş nurla kaplandı. Rüzgâr da yok. Bozkır sırlı bir sessizlik içerisinde uyuyor...

- Şaşkırtıcı güzel gece! - Toyak, Nayzatumar tepesine çıkarken manivelayı burup, "Bobik"ın gidişini yavaşlattı. - Bu güzel hava Ekim bayramına kadar dursa diyorum, ne dersin?

- Evet, o zamanda harman yerlerindeki bütün tahılları eleyip, ikinci defa sürmeyi de tamamlamış olurduk.

- Hey, ne diyorsun, Seét Kerimoviç, ilkbahar için, nem; güz için, kuru der Kazaklar. Böylesi güzel gece kendisi gökten inmiş diyorsun!

Araç tepeden inip, "Alka Göl"e giden düz yola kıvrıldı. Yolun iki tarafındaki saman yığınları sıklaştı. Tarlanın diğer tarafından tarla süren traktörler görüldü. Nayzatumar tarafından bir sürü kır kazı yükseldi. Onlar başta her biri farklı farklı taraflara dağılıp, su üzerinde öterek dolandılar da daha yükseğe çıkıp uçtular. Aradan birisi, daha büyük gövdeli kaz, muhtemelen, grubun lideridir, diğerlerinden ayrılıp (293) doğuya yöneldi. Diğer kazlar acele edip, kanatlarını usta bir şekilde çırparak, onun peşinden gittiler. Çok geçmeden onlar, her biri kendi yerini alıp, yay şeklinde dizildiler ve boyunlarını uzatarak, kanatlarını düzenli bir şekilde çırpıp, "kaz yolu"na indiler. Tekrar birkaç yıldız kaydı, uçup giden kaz grubu önünden ateşli kurdeleler uzandı.

Kazlar ya korktular, ya da bereketli, besinli tarlalardan ayrılmalarına üzülmeye kaygıyla ötüştüler.

- Kıygak kıygak! - denen ses, serin gece havasında yankılanıp gitti.

Yine gamlı ses tekrarlandı:

- Kıygak kıygak!

Aracın açık penceresinden bakarak giden Seét de, Toyak da uzaklaşıp giden kaz sürüsünü seyrederek, başlamış oldukları sohbetlerini unuttular. Her biri kendi düşüncelerine daldı.

Seét ötüşerek uçan kazlardan gözlerini alamadı. Onlar uzaklaştıkça, onun gönlü doldu, kederlendi. Ne kadar hüznü, ne kadar acılı imiş şu ayrılık, memleketinden ayrılmak. Zavallı kazlar! Hemşeri kazlar! Orada, uzak yolda bilinmedik yerde, yâd elde sizi nasıl bir hayat bekliyor?

Gönül nedense hasret çekti, şimdi çok uzun zaman önce okunmuş, yazarının ismi de unutulmuş bir şiirin bölümlerini hatırladı:

Kazlar uçuyor, kazlar uzağa,
Bizim bilmediğimiz yeni yurda;
Akşamın soğuğu ile yankılanarak
Nağmeli ses geliyor kulağa.

Kıygaç kıygaç imiş kaz yolu,
Niçin feryat ediyormuş kaz oğlu?
Kız kardeşi yerde mi kalmış,
Bunun için mi sızlanıyor bu defa?

Kaz kanatları, hey, kavırsın **, -
Uzaklara, elbet, gidersin.
Ama kim bilir, canımın içi,
Deniz üstlerinde yorulursun...

- Oo, - şiiri bölerek Toyak söze başladı, - biraz önce... Sormayı unutmuşum, Zeytüne'ye telgraf gönderebildiniz mi?

- Gönderdim, Seét kabin penceresinden başımı çekip dönerek oturdu, - telgraf da gönderdim, yol için para da gönderdim. (294)

- Güzel, güzel, - Toyak direksiyonu sağa sola çevire çevire konuştu: - Büyük mutluluk! Kaybolmuş baba ile kaybolmuş evlat birbirini buldu... Gerçeği söylemek gerekirse, siz yanlış yaptınız, Seét Kerimoviç. Sovhoza geldiğinizin ilk gününde hemen bu büyük hadiseyi bana anlatmış olsaydınız...

* Bu bölüm romanın aslında 57 olarak numaralandırılmıştır (aktaranın notu).

** Kavırsın: Kuş teleği sapı.

Ben de insan evladıyım. Karşılıklı görüşerek bir karara gelebilmiş olurduk. Boşuna aramızda büyük kavga çıkayazdı. Eğer...

- Börketbaiç, - Seét sabredemeyerek sözü böldü, - siz haklısınız. Biraz önce bölge komitesinde de söyledim, ben birkaç defa bu sıkıntılı tarihi size açık anlatmaya hazırlandım. Lakin her defasında kararsız kaldım, cesaret gösteremedim. Bu çok basit bir görüşme değil. İşte bugün de, resmî kabulde anlattığımda da siz nasıl gazaplandınız!

- Ama... - Toyak derin nefes aldı, - zor, zor durum. Kim düşünebilir bu şekilde olur diye. Doğrusunu söylemek gerekirse, o yılların azabı kime dokunmadı. İşte şimdi bana – dışarıda kalan insana de gelip dokundu... - Toyak sözünü kesip, biraz düşündü ve başını sallayıp başka tona geçti. – Tamam, hadi, Seét Kerimoviç, üzülmekten fayda yok. Hepsi de geçer! En doğrusu, Seét yoldaş, biraz önce sekreterin dediklerini akılda tutmak. Zeytüne kızımız gelsin, sevensin. Ondan sonra Gayşe, Zöbercet, siz, hepimiz bir masaya toplanıp görüşelim. Çoğunluk ne derse, ben ona razıyım!

Seét'i, zannedersin ki, birisi dürtüp uyandırdı. Birden başını geriye atıp doğruldu. Toyak'ın teklifini kesin bir şekilde reddetti:

- Hayır, böylesi anlaşmaya ben razı değilim!

- Ne dediniz? – Toyak şaşırıp kaldı. Direksiyondaki eli boşaldı, araç son anda anız içine girmedi, ayağı irkilip frene bastı. – Sözüünüzü anlamadım, yoldaş Battalov?

- Börketbaiç, - Seét, Toyak'ın şaşkın bakışlarına da, aracın yol kenarında durup kalmasına da itibar etmeden, kendisinin yol boyunca düşünerek gelen düşüncesini bir iki sözle anlatmaya çalıştı: - Ben sizi anladım. İyi niyetiniz için sağ olun. Ancak tarumar olmuş eski harabeyi düzeltmek için, yeni bir binayı yıkmanın ne faydası var? Geçmişe artık dönülmüyor... Dönülmüyor! Bölge komitesi sekreterinin fikri doğru. Bir masa etrafına toplanalım – bütün gerçekleri açıkça söyleyelim. Gıybete yer kalmasın. Gayşe'nin günahsız yüzü açılsın. Zöbercet boşuna (295) yanarak yaşamasın. Zeytüne de acı gerçeği kendi gözü ile görsün; bunlar gerekli. Lakin geçmişe geri dönmek yok. Bariyer inmiş. Yol kapalı, - Seét birden keskin bir hareketle Toyak'a doğru döndü, onun gözlerinin içine baktı: - Şimdi Ekim bayramından sonra benim yeni yolculuğa hazırlanmam gerekir. Muhtemelen, benim kaderim böyle...

Toyak cevap vermedi, ayağını frenden çekti, direksiyonu çevirdi. Araç çalkalanarak yola çıktı. Anız üzerindeki yığınlar hızlı bir şekilde geride kaldılar. Önde kara kızılılanarak yalnız çam ve ışıdayarak "Alka Göl"ün ışıkları görüldü.

1957–1964

Kükçetav, "Simferopol" sovhozu. (296)

III. SÖZLÜK VE DİZİN

1. KÜLTÜR KELİMELERİ SÖZLÜĞÜ

Bu bölüm, çalışmaya esas aldığımız İbrahim Salahov'un *Kolıma Hikayeleré* ile *Kükçetav Dalalarında* adlı romanlarında geçen kelimelerden seçilerek oluşturulmuştur. Metinlerin transkripsiyon edilmiş bölümünden seçilen, koyu olarak işaretlenen her maddenin yanına kısaca açıklamalar eklenmiştir.

ÜLKE, ŞEHİR, BOY, TOPLULUK VE MİLLET İSİMLERİ

Abakan: Hakasya Özerk Cumhuriyetinin başkenti.

Agıydél: bk. İdél.

Akbolak: Kazakistan'da yer ismi.

Ak diñgéz: Akdeniz.

Akmolla: Kazakistan'ın idari teşkilatında bir bölge ve yerleşim yeri, Akmolla başkent olunca adı Astana olarak değiştirilmiştir.

Aktaş rayonu: Tataristan'da bir bölge.

Alatav: Aladağ.

Aldan: yer ismi.

Alka Kül: Kazakistan'ın Kükçetav şehrinde bir bölge ismi.

Alma-ata: Kazakistan'ın eski başkenti.

Alyaska: Alaska.

Amérika: Amerika.

Amérikán: Amerikalı.

Angliyskiy: bk. İngiliz.

Arça: yer ismi.

Aynakül: Kazakistan'da yer ismi.

Ay-Pétr: Kırım'da dağ ismi.

Azerbaycan: Azerbaycan.

Baltaç: Tataristan'da bir bölge.

Başkort: Başkurt.

Bavman: Tataristan'da bölge ismi.

Baykal: Baykal Gölü.

Bélgiye: Belçika.

Bélorus: Belarus diğer adıyla Beyaz Rusya.

Bélorussiyé: bk. Bélorus.

Bişék çülé: Asya'da bir çöl.

Boğara: Buhara, Özbekistan sınırları içerisinde bir şehir.

Bolak küpéré: Bolak köprüsü.

Bolgariye: Bulgaristan.

Borovoy: Rusya'da bir kent.

Bögélme: Tataristan'ın bir şehri.

Bryan urmannarı: orman ismi.

Burabay: Kazakistan'da yer ismi, aynı zamanda dağ ve göl ismi.

Buryat: Rusya federasyonuna bağlı özerk bir cumhuriyet ve halkı.

Çagala: nehir ismi.

Çagalı: nehir ismi.

Çérék Kül: göl ismi.

Çérnişévskiy uramı: Çérnişévskiy sokağı.

Çilebé: Tataristan'ın bir şehri.

Daniye: Danimarka.

Dnépr: Ukrayna'da nehir ismi.

Ebiler tavı: dağ ismi.

Elmet: Tataristan'ın bir şehri.

Ermen: Ermeni.

Evropa: Avrupa.

Élista: Kalmuk Özerk Cumhuriyetinin başkenti.

Floréntsiye devleté: Floransa devleti.

Frantsuz: Fransız.

Garep: Arap.

Gatçına: Rusya'da Leningrad taraflarında bir yer ismi.

Gérman: Alman.

Gérmaniye: Almanya.

Gosmanlı törék impérijası: Osmanlı Türk İmparatorluğu.
Grék: Yunan.
Gruzin: Gürcü.
Hind: Hint.
İdél: İdil Nehri.
İndigarka: Doğu Sibirya'da bir nehir.
İngliz: İngiliz.
İrkutsk: Güney Sibirya'da bir şehir.
İrtés (İrtış): Orta Asya'da bir nehir.
İspan: İspanyol.
İspaniye: İspanya.
Kaban külé: Kaban Gölü.
Kalmuk: Kalmuk.
Kalmukstan: Kalmukistan, Rusya federasyonuna bağlı bir cumhuriyet.
Kamçatka: Rusya'ya bağlı, Asya'nın doğusunda yer alan yarımada.
Karabolak: yer ismi.
Kara diñgéz: Karadeniz.
Karavıl: Kazakistan'da bir soyun ismi.
Karl Marks uramı: Karl Marks sokağı.
Kavkaz: Kafkas.
Kazagstan: Kazakistan.
Kazağ: bk. Kazak.
Kazağça: Kazak Türkçesi, Kazakça.
Kazak: Kazak, Kazaklar.
Kazakça: Kazakça.
Kazak Dalaları: Kazak Bozkırları.
Kazan: Tataristan Özerk Cumhuriyetinin başkenti.
Kazanka ylgası: Kazanka nehri.
Kazanlı öyezé: Bulgaristan'da bir ilçe.
Kırım: Kırım Özerk Cumhuriyeti, Karadeniz'in kuzeyinde Ukrayna sınırlarında özerk devlet.
Kıtay: Çin.
Kızıl Tav: Kazakistan'da yer ismi.
Kızıl Yar (Kızılyar): Petropavlovsk, Kazakistan'da bir şehir.
Kine Sarı ħannıñ kuvişi: Kazakistan'da dağ ismi.
Kiyév: Ukrayna'nın başkenti.
Kolima: Sibirya'da bir nehir ismi.
Kotlas: Rusya'da bir şehir.
Kréml: Kremlin, Moskova Kremlin'i.
Kuytaş: yer ismi.

Kükçetav: Kazakistan'ın büyük şehirlerinden biri.
Kükçetav dalaları: Kazakistan bozkırlarından.
Kükşetav: bk. Kükçetav.
Küktirek: köy ismi.
Lapéruza bugazı: Laperuza boğazı.
Latin: Latin, Latin alfabesi.
Latviye: Letonya.
Léningrad: Rus şehri, bugünkü adıyla St. Petersburg.
Linkoln bolnitsası: Linkoln hastanesi.
Linkoln Priiskası: Linkoln maden ocağı.
Magadan: Rusya'nın uzak doğudaki şehirlerinden biri.
Marşinsk: yer ismi.
Meskev: Rusya'nın başkenti Moskova.
Minsk: Belarus veya diğer adıyla Beyaz Rusya'nın başkenti.
Mişer: Mişer, Tatarca'nın batı diyalektini konuşan Tatar Türkleri.
Mongoliye: Moğolistan.
MOPR: Mejdunarodnaya organizatsiya pomoşçi bortsam revolyutsii (İhtilalcilere Yardım için Oluşturulmuş Kuruluş).
Nayzatumar: Kazakistan'da şehir ismi.
Néméts: Alman.
Norilski: Rusya'da bir şehir.
Novgorod: Rusya'da bir şehir.
Novosibirski: Rusya'nın en büyük şehirlerinden birisi, aynı zamanda Sibirya'nın başkenti.
Olimp: Olympos, dağ ismi.
Omski: Rusya'da şehir ismi.
Oslan: Tataristan'da dağ ismi.
Öç Kız Tavı: Kazakistan'da dağ ismi.
Parij: Paris.
Peski: Kazakistan'da yer ismi.
Pétropavél: bk. Pétropavlovsk.
Pétropavlovsk: Petropavl, Petropavlovsk, Kızıl Yar, Kazakistan'ın kuzeyinde bir şehir.
Pleten törmesé: hapishane ismi.
Polyak: Polonyalı.

Romanovlar dinastiyesé: Romanovlar sülalesi, Rusya'yı son üç yüz yıl yöneten sülale.

Rossiye: bk. Rusiya.

Rus: Rus milletinden olan kişi.

Ruşça: Rusça.

Rusya: Rusya.

Saşalin: Asya'nın doğusunda Rusya'ya bağlı bir yarımada.

Sarı Arka: Kazakistan'da yer ismi, Alka Kül yaylası için kullanılmış.

Sarısu: yer ismi.

Sébér: Sibirya.

Sébér tatarları: Sibirya Tatarları.

Sémferepol: Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti, aslında Akmescit iken sonradan Simferopol olarak değiştirilmiştir.

Sérlé Sandık: Kazakistan'da dağ ismi.

Sofiye: Bulgaristan'ın başkenti

Solovki: Solovetski Adaları olarak da bilinen Beyaz Deniz'de bir grup ada. İlk çalışma kampları bu adalarda kurulmuştur.

Sovét: Sovyet.

SSSR: soyluz sovyetskih sotsyalistiçeskih respubliki, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.

Şuçı: şehir ismi

Svérdlovsk: Sverdlovsk bölgesinin merkezi, Yekaterinburg'un eski adı, Rusya'nın en büyük şehirlerinden biri.

Şanğay: semt ismi.

Tabışmak taş: Kazakistan'da dağ ismi.

Tacik: Tacik.

Tambov urmannarı: orman ismi.

Taşkét: bugün Özbekistan'ın başkenti.

Tatar: Tatar.

Tatarça: Tatar Türkçesi, Tatarca.

Tatarstan: Tataristan.

Tatarşa: bk. Tatarça.

Tayşét: şehir, yer ismi.

Tın okean: Pasifik Okyanusu.

Tobol: Rusya'da şehir ismi.

Tomanlı priiskası: maden ocağı ismi.

Tömen: şehir ismi.

Törék: Türkiye (Osmanlı) Türkleri.

Törékçe: Türkçe, Türkiye Türkçesi.

Törkéstan: Türkistan.

Tubil: Tobolsk, Rusya'da şehir ismi.

Turan devleté: Turan devleti.

Turétskiy: Türk, Türkiye.

Turgay Dalası: Turgay Bozkır.

Tur Tavı: Tur Dağı.

Tünter: Tataristan'da yer ismi.

Ufa: Ufa, Başkurdistan'ın başşehir.

Ukcitmes: Kazakistan'da şehir ismi.

Ukrain: Ukraynalı, Ukraynalılar.

Ukraina: Ukrayna.

Ulan-Batır: Ulanbatur, Moğolistan'ın başkenti.

Ural Tavlari: Ural Dağları.

Uris: bk. Rus.

Üzbek: Özbek

Vasilyévo: Tataristan'da kasaba ismi.

Vinograd uramı: Yaltada G. İbrahimov'un evinin olduğu sokak.

Vladivostok: Rusya'nın en doğusundaki bir liman şehri.

Volhov: yer ismi

Yakut: Yakut, Yakutlar.

Yakutsk: Yakutistan.

Yalta: Kırım'da bir şehir.

Yapon: Japon.

Yapon Dingézé: Japon Denizi.

Yehüd: Yahudi, Yahudiler.

Yemen çüллерé: Yemen çölleri.

Yoklagan Batır: Kazakistan'da dağ ismi.

Yunan: Yunanlı, yunanlılar.

Zeñgertav: Kazakistan'da dağ ismi.

AKRABALIK VE HİTAP İSİMLERİ

abıy: ağabey, yaşça büyük kişilerin ismine eklenen hitap sözü.

abza: bk. abzıy.

abzıy: ağabey, yaşça büyük kişilerin ismine eklenen hitap sözü.

aga: ağabey, yaşça büyük kişilerin ismine eklenen hitap sözü.

adaş: adaş.

aksakal: ihtiyar, kavim lideri, hürmet gören yaşlı.

ana: anne.

apa: abla, yaşça büyük hanımların ismine eklenen hitap sözü
ata: baba.
atay: bk. ata.
baba: dede, ata, cet, ihtiyar kimse.
babay: bk. baba.
bahadır: bahadır.
bala: çocuk, evlat, bebek.
bala-çaga: çoluk çocuk.
balakay: yavrucuk.
batır: yiğit, kahraman, cesur.
bebi: yeni doğmuş çocuk, bebek.
bey: bey, efendi.
buvım: kuşak, nesil.
cégét: bk. yégét.
ciñgey: hürmet için büyüklerin eşleri için kullanılan hitap, yenge.
cizni: enişte.
coldas: bk. yuldaş.
çal: yaşlı, ihtiyar.
dus: dost, arkadaş.
ebi: nine, ihtiyar kadın.
eke: büyük, yetişkin, yaşlı.
eni: anne.
enkey: bk. eni. Annecik.
eti: baba.
etkey: bk. eti.
eyél: kadın, eş.
éné: küçük erkek kardeş, birader.
hanım: hanım, bayan.
hatın: eş, hanım, kadın.
hatın-kız: kadın kız.
iruv: soy.
iruvdaş: soydaş.
ipteş: arkadaş, dost, yoldaş.
ir: erkek, cesur, koca.
juldas: bk. yuldaş.
kalka: büyüklerin küçüklere karşı kullandıkları sevgi ifadesi (yavrum, canım vb.).
karasakal: kara sakallı, orta yaşlı erkek.
karçık: kocakarı, yaşlı kadın.
kart: yaşlı, ihtiyar.
kartlaç: yaşlı kişiler için kullanılan bir hitap (moruk, ihtiyar vb.).
kayınata: kayınbaba.
kécé: küçük, yaşça küçük, genç.

kız: kız.
kilén: gelin.
kimpér: kocakarı, yaşlı kadın.
kiyev: damat, sağdıç.
koda: dünür.
kordaş: yaşıt, çağdaş.
kunak: misafir.
malay: çocuk, oğul, delikanlı.
mosafir: misafir.
olı: yaşça büyük, yetişkin, ihtiyar.
omk: torun.
ölken: yaşça büyük, lider.
sabıy: sabi, küçük çocuk, bebek.
sémya: aile.
séñél: kız kardeş.
sérdeş: sırdaş.
tanış: tanış, tanıdık.
tol: dul.
töpçék: ailenin en son çocuğu.
tugan: kardeş, akraba, dost.
ul: oğul.
ügiy: üvey.
üsmér: genç, çocuk, yeniyetme.
yeş: genç, küçük.
yeşlék: gençlik, delikanlılık.
yetim: yetim.
yégét: genç, delikanlı, yiğit.
yuldaş: yoldaş, dost, arkadaş.
zat: kişi.
zurlar: büyükler.

HAYVAN İSİMLERİ

argamak: savaş atı.
akçarlak: martı.
akkoş: kuğu.
akula: köpek balığı.
arkar: dişi dağ keçisi.
at: at.
aygır: aygır.
ayu: ayı.
baka: kurbağa.
balık: balık.
bal kortı: bal arısı, arı.
beren: kuzu, oğlak.
bét: bit.
bılbıl: bülbül.
biye: kısrak.

bolan: geyik, ceylan.
borça: pire.
bozav: buzağı.
börkét: kartal.
bura: buğra, deve.
büré: kurt.
canvar: vahşi hayvan, haşarat.
ceyran: ceylan, geyik.
cılan: bk. yılan.
cılıkı: yılkı, at sürüsü, başıboş at.
cofar: desman.
çabak: çamça balığı.
çabişki: soylu yarış atı.
çébén: sinek.
çérki: sivrisinek.
çipçık: serçe.
çikértke: çekirge.
çuçka: domuz.
döye: deve.
duñgız: domuz.
eteç: horoz.
ét: it, köpek.
fazan: sülün.
gad: sürüngen.
kandala: tahtakurusu.
karçık: atmaca.
karga: karga.
karlıgaç: kırlangıç.
kaz: kaz.
kece: keçi.
kece betisé: oğlak.
kérpé: kirpi.
kırgayak: kırkayak.
kır keceléré: kır keçileri.
kırmıska: karınca.
kır sarıkları: kır koyunları.
kısla: yengeç.
kit (kit balığı): balina.
kiyék: yabani hayvan.
koln: tay.
koñgız: kurtçuk.
kort: böcek, arı.
koş: kuş.
kozgın: kuzgun.
köcék: enik.
kuy: koyun.
kuyan: tavşan.
kübelek: kelebek.

kügerçén: güvercin.
kürke: hindi.
küsé: fare.
mal: dört ayaklı ağıl hayvanları, davar.
meçé: kedi.
meçé başlı yabalak: kedi başlı puhu kuşu.
morj: kunduz.
ovçarka: çoban köpeği.
pési: kedi.
pésnek: iskete, güzel sesli bir kuş.
pingvin: penguen.
rusalka: denizkızı.
saban turgayı: saban turgayı, turgay.
sandugaç: bülbül.
sasık: tahtakurusu.
sıyır: sığır, inek.
sölék: sülük.
sualçan: solucan.
şakal: çakal.
tarakan: hamam böceği.
tavık: tavuk.
tav kecesé: dağ keçisi.
teke: teke.
tıçkan: sıçan.
tiyén: sincap.
torna: turna.
tölké: tilki.
turgay: turgay.
tutıy koş: papağan.
ürdek: ördek.
ürmeküç: örümcek.
yabalak: baykuş.
yılan: yılan.
yomran: tarla sincabı.

BİTKİ, AĞAÇ VE MEYVE İSİMLERİ

abaga: eğrelti otu.
agaç: ağaç.
akatsiye: akasya.
alléya: koruluk.
alma: elma.
arış: çavdar.
arpa: arpa.
başak: başak.
boday: buğday.

boln: çayır, otlak.
botak-sanak: dal budak.
böré: gonca.
cilek: çilek.
cir cilegé: yer çileği.
çeçek: çiçek.
çırşı: çam ağacı.
çiye: kiraz.
erékmen: dulavrat otu.
erém: pelin otu.
gazon: çimen.
gerebe: kehribar.
göl: gül, çiçek.
gölep: yaban gülü.
gömbe: mantar.
hetfe göl: kadife çiçeği.
igén: ekin.
imen: meşe.
islé göl: kokulu gül.
kamış: kamış, saz.
karagay: kara kayın.
kayın: kayın.
kılğan: bozkır otu.
kiñgıravçık: çingirak çiçeği.
kıstıby: maydanoz.
kiparis: servi ağacı.
kisev ağacı: köz ağacı.
klumba: çiçeklik.
kuvak: çalı, funda.
limon: limon.
mamık: pamuk.
maħorka: tütün.
mek: haşhaş.
milevşe çeçegé: menekşe çiçeği.
narat: çam ağacı.
orlık: tohum.
öreñgé: akça ağaç.
péçen: ot.
ranétka: benekli Frenk elması.
romaşka: papatya.
roza: gül.
saksaul: Orta Asya bozkırlarında yetişen kısa boylu ağaç.
siren: leylak.
sopka: tomurcuk.
şomırt ağacı: kuş üzümü ağacı.
talçıbık: söğüt çubuğu.
talgöl: zakkum.

tigenek: dulavrat otu.
tönboyık: nilüfer.
tubılgi: çayırmelikesi.
umırzaya: kardelen.
usak: kavak.
ülen: ot.
üsémlék: bitki.
yafrak: yaprak.
yan gölé: yaran gülü, ıtır çiçeği.
yözémlék: üzümlük.
yüke: ihlamur.

YIYECEK VE İÇECEK İSİMLERİ

agu: zehir.
arakı: rakı.
aş: yemek, aş.
bal: bal.
balanda: sulu ve kalorisiz çorba.
balık aşı: balık yemeği.
bavırsak: özel hazırlanmış hamuru ufak ufak doğrayıp, yağda pişirerek yapılan bayram gibi özel gün yemeği.
bereñgé: patates.
boday: buğday.
boday kümeçé: buğday ekmeği.
bolamık: bulamaç.
botka: bulamaç, lapa.
cim: yem, tohum, azık.
çekçek: belli ölçülerle (1cm-2cm) kesilmiş hamurun kızgın yağda pişirilip üzerine, hazırlanmış ballı şurubun dökülmesiyle yapılan tatlı.
çey: çay.
çojik: kızdırılmış hayvan yağı.
çumar: kaynayan et çorbasına, süte vb. katıp pişirmek için özel hazırlanmış hamur parçası.
dögé botkası: pirinç lapası.
éremçék: lor.
galuşki: süt veya çorba içinde pişirilen dilimli hamur.
gorbuşa: yayın balığı.
gulyaş: ufak doğranmış ete sos karıştırılarak yapılan bir tür çorba.
helve: helva.
ikmek: ekmek.
ipi: ekmek.

it: et.
kabırğa: kaburğa.
kakao: kakao.
kalca: etin en lezzetli yeri.
kamır: hamur.
karbız: karpuz.
katık: mayalanmış süt.
kavın: kavun.
kaymak: kaymak.
kazı: atın kaburğa kısmı ve yağlı etinden yapılan sucuk.
kazılık: at etinin sucuk yapmaya elverişli kısmı.
kebéste: lahana.
kımız: kımız.
kıyar: salatalık.
kişér: havuç.
kişmiş: kişmiş, bir çeşit siyah üzüm.
kolbasa: sucuk.
konfét: şekerleme.
konsérva: konserve.
kort: süzölmüş yoğurttan yapılan tuzlu ve kurutulmuş yiyecek.
koş télé: yiyecek ismi.
kotlét: köfte, pırzola.
küce: çorba.
kümeç: ekmek.
mağorka: tütün.
may: yağ.
meyéz: kuru üzüm.
narat sagızı: çam sakızı
on: un.
örék: kayısı.
papiros: sigara.
pécéné: hamur işleri, bisküvi.
pilmen: pilmen, bir çeşit mantı.
plav: pilav.
pryanék: pryanik, Ruslarda balla ve şekerle yapılan tatlı, baharatlı bir tür bisküvi.
ratsion: bir günlük azık.
rom: rom.
sarkıt: misafirlerden arta kalan yiyecek.
sélédka: tütün balığı.
soğari: peksimet.
solı botka: yulaf ezmesi.
söt: süt.
spirt: alkol.

sugan: soğan.
şampan: bk. şampanskoyı.
şampanskiy: şampanya.
şampanskoyı: şampanya.
şerab: şarap.
şiker: şeker.
şirbet: şerbet.
şulpa: çorba.
şurpa: bk. şulpa.
tabılmek: ekşi hamurdan tavaya yayılarak yapılan ince pide.
tarı: darı.
tartırğa: sigara.
tegam: yemek, aş.
temeké: tütün, sigara.
tokmaç: et suyuna ince kesilmiş hamurların karıştırılmasıyla yapılan yemek.
tort: turta, üzeri yufka kaplı meyveli veya kakao lu bir pasta çeşidi.
toz: tuz.
uğa: balık çorbası.
umaç: ovmaç, yemeğe koymak için una su veya süt ekleyip ovularak yapılan yiyecek.
varéné: reçel.
vérmişél: tel şehriye.
vino: şarap.
yarma: yarma.
yomırka: yumurta.
zakuska: meze.

GİYİM-KUŞAM, EŞYA VE EV ÂLETLERİNİN İSİMLERİ

açkıç: anahtar.
albom: albüm.
alyapkıç: önlük.
aptéçka: ecza kutusu.
arkan: urgan.
arkalık: at eğerindeki arka kayış.
atlas çibıldık: atlas cebinlik.
ayak kıyémneré: ayakkabı.
bak: teneke, depo.
balka: kalas.
balta: balta.
banka: kavanoz.
baraban: davul.

başmak: ayakkabı.	çuyın: gövdesi geniş dibi dar çömlek, tencere.
bayan: akordeon.	çülmek: çömlek.
berhét: kadife.	çüméc: kepçe.
bérét: bere, şapka.	daga: nal.
béskozırka: sipersiz şapka.	daruv: ilaç.
béz: biz, tığ, bir tür çuvaldız.	dastarhan: sofraya, örtü.
birgi: boru.	defter: defter.
bilbav: kemer.	dilbége: dizgin.
bişmet: kaftan.	divan: divan, kerevet.
bişter: sırt torbası.	dumbra: dombra.
bitlék: sineklerden korunabilmek için kullanılan yüz örtüsü.	erce: küfe.
biyeley: eldiven.	esbap: elbise, kıyafet.
bizmen: terazi.	étajérka: etajer, kapaksız dolap.
bokal: kadeh.	éçké kiyém: iç giyim.
bolt: civata.	élgéc: askı.
bosonojka: terlik.	élektroplítka: elektrik ocağı.
botı: şoson, galoş.	éne: iğne.
botinka: bot.	éskemiye: iskemle.
böké: tıpa.	éşlepe: şapka.
brézént: branda bezi.	fakél: meşale.
britva: ustura.	fonar: fener.
budénnovka: bir şapka türü.	forma: forma.
burka: keçe konçlu çizme.	fotoapparat: fotoğraf makinesi.
buşlat: denizci ceket.	fotoresém: fotoğraf.
bürék: şapka, börk.	fufayka: kalın kazak.
bürene: kütük.	fuganok: marangoz rendesi.
camayak: testi.	futlyar: kutu.
ceyme: çarşaf, yaygı.	furajka: kasket.
cép: ip.	galstuk: kravat.
cile: cübbe.	garmun: akordeon.
çakma: çakmak.	gimnastérka: gömlek.
çakta: tahta.	gitara: gitar.
çalbar: pantolon.	grafin: sürahi.
çana: kızak.	hat: mektup.
çañgi: kayak.	ırgak: kanca.
çapan: kaftan.	ıştan: pantolon.
çınayak: porselen.	ine: iğne.
çenékçé: çatal.	işkek: kürek.
çeynék: çaydanlık.	iték: çizme.
çémodan: valiz.	iyer: eyer.
çıpta: hasır.	kadak: çivi.
çikmen: cepken.	kafédra: kürsü.
çilek: kova.	kalem: kalem.
çiték: çetik, çorap.	kalkaviç: olta mantarı.
çolgav: dolak.	kamçı: kamçı.
çöy: çivi.	kamıt: hamut.
çukmar: topuz.	kamzol: yelek.

kapçık: torba.
kapkaçlı: kapaklı.
kapot: kaput.
kaptırma: kopça.
karandaş: kalem.
karavat: kerevet, divan.
kase: kâse.
kastryul: tencere.
kaşık: kaşık.
kata: keçe çizme.
katuşka: makara.
kaycı: makas.
kayış: kayış, kemer.
kazan: kazan.
kazık: kazık.
kegaz: kâğıt.
kenefi: kanepes.
kerzin: sepet.
kestrül: tencere.
kevés: kolayca giyilen hafif ayakkabı.
keyle: külünk.
kélem: kilim.
képka: şapka.
kése: cep.
kiñğırav: kilise çanı.
kıyıkça: şal.
kimeçek: bir tür başörtüsü.
kismek: yalak.
kitap: kitap.
kitél: dik yakalı asker ceketi.
kitmen: çapa.
kiyém: giyim, giysi, kıyafet.
kiyéz: kilim, keçe.
kléyénka: muşamba.
kofta: bluz.
kolosnik: soba ızgarası.
komgan: ibrik.
kosınka: başörtüsü, üç köşeli başörtüsü.
kostyum: kostüm.
kotélok: sefer taşı, tencere.
köpé: yelek.
körek: kürek.
közgé: ayna.
kragi: baldır bağı, konç.
kran: musluk.
kréslo: koltuk.
krujka: metal bardak.
kubız: kopuz.

kul segaté: kol saati.
kultık tayakları: koltuk değnekleri.
kunç: konç, baldır bağı.
kurtka: ceket.
kuşétka: kuşet, kanepes, sedir, divan.
külmek: gömlek.
kümér: kömür.
kün tujurka: deri ceket.
küzlék: gözlük.
kvaşnya: hamur teknesi.
lampočka: lamba, ampul.
legen: leğen.
lénta: kurdele.
hja: kayak.
lom: küskü.
mandolina: mandolin.
marlya: gazlı bez.
matrats: minder.
mayak: fener.
mayka: atlet fanila.
mébél: mobilya.
méğ: kürk.
ménder: minder.
métr: metre.
miç: soba.
miçke: bidon, varil.
miski: tencere, tas.
munçala: kese.
mundir: ceket.
muymısa: kolye.
namazlık: namazlık.
odéyal: battaniye.
orçık: iğ.
oyık: çorap.
oyıkbaş: kısa çorap.
östel: masa.
özeñgé: üzengi.
paçka: paket.
palas: kilim.
palto: palto.
papağa: kalpak.
papka: dosya.
paraşa: tutukluların tuvalet ihtiyaçlarını giderdikleri büyük varil.
pasport: kimlik.
pasta: diş macunu.
perde: perde.
pérédaça: paket.

pıçak: bıçak.
pıçkı: bıçkı.
pıyala: cam.
pidjak: ceket.
pima: yün çizme.
plansét: plançete.
plaşç: yağmurluk.
plite: mutfak ocağı.
podnos: tepsi.
polotno: tablo.
portfél: çanta, klasör.
portmanét: para cüzdanı.
portsigar: sigara kutusu.
portupéye: kılıç kemeri.
postav: çuha.
pribor: kadeh.
protéz: protez.
pumala: fırça.
radio: radyo.
radiola: pikap.
ratsiye: telsiz.
réproduktor: hoparlör.
rupor: megafon.
ryumka: kadeh.
saba: deri matara.
sabın: sabun.
sakvoyaj: valiz.
salfétka: peçete, peşkir.
samavır: semaver.
samovar: bk. samavır.
samorodok: altın külçesi.
sandık: sandık.
sarafan: entari.
savit: tabak.
segat: saat.
seké: sedir, seki.
seké-sendére: tahta sedir.
seleme: eski püskü elbise.
senek: dirgen.
séberké: süpürge.
sölgé: havlu.
stakan: kadeh, bardak.
sumka: çanta.
şar: balon.
şarf: eşarp.
şçétka: fırça, süpürge.
şel: şal.
şem: mum.

şemdel: şamdan.
şése: şişe.
şırpı: kibrit.
şifon: şifon.
şifonyer: şifonyer.
şinél: kaput.
şkaf: dolap.
skulptura: heykel.
şlang: lastik hortum.
şnur: ayakkabı ipi.
tabak: sayfa.
taburétka: tabure.
taçka: el arabası.
tagarak: ağaç tekne.
takıya: takke.
tapoçka: ayakkabı.
tarélka: tabak.
tas: tas.
tastımal: mendil, el bezi.
tegermeç: tekerlek.
telinke: tabak.
temeké yançığı: tütün kesesi.
tesbiğ: tespih.
téléfon: telefon.
télogréyka: sıcak tutan bir elbise.
ténniska: kısa kollu gömlek.
térmos: termos.
tés şçétkası: diş fırçası.
tézgén: dizgin.
tışav: köstek.
tiyén: kuruş.
tolp: gocuk.
tomak: tomak.
topçan: kerevet.
torba: su borusu.
töyme: düğme.
trubka: pipo.
trus: cebin.
trusik: külot.
tsirkul: pergel.
tufli: ayakkabı, iskarpin.
tumboçka: komodin.
tun: elbise.
tupsa: mafsal.
tursık: kayın ağacından testi.
tübetey: takke.
tüşek: döşek.
ugolnik: gönye.

urındık: oturak.
utın: odun.
utırgıç: oturak.
uyınçık: oyuncak.
vaza: vazo.
vérstak: tezgâh.
véyér: yelpaze.
yasav: gelin olan kızın düğüne hazırlamış olduğu üst başı
yaşçık: kutu.
yavlık: başörtüsü, mendil.
yozak: kilit.
yögen: dizgin.
yubka: etek.
yurgan: yorgan.
zvonok: zil.

ÖRF VE ÂDETLER

Eğlencelerde Düzenlenen Yarışma Ve Oynanan Oyunlarla Onlarda Kullanılan Malzemeler

aşık: aşık, aşık kemiği.
at çaptır-: at koşturmak.
baraban: davul.
karta: iskambil kâğıdı.
karta suk-: kağıt oynamak
köreş: güreş.
kükbar al-: at yarışının bir türü. At koştururken düzenli bir şekilde yerdeki mendil üstünden gümüş parayı alıp gitmek.
orkéstr: orkestra.
pelvan: pehlivan.
saban tuyı: saban toyu.
şahmat: satranç.
şahmat sınıarı: satranç taşları.
şaska: dama taşı.
voléybol uyna-: voleybol oynamak.

Ölüm

cinaza: cenaze.
darélfanıdan darélbakıyga reşlet eyle-: Bu âlemden diğer âleme göç etmek, ölmek.

dönya kuy-: dünyayı terk etmek, ölmek.
Gazrail: Azrail.
gür: mezar, kabir.
kabér: kabir, mezar.
kabérstan: kabristan, mezarlık.
lehet: lahit, mezar.
meşşer: mahşer.
merhüm: merhum.
meyét: cenaze, ölü.
morg: morg.
palaç: cellât.
şaytan: şeytan.
tabut: tabut.
«takta buşlat» kiy-: ölmek.
ülék: ölü.
ülém: ölüm.
zirat: mezarlık.

İnanç

Alla: Allah.
Allahétegage: Allahüteâlâ.
ayat ukı-: ayet okumak.
cehennem: cehennem.
cennet: cennet.
çukındır-: Hıristiyanlaştırmak.
doğa: dua.
doğa kıl-: dua etmek.
faraz: farz.
feréşte: melek.
gönah: günah.
Ĥoda: bk. Ĥoday.
Ĥoday: Huda, Tanrı.
kıyamet: kıyamet.
kıybla: kible.
korban gayité: kurban bayramı.
meçét: mescit.
meşşer: mahşer.
mogciza: mucize.
Mösélman: Müslüman.
namaz ukı-: namaz kılmak.
ocmağ: cennet.
peygamber: peygamber.
pop: rahip, keşiş.
rab: Rab, Allah.
secde: secde.
şehit: şehit.

temug: cehennem.
Teñré: Tanrı, Allah.
uraza gayité: ramazan bayramı.

İÇİNDE YAŞANILAN MEKÂNLAR VE BU MEKÂNLARIN BÖLÜMLERİ

agaç bina: ağaç ev.
aşhane: aş evi, yemekhane.
aş öyé: mutfak.
bakça: bahçe.
baskıç: merdiven, basamak.
baza: depo.
bedref: tuvalet.
bolnitsa: hastane.
bunkér: ambar.
busaga: eşik.
bülme: oda, bölme.
çatır: çadır.
çeyhane: çayhane.
çirkev: kilise.
çolan: kiler.
foyé: fuaye.
galérka: anfitiyatro.
gastronom: yiyecek dükkânı.
gortorg: şehir satış kooperatifi.
gospital: askerî hastane.
gostinitsa: otel odası.
hata: dam.
hutor: küçük çiftlik.
iden: tahtadan veya taştan yapılmış taban döşemesi.
işék: kapı.
kabinét: oda, büro, kabin.
kaméra: koğuş, hücre, zindan.
kapka: kapı.
kaptérka: ambar.
kapu: kapı.
kartsér: hücre.
kense: kalem odası.
kélet: kiler, depo.
kışlav: kışlak.
kibét: dükkân.
kino: sinema.
kitaphane: kütüphane.
kiyéž öy: keçe ev, çadır.
kontora: büro.

konyuşnya: ahır.
koridor: koridor, dehliz.
korpus: bina, bina bloğu; gövde, tekne.
kotélnya: kazan dairesi.
kuşnya: mutfak.
kura: ahır, kerpiç ağıl.
kurant: kule.
kurort: kaplıca.
kün tönlek: yün baca.
kvartira: apartman dairesi, daire.
levke: göbek taşı.
magazin: mağaza.
manara: kule.
mastérskoy: dükkân.
meçét: mescit.
megare: mağara.
mektep: mektep.
morca: baca.
munça: hamam.
muzéy: müze.
öy: ev.
palatka: çadır.
pavilon: pavyon.
pérron: peron.
podval: bodrum.
port: liman.
priiska: maden ocağı.
pristan: iskele.
priyut: yetimhane.
ram: pencere çerçevesi.
sanatoriy: tedavi ve dinlenme evi, sanatoryum.
sanbarak: tıbbi barınak.
sklad: depo.
stolyarka: marangozhane.
teatr: tiyatro.
tégérmen: değirmen.
tönlek: baca.
törme: hapishane, zindan.
tryum: ambar, depo.
tséş: atölye.
tulay torak: yurt.
tür: başköşe.
usadba: merkez çiftlik.
véranda: veranda.
vışka: kule.
vokzal: gar, istasyon binası.
yal yortı: dinlenme evi.

yaslé: kreş.
yort: bina, ev, yurt.
zaboy: maden ocağı.
zagotskot: mezbaha.
zal: salon.
zamok: şato, saray.
zindan: zindan, dar yer.
zona: bölge.
zoopark: hayvanat bahçesi.

MESLEKÎ İSİMLER

advokat: avukat.
agronom: tarım uzmanı.
at karagı: at bakıcısı.
avtor: yazar.
balıkçı: balıkçı.
balta ostası: marangoz.
baltaçı: marangoz.
banditlar: çeteciler.
başmakçı: ayakkabıcı.
biyuçé: köçek.
bufétçı: büfeci.
buhgaltér: muhasebeci.
cilkıçı: yılmıç.
cırçı: şarkıcı, türkücü.
çañgıçı: kayakçı.
çeçtaraş: berber.
diréktor: müdür.
dirijér: orkestra şefi.
dokladçı: tebliğci, tebliğ veren.
doktor: doktor.
ékskavatorçı: ekskavatörçü.
ékskursovod: rehber.
éşçé: çalışan, işçi, hizmetli.
fabrikant: fabrikatör.
fokusnik: hokkabaz.
garmunçı: akordeoncu.
heberçé: haberci.
hirurg: cerrah.
hisapçı: muhasebeci.
hudojnik: ressam.
ilçé: Elçi, haberci.
imçé: efsuncu.
injénér: mühendis.
itçé: kasap.
itékçé: çizmecici.
izvozçik: arabacı.

kapitan: kaptan.
kassapçı: kasap.
kerzinçé: sepetçi.
kombaynçı: biçerdöverci.
koopérator: kooperatifçi.
kulinariye: aşçılık.
kuznéts: demirci.
lékpom: doktor yardımcısı.
markşeydér: markşeyder.
maşinistka: daktilocu.
mezin: müezzin.
méhanizator: makineli tarım uzmanı.
montér: elektrikçi.
moryak: denizci.
mödir: müdür.
mulla: molla.
oçuvçı: pilot.
ofitsiantka: garson.
ohotnik: avcı.
olavçı: at arabası sürücüsü.
opér: rütbeli.
opérvekil: soruşturma ve takipten sorumlu kişi.
parikmaşér: berber, kuaför.
poçtalon: postacı.
povar: aşçı.
praçka: çamaşırıcı kadın.
prikazçik: satıcı.
pritsépşçik: mekanisyen, araç çekici.
prokuror: savcı.
provodnitsa: muavin kadın.
radist: radyocu.
razvedçik: keşifçi.
sakçı: muhafız, bekçi, nöbetçi.
sanitar: hasta bakıcı.
satuvçı: satıcı.
sevdeger: satıcı.
sékrétar: sekreter.
séstra: hemşire.
sihérçé: sihirci, büyücü.
skulptor: heykeltıraş.
şefkat tutaşı: hemşire.
şagıyr: şair.
şahtér: madenci.
şofér: şoför.
tankist: tankçı.
tılmaç: tercüman.
traktorçı: traktörçü.

traktorist: traktörcü.
tégüvçé: terzi.
uçétçitsa: muhasebeci.
uçitel: öğretmen.
ukıtuvçı: öğretmen.
utinçi: oduncu.
vraç: hekim.
yamavçı: yamacı.
yavçı: dünürçü.
yazuvçı: yazar.
yeşüsmér: yeni yetme asker.
zpravşçik: pompacı.
zavhoz: demirbaş müdürü.
zavtorg: satış müdürü.
zeketçé: zekâtçı.

SAVAŞ VE HAPİSHANE

amnistiye: af, bağışlama.
aréstant: tutuklu, mahkûm.
arsénal: silah.
atarga: bk. atuv.
atuv: öldürmek, kurşuna dizmek.
avtomat: otomatik tüfek, makineli tabanca.
barika: barikat.
blatnoy: külhanbeyi, hırsız.
bomba: bomba.
caydaklar éskadroni: süvariler bölüğü.
cinayet: suç, kötü iş.
çenéçkéle timérçbık: dikenli demir çubuk.
çin: rütbe.
déjurniy: nöbetçi, görevli.
diviziye: tümen.
dopros: sorgu, soruşturma.
doşman: düşman.
dus: dost.
fortoçka: hapisanede koğuş veya hücre kapısındaki küçük pencere.
front: savaşta cephe.
gasker: asker.
gayıb: suç, kabahat.
gayıplev aktı: suçlama aktı.
général: general.
géroy: kahraman.
grajdannar sugışı: iç savaş.
höcüm: hücum.

hencer: hançer.
kabaçet: suç.
kapitan: yüzbaşı.
kara kuzgun: Tutukluları naklemeden kullanılan araç için kullanılmış.
karavıl: nöbetçi, nöbet, bekçilik.
kazarma: kışla.
kızıl Armiye: Kızıl Ordu.
komandır: komutan, kumandan.
komandovaniye: komutanlık.
koméndatura: komutanlık, kumandanlık.
komdiv: tümen komutanı.
konvoir: muhafız er, muhafız polis, koruma.
konvoy: silahlı müfreze, koruma ekibi.
kortik: kılıç.
kulga al-: tutuklamak.
lagér: kamp.
marşal: mareşal.
mayor: binbaşı.
meşbüs: hapsolünmüş, tutuklu.
médall: madalya.
multık: tüfek.
nadziratél: gardiyan.
nagan: silah.
nastupléniyé: taarruz.
okkupant: işgal.
okkupatsiye: işgal.
opérativnik: harekâtçı.
ordén: madalya, nişan.
otdéléniyé: bölük, manga.
otryad: müfreze, kol.
paraşayut: paraşüt.
podkop: tünel.
poşod: sefer.
polk: alay.
priklad: dipçik.
progulka: (hapisanede) gezinme, gezinti.
prokuror: savcı.
provokatsiye: provokasyon, kışkırtma.
pulémét: makineli tüfek, mitralyöz.
pulya: kurşun, mermi.
rota: bölük.
sabotaj: sabotaj.
sakçı: muhafız, bekçi, nöbetçi.
serjant: çavuş.

slédovatél: sorgu hâkimi.
slédstvié: soruşturma, tahkikat.
soldat: asker.
sörgén: sürgün.
starosta: başkan, koğuş başkanı.
stukaç: ajan.
sud: mahkeme.
sud reisé: mahkeme başkanı.
sugış: savaş, mücadele.
svyaznoy: haberci, irtibat eri.
takta tüşek: tahta döşek.
taş kapçık: hücre.
térror: korkutma, terör.
tikşérüv: sayım, yoklama.
totkın: tutuklu, mahkûm.
törme başlığı: hapisane müdürü.
tribunal: mahkeme.
ugolovnik: suçlu, cani.
unbaşı: onbaşı.
vahtér: nöbetçi asker.
vétéran: gazi.
yarçık: şarapnel parçası.
zapalammonal: dinamit.
zénitka: uçaksavar.

İDEOLOJİ

administrativ: idari.
administratsiye: idare, yönetim.
agitator: propagandacı.
agitatsiye: propaganda, ajitasyon.
agitirovat: propaganda.
agitprop: ajitasyon ve propaganda kurumu.
amnistiye: tören.
avıl hucalığı ministrlığı: köy yönetimi başkalığı.
azatlık: özgürlük, bağımsızlık.
banditizm: eşkıyalık.
basmaçı: Orta Asya'da Sovyet otoritesinin yerleşmemesi için ortaya çıkan karşı devrim taraftarları, milli bağımsızlık taraftarı hareket.
başbaştaklık: keyfi davranma.
bay: zengin.
Bolşévik: Bolşevik, komünist.
brigada: ekip.
brigadir: ekip başı.

citekçé: lider, idareci, üye.
cinayet kodéksi: ceza kanunu.
çlén: üye.
devlet: devlet.
dékabrist: dekabrist, Rusya'da çara karşı 14 Aralık 1825'de yapılan isyana katılanlardan her biri.
démonstratsiye: gösteri, tören.
diréktiye: idare heyeti.
doklad: tebliğ.
dokumént: belge, kimlik.
donos: ihbar, jurnal.
eremtamak: asalak.
ésér: 'sosyalist ihtilalci' sözünün kısaltması. Bolşevik ve Minşeviklerden ayrı siyasi bir gurup.
faşist: faşist.
formulyar: sicil kayıtları.
grajdanka: sivil
grajdanlık hokukları: vatandaşlık hakları.
gulag: kampların baş idaresi.
gvadalağara opératsiyesé: Gvadalajara operasyonu.
hain: hain.
halık doşmanı: halk düşmanı.
heşeret: Büyük suçlu, partiden olmayan tüm Rus vatandaşları için kullanılan bir kelime.
hiyenetçé: hain, ihanet eden.
hucalık: yöneticilik.
illé sigézler: "halk düşmanı" olarak tutuklananlar.
intérnatsional: enternasyonal marşı.
irék: özgürlük.
kartsér réjimi: hücre rejimi, hücre cezası.
katorga: kürek cezası, kürek mahkûmiyeti.
kızıl bayrak: kızıl bayrak.
Kolçak: (Aleksandr Vasiliyeviç) Rus amiral 1917'de görevinden istifa edip, Bolşeviklere cephe almıştır. 1918'de Omsk'ta Rus hükümeti kurmuştur. Kolçak örgütü bazı başarılarından sonra çökmüş ve komünistlerin önünden çekilmiştir. Kolçak, 1920'de

Bolşevikler tarafından kurşuna dizilmiştir.

kolhoz: Rusça kol (lektivnoye) hoz (yaystvo) sözcüklerinin kısaltması. Eski SSCB'deki üretim araçlarının kolektif mülkiyetine dayanan tarım işletmesi.

kolléktiv: birlik.

komissar: komiser, politik veya idari işleri yürütmek üzere hükümet tarafından görevlendirilmiş kimse.

komité: komite.

kommunist: komünist.

kommunistlar partiyesé: komünistler partisi.

kommunizm: komünizm.

komsomol: Genç Komünistler Birliği, bu birliğe üye olan.

komsomóléts: komsomol, komsomolcu, Komünist Gençler Birliği üyesi.

komsorg: komsomol kurulu başkanı.

konspiratsiya: illegal faaliyet, gizli içtimai iş.

konstitutsiye: anayasa.

kontr: karşı devrimci.

kontra: bk. kontr.

kontrrévolyutsion: karşı devrim.

kortkıç: asalak.

kortkıçlık: asalaklık

kulak: Sovyet ideolojisinde toprak sahibi zengin sınıf, zengin köylü.

Lenin: Vladimir İliç Lenin.

Marks: Karl Marks.

massa: ahali.

militsionér: polis.

milletçé: milliyetçi.

milletçélék: milliyetçilik.

mitingovat: miting.

monarşi: monarşi.

nadziratél: gözcü, gözetici, gardiyan.

narkom: halk komiseri.

NKVD: İç İşleri Komiserliği ve Devlet Emniyeti Teşkilatı.

obkom: bölge komitesi.

oblispolkom: bölge icra komitesi.

oktyabr: Ekim 1917 ihtilali.

oyışma: örgüt.

partbilét: parti cüzdanı.

partbyuro: parti bürosu.

partiya: parti.

partizan: partizan.

partorg: parti örgütü başkanı.

patşa: padişah, lider.

pérevorot: devrim.

pionér: pionye, genç öncü.

politiklar: politikler.

politika: politika, siyaset.

politizolyator: Politik izolatör.

politruk: orduda parti temsilcisi.

potrébsoyuz: tüketiciler birliği.

présédátél: başkan.

président: başkan, devlet başkanı.

présidium: başkanlık konseyi.

prikaz: emir.

profsoyuz: sendika.

propuski: yazılı izin belgesi.

protséss: hüküm verme.

provokator: provokatör.

raykom: (rayon) bölge komitesi.

reabilitatsiye: itibarını iade etme, onur ve hakkını iade etme.

revkom: askerî devrim kurulu.

réspublika: cumhuriyet.

révolyutsion: ihtilal.

révolyutsionér: devrimci, ihtilalci.

révolyutsiya: İhtilal, inkılâp.

révvoymsovét: askerî ihtilal Sovyetleri, askerî devrim kurulu.

seyesi: siyasi.

sotsialistik: sosyalistik.

Sovét çorı: Sovyet devri.

sovhoz: sovhoz [Rusça sov (yetskoye) ve hoz (yaystvo) sözcüklerinin kısaltması], eski SSCB'de sosyalist mülkiyetin en ileri biçimi olan, üretim araçları üzerinde devlet mülkiyetine dayalı büyük tarım işletmesi.

soyuz réspublikaları: birlik cumhuriyetleri.

Stalin: İ. V. Stalin.

statya: kanun maddesi.

stolpin vagonnarı: Stalin döneminde tutukluların balık istifi doldurularak taşındığı vagonlar.

svoloç: alçak.

şkurnik: çıkarıcı.

şpion: casus.
şpionlık: casusluk.
törkém: gurup.
türe: yetkili, rütbeli.
vekiller: temsilciler.
yarlı: yoksul, fakir.
yarlı kréstyen: yoksul köylü.
yulbaşçı: lider (Lenin için kullanılmış).
zakon: kanun.
zavod: fabrika.
zvéno: ekip.

traktor: traktör.
transportér: konveyör.
vagon: vagon.
vélosipéd: bisiklet.
zérnopult: buğday makinesi.

ARAÇLAR

agrégat: makine takımı.
arba: araba.
avtolavka: seyyar satış arabası.
avtomaşina: araç.
avtopoyızd: römorklu kamyon.
barja: yük gemisi.
bénzovoz: petrol taşıyan sarnıç kamyonu.
bufér: vagon.
buldozér: buldozer.
čilgergéc: savurma makinesi.
dvigatél: motor.
ékskavator: ekskavatör.
éléktrička: elektrikli tren.
éşélon: tren katarı.
faéton: fayton.
kolmaşka: madende toprak taşımak için yapılmış özel araba.
kombayn: biçerdöver.
korab: büyük gemi.
köyme: tekne.
kultivator: kultiravatör.
kupé: kompartıman.
maşina: araba, araç.
mototsikl: motosiklet.
olav: at arabası.
paluba: güverte.
parohod: vapur.
parovoz: lokomotif.
pérforator: delme makinesi.
poyızd: tren.
samolét: uçak.
samosval: damperli kamyon.
taksi: taksi.

2. ŞAHİS ADLARI DİZİNİ

Bu bölümde, ele almış olduğumuz her iki romanda geçen bütün şahıs isimleri alfabetik olarak kendi içerisinde sıralanmıştır. Her madde için metinlerden hareketle bilgiler verilmiş, hakkında bilgi bulunmayan şahıs adları için ise kaynaklardan yararlanılmıştır. Listede yanında herhangi bir açıklama olmayan isimler, inceleme bölümünde “Özel İsimler” başlığı altında haklarında bilgi verilmiş isimlerdir. Bu nedenle onlarla ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Önce *Kolima Hıkeyeleré* romanındaki daha sonra ise *Küçetav Dalalarında* adlı romandaki şahıs adları sıralanmıştır.

2.1. KOLIMA HİKEYELERÉ

Aléksandr Marlinskiy (Béstujév): Yazar, Salahov hapiste onun hikâye ve romanlarını okumaktadır.

Aléksandrov Aléksandr Andréyéviç: Maden ocağı bölgesine girilirken okunan ilk isim, bu 23 yaşındaki bir öğrencidir, donarak ölür.

Alékséy Nikolayeviç: Maden ocağındaki tutuklu heykeltıraş.

Alkin: Kazan şehri Bavman bölge komitesinin birinci sekreteri.

Almakayév: Salahov’a iftira atan kişi.

Altay: Özürlüler kampında Salahov ile aynı kampta olan kişilerden biri.

Alyabév: Sandugaç şarkısından dolayı geçiyor.

Amanbay Bazarbayev: Kilise hapisanede ismi okunan tutuklulardan biri.

Ardalion Mihayloviç Nijégorodtsév: Bölge komsomol komitesi bölüm müdürü.

Artur Konan Doyl: Tıbbi barınakta başkan onun yazdığı eserlerden hikâyeler anlatır.

Banu ebi: Salahov’un çocukluğunda komşuları.

Bedigov: Enstitü komsomol komitesi sekreteri.

Bibican: Nigmetulla’nın eşi.

Bikçenteyév: Soruşturmacı.

Çanışév: Sorgu için çağrılan tutuklulardan biri.

Çıpçık: Omski’den yola çıkan tren katarının konvoy başı.

Dézdémona: Mohtar Mutin’in oynadığı oyunda bir kadın karakter.

Diloris: Madrid’in kızının ismi.

Djaparidzé: Kilise hapisanede ismi okunan tutuklulardan biri.

Doktor Uvotson: Hikâye kahramanlarından biri.

Dolorés İbarruri: İspanyol Komünist lider.

Duglas/Yakov Vladimiroviç

Smuşkéviç: Büyük vatan savaşı başlamadan iki hafta önce tutuklanıp, halk düşmanı suçlamasıyla öldürülüyor.

Dusyam: Maslov Valéentin Valéтинoviç’in eşi.

Dzént: Tümen komutanı.

Eşref apa: Salahov’un halası.

Éngéls

Fatiğ aga Kazanlı: Tutuklulardan biri.

Fazıl: Enstitüde Salahov’un arkadaşı, onun ardından yalan ihbarlarda bulunmuş.

Fenun: Başkurt delikanlısı, tıbbi barınakta iki eli dirsekten kesilmiştir.

Feshétđin abıy: Nigmatulla'nın babası.

Feyzi: Salahov'un çocukluğunda mahalle arkadaşı.

Fédor İvanoviç Şalyapın: Şarkıcı.

Fédor Miğayloviç Dostoyevski

Férbénks: Amerikan sinema artisti.

Firdevsi: Rubaileri dolayısıyla geçiyor.

Frunzé: Askerî İhtilal Sovyetleri başkanı.

G. Tolımbayskiy: yazar.

Gabdulla Eñmedullin: Komsomol sekreteri.

Gabdulla Tukayev

Galev Mannapov: Salahov'un eski dostlarından, çocukluk arkadaşı.

Gali İlyesov: Tatar akademisi tiyatro rejisörü.

Galimcan aga İbrahimov/Galimcan İbrahimov

Galimcan aga Nigmati: Profesör, Salahov'un hapisanede karşılaştığı ilk kişi.

Galimcan Möhemmetşin: Salahov'un Kızıl Yeşler gazetesinde karşılaştığı ilk kişi.

Galya: Bikçenteyév'in yemek getirmesi için çağırdığı hizmetçi kız.

Gayfétđin: G. İbrahimov'un bir hikâyeye kahramanı.

Général Franko

Géniy İzmayloviç Républikanéts: ülke kültür idaresi başkanı.

Geörgiy Dimitrov: Bulgaristan'da Komünist partisi kurmuş olan kişi, hayatı Bulgaristan ve Rusya'da geçmiştir, 1933'te Almanya'da parlamento binası Rayhstag'ı yakmakla suçlanmıştır.

Gıylém Kamay: Profesör, Vladimir İliç Ulyanov-Lenin ismindeki Kazan devlet üniversitesi rektörü

Gıylémdar abıy: Fırtınalı bir günde su taşıyıcılığı yaparken kıyıda düşüp ölen yaşlı bir tutuklu.

Gıylfanov: Salahov'un Mehebbet hem Ömét romanının kahramanı.

Gitlér: Hitler.

Gomer Gali: Edebiyatçı, redaktör.

Gomerhan: Salahov'un çocukluğunda mahalle arkadaşı.

Goratsiy: Romanda geçen bir yazar adı.

Gölcihan: Möhemmetgali Möhemmetzarif ulı'nın eşi.

Grişa: Belaruslu, ekip başkanı, iki ayağı da bacak dibinden kesilmiştir.

Grişka: Koğuş başkanı Vanka-Kozgın'ın kumarda kaybettiği azığı getirmede için öldürdüğü kişi.

Hadi Atlasov

Hadi Taktaş: Şair, Salahov onun bir şiirini hücrede okuyor.

Haris: Salahov'un eski dostu.

Hatip Gosmanov: Enstitüde Salahov'un oda arkadaşı.

Hediçe apa: Galimcan İbrahimov'un eşi.

Helime: Haris'in eşi.

Hezme Kerimov: Salahov'un Tatizdat'tan tanıdığı gazeteci, kilise hapisanenin bir koğuşunda beraberlerdir.

Hezen: Eşref apanın oğlu.

Hezen aga Tufan: Salahov'un dostlarından olan Tatar edip.

Hezenov: Kilise hapisanede ismi okunan tutuklulardan biri.

Hözér: Hızır.

İbrahim Salağov Nizamoviç/İbray: Yazarın kendisi.

İvan: Hasta bakıcı.

İvan İvanoviç: Kolıma'da Kamp başkanı.

İvanov İvan Pétroviç: Kilise hapisanede ismi okunan tutuklulardan biri.

İvaşçénko: Trendeki nöbetçi asker.

K. Tinçurin: Yazar.

Kahm batır: Yakut efsanesinin kahramanı.

Karasakal/Geörgiy Stoyanov: Bulgar kökenli bir doktor.

Karl Marks

Kasıym Şeyhétdinov: «Kızıl Yeşler» gazetesi redaktörü.

Kavi aga/Kavi Necmi/Kavi aga Necmi Kıyam Abramov: TASSR Halk Komiserleri Sovyet Başkanı.

Klimént Yéfrémoviç Voroşilov: SSCB Yüksek Şurası Başkanı, Salahov'un aklanmak için dilekçe yazdığı kişi.

Komissar Gabdrahmanov: Susaman'da Salahov ile aynı ekipte çalışan bir tutuklu.

Korol: Hücredeki bir kişi.

Lebib Gıylmi

Lébedév-Kumaç: Yılbaşı gecesi bir şarkısı çalınır.

Lépa: Tutuklulardan biri.

Lév Abramoviç: Askerî hastane başhekimisi.

Lihaçév: Salahov'un hüküm kararını yeniden görüşüp altına imza atan SSCB Yüksek Mahkemesi Askerî Kolokyumunun mahkeme heyetinde başkanlık eden adliye albayı.

Lyuba: Moroz'un sevdiği kız, Minski'dedir.

M. Gorkiy

Madrid/Maksim Pétroviç Javoronkov: Susaman altın madeninde altın çıkarırken ekip başı, tutuklanmadan önce pilot.

Mahicamal: Salahov'un annesinin ismi.

Mahinur: Salahov'n eşi.

Maksim Maksimoviç: sepetçiler ekibinin başı.

Marşal Budénny: Salahov, babasının gençlikteki bıyıklarını ona benzetir.

Maslov Valéttin Valéttinoviç: Ayakkabıcıdır, Antibes kampında canilerin saldırısına uğradıklarında büyük mücadele veren kişi.

Megcen Comabayév: Zeyén onun şiirlerini okur.

Mehmüt Bahautdinov: Komsomolun Tataristan bölge komitesi sekreteri.

Mehmüt Ebcelimov: VLKSM'nin Stalin raykomı sekreteri.

Memet ugh: Susaman'da aynı ekipte çalışan bir tutuklu.

Miñlégalı Ramazanov: Üç günlük sekreter.

Mişutka: Garda çingene kadının elinden alınan çocuğun ismi.

Mohtar Mutin: Magadan'dan Linkoln maden ocağına gelen tutuklulardan meşhur Tatar tiyatro oyuncusu.

Moroz Petya: Salahov'un dostudur, aynı kazada toprak altında kalmışlardır.

Mostafin: Salahov'un çalışmaya başladığı kooperatifin başkanı.

Möhemmetgali ulı Möhemmetzarif: Rayon yürütme komitesi başkanı.

Mussoloni: Romanda Madrid, İspanya'da savaşırken Mussoloni'nin tümenlerini tarumar ettiklerini anlatır.

N. Krupskaya: NKVD vekili.

Nadéjda Konstantinovna: Lenin'in silah ve hayat arkadaşı.

Néron: İmparator.

Nigmatulla: Salahov'un çocukluk ve okul arkadaşı.

Nikolay Bortsikovskiy: Kazan Pedagoji Enstitüsü öğrencisi.

Nikolay Vasiléviç Akimov: Tatprosvet sekreteri.

Nuri Arslanov

Otéllo: Mohtar Mutin'in oyunda canlandırdığı karakter.

Papa Piy II: Kilise hapishanede külhanbeylerinin lideri.

Pérévérvéz: Tutuklu Rus edebiyatı profesörü.

Péttir I: Romanda benzetme amacıyla geçmektedir.

Péttro: Hasta bakıcı Timka'nın yardımcısı.

Péttrov İvan İvanoviç: Magadan'dan Linkoln maden ocağına gelen tutuklulardan biri.

Péttuşok: Kilise hapishanede başkann yardımcısı külhanbeyi.

Polotay Nikolay İsidoroviç: Tıbbı barınakta koğuş başkanı.

Postışév

Prospér Mérimé: Gardaki çingene kadını Salıh, onun Karmen'ine benzendir.

Puşkin: Salıh hücrede onun şiirlerini ezberliyor.

Pyatnitsa Mikol Kuzmiç: Magadan'dan Linkoln maden ocağına gelen tutuklulardan birisinin ismi.

Rabiya: Safa eniştenin kızı.

Raziye: Salıh'un üvey kız kardeşi.

Razumov: Tutuklulardan biri.

Sabir Ramazanov: Kilise hapishanede ismi okunan tutuklulardan biri.

Safa abzıy: Salıh'un akrabası, eniştesi.

Saliğ aga Seydeşev: Müzik ezgisi dolayısıyla geçiyor.

Sancé Keleyev: Kalmık yazar, Salıh onunla tıbbi barınakta karşılaşır.

Segıyt Remiyev: Bir şiirinden bir bölüm var.

Seleğ Atnagulov: Profesör.

Servantes: İspanyol yazar.

Server apa/Server Edhemova: Tutuklular arasında bulunan K. Necmi'nin hanımı.

Söbbuğ Rafikov

Stahanov

Stalin

Şahzade: Romanda anlatılan bir masal kahramanı.

Şamil: Salıh ile Mahınur'un oğlu.

Şamil Usmanov: Tutuklulardan biri.

Şemsébanu: Romanda anlatılan masal kahramanı.

Şerlok Holms: Konan Doyl'un kahramanlarından birisi.

Ştravs: Vals dolayısıyla geçiyor.

Taras Şevçenko: Meşhur Ukrayna şairidir, Moroz onun şiirlerini okur.

Timka: Tıbbi barınakta hasta bakıcı.

Torkvémodo

Torsın: Kasap.

Tuğaçevski

Tupikov: Birinci Tatar Alayı komutanı.

Vanka-Kozgın: Çadır başkanı çingene.

Vasil Pétrenko: Susaman'da aynı ekipte çalışan bir tutuklu.

Vasil Şevçenko: Ukrayna'da Komsomol il komitesi sekreteri imiş, trende şarkı söylüyor.

Vélikanov İvan İvanoviç: Salıh'un çalıştığı mutfağın baş aşçısı.

Véra Pétrovna: Salıh'un çalıştığı mutfakta, baş aşçının yardımcısı.

Vladimir İliç Lenin

Volkov: Géorgiy Stoyanov'un tutuklanmasında birinci derecede etkili olan karakol başkanı.

Yago: Mohtar Mutin'in oynadığı oyunda batılı ihanetçi karakter.

Yakup: Tutuklulardan birisinin abisinin ismi olarak geçiyor.

Yavşevka: Buva işinde ölüm cezasından kurtulan tek kişi.

Zarif İmenkulov: Birinci Tatar alayı komiseri, maden ocağında ekip başkanı.

Zebih: Ressam.

Zeyen Şaşkin: Salıh'un tıbbi barınakta karşılaştığı tutuklu Kazak yazar.

Zeytüne: Salıh'un tutuklanmadan önce sevgilisi.

Zifa Basıyrova/Gözlifa: Geniy İzmayloviç Réspublikanets'in meşhur şarkıcı eşi.

2.2.

KÜKÇETAV

DALALARINDA

Ablay Han: (öl. 1781) Bütün Kazakların han kabul ettiği son handır. Romanda anlatılan bir efsanede geçmektedir.

Adem bélen Hava: Adem ile Havva.

Akan Siré: Şair.

Akılbiç: Karaküz'ün babası.

Ak Patşa: Mezarlıkta göz önüne gelen kişilerden.

Aktayev: Kolhoz başkanı.

Almagöl: Gayşe ile Toyak'ın kızı.

Alsan Sirén: Kazak şair.

Amangéldé İmanov: Mezarlıkta ihtiyar dua ederken göz önüne gelen kişilerden.

Apuş Yamankulov: Toyak'ın yanına oğulları ve gelinleri ile gelen avcı, harman yeri müdürü.

Ardalion Mihayloviç: Kükçetav'da Gayşe ile aynı okulda bir öğretmen.

Arslanbik: Öğretmenken Gayşe'nin okul arkadaşı.

Asılbékov: Kooperatif başkanı.

Asilkul: Toyak'ın annesi.

Askar Kurmonajin: Sovhoza gelen milis çavuşu.

Aşot Kufaryan: Arslanov'un ekibindeki bir traktörcü.

Aygöl: Okul açılışında kurdeleyi kesen küçük kız.

Bagdanoviç: İlçe parti örgütü sekreteri.

Balşiker: Karaküz'ün annesi.

Balşiker apa: Toyak'ın tanışı.

Baltabik eke, aga/Maylıbayev/ Baltabayév: Parti bürosu üyesi, aynı zamanda traktörcü.

Baltaçı Zarif: Seét'in dedesi.

Baymorat: İrgali Arslanov'un ekibindeki bir traktörcü.

Boris Pétroviç: Sovhozlar tröstü müdürü.

Börkétbay: Toyak'ın babası.

Bukeyhan: At yarışı yapanlardan biri.

Cılkıçı Buranbay: Sovhozda atlara bakan kişi.

Cihan apa: Seét'in komşusu.

Cihanşa abzy: İrgali Arslanov'un babası.

Daşa: Mutfak çalışanı kız.

Djan Araratskaya/Ehmetcan: Fléra'nın kocası.

Ehthem: Ekincilerden biri.

Faya/Feniye: İlham'ın annesi.

Firgavén: Romanda piramitler dolayısıyla geçiyor.

Fléra Araratskaya: Leyle Bulatova'nın arkadaşı.

Gabdulla Tukay: Şiirleri dolayısıyla geçiyor.

Gaynullin: Altıncı ekibin başı.

Gayşe/Gayşecan: Seét Battalov'un eski, Toyak Börketbayev'in yeni hanımı.

Gaziz/Gaziztay: Zöbercet ile Seét'in oğlu.

Gölbike: Arslanov'un kız kardeşi.

Gölcamal/Galina Zakirovna

Yusupova: Tarım uzmanı.

Gölcihan: İrgali Arslanov'un annesi.

Göliye Kuramşina/Gölkey: Şehröstem'in kızı.

Granovski: Parti bürosu üyesi.

Granovski Génadiy: Sovhozdan kaçıp giden baş mekanikçi.

Gudkov Makor Makaroviç: Demir yolu yapmak için gelen ekibin başı.

Hediçe: Toyak'ın oda kiraladığı kadın.

Heliulla Hacı: Şehröstem'in yanında çalıştığı dükkân sahibi.

Hodaybirgen eke: Dua eden ihtiyar Kazak.

İlham Atlasov/İlyuşa: Sovhoz'daki şahıslardan biri.

İrgali Arslanov: Birinci ekibin ekip başkanı.

İrkebay: Merkez çiftlikte su taşıyan kişi.

İvan İvanoviç Aléksandrov: Sovhozdaki öncü traktörcü.

Jyul Vern: İlham'ın okuduğu yazar.

Kanat: Toyak'ın evlenmeyi düşündüğü ilk kişi.

Karaküz Akılbékova: Yemek pişirici kız.

Kasiym: Romada anlatılan efsanede Ablay Han'ın oğlu.

Kazyhan: Toyak'ın lise arkadaşı.

Kerim agay: Seét'in babası.

Kinesarı han: İşgalden önceki son Kazak hükümdarı, Ablay Han'ın torunu ve Kasım Han'ın oğlu.

Klara: Gayşe'nin okul arkadaşı.

Klara İvanovna: Kükçetav'da Gayşe ile aynı okulda bir öğretmen.

Krisa: Sémafor'a Seét'e yapılan saldırı sırasında yardımcı olan kişi.

Kuvanıçbik: Toyak'ın lise arkadaşı.

Laçıntay: Toyak'ın dedesi Taşcan ekenin kardeşi.

Laçıntay eke: Seét traktörde iken onlarla karşılaşan ve su içerisindeki traktörü haber veren ihtiyar Kazak.

Lenin

Leyle Bulatova/Léléçka: Birinci ekibin üyesi, traktörcü.

Maksim: Ekincilerden.

Maktavbay: Şoför.

Mariya Petrovna Tonkiş: Sovhoz'un baş muhasebecisi.

Mayakovski: Romanda "pasport" şarkısı dolayısıyla geçiyor.

Mayor Baykénov: Rayon askerî komutanı.

Morat Akbérdin: Seét'in Gayşe ile arasını yapmaya çalıştığı kişi.

Motorin: Baş mekanik.

Möhmet Galiesselam: Muhammet Aleyhisselam.

Musa aga: Sovhoz çalışanlarından biri.

Musa Celil: İlham'ın okuduğu şair.

Naile, Sabira, Davit, Nikolay: İlham'ın memleketindeki arkadaşları.

Nariman: Muhasebeci.

Narimanbek Maméd ughl: Postacı ihtiyar.

Nekiy Sattarov: Kolhoz komsomol örgütü sekreteri.

Nikolay İvanoviç Poddubniy: İkinci ekibin ekip başkanı.

Nikolay Nikolayeviç Şışçenko: Seét'ten önceki parti örgütü başkanı.

Nikolay Ostrovskiy

Oginskiy: Şarkıcı.

Pavél Korçagin: 'Koriç niçék çınıktı' romanı ile geçiyor.

Pavlov: Traktörcü.

Pavluşa: Traktörcü.

Pélagéye: Vera'nın annesi.

Pétr İvanoviç Morozov: Leningrad heyetinin lideri, ihtiyar Bolşevik.

Rita: Telefondaki bir kişi.

Roza Şipovnik: Şehirden kerpiç yapımına gelen kişilerden biri.

Samopalov Kirill Matveyeviç: Seét'e saldırıda yardımcı kişi.

Seét Battalov/Kerimoviç: Romanın ana kahramanlarından biri.

Seétbattal gazi: Benzetme unsuru olarak Battalov için kullanılmış.

Segadet: Zeytüne'nin okul arkadaşı.

Sekin Seyfullin: Kazak şair.

Sémén: Mağaza nöbetçisi.

Sılu Bikçurina: Saticı kız.

Sokolov: Rayon milis başkanı.

Şadrov Sémén Pétroviç/Sémafor: Seét'i öldürmeye kalkışır.

Şahveli/Veli eke: Sovhozda çalışan Özbek delikanlı.

Şehgezem: Şehröstem'in oğlu.

Şehröstem: İlham'ın sovhoz için alışveriş yaptığı sırada şehirde tanıştığı kişi.

Şemsiye: Leyle'nin annesi.

Şerefédinov: Traktörcü.

Şerifcan abıy: Şair, İlham onun bir beytini okur.

Şerifcan aga-Galime apa: İlham'ın akrabaları.

Şmidt: Şoför.

Taktaş: Hadi Taktaş, şair.

Tamara: Gayşe'nin okul arkadaşı.

Taşçan eke: Toyak'ın dedesi.

Toma: Postacı kız.

Toyak Börkétbayev/Börkétbaiç, Börkét ulı Toyak: Romanın ana kahramanlarından biri.

Tölkébayév: Bölge komitesi sekreteri.

Töye pelvan: Ekin sonrasında yapılan eğlencede güreşçilerden biri.

Tukaş Bokin: Dua sırasında mezarlıkta göz önüne getirilen kişilerden.

Tuksanbay Hacı: Toyak'ın koyunlarını güttüğü kişi.

Turgay: Karaküz'ün kız kardeşi.

Tutayev: Demirbaş müdürü.

Ulcabay/Ulcabayév: Makine takımlarının başı.

Uralbay: Toyak'ın lise arkadaşı.

Valéntina Fédoravna Fédko: Yemek pişirici.

Véra Gaydamako: Sovhoz'a öğretmen olarak gelmiş ama muhasebecilik yapan kişi.

Vivdiç Grigoriy Kuzmiç/Grişa

Vivdiç: Sovhozdaki dilsiz marangoz.

Yaşubayév: Dördüncü ekibin başı.

Zağar Kuzmiç: Fabrika sendika komitesinden biri.

Zeytüne: Gayşe ile Seét'in kızı.

Zöbercet: Seét'in eşi.

3. TARANAN METNİN SIKLIK DİZİNİ

Bu bölümde, ele aldığımız romanlardan örnekleme ile seçtiğimiz kısımlarda geçen kelimeler ve bu kelimelerin hangi sıklıkta kullanıldığı listelenmiştir. Kelimeler en çok sıklığa sahip olandan aza doğru sıralanmıştır. Listede seçmiş olduğumuz metinlerde geçen kelimelerin tamamı verilmiştir. Fiillerin olumsuz gövdeleri ayrı bir madde başı yapılmamış; bunlar olumlu şeklin sayısına dâhil edilmiştir. Kullanım sıklığı bakımından eşit olan kelimeler kendi içerisinde alfabetik olarak dizilmiştir. Listede önce çekim eklerinden ayıklanmış olan kök veya gövde halindeki kelimeler, sonra bu kelimelerin metinlerde kaç kez geçtiğini gösteren rakamlar verilmiştir.

bélen	280	anıñ	77	elle	49
al-	270	töş-	74	yaz-	49
da	268	utır-	74	dala	47
bul-	259	Toyak	73	şul	47
bér	228	hezér	71	kürén-	46
ul	225	iken	67	öçén	46
kil-	193	tavış	66	yat-	46
tor-	190	ayak	62	cir	45
bu	179	kara	62	anı	44
de	170	séz	61	bala	44
i-	170	kéşé	60	kön	44
kit-	166	yul	60	maşına	44
dí-	158	bas-	58	bél-	43
min	146	bir-	58	küterél-	43
hem	141	bit (elbette...)	58	açıl-	42
küz	130	yak	58	éç	42
indé	128	eyt-	57	kém	42
Seét	121	işék	57	kuy-	42
méne	116	zur	56	östel	42
kara-	109	ara	55	niçék	41
başla-	101	bik	55	üzén	41
baş	100	yıl	55	ald	40
bar-	99	ciber-	54	at	40
béz	99	yeş	54	hat	40
çık-	98	kür-	53	miña	40
e	94	tügél	53	monda	40
alar	91	halık	52	yan	40
elé	91	kér-	52	süz	39
géne	91	kız	52	yör-	39
iké	91	küter-	52	sal-	38
kal-	90	nindi	52	şulay	38
gına	89	art	51	emma	37
kul	86	soñ	51	tukta-	37
it-	83	üzé	51	vakit	37
yuk	83	aşık-	50	atla-	36
öst	82	bar	50	te	36
tagın	81	bérsé	50	urin	36

cit-	35	oç-	25	Kükçetav	19
ni	35	tart-	25	mondıy	19
aç-	34	taşla-	25	Nikolay	19
Gayşe	34	yörek	25	şofér	19
kına	34	barısı	24	şunıñ	19
lekin	34	bét-	24	yırak	19
sin	34	hatın	24	altın	18
urta	34	kitér-	24	barı	18
ikénçé	33	suz-	24	biyék	18
kül	33	tot-	24	kabına	18
küp	33	uz-	24	kanat	18
hel	32	yort	24	kar	18
miné	32	buy	23	kat	18
ukı-	32	çak	23	kuzgal-	18
kinet	31	Galimcan	23	ömét	18
koyaş	31	iték	23	siña	18
köt-	31	karşı	23	tırış-	18
miném	31	mögayın	23	tul-	18
öy	31	soñğı	23	üzém	18
taş	31	ta	23	Zöbercet	18
ast	30	yalgız	23	agaç	17
is	30	al (ön, kucak...)	22	aña	17
kegaz	30	bit (yüz çehre...)	22	avır	17
kébék	30	brigada	22	bigrek	17
nek	30	cil	22	eyde	17
nerse	30	hetlé	22	eylen-	17
üz	30	sikér-	22	güzel	17
yöz (yüz, surat)	30	söyleş-	22	İrgali	17
aga	29	su	22	isém	17
ak	29	tiz	22	kaz	17
Alka Kül	29	uñ	22	kitap	17
anda	29	yazuvçı	22	koşçık	17
bérénçé	29	kıs-	21	kuvan-	17
bügén	29	kiy-	21	kük (gök...)	17
éş	29	Leyle	21	matur	17
küñél	29	ozın	21	sékrétar	17
taba	29	söyle-	21	sovhoz	17
tereze	29	sténa	21	suk-	17
yan-	29	sul	21	suzıl-	17
cır	28	yılmay-	21	şundıy	17
iñ	28	yögér-	21	tapkır	17
kızıl	28	ay	20	téle-	17
törme	28	başka	20	tik	17
töslé	28	bötén	20	urındık	17
uy	28	haman	20	Véra	17
üt-	28	ozak	20	vrač	17
vagon	28	tav	20	yıla-	17
yaña	28	töp	20	akrın	16
kayt-	27	ür	20	az	16
nige	27	ya	20	barak	16
annan	26	yokla-	20	barlık	16
çıgar-	26	Zeytüne	20	başlan-	16
kéne	26	aptıra-	19	buluv	16
kıçkır-	26	çakır-	19	bülme	16
yégét	26	çeçek	19	cıyıl-	16
borıl-	25	irte	19	eser	16
çaykal-	25	kiñ	19	ipteş	16
kirek	25	köç	19	ir	16

kaméra	16	tayak	14	hıkeye	12
kaş	16	tön	14	Hodaybirgen	12
kaya	16	ük	14	yañadan	12
kayda	16	yakınlaş-	14	yarat-	12
kırıy	16	alma	13	yağşı	12
nindidér	16	artık	13	yazmış	12
onıt-	16	atıl-	13	yıgıl-	12
reħmet	16	bérébéz	13	yugal-	12
saf	16	beyrem	13	zona	12
şuşı	16	bolay	13	Almagöl	11
tugan	16	ceylev	13	ana	11
uk (bağlaç)	16	cıy-	13	aş	11
uram	16	çigén-	13	avır-	11
yabil-	16	çit	13	bakça	11
Yalta	16	éç-	13	belkém	11
yazıl-	16	eni	13	bil	11
açuv	15	ézle-	13	birlé	11
aşa-	15	kaldır-	13	buran	11
ata	15	kalın	13	buş	11
béraz	15	kiçe	13	buyınça	11
bor-	15	kömés	13	cıyın-	11
can	15	küç-	13	çatna-	11
çınnan	15	meydan	13	doşman	11
ene	15	nihayet	13	dürt	11
fortoçka	15	taşlan-	13	élékké	11
irén	15	tın-	13	eyé	11
iyél-	15	tire	13	eytérséñ	11
kapka	15	tiyész	13	ezérle-	11
kaysı	15	tös	13	gacep	11
kızır-	15	töşér-	13	gadet	11
sayın	15	turında	13	kaltıran-	11
tutkal-	15	uyla-	13	karavat	11
tuy	15	yap-	13	Kavi	11
yafırak	15	yöz (yüz sayısı)	13	kayçan	11
yaktı	15	akıl	12	kérfék	11
yarıy	15	baskıç	12	koş	11
açık	14	bat-	12	külege	11
avız	14	bér-	12	külmek	11
aħrı	14	bérniçe	12	kürset-	11
Battalov	14	boz	12	özél-	11
Bikçenteyév	14	dörös	12	sisken-	11
bülek	14	dulkın	12	siz-	11
cırıla-	14	eke	12	Sovét	11
iden	14	éşle-	12	şav-şuv	11
kala	14	Gaziz	12	tantana	11
kart	14	gomér	12	taral-	11
kat-	14	İbrahimov	12	töş	11
Kazak	14	Kazan	12	ural-	11
kır	14	kısıl-	12	ürél-	11
kultık	14	kiré	12	yal	11
kunak	14	kiyéz	12	yañgır	11
küzlék	14	kuvanıç	12	yeşél	11
moñ	14	şatlık	12	zıyarat	11
öç	14	totın-	12	açı	10
saban	14	törkém	12	adım	10
soldat	14	turı	12	alay	10
söyénéç	14	tübe	12	ayırıl-	10
şigır	14	ħetta	12	balkı-	10

bay	10	igtibar	9	edebiyat	8
bérer	10	institut	9	ey	8
bétér-	10	işét-	9	ézle-	8
bina	10	kabér	9	hézmet	8
cavap	10	kapla-	9	il	8
cılı	10	Karavıl	9	izgé	8
çayka-	10	Kazağ	9	kadérlé	8
çeç	10	kiléş	9	Karagay	8
çıguv	10	kötél-	9	karar	8
Çipçık	10	kuzov	9	kiçké	8
dönya	10	küñéllé	9	kisek	8
eybet	10	kürsé	9	komité	8
hava	10	mal	9	komsomol	8
her	10	may	9	könçigış	8
herbi	10	mén-	9	kun-	8
kaydan	10	méndér	9	kurk- (kurık-)	8
kéçkéne	10	mehbüs	9	kürénéş	8
kémdér	10	muyın	9	le	8
koçakla-	10	nişle-	9	mektep	8
kolonna	10	nur	9	monnan	8
köl-	10	oç	9	nadziratél	8
kuv-	10	putévka	9	opér	8
küreséñ	10	salkın	9	öçéncé	8
oçraş-	10	seké	9	öreñgé	8
ofık	10	sinéñ	9	öyém	8
ozakla-	10	starosta	9	papiros	8
ölgér-	10	sugıl-	9	parovoz	8
ölke	10	şunda	9	partiye	8
öz-	10	tiy-	9	plan	8
Sancé	10	tomak	9	poroşok	8
sora-	10	totkın	9	sabıy	8
tégé	10	törlé	9	sagin-	8
tézél-	10	tulı	9	sıman	8
tizrek	10	ukuv	9	soklan-	8
töşén-	10	ura-	9	sorav	8
tüben	10	urman	9	soyuz	8
tüz-	10	üzleré	9	Şaşkin	8
ya	10	vak	9	şuña	8
yarsı-	10	vağta	9	şunduk	8
akça	9	yañgıra-	9	tapkan	8
aktar-	9	yar	9	tar	8
arka	9	yaz	9	tasma	8
arlı	9	yomşak	9	Tatar	8
Arslanov	9	yugarı	9	temlé	8
av-	9	zeñger	9	tormış	8
avırt-	9	Zeyén	9	tuktavsız	8
avıruv	9	alın-	8	tumboçka	8
ayıruçá	9	Alla	8	tutır-	8
başkalar	9	arı-	8	üs-	8
bayı-	9	barmak	8	üte	8
bilgéséz	9	bastır-	8	üzek	8
biş	9	Baykal	8	vahtér	8
doga	9	beyle-	8	yavlık	8
élek	9	bıyıl	8	yokı	8
eti	9	birél-	8	yök	8
huş	9	blank	8	agay	7
ıruv	9	Börkétbayev	8	aldır	7
ışan-	9	ciñél	8	alsu	7

aluv	7	sumka	7	gaceplen-	6
ap-ak	7	suvik	7	gazéta	6
aréstant	7	sün-	7	herbársé	6
avtomaşına	7	şehir	7	hiçşikséz	6
bayrak	7	şomlı	7	heber	6
bérev	7	tañ	7	hencer	6
Bobik	7	tanı-	7	hörmet	6
borın	7	tapşır-	7	ıgı-zıgı	6
botak	7	tevlék	7	igén	6
buyındagı	7	tılsımlı	7	ikmek	6
bürék	7	tın	7	illé	6
citéz	7	timér	7	işétél-	6
çey	7	tiren	7	it	6
çın	7	traktor	7	iy-	6
diñgéz	7	Tubıl	7	kabinét	6
edip	7	tuzan	7	kalgı-	6
gevde	7	usadba	7	kalk-	6
helsézlen-	7	ut	7	kamçı	6
heréf	7	üzéñ	7	kanatlan-	6
his	7	Vasil	7	kapçık	6
İbrahim	7	yabık	7	karandaş	6
irék	7	yaktır-	7	katı	6
iské	7	yardem	7	katlı	6
kak-	7	yasa-	7	kayadır	6
Kamacay	7	yégérmé	7	kéçérek	6
kan	7	yeşér-	7	kérüv	6
Karaküz	7	yılan	7	kırık	6
kavşa-	7	yılga	7	kışlav	6
kaygı	7	abıy	6	kıygak	6
kayış	7	açuvlı	6	kolak	6
kervan	7	altı	6	kölké	6
kılğan	7	annarı	6	köreş	6
kır-	7	ataklı	6	közgé	6
kız-	7	bagana	6	kuşıl-	6
kızık	7	basıl-	6	kuyan	6
kis-	7	başlık	6	küçér-	6
kiyém	7	belki	6	kük (gök rengi...)	6
kontr	7	bérvakit	6	kükrek	6
konvért	7	beygé	6	küpér	6
kostyum	7	bişter	6	lagér	6
kötüv	7	bit (sayfa)	6	méñ	6
köy-	7	bolıt	6	ménlegen	6
mañgay	7	böyék	6	miken	6
Meñmüt	7	brézént	6	minut	6
mogciza	7	bül-	6	mömkin	6
nidér	7	cimérel-	6	nikader	6
oktyabr	7	çağıl-	6	omtıl-	6
onıtıl-	7	çal	6	oya	6
par	7	çeçüv	6	papka	6
poçmak	7	diréktor	6	partorg	6
revéşte	7	döye	6	Polotay	6
roman	7	eñgeme	6	ret	6
sakçı	7	éré	6	reñim	6
sakla-	7	éşçé	6	sakal	6
segat	7	éşélon	6	salam	6
siné	7	ét	6	salın-	6
sorgılt	7	ét-	6	sargay-	6
söyek	7	flag	6	sarı	6

selam	6	birüv	5	itek	5
sıgıl-	6	biyégrek	5	kabar-	5
sıy-	6	boday	5	kaluv	5
sula-	6	bolnitsa	5	karañgılan-	5
sügén-	6	boz-	5	karşıla-	5
şart-şort	6	Börkétbaiç	5	kaynar	5
şel	6	brigadir	5	kaytar-	5
şıgırda-	6	bukét	5	kayvakıt	5
şunnan	6	Bulatova	5	kısık	5
şuv-	6	buvıl-	5	kibé-	5
tabak	6	buyla-	5	kiç	5
tamak	6	cefalan-	5	kiskén	5
taniş	6	cılkı	5	koçak	5
tap-	6	cıyırıl-	5	korı-	5
taşı-	6	cilke	5	korık	5
tek	6	citéş-	5	köçey-	5
tekdim	6	cot	5	köçlé	5
tékel-	6	çalbar	5	körek	5
tél	6	çap-	5	köz	5
télégramma	6	çapan	5	kuyı	5
ten	6	çélpereme	5	küre	5
tınıç	6	çenéçkélé	5	küréş-	5
tikşér-	6	çiñla-	5	kürüv	5
toman	6	çönki	5	maturlık	5
torak	6	defter	5	mecbür	5
tormoz	6	devlet	5	méskén	5
tuy-	6	dimek	5	miç	5
tügerek	6	dus	5	Möhemmetşin	5
utlı	6	élek-	5	mul	5
yabiş-	6	éré-	5	naçalnik	5
yalkın	6	evvelé	5	naħak	5
yarar	6	eybér	5	Nayzatumar	5
yartı	6	eydegéz	5	nefis	5
yoldız	6	ezérle-	5	niçe	5
yöz-	6	fakultét	5	odéyal	5
zarlı	6	gafuv	5	olı	5
aç	5	Galya	5	ozat-	5
açlık	5	garaj	5	öçev	5
adaş-	5	gayıp	5	ölken	5
adem	5	gimnastérka	5	Ölken Kuyan yılı	5
aksakal	5	goy	5	ös	5
argı	5	herbér	5	öyér	5
arkılı	5	hervakıt	5	perde	5
artlı	5	hiç	5	piyala	5
atlan-	5	ħalk	5	Poddubnıy	5
avtomat	5	ħas	5	rıçag	5
aħır	5	ħeraket	5	sagış	5
ayt-	5	ħeyérlé	5	sanbarak	5
babay	5	Ĥoday	5	Sılu	5
balta	5	ħuca	5	sın	5
barıbiz	5	ımdır	5	sızlan-	5
baruv	5	iç	5	Söbbuħ	5
bérdenbér	5	İlham	5	şagıyr	5
bérkém	5	imçé	5	şaş-	5
bérnerse	5	İrtéş	5	şefek	5
berħét	5	is-	5	şep	5
beħét	5	işél-	5	şevle	5
bilgélé	5			şikéllé	5

tabigat	5	ayırılıv	4	hökümet	4
takta	5	azaplan-	4	hrom	4
tapşırıv	5	bakır	4	hurlık	4
tavişlan-	5	balık	4	içmasam	4
tay-	5	barja	4	idare	4
temeké	5	basuv	4	ikéşer	4
teñke	5	batır	4	ilahi	4
tézgén	5	ber-	4	İsidoroviç	4
tıgıl-	5	berél-	4	itüv	4
tuñla-	5	biyé-	4	kabatla-	4
tınlık	5	börkét	4	kabatlan-	4
tuş	5	burıç	4	kabız-	4
tikşérüvçé	5	busaga	4	kader	4
timércıbık	5	cey-	4	kagıl-	4
tir	5	ceyél-	4	Kalmık	4
tottır-	5	cıyılma	4	kamzol	4
toy-	5	ciñ	4	kap	4
tuzdır-	5	citdi	4	karañgı	4
utın	5	coldas	4	karaş	4
uyan-	5	cüler	4	karlık-	4
uylan-	5	çakırıv	4	karşı	4
üzébéz	5	çıda-	4	kartoçka	4
üzégéz	5	çınla-	4	katnaş-	4
vakıyga	5	çıt-	4	kayan	4
vat-	5	çina-	4	kaybér	4
vérhovnıy	5	çirat	4	kéréş-	4
yakın	5	çirem	4	Kerimoviç	4
yalangaç	5	çum-	4	kıl-	4
yaltıra-	5	çü	4	kıñgırav	4
yañak	5	dan	4	kırpulı	4
yar-	5	dañ-doñ	4	kıygaç	4
yarım	5	déjurnıy	4	kızganıç	4
yat	5	deş-	4	kızuv	4
yav-	5	devalan-	4	kilés-	4
yazgı	5	divan	4	kimpér	4
yéfek	5	Djan	4	kiréden	4
yeşe-	5	döp	4	kirésénçe	4
yolkı-	5	dulkınlan-	4	kiyén-	4
zal	5	dust	4	Kolıma	4
abala-	4	edebi	4	kontora	4
abın-	4	éndeş-	4	konvoy	4
adrés	4	familiye	4	korı	4
agar-	4	fadaya	4	korıl-	4
akır-	4	fikér	4	koridor	4
akrımayt-	4	gaile	4	kopus	4
alaysa	4	Garep	4	kotıl-	4
arba	4	gazap	4	koyıl-	4
Ardalion	4	gazaplan-	4	kölüv	4
arı-	4	Géniy	4	kör	4
arkan	4	géroy	4	köy	4
as	4	gevdelé	4	kulyazma	4
asılın-	4	göl	4	kunıç	4
aşığıç	4	hiçbér	4	kurkıniç	4
aşlık	4	halat	4	kuş-	4
at-	4	ha-ha-ha	4	kuyıl-	4
atna	4	herabe	4	küger-	4
aviş-	4	hetérle-	4	külmeklék	4
ayagüre	4	heyran	4	kün	4

küterélüv	4	tétren-	4	avna-	3
küzlé	4	tézlen-	4	ayaksız	3
lampa	4	tırpay-	4	ayırılışuv	3
mehabet	4	tiré	4	azık	3
mermer	4	tiyészlé	4	bal	3
Meskev	4	toz	4	bala-çaga	3
molodéts	4	töşké	4	balanda	3
na	4	tötén	4	banka	3
netice	4	töyén	4	baribér	3
névrasténiye	4	tubılgı	4	baruvçı	3
nigedér	4	tufрак	4	basıknı	3
obkom	4	tuñ-	4	baya	3
oħşa-	4	uk (ok)	4	baytak	3
ömétlen-	4	ul (oğul)	4	bazar	3
ön	4	un	4	bénzin	3
öske	4	uñay	4	bérkön	3
öyel-	4	uncidé	4	behtëtlé	3
öyérél-	4	urtak	4	beylem	3
öyren-	4	usal	4	beylen-	3
parohod	4	utız	4	bint	3
poyızd	4	uyna-	4	biħisap	3
pöhte	4	üksé-	4	bizel-	3
réktor	4	ül-	4	bolak	3
reħetlen-	4	ülen	4	bolar	3
salavat	4	üp-	4	borçı-	3
sanitar	4	üpke	4	borçıl-	3
sargılt	4	ür-	4	böklen-	3
Sarı Arka	4	ürmele-	4	bökré	3
şçét	4	yalkınlan-	4	buv-	3
sélké-	4	yalt	4	buyal-	3
seħne	4	yara-	4	buylı	3
sılu	4	yarış	4	bügéngé	3
sıtıl-	4	yeşüsmér	4	büldér-	3
sızla-	4	yıllık	4	büré	3
sigéz	4	yom-	4	canvar	3
söz-	4	yon	4	cehennem	3
sud	4	yot-	4	cencal	3
sulış	4	yözlé	4	céntékle-	3
suvır-	4	yugalt-	4	ceygé	3
süt-	4	yugıyse	4	cılıt-	3
süzséz	4	yuv-	4	ciméř	3
şıgrım	4	yuvın-	4	cinayet	3
şifér	4	açıluv	3	citekle-	3
şlagbavm	4	açkıkç	3	çabuv	3
takır	4	açuvlan-	3	çalın-	3
tam-	4	afet	3	çaya	3
tamçı	4	aldıngı	3	çeçre-	3
tantanalı	4	algarak	3	çençé-	3
tariħ	4	allı	3	çıbık	3
tartıl-	4	almanaħ	3	çırıl-da-	3
Tayga	4	almashık	3	çik	3
tebenek	4	altmış	3	çitkerek	3
tebriklev	4	Amur	3	çlén	3
tégél-	4	armıye	3	çuvar	3
tegermeç	4	artist	3	dérélde-	3
télek	4	aryak	3	devam	3
téré	4	as-	3	divar	3
		asfalt	3	dizéntériye	3

éçké	3	kazan	3	Narimanbek	3
eger	3	Kazanlı	3	Necmi	3
élektér-	3	kélet	3	neni	3
élén-	3	Keleyév	3	niqéz	3
éne	3	kése	3	nomér	3
enkey	3	kımız	3	o	3
eşeké	3	kırıs	3	opera	3
éşlepe	3	kıska	3	orkéstr	3
eylender-	3	kıyafet	3	oyışma	3
felen	3	kıyın	3	oyıstırıl-	3
foyé	3	kızıksın-	3	öçpoçmaklı	3
gadettegé	3	kindér	3	öme	3
gamséz	3	kiñeş	3	ör-	3
gazaplı	3	kiparis	3	öské	3
Gölcamal	3	kiset-	3	östev	3
göllé	3	kitüv	3	palatka	3
gür	3	koç-	3	park	3
güya	3	koçaklaş-	3	pétlitsa	3
hıkılık	3	kolga	3	piçak	3
Ĥatip	3	kolın	3	portrét	3
hesret	3	kollégiye	3	poşın-	3
heter	3	kolhoz	3	proza	3
hetér	3	kom	3	resmi	3
heyérséz	3	komaç	3	reşetke	3
hezérle-	3	komanda	3	rehet	3
hézmetker	3	kombayn	3	rehimséz	3
hıyal	3	kotla-	3	rézina	3
hörmetle-	3	koy-	3	riza	3
hup	3	koyrık	3	rota	3
huşlaş-	3	kozgın	3	rul	3
icat	3	köçlérek	3	sagışlı	3
ikélen-	3	költe	3	sakallı	3
imtiĥan	3	köndéz	3	salkınça	3
irkén	3	kört	3	salmak	3
irtengé	3	kultukla-	3	samimi	3
irterek	3	kurkın-	3	san	3
isen	3	kuzgaluv	3	sanatoriy	3
islé	3	kuzgat-	3	sañğırav	3
İvan	3	kübésé	3	sap-sarı	3
iyer-	3	kübrek	3	saray	3
iyun	3	kükbar	3	sarıl-	3
izre-	3	küm-	3	sayla-	3
izvést	3	kümél-	3	Sébér	3
jel	3	Léléçka	3	sefer	3
kabak	3	Lénin	3	sélkét-	3
kabın-	3	leĥét	3	sér	3
kaç-	3	lozung	3	sérlé	3
kadak	3	maktav	3	sıkran-	3
kalkuv	3	Maktavbay	3	sın-	3
kapşa-	3	Mariya	3	sızlav	3
kapşan-	3	Marks	3	sölgé	3
karal-	3	me	3	sört-	3
karındık	3	mekal	3	Sssr	3
kartsér	3	moña	3	stakan	3
kayır-	3	monı	3	Stalin	3
kayna-	3	moryak	3	stantsiye	3
kaz-	3	motor	3	sukır	3
		namuşlı	3	sukmak	3

sum	3	uka	3	asman	2
sürél-	3	ukmaş-	3	aşa	2
şakal	3	untugız	3	aşav	2
şakı-	3	uratıl-	3	aşıktır-	2
şap	3	urnaş-	3	aşkınuv	2
şar	3	utirt-	3	ata-	2
şatlıklı	3	uzdır-	3	atlı	2
şaytan	3	ülém	3	avaz	2
şçit	3	ürkeç	3	avıl	2
şefkat	3	üzgert-	3	avırlık	2
şéş-	3	vatıl-	3	avırtuv	2
şıksız	3	véranda	3	ay-hay	2
şñ-	3	Vladivostok	3	ayırım	2
şinél	3	yak-	3	ayu	2
takıya	3	yakturt-	3	bahadır	2
tak-tok	3	yalgızak	3	bahala-	2
tamaşa	3	yalt-yolt	3	balavız	2
tap	3	yav	3	balçık	2
tara-	3	yazuv	3	baltır	2
taşkın	3	yekşembé	3	barış	2
tayan-	3	yeşer-	3	bariton	2
taza	3	yeşlék	3	Bedigov	2
teésir	3	yeşrek	3	bela	2
tegere-	3	yılmayuv	3	bélén-	2
tél-	3	yokımsıra-	3	beren	2
temamla-	3	yomiş	3	bérkatlı	2
tertip	3	yögenséz	3	bértuktavsız	2
téş	3	yöréş	3	bérüzém	2
téşle-	3	yört-	3	béskozırka	2
téz-	3	yuvanıç	3	Béstujév elifbası	2
tıgızlan-	3	yüke	3	bétériv	2
tıkırık	3	zarık-	3	beylenéş	2
tıngısız	3	agartıl-	2	Bikçurina	2
tınıçlan-	3	agıl-	2	biklé	2
tınıçsızlan-	3	agrégat	2	bikle-	2
tıyıl-	3	agulı	2	biklen-	2
tiğéz	3	Akbüz	2	bilbav	2
topçan	3	Akılbékova	2	biofak	2
torgız-	3	akıruv	2	birka	2
toruv	3	akırınla-	2	bis	2
toyak	3	al	2	bişbarmak	2
tök	3	albom	2	bişer	2
tökér-	3	alda-	2	bişmet	2
törgék	3	algı	2	biz-	2
tört-	3	alırday	2	bloknot	2
töye-	3	altunçı	2	bokal	2
töyel-	3	alyapkıç	2	Bolşévik	2
töyme	3	Amalotbék	2	borılış	2
tözel-	3	anav	2	bort	2
tryum	3	andıy	2	boyık-	2
tsémént	3	anısı	2	boyırık	2
tulay	3	anısın	2	bökle-	2
Turgay	3	apa	2	börken-	2
tutaş	3	appagım	2	börlé-	2
tuv-	3	aralaş	2	börték	2
türe	3	arın-	2	bötérél-	2
tüşel-	3	arırak	2	bufét	2
tüşem	3	asıl	2	bugay	2

bugaz	2	çumır-	2	gıyşık	2
buldır-	2	çupılt	2	gonorar	2
bulış-	2	çuval-	2	göj	2
bulmav	2	çuvarlan-	2	göldér	2
bup-buş	2	çük-	2	gönahsız	2
Buryat	2	çüméc	2	grajdanin	2
buşat-	2	dagala-	2	gramm	2
buşgaltér	2	dagalı	2	güzellék	2
bülék	2	danlıklı	2	hav	2
büleklev	2	daruv	2	havla-	2
bülén-	2	daruv	2	hakiykat	2
bürt-	2	dastarhan	2	haki	2
cankisegé	2	dehşetlé	2	halileyém	2
canlı	2	dehşetlérek	2	herketséz	2
cat-	2	démonstratsiye	2	heşeret	2
cel-	2	deréslék	2	hetfe	2
cémélde-	2	dertlé	2	heylelé	2
cemgiyet	2	dikkat	2	hozurlan-	2
cerehetlé	2	doktor	2	hökém	2
cey	2	döréslék	2	hörmetlé	2
ceyev	2	dula-	2	hrustal	2
cılılık	2	dulkınlandır-	2	hupla-	2
cılın-	2	dürténçé	2	huşbuy	2
cıyır-	2	dürter	2	ıçkın-	2
cidé	2	eçkéltem	2	ıçkıdır-	2
cidéyıllık	2	egza	2	ışanıç	2
Cihanşa	2	ehé	2	ışanıçlı	2
cilférde-	2	éhém	2	ışıklan-	2
cim	2	ekemet	2	ıgtıbarsız	2
ciñélrek	2	él-	2	ikevlep	2
citerlék	2	el (ön ek)	2	ikéyözlé	2
citkér-	2	Élista	2	iles	2
ciz	2	élmek	2	imen-	2
cömle	2	éñgér	2	iñgen	2
çakırıl-	2	erékmen	2	iñre-	2
çama	2	érélé	2	irékséz	2
çandır	2	ervaş	2	iréş-	2
çara	2	éskemiye	2	isémlek	2
çat	2	ésli	2	isep	2
çeçlé	2	éşlev	2	isepséz	2
çém	2	evérel-	2	iskitkéç	2
çémét-	2	eylene	2	işare	2
çeyne-	2	facigalé	2	işéklé	2
çıgarıl-	2	faş	2	itüvçé	2
çımırda-	2	Fléra	2	ihtıyarsız	2
çıray	2	formulyar	2	ihtiram	2
çır-çır	2	fotokartoçka	2	iyek	2
çır-çu	2	gaceyép	2	iyer	2
çıtırdat-	2	gadi	2	iz-	2
çıkıl-da-	2	galifé	2	kabalan-	2
çilek	2	galim	2	kadal-	2
çir	2	galim	2	kaltıra-	2
çirt-	2	garlen-	2	kamıl	2
çişén-	2	gasker	2	kamıllı	2
çiye	2	Gaydamako	2	kanatlı	2
çoj	2	gayıplev	2	kañgıl-da-	2
çöy-	2	Gazizkey	2	kanlı	2
çukmar	2	gél	2		
		gerebe	2		

kansıra-	2	komissiyе	2	merhüme	2
kapitan	2	Konan Doyl	2	méskénkey	2
kaplan-	2	konspékt	2	mevle	2
kaptırma	2	konspiratsiya	2	Mevle	2
Kara Diñgéz	2	konstitutsiye	2	méhanizator	2
Karagir	2	kontrrévoljutsion	2	mehebbet	2
karalama	2	kortik	2	meyét	2
karav	2	kotluluv	2	miltuk	2
karın	2	köleç	2	mıskıl	2
Karl	2	köléş-	2	mışna-	2
kaşı-	2	könozin	2	mıyık	2
katırak	2	köpé	2	miçke	2
katlav	2	körsén-	2	miles	2
Kavkaz	2	köydér-	2	milletçélék	2
kay	2	kréslo	2	monav	2
kayın	2	kuçkillan-	2	moñlan-	2
kaytuv	2	kult	2	moñlı	2
Kazakça	2	kuplét	2	mölayım	2
Kazanka	2	kura	2	möldér	2
Kazañça	2	kurs	2	mönesebet	2
kazın-	2	kuş	2	mundir	2
kélem	2	kuvak	2	naçar	2
kér	2	kuvaklık	2	Nadéjda	2
kérlé	2	kuvırıl-	2	namus	2
kért-	2	kuvış	2	narat	2
kese	2	kuy	2	nazlı	2
kéşélék	2	kuyın	2	né	2
keyéf	2	kuyır-	2	nıgıt-	2
kıçkırt-	2	kübelek	2	nıgıtıl-	2
kıçkıruv	2	küçérél-	2	niyetle-	2
kırıl-	2	küçme	2	no	2
Kırım	2	kügelcémlen-	2	Norilski	2
kırın-	2	kügerçén	2	norma	2
kıskart-	2	Küktirek	2	nosılka	2
kısta-	2	küm-kük	2	nu	2
kıstır-	2	küñélséz	2	oçkın	2
kış	2	küpçélék	2	oçla-	2
kıştırda-	2	küzet-	2	oçlan-	2
kıy-	2	küzléklé	2	oçra-	2
kıya	2	lebasa	2	odinoçnik	2
kıygaçlan-	2	legnet	2	Omski	2
kıyıkça	2	lem-mim	2	omtılış	2
kıymıldat-	2	lıçma	2	onıttır-	2
kıynal-	2	Lyubov	2	ordén	2
kıyuvlık	2	magazin	2	oşa-	2
kilén	2	Mahinur	2	oyat	2
kiléşlé	2	makta-	2	ozatuv	2
kilogramm	2	Maméd	2	ozınça	2
kilüv	2	mamık	2	öçer	2
kim	2	manara	2	öké	2
kimé-	2	manıl-	2	öléş	2
kimeçek	2	mart	2	ömétséz	2
kiñeş-	2	mataş-	2	önde-	2
kip-	2	matbugat	2	ör	2
kisél-	2	matérial	2	öste-	2
kiyéndér-	2	maturay-	2	östeme	2
knopka	2	mavık-	2	östér-	2
kolléktiv	2	méñgér	2	öşé-	2

özeñgé	2	sızgır-	2	tamga	2
özgelen-	2	sızıl-	2	tanıştır-	2
pakét	2	sızlanuv	2	tantsı	2
palto	2	sibél-	2	tartış-	2
papé	2	signal	2	taş-	2
parad	2	siméz	2	Tatarça	2
parkét	2	sip-	2	tatı-	2
pasport	2	sihérlen-	2	téléfon	2
payık	2	sizdér-	2	telinke	2
Péçen bazarı	2	sizél-	2	télogréyka	2
pelvan	2	slédovatel	2	temle-	2
pérspektiva	2	soklandırğıç	2	téñke	2
péş-	2	sostav	2	Teñré	2
péşérüvçé	2	sörél-	2	tér-	2
Petrovna	2	sörüv	2	térel-	2
pf	2	söt	2	tık-tık	2
pıçkı	2	söyén-	2	tinçuv	2
pışılda-	2	söyéndér-	2	tıpırçın-	2
Pleten	2	söyleşüv	2	tıp-tın	2
politrük	2	srok	2	turnak	2
portfél	2	startér	2	tıslık	2
pot	2	statya	2	tiñ	2
poğod	2	studént	2	tip-	2
prédsédatel	2	sugış	2	tirbel-	2
préss	2	sukran-	2	tirbet-	2
prézidium	2	sulkılda-	2	tirle-	2
priznavatsya	2	sulkıldav	2	tizlék	2
protéz	2	sügénüv	2	tolım	2
Rafikov	2	şaldır	2	tolpar	2
rayon	2	şaltır	2	totkarla-	2
rémont	2	şaltırat-	2	totlık-	2
retle-	2	şartla-	2	tögelle-	2
rétsépt	2	şat	2	töngé	2
réviziya	2	şayaruv	2	tönle	2
révolyutsion	2	şçétka	2	tör-	2
révolyutsionér	2	şéltele-	2	törél-	2
rehetlék	2	şem	2	törén-	2
rızık	2	Şérlok Holms	2	töşérél-	2
rodnaya	2	şeyle-	2	Töye	2
Rus	2	şıgır-şıgır	2	töyek	2
Salağov	2	şıñla-	2	töz	2
saman	2	şıñşı-	2	traktorçı	2
sanal-	2	şıp	2	traktorist	2
saplı	2	şır	2	tufan	2
savık-	2	şırık	2	tugız	2
sebeb	2	şoltır	2	tujurka	2
secde	2	şögillen-	2	tuktat-	2
Séçénov	2	şökér	2	tulırak	2
selametlék	2	şuşındıy	2	turgay	2
selamle-	2	şuviş-	2	tutırıl-	2
seleme	2	tabıl-	2	tuzgı-	2
sélkén-	2	tagı	2	tübenrek	2
séñél	2	tagıl-	2	tügél-	2
sérdeş	2	tal-	2	tümgek	2
sılan-	2	talant	2	tüşek	2
sırış-	2	talantlı	2	tüzém	2
sıyır	2	taman	2	uç	2
sız-	2	tamaşaçı	2	uçak	2

uçastok	2	yulçı	2	alkış	1
uçét	2	yuldaş	2	Alkin	1
ugıl	2	yun-	2	Allah	1
ukıl-	2	yurgan	2	alléya	1
Ukraina	2	yuvan	2	Alma-Ata	1
ukuvçı	2	zapiska	2	almakçı	1
ula-	2	zar	2	almaşın-	1
umırzaya	2	zarla-	2	almaş-tilmeş	1
unbiş	2	zat	2	Almatay	1
uñış	2	zavod	2	almav	1
ur-	2	zır	2	altmışla-	1
uran-	2	Zifa	2	añ	1
urla-	2	zinhar	2	analgın	1
utirtıl-	2	zöbercet	2	añgı-miñgé kil-	1
utiruv	2	zuray-	2	Angliyskiy	1
uv-	2	zurrak	2	añkı-	1
uyat-	2	abziy	1	añla-	1
uyınçık	2	açıgrak	1	añlat-	1
uysu	2	açık-	1	ansız	1
ükçelé	2	açıklan-	1	antonovka	1
ükér-	2	açın-	1	aprel	1
ülçe-	2	açınuv	1	aptéka	1
ülekse	2	açınuvlı	1	aptırav	1
ürmeküç	2	açkı	1	ar-	1
üsémlék	2	adaştır-	1	arala-	1
ütkér	2	agım	1	aralaş-	1
üzaldı	2	agız-	1	arık	1
üzger-	2	agitatsiye	1	arındıruv	1
vafat	2	agitirovat	1	ariye	1
vaklı	2	agu	1	arkala-	1
vals	2	ah	1	arkasız	1
Volga	2	akay-	1	arslan	1
yagıl-	2	akçalat-	1	Arslanbik	1
yaki	2	Akçarlak	1	art-	1
yaktılık	2	akıllı	1	artınarak	1
yalé	2	akın	1	artkarak	1
yalgış	2	akırma	1	artkı	1
yamansula-	2	akkompaniator	1	arttarak	1
Yapon	2	akkord	1	Artur	1
yarkanat	2	akkordéon	1	aruv	1
yartılaş	2	akkoş	1	asil-	1
yasav	2	aklı	1	asım	1
yégérméşer	2	akrınrak	1	askar	1
yelé	2	aksa-	1	askı	1
yem-yeşél	2	aksak	1	aslı	1
yene	2	aksakla-	1	aşamlık	1
yeneşe	2	aksıl	1	aşat-	1
yeşev	2	akşarlan-	1	aşıgıçlık	1
yeşkél	2	akt	1	aşıguv	1
yık-	2	aldarak	1	aşkındır-	1
yılav	2	aldaş-	1	aşhane	1
yıraklaş-	2	aldaştır-	1	atlandır-	1
yırtkış	2	aldırıl-	1	atlas	1
yomgak	2	Aléksandr	1	Atlasov	1
yözlegen	2	Aléksandrov	1	atlav	1
yuka	2	alfavit	1	avariya	1
yuklık	2	alışın-	1	avdar-	1
yulavçı	2	alışınuv	1	avlak	1

avnav	1	berélés	1	börész-	1
avrorá	1	béremle-	1	börkél-	1
avtolavka	1	bérençélék	1	bötesz-	1
avtopoyızd	1	bérerébéz	1	brak	1
avtor	1	bérgele-	1	brodya	1
ağ	1	bergelen-	1	budka	1
ağak	1	bérkayçan	1	bufér	1
ağav	1	bérleş-	1	bugén	1
ağiret	1	bérnindi	1	Bukeyhan	1
aya-	1	bérséndegé	1	bulırlık	1
ayaklı	1	bértaviş	1	bulışçı	1
aygır	1	bérüzé	1	Burabay	1
ayır-	1	bétérés-	1	buranlı	1
ayırılış-	1	bétüv	1	burazna	1
aylık	1	beşesleş-	1	buşa-	1
Ay-Pétri	1	beşilleş-	1	buşav	1
az-	1	beyele-	1	buta-	1
azap	1	beylenés-	1	buvın	1
azapla-	1	béznéké	1	buysındır-	1
baba	1	bılbıl	1	bül-	1
baguvçı	1	bikasıp	1	bülész-	1
bak-	1	bile-	1	bürene	1
balét	1	bilét	1	büsél-	1
Balışiker	1	bilgüle-	1	büz	1
Baltabayév	1	bilgülen-	1	canlandıruvçı	1
bank	1	billéhi	1	canlılık	1
barıl-	1	biré	1	cansız	1
barımız	1	birérek	1	cavaplı	1
barışla-	1	birész-	1	cavapsız	1
barlav	1	birgé	1	cébén	1
bas	1	birnev	1	cebér	1
basım	1	birüvçé	1	cefalanuv	1
basma	1	bişénçé	1	céfek	1
başkala	1	bitlék	1	cehet	1
başlav	1	biyéklék	1	cel	1
başlavçı	1	biyuçé	1	cellad	1
başlıklı	1	biyüv	1	cemegat	1
baştanayak	1	bizgek	1	cépşék	1
batır-	1	bol	1	cerehet	1
bavırsak	1	bolan	1	cété	1
bavman	1	bolga-	1	ceyénké	1
Bavman uramı	1	bolıtsız	1	ceyme	1
baz-	1	boravla-	1	ceyran	1
baza	1	borgala-	1	ceyre-	1
bebke	1	borgalan-	1	cezala-	1
bedenlé	1	borıçla-	1	cıyılış	1
begır	1	borıluv	1	cıyıluv	1
behaséz	1	borıngı	1	cıyırçık	1
béjal	1	bormalan-	1	cıyırçıklan-	1
belekey	1	bot	1	cıynak	1
bélémlé	1	botik	1	cibérmekçé	1
bélés	1	botka	1	cidégen	1
bélész-	1	boyır-	1	cigél-	1
bélgért-	1	bozlan-	1	ciger	1
bellür	1	bödrelen-	1	cikérén-	1
bende	1	bögél-	1	cikérénüv	1
bérden	1	bölgénlék	1	cilém	1
bérék-	1	börél-	1	cileslen-	1

cilger-	1	çıtık	1	dımsulık	1
cilkelé	1	çıtıklık	1	dikim	1
cilpe-	1	çıtılık	1	diréksiye	1
cimér-	1	çıtırda-	1	djéntlmén	1
cimériüv	1	çiber	1	Dnépr	1
ciñ-	1	çiberlék	1	dogasız	1
ciñéley-	1	çiğe	1	dokumént	1
ciñlé	1	çigél-	1	döbérdev	1
ciñüvçé	1	çigéndér-	1	dögé	1
cisém	1	çikértke	1	dömbér	1
citüv	1	çiklevek	1	döm-sukır	1
cofar	1	çikmen	1	döpélde-	1
cokta-	1	çilé-péşlé	1	drama	1
coldız	1	çilken-	1	dramaturgiye	1
Comabayev	1	çiratlaş-	1	duçar	1
cotlık	1	çirkan-	1	duel	1
cöret	1	çirken-	1	Dulkın	1
cul	1	çirkev	1	dulkınlanuv	1
cuy-	1	çirlé	1	dumbra	1
cüplé-	1	çirle-	1	duslaş-	1
çabışkı	1	çistıy	1	duşoy	1
çağıştırmalık	1	çiték	1	duv	1
çağıştıruv	1	çitké	1	dvigatél	1
çamalı	1	çiy	1	dyadya	1
çamasız	1	çokırın-	1	ebev	1
çana	1	çolgav	1	ebi	1
çaptır-	1	çor	1	ecet	1
çarasız	1	çto	1	eçét-	1
çast	1	çuk	1	éçüv	1
çatır	1	çuk-	1	e-e	1
çatnama	1	çukın-	1	e-e-e	1
çebelen-	1	çukrak	1	éger	1
çebén	1	çulpı	1	ehélé	1
çeç-	1	çuvaluv	1	ekiyet	1
çeçeklé	1	çüktér-	1	élegér-	1
çeçeklen-	1	çül	1	éléktriçka	1
çeçél-	1	çülmek	1	éléktrstantsiye	1
çék	1	çümele	1	élémteçé	1
çelpereme	1	çüp	1	élévator	1
çélter	1	dahi	1	elifba	1
çélterlen-	1	dalşé	1	elsére-	1
çémodan	1	darélbakı	1	emér	1
çépélde-	1	darélfani	1	Emine	1
çérék	1	davıllı	1	éncé	1
çérki	1	dékabrist	1	éndeş-	1
çétéréklé	1	dékanat	1	Éngéls	1
çeyhane	1	delil	1	enke	1
çıbıldık	1	dér	1	erce	1
çıguvçı	1	derece	1	erém	1
çık	1	derecelé	1	erémçék	1
çılan-	1	derecelérek	1	eremelék	1
çım	1	déréldet-	1	eremtamak	1
çınbarlık	1	derés	1	erné-	1
çıñlat-	1	dert	1	ernüvlé	1
çımlık	1	dért	1	ersézlen-	1
çıraylı	1	dık it-	1	esirlék	1
çırıla-	1	dım	1	éssé	1
çırşı	1	dımsu	1	esselamégaleykém	1

éssélé	1	Gylmi	1	hevéf	1
éssélék	1	giday	1	hevéflen-	1
éste-	1	gimnarstérka	1	hevéfséz	1
éşléklé	1	gipska	1	heyérlérek	1
éşlen-	1	glavny	1	hezine	1
étap	1	gomumen	1	hıyallan-	1
étlen-	1	gomumi	1	hıyenet	1
evéréldér-	1	gopak	1	hıyenetçé	1
Ehmetcan	1	gorah	1	hıyenetçél	1
eyle-	1	Goratsiy	1	hıyenetlé	1
eytél-	1	gorbuşa	1	Hoda	1
eytélüv	1	gorurlan-	1	hodataystvo	1
eytüv	1	gorurlık	1	hokuk	1
ez	1	Gosmanov	1	hor	1
ezér	1	gölbakça	1	hucalık	1
ezérlék	1	gömbe	1	hudojnik	1
ezérlev	1	gömbezlé	1	huşgız	1
ézlen-	1	göréldev	1	hutor	1
faciga	1	görlet-	1	ıçkınuv	1
fakt	1	görlevék	1	ıjgır-	1
fasad	1	görsélde-	1	ım	1
faydalan-	1	grafa	1	ımla-	1
faydasız	1	grafın	1	ımsındır-	1
Fédko	1	grajdan	1	ıngıraş-	1
Fédorovna	1	gramota	1	ınkılda-	1
fen	1	Granovskiy	1	ırgıt-	1
ferman	1	gudok	1	ırjayma	1
fidakar	1	gulyaş	1	ıruvdaş	1
fidakarlék	1	Hadi	1	ısılda-	1
filosofıye	1	hay	1	ışanuvçanlık	1
filte	1	helak	1	ıblis	1
fondka	1	helaket	1	ıcékle-	1
forma	1	helaketlé	1	ıdél	1
fotoresém	1	hemmesé	1	ıgéléklé	1
fu	1	hér	1	ıgélüv	1
fundamént	1	herkaysı	1	ıglan	1
furajka	1	heyérséz	1	ıkenlék	1
gadetlen-	1	hibe	1	ıkev	1
gali	1	Hind	1	ılhamlı	1
garıplen-	1	holk	1	ilt-	1
garıza	1	höner	1	ımçek	1
garmun	1	hak	1	ıméş	1
gasabi	1	haklı	1	ınan-	1
gasır	1	haksızlık	1	ınték-	1
gaştyk	1	halatlı	1	ıntérnatsional	1
gaybet	1	han	1	ıplé	1
gayezé	1	hanım	1	ıple-	1
gayıplen-	1	hatalık	1	ırek-	1
gayıplenüv	1	hatınlı	1	ıreşüv	1
gayıpséz	1	ha-ha	1	ırkele-	1
gazapla-	1	helel	1	ırkem	1
gazaplanuv	1	herketçen	1	ırketay	1
gazaplırak	1	herketlen-	1	ırkutsk	1
gdé	1	herketlenüv	1	ırlé	1
géktar	1	Hesen	1	ırtén	1
gerçe	1	hesretlenüv	1	ısémlé	1
gylém	1	hét	1	ısenleş-	1
Gylfanov	1				

iseple-	1	kapkaç	1	kevéş	1
iseplen-	1	kapot	1	Kevser	1
isér-	1	kaptérka	1	keyéfséz	1
isérék	1	kaptır-	1	kıçıt-	1
istelék	1	kaptırıl-	1	kılan-	1
iş	1	karacakı	1	kılçık	1
işarele-	1	karalı	1	kuñgır	1
işégaldı	1	karaltı	1	kuñgıravçık	1
itél-	1	karamal	1	kıp-kızıl	1
itlé	1	karan-	1	kırav	1
ittér-	1	karasakal	1	kırğayak	1
Ívanoviç	1	karaşlı	1	kırğıy	1
Ívanovna	1	karat-	1	kırıkla-	1
ihtimal	1	karavılçı	1	kırıluv	1
ihtiramsız	1	karbız	1	kırısarak	1
ie	1	karçık	1	kırılı	1
iyerlé	1	karındaş	1	kırşav	1
iz	1	karlıgaç	1	kırt-kırt	1
izüv	1	karmaviç	1	kısır	1
jakét	1	karşılavçı	1	kısla	1
jélayu	1	karta	1	kısırıkla-	1
ju	1	kartlık	1	kıtıkla-	1
jurnal	1	kase	1	kıyatav	1
kyüri	1	Kasıym	1	kıybla	1
kabarlık	1	kaşlı	1	kıymmetlé	1
kabañet	1	katır-	1	kıyral-	1
kabérstan	1	katırğı	1	kıyşayt-	1
kabul	1	katış	1	kıyuv	1
kada-	1	katla-	1	kızamık	1
kağıyde	1	katlavlı	1	kızdır-	1
kaher	1	katuşka	1	Kızıl Armiye	1
kaherlé	1	kavém	1	Kızıl Yar	1
kakla-	1	kavır-	1	kızuvlan-	1
kaklan-	1	kaybérev	1	ki	1
kaktır-	1	kaygılı	1	kiçegé	1
kalaç	1	kaygırt-	1	kiçektér-	1
kalay	1	kayıl-	1	kiçén	1
kaldırıl-	1	kayınata	1	kiçér-	1
kalem	1	kayırıl-	1	kiğéz-	1
kalgm-	1	kaymak	1	kiléştér-	1
kalık-	1	kaysıbérsé	1	killüvçé	1
kalırlık	1	kayşal-	1	kimér-	1
kalış-	1	kaytışla-	1	Kinesarı	1
kalmav	1	kazahçala-	1	kiñey-	1
Kalmıkstan	1	Kazañstan	1	kiptér-	1
kaltırat-	1	kazı	1	kirek-	1
kamaş-	1	kazı-	1	kireklé	1
kamaştıruvçı	1	kazık	1	kirpéç	1
kamçıla-	1	kece	1	kirte	1
kamıt	1	kédr	1	kirza	1
kan	1	kefén	1	kişér	1
kanatlandır-	1	kense	1	kitaphane	1
kandil	1	kéréş	1	kitél	1
kanegat	1	kerniz	1	kitérüvçé	1
kañgır-	1	kérpé	1	kitmekçé	1
kansız	1	kérséz	1	kitmen	1
kap-	1	kérşen	1	kitmeslék	1
kapılt	1	kértüv	1	kiyék	1

kiyérel-	1	köttér-	1	lékpom	1
kiyérenkélék	1	köyék	1	léktsiye	1
kiyev	1	köyéndér-	1	Lélye	1
Kiyév	1	köyénéç	1	lénta	1
kizüv	1	kran	1	lezzet	1
Klara	1	kray	1	lık	1
klass	1	Krémlén	1	list	1
klassik	1	Krokodil	1	litrlı	1
Klimént	1	kudır-	1	litsévoy	1
klub	1	Kufaryan	1	Liħaçév	1
koda	1	kulla-	1	logik	1
kodagıy	1	kultıklaş-	1	lom	1
kodret	1	kultura	1	M. Gorkiy	1
kol	1	kun-	1	macara	1
kola	1	kunıçlı	1	Madonna	1
Kolçak Tılı	1	kura-	1	Magdalena	1
koloniye	1	kurgaş	1	makét	1
kolhozçı	1	kurıkmaslık	1	maktavlı	1
komaçavlık	1	kurkıncılı	1	malay	1
komandır	1	kurkış-	1	man-	1
kombaynçı	1	kurkıt-	1	mar	1
komfort	1	kuvandır-	1	Mariinski	1
kompaniye	1	kuvanış	1	Marlinskiy	1
komsız	1	kuvanuv	1	Marlya	1
komsomolés	1	kuviluv	1	marşirovka	1
koñgırt	1	kuyıluv	1	mastérskoy	1
konspirativ	1	kuyırak	1	maşinka	1
kontra	1	kuzgalırlık	1	matrats	1
konvoir	1	kuzgalmavçı	1	maturrak	1
korál	1	küç	1	mavıktırgıç	1
korban	1	küçer	1	Mavzoléy	1
kordaş	1	küçértüv	1	Mayakovskiy	1
korılık	1	küçteneç	1	maylan-	1
korılma	1	küçüv	1	maylı	1
korımlan-	1	kügélcém	1	méditsina	1
korma	1	Kükcal	1	Megcen	1
korşal-	1	kükrekçelé	1	megéz	1
kort	1	küksél	1	megne	1
kortiksız	1	külmekçen	1	mekér	1
koruvlı	1	kümek	1	mekérlé	1
kos-	1	kümekle-	1	melgun	1
kosınka	1	küñélsézlen-	1	ménéşli	1
kot	1	küpér-	1	meñgé	1
kotkar-	1	küpért-	1	meñgélék	1
kotkaruv	1	küpsanlı	1	ménmén	1
Kotlas	1	kürénüv	1	mesel	1
kotlav	1	küréşüv	1	mesele	1
koyaşlı	1	kürké	1	meşhere	1
koyın-	1	kürkem	1	meşekat	1
koyındır-	1	küşék-	1	métr	1
koyırlık	1	kütérel-	1	meħrüm	1
köçeyt-	1	küterem	1	meħrümlék	1
köçle-	1	küzlékséz	1	meydançık	1
kófér	1	Laçıntay	1	mezek	1
kölémsére-	1	lampoçka	1	mgnovénnoy	1
könyak	1	Latin	1	mijla-	1
kör-	1	Lebib	1	mıltıklı	1
köreş-	1	legnetlé	1	mıskıllı	1

mıştırda-	1	oçlı	1	Pétr	1
mıyıksız	1	oçrak	1	Pétrařéviç	1
milké	1	oçraklı	1	Pétropavlovsk	1
million	1	oçraş	1	peyda	1
minéké	1	oçrat-	1	péyzaj	1
minémçe	1	okean	1	pır	1
Miğayloviç	1	olaktır-	1	pima	1
mné	1	olırak	1	pionér	1
moçi	1	Olimp	1	plaşç	1
moñar	1	on	1	plaşçlı	1
moñay-	1	opérvekil	1	pléçah	1
monday	1	or-	1	po	1
Mongoliye	1	orçık	1	poçık	1
moñsu	1	ordér	1	poçta	1
morca	1	orlık	1	poçtalon	1
moskı	1	osta	1	podléts	1
mototsıkl	1	otçét	1	podnos	1
moğit	1	ottisk	1	podpolyı	1
möhim	1	otvéçala	1	poema	1
mökibben	1	oyıştırıv	1	pojélay	1
mökyafet	1	ozagrak	1	pokidaya	1
möldére-	1	ozatuvçı	1	polkovnik	1
mörecegat	1	öçébéz	1	poltavka	1
munça	1	öçpoçmak	1	popuri	1
muyın-	1	öndeme	1	portsigar	1
muzıka	1	önséz	1	portsiye	1
muzıkal	1	örüvçé	1	poruçéniyé	1
mük	1	öryañıa	1	pos-	1
mükele-	1	öt-	1	Postıřév	1
Napoléon	1	ötél-	1	poş-	1
natałka	1	öy-	1	poşındır-	1
nébolřoy	1	öyel-	1	poşır-	1
néçke	1	öyérme	1	poşkır-	1
nefret	1	öylen-	1	potséluy	1
nekışla-	1	öyrenüv	1	povést	1
Néron	1	öytaş	1	pöğtele-	1
nérv	1	özdér-	1	pöğtelék	1
nét	1	özék	1	pravdu	1
nezaketlé	1	özlékséz	1	prédsédátéllék	1
nıgı-	1	paçka	1	priém	1
nıgrak	1	paraşa	1	priıska	1
nik	1	parikmağér	1	printsip	1
nıbarı	1	parlan-	1	prıstan	1
nıbud	1	parlaş-	1	privét	1
nıçégo	1	passajir	1	priyut	1
nik	1	patriot	1	profsoyuz	1
nim	1	patşa	1	proklinaya	1
nışlet-	1	Pavlov	1	prolog	1
nıřletlé	1	paypaklı	1	proşçanyı	1
niyet	1	payteğét	1	protézlı	1
Nizamoviç	1	pédagogiya	1	prozaik	1
Nkvd	1	pédinstitut	1	punkt	1
noçyu	1	pékarnyan	1	puşka	1
Nuri	1	péred	1	putal	1
nurlı	1	perevéz	1	rabb	1
obyékt	1	pérıon	1	Rabb	1
oçéréd	1	péřér-	1	radio	1
oçérk	1	péřlé	1	radiola	1

ram	1	savıguçı	1	sména	1
ranı	1	say	1	smértil	1
rasla-	1	sayra-	1	smirno	1
rastavilis	1	sayran	1	soklanmaslık	1
rastilalsya	1	sayraş-	1	soltı	1
rashod	1	sazlık	1	soñla-	1
raykomol	1	sebeplé	1	soraş-	1
raypotrëbsoyuz	1	sébér-	1	sorı	1
razmağ	1	segadet	1	sotsialistik	1
raznoska	1	segatlék	1	sölék	1
razvedçik	1	selametlen-	1	sör-	1
reabilitatsiyelenüv	1	selamlev	1	sörgén	1
rédiaksiye	1	sélékkele-	1	söy-	1
réls	1	sélte-	1	söyel-	1
rencüv	1	sélten-	1	söyénéçlé	1
rencüvlé	1	Sémén	1	söyénüv	1
resém	1	sémye	1	söykémlé	1
réspublika	1	séñ-	1	söylen-	1
réspublikanéts	1	sendére	1	söyleşmev	1
retlé	1	sevde	1	söylev	1
révolyutsiye	1	Seydeşév	1	spidométr	1
reğimlé	1	seyér	1	ssuda	1
reğlet	1	sık-	1	stan	1
romançı	1	sıluv	1	standart	1
Rossiye	1	sına-	1	stépyem	1
royut	1	sınal-	1	stradal	1
rubikon	1	sıñar	1	strélka	1
rusalka	1	sındır-	1	sudbu	1
Rusiye	1	sınık	1	suganla-	1
ruği	1	sınlı	1	sugıluv	1
ruğlan-	1	sırıl-	1	sugış-	1
saba	1	sırla-	1	sul-	1
sabak	1	sırma	1	sumlık	1
sabır	1	sıtkı	1	sumoy	1
sabırsızlan-	1	sıy	1	suret	1
sabiş-	1	sıyın-	1	susav	1
sabıylık	1	sıyla-	1	susız	1
Safa	1	sıyrak	1	susızlık	1
sagay-	1	sızdır-	1	suvıklı	1
saklan-	1	sızık	1	suvın-	1
saklavçı	1	sızuv	1	suvırıl-	1
saksaul	1	sibel-	1	suzuv	1
salım	1	sigézénçé	1	sük-	1
Saliğ	1	sikéréş-	1	sündér-	1
salt	1	sikérgele-	1	sünüv	1
samıy	1	siksen	1	sürenlen-	1
samovar	1	Simféropol	1	süttér-	1
sana-	1	siregey-	1	svodka	1
sanarlık	1	sirek	1	svyaznoy	1
sandık	1	sirek-mirek	1	syızd	1
sar-	1	sirpél-	1	şabır	1
saran	1	siskendér-	1	şak	1
sarık	1	siğérle-	1	şakıldav	1
sat-	1	siğr	1	şakkat-	1
satirik	1	sizélérlék	1	şaltra-	1
satuvçı	1	sizgér	1	şampanskiy	1
savbullaşuv	1	skat	1	şarf	1
		sklad	1	şav	1

şav-gör	1	tapta-	1	tıl	1
şavlaş-	1	taptal-	1	Tın Okean	1
şav-şuvlı	1	taraf	1	tınıçla-	1
şayar-	1	tarat-	1	tınıçlandır-	1
şayart-	1	tarlık	1	tınıçlık	1
şef	1	tartuv	1	tınıçsızla-	1
şefkatlé	1	tas	1	tınıçsızlanuv	1
şehés	1	tasvirla-	1	tınlı	1
Şerefétdinov	1	taşçilsye	1	tırış	1
şerik	1	taşkülçim	1	tırna-	1
şésş	1	taşpulat	1	tırpayt-	1
Şévçénko	1	Tatarstan	1	tışlan-	1
şehés	1	tatizdat	1	tışlı	1
Şeyhétdinov	1	tavışlanuv	1	tibésş	1
şıgırdav	1	tavışlı	1	tibren-	1
şıgır-şagır	1	tavşal-	1	tibrendér-	1
şilt	1	tay	1	tikme	1
şırpı	1	taypıl-	1	tilmérüv	1
şıtırdá-	1	Tayşét	1	timgél	1
şifalı	1	tazart-	1	tipkele-	1
şigriyet	1	teatr	1	tipkelev	1
şom	1	tebenegrek	1	tirbeldér-	1
şoma	1	tebrik	1	tirbetüvçé	1
şomart-	1	tecribe	1	tiş-	1
şpal	1	tegale	1	tişiy	1
Ştravs	1	tegayınle-	1	tiyén	1
ştukaturlan-	1	tegermeçlé	1	tizlet-	1
şuk	1	tegzim	1	tokmaç	1
şular	1	ték-	1	tol	1
şulkader	1	tekelléf	1	Tolstoy	1
şulpa	1	téktér-	1	tomanlan-	1
şuñar	1	télén-	1	tomlık	1
taban	1	télgele-	1	ton	1
tabış	1	temam	1	tonıklan-	1
tabıgıy	1	temamlav	1	Toporok Koloniyesi	1
tabuv	1	temekéçé	1	torgızıl-	1
tagılma	1	témnoy	1	Torkvémado	1
tak-	1	téntüv	1	toruvçı	1
takmakla-	1	tép-téré	1	tost	1
taksi	1	terbiyele-	1	totıl-	1
Taktaş	1	terbiyelen-	1	totınıl-	1
tal	1	tére	1	toyıl-	1
talep	1	térék	1	tozlı	1
talgöl	1	térel-	1	töbel-	1
talir	1	terélé	1	tögellen-	1
talpınuv	1	térror	1	tökséz	1
tamçıla-	1	tertipséz	1	tölké	1
tamırlan-	1	teti	1	Tölkébayév	1
tan-	1	tétret-	1	tönlék	1
tana-	1	tevekkellék	1	tönyak	1
tanımaslık	1	téhnik	1	töplen-	1
tamış-	1	téhnikum	1	tösmér	1
tamışuv	1	tey-teyle-	1	töşüv	1
tanıt-	1	téz	1	töténle-	1
tankist	1	tézgénséz	1	tötet-	1
tankovaya	1	tıçkan	1	tözélésş	1
tanuvçı	1	tıgız	1	tözetüv	1
tapsır-	1	tıgızla-	1	tözüv	1

tramvay	1	uñ-	1	yabloçko	1
transporant	1	unar	1	yagımlı	1
tsélinea	1	unbişer	1	yagin-	1
tubık	1	uncidénçé	1	yaka	1
tufli	1	unınçı	1	yakasız	1
tuk	1	unikénçé	1	yakınlaşuv	1
tuk-	1	unla-	1	yakınrak	1
tuklıklı	1	unlı	1	yakla-	1
tukmav	1	unöçénçé	1	yaklı	1
tuksan	1	unsigéz	1	yakor	1
tuktatıl-	1	upkın	1	yaktaş	1
tuktav	1	uramal	1	yaktır-	1
tulayım	1	urtalık	1	Yakut	1
tulgan-	1	utırış	1	yala-	1
tun	1	utıruvçı	1	yalan	1
tuplan-	1	utlav	1	yalanayak	1
turay-	1	Uvotson	1	yalga-	1
turıda	1	uğodili	1	yalgış-	1
tursık	1	uyavlı	1	yalgıştır-	1
tutık-	1	uyçan	1	yalkınlı	1
tutruv	1	uydır-	1	yalkınsız	1
tu-tu-tu-u	1	uylandı-	1	yaltıratıl-	1
tu-tuu	1	uysulık	1	yalvar-	1
tu-tuuu	1	uzuv	1	yalvaruv	1
tuvar	1	üçék-	1	yamal-	1
tuvış	1	üçéktér-	1	yaman	1
tuvma	1	ükséz	1	yamanlık	1
tuyarlık	1	ülçev	1	yamansulav	1
tuz-	1	üpkele-	1	yandır-	1
tuzın-	1	ürkeçlen-	1	yangın	1
tügerekle-	1	üsés	1	yañgıra-	1
tüle-	1	üstér-	1	yañgıraşlı	1
tülen-	1	üstérel-	1	yara	1
tülev	1	ütel-	1	yaralan-	1
tüp-tügerék	1	ütelés	1	yaralı	1
türén-	1	ütén-	1	yaratan	1
türlé	1	ütér-	1	yardemçé	1
tüşlé	1	üzara	1	yarık	1
tütél	1	üzgerés	1	yarıl-	1
tüzémlélék	1	üzgerésséz	1	yarış-	1
tüzémsézlék	1	vakıtsız	1	yarlı	1
tvorçéskiy	1	valçık	1	yarlık	1
Tvorçéskiy	1	Valéntina	1	yarsuvlık	1
tyurmé	1	Vasilyévo	1	yatışlı	1
tyurmi	1	vaza	1	yatuv	1
uçétçitsa	1	vegde	1	yağşılbrak	1
udar	1	Vélikiy	1	yağşılık	1
uf	1	veşşi	1	yağşırak	1
ujé	1	veşşilék	1	Yéfrémoviç	1
ukalı	1	Vinograd	1	yégérménçé	1
ukıtuvçı	1	vkus	1	yeise	1
uklık	1	Voroşilov	1	Yemen	1
Ulan-Batır	1	vot	1	yenesé	1
umarta	1	vozduşniy	1	Yéséni	1
umır-	1	vséy	1	yeşéren	1
umırıl-	1	yabıgrak	1	yetim	1
umırtka	1	yabın-	1	yık-	1
umno	1	yabıştır-	1	yılış-	1

yılıkıl-da-	1	zırıl-da-	1
yılıtır-a-	1	zıy-alı	1
yıraklaşuv	1	zın-dan	1
yırt-	1	zoloto	1
yırtıl-	1	zvéno	1
yışay-	1		
yokılı	1		
yokısız	1		
yol-	1		
yola	1		
Yoldız	1		
yoldızlı	1		
yolık-	1		
yolıkkala-	1		
yolkın-	1		
yomıl-	1		
yomran	1		
yomşar-	1		
yonçı-	1		
yotım	1		
yotlık-	1		
yozak	1		
yönteç	1		
yörtüvçé	1		
yözék	1		
yözémlék	1		
yöztüben	1		
yözüvçé	1		
yuksın-	1		
yura-	1		
yurga	1		
yustitsiye	1		
yuvantık	1		
yuvıl-	1		
yuyış	1		
yüneldér-	1		
yünelés	1		
yünelme	1		
yüriy	1		
zabaykalya	1		
zaçét	1		
zakaz	1		
zakon	1		
zakonlı	1		
zaman	1		
zamandaş	1		
zapas	1		
zarar	1		
zarıktır-	1		
zarlırak	1		
zaryadka	1		
zegıyf	1		
zeher	1		
zeherlé	1		
zeketçé	1		
zeñgersu	1		
zevık	1		
ziñla-	1		

ÖZ GEÇMİŞ

01.01.1973 Gaziantep doğumludur. İlköğrenimini aynı şehirde, orta öğrenimini ise 1993 yılında İstanbul'da tamamlamıştır. Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde 1993 yılında başladığı lisans öğrenimini 1997 yılında tamamlayarak mezun olmuştur. Aynı yıl mezun olduğu bölümde Eski Türk Dili Ana Bilim Dalında araştırma görevlisi olarak göreve başlamıştır.

1998 yılında Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında başladığı yüksek lisansını, *Salar Baba Tarihi (Transkripsiyon-Aktarma-Fiil İndeksi)* adlı tez ile 2001 yılında tamamlamıştır. 2002 yılında Tekirdağ'da kısa dönem er olarak askerlik görevini yapmıştır. Hâlen Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya devam etmektedir.